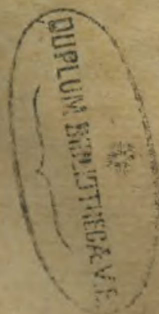
PETRI
GASSENDI
DINIENSIS
ECCLESIÆ PRÆPOSITI,
ET IN ACADEMIA PARISIENSI
MATHESEOS
REGII PROFESSORIS

OPERVM
TOMVS SECVNDVS
QVO CONTINENTVR
SYNTAGMATIS PHILOSOPHICI
PARTIS SECVNDÆ, SEV PHYSICÆ
Sectionis Tertiæ
MEMBRA DVO
I. De Rebus Terrenis Inanimis.
II. De Rebus Terrenis Viuentibus, seu de Animalibus.

ADIECTA EST
PARS TERTIA, QVÆ EST ETHICA,
siue de Moribus.

CVM INDICIBVS NECESSARIIS.

LVGDVNI,
Sumptibus LAVRENTII ANISSON,
& IOANNIS BAPTISTÆ DEVENET.

M. DC. LVIII.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

INDEX
Partium, Sectionum, Librorum, & Capitum hoc Volumine contentorum.

SYNTAGMATIS PHILOSOPHICI
Partis Secundæ, seu Physicæ Sectionis Tertiæ Membrum Prius,

DE REBVS TERRENIS INANIMIS.

LIBER I.
De Globo ipso Telluris.

LIBER II.
De vocatis vulgò Meteoris.

LIBER III.
De Lapidibus, ac Metallis.

LIBER IV.
De Plantis.

PHYSICÆ SECTIONIS III. MEMBRVM POSTERIVS

De Rebus Terrenis Viuentibus, seu de Animalibus.

LIBER I.

De varietate Animalium.

LIBER II.

De Partibus Animalium.

LIBER III.

De Anima.

LIBER IV.

De Generatione Animalium.

LIBER V.

De Nutritione, Pulsu & Respiratione Animalium.

LIBER VI.

De Sensu vniuersè.

LIBER VII.

De Sensibus speciatim.

LIBER VIII.

De Phantasia, seu Imaginatione.

LIBER IX.

De Intellectu seu Mente.

LIBER X.

De Appetitu & Affectibus Animæ.

LIBER XI.

De Vi Motrice & Motionibus Animalium.

LIBER XII.

De Temperie & valetudine Animalium.

LIBER XIII.

De Vita & Morte Animalium.

LIBER XIV.

De Animorum Immortalitate.

SYNTAGMATIS PHILOSOPHICI
Pars Tertia, quæ est Ethica, siue de Moribus.

LIBER I.
De Felicitate.

LIBER II.
De Virtutibus.

LIBER III.
De Libertate, Fortuna, Fato ac Diuinatione.

PETRI

PETRI GASSENDI PHYSICÆ SECTIO TERTIA.

MEMBRVM PRIVS DE REBVS TERRENIS INANIMIS.

LIBER PRIMVS DE GLOBO IPSO TELLVRIS.

CAPVT PRIMVM.

Terra, & Aqua vnicum Globum constituunt.

ACTENVS fuere, quæ Veteres appellauere Sublimia, hoc est, quæcumque tam in Cælis, quàm in Aëre apparent, aut fiunt. Sequuntur ea, quæ censuimus tam dici posse χθαμαλὰ Græcè, quàm Latinè *Humilia;* quòd vt illis χθὼν, ita istis *Humus* idem sit cum τῇ γῇ, seu Terra, quam, vt infra se positam circumambit Aër. Quippe tametsi Terræ vox, quam à terendo dictam volunt, vsurpetur plærumque solùm pro arida, siccáve huius Globi parte, quæ teri potest pedibus; vulgare tamen etiam est, vt vsurpetur pro toto Globo, provt Aquam prætereà interfusam complectitur, dicitúrque etiam Tellus, seu Globus Telluris, quam vocem plærique à Terra diminutione deductam volunt. Idem dicendum de Græca voce, quam Plato vult, si non tam γῆν, quàm γαῖαν quispiam dixerit, significare Terram esse, φύντειραν nempe, hoc est *Genitricem*, quatenus γεγάασι apud Homerum idem est, quod γεγονέναι *genitum esse:* constat autem Terram Genitricem non esse, nisi præter siccam, etiam humidam portionem contineat. Cùm hoc itaque sensu heic iam accipiatur, operæ-pretium esse videtur aliquid de ipsa in commune differere; scilicet priusquam speciatim dicamus de corporibus ex ea genitis; quando committendum non est, vt immemores illius videamur, *cui vni rerum naturæ partium* (verbis vtor Plinij) lib. 2. c. 63. *eximia propter merita cognomen indidimus.* Et, vt eiusdem verbis pergam dicere, *Sic Hominum illa, vt Cælum Dei, quæ nos nascenteis excipit, natos alit, semélque editos sustinet semper, nouissimè complexa gremio iam à reliqua natura abdicatos, tum maximè vt mater operiens, nullo magis sacra merito, quàm quo nos quoque sacros facit; etiam monumenta, ac titulos gerens, noménque prorogans nostrum, & memoriam extendens contra breuitatem æui.* Quod porrò imprimis quæri de ea potest, ipsa est illius natura; nempe animata-ne sit, an verò inanimis res, quod fuit olim quoque variè disputatum. Quamuis autem res definita ex iis, quæ sunt ante de Mundo vniuersè dicta videatur; congruum nihilominus est, vt & heic speciatim pauca attingamus. Fuere igitur Antiquorum duæ hac de re opiniones. Prior Terræ & Animam, & Diuinitatem attribuit, ínque ea fuerunt quotquot Mundum fecere animal diuinum, vt Pythagorei, Platonici, Stoici. Nempe cùm Terra sit pars Mundi, necesse volunt, vt eandem formam, hoc est Animam (quæ sit Deus) cum suo toto possideat; ac tantò magis, quantò Homines, cæterásque res animatas procreat, parteísque habet ἑτεροφυεῖς *dissimilareis* appellatas. Omnium nomine audiatur Plotinus, *Principio,* Enn. 4. lib. 4. cap. 22. inquit, *Terram habere Animam vegetalem, per ea, quæ ex ipsa nascuntur, coniectari quis poterit.*

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt. *poterit. Quòd si Animalia etiam multa generari ex Terra obseruantur, quid-nam prohibet indicare esse illam animal? Cùm verò tam ingens animal sit, neque exigua quadam Mundi portio; cur non etiam habere Mentem, atque ita Deum esse dicamus? Non enim eam putandum est extrinsecùs quidem ab aliena Anima contineri, intrinsecùs verò Animam non habere, quasi ipsa sola Animam habere propriam nequeat. Cur enim ignea quidem possint* (Sidera intelligit) *Terrenum verò non possit? Vtrumque enim corpus est; neque ibi sunt fibræ, venæ, nerui, carnes, sanguis, humor; & Terra nihilominus tum maiore varietate, tum ex omnibus corporibus constituitur.* Heic illos

de fac. Lu. prætereo, qui apud Plutarchum voluere Terram, & Mare in Mundo, vt ventriculum, & vesicam esse; cùm Lunam pro iecore, Solem pro corde, Stellas pro oculis haberent. Prætereo & illos, qui assignant Terræ pro iecore quidem mare, pro venis meatus subterraneos, pro ossibus rupeis, pro naribus voragines, pro halitu ventos, pro pilis plantas, pro sudoribus pluuias, pro paroxysmis quasi febrilibus Terræ-motus, pro palpitatione (seu indicio veluti pulmonum) æstum maris, aliáque similia. Prætereo rursus quod de Ægyptiis memoratur à Seneca, fecisse illos, quemadmodum Elementa cætera, sic Terram quoque partim marem, partim fœminam;

lib. 3. cap. 14. Nam *fortiorem*, inquit, *marem vocant saxa, cautésque; fœminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam:* Quod quidem paullò secùs Varro, dum apud D. Augustinum causam explicat, quare eadem dicatur Tellumo, &

lib. 7. ciuit. cap. 23. Tellus. Nam, *vna*, inquit, *eadémque Terra habet geminam vim, & masculinam, quòd semen producat, & fœmininam, quòd recipiat, atque enutriat, vnde à vi fœminæ dictam esse Tellurem, à vi masculi Tellumonem.* Eodem spectaret quod idem Varro censuit Terram simul esse Ditem, seu Plutonem, & Proserpinam; nisi quòd, vt Ditis nomine partem Terræ superiorem, sic Proserpinæ nomine inferiorem, potius-quàm fœcunditatem intelligendam voluit. Denique prætereo Terram non modò dictam, & adoratam sub nominibus Magnæ Matris, Bonæ Deæ; itémque Cybelæ, Berecynthiæ, Vestæ, Rheæ, Opis, Cereris, Iunonis, Thetydis, Pandoræ, &c.

11. de leg. in Tim. in Symp. Verùm ipsi quoque Platoni dictam, habitámque tum *Deorum omnium sacram sedem*, tum *Deorum omnium antiquissimum*, idque ne effato quidem Hesiodi neglecto. *Terram post Chaos primùm exortam.* Posterior Terram Inanimem, expertémque adeò Diuinitatis fecit. Ita sensere quotquot Mundo seu negauere Animam; seu Animam, ac Intellectum non produxere infra Lunam. Videtur Aristoteles esse inter istos præcipuus, qui & noluit Animas speciale is particulas esse Animæ totius, sed illarum non exsistentium eductionem fieri ex potentia materiæ; & Terram non putauit corpus Physicum organicum, cuius potentiâ vitam habentis Anima esset actus primus; & alias esse Terræ qualitates, quas frigiditatem, siccitatem, grauitatémque non censuit; tantum abest vt illi

Vitam, Sensum, Intellectum, Diuinitatem concedendam putârit. Idem illius Interpretes, Sectatorésque omnes defendunt, à quibus dum requiritur, quorsum ergo Terra adeò Heterogenea, & quasi organica sit, Respondent tum ista non esse, qualia ad Animam, vitámque necessaria sunt organa; tum hanc variarum partium misturam attinere solùm ad ipsius globi superficiem, & quasi crustam: cæterùm enim versus centrum esse Terræ corpus planè homogeneum, elementúmque omninò purum. Vnde & quòd Terra sedimentum, fæx, sentina, cloaca Mundi dicitur; de summa Terra dictum volunt, quæ propter generationes, corruptionésque continuas sinceritatem tueri non valeat. Nihil dico de nupera Gilberti Angli opinione, qui totum Terræ intimum corpus esse ex Magnete contendit, solámque summam quasi cutem mutatione multiplici ab ea natura degenerare; quanquam & sese ea natura prodat per venas magnetis, ac ferri per terras argillaceas, & si quæ sunt huiusmodi vireis magneticas sortita. Rationem illius, siue coniecturam referemus, cùm de Magnete. Nunc ad Antiquos redeo, ex quibus cùm apud Plutarchum Xenophanes Terram ex Igne, & Aëre compactam dicit, & 3. plac. 9.
Metrodorus definit fæcem, ac sedimentum aquæ, Terra profectò est illis visa aliud esse, quàm Animal. Taceo Democritum, & alios Atomorum propugnatores; De vno Epicuro loquor, qui cùm ipsis Plantis Animam negârit, potiori iure Terræ ademit. Audi referentem ex ipso Lucretium, lib. 2.

Terra quidem vero caret omni tempore sensu.

Atque id quidem tametsi aliàs declaret Terram intimam non esse habendam quasi quoddam simplex, planéque homogeneum corpus; sed qualem heic in superficie varietatem cernimus, talem introrsum putandum esse, vt referendum inferiùs est. Nihil verò opus memorare quàm absurda visa Epicuro fuerit de Diuinitate Telluris opinio; Quippe & hoc loco Lucretius inculcat Diuinam Naturam agere securè à nostris rebus procul seiunctam; & pulchra quadam mythologia versibus multis explicat, lib. 2.

Quare magna Deûm Mater, materque ferarum
Et nostri genitrix hæc dicta'st corporis vna.

Ritus videlicet declarat, qui in Sacris magnæ Matris obseruari soliti essent, & singulorum rituum quæ redderentur rationes attexit, non minore sanè diligentia quàm apud D. Augustinum, Varro, ac Iulianus quoque deinceps 7. ciuit. 24.
disseruit. At verò & istud præclarè subiungit,

Quæ bene & eximiè quamuis disposta ferâtur,
Longè sunt tamen à vera ratione repulsa.

Et ne putes ipsum velle contendere de nomine, vide præclaram concessionem.

Heic, si quis mare Neptunum, Cererémque vocare.
Constituit, finges, & Bacchi nomine abuti,
Mauolt, quàm laticis proprium proferre vocamen.
Concedamus, vt hic Terrarum dictitet orbem,
Esse Deûm Matrē, dum re non sit tamen apse.

Cæterùm

Cæterùm, cùm id quidquid est de Diuinitate Telluris sit impium, ac vanum; quod tamen spectat ad Animam, videri de voce controuersia potest. Nam, si sumatur Anima quidem, qualem vegetantem intelligimus; absurdum meritò videatur concedere animam Terræ. Siquidem globus iste Telluris nullo alimento nutritur; neque enim seipsum vorat, dum quos halitus interdum effundit, in se deinceps recipit. Nulla quantitate accedente crescit, abscedente minuitur; neque enim dum partes eius transeunt, regionemve commutant, fit propterea mole aut maior, aut minor. Non denique prolem vllam generat; neque enim dum ex ea Plantæ, aut Animalia prodeunt, est generatio alterius Terræ, quæ adolescat, increscátque; quemadmodum fieret, si Terra Viuentium more generaret. Si sumatur etiam, qualem aut sentientem, aut ratiocinantem intelligimus, nihil pari modo videatur absurdius, quàm animatam dicere Terram; cùm neque Anima ratiocinans sine sentiente; neque sentiens sine vegetante, qualis non admittitur, sit: neque vllum prorsus sit experimentum, quo probetur Terram videre, audire, appetere, refugere, aut aliam quampiam seu sensionem, seu passionem exprimere, qualis rerum sentientium est; nullum item, quo comprobetur Terram apprehendere, enunciare, argumentari, vniuersè quidpiam intelligere, quemadmodum ea, quibus inest Anima ratiocinans, solent. Nam analogiæ quidem illæ, quæ paullò antè sunt recitatæ Poëticæ sunt, nihilque concludunt; & quod ex Terra procreentur Animalia, quæ sentiunt, & ratiocinantur, id non arguit in Terra vim, qua ipsamet sentiat, & ratiocinetur. Quippe vt nihil dicam de vi Animave ratiocinante, quæ Imaginatione superior altioris sit originis; ad sentientem quod attinet, Peripatetici tuebuntur Terram efferre Animalia, non prout animata est, sed prout suggerit materiam, ex cuius potentia Sol, & agentia cætera Animalem formam educant: & Lucretius ad id, quod est mox antè recitatum,

Terra quidem verò caret omni tempore sensu,

Illud subiicit,

Sed quia multarum potitur primordia rerum,
Multa modis multis effert in luminis auras.

At verò, si Animæ vox sumatur prout complectitur non modò tria illa genera formarum, sed genus etiam aliud, quod sit vel vniuersi Mundi, & consequenter omnium præcipuarum ipsius partium, vel certè ipsorum globorum, quæ ipsi Mundo intertexuntur, vt sunt corpora Siderum, ac ipsum etiam Telluris corpus; profectò, si qui tuebuntur esse Tellurem animatam isto animæ genere, ij non poterunt facilè ab instituto dimoueri, totáque controuersia de nomine esse comprobabitur. Etenim, dum alij opponent nullam ibi Animam esse vbi nulla est vegetatio, sensio, ratiocinatio; excipient ipsi, nullam quidem, qualis vulgò tribuitur Plantis, Animalibus, Hominibus, hoc est quibusdam vnius globi specialibus particulis; sed aliquam esse, si qualis attribui ipsis Mundi globis, seu totalibus corporibus potest: quippe quæ reipsâ nihil aliud sit, quàm forma veluti reuinciens cohibénsque intra ambitum omneis globi parteis, ac tam præsertim heterogeneas, colluctanteísque inter se; quàm principium, ad quod referri tot spontaneorum viuentium generationes valeant; cùm Animæ horum viuentium speciales tametsi ab anima Terræ diuersissimæ possint tamen illi perinde suam debere originem, ac Homini debet animalculum Acari, licet ipsius anima sit diuersissima ab humana. Cæterùm autem, si cum Anima tribuatur vulgò solùm Plantis, & Brutis, ac Hominibus, id non obstat, quò minùs videatur plerisque attribuenda esse Metallis, & Lapidibus, dum in mineris, matricibúsque suis sunt; sed Anima nempe sui generis qua corpora illa viuere censeantur; cur non possit quoque attribuenda videri Terræ, scilicet specialis, ac sui generis, ob quam censeri viuens possit? Quid, quod ipse Magnes, etiam à minera seiunctus, eas functiones obit, quæ referri quidem ad vegetationem, sensum, ratiocinationem, vt vulgò habentur, non possint; sed quæ sint tamen nobiliores, quàm vt referendæ videantur ad inanimem, & omnis planè sensus (etiam ab istis vulgaribus distincti) expertem naturam? Id autem si ita se habeat, quid-ni Terræ quoque competere possit natura non inanimis, neque expers omnis, saltem distincti à vulgaribus, sensus? Nam, vt prætercam functiones omneis, quas in Magnete obseruamus, obseruari quoque in Terra; seu quas obseruamus in Terra, obseruari etiam in Magnete, vt fusiùs infrà dicendum est, Ecquid repugnat esse in Terra genus vitæ, & cognitionis, quod nobis Homuncionibus, & Terrigenis, seu pusillimis particulis Terræ assequi non liceat? Vt in nobis enim, & ex nobis (si comparationem repetere liceat) Acari ita gignitur, vt sit viuens à nobis distantissimum, & cognitionis à nostra alienissimæ; ita nihil videtur obstare, quominùs nos ipsi in Terra, & ex Terra geniti viuentia simus, quorum conditio à conditione vitæ Terræ quam-maximè distet; & omnis nostra cognitio alterius prorsùs sit generis ab eo, quo potest Terra pollere. Et ne instetur Acari suis rebus intentum non posse coniicere quidnam cogitet, aut moliatur Homo (hoc nempe respectu ipsius Animal ingens, quo vehitur, & cuius cute, carneve nutritur) accipiamus ecce formicam, aut apem, quæ sunt adeò prudentia, politicáque Animalia; putemus posse illis venire in mentem quid sibi velint Homines, quid-ve communicent inter se, cum quadantenus tamen illos sentiant? An mirum proinde si nobis non liceat prorsùs coniicere quid Terra, quid Luna, quid Sol, quid cæteri mundani globi fortassis cogitent, aut velint, communicéntque inter se, tametsi eos esse in Mundo noscamus; ac tametsi aliunde possideamus Mentem specialibus dotibus, ac Dei præsertim cognitione præcellentiorem? Quod si iis, qui ista opponent fortè obiicias tam Hominem, quàm Acari, qui in illo gignitur, generari, mori, nutriri,

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt.

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt. quorum nihil competit Terræ, in qua ipsi gignimur; aut respondebunt Terram quoque ista fata manere, longissima licet, tardissimáque, ea proportione, qua corpuscula nostra exsuperat; aut dicent parteis quidẽ globi, quæ nihil aliud, quàm transmutantur, obnoxias ortui, interitui, mutationibus aliis esse; at totum ipsum globum, cùm sit quasi primum principium, ex quo omnia, & in quod omnia, pati simile nihil debere, sed consistere, ac eiusdem semper naturæ sic perseuerare, vt persistat massa cetera, cuius partes variæ commutantur, figurantúrque, vt aliàs declarauimus. Quanquam quæstionem de nomine protrahere nihil est necesse.

Sequitur alia de Figura, déque magnitudine Terræ. Et circa Figuram quidem, ad quam disquisitio alia pertinet, Terra-ne, & aqua ad vnum eundémque constituendum globum pertineant, facile est coniicere placuisse Epicuro præcipuè Terram esse orbicularem. Id nimirùm suadet tum quod paullò ante ex Lucretio est recitatum.

Concedamus, vt hic Terrarum dictitet orbem
Esse Deûm matrem. ——

Et,

Quoi similis totæ Terrarum non sit in orbe.

Tum quòd Epicurus concedit moueri Astra circa Terram, & id genus alia, quibus nihil est cum hac figura consonantius. Dico autem præcipuè; nam alioquin probabilem habere potuit Antecessorum tam Leucippi,
3.plac.10. lib.9. quàm Democriti opinionem. Ille siquidem ex Plutarcho, Laërtio, & aliis, tympani formam Terræ attribuit; iste, cùm Terram circa medium cauam esse assereret, secundum superficiem (quam apud Plutarchum latitudinem appellauit) disci formâ esse eam dixit. Insinuat verò Aristoteles duplicem
2.cœli 13. illis rationem fuisse, Vnam, quòd Sol oriens, occidensve per rectam lineam, non per curuam, à superficie Terræ occultetur; Alteram, quòd lata, seu plana figura necessaria Terræ ob quietem sit. Priorem impugnat, quod & Solis distantia, & amplitudo orbis Terreni eiusmodi speciem in oculo faciat; ad Posteriorem quid dixerit, referetur non multo pòst, cum de causis quietis Terræ. Cùm porrò prior quidem ratio non videatur magni momenti; posterior tamen videri potest non omninò exsibilanda, si admittas quidem opera Naturæ finibus suis consona esse, & figurarum alias ad motum, alias ad quietem magis comparari; hinc enim consequetur Terram aut Natura duce moueri, si mobilissimam figurarum, orbicularem sortita sit; aut si Natura duce quiescat, habere ergo figuram planam, tanquam ad quietem maximè idoneam. Ex cæteris alij, veluti Chal-
lib.2. dæi, existimarunt apud Diodorum habere Terram formam scaphæ; alij apud Cleo-
lib.1.cap.8. medem Pyramidis; alij apud Plinium na-
lib.2. cap. 44. cis pineæ. Quod Plutarchus autem, postquàm dixit Anaximenem tribuisse Terræ for-
3.plac.10. mam mensæ, subiicit Anaximandrum attribuisse formam similem columnæ, id videtur magis congruere Xenophani, qui Terræ radices infinitas tribuens, habere ipsam facilè potuit, vt columnam quandam immensam, in cuius suprema, eáque plana parte nos simus. Cæterum enim Anaximandrum apertè fecisse Terram sphæricam, tum Laërtius perspicuè docet, tum res est con- lib.2.
sentanea iis, quæ de æquali vndique Terræ à Cælo distantia apud Aristotelem ha- loc.cit.
bet. Vtcumque sit, perpauci fuere ex reliquis Philosophis, qui non orbicularem, globosamve habuerint Terram. Nam Laërtius quidem Parmenidi tribuit, vt id pri- lib.9.
mus censuerit; Verùm & ex eius relatu, vt dictum mox est, Anaximander idem censuit, qui fuit aliquantò vetustior; &
Plutarchus eandem sententiam attribuit loc.cit.
Thaleti, quem Anaximander audiuit; tametsi putârim eo loco non Thaletem, sed Platonem legendum. Attribuit porrò eandem Stoicis quoque; cùm & quid Aristoteles, Plato, aliique senserint, videatur esse nimis-quàm notum. Nam quod Plato quidem legitur attribuisse Terræ formam cubicam, id de principiis, ex quibus pars ista globi siccior contexitur, videtur esse intelligendum; licet sint etiam, qui rem velint accipiendam symbolicẽ, qua de re facta aliàs mentio. Nihil proinde necesse est memorare aut Ptolemæum aut quemquam alium ex eruditis, quibus sunt Cælestes obseruationes perspectæ, quasi huiusmodi opinio receptissima reipsa non sit; mirandum est potiùs Franciscum Patritium Philosophum celebrem, ipsam nostro sæculo superiore sic auersatum, integrisque
libris insectatum fuisse, vt nescias an indi- lib.pancosm. 25.26.31.
gnatione, an miseratione dignos duxerit quotcumque ex Philosophis, Geometrisque illam tenent. Nam quòd ipsi alioquin viderimus Vincentium Blancum Arelatensem; etiam cachinnis excipere vanitatem, vt loquebatur, & insaniam Philosophorum globosam Terram asserentium, id mirabile minùs est; quippe cùm fretus sola suarum peregrinationum experientia, qua constitit Terram tam vbique aliàs, quàm heic apud nos esse planam, nihil germanæ doctrinæ habuit, nihilque aliud, quàm balbutiit, dum magno etiam codice explicare mentem tentauit. Afferri imprimis heic posset Aristotelica illa ratio, quæ ex partium Terræ coitione deducitur: quando seu grauitas, seu quædam Magnetica vis illam faciat, idem est genus consequutionis. Quippe sicut ille supponit, quamuis partes Terræ initio rerum non confluxerint reipsâ in centrum ab extremis vsque Mundi partibus, sic habendas tamen, quasi reipsa confluxerint, & centro à primis occupato, superuenientes aliæ vndequaque eas compresserint, iis cohæserint; nec potuerit corpus non globosa forma ex huiusmodi partium circumpositione compingi, quatenus perinde apparet iam fieri naturalis compressio, cohæsio, compactio, vt si per illam confluxionem (& quidam quidem cum violentia) peracta initio res esset; ita licet supponere, quamuis partes Terræ priùs disgregatæ non
coierint

coïerint vnquam Magnetica vi inuicem attractæ; sic tamen habendas, vt si aliquando sic seipsâ coïerint, & ob mutuam illam, parémque tractionem circumquaque factam sic cohæserint, vt non potuerit ex omnibus, nisi globosum corpus contexi; quatenus iam Terra ex partibus mutuò cohærentibus sic se habet, vt si reuerâ sic factum fuisset. Posset hæc, inquam, ratio afferri, vti etiam alia ad probandum Aquam conspirare ad vnum globum simul cum Terra constituendum, ex eo, quòd vno, eodémque fertur cum Terra perpendiculo, ac versus idem centrum contendítque enim Aqua secus decidit, si Terræ, quàm si Aquæ immineat; vt neque Terra secus si in Aquam, quàm si in Terram dimittatur; cùm & manifestum sit Aquam nihil aliud, quàm occupare ipsas Terræ concauitates; adeò vt mare nihil sit aliud, quàm amplissimos quosdam lacus multos simul patenteis campos, multásque valleis sit occupans, vt ne omneis quidem interceptos monteis operiat, qui si altiores fuerint, euadunt in Insulas, si depressiores, in scopulos, Scyllas, Syrteis, & similia. Verùm nihil est opus his insistere, cùm argumenta alia sint, quæ rem manifestiùs conficiant.

Præcipuum est illud, quòd tendentibus à Borea in Austrum partes Cæli Boreæ supra Horizontem conspectæ magis, magísque deprimuntur, Austrinæ verò eleuantur; & tendentibus ab Austro in Boream, Boreæ eleuantur, Austrinæ deprimuntur, idque constanter, vniformitérque pro ratione itineris, seu Terra, seu mari iter faciant; seu ex Terra in mare, seu ex mari in Terram transeant, seu per plana, seu per accliuia, decliuiáque loca incedant. Ex quo efficitur, vt si heinc versus Septentrionem tendamus, postquam superauerimus itineris recti milliaria Italica septuaginta tria, Gallicas-ve leucas communeis, seu mediocreis viginti quatuor proximè, Polus Boreus sit nobis futurus gradu integro eleuatior; & postquam par spatium fuerimus progressi, gradu præterea integro, atque ita porrò, quousque Polus sit nobis directè futurus supra verticem, à tergo etiam relinquendus, si perrexerimus vlteriùs: sin verò tendamus in Meridiem, tum superatis pari modo milliaribus septuaginta tribus idem Polus Boreus sit nobis gradu integro depressior futurus; & superatis rursus septuaginta tribus, gradu alio, & sic consequenter, quousque facti sub Æquatore habitatores simus Polum ad Horizontem vsque depressum, ac sit nobis simul Polus Austrinus futurus in parte Horizontis opposita; adeò vt, si vlteriùs perrexerimus, Polus Boreus sit iam deprimendus infra Horizontem, Austrinus attollendus suprà, totidem gradibus, quot superauerimus vicibus milliaria septuaginta tria. Quæso te verò qui id eueniat, nisi Terra globosa sit, vt ipsius deuexitatem prætereuntibus Horizon visibilis, seu quæ portio Terræ à nobis circumspicitur, continuò mutetur, & quam in partem procedimus, nouæ Cæli partes priùs inuisæ, retegantur; ex quo quæ priùs supra illas apparebant, tantundem deinceps elatiores (videlicet ab Horizonte remotiores) appareant: & qua ex parte recedimus, visæ priùs partes Horizonti vicinæ condantur, ex quo quæ priùs supra illas conspiciebantur, elatiores, ipsis iam subductis, depressiores (quippe Horizonti viciniores) fiant. Respondet Patritius posse mutationem altitudinis Poli, etiam existente plana Terræ superficie contingere; cùm si quis supponatur directè sub Polo, is non possit secundum Horizontem planum, rectámque lineam recedere, quin respiciat Polum supra verticem, factumve depressum versùs Horizontem; adeò vt cùm linea Horizontalis, & ducta ex Polo constituerent priùs in oculo angulum rectum, constituant deinceps acutum, & tantò acutiorem, ac proinde Polo apparente semper tantò depressiore, quantò ille vlteriùs recesserit. At primò & Polus, & quæuis pars Cæli tantæ est à Terra distantiæ, vt ne tanta quidem planities, quanta est tota Terræ diameter, sufficere possit ad creandum vel minimum sensibilem angulum transeunti ab vno illius extremo ad aliud, si angulorum, quibus notatur diuersa Poli altitudo, efficeretur diuersitas ex recessu secundum rectam; alioquin enim Terra non puncti, sed sensibilis, imò & ingentis cuiuspiam magnitudinis respectu Cæli rationem haberet. Deinde, si recessus fieret secundum rectam lineam, non vniformis fieret depressio, hoc est semper vnius gradus per septuaginta tria milliaria, verùm semper minor, ac minor propter decrescentem minùs, minúsque angulum; adeò vt denique septuaginta tria milliaria, factura non sint depressionem vnius minuti primi, vel secundi. Ad hæc, cùm non modò ingenteis planities in superficie Terræ admittat, sed superficiem quoque maris planam, non deuexam contendat; quæso dum quispiam in Æquatore est, & Polum Boreum in Horizonte habet, quorsum contendenti deinceps in Boream Polus Boreus attollitur, si per planitiem quidem incedit? Scilicet nulla ratio est, cur non Polus semper in Horizonte hæreat; quandoquidem tendit directè in Polum, hoc est per rectam lineam, quæ ex Æquatore per maris superficiem intelligatur producta in ipsum. Cæterùm, si quis pari modo ab Ortu in Occasum, aut ab Occasu in Ortum procedat, eadem Terræ forma orbicularis probabitur, non ex immoto quidem Cæli puncto, sed ex eodem tamen puncto temporis, quo Eclipsis Lunæ (posset & appulsus ad quampiam stellam vsurpari) obseruabitur fieri. Siquidem quia Luna iis omnibus, qui supra Horizontem eam habent, eodem momento deficit, constat nos, si nobis in Meridiano fuerit, numeraturos mediam noctem; eos verò, qui Orientaliores nobis fuerint quindecim gradibus, numeraturos vnam à media nocte horam, eos qui triginta secundam, & sic consequenter; & Occidentaliores ex opposito per quindecim gradus, numeraturos solùm vndecimam, seu vnam ante mediam noctem; per triginta decimam,

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt.

De Globositate Telluris.

atque ita porrò. Quod sanè non contingeret, nisi Terra globosa foret, Lunáque adeò Orientalibus citiùs oriretur, Meridianúmque eorum pertransiret; & Occidentalioribus tardiùs; cùm si vtrique, & nos foremus in plana superficie, & recta linea locum exortus, occasúsque connecteret, foret Luna tempore eodem exoritura, prætergressura, occasura, ipséque Sol similiter, neque vllum foret horarum discrimen. Et torqueat se ille, vt lubuerit, non explicabit tamen vnquam, qui fiat, vt maris superficie plana habita non videant omnes, qui in ea sunt Solem exorientem eodem tempore; neque expediet se vnquam à difficultate, quæ ingeritur, ex Orbe nuper in Occasum, Ortúmque circumnauigato. Nempe quacumque mare patet, continuúmque est, continuam necesse est planitiem huiuscemodi; neque enim maior de vna, quàm de alia parte ipsius est ratio. Quinam fieri igitur potest, vt qui hinc soluerunt, & versus Occasum perpetuò contenderunt, huc ab exortu redierint? an eadem recta, aut certè continenter in eadem planitie versus Occasum ducta, neque in Ortum vnquam reflexa præstari id potest. Et qui fit, vt illi, dum redeunt, vnum diem minus numerent, quàm nos, vt ex opposito, qui versus Orientem profecti ab Occasu redeunt, numerent vnum diem ampliùs. An-non est necesse globosam esse Terram, vt qui processerint in Occasum, & gradibus quindecim à nobis recesserint, numerent solùm vndecimam, cùm nos meridiem numeramus, & meridiem, cum nos horam primam; adeò vt iam tunc vnam horam habeant minùs, quàm nos; & sic procedentes singulis gradibus quindenis iacturam horarum singularum faciant, & circulo demùm peracto desit illis integra dies, ex opposito verò qui in Ortum, progredientes gradibus quindecim recesserint, numerent iam horam à meridie primam, cùm nos meridiem numeramus, & horam secundam, cùm nos primam, adeò vt illi vnam iam horam lucro deputent, & porrò pergendo efficiatur, vt in reditu vnam numerent ampliùs quàm nos diem. Videlicet nobis æqualis singulos dies habentibus, illi qui tendunt in Occidentem, faciunt sibi paullò productiores, cùm illis dietim Sol occidat tardiùs, quàm nobis; & qui ad Orientem paullò contractiores, cùm dietim citiùs; ex quo fit, vt illi apponentes semper ex dierum nostrorum vno aliquid, solidum denique absumant; istis ex eodem continuò aliquid detrahentibus, solidus denique accrescat. Addecem, dum Luna patitur Eclipsin, sectionem vmbræ in eius disco apparentem circularem esse, atque idcircò arguere Terram, quæ vmbram immittit, figuræ esse orbicularis, quæ, dámque alia huiusmodi; sed res est nimis manifesta.

Non est verò nobis hærendum in iis, quæ ille de planitiebus, montibúsque obiicit, quasi idcircò forma Terræ non sit habenda orbicularis; notum est enim à nemine admitti Terram esse rotundam delineatione exquisita, siue, vt loquuntur, Mathematicâ, quasi omnes à centro ductæ in superficiem lineæ sint perfectissimè æquales; sed admitti solùm quam Physicam vocant, hoc est, qualem Natura rerum, seu Vniuersi exigit, quæque inæqualitates non respuit, ac tam parui præsertim momenti, vt in tanta Terræ amplitudine euanescere censeantur. Præclarè quippe Seneca, *Pilæ*, inquit, *proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas; æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ, & rimæ earum nocent, quò minùs par sibi ab omni parte dicatur. Quomodo in hac pila nihil illa interualla efficiunt, ad speciem rotundi; sic nec in vniuerso quidem orbe Terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur.* lib. 4. c. 11. Quo loco taceo non commissuras, sed ne filorum quidem, aut pororum inæqualitates officere magis rotunditati pilæ lusoriæ, quàm rotunditati Terrarum montes, valles, planitiésque officiant. Quare neque est cur ille & sic rogет, *Cuius ergo Terra figura est, si non est rotunda*; & sic respondeat, *Nullius certè regularis, non sphærica, non cubica, non octaedra, non dodecaedra, non icosaedra, non pyramidalis, sed multifariam irregularis,* [illegible] *qualem eam voluit esse Conditrix Mens.* Et enim quidem superficies Terræ multifariam irregularis, & qualem eam esse voluit Opifex, vt domicilium Hominum, cæterorúmque viuentium, sedésque, & veluti fundus generationum, corruptionúmque esset; sed omnis hæc tamen irregularitas non obstat quominùs ipsa generalis totius Terræ forma rotunda potiùs quàm cubica, aut alia quæpiam dicenda sit; quemadmodum illa inæqualitas, quæ in superficie pilæ, aut si velis in cortice mali aramij cernitur, non obstat quo-minùs & pila & malum rotundâ potiùs figura esse, quàm aut cubica, aut, alia censeatur: Non est etiam quare opponas immensas illas planities, vt totius Poloniæ, Hungariæ, & quæ est à Mæotide per totam Moscouiam in Scythicum mare, & alias compluréis. Quippe planities quidem dicuntur, quòd magna ex parte ad libellam sint, aut appareant, & tantundem penè vndique distantes à centro, sensibili accliuitate, & decliuitate non sint; Sed reuerà tamen sunt semper portiones quædam conuexitatis, quæ ob amplitudinem globi nihil à planis superficiebus, quantum ad sensum, & per aliquot quidem milliaria differre videantur. Ac reipsâ quidem differre vel id potest arguere, quòd cùm in quocumque fueris planitiei loco, vbi diligenter adnotaueris quantum circumquaque ex planitie prospicias, vbi deinceps aliquouersùm discesseris, sis breui noua omnia visurus, & nihil amplius eorum, quæ retrò conspexeras obseruaturus, etiam arborum, ædium, cæterarúmque editiorum rerum. Et ne distantiam potiùs, quàm conuexitatem causeris, obstat alia inter ea, de qua iam dixi variata Poli altitudo, quæ exquisito instrumento per singula etiam milliaria redditur obseruabilis. Memorabile verò est, procedenti in Boream, vel Austrum variari constanter altitudinem, incedendo non modò per planum, sed etiam per accliuem, & de-

clinem locum; adeò vt, si obseruata Poli altitudine in ima valle, totum diem scandas in Austrum, non propterea visurus sis altitudinem Poli increuisse, sed decreuisse potiùs vbi in iugum emerseris; quemadmodum non decreuisse, sed increuisse deprehendes, si obseruatam priùs in iugo obseruationem in ima valle deinceps repeteris. Argumento sanè, quòd Terræ deuexitas vbique sentiatur, & perpendiculum in alia, aliáque siue planitiei, siue acclinitatis, aut declinitatis puncta incidens, per alias, aliásque & coituras in centrum lineas decursum commendat. Nam videre alioquin illum, quod vulgò admittitur, perpendicula, atque ædificia ad perpendiculum erecta, tametsi ad sensum parallela sint, parallela tamen reipsà non esse, tanquam denique coitura, si intelligantur producta in centrum; id non magis mirandum est, quàm quæ obiectat cetera in eum profectò retorquenda: vt Turrim altam pedes septuaginta duos absconsam fuisse à minore latus (cuius credidit superficiem planam) post decem passuum millia, vt Corsicam visam, dum præternauigaret Tolonem (diluculò videlicet) quam visurus sanè deinceps prætemauigando Massiliam, aut Arelatas non fuit, cæteráque huiusmodi. Postremò neque est, cur opponat altitudines Montium, quippe quæ adeò exiguam ad diametrum Terræ proportionem habeant. Celebrauit Antiquitas Olympi altitudinem, quam excedere nubium, pluuiarum, ventorum regionem, Lucanus, Claudianus, & Poëtæ alij post Ho-

—— 7. merum cecinerunt; Et Xenagoras tamen ex Plutarcho Geometricè dimensus non deprehendit montem altiorem, intellige secundum perpendiculum, vno milliari, cum dimidio, & passibus præterea septuaginta. Celebrauit etiam altitudinem Pelij, & Dicæar-

p. 65. chus tamen ex Plinio Regum curà permensus, non reperit etiam sesqui-milliari & passibus præterea quinquaginta altiorem. De Atho scribit Mela opinionem quòd surgat altiùs, quàm vnde imbres cadunt, ex eo cepisse, *quia, inquit, de aris, quas in vertice sustinet, non abluitur cinis, sed quo relinquitur*

de fac. Lu. lib. 4. cap. 22. *aggere, manet.* Plutarchus verò, & Plinius in Lemnum vsque Insulam proijci eius vmbram scribunt, interuallo videlicet milliarium octoginta septem; Et ex data tam hac distantia necesse non fuit, quò illius vertex nonnihil eminenter è Lemno conspectus supra reliquum Horizontem, ad faciendam distinctam vmbram, vt esset vel duobus milliaribus altus: ac vides proinde minùs esse mirum, si à Cleomede scriptum sit neque montium, neque maris altitudinem excedere quindecim stadia, hoc est non planè milliaria duo. Quòd

1. Meteor. 13. Aristoteles verò Caucasum, vt celebrem multitudine, celsitudinéque commendat, probátque tum quia cernitur ex Batheis Ponti, & Mæotidis vltra, tum quia ad partem noctis tertiam manè, vesperéque radijs Solis illustratur, [illegible] patet profectò non vnum montem, sed seriem montium Caucasum esse, & si hæc veri quicquam habent, interpretanda esse non de vno, sed de pluribus montibus, qui sint variè per Asiam fusi. Fac verò

De Globo ipso Telluris.

horum altissimum esse semel Olympo, Athove altiorem; vides vt non sit excessurus tria, quatuor-ve milliaria, quam altitudinem Plinius tribuit Casio, de quo idem penè, quod Aristoteles de Caucaso dicit. Neque secus erit de Atlante sentiendum, qui cum à Dione lib. 25. reputetur montium omnium altissimus, ne attingeret tamen quidem Olympi altitudinem, si credendum Poëtis foret, quando ex ipsomet Dione illius iuga niue canescunt. Vides proinde quid sit dicendum de Pyrenæis, & Alpibus, quibus tametsi Plinius tribuat quinquaginta mille passuum altitudinem, id tamen de obliquo ascensu accipiendum est, non verò de directa, seu perpendiculari altitudine, quæ ne attributam quidem Caucaso attingat. Ac ne iis duntaxat, qui fuere antiquitùs noti inhæream, memorat Iose-phus Acosta Peruanos adeò sublimes vt lib. 3. cap. 9. collatæ cum ipsis Alpes humiles casæ cum Palatiis comparatæ videri possint; additque se, cum pertransiret nominatum Pariacacam, fuisse aërem adeò tenuem, respirandóque inidoneum, vt nauseando penè animam efflarit: Verùm cum hisce quoque attribueris altitudinem Atho geminatam, vides neque illos futuros altiores milliaribus quatuor. Vnus omnium altissimus haberi iure potest Picus Teneriffæ Insulæ Canariarum vnius mons; vtpote quem Nautæ, ac præsertim Hollandi se conspicere referant tam ex Meridie, quàm ex Borea à quarto vsque distantiæ gradu. Vtcumque enim gradus integri non sint, & refractio iugum æquo altiùs monstret, vix quicquam tamen ampliùs quàm vnus gradus detrahi potest; vt proinde eius altitudo milliarium saltem quinque esse colligatur. Atque hæc quidem de maxima, quæ ab Authoribus celebretur, altitudine montium, quæ cùm non sit diametri Terræ, nisi millesima sexcentesima septuagesima pars, (dictum nempe est alias, & mox illicò repetetur, diametrum Terræ esse milliarium octies mille trecentorum quinquaginta quinque) qua sorte, an-ne sensibilis sit globi Terreni proportione? An si diametrum mali arantij in mille sexcentas septuaginta particulas diuiseris, putas vnam earum exæquari posse altitudini vnius eorum granulorum, qui eius superficiem aliquatenus inæquabilem reddunt? Non sanè; ac ne si comminiscaris quidem particularum huiusmodi quatuor: nam & arantij diametrum suppone digitorum quatuor, & quemlibet digitum diuide in particulas centum, vt sint totius diametri quadringentæ; ac tum obseruabis vnam illarum esse insensibilem, ac ne tantam quidem, quanta est altitudo vnius eorum granulorum supra superficiem arantij. Hoc autem addo, quia cum existimem dari monteis longè altiores, quàm vulgò aut intelligi, aut supputari soleat (intelligi enim, & supputari solet altitudo ex planitiebus, vallibus-ve non admodum distantibus; cùm mihi tamen videatur accipienda altitudo ab ipso vsque, ita vt montes Lunæ, v.g. tantùm alti sint quantum à mari Ægyptio, in quod Nilus exoneratur,

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt.

ad ipsos vsque ascenditur) nihilominus talis altitudo habita viginti milliarium, non erit maior vna quadringentesima eiusdem Terræ Diametri parte. Sed hoc ex iis, quæ paullo post circa Fluuiorum originem attingenda sunt, manifestiùs fiet.

Hîc, cùm foret quidpiam addendum de Terræ magnitudine, per eamdiametrum insinuata, quæsitum videtur compendium ex iis quæ retulimus, cùm de Siderum internallis. Nimirùm quia Terræ semidiameter communis quædam mensura est, qua & interualla, & Siderum magnitudines metimur, prænotauimus opiniones varias circa hanc semidiametrum, ac cæteris prætulimus nuperam VVillebrordi Snellij. Is quippe vir summâ industriâ, & per varias, repetitasque quas & descripsit obseruationes, deduxit vnum circuli magni in Terræ superficie gradum continere perticas duodecempedas vicies octies mille quingentas, seu milliaria sexaginta octo cum quadringentis passibus; quo numero ducto in circulum totum, colligitur ambitus Terræ Milliarium vicies quater mille sexcentorum viginti quatuor. Et quia ambitus ad diametrum se proximè habet vt viginti duo ad septem; idcircò Terræ diameter habetur milliarium septies mille octingentorum triginta quinque; ac Semidiameter proinde milliarium ter mille nongentorum octodecim. Porrò verò, quia hæc milliaria habent pro communi mensura Hollandicum, seu Rhiinlandicum pedem, quem tametsi Snellius coniecturis quibusdam ductus existimârit eundem esse cum pede Romano antiquo, ipsi tamen deprehendimus aliquot partibus maiorem (comparantes nempe vtriusque quos obtinuimus modulos ex prototypis desumptos) est propterea ista milliaria reducenda sunt ad Italica, quorū pes antiquus Romanus habetur radix, communis-ve mensura. Itaque cùm diuisissemus pedem Parisinum, siue Regium dictū ex prototypo pariter desumptum in millenas particulas, collatus cū eo pes Romanus deprehensus est continere earumdem particularum nongentas & sex, Rhiinlandicus verò nongentas sexaginta sex; adeò vt aliunde, cùm ille existimârit Rhiinlandicum se habere ad Parisinum, vt mille, ad mille quinquaginta quinque, existimare potiùs debuerit habere se, vt mille ad mille & triginta tria. Hinc proinde, quia Rhiinlandicus pes se habet ad Romanum antiquum vt nongenta sexaginta sex ad nongenta sex, seu vt centum sexaginta vnum ad centum quinquaginta vnum; facile intellectu est reductionem milliarium eadem proportione instituendam esse. Quamobrem erit ambitus Terræ Italicorum milliarium vicies sexies millies ducentorum quinquaginta quinque; Diameter verò octies mille trecentorum quinquaginta quatuor; & semidiameter quater mille centū septuaginta septem, qualem etiam, cùm opus fuit huc vsque supposuimus. Iam, cùm hæc habeamus, nihil est necesse deducere, quanta sit superficies tota, quantáque etiam profunditas; cùm id intelligi satis possit & vel adnotasse ambitum sufficere valeat. Nihil etiam opus computare, quantum ex Terrenâ superficie aquæ occupent, quantumque proinde Animalibus extra aquam viuentibus ad habitandum relinquatur: id enim potiùs intelligendum ex inspectione mechanici globi Tabularumve Geographicarum, quod spectat certè ad regiones, quæ cognitæ hactenus sunt, cùm aliquæ adhuc supersint versus Polos incognitæ, in quibus vt se Maria, Insulæ, Continentes habeant, definire non licet. Hoc solùm par est admirari nos, Terram cùm sua diametro tot complectatur milliaria, atque idcircò cùm tanta sit, tantáque nobis appareat, nihilominus comparatam ad Cæli amplitudinem, distantiámque, qua ab eo sumus, habendam esse instar puncti; adeò vt ob exilitatem, neque ex Firmamento Cælove stellato posset conspici, neque hinc, si illuc supponatur translata; admittente etiam communi sententia minimam stellarum Fixarum, quæ sunt quasi lucida puncta esse octies decies maiorem, quàm Terram. Nempe id ex rerum Cælestium obseruatione conuincitur, & memoro etiam communem sententiam, quoniam iuxta aliam, quæ Terram Soli circumducit, vidimus aliàs non modò Terram, non modò Solem, sed etiam tantum orbem, cui semidiameter sit distantia Terram inter, Solémque intercepta, habendum esse instar puncti regionis Fixarum respectu. Quo casu te quæso quàm foret habenda Terra puncto minor, quæ huiusmodi etiam orbis quasi punctulum quoddam sit. Quippe respectu huius orbis, seu, quod est idem, Sphæræ Solaris tota eius moles parui adeò momenti est, vt qui horologia sciotericа, siue ex Solaribus vmbris fabricantur, stylorum omnium vertices in centro Terræ esse supponant, vnde vmbras suas in superficiem proiiciunt; vt putà quasi non aliàs hinc, ob insensibile discrimen, proiicere valeant, quàm illinc. Quæ cùm reuerà ita se habeant, mirere-ne, si magni Viri vanitatem exaggerent, quâ magnum quidpiam nobis videmur, cùm tantulæ Vniuersi particulæ tantula particula simus! Vnus habitabilem Terram dixit *angustam Insulam*; Cic. in Somn. indeque ea alius insinuauit frustra requiri diuitis viri quantumuis magna prædia. Sed ecce, Socrates. quàm ille cordatè. *Hoc est punctum*, inquit, *quod inter tot gentes ferro, & igni diuiditur.* Senec. in *ô quàm ridiculi sunt mortalium termini! Vltra* prœm. *Istrum Dacus non exeat; Strimo Thracas inclu-* qq. nat. *dat; Parthis obstet Euphrates; Danubius Sarmatica, ac Romana disterminet; Rhenus Germaniæ modum faciat; Pyrenæus medium inter Gallias, & Hispanias iugum extollat; Inter Ægyptum, & Æthiopas arenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum Hominis, nonne & illæ vnam aream in multas prouincias diuidant; Cùm te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò vlteriora explorantem, modò lateribus affusum, licebit dicere,*

It nigrum campis agmen.——

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis, & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi; Punctum est illud, in

quo

Plin. lib. 2. cap. 68.

quam nauigamus, in qua bellamus, in qua Regna disponimus, &c. Ecce & quàm præclarè alibi; *Hæ sunt portiones Terræ, imò verò, vt plures tradidere mundi punctum; neque enim est aliud Terra in vniuerso. Hæc est materia gloriæ nostræ, hæc sedes. Heic honores gerimus; heic exercemus imperia; heic opes cupimus; heic tumultuatur humanum genus; heic instauramus bella, etiam ciuilia, mutuísque cædibus laxiorem facimus Terram; & vt publicos gentium furores transeam, hæc in qua conterminos pellimus, furtoque vicini cæspitem nostro solo affodimus; vt qui latissimè rura metatus fuerit, vltraque fines exegerit accolas, quota Terrarum parte gaudeat? vel cùm ad mensuram auaritiæ suæ propagauerit, quam tandem portionem eius defunctus obtineat?* Sed illa quidem hoc loco nimis.

Succedit quæstio alia de Situ Telluris in Mundo, déque causa, quæ constitutam in medio Mundi detinet. Et quod spectat quidem ad illius situm, quàm-variæ olim fuerint, ac etiam-num sint Philosophorum sententiæ, copiosè satis deduximus tum locis aliis, tum præsertim, cùm Hypotheseis varias Cælestium motuum recenseremus. Sufficiat iam Terram ex communi sententia, ad quam Epicurus accessit, in loco Mundi medio, seu imo constitutam esse; cùm nec sit necesse illa ex Lucretio repetere carmina,

—— *Terrai corpora prima*
In medio, atque imas capiebant omnia sedeis.

Itémque.

Et radijs Solis cogebant vndique Terram
In medio vt propulsa suo condensa coiret.

Consentaneum potiùs iam foret variis probare argumentis Terram immotam consistere, verùm res manet penè confecta ex iis, quæ memorata superiùs sunt, quatenus ea, quæ responsa sunt ad argumenta quietem adstruentia non eleuant illorum fidem. Vt paucis enim rem attingamus, quæ ex Sensu, seu Experientia probatio prima petitur, suo in robore perseuerat; quatenus licet Sensus interdum fallatur (vt ita loquamur cum vulgo,) non tamen semper fallitur, fideique eius est standum, quoties que ratio, aut experientia opposita fidem conuellat. Nullam porrò esse experientiam quieti Telluris, de qua nos sensus certos facit, oppositam in confesso positum est: Nam fluxus quidem, & refluxus maris ex causis esse aliis, quàm ex motu Telluris patet; & qui sensus docet agitari Mare, idem quiescere Terram attestatur. Nullam quoque esse rationem, quæ falsitatis sensum arguat, Terramve moueri conuincat, intelligitur percurrendo quas rationes præcipuè pro motu Terræ afferri solent. Nam, quòd rapiditas illa primi Mobilis incredibilis iudicetur, non idcircò falsa probatur; cùm neque possint limites Authoris potentiæ, voluntatique præscribi: neque sit incommodum ingentem rotam circumduci eodem tempore, quo exiguam; neque motus rerum prægrandium mensurandi sint ex pusillarum motibus, nisi absurdiores habeamur Pygmæis, qui incredibile reputent, posse Gigantem lento incessu ea spatia permeare, quæ ipsi currendo defessi superare nequeant.

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt.

Hinc & quamobrem rerum Author vti Telluris reuolutione, quasi compendio noluerit, neque raptum illum Sphærarum inferiorum motum præscindere, cæteraque id genus alia, non magis requirendum est, quàm quorsùm noluerit Homines, & omnia viuentia in statu perfecto, compendiosé que adeò creari, potius-quàm per tantas veluti ambages formari, adolescere, perfici. Et, seruentur quoque Phænomena ex Terra translata Martem inter, & Venerem; non ideò tamen est necessarium, vt Terra illac transferatur; cùm eadem quoque valeant ex Terra quiescente saluari; neque Authoris magnificentiæ inuidendum est, ea exhiberi pluribus, quæ tamen posset per pauciora præstare! Quòd inconcinnum verò arbitrantur Planetarum globos non continua serie à Saturno vsque ad Lunam decrescere mole, velocitate increscere; ad varietatem non attendunt, qua velle potuit Artifex opus suum condecorare. Et decorem non percipiamus; an-non quia sutores vltra crepidam, & modulo nostro Diuina metimur? An-non pari ratione carpent, quòd inter Fixa Sidera magnitudinis ordo non seruetur? quòd non in siluis abietes, arboresque cæteræ per gradus quosdam inter-medios ad humiles vsque myricas constitæ appareant? Quòd non in serie Hominum sint semper parentes & aui proceriores filiis, ac nepotibus, & ita de aliis? Speciosum præterea quod opponitur circa digressiones Mercurij, ac Veneris, & vtriusque circa directiones, stationes, retrogradationes; variatásque interea apparentes magnitudines Planetarum; At nisi quis velit in hypothesi Ptolemæi perseuerare, saltem Tychonica succurrit, in qua eadem prorsùs præstantur; cùm seu circa quiescentem Solem, Terra inter Martem, Venerémque obambulet, seu Sol inter eosdem Martem, Venerémque ipsi Terræ circumducatur, eadem prorsùs appareant; & non modò Venus, & Mercurius, sed cæteri quoque obseruentur pari ratione consistere, progredi, regredi, magnitudinémque apparentem perinde mutare. Denique, siue Solem habeas vt facem Mundum illustrantem, siue vt cor viuificans, tam potest hæc munia præstare si in centro sit, quàm si inter Martem, Venerémque agatur; cùm vtroquis modo tantumdem à Terra, aliísque Mundanis corporibus distet, vsurparique proinde illud Aristotelis valeat, tantumdem esse itineris Athenis Thebas, & Thebis Athenas.

Alterum probationis genus, quod Physica potissimum argumenta complectitur, etsi germanas penitus demonstrationes non exhibeat, sunt tamen rationes eiusmodi, ex quarum congerie probabilitas maxima quæritur. Nam, quod respondetur quidem Terram secundum se totam non esse grauem, neque idcircò centrum Mundi appetere, id assumitur, non probatur; vt neque probatur, quod assumitur, competere Terræ secundum se totam motum circularem, aliúmque, quàm rectum, qui rectus quidem sit partium proprius; quippe neque similitudo hominis ambulantis,

Terra & Aqua vnum Globum constituunt.

bulantis, manumque mouentis, neque alterius cuiusquam rei idem fieri in Terra contingit. Sic non probatur, sed assumitur solùm competere ipsi Terræ gyratis motus; vti neque illud, quod assumitur ad declinandum dissipationem de motus æquabilitate, déque virtute Magnetica, quam inesse Terræ ad attrahendum lapidem non perinde constat, ac esse in lapide vim, siue grauitatem ad petendum Terram. Quod spectat ad motum perpendicularem tam dimissorum ponderum, quàm recedentium rerum sursum proiectarum, experientia quidem recens facta in translata naui de lapide sursum emisso, & de dimisso è carchesio arguit eos qui obiecerant non recasurum in eundem locum, non fuisse ipsos rem expertos; at non arguit propterea idem reuera in Terra fieri, dum lapis è turri dimissus in turris pedem decidit, aut sursum proiectus repetit ipsum proiectorem. Idem verò quoque dicendum circa motum nubium, volucrum, cæterarum rerum; imò & quod attinet etiam ad explosionem bombardici globi: Nam eadem quidem distantia petere, idem scopus attingitur in Ortum, in Occasum, in Boream, in Austrum, sursum oblique, &c. Verùm id fieri, quòd motus Terræ tantumdem addat, adimatve machinæ, & globo, ac scopo, vt id eueniat, minimè constat. Quòd ad motum aëris in Occasum attinet, si qui sentitur in alto, ac potissimùm intra Tropicos à motu Terræ in Ortum fieret; deberet sanè idem sentiri in quamuis magna Terræ planitie, vbi Horizon nullis planè neque montibus, neque collibus eminet, aut in cacuminibus certè editissimorum montium; quod tamen fieri non obseruatur. Quæ demùm variæ inter Terram, & Planetas comparationes instituuntur, vt Terra habeatur ex Planetarum numero, eiusmodi sunt, vt cùm declarent habere Terram aliquid simile Planetis, non tamen probent esse Planetam, neque moueri, aut locum habere inter ipsos, cùm in centro Mundi constitutæ eadem conueniant. Eadem porrò sunt de rationibus Astronomicis reponenda; illæ enim quoque, quicquid respondeatur, suam semper tuentur probabilitatem. Videlicet illa immensitas Mundi, cuius respectu magnus Orbis, siue, quod est idem, Cælum totum Solis pro puncto habeatur, ac semper proinde nobis appareat Hemisphærium, Zodiacique dimidium, vt gratis planè assumitur, ita planè est incredibilis. Hinc & nullam fidem meretur, quod ex tali assumpto, & ex alio quoque eiusdem farinæ de axis Terreni in parallelismo continentia deducitur, ad declarandum quamobrem Terra nunc in Cancro, nunc in Capricorno existente altitudo Poli immutata maneat, eædem Stellæ semper verticales sint, & dierum, noctiúmque inæqualitates, Æstatisque, & Hiemis vicissitudines contingant. Vno verbo, cùm sit fatendum non esse vllam demonstrationem, quæ planè conuincat stare esse Terram, quiescere que in medio Mundi: nihilominùs fatendum est etiam rationes quibus stabilitur, non desinere, quicquid respondeatur, admodùm probabiles esse, neque idcircò existimandas, & ab illis quidem, qui defendentes moueri Terram, demonstratione etiam carent, nihilque proferunt, ad quod responderi facile non valeat. Ex hoc autem efficitur, vt tametsi neutra opinio demonstratione, hoc est ratione naturali fulciri possit, nobis tamen, quibus aliunde Sacrarum Literarum lux supernaturalis affulget, declarans *Terram à Deo fundatam supra stabilitatem suam, ac ideò in æternum stare;* opinio illa est præferenda, quæ huic loci est consentanea. Vtcumque enim loca illa de statu, quieteve Terræ, veluti & alia de *gyratione, aut regressu Solis* nonnulli sic interpretentur, vt oppositæ opinioni non aduersari appareant; nihilominùs, quia sacra Procerum Virorum congregatio loca sic censuit interpretanda, vt inde locis, & quies Terræ in ipso Mundi centro adstruatur, idcircò consentaneum est eorum sententiæ subscribere.

Quod ad causam spectat, quæ Terram suo in loco fixam tenet, obstatque ne nutet, aut cadat, ea est semper visa admirabilis, Plinius- lib. 2. cap. 65.
que etiam miraculum vocat. Quippe quantumvis Manilius id eleuare conatus fuerit 1. Astron.
ex comparatione instituta cum Mundo, citatis aliàs carminibus,

Nec verò tibi Naturæ admiranda videri
Pendentis Terræ debet, cùm pendeat ipse
Mundus, & in nullo ponat vestigia fundo.

Attamen visum quoque est non minùs stupendum, pendere in inani mundum; adeò vt, si dicere liceat, quod est apud Senecam, lib. 7. cap. 14.
Mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere, an cadat, quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat, minus hic mirum; si apud eundem hoc quidam de Terra dixerunt; *cùm enim* (pergit) *rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret, fertur, inquiunt, semper, sed non apparet an cadat, quia infinitum est, in quod cadit.* Nempe supponere debuerunt cadere cum Terra vniuersum Mundum, ob hæc perpetuò circumducta, nec derelicta Sidera. Verùm, vt isti mittendi sunt, ita nihil videtur dicendum de iis, qui causam quietis habuerunt diuinam, quatenus reputarunt Terram esse ex Deorum numero, & dictam specialiter Vestam, quasi *ἑστίαν à statione διὰ τὸ μένειν*, vt apud Plutarchum licet lib. de facie.
legere, aut designari existimarunt Terram hieroglyphico illo, diuinóque Ægyptiorum Boue, vt est apud Macrobium; ex quo nescio 1. Saturn. 19.
an Rabbini fortè acceperant ansam describendi Animal coram Mohammede, quod Terram inter cornua existentem capite sustineat; Animal tantæ vastitatis, vt oculorum interstitium tantum sit, quantum volucris transuolare, nisi intra Annos mille non possit. Ad Philosophos vt accedam, ecce nonnulli, vt Xenophanes, de quo est paullò antè dictum, *qui se à quæstionis difficultate expedirent*, inquit Aristoteles, *constituunt parti* 2. cæli 13.
Terræ inferiori radices infinite fusas: Sed hi scilicet non existimarunt Cælum vndique Terræ circumduci, verùm parti Terræ supremæ planæ existenti, Oceanóque tanquam

extremo

extremo Horizonte circumdatæ, quasi fornicem imminere, vt intelligitur ex dictis, cùm de Siderum ortu, & occasu, vbi eandem fuisse Homeri, aliorumque Poëtarum sententiam ex Gemino retulimus; adeò vt minus mirum sit, si specialiter Pindarus apud Plutarchum attribuerit Terræ columnas adamantinas; quanquam is potest Poëticè Terræ constantiam designasse. Empedocles, cùm infinitas Terræ radices non fateretur, credidit Terram, alioquin casuram, Cæli motione inhiberi, vt putà quæ celerrima sit; eo modo, quo aqua non effunditur, scypho præproperè circumacto. Refert præterea Aristoteles Anaximenem, Anaxagoram, & Democritum opinatos fuisse manere Terram, quod latâ, seu planâ figurâ cùm sit (seu etiam, vt apud Eusebium habet Anaximenes ex aëre compresso consistat) sustentetur ab aëre; Qui locum aliunde, in quem excedat non habeat; eo modo, quo aqua non effluit è clepsydris, quandiu aër non commouetur. Addit Thaletem existimasse Terram aquæ incumbere, atque ideirco quiescere, quòd supernatet, quasi lignum. Addit rursus Anaximandrum opinatum fuisse Terram in medio Mundi sitam æquè se habere ad omnia extrema; quare & cùm non habeat, cur potiùs in hanc, quàm in illam, aut in aliam partem moueatur, neque simul distrahi possit motionibus oppositis, remanere in medio teneri. Hanc eandem causam Socrates apud Platonem tueri videtur, siquè fauere maximè Ouidiano illi, vtróque hemistichio,

Ponderibus librata suis. ——

Ne quid dicam de Plinio, qui vult *aëris vi suspensam librari spatio medio Tellurem: Ita mutuo complexu diuersitatis effici nexum, & leuia ponderibus inhiberi, quo minùs euolent, contraque grauia, ne ruant, suspendi, leuibus in sublime tendentibus.* Ipse Aristoteles causam quietis Terræ ex grauitate ipsius petit, & ex eo, quod videmus omneis eius parteis tendere versùs centrum Mundi, arguit locum toti Terræ debitum esse ipsum centrum; adeò vt naturaliter tota ibi insideat, vnde, nisi illata vi, abduci per parteis non possit. Præterea autem Aristotelem, cùm nihil aduersus Xenophanem dicat, vt putà perspicuum supponens Terram à Cælo vndique cingi, ac infinitum quicquam non dari; obiicere tamen Empedocli; violenter ergo Terram detineri, cùm naturali inclinatione tendat in locum aliquem; nec posse dici quid Terram teneret, cùm Elementorum non esset discordia. Thaleti verò difficultatem de ipsamet Aqua manere, vt quæ solo aëre sustineri nequeat, quæ Terrâ ipsâ leuior sit, & cui cùm non possit Terræ portentum, nec tota etiam Terra valeat. Anaximeni & aliis idem, quod Empedocli scilicet motum naturalem Terræ exinde denegari, quòd & vi illuc detineatur, & in rerum origine tendere illuc vi debuerit. Anaximandro denique, idem dici posse de Igne, si collocaretur in centro; & inde non solùm quæstionem, cur in extremo Ignis quiescat; & Terram non tantùm in medio quiescere, sed ad medium etiam moueri.

Sed vt redeamus ad Epicurum, is suam sententiam paucis aperuit, cùm scripsit apud Laërtium τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι, ὡς συμφυῆ (postremas duas particulas profert Lambinus in Lucretium, ex quodam puto MS.) *Terram aëre cohiberi, tanquam ipsi congeneam*. Sensus est Terram partem esse Mundi, quæ suam sedem nacta inter cæteras ab ipsa Mundi conformatione, eandem deinceps constantissimè absque vlla vi tueatur. Et quamuis ipsi aërem solum circumfusum esse contingat; quia tamen tam aër, quàm Terra cognatione vincta tenentur, eiusdémque Totius partes ab ipsa sui origine sunt, ideo neque aëri Terram, neque aërem Terræ esse oneri, sed quasi omni grauitate, compressionéque depositâ, mutuo complexione teneri. Secus futurum, si Terra hæc ex alio Mundo adueheretur, sic enim suo pondere aërem istum premeret, quemadmodum minimum pondus nostris sentitur corporibus, si extrinsecùs apponitur; cùm tamen nec caput, nec cætera membra sibi mutuò sint grauia, quòd sibi mutuò congenera sint, communique iure vinciantur. Lucretius illa eleganter,

Terráque, vt in media Mundi regione quiescat,
Euanescere paulatim, & decrescere pondus
Conuenit, atque aliam naturam subter habere
Ex ineunte æuo coniunctam, atque vniter aptam
Partibus aëriis Mundi, quibus insita sedit.

Videtur supponere Terram circa hanc sui superiorem partem magis compactam, grauémque esse, & sensim laxiorem, minúsque grauem fieri, quousque tandem parte sui infima ad aëris suppositi naturam proximè accedat. Hoc autem videtur propè consentaneum opinioni Anaxagoræ, qui, Aristotele referente, censebat totam Terram fungosam; sed superiores illius parteis vi imbrium factas compressiores. Pergit porrò Lucretius,

Propterea non est oneri, neque deprimit auras,
Vt sua cuique homini nullo sunt pondere membra,
Nec caput est oneri collo, nec denique totum
Corporis in pedibus pondus sentimus inesse;
At quæcunque foris veniunt, impositáque nobis
Pondera sunt, lædunt permultò sæpe minora.
Vsque adeò magni refert quid quæ adiaceat res.
Sic igitur Tellus non est aliena repentè
Allata, atque auris aliunde obiecta alienis:
Sed pariter prima concepta ab origine Mundi
Certáque pars eius, quasi nobis membra, videtur.

Subiicit argumentum ex sympathia.

Præterea grandi tonitru concussa repentè
Terra, supra se quæ sunt, concutit omnia motu:
Quod facere haud vlla posset ratione, nisi esset
Partibus aëriis Mundi, Cœlóque reuincta.
Nam communibus inter se radicibus hærent
Ex ineunte æuo coniuncta, atque vniter apta.

Et

Terra & Aqua quorum cœlo(?) constituunt. Ep. ad Herod. In lib. 5. Lib. 5. a Meteor. 7. Ibid. de fac. Lib. 1. præp. in Phæd. 1. Metam. Lib. 2. cap. 5.

Terra & Aqua vnicum Globum constituunt.

Et ne quis miretur aërem, qui sit res adeò tenuis, sustinere molem tantopere crassam, subiungit.

Nonne vides etiam quàm magno pondere nobis
Sustineat corpus tenuissima vis animai,
Propterea quia tam coniuncta, atque, vniter apta est?
Denique iam saltu pernici tollere corpus
Quis potis est, nisi vis animae, quae membra gubernat?
Iam-ne vides, quantum tenuis natura valere
Possit, vbi est coniuncta graui cum corpore, vt aer
Coniunctus ventis, & nobis est animi vis?

Vides opinionis solertiam, ac responderi proinde posse, cùm obiicitur glebam Terræ, aut lapidem non consistere in aëre medio, sed in Terram decidere, id ex eo esse, quòd partium dispositio interuertatur; cùm & membra corporis nostri praeter naturam disposita reperiunt situm naturalem.

An fortè dici aliunde posset, Terram siue in cētro Mundi, siue in alio quocumque loco constituta à Deo fuerit, ibi idcircò quiescere, quòd ipsa secundum se totā neque grauis sit, neque leuis, vt deprimatur, aut attollatur, ac centrū interim in se habeat, cuius respectu partes ipsius graues, leuesque intelligantur, ac censeantur proinde descēdere, dum in ipsum tendūt, ascendere, dum ab eo recedunt? Id certè, vtcumque videatur non fuisse paullò antè concessum, quo tamen intelligi posse, quatenus concipiendum sit, & iuxta ea quidem, quæ deducta alibi sunt, notari potest, veluti globus ex ea confectus materia, quæ sub pari mole æquiponderet ipsi aquæ, quiescit in vase aqua oppleto, quacumque in parte eum posueris, hoc est, siue in superficie, siue in medio, siue in fundo, siue in spatiorum intercaptorum quolibet; neque enim è superficie, aut alio loco superiore fundum petit; neque ex fundo aliove inferiore loco in superficiem emergit, sed immotus planè consistit, vbicumque demum intra vas repositus fuerit; veluti, sic, inquam, talis globus habet, ita habere sese Terram, vbicumque illius Author voluerit ipsam constitutam. Etenim, sicut globus ille quò ascendat, aut descendat non habet; quatenùs, licet aliquin grauis, ob ipsum tamen aquæ æquipondium talis redditur, vt neque grauis sit neque leuis, perindéque in aqua est, vt si quædam pars aquæ esset; ita neque Terra quocumque in loco intra-mundana spatia fuerit, non habet quò ascendere, aut descendere valeat, provt neque grauis, neque leuis est; non ob vllum certè æquipondium, sed quòd ex seipsa, & vt totum est, iis careat affectionibus, quæ partibus solùm, vt sunt partes, conueniunt. Nempe, seu spatia intra-mundana, hoc est, quæ ipso Firmamento, aliove Mundi circumductu coërcentur, inania sint, tam potest Terra cum aëre suo, vt epidermide, de qua aliàs, in quacumque ipsarum parte reponatur, consistere, ac consisteret, si eam Deus in spatiis vltra-mundanis reponeret, quæ scilicet inania sunt, & in quibus solitaria traderi, constituique à Deo potuit: Seu plena sint corpore tenui, qualē Auram Ætheriam aliàs dictā describunt, tam potest quoque consistere in qualibet illorum parte, quàm globus ille in quauis parte aquæ intra vas contentæ consistit. Non heic repeto quæ sunt aliàs dictā ad ostendendum corpora, quæ dicimus grauia tendere per se in Terram, hoc est versus centrum, non Mundi, sed ipsius Terræ; itémque quàm absonum sit attribuere ipsi Mundi centro, hoc est Mathematico puncto, & fictioni meræ eam vim, quæ tantam Terræ molem contineat, si ipsa sit quidem tantoperè grauis. Infero potiùs, si supponamus, quod & supponi vulgò vides, emoueri Terram vi Diuina, aut Angelica ex eo, in quo iam est loco, putà, si velis, ex centro Mundi, cum quo Terræ centrum iam coincidat, ac versus Lunam ferri (seu, vt dicunt, attolli) fore, vt quia vt heic consistit, eadem in loco illo consistat, in quem vsque fuerit translata, neque in istum locum redeat, seu vt loquuntur, recidat. Et sane certè, vt res sit nobis intellectu facilior, esseri Terram versus Lunam, cùm ea sit nobis sub pedibus, Antipodibusve nostris immineat; Putas-ne, cùm hæc Terræ superficies, in qua nos degimus Mundi centrum excesserit, non posse nos ampliùs, vt nec cætera, quæ ipsi Terræ non cohærent, in hac superficie constare, sed euentarum vt transeundo per centrū, ab eo detineamur, aut postquam illud fuerimus prætergressi, in ipsum rapiamur? Videlicet, cùm illùc vsque caput sursum habuerimus, & pedes deorsum, seu versus id centrum, existimas fore, vt vno momento pedes fiant sursum, & capita deorsum, ac centri punctum imaginarium ea virtute sit, vt Terra valeat nos in transcursu sistat, aut vt transfugas repetat? Quàm satius est imaginari, quocumque vsque feratur Terra, versus Cælum, quòd est vltra Antipodas, nos perindè in parte hac superficiei esse mansuros, vt manemus iam; similitérque Antipodas, qui in parte sunt, quocumque vsque Terra feratur vltra, vel supra verticem nostrum; Quippe vbicumque sit Terra, vnum, idémque ipsius centrum est infimus locus respectu & nostri, & Antipodum, & omnium circumhabitantium; neque est necesse ad centrum ipsius Mundi confugere, vt aliquid descendere, ascendere, & esse deorsum, sursumve dicatur, sed Terræ ipsius centrum sufficit, cuius respectu hæc enunciantur. Ex hisce verò obiter vides, quemadmodum idem possit intelligi de globo Lunæ, & cæterorum Siderum, vt putà quorum vnicuique sit speciale centrum, cuius respectu pari modo possint partes dici ascendere, descendere, & sursum, deorsumve esse. Infero rursùs videri Archimedem ad hæc respexisse, cùm petiit duntaxat punctum extra Terram, in quo firmus consisteret, vt Terram ex suo loco emoueret, *δός μοι πᾶ στῶ, καὶ τὰν γᾶν κινῶ.* Nimirum quàm facile est emouere globum antè memoratum, & in quadam parte aquæ constitutum, vt qui nec grauis, nec leuis sit; tam facile existimauit emouere Terram ex eo, quo est loco, quod neque grauis sit,

sit, neque leuis, atque ideircò nihil resistat. Sed, inquies, quorsum ergo Terra ventis flagellata, fulguribus icta, Oceano æstuante compulsa, tremore succussa, tot aliis rerum prolabentium, aut loca mutantium pressa motibus, non mouetur tamen? Causa est, quia hi omnes motus sunt partium ipsius propriarum, mutuóque cohærentium, neque ipsam totam emouere magis ex eo, in quo est loco, possunt, quàm motus pulmonis, aut arteriæ mouere totum Animal ex eo, in quo iacet loco. Ac fortè quidem concedi possit ob translationem ponderum, qualis est magna aquarum moles, dum Mari æstuante allabitur littori, fieri quandam commutationem centri grauitatis in Terra, eaptopterque superficiei situm nonnihil euariari; verùm neque id obseruatu facile, neque huiusmodi est, vt momenti alicuius censeatur; potissimùm præsertim cùm circumquaque translationes similes fiant, (nam & cum Mare v. c. allabitur nobis versus vnam partem, allabitur Antipodibus versus oppositam) adeò vt facta compensatione Terram in æquilibrio semper constare sit necessarium. Infero denique, non esse quærendum, cur Terra ex suo loco non excedat; siquidem manifestum est tueri ipsam quam stationem Deus initio illi præstituit, neque esse locum, in quo consistere commodiùs possit; adeò vt, quemadmodum ille, cui diceret nihil interesse, viuatne, an moriatur quis, obiectum fuerat, cur non igitur ipse moreris? quoniam nihil interest, inquit, pari modo de ipsa Terra, cùm nihil referat, vt consistat, heic-ne potiùs, quàm illeic sit, si quis requirat, cur igitur illeic potiùs, quàm heic non sit, responderi potest, quia nihil refert. Dico autem, vt consistat; Nam alioquin, fatendum quidem Deum initio Mundi cum Terræ locum assignasse, quo non esset vllus commodior, vt cum Sole, Luna, aliisque Sideribus communicaret; at non perinde est necessarium fateri, vt Terra consistere in illo posset, non potuisse Deum aut alium locum eligere, quàm Mundi centrum, aut modum alium, quàm & tribuendo Terræ secundum se totam, vt esset grauissima, & ipsi ceteris vim alliciendi, continendique rem adeò grauem; quippe cùm satis fuerit, relicta partibus Terræ grauitate modo aliis exposito, ipsam secundum se totam talem facere; quæ nec grauis esset, nec leuis.

CAPVT II.

De Globi Telluris circum-habitatione.

CONSENTANEVM iam attexere pauca de Globi Telluris inhabitatione; quando tametsi res videtur esse cumprimis Geographica, nihilominus, qui Geographiam attigerunt primi, lib.1. Philosophi fuerunt, vt Strabo præ aliis demonstrat, citans præsertim Anaximandrum, lib.1. quem tam ipse, quàm Laërtius extitisse memorant primum, qui *πίνακα*, seu Tabulam Geographicam ediderit. Eustathius quoque Scholiastes Dionysij Anaximandrum, vt primum habet, subiicitque illi pro secundo Hecatæum, pro tertio Democritum, pro quarto Eudoxum. Et cùm Laërtius testetur fuisse Geographiam conscriptam à Democrito; tum Bionem citat Democriteum, qui dixerit primus habitationes esse Terræ, quibus dies vnus sex mensium, & nox vna totidem sit. Imprimis ergo ab æuo vsque antiquissimo aliud fuit habita Terra, aliud ἡ οἰκουμένη Terra habitata, seu habitabilis Terræ pars: Quippè & tarant fidem inuenit habitatio Antipodum; & tardiorem adhuc habitatio sub Æquatore. Vt autem primùm aliquid de Antipodibus dicamus, qui primus illos in Philosophia sic nominauit, Plato fuit ex Phauorino apud Laërtium, cùm tamen idem Laërtius scribat antiquiorem Pythagoram asseruisse Antipodas, quibus illa essent deorsum, quæ nobis sursum viderentur. Qui eosdem primus ἀντίχθονας appellârit, incertum est; id solùm constat, cùm Taprobane ante Alexandrum esse alter Orbis crederetur, incolas ipsius dictos fuisse Antichthonas, vt est à Plinio obseruatum. Porrò multi celebres Viri semper extiterunt, qui negârunt Antipodas, quousque Terra fuit nuperis nauigationibus circum-explorata. Tales fuêre quotquot iam antè aliam figuram tribuisse Terræ, quàm orbicularem, obseruauimus; addique illis Anaxagoras potest, qui, vt est apud Aristotelem, cùm totam Terram faceret ex natura sua fungosam, solam superiorem hanc partem coaluisse imbrium beneficio asseruit, solámque proinde (& quòd præterea alia pars inferiùs vergat) habitationis capacem censuit. Videtur etiam Epicurus in eadem fuisse sententia, vt iam antè attigimus, de Terra in Mundi medio consistente cùm ageremus: vbi & retulimus etiam illa ex Lucretio carmina,

Et quæ pondera sunt sub Terris, omnia sursum
Nitier, in Terrâque retrò requiescere posta;
Vt per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus,
Contendunt, neque posse è Terris in loca Cæli
Reccidere, &c.

Ob quæ concludit,

Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error.

Quippè & tametsi videretur posse hoc ita explicari, vt illeic loci Lucretius non positionem Antipodum, sed consequutionem deductam ex assertione Medij in Vniuerso reiecerit, non est tamen cur vlla vi seu Lucretium, seu Epicurum ad veram sententiam trahamus, cùm eadem fuerit etiam deinceps à magnis Viris repudiata. Illum prætereo, qui apud Plutarchum derisit Antipodas, quasi instar teredinum, aut stellionum imis Terræ partibus sursum conuersi hærescerent. Taceo Demonactem, qui derisurus Physicum de Antipodibus disserentem, deduxit illum ad puteum; vmbrâque ipsi in aqua monstratis, numquid, ait, *tales esse Antipodas asseris?*

Margin notes (right column): *De Globi Telluris circumhabitatione.* — Eust. — lib.5. — lib.4. — lib.3. & lib.8. — lib.6. cap.22. — lib.1. — lib. de fa. Lu.

De Globi Telluris circumhabitatione.

quod à Luciano recitatur. Dico solùm eam displicuisse magnis Ecclesiæ Patribus, quorum nomine est superius quoque recitatus Lactantius tanquam acriter inuectus in eos, *qui tam sint inepti, vt credant esse homines, quorum vestigia sint superiora, quam capita*, &c. adeò proinde, vt cum nihil sit opus addere Bedam, & alios; aut commemorare etiam Auentinum, quem fuisse sua Sede ob assertos Antipodas depulsum narrant: Vnus esse possit abunde D. Augustinus, cuius verba sunt; *Quod verò Antipodas esse fabulantur; id est, homines à contraria parte Terræ, vbi Sol oritur, quando occidit nobis, aduersa pedibus nostris calcare vestigia, nulla ratione credendum est.* Caussam subiicit paullò post, *nimisque absurdum est*, inquit, *vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate traiecta, nauigare, ac peruenire potuisse; vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum*: Enimverò hæc & alia id genus obiecta nunquam obstiterunt, quin non modò Philosophi, sed bona etiam Patrum, Doctorúmque Sacrorum pars id defenderint, quod Experientia tandem planum fecit, scilicet esse homines, qui *aduersis vestigiis stent contra nostra vestigia*, vt verbis Ciceronis dicam; quique simul nobis opposita habeant Æstatem, & Hyemem, diem, & noctem. Tales propemodum fuere omnes, quibus fuit Terra orbicularis argumento illo Aristoteli, præter cæteros, familiari, quod habitatæ Terræ portio quædam Globi portio esse demonstretur ex mutatione varia locorum; neque possit, quod superest, non eadem forma continuari; & cum simili quidem Marium, Insularum, & Continentium facie, cùmque similibus Plantarum, Animalium, cæterarúmque rerum speciebus. Hinc & Manilius post comprobatam Terræ rotunditatem pergit.

in Democ. lib.5.cap.13. lib. de rat. temp. c.13. Io.Auent. in histor.Boi.

16.ciuit.9.

4. Acad.

2. cæli 14. & 2.Meteor. 5. &c.

Hanc circùm variæ gentes hominum atque ferarum,
Aeriaque colunt volucres. Pars eius ad Arctos
Eminet; Austrinis pars est habitabilis oris,
Sub pedibúsque iacet nostris, supráque videtur
Ipsa sibi, fallente solo decliuia longa,
Et pariter surgente via, pariterque cadente.
Hinc vbi ab Occasu nostros Sol adspicit ortus,
Illic orta dies sopitas excitat Vrbes;
Et cum luce refert operum vadimonia Terris,
Nos in nocte sumus, somnósque in membra locamus.

Et rursus:

Altera pars Orbis sub aquis latet, inuia nobis;
Ignotæque hominum gentes, nec transita Regna;
Commune ex vno lumen ducentia Sole,
Diuersásque vmbras, læuáque cadentia Signa,
Et dextros ortus Cælo spectantia verso.
Nec minor est illis Mundus, nec lumine peior
Nec numerosa minùs nascuntur Sidera in Orbe.

Quod porrò de casu vulgò metuebatur; responsio semper in promptu fuit, eam rerum naturam esse, vt pondera omnia in medium ferantur, & ad medium connexa sint omnia, seu illud medium sit centrum Mundi, seu speciale centrum Telluris, vt expositum antè est. Quare & cùm nos non miremur nos semper rectis pedibus stare, dùm loca subinde mutantes videmus semper magis, magisque inclinari iis, à quibus recessimus, si ipsi quidem, vel partis Terræ globosam formam perspectam habent; mirandum omninò non est, si tandem eò peruenìamus, vt ad situm oppositum videamur illis inclinari, cùm rectè semper steterimus. Nempe quòd Cœlum vndique semper respectetur tanquam suprema Mundi pars, & centrum Terræ tanquam ima, sicque nos tam simus hominibus illis Antipodes, quàm illi sunt nobis; ac verissimè dicatur à Plinio, *circumfundi Terræ vndique homines, conuersisque inter se pedibus stare, & cunctis similem esse Cæli verticem, ac simili modo ex quacunque parte mediam calcari; illis quærentibus cur non decidant contrà siti; tanquam non & ratio præsto sit, vt nos non decidere mirentur illi.* Quod verò etiam dubitabatur, quomodo homines potuissent inde illuc traiicere; Philosophus primùm prætereo, qui homines esse Aborigines, vel αὐτόχθονας vbique potuisse censuerunt, (quod & Diodorus ratiocinatur de quibusdam Æthiopibus, eo situ locorum conclusis, vt nulla ex parte penetrari illuc potuisset. Itémque eos, qui existimantes Mundum esse ingenitum, & continuam quamdam, sed per multa sæcula insensibilem Terræ habitatæ, Marisque commutationem fieri, homines putarent, & carere initio, & perpetua quadam propagatione, vbicumque pateant, superfuturi ve alimenta, relinqui. Cùm verò profitendum sit omneis homines deriuatos esse ab vno, qui in orbe hoc veteri, ac in Asia conditus fuerit, responderi id semper potuit, quod responderetur etiam-num, potuisse primùm homines quosdam ex hoc orbe eò peruenire per Isthmos, atque Continenteis; cùm etiam nondum constet, an extrema Scythia, seu Tartaria, qua parte ad Ortum Aniano freto alluitur, intercidatur quoque ad Boream freto, mariue Scythico, vtcumque Plinius ex Cornelio Nepote referat Q. Metello tum Galliæ Proconsuli Indos à Rege Sueuorum dono datos, qui ex India commercij caussâ nauigantes, tempestatibus essent in Germaniam abrepti, Septentrionali putà circuitu; an continuetur potiùs cum Terra ad Polum vergente, & ad vocatam Americam Septentrionalem pertinente, quod quidem si ita sit, manifestum est penetrari exinde posse in Australem Americam, & ad Magellanicum vsque fretum. Deinde per freta, angustioráve maria; cùm & nauigiorum vsus ad traiiciendum certè spatia non prolixa, sit vbique gentium antiquissimus, & gentes maritimæ ita cùm natando, tum nauigando assuescant, vt donec conspicua præsertim litora vlteriora sunt, ad ea explorandum quàm facillimè, & vel

lib.1.

lib.2.cap.67.

leuicula

lenticulo nauigio, ac Cælo præsertim marique fauente ferantur. Cùm maria autem angustiora dico, etiam tractus illos Septentrionales intelligo, per quos, vt ex Gallia in Britanniam, ita ex Britannia, aut Norwegia in Islandiam perueniri potuit; (quippe cùm noster quoque Pytheas Massiliensis eò peruenerit) & ex Islandia, Norvegiave in Groenlandiam, ac porrò in Americam. Quâ eadem ratione potuit quoque ex Arabia, aut India perueniri ad Sumatram, ex eaque per Insulas intermedias in maiorem Iauam, ac porrò in Australem, & Magellanicam Terram. Ad-hæc, per Mare etiam patens, idque siue casu, vento scilicet improuiso abripiente nauigia; quo pacto abductum Mercatorem ferunt, cuius relatu Columbus fuit ad conquirendum, quem & reipsa detexit, Orbem, animatus (quippe & quod memorant contigisse mercatoribus illis Indis, contingere iis quoque potuit, qui Africam olim lustrârunt, vt scilicet abriperentur in ipsam vsque Americam; ac tantò magis, quantò nauigia, ex quo in altum deducta sunt, ob declaratum aliàs aëris motum sponte feruntur) siue certo consilio, & datâ operâ; non quo solùm modo ille Iambulus, de quo Lucianus meminit initio veræ historiæ, vbi illum cum Ctesia copulat, denique & Diodorus, ex Æthiopia in Taprobanam, seu quamcumque ex fuit Insularum Australium, peruenit; verùm etiam quo modo ij, qui nouas regiones inuolarant, quæstus, aut gloriæ ardore conquirunt. Cum non enim vt nuper factum, sic fieri quoque olim potuit, vt aliqui ex nostro orbe in nouum illum commearent (tametsi ob difficultates, aut locorum cessans, damnáque emergens, interrupta commercia fuerint, vt interrumpi quoque iam possent) & maximè quidem cùm ex illa orbe aliqui videantur venisse in nostrum. Scilicet non omni ex parte fabulosum esse videtur, quod Soloni apud Platonem Sacerdos Ægyptius narrauit de expeditione incolarum Atlantidis Insulæ; non tam quòd Posidonius apud Strabonem, & alij id pro germana historia habeant, quàm quòd reperta nuper in Atlantico Oceano America confirmet, quod fuit ab illo descriptum; nempe Atlantidem Insulam (quæ credita fuerat deinceps absorpta) fuisse Libya simul, Asiâque maiorem; & (vt Aristoteles habet de Insula plurimorum dierum nauigatione, vltra columnas Herculis à Carthaginensibus detectâ) sinuosam, siluosam, fluuiis nauigabilibus, fructuumque varietate miram: quódque si Europæi in Americam per aliquot secula nauigare desierunt (vt veteres aliàs accessus ad illam Carthaginensem Insulam, quæ esse ipsa eadem potuit) possent Americani, qui de nostris Expeditionibus vnkdpiam fando, & traditione quadam vetusta inaudiissent idem de his nostris Continentibus dicere, quod de illorum Continentibus Europæi olim, Ægyptiique dixerunt. Præterea autem, quòd etiam Sanctorum Patrum aliqui, vt Clemens apud Hieronymum, subodorati fuerint, esse vltra Oceanum nouos Orbes; ne fortassis putes solos Ethnicos id habuisse probabile, vti authorem libri *de Mundo*, & Silenum ex Theopompo apud Tertullianum; ac aliquos etiam velut prouidisse, quod & reipsâ contigit, vt illi nempe detegerentur; ac nominatim Senecam, dum in Medea sic cecinit;

——Venient annis
Sæcula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat Tellus, Tiphysque nouos
Detegat orbeis, nec sit Terris
Vltima Thule.

Cùm nihil iam sit addendum de iis, qui in eodem nobiscum parallelo sunt, sed aduersâ tamen Meridiani parte (ἀντοίκους Græci dixere) quod illis penè eadem, quæ Antipodibus sit causa, ac olim perinde fuerit creditum perueniri ad eos non posse, ob innauigabilem, & beluosum, vt Cleomedes habet, Oceanum; Cùmque addendum potiùs aliquid videatur de iis, qui in eadem quidem Meridiani parte, sed tantumdem ab alio Polo, quantùm nos à nostro, sepositi degunt (hos Græci non modò ἀντίποδας, sed ἀντίχθονας etiam, vt Cleomedes habet, ἀντίχθονα, vt Mela, ἀντιπόδας, & ἀντοίκους, vt Censorinus, dixerunt) sed quos adiri à nobis posse, ob interpositæ regionis feruorem creditum non est; Id iam supponit diuisionem totius Terræ in varias Zonas. Illas ab omni Antiquitate distinctas fuisse numero quinque, vel id testatur, quòd Plutarchus, ita distinxisse Thaletem, & Pythagoram memorat, tametsi Posidonius authorem distinctionis primum apud Strabonem Parmenidem faciat. At Polybius quidem sex Zonas distinxit, Torridam scilicet in duas per Æquatorem diuidens; verùm, vt idem Strabo docet, diuisione non necessariâ. Illud notandum, Posidonium videri primum Zonas temperatas separasse à frigidis per circulos illos, quos iam Arcticum, Antarcticúmque dicimus, descriptos nempe circumductione polorum Eclipticæ, cùm Antiquiores illi omnes, in quibus etiam Aristoteles, rem peragerent inconstantiùs, vt putà in quavis regione habentes pro Arctico maximum parallelorum semper apparentium; pro Antarctico maximum nunquam apparentium; sicque contrahentes, vel ampliantes Zonas pro eleuatione, aut depressione Polorum. Eâ ratione ille optimè repetiit περίσκιον in frigidis Zonis, ἑτερόσκιον in temperatis, ἀμφίσκιον in Torrida, quòd soli habitantes in frigidis, si aliqui supponerentur, vmbras haberent vno, pluribúsve diebus, mensibúsque continuis circum totum Horizontem; habitantes in Temperatis, haberent semper vmbram meridianam in partem tantùm alteram; habitantes in Torrida haberent eandem ad vtramque, pro varietate tempestatum. Iam tota ferè Antiquitas tam Torridam, quàm Frigidas esse inhabitabileis censuit, vt vel ex Poëtis peruulgatissimum est:

Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu;
Nix tegit alta duas.

Et, *——quarum vna corusco*
Semper Sole rubens, & Torrida semper ab igni,
Quam circum extremæ, &c.

Margin notes (left column): in Tim. lib. 1. — in mirab. audit. — in epist. ad Ephes. c. 2.

Margin notes (right column): De Globi Telluris circumhabitatione. — adu. Hermog. ad. 2. — lib. 1. cap. 2. — lib. 1. cap. 1. & 9. — lib. de Di. na. cap. 14. — 3. plac. 11. — lib. 2. — apud Strabon. ibid. — 2 Meteor. 5. — Ouid. 1. Met. — Virg. 1. Georg.

De Globo Telluris circumhabitatione.

——— Et, ——— *medium sub tegmine rubro.*
Obsessum feruere notat, &c.
Et, ne ipsius quoque Lucretij desideretur symbolum,
Claud. 1. de Rap. *Inde duas porrò propè parteis feruidus ardor,*
Lib. 5. *Assiduúsque geli casus mortalibus aufert.*

Relliquere verò Antiqui duas Temperatas, vnam quam nos incoleremus; alteram, quam nostri Antœci. Quod autem opinio communissima fuerit non posse Antœcos à nobis adiri ob interpositæ Torridæ insuperabileis Lib. 1. cap. 6. ardores, intelligitur ex Cleomede, Plinio, Lib. 2. cap. 67. & compluribus alijs, ex quibus præsertim Macrobius de Zona Antœcorum loquens, Lib. 2. in Somn. c. 5. *Illa*, inquit, *solâ ratione intelligitur, quòd propter similem temperiem similiter incolatur; sed à quibus, neque licuit vnquam nobis, nec licebit cognoscere. Interiecta enim Torrida vtrique hominum generi commercium ad se denegat commeandi.* Ac de cæteris quidem nihil mirum; verùm demiror Plinium, ac Melam, qui Lib. 2. cap. 67. Lib. 3. cap. 10. Africam totam circum-lustratam agnouerant. Memorant enim nauigationes pridem peractas à Gadibus vsque ad Arabicum Sinum, vt Hannonis Carthaginiensis, & illius cuius signa nauium ex Hispaniensibus naufragiis agnita fuere à Caio Cæsare Augusti filio, cùm res ageret in Ægypto: & rursus peractas ex Arabico sinu in Gadeis, veluti Eudoxi fugientis Regem Lathyrum; quò spectare posset histori ola à Strabone commemorata ex narra- Lib. 1. tione Gaditanorum apud Ephorum, de quibusdam Æthiopibus, qui ad Occasum cùm peruenissent, ibi constiterunt, & partem oræ maritimæ non exiguam occuparunt. Sed enim Strabo reperit non circumiri vulgò Africam, nisi ob maris difficultates. Cùm reperti porrò fuerint aliqui, qui difficultates illas superârint, constat fieri id non potuisse, nisi peragrata tota regione torrida, & alterius etiam temperatæ, siue Antœcorum non exigua parte: atque id quidem, ne memorem, Lib. 2. quod ab Herodoto proditum est, Mare, quod Græci pernauigant, & id, quod extra Columnas est, Atlanticum dictum, ac Rubrum, idem esse Mare. Dixi autem totam Antiquitatem ferè; quia quod ad Zonam Torridam spectat, excipiendi saltem Polybius & Eratosthenes Ibidem. veniunt, qui ex Strabone existimârunt plagam Æquatori subiectam esse admodum Cap. 13. temperatam: Ac speciatim Polybius, qui, vt refert Geminus, librum etiam edidit de habitatione circa Æquatorem; ac præter historias est argumentatus tantò debere illam regionem esse temperatiorem eâ, quæ sub Tropico & de cuius habitatione semper constitit, quantò Sol circa Æquatorem statim transcurrit verticem; ad Tropicum verò moratur, seu continenter transit suprà verticem per complureis dies. Addi iam posset experientiam, quæ de America habetur, docuisse noctium prolixitatem, quæ continuò est duodecim horarum, mirè temperare aëris calorem diurnâ Solis morâ impressum; & loca non planè inaquosa ad vapores sufficere, qui in tenueis quidem, sed crebras, & non parùm aërem temperanteis pluuias vertantur. Sed de Antiquis vt dicamus; notum est Aristotelem, cæterósque existimanteis totum id esse inhabitatum, quod Tropicis concluderetur, scitè reprehendi apud Strabonem à Posidonio, quòd vltra Tropicum Æstiuum, in quo foret Syene, habitaretur Meroë, & longè adhuc vlteriùs Cinnamomifera dicta regio. Et videre certè licet Ptolemæum, ne quidpiam de alijs siue Geographis, siue Historicis memorem, descripsisse, & regiones, & populos varios non modò vsque ad Æquatorem, sed etiam vlterius ad quindecim gradus. Quod ad Frigidas verò attinet, fuere qui Hyperboreos super Aquilonem, Riphæósque monteis, ac sub ipso etiam Cæli cardine habitare prodiderint. Ita citati Plinius, ac Mela, qui etiam illis diem Lib. 4. cap. 12. sex mensium, noctem totidem prodiderunt. Lib. 3. cap. 5. Quo rursus loco desiderarem eorumdem Authorum constantiam, dum incultas regiones statuunt, & incolas tamen memorant, nisi tueri sese possint, quod fabulosos incolas parent: Tametsi Solinus, *fabula erat*, inquit, Cap. 21. *de Hyperboreis & rumor irritus, si quæ illinc ad nos vsque fluxerunt temerè forent credita. Sed cùm probatissimi Authores, & satis verè idonei sententias pares faciant, nullus falsum reformidet.*

Atque ex his perspectum est, cur non vna fuerit pridem habita ἡ οἰκουμένη descriptio. Imprimis enim fuere non pauci, qui toti Terræ habitatæ, atque cognitæ circumfusum esse Oceanum existimârint. Ita Homerus, & alij Antiquissimi Poëtarum (quippe & Orpheum memorat Eustathius) qui Oceanum In Dionysij perieg. cap. 13. descripserunt horizontis instar, & κύκλῳ, *Circulari specie*, Terræ circumpositum, vt à Gemino perhiberi repertum iam antè est. Fortassis verò exinde fuit, cur Aristotelis tem- 2. Meteor. 5. pore ἐκ τόρνου *circuli formâ*, quod ipsi non placuit, soleret depingi. Ita Plinius, Mela, & Lib. 2. cap. 66. & 67. alij qui re habita velut in confesso, circa tam Ortum, quàm Occasum, adnixi sunt rem etiam probare circa tam Austrum, quàm Boream ex nauigationibus recitatis (quibus fuisse quidpiam non absimile ab Alexandro Lib. 3. cap. 12. in Alex. cap. 13. affectatum, Plutarchus ipse testis est) ac propè assenserunt Cleanthi, & Crati, qui Oceanum ex Gemino inter Tropicos effusum voluerunt. Ita quoque Dionysius, & quem ille In Perieg. maximè æmulatus est, Eratosthenes, vt ipsius Scholiastes refert. Nota verò Dionysium eam tribuisse formam Terræ habitatæ, vt esset σφενδόνῃ ἰκέλην, *fundæ similis*, vt putà ab Ortu in Occasum longior, quàm ab Austro in Boream, vel quinque excedunt tria; idque iuxta Ari- 2. Meteor. 5. stotelem; cùm iuxta alios sit paullo plus, aut minus. Subdit Scholiastes eandem fuisse Posidonio sententiam; atque adeò Terram fuisse habitam quasi ex duobus conis conflatam, quorum cuspides Ortus, & Occasus dici, ales verò coniunctæ forent, hinc vnius Asiæ, illinc Europæ, & Africæ simul. Alij fuere, qui τὴν οἰκουμένην terminari crediderint non Oceano, sed Terra ignota: Ita præ alijs Ptole- Lib. 7. Geogr. cap. 5. mæus, qui credidit Indicum mare non cum Atlantico connecti per Æthiopicum, sed totum cum Sinubus suis, Gangetico, Persico,

&

& Arabico, Terra continente eſſe circumcluſum; atque ideircò Indicam Terram eſſe per Meridianeum Æthiopica omninò continuam. Quod idem niſi affirmauit, ſaltem (5. hiſt.) incertum dixit Polybius, perinde ac incertum habuit, an quidquid inter Tanaim & Narbonem ad Septentriones vergit, continens ſit Terra, an Mari ambiatur, (nempe quod deſcriptus à Poëtis Argonautarum (Orpheo, & Valer. &c.) reditus communicantem fecerit Euxinum Pontum cum Saturnio, Occiduóve Oceano per interceptum aliquod ad occaſum Euxini fretum.) Deſcripſit poſtò Ptolemæus Terram habitatam forma chlamydis, vt puta quaſi dependentem ex Scythica Terra ignota, in Indicam illam, ac Æthiopicam; & lateribus exiſtentibus hinc occiduo Oceano, & parte ignotæ Terræ Libycæ; illinc Terra incognita Serum, Sinarum, Indorúmque. Eadem forma chlamydis à Strabone (lib. 2.) agnoſcitur, verùm diſſenſus in eo eſt, quòd, vt iam inſinuauimus, is exiſtimet tam ad Auſtrum, quàm ad partes cæteras, Oceanum Terræ circumfundi. Ita cæteri, quos Plutarchus (lib. 1. & 2. in Theſ.) irridet, dum vltra Terras incognitas, *depingunt, inquit, regiones arenoſas, ac feras, aut lacum inſuperabilem*, &c. ex quo videntur originem ſumpſiſſe fabulæ illæ Daimachi, Megaſthenis, Oneſicriti, & aliorum, quos Strabo & Agellius citant, quique indiderunt (lib. 2. lib. 9. cap. 4.) Monoculos, Aſtomos, Sciopodas, Enotocætas, cæteráque id genus Monſtra. Non videntur verò eodem habenda cenſu, quæ Strabo reprehendit in Pythea, dum narrauit ſe nauigante in Inſulam Thulem, obſeruatum à ſe, ibi eſſe non Terram, non Mare, non Aërem, ſed quidpiam ex iis concretum, pulmonique marino ſimile, in quo Terra & mare ſublimia penderent, quódque eſſet quaſi Vniuerſi vinculum, pedibus, manibúſque inacceſſum. Siquidem loqui potuit Pytheas de algoſo mari, in quo nempe algarum moles ſic aliquando ſupernatant, vt præ nimia aggeratione nauigiis remoram iniiciant, & præ inſigni perplexitate, ac veluti fungoſitate, pulmoni diſſiato poſſint comparari; Aut certè loqui potuit de aëre caliginoſo, quo obſideatur Inſula; éoque viſo in vertice appellati iam Heclæ montis, candicantibus nimbus, & in radice rubeſcentibus flammis, quaſi nempe omnia ſimque deque forent. Cæterùm ex hac opinantium varietate effectum eſt, vt, cùm quatuor quidam magni Sinus ex Oceano eſſe vulgò crederentur, Mediterraneus, Arabicus, Perſicus & Caſpius, (neque verò vlla de Balthico mentio, quod Gothiam, Sueciam, Noruegiam, &c. haberent Antiqui non Peninſulam, ſed Inſulam Scandiam vocatam) Geographorum quàm plurimi in eam ſententiam abierint, vt etiam mare Caſpium cum circumfluo Oceano per anguſtum fretum iungi autumârint, (in periog. lib. 4. lib. 3. cap. 5. lib. 6. cap. 13. cap. 21. in dialog. in Alex. lib. 1. & Meteor. 3.) nonnulli quidem ad Orientem, nonnulli verò ad Boream. Ita enim Dionyſius, Strabo, Mela, Plinius, Solinus, Æthicus, ac etiam Plutarchus; ſecùs autem Herodotus, Ariſtoteles, Ptolemæus, qui ipſum, vt & res ſe habet, pro magno quodam Lacu habuerunt. Addendum foret aliquid de antiqua illa Terræ diuiſione in Aſiam, Africam, Europam; ſed vno verbo, conſtat primùm non paucos fuiſſe, qui duas tantùm Terræ partes agnoſcerent, Aſiam ſcilicet ac Europam: ij videlicet Africam pro Europæ parte agnouerunt. Sic habet Salluſtius, & confirmat Varro, dum (*De Globi Telluris circumhabitatione.*) eiuſmodi opinionem refert ad Eratoſthenem; (7. Geog. 5. de bello Iug. lib. 1. de re ruſt.) ſic inſinuat Olympiodorus de Veteribus, qui Ariſtotelem præceſſerunt; ſic & Lucanus (in 1. Meteor. lib. 9.) his verſibus,

Tertia pars rerum Libya, ſi credere famæ
Cuncta velis; at ſi Ventos, Cælúmque ſequaris,
Pars erit Europæ.

Sed cauſam huius opinionis, & quod tres partes diſtinctæ fuerint, præclarius declarat D. Auguſtinus, dum, *videtur*, inquit, *Orbem* (17. ciuit. 17.) *dimidium duæ tenere, Europa & Africa, alium verò dimidium ſola Aſia, ſed ideò illæ duæ partes factæ ſunt, quia inter vtramque ab Oceano ingreditur quidquid aquarum Terras interluit; & hoc nobis magnum Mediterraneum nobis facit.* Conſtat deinde alios Europam, & Africam ab Aſia dirimere Tanaïde & Nilo; alios Iſthmo, qui inter maria Euxinum, & Caſpium; & Iſthmo, qui inter Mediterraneum & Arabicum Sinum. Sic habent author libri *de Mundo*, Eratoſthenes apud Strabonem, nécnon (cap. 3. lib. 1.) que Dionyſius. Poſſunt verò inter priores numerari Plinius ac Mela; inter poſteriores Herodotus & Strabo; ſaltem quod ad Iſthmum, (in periog. lib. 3. in præf.) Sinúmque Arabicum ſpectat. Præterea autem (lib. 1. cap. 2.) quod Seneca habet, Danubium diſterminare (lib. 4. lib. 1.) Europam, & Aſiam, &, quod Philetæ Athenienſi tribuunt, Rhodanum vltimum Europæ (lib. 4. cap. 7. lib. 1.) ad Occidentem terminum eſſe; cætera (lib. 6. cap. 7.) Galliarum, atque Hiſpaniarum pertinere ad Africam. Præterea & complura alia repetenda ex Geographis; ac præſertim quod attinet ad noui Orbis deſcriptionem, Terráſque adhuc tum ad Boream, tum ad Auſtrum incognitas; iam enim de re Geographica nimis.

CAPVT III.

De origine Fontium, Fluuiorum, ac præſertim Nili, déque eius exundatione.

QVæ Globi huius ſuperficiem tanta ex parte Aquæ obducant; prætermittendæ ſanè non ſunt quæ præcipuæ quædam de ipſis difficultates exagitantur. Imprimis verò notandum eſt, Aquam idcircò defluere, quacumque decliuitas patet, quòd cùm partes illius ſuperiores præ ſui grauitate premant inferiores, ſeu ſuppoſitas; & illæ præ fluxilitate, niſi ad latus cohibeantur, ſubducant ſeſe, & elabantur; ideò poſitâ in loco decliui aquâ, partes illius inferiores à ſuperioribus preſſæ loco cedant, concedántque; non in partem editiorem, à qua cohibentur, ſed in depreſſiorem, in qua libertas patet. Decliuitas nimirùm eſt ipſa planitie potentior,

De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili.

& cùm nihil sit aliud, quàm veluti series perpendiculorum continenter decurtatorum, idcircò aqua comprimi, extendique per locum declinem, non potest quin in fundum decurtationis perpendiculi incidat, sicque eò versùm sponte prorumpat. Intelligi verò ex hoc licet, Primò, Nullam aquam supra Terræ superficiem fluere, quæ non in locum decliniorem, humiliorem, atque idcircò centro Terræ, ob perpendiculum decurtatius, seu breuius, viciniorem fluat. Secundò, nullum esse fontem, ex quo vsque fluuius in mare procurrat, qui altior non sit, siue distans à centro Terræ perpendiculo productiore, non modò, quàm mare, verùm etiam, quàm quiuis locus per quem aqua ab vsque fonte in ipsum mare delabitur. Tertiò, vniuersum mare, seclusâ agitatione, aut influentium aquarum mole esse vbiuis æquè altum, siue habere superficiem à centro Terræ æqui-distantem, atque ideò æqui-libratam; quoniam si tantillus tumor conciperetur, ac proinde aliqua esse circumquaque decliuitas, partes ipsius elatiores ita prement sibi subiectas, vt illas sese circumquaque veloci subducere cogant, ac tandem variè diffundantur, quousque nihil amplius sit in superficie, quod emineat; planè quemadmodum in vasis, stagnis, lacubúsque contingit. Quartò proinde, cùm superficies, seu ambitus Terræ ea sit inæquabilitate, vt loca altiora, siue à centro remotiora; & depressiora, siue centro viciniora contineat; ideò loca omnium depressissima esse velut quædam aquarum receptacula, vasáque; ac Mare præsertim in iis contineri; quæ verò editiora sunt, ea exstare inoccupata. Ex hisce autem videri potest soluta manere Quæstio celebris, Vtrum Mare sit Terrâ eminentius? Etenim dici potest, esse quidem mare eminentius ea Terra, quam pro fundo habet; sed Terra exstante, & conspicua, cuiusmodi est Insularum, atque Continentium, non esse. Quantumcumque certè sint graues Authores, qui oppositam sententiam tuentur; non video tamen quomodò satis animaduerterint esse littus quodvis mari eminentius, ac eminentiores proinde esse omneis terras, monteisque ex quibus aquæ in littora defluunt; & cùm littus sit eminentius mari vicino, & paullò magis, magísque remoto, esse pari ratione altius quouis denique remotissimo; quoniam si in progressu maior aliqua maris altitudo occurreret, aqua ex illa deflueret, effunderetúrque in littus depressius. Quid dicam verò de Insulis, quæ in eo progressu, ac in medio mari occurrunt? Est-ne etiam mare editius Insularum littoribus, Terrísque, & Montibus pone littora constitutis? Et nisi id sit, quid-nam iuris habet Insula supra Continentem, vt à littore Continentis mare assurgat, non à littore Insulæ? Et quid-nam aliud sunt Continentes, quàm Insulæ quædam maiores? Sed & cùm Mare altissimum, profundissimúmve ne vnius quidem milliaris obtineat perpendiculum (gurgites paucos, quasi valleis quasdam depressiores, voraginésve excipio,) finge Atlantem, vel Caucasum, aut altissimum quemque montem habere in illo radices; capis, opinor, vt verticem supra mare attolleret; quid-ni ergo attollat extra positus, & tantò quidem altiùs, quantò ad illum ex maris vsque littoribus ascenditur? Quod si, vt existimant, Mare littoribus recedendo in tumorem quemdam inflatur, & præter fluxilem naturam suspensum tenetur, neque præcipitatur, aut proruit, vt ad libellam sese componat; an-non admirabile sit, vbi nauigantes tumorem istum deprehendant aut difficultate ascensus, aut facilitate descensus, aut variata sese Polaris altitudinis, etiam in eodem parallelo; neque enim centrum illius tumoris idem cum centro Terræ esset; qua de re non multò antè dictum est.

Ac pro isto quidem tumore obiiciunt id, quod habet Plinius: *Namque, inquit, & dependentes vbique guttæ paruis globantur orbibus, & puluere illatæ frondiúmque lanugini impositæ absoluta rotunditate cernuntur, & in poculis repletis media maximè tumescunt*, &c. Ex hoc scilicet arguunt posse & aquam vniuersam globari, intumescerèque. Verùm quòd guttulæ dispersæ globositatem tueantur, id non ex affectatione figuræ totius, sed ex eo, quòd aqueа corpuscula suis sese mutuò hamulis detineant; & factum velut medium concatenatione quadam circumstantia contineat, donec moles exigua est; Nimirùm dum moles increscit, tum à rotunditate deficit, protuberátque in latera, tum demùm rumpitur, ac effluit; Quod etiam fit ex appositione alterius humoris, cuius corpuscula prioribus nexa illa pertrahunt, continuationémque abrumpunt. Si porrò præter siccitatem intermisceatur pulusculus, tunc quæ fit in guttis quasi incrustatio, adiuuat illas, vt & grandiores, & cohærentiores sint: Et verò illud, quod extendi ad aquæ cyathum non potest, quomodo spectet ad totum Mare? Illud de aqua in poculo exuberante nihil concludit; Siquidem causa, quæ guttulam cohibere potest, ne effluat, eadem ipsa habet, vnde seriem multarum simul guttularum secundum labiū situm contineat. Et, si quis tumor aliquis est, cùm is sit portio tantæ sphæræ, quantus est Terræ totius globus; quæso qui potes illum agnosci in tam angusto spatio? Opponūt etiam Mare, dum spectatur à littore, eminentius apparere. Sed quod deludit aspectus est, quo ex littore contuemur Mare. Quippe visus noster in parteis maris remotiores directus, tendit in illas per radios, qui quantò magis remouentur à perpendiculari, tendentève ad pedes, tantò magis attollitur versus perpendicularem tendentem ad verticem, vnde & parteis remotiores repræsentat altiores; idémque in quacumque alia libellata planitie fieri propter eamdem causam deprehenditur. Et miramur sanè, cùm ex littore prouolutos fluctus spectamus, proniúsque abest, quin inexperti metuamus ne obruamur; verùm cessare admirationem vel ex eo par est, quòd Mare superficie tenùs agitetur; ac eiusmodi superficies tantumdem à centro distet vndique, & cùm vincta sic colligitur, vt citra Naturæ subuersionem superari non possit

lib. 2. cap. 65.

possis litus, quod eminentius viciniis fluctibus cum sit, eminentius est etiam iis, qui eminùs minus intueantur. Opponunt & Terram è mari spectatam editiorem apparere; Sed id certè nobis non apparuit, nisi in tanta distantia, vt Mare in medio quasi intumescens (nempe ob globi connexitatem) videretur Terras vlterius non multùm altas relinquere. Altas tamen dico; nam & dum Angliam è Gallia nostra, ac Bolonia & Caleto potissimum conspicimus, ipsam manifestò altiorem, quàm interceptum Mare spectamus. Opponunt rursus Ægypti Reges deterritos fuisse Mathematicorum consilio ne ex Rubro Mari alueum deducerent in Nilum, aut in mare Mediterraneum, quòd mari Rubro exsistente altiore tribus cubitis inundatio foret Ægypto metuenda. Simile quidpiam circumferunt circa effodiendum Corinthiacum Isthmum, quasi Ionium, & Ægeum maria nescio qua timenda forent altitudine: sed en hæ sunt nugæ! Quippe, si mare Rubrum foret vel digito vno eminentius Mediterraneo, quà Ægyptum alluit, non obstaret profectò ipsi totius Africæ circuitus, quin eo vsque efflueret, quousque vtrumque in eodem libramento constitueretur. Et, si vel alterutrum, vel vtrumque Sinus Corinthiacus aquas vel tantillùm elatas haberet, eæ non conquiescerent, quousque cum reliquo mari totam ambiente Peloponesum omnimodè complanarentur. Quod verò Mathematici consulti id responderint, aut illi in Principum gratiam, cùm alioquin desistere à cœptis vellent, loquuti sunt, aut certè hallucinati sunt; cùm præsertim procliue fuerit non paucis modò cubitis, sed pluribus etiam aegris in tam longi tractus dimensione, libellisimeque errare.

Sed nunc præcipuum argumentum faciunt scatebræ Fontium, Fluuiorumque ex altissimis montibus. Cùm enim ipsi quoque consentiant perennes fontes, & flumina originem habere ex mari; Quomodo, inquiunt, posset aqua per subterraneos canaleis ducta ad vertices vsque altissimos assurgere, nisi ex mari verticibus illis editiore deduceretur; cùm perspectissimum sit aquam tantumdem dumtaxat, quantum descendit, ascendere? Quandoquidem porrò locus postulat, vt nobilem quoque de Fontium, Fluuiorumque origine difficultatem edisseramus, notum est treis esse præcipuas eius explicandæ rationes.

1. Meteor. 13. Prima est Aristotelis, referentis originem Fontium ad aërem continuâ quâdam transmutatione in aquam conuersum. Existimauit enim rapidum aërem intra montium concauitates in guttulas concrescere, quæ stillantes, coeuntesque, funiculis, seu veluti riuulis originem præbeant, hi verò, vbi plures coierint, fonteis maiores procreare, ex quibus fluuioli primùm deriuentur, ac deinceps flumina magna ex plurium, plurimumque confluentium accessione fiant. Altera est eorū, quos Aristoteles improbat, referentium fontium, ac proinde fluuiorum originem ad aquas pluuias. Volunt enim, dum hyeme pluit, partem quidem (Thales.) aquæ supra terram defluere, & per torrenteis, fluuiosque in mare abire; at partem illam, quæ combibitur, penetrare per fissuras, rimasque rupium, & montium, recipique, & colligi in quibusdam eorum cauitatibus, & quasi conceptaculis (ὑποδοχὰς vocant) ex quibus deinceps, quà patuerint angusta quædam ostiola & sensim emanent, & fontes fiant. Tertia denique peruulgata est referentium fontium originem ad ipsum mare, ex quo per ductus subterraneos in monteis vsque, & loca omnia, in quibus scaturigines conspicuæ sunt, aqua contendat. Verùm non omnes consentiunt in explicando, qui fieri possit, vt aqua ex mari in montium vertices emergat. Non pauci quippe contendunt mare esse ipsâ terrâ eminentius, & quòd aqua quantum descendit, tantum valeat ascendere, posse eam ex alto in canaleis subterraneos subeuntem in iuga montium aut depressiora, aut non altiora resilire. Ex cæteris autem, qui mare esse humilius terrâ concedunt, nonnulli existimant aquam, quæ est in ipso maris fundo, quæque in orificia meatuum subterraneorum inducitur, tanto premi onere incumbentis desuper maris, vt magno quodam cum impetu, quacumque est apertus canalis, prosiliat, quousque tandem emicet vbicumque ostium, exitusve patuerit in ipsa Terræ superficie. Alij volunt ipsam Terram pro ingenita siccitate, & adiuuante potissimùm influxu quodam sidereo, attrahere sursum suppositam aquam; instar nimirùm spongiæ, aut panni, qui ita suspensus, vt vno extremo contentam vase aquam contingat, alio extra labrum fluitans, aquam paulatim sic exsugit, & magis, magisque sursum prolicit, vt extra vas denique stillet.

De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili.

Ipsi aliâ quondam iuimus viâ. Habere se nempe Tellurem quasi animal quoddam ingens, cuius non modò subterranei meatus forent quasi venæ aquam ex mari, vt sanguinem ex hepate quodam ducentes; sed fermentum etiam subterranei essent veluti spiritus vitales per ductus quoque varios, vt arterias, diffusi. Scilicet, vt in animali nulla subter pars est expers caloris, tametsi partium exteriorum aliquæ vel frigeant, vel calorem minus manifestum faciant: sic compertum esse, quod attinet Terram, quàm non longè à superficie calor internus sese prodat; quantumcumque partium externarum nonnullæ rigeant, neque se vt Ætna, aut Vesuuius habeant. Et, vt in animali sunt partes, ex quibus vel punctione leuicula exprimitur sanguis, aliæ callosiores, in quibus vt exprimatur, profundâ fossione sit opus, cùm sanguis vbique seu propiùs, seu remotiùs sese exhibeat: ita in Terra plerisque locis scrutatione leui aquam inueniri, in plerisque esse altiùs penetrandum; sed vbique tandem aquam se offerre. Quare & sicut in animali creatus in iecore sanguis eadem vi naturæ ascendit in caput, qua descendit in tibias; cùm videlicet intra venas non grauis potiùs, quàm leuis sit, sed ex sua scaturigine, vt centro, quoquouersùm in superficiem pari propensione fundatur; sic intra ipsum orbem Telluris, tam

De origine Fontium, & Fluminum, ac præsertim Riui.

naturale esse aquæ ad iuga vsque montium niti, quàm ad centrum vsque delabi. Siquidem, seu mare pro iecore habeas, seu Platonicum Tartarum versus centrum imagineris, quæcumque aqua diffusa erit per venas subterraneas, eam corriuari sponte naturæ ad ipsam vsque superficiem. Hinc nihil magis mirum videri, scaturire aquam ex vertice montis, si vena subterranea aperta ibi fuerit, quàm emicare sanguinem ex fronte, si illeic venam secueris. Quippe Terræ veluti crustam non esse vbique perforatam, neque vbivis præbere aquæ in eam nitenti exitum; &, vel ex Theophrasto apud Senecam, constare experientiâ aperiri interdum Terram, & Aquam scatere in locis priùs admodum siccis; vti cum nobis vena rumpitur, aut per nareis sanguis prorumpit. Vtcumque foret appositum videri illum Plinij locum, dum de Terræ, & Aquæ communione loquēs, *Quadam*, inquit, *formasse artifex natura credi debet, vt cum Terra arida, & sicca constare per se, & sine humore non posset; nec rursus stare Aqua, nisi sustinente Terra, mutuo implexu iungerentur, hæc sinus pandente, illa vero permeante totam, intra, extra, supra, venis, vt vinculis discurrentibus, atque etiam in summis iugis erumpente. Quo spiritu acta, & terræ pondere expressa siphonum modo emicat, tantùmque à periculo decidendi abest, vt in summa quæque, & altissima exsiliat.* Sic, inquam, ipsi aliâs.

lib. 3. cap. 21.

lib. 2. cap. 65.

Verùm probabilius deinceps est visum, non efferri aquam sursùm, & à mari quidem vsque, per quosdam veluti canaleis, tubósve subterraneos: Tum quia non, vt iecur, ac venæ iis continentur membranis, ac postremò cute, quibus vnà & sanguinem, & calorem cohibentibus, dispensationem sanguinis tam sursùm, quàm deorsùm faciant; ita continetur & mare communi quadam crusta, seu cute cum subterraneis canalibus. Tum quia potest quidem aqua intromitti ex fundo maris, quæ à superexstante vrgeatur in specus, ductusque, quà patuerint; at vbi tantum ascenderit, quantum alta est superficies maris, illeic consistet, tanquam vi, quæ à tergo instat, eamque propellit, desinente. Tum quia quamvis aliquis calor succedere è terra possit; quia is tamen simul non cohibet mare, neque ab ingressu vsque in canalem viget; idcircò non videtur posse impetui illi succedere, qui à pondere maris est, & quo cessante concipimus aquam esse illicò relapsuram. Et sane, si aqua sursùm ageretur interranei caloris vi, necesse foret ipsam priùs maximopere incalescere, hoc est ebullire; neque posset non vbique emergere calida, saltem quantum sanguis erumpens è venis. Quod enim Terræ superficies, per quam emergit, frigida sit, non ideò ipsa frigesieret, sed calefaceret illam potiùs, vt fit in thermis, ac balneis; &, si calida priùs aqua restrigesceret, ascendere etiam desineret, neque ad vsque superficiem pertingeret, tanquam procreatrice causa desinente. Aliunde verò, si aqua per patulos quosdam, amplosque canaleis transiret, sursumque contenderet, salsedinem suam non exueret, sed fontes omnes, aut vberes saltem (qualis præsertim Sorga noster in Comitatu Venascino, qui ab ipsa statim scaturigine euadit nauigabilis fluuius) tam forent salsi, quàm ipsum mare vtpote, quorum aqua censeri non posset insensibili quadam trans-sudatione percolari. Hoc autem addo, etiam aduersus illos, qui eminentiorem Terra Aquam habent, quatenus & ipsi canaleis à mari vsque patenteis admittunt. Nihil autem est præterea necesse transferre huc omnia, quæ aliâs aduersus ipsos diximus; adnotandum solùm videri eos posse non satis attendere esse littus quodvis mari vicino eminentius, ac eminentiores proinde esse omneis terras, monteisque, ex quibus aquæ in littora defluunt; & cùm littus sit eminentius mari vicino, & paullò magis, magisque remoto, esse pari ratione altius quovis denique remotissimo: quoniam si in progressu maior aliqua Maris altitudo occurreret, aqua ex illa deflueret, effunderetúrque in littus depressius. Quid dicam verò de Insulis, quæ in eo progressu, ac in medio Mari occurrunt? Ecquo etiam Mare editius Insularum littoribus, terrisque, & montibus pone littora constitutis? Et nisi id sit, quidnam iuris habet Insula supra Continentem, vt à littore Continentis Mare assurgat, non à littore Insulæ? Et quidnam aliud sunt Continentes, quàm Insulæ quædam maiores? Sed & cùm Mare altissimum, profundissimumve, ne vnius quidem milliaris obtineat perpendiculum (gurgites paucos, quasi valleis quasdam depressiores, voraginesque excipio) finge Atlantem, vel Caucasum, aut altissimum quemque montem, habere in illo radices; capis, opinor, vt verticem supra Mare attolleret; quid-ni attollat, extrà positus, & tantò quidem altiùs, quantò ad illum, ex maris vsque littoribus ascenditur? Quòd si, vt existimant, Mare à littoribus recedendo in tumorem quemdam insurgit, & præter fluxilem naturam, suspensum tenetur, neque præcipitatur, aut proruit, vt ad libellam sese componat, tantumdémque à centro distet; an-non admirabile sit, nisi nauigantes tumorem illum deprehendant, aut difficultate ascensus, aut facilitate descensus, aut variatâ serie Polaris altitudinis, etiam in eodem parallelo? neque enim centrum illius tumoris idem cum centro Terræ esset, cæteráque huiusmodi.

Sed hæc vt mittam, ecquæ-nam ergo vera videri sententia potest? Nempe, quæ eiusmodi sit, vt treis memoratas aliquatenus complectatur. Nam primùm; non est aër quidem, quatenus esse ipsum volunt aliquid distinctum à vaporibus, in aquam transmutabilis, vt ex suprà dictis intelligitur; sed vapores tamen calore subterraneo, ex subterraneis aquis excitati, & per aërem subterraneum fusi, ipsumque, vt sic dicam corporantes, incrassantésque, condensari perinde possunt, & in guttas, fluidámque aquam iteratò concrescere in cryptis subterraneis, ac concrescit fumus vapidus intra alembicum, aut intra lebetem operculo obductum. Reperiunt certè Metallarij subterraneas cryptas velut exsudanteis; neque dubium est, quin stillan-

tes,

tes, & coëuntes guttæ plurimæ originem faciant subterraneo riuulo, & coëuntes riuuli plures maiusculum faciant, & plures maiusculi vnum tandem valdè insignem, qui vbi è terra eruperit, haberi fons insignis possit. At qui fit tamen vt tot fontes per Æstatem, péreque siccitates diuturnas exarescant; cùm tamen tunc quoque vapores ascendant in cryptas subterraneas, pàrque sit eos præcipuè cogi ex frigidiore, vt creditur, cohibentioréque regione, quæ superiori huic subiacet, dum per Æstatem incalescit? Scilicet aduocanda est secundo loco causa potior ex pluuialibus aquis repetita; cogitandúmque proinde est esse intra Terram, & maximè in montibus, qui rupei sunt, cauernosique, receptacula varia, multifariæque capacitatis; ex quibus, quæ fundo lapideo, argillaceo, aut aliàs continendæ aquæ idoneo extiterint, ac præsertim in ostium, meatúmve angustum infernè abierint, eiusmodi sint, quæ decidente, & ad ea vsque penetrante pluuia (aut etiam ex niuibus) vel prorsus, vel ex parte compleantur, & non-nisi sensim exonerentur, ac effluant, inque tempus breuius, diuturniusve sufficiant, prout angustiora, aut capaciora, & magis, minusve plena fuerint, ostiúmque habuerint contractius, aut laxius. Exinde sane esse videtur, cur post diuturnas præsertim pluuias fontes varij passim scaturiant; & deinceps tamen nunc hi, nunc illi deficiant; siccitatéque succedente, plures, pluresque in sicco sint, neque vnquam desinant alij, aliique resiccari; atque ideo flumina semper magis, atque magis imminui, donec siccitas perseuerat; ac nunquam vel fontes illi restituantur, vel flumina rursus increscant, nisi pluuiæ successerint, & tantæ quidem, quæ conceptaculis iterum complendis, fluendóque idoneis reddendis sufficiant. Exinde quoque esse videtur, cur vulgò fontes non scaturiant in ipsis montium verticibus (quicquid siue credi, siue dici solent) sed in ipsa decliuitate, aut ad radices montium, quòd conceptacula esse nisi inferiora verticibus non possint. Et quamuis possit contingere, vt in iugo alicuius montis fons erumpat; causa tamen erit, quòd eius conceptaculum in monte editiore sit, & aperto deorsum ostio, meatúque sub terra deducto, sursúmque per capacitatem humilioris montis reflexo, aqua & prosiliat, & tandem emergat. Talis esse potuit mons ille è quo Marsyam amnem excurrere Curtius testatur, lib. 3. talesque alij scopuli non longè à littore, altioribusque montibus; ex eademque causa est, cur intra maris salsam aquam, sed non longè à littore, dulces interdum aquæ scaturiant; & perhibentur etiam in nouo Orbe ad Incatami oram, dulcis aquæ venam passu circiter quinquagesimo à littore ad vsque vnius cubiti altitudinem supra superficiem maris emicare. Tales aquæ videlicet per interiora montium sic defluunt, vt si earum canalis subterraneus non in fundum maris desineret, sed in ima inferioris montis, & porrò sursùm per ipsum continuatus ad summum vsque perduceretur, possent in summo scaturire. Exinde rursus, vt cùm possint & plura, & plurium montium conceptacula sic ostia habere non in superficiem, sed deorsum conuersa, vt effluentes ex ipsis aquæ aut in vnum aliquod ingens, aut in vnum certè ingentem canalem simul confluant, fonteis quosdam ingenteis creent, qui scaturire proinde non possint, nisi in locis humilibus, in quæ possint plurium, & magnorum montium subterfluentes atque in vnum collectæ aquæ exonerari. Hæc ergo esse videtur potior atque germanior causa fontium, quorum qui perennes præ cæteris sunt, necesse est conceptacula habeant, & adeò capacia, & arctiorum adeò ostiorum, ac meatuum, vt in longum tempus, & quovsque per pluuias, tametsi longis recurrenteis interuallis reparentur, sufficiant, neque penitùs exhauriantur. Et cùm vapores tamen illi intra subterraneas cryptas concrescentes adiuuare quadantenus ad perennitatem possint; ideo ipsi quoque admittendi sunt; atque eâ quidem ratione, vt intelligamus quicquid aquarum est scaturientium, altero aut vtroque modo ex vaporibus concreuisse. Reipsâ nempe idem est modus, discriménque solummodò est, quòd vapores concrescant, illic quidem sursùm in aëre, hic verò deorsùm sub terra.

De origine Fontium, & Fluminum, ac præsertim Nili.

Enimverò, quia non exiguus suboriri scrupulus potest. Qui fieri valeat, vt intra Terram, ac præsertim sub montibus tantum aquæ suppetat vt tot vaporibus continenter creandis sufficiat? Etenim, vt dicam duntaxat de iis, qui conuertuntur in pluuiam; si aquæ quidem pluuiæ sic in terram deciderent, vt rursus in eam conderentur, aut fontes, fluuijque ex iis nati resorberentur; tum appareret qui fieri vicissitudo perpetua posset; at cùm maxima pars supra terram fluat, exoneretúrque denique in mare, cur non maneant tempore breui exhausta interanea? Nam si vapores quidem eleuati ex mari, possent per totum aërem, supráque totam terram dispergi, concrescerentque in pluuiam, appareret quoque qui fieri alternis posset reciprocatio: at, ex ante-dictis, qui vapores ex mari ascendunt, conuertunturque in pluuiam, aut recidunt in ipsum mare, aut non longè multùm à littoribus transuehuntur cadúntque in terram; idque tametsi Lucretius eleganter, & Poëticè: lib. 6.

Præterea docui multum quoque tollere nubes
Humorem magno conceptum ex æquore ponti,
Et passim toto terrarum spargere in orbe,
Cum pluit in terris, & venti nubila portant.

Cùm suboriri, inquam, possit huiuscemodi scrupulus; ideò assumendum est tertiò sufficere aquam ex ipso mari, quatenus licet concipere penetrare aquam ex mari in omnem quoquouersum terram; ita vt non modò sub littoribus, sed etiam procul sub montibus, aliisque locis subterraneis: vnde & possit calore terræ in vapores conuerti, sursùm transpirare, & in pluuiam concrescere. Certè & cùm possint quædam Terræ loca ita esse compacta, vt per insigneis aliquos tractus nullis pateant meatibus, nullæque proinde aquæ

De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili.

aquæ subterscurrant; dictum antè est eam videri caussam, cur in locis illis non pluat, putà quasi vaporibus defectu aquarum subterranearum non perindè exspiratis, vt conuerti in aquam possint, cuiusmodi multa in Africa sunt, ideò torrefacta, ideò arenosa, ideóque inculta. Quod verò subter montibus, cum saxei potissimum sint multi, ampliq́ue meatus pateant, ac in iis proinde copiosior aqua semper occurrat; ideò familiare videtur, vt propter vapores exinde affatim magis ascendentis, nubes præsertim supra monteis & nasci appareant, & solui in pluuiam. Neque verò totam quoquouersum terram permeabilem esse ab aquis à mari vsque deriuatis fidem facilè non inueniat, cùm si tam facilè admittatur patere vbique meatus, quibus aqua maris non modò transuersim, sed & sursum quoque per totam terram distribuatur, vt in fonteis scaturiat; pronum sit, vt transuersim saltem admittatur permeabilis: hoc est, vt aqua terram permeans non ascendat quidem, sed consistat saltem intra terram quacumque ea mari eleuatior est, & in eadem quidem altitudine cum ipsa superficie maris. Adderem experimentum, quo tam in agris, quàm in vrbibus, quas perennes fluuij præterfluunt, putei, cryptæ, cætera loca ad insignem distantiam, cum ipsis alueis fluminum intumescentibus complentur, detumescentibus deplentur, altitudine comparì; ad insinuandum idem fieri circa mare, quod perenne cùm sit, aquam semper vrgeat, sufficiatque in quantamcumque distantiam, & ad eandem secum altitudinem, quacumque meatus, aut meatuli potulive pateat. Attamen res est satis manifesta.

Adnotare præstat videri exinde per-quam-optimè explicari, Qui fiat, quamobrem ex tot, tantorumque fluminum in mare exoneratione, mare non exundet, siue non excrescat: Quod Sacer enim Author his verbis concionatur: *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat; quem ad locum vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant*; id manifestò fieri constat eâ vicissitudine, quâ aqua ex mari intra terram adacta in vaporem conuertitur, qui versus in aquam, aut intra cryptas subterraneas, aut sublime in aëre, colligitur variè, atque scaturit, & collectus in flumina regreditur in ipsum mare; ex quo quoniam interim aqua in terram semper penetrat, continuóque euaporatur, reparatio continua absque incremento, & decremento fieri possit. Videlicet quantum ex locis subterraneis euaporatur, tantum ex mari sufficitur, quatenus aqua illeic imminuta, sine decrescere non potest, quin ex mari alioquin remansuro altiore, tantundem prorumpat; & quantum ex mari in ea loca abit, tantundem in ipsum per flumina redit; adeò vt mare, & aquæ illæ subterraneæ ex mari deriuatæ, in perpetuo quasi libramento, inque eadem altitudine, communicationeque remaneant. Quia verò aquarum istarum subterranearum congeries haberi potest pro lacu ingenti, ex quo & fluuij exoriantur, & intercedentibus fluuiis, mare

Eccl. 1.

continuò reparetur, & quasi originem habeat; idcircò hic esse videtur, quem alicubi Homerus Oceanum appellat,

Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα, Iliad. φ.
Καὶ πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρείατα μακρὰ νάουσι.
Ex quo omnes pariter fluuij, maria omnia manant,
Ex quo omnes fontes, omnes putéique profundi.

Certè quod teste Platone dixit Barathrum, in Phæd.

Τῆ μάλα πόῤῥω, ᾗ βαθύτατον ὑπὸ γῆς ἐστι βέρεθρον,
Longè, & valdè altum hoic est sub tellure Barathrum,

Quod, inquit, *& alibi ille, aliique Poëtarum nominarunt Tartarum, εἰς γὰρ τοῦτο τὸ χάσμα συῤῥέουσι τε πάντες οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἐκρέουσιν, In hanc enim voraginem omnes fluuij confluunt*, (mediante mari videlicet) *& ex hac omnes vicissim effluunt*: hoc videtur posse nihil aliud, quàm illam congeriem aquarum subterranearum insinuare. Vtcumque sit, hanc certè caussam de non redundante mari propter ingressum fluminum oblitus Lucretius non est, vt initio est insinuatum. Siquidem, postquam rem proposuit:

Nunc ratio reddenda, augmen cur nesciat æquor;

Et vastitatem, in quam sit fluminum effusio, exposuit;

Principio mare mirantur non reddere maius
Naturam, quò sit tantus decursus aquarum,
Omnia quò veniant ex omni flumina parte.
Adde vagos imbreis, tempestatésque volanteis,
Omnia quæ maria, ac terras sparguntque, rigántque;
Adde suos fonteis, tamen ad maris omnia summam
Guttai vix instar erunt, vnius ad augmen.
Quò minùs est mirum mare non augescere magnum.

Et euaporationem, quæ à Sole fit:

Præterea magnam Sol partem detrahit æstu;
Quippe videmus enim vesteis humore madenteis
Exsiccare suis radijs ardentibu' Solem.
At pelage multa, & latè substrata videmus:
Proindè, licet quamuis ex vnoquoque loco Sol
Humoris paruam delibet ab æquore partem;
Largiter in tanto spatio tamen auferet vndis.

Et resiccationem, quæ à ventis;

Tum porrò venti magnam quoque tollere partem
Humoris possunt verrentes æquora ponti:
Vna nocte vias quoniam persæpe videmus
Siccari, mollésque luti concrescere crustas.

Et translationem per nubeis, quam mox iterò retulimus.

Cùm pluit in terris, & venti nubila portant.

Tùm demùm præcipuam, germanámque caussam sic eloquitur:

Postremò quoniam raro cum corpore tellus
Est, & coniuncta est oras maris vndique cingit;
Debet, vt in mare de terris venit humor aquai,
In terras itidem manare ex æquore salso.

Percolatur

Percolatur enim virus, retróque remanat.
Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Confluit; inde super terras redit agmine dulci,
Quà via secta semel liquido pede detulit vndas.

Prætermittendum hîc non est, quod receptum paullò antè de ipsa fontium supra mare, subterraneumve illum, & cum maris superficie coæquatam aquam celsitudine expendendum. Quippe existimamus altitudinem montium accipiendam esse, non, vt fieri solet, respectu conuallium, planitierumve proximarum; sed respectu superficiei maris, ad quod vsque aqua delabitur ex montibus; sicque reputamus colliculos in locis mediterraneis humillimos visos, esse posse longè altiores iis montibus, qui habentur celsissimi in Insulis, aut maritimis locis. Hinc proinde & Caucasus, ex quo vsque fluuij prolixo decursu labuntur in mare, altior est habendus, quàm supputari soleat, & cæteri similiter, qui ex mediis Asiæ, Europæ, Africæ, Americæ Continentibus ita attolluntur, vt fluminibus, qui sint tractus prolixissimi originem faciant. Tametsi verò hæc altitudo sciri exquisitè non valeat, nisi quis totum alicuius fluminis decursum inierit & sequutus, & decliuitatem, atque adeò altitudinem per partes dimensus; vt coniiciendo tamen, & præter-propter res dicatur, periculum faciamus in Nilo, cuius decursus, vt cognitorum omnium fluminum longissimus est, ita par est esse altissimos fonteis. Decursus illius à duobus magnis Lacubus ad radices montium Lunæ positis, & Zahan, Zembréque vocatis, aut potius ab ipsismet vsque montium Lunæ verticibus ad vsque Nili ostia est proximè graduum quadraginta quinque, hoc est rectà itineris milliarium ter mille, ducentorum octoginta quinque; quibus si propter varios anfractus, diuaricationesque tertiam addiderimus, fient milliaria quater mille trecenta, atque octoginta, seu numeris rotundis quater mille quadringenta. Cùm sufficere verò posset, vt (seposita ipsarum Lunæ montium altitudine) singulis centenis passibus, quingentisve pedibus decursus ac decliuitatis pes vnus altitudinis, seu perpendiculi tribueretur (vnicuique, videlicet milliari decempeda vna) quandoquidem lenè fluit Nilus; nihilominus quia in itinere & cataractæ occurrunt, & sunt alia loca, per quæ rapidiùs fluat, quàm per Ægyptum, de quo illa fluxus lenitas intelligitur; idcirco lenitudinem cum rapiditate temperantes videmur posse tribuere quinquagenis quibusque orgyis, seu sexagenis passibus, trecentisve pedibus pedes singulos altitudinis, hoc est vni milliari septemdecim proximè pedes. Exinde autem colligetur Lacuum illorum altitudo supra Ægyptij maris superficiem quindecim proximè milliarium. Adde his autem, si velis tria, aut quatuor milliaria pro altitudine montium Lunæ supra eorum Lacuum superficiem; adde & vnum, alterumve milliare, si assumptam decliuitatem non-nihil esse augendam putes; tum altitudo montium Lunæ supra Mare, aut aquam subterraneam mari coæquatam, euadet viginti duntaxat milliarium, quæ dictum est ante addere Terræ diametro quadringentesimam solùm eius partem: Cæterùm ex his admonere potuisse quidem Veteres, quibus Aristoteles subscripsit, habere Terram Septentrionalem altiorem Græcia, aut minore Asia, quà à nostro mari in ortum producto alluitur; at non debuisse habere altiorem Terra Meridionali, quæ ad idem mare terminatur, quasi eam metiri ex altitudine Ægypti, aut reliquæ oræ Africanæ oporteret. Siquidem vt montes Riphæi, Caucasusque, & cæteri in mare Hircanum, Euxinúmque aquas fundentes altissimi sunt, nequaquam tamen iis inferiores Lunæ montes habendi sunt, qui aquas in mare Ægyptium immittunt. Haud abs re verò tam Hircani, quàm Euxini mentionem feci; siquidem vt Mare Euxinum altioris est superficiei, quam Mare Ægeum, ac nostrum, & non potest tamen totum effundi propter angustias Bosphori Thracij, tot præsertim aquis aliunde in ipsum continuò effusis; Ita videtur Mare Hircanum esse altius ipso Euxino, exonerarique in ipsum, & ad vocata quidem *Βαθέα* seu *profunda* Ponti (vbi & aqua dulcescit, & fundum est inexploratum) idque per meatus subterraneos, quæ egregia fuit Aristotelis coniectura. 1. Meteor. 13. Haud abs re certè Mare illud pro Lacu, aut Palude habuit, quam Accolæ, inquit, Mare vocant: videlicet aquas fluuiorum plurimorum, maximorúmque ita colligit, vt cùm vndequaque circumdetur montibus, nullàque ex parte aperiatur via, qua instar lacuum Zahan, & Zembrum sese supra terram effundat, ea de causa debeat se subducere per meatus subterraneos in mare Euxinum, tanquam proximum, & humilioris, seu inferioris situs. Quippe, nisi hac ratione se exoneraret, necessariò ex tot illorum tantorum fluminum incursu nunquam cessante excresceret, & cauitate inter monteis completa longè exundaret. Quod idem sanè dicendum est de mari appellato Mortuo, lacu scilicet Asphaltite, Sodomiticóve in quem Iordanis influit; is quippe exundaret quoque, nisi per ductus subterraneos in Mare Rubrum, Persicum, Mediterraneumve exoneraretur. Isti interim ductus subterranei (qui nisi in vicina tendant maria, necesse erit in remotiora tendant) perspicuè confirmant quæ dicta iam sunt de illa subterranea communicatione aquarum. Sunt verò & alij ductus istis affines, magisque perspicui; fluuiorum scilicet complurium, qui intra terram absorbentur, & post milliaria aliquot rursus emergunt, ac supra terram fluunt. Talis est Niger in Africa, Tigris in Asia, in Europa Ana (vt plureis minores prætercam) Ana, inquam, Hispaniæ, quem tamen, opinor, Aristoteles voluit dicere, cum talem in Liguria, & ne minorem quidem Rhodano esse memorauit. 1. Meteor. 13. Ac ne obiter admirere errasse Aristotelem in fluuio illo designando, vide vt doceat ex Pyrenæo duos quosdam magnos fluuios oriri, Tartessum, seu Bætin, qui Hispaniam præterfluens exoneret sese in Oceanum prope columnas Herculis,

De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili.

culis, & Istrum, seu Danubium, qui prolixo tractu in Euxinum influat; quæ videtur etiam Herodoto placuisse opinio.

De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili. lib. 2.

Priusquam porrò hinc discedamus cognoscenda est controuersia duplex, quæ ingenia pridem circa Nilum exercuit, altera videlicet de illius Origine, altera de Incremento, quo annis singulis exundat. Et ad Originem quidem quod spectat, Fuere, qui posse illam vnquam cognosci desperarunt. lib. 22. Ammianus enim Marcellinus, *Origines*, inquit, *fontium Nili, sicut adhuc factum est, postera quoque ignorabunt ætates.* Hinc sunt querelæ illæ Poëtarum,

Tib. lib. 1. *Nile pater, quanam possum te dicere causa,*
Aut quibus in terris occuluisse caput.

Claud. in Epigr. Et, *Secreto de fonte cadens, qui semper inani*
Quærendus ratione latet, nec contigit vlli
Hoc vidisse caput; fertur sine teste creatus.

Lucan. lib. 10. Et, *Arcanum natura caput non prodidit vlli,*
Nec licuit populis paruum te, Nile, videre;
Amouitque sinus, & gentes maluit ortus
Mirari, quam nosse tuos. ——

Odyss. 2. Vt Homerum prætercam, qui dum appellauit Nilum *Diipete potamon, demissum à Ioue*, seu *diuinitus fluuium*, videtur sane caput ipsius collocasse in tenebris; vt taceam, quod lib. 1. apud Diodorum Meroës incolæ declarant, dum Nilum *Astapoda*, hoc est, lingua sua, *tenebrosum* vocant, ob incompertam originem. lib. 2. Fuere, qui non propterea ab inquisitione illius destiterunt, vt Herodotus, dum nihil edoctus à Sacerdotibus Ægyptiis, ad Elephantinam vsque vrbem penetrauit, ibique accepit fluere adhuc Nilum ex Meroë, vlteriusque ex Automolis, itinere propè quadrimestri, cùm ne apud illos quidem incipere perhiberetur. Et vt nihil dicam de Nasamonibus, qui ab illo memorantur, cæterosque simul priuatos præteream; ecce maximi Principes in eisdem fontibus explorandis incubuerunt. Cambyses enim Ægypto potitus, & ad Meroën vsque progressus; Sesostris Rex Ægyptius tota Æthiopia perlustrata, ac Ptolemæus Philadelphus missis exploratoribus, regiam hanc curam susceperunt, vti apud Strabonem lib. 17. est. Adiicit Lucanus prioribus duobus Alexandrum Magnum, qui pro ambitione sua lib. 10.

Inuidit Nilo, misitque per vltima terræ
Æthiopum lectos.

Sed nimirum præmiserat:

Nullaque non ætas voluit conferre futuris
Notitiam; sed vincit adhuc natura latendi.

lib. 6. cap. 8. Scribit Seneca Centuriones duos ad caput Nili inuestigandum à Nerone missos, quos ipse audierit narrantes, *longum se iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis Regibus penetrassent.* Et, *Ad vlteriora quidem*, aiebant, *peruenimus ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest; ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum, & vnius capax limosa, & obsita palus non ferat. Ibi vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat.* Pergit ille, *Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur*, &c. Mitto quod Ausonius videtur de Imperatore suo concepisse votum, cùm Epigramma de Danubio sic conclusit:

Augusto dabitur sed proxima palma Valenti: Epigr. 4.
Inuenies fontem hic quoque, Nile, tuum.

Fuere postremò, quibus variæ de fontibus Nili opiniones placuerint. Authores sacros prætereo, qui Nilum oriri senserunt ex Paradiso Terrestri dicto, quasi is sit secundus fluuius appellatus גיחן Gihon, hoc est, *turbidus*, Genes. 2. cùm aliunde sit permeans vniuersam terram כוש Cus, quam Æthiopiam interpretantur. Ad Prophanos quod attinet; Quidam nimis longè profectò repetierunt originem, vt Pomponius Mela, qui probabile putauit exoriri Nilum apud Antichthonas, seu in alia zona temperata, subtermenso mari, erumpere tandem in Continenti Africæ: cap. 4. Vt Euthymenes quoque Massiliensis, qui ex Seneca, & Plutarcho, illum deduxit ab Atlantico, seu Oceano, & externo mari: nec secus verò apud Diodorum Sacerdotes Ægyptij. lib. 4. cap. 2. 4. plac. 1. lib. 1. Quidam nimis propè, vt Scriba ille thesauri Mineruæ in vrbe Saï, qui asseuerauerit Herodoto caput Nili esse in intersitio duorum montium Syenen inter, & Elephantinam vrbes. apud [illegible] lib. 2. His adiungi possunt Scriptores eorum librorum Punicorum, quos Solinus memorat; itémque Iuba, quem ille, post Plinium, tradidisse ait Nilum originem habere à monte inferioris Mauritaniæ, qui propinquat Oceano. cap. 35. lib. 5. cap. 9. Vt nihil dicam de Vitruuio, qui his consentiens arguit Nilum ex Mauritania profluere, quod ex alia parte montis Atlantis sint alia capita item profluentia ad Oceanum, ibíque nascantur Ichneumones, Crocodili, &c. lib. 8. cap. 2. Quidam denique propiùs ad veritatem accesserunt; Horum præcipuus est Ptolemæus, qui posuit vltra Æquinoctialem tum duas paludes ad gradum sextum, & septimum, ex quibus Nilus profluat; tum Montem Lunæ appellatum ad gradum duodecimum, e quo paludes aquas, seu niueis liquatas excipiant. 4. Geogr. 9. Aristoteles addi potest; cùm ait Nilum fluere primùm ex monte argenteo; si sit tamen verum, quod ait Olympiodorus, eundem esse Lunæ, & Argenti montem; quòd cùm ex eo ramenta argenti ab aquis Nili deferantur, & factum Lunæ Argentum sit, & sit idem Lunæ, ac argenti color. 1. Meteor. in cuius fine. Potuisset, si voluisset, breuiùs dicere, esse argentum Chymistarum Lunam. Et ista quidem Antiquiores.

Nobis quidpiam clarius iam constat; etsi res non est planè in confesso. Nam constat quidem oriri Nilum apud Æthiopas Abyssinos dictos, ac in eo Regno, seu Prouincia, quæ dicitur Goyama: apud Ramus. sic enim Dauides Rex Abyssinorum indicauit iis literis, quas ad Summum Pontificem Clementem Septimum, & ad Emmanuelem Lusitaniæ Regem ante centum iam annos scripsit. Sic testatur quoque Franciscus Aluarez, addiciens originem esse ex lacubus duobus (Zaban, & Zembam vulgò appellant) qui videntur, inquit, *esse duo maria*. in descript. Æthiop. ap. Gal. [illegible] Sic Antonius Fernandus addens Nilo principium esse, vbi Palus est fundo carens, perennesque habet, ac mirabilis scaturigines ebullientium aquarum. Sic recitat

Petrus

Petrus Abyssinus ex quo Iouius subiicit innumerabileis amniculos modò dissipatos, modò coeuntes in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effundi. Veruntamen incompertum est adhuc, tum, quis sit verus regni Goyamæ, atque adeò lacuum, vel paludis situs: neque enim vlli istorum rem Geographicè descripserunt; ex quo fit, vt Tabulæ quædam eandem lacubus latitudinem, quam & Ptolemæus paludibus tribuant; quædam vlteriùs etiam abducant. Tum, an illi lacus, seu paludes capita Nili proxima sint, an magna quædam aquarum copia ex montibus Lunæ eò colligatur. Id nimirum est, de quo Ioannes Leo non ineptè subdubitat, addens mercatores Æthiopes narrare fluuium effundi in lacum tot canalibus, aluéis, & aggeribus circum-obsitum, vt circumire totum sit nefas, ad explorandum inde-ne, an ex vlterioribus locis Nilus reuerà deriuetur. Diceres illos Centuriones à Nerone missos, de quibus diximus ex Seneca, in eadem loca incidisse. An-non proinde etiam-num Ouidianum illud sit occinendum;

2. Metam. *Nilus in extremum fugit perterritus orbem,*
Occuluitque caput, quod adhuc latet!

Ad Incrementum Nili quod spectat, suppono illius historiam esse satis, superque notam. Quippe vt olim, sic etiam-num ab æstiuo Solstitio ad Æquinoctium vsque Autumnale eius aluens sic intumescit, vt per Ægyptum exundans, obducto limo agros fecundet, atque id quidem magis, aut minùs pro ratione incrementi; vt Plinius, Strabo, & lib. 5. cap. 9. lib. 17. lib. 1. alij habent. Ne memorem, quòd rarissimis annis, non fiat inundatio. Ac primum quidem fabulas prætereo Hellanici, Cadmi, Hecatæi, quorum Diodorus meminit; ac eam nominatim, quam habet Pausanias, increscere Nilum ex Isidis lacrymis. Prætereo item, quod Aristides, & Sacerdotes illi apud Lucanum Incrementum referunt ad diuinam prouidentiam; scilicet prætet causam primam, possunt secundæ quoque inquiri. Cæterùm eiusmodi causam Euthymenes ratus circùs Oceanum Atlanticum dixit, lib. 4. cap. 2. *Inde enim*, inquit apud Senecam, *Nilus fluit maior, quamdiu Etesiæ tempus obseruant; tunc enim eiicitur mare instantibus ventis: cùm resederint, pelagus conquiescit, minorque discedenti inde vis Nilo est. Cæterùm dulcis mari sapor est, & similes Niloticis beluæ.* Quo loco, non est quidem concedendum deduci recto ductu Nilum ex Oceano; Herodotúsque non immeritò sententiam huiusmodi de Oceano ad fabulas refert: at ægrè tamen Euthymenes quibuscumque excusatione, quatenus, si peruenit quidem ad exteras regni Congo, in lib. 2. quas Zaira, Coanze, Loanda, aliique fluuij ex eisdem Lunæ montibus defluentes sese in mare exonerant, obseruare ibi potuit, quod obseruatur etiam-num, & Crocodilos (quæ animalia Nili propria sunt credita) & mare dulce, propter aquas fluuiorum huiuscemodi ad quadraginta vsque, aut sexaginta à littore milliaria. Subdit Seneca opinionem

Oenopidis Chij, dicentis, *hyeme calorem sub terris contineri; ideò & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam. Itaque venas interno calore siccari; sed in aliis terris augeri imbribus flumina; Nilum, quia nullo imbre adiuuatur, tenuari. Deinde crescere per æstatem, quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus.* De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili. Verùm isti obiicitur, fore vt saltem per Æstatem flumina omnia crescerent, omnes putei abundarent; quod nihilominùs non contingit. Subdit & opinionem Diogenis Apolloniatæ, iuxta quem, *Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex cæteris aquis. Terra verò, cùm exaruit, plus ad se humoris adducit, vt in internis oleum illo fluit vbi exaruit: sic aqua illò incumbit, quò vis caloris, & Terræ æstuantis arcessit.* Sed huic etiam obiicitur; Cur, si Nilus inde increscit, idem lib. 1. aliis quoque fluuiis non contingit? Ad hanc 4. plac. 1. opinionem accedit, quæ Ephoro apud Diodorum, & Plutarchum tribuitur. Is enim censuit *Terram Ægypti laxam, pumicosamque esse; ac proinde humoris copiam per Hyemem quasi sorbere, quam deinceps per Æstatem veluti sudorem effundat, indeque Nilum impleat.* Huic autem paucis obiicitur, neque naturam soli Ægyptij fuisse ab ipso cognitam, neque spectatam considerataum exsudationem nullam fieri, nisi in ipso Nili alueo, in quo aliunde incrementum non fit, sed procul ab Ægypto aduenit, &c. Affinis etiam quadam ex parte est opinio Herodoti, quam ex libro eius secundo Plutarchus loc. cit. velut contrahens, *Perhibet*, inquit, *Nilum æqualem hyeme, æstateque à fontibus fluere, minorem autem hyeme videri, quia tum Sol Æthiopiæ vicinior* (siquidem vice τὸ πλείω, legendum videtur τὸ πλησίον) *scaturigines in vaporem agit.* Sed huic, præter ea, quæ Diodorus habet, potest obiici: Si Sol hyeme scaturientem aquam imminuit, imminuere quoque æstate, fluentem. Quidpiam affine quoque scripsit Timæus Mathematicus; cùm fontem Nili existimans non longè esse à Tropico Cancri, lib. 5. cap. 9. docuit apud Plinium *mergi in cuniculos ipsum amnem vapore anhelantem, fumidis cautibus vbi conditur; verùm Sole per eos dies comminus facto, extrahi ardoris vi, & suspensum abundare; ac rursùs, ne deuoretur, abscondi.* Huic tamen aquas tam facile extrahenti quid non obiicias? Videamus quæ maiore quodam cum applausu recepta sunt.

Thales Milesius, quem Philo Iudæus, Plinius, & alij non improbarunt, Exundationem 1. de vi. Mos. retulit ad ventos Etesias, quibus in ostia lib. 5. cap. 9. flantibus aquæ fluminis repellantur, impletóque alueo exundent. Causa ista videri potest Epicuro non displicuisse, quando Lucretius sic cecinit: lib. 6.

Nilus in æstati crescit, campisque redundat,
Vnicus in Terris Ægypti totius amnis;
Aut quia sunt æstate Aquilones ostia contra
Anni tempore eo, quo Etesia flabra feruntur,
Et contra fluuium flantes remorantur, & undas
Cogentes sursus replent coguntque manere
Nam dubio procul hac aduerso flabra feruntur

De origine Fontium, & Fluuiorum, ac præsertim Nili.

Flamine, quæ gelidis à stellis axis aguntur:
Ille ex æstifera parti venit amnis ab Austro,
Inter nigra virûm, percoctóque secla colore,
Exoriens penitùs media ab regione diei.

Huc pertinet etiam, quod subdit, quódque nonnullis recentioribus placuit:

Est quoque, vti possit magnus congestus arenæ
Fluctibus aduersis oppilare ostia contra,
Cùm mare permotum ventis ruit intus arenam.
Quò fit, vti pacto liber minùs exitus amni,
Et procliuis item fiat minùs impetus vndis.

At impugnatur vulgò hæc sententia, quòd Nilus increscat, cùm interdum Etesiæ spirare nondum cœperint, decrescat priusquàm cessàrint; quòd Etesiis spirantibus obseruetur influere in mare; quòd suo tenore, non pro Etesiarum vehementia, remissioneve intumescat; quòd idem non contingat fluuiis cæteris, quos aduersùm Etesiæ spirant; quòd flumina aliunde à Septentrione fluentia flantibus ventis oppositis idem non patiantur; quòd ad obsistendum tanto ponderi, impares sint venti, ac id genus similia. Alia sententia celeberrima tribuitur Anaxagoræ. Is existimauit increscere Nilum, solutis tunc niuibus, quæ in montibus Æthiopiæ. Vidimus antè Ptolemæum innuere môteis Lunæ dictos; *& in eadem opinione*, inquit Seneca, *omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt.* Lucretius quoque: loc. cit.

Forsit & Æthiopum penitùs de montibus altis
Crescat, vbi in campos albas descendere ningues
Tabificis subigit radiis Sol omnia lustrans.

Sed Herodotus hanc sententiam, vt moltò modestissimam, sic longè falsissimam vocat; quòd regio sit, vt calidissima, sic niuis expertissima; quòd inde venti calidi spirent; quòd illic homines sint nigri, præ adustione nimia; quòd grues, & hirundines illuc hybernatum se conferant. Addi posset Solem tunc esse à regionibus illis remotissimum, cùm isti niueis solui contendunt. Postrema sententia refert Incrementum ad pluuias; sed eius authores tripertiti sunt. Nam primò Democritus voluit ex solutis niuibus, quæ ad Boream sunt, excitari multos vapores, qui per ventos Etesias in Æthiopiæ monteis delati, illeic concrescant in pluuiam. in 1. Met. Ita referunt Diodorus, & alij; videturque Aristoteles in eadem fuisse sententia, vti vel ex Aphrodisæo idem sentiente colligitur; itémque ex Authore incerto de vita Pythagoræ, apud Photium; saltem quod ad vapores congestos per Etesias, seu ex niuibus, seu aliunde spectat. Et fortè sic intelligendum, quod apud Strabonem lib. 17. Posidonius ait, tradere Eratosthenem imbreis æstiuos causam incrementi esse; cùm id ille sumpserit ex Aristotele, Aristoteles ex Thrasyalce, & Thrasyalces ex Homero appellante Nilum, Διιπετέα ποταμόν, quod aër, vnde cadit pluuia, nomine Iouis significetur. Vtcumque sit, Ecce Lucretium:

Fit quoque, vti pluuiæ forsan magis ad caput eius
Tempore eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum
Nubila coniiciunt in eas tunc omnia parteis.
Scilicet ad mediam regionem eiecta diei,
Cùm conuenerunt ibi ad altos denique monteis
Contrusæ nubes, coguntur, vique premuntur.

Secundò, Sacerdotes ex Eudoxo apud Plutarchum, seu Philosophi Memphitani apud Diodorum, censuere Nilum fluere ex Zona vsque temperata Australi. Quare & cùm ibi sit Hyems, dum nobis est Æstas, pari de causa increscere Nilum ex frequentibus pluuiis, quâ apud nos fluuij per Hyemem nostram intumescunt. Tertiò Agatarchides Diodoro probatus, nihil aliud asserit, quàm in Æthiopiæ montibus pluuias existere continuas toto æstiuo tempore, atque ex illis augeri Nilum. Addidit tam posse hoc fieri, quàm circa Hydaspin quotidie per Æstatem pluit, ad Caucasum ningit, grandinat in India. Et hactenus quidem Antiqui. 4. plac. 1. lib. 1.

Nostrâ ætate iam innotuit causam Incrementi germanam esse pluuias, quæ à medio circiter Iunio in Septembrim vsque in Æthiopia vigent. Nempe tunc illeic hyems est, quæ à fine circiter Maij ad ineuntem Septembrim durat. Ita citati Aluarez, Fernandus, & alij narrant, & confirmant etiam cæterorum Relationes, quæ consentiunt fluuium Nigrum, ob easdem pluuias Æthiopicas eodem tempore, eadémque ratione augeri, quâ Nilum; quod Plinio quoque innotuerat. Nam, *Niger*, inquit, *fluuio eadem natura quæ Nilo. Calamum, & Papyrum, & easdem gignit animanteis, isdémque temporibus augescit.* Neque verò necesse est ad argumenta respondere, quibus hæc sententia est pridem ab Aristide impugnata; sufficit enim illis tam multis vnam opponere experientiam. Si verò requiras, an causa illarum pluuiarum vapores sint, qui illuc per Etesias ex Septentrione deferantur; dicam rem videri incredibilem iuxta ea, quæ deducta sunt & paulò antè, & cùm de Pluuia. Verisimilius proinde est, seu Nili fontes vltrà seu citra, seu sub ipso Capricorni Tropico sint, educi vapores ex locis illarum regionum subterraneis, eo, quo expositum, modo. Quòd si ad vapores aliunde congestos confugiendum fuerit, sanè non vltrà Sauromatas, glacialémque Oceanum videbitur esse pergendum; cùm mare regionibus illis adeò vicinum suppetat, Orientale, Australe, Occiduum. Addendum quidpiam videretur de fœcunditate Ægypti, quæ ex ipsâ Nili increscentis inundatione fit, Verùm id vberiùs exsequimur, vbi fœcunditatem hanc ad ipsum Nitrum referimus, de quo addi heic illud debet, sententiam esse docti Cambræi, Inundationem fieri ob Nitrum, quòd in ea regione, ac in alueo Nili speratur copiosum, ita vt caloris æstiui diffletur, ac velut ebulliat, vt ipsas Nili aquas intumescere, & longè, latéque exundare cogat.

vt narr. & inf. 5. Te. &c. — lib. 5. cap. 8. — Orat. Ægypt.

CAPVT

CAPVT IV.

De Æstu, seu Fluxu & Refluxu Maris.

HÆc de Nili inundatione admonent pro difficultatis inter cæteras celebris, neque hoc loco prætermittendæ; nempe de ipsa Inundatione, seu Æstu, & vocatâ etiam Reciprocatione Maris. Res ergo nota imprimis est, esse illius duas partes, *Affluxum* puta, & *Refluxum*, siue *Accessum*, & *Recessum*, Græci πλημμύραν, & ἄμπωτιν, Latini *Venilliam* & *Salaciam* appellauere. Res merito iure mirabilis visa omnibus retrò sæculis; dignaque adhuc quæ memoretur inter arcana maxima, adeò variantes semper fuerunt, ac etiam-num sunt de eius causa opiniones. Imprimis verò, quod Mela ait, *cognitum adhuc satis non esse, anhelitu-ne suo id Mundus efficiat, retrò illamque cum spiritu regerat vndam, si (vt doctioribus placet) vnum Animal est;* hoc pertinere videtur ad Pythagoreos, Platonicos, Stoicos, qui animatam Terram voluerunt. Nam memoro quod apud Stobæum paulò contractius, quam apud Plutarchum de Platone legitur, intelligi posse de Tartaro, seu subterranea vorágine, quæ & emittat, & resorbeat aquas; nisi res tamen est accipienda iuxta ea, quæ paulò ante dicta sunt. Admoneo verò quod Athenodorus apud Strabonem aiebat Affluxum & Refluxum maris Inspirationem aliquam & Respirationem videri, secit videri ab aliquibus, qui quasi os, & nares quasdam in Maris fundo concipiunt, ac in Terræ visceribus quasi pulmones, & folles quosdam. Quippe Physicos imitantur apud Solinum annumerantes, *In profundis Oceani nares quasdam Mundi constitutas, per quas emissi anhelitus, vel redditi, modò efferant maria, modò reuocent.* Sed vt missos istos faciamus, ipsisque opponamus vnicum illum tentatum Vrinatorem, qui intra adhibitam capiti, pectorique machinam respirans, & applumbatus in Maris fundum depressus, possit illeic aliquot horis degere, incedere, varia mouere, & obseruare. (Is enim refert mare imum, & infra paucas à superficie orgyias esse placidissimum, ac nullâ tempestatum vi, nullâ Æstus motus agitatione commoueri) Vt missos, inquam, istos faciamus, vnus ferè Timæus fuit, qui, referente Plutarcho, causam dixerit esse flumina, quæ ex Celticis montibus in Atlanticum mare procurrentia cursu, & impetu suo mare impellerent, ac mouerent. Vnus, inquam, nam facile hoc obseruatu flumina non recurrere; aut si recurrant, id videmus, & ob ipsum maris ad ostia affluxum, cuius quidem affluxus causa requireretur. Cæteri ferè ad Solem, & Lunam diuersimodè confugerunt. Nam plures cum Plinio ad vtrumque; aliqui, vt apud Plutarchum Heraclitus, ad vnum Solem; quippe, quod Sol spiritus motus vndique circumducat, à quibus incidentibus Atlanticum mare propulsum intle-

lib.3.cap.1. (beside "Imprimis verò, quod Mela ait")
Ecl.Phys. 3.plac.17. (beside "Nam memoro quod apud Stobæum")
lib.3. (beside "Admoneo verò quod Athenodorus apud Strabonem")
Ecphel. lib. (beside "Inspirationem aliquam & Respirationem")
Lydiat. lib. cap. 26. (beside "apud Solinum")
3.plac.17. (beside "referente Plutarcho")
lib.2.cap.97. (beside "Nam plures cum Plinio")

tur, affluxumque maris efficiat; cessantibus verò, quasi reuocatum subsidat; sicque Refluxum pariat. Copulat Plutarchus cum Heraclito Aristotelem, qui alioqui difficultatem in operibus superstitibus intactam reliquit, ac solùm quidpiam attigit de reciprocatione fretorum, quæ in vasto mari obseruari nequeat; déque effluxu continuo Mæotidis in Pontum Euxinum, Ægeum, Siculum, Tyrrhenum, ob fluminum copiam, & profunditatem, seu potiùs decliuitatem maiorem. At Massiliensis Pytheas sic causam retulit in Lunam, vt Affluxum ad incrementum, Refluxum verò ad decrementum pertinere censuerit. Sic recitat idem Plutarchus; tametsi nescio, an satis fide opinio viri commemoretur: Scilicet, qui nauigatione per Oceanum celeberrimus, non ignorârit tam Affluxum, quàm Refluxum quotidie fieri, & pares esse vtriusque leges, seu Luna crescat, seu decrescat; & seu plena, seu vacua sit. Posidonius apud Strabonem Lunam ita aduocauit, vt Æstum distinxerit diurnum, menstruum, annuum. Diurnum, quòd Luna supra Finitorem vno iam Signo elata, & quoadvsque medium Cæli attigerit, Oceanus affluat satis sensibiliter; deinceps verò refluat, quousque illa peruenerit ad vnum Signum versus Occasum; similiterque dum depressa ad vnum Signum sub Finitore, & ad Cæli vsque imum fuerit, rursus affluat; ipsaque inde, quousque fuerit ad vnum Signum versus Ortum. Menstruum, quòd æstus maximi plenâ & nouâ Lunâ fiant, minimi in quadraturis, mediocres aliis temporibus. Annuum, quòd in Solstitiis sint maximorum maximi æstus; in Æquinoctiis minimi, vt ipse quidem se accepisse à Gaditanis scriptum reliquit: licet ipse in Plenilunio circa æstiuum Solstitium nihil inæquale obseruasset. Nota verò quàm non potuerint Gaditani id dicere (aut certè inter excipiendum, transcribendúmque hallucinatio fuit) cùm manifestum fuerit oppositum contingere, Æstus scilicet maximos non in Solstitialibus fieri, sed in Æquinoctialibus, tum Nouiluniis, tum Pleniluniis; quod etiam Seneca, Plinius, Tacitus, & alij pridem obseruârunt. Retulit porrò idem Posidonius memoratum fuisse à Seleuco Erythræo, Luna existente in Æquinoctialibus Signis æquabilitatem Æstus fieri, secùs in Solstitialibus, in quibus magnitudine, & celeritate augeatur, sua proportione locis intermediis. Sed nempe experientia consimiliter refragatur. Denique Plutarchus loquens de Seleuco Mathematico, *Ipse quoque*, inquit, *motum Terræ tribuens, eius reuolutioni, ac motui Lunam aduersam ire ait; cúmque ventus qui inter duo ista corpora intercipitur, in diuersas partes trahatur, idcirco illum incidentem in mare Atlanticum ipsum mare simul moueri*. Vbi notandum, quod dicitur Lunam ire aduersam Terræ, intelligendum de motu menstruo, quo Luna incedens per Zodiacum, & Terram præuertit, & ipsi quasi tardiori se continuò obuiam, & ipsam continuò à tergo relinquit. Sic enim aër interceptus (qui motus pro vento habetur), dum

De Æstu seu Fluxu, & Refluxu Maris. (right margin, beside the top of this column)
2.Meteor.1. (beside "intactam reliquit")
lib.3. (beside "Posidonius apud Strabonem")
lib.3.cap.28. (beside "quod etiam Seneca")
lib.2.cap.97. (beside "Plinius")
lib.1.annal. (beside "Tacitus")
3.plac.17. (beside "Ipse quoque, inquit")

C 2 dum

De Æstu, siue Fluxu, & Refluxu Maris.

dum à Luna comprimitur, ita Terram premit, vt si qua in mare Atlanticum incidit, ipsam mare vrgeat; & Terrâ velociùs in Ortum diurno motu reuolutâ, mare in Occasum pellatur, quovsque pressione ad eam partem cessante, relabatur sponte in Ortum. Ac ita quidem Veteres.

Nunc videas etiam maximam partem ex philosophantibus ad vnicam Lunam habere perfugium. Videlicet perpauci Solem, aliaque Astra adhibent; & qui caussas alias ex ipsomet Mari, illiusve fundo adsciscunt, ipsas à Luna concitari, atque temperari contendunt. Et meritò sanè videtur Luna agnosci vel vnica, vel præcipua caussa admirabilis huiusce effectus; quando inter ipsam, Lunámque huiusmodi connexio est, vt certum esse oporteat, qui illius dependentiam ab ipsa Luna non obseruet. Imprimis enim, si horam notes, quâ Luna est in meridiano, quâque Affluxus est maximus; obseruabis die sequente non eâdem horâ Affluxum esse, sed vnâ propè horâ, seu quatuor horæ quintis tardiùs; quemadmodum Luna ob motum suum versùs Ortum, meridianum tardiùs vnâ propè horâ, seu quintis horæ quatuor attingit: résque ipsa adeò est constans, vt ex prouiso tempore appulsus Lunæ ad meridianum, Affluxus tempus in plurima etiam secula prædicatur. Id verò simul interea mirum, cùm duplex in singulos dies Affluxus, & Refluxus fit, quemadmodum alter Affluxuum perueniente Lunâ ad meridianum, & in parte eius supra Horizontem exstante contingit; sic alterum contingere perueniente ad eundem Lunâ, quâ parte est sub Horizonte, spectatque ad Antipodas; adeò perinde, vt sit necessum alterum Refluxum contingere, cùm Luna in exortu est; alterum, cùm est in occasu. Non præcisè quidem cùm Luna est in Horizonte, vt arbitrantur aliqui; sed cùm in circulo sex horarum dicto. Et quamuis Affluxus ac Refluxus tempus non sit vbique horarum sex (nam ad littus quidem Aquitanicum mare septenis horis subit, quinis refugit: Ad Canadense ex opposito quinis accedit, septenis recedit: ad Guineense in Africa affluit quaternis, subsidit octonis, &c.) Quamuis etiam non eâdem horâ, iis, qui sub eodem meridiano, proximéve sunt, Affluxus contingat, cùm hæc tamen ex varietate situs regionum pendere valeant; hoc saltem habetur, redire constanter Affluxum cùm Luna in eodem circulo per polos transeunte fuerit constituta, hoc est post Lunares, non verò Solares horas duodecim. Deinde si attenderis ad quatuor Phaseis Lunæ præcipuas, siue ad quadrantum totius decursus menstrui articulos, videbis Æstus seu Affluxus, & Refluxus maximos omnium in Nouiluniis, ac Pleniluniis; minimos omnium in Quadraturis; & proportione mediocreis in temporibus intermediis. Et, cùm sint quatuor anni Quadrantes, punctáque in ipsis dicta Cardinalia, maiores quidem creantur Æstus sub Æquinoctia, Solstitiáque, quàm reliquis temporibus, (cùm sint aliunde Æquinoctiales Solstitialibus, & Autumnales Vernis æstuosiores) deprehendes tamen ita à Luna huiuscemodi Æstus regi, vt maximorũ maximi in ipsis Nouiluniis, Pleniluniisque, quæ fuerint Æquinoctiis, Solstitiisque propiora, contingant.

Enimverò, cùm dubium non sit, de marini Æstus consensu cum Luna; permultum tamen, quàm sit sudandum, vt explicetur quâ vi Luna Affluxum, & Refluxum pariat. Referunt nonnulli ad motum, quo interceptus aër compressus, aquam, cùm sit fluida, vrgeat, eo penè modo, quem diximus à Seleuco excogitatum. Sed aër ipse cùm sit flexilior, neque quasi vrre quodam pressus cohibeatur, ita compelli à corpore, globóve ipso Lunæ non potest, vt compulsio in Terram vsque, & ne nobis quidem eam sentientibus propagetur. Ne memorem, si possit quidem Luna Perigea aërem comprimere; non posse id tamen illam facere, dum à Terra versùs Apogeum discedit. Sunt, qui ad lucem referant, idque non fieri absurdè probent, ex eo, quòd lux eadem, quò copiosior est, eò ampliùs ossa Animalium, ostreaque ipsa compleat. At constat non semel per mensem, sed bis dietim affluere mare; & seu plena quidem sit Luna, seu vacua; seu supra Terram, seu infra; seu sereno cælo, seu pluuio, &c. Plurimi recurrunt ad Magneticam, seu tractoriam vim, quâ nimirum Luna supra mare transiens, ipsius aquas ad se alliciat, post transitum retrò relaxet; sicque mare cogens intumescere, detumescereque Affluxum, & Refluxum cieat. Verùm in Zona Torrida, vbi mare potissimùm intumescere oporteret, ipsius aquæ non perinde ac in nostris hisce oris attolluntur. Quippe etiam in Insula D. Thomæ appellata, & sub Æquatore ipso constituta, vix ad quatuor pedes assurgunt; in Moluccis, Philippinisque vix ad duos, aut treis: in Caribanis vix ad vnum: Et extra tamen in Belgicis oris ad octodecim vsque eleuantur; & in ora Galliæ San-Maclouiana, oppositáque Angliæ, etiam ad vsque septuaginta. Non pauci prætexunt vim rarefactricem, quâ excrescens mare exundet, quovsque aquâ sese deinceps condensante in sinum recedat: Verùm, si dum aqua ascendit esset effecta rarior, tum & deprehenderetur leuior, & salsedine minùs pollens, sicque non perinde naues sustineret, nautæque nauteis ampliùs immergi intra ipsas experirentur: at nihil tale fieri prorsus obseruatur. Non desunt, qui velint bituminosam, aut similem marini fundi materiam exsolui à Luna in halitus, siue vapores, qui mare subter-moueant, attollentésque effundi compellant. Addit etiam vir eximius Fernelius, vt stati febrium paroxysmi ex succensio quodam per vices fomite creantur, sic Æstus, & quasi paroxysmos maris creari ex ista halituum siue vaporum commotione. Veruntamen, vtcumque excitari huiusmodi halitus valeant; illi tamen prætermeabunt, & exsilient, absque tantæ molis subuectatione, elationéque. Etenim aqua, illius instar, quæ in lebete, bullis subuehenda foret, notum est quantum nauibus immineret periculum, exemplo earum commotionum, quæ aliquando subter adueniant.

Denique,

Denique, quòd æstus creatur non modò cùm Luna supra Horizontem versatur, verùm etiam cùm infra est, nec agere posse in mare videtur: Causam varij variè dicunt. Alij siquidem volunt Lunæ dirigente radios in partes cæli oppositas, huiusmodi radios reflexos, & incidentes in mare, ipsum perinde, ac directos afficere, & commouere. Attamen (ut Cæli, ac præsertim Stellati, ad quod vsque nihil occurrit reflectendorum radiorum capax, distantiam cæsset & vastitatem, ac Lunæ simul exilitatem, vtpote quæ eius respectu exili puncto exilior sit) Quæso solùm, qui mittat Luna in oppositam partem radios, qui reflexi in Terram valeant; cùm ipsamet Terra interposita traiectioni illorum obstet; ac si esset quidem Luna maior, quàm Terra, possent forte aliqui radij ex circumquaque in Cælum impactis versus partem Terræ oppositam reperiri: At Terra est maior, quàm Luna; atque adeò pars cæli quæ Lunæ obuergitur (hoc est, ipsi opposita) est quædam velut conclusis in quam cùm Luna radios non mittat, nihil potest ex illa in Terram remitti. Idque vt prætercam, quàm parum sit congruum radios eiusmodi reflexos, cùm tam parui, ac imbecilli, directorum respectu sint, non secius tamen nimis validum, quàm ipsos directos efficere. Alij volunt aquas in tumorem collectas sub Luna, quà parte mari imminet, refluere in ortum, dum ipsa pergit in occasum; sicque quo tempore tumor crescit in occasu, cui imminet Luna ob aquas attractas, eodem tempore tumorem similem in ortu ob aquas in ipsum relapsas; Et pergente Luna in partem meridiani inferiorem, tumescere partem oppositam ob aquas attractas; eodem tempore creari quoque in superiore similem ex aquis refluentibus partim ex tumore, qui ad occasum, partim ex eo, qui ad ortum fuerat creatus; atque ita circumeunte dictam Lunâ Terram, duplicem quoque circumire tumorem; vnum semper sub Luna, alterum semper in opposita parte; exque mare perpetuò sit non rotundæ, sed ovalis figuræ. Verùm cùm multa obijci possint, tum illud præsertim, quòd neque tumor ille creatur, prout declaratum mox est, neque si crearetur, propagari posset, aut attractus, relapsusque fieri ta maris quadrantes fieri ob interruptionem, ac potissimum Africæ, Americæque Continentium. Quæ omnia cùm ita se habeant; Anne satius est dicere, esse quidem Lunam Afflatus, & Refluxus his in die contingentis causam; at qua vi id faciat, ignorare nos, quàm de huiusmodi vi quicquam temerè pronunciare?

Aliam verò ne imitatam, & incognitam prætereamus opinionem, quæ Æstum maris ex motu Terræ explicat; ipsam paucis edisseramus. Seleucus Mathematicus declarare fuerat aggressus, sed, vt visum est, parum sufficienter. Idem quoque nuper Cæsalpinus, Origanus, Keplerus, alij: Verùm nulli venit in mentem excogitare aliquid, quo, nisi omnia, saltem præcipua Phænomena declararentur. Galilæus ergo successit, qui multa quidem reliquit aliqua adiuncta (vt, quamobrem Æstus fiat singulis diebus retardatior, & quatuor quidem horæ quintis) & nonnulla etiam sic exposuit, vt ratione fortè commodiore exponi possint: at dixit saltem primarij effectus verisimillimam ipsa specie causam; & cætera quod attinet, viam ad vberiùs philosophandum complanauit. Supponens nimirum, cùm supponeret contineri mare in Terræ cauitatibus, vt quibusdam vasis; attendit aquam quidem maris versus occasum refugituram, Terra in ortum properante; at perpetuò refugituram, neque versus ortum vnquam relapsuram, si motus Terræ versus ortum æquabilis exstiterit, neque retardatione factus fuerit; eo modo, quo si cymbulam aquâ semiplenam rapido quidem, sed æquabili tamen, motu traduxerimus per placidum lacum. Quocirca & existimauit debere motum Terræ in ortum inæquabilitatem pati, vt accelerato versus ortum gradu aqua in occasum refugiat; eodémque retardato, relabatur in ortum: prorsus, vt dum cymbula illa velociùs, segniúsque fertur, aqua nunc præ velocitate refugiet, attolleturque versùs puppim; nunc præ tarditate sponte relabetur (quà scilicet fluxa res est) versùs proram. Deinde, cùm attenderet motum Terræ diurnum seorsim spectatum æquabilem esse; & motum annuum similiter; obseruauit tamen ex vtroque iuncto, Terræque simul attributo, duplicem quandam singulis diebus in assumpta qualibet superficiei Terræ parte inæquabilitatem creari. Cùm enim pars hæc peragat, circumuolutionis diurnæ dimidium tendendo in ortum, dimidium tendendo in occasum; efficietur, vt semper quidem tendat versus ortum, quatenus motus annuus est triplò celerior, quàm diurnus; at velocius tamen feratur per spatium Mundanum, conspirante motu vtroque in ortum, quàm solo annuo sufficit (putà quando diurno tendat in occasum) ac feratur solùm æquabiliter in duobus punctis oppositis, vno, cùm ex dimidio spectante orientem transit in dimidium spectans occidentem; altero, cùm ex dimidio spectante occidentem, transit in dimidium, quod spectat orientem. Ex quo proinde intelligitur, quemadmodum concepto motu æquabili, ac veluti medio (qualis ipsius centri est) motus designatæ in superficie partis, nunc illum excedat, nunc ab eo deficiat, nunc ipsi exæquetur. Ad hæc, cùm videret esse necessarium, vt existente singulis diebus vnicâ accelaratione, & vnicâ retardatione, mare semel solùm refugiat, nempe illa Terræ parte, in qua est, tendente à puncto summæ tarditatis in punctum summæ celeritatis; & semel sponte relabatur, nempe eadem parte deinceps tendente à puncto summæ celeritatis in punctum summæ tarditatis, cùm nihilominus bis refugiat, & bis relabatur diebus singulis; ideò pertinere id censuit ad causas secundarias, hoc est ad maiorem, vel minorem longitudinem receptaculorum, & maiorem, minoremve aquarum in illis contentarum profunditatem; adeò proinde, vt possit aqua non bis solùm singulis diebus fluere,

De Æstu, seu Fluxu, & Refluxu Maris.

De Æstu, seu Fluxu, & Refluxu Maris.

ac refluere, velut observatum vt plurimum fuit; verùm etiam crebrius, vt in brevioribus receptaculis, qualia sunt in mari Ægeo.

Enimverò, quia vbicumque demum Æstus observetur, bis constanter fit; & seu receptacula brevia, seu prolixa sint, Lunarium horarum duodenarum est, nam vt de Oceano nihil dicam, cùm res maximè in confesso sit, ecce in ipso Mediterraneo, id non modò Adriatico ex ipsa Galilei observatione contingit, sed Phœnicio quoque ex perantiqua traditione; & Narbonensi nostro, quod ipsi observavimus; ac Siculo, etiam ad ipsum Scyllæum fretum, vt non ita pridem Kircherus; imò, quod est caput, & ipsi Ægeo, etiam ad Euripum Chalcidicum; quem cùm septies fluere, ac refluere à Veteribus proditum sit. Tit. Livius tamen Fretum ipsum Euripi non septies, inquit, in die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat; sed temerè in modum venti nunc hùc, nunc illùc verso mari velut monte præcipiti delapsus torrens rapitur: ita vt nec nocte, nec die quies navibus detur. Et Petrus Gyllius bis duntaxat fluere, bis refluere ex ipsismet molitrinariis, quorum præcipuè interest id observare, addidicit. Quia res, inquam, ita se habet, ideò potest quidem locorum conditio assumi ad varietates alias; Verùm ad hanc quod attinet, videtur res fuisse secus instituenda. An verò isto modo potuit? Accipiamus aliquam certam superficiei Terræ partem, vt littus Aquitanicum, dum sub horam vespertinam sextam incipit tendere ab Occasu in Ortum, estque proinde medio inter summam tarditatem, & summam celeritatem loco, atque adeò fertur æquabiliter: supponamúsque esse eum diem, quo, eâ ipsâ horâ, sit summus Affluxus. Quia motus, ex eo tempore sensibiliter invalescit, ea propter aqua incipit versùs occasum refugere, refluereque, neque intermittit quovsque horâ noctis mediâ dum accedit primò littus, ac paullò post aqua cumulata ad Meridianum, celeritas motus increscere cessat, & decrescere incipit; aqua verò simul refugere cessans, incipit relabi, seu refluere versùs ipsum littus. Cùm verò sub horam matutinam sextam littus pervenit ad punctum Orientis, è quo cedere in Occasum incipiat, & in quo proinde æquabilitas motus sit, ipsa quoque aqua pervenit ad summam littoris altitudinem; quare & tametsi deinceps celeritas motus decrescere pergat, nihilominus suo pondere victa refugere demum, refluereve incipit, quovsque littore sub meridiem ad Meridianum perveniente, aqua iterum cumulata relabi prona, affluereque versùs littus incipiat (vtpote incipiente quidem, sed insensibili tamen, ac deinceps levi acceleratione) & ita pergat affluere, quovsque littore post horam sextam eò perveniente, vnde superiore vespere discesserat, summus iterum in eo sit Affluxus. Præterea autem vt Refluxus deinceps iterùm incipiat, cum ob ipsummet pondus aquæ, tum ob adiunctum, seu supervenientis celeritatis incrementum. Superveniens, inquam, eo modo, quo si pondus appensum, & à perpendiculo deductum, reciprocetúrque iens, ac rediens, secundo quoque reditu leniter impellas, cogásque proinde in eadem itum, ac reditum reciprocatione manere. Quippe, vt, nisi in pondere eundi, ac redeundi instaurares vim, ea demum flaccesceret; & decrescente continuò itum, ac reditum altitudine, nullus tandem itus, reditúsque foret; ita nisi semel impressa affluendi & refluendi vis in ipsa aqua instauraretur, ea sic sensim labasceret, ipsique Affluxus & Refluxus sic decrescerent, vt brevi tempore nulli ampliùs essent.

lib. 8. decad. 5.

At quorsum igitur, cùm motus commistus ex diurno, & annuo, sit semper summâ celeritate in media nocte, summâ tarditate in meridie, & mediâ ratione seu æquabilitate horâ sextâ cùm vespertinâ tum matutinâ; non tamen semper summus Affluxus horâ vtraque sextâ contingit, & summus proinde Refluxus in meridie, ac mediâ nocte; sed vterque, vt dictum est, quintis horæ quatuor in singulos dies tardiùs accidit; sicque nulla est diei hora, in qua intra mensem non fiat? Ad hoc responderi vt possit, illud videtur supponendum; sic Terram habere circumeuntem se Lunam, vt Iupiter habet circumeuntes se quatuor Mediceas, quasi Lunulas, & vt Iupiter quacumque per Zodiacum pergat, Lunulas semper secum transfert, sic & Terram quacumque pergat, ipsam simul Lunam transferre. Quare & tam videri Terram continere sibi devinctam quibusdam quasi radiis Magneticis Lunam, quàm videtur Iupiter radiis paribus Lunulas suas continere. Et quemadmodum verisimile est Iovem sic sibi ipsi circumduci, seu revolvi circa suum axem, vt circumducens suos radios, Lunulas quoque simul abripiat, sibique ipsi circumducat; Ita Terram, dum ipsa sibi circa axem suum dietim circumducitur, circumducere quoque suos radios, atque idcircò ipsam Lunam simul circum-abripere. Neque morandum interim est, quòd Luna præcisè motum diurnum non consequatur, sed obsequatur solùm dictum per vnam trigesimam partem; nimirum facere id potest ipsa radiorum raritas, qui in Lunam incurrere eâ, quâ est distantiâ, possunt. Quippe, si contingeret Terram, essetve illi proxima, tunc non minus celeriter quàm ipsa circumduceretur; at in ea sita intervallo, vbi à Terra distet proximè triginta eius diametris, non possunt Terræ radij sese in orbem diffundentes non esse iam sic rarefacti, vt Luna solùm abripiatur parte proximè trigesima eorum, quibus in confinio Terræ abriperetur; sicque conficere solùm valeat trigesimam proximè partem diurni itineris circumductionisve circa Terræ centrum. Iam hæc porrò facilè agnosces Menstruum vocatum Lunæ motum esse reipsâ compositum ex diurni Terræ portionibus, ac non esse proinde distinctum à Diurno (nisi vt pars à toto est) sed esse reverà vnum, atque eundem, cùm & ab eodem principio, & circa idem centrum peragatur. Itaque concipiendum est globos Terræ, ac Lunæ esse quasi duas partes eiusdem mobilis, aliam in centro, & sequentem præcisè revolutionem axis, aliam

remotiùs,

tementiùs, ac velut in circumferentia, & sequentem singulis huiusmodi reuolutionem. Et quia aliunde motus annuus est vtrique parti, hoc est, tam Terræ quàm Lunæ communis; hinc fieri, vt cùm hic motus annuus alteretur, seu, vt iam dictum est, nunc celerior sit, nunc tardior, ob commixtionem motus diurni nunc cum illo conspirantis, nunc illi ex aduerso contrarii; fieri, inquam, vt hæc alteratio non sit præcisè accipienda iuxta motum diurnum, prout est globi Terræ proprius, sed prout est ipsi, ac simul globo Lunæ communis. Quare & supponamus punctum summæ tarditatis, à quo vsque motus annuus propter commixtionem diurni accelerari incipit, esse in ipso meridie. Cùm die sequente erit meridies, foret quidem tunc summa tarditas, si diurnus motus esset solius globi Terræ proprius: at quia globo Lunæ etiam competit, exinde est, vt tarditas summa non redeat, nisi cùm Luna insequens segniùs, ad meridianum peruenerit. Quoniam verò peruenit tardiùs vna diei parte proximè trigesimâ, seu vnius horæ quatuor quintis, quàm proximè. Est propterea summa tarditas non præcisè rediens in ipso meridie, sed quatuor quintis horæ post, siue vna quintâ ante horam primam. Quod idem proportione dicendum de puncto summæ celeritatis, de vtroque puncto æquabilitatis, deque omnibus intermediis; adeò vt motus Diurnus, à quo Annuus alteratur (hoc est, nunc celerior, nunc tardior, nunc æquabilis redditur) non sit præcisè habendus horarum viginti quatuor; sed circiter horarum viginti quinque minus vnâ quintâ.

Atque ex his deinceps intelligitur, qui fieri possit, vt, accepto quodam certo littore, Affluxus & Refluxus maris contingant in eo tardiùs quatuor horæ quintis in singulos dies, quatenus puta motus Terræ tantumdem serius incipit accelerari, ac retardari. Dico, accepto littore certo; quoniam aliasquin varietates, quæ in variis obseruantur littoribus, eiusmodi sunt, vt cùm in quibusque Affluxus & Refluxus redeant post viginti quatuor horas cum quatuor quintis (aut ob geminationem diei factam, post duodecim, & quintas duas) eæ sint ad varias locorum constitutiones referendæ. Nam si mare quidem contineretur alueo æquabili, vniformique, & directè in Ortum, Occasumque [illegible], tum nulla planè esset varietas huiusmodi contingeretque; vt neque contingit in nauicula, cui circumductus interior æquabilis sit, & ex cuius fundo ad superficiem & superiùs vsque neque stipites, neque lapides, aliave assurgant. Nunc autem maris aluei penitùs inæquales, irregularesque, & diuersimodè siti sunt, occurruntque mirâ varietate (hoc est rarò, crebrò, rectà, obliquè, continenter, interruptè, è regione, [illegible], breuiter, prolixè, &c.) Promontoria, Chersonesi, Isthmi, Insulæ, Scopuli, Syrtes, breuia, vada, freta, sinus, & alia id genus. Nihil itaque magis mirum, si excursus & recursus maris, diuersissimè obseruentur, quàm quòd obseruentur in nauicula, cuius interiorem circumductum variè exturbatum, recedentemque feceris, & è cuius fundo ad vsque & supra aquæ superficiem paxillos varios, ac variè figuratos erexeris. Licet quoque specimen quoddam ex fluminum ripis habere, in quibus aqua pro situs varietate præcipitatur, aut lenè fluit, torquetur, aut rectà decurrit, vndulat, spumescit, aut placida est, &c. Exinde autem intelligi potest, si ad Aquitanicum littus, Mare segniùs affluit, quàm effluat, cùm ad littus Belgicum affluxus effluxui par sit; id ad varios acclivitatis declivitatisve gradus reuocari. Si Amstelodami tardiùs effluit quàm in Frisio littore; causam esse recessum sinus, in quem Mare influere, & quem complere tam citò non potest, quàm ad externum, apertumque allabitur littus. Si Venetiis aqua ad multos pedes attollitur, Anconæ nihil, aut prorsus parùm; ac similiter, si ad oram Syriæ longè ampliùs quàm apud nos, vbi, vix ad pedem, sesquipedemve attollitur; ideircò id esse, quod illeic extremum, heic medium quasi aluei sit, cùm constet in vase, aut nauicula agitatæ aquæ elationem, & depressionem in extremis duntaxat fieri; sub medium verò æquabilitatem, simplicémve fluxum constare. Si in mari Mediterraneo longè minor æstus, quàm in Oceano sentitur; Si in Euxino, & Caspio exiguus; in lacubus nullus; causam esse interruptionem per Insulas factam, breuémque distantiam inter littora ad Ortum, & Occasum sita; eadem ratione, quâ intelligitur fieri in nauiculis, cæterisque vasis, quæ quò breuiora fuerint, eò agitationem minorem ostendunt; quasi nimirum lateribus statim occurrentibus, obstantibúsque ne aqua longum ductus sensibiliter demùm euehatur. Si, quod ad Oceanum spectat, minùs vehementes sunt Æstus ad Æquatorem, quàm versùs Polos; causam videri, quòd quæ aquæ versùs Æquatorem propter circuli amplitudinem diffunduntur, versùs Polos, vt in regionem angustiorem, colliguntur; ita exigente aliunde necessitate turbinationis; cùm globus Terræ possit haberi, vt compositus ex duobus turbinibus ad Æquatorem coagmentatis.

De Æstu, seu Fluxu, & Refluxu Maris.

Verùm, inquies, Quidnam, putas, dicendum de accidente mirabili, vehementiâ scilicet Æstuum, quæ à Quadraturis ad Plenilunia, & Nouilunia vsque increscit; & exinde, ad Quadraturas vsque decrescit; adeò vt Æstus in Pleniluniis, Nouiluniisque sint potissimùm vehementes, & fiant adhuc vehementiores per Plenilunia, Nouiluniaque proxima Solstitiis; & vehementissimi per Plenilunia, & Nouilunia proxima Æquinoctiis? dicendum, velle Galileum causam repetendam ex iis, quæ superiùs deducta sunt, cùm de Planetarum motu ageremus. Si verisimile enim sit Terram circumduci Soli, motu annuo, quòd Sol emissis à se quibusdam veluti Magneticis radiis, ac sibi interim (facto ex maculis argumento) circumductus, Terram, cæterósque Planetas simul abripiat, circumferatque; congruum videtur accipere non globum Terræ solummodò, verùm Terram simul ac Lunam pro vno, eodémque mobili.

De Æstu, seu Fluxu, & Refluxu Maris.

mobili, quod factam à Sole impressionem sequatur; quatenus, vt dictum iam est, Terra continet, circumfertque Lunam, seu mauis, eam trahit, quasi sarcinam; adeò vt illa abripi, circumferrique sine ista non possit. Ex hoc verò consequitur, vt, si habeamus omnes radios, quibus Sol Terram, Lunamque transfert pro vno quodam totali radio, & hunc radium habeamus quasi chordam, quâ Terra, ac Luna veluti appensæ à circumacto sibi ipsi Sole circumtrahantur, (tametsi ob distantiam, & varios radios, celeritatem ipsius non assequantur, sicuti mox antè de Luna respectu Terræ dictum est) consequitur, inquam, vt huiusmodi radius, seu quasi chorda longior sit, cùm Luna est à Quadratura versus Oppositionem, vt putà Luna, quasi extremo chordæ distantiore factâ à Sole, quàm Terrâ: breuior verò, cùm à Quadratura versus Coniunctionem, vt putà Lunâ iam minus distante. Et quia constat ex aliàs dictis, mobile suspensum, quò chorda est longior, eò vibrari segniùs, quò breuior, celeriùs; hinc fit, vt dum Luna versus Oppositionem est, (seu accedendo, seu recedendo) motus annuus euadat tardior, dum versùs Coniunctionem (seu accedendo similiter, seu recedendo) velocior; & dum in alterutra Quadratura, modo se medio, seu æquabili habeat. Atque id quidem, quod attinet ad Periodum menstruam; quippe alioquin superest inæqualitas quotidiana, de qua iam sermo habitus. Quoniam verò si in motu Terræ esset sola diurna inæqualitas, nulla foret maior, aut minor Æstuum vehementia; efficitur, vt superueniente inæqualitate menstruâ, ex detractione, aut additione celeritatis ad motum medium; cùm Æstus sit minimus omnium in Quadratura vtralibet, increscat, intensiórque fiat, ex detractione quidem versùs Plenilunium; ex additione verò versùs Nouilunium; sitque adeò in Pleniluniis, Nouiluniisque summa vehementia. Et sic quidem ille.

Quanquam difficultatem creat, quòd longior quidem euadit chorda à Quadratura in Oppositionem, at non euadit breuior à Quadratura in Coniunctionem, quandoquidem Terra quasi extremum chordæ remanet semper in eadem à Sole distantia; nisi tamen vt fasciculus filo adnexa appensi vlterius plumbi motum alterat, quatenus velociùs pergere nititur, quàm plumbum; ita & Luna quasi citra adnexa Terræ, quasi vlteriùs pensilis, motum alterat, quatenus breuiùs à Sole distans, habet vnde pergat velociùs, quàm Terra. At verò dici res clariùs posset, accipiendo alterationem, quæ ex circuitu menstruo contingit, eâdem ratione, quâ alterationem, quæ contingit ex circuitu diurno. Siquidem Luna accepta in prima quadratura, perinde se habet, ac pars Terræ accepta in occasu, circulove horarum sex. Vt enim pars Terræ transiens exinde per mediam noctem, & vsque ad punctum orientis in eodem circulo horarum sex, motum diurnum habet conspirantem cum motu annuo; ita & Luna, dum à prima Quadratura transit per oppositionem ad Quadraturam vsque secundam, motum menstruum habet conspirantem cum eodem annuo. Et, vt eadem pars Terræ à puncto orientis transiens per meridiem, ad vsque punctum occasus, habet diurnum aduersum annuo; ita & Luna transiens à secunda Quadratura per Coniunctionem ad vsque primam, menstruum habet annuo aduersum; adeò proinde, vt oppositum Galileanæ suppositioni contingere debeat (seu perinde est) nempe, vt à prima Quadratura ad vsque secundam, motus annuus ex aliorum duorum conspiratione fiat velocior, à secunda verò ad primam ex aliorum duorum quasi contranitentia tardior. Ex hoc autem fiet, vt à prima Quadratura vsque ad Plenilunium, increscente celeritate, Refluxus aquæ magis, magisque promoueatur, vnde Affluxus quoque euadat promotior, quovsque vterque in Plenilunio fiat maximus; à Plenilunio verò in secundam Quadraturam, decrescente celeritate, idem Refluxus minùs minúsque promoueatur, ac proinde etiam affluxus, quovsque in ipsa Quadratura vterque fiat minimus. Deinceps autem à secunda quadratura ad vsque Nouilunium, ex increscente tarditate, ipse Affluxus promoueatur (videlicet aqua ob retardationem, ac veluti sustentationem, tardiùs refluere incipiente) vnde & Refluxus fiat quoque promotior, quoadvsque vterque euadat in Nouilunio maximus; & à Plenilunio in Quadraturam primam decrescente tarditate, idem Affluxus minùs, minúsque promotior fiat; & consequenter Refluxus quoque, quovsque in ipsa rursus Quadratura vterque minimus euadat.

Dicendum rursus, quod attinet ad vehementiam Æstuum Æquinoctialium, & Solstitialium, velle Galileum eam contingere, ob nouam inæqualitatem motui diurno contingentem, ex suo decursu per Zodiacum, & ad Cardinalia potissimum puncta. Etenim cùm Æquator Terræ sit constanter Mundi æquatori parallelus; sicut alibi dictum est, aut etiam in ipsius plano, vt cùm in principio Arietis, aut Libræ est; Zodiacus verò eo situ sit, vt Tropicis quidem quasi incubet, respectando directè ab occasu in ortum, Æquinoctialem verò ab occasu quidem in ortum, sed obliquè tamen intersecet; idcircò fit, vt ob hunc situm vna diurna Terræ reuolutio euadat productior in Tropicis, breuior in ipso Æquinoctiali. Quippe, cùm diurna reuolutio sit semper directè (ob memoratum parallelismum) ab occasu in ortum, & vni reuolutioni respondeat semper vnus gradus Zodiaci, quem Terræ centrum interim percurrit; efficitur, vt longitudine gradus directè acceptâ ab occasu in ortum, sit longè productior in Tropicis, quàm in Æquinoctiali; quoniam talis longitudo in Tropicis iacet tota ab occasu in ortum, in Æquinoctiali verò decurtatur admodum propter suam obliquitatem; quemadmodum vel sola inspectio Sphæræ materialis, vulgarisque manifestum facit. Itaque ex superueniente noua hac inæqualitate; non potest non intendi Æstuum vehementia, prout Terra extiterit in Tropicis,

cis, aut Æquinoctiali, illeic, ob motum productiorem, heic verò, ob decurtatiorem; quàm dum versatur in locis intermediis, in quibus quò magis à Cardinalibus punctis recesserit, eò sint Æstus remissiores. Et sic quidem iterum ille.

Quanquam & heic difficultatem facit, quòd Æstus Solstitiales non videantur esse debere Æquinoctialibus minores; imò esse debere videantur maiores, aut etiam maximi, propter summam alterationem, quæ ex opposito videatur Æquinoctiorum temporibus minor, aut etiam minima esse. Nisi forassis dici possit Æstus Solstitiales placidiores reddi, quòd tam annuus, quàm diurnus motus versus Ortum simul directè conspirent; Æquinoctiales turbulentiores, quòd annuus diurno, quanta est Zodiaci obliquitas aduersetur. An forte commodiùs aduocari huc possit decursus Terræ per Eccentricum, orbitamve ellipticam, secundùm quam, vt Sol dicitur nunc in Apogæo, nunc in Perigæo, nunc in Longitudinibus mediis esse; sic Terra censeatur nunc esse in Aphelio, nunc in Perihelio, nunc in vna, aut altera mediarum Longitudinum; & in Aphelio quidem moueri segniùs, & in Perihelio velociùs, in mediis Longitudinibus medio modo. Posset certè hæc inæqualitas Galileanæ ibi substitui, quatenus puncta Aphelij, Perihelij, & Longitudinum mediarum à pluribus iam sæculis proximè circa ipsa Cardinalia puncta, etiamnumque ab ipsis distant solummodò sex gradibus; adeò vt quæ Plenilunia, & Nouilunia celebrantur proximè hæc, celebrentur quoque proximè illa; sicque ob varias inæqualitates consequentes in ipsis Æstus subire intensionē valeant. Enimverò, quia ex analogia eorum quæ sunt dicta de motu diurno, & menstruo videtur summa intensio esse in Aphelio, & Perihelio debere, & summa remissio in mediis Longitudinibus; ideò succedit par difficultas, nisi ea quoque saluari potest ex eo quòd motus diurnus aduersatur maximè ob maximam obliquitatem huic motui per Eccentricum, ellipticamve sumptam; & exinde subortam maximam quandam alterationem. An verò motus quoque Lunæ per proprium Eccentricum inæqualitatem creat aliquam, ob quam fiat, vt Pleniluniorum, & Nouiluniorum Æstus in pari distantia à punctis Cardinalibus nunc intensiores, nunc remissiores sint, prout Luna est circa Apogæum, Perigæum, aut medias Longitudines, specialique ratione segniùs, velociùs, aut mediocriùs fertur? Sed hæc hactenus.

CAPVT V.

De Succis intra Globum Terræ conclusis.

AGGREDIENDVM iam dicere de Terrenis corporibus, quæ & compositiora sunt, & Mista Perfecta vulgò appellantur. Nempe quòd Meteora imperfecta censeant, quasi in iis vnicum sit, dominúmve Elementum, quod & formam suam retineat, & peregrinas solùm quasdam qualitates admistas habeat; existiment verò ista, quæ sequuntur, ex Elementis quatuor constare, iisque sic inter se commistis, vt formæ ipsorum excedant (ex communiore saltem sententia) locúmque faciant nouæ formæ, quæ & forma Misti dicatur, & recipiatur in materia Elementorum superstite cum qualitatibus refractis. Verùm de iis quidem, quæ seu ad hanc formam, seu ad mistionem attinent, dictum iam suo superiùs loco, nunc cum tria distingui soleant, horum Mistorum genera, Fossilia, Plantæ, Animalia, à Fossilibus exordiamur. Fossilia dici perspicuum est, quæ subterranea plærumque sunt, & fodiendo solùm eruuntur. Plærumque autem dico; quia cum reuocari soleant ad tria præcipua capita, scilicet Lapides, Metalla, & dicta plærisque media Mineralia, constat aliquos lapides, aliqua Metallorum ramenta, aliqua ex cæteris in Terræ superficie legi. Neque notandum porrò est, quod Aristoteles distribuit subterranea εἰς τὰ ὀρυκτὰ καὶ μεταλλευτὰ in *Fossilia, Metallicáque*; siquidem Metallica quoque fodiendo erui perspicuum est, vnde & vulgò Auri-fodinæ, Argenti-fodinæque dicuntur. Quin-etiam solet Metalli vox aliquando vsurpari pro fossili quolibet, etiam habitorum Aristoteli Fossilium, v.c. Minij, adeò vt quod à Plinio dicitur Metallum Miniarium idem sit, quod μίλτος μεταλλική. Quanquam excusari forte Aristoteles possit, quòd cùm vellet Subterraneorum quædam esse illiquabilia, vt Lapidum genera, vt Sandaracham, Ochram, Minium, Sulphur; quædam liquabilia, aut saltem ductilia, vt aurum, æs, ferrum; ac censeat priora generari ex halitu sicco, posteriora ex humido; dicere valeat proprium esse siccarum rerum effodi, humidarum verò non item; atque idcircò illa priora ab effossione dici Fossilia; hæc posteriora à speciali scrutatione dici Metalla. Vtcumque sit, nihil prohibet generalem vocem Fossilium tueri, ac præsertim, cùm non occurrat, quæ sit generalior, & commoda magis. Nam solent quidem præterea Mineralia Chymicis dici: sed neque vox est perinde Latina; neque potest reipsà aliud, quàm quod foditur comprehendere; quando volunt Minam, siue Mineram esse id, ex quo aliud, aliudque fodiendo sic eruitur, vt aliquid semper, aut in longum tempus eruendum remaneat: Heinc nempe ex quo fit, vt interdum etiam cum Veteribus Venam dicam, tum quod Minera longitudine, prolixitatéque venam referat, tum quòd sit quidpiam inexhaustum, vt vena habet semper sanguinem in promptu, quòd per sectionem educatur. Sed hæc vt mittam, & cùm videatur esse posteriùs de Metallis, Lapidibúsque disserendum, præmittenda sunt cætera, quæ nomine communi cùm careant, vulgare est tamen, vt gemina voce ab Alberto composita media Mineralia vocentur. Et sunt certè reipsa nonnulla, quæ videri possint naturæ esse quasi ancipitis inter Metallum, & Lapidem; nonnulla, quæ ad alterutrum magis, minus-ve accedere; cætera nisi media sint,

De Succis intra Globum Terræ conclusis.

3. Meteor. vlt.

lib. 33. cap. 7.

quasi

De Succis intra Globum Terræ concretis.

quasi participantia, possunt tamen media quasi neutra existimari, cùm & omnia ferè habeantur quasi media, communisve materies; seu id ex quo, vel quo mediante Natura Metalla, & Lapides creat. Itaque ne rursùs circa vocem hæream, solent mediorum Mineralium tria quasi membra distingui, videlicet species Terrarum, Succi concreti, & quæ speciatim aliqui Media, siue Mista Mineralia vocant. De hisce autem duo solùm dicenda vniuersè sunt. Vnum ipsa ita constare ex propriis quodque seminibus, vt etiam maxima ex parte fuerint ab vsque initio per ipsum Terræ corpus formata, atque distributa. Siquidem quantumuis variè exsoluantur, distrahantur, dissipentúrque, semper tamen alicubi intra, aut circa Terram supersint, possintque rursùs deinde cogi, & quemadmodum ipsa aqua rursùs apparere quod reipsâ sunt; adeò vt Salis, exempli gratiâ nihil vnquam pereat, sed per semina, seu moleculas insensibileis dispersum remaneat. Nam & tametsi concedatur in suas resolui Atomos, hæ sunt tamen eiusmodi, quæ facillè rursùs in eadem semina concrescant. Quod hoc quidem loco pluribus prosequi necesse non est. Alterum, non posse ne per summa quidem capita attingi quæcumque huius generis sunt: Quis enim immensas Naturæ diuitias, & tam altùm præsertim, impenetrabiliterque defossas habere valeat in numerato? Impenetrabiliter inquam, cùm præter quingentas, sexcentasve ad summum orgyias, quò possunt fossores Metallorum descendere sit reliqua profunditate Hominum Industriæ, atque viribus interdictum. Constat verò huiusmodi orgyiarum altitudinem ne esse quidem tricies quinquies millesimam partem eius spatij, quod protenditur à superficie vsque in centrum; vt præteream illam accipi dumtaxat in locis montanis, ac mediterraneis, totámque manere altiorem, quàm maris superficies sit, neque enim Metallici putei perinde fodiuntur in locis maritimis ob aquam subterraneam sese ad libellam, vt ante est dictum, cum aqua maris componentem. Siquidem tametsi negandum non sit, quasdam esse posse Terræ parteis adeo compactas, & aquæ imperuias, vt si quidam putei illeic foderentur, eos aqua non obrueret, in ipsósve non penetraret: sed quæ loca Terræ huiusmodi sunt, ea sunt Metallorum infœcunda, ista scilicet non gignuntur nisi in terris laxioribus, & propter saxorum, rupiúmque interceptionem cauernosis, atque idcircò quas aqua possit diuersimodè prætermeare. Quamobrē quicquid diximus infra altitudinem illam esse, nisi coniectando dicere non licet; ac solùm videtur posse asseri hanc corporum diuersitatem, quæ in memorata altitudine obseruatur, continuari saltem aliquo vsque inferiùs; quicquid demùm sit de natura Terræ, quæ accedit propiùs ad centrum. Certè etiam nisi de tota, saltem de aliqua regione, (etiam ex parte sub maris fundo, vt ex ante-dictis intelligitur) accipi id potest, quod

lib. 6. Lucretius admonet,

——Terram fac vt esse rearis
Subter item, vt supera 'st, ventis, atque vndique plenam
Speluncis; multósque lacus, multásque lacunas
In gremio gerere, & rupeis, deruptáque saxa;
Multáque sub tergo Terrai flumina tecta
Voluere vi fluctus, submersáque saxa putandum 'st;
Vndique enim similem esse suî res postulat ipsa.

Vt dicamus autem imprimis de speciebus terrarum variis, Perspicuum est fere nullam esse Terram, quæ hactenus quidem innotuerit Hominibus, quàm verè simplicem, immistam, sinceram, puramve appellare liceat. Quod enim Peripatetici talem esse propè centrum existimant, talem, inquam, quæ corpus sit maximè siccum, temisse frigidum, summè graue, & nihil amplius, mera est hariolatio, vt ex mox dedactis intelligitur, etiam, si liceat quidem ex iis, quæ apparent, coniecturam desumere, quoquot Homines descenderent in Terram profundissimè, illi ipsam semper deprehenderint & corpus summè heterogeneum, & admodùm calidum, & nusquam non lectius Metallis, aliisque corporibus; vt proinde argumento esse debeat, id quod in centrum superest, aliud ab eo esse, quod illi describunt. Qualiscumque porrò sit Terra centralis, de qua nosse nihil possumus; hæc certè quam cognoscimus, non vniusmodi, atque simplex est, sed incomprehensæ propè varietatis. Vniuersè autem dici potest aliam esse macram, aliam pinguem, Et quod macram quidem attinet, aliam omninò sterilem, aliam capacem fœcunditatis. Sterilis omninò est ipsa Arena, quæ tametsi præterea sabulum masculum dicatur, non id tamen à generatione, cuius capax sit, sed à duritie, seu scabritie, & asperitate, qua pollet. Quòd si requiras cur sabulum durum, asperum, & sterile sit, nôris id esse, quia quot vides esse sabuli granula, totidem corpuscula vitrea, seu quasi vitri conquassati, detritique fragminula sunt: sicque, cum admoueris sabulo Scampeusi id genus conspicilij, obseruas ipsum nihil esse aliud, quàm vitreorum fragminulorum angulosè, difformitérque figuratorum congeriem. Tale igitur sabulum quodlibet cùm sit, perspicuum videtur non modò cur durum, asperúmque ad tactum appareat, sed etiam cur rerum generationi ineptum sit, quando eiusmodi non est, quod & liquore penetrari, exsoluique valeat, & superuenienti calore fieri obsequens seminali, altricíque facultati. Quin etiam perspicuum heinc fit, quamobrem sabulum tantam abstergendi vim habeat; quippe cùm præ soliditate, angulosáque superficie singulorum granulorum ita corradat corpora, vt ipsa velut excoriet, & sordeis simul quæ fuerint illis inhærentes abripiat. Res manifestè etiam patet ex genere cotium, seu Lapidum arenaceorum, neque enim alia ratione ferrum exacuunt, & expoliunt, quàm quia affrictu deterunt ob arenacea granula, seu corpuscula solida, & scabra, ex quibus texuntur. Taceo verò eandem duritiem, scabritiémque in causa esse cur ex

arena

arena calci commista cæmentum fiat egregium; nempe dum calcis visciditas cohibetur firmissimè ab arenæ corpusculis, quæ suis aliunde angululis subeuntia poros Lapidum cohæsionem mutuam firmissimam faciant. At macra quidem, sed fœcunditatis capax Terra ea est, ex qua aquæ commista fit lutum non tenax. Lutum, inquam, quale ex arena non fit, & non tenax tamen, quale ex argilla. Scilicet huiusmodi Terra potest facilè vel accipere, vel conferre fœcunditatem. Dicitur autem posse facilè accipere, cum stercorationibus, aut alio cultu emendata, tam esse læta prouenire potest, quàm quæ naturâ pinguis est. Quòd verò insinuatur esse Terram macram, quæ conferre fœcunditatem possit, id admittitur ob species Terrarum, quæ ipsâ specie macræ sunt, tametsi non debeant pinguitudine interna carere. Huiusmodi sunt genera Cretarum, quæ similiter Terris macris, siue sterilibus respersæ ipsas perinde atque fimus emendant, ac fertiles reddunt. Spectat hûc proinde quam specie pinguiorem Galli *Marnam* appellitant; fit nempe insignis ex ea emendatio. *Margam* dixerunt Veteres, vt & Germani etiam-num; testante Plinio eius vsum Britanniæ, Galliæque inuentum haberi. Consistit verò harum Terrarum interna pinguedo in Sale, ac Nitro, quod humore exsolutum, & calore tepefactum fermentescit, ac prouentum facit. Idem nempe est de ipsâ fertilitate ac de Terra cineritia, seu de cineribus, qui non alia ratione Terram macram fœcundant, quàm ob salem, quem continent; cùm constet eos cineres inutiles esse, qui vel relicti sunt ex lignis priùs ita commadefactis, vt sal ab iis excesserit; vel sic lixiuio diluti fuere, vt sal cum aqua abierit. Idem pariter, ac de Terra calcea, siue de calce, quæ & ipsa Terram propter salem emendat; tametsi parciùs respergi debet, cùm nimis copiosa, & nisi aquâ plurimâ diluatur, exurat. Quid-ni verò? cùm & Vrina propter salsuginem fœcundans, sterilitatem tamen ob adustionem pariat, nisi plurimâ communi aqua temperetur, & vulgaris etiam fimus, calidiorque potissimum, cuiusmodi est columbinus, nisi spargatur rariusculè, & aqua copiosa superueniat, quæ ardorem temperet, hoc est sal contentum debitè exsoluat. Quod creta porrò, & aliæ huiusmodi Terræ abstergant, id fit tum ob variè commista arenacea corpuscula, tum ob corpuscula etiam salis, quæ ipsa namque ob soliditatem, scabritiémque continent, sordesque abripiunt, vt vel ex vulgaribus iam manifestum est, quod si appareat ex cineribus, ex quibus extractum priore lixiuio sal fuerit, nihil iam amplius lixiua, aliaue abstergant. Valet proinde hûc attinere tum cretam dictam argentariam, seu quæ argentariis, & quam *Tripolim* vulgò vocant, comparatam politissimam vasis, argentoque expoliendis: tum alias vulgò Terras fullonum, qualis olim fuit celebris Kimolia; eæ quippe licet specie pingues, verè candidæ tamen sunt, vt vel lixiuio adhuc sal, quod est in ipsis, quodque solùm idoneum est ad abstergendum, exprimatur. Nihil addo de Terris pigmentariis, seu quibus solent Pictores vti, nam & eas esse macras oportet, vel parùm pingues admodùm; cuiusmodi sunt creta candida, nigra, viridis; Ochra lutea, & cætera, in quibus est etiam rubrica Tignariorum. Potest hæc minij species haberi; tametsi alibi occurrat, quàm in Metallicis mineris, talisque etiam conferri potest Terra Armenia; nam quod alioquin minium, cinabarisve vulgò vsurpant, id non natiuum est, sed factitium, vt attingemus post-modùm.

Terra pinguis assolet quoque duobus modis accipi, nempe ratione tenacitatis, & ratione fœcunditatis. Siquidem alia densior, inexsolubiliorque est, qualis *Argilla* dicitur, plasticisque præsertim idonea; alia rarior, & exsolutior, qualis frugifera dicitur, & pro agricolarum est votis. Et ex Argilla quidem pura lateres, vasa, statuæ, aliáque id genus facilè finguntur, sed eximiam tamen exsiccationem, atque adeò ardorem, ignémque non ferunt; quippe distringuntur, absumunturque in frusta; ex quo fit, vt debeat deligi argilla, cui ipsa Natura sabulum commiscuerit, aut humana certè industria commisceat. Quia enim sabulum, vt dixi, nihil aliud est, quàm fragmentulorum vitreorum, siue granulorum, corpusculorumve solidissimorum, ignique resistentium congeries; ideò cùm ista corpuscula fuerint exquisitè commista cum argillæ particulis, tum argillæ particulæ ipsæ constrictæ sunt, tum ipsa nihil detrimenti ab ardore passa obstaculo erunt, ne argillæ particulæ vndequaque cohibitæ exsoluantur, dissipenturque, totave massa vsquam frangatur. Hûc proinde spectat species Terræ albæ, cui nomen *Tasi*[illegible], quamque Plinius dicit similem argillæ: Quippe ex ea Cassil fiunt dicti vulgò *crusibula*; vasa nempe materiam ardentem tolerantia, atque idcirco Metallis fundendis, & ab omni sentia purgandis idonea. Mitto, cùm nulla regio sit, in qua non species aliquas argillæ reperire liceat (ferè autem aquam latentem, aut exsudantem indicant, quòd penetrantem deorsùm aquam pluuialem inhibeant, & resluere, aut defluere in superficiem cogant) non tamen ex æquo omnis commendari. Celebratissimæ olim fuere, ac etiam-num plerœque sunt Lemnia, Samia, Chia, Melia, Selinusia, & aliæ; quippe adhuc saltem ex Samo, Lemnóque aduehitur, quæ *Sigillata* vulgò vocatur, ab impressione putà sigilli, characterumve Turcicorum; cùm & olim Samiæ imprimeretur signum stellæ, & Lemniæ signum capræ, adulterationis videlicet metu. Memorabile verò est non modò ex his Terris, seu argillis speciosissima elaborari vasa; sed esse quoque earum vsum in Medicina commendatum: quippe & adstringentes sunt, quod ex adhæsu ad linguam probatur; vnde vsurpantur sistendis profluuiis, ac potissimum sanguinis; & vim Alexipharmacam habent; vnde aduersus serpentum morsus, aliáque venena sunt vsui; eóque nomine etiam vasa ex ipsis confecta pretiosa habentur. Quod ad frugiferas Terras attinet, eæ idcirco esse

lib. 17. cap. 8.

De Sacris, seu Terra Gliscum Terræ conclusio.

lib. 35. cap. 4.

De Succis concretis Glebam Terræ concinnantib.

esse resolutæ debent, non argillaceæ, aut nimis tenaces, quòd neque generatio, neque nutritio fieri sine exsolutione in particis minutissimas valeat; neque proinde Terra ad hoc, nisi fuerit ex sua natura resolutionis capax, conducat. Ne putes verò propterea istam exsolubilitatem aduersari pinguedini; nam alioquin tenacitas ex viscositate potiùs, quàm ex pinguedine mera est: nisi fortè existimes phlegma esse pinguius sanguine, aut spiritum vini tam facilè inflammabilem esse minùs pinguem, quàm phlegma eiusdem, licet faciliùs exsoluatur: notam certè eam Terræ speciem, quæ *Turbe* vulgò dicitur, tenacitatem præ se non ferre, & esse tamen eiusmodi, quæ tum accendatur, tum esse loco carbonum valeat; cùm & constet ignescere sine pinguedine nihil posse. Cæterùm quæ Terræ pinguedo fœcunditatis causa est, videtur esse maximè debita salium attemperatio. Attemperatio, inquam; nam, vt iam innuimus, nimia copia est potius exarefactionis, siue sterilitatis causa. Et verò vt sal nimiùm vegetabilium prouentui obest, sic vbi est nullum, nihil prouenit, reliquę pa-tere vel ex eo potest, quòd si ex eadem Terra, & maximè quidem ex profundò eruta, neque prius vnquàm defossa duas portiones acceperis, & vtramque sub dio collocaueris, sed indibutam alteram, alteram verò aqua, & quasi lixiuio aliquoties percolatam, obseruaturus sis ex hac posteriore nihil genitum iri; ex priore autem fore vt pullulescant plantæ & vermiculi, imò & lapilli aliqui concrescant. Scilicet quòd ex posteriore extractum fuerit omne Sal, non item verò ex priore. Quin non alia quoque de causa culmi, cæteraque in agris cremantur, quàm quia resolutis in cineres corporibus Sal facile extractu est in ipso pluuiarum veluti lixiuio. Heinc quod apud Poëtam est *Non omnem ferre omnia Tellurem*; insinuare quidem videtur diuersas globi Terræ parteis, prout non eodem positu sunt ad Solem, non eadem ratione disponi, vt hæc, illave Vegetabilia, aut Animalia generent; quippe cùm alia calido, alia frigido gaudeant Cœlo, neque Cœlo mutato perinde prouenitant; verùm arguit quoque esse in diuersis Terræ partibus semina diuersa; adeò vt cùm nihil nascatur sine propriis seminibus, vt deinceps dicendum est, illeic nequicquam requirantur, quæ læto prouentu heic sunt. Quanquam dicere quispiam posse videri ex se rem indifferentem; ac velut Terræ Scythicæ, si in Æthiopiam transferatur, ita breui accommodandam genio Solis, & seminum regionis illius propriorum, vt nullum inter ipsam, Æthiopicámque appareat discrimen. Allata certè in Galliam Terra ex medio propè torridæ Zonæ nihil ampliùs aut minùs, quàm Gallica potuit ad prouentum Vegetabilium. Attexi heic plurima possem de diuersitate Terrarum, ratione coloris, saporis, odoris, densitatis, raritatis, cæterorúmque accidentium; verùm hæc pauca plus æquo sunt.

Ex Succis Concretis alij quoque Macri, alij Pingues distingui solent. Macros appellant etiam Saleis, ita vt veniant hoc nomine, non modò Sal commune, & Nitrum, sed etiam Alumen, & Atramentum sutorium, cum quibusdam affinibus. Vt de Sale autem communi imprimis dicamus, id quidem vulgò in Fossile, Fontanum, Marinúmque diuiditur; verùm ex infra dicendis circa Maris Salsedinem colligitur vnum, idémque esse Sal, ac discrimen dumtaxat esse, quod Fossile, quidem, siue cædatur ex montibus, siue ex campis mediis, remotisque locis eruatur, indissolutum sit, neque vlla aquæ euaporatione indigeat; Fontanum verò, & Marinum ita aquæ commistum sit, vt seligi, nisi ex aquæ euaporatione non valeat. Alioquin nempe & Fontanum non aliunde est, quàm ex Sale fossili, seu ex subterraneis Salis mineis, per quas aqua transiens, dum ad scaturiginem properat, tantum Salis exsoluit, tantúmque induit, quantum est capax; prout alibi declaratum est; & Marinum quoque non aliunde esse, quàm ex eodem pari ratione exsoluto fuit tunc dictum. Quippe memoriâ semper tenendum aquam salsam nihil esse aliud, quàm duo corpora sic commista, vt vtrumque naturam propriam, distinctámque retineat, & Sal heinc fieri, aut haberi, non coagulatione, vt vulgò putant, sed secretione ipsius aquæ; hoc est, dum aqua vi caloris in vaporem extenuitur, qui si operculo excipiatur, in dulcem rursus aquam concrescit, Sálque concretum remanet, tanquam calore non eleuatum. Ita scilicet educitur Sal ex aqua marina, dum per Æstatem continuatur, haurítur, & in areas apparatas effunditur, ex quibus quicquid aquæ est, calore Solis exhalatur, Sal verò in fundo solùm relinquatur. Neque enim quod habet Plinius, & plerique existimant, lib. 31. cap. 7 misceri debet aqua dulcis; cùm hæc si misceatur, tantumdem excretionem retardet, quantum opus est temporis, vt ipsa quoque exhaletur. Ita quoque igne paratur, effusâ puta in catinos cum igne supposito aqua, veluti Salinis in comitatu Burgundiæ, & Salsulis, qui vicus est nouem ab-heinc leucis Sistaricum, & Vapincum inter. An verò etiam heic memorandum, quod relatum alibi est, considerationem eius aqua non exsoluat, induátque Sal, nisi ad certam vsque mensuram fecisse ansam suspicandi esse intra aquam certum numerum spatiolorum inanium, figuræ quadratæ, siue cubicæ, quæ vbi Salis corpuscula paris figuræ compleuerint, nihil ampliùs Salis exsolui accommodarique intra aquam possit; id nempe conieci, cùm deprehendissem minima corpuscula, in quæ Sal exsoluitur, debere esse cubica (tametsi altitudinis latitudine non-nihil minoris) quatenus dum aqua euaporatur, omnia Salis grana formantur in figuram huiusmodi; & quo aqua est copiosior, altiórque, eò cubi maiores sunt, quò parcior, & humilior, eò minores, minorésque; adeò vt vbi minima est aquæ moles, exempli causâ in vestigio aquæ salsæ, quæ supra vitrum defluxerit, cubuli sint penè insensibiles, & microscopio solo discernantur. Videtur nimirùm exinde non obscurè intelligi, vt maiores cubi componantur ex minoribus,

bus, & illi minores ex aliis adhuc minoribus, atque ita porrò ad illos vsque adeò paruos; sic illos quoque adhuc componi ex aliis, aliisque minoribus semper, ac minoribus, & ad minimos illos vsque, quos aqua possit excernere, vbique [illegible] accommodare. An addendum quemadmodum ex eo, quòd aqua exsolueret quoque alumen, & alia, ac deberet proinde continere quod inania spatiola octahedrica, cuiusmodi sunt corpuscula aluminis, aliaque omnifaria, contentum arguerim, vt aqua salis saturata exsoluere posset alumen, & alia, ac rem experiendo, curarim coniecturam [illegible] an referendum potius tum fuisse penitùs mirabilem visum; cum autem aquâ exsoluissem alumen, & sal, vt facta deinceps ad Solem euaporatione, conspicerer qui cogerentur insensim illa corpuscula salis, & aluminis intra aquam ita commista, vt censeri omninò possent commista esse per minima, tamquam nullo existente sensibili puncto, in quo seorsim reperirentur; euenisse, vt non commistim, confuséque & indiscriminatim coirent, sed corpuscula quidem salis secreuerint sese ad constituendum cubulos, in quibus nihil esset aluminis & corpuscula aluminis secreuerint sese ad constituendum octahedra, in quibus nihil esset salis. Quæres forsan quid sit sentiendum de peculiaribus aliquibus, quæ memorantur, Salium speciebus. Sed vno verbo constat illas distingui aut ratione rerum ex quibus Sal educitur, aut ratione regionum, ex quibus eruitur. Ac priore quidem modo, cum Sal sit communis rebus omnibus, possitque proinde ex illis [illegible] vt hoc ex animali, aliud ex vegetabili, [illegible] tum celebrantur [illegible], quæ [illegible] à Vitriariis [illegible] partim ex lapide [illegible], cuiusmodi sunt, quos albos, [illegible] Ficum Veneriam; partim ex [illegible] certarum Plantarum, vt [illegible] & [illegible], maximéque ex ea herba, quæ Græcis [illegible], Mauritanis *Kali*, nostratibus vulgò *Soda* dicitur, quæque salsi sapores [illegible] Aristotelem imitatus Plinius [illegible] Plantis non [illegible] saporem salsum. Salem copiosè nasci [illegible] ad [illegible] Salinarum [illegible] cum [illegible] Sodæ Ægyptiacæ [illegible], in cuius solitudinibus [illegible] plurima [illegible]. Et nonnulli quidem [illegible] Mauritanique voce *Alkali* vocitarunt etiam qui vocant Chymistæ [illegible] (sublimatum) [illegible] spiritu [illegible] Sal [illegible], quod vt Sal [illegible], [illegible] nitro [illegible]. [illegible], cùm singulæ penè regiones specialis [illegible] celebre præsertim [illegible] quod in [illegible] Sal [illegible] appellarunt, atque Ammoniacum, solitum [illegible] ex arena, quæ Græcè *ἄμμος*, colligi, [illegible] admodum rarum, vt [illegible] apud nos reperiatur, substitui solet factitium, quod corrupta voce Armoniacum, & Armeniacum vulgò dicunt. Conflari solet ex vrina humana quinque partibus, vna parte salis communis, & dimidia

fuliginis ex combustis lignis crassæ. Id tamen notandum, cùm commune Sal sit adeò fixum, neque nisi summa denique violentia, aliarumque rerum mistione *volatile*, hoc penitus tamen volatile esse, idque habere potissimùm ex sale vrinæ, quod vt Sal quoque reliquum ex Animalibus eductum volatile est, & maximè quidem, dum ea adolescunt. Videlicet commune Sal ex viciditate intra corpus Animalis ita volatile insiscitur, vt inseparabile factum ipsa anhelante simul anolet. Est & huiusmodi sali specialis quæpiam acrimonia linguæ intolerabilis, cuius cùm exquirerem causam, deprehendi Sal exsolutum, & ex aquæ euaporatione permissum concrescere, abiisse non vt commune, Alkali, Germanicum, in cubulos, verùm in tenueis cuspidulas, quarum singularum apicibus complusculæ aliæ minutissimæ circum-natæ forent: adeò vt planè mirabilis cuspidularum esset implexio. Subinde autem cùm ex analogia dictorum de sale communi, minima quæque corpuscula huiusce salis viderentur nihil esse præter cuspidulas, facilè intellectu fuit, quî tantopere compungeret linguam.

Ad Nitrum, quod spectat, id vocari quoque composita voce Halinitrum solet, vt si esse Sal speciale arguatur. Est verò etiam mos, vt nitrum vocetur, quod vulgò dicunt *Salpetram*, tametsi id distinctum sit ab eo quod Antiqui appellarunt nitrum; quippe nitrum illis fuit res solida, & vel fossilis quidem, vel ex aquis educta; cùm Sal-petra tamen sit flos salsuginem ex spelæmarum, parietum, aliisque petris collectum; vnde illi nomen. Et an fossile quidem nitrum fuerit vnquam eruptum ex subterraneis mineris, vix quemquam videas qui memoret; id constat, in Asia præsertim, & in Africa certa esse loca, in quibus Terram obtegat crusta ex crassioris, & durioris instar, vnde & scindendo, cædendóve eruunt. Quod autem ex aquis educunt, id fit perinde [illegible] effusis in Nitrarias, ac Sal ex marinis in Salinas infusis. Fuere autem semper celeberrimæ Nitrariæ Ægypti, ob nitri copiam, præstantiámque, quæ aquæ Nili factæ sunt; cum memorentur etiam plures lacus, fontésque nitrosi, vt ex infra dicendis intelligi licebit. Præterea hîc difficultatem non componendam facilè circa Nitri spumam, ex eo, quod Authores Græci distinxisse videntur inter *ἀφρόνιτρον* voce duplici, & *ἀφρὸν νίτρου* vnica, vt Martialis quoque subinnuit illo disticho

Rusticus es, nescis quid Græco nomine dicar; in apho[illegible].
Spuma vocor Nitri. [illegible] & Aphronitrum.

Nisi profectò nomine vtrouis intelligas partem nitri superiorem, quæ fiat laxior, spongiosior, friabilior dum ros incidens non nihil colligatur, & Sol superueniens induat quasi in bullulas, periculum est ne frustrà tot quærantur. Ad Sal-petram quod attinet, non potuerunt sanè Antiqui ipsam ignorare, quando nihil vsquam communius est. An non verò idipsum fuit, quod illi dixerunt florem assij lapidis, non quòd non aliunde, quàm ex isto Troadis promontorio colligeretur; sed quòd

D denominatiu

De Calore Subterraneo, & de Terra Mista.

De Succis intra Globum Terræ concretis.

denominatio generalis ortum habuerit ex loco, in quo maximè abundaret. Certè vox Lapidis, seu Petræ, ex antiquo vsque durare videtur; & cùm Sal-Petra sit quidam flos; & flos illius lapidis esse debuerit quoddam Salsum, & propter ipsum dixerint lapidem assium, Sarcophagum, quasi carnes absumentem, (quod Sali-petræ competit) sit planè cur idem esse reputemus. An porrò etiam reputemus eandem esse Salis-petræ, & ipsius nitri naturam? duo sunt, quæ obstare videntur; Vnum, quod Sal-petra ad ignem deflagret totúmque absumatur, Nitrum verò ignescendo candescat, & cineres superstites habeat. Alterum, quod in separatione argenti ab auro Sal-petra vsui sit; in glutinatione nitrum. Verumtamen si existimemus tam nitrum, quàm Sal-petram ex partibus Terræ interioribus prodire, siue profundiores habeat mineras, siue se quasi halitus per totum Terræ corpus respergat; licebit fortè dicere Sal-petram nihil esse aliud, quàm portionem subtilissimam, quæ in auras prosiliens, ac deinceps subsidens concrescat, ac lapidibus adhærescat potissimùm; nitrum verò dictum crassissimam esse, quæ & in sua exsudatione tanquam sudor lentus cum terra cohæreat, & aquæ commista non facilè ab ea exterminetur, & euolet. Hinc autem dici posset Salpetram deflagrabilem, dissipabilémque; nitrum autem, quod præ lentore terreas simul cohibeat, tum candescere solummodò, tum cineres, terreas nimirum illas partes relinquere. Itémque Sal-petrã sua subtilitate iuuare acrimoniam rerum separantium argentum ab auro, nitrum suo lentore retundere potiùs, iuuaréque res glutinanteis. Id verò vtcumque se habeat; videntur sanè alioquin Sal-petra, & nitrum res esse congeneræ; quippe vt præterea saporem, illiquabilitatem ad ignem, nonnulláque alia adiuncta, constat fuisse semper, vbi nitrum defuit vsurpatam Sal-petram, tum ad condiendum, tabefaciendum, seruandum mortua corpora, tum ad alios plerosque vsus. Atque ex hoc est quamobrem huc vsque vtrumque indiscriminatim sub nomine nitri extulerimus, imitati nempe Chymicos, & alios, qui etiam dictam Salpetram sub nomine nitri comprehendunt. Quin-etiam in iis quæ sequentur, cum nitrum nominabimus, Sal-petra ferè, nisi quid moueatur, erit intelligenda. Cæterùm constat quàm multa forent de nitro iam commemoranda, nisi haberentur ex infra dicendis de calore, & frigore, de fulmine, & tonitru, de subterraneis ignibus, occasionibúsque aliis. Id solùm addo, cum Sal dicatur fœcunditatis principium comprehendi quoque eo nomine nitrum; indicióque esse tum fœcunditatem Plantarum, Animaliúmque Ægyptiorum; tum copiam nitri, quæ educitur ex Animalium excrementis, Terram maximè fœcundantibus; tum ex indiuidua penè societate salis, & nitri, quam nôrunt Nitrarij, siue Salpetrarij, dum in excoquendis tantoperè sudant.

Sequuntur alij duo Succi, quos aqua perinde vt sal, atque nitrum exsoluit. Vnum est Alumen, quod ipsum quoque & fossile est, & ex aquis educitur. Species quædam eius liquida censetur, tametsi ea lenta potiùs quàm liquida est, & manu præsertim tractata. Alia est Schistos, seu Scissilis dicta, filamentosa scilicet, & nonnullis credita id, quod Alumen plumeum vulgò appellatur. Verùm Alumen dictum plumeum nihil aliud reipsâ est, quàm lapis alio nomine Amiantos vocatus, ex quo fiunt ellychnia, & linteamina ignis patientia, & incombustibilia. Alia rursùs squammosa est, eámque nonnulli idem esse cum ipso Talcho existimant; sed ea nempe nihil est aliud, quàm lapis dictus Specularis, vt pote in tenuissimas bracteolas separabilis, ac pellucidus vitri instar. Præcipua autem species eadem est, quæ summè vulgaris. Dicunt vulgò Alumen rupeum; non quòd eiusmodi effodiatur ex rupe, sed vel quod tale fiat ex massis, frustisve è rupe excisis, & in aqua dissolutis; vel quod dum aqua aluminifera euaporatur, Alumen concretum remaneat quasi rupes quædam scopulosa tota ob cuspides octahedrorum in superficie massæ concretæ extantium. Qua occasione, nisi Sal quoque perinde concretum appelletur rupeum, causa esse potest, quòd ex pari salsæ, & aluminosæ aquæ quantitate, profunditatéque cubi salis minimi fiunt, & quasi lapilli reputari possent respectu octahedrorum aluminis, quæ valeant propterea vt rupes haberi. Heic taceo, cùm ex supradictis, Alumen præsertim ob vim adstringentem innotuerit, ideò fuisse Græcis στυπτηρίαν dictum; ac illius vsum extitisse familiarem non modò apud Medicos, sed etiam apud Infectores, vt lanæ intinctæ imbuantur tenaciùs; & apud Librarios, vt bibulæ chartæ firmiores, patientioresque scriptionis fiant, atque ita de cæteris. Alterum, quod Χάλκανθον Græci, Latini autem Atramentum sutorium à coriis tingendis dixerunt. Recentius est nomen, quo Vitriolum vocant, cùm & copperosam vulgus dicit; res id porrò etiam aut fossile est, scilicet ipsius mineræ terreæ frequentiùs, quàm rupeæ siet, aut ex aquis ipso imbutis, ac idcircò dictis vitriolatis educitur. Generis huius posterioris videtur esse, quod Cyprium vocant, saltem si eo modo apparatur iam, quo Galenus suo tempore apparari obseruauit. Prioris verò illius est, quod nunc primas tenet, ac Romanum dicitur, quódque non multò secus elicitur, quàm alumen rupeum. Est huius quoque ex antedictis adstringendi virtus insignis; eáque præsertim in sistendo sanguine, obducendisque cicatricibus tanta, vt si ad Solem calcinetur, & ex facto puluere conspergatur fungus, pannusve ex hæmorrhagia, aut vulnere sanguinolentus, tum sanguinem sisti, tum & vulnus sanari licet dissitum, vulgare iam sit. Creditur res vulgò innotuisse primùm posterioribus hisce bellis, quæ in Comitatu Ruscinonensi gesta sunt; cùm ex Viris tamen fide dignis acceperim innotuisse iam superioribus, quæ gesta in Valle Telina. Qua fieri autem ratione possit, vt vis ista ad aliquam vsque distantiam transmittatur, intelligendum vtcumque est ex dictis superiùs de vnguento Armario: ac potest saltem res tantò minùs videri improbabilis, quantò vadimonium

Lib. 9. Simpl. med.

non

non datur in magnum distantiam. Affines
lib. 6. isti succo sunt, quos Galenus quoque in
ipsis Cypri fodinis observauit, Dioscorides-
que etiam descripsit. Ij sunt Chalcitis, Mi-
sy, Sory; sed nunc tamen penè ignoti; se-
rique solum reperitur alius & ipse affinis,
cui Melanteriæ est nomen. Est verò affinis
etiam Chrysocolla, cuius est nimirum
Aurificibus usus, argentóque glutinandis
[illegible]. Quanquam illi ferè vtuntur Chrysocol-
lib. 33. cap. 5. la factitia, quam Latini Santernam, ex Pli-
nio dicerent, Arabes Tincar, & vulgus Bora-
cem. Tinxerat eam ille dixit ex Cypriâ Æ-
rugine (quæ ipsa quoque est succus affinis)
& [illegible] impubis vrinæ, addito nitro; quod
& paulò ante innuimus. Denique affinis est
succus, quem [illegible] Græci, Latini Cæru-
leum appellant, ipsum quoque & natiuum,
quo solo Medici, & factitium, quo Pictores
præsertim vtuntur.

Circa huiusce modi Species, siue Salis id
mirabile, cùm corpuscula, ex quibus [illegible]
[illegible], in vigore sint, vt penetrare in cor-
pora densissima possint; vigorem illum ex va-
ria commissione ita intendi, vt non penetrent
modò, sed etiam corrodant, planéque exsol-
uant. Hinc nempe sunt Fortes, vt appellant,
Aquæ, quarum vis præsertim est in Metal-
lorum exsolutione; quæque nulla alia re con-
stent, quàm ex sucis huiusmodi detritis, va-
riéque commistis, & admoto igne in vapo-
rem sublatis, stillatísque liquorem conuersis.
[illegible] aqua Fortis solet ex par-
tibus [illegible], & nitri (appariter
[illegible] nitro, & aluminis) ac
[illegible] aquæ [illegible]
[illegible] sale communi (adhibent
[illegible] quartam Ammonia-
[illegible] aqua Regalis dicta. Et prim
quidem, quæ speciatim Aqua fortis vo-
cat, exsoluit argentum, ac plumbum; Poste-
rior, seu Regia aurum, ferrum, stannum; vtra-
libet æs, & argentum viuum. Quo loco,
cùm [illegible] sit priore aqua exsolui ar-
gentum, non autem posteriore aurum, non
[illegible] contextura hu-
ius Metallorum (singula proportione de
[illegible]) [illegible], vt argentum qui-
dem habeat poros, in quos corpuscula ni-
tri, [illegible], subeant, ob ana-
logiam, quam [illegible] habent, [illegible]
[illegible] subeant, ex [illegible] corpus-
culorum salis [illegible] interturbantium;
[illegible] poros habeat, in quos nitri, vi-
[illegible], [illegible] defectu
[illegible] illis [illegible] ex inter-
[illegible] corpusculorum salis? At non verò
[illegible], vt aquæ vel salsæ
[illegible] in poris vitri in
[illegible] Metal-
la illinuntur [illegible]
[illegible]
[illegible] de-
[illegible] ex Metallis, lapidibus,
aliisque huiusmodi rebus, nisi ad certam
[illegible], [illegible]
[illegible] exsoluendo [illegible] et
aqua communis fieri videtur salsa, & Salis mo-

do antè expositio; ita videtur aqua fortis fieri
ra fieri corpusculorum, quæ in se [illegible], qui-
busque corpusculis salium interpedita nihil
habêt amplius quod moliantur, vt prætereà
huc attinere [illegible], quæ attigimus circa
Qualitates vocatas occultas. At erit porrò
operæ-pretium, si hoc loco rem memorem,
quæ si excolatur, possit cedere in quem-
piam salutarem vsum: id sanè si euenerit, ha-
bendæ erunt gratiæ Viro, dum viueret, exi-
mio, meique impensè amanti Renato Can-
cellario Parisino, ac Præsidi Senatus Meten-
sis. Is scilicet istarum rerum expertissimus,
si quis alius, cogitauit, si qua ratione ea pos-
set aqua apparari, quæ in Hominis vesicam
iniecta, calculum sic exsolueret, vt sincera
tamen vesicam illæsam. Itaque [illegible] per-
duxit vt calculum aliàs ex vesica Hominis ex-
tractum, & intra vesicam [illegible] deposi-
tum penitus exsolueret, manente vesica peni-
tus illibata; sperauitque idem posse intra
Hominis viuentis vesicam præstari. Incipien-
do autem ab aquæ Regalis præparatione sic
fere aiebat. Immittantur in Alembicum vi-
treum quatuor libræ aquæ fortis, quæ con-
stet ex nitro ac [illegible] simul
[illegible] libra salis communis: sic di-
stillentur ad balneum non nihil plusquam
tepidum [illegible]
[illegible] rubeo-
rum, sed [illegible] spirituum, continuen-
tes destillatio igne, [illegible] tepi-
di, ac [illegible], quousque
tota aqua habeatur, quæ erit Regia opti-
ma. Deinde [illegible] aqua ad vaporem
balnei tepidi [illegible]
tum poterit, ac tum aqua rursus ad balneum
ita destilletur, vt si initio spiritus quidam
rubicundi ascenderint, ij separentur ab
aqua porò candida quæ consequentur, e...
mutato nimirum vase recipiente. Adhibea-
tur posteà rursus nitrum ad aquam illam
candidam ad vaporem balnei tepidi detenta
tam, vt si quam fortè adhuc vim Metalli ex-
soluendi habeat, exuere illam valeat: tum-
que ad balneum iterum huiusmodi aquam de-
stilla, & si quos adhuc ascendentes rubicun-
dos spiritus videas, illos iterum separa, &
aquæ candidæ residuum adhibe pari modo na-
tum, paríque rursus modo destilla, ac toties
idem repete, quousque nulla spirituum ru-
bicundorum ascensio sit, puráque aqua, seu
purum phlegma (sic enim vocitur) aquæ Re-
giæ proueniat. Denique huiusmodi aqua,
(quæ semper erit acida) securitatis maioris
causâ iteratò destilletur ad balneum, vt quas-
dam fæces relinquat, prodeatque quippe
cum nullas reliquerit, tum qualem cogimus,
erit. Consequenti autem principio periculum
fiat in humano corpore, accipiatur cal-
culus ex Homine quopiam [illegible], eoque
in vesicam suillam immisso, infundatur ex il-
la aqua & vesica ad vaporem balnei per
tres, quatuorve horas teneatur. Seponā-
tur deinde aqua, & recens alia infunda-
tur, ac deinceps quoque illâ seposita, si
opus fuerit, alia, quousque totus calculus
deprehendatur exsolutus: poterit posteà

De Sentia la-
pis Glissum
Vera vis
[illegible].

De Succis intra Globum Terræ concretis.

tota aqua exsoluti calculi fœta destillari ad balneum, & species limi, seu sabuli, in quod calculus fuerit exsolutus visetur superstes. Interim autem adnotetur vesicane vllum perpessa detrimentum fuerit; nam si quodpiam fortè noterur, indicio erit non fuisse aquam debilitatam quantum oportuit, quanquam id timendum non sit post adhibitas cautiones præscriptas. Hisce peractis, si fortè timeamus, ne viua vesica læsionem patiatur, quam mortua non persenserit, nihil vetat, aiebat, rem explorare in Nosocomiis, aut vbicumque ij sunt ægroti iis discruciati doloribus, quibus sit mors potior, quàm vita. Addebat verò, ad explorandum, quando-nam totus intra vesicam exsolutus calculus fuerit, destillandas esse egestas cum vrinis iniectiones, prout expositum mox est; quoniam cùm nihil ampliùs limi, sabulive erit residuum, indicabitur calculum fuisse penitus exsolutum. Enimverò hæc obiter.

Iam Succorum Pinguium præcipui duo sunt, Sulphur scilicet, ac Bitumen: nam haberi quidem in pinguibus solent Auripigmentum, & Sandaracha; sed non perinde ignem, licet sint alioquin adultura concipiunt. *Sulphur* porrò nihil notius; tametsi aduertendum est illud familiare tritúmque omnium manibus, non esse viuum, & ἄπυρον, *igni inexpertum* vocatum, sed tale, quod sit πεπυρωμένον, *igneum passum*, seu calore ignis liquatum, fusúmve, ac deinceps duratum. Scilicet quod viuum, igni inexpertum, & quale è sua minera effoditur est, colore exteriùs subcinereo, interiùs subluteo apparet; cùm & admodùm niteat, splendescat, ac etiam pelluceat. Solet verò & effodi non in cuniculis subterraneis, sed aperto vndique Cælo propter vapores fœtidos, suffocantéisque, qui vi caloris subterranei ex illo creantur; & igne liquari, seu fundi, diligenter cauendo ne flamma in ipsa vasa penetret; nam totam alioquin inardesceret, inque flammam absumeretur. De Sulphure illud est notatu dignum, apparari ex ipso oleum (dicunt nonnulli spiritum, alij acidum sulphuris) quo creta sic exsoluitur, vt in alumen abeat; sic ferrum, aut eius limatura, vt in atramentum sutorium, vitreolumve viride; sic æs quoque, vt in cæruleum. Ex quo videri Sulphur potest non ad generationem modò, de quibus posteà, concurrere; sed etiam ad aluminis, atramentique procreationem, dum aqua quæ eius vaporem stillicitium exceperit, permanat posteà, deliblátque ex cretaceis, ferreis, æreis mineris, quod in hosce succos concrescat. Nam & quod alioquin censent Chymici ingredi sulphur commune omnium rerum compositionem, id non de isto sulphure præcisè est intelligendum, sed vniuersè de pingui quadam oleosave substantia, ut alibi dictis manifestum est. Hîc non repeto quæ sunt variis occasionibus de sulphure dicta, vt circa fulmen, & alia; insinuo potiùs humanam vitam ipsum vsurpare tum ad alios plerosque vsus, tum maximè aduersus venena, & quæ speciatim ex ictibus venenatorum Animalium; itémque aduersus omnem scabiem, quòd noxam euocet exterius, non etiam, vt solent plærumque medicamenta cætera, diffundat, introque compellat. Bitumen verò succus est persimilis Pici, vnde & solet ex illius intermistione adulterari. Id effluit plerumque liquidum è Terra, & innatans aquis aut exinde colligitur, postéaque induratur, aut induratum propellitur ad ripas, oráfque fluuiorum, fontium, lacuum, maris. Nusquam verò neque copiosiùs, neque præstantius colligitur, quàm ad ipsum Iudææ lacum ὑπὸ τῆς ἀσφάλτου, *a bitumine* Asphaltiten dictum, qui referente etiam Diodoro, quoAnni tempestate bitumine plenus est, aspicientibus procul Insula apparet. Est verò Bituminis species, quæ effluit quidem, innatátque aquis, sed nunquam tamen induratur, manetque potiùs speciem olei, cuius aliunde quia vsum supplet, ideircò oleum dicitur, & adiuncto quidem regionis in qua abundat oleum Siculum, & Agrigentinum. Dicere vulgus Petroleum solet quòd vna cum aqua ex locis saxosis, petrosisve plærumque scaturiat: estque insignis eius species quæ Naphtha, & Maltha vocatur, res ideò celebris, quòd flammam ex interuallo rapiat, halitu scilicet effuso, qui vbi ignem attigerit, illeic accenditur, & flamma deinceps per interuallum grassans, ad vsque naphtham propagetur. Nota est historia de Alexandri puero illâ inuncto, & facem accensam tenente; itémque de alio cum lucernam demisse in puteum naphtham stillantem, exustaque. Quod dixi autem picem interdùm cum bitumine commisceri; intelligi exinde potest id quod dicitur *Pissasphaltum* nihil esse aliud, quàm quidpiam ex pice, & bitumine mistum; tametsi est quoque natiuum bitumen, quod redolens picem pissasphaltum vocatur. Cum vtrumque autem, hoc est tam natiuum, quàm factitium pissasphaltum Mauritani Mumiam vocent; intelligi licet, quid-nam illud sit, quo olim Ægyptij corpora condiebant: tametsi vulgus non pissasphaltum; sed conditum pridem illo corpus Mumiam dicat; ac aliunde mirum non esse, si pici quidem, sed præcipuè bitumini ea vis tribuatur à Medicis, vt sanguinem sistat, & agglutinet vulnera recentia. Cæterùm quod bitumen durum eiusmodi est, vt expoliri valeat id ipsum est, quod Gagatem appellant; cùm neque esse aliud videatur quam gemmam vocant, Obsidianam quidem ab inuentore, & Samothraciam, aut Thraciam à loco. Notandum verò, cùm sit succus & colore, & leuitate Gagati persimilis, quem Ebenum fossile vocant, ipsum tamen ab eo differre, quòd non perinde flammam concipiat. Quòd verò non est propter Terræ intermistionem perinde durum, nec polituræ perinde capax, ipsum aut magis referens Terram vocatur Terra Ampelitis, aut magis lapidem nabo lapideus; huiusmodi

fulciendi videntur qui carbonum lignorum vsum suppleant; tametsi pro sui natura longè grauiores olent, & pro sui compositione sit ignis longè tenacior. Spectare hùc Camphoram potes, si natiua aliqua sit, veluti peruulgatum est exsudari in India (neque enim creditur Mauris dicentibus esse gummi arboris) ad factitium quod attinet, ea est adhuc ignis longè retinentior, quàm vulgare bitumen, siquidem illo semel conceptum tandiu ardet, quoadusque consumpta tota fuerit, vnde & misturis, quæ in aqua ardent, solet adhiberi. Postremò Succinum, Electrum (seu, vt vulgò, Ambra) nihil esse aliud videtur, quàm species quædam bituminis, quod dum liquidum adhuc defertur per flumina in mare, maximè verò Balthicum, & ad littora quidem Pomeraniæ, vnà cum fluctibus propellitur, & magno labore intra ipsos fluctus, quando appellunt, requiritur, priusquam, dum redeunt, ipsum referant. Quod autem interdum formicæ, muscæ, & alia id genus succino conclusa visantur, [illegible] ea Animalcula, cæteraque res, fuisse inuoluta dum ipsum adhuc flueret, [illegible]. Cæterùm autem quod creditum fuit succinum esse seu Populi arboris lacrymam, aut alterius arboris gummi, siue resinam, aut vrinam lyncis concretam, vnde sit Lyncurius, qui & Langurius à [illegible] lapis appellatum; aut quidquam aliud simile, videtur omnino fabulosum. De Auripigmento, quod Græci [illegible] vocant, itemque de Sandaracha, quam [illegible] Sandaracham [illegible] appellant, hoc solum attingendum est, quod cum aliud flauum, [illegible], aliud rubra, sanguineaque sit, & Pictoribus proinde sint vsui ad eius generis ducenda colorem; possit tamen vtrumque haberi pro vno succi genere, quoniam & Medici [illegible] eiusdem esse virtutis aiunt, nempe adurentis, depilatorii, &c. & nam in eisdem fodinis Metallicis reperiuntur, cum Sandaracha nihil aliud sit, quàm auripigmentum magis coctum, auripigmentum, quàm Sandaracha crudius; cum auripigmentum non [illegible], quàm Sandaracha vi ignis [illegible].

Quod denique spectat ad Mixta, seu mista Mineralia, illa hic præterea, quæ sunt ita mista, vt solis sensibus, & absque [illegible] ignis, vllove artificio ipsorum partes discernantur, eiusmodi sunt variæ glebæ, in quibus obseruantur aut duo diuersa Terræ genera, veluti Ochra, & Rubrica; aut duo concreti Succi, veluti Alumen, & Atramentum sutorium; aut duo Metalla, veluti aurum, & æs; aut duo Lapides, veluti [illegible]; aut demum Terra cum Succo, vt quæ gleba statim deprehenditur salsa, vel aluminosa, quæ item bituminosa, vel sulphurea; aut succus cum lapide, vt qui lapis deprehenditur salsus, nitrosus, bituminosus; aut Terra lapisve cum Metallo, vt quæ Terra, & qui lapis denominatur à Metallo Chrysites, Argyrites, Chalcites, Siderites, &c. Loquor autem potiùs de iis, quæ, nisi facto examine, ac per ignem potissimum, non deprehenditur facilè quibusnam ex partibus constent. Huiusmodi verò sunt tum lapides varij, quibus est mistum succus concretus; indicatur autem succum esse macrum, si lapis in igne crepitet, aut pinguem, si ardeat, & bituminosum, si bituminis odorem exhalet; tum Metalla varia, in quibus est Terræ, lapidisve commistio, v. c. argentum plumbagini simile, itemque luteum, purpureum, nigrum, propter varietatem admistarum Terrarum; tum Mista varia, quæ præter lapidem, ac Metallum etiam succum plurimum habent, vt cum Pyrites aluminosus, atramentosus, aut sulphurosus est; Cadmia atramentosa, bituminosa, &c. Verùm vt quinque præcipua ex his Mineralibus seligamus, & ab iis duobus, quæ nunc nominauimus, auspicemur, Primum est Pyrites, lapis scilicet, ex quo, si sit durus (nam species quædam mollioris est) ignis perinde excutitur, vt ex silice. Is interdum quidem nihil Metalli admistum habet, sed non rarò tam commistum habet aurum, vel argentum, cuius vtriusque colorem ferè præsefert; & Marchasita à Mauris vocatur; frequentissimè autem æs; cùm interdum etiam colore obscuri, & quasi plumbei reperiuntur. Variarum formarum esse perhibetur; sed ipsi nullam magis regularem, quàm tesseratam obseruauimus, nisi quòd plerumque tesserarum maiorum faciebus, subiectis tessellulæ aliæ quasi adnatæ obseruantur. Secundum est Cadmia, non illa, quæ ex fornacibus, caminisve Metallariis colligitur, à dictis tam Spodo, quàm pompholyge distincta; sed fossilis alia, quæ interdum quidem Metalli est expers, eaque est, qua æs tingitur, & in Orichalcum mutatur; sed & aliquando Metallum continet, rarius argentum, crebriùs æs, colligiturque, vt fornacaria interdum botri forma, interdum vt crusta. Est autem ferè nigra, aut cinerea; & cùm singulari erodendi vi (secus ac ipse Pyrites) polleat, idcircò apparari solet enecandis muribus, gliribus, muscis, aliisque id genus Animalibus infestis. Tertium est Plumbago, quæ nunc specialiter accipitur, prout colore præsertim lutea à lapide dicto plumbario, & ab arena plumbaria, quibus est color plumbi discernitur, Molybdænaque, & Galena vocatur; nunc verò generaliùs, prout illa vtrumque duo comprehendit. Ea vt plurimùm præter plumbum, Argentum etiam continet; lapisque ipse plumbarius est, ex quo voluntate sit, secundarium vocatum. Quartum est Stimmi, seu Stibium, quod alij apud Plinium alabastrum dixerunt, & Larbasum; nunc autem vulgò *Antimonium* vocant. Ipsum à lapide plumbario vix colore distinguitur (nisi quod niter magis, estque argenti spumæ vocatæ similius (differt autem ab eo, quòd molle, fissilèque sit, illudque præsertim, quod Fœmineum dicunt.

De Succis [?] Globum Terræ con-stitu[?].

lib. 33 cap. 6.

De Succis intra Globum Terræ concretis.

lib. 5.

Nam quòd alioquin nonnulli putant non esse etiam fusile, ij experti minimè sunt; neque nêrunt, quod Dioscorides ait, Stibium, quod succensis deflagrârit carbonibus, si paullò magis concremetur, euadere posse in plumbum. Commendabatur à Veteribus quæ est in eo vis ad adstringendum, refrigerandum, sistendum sanguinem, obducendum cicatrices, &c. At soli Chymici recentiores ex Paracelso vsque, probârunt quanta sit in eo debitè, vt aiunt, præparato, vis purgandi cum vomitu, tum deiectione ex aluo quicquid est humorum vitiosorum in corpore, & restituendi sanitatem planè alioquin desperatam. Quod autem præterea contendunt, vt cùm mirè conferat colliquefaciendis, perpurgandisque Metallis, conferre etiam valeat illis transmutandis, alia quæstio est: Quintum tandem est,

lib. 33. cap. 6.

quod à Plinio vsque appellitatur Argentum viuum. Argentum nempè à colore, viuum autem à mobilitate, itemque à penetratione, qua per vasa lignea, fictiliaque sese subducit; ac rursus ab auolatione, qua calorem sentiens vanescit in auras, nec operculis vasorum cohæret. Dixere Græci ὑδράργυρον, & Aristoteles etiam ἄργυρον χυτόν, quòd instar aquæ, seu re concretæ, quæ fusa sit, fluat. Tametsi Plinio hydrargyrum non purum, natiuúmque dixit, sed illud solùm, quòd ex minio fit; quippe natiuum quoque est minium, quod aqua abluentium hydrargyrum prodit, & ad eius proinde imitationem factitium fit, adhibito, vt paullò antè est insinuatum, sulphure. An verò notandum, cùm Argentum viuum eruatur, aliud nigricans, aliud rubrum, idque arenæ simile; istud posterius esse, ex quo præcipuum fit Minium, quod dicitur ἄμμιον, seu *Arenula*, & à Theophrasto vsque Cinabari vocatur. Notum est porrò Argentum viuum ideò aquam siccam à Chymicis dici, quòd res contactas non madefaciat, vt neque Metalla fusa madefaciunt; nimirùm quòd corpuscula, ex quibus constant, prædita sint ea hamululorum conditione, & copia, vt se mutuò corripiant, teneántque, & mutuò abstrahant. Notum est etiam aliquem esse in Medicina illius vsum, & ad scabiem quidem, luémque veneream præsertim; sed & notum quoque quàm sit noxium cerebro, ac neruis; quàm meritò Dioscorides, & Galenus suspectum habeant vel minimum quid in aluum transmissum; quàm iure dicatur à Plinio venenum rerum omnium: Veruntamen de hoc statim plura.

CAPVT VI.

De Calore Subterraneo, & de Terræ Motu.

Vm hæc supponantur ea quæ priùs dicta sunt de Subterraneis corporibus, vt sunt præ aliis Bitumen, Sulphur, cæterique Succi concreti, videtur operæ-pretium quidpiam specialiter de hoc calore subterraneo attexere & maximè quidem ob communem, receptámque sententiam; quæ subter terram non calorem modò, sed etiam ignem, hoc est flammam, qualis ab Ætna, Vesuuio, Strongylo, Hecla, & id genus locis eructatur, admittit. Cæterùm, vt inde incipiam; ostendit quidem Sensus, & Ratio esse intra terram calorem; at vigere quoque intra terram flammas (nisi dum Terra intremiscit) neque vlla sensus obseruatio patefacit, neque etiam ratio suaderi permittit. Quippe nulla flamma creari, perseuerareque diu potest, nisi libertas aëris sit; tum ob immensam dilatationem, in quam halitus inflammatione diffunditur; tum ob repurgationem fumi, ac fuliginis, quæ nisi procul amandetur, & marcescere cogit flammam, & breui illam suffocat: tum ob continentem successionem noui, nouique aëris, qui flammam propellat; vt ex supra-dictis manifestum est. Quamobrem cùm hæc libertas non detur in cauis subterraneis; non apparet sanè quemadmodum flamma possit in iis gigni, aut tantillum perseuerare. Quòd si flammæ in pluribus locis eructatæ appareant; eæ videntur gigni eo ipso, quo & apparent tempore; dum videlicet halitus intra cauernas propè superficiem conclusus eo modo incalescit, concipitque flammam, quo iam dictum est; & in ipso inflammationis nisu claustrum effringit, quà est debilius, supernè videlicet; ac libertatem aëris nactus, inflammationem illeic prolatat, flammáque tandiù seu continenter, seu interruptis vicibus durat, quandiu subest pinguis materies, quæ pari ratione exhalabilis fieri flammæ pabulum possit.

Heinc præterea imperitia illam satis vulgatem sententiam, quæ Solem statuit causam caloris, incendiorumque subterraneorum: quippe cùm non appareat, vt iam antè innuimus, quî possit tam altiùs in terram Solis calor penetrare, qui vix ad pedes omninò paucos superficiem calefacit; cùm & infra superficialem, subterraneúmque calorem succedat regio frigida, aut certè minùs calida, quæ deberet esse calidior. Verisimilius dici posset esse internum Terræ calorem, quasi animalem; neque esse magis illius requirendam causam, quàm eius, qui in homine, equo, tauro, aliove Animali est; quasi ipsa sit perinde ac illis tum ad sui conseruationem, tum ad varias rerum generationes, aliásque munia necessarius. Veruntamen & res videtur ad summum analogica; &, vt non desint alia deesse saltem videtur intra terram motus, qui interiori motui cordis, arteriarúmque respondeat; & sine quo neque creari, neque foueri intra Animal calor possit. Tale certè quid fingere in ipsis Terræ visceribus, aut recurrere ad ignem centralem, qui vel sit absque pabulo, vel sese quasi perpetua quadam circulatione deuoret; & vel absque fumo, fuligenéque sit, vel eructatione illius non egeat; internum autem perpetuò ardeat, caloremque suum quoquuersum in superficiem vsque diffundat; non video, quî asseri valeat. An ergo dici potius debet esse corpus Terræ quasi *mirum in modum seminarium*, & quæ sunt in ipso ignis semina sese præsertim prodere ob insignem mobilitatem, agitationémque quâ præ cæteris pollent;

pullent; cùm & cumulatiora facta in quibusdam regionibus euadere in flammas valeant, exciténtque incendia? Possunt certè huc attinere illa Lucretij carmina:

Principio, Tellus habet in se corpora prima,
Unde mare immensum, voluentes flumina fontes
Assiduè renouent, habet ignes unde oriantur.
Nam multis succensa locis ardent sola Terrae;
Eximijs verò furit ignibus impetus Aetnae.

Potest & huc accommodari, quod praeclarè prae aliis habet Author libri de Mundo: *Continet*, inquit, *Terra in sese ut aquae, ita spiritus, ignisque scaturigines, quarum quaedam sub Terra latent, oculis hominum subductae; multa spiracula habent, emissionésque vaporum, ut Lipara, et Aetna, et Aeoliae insulae, quae quidem saepe & ipsae fluminum more fluunt, candentésque eructant massas. Quin etiam aliquae ex ipsis secundum fontes aquarum sitae, aquas inde manantes calefaciunt; adeò ut quaedam ex ipsis tepentes, efferuescentes alia, nonnulla egregiè temperata reddantur.* cap. 4.

Quoniam verò requiri potest, quibus praesertim corporibus semina ignis sint illigata, seu quae corpora praesertim contineant istos spiritus, scaturiginesue istas ignis; iam illa videri duo concretum succum prae caeteris pinguem, Sulphur scilicet, ac Bitumen. Habemus certè infinitas aliam intra terram latentes, aut magis certè copiosam, magisque idoneam adipem eandem materiam non esse; & nusquam ignis excitatur, aut calor quispiam sensibilis se ad vsque Terrae superficiem prodit, veluti in Thermis, & calidis aquis, quin illic vtrumque illorum vigere, aut alterum saltem deprehendatur. Cum aliunde verò non sit vapor, qui ex vtroque exhalatur (nempe ex de causa manifestum est non posse sulphur effodi in cuniculis subterraneis, sed ac mineris, quae sub dio sunt, & tractum argentum circa Lucum Asphaltites, similiáque loca valdè bituminosa, esse inhabitabilem) intelligere possumus, quam valeat consimilis vapor, siue halitus, spiritusue continuò excitari, ac diffundi per ipsa Terrae interanea. Quin possumus etiam intelligere huiuscemodi halitum eatenus incalescere, quatenus corpuscula ignis, ex quibus constituuntur, liberè eundum nisúmque explicant, fodicando videlicet, ac penetrando in ipsam terram, corpúsve alia, quae discutere, quaerere possunt, semper nitantur; quod quidem ad rationem caloris, ut supra dictis, necessarium est. Et constat quidem, ut aliquando dictis, corpuscula nisi calorem somentis facere tum ad dissolutionem, tum ad incensionem proinde calorique nisi tamen inter se illum in libertatem aliis, aut in ipsa crypta proximè Terrae superficiem, aliisque confinium, explicare vires non posse. Cum sit autem donec ex nitro mixtum sulphuri, bitumini, & calci vina, millorum quoque fieri, quae aspersione humido, vel etiam spiritu accenduntur; quidni similia commisceri fieri sub terra valeant, quae humore aquae stillante incensiones fiant; quippe sunt quoque calcis, qualem nos igne conficimus, in ipsa terra continentur, è qua calcarij lapides fiunt. Dictum quoque iam ante est, quàm facilè ignem concipiat fulminans è Metallo puluis; cùm & tartarea corpuscula, quae ad illum exiguntur, ascendant è terra in viteis, & quae exiguntur praeterea, eruuntur è terra consimiliter. Sunt & id genus alia complura, ex quibus declarare licet, qui excitari incendia ex subterranea materia possint. Nam quòd alioquin simplex calor creari, fouerique valeat, argumenta sunt longè plura, ac illud imprimis, quod suprà quoque attigimus de eodem sale, oleóve tartareo, déque oleo ex chalcantho, seu vitriolo, quorum cùm neutrum sit seorsum tactu calidum, mirum tamen, quàm vtrumque simul commistum incalescat. Vbi nihil necesse est admonere pinguedinem, calefactionisue, & inflammationis capacem materiam contineri potissimum in ipso oleo tartari; quippe eadem est, quae ex vino educitur, & vulgò dicitur ardens aqua. Admonen potiùs inde constare, cur non dixerim absolutè semina ignis illigata esse sulphori, ac bitumini, sed praesertim solum, & tanquam copiosiori materiae; quippe cum alia quoque sint, quibus insistunt, quaeque proinde quidpiam conferre ad calorem, & incendium possint.

De Calore Subterraneo, & de Terrae Motu

Quaeres fortè, qui fieri possit, vt Terra iampridem discussa, exsolutaque non fuerit ab interno illo, perpetuóque calore? sed causa nempe est in promptu, quòd talis calor intra Terrae viscera non vertatur in flammam, sed duntaxat ad aliquas, quae ad superficiem sunt, fauces, electabilésque cauernas. At, inquies, nonne continuò emergunt è Terra varij halitus, quos exprimit vis illius caloris? id verum est; sed iidem tamen in Terram rursus decidunt, ipsique rursus commiscentur. At qui fieri potest, vt illa Aetnaea, Vesuuiana, aliáque incendia tot iam perdurent saecula? scilicet quia Terra iis praecipuè locis maximè abundat sulphure, ac bitumine, quae dicta sunt ignis praecipua fomenta. At quorsum loca semel accensa perpetuò non ardent, sed per interualla duntaxat? nempe, quia dum flammae enituntur, locáque subuertunt, collabuntur saxa, ac veluti rudera, subterraneáque etiam aquae subeunt, vnde apertura obstruatur, exspectandúmque sit, quousque creatus, collectúsque denuò sufficiens ad inflammationem halitus claustra iteratò effringat. At, nonne deberent ea loca tandem exhauriri, tanquam semper euanescente, aut aliò translata parte quadam materiae? Ita sanè; verumtamen non nisi exactis innumerabilibus saeculis, cuiusmodi exiguntur ab Aristotele, vt quà mare est, terra arida fiat, & quà arida est, fiat mare. Certè Vesuuius aliàs praealtus, nunc penè absumptus, solóque exaequatus; neque Aetna ea, quam adhuc tenet, altitudine semper erit; nempe collabente superiore mole, dum materies supposita prosiliendo consumitur. Idipsum est, quod eleganter Ouidius: 1. Meteor. 14. 15. Metam.

Nec quae sulphureis ardet fornacibus Aetna

De calore subterraneo, & de Terræmotu.

Ignea semper erit; neque enim fuit ignea semper.

Et vide, vt præclarè consequenter ratiocinetur:

Nam, siue est animal Tellus, & viuit, habétque
Spiramenta locis flammam exhalantia multis;
Spirandi mutare vias, quotiésque mouetur,
Has finire potest, illas aperire cauernas.
Siue leues imis venti cohibentur in antris,
Saxáque cum saxis, & habentem semina flammæ
Materiam iactant, ea concipit ictibus ignem;
Antra relinquentur sedatis frigida ventis.
Siue bituminea rapiunt incendia vires,
Luteave exiguis ardescunt sulphura flammis;
Nempe, vbi Terra cibos, alimentáque pinguia flammæ
Non dabit, absumptis per longum viribus æuum,
Naturæque suum nutrimen deerit edaci,
Non feret illa famem, desertáque deseret ignis.

Verùm, quia locus de Ætnæ incendio est Poëtis omnibus solemnis, vt adnotauit Seneca: prætereundum sanè hoc loco non est, quod habere Lucretium de illo iam innuimus; maximéque cùm illud possit accommodari cæteris. En ergo primùm vt se accingat:

lib. 6. *Nunc ratio quæ sit, per fauces montis vt Ætnæ*
Exspirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam: neque enim media de clade coorta
Flammea tempestas Siculûm dominata per agros
Finitimis ad se conuertit gentibus ora,
Fumida cùm cæli scintillare omnia templa
Cernentes, pauida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura nouarum.

3. ciuit. 31. An verò cladem significat, de qua sic D. Augustinus: *Legimus apud eos Ætnæis ignibus ab ipso montis vertice, vsque ad litus proximum decurrentibus ita ferbuisse mare, vt rupes exurerentur, & pices nauium soluerentur. Hoc vtique non leuiter noxium fuit, quamuis incredibiliter mirum. Eodem rursus æstu ignium tanta vi fauilla scripserunt oppletam esse Siciliam, vt Catinensis vrbis tecta obruta, & oppressa diruerit: qua calamitate permoti misericorditer eiusdem anni tributum ei relaxauere Romani.* Feruores, & fauillas ardentis, quibus similes rupes, & non rarò olim ex Vesuuio; itémque ex Hecla Islandiæ, Quitto Peruuiæ, aliísque locis sæpe prodiere, sed non adiiciuntur illæ tenebræ, de quibus Cicero: *Nos*

2. de Nat. Deor. *autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscurauisse dicuntur; vt per biduum nemo hominem homo agnosceret; cùm autem tertio die Sol illuxisset, tum vt reuixisse*

in Epist. *viderentur.* Quem in modum Plinius Iunior de eruptione pumicum, cinerúmque, & fumi ex Vesuuio, quibus Auunculus ipsius Magnus Plinius suffocatus periit, loquens: *Iam,* inquit, *dies alibi, illîc nox, omnibus nigrior, densiórque.* Non adiiciuntur etiam horrendi illi fremitus, & prolixiores mugitus, de quibus Appianus, & alij scribunt. Scilicet ex his omnibus videri poterat *naturæ rerum nouarum quidpiam moliri.* Sed peruideamus vt Lucretius generalem primùm causam explicet similitudine præclara: lib. 1. bell. ciu.

Vt reminiscaris Summam rerum esse profundam,
Et videas cælum Summai totius vnum,
Quàm sit paruola pars, & quàm multesima constet;
Et quota pars Homo sit terrai totius vnus,
Quod benè propositum si planè contueare,
Ac videas, planè mirari multa relinquas.

En verò exemplum:

Num quis enim nostrûm miratur, si quis in artus
Accepit calido febrim feruore coortam?
Obturgescit enim subitò pes; arripit acer
Sæpe dolor dentes, oculos inuadit in ipsos;
Exsistit sacer ignis, & vrit corpore serpens,
Quamcumque arripuit partem, repítque per artus.
Nimirùm, quia sunt multarum semina rerum,
Et satis hæc tellus nobis, cælúmque mali fert;
Vnde queat vis immensi procrescere morbi.

En & accommodationem:

Sic igitur toti cælo, terraque putandum 'st
Ex infinito satis omnia suppeditare,
Vnde repentè queat tellus concussa moueri,
Pérque mare, & terras rapidus percurrere turbo,
Ignis abundare Ætnæus, flammescere cælum.
Id quoque enim fit, & ardescunt cælestia templa
Et tempestates, pluuiæ, grauiore coortu
Sunt, vbi fortè ita se tetulerunt semina aquarum.

Prætereo autem quam subiicit obiectionis occupationem, solutionémque appositam:

At nimis est ingens incendî turbidus ardor?
Scilicet, & fluuius, qui non est maximus, ei 'st,
Qui non antè aliquem maiorem vidit; & ingens
Arbor, homóque videtur, & omnia de genere omni
Maxima, quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit.

Deinde autem causam germanam sic edisserit, vt loco venti, & aëris intra cauernas subterraneas excitati, intelligi liceat halitum sulphureum, ac bituminosum, qui continenter genitus, conuolutúsque, & agitatus intra eas cauernas, vbi præ nimia copia contineri amplius non potest, ac in ipso est nisu, vt in flammam erumpat, obices perrumpit, quà sunt debiliores, supernè videlicet, & in libertatem prodiens aëris, sese explicat, vertitque in flammam. Et vide, vt Trogus apud Seruium rem attingat propius: *Nam Sicilia,* inquit, *Terra cauernosa, & fistulosa, quo fit, vt ventorum flatibus pateat, vnde ignis concipitur* in 3. Æ.

Intrinsecus

intrinsecus sulphur habet, & bitumen; in quo ubi ventus per spiramenta cavernarum incubuit, diu inclusum ignem concipit. Sic Aetna durat incendium. Verum Lucretius ipse audiatur:

—Primum totius subcava montis
Est natura ferè silicum suffulta cavernis.
Omnibus est porro in speluncis ventus, & aer,
Hic ubi percaluit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, quà contingit, Terrámque & ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem,
Tollit se, ac rectis ita faucibus ejicit altè,
Funditque ardorem longè, longéque favillam
Differt, & crassa volvit caligine fumum,
Extruditque simul mirando pondere saxa.
Ne dubites, quin hæc animai turbida sit vis.

Quo sane loco animam pro aere, seu vento sumit, non quasi Terræ animam tribuat. Sed pergit:

Præterea magna ex parti mare montis ad ejus
Radices frangit fluctus, æstumque resorbet,
Ex hoc usque mari speluncæ montis ad altas
Perveniunt subter fauces. Hac ire fatendum est
Et penetrare mari penitus res cogit aperto,
Atque efflare foras; ideóque extollere flammas,
Saxáque subjectare, & arenæ tollere nimbos.

Videtur vero Poeta innuere ventum, aerem, halitumve fluctuum vi compelli per speluncas subterraneas; cum intelligere etiam possit per aquas foveri, augerique incendium ea ratione, qua fornaces aqua respergimus; & maxime quidem, cum aqua, instillata destillatam [illegible] bitumini, non extinguat, sed adaugeat incendium. Aliàs certè ratio differtur; & connexio appositorum sequentium duorum versuum, nisi sensus sit, quòd ut è radice montis fit quædam quasi inspiratio, sic in summo vertice montis exspirationi locus patens.

In summo sunt vertice item Crateres, ut ipsi
Nominitant, nos quas fauces perhibemus, & ora.

Nihil porro dicemus de iis Nivibus, quas [illegible] perpetuas esse tum alii tradunt, tum Solinus, commemorans Crateres duos, sic exaggerat: *Hoc mirum, quod in illa fervoris natura perdurant nives ignibus mixtas profert; &, licet vastis exundet incendiis, æterna canitie brumalem detinet faciem. Ita invicta in utroque violentia nec calor frigore mitigatur, nec frigus calore dissolvitur.* Res illi commentitiæ, [illegible] ra; sed quæ videntur potius incredibilis omnino habenda, quemque jurent aliqui nivis se communis spectasse, seu etiam manu tetigisse; utpote usque remotius, usque æstuantis Empedoclis calcem. Nunc licet procul intuentis vertex canescens appareat; ceterum tamen esse potest ex circumfusis cine-
cap. 11.

ribus; & qui propius accessisse à Strabone memorantur, retulerunt non montem [illegible], sed [illegible], colore cinereo visum, cum & ipsi pedem protulissent in [illegible], in cinereo tumulo. Nihil etiam dicemus de ipsis cineribus, pumicibusque, & ceteris id generis rebus, quæ per incendia eructantur; cum memorabile potissimum sit, quod inter eadem quondam torrentis ignei, ardentisque materiæ, ut si videres fluxum Metalli, dum ex fornacibus liquefactum prodiit. Siquidem haud secus memorant fluxisse annis superioribus torrentem quendam plane candentem, qui ad usque duo, triave millia passuum sit decursus, ut latitudinem obtinuerit passuum circiter quingentorum, mixto fluore ex sulphure, sale, plumbo, ferro, & aliis rebus.
De caloribus Terræ & de Terræ motu.
lib. 6.

Adhinc est, ut iam dicamus de Terræ motu, qui Græcè σεισμός, hoc est Concussio appellatur. Quippe tametsi eius causa non alia videatur, quàm quæ insinuata iam est; nihilominus quæstio est celebrior, & ab antiquissimo usque tempore magis agitata, quàm ut obiter cognoscenda sit. Itaque ut hinc non tenuissimam opinionem Babyloniorum, qui circa Terræ motus causam, ut memoratum à Plinio, referebant ad Sidera, nec superstitionem Romanorum, qui referebant ad Deum, Deamve, illique propterea innominatim sacrificabant, *propterea*, inquit Varro apud Agellium, *& qua vi, & per quem Deorum, Dearumve Terra tremeret, incertum esset.* Ut hæc, inquam, & similes opiniones præteream, philosophicasque dumtaxat attingam, en Seneca, enumeratis, quæ ceterorum fuerant, sua postremum subjicit: *Omnes istas posse esse causas Epicurus ait, pluresque alias tentat; & alios, qui aliquid unum ex istis esse affirmaverunt, corripit; cum sit arduum de iis, quæ conjectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest Terram movere aqua, si partem aliquam eluit, & adrasit, qua desiit posse extenuata sustineri, quod integra ferebatur. Potest Terram movere impressio spiritus; fortasse enim aer extrinsecus alio intrante agitatur. Fortasse aliqua parte subitò decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte Terra, velut columnis quibusdam, ac pilis sustinetur, quibus vitiatis, ac recedentibus tremit onus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres, & jacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus Terram quatit, aut spiritus agitatio ipso motu crescens, & se incitans ab imo in summa usque perfertur. Nullam tamen illi placet causam esse majorem, quàm spiritum.* Hactenus ex Seneca. Ubi quod imprimis Epicurus ait de aqua partes aliquas Terræ abradente, ita ut illæ decidant, fundamentaque Terræ concutiant, opinio fuit Democriti, ut & Plutarchus indicat, & tum Aristoteles, qui hoc Seneca ipse, uberius exponunt. Is autem voluit subinde Terram magna aquarum parte, quæ ubi aquis pluvialibus torrentium modo [illegible], vetustas Terræ partes cum propellant, tum excidant, sicque ex collidentibus Terræ per-
lib. 2. cap. 67.
lib. 2. cap. 28.
lib. 6. cap. 20.
3. plac. 15.
2. meteor. 7.
lib. 6. cap. 20.

cussi

De Thalete, Democrito, & de Terra-Motu. cussa contremiscat. Quod etiam de paludibus, & iacentibus aquis subdit, quas ventus aliquis impellat, eiusdem Democriti est; vt idem Seneca testatur; neque longè abludit ab eo, quod hæc Terram mouendi vis assignata olim Deo aquatum Neptuno à

lib. 2. cap. 28. Poetis fuit. Etenim apud Agellium inter cætera ciete dubitatur, *An Terra-motus aquarum fiat sub terrarum cauis vndantium fluctibus, pulsibusque Terra-motus fiant, ita vti videntur existimasse antiquissimi Græcorum, qui Neptunum ἐννοσίγαιον, καὶ σεισίχθονα, quasi dicas, Terræ motorem, & quassatorem appellauere.* Vide quid Lucretius adiiciat:

Fit quoque, vbi magnas in aquas, vastásque lacunas
Gleba vetustate è Terra prouoluitur ingens,
Vt iactetur aqua, & fluctu quoque Terra vacillet.
Vt vas interdum non quit constare, nisi humor
Destitit in dubio fluctu iactarier intus.

Posset hoc loco commemorari ipsa Thaletis sententia, qui ex Senecæ opinatus est Terram aquis sustentatam, nauigij instar interdum fluctuare, & hunc ipsum esse Terræ-motum, eo argumento, quod plerumque in Terræ-motu aquæ erumpant, dehiscente corpore Terræ, eo modo, quo aqua in nauim per fissuras ingreditur. Verum, vt ille obiicit, vniuersa Terra hoc modo intremisceret, vt tota nempe fluctuaret, cùm tamen per partes duntaxat moueantur: quod etiam obseruatum est, apud Plutarchum, à Platone, & Metrodoro, &, vt licet intelligi à Parmenide, ac

loc. cit. Democrito; ne vrgeam non semper erumpere aquam; & erupturam potiùs ex lateribus, vt in fluctuatione nauium, & per hiatus, non tenuibus fontibus, sed diluuia effusum iri. Quod autem Epicurus aiebat de concidentibus Terræ partibus, quarum fulcra vitiata sint, opinio fuit tum aliorum, qui ignem subterraneum excidere fulcra voluerunt, tum Anaxi-

cap. 10. menis speciatim, vt à Seneca eodem proditur. Is enim censuit Terræ partes decidere posse, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit, aut vetustas, ceu ædificia senescentia effecerit. Tribuunt Aristoteles, & Plutarchus Anaximeni solum ex humore, & siccitate prolapsum; sed vtcumque is senserit, ecce quid ad hanc rem Lucretius:

Terra superne tremit magnis concussa ruinis
Subter, vbi ingenteis speluncas subruit ætas.
Quippe cadunt toti montes, magnoque repente
Concussu latè disserpunt inde tremores.
Et meritò; quoniam plaustris concussa tremiscunt
Tecta viam propter non magno pondere tota.
Nec minus exsultant, vbi cumque fortis equûm vis
Ferratos vtrimque rotarum succutit orbes.

Quod Epicurus verò habet de calida vi spi-

cap. 9. ritus fulminis instar in ignem versa, Anaxagoræ fuit opinio, vt Seneca quidem eam interpretatur; existimasse illum docens, simili penè ex causa, & Aëra concuti, & Terram. Dico, vt Seneca eam interpretatur; quoniam aliunde Aristoteles ita illum refert, quasi Anaxagoras voluerit esse Terram totam (quod loc. cit. superiùs attigimus) fistulosam, ac superiore solùm parte (quam nos incolimus compactiore ob pluuias facta), inferiorem cauitatibus interstinctam sustentari ab aëre; Æthera verò ob incidentem, quod leuis sit, sursum eniti; Terrámque ab hoc totam commouere. Id certè videtur, & non-nihil quidem manifestiùs intelligi ex loco illo Origenis in opere de vniuersis Sectis, vbi fusiùs opinio Anaxagoræ dicitur: σείεσθαι δὲ τὴν γῆν, ὑπὸ τοῦ ἄνωθεν ἀέρος εἰς τὸν ὑπὸ γῆν ἐμπίπτοντος· τούτου γὰρ κινουμένου, καὶ τὴν ὀχουμένην γῆν ὑπ' αὐτοῦ σαλεύεσθαι, *Terræmotus fieri, superiore aëre in eum, qui sub Terra est, incidente: hoc videlicet moto Terram ab ipso substentatam vnà concuti.* Non declaratur porrò his locis, voluerit-ne Anaxagoras fuisse Ætherem, seu Aërem superiorem in inferiorem incidere, aut ad ipsius Terræ latera, aut penetrando per ipsam Terram. Quia tamen Aristoteles non dicit perspicuè incidere Ætherem in ipsum aërem inferiorem, sed solùm in partes Terræ inferiores, & cauas, ideò Æther potest intelligi peruadere Terram; ac id fortè esse quod Epicurus subnectat, dum ait, *Potest Terram mouere impressio spiritus, fortassis enim aër extrinsecus alio intrante agitatur.* Vtcumque autem sit; quod Anaxago- Philos. ras voluerit apud eundem Origenem, τὸν ἀέρα ὑψηλότατον ὄντα φέρειν ἐποχουμένην τὴν γῆν, *Aërem illum, robustissimus cùm sit, superne illam sibi Terram sustentare*; colligere licet respexisse Epicurum ad opinionem Anaxagoræ, cum duos proponens apud Plutarchum Terræmotus creandi modos, docuit, quod ad priorem spectat, ἐνδέχεσθαι μὲν ὑπὸ τοῦ πάχους ἀέρος τοῦ ὑποκειμένου ὑδατώδους ὄντος ἀνακρουομένην αὐτὴν, καὶ οἷον ὑποτυπτομένην κινεῖσθαι. *Fieri posse, vt Terra à subiecto aëre crasso, aquoso scilicet, repulsa, & quasi subtercussa moueatur.* Nempe & heic exprimitur, vnde illius aëris robur (ex corpulentia videlicet) & Terræ-motus causa perspicuè ad subiectum Terræ aërem refertur; licet minùs declaretur aër-ne hunc moueat ex seipso, an superiore incidente motus, superiectæ Terræ motum imprimat.

Quod autem demum Seneca addit, *placere Epicuro nullam esse causam motus maiorem, quàm spiritum*; id produnt vel ipse contextus, in quo ex iis tribus, quos conati fuimus discernere modis, duo priores, atque præcipui ex ipso spiritu petuntur; nempe tùm Primus sic accipimus, quasi Terræ motum cieat spiritus intra ipsam Terram contentus; Secundus quasi ille cieat, qui forinsecus immit. Vtrumque certè agnoscere videtur Lucretius, dum ait:

Est hæc eiusdem quoque magni causa tremoris,
Ventus vbi, atque animæ subitò vis maxima quædam
Aut extrinsecus, aut ipsa è Tellure coorta
In loca se caua terrai coniicit, ibique
Speluncas inter magnas fremit ante tumultu,
Versabundáque portatur.

Velut

Verùm vt de ipso simul contextu dicam aliquid; Etsi circa priorem modum, leguntur [illegible], pro quibus [illegible], quòd sane mirari videantur nimis longè petita, nihil sit tamen sensus congrui, & tamen vestigium supersit, quod elici alioquin possit (saltem tali multa prætereà mouerentur) & cum vtrumque expressè à Lucretio sint, dum inclusum ventum *per crebra Terræ foramina distribuit*, illis versibus:

Quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animai
Et fera vis venti per crebra foramina terræ
Dispertitur, vt horror, & incutit inde tremorem,
Frigus vti nostros penitùs cùm venit in artus
Concutit, inuitos cogens tremere, atque moueri.

Tum enim sensus perspicuus sit in modo illo altero, quo Plutarchus docet iuxta Epicurum, [illegible] (καὶ [illegible]) [illegible]. *Fieri etiam posse, vt Terra, cùm in partibus sit inferioribus concussa sit, à ventis dispersis, & in cauernosis eius cauitatibus incidente spiritu commoueatur.* Vt prætereum autem fuisse statim post, vocem [illegible] repositam pro [illegible] (quod Casaubonus quoque coniectat) ob expressum iam à Lucretio sensum; & nihilominus vocem [illegible] pro [illegible], quòd sensibilis potius, atque illustrius, quàm temporarius (qualis est supponendus) motus debeat à nomine sumi, videri hunc modum esse ipsissimam Aristotelis opinionem, quam Seneca attribuit quoque Theophrasto, Callistheni, Stratoni, & aliis (postulit Stoicis quoque ipsis, vt vel ex Plutarcho intelligi licet) illam autem speciatim ex Aristotele, & Theophrasto sic exprimit: *Semper aliqua euaporatio est è Terra, quæ modò arida est, modò humido mista. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cùm vlteriorem locum, in quem exeat non habet, retrò fertur, atque in se reuoluitur; deinde rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum, ac tumultum ciet.* Sic ille habet, & persp[icuè] magis, quàm ipse Aristoteles sese explicet in Meteoris, vbi alnotatur quoque ad Terræ motum exteriorem ventus, qui ne ipsi quidem Senecæ improbantur; sed is, animæ ad [illegible] supponitur.

Hic [illegible] modus deducitur ab illis vsque [illegible], qui [illegible] reponi pro simplici [illegible] quidem statim particulâ [illegible] vt secundus modus incipiat, ac subinde [illegible], pro [illegible] reposita, cohæreat cum eo, quod consequitur, [illegible]. *Hic* quoque præstat, vt illud [illegible] copulandum esse cum præcedentibus videatur. Quod autem lego postea [illegible] ad vsque [illegible] pro [illegible], ipsa alienus sensus exhibendi necessitas facit; cùm constet aliunde, quàm sit [illegible], [illegible]. Adhibeo verò [illegible] illud, [illegible], vt sit, quod quadantenus explicationi Plutarchi respondeat, dum, vt visum est, causam constituit in crassitudinem aëris, cùm talis quoque intra Terram conclusus intelligi possit. At parùm quidem abfuit, quin totum hunc tractum ad priorem illum ex Plutarcho accommodarim; sed quæ superfuerunt vestigia visa sunt magis congruere modo, quem Archelao tribuit Seneca, & quem subnotare Epicurus potuit. Ille scilicet, *Venti*, inquit, *in concaua terrarum deferuntur; deinde, vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aer potuit, densatus est, is qui superuenit spiritus priorem premit, & elidit, ac frequentibus plagis primò cogit, dein de perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, vt Terra spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur.* Quin etiam ipse Seneca apertè, vt mox innui, probare hunc modum videtur, ac dum præsertim sic admonet: *Vide ergo, num quid intret in illam ex circumfuso aere, qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur; si offendit aliquid, & incidit, quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aere. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quò angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem, per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illuc circumagitur, aliaque deiicit, alia intercidit, cùm tenuissimus, idemque fortissimus & irrepat quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, vi sua diducat, & dissipet, tunc Terra iactatur, aut enim datur ventus locum discedit, aut cùm dedit in ipsum, qua ipsum eruptio cauernam, fundamento spoliata considit.* Memorabile autem est, opinionem de aëris, venti, aut alterius rei exterioris in Terram incursu ita apud plerosque inualuisse, vt etiam Metrodorus Chius sonum adscribens, adoneruerit exteriorem. Scilicet illius sententiam idem Seneca recitat his verbis, *Quomodo in dolio cantantis vox per totum cum quadam discussione percurrit, ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius, tumultuque, quo inclusa est; sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suum, quem simul alius supernè incidens percussit, agitat non aliter, quàm illa, de quibus paulò antè retuli inania, edito clamore sonuerunt.*

An verò adiicere hîc liceat ex omnibus modis ab Epicuro recensitis, nullum videri probabiliorem eo, quo Terræ motum creari censuit, *cùm calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur?* Vt de aliis certè nihil dicam, illa quæ iampridem, ac nunc etiam viget opinio communissima, causam referens ad aërem, ventum, aut simplicem spiritum, verisimilis non videtur. Nam horum quidem quidlibet extrinsecùs adsciscere; qui possit esse constitutum? cùm si illæ quidem cauernæ subterraneæ occlusæ sint, ventus, spiritusve subire extrinsecùs in ipsas non possit; sin aliquod ostium, ostiolumve pateat, tum quoque non magis subire in eas valeat, quàm intret per foramen in domum, nec aliunde exquisitè occlusam, vt nihil sit apertum, præter id fora-

c.13 & 15. lib.2.cap.8. De Calore Subterraneo, & de Terræ Motu. cap.12. cap.14. cap.19.

De calore Subterraneo, & de Terræmotu.

men. Aliunde verò aërem, spiritum, ventum subterraneum illis cavernis conclusum posse sola colluctatione tantas terrarum, montium, rupiumque moles excutere, qui fieri probabile possit? siquidem, oppletis cavernis, aut nulla erit colluctatio, aut non maior certè nisus, atque impetus, quàm sit externorum ventorum: aut, si dicas spiritum continenter creatum, inferneque adventitium ita oppletum alium vrgere, vt succutiantur fornices; fiet profectò non succussio, repentinave commotio, sed ad summum quædam veluti tentatio, lentissimaque, & insensibilis emotio. Et licet videatur facere hanc posse Pneumaticarum bombardarum, de quibus aliàs, similitudo; constat tamen in his bombardis tum aërem premi, cogique ab ipso sui obice, secus ac ventum subterraneum à super-obstante immota Tellure, tum impetum fieri eò versum, vnde aër coactus est, obice sublato à causa externa; secus ac in ipso Terræ-motu fit.

Itaque videtur longè probabilius, Terræmotum contingere ex repentina inflammatione halitus sulphurei, ac bituminosi, qui ex intermisti nitri diductione, distillationeque ignem perinde concipiat in cryptis illis subterraneis, non multum à Terræ superficie dissitis, ac est antè dictum consimilem halitum intra nubem concipere, euadereque in fulmineam flammam. Etenim perspectum iam est, quæ flammæ vehementia sit (& ex materia præsertim huiusmodi) in ipsa sui conceptione; postquam quæ creatur ex puluere Pyrio (quo iam exemplo vsi sumus) tantâ vi concutit tormentariam machinam, intra quam creatur. Quanquam hoc loco nihil est necesse ad machinam recurrere; quando exemplo esse possunt subterranei cuniculi, quos *Minas* vocant, & in quibus conclusus, inflammatusque puluis pyrius, ipso nisu inflammationis super-extanteis insigneis moleis propugnaculorum, ædificiorumque concutit, convellit, exturbat. Scilicet quòd flamma non admodum magna, inque cuniculo non magno creata respectu molis super-extructæ, & circumadiacentis præstat, præstare potest flamma copiosior in capacioribus cavernis concepta respectu montium, terrarumque non incumbentium modò, sed etiam circum-positarum. Vt flammæ certè cuniculorum non pari semper successu sunt; sed prout illi sunt occlusiores, patentiores, maiores, minores; profundiores, extantiores; ac in materia compactiore, laxiore; sicciore, humentiore, &c. aut irritæ sunt; aut commouent solum; aut etiam discutiunt; aut præterea subuertunt; aut eructant demum, vibrántque instantia; ita flammæ illæ accensæ ex subterraneis halitibus, pro conditione varia cavernarum, & fornicum; aut inanes plærumque sunt (sicubi fortè ipse fornix, terra-ve incumbens extiterit laxior, dehiscere-ve facilè possit, vt quasi spiramentum fieri, quo flamma elabatur, valeat: aut solum leuiter commouent, intremiscereque faciunt, dum superstans semper moles maior est, quàm vt subtercreata flamma moliri quidquam amplius possit; cùm & subducat se interim, si quà rimulæ aliquæ, spiracula-ve patuerint: aut præterea solum discutiunt, exsoluuntque terram; cum Terra nimirum succussa, vbique penè aperiri, ac perspirabilis fieri potest: aut insuper quoque subuertunt; dum ob resistentiores partes, hiatus quidam parum fiunt, in quos, quæ circumsteterint partes, emotæque fuerint, sorbeantur: aut præterea demum eructant, exibentque cineres, fluores, glebas, saxa, pumices; dum ob resistentiam ea est perruptionis, exsilitionisque vehementia, vt quidvis obuium longè extrudat, & partem quoque in calcem cineremve redigat, partem colliquando reddat fluxilem; partem expungendo humorem, resiccet.

Priusquàm porrò pergam quidpiam dicere; cùm vis illa flammæ (vti adeò fluxæ) sit tanta, tantoperéque mirabilis, interiiciendum hoc loco est qui fieri valeat, vt ab ipsa, tanta pondera emoueantur. Inprimis autem reuocandum in mentem vno verbo est, quod est iam in Epistolis *de motu impresso* deductum (vti & suprà attigimus:) Si supra libellatam planitiem ictum globo admoueris, quo adactus vel leuiter, certo aliquo tenore procedat, fore, vt si deinceps complureis pareis ictus adiicias, ille globi motus eas vireis acquirat, quibus fiat tandem velocissimus; quòd quisquis ictu qualibet impressus impetus non pereat, sed in globo maneat; & quiuis superueniens antecedentium cumulo accedat, ipsumque intensiorem faciat. Heinc certe illeic loci admisi sumus dicere causam accelerationis grauium decidentium; cum referentes scilicet ad ictus continenter impactos à Magneticis Terræ radiculis, ob quos repetitos, indefinenterque superadditos, fiat, vt cadens lapis ex orgyiarum v. g. centum altitudine, cadat ad imam orgyiam vndevigecuplò velocior, quàm fuerit ad primam. Nunc verò quia requiri potest qui fiat, vt pisum per tubulum vitreum leui flatu pulsum, pernicitate tanta explodatur; adnitar quoque ex eodem principio causam dicere; ex eo scilicet illam repetens, quòd flatu tantillum, hoc est, donec pisum è tubo exeat, perseuerante, nullum sit punctum secundùm totam ipsius tubi prolixitatem, in quo flatus corpuscula succedentes crebris nouos ictus non imprimant, à quibus adiecti noui impetus vehementiùs semper pisum adigant, rapidissiméque denique eiiciant. Ita sanè fieri percipies, si attenderis, quò fuerit tubus prolixior, eò rapidiùs, & longiùs processurum pisum; quò breuior, eò segniùs, & propiùs: quòd nempe abigatur illeic pluribus, heic paucioribus ictibus; quódque vtrobique ab exitu vsque è tubo ictus æque desinant, quatenus flatus corpuscula non ampliùs repressa, porrò ampliùs non insistunt, sed diffluant in libertatem aëris: qua ratione conspicis pisum non longè admodum coniici, dum inspirans, valdè licet, aëre patenti insufflas. Atque et ex his deinque adnitar aliquid in rem dicere; esto puluis pyrius intra tormentariæ machinæ fistulam conclusus, & heinc ipsius fistulæ fundum, inde

fede globum versus orificium habeat; concipiendum est puluerem non vno, eodemque momento indiuiduo totum accendi; sed mora [illegible] quadam, in qua, tametsi breuissima, [illegible] liceat compluta (nisi etiam innumera) instantia. Itaque dum flammula primum ex minimo quoque pulueris granulo creatur, incipit sui diffusione, dilatationéque, quia capaciorem quærit locum, ita impingi reciprocando versus vtrumque obicem, vt corpuscula eius singula suos impetus in vtrumque imprimant, qui [illegible], imò continenter succedentibus, propter inflammata succedenter granula, incipiant breui præ ipsa sui innumerabilitate tum ipsum fundum succutere, tum globum leniter emouere. Ex eo verò, quia globo leniter emoto, ac loco non-nihil ad concipiendum flammam, accendendamve alia, aliaque granula capaciore facto, impetus ac cessu in globum specialim fieri perducitur, efficitur vt globus iam moueat & moueatur facilius, & innumerabiliore facta multitudine ictuum adaugeatur velocitas, & promotus vlterius, capaciorem locum relinquat, in quo creata copiosior flamma ex aliis granulis accensa innumerabiliorem adhuc multitudinem ictuum faciat, [illegible] continentur impetu fiat, vt non prius globus ad orificium peruenerit, quam [illegible] compleuerit, sicque extremis motu [illegible] denique erumpat. Et quoniam, donec globus intra fistulam adhæserit, corpuscula flammæ æquè inter ipsum, & [illegible] fundum vicem, [illegible] ob [illegible] vtrumque resistentiam [illegible], [illegible], hinc efficitur, vt non solum ipsum globum [illegible] propellant, sed fundum etiam, atque adeo totam machinam depellant retrorsum. Nequicquam verò mirum, quod [illegible] ad puluerem priorem, qui maioribus pateat tormentis, adhiberi partes halinitri tres, & carbonis duas; ad illum qui minoribus, halinitri decem, & carbonis vnam; ad illum, qui mediocribus, halinitri quinque, carbonis vnam cum dimidia; siquidem cùm halinitrum sui agitatione [illegible] promoueat, carbo sui fissione [illegible], necesse est ad puluerem maioribus tormentis destinatum pauciores esse halinitri, plures verò carbonis partes; ne, cum fistula sit prolixior, citiùs [illegible] totus pulueris accensus, & aut [illegible] ipsa machina effringatur (quod [illegible] contingeret, nisi ita esset comparatus globus, vt cedere possit) aut priusquam globus ad orificium peruenerit, flamma [illegible], ac impetu porrò augeri desinat, atque globus [illegible] (quod etiam contingit, [illegible]) Ad puluerem verò destinatum minoribus, halinitri plures, carbonis pauciores, vt cùm fistula breuior sit, granula omnia prius accendantur, quàm globus exeat, sicque [illegible] agant; vt quid dicam de puluere destinato mediocribus, in quo par est, vti [illegible] mediocris. Præterea autem hoc quoque obseruari, quod est de varia tabula dictum, nempe,

cæteris paribus globum tantò longiùs propelli, quantò fistula longior fuerit; tantò propinquiùs, quantò breuior, ob eandem proportione causam. Subiicio duntaxat in cuniculo idem proportione, quod in Machina fieri; ac cætera inter, vt in fistula pars minus resistens ipse globus est, qui in orificium potest cedere; sic esse in cuniculo regionem terræ superiorem, quæ excedere in aërem possit; adeò proinde vt non sit mirum, si accenso puluere longè copiosiore, & ictibus longè innumerabilioribus impactis, regioneque supposita discussionis incapace, regio & superstans, & ob cohæsionem ad aliquam vsque distantiam circumstans, commouetur, ac subuertatur. Subiicio, inquam, vt tandem innuam, cùm causa illa subterranea nihil aliud sint, quàm calores quidam veluti cuniculi, in quos exhalata inferiè memorata materies sic congeritur, vt confertissima tandem sit, & exposito modo inflammetur, idem esse proportione dicendum de flamma in iis genita, déque ictibus longè, latéque innumerabilioribus, quorum collectò impetu regio & superstans, & circumstans concussa moueatur.

De Motu [illegible]

Iam, vt repetam, quod mox deducebam, vt variè plerumque succedunt cuniculi, sic & Terræ motum variari: adnotandum est, Aristotelem duas illius species ita facere, Tremorem scilicet, ac Pulsum (cùm Author libri de Mundo plures) vt Tremoris comparationem insinuat motu agitationis febrilis, & Pulsum cum motu arteriæ. Cùm verò Pulsus esse videatur quam Succussionem Posidonius appellat apud Senecam (tempe dum Terra quatitur, & sursum, deorsùmque mouetur; ac Tremor esse continens quidem, sed breuibus tamen, & secundum horizontem videatur; Pulsus verò interruptus quidem (aut singularis etiam) sed perpendicularis tamen; ideò nonnulli distinguunt medium, quem & appellant Inclinationem, dum Terra nutat more nauigij. Et certè ad tres istas species, quas Seneca quoque agnoscit, cæteræ omnes, quæ memorari vulgò solent, referri possunt. Vidimus iam porrò quomodo Lucretius Tremorem quoque expressit:

cap. 4.

cap. 21.

Dissiliens, vt horror, & incutit inde Tremorem,
Frigus vbi vestros, &c.

Quod subiicit mox:

Ancipiti trepidant igitur terrore per vrbeis
Tecta superne timent, metuunt inferne cauernas
Terrai ne dissoluat natura repentè,
Neu distracta suum latè dispandat hiatum,
Idque suis confusa velit complere ruinis.

Ideò est, quòd tametsi nihil, parùmve timendum videatur à Tremore simplici; is tamen nihilominùs possit cum aliis speciebus coniunctus, nec certus esse quisquam valeat (ac plusquam coniicere possit ex assuetudine locorum) non ita incubiturum, vt vel aut tecta euertantur, aut Terra [illegible] dehiscat. Debet autem [illegible], cùm procedit, continuaque terribilis sonus, qui est apud Plinium lib. 2. cap. 80.

 [illegible]

De calore Subterraneo, & de Terræ-Motu.

similis aut mugitibus, aut clamori humano, aut armorum pulsantium fragori, &c. En verò apud Lucretium quoque quod ad Inclinationem spectat:

> *Tum supera terram quæ sunt exstructa domorum,*
> *Ad Cælumque magis quantò sunt edita quæque,*
> *Inclinata minent in eandem prodita partem,*
> *Protractaque trabes impendent ire paratæ.*

cap. 83. Quò attinere potest id, quod Plinius refert de singulari portento, quod in Mutinensi agro contigisse in Hetruscorum libris inuenit. *Namque, inquit, montes duo inter se concurrerunt crepitu maximo assultantes, recedentésque; inter eos flamma, fumóque in cælum exeunte interdiu; spectante è via Æmylia magna Equitum Romanorum, familiarúmque, & viatorum multitudine.* En & quod ad Pulsum, siue Succussionem:

> ——— *post incita quom vis*
> *Exagitata foras erumpitur, & simul altam*
> *Diffindens terram magnum concinnat hiatum.*
> *In Tyria Sidone quod accidit, & fuit Ægis*
> *In Peloponnesso; quas exitus ipse animai*
> *Disturbat vrbeis, & Terræ-motus obortus.*
> *Multáque præterea ceciderũt mœnia magnis*
> *Motibus in terris, & multæ per mare pessum*
> *Subsedere suis pariter cum ciuibus vrbes.*

lib. 1. Vbi, quod de Sidone ait, confirmatur à Posidonio, dum apud Strabonem scribit vrbem sitam supra Sidonem Terræ-motu absorptam fuisse, & ipsius Sidonis corruisse propemodum bessem. Quod autem subiicit de Ægis, intelligere videtur cladem Helices, & Buræ Ægis Peloponnesiacis vicinarum, apud Veteres celebrem. Longum foret enumerare loca Terræ-motu absorpta. Memorat Plinius vt maximum, duodecim vrbeis Asiæ principatu Tiberij vna nocte prostratas. At ne memorem longè plureis in Neapolitano Regno temporibus nostris subuersas; Ecce anno huius sæculi XV. ac VII. Kalend. Decemb. non procul Lima in Peruuia, is Terræ-motus contigit, quo non est proditus immanior. Optimus è Iesu Societate Fumerius sic illum describit, vt vrbeis, lib. 15. hydrog. c. 18. monteis, flumina omnia susque-deque, horæ octantè peruerterit; & tractu quidem leucarum trecentarum secundum litus, septuaginta in continentem; tametsi Seneca prodiderit nunquam Terræ-motum vltra ducenta milliaria extendi. Adnotandum verò debuisse cauernas subterraneas sic communicare inter se debuisse, vt conceptus ignis in Ontate monte (qui ab aliquo iam tempore cineres eructabat, quique cum primùm cœpit commoueri) per cuniculos quasi serpserit, ex ordinéque succenderit. Hinc profectò minùs admirabere lacus, fonteisque, & fluuios, vbi priùs non fuissent, enatos narrari, vbi priùs fuissent, euanidos factos. Huiusmodi quippe Terræ-motus, & aquis subter terram decurrentibus patefaciunt exitum, & aquis superfluentibus voragines aperiunt, & vtrisque moleis opponunt, aluéosque sic obstruunt, vt & lacunas pariant, & ad quæritandum, patandúmque aluéos recentes compellant.

Sic minùs quoque mirabere, non modò quod Lucretius addit, *Multas per mare vrbes pessum subsedisse*, sed integras quoque Insulas submersas pridem extitisse; quatenus debuere ingentes sub illis comprehendi cauernæ, quarum ruptis fornicibus moles Insularum super-incumbentes proruerint, inque eas receptæ, conditæque fuerint. An verò hæc ipsa est causa, cur mare non semel obseruatum sit litora deserere; tanquam subingressum in factas proximè voragines, quousque affluentes ex alto aquæ iacturam resarciant, & litora ipsa rursus occupentur? Sic certè recessit, & refluxit mare mox ante memoratam stragem ad Peruuianum illud litus; quasi eruptiones in proximo mari, priusquàm in litore, factæ fuerint; quod perhibetur etiam aliquoties ad Neapolitanum litus contigisse. An proinde non prorsus fabulosum est, quod de abruptione Siciliæ ab Italia, Eubœæ ab Achaia, aliisque id genus compluribus proditum est; quando & huiusmodi loca sunt valde obnoxia Terræ-motibus; & tali absorptui, marisque super-venturi nihil conuincitur repugnare. Mirabilius videri potest, enasci ex opposito non modò in Continentibus monteis, sed etiam in medio mari Insulas. Nam de Montibus quidem facit fidem Puteolanus ille, quem Simon Portius ita describit, vt fuerit vna nocte ad plusquam M. passuum altitudinem, ex pumicibus, cineribúsque congestus; id nempe sub finem Septembris, anni M.D.XXXVIII. Et quod spectat ad Insulas, vtcumque haberi in fabulis soleat, quod de Delo, Rhodo, aliis nonnullis memorant; Plinius, aliique enarrant suis natas temporibus; celebrisque præ cæteris est, quæ inter Theram, & Therasiam suborta à Strabone describitur; erumpentibus scilicet ex medio mari flammis, ita vt vniuersum ferueret; quousque demum veluti exstructa ex massis candentibus Insula apparuit, ambitu stadiorum duodecim; ad quam Rhodij primi ausi fuerint accedere, postquam incendium penitus desiit. Ne nostrum certè sæculum consimili ostento careat; Ecce ex litteris fide dignis habeo anno MDCXXXVIII. à Iulij Kalendis in Eidus, ita cœpisse eructare Vulcanum (sic literæ habent) non admodum procul ab Insula S. Michaelis, quæ Azorum, seu Terceirarum vna est, & quà mare quidem altum est Brachiis centum sexaginta, vt inde efformata fuerit Insula longitudinis trium leucarum, latitudinis sesquileucæ, altitudinis sexaginta Bracchiorum: atque id quidem excitato fragore creberrimè eructatorum, recidentiúmque lapidum horrendo, & qualem credere vix liceat. Qui porrò putemus hoc posse alia ratione contingere, quàm vt super-exstantes cauernis sub-marinis moles ita obliquè extollantur, vt non recidant in ipsas cauernas, quæ interim aquis oppleantur, sed in adiacens, & solidum fundum, ciì ea ratione super-exstruantur, vt etiam supra maris superficiem elatæ haberi possint in Insulis? Credere certè tantã struem in tantam attolli altitudinẽ, quòd cauernæ rursum ex ipsis ad perpendiculum decidentibus formentur,

Epist. de conflagr. Put.

aut

nec compacta priùs massa laxior, fungosiórque reddatur, vt posset quispiam defendere, videtur, prorsùs fugere captum. Ac addendum quidem foret videretur, vt etiam sub mari esse cauernæ valeant, in quas coacti halitus & flammam concipiant, & claustra effringant; sed & egrederentur nimium & exquirenti rem aliàs sumus.

Subiiciendum heic potiùs quidpiam foret de duratione Terræ-motus: sed vno tamen verbo, cùm is aliquando breuissimus sit, vt qui est à me anno M. DC. XVII. nocte sequente Idus Ianuarias Aquis-Sextiis obseruatus (siquidem facta ter commotione, quâ & ædificia, & cum ipsis fenestrarum vitra, cubiliáque, & alia succussa non leuiter fuere, quisque tremor non ampliùs, quàm per secunda quinque, durauit, neque alterutrum interuallum, quàm septem, vel octo, aut ad summum decem; sicque tota duratio vix fuit dodrante minor) aliquando tamen perdurat in dies, in menses, in annos, sed factis nempe interuallis (vt in Neapolitanis nuperis; & donec præsertim Vesuuius deflagrauit) atque id quidem prout halitus, ex quo gignitur Terræ-motus, copiosus est, vel parcus; prout sufficitur, vel destituitur; prout exitibus est in patentes, vel in planiis cuniculos; prout calescens, flammescénsque, prompte, lentè, crebrò, rarò, perque interualla prorumpit. Aliquid etiam de iis locis, quæ Terræ-motui obnoxia sunt; sed paucis quoque ea esse constat, quæ et subtus sunt cauernosa, ita præsertim sulphuris, bituminísque copiâ abundant, neque halitibus destituuntur, cuiusmodi maximè esse loca maritima videmus. Ex quo fit, vt, licet Ægyptus maritima, & nitrosa sit, Aristoteles tamen ipsam à Terræ-motu eximat, scilicet atque limosa est, vt ideò cauernosa sit, & bitumine sulphuréque non affluit. Copulat Plinius Ægypto Galliam, ob eamdem videlicet causam; Plutarchus quoque, cum copulari etiam possent pleraque loca mediterranea, & plana præsertim, ac ideò minus cauernarum, sinuúmque illorum concretorum habentia. Aliquid denium de tempestate, quâ Terræ-motus creditur potissimùm contingere; Verùm cùm experientia probet quacumque indiscriminatim tempestate contingere, frustrà esse videtur, quod Aristoteles contendit vt plerumque Terram & cœlo tranquillo, & noctu, & Vere, Autumnóque, & paullo ante defectum Lunæ, & consimili huiusmodi. Quo eodem modo id, quod habet de Aquilone, & Austro constringentibus, cum Achaia ita commota est, videri possit casu effectum; & fuit quidem ob varios oppositósque halitus, qui Terram nonnihil variis in locis dehiscere coactam fecerint. Plerumque verò eo modo venti, veris etiam flammæ compertum; quæ & nisi semper eliciuntur, fieri esse potest, quòd tamen si Terra sic succutiatur, ac tremat, flamma tamen locis angustis, & plerumque inutilis, includitque exspiret; aut quòd terra superposita succussa, variéque hærente, ita & labantur in terras, & montium concidant, vt particulæ singulæ mole oppressæ,

discutiendóque impares obtinantur, nec conspicuæ sunt.

CAPVT VII.

De Maris Salsedine, & varijs proprietatibus Aquarum.

De Maris Salsedine, & varijs proprietatibus Aquarum.

HINC de Calore præmissis, sequitur dicamus de Salsedine, quâ & plurimi fontes prædíti sunt, & Mare quoque vniuersum. Ac fonteis quidem quod attinet, intelligetur ex infra dicendis reddi aquas illorum salsas, dum mineras salis prætermeant, quæ ita sunt sub terris multæ, vt non paucæ quoque sese in superficiem producant, & in colleis etiam, monteisque assurgant. Hinc enim plurimæ nationes, & Mediterraneæ præsertim, non alio sale, quàm fossili vtuntur, cùm & alicubi effodiatur adeò elegans, vt ex eo vasa, monilíaque perpulcra fiant; cuiusmodi est inter cæteros Sal Egelastæ non modò Plinio memoratus, sed Catoni etiam, adnotante Agellio in citeriore Hispania; ex quo etiam-nunc sunt (instar Coromeri in India) reditus admodum insignes. Potest verò subinde non incommodè intelligi causa quamobrem fontes aliqui magis, minusve salsi scaturiant. Cùm verisimile enim sit qualescumque aquas, donec salis copiis, mineras ve prætereunt, euadere ex æquo salsas, quatenus nulla aqua potest facta salis fieri, nisi ad certam vsque mensuram, docet nos experientia has aquas salem præterlapsas tantò minùs salsas postea scaturire, quantò illis deinceps fuerit dulcium aquarum ampliùs commistum. Hinc enim est, cur soleant altè ad fonteis salsos defodere, vt dulces riuuli secernantur, & aqua puriùs salsa hauriatur: veluti in fonte Moriensi quatuor ab vrbe Dinia leucis; cuius aquam, dum quam maximè potest hauriunt pura, experti sumus esse duodecies aqua maris nostri (Massiliensi nimirum) salsiorem, hoc est qualem maximè superare dulcem potest; nam & cùm euaporata certa illius quantitate, quæ vas oppletum fuerat relictum sal accepissemus, id vix totum deinceps potuit à pari aquæ dulcis quantitate exsolui. Quanquam veritatis amore illud est adnotatu dignum accepisse nos plenam phialam Moriensis aquæ huiusmodi, eadémque pòst, dulci fontana oppleisse; & cùm deprehendissemus salsam pendere vncias quatuordecim cum sesquidrachma, dulcem autem vncias duodecim cum quatuor drachmis, ideòque contineri solùm in illa deberet vncia salis vna cum quinque drachmis ac semisse, nihilominus remansisse euaporatione perfecta vncias salis duas cum drachmis quinque, & semisse. Quo etiam modo cum par quantitas aquæ Taronensis in illis eisdem montibus pependisset vncias duodecim cum septem drachmis, ac semisse, ideóque esse solùm deberent tres cum semisse salis drachmæ, fuere nihilominùs drachmæ quinque. Quam rem

Lib. 2. cap. 80.

Lib. de Is.

Lib. 31. cap. 7.

De Maris Salsedine, & variis proprietatibus Aquarum.

cùm obstupescerem, conieci quidem caussam esse, quòd cùm non appenderim aquas in ipso ex fontibus haustu, sed hîc translatas, & nonnisi post moram interpositam, qua ex iis potuerit quidpiam exhalari, vnde densiores remanserint, & in minore quantitate tantundem salis retinerent; præiudicatum tamen nolim nullam esse aquam, quæ magis, minúsve sali exsoluendo, concipiendóque idonea sit, quàm quævis alia, idque præsertim cùm non licuerit experimentum iterare, & in fontibus ipsis maritimè, quos Marilegulorum durities obstruxit. Quod verò ad maris Salsedinem spectat, notum est quàm celebris semper fuerit de illa controuersia, Anaximander enim & Anaxagoras, scribente Plutarcho censuerunt mare nihil esse aliud, quàm humoris primi reliquias, quæ præ adustione salsæ remanserint. (3. plac. 16.) Empedocles, & Antipho nihil esse aliud, quàm velut expressum è terra sudorem, quem calor decoxerit. Metrodorus existimauit aquam, dum per terram veluti colatur, salsedinem contrahere, vt dum colatur per cineres; sicque mare esse veluti lixiuium. Theophrastus apud Olympiodorum (In Meteor. 1.), non ad terram, quam aqua permeet, sed ad terram, quæ ipsi mari substrata sit, salsedinem refert. At Plato opinatus est aquæ elementaris partem aliam frigore coactam extitisse dulcem, aliam terræ mistam extitisse salsam; quod tum idem Plutarchus habet, tum in Timæo legitur, Aristotelis verò quæ sententia fuerit coplosè habetur libro Meteororum secundo (cap. 3.). Scilicet contendit salsedinem maris non aliunde esse, quàm ex terrenis halitibus, qui calidi, siccique cùm sint, & sursùm elati cum vaporibus calidis, & humidis, vnà cum ipsis concrescunt in nubem, ac pluuiam, ac proinde simul cum pluuia decidentes in mare, ipsum salsum efficiant. Id verò arguit, tum ex eo, quòd mare non est salsum, nisi ex cuiuspiam rei admistione, quæ nihil potiùs esse dicatur, quàm huiusmodi halitus; tum ex eo quod cineres, lixiuium, sudor, vrina, & sedimenta cætera calore, & adustione salsa, & amara similiter fiunt; tum ex eo quod imbres tali admistione salsi nonnunquam, & Autumno potissimùm decidunt; vt-pote cùm exhalatio est minùs digesta; tum ex eo, quod ista salsugo potest denuò separari, vt cùm cerea pila facta concaua, & intra maris aquam detenta complectitur intùs dulci liquore; tum ex eo, quòd mare circa superficiem est longè salsius, quàm in fundo; tum ex eo, quòd mare inde crassescens, & effectum grauius, redditur magis idoneum sustinendis nauibus, cæterísque oneribus, quàm aquæ fluuiatiles; cuiúsque idem, propter eandem caussam Palæstinæ lacui.

Et circa cæteras quidem Opiniones nihil est quorsum immoremur: hoc solùm dico de Aristotelica, quæ percrebuit tantoperè, non apparere qui valeat, re seriò spectatâ, suaderi. Quomodo enim probari posse huiuscemodi halitus aut esse salsos, aut posse mari salsedinem imprimere, quam ne imprimant quidem ipsi pluuiæ? Et potest-ne pluuia esse pura dulcis, & continere tamen salsum id, quod mare salsum reddat? dubitat ille, qui fieri possit, vt aqua marina euaporetur potulenta euadat, caussamque aliam non dicit, quàm quòd vinum, aliique humores euaporati, rursúmque concrescentes in aquam euadant. Verùm vt prætermittam quàm hæc non sit aqua, nisi fortassis colore tenus, an-non ex eo, quòd vapor, & concreta ex illo pluuia sine salsedine ascendat ex mari, debuit potiùs colligere id, quod salsum est, relinqui in mari, quàm vnà ascendere, & non salsum licet, reddere tamen mare salsum? Ac verè quidem sit mare factum salsum, ex admistione cuiuspiam rei, quæ naturæ sit ab aqua diuersæ; sed probare oportuit illud esse huiuscemodi halitus, & cum pluuia quidem commistos. Nam, quòd autumnaleis pluuias dicit salsas, repugnat experientiæ; & quòd putat Australeis ventos, ipsósque pluuios posse maiorem salsedinem imprimere, quòd natura calidi sint; id refutationem sane non meretur. Addo ex illius ratione non debere lacus & stagna esse minus salsa, quàm mare; perinde enim in ipsa cadunt halitus cum pluuia commisti, etiam cum pluuia autumnali; etiam cum excitata à ventis Austrinis. Nam si dicat quidem halitus excitatos ex mari id habere virium; non habere verò excitatos aliis ex locis; tum deberet agnoscere non mare esse salsum ob id, quod pluuiæ deuehant in ipsum; sed pluuias potiùs, si quid salsum habeant, id ex ipso mari salso accepisse. Addo similiter hanc caussam non competere salsis fontibus, vt in quos halitus cum pluuiis non cadant. Quòd præoccupat autem ipsos aliquando incaluisse, fuisséque ignis extinctum principium, & terram, per quam transmeantes colantur, cineris & calcis naturam adhuc retinere, patet quàm iniqua coniectura sit; ac potissimùm cùm tot aquæ, quæ calidæ ex terra effluunt, quásque non est dubium calorem sensisse, non propterea sint salsæ redditæ; & constet satis terram, nisi sal contineat in se, non reddere aquam prætersluentem salsam. Quippe & cùm igne torrentur, abiguntur velut in cineres, nihil aliud, quàm ignis vi soluuntur compages terrenarum partium, cum quibus si quid erat salis, ac præsertim per plantas, earúmve radices commistum, sic secernitur, vt possit deinceps ab aqua exsolui, imbuique. Videlicet sal exustione non fit; frustráque eas res, quæ sale destituentur, torrebis, vt inde salem elicias; verùm excernitur duntaxat ex eo corpore, in quo mistum est cum aliis rebus: Et quia non euaporatur, sed vnà subsidit cum cineribus; hinc fit, vt coniectis in aquam cineribus, aqua salem ipsis commistum ita exsoluat, induat, & secum absportet, vt si separato hoc lixiuio, aliam deinde aquam affundas eisdem cineribus, etiam resiccatis, &, si voles quoque rursùs torrefactis, frustrà exspectes aliud lixiuium, aquamve vllo sale imbutam; quòd nimirùm prius lixiuium sal omne secum abstulerit. Pari autem ratione, si vrina, sudor, cæteráque Animalis excrementa salsa sunt, non facit calor in illis sal, sed alimenta solùm nutritione

nutritióve humanæ ita discutit, vt Sal in ipsis contentum ab aquæ humore interueniente exhalaret, vndique cum eo absporteret à corpore. Ad Mare verò, halitúsque ex ipso elatos vt redeam, videtur sanè ille potuisse quid id rei esset intelligere, si ex marina aqua intra lebetem bulliente obseruasset tum hærescentes operculo guttas, quas penitùs dulceis probasset, tum Sal in fundo remanens, quod perinde nouisset in aqua præextitisse; neque exspectare credidisse halitum cum dulcibus guttis. Exemplum illud de cerea pila non comprehendo quidem verum; sed vtcumque tamen verum fuerit, conuincit solum sal, & aquam duas quasdam res commistas esse; non verò probat sal esse coctum, aut propter eandem exhalationem. Quod autem sit mare in imo, quàm in summo penitus dulcius, id, vt [illegible] ratione præteream (quando grauiora imum petunt, atque quæ

Ibi. Adcolæ [illegible] sunt superné dulcis, inferné salsius, quod apud Athenæum est) tum Vrinatores non prodant, tum Salinarij, vt perhibitus, plus Salis ex ima, quàm ex summa aqua eliciunt; tum occlusum vas in mare immissum, clausúmque appensum, & operculo alià claudula illic refertam aquam adhibit, nisi magis, at profectò non minùs salsam. Denique quod ille habet de sustentatione maris, verum quidem est; sed eandem [illegible], potiusquàm salis, qui aliunde sit admistus, non affirmat. Et profectò, si foret Sal ex natura exhalationis, deberet aqua propter ipsum leuior potius, quàm grauior fieri. Sed nempe quia Sal & suapte natura grauius est, quàm aqua, & ab aqua exsolutum sic illi miscetur, vt non tam ipsum modo augeat, quàm spatia inania, quæ intra sunt, occupet; hinc est, cur ipsam et grauiorem, ita densiorem, continentiorem, atque ideircò pondorum sustentatiorem faciat: & tanto quidem amplius, quantò amplius assumpserit salis. Ex qua obiter intelligitur esse quidem aquam maris sustinentiorem, quàm aquam dulcem; at non esse tamen quantum esse posset, quantum effici posset longè salsior, vt patere potest vel exemplo [illegible], & similium rerum, quæ cum in vas plenum aqua marina immergantur, non [illegible] tamen, sed supernatant, si in eandem aquam fuerit Sal ingestum, atque exsolutum. Vnde & non est cur ille fabulosum [illegible], quod de lacu Palæstinæ inaudiit; non [illegible], sed immergere hominem, aut [illegible]. Est enim lacus mari salsior, atque ideo in Sacra Scriptura appellatur [illegible], vnde & sustinentior rerum iniectarum [illegible] mare.

Sed hæc vt [illegible]; quamnam igitur Salsedinis maris causam [illegible], et mihi quidem [illegible] non aliam, quàm illud Sal, quod fuit ab [illegible], & deinceps [illegible] aqua maris exsolutum. Constat videlicet inspiciendo terram, quæ sub mari est, eiusdem conditionis seu naturæ esse cum ea, quæ retecta est; quippe pari modo inæqualis est superficiei, cum pari modo valles, planities, colles, & montes sortiatur; id enim & Vrinatores, & bolidum iactus conuincunt; & scopuli, ac Insulæ nihil aliud sunt, quàm fastigia collium, montium, terrarúmve editiorum maris. Pari modo superficiem habet alicubi rupeam, alicubi arenosam, alicubi argillaceam, alicubi plantis lætam, passimque ea producentem, vnde pisces nutriantur, quibus nos deinde nutrimur; cum neque eosdem vbique nutriat, vt neque omnis tellus retecta fert omnia. Pari rursus modo interanea habet, ex quibus eædem eructationes fiunt, vt iam antè dictum circa erectas recens Insulas; eædem quoque exhalationes, ex quibus venti, pluviæ, grandines, niues, fulmina, & alia Meteora. Cæterùm ergo similis, videtur sanè abundare ab initio passim debuisse variis collibus, minerísque Salis, quod aqua maris exsoluerit, ac in se totum transfuderit; vnde & totam euaserit salsam. Neque id modò, sed & cùm antè dixerimus apertum mare commeare cum aquis subterraneis, quæ in eadem sunt cum ipsa altitudine; constat has aquas debuisse quoque in varias Salis mineras hic incurrere, vt ipsum quoque exsoluerint, & cum mari communicarint; neque enim potest non diffundi Sal, quæcumque aqua dulcior seu marina, seu alia [illegible] salsa euadet. Hisce adde omnes aquas salsas, quæ ab initio vsque influxerunt, influuntque etiam-num in mare, deductæ videlicet cum fluuiis, quibuscum à suis vsque fontibus corriuatæ miscentur; itémque eas, quæ per ductus subterraneos, postquam pertransiere salis mineras, penetrant in aquas mari æquiliores. Quippe tametsi totum id Sal ad maris molem comparatum magni momenti non videatur; considera tamen id Sal ad mare, aut ad aquas illas cum mari communicantes nunquam regredi, neque enim exhalando, redire, vt vapores, in terram, sed remanere ipsi mari perpetuò commistum, & præexistenti continuò, continuóque accrescens. Itaque videtur aqua maris ex his omnibus salibus suam contraxisse salsedinem; & res fieri probabilis vel ex eo potest, quod tametsi omnes huiusmodi sales videantur esse exiguum quid ad vastitatem maris collati; ipsa tamen quoque salsedo, quæ in mari est, exiguum quid est, respectu eius salsedinis, cuius habendæ mare est capax; vt ex iam dictis colligitur. Confirmari autem res ex eo posset, quòd vt quidam lacus sunt dulces, ita aliqui salsi sunt: exempli causâ in Germania, Calabria, Sicilia, minore Asia, Cypro, Ægypto, Bactris, & passim alibi: & cum discrimen esse non valeat, nisi ex eo, quòd aquæ salsorum lacuum sortitæ sunt mineras salis, quales aquæ dulcium sortitæ non sunt, idcircò Mare, quod nihil aliud, quàm magnus quidam lacus est, videtur esse redditum salsum ex iis salis mineris, quas fuit hîc illîc passim sortitum. Notandum verò hoc loco est salsedinem maris esse ad ipsa littora aliquantò temperatiorem, ac præsertim quà sunt vicina ostiis magnorum fluminum, quæ confluentes aquas prouoluunt, neque possunt non seruare dulceis ad certam vsque intra mare distantiam, vt nos speciatim experimur ad-

De Maris Salsedine, & variis proprietatibus Aquarum.

De Maris Salsedine, & variis proprietatibus Aquarum.

ad ipsa Ostia Rhodani; quòd Sal maris eas non perfundat, nisi quatenus diffunduntur, & instanteis, propellenteisque à tergo perinde non habent. Neque mirum est plagas quasdam dulceis etiam in medio maris reperiri; constat enim ex ante-dictis canaleis esse subterraneos, qui in fundo maris nunc propè, nunc procul solùm aperiantur, & aquas supernè demissas effundant; vnde & dulces intra mare scaturiant. Hùc spectare proinde potest, quod eleganter Lucretius:

Præterea dissepta foras erumpere cogit
Vis per aquam subitò, sursumque ea conciliari.
Quod genus endo mari spirat fons dulcis aquai,
Qui scatit, & salsas circum se dimouet vndas,
Et multis alijs præbet regionibus æquor
Vtilitatem opportunam sitientibu' nautis,
Quòd dulces, inter salsas, interuomit vndas.

Quod autem, seclusis quibusdam eiusmodi canalibus per compactiores terras traductis, cæteræ aquæ subterraneæ mari non altiores, & cum ipso communicantes salsæ quoque sint, tum ratio exposita suadet, tum quia qui putei propè mare sic effodiuntur, vt quæ aqua in ipsis est, ad libellam cum mari sit, aquam perinde salsam habeant, nisi fortè sint venæ quædam dulces, quæ ex montibus, terrave altiore affluentes ipsam dulce-faciant, aut mitiorem reddant. Et vulgò quidem creditur percolatam terrâ aquam salsam salsedinem deponere: verùm salis corpuscula sunt sanè longè subtiliora, subtiliùsque mista cum ipsis aquæ corpusculis, quàm vt facilè cohibeantur, retineantúrque ne vnà prætereant, ab asperitate partium terrenarum. Secus certè se ipsa habent, quàm illa terræ fragminula, ex quibus aqua turbida fit; hæc enim possunt facilè à terra, ac potissimum arenosa, per quam aqua colatur, irretiri; minimùmque proinde non est, si, vt aqua turbida arenis percolata euadit clarior, non ita salsa ex percolatione per arenas, siue per terram, euadat dulcior. Non quòd negare penitus velim nihil amitti salsedinis; sed quòd illud saltem imperceptibile sit, quodque vel pauci experti rem fuerint, vel aliquibus imposuerit, quæ solet propè littora fieri commistio aquarum dulcium, sed ex terra subtervenientium. Ex eóque fit, vt Lucretius præclarè quidem senserit salsam effici maris aquam ex intermistis corpusculis, quæ vt angulosiora, sic asperiora sint aqueis (quippe tessellata cùm sint, ex angulis plusculis constant) sed videatur tamen ex vulgari potiùs persuasione, quàm propriâ experientiâ existimasse aquam salsam percolatione dulcescere, hærescentibus scilicet corpusculis salis ad terram.

Lib. 2. *Sed quòd amara vides eadem, quæ fluuida constant,*
Sudor vti maris est; minimè mirabile habendum.
Nam quod fluuidum est, è leuibus, atque rotundis
Est; at leuibus, atque rotundis mista doloris
Corpora; nec tamen hæc retineri hamata necessum'st.
Scilicet esse globosa tamen, cùm squalida constent,
Prouolui simul vt possint, & lædere sensus.
Et quò mista putes magis aspera leuibus esse
Principiis, vnde est Neptuni corpus acerbum;
Est ratio secernendi, seorsùmque videndi.
Humor dulcis, vbi per terras crebrius idem
Percolatur, vt in foueam fluat, ac mansuescat.
Linquit enim supera tetri primordia viri
Aspera, quò magis in terris hærescere possunt.

Consentaneum est, vt dicturi iam de proprietatibus Aquarum, à calore, quo sunt plæræque præditæ initium ducamus. In hac certè Prouincia calidæ scaturiunt non incelebres tum Aqui-sextienses, tum Griselides, tum potissimùm hæ nostræ Dinienses. Et cùm aqua quidem ex sua natura calida non sit (sed frigida etiam, ex vulgari sententia) neque aduentitij caloris causam videatur habere aut Solem, aut motum, aut aliud omninò, quàm ipsum calorem subterraneum; dubium nihilominùs est, qua ratione calor ipsi imprimatur. Peruulgata sententia est imprimi illum ab ignibus, qui sub terra accensi sint; siue ignis ipsis aquarum canalibus suppositus sit, & canaleis ipsos calefaciens præterfluentem quoque aquam calefaciat; siue intra ipsos canaleis fornicatos ardeat, & aquam suppositam lambens, caloréque etiam suo penetrans incalescere, & feruere cogat. Attamen, vt dictum iam est, non apparet quemadmodum possit materies ignea abire sub terra in flammam, nisi fornix crepet, aut fumus statim suffocet. Alia est opinio satis vulgaris, non calescere quidem aquam ob actualem ignem, sed ob virtualem, seu potentialem, ita enim appellitant. Nempe eo modo, quo aqua incalescit propter calorem, qui in calce non actu, sed potentiâ est; ita posse eandem incalescere à calore, qui bitumini, aut sulphuri non actu, sed potentia insit. Verùm obstat, quod quantumcumque aquam bitumini, sulphurive affundas, aut aquæ bitumen, sulphúrve infundas, nullum tamen sic sentimus calorem, quemadmodum sentis, dum aqua in calcem, aut calx in aquam immittitur. Restat proinde, vt censeamus calorem aquæ imprimi, dum canaleis præterfluit ex halitu bituminis, sulphurisve (aut, si quodpiam est aliud simile corpus) concalefactos: adeò vt calorem perinde concipiat, dum per loca calida transit, atque concipit, dum tenetur, transferturve per hypocausta. Neque est verò, quod admirere iuxta fontem calidum scaturire sæpe alium frigidum (quales sanè complusculi inter Dinienseis obseruantur) oportet quippe frigidi aquam per canalem & dissitum, & nullo simili vapore oppletum transire. Neque est aliunde cur teramus tempus, in explicando qui fieri possit, vt Alpheus fluuius calidus, qui ad oram Peloponnesi in terram depressus, & longissimo tractu sub terra deductus,

delatus, in Sicilia tandem, inque agro Syracusano frigidus scaturiat, & fons Arethusa vocetur. Videlicet fabula est; ne memorem prolixitatem frigidi canalis incolumitati caloris obstare.

lib. 2. cap. 103. At quid autem dicemus de illo mirabili Epiri fonte, de quo Plinius, *In Dodone*, inquit, *Iouis fons, cùm sit gelidus, & immersas faces extinguat, si extinctae admoueantur accendit;* Cùm & non alium intellexisse videatur Lucretius his carminibus.

Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe
Stuppa iacit flammas, concepto protinus igni;
Taedaque consimili ratione accensa per vndas
Conlucet, quocumque natans impellitur auris.

Videlicet idem dicendum, quod de Gratianopolitano, cuius mentionem iam fecimus, cùm de Siderum ortu, & occasu. Quippe aqua extinguit quidem; at non accendit tamen, sed ipsa exhalatio est, quae supra aquam emergens, flammamque concipiens, accendit. Videtur satis dici facem extingui, dum immergitur; & accendi, non cùm immergitur, sed cùm admouetur, vel & stuppam iacere flammas, non mersam intrà, sed sitam suprà. Ac Plinius quidem, Mela, & alij id, quod videri potuit, prodigiosum, commemorarunt; sed Lucretius adiecit causam, quae à vera non procul abludat;

Nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina, de terraque necessest funditus ipsa
Ignis corpora per totum consurgere fontem,
Et simul exspirare foras, exireque in auras;
Non tam multa tamen, calidus queat vt fieri fons.

Tametsi verò, quae dicit vaporis, siue caloris semina in ipsa aqua non sint, sed in supposita subter terra; non est tamen intelligendum illa contineri in ipsa terra superficiali, vt quae alio translata vstura non sit, aut bituminis, sulphuris, nitri speciem exhibitura, sed procul in locis subtus cauernosis, per quos creatus, confertusque ex huiusmodi succis halitus transitum illum terrae comperiat perspirabilem, vnde & per illum, quasi camini tubum ascendat, ac in libertatem aëris emergens, reddat inflammabilis. Et vide, vt ille praeclarè post similitudinem allatam de aquae dulcis scaturigine per medium mare erumpente pergat:

Sic igitur per eum possunt erumpere fontem,
Et scatere illa foras in stuppam semina, quae cum
Conueniunt, aut cum taedai corpori adhaerent,
Ardescunt facilè extemplo; quia multa quoque in se
Semina habent ignis stuppae, taedaeque tenentes.
Nonne vides etiam nocturna ad lumina, linum
Nuper vbi extinctum admoueas, accendier ante
Quàm tetigit flammam? taedámque pari ratione?
Multáque praeterea prius ipso tacta vapore
Eminùs ardescunt, quam comminus imbuat ignis.
Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandum'st.

De Maris Salsedine & variis proprietatibus Aquarum.

Cùm huiusmodi porrò fons illud insuper mirabile habeat, quòd, vt ait Plinius, *Meridie semper deficiat (qua de causa Anapauomenon vocant) mox increscens, ad mediam noctem exuberet; ab ea rursus sensim deficiat.* Sic & alterius meminit, qui ex monte decidit in Larium lacum. *Huius mira*, inquit, *natura, ter in die statis mensibus, ac desinentibus crescit, decrescitque. Cernitur id palam, & cum summa voluptate deprehenditur, &c.* ideò memorare heîc iuuat fontem alium mirabilem, qui in nostris Prouinciae montibus talis visitur, vt non minore profectò iure dici *Anapauomenos*, quasi *alternis quiescens*, possit. Collimarticensem vulgò appellant, quòd extet propè vrbiculam, cui nomen Collis-martius, & quam propè fluit, dum fluit, ex decliui montis ad Austrum conuersi. Lapillosus, & infirmus locus; neque apparet, cur illinc aqua, potiusquàm aliunde erumpere debeat. Ea effluit obliquè, & quasi ab Oriente; neque in maximo effluxu crassitudinem digiti excedit. Nihil ab aquis aliorum fontium aut limpiditate, aut sapore differt; at speciale id prae caeteris habet, quod proximè octies intra horam fluat, totiesque fluxum inhibeat. Aduentantem, ac iam effluxuram, leui murmure sese prodit, increscitque sensim in alueolo per minuta ferè di[illegible]; ac deinceps decrescit per minuta proximè sex; & cùm decrementum sub finem insensibile sit; tum intermortuum est aliquandiu, priusquàm aqua denuò aduentet. Non sunt tamen interualla omnia ab vno effluxu in alium aequalia; sed interdum quidem octo minuta intercipiuntur, interdum septem, interdum sex; interdum plus, interdum minus; sed ratum est, vt quod iam innui, vnius horae spatio non satis praecisè numerentur octo cùm effluxiones, tum cessationes. Memorabant Indigenae intercessisse aliquando plusquàm horae dimidium, priusquam aqua restitueretur; sed & adiiciebant rem fuisse vt admodùm insolitam, ita prodigij loco habendam. Caeterùm quaenam esse possit interruptae huius effluxionis causa, facile coniectu profectò non est: nam quòd aqua quidem Epirotica interdiu deficiat, & noctu abundet, possit fortassis ex praesentia, & absentia diurni caloris explicari; vti ex praesentia, & absentia aestiui caloris, vulgare est fonteis exarescere per Aestatem, exundare per Hyemem; verùm heîc nihil tale comminisci licet; quando & diurnis, & nocturnis horis, & quibusuis anni temporibus, res, vt eam descripsi, constanter apparet. Quòd etiam fons in Insula, quae è regione Timaui est, crescat, decrescitque cum mari, non immanifesta est causa, ob communicationem subterraneam; at fons hic nihil penitùs, quod parem causam agnoscat, habet. Aliunde verò fingere ignem, seu potiùs calorem subterraneum, qui alternâ quasi ebullitione, & residentiâ aquam nunc effundat, nunc contineat; tum eiusce alternationis par inuestiganda

lib. 2. cap. 103.

lib. 4. Epist. vlt.

De Motu Successivo, & vario periodicarum Aquarum.

causa superesset; tum appareret aliquod calefactionis vestigium, cuiusmodi tamen exhibetur. An fortè verò dici valeat, esse intra montem lacunam non magnam, in quam perexiguus influens riuulus ipsam compleat; ac simul esse spiramentum, è quo halitus, ventulusve continenter efflans aquam propellat in regionem loco vnde effluit aduersam, ac intumescere, seu attolli cogat, quousque proprio pondere victa, & venti vim superans prolabatur, ac effluat; ipsaque lacuna prolapsionis impetu penè euacuetur; deinceps autem, donec ea repletur, aquam aliòquin sensim effluxuram ventus incessanter propellens, elatam contineat, quousque iterum prolabatur, ac effluat, indesinentérque facere idem pergat? An, quia id minùs probabile est (nisi fingamus posse ventum illum aliàs erumpere; quando ex scaturigine nullus exsilire cum aqua sentitur) An, inquam, dicendum est potiùs lacunam esse suppositam cryptæ, è qua guttulæ variæ, nonnisi per interualla, ob lentam coitionem stillent; contingat verò taleis guttas ob vniformem distributionem super-stantis humiditatis, vnà persici, cadere que, aut aliis alias proficientibus tempore eodem defluere, sicque lacunulam creare, creatæve super-exundare, & patente in decliue meatulo, pro ostioli capacitate, extrorsùm scaturire: dum interim guttæ denuò instaurantur, vt succedente casu seu defluxu, confluant iterùm, superexundéntque acidem, idémque præstare statis vicibus perseuerent? si quis certè existimet id verisimiliter dici, poterit fortè aliquam coniecturam desumere ex illo Pyrenæorum, fonte, quem fando accepimus fluere, & resistere semel horis circiter singulis per treis continuos æstatis menseis, qui nunc à Maio, nunc à Iunio, nunc à Iulio incipiant. Nimirùm, quæ portio niuium liquescentium penetrat à Verno vsque tempore in terram subiectam, ea ita sensim, prolixa montis profunditate transmittitur, vt trimestri duntaxat spatio in lacunam stillans tota exhauriatur; cùm & guttularum coitio in guttas deciduas segnior illeic esse, quàm heic debeat (nimirùm octies circiter) & aliunde id discriminis sit, quod illeic temporaneus, heic perennis sit stillatitius humor. An hic fons est, quem Bartasius scaturire dicit Belestadij non longè à Foxij montibus, ac fluuium dum emergit, creare, quo colligata lateratim ligna Tolosam vehantur. Fonti *Lars* nomen, quem erumpere ait horis singulis per quaternos, aut quinos menseis, non designat tamen an menses æstiui, an hiberni sint. R. P. Emanuel Maignan Tolosas *in Perspectiua sua Horaria* de hoc eodem loquens, *Hic*, inquit, *per æstatem horis singulis ab ima specu vastissima, eadémque profundissima quadrante paullatim succrescit, non sine multo aquarum mugientium fragore; mox quadrante in vberrimum flumen exundat; dein alio quadrante subsidit; ac demum quadrante etiam interquiescens, aret.*

in Hebdom. die 5.

lib. 1. prop. 5.

At quid-nam dicendum de lacu, seu potiùs lacuna, sine quasi puteo qui non procul esse ab eo fonte in Pyrenæis dicitur, & qualis nonnulli alij perhibentur; ferunt videlicet lapide in eum coniecto pluuias, tempestatésque concitari? An sunt sub lacu præstò vapores, quibus temerarius fundum lacus pensitandi occasionem faciat? An circelli vndantes ex lapidis iactu creati, vbi ad oram peruenerint, in humiliora loca defluunt, in quibus ob calorem intercedentem euaporentur? An concitatus, & reboans per subterraneum specum aër occasio sit halitibus per cauitates varias conclusis prolatandi se, & incalescendo vapores creandi? An aquæ lacuum torpentes sunt velut cloacæ, quas commoueri non posse constat, quin cohibitum vaporem exhalent? An huiusmodi alia commonisci licet, vnde arguatur materiam Meteorologicam excitari? An cautè potiùs res accipienda, quòd fortè aliquando contigerit cælum, lapide coniecto turbari, & causa collata præ credulitate in eum iactum fuerit, quæ tamen esse alia potuit, adeò solet sæpe sine tali iactu in iis montibus cælum obduci, pluere, tonare. Id verosimilius, quod narrant de lacubus variis, ex quibus esse potest Legunus non procul eodem Colle-martio, videlicet cùm tenuis fumus, aut nebulola emergere ex iis apparet, breui consequuturam pluuiam. Quippe res est affinis iis, quæ sunt antè dicta de emergentibus ex mari columnariis fumis, siue nubilis, quos statim procellæ sequuntur, constátque nullam esse regionem, quæ non præsagiat pluuias, ex nubecula occupante faciem, verticémve alicuius montis, prodeunte ex quapiam conualle, subuehente ex certa cauerna, certis campis, &c.

Sed ad proprietatem caloris vt redeam, & Epiroticum fontem mittam; difficilius esse videtur causam dicere mirabilis alterius fontis, de quo idem Lucretius

Esse apud Ammonis fanum fons, luce diurna
Frigidus, at calidus nocturno tempore fertur.

Esse autem quemdam huiusmodi fontem confirmant inter cæteros, qui Alexandri historiam scripsere, vt Arrianus, & Curtius; ex aliis autem, vti Plinius (etiam Aristoteles referente Sotione in collectaneis miraculorum, quæ sparsim de fluminibus & lacubus narrantur) dixit *fontem interdiu frigidum, noctibus feruere* (subiungit autem fontem Solis in Troglodytis non absimilem) ita paullò expressius Mela, *Ammonis*, inquit, *Oraculum fidei inclytæ; & fons, quem Solis appellant. Ac statim: Fons media nocte feruet: mox & paullatim tepescens, fit luce frigidus; tum vt Sol surgit, ita frigidior subinde; per meridiem maximè riget. Sumit deinde tepores iterùm, & prima nocte calidus, atque, vt illa procedit, ita calidior; rursùs cùm est media, perferuet.* Cùm Lucretius verò eos repudiet, qui causam referant ad Solem;

lib. 3. lib. 3. lib. 2. cap. 103.

Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant subter terras feruescere raptim,
Nox vbi terribili terras caligine texit.
Quod nimis à verâ est longè ratione remotum:
Quippe vbi Sol nudum contrectans corpus aquai

Non

Nec quaeris calidum supera de reddere parte,
Cum superum lumen tanto feruore fruatur;
Qui queat hoc subter tam crasso corpore terram
Percoquere humorem, & calido sociare vapori?
Praesertim quum vix possit per septa domorum
Insinuare suum radijs ardentibus aestum.

Tum reserens causam in ignis, siue caloris semina, quae in terra circum, & sub aqua sint; rem insuper sic explicat, vt Terra frigore nocturno compressa veluti elidat, seu exprimat, transmittatque huiuscemodi semina in aquam, vnde & aqua incalescat; calore verò diurno laxata eadem semina veluti resorbeat, vnde & aqua frigida remaneat.

Quae ratio'st igitur? Nimirum terra, magis quod
Rara tenet circum hunc fontem, quam caetera tellus;
Multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
Hinc vbi roriferis terram nox obruit vmbris;
Extemplo subter frigescit terra, coitque.
Hac ratione fit, vt tanquam compressa manu sit,
Exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,
Quae calidum faciunt laticis tactum, atque saporem.
Inde vbi Sol radiis terram dimouit obortus,
Et rarefecit calido miscente vapore,
Rursus in antiquas redeunt primordia sedes
Ignis, & in terram cedit calor omnis aquai,
Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.

Deinde, quomodo fieri possit, vt quae aqua ex eisdem seminibus propter aërem tempore nocturno frigidum repressis, efficitur calida, eadem vicissim frigida tempore diurno, radiis Solis ita aquam penetrantibus, rarefacientibusque, vt liberum iis seminibus exitum in aërem faciant, idque non secus, ac dum glacies eisdem radiis penetrantibus, & rarefacientibus soluitur; quòd tametsi effectus oppositi sint, ex eadem tamen causa esse possint, vt liquefactio cerae, & induratio luti:

Praeterea Solis radijs iactatur aquai
Humor, & in lucem tremulo rarescit ab aestu.
Propterea fit, vel quae semina cumque habet ignis,
Dimittat, quasi saepe gelum, quod continet in se,
Mittit, & exsoluit glaciem, nodosque relaxat.

At verò [illegible] causa quaeratur rei, quae non sit, [illegible] neque Historicorum, neque Geographorum, qui fontem describunt, ipsum viderit; & vel leuicula occasione in rumorem de fonte sabulosi, incredibilemque proueniebant, vel [illegible] Alexandri aduenti tempore, & vt mirabile quidpiam ostentarent, aut inuenit facerint huiusmodi fontem in ea regione crypticum; aut etiam impostura qualibet, & latente arte simile quidpiam exhibuerint, vt praesertim, cùm notum sit quibus artificiis Sacerdotes olim, vt Oraculis famam quaererent, vterentur. Si supponamus nihilominus in ea narratione quid veri subesse, non videtur id posse probabilius, quàm hoc posteriore Lucretij modo explicari. Videlicet causa est affinis, quae redditur vulgò, non modò cur cryptae, cauernaeque frigidiores aestate, calidiores hyeme sint; sed etiam cur in puteis, scaturiginibusque aquarum idem experiamur.

Non praetermisit certè id Lucretius; nam illius quoque haec sunt:

Frigidior porrò in Puteis aestate fit humor,
Rarescit quia terra calore, & semina si qua
Forte vaporis habet, propere dimittit in auras.
Quo magis est igitur tellus effeta calore,
Hoc fit frigidior, qui in terra'st abditus humor.
Frigore quum premitur porrò omnis terra, coitque,
Et quasi concrescit; fit scilicet, vt coëundo
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa, calorem.

Quo loco vides, quàm benè exprimat, quod Antiperistasi fieri dicunt, quodque M. Tullius sic eloquutus: *Videmus, inquit, in puteis frigidis aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis terrae cauernis contineatur caloris, eaque hyeme sit densior, ob eamque causam calorem insitum in terris contineat artius.* Interea verò dixi vulgò; nam verum quidem est aliquos vbique terrarum reperiri fontes, a quibus quicquid est caloris in aqua, siue intra puteos, siue extra in montibus, vallibus, aut campis scaturientes sit, verum quoque est eandem aquam sentiri, atque iudicari frigidiorem aestate, calidiorem hyeme; at non propterea certum est, esse reuerà aestate frigidiorem, quàm hyeme, aut hyeme calidiorem, quàm aestate; cùm possit tempore vtroque eiusdem esse constitutionis, & à nobis tamen, dum calescimus, frigida; dum frigescimus, calida sentiri. An non pari modo, cùm ingredimur thermas, & ab iis exímus, iudicamus aërem eundem, ex quo eximus, calidum, in quem inimus frigidum, & breuissimo quidem temporis interuallo? Quid ni igitur etiam intelligamus circa fontem fieri (ac longissimo interuallo praesertim) dum contingentes ipsum aestate, non afficimur corpus perinde affectum, atque hyeme, neque hyeme, perinde atque aestate? Intelliges autem vt possit idem consequenter de cryptis, & cauernis existimari: scilicet eandem illarum esse constitutionem, siue temperiem; sed aestate quidem frigidam sentiri, quoniam ad illas accedimus ab exteriore aëre, qui est longè calidior; hyeme verò calidam, quia accedimus ab aëre item exteriore, qui est longè frigidior. Dices, & nonne fumus ille, qui obseruatur per hyemem puteali aquae incubare, cùm nihil sit aliud, quàm aggeries eorum calidorum halituum, quos per aquam transmissos frigidior aër excipiens, neque diffundi patitur, conglobatque proinde cogit; nonne, inquam, huiusmodi fumus calefactam supponit aquam? Respondeo non videri [illegible]

De [illegible] per- [illegible] Aquarum.

De Maris Salsedine, & variis proprietatibus Aquarum.

saltem magis calefacere, quàm halitus noster calefaciat vultum, dum incedentibus per hyemem, reprimitur ab aëre, cogitúrque in fumum, & gelatur in barba. Et, vt intelligas calorem, qui per hyemem in puteali aqua sentitur, ab incubatu fumi non esse; cogita parem quoque fumum incumbere stanticenti aquæ consimiliter calidæ; & non posse tamen ab illo huiusmodi calorem esse, quòd aqua sub ipso non hæreat, sed momento prætelabatur. Vt taceam, si quis manum contineat intra fumum huiusmodi, illum perinde frigidum, atque reliquum aërem sentiri; &, si in aquam immiserit, illam sentiri calidam; adeò proinde, vt existimandum non sit debere aquam, calidam ob incubantem fumum censeri. Et fumus certè ille habet quidem aliquid corpusculorum calidorum; sed maxima tamen ex parte concrescit quoque, visibilisque efficitur ex corpusculis aqueis vnà elatis, & frigiditatis aëreæ concipiendæ capacibus; ex quo fit, vt rupes, sepes, aliáque fontibus vicina ex solo eius fumi afflatu, dum simul concrescit, conglaciátque, gelu obducantur. Vtque rem adhuc meliùs percipias, Attende, vt per hyemem fumus longè densior per dies sæpe plureis ascendat, incubétque fluuiis, & aquis stagnantibus; & falsum tamen posse ex hoc incubatu calorem probari. Obiter porrò heic adnotandum, Aquileges ideò obseruare sub aurorам, ac versus Ortum respicienteis, si quam videant virgulam fumi sursum ex terra ascendentem; quòd talis fumus indicio sit delitescere intus aquam huiuscemodi fumum exhalantem, qui tum reprimatur, densiusculúsque fiat, aëre auroræ frigidiusculo; tum reddatur visibilis, ex eo, quòd luci auroræ nascentis interpositus sit, & aliunde oculus nondum luce diei eximia contrahatur, & occupetur.

Quod ad Proprietates alias attinet, constare vniuersè videtur iuxta Effatum celebre Antiquorum Physiologorum ab ipsis Aristotele, & Theophrasto commemoratum, *Talem esse aquam, qualis est Terra per quam transit.* Supplendum solummodò est, nomine Terræ intelligi non modò ipsas Terræ propriè dictæ species; sed Succos etiam, & Mineralia, ac vniuersè subterranea omnia, ex quibus aqua præterfluens delibare aliquid potest. Ac imprimis quidem nihil est quòd dicamus de ipsa colorum, odorum, saporúmque diuersitate; manifestum siquidem est ex quarum rerum admistione qualitates istæ originem habeant. Quòd aliquæ enim v. c. albescant, id habent à creta, gypso, alumine; quòd quædam nigrescant, ab atramento sutorio; quòd flauescant, ab ochra; quòd rubescant à rubrica, &c. Vbi notum obiter est, quosdam esse lacus, quorum limpida alioquin aqua rubra propter fundum appareat; vti & mare Erythræum, Rubrumve propterеà vocatum. Sic quòd nonnullæ grauiter oleant, id habent præsertim à bitumine, & sulphure, à quibus etiam habent, vt sint mali saporis; cum & sint aliunde amaræ præ nitro, acerbæ præ alumine, acidæ, acrésque præ atramento sutorio, seu vitreolo, & affinibus. Dicendum potiùs videretur de facultate Medica, qua plerǽque pollent, attamen fieri etiam constat qualibus ex rebus ea deducatur. Nam cùm aqua quidem, quò purior, & ab omni admistione defæcatior, atque adeò ab omni sapore, odore, colore (nisi suo) liberior, eo sit ad potum salubrior, scilicet heinc meliùs elixatio ciborum fit (quo nomine probari solent fontanæ primùm; tum fluuiales, quas tamen alueus non infecerit; exinde puteales, & quarum præsertim frequens haustus sit; itémque temperatæ, frigidæve potiusquàm egelidæ; & quæ in puteis, ac fontibus Æstate frigidiores, Hieme calidiores sentiuntur, &c.) Tum quæ specialem præterea vim in corpus exercent, illam obtinent ex rebus subterraneis, Succísque præsertim vocatis Concretis. Quoniam verò hi succi omnes vim aliquam calefaciendi, exsiccandique possident, ideò non est mirum, si infectæ iis aquæ prodesse soleant temperiei frigidæ, & humidæ; calidæ verò, siccǽque obesse. Et ne multa consectер, Quibus vis inest turbandi aluum, id ferè quidem à sulphure habent; sed & habent etiam à sale, aut nitro, cuius vtriusque is est effectus; quemadmodum etiam educendi pituitam, exsiccandi, abstergendi, nitri verò potissimùm: tametsi verendum, ne pituitâ consumptâ ventriculus, & intestina corrodantur, exulcerentúrque. Quibus vis inest adstringendi, id habent imprimis ab alumine, cuius proinde rei gratiâ etiam aduersus vlcera, sanguinis profluuia, imò & neruorum laxitates valeat; tametsi, quia vt cætera, ita sudorem reprimunt, cauendum est, ne illis noceant, qui fuerint in febrim procliues. Deinde ab atramento sutorio, & affinibus, quoniam causâ eadem quæ alumen, imò & efficaciùs præstent, ob acrimoniam scilicet; quamquam si acres nimiùm fuerint, etiam erodendo enecare possunt, quæ alioquin debitè temperatæ, mirum quantum conferant ad restituendum laudatam temperiem. Tum etiam ab Auripigmento, & Sandaracha, in quibus cauendum etiam, ne quid nimis. Quibus vis inest emolliendi neruos, id habent præsertim à bitumine, & sulphure; at cùm bituminosæ caput repleant, ac prægrauent; & cùm cæteris sensibus, tum oculis præsertim noceant; sulphuratæ id habent, vt neruorum rigiditatem soluant, tremorem sistent, dolorem sedent, & artuum quoque tumores discutiant, vnde & chiragricis, podagricis, ischiaticisque non parùm prosunt, ac tumores quoque interiores viscerum, insuperque expurgant scabiosum, vlcerosúmque humorem ex cute, &c. Quo loco mirum sanè non est, si balneorum Dinietianorum(?) aquæ probentur adeò salutares (quotannis quippe innumera morborum alioquin desperatorum genera sanant) etenim tametsi non modò à sulphure, sed etiam à nitro, atramento sutorio, aliisque succis vireis habeant, est tamen sic omnium temperatio, & variis præsertim scaturiginibus frigidis, calidisque commistis, vt res maiorem prouidentiam posse sperare non videatur. Dixi autem præsertim ex Succis, nam quæ alioquin inficiuntur venis quibus-

dam

Ib. de sensu, & sens. cap. 4. lib. 6. de caus. plant. cap. 5.

dam metallicis, Mineriive ad metallescendum, vt ita loquar, comparatis, eæ ferè sunt noxiæ (nisi quòd ferratæ vtiles sunt ventriculo, lieni, renibus, vesicæ, æratæ verò oculis) nempe & gutturosos faciunt, & neruos tendunt, contrahúntque; & artus pituitâ complent, ac præpediunt, &c. Eiusmodique præsertim sunt, quæ infectæ sunt plumbo, & argento viuo. Sic sunt etiam noxiæ, quæ infectæ sunt succo quopiam lapidescente (sic Hellanicus narrat fontem esse iuxta Magnesiam ad montem Sipylum, ex quo qui bibunt, iis ventrem lapidescere, quippe succus quasi gypsum sub humore constringitur, concrescit, & meatus sic obstruit, oppilatque, vt debitæ fieri neque alimenti, neque spirituum distributiones valeant. Sic noxiæ, quæ infectæ sunt medio aliquo minerali, vt stibio seu antimonio, aut cadmia, ob euersionem ventriculi, exulcerationemque intestinorum. Si hisce porrò adiungantur etiam succi, qui noxij sunt, vt auripigmentum, quod et caustici, ita depilandi, deplumandique habet vim, (tales habere possent, lacus ille in vrbe Sycaminis vt Isigonus refert, cuius aqua quicunque lauantur, quique ex ea bibunt, iis capilli defluunt, brutorum autem animantium vngulæ decidunt; & Aqua ipsa, quæ esse perhibetur, ita Strabone quidem, Susis in Persia, ex qua qui biberint, iis anteriores dentes statim excidere, atque ibi etiam Epigramma inscalptum esse his versibus:

Hospes aquas cernis manandum, inuenis
membris
Commodè. Mortales vnde lauare queunt.
Sin haurire in ventrem nitidam deiiceris vn-
dam,
Admotis summam labra supernas liceri,
Protinus in terram labuntur ab ore molares,
Et fient linquens mandibula vacuæ.)

Vt bitumen, quod petit caput, stupefacitque, & suffocat; causam propè habebunt venenatarum, mortiferarúmque aquarum; ex quibus aliquæ non parum noxiæ sunt, & ne illos quidem pisces alunt (vt lacus ille est, quem Hieronymus scribit in Nabathea regione Arabum esse, gustu amarum, in quo neque pisces, neque aliud aliquod Aquatile animal degit, sed et quo homines faucibus ab accolis educuntur, tametsi non nullæ pisces alunt quidem, at fere tamen mortiferos, sed halitu tam exspirant tetro, quin ex genere est lacus iuxta Eridanum, in quem decidisse
in mirab. auscult. Phaëthontem fabulantur, quique aues superuolantes Aristotele memorante, necat: tale illud est Barathrum, quod Heraclides Ponticus apud Sarmatas esse affirmat, in quod aues transuolantes decidunt; idemque Auernus cuius calore subterraneo vi halitus tetri exanimat, quæ desuper transeunt transuolante, perniciem creare animantibus, quæ illac forte transierint, ideò subiiciendum hic est, quod
lib. 6. Lucretius de ipsis habet. Itaque illorum naturam declaraturus, rem & proponit.

Nunc age, Auerna tibi quæ sint loca cumque, lacúsque,
Expediam quali natura prædita constent.

Præmittit verò Etymologiam, siue rationem nominis, eandem scilicet, quam imitatus Virgilius expressit illis versibus, De Mari Salsedine, & varijs proprietatibus Aquarum.

Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris,
Quam super haud vllæ poterant impunè volantes 6. Æneid.
Tendere iter pennis; talis sese halitus atris
Faucibus effundens, supera ad conuexa ferebat;
Vnde locum Graij dixerunt nomine Ἄορνον.

Pergit ergo Lucretius:

Principio, quòd Auerna vocantur, nomen id abre
Impositumst, quia sunt auibus contraria cunctis,
E regione ea quòd loca cùm aduenere volantes,
Remigij oblitæ pennarum, vela remittunt,
Præcipitésque cadunt molli ceruice profusæ
In terram, si fortè ita fert natura locorum,
Aut in aquam, si fortè lacus substratus Auernist;
Qualis apud Cumas Miseni sub pede montis,
Oppleti calidis vbi fumant fontibus aucti.

Quo quidem loco penultimus præsertim versus ita legitur, vt lectiones variæ conciliari possint cum inter se, tum cum Virgilio, qui mentione facta Miseni recitatam Auerni descriptionem subiicit. Scilicet ad eundem Auernum respexit Lucretius: nescioque, an non eundem quoque intellexerit Aristoteles, dum meminit lacus iuxta Eridanum, in quem decidisse Phaëthontem fabulentur, quique aues superuolantes necat, vt iam diximus. Quippe tametsi id nõ patiatur exquisita Geographia, exquisitiorem nihilominus, ad has regiones quod attinet, Aristoteles non obtinuit, vt esse 1. Meteor. 3.
exemplo potest, quòd ex Pyrenæo duos quosdam magnos fluuios deducit, Tartessum, seu Bætim, qui Hispaniam præteruoluens exoneret sese in Oceanum prope columnas Herculis, & Istrum, seu Danubium, qui prolixo tractu in Euxinum influat; quæ videtur etiam He- lib. 2.
rodoto placuisse opinio. Sed vtcumque sit, alia ecce Auerna ex ipso Lucretio:

Est & Athenæis in mœnibus, arcis in ipso
Vertice, Palladis ad templum Tritonidos almæ,
Quò nunquam pennis appellunt corpora raucæ
Cornices, non quom fumant altaria donis:
Vsque adeò fugitant non iras Palladis acreis,
Peruigili causa, Graiûm vt cecinere Poetæ,
Sed natura loci hoc opus efficit ipsa suâ vi.
In Syria quoque fertur item locus esse, videri,
Quadrupedes quoque quò simul ac vestigia primum
Intulerint, grauiter vis cogat concidere ipsa,
Manibus vt si sint Diuis mactata repentè.

Subinde autem, postquam hæc fieri naturali ratione dixit, tum rem veluti altiùs repetens, ostendénsque quemadmodum Terra varia semina rerum salubrium, & noxiarum contineat, infit:

Principio hoc dico, quod dixi sæpe quoque antè,

In

De Morii Basiledine, & varijs proprietatibus Aquarum.

In terra cuiusque modi rerum esse figuras;
Multa homini quæ sunt vitalia, multaque morbos
Incutere, & mortem quæ possint accelerare;
Et magis esse alias aliis animantibus aptas
Res ad vitai rationem ostendimus ante,
Propter dissimilem naturam, dissimilesque
Texturas inter sese, primasque figuras.
Multa meant inimica per aureis, multa per ipsas
Insinuant nareis infesta, atque aspera odore;
Nec sunt multa parum tactu vitanda; neque autem
Aspectu fugienda, saporeque tristia quæ sint.

Pergit consequentes cum exemplis ostendere.

Deinde videre licet, quàm multæ sint homini res
Acriter infesto sensu, spurcæque, grauesque.
Arboribus primùm certis grauis vmbra tributa'st,
Vsque adeo, capitis faciant vt sæpe dolores,
Si quis eas subter iacuit prostratus in herbis.
Est etiam in magnis Heliconis montibus arbos,
Floris odore hominem tetro consueta necare.
Scilicet hæc ideò terris ex omnia surgunt,
Multa modis multis multarum semina rerum,
Quòd permista gerit tellus, discretaque tradit.
Nocturnumque recens extinctum lumen, vbi acri
Nidore offendit nareis, consopit ibidem.
Castoreoque graui mulier sopita recumbit,
Et manibus nitidum teneris opus effluit ei,
Tempore eo si odorata'st, quo menstrua soluit.
Multaque præterea languentia membra per artus
Soluunt, atque animam labefactant sedibus ipsis.
Denique, si in calidis etiam cunctere lauacris,
Plenior & solio in feruentis aquai;
Quàm facile in medio fit, vti des sæpe ruinas?
Carbonùmque grauis vis, atque odor insinuatur
Quàm facile in cerebrum, nisi aquam præcepimus antè.
At quom membra hominis percepit feruida febris,
Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar.

Et propiùs accedens ad caussam, quæ videri possit germana, sic prosequitur:

Nonne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa
Gignier, & tetro concrescere odore bitumen;
Denique, vbi argenti venas, aurique sequuntur,
Terrai penitus scrutantes abdita ferro;
Quales expirat Scaptensula subter odores?
Quidve mali fit, vt exhalent aurata metalla?
Quas hominum reddunt facies, qualeisque colores;
Nonne vides, audisve perire in tempore paruo
Quàm soleant, & quam vitai copia desit,
Quos opere in tali cohibet vis magna? Necesse'st
Hos igitur tellus omneis exæstuet æstus,
Expiretque foras in aperta, promptaque cæli.

Tum verò in hunc modum caussam explicat:

Sic & Auerna loca alitibus summittere debent
Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,
Vt spatium cæli quadam de parte venenet;
Quò simul ac primùm pennis delata sit ales,
Impediatur ibi, cæco correpta veneno,
Et cadat è regione loci, quò dirigit æstus.
Quò quom conruit, hæc eadem vis illius æstus
Reliquias vitæ membris ex omnibus aufert,
Quippe etenim primò quasi quendam conciet æstum;
Posterius fit, vti quom iam cecidere veneni
In fonteis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda,
Propterea, quod magna mali fit copia circum.

Denique autem, ne videatur apparentem caussam prætermittere de extenuato, vel potiùs inani facto aëre, ita vt in eo sustentari volantes aues non valeant; subdit:

Fit quoque, vt interdum vis hæc, atque æstus Auerni
Aëra, qui inter aueis cumque 'st, terramque locatus,
Discutiat, propè vti locus hic linquatur inanis.
Quoius vbi è regione loci venere volantes,
Claudicat extemplò pennarum nisus inanis,
Et conamen vtrinque alarum proditur omne.
Hic vbi nixari nequeunt, insistereque alis;
Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura, & vacuum propè iam per inane iacentes,
Dispergunt animas per caulas corporis omnis.

Hisce circa Auerna præmissis affine est, quod Lucretius habet de pestilente aëre, morbisque Epidemiis, quorum occasione & fusè, & perelegantèr describit memorabilem illam pestem, quæ Athenis, vigente bello Peloponnesiaco contigit, & descripta primùm studiosè ab ipso Thucydide fuit. Lucretius ergo rem sic proponit:

Nunc, ratio, quæ sit morbis, aut vnde repentè
Mortiferam possit cladem conflare coorta
Morbida vis hominum generi, pecudumque cateruis,
Expediam. ——

Subiicit, qui fieri generatim valeat, vt aër fiat morbidus:

—— Primùm multarum semina rerum
Esse suprà docui, quæ sint vitalia nobis;
Et contrà, quæ sint morbo, mortique, necesse'st
Multa volare: ea quom casu sunt forte coorta,
Et perturbârunt cælum, fit morbidus aër.
Atque ea vis omnis morborum, pestilitasque
Aut extrinsecus, vt nubes, nebulæque superne
Per cælum veniunt; aut ipsa sæpe coorta

De terra surgunt, vbi putorem humida nacta est,
Intempestiuis pluuiisque, & Solibus icta.

Attexit & quemadmodum suus alioquin indigenis aër, deprehendatur aduenis ipsi insuetis insalubris.

Nonne vides etiam cæli nouitate, & aquarum
Tentari procul à patria quicumque domóque
Aduenriunt, ideo, quia longè discrepat aër?
Nam quid Brittannum cælum differre putamus,
Et quod in Ægypto est, quà Mundi claudicat axis?
Quid-ve quod in Ponto est, differre à Gadibus, atque
Vsque ad nigra virûm, percoctáque sæcla calore?
Quæ cùm quattuor inter se diuersa videmus
Quattuor à ventis, & cæli partibus esse;
Tum color, & facies hominum distare videtur
Largiter, & morbi generatim sæcla tenere,

Subdit & exempla morborum aliquot regionalium, quasi ex aëris proprietate.

Est Elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in medio, neque præterea vsquam.
Atthide tentantur gressus, oculique in Achæis
Finibus: inde aliis alius locus est inimicus
Partibus, ac membris: varius concinnat id aër.

Tum verò docet quemadmodum corruptio aëris propagetur, cursúve morbi pestilentis sic serpat, vt ex paruis plerumque initiis, incrementum accipiens, longè, latéque diffundatur.

Proinde vbi se cælum, quod nobis fortè alienum'st,
Commouet, atque aër inimicus serpere cœpit;
Vt nebula, ac nubes paulatim repit, & omne
Qua graditur conturbat, & immutare coactat.
Fit quoque, vt in nostrum quom venit denique cælum,
Corrumpat, reddátque sui simile, atque alienum.

Quo loco & attingitur, & generatim declaratur, quæ difficultas Medicos hoc in argumento præsertim exerceat. De ipsa non aliàs vberiùs; cùm & possit quodammodo ex iis explicari, quæ superius sunt de propagatione Animalium dicta. Vt vno autem verbo insinuem quem duplicem modum iuxta hosce versus possimus intelligere, videri imprimis potest halitus pestilens idem proportione præstare in aëre, quod coagulum in lacte. Vt enim hæc corpuscula coaguli per lactis substantiam diffusa excurrunt, ita situm partium, particularúmque minutissimarum illius commutant, vt ex fluido fiat, consistensve reddatur (eo modo, quo, si confusum, fluxúmque congeriem tessellarum exquisitè æqualium, perflans ventus sic commoueret, vt facies faciebus exquisitè coadunaret.) Sic corpuscula halitus pestilentis insinuata in aërem, intelligi possunt ea ratione inuertere, commutaréque partium eius situm, vt ex salubri insalubris euadat, & qui prius effectus naturæ animalis accommoda-

batur, incommodus illi summoperè fiat; neque mirum, si quis priùs animalis corpus fouebat, continebátque in suo statu, illius partes deinceps, conturbet, & immutare coactet. Deinde, videri quoque potest halitus idem siue in aëre, siue in animalis corpore, quod flamma, ignisve præstare. Vt enim, dum flamma aëri admota, in quem naphtha halitum pinguem, corpusculisve igneis turgentem circumfuderit, ipsum sui similem facit, creatve in eo flammam quatenus corpuscula ignis subeuntia in halitum, quæ sunt in eo sui similia, hoc est ignea corpuscula, ex ipsa halitus textura, quam discutiunt, extrahunt, iisque similes suis motus reddunt: Vt rursus idem præstat flamma, dum admota lignum accendit; quatenus eius corpuscula pari ratione in lignum subeuntia, ipsum discutiunt, & corpuscula ignea eximunt, quæ & pares motiones subeant, & consimilem texturam constituant: Sic dum halitus pestilens aëri, corporive animalis admouetur; intelligi potest subeuntia eius corpuscula ita emouere illa, quæ in ipsis sui similia reperiunt, vt ea in texturam nouam segregent, & motus suis similes, exitiales vapore, induant. Nempe, vt nemo diceret esse in illo aëre circum naphtham fuso, neque etiam in ligno, corpuscula vlla calorifica, quatenus propter conditionem eius naturæ, ad quam spectant, indicium caloris nullum exhibent; sic nemo etiam diceret esse in aëre vsu puro, animalive habitu sano, venenata vlla, pestiferave corpuscula; quæ esse tamen omnino valeant, vtcumque ob eam contexturam, ad quam attinent, se minimè prodant. Possemus id vberiùs ex gangrænæ effectu, aliisque multis declarare; attamen temperandum est, hæcque indigitasse est satis. Audire præstat pergentem Lucretium.

Hæc igitur subitò clades noua pestilitásque
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudúmque cibatus;
Aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso.
Et cùm spirantes mistas hinc ducimus auras,
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse'st,
Consimili ratione venit bubus quoque sæpe
Pestilitas, etiam pecubus balantibus ægror.
Nec refert vtrum nos in loca deueniamus
Nobis aduersa, & cæli mutemus amictum:
An cælum nobis vltrò natura cruentum
Deferat, aut aliquid, quo non consueuimus vti,
Quod nos aduentu possit tentare recenti.

Hæc verò sunt demum, quibus subiicit indicatam illam Pestis descriptionem, quam & Virgilius, & Ouidius, & alij imitati sunt:

Hæc ratio quondam morborum, & mortifer æstus,
Finibus Cecropiis, &c.

De Maris Salsedine, & varijs proprietatibus Aquarum.

Verùm cùm ista fusiusculè commemorata sint de Auernis; cum reticendæ non videntur aliquæ aliæ proprietates, quæ alioquin mirabiles, penè tamen videri possint ad easdem causas pertinere, dum fabulosæ tamen non sint. Ac primùm quidem quod quædam aquæ

De Maris Salsedine, & varijs proprietatibus Aquarum.

reddant potanteis lymphaticos, & à mentis statu deturbatos, cuiusmodi sunt apud Plinium aquæ Galli in Phrygia, & apud Ouidium Æthiopicorum lacuum,

——— Quos si quis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem;

Talis est fons ille quem Aristo Peripateticus in Chio esse dicit, ex quo qui biberint, eos hebetes, atque insipientes fieri, atque ibi Epigramma inscriptum esse tale

Iucundam gelidæ laticem fons prosilit undæ
Ast animus saxi, si bibit, illius habet.

Eæ præstare id videntur, quatenus sunt bituminosæ, quales dictæ sunt caput petere. Quo ex genere esse quoque debent, quæ obliuiosos, hebetésque etiam reddunt, quales præsertim perhibentur aquæ fontis *Lethes* iuxta Orchomenum fluuium in Bæotia. Videmur & ex eodem esse, quæ vini instar temulentos, titubanteisque facere dicuntur, vt cæteras inter aquæ amnis Lyncestij,

Quas quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.

Nempe bitumen caput feriens, neruorúmque meatus obstruens huiusce effectus esse potest caussa. Quin-etiam possunt esse ex eodem, quæ vini auersionem pariunt, vt Clitoreæ in Clitoris Arcadiæ ciuitate, vbi hoc Epigramma ad ostium fontis incisum esse perhibent

Pastor cum gregibus medij, qui Solis ab æstu,
Clitorij sitiens antra remota subis
Sume tibi potum de fontibus, Hydriadásque
Ad Nymphas fessum tu quoque siste pecus:
Sed nec membra laues vndis, ne te grauis afflet
Aura, animum dulcis dum tenet ebrietas,
Vitibus infestas lymphas fuge, námque Melampus
Hic dirâ lustrans Prœtidas à rabie
Abdidit occultum virus; quas error ab Argo
Scruposa ad montes egerat Arcadiæ.

De quibus Ouidius,

Clitorio quicumque sitim de fonte leuârit,
Vina fugit, gaudétque meris abstemius vndis.

Quippe vt vinum ebrijs, etiam cum sobrij euaserunt, nauseolam parit aliquam; ita & potest parere iis, qui ex aquæ bituminosæ potu prægrauatum caput habuerint; cùm & grauedo esse non absimilis illi possit, ob quam ij, qui febre laborant vinum pariter auersantur. Deinde, quæ eiusmodi sunt, vt vasa etiam ænea, & ferrea erodendo perrumpant, vt aquæ Stygis in Thessalia; eæ valdè esse atramentosæ debent; neque mirum est Alexandrum earum potu periisse, si verum sit, quod Plinius ait de illis ab Antipatro & Aristotelis quidem consilio, seu vt ille dicit *magnâ infamiâ*, propinatis. Dico autem Stygis in Thessalia; nam aquæ Stygis in Arcadia alio effectu sunt perniciosæ; lapidescente enim succo abundant, ob quem, vt ait Seneca, *celeritate summa corrumpunt, nec remedio locus est, quia protinus hausta durantur, nec aliter, quàm gypsum sub humore constringuntur, & alligant viscera.* Quo ex genere sunt etiam aquæ Cicon Thraciæ fluuij, de quo idem Ouidius, lib. 31. cap. 2.

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus,

Rursus quæ aquæ aduersus mulierum sterilitatem prosunt, nitrosæ esse debere videntur, ob abstersionem vteri; vti & quæ fœtui continendo, aluminosæ, propter eiusdem adstrictionem. At quidnam interim videtur dicendum esse de Salmaci, de qua apud eundem Poetam exclamatio est,

Cui non audita est obscœnæ Salmacis vnda?

Nimirùm posse quidem exquiri Physicam caussam aliquam; sed planius esse, si hæc proprietas inter eas, quas omni fabulosas esse, censeatur. Ecce enim Strabo, *Salmacis fons,* inquit, *nescio quamobrem infamatus sit, quòd eo ex bibentes contrahant mollitiem. Scilicet hominum luxuries videtur caussam ad aëris, & aquæ naturam referre; atqui non illæ, sed diuitiæ, & victus intemperantia caussam præbent luxuriæ.* Et Vitruuius, *Is autem falsa opinione putatur venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint; sed hæc opinio quare per orbem Terrarum falso rumore sit peruagata, non pigebit exponere. Non enim quod dicitur molles, & impudicos ex ea aqua fieri id potest esse; sed eius fontis potestas perlucida, saporque egregius.* Vide consequenter descriptam historiam, cui illud subiungitur, *Ergo ea aqua non impudico morbi vitio, sed humanitatis dulcedine mollitis animis barbarorum eam famam est adepta.* Atque hæc de Globo ipso Telluris.

lib. 14.

lib. 2.

LIBER

LIBER SECVNDVS DE VOCATIS VVLGO METEORIS.

CAPVT PRIMVM.

De Ventis.

CVm de Meteoris vniuersè aliquorum nobis proposuerimus, age initium ducamus à Ventis, qui familiaris nobis est, & varios quibus creari possit modos recensemur à Plinio, qui docet *ventum posse & ex arido, siccoque terrae halitu gigni, posse & aquis simili modo exspirantibus, quae neque in nebulam densentur, nec crassescant in nubes, posse & Solis impulsu agi; quoniam ventus non aliud intelligatur, quam fluctus aëris, pluribus etiam modis?* nihil sanè est, quod magis pertineat, [illegible] loquendi Epicuri sapiat. Vtcumque sit, hic in caliditate [illegible], qui à Seneca refertur ex Democrito; ideoque explicandus illius est verbis: Ex

lib. 5. cap. 2. sic habent: *Democritus, cum in angusto inani multa sint corpuscula, quae ille Atomos vocat, sequi Ventum: at contra quietum, & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sint corpuscula. Nam quemadmodum in foro, aut vico, quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur; vbi turba in angustum concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit; sic in hoc, quo circumdati sumus, spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur, ac repellantur, impliceturque, & comprimantur; ex quibus nascitur Ventus, cum illa, quae colluctabantur, incubuere, & diu fluitata, ac dubia inclinauere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.* Ac

cap. 2. Seneca quidem ipse obiicit, aërem nebulosum, & consequenter Atomis pleniorem, esse pacatissimum, tranquillissimum; contrà verò factum [illegible] Solis tempus, [illegible] rem, seu ventum exhiberi; verumtamen intelligendi tam Democritum, quam Epicurum sunt, non de Atomis, quae iam coaluerint in moleculas, seu concretiones visibiles, atque idcircò sibi potius [illegible] implicitis quaeque [illegible] à motu sibi congenito, sed tamen ea, quae sunt aliquotiès commemorata, praepediuntur; sed de Atomis vel solutis, vel quae in eas certè concretiones abierint, in quibus libertatem explicandi motus sui adhuc magnam retineant. Deinde, non de vacuo multo, aut angusto, quale separatum, coacervatumve intelligitur, aut secundum sensum putatur; sed de eo, quod rebus permistum, quódque quantumcumque insensibile sit, adhuc tamen magnum, & paruum, seu multum, & paucum dicitur, quod magnitudo, vt Atomorum, sic spatiolorum inanium, accipiat incredibilem infra sensum diuersitatem. Itaque, quòd nebulosus aër sit tranquillus, caussam dicent, quòd nebula ex inertibus moleculis constet, in quae Atomi, aut moleculae subtiliores subeunt, quae spatiola eius penetrantes, ipsum, aërémve propellunt, ventúmque adeò faciunt. Quòd verò aër humidior, dum [illegible], in ventum abeat, caussam similiter dicent, quòd calorificae Atomi ex Sole vsque profluentes, cùm primùm incurrunt in aërem crassum, ac non iam ampla, sed angusta offendunt spatiola, ideò iam confluentes corpuscula aërea discutiant, protrudant, eaque ratione ventum concitent. Heinc ad hanc opinionem facit, tum quòd libertas illa magna non exhalatis modò, sed aëris etiam supremi, qui ex montium vsque sublimiorum [illegible] longè est, procreationem ventorum impediat, tum quòd ventum per angiportus, canaleis, & rimas sentiamus, qui in aëre aliquantò liberiore est nullus. Quod dixi porrò de Atomis ex Sole vsque prouenientibus, intellige etiam de iis, quae seu ex ignibus subterraneis, seu ex aliis rebus, locisve, tâ profundunt copiâ, & vi, vt aërem discutere, impellereque valeant; ita enim demum accipi videtur, quod [illegible] possibile Epicurus ait *[illegible], ex [illegible] locis.*

Vt subinde verò dicamus de cæteris iis modis, qui apud Plinium attinguntur, ij spectare possunt ad treis celebriores, quae hac de re sunt opiniones: quippe originem Ventorum sunt qui ad Terram, sunt qui ad Aquam, sunt qui ad Aërem referant. Est autem primæ opinionis præcipuus author Aristoteles; 1. Meteor. 4.
siquidem postquam, vt est iam dictum, duo exhalationum genera distinxit, humidum, quale est ex Aqua, & aridum, quale ex Terra, vt impressiones aqueas ex priore constare voluit, sic ex posteriore cùm alia, tum præsertim Ventos; non quòd [illegible] halitus sit ab altero

De Ventis. pecensis putus; sed quòd, vt innuimus, contingat alterutrum prædominari. Hinc est, cur concedens non semel Ventos ex aquis & nimbis gigni (videlicet hanc caussam reddit, cur Septentrionales crebriores, & vehementiores spirent) contendit tamen id fieri, ex eo, quòd terreni halitus sint illis permisti, qui concentur calore Solis, & cùm in supremam aërem peruenerint, agitatione Cæli circumagantur, atque idcircò huc illuc aërem pulsantes dissiliant. Docet proinde, vt principium motus Ventorum supernè est, ita τὸ ψύχειν ἀρχὴν ἐκ τῆς γῆς, originem eorum spectare ad Terram. Theophrastus ex Olympiodoro aliam tradidit motus caussam. Etenim, quòd halitus ille constet partim ex ignea, partim ex terrena substantia, & quà est igneus, feratur sursùm, quà terrenus verò deorsum; idcircò voluit contrariis connitentibus viribus, ac neutra satis obtinente, fieri λοξὴν κίνησιν, motum obliquum, seu transuersum. Iuniores aliam caussam dixerunt: censuerunt enim exhalationem, è qua ventus est, in altum quidem tendere, cùm calida, & sicca sit; at non esse tamen satis pinguem, atque adeò compactam, illius instar, quæ inflammabilis est, & in stellam cadentem, aliáve quidpiam verti potest, vt resistere valeat vehementissimo frigori secundæ aëris regionis, ac illam adeò penetrare, superiúsque emergere: neque verò tamen ob eandem caloris, siccitatisque naturam eò propendere, vt repulsam passa deorsum versus terram contendat; quare obliquè dissilire, & quocumque tulerit impetus, ceu data porta ruere. Ne subiiciam porrò id, quod est in textu ἐκ τινων ἀθροισμάτων, ex quibusdam congestibus, insinuare hanc opinionem posse, quasi exinde designetur quælibet halituum Aristotelicorum congeries, quam Terra tum suo, tum superno calore siccata effundat: non tacendum tamen ad huius sententiæ confirmationem facere, non tam sanè quod Aristoteles de necessitate diuersitatis materiæ, & de Cometis repetit, quàm quod æstuosos, & siccos annos maximè ventosos obseruat; ac ventum pluuiâ superueniente veluti suffocari notat. Non refero, quod adiicit de regione Septentrionali; aduerto potiùs, quod nonnulli probationem repetunt ex eo, quòd ventus in finibus magis, quàm in alto furens, exhalationem è terra quàm è mari potiorem arguat. Addo & argumento esse, quod ventus siccandi vim habeat; quódque & in magnis incendiis aura circum excitetur, & in locis Vulcaniis frequentes tempestates sint. Ac

1. Meteor. 13. obstabat quidem Aristoteli, quod ex eius explicatione deberet omnis ventus flare ab Oriente, ob motum cæli, & raptationem exhalationis in Occidentem; sed Theophrastus tamen & alij medicas manus adhibuerunt. Iure-ne porrò illos redarguit, qui dixerunt omneis ventos vnum esse ventum, hoc est eiusdem ex se naturæ, ac variari solùm ob loca, per quæ eos flare contingit? cum exhalatio certè Aristotelea vniusmodi sit; is discrimen aliud facilè non dicet. Illud speciosius; non flare Ventos ex vno loco, in quo vt vase conclusi teneantur, aut, vt Pictores, inquit, depingunt.

In 1. & 2. Meteor.

Addere etiam poterat, vt Poëtæ fingunt, dum Regem Ventis præficiunt, qui non modò

Imperio premat, ac vinclis, & carcere frænet:
—— qui fœdere certo 1. Æneid.
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas;

Sed illos etiam vtre concludat; ipsique vtre soluto erumpant:

Ἀσκὸν μὲν λῦσαν, ἄνεμοι δ' ἐκ πάντες ὄρουσαν. Odyſſ. 10.
Vtrem soluerunt; Venti autem prosilierunt.

Secundam opinionem tuetur apud Plutarchum Metrodorus, definiens Ventum τὴν ἀπὸ τῆς ἐνύδρου ἀναθυμιάσεως ἔκκαυσιν, aquosi exhalationis æstum: imò & ex parte Anaximander, dum fauere visus insequenti sententiæ, ad naturam tamen Ventorum parteis aëris vt tenuissimas, sic humidissimas requirit. Eandem verò deinceps sequutus Vitruuius, ipsam luculenter præ omnibus exposuit. Tametsi enim id præmittat, *Ventus est aëris fluens vnda, cum incerta motus redundantia*; subdit tamen: *Nascitur, cùm feruor offendit humorem, & impetus feruoris exprimit vim spiritus flantis.* Et quoniam adducit exemplum vt familiare, sic oppositum, exscribere verba ipsius ne pigeat. *Id autem*, inquit, *verum esse in Æolipilis æreis licet aspicere, & de latentibus cæli rationibus artificiosis rerum inuentionibus diuinitatis exprimere veritatem. Fiunt enim Æolipilæ æreæ cauæ. Hæ habent punctum angustissimum, quo aqua infunduntur* (idque exsuctu quodam, ipsis Æolipilis prius excalefactis) *collocanturque ad ignem; & antequam calescant, non habent vllum spiritum; simul ac autem feruere cœperint, efficiunt ad ignem vehementem flatum. Ita scire, & iudicare licet è paruulo, breuissimoque spectaculo de magnis, & immanibus cæli, ventorumque rationibus.* Hæc ille. Non subiicio verò heic quoque vocem illam ἐκ τινων ἀθροισμάτων accommodari præsertim posse ad quamlibet aquarum congeriem, è qua, seu calore Solis, seu vi ignium subterraneorum in exhalationem versa, vehementia quædam eruptio fiat, commotióque magni cuiusdam tractus aëris consequatur. Adnoto verò Vitruuianum exemplum vix vllam pati contradictionem; cùm & tam multa organa πνευματικὰ, spiritalia, suffragium ferant. Quin-etiam venti Septentrionales flare vberiores videntur, ob copiosiorem humiditatem; & in nostra Narbonensi familiare est, ac in Prouerbium etiam abiit, *Flare Circium à palude.* Videmus quoque ex abyssis, magnisque voraginibus Ventos frequenter expirare, quod nō commodiùs fieri dicas, quàm si aquas subterlabentes calore illo subterraneo incalescere, exhalarique asseueres. Præterea, cur putes conualleis crebrioribus Ventis quàm cætera loca vexari; nisi quia sicut ipsæ sunt quædam quasi locorū angustiæ; sic ipsa montium substantia saxosa plærumque, & hiulca sit; atque adeò perfacilem excalefactæ intimis aquæ transpirationem liberiorem faciat.

lib. 1. cap. 6.

3. plac. 7.

Tertia demùm opinio videtur antiquissima; nihil scilicet esse aliud Ventum, quàm agitatum aërem: Κινούμενον, καὶ ῥέοντα, motum ac fluentem habet Aristoteles; meminit, vt ait Olympiodorus, opinionem Hippocratis, qui in libro *de flatibus* definit Ventum ἠέρος ῥεῦμα, καὶ χεῦμα, *aëris fluxum, & fusionem.* Idem περὶ Hippocratis

Hippocratem Anaximander senserat, vt mox ante innuimus, definit, videlicet Ventum
3 plac. 7. apud Plutarchum, Achillem, & alios, *esse aë-*
In phan. *ris fluxionem*. Idem & Anaxagoras, vt
At. cap. 13. ex Laertio colligitur. Sed & sequuti Stoici
lib. 1. hoc statuere celebre Dogma, *Ventum*
loc. cit. *esse aëris fluxionem*, vt est apud eundem Plu-
lib. 5 cap. 1. tarchum. Hinc Seneca ipse, *Ventus est*, inquit, *fluens aër*, adiiciens quosdam sic definire, *Ventus est aër fluens in vnam partem*, quia scilicet, vt maris fluctus non est quælibet maris agitatio, sed in certam partem prolapsio (cùm mare etiam dum tranquillum est, libratione quadam levi commoueatur) ita Ventus aër non est quomodocumque agitatus (aliqua enim commotio est illi velut naturalis) sed cùm versus aliquam partem impetu quodam promouetur. Certè & ipse posteà subdit, *hoc interest inter aëra, & ventum, quod inter lacum, &*
cap. 6. *flumen*. Et quamvis verba Cleomenis sint, *pla-*
2 de Mun. *cere Stoicis esse anhelitus Terræ, qui frigidi sint, cum fluere coeperint, Ventos esse*, id ipsum tamen interpretari ex eo licet Seneca, cùm, aliis, inquit, *Terra ipsa magnam vim aëris reddit, & ex abdito efflat*. Non subiicio porrò heic denuò videri quoque hanc opinionem Epicuro non improbatam, tametsi vox illa [illegible] videmus Ventum esse [illegible] ab aëre; siquidem ea voce innuat potiùs spatium in quo aër est, & per quod ipse aër, seu corpus aëris nomine, [illegible] ab Atomis, [illegible] impellentibus agitur; cùm & hanc [illegible] motum, vel illud Lucre-
lib. 6. tianum [illegible]:

Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aer.

Obiiciens autem [illegible], quem ob [illegible] hæc visa Aristoteli forsitan [illegible] calore, cùm quòd è motu [illegible] motus aëris [illegible] sequitur, vt ille [illegible] Venti causa, sed hic motura dici debeat [illegible] quòd absque exhalatione aër agitari sic possit, vt Ventus inde excitetur, vbi [illegible], dum follibus, flabellisve compellitur. Quale enim est, quam auram tunc sentis, qua re tamen differt à Vento, [illegible] quantitate, impetu, duratione, creationis modo? at hæc externa sunt, & agitatio sola aëris ratio-
[illegible] nem Venti generalem facit. Neque verò de-
Laer. erat Antiquis agitati aëris causa; siquidem tam Anaximander, quàm Anaxagoras, causam referebant ad Solem, qui calore suo aë-
cap. 1. & 2. rem [illegible], motum ipsi imprimeret. Seneca etiam addebat motum aëri congenitum, quòd cùm aqua, ignis, & cæteræ res suos quosdam motus [illegible], aër non posset quietus [illegible] relinqui. Addit autem *[illegible] quod quidam*
cap. 4. *putarunt [illegible] Naturam* (seu mavis Tellurem) *esse quasi animal ingens, quod dum [illegible]* &c. Verùm seu Sol, seu exhalatio, seu alia causa motum faciat, bellè conspicere videmur propagationem, & vires Venti, fluctuum similitudine. Cùm enim & aqua & aër fluida quædam corpora sint; vt aquæ fluctus

semel creatus impulsione sua nouum creat; & hic alium, & hic alium, quousque aut littus postremum frangat, aut obuij fluctus contrarij retundant, aut in vastitate immensa extremi fluctus ipsa sui effusione paullatim languescant: sic aëre semel commoto, creatur primus quasi fluctus; is alium mouet; hic alium tertium, atque ita ex ordine, quousque montes, nubes, imbres occurrentes ipsum refringant, aut Venti contrarij obsistant, aut amplitudo interminata, in quam effunduntur, extenuet. Experimur scilicet Ventos non tenore continuo vehementer flare, & clangere; sed (quod obseruare in fluctibus licet) appellere per interualla: & tantò quidem, vt videtur, aut maiora, aut minora, quantò emergunt per rariores, crebrioresve eructationes; nimirum, cùm sint Venti quidam, qui vt vno tenore creantur, ita vno tenore flant, neque vndulatim procedunt. Lucretius paullò aliter Ventum cum aqua comparat, violentiores scilicet Ventos quasi torrenteis esse vult: De Ventis.

Nec ratione fluunt alia, stragemque propa- lib. 1.
gant,
Quam quom mollis aqua fertur natura re-
pente,
Flumine abundanti quod largis imbribus auget
Montibus ex altis magnus decursus aquai,
Fragmina conjiciens silvarum, arbustaque tota;
Nec validi possunt pontes venientis aquai
Vim subitam tolerare, ita magno turbidus imbri
Molibus incurrens validis cum viribus amnis
Dat sonitu magno stragem, volvitque sub undis
Grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus
obstat.
Sic igitur debent Venti quoque flamina ferri,
Quæ veluti validum flumen cum procubuere,
Quamlibet in partem trudunt res ante,
ruuntque
Impetibus crebris, interdum vertice torto
Corripiunt, rapidique rotanti turbine portant.

Lubet porrò, animi gratiâ, paucula quædam annectere. *Inprimis*, tametsi videatur nihil esse Ventus aliud, quàm agitatio aëris, aut ipse aër agitatus, difficultas tamen hac in re non est; sed id, quod facessit negotium, esse ipsam causam, quæ agitat aërem, quæque proinde speciali iure appellanda videatur Ventus. Videlicet aër ex se degere tranquillè videtur, neque ex tranquillo agitatus euadere, nisi aliquid suboriatur, quod ipsum alioquin quietum, commoueat; & nunc calidum, nunc frigidum faciat, nunc in Austrum, nunc in Boream, nunc in aliam partem compellat. *Deinde*, cùm non sit quæstio de causa manifestò impellente aërem, cuiusmodi pulmones sunt, & qui ipsos imitantur folles, itemque flabella, & proiectilia, progredientiaque per aërem (quò foret etiam referendus motus ille continuus, & *Brisa* vocatus, qui æquabilis, continénsque in Oceano est, & in ipso Oceano inter Tropicos potissimùm viget, si admittatur, qui asseritur, motus Telluris versus Orientem) constat quæstionem esse solùm de causa latente, siue inconspicua, quam esse quempiam halitum nemo penè est, qui vertat in dubium. *Præterea*, duplicem videri in hoc halitu distinguendam materiam, vnam communem, &

De Ventis.

quasi substratam; alteram specialem, & quæ Ventorum discrimina faciat. Sicut enim oleum est liquor communis, ac indifferens ad omnem odorem; & quod condat tamen vnguentum aut suaue, aut fœtidum, pro conditione est pulverum olentium, quibus commiscetur; ita videtur esse communis ac indifferens ad omnem ventum halitus, cui prout tenuissima quædam calorifica, frigorificáve commiscentur corpuscula, Ventus calidus, aut frigidus fiat. *Adhæc*, non videri vllum halitum, cui id muneris attribuatur, potius concipiendum, quàm aqueum. Siquidem nihil est exhalatu facilius, quàm aqua; nihil magis vbique occurrit, & subter terram potissimùm, vbi est & calor, à quo exhaletur (adeò vt, si quæ regio sit, quæ aut aquâ infernè careat, aut exhalationi non pateat, ea non modò pluuiæ, sed etiam venti expers sit; vt sunt ea loca Africæ, in quibus quæ ideò spectra appareant, est superiùs dictum) nihilque aliunde est magis quàm aqua (ac proinde quàm halitus aqueus) ad calorem frigusve suscipiendum, deponendúmque indifferens, vt suo iam loco deduximus, cùm quicquid in ea experimur, aut caloris, aut frigoris, id aduentitium esse probetur. *Rursus*, non videri corpuscula vlla calorifica, frigorificáve magis comparata ad congruum calorem, frigúsve aquæ imprimendum, quàm corpuscula, seu spiritus Salium, variè inter se, & cùm ipsa aqua commistorum. Nam frigus quidem vel ex solo halinitro manifestum est; nôrunt verò etiam qui in mediis æstatis feruoribus glaciem appetant, congelari statim aquam lagenâ inclusam, vbi niui, aut tritæ glaciei circumpositæ commiscuerint halinitrum simul cum ipso sale communi. Quippe, cùm in niue, & glacie forent iam commisti similium salium spiritus aquæ particulas stringentes, ij tum concitantur, tum ita augentur, & quasi turgescunt ex copia eorum, qui superueniunt, vt circumquaque confertim dissiliant, & speciatim per corpus lagenæ traiecti penetrent in aquam, ipsámque comprimant, & in glaciem figant. E contrà verò notum est, vt exsoluendæ glaciei, aut niui, qui sunt ex sale ammoniaco, & alumine spiritus nitrosis misti conferant; vtque proinde effectum caloris in aqua, eiusve halitu, aut vapore præstent. *Insuper*, non deesse vnquam Terræ salem; cùm argumento sit vel ipsa tot Animalium, stirpium, fossiliúmque fœcunditas; absque enim sale nihil generatur; nihilque genitum expers salis est. Notum est autem præcipuas salium mineras intra terram condi, esséque etiam monteis, qui integri ex sale sint; cùm alioquin deficescentium argumentum sit non falsedo modò innumerorum fontium; sed exsudatio etiam illa, ex qua redintegratio fertilitatis noualium est. *Postremò* Ventos proinde fieri, cùm halitibus aqueis sursum emergentibus commiscentur spiritus salinus; & frigidos quidem, quibus spiritus halinitri, salisque communis; calidos verò, quibus iidem, cum spiritibus ammoniacis, & aluminosis, sed ammoniacis præsertim. Effecta certè congruunt; causáque fortè reddi hinc potest, quamobrem Etesiæ venti salutares cum passim perflare Ægyptum incipiant, cùm exundare incipit Nilus. Quippe cùm deprehensum sit esse Nili aquas admodum nitrosas (vnde & Ægypti Fœcunditas est) noua est nitri copia, quæ exundante Nilo defertur in mare, & commiscetur sali marino; ac ventum proinde creat frigidum, & salutarem adeò, vt eodem tempore pestis cesset, cùm aliunde hi sales sint, quibus condita corpora à putrefactione arceantur.

Vtcumque verò hac de re sit; videtur certè ista caloris, frigorisque Ventorum causa longè probabilior vulgari, quam præ cæteris Macrobius declarat, dum, *Auster*, inquit, *ita in origine sua gelidus est, vt ad nos commendabilis est blando rigore Septentrio; sed quia per flammam torridæ Zonæ ad nos commeat, admistus igni calescit, & qui incipit frigidus, calidus peruenit*. Ac statim: *Nec dubium est, nostrum quoque Septentrionalem ad eos, qui Australi adiacent (supple cardini) propter eandem rationem calidum peruenire*, &c. Videtur inquam, causa à nobis allata esse probabilior; alioquin enim nulli venti per Æstatem frigidi forent, nulli per Hyemem calidi; ac deberent proinde qui æstate calidi sunt, fieri per hyemem frigidi; qui hyeme frigidi, per æstatem calidi; quandoquidem per hyemem regiones frigore rigenteis, per æstatem calore feruenteis peruadunt. Taceo autem nasci, ac perire ventos longè propiùs, quàm vt tam vastas regiones percurrant; ac neque Borealeis ex Polo vsque prouenire, neque Australeis seu ab Æquatore, vt Strabo insinuat, seu ab æstiuo Solstitio, vt Aristoteles autumat; qui & aliunde auguratur in regione alia temperata similia quidem, sed ex partibus oppositis contingere; frigidos putà ventos à vicino sibi, seu Antarctico Polo; calidos à suo Solstitio, seu Capricorni Tropico. Quare & Seneca præclarè; *Nulla*, inquit, *propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum intra se exeuntem, & circa se nascentem*. Quippe in nostra Narbonensi, ad Malignonum montem ventus nascitur, qui decliuitatem eius non excedit; & passim experimur sæuire ventos quibusdam in locis, quo tempore in circumvicinis summa viget tranquillitas. Taceri autem heic non debet, oppidum esse, Nihontium dictum, in inferiore Delphinatu, quod prope ventus nascitur, *Pontias* accolis nominatus, qui intra vnius milliaris contentus latitudinem, vix vltra duo, aut tria procurrit; & is tamen vt vehemens, & à Borea flans, ita gelidissimus est, cùm & aliunde sit salutaris, & in eo mirabilis, quòd vno semper tenore fit, quòdque quotidianus existens, flare incipiat, Vere quidem, & Autumno horâ quartâ à media nocte, ac sub meridiem desinat; Æstate ab aurora in matutinam octauam vigeat; Hyeme à media nocte ad vsque nonam, aut decimam constet.

Vnde-nam verò est, inquies, vt frigidi Venti non conturbent serenitatem, conturbent verò calidi? an illi ideò non conturbant (quin etiam inducunt, dum nubeis expellunt) quòd corpuscula aquea à salis communis, halinitrique

in Somn.

lib. 1.

2. Meteor.

lib. 5. q.

halitrique corpusculis adstricta conglaciet, & limpida prorsus remaneant; hi verò idcircò concaluant, quòd corpuscula aquea laxiora relicta à frigorificis salium corpusculis, & facilè excitam, & in fumus proinde, ac nubeis formentur: Vt taceam Ventis frigidis non superficiem terræ modò, sed subterranea quoque loca, per quæ erumpunt, frigescere, adstringi, non perspirabilia fieri; calidis verò incalescere, laxari, euaporationi patere: adeò vt, cùm illic per pauca, ac per tenuia, cum istis profusa, ac densa copia & erumpat, & in molem maiorem cogi valeat. Vt taceam quoque frigidos Ventos puriores ferme heterogenearum esse; cùm calidi sint veluti grauidi, ac turgentes halitibus præterea variorum, vt bituminis, sulphuris, aliarumque rerum; quibus incrassescant.

At vnde-nam ille impetus Ventorum, & tantus plærumque, adeòque diuturnus? an ille videtur imprimis non esse ex ipsa eruptione? siquidem venti, qui efflantur ex antris, ac hiatibus, vt memoratus *Pantheus*, vt alius ad montem *Ventosum*; vt alius ad montem *Caprum* in eadem Prouincia, & alibi, aduertimus Ventos in ipso exortu lenissimos esse, & in progressu solùm concitatos euadere, eundémque acquirere vires? an igitur impetus est ex ipsa salium agitatione? Solent certè nunquam interquiescere, ac potissimùm exsolutos, docet ipsa per vasa terrea, aliaque transmeatio; docet ipsa nitri præsertim mutatio, adeò vehemens, vt in carbones immissum statim ex illius rapidissima quasi ventilatione, seu exsufflatione flamma excitetur. Nimirum videntur corpuscula Salium primùm, vbi exsilierunt in libertatem aëris, initio quidem ipsa aëris corpuscula impellere; sed hæc, quòd non-nihil resistant, non statim rapidè moueri, ac velocitatem demum eatenùs acquirere, quatenus iam mota mouentur ea ratione, quam aliàs vberius declarauimus, ac exhibuimus in Epistolis *de Motu impresso à motore translato*. Videntur autem motus, siue impetus tantò maiores euadere, quantò consertiora corpuscula prodeunt, quæ corpusculis aëris suos veluti ictus imprimant, ac multiplicent; & aliunde esse tantò diuturniores, quantò id, quod fuerit ad exhalandum comparatum (venti nempe fomes, ac veluti fomes seu, vt dictum iam, materia) consumptum tardiùs fuerit.

Vnde-nam rursus esse potest, vt Ventus transuersum ferantur, & non quilibet quoquouersum, sed in certam quisque regionem? an quia venti corpuscula neque omnia sursum directè recta prosiliant, neque omnia sursum prosilientia corpuscula aëris pulsent secundùm rectam ascensionem, & quasi contra grauitatem, ideò videtur fieri quædam diffusio in latera, seu impetus in obliquum versus, & deorsum, quasi deflexis sensim nunc his, nunc illis corpusculis? quia fortè ea causa venti non attingunt supremorum montium summos vertices, vt sunt argumento, quæ de Atho, Olympo, Pico, Andibus, aliis quibusdam memorantur: quanquam aliunde venti aliqui supernè alionam, geniti nimirum in regione nubium, ex corpusculorum variorum concursu, atque commistione? an proinde, cùm tam Venti ex se circumquaque per aëris spatia diffundantur, quàm Sol; dicemus tamen frigidum, quoniam ad Borram habeat adstrictiorem, constipatioremque aërem, ideò prorumpere in laxiorem, qualis meridiem versus est; calidum verò, quoniam ab Austro, velut à dorso habeat calorem, Solémque veluti instantem, compelli in plagam aduersam? Sunt certè venti, qui quasi Sol insistet, tum ante meridiem vergunt in occasum, tum post meridiem flectuntur in ortum. Quanquam isti quidem versatiles venti tales esse ex eo videntur, quòd halitus Solis præsentia creati præexcitatos semper propellant; cùm alij constantiùs ex eadem regione versus eandem spiræ, neque commutari, nisi ex commutatione foci, ac materiæ videantur. Ex quo dici fortassis posset, spiritus illos salium prolectatione quasi quadam propendere, frigorificos quidem in regionem in qua sit minus frigoris, calorificos in eam, in qua minus caloris; ac variè seu versus Orientem, seu versus Occidentem deflecti, quatenus hi illis variè commiscentur; prætereàque alios aliis veluti supernatare, indicantibus nubibus, quarum superiores in vnam, inferiores in aliam regionem plerumque feruntur. An dicemus ad hoc quidpiam facere positum specuum subterraneorum, quem exhalationes adhuc imitentur, cùm prorumpunt in aërem, iuxta illud, *Quà data porta ruunt*; aër verò semel commotus in eam partem moueri pergit, in quam semel fuerit impulsus, eo modo quo in eandem partem vnda ab vnda impellitur? Is certè mons nostræ Prouinciæ, qui est Lansonem, tanquam alter Pausilippus, est perforatus, & tam ad Austrum, quàm ad Boream patet, ita ventum intra se cieat, vt tempore eodem borealem, & australem faciat. Ne enim quis putet egredientem ventum ostio boreo, ingressum fuisse austrinum; aut egredientem austrinum, ingressum fuisse boreo, egressus simul ex vtroque, & ad neutrum ingressus patet. Obseruatur aliunde Cannis in ipsa eadem Prouincia nullum ventum flare ex quatuor vocatis cardinalibus, sed lateraleis solummodò; quod tametsi possit referri ad mixturam salium, aut conditionem aliam materiæ; potest tamen etiam ad eorum locorum, è quibus venti prodeunt, dispositionem reuocari. Constat quoque eundem ventum, qui in vna regione calidus est, esse in eadem frigidum, vt vel in eadem rursus Prouincia experiri licet, vbi Circius, seu mauis Corus Aquis-sextiis frigidior, Foro-Iulij calidior est; & oppositus illi Vulturnus ex opposito; quod videtur arguere calidos quidem esse, aut frigidos ventos, pro conditione materiæ, sed in hanc tamen potiùs, quàm aliam partem contendere pro dispositione locorum è quibus emergunt. Nisi quid fortè dici posset ventum ex vna regione flantem, colligere, & transferre secum quos in transcursu offenderit halitus è terra prodeunteis, à quibus incalescat, aut refrigeretur, quatenus illi calidi, aut frigidi exstiterint.

De Ventis.

De Ventis. serint; eâque ratione effici, vt ventus alioquin saluber, insalubet euadat (sic certè vices illis in locis Corus, & Vulturnus commutant) vtque ventus alioquin serenans efficiatur pluuius, aut pluuius serenans, quatenus induit, aut exuit aquea semina, vt in iisdem ventis constat, si in eadem quidem Prouincia, & in Aquitania spectentur.

Sed hæc, & alia vt mittamus, quæ meritò legimus Deum in suis thesauris abscondisse; mittamus quoque dicere de Ventorum prognosticis, quando illa aut sunt incerta, vt quæ referuntur ad stellam Mercurij, ad Lunam quintam, deficientémve, ad Cometas desinenteis, & quæ id genus similia sunt: aut planè inconstantia, vt quæ petuntur ex rubore Solis occidentis, Lunæ orientis; quæ ex Halonis diffractione, ex tonatione matutina, ex serenitate æstiua respectu autumni; ex hyemali, respectu veris; aut signa sunt venti non tam venturi postmodùm, quàm iam præsentis, aut imminentis, vt cùm nubes sereno cælo concitatiùs transferuntur; cùm à littoribus, montibus, nemoribus sonitus audiuntur, cùm carbones clariùs collucent, fauillásque velut excutiunt; cùm ardeolæ euehuntur altiùs; cùm aues aquaticæ seu mare, seu stagna refugiunt; cùm sues inhorrescunt, & alia id genus propè infinita. Attingamus potiùs pauca aliqua de Ventorum distributione.

Atque antiquissimis quidem, vt Homeri temporibus, quatuor solùm fuere nominati
lib.2.cap.27. Venti; quod à Plinio, Agellio, aliisque obser-
lib.2.cap.22. uatum est. Nempe, vt in quouis horizonte quatuor occurrunt plagæ præcipuæ, Septentrio, Meridies, Ortus, Occidens; ita quatuor saltem obseruare Ventos vnicuique in promptu est, dictos primitùs Ἀπαρκτίαν, *Septentrionem*; Νότον, *Austrum*; Ἀπηλιώτην, *Subsolanum*;
lib.1. Ζέφυρον, *Fauonium*. Fuere deinde ex Strabone, qui sex Ventos discreuerere. Hi præcipuos habuerunt duos, Septentrionem nempe, & Austrum; ac vtrique duos laterales adhibuerunt, qui flarent hinc inde ad ortus, occasúsque Solstitiales. Hisce successere, qui tradere octo (hoc est, præter quatuor primores, alios quatuor à Solstitialibus punctis) & *maximè quidem Andronicus Cyrrhestes*, inquit,
lib.1.cap.6. Vitruuius, *qui etiam exemplum collocauit Athenis, turrim marmoream octagonon, & in singulis lateribus octagoni singulorum ventorum imagines exculptas, contra suos cuique flatus designauit; supráque eam turrim marmoream metam perfecit, & insuper Tritonem æreum collocauit, dextrâ manu virgam porrigentem; & ita est machinatus, vti vento circumageretur, & semper contra flatum consisteret, supráque imaginem flantis venti indicem virgam teneret.* Sic ille. Constat autem illum, qui flaret ab ortu æstiuo, appellatum fuisse Βορέαν, aliàs Καικίαν, *Aquilonem*; illum qui ab hyberno, Εὖρον, aliàs Εὐρίαν, *Vulturnum*; illum, qui ab occasu æstiuo, Ἀργέστην, aliàs Σκίρωνα, Ὀλυμπίαν, Ἐλλησποντίαν, *Caurum*, seu *Corum*; illum, qui ab hyberno, Λίβα, *Africum*. Accessit Aristoteles, qui cùm præter hosce octo, duos poneret, *Thraciam* inter *Septentrionem*, & *Corum*; ac *Mesen* inter *Septentrionem*, & *Aquilonem*, existimauit nullos illis oppositos flare (nisi fortè dictum *Phœnicium*, sed oculum ventum è regione Thrasciæ) sicque
lib.5.cap.16. Ventos decem omninò constituit. At cæteri vulgò, & maximè Varro apud Senecam, Ventos fecere duodecim, quorum vt rationem percipias, imaginare quemuis horizontem paribus locis, graduúmque interuallis secari, quibus in Sphæra Recta secatur tum à Meridiano, tum à quinque Parallelis præcipuis, Æquatore nempe, Tropicis, ac Polaribus. Nempe ita capies, quod vult Ptolemæus, esse & octo Ventos descriptos, & quatuor præterea; duos quidem Aristoteli adiectos ad intersectiones circuli Arctici, *Thrasciam* quidem ad occidentem; & *Mesen* (Plinio *Cæciam*, Senecæ *Aquilonem*) ad orientalem. Duos verò illis oppositos ad intersectiones Antarctici, *Phœnicium* quidem (aliis *Euronotum*,) ex parte Ortus, & *Libonotum* ex parte Occasus. Et ita quidem Veteres. Sed Recentiores, ex quo præsertim excoli nauigatio cœpit; & postquam obseruatum est Ventum non modò ex duodecim illis intersectionibus spirare, verùm & ex quouis horizontis puncto; primùm neglexere eas intersectiones, iis solùm relictis, quæ ab Æquatore, & Meridiano fierent, vt quatuor Ventos præcipuos haberent: ac deinde quatuor alios spatiis æquis medios fecerunt; tum & æquis spatiis inseruere alios, ac iterùm alios, donec distinxerunt triginta & duos; vt vel marinis pyxidibus, quas *Buxolas* vocant, satis indicatur. Nihil est necesse heic apponere quibus iam nominibus indigitentur apud Nautas, seu Germanicis in Oceano, seu Italicis in Mediterraneo, de quibus fusè egimus in *Institutione Astronomica*.

Addendum solùm præter hanc generalem nomenclaturam, speciaIeis quosdam pro temporibus, locisque variis discerni Ventos. Nimirùm specialibus locis speciales insunt Mineræ, ob quas speciales venti in illis, non in aliis oriantur, ac vigeant: & tempora seu hyemis, seu æstatis, seu media sunt, in quibus Terræ interanea pro superficiei dispositione sic afficiuntur, vt illis non aliis comparata sint ad efflandum ventos. Ex temporariis porrò celebres præ cæteris extitere Etesiæ, seu Anniuersarij, quòd exorirentur exoriente Canicula (præcedentibus aliis, per octo dies, *Prodromis* dictis) & perseuerarent per dies quadraginta. Nunc cùm exortus Caniculæ, vt antè est dictum, vno serius mense contingat, spirant Etesiæ eatenus dem naturis, demonstrantes non fuisse se ad Caniculæ ortum alligatos. Memorat Aristoteles cùm Etesiæ ventis à Septentrione incipiant, degenerare illos paullatim apud Occidentaleis in *Thrasciam* & *Corum*, ac desinere in *Fauonium*; apud Orientaleis verò pergere vlteriùs, desinereque in *Subsolanum*. In nostra Narbonensi *Cori* ferè sunt, & cùm vno circiter mense à Solstitio fiunt; nulla tamen sunt rata lege aut exortus, aut durationis tempora. Tacen Ouidiâ Hyeme flantem, *Zephyrus* Vere, &c. Inter localeis, cùm *Alani* appellentur,

qui

qui ab alto, seu è mari flant; *Apogæi*, qui è terra; cùm vnaquæque penè regio suum peculiarem ventum obtineat: vt *Atabulus* Apuliam infestet, Calabriam *Iapyx*, Athenas *Sciron*, &c. (ne de *Pausilia*, & aliis specialioribus quidpiam dicam) Tum nullus est *Circio*,
lib.2.cap.22. seu vt Cato apud Agellium potius dicebat, *Circio celebrior*, quo Narbonensis eadem perflatur. Is *Coro* vehementior est, & quòd imperiosus potissimum sit, *Magistralis* vulgò vocatur, & in toto Mediterraneo nomen facit vento, qui medius inter Septentrionem,
lib.2.cap.47. & Occasum spirat. *Clarissimus Venetorum*, inquit Plinius, *nec vlli violentia inferior. Idem non modo in reliquis partibus Cæli* (tantâ scilicet violentia) *ignotus, sed ne Viennam quidem eiusdem Prouinciæ attingens.* Quod ad violentiam porrò attinet, loquens de eo etiamnum Cato, *Armatum*, inquit, *hominem plaustrumue oneratum percellit*, &c. Strabo verò, *Ex ferens*, inquit, *& lapides agitari, ac volui*, (sed hominem non ita magnos) *& homines de vehiculis deturbari, ac ad flatum armis, vestibúsque nudari.* Addit Seneca, *Eodem ædificia quassari. Et tamen*, pergit, *Incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem Cæli sic debeant ei.* Subdit, *D. certè Augustus templum illi, cùm in Gallia moraretur, & vouit, & fecit.* Sed de his plus æquo. Nam & quod videretur de *Recessione*, déque subterraneis Ventis subiiciendum, attingendum est postmodum.

CAPVT II.

De Nube ac Pluuia.

VARIIS Ventorum modis expositis, ac vt similiter Meteora prosequamur; agedum videamus quibus ex causis Nubes procreentur. Epicurus primùm cum ex causis seu causis, seu modis quibus gigni Nubes vult, ecce meminit etiam *Glomerationis*, seu coalitionis exhalationum ex terra, & aqua prodeuntium, quæ sunt non modò Nubium, sed cæterorum etiam de quibus agimus deinceps, communis, & propinqua materies, idcirco operæ-pretium erit pauca de ipsis præmittere, ac simul etiam de regione, in qua præcipuè Meteora cuduntur. *Meteora*, inquam, vtcumque magna Antiquorum pars ea singulatim iam adnotatis *Meteorica* passim vocarit; quæ nimirum ita solent iam propriè, speciatimve vocari, imitatione Aristotelis, quem appellat etiam πάθη, *Passiones*, quasi materiæ Elementaris affectiones propriæ sint; cùm & nonnulli ex eius Sectatoribus *Impressiones* nominent, quòd à cælo impressi Elementorum materiæ putentur, & quasi debiles quædam formæ liquido subiecto impressæ appareant, vnde & solent ipsa præterea *Mista imperfecta* dicere, quòd non ex quatuor Elementis, sed ferè ex vno cum peregrinis quibusdam qualitatibus affectis, misceri ea putent. Quod autem ab aliquibus *Ostenta* etiam nuncuparentur, causam esse constat, quòd magna ex parte animos percellant, tanquam exhibita diuinitus signa futurorum euentuum, qui fore timeantur.

De Nube ac Pluuia.

Itaque, vt aliquid primùm de ipsa Regione adnotemus; cùm ipsa assignari ea soleat, quæ inter Lunæ orbem, & Aquæ, ac Terræ superficiem diffunditur; sunt tamen, si Cometas excipias, qui non modò sub orbe Lunæ, sed supra ipsum quoque obseruantur, reliquorum regio ita est depressa, ita ipsis aquæ, ac terræ vicina, vt spatia illa ingentia, quæ supersunt vsque ad Lunam non magis, quàm ea, quæ ad Fixas succedunt, ad ipsam pertineant. An verò aliunde nominabere, μετέωρα, *sublimia* dici etiam nonnulla, quæ sunt ipsa quoque superficie terræ, & aquæ inferiora, vt Terræ-motus, origines fontium, & similia? sed fortè nempe ita fit, quia sunt Terræ caua, seu cauernæ quædam, in quibus fornices dici possunt *veluti sublimes*, respectu partium suppositarum, ex quibus in ipsos emittuntur halitus, qui & Terræ-motus creent, & originem fontibus facere credantur. Ita profectò Alchymistæ quoque suas *Sublimationes* habent, potéstque sublimari censeri quicquid aut sursum attollitur, aut ex re subiecta elata formatur; quod dico ob ipsam salsedinem maris, quam vulgaris sententia, iuxta Aristotelem statuit creari ex halitibus, qui sublime elati, calore Solis aduruntur, & in mare decidant. Vtcumque sit, vniuersa regio, quæ inter Lunam, Terrámque est, ita 1 Meteor. 4. ab Aristotele bifariam distribuitur, vt inferiorem Aëri tribuat, superiorem corpori illi, quod ignis quidem non sit, sed ignis tamen (& vulgò quidem Elementaris) appellatur: nempe, quòd sit ὑπέκκαυμα, *veluti fomes*, seu materia concipiendo igni idonea. Cùm velit enim ex Terra, & Aqua excitari calore Solis ἀναθυμίασιν, *Exhalationem* duplicem, alteram καπνώδη, *fumosam*, quæ calida, & sicca sit, & cui vulgò nomen Exhalationis accommodetur: alteram ἀτμιδώδη, *vaporosam*, quæ calida, & humida sit, & cui vulgò nomen Vaporis tribuatur (tametsi ex aere adnotatis vapor, & calor apud Lucretium, & alios synonyma sint) idcircò censuit Superiorem regionem occupari totam ab exhalatione prioris generis, aut substantia quadam, quæ sit eiusdem cum illa naturæ, & in quam vsque exhalationes vi caloris expressæ contendant, ipsam certis locis densiorem, siue copiosiorem reddentes: Inferiorem verò ab exhalatione posterioris generis, quæ sit nempe grauior, neque adeò altius contendere possit, ibique sistatur, vbi Solis radij è Terra reflexi, cúmque attollentes, fieri frequentes desinunt. Hinc autem, cùm velit totam Superiorem regionem, siue ea dicatur Ignis, siue Hypeccaumatis propria, esse semper calidam; Inferiorem tamen, seu aëris propriam, nunc calidam, nunc frigidam facit, quatenus calor vapori impressus potest euanescere, & quod est ex natura aquæ insitum frigus, præpollere. Cùm videatur verò Aristoteles sic distinguere Aërem, vt duæ ipsius partes fiant, vna depressior, & Terræ vicinior; altera elatior, vtpote in qua ob defectionem vigoris radiorum Solarium vapor tum cogatur,

De Nube ac Pluuia.

tur in nubem, tum concrescat in pluuiam; solet nihilominus Aër vulgò distingui in regiones treis; *Infimam* nempe, quæ eadem cum Inferiore Aristotelea, nunc calida nunc frigida sit, prout radij Solis aut directiores, vt æstate; aut obliquiores, vt hyeme, sunt. *Mediam*, quæ eadem cum superiore, frigida semper sit, tum ob reflexionis radiorum Solarium imbecillitatem, tum ob Ignis supernè exstantis distantiam: & *Supremam*, quæ eadem cum infima parte Aristotelei Hypeccaumatis, sit continenter calida propter viciniam ipsius Ignis.

Enimverò videtur hæc tum Aristotelea diuisio esse omninò fictitia, quod attinet quidem ad illam seu Ignis, seu Hypeccaumatis regionem: tum fictitia quoque diuisio vulgaris in Regiones treis, quatenus quidem supremam statuunt, quæ perpetuò calida sit. Etenim, verum quidem est dari Inferiorem aëris regionem, quæ nunc calida, nunc frigida sit, non modò propter radios Solis nunc directiores, nunc obliquiores; sed etiam ob conditionem halituum, qui è Terra exspirantur, varietatémque Ventorum creant; qua ratione interdum media hyeme calidior sit, interdum media æstate frigidior. Verum verus est dari Superiorem, quæ sit semper frigida (aut certè minùs calida, quàm sit aliquando inferior) non sanè ob distantiam Ignis, qui nullus incumbat, neque absolutè ob radiorum reflexorum debilitatem; sed omninò ob semina, seu corpuscula frigoris (cuiusmodi nitrosa sunt) quæ illuc vsque abigantur; pauciora quidem per hyemem, vnde illeic solùm generatur nix; & copiosiora per æstatem, vnde generatur illeic etiam grando. At verò supra hanc Regionem esse aliam, quæ continenter calida sit, nullum est idoneum argumentum, quo demonstretur. Et non videtur quidem negandum, quin supra regionem, in qua nix, & grando creantur, sint adhuc vapores diffusi; sed calidos potiùs, quàm frigidos esse, nulla ratione probari potest; ac potissimùm, cùm videantur maximè contexi ex subtilioribus, magisque dispersis corpusculis frigoris, ac terminare denique eam, quæ Atmosphæra dicitur; corpus scilicet aërium totum Terræ globum, cuiusdam quasi lanuginis, aut epidermidis instar, circumvestiens, quale insinuatum aliquoties iam est. Quod superest autem spatiorum ad ipsa vsque Sidera; id videtur quidem ob Siderum radios quoquouersum excurrenteis esse calidum potiùs, quàm frigidum existimandum: at quod de radiis heic experimur, videtur satis arguere illos, ob sui raritatem, nullum sensibilem calorem creare; atque idcircò, quantum ad sensum, illa einsmodi spatia neque calida esse, ob non satis copiosos, qui coalescant, caloris radios; neque frigida; ob nulla respersa corpuscula frigoris; verùm neutra esse, ac indifferentia; ex hisce ergo duæ solùm videntur aëris regiones distingui, quoad ad Meteororum, & familiarium quidem generationem attinet. Vna Inferior, quæ eadem sit cum ea, quam infimam dicunt; altera Superior, quæ eadem sit cum ea, quam Mediam. Familiaria dico Meteora, vt Cometas præsertim excipiam, qui non perinde frequentes sunt, quique tametsi aliquando infra Lunæ orbem appareant, numquam tamen obseruari sunt ad Superiorem vsque, aut etiam Supremam aëris regionem demitti.

Quod spectat verò ad nominatas Epicuro *Effluxiones*, congeriésve illas tenuissimorum corpusculorum, quæ ex terra, & aqua excernuntur, exspirantur, effunduntur per aërem, notum est illas nihil aliud esse, quàm iam appellatas ex Aristotele ἀναθυμιάσεις, *Exhalationes*. Cùm sint illæ autem duplicis generis (alia enim sicca, alia humida est) tum id inprimis notandum est, quod idem Aristoteles ait, solere vtramque permistim ascendere, ac eam solùm Humidam dici, in qua humiditas præualet; eam Siccam, in qua siccitas. locis. Heinc enim intelligimus ea, quæ ex Terræ, & Aquæ globo excernuntur, exhalantúrque in aërem, nihil esse aliud, quàm miscellas quasdam rerum inter se heterogenearum, seu corpusculorum, ex quibus, quæ præ cæteris dominium obtinuerint, dicantur esse Meteororum specialium proximæ materies. Id solùm mente tenendum est, cùm ille velit Exhalationes siccas ex Elemento Terræ oriri, humidas ex Elemento Aquæ: non propterea tamen has esse duas species Exhalationum simplicium; vti neque Terra, & Aqua sunt adeò simplicia, ac ille supponit. Quippe quod corpus Terram vocamus, est maximè heterogeneum, seu, vt vulgò interpretantur, dissimilarissimum; ac pari ratione quod Aquam; portio nempe globi huius humida, Terræ corpori variè intermista. Quare & cum Exhalatio ascendit, non esse illam vniusmodi, duplicemve censendum est; sed omninò variam, ac multiplicem; eo modo, quo multiplicem, compositúmque censemus odorem, qui ex odoro variorum florum fasciculo diffunditur.

Illud quoque notandum est; quòd licet Aristoteles habeat passim calorem Solis pro causa primaria excernente exhalationes, agnoscit tamen alicubi contineri in Terra πολὺ πῦρ, & πολλὴν θερμότητα, *copiosum ignem*, & *copiosum calorem*. Quippe exinde consequitur, vt non modò Sol superficie tenus, sicut ille ait, humorem educat; sed maximè etiam ignis, calorve subterraneus erect halitus, ipsosque ab vsque terrenis visceribus sursum emittat. Nempe globus Terræ se habet magni alicuius Animalis instar, quatenus experientia docet vigere calorem in eius internis, & humorem per varios ductus, quasi per venas variè transmitti. Vbi sunt porrò calor, & humor, non possunt non exsurgere fumi, vapores, aut exhalationes; quò minus est mirum, si continuò ascendant ex Terra versus aërem, quando in Terra continuò est materia exhalabilis, & causa exhalans, seu ad exhalandum compellens. Profectò verò calori Solis attribuere excretiones illas, quæ fiunt ex locis vsque intimis, videtur sentiò persimile; cùm Solis calor vix in paucos à superficie pedes penetrat, & Metallariorum experientia planè contineat exhalationes à quingentis,

[illegible]

genuit, & ampliùs exigui producit. Convincit eadem experientia, dum per æstatem calor Solis in Terræ superficie viget, regionem esse infra superficiem, quæ non parum frigida sit, tum semper, quæ inter Solarem, subterraneumque calorem est; & ex opposito, dum per hyemem calor Solis nullus, aut exiguus viget, ipsaque Terræ superficies præ nimio frigore riget, eandem succedentem inferiorem regionem esse admodum calidam, tanquam subterraneo calore, ampliùs quàm per ipsam æstatem, superficiem versùs sese protrudente. Nisi hoc non est argumentum, calorem, quo Terra interne fovetur, quoque extenuatæ, emittentesque halitus, esse non Solarem, verum subterraneum, Terræque congenitum: & maxime quidem, cùm nubes, ac pluviæ adeò raræ per æstatem; adeò frequentes per hyemem, quod id ita sit manifestè produnt. Denique, ut nihil attingam de experientia tot ignium, qui variis in locis eructantur; neque tot aquarum thermalium, quæ variis in locis scaturiunt; solo hoc solum, cùm ex fundo maris erumpunt interdum, penetrantque per mare, & sursum collectim, visibiliterque ascendunt illi halitus; [illegible], calumque [illegible], ut tempestates, & procellas cieant, perspicuum prorsus suadent aliam, quàm Solarem caloris vigere infra maris fundum, quo vis illa tanta halituum excitetur, propellaturque. Itaque, non negandum quidem; quin calor Solis [illegible] ex Terræ, & Aquæ superficie [illegible]; sed contendo, quod præcipuum Meteororum [illegible] videtur planè produci ex [illegible], & à caloris subterranei, Terram perpetuò [illegible].

1 Meteor. 9. Quin illud [illegible] est, quod idem Aristoteles ait, ex Solis accessu, recessuque contingere [illegible] alternantes caloris, atque frigoris, ex quo efficiatur circa Terram quidam velut fluxus, seu maris fluxus, & refluxus Aquæ in Aërem tenuatæ, ac proinde ascendentis, & Aëris in Aquam concreti, ac proinde descendentis; potuisseque adeò Antiquos Oceani nomine hunc fluxum intelligere, qui indesinenter circa terram fluat. Tametsi enim ille videatur omnia, quæ in aere fiunt mutationes, referre ad Solem, ut [illegible] intelligere [illegible] æstatis, & hyemis, quarum illa [illegible] ob calorem, hæc humidior ob frigus [illegible] caloris & frigoris in [illegible] vicissitudines [illegible], quia generalis illa caloris [illegible] reciprocatio, quæ ex æstate in hyemem, ex hyeme in æstatem fit, à Solis accessu, recessuque pendeat; verumtamen [illegible] & sæpe [illegible] constitutione in frigidam, ex frigida in calidam fit, quæque ex illis vaporum commutationes originem habet. Nempe inter medios æstatis fervores, [illegible] Boreas, aër statim refrigeratur; & inter medios hyemis algores, si Auster oboriatur, aër repente incalescit; &, quod mirum est, ea mutatio sentitur non modò in patente aëre, quem ventorum flatus in quaslibet velut vias attollere; sed in aëre etiam vitris concluso, quasi nempe venti substantia adeò subtilis, tenuisque sit, ut se facilè quoquoversum, & quocumque libet insinuet. Patet res porrò perquam eximiè in speculo illo, *Calendario* dicto (Thermometrum etiam appellant) quod si cognovisset Aristoteles, mirificè cum delectasset illa de fluxu sursum, deorsumque reciprocante commentatio. Vitrum est nimirum, tenue, oblongum; quod variis quidem modis paratur, sed simplicissimè tamen, ut sit tubulus, cuius extremum alterum perforatum sit, alterum in bullam, seu in globi, ovi, alteriusve formæ capacitatem intumescat. Hæc bulla est veluti caput, reliqua pars veluti collum, solétque ita contineri beneficio machinulæ seu chartaceæ, seu ligneæ, ut caput sursum emineat, & colli orificium intra aquam vasculo contentam immersum sit, nec tamen ad fundum pertingat. Priusquam verò immersio fiat, debet ipsum præsertim caput ab igne, aut Sole calidè incalescere, ut contentus aër admodum rarescat; ita enim fit, ut statim, atque orificium intra aquam demersum est, vitrumque contactum persentiscit frigus, aër conclusus contrahatur, seséque sursum in caput recipiat; aqua verò ipsum subinde sequuta per collum ascendat. Deinceps autem, quandocumque calor in aëre viguerit, tum aër conclusus dilatabitur, & aqua subsidet; quandocumque frigus, aër contrahetur, & aqua ascendet; ac tantò quidem altiùs, aut humiliùs, quantò extiterit caloris, frigorisve dominium remissius, aut intensius. Adeò ut, notato summo aquæ ascensu per frigus intensissimum; & infimo descensu per intensissimum calorem; si interceptum spatium in duas portiones æquas partiaris, pronunciare possis, quandocumque aqua in ea divisione, seu spatij medio constiterit, exquisitam esse aëris temperiem; quandocumque suprà, dominium esse frigoris; quandocumque infrà, dominium caloris; & divisa utraque portione in quotcumque particulas, seu quasi gradus volueris; pronuntiare possis quovis tempore quis gradus caloris, aut frigoris vigeat.

De Nube ac Pluvia.

Quî porrò vi aqua aëre frigefacto emergat, calefacto subsidat, intelligendum est ex superiùs dictis, ac præsertim, cùm *de Inani, de Raro, & Denso, de Calore & Frigore*. Revocare autem imprimis in memoriam decet, quod de Æolipila dictum est; quoniam, ut per exagitationem subingressorum in ipsam corpusculorum caloris, aqua & vapor (seu mavis aër) ita discutiuntur, exagitanturque, ut exeunte licet continuo vapore, & inaniore proinde capacitate semper facta, corpuscula tamen vaporis intùs remanentia, quoquoversùm, & quaquaversùm subeunt, ac totam adeò capacitatem continuò quasi compleant: ita, cùm vitrum primò incalescit, subingressa per eius poros caloris corpuscula ea ratione aëreum vitro conclusum exagitant, ut & pars eius magna orificio exeat, & reliqua

De Nube ac Pluvia.

maneat quidem rarefactior, multimque inania intercipiens, sed totam tamen adhuc capacitatem quasi compleat, ob factam à corpusculis caloris exagitationem. Deinde, vbi orificium intra aquam immergitur, & frigus suas vices agit, corpuscula caloris exeunt, & corpuscula aëris non possunt iam defectu motus, capacitatem ita complere, quin inania spatiola intra aërem conclusum grandiora creentur. Ex opposito autem, quia corpuscula caloris egressa tantumdem exagitant extra vitrum aëris, quantum exagitabant intrà; & ad tantumdem spatij occupandum compellunt ambientem aërem (dispersa licet variè, quatenus scilicet non pereunt) ad quantum occupandum compellebant inclusum; hac de causa fit, vt quia aliunde omnia circum loca occupata sunt, neque inanis, congruusque locus, nisi intra vitrum interim creatus non patet, fit, inquam, vt aër exterior exagitatione perfusus pellat ipsam aquæ vase contentæ superficiem, aqua autem versus fundum pressa per vitri orificium quasi resiliendo intra collum subeat, & cedente facilè, ob subingressionem in facta inania spatiola, aëre, ipsum & compellat, & sursum sequatur. Postmodum verò, cùm iterùm incaluerit vitrum; quia quantum corpusculorum caloris intrò subit, tantumdem extra deest; & quantum inanium spatiolorum occupari, defectu motus, extrà desinit, tantumdem ob factam motitationem intrà creatur; inde fit, vt aqua intra collum contenta partim ab aëre compulsa, partim motu proprio subsidat; quatenus interim pressa eius vi aqua, quæ in vase est, cedit sursùm in superficiem versus aërem ipsi incumbentem; ac aër illi idcircò cedit, quòd succedere in relicta illa spatia inania possit. Illustrari res quadantenus posset ex dictis à pari de supero Experimento circa Inane concertatum; imò & ex eo confirmari, quòd Tubus ille, cum hydrargyro ad altitudinem duorum pedum, & quadrantis, triensisve contento, fit species quædam Thermometri: nimirùm si applicitis excalefactis linteis, aut aliâ ratione incalescat, hydrargyrus non-nihil subsidit, vt putà, quasi subingressis, variéque exagitatis intra inanem capacitatem caloris corpusculis, quidpiam fit intereà creatum exterius spatiolorum inanium, in quod possit aër restagnanti in vase hydrargyro incumbens se recipere, dum ab illo premitur, qui ipse ab alio intra tubum subsidente vrgetur.

Ex hac verò interim causa illud vniuersè intelligitur, quòd Aëre, ex iam dictis, diuiso in regiones duas, Superiorem, & Inferiorem; vices caloris, & frigoris eam reciprocationem subeunt, vt quantò Inferior euadit calidior, tantò Superior remaneat frigidior; & quantò Inferior frigidior est, tantò Superior aut calidior, aut minùs frigida remaneat. Nempe, quasi calore inferiùs dominante, corpuscula frigoris sese sursum recipiant; & dominante frigore, corpuscula caloris assolent, sursùmque contendant. Intelligitur etiam, quorsùm frigore inferiùs vigente, superficies aquæ, & terræ comprimatur, adstringatúrque; & vigente calore, laxetur, & libera fiat: cæteráque his consimilia. Hæc autem ideò commemoro, vt agnoscamus esse quidem Calorem causam præcipuam, quâ exhalationes creentur; sed Frigus tamen deinceps quoque intercedere, ac in partem causæ mutationum aëris, Meteororúmque interuenire.

Itaque, vt hisce generatim præmissis, aggrediamur dicere primùm cùm Epicuro de Nubibus; manifestum est triplicem ab eo assignari generationis illarum modum. Primus porrò, siue qui est per concretionem ex aëre, ipsa est opinio, quæ fuerat Anaximenis, omnia ex aëre gignentis. Id commemorat speciatim Plutarchus, apud quem, quas Epicurus ἀέρος πιλήσεις, *cumulationes aëris*, ille ἀέρος παχύσματα, *aëris incrassamenta* dixit. 3. plac. 4.
Fuit & posteà Senecæ, apud quem Nubes nihil est aliud, quàm *Spissitudo aëris crassi*. Vbi cùm dixit aërem crassum, sic distinguendum fuimus, vt intelligamus aërem, si per se quoddam corpus est distinctum ab halitibus, qui ex terra, & aqua in hoc circumfusum Terræ globo spatium ascendunt, illud esse adeò illimem, ac tenuem, vt concrescere in nubem non possit; quare & debere esse intertextum eiusmodi halitibus, propter quos incrassescere, ac densari in nubem valeat. Quo casu vides non tam aërem tenerà densari in nubem, quàm ipsos halitus, aut vapores, qui diffusi per aërem, efficiunt, vt crassus censeatur. In 2. nat. q.

Secundus, siue qui declaratur per concretionem ex Atomis ab ipsius aëris corpore diuersis, remotiorem Nubium materiam attingit; quatenus eas docet ex Atomis esse, quæ coire possint in tenues, similésque moleculas, ex quibus deinceps aggestis nubes coorianturr. Hinc nempe Lucretius: lib. 6.

Nubila concrescunt, vbi corpora multa volando
Hoc super in cæli spatio coiere repentè
Asperiora modis quæ possint indupedita
Exiguis, tamen inter se compressa teneri.
Hæc faciunt primùm paruas consistere nubes;
Inde ea comprendunt inter se, conque gregantur,
Et coniungendo crescunt, ventisque feruntur
Vsque adeo, donec tempestas sæua coorta est.

Pergit:

Fit quoque, vti montis vicina cacumina cælo
Quàm sunt quæque magis, tantò magis edita, fument
Assiduè fuluæ nubis caligine crassa.
Propterea, quia quom consistunt nubila primùm,
Antè videre oculi quàm possint tenuia, venti
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Heic demum fit, vti turba maiore coorta,
Condensa, ac stipata simul cernantur, & ipso
Vertice de montis videantur surgere in æthram.

Et quia esse dubium potest, vndenam tanta corporum, seu Atomorum copia confluere, suppeteréque in tantas subitam moleis valeat; idcircò sic prosequitur:

Fit

Fit quoque, vt huc veniant in cælum extrinsecus illa
Corpora, quæ faciunt nubeis, nimbosque volanteis.
Innumerabilem enim numerum, Summamque profundi
Esse infinitam docui, quantáque volarent
Corpora mobilitate, ostendi, quámque repentè
Immemorabile per spatium transire solerent.
Haud igitur mirum'st, si paruo tempore sæpe
Tam magnis montes tempestas, atque tenebræ
Coperiant maria, ac terras impensa superne,
Vndique quandoquidem per caulas ætheris omneis,
Et quasi per magni circum spiracula Mundi
Exitus, introitusque elementis redditus exstat.

Libro 6. Tertius, qui est per concretionem ex Effluxibus, seu halitibus è terra, & aqua emergentibus, ab ipsa Aristotelis opinione non dissidet; quatenus licet Aristoteles videatur supponere transmutationem vaporis in aërem, vt ex aëre fiat nubes, & ex nube deinde pluuia; attamen rem saltem ita explicat, vt cælestis calor eliciat ex aqua vapores, qui sursum elati, excedente illic calore, concrescant in nubeis, & abeant in pluuiam. Lucretius ita excipit:

Præterea, permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant littore vestes
Suspensæ, quom concipiunt humoris adhæsum;
Quo magis ad nubeis augendas multa videntur
Posse quoque è salso consurgere momine Ponti.
Præterea fluuiis ex omnibus, & simul ipsa
Surgere de terra nebulas, æstumque videmus,
Quæ, velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
Suffundantque sua cælum caligine, & altas
Sufficiunt nubeis paullatim conueniundo.

Atque hic quidem tertius modus, tertiave hæc opinio ipsis præsertim ... probatur; ... vero & addictas ipsas halituum ... ab vniuersa terræ ..., vt dictum ... est, fieri. Quòd autem Epicurus velit materiam non modo ex aquis, sed etiam ex terra prodire, id facit propter fulmina, aliave Meteora, quorum materies aquea non est, & intra tamen ipsam nubem commiscetur materiæ, quæ ex aqua educta in aquam resoluitur. Hoc videtur quidem præcipua nubium materies esse aquea; sed ea tamen sola, aut simplex non est, tametsi habeat nunc amplius, nunc minus alterius admistum.

Requiri verò imprimis potest, quorsùm halitus, seu vapores, dum ex terra, & aqua prodeunt, inuisibiles vt plurimùm sint, postmodum tamen in medio aëre visibiles fiant. Sed ... causa videtur, quòd dum exhalant, ... subtilesque, quia inconstantes, ... rursùm considerant, coguntur, atque incrassantur: & videtur quidem Lucretius insinuare caussam hanc fieri ex parte à vehementi calore:

Vrget enim quoque signiferi super ætheris æstus,
Et quasi densendo subtexit cærula nimbis.

Attamen, nisi id explicetur de antiperistasi, qua illa regio Nubium frigescit, ea esse germana causa non videtur; quandoquidem alioquin calor ex se attenuat potiùs, quàm addensat, ip-

sumque præsertim humorem discutiens. Quare videntur potiùs vapores in Nubeis concrescere, quòd deficiente eo calore, ac impetu, quo vrgebantur, ob grauitatem propriam subsidant, occurrentésque aliis continuò succedentibus, ipsis commisceantur, ac partim frigus ipsos circumstans cohibeat; qua ratione Nebulæ quoque per noctis serenæ tranquillitatem cohibentur; partim ventus calidus fuerit, ob corpuscula aquea, quæ proprij sales relinquant læta, & ad coitionem cum aliis idonea; vt ex iis, quæ posteriùs dicentur, pleniùs innotescet. At quamobrem conspicuæ sub quadam specie alboris fiunt? scilicet, quia sunt velut fumi, siue contexturæ ex moleculis, quæ maxima parte sunt aqueæ, ac ideò politæ, specularisque naturæ: quæque proinde, vbi proximè inter se cohærent, neque interstitiolis sensibilibus à se inuicem dissident, confertos lucis radios reflectunt versus oculum, & iuxta causam declaratam superiùs, quamdam alboris speciem creant. Qua ratione autem interdum contingat, vt instar niuium, aut vellerum candidissimæ lanæ, inalbescant, interdum flauæ, rubeæ, liuidæ, atræque euadant, partim ex dictis suo loco *de Coloribus* intelligitur, partim ex dicendis infrà colligetur. Heic notetur solùm, tum eas duntaxat candidissimas apparere, cùm primaria Solis lux ex adacto respectu nostrâ incidens, ad nos refertur: alioquin enim, si conspiciuntur luce secondaria, tertiana, aut alia, quantò plures radij deficiunt, pluresque adeò internuncium committæ ipsis vmbellulæ, tantò obscuriores cernuntur; inter quos gradus obscuritatis ruber familiaris tum præsertim est, cùm traiecti radij per densos vapores, aut seriem quamdam rariorum nubium diuersimodè refringuntur. Id verò potest manè præsertim, vesperéque contingere, propter humilem Solis situm, habetúrque vulgò vt signum Manè quidem ingruentis pluuiæ, Vespere verò serenitatis in crastinum, quòd manè vapores (seu aquea materies) insinuentur ascendere, nihil obstante frigore noctis; vespere verò procidere nihil obstante diei calore; seu quòd manè nubes à Ventis Orientalibus, pluuiosisque agantur, vespere ab Occidentalibus, & serenantibus; cùm alioquin rubor indiscriminatim vtcumque à radiis obliquè allatis, refractisque creetur; quanquam, vt ratio fallax est, ita signum quoque probatur incertum.

De Nube ac Pluuia.

Requiritur tertiùs, ecquanam vi nubes sustententur in aëre, cùm sint ipso ponderosiores, vt vel arguit aquarum copia, quæ ex ipsis effunditur, ne de crassitudine quidpiam dicam: & communis quidem sententia id fieri ideircò contendit, quòd contineant adhuc aliquid caloris: at longè probabilior videtur causa ipse motus, quo abs vento quopiam semper compelluntur. Quippe, seu celeriùs, seu tardiùs, obseruantur semper commutare locum, neque immotæ consistere; vt proinde argumento sit restare semper aliquem ventum, quo hoc, illucve abigantur. Dum tantisper verò abigantur, adeò leues sunt, vt facillimè sustententur; plurimarum

De Nube ac Pluuia.

videlicet instar, quæ grauiores licet, sustentantur ab aëre, modò flatus aliquis iuuet. Hinc certè, vt plumæ, deficiente flatu lentè concidunt; ita vidimus ipsi aliquando tranquillitate magna vigente procidere nubeis per prærupta montium, tanquam nullo vento, quo subueherentur, abducerenturque, restante.

cap. 9. Requiritur etiam, quamobrem Aristoteles dixerit ὁμίχλην, *Nebulam*, seu *Caliginem*, in eo differre à Nube, quòd Nubis in aquam conuersæ superfluum, seu residuum sit; adiecetitque eam esse signum serenitatis, potiusquàm pluuiæ, quòd sit veluti nubes infœcunda. Verùm Nebula, seu Caligo non videtur propriè esse id, quod ab Aristotele insinuatur. Nam possunt quidem esse in Nube aliquæ partes non aqueæ, quæ partibus aqueis in pluuiam delapsis supersint, & deinceps aridam solùm, seu infœcundam nubem contexant: at Nebulam nihil esse aliud, quàm Nubem huiusmodi, quæ exactà pluuià procidat, ipsamque Terræ superficiem quasi caligine obducat, id, penè est inobseruatum; cùm familiare potiùs sit, vt nubes huiuscemodi depellatur per aërem, & aut euanescat, aut nubibus aliis occurrentibus commisceatur. Quòd certè interdum post pluuiam suboriantur statim quædam nebulæ; id non ex ipsis nubibus est, quæ aridæ remanserint, sed ex ipso pluuiæ humore, qui agente calore quopiam, ex ipsa Terræ superficie humectata euaporatur. Quid verò dicetur de iis Nebulis, quæ absque vllis pluuiis præcedentibus exoriuntur; quæ frequenter ex lacubus, fluminibus, locisque vdis, & repentibus prodeunt: quæ plerumque etiam irrorant, humectant, madefaciunt? alioquin, est quidem ferè Nebula serenitatis indicium; sed non quod absque humore sit, verùm quod parciore, quàm vt calore attenuatus, respersusque per aërem, possit facilè aut cogi in nubem, aut in pluuiam concrescere. Scilicet, cùm Nubes pluuiæ grauida fiat ex copioso vapore, qui confertim, & magna vi prodit, emergitque ex ipsis Terræ visceribus; Nebula videtur duntaxat progigni ex vapore, qui superficie tenus, lentoque calore ex humore eductus, & lentè attollitur, & aliunde cohibetur, vt statim antè inuoluatur à circumstante frigiditate; adeò vt concrescat quidem, & visibilis efficiatur; sed non efferatur tamen, neque attollatur sursùm, ac terræ potiùs, & aquæ cohæreat. Quòd si is calor Solis superueniat, qui ipsum discutiat, & attenuet: ille ita dispergitur per vastitatem aëris, vt & inuisus efficiatur, & ad superiorem, frigidamque aëris regionem ea continuitate, & copia non perueniat, vt in eam nubis molem concrescat, quæ serenitatem conturbet, aut pluuiam timendam, sperandamve faciat.

Cum Nubis enim ob generationem Pluuia comparetur, appositè erit, vt de ea paucis agamus, ac primùm quidem cùm duo modi sint, quibus Epicurus generari eam posse dicat, *Compressio* nempe & *Transformatio*. Agnoscit Lucretius quoque duplicem; siquidem postquam commemorauit quemadmodum materia Pluuiæ coaceruari sursùm in nubibus valeat.

Nunc age, quo pacto pluuius cócrescat in altis
Nubibus humor, & in terras demissus vt imber
Decidat, expediam. Primùm iam semina aquai
Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
Omnibus ex rebus, pariterque ita crescere vtrumque,
Et nubeis, & aquam, quæcunque in nubibus extat,
Vt pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
Sudor item, atque humor quicunque'st denique membris.
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem veluti pendentia vellera Lanæ,
Quum supera magnum venti mare nubila portant.
Consimili ratione ex omnibus amnibus humor
Tollitur in nubeis, quò quum bene semina aquarum
Multa modis multis conuenere vndique adaucta,
Confertæ nubes vi venti mittere certant
Dupliciter:

Tum priorem subiicit modum:

——Nam vis venti contrudit, & ipsa
Copia nimborum turbâ maiore coortâ
Vrget, & è supremo premit, ac facit effluere imbreis.

Et subinde posteriorem:

Præterea, quum rarescunt quoque nubila ventis,
Aut dissoluuntur Solis super icta calore,
Mittunt humorem pluuium, stillántque, quasi igni
Cera super calido tabescens multa liquescit.

Ac prior quidem modus sic videtur posse per Compressionem explicari, vt aliqua esse intelligatur expressio; quasi nimirum in nubibus non sola aquæ materia, sed etiam forma contineatur; sit autē per particulas minutissimas dispersa, & partim nubis fungositate, vt spongiæ loculis discreta, quousque aut ventis compellentibus, aut frigiditate regionis vrgente nubes comprimatur, & ex ista compressione guttulæ exiliant, & deorsùm cadant. Verùm tametsi nubes texatur non ex particulis modò aqueis, sed ex pluribus etiam aliis, quæ aqueas variè intercipiant, quæque cōpressæ eas comprimant, & exilire veluti cogant; nihilominus planius est, vt intelligatur de compressione, quæ fiat ex iugi appulsu, siue compulsu mutuo plurium, pluriúmque particularum, seu guttularum insensibilium, quæ tandem euadant in grandiusculas, & ob maiorem aliquam sui grauitatem decidant. Specimen certè desumere ex Destillatoriis vulgaribus licet. Vt enim non statim ac vapor fornicem vasis contigit, guttæ creantur, quæ defluant, sed necesse est vapor continenter ascendat, seu aliæ ac aliæ insensibilis humoris particulæ allabantur illis, quæ adhærent iam fornici, ex quo factæ sensibiles, grauitantésque tum defluant; ita non statim pluuia fit, cùm ascendens vapor ad regionem nubium, frigidámque peruenerit, sed necesse est ea corpuscula, ex quibus vapor contexitur, illeic ita coaceruari,

seu

seu nimirum aliis, aliisque continuò ascendentibus, seu ventis quoque aliis ad alia compellentibus, vt coalescentibus in vnam pluribus, guttæ deciduæ consummentur. Heinc non videtur [illegible] Pluuia eo modo creari, quo quidam vulgò existimant; vt scilicet, quemadmodum effusa ex sublimi loco aqua simul in varias guttas dispergitur, ita conuolutis, & in medium latis, siue flagelli, siue maris, quædam aqua in regione [illegible] creetur, quæ ipso casu dissoluatur, & in grandiores guttas abeat, quæ in guttulas posteà diuidantur, eisque penè sic afficiatur, vt apud Aristophanem [illegible] de Ioue per cribrum meiente; quippe [illegible] moles aquarum formari [illegible] momento potest, nec formata, non illicò [illegible] pertransire. Itaque illa [illegible], atque successiuè arguit potius [illegible] guttulas solùm ex vaporis corpusculis [illegible] allabentibus, coalescentibusque, & vtramquamque statim atque [illegible] est, cadere. Nimirum donec corpuscula, guttulæve insensibiles sunt, sustentari [illegible] ab aliis, aliisque adscendentibus, [illegible]que continentibus; aut minimis etiam (vt vix vnquam desinit aliquid) ventis agitantibus [illegible]; at statim atque sensibilem aliquam molem nanciscuntur, tum sensibiliter grauitant, neque sic ampliùs contineri, quin decidant, [illegible] valent.

Porro [illegible] pluuiæ guttas coalitione potius, quam diuisione fieri, tametsi negandum non est, quin maiores guttæ diuidi possint, [illegible] violentia, in guttulas; [illegible] in stillicidiis fieri quemadmodum [illegible], seu [illegible] potius [illegible] ventorum; guttulæ[illegible] ex maioribus dissoluuntur, atque [illegible] quòd tantum aliquando [illegible] sed etiam, quòd casu [illegible], & [illegible] subsistat. Hæc [illegible], quod vulgò explicant guttas in [illegible] speciem formari, vt sese [illegible] ab [illegible], videtur Epicurus [illegible] apud Plutarchum dicitur fieri [illegible] (putat, [illegible]) Pluuiam, (seu Pluuiæ guttas) [illegible], vt [illegible] longè [illegible]. Porrò, vt potest [illegible] gutta [illegible] diuidi, ac subdiuidi in guttulas; sic constat posse contrà [illegible] concrescere, coalescereque in [illegible], seu [illegible] tran[illegible], [illegible] conformatæ superiùs, [illegible] eadem [illegible] in eas, [illegible] decisione segnius. Quod [illegible] ferè requiritur, an dum grandiores [illegible] Imbres, seu Nimbi dicti, [illegible] conformentur; [illegible] guttas [illegible] ipse vsque [illegible] conformari. Nempe, quia frigus [illegible], neque guttulis [illegible], vt [illegible] decidant, [illegible] in vnam grandiusculam cogit. [illegible] est autem, tum ex eo, quòd [illegible] accidere pluuiæ, [illegible], quòd tales sunt per æstatem potissimùm, [illegible] est regionis superioris frigus intensius: quippe & dum fuerit intensissimum, cum maiores adhuc creare, tum illas [illegible] in grandinem potest, vt dicendum posteriùs est. Ex quo fit, vt præclarè quidem videatur Theophrastus, ex Olympiodoro, sensisse fieri Pluuiam condensatione; at cùm negauit fieri refrigeratione, videatur minùs attendisse quicquid contingit in aëre. Nam guttæ conformantur quidem in lebetis operculo, quòd ascendentes confertim vaporis guttulæ, exsilire nequeunt in patentem aërem; at dum aër liber, calidusque est, nihil tale fit, & quem halitum visibilem facit frigus hyemale, videtur satis arguere necessarium esse in aëre libero frigus, vt vaporis corpuscula concrescere in guttulas, quæ fiant sensibiles, possint. Quod addit verò, in Æthiopia, vbi frigus non sit, non posse pluuias frigore fieri; constat, tametsi frigus non sit in infimo aëre, esse tamen haud dubiè in regione nubium, vnde pluuiæ adueniunt; atque abundè compensatur ex iis [illegible]ibus, quibus vertici Lunæ montes in ea regione obtegantur.

De Nube ac Pluuia.

in 1 Meteor.

Posterior verò modus, qui per Transmutationem fit, videtur sic quidem intelligi posse, quasi non reuerà, seu, vt loquuntur, formaliter, aqua in nube contineatur; sed quòd natura aëris primùm, ac deinde nubis ea sit, vt abscedente calore, & succedente frigore, in aquæ naturam vertatur; quæ sententia esse videtur Aristotelis, Sectatorumque complurium, qui dum & transmutari in se Elementa volunt, & dari circulum generationum probant, contendunt formam quandam substantialem aëris perire, vt substantialis aquæ forma in eius locum subeat. Verùm planius est, vt intelligamus esse nubem eius contexturæ, vt possit quidem siue tota, siue ea parte in aquam, seu pluuiam abire; sed non abeat tamen, nisi eius partes ita transponantur, eumque situm accipiant, qui sit ad descensum, decidendùmque idoneus. Id declarare certè videtur Lucretiana similitudo; vtpote, cum cera, quæ fluit, alterius naturæ à compacta non sit; & quantumcumque similitudo possit non apposita esse, [illegible] videtur aqua creari in sublimi, non resolutione, quæ à Solis calore fit; sed coalitione, quæ fit ob frigiditatem regionis, perinde continentem vaporis, ascensum, ac lebetis operculum, seu, mauis, Alembici pileus, qui solet etiam madefacto, frigidoque panno velut incrustari, vt transpirationem vaporis inhibeat, ipsumque citiùs concrescere cogat: hoc saltem existimandum videtur, non gigni guttas Pluuiæ, nisi ex guttulis, quæ quantumlibet insensibiles, sint tamen reuerà, seu formaliter, & substantialiter aquæ. Cur certè ad gignendum pluuiam, esse necessarium putemus, vt vapor ex aquis ascendat, nisi quia aqua ex aqua est, & hac ratione peremnat ille, quem Aristoteles videtur circa terram agnoscere commeantis circulum, deorsùmque aquæ fluxus, refluxúsque perpetuum? Voluit ex vapore fieri aërem, qui sit non aqua, magis quàm ignis, atque eundem Aristoteles, vt aridum halitum facit impressionis igneæ materiam;

1 Meteor. 9.

De Nube et Pluuia.

ita humidum pluuiæ) an-non, si ex vtroque aër gignitur, qui vniusmodi naturæ sit, hoc est summè humidus, & temissè calidus; perinde est illi ex vtrouis fit, quò siue in ignem, siue in aquam conuertatur? sin autem ex priore retinet maiorem dispositionem ad ignem, & ex posteriore ad aquam; cur non auguraris neutrius naturam deperditam esse, sed remanere integram in particellis singulis? an aurum, cùm est exsolutum in tenuissimum puluerem, naturam auri amisisse dicis, & non potiùs esse semper reipsâ aurum, vel ex eo argumento, quòd insensibilia illa granula in eundem massam rursum conflantur? non-ne agnoscis euaporatione quidem diuisionem fieri in particulas minutissimas, sed quarum tamen singulæ sui totius (& cùm id præsertim homogeneum sit) naturam retineant? nisi faciant; quamobrem non dicas aspergine quauis naturam aquæ destitui, quippe & tunc abit in guttas; ac discrimen secundum magis, minusque solummodò est. Si dicas enim non destitui, donec sunt partes maiusculæ; quæso, quâ demùm tenuitate debent guttulæ fieri, vt vltrà diuisæ aqua non censeantur? saltem ad illas ventum cùm fuerit, cur non ex genere ipsarum asseras vaporem constare, cum non aërem potiùs ab iis occupari, quàm ex ipsis esse? cur non ex iisdem coëuntibus resultare maiores guttas?

Verùm ne multa congeram, duo solùm attexo, ex quibus fides vberior fiat. Vnum, videri in Ægypto (vlteriore saltem; ac in aliis Libyæ, Indiæque etiam regionibus: si verum sit quidem, quod non modò Plutarchus, sed Ctesias quoque apud Photium, aliique commemorant) ea de causa non pluere, quòd subterraneæ aquæ non sint, quæ euaporentur, transpirentur per aërem, & in sublimi coëant, concrescant in nubeis, ac soluantur in pluuiam. Quippe & dici potest, vt canes non sudant, quòd cutis compactior transpirationi halituum ex interiore humore genitorum non pateat; ita superficiem regionis Ægypti, aliarumque similium, ad aliquot vsque Orgyias esse instar cutis, aut crustæ, adeò compactam, solidamque, vt quæ esse aqua supposita potest, transpirare non valeat, calefacta licet interno calore: & aliunde quoque probabile est, huiusmodi compactionis adeò profundas esse radices, vt aquæ nullæ subtercurrant, aut certè adeò altùm, vt perinde sit, ac si nullæ forent. Ex hoc autem posse euenire constat, vt in locis illis non pluat, ac præsertim, si adeò fuerint vasta, vt quæ pluuiæ in regionibus circumuicinis frequentes sunt, transferri in illas non possint. Nempe possunt quidem vapores, & nubes aliquo loco genitæ, aliquousque vi ventorum pelli; at neque longùm, neque diù possunt; tum quia dissipabiles suâ naturâ sunt; tum quia ventorum impetus locorum tractu breui languescit. Confirmatur autem ex pluribus pluuiis, quas in eisdem penè locis obseruamus desinere, in quibus gigni videmus nubeis; adeò vt, cùm cælum per totam aliquam regionem & nubilosum, & pluuium est, argumento sit totam eam regionem fuisse ad euaporandum, obducendumque cælum

De fac. in lu. Bibl.

comparatam. Quippe suppono ex ante-dictis vim pluuiarum præcipuam non deberi vaporibus superficie tenus eductis ex mari, fluminibus, lacubus (quantuli enim isti sunt, aut quomodo transferri possunt, vt in tot, tantasque regiones in quouis sufficiant?) verùm conserta vaporum copiæ, quæ exhalatur per interualla ex imis Terræ visceribus; suffragante experientia, qua metallarij subter terram degentes, dum nitentium sursùm vaporum vim sentiunt, pluuiam perinde supra terram breui casuram esse prædicunt, ac si quis ex ascendente per distillatorium fumo stillaturam aquam prænunciet. Prætereo autem quod de locis impluuiis angustioribus memorant, veluti de area in fano *Paphiæ Veneris*, de vna ex nouem dictis Pelopis Insulis, aliisque huiuscemodi, sapere ampliùs fabulam, quàm vt disquiri causa mereatur. Plin. lib. 2. cap. 96. Tacit. lib. 2.

Alterum est, posse quidem causas diuturnarum pluuiarum complureis exquiri, ac euaporationem illam continuatam esse præcipuam; idcircò enim Lucretius: lib. 6.

At retinere diu pluuiæ, longùmque morari
Consuerunt, vbi multa fuerunt semina aquarum,
Atque aliis aliæ nubes, nimbique rigantes
Insuper, atque omni vulgò de parte feruntur,
Terráque cùm fumans humorem tota rebalat.

Verùm quantumuis, & diuturnis, & ingentibus pluuiis eluuiones quædam contingant, siue in littoribus planis, siue in campis patentibus, in quos necesse est torrenteis, fluuiósque magnos exundare; non posse tamen vi naturæ generale fieri Diluuium, quo tota Terra absorbeatur. Siquidem licet aquas omneis in vapores abiisse fingas, cùm illi tamen resoluti in aquas rursus fuerint, non maiore sanè in excipiendis, quàm priùs, deficientur locis. Hinc quicquid de Diluuio seu *Deucalionæo*, seu *Ogygio* percrebuit, accepit ex fabulis vitium: cùm inundationes solùm fuerint in paucas regiones, vrbeisque humilcis grassatæ. Certè & Plato, & Seneca, &, si qui magis Diluuiis fauent, editos saltem monteis excipiunt, in quos perfugium pateat (quantumcumque velint, vt *simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant*; quæ nemo non videt oratoriè exaggerata) Lucretius verò non omneis, sed multas duntaxat antiquis Diluuiis obrutas vrbeis memorat:

Humor item quondam cæpit superare coortus,
Vt fama est hominum, multas, quando obruit
vrbeis:

Id nempe, cùm

Tantum suppeditant amnes, vltróque minantur
Omnia diluuiare ex alto gurgite ponti &c.

Dixi autem *Naturæ vi*; nam alioquin exstat in Literis Sacris Diluuium illud *Noachicum*, cuius aquis cacumina celsissimorum montium cubitis quindecim fuerint superata. Id verò, vt perspicuum est, solitis aut vaporibus, aut aquis præstari non potuit, vt rationum

rîor

mos sumus; neque tot diebus pluere ex se-gnae nubium, quam e [illegible] montium [illegible], vt perhibent, extrahant. Sed nimirum, cum Summus DEVS ex suae potentiae abyssis tantam aquarum profuderit vim; id more humano, & ad captum accommodato Historicus sacer exposuit, ac fuisse caeli cataractas ad pluendum apertas dixit; quoniam vulgus intelligit contineri in caelo pluuias, quae plenis alueis inde fundantur, & ipso casu variè diuisae in guttas tandem abeant.

Attexendum hîc quidpiam videretur de Pluuiarum prognosticis: sed vno verbo, cùm Theophrastus integro libello ea enumeret; Plinius locis variis, Aratus multis versibus, Virgilius non paucis; vereor tamen, ne ex tot signis plurima sint dubia, pleraque fallacia, seu ex Animalium praesensionibus petantur, vt ex coaxantibus ranis, ex crocitantibus magno agmine coruis, & similibus; seu ex Astris, vt Sole, dum mane rubescit, Luna, dum pallescit, atque id genus caeteris; seu ex Meteoris aliis, vt ex Corona, Iride, ac matutinis potissimum; seu denique ex aliis rebus, vt ex crepitante lucernarum oleo, reliquisque innumeris. Certe sedulò obseruanti saepius ferè oppositum, quàm quod ex hisce praesagiis expectari solet, contingit.

Videremur & aliquid de prodigiosis Pluuiis; quibus nihil occurrit apud Historicos frequentius. Sed vno etiam verbo pluisse aliquando Vitulo, vt ab Auicenna [illegible] memoratur, [illegible] quam fabulosum est, nisi quòd [illegible] solet, quatenus [illegible] Venti ex [illegible] loco [illegible] impetu [illegible] decidere, vt, si qui [illegible] obseruauerint, existimare potuerint [illegible] in nubibus, & ex nubibus decidisse. Tolerabilius longè est, quod creditur vulgò de Ranarum pluuia. Sed [illegible] per pluuias aestiuas, aut statim ab ipsis Ranunculae appareant, eas tamen in aere gigni, & pluuiae instar decidere, neque [illegible] sunt, qui attestari valeant; neque [illegible] videtur verisimile, vel ex eo, quòd [illegible] animalcula ipsa casu non exanimentur, sed sanissima [illegible], & ad motum [illegible] comparatissima obseruentur, et ipse aliquoties obseruauimus via [illegible] puluerulenta, quae leuiore pluuia [illegible] humescere, cum & nullos potuerim apprehendere gyrinulos, siue ranulas [illegible]. Subiit enim cogitare num [illegible] quoque esse puluere pileos obsitas, [illegible] caudas deprehendit Fortaeus [illegible], qui idem sibi contigisse meminerit. At memorant etiam pluisse Carnibus; quae credas [illegible] etiam fingeret carnis [illegible] aliunde abreptas, aut philosophetur [illegible], sicque [illegible] vt [illegible] non vera caro, sed fungo[illegible] quidpiam. At [illegible] carni, ac tales fuisse [illegible], quibus pluisse L. Volumnio, & Ser. Sulpitio Coss. scribit Plinius, addens non perputruisse id, quod non diripuissent aues; credibilius [illegible] potest pluisse interdum, non sine Lacte, sed [illegible] nonnihil aquae: [illegible]

vapor potuit, quo contineretur aliquid & materiae plumbeae, salisve, vt vocant Saturni, & halinitri, acetique; aut quorundam huiusmodi candidulam reddentium aquam; nam quòd rem aliquin ita explicant, vt velint pluuiam albescere ob terram cretaceam, è qua vapores prodierint; constat vapores dum excernuntur, rerum colores exuere, & dum in liquorem concrescunt, aquarum duntaxat exhibere, vt destillationes manifestum faciunt. Heinc idem dicendum de Pluuia Sanguinea; nam qui pluuiam rubescere ob terram rubeam, è qua vapores educti fuerint, existimant; non attendunt satis ad colorem aquae stillatitiae ex rubeis rosis. Probabiliusque est, si interdum dilutus quis rubor in pluuia non tam decidente, quàm collecta appareat, creari illum ex commistione Chalcanthinorum, Asphalticorumque halituum (aut aliorum certè similium) vt nuper. dissenuit praeclarus Chiffletius circa Pluuiam Purpuream, quam Bruxellae obseruatam optimus VVendelinus descripsit, & cui esse similis debuit obseruata à Gemma Frisio in Embdensi Prouincia anno M. D. LXXI. Atque id quidem, vt praeteream, quod perhibitum saepius est pluisse Sanguine, ob frequenteis guttas per agros, oppidorumque parietes respersas: non esse eas guttas ex pluuia decidua, sed ex frequentia Papilionum, qui circiter aestiuum Solstitium ex erucis, chrysalidibusve formati auolauerint, ac illis in locis interquieuerint. Quod quidem à nostro Peireskio primum obseruatum & retulimus, & aliquantò copiosiùs descripsimus in ipsius Vita.

Quid verò dicendum de Lapidum pluuia, quam ad singulos penè annos commemorat, prae caeteris Liuius? Sanè, videri hos lapides non alios esse, quàm Grandineos, sed insignis tamen magnitudinis, & à quibus strages edi possint ingens. Secus profectò qui fieri potest, vt tam adeò frequentes apud Veteres, temporibus nostris nusquam obseruentur? nam quod interdum quidem eructentur è terra singulares quidam, perpaucive lapides, ij dici non possunt cadere instar pluuiae; & quod legamus esse vallem in India, è qua lapides excitati turbinum vi, deinceps deciderint; id nihil ad nostras regiones, de quibus loquuti Historici sunt, & in quibus nihil simile ab antiquis vsque temporibus fit, si illi sunt quidem de pluuia verorum lapidum loquuti. Adde quod nonnulli recentiorum Scriptorum non simpliciter lapides, sed lapides grandinis dicunt; & facit ad hoc maximè locus perillustris in Historia Iosue, vbi postquam Deus dicitur *misisse lapides de caelo magnos*, subiicitur: *& interfecti sunt multò plures lapidibus grandinis, quàm quos filij Israel interfecerant gladio.* Quod insuper porrò ex infrà dicendis de eructatione quorumdam lapidum è terra, facit vt eodem referri possit quod memorant pluisse interdum Lateribus coctis; & quod Plinius est author decidisse aliquando Ferrum spongiae specie; ac Auicenna Massam ferream, ex qua parari arma potuerint. Nempe nisi haec, aliaque

De Nube ac Pluuia.

Cap. 10.

De Nube ac Pluuia.

id genus non minùs habenda, quàm Vitulos illi, in fabulis sunt, facilius est longè intelligere quomodo propelli è terra eiusmodi possint, seu subterranea materies eâdem ignis vi, quâ extrorsum adigitur, variè pro sua conditione, dispositioneque in ipsa formetur; seu potius formata huiuscemodi in terra præextiterint; quàm capere quî fieri valeat vt intra nubem tam adeò fluxam concernetur materies tantis hisce massis compingendis idonea, & inter coëundum (ac priusquàm momento erumpente igne excoquatur) non procidat ob grauitatem. Probabilius videri potest, quod pluisse dicunt aliquando guttis Argenteis: at, si id quidem verum sit, dici fortè posset fuisse hydrargyrum eâ copiâ, & in eam vsque altitudinem sublimatum, vt inter decidendum in guttulas coierit, quæ argenteæ reputarentur. Id certè comprobari posset ea eo, quod Dion memorat, cùm, Seuero Imperante, argentea pluuia decidisset, fuisse nummos æreos illo oblitos, quod tamen intra dies treis penitùs euanuerit.

CAPVT III.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, ac obiter de Melle, ac Manna.

QVOD demùm ad Rorem, Pruinamque spectat, proponit primùm Epicurus duos Roris gignendi modos. Prior autem ille de coëuntibus ex aëre corpusculis eiusce naturæ, vt ad talem humiditatem creandam comparata sint, tantò videtur probabilior, quantò existimandum est, inter ea corpuscula, quæ sunt per aërem respersa, plurima esse aquea, sed ita rara, & tenuia, vt serenitatem non turbent; quod quidem per æstatem potissimum patet, cùm vapores calore Solis ex aquis educti, ita attenuantur, rarescuntque per aërem, vt cælum nihilominus serenissimum appareat. Scilicet huiuscemodi videntur esse corpuscula, quæ aquea semper cùm remaneant, coactione sola egere videntur, vt id, quod sunt, esse appareant; potestque frigiditas noctis ad hoc abundè sufficere, dum toto aëre concrescunt guttulæ insensibiles, quæ in aridam quidem terram decidentes, combibantur; decidentes autem in herbarum, aut arborum folia, aliásve res non bibulas, colliguntur illeic in grandiores guttas. Nisi certè folia proceriorum arborum madentia rore deprehenderentur, credi posset rorem non gigni nisi proximè terram, & nisi ex vaporibus per-parùm elatis; attamen id experimentum, & factum præsertim in editissimis montibus, argnere videtur rorem ex sublimi, atque adeò toto aëre decidere; & ex iis gigni corpusculis, quæ naturam retineant aqueam; quæ deinceps calore Solis spargantur rursùs per aërem; quæ frigore rursùs infrequentis noctis cogantur, abeántque in rorem. Et nisi fortè hæc satis capis; cogita, dum fumus ex lebete ascendit, & adhuc ex densis, grandiusculisque corpusculis constat, facile esse illum in guttas sensibileis conuertere; dum verò deinceps ita dissipatur, vt corpuscula hinc illinc discedant, & fumus ita attenuatur, vt non sit ampliùs sensibilis; non posse quidem facilè humanâ industriâ corpuscula illa sic cogi, vt in paruis guttas concrescant, sed non sequi tamen, quin si detur vis aliqua, quæ illas possit cogere, concrescere nequeant. Itaque, cùm paria sint rursùs quæcumque corpuscula aquea respersa per aërem sunt; cogente solùm causa egent, vt pari ratione concrescere possint. Causam porrò huiusmodi esse posse nocturnum frigus, nemo est, qui vertat in dubium; cùm omnes ad rorem creandum vsurpare id soleant; & res proportione intelligi debeat ex iis, quæ circa Pluuiam sunt dicta.

Posterior modus idem ferè est cum eo, quod Aristoteles docet de Eleuatione vaporum, ἐκ τῶν ὑδάτων, ἢ ὑγρῶν τόπων, *ex humilibus aquosisque locis*, & refusione super terram, postquàm vi frigoris nocturni in guttulas coierint. Discrimen est solùm, quòd cùm Aristoteles velit supra ipsam statim terram rorem concrescere, quòd calor attollens euehere sursùm vapores, præ debilitate non valeat; Epicurus innuit vapores & sursùm contendere, & inde concretos minutissimè stillare. Id verò mirum, cur Aristoteles ad exilitatem caloris diurni confugiat; cùm roscidæ quoque plerumque sint noctes, quæ maximis dierum æstibus successerint: cur etiam rorem, & pruinam non gigni in montibus; cùm nullos comperiamus monteis, qui per æstatem rore non madeant, ac pruinâ etiam hyeme rigeant, si humiliores quidem fuerint; quippe excelsiores niue occupantur. Id melius, quòd asserit rorem non gigni, nisi silente vento; is enim dissipat vapores, guttásque grauitantis roris excutit. Melius &, quod sereno cælo; tametsi ratio, quam subiicit, non videtur magni momenti. Vult enim, nisi sereno cælo quicquam sublimè non attolli; quasi serenæ noctes, quæ nubilosos dies sequuntur, rore suo non gaudeant: quasi eæ noctes nubilosæ, quæ serenos sequuntur dies, rore suo non careant: quasi non cælo nubiloso, dum Austri flant, terra laxatur, calescit aër, euaporatio magna non fiat: quasi denique, nisi noctes nubilosæ roscidæ sint, id non eueniat, ex eo, quòd & eædem sint calidiores, ac proinde vapor non habeat vnde concrescat in guttulas; & ea vis attollat sursum crassiorum magis vaporum copiam, quàm vt roscidi interueri non abripiantur, contineantúrque. Non memoro, quod idem ait, flante solùm Austro rorem generari, si tamen Pontum exceperis. Præterquàm quòd enim negarat flante vento rorem creari, experimur per æstatem, dum & flabella, & auræ constitutionem Borealem designant, ac per ventos etiam Etesias gigni copiosissimum rorem. Simile est, quod Plutarchus ait, vt Pluuiam à Sole, sic rorem creari à Luna, atque idcircò Plenilunia esse magis rorulenta; citátque proinde, quod Alcman ait, *Rorem esse filium Iouenis, ac Lunæ.* 1. Meteor. 10.

Quæ

Quasi non etiam silente Luna ros abundet, & ex accidentis non sit, quòd nunc Nouilunia, nunc Plenilunia sint roulentiora: ac ratio non postulet, vt cæteris paribus Plenilunia sint minus roulenta ob maiorem vim lucis, ita caloris moduli, qui non-nihil obstet concretioni vaporum?

Docet subinde Epicurus, tum Pruinam gigni, *cùm roscidæ guttæ, ob conditionem quandam frigidi aëris congelascunt.* Et certè, vt pluuiæ materia, dum superioris regionis frigus vehementius interuenit, grando, aut nix efficitur; ita roris materia, interueniente validiore [illegible] frigore, pruina euadit. Scilicet frigus temperatum noctium non modò Æstiuarum, sed Vernarum etiam, atque Autumnalium, congregare quidem potest corpuscula aquea respersa per aërem in sensibiles aquæ guttas, at gelare illas non potest; frigus verò hybernarum ea est intensione, vt guttas congelet, & speciem quandam niuis, aut grandinis creet. Nam ineunte Vere, aut exeunte Autumno, sed cùm ad frigus minus intensum, & ad pruinam tamen sufficiens, fit quædam velut species niuis at paulò laxior, & mollior; at hyeme media, seu dum intensissimum frigus est, grandinis est species, seu quæ compactior, & durior. Neque verò obstat, quòd pruina etiam compactissima friabilis sit, facilèque teri possit; causa enim est, quòd licèt pruina ex materia grandinosa constet, quæ non coierit, vt vulgaris grando, in maiusculos lapides, quorum quilibet compressior [illegible] sed ex guttulis exiguis minutissimos [illegible], ita [illegible] in lapillulos minutissimos, quorum pusilli quilibet [illegible] ... [illegible]. Vt [illegible] Pruinæ [illegible], qualis [illegible] est, esse ex incredibili superficiecularum copia, in [illegible] horum lapillulorum, granulorúmue [illegible]. At, cur cùm lapides grandinis, [illegible] liceat, non cohæreant tamen, sed separati ab inuicem maneant; cohærent tamen lapilluli, [illegible] grando illa pruinæ? causa imprimis esse videtur, quia decidunt grandines per inferiorem aërem, qui calidior est, eius superficies paululum liquatur, fitque scabricies [illegible] proinde, vt grando ipsa ob humidam scabritiem implicetur, at [illegible]; videlicet eadem de causa vix implicantur, & cohærescunt. Deinde, vt non memorem, grandinem quoque, si [illegible] maneat, cohærescere; causa esse potest, quòd pruinæ materia videatur viscidior, quàm materia grandinis, quatenus pluuia, ex qua grando colligi tota penè videtur ex materia aquea [illegible] constitutam, & tempore humidissimo abundat. Ros autem, ex quo pruina est, [illegible] ex corpusculis, quæ temporis tractu ex aqua ascendentes, sed ex corpusculis etiam cæterorum humorum, quæ prodeunt quoque temporis progressu exhalata sunt ex corporibus Animalium, Plantarum, Fossilium; adeò vt, qui humor ex omnibus colligitur, viscidior esse, quàm merè aqueus non immeritò possit.

Et Roris quidem visciditatem probare videtur robigo, quæ superueniente vehementi Sole segetibus inuritur; & noxa pecorum, quæ herbas rorulentas depascuntur auidiùs: Pruinæ verò viscíditatem probat non modò mutua cohæsio, sed adhæsio etiam, cùm ad cætera, tum præsertim ad sata; quibus idcircò noxia est, secùs ac nix, cuius est non tenacitas, sed exsolutio longè facilior. *De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, & Manna.*

Ad Niuem quod attinet; cùm Epicurus triplicem modum generationis illius habeat; videtur tamen primus præcipuus. Nam secundus quidem, ac tertius apud illos solùm probabilitatem sortiuntur, qui existimant posse moleis nubium in maiusculas aliquas glaciei moleis conformari, in quas guttulæ incidentes manant, sicut ex Plutarcho iam innuimus, *bullarum aggeries*, quæ & rigescat, & dispergatur, & decidens vocetur Nix: aut etiam quæ ipsæ agitatæ per aërem variè collidantur, atque atterantur; & Nix sit nihil aliud quàm detrita, auolantiáque fragmentula. Verùm, vt sursùm guttæ potiùs quàm lacus, aut stagna formantur, vti repetitum iam est; ita videntur minutæ quidem compactiones gelando fieri; at non profectò aliquæ magnæ, quæ non possint statim non rectà, quasi lapides procidere, & integram propè suam illam grandem granditatem tueri. Primus autem ille ea complectitur, quæcunque ferè à cæteris dici probabiliter solent. Nam, si Anaximenes apud Plutarchum, si Plato, si alij sentiunt aquam destuentem è nubibus, dum per frigidum aërem descendit leui densatione glaciare, & in niuem concrescere; vides hoc dici ab Epicuro. Si putat Aristoteles nubem, dum gelatur, ἕως πήξῃ τὸ νέφος (per particulas nempe) Niuem fieri, idipsum dicit Epicurus. Si demùm probabile sit, nihil esse aliud Niuem, quàm spumam, quæ fuerit gelata, vt aliàs Aristoteles, istiúsque Author libri *de Mundo*, & Plinius, Plutarchus, aliique insinuant; Epicurus quoque id innuit, eo sensu, vt nube concrescente in guttulas, ventus interueniat, qui & nubem perflet, & guttulas singulas in totidem bullulas conuertat, quæ dum decidunt, obrigescant, ac prout in se mutuò incidunt, diuersimodè & cohæreant, & in maiores, minorésque flocculos, seu pappulos abeant. Cur verò, putas, existimauit oportere bullatas guttas aliquousque cadere, priusquàm obrigescant in niuem? an-non quia cùm Nix per hyemem cadat, illa nubium, seu vulgò dicta media aëris regio non est frigida admodum, frigidiórque est, quæ paullò inferiùs, hoc est, versus Terram, occurrit? idque, cùm grando aliunde censeatur creari in ipsamet media, quòd per æstatem cadens, & dum regio inferior calidissima est, oporteat superiorem frigidissimam esse? Lenitas certè illa Niuis frigus non ita intensum arguit, & conformatio illa guttularum in bullulas, ex quarum textura nix sit velut spuma, non sit sine agitatione, motúve per aërem; vnde fiat, vt aër intra bullulas concludatur. Interceptionem porrò aëris illud etiam probat, quòd soluta in aquam Nix longè minorem occupet locum, eoquam exclu-

3. plac. 4. in Tim.

1. Meteor. 11.

1. de gen. an. 2. cap. 2. lib. 17. cap. 2. 6. symp. 6.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, ac Manna.

so aëre, vt fieri ex aqua despumante solet: & conformationem in bullulas insignis ille candor, de quo cùm sit aliàs fusiusculè dictum (declarando illum esse nihil aliud quàm luculam ex bullularum minutissimarum, confertissimarúmque superficieculis reflexam) ideò nihil est, quod iam attingamus. Addo solùm, cùm ex bullis, quæ ex aquæ agitatione in superficie eius creantur, sint solùm quædam hemisphæria ab aquæ superficie veluti rescissa; bullulas creatas in aëre medio, sphærulas integras videri. Neque verò refert, quòd sint minutissimæ, insensibilésque: nam si animalculum Acari ex tot tamque heterogeneis, ac oppidò quamplurimis, quæ suis quibusdam crassiusculis pelliculis circumvestiantur, partibus constat; quid-ni possit bullula fieri, ipso Acari longè minor, constans ex tantillo heterogeneo aëre, qui pelliculâ aqueâ pertenui circumducatur?

An addam verò Niuem in aqua etiam gelida facillimè solui, non ob tenuitatem modò huiusmodi pelliculamm, sed maximè etiam ex solutione nitrosi salis, quod & causa frigoris sit, & compactionis proinde, siue rigoris bullularum. Videlicet frigus, frigidúmve ventum, quo obrigescant bullulæ, constare ex salis huiusmodi particulis, aliquoties iam insinuatum est; adeò proinde, vt huiusmodi corpusculis ab aquæ copia euocatis, cohæsio, rigórque membranularum illarum pereat, bullulæque mox collabascant. De solutione eiusdem niuis ab Australibus calidisque ventis, dum stimululi, ex quibus ij constant, bullulis infixi, veluti crepare, collabascerèque eas cogunt (abeunte nempe aëre) alibi quoque dictum est; vti & de frigida aura, quæ ex soluta niue exspirat, frigore scilicet suborto ex dissolutione halinitri. Attexo iam non modò Niuem, sed ipsam quoque niualem aquam, tametsi calefacta fuerit, ideò videri potu noxiam, quòd retineat semper complura corpuscula halinitri, quæ meatus interaneos occupantia spirituum motionem inhibeant, effectúmque frigefactionis proinde præstantia, calori natiuo officiant. Nisi id placet, nota est quæ Aristotelis sententia apud Macro-
7. Saturn. 12. bium exprimitur. Nam, *Omnis aqua*, inquit, *habet in se aëris tenuissimi portionem, qua salutaris est: habet & terream facem, quæ est corpulentia post terram. Cùm ergo aëris frigore, & gelu coacta coalescit, necesse est per euaporationem velut exprimi ex ea auram illam tenuissimam, quâ discedente conuenit in coagulum, solâ terreâ in se remanente naturâ. Quod hinc apparet, quia cùm fuerit eadem aqua Solis calore resoluta, minor eius modus reperitur, quàm fuit, antequam congelasceret: deest autem, quod euaporatum solum in aqua salubre consumpsit. Nix ergo, quæ nihil aliud est, quàm aqua in aëre densata, tenuitatem sui, cùm densaretur, amisit; & ideò ex eius resolutæ potu diuersa morborum genera visceribus inseminantur.* Sic ille; tametsi videtur caput omninò difficile, quæ sit pars illa terrea (nisi fortè eam salem dicas) quâ nix resoluta nocet corpori; cùm & alimenta terream habeant partem, & aqua ex terræ visceribus non-nihil turbida non perinde noceat; & aqua vulgaris soleat pro ægrotis ita excalefieri, vt ab ebullitione peracta, dici profectò valeat quicquid in ipsa erat aëreum longè magis excessisse, quàm excedat ex niue, dum resoluitur; sicque residuum magis terreum, quàm relinquatur aqua ex niue. Vt prætereàm, si id, quod primo calore euaporatur ex niue, aëreum sit, debere quoque esse aëreum quicquid superest; cùm ipsum quoque temporis progressu pari calore euaporetur.

Vtcumque sit, mirum est prorsus, quamobrem ex opposito, *terra arborum frugumque commoda sint, niues diutarnas insidere.* Sed nimirùm videtur Plinius hoc eleganter ex- lib. 17. cap. 2.
cipere. Nam, *Causa est*, inquit, *non solùm quia animam terræ euanescentem exhalatione includunt, & comprimunt, retróque agunt in vires frugum, atque radices; verùm quòd & liquorem sensim præbent purum præteréaque leuissimum: quando nix aquarum cælestium spuma est. Ergo humor ex his non vniuersus ingurgitans diluensque, sed quemadmodum sititur, distillans, velut ex vbere alit omnia, quæ non inundat. Tellus quoque illo modo fermentescit, & succi plena, ac lactescentibus satis non effœta, cùm tempus aperit, tepidis arridet horis.* Quo loco cùm Plinius duas dicit causas, videtur sanè prior præcipua, de repressione videlicet terrenorum halituum, qui radicibus & fouendis, & nutriendis inseruiant. At posterior quoque de facta sensim aquæ niueæ instillatione, contemnenda non est; cùm & sensim communicatum id, quod nitri est, ad prouentum faciat, neque plantarum radicibus noceat, vt Animalium stomachis nocet, cùm indebitè iis affunditur. Perspicuum verò est ex iis, quæ aliàs fusius deducimus, non sal per se generationi, nutritionique officere, cùm eius potiùs causa sit; sed nimiam esse copiam, indebitamque dilutionem, quæ exsiccando, exurendóque, & generationi, & nutritioni obsit. Instillari porrò sensim aliquid ex niuibus (nempe quatenus halitus terreni subterranientes possint soluere ex inferiore, contingentéque terram niuis parte) illud arguit, quòd in montibus nix veluti subincrustetur, herbæque succrescant, vt sub fornice; adeò vt, dum nix Verno tempore non soluitur modò, sed in frusta etiam ingentia disrumpitur, ac per montium decliuia glissit, prouectæ, lætæque herbæ relinquantur.

Non est porrò vnum de Niue prætereundum, tametsi Antiquis quod sciam, memoratum non fuerit; Niuem nempe, non semper quidem, sed plærumque tamen stellatâ formâ decidere; etsi id vulgò non aduertitur, quòd plærumque hæ niueæ stellæ solitariæ non decidant, & commistis inter se radiis flocculi confusi habeantur; aut si quæ solitariæ decidunt, eæ, nisi panno sicco excipiantur obseruari non valeant; cùm neque in panno integræ diu persistant, sed breui post casum colliquescere, collabíque incipiant, nisi superueniant, quibuscum se possint, confundantur licet, tueri. Fuimus nos primùm huius formæ Kepleri libello admoniti, in quo ob sex radios ab vno quasi centro prodeuntes

Nix Sexangula appellatur. Obseruauimus autem deinceps varias admodum huius formæ Sexangulares, seu, [illegible] speciem, & [illegible] in *Commentarijs*, [illegible] que tunc recens de[illegible], [illegible] quasi foliatarum. Videlicet [illegible] quidem apparent sex [illegible] radij, [illegible], quarum longitudo [illegible] digiti pollicis [illegible] & plerumque ijdem radij, vt [illegible] rami, [illegible] ramulos, quorum latiores ad centrum sunt, vnde & [illegible] ad apicem, vnde & [illegible] angulum faciunt, & sic [illegible], quod tum [illegible], vt herbæ filicis folia [illegible]. [illegible] ex principibus radijs [illegible] centrum [illegible], interdum tamen circa centrum [illegible] quidam circellus, qui sic quasi [illegible] radij [illegible]. [illegible], foliatæ [illegible] aliquando [illegible], quàm proxi[illegible] [illegible]

An [illegible] ad [illegible] Telluris, seu Mundi, quæ à [illegible] [illegible]

tem exhalari, & in niuem concrescere, partim constipari, & in sal abire, vt istud formatur in cubos, quorum sena latera sint; sic illam formari in stellas, quarum seni sint radij. An, dum spumula obrigescit, variè in se contrahitur, & quia tamen quædam vniformis est, necesse est contractio fiat in quosdam quasi acruolos, qui æquilaterallium æquiangulorumque triangulorum latera sint; cuiusque autem externum latus ideò pereat, quod contractio incipiat ab ipsa vsque circumferentia; adeò vt illam abrumpi oporteat, & quæ partes versus centrum sunt, versum latera residua coire: an quo momento vna bullularum concrescit, & obrigescit, sex aliæ statim illam circumstant, quæ eam, ac se mutuò contingant; & vnicuique harum deinceps sex aliæ, aliæque extrorsùm, & è regione mediæ adhærescunt, obrigescuntque, & sex proinde creantur radij, qui ex centro quodam prodire videantur; idque cùm his radiis aliæ bullulæ interdum accrescant, interdum excedant, & interceptæ aliæ aut non coalescant, aut exsoluantur: quod idem sit de iis, quæ fieri antica, posticæque possint, dicendum quicquid certè dixerimus, propriam, specialemque causam non dicemus; adeò sunt multa, quæ non iniuriâ rapi, obiici, inflari, regeri in oppositum possunt.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, ac Manna.

Nunc, quod spectat ad Grandinem, celebris fuit apud Antiquos quæ generandæ illius ratio ab Epicuro [illegible]. Nam omnes quidem consensisse [illegible] quandam glaciei speciem, ad quam frigore validiore, quàm ad Niuem opus sit, verum aliqui crediderunt singulas seu guttas, seu moleculas aqueas seorsim congelari, congelatasque decidere, velut Anaxagoras, Aristoteles, alij; nonnulli verò existimarunt conglaciari integras nubeis, deinceps in varia frustula diffringi, sicque confertim decidere, vt de Stoicis Laërtius innuit, & de Posidonio speciatim habet Seneca; licet, Epicureo more, prior quoque sententia illi non displicuerit. Senecæ verba sunt: *Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos Glacies fit, gelatâ nube totâ, nimis audacter rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secunda notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse.* Et statim: *Posidonius tibi authoritatem præstitit, tam in illo, quod præteritum, quàm in hoc, quod futurum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa et iam in humorem versa, sic esse nobis, tanquam interfuerit.* Et quod spectat quidem ad hanc posteriorem sententiam, ea ex ante-dictis videtur minùs probabilis, quòd maria, stagnaque generari subitò posse non videantur, neque proinde concrescere in immensas glaciarum moleis, quæ diffringantur potiùs, abeántque velut in frustula, quàm totæ, integræve, aut saltem per parteis insigneis labantur. Quod si quis glaciei molem ingentem, & facilè tamen in frusta abeuntem esse putet probabilem; non videtur illi sententiæ alia, quàm Epicuri explicatio posse, vt intelligamus nimirum totam quidem nubem gelari, sed non vniformiter tamen, quippe quasi fiat grumorum compositorum textura quædam, quos inter,

1. Meteor. 12.

lib. 7.

lib. 4. cap. 3.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, ac Manna.

inter, quodpiam interueniat quasi tenerius coagulum, quo facillime exsoluto, tota compages diffringeretur, & in globulos, seu frustula abeat. Hærec prior quidem probabilior; verùm Anaxagoras-ne, an Aristoteles melius? hic scilicet existimat generari posse Grandinem non procul à terra, tanquam sufficiente antiperistasi, ob quam frigus se colligens nubem comprimat in grandiores guttas, quæ aut sursùm, & quo momento fiunt; aut inferiùs, & in ipso per frigidum aërem casu congelascant. Ille verò putat posse Grandinem in solo summo aëre gigni, quasi scilicet illeic solùm vigente summo frigore, & per æstatem potissimum, per quam præsertim grandinat; tunc enim aër quantò inferior, tantò calefactior occurrit.

Hac certe de causa videtur opinio Anaxagoræ, quàm Aristotelis probabilior; cùm & sint lapides grandinei tantò maiores, compactioresque, quantò fuerit aër inferior calidior; videlicet quasi frigus superioris regionis euaserit tunc intensissimum. Videtur porrò Epicurus ventosam adijciens circumstantiam, frigiditatem indicasse; sed cum Anaximene loqui voluit, qui apud Plutarchum περιληψιν comprehensionem venti requisiuit. Quanquam quòd is ventum dixit humidum, non potest intelligi de vento Australi, nisi ad parandum materiam; cæterum enim Borealis est ventus, quo præsertim flante grando congelatur; uti & niuem præsertim fieri, cùm Boreas Austro successerit, Plutarchus versu antiquo docet, ésque consentanea videtur, si & venti Boreales constent ex nitrosa exhalatione, vt iam antè deduximus, & glacies ab eodem creetur, quemadmodum dictum mox est. Quod autem Aristoteles ex præuia aquæ calefactione maturari dicit generationem grandinis; dici non potest quando-nam illa aqua genita fuerit, aut quanam à causa calefieri potuerit, quæ gelatur in grandinem. Siquidem & frigus regionis eam gignit, & cùm illicò decidat, incalescere quidem potest ab inferiore aëre; at frigus deinceps, à quo congeletur, nusquam occurrit. Videtur ergo potiùs, vbi, & quo momento vapor in aquam concrescit, grando fieri, nempe dum ea est frigoris intensio, quæ non modò guttas prægrandes efformet, verùm illas quoque in glaciem induret. Et potest quidem initio esse frigus paullò remissius; ex eoque forte est, cur intùs generentur flocculi, quales stipati, & albicantes reperiri in meditullio grandinosorum lapidum solent: at necesse est, vt dum ventus hosce sustentat flocculos, euadat frigus longè intensius, quod ex vapore circumquaque presso aggeneret iis flocculis aquam, non quam simul vertat in niuem, sed quam in durum gelu compingat. Quin-etiam possunt lapides grandinei semel geniti, decideréque incipientes, incrementum accipere, quatenus in parte nubis, vaporisve superiore geniti, & initio lentè cadentes, possunt in ipso per nubem casu aggenerationem admittere ex circumstante, pressóque vapore.

Atque eadem esse videtur illorum non modò inæqualitas (cùm hac ratione etiam prægrandes euadere aliqui possint) sed & irregularitas etiam figurarum, dum nempe citiùs, tardiùs, sublimiùs, humiliúsve aduenlunt; & non vnâ venti, & vaporis, frigoris, casûs, occursus, aliave circumstantiâ variantur. Cùm decidere porrò vt plurimum globosâ formâ, aut ad globosam accedente soleant, docet in textu Epicurus id fieri: *Aut quòd extremi anguli vndequaque rescindantur pro casu* (vti ex Plutarcho est adnotatum) *prolixiore; aut quòd in ipsa conformatione quidpiam seu aquosum, seu ventosum particulas singulas vndique, æquabiliterque circumstet.* Quo loco modum duplicem vides, de quo etiam Seneca. Nam *potest*, inquit, *etiam si non fuerit grando rotunda, cùm defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi deuoluta, æquabiliter, & in orbem teri.* Et rursus: *Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes; cùm adnotaueris stillicidium omne conglomerari.* Aristoteles id ponit discrimen, vt quæ grando ex alto venit, rotunda sit ob detritionem; quæ ex propinquo, inæquabilis, quòd detritionis angulorum causam perinde non habeat. Verùm res eodem recidit. Taceo heic, quod est antè dictum, dum toties in priscis Historiis legitur pluisse lapidibus, non videri lapides alios intelligendos, quàm grandineos, ac eiusce quidem magnitudinis, & ex ea vsque altitudine, tantâque proinde vehementiâ decidentes, vt stragem aliquam insignem, memorabilémque edere potuerint. Taceo & eorumdem Priscorum ad auertendum grandinem sacrificia, & carmina, de quibus Seneca, & Plinius; adnoto solùm, quod prior subdit: *Nec mirum, inquit, ab huius agelli grando se auertebat, quàm ab illo, in quo à moleculo hostia exarata erat. Ratiunculam rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam Deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in sanguine vim quamdam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quantò expeditius erat dicere; mendacium, & fabula est.*

Speciale nihil De Glacie, vt antè innuimus Lucretius habet; sed illud duntaxat vniuersè edicit:

Cætera, quæ sursum crescunt, sursumque creantur,
Et quæ concrescunt in nubibus, omnia prorsum
Omnia, Nix, Venti, Grando, gelidæque Pruinæ,
Et vis magna Geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluuios passim refrænat euntes;
Perfacile est tamen hæc reperire, animoque videre
Omnia quo pacto fiant, quare-ve creentur,
Quum bene cognôris elementis reddita quæ sint.

Quia verò tametsi Epicurus postremo loco de Glacie agit, de ipsa nihilominùs ea tradit,

quæ

quæ videri possint præmittenda iis, quæ sunt dicta de Grandine, ideò operæ-pretium est dicere aliquid de ipsa Glacie, licet nihil de ea speciatim Aristoteles *in sua Meteorologia* habeat, contentus alio loco dixisse, vt *ignis est excessus caloris, sic esse glaciem frigoris*: & cùm potuisset ex iis, quæ in superficie Terræ generantur, comparare glaciem cum generata sursum grandine; quemadmodum rorem cum pluuia, pruinam cum niue comparârat; dicere tamen maluit *nihil grandini simile fieri*. Quæ sanè in re Platonem non est imitatus, qui vt eandem causam Pruinæ, ac Niui; sic eandem Glaciei, & Grandini tribuit. Sed de Epicuro, vt dicam, is Glaciei causam declarat per prima veluti Principia, ex quibus illius compactio, soliditas, durities sit; supponit videlicet primùm corpora sola, quæ planarum superficierum sunt, sic posse inuicem adaptari, vt quidpiam planè solidum, seu firmum, durumque efficiant; quo pacto aut hexahedrica sola, aut octahedrica cum tetrahedricis laterum æqualium inuicem apposita molem eam, quæ solida sit, vtpote nihil vacui inter latera habens. Supponit deinde, si corpora non plana, ac potissimùm sphærica intercipiantur planis, tunc impediri soliditatem, & molem, futuram alioquin compactam laxari, partesque à se mutuò mobiles habere. Supponit ad-hæc corpuscula caloris esse orbicularia, vt declaratum superiùs est; & corpuscula proinde frigoris superficierum esse planarum. Supponit denum esse in aqua (vti & in concretis corporibus reliquis) corpusculorum variorum mixturam; atque in ipsa, dum est fluxa, non deesse orbicularia, quæ fluiditatis illius sint causæ. Quod declarari modem quadantenus posse ex fluiditate Metalli, quam inuisa ignis orbicularia corpuscula cerent. Ex hisce autem suppositis docet, dum aqua derescit in gelu, id idcircò contingere, quòd orbicularia, quæ in ipsa esse contingit corpuscula, ab ea extrudantur, siue id fiat cessantibus motu à se, quæ intra eandem aquam sunt, corpusculis planis; siue subingredientibus ex aëre in aquam planis istis corpusculis, quæ orbicularia eadem ex aqua expellant, & cùm planis, quæ in eadem aqua remanserint, coadunentur.

Addo hoc porrò de aëre, quòd ille permissè ponatur esse aërem congelationis causam communem. Nam neque vulgò aqua conglaciat, nisi circumsit frigidus aër; neque [illegible] sed superficies, quæ ab aëre contingitur: neque alium ob causam glacies leuior aquâ est, ipsique adeò supernatat, quàm quia, dum aqua compingitur, durumque in glaciem, quidam in illam ingreditur, &, remanetque interceptus. Posset enim si Glacies nihil foret aliud, vt credunt vulgò, quàm meram aquæ corpus compactum, nihilque extraneum interceptum foret, ea occuparet minorem locum, essetque adeò, quàm aqua grauior, cùm tamen maiorem locum occupet, & supernatans leuior comprobetur. Insuper autem, cùm verum sit aquam calefactam refrigescendo citiùs, fortiùsque conglaciare, quàm frigidam, nequam aliam putemus causam, quàm quia facta maiore quadam partium aquæ laxitate, ipse aër faciliùs subingreditur, & vehementiùs stringit particulas aquæ, quibus commiscetur? Addo verò prætereà; cùm solus aër, qui frigidus est, aquam congelet; ideò recurrendum videri ad aduentitia corpuscula, quæ aërem ipsum priùs frigefaciant. Debere autem illa esse quædam salium, & maximè ipsius nitri corpuscula, ex similitate arguitur, vt declaratum alibi est. Subiungo iam salem communem nitroso non officere ex duplici experimento; Vnum est illud, de quo iam antè: quippe dictum est, quemadmodum aqua in lagena conglaciet, etiam æstate mediâ, dum ipsi circumponitur halinitrum cum sale marino commistum. Alterum est, quo, si glaciei planâ politâque sui parte applicitæ plano, & polito ligno, exempli causâ nuceo, sal commune superponatur, visurus illicò ex ipsum, dum exsoluitur, ita penetrare in glaciem, vt ad imam vsque superficiem perueniens, ipsam cum ligno sic copulet, vt auelli ab eo non possit, & ne impactus quidem malleus, aliud, quàm frustula decerpat. Id scilicet arguit corpuscula salis ita penetrare in ipsos ligni porulos, vt glaciei quoque cohærentia vnum velut corpus ex vtroque faciant. Sanè intelligi hinc licet, quanta esse possit vis salium in compingendis, indurandisque corporibus alioquin fluxis.

Quòd si requiras fortè, cur vinum difficiliùs longè conglaciet, quàm aqua; causa videtur non obscura ex corpusculis calorificis in vino contentis, quæ partim præ sui figura, quam orbicularem esse ex Democrito, Epicuróque probabile sit; partim præ sui mobilitate, quam insignem esse manifestum est ex ipsa eorum euolatione (si libertas pateat), neque vinum conclusum sic, non perinde stringi, atque cohiberi à corpusculis superficierum planarum valeant, ac valent aquæ corpuscula, quorum sint planæ superficies. Argumento est, quòd quam aquam vitæ, seu spiritum vini appellant, in glaciem non abeat; quasi is spiritus nihil aliud sit, quàm corpusculorum huiuscemodi selecta congeries; præclarimque imprimis est experimentum, insinuatum superiùs, quo si oppletam generoso vino lagenam gelidissimo aëri exponas, conglaciaturum quidem sit exterius vinum; at effracta glacie sis deprehensurus in eius meditullio spiritum vini, qualem Chymia parare potiorem non valeat. Id nimirum, quia dum corpuscula frigorifica aëris penetrant confertim vndique in vinum, ipsa quæ insunt calorifica introrsum reprimuntur, & versus medium sic confluunt, vt motitationibus suis quicquid phlegmatis intercipitur veluti elidant, superficiemque versùs exigant; & cum multiplicia, multipliciterque mota tueantur sese & obsidentium frigorificorum impetum inhibeant. Prætereo autem quod de vino, illiusque spiritu dico, dicendum proportione esse de cæteris rebus, & liquoribus corpuscula multa calorifica obtinentibus; deque eductis spiritibus, oleis, essentiis, sic enim appellant. At quamobrem

1. de gen. 3.

3. Meteor. 11.

in Tim.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, ac Manna.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, et Manna.

obrem vulgare oleum congelascere obseruatur? nempe vides imprimis oleum non indurari vnquam in glaciem, sed subire solùm concretionem veluti grumosam, & mollissimam; quod sanè esse maiorem arguit calorificorum corpusculorum copiam, quàm vt planè cogi à frigorificis possint; ac deinde notum est oleum, dum ex oliuis, ac præsertim minus maturis exprimitur, retinere semper multum phlegmatis, humorisve aquei, cuius interuentu subeuntia frigoris corpuscula totam molem quadamtenus stringant, concrescereque cogant. Superstitis autem eius phlegmatis argumentum est, quòd oleum ex minus maturis oliuis experimur dulcius; quasi illud phlegma, ex quo cruditas, sui interceptione, retundat acritem, quâ corpuscula solutiora compungunt. Obiter verò adnota, quod oleum per æstatem non congelatur in cryptis, dum reputantur frigidæ, congelari tamen per hyemem, dum reputantur calidæ; argumento sanè comprobante illud, quod antè proposuimus de aquis, & locis, quæ licet videantur, non sint tamen reuera per hyemem frigidiora, quàm per æstatem.

lib.11.cap.12. Vt de Melle etiam quidpiam dicamus; notum est imprimis illud Plinij, *Primâ aurorâ, folia arborum melle roscida inueniri; ac si qui matutino sub dio fuere, vnctas liquore vestes, capillúmque concretum sentire.* Id iam Poëta innuerat:

Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Qui & admonet alibi, ne quid rorem in vsum apum mel colligentium comparatum decutiat. Eandem ob causam dixerat:

Protinus aërij mellis cælestia dona.

Id magis mirum, quid idem Plinius vocem 5.hist.an.22. hanc, *cælestia dona*, Poëticè prolatam, magis seriò acceperit. Neque enim, vt Aristoteles dicit, *Mel ex aëre decidere, & in Siderum maximè exortibus, ac dum Iris incubuerit* (quod lepidum sanè) sed, *Siue*, inquit, *ille est cæli sudor, siue quædam Siderum saliua, siue purgantis se aëris succus. Vtinámque esset purus, ac liquidus, & suæ naturæ, qualis defluit primò. Nunc verò è tanta cadens altitudine, multúmque, dum venit, sordescens, & obuio terræ halitu infectus, præterea è fronde, ac pabulis potus, & in vtericulos congestus apum (ore enim vomunt) adhuc succo florum corruptus, & alueis maceratus; magnam tamen cælestis naturæ voluptatem affert.* Vtcumque tamen is senserit; verum est quidem, non quercuum modò, sed aliarum quoque non paucarum arborum folia ita mel velut exsudare (seu viscidum potiùs, ac similem melli humorem) egerere, vt superueniens illi ros, spectare ad illius integritatem videatur; nempe quasi ros sit velut materia, & quod transpirat ex folio, rorémque peruadit, quasi coagulum. At dubitari meritò potest, num hoc, aut aliud quidpiam sit Mel, quod in aluearia transferunt apes. Certè non perinde videmus inhiare apes his foliis, ac variis arborum aliarum, atque herbarum floribus, & quibus potissimùm diei horis ros non insidet, neque mellitum quidquam apparet. Ac dici quidem profectò posset gigni in florum superficie ex portione roris, & ex spirato ex interiore florum substantia halitu, succum quemdam viscidum quidem, sed pertenuem tamen, qui & à calore partim Solis, partim plantæ proprio concoquatur in mel, & ab apibus deinde sugatur; verùm obseruamus apes non tam ipsis florum foliolis insistere, quàm proboscidulas immittere in ipsa florum veluti centra, siue quasi vmbilicos, quibus melleum quidpiam vt-plurimùm substernitur; & res est præsertim in Narcissis, aliisque nonnullis perspicua. Itaque, cùm dici ros possit & in ipsa florum centra instillari, & ex commistione cum humore plantæ proprio, euadere Mel, esséque tam ex ipso, quàm ex planta posse eam viscitatem, quam Lucretius sic explicat: lib. 6

At contrà mellis constantior est natura,
Et pigri latices magis, & cunctantior actus.
Hæret enim inter se magis omnis materiai
Copia, nimirùm, quia non tam læuibus exstat
Corporibus, neque tam subtilibus, atque rotundis:

Saltem nemo dixerit totum conuerti in mel; sed præcipuam mellis substantiam substantiæ plantarum deberi. Id nempe suadet qualitas mellis, quod prout ex thymo, aliisve collectum fuerit, præ-sefert odorem suauem, aut insuauem; saporem dulcem, aut amarum; vim nutritiam, aut venenatam; &c. Quin & dubitari consequenter potest, an Apes nihil aliud, quàm mel transferant, inque ipsa aluearia condant, vt placet Aristoteli; an ipsæ potiùs conficiant, vt aliis Philosophis visum. Senec. Epist. Quippe Seneca de Apibus loquens, *Non satis, inquit, constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit, an quæ collegerunt in hunc saporem mistura quadam, & proprietate spiritus sui mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos Mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis, & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eamdem, sed minus manifestam, & notabilem poni, quam persequatur, & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant conditura, & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium, florentiúmque decerpserint; non sine quodam, vt ita dicam, fermento, quo in vnum diuersa coalescunt.* Hactenus ille.

Credibile est verò, id, quicquid est liquoris, quod ab apibus ex floribus colligitur, à proboscidula exsugi, transmitti in stomachum, & parte eius in alimentum conuersa, reliquam in parte idonea perinde absolui, vertique in mel, ac in vberibus Animalium lactescentium, id, quod est ex alimento redundans, vertitur in lac, & intra ipsa aluearia singulis diebus exonerari. An verò ab ipsis ore euomatur, vt post Aristotelem Plinius ait, an aliâ parte egeratur, difficillimum obseruatu puto; tamen si probabile sit parte aliâ egeri, si conficitur, non falsum afferunt. Quod autem vulgò ferunt, credúntque redire apes in aluearia cruribus aliisque onustis, id fabulam sapit, conditioni volatus repugnat, & perinde est, ac si quis capellas non distentis lacte vberibus, sed cruribus, dorsóque onustis autumet redire in caulas. Et ne fortè obiicias apes, relictis

florib

floribus, id ex flore accurrere, quæ mellis [illegible] aut effusi nidore allicitur, quasi mel sit ibi potius diligendum, & nusquam convertendum in mel; non accurrunt perinde apes, quò Sacchari nidor ipsas allicit; quod esse quidem purum, neque convertendum in mel [illegible]. Sed nempe [illegible] quidem apes mel, vt alimentum, & opus proprium; verùm id quoque depascuntur, convertuntque rursus stomachulis in suis alteratum, in mel; vt solent rustici, quæ lacte vescuntur, id vertere [illegible] lac. At obiicit quidem Aristoteles duo, Vnum, quòd [illegible] die cellas melle repletas deprehendant apiarij; Alterum, quòd [illegible] per Autumnum [illegible], etsi tunc quoque flores sint, mel tamen non reparent apes. Verùm, siue mel comportetur, siue mellis materia, cellæ perinde possunt repleri; & Autumni tempestas non est mellificio idonea, seu quòd Rori humore congruo, perinde ac Vere non turgeant; seu quòd Solis [illegible] calor non perinde promoueat; seu quòd apes aut sint defessæ, aut indigentiæ, aut elapso iam [illegible], sic mellificandi tempore, non tam perinde incumbant. Id verius, quod ille obseruat, crassescere mel tempore consumendum, dulciusque esse, quod crassius sit. Quippe & hoc ipse de [illegible] pars optima mellis ea est, quæ [illegible] subsiditur ab Athenæo nota- lib. 23. & Sympos. 1.
tum, & à Plutarcho sic exposita, vt proinde capsa ex concretione, & grauitate residant, cum præstantius mel villos affusum, statim fundum petat. Præterea autem quod idem docet, [illegible] nempe summam [illegible] partem esse optimam, quòd pro tenuitate, [illegible] sursum feratur. Nec interim [illegible] de vino, cum pars media optima, quòd ima feculenta sit, summa, [illegible] corrupta vitiatur.

Ad Manna quod spectat; cùm ea vox originem habeat ex admiratione Hebræorum exclamantium primo aspectu מן הוא *Man-hu*, *Quid hoc?* nihil mirum, si ab Ethnicis sub eo nomine nihil scriptum legatur, & [illegible] Manna putetur, quod à Galeno dicitur [illegible], *& aereum, & roscidum mel*. Certò [illegible]
& cùm tria Mellis genera distincta à Theophrasto fuerint, vnum collectum ex floribus, secundum ex arboribus, tertium ex arundinibus; Videtur ex nomine Primi intellexisse Mel, de quo iam dictum, & quod idcirco [illegible] à Plinio dici *Anthinum*, ita Secundo nomine intellexisse ipsum Manna, quod ex variis arborum generibus colligi constat. Nominant illi *Quercum*, & *Tiliam*, laudant Calabri *Fraxinum*, Syri *Cedrum* (ex qua Manna [illegible] à regione, & *Libanoticum* à monte [illegible] *Cedrinum* etiam ab arbore dictum) iactare possint & Alpes nostræ *Abietem*, quæ arbor etsi sit, quemadmodum Cedrus, resinifera, seu [illegible] videtur Manna esse nihil aliud, quàm humorem ex intimis arborum foliis exsudantem, & in ipsa eorum superficie [illegible], atque consistentem. Vtcumque saltem cum illo [illegible], aut pruinam [illegible] (referens nimirum ad Rorem Mel, ad pruinam Manna), quod, vt mel liquidum, quemadmodum ros, ita Manna sit non compactum

Gassendus de Insomnio.

modò, sed albicans etiam quemadmodum pruina) attamen necesse est dicas, præcipuam Mannæ substantiam ex ipsa arbore proficisci; Quòd facilius autem ex foliis, quàm ille humor melleus, de quo iam dictum, excutiatur; ex ipsius illius induratione, & consistentia est. Esse verò ipsum alterius à melle naturæ, vel id arguit, quòd Mel augeat bilem, & Manna eam purget. Nihil dico de Tertia illa apud Theophrastum mellis specie; constare enim satis videtur, illud nihil esse aliud, quàm quod nos Arabica voce *Saccharum* vulgò dicimus. Ipsum est, quod & Seneca ex paulò antè memoratis, inueniri apud Indos dicit; & Strabo *ex Arundinibus* apum defectu confici narrat. Ex quo videtur ars exprimendi, & decoquendi Sacchari, non fuisse Antiquis penitùs ignota, vt aliqui existimant; tametsi ea tum non fuerit, quâ sæcula hisce posterioribus, perfectione. Adderem, quod Lucanus ait, lib. 15.

Quique bibunt tenera dulceis ab arundine succos:

Videri non tam de exsucto, quàm de potione ex immisso Sacchari dulcefacta intelligi. Sed adnotare præstat quosdam ex Antiquis ipsum dixisse non modò Mel, verùm etiam Sal Indicum (nempe id non cognoscebatur, quod nunc ex Canariis, aliisque locis aduehitur) quoniam species est Salis dulcis; vnde & perinde condit, seruatque à putredine, vt Sal; & perinde, imò magis albescit, & postquam aquâ fuerit exsolutum, ac dum aqua euaporatur, perinde concrescit, abitque in corpuscula suæ figuræ, stiriumque facierum, vt Sal.

De Rore, Pruina, Niue, Grandine, Glacie, Melle, ac Manna.

CAPVT IV.

De Fulgure, & Tonitru.

QVOD iam ad *Fulgur* attinet; id videtur sanè nihil esse aliud, quàm lux emissi, diffusique per aërem à Fulminis flamma. Quod enim Plinius, & Seneca, post Aristotelem, ita explicant, vt Fulgur ignis laxior sit, qui nubem solummodò findat, & in aëre euanescat; Fulmen compressior, qui nubem perrumpat, & plærumque in terram impingatur; id eatenus solùm est verum, quatenus lux, ex antè dictis, nihil aliud est, quàm tenuissima, & purissima portio flammæ, qua excedente, auolantéque, ipsa flamma perit, & consumitur. Vnde & tametsi ignis ille laxior intelligi possit de illis fulgoribus, qui aliquandiu sub vesperam sine tonitru promicant, quod spectat tamen ad fulgura, quæ cum tonitru, ac fulmine fiunt, non videtur satis idonea distinctio: quando fulmine perrumpente nubem, percussit simul ipsam fulgur, neque tam diffundit, quàm quoquouersum auolat, dum interim fulmen in vnam solùm partem contendit. Itaque, quo momento fulminis materia accenditur, flammáque creatur, Fulgor, seu Coruscatio fit, fulgórque ideò est momentaneum, quia fulminis flamma momentanea est; aut si interdum non-nihil perduret, ac repetitione lib. 2. c. 43. lib. 2. cap. 16. & 21. lib. 2. cap. 5.

De Fulgure & Fulmine. potissimum crebra, ideò est, quia fulminis flamma est non-nihil perseuerantior, ac præsertim ob subaccensos eminenter glomeres pluteis. Res apprimè patet ex iis, quæ in bellicis tormentis apparent. Cùm noctu enim ea succenduntur; ita coruscatio ex concepta flamma quoquoversum, & in omnem obliquitatem, ac etiam procul diffunditur, vt facile sit diuinare murmur breui auditum iri. Quòd verò creatus à tormentis fulgor noctu solùm conspicuus sit; qui verò est à fulmine, etiam interdiu appareat, iuxta illud perelegantèr à Poëta expressum:

Lucan. lib. 1. *Emicuit, rupitque diem, populosque paventes*
Terruit, obliquà præstringens lumina flammâ.

Idcircò est, quòd ex puriore, vegetiore, & copiosiore flammâ procedat. Quanquam neque Fulgura per diem apparent in ipsâ Solis luce primaria, sed in secundaria duntaxat, tantòque clariùs conspiciuntur, quantò aër est aliunde obscurior, & fulmen è loco propiore vibratur; vnde & ea Fulgura potissimùm terrirunt, quæ nimio splendore perstringentia oculos, prope esse ignem, seu fulmen insinuant. Cæterùm quia quoties Poli intonuere, & æther crebris ignibus micat, populi pauentes solent territari; ideò Epicurus instituto hærens pluteis in textu congerit causas, quibus non modò tonitrua, sed fulgura etiam gigni valeant. Visus est autem maximè euertere velle eam superstitionem, quâ creditum est Iouem nubibus insidentem eiaculari fulmina, idcirco depicta in ipsius manu vt manipulum iaculorum, seu manis radiorum flammeorum, atque vndulantium; quoniam sæpe in nubibus apparent, quando fulgurat, aliquæ huiuscemodi momentaneæ quasi virgarum candicantium vndulationes.

Itaque, vt causas illas percurramus, ac simul varias opiniones, quas Epicurus subnotat; Illud imprimis *de affrictione, collisioneque*
Ecl. phys. *nubium, & prosiliente fulguris effectrice figuratione*, spectare videtur ad opinionem Democriti, dum apud Stobæum dixit Fulgur esse *collisionem nubium* σύγκρουσιν νεφῶν, *quâ corpuscula ignis effectricia*, τὰ ποιοῦντα τὸ πῦρ, *variis affrictionibus*, & [illegible] per inania cauum multiplicia in vnum coëuntia velut percolentur. Fuit verò sententia eadem Stoicorum, dum, vt voluerunt apud Plutarchum Tonitru esse σύγκρουσιν νεφῶν, *collisionem nu-*
3. plac. 3. *bium*, ita speciatim ipsum fulgur esse ἔξαψιν ἐκ παρατρίψεως, *inflammationem ex attritione*. Ecce autem Lucretium:

Fulgit item, nubes ignis cùm semina multa
Excussere suo concursu; ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum; nam tum quoque lumen
Exsilit, & claras scintillas dissipat ignis.

lib. 2. c. 43. Non abludit porrò illud Plinius, censens *posse & attritu, dum in præceps feratur, illum, quisquis est, spiritum accendi; posse & conflictu nubium elidi, vt duorum lapidum scintillantibus*
lib. 2. c. 22. *fulgetris*. Addit Seneca exemplum lignorum, vt lauri, aut hederæ, quæ attrita exprimant ignem: vt scilicet intelligas, cùm eadem in nube, quæ in lapide, aut ligno, contineri possint ignis semina, eadem quoque posse non absimiliter excuti. Et quoniam statim vel ab ipsomet Seneca obiicitur, *Quomodo nubes, cùm humidæ sint, edere ignem attritu possint?* cap. 25. & 26. ideò respondet, *neque ignem sine humore aliquo* (videlicet pinguiore) *gigni; neque nubem totam esse aqueam, sed partem etiam continere, quæ possit ignescere; eo modo, quo sæpe in ligno alia pars ardet, alia sudat.* Et ne opponas iterum flexibilitatem nubium, obseruauerat iam dixerat, *quantis procellæ viribus ruant, quantò versentur impetu turbines*; concluseratque, *nihil mirum, si tanta vis ignem excutit vel aliunde, vel sibi.* Epicurus diceret, qualiscumque cap. 1. fuerit nubium vel contusio, vel conflictus, semina ignis sic retegi, transponi, componi, vt in speciem ignis configurari valeant; quare neque quicquam obstare, nisi nubes penitus siccæ, compactæque extiterint.

Quod sequitur *de facta à ventis è nubibus excitatione corpusculorum Fulgur creantium*, id attinet ad opinionem tum Heracliti, statuentis apud Senecam Fulgurationem esse, lib. 2. veluti apud nos, incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modò intereuntem, modò resurgentem; tum Metrodori, existimantis apud Plutarchum, excitari lib. 3. Fulgur, dum nubes à vento impetitur, discinditurque. Quod idem videtur non displicuisse Stoicis, vt colligitur certè ex Laërtio. Sed affinis est nimirum sententia, quatenus ventus in nubibus est instar flatus follium, quibus ignis solet vulgò excitari. Vnde & in textu adiicitur statim, *nubium motio, spiritusque accensio, quæ tum motus contentione, tum circumuolutione vehementè fiat.* Neque hic faciunt nutationes, tum experimenta, quæ probant motum esse causam caloris. Lucretius certè sic exprimit:

Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
Nubes, & tremulo tempestas impete fulgit.
Ventus vbi inuasit nubem, & versatus ibidem
Fecit, vt antè cauam docui spissescere nubem;
Mobilitate suâ feruescit, vt omnia motu
Percalefacta vides ardescere: plumbea verò
Glans etiam longo cursu voluenda liquescit.
Ergo feruidus hic nubem cùm perscidit atram,
Dissipat ardoris quasi per vim expressa repente
Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ.

Quod *de expressione, compressioneque facta seu ab ipsis inter se nubibus, aut etiam à ventis*, Il videtur attingere Aristotelis opinionem, qui vult nubium molem circumobsistere conclusso spiritui, seu exhalationi calidæ, & siccæ, quæ variè compressa, exagitataque flammam tandem concipiat, perfractáque nube extrudatur, eo modo, quo nucleus exprimitur è digitis, quod est ipsiusmet exemplum. Præterea autem Anaximandrum videri idem propemodum apud Plutarchum existimare. Ecce autem Lucretium:

Scilicet hoc densis fit nubibus, & simul altè
Extructis aliis alias super, impete miro.

Eximit verò scrupulum, propter nubes sæpè sic non vt latas, ita profundas:

Nec tibi sit frudi, quod nos [illegible] *videmus*
Quam fiant [illegible], [illegible]
[illegible]
[illegible]
Nubila [illegible] *venti transuersa per auras;*
[illegible] *per magnos montes* [illegible]
[illegible]
Insuper [illegible] *alia, atque* [illegible], *superna*
[illegible] *superius* [illegible] *ventus.*

At tum pergit
Tum poteris magnas moles cognoscere eorum,
Speluncasque [illegible]
[illegible]
Complerunt, magno indignantur murmure clausi
Nubibus, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Donec [illegible]

Quod de [illegible] *Solibus disfa-*
se [illegible]. Id designare videtur [illegible] et Empedocli, sic Anaxagoræ, [illegible] Aristoteles [illegible] splendorem, dum ille Solis radios in nubem [illegible] hoc Æthereum [illegible] splendorem, [illegible] [illegible] apud Lu-
[illegible] quod [illegible] Apolloniatæ [illegible] Strabonis, apud quem [illegible] fulgura [illegible] ad Solem referret, [illegible]. Et disputat quidem [illegible] utrumque Aristoteles, sed [illegible] Anaxagoras, quod [illegible] ex se [illegible], id palam [illegible] ad Æthera [illegible] cum hæc [illegible] Aristoteles [illegible] accen-
sionem [illegible]. Empedocles vero, quod radij Solis diffusi per specu-
[illegible] rupti [illegible], [illegible] ac [illegible], ut vulgo fit, [illegible], &c. Audiamus Lu-
[illegible]

[illegible]

Gassendi *Animadv.*

Semina, quæ faciunt flammæ fulgere colores.
Quod de *fractibus nubium, prolapsionique* [illegible] *fulgoris effectricibus*; videtur Clidemi illius insinuare sententiam; qui apud Aristotelem existimauit fulgur esse non ignem, sed inanem speciem, nubem scilicet agitatam, & humida parte veluti percussam, perinde splendescere, ac mare, dum cæditur virgâ. Eodem autem spectat, quod apud Stobæum Anaximenes refulgentis maris, dum remis discinditur, exemplum adfert: quod Xenophanes nubem motu suo concipere splendorem dicit; quod Anaximander spiritum splendere distentione facta per nubis nigredinem, &c. Innuit hæc Lucretius, dum & causam dicit, quare aliquando sine tonitru fulgurest.

Fulgit item, quom rarescunt quoque nubila cæli.
Nam cum ventus eas leuiter diducit euntes (supple nubes)
Dissoluitque, cadunt ingratiis illa necesse est
Semina, quæ faciunt fulgorem, tum sine tætro
Terrore, & sonitu fulgit, nulloque tumultu.

Quod deinum de pluribus aliis possibilibus modis habet; reputari potest comprehendere etiam illum, quem Ioannes Baptista à Porta lib. 3. de aëris transm. c. 1. in hunc modum habet. *Varij*, inquit, *Plantarum liquores, Animalium sudores, terræ, bituminosa, & sulphurea vi Solis exhalata, in nouissimis Caniculæ diebus evaporationes* [illegible], *& bituminosas, concipiendis ignibus idoneas; quæ in* [illegible] *Sol in superiorem aëris partem. Hæ mediam regionem* [illegible], *quæ crassior minime est, & facile mobilis, sic in summam aëris plagam abrepta, ubi* [illegible] *regionem attigerint, a summo usque ad imum accenduntur; & tunc caelum coruscare videtur, & in media fulguratione a summo ad imum quasi accensa facta videtur, & si paulatim accensio fiat, tam velociter, ut uno momento facta videatur. Pergit, & simile Laboratorii experimentum probat. Nam cum è lata* [illegible] *ignibus subiectis, sine flamma ardentem vini* [illegible] *euaporassem, in qua prius camphoram contuderam (ipsa enim bituminosa species) & cum esset fumo huiusmodi plena cubiculi pars, ubi ad accensam candelam peruenit in summo collocatam; illico ignem concipiens a summo ad imum, ut caelestis fulgurantis totum cubiculum illo fulgure refulsit.* Sic ille.

Dicto, at quod necesse est, cum verus modus sit exploratus, immorari in cæteris? Respondeo et Epicurus, nullum modum esse ita exploratum, ut vel ipse sit indubitatissimus, vel non alius quivis habeat specialem probabilitatem. Certe & hic Portæi modus, cum quoad attinet ad materiam, sit admodum probabilis (quanquam dum hyeme fulgurat, non viget profecto Caniculæ æstus) quod spectat tamen ad accensionem, difficultate prorsus non caret. Quippe neque dari videtur Ignis ille Elementaris; & videtur regio illa aëris tantò semper esse frigidior (aut certe minus calida) quantò est à Terra, & coalitione reflexorum Solis radiorum remotior. Quin & fumus ille accensus, qui in media nube admodum [illegible], & [illegible] fulgore [illegible] illustrarunt,

De Fulgure & Tonitru. apparet plærumque ab imo incandescere. Et alius quidem hùc aduocârit quam ἀντιπερίστασιν vocant, ad explicandum cur bituminosa, seu sulphurea illa materies coacta ob frigus regionis circumstans, ex se incalescere, ac inardescere valeat; verùm vtcumque probabilem modum afferre visus fuerit, existimabit semper Epicurus illum aut non esse penitùs indubium; aut certè non adimere cæteris possibilitatem: cùm eiusmodi effectus à variis causis disiunctim pendere nihil prohibeat.

Ad Tonitru demùm quod spectat, id videtur nihil esse aliud, quàm ictus, quo aër ab igne fulmineo rapidissimè, validissiméque è suo glomere erumpente ita circumquaque mouetur, vt ad aureis pertingens, ipsas vehementi impetu percellat, sonique ingentis speciem faciat, ac tantò magis, quantò propiùs erumpere fulmen contingit. Ita ex iis, quæ sunt de Sono vniuersè dicta intelligi debent; cùm heic adnotare sufficiat non posse rem meliùs, quàm ex eorumdem tormentorum comparatione explicari; quando eadem pernicitas halinitri calorem sentientis, concrepantisque interuenientis concipi potest. Concrepantis, inquam; quoniam res videtur ita concipienda, vt cùm quodlibet granulum, corpusculumve halinitri arietatione pernicissimâ feriens, refringensque aërem, leuiculum sonitum edat, & quò plura fuerint huiusmodi corpuscula, arietationésque multiplicatiores, eò sonus ex pluribus aggestus fiat vehementior; idcircò vbi fuerit innumerabilis congeries huiusmodi corpusculorum arietantium concrepantiúmque, non possit collectus ex omnibus sonus non vehementissimus esse. Atque, vt hoc solum ex proposita comparatione adiiciam; declarari apprimè potest ex crebris variorum tormentorum ictibus, quemadmodum variæ in nubibus κοῖλαι, seu, vt diximus, varij *glomeres*, mox vnus post alium crepantes crebra aliquando, imò penè continentia tonitrua efficiant; cùm & qui post ictum vnius tormenti bombus continenter auditur, ob reflexiones varias ædificiorum, collium, locorúmque aliorum inæqualium, succedentéque constitutorum, præclarè demonstret, cur simplex quoque tonitru cum prolixa quadam, seu diù perdurante reboatione fiat. Ita scilicet.

Pontan. in meteor.

Vt cùm irata manu tormento exclusit aheno
Fumantem pilam, versatque volubile saxum,
Inclusi erumpunt ignes nigrantibus auris,
Fit tremor, horrendúmque sonat, tum plurimus antè
Sternit iter fragor, & gemitu saxa illa resultant,
Disiectaque ruunt prostratis mœnibus vrbes.

Sed vt varios illos percurramus modos, quos Epicurus in textu attingit, Ille imprimis de *spiritus intra nubium cauitates volutatione*, non improbatur à Seneca de Tonitru agente, quod Murmurationem vocant. (lib.2.c.27.) Nam, *cùm*, inquit, *spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër similem agit mugitibus sonum, raucum, æqualem, & continuum.* Eam porrò probauit etiam Heraclitus, cùm apud Stobæum Tonitru dixit κατὰ συστροφὰς ἀνέμων, καὶ νεφῶν, *vertigines ventorum, ac nubium*; tametsi fieri quoque docuit, cùm ventus incidit in nubeis; quæ fuit etiam Anaximandri, Anaximenis, & Metrodori sententia. (Ecl. phys. Sen. Plu. Stob.) Exemplum autem illud Vasorum, quo Epicurus vtitur, iudicabis appositum, si vasa illa theatralia spectes, quibus Hero scribit solitos Antiquos excitare tonitrua; (in autom.) imò si hæc nostra vulgaria, intra quæ dum luctatur ventus (scilicet donec vacua sunt) reboatus auditur; aut intra quæ liquor, igne succenso feruefactus ebullit. Sunt verò & vasorum instar ædificia, cauernæ, ac ea loca, in quibus,

Venti indignantes magno cum murmure montis (1. Æneid.)
Circum claustra fremunt.

Vt intelligas posse eodem modo gigni murmur in nubibus. Sanè verò, si ipsa venti agitatio in aëre etiam libero clangores sæpe horrendos ciet; quid-ni amplius posse facere videatur, dum colluctatur in nubibus? declarat Lucretius hanc colluctationem aliis exemplis, & modis:

Aut vbi suspensam vestem, chartásque volanteis
Verberibus venti versant, plangúntque per auras.

Et posteà:

Est etiam ratio, cum venti nubila perflant,
Cur sonitus faciant. Etenim ramosa videmus
Nubila sæpe modis multis, atque aspera ferri.
Scilicet vt crebram syluam cum flamina Cauri
Perflant, dant sonitum frondes, ramique fragorem.

Et rursùs:

Sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
Dant, infringendo grauiter: quod item fit in altis
Fluminibus, magnóque mari, cum frangitur æstus.

Alius modus de *disruptione, distractionéque nubium*, ex qua Tonitru Acre dicitur, complectitur primùm opinionem vulgò receptam de effractione nubium, dum fulmineus ignis erumpit. Hæc est, quam apud Stobæum defendunt Leucippus, & Empedocles ex parte, tribuitúrque Aristoteli, & aliis. Lucretius verò post citatum illud,

——— *tum quasi fulmen*
Perscindit subitò nubem, ferturque coruscis
Omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.

Pergit:

Quem grauis insequitur sonitus, displosa repente
Opprimere vt Cæli videantur templa superne.
Inde tremor terras grauiter pertentat, & altum
Murmura percurrunt cælum. Nam tota ferè tum
Tempestas concussa tremit, fremitúsque mouentur:

Qu

Quae de concussu sequitur grauis imber, & vber,
Omnis vti videatur in imbrem vertier aether,
Atque ita praecipitans ad diluuiem reuocare.
Tantus discidio nubis, ventique procella
Mittitur, ardenti sonitu cùm prouolat ictus.

Tum opinionem quoque aliam de effractione vi ventorum facta, quam ex parte Anaximander, & Strato, ac alij tuentur; praesertim verò Diogenes, qui, vt est apud Senecam, cùm vellet ea tonitrua, quae fulgur antecedit, & comitatur, esse ab igne; ea tamen, quae sine splendore crepant (quippe absque praeuio fulgore tonare interdum contingit) voluit esse à spiritu. Qua ratione Plinius declarauit posse spiritum nube cohibitum sonare, natura strangulatis sonitum, dum rixatur, edito fragore, cùm erumpit, vt in membrana spiritu intenta. At Lucretius sic:

Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
Omnia saepe graui tremere, & diuolsa repentè
Maxima dissiluisse capacis moenia Mundi;
Cum subitò validi venti collecta procella
Nubibus intorsit sese, conclusaque ibidem
Turbine versanti magis, ac magis vndique nubem
Cogit, vti fiat spisso caua corpore circùm.
Post vbi comminuit vis eius, & impetus acer,
Tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem:
Nec mirum, cùm plena animae vesicula parua
Saepe ita dat paruum sonitum dissilla repentè.

Addit Lucretius posse eumdem tonare, non modò cùm ventus conclusus est; sed etiam cùm per nubes in eam impingitur:

Fit quoque, vt interdum validi vis incita venti
Perscindat nubem perfringens impete recto.
Nam quid possit ibi flamen manifesta docet res
Hic, vbi lenior est in terra, quam tamen alta
Arbusta euoluens radicibus haurit ab imis.

Deinde idem sic,

Dant etiam sonitum patuli super aequora Mundi,
Carbasus vt quondam magnis intenta theatris
Dat crepitum malos inter iactata, trabesque.

Et ad explicandum quomodo seu fiat, seu sonitum generet Tonitru, scilicet nube non rupta, sed ab extremo ad extremum [illegible] diducta, adiungit:

Interdum perscissa furit petulantibus Euris,
Et fragilis sonitus chartarum commeditatur,
Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis.

Tonitrui modum de effractione, & illisione nubium, probatur apud Laertium Anaxagoras, probatur Democritus, vt apud Stobaeum est. Horum [illegible] non difficile possit [illegible] & ex eorum attritu [illegible] de Aëre, [illegible] ad [illegible] ac [illegible] *Quid autem inquit, [illegible] maior in[illegible] plausum edant, [illegible] inter se [illegible] possit esse [illegible] quàm magna concurrunt?* Quod porrò Epicurus addit nubes [illegible] sonare, vbi aliquam congelationem adeptae sint, videtur [illegible] intelligen-

[illegible]

dum, vt debeant nubes collidendae cotradendaeve in glaciem indurescere; cùm & Lucretius existimet ex disruptione huius glaciei tum fragmina illa creari, quae vocamus grandinem, tum fragorem tonitrus fieri:

Denique saepe geli multus fragor, atque ruina
Grandinis in magnis sonitum dat nubibus altis;
Ventus enim quom confercit, franguntur in artum
Concreti montes nimborum, & grandine mixti.

Verùm sic explicari potest, vt nubes, quae ad collidendum, sonandùmque sufficiant, non necessariò induruisse, sed obriguisse, & firmitatem quandam maiorem, quàm nebulae, sumpsisse debeant;

Praeterea neque tam condenso corpore nubes
Esse queunt, quàm sunt lapides, ac tigna; neque autem
Tam tenues, quàm sunt nebulae, fumique volantes.
Nam aut cadere abrupto deberent pondere pressa,
Vt lapides; aut, vt fumus, constare nequirent,
Nec cohibere niues gelidas, & grandinis imbres.

Hoc verò posset adduci ad responsionem Senecae, dum obÿcienti *nubes impingi montibus nec sonum fieri: Non, inquit, quocumque modo illisa sunt, sonant, sed si apte sunt composita ad sonum edendum. Auersae inter se manus collisae non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit,* &c. Verumque tamen illud *de Assibilatione*, indicare videtur Lucretius illis versibus:

Fit quoque vt interdum, vt non tam concurrere nubes
Frontibus aduersis possint, quàm de latere ire,
Diuersò motu radentes corpora tractim:
Aridus vnde aures terget sonus ille, diuque
Ducitur, exierint donec regionibus artis.

Aliàs de Illisione, illis, quos de nubium concursu sic praemiserat:

Principio tonitru quatiuntur caerula caeli
Propterea, quia concurrunt sublimè volantes
Aetheriae nubes contra pugnantibus ventis.
Nec fit enim sonitus caeli de parte serena,
Verùm vbicumque magis denso sunt agmine nubes,
Tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.

Spectare huc potest, quod Empiricus scribit adu. Mat. Epicureorum sententiam esse, *non excitari diuinitus tonitrua,* [illegible] *quando & alijs corporibus pari ratione inter se collisis sonus editur, vt dum mola circumagitur aut complodantur manus.*

Denique verò cùm Epicurus doceat *posse totum hunc locum pluribus modis explicari*, declarasse posse alijs modis generationem Tonitrus, hinc esse videtur, quòd nihilominus Lucretius modum illum non praetermittat, qui fit *ex ignis extinctione*; sed cùm Anaxagoras posuerit extinctionem esse ignis aetherei, vt est ante dictum; & Posidonius apud Senecam existimarit aliquam ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui, ipse

Margin notes: De Fulgure & Tonitru. — lib.2.c.20. — lib.2.c.43. — cap.51. — adu. Mat. — lib.2.cap.16.

Vt Fulgur & Tonitru. ipse asserat fulmineum ignem, qui ex vna nube erumpens, in occurrentem aliam demergatur.

Fit quoque, vbi è nube in nubem vis incidit ardens
Fulminis, hæc multo si fortè humore recepit
Ignem continuò, vt magno clamore trucidet;
Vt calidis candens ferrum è fornacibus olim
Stridit, vbi in gelidum properè demersimus imbrem.

Quin alium quoque subiicit modum, pro generatione crepitantis Fulminis:

Aridior porrò si nubes accipit ignem,
Vritur ingenti sonitu succensa repentè,
Lauricomos vt si per monteis flamma vagetur,
Turbine ventorum comburens impete magno.
Nec res vlla magis, quàm Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu flamma crepitante crematur.

Quod spectat verò ad quæstionem ab Epicuro non prætermissam, quare Coruscatio Tonitru præueniat; cùm ille modum duplicem, quo id fieri possit, proponat, Prior quidem modus de positione configurationis, quæ coruscationem edat, déque facta deinceps euolutione spiritus, quæ sonum efficiat, impossibile nihil continet; nam & sola partium nubis transpositio fulgorem quemdam creare potest, vt dicetur posteriùs; & ventus, dum nubeis conterit, séque ipsum cangitat, habet vnde strepitum edat, vt paullò ante dictum est. Præterea autem Epicurum sumpsisse posse occasionẽ modi huiusce non reiiciendi ex ipso Anaxagora, cui Aristoteles ipsum tribuit; quatenus ille esse voluit ignem æthereum, qui priùs fulgeat, ac postmodum extinctus stridear. Posterior verò modus is est, qui & vulgò recipitur, & eâ experientiâ probatur, quâ speciem rei visibilis sono velociùs transferri constat. Cùm sit autem res adeò familiaris, nihil aliud, quàm subiiciendum quod de hôc modo Lucretius habet:

lib. 2. Meteor. c. 9.

Sed Tonitrũ fit vti post auribus accipiamus,
Fulgere quàm cernant oculi; quia semper ad aureis
Tardius adueniunt, quàm visum quæ moueant res.
Id licet hinc etiam cognoscere; cædere si quem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
Ante fit vt cernas ictum, quàm plaga per aureis
Det sonitum: Sic fulgorem quoque cernimus antè
Quàm tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
E simili caussa, & concursu natus eodem.

Heic non memoro, quod attigi antè; solere interdum, ac æstate præsertim, & sub vesperam sine tonitru fulgurare. Vtcumque enim esse id velint, quòd si ignis languidior, & è nubibus absque vi erumpat, verisimile tamen est nullam eruptionem huiusce modi absque sonitu quodam fieri, tametsi quòd sit procul editus, ad aureis vsque nostras non pertingat. Non memoro etiam, quæ circumferuntur de Tonitrui effectibus; præterquàm quòd enim homines attonitos faciunt, & vina plerumque conturbant, ob concussionem videlicet, quâ cum ædibus dolia intremiscunt, & pauca huiusce modi, nescio an cætera probentur obseruatione exquisita, vt quòd tubera generent, ac lautas cœnas proinde faciant; quòd Margaritarum abortus procurent, & alia id genus similia, quorum fides sit suos penes authores.

Item. Plin. lib. 2. cap. 11.

Subiicio dumtaxat, quod tum ad Tonitruum, quàm ad Fulgurum, Fulminúmque significationem spectat, fuisse Epicurum planè derisurum partem illam Haruspicinæ, quæ tanto studio ab Hetruscis exculta fuisse perhibetur. Etenim vides, quod Seneca ait, *Hoc inter nos, & Thuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest: Nos putamus, quia nubes collisæ sunt, ideò fulmina emitti; ipsi existimant nubes collidi, vt fulmina mittantur. Nam cùm omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent, sed quia significatura sunt, fiant;* Vides, inquam, vt id Lucretius, recensitis caussis, confirmet:

lib. 2. c. 32.

Hoc est igniferi naturam Fulminis ipsam
Perspicere, & qua vi faciat rem quamque, videre;
Non Tyrrhena retrò voluentem carmina frustrà
Indicia occulta Diuûm perquirere mentis:
Vnde volãs ignis peruenerit; aut in vtram se
Verterit hic partem: quo pacto per loca septa
Insinuârit; & hinc dominatus vt extulerit se;
Quidve nocere queat de cælo fulminis ictus.

Nempe hoc loco præcipua quædam doctrinæ illius capita attingit, ac nominatim Cæli diuisionem in sexdecim parteis, quam attingit Cicero quoque, & Plinius fusiùs explicat. Prout quippe ex his, aut illis cæli partibus fulgurabat, tonabat, aut fulmen emittebatur, omina vel bona, vel mala sumebant. Quandoquidem verò Epicurus ad illam Hetruscorum disciplinam respicere non poterat, pateis tamen, quæ apud Græcos, superstitiones notare est visus (ac nominatim quod apud Homerum legebatur Iupiter ἐνδέξια σήματα φαίνων, *prospera signa demonstrare* huiusmodi effectibus) cùm docuit successores suos, [illegible] *non Dei voluntatis declarationem significare, sed videri huiusmodi ignaris, ac superstitiosis;* quod est apud Empiricum. Nihil est necesse repetere ea, quæ sunt ex Lucretio fusiusculè commemorata circa Fulmina, cùm de Prouidentia. Asseueramet nimirùm docuit Fulmina à Ioue non mitti; non dubitanter verò, vt ille;

Aspicis hæc? an te, Genitor, cùm fulmina torques,
Nequicquam horremus, cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?

Sufficiat, missis, quæ Seneca, cæterique ea de re habent, hoc ex M. Tullio proferre: *Quæ igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici; ex eis significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Iupiter*

Iupiter significaret, cum minus frustrà fulmina emitteret? Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? Quid cum in altissimos montes, quod plerumque fit? Quid, cum in desertas solitudines? Quid, cum in earum gentium urbes, in quibus hæc ne obseruantur quidem? Et pulchrè etiam: *Non te esse puto, qui sola fulmina fabricantis esse Cyclopas in Ætna putes. Nam esse [illegible], quomodo Iupiter totius [illegible], cum unum haberet.* Vno verbo; *Nemo [illegible] est,* inquit, *ex primâ admiratione hominum, quod [illegible], [illegible] fulminum [illegible], credidisse eum efficere rerum omnium [illegible].*

CAPVT V.

De Fulmine & Prestere.

NATVRAM Fulminis esse igneam, [illegible] videat, qui diffitentur, [illegible] etiam qui Fulmen putant lapidem, ipsum absque igne esse non contendunt. Lucretium [illegible]:

Quod superest, quali natura prædita constent
Fulmina, declarant ictus, & inusta vaporis
Signa, notæque graues halantes sulphuris auras;
Ignis enim sunt hæc, non venti signa, neque imbris.
Præterea sæpe accendunt quoque tecta domorum,
Et celeri flammâ dominantur in ædibus ipsis.

[illegible] fulminis [illegible], quod Lucretius quidem [illegible] in primis producit:

Quod superest, quo pacto gignantur, & impete tanto
Fiant, vt possint ictu discludere turres,
Disturbare domos, auellere tigna, trabesque,
Exanimare homines, pecudes prosternere passim,
Cætera de genere hoc quâ vi facere omnia possint,
Expediam, neque te in promissis plura morabor.
Fulmina gignier è crassis, alteque putandum est
Nubibus extructis; nam cælo nulla sereno,
Nec leuiter densis mittuntur nubibus vnquam.
Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res,
Quod tum per totum concrescunt aëra nubes,
Vndique, vti tenebras omneis Acherunta rearis
Liquisse, & magnas cæli complesse cauernas:
Vsque adeò tetra nimborum nocte coorta
Impendent atræ formidinis ora supernè,
Cum commoliri tempestas fulmina cœptat.
Præterea persæpe niger quoque per mare nimbus
Vt picis è cælo demissum flumen in vndas
Sic cadit, & fertur tenebris procul, & trahit atram
Fulminibus grauidam tempestatem, atque procellis
Ignibus, ac ventis cum primis ipse repletus,
In terra quoque vt horrescant, ac tecta requirant.
Sic igitur supera nostrum caput esse putandum est
Tempestatem altam; neque enim caligine tanta
Obruerent terras, nisi inædificata supernè
Multa forent multis, exempto lumine Solis;
Nec tanto possent venientes opprimere imbri,
Si non extructis foret alte nubibus æther.

Quia, inquam, id est manifestum, necesse est igneā fulminis materiam intra ipsas nubeis concludi. Nam quod alioquin Plinius ait, *In Catilinianis prodigiis Pompeiano ex municipio M. Herennium decurionem sereno die fulmine ictum fuisse;* & quod apud Horatium dicitur, *Diespiter plerumque per purum tonantes egit equos, volucremque currum;* id fide dignum ad summum est, si reliquo cæli admisso sereno, admittatur simul fuisse nubem ad quandam horizontis partem, è qua fulminarit, aut tonuerit; vel toto cælo alioquin puro, facta è terra fuisse eruptio cum igne, nec sine fragore, eo modo, quo dicetur posteà circa fulminium lapidem. Et continere quidem Nubem præter aquam corpuscula etiam plura alia diuersorum generum, declaratum iam antè est; quænam verò sint specialiter illa, ex quibus Fulmen gignitur, non perinde facile fuit Veteribus conijcere, ac videtur nobis iam esse ex compositione Pyrij pulueris, tormentorumque vulgarium praxi, quâ illi destituti fuerunt. Quippe quod de Salmoneo ferunt, nihil simile habuit nostris machinis, quando, vt Seruius post Virgilium paucis explicat, ille nihil aliud quàm *fabricato ponte æreo, super eum agitabat currus ad imitanda tonitrua, & in quem fuisset iaculatus facem, eum iubebat occidi.*

Vt priùs autem dicamus de modo, qui in contextu exprimitur, annotandum est Epicurum, cùm dictum [illegible] *glomerari,* & cætera dixit, visum fuisse respicere ad idem exemplum, quo est Aristoteles vsus. Is enim obseruauit, cùm viride lignum exuritur, crepitum fieri (*minas Vulcani,* aut *risum Vestæ* appellarunt) quòd exhalatio sicca, exhalabilisque non abeat in flammam, nisi conuoluta; vt post sese explicans, & vi exiliens ex partibus ligni humidioribus, quæ præproperè siccescendo rumpuntur. Ex quo argumentatus est, exhalationes similes partibus nubium humidioribus ita contineri, vt per [illegible] flammescant, erumpant, strepitum edant, occurrentia feriant. Idipsum licet obseruare in candela humefacta. Quia particulæ enim adipis, dum attenuari calore incipiunt, guttulis aqueis concluduntur, idcircò formantur vesiculæ, ac bullulæ quædam, quæ instantis intus spiritu, flammam concipiunt, disrumpuntur, & impetu mico hac illac, eâdem semper conuolutione persecu-

De Fulmine & Prestere.
lib. 2. cap. 51.
lib. 1. carm.
in 6. Æneid.
2. Meteor. vlt.

De Fulmine & Tonitru. rante prorumpant, ac seu manum, seu quidpiam aliud forte offenderint, adurunt. Itaque Epicurus efformatas in nubibus similes quasi *vesiculas* videtur ... dixisse, existimasseque ex iis, ut ignitis vorticibus maximo impetu delatis, Fulminum naturam constare, idque seu montis, seu alia, seu etiam nihil ferant (inania proinde, ac breuia) &, siue sursum, siue deorsum, siue oblique (sed deorsum praesertim) prout sors tulerit, & nubis disruptio facta fuerit, extrudantur. *Vortices* autem dico, tum propter dictam ... , tum propter similitudinem expositarum vesicularum; tum quod Lucretius explicans quemadmodum ventus iniare nubium disruptionem extrinsecus possit, sic habeat:

lib. 6.

Est etiam, quom vis extrinsecus incita venti
Incidit in validam maturo fulmine nubem;
Quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille
Vertex, quod patrio vocitamus nomine fulmen.

Quin-etiam eadem vtitur voce, cum interiorem declarans caussam generationis fulminis, subiicit ea, quae recitata mox ante sunt, circa nubium necessitatem:

Hic igitur venti, atque ignis semina plena
Sunt; ideo passim fremitus, & fulgura fiunt.
Quippe etenim supera docui per multa vaporis
Semina habere cavas nubeis; & multa necesse est
Concipere ex Solis radiis, ardoreque eorum.
Hic ubi ventus eas idem, qui cogit in unum
Forte locum quemvis, expressit multa vaporis
Semina, seque simul cum eo commiscuit igni;
Insinuatus ibi Vortex versatur in alto,
Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
(Nam duplici ratione accenditur; ipse sua nam
Mobilitate calescit, & e contagibus ignis)
Inde, ubi percaluit vis venti, vel gravis ignis
Impetus incessit, maturum tum quasi Fulmen
Perscindit subito nubem, fertúrque coruscis
Omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.

Cùm subiiciat porrò Epicurus, contingere posse, vt Fulmen aliis quoque pareretur modis; idque quod ad inflammationem potissimùm attinet; idcirco Lucretius duos alios subiungit. Prior sic habet:

Fit quoque, vt interdum venti vis missa sine igni,
Igniscat tamen in spatio, longóque meatu
Dum venit, amittit in cursu corpora quaedam
Grandia, quae nequeunt pariter penetrare per auras,
Atque alia ex ipso conradens aere portat
Parvula, quae faciunt ignem commixta volando.
Non alia longe ratione, ac plumbea saepe
Fervida fit glans in cursu, quom multa rigoris
Corpora dimittens, ignem concepit in auris.

Obiici posset exemplum istud Plumbeae glandis non esse verum (vti & reipsa verum non est, quantumcumque sit vulgaris persuasio) attamen & Lucretio fuit vulgaris fides satis; & potuit ab eo modus comparari ob tot alias res, quae pernici motu tum incalescunt, tum ignem concipiunt. Posterior sic:

Fit quoque, vt ipsius plagae vis excitet ignem,
Frigida quom venti pepulit vis missa sine igni.
Nimirum, quia cùm vehementi perculit ictu,
Confluere ex ipso possunt elementa vaporis,
Et simul ex illa, quae tum res excipit ictum:
Vt lapidem ferro quom caedimus, evolat ignis;
Nec quod frigida vis sit ferri, hoc setius illa
Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
Sic igitur quoque res accendi Fulmine debet,
Opportuna fuit si forte & idonea flammis.
Nec temere omnino plane vis frigida venti
Esse potest, ex quae tanta vi immissa superne est,
Quin prius in cursu si non accenditur igni,
At tepefacta tamen veniat commixta calore.

Enimverò, vt resumamus, quam iam cum Pyrio puluere analogiam innuimus, notum est imprimis vulgarem Pyrium puluerem ex sulphure, halinitro, carbonéque vulgò apparari. Et sulphur quidem adhibetur, vt flammam facile concipiat; halinitrum, vt sua difflatione tum inflammationem per totam massam promoueat, tum flammam summè amplificet; carbo denique, vt actionem halinitri non-nihil remoretur. Hinc enim, cùm semper vna vsurpetur sulphuris pars; ad puluerem tamen, cuius vsus est in tormentis maioribus, adhibentur tres halinitri, & duae carbonis; ad eum, qui in mediocribus, halinitri quinque, carbonis vna, cum dimidia; ad eum, qui in minoribus, halinitri decem, & carbonis vna. Videlicet nisi in magnis tormentis inflammatio prolataretur secundùm longitudinem fistulae, sed momento vno tota fieret, machina ipsa diffringeretur; & nisi in paruis breui fieret, parua imprimeretur vis, propter fistulae breuitatem. Vulgarem autem puluerem dico, ob pretiosiorem alium vocatum *Aurum fulminans*; exsoluitur scilicet aurum aquâ forti, quam Regiam dicunt, ac infuso sale, seu (vt vocant) oleo tartareo, praecipitatur, rediguque in puluerem, qui vbi exsiccatus fuerit, non igne modò, sed etiam leui calore flammam concipit, strepitum creat validum, quidvis suppositum perfringit. Apparauit nuper industrius *Barletus* puluerem consimilem ex aere, ac ferro, quem ipsi quoque probauimus. Adhibetur autem Metallicum corpus, vt totidem eius quasi granula sint totidem quasi tormentarij globuli, qui prae vehementia ignis incutiantur. Quid... porrò verò, cùm ea aqua constet ex halinitro, cui sit chalcanthum, atramentumve sutorium, (quod & *Vitriolum* vulgò dicunt) cum sale ammoniaco, aut saltem communi, permistum; patet oleum ex tartaro, seu fecibus vini, eiusve reliquias in hoc puluere habere loco sulphuris, quod ad inflammationem patet, & quod aliunde residuum latet ex chalcantho, ammoniacóque, id pro sua subtilitate acrimoniáque exactè vim halinitri residat; sicque penetrare, & idem quod est residuum ex oleo, vt excitandae, promouendaeque inflammationi mirè conducat. Sane & propter eandem causam, sunt qui conficientes puluerem vulgarem adhibent nunc quadrantem vnciae salis ammoniaci, nunc vnam vnciam hydrargyri, qui chalcanthi loco habeatur; cùm & hydrargyro, & chalcanthi spiritui (acido illi scilicet) idem ... à Chymicis tribui *Mercurij* nomen.

In

Iam, ut comminiscamur quid de Fulmine dici probabiliter possit: inter varia corpuscula, quæ è terra exhalata, & ad inflammationem comparata intra nubem sunt, ac fulminis igni gignendo deserviunt; nitrosa quidem forte non licet, suppetere copiosè illa, quæ ex eo [illegible] sunt (quanquam quæ ad nutriendam vitem, parandumque vinum pauliolum [illegible], possint ex iisdem collibus, quos Bacchus amat, exhalari) at saltem licet dicere suppetere ea, quæ ex sulphure, propter mineras sulphureas quæ intra terram sunt numerosæ; & argumentoque præsertim est, quòd & tacta Fulmine loca sulphur redolent, & fulmina frequentius in montanis locis, quàm in campestribus gignuntur, quatenus sicut Metallorum, ita sulphuris quoque venæ sunt in montibus frequentiores. Deinde suppetere ea quoque, quæ halinitri; [illegible] argumento possit [illegible] ignis fulminei, non ingens ille fragor, quem Tonitru dicimus, [illegible], de quo diximus, generatio fulminis in montanis locis, in quibus ut [illegible], & grando est longè frequentior, propter copiam halinitri, à quo congelatur [illegible] humor. Denique ea, quæ ex chalcantho, propter acrimoniam, & vehementiam ictus, [illegible] mirum fulmina[illegible], quæ ex quibusdam fulminis effectibus colligitur, [illegible] non aliâ commodiùs, quàm ad chalcanthum, [illegible] possit quidpiam [illegible] non [illegible] & sale ammoniaco. Sed ex vulgari [illegible] *Mercurio*, [illegible] copia, [illegible] abundat, & ad [illegible], ac vehementiam facere. Itaque Fulminis materia videtur posse intelligi, ex iisdem compingi, quæ in Pyrij pulveris compositionem introducuntur, dignumque admiratione est, cùm fulmina gignenda sunt, [illegible] calorem [illegible] magnâ vi valoris [illegible] (ob eandem calorem) [illegible] copia humoris aquei, unde magnæ nubes [illegible]. At verò hinc ipsa [illegible] frequentiùs, quàm temporibus [illegible] fulmina (apud nos certè; & [illegible]) quòd nimirum superficies [illegible] Solis [illegible] calefacta, [illegible], frigidior [illegible] est, ex superiùs di[illegible], [illegible] ad illas halitus [illegible]; dico autem, apud [illegible] regionem Terræ dis[illegible], [illegible] Vere, & Autumno, [illegible] certè est accipiendum, quod Lucretius ait:

[illegible] fulgentibus alta
[illegible]

[illegible] tempora [illegible] pandens.

[illegible] quidem [illegible] & æstate & hyeme [illegible] fulmine docet, [illegible] *hyeme, & æstate [illegible], semper qui-*
dammodo vernat, vel autumnat; & argumentum etiam petit ab ipsis regionibus, velut Scythia, quæ ob rigorem; & Ægypto, quæ ob ardorem, immunes præstantur à fulminum casu. Ecce autem caussam à Lucretio expressam:

De Fulmine & Prestere.

Frigore enim desunt ignes, ventique calore
Deficiunt, neque sunt tam denso corpore nubes.
Inter utrumque igitur quom cæli tempora constant,
Tum variæ caussæ concurrunt fulminis omnes.
Nam fretus ipse anni permiscet frigus, & æstum,
Quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
Ut discordia sit rerum, magnóque tumultu
Ignibus, & ventis furibundus fluctuet aher.
Prima caloris enim pars, & postrema rigoris
Tempus id est vernum; quare pugnare necesse'st
Dissimilis inter se res, turbaréque mistas.
Et calor extremus primo cum frigore mistus
Volvitur, Autumni quod fertur nomine tempus.
Hic quoque confligunt hyemes æstatibus acres;
Propterea sunt hæc bella anni nominitanda.
Nec mirum'st, in eo si tempore plurima fiunt
Fulmina, tempestásque cietur turbida cælo;
Ancipiti quoniam bello turbatur utrimque
Hinc flammis, illinc ventis, humoréque mixto.

Utrumque sit; si supponantur illa ejusmodi materiæ ad generationem Fulminis idoneæ; dicendum videtur, quoniam ea evecta cum reliquo corpore nubis in superiorem aërem, eveht tam altùm non potest, ac multa pars exhalationis, quæ ex humore aqueo cùm sit, ponderosa adeò non est, exinde effici, ut multa etiam parte ejusdem aqueæ exhalationis, ut abundantioris, succedente, conclusa teneatur intra medium nubis. Et quia regionis frigore nubem densante stipantéque, ipsa quoque materies cogitur, ac interim corpuscula chalcanthi, & halinitri intrò repressa subingrediuntur, pinguedinéque sulphurea, &, si quæ fuerint tartarea (ex quorum sola commistione cum chalcanthinis calorem gigni declaratum superiùs est, cùm de Qualitatibus universè diceretur) fieri, ut sulphur incipiat sensim, sensimque incalescere, ac ipsum simul halinitrum calorem sentiens, magis, magisque sese verset, seu motitationem vehementiorem subeat; unde & calor magis intendatur. Et, quia interea corpus nubis, quod est magis aqueum, ita circumambit, ut exsilitioni obstet; hinc evenire, ut materies illa varias, ac multiplices resilitiones, exagitetur tota; & ob varias, multiplicésque deflexiones contorqueatur, circumvolvatur, simúlque quandam portionem nubis proximè ambientem circum-abripiat, eáque velut circum-incrustetur; sicque fiat, quod ille dicebat, ἐκνεφίας, *glomus verticosum*, qui gravitante iam materia facilè deorsùm sumat impetum, & facilè quoque seu agente vento, seu crassitudine nubis

De Fulmine & Prestere.

nubis obsistente, seu impressione ab ipso vsque circumnotationis initio suscepta, aut huc, aut illuc deflectatur. Quoniam verò interim sulphur magis, magisque incalescit, & halinitrum magis, magisque exagitatur; vnde & calorem magis, magisque continenter intendit, heinc esse, vt calore demum intensissimo reddito, concipiatur flamma, quæ incrustationem, quà præsertim fuerit debilior, perrumpat, ac pernicissimè exiliens sit eiusdem ignis, qui dicitur Fulmen. Quod dico verò heic de vno, siue simplici fulmine, idem & de multiplici intra vnam nubem intelligi potest, quatenus materies non in vnum collecta, sed variè per nubem distributa est, sicque varij glomeres heic illicque progigni, perficique possunt. Heinc nimirum est, cur ex eadem nube variè fulminet, & nunc quidem heic, nunc verò illeic, nunc hoc, nunc illo tempore, prout certis locis, ac temporibus conglomerata materies fuerit inflammando matura. Quin-etiam potest contingere, vt plures glomeres iuxtim fiant, qui se inuicem contingentes eleuati fer sint, flammque vnus totalis glomus, qui pari ratione incrustationem, impetumque accipiat; ex eoque proinde effici videtur, vt interdum pluries, ac in eodem loco, & continenter penè fulminet: nimirùm glomeres speciales aut æqualis propè sunt maturitatis, aut qui primi ignem concipiunt, facilè propinquos succendunt. Nec mouere debet, quod his accendendis, & ex ordine propagandis ignis extrinsecùs admoueatur: in illis verò accensio fieri ab intrinseco debeat, quod non admodum facilè in tenui materia videatur: siquidem cùm sit manifestum excitari motu calorem in re pingui, vt iam antè obseruatum est; constat saltem in ea materia excitari posse aliquem calorem, ob pinguitudinem sulphuris, & attenuari potissimum, cùm calor nisi ex attenuatione, seu dilatatione non fiat, Cogita porrò quàm mediocris calor ad excitandum ignem sufficiat in puluere pyrio, qui auro adhibitus fit: neque enim ignis admotione indiget, sed qualicumque penè calore, Solis, fimi, animalis, alio, vnde & aliqui suo damno quid rei esset experti sunt, cùm puluerem secum gestantes ipso sui calore illum accenderunt. Cogita id, inquam, vt intelligas, cùm in materia fulminis reperiri possint illa eadem omnia, quæ ad huiusce pulueris inflammationem conferunt, posse illum quoque calore non magno accendi.

Ex hisce autem intelliges, qua ratione id fieri possit, quod verisimillimum videtur, Fulmen scilicet, fulmineumve ignem non aduenire ex nubibus, seu medio aëre, in terram, illámque ferire, & effectus suos violentissimè edere; vt vulgò omnes opinantur; sed aduenire solùm supernè glomeres illos nubium, materiem fulmineam inuoluentium, ac ignem solùm erumpere, vbi effectus illi eduntur. Quis enim capiat rem adeò fluxam, tenuidámque, ac est flamma, posse sic vibrari, atque dirigi, vt per liberum aërem traiecta, tum collecta maneat, tum vehementiam impetus, quæ est ad huiuscemodi effectus necessaria, seruet. In bellicis certè tormentis vehementiâ quidem maximâ extruditur flamma, donec vndique cohibetur per canalem, aut fistulam; verùm statim atque exerit in libertatem aëris, notum est, quàm celeriter se & diffluat, & pereat. Quàm est igitur probabilius, vt ignis horum tormentorum in ipsa sui creatione, eruptionéque impetum suum exprimit, quem tueri procul non possit: ita ignem fulmineum in sola sui creatione, eruptionéque è glomere, impetum habere, quem exserere in quamlibet rem occurrentem possit: & non negandum quidem multa fulmina erumpere procul, siue in medio aëre; sed illa tamen inania sunt, suisque ictibus nihil aliud, quàm ipsum aërem concutiunt, vnde neque timenda sunt; dico autem illa duntaxat, quæ iuxta ipsam terram erumpunt, ea esse, quibus feriuntur montes, arbores, ædificia, animalia, & cætera, eáque sola esse proinde timenda. Erunt verò partes nos non terriant iis tonitrubes, quæ procul audiuntur, Non alia profectò de causa, quàm quia fulmina procul & erumpunt, & effectus edunt; videlicet vbi erumpunt, eáque tonitrua excitant. Cur verò iis, quæ ita propè, vt penè præ soni vehementia, surditatéque obtundescamus; quemadmodum etiam penè excæcamur præ candicatione nimia fulguris; nisi quia fulminis eruptio, ictúsque adeò propè fit, vt etiam ad nos attinere possint nam putes, cùm mouetur imbecillum est, & coruscatio debilis, non esse vtriusque summam vehementiam quo loco creantur: tanta illeic certè, quanta apud nos, cùm nos præ pauore consternit. Heinc par quidem est credere, inexcogitabilem esse pernicitatem fulminis, quo momento erumpit, & vbi erumpit, per spatium quoddam breuissimum; at si quis prætereà fulmini attribuat pernicitatem maximam, id aut falsum esse, aut longè minùs probabile, quàm si glomerati pugillo pernicissimè adacto tribueret (quando pluma processu non perit, flamma processu euanescit) aut esse certè interpretandum de mobilitate, ac celeritate eius glomeris, qui è media nube excretus, deuolat, prosilitque in terram. Sic proinde habendum est, quod & quercus tactæ de cælo dicuntur, & Pallas ignem rapidum Iouis iaculata è nubibus &c. quódque Lucretius alioquin perelegante habet,

Mobilitas autem fit fulminis, & gravis ictus,
Et celeri ferme pergunt sic fulmina lapsu,
Nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
Colligit, & magnum conamen sumit eundi,
Inde, vbi non potuit nubes capere impetis auctum,
Exprimitur vis, atque ideò volat impete miro,
Vt validis quæ de tormentis missa feruntur.
Adde quod è paruis, ac leuibus est elementis,
Nec facile est tali naturæ obsistere quicquam:
Inter enim fugit, ac penetrat per rara viarum,
Non igitur multis offensibus in remorando

Hæsitat

Haesitat [illegible] ab remoleri velut impete labens.
Deinde, quod omnino natura pondere deorsum
Omnia nituntur: cum plaga sit addita verò,
Mobilitas duplicatur, & impetus ille gravescit;
Et vehementius, & citius quaecumque morantur,
Obvia discutiat plagis, itinerque sequatur.
Denique quod longo venit impete, sumere debet
Mobilitatem etiam, atque etiam, quae crescit eundo,
Et validas auget vires, & roborat ictum.
Nam facit, ut quae sint illius semina cumque
E regione, locum quasi in unum cuncta ferantur,
Omnia coniiciens in eum volventia cursum.
Forsan & ex ipso veniens trahat aëre quaedam
Corpora, quae plagis incendunt mobilitatem.

[illegible], quae [illegible] fiant mirabiles [illegible] Fulminum effectus. [illegible] quidem velut [illegible] ex pulvere Pyrio [illegible] [illegible], ut in ipsa [illegible] eruptione [illegible] mobiliora corpus [illegible], tum [illegible] [illegible] quidem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] pellantur, sic [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], quidem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] vel [illegible], vel ef- [illegible] [illegible] hac illac [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], alibi [illegible] [illegible] aliquid [illegible], &c. Sed [illegible] videtur, quòd non unum [illegible] in fulmen, [illegible] impactum, ac re- [illegible] [illegible] [illegible] complurimis glo- [illegible], [illegible] ad tabularum [illegible] [illegible] aut fo- [illegible] [illegible] [illegible] illac [illegible], & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], seriat, [illegible] [illegible] relinquat. Deinde, quòd [illegible] [illegible], aut certè non [illegible], aliquid [illegible], causa praeci- [illegible] [illegible], quòd [illegible] crepitum [illegible], [illegible] flammae aut aëris [illegible], dum pervo- [illegible]. Flamma, dico; aut [illegible] quidem appareat [illegible], manifestum est [illegible] [illegible] Animalia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], potest vehementia [illegible] compulsa sic [illegible] Animal, [illegible] [illegible] [illegible]; sic [illegible] [illegible] obrigescere muscu- [illegible] [illegible], ut illud momen- to suffocaverit. Quanquam & possunt ignis reliquiae, seu extrema flammae iam iam defi- cientis ita defaecata, tenuisque esse, ut corpus facilè penetrent, partes interiores, prae ca- rum teneritudine afficiant, laedantque, & nul- lum tamen sui vestigium extrinsecùs conspi- cuum faciant. Hac certè de causa videtur Ari- stoteles duo distinxisse Fulminum genera, *Fu- mosum* unum, ad quod pertineat rerum tacta- rum infuscatio, *Clarum* alterum, ad quod pe- netratio: & Plinius addidisse tertium, videli- cet *Siccum*, quod non adurat, sed dissipet. Ad- haec, cùm Plinius memoret speciales aliquot effectus, ac Fulminis praesertim clari, cuius *mirificam naturam* dicit, *& quo*, inquit, *dolia exhauriuntur, intactis operimentis, nulloque alio vestigio relicto; aurum, & aes, & argentum li- quatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo cerae. Percussa Marcia Princeps Romanarum icta gravida, partu exa- nimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vi- xit*; Cùm addat quosdam, Seneca, *dum, ma- nente*, inquit, *vagina, gladius liquescit, & invio- lato ligno circa pila ferrum omne distillat: stat fracto dolio vinum, nec triduum rigor ille durat*, &c. Ecce ut Lucretius ex subtilitate, penetrabilique causam repetens ratiocinatus circa eosdem fuerit:

De Fulmine & Fulgure. | lib.2.cap.51. | lib.2.cap.31.

Hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
Constituit natura minutis, mobilibusque
Corporibus, quoi nil omnino obsistere possit.
Transit enim validum fulmen per saepta domorum,
Clamor uti, ac voces, transit per saxa, per aera,
Et liquidum puncto facit aes in tempore, & aurum.
Curat item, ut vasis integris vina repentè
Diffugiant; quia nimirum facile omnia circum
Conlaxat, rareque facit lateramina vasi
Adveniens calor eius, et insinuatus in ipsum,
&
Mobiliter solvens differt primordia vini,
Quod Solis vapor aetatem non posse videtur
Efficere; usque adeò pollens fervore corusco
Tanto mobilior vis, & dominantior haec est.

Non admodum porrò ab his discrepat com- munis illa interpretatio, quam Seneca prae caeteris praeclarissimè prosequutus, cùm do- cet fulmen non eodem modo omnem ve- xare materiam: *valentiora*, inquit, *quia resi- stunt, vehementius dissipat; cedentia nonnun- quam sine iniuria transit. Cum lapide, ferróque, & durissimis quibusque confligit; quia viam ne- cesse est per illa impetu quaerat; itaque facit viam, quà effugiat. Teneris, & rarioribus par- cit, quanquam & flammis opportuna videantur, quia transitu patente minùs saevit. Loculis ita- que, ut dixi, integris, pecunia, quae in his fuerat, conflata reperitur, quia ignis tenuissimus per oc- culta foramina transcurrit*, &c. Cùm super sint verò duo illa potissimùm admirabilia, Em- bryo interemptus, incolumi gravida, & consi- stens dolio fracto vinum, videtur iuxta ante- dicta debere iam fulmen valdè elanguisse, cùm Marcia illo icta fuit, adeò ut, cùm non lae- serit corpus matris, tanquam robustius, lae- serit foetus tenerioris corpusculum potuerit. Sic cùm

De Fulmine & Prestere.

cùm vinum dolio effracto constitit, neque effusum fuit, videtur omninò debuisse Fulminis impetus languere, & corpus retundi in frangendo dolio, id, quod caloris supererat, in exsiccanda, firmandáque ea fæce insumere, quâ solent dolia incrustari, adeò vt subierit vicem dolij. Possent profectò ex simili fulminis debilitatione explicari plurima, quæ pro miraculis habentur, vt si quando quis dormiens innoxiè est ictus, quod apud Plutarchum est; aut aliquando Aquila, vitulus marinus, lauri frutex, lapis hyacinthus, & similia, quæ commemorantur à Plinio, aliisque, obseruata sunt tangi absque noxa. Quæ possunt alioquin esse commentitia, vel &, Augustus, Tiberius, aliique, qui ipsis fidem adhibuerunt, censeri possunt extitisse aniliter superstitiosi. Profectò & illa decantata exempla suspecta mihi semper fuere, verito ne ea primitùs exaggerando conficta fuerint, & à Lucretio, Seneca, Plinio, aliisque habita pro veris, ad nos vt certa transferint; desint licet nobis oculati testes. Et quamuis opponi potissimùm possit exemplum illud Martiæ; non negârim profectò ipsam fuisse perculsam fulmine; sed nihil est, quod admittere cogat fuisse illi fœtum intra vterum à penetrante fulmine suffocatum. Nempe potuit mulier ita exterreri, vt idem ipsi contigerit, quod plerisque aliis sine fulmine, dum aliis ex causis subito terrore perculsæ abortiunt. Quanquam & hoc loco continere assensum (ac potissimùm, ob tot, tantorúmque Authorum sententiam) iuuat.

4. Sympos. 2.

lib. 2. c. 55.

Ecquid-nam verò de Fulmineo Lapide dicendum putemus, quem vulgò *Cerauniam*, Telúmque vocant, & quem cum fulmine ex nubibus vsque, dum fulminat, credunt. Vtcumque sanè materies illa, quæ intra nubem cogitur, densescere quodammodo possit; quòd tamen, dum concipit flammam, cogatur potius, quàm extuberetur, verisimilitudine prorsus caret. Nec verò vlli sunt effectus, qui ex eius ictu esse comprobentur; cùm & illi (si modò veri) de quibus mox dictum, vinum exhaustum intacto dolio; dolium effractum, inexhausto vino; aurum illæsa crumena fusum; embryo integrâ matre exanimatus, consimilésque alij, referri ad illum non valeant; & tactæ de cælo, seu accensæ syluæ, ædificia diruta, animalia suffocata, & vno verbo cætera, nullum talis ictus vestigium ostendant, flammæque potiùs, siue ignis validissimi vim demonstrêt. Hinc apud Aristotelem, omnesque antiquos, ne suspicio quidem fuit vlla, esse fulmen lapidem quemdam, aut cum fulmine lapidem extrudi; & cùm Auicennas primus memoretur, qui se vidisse lapidem dicat in terram lapsum cum fulmine; videtur tamen hæc opinio inualuisse potissimùm ex inuentis vsque bellicis tormentis, quæ cùm stragem edant adhibitis glandibus, seu globis plumbeis, ferreis, lapideis; facilè incessit persuasio fulmina quoque edere, interueniente non plumbo, aut ferro, quod difficilius generetur, sed lapide, quo nihil putant esse generatu facilius; exhalatione scilicet vi caloris crassescente, siccescente, indurescente. Fouet opinionem, quod circumferuntur quidam Lapides vocati Fulminei, quasi fuerint, qui viderint eos aduenire è nubibus; ipséque etiam Auicennas abundè felix fuerit, vt huiusmodi casui sine periculo interesset. Quasi verò tametsi fuerint inuenti in locis à fulmine tactis, (nimirum id iactant, qui illos ostentant) non illeic præesse potuerint, & vel à fulmine infuscati, vel eius naturæ coloris que esse. Non-nulli certè nobis ostensi nihil aliud sunt visi, quàm nigerrimæ cotis species; cùm & quidam fuerint species pyritis, ad stragem edendam admodùm inepti, & non tam è nubibus, quàm ex ipso Terræ sinu eructati.

Appositum est, vt pauca adiiciam de Lapide quodam insigni, qui Aquis-Sextiis asseruatur in Borrilliano Cimeliarchio, quando & Fulmineus habetur, & hoc nomine admodùm percrebuit. Annus fuit M.DCXXXVII. ac dies Nouembris XXIX. cùm sub matutinam horam X. ille decidit in montem *Vaisseum*, Alpium Maritimarum vnum, ac inter *Gulielmos*, & *Pedenas* oppida situm. Erant tunc omnia niue obducta; erat serenissimum cælum, duóque fuerunt præsertim viri, vnus Internuncius, alter in Pago montano degens, qui esse potuerint oculati testes. Nam in iis quidem oppidis, ac longè etiam procul in aliis, insigne murmur exauditum; at qui flammantem lapidem in aëre conspexerint, ij dumtaxat fuere, ac fœmina præterea vna, quæ tamen ad casum, quemadmodum illi, minimè attendit. Illi igitur obaudiere primùm quosdam quasi ictus bellicorum tormentorum, ex iis, quos dicunt *Canonas*, sed duos præcipuos, ac ex ipsis validissimum posteriorem, cuius reboatio dum desineret, subnatum est murmur quasi quatuor, aut quinque membranaceorum tympanorum, & mox è Buliensi ditione aduenire apparuit circulus quidam flammeus, versicolórque, & diametri pedum quasi quatuor (nempe cùm transiit prope spectantes ad centesimum quasi passum) altus à terra quasi orgyis quinque, ac, præter id murmur, edens sibilum, qualis est ignium artificialium, fœtorémque præterea, qualis est adusti sulphuris exhalans. Obseruauere subinde decidentem circulum ad trecentos circiter passus, viderúnque statim emergentem fumum, quasi atrum, nigricante specie, & candicantibus maculis, nec sine quodam veluti pennarum stridore (sic illi loquuti) eòdem reuolantem; cùm & subsequuti mox fuerint complurimi ictus complurium velut tormentorum ex iis, quæ *Mosquetas* vocant; idque non sine copiosissimo. Accessere posteà ex vtroque oppido qui eosdem sonos inaudierant, comperiúntque excauatam foueam, cuius diameter valeat pedis, profunditas trium propemodùm fere. Circum ipsam nix liquefacta, apparente areola diametro pedum circiter quinque. Eius areolæ terra exusta, & calcinati lapides, vt ij etiam fuere, qui intra ipsam foueam. In fundo deprehensus est lapis, qui deciderat, qui que effossus visus est vitulino capiti par, sed nonnihil rotundior, & magis ad formam capitis humani accedens. Color Metallicus, subfuscus; exquisita duritíes, pondus vulgarium

lapidum

lapidem grauitatem exsuperans (fuit namque librarum, quibus illi vtimur, quinquaginta [illegible]); licet effractis particulis, color interior appareret non valdè ab aliis abhorrens. Delatum illum non multò post ad Toparcham [illegible], curauit post vnum alterumue annum Princeps optimus, Prouinciaeque Pro-rex LVDOVICVS VALESIVS Aquas-Sextias transferri. Ipse cùm abessem, dedi operam, intercedente eximio viro Ludouico Decormio [illegible], generali Aduocato, vt per virum curiosum industriumque Claudium Columbum [illegible] Doctorem, lapidis pondus exquisitè [illegible] exploraretur, ac compararetur cum pondere aquae, vt perciperetur qua proportione ad ceterorum Lapidum, ac Metallorum pondus se haberet. Deprehensum est autem ipsum pondere [illegible] (quantum nempe effluxit ex oppleto vase in quod ille immersus fuit) libras [illegible] semisse. Vnde ratiocinari licet, habere se quam-proximè lapidis pondus ad pondus aquae, vt tria cum semisse ad vnum; & ipsâ proportione ponderis [illegible], quàm [illegible] ad pondus eiusdem aquae vt duo cum dodrante ad vnum [illegible] lapidis huius pondus ad pondus silicis, marmorisue, vt quatuordecim ad vndecim fit. Ex [illegible] pondus plumbi ad pondus aquae, vt vndecim ad vnum est, idcirco [illegible] huius lapidis pondus esse ad pondus plumbi proximè vt vnum ad [illegible], atque [illegible] in caeteris.

A[illegible] Lapidem fulmineum, [illegible], vel [illegible] dicitur, quòd, [illegible], serenissimum caelum fuerit, [illegible] potuerit, vt [illegible] ipso horizonti [illegible] quando [illegible] adeò [illegible]; neque è loco adeò dissito, [illegible]. Fuit igitur potius è Terra, seu è montis [illegible] extrusus ([illegible] illic [illegible]) vt [illegible], quae [illegible] superit. Nempe [illegible] intra montium [illegible] machinatio, vt [illegible]; hoc est [illegible] ex [illegible] quidem, sed tamen impura, [illegible] & degenerante in suo genere lapidis, [illegible] hydrargyro ac [illegible]. Tum posse autem sulphur & Terrae [illegible], quod in subitum [illegible], seu [illegible], seu [illegible] profectò est. Quare [illegible] debilior, aut in[illegible] est, tum [illegible], tum [illegible] [illegible] halitum, [illegible]. Hac certè ratione lapis [illegible], emissus, [illegible] [illegible] in [illegible], ac flamma [illegible], [illegible] tum [illegible], tum terram [illegible], [illegible] lapidem in calcem. Validissimo intercedenti quasi [illegible] tormentorum [illegible]

[illegible]

nitidisque, ob vehementem, rapidámque è terra explosionem, & contrepitantia simul innumerabilia halituosi corpuscula, fuit. Murmur verò illud quasi tympanorum cum sibilatione; ob crebram, atque continuatam inflammationem plurium quasi materiae glomerulorum, & conclusorum halituosi corpusculorum crepitationem, cum proscissione aëris. Stridor ille quasi pennarum; ob repentinam extinctionem in niue, & terra humecta; sibus illi quasi mosquetorum; ob residuos glomerulos, qui, intenso ob humidi circumobsistentiam calore, validiùs concrepuerint. Denique (ne aliquid dicam de foetore sulphureo sua ex materia exhalato) fumus ille teter; ob copiam crassitudinémque vaporis momento creati ex niue liquata, terra commota, suffocatis halitibus; & interstinctus tamen quibusdam candicantibus maculis, ob calcinatos lapides, quorum cum aliqui constiterint, aliqui tamen planè exsoluti in cineres exciderint: nisi quòd etiam fumi copiâ ante Solem positâ radiis impenetrata, atque visa, putarentur quidam glomeruli ita circumvolare, vt partem à Sole illustratam obuerterent oculo, apparerentque candiduli in flammae nigricantis prospectu. Neque mirari verò debet, quòd isto crepitu validissimi fuerint vno plures auditi: siquidem multi itidem potuerunt huiusmodi lapides; imò & plures simul emitti vna eruptione nihil vetuit: tametsi in varia solummodo loca decidentes obseruati non fuerint; cùm & sic pennarum repertos fuisse duos homines, qui ad huius casum sic attenderint, vt propinquè potuerit & conquiri, & [illegible]. Multos certè isti similes simul excidisse meminerat Cardanus; refert enim anno 1510. cecidisse in agrum *Abdua* vicinum flumino [illegible] circiter mille, & ducentos, colore ferrugineo, odore sulphureo, duritie eximia, quorum vnus pependerit libras centum & viginti, alius sexaginta. Et admirandum quidem, quod ait non decidisse sine strepitu, sed quòd ex igne, qui apparuerat ante horas duas, colligit, atque deinde putat potuisse tandiu lapides sustentari in aëre, fabulosum planè videtur. Siquidem & esse ignis ille potuit, nihil commune habens cum istis lapidibus, & isti lapides fuere grauiores, quàm vt ceterá potuerint etiam vllo impetu venti tandiu suspensi contineri. lib.14. de varie. cap.72.

Sanè, vt hoc obiter addam, ille quoque A[illegible], ac tantopere celebratus Lapis videtur nostro similis fuisse; quando tametsi longè maior (fuit enim, vt aiunt, magnitudine vehis) attamen fuit similiter, referente Plinio, *solare adustis*: & ex Damacho apud Plutarchum, *decidit cum flamma pariter circumrotata praestrictionibúsque emissis micante*; subiicitque ille, *postquam incolae pauore sedato ad casus locum accurrerunt, reperisse quidem lapidem, at longè minorem ea specie flammae quam per aerem obseruârant*. Et tamen, quòd tempore eodem Cometes apparuerit, ansam accepit Damachus describendi illum ignem, quasi Lapis fuerit ipsemet Cometa; & alij habentes Cometas inter caelestia corpora, crediderint proinde lapidem è caelo delapsum. Et ne quid fabulae lib.2.c.58. in vit. Lys.

De Fulmine & Prestere.

I deesset,

De Fulmine & Prestere. decidisset, quòd Anaxagoras opinatus fuerit (aut creditus fuerit dixisse) Sidera esse lapides flammeos; non modò ipsi attribuerunt, quòd hunc lapidem decidisse e cælo crediderit, verùm etiam, quòd longè antè prouiderit illius casum. Quin-etiam illi quoque tributum, vt casurum alium prædixerit non iam in [illegible], sed supra Terram, vt idem Plinius recitat; adeò vt, quemadmodum alius venerationi habitus apud Chersonesitas fuit, ita hic fuerit in Abydi gymnasio speciatim seruatus: adeò homines fabulis fingendis, amplificandisque sunt nati! Attexere heic possem seriem aliorum plurium non absimilium, qui sereno etiam cælo decidisse commemorantur in Italia, Germania, aliisque regionibus; verùm nihil necesse est, cùm, modò absint Fabulæ, non absimilem esse omnium rationem facilè appareat.

3 Meteor. 1. lib. 2. c. 48. Aristoteles, ac imitatus ipsum Plinius, & plerique alij Presterem vocari volunt prodeuntem ex nube ventum, seu spiritum præ turbinationis vehementia accensum. Vnde & est factum, vt interpretando insinuatim præter ventosum Presterem, dari etiam igneum, cui id nominis, vt ab inflammando deducti, tribuatur. Iuuabit porrò distinctionem Ecnephiarum adscribere, quam studiosè exsequitur Plinius, *Maiore*, inquit, *pondere, incursuque* (supple, quàm fulmina, fulgura, tonitrua) *si latè siccam ruperint nubem, Procellam gignunt, quæ vocatur à Græcis Ecnephias* (accommodato nempe nomine.) *Sin verò depresso sinu arctius rotati effregerint, sine igne, hoc est, sine fulmine, verticem faciunt, qui Typhon vocatur, id est vibratus Ecnephias. Defert hic secum aliquid abreptum è nube gelida conuoluens, versansque, & ruinam suam illo pondere aggrauans, & locum ex loco mutans rapida vertigine. Præcipua nauigantium pestis, non antennas modò, verùm ipsa nauigia contorta frangens; tenui remedio aceti in aduenientem effusi, cui frigidissima est natura. Idem illisus ipse repercussu correpta secum in cælum refert, sorbetque in excelsum. Quod si maiore depressæ nubis eruperit specu, sed minùs latè, quàm procella, nec sine fragore, Turbinem vocant, proxima quæque prosternentem. Idem ardentior, accensusque dum fuerit, Prester vocatur, amburens contacta pariter & proterens.* Sic ille. Vbi nota, quòd ait Typhonem esse *sine igne*, ad Stoicorum mentem non esse, quatenus definiebant Typhonem *fulmen violentum admodum*, vt apud Laërtium licet

Lib. 7. 2. plac. 3. legere; neque etiam Anaxagoræ, qui volebat apud Plutarchum tam Typhonem, quàm Presterem constare ex igne; sed illum ex corpulentiore, istum ex nebulosiore; nisi fortassis sensus sit, vt vtrumque esse calidum; sed Typhonem se habere vt fumum densum, Presterem vt ignem clariorem, quippe & exinde illis nomina; & ipse Aristoteles, cùm calidum vtrumque supponat, constare dicit Typhonem quidem ex crassiore materia, sed Presterem ex

3 cap. 45. calidiore. Nota præterea apud Plinium Fulmen, & Presterem perinde ac ignem, & flammam differre. *Hic enim*, inquit, *latè funditur flatu, illud conglobatur impetu*, atque hoc ip-

loc. cit. sum esse videri, quod ex Plutarcho Stoici probabant, cùm docerent Fulmen esse fulgorem quemdam vehementiorem, Presterem verò languidiorem; tametsi Seneca, circa hanc distinctionem, Presterem dicit *Turbinem igneum*, [Lib. [illegible]] qui scilicet ventus circumactus, & sic in ipsa vertigine concitatus cùm sit, si pugnacior est, ac diutiùs volutatur, in flammam abit.

Vtcumque sit, videtur Epicurus habere potuisse Presterem pro Ecnephia non igneo; ac potissimùm, quia qui erumpit è nubibus ignis, nihil esse aliud reipsa videtur, quàm fulmen. Neque obstare debet quòd Πρηστὴρ ita dicatur, quasi *inflammans*; nam ita quoque dici potest, quasi *inflans*, seu *tumefaciens*, quatenus incidens in mare intumescere ipsum cogit; vnde & potest præterea dici quasi *feruefaciens*, quatenus aquam sic commouet, vt veluti *feruescere*, seu quasi bullire videatur, quod à Lucretio exprimitur. Res autem sic est concipienda, vt sit nubes aliqua vento extrinsecùs compressa, quæ in sui medio plurima contineat venti semina, v. c. spiritus salsum, ac præsertim halinitri, cuius (vt iam dictum) est præ cæteris agitatio, & difflatio perspecta. Exinde nempe dum cretus, & concitatus intra nubem ventus quærit exitum, variè intra nubis capacitatem impingitur, deflectitur, contorquetur, circumrotatur, ac impetu semper crescente prorumpit in eam nubis partem, quæ infirma præ aliis est, & qualem contingit esse inferiorem; cùm præsertim supernè ipsa regionis frigiditas, à qua magis nubes constipatur, obsistit. Et quia tamen nubes, aut ipsius pars non facilè excutitur, fit vt quandam eius portionem secum abripiat, & conueniat [?], eaque de causa obseruetur quædam nubis quasi columna deorsum vergens, ac procidens, quæ vbi mare impacta, ipsum mirificè commoueat, & quasi feruere compellat, quo nomine ferè Procella vocatur. Dicitur autem etiam [illegible], cùm manifestiores creat in aqua vortices, & speciatim Typhon, cùm tam rapidos, atque vehementes, vt si nauigium fortè incidat, ipsum & contorqueat, & aperta voragini, vt absorbeatur, faciat; sicque contingat, quod ille ait:

Torquet agens circùm, & rapidus vorat æquore vortex.

Quòd interdum autem nauigia tenuiora [?] quædam non-nihil attollantur; id videtur contingere ex suppositæ aquæ resistentia, ob quam quædam sit quasi resultatio, quæ manifestiùs cernitur in *Puluerareis Turbinibus* [illegible] specialiùs vocatis; pulueres [illegible] sursum aguntur, quòd ventus eos efferens [illegible] terræ impactus cogitur sursum resilire. [illegible] species Typhonis est, quæ aliquando arbores conuellit, & eradicat, lapidesque ita [illegible] vt complures postea iis viderunt [?]. Et [illegible] sum quidem, quomodo res fixa tam [illegible] nem induere ex circumobsistentia valeat; [illegible] Seneca docet rem concipere ex similitudine aquæ, quæ quamdiu sine impedimento [illegible] tur, simplici motu sese effundit, vbi in [illegible] aut saxum incurrit, retorquetur, & [illegible] facit. Iam Lucretius ita Presterem [illegible] bit, vt penè in mare duntaxat [illegible] agnoscat.

Qu[illegible]

Quod superest, facile est ex his cognoscere rerum
Prestera, Graii quem ab re nominitarunt,
In mare qua missi veniant ratione supernè.
Nam fit, vt interdum tanquam demissa columna
In mare de cælo descendat, quam freta circum
Feruescunt grauiter spirantibus incita flabris;
Et quæcunque in eo tum sunt deprensa tumultu
Nauigia, in summum veniunt vexata periclum.

Tum etiam eundem sic recitat:

Hoc fit vbi hau' potuit vis incita venti
Rumpere, quam cœpit, nubem, sed deprimit, vt sit
In mare de cælo tanquam demissa columna
Paulatim, quasi quid pugno, brachijque superne
Coniectu trudatur, & extendatur in vndas;
Quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare venti
Vis & feruorem mirum concinnat in vndis.
Versabundus enim turbo descendit, & illam
Deducit pariter lento cum corpore nubem,
Quam simul ac grauidam detrusit ad æquoris vndas,
Ille in aquam subitò totum se immittit, & omne
Excitat ingenti sonitu mare feruere cogens.

Et ne nihil [illegible] quoque Presteres, [illegible] quidpiam in terram, quod vocant Typhonem, [illegible]:

Fit quoque vt inuoluat venti se nubibus ipse
Vortex conradens ex aere semina nubis,
Et quasi demissum cæli Prestera imitetur.
Hic vbi se in terras demisit, dissoluitque,
Turbinis immanem vim prouomit, atque procellæ.
Sed quia fit rarò omnino, montisque necesse est
Officere in terris, apparet crebrius idem
Prospectu maris in magno, cœloque patenti.

CAPVT VI.

De Iride, Halone, & Parhelijs.

VARIA sane verò circa Colores, quorum primum est caput, ac illud quidem, ob quod præcipuè habita est Iris ab Hesiodo vsque [illegible] Platonis commenta- [illegible] quæ potissimum [illegible] scilicet, & causa. Idcirco no- [illegible] quidem ad [illegible] plurimi ab Aristotele [illegible] Iridem Tricolo- [illegible] puniceum, seu ex- [illegible] medium viridem; [illegible] plerisque cæruleum. Et quia [illegible] inter puniceum, & viridem apparet flauus; [illegible] Idcircò [illegible] vt Quamquam [illegible], & [illegible] quidem ratione de colore viridi [illegible], qui vt apparet inter flauum atque puniceum, vt [illegible] vtriusque commissurarum, quod [illegible] de luminibus.

Pictores nôrunt, cernitur. Quare aut duo tantum sunt habendi colores præcipui, puniceus nempe, & purpureus, quos extremos fecit natura; aut si viridis ex præcipuis est, habendus quoque in ipsis flauus; quoniam vt purpureus transit sensim in viridem, ita in flauum puniceus; & quemadmodum viridis terminatur, abitque in flauum, sic flauus desinitur, transitque in viridem; ex quo efficitur *quadricolor Iris*. Præcipuos autem dico; quoniam ipsorum commissuræ, transitiones, desitionesque discrimina faciunt inobseruabilia, quæ haberi pro totidem minus præcipuis valeant; vnde & Ptolemæus ex Olympiodoro, *septicolorem Iridem* censuit, ob interuenientes inter quatuor colores commissuras treis; & aliqui *multicolorem*, dum vel vnicum intimum distinguunt in violaceum, amethystinum, columbinum, cæruleum, purpureum, &c. sicque Poëtam probant apud quem Iris — Virgil. lib. 5.

Mille trahit varios aduerso Sole colores.

Cùm & alius perelegantes, etiam citante Seneca: — Ouid.

Sed nunc diuersi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit;
Vsque adeo quod tangit, idem est, tamen vltima distant.

Adeo proinde, vt quod Lucretius ait: — lib. 6.

Hinc vbi Sol radijs tempestatem inter opacam
Aduersa fulsit nimborum aspergine contra,
Tum color in nigris existit nubibus arqui;

Id non sit accipiendum, quasi sit arcus vnicolor, sed quod illa colorum species, seu variegatio refulgeat. Cum vero aliunde ordo sit quatuor præcipuorum colorum, vt extimus puniceus sit, succedens flauus, tertius viridis, intimus purpureus; id ita est intelligendum de Primaria, & quæ plerumque sola apparet Iride; nam alia quæ aliquando superior, ampliorque apparet, & Secundaria dicitur, eosdem quidem colores habet, sed vt debiliores, sic planè inuersos; videlicet in ea sunt, extimus purpureus, sequens viridis, tertius flauus, intimus puniceus; planè, vt, dum Prismate vitreo rerum colores nunc demissè, nunc erectè respicimus; siquidem ordo, siue series colorum prorsus immutatur.

Deinde, quod spectat ad causam, assentiri facilè omnes, illam exigi duplicem, Solem scilicet illustrantem, & aquosam nubem ex aduerso sitam, verùm eodem modo rem non explicare. Quippe aliqui apud Senecam guttulas nubis roridæ, quas ille stillicidia vocat, rariores, & densiores statuunt; sicque cùm aliæ translucent, aliæ vmbras faciant, ex mistura lucis cum vmbra procreari hosce colores volunt. — cap. 3. Metrodorus apud Plutarchum contendit Iridis ruborem esse à Solis radiis, colorem cæruleum à nube. — 3 plac. 5. Subscribit illi Seneca, adijciens cæteros colores huius vtriusque esse misturam. Aristoteles vult roridam nubem esse veluti speculum, à quo aspectus (seu potiùs Solis radius) refringatur, vel (vt ad illius mentem redeamus vocem) reflectatur; & colorem puniceum ideò apparere, quòd reflexio fiat, qua ex parte nubes vicinior est, aspectusque, penetrat — 3 Meteor. 4.

De Iride, Halone, & Parheliis.

profundius, & fiat quædam arcuis species, quatenus res fulgida seu in nigro, seu præter nigrum apparens, puniceà candit, veluti flamma fumo immista, & Sol præter caliginem; colorem autem viridem ex eo solùm, quòd reflexio fiat ex parte remotiore, atque idcircò debiliùs: colorem denique purpureum ex eo, quòd ob remotionem adhuc maiorem, vix iam ulla reflexio fiat, ac iam adspectus, vt in coloris priuatione, deficiat. Ad flauum quod spectat, dictum iam, vt velit nihil differre illum à colore puniceo, nisi quòd

Cardan.

ob viciniam viridis, veluti albescit. Fauent vtcumque, qui sic accipiunt, vt velint supremam partem Iridis esse puniceam quòd radij Solis propinquiùs in eam impingantur, reflectanturque in oculum; infimam purpuream, quòd remotiùs; medium viridem, quòd me-

Scalig.

diocriter. Itémque, qui interpretantur constare nubem ex omnium Elementorum particulis, & supremas excipienteis lucem rutilare, tanquam igneas; sequenteis flauescere, tanquam aëreas; tertias virescere, tanquam aqueas; extremas purpurascere, seu cæruleas, & nigranteis fieri, tanquam terreas. Sunt & opiniones Recentiorum aliæ, partim suffragantes, partim refragantes.

At circa formam arcus, quod posterius est caput; volunt quidem Anaximenes, Anaxago-

loc. cit.

rásque apud Plutarchum, & alij apud alios, Nubem tum densam, obscuramque, tum aqueam, atque roridam, esse veluti speculum, è quo Solis fiat imago, siue radij reflectantur; sed cùm nonnulli cætera taceant, maxima pars putant eam rotunditatem ex figura nubis petendam; cùm & pauci ad formam Solis rotundam confugiant, pauci ad

cap. 4.

Spectatoris situm. Tales sunt Author libri *de Mundo*, & plerique Stoici, quos imitatur

lib. 2. c. 59.

Plinius, cùm *Manifestum est*, inquit, *radium Solis immissum cauæ nubi, repulsâ acie in Solem*

cap. 5.

refringi, &c. Sed Senecam audire placet, cùm, *In eadem*, inquit, *sententia sum, qua Posidonius*

lib. 7.

(an-non illius libri de Mundo author?) *vt arcum iudicem fieri, nube formatâ in modum*

cap. 4.

concaui speculi (is [illegible] apud Laertium) *& rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ*. Eius verba iam fuerant: *Parianus Artemidorus adiicit & quale genus nubis esse debeat, quod talem Solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars; si extra medium constiteris, quicumque iuxta te steterint, inuersi videbuntur propiores tibi, quàm speculo. Idem, inquit, euenit, cùm rotundam, & cauam nubem intuemur à latere, vt Solis imago à nube discedat, propiorque nobis sit, & in nos magis conuersa*. Aristoteles non explicat quidem quare eâ formâ sit Iris; sed, cùm arcum esse supponat, docet illum pingi, non quasi vnam simplicem imaginem Solis, sed quasi sertum, & contextum tot imaginum, quot sunt guttulæ, quasi specula insensibilia, proximéque posita, ex

cap. 5.

quibus reflexio in oculum fit. Docet quoque ideò huiusmodi arcum esse non posse maiorem semicirculo, quod Sole, oculo spectantis, & centro arcus in eadem recta existentibus, posse quidem, cùm Sol est in Finitore, semicirculum apparere; quoniam tunc quoque centrum arcus in ipso Finitore iacet; at quoties supra Finitorem Sol attollitur, quoniam centrum arcus tantundem infra ipsum deprimitur, necesse est appareat semicirculo minor arcus. Præterea, quod notat, quauis diei hora cap. 1.
posse Iridem apparere, præterquàm æstiuo, in ipso meridie; quoniam tunc centrum in nube opposita Soli versùs Antipodas propemodum est. Item, quod docet Iridem, quo depressior est, eo esse quidem minorem arcum, verùm qui maioris circuli sit portio; & quo eleuatior, maiorem, sed qui portio sit circuli minoris.

Cùm ita verò cæteri; agnoscere primùm ex contextu licet, vt Epicurus circa colores, assumpserit illam causam duplicem, Solem splendentem ex vna parte, & aërem aquosum, seu quod idem est, roridam nubem ex alia. Deinde, vt circa Figuram, æquabilitatem angulorum, quibus radij Solis in nubem impacti reflectuntur, referunturque vndique versùs oculum, apposite retulerit; tametsi subnotauit quoque illam opinionem, quâ tueri quis posset rotunditatem illam creari eadem ratione, quâ circuli in aqua tranquilla formantur, si decidente lapide, aut re aliâ compulsa fuerit; quippe cùm non defuerint, qui Halonem perinde formari autumauerint, vt non multò post referendum erit. Quanquam verò nihil definiit circa quantitatem eorum angulorum; vt nec circa modum, quo radij Solis aut reflectuntur, aut refringuntur, vt varietatem colorum faciant; vtque illos, potiusquàm alios; istos, quàm illo ordine creent; illud nihilominùs dixit, quod tunc dici solùm potuit, nimirùm talem esse naturam tum lucis Solaris, tum ipsius aëris, seu corpusculorum aqueorum diffusorum per aërem, vt talis colorum variegatio, talisque eorum conformatio, ex tali situ consequatur. Et certè quicquid alij pro suo quisque ingenio dicant, illud aut merè est arbitrarium, aut non-nisi leuiculo fundamento innititur; aut conuinci etiam potest ratione, experientiaque repugnare. Quod caput est, denique res necessariò deducitur, vt si requiratur, quamobrem lux illeinc, non aliunde emissa; illeic, non alibi recepta; sub illo, non alio angulo reflexa, refracta, coacta, diffusa; hisce, illisve vmbris commista, temperata, & quasi diluta; hunc, non illum, siue colorem, siue colorum numerum creet; & illos quidem, non aliâ serie; istâ, non aliâ tensione, aut debilitate; istâ, non aliâ figurâ, formæque amplitudine, &c. Si, inquam, id quid requiratur; dici aliud nihil valeat, quàm eiusmodi esse lucis, humentisque aëris, eorumve nubis naturam.

Age verò, quia solet tamen, ecquid verisimile dici præ cæteris valeat, requiri; id quod constare *imprimis* videtur Generationem Iridis fieri in regione Soli sic opposita, vt nos intercedamus medij; adeò vt, si linea à Sole in nostrum ducta oculum, continuari intelligatur, ea sit transitura per Iridis centrum. Siquidem tametsi aliqui dicantur Iridem spectasse in eadem regione cum Sole, imò & aduersis Soli cornibus, illa esse potuit non Iri-

[illegible] aliqua parte. T[illegible] quoque [illegible], qui [illegible] spectasse Iridem in situ ho-[illegible] parallela, & cornibus non deorsum, [illegible], sed [illegible] à Sole [illegible], aut in [illegible]; [illegible] tamen esse [illegible], sed potius [illegible], qui cum Parhe-[illegible] fuisset, [illegible] paullò post. Ta-[illegible], qui memorant se Iridem spectasse in suo [illegible]; ex. gr. in [illegible], cùm Sol esset in occidente; ij ta-men [illegible] dumtaxat vi-disse, neque [illegible] ad germanum locum, in quo [illegible] Iride factã in-[illegible] habuisse pro Iride portionem circu-li [illegible], qui [illegible] quoque cum Parhe-liis apparet. Constare etiam *Secundò* videtur, [illegible] quidem fuerit; neque vl-[illegible] habue-rit, Iridem esse [illegible] semicirculo [illegible], Sole scilicet existente supra hori-[illegible], vt putà Sole in [illegible], qua [illegible] verè Arctu-[illegible], si quis fuerit elatior, vt in [illegible] habuerit, vel [illegible] in parte depressionem per [illegible], aut planitiem circum subiectam; [illegible] Iridem videri [illegible] semicirculo [illegible] Aristoteles, [illegible] esse [illegible] alios multis, & à no-[illegible] Nec verò id modò in vulgari ne-[illegible]; sed etiam in irrora-tione, [illegible] passim [illegible], & [illegible] plus minus orgyis [illegible] in [illegible] Quin-etiam [illegible] ad *Arctum* ex-[illegible], qua parte erat [illegible] vicinior, [illegible]; alterum autem eam [illegible] existeret (scilicet fita [illegible] Iridis, qua parte ad [illegible] [illegible]; intellexi [illegible], quod [illegible] nemine-[illegible] Irides in [illegible] prope [illegible]. Constare etiam *Tertiò* videtur Iridem [illegible] capacitatis, vt il-[illegible] quam proximè cir-[illegible]: & quamvis [illegible] Irides [illegible] nihilominùs [illegible], [illegible], fallacem; [illegible] quantò [illegible] videre ma-[illegible] portio circuli maioris; [illegible] mi-[illegible] circuli minoris [illegible] est in-[illegible], & minor [illegible] ad maio-[illegible] ad mino-[illegible] Iridem autem Prima-[illegible] non ratò ap-parere, [illegible], quæ [illegible] [illegible] productiùs; quan-tum quidem [illegible] licuit.

An addam videri etiam constare *Quartò*, non esse nubem speculum [illegible], neque Iridem in ea pingi, tamquam Solis imagi-nem, [illegible] sit, quia Sol ipse [illegible] est (quippe nubes est quasi fumus, inæqualiore confusè sparsa, neque superficie polita, tornatáque est, aut in sui medio Solis speciem referat, &c. Quare debere potiùs nubem esse texturam corpusculorum, quorum vnumquodque radium quidem Solis reflectat; sed speciem tamen Iridis colorata solùm exhibeat, cùm in eo est situ, vt angulo certo reflexionem in circulum faciat. Nempe hac ratione, quacumque figura sit nubes, Iridis species rotunda fiet, quatenus situs corpusculorum ad parem angulum reflectentium non alios succedenter esse, quàm circularis, & , vt ille dicebat, *Serti*, *formã* potest. Ex hoc certè non modò intelligitur, cur Irides omnes eadem amplitudine sint; verùm etiam cur tot sint, pictæve appareant Irides in nube, quot sunt oculi respicientes; itémque cur gradum sistenti consistere Iris appareat, aut progredienti progredi, idque etiam simul in partes oppositas; si existente ad Ortum, Occasúmve Iride, duo sint, qui contendant, vnus in Austrum, alius in Boream; nimirùm quasi non eisdem, sed aliis, aliisque corpusculis pari angulo reflectentibus, prout oculus fuerit in aliis, aliisque locis constitutus. An videri constare & *Quintò*, debere hæc corpuscula, seu guttulas mauis, ex quibus est nubis totidæ textura, figuræ esse sphæricæ: siquidem sphærulæ cùm fuerint, & constitutæ quidem in ea distantia à loco Solis opposito (quemadmodum nuper eximius Cartesius explorandi gratiâ sphæram vitreã aquâ limpidâ oppletam constituit) vt cum ipso creent angulum in oculo, cui proximè octans maximi circuli sit, quanta est Iridis Primariæ semidiameter subtendatur; poterunt ex singulis earum redire in oculum non radij modò ex antica superficiei parte reflexi, sed reflexi etiam nonnulli ex postica, qui proinde passi refractionem geminam, alteram in ingressu, alteram in egressu, variegationem illam colorum appingere perinde possint, ac appingunt radij, qui traiecti prismate vitreo duplicem quoque refractionem, alteram in ingressu, alteram in egressu patiuntur. Quin poterunt etiam aliqui redire, passi ipsi quoque refractionem geminam, si constitutæ sphærulæ fuerint in ea distantia, vt creent angulum, cuius excessus supra octantem duplus sit ad defectum infrà, cuique adeò subtendi semidiameter Iridis secundariæ valeat; nihilque mirum ideò sit, appingi illeic quoque eam variegationem. Adde, quòd, cùm in priore casu tantò pauciores radij redeant, quantò angulus imminutior fit; in posteriore, quantò adauctior; hinc effici potest, vt, quia aliunde puniceus color (maximè omnium viuax) illeic, vnde radij plurimi adueniunt, appingitur, ideò fiat sensim extenuatio eius in flauum, cui succedens viridis in cæruleum desinat; ac in primaria quidem Iride introrsùm, in secundaria verò extrorsùm. Quanquam cur radius bis refractus colorem appingat, & talem quidem potiusquàm alium, similiaque requirere, est cantilenam recinere, siue querelam instaurare.

An denique addam circa Præsagia, siue effectus Iridis, cùm certum sit nobis ex Historia

De Iride, Halone, & Parheliis.

De Iride, Halone, & Parheliis. Sacra significare Iridem nullum vnquam amplius futurum Diluuium; tum id quoque esse, vt quandocumque Iris in aëre, seu nube aqueæ facta pingitur, significet aut iam cadentem, aut mox casuram pluuiam: id sanè quidem cap. 4. Aristoteles docet, & imitatur Seneca, qui postquam Virgilianum illud,

——Et bibit ingens ——Arcus,

cap. 6. de aduentante imbre accepit, subdit: *Sed non easdem, vndecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus, magnam vim aquarum vehet; vinci enim non potuerunt valentissimo Sole; tantum est illis virium. Si circa Occasum refulsit, rorabit, & leniter impluet: si ab Ortu, circáve surrexit, serena promittit.* verùm experientia conuincit nihil vniuersè asseri posse. Nam & lib. 18. c. 35. lib. 2. cap. 29. quod ait Plinius, *Arcus cùm sint duplices, pluuiam nunciare, à pluuijs serenitatem non perinde certam*: sæpenumero falsum obseruatur, veriúsque aliàs, *Arcus frequentes nec pluuias quidem, aut serenos dies cum fide portendunt.* Nimirùm, tametsi nubes rorida, & aquosa sit; ea nihilominùs esse potest constitutio aëris, vt quicquid est humoris exhalescat, teneturque in auras, neque conuerescat in pluuiam, & serenitas proinde sequatur. Taceo fabulæ simile videri, quòd cùm alij docent, tum & refert lib. 12. c. 24. Plinius, *In quocumque frutice curuetur arcus cælestis, eandem, quæ sit Aspalathi, suauitatem odoris exsistere: sed in Aspalatho inenarrabilem quandam.*

Hisce nihil est necesse subiiciam circa Lunarem Iridem, quam Aristoteles memorat inobseruatam Veteribus, & bis solùm suo tempore supra annos quinquaginta visam. Dicit eam esse prorsus albam, & non nisi plurium annorum interstitio contingere, & die mensis vnicâ, Plenilunio nempe, videri: at oppositum contenderunt, tum Gemma, qui coloratam obseruauit, tum Snellius, qui biennio bis, tum Albertus, qui Lunâ non plenâ. Tametsi forsan illis alijsque Halos, siue Area circa Lunam visa, habita fuit pro Iride; cùm, & quænam fuerit illius amplitudo non definierint, & videre eos liceat, qui Parhelia vulgò describunt, apparenteis vnà Halones appellitare Irides; fortè quòd Halones esse aliud putent.

Priusquam verò de duobus modis generationis Areæ, seu Halonis seu Coronæ, quos heic Epicurus attingit dicamus, supponendum est Areæ nomine heic intelligi insignem illum circulum qui sæpenumerò circa Lunam, vti & circa Solem apparet; ac habens semper exquisitè ipsum Luminare in centro, diametro subdupla ad Iridem est, complens nempe gradus quadraginta duos, seu Circuli magni proximè octantem; cùm & ipsius crassitudo sit proximè sesqui-gradus, crassitudine Iridis, quod dicere obliti sumus, exsistente 3. Meteor. 3. 1. nat. q. 2. lib. 2. c. 29. trium, vel proximè graduum. Aristoteles, & post ipsum Seneca, Plinius, alij, dicunt *Coronas* etiam fieri circa alias nobileis Stellas. Nec illi tamen intelligunt circumfulgentem proximè speciem, qualis etiam proximè Soli, Lunæque interdum circumducitur, neque vnquam excedit duos, treis, quatuor, plus minùs gradus. Scilicet etiam maiores Stellæ, dum denique præter tenuiculam nubem, eam aliquando circumillustrant ad dimidium circiter gradus; cùm habere eas tamen quoque interdum circumpositas ad tantam illam distantiam Areas, probabile neutiquam sit; obseruauimus certè ipsi nunquam. Quinetiam, ex hoc subuerentur, ne pars bona authorum, Areæ Lunaris nomine intelligat proximam illam circumradiationem, seu collustrationem; grandiorem autem Aream habeat pro Iride Lunari, prout iam insinuauimus. Vtcumque sit (nemo est nempe qui obseruârit, scriptóve mandârit amplitudinem horum circulorum, quò discernere planè liceat, qualeisnam intellexerint) Vtcumque sit, inquam, meminit Epicurus Areæ Lunaris duntaxat, quòd Solarem fortè ignorârit; cùm & fuisse Græcos dicat Seneca, qui eam omninò fieri negarint, causâ additâ, quæ & peti ex ipso Aristotele potest, quòd cùm Lunaris crebrò contingat, Solaris per-rarò eueniat: Tametsi id quàm verum sit, ipsi viderint; nam nobis quidem Solaris pluries, quàm Lunaris hactenus visa. Quod spectat autem ad duos modos, quibus Epicurus generationem *Areæ* explicare aggreditur; alter simile quidpiam habet, ac dum Vitrarius materiam attollit, in quam simul halitus efflatuum immittit, quo illam in orbem diffundit; aut quis ori admouens aquam, in illam mediam simul exsufflat, diducitque in circulum. Pari enim modo, dum aër, vapórve sursum attollitur, ipsi Lunares radij, aut etiam cum ipsis aliæ Atomi ita vibrari in ipsum possunt, vt illum æquabiliter discutiendo in orbem forment. Alter à priore vix differt, nisi quòd supponit posse aërem, aut vaporem in nubilosum orbem formari, non modò affluxu radiorum Lunarium, verùm etiam aliquo alio, v. g. venti; ac etiam vi caloris, qui interne subeat, & speciem fumi crassiusculi creet. Quanquam verba illa, *affluxu quodam secundaret nonnullas parteis exteriùs cogente, aut calore apposite ad id præstandum insinuato*, insinuare videntur, creari aliquando Aream non integram, sed ex parte tantum; idque seu ventus, aut quidpiam aliud extrorsùm aduenienes integritatem interrumpat; seu calor, aut motus internus is sit, qui ad peragendum non totam, sed partem duntaxat, sufficiat.

Verùm, ne hac in re hæreamus; prior saltem modus is esse videtur, quem amplexus est Seneca. Eius siquidem verba sunt: *Cum in Piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primùm angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planitiem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre, cùm spissus factus plagam sentire potest, & lux Solis, aut Lunæ, vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne, quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius, quod impellit. Omne autem lumen rotundum est; ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit.* Accommodari etiam huc posset Aristotelea sententia, quatenus agnoscit Aream fieri [illegible]. Cùm aër, & vapo-

ri

[illegible] *si aequalis fuerit* ; [illegible] etiam [illegible] in illam ex Austro desiituere. Vetum, vt illud [illegible] Senecae interpretamur, quod in Area creatione nullam talem propagationem, atque diffusionem [illegible] (quippe Area semper suo [illegible] loco, seu in eadem semper, & non [illegible] à suo Sidere conformatur ; interdum quidem integra ; interdum etiam mutilata, idque seu vnus eadem conspiciat, seu alia, [illegible], seu [illegible] spectantem, seu plures, qui proinde non eandem, sed diuersas videant, &c.) Ita [illegible] Aristoteles [illegible] attigisse propiùs, [illegible] in Iride, sic in Area, refractionis, & [illegible] rationem habuit. [illegible] *primè*, eorum [illegible] ex corpusculis, quae sunt [illegible] Area [illegible] imaginem radius Sideris [illegible], & quae singula insensibilia cum sint, [illegible] speciem [illegible] exhibeant. *Deinde* [illegible], vt [illegible], tum [illegible] radios, qui ex Sidere ad oculum directè feruntur, tum ex caeteris, eos, qui [illegible] ex corpusculis directo radio [illegible] in ipsum [illegible], seu [illegible] oculum) eos, qui ex [illegible], [illegible] in eundem vltra oculum, [illegible] vltra oculum [illegible] ex [illegible], ac [illegible] oculum [illegible], quae & in eodem spatio, [illegible], qui neque clarius, [illegible] in [illegible] ad [illegible] conformem [illegible] in [illegible] in eadē altitudine [illegible]. Huic verò [illegible] quod quantumcumque sine Sol, [illegible] semper tamen esse in [illegible] contingeret, si Area [illegible] consisteret, & non [illegible] in corpusculis [illegible] formationem. [illegible], num eandem Aream [illegible] ab oculis pluribus [illegible]; sed [illegible] esse, quot sint oculi, in quos [illegible] concurrunt. Id interim [illegible] à nobis in Aristotele [illegible] Aream vult, [illegible] Lunae [illegible] apparere, [illegible] & ipsi [illegible], & [illegible], quam Seneca [illegible] apparuit, [illegible] Augusto [illegible] Romam ad ingens nomen [illegible]. [illegible] colores illi [illegible], puniceus in [illegible] vno [illegible] vi[illegible], quam quidpiam [illegible]; [illegible] colores in Area, quàm in Iride debiliores.

At [illegible] Area, tam Solaris [illegible], quàm Lunaris [illegible] quantitatis [illegible] diametri, quae in diametri Iri[illegible] ex Geometria [illegible] ad circumferentiam sit dimidium

eius, qui ad centrum, habet si oculus in Area tanquam in circumferentia, è qua spectet diametrum Areae, Sole existente in centro ; in Iride verò habet se oculus tanquam centrum, è quo spectet diametrum Iridis, Sole existente velutì in circumferentia? hoc certè modo, si supponamus corpuscula nubis, seu vaporis, in quibus Area pingitur, sphaerica similiter esse, & fieri in ipsis radiorum Solarium, Lunariúmve refractionem geminam (tam in ingressu nempe, quàm in egressu) eos, qui ad oculum perueniunt, & in ipso constituunt cum Sole angulum viginti vnius, paullòve [illegible] graduum (quantum est dimidium semidiametri Iridis) ij & refringentur eadem proximè mensurâ cum iis, qui refracti in Trigono vitreo perueniunt ad oculum, & pari ratione appingent similes colores. Erunt autem colores perinde dispositi, ac in Iride secundaria, quòd perinde, ac in illâ, posterior refractio accedat ex parte superficieculae exterioris, & pars corpusculi interiùs, seu versùs centrum Areae sitatur (secus ac contingit in primaria Iride, in qua affectus posteriore refractione radius ex interiore parte accedit) interim autem corpusculi portio, è qua nullus neque refractus, neque reflexus (aut parùm certè) allabitur in oculum radius, habeat rationem vmbrae, qualis est ad creandum illam colorationem necessaria. Quin-etiam, si Aream comparata habes cum sola Iride primaria, dicemus illius colores apparere dispositi ordine planè opposito; eadem ratione, qua colores radiis Trigono vitreo traiectis pinguntur in pariete, puniceus quidem ex parte fastigij Trigoni ; & purpureus ex parte baseos ; cùm spectanti tamen praeter idem Trigonum colores appingantur rebus, puniceus ex parte baseos, purpureus ex parte fastigij. Quod ad colorum verò debilitatem spectat, ea oriri potest ex defectu crassioris nubae, quae radiis lucidis interueniat. Nam in Iride quidem, praeter iam dictam ipsorummet corpusculorum, partiúve eorum opacitatem, est opacitas ipsa nubis, quae à tergo occupat caelum ; at in Area vna est ferè corpusculorum opacitas ; à tergo enim serenum est, ipsáque nubes est adeò rara, vt transmissioni radiorum non obstet, ac totum spatium interceptum appareat plerumque nisi prorsus serenum, saltem tenui solùm vapore perfusum. Quare &, cùm praeter radios, qui ex anterioribus corpusculorum superficieculis reflecti possunt, transmittantur etiam per corpusculorum intervalla quam-plurimi ; necesse est Phaenomenon plurimâ luce dilui, neque colores adeò viuos appingi, eo modo, quo etiam colores conspecti per Trigonum vitreum tantò debiliores, ac hebetiores proinde sunt, quantò lux clariore vmbra terminatur.

Adderem id, quod Aristoteles: si constiterit Area, significari pluuiam ; si emarcuerit, serenitatem ; si disrupta fuerit, ventum (videlicet ab ea parte, quae disrumpi coeperit:) itémque quod Seneca ; significari tempestates, si ruptio fuerit multiplex : attamen hae sunt merae coniecturae, non obseruationes germanae, cùm experientia ipsa contineat, vt

De Iride, Halone, & Parheliis.

 aliquando

De Iride, Halone, & Parheliis.

aliquando ita fit, ita fieri sæpiùs oppositum planè. Ac frequenter quidem nobis contigit obseruare Aream Lunarem serenitatis prænunciam, & Solarem similiter, vespertinam tamen præsertim (nam matutinam quidem sæpiùs consequuta est pluuia) veruntamen neque res tuta, neque manifesto indicio. Nam quod assumunt Aream non fieri, nisi stabili aëre, & pigro, falsum comprobatur; & non semper, quâ ex regione spirat ventus, abrumpitur; sed aliquando ex aduersa, aliquando ex cæteris, prout se materies habuerit.

Tametsi porrò Epicurus nihil de Parheliis habeat, cōgruum est tamen quidpiam de ipsis vel ex eo subtexere, quòd, vt nobis quidem videntur, aut portiones Areæ sint, aut res certè ipsis connexæ. Itaque notum est imprimis dici Παρήλιον Solem spurium, aliquando vnum, aliquando multiplicem, qui præter verum Solem, & ad ipsius quidem latera potissimùm, conspicitur. Dici autem solent plerumque Parhelij, & vulgò etiam Arato, Senecæ, aliisque Parhelia numero multitudinis, quòd ferè plures simul appareant, cùm & Plutarcho, Cleomedi, aliis, dicti videantur ἀνθήλιοι, non tam quòd Soli oppositi, seu è regione appareant, quàm quòd, spurij licet sint, se tamen quasi pro vero gerant, eiusque velut æmuli fiant. Ipsi cùm aliquoties spurium vnicum conspexerimus, ipsumque seu mane quidem ad Boream, vt anno MDCXXXVI. die quinta Augusti, donec Sol fuit altus à quinto gradu in decimum; & vespere ad Austrum, vt anno illum præcedente, die Maij nona & ab hora quinta in sextam; is non fuit vnquam alia altitudine, quàm qua esset Sol; vti neque aliâ à Sole distantiâ, quàm quâ est dictum Aream distare. Fuere autem illi satis hebetes, & quod Seneca ait, languidi Soles; tametsi Cardanus, & alij visos memorent adeò splendidos, vt eos visus acies non ferret. Quandoquidem verò dum Plinius, aliique ex Veteribus memorant pluries Soleis visos, non excludunt verum; ideò verisimile est, cùm duos visos dicunt, significari vnicum spurium, cùm treis, designari solummodo duos, qui præter verum effulserint. Profectò & iam familiare est, vt cùm duos, vel treis Soleis apparuisse dicimus, Solem quoque verum, & non ἐμφατικὸν, spuriosve duntaxat, hoc numero comprehendamus. Porrò testatur quidem Plinius non plureis simul ad suum æuum visos Soleis, quàm treis; verùm postremis temporibus obseruati sunt longè plures. Nam, vt præteream memorari visos sex in Polonia anno MDXXV. obseruauit Scheinerus Romæ, anno quidē MDCXXIX. quinque, insequente verò septem; illos die Martij vigesima ab hora secunda pomeridiana in tertiam, istos die Ianuarij vigesimaquarta ab antemeridiana decima, in pomeridianam secundam, aut aliquantò ampliùs.

3. plac. 6. l. 3. cap. 12.

lib. 2. cap. 31.

Aliunde verò licet legantur apparuisse Parhelia, cùm nulli legantur circuli simul apparuisse, qui narrare tamen studiosiùs res solent, vnius ferè, aut duorum, & aliquando plurium circulorum commeminerunt (amplitudinem non describant licet) imò non desunt, qui albam trabem simul conspectam referant, quæ quidem videtur nihil fuisse aliud, quàm portio quædam circuli horizontis plano paralleli, & per Solem verum, Parheliáque transeuntis. In iis certè Parheliis, quæ nos vidimus, non modò perexigua trabs, verùm etiam duæ ad angulos rectos mutuò intersectæ sese exhibuerunt; & cùm intellexerimus alteram esse portionem Areæ, agnouimus alteram portiunculam esse circuli illius ad horizontem paralleli: dico autem portiunculam, respectu earum nubium, quæ aliquando non interruptæ Soleis inter se veluti connectunt. Itaque quoties duo duntaxat visi circuli memorantur, ipsorum vnus est Corona, seu Area, & ea quidem cum suis illis coloribus, de quibus dictum; alter est iste horizonti parallelus, & non variegatus quidem, sed albescens solummodò. Qui tertius interdum ipsis additur, vt in Parheliis anni MDCXXIX, is videtur esse Corona exterior, ab interiore scilicet, quinque, aut proximè, quantum conijcio, gradibus distans, paralleláque, & concentrica ipsi; & qui aliquando quartus, aut quintus superadditur, nihil esse aliud videtur, quàm Iris, aut gemina portio duarum Coronarum, quæ ampliùs duplo circiter, quemadmodum etiam conijcio, quàm cæteræ à Sole distent. Tales adscribuntur Parheliis anni insequentis MDCXXX. notabiléque est, cùm neque istæ, neque duæ interiores essent omninò concentricæ Soli, seu neutræ haberent Solem præcisè in centro, ideò euenisse, vt non modò interiores sese sursum, deorsúmque intersecuerint; sed ipsæ quoque exteriores sese intersecuerint sursum, cruribus instar Iridum ad horizontem terminatis.

Ac genesis quidem vulgaris Coronæ iam ante-dicta potest accipi; & exterior concentrica eodem proportione modo dici fieri, quo Iris exterior circa interiorem. Gigni quoque Coronas posse magnitudine Iridis, et principio esse affinia nihil vetat; tametsi [illegible] extrinsecus non potest causam non habere obscuram (quantumcumque ad nubis, aut corpusculorum obliquitatem configurationis) sed quod attinet ad circulum album horizontique parallelum, non potest [illegible] eius generatio non obscurissima haberi. Quippe, cùm habens eundem polum cum horizonte, sit tamen horizonte minor; & illius amplitudo, siue diameter determinata esse non possit; quoniam diuersitas altitudinis eius supra horizontem, quæ viginti graduum, vt minimum est, planè diuersam, seu multiplicem arguit; & emphasim esse quæ Iridis, Halonísque instar, à situ Solis, & oculi pendeat, (vnde & alius, aliúsque videri [illegible] aliis, aliisque debeat oculis; non verò [illegible] solidam vllam consistentiam) vel ex eo [illegible] itet, quòd tametsi non perhibeatur quispiam-ne posteriorem illum Romæ visum [illegible] alio, alióque loco viderit; attamen Soleis tantæ situm, per quatuor horas, spectatore manente immoto, ac semper tamen circulum obseruante, perinde fuerit, ac si [illegible]

perpetuò

perstrinxisse [illegible], [illegible] [illegible], & [illegible] denique proinde non posse quin [illegible] angulus tam in oculo, quam in [illegible] corpusculis [illegible] circuli ab horizonte aequidistantis. Cum illa, inquam, ita se habeant, & sit [illegible] circuli [illegible], quam vt dici possit [illegible], [illegible], & [illegible] spatium, oppleta sint eodem tempore, [illegible]que [illegible], non paulo [illegible], vt non [illegible] per [illegible] ad verticem, [illegible] ad horizontem [illegible] determinata. An dici [illegible] totum [illegible] circulum nihil esse [illegible], quam [illegible] Parhelium, Parheliorum [illegible], [illegible] eadem [illegible] horizontem appareat, quatenus [illegible] altitudine, & vt sic, [illegible] demonstrat parallelis radiis [illegible]; [illegible]que ad [illegible] intercedentium?

[illegible], non solum Parhelia [illegible], sed in hoc circulo apparere, & [illegible] quidem [illegible] a reliquis circulis, quatenus in ipso fiunt intersectiones seu Coronarum, seu Iridum, & ex Phaenomenis geminatis exhibetur illic Parhelium, hoc est, imago Solis illustrior. Nempe [illegible] illius sive circuli, sive Coronae, sive Iridis, atque [illegible], quae [illegible] quidem, & in [illegible], sed [illegible] tamen [illegible] angulos [illegible]. Ex hoc autem [illegible], quod [illegible], & Antiquiores [illegible] Parhelia, neque videantur posuisse [illegible] Parhelia, nisi in intersectionibus Coronae, & magni huius circuli; quale [illegible] illa, quae ipsi sola viderunt, qualiaque [illegible] Aristoteli, Plinio, & ceteris Antiquis visa; proinde ipsi occasionem [illegible] Parhelia nec supra, nec infra, sed [illegible] ad latera germani Solis apparere. Talia [illegible] etiam [illegible] duo ex Parheliis anni MDCXXIX. apparuere enim in intersectionibus albi circuli, & Coronae exterioris. [illegible] duo alia, quae [illegible] postica, seu [illegible] in verum Solem, sine [illegible] intersectione visa fuerint, probabile est verum fuisse aliquam, nempe [illegible], & [illegible] Iridis, quando in [illegible], per quae transirent Iridis [illegible]. Nempe & [illegible] nulla fuisse [illegible] Parhelia anni MDCXXX. tametsi [illegible] circulo albo, quem [illegible] nulla [illegible] aut Iris, aut Iridis [illegible], [illegible] Corona [illegible] albus [illegible]. Quin [illegible] in iis, quae conspeximus, [illegible] tam [illegible], quam circuli, in quibus illa [illegible], nihil esse [illegible] praeter [illegible] Parheliorum [illegible] ad [illegible] quid [illegible]. Talia insuper fuere quatuor ex Parheliis anni MDCXXX. duo nempe ex iis apparuerunt in intersectionibus albi circuli, & exteriorum arcuum duarum minorum, interiorúmque Coronarum decussatarum; & iterum duo in intersectionibus circuli eiusdem & maiorum, exteriorúmque Coronarum, seu Iridis velut exortarum. Et licet duo reliqua apparuerint extra illum circulum, & sursum quidem, sive tendendo à vero Sole in verticem; quoniam tamen ij visi fuerunt vnus in decussatione duarum interiorum, alius in decussatione duarum exteriorum; exinde saltem arguitur, non videri vulgò Parhelia, nisi in quibusdam intersectionibus, & velut nodis, seu quà parte duo aliqua Phaenomena ingeminantur. Difficultas solùm esse posset de eo Parhelio, quod aliquando visum narratur, vt à Gemma, atque Schickardo, in concaua parte albi circuli, sive è regione opposita Soli. Verum tametsi dicere liceat, cùm fortissima omnium eo loco reflexio fiat, posse interdum eam esse copiam, puritatémque corpusculorum lucem reflectentium, vt subobscurus saltem Solis typus creari illeic valeat; nihilominùs comparere licet creari quoque ibi speciem quandam trabis, sive radiationis sursum contendentis, & quasi portionis magni circuli per ipsum Solem transeuntis. Id certè confirmari posset ex eo, quem Rothmannus obseruauit Cassellis. Nempe illa sic ad Ortum apparuit, vt Sol verus oriens, esset ipsi quasi infixus, & interim duo [illegible] quasi Parhelius geminus ad vnum quasi digitum supra, infraque inserererentur.

Ex [illegible] intereà intelligi potest tametsi plures simul Soles apparuisse non legantur, quàm septem; nihil obesse tamen, quominùs apparere possint saltem vndecim; vt si praeter septem, qui anno MDCXXX. apparuere (verus nempe Sol verus in medio, duo spurij dextrorsùm, duo sinistrorsùm, duo sursum) apparuissent postici tres; duo nempe ad latera, & quasi ad Iridis crura, & vnus in opposito, seu è regione veri Solis; ac praeter hos omneis apparuisset alius antrorsùm infra verum Solem, in inferiore nempe duarum Coronarum interiorũ decussatione. Dixi saltem; nam & praeter hanc intersectionem mutuam, in quarum nullum Parhelium fuit, fuere etiam duae intersectiones interiorum arcuum Coronarum earundem cum albo illo circulo, in quibus nulla tunc comparuerunt, licet fortè aliàs comparere in similibus possint: & nihil repugnat, quin possit similibus Phaenomenis Cassellanum illud adiungi; quo casu apparerent ad quindecim vsque. Quinetiam possunt fortè alij concreari circuli, aliae fieri intersectiones, appareréque in iis Parhelia, de quibus ne habere quidem suspicionem possumus vllam, vt neque habituri fuissemus de iis, de quibus est hactenus dictum.

Nihil addo de tempore, quo perdurare Parhelia possunt; nam cùm nobis vnum vix durauerit per dimidium horae, aliàdque, & illa anni MDCXXIX. per horam constiterint, alia anni MDCXXX. per horas quatuor; & Aristoteles quaedam memoret, quae visa fuerint in

De Iride, Halone, & Parheliis.

De Iride, Halone, & Parheliis.

in Bosphoro à Solis exortu, ad vsque occasum; ideò videtur res pendere ex vaporis, tenuisve nubis disseminatione, constantiáque, aut inconstantiâ per aërem. Nihil item de interuallis, diuersitatéve locorum, ex quibus Parhelia possunt conspici. Cùm enim diuersa videantur à diuersis oculis, vt paullò antè est insinuatum, & possint proinde simul apparere ex locis illis omnibus, per quæ vaporum, nubilorúmve dispositio eadem fuerit; ideò res pendere videtur ex amplitudine diffusionis materiæ huiusce, aut consimilis in diuersis locis. Memorabile certè est apparuisse Romæ simul, & Patauij Soleis treis cum triplici Iride (quas interpretor duplicem Coronam cum circulo albo) anno MDCI. die Februarij septimâ, horam circiter, vt illeic numerant, vigesimam-primam. Nihil insuper de præsagiis; nam contendit quidem Aristoteles esse Parhelia pluuiarum signa, ac tum præsertim, cùm ad Austrum fuerint (quod nostrum sanè confirmauit) additque Theophrastus, si ad Austrum simul ac Boream Corona quoque fuerit visa; cùm & Aratus adiiciat esse *procellarum χειμῶνος* indicia; attamen nihil est planè certi; cùm experientia doceat nunc pluuiam sequi, nunc serenum.

de sign. plu. in phæn.

Nihil denique addo de *Paraselenis*, siue spuriis Lunis, quas præter veram fuisse duas visas Plinius memorat. Siquidem eadem quæ de Parheliis, seruatâ proportione, dicenda videntur. Cùm verò ille addit easdem Lunas appellatas Soleis nocturnos, dicerem, quod Cicero ait *Solem nocte visum*, de aliqua simili Luna intelligendum videri; nisi & pro alio prodigio visas treis Lunas recitaret. Sed nisi generis huius Sol fuit, nubecula quædam rotunda esse potuit, quæ splendorem conceperit, eodem modo, quo deinceps dicetur de Stellis crinitis, & cadentibus; vel potiùs de specie Auroræ, quæ habere posse authorem Solem existimetur.

lib. 2. c. 31.

2. de diuinat.

Adnoto potiùs copulari ab Aristotele Parheliis τὰς Ῥάβδους, *Virgas*; vult enim ipsas, vt & Parhelia, neque supra Solem neque infra gigni, sed duntaxat ad latera, & neque admodum procul, atque ideircò neque è regione quidem. Quia verò aliunde censet Aristoteles, colorari Virgas instar Iridis, ac ideò in libro *de Mundo* Virga dicitur Ῥάβδος ἴριδος ἔμφασις, *species Iridis recta*, seu *in rectum iacens*, vt Seneca loquitur, ea de causa existimo, nihil aliud videri, Virgæ nomine intelligendum, quàm portionem Areæ, in qua Parhelion deformatur, quæque, quòd sit arcus breuis portio, vix à recta distinguitur. Confirmatur autem ex eo, quòd, cùm eundem situm Virgæ, Parheliique describat, discrimen solùm in eo statuit, quòd ad vtriusque genesin nubem habens pro speculo, si speculum æquabile, vniúmque extiterit, vnicolorem Solis speciem reddat, efficiatúrque Parhelius; si inæquabile, & scabrum, reddat, ob refractiones varias, speciem quandam multicolorem, vnde id fit, quod Virgam vocat. Confirmatur rursus, quia illud, quod dixi, mensis Maij Parhelion eiusmodi fuit, quod Aristoteles Virgam appellasset: scilicet,

lib. 3. cap. 2. & 6.

cap. 6.

lib. 1. cap. 9.

cùm per horam propè Halonis species apparuisset, non integra quidem, sed media, & ad Austrum solùm, ea paullatim quidem, quantum ad cætera, extabuit; at quâ parte fuit æque-alta Soli, colores ipsius cœpere adeò intendi, vt colorum viuacitate Iridi non concederet. Confirmatur demùm, quia voluit Aristoteles Virgas, & Parhelia portendere ex æquo pluuiam; quod esse verum non potest, nisi ipsæ Virgæ, & Parhelia idem sint, cùm & ille res quodammodo solùm diuersas habuerit, quia nunquam satis attenderit Aream Solarem variegari, posséque proinde illius colores certâ sui parte intendi, eâ nempe, quâ Parhelia fiunt; neque vnquam in animum induxit explorare, an-non Areæ, Parheliorúmque distantia à Sole foret eadem. Prætereo heic autem aliud *Virgarum* genus tunc apparere, cùm radij Solis per hiatus, & quasi rimas, foraminaque nubium traiecti, intentique diriguntur in Terram. Vtcumque enim has ferè solas vulgò Virgas intelligant; eas tamen constat non locis gigni in aëre medio crassiusculis vaporibus pleno, quàm quomodo gignuntur quoque dum radij per fenestras, foramina, rimas, in ædificium, ac præsertim pulsculentum immittuntur. Nam, si totus quidem aër illustraretur, vniusmodi esset coloris, at quia vmbræ intermiscentur, quæ spatia inter-occupent, ideò solæ partes radiis illustratæ, exporrectæque in longum apparent. Apparent, inquam, ob reflexionem, quæ in oculum fit ex singulis corpusculis, vnde est aut vapor, aut puluis contextus, vt manifestissimum est. Vnde & quod Seneca hasce quoque Virgas signa imbrium putat, ex eo esse potest, quod arguant aërem ita vapidum, vt sit ad creandam pluuiam comparatus. Quanquam & sæpe quoque contingit, vt postquàm illæ apparuerint, serenitas potiùs quàm pluuia sequatur.

Ad Aristotelem vt redeam, cùm is censet Virgas variegatas noctu non cerni, censit nihilominus esse alia, quæ appellat *Phasmata*, in quibus habet non modo *Βόθυνοι*, *Fossas*, & χάσματα, *Hiatus*, sed etiam Colores, ac cæteros inter Puniceum, & Purpureum, seu Cæruleum, & Cæsium dictum. Et quod spectat quidem ad Hiatus, & Foueas, in Scrobes, Puteos, Speluncas, &c. quæ tum possunt cælo alioquin sereno videri, puto causam esse nubilosas quasdam concretiunculas, quæ ob sui densitatem in medio nigricant, vnde & profundæ appareant, circum verò ob tenuitatem albescant, vnde prominentes, propinquioresque videantur; cùm & id contingere potissimùm possit, si ipsum medium nubeculæ obtexerit insignem Stellam, cuius irradiatio illius extrema circùm quasi diluat. Quod spectat verò ad Colores; cùm iam dictum sit de rubore, & aliis, qui in aëre & nubibus mane, vesperéque videntur, non heic videtur dici non posse, quos alios Puniceos, & Purpureos Aristoteles intellexerit, quàm qui interdum circa Lunam apparent, idque non modò cælo interspersis tenuioribus nubilis, verùm iis dilatatis diffusis cælo vaporibus, qui istud alioquin serenum relinquunt.

Vt

Vt certè quidpiam mihi sæpiùs [illegible] [illegible], verè, exempli gratiâ, anno [illegible] [illegible] sequente dicam [illegible] [illegible], cùm Luna non procul à Meridiano [illegible], & tota aliàs in [illegible] circumfusa [illegible] [illegible] serena, apparuit [illegible] [illegible] circa Lunam circum-radiatio, vt cùm [illegible] (seu proximè Lunam) albesceret, in [illegible] [illegible], in extremo foret [illegible] [illegible], diameter circuli punicei fuerit [illegible]. Circumvestiebat porrò istum circulum [illegible] pulcerrimus, [illegible] [illegible] quod in confinio punicei apparebat [illegible], [illegible] illius [illegible] duorum [illegible] [illegible]. Præterea autem, [illegible] [illegible] [illegible] apparuisse; tum post [illegible] [illegible] aliam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] pari-[illegible], [illegible] [illegible], vt duorum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ex-[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] gradus ac se-[illegible] [illegible]. Vtrumque [illegible] Aristoteles [illegible] [illegible] non [illegible]. sed alios, [illegible] apud [illegible] libri *de Mundo* Græca [illegible] [illegible], & Senecæ *Fulgores* [illegible] [illegible] tamen illorum [illegible] [illegible] (de quibus mox [illegible]) [illegible] [illegible].

CAPVT VII.

De Aurora Borea, aliisque Ignibus noctu per aerem discurrere visis.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Luna [illegible] Sep-[illegible] [illegible] [illegible], vt clarum [illegible] [illegible] [illegible] *Aurora Borea* [illegible] [illegible]. De [illegible] [illegible] accipien-[illegible] [illegible] apud Plinium legitur. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], quod [illegible]

Lunâ, visa est subnasci quædam Auroræ species ad Boream, quæ & sensim attolleretur, & quibusdam interim quasi virgis, seu radiis ad horizontem rectis interstingueretur. Præterea autem per id tempus tum nubeculas quasdam momentaneas, candicantesque visas fuisse meridianum inter, & occasum hyemis; tum subortum fuisse ad occasum æstatis rubescentem [illegible], & formâ quasi pyramidali, seu in acutum desinente, cuius basis ad horizontem foret duodecim prope graduum, fastigium sursùm attolleretur quadraginta plus minus gradus; ac ipsum versus Æquinoctialem occasum ita [illegible], vt distinctus primùm in tres partiales pyramidas, quarum media dilutior, sive albicantior duas extremas faciat non-nihil rubicundiores [illegible], confundi posteà cœperit, ac demùm desierit, priusquam post horæ circiter dodrantem peruenisset (& semper quidem recta horizonti insistens) ad ipsum hyemalem occasum. Cùm hic rubor desineret, albor ille Septentrionalis elatus iam fuit quadraginta & ampliùs gradus, videlicet penè ad Stellam Polarem, & cùm in arcus modum formaretur, occuparet hinc inde ex horizonte gradus proximè sexaginta; hoc est, parum abfuit, quin æstiuum ortum, occasumque attingeret, ac eius quidem tenuitatis, vt, nisi apud horizontem, vbi [illegible] paullò densior, Stellas transpicuas reliquerit. Cœpere eâdem hora [illegible] [illegible] manifestiùs quædam quasi Trabes, seu Columnæ [illegible] albicantes, & [illegible], duos circiter gradus latæ, & [illegible] perpendiculares; adeò vt totam illam [illegible] quasi striatam exhiberent. Cœpit & [illegible] circumferentia quasi fimbria [illegible] [illegible]; ac tunc quædam ex iis columnis, quæ & circa medium, & albicantiores erant, cœpere quasi erumpere, ac intra [illegible] circiter [illegible] horarij quadrantem ad verticem propè ita promoueri, vt fierent quasi pyramides, quæ in fastigium desinentes, non priùs euanescerent, quàm post horæ minuta quatuor. Erat iam hora circiter nona, cùm albenti arcu incipiente decrescere, seu deprimi; cœpere intra productas illas, conflatasque pyramidas, emergentes quidam ex suppositis, aliisque candidis columnis, candidissimi fumi transuolare, vndoso quidem, sed celerrimo, fulgetrorumque instar, motu, ad ipsum vsque earum fastigium, in quo planè euanescebant. Durauit id spectaculum, & pulcerrimum quidem, vel ex ipsa speciei [illegible], pyramidas, fumosque illos interstinguentis, per horam propè integram, & quovsque albor depressus ad decimum circiter altitudinis graduum fuit. Sub id tempus [illegible] est ad ortum [illegible] albor [illegible], sed obscurior tamen, & supernè nonnihil rubens, viginti gradus circiter altus, ac [illegible] circiter latus (neque [illegible] tamen) lenìtèque incedens in Boream, & versùs Occasum. Distinctæ verò fuere in eo quoque candidiores quædam, obscurioresque Columnæ, seu Trabes, constantes perpendiculares; sed nullæ ex ipsis productæ pyramides, nulli candidi fumi [illegible]. Eæ, superato Septentrione,

De Aurora Borea, déque Ignibus noctu per Aërem, &c.

Septentrione, cœpere confundi, totúsque albor sic imminutus sub horam vndecimam fuit, vt cum superiore confusus fuerit, & Auroræ species reducta ad quintum, sextúmve altitudinis gradum; neque tamen breui desierit, sed ad horam vsque secundam aut tertiam à media nocte perseuerarit.

Ac ita se quidem Phænomenon habuit, in quo duo præterea stuporem adaugent. Vnum est, quòd non mihi modò, & circumvicinæ proximè regioni apparuerit; sed proditum fuerit apparuisse etiam ad ortum Alepi; ad austrum Tauroenij; ad occasum Tolosæ, Burdegalæ; & quod est menotabile, in castris, quibus tum temporis *Mons-Albanus* obsidebatur: ad septentrionem denique Diniæ, Gratianopoli, Diuione, Parisiis, Rothomagi, hoc est saltem per totam Galliam; cùm & par sit existimare apparuisse longè adhuc vlteriùs. Alterum, quòd vt albor ille, siue Auroræ speciem æmulata claritas apparuit mihi ad Boream; sic ad Boream quoque apparuerit quibuscumque conspicua fuit, nemini verò porrsus ad Austrum. Vtrumque hoc, inquam, stuporem adauget, vel ex eo quòd cùm materies Phænomeni fuisse perrenuis vapor videretur, oportuerit talem vaporem esse aut immensæ diffusionis secundùm terræ superficiem, aut immensæ certè altitudinis, vt nihil superficiei Terræ decliuitas obstiterit, quò minùs è locis adeò dissitis eodem in situ conspiceretur; ac tantò magis, si vlteriùs, & in extremum vsque Septentrionem fuit Phænomenon propagatum. Ecquis nimirùm dicere possit non fuisse ipsum vnum ex illis, quæ obseruari in Groenlandia creditur. *Peiererius* scribens, subiicit eadem ex Islandia, atque Noruegia conspici; cùm illeic sanè meta non sit, vt videri longè citeriùs non possint; vti neque respectu nostri fuit Rothomagi, vt non posset longè videri vlteriùs? an, vt causa vtcumque dicatur, prodeunt aliquando è Terra vapores eiusce modi, vt longè vltra Atmosphæræ conuexitatem erumpentes, ad illam vsque coni vmbræ Terrenæ regionem pertingant, quam refracti radij Solares sic diluunt, vt si qui vapores in illam incurrerint, possint, illustrati his radiis, Auroræ speciem exhibere? nihil est necesse hîc deducere (quod alibi fusiùs præstamus) quemadmodum hi radij longè citra Lunam ita decussari incipiant, vt coni vmbræ opacitas ibi omninò interrumpatur, ac ideò Luna præsertim Perigea, & priusquàm reperiatur opacitas, etiam ad axem vmbræ illustretur, remanéatque visibilis; videlicet non potest res nisi operosè explicari, ac satis est, si etiam illuc vapores quidam penetrarint, posse ibi euadere participes refractæ lucis. An dici probabiliùs potest, nihil repugnare quò minùs in globo Telluris ea dispositio interdum sit, quâ secundùm aliquam magnam superficiei illius partem vapores erumpant ex iis constantes corpusculis, quæ in tali situ talem splendorem exhibeant, talem formam subeant, talem motum obeant? an corpuscula huiusmodi Bononiensium lapidum instar splendorem diurnum concipiant, & quâ parte conceperint, nempe in meridiem conuersa, illam eòdem adhuc per noctem conuertunt, vt ex ea solùm videantur, eo modo, quo plantæ transplantari affectant, situm cæli positu eodem, similitérque ferrum Magnete excitum, &c. verùm quicquid generis huius, alteriúsve excogitetur, longè semper esse videbitur, vt faciat satis. Vtcumque tamen causa sit, illud saltem ex recitata obseruatione elicitur, vt intelligamus posse reputari pro fabulis, quæ narrari solent de visis in aëre exercitibus, conflictibus, militibus, clypeis, & similibus, etiam quod Plinius ait, *Armorum crepitus, & tubæ sonitus auditos è cælo; itémque, stellata arma certantia ab ortu, occasúque inter se concurrentia, pulsis, quæ ab occasu erant.* Nempe, quæ ipsi non alia specie quàm vaporum conspeximus, fuere, qui euulgauerint, apparuisse acies instructas, procedenteis, præliantes, visa tormenta bellica, visos emissos globulos, visos ictus, visas hastas, visa cætera, quæ referre piget. Quid singulis fabulæ locus partibus locum fecerit, ex descriptione colligitur. Prætereo autem, quod miraculum asseuit, fuisse *Obsidionis memorata* tempus; voluerunt quippe illius ergò ostentum diuinitùs factum. Verùm, quid hominibus facias, qui facilè adeò sibi somnia fingunt, fidémve somniis aliorum habent?

In Relat. de Groenland.

Priusquàm autem Igneis illos noctu per Aërem discurrere visus, quos & Stellas cadenteis vocant, persequamur; praenotandum est illas etiam Bolidas, ac Lampadas dici; & intelligi à Poeta tritis illis carminibus:

Sæpe etiam Stellas vento impendente videbis
Præcipites cælo labi, noctísque per vmbram
Flammarum longos à tergo albescere tractus.

Vbi, quod dicit, *noctis per vmbram*, communis, vt apparitionis, ita & persuasionis est, quatenus huiusmodi Stellæ, nisi nocturnis tenebris fauentibus non conspiciantur; tametsi credere par sit non pauciores interdiu præcipiteis labi, quàm noctu, & claritatem esse diurnam, quæ ne perinde obseruentur, obstet. Nam si nocturnum quidem frigus dicatur necessarium, vt antiperistasi quadam accendantur; constat profectò etiam interdiu vigere id frigus, in superiore aëre, imò etiam intensius, & per æstatem maximè, & proinde halituum accensioni sufficere valere. Quod idem etiam proportione dicendum in cæteris causis. Vtcumque sit, operæ pretium est historiolam adscribere Stellæ interdiu à nobis visæ. Dies erat Iulij XXI an. MDCXXXIV. ac dimidium horæ ante meridiem, cum cælo serenissimo, pacatissimóque, ac perserutante insigni calore, sederem *Medis* in Prouincia, ad diuersorij fenestram *in Ceram* versam, respectaréque in *Drumtium*, ac interposita viridaria. Ecce autem repentè apparuit candidissima quædam flammula ad perpendiculum prolabens, neque visa à me diutiùs ergyas postquàm viginti quinque. Quæ primùm altitudine eam deterii, fuit quasi quadraginta graduum. Erat infernè latior

& quanta circiter apparet disci Lunaris [illegible], sed penè tamen rhombi formâ, [illegible] superiore, [illegible] anguli, in caudam [illegible] [illegible], longamque decem plus minus graduum. [illegible] capite quasi [illegible], speciémque, vt decideret ad domus [illegible] orgyis circiter [illegible] alta [illegible] ipsum orgyis, vt [illegible], quatuor, ac penè è regione [illegible] [illegible]) substitit repentè, [illegible] fuit, neque vllum sui vestigium [illegible]. Vix [illegible] amplius conspicua [illegible] per [illegible] quatuor; adeò vt [illegible] attendere, satis [illegible] non fuerint. Et sic quidem [illegible] habet. Anno M.DC.XLIX. die Decembris XXIX. hora sesqui-tertia vespertina, [illegible] Tolosae [illegible] cælo [illegible] ecce *Torrellus* [illegible], Comitissæ Alesiæ, [illegible], dum extra Vrbem [illegible] luderet, [illegible], visam à se, & à sociis, [illegible] cælo Stellam cadentem non ad perpendiculum, sed obliquè ab Ortu in Occasum, [illegible] Æquinoctialem, nihilo diversam ab iis, quæ noctu videntur, [illegible] aspectu [illegible] fuisse.

a Vig. [illegible] quatuor harum Stellarum [illegible], quæ ab Epicuro recensentur. *Prima* videtur fuisse illarum, quas [illegible] Tasso, dicit scintillas quasdam à Stellis [illegible] agitatis emitti; [illegible] sui parti[illegible] Atomum ex[illegible], sed nempe [illegible], quod Stellæ perpetuæ, quæ in cælo [illegible], [illegible] agitentur, sive [illegible] dum [illegible] Stellæ ad perpendiculum non cadunt, [illegible] ab ea parte [illegible], à qua [illegible]. *Secundus* autem [illegible] est, qui probabilitate non caret, si [illegible], vt intelligamus materiam [illegible], sursum conglobatam [illegible] sursum [illegible]) [illegible] apparere tamen quousque se amplius [illegible] non valent, & prolabuntur, & prolabendo [illegible] diffluunt, & diffluendo [illegible], quæ [illegible] aliàs [illegible] apparent. [illegible], dum agitatur, [illegible], & similiter [illegible], dum noctu [illegible], [illegible], aut brachium [illegible], [illegible], dum [illegible]. Hinc, quod *Fluddus* ait, [illegible] ignem [illegible] illius materiam non [illegible], sed [illegible] instar [illegible], [illegible], & subalbidam, quæ [illegible], & [illegible] quodam [illegible] Stellarum. Item *Brasseus* [illegible] Stellas, [illegible] accidenti. [illegible] Ipse [illegible] vt [illegible] à sua Stella ad vsque [illegible] suppositum desideris, [illegible]

sicque poruerim eius materiam requirere, & explorare: cùm & cæterarum noctu prolabentium nullam ad horizontem vsque delapsam obseruauerim. *Tertius* Aristotelis fuit. Is enim docet exhalationem calidam, & siccam, sursúmque proiectam eâ parte accendi, quâ dispositior fuerit; cùm ad [illegible] congeneum peruenerit, circulationem subierit; adeò vt, cùm ea pars superior sit, necesse sit inflammationem in inferiorem succedere, sicque flammam ad eam partem excurrere desinat, è qua motionis, siue ascensus exhalationis principiũ fuerit. Pari scilicet modo Epicurus accepisse videtur exhalationem pinguem, seu aggeriem ignificarum Atomorum, quæ ob superioris loci, atque adeò frigoris circumobsistentiam maiorem, in parte sui superiore citius accendatur; ignísque deinceps continenter depascens insequatur seriem, seu dispositionem, quam exhalatio habuerit; adeò proinde, vt non tam Stella, siue flamma cadat, quàm cadere ex eo appareat, quòd continuo tractu inferior creetur. Ludicrum habebis non absimile, si puluere pyrio in sulcum diffuso, altera ex parte admoueris ignem. *Quartus* demum esse videtur non prorsùs improbabilis, vt habeat quidpiam simile cum fulminum generatione. Scilicet eiusdem generis materies sic ascendere sursùm debet, vt non grandi quidem, & condensâ nube, sed [illegible] tamen, nec serenitatem conturbante nebulâ (quempe tales aliquæ sunt ex quibus sæpè vidimus concrescere sponte in sereno nubeis) vt, inquam, tenui nebululâ, quasi amictu quodam contineri debeat, quousque sublimè euecta, intra eam voluatur, incalescat. & quâ parte tenuior, amiculúsque fragilius fuerit, accendatur, erumpat, ac interim ignis reliquam materiam, ob sui lentorem, seu tenacitatem non statim depastam, in residuam partem amiculi vrgeat, inuolatmémque, vt continens sui pabulum, insectetur, vtrúmque eâ planè consumptâ, ipse extabescat, & visibilis fieri desinat. Ita propè fieri in *Pyrobolis*, siue festiuis ignibus constat, direréque licet has Stellas vergere quidem ex se deorsùm, (seu quòd inflammatio supernè incipiat, seu quod centrum quantulæcumque grauitatis materiæ conuersionem deorsùm faciat) & interim tamen obliquè vt plurimùm ferri, quod seu depascentis ignis impetu, qui obliquè inceperit, seu venti transuersùm agentis impulsu, à lapsu prono deflectatur. Nostra certè illa diurna ad perpendiculum lapsa fuit, vigente tunc quàmmaximâ tranquillitate aëris, persuasísque fui in longum protractum ex insectatione potiùs aufugientis pabuli, quàm ex consistente, & consequenter depastâ exhalatione, iuxta Aristotelicum modum. Quin etiam, visa potiùs fuit flamma pura, & candicans, quàm merus splendor in defluente materia, quòd talis materia visa fuerit ita infernè conglobata, vt sufficeret haud dubiè fuisse ad vlteriorem, & superstitem casum. Quanquam & alinde visa est materia tam potuisse à refulgendo, quàm ab ardendo desinere.

De Authore Stellæ, atque Igneibus [illegible] illa per Aërem, &c. a Meteor. 4.

a [illegible] de Insomniis.

De Aurora Borea, aliisque Ignibus motu per Aerem, &c.

Vt attingamus porrò etiam aliquid de cæteris seu Fulgoribus, seu Inflammationibus, Stellis hisce affinibus, occurrunt imprimis quæ solent, *Stellæ Discurrentes* vocari. Eæ verò vix differunt quicquam ab ipsismet cadentibus, nisi quatenus plures sunt, quæ vna videntur, dum vna post aliam statim genita, ac velut subnata apparent. Anaxagoras, vt Plutarchus habet, censuit esse veluti quandam scintillationem Ætheris; Aristoteles autem esse voluit exhalationes varias, quæ sic vna ab alia propter vicinitatem accendantur, vt solent lucernæ exstinctæ, & adhuc fumantes, cùm admotarum aliarum flamma in eas excurrit, ac desilit. Sunt, qui proptereà putent has esse, quas *Capras Saltantes* appellant; Aristoteles tamen Capram vult esse, cùm inflammatio longior est, quàm latior, intereaque scintillas quasdam veluti eiaculatur. Cùmque ipsius Interpretes, quos inter est Philoponus, id sic accipere videantur, quasi hæ scintillæ sint *pendulorum villorum instar*, ὡς μαλλοὶ ἀκροκύων; Seneca ipse profitetur ignorare se *quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram.* Similis esse difficultas posset de iis, quas vocant *Stipulas ardentes*; id enim vulgò sic accipiunt, quòd flammulæ appareant, quasi stipulæ, aut paleæ accensæ; & Aristoteles tamen interpretatur de flamma, vt longa, sic lata, quæ per ἄρουρας καλάμην appareat, *vt solet*, inquit, *fieri in aruis, dum succenduntur calami.* Quin-etiam, quòd Aristoteles δαλὸν *Torrem* vocat, quia id dicit esse inflammationem prælongam, & à Capra eò differentem, quòd scintillas non exspuat; sunt qui hac voce intelligi velint, quod vocant tum *Trabem*, si parallelo sita cum horizonte sit, tum *Columnam*, si perpendiculari; tum *Iaculum*, aut *Pyramidem*, si cuspidem habeat productiorem. Vtcumque sit; manifestum est, vbi forma collectior fuerit, eas creari species, quas vocant *Globos*, *Clypeos*, *Faces*, *Dracones*, &c. quasque verisimile est esse potiùs flammas, quàm meros fulgores; quòd motus illarum ignem esse arguat, qui vi suâ materiam tenacem propellat, dum depascitur, vt dictum iam fieri in *Pyrobolis*, seu artificiis ignibus, quibus nocturna spectacula fiunt. Id mirum, vt ista materies non absumatur plerumque, nisi superatis amplissimis regionibus; nam quòd vel hac, vel illâ sit formâ, aut ex materiæ positu pendet, aut cùm plerumque vna sit, id inuentium iudicium facit, qui prout res alias, aliásque familiares præsertim habent, tum similitudines fingere, tum denominare res solent. Vidimus certè aliàs variè indigitari flammam, quam ipsi *Facem* diximus, quòd ab Occasu in Ortum rapta, cuspidem perinde ab Occasu traheret, ac flamma facis transuersùm actæ. Æstas erat iam desinens, ac vespertinum crepusculum, cùm plures extra mœnia Aqui-sextiensia considentes, illam ab ipso vsque horizonte occiduo aduentantem conspeximus; & quo-vsque Orientalem superauit, prosequuti oculis sumus. Transiit nobis ad Boream, ac distando quidem, quantum

præter-propter æstimare concessum fuit, milliari vno aut altero; & cùm altitudo eius supra terram esse orgyiarum plus minùs centum ipso visu reputaretur, eiectior tamen longè esse debuit, quando supra Montem *Sanctuarium* ad Ortum situm, & plusquàm triplò editiorem est prætervecta. Quæ eius basis antecedebat, apparebat esse diametro ad Lunarem dupla; qui axis à basi in muconem consequentem triplò, aut aliquanto longior. Flamma apparuit leuiter rubea, & nonnullis etiam visa vndulans; quæ & reuocauit in mentem id, quod ait Plinius, dum, *Fax*, inquit, *Germanico Cæsare gladiatorum spectaculum edente, præter ora populi meridiano transcurrit.* Quippe ista, tametsi serò, neque in tanto spectaculo, transcurrit tamen, & ea quidem pernicitate, quâ intra pauciores, quàm quinquaginta pulsationes arteriæ visibilis nobis horizontis tractum confecit, qui viginti Italicis milliaribus minor non fuit. Erat tum cælum vndique purum, cogitatióque subit: potuisse quidem huiusmodi ignem in aëre medio accendi; sed & verisimilius esse eructatam fuisse, accensámque ab ipsa vsque Terra materiam, eo modo, quo dictum est antè de inflammato, transmissóque procul lapide; sed cum discrimine illo tamen, quòd hic lapis ob grauitatem tempore breui deciderit, materies illa leuior sustentari faciliùs in aëre potuerit, & à pascente flamma propelli, quousque tota consumpta fuit.

Spectat huc demùm *Ignis Fatuus*, seu *Erraticus* vocitatus, qui reputari quidem possit tenuis flammula, ex materia pinguiuscula, propter nocturni frigoris antiperistasin accensa, & absque tamen vllo ardore, calore sensibili, vti & penè illa est, quæ creatur ex spiritu vini, intermisto adhuc multo phlegmate; verùm & dici quoque potest materia absque ardore lucens, ac præsertim si verum sit, quod retulimus à *Fludde* obseruatum; sic enim qui humor quasi eliquatur ex putrescentibus piscibus, aliisque huiusmodi lucet. Quanquam difficile est captu materiam huiuscemodi siue ignium, siue fulgorum adeò esse densam, vt prolapsa tactui, visuíque adeò pateat; cùm videatur potiùs esse concipienda exhalationis perennis instar, quæ sit collectior, vt nebulula in aëre luceat. Talis certè intelligi potest, quæ suboritur in cœmiteriis, arundinetis, aliisque similibus locis, in quibus hi ignes apparere frequentius dicuntur. Talis, qui auribus equorum, dum post pluuiam serotinam mediocri cursu incalescunt. Talis, qui tum ex auribus, tum transpiratione quadam ex temporibus, & capita circum hominum quorumdam, quatenus respectu *Ignis Lambens*, ob sui motionem est dictus, vt quem celebre est fuisse Seruio Tullo Regiæ dignitatis præsagium, cùm in vertice ipsius est visus, vt de Ascanio Poeta finxit:

Fundere lumen apex, tactúque innoxia mollis
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

No-

3. plac. 2.

1. Meteor. 4.

Non videmus autem ista halitus sic prolabi posse, ut *Viddamo* illi materiae quidpiam simile exhibeant. Est in Provincia oppidum *Reyerum*, ac in eo Turpinchae domus supra [illegible] hospitium solita, in cuius aula, si per hybernam noctem, & caelo obscuro, [illegible]que apertam manum [illegible] moveat, habet statim, ac vero transfert flammulas haerentis digitorum apicibus; quales quoque haerent hastarum, aliarumque rerum [illegible] cuspidibus; & omnes quidem [illegible], acuminatae verò deorsum. Cum illae verò [illegible] sunt, statim ac digiti, aut [illegible] esse sub dio desinunt (unde & mirabile est si quis è fenestra exporrigat brachium, & quidquid sursum contineat [illegible] perpendiculum, flammulas statim apparere; si retrahat, statim perire) [illegible] compertum est de ipsa materia [illegible] philosophiae. Observet autem, quod [illegible], *Gylippo Syracusas petenti visum fuisse stellam super lanceam constitisse*; & quod Plinius, *se vidisse nocturnis militum vigiliis inhaerere pilis pro vallo fulgorem effigie ea*; videtur fuisse quid simile; tametsi neque [illegible], quod ferunt, reliquerint [illegible] habere cuspidem [illegible], ipsamque [illegible]. An verò causa est, quod hae flammae [illegible] non [illegible], dum [illegible] longissimae [illegible] [illegible] compertum [illegible] quid [illegible] de [illegible]

cam) [illegible] verò materies eam dispositionem induit, qua ardeat simul, & colluceat; debet porrò talis materies etiam sine ullo sustentaculo cogi posse per aërem, & prae tenuitate, nonnullaque sui latitudine veluti suspendi; cùm quòd isti ignes fugere insequentis dicuntur, & fugientis insequi, pendeat ex motu aëris; eo modo, quo superius dictum est de Africae spectris non multùm absimilibus. Quanquam frequentiùs esse videtur, ut antennam quasi fulcro cohaerant; quemadmodum ij, qui in madefactis navigiis, & tempestate potissimum defervescente insident; ac ubi fuerint gemini, *Castor*, & *Pollux* vulgò dicuntur: ubi unicus, *Helena*. Quo loco id praetereo, quod Metrodorus apud Plutarchum censuit, hosce igneis, ac veluti stellas non esse revera, sed apparere solummodò ipsis nautarum oculis, propter ipsorum consternationem. Adnoto potiùs, apparere interdum non solùm unum, aut duos; sed etiam treis, quatuor, quinque, & plureis ignes, & cùm ipsorum apparitio sit faustum ut plurimùm signum (*causa enim melioris spei est*, inquit Seneca, *quod iam apparet frangi tempestatem & desinere ventos*) non esse id tamen [illegible], quòd saeuiat interdum tempestas [illegible]. Neque alia ratione videri [illegible] in vulgarem persuasionem, quod Castor, & Pollux faustum signum sit, Helena infaustum; quàm quia illi dum viverent, mare Piratis repurgantes, commoda multa pepererint; haec enim germana, abnavigatione sua, causa fuerit calamitatum innumerarum. Sed haec de vocatis vulgò Meteoris.

De Aurora Borea, déque Ignibus motis per Aërem, &c.

a. plut. 18.

LIBER TERTIVS DE LAPIDIBVS, AC METALLIS.

CAPVT I.

De varietate, & generatione Lapidum.

QVOD iam spectat ad Lapides, satis imprimis notum videtur intelligi hoc nomine Corpora Fossilia, dura, compactáque (secus ac Terras, & plærosque Succos) itémque Fractilia, non verò Ductilia (secùs ac Metalla) ac rursus inexsolubilia aqua simplici (secùs ac Saleis, Succósve macros,) & magna denique ex parte igni non fusilia, aut si fusilia, vt silices, non tamen, nisi igne vehementissimo, ac diuturno, neque ita vt postea redeant, indurescant-ve in eandem naturam (secùs ac Metalla, Succósque item pingueis.) Deinde cùm sit nimis operosum velle omneis Lapidum species ad certa quædam genera propriè dicta reducere; abundè erit, si aliquas quomodocumque recenseamus sub nominibus *Saxi*, *Gemmæ*, & *Specialiorum Lapidum*. Et sub nomine quidem Saxi veniunt tam rupes, quæ intra Terram, aut ex toto, aut ex parte condita sunt, quàm vulgares lapides, seu ij excisi è rupibus sint, seu per se concreti, cuiusmodi sunt fluuiatiles, aliique passim occurrentes. Distingui autem potest Saxum aliud Arenaceum, quod facilè nempe in arenam deteritur; aliud Frustulaceum, quod mitiorum ictu in frusta, fragminave abit. Ex Arenaceo, cùm passim cædantur, occurrántque genera varia, & quæ intra Terram præsertim molliora indurescunt in aëre; tum pertinent ad ipsum *Tofum*, quem cauernulæ, foraminulave intercepta leuiorem faciunt; itémque *Pumex*, quem ignis vehementia ita resiccat, intercauátque, vt donec integer est, neque redactus in puluerem, innatet aquis; prætereáque *Gypsum*, cuius notus vsus, & *Cos* non modò aquaria, seu quæ affusa aqua ferrum expolit, sed etiam olearia, seu quæ affuso oleo, ac rursus Coticula dicta, & lapis Lydius, ob granulositatem subtilissimam Metallis probandis inseruiens, & auro præsertim ex quo χρυσῖτις dicitur, & βάσανος etiam, ob eam, quam molitur, præsertimque auri abrasionem. Pertinent huc demùm lapides vitrarij, siue qui detriti conflantur in vitrum, vt antè insinuatum est. Ex Frustulaceo genere est imprimis *Silex*, è quo ignis excutitur, quique & modico calore abit in pseudoadamantem, & vehemente in vitrum; ac deinde *Saxum calcarium*, ex quo nempe calx vi ignis paratur. Cum autem huiusmodi Saxa passim occurrant, alia pallida, alia fusca, &c. ac memoranda in ipsis non veniant, quæ magna ex parte constant ex bitumine, inflammabiliáque sunt; tum dici debet præsertim *Marmor*; tametsi eius præcipuus vsus in ædificiis, statuis, aliisque sumptuosis operibus sit. Cædi id solet ex mineris suis (cùm rarò sub parua mole reperiatur) Græcámque habet appellationem ab eo splendore, quo politum nitet, & ob quem interdum scalpitur in Gemmas, v. c. Rhodium, è quo gemma est Lysimachia dicta. Notum est aliud candidum esse, cuiusmodi olim celebratum est Parium, Chium, Proconesium, ac etiam Lunense, quod nunc Carrariense, & nobis plærumque Genuense vocatur; aliud viride, cuiusmodi Laconicum; aliud rubeum, cui proinde nomen Porphyrites; aliud tum nigrum, tum cinericium; aliud item versicolor, quo ex genere est Ophites, & quo nomine olim celebratum Numidicum; idque ne Alabastriten recenseam, cuius pridem fuit inter vnguentarias pyxidas familiaris vsus. At verò *Gemmæ* nomine veniunt lapides nitentes, pretiosique habiti; & nonnulli quidem pellucidi, nonnulli opaci, ac vt plurimùm perexiguæ molis. Vt-plurimùm, inquam, siquidem Theophrastus memorat Smaragdum longam cubitis quatuor, latum tribus, & Plinius Crystallum (cùm hanc quoque in Gemmis habeant) pendentem libras quinquaginta. Sunt verò ex pellucidis nonnullæ coloris propè aquei, tametsi vulgò candidas dicant, vt Adamas, Crystallus, Iris: nonnullæ cæruleæ, vt Sapphirus, Cyanus, aliquibus Lazuli, quamuis Lazuli non pellucеat: quædam virides, vt Smaragdus, Prasius, Beryllus, Topazius, seu Chrysolithus; quædam purpureæ, vt Amethystus, Hyacinthus: aliquæ rubræ ardentésque, vt Carbunculus, seu Rubinus, Græcis Pyropus, itémque Sarda, & Chalcedonius; aliquæ pallidæ, vt Onyx: præcipuè nigræ, vt Morion; denique sunt versicolores, vt Opalus, Asterius, aliæ. Ex opacis [illegible] sunt tum Iaspis, variorum colorum [illegible] Achates, in quo Natura eas varietates capi-

tes,

nis, quæ ex arte esse facilè credantur; tum Tincham ex nitro, & ærugine mista; tum Vnionem, seu Margaritam intra conchas natam; & quæ alia quoque nascuntur in corporibus Animalium, vt Alectorides, Chelidoniæ, Cu[illegible], &c. Specialiores autemque Lapidum [illegible] Magnes, quē virtus tum ferri attrahendi, tum directrix in Polos effecit celeberrimum. Perhibetur etiam Theamedes lapis quasi vim Magneti oppositam habens; sed is [illegible] non aliud, quàm ipse Magnes [illegible], propter Polum oppositum. Quippe etiam Agricola [illegible] [illegible]

[illegible]

Hinc [illegible] de Lapidum generatione [illegible] experientia [illegible] Vt [illegible] Terræ [illegible] Terra [illegible] etiam lapides [illegible] Mundi pa- [illegible] lapides compingi [illegible]. Cum [illegible] Lapidum materiam esse Terram [illegible] Terram quidem [illegible] calori, con- [illegible] [illegible]

[illegible]

seu calidam, atque siccam, quæ materiam [illegible] ipsam induret in lapidem; nunc verò tepidam, seu frigidam, & humidam, quæ in materiam insinuata ipsam in lapidem compingat. Theophrastus, cùm admittat quoque alios lapides vi caloris, alios vi frigoris concrescere, tum circa materiam definit specialiùs esse eam puram, quæ confluxu quodam, & quasi percolatione congeratur. Qui fuere cæteri, partim quidem specialem vim pro effectrice causa habuerunt, vt Auicenna, & Albertus, qui ipsam ad Stellas cum Chaldæis retulit, partim retinuerunt calorem, & frigus, vt Agricola, & fere Recentiores; at ipsam materiam expressius dicunt aut lutum, aut succum. Videlicet lutum habuere pro Terra, quæ Aquâ immaduerit; & succum pro Aqua, cui succus quidpiam Terræ commistum. At verò Chymici determinare solent vi quidem caloris lapides compingi, sed vbi tamen in materiam commistum fuerit, attemperatùmque multum Terræ, abundè salis, parùm aquæ, vix quicquam sulphuris, seu olei; & Mercurij, seu spiritus mediocris copia.

Vt paucis porrò attexamus quid videatur probabile; non videtur primùm ex Terra, & Aqua, quatenus vulgò accipiuntur, generari lapidem posse; [illegible] quomodocumque misceantur, quomodocumque calor, vel frigus [illegible], aut superueniat. Nempe captum [illegible] mistione huiusmodi, [illegible] lutum, vel succum, si quæ exigente [illegible] calore, [illegible] solum moles remanet; aut [illegible] aquam frigore, congelatis solùm Terræ, & Aquæ massa euadat. [illegible] accipiuntur, nempe prout [illegible] Terræ globum nihil esse ex se, & ex primæua origine, præter duo Elementa [illegible] simplicia corpora, ex quibus, & [illegible] mista facta fuerint, ac etiam [illegible]. Nam si aliunde accipiantur Terra quidem, pro quacumque solidiore substantia, Aqua pro quacumque fluidiore, quæ [illegible] incidi, [illegible], misceri per minima possit; alia profectò ratio est. Et certè hic [illegible] quam Terram vocamus, non ex duobus tantùm corporibus simplicibus constare [illegible], sed quantum quidem scire licuit, contextum esse ex innumerabili variorum corporum varietate; pàrque est prorsus [illegible] non extitisse aliam ab ipso [illegible], cùm ex solis simplicibus Terræ, & Aquæ Elementis, eorùmque qualitatibus, admissóque etiam externo calore eam varietatem creari potuisse videatur somnio persimile. Quippe debuerunt saltem esse dispositiones variæ, cur hîc potiùs sal, quàm bitumen generaretur; hîc metallum, potiúsquàm lapis; hîc argentum, potiúsquàm plumbum; hîc marmor, potiúsquàm [illegible]; alioquin enim eadem vbique, aut in eisdem [illegible], metallaque genita fuissent, non autem [illegible], & commistim varia. Tales verò dispositiones arguunt Principia planè diuersa, ex quibus consurgerent, cùm alioquin simplicium Elementorum qualitates, & adueniens etiam calor vniformes esse,

De varietate, & generatione lapidum.

Lib. de lapid.

 quissent

De varietate, & generatione lapidum.

uniformitérque materiam disponere debuerint; huiusmodi autem Principia nihil esse aliud potuisse, quàm alias à simplicibus Elementis substantias, quæ concretæ fuerint; quæ velut materia, ac semen generandorum extiterint; ex quibus Terra nascens sit non simplex corpus, sed mistura plane, promiscuéque heterogenea.

Deinde non videntur etiam calor, & frigus necessaria agentia, à quibus lapides creentur. Neque enim qui lapides in fluuiorum fundis gignuntur, ob calorem concrescunt; neque qui intra Animalia formantur, compinguntur à frigore: & neque aut stillicidia, quæ lapidescunt, aut fontes, qui vertunt res diuersas in lapides, id à calore, aut frigore habent, cùm absque vtrovis idem faciant. Quamobrem calor quidem, & frigus conferre interdum ad maturiorem coitionem, indurationémque possunt aliquid, at debet esse præterea vis quædam lapidifica, quam & seminalem dicere nihil vetat. Vt profectò tametsi calor, qui aut à Sole aduenit grano, aut à volucri incubante ouo, nihil aliud, quàm discutit, apparatque materiam, generationémque promouet, ac fouet; nequaquam verò aut plantam format, aut pullum dearticulat; sed est præterea vis seminalis, quæ ex præparata materia tam plantam, quam Pullum delineat; ita, quò lapides formentur, debet omninò præter calorem, aliudve agens extrinsecum esse interior quædam vis, quæ conformationem molitur, & seminalis censeri possit. Ac ne res videatur incredibilis, considera solùm rupem, seu matricem, in qua sit concreata aggeries crystallorum, amethystorum, consimiliumve lapidum; an-non eam habebis, quasi frugem spicæ in qua concreta sit triticeorum, hordaceorum, aliorumve granorum congeries? Si putes porrò hæc omnia grana tam inter se similia, tam inter se distincta, nisi vi quadam seminali formatrici talia non potuisse, cur non tibi quoque persuadeas tot huiuscemodi lapillos tam inter se similes, tam inter se distinctos non fuisse nisi à vi quadam seminali tales formatos? nam si nihil aliud quidem videres, quàm informem quandam, confusámque crystalli massam; facilè esset creditu ipsam nihil aliud, quàm concretam quandam, ac velut gelatam aquæ speciem esse; at cùm videas massam ita eleganter discretam, dearticulatámque in plures crystallos, vt cuivis sit eadem non fortuitò facta, sed regularis ac similis, hexahedricâ nempe formâ; qui credi possit factum id fuisse ex simplici quadam fluentis materiæ concretione, non verò potiùs interna quadam, & seminali vi, quæ tot huiusmodi crystallos in ea matrice perinde formauerit, vt vis seminalis tot grana in spica, tot oua in vtero Auis; tot catellos in vtero Canis, atque ita de cæteris? Et, si crystalli quidem vnâ formâ heic nascerentur, illeic aliâ; ratio fortè quædam dubitandi suppeteret; at cùm non aliam vbivis Terrarum, quam hexahedri nanciscatur, quemadmodum triticum suam vbique Terrarum retinet, canis suam, & sic de aliis; est-ne cur res tribuatur sorti, & non potiùs causæ constanti, cuiusmodi virtus seminalis est? An addam verò, vt Sal gemmeum, tessellatâ formâ cùm sit, si in fragmenta abrumpatur, totidem fieri tessellulas; ita lapides quosdam esse v. c. ex agro Kiantiensi, aut Speronio in Prouincia tum rubei, tum crystallini, tanquam videlicet ex talck, specularisve lapidis specie) qui rhombi figurâ cùm sint, quomodocumque deinde frangantur, in minutiores, minutioresque rhombos, rhomboidesve abeunt? nisi enim hoc argumentum non est idem ipsis contingere, quod bulbosis radicibus, in quibus seminalis vis inest, quæque propterea dissecentur in plures consimiles bulbos; non videtur profectò posse tales lapides fieri ex massa indiscreta, & quam non permeat spiritus quidam elaborator, à quo illa partium, particularumque tam regularis distributio, & ordo earum in conformandis maioribus compactio sit. Nimirum seminalis vis in quadam actuosa, operisque sui non ignara substantia est, cuiusmodi esse solus spiritus potest.

Quanquam vt in quibusdam Plantis, & Animalibus est vis seminalis obscurior; ita etiam est in Lapidibus. Quemadmodum enim quæ plantæ, & Animalia sponte nascuntur, videntur solùm indigere putrefactione quadam materiæ, in qua tametsi conti-neantur quædam ipsorum semina, non tamen sunt, vt in cæteris manifesta: Pa ratione qui præsertim arenacei lapides sun indigere solùm videntur adunatione quad materiæ, seu corpusculorum arenæ, in qu latent ne seminis aliquid est magis occul Et qua ratione quidem fieri adunatio in il valeat, intelligi vtcumque potest tam ex quod si sal sit causa fœcunditatis & generationis in Animalibus & Plantis debere cum esse in ipsis Lapidibus, certè ob coagula nem; quàm ex iis qui arte confici pos Nam et præterquam lateres, de quibus aliquid dictum, vt taceam quoque qua admodum arenacea granula, & certi tis præsertim igne vehementissimo fu tur, colliquantúrque in massam vitrea quæ refrigerata lapideam duritiem, ta præ aliis lapidibus fragilem obtineat, magnis Terræ incendiis posse interdum la pides vitreos ex huiusmodi arena fieri adnoto solùm quod ad cæteros, & in fo nis potissimùm occurrentes spectare pos Notum est quippe, si puluerem ex d ne lapidum fluuiatilium factum cum condensata, & pastam exinde quomodo formatam coxeris, refrigerarisque, effect iri lapidem, qui à cæteris dignosci non leat. Solent vt exquisitiores lapides tur, deterere silicem, cotem, aut di alium, & resinæ loco adhibere oui, oleum lini, gummi iuniperi, & line quidem coloratos, pigmenta speciatim si nigros, piceas. Sic lam, seu gluten lapidescens ex calce

pl

pulvere marmoreo, alterove similiter fa- [illegible] ad aquæ decur- [illegible] cæmentitiorum ope- re, ad plurimorum gemmas sculpendas, vi- tra specillaria polienda, &c. Hæc autem mo- neant, vt intimemus quemadmodum Ars com- pingendis lapidibus [illegible] quidpiam in- [illegible] pulueris atque solidis [illegible] arenaris la- [illegible] intermiscere glutino- sum aliquid [illegible] granula et se quo- dam solida, [illegible] atque diuulsa aliquin [illegible] & compingat. [illegible] halitus, qui dum [illegible] euaporatur, & [illegible] transpirans fo- [illegible], arenulis circum- [illegible] est, quo- [illegible], donec [illegible] exsolubilio- [illegible] & in- [illegible] Trans halitus ille glutinosus [illegible] Quod idem [illegible] in cæteris [illegible] Quæ loca [illegible] ad maris littora, ad [illegible] in mare [illegible]. Quædam porrò [illegible] lapidum genera- [illegible] probabile potest, [illegible] fere semini nas- [illegible] Na- [illegible] regulare quid

affectasse. An verò ille halitus per petrosa loca euaporans, ac transiens seminale quidpiam contrahit, quod deinceps quasi coagulum sit, ipsum arenulis communicetur? An verò tale quid experimur ex ipsimet arenulis, quippe quæ ipsæ non videantur absque quadam vi seminali esse productæ: quandoquidem certè nobis liberè ipso obseruare non licuerit, quæ sit maximè omnium regularis figura in arenulis cæteris; atque quod spectat certe ad arenulas, quæ ex vesica emittuntur, & ex quibus cùm viscido, (quippe pituitoso, ex Hippocrate) humore commistis, calculi gignuntur procreanturque, incrementumque accipiunt, ex Engyscopio claudicatæ apparent, talesque primum conspeximus, quas Fabricius noster frequens egerebat. Ex quo & fuimus ratiocinati mirum non esse, si arenulæ, dum egeruntur, dolorem pariant; nimirum suis angululis, dum cum vrina percolantur, ipsam canalis membranulam, quacumque contingunt, excorient. Dicerem quamobrem detriti arenacei lapides, ipsæque adeò arenulæ expoliendis non modò Metallis, sed Marmoribus etiam, Gemmisque prædurís inseruiant; sed id constat fieri ob ipsam vitream, angulosumque granulorum soliditatem; siquidem hinc est, vt solidas [illegible], & si quid præsertim eminet, abstergant. At cur intermisceatur aqua? semper putaui quidem ob fermenta, lapidésque ob [illegible] coalescant; sed maximè tamen, vt dum particulæ superficiales arenarum [illegible] veluti diffluunt, ipsa aqua subingrediatur, quæ quicquid est salis [illegible], & commistione promte soluendo, facilitatem [illegible] faciat.

Verùm vt de cæteris quoque Lapidibus quidpiam dicamus, videtur manifestius exigi ad ipsos lapidificum quoddam semen, quod substantiæ consistentiam, formamque attribuat. Memorabilis obseruatio est laudati mox ante Fabricij, qui cùm sub finem superioris sæculi adolesceret, & Auenione studens sese per Æstatem in minore Rhodani alueo, in quem sese *Sorga* fluuiolus exonerat, ablueret, visitatum est die quadam fundum, quod mollius solito prius obseruarat constitisse in moleculas, quâ consistentia, quâ sunt coctiora oua testâ exempta; ac planè obstupuit, cùm paucis post diebus eò rediens, deprehendit illas duruisse in fluuiatiles lapides, compertisque idem adornasse, quas fortè reposuerat domi. Quoniam verò non multò antè Terra tremuerat ad Vallem-clausam, hoc est scaturiginem Sorgæ, quæ idcircò fuit facta turbida; quid dici possit verosimilius, quàm genium lapidificum excitatum fuisse eo tremore, qui nisi magna ignium vi, et ante-dictis fieri non potuit; & cùm aqua Sorgæ veluti restagnaret in memorato minore alueo, cùm & maior tunc intumesceret, materiam semini subsidisse, & concrescentem distributam fuisse seminali vi in moleculas, ac tandem veluti coaluisse, hoc est induruisse in eos lapides, vt [illegible] materies distinguitur, manetque intra ipsam. Et ne tam insolitam putes generationem lapidum in fluuiorum fundis, ne putes [illegible] detractos, asportatósque

De varietate, & generatione lapidum.

in fin. libri de morbis

De varietate, & generatione lapidum.

ex montibus, ecce habentur enses, clavi, equorum soleæ, & alia id genus ferramenta educta ex Rhodani, Druentiæ, aliorumque fluviorum alveis, quibus præ temporis longitudine adnatæ sunt crustæ lapideæ, hoc est veri lapides, qui circa ipsa concreverint, & concrescendo etiam lapillos prius conformatos, ibique forte occurrenteis comprehenderint, agglutinarintque. Scilicet debet quoque ista lapidescens materia germine lapidifico, & ex visceribus usque montium, rupiumque excreto, & cum aquis delato interne disponi, coalescere, & lapidem fieri. An huius vero germinis, seminisve argumentum est uniformis admodum fluviatilium lapidum forma, hoc est ex se non angulosa, sed velut tornata in speciem rotundæ, ovatæ, lenticularis, proximeve huiusmodi; cum & aliunde licet magna consimilium lapidum copia plærumque videatur in campis, qui absunt a fluminibus, ii tamen possint esse formati ex stagnantibus, & combibitis, quæ ex montibus defluxerint aquis: Lapides certe *Crauiæ*, sive lapidosorum, Herculeorumque dictorum camporum concretos fuisse ob priscam Druentiæ, Rhodanive, aut utriusque exundationem, restagnationemque arguere videtur, quod qui sunt ad medium maiores, qui a medio recedunt, minores, qui ad extremum minimi sunt; plane ut contingit in catino, e quo dum aqua evaporatur, cui dissolutum Sal fuerit, Sal ita concrescit, abitque in cubulos, ut in medio, seu imo fundo sint maximi, succedenter minores, & in extremo tandem circuitu minimi, insensibilesque. Sunt etiam campi non procul Diniam, & iuxta ipsam Druentiam siti, Sacraleis etiam alios plerosque observavimus, qui tametsi nunc temporis sint longe altiores alveo fluminis; apparet nihilominus ex eo, quod citra, ultraque seu excavatum sensim fuisse alveum, & flumini talis, dum exundaret ipsis campis non humilioribus, potuisse supercurrere, ac efficere lapidosos. Quin-etiam duo spectanda velim. Unum, est planities, seu patenteis campos, qui sunt procul a montibus, esse huiusmodi lapidum experteis; Alterum ipsum maris fundum esse quidem rupeum, terreumve, aliasque inæquabile; at nullis tamen huiusmodi lapidibus intectum esse, ut noster ille Urinator, singulari artificio sub aquis degens, & per complureis horas obambulans, ipsumque maris fundum perlustrans observare se contestatur. Scilicet exinde probabile fit hanc universam lapidum copiam, quam in superficie Terræ observamus exposito modo, temporisque progressu fuisse genitam; nisi si qui cæsi ex rupibus, fodinisque ab Hominibus sumantur sponte decepti, prolapsi, delatique torrentium vi, aut effractis claustris Terræmotus impetu eructati, atque transvecti: quando talis copia nulla visitur; ubi germen illud lapidificum nullum est, neque proinde fieri similis generatio potest: utcumque sit, quod circa illos lapides minores observare licet, ad maiores quoque transferre nihil prohibet, & ad rupeis etiam, fodinasque insigneis, si quæ forte huiusmodi ab initio non extitesunt. Vix sane unquam marmorea mole exigua, secretaque effodiuntur, quin assulata, & regulari quadam angulorum forma reperiantur (nisi quod olim tereti in Thebaide fuisse memorant) & tametsi ubi totæ rupes ex marmore sunt, facile notatu non sit quam formam in iis contexendis Natura affectaverit; verisimile tamen est ipsam temerariam non esse. Mirabile profecto est quam sit elegans in cæteris quoque vulgarioribus rupibus illa venarum, & ordinum quasi intercisorum series, quam observare promptum est in præruptis montibus, & quacumque rupes detectæ sunt, etiamque ad fluviorum alveos, qui excavati sensim sunt inter rupeis hinc inde extanteis. Siquidem illi ordines alij supra alios distincti, manifesteque adeo discreti arguunt quocumque tempore eæ rupes formatæ sint, non fuisse temere, & absque vi quadam seminali ita concretas. Neque enim est, quod nos moles a verisimilitudine deterreat; nisi non persuadeamur moleis Elephantum, aut Balænarum dearticulari non posse seminali vi, quod eæ tantopere excedant moleculam pulicis, quæ aliqua vi consimili elaboretur. Heic nihil necesse est dicam de triplici quodam tophorum, saxorumve genere, quæ esse recenter formata præ cæteris constat. Unum est, quale esse dixi concretorum lapidum in fluminum fundis circa ferramenta. Quippe videre rupeis licet, quæ concretæ sint ex quadam congerie minutiorum lapidum, quos inter succus lapidescens, germineve lapidifico factus sic se insinuarit, ut inter concrescendum, indurescendumque illos [illegible]neis compegerit; cuiusmodi passim occurrunt, & speciatim prope Massiliam in ipsimet via. Alterum est, quale conformari percernere licet rivulis aquarum eodem germine factarum decursus ut amnis illius Arverniæ, cuius [illegible] lapideus totus observatur sensim ex [illegible]crescente lapide intumescere; ut variæ [illegible]terigenes, cuiusmodi Diniæ habemus, quæ quos canaleis præterfluunt, tophacea [illegible] crusta obducunt; cuiusmodique est Rum[illegible] aqua, quæ suum pridem tubum ita incrustavit, ut lapide Alabastrito ipsum sensim complevit. Tertium est quale observatur per stillicidia fieri; dum nempe succus lapi[illegible]cens ita sensim defluit, ut inter [illegible]dum concrescat, densescat, indurescat; cuiusmodi sunt concretiones non modo e tofo, quales habentur aliquæ in montibus, & proxime etiam Diniam, sed e lapide etiam constantiore; quales observare mirabileis licet ad *Villam-crosam* in Provincia, non minus forte visu dignas, quam quæ sunt olim celebratæ concretæ in antris *Coricio*. Nempe quæ primi sunt generis formam accipiunt a corpo[illegible] lapidum coadunatorum vel quæ ab ipso [illegible]ceptaculo, locove, in quo est congeries, & [illegible] quo succus recipitur. Quæ secundi [illegible] alveis, canalibusque, quos prætereundo [illegible] tertij a specuum situ, habita scilicet [illegible] tum fornicis, commissurarumque, per qu[illegible] aqua stillat; tum fundi, in quo stillæ excipiuntur, commorantur, aut [illegible]

Si[illegible]

siquidem quia ferrum ad perpendiculum defluens [illegible] concrescit eo modo quo [illegible] aquæ stillicidia [illegible] per Hiemem, sit ut lapides [illegible], columnares, striati, variisque [illegible] formis gignantur, prout [illegible] pauciores, crebriores, rariores, [illegible]. Explicari certè non possit quæ observatur varietas in crypte illa [illegible], ubi [illegible] varia quasi columnarum [illegible], crassiorumque genera à summo ad imum [illegible], & [illegible] quasdam appendices ad [illegible], quæ [illegible] opera [illegible] [illegible] omnium penè [illegible] figuras [illegible], quæ [illegible] varias partes [illegible], & [illegible] factis iam lapideis semper [illegible].

CAPVT II.

De Gemmis, & Vnionibus.

At quid dicendum erit de Gemmis, quæ speciali quadam ratione videmur esse ex semine, ob constantem, regularémque, ut iam dictum est, figuram. [illegible] Vniones nasci intra speciales conchas [illegible], & potissimùm Indicas: quæ [illegible] conchæ sint [illegible] politissimæ, [illegible], [illegible] plerumque ipsis [illegible] quasi retinere, aut [illegible] ex [illegible] conchæ materia, qui [illegible] Vniones sunt, [illegible] vitæ participes, donec [illegible]. Quod deinde spectat ad ceteras Gemmas, [illegible] est ex [illegible] specialibus, qui & potissimi, & ut Gemmæ pelluceant, etiam limpidissimi sint. Nec possunt verò huiusmodi succi neque [illegible], neque [illegible], neque in magna [illegible], quòd corpuscula quasi semina, ex quibus debent concrescere & certis [illegible] Terra locis hæreant, & vel rarò [illegible], vel [illegible], & penè sic casu, [illegible], quæ sint [illegible], [illegible]. [illegible] est, cur si [illegible] solitariæ fiant, [illegible] Gemmas [illegible]; sin duæ [illegible] nihil [illegible], tum plusculæ simul [illegible]. Quia verò ex [illegible] soleat [illegible] seu lapideam, seu terream, [illegible], seu matricem [illegible], ut [illegible] in ea congesserit, [illegible] subsidat, [illegible], ut [illegible] putat, ac [illegible] in tota massa idem [illegible]. Id [illegible] sit, ut intelligatur, [illegible] [illegible] Veneris [illegible], à quo [illegible], sic [illegible] [illegible] qualitates [illegible] [illegible]

cuiuspiam si eandem congeriem æquabiliter presseris, solidam, atque resistentem, duramque idcircò probabis. Quid-nam verò putas est lac? nempe congeries corpusculorum, quæ quòd confusè se habeant, corpus liquidum, fluidumve constituunt. Quid coniunctum coagulum? nempe quasi ventus, seu vapor, qui dum totam congeriem peruadit, corpuscula ita coaptat, ut se alia ratione contingentia non amplius massam fluidam, sed quadantenus solidam, resistentem, duram conficiant.

De Gemmis, & Vnionibus.

Iam ergo Lapidificum germen in succo collecto intra receptaculum totam interiùs massam peruadens corpuscula ita coaptat, ut simul massam coaguletur, figat, ipsique duo quædam præstet, quæ non possunt lacti præstari à coagulo. Vnum, quod ipsam interea dispescat in plureis massulas, easque seu æqualeis, seu inæqualeis uniformiter configuret: habet id verò quatenus est non coagulum modò, verum etiam semen, idémque agit in materia lapidea intra conceptaculum, quod in materia triticea vis seminalis intra vaginam: nempe ut ex hac multa grana consimilia discernuntur, vnde spica componitur; ita ex illa multi lapilli consimiles, vnde contexitur rupicula gemmea. Alterum, quod massam, massulásque omneis perfectè induret: habet id verò potissimùm ex conditione corpusculorum, quæ & faciendis aptioribus sunt, & res heterogeneas non perinde intercipiunt, quemadmodum lactis corpuscula, quæ firmitatis tenuia sunt, quæque duritiem dum apparant, serosi humoris particulas interceptas habent. Et pulcerrima sanè visu matrix, seu rupicula ex congerie cohærentium plurium, & interdum quoque penè innumerabilium grandiorum, minutiorúmve Amethystorum forma hexahedricâ; Adamantum octahedricâ, Smaragdorum dodecahedricâ, atque ita de cæteris. Cùm vides autem fundum, & quasi matricem, siue imum rupiculæ ex impuriore materia, communioréque lapide esse, id referendum est ad Terram, cæterásque sordes, quæ una fluoris lapidescentis parti commixta, concretáque simul, & indurata fuerit; quæ res quidem præsertim patet in illis matricibus, quæ rotundiore specie sunt, & ex America adducuntur. Facile autem est intellectu quorsum interdum intra Gemmas nubi, maculæve appareant: id oritur enim ex intermistione rei cuiuspiam heterogeneæ, quæ non planè subsiderit, tùm cum massa concresceret, firmitudinémque indipisceretur. Speciatim verò intra Crystallum deprehenduntur interdum muscæ, formicæ, paleæ, imò & aquæ guttulæ; quòd corpuscula huiusce modi aut vnà in conceptaculum deuoluta fuerint, aut in massam subierint, in eamve deciderint ante concretionem, conformationemve. Nota interim id, quod Plinius putat, & vulgò quoque creditur, Crystallum esse speciem potissimi gelu, & ex niuibus, ac in montibus ideò fieri, denominationémque à glacie sortiti, falsum comprobari, vel ex eo quod non innatet aquis, quemadmodum glacies; neque inter niueis (etiam in quibusdam montibus lib. 37. c. 2.

De Gemmis, & Vnionibus.

montibus perennis) vnquam reperiatur, neque eorum instar, quæ concreuerint frigore igni colliquescat. Quòd si interdum auellatur, quasi dependens à rupibus, ideò esse potest, quòd fluoris pars inter concrescendum per rimam abierit, productioris formæ euaserit, deorsùmque propenderit. Quod de Crystallo verò dico, idem potiùs de Adamante existimandum fuerit, quem mirum est velint ex aqua concrescere, & ex materia aquea præsertim constare, cùm idcircò talis dicatur, quòd nulla vi ignis edomari valeat. Sed nimirùm non attendisse vel ad vnius vitri naturam videntur, cùm credunt ex aqua constare; & quandam glaciei esse speciem quicquid aquei coloris est, aut pellucidum instar aquæ. Quæ forent heic porrò de Pelluciditate, & Opacitate dicenda, intelligi debent ex iis, quæ vniuersè dicta sunt de hisce qualitatibus. Nempe videtur quidem debere limpidissimos esse fluor, vt fiat pelluciditas; verùm potest quoque pelluciditas ex corpusculorum positu maximè pendere quandò etiam plumbum reddi potest pellucidum, vt & aqua potest opaca euadere propter solam situs partium variationem. Et deberent sanè alioquin lapides illi *Villarrysini*, aliique id genus pellucidi esse; quando fluor ex quo concrescunt nihil aspectu differt ab aqua limpidissima, cùm sint opacissimi tamen. Colorum autem varietas referenda videtur partim ad seminalem vim, quæ contexturæ corpuscula vti ad specialem configurationem, ita ad specialem colorationem attemperet; partim ad commistionem succorum, qui ex Terris, Succis concretis, Mineralibúsque aliis quidpiam coloratum delibauerit. Nempe & Gemmarum adulteratores, seu qui fictitias apparant, pari modo materiam vitream, aliásve idoneas solent colorare.

Addo heic iam, tametsi Gemmæ, cæterique lapides seminali vi conformentur, non idcircò tamen videri esse in iis vitam, qua vt contendunt aliqui Plantarum more nutriantur, crescant, sui similia generent. Scilicet euadunt in huiusmodi soliditatem, duritiémque, vt deinceps penetrari ab alimento vllo non valeant, non modò per venas, quibus destituuntur, sed ne per ipsam quidem, quam vocant insensilem transpirationem; vtque non valeant increscere quasi ab interno principio, aliove modo, quàm per incrustationem, appositionemve similis materiæ. Ex quo efficitur, vt quæstio sit euasura de nomine, si quis habere lapides in numero Viuentium velit, quasi ij pertineant ad genus, quod sit Plantari inferius; aut semen concludat esse aliud, quàm speciale quoddam genus Spiritus, quod ad certam corporis speciem conformandam determinetur; siue id posteà nutriatur, crescat, generet; siue solùm tale deinceps consistat. Et quòd in rupe quidem Gemmea alij lapides sint maiusculi, alij minutiores, minutissimique, non id arguit illos priùs genitos, magisque nutritos, istos verò illis iam-iam adolescentibus subnatos; sed arguit solùm formationem ita factam fuisse, vt in salis tessellulis, quas iam diximus in medio maiores, in extremo minores, minoresque creari. Videntur sibi aliqui adnotare in fundo rupis quasi venas quasdam, quibus potent succum nutrientem deriuatum fuisse ad nutriendum gemmulas; sed eæ nempe nihil aliud sunt, quàm heterogeneæ mistura, & quales in fundo rupis salis (aut etiam *candi*, vt vocant, sacchari) obseruabis, si fundus vasis, in quo concreuit, planè elutum non fuerit, sed remanserit sordibus infectum. At Saxa quod spectat, cùm res esse videatur satis incredibilis circa Marmora, aliáque Crustacea, sunt, qui putent probari rem posse circa Arenacea, exemplúmque etiam afferunt in gypseis: sed tametsi nos Diniæ mineris gypseis abundemus, multáque iactentur huiuscemodi, nihil tamen hac-vsque, quod rem conuincat, pernosse licuit; ad summum enim fluor est materiâ foetus gypseâ, qui cretico iam gypso superlapsus gypsum illi aggeneret, & quasi crustam superinducat. Quod dico quidem non tam ob id, quod memorant crypta intra gypsum excisas intumuisse; id videlicet obseruatu difficile oppidò est; quàm ob inuentam intra gypsum, dum in fundamentum domus excauaretur ossa humana consepulta cum lucerna fictili, compluribusque antiquis nummis. Verum heic videri mirabile possit, quod percrebuit vulgò de fungifero lapide, qui reperitur potissimùm in Neapolitana regione: is nimirùm terrâ ad dodrantem opertus, irrorationéque tepida aspersus, intra diem quartum fungos edit. Verùm ex quodam huiusmodi, quem Peireskius obtinuit, deprehensum est ipsum nihil esse aliud, quàm insolitæ magnitudinis Tuber, lapidis instar induratum, maximéque ad crustam, fuscam, nitentem; neque miraci sumus, si Tuber, quod sponte e Terra erupit, ea continuerit semina, ex quibus fungi sponte quoque è Terra erumpentes, prodire solent.

At quid-nam dicemus de Coralio, & fungo Coralloide, aliisque id genus, quæ haud dubiè nutriuntur, crescunt, assurgúntque in truncum, ramos fundunt, &c. cùm verè tamen lapides sint? nempe dicendum hæc esse potiùs veras, súique generis Plantas, quibus id peculiare sit, vt cùm in ipso maris fundo, vbi nascuntur, & adolescunt, Herbarum instar molles sint, eductæ tamen ad aërem statim euadant in lapides, quàm induunt lapideam duritiem. Rem Poëta paucis expressit:

Sic & Coralium quo primum contigit au
Tempore, durescit; mollis fuit herba
vndis.

Neque modò verò durescit in aëre, sed etiam intra ipsum mare, postquam auulsum à rupe, relictúmque est, vt fieri in eius captione est familiare, cùm retia longè ampla abrumpant, inque mari ipso relinquunt, quæ secum sursùm auehant; quemadmodum posteriùs expiscationes apertum faciunt, præter tenera, ac mollia fragmenta, eduntur alia non modò prædura, cantáque, sed etiam interdum putrida, & carie. Vt taceam autem putredinem, cariémque duci non in lapides, sed in ligna,

[illegible] potiùs Corallium esse plenum succo valdè [illegible], quem post eductionem ex aqua [illegible] perinde plane indurescat lactis [illegible] emittit, si absumpatur, [illegible] ramulorum [illegible]. Opinamur [illegible] esse hunc succum, qui dum [illegible], in rupes, aliásque res decidit, [illegible] facit Coralia, quod iis superesse [illegible] esse potest, cur plantas Coralli [illegible] innatas ferri fragilis, ossibus [illegible], etiam Humano cranio, quale in [illegible] Conchyliis [illegible] prout res in [illegible], submersæ fuerint, & in [illegible] fuerunt. Quod verò Corallium ita indurescat, vt [illegible] lapidem, neque [illegible] amplius, sed fragilis [illegible] sit, id videtur habere à salis saporis, quo [illegible] consolidetur, compingaturque. Eadem certè ratione adolescunt planta [illegible] humorem, & diffusus [illegible] quàm fragilius est; & eadem [illegible], aut postquam sale [illegible] exarunt, fragilioni [illegible] patet.

CAPVT III.

De Petrificatis, Conchyliis, & Lapidum viribus.

[illegible] quæ Petrificata vulgò [illegible], [illegible] auctantur, [illegible] existimentur. [illegible] genera: quædam enim habent [illegible] lapideam [illegible] sunt effectæ [illegible] genera, [illegible] sunt: nempe qui succus [illegible] lapidei fœtus [illegible] temporis progressu in specia- [illegible] rupeis, quæ sunt [illegible], & quasi superfœtatio- [illegible] etiam grandescunt [illegible] calculi, quibusdam putà quasi [illegible] incrustati & [illegible] lapis Bezoar in ventre Capræ [illegible], & quasi crustulatim [illegible]. Possit idem succus, [illegible] ab ducere ip- [illegible] lapidem, cuiusmodi [illegible], quæ & obseruantur, & [illegible]. Pertinent huc semina [illegible] ita obducun- [illegible] & [illegible] memorantur. [illegible] quod præ cæ- [illegible] Arbor, quam [illegible] Aruerniæ [illegible] in silua, vndique par- [illegible] lapideum exhi- [illegible], alteri, alterum [illegible]. Quæ [illegible] sane [illegible] similem [illegible], sed illam [illegible] in res [illegible] intimè [illegible]. Vnde [illegible], vt commi-

stus per minima succus cum interiore substantia, & dum moram trahit, neque exprimitur, concrescat, durescátque, & quascumque intercipit substantiæ partes molis sigillatim insensibilis comprimat, sibique adunet, ac massa perinde indiuidua fiat, aspectúque ipse verius sit lapis. Huiusmodi autem succo præditi celebrantur plurimi fontes in Calabria, minore Asia, Islandia, pluribúsque locis, vt pote in quos res immissæ ita lapidescant, vt tandem formam retineant, ossa, fungi, siliquæ, folia, flores, chirothecæ, &c. Sic ipsi in Belgensteriensi Peireskij agro, & ad cauernam Gorrinetam dictam obseruauimus præ cæteris folia ex hedera, populo, quercu, ilice, noce, vlmo, lauro, compluribúsque arboribus procreata lapidea; & tota tamen forma, etiam denticulis, neruulisque suis quodque speciem referentia, et manifestò se proderent. Hac ergo imprimis ratione fieri videntur Dendrolitha, seu ligna lapidea effecta; cuiusmodi fuere, quas in Bohemia, Misena, aliisque repertas Agricola memorat integras abietes, arborésque alias, ac etiam excisas iam trabes. Eæ nempe subrui aut Terræ-motu, prolapsuve deliquerant, & lapidescente succo combibito lapideam induere naturam. Ac ne existimemus lapides eâ formâ creatos, non ex arboribus effectos; rete specialim abietes non modò formam externam suam, sed corticem quoque distinctum, obseruabilémque seruârunt. Ex hoc autem fit, vt quæ ligna eruta tempus ad Aquam-Spartam in Italia sunt, esse nihil aliud videantur, quàm fragmenta stipitum, tabularúmque iam cæsarum ad construendum dolia, consimiliáque opera, quæ prolapsa repentè terra iampridem obruerit, quæque non succus lapidescens, sed pertenuis halitus ex sulphure, bituminéque halitus ita perfuderit, vt & commissuras fibrarum varie veluti pinxerit, coloréque præsertim flauo, nigróque imbuerit, & fissilitatem nonnihil quidem interuerterit, sed non corrupenit omninò. Et totam certè quandam struem sectorum stipitum alterúmque fuisse cum ipsa resectionis forma videtur satis arguere, tum quòd nulla sint nec ramorum, nec radicum vestigia. Nam & quòd alioquin ligna forment, ac etiam num sint & ipsa species, & fissilitas, & inflammandi ratio dubitare penè non sinit. Deinde etiam Osteolitha, seu ossa reddita lapidea, cuiusmodi erutam ex Aquensi agro ante annos triginta magnam copiam meminimus; & cuiusmodi multa passim asseruantur, ac Humanum specialim cranium Romæ, Amsterodami, & alibi. Videlicet pari ratione, dum defossa iacent, potest is succus lapidescens præterfluere, aut commorari, ac insinuatus, & in totam penetrans substantiam indurescere, compingeréque eam secum indiuiduè. Ex quo obiter fit, vt non sit necesse ossa fossilia cum Theophrasto sic admittere, quasi intra Terram sponte generentur; quasique potius illud lapideum, quod Agricola meminit erutum ex puteo duarum & viginti orgyiarum esse Humanum non potuerit. Intergius certè Homines lapideos ad Lydia

De Petrificatis, Conchyliis, & Lapidum viribus.

de rat. foss.

De Gemmis, & Lapidibus, de alim. sed.

diæ metalla apud Pergamum repertos, meminerat Aristoteles opifices fuisse, qui exorto bello Chrœsi tempore eò confugerant, obstructóque ostio fuerant suffocati. Et vtcumque liceat de his dubitare, fossilem saltem non dixeris Embryonem illum lapideum, qui Agendici Senonum ante annos plus minus quinquaginta exutus est ex vtero fœminæ demortuæ, annos gestatus duodetriginta. Prætereà quæ in lapides quoque euadunt Limaces, cochleæve terrestres, quæ dum defossæ quoque manent, cum possint interiùs compleri huiusmodi succo, qui sensim concrescat; indurescatque; cum potest succus sic coibile intra corpus testæ, sine cortice, vt intra ipsam lapidescens, ipsam quoque compingat, indiuiduúmque lapidem faciat. Et perit quidem persæpe testa, superestque solùm interior quasi nucleus, at ipsi plures habuimus, in quibus testa integra foret, eáque facilè friabilis (cùm nucleus foret durior) & non-nihil albidior, coloreve clarior; cùm partim corrupta Animalis caro, partim commista terra facere potuisset nucleum obscuriorem. An potest verò eadem ratione, quod vocant Ebur fossile fieri subeuntis casu aliquo Elephantinis dentibus in alios vsus asseruatis? nihil certè repugnat, tametsi adstringentem potiùs, quàm lapidescentem combibisse succum probenter. An potest hîc etiam spectare, quod non Lacertarum, & Serpentum modò, sed aliorum quoque Insectorum ac vermium præsertim corpora, aut spolia terrâ condita, ita videantur aliquando huiusmodi succo compleri, vt ipsorum formæ fiant lapides, iique propter varias Animalium incisuras, punctationesque variè intercisi, interpunctatique. Tales certè hîc reperiuntur, & fusci præsertim coloris (vt & lapides alij sunt vt lapis stellaris *Asterias* dictus) qui ad singulas incisuras separabiles per se ferunt stellæ pentagonicæ speciem, quinque punctatis semicirculis intersecantibus se ad centrum; & donec stellæ separatæ non sunt, quasi columellæ striatæ apparent (interstitiis putà angulorum non planè completis, sed excauatis leuiter) cùm & stellæ crassitudo vix semuncialis sit, & latitudo, quæ eadem est columellæ crassities in his maior, in illis minor vix crassitudinem excedat auricularis digiti, columellæque vix inueniantur eodem digito prolixiores.

Denique & lapidea facta non modò Conchyliorum Marinorum genera varia, hoc enim nomine comprehendi possunt Lapides vocati Conchitæ, Ostreitæ, Pectinitæ, Strombylitæ, Cornu Ammonis, &c. verùm etiam Pisces seu fluuiatiles, seu marini, qui saxificati, lapidesve facti plærumque occurrunt. Ac difficultatem sanè statim creat, quod etiam in montibus,

Et procul à Pelago conchæ iacuere marinæ:

Nam si vna quidem, altera, paucæve conchæ hic illic sparsim reperirentur, dici posset illas eò fuisse delatas ab hominibus, & aut neglectas, aut proiectas, abiisse in lapides: nunc verò tot, tàmque confertæ, & plærumque etiam longissimis tractibus intra Terram defossæ occurrunt, vt ridiculum planè sit asserere translatas ex mari. Itaque non desunt, qui velint Conchylia, & cætera genera Piscium fuisse in locis editis, & à mari paucul relicta; cùm mare ea loca deseruit; deseruit, inquam nisi ab vsque innumerabilibus seculis iuxta vices Terræ, ac Maris ab Aristotele inductas, saltem ab vsque Diluuio, aut summùm à Mundi initio, cùm se in cana loca recepit. Cæteri fere hæc referunt aut ad Mundi Animam, aut vniuersè ad Naturam, quæ cùm eadem vbique sit, & rerum omnium, quas vbique procreat, ideas vbique contineat, lapides efformet ex succo idoneo in mediis Continentibus referenteis externa specie Conchas, & Pisceis quos procreare eadem solet in medio, ac diffuso mari. An verò nobis quidpiam prætereà, iuxta ea, quæ iam proposuimus, liceat. Constare profectò videtur intra ipsa latera montium, & procul à mari continenti lacunas varias, amplas, angustas, mediocreis, vt intelligitur ex dictis circa fontium originem, & vel id confirmat, quod ex Asclepiodoto habet Seneca, *demissos quam-plurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt explorarent quæ vbertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos duraturo dies; deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis non sine horrore visos.* Constare quoque videtur ex dictis circa Aquarum salsedinem, esse posse in iis lacunis aliquas magis, minusve salsas; adeò vt à mari sola diffusione, aut amplitudine differant; quamobrem incongruum non est vt Conchylia alant, & genera Piscium, quæ sint marinis non absimilia. Cùm verò persæpe contingat, vt aut Terræ-motu, aut alia ratione lacunæ istæ per rimas effluant, vel quæ influebant in illas Aquæ alio deriuentur, fieri proinde potest, vt Pisces, & conchæ in sicco remaneant, & succus lapidescens eò confluat, qui declarata ratione combibitus facit vt ex iis lapides priore forma retenta fiant. Notum est autem posse deinceps huiusmodi lapides aut fodiendo reperiri, aut torrentibus latera montium excedentibus detegi, aut Terræ-motu excussari, aut alia denique ratione prodire. Ac ne putes nullos haberi in subterraneis Pisceis, aliave Animalia, quæ incedant, si fortè eruperint, & esse ... prodant, en tibi verba Senecæ. *Adice,* inquit, *argumentum magnum vim Aquarum in subterraneis occultis fertilem fœdarum situ Piscium. Si quando eruperit effert secum immensam Animalium turbam, horridam aspici, turpem, ac noxiam gustu. Certè cùm in Caria circa Lorymam vrbem talis exsiluisset vnda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum; erant enim pinguia, & differta vt ex longo otio corpora, cæterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo sit indicium*

[illegible]

De Petrificatis, Conchylijs, & Lapidum viribus.

dixere fortè liceat maculam illam nigram vaporem esse seu humorem tenuem, ipsámque intimam solùm proximè superficiem lapidis ita constitutum, ut humoris instar, qui intra Conchylia, ossáque Animalium pro ratione increscenti, ac decrescenti Lunæ nunc amplificatur, nunc contrahitur; amplificetur, contrahatúrque. Similitérque maculam auream lapidis alterius humorem pertenuem, vaporémve esse, qui per metallum proximè superficiem circumductum excurrere valeat; alliciatur autem à Sole eadem ratione, quà flores heliotropici alliciuntur quoque, & circumducuntur. Qualeis alias in horto germani optimi Petris Falconi[illegible] vidimus. Minùs autem fortè mirabile sit quod de Astroite déque Trochite referunt, vt nempe aceto affuso moueantur, locúmque commutent; quippe cùm bullas simul emittant, indicio est calorem interim spiritúmque concitari, ac posse versus eam partem, in quam spiritus impetum faciat, consequi motum. *Tertiò*, quod plerique solertiam, perspicaciámque humanam vincant, vt vis *Chelidonij*, non qui reperiri intra caput hirundinis dicitur (aliqui intra ventrem dicunt) sed quem hirundines conquirunt, vt videre pullis, si quibus fortè oculi confossi, restituant. At fortè habeatur non causa, vt [illegible]; ipsíque hirundinum oculi eiusmodi sint, qui ex seipsis restitui possint, negare obstinate nullus, at interim tamen historiola memoranda est, quæ explorandæ [illegible] rei occasionem fuerit possit. Nouimus oculatius Antonium Agarratum Sammaximitanum, cùm [illegible] cubiculum haberet, in quo hirundo nidificarat adolescentibus ergò pullis, mense Iulio, ac hora diei matutina vndecima oculos acu ita confixit, vt humor inde effluxerit. Factos ad ianuam foramine, vnde & fenestram, & nidum conspicere posset, superuenientem obseruauit vtrumque parentem hirundinem, quæ cùm ambæ nido variè appulissent, [illegible]que circumuolitassent, neque pulli sollicitati quidquam pro more aut pippiissent, aut os patulum extulissent, abscessere tandem à nido, & altera ad fenestram patientissimè consistente, auolauit altera, nec regressa est, nisi post horam vespertinam quintam. Spectarat ille, vt ex rostro gestaret Chelidoniam herbam, quam expectabat agnoscere; at esse aliud deprehendit, simúlque notauit hirundinem hi[illegible], oculis pullorum variè affricare, pullósque sic sensim veluti reuiuiscere, vt vix elapsa horæ quadrante pro more pippierint, eleuatinnémque suam ostentarint. Ille continuò [illegible], nidum [illegible], deduxitque, oculos perfusatos vidit, superstite solùm quà foratam [illegible], candidula macula, restitutum visum ex facta ob prætereductam maculæ [illegible] intellexit; & quod caput est, lapillum in ipsa nidi ora deprehendit magnitudine ciceris, formâ non plane lenticulari, superficie non tersa, sed scabra, colore carneo, seu ex candido, rubróque temperato. Supererant

 solùm

De Petrificatis, Candidis, & Lapidum veribus.

solùm tres pulli (subducti quippe duo fuerant) Quamobrem nido congruè vt curarentur collocato, triduum exspectauit, ac vni ipsorum oculos iterum confixit; ecce autem pari ratione peregrinata auicula lapillum denuò attulit, sed triplo minorem, altera parte vergentem in conum, & cætera priori concolorem, in apice ipso veluti sanguineum, quo fuit iteratò visus restitutus. Et sic quidem se historiola habet. Denique quòd causa vel dicta iam sit, vt quorsùm cos ferrum, exacuat, silex scintillas proferat, vel possit vtcumque elici ex dictis, & circa terras quidem præsertim, succósque concretos, quorum potest lapis esse particeps: verbi enim gratia propter adstringentis potest Hæmatites sistere sanguinem; propter erodenteis potest Assius consumere carneis; propter pingueis potest illa specularis lapidis species, quæ est Bononiæ nuper detecta, & de qua Licetus peregregiè scripsit, concipere luculam, quam intra tenebras conspicuam aliquandiu seruet, donec non periit ille flos, qui calcinando eductus halitum sulphureum pertenuem ita continet, vt capax sit & concipiendæ, & continendæ nonnihil luculæ, quam suo loco diximus esse flammulæ tenuissimam speciem.

CAPVT IV.

De Magnete, & eius Proprietatibus, iuxta Veteres.

Via in his verò non sit hærendum, dicendum est quod cœpimus de vi Magnetis admiranda, quæ & exercuit hactenus, & imposterum quoque exercebit ingenia, de qua Epicurus specialiùs, & Lucretius adeò copiosè, vt & nobis liceat esse circa ipsam aliquantulum prolixiores. Videtur certè res esse digna, quam plusquam obiter attingamus; adeò præsertim mirabilis, vt propterea Aphrodisiæus vel ipsam solam vim attractricem, quæ in Magnete est, soli Deo notam dixerit; & Galenus, ac Auicennas etiam diuinam existimârint. Neque prætercam insignem illam exclamationem Plinij. *Quid lapidis rigore pigrius? ecce sensus manúsque tribuit illi Natura. Quid ferri duritiâ pugnacius? sed cedit, & patitur mores. Trahitur namque à Magnete lapide, domitrixque illa rerum omnium materia ad inane nescio quid currit; atque vt propius venit, assilit, tenetúrque, & complexu hæret.* En vt Claudianus prouocet:

Alex. probl. II. de ther. ad Pis. de vic. rat. tr.2. c.10. lib. 36. cap. 16.

in epigr.

——Si quid deprehendere verum
Mens valet, expediat. Lapis est cognomine Magnes,
Decolor, obscurus, vilis: non ille repexam
Cæsariem Regum, nec candida virginis ornat
Colla, nec insigni splendet per cingula morsu:
Sed noua si nigri videas miracula Saxi,
Tunc superat pulcros cultus, & quidquid Eois
Indus litoribus rubra scrutatur in alga.

Aristoteles λίθον lapidem κατ' ἐξοχὴν vocat; plerique ex Platone Ἡρακλείαν Herculeum dicunt; quod nonnulli interpretantur vel ab Hercule inuentore, vel ab vrbe Heraclea, vel à vi quâ ferro omnia domanti imperat; ex quo & σιδηραγωγὸν ab Empirico, & vulgari nomine adamas à vi, quam in ferrum exercet, vocatur. Addit Plato dictum fuisse ab Euripide μαγνῆτιν; ex quo patet vocem Magnetis non esse, vt quidam reputant, Latinam, quasi à virtutis magnitudine: sed Græcam antiquam; & vel à pastore Idæo eius inuentore transsumptam, si Plinio ex Nicandro id referenti creditur; vel à regione aut vrbe Magnesiâ, vbi inuentus primùm fuerit, si ipsi Lucretio:

Quem Magneta vocant patrio de nomine Graij,
Magnetum quia sit patrijs in finibus ortus.

Singulares quoque nationes specialia indiderunt nomina: at nostra cùm Aymantem vocat, videri potest respexisse ad id quod Orpheus cecinit, deduci ferrum ad Magnetem, vt sponsam ad amplexus sponsi, quódque ille sic imitatur:

Prouaba fit natura Dei, ferrúmque mouet [...]
Aura tenax. Et statim:
Flagrat anhela silex, & amicam saucia sensit
Materiam, placidósque chalybs cognouit amores.

Túmque ad amorem;

Iam gelidas rupeis, viuóque carentia sensu
Membra feris; iam saxa tuis obnoxia telis,
Et lapides fessus ardor agit, ferrúmque tenetur
Illecebris; rigido regnat in marmore flamma.

Sed hæc vt mittam; cùm duplex sit vniuersim virtus Magnetis; altera, quâ ferrum ad se allicit; altera, quâ & se, & ferrum dirigit versus Polos Mundi; constat quidem priorem illam nulli non æuo cognitam fuisse, nam etiam Manethos apud Plutarchum scripsit Ægyptios appellasse, Magnetem quidem ossa Hori, ferrum verò ossa Typhonis: at posterioris factam mentionem à quatuor dumtaxat seculis habemus. Quippe quamuis aliqui illud Plauti versum

Huic secundus ventus nunc est; cape modo versoriam;

interpretentur de acu Magnete excitâ, & intra pyxidem nauticam suspensâ, se semper vertente ad Polos; vox illa nihilominùs ea parte nauis versoria, vt temone, aut velorum de funiculo, quæ remis adacta nauem contrariam à statione dimouet, fune ad proram ligato; aut de ipsa quoque nauis in viam reuertendam conuersione; quomodo etiam dicimus capere & tenere iter; aut aliter aliqua alià videtur esse interpretanda; nam quin & toto illo, & posterioribus seculis apud omneis prorsùs Authores, veteres altum silentium, directióque nauium ex inspectatione Siderum semper celebratur.

Magna, minórque Feræ, quarum regit [...]
Graias,
Altera Sidonias, vtraque sicca, [...]

Quare & videtur illius inuentio ad annum circiter M C C. & ad Gallos quidem esse referenda. Tunc enim illam commendauit Guiotus Prouincus Poëta Gallus, *Marinam* [...] digitans, indicióque est illius applicat[...]
[...]

lilium *Gallicorum Insigne*, quod [illegible] [illegible] in quadam [illegible] [illegible] [illegible] Af- [illegible] ferrum, etiam [illegible] in libro Aristotelis *de Lapidibus*; sed [illegible] illo scilicet, ac [illegible] [illegible]. Hinc [illegible] ad quendam *Ioannem* [illegible] Amalphitanum, Salernitanum [illegible] [illegible] toto seculo facta ipsius [illegible] [illegible] potuisse ad [illegible] [illegible] promouere. An [illegible] [illegible] *Bonæ Spei* [illegible] [illegible] penetratum est, [illegible] apud [illegible] regiones [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ut apud nos inuenitur [illegible].

Videmus [illegible] de Antiquis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Boreæ, [illegible] [illegible] *Poli* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

Ex [illegible] *ferrique rigore* [illegible]

Hunc [illegible] Diogenis Apul- [illegible] censet ha- [illegible] Magnes [illegible] [illegible] Alexan- [illegible] [illegible] *Gassendi de Ieiunio*.

citat idem Alexander opinionem Empedoclis existimantis defluxus quosdam (intellige corpusculorum) tum ex Magnete, tum ex ferro fieri, & esse in vtroque poros sibi mutuò commensuratos: eueniré autem, vt defluxibus Magnetis abigentibus aërem, qui in poris ferri, is sit e ferro defluxus (quasi extra patefactio) vt ipsum quoque ferri corpus versus Magnetem vnà sequatur. Subiungit etiam opinionem Democriti idem referentis ad effluxiones Atomorum, quæ in Magnete similes quidem, sed tenuiores tamen iis, quæ in ferro sint; ac idcircò ferri meatus subeuntes eius Atomos [illegible]; ipsis autem versus Magnetem effluentibus, tum ob similitudinem, tum ob vbertas in ipso vacuum, tota ferri massa effluxio [illegible] vnà transferatur. Cohæret cum istis ex parte Platonis sententia: tametsi enim ille videatur non satis perspicuè se se explicare; ex Plutarchi tamen interpretatione admisit quoque [illegible] *effluxiones* quasdam, à quibus aër Magneti vicinus in orbem propulsus, dum cedit ad impediendum vacuum, secum vnà corripiat ferrum. Corripiat, inquam, ob meatus qui sunt in illo quàm in aëre, lapide, aliisve rebus seu densioribus, seu laxioribus commensuratiores. Sic *Ficinus* quoque recentior exposuit. *Fracastorius* autem, cum effluuium quoque Atomorum non abnuat, censet tamen ferri motionem versus Magnetem fieri, non vt vacuum impediatur, sed vt [illegible] loculis suis particulæ connaturalem obtineant situm; quod dum ambiunt, suâ quoque substantia [illegible] moueant. Opiniones alias prætereo, quæ defluuium solùm accidentalem admittunt; qualitatis nempe cuiusdam, quâ alterum ferrum trahatur, vel Auerroës, Albertus, D. Thomas, aliique sentiunt; cùm plerique etiam recurrant ad sympathiam, atque simili[tu]dinem nescio quam: & *Porta* adiiciat eam ferri partem, quæ est in Magnete (vult enim ferreum lapidem esse) adducere ferrum velut in subsidium, ne à consorte parte lapidea, tanquam potentiore obruatur. Vult etiam Cicero, sed non quid dicat, *vt si Magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat, & trahat, rationem cur id fiat afferre nequeam*. *Gilbertus* denique attendens Magnetem & ferrum æquè conspirare in mutuos amplexus (quippe si æquè robusta fuerint in medio spatio coalescunt; & vt ferri frustulum ad Magnetem, ita paruus Magnes ad ferri massam pellicitur) censet seu Magnetis, seu ferri, coitionem potius, quàm attractionem dicendam esse. Ac supponit quidem hanc seu coitionis, seu tractionis vim circum Magnetem vndique fundi; verùm sitne ea substantialis, accidentalisve effluxio, & corporea, an incorporea, subdubitat. Concludit autem esse potius habendam incorpoream, tum quòd nulla soliditate corporis cuiuspiam impediri valeat (siquidem seu marmor, seu corpus aliud quodlibet ipsi ferroque interponas, ferrum tamen persentiet) tum quòd & tota in toto sit, & tota in qualibet parte; quippe quatenus

 verum

Right margin notes: *De Magnete, & eius proprietatibus.* — in Tim. — in quæst. Plat. — in Tim. cap. 3. — 3. collig. cap. 23. — in lib. 7. Phys. — in 7. Phys. t. cap. 3. — 7. mag. nat. 2. — 1. de diuin.

De Magnete, & eius Proprietatibus.

vnumquodque frustulum Magnetis, & ferrum trahit, & parteis habet, iuxta quas versus Polos directio fiat. Et ita quidem cæteri.

De Epicuri sententia vt iam dicam, ea non vno modo à Lucretio, & à Galeno proponitur; & fortè quidem varietas hæc probat Epicurum vtroque modo rem exposuisse, tanquam scilicet inhærentem suo illi πολλαχῶς; sed mirum interim Lucretium prætermisisse posteriorem modum: nisi fortè ille exciderit è textu, ac potissimum cùm versus sequantur, quibus non malè cohærerent; cùmque ea, quæ Lucretius magno apparatu præmittit, videantur esse illi, quàm superiori accommodatiora. Vtcumque sit; postquam Lucretius in hunc modum præfatus est,

lib. 6. *Quod superest, agere incipiam, quo fœdere fiat*
Naturæ, lapis hic vt ferrum ducere possit.

Et statim:

Hoc genus in rebus firmandum 'st multa, prius quam
Ipsius rei rationem reddere possis,
Et nimiùm longis ambagibus est adeundum;
Quò magis attentas aureis, animumque reposco:

tum quatuor quædam facit præmia, quæ tametsi aliàs comprobata fuerint, heic tamen inculcata vult ob insignem difficultatem: vnde & repetitionem paulò pòst excusans ait:

Quippe etenim, quamquam multa hæc pertinet ad res
Noscere, cùm primis hanc ad rem pertinet ipsam,
Quæ de disserere aggredior.——

Vnum igitur caput est, effluere continuò corpuscula quædam ex omnibus rebus:

Principio, omnibus à rebus, quascumque videmus,
Perpetuò fluere, ac mitti fateare necesse 'st
Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant:
Perpetuóque fluunt certis ab rebus odores;
Frigus vt à fluuijs, calor à Sole, æstus ab vndis
Æquoris, exesor mœrorum litora propter:
Nec variæ cessant sonitus manare per auras.
Denique in os salsi venit humor sæpe saporis,
Cùm mare versamur propter: dilutáque contrà,
Cùm tuimur misceri absynthia, tangit amaror.
Vsque adeò omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur, & in cunctas dimittitur vndique parteis:
Nec mora, nec requies interdatur vlla fluendi,
Perpetuò quoniam sentimus, & omnia semper
Cernere, odorari licet, & sentire sonorem.

Alterum, nullum esse corpus adeò solidum, quod nō inania spatiola intercepta contineat:

Principio fit, vt in speluncis saxa superna
Sudent humore, & guttis manantibu' stillent.
Manat item nobis è toto corpore sudor,
Crescit barba, pilique per omnia membra, per artus.
Diditur in venas cibus omneis, auget, alitque
Corporis extremas quoque parteis, vnguiculósque,
Frigus item transire per æs, calidúmque vaporem
Sentimus; sentimus item transire per aurum,
Atque per argentum, cùm pocula plena tenemus.
Denique per dissepta domorum saxa voces
Peruolitant; permanat odor, frigúsque, vapórque
Ignis: quin ferri quoque vim penetrare sueuit
Vndique, quà circum corpus lorica coërcet.
Morbida vis, quæcumque extrinsecùs insinuatur;
Et tempestates terrâ cælóque coortæ,
E cælo emotæ, terráque repentè facessunt.
Quandoquidem nihil est non raro corpore nexum.

Tertium, emissa corpuscula non omnibus rebus eadem ratione congruere:

Principio, terram Sol excoquit, & facit ar
At glaciem dissoluit, & altis montibus alt
Extructas ningueis radijs tabescere cogit.
Denique cera liquescit in eius posita vapor
Ignis item liquidum facit æs, aurúmque resoluit:
At coria, & carnem trahit, & conducit in vnum.
Humor aquæ porrò ferrum condurat ab igni;
At coria, & carnem mollit, durata calore.
Barbigeras oleaster eò iuuat vsque capellas,
Diffluat ambrosiâ quasi, vera & nectare tincta:
At nihil est homini fronde hac quod amarius extet.
Denique amaracinum fugitat sus, & timet omne
Vnguentum; nam setigeris subus acre venenum 'st,
Quod nos interdum tanquā recreare videtur.
At contrà, nobis cœnum, teterrima cùm sit
Spurcities, eadē subus hæc res munda videtur,
Insatiabiliter toti vt voluantur ibidem.

Quartum, inania spatiola non vniusmodi circumscriptionis in rebus omnibus esse; quæ nec eadem quibuslibet corpusculis accommodari:

Hoc etiam superest, ipsa, quam dicere, dem
Aggredior, quod dicendum prius esse videtur,
Multa foramina, quom varijs sint reddi
rebus,
Dissimili inter se naturâ prædita debent
Esse, & habere suam naturā quæque, viasque.
Quippe etenim varij sensus Animalibus insunt,
Quorum quisque suam propriè rem percipit in se.
Nam penetrare alio sonitus, alióque saporem
Cernimus è succis, alio nidoris odores.
Prætereà manare aliud per saxa videtur,
Atque aliud per ligna, aliud transire per aurum,
Argentóque foras aliud, vitróque meare.
Nam fluere hac species, illac calor ire vide
Atque alijs aliud citiùs transmittere viam
Scilicet id fieri cogit natura viarum
Multi modis varians, vt paulò ostendim
antè,
Propter dissimilem naturam, textúrque rer

Hisce ita præmissis dicere aggreditur caus seu modum, quo Magnes ferrum attrahit, ferrúmve ad Magnetem fertur. Is autem in e consistit, vt effluant quidem tam ex Magnete, quàm ex ferro corpuscula, sed plura nihil

[illegible] corpusculaque ex Magnete [illegible] quia [illegible] semper longè magis dissipatur circa Magnetem, quàm circa ferrum; atque idcircò [illegible] circa ipsum, quàm circa ferrum inania spatiola reperiuntur. Et quia, cum ferrum collocatur intra diffusi aëris sphaeram, multum [illegible] inter ipsum, & Magnetem est intercepitum, [illegible], ut in eam partem corpuscula ferri liberius prosiliant, ut versùs Magnetem [illegible] ferrum, non possit verò majorem [illegible] ipsi eò contendere, quin [illegible] simul cohaerentia, atque idcircò totam ferri massam, quae ex cohaerentibus constat. [illegible] Vacuum, seu Inane [illegible] non esse quoddam integrum, seu [illegible] spatium, cui intermistum nihil [illegible] corpuscula aëris [illegible] vacuum semper intercipi: sed [illegible] spatiola corpusculis aëris [illegible] intermista. Quin-etiam, cùm Magnes ferrum trahit, non modò praeter [illegible] sed praeter corpora etiam solidiora [illegible] proportione est ferri semper plura, [illegible] intra hujusmodi corpora, [illegible] est Magnes, quàm quò ipsum ferrum [illegible] lapides, [illegible] Magnetis [illegible] sphaeram, [illegible] corpuscula [illegible] pellebantur, atque adeò ipsi in Magnetem [illegible] ex praemissis [illegible] corpuscula [illegible] spatiola [illegible] à Magnete [illegible]. Quae quidem [illegible] ita habet;

Principio fluere è lapide hoc permulta necesse 'st
Semina, sive aestum, qui discutit aëra plagis,
Inter qui lapidem, ferrumque est cumque locatus.
Hoc ubi inanitur spatium, multusque vacefit
In medio locus, extemplò primordia ferri
In vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit utque
Annulus ipse sequatur, eatque ita corpore toto.
Nec res ulla magis primoribus ex elementis
Indupedita suis arctè connexa cohaeret,
Quàm validi ferri natura, frigidus horror.
Quo minus est mirum quod paullò diximus [illegible]
Corpora si nequeunt de ferro plura coorta
In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur,
Quod facit, & sequitur, donec pervenit ad ipsum
Jam lapidem, caecisque in eo compagibus haeret.

Quae [illegible], & postea [illegible] ferri [illegible] ab ipso [illegible], [illegible] post infertur [illegible] semper [illegible] ad Magnetem [illegible] non posse id fieri, nisi [illegible], in quod corpora, [illegible] praesertim [illegible] ferantur:

Hoc fit item, cunctas in partes, unde vacefit
Cumque locus, sive è transverso, sive supernè,
Corpora continuò in vacuum vicina feruntur;

Quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa
Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.

Adjumenti autem concendit motum ferri ab aëre, ob continuam quandam ipsius motionem agitationémque. Et primùm quidem ab aëre exteriore, qui cum semper vigeat, & vrgeat vehementiùs quà ex parte copiosior est, non possit non impellere ferrum in quam partem est parcior, seu inanior, utpote versus ipsum Magnetem:

Huc accedit item quare queat id magis esse,
Haec quoque res adjumento, motúque juvatur,
Quod simul à fronte 'st annelli rarior aër
Factus, inanitúsque locus magis, ac vacuatus:
Continuò fit, uti qui post est cumque locatus
Aër, à tergo quasi provehat, atque propellat.
Semper enim circumpositus res verberat aër;
Sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
Parte quòd ex una spatium vacat, & capit in se.
Hic ubi, quem memoro, per crebra foramina ferri 'st
Primus ad partes subtiliter insinuatus,
Trudit, & impellit, quasi navim, velaque ventus.

Deinde etiam ab interiore, qui pari ratione, cùm semper agitet, commoueat, compellat; non possit non habere motum in quam partem spatium est inanius redditum:

Denique res omnes debent in corpore habere
Aëra, quandoquidem raro sunt corpore, & aër
Omnibus est rebus circumdatus, appositúsque.
Hic igitur, penitus qui in ferro 'st abditus aër,
Sollicito motu semper jactatur, eóque
Verberat annellum dubio procul, & ciet intus
Scilicet, atque eodem fertur, quò praecipitavit
Jam semel, & vacuam in partem conamina sumpsit.

Atque ita quidem se prior, seu Lucretianus modus habet. Ad posteriorem quod attinet, ipsum Galenus ita refert, [illegible] (sic nempe videtur, non ut vulgò [illegible]) Et statim, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
A lapide quidem Heracleo ferrum; à Succino verò paleas atrahi, &c. Quippe effluentes Atomos ex lapide illo ita figura congruere cum illis, quae ex ferro effluunt, ut in amplexum facilè veniant. Quamobrem impulsas utrimque (nempe in ipso tum lapidis, quàm ferri corpore concretas) ac resilientes deinde in medium, circumplicari invicem, & ferrum simul pertrahi. Sic Epicurus apud illum. Haud abs re verò inlinuaui praemissa illa à Lucretio videri huic modo potissimùm accommodata. Imprimis enim juxta ipsum constabunt tam Magnes, quàm ferrum ex corpusculis consimilibus, consimiliáque etiam inania spatiola habebunt; & maximè quidem cùm, ut Alexander subolfecit, & ipsi alibi dicimus,

Marginal notes: *De Magnete, & eius Proprietatibus.* — lib. 1. de facult. nat.

L 3 Magnes

De Magnete, & eius Proprietatibus.

Magnes & ferrum ex eadem sint vena. Quare & effluentes ex Magnete Atomi, cùm in ferrum incurrent, ita subibunt eius substantiam, vt consimilibus hærentes, partim resiliant, cohærentesque abducant, partim hæ aliàs exsilituræ ipsas compellant, & consequantur: adeò vt, cùm reciprocè Atomi ex ferro incurrentes in Magnetem simile quid præstent, necesse sit Atomos vtrimque partim regredientes, sed implicitas tamen, in medium confluere, & propter cohæsionem vtrarumque cum iis, ex quibus ipsæ Magnetis, ferrique massæ contexuntur, ipsa corpora Magnetis, & ferri in medium coire. Et dicitur tamen, aut censetur ferrum ad Magnetem potiùs, quàm Magnes ad ferrum accedere, ex communi vsu, vulgaribusque experimentis, quibus lapidi magnæ molis, aut manu detento ferri frustula apponuntur: ita nimirùm necesse est, vt quia vel maior ex Magnete, quàm ex ferro emanat vis, vel lapis cohibetur vi ne ad ferrum properet, idcircò ferrum non in medium solùm, sed in Magnetem etiam immotum feratur. Nequicquam certè Alexander requirit ex Antiquis illis, cur, si effluxus mutui veri sunt, non tam Magnes ad ferrum, quàm ferrum ad Magnetem tendat: quippe, si ipse rem explorasset, sese id absurdè quærere nouisset. Deinde causa quoque dicetur, quamobrem non etiam res aliæ versus Magnetem pertrahantur. Rem iuxta priorem attigimus modum; sed & iuxta hunc posteriorem dicetur Atomos Magnetis incidentes in alias aut prætersluere, aut propter dissimilitudinem non ita implecti, vt consociatæ effluere, confluereque in medium valeant. Lucretius, ex cuius, vt dictum est, textu is modus potest excidisse, cum exemplo monstrat non omnia perinde consociari cum omnibus:

Vinigeni latices in aquai fontibus audent
Misceri; quom pix nequeat grauis, & leue oliuum.

Tum paullò pòst subdit:

Quorum ita textura ceciderit mutua contrà,
Vt caua conueniant plenis, hæc illius, illa
Huiusque inter se iunctura horum optima constat.
Est etiam, quasi vt anellis, hamisque plicata
Inter se quædam possint coplata teneri:
Quod magis in lapide hoc fieri, ferróque videtur.

Ad hæc, illud quidem inculcat Galenus, quâ ratione tam insensilia, pusillaque corpuscula *tam graue pondus*, βαρὺ ὅσον ἐστὶν, ac ferri est, trahere possint? at potuit Galenus imprimis attendere corpuscula hæc non adeò asseri pollentia, vt quamtamcumque ferri molem pertrahere valeant; quod sanè argumento est, non esse rem prorsùs absque proportione. Deinde, non negabit ipse, quin motus crassissimorum, grauissimorúmque Animalium fiat per animales spiritus; an-non verò illi sunt quam-maximè tenues? quod idem dicendum de vento, dum subruit ædificia; déque halitu subterraneo, dum tantam molem concutit, & plerumque subuertit. Rursùs nonne idem, & potiore iure interrogari poterit de quanis demùm qualitate emissa solitaria? an-non illa penitùs tenuis, insensilisque est? quomodo ergo apprehendet, quomodo deducet, quomodo tenebit molem ferream? saltem Atomis hamuli tribuuntur, quibus ferrum per hamulos consimiles, aut ansulas manis commensuratas abripiant; tribuitur motus pertinax, quo resilire valeant, tribuitur successus effluentium continuò similium; vnde retractæ adhærentur; ex quo etiam attractio propter confertiorem effluxum eò fit vehementior, saltem ex parte, quâ Magneti propior. Præterea hoc facit, quod canit Lucretius.

Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerū aliena,
Vt mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
Quæ memorare queam inter se singlariter apta.
Saxa vides primùm sola colescere calce,
Glutine materies taurino ita iungitur vnà,
Vt vitio venæ tabularum sæpiùs hiscant,
Quàm laxare queant compages taurea vincla.

Et statim:

Purpureúsque colos conchyli mergitur vnà,
Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat vsquam;
Non, si Neptuni fluctu renouare operam des,
Non mare si totū velit eluere omnibus vndis,
Denique res auro argentum concopulat vna,
Æriqúe æs plumbo fit vti iungatur ab albo.

Nempe hæc affert, vt ostendat ferrum cum Magnete ideò colligari: quod ex Atomis inter se singulariter aptis constet; neque mirum esse, si ferrum non cadat, sed suspensum maneat; cùm nec tabulæ decidant, quæ glutine detinentur; nec partes auri, vel argenti, quæ chrysocolla, &c. Et miratur Galenus non modò exilitatem corpusculorum, sed multò magis etiam gracilitatem hamulorum, quibus armantur; verùm repetendum non est, quod dictum iam est ad hanc rem, cùm de figuris Atomorum.

Insultat insuper Galenus, qui fieri posse, vt quod ferrum ab vna parte trahitur, possit ab alia trahere aliud, quod iterùm valeat attrahere tertium, & illud quartum, ipsúmque quintum; quod Lucretius quoque, vt habemus, de catena ita proponit:

Hunc homines lapidem mirantur, quippe catenam
Sæpè ex anellis reddit pendentibus ex se.
Quinque etenim licet interdum, pluresque videre
Ordine demissos leuibus iactarier auris,
Vnus vbi ex vno dependet subter adhærens,
Ex alióque alius lapidis vim, vinclaque noscit:
Vsque adeò permananter vis perualet eius.

Subiicit porrò Galenus hanc ex Epicuro responsionem, [illegible] *An dicentes effluentium ex lapide particularum, necnullas quidem, vbi sin-*

ea [illegible] resilire, & hac ipsa esse per quas [illegible] ferrum contingat? [illegible] [illegible] per [illegible] meatulas transi- re [illegible], & consequenter impellat [illegible] aliud proximum, cum illud [illegible], tametsi prius penetrarint, [illegible] versus primo, complexus alias [illegible] efficere? [illegible] Galenus [illegible], nihil tamen habent incon- [illegible] Atomorum alias impingi valeat in solidiores ferri parteis, alias incidere in vacuas; eo modo, quo di- ctum est ante de incidentibus in vitrum; cum enim earum, quæ penetrarint, & in [illegible] incurrerint, aliquæ nitidis va- [illegible] in pareis [illegible] solidis impingi, aliquæ [illegible] quibus contingit ferrum [illegible] illic, hinque consequuntur & [illegible], & quartum, & interdum plura. [illegible] est, quod vix a- [illegible] debilitetur, vt sit in [illegible] quàm in primo [illegible]; in tertio, quàm in secundo, ac ita porrò in cæ- [illegible] evanescat. Quia nimi- [illegible] Atomi in contingens ferrum nun- [illegible] in præteritum, eo perin- de modo, quo dictum est de [illegible] [illegible] pro Epicuro, Atomos fer- [illegible], Atomos illinc sit existima- [illegible] tota massa alteratio- [illegible] sese compo- [illegible] Magnetis [illegible] in aliud fer- [illegible] Magnete [illegible].

[illegible] hoc est [illegible] quem Lucretius [illegible] esse [illegible] à Magnete interponunt. Is est, [illegible] quasi granula, pulueréve [illegible] Magnete admota [illegible] valeat [illegible], et in hispidus quasi villos sese componunt, fastigiantque. Neque villus [illegible] Magneti, [illegible] quod [illegible] continuatur [illegible] in aere se mutuo [illegible] Lucretius [illegible] Magnete [illegible] ferrum [illegible] Magnetem refugiunt [illegible] Verba eius sunt:

[illegible] in ferrea vidi,
[illegible]
[illegible] Magnete [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

secus contingat) ita causam exinde reddit, quòd emissis quoque ex ære in frustula, & ramenta ferri corpusculis, spaciola ferri iis sic compleantur, vt accedentia deinceps corpus- cula Magnetica per æs traiecta, vbi ea occu- pata comperiunt, & subagitent, & quo pos- sunt nisu propellant. Esse enim id pergit

Propterea, quia cum ab ære prius æstus vbi
æris
Præcipit, ferrique vias possedit apertas,
Posterior lapidis venit æstus, & omnia plena
Inuenit in ferro, neque habet, quò tranet, vt
antè.
Cogitur offensare igitur, pulsareque fluctu
Ferrea textura sua; quo pacto respuit ab se,
Atque per æs agitat, sine eo quæ sæpe resor-
bet.

Et quia posset quæri; quare non peræquè sub- agitet, propellatque ramenta cæterorum cor- porum: id fieri causatur, quòd vel sint grauio- ra, quàm vt propelli valeant; vel, si sint le- uiora, laxiora quoque sint, ita vt Magnetis corpuscula ab iis non resiliant, sed ipsa tran- sitent.

Illud in his rebus mirari mitte, quòd æstus
Non valet è lapide hoc alias impellere itē res.
Pondere enim fretæ partim stant, quod genus
aurum;
At partim raro quia sunt cum corpore, vt
æstus
Peruolet intactus, nequeunt impellier vs-
quam:
Lignea materies in quo genere esse videtur.
Inter vtrasque igitur ferri natura locata
Æris vbi accepit quædam corpuscula, tum
fit,
Impellant vt eam Magnesia flumina saxi.

Ne in his tamen immorer, quantumvis in il- la experimentorum penuria nihil excogitari solertius potuerit, adnoto solùm, cùm Lucre- tius dum illa carmina præmittit:

Fit quoque, vt à lapide hoc ferri natura re-
cedat,
Interdum fugere, atque sequi consueta vi-
cissim:

videri illi perspectum fuisse, tametsi causam nullam subiiciat, id experimentum, quo Ma- gnes ferrum manifestè interdum repellit, vi- deturve repellere. Scilicet deprehensum est esse in Magnete duas quasdam oppositas par- teis (Polos iam vulgò dicimus, alterum Bo- reum, alterum Austrinum) quarum vni si ad- moueatur vnum acus ferreæ extremum, tra- hatur ab illa; & si idem extremum posteà ad- moueatur alteri, ab illa refugiat, repellique appareat: cùm & aliunde oppositum ab ista trahatur, ab illa refugiat. Hoc est autem, quod cùm Veteres casu obseruassent, & ne- que posse tamen præstari ab vno, eodemque naturæ lapide opinari fuissent, commenti fuere esse quemdam lapidem vocatum *Thea- midem*, qui omne ferrum abigeret; & cùm statuerent Magnetem, & Theamedem gigni in conuicinis montibus seu in Æthiopia, seu in India; censuerunt posse lapides nasci, qui ex vna parte Magnetici essent, ferrique tra- ctores; ex altera Theamedici, ferrique aba- ctores.

De Magne- te, & eius proprietati- bus.

De nuperis in Magnete obseruatis.

CAPVT V.

De nuperis in Magnete obseruatis.

NVNC vt aliquid subiiciamus iuxta ea, quæ actiore studio obseruata recentiùs sunt, & ex quo præsertim memoratus *Gilbertus* in hanc curam incubuit, consequutique illum sunt Viri optimi *Cabeus, Kircherus*, & alij: illud *imprimis* notandum est, videri non malè subolfecisse *Alexandrum* id, quod rem esse deprehensum est: cùm Magnetem censuit *esse Terram, è quâ ferrum effoditur, tametsi deinceps factam aridam, vel à tempore, vel ab aliqua alia causa*. Etenim non est quidem Magnes mollis terra, quæ educta in eam, quâ est, compactionem, duritiémque euadat; sed est tamen matrix, & veluti vena, à qua ferrum enascitur; adeò vt penè eadem possit vtriusque natura censeri: quasi aliquis diceret Magnetem esse ferrum crudum, & ferrum Magnetem excoctum. Ex hoc certè esse videtur, cur vndecumque ferrum eruitur, ibi quoque Magnes ferè reperiatur; vt constat ex Ferrifodinis Angliæ, Germaniæ, Italiæ, nostræ Aruerniæ, & cæteris passim. Cur etiam Magnes tantò vegetior, perfectiórque sit, quantò profundiùs eruitur; tantò debilior, & imperfectior, quantò magis ad superficiem. Quòd in mari enim Occidentali exstare dicantur Magneticæ rupes, quæ prætereunteis naueis ad se rapiant, propter ferreos clauos, quibus compinguntur; id tametsi authoritate Strabonis percrebuerit; in fabulis tamen, & in hac præsertim nautices luce, habendum est.

loc. cit.

Secundò Magnetem non modò habere omnia ipsi globo Terræ similia, verùm sese quoque ad ipsum, cúmque ipso se coaptare. Nam, vt globus Terræ duos habet Polos, quibus, Cæli Polos respiciat, vnum Boreum, alium Austrinum; ita & Magnes habet duos, Boreum vnum, Austrinum alium, qui cùm sub quacumque figura comperiantur semper in oppositis partibus; tum tamen præsertim, si Magnes tornatus, inque globum formatus fuerit. Et vt globus Terræ habet Æquatorem, parallelos, meridianos; sic habet & Magnes; idque manifestè probatur applicatione ferreæ virgulæ, acúsve sutoriæ, aut alterius; quippe quæ ad vtrumque Polum erigatur, in eadémque, cum axe sit linea; & ad medium intercsttitium seu æquatorem iaceat, sed ita tamen, vt secundùm ductum meridiani se se componat, efficiatque axi parallela; ad loca autem intermedia, seu ad parallelos non planè erigatur, neque planè iaceat, sed obliquè se iuxta varietatem parallelorum habeat. Quòd verò Magnes se ad Terram componat, ipsique perinde coaptet, vt dictum est virgulam ferream se ad Magnetem componere, ex eo probatur, quòd adnotatis in globo Magnetico duobus Polis, si ipsum aut debitè, & in aëre tranquillo suspendas, aut hydrargyro imponas, cui liberè supernatet, aut, vt supernatare aquæ possit, vasculo subereo, tanquam cymbulâ, quietem conuolui possit, includas; deprehendes ipsum se se continuò emouere, donec se ad meridianum ita componat, vt Polorum vnum in Boream, alterum in Austrum conuertat. Neque id modò; sed quia nos versamur in parte Terræ Boreâ, Boreúmque eius Polum habemus infra horizontem, propiùs quàm Austrinum, demersum; idcircò & Magnes non vtrumque Polorum in horizontali situ continebit, sed illum, qui respicit Boream, infra horizontis planitiem deprimet, & quantum poterit, diriget versus Boreum Terræ. Et quoniam obseruatum est istam depressionem, quam aliqui *Declinationem*, alij *Inclinationem* vocant, tantò esse maiorem, quantò magis ad Polum acceditur, tantò minorem, quantò ad æquatorem magis; exinde intelligimus fore, vt si huiusmodi globus vel per se, vel cum cymbula liberrimè natans portaretur hinc inde ab æquatore Terræ versus alterutrum ipsius Polum, in ipso quidem æquatore suos Polos haberet supra horizontem directò iacenteis, at procedendo citra æquatorem Polum suum Boreum magis magísque deprimeret quousque ipsum denique deorsum directè verteret, seu ad Boreum Terræ perpendicularem haberet: procedendo autem vltra æquatorem, idem præstaret in opposito Polo.

Tertiò ipsum quoque ferrum non modò ob affrictionem ad Magnetem, sed sponte etiam, & ex solo ad Terram positu, habere, aut induere eamdem cum ipso conformationem: quippe quæcumque virgulæ ferreæ forte fortunâ aliquandiu iacuerint à Austro in Boream, siue supra Terram, siue in cubilibus, clathris, fenestris, &c. ipsas si debitè suspendas, cymbulisve impositas aquæ placidæ commitare facias, comperies circumuolutúmque eò vsque iri, quousque quam partem habeant conuersam in Boream, parte sua in Boream conuertant, & in Austrum oppositam; sicque pari modo secundum meridianum iaceant: & rem vt probes facilius, admone horarium, pyxidémve nauticam, vnius istarum virgarum extremis, seu Polis & obseruabis acum attrahi cuspide quidem, quâ respicit Boream à parte virgæ Austrinâ, à quâ Austrum, à Boreâ. Quin etiam non est id expectandum, si, dum virga candens è fornace educitur, ita deponatur, vt dum refrigescit, secundum meridianum iaceat; quippe eadem statim experiri licet, seu suspensione, seu innatatione, seu applicatione Magneticæ acus. Quid quòd obseruamus etiam si virgas, seu ferramenta vniuersè omnia, quæ aliquandiu Terræ ad perpendiculum, proximéve incubuerint, cuiuímodi foramina sunt, eadem præbere specimina: nam, quod praxi tu quidem facillimum est, applicitâ pyxide inferiori illorum parti, attrahitur cuspis conuerti solita in Austrum; & applicitâ superiori, solita conuerti in Boream. Ex his sanè non admirabere, fieri posse acum versorium in puro ferro, siue chalybe, quæ licet Magneti affricta non fuerit, sed in situ solùm meridiano supra Terram iacuerit, idem præstet, quod alia affricta; hoc est, quæ ad æquatorem

Terræ

Terræ æquidistet terreno axi, & sensim delata in Boream, aspiciensque ad Boream depressit sese horizontem, ac versus Polum Terræ Boreum, quorsque ipsi ad perpendiculum facta est, oppositè delata in Austrum.

Quæres præterea, cùm Magnes, & Ferrum ad [illegible] cum Terra, situque partium [illegible], nihil videri probabilius, quàm esse eandem vtriusque naturam, cum Terra, [illegible] interiore eius quasi nucleo: sed eo [illegible] discrimine, vt cùm Ferrum sit pars valde [illegible], & non-nisi repurgatione, [illegible], probare se partem genuinam Terræ valeat; Magnes sit penè inalteratus, [illegible], quod est, hoc est, partem Terræ [illegible], si placet. Hinc, cùm ad [illegible] Ferrum tam Magnes, quàm Terra [illegible] polleant, [illegible] eandem facultatem [illegible]: videtur Magnes non modò [illegible] habet cum Terra communem, [illegible] quoque effectus huius gratia, [illegible] cum Terra, vt [illegible] Gilbertus non immeritò dixisse videatur Magnetem *Terrellam*, hoc *pacto parvam Terram*, Terram verò magnam, [illegible] Magnetem. Quanquam possit etiam Terra [illegible] Magnes [illegible], quatenus [illegible], vt Magnes [illegible], quod aliàs attigimus, [illegible] admissum fuerit esse [illegible] Terræ quasi crustam aliquot milliaribus [illegible], lapidibus, Metallis, [illegible] communi- [illegible] Terræ [illegible] Magneticam esse, & [illegible], qui sunt ipsa Magnetes [illegible] possim mani- [illegible], non modò in ferro, quod ex [illegible] trahitur, sed etiam in plerisque [illegible], arenisque, & præsertim nigricantibus, quæ deprehendimus pollere [illegible], vt & lateres, qui ex iis fiunt, [illegible]; & vbi præsertim à Borea in Austrum [illegible].

Quæres, cùm ferrum ex situ ad Terram [illegible] verticitatem, non videri posse [illegible] locali quapiam partium ipsius [illegible]. Quemadmodum enim dum igni [illegible] ita admouetur, vt calorem [illegible], aliquę, quàm [illegible], intelligimus minimulas quasque particulas [illegible] calore ita affici, vt [illegible], quandam conformationem [illegible], aliamque directionem [illegible], quàm priùs, ita cùm [illegible] sic disponitur, vt [illegible] videtur, vt Terræ [illegible], particulæ, corpuscula [illegible] [illegible] aliamque [illegible] directionem [illegible], quam alio, quàm priùs [illegible]. Ex [illegible] virga ferri [illegible] directionem, seu verticitatem facilius concipias: videlicet quasi corpuscula ferri in ea per ignem laxitate liberiora sint, sèque faciliùs componere ad nouum virtutis dispositionem possint. Cur etiam putemus, si virga eadem iacuerit non secundùm Meridianum, sed parallelo, aut transuerso situ, parem versus Polos directionem non contrahit, nisi quia particulæ ferri non perinde immutantur. Aut cur, si virga postquàm verticitatem imbuerit, collocetur opposito situ, verticitatem conuerti, Austrinam in Boream, Boream in Austrinam; si obliquo verò, transuersóve, peruerti; nisi quia corpuscula ferri dispositionem oppositam, peruersionémve situs patiuntur.

De [illegible] *in Magnete* [illegible]

Sextò, cùm ferrum ex affrictu ad Magnetem eandem directionem, seu verticitatem contrahit, parem videri immutationem fieri; ipsque cùm non appareat, quâ possit corpus aliquod propensionem acquirere, quâ in nouam locum contendat, absque noua quadam, ipsiúsque locali partium ipsius immutatione. Coniectura autem maxima vel ex eo accipitur, quòd postquam virga, aut acus verticitatem contraxerit, ex vno ductu supra Magnetem, sit illam statim amissura, si opposito ductu affricetur. Qui intelligamus enim id fieri, nisi quia corpuscula acus priore ductu versa in vnam partem fuere, & posteriore planè inuertantur, eadémque, quo priùs, situ remaneant? nimirum idem proportione fieri videtur, ac dum stante Borea vides totam cuiusplam agri segetem conuerti in Austrum, & quo momento Auster restat, eandem conuerti in Boream. Addam-ne, tametsi ad immutationem hanc, vis ex Magnete transmittatur, argumentum tamen quòd deinceps in ferro non tam sit aliquid extrinsecùs appositum, quàm præexistens immutatum, videri posse ex eo deduci, quòd acus ante affrictum exquisitè librata, statim quidem ab affrictu deprimitur, sed nihilo tamen propterea est grauior, siue amplius pendens? vt Morsennus quidem & ego explorauimus apud Zygostaten monetalem, libellâ seu trutinulâ, cui vnius momenti, siue grani pars quater millesima nonagesima sexta apposita, lancem deprimit, sublata attollit.

Septimò, virtutem tam Terræ, quàm Magnetis in ferrum immissam effluxum esse corporeum, constantémve ex corpusculis, quæ pro dispositione, quâ sunt, corpusculorum ferri immutationem faciant. Nam primùm quidem immutationem fieri in ferro à Terræ, ac Magnetis præsentia (videlicet Magnes etiam non contingens, sed propè duntaxat admotus verticitatem imprimit) immutationem inquam fieri, ferrúmque à Terra, Magnetéque aliquid pati, & nihil intereà à Terra, aut Magnete immitti, quasi actionis organum, præter omnem Physicam est; cùm nihil nisi agendo, siue transmisso, siue continente, agere possit in rem distantem. Deinde, id, quod Terra, Magnesve immittunt, esse nullam, & sine corpore qualitatem, seu accidens sine substantia, præter Physicam etiam est vt intelligitur ex iis, quæ aliquoties iam diximus. Superest ergo substantialis, corporeúsve

De natura in Magnete obseruata.

reáve effluxus sit; téque confirmatur vel ex eo, quòd, quæ virtus speciatim effluit ex Magnete, & progressu temporis absumitur (eodem modo, quo odoris ex vnguento effluxus) & virtute ignis breui exsoluitur, ac perit (ex quo fit, vt Magnes sit procul à nimio calore seruandus) & est raritatis, ac densitatis capax; (ex quo fit, vt propè sit potentior, quàm procul.) Confirmatur iterùm, quia vt ferri corpuscula figuram, & situm habentia immutet, videtur & ipse constare debere ex corpusculis figuratis, & situm pari ratione habentibus; téque non malè intelligitur ex effectu mox recitato, de ablatâ ductu posteriore verticitate, quæ per priorem creata fuerat; cùm agere Magnes non secus videatur, quàm assolet carminatorum pecten, qui postquam suis hamulis lanam pectini supposito impleuit, opposito deinde ductu eamdem deplectit, inductámque abducit.

Dices virtutem incorpoream arguí, & quòd penetret solidissima corpora, ac imprimis marmor; & quòd ita sit in toto Magnete vt esse quoque tota prohibetur in singulis partibus, quatenus confracto Magnete in quotcumque partes iuberit, illico consurgunt, distinguuntúrque in vnaquaque poli, axis, æquator, meridiani, ac paralleli. Sed de corpusculorum quidem, meatuúmque subtilitate nihil est adiiciendum ad aliàs deducta, vt intelligamus posse corpuscula ex Terra Magnetéque effluentia eius esse tenuitatis, vt etiam in marmore meatulos reperiant per quos traiiciantur. Et cùm videamus certè corpuscula ignis reperire meatulos satis patulos, in quos insinuentur, per quos penetrent, & totum intùs marmor non modò calefaciant, sed etiam in calcem exsoluant; quidni etiam reperiant Magnetica corpuscula, in quos insinuentur, quósque penetrent; ac tantò quidem faciliùs, citiúsque quantò esse possunt subtiliora, agilioráque? è nostris oculis tale nihil patet; sed quàm sit immanis nostra hebetudo ad subtilitatem naturæ ineffabilem comparata, nihil est necesse repetere. Ad frustulationem Magnetis quod spectat; singulæ illæ singulorum fragmentorum vires nihil aliud sunt, quàm totalis partes; neque enim sigillatim sumptæ tam sunt, quàm totalis, potentes. Similes totali solummodò sunt, quatenus ipsæ in Magnete quidem integro sequuntur ductum quasi fibrarum inter se mutuò parallelarum, & cum ea, quæ media est, dicitúrque axis, nisum explicant; in fragmento verò eumdemmet ductum semper tuentur, vnáque semper media est, quæ axis vicem obtinet, & cui circumstantes omnes connituntur.

Octauò existentem in Magnete vim, & transfusam ab ipso in ferrum, habere quid analogum vitæ, animæque Plantarum, non modò ob virium multiplicationem mox expositam, cui similis est in Plantarum granis, ramisque, & stolonibus satis; sed etiam, imò maximè ob insinuatum fibrarum situm, quem stupendi quidam effectus sequantur. Nam, vt surculum arboris vsius insiturus trunco alterius, partem inferiorem illius apponis, vt qua ex parte assuetus fuit nutriri, atque vegetari, alimentum, & vitam pergat ducere; cùm si superiorem applicueris, frustrà feceris, aut non ita certè felicem videris prouentum, ob inuersos ductus fibrarum, venularúmque, per quas traiectio alimenti, & vegetationis fit, quæque non ex ramis in radices, sed ex radicibus in ramos diriguntur, ac tendunt: ita compositurus Magnetem ad terram, ex qua resectus est, aut ad sui partem resectam; Magnetémve alium, non quocumque modo appositio, explicatióve facienda est, sed secundum ductum, sitúmque fibrarum, quem habuit cum Terra, antequàm resecaretur. Scilicet obseruatum est, quem situm habet Magnes in sua minera, eundem constanter sic affectare, vt quia pars eius Borea habuit Austrinæ Borealioris, & Austrina Boreæ Australioris; ideò Polus ipsius Boreus non affectet vnionem cum Boreo Terræ, neque Austrinus cum Austrino; sed Boreus cum Austrino, Austrinus cum Boreo. Adeò vt, cùm vides Magnetem liberè natantem conuertere, deprimeréve vnum sui Polum in Boream, existimare debeas eum esse Austrinum Magnetis, qui in his regionibus ita inclinetur versus Boream Terræ, vt si in regionem vsque sub polarem transferretur, ipsi denique directè obuerteretur, cohæreréteque in eamdem lineam, quemadmodum iam diximus. Exinde verò etiam est, cur secto Magnete in duas partes, creatisque in vtroque fragmento suis Polis, nunquam Boreus vnius cum Boreo alterius, neque Austrinus cum Austrino coëat; sed alter alterum refugiat, coëat verò solùm Boreus vnius cum Austrino alterius; idémque contingat quoscumque Magnetes inter se mutuò admoueris. Quippe causa est generationis ille fibrarum ductus, qui vt in arboribus frustrà est, si pars superior surculi ad superiorem trunci applicetur; ita & in Magnetibus, si Boream Boreæ, Austrinam Austrinæ admoueas. Neque id modò; sed etiam virgæ, acúsve ferreæ, cùm siue ex situ ad Terram, siue ex affrictu ad Magnetem, eamdem directionem, verticitatemve contraxerint, semper tuentur vnam partem Boream, alteram Austrinam, vt neque liberè ad Terram conuersæ, neque, aut ad se mutuò, aut ad Magnetem applicitæ, partem Boream vnquam ad Boream, vel Austrinam ad Austrinam sed Boream semper ad Austrinam, Austrinam ad Boream conuertant. Vnde & cùm vides acum intra pyxidem, horariáve [illegible] liberè conuertentem, reputare debes eamdem cuspidem, quæ in Boream Terræ [illegible] conuertitur, esse partem acus Austrinam, [illegible] eam, quæ tendit in Austrum, esse Boream. Et dum vides eamdem fulitam [illegible] Boream, admoto Magnete, ad alterum [illegible] rum eius accedere, censere debes eam, [illegible] quem accedit, esse Magnetis Boream, [illegible] que quem refugit Austrinum; quippe [illegible] na ipsa cùm sit. Idem quoque existimandum quoties ferramentis cæteris applicabis [illegible] déque indicabis partem eius virgæ, quæ [illegible] cundùm meridianum iacens respexerit Boream contraxisse Austrinam vim; eam, quæ

Austr[illegible]

Austrum, Boream: & ex instrumentis [illegible] [illegible], [illegible] quæ constituere superior, con[illegible] [illegible] Boream; eam quæ inferior, Austrum.

Nam, verisimile [illegible] esse, totum hunc Telluris globum suis quibusdam fibris ex Austro in Boream, seu ex Borea in Austrum tendentibus ita constare, ut cùm media quædam sit quasi axis, cuius extrema poli sint, si [illegible] in duas pluresve in[illegible] partes, [illegible] statim in vnaquaque specialis axis, speciales poli, specialis æquator. [illegible] non verò Borea cum Borea, neque Australis cum Austro. Id [illegible] ex analogia cum Magnete, [illegible] Magnetis, quæ [illegible] ipsius Terræ; [illegible] Terræ globus in se similiter [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Boreis, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ab Austro in Boream [illegible] [illegible] [illegible] Quapropter [illegible] [illegible] ad Ortum vel Occasum, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ma[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], eadem [illegible] [illegible].

Deinde, cùm hi [illegible] ductus [illegible] [illegible] ipsum Meridianum, aliquando [illegible] in Ortum, Occasumve [illegible] [illegible] ab Austro in Boream [illegible] [illegible] polo [illegible] in Ortum, Occasumve [illegible]; hinc esse videtur, ut Magnetica omnia [illegible] Horizontem [illegible] ab Austro in Boream [illegible] [illegible] in Ortum [illegible] quam Magneticam Declinationem [illegible] [illegible] *Variationem* [illegible] [illegible] in Insula *Corvi* [illegible] Declinationem [illegible] [illegible] *Herculis*, [illegible] [illegible] [illegible] in Ortum [illegible] [illegible] [illegible] graduum, aliis ad vsque quadraginta, aut quinquaginta [illegible]. Rursus non pauca etiam loca, in quibus declinatio ad Occasum sit, vt passim ad latus orientale Septentrionalis Americæ, ad occidentalem plagam *nouæ Zembla*, ad Orientalem Africæ, ad occidentalem *Goa*, & in nostro quoque Mediterraneo Neapoli, aliisque in locis. Adhæc in eodem sæpè Meridiano, in quo variis gradibus latitudinis, declinationem & nullam & vtramque versam esse. Nam cùm nulla sit declinatio in memorata Insula *Corui*, cuius latitudo est quadraginta circiter graduum, citrà tamen in latitudine graduum viginti declinatio est in Ortum graduum duodecim; & vltrà, qua latitudo est quadraginta sex, declinatio est in Occasum graduum octo; & postea etiam graduum viginti quatuor, vbi latitudo est graduum quinquaginta quinque. Sic in eadem Insula *Elba*, declinatio est observata versùs Ortum, ad vnum quidem promontorium graduum quinque, ad aliud octo, ad aliud viginti, &c. Quæ sanè cùm ita se habeant, constat quàm parùm apposité aliqui conentur declinationem hanc explicare per declinationem Vrsæ minoris, aut poli Eclipticæ à polo mundi; per rupem quasdam Magneticas, quæ sint ad Ortum poli Terræ Borei, siue quasi polus Magneticus, hoc est, in quem acus [illegible] [illegible]. Probabilius censuit Gilbertus [illegible] Terræ Magneticum [illegible] potentiam ab ea Terræ parte, quæ [illegible] est, & in magnis præsertim Continentibus, adeò vt si acus versoria in [illegible] magnarum Continentium fuerit, vt in *Azoribus* Insulis inter Europam ad Ortum, & Americam ad Occasum, neutram in partem distrahatur; dum verò ad Continentem Europæ, Asiæque accedit, distrahatur versùs Orientem; dum ad Continentem Americæ, versùs Occidentem. Quia eadem ex causa ad oram Africæ occiduam declinatio in Ortum sit, ad Orientalem in Occasum: inter vtramque, siue ad Caput *Bonæ-spei*, nulla observatur. Veruntamen, quia ad oram quoque occiduam *nouæ Zembla*, itemque *Goa*, declinatio est in Occasum; & non modò ad Orientalem meridionalis Americæ, maximèque prope Magellanicum fretum, sed alicubi etiam ad Orientalem septentrionalis, vti *ad Virginiam*, non desinit simili modo declinatio fieri in Ortum: idcirco videtur *Kircherus* coniecisse adhuc longè probabilius, recurrendum esse ad interiores fibras, quibus acus imminent, quatenus nunc longiore, nunc breuiore tractu situm obtinent, nunc directum, nunc minùs, magisve obliquum. Facilè nimirùm intelligitur suscipere semper vim acum à propinquiore, & supposita fibra, & iuxta quidem ipsius ductum, adeò vt quæcumque sit tandem acus directio, hoc est, vel absque vlla deviatione, vel cum aliqua; & hìc quidem maiore, illic verò minore, hîc in hanc, illic in illam partem; intelligere liceat ipsam eamdem esse directionem, siue eumdem ductum suppositæ fibræ. Certè licebit tibi vtcumque experimento rem docere, si pluribus Magnetibus, aut virgulis ferreis secundùm lineam meridianam partim directè, partim cum varia obliquitate positis,

De [illegible] in Magnetis [illegible].

De nupero in Magnete obseruato.

superinduxeris acum sectè, & in moderata distantia; ipsius videlicet ductus aut dirigetur, aut variabitur iuxta situm suppositorum corporum; quæ si quasi fibras habueris, negotium penè assequeris.

Vndecimò, si eiusmodi fibras, quæ sunt ab axe distantiores, superficieique propiores non ita cohærenteis habeas, quin ratione quapiam emoueri, euoluique valeant, & ex obliquiore situ directionem accipere (vt fibræ Animalium reuulsionem interdum sub cute patiuntur) posse hanc haberi probabilem causam obseruati nuper decrementi Declinationis huiusmodi in vno atque eodem loco. Nempe cùm ea fuisset in vno, eodémque loco habita constans; rem tamen secùs se habere *Gellibrandus* Anglus nuper euulgauit, prolatâ obseruatione *Burrouij*, qui exquisitâ operatione deprehenderit anno millesimo quingentesimo octogesimo, declinationem esse *Limehusij* prope *Londinum* graduum tredecim, minutorum triginta quinque; itémque *Gunteri*, qui anno millesimo sexcentesimo vigesimo secundo esse solummodò graduum sex, minutorum tredecim; ac denique sui ipsius, qui anno millesimo sexcentesimo trigesimo quarto deprehenderit esse solùm graduum quatuor, minutorum duorum. Cuius quidem rei à Valesio nostro librum Anglum interpretato cùm forem admonitus, obseruationes tum optimi Galterij, tum meas sic retractaui, repertique, vt quam ille Declinationem, circiter annum millesimum sexcentesimum decimum obseruârat esse Aquis-Sextiis graduum plusquàm sex, ipse decennio post, graduum minus quinque; exactis postea annis duobus supra viginti deprehenderim vix excedere duos gradus: & nuper die Maij xv. an. 1645. ibidem cùm forem, adnotârim cum Honorato Galterio Rocafulij Priore optimi illius nepote, ac insuper Gabriele Ronzerio, & Poterio studioso meo Amanuensi, non excedere gradum 1½. Quorsum sit porrò peruenturum decrementum eiusmodi, & dies docebit, & via sternetur qua homines ad aliquid de Magnetico hoc mysterio clariùs cognoscendum possint promoueri.

Duodecimò, videri esse in Magnete, ac Ferro vim quamdam analogam sensui; id nempe propter attractionem haud absimilem Animali. Nam vt Animal specie quadam obiecti externi perculsum, ipsum statim appetit, & ad illud rapitur, ita minor Magnes, ac ferrum quàm-primùm maioris, siue potentioris Magnetis specie percellitur, appetitu quodam rapitur ad ipsum. Certè vt sensibile obiectum non ex quacumque distantia fundit ex se speciem coloris, odoris, soni, & aliorum, quæ perueniens ad animal, ipsum afficiat, ac moueat; ita neque Magnes ex quocumque interuallo transmittit ex se speciem, vim fusionémve corpusculorum, quæ afficiat ac moueat ferrum. Et, vt obiectum sensibile per immissam speciem conuertit, trahitque ad se animam, quæ vi sua corpus quantumuis crassum vna versùs obiectum transfert; ita & Magnes per transfusam speciem videtur ad se conuertere, traherèque ipsam quasi animam (seu quasi florem substantiæ) ferri, quæ sua vi totam ferri massam versùs Magnetem vnà abripiat. Difficile creditu foret, quemadmodum res adeò tenuis, ac est anima sentiens, (seu flos quidam substantiæ, tenuissimúsve spiritus sit, seu quicquid demùm aliud voles) transferre possit corporis molem, quæ adeò grauis, inérsque est, nisi experientia nos faceret certos, quidni ergo credere liceat, esse in ferro, nisi animam, at aliquid certè analogum animæ, quod tametsi tenuissimum, transferre tamen reliquam massam, licet valdè grauem, ac inertem possit. Itaque cùm difficultas supersit potissimùm circa modum, quo Anima ad obiectum attrahitur; constare poterit ex dicendis inferiùs, sensibilem speciem, cùm corporea sit, & textura corpusculorum, organum sensus delinientium, pungentiúmve, asperantiúmve, habere in se vnde sentientem animæ partem organo hærentem, ipsam quoque corpoream, & ex corpusculis contextam, vel procul repellat, si nimirùm constet ex corpusculis quasi contusis, contendentibus, discutientibúsque animæ texturam; vel ex opposito alliciat, si nimirùm constet ex corpusculis benè instructis, & corpuscula animæ aliò conuersa euoluentibus, conuertentibúsque versùs eam partem, vnde aduenerant, hoc est, versùs ipsum obiectum, versùm quod proinde impulsionem accipiant, impetúmque concipiant. Quare vt hoc modo subingressa speciei corpuscula [illegible] substantiam animæ (partisve sentientis ipsius) illam ita sollicitant, vt non sine quodam impetu in obiectum feratur; ita videntur corpuscula speciei Magnetis subingressa ferri quasi animam, ipsius corpuscula sic euoluere, & in Magnetem conuertere, vt hac ratione sollicitata impetum vegetum in Magnetem concipiat, &, quod amplius est, etiam parem speciem illicò diffundat. Quippe quæ [illegible] socors, & sopita foret, ea veluti [illegible]mulatione expergiscitur, & quod sui naturæ est veluti admonita, agit. Quocumque porrò alio modo explicabunt animal [illegible] ad obiectum sensibile, eodem & ferrum [illegible] Magnetem rapi analogicè explicabitur. Nec quòd alioquin analogia inter cætera, quæ Animali, ferróque conueniunt non sit; [illegible] profectò istam destruere non potest, nisi [illegible] putes nullam esse animalem analogiam [illegible] Ostream & Aquilam, quòd, vnâ alterum [illegible] ceptâ, innumeræ propè, eæque insignes [illegible] diuersitates. Quod interim dico de ferri [illegible] Magnetem comparato, idem propor[illegible] ci potest de ferro non excito, compar[illegible] excitum (hoc est, ex affrictu Magnetis, [illegible] dictum est, velut excitatum, viuificatum [illegible] marum, & ad sui speciem diffundendam [illegible] tens effectum) idem de minore Magnete [illegible] maiorem Magnetem, aut ad molem ferri [illegible] uiorem collato; idem de Magnetibus, & [illegible] stulis ferri seorsim, mistimque con[illegible] bus; quippe potest semper attractio [illegible] fieri modo intelligi, scilicet aut à poten[illegible] aut vtrinque ex æquo facta.

Decimo-Tertiò, cùm hîc sit non [illegible] tractio, seu mutua accessio, sed [illegible]

adhæsio diuersas ad alterum; quod sine ipsi [illegible] quasi [illegible], [illegible]que, aut, si [illegible] quasi [illegible], cuiusve quibusdam [illegible] posse [illegible] videmus; idcirco concipiendum esse, spiritum à Magnete (ac etiam à ferro, maximéque postquam fuit excitatum) diffusum, radiosum fieri, & quemdam tamquam [illegible] quasi tenuium chordularum, ob corpuscula continuo [illegible], & à tergo [illegible] compellentiáque ea, quæ præcedunt; eo modo, quo sunt [illegible] velut chordæ, seu [illegible] aquæ, [illegible] aqua, alioquin ex se tantopere diuisibilis, & fluxa, in angusto prosilit [illegible], & [illegible], atque alias à tergo insequentes, propellentésque habet. Quo [illegible] modo calor [illegible] à lucido fonte [illegible], [illegible] diximus. Cum [illegible] perspicuum corpus [illegible]. In Magnetica [illegible], ut [illegible] est directus, [illegible] perspicui existentis directa, [illegible], ut [illegible], [illegible] Magnetico[illegible] directum, [illegible] refractos, [illegible] in ipsum; id tamen discrimen est, quod [illegible] perspicuo corpore [illegible] radij [illegible], penetrántque, nec [illegible]; [illegible] autem ex [illegible], ipsúmque [illegible], [illegible] directe, [illegible]. Porrò, quia dum [illegible] & [illegible], & in parte [illegible], quæ [illegible] illarum [illegible] quibus [illegible] perstrin[illegible] inde [illegible] adductio fit, aut [illegible], id, quod maius, [illegible] alterius ad alte[illegible] vtrimque factum. Nihil [illegible] exempla chordularum [illegible] per [illegible], aut aliud corpus à [illegible] compellatur ex ea parte [illegible] partem oppositam, cum [illegible], aut non difficilis in[illegible]. Nihil [illegible] Magneticos [illegible] esse lucidos, quamò [illegible]; [illegible] insignem [illegible], [illegible] nisi post longissimum [illegible] incaluit, non pos[illegible] Magneticos [illegible], vltra quod tamen [illegible], [illegible] neque [illegible] præter [illegible] corpora non ha[illegible], neque eam po[illegible] positionem, propter [illegible]. Nihil [illegible], [illegible] Magnes [illegible], [illegible] trahat, ob ta[illegible], ac [illegible]. Nihil denique [illegible], quidquid in Magnete, [illegible] di[illegible] Magnetibus, [illegible] comparata dici.

[illegible], cum sit Magnetus (intelligamus sphæricum) circum-radiosa attractio, idcircò videri imprimis habendam esse rationem centri, vt ab omnibus partibus vndiquaque corroborati; deinde axis, vt in quem virtus circumstantium omnium fibrarum quasi transfusa conferatur; tum diametri æquatoris, vt quæ medium fibrarum singularum cum sit, fortissimam etiam illarum virtutem contineat. Inde enim fiet, vt cùm ex centro diffundantur radij in omnia puncta superficiei, & vltra ipsam; radius per polum transiens attrahat vi solius axis; radius transiens per æquatorem, attrahat vi solius diametri æquatoris; radij per cæteras partes quasi meridiani transeuntis, attrahant composita vi, quatenus ij semper sint medij inter vnum, qui rectà adueniat ab axe, parallelúsque æquatori sit, & illum qui rectà adueniat ab æquatoris diametro, parallelúsque sit ipsi axi. Quia verò æquator ab vtroque polo æquidistat, hinc fiet, vt admotus ipsi ferreus obelus ideò attrahatur axi parallelus, & ad diametrum æquatoris rectus; quòd radij omnes ab axe prodeuntes sint vt omnium longissimi, ac robustissimi, ita hinc inde æquales, & obeli extrema ex æquo trahentes, vt cùm in vnum polum, magis quàm in alium nequeat vergere, inter vtrumque ex æquo consistat. Fiet deinde, vt si recedendo ab æquatore versus polorum alterum, admotus fuerit obelus, tunc quia radius à diametro æquatoris procedens suam vim explicans, neque prodiens ab axe tantum poterit, quantum longior ille per æquatorem, proximève transiens; tunc, inquam, obeli extremum versus eum polum hanc vim sentiens, nonnihil inclinetur, quasi affectans conformari ipsi radio ad diametrum æquatoris recto, & inclinetur semper tantò magis, quantò is fuerit longior, & alter ab axe prodiens decurtatior. Fiet denique, vt quia accedendo ad polum, ille erit longissimus, iste decurtatissimus, atque idcircò obelus penè iam rectus ad æquatorem; fiet, inquam, vt ad ipsum polum, tum id extremum polo cohæreat, tum obelus sit in eadem linea cum ipso axe.

De maiorità in Magnete obseruata.

Decimo-Quinto, quemadmodum Magnes ita comparatur, vt donec est integer, dimidium particularum ipsius certum conuersionis modum in vnam partem habeat, dimidium in oppositam; & vbi est ad æquatorem fractus, vtrumque fragmentum, quod habuit priùs omnes particulas in vnam tantùm partem conuersas, dimidium quidem ipsarum retineat, vt priùs conuersum; sed aliud tamen dimidium conuersionem in oppositam subeat; ita obelum, siue acum ferream, cuius particulæ sint indiscriminatim, confuséque conuersæ, indipisci conuersionem dimidij illarum versus vnam partem, dimidij in aliam, siue ex situ suprà terram, siue ex affrictu Magnetis, alteriúsve exciti ferri. Hæc est quam Cabeus appellat qualitatem duarum faciarum, Kircherus *Magnetis biformem*, etsi paulò secùs ipsam explicet. Notandum interim discrimen inter Magnetem, & ferrum, quòd Magnetis poli nunquam commutentur; commutentur autem poli, siue cuspides Borea,

[illegible]

De magnete in Magnete obseruatis.

& Austrina in virgula, aut acu ferrea; si verticitate nempe aut ex situ, aut ex affrictu acquisitâ, aut diu contineatur in situ opposito; aut quæ cuspis est vni polo affricta, affricetur opposito. Ex hoc autem est, vt quemadmodum polus Boreus Magnetis vnius non attrahit Boreum alterius, ita nec Borea cuspis acus à polo Magnetis Boreo attrahatur; sed intellige tamen, si illi admoueatur solùm, non item verò affricetur. Nam si affricetur, tunc ab ipso, non verò ab Austrino attrahitur, quoniam ex nupero affrictu conuersionem particularum, verticitatémve immutat, & acquirit oppositam. Inde etiam est, vt si calamum compleas, stipésque ramentis Magneticis, extremúmque calami alterutrum alterutri polorum Magnetis integri admoueas, neutrius vim induas; quoniam quodlibet granulum Magnetis cum suis semper polis confusè iacentibus, ac aliò, aliòque spectantibus intra calamum manet. Sin autem compleas constipésque ex ramentis ferri, & alterutrum extremorum alterutri polorum Magnetis admoueas, id ipsius vi illicò imbuatur; quasi nempe granulo quovis determinatis polis carente, atque idcircò indifferente, vt in qualibet sui parte vtriusvis poli vim imbuas.

Dices; at quînam fieri potest, vt non modò polus Boreus vnius Magnetis, Boreum alterius non attrahat, verùm etiam illum repellat? Respondeo istam non videri reuerâ repulsam poli Borei, sed attractionem Austrini, qui procul sentitur. Et quoniam Austrinus detorqueri non potest versùs Boreum, quin Boreus admotus ab ipso recedat, idcircò videri duntaxat, non autem reuerâ fugari. Idem verò dicendum est de polo Austrino respectu Austrini, & de vtraque acus excitæ cuspide, tam respectu Magnetis, quàm respectu alterius acus. Idem de secto Magnete secundùm axem, quando segmenta paululum dissociata non secundùm priorem situm sese attrahunt (vt cùm sectio est secundùm Æquinoctialem facta) sed pars Austrina vnius euoluitur versùs Boream alterius, atque ita de cæteris. Nihil repeto eorum, quæ sunt de catena iuxta Epicuri opinionem dicta; quippe vt ferrum ex affrictu, attactúque Magnetis immutationem patitur, quâ ipsius particulæ Magneticarum instar conformantur, & à Magnete detinentur; ita ferrum aliud ex huius attactu pari ratione immutatur, paríque modo illi adhæret, tametsi debiliùs, propter diffusiores & pauciores radios. Nihil etiam repeto ex dictis de subsultatione ramentorum, fragmentulorúmve ferreorum supra laminam æream, aut interpositum aliud corpus; quoniam constat, quatenus Magnes subtermouebitur, & polorum nunc vnus, nunc alius applicabitur, partem fragmentulorum varias, elatum, depressum, euolutum, translatum iri. Nihil consequenter addo de ludicris, seu variis quasi spectaculis, quæ aut hac ratione, aut per rotulas, machinulásve alias possunt exerceri; quando & innumera sunt, quæ comminisci cuique licet; & omnium tamen ratio vna est. Nihil speciatim de fabula ferrei *Mahometis* sepulchri inter æquas vires suspen-

si, nempe intra fornicem è Magnete artificiosè extructum, cui consimilia olim percrebuerunt de *Bellerophontis* equo ferreo, de quadriga ferrea in templo *Serapidis*, & alia id genus. Siquidem industriam omnem superat, vt vel plures Magnetes æqualis virtutis habeantur, vel ita collocentur, vt ferrum in medio applicitum non ampliùs virtutis ex vna parte, quàm ex alia sentiat; vel ipsum ferrum eâ vndique formâ, crassitudine, temperiéque sit, vt pari virtute vndique trahatur: cùm discrimen tamen vel minimum seu in Magnete, seu in ferro, seu in loco, victoriam vni parti supra alias concedat. Et verum quidem esse potest, quod testatur Plinius, Architectum *Dinocratem* inchoasse concamerare ex Magnete templum *Arsinoës* Alexandriæ, vt simulacrum eius è ferro pendere in eo videretur; tametsi morte intercurrente & ipsius, & Ptolemæi Arsinoës fratris, perfectum opus non fuerit: verùm quantumvis perfectum fuisset, frustrà nihilominus extitisset.

Decimo-sextò denique vt Magnes Magne-
te potentior ad trahendum est; ita fer-
ferro esse comparatius, tum vt à Magnete tra-
hatur, tum vt deinceps aliud ferrum tra-
Et Magnetis quidem vis, seu perfectio ex ip-
venæ, è qua eruitur, puritate constat; nam
ipsa quidem nihil heterogeneum, alienum-
fuerit admistum, tum pollentissimus, ip-
súsque est, solâque magnitudinis puri-
tásque ratio diuersitatem facit, cæteris
paribus, quantò Magnes maior, tantò ro-
bustior. Sin heterogeneum quid sit, tum
sub pari mole imbecillius: vnde & exi-
lapillus ingenti saxo sæpe præpollet, co-
tingitque aliquando, vt exiguâ quadam
parte purior cùm fuerit, ea si secerna-
probetur potentior. Certè ex pari com-
stione potest aliquin fieri, vt intra
venam fiat quasi nodus similis arbo-
tunc, si resecetur lapis, cui hic insit
præter duos vulgares, oppositósque
polos, vnus præterea, & aliquando etiam
ter in tali nodo reperiatur; cuiusmodi
extat Magnes penes optimum Fra-
tripolaris videlicet. Addo, si id quod he-
rogeneum, alienúmve est, sit testæ,
instar circumdactum, fore, vt detractâ
crustatione nucleus erutus vegetior
ac potissimùm, si quantùm natura cap-
tur, expoliatur. Nimirum quò purior,
tiórque est, eò propiùs & pluribus ra-
trahentibus, connectentibúsque
Heinc, ad Ferrum quoque quod spectat,
id defæcatius, politiúsque est, eò
tiùs, vt attrahatur, & attrahat,
contineat: neque quod prius,
magis chalybeum effectum sit, eò p-
atque vnitiores Magneticæ virtutis
susceptiuas habet; & quò tersius
que, eò pluteis, tangendo, cohæ-
idoneas.

Vnum quid tamen visum est mirum
ces cùm fulmen deiecisset nuper crucem
ferream, sed orichalco circumadlitam
ab aliquot sæculis collocata fuerat

[illegible] D. Ioannis Aqui-Sextiensis infaustum [illegible] partem lapidi inserenam, deprehendisse fuisse maxime ex parte conuersam in rubiginem; & non modò ferrum [illegible] attraxisse [illegible] quà distans est de ferramentarum [illegible] ipsam quoque rubiginem à [illegible], praeditam fuisse vi eximia & [illegible], & haerescendi non excito ferro, [illegible] quidem [illegible] & suis tamen particularum substantiae [illegible], quantum [illegible] conditionem, virtutemque [illegible].

Sed [illegible], illud habetur meritò [illegible], Magnetem [illegible] (sed praesertim chalybe [illegible]) [illegible], ut [illegible] plus possit attrahere [illegible] Magnes [illegible] quidquam semper in[illegible] habere corpusculis Magneticis, & [illegible] ferrum ob [illegible] chalybs autem & [illegible] parte [illegible] tamen [illegible] Magnetica [illegible] ferrum [illegible] Magnes [illegible] ferrum [illegible] Ma[illegible] quidem [illegible] [illegible] duplicatam [illegible] papyri [illegible] vim [illegible] Praeterea autem, [illegible] locis Magnes [illegible] chalybem [illegible] illas [illegible] Magnetem [illegible] Magnes, non ferro. Sed [illegible] ferrum [illegible] Magnetis [illegible] illius vi sic corroboratur [illegible] ipsi [illegible] quod si [illegible] fit, nimirum [illegible] Magnetis [illegible] ob magnam

[illegible] ex [illegible] vi ipsius minoris corroborationem; quod idem proportione de ferro obelsum [illegible] est dicendum. Ex quo obiter adnotari potest, mirum non esse, si quamuis Terra ingens sit Magnes, attrahatque ferrum ad se; lapillus tamen ipse Magnes exiguus ferrum à Terra abripiat, sursumque attollat. Nimirum ipse exiguus Magnes est intra sphaeram virtutis Terrae, seu magni Magnetis Telluris, ab eaque sic corroboratur, ut ab illa pari ratione possit ferrum abducere. Nihil addo circa fabulas illas de *Bellerophontis* equo, *Arsinoës* statua, sepulcro *Mahommedis*, & similibus; nihil circa nugas de destruentibus vim Magnetis *Allio*, *Adamante*, &c. Modum potiùs iam tandem faciocum hactenus congesta sint non de Magnete modò, sed & vniuersi de rerum coniectarum qualitatibus multa nimis.

De magneti in Magnete abstractio.

CAPVT VI.

De Metallis, ac eorum transmutatione.

TAM si enim ecce, quòd Metalla soleant speciali quadam ratione Lapidibus accenseri; ideo consentaneum videtur, ut quae sunt de illis dicenda, hisce attexantur. Constat porrò ex dictis potest intelligi hoc nomine non Fodinas, aut Mineralia (ut visum iam [illegible] fuit (& ex quibus, ut visum iam [illegible], quod venae Metallicae deprehenduntur vnà, [illegible] *alium*) sed intelligi ipsa corpora, nomini non [illegible], & quibus tanquam proprium tribuitur, ut compacta cùm sint, tum fusilia sint, tum ductilia. Nempe & succi quidem plerique, & lapides omnes compacti, atque duri sunt; sed neque omnes fusiles sunt, neque qui sunt, neque percutiendo diduci in bracteas, ut Metalla possunt. De numero eorum certatur; nam vulgare est quidem, ut statuamus septem, Aurum, Argentum, Aes, Ferrum, Plumbum candidum, Plumbum nigrum, Argentum viuum. Sed nimirum Argentum viuum ab Astrologis fere additur, dum Planetarum dominium in Metalla distribuentes non possunt nomenclaturam septenariam absoluere, nisi id adsciscant, Mercurióque subiiciant, postquam subiecere *Soli* quidem Aurum, *Lunae* verò Argentum, Aes *Veneri*, Ferrum *Marti*, Plumbum candidum *Ioui*, & nigrum *Saturno*. Chymici certè licet Metalla ipsis Planetarum, quibus subiiciuntur, nominibus appellitent, & nihil sit ipsis familiarius, quàm Mercurium pro Argento viuo dicere; solent tamen Argentum viuum non tam pro Metallorum vno, quàm pro Metallorum communi materia habere. Sunt qui ratione alia defendant septenarium; nam inter Plumbum candidum, quod dicitur Stannum, & nigrum, quod Plumbi nomen retinet, collocant cinereum, quod non ita pridem cognitum, vocant *Bismutum*. Alij sunt, qui Bisemutum quidem ad Plumbum nigrum referant; sed

De Metallis, ac eorum transmutatione.

sed tamen præter æs commune distinguant, apponuntque *Æs Cyprium*. Cæteri ferè contenti sunt senario numero Metallorum; quod argentum quidem viuum ex sua natura fluidum, non autem fusile, ductiléque sit; Bisemutum verò qualitate sola à plumbo nigro differat; denique quòd æs Cyprium nihil à communi, nisi regione differat, aut si quid differt, id sit factitium. Ferè, inquam, nam ecce Lucretius videri potest admisisse quinque duntaxat genere,

Quod superest, Æs, atque Aurum, Ferrúmque repertum'st
Et simul Argenti pondus, Plumbíque potestas;

quippe vnico nomine quicquid Plumbum dicitur, ac Stannum proinde complexus. Verùm, quia seu quinque, seu sex, seu septem dicantur Metallorum genera, controuersia est de nomine solo, idcircò hærendum in ipsa non est, loquendúmque interim cùm iis, à quibus nominantur sex, Aurum, Argentum, Æs, Ferrum, Stannum, Plumbum. Notandum verò, cum isti soleant Aurum, & Argentum dicere perfecta, & imperfecta reliqua; tum ipsum aurum vulgò haberi, vt argento perfectius, sic perfectissimum Metallorum. Hinc est quamobrem à Chymicis habeatur pro fine, seu vltimo scopo, in quem Natura collineet, quoties Metalla procreat; neque consistat in aliis, vt inferioribus gradibus, nisi quia variè impedita assurgere ad summum non possit. Quin & leprosa cætera dicunt, ob impuras sordeis; quibus quasi commaculantur, quibúsque repurgata si fuerint, auri cõsequentur naturam. Verùm hac de re paullò pòst.

Vt interim pauca attingamus de singulis, & à perfectis incipiamus, Aurum tenere primas censetur, non modò, quòd colore fuluo, præcellentíque nitore resplendeat, ac ponderosum maximè sit; sed quod sit præsertim eius contexturæ, vt igni liquefactum, fusúmque, & tametsi per longissimum tempus summè incendatur, simillimúmque igni sit, nulla tamen sui parte absumatur, nihilve molis, ac ponderis, quod sensibile saltem sit, amittat. Quo etiam modo nihil ipsi ex aquarum fortium erosione deperit, sed tantumdem semper colligitur, & eliquatur; ac nullam aliunde rubiginem contrahit; nullas in manibus tractantium sordeis relinquit; nullas notas rebus, quibus superducitur, imprimit; nam quòd alioquin cuticulæ eius vestigium hæreat, ex sola erosione est, quo pacto etiam annulus, vel ipso vsu deteri potest. Prætereà autem fidem excedit tenuitas illa, qua in bracteolas, filamentáque diducitur, de qua cùm aliàs dictum sit, nihil est hoc loco repetendum. Addo solùm quod dictum fuit, compactionem substantiæ, summam, tenuitatem particularum, siue Atomorum, ex quibus ea constat; & multitudinem hamulorum, quibus Atomi, particulæve prædítæ sunt, causas esse illius adeò mirabilis ductilitatis; addo, inquam videri easdem esse causas tum maximi ponderis, tum inexsolubilitatis, seu indissipabilitatis, ob quam fusum, colliquatúmque vehementiæ ignis resistit. Nam pondus quidem maximum, quo Aurum præpollet, ex multitudine, compactionéque partium, quæ sub eodem ambitu præ cæteris Metallis constet, omni manifestum est: cùm & constet compactionem fieri maximam ex tenuitate corpusculorum, hamulorúmque ita cohærentium, vt inania spatiola aliàs intercipienda compleantur: inexsolubilitatem verò esse potissimùm ex eadem multitudine hamulorum esse videtur satis perspicuum. Cùm enim corpuscula ignis in Aurum subeuntia, & ob continentem, vegetámque succedentium instantiam pertervadant omnia illius inania spatiola; euoluunt quidem, reuoluúntque ipsa Auri corpuscula, hamulósque ab hamulis variè emouent, ac dissociant; ex quo fit, vt particulis non perinde cohærentibus, ac diuersimodè relaxatis Aurum liquidum, fluidúmque euadat; sed interim tamen nullæ particulæ, Atomive Auri ita dissocientur, quin ob hamulorum multiplicitatem, hamulis quibusdam quasdam deserant, aliis alias ipsa eadem euolutione arripiant, ipsásque dum vinciant, vnà reuinciantur. Ex quo proinde fit, vt quicquid heterogeneum fuerit intermistum, quoniam non perinde habet hamulos, quibus contineat, & contineatur, eapropter vi ignis extenuatum, excedat, Aurúmque purum, & vt vocant *Obrizum* relinquat. Ita certè præsertim fit, dum Auri vena impura est; cùm alioquin non rarò effodiatur Aurum, quod *ἄπυρον* nominant, quasi *sine igne* purissimum sit, neque verò tale effoditur modò, sed reperitur etiam interdum è vena auulsum, egestúmque, & ... ramenta etiam deferatur à fluuiis ea de causa celebribus, *Pactolo* Lydiæ, *Hebro* Thraciæ, *Pado* Italiæ, *Tago* Hispaniæ, ne de *Rhodano* & cæteris dicam. Nempe dum incendiorum, Terræ-motuúmque vi, & aquarum præterm... meantium, scaturientiúmque impetu de... duntur, egeruntur, conuoluuntur, ac tan... demùm inter arenas relinquuntur. Ad Argentum quod attinet, idcircò secundas illi deferunt, quòd secundum Aurum resistat igni summoperè, licet denique detrimentum sentiat, ac alioqui sit in lamellas valde tenues diductile. Pondere auro longè concedit; habet se enim Aurum ad ipsum, vt decem ad quinque cum semisse. Reperitur verò ... purum, vt & Metalla cætera; quamuis Plinius id pernegat, ac esse Auri proprium velit. Albus illi color; nisi quod polit... ac præter eam partem, è qua lux in ocul... reflectitur, enitescitque, apparet obscur... Cùm interdum, vt dictum est, reperiri p... rum contingat; est tamen ferè venâ impli... ac vt-plurimum reperitur cum aliis Metal... commistum: specialis portò est commistio, qua pars Argenti vna cum partibus Auri quatuor reperitur; solétque Metallum hac ratione mistum Electrum vocari. Est verò ... pulcerrimum; siquidem fuluus Auri color Argenti candore ita temperatur, vt ... aspectu iucundus nascatur; ex eóque est ... ctum vt Artifices ad vasa, aliáque opera pretiosa, quæ ex Auro conficiunt, vsurpare ... cerint non Aurum obrizum, sed quod tempe... rent parte Argenti circiter quintâ.

Et

Ex imperfectis verò Metallis duo sunt, quæ duas species dicimus, quæque priusquam [illegible] alba, quæ mollia, quæque fundantur, priusquam ignis referant speciem. Alterum durum est Æs, quod ardens, fulsitque, & in magno quidem calore non [illegible] coloret; et neque alia examina, quæ Aurum, & Argentum patiuntur; tametsi aliunde, dum mollius [illegible] in admodum [illegible]. Cùm id [illegible] [illegible]

[illegible]

citur. Est eius fusio perfacilis, donec verò excoquitur; ac difficillima, postquam semel repurgatum fuit, ac refrigeruit. Ductile quoque admodum est, & cùm fuit politum non-nihil rubescit; licet ex se nigricans sit. Ad venam eius quod attinet, vt nulla frequentiùs occurrit, ita neque vlla est amplior. Longissimam appellat Plinius; *Nam & Cantabriæ*, inquit, *maritima parte, quam Oceanus alluit, mons prœruptè altus, incredibile dictu, totus ex ea materia est.* Aliquando purum eruitur; sed ferè tamen, impurum est, notumque est eius perfectissimam speciem dici Chalybem à regione Chalybum, qui præstantissimum apparabant; cùm & vulgò dicatur *Acies* quod ex eo [illegible] conficiantur acies (Græcis στόμωμα) ferreorum instrumentorum, quæ ad secandum, fodiendum, terebrandum comparantur. Heic non reperitur, quod dictum est aliàs, cur fiat, vt ferrum, dum candens in aquam demergitur, vadat & durius & proinde fragilius, seu ductilitatem amittat, quam & facta denuò candefactione recuperet. Adnoto solùm, cùm sit Chalybs æri communi æquipondetans, aurumque proinde se habeat ad ipsum, vt decem ad quatuor cum sextante; esse cum tamen ponderosissimum ferri communi, ad quod aurum se habet, vt decem ad quatuor cum octante. Ex mollibus vnum est Stannum; scilicet vox hæc iam vulgò tribuitur Albo Antiquis candido plumbo, quod Homero, ac cæteris deinceps Græcis κασσίτερος fuit. Nam quod Prisci quidem Latini Stannum appellabant, argenti nihil specie fuit, vt quod cuius duæ portiones etiam plumbi nigri haberent; & ex quo vulgò fiunt laudatissima specula. Commendatur tam apud nos bonitate, & elegantia, quod ex Cornubiensi Angliæ Prouincia aduehitur, quippe id eiusmodi est, quale est Antiquis dictum argentarium, quasi argento simillimum. Id tenacius quidem, & ductilius plumbo; sed vix quicquam tamen ignis tolerantius, neque minus abiens præ ignis vehementia in Lithargyrum, hoc est argenti lapidem (seu verius spumam, quæ sit solùm colore tenus argentea) neque etiam minùs aceti vapore abiens in cerussam; tametsi cerussæ nomen non retineat, sed vulgò vocetur Hispanicum album. Alterum est Plumbum, Græcis μόλυβδος, quod nuncupatur quidem nigrum, sed comparatè nihilominùs, quatenus non est perinde candidum, ac stannum. Eadem verò ratione illa plumbi species, quam Bisemutum nominant, plumbum cinereum dicitur, quòd nigro candidius cùm sit, à stanni tamen candore deficiat. Cùm sit porrò fragile plumbum, est tamen cinereum fragillimum; & cùm illud propter duritiem sonorum sit, efficitur, vt vna ipsius trigesima portio stanno addita, ipsum ex stridente resonantem reddat. Nihil est necesse admonere quemadmodum plumbum fundatur omnium facillimè; vtque proinde ad fusionem perfectiorem adhibitum illam [illegible] celeriorem, ac ipsum [illegible] breui in auras absumatur. Admirari potius par est dicere Plinium, Aurum non modò facilitate materiæ, sed pondere etiam plumbo cedere; siquidem constat experientia aurum esse

De metallis, ac eorum transmutatione.

lib. 34. c. 14.

lib. 33. c. 3.

De Metallis, ac eorum transformatione. cap. 6.

esse duplò propè ponderosius; habet se enim ad plumbum nigrum vt decem ad sex, & ad cinereum vt decem ad quinque cum quadrante. Vt præteream Plinium postea profiteri innatare omnia præter aurum argento viuo; ex quo colligitur, vt omnia, atque ideircò etiam plumbum, leuiora sint argento viuo, sicque aurum solùm ipso ponderosius, vt reuerà est, tametsi non multùm; deprehenditur enim solùm habere se ad illud vt quadraginta quatuor ad quadraginta tria. Nota proinde stannum seu candidum plumbum esse omnium Metallorum leuissimum: habet se enim aurum ad ipsum, vt decem ad tria cum deunce.

Duo nunc ex Lucretio appositè commemorentur. Vnum est prima Metallorum inuentio, quam ad siluarum exustionem, factámque eaindè Metallorum colliquationem refert. Siquidem vbi rem proposuit recitatis carminibus

Quod superest, æs, atque aurum, ferrúmque repertum'st
Et simul argenti pondus, plumbique potestas,

Pergit, id factum,

Ignis vbi ingentis siluas ardore cremârat
Montibus in magnis, seu Cæli fulmine misso,
Siue quòd inter se bellum siluestre gerentes
Hostibus intulerant ignem formidinis ergò.
Siue quòd inducti Terræ bonitate, volebant
Pandere agros pingueis, & pascua reddere rura,
Siue feras interficere, & ditescere prædâ.
(Nam foueâ, atque igni priùs est venarier ortum,
Quàm sepire plagis saltum, canibusque ciere.)
Quicquid id est, quacunque è caussa flammeus ardor
Horribili sonitu siluas exederat altas
Ab radicibus, & Terram percoxerat igni,
Manabat venis feruentibus in loca Terræ
Concaua conueniens argenti riuus, & auri,
Æris item, & plumbi; quæ cùm concreta videbant
Posteriùs clara in Terris splendere colore,
Tollebant, nitido capti, læuique lepore,
Et simili formata videbant esse figura,
Atque lacunarum fuerant vestigia quoique.

An obijcias fortè videri rem esse nimis fabulosam, fuisse ea ratione & Metalla fusa, & primam notitiam Metallorum factam? ipsa profectò nihil videtur habere incredibile, si consideres pluribus in locis Metallorum venas, seu ramos eò vsque interdum se porrigere, quò arborum grandium penetrant radices: sic enim potuerunt Metallicæ venæ radicibus aliquibus implicitæ, & circumseptæ, ipsorum ignescentium, & lignorum superflagrantium ardore colliquescere; ac tantò magis, sicubi fortè terra fuit bituminosa. Adferri in exemplum posset Campanarū fusio in Templorum incendiis, quæ non ita pridem fuit facta in duorum Templorum incendiis; sed adnotare sufficit, quod de ipsa hypothesi varij authores prodiderunt. Vide nimirum quid habeat Strabo, cùm de mineris Turditaniæ, quam hodie Andalusiam iam nominant; nam apud illum Posidonius *non derogare se fidem ait illi fabulæ, quòd nemoribus aliquando inflammatis terra liquefacta, cùm esset argentea, aureaque materia, cum metalla in superficiem efferuescendo claruerit*. Vide etiam quid Athenæus; nam, *In Gallia*, inquit, *cùm silua casu accensa conflagrasset, liquatum argentum profluxit.* Quo loco videtur intelligere Pyrenæos montes, quibus Gallia ab Hispania dirimitur. Quippe & eòdem respexisse Aristoteles videtur, cùm, *aliqui in tota Hispania*, inquit, *incensis à quibusdam pastoribus siluis, ardescentéque exinde terra, apertè eò loci fluxisse argentum, factisque propter consequutos Terræ-motus hiatibus, magnam vim argenti fuisse coactam, quod etiam Massiliensibus prouentus fecerit non paruos*: Diodorus certè Siculus ad Pyrenæos illos refert; licet narret Phœnices, potiusquàm Massilienses inde ditatos; *Cum enim densæ*, inquit, *siluæ in his locis existerent, memorant Priscis temporibus totam hanc montanam regionem fuisse à quibusdam pastoribus igne, penitus conflagrasse, ac per multos continuos dies grassante incendio Terræ superficiem exustam (quo ex casu montes illi Pyrenæi vocati sunt) magnam argenti vim exsudasse; adeò vt liquatâ materiâ, ex qua argentum conficitur, argenti purissimi non sint pauci dimanârint: cuius vsum cùm incolæ ignorarent, Phœnices, &c.* Addiderim tamen quòd feraces Metallorum montes esse aliundè steriles soleant, nec magnas arbores enutriant, scilicet propter halitus ex mineris sursum transmissos, & fossoribus etiam perniciosos; ideircò si quæpiam Metalla vi ignis fusa, apertáque in Terræ superficie fuerint, videri ea fuisse Terræ-motus vi eructata, eo modo, quo antè expositum est; ac si fortassis fuerint simul succensæ quædam arbores, non ea succensionem fuisse fusionis Metallorum causam, sed fuisse effectum eiusdem erumpentis Terræ ignis.

Alterum est vsus, qui videatur primùm quæsitus ad secandum, penetrandum, &c. proinde Æs in maiore fuerit, quàm Aurum & Argentum pretio.

Tum penetrabat eos posse hæc liquefacta calore
Quamlibet in formam, & faciem decurrere rerum,
Et prorsum quamuis in acuta, ac tenuia p
Mucronum duci fastigia procudendo,
Vt sibi tela parent, siluásque excidere p
sint,
Materiem lauare, dolare, & radere tign
Et terebrare etiam, ac pertundere, pr
forare
Nec minùs argento facere hæc auróque pa
bant,
Quàm validi primùm violentis viribus æ
Nequicquam, quoniam cedebat victa po
stas,
Nec poterat pariter durum sufferre labor
Nam fuit in pretio magis æs, aurúmque
cebat
Propter inutilitatem hebeti mucrone re
sum.

Nu

Nunc iacet aes, Aurum in summum succeßit honorem.

Tandem parùm auri negligentiam obseruarunt Europæi, cùm nuper in Americam, Australesque Terras inuehentes gladios, cæteraque ferrea instrumenta, nullam non mercium commutatione acceperunt. Quanquam Homeri quoque temporibus, cùm nondum aurum in monetam cuderetur, pretiosius tamen æs fuit, vt constat ex æstimatione armorum Glauci, & Diomedis. Sed vtcumque sit, en vt de ferro etiam Lucretius,

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
Sit, facile est ipsi per te cognoscere, Memmi,
Arma antiqua, manus, vngues, dentesque fuerunt,
Et lapides, & item siluarum fragmina rami,
Et flammæ, atque ignes, postquam sunt cognita primum.
Posterius ferri vis est, ærisque reperta,
Et prior æris erat, quam ferri cognitus vsus:
Quo facilis magis est natura, & copia maior.
Ære solum terræ tractabant, æreque belli
Miscebant fluctus, & vulnera vasta serebant,
Et pecus, atque agros adimebant, nam facile ollis
Omnia cedebant armatis nuda, & inermia.
Inde minutatim processit ferreus ensis,
Versaque in opprobrium species est falcis ahenæ.
Et ferro cœpere solum proscindere terræ,
Exæquataque sunt creperi certamina belli.

Quo loco [illegible] quidem antiquorum [illegible] gladios, [illegible] ex ære conflatis, [illegible] Viri [illegible] causas, ob quas [illegible] fuerit, præcipua sunt [illegible] facilitas, non [illegible] copia experientiam [illegible]. Præterea autem, [illegible] apud [illegible] Metalla, [illegible] Cypri, constat tamen ex [illegible] ante Diluuium [illegible], [illegible] clara [illegible] post [illegible], [illegible] instrumen- [illegible]

[illegible] quàm [illegible]
[illegible], quæ ferro [illegible]
[illegible]
[illegible]

Certè [illegible] vbi [illegible] Terræ, [illegible] quippe [illegible], [illegible] plusquam [illegible]

[illegible] sunt [illegible]

Vnum primò de Metallorum intra Terram origine; Alterum verò de eorumdem, quæ perhibetur, transmutatione. Et circa originem quidem, præterea imprimis nihil repugnare, quò minùs aliqua Metalla ab vsque initio in Terræ visceribus fuerint; quippe cùm Terra fuerit semper corpus heterogeneum, & vt in superficie Plantas, & Animalia, sic interiùs cùm alia, tum speciatim Metalla habere concreata potuerit. Deinde neque repugnare, quin recèns aliqua creentur; cùm & ferrum perhibeatur in Elba, alijsque locis post refossionem succrescere; & sint fontes, in quibus res aut metallescant, aut formam Metalli vnius cum forma alterius commutent; & Ars Naturæ imitatrix nisi Metalla faciat, saltem à faciendis non admodùm absit; & denique neque materies, neque efficiens ad procreandum Metalla deesse videatur. Quod tamen ad materiam spectat, non vna omnium sententia est. Nam quod Aristoteles quidem vult eam esse vaporem, halitumve humidum, qui conclusus, compressusque inter lapides, propter ipsorum siccitatem ita compingatur, sicut solet ros, aut pruina, dum excernitur, sed contendit tamen intermisceri aliquid sicci halitus, propter quem fit, vt quemadmodum fieri ob commissionem non sint pura aqua, ita neque Metalla sint, ac possint proinde tum liquari ob materiam aqueam (qua sensu à Platone quoque dicuntur [illegible]) *fusiles aquæ*, tum inflammari, omniaque (excepto auro) ob terrulentiam. Alij cùm istam materiam nimis tenuem arbitrentur, assumunt potiùs aquam, & terram. Ita pro alijs Agricola, qui aquam [illegible] definit ex eo, quòd Metalla ignis calore soluta fluant, frigore autem rursus densentur. Hoc tamen, inquit, sic accipiendum, quod aquæ plus in ipsis sit, terræ minus: simplex enim aqua non est eorum materia, sed mixta cum terra, atque terræ quidem portio tanta in mixtura fuerit, quanta aquæ perspicuitatem obscuret, fulgorem non auferat. Quin etiam mixtura, quò purior fuerit, eo pretiosius ex ipsa fit Metallum. Alij propinquiorem adhuc requirentes dixerunt esse cinerem, terramve vstam, effectamque cineream, & superueniente aqua madescentem. Huiusmodi fuit *Gilgil* Mauritanus Alberto citatus, argumentum ducens è vitro, quod ex cineribus confectum calore liquescit, frigore concrescit, Metallorum instar. Ipse autem Albertus dicit humidum vnctuosum, subtile incorporatum terrestri subtili fortiter commisto; quod vtrumque postea declarat nihil esse aliud, quàm quod Auicenna, & Chymici Argentum viuum, & Sulphur dixerunt. Postremò ergo celebris Chymicorum sententia est Metallorum materiam non esse aliam, quàm Sulphur, & Argentum viuum (nisi quòd Recentiores edocti pleniore experientia, censuere Sal arsenicosum, seu vitriolatum addendum esse.) Hinc alij quidem aliter, sed communiùs tamen definiunt Aurum constare ex argento viuo subtilissimo, ac purissimo, & ex pauciore sulphure puro, claro, rubente, fixo, perfectissiméque excocto.

De Metallis, ac eorum transmutatione.

3. Meteor. II.

in Tim.

lib. 5. de orta, & caus. subterr.

lib. 3. de min. tract. 1 cap. 3.

De Metallis, ac eorum transmutatione.

excocto, & exquisitissimè misto, vnitóque. Argentum consimiliter ex copiosiore argento viuo, admodum subtili, ac puro, paucioréque sulphure, quod sit purum, clarum, album, perfectéque excoctum, mistúmque, & propemodum fixum. Æs autem ex pauciore, crassioréque argento viuo & copiosiore sulphure rubeo, impuro, neque planè fixo, neque perfectè maturato, excoctove, & misto. Ferrum pariter ex pauciore argento viuo, & copiosiore sulphure, sed albicante, fixioréque vt tardiùs proptereà fundatur. At Candidum Plumbum seu stannum ex copiosiore argento viuo, eóque non puro, minúsque fixo, & ex pauciore sulphure, eóque similiter impuro, minúsque excocto. Plumbum denique (nigrum scilicet, proút cinereum etiam comprehendit) ex copiosiore argento viuo, & pauciore sulphure, vtrísque impuris, crudis, imperfectissimè omnium mistis. Ad Efficientem causam quod spectat, Astrologorum sententia est, ει eam Metalla à Planetis, à quibus fecerunt illis nomina, Aurum à Sole, Argentum à Luna, atque ita de cæteris. Aliqui volunt vnicum Solem esse suo calore parentem Metallorum. Nonnulli autem confugiunt potiùs ad occultum quemdam influxum, qui maximè quidem à Sole, sed & simul quoque ab aliis Sideribus sit. Ex cæteris, qui arbitrantur ad hanc creationem sufficere qualitates Elementareis, sunt qui defendant calorem esse, cuius ope materia concernatur, concrescat, determinatámque naturam accipiat. Sunt qui tuentur esse frigus, quippe posse quidem calorem apparare materiam; at frigus ipsam formam dare, nam & postquam calor ipsa liquefaciens in statum præter-naturalem deduxit, reducit ea frigus in suam duritiem, in suum colorem, in suum naturalem statum. Chymici deníque agnoscunt seminalem quandam vim in sua illa materia, sed sulphure potissimùm (patre idcircò ab iis vocato, cùm argentum viuum, quasi mater sit) quæ quidem vis libera reddita, & in materiam debitè præparatam agens metallicam formam perindè ipsi tribuat, ac vis seminalis, quæ in grano est, vbi granum fuerit humectatum, tepefactúmque, sese exerit, plantámque conformat. Et quia non videtur posse in materia nisi vnica seminalis vis contineri, eamobrem vulgò non verentur tueri Metalla esse vnius naturæ omnia, ac differre solummodò secundum varios perfectionis, & imperfectionis gradus, proút insinuatum iam est.

Ecquid-nam verò esse putemus ex istis verisimile? quod sanè ad materiam spectat, posse ipsam inter subterranea saxa in Metallum concrescere, improbabile fortasse non sit; at esse illam vaporem solùm, seu halitum aqueum cum terreo commistum, non videtur probabile; cùm ex vtriúsque concretione nihil possit aliud fieri intelligi, quàm lutum; quod idem proinde aduersus eos valet, qui Terram, & Aquam duntaxat commiscent. Quamobrem, si halitus quispiam, vaporve in Metallum concrescat, cum necesse est esse ex materia composita magis, magísque accedente ad Metallorum naturam. Ad Cineres quod attinet, Patet ne vitrum quidem fieri ex ipsismet cineribus, materiave terra exusta; sed ex ea salis specie, corpusculisve vitreis, quæ sunt cineribus commista; ac proinde, si quidpiam sit in cineribus, cineréve terra, quod Metallorum materia sit, id sal esse generis, & Metallicæ naturæ affine. Hinc & videtur Albertus rem attigisse propiùs; & videntur Chymici probabilissimè omnium facere, dum expositam materiam assignant. Et certè si cuique perito sua in arte credendum est, vtcumque istis non sit omninò adhibenda persuasio; nulli sunt tamen artifices, qui ampliùs de hac materia, quàm ipsi cognouerint; atque vt istud adiiciam, videmus imprimis ex omni parte, cùm Metalla innascuntur, sulphur excoqui; & vulgò in omnibus fodinis metallicis, inque coctionibus, probationibus, resolutionibus Metallorum, odor sulphuris manifestus est; vt taceam speciatim in fusionibus, calcinationibúsque tam æris, quàm ferri, indicari sulphur non modò odore, sed virore etiam, ac rubore flammæ. Deinde Metallorum fossores, excoctorésque vulgò infestantur iisdem morbis, quos videmus causam habere in argento viuo; & videmus vulgò Metalla arte Chymica redigi in argentum viuum, quod licet non-nihil à vulgari differat, & proút est ex hoc, illove speciali Metallo diuersitatem specialem obtineat, ostendit semper nihilominùs eandem aliquam communem naturam. Ad-hæc, idem dicendum est in recentiorum gratiam de sale atramentoso, seu mauis de vitriolo, quale sulphuris interuentu ex ære, ferróque, vt antè innuimus, eliciunt, adiectóque halinitro, etiam ex cæteris Metallis. Nam & licet vitriolum ex ære, quod cæruleum est, differat non[illegible] à vitriolo ex ferro, quod viride est, atque ita de cæteris; apparet nihilominùs ex [illegible]cipuis effectibus communem naturam [illegible] quam subesse. Neque verò obstat, quòd non semper ex omnibus omnium Metallorum mineris colligere liceat sulphur, argentum viuum, vitriolum, quorum materiam aliunde propriæ mineræ, in quibus Metalla non sint; quod Agricola potissimum vrget; nam si Metalla gigni non valent, nisi hæc omnia simul concurrant; quid mirum, si [illegible] concurrerint, absumpta in Metallis fuerint; vbi verò non concurrerint, sed mistura [illegible] nè dissitas habuerint, suæ naturæ [illegible] rint. Abunde est certè, quòd plerumque [illegible] Metallorum mineris reliquiæ remaneant, [illegible] omnium, at saltem vnius, alterius [illegible] riantur, aut in propria specie, aut [illegible] poris, halitusve per glebas, [illegible] fusi, atque oberrantis; quippe Metalla [illegible] quæ ipsa nunc fixa sunt, nunc volatilia [illegible] Quod ad Efficientem causam attinet, im[illegible] babile fortasse non sit, admittere Solem, [illegible] si velis quoque alia Sidera, tamquam [illegible] vniuersaleis ad Metallorum generationem [illegible] at neque illa Astrologorum distributio [illegible] aut experientiâ, aut ratione probari [illegible] neque calor Solis tam penetrat altè [illegible]

vt patent [illegible] infra superficiem sentiunt, [illegible] ille Sidereus quis sit, cur esse [illegible], intelligitur. Intellectusue est plus quam generalis habendus. Calor verò Elementaris, [illegible] subterraneus, esse quidem potest causa generalis, qua materies metallica [illegible], [illegible]que; at [illegible] concrescat in [illegible] potius, quàm alterius Metalli formam, speciale principium [illegible] est. Frigus autem, seu minor calor [illegible] quidem potest, vt Metallum coagulet, & solidescat; verùm non propterea ipsum [illegible], atque soliditatem facit, sed [illegible] principium, quod si adsiet, [illegible] certum est, quod ad [illegible] sufficiat, [illegible] in argento viuo, quod frigore nullo coagulabile cùm sit, [illegible] potest vel [illegible] spiritu [illegible] coagulari. Quare nihil videtur dici [illegible], quàm esse quoddam quasi germen, seu mavis semen Metallicum, quod in [illegible] materiam, halitusque specie [illegible], vt quasdam per lactis substantiam [illegible] diffunditur, Metalli formam [illegible]. An huiusmodi potiùs germen [illegible] contineatur in propria ipsa [illegible] materia, an aliunde [illegible], vt [illegible] per viscera Terrae [illegible] ceteris, de [illegible] est, haud immeritò [illegible]. Et [illegible] videmus [illegible] [illegible], viuum, [illegible] [illegible], ob quæ [illegible] vocata est; & [illegible] Metalla esse naturæ inter se [illegible], [illegible] [illegible] ab [illegible] principijs, quod in [illegible] materia fit; vt [illegible] Metalla transformari inter se valeant, id [illegible] quidem communem, [illegible] id principium, à quo vnumquodque [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] experimentis facta [illegible] principium, [illegible] ab ipsis vsque [illegible] propriam [illegible] & [illegible], & configurationem [illegible], [illegible] vbi [illegible] [illegible], disparant, transponant [illegible] illius certa ratione [illegible] vt [illegible] in speciem Metalli [illegible].

Cùm [illegible] verò, negari [illegible] non potest, quin transmutatio [illegible] de transmutatione quidem [illegible] experientia non [illegible] in [illegible], [illegible], rubescet [illegible], [illegible] pulverem [illegible] [illegible] ex [illegible] [illegible] Viro [illegible] Lugdunensi, [illegible] Lugdunensi [illegible] transformatione [illegible] est [illegible] Danico illo [illegible], quod oppidum est [illegible]. Nam alius inter Agricola, ceteris [illegible] inferius, de vo loquens, *ex puteo*, inquit, *extrahitur aqua, & in canales triplici ordine locatos infunditur, in quibus posita portione, ferri vertuntur in aramentum autem ferrum, quod in fine canalium collocatum, solo aquæ linctu redit, vt fiat quasi lutum quoddam; id verò vnum postea excellam in fornacibus fit æs purum, bonumque.* Deinde posse argentum viuum in Metallum quodpiam mutari negandum penitùs non est. Quippe si redacto in cinerem plumbo, seu lythargyro, miniove effecto (quod interiectu halinitri præstari manifestum est) affuderis phlegma aceti, quo per interstitium noctis maceretur; paucas deinde guttas ex hoc aceto in argentum viuum aqua forti dissolutum infuderis, illud statim præcipitabitur, subsidetve in vasis fundum specie pulueris, qui igne fusus plumbum iam erit. Cæterùm quia difficultas potissimùm est de transmutatione seu argenti viui, seu Metallorum imperfectiorum in perfecta, aurum scilicet, ac argentum, & aurum quidem maximè; non est cur aliquid dicamus de Chymicis vulgaribus, qui nihil aliud, quàm per cæmenta, pulueres, aliàque id genus, tincturas solùm spurias, neque firmiores, ac ignis præsertim patientes examina in alia Metalla inducunt, vt scilicet *Rubrum*, ita aurum vocant, aut *Album*, sic vocant argentum mentiantur. Dicendum potiùs de cæteris, qui se Sapientiæ, Philosophiæ, Doctrinæ filios præ aliis dicunt, déque Artis suæ mysterio non-nisi Ænigmaticè, pérque ambages vaguas loquuntur. Isti sunt, qui vt profundiore, sic diuturniore studio Operi magno, seu vt loquuntur, Lapidi Philosophico præparando inuigilant. Cùm verò isti lapidi (ita vocant propter fixionem, qua examen quodvis sustinere aptum sit) duo quædam admiranda tribuant, Vnum sanitatem constantem, vitamque aut protsùs, aut propè perpetuam, ex quo & vitæ Elixir, & Medicinam Catholicam vocant; Aliud Metallorum transmutationem in verum aurum (omitto alium, quem præparant ad mutationem in argentum) est cur heic solùm de posteriore effectu sermonem habeamus, de priore aliàs dicturi. Itaque repetendum est Mercurium, seu argentum viuum sic ab ipsis fieri communem Metallorum materiam (vix loquuntur de Sulphure, quod suppleri aliunde putant) vt cùm in cæteris misceatur, firmetúrque variis perfectionis gradibus, in ipso auro temperationem, similitudinémque perfectissimam nanciscatur; quippe cùm nulla tam vehemens tam diuturna vis ignis sit, qua ex auro quicquam deperdat. Hinc scopus illis propositus, inuenire aliquid quod Mercurio siue solitariè, siue sub formis cæterorum Metallorum delitescenti illam auri naturam tribuat; nempe cùm auro existente perfectissimo Metallorum, reputent naturam in aliis gignendis idcircò solùm occupari, quod illud ad manum non habeat, ex quo ipsum aurum conficiat. Portò circa hanc inuentionem opus omne, ac labor est. Et varij quidem illud variè ex variis rerum generibus quærunt, nimirùm siue minerali,

De Metallis, ac eorum transformatione.

3. de re. foss.

vt

De Metallis, ac eorum transmutatione.

vt ex Antimonio, siue ex vegetabili, vt ex vino, siue animali, vt ex humano sanguine; sed qui videntur sagaciores, cùm ipsum esse habitatum seminis rationem peruideant, idcircò putant non aliunde, quàm ex auro quærendum esse, vt potè quod maxima omnium verisimilitudine, & vt ipsi habent in carminibus

—— In auro —Semina sunt auri.

Ac forte quidem non repugnat aliqua auri semina etiam alibi reperiri; nam & quamuis semina apum contineantur potissimum in ipsis apum corporibus; non obstat hoc tamen, quin variè sint mista, ac secerni possint ex cadauere vituli,

—— cui geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur, plagisque perempto
Tunsa per integram soluuntur viscera pellem.

Verùm qui ex auro requirunt, tantò id videntur tutiùs facere, quantò illos imitantur, qui apum examen ex alueari exspectant: itaque aurum ipsis est, quam materiam vocant Philosophici lapidis, corpus videlicet, ex quo si semen auri extrahere, tanquam ex spica granum valeant, id sint habituri, quo in agrum fœcundum, Mercurium scilicet immisso, multiplicationem speratam obtineant. Enimverò præter materiam necessarium illis est agens, quod ipsam quasi tritter, decorticet, sicque exsoluat, vt inde germen extrahatur. Quippe debet aurum ita aperiri, & (vt concedunt etiam) quemadmodum granum in Terra corrumpi, vt aurum esse desinat, ipsamque auri formam in se eminenter solùm contineat. Quamobrem cùm experti fuerint oleum perdi, ac operam, donec rem tentant igne vulgari, vulgaribusque caloribus, ideò recurrunt denique ad calorem illum vitalem, qui vt passim cætera omnia, ita speciatim ipsum aurum in Terræ visceribus gignit. Qualem verò putant esse hunc calorem? certè non præcisè qualem dictum est vigere sub Terra, ex quibusdam Ortum mineralibus; non qualem etiam sensibilem ab ipso Sole experimur, sed qualem Astra, ac Sol præsertim ita emittunt, diffunduntque vnà cum hoc sensibili, vt sensibiles radij nihil aliud sint, quàm vehicula, & integumenta insensibilium, diuiniorúmque, qui operationem perficiant. Siquidem diffusam toto Mundo volunt potissimum veluti auram, spiritu, à quo omnia fouentur, ita præditam, vt habeatur Anima Mundi, quæ tamen in Sole præsertim, vt in corde resideat, vnde & ex Sole præsertim sit vitæ influxus, seu viuificorum radiorum transmissio. Atque hic ipsis quidem est, quem iactant rem omnium communissimam, & à quo, non alio res omneis generari dicunt, res omneis vitam accipere, cùm vnaquæque res tantum viuat, quantum istius animæ habet. Postquàm igitur ibi aurum fecerunt purgatissimum, & quantâ maximâ industriâ fas est, exsolutissimum, tum ipsis cura, ac studium est, vt radios Solis combibat, quousque vitali illo spiritu veluti turgescens, exsolutione demum perfectissima explicetur, sumque illud germen prodat, quod alij formâ pulueris, alij liquoris specie, & coloris quidem, qualis est rubini, exspectant. Hæc artificij summa est, nam quantum alioqui apparatus, quantum diligentiæ, quantum temporis vsurpandum sit, res penè infanda. Hæc etiam clarior interpretatio; nam quanta alioquin loquantur & verborum obscuritate, & ordinis perturbatione, & inutilium intermistione, & necessariorum reticentia, nemo illorum diffitetur. Et prætextus est quidem, vt prophani arceantur; sed interim tamen nullos videas adeò perfectè initiatos, quibus non sic crux fixa, tristesque, dum ad scopum non pertingerent desse semper aliquid ad intelligentiam consummatam putant.

Cæterùm istáne, aut alia incedentes methodo, metam hùcvsque attigerint, mag profectò quæstio est. Nos sanè certè nullos nouimus, qui se attigisse possint gloriari. An verò, nisi hæc aut alia pro germana habenda sit, nulla tamen excogita quæ germana sit, valeat, hoc est, quod n mo facilè in vtramvis partem demonstr possit. Nobis certè res non videtur pro i possibili habenda; quoniam quantumcun que difficilis sit, quid non possit tamen la bor improbus & quàm multa recens adi uenta sunt, quæ Maiores nostri ne spera sent quidem? Sapientiores semper dici p steriores; ac nisi peruidemus modum, q parari aliquid valeat, non decet tamen m dulo nostro cum Naturæ potentiam, nim rum sagacitatem, solertiam, studium p tinax emetiri. Hæc sanè in re si sit ve esse Metallorum communem materiam constat saltem aliquod Metallum in mutari; si nihil repugnat vt cæterorum, auri germen extrahi, aut semen vspiam ueniri; si vt Magnes attrahit ferrum, aurum allicit Mercurium; si Mercuri cturam auri ita induit, ita fictionem tur, vt nisi omneis, aliquas saltem p tiones sustineat; cur pronunciemus posse, vt hæc demùm Ars ad perfec deducatur? Aurum res est, inquiunt, dum perfecta, & ea, quæ perfectis ginis suæ certam causam habent. quod aurum arte paratur, non idcir seu determinata, proxima nempe que originis eius causa tollitur; non artifex est, qui vt talis causa nerat, sed ipsum est germen, quod borat. Ipse artifex nihil aliud, quàm præparat, ac fouet; apparátque tiam, in quam eius vis exseratur nihil aliud, quàm operam præstat, vt aiunt, actiua passiuis; neque ti nihil aliud facit inter manus quàm quod facturum fuisset in Terræ. Adiuuat autem studium, vt non modò citiùs, sed etiam lætiùs vsi in Plantarum cultura visu venit cuum est; ne Animalia contrectand bus ratione consimili humana ars præbet. Neque obstat, quod quidam

spe

sperandum ergo, vt Gemmæ omnes conuertantur in Adamantem, quàm maior ratio non sit, vt alia Metalla vertantur in aurum. Quippe neque [illegible] Gemmarum [illegible] periode [illegible] in hanc vsque diem communis memoria, neque Adamas [illegible] se [illegible] hactenus exhibuit. Vrgere [illegible] destinata generationi Metallorum conceptacula subterranea, verùm vt terra destinata generationi arborum illas excitum non negabit si supra domum [illegible] fuerit, ita Mercurialis, aliáve materies, [illegible] ab externo [illegible] fuerit, & [illegible] polle [illegible] ab artifice [illegible] vt in [illegible] sub [illegible] facilè ad [illegible]. Præterea [illegible] visum [illegible] omnibus [illegible], quæ de auro à variis artificibus [illegible], vt olim à Raymundo Lullio, & Arnoldo de Villa noua, & postea [illegible] Veneto, nempe à Paracelso, ab Alexandro quodam Scoto, [illegible] Medico Cæsareo, [illegible] propterea [illegible] exemplis [illegible] Chymicorum [illegible] Philosophicumque lapidem [illegible] Chymicæ [illegible] seculum attingat,

& fabulas illas de Vellere aureo, de pomis Hesperidum, de aureo ramo, & alias interpretentur de lapide Philosophici descriptione. Deinde manifesta sunt genera varia imposturarum, quibus versutiores sumivenduli illudere solent non modò simplicioribus, sed nonnullis etiam ex iis, qui se putant oculatiores: dum nempe non satis attendunt ad conditionem aut operantis, aut manus opus peragentis, aut Mercurij, Antimonij, alteriusve materiæ, aut liquoris infusi, aut proiectitij pulueris, aut papyri, qua continetur, aut bacilli, quo commiscetur, aut catini, in quem iniicitur, aut carbonis, laterculive, quo integitur, aut aliarum similium rerum. Denique manifestum est, si quis id arcanum fuerit assequutus, ipsum & longè abfuturum ab omni indigentia, & nusquam pecuniolas ex ipsius arcani ostentatione corrogaturum. Fore eum stolidissimum, nisi sibi vni habuerit; aut malè consultum fore Principem, in cuius potestate fuerit, nisi turri abstrusa, robustissimisque fortibus eum incluserit, adegeritque & ad operandum, & ad arcanum detegendum, ne pereat sibi tanta occasio euadendi in Principem totius Terræ ditissimum, potentissimum, maximum, imò vnicum aliis debellatis. Verùm, cum hæc ita se habeant, non idcirco tamen absolutè repugnat; quin fallitur illis exemplis veritas [illegible] ob celebrem clauum, qui in magni Hetruriæ Ducis Cimeliarchio visitur, ex parte in aurum conuersus, qua immersus fuit à prætereunte nescio quo in nescio quem liquorem; [illegible] Pragæ intra Thaddæi Haggecij ædes Mercurij libram in aurum conuersam, infusà à Kelleio Anglo vnicà liquoris rubicundissimi guttulà, cuius adhuc vestigium sit, quà parte facta fuit infusio. Quanquam ista vberiùs prosequi necesse nihil est. Ad Plantas accedamus.

De Metallis ac eorum transformatione.

LIBER.

LIBER QVARTVS DE PLANTIS.

CAPVT I.

De Anima, & varietate Plantarum.

SVPEREST hisce pauca de Plantis sine Scirpibus attexamus propter receptam vulgò sententiam, quæ Animam *Plantis Vegetatricem* vocatam tribuit. Epicurus porrò nihil heic excusat, sed cohærenter Dogmati suo Animam in Plantis esse non agnoscit. Propterea enim Lucretius Arborem, & alia, vt Inanima ab eo, quod est Animans, distinguit.

lib. 1. *Non animans, nec exanima quid corpore, vt arbor;*

innuitque aliàs nō arboris ramos, sed Animal solum esse viuum, seu viuere, abnuens pata

lib. 2. *Interdum ramos è gigni corpore viuo.*

Et cùm Themistius in eadem sententia tam In 1. de 22. Epicureos, quàm Stoicos habeat; cum Plu- 5. plac. 26. tarchus id ipsum confirmans, asseruisse vtrosque refert τὰ φυτὰ ἐν ἐμψύχοις εἶναι, τινὰ γὰρ ψυχῆς ὁρμητικὰ εἶναι, καὶ ἐπιθυμητικά, τινὰ δὲ καὶ λογικά, τὰ δὲ φυτὰ αὐτομάτως κινεῖσθαι, (ita videtur, pro κινεῖσθαι) οὐ διὰ ψυχῆς. *Plantas animatas non esse; nam animatorum quidem alia donata esse mouente, appetenteque animâ, alia etiam ratiocinante; at plantas sponte quadam natura, non verò ductu animæ regi.* Deinde vt alios prætercam ac ipsum speciatim Platonem qui tametsi in Timæo censuerit esse Animam toto Orbe fusam, ex quo Plutarchus illum habet in sententia opposita quòd Plantas, quæ pars Mundi aliqua sunt, animatas esse putârit (attamen eodem nomine neque lapides, neque omninò quidpiam aliud habere in rebus Inanimatis potuit) aliàs obseruante Galeno Ani- de facult. malia quidem animata habuit; at verò lapi- subst. des, herbas, ligna, omnesque vniuersè Plantas τῶν ἀψύχων εἶναι, *quasi de Inanimato-* lib. 8. *rum numero esse dicit.* Notum est enim Pytha- loc. cit. gotam, & Empedoclem, vt Laërtius habet, qu. nat. 1. concessisse animam Plantis. Addit Plutarchus Empedoclem, Platonémque existimasse Plantas esse animalia; & cùm alicubi adiungat In lib. de Platonem Anaxagoræ, Democritóque dicen- sens. & sens. tibus Plantas animalia terrestria; ecce author c. 3. librorum de Plantis, qui Aristoteli tribuuntur lib. 1. cap. 1. (cùm Alexander tamen testetur editum non fuisse, quem ille de Plantis sperandum librum fecerat) eosdem copulat cum Empedocle; ... qui cum Anaxagora attribuerit Plantis appetitum, sensum, dolorem, voluptatem; & simul cum Democrito mentem, & cognitionem; quod etiam speciatim de Empedocle Empiricus habet. Accenseri istis Manichæi possent, qui referente D. Augustino, sic dederunt Plantis Rationalem animam, vt florem, aut fructum decerpere, foret homicidium patrare. Aristoteles moderatiùs, cùm sic assignat Plantis Animam, vt eas tamen esse animalia noluerit. Cùm enim quinque dixisset facultates Animæ, Nutrientem, Sentientem, Appetentem, Mouentem, & Intelligentem; solam nutrientem concessit Plantis; & vt Anima quidpiam diceretur, etiam alias adesse vela... Heinc videtur illum non malè imitatus Porphyrius, dum vocatam Substantiæ Categoriam distribuens, τὸ σῶμα ἔμψυχον *Corpus animatum*, seu, vt interpretantur, *Viuens* attribuit vt genus tam τῷ ζώῳ *Animali*, quod sit sensus capax, quàm τῷ φυτῷ *Plantæ*, quæ sensus expers.

Vt appareat autem non liceat Epicuri sententiam quadamtenus defendere; ecce... dicetur tam Græcæ, quàm Latinæ vocis proprietas, anima haud iure attribuetur pl... Etenim cùm ψυχὴ dicatur ἀπὸ τοῦ ψύχειν, qu... est *spirare*, seu quasi *flando refrigerare*, ... illud esse animalium propriam; & cùm ... de ἡ ζωὴ *vita* iisdem attribuatur, qui... ψυχὴ *anima*, constat eadem esse ἔμψυχα, ... *animata, & viuentia, siue animalia*: ac ... præsertim Platone, quicquid particeps ... *vita* est, ζῶον *animal* iure appellari. Ex quo ... vt vel Plantæ dicendæ sint ζῶα *animalia*, ... iam nulla iuris, & ne Aristotelia quid... rat; vel non sint dicendæ ἔμψυχα ... *mata corpora*; ne non tam latè pateat ... quàm vita. Pari autem ratione, cùm ani... catur quasi ἄνεμος *spiritus*, aut ventus, ... quoque hanc vocem propriè animalibus ... dari. Et certè, si Plantis prætereà ... concessissimus, quid vetabit eas animal... animalia appellare: quod cum nulli ... fiat; quare dicantur animatæ, siue anima ... ditæ, quæ non ab eadem anima dici ... tes, & animalia possint? Iure profectò C... duo distinguit genera rerum, *Inanima* ... *Animalia*; ac in priore proinde genere ... Plantas, dum, *partim sunt*, inquit, *inanima* ... *aurum, argentum, & ea, quæ gignuntur* ... *partim animalia*. Et quamuis Plinius ... dicat non carere animâ Plantas; quando... dem nihil sine ea viuit; aliàs tamen ...

animari [illegible]; sive altricem habeant vitam, quae satis, arboribusque contingit. Adhac ipsa quoque Hebraica voce נפש *nephesh*, & נשמה *neschamah*, quibus *anima* [illegible] infirmant. Ex hoc certè est, [illegible] Sacrae, dum [illegible] genesin terram producentem quidem herbas, arboresque virentes, semen habere, fructum edere, [illegible] [illegible], cerrisque animalibus, [illegible] soli hominum id tribuant, ut [illegible] animam, ac vitam; tanquam scilicet iis [illegible] נפש חיה *lenephesh chayah*, in [illegible] [illegible] memo[illegible], [illegible] Scriptura constituere [illegible] spiritu, quo sane utrumque plantae [illegible].

[illegible] Plantae vivere, [illegible] vita est: &, si [illegible] simul erit [illegible], sive quo non possit intelligi [illegible] saltem nutritio vitae [illegible] Aristotele; nihil ἄνευ ψυχῆς, [illegible]. Respondeti potest, [illegible] propriè non esse sine [illegible] [illegible] & aliis tribus, sic posse [illegible] ex analogia quadam attribui. Vita quippe, [illegible], nihil aliud est, [illegible] mobilis atque [illegible], ut mors est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], dum [illegible] [illegible] [illegible] est; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] plantae, [illegible] ipsis non magis [illegible] animam concessi[illegible] vita patere, quam anima [illegible] vivere, quae ani[illegible] illud Hippocra[illegible] ζῶα [illegible] ζῶν, *quae non sunt animalia*, [illegible] ipsis nutri[illegible], censeri poterit [illegible] soli animae [illegible], quidquid animam quidem habet, [illegible] quidquid nutritur, habeat [illegible] Galenus anima[illegible] sola natura, & anima; [illegible] [illegible] Quippe [illegible] [illegible], [illegible] & ipsa [illegible] speciale [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] plantas [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] animal [illegible] [illegible] quasi [illegible].

infirmet non minùs eas posse in corporibus animae expertibus, quàm in praeditis anima cenferi.

Digrederer nimiùm, si attexerem qui fieri putarit, ut Antiqui illi plantas non modò [illegible] *animatas*, verùm etiam ζῶα *animalia* esse dixerint. Vt vno tamen verbo attingam, videtur res ortum habuisse ex ea opinione, quâ voluerunt Mundum esse animatum, & nó modò dicta vulgò animalia, sed plantas quoque particulis animae Mundi vegetari. Id testatur Laërtius de Empedocle nominatim; subditque etiam ea carmina, quibus se ille fuisse narravit puerum, puellam, fruticem, volucrem, & piscem. An verò Poëtas imitati sūt, qui animas, & ipsas quidem intelligentia praeditas, attribuisse plantis videntur, dum [illegible] addisse Deas voluerunt, quas Hamadryadas appellarunt? Nam quòd Aegyptiis quidem exprobratum fuerit, Numina ipsis nasci in hortis, memorare nihil attinet. An ducti potiùs fuere quibusdam insignioribus argumentis, ex quibus sensum diducerent? Non-ne enim nutritio arguit sensum famis, & appetitus? Et exsuctus ille alimenti cum electione, secretionéve vtilis à noxio, nonne sensitiuam cognitionem [illegible]? Nonne & illa ex refectione post egestatem exhilaratio, & verna illa alacritas ab hyemali somno, sensum voluptatis aliquem demonstrat? Tritum est palmam feminam [illegible] in marem blandimentis comis, [illegible] praesentia, & velut afflatu aut concipere, aut perducere ad maturitatem fructus [illegible], vitem prosequi odio cucurbitam, brassicam, corylum, & alia, constatque, si cucumeri admoueatur oleum, auersari id ipsum, retròque deflecti; cùm si ex opposito admoueatur aqua, versus ipsam flectat, ac velut perrepat. Sed apparet etiam motus manifestiùs in plantis Heliotropicis, quae non sine sensu aliquo in Solem vertuntur; exque sunt praesertim admirabiles, quae Theophrasti relatu ad Euphratem natae, capita, floresque occidente Sole in fluuium sic mergunt, vt iam sub noctem mediam attingi manu non valeant; oriente sic tollant, simúlque expandunt, vt non mediocriter exaltentur. Nisi verò motum ex sensu, appetituque, etiam non probant capreoli illi, quibus vitis, cucurbita, pisum, aliáque similia fulcimentum quaerunt, apprehendunt, ipsóque, factâ conuolutione, firmiter haerent, ac sustinentur? Quid homines enim suis manibus, dum scandunt sunt, ampliùs agunt? Ad haec, narrat idem Theophrastus fuisse ad Memphin arborem facie spinosam, ac folio non absimilem filici, cuius ramulos si quis contigisset, folia veluti prolaberentur, marcescerentque: ac rursùs postea veluti reuiuiscerent, ac vegetarentur. Quae quidem Plinius commemorans, *Huic arbori*, inquit, *assurus herbam prodidit Apollodorus Democriti discipulus, quā idcircò [illegible] appellabat, quia admotā manum refugeret folliorum contractione*. Similis arbor memoratur in Prouincia Indiae Orientalis Prouincia; nisi est etiam eo mirabilior, quòd vel homine accedente celeriter ramos, abscedente explicat, similisque item herba in Malabaria, 4.hist.10. Ibid.c.5. lib.13.c.10. & lib.24.c.17. Nicol.Com. in Relat. Mercad.

De Anima, & varietate Plantarum.

N &

De Anima, & varietate Plantarum.

Ouied. Gomar. &c. Acosta, & alij.

& alibi, cuius folia sint persimilia Iunioris cuiusdam filiculæ (seu polypodij) foliis, quæ, quamque si digito, festucâ, aliâve re contigeris, folia contrahantur, ac non multò post pristinum situm repetant. Crescit & alia in nouo Orbe non absimilis, quam Mimosam vocant: & ne in fabulis hæc habeantur, ecce noster Peirescius inter herbas exoticas herbam αἰσχυνόμενον, seu pudicam nutriit, descriptis mox foliis, & pedis quidem bessem prolixis, quæ sese & contrahere, & explicare ipsi experti sumus; cùm & similes in Regiis hortis optimus Robinus ostendat, tametsi non perinde floreant (erat autem illi flos luteus) neque perinde siliquas profferant sesqui-digito propemodum longas. Atque hæc quidem, ne memorem quod Antonius Pigafetta se expertum scripsit; arborem esse in *Cimbubone*, Orientalis maris Insulâ, non procul à Burnea, cuius folia Moro non absimilia, duósque quasi pedes hinc inde habentia, vbi in terram deciderint, si quis ea contingat, illicò aufugiant.

Enimverò dicta hæc sunto exercitationis, & animi gratiâ; ac solùm vt ostenderetur non fecisse prorsus abs re Epicurum, quando Plantas esse inanimeis censuit. Quippe, cùm alioquin neque Epicurus, neque Stoici, neque cæteri ipsos imitati diffiteantur Plantas nutriri, incrementúmque accipere, sibi simileis generare; atque adeò quæstio sit solùm, an illud principium, quo hæc peraguntur, dicendum sit Anima, vt cæteri volunt, ipsi pernegant; quatenus alij *Animæ* vocem ad alia extendant, quàm ad ea, quæ sentiunt, hoc est vident, audiunt, olfaciunt, &c. ipsi ad ea solùm, quæ sentiunt, illam contrahunt; idcircò nihil est quod vetet Animam vocare in Plantis id principium, quo vegetantur, seu nutritionis, accretionis, & generationis obeunt munera; & maximè quidem, cùm tale principium careat nomine (est enim *Natura* generalior vox) possítque intelligi esse sine sensu, vt sensum vulgò accipimus. Vtcumque certè vsus non ferat Plantas proptereà Animalia, Animantesíve appellari, ferre tamen potest dici animatas, quemadmodum fert, vt dicantur viuentes, dum tale principium, seu anima adest, & mortuæ, dum abest, eo prorsus modo, quo Animalia ex Animæ suæ præsentia, aut absentia dicuntur viuentia, aut mortua. Itaque esto Planta, si lubet, corpus vegetabile, sensu carens; aut, si definire sic placet, corpus animatum, vel viuens, quod nutriri, crescere, sibi simile generare possit. At cùm *Plantæ* nomen non iis modò rebus, quæ sunt plantationis capaces tribuatur, sed vniuersè iis omnibus, quæ è Terra gignuntur, & neque Animalia sunt, neque ex iam expositis Inanimorum generibus; difficilius tamen nihil est, quàm omneis huiusmodi res in genera redigere, hoc est Plantarum historiam idonea serie commemorare: nam videtur quidem primùm posse Planta generalissima diuisione in Arborem, Herbámque distribui, ita vt Arbor sit, quæ pro nota habeat caulem ligneum, seu candicem, proceritatémque; Herba, quæ solùm folia, aut præterea caulem non ligneum,

ac humilitatem. Verùm, vt prætereram quas-
dam arbores humiliores esse, quàm pleraque
herbarum sint; cùm & sint herbæ arbores-
centes, vt dicta idcircò δενδρολάχανα, quasi
Oleraarbores dicas, v.c. Maluam, ac Beta...
so vita appellatione seu fungos, seu tubera
censeas. Vtcumque profectò Fungum herb...
dicas tanquam constantem caule, & folio si...
generis; Tuber saltem, vt notum est, tale...
respuit nomenclaturam. Deinde obseruam...
quidem Theophrastum inter Arborem, Her-
bámque constituere Fruticem; ἢ τὸ φρύγανον,
quod *Cremium* propriè diceris, Interpres
Suffruticem vertit; at cùm definiat Arborem,
quæ simplici candice assurgit, veluti Oleam,
Ficum, Vitem; τὸ φρύγανον verò, quod mul-
plici, veluti rubum ac paliurum; man...
quanta inde confusio. Nam vtcumque vide-
tur *Fruticis ἰδίως seu θάμνου* sub τῷ φρυγάνῳ no-
mine definitionem tradidisse, capi tamen n...
potest Vitem, quòd vno candice assurgat, ap-
pellari arborem; Corylum verò non appella-
ri, quòd assurgat multiplici. Et cùm alia ...
bens inter φρύγανα quæ lignosa sunt, & ...
torum foliorum, qualem habet *Rosam*, qu...
arbuscula est, & *Sampsucham*, quæ herba...
profectò non distinctionem, sed conf...
nem generum vides. Hinc profectò est, ...
graues Authores, vt præter Cardanum, & Sca-
ligerum, alij multi variè dissideant in ...
cando quid sit Frutex, quid Suffrutex: ...
men Frutex propriè nihil videatur esse ...
quàm arbor variè pullulascens, & a ...
potissimum, & Suffrutex vox Latina ...
tametsi conficta à Gaza retineri com...
possit, vt distinguamus commodiùs pull...
centem Arborem in Fruticem, quæ ma...
sit, vt Corylus; & Suffruticem, quæ mi...
lis, vt Rosa. Nam quòd alioquin *Sampsu...*
Serpyllum, similésve herbæ appellentur ...
frutices, videtur ferre vsus non pa..., ...
ferat vt efferentur nomine *Cremij* ...
quatenus ob lignosos scissilésve cau...
le cremabiles sunt.

Ad hæc, vtcumque res definitor, ...
pimo deinde labor superest circa ipsa...
Arborum, quam Herbarum distribu...
Cum enim varij variè tentent Planta...
neis digerere pro varietate partium, ...
rietate natalium, pro varietate ...
aliòve modo consimilis, non idcircò ...
iæ omnes comprehendi sub certis ...
possunt; aut comprehensæ sub ...
spectare quoque pari iure ad alia...
exiguum, imperceptámque, & ...
analogiam non sic detorqueri, vt ...
mæ ad eosdem, simillimæ ad diuersa ...
neant. Ex quo efficitur vt alij ...
hanc sollicitudinem dimittentes ...
delectu, & absque præmissa distin...
peragant (vt præ cæteris D...
partim aliquas arbitrarias, neque ...
classeis deligant, in quas possint ...
quomodocumque similes sint ...
cumque quas in vna statuunt, ...
que in alia possint, aut debeant ...
ponere. Quamobrem & nobis ...
bet, si compendiosam aliquam ...

[illegible] Minerua rem exequamur, [illegible]que à distinximus in Arborem, Herbam, & quod neutrum est. Addo autem quod neutrum est, vt Tubera comprehendamus, quæ Plantæ cum sint neque Arbores tamen, neque Herbæ sunt, sed subterraneæ soboles, & velut radices germinationis incapaces. Quò spectare potest fructus subterraneus, cu- [illegible] *Amygdalum* est in Brasilia [illegible] ad *Maragnonem* fluuium, & ab indigenis *Mandi* vocatus. Vt comprehendantur etiam, & idem, Plantæ nonnullæ, quæ [illegible] à Terra, [illegible] aliis, supraque alias Plantas [illegible], cuiusmodi sunt capillamenta illa, quæ leguminibus innascuntur, & [illegible], & Thymumque [illegible], ac Thymelææ, vnde *Epithymum*, & *Epithymbra* dicuntur. Cuiusmodi etiam est *Viscum*, in *Quercum* præsertim, [illegible] Plantarum [illegible] [illegible] de Frondibus

Mundi La- [illegible]

[illegible]

tamen quod legitur vsurpatas fuisse ab hominibus, quæ passula Iouis arbore deciderant glandeis. Habentur tamen glandes Quercus meliores nota, quam Esculi; cùm sit aliunde Quercus magis familiaris, ac arbor penè domestica, distinctaque à Robore, vt à specie magis siluestri. Sunt Roboris verò glandes deteriores, ac deterrimæ Suberis, quòd Suum carnem fungosam reddant. Illud interim singulare in Subere est, quod cum cæteræ Arbores detracto in orbem cortice intereant, ipsa nihilo deterius euadit. Mirere autem dici à Plinio nec in tota Italia nasci Suberem, nec in Gallia omninò; nam in nostra certe Prouincia satis copiosè nascitur. Huius quædam est species, quæ Suberi-quercus vocatur, quòd foliis Quercum referat; cùm ea, quæ magis vulgaris est, retinetque Suberis nomen, referat folia Ilicem. Notum est autem Ilicem virentibus semper, aculeatisque foliis esse. Hinc eius species Coccifera dicitur etiam Aquifolia, quasi Acuifolia, Veteres enim Aquum pro Acu dixerunt. Præter verò glandem etiam Acum fert, nobile granum scilicet, Arabibus dictum *Kermes*, ex quo purpura tingitur, quam Tyria, & Laconica granorum esse Plinius dicit. Glandiferis adnumeratur *Fagus*, ac non modò ea quidem, quæ Græcorum dicitur, & vix à quercu, nisi maiore glandis rotunditate, & dulcedine differt; sed etiam ea, quæ Latinorum, cuius glans castaneatim tereo includitur calyculo quidem, sed non hispido tamen, quod est ipsi quidem cum Ægilope, seu Cerro commune. Huc proinde pertinere etiam potest Castanea, cuius fructibus vt bonitate præstans glandibus cæteris, *Iouis glans* appellata est; tametsi Virgilius etiam nucem dicat ob inuolucri duritiem, vti & ab eodem echinato hirsutam dicit.

lib. 16. c. 8.

lib. 16. c. 8.

Eclog. 2.

Succedere Glandiferis debent, quæ dicuntur Coniferæ, seu fructum ferentes in morem Coni turbinatum; idque, cùm sint simul Resiniferæ licet arborum, arbuscularumque resiniferarum aliquæ non Coniferæ, sed Bacciferæ potius sint. In Coniferis porrò primas tenet *Cedrus*, quæ raris nascitur in locis, estque in monte Syriæ Libano præsertim conspicua. Arborum procerissima, & Æternitatis symbolum, non modò ob ligni incorruptam naturam; verùm etiam ob durationem, qua obseruatur perennare. Si Monachis certè montem Libanum incolentibus credimus, quæ circiter viginti octo annosissimæ in illo visuntur, factæ sunt, & in quingentum quidem, ipsamet Salomonis manu. Proceritatem Cedri æmulatur *Abies*, quæ cæteris non modò sublimior, sed etiam erectior, ac enodior est. Nostrates *Sapinum* appellant; cùmque sit eius in ædificiis, nauigiisque maximus vsus, tum ipsi firmitudine, incorruptioneque præferunt *Melezam*, ita nempe Laricem vocant, cuius id aliunde est proprium, vt sola inter resiniferas deciduorum foliorum sit, solaque vt iam dictum est, Agaricum ferat. Non perinde alia, neque

N 2 perinde

De Arbore, & varietate Plantarum.

De Anima, & varietate Plantarum.

perinde fastigiata est *Pinus*; & ex illius tamen specie nuces ferente Pineas vocatas procerissimam vidimus, cuius truncum vix passis bracchiis Homines quatuor amplecterentur. Pertinet ad ipsum *Pinaster*, alia sanè species à Picea, è qua scilicet pix educitur, & cuius pars pinguior *Tæda* appellatur. Adiungi heic potest *Cupressus*; quoniam tametsi illius fructus referat potiùs pilam, quàm conum, est tamen & ipsa resinifera, ac semper virens. Itémque *Terebinthus*, quæ etiam non conifera, resinam tamen omnium optimam fundit. Et *Iuniperus*, resinifera quoque, & baccifera, fusisque non malè referens *Oxycedrum*, siue Cedrum Liciæ, quam cum *Sabina* multi confundunt. Ac rursus *Lentiscus*, quæ & ipsa baccifera cùm sit resinam fundit *Mastichen* dictam, neque ita propriam Chij Insulæ, quin Belgensis quoque habeatur; vti & *Styrax*, ipsa odora, odorisque succi, seu lacrymæ prægnans. Denique & *Betula*, cuius resina bitu-

lib.16. c.18. minea est, & quam Plinius arborem Gallicam, mirabili candore, atque tenuitate; terribilem Magistratuum virgis; & Bitumen, inquit, Galliæ ex ea excoquunt. Accedat ex Bacciferis, perpetuáque coma virentibus *Buxus*; ligni prædura arbuscula, & proptet topiarium opus familiaris. Itémque *Celastra*, baccis quidem Lentiscum, sed foliis Vlmum

In Dioscor. lib. 3. referens; neque alia demonstrante Matthiolo, quàm vocata vulgò *Sena Orientalis*; cùm Sena alioquin inter herbas sit. Taxus quo-

lib.16.c.10. que habita noxia, & à qua sunt quæ apud Plinium appellata dicitur taxica venena, dicta posterius toxica, quibus sagittæ tingebantur. Tum *Myrica*, seu *Tamarix* diuinatoria habita, ac ideircò Magis, seu Incantatoribus virgas compeccatorias ferens. Perpetuò verò etiam viret in siluis nostris, & quæ ad mare potissimùm sunt, *Arbutus*; cuius fructus similis fragæ, sed solidior tamen, & dulcedinis austerioris *Vnedo* appellatus est, quòd vno plures comedendi non sint, tanquam plurium esu pariente Mentis infirmitatem. Sic virere ferunt & *Lotum*, cuius est fructus Homericis carminibus nobilitatus, quámque aliqui idem esse cum *Alisierio* nostrate contendunt: tametsi alij idem esse cum *Zizypho* putent, idque ob dulcedinem fructus, quem nos *Iniuban* dicimus. Speciem Zizyphi esse credunt *Paliurum*; quam tamen idem esse cum *Agrifolio* ob aculeata folia non inanis est coniectura. Denique spectare hûc *Hedera* potest, repens Arbuscula, & Liberi Patris coronatione nobilis, ac racemos ferens, qui speciatim dicuntur *Corymbi*. Conspecta nobis non vna est, cuius truncus foret crassitudine corporis humani. Spinosam eius speciem *Cilicium*, & *Smilacem* dicunt.

Ex non semper virentibus, sed montanis

lib. de arbor. cap. 16. tamen sunt *Orni*, quam Columella non vult differre à *Fraxino*, nisi vt siluestre ab vrbano. Vulgare est fraxini vmbram esse serpen-

lib.16.c.13. tibus lethalem, at ipsius folia esse summeis mortifera, quod prodidisse Græcos ait Plinius, falsum apud nos comprobatur. *Philyra* quoque, seu Tilia; cuius quæ lignum proximè ambiunt tuniciores membranulæ Philyræ

speciatim dicuntur; & quæ sequuntur crassiores etiam in funeis cedunt. *Acer* præcedit, operum elegantia, & subtilitate (verba sunt Plinij) Cedro secundum; & quæ Aceris species habetur *Carpinus*, cùm sit tamen Vlmo similior. *Ceratonia* item ferens siliquas *Carrobias* nostris appellitatas. Similitérque *Acacia*, ferés itidem siliquas vi purgatrice vulgò notas. Hisce adde *Cornum* familiarem fruticem, & ob baccas rubeas, oliuásque formâ consimiles notum, & *Sambucum* medullosam arbusculam, acinulorúmque vmbellis insignem, ac *Ebulum* ipsi non dissimilem admodum. Adde & *Rosmarinum* odoris fragrantiâ commendabilem; itémque *Genistam*, cum suis speciebus, quarum nescio an liceat vnam dicere *Cytisum*, de qua est non parua dissensio. Ac rursùs *Ligustrum*, Siler Alaternum, Viburnum, flexileis, ac in sepibus familiareis arbusculas; & vt flexilem, ita prolixam *Bryoniam* seu vitem siluestrem tam rubram, quàm nigram. Quid spinosas autem Arbusculas commemorem, *Oxyacantham* seu albam spinam, *Spinum*, seu Prunulum siluestrem, *Rubum*, *Rhamnum*, & *Capparim*? Quid *Ericam*, *Ruscum*, *Glycirrhizam*, &c. Iam ex Aquaticis, vt breuiter dicam notissima omnium est *Salix*, ex ius species censeri potest non modò, quæ omnium maximè flexilis *Amerina* dicta, sed etiam quæ vetus fruticosior est. Deinde *Populus* tum alba, tum nigra; cuius lacrymam Eridanum Electrum fuisse, fabula mera. Tum *Alnus* paludibus crassis, magísque [illegible] delectata. Posteàque *Vlmus*, qua viteis [illegible] dere, nihil decantatius. Inde *Platanus*, [illegible] liorum amplitudine, ramorúmque diffusione ingens; aliæque oppidò quam multæ.

Ad Vrbanas quod attinet, eæ præsertim intelligantur, quæ excoluntur fructuum [illegible] sicuum plureis alioquin memorauimus, [illegible] ad voluptatem, aliósque vsus excoluntur [illegible] plureis, v. c. pomum, pyrúmque [illegible] prætermisimus, quòd eædem sint, quæ [illegible] cultæ fructus vberiores, & lætiores [illegible] Cæterum cùm aliquibus Iurisconsultis, [illegible] currit fructus omnium arborum Glandis [illegible] mine contineri, imitatione putà Græcorum, quos apud fuerunt omnes ἀκρόδρυα; [illegible] tunt alij à Glandibus *Poma*, & nomine [illegible] comprehendi censuerunt quicquid est [illegible] rū fructuum. Hinc diuisione facta in [illegible] & *Nuces*, Malum dixerunt omne Pomum [illegible] habens quod esui est, & intus, quod [illegible] includens; Nucem, quod foris tegitur [illegible] & intus habet, quod esui est. Exinde [illegible] quidem mirum si Nuces pineæ à [illegible] Cybeles poma; si Prunum *Virgilio* [illegible] mum; & alia vt racemum, si Plinius [illegible] acinósque in pomis habeat; baccas [illegible] singulatim, & acinos racematim ab [illegible] culis suis dependenteis. Sed interim [illegible] videtur definitio Mali conuenire solis [illegible] cis, Prunis, Cerasis, aliisque id genus, [illegible] item dictis vulgò pomis, pyris, [illegible] risque, nihil durum intus habentibus [illegible] quippe intelligunt quidpiam os [illegible] est nucleus, non qualo granum, aut [illegible] vt præteream Persica, Pruna, & [illegible]

[illegible]

Vt ex his [illegible], Mali [illegible] Medica, [illegible] Armenia [illegible] Malus [illegible] Persica [illegible]

[illegible]

[illegible] oppidò [illegible] sunt. Tantum autem abest, vt vulgò habeatur in malorum pomorumve genere, quia potiùs vt opposi- tum, æmulumque genus conficitur. Videntur Latini Pyra appellasse à forma ignis, pyramidisve; cùm tamen Græci dixerint non Pyra, sed ἄπια ab antiqua appellatione Peloponnesi [illegible]. Subiicienda est Pyro Sorbus, cuius fructus formam Pyri imitatur; tametsi ab eo paruitate distat, & vi adstringendi, ac acerbitate, dum viridis est. Pyri quoque æmulam Ficum dicit Plinius; sed formâ nempe fructus externa; nam quod sit alioquin discrimen probabile ei multùm licet, internæ substantiæ, tam notum est, quàm decantatæ ipsius dotes. Eandem substantiam imitatur quod dicimus Morum, cuius species est minus quidem fructu, sed foliis tamen magis commendata, quam nemes sericum [illegible] Græcis appellata Seres depascuntur. Admonet Plinius Mespilum adnumerari iure malorum, pyrorumque generi, notum verò est eius fructum [illegible] constantem nucleolis tardissimè perfici, deponereque acerbitatem; ac celebrari ipsius speciem, cuius fructus dictos Græcis [illegible] ob triplicem nucleum, & Latinis Tricoccos, appellare iam Aeranias solent. lib. 15. c. 20.

Vt dicamus autem celeriter de Arboribus quæ ex nucleo simplici constant, huiusmodi [illegible] Persicum, Armeniácumque est Prunum, quam alienam fuisse Catoni ignotum Plinius admiratur. Plurimæ eius species cum sint, tum commendatur maximè Damascena, & nostras Brignola, quæ passim Perdigona est. Tum Cerasus à Cerasunte Ponti oppido originem habens; cuius quoque species plurimæ cùm sint, notat ille ipsius fructum esse inter baccas, & acinos medium, & pomum [illegible] hoc arbor inter primas annuam colono referat gratiam. Alio nuclei genere constant Dactyli siue palmulæ; sic vocant fructum præduleem Palmæ arboris nobilissimæ, loque [illegible] regionibus ægrè prouenientis, vt ne in Græcia quidem maturantis fructum, vt Plutarchus admonet; scribens alium de quo virtutes trecentas, atque sexaginta à Babylonijs celebratas, & carmine quidem, quem Strabo fuisse Persicum memorat. Huiusce nuclei duritiem, non tamen plenè soliditatem imitatur [illegible] Oliua, quæ fructus quoque est arboris innumeras meritæ laudes, atque idcircò habitæ dignæ, cuius Minerua inuentrix foret. Vix spectare hîc putes Laurum, quòd eius baccæ nucleosæ licet, esui non sint; & verò tamen vrbana habetur, prout ob virorem egregium, perpetuúmque excolitur, & velut antiquam Consularium vsu commendatur. An potius spectare Myrtum, quòd ex eius baccis nunc oleum, nunc etiam vinum exprimatur, quódque ante inuentum piper, illæ piperis loco fuerint: arbuscula quidem, sed quæ tenera florum, foliorumque odore, atque [illegible] præcipuum decus, deliciæque hortorum. [illegible] quoque ad opus topiarium vocatam vulgo [illegible], itémque Grossulariam; aliásque item arbusculas, quæ ob solam florum elegantiam, suauissimosque odores, & liquores pretiosos lib. 23. c. 13. cap. 24. cap. 31. 8. sympos. 4. lib. 16.

De Anima, & varietate Plantarum.

De Anima, & varietate Plantarum.

heinc elicitos excoluntur, vt *Rosam*, qua nihil laudatius, *Gelseminum*, seu *Iasminum*, & alia. Par verò est non obliuisci præ omnibus arbusculis, quæ vulgò excoluntur, *Vitem*, quæ ligno alioquin imbecillimo cum in racemis liquorem fert, quo haberi nihil potest commendatius. Quod ad Nucum attinet genus; illa meritò primas tenet, quæ κατ' ἐξοχὴν appellatur *Nux*, cuiusque proinde fructus dictus specialiter est *Iuglans*, quasi Iouis glans. Arbor procera, & ramorum ingenium, ac in orbem ferè diffusorum, quòd non, & vt maxima arborum pars, ipso sui cacumine, sed lateribus germinet. Quæ eius species nuces fert tenerioris putaminis *Tarentina* vocata est; & quæ adeò teneri, vt crescendo abrumpatur, dicta est *Persica*, & *Molusia*. Proximum tenet *Amygdalus*, quæ florum copia, & elegantia præmuntiarum Veris non postrema est. Dicta est *Nux Græca*, & *Thasia*; suntque ex eius genere dulces, & amaræ. Quæ putaminis sunt durioris, & maiusculæ, nonnihilque recurua, vocatæ sunt *Cypria*, quæ teneriores *Naxia*; ex quo Adagium, *ne Naxiam quidem amygdalam frangere possit*: scilicet fructus *amygdalum*, & *amygdala* dicitur. Tertium *Corylus*, quæ & *Auellana*, cùm priùs dicerent *Abellina* ab oppido Campaniæ Abella. Dicunt aliqui *Prauellinam*, sed familiarius longè est, vt & *Pontica*, & *Heracleotica* appelletur. Dioscorides

lib. 1. dicit καρύδιον quasi *Nucem tenuem*, pusillamve, respectu scilicet Iuglandis. Quartum *Pistacia*, quam etiam *Terebinthum Indicam* vocant, quippe ipsa quoque resinifera est, & odore Terebinthum refert, soloque penè fructu differt, qui racematim pendet ex ramis, saporisque est non absimilis nuci pineæ, cùm sit odoratior, atque rubicundior. Accenserem heic ipsam *Pinum*, quatenus nucifera est, verùm ea iam est inter Coniferas relata.

Quod spectat verò ad Arbores Exoticas, seu peregrinas, non illas heic intelligo, quæ pridem ad nos peruenere, quásque iam prope domesticas diuturno cultu fecimus; vtplæræque sunt ex commemoratis; sed eas, quæ tametsi fuerint nobis iampridem cognitæ, vt putà fructu, cortice, lacrymâ, aliave sui parte, non potuere tamen aut ipsæ transferri, aut nostro cælo assuescere; ac simul eas, quæ fuere nuper in America, siue nouo Orbe, aliisque gentium detectæ. Ex prioribus celeberrima semper fuit tum ob singularem odorem, tum ob alias vires *Cinnamomum*, seu *Cinnamum*, Latinis etiam *Cassia*, & *Cassia lignea* vocitata, arbor scilicet in Insula *Zeilan* potissimùm crescens, oleæ magnitudine, foliis forma citrinis, sed virore laurinis, flore candido, fructu nigro, & rotundo magnitudinis auellanæ. Et quia eius rami sunt recti, duplicique cortice tecti, instar suberis; idcircò ita decorticantur, vt qui ad nos cortex defertur, & in vsu est, sit interior, minúsque crassus. Est autem aliud planè *Amomum*, arbuscula videlicet etiam in Armenia, Mediâque proueniens, & sese in speciem racemi conformans, ipso quoque ligno, & flore admodum odora. Est Insula eadem *Caryophylli* ferax; arbor verò hæc e[...] se Lauri forma, & magnitudine perhibent[...] verùm foliorum angustiorum. Odoratiss[...] eius flores decutiuntur, desiccantúrque, & a[...] nos delati ij sunt, qui vulgò à forma Cary[o]phyllacei claui vocantur: Insula verò *Ban*[*da*] est, in qua Nux *Myristica* crescit; arbor Persicæ malo similis, sed angustioribus, a[c] breuioribus foliis, odorata, ac nuces ferens, quas *Moschatas* appellitamus. At sunt Insulæ longè plures, in quibus *Piper* nascitur, præcipuæque sunt propè *Iauam*; cùm & mitatur in *Malaca*, *Malabariaque* finibus. Arbuscula est volubilis, scandítque, atque alterò seri solita ad radices cæterarum arborum, baccásque racematim fert, quæ resiccatæ a[d] nos comuehuntur, piperísque grana vocantur. Arabiæ penè, ac in Arabia regionis S[a]bæ proprium *Thus*, siue arbor Thuris; humilis illa, & foliis non malè referens Lentiscum. Est autem Thus, quod ad nos defertur, quâ ipsius resina, quæ vt per se interdum erumpit, ita ex cortice, vbi cultro est vulneratu[s], copiosiùs dimanat. Eiusdem quoque pr[...] tim Arabiæ est *Myrrha*; arbuscula hum[ilis] quidem, vt putà septenûm, octonûmve pedu[m] vix altior, sed caudice tamen crasso, [...] intorto, & spinas passim emittente, fo[liis] crispis, sed alioquin oleæ consimilibus. E[x] eius autem vulnere defluit lacryma *Stacte* [...] cta, quam excipiunt tegetibus; nam alio[...] caudici hærescens concrescit. Sunt qui h[...] succum ita concretum esse *Bdellium* exi[sti]ment; cùm alij censeant Bdellium esse pra[...] succum, partim fructum arboris alterius m[a]gnitudine oleæ; qui fructus quidem fi[...] licet, ipsâ substantiâ nux esse appareat, I[n]diæ ferè proprium, ac demum penè [...] hortorum celebratum est *Balsamum*; ar[bus]cula vix altior tribus, quatuorve pedi[bus] folio rutæ similis, ac perpetuò virens. Co[r]tice eius vulnerato seu vnguibus ferre[is] Theophrasto, Dioscoridéque, seu, quia f[...] rum vitalia lædat, vitro, lapide, os[...] cultellis, ex Plinio, manat pretiosus [...] quor, quem rarò videre, nisi adulter[...] est. Fertur creuisse etiam in Ægypto; [...] balsamum autem ex Hispania noua [...] tur, is succus est arboris malu Punicæ [...] minoris. Fuere & aliæ arbores complur[es] propriùs Indiæ *Ebenum*, cuius lignum [...] lignum infra aquam demergitur; od[...] bûsque impositum iucundi est, ac sine [...] odoris. Vt *Costus* Indiæ, Persidi, Ar[a]biæ communis; tametsi Costus Vnimo [...] fuit odorata, non lignum vt *Mosis*, C[...] Ægypto, Syriæ, quam non desunt q[...] credant, arborem ex qua Adamus [...] Vt toti passim Indiæ Myrobalanos [...] bor, &c. vt Agallochum, seu Xyl[...] Malabathrum, &c. Non videtur [...] *Ficus Indica* omittenda, talis [...] descripta à Theophrasto, Strabone, [...] Curtio, qualem nuper Fabritius Salm[...] apud Clusium obseruasse se affirmat [...] lémque in Insula *Goa* meminit [...] ram. Arbor nempe est trunco [...]

altitudinem magnam crescens foliis malo [illegible], fructu [illegible]. Postquam [illegible], filamenta quædam [illegible] Terram demittit, quæ radices [illegible], [illegible] per continua fila- [illegible] alij aliique propagantur, vt etiam ad [illegible] milliare [illegible] Hominum [illegible] valeat de- [illegible], præsertim [illegible] caudicibus tene- [illegible], vt per [illegible] ad [illegible] vulgò solent [illegible] illæ nempe iam fa- [illegible] crassis etiam foliis similia [illegible] foliis constet, [illegible] herbam [illegible] propemodum

[illegible] Theophrastus, & Plinius ad Opuntiam Lu- [illegible] nominarint; [illegible] ex nouo Orbe.

Et [illegible] posteritati [illegible] quæ [illegible] sit *Palma*, [illegible] Palmarum caudicem, & [illegible] Cocus [illegible] Antiatæ, [illegible]

[illegible] Theophrasto, [illegible] Videtur [illegible] quæ germinibus, [illegible] Cum arbor [illegible] Hominum vitæ præstat, [illegible] varietatem visum [illegible] sit, Mexicana illa ar- [illegible] *Magvei* vocatur. Ex [illegible] potum, con- [illegible], regulas, [illegible] etiam, [illegible] præstantia fru- [illegible] dicunt *Nuce*, [illegible] fructus [illegible] pulpam [illegible] Hispaniola [illegible] In Brasilia verò quæ [illegible] Pinum, vt [illegible]. Est verò in [illegible] *In Florida* [illegible] vtilissima, [illegible] viuunt [illegible]

cam, in ipsa potissimùm D. Dominici Insula illico magnitudine crescens ob sudorificam, ac præsertim in morbis Venereis vim. *Cera* apud Orientaleis sistendis profluuiis mirificè prodest; & radix *Moringa* est ipsis instar *Vnicornu*, aut *Bezoarti* aduersus venena. Iam Brasiliensibus arbor *Hairy* palmæ species, præ sui duritia spicula suppeditat, quæ loricam perforant, & præ pondere (quo *Ebeni* instar infra aquam demergunt) clauas. Est etiam apud eosdem *Arabutan*, arbor procera, nobis vulgò arbor, lignúmve Brasiliæ, quo vt nos vestes, sic illi plumas & cætera rubenti colore intingunt. Est & *Acaiba* arbor pomifera, cuius nucleus fructus tinctinnabulorum vicem ipsis supplent. In Prouincia *Mangi* arbor *Tal* vocata grandia profert folia, quæ vniuersæ Indiæ chartæ scriptoriæ vsum præstent. Verùm de Arboribus satis.

De Animis, & varietate Plantarum.

Ad *Herbas* vt iam accedamus, quædam pari modo absque cultu proueniunt, quibusdam cultus adhibetur. Ex priore genere sunt montanæ, aruales, vmbrosæ, vdóque gaudentes, palustres; ex posteriore autem sunt fruges, siue frumenta, & legumina; itémque olera, & quæ præterea deliciarum ergò coluntur. Vt prius verò paucula ex prioribus prosequamur, occurrunt primùm ex montanis, & apud nos quidem copiosè *Thymus*, in cuius natura florem semper est adeò insensile, vt [illegible] flore carere dicatur. *Lauendula*, quæ *Pseudonardus*, & *Casia* antiquitùs dicta. *Calamintha* quoque, & *Serpyllum*, & *Thymbra*, *siue Satureia*. Deinde accedit, siue rotunda *Ocula*, & *Anchusa*, caule, foliisque asperatis; eiusmodi sunt quoque *Echium*, *Pilosella*, & aliæ. Tum *Saxifraga* ita dicta, non tam, quòd per saxa prorumpat, quàm quòd calculos conterat; & *Lithospermum*, cui nomen fecit seminis lapidis duritia, & *Bursa Pastoris* à forma continentis semen thecula vocata, & quæ ex vmbelliferis appellatur *Angelica* ob insignem vim aduersus venena, atque adeò pestem, itémque malignam. Montana quoque herba est *Dictamnum*, sed Cretæ propria, & celebris non tam quòd iuuet puerperas, quàm quòd ex ipsius depastu ferrum infixum [illegible] Cerui demonstrasse dicantur. Est verò etiam alia herba *Siderites* dicta, quæ prodesse vulneribus ferro inflictis perhibetur. Quam autem *Lunariæ* appellatæ speciem *Solean Equinam* nominitant (à forma nempe seminis contenti intra siliquam, deprehensum est nec constringere, nec adimere soleam equo supra eam incedenti. Possunt verò etiam censeri montanæ *Sesili Massiliense* dictum; *Aizoum*, siue Semper-viuum, cuius species quædam arborescens est; & quæ vt distinguantur ab aliis, dicuntur specialius montanæ, vt *Intea*, vt *Scabiosa*, vt aliæ. Possunt & quædam Catharticæ, vt *Elleborum*, & *Tithymalus*, seu herba lactescens; quædam venenatæ, vt *Napellus*, & *Aconitum*, cuius sunt species variæ; quædam mutuatæ nomina à similitudine aliqua cum arborum quarundam foliis, vt *Chamædrys*, *Chamæpeuce*, *Chamæpytis*; quædam, quæ tam gaudent collibus apricis, quàm petris frigidis, vt *Euphrasia*, cuius

De Anima, & varietate Plantarum.

cuius vires tantæ, ac præsertim ad oculos; *Flammula* sic dicta, quòd vel ipso tactu flammæ instar pustulas excitet: *Asphodelus*, in qua, & in Malua quantum boni sit quæritur Hesiodus ab hominibus ignorari. Quædam quæ locis montium opacis, vt *Valeriana*, *Pæonia*, innumeræ aliæ.

Ex Arualibus, seu macris agrariis, campestribus, & quæ præsertim quidem crescunt inter segetes, ac legumina, notissimum *Gramen*, quod etiam in pratis, in viis, & passim vbique occurit; cùm & specierum multiplicium sit. *Papauer* appellatum *Rhœas*, quòd flores eius rubei statim, ac facillime diffluant; quæque est illi non admodum dissimilis *Argemone*, sed puniceo flore. *Cyanus*, ab eximio colore sic dicta. *Nigella*, quæ est siluestre Melanthium. *Ononis*, siue *Anonis*, quæ & *Arestella*, & à sistendo sæpe aratro ob radices longas, multiplices, firmas, dicitur vulgò *Arresta-bouis*. *Hedysarum*, seu *Securidaca* ob siliquarum aduncitatem. *Orobanche*, seu Erui angina, quòd Eruum quasi strangulet. *Onobrychis*, ob quædam velut tintinnabula strepitum edentia. *Isatis* quoque, siue *Glastum*, cuius vsus est in tingendis cæruleo lanis; & *Pastinaca siluestris*, cuius notissima species *Siserum*: & *Ferula* à feriendo dicta, quod ob leuitatem vsurpetur à Senibus in baculum: quanquam ea loca calida amat, vti & petra aridiora, quæ est species quædam ipsius dicta *Thapsia*, grauis odoris, & noxia tactu, fœniculo alioquin persimilis. Potest huc spectare etiam *Medica*, seu *Trifolium maius*, vulgò *Sainctfoinum*, ex cuius satu apparatur prata in locis minus humentibus; atque etiam *Trifolium minus*, cùm tamen id etiam humidiora amet, *Pratense* idcircò vocatum. Ne *Herminum* heic memorem, quod in viis etiam plerumque occurrit, Borragini persimile, nisi quòd folio est rotundiore, & febrifuga, quòd certè circa quotidianam ipsi experti sumus. Pertinet etiam quæ locis quidem cultis, sed asperis tamen gaudet *Hypericon* in febrifugis quoque numeratum; & quæ in locis salebrosis, ac per vias etiam repunt *Herniaria*, atque *Polygonum*. Adde & *Carduum*; cuius sunt species propè innumeræ, vt *Acanthium*, *Eryngium*, siue centiceps, *Chamæleon*, quod humi hæreat, *Dipsacus*, qui & Carduus fullonum, Tragacantha, Caccus, quem nostri *Cruciatum spinosum* appellant, *Dryptes*, quæ nostratibus *Calcitr.* quasi in agris nulla frequentiùs, sensibiliùsque calcari possit.

Ex iis, quæ vmbrosis, vdisque delectantur locis sunt imprimis Felices, seu tum ipsa *Filix*, Græcè πτέρις ab alæ specie vocitata; tum quæ plurimæ ipsam imitantur, ac nominatim *Asplenum*, cui vulgare est nomen ex Arabibus desumptū *Ceterach*, *Polypodium*, *Polytricum*, & quæ speciatim ex Capillaribus vocitari solet *Capilli Veneris*, itémque *Adiantum*, quòd ab aqua superfluente non humectetur. Nota est quæ à speciali forma dicitur *Vmbilicus Veneris*; & quæ à folio caule veluti perfoliato dicitur *Perfoliata*. Ad hæc *Plantago*, herba familiarissima, quæ & *Quinque-neruia* à neruulorum numero, & *Arnoglossum* à linguæ

agninæ formâ appellatur: cùm alia non dissimilis, sed lanuginosa tamen dicatur *Cynoglossum*; vt taceam *Gentianam* vix foliis ab eadem differre. Sic à forma habuere nomen *Auricula*, & *Cauda muris*; vti & *Geranium*, siue *Gruinalis*, à forma nempe rostri gruis, quod acubus illis suis imitatur: à punctionis autem effectu, quòd veluti vrat, *Vrtica*; quæ cùm inusfius nihil sit: mirificas tamen illius virtutes enumerat Plinius, additque Phanian Physicum laudes ipsius condidisse. Celeberrima insuper *Veronica* est, ob mirificam sanandorum vulnerum, vlcerúmque vim; & *Aristolochia* ob vim quam exercet in puerperis; & *Fumaria* ob vim eliciendi lachrymas ex oculis, fumi nempe instar, vnde illi nomen; & *Chamæmelum*, ob oleum, quod membris attritis, contractísque vtilissimum ex ea paratur. Sic *Centaurium* tum maius tum minus à sanato olim Centauri, seu Chironis pede factum celebre; vt etiam *Eupatorium*, siue *Hepatorium* vocatum, quod hepati, & *Cardiaca*, quod cordi mirificè prosit. Mitto *Verbenam* ob Antiquorum lustrationes, lipationésque ad hosteis clarigatus causa celebratam; & *Erythrodanum*, seu *Rubiam* (vulgò *Garanceam*) qua lanæ tinguntur, itémque *Arum*, vulgò *Iarrum*, notam tam ob acrem gustum, quo linguam inflammat; ac *Dracontium*, seu *Serpentariam* *Colubrinam*ve à specie vocatam. Mitto, & dictas volubiles, quòd aliis plantis circumuoluantur, ac in ipsis conuoluolum, Clematidem, & *Vincam-Peruincam*; ac rursus *Aparinen Philanthropon* dictam, quod praetereuntium vestibus hæreat: quo nomine ... ti quoque potest *Helxine* parietaria ... Notum est autem parietibus delectari ... simum *Erucam* muralem, & *Asarum* ... vti maceriebus, ac ruderibus siluestrem *Cucumerem*, & *Marrubium*. Mitto denique ... dam Catharticas, vt præter memoratas ... Cucumerem, & Colocynthidem, ... tiam, & *Mercurialem*: quasdam vene... veluti *Cicutam*, ex antiquo vsu, ac morte ... cratis notissimam; & *Mandragoram*, ... ius forma, & eradicandi ratione ... sunt fabulæ, & *Solanum* soporiferum, ... *Hyoscyamum*, &c.

Ex Aquaticis ac Palustribus, ... Iuncorum genus, cuius cùm variæ species ... tum duæ quædam præcipuæ, *Cyperus*, ... & *Triangulum* propter formam ... *Typha*, quæ prætendit clauam cylindri... perelegantem. Itémque genus *Arundinum* ... cuius nobilissima species *Saccharifera* ... ta medullosa, non intus inanis. Tum ... ge, quam à pedis forma *Pasum Asini* ... dicunt; & quæ *Equisetum* vocatur à ... setarum Equinarum specie (asperula ... & qua apud nos culinaria vasa ... cta emundari solent) ac rursus, quæ ... ma barbæ *Tragopogon*, seu *Barba* ... ta in pratis, ac præsertim irriguis ... liaris; & quam præterea vocant ... *gallinaceam*, & *Ophioglossum*, seu ... *serpentis*. Non est autem prætereunda ... phæa, quam *Album* aquæ dicimus ...

[illegible] locis, neque [illegible] *Viola*, aut *Caltha palustris*, in qua *Nummularia* ob [illegible] *Centimorbia* ob morborum [illegible] vocatur, quo [illegible] *Millemorbia* dicitur. Ex Marinis, & iis quidem, quæ in litoribus [illegible], plurima sunt, quæ ex analogia ad [illegible] nominantur, vt Marrubium [illegible], Marum [illegible], Eruca, Lenticula, Plantago, Marrubium [illegible], Polygonum, L[illegible], Erythrodanum, Gramen, [illegible] *Omphalo* [illegible] tomentosa, & incana planta, [illegible] species, & [illegible] *Kali*, de qua [illegible] de Sale dictum (*Salicornia* [illegible]) & complures aliæ. At ex iis, [illegible] fere [illegible] est, [illegible] cum [illegible] alteri [illegible] Coralli [illegible] Lapides [illegible] [illegible]

[illegible] intelligitur [illegible] Auenam [illegible] Alius frumenti genus [illegible] solo [illegible] [illegible]

propemodum *Zeæ*, seu vocatæ *Speltæ* competit; quam cum ille dicat rem præclaram, & propter quam Homero ζείδωρος ἄρουρα dicta fuerit; permirum illam (si ipsa quidem alia ab hac nostra non fuit) vix iam à rusticis quibusdam pauperioribus vsurpari. Proximum potiùs tritico frumenti genus habetur *Hordeum*, quod fuisse antiquissimum in cibis Plinius citat; agnoscitque panem ex eo esse apud Indos præcipuum; & quamuis adiiciat vitam id damnasse, & quadrupedum tradidisse refectibus; subdit nihilominus vsum ptisanæ ex hordeo validissimum, saluberrimúmque probari, & Hippocratem vnum laudibus ipsius volumen dicasse. Species eius variæ cùm sint, distinguuntur tamen præcipuè iuxta ordines granorum in spica, qui minimùm duo, plurimùm quatuor sunt, ex quo hordeum dicitur *Distichon*, & *Tetrastichon*, cuiusmodi ferè apud nos est; & *Hexastichon*, cuiusmodi frequens in Campania Galliæ obseruauimus, aliquid id, quod *Cantherinum* Columella dici notauit; fortè quòd, vt castrati equi Cantherij dicuntur, ita hoc hordeum præ cæteris glumam abiiciat, nudatúmque appareat.

Cùm Fruges porrò cæteræ sint aliquid medium (sed degenerans) Triticum inter, & Hordeum, haud abs re Theophrastus similem dicit Tritici *Tipham*, Cerealem putà, & distinctam ab aquatica, de qua antè dictum. Eandem aliquam videtur, quod nos *Secale* dicimus, [illegible] vulgò [illegible] verum [illegible], [illegible] spicisque [illegible]; cum & eius grana nigriora, strigosioraque sint, & panem præstent longè deteriorem tritico; vt mirum sit ipsum ab aliquibus [illegible] fieri. Sequitur *Olyra*, quam alij esse idem cum Tipha, alij esse Zeæ speciem [illegible]: alij non habent quid definiant. An ea verò nihil aliud est, quàm quod nostrates *Auenam albam* dicunt? Conuenit certè illi color albus, itémque pondus, & alia, quæ Olyræ tribuunt. Est verò interim distinctum genus, quod hîc quidem Auena nigra, passim autem absque adiuncto *Auena* vocatur, gratum iumentis pabulum. Ac est ea quidem Theophrasto *Ægilops*, Dioscuridi *Bromus*; sed vtrumque tamen sibi nomen tribuitur à Plinio, & aliis, speciei illi, quæ à Virgilio dicitur *Sterilis Auena*. Diceremus de *Sesamo*, quod Theophrastus inter Cerealia, Columella inter Legumina posuit; sed id videtur interiisse, cum iam non habeatur ita siliquatum, vt describitur. Diceremus & de *Erysimo*, [illegible] constet Erysimum, seu Irionem dari inter olera; nemo tamen facilè dixit, quale cum Erysimum Theophrastus in frugibus habeat; nisi id fortè sit, quod vulgò appellant *Triticum Sarracenicum*; nimirum videtur huic competere quod illi adscribitur, vt cubitali caule assurgat, folio non frumentaceo sit, sed leguminaceo &c. Itaque his omissis, & vt nihil dicam de infelici *Lolio*, in quod triticum aliquando degenerat, neque de *Melampyro*, triticove vaccino, neque de *Vitiagine*, cæterisque pestibus frugum: memoranda solùm hîc tria supersunt, quæ loco spicæ simplicis fundunt quasi iubam; & quarum

De Auena, & varietate Frugum.

ibid.

lib.2.cap.9.

lib.8.cap.2.

8.hist.7.9. &c.

lib.4.c.135.

lib.13. cap. vlt.

8.hist.1. &c.

lib.2.cap.10.

1.caus.17.

De Anima, & varietate Plantarum.

quarum cuius spica cylindracea est. Ex illis vnum est *Oriza*, quæ ita exigit aquosa, siue vliginosa loca, vt saltem seri debeat in planitie, quæ per illices irrigua, stagnansque reddantur. Alterum *Milium*, quod tametsi solum non perinde stagnans requirit; exigit tamen, vt lætiùs proueniat crassum, humidum, & arborum expers; vt & quas grandiores eius species Milium Indicum, & Æthiopicum vocant. Tertium *Panicum*, quod vix prima fronte discernas à Milio, nisi quod habet paniculos racematim compactos, neque perinde diuulsos profert. At quartum diuersum à cæteris est, quod *Indicum triticum* vocant (nostrates etiam *Turcicum* dicunt) spicam scilicet profert muticam cylindri forma, & quasi clauam, constantem ex octo, decemve ordinibus granorum stipatissimorum, quæ pisorum ferè magnitudine nudata sunt, ac subrotunda.

Sequuntur Legumina, quæ scapo quidem, & foliis; sed potissimùm tamen siliquis semina concludentibus à Cerealibus discernuntur. *Faba* in ipsis notissima, quæ in annonæ caritate non vulgare est plebeis subsidium. Celebrem fecerunt inter cætera vt vetatio Pythagoræ; & iudiciorum vsus; & abstinentia Flaminum, & fœcunditatis nota, ob quam volunt Græcis dictam κύαμον. Quam Fabam Ægyptiam appellant, *Colocasia* est, folliculos ferens consimileis vesparum fauis. *Pisum* sequitur ita nominatum, vt volunt, à Pisa, quæ inter Ossam, & Olympum. Non est in cœnis oppiparis legumen familiarius. Cùm globosâ formâ notissimum sit; tum quæ species eius est minor, *Eruilia* vocatur, & à colore etiam *Ochrum*. Deinde *Lens*, parua quidem, & humilis, sed fertilissima tamen le-
3.hist.3. guminum à Theophrasto dicta, vt prætercam speciatim Græcos in eius laudes fuisse effusos. Tum *Cicer*, quod vt est prædurum, perduratque maximè potest, ita solum est, quod nullum ex se corruptione animal gignit. Posteà *Lathyrus*, seu *Cicercula*, quæ nobis appellatur *Gesse*. Est autē Cicera eius species minor, quæ in pabulum feræ seritur; itémque *Aphaca*, seu *Vicia*, cuius grana nigra, gustuque insuauia; & quæ species *Polygali* dicitur apud nos *Sparsellum*; commoda herba scilicet apparandis pratis etiam in saxosis, atque aridioribus locis. Succedunt Eruum saginæ boum, columbarúmque appositum; cùm non vsurpetur ab hominibus, & macerratissimum quid, nisi fame maligna, & necessitate inexpugnabili vrgêre. Et *Phaseolus*, cuius campestris, humiliórque species pedamento non indiget, sicut hortensis, quam speciatim & *Siliquam*, & *Dolichum*, & *Smilacem hortensem* vocant. Ac *Lupinum*, quem celebrem Diogenes Philosophus fecit. Dicitur agros emendare, & ex eo saltem
lib.18. c.14. mirabilis est, quòd vt pridem Plinius, & Apu-
lib.17. leius obseruârunt, circumagatur quotidie, & Cælo etiam nubilo horam agricolis demonstret. Prætereáque *Fœnu-Græcum*, quod vulgò quidem *Senegreum*; sed dicitur tamen etiam speciatim *Siliqua*, & quòd ea cornui similis sit, κέρατις, & αἰγόκερως Græcis. Denique Columella habet *Linum*, *Cannabimque* in

leguminibus; & quamuis vtraque grana hu-
bus duntaxat nutriendis inseruiant; nouum est
tamen mirabilisqui vtriusque vsus Philipp-
ve elicitur vsus. Quàm eleganter vero excla-
mat Plinius, herbam esse, quæ Gadris ab Her-
culis columnis septimo die Ostiam afferat, &
citeriorem Hispaniam quarto, Prouinciam
Narbonensem tertio, Africam altero! Mirandum
seri, quod ventos, procellásque recipiat, &
tam paruo semine nasci, quod orbem Terra-
rum vltrò, citróque portet!

Ex Hortensibus, ac in iis quidem, quæ di-
cuntur Olera, quædam vocantur Esculenta
scilicet, quæ in escam sed coctæ tamen, ci-
piuntur. In iis *Brassica* primùm commendata,
quam Cato ait antestare omnibus oleribus,
& cuius laudes exsequi longum esse Plinius
testatur. Id notatu videtur dignum, ipsam
viti est inimicâ, sic crapulam discutere. Be-
de *Beta*, adeò innoxia habita, vt olim
lam fuerit appositam non degustare.
ex cuius insipiditate eadeis moribus
appellârunt. *Spinachia*, seu mauis *Spinacia*
quod eius grana spinosa sint, notissima her-
ac potissimùm per verna ieiunia; cùm &
risque credatur esse dicta Antiquis
Prætereo autem & *Rumicem*, siue *Lapathum*
vix iam à rusticis excultum, & *Maluam*
ferè in vsum cedit Medicis herbam ab Hi-
do vsque commendatissimam, quòd si q
piam ex eius succo cyathi dimidium
diebus hauserit, omnes prorsus morbos
furus credatur. Quædam dicuntur Acetaria,
quæ nempe crudæ ferè mandimus, &
quidem, ac oleo, sale, pipereve condita
autem in ipsis *Lactuca*, vt refrigerantior
cùm & laus ipsius non postrema sit, quod
gustum seruasse per ægritudinem Mari
dici prudentiâ dicatur, itémque *Cichorium*
ue *Intubus* lactucæ satis similis, cuius
etiam celebratur silucstris species.
eius species herbæ alioquin lactescentis
chus, *Hieracium*, & *Senecio*. Tum
etiam incocta iurlbus sapit maximè
prætereà in acramentum facci vitiis,
est inter embammata non minimæ
tatis. Rursus *Portulaca*, cuius
tem capitis commistis temperare,
ciale id est, vt torporem dentium
austeris, acidisque contractum
quæ à forma simul, & asperitate
lingua bouis appellata, temperando
perutilis est. *Pimpinella*, quæ
solet iniici, vt saporem, odorem, &
sus venena, febrésque
Chærephyllum, quod
ctum stomachum reficit, cibique
fastidium. *Nasturtium*, siue *Cardamum*
Prouerbio est *mandendum esse*
porem excitant. Quam verò *Cardamum*
minant, id est, quod *Cressonem* vo
ca, quam Galenus præcipit non
edendam, vt scilicet calor eius
An addam verò *Apium*, quod
à Græcis est, ob eam, quam
tem; vnde & cibus ab iis
granis halicus? An item species
illustris, *Scolimus*, & culta

[illegible] vulgò *Articocalum*, non caſſe [illegible], ſed [illegible] ſoliis; quæ [illegible] in ſummæ uociſtur- [illegible]: At *Aſparagum*, cuius [illegible], ſed tam leui tamen coctio- ne, [illegible] abierit; & *Sallla-* [illegible] leui coctione præ- [illegible] cauliculi: cùm & [illegible] in apparando *Zythe*, ſeu *Cereuiſia*, [illegible] appellant.

Quædam [illegible] Condimentariæ, quæ [illegible] condimentorum vſurpan- tur, vt [illegible], de qua inter cætera illud [illegible] ſtatu ſenectam [illegible] efficiant, vt propterea [illegible] quoque viſui prodeſſe argumen- [illegible] potiſſimum, [illegible] valet. [illegible] ſuauiſſimum, haliτιμα [illegible] cuius viſus [illegible], *Coriandrum*, quod [illegible] ut [illegible], vnde illi nomen. Ad hæc *Sinapi*, cuius [illegible] in cere- [illegible], lacrymas [illegible] prouocans, nutriri [illegible] *Hyſſopus*, ipſis [illegible] clara no- [illegible] Cedro ad Hyſſo- [illegible]. [illegible], ut Solſtitij die [illegible] planta [illegible] *Mentha*, [illegible] de- [illegible] ſpe- [illegible], vt [illegible] [illegible], quam [illegible] prope [illegible] [illegible], quod [illegible] Præterea [illegible], *Origanum*, & [illegible].

Quædam *Arantur* Cartilagineæ, nempe [illegible]. Ex fructu quidem ſpe- [illegible] eſt & frigiditas, & [illegible], & multiplex [illegible] magnitudinem ex- [illegible], [illegible] aſſequens fuiſſet.

lib. 19. c. 5. [illegible] *Pepo*. Cum Plinij autem [illegible], nempe mali

lib. 15. c. 14. [illegible] *Melopepo*, & à Palla- [illegible] *Melo*. [illegible] ergo [illegible], ac in deliciis [illegible]; ſunt ex ea [illegible], rotundioreſ- [illegible] abierit. Cu- [illegible] eſt, [illegible], [illegible], rotunda, longa, tor- [illegible], [illegible], [illegible]. [illegible] quæ ca- [illegible], cum quæ Capitata [illegible] habe- [illegible] *Napum*, il- [illegible], & ſunt nun- [illegible] illud ferè purpura- [illegible] [illegible], & *Raphanus*, [illegible] præ- [illegible], [illegible] rubentiores;

quia facilè parit, illiberalior habitus (fertur autem Braſſicæ inſtar, vt inimicus eſt viti- bus, ita ſoluere ebrietatem) hic tenerior, & lautioribus menſis magis expetitus: ſunt ve- rò qui etiam *Radiculam* dicant. Ex Poſterio- ribus *Cepe*, quod notum quidem acrimonia, & vi oculos commordente, excientéque la- crymas: menſis tamen condimentariis, quæ dicitur *Gethyllum*) ſed illud mirabilius habet, Plutarcho, & Agellio adnotantibus, vt cùm perinde tum extra, quàm intra Terram ger- minet, ſolum olerum (imò Conchyliorum, oſtreorumque Animalium) creſcente Luna in- tabeſcat, & decreſcente inaugeſcat. *Porrum*, cuius vox Græca [illegible] ſpeciali colori ex vi- ridibus nomen fecit: cùm & perhibeatur ſo- noram vocem reddere. *Allium*, cuius com- manducati fœtor difficilis eſt toleratu; fe- runt autem cum abolere tum faba cruda, tum beta ad cineres toſta, tum alia. Præterea autem tum *Scyllam*, tum cætera, quæ ex bul- baceo genere videri poſſunt allij ſpecies.

Poſtremò haberi in hortenſibus poſſunt, quas aut florum elegantia, aut odoris ſuaui- tas, aut verumque colendas facit. Ac inter eas quidem, quæ flore, & colore placent, primas tenet *Lilium*, meritò ſiuè Græcis dictum *flos florum*, *Veneris voluptas*, *Iunonis roſa*; & Lati- nis ipſis *flos Regius*. Adnotauit Plinius nul- lum eſſe florem, cuius excelſitas ſit maior, niuéque eſſe candor cùm à planta reciſ- ſos perinde vegetari, flores explicare, matu- rare, &c. Cum aliquæ ipſius ſpecies rubeæ, purpureæque habeantur, tum eximius eſt, quod lilium ſilueſtre, & vulgò *Martagon*, appel- lant. Vocant etiam lilium ſilueſtre, quam præterea vocant *Omocrocatida*, ſed colore luteo. Mirabile autem præſertim eſt, quod caule, folióque à lilio non valdè abludit *Li- lium Chalcedonicum*, vulgò *Corona Imperialis*, geſtans nempe flores rubenteis in orbem ſuſ- penſos, nolarumque inſtar nutanteis. Minus lilium cenſet, quod lilium conuallium à na- talibus, et Salomonis vſque appellatum Galli vocant *Muguetum odor*; ſcilicet minus non aliud eſt ab *Aſperula* vocitata. Sequitur *Vio- la*, cuius quæ caule lignoſo, fruticantéque altiùs aſſurgit, variorúmque colorum eſt, ap- pellatur *Leucoium*; præcipuáque interim eſt, quæ humillima quidem, ſed odoris tamen ſuauiſſimi vocitur *Martia*. Ipſa eſt, quam Poëta videtur ob colorem purpureum appel- lare *Nigrum Vaccinium* ab Io in vaccam con- uerſa, vtcumque non pauci Seruio aduerſan- tes id de Hyacintho interpretentur. Certè & quod aliàs idem Poëta videtur diſtinguere à vacciniis nigris nigras violas, potuit Viola- rum nomine *Leucoia* intelligere, quorum eſt ſpecies quoque purpurea. Deinde *Caryophil- lum*, ita ab odore Caryophillorum, quem ex- primit nominatim, *Oeillett* Galli vocitant; & quamuis Antiqui illius non meminerint; non iniuria tamen inter flores commendatiſ- ſimos habetur. *Narciſſum* exinde floris ele- gantia, varietas propè innumera, odoris ſua- uitas commendant. Quia verò is odor caput demùm tentat, ſopórémque inducit, ideò Plinius vult factum inde nomen (ναρκη enim ſupor)

De Anima, & varietate Plantarum.

lib. de Iſ. & Oſir.
lib. 20. c. 7.
lib. 21. c. 5.
in Ecl. 2.
Ecl. 10.
lib. 21. c. 19.

De Animæ, & varietate Plantarum.

sopor) non verò à puero illo fabuloso. Soporem etiam inducit *Crocus*, sed blandum tamen, licet odoris suauitas vehementior sit. His adde *Calcham*, quæ est tamen luteo colore, quàm odore spectabilior. Ipsa est, quæ *Calendula* etiam dicitur, quòd singulis Kalendis, seu mensibus floreat. Est verò addenda non tam floris, quàm radicis odore *Iris*; nomen alioqquin propter floris cum cælesti Iride similitudinem sortita: itémque *Gladiolus*, qui foliorum formâ imitatur Iridem, nisi quòd angustiora habet, vnde nomen ipsi quæsitum; cùm & Iride ferè existente palustri, Gladiolus potiùs siluestris sit.

Inter eas verò, quæ solo flore, primas hauddubiè tenet iam, quæ vocabulo Turcico appellitatur *Tulipa*; flos à paucis annis excultus, & ob magnitudinem, elegantiam multiplicémque varietatem factus commendatissimus. Deinde *Hyacinthus* numerosorum flosculorum spicatim quasi congestorum, candémque velut amicientium admodum commendabilis. Non est verò ille Hyacinthus Poëtarum; cum hic potiùs esse videatur lilij rubei species nigris notulis interstincta, ex quibus primas literas siue Aiacis, siue Hyacinthi liceat fingere, vt inde noscamus non esse flores alios, qui inscripti Regum nomina nascantur. Prætereo autem posse haberi quandam Hyacinthi speciem quem *Bulbum* speciatim appellant; thirsulum nempe racemosum purpureo colore spectabilem, quo vineæ nostrates potissimùm scatent. Posteà *Amaranthus*, cuius rutilanti nitore purpuras Tyrias prouocante nihil gratius aspectu est. Subinde *Bellis*, quam in cespite numerosam nostri *Margaritas* appellant; cùm & sit species altiùs assurgens, coloréque candida, qua prata mirè variegantur. Tum *Anemone*

lib.21. c.23. à vento dicta, quòd Plinio, scribente, flos se non aperiat, nisi ventus spiret: & *Ranunculus* ita dictus, quod ranarum instar marginibus humidis, opacisque gaudeat. Adderem *Papauer*, nisi non tam floris expeteretur gratiâ, quàm & soporiferi succi, &

lib.4. c.6. seminis, quod olim ex Dioscoride, Plinio,

lib.19. c.8. Apuleio, & aliis in sanitatis vsum commiscebatur panibus; quod & nos etiam nouimus ab aliquibus factitatum. Inter eas demum, quæ odore solo, aut præcipuè placent, principem locum tenet *Sampsuchum*, seu *Amaracus*, quo ex nomine putant aliqui nostros *Maioranam* fecisse. Tum *Melitotus*, *Ocimúmque* (*Basilicum* vulgò vocatum) & quas etiam in condimentariis memorauimus, quibúsque addi possent *Artemisia*, *Absinthium*, & complures aliæ.

Cùm supersint iam paucæ quædam ex Peregrinis recensendæ; ex iis quidem, quarum est à Veteribus facta mentio, primas tenere videtur *Rha*, quod duplex distinctum cùm fuerit, *Barbarum*, & *Ponticum*, notum est Rhabarbarum, cuius radices solùm habemus, plantam esse Indicam, & id nominis assequutam, quòd primitùs fuerit ex habito quodam cum Barbaris commercio obtenta. Rha-ponticum verò plantam esse, cuius radices ad nos afferuntur ex regionibus circa Pontum sitis, & Occidua præsertim circa Borysthenem, ac Borea circa Tanaim Fluuium. Deinde *Aloë*, planta iam nota, quod vbique passim in pensilibus hortis educetur. Succus est Aloës concretus, cuius in Medicina est vsus, affertur autem ex India, ac præcipuus quidem ex *Socotora* Insula, è regione penè Arabici sinus, sed procul tamen sita, ex quo *Socotorinum* potissimum commendatur. Succus etiam *Scammonium* est, sed ex *Scammonia* scilicet herba, quæ lautissima habetur in Syria; tametsi hominum fraude succi adulterari vt plurimùm solent. Ex radicibus autem, quæ etiam-num copiosè ad nos conuehuntur ex India, nouissima *Zingiber* est, quæ potenter quidem excalefacit, sed non primo statim occursu, vt Piper. Dicitur autem prouenire non modò satum semine, vt quod ipsi in horto Peiresciano conspeximus, sed etiam radice. Non absimiles Zingiberi sunt *Zerumbeta*, *Zedoria*, & quam *Curcumam*, vulgò *Terram-meritam* vocant. Præter verò radices, & succos, habentur quoque in officinis, quæ Indiæ etiam, & Arabiæ præcipuè originem debent *Iuncus Aromaticus*, *Calamus Aromaticus*, aliáque id genus. Celebris fuit quoque iampridem *Papyrus*, herba Ægyptia, ob chartam scriptoriam, ex calamorum philyris directis, transuersísque textam, & Nili aqua supra afferem agglutinatam, inque plagulas, seu foliola oblonga, denique dyptorum côformatam. Cuiusmodi tamen experimentum facere nobis non licuit, intercidente planta quæ præclarè prouenerat, habita semine ex *Saitide* Ægypti regione; vt neque texere ex *Lisa*, seu *Cucurbita*, tota intus fi- ces, textilisque materiæ, cuius grana fuerant ex Arabia, ipsáque vrbe *Mecca* adducta. Ar- iis, quæ nuper etiam innotuerunt, facilè primum est *Ananas* Americana planta, ex ra- diis cuius foliis, qualia sunt gladioli, pro- quasi thyrsus, fructum gerens scolymi form- sed solidum tamen, & magnitudine quasi p- ponem mediocrem; saporis autem, & odo- suauitate nulli secundum. Et cùm sint pl- herbæ edules, sintque speciatim *Fabæ* magni- tudinis digitalis, tum aliquæ præsertim le- radicum esu commendatæ, vt herba *Ba*- quæ probata fuit in hisce quoque regioni- mirè pullulascere. *Manibot* quoque, & *A*- ex quibus præmansis liquorem potabilem p- rant & redactis in farinam tum pultem, - placentulas. Itémque *Coca*, ex qua Troch- seu globuli fiunt, quos dum ore continen- versant, aliquot dies absque fame, sit- vlla transigunt. Et dicta *Batada*, quæ - Napus, verùm gustatu longè suauior. Ex - ctantibus ad Medicum vsum, nouiss- dicta *Herba Sancta*, & vulgò *Tabacum*, - *tum*, ac etiam *Herba Nicotiana*, & *Herba* *R*- *gina*, ex quo Nicotius Orator Regius, - sitania rediens, ipsam ad Reginam - Katharinam detulit, vtrisque illius - fuit, & sationem docuit; tametsi - tius ex Brasilia redux plantam - aliam agnouit ab ea, quam *Petum* T- nambaltij appellant. Deinde radix *M*- *cam* dicta à Prouincia sita supra M- maioris isthic, salubérrimáque, quam -

ſum

[illegible] apud Indos [illegible]. *Tum Zarzaparilla* [illegible] vlos ad [illegible] appellant. [illegible] *Verbena* [illegible] ex stomacho, ac [illegible] glomeres, mal- [illegible] quæ [illegible] Præterea *Her- ba* [illegible] mi- [illegible] [illegible] chalybeis [illegible] India Orientali [illegible]

CAPUT II.

De Partibus Plantarum.

[illegible] de Plantarum partibus [illegible] vel non habenda. [illegible]

[illegible]

quod [illegible] non decidant, quovsque re- [illegible]. Id verò est in arbore [illegible] facillimum, quandoquidem cùm re- liqua ipsius folia quotannis pereant, non ea tamen pereunt, quæ in cacuminibus; atque etiam in Apio herba; siquidem cuius folia infe- feriora cùm deperdantur, non deperduntur ta- men, quæ omnes in cacuminibus constituunt. Certè & quod Author librorum de Plantis ab- surdum putat partem non dici cornua in cer- uis, exuuias in serpentibus, pilos in quibusdam Animalibus, (adde & plumas in Volucribus, aliáque decidua) quàm dici folia in ipsis Plan- tis, facile probatu non est; neque enim perspi- cuum est, quæ sit ratio disparitatis. Itaque qui volunt partem solùm esse, quod perpetuum sit, ipsi nullum folium partem [illegible], qui secus, ipsa omne folium poterit esse in partibus. Dixi au- tem quod folia spectat; nam fructus quidem [illegible] tametsi non omnes quotannis decidant (nam [illegible] pineæ, mala aurea, & in Meridionali America, vbi omnes arbores per- petuò virent, fructus maturi, seu plurium an- norum simul conspiciuntur cum viridibus, seu [illegible]) & flores aliunde nihil aliud sunt, quàm plantarum prægnantium, parturien- tiumque profusiones [illegible], minimque adeò partes recensendæ. Verùm quia potest etiam [illegible], quatenus est quippiam coniunctum, & non modò ex eodem toto selectum, atque genitum, sed ex eodem quoque principio, communique alimento nutritum, appellari potest pars, idcirco tam flores quàm fructus dici partes nihil repugnat, quatenus aulli & quasi [illegible] non sunt, [illegible] Plantæ [illegible] vivunt.

Sed vtcumque sit, & ne quidpiam etiam moremur de iis, quæ si [illegible], non tam partes, quàm excrementa dicenda sint; præstat [illegible] vt Animalium, sic Plantarum ipsarum partes in homogeneas, seu similares, & he- terogeneas, seu dissimilares distribuere. Et similarium quidem, seu quarum singulæ par- ticulæ similis inter se naturæ, denominatio- nisque sint, assignari perpaucæ solent. Eæ sunt verò membrana, seu cutis, qualis est cortex, dum tenuis est, vel philyra certè, seu tænia, quæ sub crassiore est cortice; aut quæ pellicula folia ambit. Caro, quæ in omnem dimensio- nem potest diuidi, & pulpa plerumque voca- tur, maximéque in fructibus. Vena, quæ vt plurimùm quidem inconspicua est, & intelli- gitur tamen esse debere, qualis capillaris in Animalibus dicitur, transfundens nempe sua [illegible] succum alimentitium, qualis ex qui- busdam arboribus rescissis effluit (instar san- guinis ex membro resecto) vt in vite, & ficu [illegible]. Neruus, solidiusculum sem- per & protensum illud, quod secundùm longitu- dinem solùm scissile est, separabiléque à carne, conspicuè præstatim conspicitur in foliis, ac speciatim plantaginis, quæ ex quinque præci- puè quinque neruia appellatur. Minus certè acceptum est, quod citatus de Plantis author neruorum vice nodum, geniculúmve arundi- num [illegible] dici à Theophra- sto [illegible] tribuitur vt neruis, ita etiam venæ, & longiori cuique

 fissilique

De Partibus Plantarum.

lib. 1, cap. 3.

lib. 1. cap. 3. & 4.

1. hist. 4.

De Partibus Plantarum.

fissilique in longum ductui; & capillaribus etiam productionibus, quas radix crassior variè diffundit. Cartilago, qualem esse volunt non modò integumentum granorum, seminisve cucurbitæ, itémque pomi, pyri, & similium; sed ipsam quoque veluti cutim eiusdem cucurbitæ, raphanique, &c. Os, quale vulgò habetur non modò nucleus palmularum, oliuarúmque; sed etiam testa nucum, amygdalorum, persicorum. Humor, qui respondet Animalium sanguini, quique cùm Latinis careat nomine Græcis dicitur vniuersè ὀπὸς, à quo est speciatim nominatum Opium, qui humor ex papauerum incisis capitibus manat. Potest Latinis dici Succus; tametsi Succum vulgò appellant, qui ex contusa planta exprimitur, aut elidetur, cùm lacrymam aliunde vocent, quæ ex cortice inciso dimanat, vt ex antè dictis intelligitur.

At dissimilarium, compositarúmve ex variis similaribus, quædam dici possunt generales, seu per totam plantam diffusæ, quædam speciales, & potiore quadam ratione integrantes. Prioris generis sunt Cortex, & quod nonnullis dicitur Viscus, Plinius cortici sublectum appellat. Et Cortex quidem non apparet in plerisque dissimilaris; sed ferè tamen talis habetur, quod vt plurimùm ex carne, & neruo, aut ex tunicis pluribus, aut ex fibrarum diuersitate constet: adeò vt in plerisque plantis sit veluti cutis, in aliis quasi cuticula. Notum est proinde vel crassum, ac veluti carnosum esse, vt in populo; vel tenuem, vt in lauro; vel membranaceum, vt in arundine; vel neruosum, vt in vite; vel facilem rupcu, vt in arbuto; vel contumacem, vt in lino; vel glabrum, vt in fico; vel asperum, vt in subere; vel aculeatū, vt in vrtica; vel spinosum, vt in rubo, &c. Viscus autem distingui ferè in carnem, & medullam solet. Est verò medulla pars media, qua alimentum trahi, deducique existimatur; vnde & per excellentiam viscus, itémque cor, cerebrum, matrix, imò anima quoque dicitur,

lib.16.c.38. & Plinio etiam ossa, seu in arboribus materiæ optimum. Eam esse constat vel fungosam, vt in sambuco; vel carnosam, vt in vite; vel lignosam, vt in pinu; vel prædurum, vt in corno; vel, si vera fides, etiam ferream, vt de arbore in maiore Iaua retulit antè memoratus

Exercit. in card. 181. de Comitibus, Scaligérque ex eo, opinor, desumpsit: vel discrimine nullo à circumposito viscere distinctum, vt in hebeno, maximáque arborum parte. Porrò quod medullæ circumpositum Plinius aliique carnem vocant, id ferè lignum, lignosúmve, seu ligno analogum est, quod addo ob arbusculas, herbásque nonnullas, quarum non sunt quidem caules lignei, sed sunt tamen durisculi, & in longum fissiles, ligni instar. Constat proinde id esse aut molle vt in magna herbarum parte; aut laxum, vt in hedera; aut leucum, vt in salice; aut durum, & graue, vt in buxo; aut pingue, vt in resiniferis; aut facilè inflammabile, vt in olea etiam viridi; aut difficilè, vt in hebeno etiam arida; aut facilè corruptibile, vt in alno extra aquam; aut difficilè, vt in eadem intra, &c. Prætereo autem extimam, & cortici pro-

loc.cit. ximam partem esse eam, quam teste Plinio

vocant adipes, & à colore alburnum, ...
lem, ac pessimam ligni partem, ... ob-
noxiam, & in robore etiam facilè putrescen-
tem. Posterioris demùm generis sunt Ra...
Caulis, Ramus, quibus nihil est, quod ad...
vetet Folium, Florem, Fructum.

De ipsis autem vt verbo dicatur, vnica fi...
Radix est, qua nulla Planta caret ...
Nam fructu quidem caret Gelseminum, ...
Ficus, folio Asparagus siluestris, seu ...
foliis spinis scatens, ramo Triticum, caule Ch...
mæleonis species, Scolymum radici ...
tentem explicans; at radix omni fub...
tæ; cùm planta etiam aliqua nihil ...
quàm radix, vt Tuber. Tametsi verò ...
epithymum, & alia id genus radices ...
non habeant, habent tamen plantæ, ...
adnascuntur. Et quamuis quam lenam ...
strem appellant, ac Malabathrum ...
videantur solùm esse folia sui generis ...
innatantia, deprehenduntur nihilominus ...
vni quodam cauliculo absque radice ...
ito fundo infixa prodire. Cùm sit ...
dix pars infima Plantæ, ac veluti os, ...
mentum sugitur (imò & si velis, qua ...
vt propterea censeri possit ex analo...
Animali pars superior plantæ, iuxta ...
lem) constat eam esse vel singularem ...
nempe simplex in ima descendit, ...
res cōplusculas emittet ex lateribus ...
minoresve, vt in olea; vel multiplice...
fingibus; vel duplicem, aut triplicem ...
Orchidibus, & Mandragora fœmina ...
dam, vt in Beta; vel geniculatam vt ...
vel tenuem, vt in Asaro; vel turbina...
instar vt in Apio, vnde illi nomen; ...
dam, vt in Rapo, vel pullulascentem, ...
bosis; quæ etiam radices capitata ...
adnascentia ipsis, quæ appellant ca...
vocent etiam speciatim bulbos, ...
clotes, soboles, spicas. Quod ad Ca...
ctat, siue partem illam, quæ à radice ...
ram assurgit, dictum est initio ipsi...
tibus dici communiùs Candicem ...
tur etiam & Stipes, & Truncus; ...
tum nomē Caulis generalissimo ...
speciatim calamum dici in ...
sis vt arundine, & tritico, culmum ...
tis, scapum in leguminibus, ac ...
vel enodem, vt in iunco, vel genic...
in caryophyllo, &c. Dictum quoque ...
esse, cùm plures simul, & veluti ...
ces assurgunt: qui verò arbori ...
radice circumnascuntur, ij Stolo...
tantur; fruticatio, inquit Plinius ...
non tamen in olea, & similibus, ...
ipsis cum porticula radicis ...
prouentus fœlicior, quàm ...
est. Cùm sit autem caulis, candèvel ...
Plantarum parte formæ teretis; ...
aliquibus angulosus, vt duorum ...
in Narcisso, trium in Cypero, ...
species, quatuor in ...; & ...
herbis, quæ bina hinc inde & ...
nis mittunt folia, caule ...
lato. Cúmque rursùs sit in quibus...
tus; in quibusdam humilis, ...
citatem terminari in quibusdam ...

[illegible], vt in [illegible], in aliis perducti ad cacumen [illegible], vt in abiete. Et cum ipse pars maxima [illegible], ac sustineat, nutum [illegible] complexum esse, qui sine fulcro, pe- [illegible] [illegible], atque praecipue. [illegible] pendentem, quia illae quacum- [illegible] vel radiculas quasdam [illegible], quasi capreolis densis co- [illegible], vt hedera; vel quasi cincinnos, quos [illegible] & claviculas nominant, vt sunt [illegible], quibus [illegible], & admini- [illegible] [illegible], vt in vitis.

Quod ad [illegible] esse [illegible] quae- [illegible]; atque adeo caulis, [illegible]

[illegible]

Quod ad Folia quae sunt pro [illegible] [illegible]

[illegible]

etiam teres; aut vel solidum vt in Semper-vivo, vel cavum, sive fistulosum, vt in cepe; in aliquibus partim teres, partim angulosum, vt in aliis. Est autem praeterea in quibusdam longum, incurvatumque, vt in iride; in quibusdam longiusculum, vt in salice, in quibusdam rotundum, & cavum, vt in vmbilico Veneris; in quibusdam falcatum, vt in Lunaria. Et [illegible] in aliquibus sit superficie laevi, vt in hedera; in quibusdam lanuginosa, & prope tomentosa, vt in verbasco; in quibusdam crispa, vt in specie quadam brassicae; tum in quibusdam aspera est, vt in ficu, in quibusdam aculeata, vt in vrtica; in quibusdam nihil est praeter aculeum, vt in iunipero. Cumque, quod spectat ad marginem, is aequabilis in quibusdam sit, vt in [illegible]; in caeteris tamen varie patitur incisuram, vel profundissimam quidem & ad nervum vsque, vt in filice; vel minus profundam, quae dicitur lacinia, vt in vite, vel minimam, quae denticulatio, & serratura dicitur, vt in vlmo; idque vt [illegible] varietatem.

Flos & Fructus supersunt; sed circa Florem quidem, qui [illegible] Plantae dicitur (quasi [illegible] quaedam spirituum, vt in generatione Animalium fiat) etsi non omnis planta [illegible]: atque omnis, quae floret, fructum edat, vt [illegible] de Gelsemino; neque omnis flos est fructiferis fructui destinatus, vt in cucumere; notum est flores aliquos sine vllo pediculo esse, vt in lauro; aliquibus [illegible] esse pro pediculo, vt in croco; [illegible] esse pediculum aut breuem, vt in [illegible], aut longum, vt in rosa; quae aliunde, vt & plura alia, ex theca prodit, quam calycem vocant, emititque e medio foliorum [illegible], seu capillamenta appellata [illegible], [illegible] sunt pauciora quidem, sed crassiora tamen, quam in caeteris, in croco, & illis; in quo [illegible], quod medium est, [illegible] stylus, vt praeterea [illegible] in summo pendulas, apices vocant. Notum est etiam aliquos prodire e terra, vt in [illegible] aliquos e caule, vt in hyacyntho; aliquos e cacumine, vt fere in arboribus; aliquos e caule, & cacumine, vt in hormino. Et rursus aliquos [illegible] aut spicatim, vt in lavendula, aut racematim, vt in vite, aut vmbellatim, vt in foeniculo; aliquos nihil esse aliud, quam villosam flosculorum congeriem, vt in [illegible], aut foliorum laciniatorum, vt in hortensium papauerum specie; aut nihil [illegible], quam pappum appellant, vt in carduis, & [illegible]. Ad haec esse aliquos [illegible], vt in olea; aliquos grandiores, vt in lilio; aliquos vnifolios, vt in conuoluulo, aliquos foliorum plurium, ac plurimorum etiam, vti vel in vno genere rosarum, in quo foliorum capita, seu interiores, & candidiores partes dicuntur specialiter vngues: & in quo folia sunt magis, vel minus expanda; cum in aliis sint explicata, & quasi stellata, vt in malo; in aliis flexa, vt in iride; in aliis varias referant formas, vt campanae in conuoluulo, galeae in scrophularia, papilionis in leguminibus. Ne- [illegible] interim dicam de colore, qui cum in

De Partibus Plantarum.

De Partibus Plantarum.

lilio candidus, in caltha luteus, in viola purpureus, in papauere rhea rubeus, in cyano cæruleus; in rosarum genere non modò rubeus tum dilutior, tum saturatior, sed etiam albus, luteus, &c. vti etiam in genere Caryophyllorum, in quo sunt prætereà variegati, quemadmodum & in leucoiis, tulipis, &c. Ne item de odore; cùm sit quidem dignum consideratione esse in Rosa, v. c. florem odorum, reliquam plantam inodoram; in Saluia florem inodorum, odoram plantam reliquam; in Lauendula & florem odorum, & reliquam plantam consimiliter; in Borragine & inodorum florem, & inodoram reliquam plantam. Sed varietas est penè infinita; nam quòd aliqui flores sint Verni, vt in viola, aliqui Æstiui, vt in Iride; aliqui Autumnales, vt in croco; aliqui Hiemales, vt in veratro nigro; aliqui Verni, & Autumnales, vt in malo medica, &c. Itémque quod aliqui sint Heliotropici, vt in Cichorio, quod etiam noctu illos occludit interdiu verò explicat; secùs ac Iris, quæ aperit noctu, occludit interdiu, cæteráque huiusmodi, ecquis vnquam enumeret?

Circa Fructum autem; is aliquando est nudum semen, aliquando semen cum amiculo, seu integumento, quod Græci dicunt ἀγγεῖον, scilicet σπέρμα illis est fructus. Et nudum quidem prouenit semen in Plantis præsertim vmbelliferis, vt in fœniculo, constans nempe solùm suo cortice, suáque medulla; potéstque huc pertinere semen, quod obducitur solùm lanugine quadam, vt semen lactucæ. Quod verò etiam pericarpio, seu tegmine constat, aut simplici constat, aut multiplici, quod quidem sit, vel membrana, vel corium, vel cartilago, vel crusta, vel testa, vel putamen, vel humor, vel caro, &c. Simplici membrana tegitur frumentum, eáque propriè est, quam glumam appellant, quæque plærumque arista armatur ad exteriorem angulum. Corio Castanea tegitur; cùm exteriùs quoque echinacea crusta vestiatur. Crusta solùm squammea, & ex parte tegitur glans, at iuglans, & amygdalum, interiùs testa, exteriùs herbaceo putamine circumuestiuntur; respondétque huic putamini in Persicorum, & Armeniorum genere caro, siue pulpa, quæ etiam ossi in Oliuis, cæterisque baccis circumponitur. In acinis autem, quales sunt vuarum, quod semen duriusculum est, & Plinio lignum, Græcis πυρὴν appellatur, id contegitur & humore, quem fluxam carnem dicere possis, & tenui membrana, seu cuticula, quæ est longè adhuc tenuior in moro. In acinis autem mali punici, est prætereà tum membrana communior, tum communissimum cartilagineum tergus. Cùmque in pomorum, pyrorúmque generibus contegatur semen carne solidiore, & circumambiente cuticula, in genere cucurbitarum, peponum, & similium, subest præter cuticulam etiam cutis, intectáue cartilagineus. Ad hæc cùm plura semina confusè interdum habeantur, vt intra thecam papaueris, vt plurimùm tamen ordinata sunt siue vmbellatim, vt dictum de fœniculo, siue racematim, vt in vnis, siue spicatim, vt in frumentis; siue loculatim, vt in milio (notum est interim vaginam

appellari folium, è quo conuoluto spica, cum
ipsa prodit, idque palmæ etiam competere,
cùm & Spatha in ea vocetur aut siliquatim,
vt in leguminibus, quarum siliquæ sunt qu
dam quasi folliculi, vtriculive, intra quos gr
na aut immediatè, vt in pisis, aut cum inter
sepimento, vt in fabis ordinantur. Taceo a
tem fructum aut à pediculo ferè dependere
vel longo, vt cerasum, vel breui, vt ficum; vel
penè nullo, vt lauri baccam; & ab vno item
prodire interdum quidem simplicem, vt f
cum, interdum multiplicem, vt sorbum. Itém
que, cùm fructus maxima ex parte fœcundi
sint, esse tamen aliquos infœcundos, vt fu
gam, malum punicum. Et rursùs esse quarun
dam arborum fructus multiformes, vt robo
ris glandem, gallam, pilulam mori specie,
quibus addunt cachryn specie squammæ in
cunte Vere decidui: & Iulum, qui racemuli
specie, est potiùs eius quasi flos, qualis com
petit etiam castaneæ, auellanæ, iuglandi. De
nique innumera quoque peti posse discrim
na ex parte colorum, odorum, saporum, quali
tatúmque cæterarum, quæ reperiuntur in fru
ctibus; verùm ista esse plus æquo; ac illud
etiam quod addendum foret circa vsum pa
tium sapientissimè institutum à Diuino Op
fice intelligendum esse à pari ex dicendis in
feriùs, cùm de partibus Animalium.

CAPVT III.

De Facultatibus Plantarum.

D I C E N D Æ iam Vires, siue Fa
tates, quæ numerosæ Pla
tribuuntur. Eæ, cùm sint
non-vitales, seu quales
etiam inanimis competunt,
vitales, seu quales solis viuentibus,
Plantarum propriæ; ideò sunt de illis p
prælibandæ. Qualitates etiam, & Propri
vocant; vnde & ipsis accommodatur Qu
tatum diuisio in Manifestas, & Occulta
nifestarum autem alias primas faciunt,
secundas, alias tertias; primásque eas
tiunt cum iis, quas Elementis tribuunt,
licet calorem, frigus, humiditatem, & sic
tem. Ac esse quidem alias priores,
Aristotele, suo loco deduximus: verùm
morem loquendi tenemus; primæ q
in Plantis hæ sunto, dicamúsque
Plantæ calidæ, frigidæ, humidæ, & sicc
vt etiam dicunt, temperamenti calid
humidi, & sicci. Nimirum volunt
dem quatuor Qualitates simul re
quolibet perfecto mixto, atque adeò
Planta, tanquàm ex quatuor Elementis
sint propriæ, composita; verùm illa
perari, vt ferè vna semper præualeat
prædominio temperamentum de
Cùm familiare autem sit in Philos
Scholis, vt Qualitatum, quæ intent
missionísque capaces sunt, octo gra
guantur, Medici quatuor solùm
Quippe quasi illi non aduertunt
nullam infra quatuor gradus

[illegible] quò deinque in quarto [illegible], ideoque [illegible] gradus, quemvis [illegible] primum, cum [illegible] ex [illegible], cum [illegible]-sensibiliter, ex [illegible] admodum, ex [illegible] valentissimè. [illegible] calefacere, calidùmve esse [illegible] quidem suo temperamenti respectu) in gradu primo basilicum, in secundo cappa-[illegible], in tertio [illegible], in quarto allium, [illegible], constanter [illegible]. Frigefacere in primo hor-[illegible], in secundo [illegible], in tertio [illegible], in quarto cicutam. Humectare in primo [illegible] secundo [illegible], in tertio [illegible]; [illegible] in primo fumariam, in [illegible], in tertio [illegible]. Tam [illegible], quàm [illegible] Plantas non [illegible], quòd hæ quali-[illegible], [illegible] experientia maxi-[illegible] frigusque maximum [illegible]. Præterea verò cuiusque gradus [illegible] distingui, nempe princi-[illegible], quoniam pro [illegible] gradibus [illegible] distingui [illegible] propè [illegible] subti-[illegible]. Aliorum potius [illegible] Plantas [illegible] primariò [illegible] temperamento seminis e [illegible] quod id hunc, tale [illegible], dum [illegible], [illegible], in-[illegible] licebit [illegible] id habet ex condi-[illegible], ex quibus constituitur; [illegible] calorifica, aut frigorifica [illegible] existerint; pene-[illegible], aut [illegible] brevius, [illegible] aut fri-[illegible] dum [illegible], exsiliunt, [illegible]. Quod idem pro-[illegible] de humectatione, & siccita-[illegible] quod id red-[illegible], abs-[illegible] quoniam aliun-[illegible] Plantas ca-[illegible], dum [illegible] dictas [illegible] humi-[illegible] quatenus [illegible] humectifica plura, [illegible] calidæ, quo-

* [illegible]

etiam cum corpusculis alimenti calorificis frigorifica simul hauriunt; & frigidæ satæ in calidis evadunt minùs frigidæ, quoniam cum frigorificis calorifica simul trahunt. Quod etiam luculenter patet, dum frigidæ seruntur iuxta calidas, vt iuxta cepe lactuca; hæc enim minus frigidæ sunt ob corpuscula calorifica ex ipsis deducta. Constat quoque has qualitates pendere non parum à conditione corporum, quibus Plantarum fit applicatio. Nempe quotidie experimur Plantam calidam frigidamve respectu Hominis vnius, talem non esse, aut saltem minùs respectu Hominis alterius; quatenus nempe corpuscula calorifica non perinde possunt moueri, & penetrare, discurrereque in vno, ac in alio, obsistente videlicet textura eius commacti; neque frigorifica perinde in vno, ac in alio sistere, obstruere, stipare, obstante nempe negata (corpusculorumve mobiliorū) textura. Quid verò, siquem, vt par est, ad cætera quoque Animalia referamus? An cicutam dicemus esse in quarto gradu frigidam coturnicis, sturni, capræve respectu? Quid si ad Plantas, aut res alias, in quibus nullus exprimitur harum qualitatum effectus? Sed de Homine solùm vt loquamur, pendet res à temperamento non singularis modò cuiusque Hominis, verùm etiam cuiusque partis, cùm non omnes partes æquè afficiantur, imò vna sæpe ab eadem planta frigefieri, quā alia calefit, dicatur. Itaque habet quidem Planta ex semine, & textura sua, vt ex iis constet corpusculis, quæ pro figura, motioneque sua istam potiùs, quàm aliam qualitatem exprimant; sed vt magis quidem, aut minùs, aut omninò id faciant, confert cùm aliorum interiectio, tum eius corporis, quod subeunt, & in quod agunt, dispositio. Neque aliunde mirum est, eadem, v. g. rutæ folia calida simul, & frigida dici, quatenus ex variis corpusculis constant, quorum alia calorifica, alia frigorifica sint; & illa quidem interna præsertim, hæc verò externa (vt agnosci potest vel ex eo, quòd folia contrita calorem perinde non spirent, partibus putà externioribus cum interioribus commistis) eo modo, quo in pomo citrio corpuscula varia, variaque adeò temperamenta sunt corticis, carnis, interni succi, & seminis. Quo tamen loco monendum est vbi de alicuius plantæ temperamento est iudicandum, cùm citra experientiam id fit, posse quidem indicium quoddam ex ipso odore desumi, ac desumi tamen tutiùs ex sapore. Nam odor quidem gratus indicat vt plurimum calorem, à quo sit creatus, verùm, vt dixi, folia rosæ, ac etiam violæ Martiæ aliquando refrigerant; & fœtor innatæ quidem videtur calorem ex putredine; at cicuta neque calida est, neque computrescit, vt fœtorem exhalet. Sapor autem non modò vim calefaciendi insinuat, vt si fuerit amarus, salsus, acris, & dulcis propriè dictus; verùm etiam frigefaciendi, vt si insipidus, acidus, acerbus, austerus; pinguis autem temperiem notat, & aliunde ferè vix humefaciendi cum frigore, siccandi cum calore constat.

De Facultatibus Plantarum.

Quod ad secundas Qualitates spectat, denominantur quidem aliquando ex illis Plantæ raræ, densæ, &c. verùm communiùs, ac magis

De Facultatibus Plantarum.

propriè, dicuntur habere vim, seu facultatem rarefaciendi, addensandi, discutiendi, attenuandi, emolliendi, indurandi, deliniendi, exasperandi, aperiendi, oppilandi, &c. Præclarè autem facere videntur, qui tametsi existiment hasce qualitates oriri ex primis, oriri tamen existimant interueniente substantiæ modo. Vtcumque enim hæ qualitates non magis plerumque ex illis, quàm illæ ex his pendeant; saltem heinc intelligitur ea corpuscula, ex quibus substantia componitur, qualitates istas creare, prout isto, aliove modo mouentur, insinuantur, applicantur ad corpus. Heinc Plantæ quidem calidæ aperiunt, discutiunt, attenuant, rarefaciunt; sed id tamen fit ob perniciem motum, quo corpuscula subtilissima, præsertimque orbicularia corporis poros subeunt, & aliis, aliisque à tergo continenter instantibus penetrant, compaginem soluunt, continuitatémque variè interrumpunt. Quare & sentitur quidem simul calor; at reipsa tamen non tam calor est causa discussionis, quàm discussio causa caloris; idque ob motum corpusculorum, quæ corpus discutere sine caloris sensu non possunt. Ita frigidæ quidem obstruunt, cogunt, incrassant, condensant; sed id fit ob motum, quo corpuscula crassiuscula, superficierúmque præsertim planarum sic in corpus subeunt, vt aliis, aliisque instantibus particulas ipsius premant, & corpuscula caloris partim cogant excedere, partim conclusa opprimant, inertiáque reddant; ac totam interim massam vrgeant, internóque vigore priuent. Vnde & simul quidem inducitur frigus, sed qui oppressionis effectus sit potiùs, quàm causa, nisi quòd ipsa corpusculorum motio cum tali figura, causa vtriusque dicenda est. Idem verò dicendum est de emollitione, & induratione. Videlicet corpus compactum, firmum, durúmque videtur tum mollescere, cùm corpuscula subeunt vel caloris, quæ motu suo discutiant, exsoluant, particulásque à se mutuò dissociantes, ipsas à se mutuò emobiles, & ad tactum cedenteis reddant; vel humoris, quæ lenitia quidem, sed penetrando tamen particulas inter se mutuò, firméque cohærenteis disiungant, ipsísque interpositæ, emobileis quoque, & cedenteis faciant. Similitérque durescere, cùm caloris corpuscula, quæ motitatione sua intestina particulas à sese mutuò disiunctas, emobileis, cedenteis tenebant, euadunt, excedunt; corpúsque tunc is ex cohæsione compactum, durúmque euadit; vel corpuscula humoris, quæ sui interpositione secernebant particulas, exprimuntur, particulæque iterùm mutuò cohærescunt, corpúsque siccum, firmúmque relinquunt; aut certè nisi exprimantur, à corpusculis tamen frigorificis subingredientibus, spatiolisque inania intercipientibus sistuntur, particulas sistunt, totúmque corpus congelatum, compactum, durúmque existit. Sic delinitum corpus videtur, cùm corpuscula sensorio applicita superficierum analogarum, accommodatarumve sunt eius poralis, exasperari verò, cùm nimis magna, angulosáque, porulisve alioquin incongrua, sensorium lacerant, excoriant, discerpunt, atque ita de cæteris.

Ex his autem patet quid dicendum sit de Qualitatibus cæteris, quas nonnulli Tertias appellant, quasi oriantur quidem ex primis, sed cum secundarum tamen interuentu; & nonnulli tamen partim ad secundas referunt, partim inter occultas habent. Huiusmodi verò sunt, quæ dicuntur exempli causâ Diureticæ, seu vrinam cientes, menstrua prouocantes, pus mouentes; Anodynæ, seu dolorem sedantes, glutinantes, carnem creantes, cicatricem obducentes, lac gignentes, semen augentes, &c. idque præter colorem, odorem, saporem, quæ sunt obiecta aliorum sensuum, & à quibus Plantæ coloratæ, olidæ, sapidæ dicuntur. Præclarè verò etiam faciunt, qui heic substantiæ adhibent modum; quando singula peragi pro conditione corpusculorum, ex quibus substantia texitur videntur. Cùm videas enim verbi gratiâ omneis propè Plantas, quæ Diureticæ perhibentur, esse calidas, Raphanum, Erucam, Cinnamomum, Cæpe, &c. Heinc elicitur corpuscula caloris sua mobilitate penetrare, & tum obstructos meatus aperire, tum pituitam incidere, tum arenulas viscíditate compactas excernere, &c. Quod idem est intelligendum de menstruis prouocantibus, pari enim ratione oppillati pori, meatusve reserandi sunt, incidendáque sanguinis viscíditas, & crassitudo. Idem de mouentibus pus; nisi quòd illita exteriùs esse interdum debent temperatiora, aut etiam refrigerantia, calorémque interiorem reprimentia, vt quæ corpuscula caloris intra tumorem sunt, compactum humorem sua motitatione paullatim discutiant, fluxiléque faciant. Anodynæ autem eiusmodi sunt, quarum corpuscula motitationem internam, è qua est continui solutio in parte sentiente compescunt; & ita aliunde suis superficieculis accommodantur placidè, vt non lacerent, lanientve sensorium. Quæ autem glutinantes, carnem generantes, cicatricémque obducentes sunt, eæ esse debent stypticæ, constantésque ex corpusculis, cuiusmodi sunt aluminosa, aliáque id genus, vt nempe dum sese vicissim irretiunt, ac premunt in partem subiectam, humorem superfluum inde exprimant, partémque exsiccent, & idoneam reddant, vt alimentum intrinsecùs affluens debitè exceptum ipso nutriatur, & corroborata, si quid pus intermistum supersit, sensim egerat, & eo egesto, sibique medicamine quasi incrustatam membranam creet, quæ sit noua cutis, vel callus quidam simillimus cuti. Quod ad ea verò attinet, quæ lac aut semen gignunt, constat ipsas easdem cum alimentitiis esse, nisi quòd ad semen, è quo generatio, ea conferunt magis, in quibus plus salis, caloríque est; ad lac verò è quo est fœtus nutritio, valent etiam temperatiores, imò & quæ frigidæ, vt lactuca, quæ dum humorem copiosum suppeditat, nimium calorem, qui ebullit in sanguine solet, retundit.

Quæ subiicienda de Colore, Sapore, & Odore forent, ea videntur penè consistere in iis, quæ sunt vniuersè de Qualitatibus dispu-

[illegible]

Arabia, calidioribúsque locis nascentes odoratæ sunt, quòd dum nutriuntur aqueus humor calore Solis euaporetur, & pinguior ille, qui esse possit odoris materies remaneat. Quò minus est mirum, si apud nos Plantæ suapte naturâ odoræ, quæ in locis frigidis humidisque nascantur, sint minùs odoræ, quàm quæ in calidis, & siccis, quatenus in illis defectu caloris non est perfecta adeo concoctio, abundátque proinde humor aqueus, qui pinguiorem, odorúmque suffocet, sicus quàm in istis. Ex quo fit, vt etiam plæræque quando resiccantur, odoratiores euadant; quo pacto solent quoque fructus dum maturescunt, aut odorari ex inodoris, aut odoratiores ex odoris fieri. Quod si neque omnis flos, neque omnis res alioquin pinguis, contabefactáque, aut contrita odorem spiret, causa esse potest aliorum corpusculorum intermistio, quæ odorificorum aciem perinde reddat inefficacem, ac luum interiectum aculeos vrticæ. Et, si non sint omnium Plantarum odores iocundi, sed plæræque iniocundi, aut etiam fœtidi, potest rem pendere ex varia figura, texturaque corpusculorum organi texturæ incongrua. Atque id quidem, vt prætercam Plantas, quæ Hominibus inodoræ sunt, esse posse odoras aliis Animalibus; & quæ nobis fœtent, posse illis bene olere; quæ nobis fragrant, posse ea quoque exanimare, vti de rosa Scarabei Pilularis respectu ferunt. Scilicet ob dissimilem in illis, nobísque sensoriorum texturam; ex quo fit, vt etiam inter Homines quæ Plantæ sint aliquibus odore suo gratissimæ, tolerari prorsus ab aliis non possint.

De Varietatibus Plantarum.

Cùm denique sapor ex affusione, subingressúque corpusculorum texturæ linguæ, sensoriíve gustatus mouendo accommodatorum percipiatur; ideircò sapor, qui v.c. est præsertim in fructibus, in iis consistit corpusculis, quæ in id sensorium admissa, mouere ipsum possint. Et cùm talia sint potissimùm corpuscula salis; hinc esse videtur, cur fructus maturescendo sapidiores, seu suauiores fiant, quatenus humore aqueo excedente corpuscula salis remanent nimis hebetata, abscéditque interim vnà cum humore portio ammoniaci, aliorúmve salium exhalabiliorum, ex quibus acrimonia, austeritas, aciditas est. Neque aliunde esse videtur quamobrem cæpe & allium coquendo mansuescant, hoc est acrimoniam deponant, quàm quòd alioquin retinentiora acrium huiuscemodi salium, ipsos ignis vi laxante dimittant. Quod præstant quoque dum aqua macerantur, quòd aqua nempe eos exsoluat, induátque, & absportet secum. Et maceratio certè, seu, vt vocant infusio sic salem omnem extrahit, vt non modò quod acre, acerbum, austerum, acidum, amarum, & dictum quoque speciatim salsum, ad dulcem saporem deducat, sed etiam ex dulci, sine sapido insipidum faciat. Tametsi aliqua sunt sane suorum salium retinentiora, quàm vt possint vnquam prorsus elui, quemadmodum aloës, colocynthis, scilla, absinthium. Prætereo verò emendationem, quam alimentum potest creare: Suillus enim fimus,

De Facultatibus Plantarum.

v.g. cæparum acrimoniam temperat, & malorum punicorum aciditatem in dulcorem mutat. Is nempe suus continet, deseritque corpuscula quædam illius pinguitudinis, quam esse delinimentissimam constat. Addo verò non subesse quamobrem Theophrastus, & post eum Plutarchus & quærant, & congerant causas cur sapores omnes, præter salsum, reperiantur in Plantis; quippe aliquoties iam meminimus Anthyllidis speciem, dictam Kali, salsedine præditam esse, possemúsque illi addere empetrum, crithmum, eryngium, papauer corniculatum, brassicam marinam & complureis alias in maritimis præsertim locis occurrenteis. Quod ciceris autem salsuginem Theophrastus vult esse exteriorem solùm; arguit cicer saltem ex parte & salsedinem sapere, & dum nutritur, sal à terra haurire; quod cùm ille concedere plantis, refellitur tamen experientia, qua constat Sal posse ex omnibus educi Plantis, ac sensibiliter etiam patet vel in decocto iure betæ, brassicæ, ac radicis fœniculi, petroselini, & aliorum.

v. caus. 14. quæst. nat.

At ex Facultatibus, qualitatibusve Plantarum vocatis Occultis, quædam ad Medicinam spectant, quædam sunt alterius considerationis. Priores tametsi dicantur ab aliquibus qualitates Quartæ, frequentiùs tamen & Occultæ, & dum speciatim certæ parti, certove morbo conferunt, Specificæ appellantur, perhibenturque actum habere non à Qualitatibus primis, secundis aut tertiis, sed immediatè vel à forma, vel à tota substantia, vel à proprietate substantiæ. Præcipuæ ex iis sunt purgantes, venenatæ, antidotæ. Imprimis verò purgant Plantæ cùm alia, tum præsertim humores, & ipsos quidem vel ex toto corpore, vt scamonium Bilem, colocynthis Pituitam, elleborus niger Melancholiam; vel ex vna parte, potiùsquàm ex cæteris, vt rhabarbarum bilem flauam, & epithymum atram ex ventriculo, agaricum pituitam ex capite idque aut per aluum deiiciendo, vt sena, aut vomitum prouocando, vt elleborus albus, aut vrinam ciendo, vt Raphanus; aut sudorem sollicitando, vt Zarza-Parilla; cùm & notabile sit quasdam sic leniter purgare, vt nisi assumptæ purgent, in alimentum cedant, nihilque mali timendum faciant, vt Cassia (quod etiam de Manna peruulgatum est) quasdam malignè adeò, vti & purgando corpus valde agitent, & nisi purgent, graueis noxas pariant, vt Scammonium; quasdam velut medias, nihil quidem mali seu purgent, seu non purgent inuehere, sed non tamen, dum purgant in alimentum verti, vt rhabarbarum, aloës, & alia. Solet porrò quæri quomodo tam Plantæ, quàm cætera medicamenta purgationem humorum faciant. Siquidem plerique contendunt purgationem attractione fieri, medicamentis scilicet humores ex corpore perinde seligentibus, attrahentibúsque, ac ipsæ plantæ alimentum deligunt, attrahúntque ex Terra. Alij verò opinantur eam propulsione peragi; videlicet medicamentis humores abigentibus, quos contrarios offenderint, eo modo, quo calor ex eo corpore, in quod subit, frigus expellit. Sunt & qui putent peragi non generatione minus, quàm extractione humorum, nimirùm quia medicamenta humores in corpore creent, qui consequenter detrahantur. Denique non desunt, qui existiment irritatione fieri; vt nempe Natura, aut pars corporis medicamento velut irritata humorem, quo affecta est, vltrò abigat, depellátque. Cùm singulæ autem harum opinionum videantur quadamtenus veræ, quadamtenus incommodæ; vti etiam eæ, quæ consequenter statuunt purgari contraria contrariis, aut similia similibus; fortè hæ ita ne possent temperari. Quod in medicamento purgat, ipsorum esse Sal videtur; propterea enim videas rhabarbarum, senam, & alia aquâ macerari; vt aqua eorum extrahat Sal, & propinata purgationem faciat. Non quod rhabarbarum, & alia commansa purgare non possint, sed quòd & importunior sit sorbitione commansio, & ventriculo maior labor, sale huiusmodi ex maiore mole excernendo, extrahendóque relinquatur. Cùm itaque medicamentum stomacho exceptum est, stomachus partim affuso ex liene humore, qui aquæ fortis instar sit, vt suo infrà loco dicetur, partim temperamento suo, pituitosóque contracto humore ex partibus circumvicinis, ipsum exsoluit, ac fermentat, & quicquid est in eo salis cum humore ita commiscet, vt appareat, vt quantum est ex se, alimentum ex ipso faciat. Ac si interea quidem ab eo corpus pungatur, lancinetúrque, aduersus ipsum commouetur, repellitque, & euomit; sin minus, sensim piloro demittit. Tum verò seu per Cholidocho, seu venis Mezeraicis, seu aliis de qua suo loco, transmitti videtur in iecur, inque ipsas adeò venas, humorúmque massam in illis contentam. Et quia vt sal in aquam immissum, per totam diffunditur, ita allapsa medicamenti portio ex salis plurimis corpusculis constans, potest per totam massam diffundi, quacumque illa ad venas capillareis continens est; efficitur vt cum aliisde huiusmodi corpusculis humori sanguineo ad nutriendum corporis parteis comparato incongrua, congruâ vitàs cum humoreve alio commisto; ..., liquefacta vt ab humore imbuantur, ipsáque ... Ac tum quoniam humorum massa ... partibus, corpuscula sanguinis ... ... & ipsarum poculis congrua, ... rent, sociantur, alimento sunt; ... autem aliis commista humoribus ... pungunt, vellicant, corrugare cogunt, ... fit vt partes corrugatæ ipsa corpuscula ... dant, vnáque humorem extrudant, à quo contineant, qui humori deuehenti corpuscula ob parem naturam societur. Id sanè fieri perinde videtur, ac dictum est ... oleo, quod è panno exprimitur, dum ipse affricto affundimus aquam, & comprimimus ipsum pannum. Nimirum sapone ex sale, & oleo indiuiduè mistis constante, sal ... vna parte ita commiscetur cum aqua, ... oleúmque ex alia cum ipso panni ... aqua expressa trahat secum salem, & ... ponis oleum, ac illud aliud oleum; quod ...

[illegible]

nam Narcoticarum denominatio, quas inter Papauer, ex quo fuccus Opium nominatiffimum eft. Antidotæ denique Plantæ in venena agunt aut appofitione temunde ... do, aut congruentia edeundo. Priore modo Portulaca venenum fagittarum, ferpentiúmque, & præftarum frigiditatem reprimit; & vinum merum cicutæ venenum caliditate difcutit. Pofteriore, applicitum allium ferpentum, fcorpionúmque ictibus, venenum inde elicit (nempe & ipfa fcorpij ad fui ictum collifa fubftantia effufum venenum tanquam fibi congruum velut ebibendo allucit.) Et cùm frigida Planta frigidum venenum euocat tam perinde fieri eft intelligendum, ac dictum eft alias de niue in quam pars, quæ conglaciârit immittenda fit, non verò calore fouenda. An verò cùm radix Arboris dictæ Kanana in regno Dely ad Orientem præfentiffimum fit venenum, & fructus tamen innoxius fit, dicá patere tale venenum eius effe frigiditatis, quæ fructuum coctione difcuti, exhalarique valeat an potiùs eius caliditatis, quæ in denfiore materia, qualis eft radicis, vehemens fit, in laxiore verò, qualis eft fructus, remiffa, aut nulla: Sanè ob hanc caufam videtur lapathi folium laxare aluum, femen verò adftringere; itémque contingit in quibufdam aliis.

Atque huiufmodi quidem qualitates, afficéque alia fic ... fentur ... ex quibus Plantarum ... eft, vt plurimque etiam ad alimentum, quo nutrimur, ac ad temperamentum corporis, aut partis ... Nam manifeftum ... eft Plantas plerumque imbuere qualitates huiufmodi pro ratione falium, & fulphuris, bituminis, cæterorúmque Mineralium, quibus interné Terra abundat, hancque ... exempli gratia Plantas falubres, ... qua parte ... ac ne ferpentes quidem venenofos effe, ... Sic conftat vinum laxatiuo, ... vi, fi terra vitem mercurialem, aut elleborum album fouerit; & arbores cuiufque fructus fieri vt odoros, fomniferos, diureticos, ita purgantes, venenofos, ..., fi radices perfoderis, ... qui huiufmodi qualitatibus fuerint macerandi imbuti. Sic et pruna ventrem foluere, terebrari truncum, aut radicem iubent loco vno, aut altero, includique fuccum fcammonij, colocynthidis, aut ellebori (... quæ iftis malignitas ineft, ... eft potius innoxio rhabarbari, ... fimilive fucco) & qui rem ad omnes arbores tradiderunt, perfici ... volunt perforari ipfas ... modis, quo modo poffint ... odorati, fapidi, fomniferi, & magis, aut minus ... Sic minus ... Plantam in Philippinis Infulis, cuius quæ folia Ortum fpectant, falubria fint, quæ Occafum venenofa; quando videmus apud nos ... quibus ... eft beneficentum copia. Nempeque fint ex ipfa terra, fint ex plantis circumcirca ... ita poffunt Folia, fructúfque efficere, vt fiue Terræ fiue Plan-

tarum

De Facultatibus Plantarum.

De Facultatibus Plantarum.

tarum qualitates iis imprimantur. Deinde, quod dictum paulò antè est Plantam calidam, aut frigidam esse respectu huius Animalis, quæ respectu alterius temperamenti oppositi est, probatur locum maximè habere in istis qualitatibus; nec modò comparando Plātas ad genera varia Animalium, sed ad Homines etiam varios. Notum est enim quod

Pyr. 1. hypot. cap. 14.

Sextus habet Rufinum quemdam apud Chalcidem, cùm bibisset elleborum, neque vomere solitum, neque vllo modo purgari, sed planè vt consuetum potum sumere, & concoquere. Quod idem de Eudemo Chio, etiam ad vsque viginti duas potiones sorbente ex elleboro

9. hist. 18.

memorat Theophrastus, adiicitque non modò Thrasium ex assuetudine edisse innoxiè Elleborum, sed Pastores etiam plerosque; adeò vt cùm quidam medicamentorum venditor ob vnam, alteramve radicem commanducatam stupori esset, superueniens Pastor qui manipulum integrum innoxiè vocaret, eum illaudatum reddiderit. Addit & Sextus Atticam anum quæ triginta holcas, drachmasve cicutæ absque vllo damno hauriret; ac Lysin etiam absque noxa assumpsisse holcas papaueris quatuor.

Quod dicitur verò de Temperamento corporis totius, idem de singularibus partium temperamentis dicendum est. Inde scilicet cōmendantur vt specialiter conferentes capiti, cerebróque Betonica, Saluia, sed præsertim Pæonia (quæ etiam excutere Epilepsiam dicitur) Ventriculo Mentha, Absinthium; Iecori Agrimonia, Cichorium, Eupatorium; Cordi Buglossus, Melissophyllū, Crocus; Lieni Capparis, Asplenū; Articulis Hermodactylus, atque ita de cæteris. Hoc perinde loco de Phytognomonia, seu Signaturis (sic vulgò vocant Recentiores) foret dicendum; si ex similitudine, qua Plantæ ipsarumve partes referunt parteis corporis, earúmve effectus, aliquid certi ipsis iuuandis, persanandisque elici posset. Nam negandum quidem non est Plantas specialiter vocatas Pulmonariam, Iecorariam, Vesicariam, Dentariā, Capillares; itémque Verrucariam, Scrophulariam, Scabiosam, & alias, quæ corporis parteis, affectusve sui seu forma, seu colore, seu qualitate alia quadantenus referūt, quidpiam iis sanandis conferre; attamen & nomina ipsis à similitudine externa, non verò ab effectibus videntur fuisse imposita; & cùm tam multæ aliæ sint Plātæ ad eosdem effectus longè potentiores, neque tamen quidpiam consimile habeant; quid ni par sit existimare esse velut ex accidenti, quod similitudini externæ vis interna consentiat, vis inquam nata in subiecto adeò diuersis à structura, temperieque ipsius partis. Quod enim dicunt, ex. gr. conferre brioniā, sambucúmque hydropicis, quòd radix brioniæ referat hydropici pedes, & medulla sambuci premi eorumdem instar valeat; videtur sanè quàm lepidum, declarántque quàm longè petant ipsa vestigia signaturarum. Sic contendunt folia hyperici, vlmi, aliáque id genus, quòd sint perforata conferre vulneribus; Quomodò verò potiùs non absint, si locus signaturæ sit, cùm ipsamet sint quasi vulnerata; neque ex ratione consolida-tionem, qua ipsa indigeant, inducere possint? Quomodò item lithospermon, & nucleorum tices [illegible] duri cerasiorum, persicorúmque prosint aduersus calculos, cùm spectata durities gignere potiùs calculos debeant? Memini etiam mihi à quodam id eò valere aduersus calculos frangam, quòd semina sua duriuscula propellat extrorsum; quorsum-nam verò, [illegible] quam, non perinde morum aut vnedo valere censeatur? Qua ratione quoque si malum cydonium vtile est cordi ob figuram, requiri potest, quamobrem pyra cordi similiora, vtilia iecori, huic tamen, quàm cordi vtiliora ob figuram censeant? Dicunt rhabarbarum purgare bilem, ob colorem flauum, cur non idem buxus, aut glycirrhiza præstet? Et si Calamus Aromaticus propter cauitatem interna sanat; cur non arundines, & segetem calami iactant? ad-hæc nucem iuglandem referentem caput, putamine videlicet herbaceo pericranium, cortice cranium, nucleo cum membranula, & discriminiculo cerebrum; sit vtcumque sal putaminis pericranij vulneribus vtile sit, quid cortici tamen cum cranio? Quæ vtilitatis cerebro ex nucleo, cùm potiùs ex ipsius esu ingrauescat, & doleat? Quam ob causam quoque non est, cur papauer commendent ob capitis formam, quatenus somnum ipsi conciliat; nisi commendent etiam, quatenus ipsi interitum parat? Cur verò non perindè iactant, referúntque ad caput cepe, & cæteras Plantas, quæ à similitudine capitatæ speciatim dicuntur? Sed attexere plura nihil necesse.

Ex Facultatibus cæteris, quæ citra Medicinæ vsum inter Occultas recensentur, magna pars ad Sympathiam, Antipathiámque, de qua alibi dictum, spectat. Quamobrem nihil iam repetendum de mutua Plantarum amicitia, vti inter vitem, & vlmum, oleam, & myrtum, rutam, & ficum; neque item de inimicitia, vti inter quercum, & oleam, filicem & arundinem, &c. cùm insinuatum quoque fuerit quid censeri possit de quodam quasi coniugio inter palmam marem, & fœminam, quæ sola εὔκαρπος *fructifera* à Theophrasto dicitur; ac etiam inter caprificum, & ficum, quas marem quoque ac fœminam dici in insula Chio accepimus ab indigena, [illegible] nullam illeic ficorum absque ficu mare [illegible] conseri, quòd absque morsu culicum, qui grossi illius scatent, ficuum maturatio [illegible] Nihil de conspiratione cum Sole ad insequendum ipsius motum, & explicandum [illegible] sinos in Plantis Heliotropicis. Nam & [illegible] Planta dicta apud Goenses Parizatacum [illegible] Lusitanis sit vocata Tristis, quòd per noctem vigens, ac florens, interdiu flaccescat, flores dimittat, cùm id videatur ex tenuitate [illegible] tis, qua temperiei nocturnæ sufficiens, diurno feruore absumatur. Neque de conspiratione cum Luna ex quo dici possint Plantæ Selenotropiæ; tametsi ferè illarum motus nullus est circumductio; quibus incrementum, & decrementum, & potissimum in cæparum bulbaceísque generibus; idque excepto tamen cæpe, quod, ex antedictis oppositas partes [illegible] ces; fore è quòd crescente Luna Innotescat [illegible]

quæ ad germinandum, [illegible] velut exhalandum [illegible] (cauent certè, qui germinandi [illegible] vt in loco humido, aut [illegible] continentur) decrescunt vel [illegible] humor, non præsidio sollicitante, exsugitur, & tabescit. Nihil item de propensione aliqua illas inanimatas. Nam si [illegible] v. c. aut Nymphæa, seu Nenuphar versus appositam aquam inclinetur, appetitus est alimenti, quo sibi præsentium per vaporem emissum veluti significante Planta [illegible] quidam sic protenditur, vt [illegible] est [illegible] ignem in naphtham [illegible]. Et, si virga ex Alno facta [illegible], quæ parte aqua (etiam intra terram) subiecta fuerit, inflectitur, causa esse potest pondus [illegible] inde exhalati accessum, [illegible] aquarum amantissima. At autem, vt hoc artificium plerumque [illegible] aquarum scrutatoribus, ita [illegible] Metallorum, [illegible] argentum vtuntur virga [illegible], quam & Diuinatoriam vocant; [illegible] dubia, quando cùm æquilibris fuerit, [illegible] argenti supposita neutram illius partem deflectit; [illegible] deflectit [illegible], quam ille intra Terram deprehendi [illegible], atque ita de reliquis.
[illegible] Qui [illegible] est [illegible], si [illegible] ad [illegible]. Quid hoc, cùm videre [illegible] [illegible] Insula [illegible], quæ [illegible] etiam
[illegible] [illegible] Kircherus [illegible], quæ post [illegible] vidimus ad [illegible] Magneticam, partim [illegible], vti & spectat ad agglutinationem, [illegible], quæ [illegible] fracta in [illegible], [illegible], nisi [illegible] non possit. Cumque videri minùs [illegible] valeat, [illegible] (fre- [illegible] monumenti) [illegible], ob [illegible] commeantem [illegible] quasi [illegible], siue [illegible] vim, nam mirabile sanè est [illegible] velut [illegible] spatio [illegible], quod [illegible] tempestati introducendum [illegible] debeant, verumtamen fructus [illegible]. Dictum [illegible] Lunaria [illegible] Soleam equinam appellatam, non [illegible] Soleam ferream ex pede equi [illegible]; [illegible] quod [illegible] Lunariæ [illegible], [illegible] polonis ex [illegible] eius [illegible] in [illegible] proiectio, ipsi in [illegible], tam videri ridiculum, quàm quod aiunt eandem per Nouilunium foliis vidisse singulis diebus Lunæ [illegible] indere ac pari ratione singula [illegible] diebus singulis Lunæ decrescentis.

Nihil consequenter de fuga ab aliis rebus [illegible], nihil de fugatione earumdem. Nam primùm quidem, quòd Cucumer, v. c. oleum refugiat, in causa sunt corpuscula in ipsum halata ex oleo, quibus quasi conulis ictum leuiter corrugatur, seu contrahitur, contrahendóque reducitur, retrahitúrque. Quòd autem rami, aut folia siue arborum, siue herbarum pudicarum, timosarumve, de quibus ante, dum contingantur, contrahant sese, ac sese postmodum restituant; causa videtur teneritudo, ob quam vel leui affrictione nonnihil vlcerantur, nonnihilque calore concepto non-nihil contenduntur; vnde & incuruatio, seu contractio fit, vt dum corrigia calorem sentit. Fit autem deinceps restitutio, cùm affluens interiùs continua nutritione alimentum, vlcus illud sensim sanatur, & humectati neruuli relaxantur. Quanquam mirabile est sanè (si modò sit verum) Pudisetanam arborem etiam afflatum Hominis accedentis refugere, vt si exhalata ex Homine corpuscula fodicarent, percellerentque potentiùs illius texturam, quàm quæ vibrantur ex vetula in tenellum corpus infantis. Minùs certe mirabilis videtur fuga illa foliorum Cimbuhonensis arboris, quando esse possunt ea leuitate, vt contactui cedant, aliquatenúsque abscedant, & eodem quidem semper situ, ob tantillum maiorem, qua pediculi esse videntur, grauitatem; eo modo, quo vidimus [illegible], tenera interna substantia resederat, [illegible], & indurata versus apicem fuerat, seducere sese, & consistere supra solum apicem, [illegible] posse. Atque id quidem, nisi fortè [illegible] ille non quasi gliscendo, sed decussatim incedendo fit, foliúmque proinde [illegible] pro Animalculo quodam potest, quo casu idem de hisce foliis quod de quibusdam fructibus mox memorandis foret dicendum. Deinde, quòd Adiantum, ex. gr. respuat aquam, causa videtur conditio superficiei tum illius, tum etiam aliarum quarumdam herbarum, quæ sint aut tersiores, quàm vt ipsarum poris hærere aqua valeat, atque idcircò non tam diffluat, aut lanuginosiores, quàm vt aqua sese in guttulas supra apiculos colligens, indéque se quadam concatenatione abducens, penetrare profundiùs, sensimque madefacere, nisi diutulò inhæserit, possit. Admirabilius est, quod aiunt liquatum plumbum refugere, & sine noxa dimittere manum, quæ illita fuerit radicis hybisci, & portulacæ, ac Mercurialis succo. At fortè id præstat tum innata frigiditas succorum huiuscemodi, tum crassitudo succi aliquantula, quæ tunicæ instar obsistit ne plumbo cutis contingatur; tum etiam læuor, ob quem fusum Metallum velociùs superlabitur, quàm vt eius calor penetrare in manum possit. Quòd dictamo ferrum, telumve pellatur, constat id non fieri extra Animal; vt hæc proinde depulsio censenda sit fieri Animalis vi, quatenus ex esu dictami sic corroboratur, vt pars præsertim, quæ pergrauatur, exposito priùs modo irritata ipsi elidendo, abigendóque sufficiat.

De Facultatibus Plantarum.

Nihil denique de quibusdam specialibus facultatibus circa Animalia. Nam quod attinet quidem allectionem, abactionemve aliquorum, causa esse potest suauitas, prauitasve odoris,

De Facultatibus Plantarum.

odoris, alimenti, medicamenti, &c. prout corpuscula ex iis emanantia ipsi Animalium texturæ, eorumve sensoriis vel congrua, vel incongrua sunt, dicto iam aliquoties modo. Ita videtur Calamentha attrahere feles odore, & fœniculum serpentem tum odore, tum vi roborante & eius obtutum, & totam substantiam ad exuendum spolium. Ita Ocimum allicit scorpionem, vt naturæ eius consentiens principia (ex ocimo enim procreantur scorpiones) & ruta mustelam, vt pari ratione corpuscula ipsi congrua continens, quatenus sunt simul incongrua serpenti, quicum mustela inimicitiam gerit. Hinc proinde ruta ex opposito serpentem fugat, vt lethifera; eadémque ex causa aconitum scorpionem, ocimum capram, origanum formicam, &c. Quod spectat verò ad vim producendi aliqua Animalia, si possunt in fructibus etiam in arbore pendentibus gigni vermes, & culices; quid-ni esse arbores possint, in quorum fructibus gignantur Auiculæ, quæ illis in Terram decidentibus euolent, vt ferunt de arbore quadam in littore Scotico, aut Hibernico, aut Orcadum potius, Hebridumve Insularum, ex cuius fructu deciduo, cùm sit pineæ nucis formâ, si in terram quidem deciderit, excludatur Auis, si in mare Piscis (tametsi de Piscis exclusione non perinde constet.) Feruntur, inquam, quoniam Hector Boetius in sua Scotiæ descriptione, memorat huiusmodi Aueis (quæ partim Bernachiæ, partim Klakies appellitantur) duobus quibusdam modis nasci in Hebridum littoribus, Vno quidem, dum lignis abiectitiis, aut nauibus etiam diutiùs in statione manentibus enasci vermes, qui sensim caput, pedes, alas, ac tandem plumas induant, & anatum, aut anserum formâ Cælum petant. Altero verò, dum excluduntur quædam conchæ, ipsi præsertim algæ hærentes, prodeúntque non Pisces, sed Auiculæ, quæ ideò creduntur ex fructibus arborum nasci, quòd earum exclusio contingat circiter id tempus, quo littorearum arborum folia, pomáque decidunt in mare. Talia ipse ligna vidisse taleísque conchas recitat; & cùm nos ipsi fructum ligni, vnáque adnexa colla rostráque non tam anatum, quàm serpentum visa conspexerimus. Scribit Scaliger fuisse concham non admodum magnam ad Franciscum Regem optimum allatam cum Auicula intùs penè perfecta, alarum fastigiis rostro pedibus hærente extremis oris ostraci. Præterea si tamen quis reputet verum nasci Aueis ex fructibus, tueri se posse non absimili arbore Chilensis Prouinciæ in America, ex cuius foliis geniti vermes vbi in Terram deciderint, in serpenteis sensim formantur. Nempe, vt dicetur inferiùs Cretam Insulam sic esse feracem Cupressinorum seminum, vt vix terra possit fodi, quin cupressi nascantur; ita videtur fundus seu terra esse adeò ferax illeic quidem anaticorum, heic serpentinorum seminum, vt quemadmodum illeic mare anatibus, heic terra serpentibus scatet; sic arbores huiusmodi commixtis seminibus, fructus, foliáque proferant, ex quibus tanquam vtriculis

exercit. 59.

illeic anates, heic serpentes excludantur. Quod idem proportione de conchis, imò & de lignis illis abiectitiis, quæ vnà cum aqua semina combiberint dici nihil repugnat.

Nunc cùm dicendum quidpiam supersit de iis Plantarum viribus, quas speciatim Magicas vocant, constat primùm aliquas esse naturalis ordinis posse, vt quòd Taurus indomitus ex circumdata collo Œnotheride Craterae vocata, aut Caprifico mansuescat, potest id fieri Plantæ odore, halitu-ve, qui cerebrum, neruósque ita impetat, vt stupefactum Animal virium suarum obliuiscatur. Idque ipsum potest dici de Leone, si verum sit, quod ferunt ipsum admotâ adamantide resupinari hiatu laxo: itémque de omnibus feris, si verum sit eas obstupescere ob herbam in Mysia, & Cappadocia nascentem, Therionarcamque ideò appellatam. Sic quod ferunt pota Ophiusa in Elephantine Æthiopiæ nascente, terrorem, minásque serpentum obuersari, & pota Thalassegle ad Indum amnem inuenta Homines lymphari, obuersantibus miraculis, id potest sanè contingere propter excitata in cerebro spectra; qua ratione solent & alia ex esu leguminum, aliorumque rerum, ac humore potissimùm Melancholico vigente creari. Sic quod Theophrastus memorat narrari spinam, quæ in aquam coniecta ipsam congelet; ac idem præstari Hybisci, seu Althææ trita radice, causa esse potest in mistura salium, communis putà, ac nitrosi, cuiusmodi aquam media Æstate congelat, cuiúsque modi esse in his Plantis potest; ac esse proinde quasi coagulum aquam lactis instar compingens. Quod verò aiunt Æthiopide herbâ amnes, ac stagna siccari, coniectâ, tactu clausa omnia aperiri. Quòd Achæmenide coniectâ in aciem hostium, trepidare agmina, ac terga vertere. Quòd Latacen dari solitam à Persarum Rege, Legatis, vt quocumque venissent, omnium rerum copiâ abundarent, ac multa similia; merito Plinius ea esse dicit, quæ abrogare huic fidem cunctis possent; adeò scilicet fabulosa sunt. Deinde, quod spectat ad eas, quas & impostores, & insanum vulgus herbis attribuunt propter verba, cæremoniásque superstitiosas in iis colligendis, applicandísve adhibitas; eas vanas habendas, ac ridendas constat. Quippe in verbis, ac cæremoniis nihil esse potest virium; &, si effectus quispiam sequatur, is ad vim Plantæ naturalem nihilo seciùs absque illis exserendam est referendus; aut, vt Religio docet, ad Cacodæmonem, si DEVS quidem ter-Optimus patitur illum interuenire. Ecquis verò non ridebit Lappam canariam suibus mederi, si eam quis fodiens dixerit, *Hæc est herba Argemon, quam Minerua reperit, suibus hic remedium, qui de illa gustauerint.* Aut Resedam discutere inflammationes, si tamen hæc verba fuerint addita, *Reseda morbos, reseda; scisne, scisne, quis heic Pullos egerit, radices nec caput, nec caput habeant*; & ter dicat, totiésque despuat. Aut Verbascum curare pestem, si nigro imponat nuda, ieiuna ieiuno, & manu supina tangens dicat, *Negat Apollo pestem posse*

crescere

[illegible], quam nudo virgo relinquat. Aut [illegible] Gallis vocatur cum axungia ve- [illegible] esse contra tumores, serositásque [illegible], si tamen ferro non attingatur, & [illegible] despicit ad situm dextrum ter; ac [illegible] etiam nationum Hominum [illegible], quæ, & alia [illegible] apud Plinium, aliósque leguntur, [illegible] in nostri vsque æui vulgus propagata.

Præterea Magorum impostores fuisse, quod Theangelide herba diabolarent; quod Aglaophotide [illegible] Dæmonas; quod hyper- [illegible]. Itémque quod Scyllæ ante [illegible] veneficia; Veronica [illegible] tutam [illegible] Vettonicam, Verbenam, [illegible]; quas Theophrastus [illegible] invulnerabilia dicit; quasi [illegible], aut vulnera tam- [illegible] corporibus [illegible] pellat. Deridet ille etiam Pollium, quod Hesiodus, & Musæo authoribus ad omnem rem magni momenti [illegible] fuerit; ac [illegible] ad famam, [illegible] tabernaculis. Deridet [illegible] *fuit cura.* Idem [illegible]

[illegible]

[illegible] *De Mandragora.* [illegible]

Simeone authore, commemorare alicubi genus animal castare dictum *Ieduah*, quod agno simile cum sit, vmbilico quasi funo producto, coniibus instar terræ affigatur, & quantum funis protenditur, tantumdem herbularum circumquaque vorat; ac venatores interim fallat, nisi sagittis funem præscidant, quo amputato statim exspiret, mortuúmque ossa suppeditet, quibus ori admotis Homines vaticinentur. Nempe quibusdam immutatis, additúsque fama iam est ex semine, quale est Melonum (sed paulò maiore, atque rotundiore) ac in Zauolhensi Prouincia nasci Plantam agni figura (præterquam cornibus, pro quibus pilorum gerit apices) treis pedes altam, tenuissimo corio, quod in capitis tegmen vsurpetur; manare è vulnere sanguinem; sed carnem referre pulpam gammari, appetique maximè à lupis; surgit humo radicem ad vsque vmbilicum, corrodéque ipsi in cibum herbulas vicinas, quibus absumptis exarescat. Quæ cum Recentiores omnes memorent, Cardanus, Scaliger, Aporta, &c. Non aliunde tamen videtur descriptio desumpta, quàm ex Sigismundi liberi historia Moscouitica, licet in ea ille solum scripserit se rem inaudiisse à quodam Demetrio Daniele, qui narrata patrem suum retulisse se, cùm nomine Principis Moscouiæ legatione apud Regem Zauolhensem fungeretur, ostensum sibi fuisse in ea Insula semen quoddam, ex quo tale Animal nasci dicerent: addendo Postellum prodidisse quod acceperat de quibusdam delicatissimis pellibus, quas mercatores esse dicerent Animalis cuiusdam plantæ instar terræ defixi. Ex quo efficitur, vt cum nemo de Animali isto loquatur, res videatur esse planè fabulosa, ducitque originem ex illo *Ieduah* Rabbinorum, seu ille Danielis pater, seu alius commentationem amplificarit.

De Facultatibus Plantarum.

6. variet. 12. exercit. 181. 4. phytogn. 4.

CAPVT IV.

De Ortu, seu Generatione Plantarum.

HActenus fuere Facultates, quæ Plantis attribui, vt ipsæ communes cum rebus inanimis solent. Sequuntur quæ sunt earum propriæ, quatenus viuentes habentur, nempe facultates nutriendi, crescendi, sibi simile generandi. Et quia prius est Plantam gigni, quàm nutriri, nutritióque ex ipso modo generationis consequitur; ideò exordimur ab ortu, seu generatione Plantarum, nam & qua ratione adultæ cùm fuerint, aliàs deinceps generent, id potest satis intelligi ex ipsa earum generatione. Imprimis ergo plantæ omnes gignuntur, siue exoriuntur aut duce Natura duntaxat, aut adhibito studio, cultura, seu arte humana. Eleganter nempe Lucretius, lib. 6.

At specimen sationis, & insitionis origo
Ipsa fuit rerum primùm Natura creatrix,

P *Arboribus*

De Ortu, seu generatione Plantarum.

Arboribus quoniam baccæ, glandésque caducæ
Tempestiua dabãt pullorum examina subter;
Vnde etiam libitum 'st stirpeis committere ramis,
Et noua defodere in terram virgulta per agros.
Inde aliam, atque aliam culturam dulcis agelli
Tentabant, fructúsque feros mansuescere Terra
Cernebant, indulgendo, blandéque colendo.
Inque dies magis in montem succedere siluas
Cogebant, infráque locum concedere cultis;
Prata, lacus, riuos, segetes, vinetáque læta
Collibus, & campis vt haberent, atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset
Per tumulos, & conualleis, campósque profusa;
Vt nunc esse vides vario distincta lepôre,
Omnia, quæ pomis intersita dulcibus ornant,
Arbustísque tenent felicibus opsita circùm.

Et sola quidem Natura duce prouenire Plantas manifestum est; verùm vtcumque Plantæ omnes, quæ solâ Natura, ac sine cultu proueniunt, sponte oriri, siue ortum spontaneum habere dicantur; eæ tamen distinguendæ sunt. Siquidem nonnullæ oriuntur aut radice, vt cùm radix vlmi procul de pasta prope superficiem Terræ germen agit, quod nouam in vlmum formetur; aut manifestò semine, vt dum glans in Terram delapsa, ibi germinat, & radices agit, fitque noua quercus. Non debet autem istarum ortus propriè censeri spontaneus; vti neque dum eluuiones transferunt procul aut radices, aut semina, quæ tametsi nos lateant, eodem tamen modo germinant, & arbores creant. Sunt verò plantæ aliæ, quæ neque radice, neque manifesto semine nascuntur, cuiusmodi passim occurrunt, & locorum ferè singulorum propriæ, qualeis saltem negari non potest, quin sint Asarum murorum, Adiantum puteorum, &c. vt breue faciam, plantæ omnes procreatæ ex terra, quæ celsè erutur, dum putei, fundamentáque ædium excauantur, perpetuò priùs occultata: hæ autem sunt, quarum est propriè dicendus ortus spontaneus, & de quibus meritò solet requiri, quomodo oriantur. Cùm porrò communis sententia statuat istum ortum sine vllo prorsùs esse semine; permirum est tamen, cur in hac regione hæ plantæ nascantur, non verò in illa; & illæ in illa, non verò in hac; nisi sit quædam interna vis, quæ vnius plantæ, potiusquàm alterius conformationem aggrediatur. Permirum est res adeo scitè, exquisitéque elaborari, vt similis adeò aliis omnibus, quæ eiusdem sunt generis; nisi sit causa industria, omninóque consimilis, quæ delineationem perficiat. Hæc verò quænam

Lib. 1. cap. 3. alia esse, quàm seminalis virtus possit? Recurritur vulgò ad Solem, & Author librorum de Plantis aduocat virtutem Stellarum; ex quo fortè desumptum est, quod nonnulli sentiant singula Metalla à Planetis singulis fieri, & singulas plantas à singulis Fixis (celebre est certè Cabbalistarum Effatum, *Nullam esse herbam, aut plantam inferiùs, cuius non sit Stella in Firmamento, quæ eam percutiat, & dicat ei, cresce:*

quod tamen seu intelligant de Firmamento
visibili, seu de occulto alio, non est heic dis-
quirendi locus.) Verùm quæcumque tandem
virtus seu à Sole proueniat, seu ab aliis Side-
ribus, illa sanè est generalis solùm, neque ex
se ad hanc plantam magis, quàm ad aliam
producendam determinatur, vt ex aliàs dictis
intelligitur. Itaque asserunt in Terra esse va-
rias dispositiones, quæ ad varias Plantarum
species Cælesteis influxus determinant. Id autem
cùm sit admittendum, rogandum tamen
quidnam sint huiusmodi dispositiones præ-
ter Plantarum semina variis in locis vari
enata? Profectò enim calor, frigus, qualitatés-
que id genus aliæ effectus quidem alios sor-
tiuntur; at quòd ingeniosam Plantarum ela-
borationem moliantur, nemo mente assequa-
tur. Nam & quando Theophrastus dicit gene-
rationes has fieri, vbi Sol Terram calefacit, al-
teráque concreturam ex terra, & aqua pu-
trescente mixturam, eóque etiam modo Ani-
malia fieri (quod ipsum aliàs partim Diogeni,
partim Cleodemo tribuit) potest quidem in-
telligi Solem suo calore mixturam ex terra
aqua calefacere, fermentare, commiscere, di-
gerere, humorem educere, resiccare, indu-
re, & si quæ istis similia sunt; at ex ea for-
mare radices, fibras, neruos, venas, per qu
alimentum sugatur, & exsuctum, ac aliqu
que traiectum, erumpat in folia huius, v
alterius substantiæ, contexturæ, formæ, s
culentis, &c. nullo prorsùs modo intelli
potest. Videntur ergo semina (seu mole
læ, contexturæve insensiles tenuissimo
corpusculorum) in ipsa Terra contineri,
solùm dissimilia iis, quæ in Plantis contine
tur, & matura decidunt, quòd non sint pe
de aggesta, nec perinde folliculis, granu
que, aut nucleorum velut tegumentis
dantur. Quippe opus quidem est calore So
quo Terra stipata soluatur, ipsáque semi
substantia discutiatur quadantenus, sed c
huiuscemodi causa est solùm extrinseca,
amouens impedimenta, quæ vim semina
siue formatricem tenent irretitam, sop
inertem; quibúsque discussis, & libe
agendi facta, vis se exserat, opúsque form
grediatur. Consimile est, quod dictum
aliàs contineri in silice ignis semina, qu
si tamen ictu discutiente materiam, em
re, lucere, calefacere, in ignem sensibilem
mari non possint. Quæres fortè qu
fuerint ista semina in Terra creata? V
primis quidem dicit Epicurus posse
primo vsque rerum exortu perstare,
ex conuenientibus variè Atomis coal
contextáque remanserint; at nobis d
posse perdurare à primo vsque co
rum; fuisse enim à Deo effecta, & v
Terram, vbi cuique fuit commodi
cùm iussit Terram germinare, her
& arborum species omneis produc
etiam vim seminalem, quam tunc
Terræ indidit, fuisse exhaustam,
sed eandem etiam-num vigere co
atque inconsumptam. Deinde dici
ex Atomis corpuscula sic à Deo
& certa mole, certa figura, cert
pri

[illegible], dum variè mouentur, concurrunt, [illegible], miscentur, euoluuntur, componuntur, [illegible], primores molèculas, tenuesve [illegible] iis similes, ex quibus ipsa [illegible] Plantarum semina texuntur, atque conformantur: nempe ea quoque corpuscula, quæ [illegible] abeunt in semen, ex ipsa Terra [illegible], discrimenque solummodò est, quòd seminalium conformatio possit faciliùs intra Plantam fieri propter factam iam, ac [illegible] corpusculorum, principiorumve [illegible] selectionem copiam. Dictum est [illegible] de multiplici corpusculorum, seu Principiorum intra Terræ corpus discursu, [illegible] hæc spectare illa Lucretij carmina.

Principio Tellus habet in se corpora prima,
Unde mare immensum, &c.

Ac iterum,

Tum porro nitidas fruges, arbustaque læta,
Gentibus humanis habet unde extollere possit,
Unde etiam fluuios frondes, & pabula læta,
Montiuago generi possit præbere ferarum.

[illegible] Posset hoc [illegible] accommodari opinio Anaxagoræ [illegible] apud Theophrastum, ac Varronem [illegible] semina plantarum [illegible] in Aëre, vnàque cum aqua deferri [illegible] [illegible] esse simpliciter [illegible], Epicurus autem molecula, ex [illegible] [illegible]; ac nisi ille [illegible] [illegible] cum Aëre [illegible] in Terram, [illegible] non negaret [illegible] esse in Aëre, & vnà cum [illegible] Terram [illegible] [illegible] nihilominus [illegible] ex ipsa Terra [illegible] in Aërem [illegible] proprio, seu [illegible] Cælestis caloris. Ac celebre [illegible],

Virgil. 2. Georg. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus Æther,*
Coniugis in gremium lætæ descendit ——

[illegible] fœcundi sunt imbres, quatenus in Terram [illegible], [illegible], [illegible] in Terra [illegible], alioquin [illegible] in Terra [illegible] [illegible], [illegible] nihil in Terra generare possent. Quòd si aliquando [illegible] deferant [illegible] cum materia [illegible] Terra [illegible], attollique in Aërem, [illegible], cæterisque [illegible]. [illegible] Theophrastus [illegible] in Cyrene [illegible] quemdam [illegible], [illegible], & pari ex [illegible] regione, ac septimo anno eius [illegible] Anno enatum Laserpitium [illegible], cuius pretiosissimus [illegible] pro [illegible] habitus, [illegible] non intelligat [illegible] ex ima terra [illegible] in seminibus [illegible] [illegible] dici ab [illegible], quòd [illegible] picistra, [illegible] calidum [illegible] ex [illegible] [illegible] filice illæ [illegible] ex ipsa Terra [illegible]

[illegible] ab [illegible].

[illegible]. Vtrumque autem fuerit, saltem exinde [illegible], vt silua aliqua nascatur, non esse necessarium eiusmodi semina fieri, qualia decidunt ex arboribus, sed sufficere tenuiorem molem, insensibilioremque formam, dummodò ea contineat velut rudimenta, staminaque iis similia, ex quibus grandiora, & ex arboribus, herbis-ve decidua semina nascuntur. Facere autem ad id potest ipsa regionum, soli-ve proprietas. Quod enim, v. g. testatur de Creta Theophrastus, terram vix illeic subigi posse, quin cupressi statim nascantur, quæ etiam trunco sata pronuncient, arguit profectò terram illam scatere seminibus, non qualia in cupressibus iam adultis conspici licet, sed quæ insensilia cùm sint, eiusce tamen contextutæ sunt, vt cupressibus, non abietibus creandis comparata censeantur. Cur verò non idem de Cypro, aut Sicilia proditum fuit, nisi quia, cùm ex ante-dictis terra sit facta heterogenea, & heic Mineralibus istis, illeic aliis salibus abundet, ex quibus alia, aliaque sursum exhalantur corpuscula, sic vt ex ipsorum cum superficialibus commistione semina hæc potiùs, quàm alia concrescant. Cum superficialibus, inquam, quoniam prout in locis siccis, humidis, qualitate-ve alia affectis, cum aliis, aliisque miscentur, necesse est alia, aliaque contexi, conformarique seminula. Facit proinde & hùc natura, seu proprietas salium, ex quibus præsertim hæc semina constant. Dictum enim superiùs est, si ex eadem terra profundè, ac nunquam priùs aruta duæ fiant portiones, quarum altera repetitis eluatur ablutionibus, altera, vt fuerit eruta, remaneat, & vtraque eidem Cælo, atque Aëri exponatur, fore, vt ex illa nullæ plantæ pullulent, ex hac autem variæ. Id autem quid-nam aliud innuit, quàm remansisse ex posteriore varia Plantarum semina ex ipsis salium corpusculis intra Terræ corpus formata, at ex priore excidisse, salibus nimirùm, atque adeò seminibus aqua exsolutis, & cum illa simul abreptis, siue percolando, effluendóque dilapsis. Quod idem intelligitur fieri in cineribus, qui lixiuia, ablutione-ve, hoc est salis eductione dici possunt steriles fieri, quatenus salis, & seminum plantariorum expertes fiunt, frustráque terris insperguntur, futuri alias fertiles, siue fœcundantes, videlicet salium, ac seminum fœti. Facit denique positus ad cælum: notum est enim plantas nasci in India, Arabia, Brasilia, cæterisque locis proximo Sole feruentibus, quæ in Gallia, Germania, cæterisque locis à Sole remotioribus non proueniunt; & vicissim alias in his prouenire, quæ nullæ in illis. Sic etiam nasci quasdam in locis apricis, quæ in opacis non nascuntur; quasdam in opacis, quæ non in apricis. Id verò nonne etiam arguit calorem Solis directiùs, obliquiúsve subeuntem Terram sic variè in illam penetrare, sic illam quasi subigere, vt varia exinde semina creentur, nempe heic ista, illeic alia, neque permutatim, aut vbivis eadem? Quæ cùm ita se habeant, credibile profectò est, non herbulas modò, aut arbusculas, sed arbores etiam præteras, ac siluas quoque integras, citra semina, quæ ex ipsimet

De Gener. seu generatione Plantarum.

3. hist. 2.
2. hist. 2.

De Ortu, seu generatione Plantarum.

arboribus deciderint, nasci. Sanè quæ primæ arbores fuerunt in vnoquoque genere non debuere originem huiusmodi seminibus; neque videtur probabile quascumque videmus aut siluas, aut in siluis arbores fuisse illeic primùm aut satas, humanâ nempe industriâ; aut aquis, ventis, auibus, casibúsue aliis prima semina transferentibus, natas. Non quòd propagari, ampliarique siluæ ex paruis principiis non potuerint; sed quòd habente Mūdo initium, procedere infinitè nōn liceat ad Plantas, ex quibus talia semina fuerint; quódque genius loci, quem quælibet planta quasi desigit, deperitque, neque in illo deficit, sufficere potuisse videatur. Sic perpetuum fuisse videtur terris Meridionalibus, vt cinnamomum, thus, casiam, myrrham; Aquilonaribus, vt abietes, quercus, salices, vlmos extulerint; quando sunt, vt Poëta ait,

Virgil. 2. Georg.

Diuisæ arboribus patriæ, sola India nigrum
Fert hebenum, solis est thurea virga Sabæis.

Et in eadem regione non modò videmus laricem esse incolam montium, & fluentorum Populum; sed in eodem etiam monte partem opacam abieti, apricam pinui congruere: ex quo illud iterum est ex eodem Poëta peruulgatum.

Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni.
Littora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat colleis, Aquilonem, & frigora taxi.

Quoniam verò formatis semel in ipsa Terra seminibus, similibus iis, quæ intra plantam concernantur, & ex quibus granum, nucleus, aliusve fructus, aut in eo vocatum germen contexitur; quæ generatio, siue prima diductio, delineatio, conformatióque superest, pari ratione peragi vtrolibet modo videtur. Quanquam negari sanè non potest quin res sit vtcumque captui accommodatior, vbi semen est ex planta deciduum. Vtcumque, inquam; nam heic præsertim admonere Humana Mens suæ imbecillitatis debet, agnoscerèque & vim seminalem, & illius industriam, & actionem, agendique modum, & quæ vsurpat organa, & materiam, quam deligit, & tractabilitatem ipsius, & ordinem, quo digeritur, & separationem, cohæsionémque singularum inter se partium, & cuiusque destinationem ad ea, quæ sunt consequutura, & cuiusque adumbrationem, conformationem, accommodationem tam ad præsentia, quàm ad futura munera, sexcentáque huiusmodi, fugere omnem perspicaciam, sagacitatémque humanam. Quare, vt balbutiendo solùm, & quatenus licet, rem commuisscamus; cùm ex ante-dictis nihil vetet illud Principium, quo quævis planta vegetatur, Animam dici, concipiendum est Plantam totam sic Anima sua esse præditam, vt semen etiam, quod ex ipsa, inque ipsa formatur, nutritur, adolescit, perficitur, non esse rem mortuam, expertemve Animæ, sed verè viuere, seu Anima præditum esse. Et quia Plantæ anima, cùm corporea sit, non potest intelligi aliud, quàm substantia quædam per Plantam diffusa, quæ spiritus, aut flammulæ instar, sit singulariter tenuis, pura, actuosa, industriáque; quæque vel defectu alimenti flaccescat, vel præ humore nimio suffocetur, vel præ ardore exhaletur, vel præ algore obrigeat; idcò talem quoque substantiam, siue Animam in semine esse par est, ipsámque longè perfectiorem, quàm in qualibet alia Plantæ parte. Videlicet fructus, & in fructu semen sic elaboratur, ac perficitur, vt cùm plærumque cæteræ partes, vbi dilapsæ fuerint, talem substantiam diu non seruent, neque illius ope germinare valeant, ipse fructus, ac in eo semen speciatim maturescat, decidat, substantiam illam, vt quam-maximè cohærentem diu tueatur, & nisi quidpiam interueniat, germinare denique possit. Ne putes certè tritici granum, cùm asseruatur in horreo esse orbatum tali substantia, siue anima, atque vita (vim seminalem potius vocant, sed perinde est) ea quippe duntaxat consopita manet, donec dein humor, calórque exterior, quo crassior substantia exsoluatur, dissentiatúrque, ac ipsi sese exserendi, explicandíque libertatem faciat. Reque patet tum ex eo, quòd statim ac granum idoneo conceptaculo, hoc est Terræ committitur, humescitque, ac tepescit, fieri incipit germinatio; tum ex eo, quòd si id granum ex elixes, aut torreas, germinaturum planè non sit, argumento sanè, quod calore nimio animam exhalauerit, & ex viuo euaserit mortuum. Itaque, dum semen plantæ adhuc cohæret, anima plantæ, cùm, vt dixi, substantia quædam spirituosa, actuosáque sit, & parteis sui omneis inter se ita communicanteis habeat, vt in quacumque plantæ parte est, cæterarum partium veluti ideam, impressionémque contineat, efficitur, vt talem habeat præcipuè in semine, vt ad quod primò [illegible] tendat, in quod vltimò terminatur. Quippe in plantis annuis conniuxus totus est in florem, cui fructus, seménque cohæret, maturatúmque semen excernitur, ac deciduo, quod plantæ est reliquum marcescit. In iis verò, quæ quotannis florent, videmus quum primùm Vere excitantur, talem vigorem, [illegible] à radice ad summos vsque ramos explicari, ipsum moliri florem, ac sub ipso fructum, ac semen, quo demùm perfecto, factóque [illegible] duo, planta velut iners iterum [illegible] Anima igitur, quæ in semine ita pars [illegible] animæ totius, vt maturando euaserit [illegible] quædam, ac per sese animula, quæ partim radice, & per omneis parteis cum pinguiore alimenti portione transfusa, partim [illegible] cum reliqua anima per omneis plantæ partes diffusa communicatione, dici potest [illegible] quædam epitome Animæ totalis; [illegible] quidquid Anima tota per totam plantam [illegible] re nouit, ipsa velut edocta fuerit, & [illegible] coniuncta pars agere iam vt tyrocinium [illegible] cendo occœperit. Quare & cùm semine [illegible] to, Anima, quæ in ipso est, habeat quasi [illegible] cipata (nempe cohærens cum reliqua quasi [illegible] familias suæ) agere incipit res suas, [illegible] exsequi perseuerat se sola, quod prius [illegible] cum reliqua Anima; ac potissimùm quàm primùm fouetur idoneo conceptaculo, in quo [illegible]

lius possit explicare. Et quia prius cum [illegible] semina vegetabit radices, caulem, [illegible], [illegible] ; ideo & iam in semine [illegible] particulas omnis vegetat, ac [illegible] ab vsque radice, caulisque [illegible] partibus aliis ac ipsum confluxit, [illegible] dispositionem, vt formetur in [illegible], quam in [illegible] partem vertitur. Ex quo [illegible] granum terræ sinu exceptum est, [illegible] humore, calorèque [illegible] conclusa animalia [illegible] ipsius [illegible] aggrediatur excernere, [illegible] quasi partita, & cuiusque [illegible] particulæ [illegible] existimant, & [illegible] consocientur. [illegible] idem fieri constat in rebus [illegible], vt dictum est circa [illegible].

[illegible] verò, & ab vsque initio [illegible] nulla partium [illegible] contineatur, [illegible] radicem primùm [illegible] particulis [illegible], ex quæ [illegible] sunt, fieri omnium primæ [illegible] per [illegible], & quoquoque ad [illegible], & per[illegible] deinceps [illegible] oculis [illegible] ordine, [illegible] planta [illegible]. Id [illegible] alimentum [illegible] complentur, [illegible]. Adde [illegible], bulbolis [illegible] perinde capitul [illegible] posse [illegible] perinde intelligi, si [illegible], quæ per totam plantam [illegible] in [illegible] posse extra plantam, in[illegible] camerì, vt [illegible] nihil repugnet; ac [illegible] compositionum [illegible] commixtionèque [illegible]. Siquidem vbi patia esse [illegible], necesse est partis fun[illegible] dispositionibus [illegible] partisque [illegible]. Et semina certè quantum[illegible] affectare semper [illegible] & conformationem, & [illegible] Plantarum [illegible] posse [illegible] Quercetani, Davissoni, [illegible] Palissi, (si [illegible] experimentis [illegible]) de liquido ex cine[illegible], in quo com[illegible] vari[illegible]. De [illegible] in vitrea cerasa (sic Chymici vocant) relinquitur, quæ in vasis [illegible] quasi [illegible] cum suis radicibus, ramis, ra[illegible] seclusa. De [illegible] pul[illegible] hermeticè sigillatam, [illegible] calore [illegible] simulacrum ex[illegible] aliàsque flores, è

[illegible]

quo fuerit. De pampinis vndulare visis in cubiculo ardente lucerna, vndulantèque flamma ex olea, intra quod vase vitreo conclusum vtique admotum intermissa vox allolenerit; ac id genus aliis. Quæ, vt missa faciam, adnotare præstat nihil magis videri mirum nasci quasdam plantas ex plantis diuersorum generum, vt Epithymi, Viscum, Polypodium; quam nasci sponte quasdam ex Terra, cùm possint perinde in ipsis eorum semina colligi: & cùm videamus ex quibusdam Animalibus, ac putrescentibus præsertim, nasci Animalia diuersa ob ea, quæ in iis continentur, conformanturve semina; incredibile non videri, quod Dioscorides memorat prodidisse aliquos ex contusis, defossisque arietum cornibus Asparagos nasci. Quod idem dicendum circa id, quod Plutarchus scribit quemdam post diuturnam vrinæ difficultatem excreuisse culmum geniculatum hordeaceum; itémque circa id, quod ferunt de spica farris è mallecis naso progenita, & similibus; ac tantò magis, quantò semina ex ipsis alimentis congeri potuerunt. Sic minùs mirum (si tamen verum) quod percrebuit nuper de Pastore Tarraconensi, è cuius pectore succreuerit prunulus quòd delapsus in prunulum, non cuiusset quicquid spinarum in eorum penetrauerat; quippe id nihil aliud fuisse, quàm speciem [illegible], germinationisque videtur. Sic minùs quoque hederam è cerui cornu [illegible], quando potuit ceruus recentis seminis cornua gerentis, foetulentve hederaceis [illegible], vel post Aristotelem, Theophrastumque Plinius obseruat. Sic minus adhuc nasci algam, muscumve in dorso [illegible], aut marinæ testudinis; ac in algosis quidem, muscosiisve præsertim locis; sic minus adhuc Corallium lapidibus, ossibus, aliisque rebus, quæ in fundo sunt maris supernasci: cùm & de ratione, qua humano cranio supercreuerit, quod Pilis etiamnum seruatur, dictum superius fuerit. Id incredibilius, quod Theophrastus habet, visam aliquando platanum in Tripode æneo prouenisse, quódque Plinius in capitibus statuarum, vel aris: sed videlicet esse rimæ, rugæve debuerunt in quibus intra sordes, cohærentesque & humefactos pulueres ea semina concreuerint, quæ potuerint sensim agere radices. Quanquam & istorum, & aliorum omnium, quæ ipsi non viderimus, fides sit penes ipsos authores.

Atque hæc quidem de spontanea generatione ex semine tam occulto, quàm manifesto; nam quod videretur addendum de sexu, quem vtrumque arboribus, imò potius omnibus, quæ Terra gignit, herbisque etiam esse diligentissimos naturæ tradere scriptum est à Plinio, minùs morandum hoc loco est. Quippe quòd vnaquæque planta censeatur mas, ac fœmina, nihil amplius arguit, quàm posse plantam per se solam, suòve semine prastare, quod duo distincta Animalia, videlicet mas, & fœmina coniunctim præstant. Quòd verò in aliquibus Plantarum generibus mas, & fœmina distinguantur; non id fit ob copulationem, commixtionémque seminum,

De Ortu, sive generatione Plantarum.

lib.2.c.18.

8.symp.6.

9.hist.5.

2.caus.15.

lib.3.c.38.

5.hist.c.

lib.17.c.25.

lib.13.c.4.

De Ortu, seu generatione Plantarum.

——— seminum (nisi quia solet huiusce rei vestigium, tenue, ac penè nullum circa Palmam exaggerari) sed ob diuersitatem qua plantæ in genere eodem minores, laxiores, imbecilliores, candidiores, fœcundiores appellantur fœminæ; & maiores, densiores, robustiores, nigriores, steriliores, mares. Nisi

5 hist. 5. quòd, vt Theophrastus habet, sunt qui fœminas steriles, fœcundas verò mares, vocent, vti apud nos Cannabin. Iam quòd humana industria generationi ex semine manifesto se intermisceat, id agendi modum Naturæ non variat: perinde enim Animâ aut vis seminalis sese explicat, seu semen sua sponte in Terram deciduum illeic permaneat, ac germinet; seu collectum ab Homine in Terram denuò immittatur. Propterea enim docet Lucretius recitatis iam versibus fuisse Homines hac in re exemplo Naturæ edoctos, quòd obseruantes quemadmodum fructus ex arboribus decidui

Tempestiua darent pullorum examina subter,

didicere exinde arbusta, seu arboreta condere, collectis, translatis, & quo lubet et loco satis variis arborum fructibus, vt glandibus, nucibus, baccis, pomis, pyris, &c. itémque frugum, & olerum quam lubitum esset copiam apparare, collectis, & quà expediret, frumentorum, leguminum, atque olerum satis granis. Hinc verò cœpit Agricultura, quæ etiam paullatim incrementum cepit. Siquidem vt verbo, & exempli causâ, de Frumentis res attingatur, didicere primùm semina eligere, postquam agnouerunt

8. hist. 11. quod habet Theophrastus annicolum semen esse optimum, bimum deterius, ac multò trimum, & quod vlterius sterile esse (nimirùm tenuis illa substantia, quam Animam esse, aut seminalem vim diximus, sensim exhalatur, languescit, & extinguitur) ac præterea esse debere generosum, plenum, solidúmque (neque enim in imbecillo, strigosóque vegeta vis) &, si fieri quidem possit, transferendo campestrem in loca montana, montanum in campestria (vt nempe quod in illo redundat humoris possit corrigi, quod in hoc deficit, suppleri) sed modò tamen translatio fiat ex regionibus deterioribus in meliores; ne videlicet pessum eat. Deinde attendere ad Cælum, positumve ad ipsum. Non quod omnes possint deligere agrum Ægyptium, aut Sicalum, vbi prouentus centesimus; vel qualis est Bizatius ille Africæ, in quo ex vno modio centeni quinquageni redduntur, & ex

lib. 17. c. 5. quo Plinius testatur missa ad Augustum qua-

lib. 18. c. 10. dringenta paucis minùs germina, & ad Neronem trecentas quadraginta stipulas ex vni-

lib. 1. tit. 6. co grano: sed quòd, vt Palladius obseruauit post cæteros, frumenta omnia maximè patente campo, & soluto, aut saltem ad Solem procliui lætentur. Quippe cùm sint grana eximiè compacta, natiuáque, atque idcircò humore pingui ali debeant, ac perfici; non potest is humor satis excerni, digeri, ipsique alimentum percoqui absque eximio calore Solis. Postea attendere ad tempus sementis.

8. hist. 1. Id nimirùm iuxta Theophrastum, obseruatum est potissimùm duplex, Autumnale pu-

tà, ac Vernum. Illud designatur ab Hesio-
do vsque circa Pleiadum Cosmicum oc-
casum

Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiáque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quàm terris committas semina, quàm-
que
Inuitæ properes anni spem credere terræ

Istud incipit ante Æquinoctium, & prodi-
hitur ad occasum vsque Heliacum Sirij.

Candidus auratis aperit cum cornibus an-
num
Taurus, & aduerso cedens Canis occidi[t]
Astro.

Ratio autem petitur ex conditione semin[um]
Quæ enim adeò sunt robusta, vt ferre He[mis]
mis rigorem possint, ea sunt maturè ideò [se-]
renda, quòd dum frigus per Hiemem obst[at]
ne sursum herbescant, validas interim ra[di-]
ces deorsùm agant, quibus postmodùm vlo[-]
riùs emergant; eiusmodi sunt triticum, &
ordeum, quod etiam maturiùs, quàm tri-
cum serendum est. Quæ verò sunt imbecil-
liora, quàm vt Hiemis patientia sint, ea[que]
aliunde, quæ facilius, breuique germ[inare]
possint, Terræ serò mandanda sunt, vt [sunt]
species illæ tritici, ac ordei, quæ, quia tribu[s]
mensibus perfici possunt, trimestres propterea
vocantur. Vt præteream quod Cato ait, vb[i]
quisque locus frigidissimus, aquosissimúsque
erit, ibi primùm serendum esse; in locis ca-
lidissimis sementim postremùm fieri opo[rte-]
re. Ad hæc, attendere ad solum, curánd[um]
vt pingue sit, nam quod ait Virgilius,

Nigra ferè, & presso pinguis sub vome[re]
terra
Et cui putre solum (namque hoc imita-
mur arando)
Optima frumentis, ———

procline est admittere; & reddente pari-
tim rationem Theophrasto, dum quæri[t ...]
pingue, altum, læuémque solum non com[mo-]
dum arboribus, sit commodissimum frum[en-]
tis. Nempe radices frumentorum graci[les]
breuésque, & superficie tenus sunt, ac ide[o]
si parum id terræ, quod pabulantur, pin[gue]
sit, non possunt, sicut arbores, crassi[s ...]
que radicibus alimento longè quæsito [...]
ri. Insuper, nisi solum satis pingue sit, [...]
emaciatum satu fuerit, pinguefacere [...]
variis modis. Imprimis nempe stercora[tione,]
simus siquidem pinguitudo est, & ex com[mi-]
stione illius cum terra euenit quod Co[lu-]
mella ait, vt Terra reuirescere, ac repu[eras-]
cere, fierique expers senectutis, atque la[ssi-]
tudinis possit. Non repero heic pingu[edi-]
nem agros fœcundantis esse ipsum sal, q[uod]
in recrementis Animalium, cæterísque [...]
putrefactis inest. Adnoto solum, cùm [pa-]
læ, cæteráque omnia putrescunt, [...]
causam reddi stercorando vtilia, quòd [...]
cuius interuentu putrescunt, eorum [...]
soluat, ac idoneum faciat, quod potêt [...]
mi, transfundique in Plantas possit. Ad [...]
corationem autem pertinere creta, [...]
cineris, calcis, & si quæ sunt alia con[...]
respersio, quà terram quoque emenda[...]
suo loco diximus. Secundò agros [...]

do, aut etiam terræ cespites, vdisque radices, frutices, stipulas, quiduis denique succendendo. Virgilius postquam rem proposuit,

1 Georg. *Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,*
Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis;

nullam non causam studiosè versat. Cùm genuina autem videatur in eo potissimùm esse, vt quicquid est salis in rebus succensis, [illegible], glutine nempe, quo cohibetur, resoluto, ac habile fiat, vt subeunte humore exsolutum [illegible] (vt fieri notum in lixiuio) & possit proinde a plantis [illegible] gratia, dum ille subjicit,

Siue inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt —

id sic [illegible], vt intelligamus corpuscula [illegible] occulta [illegible] et ipsis, & [illegible] humore concepta pingue alimentum plantarum. Et dum pergit,

— Siue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;

[illegible] verbis posse existimari [illegible] viscosi [illegible], siue glutini ea corpuscula [illegible]. Et dum subjicit,

Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quà succus in herbas;

[illegible] inde declarat, vt corpuscula [illegible] quæ [illegible] in plantas [illegible] non apparet qui [illegible] habet,

Seu durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluuiæ, rapidiue potentia Solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

cap. 6. [illegible] tempus [illegible]. [illegible] Cato [illegible] hoc [illegible], [illegible]. [illegible] autem duæ præcipue causæ vtilitatis rationis. Prima, [illegible], exsiccetur, exsoluatur, [illegible] corpuscula salis, [illegible] seminis [illegible], [illegible] à pluuiis [illegible], & in futurum alimentum [illegible] valeant. Propterea enim [illegible], vt [illegible] non modò facere [illegible] Veris [illegible], sed etiam deinceps per [illegible], quo [illegible] ipsum.

[illegible] Solstitia [illegible].

[illegible] Hiemem : [illegible], & [illegible] penetrabile frigus [illegible]. Posterius, quod exinde [illegible] herbas, in quas [illegible] alimentum [illegible], ex quo efficitur, vt [illegible], quæ Æstate fit, [illegible] herbas [illegible]; [illegible] radices [illegible], sed etiam [illegible] Hieme, [illegible] frigoris vehementia [illegible]. Ad præcipua porrò culturæ pertinet [illegible] harum [illegible]

lib.1.cap.1. [illegible] Varro [illegible]) ac potissimùm à satione; inde enim non modò semina integuntur, seu vt loquitur Cicero, occata cohibentur; sed & declarata exsolutio facilius paratur, & tam prima radix, quàm germen conceptaculo vnitiore ampliùs foueri, proficere, ac promoueri valentiùs potest. Tum Sartitio, seu interfossio, cùm sata sulcos obtexerit; quamquam non desunt, qui apud Columellam negent eam quidquam prodesse, quod frumenti radices sarculo detegantur, aliquæ etiam succidantur, ac si frigora incesserint post sartitionem, gelu frumenta enecentur. Ad posteriorem autem pertinet Runcatio, seu inutilium stirpium euulsio; quæ cùm ex præscripto Varronis fieri inter Vernum Æquinoctium, & Vergiliarum exortum debeat, admonet Columella curandum, ne florentem segetem tangamus, sed vt antea, aut mox cùm defloruerint. Cetera vt prætereàm, addo id solùm quod Theophrastus habet, causam manifestissimam, generalissimámque, quamobrem non modò frumenta, verùm reliquæ etiam Plantæ in deteriores degenerent, ipsam esse *ἀγεωργίαν culturæ negligentiam*. Vniuersè enim neglectæ silue-scunt, ac nisi curemus vt suo quæque modo, & loco serantur, agrestes euadunt. Ita ex fico caprificus, ex olea oleaster, similitérque aliæ proueniunt si semine potiùs quàm talea serantur; serámque etiam ficuum colorem mutari, & myrtorum quoque, imò & vitium, adeò vt si vitis vrbanæ albæ semen seratis, nigra frequenter proueniat sit, si nigræ alba. Et quamuis in agricola interdum non sit vt causam degenerationis auertat, qualis est diuturna pluuia, seu humiditas priusquam semina erumpant (sic enim dum granum alteratur, texturaque ipsius peruertitur triticum diuergit in lolium, ordeum in auenam (saltem ex Plinio) est tamen plærumque in eo, vt tumorem diuertat, subducátve, ne supernatet, ac saltem grana deligat, neque vetusta, neque cariosa. Quippe semen vetus tantum valet, in quibusdam rebus, inquit Varro, vt naturam commutet; nam ex semine brassicæ vetere sato nasci aiunt rapa, & contrà ex raporum brassicam. Celebre est quoque Ocimum mutari in serpillum, & sisymbrium in mentham, nisi sæpius transferantur; tametsi in istis, vt Theophrastus notat (qui idem penè habet de populo alba transeunte præ senio in nigram) non tam est veræ naturæ mutatio, quàm cum affinibus ob minora folia, minorem odorem, aut quid simile, similitudo maior. Quinetiam neque lolium dici omninò alienum potest à natura tritici, in quod aliquando vicissim mutatur; vt neque etiam tipha, aut zea, quæ, ille scribit, si tosæ, decorticatæve serantur, in triticum verti, non protinus quidem, sed tertio demum anno.

Vt dicamus iam aliquid de Generatione Plantæ ex radice, quæ aut sponte Naturæ fit, aut propagatione, & consitione per Artem variatur, difficultas sanè similis non est. Imprimis enim prouenire ex radice Plantam nihil habet admirabilius, quàm prouenire surculum ex caudice, ramóve adulto. Siquidem plantâ iam constituta perinde est erumpere

 germen

Right margin notes:
De Gener. seu generatione Plantarum, in Commal.
lib.1.cap.12.
lib.1.cap.30.
loc.cit.
2.caus.8.
lib.18.c.17.
lib.1.c.40.
2.caus.8.
2.hist.5.

De Ortu, seu generatione Plantarum.

germen quà pori extrorsùs hiantiores sunt siue in caudice, siue in radice; cùm vtrobique alimentum plantæ indoli iam accommodatum ab intimis vsque radicum fibris affluat; germinat nimirum ipsa quoque radix in aliqua à fibris, imisque ipsarum oculis distantia. Discrimen solummodò est, quod surculus è radice erumpens nihil aliud sit futurus, quàm ramus, emergens verò ex radice futurus sit specialis planta, quatenus pars eius, quæ intra Terram condita est, tum alimentum sugit ex radice primaria (in plantam primariam aliàs confluxurum) tum speciales fibras emittit, quibus alimentum quæratur, quæque grandescentes in radices abeant, nutriendóque, & educando abundè sufficiant, etiam succisa, aut demortua radice primaria. Neque verò id modò constat in genere arborum, sed proportione etiam in genere herbarum. Vt enim inter arbores quarumdam radices procul à caudice, stipiteve germinant, v.c. in pyro, quarumdam proximè, v.c. in oleastra; aliquarum herbarum radices à caule procul pullulant, v.c. in gramine, cæterisque, quarum sunt radices geniculatæ, & proserpentes; aliquarum proximè; v.c. in genere bulbaceo; bulbuli quippe sic adnascuntur primarij bulbi lateribus, vt originem ex radice circùm velati succrescente habeant.

Deinde prouenire Plantas ex propagatione, aut satione per radicem facta, minus mirum est; quando vtroque modo eadem planta est, quæ non tam de nouo gignitur, quàm priùs genita continuatur. Et propagationem

lib. 17. c. 13. quidem Natura iuxta Plinium docuit; *Rubi námque, inquit, curuati gracilitate, & simul proceritate nimia defigunt rursus in terram capita, iterúmque nascuntur ex sese, repleturi omnia, ni resistat cultura.* Id verò aliis quidem in Plantis experti fuerunt Homines, sed in nulla tamen fœliciùs, familiariúsque, quàm in vite. Tria ipsius propagandæ genera refert

lib. de arbor. cap. 7. Columella, quæ in vsu maximè fuerint; Vnum, quo virga edita à matre sulco committitur; Alterum, quo ipsa Mater prosternitur, atque in plureis palos per suas virgas diuiditur; Tertium, quo vitis scinditur in duas, vel treis parteis, si diuersis ordinibus diducenda est. Nobis in vsu est maximè secundum, cùm suppressa mater ita velut lactat, connutritque propagines, vt ipsæ interim, qua parte sunt terra obrutæ, radices proprias, quibus possint copiosiùs nutriri, effundant. Tertium genus fatetur ille tardissimè conualescere, quia vitis diuisa medullam amittat. Primum autem, quo matre non prostrata virga in scrobem recuruatur, vt intra illam radices agat, adeò vt possit deinceps à matre rescindi, &, si lubuerit, etiam transferri, videtur docuisse qua ratione fieri propagatio possit, vbi non sunt rami perinde recuruabi-

lib. 17. c. 13. les. Luxuriosius hoc genus vocat Plinius, cùm nimirùm ramis per vasa fictilia, qualésve traiectis, terráque compactis, radices in arbore media, &, vt ille habet, inter poma ipsa, & cacumina, sollicitantur, impetrantúrque, & audaci ingenio arbor alia longè à tellure fit, quæ deorsùm resecta, & cum qualis sata egregiè proueniat.

Iam & Consitionem, siue Plantationem demonstrasse casus iuxta eúndem videtur, cùm defixi pali radices cepissent, & depacti insuper surculi ex rubo, sambuco, cotoneo germinare obseruati fuissent. Quippe exinde procliue fuit non modò idem variè tentare in generibus aliis arborum, sed & ratiocinari, si sati absque radice surculi adeò fœliciter prouenirent, prouenturas haud-dubiè plantas suis cum radicibus satas. Sunt verò duo quidam præcipui eruéndarum plantarum, quæ & radice serantur, & viuiradices appellantur, modi. Vnus est propriè Eradicatio, cùm singularis enata Planta simul cum suis omnibus, aut quam-multis certè fieri potest radicibus extrahitur, cuiusmodi est prunus, pomus, pyrus. Alter dicitur speciatim Auulsio, cùm stolo, qui succreuerit proximè caudicem, abducitur cum frustulo, portioneve ipsius radicis; vt fieri præsertim in olea familiare est, vocantibus nostris stolonem hac ratione auulsum, Stacam. Pertinent ad hunc posteriorem modum ex herbarum genere bulbi, nisi quod bulbulis, speciésve auulsis id solùm, quo cohæserint radici vestigium appareat, itémque fraga, ruta, & aliæ. Ad priorem verò præ cæteris olera, quæ ex seminario in quo sunt conserta, eruuntur cum radicibus, vt certis interuallis serantur. Quem proinde in modum apparantur quoque arborum seminaria, ex quibus deinceps translatæ serantur congruis interuallis. Vt consequenter autem attingamus cæteros, qui fiunt citra radicem consitionis modos, proximus est, qui truncu fit, cùm nempe infernè radices, supernè rami præciduntur. Hoc verò modo cùm populus, salix, aliæque optimè proueniant, tum maximè olea iuxta illud Poëtæ,

Sed truncis oleæ, meliùs propagine vites.

Et ne putes rem succedere solùm in iunioribus oleis, ecce Sanchamasij, quod oppidum est in hac prouincia maritimum, annosissima quædam olea fuit, cuius truncum infernè succisum, & supernè etiam complanatum iussit Picciolinus conditurâ oliuarum celebris intra torcularium cellam sic depangi, vt haberet loco tabulæ, supra quam vasa reponerentur, quæ esset opus, inciderentur, quassarentur, contunderentur, &c. Cùm toto autem quadriennio ad quoslibet vsus comparata mansisset, circumgerminare sic cœpit, vt hoc iam tempore rami sint prægrandes, comprehendántque tabulam, quam obumbrare commodè possent, si sub dio foret, ac Soli paterent. Quid, quòd non modò integrum, sed cum toto circùm cortice segmentum, sed frustum etiam trunci in longum discissum, quod proinde vna tantum facie cortex, reliquum verò lignum sit, solet perinde germinare? Idipsum, vt opinor est, quod Theophrastus dicit *ligna serere*, sic imitante illum Virgilio,

Quin & caudicibus sectis, mirabile dictu,
Truditur è sicco radix oleagina ligno.

Idem ille contingere in arundine memorat, addens rosam, lilium, & gramen caulibus concisis (non in longum tamen) etiam germinare:

[illegible] Alius modus est, cùm [illegible] ra-[illegible], [illegible] crassiusculaque, [illegible] qui [illegible] inde fiterit [illegible]. [illegible] Vetera; [illegible] & [illegible] Falcata, & [illegible], [illegible] æqualiter ex [illegible] Varro, qui Clavolam præ-[illegible] appellatam [illegible]. Quæcumque porrò [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] est. Quæ [illegible] quidem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in Animalium [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dicitur, [illegible] Plinius [illegible] [illegible]. Alia[illegible] [illegible] Theophrasto [illegible] [illegible] cùm id, quod [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] sunt, quæ [illegible] ab Agricolis observantur. [illegible] habendam esse radicem [illegible] [illegible] præferen-[illegible], [illegible] si modò ra-[illegible] [illegible] possit. Causa [illegible] [illegible] quæ [illegible] [illegible] plures [illegible], ra-[illegible] fundat, ac [illegible] [illegible] post ali-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] ra-[illegible], [illegible] [illegible] sint, [illegible] [illegible] aliquot [illegible]. Dico autem, si [illegible] [illegible] per taleam [illegible] [illegible] suppetit; dico si cætera sint paria, vt si truncus viui-radicis tam sit crassus, támque vegetus, quàm est talea; alioquin enim quæ talea crassitudine brachij, aut benè sana fuerit, præferenda haud-dubiè erit viui-radici digitali, morbidæve constitutionis. Ex hac proinde causa est, cur satis seu seminibus, seu aliquando etiam surculis, seminaria fiunt, ex quibus deinde Plantæ transferuntur; scilicet vt dum conserendi arbusti expectatur tempus, radices interim agantur, plantæque incrementum, & robur accipiant; idque temporis lucro deputetur. Quin-etiam ex eadem est causa, cur exempli causâ vitis propagatio præferatur longè non modò satiui, quæ acinis fit, sed sationi etiam, quæ malleolo, quoniam procerius vt tardissimus, ita & promptissimus est; nempe quòd propago, non iis solum radicibus, quas vt malleolus fundit, nutritur, sed alimento etiam à matre, ipsisque radicibus suppeditato, proficiat. Deinde, seu Planta eradicetur, seu [illegible], dandam operam vt radices habeat quam-multas, quàm maximéque integras [illegible]. Quippe, vt præclarè Theophrastus, *[illegible] requires, qui viuere, quas habet paratas, [illegible].* Cùm ex radicibus verò [illegible], seu fibræ dependeant, tum hæ curandæ maximè sunt; ipsæ enim sunt [illegible], quibus alimentum in illas transfunditur, neque, si [illegible] perierint, maiores possunt aliquid, quousque ipsis fuerint aliæ similes concretæ. Quare & ex eadem est causa, quamobrem [illegible] quam-multum licet ex [illegible] radicibus terra, quam idcircò Cato circumligari, & in alueo, aut in corbula [illegible] videlicet fibræ & plures, & [illegible] [illegible] alimentum, quæ aliunde ipsi terræ [illegible], nihil aliud, quàm sugere, ac promouere pergunt; cùm alioquin à terra abscissæ, & ad nouum applicitæ, non perinde citò, ac propositè [illegible] [illegible] possint. Ad-hæc, non leuem etiam habendam esse Scrobis curam; [illegible] enim & Theophrastus, & Columella, &c. fodiendam iubent anno vno priusquam arbos conseratur, vt terra vi Solis, frigorisque [illegible], hoc est veluti, adoratur, efficiatúrque friabilis; nam & [illegible] saltem vnum, alterumve mensem præ-[illegible], iubent eam [illegible] accensis calefacere, seu torrere, quod eòdem sanè recidit; causaque est, quòd hac ratione sal, seu pinguitudo terræ exhalatur, & superueniente imbre commiscetur aquæ, euaditque in alimentum, quod à radicibus sugi possit. Inde quippe est, cur si fortè ante sationem non [illegible], humectáque terra non sit, iubeant [illegible] [illegible] diebus antecedentibus, [illegible] plantam seri. Sic nisi terra [illegible] pinguis fuerit, adhibendum quidem esse fimum volunt, sed veterem tamen, ne radicem teneritudini præ nimio calore, seu sale officiat, & irrigandam interim vnà cum terra [illegible], vt sal exsoluatur, atque temperetur. Iubent autem in fundo, & sub [illegible] [illegible] terræ, cui arbor superseritur, sabulum, aut lapides sterni, vt illò per Hiemem subsidat humor nimius, & inde per Æstatem

De Ortu, seu generatione Plantarum.

[illegible] 3. caus. 7.

cap. 18.

3. caus. 5. & 7.

lib. 5. c. 10.

De Ortu, seu generatione Plantarum.

Æstatem refrigeratio quædam accedat. Sic iubent & scrobem fieri clibano similem, seu cuius imum sit summo patentius, vt latiùs radices vagentur, ac minus frigoris Hieme, minúsque Æstate vaporis, caloríse per angustum os penetret, additque meritò, quò latior, patentiórque scrobs fuerit, eò fructus lætiores, vberiorésque perceptum iri, quando subacta terra est radicibus magis peruia, exsugendóque comparatur, quàm quæ vt intacta, sic composita remanserit. Præterea habendam temporis rationem; nam quæ ferre quidem possint Hiemem, Autumno serendas; vt interim plantæ & terræ assuescant, & quicquid proficiunt, intùs, seu in radicibus firmandis consumant, non verò extrorsùm absumant: quæ verò non possint, & quod ad taleas præsertim spectat, sub Veris initium, aut non-nihil antè, priusquàm nempe humor moueatur, ne cœptus sursum effluere, radices subindo marcescant. Præcipiunt verò Austro potiùs, quàm Borea flante serere; quoniam tunc terra velut difflata est fouendis, innutriendísque radicibus accommodatior; quod pereleganter Poëta expressit,

4. Georg. *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,*
Tellurem Boreâ rigidam spirante mouere,
Rura gelu tum claudit Hiems, nec semine iacto
Concretam patitur radicem affigere terra.

Nostri iam ad Lunæ ætatem maximè attendunt, crescentémque ferè deligunt, & circiter quidem ipsam quadraturam. Quod præceptum venit ab vsque Hesiodo, qui fœlicem ad plantationem diem Lunæ octauum habet. Quia ratione verò Luna exserere possit dominium in res humidas, cuiusmodi sunt omnes res vegetabiles, attigimus aliàs. Insuper attendendum esse ad solum, cælúmque, siue positum plagarum cælestium. Nam quòd translatio quidem fieri debeat ex simili, aut deteriori solo in non deterius, aut etiam melius, manifestum est; quoniam translata in simile planta nihil experitur insolitum, & translata in melius, emolumentum consequitur, vt dum siluestres arbores in pratis, cultisque agris conseruntur. Quod verò attendendum sit, vt quæ facies arboris in natiuo solo respectabat meridiem, eadem in meridiem sata arbore conuertatur, parique modo cæteræ in suas, præceptum per-antiquum est. Quippe & Theophrastus id expressè habet, & Columella repetit, neque Virgilius obliuiscitur,

3. caus. 6. loc. cit. loc. cit.

Quin etiam Cæli regionem in cortice signant,
Vt quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obuerterit axi,
Restituant; adeò in teneris consuescere multum est.

lib. 17. c. 11. Et quamuis Plinius id negligat, quia Cato, inquit, non omisisset, si attineret meridianam Cæli partem signare in cortice; attamen præter experientiam ratio est in ipsa interna dispositione partium, viarúmque, seu quasi venarum, quibus fit nutritio, atque incrementum. Notatu certè dignum est, si arborem in campo patente natam, adultámque, ductu horizonti parallelo resecueris, dolaueris que, obseruatum iri circellos vitales latiores ad Austrum, arctiores ad Boream; vtique, quòd è parte Austri calor Solis adueniat, qui illarum quasi venarum dilatationem maiorem faciat. Indicióque aliunde est, quòd quæ plantæ crescunt in locis apricis huiuscemodi circulos magis densos habeant ob calorem, qui ex aprico in partem plantæ Boream circumuicinam redundat; quódque si lignum Brasilianum pari ratione resecès, circuli sint concentrici latitudinisve vbique æqualis appareant ob alternas Solis ab Austro, & Borea in torrida Zona illustrantis vices. Ex hoc ... fit, vt præceptum quidem huiusmodi ... perinde in Brasilia non sit, at apud nos ... sine arboris detrimento negligi possit; quoniam venis latioribus conuersis ad Boream, arctioribus ad Austrum; neque illæ tam à Sole iuuantur vt solitum, & quantum possunt alimentum transfundant, neque ... satis patent, vt quantum Sol iuuat transmittant, sed velut obturantur; ac omninò fit insignis œconomiæ perturbatio, ac non nisi longo temporis progressu ea commutatio fieri valeat, vt venæ, seu circuli illi latiores ad Austrum, contractiores ad Boream euadant. Denique habendam rationem distantiæ, atque ordinis, quoties arbores in arbustum, aut viridarium conseruntur. Et congruam quidem esse debere id arguit, quòd si eas propè conseueris, quæ radice ... pascuntur, vmbramve creant magnam, densámque, sibi mutuò officiunt, ac idcirco longius amoueri debeant, quæ radices breuiores habent, & vmbram contractiorem, aut diluciorem fundunt. Quis autem vero seruandus sit, non satis vulgò attenditur, cùm quadratus vsurpatur; in quo scilicet interstitia inæqualia sunt ob diagonia ... stis lateribusve quadratorum longiora, ... que idcircò parem radicum, insolationisque distributionem haudquaquam præstent. Præclarior sanè Quincuncialis, quem à Cyro obseruatum commendans apud Ciceronem Lysander, mirari se dixit non modò diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo illa essent dimensa, & descripta. Scilicet eo ordine omnia arborum interualla sunt inter se paria; quando vnaquæque arborum mediarum æquè distat à sex proximè circumstantibus, quæ eadem pari internallo distent inter se, & ab aliis; adeò vt quælibet comparata ad duas quaslibet, cum quibus constituit triangulum æquilaterum, sit quasi apex literæ V, quâ repræsentatur numerus quinarius, siue quincuncialis, seu quam dimidium literæ X, quâ denarius exprimitur; ex quo proinde arbores seu dispositæ in quincuncem dicuntur. Atque hæc ... Plantarum satis.

CAPVT

CAPVT V.

De Insitione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

DICENDVM nunc de Insitione, quæ quandammodo tam propagationis, quam constitutionis est particeps; estque velut quædam [illegible], quâ vt in Agricultura [illegible], delectabilius, præ[illegible], vt Cicero loquitur, [illegible]. Scilicet [illegible] In-[illegible]

—— [illegible], & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos
Miraturque nouas frondes, & non sua poma.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

oculus, seu germen non est (dicunt propterea assinis nostri scudetto inserere) imprimitur ex arbore alia cortex par, cum suo tamen oculo, seu vt ille ait, *sui germinis membranâ*; & sic tamen compage densata, vt cicatrici locus non sit, & statim vnicus stat, ac luto, vinculóque munitur. Hoc modò se ille memorat vidisse iuxta Tiburtes Tiliam omni genere pomorum onustam, alio ramo nucibus; alio baccis; aliunde vite, ficis, pyris, punicis, malorúmque generibus. Cæterùm ratio emplastri tutior & cuique penè Tempestati etiam Æstiuæ accommodatior excogitata recentiùs est. Ea videlicet sic se habet, vt non scutula, corticisve vlla portio eximatur, sed cortex duntaxat in formam crucis incidatur, & sejunctis, subleuatisque leniter angulis, subinseratur cortex cum sua gemma ex arbore alia exutus, & memoratis angulis, sola exstante in medio gemma, integatur. Species quoque est alia Emplastrationis recentior non scutularis, sed fistularis; cùm nempe resecto supernè surculo aliquot deinceps oculis relinquuntur subter ipsos, siue inferiùs cortex ligno tenus circumciditur, & quod ex eo est supra incisuram digitis scitè prementibus, cum suis ocellis se contorquetur, emouetúrque, vt educi abs ligno possit; ac tum resecto, decorticatóque arboris alterius, cui insitio facienda est, pari ligno ipsi velut superinduitur, coaptaturque. Ex secundo, quæ propriè est appellata Insitio [illegible], primus, & antiquissimus modus fuit, cùm resecta arbore, inforabatur medulla, & imprimebatur calamus (usque pomorum velcos, vt vnica erat medulla.) Timebant videlicet Prisci truncum findere, vt narrat Plinius. Successit modus, qui resecto truncu, sed ligno manente inscisso, sic peragebatur, vt tenui cuneolo leniter adacto inter corticem, librumve, & lignum, siue [illegible], ipso educto calamus in eius locum imprimeretur. Vocarunt Græci [illegible], quasi Insolitionem dicas; fortè ob tenuitatem, qua complananda heinc inde est portio calami inserenda. Et modus hic nobis adhuc familiaris. Et cùm præsertim truncus est crassior, nec lenis fieri fissura potest: cúmque is Catoni fuerit cognitus, mirum est Virgilio fuisse prætermissum. Sed ille nimirum Theophrastum potissimùm sequutus est, qui de ipso etiam nihil habet. Vulgaris magis successit modus dictus Græcis [illegible], fortè quod fissio per centrum fiat, aut quòd scalpellum ictu adigatur. Non est autem ipsum oblitus Virgilius,

Aut rursùm enodes trunci resecantur, & altè
Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
Plantæ immittuntur. ——

Hoc est calami ex inferiore parte vtrinque perfecta, & versus lignum exacuta, vt quod ligni est in lignum immisso, superstes à tergo portio corticis cum cortice trunci heinc inde cohæreat. Ex tertio demùm genere vnus modus est Terebratio; cùm nempe ex Catonis præscripto viris terebratur, & recentissimum sarmentum ex vicina transmittitur, ac postquàm

lib.17.c.14. cap.40. cap.41.

De Insitione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

quàm increscendo inolruerit à tergo præscinditur. Dicit Columella se excogitasse Terebram Gallicam vocatam, quæ foramen non perinde vt antiquior deurat, & ramenta, non scrobem faciat. An verò Brequinum nobis dictum innuit? ad hunc modum spectat quod Palladius ait se didicisse à quodam Hispano, qui se expertum asserebat, si per ramum Salicis terebratum in medio transmittas plantam Persici teneram, locòque immotam, ramulis ipsius resectis, relictòque capite solo, & ipsum salicis ramum incuruans vtrumque extremum terra condas, & nisi locus sit satis humidus, riges, vt vegetari valeat (aquosa enim salix amat) foraménque luto, musco & vinculis stringas, ac vbi planta comprehenderit, plantam subtus incidas, transferásque, & terram sic aggeras, quæ arcum salicis cum Persici cacumine possit operire; fore vt poma Persici sine ossibus exinde nascantur. Alius modus est Appositio, quam Cato sic paucis, *Si vitis vitem contingat, viru vtrinsque latum alterum præradito obliquè, & inter se medullam cum medulla libro colligato.* Valet autem modus non in vitibus solùm, sed in arboribus quoque aliis, indéque est ars qua racemorum acini dimidio albi, dimidio nigri coloris fiant; dum nempe sarmentum vitis albæ ita per medium copulatur sarmento nigræ, vt dimidium medullæ vtriusque seruetur, & postquàm coierint mutuóque comprehenderint, alterum resecetur. Sic fructus etiam alij bicolores fiunt; neque alia est ratio præstandi, vt ficus ex alia parte alba, ex alia nigra sit, quàm si bisecti oculi ex ficu nigra dimidium ita copuletur dimidio bisecti ex alba, vt haberi pro vna possit, & composita insæratur ficui delibrato cortice, vt circa Emplastrationem est dictum. Tertius est reuerà Insitio, cùm ex duobus vicinarum matrum surculis, vnus per medium finditur, & alter hinc inde resectus sic in fissum imprimitur, vt medulla cum medulla componatur, & postquàm comprehenderint, alter resecetur. Est verò aliunde hæc ars inserendi non solùm congeneas congeneis, vt nucleosas nucleosis, malos malis, pyros pyris; vel heterogeneas quibusdam nullius penè consortium deuitantibus, quales sunt Cotonea, Caprificus, imò & Ficus ipsa, & aliquæ aliæ; sed quasuis etiam quibuslibet, alia ratione nunquam sociandas; idque, nisi arbores sint vicinæ, conserendo vnam prope alteram, exspectandóque donec successerit; aut vnam adultam in aliquo vase transferendo, admouendóque alteri cum ipsomet vase. Mitto cautiones adhibendas inter deligendum, resecandum, dolandum, findendum, imprimendum, religandum, obducendum, integendum, irrigandum, &c. itémque rationem habendam Cæli, Solis, tempestatis, aliorúmque similium, quæ sunt à pari intelligenda ex dictis circa Consitionem. Quæres, an non in ipsis herbis possit Insitio fieri? dico interdum succedere, vt Arborei calami caulibus herbarum crassioribus insiti non tam comprehendant, quàm veluti radices agant, dum humore caulium fouentur donec ipsis superest vita; qui sunt idcircò terra obruendi vna cum ipsis calamis, aut totis, aut magna ex parte. Quod superest, scribit Columella legisse se apud Bolum Mendesium, si aprico, stercoroso loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habeas; deinde eas confecto Æquinoctio paullulum intra terram secces, & stylo laxatis vel rubi, vel ferulæ medullis, stercus immittas, atque ita semina cucumeris inseras, quæ scilicet incremento suo coëant rubis, & ferulis, fore vt non sua sed quasi materna radice alantur, sicque insitam stirpem frigoribus quoque (seu per Hiemem) cucumeris præbeant fructum. Palladius verò refert non deesse, qui auulsæ lactucæ folia carpant, quæ radicibus iuncta sint, & in eisdem gradibus singulis punctis semina nasturtij, ocimi, erucæ deponant, simóque adlinant, sicque obrutam terrum lactucam prædictorum seminum caulibus ambiri.

lib.4.cap.29.

lib.3. tit.17.

loc.citi

Cùm varias porrò difficultates, quas vix fuerit posse subnasci, consultò reticuimus, quod intelligendæ esse viderentur ex dicendis de Nutritione, & Germinatione earundem, nunc ecce de his est paucis agendum. Imprimis itaque nutritio nihil esse videtur aliud, quàm continuata generatio, videlicet quæ stamina singularum partium primò conformantur, inter generandum perirent, nisi nutritio succurreret, quæ eas foueret, promoueret, ad perfectionem adduceret, & quantum, quandiúque fas esset ab interitu vindicaret. Causa est, quia, vt antè dictum, consistit vita in continuo motu; & quia is motus sine calore non fit, neque potest calor in viuente sine humore pingui foueri; neque ille humor non breui absumi, nisi continuò suppleatur, idcircò nutritio necessaria est, quæ talem humorem continenter sufficiat. At enim est quidem calor plantarum ipso tactu insensibilis; sed neque est etiam in plerisque Animalibus, nempe in quibus cor, & arteriæ motum suum non explicant sensibili agitatione. Quippe vt calor sentiri possit, debent corpuscula caloris cum impetu subire sensum, & vt impetum habeant, concitatione indigent; concitatio autem necessaria fuit solùm Animalibus, in quibus sunt variæ, requisitæque functiones sensuum, quæ quia non fiunt sine spiritibus, & tot spiritus, absque multo calore generari nequeunt, idcirco fuit necessaria illis vehementius quædam caloris concitatio ad creandum hos spiritus (& consequenter vasa etiam ampla continendo sanguini, qui illis creandis sufficiat) hæc vero concitatio est, quæ peragitur cordis, arteriarúmque interuentu. Et res certè vel ex eo patet quòd calor tantò sit temperatior, quantò hæc concitatio est lenior, tantò intensior, quantò hæc vehementior, vt in febribus paroxysmis; tametsi fortè causa cur pisces, etiamdum viui aperiuntur, non sentiantur calidi, temperans continuò calorem humiditas, aëre inspirati, rarefaciendóque calorem mutis, aëris defectus: qua tamen de re plus alias. Cùm ergo plantæ sensu carentes similium spirituum creatione indigeant

[illegible] nulla [illegible] indigeni (vt [illegible] quæ in [illegible] sensibili,& qua- [illegible] possint. Cæte- [illegible] plantæ calorem id [illegible] [illegible] ocultatio,sed [illegible] [illegible] quidam calore, qui [illegible] [illegible] alimento par- [illegible] vel ex eo, [illegible] plantæ [illegible] [illegible] autem alter- [illegible] etiam [illegible] [illegible] calor huma- [illegible] ita fri- [illegible] [illegible] plan- [illegible] [illegible] & cætera- [illegible] frigidæ calorem pro- [illegible] possint [illegible] [illegible] in plantis [illegible] vt in [illegible] [illegible] [illegible] planiul [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] vt ipsis [illegible] ipsi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in Animalibus [illegible] [illegible] quasi tenta- [illegible] & cum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Chalazam, & geminis [illegible] ex quo pullus conforma- [illegible] verò ipsi partem latam, tan- [illegible] alimentum, quin [illegible] [illegible] extrinsecum; [illegible] & quartò plantæ se- [illegible] plurimum pa- [illegible] germinandi est, & ex qua [illegible] est id [illegible] [illegible] particulam, ne [illegible] [illegible] facis [illegible] in alimentum pri- [illegible] Quare [illegible] Empedocles dixit [illegible] fructus ouorum [illegible] (& Theophrastus [illegible] libro) [illegible] de Plantis) intrito [illegible] modò, sed alterum quo- [illegible] Animalium semen [illegible] ipsum, [illegible] [illegible] habendum, quasi in ipso nihil aliud [illegible] [illegible]; sed esse quid- [illegible] alimenti vicem obtineat.

[illegible] *Gassendus de Animalium*.

Iam verò, vt in Animali conformatur ini- tio iecur cum vena vmbilicali, osculisque ipsius variis, quibus alimentum prolicitur, ex vna parte, & textura venarum cæterarumque partium, per quas, & ad quas alimentum in se apparatum transfundat ex alia; ita videtur in ipsa Plantæ formatione primaria, iecorique Animalium analoga pars, quæ ex vna parte, inferiore nempe, radices, vt venas quasdam vmbilicales, alimentique exsuctrices habeat, ex alia verò, seu superiore stamina quasi venularum, cæterarumque partium, in quas apparatum in se alimentum transmittat. Licet ipsam stomachum quoque, seu ventriculum dicere, quatenus simul idem præstat, quod in Animali nato stomachus qui vna ex parte œsophagum habet alimenti ore assumpti traiectorium, & ex alia pilorum, traductorque alimenti in cæteras partes. Huiusmodi verò pars alia omninò non videtur, vt ab Alexandro adnotatum est, quàm is quasi nodus, seu illa pars densior, quæ in radicum, & caulium, cauliculorumve communi intersitio est; tametsi, vt quæ sunt in plantis partes heterogeneæ non tam manifesto inter se discrimine sunt, quàm quæ in Animalibus, sic neque speciatim discrimen istius à cæteris tam sit in plærisque obseruabile, quàm est interiectum stomachumve, & alias partes Animalis. Notandum tamen, vt Animalia non debent perpetuò intra vterum aut ouum morari, neque exinde alimentum ducere, ita necessum natiuitate, atque exclusione obturari illa vmbilicalia oscula, & aperiri [illegible] os, quod alimentum extrinsecus sumptum immittat in iecur, ex quo deinde similis [illegible] fiat transfusio: at in ipsis plantis, quæ hærere semper quo in loco nascuntur debent, nullam est necesse commutationem fieri, sed iisdem semper osculis iisdemque radicibus, quibus alimunde terræ cohærent, in eaque firmentur; vt Animal quandiu in vtero est, ipsi adhæret, cotyledonibusque variis, quasi radicibus firmè implantatur. Est proinde Terra ipsi plantæ instar vteri; quæ & sicut vterus non modò semen suo calore fouet, dum in Animal conformatur, sed etiam [illegible] alimento sibi cognato alitur, apparat ipsi humorem sanguineum, qui illo absumpto succedere possit, ita & Terra plantæ semen ambiens, non ipso modò suo tepore fouet, dum & fit plantæ delineatio, & ex adiuncta substantia nutritio; sed etiam humorem alimentitium illi apparat, ac suppeditat, quo vel consequenter possit. Et sanè, si contingat plantam carere idoneo humore, quo enutriatur, in ipsomet sui ortu moritur, vt & moritur, abortitque Animal, si præ marcore, intemperie, reuulsione, aut alio modo idoneum deficiat. Diximus porrò iam aliquoties humorem alimentitium esse debere non merè aqueum, sed pinguem, & corpuscula dilutissima salis commixtum, ac tale speciatim experti à plãta, vtpote quã neque pinguis terra exsiccata possit alere, neque aqua aut sola aut cum sabulo; sed terra pinguis vnà cum aqua, seu humor, succusue ex portione pinguedinis, salisve per aquam diluti commistus. Hinc dilatamus quidem terram macram emendari fimo,

Q marga,

De Assiuiatione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

s. de an. vit.

De Pastione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

marga, aliisque similibus; at non proficiunt tamen plantæ, nisi aqua pluuia, aut alia superueniat, quæ fimum diluat, salque exsoluat, eoque imbuta alimentum fiat. Solent proinde stercorare, cùm pluuiæ futuræ sperantur, omninóque ante ipsum Ver; nam alioquin sata non modò non proficiunt, sed calore etiam fimi exuruntur. Quin exuruntur quoque, si nimius sit fimus, aut præ nimio sale exurens, qualem nempe totum aqua non exsoluat, aut exsolutum copiosiùs inducat, quàm vt plantarum alendarum conditio ferat. Propterea enim Cato, & apud Varronem Cassius, itémque Columella, & alij, cùm stercora Auium primæ notæ habeant, ac inter illa Columbinum, iubent ipsum non aceruatim, sed leniter, & vt semen in agro aspergi: scilicet, quod omnia alioquin exurat. Id superiùs attigimus, cùm de varietate terrarum, quo loco vbi adiecimus vrinam, quæ sata alioquin fœcundat, ipsa tamen præ nimia sui salsedine exurere, nisi aqua multa diluatur, visi sumus innuere non agrum, vt putant, ex eo præcisè, quòd sal feratur, sterilem reddi, sed ex eo, quòd feratur nimium, copiosiúsve, quàm vt satis dilui pro conditione plantarum possit. At, inquies, quinam fieri potest, vt etiam citra stercorationem, arationémque solitam, terra noualis, seu quæ alternis duntaxat annis seritur, fertilior probetur; & tantò magis, quantò diutiùs intermissâ culturâ quieuerit? Causa videtur, quòd cùm incessanter varij halitus ex subterraneis locis exspirentur, qui prout quidpiam salium subterraneorum continent, nascenteis sponte in agro plantas gignunt, enutriántve; eæ deinceps aut auulsione, aut sponte, & calore Solis arescentes, aut exustæ, aut putrefactæ, ob id salis, quod continent, fimi loco sint, agrúmque reddant fœcundiorem, quàm si nullæ, vtpote ipso non interquiescente forent. Est autem argumento, quòd prouentus tantò sit maior, quantò plantæ maiores, copiosioresque fuerint; quódque tantò citiùs exhauriatur fœcunditas, quantò plantæ fuerint putrefactiores, aut exustiores, vt dum confectis clibanis etiam radices exuruntur: ita nimirùm illatum sal vt fatile exsolutum, dilutúmque à pluuia, sic facilè absumitur vno, aut altero, proximísve annis. Ex quo obiter intelligi licet fœcunditatem tantò futuram maiorem, diuturnioremque, quantò ager minùs decliuis, effusionibúsve patens fuerit; quippe si aqua imbrium cum exsoluto sale effluat, tum quantò ager fiet elatior, tantò remanebit sterilior; vnde & cauendum vniuersè est ne stercoratus ager eluatur, saltem priusquàm stercora terrâ obruta, commistáque sint. Intelligitur verò etiam quorsum paribus cæteris ager planus sit præ decliui, cuius defluxiones excipit, fœcundior; scilicet præter proprium sal assequitur etiam quod ex eo defertur.

cap. 36.
lib. 1. cap. 38.
lib. 11. c. 33.

Sed hæc vt mittam, cùm in prima staminum plantæ conformatione, oscula illius quasi iecoris, aut stomachi [illegible], hiantia, apertáque sint, qua parte alimentum est, necesse est ea paullatim produci, prout parte quoque alimenti proximè exsucta, attingenda al[illegible] terior est, quæ consimiliter exsugatur. Hoc autem fit iam non attenuatione, seu [illegible]sione simplici, sed incremento, seu accessione nouarum, nouarúmque partium ex alimento transformatarum. Nimirum ex ipso quasi iecore, siue stomacho alimentum exceptum, elaboratúmque non in caulem [illegible]dò distribuitur, sed in ipsas quoque subnascenteis radiculas; cùm & nihil repugnet, quemadmodum ignis grassando in paleas, ex illius in se conuersione promouetur, ita radicem depascentem ex conuersione alimenti in sui naturam fieri productiorem. Cum sint etiam quædam radices, quæ resecto stomacho viuunt; tametsi eæ fere sunt, quæ geniculatæ cùm sint, totidem genicula, seu nodos pro stomachis habent. Eodem verò modo proueniunt ex satis seu truncis, seu ramis radices. Nempe vegeto adhuc cortice [illegible]ti admoti terræ humectæ, seu alimentum [illegible] eo præditæ sunt veluti oscula, quorum labiola alimenta sugunt, factisque velut [illegible]neralis, seu stomachulis, quæ primùm pa[illegible]duntur, sensim increscunt, ac promouentur [illegible] indiciúmque est, quod interdum intra aquam radices agant, non tam sanè ob alimentum perpusillum, quod in ea sit, quàm ob id quod hiantibus porulis sufficitur ex cortice, cohærentéque proximè ligno; eadem ratione [illegible] extra aquam sufficitur in germina. Et quam obrem certè putemus non omnium arborum stolones, truncos, taleas, aut surculos posse radices agere, nisi quia cùm in aliis seminalia corpuscula sint per totum corpus, corticemque ipsum præsertim respersa, formari vbi[illegible] in ipso in stomachulos, & radiculas valeant; in aliis verò aut in ipsos solos fructus impendantur, aut neque tam multa, neque tam [illegible]nea appareantur: vt taceam ipsam quoque ligni, corticisque conditionem obstare posse præ compactione, particularúmque [illegible] iacentium inflexilitate, ac ineuolubilitate, [illegible] stomachuli, inuolucraue cum suis fibris, siue radiculis formentur. Cæterùm, quid pro conditione seminis cuiusque sit etiam [illegible]cum delineatio, heinc efficitur, vt qui [illegible]li, quæque circùm labiola radices [illegible] diuersimodè figurentur, & ipsa quoque [illegible]nera, siue stomachi diuersimodè contexta [illegible] sinque sua figuratione, contexturáque [illegible]centur, & aliquorsque proficiant, donec [illegible] tritio fit ex proprio, adiunctóque alim[illegible] vti donec pullus conclusus luteo, aut e[illegible] materno affuso sanguine nutritur. [illegible] proinde quoque, vt alimento hocce [illegible]pto, non quoduis aliud idoneum sit, [illegible] factæ configurationi, contexturæque [illegible] modetur, & vel à radice allectum, transm[illegible] túmque in stomachum, vel elaboratum in [illegible] macho, & transfundatur in cæteras partes [illegible] atque idcircò vt non quæuis planta in quo[illegible] solo enutriri, proficeréque valeat, sed alia [illegible] aprico, illa in opaco, ista in sicciore, alia [illegible] humidiore, ista in pinguiore, illa in macro [illegible] atque ita de cæteris; & cùm plures sint [illegible] rius consitæ, radices cuiusque exsolentes [illegible] pusculis, seminibusque in terra contentis [illegible]

[illegible] quæ accommodatiora sibi [illegible] carnisque [illegible] grana deligit, [illegible]. Ex nutrimento [illegible] quamplurima corpuscula [illegible] varia falsa [illegible] accommodata [illegible] plerumque nonnulla in- [illegible] indifferentiasve [illegible] semper tantò erit la- [illegible] commisce- [illegible] amplius, adeò [illegible] si, si [illegible]

Quemadmodum [illegible] quod exempli [illegible] Pallarène [illegible] lacte, [illegible] radici- [illegible]

[illegible]

Cassendus de Lumpinis. [illegible]

bilia respuat. Quamobrem alimentum qui- [illegible] transmutari, cùm à radicibus ex crassiore terræ massa secernitur, & poculorum, [illegible] ipsum conuehentium vasculis [illegible], ac deinde etiam dum in stomacho exsoluitur, nouámque texturam fluxilitatémque quasi formam induit, sed postremum fieri in partibus ipsis, dum illis sic apponitur, vt ad exhibendum similem cum ipsis mollitiem, duritiem, colorem, odorem, saporem, caliditatem, frigiditatem, qualitatésque cæteras, vt effectum idem, idoneum euadat. Cæterùm omnem huiusmodi transmutationem intelligi fieri, quatenus variantur, vt alibi dictum, in corpusculis

Interualla, via, connexus, pondera, plaga,

Concursus, motus, ordo, positura, figura;

cùm & concipiamus, si corpuscula omnia, quæ dum planta comburitur, abeunt in fumum, [illegible], calorem, lucem, &c. colligerentur in [illegible], & sic deinceps compingerentur, vt [illegible] modo, ac prius haberent illorum *interualla, via, connexus, &c.* futurum omninò, vt [illegible] indigestus, quique nihil minus haberi posset, quàm planta, transmutaretur eadem in plantam, neque alia re opus fo- [illegible] variatione interuallorum, viarum, [illegible]. Denique rem posse ex eo concipi, quod in Insitione speciatim contingit, nempe [illegible], qui insitus est, sic [illegible] alimentum è trunco affusum, vt [illegible] eadem positu, [illegible], quo processisset [illegible] proprium, si [illegible] fuisset; sed [illegible] motu, sine [illegible], ex quibus constat, ipsa [illegible] texturæ [illegible], efficiatúrque adeò in ipso insitionis [illegible] velut nouus stomachus, in quo [illegible] alimentum nouam elaborationem, [illegible] nouam induat, [illegible] quam plantæ inde succedenti est [illegible]. Exinde certè esse videtur, cur non modo fructus mansuescant, [illegible] arbori ex vrbana inseritur, sed [illegible] eiusdem arboris fructus reddantur mitiores, si ipsi inseratur surculus ex ipsamet [illegible]. Nempe in stomacho secundo alimentum excipitur iam elaboratum in primo, [illegible], perfectiùsque digeritur; [illegible] comprobatur, quòd si nouum adhuc fiat [illegible], fructus sint futuri meliores, tanquam alimento elaboratiore excepto in stomacho tertio. Insigne est exemplum, quod re- [illegible] de Corellio Equite Romano, qui cùm in agro Neapolitano inseruisset castaneā [illegible] ipsam surculo, facta est castanea, quæ [illegible] accepit inter laudatas, & cùm postea hæres eiusdē Libertus iterùm inseruisset, facta est minùs quidem copiosa, sed melior tamen, quàm Corelliana. Quin etiam inde esse videtur, cur [illegible] arboris, e [illegible] fructus [illegible], & ex ea arbor nascatur, fructus [illegible] euadat agrestior; scilicet quasi alimento simpliciùs [illegible] stomacho elaboratione [illegible]. Cōfirmat rursus aliquē debere [illegible] stomachū specie, quod cōtingit in surculis qui [illegible] inseruntur. Quippe non potest

 alimentum

De Insitione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

lib.17.c.17.

De Insitione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

alimentum eodem tenore pergere, & veluti continuari cum eo, qui per surculum priùs incedebat; verùm necessariò est diuaricandum, sicque ob texturam surculi mutatam, particulis transpositis, diuersúmque situm adeptis. Quod quidem habet etiam locum, dum variarum arborum surculi matribus hærentes exposito antè modo apponuntur. Necesse est enim duplicem stomachum ita conformari, vt tametsi vicem vnius obtineant, functiones tamen distinctas obeant, alimentúmque per venulas distinctas transmittant. Quod perinde

5 Caus. 5. fieri à Theophrasto dicitur, vt cùm Cephisus, & Melas Bœotiæ fluuij incommistas aquas intra eundem alueum decurrentes seruant.

Sequitur nutritionem germinatio, seu quasi eruptio, & explicatio plantæ. Ipsa autem fit, vel cùm seminis inuolucrum in ipsa staminum deformatione aperitur, proditque plantæ quasi primordium; vel cùm plantæ iam constitutæ cacumen, latúsve turgescit in gemmam, ex qua folium, flos, surculúsve prorumpit. Cùm sit porrò omni plantæ insitum, vt in ipso terræ quasi vtero germinare incipiat, ideò insitum quoque est, vt quemadmodum radices deorsùm immittit, ita sursùm germen attollat. Et cùm Empedoclis opinio apud

2. an. 4. Aristotelem fuerit, tendere radices deorsùm, quòd Terra, & germen sursùm, quòd Ignis eò tendat, non detur quidem esse Terreum pondus, quod radicem deprimat; sed negandum tamen nô est, quin erectio germinis sit saltem ex parte effectus caloris. Cùm enim germinatio sit quædam plantæ ex alimento interueniente dilatatio, quæ beneficio caloris fit; ideò hæc dilatatio fit pro caloris genio, cuius est sursùm compellere, prout ipse aliunde ab aëre, frigoréve compellitur, vt est alibi explicatum. Vt certè, si ignem accendas in decliui loco flamma ascendit non ad angulos ipsi decliuitati rectos, verùm ad perpendiculum, utpote aëre ipsum vndique sursùm abigente; sic plantas nascentes, adolescentésque in decliui loco videas omninò sursùm erectas, non verò ita inclinatas, vt ad decliuitatem sint rectæ: quasi scilicet eadem causa sit, quæ flammam surrigat, & plantam. Ac radix quidem ipsa quoque neque dilatatur, neque promouetur deorsùm, nisi quadam caloris vi; sed fieri tamen id videtur ob solum alimenti situm. Siquidem, vt flamma candelæ deorsùm sensim promouetur, quia pabulum deorsùm est, quod & depascatur, & sursùm transmittat; ita calor stomachi plantæ prouehitur sensim deorsùm versus alimentum, quod & exsugat, & sursùm transfundat. Indicióque est, quòd plerǽque radices non deorsùm agant, sed potius secundùm Terræ superficiem, quando exinde alimentum sibi consentaneum faciliùs eliciunt; imò & si terra circumaggeratur, depresso manente imo caudice, fiet vt radices sursùm quasi tendant, alimentúmque ex altiore loco, quàm sit pars ima caudicis petant. Quin-etiam cùm videmus bulbos (& cæpe præsertim) per Hiemem extra terram germinantes, eorum stomachus alimentum elicit nô sanè infernè per radiculas, sed supernè exsugendo succum, qui in bulbi corpore, tunicisve crassis ambientibus

germen. Nota verò istum succum ex g
esse eius alimenti, quod prædiximus
adnatum; quippe, nisi dum exhauritur b
sit interim terræ defixus, vt radices en
tat, alimentúmque ducere incipiat, secu
nique absumpto marcescet. Nota rursu
machum plerorumque bulborum non
singularem, quin plures ad eius latera qu
propagentur, inde enim sunt quæ adnasc
spicæ, vt in croco, & allio. Quod idem pr
tione dici potest de aliis herbis, quarum
caules quotannis moriantur, radices t
supersunt, quæ rursùs fundant germina,
quà superiores caules emerserat, sed a
vt in ferula, ac fœniculo manifestum e
& dici de aliis potest, in quibus vna p
puus stomachus ita côformatur, vt p
alij circùm conformentur, ex quibus
germina erumpant; vt in tritico, aliisque
mus. Quin-idem quoque dici propor
test de fruticibus, arboribúsque tempor
go post sui constitutionem fruticantibus
de olea trunco, vel stolone sata, atque e
iis, quarum exciso trunco pullulare
sine circumquaque emergere germin
mus, vt in quercuum & quòd aliaqu
tæ quædam sint, quæ resecto quoque
cho germina è radice fundant, ideò e
ex speciali constitutione nodi in ipsa
fiant, qui totidem quasi stomachuli f
adnotatum iam est circa germen.

Quod attinet verò ad germinationem
in trunco, ramisve fit, idem proportione
dum. Nempe, vt si copiosa flamma per
instar fistulæ perforatam ascendat,
variæ per foramina se quasi subducent
salient; ita dum plantæ alimentum vi
agitur sursùm, variæ eius partes hei
poros erumpunt, maximéque ex sum
rum teneritudo, facilitasque perrum
maior. Argumento autem est, quòd
surculis alimentum affluens prosilit
crassioribus, & resectis ramis ex trun
que ob affluxum, qui pergere sursùm,
siccato resegmento effundi cùm non
sibi viam per corticem induratiorem
inde erumpat, & sobolem non vnam,
triplicem pariat. Id intellige tamen i
tis, quarum neque textura est adeò
que alimentum adeò pingue & visci
iusmodi sunt in genere herbarum
& in genere arborum, quas resinos
mus. Hæ nempe duntaxat in cacum
minant, fitque proinde, vt abies, pin
teræ ramos ordinatè circumfusos
quòd ex eodem semper cacumine
germinum sursùm petat, tum enim
ad latera prorumpant. Vnde & p
quamobrem resectis cacuminibus
modi arbores non circum cæsam
nent, sed aut resina suffocante
præsertim picea, cupressus, & cedrus,
tem nihil sursùm proficiant; cùm
deinceps impendatur in ramos, qui
latera, non germinent similiter, nisi
mine, aliò, quàm sursùm contend

Cæterùm cùm hæc germinatio
mæ eruptione, explicationéque fit,

[illegible]

re tamen lignum vnde emictat, foncatque gemmam, non videtur totum transire, detineturque ex cortice. Neque opponas corticem exemptum arborem necari (excepto solo subere, in quo tamen debet superesse philyra, quæ sensim deinceps crassescat) id enim contingit, non quòd ex ea parte alimentum in lignum, eamque ipsum non penetret, sed potius quòd nullum deinceps in vlteriorem corticem pergat, vnde & fit necesse ipsum exarescere, neque aperiri ampliùs ad germinationem posse. Non opponas rursus Vere appetente humorem alimentalium ita moueri, & ascendere, vt maximè affluens inter lignum, & corticem, videatur illac solùm transire; quippe tametsi humor ascendat tam secundum lignum, quàm secundum corticem; obseruabilis tamen potissimùm est in ipso interstitio, vbi vtrimque veluti exsudatur, & vtrique superficiei interpositus ... ctionem facit, & vtramque humectat. Aduenire autem alimentum ex ligno, transireque etiam in corticem argumento est emplastratio. Cùm nudo enim ligno apponatur cortex gemmam continens, & qua parte gemma cohæret radicem velut figat in lignum, oportet sane ex ipso ligno alimentum suppetat, ex quo radicatio huiusmodi fiat. Interea verò, quia hæc radicatio fit in ligni cortici proximo, & à medulla distante, intelligimus non esse necesse, vt in germinatione laterali germen ab vsque medulla prodeat, quod etiam ... tum ex germinatione salicis, cuius medulla exempta est, tum ex eo, quòd nouis arboribus, qui faciunt initio veluti radices, ... gemmarum, posteà surculorum ac demum ramorum, deprehenduntur non cohærere cum medulla, seu ligni medio, sed ... intra lignum interstitio ... tanto magis, si contigerit rumpere germen vt ramo, aut trunco iam grandi; tametsi negandum non est, quin dum medulla sana, integraque est, pedit ex ipsa aliquid, quasi transudando affluxit.

Vtcumque sit, dum germen erumpit, apparet in eo formata iam esse surculi totius quasi stamina, quæ conglobata, tenuiáque cum sint, explicatione solùm, incrementóque, vt possint distinctiùs patere indigeant. Siquidem ... agnoscere licet surculi texturam cum suis medulla, ligno, cortice; foliola quoque, & in eorum alis prodituratum gemmarum indicia in eundem, aut sequentem annum; &, si prodire debeat flos, vt cùm rami adulti iam sunt, non modò ipsius floris, sed etiam fructus rudimenta (quod in bulbis quoque, imò etiam clariùs, si ipsos vbi germinare incipiunt, dissecueris, patet.) Quanquam quod attinet ad florem; cùm is interdum prodeat ex surculo ipso nouello, vti in pyro, malo, rosa; interdum ex annotino, vt in amygdalo, pruno, olea; idcircò vt in illis folia sunt prius conspicua, quàm flos explicetur, sic in illo flos prius explicatur, quàm folia ... conspicua. Vt taceam adnotari posse florem in illis antecedere, & quasi insidere fructui, ex quo fit, vt dum excidit, relinquatur in fructu quidam quasi vmbilicus.

 cum

De Insitione, Nutritione, & Germinatione Plantarum.

cum arescente calyce; in istis vna à parte postica ipsius fructus suboriri, ipsúmque complecti; ex quo fit, vt dum excidit, vmbilicum nullum in ipso relinquat. Ac sunt quidem arbores paucæ, quæ aut proferunt fructus absque flore vt ficus (nisi pro flore habeas grossum ex autorino sacculo prætextum, cùm posthmodùm tamen ficus oriatur ex nouello) aut loco floris præmittunt amentum, quod Græcis est ἴουλος, & interdum βότρυς (quandam racemi speciem gerens) quódque aliqui, ex Theophrasto, respondere grosso contendunt, vt iuglans, corylus, quercus, castanea.

3. hist. 6.

Verùm quomodocumque flos prodeat, is videtur gigni ex ea portione spirituosæ substantiæ, quæ in fructus conformatione veluti exuberat, & vernante calore difflatur. Ex hoc nempe fit, vt non multum duret; quoniam folium quidem sumpto ex cortice humore nutritur, & fructus desumpto ex tota arboris substantia; at pertenui illi, spirituosæque substantiæ, quæ concreata fuerat, absumptæ, nulla perinde sufficitur. Quod dico interim fructum alimentum ducere ex tota arboris substantia; non obstat hoc, quin sint aliquæ exteriores partes, quæ à cortice potiùs pendeant, aliquæ interiores, quæ à medulla, & ligno potiùs; sed quod semen quidem ipsum attinet, id vt conformari, ita commutriri videtur ex selectissima portione, quæ ex singulis affluit partibus, quæque transit quidem confusè cum aliis per pediculum; sed partibus sese deinceps secernentibus, pergit rectà, coalescítque in medio aliarum, & plærumque etiam sic in multa grana distribuitur, vt cuique per neruulum, quasi pediculum nouum insinuetur. Intellige id verò præsertim pro conditione arboris ex loco vsque insitionis, si ea quidem insita fuerit, vt ex dictis fit manifestum. Præsertim, inquam,

2. caus. 19.

nam vtcumque Theophrastus habens truncum quasi terram respectu oculi, surculive, qui illic inseritur, innuere videatur, non vt fructus plantæ ex conditione terræ dulcescit, ita fructum surculi dulcorem, qualitatémve aliam pro conditione trunci sortiri; oppositum nihilominùs experientia ipsa docetur. Pyra certè insita cotoneo odoratiora fiunt; ac tantò magis, si iam myrapia, seu moschatella, vt aiunt, fuerint; quod idem contingit in vua, ac vino, si fiat insitio in apianam, seu moschatam vitem. Monet Var-

lib. 1. c. 41.

ro, si in pyrum siluaticam inserueris pyrum, quamvis bonam, non fore pyrum tam iucundam, quàm si in eam, quæ siluestris non sit, obseruaréque licet Persicum amarescere, si insitionem fieri in amygdalum ama-

lib. 15. c. 14.

ram contingat. Scribit Plinius mala, quibus sanguineus color est, ex insita mori (siue in morum) originem traxisse; & non desunt, qui dicant ipsam morum, à qua mala omnia, etiam citrea rubea euadunt, si in populum albam inseratur, mora alba progignere. Spectat hùc, quod attigimus de insita in cerasum vite, vt vuas edat præcoces; quódque aiunt eandem, si inseratur in myrtum, producere vuas, quæ in imo gestent baccas myrteas; si in oleam, botrus, in quibus vuæ acinus, & oleæ bacca simul gustetur. Sed hæc vt mittam, addo solùm, tum videri germinationem optatum finem assequi, cùm fructus, cuius gratiâ maximè fit, adeptus est maturitatem. Soluitur verò, deciditque tunc fructus sua sponte, quoniam non ampliùs petiolus perinde cohæret, vt iam siccescens, quòd alimentum non ampliùs perinde sugatur. Et nisi putes hanc solutionem illi similem, qua embryo ex vtero, is qui maturuit, auellitur, habe saltem similem illi, qua ouum ex vtero eximitur; cùm tamen ouo, quàm ex fructu efformandus adhuc, excludendúsque fœtus supersit. Quod interim autem de germinatione, déque surculo, folio, flore, fructu in arboribus dictum est, eâdem quoque proportione intelligito de germinatione herbarum, in quibus aut eadem, aut analoga distinguuntur. In ipsis quippe germinatio quoque terminatur ad fructum, qui pari ratione, postquam maturuit, decidit, aut cum planta ipsa, seu seiunctus à planta, cum vel neruiculus soluitur, vel theca abrumpitur, vel siliqua hiscit, &c.

CAPVT VI.

De Progressu, & Interitu Plantarum.

VOD attexendum de Plan-
rum Incremento heic
tur, id ex dictis posse
de nutritione est
Quippe vniuersè
potest, quin alimenti materia apposita
teriæ in illo iam præexistenti,
quantitatem, magnitudinémve iam
sistentem fiat vlterioris accessio,
titas, seu magnitudo comes indiuidua
riei sit, & accretio fiat, quæ nihil
quàm quantitatis, magnitudinísve
Non videtur porrò contemnendum
gare discrimen, inter accretionem
eam, quæ rerum non viuentium,
per iuxta-positionem, illa per intus-
nem fiat. Siquidem tametsi omnia
uentia non perinde accrescant, vt
lapidibus, granâ granis iuxta-posita
quidem & à principio externo, &
rum appositarum transmutatione
naturam fit; sed ignis verbi causa
planè accretionem rerum viuentium
nus eius pabulum vi interna
intúsque etiam suscipitur, distribu-
nitúrque particulatim: nihilominùs
viuentium in eo ab ista distinguitur,
ternum principium non temerè, &
que, sed cum delectu & certa ex parte
tum extrorsùm suscipiat; non
tim, & quoquoversùm, sed pro condi-
iusque partis, & secundùm ductus
torípsum distribuat; non indefinitè,
que modo, sed ad præscriptos limites
cáque ratione augmentum
quo fit, vt cùm hoc principium
sua calore ad susceptionem, distri-

[illegible]

lum, solúmque fauere. Vt notemus verò aliquas præcipuas, commendat ecce Theophrastus arborem ad Memphin, & rursus Cedros in Syria, quas tres homines complecti non possint; additque ex his cæsas ad vndecireinem Demetrij passuum tredecim. Plinius alteram memorat admirationis præcipuæ in naui, quæ ex Ægypto obeliscum deinceps in Vaticano statutum adduxit; cuius scilicet crassitudo quatuor Hominum vlnas complectentium impleret; additque trabem fuisse è larice longam pedes centum viginti bipedali crassitudine æquales, ex quo intelligitur quàm fuerit incredibilis ad vsque fastigium reliqua altitudo. Debuit profectò vtraque iuncta altitudinem excedere earum, quas memorat aliàs in fortunatis Insulis crescere ad pedes centum quadraginta quatuor; & quas rursus refert in India tantæ esse proceritatis, vt superari sagittis nequeant, ac præterea ficus sint, quarum altitudinem Diodorus Siculus septuaginta esse cubitorum dicit; crassitudinem verò etiam minimarum, quarum Homines quatuor solis complecti vlnarum possint. Scribit nimirum Scaliger in India Troglodytica, & Occidentali Æthiopia tantæ magnitudinis esse arbores, vt illarum quædam septenûm Hominum complexu capiantur, atque sagittæ iactu superentur. Aliqua tamen maior ea est, quam describit Author generalis historiæ Indiarum Occidentalium, cui capiendæ pares non sint, nisi Homines octo; sed longè sanè maior arbor *Ceibæ* dicta in regione Nicaragua, vt quam possint solùm, ex eodem authore, Homines quindecim complecti. Maior adhuc illa, quam se vidisse in Gambræ regno Cadamustus memorat; nempe non-nisi septendecim Hominum vlnis comprehensa. Videtur hæc iam posse comparari cum illa Lyciæ Platano domicilij modo caua, octoginta atque vnius pedum specu, nemoroso vertice, intra quam Licinium Mutianum ter COS, & eius Prouinciæ Legatum cum duodeuicesimo Comite epulatũ fuisse, scriptum est à Plinio. Nihil est necesse commemorare, quod iam suprà dictum de Indica fico, neque quod idem Plinius recitat de Pala, cuius fructu Sapientes Indorum viuunt; scilicet eius folia alas Auium imitantia longitudine trium cubitorum, latitudine duûm esse, & id genus similia. Adnotare præstat, quod ait surculos inseri incisos, cùm id agitur, vt minor altitudo in latitudinem se fundat, non probari verum in primo, & quibusdam aliis; rursúsque, & generalius esse, vt breui, nimiúmque detrahantur surculi, decurtata supra inserantur. Quod autem alioquin pumilæ arbores eundant ex subtractione alimenti, manifestum est, hincque pertinet, quod mali medicæ, & aliæ educatæ in capsulis eundere in proceras non possint.

Cæterùm circa Incrementum grauis quidem potest excitari difficultas, qui fiat, vt plantæ non eo tempore, quo increscere cœperint, procedant, nec in immensum vsque excrescant, cùm neque desit alimentum, neque aliud quidquam, quod primum incrementum

De Progressu, & Interitu Plantarum.
5. hist. 9.
lib. 16. c. 40.
lib. 6. c. 32.
lib. 7. cap. 2.
lib. 17. Bibl.
exercit. 104.
lib. 1.
lib. 2. cap. 5.
in Relat.
lib. 12. c. 1.
cap. 6.
lib. 17. c. 24.

De Progressu, & Interitu Plantarum.

mentum promouerit; sed vbi ad certum terminum peruenere, consistant, ac deinceps quoque imminuantur, tandémque intereant. Verùm quid aliud dici valeat, quàm quod ab omnibus dicitur, rem videlicet esse sitam in natura cuiusque plantæ, id ab Authore suo assequutæ, vt quemadmodum ortui, sic interitui obnoxia sit, & quemadmodum durationis, ita vigoris, magnitudinisque limites præscriptos obtineat? an fortè, quia hi limites præscripti videntur iuxta energiam, quæ est in cuiusque calore, vt instrumento vitæ præcipuo; an, inquam, balbutire liceat rem ex eo oriri quod calor natiuus sit initiò vitæ pro conditione alimenti, in quod agere debeat, maximus; continenter autem deinceps decrescat, quousque tandem desinat, vitaque cum ipso deficiat? Paradoxum fortè absurdum, sed cùm facilè admittatur semen in planta sic perfici, vt calor in eo sit collectior, vegetior, maior, quàm in parte alia plantæ qualibet, habita ratione eius, quæ est molis; adnotandum est seminis calorem, cùm primùm planta gignitur, contritrique incipit, auctiorem quidem fieri ex additione eius caloris, calidarumve particularum, quæ in alimento transmutato sunt, sed illud augmentum extensiuè fieri non verò intensiuè, vt vocant. Sensus est si totus quidem calor, qui in planta crescente est, in vnum colligeretur, & tantam solùm materiæ molem, quanta in semine fuit, afficeret, futurum profectò ipsum intensiorem; at quia distributus est in maiorem molem, ideò posse quidem extensiorem dici ratione plurium partium; sed non simul intensiorem respectu cuiusque, quæ maior non sit, quàm semen præextiterit. Quod initio autem incrementi intelligimus fieri, idem potest secundum totam illius seriem intelligi. Nam & cùm post-modùm planta semen edit, hoc est partem tantam, & tanti caloris, quanta & quanti fuit illud semen, ex quo ortum habuit, intelligendum est hunc calorem confluere in semen ex reliquis partibus, quæ idcircò tantundem frigidiores, seu minùs calidæ remanserunt; idque vel ex eo arguitur, quòd plantæ vel alternis tantum annis fœtus edunt, quasi calor partium reparari tam citò non valeat; vel ex nimio fœtus prouentu euadunt longè minùs diuturnæ, quasi citò nimis absumpto calore, qui facere æuum durabilius posset. Neque modò verò intelligi debet nullam esse partem plantæ increscentis, quæ tanta assumpta, quantum semen fuit, tantumdem caloris, quantum illud habeat; sed & habere aliquid minus, quatenus semper quidpiam caloris, calidarumve particularum in ipsa sui explicatione, & alimenti transmutandi contumacia excedit, exhalatur, perit. Ex quo imprimis consequitur, vt nullo vnquam tempore planta maius, quàm initio incrementum accipiat, neque maius vllo vnquam tempore succedente, quàm præcedente. Non sanè, quòd vt in progressu plures partes sunt non sic & extensio copiosior, & magnitudo productior euadat; sed quòd spectata molis ratione, maior sit proportio corporis plantæ dum iunior est, incrementum, quo tum nu[...] hitur, quàm dum est prouectior ad id, qu[od] tunc temporis suscipere potest. Nempe h[...] idem fieri intelligitur, quod in numero[rum] progressu; nam ex vno ad duo incrementum dimidium est; ex duobus ad tr[ia] non nisi triens; ex tribus ad quatuor, no[n] nisi quadrans, & ita deinceps. Consequitur deinde, vt præcisè loquendo nullus stat[us] sit, sed solùm quidam veluti apex, qui sit [...] incrementi finis, ita decrementi initium [...] men si laxiore consideratione, & Moralite[r], vt aiunt, loquendo, aliquid assumpti in[...] stitij ante; & post hunc apicem, statum [ap]pellare nihil vetet. Id nimirum eadem [ra]tione, qua Solstitium concipi potest, qu[od] præcisè loquendo nullum est, sed su[...] lùm, quatenus diebus aliquot priusqu[am] Sol Tropicum attingat, & aliquot [...] postquam attigit, nullus est sensibilis a[scen]sus, aut descensus Solis, nullùmque sens[i]bile dierum incrementum, aut decrem[en]tum. Ac si nulla quidem appositarum par[tium] deperditio contingeret, tum demum qu[i]dem incrementum insensibile fieret, haberi[que] pro statu posset; at neque attingeret [vn]quam apicem, neque succederet illi decrementum; eo modo quo angulus inter se[mi]diametrum, & secantem, quæ ad tangentem terminatur, insensibiliter quidem [...] propè quadrantem circuli, potestque [ad] sensum haberi pro recto; sed nunquam [ta]men potest reipsà assequi rectitudinem, [ne]que ad obtusionem transire. Quoniam v[e]rò si supponamus calorem esse v. c. in[itio] vt decem, & temporibus consequentib[us] vt nouem, octo, septem, &c. possétque [...] tio transmutare, appetereque decem [...] menti parteis, & consequentibus temp[ori]bus nouem, octo, septem, &c. & initio [ta]men propter debilitationem caloris de[...] partem vnam, & consequentibus tempor[ibus] duas, treis, quatuor, &c. ideò efficitur, [...] ratione oppositionis, detractionisque h[...] incrementi, decrementique progressus [...] habeat, nouem, sexdecim, viginti vnum, [vi]ginti quatuor, viginti quinque, viginti [qua]tuor, viginti vnum, sexdecim, nouem. Si [...] tamen non obseruamus decrementum [...] progressu, quo incrementum fieri; ideò [intel]ligendum est, restituendum quidpiam [pro]pter resistentiam, qua partes solidiores [...] obstant, ne tanta detractio fiat, vt si ad p[...] sexdecim superaddas v. c. vnum dimi[...] sextam; vnam octauam ad viginti v[num] vnam quartam ad viginti quatuor; dimi[...] ad viginti quinque; vnum integrum ad [vi]ginti quatuor, duo ad viginti vnum, [qua]tuor ad sexdecim: sic enim longè aberit [...] decrementum eadem, ac reciproca [...] cremento ratione fiat. Non quòd N[...] progrediatur iuxta numeros designatos; [sed] quòd ij videantur tanquam faciliores [...] ri posse in exemplum, vt ille progressu[s] aliqua figuratione adumbretur. Non n[...] quòd Planta non magna inæqualitate [cre]scat plerumque, & decrescat, prout [...] aut frigus vigent, prout[...]que [...]

[illegible]

potissimum isto morbo laborare; & referri ad ipsum infestationem ab Erucis, quas Plinius vocat animal dirum, itémque à Culicibus, aliisque id genus Animalculis non leuem plerumque infestantibus noxam; imò & morbum dictum araneum, qui oleis propriè adscribitur. Scabiei, quam dicit quidem Plinius esse communem omnium; sed Theophrastus tamen perinde facit ficus propriam, ac impetiginem oleæ) & Deflaxam, seu Rotationem vitis. Definit autē Rotationem, cùm vitis deflorescens irrorat, seu sit genus id affectionis vt acini deflnant, & remanentes paruuli consistent. Rubigo, quæ in frugibus, & leguminibus creatur, cùm ros, pluuiáque illis insidens nubilo, ac non perflabili aëre non discutitur, & à superueniente inuritur Sole; aliúsque in vitibus morbus, quem appellant [illegible], cùm roris, aut pluuiæ humor non discussus & à feruidiore Sole ferue factus, racemos, & pampinos, quibus insiderit, taurit. Est & peculiare in vitibus vitium [illegible] *Hirculatio*, seu vt Plinius vertit, Articulatio, tribus ex causis. Vna, vi tempestatum germinibus ablatis; altera in supinum excisis; tertia culturæ imperitia læsis; omnes enim eorum iniuriæ in articulis sentiuntur. Sterilitas, vt quæ contingit in pino, ac palma, detractis cacuminibus; & fructuum defluxus, qui etiam contingere potest non ex arborum, sed ex fructuum morbis, qualis vermiculatio est, itémque foliorum, qui siue ex atritate est. Cætera vt præteream, habent & secundas causas, inquit ille, quæ iniuriâ Hominum constant. Nam pix, oleum, adeps, inimica Plantis præcipuè nouellis, vt [illegible] potà pinguedine earum venulis, atque peris. Corticem orbem detracto, [illegible] antè dicta, necantur. Excipit autem Theophrastus cum ipso sobrie portulacam, si tamen non simul incidatur & corpus, itémque cerasum, vitem, tiliam; quanquam hæ [illegible] corticem quidem, sed non vitalem tamen, neque proximum corpori. Si in longum verò decorticatio fiat, non perinde nocet, nisi sit insignis, & in resiniferis quando germinant. Infixum profundè vulnus plerasque necat; tametsi eaedem Abies, Pinus, Terebinthus non modò læduntur, sed etiam fœcundæ ex infœcundis fiunt, ob effluxum videlicet humoris nimij, & vim genitalem quasi suffocantis. Caudicis fissionem ad medullam vsque sic illæ patiuntur præter vitem, malum, ficum, punicam. Decacuminationem non facilè ferri à resiniferis antè dictum; ferunt faciliùs cæteræ, nisi quòd quas capta decacuminata, quodam veluti venenum inficiunt. Hinc oleam quidem si lambat capra sterilescere Varro author est; idque adnotans Plinius pergit, quædam hac iniuria moriuntur, aliqua deteriora fiunt, vt amygdalæ, ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Addendum foret aliquid de morborum remediis, irrigatione, stercoratione, ablaqueatione, deputatione, lotatione, [illegible], & cæteris nimis longa & alluende à pari intelligenda ex iis, quæ de morborum remediis circa Animalia dicentur. Ad-

notandum

De Progressu, & Interitu Plantarum 4.caus.15.

loc. cit. 5.caus.12.

4.hist.18.

4.hist.18.

De Imperfect. & similis Plantarum. 4. hist. 14. 5. caus. 20. notandum solùm quod Theophrastus ait agrestium Plantarum morbos tradi nullos, vrbanarum autem complureis, non ex eo esse, quòd illæ non interdum malè afficiantur vt à grandine circiter germinationis tempus incidente, sed ex eo, quòd neque æstus, neque frigora, neque iniurias alias quemadmodum vrbanæ sentiant, quæ ob cultum cùm sint laxiores, & vt sic dicam, delicatiores, naturam perinde ferre non valeant; vt mirari proinde aliquando liceat plantas eiusdem generis sublimè enatas ventisque, & frigoribus expositas nihil lædi per Hiemem, lædi autem sitas in locis apricis.

Iam quod ad Plantarum interitum spectat, is aut naturalis est, aut violentus. Et naturalis quidem nihil aliud est, quàm facta sponte ipsa Naturæ, natiui caloris extinctio, atque adeò vitæ in planta priuatio. Quia enim, vt paullò antè dicebamus, calor ab ipso vsque ortu, dum continenter depascitur, continenter debilitatur, seu minor semper, minórque fit, heinc est, quasi nullus denique euadat. Et quia deficiente calore cessat omnis motio, siue nutritionis, germinationísque functio, in qua plantæ vita constituta est, heinc est, cur vita euadat nulla, plantaque proinde vitæ orba fit. Ac dicendum quidem simul foret, quorsùm euadat anima, cuius functiones vitales sunt, quæque calore, vt instrumento in iis obeundis vtitur; verùm res explicanda est ex iis, quæ dicentur à pari de morte Animalium. Nobis heic sufficiat, si anima quidem nihil aliud sit, quàm lectissimus quidam quasi flos subtilissimæ, actuosissimæque substantiæ, qui per plantam diffusus sit, quique continua sui motione plantam perinde viuificet, vt lux illustrat cubiculum, donec intra illud mouetur, ratione aliàs exposita, tunc non perire quidem eam substantiam, sed desinere tamen esse Animam, cùm nisi ob illam motionem Anima non sit; eo modo, quo substantia lucis, quæ intra cubiculum, non perit quidem clausâ fenestrâ, è qua motus illi imprimebatur; sed esse tamen desinit lux, quòd lux non sit, nisi dum mota oculos mouet. Sin autem fuerit siue ipsa motio, siue modus sese habendi particularum substantiæ, dum ea motione affectæ sunt, siue mutuis temperamentum, quod exinde consequitur; siue ἐντελέχεια, actusve, aut forma, qua materiam tali ratione temperatam afficiat, tunc Animam prorsus perire, seu ampliùs non esse, quatenus substantia non est, sed accidens solùm siue certa ratio sese habendi ipsius substantiæ.

5. caus. 15. Violentæ verò mortis triplex genus à Theophrasto distinguitur; nempe violentum maximè, quod ex præcisione, aut vulnere est; minus violentum, quod ob frigora, tempestatésque accidit; minimùm violentum, quod morbos, seu quædam quasi tabes inducit. Et quod ad primum quidem genus spectat, consequi mortem ex præcisione omninò necessarium est, quoniam alimentum non ampliùs traduci à radice potest. Non quòd omnes præcisæ illicò moriantur, vt salix, aut populus; sed quòd paullatim intabescant, ac breui demum nisi serantur, vt radices agant, intereant. Non etiam quòd omnium radic moriantur, pullulatéque denuò non valeant, sed quòd vbi nouus est caudex, noua pla ta fit (nisi sit quæstio de nomine, vt à Theo phrasto declaratur) & saltem quæ resect est trunco, ramisque constans, intere Ex facto autem vulnere (quo nomine in tellige non modò sectionem, fissuram, terebrationem, decorticationem, decacu nationem, verùm etiam contusionem, sionem, semi-ruptionem, &c.) quæ conse quenter aduenit mors non absimilem habe causam. Tametsi enim separatio à radice fa cta non sit, interpedita tamen est via p alimentum transigebatur, ex qua fit, vt pa tes vlteriores præ alimenti inopia mar cant, & citeriores præ copia suffoca Pertinet verò ad hoc genus mortis & Eu catio, seu ab Homine, seu à vento, seu à clinatione, seu à lapsu terræ eueniat; & Co bustio, siue ab igne applicito, siue à fulm incidente contingat. Quod ad secundum cesse est Plantam ob feruorem Æstus nimium interire, quatenus calor in eam pe trans, vitalem humorem, & cum eo calorem educit. Heinc enim plantæ potiùs, quàm adultiores exaccantur, qui lor faciliùs penetrat, faciliùsque humo exhaurit, dum radices interim pro non sunt, vt humorem profundiùs tra próque dependito sufficiant; ac remedium inde irrigatio est, qua radices sugant, dámque humoris iacturam resarciant. cesse verò quoque est frigore per Hiem nimio interire; quatenus frigus penetrans partim comprimendo cogit rem excedere, vnáque humorem adeò vt planta exinde non minùs réturáturque, quàm si æstus vi fiere ris eductio; partim quæ supersunt caloris corpuscula, poris, meatibúsque cupatis sic cohibet, vt cessante tione neque calor sit, neque vita At, inquies, quando per Hiemem vi mortuæ arbores, aliqua-ne est vita Respondeo esse dubio procul: quippe statim Vere ineunte apparet nihil est aliud, quàm diffusio, atque tio humoris alimentitij, ac genitalis dum à frigore ambiente occupa trahere interim & concoxere, ac in proximam eruptionis occas fermentere: ex quo plantæ vulgò Hieme prægnantes, Vere parientes confirmatur ex eo quod superiùs de minium est dictum, cùm & dictum esse perinde prunæ incubantis Pertinet porrò ad hoc genus qui est à ventis; nam si ij quidem cal vt apud nos Vulturnâ species, ij & plantas laxant, & humorem ex sin autem frigidi, vt apud nos C vt humentis vias, compésque plantas quoque humorem ciunt: exindéque est, cur non modò tia Solis actior, sed etiam, quòd distans.

[illegible] ——— [illegible]

Quod ad [illegible], [illegible] quoque est Plan[illegible] [illegible], vt qui [illegible] in [illegible] tempore [illegible] [illegible] possit [illegible]. Pertinere [illegible] mori qui[illegible] obesitate [illegible] Pino [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ad [illegible] Theo[illegible] [illegible]

[illegible] Plantæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] sunt, quæ sunt prolixarum, crassarúmque radicum (vt à Theophrasto obiicitur) hanc saltem intelligitur conditionem radicum facere ad diuturnitatem; nam quod ad [illegible] quidem spectat, quatenus radices eius sunt prolixæ aliquæ condita, [illegible] iniurias in profundo non sentiunt, facileque repullulant, et quo diuturnæ haberi possunt, neque mirum est, si sæpenè crassæ cum sint, iniurias tamen [illegible] sentiant, corruptionique pateant: siquidem [illegible] quoque sunt, [illegible] possunt.

Cæterum quia [illegible] quæ fert Plantæ [illegible] maximè [illegible]; idcirco nihil est necesse memorare herbas, quæ aut quotannis ex toto [illegible], veluti frumenta, ac [illegible], aut binos durant annos, vt [illegible], [illegible], brassica; aut tres, vel quatuor, vt [illegible]; aut radice alioquin in aliquot annos superstite, non multum supra terram [illegible], vt Ophioglossum ab [illegible] Maij [illegible] Iunij, &c. nihil etiam Arbusculas, quoniam licet rubus [illegible] [illegible] mala Punica; & vitis quoque ipsa durare annos sexagenos possit, authore Græcis apud Plinium; arbores tamen proceræ sunt, quæ diuturnissimæ reperiuntur. Et [illegible] quidem ad [illegible] Oleam dicit idem Plinius, vt quam ducentos annos durare [illegible] Authores [illegible]; memoratque [illegible] durasse adhuc in Literno Africani prioris manu satas olivas. Ac simul [illegible] Lotum in [illegible], quæ durasset annos saltem quadringentos quinquaginta; [illegible], qui fine Magistratibus [illegible] fuisset, quotum [illegible]. Meminit quoque duarum [illegible], alterius [illegible] Capillatæ, quòd Capillus [illegible] ad eam deferretur; alterius [illegible] in Vulcanali constituto à Romulo, [illegible] Vrbe [illegible] fuit. Meminit [illegible] illa [illegible] Vrbe [illegible] in Vaticano, & trium [illegible] apud Tiburtes [illegible]. [illegible] Quamobrem [illegible] satis sit mirum esse arbores, quæ durare possint [illegible], & plures [illegible], nihil attinet addere durationem fabulosiorem, vt quam ille post Theophrastum refert fatorum [illegible], ab Agamemnone Platanorum, vnius in Delphis, alterius in Caphyis Arcadiæ luco; Fagorum, aut Quercuum supra tumulum Ili; Palmæ in Delo satæ ab [illegible] nato Apolline; Platani, ex quo Marsyas ab Apolline victus pependit; Oleæ, quam Minerua in certamine edidit; Oleastri, ex quo coronatus Hercules, & aliarum, quas ipse addit. Posset autem summa quarundam arborum duratio [illegible] innotescere, si ea Hominum foret prouidentia, vt [illegible], aut nascuntur, [illegible] suspicerentur, & scripto, aliave ratione tempus adnotarent, transmitterentque in posteros; et nemo [illegible] est metus, quòd traditione quid innotescat; vt quod mihi innotuit de Iuglande quadam, quam ante annos centum satam, hic est coniugij sui anno Auus Paternus retulit, [illegible] communicanit; cum profectò tantundem adhuc esse duratura videatur,

De Progressu, & Interitu Plantarum. 5. cau. 16.

lib. 16. c. 44.

ibid.

lib. 14.

De Progressu & Interitu Plantarum.

videatur, comparato trunco (cuius iam ambitus Pedum Regiorum decem, & digitorum septem) ad longè crassiorem alterius prope ipsam satæ: est autem & macrum, & lapidosum solum. Quàm sæpe verò exoptaui edoceri posse quopiam monumento quando satæ fuerint arbores præclaræ ex Lotorum genere & nostris *Micocole* dictæ, quæ plateam Aquis-Sextiensem Prædicatorum dictam exornant? Parùm certè abest quin eas reputem ipsi Prædicatorum Cœnobio coæuas, seu quadringentorum proximè annorum; quemadmodum vlmos annosissimas Diniæ habuimus duas, quarum vna superest adhuc, altera ante paucos annos conflagratione periit; quasque ad ingressum Cœnobij Cordigerorum satas fuisse, tum cùm illud fuit exædificatum, hoc est ante annos similiter quadringentos, non improbanda est coniectura. Vtcumque sit, ideò Lotorum Aquis-Sextiensium commemini, vt si huius rei memoria fortè perueniat ad Posteros, & sint, qui nosse ista curent, ij scire valeant quant saltem à nostro vsque æuo durarint. Et possint quadamtenus de ratione, siue progressu incrementi ferre iudicium, ecce tricorum ambitum, qua parte gracillimi sunt mensurari curauimus per virum industrium sedulumque Ioannem Lombardum; ipseque retulit infimæ trium, seu illius, quæ Palatio proxima est, circumductum esse palmorum Prouincialium vndecim cum tribus octauis; mediæ octo cum triente; supremæ octo cum vndecim vigesimis quartis (hoc est reductione facta ad Parisiensem mensuram, infimæ pedum octo cum sexcentis septuaginta nouem millesimis; mediæ sex cum trecentis quinquaginta nouem; supremæ sex cum quadringentis quinquaginta quatuor) atque id quidem mense Aprili anni Salutis supra millesimum & sexcentesimum quadragesimi quarti. Verùm de Plantis hactenus; deque hoc priori Membro satis.

PETRI GASSENDI
PHYSICÆ
SECTIO TERTIA.
MEMBRVM POSTERIVS
DE REBVS
TERRENIS VIVENTIBVS,
SEV
DE ANIMALIBVS.

LIBER PRIMVS
DE VARIETATE ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.
De Animalium [illegible] generatim.

S[illegible] [illegible] corporum [illegible] in Ani- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Quæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Animalium.

cum, [illegible] partiumque ex quibus constant [illegible]. Supponendum principio [illegible] hoc libro non esse de eo genere Animalium, quo Plato, Aristoteles, & plerique alij, comprehendi Sidera volunt; [illegible], quo iidem censent Deos, Dæmonesque [illegible], vt suis locis retulimus; neque etiam [illegible] Viventibus, aliisque id genus rebus, quas Stoici ediderunt suo modo, ac [illegible] Animalia, vt alias referendum est, sed de illis solùm Animalibus Terreni Orbis incolis, in sensum incurrentibus, vulgoque ita appellatis. Cum occurrat potiùs [illegible] familiaris illa, vulgoque recepta Animalis divisio in Rationale, & Irrationale; [illegible] iudicio Aristoteles fuit [illegible] non debere Animal in eas species diuidi, quarum vna alteri [illegible] priuatione exprimatur, vt [illegible], ex quo cum desumunt, Rationalis nomine intelligere non Animal solum mortale vt sunt Homines, sed etiam immortale, vt Deum, quem [illegible] ferant dici Animal (absit genere quidem corporis præsertim) ac nomine Irrationalis comprehendere cætera, quæ vtcumque [illegible] supra sensum clarum, qualis humana est, non possideant; non videntur tamen omninò rationis expertia censenda, vt infra explicabitur. Verùm licet

1 part. 3. cap. 3. [illegible]

De Bipedibus sanguine præditis.

formulâ aliâ distribuendum Animal sit; difficilis tamen profectò est labor, vnam aliquam generalem diuisionem sic comminisci, vt liceat variè subdiuidendo species vel omneis, vel præcipuas, & semel quidem attingere. Hoc autem insinuo, non modò, quòd sæpe destituamur nominibus propriis, quibus genera maxima, seu capitalia indigitentur, vt

1. hist. 16. Aristoteles quoque obseruauit; sed etiam, quòd membris quibusvis generalissimis assumptis cogamur statim easdem species ad varia membra distrahere. Distribue nimirum, si placet, Animal in Volatile, Natatile, Gressile, Reptile, Tractile, Immotum (quæ videri diuisio potest commodissima omnium) videbis statim multa esse gressilia simul, & volatilia; volatilia, & natatilia; natatilia, &

in Polit. gressilia, atque ita de cæteris. Hinc Plato non parùm laborat, vt redigat ad certas species ea solùm Animalia, quæ Reipublicæ sint

1. hist. 1. curæ; & ipse Aristoteles non vnam, sed pluris diuisiones instituit, quas ex varietate victus, actionum, morum, partium, aliorúmque id genus petit. Certè & vulgò diuisiones pro occasione petimus, nunc *à modo generationis*; quo sensu alia nasci sponte, alia ex semine dicimus; itémque alia esse Viuipara, quæ viuum nempe animal pariunt; alia Ouipara, nempe quæ ouum, è quo animal posteriùs excludatur, edunt. Nunc *à partibus*; quo modo alia prædita pennis, alia pinnis, alia pedibus, iisque vel duobus, vel quatuor, vel pluribus, & vel solidis, vel bisulcis, vel multifidis; cùm & alia sint, quæ his omnibus careant. Nunc *à moribus*; quo modo alia fera, alia mansueta; alia gregaria, alia solitaria; alia regionem commutantia, alia in eadem morantia; alia solertia, alia stolida, &c. Nunc *à ratione victus*; quo modo alia carniuora, alia piscinora, alia herbiuora, alia aliis rebus vescentia; itémque alia in Terra, alia in Aqua, alia in Aëre cibum quæritantia. Nunc *à locis, in quibus nascuntur, aut degunt*; quo sensu alia Ignea, alia Aquatica, alia Terrena, alia vtrumque, quæ ideò dicuntur Amphibia, alia subterranea; itémque alia Africana, alia Scythica, alia campestria, alia montana, siluatica, &c. Nunc *à motu*; quo sensu alia volantia, alia natantia, &c. vt est iam dictum. Nunc *à voce*, quo sensu alia vocalia, alia muta; alia canora, alia stridula, &c. Nunc *ab vsu*; quo sensu alia vtilia, alia delectabilia, alia noxia, alia cedentia in cibum, alia in medicamentum; atque id genus cætera, quæ sunt propemo-

1. hist. 6. & seq. dum infinita. Enimverò, vt Aristoteli ea demum diuisio præ cæteris placuit, qua Animalium, alia sanguinea, alia exanguia appellantur ἔναιμα, καὶ ἄναιμα; ita quantumuis ipsa quoque suas patiatur difficultates (quippe & ipsius membrum alterum negatione alterius exprimitur, & vix possunt membra ita subdistribui, quin species plures æque vni attributæ spectare valeant ad aliud) nihilominùs nobis quoque vel ex eo est retinenda, quòd nulla alia tantæ varietati discernendæ commodior occurrat.

Ac primùm quidem Animalium, quæ san-
guine prædita sunt, alia, quòd Terræ
sistentia, supra ipsum solum, aut
cantur appellari Terrena possunt, cùm
ciali ore nomine careant; alia, dicuntur
ciatim Aues; nam quòd Volucres etiam
pellemus, id habent ex ipso volatu,
pleraque etiam Insectorum compati
speciatim dicuntur Pisces; quo nomine
eaque alia sint sanguinea, siue exangui
cet natent quoque, non veniunt. A prim
autem genere, vt ducamus initium,
malium Terrenorum alia prædita pedi
alia pedum expertia; & quæ pedibus
ta, ea binos, aut quaternos habere
quæ binos obtinent, vnicus propemodum Ho
est (nisi Draconem, & Basiliscum,
sunt, quæ de vtroque memorantur,
piat) Quippe tametsi brachia, nunc
comparatas habeat, vt ipsis, tanquam
bus anterioribus vti possit; nihilominus
ipsius manus ad præstantiores long
quàm ad incedendum comparatæ
dentur, & nusquam Terrarum homo
natur incedere quadrupes, vt ma
inde argumento sit duos solùm habe
& dicuntur hominis pedes; neque
dum Poëtæ, cùm in quatuor pedes
Animalia cætera Terram spectare
rit, Hominem verò in duos erectum
in Cælum, Sideráque sublimeis vultus
Hominem dixi propriè vnicum; nam
quidem, turpissima bestia, quantumuis
præter cætera nobis similis, quòd
xus perinde habeat, & anterioribus
brachia, manúsque referat, ac interd
que posterioribus, vt bipes incedat;
vt Natura illi

—— *narésque à fronte rem*
Contudit, & rugis perarauit ani

ita à principio deformauit, & vel
potest deiecisse illum in ordinem Q
dum, quòd vbique Terrarum qua
cedat. Quòd interdum etiam in
tiones erigatur, ipsísque obambul
ea alia Animalia faciunt, ac speci
qui ipsum quoque nobiscum
ticulationémque obtinet; & quia
men inter Bipedes, potiúsquàm Q
dinumerârit; vti neque nemo nu
codillos, Lacertos, & alia id genus
quæ pedibus licet prædita
tamen duobus pedibus incedunt
non est, cur hîc insistamus in
Homine; quasi periculum sit, ne
catur. Præclarè enim Aristoteles,
quit, *nobis ex necessitate est*
tissimum (vt quidam
versentur) & Democritus apud
loquit, *sit formâ Homo præditus*
tus, et quomodo latet. Hinc
Empiricum, cùm alij hominem
Animal rationale, mortale,
scientiæ capax (quæ eadem defi
apud Nemesium) alij, vt Plato,
plume, bipes, latis vnguibus
tiæ, Democritus ipse faciliùs
pediat cùm hominem definiens,
inquit, *quod omnes scimus.* Quin

[illegible]

retroporrecta, digitósque in iis octenos, in monte, cui nomen est Milo, ad Orientem, seu vt quidam volunt, ad Boream, atque id genus caetera, quorum partem attingens Strabo *ψευδολόγους falsiloquos* authores vocat; & ipse quoque Herodotus de Arimaspis loquens, *Quod ne ipsum crediderim*, inquit, *vt viri nascantur monoculi, caeteram naturam habentes hominibus parem.* Idem dicendum de Pygmaeis, homuncionibus illis scilicet semicubitalibus, ex Ctesia, non vno altioribus pede ex Iuuenale, aut aliis ad summum duos cum quadrante, Spithamisve tribus, ex Strabone, & aliis. Quantumvis certè Aristoteles non esse fabulam contendat quod de illis perferebatur, neque illi tamen detecti sunt in regione Troglodytarum, in qua nomen iis factum vult, quod cauernas subeant; neque proinde ad fonteis Nili, vbi ex Homero vsque gerere bellum cum gruibus ex Scythia aduentantibus, fuerat plerisque creditum; neque rursus in India, vbi eos Ctesias collocarat; neque seu in Thracia, seu in altiore Septentrione, vti apud Plinium, & alios refertur; nisi quòd Lapponum gens est solito minor, sed ferè tamen ad quatuor pedum assurgens altitudinem; qua paruitatis occasione conflictus Pygmaeos suspicatur Strabo, memorabile id adiiciens, neminem esse fide dignum, qui illos vt testis oculatus describat. Idem de Centauris, quos meritò dici à Virgilio stabulare in foribus Seruius adnotat, quòd Centaurorum natio sit nulla & tales dumtaxat vt monstra siue Hypocentauri, siue Onocentauri valeant, neque esse [illegible] possint, vnde & benè, inquit, *in foribus, quia ea, quae contra naturam possunt creari, statim pereunt.* Idem de Satyris, qui nusquam etiam reperiuntur, neque in Subsolanis Indorum Catadulorum montibus, vbi eos Plinius collocauit, Animal describens pernicissimum tum quadrupes, tum rectè currens, humanáque effigie, cùm & proditum Strabo memoret fuisse in Oriente Panas Sphenocephalos, cuneive formâ caput habenteis; neque etiam in Africa vltra Atlantem, seu ad Hesperios Æthiopas, vbi recitat idem Plinius constitui ab aliquibus Satyros, Ægipanas semiferos, Blemmyas, Gamphasantas, Himantopodas; neque rursus in vllis Oceani vltra Gadeis Insulis; quantumuis id sibi ab Euphemo Care fuisse narratum Pausanias scribat: neque in Oriente, vbi Panas fuisse Strabo proditum meminit, difficultatem faceret Satyrus ille, quem D. Antonio in Thebaide apparuisse, & legatione fungentem Satyrici gregis collocutum fuisse D. scripsit Hieronymus; si aut ipse S. Doctor interfuisset, aut ex ipso sancti Eremitae, testisve omni exceptione maioris ore excepisset; at cùm ea Satyrorum gens, seu natio nusquam comparet, & neque Satyri loquuntur, aut saltem idioma, neque orationis argumentum satis simile vero sit (quî enim sic ille erudiri potuit, vt nihil conuersatus cum caeteris hominibus, hunc in modum eloqueretur, *Mortalis ego sum, & vnus ex accolis Eremi, quos varie delusa errore Gentilitas Faunos Satyrósque, & Incubos vocãs colit. Legatione fungor gregis mei: Precamur,*

Marginalia: *De Bipedibus sanguine praeditis.* — 8. hist. 12. — 3. Iliad. — lib. 4. cap. 2. — lib. 17. — 6. Æneid. — lib. 5. — lib. 7. cap. 2. — lib. 2. — lib. 5. c. 15. & lib. 5. cap. 5. & 8. — lib. 1. — lib. 2.

De Bipedibus sanguine præditis.

vt pro nobis communem Deum deprecteris, quem pro salute Mundi venisse cognouimus.) Cùm res, inquam, ita se habeat, videtur sanè fuisse narratio ex vulgari solùm rumore desumpta, quo varia spectra D. Antonio apparuisse perhibebantur. Addit S. Hieronymus, *Necdum verba compleuerat, & quasi pennigero volatu petulcum animal aufugit.* Quasi hæc verò satis cohæreant cum affectu illo pietatis, quem fuerat Satyrus testatus; aut quasi cùm grex Satyrorum Catechistæ careret, ille non debuisset aliquid verborum ex Viri diuini ore exspectare, & legatione potissimùm fungens?

Quod ad Tritonas, & Sirenas, Nereidásve attinet, non negandum quidem, quin vt aliqua Animalia Terrestria simile quidpiam vultui, aliisque membris humanis habent, sic possint esse aliqui Pisces, qui vultu, cæterisque membris, præsertim superioribus, humana membra referant (quippe feruntur aliqui etiam cum cuculla, mithra, similibúsque ornamentis, & Monachi proinde, ac Episco-
Lib. 16. c. 19. & 21. pi habitu pinguntur apud Rondeletium, & alios; at non ideò tamen possunt homines, aut plusquàm pisces existimari, quibus in tanta varietate talis forma obtigerit. Fabulæ sunt certè, quæ superadduntur, vt quod præsertim apud Poëtas de cantu Sirenum ex
10. Odyss. Homero vsque percrebuit. Quæ enim Siren
Bellon. lib. & ante annos non ita multos capta fuit, &
de Pisc. asseruata in Hollandia nere etiam addidicit,
cap. 22. vocalis penitùs non fuit; vti neque alia, quam visam in Edam Pomeraniæ oppido recitat idem Rondeletius. Itémque quod Pli-
lib. 9. cap. 5. nio memoratum est, visum, audítúmque Tritonem in specu quodam conchâ canentem, quippe tale nihil præstitit, qui conspectus non ita pridem in Aremorico mari fuit; &
lib. 9. Pausanias, cui visus Triton inter Romana spectacula fuerat, id fabulosum habuit; adiiciens vero de tali fidem, quòd qui figmentis delectantur quidpiam portentosum subinde affingant. Quod postremò recitat Pli-
loc. cit. nius in Africæ solitudinibus Hominum species obuias subinde fieri, momentóque euanescere; intelligi potest aut de spectris illis, de quibus dictum alibi iuxta Diodorum Siculum; aut de quibusdam Animalibus externâ quidem formâ homines referentibus, sed interna tamen constitutione alterius generis obseruatis; quippe intestina habentibus ouilla, seu qualia ruminantium sunt, vt nuper venator Nigrites capta aliquot inguinibus Europæo cuidam inhumanitatem obiiciens demonstrauit, quantum quidem ex litteris Africanis accepimus. Ac sunt quidem præterea in Africæ Guinea, variisque Indiæ regionibus Simiæ barbati, ac aliàs Hominibus persimiles; verùm & ex iis, quæ mox antè insinuata sunt, & ex iis, quæ infrà dicentur, cùm de Animalium ratiocinio, constat eos esse generis ab humano planè diuersi; idque manifestò intelligi potest ex diuersitate specierum, quæ inter ipsos Simias est. Cùm sint enim aliqui non modò caudati, ex
5. hist. 8. quo Cercophiteci (Aristoteli Cebi) appellantur; sed etiam Cynocephali, Arctocephalive, hoc est, canino, vrsinóve capite, absque ra- quod proptereà canes, vrsive dicendi sin; nihil profectò mirum est, si aliqui etiam Anthropocephali, hoc est humano capite sint, nec intereà tamen homines censeantur.

CAPVT II.

De Animalibus Quadrupedibus, Solidipedis, & Bisulcis.

Iam Quadrupedum tria esse qui solent generalissima genera, quorum vnum est Generis ἀσχιδὲς, seu pede non fisso verùm solido, dicitúrque proptereà Plinio Solidipes, aliis autem vel quadam contractione Solipes; cùm & Græcis rursùs dicatur tum μώνυχον, tum μώνυχες, & per Syncopen μώνυξ, quasi vnungulum, vnicâre, seu simplici, indiuidua & continua vngula in quolibet pede do- tum. Alterum διχηλὲς, quasi bifidum, bipartitum, & vt vox est communis bisulcum, etiam δίχηλον, quasi duangulum, seu vngulam habens in duas partes fissam. Tertium denique πολυσχιδὲς, seu multifidum, & πολυδάκτυλον, digitis multis præditum, pedem habens multifariam fissos, & manus instar digitatos. Et primi quidem generis, paucæ admodum species sunt, enim solùm numerantur, Equus, generosum, docile, nulli non notum Animal, posse ex domestico euadere ferum docet experientia in America, vbi cùm nulli dem fuissent Equi, innumeri tamen iam sunt, ex quo fuere illùc aliqui missíque ab Europæis; cuiusque, vt sit notæ, signa copiosè explicant rei rusticæ, equestrisque, Varro, Col Virgilius, & alij. Itémque Asinus, stolidum, innoxium, laboris patient quod ex mansueto ferum nunquam vtcumque ex onagro mansuetus fit, tur Varro. Ac rursùs qui ex Equa, & procreatur Mulus, aut ex Equo, & Hinnus; sic enim idem Varro tuentúrque nostrates, Hinnum appellantes, qui corpore minor, dióque plærumque sit, ac habeat dem Equo, iubam verò, & caudam rem Asino. Est verò & alia species pedis in Brasilia, quam vocatam refert Letius esse naturæ Asinam Vaccam mediæ. Est & alia in regio quæ Zebra vocetur, sitque Mulo quòd variegata est, ac fœcunda: quo Mulam apud nos parere non confessio est: vtcumque res olim ta, Plinio scribente, prodigij loco dum heic foret animal Solidipes qualem reperiri in Africa Asinum ab Herodoto, in Scythia ab Æliano, eius cornibus contineri aquam Sty per vasa cætera, etiam ferrea tur) in India tum ab Aristotele, Plinio, tum ab eodem Æliano

[illegible] sunt Equum, [illegible] dictum specia- [illegible] à Plinio sparsatim de- [illegible] æquo simi- [illegible] Elephanto, cauda [illegible] media [illegible]. Verùm [illegible] sunt, qui haud iniuriâ vu- [illegible] quicquid de hoc genere Ani- [illegible] nuperæ Or- [illegible] Ancrrrint; [illegible] spectaculo Mo- [illegible] exhibuerint, qui [illegible] (sed [illegible] tempo- [illegible] Indiæ vulgò [illegible] [illegible]

Sicuti Quadrupedum cùm primis esse vi-
dentur
In genere Anguimanos Elephantas, India
quos rum
Mollibus è malris vasto mandant eburne;
quòd vti nos manu, sic ille ad quidvis agen-
dum, accipiendum, in os intrudendum vtatur
proboscide perinde oblonga flexilique, ac sunt
ipsi angues. Itémque dici boues Lucas illis
versibus, lib. 5.
Inde boues Lucas turrito corpore tetros
Anguimanus belli docuerunt vulnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare catervas.
Itémque aliàs
Vt nunc sæpe boues Lucæ ferro malè mactæ
Diffugiunt, fera facta suis cùm multa dedere;
quòd visi primùm in Lucania Pyrrhi Regis
tempore fuerint, idque iuxta Plinium, & An- lib. 8. cap. 6.
tiquarios alios, quibus tamen non assensus
Varro arbitrari se ait à luce potiùs dictas esse, lib. 6. de
quòd longè relucebebant propter inauratos ling. lat.
Regios clypeos, quibus eorum turres erant
ornatæ.

Ex Bisulcorum genere species sunt ali-
quantò plures, ac in iis paucæ non cornige-
ræ, ferè enim solùm sine cornibus sunt im-
primis Camelus, qui si sit Bactrianus, vnicum 2. hist. 4.
habet in dorsum gibbum, seu tuber, Aristo-
teli dictum [illegible], si Arabicus duplicem. Nota
est verò proceritas non modò colli, sed etiam
crurum, quæ facilìùs vt inflectantur, maxi-
mèque cùm onerandus sit, articulum, seu
flexuram unicam inter, & suffraginem ha-
bet, ex quo effectum, vt Ælianus dixerit ex
Herodoro esse in posterioribus Camelorum lib. 10. cap. 3.
cruribus quatuor femora, ac totidem genua;
tametsi Aristoteles id videri solùm ob ven- 2. hist. 1.
tris subsidentiam (τῇ [illegible]) censeat. Tum
Camelopardalis denominatione facta, non
quòd ex Camelo, & Pardo creetur, sed quòd
proceritate colli, & crurum, maximè verò an-
teriorum, formâque item reliquâ, dempto ta-
men gibbo referat Camelum, & variegatione
maculorum Pardum; Giraffam vulgò iam ap-
pellant. Deinde Sus animal immundum, præ-
pingue, & cui dixerunt Veteres animam pro
sale, ne putresceret, datam. Aper præterea, seu
Sus silvestris, accensa, dum irascitur, frendét-
que, formidabilis, ac propter exsertos potissi-
mùm dentes. Est autem quædam Apri spe-
cies in America *Taiassu* vocata, quæ respirare
fistula ad dorsum aperta narratur; ne memo-
rem aliud animal dictum *Aguti*, quod bisul-
cum et Sus, est tamen capite lepori similius.
Denique Hippopotamus, si Aristoteli saltem 2. hist. 7.
fides, qui equo fluuiatili, Ægyptióque tribuit
iubam, & vocem equi, magnitudinem asini,
caudam apri, dentes exsertos leuiter, & pe-
dem bisulcum, cuiusmodi est bouis. Si fides,
inquam illi habenda; Recentiores enim qua-
drisulcum faciunt, absque iuba, & sui, aut vrso
(dicunt quidam boui) similiorem, quàm equo.

At ex ipsis Cornigeris, quæ eædem rumi-
nantes sunt, solàque inferiore maxilla denta-
tæ, ac tribus, quatuórve (Aristoteli quatuor) 2. hist. 17.
ventriculis prædita, primus occurrit Bos,
socius Hominum, inquit Varro, in rustico lib. 2. de re
opere, & Cereris minister, à quo Antiqui rust. c. 5.

 manus

manus ita abstineri voluerint, vt capite san-
De Solidipedib. & Bisulcis. xerint, si quis occidisset. Distinguit ille in ge-
nere bubulo quatuor ætates, Vitulorum, Iu-
uencorum, Boum nouellorum, & Vetulo-
rum; ac in duobus posterioribus dici con-
suit Taurum, & Vaccam, tametsi Taurus pro-
priè dicatur non-castratus Bos, veluti Taura,
eodem teste, dicitur Vacca sterilis, & quæ est
prægnans *Horda*. Ad Boues autem feros, sil-
uestresque quod attinet, qui fuere, ac etiam-
num sunt in Hercynia, Septentrioneque reli-
quo maximi, appellati sunt *Vri* (vtcumque
3. Georg. Virgilius videatur vocem habere generalio-
rem) qui paullò minores Bisontes; & cùm
Vros barbigeros caprarum instar faciant, Bi-
sontes dicunt adeò villosos, & ad anteriores
lib. 1. epigr. 105. potissimum partes, vt ideò Martialis turpeis
dixerit. Addunt esse Vros nigriores, latio-
rumque cornuum (quippe ex quibus insignia
conficiantur pocula) & Bisontes habere cor-
nua ita in latus exporrecta, sursumque refle-
xa, vt capere simul treis homines assidentes ea
possint. Qui sunt iis minores, & nostris Tau-
ris circiter æquales, sed crassiores longè, &
colore flauo, iubaque prolixa, & antrorsum
ad oculos vsque pendente, appellati sunt
Bonasi. Ipsis Messapiæ ferè propriis cornua
sunt vt breuia, sic deorsum reflexa, ac ideò
ad pugnam inutilia; sed recalcitrant, & pro-
luuiem alui prorsùs causticam ad quatuor v-
9. hist. 45. que passus, seu orgyias, vt Aristoteles habet
vibrant. Qui sunt minores, & quasi cerui, ma-
iusculive vituli, flaui item, & cornibus etiam
non magnis, sed sursum recuruis, & ad pu-
gnam quoque inutilibus, ij vocati sunt *Bu-
bali*, creduntúrque Africæ proprij. Denique
qui sunt aliquanto boue maiores, macilenti,
cute prædura, pilis paucis, breuibus, nigris,
capite breui, ipsoque & collo crispatis, cor-
nibus longiusculis, sed intortis, nigrisque
(qualia sunt ferè cætera) multique visuntur
in Græcia, & Asia, imò & in Italia, dicun-
tur vulgò *Bufali*, Veteribus innominati. Se-
quitur ouis placidum, simplex, gregarium;
& sui lacte, prole, lana, pelle, carne, fimo
vtilissimum hominibus pecus. Tametsi au-
tem vox ipsa ouis tribuatur fœmellæ (quæ
ferè est apud nos excornis, cùm masculo no-
men tribuatur *Arietis*; nihilominùs vt Anti-
quis ouis vox vsurpata est genere etiam mas-
culino, sic ouium grex semper est dictus, qui
tam mares, quàm fœminas complectitur.
Idem penè est de capra dicendum, cuius ea-
dem penè, quæ ouis sunt vtilitates, saltem
vbi moris est tonderi capras. Quippe greges
quoque caprarum dicuntur, in quibus *Hirci*,
hoc est mares eo in genere mixtim sunt;
itémque *Hædi*, qui ex vtrouis sexu nondum
annum attigerunt. Prætereo autem caprum
propriè esse Latinis castratum marem; & cùm
Græcis κάπρος idem sit, quod aper, ideò si
qui Græci interdum hanc vocem pro Latino-
rum capro vsurpârunt, fuisse eos voce vsos
Latina. Succedunt cerui, vnáque species cer-
uos inter, & capras mediæ. Est autem ceruus
animal notum & venatione, qua à viris no-
bilibus impetitur, & indole cornuum, quæ
ramosa, solida, decidua, alexipharmacaque

sunt; & velocitate eximia, qua potissimum
fœminæ (ferè semper excornes) pollent: &
vitâ longæuâ; tametsi, vt notat Aristoteles,
certa res non sit, ex iis, quæ narrantur; & la-
crymâ, quam ob magnitudine ad oculi can-
thum interiorem concrescere in centenariis
memorant, nonnullique pro Bezahar lapide
habent; & lapide, quem in ipsius corde gigni
persuasissimum cùm sit, non desunt tamen qui
refragentur, ac velint esse solummodò quid-
piam cartilagineum, ac velut radicem arte-
riæ. Ad capras siluestreis, quæ & fe
capreæ vocantur, quod spectat, est et
Dorcas, seu Rupicapra, vulgo *Chamois*
litata, quæ eâ potissimum notâ à cæteris di-
scernitur, quòd cornibus sit in dorsum
cis. Itémque Dama Antiquis dicta, corni
in aduersum, seu antrorsùm recuruis
iam Dama, seu Damula cornibus & ra
sit, & ipsos inter ramos palmatis. At
caprea speciatim dicta (appellant nostri
prelam, cæteri vulgò *Capreolum*) corn
ramosis, verùm breuibus; & quæ Africa
vel la vulgari capræ similiora gestat. Me
rat etiam Plinius Ibicem pernicitatis
randæ; & Pygargum, quem Satyricus
gulæ cupedias accenset: & Strepsiceron
seu cornua erecta, rugarúmque ambitu
torta gestantem. Quod Aristoteles
capras esse in Syria auribus dodrantalibus
in Terram demissis, comprobari potuit
duabus nostro Peireskio habitis, &
quam caput demittentibus, quin
tingerent Terram. Fuit verò illi etiam
Gazellas Africanum animal *Alzar*
tum, cui erecta, nigráque cornua
riorem partem contorta, & quasi
erant, vt dici posset Strepsiceros. C
mo autem ore, & cauda Taurum,
rò Ceruum referret, visum est nihil
re, quin esset quoque in rerum natura
gelaphus, seu Hircoceruus, quem
scribit à ceruo barba tantum, &
forma distantem. Forma aliunde
Alzaronis eadem propè fuit, quam
tribuunt, speciei nempe capræ
quam & Aristoteles vnicornem facit,
nius addit contrario pilo; & ad
vestiri. Enimverò heic prætereunda
la Persidis, vicinarúmque Insularum
in cuius ventriculo gignitur lapis,
Pa-zaher, quod est contra venen
Bezahar, aut *Bezahar* vulgò dicitur
hibetur Europæis non longè ab
quòd erectis, longioribúsque corn
ac pelle interdum Tigridis instar
Prætereo autem cum lapidem
dolorem creare eiusmodi capræ,
nis creat calculus in rene, aut
compertúmque esse ipsum gigni
hæ similis croco, aut hennodi
gumento, quòd Insula quadam
lon, & Choromandel, in qua
pia, tempestate vehementer
cæ inde, capræ nullos generarint lapides
vsque fuere longè pòst reductæ
sulam maris salsugine liberatam.
quoque testati Bontium gigni

[illegible] in [illegible] ventriculis; & cum [illegible] absorbi[illegible] ex felle, aut [illegible], atque histricum, videtur quoque, qui ex humana vesica [illegible], nec esse [illegible] virtutis Bezoharticæ, ac si [illegible] pestis tempore talis lapide [illegible], cum [illegible] pulchri [illegible] alia [illegible], transeo ad Asinum, & ad Alcen quidem [illegible] Rhinocerotem, quem [illegible] solent; cum non [illegible], qui præter [illegible] cornu ad [illegible], unde illi nomen, minus [illegible], & sunt, qui
lib. 2. [illegible] illud, quod ad [illegible], non [illegible] faciunt; ipsumque [illegible] Rhinocerotem pugnâ cum Elephante [illegible], [illegible] alvum [illegible] viribus æquat. Ad [illegible] vero [illegible] Alce; quæ apud [illegible] *Elent*, ma[illegible], cum [illegible], & [illegible] rumulos protendentibus, [illegible]; quod etiam de [illegible] Epilepticum morbum, ut [illegible] Alce [illegible] apud Cæsarem [illegible] ad [illegible] à Plinio descriptum. Tum [illegible], animal [illegible] agilitate, [illegible], nonnulli [illegible] etiam [illegible] tamen [illegible] Alcen non esse [illegible].

CAPUT III.

De Animalibus Quadrupedibus Multifidis, ac de Reptilibus.

EX primo [illegible] Multifidorum, [illegible], quod sive est [illegible], [illegible], aliaisve Animalia [illegible] (ut quippe unum [illegible], [illegible], & cuniculum, quod [illegible] fere digitos quinque [illegible] pedibus, quatuor in posterioribus habet, species sunt prope innumeræ [illegible] *Zorrino* [illegible], [illegible] *Oudbelein* [illegible], Ex Vivipara [illegible] variorum, [illegible] Ursi [illegible], fabulam [illegible], Plinius, Gesner [illegible], ac esse [illegible], quam Ursa lambendo [illegible]; [illegible] in hac Provincia à [illegible] Animalis grandis [illegible] Ferrum [illegible]. [illegible] Leo Animalium [illegible], generosissimum, &, si [illegible], [illegible] insigne, [illegible] quadrupedum Rex. Ossa illi sunt [illegible], ut [illegible] scintillas fint;

ex quo colorem non parum accedit. Quem Leopardum dicunt, idem est cum Pardo, & cum Pardali, immo & cum Panthera, quæ etiam plerumque Varia dicitur. Variegatum Animal, & cuius odore capi alias feras cum vulgare sit, alioqui non desunt, qui negent, velintque solum ad eius clamorem, dum exæstuat libidine, quæ eiusdem generis sunt feras sequi, aggregarique; uti & videmus contingere in genere felium. Est nempe Felis animal ad Pardi naturam, formamque accedens; nisi quod & minor, & domesticus fere est; fere, inquam, quia notum est esse quoque Felis silvestris, esseque quandam notam speciem, quam *Ginettam* nominant, pellis variegatæ pulcritudine commendatam. Lynx, qui nonnullis Lupus ceruarius, Animal quoque est variegatum, & à Pardi, felisque forma non multum diversum; quandoquidem vero urinam felium more integit, inde percrebuit lapidem Lyncurium vocatum ex eius urina creari. lib. 7. c. 78.
Dioscorides tamen docet esse Lyncurium Succini speciem. Nec minus fabulosum est, quod de acutie visus ipsius est tantopere pervulgatum; cum eo penetrari parietes, solidaque alia, opacaque corpora experientia non sit, quæ prodet, vel quæ non potius ad olfactum, quam ad visum referri valeat. Tigris, cuius variegatio macularum est ut nigriorum, ita longiorum, Animal crudelissimum, sobolis amantissimum, & ut ferunt, & velocissimum; cum Recentiores tamen perhibeant esse adi[illegible] in currendo segne, saltem in Orientali India. Lupus, quem à similitudine cum cane, moribus tamen dissimillimus est, Prisci & illustrem, & nocturnum canem dixerunt; seu in oculis immanitate, seque ululatu, acri halitu, aliisque adiunctis satis cognitus; ut feritatem præteream qua desæviens in homines ansam facit comminiscendi quæ vulgo narrantur de Lycanthropis; quasi homo homini lupus, nisi in lupum ut moribus, ita corpore transformetur, esse non valeat. Heic nota quem Thoem Aristoteles dicit, & Lupum 2. hist. 17.
Ceruarium interpretatur Gaza, dici quidem lib. 8. c. 34.
apud Plinium ex luporum genere esse, & lon- lib. 1. cap. 7.
gitudine quidem proceriorem, brevitate crurum dissimilem, velocem saltu, venatu viventem, Hieme hirtum, Æstate nudum; sed & prædicari Homini innocuum. Quod Ælianus non confirmat modo, sed & ait esse hominis amicum, reverentem, ac si circumventum à feris inspexerit, opitulatorem. Nihil vero interim necesse, ut quidpiam de Cane addamus, quo Animal nullum familiarius est, nullum cuius fides, amorque in hominem maior; nisi quod in hoc genere variantissimæ quasi species sunt, Venaticorum (in quibus sagaces, & veloces seu leporarij) Villaticorum, Molossorum; Bellicosorum, Villosorum, Depilium, Anglorum, Hispanorum, Melitensium, Bononiensium, &c. Vulpes, de cuius calliditate innumeri prope Apologi extant; & cum sit satis mirabile eam insidiando posse etiam se simulare mortuam; nescio tamen verum-ne sit, quod ferunt ipsam aliquando præscidisse sibi suis dentibus pedem, ut à laqueo euaderet. Non tacenda vero hoc loco

De Multifidis ac Reptilibus.

De Multifidis ac Reptilibus.

Vulpi-simia est (sic enim vocant aliqui Americanum Animal, quod anteriore parte Vulpem, & posteriore Simiam refert; scilicet, in eo mirabile est, quod sub ventre gestet veluti crumenam, seu saccum, receptaculumve, quo pullos natos excipiat, circumgestet, neque dimittat, nisi vt sugant vbera quousque adoleuerint. Indigenæ Zarcam appellant. Non etiam prætereundum Zibethum, Orientale Animal, quale nuper est huc allatum, magnitudine ferè, & colore vulpis, sed acutiore rostro, pedibus breuioribus, & cauda longiore. Nostri ex Zibetho Ciuettam fecerunt; sicque vocant etiam odoratum sudorem, qui inter eius genitalia concrescens cochleari colligitur, grauisque initio, sit post-modum suauis. Non desunt qui putent Zibethum esse Hyænam Antiquorum perhibéntque illi magnitudine esse par illud Animal Indicum, cuius virgis tandiu cæsi donec occidat, contusi, pistáque detractis ossibus caro *Mosilius est*, seu *muscat*, pretiosum nempe odoramentum, quod Arabes prodiderint esse Pus contentum in vesicula infra vmbilicum Dorcadis, seu Capræ cuiusdam Orientalis, quæ nardo vescatur. Taxus, quem plerique Melem vocari, quod mel depereat, opinantur, vulpe est humilior, hirsutiórque, & rostro interdum canino, interdum porcino cùm sit, cuniculos fodit, in quibus totam Hiemem degens, pinguedinem contrahere, quæ ipsi est natiua, putatur. Echinus minor, seu Ericius, Erinaceusve terrestris, qui pari ratione caninus porcinusve est, villorum loco scatet aculeis, præterquàm in ore, ac pedibus, quos proinde, ac ipsum os, dum à canibus impetitur, condit, seséque in orbem ita colligit, vt hispidus totus, formidabilisque accedentibus fiat. Echinus maior, siue Hystrix, *Porcum Spicosum* nostri vocant; fortè quod vt spica armatur aristis, sic ipse aculeis circiter dodrantalibus, inque nigro albescentibus, quos etiam quasi sagittas procul cuibret, vt proinde contendant Parthos

Claud. in Polen.

Prima sagittiferæ pecudis documenta sequuti.

Spectat hûc verò qui Echinus Brasilianus dicitur; non ille tamen aculeis, sed testis sentulatis armatus. Lepus, Animal timidissimum, labia continuò motitans, ciliis carens, ac ideò apertis dormiens oculis. Vnius ex Noruegia allati cùm miraremur cornua, perhibitum est rem illeic valde insolentem non esse. Cuniculus, quem plerique volunt esse Dasypodem, Græcorum lepori penè congenitum, nomen à cuniculis habet, quos in Terra defodit, vt in eos se inter venandum recipiat. Mustela, quo nomine præter vulgarem donatur etiam, quæ & siluestris, & Viuerra. Græcè ἰκτὶς dicitur; nos *Furetum* vulgò vocamus, pestem Cuniculorum præcipuam, vt pote in eorum latibula penetrans. Ac rursus quam *Feinam Martemve* vulgò appellamus, insignem tam columbariorum, quàm gallinariorum perniciem; & quam Mustelam, Martemve Scythicam, Polonica autem voce Sobellinam, vel Zibellinam dictam añoctæ ad nos pelles coloris

subflaui, subcinereique fecere notam. Quam
autem vocant *Erminium*, pellis est candida
mustelæ, cuius caudæ extremum nigrū. Mus,
quo etiam nomine, præter vulgarem, & l
Sorice quidem vt maiorem à minore dis
ctum, itémque præter siluestrem, & aqua
cum, donatur. Tum dictus vulgò mus Ara
neus, quod aranearū instar sublimia petat, &
vel per aciem gladij illæsus gradiatur, acum
to rostro, serpentinis dentibus. Tum Sciurus,
qui & Nitela dicitur, non tam quòd fulu
colore niteat, quàm quòd in scandendis a
boribus nitatur; cùm & dicatur σκίουρος
cauda supra dorsum reflexa; sed nempe dum
sedet, quippe gradiendo illam trahit; & cu
sit species qui Sciurus varius à varieg
& mus Ponticus à regione dicitur. Tum Gl
colore cinereo, caudā non perinde villosā, c
terā Sciuro satis similis, tota Hieme dorm
somnóque pinguescens, neque quicqu
sentiens, & intra aquam tamen calidam
uiuiscens. Tum Mus Alpinus, vulgò Marm
ta, cuniculi penè magnitudine, neque fo
ma, nisi quod cruribus breuissimis est
etiam per hiemem dormit, pinguescitque
neque videtur alius ab eo, quem nostri
Marmotam dicunt. Tum Talpa, seu Mus su
terraneus, qui oculis captus esse dicitur
quòd oculis careat, sed quòd membran
ductos habeat, vt proinde non videatur
quàm nos, dum in diurno splendore
palpebris obductos habemus, discernit
nebris lucem, qua è latibulis egressa
admonetur, vt securiores repetat sedes. T
demùm Mus Noruegicus, Lemmus, & L
mingus indigenis dictus, quem plerique
tant è nubibus decidere (vt ferunt tam
licet) cum sit vulgari nostro forma, ma
tudinéque non admodùm dissimilis, nisi
cauda breuiore est, & toto corpore
cùm interstinctis nigris maculis, præter
lum, & scapulas, capitisque partem
quibus nigrescit penitus. Noxius
maximéque quod magna copia pro
prata, segetesque deuastat, quippe
quæ solo morsu attigerit, præ virulen
tiantur, vt minus sit mirum, si cor
gibus mortuum morbos post se pe
relinquat. Scripsit de eo fusè
Olaus VVormius, apposité inter
seruās dici de hoc genere Murium
de Agrestibus Aristoteles notat,
dantiam eorum describens, *Locis,*
compluribus agri tam infanda eorum
plerumque oritur, vt ex vniuersis
rum relinquatur. Absumitur verò
tanta, vt mediocres agricolæ cùm
tempus metendi intellexerint,
accedentes cum messoribus,
deprehendant.

Hisce omnibus attexenda sunt
Animalia Amphibia, vt Castor,
cui pedes anteriores canini sunt,
res anserini, digitis nempe mem
ctis, quasi illi sint ad gradien
nandúmque structi, isti ad nata
cessi. Magnitudo illi quasi canis
pili cinerei, ac penè nigri, aliqui

[illegible]

tur: cum par autem Lacertis sit, ab ipsis tamen squammato dorso, caudæque breuitate differt. Nominant verò etiam Crocodilum terrestrem quandam lacertæ speciem, quam Aristoteles dicit Cordylum, cuique proprium tribuit, vt branchias more piscium habeat: candiverberam etiam vocant. Ad Lacertam quod attinet, alia est maior, viridisque, quæ inter sepes, & dumeta frequens occurrit, alia minor, & fusca, quæ in parietinis frequentiùs. Est & alia species, quæ Chalcidica non tam à regione, quàm ab æruginoso colore vocatur, ac propter pedum exilitatem non tam graditur, quàm proserpit. Itémque alia, quæ Stellio, non tam à Stellis, quibus refulgeat, quàm ab humore noxio, quem stillet. Hanc *Tarantulam* etiam vocant. Lacertam Lacertam, nihilque comedere per Hiemem, ac initio Veris exuuias deponere vulgare est; at oua non parere, exclusósque fœtus præter vnum somnis vorare, à quo parentes posteà interficiantur, fabulosum. Posset Lacertæ species credi Salamandra, nisi præter colorem nigrum maculis luteis interstinctum, foret corporis proportione capite crassior, ventre obesior, cauda breuior, incessu tardior, temperie frigidior. Corporis, inquam, proportione; quippe nullam conspeximus lacerta viridi non minorem, vtrumque aliqui æqualem, aliqui maiorem constituunt. Ad frigiditatem quod spectat, tametsi in igne diutiùs perduret, quàm Animalia cætera, breui tamen & ipsa quoque suffocatur, comburiturque, ac potissimùm vbi ignis paullò valentior extiterit, nugæque meræ proinde sunt, quæ hac occasione vulgò fabulantur. Idem dicendum de Chamæleonte, quod ad mutationem colorum, & ex aëre victum attinet. Plurics scilicet obseruauimus Chamæleontes seu virideis, seu cinereos, seu variegatos nullam prorsùs appositorum colorum speciem induere, sed leuem dumtaxat ruborem qua parte aut Soli, aut igni obuertuntur, subire; & tametsi per Hiemem, qualem vix totam transigere in hisce regionibus possunt, nihil comedant, quod commune est aliis pluribus animalibus, etiam, vt mox dictum, lacertis, quarum tiru latent, atque obtorpescunt; cæteris tamen temporibus vermiculis, muscisque vescuntur, exibitâ linguâ semipedem, aut amplius longâ instar tubuli, cuius extremo crassiuscule, viscidóque prædam corripiat. Is est etiam capite, quàm lacerta, maiore ac non modò crassiore ventre, sed dorso quoque curuatiore, totaque cute granulosiore, incessu tardiore, &c. Singulare verò in ipso præter cætera obseruauimus, quod quatuor trochleolis ad oculorum motum destinatis, illos non coniugatos moueat, sed pupillâ vnius aliquò directâ, pupillam alterius quoquouersum lubuerit, conuertat. Tegit autem præter pupillam reliquum oculum cuticula perinde colorata, granulatàque ac reliquum corpus. Nihil heic addendum de Rana animali notissimo, eiusúmque sæpe importuno; nihil de specie viridis Ranæ, quæ non videtur perinde esse amphibia, atque cæteræ,

sed

De Multiplicib. ac Reptilib.

lib. de resp. cap. 10.

De Multipedibus ac Reptilibus.

sed in dumetis potissimùm, arboribúsque, quas scandit, versari, quæque nisi imbre ingruente clamosa non est, nec tam *coaxare*, quàm *brexare* dicitur. Nihil de specie minimula, quam Gyrinum vocant, quæque an cum pluuia decidat nec-ne, dictum aliàs est. Nihil de Bufone, qui aliàs Rana rubeta appellatur, quòd inter rubeta, dumetáque versetur, cuiusque fœditas cum veneni concepti metu, mirum aspectu horrorem creat. Superest Testudo, à duplici testa, qua concluditur, vocitata, & domi-porta, tardi-gradáque meritò dicta. Est autem aliqua non modò terrestris, ac nemoraria, sed etiam in Libyæ desertis, vt memorant, degens, & ea quidem magnitudine, vt fabulentur viatorem quemdam appetente nocte conscendisse, indormiisséque supra vnam, tumulum quempiam esse ratum; & sub auroram expergefactum locum non ampliùs agnouisse, quem videlicet illa commutasset. Est & aliqua non modò lutaria, & aquarum dulcium, sed etiam marina, & eius quidem in Æthiopiæ ora vastitatis, vt, si habenda Diodoro fides, piscatorum lembis minoribus sint non minores. Quam maximam è mari nostro eductam commeminimus, longitudinis cubitalis fuit, comprobatúmque est,

lib. 3.

quod Aristoteles ait, renes vesicámque iis esse, ac tam ad illos, quàm ad hanc ramos aliquos asperæ arteriæ prodeci. Quod autem ille huiusmodi Ouiparis Quadrupedibus lienem tametsi exiguum attribuit, id in ea nobis non constitit; quippe nullum penitùs habuit, vti neque vllum adipem circa cor, nullum cæcum intestinum, nullam gracilium, grassorúmque intestinorum distinctionem, aliaque id genus plura singularia.

3. part. 2.

cap. 7.

At quæ Terrestria Sanguinea carent pedibus, Serpentes, Angués que dicuntur; illud, quòd sese quasi occultè, non verò apertis passibus insinuent; istud, quòd quibusdam quasi angulis, promotionibúsve flexuosis incedant. Ac Reptilia quidem prætereà dicuntur, vti & Græcè non modò ὄφεις, verùm etiam ἑρπετά; sed eiuscemodi propriè sunt Crocodili, Lacertæ, & alia id genus, quorum sunt pedes ita breues, vt iis non minùs perreptare, quàm pectore, ventréque videantur. An verò sunt in genere serpentum habendi Draco, & Basiliscus, qui vt cristati, alatique, ita bipedes describuntur, & ille quidem dentium morsu, verberéque caudæ, potiusquam veneno nocens; hic verò vim mortiferam solo aspectu eiaculans? Constat certè quos seu Dracones, seu Basiliscos circumferunt effictos esse ex pisce Raia, ac non modò Ammianum Marcellinum, sed alios quoque Viros grauis ea, quæ de ipsis vulgò iactantur, habere inter fabulas; & nihilominùs satis durum est aduersus totam Antiquitatem, & circa Dracones præsertim pugnare; cùm etiam recentiùs visos memorent, & Bellonius dicat visa sibi tria condita cadauera eorum, qui ex Arabia in Ægyptum aduolant, fuisséque eos aluo crassa, & pedibus duobus, alisque totidem vespertilionum more integratos, cum anguina cauda. Dico, præsertim circa Dracones; nam ad Basiliscum quod spectat (neque de vocato

Catoblepa secùs sentiendum) meritò vide-
tur Matthiolus, historiam illius fabul...
habens, requirere qui factum fuerit, vt ...
primi hoc animal viderunt, obseruat...
que non perierint, ac potissimùm, cùm si ...
le paruum, & ad perfectam cognition...
descriptionémque, qualem exhibent, ...
spiciendum cominùs fuerit. Vtcumque ...
seu reperiamus, cuiusmodi vulgò desc...
seu qui accedentes ad descriptam for...
veneníque vim sint pedibus prædit (qu...
bus cùm tribuunt alas sine pedibus, qu...
bus vnà cum alis pedes quatuor, aliqu...
sine alis duos, qualem in agro Bonon...
repertum, & in Musæo Aldrouandi asser...
tum Ambrosinus memorat) ij sunt sup...
tes sui generis; seu inter dictos vulgò ...
tes, memoratáque Reptilia medij. Ma...
cendum foret de Hydra, Excetráve sequ...
et (nat plurium mortis capitum, cùm ...
immanem quinquaginta atris hiatibus ...
lius dicat) nisi constaret clariùs re...
prorsùs fabulosam (& adiuncto pra...
commento de repullulantibus ex recis...
capitibus) nam & quas alioquin circu...
tes iactant, etiam cum duobus pedibus, ...
sunt, atque impostura. De Pythone, ...
id genus serpentibus quæ commentant...
bulæ sunt quidem; at non videtur ...
reuocanda in dubium immanis quorumd...
ac potissimùm Æthiopicorum vastitas, ...
do vtcumque Diodorus fidem non ha...
narrantibus esse qui centenûm cubit...
sint, qui tauros deglutiant, qui spiris ...
Elephantum implicantes ipsos prost...
Serpentem tamen memorat ad Ptolem...
Secundum Alexandriam delatum; ac ...
etiam eicuratum triginta cubitis ...
& Agellius refert ex Tuberonis ...
Attilium Regulum bello Punico prima...
sitis in Africa castris ad Bagradam flum...
prælium grande, atque acre fecisse ...
lus serpentem in locis illis stabulantem, ...
que magna totius exercitus conflict...
ballistis, atque catapultis diu oppugna...
eiúsque interfecti longum corium pedes ...
tum duodecim (aliàs centum viginti) ...
mam misisse. Quo minùs est mirum ...
rari in Malabaria serpentis pedum ...
aut denûm; in Peruuia vicenûm; in C...
sula tricenûm, & femoris quidem h...
crassitudine; cùm ad Calecutam sint ...
vt Sues.

De vulgarioribus vt dicamus; est ...
Coluber omnium maximè frequens, ...
dicam familiaris, quòd iuxta Virgil...
assuetus tecto, vmbræque succedere, ...
sub molli graminis vmbra latet; ...
opinantur colubrum à colenda vmbra ...
tum. Vipera, quam sic dictam volunt, ...
viuiparam, quòd cùm omne serpentum ...
ouiparum putent, viperæ tamen oua ...
rum excludi arbitrentur, ex corpore ...
sed catellos prodire: cùm tenera ...
ouis, sed secundinulis vipereis fœtus ...
tur; quas tametsi interdum perrumpunt ...
vterum, plerumque tamen cum ipsis ...
tur; quantum quidem à fide digni ...

Pal...

Philosophus, quæ qui & frequentes capiunt, & [illegible] Græcis dicitur, planum, latúmque caput, [illegible] pedis minùs cubitum longa, colore [illegible], sed plerumque cinereo, [illegible] in animalia saltantim irruens, [illegible] est venenum vi; & in *Theriacæ* compositione, cùm aliunde fabula sit, quòd de [illegible] à nascentibus caudis [illegible], vt dicendum inferiùs est. Cerastes [illegible] à vipera vix vllum notatur discrimen, nisi quòd in capite duo gestat tubercula, [illegible] hordei grana, [illegible] (neque enim [illegible] habeo) vnde illi nomen. Est verò etiam [illegible] colore arenæ simillimi; ex quo illius specie haberi posse *Ammodytes* ab ipso arenæ colore vocatus, [illegible] gestaret, neque esset breuior [illegible] Hæmorrhous, ac [illegible] præster; nisi & esse [illegible], & quod declarat ipsa vox, [illegible] in [illegible] ex naribus, ore, [illegible] magno, corpore [illegible] Seps etiam [illegible] quæ penè statim [illegible] Ægypto, aliisque regionibus calidioribus [illegible] incolentes, & vipera longior [illegible] à Clypeo forma, [illegible] ab aliis [illegible] Quod [illegible] Amphisbæna, ita vocata, quòd caudæ loco alterum caput habeat in vtramque [illegible] partem incedere possit. Talem [illegible] in Insula [illegible], itémque in Brasilia, [illegible] habitas. Ex [illegible] autem [illegible] cauda [illegible] instar baculi [illegible] in alteram partem. Sunt qui pro ipsa Cæciliam, siue [illegible] talpa instar [illegible] habeant, [illegible] breuis [illegible]. Cenchris à Milij [illegible] colore [illegible] vocatur. Itemque, [illegible] nonnullis dictus, [illegible] (cùm [illegible] tamen [illegible]) [illegible] dicitur, [illegible] Hydrus [illegible] Natrix à natando [illegible] Serpens dicitur [illegible], qui [illegible]. Dryinum autem faciunt à [illegible], seu Chelydro, quòd ille & [illegible] & Dryinus præterea [illegible] Quercubus, quòd [illegible]

tur. Eius autem speciẽ quidam faciunt Boam, ita dictam, vt quidã putant, à sugendis boum, vaccarumve vberibus. Denique dicendas Pareas, seu vulgò vocatos *serpentes Æsculapij*, qui nempe, quòd innoxius est, Deorum mitissimo sit sacer, describuntque ad ventrem virore albescenti, ad dorsum virore subluteo; possúntque haberi ex hoc genere, qui in rimis tepidum Diuæ Balneis impendentium stabulantur; neque enim ipsorum morsus apum morsibus nocentiores sunt; & quoties video rusticos ipsos in sinu suo fouentes, subit illius memoria, quem Pseudomantes apud Lucianum aluit; itémque eorum, quos Ioannes Leo in Mauritaniá, & Scaliger ad Pyrenæos Bigerones degere aiunt, ita permissos incedis, vt eodem lecto, eadémque penè mensa vsi, micas deciduas vt canes legant, neque cuiquam alicui, nisi lacessiti inferant iniuriam. De Basilisco ac Reptilibus.

CAPVT IV.

De Animalibus Volatilibus, seu Auibus.

AVES sequuntur, in quibus sanè habendæ fabulosæ non sunt, veluti Harpyiæ, quibus fuerunt ora *Poëtis* virginei, sed quibus pallida *fame* ora, vnci vngues, fœdissima, & quæ Phinei dapes conspurcarunt, ventris proluuies, aliáque tam apertè fictilia, quàm quod de Sphinge Ænigmata proponente memorant; quippe ipsi quoque attribuunt & alas, & virgineam faciem, sed cum leonino corpore. Itémque Gryphes, quos anteriore corporis parte Aquilam, posteriore Leonem referre, & in India, aut Septentrione degere vulgò perhibent; ea magnitudine, vt vel Leoni exæquentur, vel ipsum longè superent; ea vi, vt abripiant, ac sublime tollant equos, tauros, ac Elephantas; vt proinde Plinius non immeritò tam Gryphes in fabulis habeat, quàm Pegasos, Tragopanadas, aliaque id genus, quantumvis negandum non sit, quin sint aues quædam insolitæ nobis magnitudinis in Æthiopia, America, aliisque locis. Ac rursus celeberrimus Phœnix, quem cùm varij variè describant, videre licet apud Plinium Aquilæ narrari magnitudine, auri fulgore circa colla, cætera purpureum, cæruleam roseis caudam pennis distinguentibus, cristis faciem, capútque plumeo apice cohonestante; fuisse in Arabia Soli esse, viuere annis sexcentis sexaginta (apud Tacitum quingentis, & iuxta aliquos mille, quadringentis sexaginta vno) senescentem casiæ thurisque surculis nidum replere odoribus & super emori. Ex ossibus deinde è medullis eius nasci primò ceu vermiculum, inde fieri pullum; principióque iusta funeri priori reddere, & totum deferre nidum prope Panchaiam in Solis vrbem, & in ara ibi deponere; quæ & alia huiusmodi esse penitus commentitia nemo, qui attendat, non intelliget; quasi hæc sit Auis, quæ sit in Mundo vnica, lib.10.c.49. cap.2. 14. annal.

poterint

De Auibus.

potentalur à quoquam vnquam obseruari. Et non negandum quidem visam aliquando in Ægypto, in Syria, ac Romæ insolitam auem, quæ aut credita, aut dicta Phœnix fuerit; sed illam tunc vnicam fuisse, & tali loco, ac tempore, tali modo natam, ac emorituram, quis, putas, mortalium asserere potuit? Deinde vix etiam habendæ sunt aues Struthiocamelus, & Vespertilio: ille, quia tametsi cum prolixo collo alas habeat, non ipsis tamen ad volandum vtitur; sed ad currendum solùm iuuatur. Iste, quia tametsi volet, alis tamen plumeis, pennatisve caret, cutaneásque, seu membranaceas solùm obtinet: ac ille præterea pede est bisulco quadrupedum instar, iste penè quadrupes est; cùm præter duos distinctiores pedes, duos informiores, & quasi vncos in ipsis alis habeat, licet vtrisvis non gradiatur, sed vtrisque parietibus, aut arboribus solùm inhærescat. Vt præteream Struthiocamelum palpebra vtraque esse præditum, secus ac cæteras Volucres; & Vespertilionem non modò aureis oblongas obtinere (& aliquando quidem quatuor) formamque capitis murinam, caninamve, cum dentibus: sed etiam mammas in pectore, ac in ipsis lac, quibus fœtum nutriat; vt pote, quæ sola inter volucres alisve præditas animantes viuipara sit. Quod ferunt porrò Struthiocamelum concoquere ferrum, ac ipsum in sui alimentum conuertere falsum probatur, quatenus tametsi interdum deglutiat ferri frustula, obseruatur deinceps illa excernere inalterata. Sed his dimissis, & vt loquamur de veris, dictisque propriè Auibus, eæ ab aliquibus in Terrestreis, & Aquaticas non incommodè distinguuntur, quatenus quædam potiùs degunt, quærúntque victum in ipsa Terra; quædam potiùs degunt, victitántque aut in aquis, aut circum aquas. Statuere certè genus earum, quæ in solo aëre degant, solóque rore victitent videtur perquàm fabulosum. Quippe licet nihil decantatius sit, quàm Aues dictas *Paradisæas*, & Moluccana voce Manucodiatas, quasi Aues DEI, esse debere eiusmodi, quòd pedibus careant, & nunquam in Terra, aut Mari, nisi mortuæ deprehendantur, ac solùm præter plumas duo quædam prælonga filamenta obtineant, quibus quiescendi gratiâ arborum ramis hæreant; id nihilominus conuincitur falsum. Neque enim modò Antonius Pigafetta regionum lustrator pedes illis tribuit palmi longitudine; sed extant quoque Parisiis cum apud illustrem Montmorium Regium libellorum supplicum Magistrum, tum apud optimum Robinium Seniorem residuæ aliquot huiusmodi Aues cum suis adhuc plumis, cirrhisque, siue filamentis, & nonnullæ quidem cum adnexis pedibus, nonnullæ cum ita detractis, vt res ipsa clamet eos fuisse auulsos seu imponendi gratiâ, seu vt plumeus ille, quo esse non potest elegantior, fasciculus possit concinniùs pileo, aliive rei accommodari.

Prioris ergo generis, siue victitantium in Terra, quædam vt vncungues, ita rostro adunco sunt; quædam directiore, & quasi mucronato. Quæ autem rostro sunt adunco, Carniuoræ sunt, & Rapaces vulgò, prædatricesque appellantur; si exceperis tamen Psittacum. Quanquam ille quoque Rapax salutator, & cui ingenij largitor venter χαῖρε suum expediit, vtcumque mollia ex parte, donec ferus est, fructibus, fragibusve vescatur; cicur tamen factus, vt cibos alios, ita & carnes rapacium instar deuorat. Quicquid sit verò de Psittaco (in cuius genere sunt colores plumarum præ cæteris spectabiles, viridis, flammeus, cyaneo-croceus) Pertinent ecce ad Carniuoras tum quæ diurnæ dici possunt, quòd venentur interdiu, tum quæ nocturnæ à nocturna venatione appellitantur. In illis sunt genera varia Aquilarum, Accipitrúmque. Notum est verò Principatum Aquilæ inter Auium tribus, ob volatus sublimitatem, indolis generositatem, corporis robur, visus acumen, ac huiusmodi cætera, quæ inter mirabile sit, si obseruari quis potuit, quod vulgatum est, probare pullos Aquilam obuerso illorum conspectu in Solem, ac vt spurios deijcere, quos conniuentes spectauerit. Cùm Aquilæ autem nobilior præcipuè censeatur, quæ magnitudine præcellit, & Chrysaëtos appellatur, quòd aureo fuluove propemodum colore sit; tum quidem donantur quasi variæ species Haliaëtus, seu Marina Aquila circa littora potissimum versans. Hæc est præsertim quæ visu pollet, probatque pullos dicto iam modo per... quæ nostris *Orfraya* vulgò dicitur; & habetur Nisus Poëtarum: Melanaëtos, seu Aquila nigra, dictáque etiam Valeria, quòd minima cùm sit, viribus tamen valeat, & Leporaria, quòd lepores præ cæteris insectetur, & capreas. Quòd autem etiam testudines... rum altè raptas è sublimi deijciat, ideò hæc est species, ad quam referunt decantatam Æschyli sortem. Pygargus à candore caudæ ita dictus, itémque Hinnularia à ceruorum hinnulis inuadendis, abripiendisque. Morphnos à maculis pennarum, aut ... anatum verò maximè, vnde & dicunt quoque Anatariam, cùm & ex nostris aliqui *...dam*, forte quòd sit Clanga, appellent. Percnopterus ab alarum nigritie dicta, & O... pelargus, quòd cæterorum albicans sit; ... præterea Hypaëtos, seu Sub-aquila, quæ quasi spuria, degenérque, & ignaua *Aquilæ* species. Ipsa est, quam *Buseon*, *Buteo...* nonnulli vocant. Ossifraga à frangendis ossibus in rupem dimissis vocata, Barbata dicitur Plinio ob villum plumosum, quem sub rostro gerit. Harpen præterea ... dicunt, & sunt qui Orfrayam cum Ossifraga, quasi nomen sit inde deriuatum, haud ... confundant. Cæterùm ipse quoque Vultur ad Aquilarum refertur genus; quippe ... forma, aut corporis specie, quàm magnitudine ab Aquila differt, vt quam solet ... dere sesquialtera proportione. Solent ... quam, tum ex Aristotele, duæ fuisse species, maior videlicet, ac minor; itidemque Plinius, vt Haliaëtus originem ... tis Aquilis, Ossifraga Haliaëto, ita vt Ossifraga progenerari Vultures minores, ex ...

dici

tibus autem magnos, qui omninò non generent. Maiores [illegible] ipsis praetereà distingui in nigros, & cinereos, [illegible] capillaceis, adeòque [illegible] vt pellis cum iis asseruata & perpolita sit, & calori fouendo maximè idonea. Accipitrum genus latissimè patet; quippe licet vulgo id nomen tribuatur soli dicto vulgo *Sparuerio*, qui Nisus quoque vocari solet, neque alius alio videtur, quam Palumbarium, & Fringillarium, ab insectandis praecipuè palumbis, minoribúsque auibus, quales Fringillae sunt, appellant; [illegible] tamen Scriptoribus tributum est non [illegible] Milui notissimae aui, cuius species Harpe, [illegible] cuiusque volatum [illegible] Graecis Asteriae, vnde [illegible] Astur, & vulgaris nobis [illegible] Aesalon, qui vulgò Smerillo; & Tinnunculus, qui Cresserella; & Buteo, qui Buse; & Sub buteone, qui Hobereau; & Collurioni, qui Pigriesclia, quasi [illegible], & aliis; [illegible] *Falconem*; sic [illegible] partem. Sunt [illegible] Peregrinus, seu Migratorius, qui & Albanus dicitur, & Ardeas, Grues, [illegible] capiat; [illegible] vocatur Gentilis [illegible] Tum qui [illegible] est; Gallinarius [illegible] & qui Montanus [illegible] Tum Gibbosus, [illegible] tum [illegible] masculo [illegible] singularis [illegible] nascitur.

[illegible] Aues nocturnas quod spectat, [illegible] auium fuere [illegible] est mediocris [illegible] Otus, quasi Auritus; itemque Asio, [illegible] & *Chathuanus* vocant. Qui autem maximus, & [illegible] magnitudine est, Bubo [illegible] Duc magnus: qui minimus [illegible] Scops, [illegible] *Hulotte*, [illegible] Quarum [illegible] [illegible] Alucos, quae est [illegible] ad [illegible] [illegible] spectatur vocatur; [illegible] Vlula, vulgò *Hulotte*, [illegible] quod [illegible] in Templorum [illegible]; ac [illegible] Glaux, seu Noctua, [illegible] etiam [illegible] appellant. Spectare hûc dicitur [illegible] auis apud Poëtas potissimùm celebrata,

Nille [illegible], [illegible] petens [illegible] cygnum

[illegible] ex vulgò perspectis dis[illegible] *de Animalibus.*

facile dictu, cùm esse possit Vlula, Bubo, aut quaevis alia ferali quasi carmine mulierculas, & infantes terrens. Notum est autem apud vulgus infame nomen eiusce, quatenus tribuitur iis mulieribus, quae & in feles; consimiliave animalia transformari, & infantum sanguinem noctu sugere, ipsósque in cunis suffocare creduntur. Spectare hûc etiam creditur Caprimulgus, seu quae Caprarum vbera sugere noctu dicitur; verùm ea auis non videtur esse posse rostri adunci, vt saccum illi non formam noctuae, sed cuculi potiùs attribuat. Postremò auis Curui-rostra meritò habetur, quae Merula non multò maior in Germania esse frequens dicitur; quippe rostrum habet vtrimque aduncum, sed parte tamen inferiore subducente sese ad laeuam, non verò occurrente sua cuspide parti superiori: vnde & Loxias ab huiusmodi obliquitate nonnullis vocatur. Ferunt illam abietum nucleis, & canabino semine, ac interdum etiam cadauerum carnibus vesci: asseritque Robinus vnam ex immensa illa nube, quae non ita pridem in Normaniam irrumpens omnia eius poma perdidisse narrantur.

Ex iis autem, quae directiore, & quasi mucronato sunt rostro, quaedam accenseri Carniuoris possunt; quaedam potiùs Verminorae (seu nomine generaliori Insectiuorae) quaedam Bacciuorae, quaedam Graniuorae dicuntur. In Carniuoris est maximè Coruus, quantumuis enim vermiculis, frustibúsque, & ceteris imprimis vescatur; vulgare est tamen Coruum quaerere, olfacereque cadauera, cùm & alaudas, passeres, auiculásque alias venetur. Referri autem solet ad Coruinum genus tum Cornix (auctoribus Gralla, quasi Garrula) scilicet nigritie, & voracitate Corui aemula, non modò carneis, pisces, nuces, fruges, & caetera vorat, sed auiculas etiam captat. Tum Graculus, quem *Geyum* dicunt, & non minùs quàm ille furax Monedula sic dicta quasi monetula quòd monetam, seù nummulos speciatim furetur, & condat (Chucam vulgò appellitant) tametsi tam illam, quàm hanc non tam carnes, quàm locustae delectent. Tum Pica notissima auis, quae cùm quidem omniuora est, sed fera nihilominùs vescitur potissimùm glande (celebris est autem Pica Brasiliana, quam vocant *Tucan*, rostro tam crasso, tàmque prolixo, quàm est prope reliquum corpus.) Tum Picus Martius, quamquam neque omnis Picus niger est (ferè enim occurrit viridis, cinereus, ac varius) neque tam carne victitat, quàm vermiculis, quos perforatis rostro arborum corticibus eruit, aut formiculis, quas exporrecta, & adeò prolixa lingua colligit, vt sint, qui ipsam propterea Glottiu, seu Lingulacam vocent; faciántque proinde eius speciem Iyngem, seu Torquatam dictam, quòd tota eius actio in torquendo collo appareat.

Quicquid verò de istis sit, in Verminoris certè habeatur Luscinia imprimis, quam inter canoras praecipuam meritò demiratur Plinius, Lib. 10. c. 29. quemadmodum in tam paruo corpusculo

De Auibus.

De Auibus. tam pertinax spiritus, qui nunc continuò trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur reuocato, infuscatur ex inopinato, interdum & secum ipse murmurans, plenus, grauis, acutus, creber, extentus, vbi visum est, vibrans, summus, medius, imus, &c. Deinde Hirundo, sub nostris alioquin tectis habitans, vsque vnquam pedibus incedens; cùm & sit eius species, quam ob pedum breuitatem, nullúmque penè vsum, dicunt Apodem; præter marinam, ac ripariam, Græcè *δρέπανιν*, vulgò Martinetum. Vpupa, quam insignem reddunt erectæ in capite pennæ quasi cristæ, ob quas à Poëtis *κορυθαίολος* (Hectoris instar) dicta est. Parus, vulgo Mesanga, clamosa auicula. Motacilla, seu Cauda-tremula; scilicet à continua caudæ motitatione habens nomen. Erithacus, seu Rubicilla à colore. Regulus à fabula nota, vt putà quòd minima auium Aquilæ sublimi-petæ capiti insederit. Trochilus Græcis dicitur; idémque habetur cum ficto, qui repurgare denteis Crocodili perhibetur; cùm & sit eius species maximè solinaga, quam, quod foueas subeat, & latibula semper quæritet, Græci *τρωγλοδύτην*, Galli *Fouetam*, nostrates *Peragam* appellant. Cùm dico autem minimam auium, pridem notas intelligo; nam sunt alioquin in nouo Orbe ne cicadis quidem asilisve maiores, & cum luscinijs tamen nostris alta, canoráque voce comparandæ. Non prætereunda verò hoc loco quæ Atricapilla à colore dicta donec vermibus pascitur, per Autumnum tamen colorem immutat, dicitúrque *συκαλίς* *Ficedula* à ficubus, quibus pinguescit, & à quibus rostro tundendis *Beccafiga* nostris vocatur.

In Bacciuoris autem habentur & Turdus, cui pridem fuit gloria (sed in mensis nempe) inter Aueis prima; aliqui ex nostris etiam Grinam vocant; & Merula musici cantus imitatione cognita, cuius speciem facit Aristoteles, quem Solitarium Passerem vocant: & Sturnus auis gregaria, quæ non minus quàm Pica, aut Psittacus verba conari nostra docetur, & pleræque aliæ.

9. *hist.* 19.

At in Granivoris extant longè plures; imprimis verò pulueratrices, seu quæ solent sese volutare in puluere; cuiusmodi est Gallinaceum genus, quo nullum familiarius, magisque domesticum est, nullum, cuius plures sint species, eæque à regionibus potissimum denominatæ; sunt enim præter Gallicas varias, Indicæ, Persicæ, Turcicæ, Africanæ, seu Numidicæ, & Guineenses dictæ; Scoticæ, &c. Quas autem Hadrianicas Aristoteles vocat, eæ videntur ab Hadria Italiæ ciuitate nomen habuisse. Cuiusmodi item sunt Pauo auis Medica à regione dictus, ocellatâ caudâ spectatissimus, ac potissimum dum eam explicat; & qui hanc explicationem imitatus Gallopauo appellari solet Gallus Indicus; & nihil esse aliud videtur, quàm auis Gibbera, & Meleagris Antiquorum: itémque Phasianus, ne Pauoni quidem plumarum pulcritudine ob colorem flammeum, cæruleum, & viridem cedens: ac rursus Attagen; quem tamen non constat idem-ne sit cum vulgò vocato apud

6. *hist.* 1.

Italos Francolino, an cum dicta nobis Silu-
stri Gallinagine. Præterea que Otis, quæ Ta-
dactylos, & ob magnitudinem corporis lenta,
Ostarda nobis dicitur; vnà cum Anate [illegible]
stri, vulgò Canna peteria, quæ minor [illegible],
videtur tamen quædam esse illius species. De-
nique tum Perdix familiaris mensarum de-
cium, cuius species alba in nostris mont[illegible]
satis frequens, & Lagopus Græcis à lepo-
rinorum pedum similitudine dicta proter[illegible]
fusanior, tum Coturnix pinguitudine com-
mendata, vnà cum ortygometra, quæ [illegible]
est, sic docem se præbet coturnicibus in regi-
num commigratione; vnde & [illegible]
Rex, nunc Mater, aliquibus etiam Ralla ap-
pellatur; tum Hortulanus vulgò dictus, [illegible]
Cenchramusne Antiquorum sit, [illegible]
milio valde pinguescat, meritò co[illegible]
tur; cùm & aliæ sint, vt Coturnices, quæ [illegible]
minore iure Miliaces vocentur.

Deinde quæ non modò Pulueratrices, [illegible]
rùm etiam Lotrices, seu se in aqua [illegible]
tes sunt; cuiusmodi est Columbaceum ge[illegible]
complectens non modò quasdam [illegible]
cies domesticarum Columbarum, [illegible]
gricantem, cineream, rutilam, crispam, [illegible]
statam, cucullatam, hirsutipedam, &c. [illegible]
palumbum, etiam torquatum, ac [illegible]
dictum, quem Aristoteles facit speciem [illegible]
ximæ; & Oënadem, seu vinaginem, [illegible]
paullò minorem, sed maiorem adhuc [illegible]
ba (sunt qui *Bisetum* vocent, cùm ali [illegible]
mine donent Columbam Liuiam, [illegible]
dam, seu nigricantiorem, quæ [illegible]
ipsum quoque Turturem, quem ille [illegible]
nimum in Columbaceo genere scribit [illegible]
etiam docet Cuculum qui aliàs colore [illegible]
pitrem refert, cætera tamen referre Co[illegible]
bam; intellige nempe rostro, [illegible]
cùm naturâ sit alioquin diuersa, & [illegible]
dem parere in palumborum nidis [illegible]
sed reperta tamen ipsorum in illis [illegible]
re; quemadmodum etiam oua [illegible]
sua interim illis substituent; aut [illegible]
terea auium, nominatimque C[illegible]
quas tamen quænam aues sint [illegible]
ter sit decantata) nemo facilè [illegible]
verò adde Passerem familiarem [illegible]
ius variæ quoque enumerantur spe[illegible]
vna ex Indicis præsertim, Ma[illegible]
quòd caudam gestet duplo, triplóve [illegible]
pore prolixiorem. Quem Passerem [illegible]
litarium vocant, is non videtur [illegible]
à memorata iam Troglodyte.

Postremò quæ Lotrices solùm, [illegible]
sunt ex canoris plurimæ, v. c. C[illegible]
& specie pulcerrima, & voce po[illegible]
suauissima, à carduorum seminibus [illegible]
delectatur, nomen suum ducit. [illegible]
seu Spinus, quem nostri Serin[illegible]
tate cantus, Græci Chrysomitrin [illegible]
lore dixisse videntur, cuiusque spe[illegible]
faciunt non modò quos Canari[illegible]
vnde aduehuntur, appellant, [illegible]
quas Citrinellas, seu luteas, & [illegible]
Virideis vocant. Linaria, seu, [illegible]
ra ita à lini semine, quo perhibe[illegible]
tur, dicta. Fringilla, quam nostri [illegible]

ob similitudinem quamdam vulgò dicunt, Alauda, quæ ab cristam, siue apicem galeæ, [illegible] in capite Galerita quoque, & Cassita, velut & Græcè κορυδαλός dicitur. Aliqui eamdem faciunt cum Ciri, de qua Virgilij Poëma est: sed alij Cirin esse volunt [illegible] longiorum, sic pulcriores [illegible] ex capite in collum pendentes, estque Ardeæ species, quam Aigrettam vocant. Non est porrò omnis Alauda cristata; quamobrem haberi eius potest species, quæ reliquis maior Calandra à cantus pulcritudine, vt quidam censent, appellatur.

Posterioris autem generis, quæ Aues quidem in aquis aut semper, aut præcipuè degunt; eædem Palmipedes sunt; membranâ pedis digitos intercipiente, [illegible], vt natare facilius sit; quæ solum circum, aut iuxta aquas, in quibus victum quæritant, Fissipedes illarum instar, de quibus dictum hactenus sunt. Itaque vt illas priùs percurramus, ex iis [illegible], quibus sunt rostrum, cruraque admodum prolixa, celebris imprimis est Grus, locorum paludosorum, fluminúmque amans, ac volans sublimi, gregatimque facto, & prudentia quadam [illegible] instructo decantata [illegible]. [illegible] fabulantur de lapide, quem [illegible] alueo pede sublatu- [illegible], verùm etiam inter volandum [illegible], aut pede, vt se [illegible]; [illegible] falsum Aristoteles [illegible]. Deinde Ciconia, quam & [illegible] pullos facit, com- [illegible], cum & Plutarchus tribuat [illegible] locum [illegible] [illegible] Aristoteles [illegible] [illegible] in capite [illegible] [illegible] Strabone [illegible] figura persimilis [illegible] esse penitus album, [illegible]. Tum Phœnicopterus [illegible] Poëta à magnitudine [illegible] pennarum colore [illegible] vulgò [illegible], appellit [illegible] capiturque frequens ad Arelatensis paludes, [illegible], probatúrque [illegible] ipsius linguam [illegible] deliciis, non item verò ipsius [illegible]. Ardearum genus sequitur, quibus an [illegible] Herodium, an [illegible] volatus [illegible], parum refert. Cùm sint enim [illegible] species, videtur maior nostris *Heron*, quæ Herodius appellata, cùm Italis *Airon*, quæ [illegible] sublimem [illegible] videtur. [illegible] Rupicem, & vulgò [illegible] vocatum, vt & varias aliarum species, [illegible] Ciceronis, [illegible] capite, et [illegible] viuant ore demittant. [illegible] Ciris Virgiliana, [illegible]; & quæ [illegible] est Siciliæ. Aristoteli [illegible] alia, vt vid[illegible] pigra, & *Bæotia* vocata. [illegible], quasi [illegible], seu [illegible]; videtur enim [illegible] in Arela[illegible] Taurum appellatum Plinius me-

moret, præterea quoque Porphyrionem, Totanum, Limosam, & complureis alias.

Ex iis, quibus rostrum est breuius præcipuum est genus Gallinaginum, cuius cùm variæ species sint, & à vario pedum colore potissimùm denominentur, vt Melanopodes, Chloropodes, Erythropodes, &c. tum familiaris potissimùm videtur duplex Scolopax, maior scilicet, quæ rustica perdix, & vulgò *Beccassa*, ob rostrum prolixius vocatur; ac minor, quæ rusticola, & *Beccassina* dicitur. Sunt autem qui ad hanc minorem Cinclum referant, in eo similem Motacillæ, quòd caudam continenter moueat. Hisce adde Chaulalem in Gallia frequentem Columbæ magnitudine, ac penè colore, cinereo nempe, sed illum tamen interstinguentibus luteis notis; itémque Vanellum cirro conspicuum, complureisque huiusmodi. Dicerem quoque addendam Alcyonem, nisi quæ de ipsius forma, nidificationéque sub brumam, donec mare tranquillum est, ac de eiusdem cantu, coniugali fide, & similibus decantatissima sunt, dictu speciosiora, quàm veriora forent. Neque certè nidus vsquam reperitur, neque auis etiam vsquam obseruatur, qualem Veteres descripserũt; & cùm Recentiorum nemo ipsam viderit, aut se obseruasse gloriari possit, tum memoratu dignum est, quod Aristoteles ex Stesichoro ait, rarissimum esse Alcyonas videre, quòd mox conspectæ auolent, neque amplius appareant. 5. hist. 9.

Quod posteriùs spectat ad Palmipedes, est in iis primum Cycnus, seu Olor, auis & magnitudine, & plumarum candore haud-dubiè insignis; at non sanè illa cantus suauitate, quam deprædicant & in moribundo præsertim. Repugnat certè experientia, ac non modò quidem temporum nostrorum, sed Antiquorum etiam, vt Plinius testatur, attestatúrque lib.10. c.23. Athenæus, apud quem refert Alexander Myndius vidisse se plureis Cicnos moribundos, sed lib.9. nullum tamen cantum audiisse, vt Lucianum in Electra. prætereo, scribentem Coruos, Graculósque videri præ Cycnis Sirenas. Deinde Onocrotalus, tanta cum Cycno similitudine, vt ab eo distare non existimaretur omninò, nisi inesset faucibus genus alterius vteri, in quem omnia inexplebile animal congerit, quæ sensim deinde in os reddita ruminantis modo referat in alueum. Ita describit Plinius, & ipsi verum lib.10. c.47. comprobamus, rarò quidem, sed interdum tamẽ, cum ad Rhodani ostia capitur. Esse autem hanc auem Aristotelis Pelicanum vel ex hu- 9. hist. 10. iusmodi ingluuiei descriptione conijcere licet; vtcumque Plinius distinctam faciat sub cap. 40. Plateæ nomine, quo Gaza quoque ipse est nomen Pelicani interpretatus. Nam quod alioquin Pelicanus pectus rostro sauciet, vt effluente sanguine pullos vel fame pressos pascat, vel mortuos in vitam restituat, fabula est mera, quam Declamatores, Pictoresque certatim fouent: fecitque fortè ipsi locum quod Aristoteles ait Pelicanum euomere, seu ex ingluuie educere quas conchas maiusculas lenésque deglutiuit, vt ipsis ob factam in ea coctionem hiscentibus carnem eximat ipsisque vescatur (idem penè testatur de Herodio Plutarchus.) Scilicet consentaneum est, lib. de solert. anim.

De Auibus.

De Auibus. vt si eodem cibo teneros pullos connutriat, dici possit ipsos eiecto ex suo stomacho alimento connutrire. An verò quas nunc Diomedeas vocant ab Insulis, in quibus solis
lib. 10. c. 44. eas reperiri recitat Plinius ad Onocrotalum, aut Ardeam, aliud-ve genus pertineant, non est nobis facile dictu. Tum Larus; quo nomine comprehendi videntur tum Gauia, ex qua non abnuerim fecisse nostrates Gabianum; tum dicti Geisardi à colore cinereo; itémque Cepphus, quem aliqui interpretantur Fulicam. Est tamen Fulica auis nigra, eáque non mare, sed stagna, paludésque incolens, vocatáque vulgò Gallina, Pullaque aquatica; cùm & nonnulli seruatâ vtcumque etymologiâ Fulcram dicant. Videtur porrò Fulicæ species, quæ ad ostia fluminum in Britannico mari capitur, dicitúrque vulgò Macrusa (diabolus maris aliquibus) quámque per carnis-priuium esitare licitum est, quòd sanguine esse frigido, qualis est piscium, perhibeatur. Postea Anser, amphibia, & familiarissima auis, vnà cum vulpansere, quæ anserina tempe forma, vulpinis autem moribus est. Itémque Anas, cuius est etiam familiarissima, & domestica species; cùm præter ipsam sint feræ variæ, quas inter est Querquedula, hoc est Cercella vel Cercerella. De Anseribus autem, seu Anatibus Scoticis, quas Clakies, & Berniclas vocant, dictum antè est cùm de Plantis. Denique Mergorum, seu Mergulorum genus, inter cuius species oppidò complureis celebris est Coruus aquaticus vulgò *Cormorant*, & Plinio Phalacrocorax dictus.

CAPVT V.

De Animalibus Natatilibus, seu Piscibus.

1. hist. c. 6. AM verò circa Pisceis; tametsi Aristoteles sic semper distinguat Aquatile genus, vt aliam speciem Cete, aliam Pisceis faciat, quatenus Cete præter arteriam, pulmones, mammas, renes, vesicam, & Quadrupedum more genitalia, habent etiam in capite, & ante cerebrum foramen, quod fistulam dicunt egerendæ aquæ cum cibo in os assumptæ deseruiens; pisces autem cum aliis carent, tum maxima parte loco fistulæ branchias hinc inde versùs rictum, oculósque obtinent, quibus haustam aquam eiiciant; nihilominùs, quia vsus obtinuit, vt ipsa quoque Cete habeamus in Piscibus, ideò improbanda distinctio non est, qua piscium alij Cetacei, alij Branchiales (seu magis non Cetacei) dicuntur. Ac inter Cetaceos quidem merito Balæna primum locum obtinet; tantæ magnitudinis belua, vt scriptum
lib. 9. cap. 3. apud Plinium sit, esse eam in Indico mari iugerum quaternûm, hoc est nongentorum sexaginta pedum. Quæ quotannis ferè capiuntur in Aquitanico Oceano, sunt Triremibus non minores; tametsi illis fistula deest; ac proinde esse videntur generis alterius à vulgò descri-

ptis. Sunt qui putent hunc piscem esse Ari-
stotelis Musticetum, ob laminas nigras, cor-
neásque, quibus orgyiam longis, sesquipeda-
latis & sensim in setas suillis similes desinen-
tibus, gingiuas habet loco dentium instructa
(vocant proinde accolæ barbas, cùm vulgò
mulierum, quibus vsui sunt, busta, cetusque
Balænæ vocet) nesciásque interim cur Plinius
ipsumque imitatus Gaza μυστικῆτον huiusmodi
interpretentur Musculum; cùm qui Musculus
perhibetur Balænarum dux pisciculus sit,
non belua immanis. Vtcumque sit, retulit
nobis Vir religiosus, ac fide dignus se, cùm
interfuisset vnius capturæ, non fuisse qui-
dem dimensum illius longitudinem, cras-
situdinémque (quam tamen parem habe-
Galere, hoc est Triremi maximæ) sed mensu-
ram nihilominùs caudæ extremæ latitudinem
deprehendisse illam palmorum nostrorum
triginta quinque, seu viginti quinque pedum
Parisiensium, cum crassitudine palmorum
quinque, seu pedum propemodum quatuor.
Alteram pinnarum duodecim palmos lon-
quatuor densam, ægrè pertractam duobus
boum iugis; custos linguâ carnis sex, atque
quæ ex ipsa expressum pependisse libras mil-
& sexcentas. Linguâ eductâ potuisse quem-
tem in os ingredi mandibula superiore
tecta; cùm pharyngem interim foret esse
tur adeò angustum, vt vix capere sinum
duos pisciculos auriculari digito minores,
qualesque in ore deprehensi completi-
dium potuissent. Oculos quoque, & aures
humanis maiores, quantum scilicet
apparuit. Memoratas laminas corneas pe-
disse libras quadringentas. Intra ventrem
citatem fuisse globum diametro duum
minus orgyiarum, in quo contenta
crassitudine forent corporis humani. Genus
fœmineum, mammásque prægrandi pro-
portione corporis; captumque vnà cum
lum, quantus est Thynnus maximus;
rum trium perhiberetur. Corium rubi-
& cui hæreret interiùs adeps sex cubit-
rit nauigia non parua. Hæc scilicet
obseruabantúrque, dum mare refluxu
tisque siccesceret. Alia immanis belua
Plinium habetur Pristis, quam in
mari Indico ducentorum esse cubitorum
dicit: an ita tamen nominetur, quod
strum serræ instar habeat, ipsove
cilè secet: an quòd serratis sit dentibus
betur satis incompertum. Plærique
dem volunt cum Physalo, seu Physetere
vocato à resflando, seu eructando
quandam aquarum diluuiem, quâ
losam, ingentémque columnam. Huius-
modi porrò Phiseterum non parua
non in extero modò mari, sed etiam
terraneo. Vocant nostri Mularem
cuiusmodi se ante aliquot annos
venis in Grimaldicum, sive *Sancta*
sinumuè quo extremo cùm se non
inopiâ subducere, mortuúsque
beretur, ansam fecit fodiendi
candique adipis, carnisque non
vim, quousque seu factus
nior, seu affluxu quodam maga

[illegible] vehementer factum nisi (& forte præ dolore sensu) esse in alveum retulit. Nuper autem alius ad ostium eiusdem Sinus fit fuit eiectus, ibique in ipso periit, vt [illegible] nostri esse [illegible], asseruitque potuerint, quæ duas [illegible] reprehendimus longa, cum foramine in suprema ante regionem cerebri, & [illegible] in ipsum canali, qui in superiore excavatus mandibula, apertus est tamen secundum totam palati longitudinem, vt verisimile pariter se inductam in os aquam ita à lingua comprimi, vt magna vi excussa sursum per foramen, seu quasi fistulam prosiliat. Minor Physetere, sed conglobatiore corpore perhibetur Orca, quæ adversus Balænam pugnans, ipsam ad ventrem lancinat, quousque in vada fecerat, aut in scopulos illidatur. De Delphine nihil adiiciendum, pisce vt frequentissimo, ac in nostro præsertim mari, ita celeberrimo ob agilitatem, ac Philanthropiam, & ad Simonis vocem allapsum; si vera [illegible] sunt, non omnia quidem, sed vel pauca quædam, quæ hic de re commemoramus. Delphini porrò similis est, & illius speciem plerumque habetur Phocæna, seu Thursio, [illegible] Marsuinus in Oceano Britannico, [illegible] Parisios non raro defertur. Denique in [illegible] habetur Phoca, seu dictus [illegible] Vitulus marinus, [illegible] in nostro [illegible] capite, quatuor [illegible] crassitudine corporis humani. [illegible] caret, sed nares tamen valde [illegible]. Parit [illegible] Aristoteles prodidit, [illegible] amphibium, [illegible] ab illo Quadrupes [illegible] quidem pedes [illegible], sunt potius [illegible] quibus [illegible] & qui pedes [illegible], seu quasi brachia ex humeris pendent, [illegible] digitis, non sunt [illegible] quibus humi serpat, vt à Plinio [illegible] est; pedibus enim, ventreque serpit; sed pinnarum potius, quibus natat, & [illegible], quibus pisceis in escam [illegible]; videlicet humi nihil comedit, nihilque etiam capit, neque in aquam [illegible], sed [illegible] solum intra aquam [illegible] capite exserto mandit, deglutitque. Præterea autem esse illi immanem [illegible], [illegible] ordinibus, [illegible] oculorum prægrandium cum palpebris [illegible] vocem [illegible], quæ mihi quidem videtur magis ad [illegible], quàm ad mugitum accedere. Ex quo profectò Suem potius, quàm Vitulum (vt Plinius ait ex mugitu) [illegible] indigitasset, [illegible] mollissimo pilo, [illegible] ad ventrem albicantibus, ad dorsum verò nigricantibus; denique fabulosum esse, aut certè causam neminem videri nisi fecisse à fulmine, quod celebre tamen est apud Authores. Attamen fidem quod Plinius aliique de docilitate huiusce animalis habent, comprobatum esse in eo, de quo ad me [illegible] inter cætera, Vivebat, inquit, cùm extra [illegible]te triginta dies primos à captura ieiunos, captivitatis tædio; nunc autem strenua voracitate ieiunia pensans vno prandio plusquam octonas variorum piscium deglutit libras; quos quidem in aquam coniectos, & in imo repertos sursum attollit, & capite summam vndam exsuperante diu, multúmque quassatos, dein leviter prætermissos, aut qui obstiterere contusos ingenti conatu, crebráque totius corporis succussione ingurgitat. Subinde verò lasciviendi quadam gesticulatione ludit; nam & vocanti se adnatat, & manum porrigenti adstrat, & cibos porrigenti adblanditur, quos frustrà obmurmuranti anhelitu sibi postulat, sexcentáque alia eiusmodi intra latices ludicra exhibet, donec satur, aut aquarum vltra impatiens piscinæ margini allabitur, & inclinato ad id assere humi se proripit, &c. De Piscibus.

Ad alios Pisceis quod attinet, ij in Marinos, Fluviatileis, & Lacustreis distingui solent. Ex marinis verò quidam dicuntur Pelagij, seu medij maris aquis gaudentes; quidam littorales, seu gaudentes littoribus; & cùm inter istos nonnulli saxosis locis speciatim gaudeant, ij dicuntur saxatiles; cùm nonnulli speciatim aqua dulci delectati ingrediantur in flumina, ij dicuntur ἀνάδρομοι, quòd sursùm, seu versus scaturigines fluviorum excurrant. Est autem simul adnotandum, cùm spinæ dorsi ossi alicrum animalium respondeat in piscibus Spina aut spinacea [illegible] (ita Aristoteles habet) aut Cartilaginea χονδρώδης; ideò præter pisceis, qui spinacei sunt, quosdam in marinis distingui, qui vocantur Cartilaginei. Et cùm aliunde pars maxima piscium cutem squammis connexam habeat, distingui rursùs alios cute levi, aut non squammosa. 2. part. 9.

Quare vt dicamus primùm de Spinaceis, numerantur inter Pelagios, & cutis quidem non squammosæ imprimis Thynnus marium nostrorum piscis, ac per Æstatem potissimùm, cùm adnatare dicatur ex Ponto. Is recens natus, & pusillus adhuc dicebatur Antiquis Cordylas; anniculus, ac paullò maior, Pelamys; bimus denique, & iam maximus, senéxque Thynnus; nunc autem aliqui confundunt Pelamydem cum dicta Amia, quam etiam impropriè Lamiam vocant; est enim potiùs Lamia piscis cartilagineus; Amia verò piscis simillimus Thynno, & plerumque maior; vti & similior piscis Pompelus, qui sæpe à navium gubernaculis per milliaria multa non separatur, & ne triremite quidem iniectio terretur. Hoc admoneret nos vt quidpiam de Echeneide, sive Remora diceremus; cùm ij præsertim, qui eam nolunt è Concharum genere esse non squammosam faciant, & propè quidem anguillæ, aut lampetræ forma, sed minorem, vtcumque Aristoteles pisciculum Saxatilem faciat. Verumtamen fabulam esse, quæ de eius vi, perhibentur insinuatum superiùs est, cùm & vanum sit, quod ille ait, vti ipsa aliquos in caussis iudicialibus, & amatoriis veneficiis. Itaque ex hoc genere addendus potiùs est Xiphias, qui reliquo nempe 2. hist. 14.

De piscibus.

corpore Thynni formâ est; superiorem autem maxillam ita & productam, & mucronatam obtinet, vt gladio, seu ensi persimilem habeat, vnde ipsi nomen. Itemque Pisces quidam oblongi, vt Congrus, quem nostri Filaccium; & Muræna quæ non priùs aquaticos angueis in alienam perniciem parere potest, quàm eius ventrem in quo concepti creuerint

Stob. ex Hierate serm.19.

vt Nicander Colophonius, & Archilaus Physicus testantur, quámque vt alij malè confundunt cum Lampetra, sic nostri malè dicunt serpentem (cùm serpens marinus vt longior, sic tenuior sit) ac rursus Myrus, Tænia, & alij. Squammosæ autem cutis est appellatus Priscis Asellus; quo nomine iam intelligi volunt non modò quem vulgò *Merlanum* vocamus, sed Mustelam quoque, & *Merlucam*, seu *Maluam*, ac simul *Merlucium* sic dictum quasi maris Lucium. Itémque dictus vulgò *Harengus* Anglici præsertim maris incola (quem plærique Halecem interpretantur perperam; cùm Latini hoc nomine inutileis pisciculos, fæcemve piscium intellexerint) & qui Harengo similis prope Æquatorem perhibetur (nisi quòd paullò longior, teretiórque; præditus est sub gula cirris & vespertilionis instar alis cartilagineis longiusculis, quibus se ad vnam alteramve orgyiam in aërem subleuet, & ad centum vsque circiter passus volet) ac præterea qui celebri olim nomine vocitatus Glaucus idem creditur cum dicta apud nos Lampuga.

Inter verò Litorales, & non squammosos quidem sunt Scombrus, nomine Macrelli vulgò cognitus, & Saurus à quadam cum lacerta similitudine nominatus; & Draco (quem etiam Araneum) non tam à forma, quàm à veneno spinis contento nominatus; vti & Viua dicitur ex eo, quòd diu extra aquam à captura viuat: & Vranoscopus ab oculorum in cælum conuersorum situ; ex quo fortè nostri Presbyterum, quasi ipsius munus sit sursùm aspicere, dixerunt.

Inter Squammosos verò Mullus, nostris Rubellus, seu *Rugetus*, cuius speciei præcipuæ quoniam duo cirri cutacei ab inferiore labro dependent, ideò Barbatus quoque vocatur, exindéque est illud, quod Miloni tribuunt, *Si sic egisses Cicero, non esitaret Milo Massiliæ barbatulos pisces.* Pagrus quoque, qui & vulgò Pagellus: Boops, vulgò Boga; Aurata notissimus piscis, Sargúsque, & Sparus ipsi similes; Sarpa, seu Salpa, à qua factum videtur nostris Supæ nomen: Scorpius, à quo factum Scorpænæ, cùm Rascassa etiam dicatur. Et ne memorem, quos à quadam similitudine vocant Miluos, Cuculos, Hirundines, Lyras, &c. Attingere sufficit totum Aphyiarum, seu Microphyiarum (quasi paruarum natarum) genus; quatenus hoc nomine comprehenduntur Pisces nobis familiarissimi, Sarda, seu *Sardina*

lib.8.c.17.
lib.32.c.11.

(sic enim ab vsque Columella vocatur tametsi Plinio Sarda sit longa Pelamys ex Oceano veniens) *Anchioja*; sic enim dicimus Encrasicholum ita Græcis dictum, quòd fel habeat in capite; vnde & ne salsamenta inde amarescant, ipsis detrahi caput solet: Mellata, quæ non alia videtur ab Aphyia Phalerica; Sanclerus, qui non alius ab Atherine: Gobius, qui non alius à Cobite, &c. Tum genus aliquorum Piscium dictorum à forma Planorum, cùm & Psittaceos, Passerinosve obscuris ex causa dicant. Sunt in iis præcipui Buglossus, Lingulaca-ve, seu *Solea* piscis notissimus, habitúsque in mensarum delicijs; & Rhombus à figura, quam vtcunque exprimit, dictus, alijs Turbotus, Turbatúsque, nobis verò *Rhem*, primis nominis literis retentis: & Anthia, quam etiam Sacrum piscem vocant, quòd quo est in loco molestæ beluæ non sint; vt Aristoteles certè habet; cum causæ etiam aliæ à Plutarcho commemorentur.

Inter autem eos, qui speciatim appellantur Saxatiles, Alaudam, Simiamve prætereo, leui cute piscem, quem nostri videntur dicere Leporem marinum: ac memoro solùm è Squammosis Scarum, piscem in Cretensi mari familiarem, & ad nos vsque non euntem, sed ex Aristotele tamen celebrem, vt qui ab illo & ruminare, & solus Piscium dentibus planis, non verò serratis dicatur; cùm memorari præterea possent quos vocant Passerem, Turdum, Merulam, Coruum, & Melanurum nostris Obladam, Picam, videlicet marinam, Gobium, seu Gobionem maiorem, Acum, seu Aguliam, &c.

At inter eos, qui ex mari in fluuio subeunt, nobilissimus maximúsque apud nos, ac in nostro mari est Sturio; cùm non sit tamen penitus ignotus accolis fluuiorum, qui excurrunt in Oceanum, vt incompertus nobis est Salmo illis familiarissimus, & teneritudine carnis commendatus. Cùm sit porrò vox Sturionis recentior, & nonnullis Porcum marinum, alijs Delphinem amnicolam dicentibus, ambigatur, quo nomine fuerit ab Antiquis donatus, nihil magis congruit, quàm vt dicamus fuisse Græcorum quidem Sturum, Latinorum verò Acipenserem; quem cùm nomine vtroque designatus fuerit lautissimus piscis, quem intercidisse oportet, si Sturionem dixerimus: vti & oporteat Sturionem antiquitus non fuisse, nisi is fuerit cum vtroque, aut certè cum altero idem. Quod autem aliqui voluerunt Acipenserem eundem esse cum Elope, cui tributum sit, vt squammis ad os versis contra aquam natet, (quam Plutarchus ait illum secundo flumine natare) videtur falsa fuisse persuasio, cùm præsertim piscis nullus extet; & non modò sed plurimi pisces aduerso natent flumine, nullus minùs id valeat, quàm si ea ratione squammæ sint, ob impetum aquæ in se subeuntem. Salmonem verò nihil mirum, nemo ante Plinium nominauerit, cùm est insinuatum, incola non fuerit Interni maris. Fuit porrò Antiquis subinde laudatissimus Lupus, cui rapacitas, ac voracitas piscicolorum nomen fecit; & qui præterea certe bellare cum ipso perhibetur Mugil. Addenda his fuerit Alosa, piscis aliequi spinulis scatens, verùm nesciam quo illi nomine apud Antiquos fuerit, nisi quod Cap nonnulli factum, idémque dicendum de

vocatis Eperlano, & aliis. Anguillam ab Angue propter formam dici illi contendunt, qui deductam vocem contendunt à Græca, quæ est ἐγχέλυς desum, qui putent eius esse proprium, vt non ex mari in fluuios, sed ex fluuiis potiùs in mare descendat. Lampetram quoque à lambendo petras illi dictam negant, qui ab Alabeta Antiquorum deductam volunt, eoque desum, quòd, vt innuimus, Mustelæ speciem faciant. Id certè notabile est Lampetram Galliæ Septentrionalis ostentare ad dextram partem ceruicis foramina septem, quæ Plinio maculæ dicuntur. Meminit idem Plinius Orbis (aliquibus legitur Orchis, habetúrque arenula Nili) qui rotundus est, inquit, totúsque constat capite; & squammis quidem caret; sed plerumque tamen aut muticatus est, aut cute saltem prædura, asperáque; ne memorem ipsum perhiberi eiusmodi, vt resiccatus, suspensúsque rostrum semper in illam partem, è qua ventus, conuertat.

Vt porrò attingamus quoque quos diximus Cartilagineos, sunt in iis primùm aliqui longi, vt quæ dicuntur variæ Galeorum, seu Mustelarum, Felium, Canum, Catulorum, Vulpecularum, similiúmque species; & quæ *Zygænæ* à ferendo, dicuntur: [illegible] nostratis Piscis Iudæus; caput aliunde habens non oblongum, non vtrimque compressum, sed quadam vtrimque traditis formà protensum, oculósque in extremis gestans. Sunt & aliqui plani, vt *Raia*, pisces in vtroque [illegible] quo [illegible], ac ob [illegible] venditatur nunc Draconem, nunc Basiliscum; & [illegible] dicuntur aspera, [illegible] &c. Itémque Pastinaca, [illegible] etiam cauda, a nostris Bastanga, [illegible] dicta; quarum species Gloriosa nomine [illegible] Aquila putatur. Ac [illegible] notúmque ab effectu [illegible] Torpedo, nostris Dormillosa. Atque Tremulina. Est verò quidem aliqua torpedinis ipsius vis, scilicet membra torpefacere, & quæ ipsam præsertim tetigerint piscatorem; at in brachio hominis tenentis eam torporem aut tremorem creat, qui hamum dimittere cogat. Præterea quæ Torpedini non admodum absimilis quæ dicitur Rana piscatrix, & nostris *Baudroy*, ferè à Græca βάτραχος voce; [illegible] Squatina, ob alarum [illegible] Angelotus nostris vocata. Deníque Lamia παρὰ τὸ λαιμὸν à gula sic nominata, quòd voracissimus sit piscis; vnde & Lamias vocatas volunt mulieres quasdam maleficas, quæ [illegible] formulis, [illegible] veneris [illegible] captarent iuuentutem. Atque hi quidem marini pisces.

At Fluuiatiles, & Lacustres quod spectat, partim sunt plerique marinis cognomines, vt Mustela, Lampetra, Vmbra, Vandosia quasi Vmbella; itémque Gobio, Eperlanus, Capito, &c. partim plerique speciales sunt certorum fluminum, vt Antacæus [illegible] Borysthenis; & certorum lacuum, vt Carpio Benaci, seu Gardensis; Bondella Lemani, seu Geneuensis, Lauaretus pauculorum apud solos Allobrogas. Partim cæteri innumeri sunt, & variæ apud varios nomenclaturæ; nisi quòd præcipui in illis habentur, imprimis qui videtur Græcis nonnullis Pyrunta vocatus, Latinis Salar, nunc vulgò *Truta*. Quæ in lacubus vt Lemano, Benaco, aliísque, quales in fluuiis maior dicitur Salmonea, quòd magnitudine, colore, sapore Salmonem referat non malè. Deinde Lucius; sic enim quem vulgò dicimus *Brochetum* Græca etymologia παρὰ τὸ λύκο *à lupo*, quasi Lupinus nuncupatus videtur ob rapacitatem, qua sæuit in cæteros pisceis. Tum Barbellus, seu Barbo, alius sanè à Mullo, quem Barbatulum diximus; itémque Cyprinus, seu *Carpa*, Leuciscus, qui vulgò Sophia (licet apud nos minimulus sit) itémque Perca, Tinca, & alij. De Fluuiatil.

CAPVT VI.

De Animalibus Exsanguibus, Insectis, Zoophitis.

HACTENVS fuere Animalia Sanguinea: sequuntur Exanguia, quorum genera ab Aristotele statuuntur τὰ μαλάκια *Mollia*, 4. hist. 1. &c. seu quæ, carne molli obducta solidum intus continent. μαλακόστρακα *Crustacea*, seu quæ tegmine duro quidem, non fractili tamen, sed collisili mollem carnem [illegible] prædita sunt. Ὀστρακόδερμα *Testacea*, seu quæ tegmine duro eóque fractili, [illegible] carnem concludunt. ἔντομα *Insecta*, seu quæ parte sui prona, aut supina, aut vtraque conspicua sunt incisuris variis anellatim factis. Tria porrò genera priora quod in aquis degant, & marinis potissimùm, haberi solent in Piscibus; & cùm possent ipsis quasi neutrum genus ea addi, quæ dici solent ζωόφυτα *Plantanimalia*, seu veriùs, vt ille ἐπαμφοτερίζοντα φυτῷ τε, καὶ ζώῳ, *Plantæ, & Animali ambigentia*; 4. part. 5. non desunt tamen, qui ipsa potiùs ad Mollia referenda censeant. Vtcumque autem iubeat, tria sunt, quæ præsertim numerantur genera Mollium, Sepia, Loligo, & Polypus, quibus marinus Lepus additur, & ab aliquibus etiam Vrtica marina. Tribus illis pedes, siue mavis brachia competunt octona; imò & duobus prioribus dena, nisi duo longiora, ceu quasdam proboscides habeant. Oriuntur verò hæc brachia (quæ etiam Aristoteles πλεκτάνας, Interpretes cirrhos, barbásque appellant) circum ipsum caput; iis nempe tangendo, progrediendóve reliquum corpus, hoc est quasi aluum indifferentem trahunt. Aluum, inquam, in Sepia maximam, in Loligine mediocrem, sed oblongam, in Polypo minimam; sed cui vicissim brachia sunt præ aliis duobus admodum longa. De Sepia id celebre est, effundi ab ea atramentum, non quòd alij quoque dum non effundant, sed quòd cùm solo metu id faciunt, Sepia faciat etiam præ astu, vt sub eo nempe occultata obtutum piscatoris fallat, tametsi Aristoteles id tribuit quoque cæteris, cùm & verisimile sit præ solo 4. part. 5.

De Exsanguibus, Insectis, Zoophytis.

metu effusionem hanc fieri; vt ipsis quoque hominibus fit sæpe præ metu alui, aut vesicæ profluuium. An id sit tamen discriminis, qui in facultatem illius imaginatricem penetrarint, dicant. De Loligine, vulgò Calamaria, & nostratibus etiam Tanchena, forte à Græca voce τεῦθις illud memorant, quòd vt in altum longiùs, seu à littore remotiùs procedit, ita volatu à captatione maiorum Piscium se eximat. De Polypode verò, quòd brachia, seu cirros acetabulis instructos ita validos habeat, vt robustissimum quodque Animal corripere, comprimere, suffocare, & voracissimus cùm sit, in escam conuertere valeat; adeò vt malo suo fato rem experta Aquila fuerit, quæ ausa fuerat Polypodem abripere, efferréque in auras. Et Polypodem tamen fatuum Aristoteles ideò dicit, quòd ad hominis

9. hist. 37. manum adnatet, neque venantem auersetur. Lepus autem marinus non immeritò informis Offa dicitur Plinio; neque similem superioribus partium distinctionem sortitur, neque (rem sanè singularem) parteis sinistras similes dextris; substantiâ alioquin totâ venenatum, Imbriaga nostris dicitur. Ad Vrticam quod attinet, habet ea quidem cirrorum speciem, verùm illos dum contrahit, videtur quoque Offa informis. Quædam illius species soluta est, & liberè natat; quædam saxis semper hærescit. Differunt autem ab ipsa tam vocatus Pulmo marinus, quàm Spongia, quòd perinde sensu præditi non sint, aut non tam facilè appareant. Hinc sunt hæc potiùs Zoophyta, vti & quæ vocant tubera, fungos, cucumeres, vuas, & cætera id genus.

Ex Crustaceis, siue Crustatis vnum genus rotundum est, & penè excaude; aliud oblongum, & præditum cauda in tabellulas dilatata cum longioribus duobus quasi cornibus, ipsisque mobilibus prætentando itineri è capite emissis. Prioris generis est Cancer, cui, vt crustatis cæteris, octoni sunt ad latera pedes, siue mavis brachia, & ipsa quidem præter duo longiora, capitique propiora, quæ Græcis Chelæ, Latinis Forcipes, furcæque à forma dicuntur. Cùm sit autem Cancer alius marinus, alius fluuiatilis, neutri pedes, aut crura ad natandum, sed ad gradiendum solùm, idque obliquè insunt. Qui ex marinis

4. hist. 2. maximus est, Aristoteli Maias dictus, Squinada nostris dicitur; & qui maximo proximus illi est Pagurus, nostris Caraballa, Fagulaque vocatur. Posterioris verò generis est Locusta, à qua Astacus, & Leo, seu Elephas dictus (nostri vtrumque Lingombaldum vocant) chelis præsertim differunt; sunt enim istis, secus ac illi, crassi admodum Forcipes, & dexter præsertim. Quâ formâ Carabus est quoque, sed minor, ac omninò rubens: cùm Astacus potiùs ex rubro, fuluóque liuescat. Dicitur verò etiam fluuiatilis Astacus, qui nomine Cammarus, aut Gammarus, & voce corrupta Giambero à nostratibus appellatur. Eiusdem generis est Squilla vulgò Caramota, eo diuersa à cæteris; quòd pro chelis pedes reliquis consimileis habeat; idque seu gibba sit, seu lata, quæ nonnullis dicitur Vrsa.

Ex Testaceis, siue Testatis (dicunt aliqui vniuersè Conchylia, & Conchas) quædam Turbinata στρομβώδη dicuntur; volutis scilicet seu spiris in acumen abeuntibus. Huiusmodi autem sunt quæ appellantur Cochleæ; mirum sunt quædam nō modò terrestres, quæ & Lymaces appellamus, sed etiam aliquæ marinæ. Et præterea qui in longiorē, acutiorémque mucronem abit Strombus, Strombulusve, seu Turbo speciatim vocatus; & qui sono, cui edēdo inseruit appellata Buccinum tuberculis exasperatur; & qui Murex etiā quibusdam per interualla aculeis; & quæ vnd[...] que, seu tam aculeis, quàm tuberculis Purpura; ea nempe, cuius nobili succo pretiosissima fit tinctura; & quod speciatim dictum Conchylium foramen ostentat oblongum potiùs, quàm rotundum: & qui Nautilus specie lata lateribus est in carinæ formam desinentibus, testa alioquin tenui, fragili, pellucida, & extra quam cirros Polypodis instar prætendit: & quod demum dicitur cornu Hammonis, videlicet cornu arietini [...] star ita anfractuum, inque orbem redactum, vt mucro sit quasi in centro, seu spiræ quasi vmbilico. Quædam sunt deinde, quæ speciatim Conchæ, Conchyliave appellantur; cuiusmodi sunt tum plura Biualuia δίθυρα, imprimis Concha margaritifera, seu quam vulgò nacram, matricémque Vnionum, aut Perlarum appellant (quippe vniones ipsi [...] teriùs, quasi verrucæ adnascuntur) Et quæ [...] forma, Conchæ Imbricatæ, Striatæ, Ham[...] tæ, Squammatæ, Rugatæ, Echinatæ, Læ[...] &c. vocantur; cùm & eædem penè diffe[...] tiæ concholis, quæ Chemæ dicuntur conueniant. Et quæ crassiore testa sunt Ostrea; qui Pectines à valuulis pectinatim distinctis clausisque, & vulgò etiam Conchylia [...] *San-Iacobæique* appellantur; & qui Mu[...] Musculi, Pectunculi, Balani, Dactyli, Ve[...] partim nomine, partim forma notissimi [...] nisi quòd rariores sunt, quales intra [...] littore Anconitano, & ex Tolonensi pe[...] eruta, confractáque reperiuntur. Tum [...] Vniualuia μονόθυρα, cuiusmodi est & Con[...] cha dicta Veneris, vulgò Porcellana, [...] ouallinâ penè formâ, & politissima [...] etiam Læuigatoria ab vsu quibusdam [...] tur; & quæ Patella, Græcis λεπὰς, nostris [...] inde Alapeda, saxis adhærescit, cum [...] eius species, quæ, quòd formâ refert [...] rem, Auris marina, & Patella etiam [...] citur. Tum paucissima Totiualuia ὁλόθυρα, quæ vndiquáque testa solidâ includuntur, [...] le est vocatum Tethyum, seu ver[...] quod Pyri forma depingitur, & plan[...] Zoophytis, potiusquàm in Testaceo[...] nere habetur. Denique Aristoteles [...] dam Testaceis accenset, quæ quispiam [...] immeritò adnumerârit Crustaceis. [...] Echinus marinus, quem crinitum, [...] rumve loco spinis, seu aculeis vndique [...] matum, nostrates Vrsinum appellant [...] ab Vrso villis hirsuto, an ab *Hérisson* vo[...] lica, dubium) & cuius quod est præci[...] incrementum Plinius non tantum, [...]

[illegible] dicta. Alterum est Stella marina, non [illegible] quæ speciem Anthyliæ, aut alia [illegible] [illegible] conspicua est; sed quæ à natura [illegible], vt talis sit planè, quales vulgò stellæ pinguntur, nimirum cum radiis, seu cuspidibus, quinis, septenis, duodenis, aut numero alio (ipsisque aut rectis, aut tortis, aut [illegible], aut [illegible], aut flauis, aut cinereis, [illegible] cuius quæ species præ cæteris [illegible] [illegible], exsiccata cum cortice testa deterri crusta [illegible] potest.

Postremum genus Insecta complectens varietatis est propè infinitæ. Cum Insecta autem soleant in Terrestria, & Aquatica diuidi, notare est nonnulla pedibus carere, alia prædita esse pedibus. Et ex illis quidem, quæ inter Terrestria carent pedibus, notissimi imprimis sunt Vermes, qui aut in ipsa Terra nascuntur seu vermiculi, vt Lumbrici, seu [illegible], vt Ascarides dicti. Aut in homine, cæterisque animalibus, & partibus quidem ipsarum variis, sed in intestinis præsertim, in quibus porrò Ascarides extremum sæpe infestantes, frequentes sunt lumbrici, & aliquando quidem prælongi, aliquando etiam lati, appellati Tæniæ, ac præterea Cucurbitini, quòd granum cucurbitæ (vel vt Aristoteles habet, cucumeris) mutuò cohærentium speciem referant, aut in Animalium cadaueribus, fœtibus, [illegible] humoribus; quo [illegible] [illegible] etiam, qui gignuntur in [illegible] Plantis, variisque earum partibus, vt radice, caule, ramo, ligno, medulla, folio, flore, fructu, [illegible], [illegible] specialium plantarum [illegible], Tineæ [illegible], & Muscæ [illegible]; [illegible] &c. [illegible] veluti Cossus, & [illegible], [illegible] aut in vestibus, vt Tinea, quæ etiam appellatur Cis, & nonnullis Blatta; [illegible] plerisque aliis Insectorum generibus [illegible], [illegible] præsertim [illegible] sunt, aut denique in rebus aliis, quas inter [illegible] sit nasci vermis Ostypæ dictos etiam in niue; vt non Aristoteles modò, sed etiam Strabo, & Plinius [illegible]. Deinde Limax, scilicet nuda, & quæ cochleâ [illegible], *Domi-porta* dici [illegible]. Inter verò Aquatica reperitur etiam Limax siue Cochlea, qualem aliquando [illegible], & in [illegible] calefactam [illegible] eximio purpuræ colore [illegible] Velschius noster obseruauit. Reperiuntur & vermes varij, & Hirudines, siue Sanguisugæ non marinæ maiores, tum palustres minores; & qui Hippocampus habetur pisciculus, capite & collo equum vtcumque referens, corpore [illegible] deflexo, & incisuris cartilagineis [illegible] propè instar distinctus, & in caudam longiusculam, [illegible] abeunte, dictus etiam Draconculus, & nonnullis etiam (vt nobis Botrillus [illegible] affirmauit) [illegible].

[Margin: [illegible] hist. 19.] [Margin: [illegible] Nat. [illegible]]

At ex iis, quæ inter Terrestria prædita sunt pedibus, cum quædam alis destituantur, quædam alas insuper, non pennatas, & discissas illas quidem, sed membranaceas tamen, indiuisasque habeant; notum est ex prioribus aliqua esse pedum sex, vt Formicam (magnum prouidentiæ, laborisque exemplum) Cimicem, fœtidum, infestumque lectis animal; Pulicem desultorium, & Pediculum, cuius species importunissima, subque pilis hærens appellatur Ricinus (nisi quod nonnulli Ricinum cum cynoraiste, pediculove Canum confundunt) cuiusque esse proles putantur quæ capillis hærent, & albicant lendes. Ne heic memorem animalculum omnium minimum Acari, & *Cironem* dictum, de cuius textura aliquoties iam diximus; neque ipsi haud absimilia quæ in mactris, & caseis vetustate pulnerascentibus, aliisque rebus gignuntur, & *Mitæ* vulgò appellantur. Aliqua octo, vt Scorpionem, cui præterea duæ chelæ insunt, cammarorum instar, & cauda Spondylis distincta, cuius ictu venenum infundi certissimum est; itemque Araneum, seu Araneam nendo, & simul texendo natam, cuiusque cùm variæ sint species, ea quæ venenata est, dicitur specialim Phalangium, & quæ in Apulia præsertim, Tarantula, inter referendum occultas qualitates commemoratas; & quæ sine tela insilitur, captatque muscas, apésque, Agrostes. Aliqua duodecim, vt quæ Erucæ species ideò dicitur Geometra, quòd senis parte anteriore, senis posteriore prædita pedibus, ventrem in arcus formam attollat, & Geodætarum instar proinde incedat. Aliqua quatuordecim, vt Erucarum cæteræ species, quæ pedibus constant, priore quidem parte senis, posteriore verò octonis. Quo loco cùm tam variæ Erucarum sint species, tam nobilissima illa est, quæ Bombyx, & Ser dicitur, ea nempe quæ Bombycinum, seu Sericum net, hoc est iam vulgatissimam in vestibus materiam luxus, quæ est texi cœpta in Co Insula, & à Pamphila quidem Latoï filia, vt Aristoteles scribit. 5. hist. 19. Vt rem taceam iam familiarem, nasci hanc Erucam vermiculi formâ ex paruulo papilionis ouo; adolescere depascendo terentia mori albæ folia: adultam ex seipsa nere candidum folliculum in oui formam, quo includatur; inclusam contrahi, indurari, conformari in oui longiusculi speciem, ac immobilem, & velut demortuam, appellari Nerydalum, & Chrysalin, siue Aureliam; denique rupto folliculo, depositóque exuuio papilionis Bombilij dicti forma prodire, subare, coire, oua parere, & breui post mori: hæcque omnia intra menses non omninò duos vtcúnque Aristoteles, & loc. cit. ipsum sequutus Plinius compleri sex scribat. lib. 11. c. 22. Aliqua demum plureis, quæ idcircò hyperbolo quadam & Centipedæ, & Millepedæ appellantur; cuiusmodi est Oniscus, seu Asellus, vulgò Cloporta, & nostratibus etiam Truya, quæ fusca sub hydriis, lapidibusque, & locis humectis sæpe visitur, neque plureis viginti habere pedes comperitur: itémque Iulus, qui à lumbrico vix quicquam nisi pedibus distat, & Scolopendra, quæ corpore non-nihil lata, & tetis, quatuorve digitos longa arcuatim incedit.

[Margin: De Exsanguibus, Insectis, Zoophytis.]

De Ensangibus, Insectis, Zoophitis. incedit, tactûque in orbem sese contrahit. Dicitur autem ἀμφισβαινα, siue vtrimque habens caput, non sanè, quòd in vtramuis partem indiscriminatim gradiatur, aut bisectæ pars vna in caudam, altera in caput motum dirigat; sed quòd cùm bisectæ vtraque pars moueatur (& posteriori quidem versùs eam adhuc regionem, ad quam caput fuit) caput geminum videatur sortita.

Notum ex Posterioribus quædam alas recondere duriuscula quadã veluti vagina; vnde
1. hist. 5. & docet Aristoteles dici posse κολεόπτερα *Vaginipennia*, cuiusmodi sunt, tum Locusta, Bruchum complectens, Attelabumque (nisi quod volunt aliqui esse attelabum locustæ speciem alis carentem) & qui ipsi est simillimus, Gryllum; tum Cantharus, seu Scarabeus, cuius quam nos speciem Pillularium dicimus discernere Aristoteles à Melolontha videtur,
5. hist. 19. cùm non desint, qui hoc nomine intelligi posse *Hannetonem* putent; & quæ est nomine Cantharo affinis, sed veneni tamen qualitate diuersa Cantharis; & quæ à boum inflammatione, quàm creat, dicitur Buprestis: ea fortè quæ nostris dicitur Lingasta. Tum Lampyris, seu Cicindela, Nitedula, & Noctiluca appellata (quanquam non omnis Lampyris, noctu-ve lucens alata est, sed aliqua etiam vermiculi est formâ) & quæ præcipua Noctilucæ species habenda est vocata in noua Hispania Cucuia, cuius aliàs meminimus.
4. hist. 7. Quædam non recondunt, dicta proinde Aristoteli ἀνέλυτρα, quasi τῶ ἐλύτρω involucro carentia; eáque vel binas tantum alas habent veluti tum Musca, quæ nihil per Æstatẽ vt familiarius, sic importunius, tum Culex, qui licet minor corpore, aculeo tamen potentior est, saltem secundum aliquas species, quales Cousins nostri appellant (non memoro videlicet alios dici vinarios, alios ficarios, Græcis ψῆνας, alios muliones, &c.) Tum Asilus, seu Tabanus, quem boues, equos, cæteráque iumenta infestantem nonnulli ab OEstro distinguunt, alij non differre contendunt. Tum quæ Aladæ, quasi alatæ nostris dicuntur, formicæ nempe alis inditæ, quod illis præ senio contingere volunt, cùm tamen Aristoteles ipsas
4. hist. 1. ad propriam referat speciem. Vel habent quaternas; vt tum papilio, qui molleis habet, & ex eruca genitus, (licet non ex omni) prout illa magna, aut parua, & vnicolor, aut versicolor fuerit, sic euadere ipse solet. Præterea autem Lucernarium dici, qui ad lucernas aduolat, & quòd igne pereat, dicitur nonnullis Pyrausta; tametsi Pyraustes, siue Pyralis id vulgò habetur alatum animalculum, quod musca paullò grandius in ærariis Cypri fornacibus nasci, pérque ignem incedere, ac salire, extra autem mori Aristoteles, aliique testantur. Tum Cicada, quæ cantum illum obstreperum non ore edit, vt Aues, non alis aërem verberantibus, vt muscæ; aliaque Insecta volitantia, sed agitatâ potiùs intra pectus membranula, quemadmodum etiam Gryllus vel eo argumento, quod detractis alis capiteque ipso (imò etiam cauda, vt ipsi observauimus) perinde adhuc nihilominùs canet. Tum quæ primo loco dicenda fuit, Apis, regimine Politica, structura fauorum Geometra, & mellificio prompta conda (quod tamen non conuenit Fuco, seu Furi, Api similiter magnitudine Regem æmulanti, sed ignauæ, & sine aculeo) tum quæ fauos quidem, sed sine melle extruit Vespa, & qui à vespa non tam forma, coloreque flauo, quàm mole maiore & corporis mole, & aculei vi differt Crabro, sub terra alioquin fauos apparans, quos si quis imprudens proculcauerit, cataphractus oportet sit, nisi crabronum ... confodiatur, ac penè dicam conficiatur.

Postremò ex iis, quæ inter Aquatilia prædita sunt pedibus, quædam similiter alis carent, cuiusmodi sunt & Pediculus vocatus marinus, & Pulex similiter, & Scolopendra &c. itémque minimulæ quædam veluti hirundines, Scroghulas nostis appellatas, quatenus vulgi opinio est, si quis non aduertens vnâ cum aqua eam sorpserit, ex fonte nempe, cui aliunde sit salubritatis indicium, ... Scrophulis, siue strumis, fœdo morbo laboraturum; & quod nigricans in aqua stagnanti orbiculi modo cum cauda, vndulante appendicula dicere solent Asini caput. Quædam alis præditæ sunt, vt vocatæ quoque Aquatiræ muscæ, Cantharides, Scarabæi; & ... vulgò Nymphæ, Mungiæque, corpore longiusculo, muscosis fluentis superuolitantes aliísque surrectis quiescentes, cæteráque huiusmodi. Quibus, si lubet, adiicito quod Aristoteles habet, (citantque ex eo Cicero & alij) de animalculo pedum quatuor, & alarum totidem, quod apud Bosphorum Cimmerium, & ad Hypanim quidem fluuium, sub Solstitium ex decidente folliculo ... acino, aut paullò maiore, vbi iã disrupto prodiens manè nascitur, adolescit subinde, meridie viget; senescit postea, ac demum cum occidente moritur Sole: sicque ... diem viuens Ephemerum, quasi Diurnum dicitur. Quod idem Ælianus quibusdam animalibus ex vini fæce progenitis tribuit. Sed de varietate Animalium satis.

LIBER

LIBER SECVNDVS DE PARTIBVS ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.

De Partibus similaribus, & dissimilaribus cæterorum Animalium ex partibus Hominis cognitis.

VT pauca autem compendio earumdem partium attingamus, & cohærentem generalem, quæ de illarum vsu est, difficultatem explicemus; ipsas paucis percurramus, quæ obseruantur in Homine; cùm ex illarum comparatione intelligi possint, quæ in cæteris aut sunt, aut non sunt, & quæ sunt, aut consimili, aut dissimili modo [illegible] ratione, insuper Aristotelem, qui [illegible] quilibet [illegible] comparatione ad illum quem habet maximè perspectum. At illam quidem variæ partium distributionem fieri, videlicet nunc diuiduntur [illegible] Primas Qualitates, & ratione temperamenti in calidas, vt cor; frigidas, vt cerebrum; humidas vt medullam; siccas, vt os; nunc Secundarum Qualitatum ratione in solidas, vt cartilaginem; molles, vt carnem; fluidas, vt sanguinem; halituosas, vt spiritum; nunc ratione materiæ in spermaticas, seu quæ conformantur ex seminali materia, vt membranam; & sanguineas, seu quæ deinde corporantur ex sanguine, vt musculum; nunc ratione officii in principes, vt iecur, quod statuitur sedes facultatis naturalis; cor, quod vitalis; cerebrum, quod animalis; & famulantes, vt sunt venæ, arteriæ, nerui, humores, spiritus, & aliæ; nunc in sentientes, vt cutem; & non sentientes, vt os; nunc in externas, vt [illegible], & internas, vt [illegible] in conspectum, easque vel [illegible], vt cutem, seu pellem totum corpus ambientem, vnà cum Epidermide, cuticulave superducta, ac [illegible] panniculo interdum carnoso, [illegible] vero adiposo, vel speciales, vt in capite pericranium, in pectore pleuram, in imo ventre peritonæum; & in contentas, vt cerebrum, cor, intestina; & in [illegible], [illegible], siue facultatis impetum, vt spiritum, ac [illegible] quidem in venis contentum, vitalem in arteriis, animalem in neruis.

Verùm nulla diuisio magis trita, congruave est, quàm illa, qua partium aliæ similares, ὁμοιομερῆ, ὁμοιομερεῖς; aliæ dissimilares, ἀνομοιομερῆ, ἀνομοιομερεῖς appellantur. Illæ ex particulis constant, quæ (vt circa plantas est dictum,) similis inter se naturæ, denominationisque sunt, eo modo, quo omnis particula aquæ est, ac denominatur aqua: Istæ, quæ ex variis similaribus contexuntur, adeò vt partes, particulæve earum naturæ, & denominationis inter se dissimilis sint, eo modo, quo sunt partes domus ex lapide, gypso, ligno, aliisque constantis. Dicunt has quoque Organicas, quòd sint organa facultatum, seu muneris animæ ipsius, quæ neque constare, neque agere, nisi per corpus heterogeneum, siue quod sit partium dissimilarium potest. Cùm sit verò notum partes similares hoc loco non intelligi omninò simplices, ac primas, cuiusmodi rerum Principia, Elementave prima sunt; sed quæ tametsi ex Principiis, Elementisve compositæ, ad sensum tamen simplices sunt, vniformitérque contextæ; constat præcipuas ex illis esse primùm solidiores, firmioresve quasdam, vt sunt Os, quod sua firmitate, seu rigiditate, ac duritie firmamentum est corporis totius; ac potissimum prout omnia ossa inter se cohærent variis reuincta ligaminibus, idque vel absque motu quam connexionem Symphysin vocant, vel cum motu quam Arthrosin, siue dearticulationem appellant; vno nempe osse quod desinat in partem sui extuberantem, dictámque Apophysin, vel quasi superatam, dictámque Epiphysin, subeunte intra cauitatem alterius, quæ interdum habetur quasi acetabulum, interdum quasi trochlea, &c. Cartilago, quæ secundùm os firma, solidáque est, qualis est ex qua aures constant; qualisque plerumque aut terminat ossa, ipsáque inter se connectit, ac interdum etiam temporis progressu in os abit vt quæ colligat Os sacrum cum Iscio, & Ischio. Tendo, in quem vt caudæ speciem abit musculus, quáque implantatus in os, aliamve partem solidam, ipsam versus musculum, musculive originem trahit; cuiusmodi sunt illæ quasi chordulæ in brachio, manúque conspicuæ. Ligamen, quod naturæ penè tendineæ solidam partem solidæ, veluti os ossi connectit. Fibra, quæ quasi filamentum est veluti stamen, subtegmenve cæterarum partium, quatenus directa, transversa, obliquave est.

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium. 3. hist. 5. & 4. part. 4.

est. Vult Aristoteles esse ipsam mediæ inter venam, neruúmque naturæ; & speciem eius facit, quæ in sanguine dum est, coagulationis ipsius est causa. Membrana, quæ lata, ac tenuis, & nihilominus satis firma cùm sit, nunc dilatatior manet, ac parteis ambit varias, vt cutis, pleura; nunc magis conducitur in formam vasis, receptaculive, vt ventriculus, vesica; nunc potiùs in formam canalis, vt œsophagus, intestinum. Vena, quæ ex hoc postremo genere cùm sit sanguinem alimentitium ex iecore in corpus (seu vt quibusdam placet, ex corpore in iecur) deducit. Arteria, quæ & ipsa ex membrana constat, sed duplici tamen, vnde & νευρώδης Aristoteli dicitur, sanguinem vitalem deducit ex corde; eáque idcircò tantò robustior vena, quantò sanguinis calidioris, subtiliorisque vehiculum est. Neruus, qui non perinde habetur ex membranaceo genere, quatenus tametsi rotundus, teréSve, solidus tamen, non excauatus est, aut saltem apparet; vtcumque deferre animalem spiritum ex medulla cerebri, spinæque dorsi perhibeatur, ac esse proinde præcipuum sensus, ac motus instrumentum. Deinde quædam istis molliores, vt sunt, Caro, quæ vel musculosa est, vtpote ex qua constant musculi, quales diximus in tendines desinere, vel viscerosa, ex qua viscera, cor, pulmo, iecur, lien, ren, σπλάγχνα

3. hist. 5.

Arist. 4. part. 5. & 4. part. 5.

Græcis dicta. Adeps, & Seuum, quæ sic Latinis distingui volunt, vt Græcis τὸ στέαρ, & τὸ πιμελή, quòd Seuum sit cornigerorum, adeps reliquorum sanguineorum animalium, illúdque fibrosi sanguinis instar cogatur, hæc secùs; vtcumque aliqui confundant, & pro pinguedine indiscriminatim accipiant. Dico autem *sanguineorum*, quoniam exsanguia vtroque carent; vnde & non abs re puriore sanguine dicitur creari. Glandula quæ partim vt spongia exsugendis, continendisque humoribus est comparata, partim pro sua mollitie distributioni vasorum supposita incolumitati præstandæ inseruit. Medulla, qualis intra ossium cauitates suboritur, ipsisque nutriendis destinata putatur; cùm & sit medulla sui generis, substantia nempe cerebri intra caput, seu cranij capacitatem congenita, & per totam spinæ dorsi capacitatem continuata. Tertiò Fluidæ, ipsi nempe humores, cuiusmodi potissimum per venas, & arterias fluunt: quippe quantumuis in vnam massam rubentem, & sanguinem dictam confusi vulgò appareant, secerni tamen, & distingui vulgò solent quatuor; nimirum *sanguis* propriè dictus, humidus, & calidus; *Cholera*, siue flaua bilis calida, & sicca; *Melancholia*, seu atra bilis sicca, & frigida; *Phlegma*, seu pituita frigida, & humida. Sicci autem quidam humores dicuntur (res alioquin contradictoria) ab ipso effectu præstito in corpore, ob portionem ignis, aut terræ, ex qua volunt esse primariam, Elementaréue illorum mixturam. Sunt verò præterea in humoribus & semen, & lac, quæ concoctiorem sanguinem, illud in vasis propriis, istud in mammis destinant. Quantò spirituosæ, hoc est ipsimet spiritus, qui ex sanguine calefacto halitus instar geniti sint, vt credi innuimus, aut naturales, aut vitales, aut animales; cùm & de naturalibus multi ambigant, & iure sit dubium animales ne alij sint à vitalibus, ac potissimum cum per neruos, qui sine cauitate sunt, deferri posse nulli videantur. Sunt aliunde, qui tam humores, quàm spiritus parteis non faciunt, sed quæstio est de nomine, nisi partem dicere libeat, quæ alimentum potius sint, aut pro excrementis habeantur, vt fere habentur præter sanguinem humores, vnà cum semine, & lacte, in quod vertantur menstrua, nec in excrementis minùs habita, quàm ipsa menstrua, vrinam, sudorem, saliuam, mucum; ne quid de ichore, seu sanie, neque pure dicam. Postremò pili, vngues, dentes, & si quæ sint alia vel consistentia, vel accidentia, quæ videntur sanè & nasci, & crescere in corpore vt germanæ illius partes, potiusquàm, vt quidam censent, excrementa; tem donec viuunt, animámque participant, & ad totius corporis integritatem, aut decorem spectant. Aliàs certè neque serpentum pelles, neque auium plumæ, neque ceruorum cornua, & alia huiuscemodi, quæ deponuntur, partes forent: cùm non minus tamen iuris esse videantur quàm cætera quæ non perinde deponuntur, continuantúrve, cornua, rostra, pinnæ, spinæ, squamæ, crustæ, testæ, &c.

Ad Dissimilareis quod spectat, ipsas Aristoteles in quinque generaleis distribuit, caput, collum, thoracem, duo brachia, duo crura; complectitur nempe nomine Thoracis quicquid est à collo, aut claniculis ad crurum vsque bifurcationem. Aliqui generaliùs diuidunt in truncum, & ramos; Trunci nomine intelligentes quicquid à summo capite ad eandem vsque diuisionem est. Forsan isti, dum hominem pro arbore inuersa habent, caput magis congruè haberent pro radice, cætera pro trunco, & ramis. Sed ne in hoc hæream, apposita est, quæ & vulgò fit ab Anatomicis diuisio in caput, pectus, ventrem infimum (quippe ventreis quoque caput, & pectus solent dicere) ac duo brachia, duóque crura, quæ vtraque artus appellant, fortè ob ossium commissuras ac veluti nodos in ipsis præsertim spectos.

Vt de Capite verò primùm dicam, quæ pars illius pilosa est dicitur Græcis Cranium, tametsi vulgò hoc nomine pro solo osse fecto vtamur; ex quo ambiens ipsum membrana dicitur Epicranium. Pro osse, non simplici, sed ex variis partibus composito, perque appellatas Suturas nimirum Lambdoides dicta os Occipitis posticum complectitur; Sagittalis per cem ac in frontem tendit, & os Bregma, sincipitisve vtrimque relinquit; Coronalis verò sagittalem aut terminat, tendentem in nasum secat, & ipsum tis aut simplex, aut geminum bet. Hinc illi, seu Sincipiti subiecta cies, quam Græcis dictam Aristoteles Homini qua, vt aiunt, homo legitur, ob Phys

[illegible] ferre. Nihil autem dico de Frontis si-nu [illegible], distinctisque ad latera tempori-bus [illegible] temporum proindè, & [illegible], proindeque vocatis; nihil de co-[illegible] & tamen ad os Zygoma, seu in-gale [illegible] genis, nihil de collectio in-[illegible] inde esse in-ferioris maxillæ, seu mandibulæ, cum supe-riori [illegible]. Omissis sulcis, præter Ta-ctum toto diffusum corpore, habere sensus reliquos organa in facie specialia. Scilicet in-ter supercilia, [illegible], ac [illegible] intra or-bitas oculi sunt, quorum constructura nihil ad-mirabilius, seu palpebras [illegible], quibus ob-teguntur [illegible] quoties opus est [illegible] mem-branis, ex quibus anterior, qualis præter Al-[illegible], seu Albuginem, est cornea, ad quam [illegible] quod appellant Nigrum, seu Iridem, varietatem in vnico ferme hominum genere colorum; & subtertecta Vuea, cuius est fora-men, seu pupilla in medio Iridis [illegible]; & Retiformis, Retinave dicta, præcipuum visus organum in [illegible] oculi fundo ex optici nervi dilatatione [illegible], extensa-que supra Choroidem posticam partem Vueæ, & [illegible] corneæ. Sed [illegible], Crystallinus [illegible], [illegible] vocato ciliari [illegible] pardior, intra quem Vuea quasi [illegible]. Vitreus [illegible], Retinam [illegible] [illegible] quibus [illegible] in medio decussatim [illegible] hic in dextrum, ille in lævum oculum, traiectis-que Sclerotide, & Choroide membranis in-[illegible] modo dilatantur. Eminent hinc inde ad [illegible], geminumque intra Aures [illegible] foramen [illegible] quod ad membra-nam Tympanum dictam, foramenque ca-[illegible], & [illegible] aërem [illegible], singul-que ossicula a Veteribus incognita, & Re-centioribus à forma Incudem, Malleolum, Stapedem dicta [illegible], vbi & Auditio per-[illegible] putatur. In medio autem nasus cum du-[illegible], & [illegible], ad cuius extremum, ac spongiosum, [illegible] os Ethmoides dictum producuntur ex cerebro, quos cita-tis Olfactui processus mammillaris vocant. Denique [illegible], ac mentum est os, quod ex vtriusque labiis, maxillaque [illegible] [illegible] tum duo dentium ordi-nes, qui [illegible], [illegible] ossium ma-xillarum [illegible], numeroque triginta duo; aut [illegible] incisoriique sunt, puta anteriores, aut [illegible], & [illegible], puta laterales, seu inci-[illegible] [illegible], puta canini, à for-[illegible], & [illegible] à [illegible] oculis dicti. Tum Palatum, cuius os est velut basis cerebri, & Sphenoides appellatur; tum Lingua, orga-

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium. 1. hist. 11.

num gustatus præcipuum: tum quæ ad vtrius-que extremum, hoc est ad fauces sunt Ton-sillæ, & quæ intimè veluti propendens dici-tur Græcis [illegible] *Vua*, vulgò Columellæ; tum Epiglottis, siue Lingula, quam Aristo-teles aliquam linguæ partem facit; præter os dictum Hyoides, Ypsiloïdesve à forma, quo, cen firmamento lingua sustentatur. At-que hæ fere exteriorum capitis partium sunt præcipuæ. Quæ præcipua interiùs, ac supra Palatum continetur, est Cerebrum; copio-sa nempe illa, insignisque medulla, quam duæ membranæ Meninges appellatæ am-biunt; crassior nempe quæ etiam vulgò *dura mater* appellitatur, cranio hæresit; ac se-cundum suturam Lambdoidem, sagittalém-que plicata, & ad concursum quoque sinua-ta, (Torcular ibi dicitur) vicéque venæ fun-gens, tum cerebrum quasi irrorat, tum ip-sum quoque in partem dextram, sinistrám-que dirimit, ac tenuior, quæ *pia mater* com-muniter vocitata immediatè ambit cerebri substantiam externè anfractuosam, magis-que cineream; internè callosam, & candi-dam magis. Fit verò etiam aliqua secretio in partem anteriorem, & posteriorem; ipsá-que posterior vix decima pars totius cere-bri cum sit, & nigricantior quidem soli-diórque, ac solidiore osse contecta, Cere-bellum vulgò vocatur, abitque deorsum, continuatúrve in spinalem medullam, sua quoque portione vtriusque Meningis conti-nuatè obductam. Celebre est autem dari in cerebro sinus, seu ventriculos quatuor, duósque in primis anteriore, seu potius su-periore sitos, sed in callosa tamen parte, quasi duas lunulas partibus gibbis sibi ob-versas & septo vocato lucido discretas, con-tinentésque plexum Choroidem dictum, seu ex pia matre membranulam variis venu-lis, arteriolísque intertextam, in qua con-tendunt spiritus animaleis elaborare; id-que cum duobus meatulis, altero in pro-cessus mammillareis, vel narésque tendente, expurgandóque muco deseruiente; altero communi tendente in sinum tertium, in-seruientéque spiritibus in eum, vt volunt re-fundendis. Tum ipsum sinum tertium, in-feriorem, ac medium (superstante quodam velut fornice) & exceptos spiritus transmit-tentem, vt aiunt, in quartum, per meatu-lum Anum vocatum (cum & nates appa-reant, & glandula dicta Pinealis, & Co-naria à pineæ nucis, siue coni forma) pér-que alium meatulum Vuluam appellatum, expurgantem salinam in suppositum in-fundibulum, quod aliunde desinit ad glan-dem vocatam Pituitariam supra os Sphe-noides, ipsúmve palatum. Tum denuò sinum ipsum quartum, qui posticus est, ac intra ipsum cerebellum, continens ali-quam ipsius quasi productionem Vermifor-mem appellatam, & meatulo vno sese ex-purgans in idem memoratum infundibu-lum, alióque spiritus, vt putant, transmit-tens in suppositam spinalem medullam. Vt nihil autem dicam de Rete appellato Mi-rabili ac etiam plexo retiformi ad cerebri

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium.
De sen. & sen. 2.
2. part. 7.
& 3. part. 1.

basin & circum glandem pituitariam credito contexi ex arteriarum carotidum apoplecticarum-ve ramulis, tametsi id non satis constet, déque id genus aliis; duo solùm attingo, Vnum, quod Aristoteles ait Cerebrum esse partium omnium frigidissimam, ipsáque eius frigiditate feruorem cordis temperari fusè reprehendi à Galeno, tum quia cerebrum à corde nimis dissitum est, tum quia respiratio id muneris præstat; tum quia sensus non experitur esse cerebrum aëre ambiente frigidius; tum quia potiùs cerebrum à corde incalesceret; tum quia suffecisset esse cerebrum quasi inertem quandam ac informem (ἀδιάρθρωτον) spongiam, nec debuisset eâ tantâ curâ, solertiáque elaborari. Quibus addi posset cerebro inesse suam systolen, ac diastolen, atque adeò motum, qui aut ab eius calore fit, aut calorem in ipso pariat. Quo loco vt mittam quod Aristoteles frigiditatem arguit ex diuersitate temperamenti inter cerebrum, & medullam dorsi; cùm hæc esse solùm calidior ob cordis, & arteriæ viciniam videatur; itémque ex eo, quòd cerebrum exsangue sit, quódque tactu non sentiatur æquè calidū, ac cæteræ partes; cùm & satis sanguinis vt nutriatur habeat ab illa duræ matris plica, in quâ sese venæ Iugulares dictæ effundunt; & neque os, neque membrana, neque partes aliæ nonnullæ calidiores tactu sentiantur; saltem duæ illius rationes frigiditatem arguere in cerebro specialem videntur, ac tantò magis, quantò copiosum satis exsangue, humidissimúmque est; altera desumpta ex fluxionibus, altera ex somno, quippe cuius vtriusque caussam nemo non refert ad vapores, qui appellentes ad cerebrum ob frigiditatem illius concrescant, & partim destillant, partim grauent. Quod moneo vt innuam non videri opinionem Aristotelis tantopere exsibilandam; nam & obiecta illa non obstant quin cerebrū vtcumque habeat quidpiam caloris, comparatè tamen frigidum sit, ac magis quidem quàm partes aliæ; quin quodammodo etiam cor suo influxu temperet, vt vicissim ab eo foueatur, & quod adiiciūt cerebrum esse debere calidissimū, quòd in eo fiat elaboratio animalium spirituum, quódque sit in eo proinde tam sensus, quàm motus principium, id non abs ratione controuertitur, vt attingendum inferiùs erit.

3. hist. 3. & 5. Alterum, quod idem Aristoteles Neruorum originem cerebro negat, vt cordi tribuat, videri potiore iure reprehendi; siquidem manifestum est oriri septem neruorum paria non longè à cerebri basi, proximéque ventriculum tertium. Primum autem par Opticorum est, de quibus iam dictum, secundum mouendis oculis præsertim deseruit, tertium, & quartum destinantur gustatui, quintum auditui; sextum in parteis etiam inferiores variè excurrit, eiúsque est ramulus pertingens ad cor, septimum ipsam mouet linguam; ne quidpiam dicam de alio breuiusculorum illorum pari, qui cerebrum non egrediuntur, sed intra processus mamillareis, aut papillareis dictos (ad intimas nempe nareis) desinunt, Olfactoriique censeri possunt. Et cùm medulla spinalis nihil aliud sit quàm continuatum, seu vt Macrobius dici à Medicis ait longa[…] cerebrum; constat pari modo oriri ex illa, ac per vertebrarum foraminula ad [illegible] varia neruorum paria, septem ad collum, ad dorsum duodecim, ad lumbos quinque, ad os sacrum sex; ita vt vtraque meninx etiam ad os vsque sacrum continuata, nullus neruus sit, qui non ex vtraque texatur. Ac […] fuit quidem Aristoteles, quod Galenus in Praxagora fusè improbat, Arterias, quas solet nomine venarum neruosarum intelligere, […] variè findantur, attenuantúrque, abire in neruos, adeóque id fieri præsertim ad cerebri basin; sed neque aliàs res obseruatur, neque vtcumque concedatur plexum reticularem ad cerebri basin esse ex arteriis carotidibus, vlla propterea est continuatio earum ipsarum aut cum tertio pari per ipsum transeunte, aut cum neruis cæteris, qui manifestè ex substantia cerebri, vbi nulla arteria neque fissa, neque attenuata aut omninò vlla apparet, originem ducunt. Vt taceam neruos statim grandeis, non verò quasi pertenueis arteriarum ramulos; &, quod intimum neruulum illum ad basin cordis, non ex ipso corde oriri, sed ex cerebro, vt sexti paris propaginem; qua aliunde in medio secta obseruatam ferunt partem, quæ sit cerebrum versus manere sensu præditam, […] manere quæ versus cor. Nam & quòd denique cor ex Aristotele neruosum dicatur, […] dici quidem potest ob firmitudinem ex solidissima compactione fibrarum, non verò quod aliunde sic constet ex neruosa substantia, vt meritò possit neruorum origo censeri.

Sequitur Collum cum Pectore; quippe tametsi vulgò collum ad ipsum caput referant, nullo tamen minore iure reuocari ad pectus potest. Sunt autem partes Colli præcipuæ; posterior quidem Ceruix, anterior Guttur, seu Iugulum; quanquam Iugulum interdum appellant duas dumtaxat cauitates, quæ hinc inde in imo collo creantur à Clauiculis, duobus scilicet ossibus, quæ à parte anteriore in humeros vsque flectuntur. […] ad Ceruicem quidem, notandæ præsertim septem vertebræ, ex quibus est pars summa spinæ, deinceps per dorsum continuatæ. Eæ nimirùm à cranio cœptæ, & quasi tubum quandam perforatæ excipiūt, transmittuntque quam continuatā deorsum diximus cerebri, aut cerebelli medullam. Ac vt nihil dicam de musculis, tendinibúsque ad vertebrarum latera præsertim conspicuis, neque de venis iugularibus, arteriis carotidibus, neruorumque paribus, sed sexto cerebri præsertim, cuius duo sunt ramuli qui recurrentes, & vocales ideò dicuntur, quòd triplici quasi nexu orti, complexique, dexter quidem truncum arteriæ tendentem in brachium, sinister verò truncum arteriæ tendentem deorsum, recurrant hinc inde ad latera asperæ arteriæ, vocique proinde inseruiant. Vt nihil de his, inquam, spectandi sunt potissimùm ad partem anteriorem duo illi meatus insignes, quorum alter exterior, tactuique inæqualis propter anellos cartilagineos, est […]

namen

[illegible] ita Aspera Arteria, nisi in pulmones vsque intendendo, & diffundendo, seu respirationi inseruiens, & vocatur etiam tum [illegible] cum latera sit parte λάρυγξ, qua nempe, Cartilago est dicta à forma Scutiformis. Alter interior, seu sub externa (quæ quasi ipsius [illegible] complexum, seu potius quasi collum [illegible]) habet sibi Oesophagum, seu Gulam, Animalis caduci Stomachum, quo ex ore in ventriculum (quem & Stomachum dicere solemus) cibus, potúsque ingeritur; quantumcumque Plato opinatus sit cibum quidem Oesophago, at potum arteriâ asperâ transmitti. *in Tim.*

Ad ipsum Pectus, Thoracemve quod spectat, ipsum superne terminatur infimo collo, & claviculis, pars ipsius posterior præter Omoplatas, seu Scapulas, Metaphrenúmque adiacens continet dorsum, partémve spinæ, hoc est Vertebras duodecim, ex quibus quæ hinc inde cartilaginosæ [illegible] prodeunt costæ septem [illegible] perfectæ, & veræ dicuntur quod deflexæ per latera (ad axillas nempe, & subter) circumeant veluti absoluant, pertingentes vsque ad partem anteriorem pectoris, spongiosum ve illud os, quod Sternum appellant, terminantque inferius, quà proximum est ad Cartilaginem Xiphoidem dictam: aliæ quinque distinguuntur à quinque costis imperfectis, & falsis vocatis, quod finem deficiant à perfecto circuitu, & quasi appendice aliæ aliis cartilagine terminentur. Præterea [illegible] musculos [illegible], intercostalésque, [illegible] illos, qui ad partem anteriorem [illegible] prominentem [illegible] lacertis [illegible], ac minus mammas, quæ glandulosæ, adipaléque ad lactis secretionem [illegible] elaborandi lactis (sed in feminis [illegible]) dicuntur. Præterea interne Diaphragma, seu transuersum Septum transuersum, quo pectus à ventre inferiore discernitur, quod foramine duplici transitum præbet tum venæ cauæ ascendenti, tum Oesophago tendenti in ventriculum, quodque est quasi musculus [illegible] respirationi maximè [illegible], seu musculosa maris membrana (& sub medium [illegible]) quam Platone antiquiores appellarunt φρένας, Aristoteles ὑπόζωμα (interdum quoque διάζωμα) dixit, vt à Galeno adnotatum est. Præterea [illegible] sub costis extuberantem, quæ dicitur πλευρά, quæque ad Sternum reduplicata, & ad vertebras vsque producta, separatim thoracem in dextram, sinistrámque partem discernit, efficitque proinde Septum, quod Mediastinum dicitur. & in quod [illegible] (mortuo [illegible]) ita contigit, vt acceptum à Bontano celebri quondam Academiæ Aquensis Anatomico, membranam [illegible] inde dilatatam in eam capacitatem fuisse, ex qua duæ aquæ Provinciales potæ, seu [illegible] potæ duæ cum semisse [illegible].

Vt dicam verò de partibus, quæ intra pectus continentur, præcipuis (neque enim [illegible] Glandulam, Thymum, & vulgò Fagoum vocant, [illegible] sustinendisque venis, arteriisque iugularibus, quà diuiduntur, destinatam) ex sunt tum Pulmo, tum Cor. Pulmo, inquam, in dextram, sinistrámque partem diuisus à mediastino, cùm & pars vtraque in duos, quos appellant Lobos quasi bifurcetur, vt cor in medio positum commodiùs circumambiant. Substantia ipsius spongiosa, ac mollis, tum quòd in ipsam desinens aspera arteria in varios distribuatur ramos, & ramusculos, quos Bronchias appellant, (vti ipsa quoque appellatur βρόγχος) tum quòd per eã disseminentur rami, ramulíque tum venæ arteriosæ, quæ ex dextro cordis sinu, quàm arteriæ venosæ, quæ ex sinistro in ipsam eandem substantiam fertur. Notus est verò pulmonis motus, qui idem Respiratio est, ex diastole constans, cùm aër in eius substantiam per arteriam, bronchiásque inducitur; & systole, cùm aër per easdem quasi elisus expungitur. Mirabiléque est, quod aliàs ab eodem Bontano iam dictum, cùm aliquando curaret empyema proximè diaphragma, & pus educendo, introspiciendóque labia vulneris in pectus penetrantis didiceret, iusso famulo admonere quod candelulæ cereæ manu tenebat frustulum, aërem per vulnus sic fuisse attractum, vt demum negligentiùs candela vix abrepta, absorptáque fuerit, & post grauia quædam intra octiduum symptomata, ore cum tussi exspectorata. Nempe lacerata pulmonis membranâ subire debuit in bronchias, & per arteriam denique exspirando foras compelli. Cor autem, cùm quadamtenus pineæ nucis formã sit, medium pectus basi ita occupat, vt mucro læuorsum, deorsúmque ad Diaphragma pertingat. Circumdat ipsum capsula, seu neruosa membrana Pericardium dicta, continens aquam semodi consimili intra ipsius capacitatem quasi ardoris temperando. Ex carne constat, quæ, vt iam insinuatus est viscerum omnium solidissima, robustissimáque, distinguuntúrque in ea præsertim tria fibrarum genera, directarum nempe, transuersarum, obliquarúmque, quibus diastole, & systole cum intercepta morula, quieteve quadam peragitur. Fit verò diastole dilatatiove cordis, cùm ipsius mucro versùs basin adducitur. Systole autem siue compressio, cùm ab illa abducitur. Cæterùm cùm in corde sint duo sinus, seu ventriculi, vnus dexter, ampliórque, alter sinister, & angustior cum septo intermedio (vtcumque Aristoteles agnoscat etiam tertium inter hos duos medium, & præsertim quidem in grandioribus Animalibus conspicuum) tum celebre est ex vena caua ascendente, & ad dextram partem baseos cordis cohærente sanguinem fundi in dextrum sinum, & ex læuo sinu immitti in Aortam arteriam ex parte baseos læua subortam, & cùm ad eandem basin, dextrúmque sinum sita sit memorata vena, quæ arteriosa dicitur, quod contexturam habeat arteriæ; ac ad eandem, læuúmque sinum memorata arteria ob venæ texturam venosa vocata; tum notatu dignæ sunt ad eandem basin, appellatæ vulgò Auriculæ duæ, cùm sint tamen potiùs quasi sacculi conici, quales Monachorum cuculli, alter in dextrum sinum, alter in læuum ita aperti, vt haberi veluti quædam *3. hist. 3.*

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium.

[illegible]

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium.

ipsorum promptuaria, & recessus possim; cùm & sit obseruatu dignum systolem fieri auricularum, donec cordis est diastole, diastolem, donec systole, mirabili alternatione. Enimverò nihil mirabilius est vndecim illis ostiolis, valuulisve, quæ sunt ad ipsa orificia, tres quidem venæ cauæ, tres venæ arteriosæ, tres arteriæ aortæ, & duæ arteriæ venosæ. Quippe earum situs eiusmodi est, vt quæ ad orificium venæ cauæ & arteriæ venosæ sunt formâ cuspidatâ, & quasi mitratâ, externè aperiantur, internè claudantur; & quæ ad orificium venæ arteriosæ, aortæque arteriæ formâ lunulatâ, & sigmoïdali externè claudantur, internè aperiantur. Videlicet exinde fit, vt possit quidem in diastole & sanguis immitti ex vena caua in dextrum ventriculum, & aër, aut quidpiam sanguinis collecti ex pulmonibus immitti in læuum ex venosa arteria; at non possit in systole regredi sanguis in venam cauam, neque aër, sanguisve ex læuo in venosam arteriam; quæ ipsa quoque satis clauditur duabus valuulis propter figuram orificij nonnihil ea parte compressi oualem. Fit etiam, vt in systole possit quidem sanguis ex sinu dextro in venam arteriosam influere, & ex sinistro in aortam arteriam; at non possit in diastole neque ex vena arteriosa refluere in dextrum, neque ex arteria aorta in læuum. Diximus porrò illam maiorem arteriam cum Galeno aortam, Aristotele eam vocante & venam aortam (qua voce significari vas, & quasi conceptaculum putant) & venam minorem, ad discrimen cauæ, quàm maiorem habuit. Notatu verò dignum est ipsam à suo statim exortu demissis in basin cordis surculis Coronariis nominatis in duos insigneis diuidi truncos, venæ cauæ tam ascendentis, quàm descendentis comites & variis ramis, ramulisque, & surculis deriuanteis in totum corpus vitalem illum sanguinem, ac spiritum è læuo cordis sinu haustum; ac simul sui pulsatione pulsationem cordis imitante calorem fouenteis. Controuersia interim est circa sanguinis transmissionem, quæ ex dextro sinu in sinistrum fit. Siquidem quia creditum est Septum inter sinus esse planè cæcum, ac imperuium, ideò communis fuit opinio sanguinem transmitti per illud insensili trans-sudatione, adijcitque Galenus id fieri in morula illa inter diastolen, systolénque intercepta; alij verò opinantes id non posse fieri ob nimiam Septi compactionem, existimârunt sanguinem in liene elaborari, & per truncum arteriæ in sinistrum sinum transferri; alij vtrumque improbantes censuerunt sanguinē effundi ex sinu dextro in pulmones per apertam ad illos arteriosam venam; & ex iis quasi colligi vnáque cum aëre in sinistrum sinum per apertam ad illum venosam arteriam refundi; adiecitque nuper Harueus sanguinem ex sinistro sinu in arterias infusum redire in venas quà capillares factæ coëunt, & ex venis rursus refundi corde mediante in arterias perpetua quadam circulatione. Id infrà rursus attingetur; intereà autem testes ipsi sumus Pauium eximium Anatomicum, & memorati Bontani successorem planum

16. de vsu part. 3. hist. 1. 4. &c.

fecisse Septum cordis non ita compactum, imperuiúmque esse, vt vulgaris persuasio est, sed patere meatulis, quibus etiam specilli partem absque laceratione vlla traducere potuerit; licet illi non recto ductu, sed per inextricabileis mæandros, qui patienter, ac leniter tentari debeant, aperti sint. An addam verò circa id, quod Aristoteles ait, cor nullum affectum grauem tolerare, narrasse adhuc eundem Bontanum deprehendisse se cicatricem in cuiusdam militis corde; quo eodem modo inaudij quoque obseruatas fuisse in corde cerui cicatrices quà granula plumbea illud penetrassent; vt taceam, cùm aliàs Rhotomagi forem, obiisse illeic quemdam Præsidem, cui tota cordis substantia ea corruptione affecta fuerit, vt madefactæ chartæ instar vel levi tactu discerperetur.

Subiicitur Pectori Venter, cuius pars anterior Abdomen vocata, & interdum etiam Aqualiculus (licet aliqui vocem hanc pro solâ parte inferiore accipiant) vmbilicum habet in medio, & ad latera lumbos. Quæ pars superior vmbilico est, dicitur Epigastrium, & Hypocondrium, quo nomine solent maximè donari partes laterales, quatenus & ipsæ sub cartilagine imperfectarum sunt; & quæ inferior Epigastrium, cui hinc inde adiacent Ilia, præter ipsam veluti basin, ad quam est os vocatum pubes cum dicatis generationi [illegible] tioribus partibus, inguinibúsque ad lum[illegible]. Posterior autem discernitur quinque vertebris quæ lumborum vocantur, quibúsque succedit os vocatum Sacrum distinctum vel in sex, habénsque hinc inde os Ilium [illegible] atem fornicem eminens, & os Ischium (siue Coxa, Coxendixve) depressius, præter ipsam spinæ veluti caudam inter vtrumque Ischium vel supra podicem distinctam in qua[illegible]. Cùm nihil autem dicendum sit de musculis abdominis, qui non minùs respirationi quàm compressioni ad egerendum excrementa inseruiunt, nihil item de Vmbilico, cuius textura est aliàs dicendum; [illegible] solùm Peritoneum dici eam membranam quæ internè ambit, continétque totam regionem abdominis. Ex partibus porrò contentis suprema, mediáque ad ipsum Diaphragma est Stomachus, Ventriculusve in transuersum sites, qui excepto supernè cibo per Œsophagum, ipsum concoquens conuertit in chylum, ac partem chyli puriorem transmittit iecori, reliquam verò excrementitiam demittit Piloro, siue quasi ostio, quod ad dem[illegible] in Intestina.

Cùm sint autem Intestinorum quædam Gracilia, quædam Crassa, quibus Quidam nomen tribuunt; est ex illis primum quod *[illegible]*, siue *Duodenum* dicitur (tametsi profectò non sit digitis duodecim [illegible]) subiectam habens glandulam Pancreas [illegible] niformem dictam. Succedit Ieiunum ab [illegible] tate penè continua sic appellatum, excipitque ab Ilio, cui conuolutiones variis [illegible] nomen. Ex istis vnum dicitur Cæcum, [illegible] pendicula scilicet; cùm aliunde [illegible] continenter vocatum Colon, à quo Colicus dolor dicitur; vel & ipsi Colo Rectum

ad [illegible] extremum adhæret ceu quædam portiuncula [illegible]. Est verò præcipuum notandus sanguinis ille [illegible] Pancreatis [illegible], quæ ipsorum partis promotione [illegible], [illegible] compressione, [illegible] sibi [illegible] procedunt: cùm & sint [illegible] mirabiles illæ crassiorum capsulæ, in quibus fæces [illegible] illæ [illegible] condensari possunt, ne in [illegible] depulsionis contineat. Notandum etiam tum Epiploum, seu Omentum, adeps ille semper, qui capsulæ instar [illegible] intestinis; tum Mesenterium [illegible], [illegible] membrana [illegible], [illegible] denique circumvolutiones [illegible], quæ quòd sint Græcis [illegible] interceptam cognominatum. Est verò Mesenterium [illegible] ubi [illegible] venulæ sanguinem ducentes ex vena Portæ appellata, & à cava parte iecoris prodeunte. [illegible] illas vocant, [illegible] [illegible] modò deferri sanguinem ex iecore ad ipsum Mesenterium, Intestinaque [illegible], sed ab eisdem etiam [illegible], & transferri in iecur per eandem portam, [illegible] idcircò vocatam, ipsum, [illegible] ex intestinis chylum, donec nihil [illegible] per ipsa haud [illegible] excrementis [illegible]. Quandoquidem verò nuper Asellius detexerit in eodem Mesenterio venas quasi lacteas, seu [illegible], [illegible] & Pecquetus nuper [illegible] [illegible] præcipuum est [illegible] [illegible] [illegible] quidem [illegible] per [illegible] venas in iecur, sed [illegible] per has [illegible], non verò per illas sanguineas. [illegible] [illegible] [illegible] fieri, sed per meatus qui ex [illegible] in iecur [illegible] apertus est, & [illegible] Cholodochus, nunc Cholagogus dicunt, quòd [illegible], quæ cholerem, [illegible] excipiat, deinceps in intestinum [illegible] in medio [illegible], & ad [illegible] partem iecoris [illegible] [illegible] vesicula fellis dicta, quæ bilem per [illegible] valeat. Verùm id occurret [illegible]. Cæterum Iecur [illegible] ad dextram [illegible] [illegible] [illegible] quia velut [illegible] ab [illegible] inferiorem vmbilicalem venam, [illegible] in [illegible] Embryone [illegible] venæ [illegible], [illegible] ligamenti [illegible]. [illegible] gibba, & Diaphragma sub costis [illegible] [illegible] est; [illegible] pars cava [illegible], qui per [illegible] substantiam [illegible] sanguinis formam induat (inde enim [illegible] sanguificationis appellatum [illegible], & quasi [illegible] apparet, quæ vena Cava appellatur, [illegible] tam deorsum, quàm sursum, [illegible] Diaphragmate (quasi videlicet [illegible] ex hepate tanto in cava sanguine, qui [illegible] [illegible] in [illegible] varios, [illegible] [illegible] [illegible] per totum corpus [illegible].

Quo loco, [illegible] possit circa venarum originem quid Syennesis Medicus Cyprius, quid Diogenes Apolloniata, quid Polybius

apud Aristotelem senserint: Primus quippe venas deduxit ex oculis ipsis prope supercilia; Alter duas distinguens venas maximas, dextram, sinistramque, ipsas per ventrem, ac dorsi spinam traducit; Tertius quatuor paria venarum constituens, primum deducit ex occipiti, alterum ex loco prope aureis, tertium ex temporibus, postremum ex parte capitis, oculisque anteriore: additque Aristoteles non illos modò ita sensisse (cùm tamen essent Medici) sed Physicos etiam venas deduxisse ex capite, & cerebro. Memorandum tamen est potiùs ipsum Aristotelem, tametsi videatur non modò Platonem, sed Hippocratem etiam imitatus, vulgò reprehendi, quòd venas distinguens duas, maiorem, quàm vulgò Cauam appellamus, & minorem, siue Aortam, quam nos Aortam arteriam, senserit tam illam, quàm istam originem ducere ex corde. Et certè vt taceam saltem venam Portam deduci ex corde non posse (quippe quæ adeò manifestè ex parte iecoris caua oritur, neque cor perinde contingit, apparétque aliunde præter varios surculos, in duos præcipuos abire ramos, quorum à locis, in quæ commeant, alius Splenicus, alius Mesentericus dicitur) cohæret quidem vena caua ascendens ad dextram partem basεos cordis, vt proinde videri possit tam ex corde tendere in iecur, quàm ex iecore tendere in cor, at varia argumenta sunt, quæ originem potiùs iecori vindicent, quàm cordi. Vnum est, quòd cùm sanguis ex chylo creetur, ostendi quidem possunt vasa quibus chylus transfert in iecur, vt effectus in illo sanguis transmitti in cor per venam cauam valeat; at nullum ostendi potest simile, quo transfert in cor, vt exinde per eandem transmittatur in iecur. Alterum, quòd id planè probent valuulæ illæ sic constitutæ, vt aliquid potiùs ex iecore in cor, quàm ex corde in iecur influat. Nam quòd alioquin cor, sit cauum, sanguinémque contineat; ostendi quidem potest Aristoteli & cauum effectum, vt sanguinem influentem excipiat, & sanguinē influere per apertas has valuulas; at ipse non potest perinde ostendere vndenam aut sanguis, aut eius materia in cordis cauitates incat; vt neque probare sanguinem, qui in dextra est esse vt copiosiorem, ita & calidiorem eo, qui in sinistra. Tertium, quòd cùm ad motum cordis pulsent omnes arteriæ, non pulsent tamen perinde venæ; nempe quasi illæ attineant ad cor, istarum alia sit origo: & certè manifestum est quidem arteriam aortam radices figere in cor, at non perinde venam cauam, quæ ductu recto alioquin transiens cohærere solùm, & aperta in latus esse, quà cordis basim contingit, apparet. Quartum, quod cùm in Embryone vena illa vmbilicalis iecori implantetur non cordi, arguatur venas nutritias à iecore potiùs, quàm à corde habere initium. Quod enim Cremoninus, & alij Peripatetici [illegible] volunt vnicum sanguinem arterialem esse nutritium; & cùm negare non valeant, ob conformationem illam valuularum ignotam Aristoteli, influere sanguinem ex vena caua in cor, non ex corde in venam cauam,

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium. 2. hist. 2. & 3.

in Tim. lib. de prisc. lib. de corde, &c.

loc. cit. & 3. part. 4. & 3. part. 4.

de princip. memb. diff. 78.

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium.

& sanguinem alioquin per venas fluentem aut esse inutilem, aut nutritioni destinari; dicunt vitalem sanguinem ad nutritionem nihil facere, nisi quatenus ab arteriali perficitur; constat quàm sit gratis confictum effugium. Distributionem porrò tam venæ, quàm arteriæ prætereo, adijcitóque solùm rem visam admirabilem, truncum arteriæ descendentis ita supponi trunco venæ donec supra spinam integri incedunt, vt ab ipsa bifurcatione, qua discedunt in femora, emergat, & ramo vtroque incubet ramo vtrique venæ. Ex partibus aliis, quæ in imo ventre, exstat splen, seu lien ad læuam partem stomachi, seu è regione iecoris; vnde Aristoteles eum videri

3. part. 7. dicit *ὥσπερ νόθον ἧπαρ*, *quasi spurium iecur*: cùm certè vulgò destinatus humori melancholico ex iecore fugendo, purgandóque existimetur, insinuatum est tamen non deesse, qui putent ipsi incumbere, vt creet sanguinem vitalem seu ex transmisso per venam Portam sanguine, seu ex exsucta chyli portione puriore per vas dictum Breue, quo videtur tamen potiùs effundi ex liene in ventriculum humor acidus ad exsoluendum alimenta, vt infrà explicabimus; cùm & admitti passim soleat ad appetitum famis proritandum. Paullò infra iecur, & ad ipsos lumbos sunt Renes duo, & ferè quidem dexter paullò altior, cum insertis ad partem cauam non surculo modò ex descendente arteria, sed grandiusculo etiam ex descendente caua, qui Emulgens vena vocatur, quòd serosam humorem ex defluente per venam Cauam sanguine secernat, & in Renem intromittat. Cùm autem ex Renibus prodeant canales Vreteres dicti, qui in constitutam supra intestinum rectum vesicam, exonerent serosam humorem, seu mauis vrinam, quæ deinceps meatu communi tam ipsi, quàm semini foras mittatur: tum notum est semen creari in Testibus, ex delato in vtrumque tam venoso, quàm arterioso sanguine per venulam, arteriolámque, quas vasa Spermatica, eáque præparantia appellant. Sed de his, déque vtero, vesicam inter, & intestinum memoratum sito, déque cæteris attingere plura nihil est necesse.

Artus supersunt, videlicet tum gemina brachia, tum gemina crura. Brachij autem nomine heic intelligitur, vt constat, quicquid ab vsque humero, qua clauiculæ desinunt, ad digitos vsque extremos exporrigitur, dictúmque est priscis & vlna, & manus; vtcumque speciatim, ac vulgò brachij nomine excludatur & manus, & nomine manus excludatur brachium. Sic cruris quoque nomine quicquid est ab Ischio, seu Coxa ad vsque plantam, summósque digitos protensum, vocatúmque pridem & *κῶλον*, & pes, vtcumque iam nomine cruris excludi soleat femur, ac pes, nomine pedis & crus & femur. Cùm verò ossa artuum sint potissimum concessa ad motum, & spina dorsi sit veluti principium immotum ipsius, firmitudinémque tribuat

lib. de spir. cap. 7. corpori, idcircò videtur Aristoteles non malè agnouisse spinam tanquam principium non modò costarum, sed ossium quoque ipsorum artuum; vtcumque cranium vt radix prima

haberi quadantenus possit; verùm vt hoc
missum faciamus, & de brachio primùm at-
tingamus pauca, tres sunt conspicuæ illius
partes, lacertus, cubitus, & manus. Lacertus
autem, qui interdum quoque humerus voca-
tur, ex osse constat vnico, adiutorij vulgò vo-
cato, quod supernè insertum altera præcipua
apophysi son in cauitatem omoplatæ, seu
scapulæ (ossis scilicet penè triangularis, cui
clauicula aliunde cohæret) constituit cum
ipsa quem vulgus appellare humerum solet;
infernè verò suis apophysibus, acetabulisque
ossibus cubiti commissum flexuram cum ipso
constituit. Qui musculi in ipso sunt, move-
do cubito deseruiunt; ipse autem variè move-
tur, & inflectitur musculis, qui sunt ad thora-
cem, ad collum, ad dorsum, & sub alis, seu
axillis. Cubitus ex osse constat duplici, infe-
riore nempe, vlna, cubitóque speciatim vo-
to, & crassiore constans ad prædictam flexu-
ram apophysi, quæ dicitur gibber, vulgò
etiam cubitus; ac superiore appellato Radio
crassioréque constans apophysi, qua parte ex-
cipitur manu. Committitur vtrumque lig-
ásturve mutuis apophysibus, acetabulisque
tam cum osse humeri ex vna parte, quàm ex
altera cum ossibus manus in trochlearum
mam. Qui autem musculi in eo sunt tum
tendæ manui, tum adducendis, abducendis-
que in pronam, & auersam partem digitis
seruiunt; iique productis tendinibus, q
vtrimque satis patescunt. Manus ex tri-
partibus constat, videlicet Carpo, Meta-
pio, & Digitis. Carpus non excedit pol-
radicem, siue qua parte Thenar, & Hype-
nar, hoc est crassior illa sub pollice protub-
tio, & quæ illi est è regione sub mini-
coëunt, interueniente ligamine, sub quo tra-
eunt tendines digitos introrsùm moue-
continetúrque ossibus octo, quorum qua-
committuntur cum memoratis radij, cub-
que ossibus, alia heinc cum ipsis, hinc cu-
iis, quæ sunt metacarpij, pollicisque. Meta-
pium à carpo ad vsque radices digitorum
tenditur, continétque ossa longiuscula q
tuor, quibus committuntur ossa infixa
torum quatuor, nempe indicis, medij, an-
ris, auricularis. Digitorum autem singulo-
notum est ossa esse tria (pollice excepto,
quod tertium sobijcitur, ossibus res-
quæ in metacarpio) súntque ipsa quoque
tuò commissa, articulatáque; & inter
quidem etiam ad condylos, seu nodos
lis Sesamoedibus à sesami forma vocat
quippiam addam de vnguibus, qui
summas, deuexásque partes adnati
mirè roborantur, cùm Aristoteles ob
ad tegendum quoque inseruiam. Manus
pars interior vola, palmáque dicitur; s
quæ sunt in ipsa lineæ complicandæ
destinatæ perspicuè sint, ac sint pau-
culi, qui mediam volam ambiant, vt
teri, qui seu ponè, seu inter ipsos
sunt, diducendis, reducendisque in
gitis comparati, pudendam profectò
nugentur nugas Chiromantici, dum
rum aliam naturalem, seu iecoris; a
vitalem, siue cordis, &c. & ma

lean-

[illegible] alium Saturni montem dicentes, alium Iouis, &c. (nisi quòd cùm sint Planetæ septem, & sex solùm numerent, septimum Marti in fundo manus, vbi nihil sit mirùm, assignant) profitentur se diuinare non modò quicquid est complexionis, & morborum, ac mortis quoque generis, temporisque; sed etiam quicquid fortunarum euenturum est per totam vitam. Id verò ridendum cùm sit (neque enim pari iure habendum est cum Physiognomicis signis, de quibus aliàs aliquid) tum mirari sanè par est tendines internæ inferiore in ossa digitorum media ex perforatos esse fissura, qua parte ossi prima [illegible], vt qui tendines transmittuntur in tertia absque impedimento pertendant, extremásque partes digitorum adducant.

Iam sunt Cruris quoque tres insignes partes, primùm Femur, Tibia, Pes. Et Femoris quidem est similiter simplex vnum os, in cuius superiore parte præter rotundam epiphysim Ischij acetabulo insertam, colli specie est, cui subsidentes apophyses duæ Trochanteres appellantur. Inferiùs autem [illegible] lacerti instar sic committitur ossi tibiæ præcipuo, vt se anteriore apophysim (seu epiphysin mauis) capitulo intercepta [illegible], genu Rotula tegatur, obliquèque se eleuata [illegible] anteriorem sui. Vt Musculi verò femur [illegible] ad [illegible], & ad lumborum vertebras, ad os ipsum pubis, abdomenque [illegible], ad ipsum [illegible], [illegible] sunt ad [illegible] Ischion [illegible] ... [illegible] Tibia ex ossibus dupli-[illegible] ... [illegible] ... & [illegible] fibula [illegible] vt supernè [illegible] femore, ita infernè cum [illegible] Astragalo dicto, eminétque epiphysis, quæ dicitur malleolus interior: & [illegible] non tam [illegible] quàm exterius, quod vocatur Sura [illegible] supernè infernéque cum altero eminet quoque ad inferiorem partem ea epiphysis quæ malleolus exterior vocatur. Qui ad Suram musculi sunt, idémque nomen obtinent, à productis tendinibus pedem variè mouent, similitérque digitos tam deorsum, quàm sursum. Est autem Pes (quem Aristoteles [illegible] à Solo, seu Terra, vult dictum, cuiúsque segmentum infimum dici Plantam constat) imitatione manus ex tribus [illegible] compositus partibus, quas appellare solent Tarsum, Metatarsum, & Digitos. Ad constitutionem tarsi, [illegible] pedis pertinet Astragalus, cui suppositus [illegible] calcaneus, seu tali, [illegible] & antecedente Cuboide dicto, [illegible] Calcaneus. Ad Metatarsum verò, [illegible] inferiore est pedis vola quinque ossa pertinent protensa ad digitos vsque, qui ipsi quoque constant ternis tribus ossibus, pollice excepto, cuius duobus plura non sunt. Musculorum, tendi-ditum, vnguium eadem proportione est ratio, quæ digitorum ipsius manus. Ac sunt istæ quidem in Homine partes.

De Partibus similaribus, & dissimilaribus Animalium.

CAPVT II.

De Partibus cæterorum Animalium à partibus Hominis differentibus.

QVOD ad cætera Animalia spectat, constat penè ex iis, quæ de eorum varietate attigimus, quibus ex generibus partium constent & quemadmodū tam cum Homine, quàm inter se mutuò congruant, aut dissentiant. Vt pauca nihilominùs vel repetamus, vel adnotemus, manifestū imprimis est esse quasdam parteis animanti omni necessarias, vti os, ac ventrem, quibus alimentum assumatur, concoquatúrque (vtcumque Aristoteles censeat cicadam ore carere) ac meatum etiam, quo fiat recrementorum deiectio. Idque præter aliquas parteis, quas esse insuper oportet, vt sint quæ nutriri alimento valeant; & pars quædam potissimùm, quæ tangendi organum sit, cùm tametsi desint sensus cæteri, tactus saltem, vt Aristoteles sæpe inculcat, deesse non possit. Deinde quæ partes in Homine anteriores sunt, eas vulgò in aliis Animalibus esse inferiores, quæ posteriores superiores; ac rursus quæ superiores anteriores, quæ inferiores posteriores; nisi quòd in Testudine, & plerisque Testaceis omoplatæ, aliæque dorsi partes inferiores sunt; in Mollibus caput est inter pedes; ac in eisdem, & cochleis excrementorum meatus ad eandem regionem cum capite spectat. Ad hæc cætera Animalia vel habere parteis qualeis Homo habet, vel habere qualeis non habet; vel non habere qualeis habet, vel habere quidem, sed aut κατ' ἀναλογίαν *proportione solùm quadam* similes (ex quo Aristoteles sæpe, vbi non agnoscit v. c. cor, sanguinem, spinam osseam, &c. agnoscit tamen τὸ ἀνάλογον, *quod proportione idem sit*, quod æquivaleat, quod consimili munere fungatur) aut saltem magnitudine, figura, densitate, situ, numero, alia quapiam re differenteis. Rursùs, loco cutis, v. g. quæ est commune homini, cæterisque sanguineis integumentum, inesse aliis testas crustásve; (nisi quòd in Mollibus analogum quidpiam discretu facile non est) & cute præditorum, alia habere ipsam nudam, sed ferè cancellatam, crassam, ac prædurám, vt Elephantem, Crocodilúmque, & istum quidem maximè, in quo est ad dorsum penè muricata, & adversus ictus invicta; alia habere ipsam aut pilis, aut spinis aut plumis munitam; & quæ speciatim pilis obductam habent, habere ipsam pilosam totam, non verò ex parte maxima depilem (nisi fortè ad os, plantámque (secus ac ipsum hominem; itémque eâ nasci omninò cum pilis toto corpore, non verò instar hominis natiuos aliquos habere, vt ad caput, aliquos progressū temporis subnatos, vt ad mentum, parteísque alias; præteréaque retinere ipsa illos donec 4. hist. 7.

De Partium Animalium differentia.

vitunt, eodem colore, non in canitiem vertere, quemadmodum hominem, nisi fortè pauca, ac rarò, vt equum; ac nisi quod in quibusdam regionibus, dicuntur cuniculi, lepores, & alia id genus inalbescere hieme, donec niues sunt, & tempore alio sui esse coloris. Sic ossium loco, esse aut interiùs cartilagines, spinas, quidpiámve aliud solidiusculum, aut exteriùs testas; & quibus sunt ossa, ea in quibusdam esse caua admodum, in aliis penè solida tota, ac in Leone speciatim adeò solida, atque dura, vt excuti posse ex iis ignem dicant. Sic sanguinis loco esse in quibusdam ichorem; & quibus inest sanguis, ipsum in plerisque calidum sentiri, in aliis secus, vt in Piscibus: & quibus calidus est, plærorúmque concrescere, aliquorum secus, veluti Ceruorum.

Sed, hæc vt mittam, quædam sunt penè Acephala, ita iis caput est indiscretum; quædam habentur bicipitia: quædam lapidem intra caput continere, quod proprium est Piscium, & in genere quidem Squammosorum præsertim. Quibusdam insunt cornua; & in Ceruis quidem nonmodò ramosa, sed & solida, eáque magis, quàm ossi hærentia, quod ferunt specialius de iis Phrygiæ bobus, quibus cornua esse dicuntur perinde mobilia, ac aures. Sunt & mobiles, quæ nonnullis sunt veluti cornua, seu potius antennæ, veluti crustaceis, papilionibúsque; cùm sint etiam limacibus & emissiles, & conductiles, ita vt reducti nulli esse videantur. Quibusdam sunt cristæ, eæque vel carneæ (aut certè à carne, vt 2. hist. 13. loquitur Aristoteles, non alienæ) vel plumeæ, & variarum quidem formarum, vt in Alauda, Pauone, Ceiri. Res sanè opposita foramini, siue fistulæ Cetaceorum: ne suturas commemorem, quas nullum animal tum habet, quàm Homo pauciores, vti & paucius cerebrum, habita præsertim corporis ratione. Sic nulli animalium generi non sunt oculi non vniformiter colorati (nisi quod in equis sunt interdum cærulei) secus ac contingit in hominum genere; in quo sunt oculi præterea & anteriores, & non deflexi in latera, & minimo inter se proportione corporis interuallo distantes. Vt prætermittam palpebras plerisque deesse, vt Insectorum, Pisciúmque generibus, Ouipara, ac speciatim Aues, si nocturnas exceperis, claudere solùm inferiorem; in iis carere vtramque ciliis, in cæteris verò animalibus carere inferiorem. Pisceis aliunde penè destitui intra oculum humore aqueo, abundare maximè vitreo; habereque crystallinum non tam lenticularem, quàm globosum (& postica præsertim parte) ac ipsum quidem non alligatum processibus ciliaribus, sed suspensum duabus veluti auriculis, vt in Thynno, vel circulari quasi sutura, qua cohæret cum vitreo, vt in Amia, &c. secus profectò ac in fele, auibúsque nocturnis, in quibus semper minùs vitrei, & ampliùs aquei, quàm in cæteris animalibus obseruauimus. Sic nulli animalium immobiles aures, vt sunt homini; intellige tamen quibus sunt (& eæ quidem longæ, breues, acutæ, obtusæ, læues, pilosæ, &c.) quippe cùm pleraque Insectorum sint,

quæ destitui prorsus auribus videntur;
aliud nihil auibus, cæterisque Ouiparis, qui
aliqui sunt audiendi meatus; nam quæ ali
quin nocturnarum auium auritæ videntur,
dictum est eas habere solùm ad regionem au
rium plumeos apices; & qui pisces ad ea
dem regionem habent branchias, eas ad ali
vsum comparatas habere, neque obseruau
tametsi aliunde in ipsis meatus audiendi,
tus ac in Cetaceis; quanquam ne in vitu
quidem marino tam est manifestus, qua
Aristoteles innuit. Sic nasus nulli animalium
perinde elatus, ac in homine; sed aut nar
solùm excauatæ intra superiorem maxilla
aut meatus solùm odorandi, vt in
stro apparet. Nam de Elephanti quidem na
seu proboscide, de qua antè dictum, res est sin
gularis; neque idem dici potest de probos
dula muscæ, apis, & consimilium, quæ vi
spongiosa in extremo est, vt succum
conditúmque habet, seu vaginâ quapiam a
leum bifidum, multicuspidémque, vt
brato in cutim hominis, equi, aut alter
animalis sanguinem exprimat, qui ip
interim spongioso extremo sugatur.
autem cum muscæ, asili, aliáque id gen
pennia animalcula hac sola ratione
gant, apes tamen, vespas, aliáque quadri
nia gestare præterea aculeum in extrem
subtilem, ac longiusculum, cuius vibr
etiam veneni aliquid, ex sita ad radicem v
cula instillent. Sic cæteris ferè animalib
os exporrectum (& in auibus quidem
tum in rostrum) idque prolixum,
mucronatum, serratum, recuruum, rect
ampliùs, minúsve rescissum, ac hians
léque est animalium Ouiparorum
sursùm, deorsúmque duntaxat moueri
vel omninò dentibus careant, vt aues, vel
laribus, vt lacertæ, serpentes, pisces,
bus solùm aut nihil, aut leuiter
deglutiant; secus ac animalia cætera,
maxillarum motus transuersus, obliqu
necessarius est, vt cibos deterere, ac
commolere molaribus dentibus possint. N
hil verò addendum de varietate dentium
ratorum, planorum, exsertorum, alternati
maxillæ concessorum, &c. Nihil conseque
de lingua, quæ longa, breuis, teres,
simplex, bifida, &c. Nihil de Epiglottide
aues, & vniuersè Ouipara carent; cùm
etsi lingua quoque carere aliqua videntur
aut breuitas tamen id faciat, vt in Croc
lo, & plerisque piscibus; aut censend
analogum quidpiam, quo gustatio fit,
tui, vt in genere præsertim Exsanguium.

Cæteras parteis quod attinet, sunt
Viuipara omnia collo prædita; at ex Oui
ris ea solùm, quæ pulmonem habent,
rámque adeò, quæ per collum transfer
riam. Nam & gula quoque pisces
tur (ventriculo nempe, aut intestino
aperto) nisi quod breuissima quæ
longis, vt in anguillis obseruatur. Qu
tem collum est, id cæterarum partium
vel depile est, vel pilosum, vel plum
& plerisque eorum quibus est pilosum
iubis insigne est, vel totum, vt Leon

ceruicem solam, vt Equo, Cùm Leoni potiùs ceruix penè rigeat, vt esse quasi perpetuo constans, quod Lupo quoque competit; distinctiones, [illegible]que in cæteris sint vertebræ, & plures quidem, vel pauciores pro longitudine colli, quod inesse sunt longissi-[illegible] Camelo, Struthioni, auibus quibus longa crura, ac etiam Palmipedibus, [illegible] alioquin sunt breuiores adeoque quæque sunt rapaces, collum, ad robur, breue est. Ingluuiem præterea, quæ in auibus ante pectus plerumque tumet. Pectus, inquam, quod vt in auibus carinatum est, & speciali ossiculo Lunulæ, seu Furcula dicto, ad claui-culasque appositum [illegible]; ita coarctatum in cæteris plerisque Viuiparis est, cum sit in homine singulariter latum. Hinc etiam Ouipara mammis careant, non habent illas Viuipara in pectore (nisi quod Elephas satis ad-[illegible]) sed vel bene inter femora, vt Solidipeda, & Bisulca cornigera (nisi quod sint [illegible] pupillæ [illegible]) quo modo habent [illegible] quoque Cetacei prope genitalia; vel binas in medio ventre, vt Leæna, vel quaternas in ventre, vt Pantera, vel plures, & duplici quidem ordine secundum ventrem dispositas, vt in Bisulcis sus, ex Digitatis canis; nullum vero est digitatum, quod mammas inter femora habeat. Costæ, dorsique vertebræ sunt in aliis [illegible], in aliis pauciores, et in Serpentibus, v. c. sunt costæ triginta; in quibus [illegible]; nempe in auibus [illegible] dorsi vertebræ, [illegible] colli; adnotatúque dignum est, esse in ipsis diaphragma te-[illegible] sed verò sep-[illegible], quod respirationi infer-[illegible] pulmonis [illegible] animalibus, quibus [illegible], ac eo eadem [illegible] in Ouiparis, vt esse geminum videatur, [illegible] in singulis speciatim in Chamæleonte [illegible] in membranam tenuissimam, & ambabus toti corpori æqualem. [illegible] habere quemdam pulmonis [illegible] non tam qui folliculus, seu [illegible] plena, quæ in quibusdam piscibus [illegible] est, na-[illegible] parte, quàm album ve-[illegible] cordis basi cohærens, quod [illegible], ita abiens in [illegible] tubulum, qui [illegible] maxillam, & ad dentes [illegible] possit huiusmodi, vt per [illegible], aut fuli-[illegible] per longissima interual-[illegible] aeris, & aquæ [illegible] aliunde Cor in [illegible] animalibus; vt in homine versus la-[illegible] in pectore medio magis est ac in pis-[illegible], vt-[illegible] Aristoteles, aliique dicunt esse piscibus [illegible] in aquis, vbi illud, porro, [illegible], quod [illegible] tubulum [illegible] apparet. Quo præterea [illegible] possit carere pisces et pulmone, & dextro ventriculo cordis, An Asellus [illegible] cor in ventre habeat, vt Ælianus [illegible], dicere non possumus, hoc restat pis-

simus marinam testudinem habere quosdam asperæ arteriæ ramulos non in pulmonem desinentes sed ad renes vsque, & vesicam in ventri productos. An etiam perdices Paphlagoniæ geminum cor habeant, vt idem ex Theophrasto refert, ac Elephas similiter, penes Authorē fides sit; retulit certè vir nobilis, veraxque ex Dorandolorum familia, & in nostris montibus Paludis Toparcha se occidisse lepum ceruarium, in quo geminum cor inuenerit, & Aquapendentius in Galeo marino dissecto geminum cor repræsentauit. Venter in nullo animalium est anterius costis, ossibusve aliis munitus, posterius autem ferè vertebræ in Sanguineis sunt sed non sunt tamen in auibus; in quibus os sacrum prælongum, amplúmque pectoris vertebris succedit; vtcumque ipsi posteriùs succedant sex ossicula ad fulciendam caudam, pennasve adnatas, vice vertebrarum vt plurium, ita distinctiorum, ex quibus cauda aliorum animalium constat. Cauda, inquam, in Ouiparis quadrupedibus, serpentibúsque longa, & depilis, quemadmodum etiam in piscibus latis, vt in Raia; in aliis pilosa, & in nonnullis quidem breuis, cum pilis, setisve prælongis, vt in equis; in quibusdam longa cum pilis, setisve breuibus, vt in bobus; in Castore, & plerumque in piscibus lata; in Crustaceis etiam tabellata, &c. Ne quidpiam memorem de cauda aliquorum Insectorum, quæ ipsa quoque locustis et venter loco vertebrarum discernitur, velut in Scorpione relicto etiam memoriis Græco nomine Condylorum, Spondylorumve, quo designantur stellæ quoque in cauda Scorpionis Cælestis. Dictum iam est de variis ruminantium ventriculis, quos Aristotelem imitati dicunt Ventrem, Araneum, seu Reticulum, Omasum, & Abomasum. Vbi nota Omasum esse, quod Coagulum etiam vocant à vi coagulandi lactis eorumdem ruminantium (nam quod est aliorum, non perinde est, tametsi crassescat) qualem etiam vim attribuere leporis ventriculo solent. In animalibus cæteris duplex ferè solet distingui ventriculi forma, suilla nempe amplior, flexuosiórque, & canina angustior, neque ab intestino admodum distincta; qua ratione vt humana v. c. intestina dicuntur suillis similia, ita quæ aliorum animalium sunt referre suilla, aut canina dicuntur; adnotarique potest quòd canes difficilè adeò excrementa egerant, idcircò esse, quòd eâ formâ intestinum initio latum in angustum desinat. Notum est verò in aliquibus nullam esse gracilium, crassiorúmque intestinorum distinctionem, vt ipsi in Testudine marina obseruauimus; in aliquibus non prolixum, & circumvolutum, sed breue, & flexuosum; curuatumve solum productum, vt in Chamæleonte. In aliquibus demùm simplex, reflexúmque antrorsum vt in Mollibus. Iecur non in omnibus quasi simplex, vel leuiter bifidum, vt in Homine, & Bisulcis, sed omninò multifidum, & septem plerumque loborum, vt in fele, cane, & Digitatis compluribus. Cúmque iecur insit omnibus Sanguineis, & in nonnullis quidem Quadrupedibus, Piscibúsque pallidiusculum;

De Partium Animalium differentia.

lib. 10. c. 35.

lib. 14. c. 6.

lib. de form. fœt.

4. part. 14.

De Partium Animalium differentia.

pallidiusculum;nõ tamen in omnibus sanguis aut per vnicam venam portam in interanea distribuitur,sed per plureis,vt in eadem testudine;aut per vnicam cauam in cæteras parteis, verùm per plureis (cùm sit tamen semper insignis, quæ influit in cor) vt rursus in eodem Chamæleone fuit obseruatum. Nõ adest verò omni iecori Fel;illo enim caret aliqua sanguinea,vt solidipeda Equus,Asinus,Mulus, & ex Bisulcis ceruus,dama, imò vt habet Aristoteles,oues in Eubœa;& cùm omnes aues,piscésque fel habeant,tum in piscibus intestino potiùs,quàm iecori hæret. Lien aut nullus, aut perexiguus in Ouiparis quadrupedibus, auibúsque. Est autem in Cornigeris quidem rotundus,in Multifidis oblõgus,in Bisulcis medius. Renibus, & vesica carent Ouipara omnia; & cùm in Quadrupedibus viuiparis omnes fœminæ in auersum meiant,tum id imitantur ex maribus pauci Leo,Camelus,Lepus Lynx. Et ne quidpiam dicam de pari diuersitate coitus, déque varietate genitalium aut prominentium,aut cõditorum; adnoto solùm vterum in viuiparis, piscibúsque esse inferiùs ad genitalia, at in Ouiparis quadrupedibus, auibúsque esse superiùs prope diaphragma.

2. hist. 17.

Tandem circa Artus,notum est illis quædam destitui,vt serpenteis,pisceis oblongos,veluti anguillam,& congrum;nam cæteros quod attinet,sunt qui putent pinnas habẽdas pro brachiis, quatenus illis adiuti natant, & Balenæ Aquitanicæ dicuntur illis continere,ac gestare fœtus. Destituuntur etiam pleræque Insecta, Testaceáque; nam Nautilus quidem brachia habet instar Mollium;& Crustacea non modò crura,seu pedes habẽt,sed chelas quoque brachiorum instar,vnde & illas in orbem flectunt: ne quidpiam de Echino,seu Erinaceo marino dicam, cuius quot sunt spinæ, seu aculei, tot sunt, quibus possit incedere pedes. Ad Aueis quod spectat, sunt illis haud dubiè alæ quasi brachia;quippe est os humeri simplex, cubiti verò geminum,vnà cum carpo,& gemino quasi metacarpij osse,præter pollicis speciem ad radicem,& duos ad summũ quasi digitos. Hinc & flexuræ ipsæ alarum brachiorũ nostrorum flexuris cõsimiles sunt;& cùm aliunde habeãt os femoris similiter simplex, tibiæ geminum tum sunt flexuræ quoque eædem cum nostris: quæ enim suffrago quasi genu retrorsum obuertitur,ea non nostro genui respõdet,sed calci;quasi id totum, quod superest sit vnà cum ipsis digitis cõputandum in pedem. Idem autem est proportione dicendum de Quadrupedũ posterioribus cruribus;quippe quæ eisdem femoris, tibiæque ossibus constantia eodem modo inflectantur,suffragóque genu respondere visa respondeat pedis suffragini; & quod vulgò pedem in illis vocamus,sit pro extremo metatarso,& digitis, vt cum pedibus summis ambulamus. Atque id quidem cùm crura anteriora respondeant pari modo brachiis, ossa ossibus,flexuræ flexuris,cùmque etiã suffrago illa cubito respondere visa,retrorsúmque obuersa intelligenda sit respondere commissuræ carpi cum cubito,& quod superest manui cum digitis suis. Tametsi analogia faciliùs intelligitur in Quadrupedibus Ouiparis;aut saltem in Viuiparis breuicruribus, Digitatisque, vt Echino,Taxo, Lepore, & aliis: nesciéque ... Aristoteles satis attẽderit ad istam genu,cubiti,& flexurarum distinctionem. Apparet verò etiam analogia in Insectorum cruribus,magis quàm in aliis,quæ nõ sunt perinde vt crura, quemadmodum alæ autem nodis,flexibúsque distinctæ. Notandum verò interim,quod superiùs attigimus cicadæ cantũ excitari agitatione membranulæ,spiritúsque intra pectus ... teneri non posse extendi ad bombum, qui muscis,apibus, similibúsque excitatur,vt Aristoteles opinatus est;sed talem bombum excitari ab alis pernicissimè aërem verberantibus, vt & sæpiùs experti sumus,multísque demonstrauimus (capitibus præsertim muscarum ... rúmque Insectorum interceptis) & ... intelligi, quod cùm cicadæ & quiescentes ... detractis alis canunt; hæc tamen ... volando,ac habitis alis sonum edere ... Prætereo varietatem pedum,iuxta quam ... rásque Animalium varietates ... dóque esse auibus quaternos duntaxat ... que pede digitos,treis anticos,posticũ ... (sióque præter calcar in vnico penè Gallo ... lebre) & aueis vncunguibus difficilè Terram ... dere, ac incedere,vt Aquilam;eas,quæ ... pedibus valent, indefessè magis volare,vt ... rundinẽ; itémque esse Digitatis & ... Quadrupedibus, in anterioribus quidem ... dibus ferè quinos,in posterioribus qua... (habent paruula quædã etiam quinos) ... vti pleræque anterioribus pedibus ... manũ;cùm Solidipeda vtatur potiùs ... ribus; quibus addi possent id genus ...

CAPVT III.

De vsu Partium in Animalibus.

VERVM vt modum tandem ... mus,quæstionémque ... mus,quæ suboriri hoc loco ... de principatu partium, ... est intelligenda ex dicendis inferiùs ... sede τοῦ ἡγεμονικοῦ, *partis animæ princip...* tingamus potiùs celebrem de vsu par... difficultatem,ob opinionem Epicuri, ... letari ab iis non valeat quibus est D... uidentia cordi. Is scilicet apud Lactan... *hil,inquit,in procreandis animalibus ...* *ratio molita est: nam neque oculi facti sunt ...* *dendum,neque aures ad audiendum,neque ...* *ad loquendum,neque pedes ad ambulandum ...* *niam priùs hæc nata sunt,quàm esset loqu...* *re,videre,ambulare.* & alio loco apud ... eius sententia rursus est, *Neque oculos ad ...* *dum esse natos,neque aures ad audien...* *pedes ad ambulandum (quoniam ...* *priùs nata sunt, quàm esset vsus videndi ...* *diendi,& ambulandi) sed horum ...* *ex natis extitisse.* Hinc proinde Lucre...

Illud in his rebus vitium vehementer ...
Effugere errorem,vitaréque præmeditat...
Lumina ne facias oculorum clara crea...
Prospicere vt possimus; & vt proferre ...
Proceros possit, ideò fastigia posse
Surarum,ac feminũ pedibus fundata ...

Brachia tum porrò validis ex apta lacertis
Esse, manusque datas utraque a parte ministras,
Vt facere ad vitam possemus quae foret usus.
Caetera de genere hoc inter quaecumque pretantur,
Omnia perversa praepostera sunt ratione:
Nil ideo quoniam natum'st in corpore, ut uti
Possemus; sed quod natum'st, id procreat usum.
Nec fuit ante videre oculorum lumina nata,
Nec dictis orare prius quam lingua creata'st:
Sed potius longè linguae praecessit origo
Sermonem: multoque creatae sunt prius aures,
Quam sonus est auditus; & omnia denique membra
Ante fuere, ut opinor, eorum quàm foret usus.
Haud igitur potuere utendi crescere causa.

[illegible] sententiam Epicuri recommendat [illegible] de Rerum natura Principiis. Qui [illegible] Animalia casu quodam in prima [illegible] genita fuisse, [illegible] Atomorum [illegible] Quando [illegible] intelligentis [illegible] lumen [illegible] Atomis) [illegible] Quippe [illegible] Divinam ab [illegible] Porrò, quòd ipsa Animalia [illegible] (hoc est, [illegible] Atomi [illegible] exstitisse pro [illegible] non [illegible] Animalibus [illegible] à terra [illegible]

quod ad ea quidem, quae oriuntur ex semine, [illegible], vt iam dictum est, sese veluti quodam habitu docuisse, ad faciendum ea, quae casu semel fecerit; quemadmodum aqua per alveum, quem fortè fortunâ excavârit, fluit. Et quoniam stupendum tamen videbatur, qui posset tanta Animalium varietas sic fuisse casu conformata, vt nulli deesset ea delineatio, concinnitasque partium, quae videri posset necessaria esse ad obeundum munera naturae suae consentanea; vidimus iam antè respondisse illum innumeras fuisse Animalium formas, quae initio extiterint; sed paucas duntaxat ex ipsis potuisse nutriri, servari, sese propagare; illas putà, quas contigit habere partes sic constitutas, vt nactae fuerint accommodatum ad sui ipsarum conservationem, generationemque consimilium, vsum. Caeteras enim, quibus aut deessent partes congruae, aut quae mutuò incongruas haberent mutuò appositas, illas breui intercidisse. Huc illa, inter caetera, spectant:

Orba pedum partim, manuum viduata vicissim,
Muta sine ore, etiam sine vultu caeca reperta.

Et,

Caetera de genere hoc monstra, ac portenta creabat
Nequicquam; quoniam natura absterruit auctum.
Nec potuere cupitum aetatis tangere florem,
Nec reperire cibum, nec iungi per Veneris res.

Spectat quoque huc, quod speciatim de tendinibus [illegible], tam Epicureos, quàm Asclepiadas refert Galenus. Videtur, inquit, [illegible] *Non quia crassi sint tendines, ad[illegible] esse validas; nec quia tenues, imbecillas; sed adhuc quidem ex usibus vitae vt tales sint, vel tales, cogi; ipsam verò tendinum molem sequi motionis quantitatem. Qui videlicet exercentur, bene se habent, & incrassescunt, vt par est; qui verò otiosi sunt, non nutriuntur, & extenuantur. Quamobrem, non quia vt illis fuerit vehementiorum functionum tendines fortes, crassosque esse, aut imbecilliorum tenues, debilesque, ita conformatos à natura dicunt (vtique enim Simiis quoque [illegible] formavit digitos) verum, vt dictum prius est, crassitiem necessariò exercitatas consequi, eò quòd praeclarè nutriuntur; gracilitatem, pigrescentes, eò quòd nutriuntur deteriùs.*

Ex quibus constat Epicuro idem placuisse, quòd

quòd

De ipsa Partium in Animalibus.

lib. 1. de vs. part. cap. 1.

De vsu Partium in Animalibus.

5. de gen. an. 8.

quod aliis antiquioribus Aristoteles tribuit. Nam, vt nihil dicam de Democrito, quem docet finalem causam ablegasse, & referenda omnia censuisse ad ea, quibus natura vtitur (seu materiam nempe, seu efficienteis, causas) *quæ talia quidem*, inquit, *sunt, sed non tamen sunt alicuius gratiâ*; nihil de ipsomet Aristotele qui agnouisse solùm videtur causas τὴν ὕλην, καὶ τὴν κίνησιν, non verò τὸν λόγον, καὶ τὸ τέλος; nihil de Hippocrate qui in libro περὶ σαρκῶν singularum partium conformationem eodem modo quo Empedocles habet; nihil de Anaxagora, quem opinatum ait *esse hominem animalium omnium prudentissimum, quia manus habeat; non verò*, vt Galenus addit, *datas illi manus, quia erat prudentissimum creaturarum*. Ecce quid ille de Empedocle habeat: *Animaduertit*, inquit, *multa inesse animalibus, quòd sic fieri contigerit in ipsa eorum generatione; veluti Spinam, exempli gratiâ, hoc eiusmodi esse forma, quòd illam propter contortionem variè diffringi acciderit*. Et posteà de aliis simul Philosophis conformationem omnem ad materiæ necessitatem referentibus loquens: *Vt Mundum*, inquit, *generant, sic de animalium, plantarúmque generatione sermonem instituunt. Stomachum nempe, & omne cibi, excrementíque conceptaculum, dum humor in corpore præterflueret, genitum fuisse; at nareis ex rupto patuisse, cum præterflueret spiritus*. Huc alius ille attinet locus, in quo Philosophos eosdem notat: *Ex illis*, inquit, *dubitatio, Quid vetet agere naturam, non habito finis respectu, aut illius, quod melius est. Quemadmodum Iupiter pluit, non vt frumentum augeat, sed potiùs ex necessitate. Quod enim sursum elatum est, refrigescere oportet, deinceps verò refrigeratum, & aquam factum, decidere. Casus autem est, dum id fit, augescere ipsum frumentum. Pari ratione, si frumentum, quod in area est, pereat, non ideò pluit, vt illud pereat, sed hoc ex accidenti est. Quare & quid prohibet parteis in natura sic se habere; veluti denteis ex necessitate oriri, & anteriores quidem acutos, secandóque idoneos, genuinos, verò latos, & terendo cibo conducenteis? Is quippe vsus accidit illis, qui propter ipsum facti non sunt. Idémque dici de cæteris, quæ alicuius finis gratiâ esse videntur, partibus potest*. Quo loco nota pluuiæ exemplum videri præsertim ab Epicuro vsurpandum, quòd ratiocinari sic posse videatur. Tametsi frumentum ex pluuia vtilitatem capiat, non sequitur tamen vllam esse causam intelligentiæ capacem, quæ ad hunc finem pluuiam disponat. Alioquin enim cur plueret in fruges nihil pluuiâ egenteis? cur æquè in mare, æquè in rupeis, æquè in loca alia, in quæ tam potenter plærumque grassatur? cur pateretur tam multas fruges ibi plærumque enecari? an-non mero euenit casu, vt frumentum, quia est satum quo loco pluit, exinde proficiat? nimirùm Planta vtitur occasione sibi oblatâ, quæ siue sata illeic non fuisset, siue energiâ caruisset, pluuia nihilominùs decidisset. Eodem autem modo, licet oculus colores rerum percipiat, potest tamen non propterea dispositus esse ab intelligente causa, vt videat; aliàs enim,

5. de gener. anim.

4. de part. an. 10.

1. de vsu part. 3.

1. de part. an. 1.

2. phys. 8.

quorsum aliqua Animalia hac parte priua-
set? cur ea ratione oculos in planitieque fa
conformasset, vt vel nihil omninò, vel pa
uè viderent? cur non oculos etiam in occipi
ti collocasset, cæteráque similia, quæ vide-
tur Momus non ineptè obiicere? an-non po-
tiùs casu est factum, vt quia contigit oculum
ita conformari, vt luce coloréque percelli,
afficique potuerit, lux quoque, & colo
fuerint, quæ percellerent, & afficerent, si
que contigerit oculum alioqui visionis fe
sum? sic mammæ formatæ fuisse non vide
tur, vt infans inde lac sugeret; alioquin
enim, cur mares quoque expertes lactis mam
mas haberent? cur aures illis destinarentur
Verùm quia fœminarum mammas sic habi
care contigit, & aperiri infantibus os; hoc
quæsitum illarum vsum. Sic neque ad lo-
quendum lingua; vel ex eo indicio, quòd mu-
ti alioquin pisces linguam habeant, sed qui
probatum linguæ motione verborum
rem sonare; vocesque dearticulari; id
cepere homines consilij, vt conceptus
tis significarent vocibus, quos aliis rebus
non destinatis significari perinde conti
ex membris aliis vulgò cætera, speciatim
sò genitalia, quæ esse non possunt
rili ad generationem concessa;
quidpiam dicatur de Monstris, quæ
intelligens, si generationi præesset,
non pateretur: quippe quæ electionis
deberet prauam materiam non
formareve indebitè; & seu materiam,
tempus, seu locum, seu instrumenta,
alia, nonnisi opportunè complecti.

Deinde, ob illud de tendinibus
tione roboratis, videtur id fatere
posse, quòd qui solent nudis ambulare
bus, adeò callosam plantam obtinent
nullis scrupis, nullâ locorum asperitate
fendantur; & qui vestibus non vtuntur
tim, consuetve sic comparent, vt
cæli iniurias nihil omninò, aut parum
tiant. Quin-multos etiam videre lic
bus omnes dentes cùm deciderint,
ita obfirmantur, vt dentium defectum
manducando suppleant. Nisi non
dere ista ex vsu vitæ potiùs quàm ex
turæ destinatione sic se habere. Et
solet potissimùm destinatio manus ad
nia exaggerari, non-ne vt res artificiosæ
pateat plerúque commodissimè ad
quàm præconceptos; ita plærumque
in manuum vsus non quæsita,
vicem scitissimè obeunt? vidimus
niæ etiam-num pueri fœminam, quæ
que cubito orba, extremis tamen
cum breuissima carnea appendice
stice, neret, & lania cùm esset,
laret, excoriaret, exenteraret, dissec
mus Aquis-sextiis adductam ab
lam; quæ vtroque brachio, &
ab exortu vsque destituta, digitis
perfectis pedis tum consuere, tum
scribere, tum alia peragere norat.
Parisiis fœminam ex Belgio, quæ
brachio defecta, pedibus tamen
ta, vasa ablueret; fusis lusoriis

Ex

Cribarent, lierent, pugionem vertiret, cibum, [illegible] [illegible] remum posti-[illegible], [illegible] id genus [illegible] alurei: & vt [illegible] de [illegible] Animalibus, [illegible] *Phantaspeanum* [illegible] pedum alte-[illegible] a illius [illegible]. Nisi dicamus hæc quoque [illegible] talis vsus comparatos, & [illegible] [illegible] contigerint, taleis [illegible] vsum perinde dici posse de [illegible] omnium membrorum vsu vi-[illegible]. Denique ob illa multo selecta ex Lu-[illegible] carmina, argumentatus videtur Epi-[illegible], vt quidpiam ob vsum fiat aliquem [illegible] debere vsum, non præexistere [illegible], ex quo is vsus necessarius, commu-[illegible] [illegible]. Sic nempe ille prosequi-[illegible] quidem præfuisset pugnandi [illegible], [illegible] restinguendi, [illegible] non fuisse, vt arma, cubilia, pocula excogita-[illegible].

At contra conferre manu certamina pugnæ,
Et lacerare artus, fœdareque membra cruore,
Ante fuit multo, quam lucida tela volarent:
Et vulnus vitare prius natura coegit,
Quam daret obiectum parmai læua per artem.
Scilicet & corpus fessum mandare quieti
Multo antiquius est, quam lecti mollia strata.
Et sedare sitim prius est, quam pocula natum.

Quod idem [illegible] de [illegible] do-[illegible] post [illegible] vsum, quem [illegible] [illegible] id genus cæteris; vnde & [illegible]:

Hæc igitur possunt vtendi cognita causa
Credier, ex vsu quæ sunt, vitaque reperta.

Atque vt [illegible] non [illegible] [illegible] vi-[illegible] [illegible], cum nihil esset visum, & [illegible] quidnam visio foret, neque au-[illegible] [illegible] cum & nihil foret audi-[illegible] quid esset auditio, neque ita [illegible]. Propterea enim sequitur:

Illa quidem seorsum sunt omnia, quæ prius ipsa
Nata, dedere suæ post notitiam vtilitatis:
Quo genere imprimis sensus, & membra vi-
demus.
Quare etiam, atque etiam procul est, vt cre-
dere possis
Vtilitatis ob officium potuisse creari.

Atque ita se quidem illa intoleranda opinio habet. Nunc vero, vt paucis ipsam perstrin-[illegible], [illegible] necesse est memorare quid ma-[illegible] Viri [illegible]. Imprimis enim Authores [illegible], [illegible] manus agnoscunt, quæ hominem pelle, & carnibus vestierint, ossi-[illegible], & neruis compegerint, longè absunt, vt [illegible] [illegible] Prophetam adstipulentur. Nominatim [illegible] Lactantium, dum no-[illegible] [illegible] Epicurum impetit. *Quid ais, [illegible], Epicure? Id non sunt ad videndum ocu-li nati, sed [illegible] videre?* Postea, inquit, *vsus* [illegible] *apparuit. Videndi ergo causa nati sunt; [illegible] nihil possunt aliud, quam videre. Item membra [illegible] cuius rei causa nata sint, ipsa [illegible] ostendit, qui [illegible] nullo modo posset effi-[illegible], nisi essent membra omnia tam ordinatè, tam [illegible] efficta, vt vsum possent habere. Quid enim, si dicas aures non ad videndum esse*

natas, neque feras ad sæuiendum, neque pisceis ad natandum, neque homines ad sapiendum; cum apparent ei natura, officiaque seruire animan-tis, ad quod sunt quæque generata? Sed videli-cet qui summam veritatem amisit, semper erret, necesse est. Si enim non prouidentia, sed fortui-tis Atomorum concursionibus nascuntur omnia; cur nunquam fortuito accidit sic coire illa prin-cipia, vt efficerent animal eiusmodi, quod nari-bus potius audiret, odoraretur oculo, auribus cerneret? Si enim primordia nullum genus posi-tionis inexpertum relinquunt, oportuit eius-modi quotidie monstra generari, in quibus mem-brorum ordo præposterus, & vsus longè diuer-sus existeret. Cum vero vniuersa genera, & vni-uersa quoque membra leges suas, & ordines, & vsus sibi attributos teneantur; manifestum est nihil fortuitò esse factum, quoniam diuinæ ra-tionis dispositio perpetuo seruatur. Deinde ex Philosophis prolixus est Plato, vt singula-rum partium vsum planum faciat ex destina-tione minorum Deorum, quibus ille δημιουρ-γὸς *Opifex* supremus vt cæterarum rerum mortalium, ita humani corporis fabricandi commisit curam. Quo loco demiror Gale-num tribuere Platoni, vt nostri generis Au-thores ἄνευ τοῦ θεοῦ δημιουργὸν, *quasi vi-lescit quasdam opifices* extremis cæterorum di-gitis abmisisse vnguibus assueuerit; quippe tan-tum abest, vt Plato aliquid tale habeat, dum vnguium vsus memorat; quin potius in to-ta illa digitorum fabrica *summam dicendum*, *consensionem*, vt sic loquar, *intelligen-tiam* agnoscit; quam & passim toto fra-ctatu Deum nominat. Aristoteles verò multus etiam est, vt reprehendat Antiquos illos, qui solam materiæ necessitatem profi-tentes, causam finalem diffitebantur; vnde & ipse valde laborat vt finalem causam in operibus Naturæ stabiliat, & rationem esse demonstret, sicut in rebus arte factis, sic in iis, quæ natura constant, cuiusmodi Anima-lia sunt. Vnum seligere locum iuuat, in quo postquam exaggerauit absurdum esse suspi-cere naturalium rerum imagines ob artem, quæ illas effinxit; & non magis suspicere ip-sasmet rerum naturalium causas, tum pergit: *Quamobrem viliorum Animalium dis-putationem, perpensionémque fastidio puerili quodam spreuisse, molestéque tulisse dignum nequaquam est; cum res nulla naturæ sit, in qua non mirandum aliquid inditu habeatur. Et quod Heraclitum dixisse feruunt ad eos, qui cum allo-qui eum vellent, quòd fortè in casa furnaria quadam, caloris gratiâ sedentem vidissent, acce-dere temperabant; ingredi eos fidenter iussit, quoniam, inquit, ne hic quidem loco Dij desunt immortales: Hoc idem in indaganda quoque na-tura animalium faciendum est. Aggredi enim quæque sine vllo pudore debemus; cum in omni-bus natura Numen, & pulcrum, decorúmque insit ingenitum. Quippe cum in naturæ operibus constans illud præcipuè sit, vt nihil temerè, ne-que fortuitò committatur, sed alicuius gratiâ omnia agantur; finis autem, cuius gratiâ quicquam vel constat, vel conditum est, bo-ni, bellique obtinet rationem.* Philoso-phos alios præterea, ac nominatim Stoicos.

V Nam

De vsu Partium in Animalibus.

in Tim.

1. de vsu part. 3.

loc. cit.

1. de part. an. 5.

[illegible]

In [illegible]

De vsu Partium in Animalibus. lib. 2. c. 10. 2. de Nat. Deor.

Nam Stoici, inquit Lactantius, *animantium fabricam diuinæ solertiæ tribuunt.* Et Cicero ex eorum mente enumerationem singularum partium sic edisserit, vt tandem concludat: *Ex quo debet intelligi nec figuram, situmque membrorum, nec ingenium, mentisque vim talem effici potuisse fortuna.* Et alio loco (3. de fin.): *Iam membrorum, id est, partium corporis, alia videntur propter eorum vsum à natura esse donata, vt manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore, quorum vtilitas quanta sit, à Medicis etiam disputatur.*

Postremò verò ex Medicis ipsis, dubium esse aliquod posset de summo viro Hippocrate (lib. de pr.); siquidem describens primariam partium omnium generationem, nihil de illarum Authore, nihil de fine, aut vsu habet; sed attingit solùm materiæ veluti necessitatem, concursum, & dispositionem fortuitam, [illegible] *cùm perturbata essent omnia*, variasque sedes peterent. Verùm eodem loco agnoscit τὸ καλεόμενον θερμὸν, *id, quod calidum appellamus*, immortale esse, cunctaque omnia intelligens, vt propterea quasi supponat illius ductu distributa, efformatáque omnia. Certè Galenus (5. plac. 15.) indicat, Hippocratem, cùm non moderet substantiam illius naturæ, quæ nos finxisset, pronuntiasse, more tamen hominum omnium appellasse φύσιν, *naturam.* Et quamuis ille alibi (6. morb. vulg. sect. 5. lib. de alimento) dicat agere naturam [illegible], *non ex intelligentia*, ipsamque esse ἀπαίδευτον, καὶ οὐ μαθοῦσαν, *imperitam, indoctámque*, & rursus alibi [illegible], *naturas omnium ineruditas*; attamen videtur eam solam intelligentiam excludere, quæ scientibus, ac volentibus nobis concertat. Nam alimenti v. g. concoctio, secretio, distributio sapientissimè cùm fiat, non dirigitur quidem à nostræ intelligentiæ dictamine; sed necesse est consam intus habeat intelligentissimam, quæ suo modo, nescientibus nobis, opus suum cognoscit, ac perficiat. Quod natura autem dicitur *non perita, non erudita, non docta*, supplendum est, *instruente alio*; nam ipsa alioquin esse potest αὐτοδίδακτος, αὐτομαθής, [illegible], *a se instituta, gnara, & sciens* [illegible]; ex quo Galenus (9. plac. 15. lib. 5. de vs. part. 10. lib. 1. cap. 9. & al.) non ἀπαίδευτον sed εὐπαίδευτον *apprimè eruditam* legit; cùm & ipse Hippocrates subiungat eandem naturam τὰ δέοντα ποιεῖν, *ea, quæ decet, efficere*; & Galenus passim commendet, quòd Hippocrates [illegible], *illius iustitiam, & circa animalia prouidentiam.* Quod profectò vel ex eo loco intelligi potest, in quo ait Hippocrates *Homines suis artibus Deorum opera imitari* (ista scilicet opera naturæ) *tametsi nesciant quid imitentur, discrimenque esse, quod hominum opera non semper rectè habeant; Deorum opera nunquam malè.* Quicquid porrò sit de Hippocrate; Galenus certè ipse tum locis aliis, tum eo præsertim opere, quod de Vsu partium inscripsit, sese admirabilem præbuit. Nam totis septemdecim libris totus in eo est, vt singularum partium vsus explicans, perpetuum quemdam veluti hymnum Opifici illarum canat. Vnde & non immeritò, *Attentiorem, inquit, te nunc* [illegible] *beat, quàm si Eleusinis, Samothraciis,* [illegible] *eris initiaueris, & admirandum propter* [illegible] *à Sacerdotibus fierent, diceremtur,* [illegible] *cogitesque facta hæc nulla re illis esse* [illegible] *neque minus Conditoris animalium* [illegible] *sapientiam, prouidentiam, virtutem* [illegible] *posse. Nam Eleusina, ac Samothracia,* [illegible] *alibi, hæc obscura* [illegible] *in omnibus animantibus manifesta.* Vide [illegible] prorsus assurgat: *Quando igitur in* [illegible] *appellet id, quod est ex carne, sanguine,* [illegible] *bileque tum flaua, tum nigra consistens* [illegible] *inest adeò eximia; quantam cogitare* [illegible] *lim excellentiam in Sole, Luna, &* [illegible] Ac nequis propterea putet minorem [illegible] Opificis industriam, *Sepulto, inquit* [illegible] *teria discrimen, & nudam artem considera* [illegible] statim: *Quid si ego Solarē substantia* [illegible] *here oculos, pedes verò ex auro puro,* [illegible] *ex osse, & cute; iam illius materiæ, ex* [illegible] *flaue, oblatus es.* Et illicò: *Vbi* [illegible] *dederis lutum, non reperiens* [illegible] *tuum; ita si sanguinem vbi dederis,* [illegible] *lem accipies, aut huiusmodi aliud* [illegible] *& decorum corpus. Diuina sunt enim* [illegible] *lestia, nos verò terrena facta:* [illegible] *cùm ars in vtrisque æqualis est.* Hîc [illegible] cùm Galenus Epicuro præferat Mosen, [illegible] tenus authorem hominis agnoscit, non [illegible] re tamen ipsi, quod nos profitemur, [illegible] licet Deum ex nulla, aut quauis materia, [illegible] tempore quantumuis breui quodlibet [illegible] formare; sed placere potius, vt Deus, [illegible] cessitate quadam datæ materiæ alligetur [illegible] plurima facere possit, optimum semper [illegible] gat. Verùm seligamus quod præclarè [illegible] dum exclamat: *Quid tu fecisses velim,* [illegible] *vtcubi loco constitutus fuisses?* itemque, [illegible] admonet, *Horum si quid mutæ* [illegible] *etiam repentè vtilitatem labefactatam* [illegible] Illud porrò habet de dentibus [illegible] illusque ex Atomorum fortuito concursu [illegible] eruptione oris patuisse non fecerit. Qua [illegible] non sine indignatione, *Si quis, inquit,* [illegible] *dispensarit dicerum & triginta hominum* [illegible] *ream, vt vir laudatur, tanquam industri* [illegible] *quam verò natura tam præclarè* [illegible] *rimodi fossilis, ipsam non commendabimus* [illegible] *git: Sin velis hæc quoque ad fortuitam* [illegible] *rum concursum referri, vt non modò* [illegible] *tiam solli sint acuti, alij obtusi, alij* [illegible] *asseri, alij parui, alij magni, sed ipsorum* [illegible] *tam fœlix positio sine arte extiterint* [illegible] *concedatur. Verùm quid dicemus de* [illegible] *cùm parui quidem vsum habeant,* [illegible] *duas, vel tres, & maximè quatuor!* [illegible] *& hæc mirabili stabile concursu ille* [illegible] *artificiosum opus confecit, perinde ac* [illegible] *ipsis agnissimo Opifice. Nam & quid* [illegible] *medij quidem maximè fuerint; minus* [illegible] *sint vtrinque circumstant; quomodo* [illegible] *Atomorum opus admirabile non sit?* [illegible] illud: *Si nominare fortunam velis,* [illegible] *tem omnes animalis tanta æquitate* [illegible] *modò id intelligat, ac concedas te* [illegible] *hanc in verbis contentionem* [illegible]

[illegible] Solem supra Terram [illegible], hanc [illegible] [illegible] sollicitudinem [illegible] nobis; atque ipsam [illegible] non lucens, sed, si velis, tenebras. Liceat praeterea tibi nunquam ab hac sapientia desistere, quemadmodum [illegible] nobis quidem à nostra [illegible] [illegible] quando partes [illegible] convenienti [illegible] constructione [illegible] comperimus, [illegible] ipsam non fortunam, sed artem esse [illegible]. Mitto quod postea subnotata [illegible] Epicuri, & molitum Asclepiadis [illegible] subjicit, *Parùm abest,* 198. *quin illa maiori ratione, quam Epicurus, & Asclepiades omnia effectam, quandoquidem,* &c. Sed nihil non exscribendum foret, cùm totum opus videatur conscriptum [illegible].

Nobis sufficiat neminem posse oculos habere apertos, animumque adhibere; & non statim agnoscere quàm esse [illegible] [illegible], ut partes Animalium absque ratione, absque consilio, absque providentia, destinationeque ad certos usus, [illegible] temerè possint elaboratæ. Utcumque enim magni Viri, fœlicique nacti ingenio, nominati illi Philosophi extiterint; quod [illegible] ad hoc caput spectat, illi videntur [illegible] non serio, diligenterque attendisse; [illegible] præconcepta de se opinione [illegible], [illegible] nimium, cùm se [illegible] & [illegible] considerare, [illegible] fortunæ [illegible], temeritatique [illegible], quod ipsa res clamat [illegible] oculatissimè, [illegible]. Ac fortè quidem [illegible] Democritus [illegible], quatenus [illegible] singulis, [illegible] in concinnandis partibus, quæ [illegible] debent [illegible]; quin efficientis [illegible] causæ, specialiter agentis, [illegible] conditionibus quasdam veluti vinculo necessitatis alligata tacere non fuere sanè [illegible]; quatenus præterea non agnoscere [illegible], quæ talis materiæ conditiones, talis motus indiderit; quæ talis causas, talia [illegible] ita colligarit, ita disposuerit, ut hæc, [illegible] opera, & ad hoc, [illegible] directa finis [illegible]. Scilicet periude egerunt, ac si quis inspecto Palatio affabrè ædificato [illegible] dum [illegible] ex qua silva cæsæ [illegible]; ex qua lapidicina marmora; ex qua [illegible] clavi, è quo saxo cocta in fornace calx; [illegible] arenam sabulum, è qua [illegible] aqua; itemque quinam illi fabri [illegible] fuerint, qui materiam [illegible], comportaverint, dolaverint, sub[illegible], instruxerint; & singuli quidem [illegible] generalis ductus, ad speciale quisque [illegible] intendentes, neque aliud quidpiam [illegible] morantes; intereà verò ille existimet nullum fuisse Architectum, qui ædificandum, ac formam animo præconceperit, qui illam, illamve materiam habendam [illegible] compleverit; qui his illisque operariis [illegible] fabris hæc & illa munia demandaverit; [illegible] sic apparanda, sic aptanda [illegible] fabris, operariisque ita

forte agentibus; hacce materiâ ita forte verum in locum comportatâ, tale Palatium forte fortuna ædificatum extitisse. Esto verò, non sint Physici, qui materiam, sive principia, ex quibus res fiunt, non curant; qui causarum, seu principiorum efficientium non satagunt, at non ideò tamen sunt non Physici, qui finis quoque pervestigant, imò, qui finis sese vltrò oculis, ac menti ingerentes obseruant; qui illos suspiciunt, & causam, quæ ipsos præstituit, mirantur, & laudant. Quin-etiam, cùm nemo materiam cuiusque rei propriam, conditionesque illius congruas, cùm nemo specialia agentia, singularesque agendi modos, quantumcumque haberi velit ἀκριβῶς, nouerit; quippe hæc sint, quæ prorsus fugiunt humanam perspicaciam, interim verò permani fines partim in propatulo sint, partim faciliùs adinueniantur æquidni illi sint commendandi, qui cùm materiam, & agentem causam quantâ sollicitudine possunt, inuestigare non negligant, constitutum finem præterea requirunt; ac tantò magis id arbitramur muneris esse Physici, quantò ad perfectam inuestigationem causæ Physicæ; interest nosse, temerè-ne, an ex certo consilio agat. Non cognoscatur porrò ea causa, quæ in formandis, concinnandisque Animalium partibus ad hos, illosque finis respexit; siquidem vsque eò assurgit humana imbecillitas, vt illius siue naturam, siue agendi modum peruideat: satis est tamen eam necessariò agnoscendam aliquam esse; quam seu Deum dicas, seu Naturam, seu quocumque tamen vocas nomine, intelligentissimam esse, sapientissimamque oportebat.

At ista quidem, propter illud, quod de Democrito speciatim Aristoteles attigit, nam ad illud de Anaxagora, Diuinæ sanè Mentis oblito, quam omnia initio disposuisse voluerat (sed nempe illâ non vtebatur, nisi vt Tragœdus machinâ, vt idem aliàs illi obiicit) ad illud inquam, quod de manu dixit, vt pereo aliud pergat, quàm quod ipsemet Aristoteles, fusiusculè quidem, sed peregregiè tamen vrget: *Consentaneum est,* inquit, *Hominem prudentem esse manibus, quod sit prudentissimum Animalium. Sunt enim manus vsurpandi instrumentum; natura autem solet, quod & homo prudens, vnicuique rei, qua possit ea vti, attribuere. Congruum scilicet magis est tibiarum perito dare tibias, quam tibias habenti, peritiam tibiarum; sic enim maiori atque præstantiori id, quod est minus addicitur, non verò minori id, quod est maius, atque præstantius. Si hoc itaque melius est, & illa inter, quæ fieri possunt, natura facit id, quod est melius; non sanè est homo, quia manus habet, prudentissimus; sed vt sit animalium præstantissimum, ideo habet manus. Nimirum qui est prudentissimus, multa instrumenta præclarè vsurpat; manus autem esse videtur non vnum instrumentum, sed multa, siquidem instrumentum est; vt rem ita dicam, ante instrumenta. Manum igitur illi, qui est capax plurimarum artium, natura concessit, tanquam instrumentum, quod ad plurima instrumenta vtilissimum sit.*

De vsu Partium in Animalibus.

4. de part. 22. 10.

De vsu Partium in Animalibus.

Enim-verò, qui dicunt non bene, sed peius affectum esse hominem, quàm cætera animalia (siquidem illum prædicant inualentem, nudum, inermémque aduersus vim) ij sanè perperam loquuntur. Cætera enim animalia vnico tantum præsidio pollent, idque transformare in aliud non possunt; sed necesse omninò est, vt quasi semper calceata dormiant, eodémque habitu omnia faciant, & neque pleniorem deponere vestem, neque commutare arma singularia, si nulla quæpiam fuerint, valeant. Homini autem & præsidia sunt multa; & illa variare quoties libet, licet. Arma ad-hæc, si quæpiam velit, & sicubi velit, obtinere in promptu est. Manus siquidem ipsi est & vnguis, & vngula, & forceps, & cornu, & hasta, & gladius, & quoduis aliud siue armorum, siue instrumentorum genus. Ipsa quippe hæc omnia est, quatenus hæc omnia vsurpare potest. Præclarè verò comparata naturâ fuit, máque est manus, quòd diuisa est, ac multifida; nam in ipsa quidem diuisione componendi facultas est; in compositione autem diuidendi nihil periculi non esset. Licet quoque vnà, duabúsque, & multifariam quidem vti. Ipsi etiam digitorum flexus sese ad capiendum, premendúmque percommodè habent, quos sine etiam digitus vnus breuis, crassúsque, & non prolixus à latere est. Vt enim, si prorsus non adesset manus, neque capiendi facultas foret; sic nisi adesset lateralis hic digitus, ea non se perinde haberet. Nempe is premit infernè sursum, sicut cæteri supernè deorsum (id autem oportet sic fieri, si validè quidem quasi nodo stringendum sit) adeò proinde vt vnus cùm sit, multis nihilominus æquipolleat. Est autem breuis propter robur; & quia prolixior nihil adhiberet vtilitatis. Extremus porrò digitorum meritò est breuis, medius autem longus, non secus ac remus nauigij medius. Necesse est enim vt quod validè continendum est, corripiatur in circulum sub ipsum potissimum medium. Sed hæc exscripsisse ex pluribus sufficiat.

Iam verò magnum quid præstitisse sibi videtur Empedocles, cùm Spinam esse hac forma dixit, quòd illam propter contortionem diffractam esse contigerit. Verùm vt prætermittam, quod aduersus illum Aristoteles obiicit; quasi nimirùm loquutus foret de quotidiana generatione, quâ homo procreat hominem; cùm loquutus tamen videatur de prima, ac spontanea generatione hominum, qui semel nati similes sui creare deinceps potuerint. Age, fingamus, quod ille vult, potuisse è terra prorumpere molem, seu speciem quandam corporis, intra quam foret quidpiam oblongum, durúmque, qualis spina est. Demus etiam id fuisse os, demus contortum, demus diffractum: an idcircò tamen potuere fragmenta in vertebras adeò concinnas, adeóque concinnè cohærenteis formari? Cùmque facilius foret torqueri ipsa brachiorum, crurúmque ossa; cur ipsa tamen non perinde fuere contorta, confracta, in vertebras versa? & fac illa iam in Embryone contorqueri, atque diffringi; intelligiturne posse quidpiam, quod sit vertebris simile prodire? sed de osse Spinæ vt loquar; cùm soleat ipsis ossium fragmentis interuenire callus rigidus; rigidéque fragmenta connectens, qui tamen inter vertebras fuit cartilago potius formata? an-non exinde est manifestum Spinam fuisse & factam ossam ad firmitudinem corporis, & diuisam quidem, sed cartilaginibus tamen colligatam ad necessariam flexilitatem. Potuere-ne verò tam diffractione creari illa foramina ad singulas vertebras, per quæ nerui illi iugales prodirent, & in musculos adiacenteis inserentur? An, cùm musculi sine neruis futuri essent inutiles, nerui tantâ concinnitate eruperunt ad illos casu? &, vt possent erumpere, medulla non debuit Spinâ contineri? Et, vt ea posset contineri, non oportuit Spinam esse tubuli terebratam, ac esse quidem apertam supernè, vnde illa è cerebro influeret; occlusam infernè, ne effluere illam pateretur? Potuere-ne quoque in ea diffractione manere omnia incolumes? Et costæ-ne eo modo factæ, nisi vt fierent quasi ἀρκτικοὶ (sic vocat Aristoteles) arcæ capaces, & tutæ; scilicet cordis, pulmonisque, sine quibus vita non in columitatem potuerant? quorsum autem ex Spina quoque non prodiere, quæ parietis instar concluderent ventrem; nisi vt posset fieri ventris, quæ est necessaria cibo excipiendo, præparandóque, dilatatio? quorsum infimæ costæ decurtatæ; nisi vt posset fieri stomachi præsertim ampliatio libera? Potuere-ne etiam vertebræ, quæ ad sacrum attinent, specialem formam accipere, nisi vt ossis illius partes firmiùs cohærerent, & in iis firmari possent femora, quæ toti corpori regendo, mouendóque ... quæso, in Ischio, fieri-ne potuerunt ... la, nisi vt ossium femoris apophyses ... rent? aut istæ fieri apophyses, nisi vt ... bulis exceptæ in iis mouerentur? Et quam obrem os femoris, vt & lacerti, vnicum; tibiæ, vt & cubiti duplex, nisi quòd ... los pauciores paucioribus motibus ... tios fulcire debuit?

Sic, seu Empedocles, seu alij, ... ctam existimârunt, cùm dixissent ... lum, aliáque conceptacula fuisse in ... tis perfluxu facta. Sed, vt summa ... mus; Esto, humor perruaserit, cauitatem aliquam excauare potuerit; idcirco ... men pôtuit facere membranam adeò ... tam, qualis est illa stomachi cum suo ... ci genere fibrarum? an scitè adeò ... insueréque totus per œsophagum, ... os priùs formatum? an intestina ... succedentiáque ita formare, vt non ... simplices forent, quales aqua ... cauat, sed exquisitè adeò, vt intrinsecus, ... terius quoque tornati; ita adipe ... ita suo motu prædiri, vt illi, quod ... muneri esse non possent compositi ... non, cùm sine alimento viuere ... possit; & stomachus sit excipiendo, ... tandóque necessarius, perspicuum ... effectum, non præterfluxu aquæ ... actione causæ, quæ ad hoc ... quæ os aperuerit, œsophagum ...

[illegible]

De vsu Partium in Animalibus.

teria bronchiis vasis ita distribuatur per pulmonis substantiam; nonne arguitur debuisse prius spiritum per os, naresque transire, pulmoni diffundo, quam è pulmone efflatum aut os aperire, aut nares distringere? & quorsum Diaphragma potius non distregit, & sub medium potissimum, quà membranaceum est, disrupit? Ipsum verò Diaphragma quamobrem ita fieri contextum potuit, nisi quia cùm costæ pulmonem sepirent, neque distente illo diduci, neque efflante conduci possent, vt inanitatem intra corpus metuerent; ideò præstari per ipsum Diaphragma oportuit; quod per dilatationem [illegible] abdomen nullis costis impeditum posset pulmoni cedere; & per efflationem cum abdomine repetere locum relictum.

Sed illa vt mittam; ad quod-nam insomnium referre potuerunt Philosophi illi præparationem vteri, in quo semen exciperetur; qui tantulus, tantoperè, pro ipsius scilicet fœtus incremento, dilataretur; qui [illegible] emitteret, qui ipsi elaborando, [illegible] cotyledonibus, valuulisve osculis afflueret? Et cùm deinceps, [illegible] in propagatione fuerunt initio placenta, quæ [illegible] illis osculis cohæret, sanguinémque per illa derivatum excipiat, [illegible] embryonem, seu fœtum continuat; quoniam [illegible] illi [illegible], [illegible] ex placenta, vasa [illegible] embryonis ventrem implantata [illegible] (vt [illegible] heic taceam) [illegible] duplicem, ac in venam ab [illegible], quæ sanguinem alimentum in [illegible] per proprias [illegible] fundat; deinde duplicem arteriam, quæ vitalem sanguinem in duplicem ramum descendentis arteriæ [illegible] distribuendum immittat? idque [illegible] donec embryoni existenti in vtero [illegible] chylus ex stomacho proprio [illegible] non potest; nec sanguis ex proprio corde in arterias; cum hæc tamen deinde vasa, ipsorúmque oscula (vti etiam alia tum ex vena cava, tum ex magna arteria in arteriosam venam) obturentur, & aperiantur alia, vbi [illegible] alimentum ore in stomachum transmittitur? quò item referre [illegible], eodem tempore lac in mammis [illegible], ipsisque ita comparatis, vt in papillam desinant, eius figuræ atque molis, quam infans ore excipiat; eius substantiæ, quam premere, & è qua lac exprimere, inque stomachum transdere œsophago possit? quò eruptionem dentium, dum iam fieri debet ablactatio, cibúsque solidior vsurpandus est, & incidendus quidem; quod fieri non posset, nisi qui ex iis sunt anteriores, acuti forent; ac deterendus; quod non posset fieri, nisi plani forent, qui sunt laterales? Ne maxillarum memorem motum, qualem observatum est non fuisse concessum Animalibus, quæ geminis dentibus carent. Quid dicam verò de illis adeò mirabilibus cordis valuulis, appositè adeò quà congruit, necessariòque est, [illegible], & [illegible] & [illegible], & exaggeratuique

De vsu Partium in Animalibus.

vberiùs? Quid de trunco illo descendentis arteriæ supposito venæ, donec periculum est ne ob teneritudinem à vertebrarum duritie, & inæquabilitate lædatur; ac de eiusdem emersione, & incubitu, vbi id periculum cessat? Quid de illis tendinibus artificiosè adeò per carpum traiectis, & quà in inferiores digitorum articulationes inserendi sunt, adeò commodè perforatis, vt vlteriùs tendentibus liberum præbeant transitum? Quid de recurrentibus neruis, adeò concinnè per arteriæ aortæ ramos subterductis, secundùm asperam ascendentibus, & laryngi implantatis, vt diducendo, coarctandóque ad varios vocum flexus inseruiant? Quid de admirabili illa oculorum fabrica ita præclarè ad visionem, rem omnium & pulcerrimam, & iucundissimam comparata? Quid vno verbo de cæteris quæ forent omnia recensenda, omnia attendenda, omnia suspicienda; cùm nulla pars sit, in qua vbi molem, substantiam, formam, connexionem, situm, ac simul officium, vsumve considerauerimus, esse captos mente oporteat, nisi agnoscamus nihil esse fortuitum, nihil non prouisum; nihil non à solertissima, sapientissimáque causa destinatum. Ac si vna quidem, alteráve, aut paucæ tantum essent partes, ex quibus corpus hominis, alteriúsve animalis foret; tum esset fortassis minus obstupendum. At esse in ipso, ac vna sub cute varietatem propè infinitam partium variè inter se commistarum, durarum cum mollibus, solidarum cum cauis, quiescentium cum motis, fixarum cum fluentibus, excipientium cum subeuntibus, &c. ac nullam tamen vlli esse vel minimo obstaculo; quin-imo mutuas esse vices, coadiuuanteisque omnium operas; & sic quidem, vt si cuiusquam magnitudinem augeas, vel imminuas, si figuram mutes, si cohæsionem soluas, si situm inuertas, si in tota denique machina quid moueas, cum omnia peius habitura, vel etiam pessum itura sint: quomodo id tandem stuporem non creet?

I, nunc, & dic casu id factum, quod non potuerit fieri sapientiùs; quódque, si factum aliter fuisset, in hunc quo iam se habet, modum, vt rectè haberet, restituendum fuisset. Scilicet, vt tibi casu factum detur; finge saltem fieri debuisse ex industria; & agnosces fieri non potuisse præclariùs; agnoscendúmque idcircò esse industrium potiùs artificem, quàm temerariam fortunæ manum. Pudendum profectò, si intuens Palatium, quod sit fundamento securum, tecto concinnum, parietum symmetriâ congruum, exteriore formâ decorum, interiore commodum, fenestrarum constitutione salubre simul & illustre; cunctis denique partibus absolutum, & elegans, dicere non audes fortunâ exstructum, sed arte, & consilio: intuens verò hominis corpus, in quo pedes, oculi, manus: in quo cor, pulmo, cerebrum, iecur; in quo ossa, musculi, venæ, in quo renes, vesica, aluus; in quo cætera omnia neque exquisitiùs formari, neque congruentiùs collocari, neque vtiliùs destinari, neque speciosiùs exornari quacumque tandem arte potuissent, causam illius reputas cæcam,

expertémque consilij? An-non, cùm
tet de causa ratiocinari ex effectis,
conditionibus; colligamus necesse est
tissimo opificio scientissimum Opificem,
ex vsibus tam appositis, causam ad ipsos
rantem intelligentissimam in
summo fortunæ suæ interdum vitio
men, si pictoris spongia in tabulam
impacta equi spumam semel expressit,
quotquot vides pictas tabulas ocellis
sunt elaboratæ. Et nisi id sit, quâ fronte
cis de naturæ operibus, quæ tam pul
tam constanter, non pinguntur, sed
tur? Nempe Zeuxis, aut Polycletus
tibi valde peritus, cùm aliquid arte
imitatus adumbratione, superficiéque
fuerit; & Deum, Parentémve Naturam,
quocumque nomine dicas archite
illam causam, ignorasse putas quid
ret, cùm internam, viuam, versipell
inhabilem molita fuerit constr
Obstupescis Myrmecidas opusculorum
catores, nec potes illum satis mirari, qu
liceis corpusculum scitè repræsentauit,
in admirationem non rapit ea causa, qu
malculum tantulum tantâ energia
quæ innumera organa in tam exigu
tam distinctè expresserit; quæ tan
tulum articulis distinxerit, pilisque
connestierit; quæ ex proboscide
intùs ventrem, ac intestina,
partes disposuerit; quæ venas,
uos, musculos, spiritus, & cætera
ad nutritionem, sensionem, imagi
appetitum, motum necessaria sic
vt tamen vnumquodque horum
nem, suúmque munus, citra cuius
tius interturbationem obtineat? De
das Dædalos, Archytas, Herones
tiam, quâ pauca quædam machina
cogitant, parant, componunt, suis
automatis; & non commendas
qui quot Animalia, tot fabricatur
ta, non mortua illa, non breui
pressio cessantia; sed omnia vita,
rabilia; sed suos ex se motus obe
innumeris (non vnis paucisque)
dispositis, vt incomprehensibile sit,
in singulis seorsim, quantam in omnibus
iunctim, solertiam, sapientiam,
habuerit? O stuporem!

Cùm ista porrò ipsum præsenti
attineant; vix necesse est ad ea, qu
aut iuxta illum obiecta sunt,
camus. adiiciamusve iis, quæ
rum exortum deducta. Vtcumque
teriam rerum Atomos esse conced
cumque ex earum aggerie terram
stitisse; vtcumque formata simul
varia vt cæterarum rerum, sic A
mina; vtcumque prognata inde A
sese deinceps propagare valuerint;
mus tamen taleis Atomos neque
tas, sed à potentissimo Authore
terram, quidpiamve aliud ex
fortuito coaluisse, constitisséque;
thoris consilio, qui illas sapientissime
mole conduxerit; neque fuisse cas

terram, seu Animalium per terram creata, respersaque semina, sed Authoris benedictione; non enim jussit Terrae, ut Plantas, & Animalia produceret; neque proinde Animalia [illegible] fuisse temere, aut fortuita fuisse membrorum conformationem sortitam; sed procreata fuisse qualia Author voluit; et tales partes obtinuisse, quales pro seminis cujusque conditione ille disposuit. Hinc sane plusquam fabula est, membra Animalium sic casu formata, coaluisseque extitisse; et usum illorum non fuisse provisum, sed talem solum contigisse, qualem ea habere deinceps potuerunt. Quippe nullum est, cui si linguam dones, non clamet Providentiam, qua formatum fuerit, destinatumque ad talem usum. Nos certe ipsum usum, finemve habemus pro certissimo argumento sapientissimae, ac providentissimae causae, quatenus unaquaeque pars ad talem usum ita refertur, ut, cum ille Animali necessarius sit, tam pars non possit ita formari, quin talis usus consequatur, quam talis usus consequi, quin pars [illegible] formetur. At Epicuro, & aliis, non potest non esse argumentatio praepostera; cum ex sapiente dispositione insipientem deducant causam; & ex usu apposito dispositionem temerariam, aut nullam. At potest quidem spiritus per diversas [illegible] diversos sonos edere; at cum [illegible] sint ita conformatae, ac dispositae, ut ad [illegible] [illegible], praeclarius-ne argumentemur, qui dicemus [illegible] fuisse fortuna factas, collocatasque temere; an qui factas, collocatasque dicunt ab artifice agente ex consilio [illegible] harmonicam proportionem? Animo oculo applicito videre [illegible] est, et quantum est [illegible] illas partes oculi tam decore contextas, tam congruenter figuratas, tam appositas [illegible], tam ad visionem necessarias, tam ad aliud inutiles, non esse propter visionem factas; sed oculum fortuito formatum fuisse ex illis compositum, casumque esse, quod ad videndum, potius quam ad aliam functionem [illegible] idoneus? Quasi vero vel [illegible] perforatio trajiciendis rerum imaginibus adeo necessaria, non deberet illa fieri quasi lumen inducenda, admittendaque [illegible] in cerebrum? O quam mereremur [illegible] seu nati esse, seu fieri, qui [illegible] adeo [illegible] Largitorem non cognosceremus! Idem dico de caeteris. Quod vero nulla [illegible] Animalia sponte nascantur, id argumento esse effoetam naturam, neque [illegible] rerum semina, quae illuc Author initio Terrae indidit, & nunc [illegible]. Quare si etiam haec Animalia [illegible] partibus tanta solertia ad usus sibi convenientes dispositis, par est causam agnoscere ipsas pariter disponentem. Ad alia autem [illegible] propagata quod attinet, verum quidem est [illegible] Naturam; sed a suo [illegible] Authore, qui sic instituerit, qui fieri [illegible] velit. Neque natura transiliens [illegible] comparanda est cum torrente, qui sibi viam temere per campos prorumpens aperiat; sed cum aqua, quae per canaleis ab Aquilege constitutos fluat. Nihil interim dico de fabula illa, quod praeter Animalia, quae & incolumia servari, & propagari potuerint, nata quoque initio fuerint innumera alia, quae diversimode imperfecta brevi tempore interciderint: quippe cum mera sit hariolatio, & molitionem rerum primam, sapientissimamque dedecere videatur. Illud de Tendinibus exercitatione roboratis, extenuatisve desidia, nihil amplius arguit, quam esse Animalium parteis, facultatesque habituum capaceis, quibus operentur expeditius, habeantve sese melius, aut deterius; non probat vero tendines non esse ob motum, tanquam finem, factos; qui spectari sane cum attractu partium, quibus inseruntur, non possunt, quin, si temere dicantur inserti, dici quoque debeant temere illigari funes, quibus antennae navium, aliaeque res attrahi solent.

> *De usu Partium in Animalibus.*

Exemplum illud Pluviae, quod ex aliis sumptum usurpari posse ab Epicuro diximus, ad generalem attinet Providentiam, cui fines quoque alij potuere esse propositi, veluti aeris temperies, ac salubritas; manifestatio varietatis & causarum, & effectorum, alicujus spectaculi Meteorologici exhibitio, & alij nobis incomperti. Quamobrem, si ex pluvia decidente frumentum proficiat, non id casu fieri dicendum; cum ille sit unus ex finibus pluviae, & adeo quidem appositus, ut alimento exsoluendo, quo nutriendum frumentum est, nihil possit esse conducentius. Quod si frumentum aliquando aut imbre nimio suffocetur, aut siccitate exarescat; aliae sunt causae generali rerum curatori perspectae, propter quas sic fieri expediat; cum & ordine rerum constituto permittat causas naturaleis sua munera varie obire; neque ob effectum specialem seriem perturbet, ex qua varietas, pulcritudoque Mundi est. Quae habendo interim sit, non agnoscere dentes tam incisorios, tum molareis ob commanducationem factos, non multo ante meminimus. Dictum quoque mox, quam immerito illi possideant oculos, qui non agnoscant oculos fuisse ad videndum concessos. Quanvis enim nonnulli caeci, lusci, strabones, peti nascantur; id generalis est Providentiae, de qua dicetur posterius. Non sunto vero oculi in occipitio quoque collocati; attamen sufficiunt, qui in facie sunt; cum & conversionem corporis totius habeamus paratissimam; & congruum fuerit oculos versus eam partem constitui, ad quam & pedum foret incessus, & manuum machinatio. Idem proportione dicendum de mammis, quas si masculi possident, non illas quidem ad lactandum, sed partim ad ornatum, quod Cicero habet; partim ad regionem cordis communiendam, quod habet Aristoteles; qui & saepe declarat Naturam, ubicumque id potest commode, unam, eandemque partem destinare ad pluris usus; quales sunt, meatus communis urinae, & seminis, dentes ad mandendum, & articulandum loquendum, &c. Non sunt autem avibus mammae; quia & lacte non indigent,

> 3. de fin. 4. de part. an. 10.

De vsu Partium in Animalibus.

cum cibis statim sonhionibus ob præparationem in ingluuie nutriri valeant; & pectus alitum carne plurimâ communitum habeant. Idem de Lingua, quâ licet pisces ad loquendum non vtantur; vtuntur tamen ad sapiendum, deligendûmque cibos idoneos; cùm & lingua sit vna partium, quarum esse potest vsus multiplex; & illius ad loquendum vsus non obstet, quia homines possint vt rebus externis, sic aliis quoque partibus mentis conceptus significare. Idem de Genitalibus, quæ nisi generi mulorum ad generandum inseruiant, inseruiunt tamen ad emittendum lotium, ad decorem, & ad monstrandam, quam Natura affectat, prolis cum parentibus similitudinem: vt taceam interdum Mulam parere, imò in Cappadocia frequenter, vt ex Theophrasto Plinius habet.

lib.8.c.44.

Idem de monstris, de quibus quoque circa generalem prouidentiam dicetur. Illud verò de callo pedum, de similitudine gingiuarum, de industria mutilatorum; id demum commendat eandem prouidentiam, quæ partes creauit eâ dispositione, vt vel munirentur aduersus iniurias, vel partium, quæ deficiunt, officium, functionémque supplerent. Certè, cùm, vt sæpe dicebamus, possit eadem pars ad plures vsus destinari; æquum prorsus est separare, ne hosce quidem pedum, rostri, cæterarúmque partium vsus, fugisse consilium Authoris consultissimi, qui & partibus aptitudinem, & ingenio solertiam vtendi concessit. Postremò Sophisticum est, extitisse membra ante vsum; cùm tametsi fuerint ante vsum præstitum, non fuerint tamen ante vsum promisum. Vnde quicquid sit de humana solertia occasionem excogitandi ex perspectis priùs rebus desumente; Diuinus tamen Opifex, vt materia præexistente ad operandum non indiget; ita neque ad destinandum externo vllo exemplari; quippe, qui immensâ pollens perspicaciâ, non minùs intelligit ea, quæ non sunt, quàm ea, quæ sunt; & ex proprij intellectus fœcunditate habet, tum vt futurum opus concipiat, tum vt de scopo illi prouideat. Ac ista de his dixisse sufficiat.

LIBER TERTIVS
DE ANIMA.

CAPVT PRIMVM.

Quid Anima, & qui ipsam fecere incorpoream?

Hactenus de Animalium, Partiúmque ipsius varietate præmissis, dicendum iam est de Anima est, tanquam de [illegible] nom, qua Animalia distinguuntur à corporibus cæteris, etiam à Plantis, in quibus quæ esse com[illegible] Anima nata est, quæ illas à rebus in[illegible] discernit. Disserendum, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Multa [illegible] *Horum, inquit, [illegible]* [illegible] Et La[illegible], *Quid autem [illegible] Anima, [illegible] inter Philosophos* [illegible] apud Laërtium [illegible] [illegible] *Anima [illegible] sit esse* [illegible] [illegible]; quod Tertullianus etiam [illegible]. Et sane cùm plærique [illegible] Locum, vt Tempus [illegible] explicare [illegible], non immeritò Al[illegible] quando [illegible] [illegible], [illegible] sic declarat quid illa [illegible] *Habere nos Animam, [illegible] & [illegible]*, inquit Seneca; quid [illegible] [illegible] [illegible] *& Dei partem,* [illegible] *incorpoream* [illegible] *Adeò [illegible]* [illegible] Illa [illegible] [illegible] suppudere [illegible] [illegible] [illegible] scien[illegible], & partis tamen [illegible], qua viuunt, qua sentiunt, quæ scire se, & sapere putant, nihil possident in confesso. Vnum est, quod fide docemur, *Animam humanam esse incorpoream, immortalémque substantiam, quæ non ex Diuina essentia, aut ex Cœlesti domicilio prius existens deducatur; sed quæ creetur ex nihilo, ac multiplicetur pro numero corporum, insuperque verè, per se, & essentialiter sit forma.* Ita scilicet decreuerunt posteriora Concilia, adeò vt nihil oporteat amplius Sanctos Patres, Hieronymum, Augustinum, Gregorium, & cæteros afferere, exempli gratiâ, de origine Animæ, *se nihil certi, & definiti tenere*; aut *hoc inter illa deputari, quæ irreuocabiliter, sicut infantiam, & cætera recentes ab vtero æuum, obliuiscimur*; aut *quæstionem huiusmodi insolubilem esse in hac vita*, & similia. Res definita nobis iam est, non patiente Ecclesia, vt inter varias Philosophorum, Hæreticorúmque extremas sententias. Enimverò fixam, ratámque hanc opinionem non debemus naturali ratiocinio; cùm ex tanta discordia nihil appareat imbecillius, caliginosius, inconstantius. Non quòd germana ratio pugnet cum diuino dictamine; sed quòd humanus animus fragilis, & cæcutiens, quoties sibi permittitur, prauè plærumque ratiocinatur. Id innotescet vel recensendo quid præcipui Philosophorum seu de Anima generatim, seu specialiter de humana, varia tenuerint.

Principio tamen notandum est, Animæ, & Animi voces, licet pro re eadem vulgò vsurpentur, commodè tamen ita distingui, vt Anima sit, qua vegetamus, ac sentimus; Animus, quo ratiocinamur. Sic Græcis ψυχὴ *Anima*, νοῦς *Animus*, seu *Mens* vocatur. Quanquam enim Plato, & alij ψυχὴ etiam interdum sumant pro Anima ratiocinante; ferè tamen ψυχὴ est inferior pars, quæ quòd aëre inspirato sustentare vitam putetur, sic creditur dicta, quasi ψῦξις refrigeratio, vt legitur apud Platonem, Aristotelem, Plutarchum, Tertullianum, & alios. Eadem ratione Anima, quasi ἄνεμος ventus Latinis dicta est, vt à Lactantio est obseruatum. Et quamvis animus videatur inde potiùs denominatus, quòd minor huiusce sit; declarat tamen Cicero Animum ab Anima dictum. Hinc Anima etiam vsurpari pro aëre solet, non modò apud Lucretium, vt dum quatuor Elementa recenset, verùm etiam apud Virgilium, Ciceronem, & alios. Hinc eidem Terentio dicitur *efflari*, quasi sit flatus, ventus, halitus; & expressius Ouidio Anima anilis dicitur flatus vetulæ ignem ad flammam excitantis. Hinc & Spiritus etiam dicitur

Margin notes (left): [illegible] — [illegible] — [illegible] — [illegible] — [illegible] — [illegible]

Margin notes (right): Conc. Trident. sess. 5. Lateran. sub Innocent. III. Vienen. sub Clem. V. Later. sub Leone X. — lib. 2. adu. Ruf. — lib. 4. de orig. An. — Epist. 54. — in Phæd. & al. — in Crat. — 1. de an. 2. lib. de Stoic. rep. — lib. de an. — lib. de opif. 17. — 1. Tusc. — lib. 1. — 2. Æneid. — Acad. — in 8. Metam.

Quid Anima, & qui [illegible] faciant — dicitur in Literis Sacris, voce Hebraica נשמה significante *spiritum*, quem Deus Adamo infudit: tametsi D. Augustinus notet illam Græcis Interpretibus redditam potius πνοὴν, quàm
Genes. 2. — πνεῦμα, quòd πνοὴ *flatus* potiùs sit, πνεῦμα po-
15. ciuit. vlt. — tiùs *Spiritus sanctus*. Vtrumque sit, distinctio illa facit Animam, Animúmque ideò à nobis proponitur, quòd acturi impræsentiarum de Anima præsertim simus, quatenus est vitæ, sensúsque principium, & posteriùs de Animo, prout per illum ratiocinamur. Præsertim, inquam, quia non licet Philosophorum rem plærumque commiscentium, confundentiúmque opiniones commemorare, quin simul sit, de Animo, siue Mente facienda mentio. Ac ne fingi gratis distinctionem putes, ecce verba
1. in somn. 14. — Macrobij, *Animum propriè Mens est, quam diuiniorem Anima nemo dubitauit.* Lactantio
de opif. 18. — dicitur inextricabilis quæstio *idem-ne sit Anima, & Animus*, & Lucretius sic accipit, vt cùm Animum pro Mente vsurpet,

lib. 3. — *Primum Animum dico, Mentem quam sæpe vocamus,*

illúmque iuxta Epicurum in pectoris medio constituat; censeat Animam illud esse, quod per vniuersum corpus funditur,

lib. 1. — *Cætera pars Animæ per totum dissita corpus.*

Et coniunctim

Vnde Anima, atque Animi constet, natura, videndum.

lib. 3. — Ac rursus,

—— Animi natura videtur,
Atque Animæ claranda meis iam versibus esse.

Hùc proinde spectat, quod multi, cùm duas statuant Animæ parteis, Rationalem, & Irrationalem, illam immortalem, hanc mortalem faciant non absimili distinctione: & ipse
2. de Gen. an. cap. 3. & al. — Aristoteles non procul abludit quando νοῦν, seu *Mentem* separatam facit, ψυχὴν verò, seu *Animam* statuit inseparabilem, vt fusiùs est infrà dicendum.

De Placitis, vt iam dicamus, mirabilémque varietatem oberrahamus in capita, assumendum initio est, Animã à Philosophis aut Incorpoream aut Corpoream fieri. Qui Incorpoream faciunt, aut illam habent velut substantiam, seu existens quidpiam per se; aut velut formam, & qualitatem, hoc est accidens, inseparabiléve adiunctum. Ex prioribus, seu substantiam incorpoream facientibus sunt Py-
4. plac. 5. — thagoras, Plato, ipsique adeò vniuersi Pythagorei, & Platonici. Adiungit Plutarchus Thaletem, qui asseruerit Animam esse *naturam perpetuò, aut per se mouentem*, eo fortassis argumento, quòd quandiu Anima est præsens, animal continua motione cietur, nisi locali, seu progressoria, saltem ea, quæ dicitur respirationis, pulsus, nutritionis, accretionis, cogitationis, appetitionis: vnde & visum est suo loco Magnetem ab ipso animatum fieri, quod ferri mouendi vim habeat. Alcmæonem Ari-
1. de an. 5. Ecl. Phys. — stoteles de perpetuo motu Thaleti consentientem citat, confirmátque Stobæus de motu per se; cùm & propterea censuerit Animam quòd sit similis immortalibus, immortalem esse. Nempe hoc sensu Philo Iudæus dum pro Mundi incorruptione aduersus An-

ticpon disputat, *Cælum*, inquit, *in Deum* [illegible]
si cadat & quies; quoniam si & anima [illegible]
ânoµ [illegible] *perpetuum motum obtinent*, [illegible]
quoque exlmes rebus.

Sed vt ad Platonem, & Pythagoram [illegible]
deam, ipsi quoque Animam mouent perpe-
tuò, ac per se volunt. Ideircò enim a[illegible]
definit *Naturam*, alter *Numerum* [illegible]
seipsum mouentem, quemadmodum [illegible]
cùm de Anima Mundo tributa ageretur. [illegible]
cùm vterque animatum esse Mundum [illegible]
tueret, ac ipsam Mundi Animam eiusd[illegible]
esse, qualem illeic descripsimus, consectari[illegible]
sequenter non hominis modò, sed cæteror[illegible]
quoque animalium singulareis Animas [illegible]
ticulas esse Animæ Mundanæ. Ea videl[illegible]
de causa quas Timæus agnouit proportion[illegible]
harmonicas in generali Anima, particula[illegible]
bus deinde adscripsit; adeò vt quodvis a[illegible]
mal, (& non solus homo) quasi Mund[illegible]
habendus, quatenus præter corpus e[illegible]
mentis Mundi constatum, possidet qu[illegible]
Animæ eiusdem Mundi particulam, [illegible]
contineantur Deus, Dæmones, cætera [illegible]
attributa, vt Iamblichus apud Stobæ[illegible]
serit Plotinum dicere obscurè, Porphyr[illegible]
dubiè, Amelium inconstanter, N[illegible]
perspicuè. Et quamuis Plotinus videatur [illegible]
mæi sensum detorquere; quòd admitt[illegible]
men ipsum dixisse singulareis Animas [illegible]
mistas esse ἐκ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος *ex eodem* [illegible]
re, arguit originem istarum non alia[illegible]
illius esse, ac proinde meritò dici, [illegible]
idem habet, *similis eiusdem speciei*, qu[illegible]
sunt fontium, & fluminum denotare e[illegible]
no aquæ. Nam quòd alioquin differunt [illegible]
δεύτερον, & *τρίτον secundo, tertióque* [illegible]
stentes in gradibus, id solùm arguit d[illegible]
tem immersionis in corpora, quæ [illegible]
tem, vt loquuntur, naturæ non d[illegible]
Quamuis etiam ille videatur Platonis in [illegible]
lebo verba interpretando deflectere, [illegible]
men, vt *corpus nostrum corporis* [illegible]
pars est, [illegible] *sic etiam esse Animam* [illegible]
Animæ Vniuersi partem, longè expre[illegible]
citur, quàm vt suaderi valeat senten[illegible]
tonis oppositam fuisse. Quippe ipsum [illegible]
passe tanquam instituto inferiorem, [illegible]
rum putà Mundum animatum, vera[illegible]
dem est; sed probaturus tamen nihil fu[illegible]
procsus tatum id principium habet. [illegible]
etiam aliàs idem Plotinus, *Multas*, [illegible]
Animas, vtramque esse oportuit, [illegible]
tina inter se differentiis, sicut ex [illegible]
nere species, partim quidem præstantio[illegible]
tim verò deteriores. Et statim, *Velut si* [illegible]
nitas animata foret, complecteretúrque [illegible]
mata, perfectior quidem, & potentior [illegible]
cinitatis communis Anima, nihil [illegible]
beret alias quoque eiusdem esse natura[illegible]
si ex vniuerso igne alius quidem magnu[illegible]
verò parui.

De Pythagora docet Laërtius [illegible]
mam *animarum auulsam partem* [illegible]
ideo esse immortalem, quod illud ips[illegible]
sit ipsius auulsio, immortale sit. [illegible]
Ætheris, Cæli, ac etiam Solis [illegible]

[illegible] Mundi in re[illegible], ut statim explicabitur, [illegible] et [illegible] sit, quod ait Apuleius *Animam Cœli esse fontem omnium Animarum*, ac illud, quod ait Macrobius; *Animam Mundi [illegible] fontem*. Ut tamen plerique sic [illegible], quod quemadmodum nostra Anima [illegible] in toto corpore sit, præcipue tamen [illegible] in corde, unde & cor videtur esse [illegible] vitæ principium, sic placuisse Pythagoræ Animam quidem Mundi esse per Universum [illegible], sed vim tamen eius [illegible] in Sole, ut una cum [illegible] corporis [illegible] in hæc inferiora [illegible], qui excepta corporibus particularis Anima [illegible]. [illegible] heic [illegible], [illegible] ex istorum sententia [illegible],

Inde hominum, pecudumque genus, vitæque [illegible],
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible], genus omne [illegible],
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

[illegible] Virgilium cum illud [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], Deum namque, &c.

Videt enim [illegible] minus Animalibus, [illegible], [illegible] illius [illegible]
——*Deum [illegible]*.

[illegible]

Quis Anima, & quæ intercorporeum [illegible]

physicus ipse in libro de Virtutibus, è quo Stobæus idem desumpsit, rem præclarius explicat. *Nec est*, inquit, *existimandum propter multitudinem corporum multitudinem esse Animarum, esse verò multas, utcumque ante ipsa corpora; neque totam, totalis cum sit, prohibere esse in seipsa multas; neque multas obstare, quin una in seipsis divisa sit. Distant siquidem inter se, absque eo, quòd in seipsas desecent, aut comminuant totam; & adsunt sibi invicem, absque eo, quòd confundantur, aut totam quasi cumulum faciant: neque enim finibus divisæ, aut confusæ inter se sunt, ad eum modum, quo multæ scientiæ, neque confunduntur in Anima, neque propterea Anima tanquam multa corpora [illegible], sed potius ut quædam Animæ functiones se habent.*

Cæterùm, quod isti Authores de Animarum descensu habent, quoniam plurimi in eo sunt, ideò sic videtur ex iis, quæ circa Mundi Animam, illiúsque compositionem edisseruimus, interpretandum. Mens, seu illa Animæ Mundi ut purissima, ita sublimissima pars, quatenus spectatur in se, appellari solet Mundus Intelligibilis. Mundus, quia Ideas, rationes, ac veluti semina rerum omnium complectitur, Intelligibilis, tum quia intelligentia tota est, tum quia intellectu solo potest à nobis percipi. Heinc porrò est, quod imaginetur Mundum Intelligibilem esse extra ultimum Cœlum (tametsi illic esse fingatur) is [illegible] ubique est, etiam intra te, sine in [illegible] penitis ex parte corpo. Propterea [illegible] docet Plotinus *Animam nostram non [illegible] ingredi corpus, sed aliquid ipsius semper in Intelligibili Mundo esse*. Et quod idem alicubi, quem quoque Nemesius ait, scilicet *illa ex Platonis acceptionda esse à [illegible], [illegible] [illegible], non secundum locum, sed secundum intellectionem*. Mens porrò ex suo illo statu non [illegible], ut descendere dicitur, cum intelligitur coniungi inferiori illi, seu minus puræ substantiæ, cum qua constituit Animam Mundi. Hic verò est primus descensus ex Mundo Intelligibili in supremum Cœlum, seu Sphæram Inerrantium: quare & hoc Cœlum proprie est, quod dicitur Sedes, & fons Animarum: per ipsum nempe intelligitur tanta Mundanæ Animæ pars, quæ [illegible] pura consideratur. Heinc est, quod ait Macrobius, *[illegible] [illegible] rationi Sectam Animam [illegible] ad [illegible] [illegible] contagione corporis [illegible] Cœlum illud possidere*.

En. 4. lib. 1. & lib. 8. cap. vii. En. 4. lib. 2. cap. 20. lib. de na. ho. cap. 2.

1. in Somn. 12.

[illegible] Anima propter suam simplicitatem iungi immediatè non potest crassis [illegible] corporibus, atque ideò necesse est, ut [illegible] quasi corporis [illegible], hoc est spiritum tenuissimum, seu [illegible] dicas ex Plotino, seu æthereum (vocat Trismegistus [illegible] [illegible]) induat, quo mediante alium deinde paullò crassiorem subeat, ac posteà alium, & rursus alium, quousque in humores possit recipi, ac tandem in carneis, & aliis solidiores partes transire: eapropter fuisse excogitatum [illegible] Animæ ex supremo Cœlo per inferiores descensum. Heinc est, quod ille ait, *Nec subitò hoc perfecto Intercorporali-[illegible] [illegible] corpus [illegible], sed sensim per [illegible]*

En. 4. lib. 3. cap. 9. apud Stob.

Macrob. loc. cit.

Quid Anima, & qui incorpoream fecere? *tacita detrimenta, & longiorem simplicis, & absolutissima puritatis recessum in quadam sidereo corporis, incrementa turgescit. In singulis enim sphæris, quæ Cælo subiectæ sunt, æthereæ obuolutione vestitur, vt per eas gradatim societati huius indumenti testeo concilietur.* Quod

loc. cit. idem penè habet Stobæus, referens æthereos, cælestes, & spirituosos illos amictus incorpoream Animam, seu intelligibilem vitam circumdare, tum custodiæ causâ, tum vt sint instar vehiculi, tum vt quibusdam quasi vinculis eam corpori aptè connectant.

In 6. Æneid. Taceo autem, quod Seruius habet, dum *Fingunt*, inquit, *quod singulorum Numinum potestatibus corpus & anima nostra connexa sunt ea ratione, quia cùm descendunt, animæ trahunt secum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurij lucri cupiditatem, Iouis regni desiderium*, &c. neque in eo moror, quod quasi ex opposito idem Macrobius ait accipi in Sphæra Sa-

cap. 12. turni τὸ λογικὸν, h. e. *vim ratiocinandi*, seu potiùs nitidissimum intelligendi organum, & sic de aliis consequenter, quousque ex Luna deducatur τὸ φυτικὸν, seu *gignendi vis*, & similia, quæ comminisci magis, quàm appo-

cap. 10. sitè accommodare licet. Illud potiùs noto, quod docet ex Pythagoræis, & Platonicis, *vt animal dicitur mori quando Anima discedit ex corpore, ita mori Animam dici, cùm à simplici, & indiuiduæ fonte naturæ in membra corporis dissipatur.* Sic proinde interpretatur &

in Cratylo. illud Platonis σῶμα esse σῆμα, id est *sepulcrum animæ*; & illud Scipionis in Somnio, *Vestra verò quæ dicitur esse vita, mors est*: neque secus accipi debet, quod apud Sextum

lib. 3. Pyrrhon. hypotyp. cap. 24. Heraclitus ait, *& vitam & mortem esse & dum viuimus, & dum morimur; nam cùm nos viuimus, mortuas esse nostras animas, & in nobis sepultas; cùm autem morimur, animas reuiuiscere, & viuere.* Itémque quod apud Plutar-

lib. de Exil. chum Empedocles censet *esse hanc vitam exsilium, in quod anima demigrarit, non vt Sardibus Athenas, aut Corintho in Lemnum, Scyrumue; sed vt ex Cælo, ac Luna in Terram, terrenámque vitam, vt ibi tantisper morata, commutet locum iterum, pristinámque repetat sedem*: & quæ id genus similia sunt. Sic ille quoque demersionem Animæ in corpora interpretatur Inferos, vti & statum præter corporis contagionem Elysios. Heinc est spelunca

En. 4. lib. 8. cap. 1. apud Platonem, Antrum apud Empedoclem, de quibus inter alios Plotinus. Quin-etiam ex dictis interpretari licet, quòd Animarum

Plin. lib. 2. cap. 26. origo dicitur esse Cælestis; quòd Hipparchus Animas nostras partem esse Cæli probauit; quòd Prometheus ignem Cælestem deduxisse fingitur; quòd Pandora extitisse ex Deorum omnium Cælestium dono; quòd Catena ex Ioue vsque Terram demissa esse, & quæ id genus sunt alia. Verùm nihil magis heic notandum, quàm quod proditum est de ipso per Zodiacum Animæ descensu; nempe commento vndequaque quærendum complementum fuit. Etenim cùm Zodiacus ab Animalibus dicatur, ideò censuerunt Animas relinquenteis statum Deorum, per Cancrum descendere in Animalium corpora, quoniam

Cancer id Signum est, à quo incipit descen-
dentium series; vt etiam sinxerunt Anima-
redeunteis per Capricornum ascendere, quod
itéque ad Superos, quia heinc incipit serie
ascendentium: scilicet easdem Animarum,
quas Solis portas esse voluerunt. Et quando-
quidem Galaxia proxime Cancrum videtur
ctis, *æstiuísque secat fines*, vt Manilius loqui-
tur; eam ob causam Pythagoras, ex collec-
Macrobio, ansam accepit comminiscendi
ideò primum nascentibus offerri lactis alimo-
niam, quia primus eis motus à lacteo incipit in
corpora terrena labentibus. Id etiam nota-
dum, quoniam Anima, dum in materiam in-
mergitur, velut obfuscatur, efficitúrque, vt
quæ Mens priùs intelligebat omnia, obliuisca-
tur omnium; heinc illos finxisse Libri Pater
Craterem in regione inter Cancrum, & Leo-
nem media locatum, ex quo Anima descen-
dens inebrietur, ebrietatisque comes obliuio
latenter obrepat, vnde & fluuius Lethæus fa-
ctus, quem ille appellat *materialem* ...
rem. Dicerem exinde originem esse R...
cemiæ Platonicæ, sed de ea inferiùs ...
heic satis esto, hæc adnotata, vt i...
postquam illi semel cœperunt ...
ma sub illo descensus mysterio ...
tentiam, nullam non fuisse occasionem ...
dem ampliandi arreptam.

Consentaneum verò est attexere, quod Ter-
tullianus dolet *Platonem condimentarium* ...
nium Hæreticorum esse factum. Nimirum ...
Veteres illi cum Platonis verba, quæ non ...
narent intelligerent; tum eius doctrinam ...
quibus locis Sacræ Scripturæ accom...
rent; tum commenta super-extruere ...
non absurdum effutierunt. Longum ...
enumerare quas Æonum series Valent...
deduxerit ex Deo, qui est verus Αἰὼν, ...
ὤν, id, quod semper est, quémque ille ...
nabat *Βυθὸν Profundum*, & ex ipso ...
dicebat *σιγὴν Silentium* quovsque ...
Plenitudinem absoluens ...
men Animæ infulciret. Longum ...
cæterorum insomnia: Deo ...
tingo præcipuarum Hæresem. ...
rum, qui censuerunt quidem ...
mas à Dei substantia distingui; sed ...
runt tamen illas ab initio vsque ...
omneis conditas, & in Cælo ...
procedente tempore in corpora ...
tur, prout quodque formatum ...
cipiendo idoneum. Celebris est ...
attributa Origeni ab Hieronymo ...
aliis. Quin & Reminiscentiam ...
uisse legitur, & vt Descensiones ...
sionum gradus, cùm de eleuatione ...
rectionem ad videndum Deum ...
obiici, quod censuerit Animas in ...
casse ac idcircò alias demersas in ...
corpora, cuiusmodi sunt Dæmo...
crassiora, vt sunt hominum ...
tiæ causâ. Non memoro Ioannem ...
mitanum, aduersus quem ...
scripsit, cæterósque Origenistas ...
quorum esse videtur & ipse Syn...
cens *Animam posteriùs corpore* ...
Apellem, qui ex Tertulliano ...

[illegible] Nam Ec- [illegible] D. Hieronymus dicit [illegible] *Dei* [illegible]. Vnum addo Nemesium, qui [illegible] *Animas* [illegible] ab initio creatas, ob [illegible] illud apud [illegible] *Cessauit Deus ab omnibus operibus suis.* Cum hunc tamen locum aliique, quo dicitur *Deus creasse simul omnia*, [illegible] Doctores illum opponant *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor*; [illegible] D. Hieronymus, [illegible] *Dei manus semper operatur,* [illegible] *corporis, & Ani-* [illegible]. *Noli despicere* [illegible] *figuli* [illegible], *& finis* [illegible]. Addebat [illegible] *Animam* [illegible], *vt corpus* [illegible], [illegible] *& Mundum adhuc non* [illegible] *huiusmodi* [illegible]. Sed nulla tamen contra- [illegible], quando creata incorporea sub- [illegible] independenter à corpore; & [illegible] Deus [illegible] Prouidentiae quotidianam [illegible] creationem, vt & conserua- [illegible] tot aliarum rerum, quae [illegible]. Altera fuit illorum sen- [illegible] Animas ex Dei [illegible]. Tales fuere Manichaei, Priscil- [illegible], vt referunt Hieronymus, Augustinus, & alij. Tales Carpocra- [illegible], & Theodoretus [illegible] Carpocrates, qui [illegible] (Tertul- [illegible]) [illegible] quod Deus lo- [illegible] quod Deus [illegible] [illegible] D. Hieronymi) *Deum* [illegible]. Consensis- [illegible] Angeli [illegible] ipsum Mun- [illegible], ex quo Angeli, Animaeque om- [illegible]. [illegible] Pythagoreo- [illegible] consideratione digna [illegible] Animam Mundi [illegible] Plato fuerit, [illegible] ipsis [illegible]. Vnum addendum [illegible].

superesset, quòd illi Animam habuerint non vt formam, sed vt motorem, verùm res est intelligenda ex iis, quae dicenda mox sunt.

Quid Anima, & qui incorpoream fecerit

Itaque alia opinio, quae & ipsa Animam Incorpoream fecit; Animam habet quasi formam, aut inseparabilem qualitatem. Ita imprimis Aristoteles, cùm definit Animam 2. de an. 1. ἐντελέχειαν, *perfectionem, seu actum primum corporis naturalis organici potestate vitam habentis.* Nam quòd isto quidem modo fecerit Animam ἀσώματον *incorpoream*, tum ipse innuit, tum Interpretes, vt Philoponus, aliique declarant, tum Plutarchus 1. plac. 3. apertè dicit. Quòd autem vt formam, eamque inseparabilem habuerit, verba ipsius expressa sunt. Quòd vt qualitatem, id consequens est, quando & Nemesio obseruante alij quidem faciant Animam οὐσίαν *substantiam*; at Aristoteles & Dicaearchus ἀνούσιον, *expertem substantiae*; forma, vt haec in re Alexander habet, est ποιότης τις, *qualitas quaedam.* cap. 2. Sed res paullò susiùs deducenda est. Docuerat Plato Animam esse quandam per se substantiam, quae animando corpori non tam inesset, quàm adesset; 2. de an. 4. & ipsam perinde esse χωριστὴν *separabilem à corpore*, ac est Gubernator à Naui: sed Aristoteles cùm id de Animo, seu Mente, intellectu-ve apertè concesserit, de Anima tamen (etiam prout complectitur Intellectum patientem) negauit; siquidem Animam perinde, ac Figuram ἀχώριστον contendit. Hinc natum illud inter Platonem, Aristotelemve dissidium circa motionem Animae. Nam illius sententia fuit esse Animam per se mobilem, & pro motu suo corporis motricem; ille verò existimauit Animam per se immobilem esse, & mouere corpus immotam, nisi quod cum ipso per accidens nauigantis instar moueatur. Argumento illi fuit, *Tum* quod aliàs foret progressus infinitus admittendus, cùm quicquid mouetur, ab alio moueatur, & saltem per mouens, ac mota distingui in eadem re debeant; *Tum* quòd absurdè initium admitteretur initij, si Anima, quae est initium, ac causa motus, moueretur; *Tum* quòd eidem simul inesset vt moueretur, & moueret, hoc est duo inessent contraria, facere scilicet, ac pati; *Tum* quod nunquam quiesceret, cùm tamen interdum cessare, quod corpus non semper agitatur, doceat: 1. de an. 3. & alibi. *Tum* quòd sibi eiusdem rei, cuius aliis, foret causa; cùm tamen fieri id nequeat: *Tum* quòd indigeret proprio instrumento, quo tamen destituitur; *Tum* quòd frequenter ingredi, & egredi ex corpore posset, sicque eueniret ἀνίστασθαι τὰ τεθνεῶτα τῶν ζώων *Animalia mortua resurgere*; *Tum* quòd si moueretur è loco in locum, aut admittenda esset linea recta infinita, ne motus intermitteretur; aut admittendus circulus, cuius centrum quoque moueretur; cùm vtrumque tamen impossibile sit; si verò motu generationis, eadem esset sibi sui ipsius causa; si corruptionis, non foret immortalis;

Quid Anima, & quî in corpore sit 2. in somn. S. c. 14. & 15. in 1. de an.

si augmenti, vel decrementi, fieret se maior, simul & minor. Atque hæc quidem sunt argumenta, quæ Aristoteles deducit obscuriùs, nos ex Macrobio contraximus, apud quem etiam singulorum solutiones videre licet. Theophrastus quoque præcipua quædam ex illis impugnauerat; & licet Themistius ipsorum defensionem suscipiat, non facilè tamen euincit, vt capiamus quomodo mouens mobili motum imprimat, nisi & ipsum concitetur, quod alibi instituimus. Vtcumque sit, patet ex his Aristotelem nihil minùs somniasse, quàm quod Cicero illi tribuit, Animam esse *ἐνδελέχειαν*, hoc est, vt ille interpretatur, *quandam continuatam motionem, & perennem*. Sed Cicero nempe, vir alioquin magnus, tum aliis distractus curis, tum persuasus posse Aristotelem cum Platone conciliari, facilè opinatus est confictam vocem ex particulis ἐν δὺς, ἰνδε ἐχέλου, quasi *ea, quæ habetur in corpore Anima efferere motum necessariò debeat:* Et verò Aristoteles, ne tantoperè sibi repugnaret, *ἐντελέχειαν* potiùs dixit, ab eo, quod est *ἐντελὲς ἔχειν*, *perfectionem, habere*, ex quo Hermolaus interpretatur *perfectihabiam*, quod Anima sit vel *τελειότης* vel *ἕξις perfectionis habitio*, vel habita perfectio ἐν supple *σώματι in corpore*. Profectò Interpretes omnes à perfectione vocem desumunt; & cum Theophrastus, aliique Aristotelis Sectatores *τελειότητα perfectionem* ex Iamblicho apud Stobæum definiunt; tum ipse Aristoteles, cùm materiam vult esse *δύναμιν*, & formam *ἐντελέχειαν*, satis arguit formam, & consequenter Animam esse *perfectionem*, ad quam materialis *potentia* adspiret. Notandum verò quoniam vult hanc perfectionem duplicem esse, vnam priorem, quasi habitum, qualem dicit scientiam, aut somnum; aliam posteriorem, quasi actum, qualem dicit contemplationem, aut vigiliam; inde esse cur Anima ipsi dicatur *ἐντελέχεια ἡ πρώτη perfectio prima*, vt discernatur à secunda, quam nominat *vitam*, hoc est vitalem functionem, cùm dicit corpus per Animam *habere vitam in potentia*, intellige, vt quis per scientiam contemplationis capax est. Cætera prætereo; nam quòd corpus Animâ informatum debeat esse & *naturale*, & ob functionum varietatem *organis variis præditum*, satis supéque notum est. Prætereo etiam, cùm Animam describit verbis aliis, *Id quo viuimus, sentimus, & intelligimus primò*, perfectionem quidem illam explicatiorem fieri; sed siue dicat Animam esse perfectionem corporis viuentis, siue id, quo primùm viuimus, & alia, non idcircò tamen dici quidquam ampliùs, quàm idipsum, quod quæritur; nimirùm difficultas est, qualis illa perfectio sit, seu quid sit illud, quo viuitur, quodque constat Animalis esse.

1. Tuscul.

In Them. cap. 1. lib. 2. de an.

Ecl. phys. 2. de an. 1.

Ibid. cap. 2.

Quicquid sit, particula ἐν, eam indicat ἐν ὑλῇ inexsistentiam, inhærentiamve, vt Anima intelligatur sine materia esse non posse. Heinc natum aliud dissidium circa substantiam Animæ. Siquidem Plato existimauit Animam per se cohærere, nec dependere à corpore, magis-quam lumen ab aere, quem illustrat, ex aliàs dictis. Quin etiam censuit hominem non tam esse quid mistum ex corpore, & Anima, quàm esse ipsam Animam perinde corpore vtentem, vt instrumento Artificem. Ex quo est & illud, *Socratem hausto veneno excessurum ad beatorum fœlicitates; neque securum sentem, quod efferretur, aut sepeliretur.* At Aristoteles, vt dixi, de Mente, Intellectuve quidem id concessurus, negauit tamen de Anima. Siquidem Animam, & corpus ideò comparauit cum figura, & cera, vt intelligeretur, quemadmodum figura non potest per se, hoc est sine re figurata exsistere; ita Animam non posse per se, hoc est sine corpore cohærere. Sed difficultas heic superest, quomodo Anima, cùm nihil sit aliud, quàm modus quidam sese habendi corporis, & sic dependens à corpore, censeatur tamen incorporea. Notandum propterea Aristotelem sic inter materiam, formámque distinguere, vt per materiam res euadat corporea, quanta, diuisibilis, per formam verò determinetur ad certum genus entium. Heinc forma omnis fit per se expers omnis diuisionis, magnitudinis, corporeitatis, cùm hæc materiæ propria sint; ipsa solùm rem qualem faciat. Quin & cùm Aristoteles in Metaphysicis, statuit *εἶδος ἄτομον formam indiuisibilem*, & hoc loco velit Animam esse *εἶδος, formam*, ibi Simplicius, & alij, vt Animam indiuisibilem arguant, assumunt *ἀμερὲς ἅπαν εἶδος* indiuisibilem omnem formam esse: & ex eo, quod ille negat esse Animam magnitudinem; esse incorpoream argumentantur. At dices primùm, nonne corpus, & Anima, siue generaliùs materia, & forma duæ partes sunt, ex quibus perfectum corpus constituitur? cur non ergo ambæ corporeæ, ex quarum vnione est corpus? Respondet Alexander materiam, & formam (quod iam aliàs attigimus) non eo modo esse parteis, quo illæ in quas corpora secantur, quæque & ad quantitatem conferunt, & sectæ manent, ac subsistunt (integranteis parteis appellant) sed eo modo, quo æs, & figura partes statuæ sunt, in quas statua sic diuidi, vt in caput, pectus, & crura non potest. Nempe ex hoc efficitur, vt quemadmodum figura potest esse pars statuæ, & tamen non corporea, cùm statua sit aliunde corporea, hoc est per æris substantiam, ita Anima censeatur Animalis pars & tamen incorporea, cùm Animal habeat aliunde, hoc est per materiam, vt corpus, seu corporeum sit. Dices iterùm, nonne Anima fusa est per corpus? nonne ad diuisionem corporis diuiditur ipsa? quorsum igitur non dicatur extenta, & diuidua, ac proinde corporea? Respondetur iuxta Plotinum Animam se perinde habere in corpore, atque albedinem in lacte; *Albedo enim, inquit, quæ est in parte lactis, non est pars albedinis, quæ in toto lacte; sed partis quidem est albedo, non autem pars albedinis; siquidem albedo non est quantum aliquid; sed per se omninò magnitudine caret* ἀμεγέθης. Quare & Anima, quæ videtur extensa, & quæ variis partibus esse, inextensa tamen, & impartibilis

impartibilis est; dum quæ Anima in vna est parte non tamen Animæ sit pars, sed Anima corporeæ partis. Adde, vt Anima per accidens dicitur moueri, & esse in loco, sic dici posse per accidens diuiduam, quantam, corpoream; cum idem quoque dicere de lactis albedine liceat; sed viderint Interpretes. Satis esse nobis hoc adiungere quod Aristoteles ait. Quippe [illegible] *Animæ cum* [illegible] *habere dicis cum aliquo corpore Elementis* [illegible]. Ipsum est quod dicit *Calidum vocari* τὸ καλούμενον θερμὸν (forte iuxta Hippocratem, de quo sumus posteà dicturi) Subiicit autem illud *esse non ignem, nec quid simile, quippe cum ignis nihil generet, sed spiritum esse, qui in semine, spumosaque substantia sit, ac elemento Siderum, cui est* [illegible] *proportione respondeat, cum et* [illegible] *Solis* [illegible] *sit.* Porrò ex hoc præsenti loco [illegible] videmus, quod Cicero Aristotelem, Macrobius, ac Tertullianus Critolaum (puta Peripateticum) *constituisse dicunt quintam quandam non elementorum magis, quàm non intellectam naturam*, ex qua esset Anima, vel certè cum qua Anima communicaret. Hæc verò propterea Aristoteles [illegible] quintæ naturæ intellexit hoc loco dictum propter Cælum, cùm dumtaxat [illegible] *proportione quadam respondentem* faceret cum Astrorum elemento; sed interim potius, vt alio loco explicat, calorem quemdam sine Orbe solari, qui vbi [illegible], Animæ euadat principium. Ex quo etiam intelligere videri posse facilè Aristotelem pertrahi ad opinionem de Anima Mundi, scribit quippe [illegible] *Esse in* [illegible] *Animam* [illegible] *& consistere* [illegible], &c.

Ceterùm qui cum Aristotele incorpoream Animam faciunt, illi [illegible] sunt, qui Harmoniam esse [illegible]. Tales dicuntur apud Plutarchum Dicæarchus & Asclepiades; quorum prior Animam dixit Harmoniam quatuor Elementorum, posterior [illegible], hoc est, vt Macrobius eiusce esse interpretatus, *sensuum exercitium sibi consonum*, cùm Aristoteles reddiderit *sensuum* [illegible]. Quo loco notes apud Nemesium Dinarchum; apud Theodoretum Clearchum pro Dicæarcho perperam legi. Aristoxenus Musicus, Dicæarchi, vt Cicero refert, æqualis, condiscipulusque *ita delectatus fuit suis cantibus, vt eos etiam* [illegible], vt habet Lactantius, *sicut in fidibus ex intentione* [illegible] *Harmoniam* [illegible], *ita in corporibus* [illegible]. Simmias autem apud Platonem idem [illegible], præfatus sibi sententiam illam mirificè semper placuisse, qui Animam statuunt Harmoniam. Vsque [illegible] sententiam fuisse adeundum [illegible]. *Tradita est opinio*, inquit Aristoteles [illegible] *de Animalibus*, teles *compluribus probabilis, & nulla earum, quæ de Anima circumferuntur, inferior, Animam esse statuens Harmoniam.* Galenus postrà, etsi nihil pronunciare visus sit, præcipuè tamen eodem propendit (saltem, vt placet Nemesio; nam quo magis dicetur posteà) quòd existimauerit *Animam esse temperamentum.* Quippe hoc loco temperamentum idem est, quod Harmonia; cùm illos veteris, & similes nihil aliud sensisse constet (vel Aristotele ipso declarante) quàm Animam esse debitam contemperationem, seu obseruatam symmetriam in mistione Elementorum, qualitatumve contrariarum, itémque humorum, organorum, & similium. Quemadmodum enim cùm Soni ita temperantur, vt neque acuti, neque graues, neque medii metas proportionum excedant, exoritur cantus dulcedo, quam Harmoniam, seu concentum dicunt; ita cùm calor, frigus, humor, siccitas, vel sanguis, phlegma, flaua, atra bilis sic commiscentur inter se, vt calor sit quo gradu debet, frigus item, & aliarum quædam velut consonantia, quam Animam putant appellandam, subnascitur. Et, vt cùm sonus, qui debet esse remissus, effertur, qui elatus, remittitur, si id quidem modicè fiat, turbatur vtcumque Harmonia, si valde etiam, omninò perit: ita volunt, cùm aut calor nimis obtinet, aut frigus gradum suum excedit, si is quidem seu excessus, seu defectus paruus fuerit, eam perturbationem Animæ creari, quæ dicatur morbus; si summus, eam dissipationem, quæ dicatur mors. Porrò vt Anima per istos censeatur incorporea, intelligendum ex antedictis; cùm enim seu Harmonia, seu temperamentum nihil aliud sit, quam qualitas quædam, seu forma accidentaria rebus inter se collatis adueniens, (sunt etiam qui apud Philoponum rationem temperamenti à temperamento distinguant) perspicuum est, more Aristotelico hoc esse quidpiam incorporeum, quatenus quantum per se non est; neque dicas temperamentum esse ipsas res temperatas, quæ reuerà corporeæ sint; nam volunt esse aliud quid, vtpote ipsam symmetriam, quæ sola mente discernatur seu in sonis, seu in aliis quibusuis rebus contemperatis. Dices hoc ipsum nihil esse, si intelligatur à rebus abiunctum; verùm illi nihil propterea turbantur. Vide enim vt Dicæarchus Animam non esse apud Empiricum fatetur, & apud Ciceronem inducat Pherecratem senem disserentem *nihil esse omninò Animum, & hoc esse nomen totum inane, frustráque Animalia, & animantes appellari; neque in homine inesse Animum, vel Animam, nec in bestia; vimque omnem eam, qua agamus aliquid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis æqualiter esse fusam, nec separabilem à corpore esse; quippe quæ nulla sit, nec sit quicquam, nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt temperatione naturæ vigeat, & sentiat.* Et posteà de eodem loquens, *Ne condoluisse quidem*, inquit, *vnquam videtur, qui Animam se habere non sentiat.* Et sic quidem ille. *Quid Aristoxenus?* inquit Lactantius, *qui*

Quid Anima, & qui incorpoream fecerint

loc. cit.

loc. cit.

Præfat. in 1. de an.

1. hypotyp. 3.

loc. cit.

Quid Animæ, & qui incorpoream fecerint?

negant omninò vllam esse Animam, etiam cum viuit in corpore? Et statim post verba antè recitata, *Quo*, inquit, *dici nihil delirius potest. Nam ille oculos quidem habuit incolumeis, nec tamen cæcum, qui viuere se, & habere mentem, quæ idipsum cogitauerat, non videbat.* Sed vberiùs hanc opinionem tum Socrates colloquens Simmiæ, tum Aristoteles, Nemesius, aliique refutauerunt. Nobis sufficient quæ inferius ex Lucretio memorabuntur. Is videlicet postquam hoc proposuit circa Animum,

Loc. cit.

lib. 3.

Quamuis multa quidem Sapientum turba putarunt
Sensum animi certa non esse in parte locatum,
Verùm habitum quemdam vitalem corporis esse,
Harmoniam Graij quam dicunt, quod faciat nos
Viuere cũ sensu, nulla cùm in parte siet mens:
Vt bona sæpe valetudo cùm dicitur esse
Corporis, & non est tamen hæc pars vlla valentis;
Sic animi sensum non certa parte reponunt;
Magnopere in quo mi diuersi errare videntur.

Et posteà circa Animam,

Nunc Animam quoque vt in membris cognoscere possis
Esse, neque Harmoniã corpus retinere solere;

Tum subiicit impugnationem, quam vbi peregit, concludit,

Quapropter quoniam'st animi natura reperta,
Atque Animæ quasi pars hominis; redde harmoniæ
Nomen ab organico saltu delatum Heliconis,
Siue aliunde ipsi porrò traxere, & in illam
Transtulerant proprio quæ tum res nomine egebat,
Quicquid id est, habeant; tu cætera percipe dicta.

CAPVT II.

Qui Animam corpoream fecerint?

NVNC qui corpoream Animam fecerint, ij fuere permulti. Nam primò, vt plerique varia elegerunt Elementa, ex quibus vt Principiis omnia constituerent; ita & circa Animam, Aristotele adnotante, senserunt. Et quòd Anima quidem esset ex sola Terra, nemini dictum. Quòd ex sola Aqua memorat Hipponem in ea fuisse sententia, ex eo, quod semen ipsi vocatum *Animæ prima*, humidum esset; Thaletem ipsi non copulat (quod est à Tertulliano & Philopono factum) fortasse, quia tametsi Thales Aquam principium rerum constituit, materiale tamen solùm intellexit, cum pro efficiente habuerit Animam incorpoream. Qui Animam ex aëre esse voluerit, Diogenem citat; addit Theodoretus Anaximandrum, & cum eo Macrobius Anaximenem; Stobæus Anaxagoram, & Archelaum; Tertullianus Ænesidemum; Philoponus aliquos Stoicos, pluresque fortè huc pertinent ex iis, qui volunt spiritum esse. Argumento ipsis fuit tum subtilitas & mobilitas aëris, tum respirandi necessitas, ex qua patet Animam, nisi aer [...] spirato continuò, quasi refarciatur, perire, aut excedere. Hinc Anima apud Lactan[...] tium definita est à Varrone *Aer conceptus ore, deferuefactus in pulmone, temperatus in corde, diffusus in corpus.* Hinc Chrysippus à Plutarcho inconstantiæ arguitur; quòd [...] aliàs ignem Animam faciens, alicubi tamen dicat *fœtum tum primum animari, cùm extrà re prodiens aërem inspirando ducit.* Hinc Asclepiades apud Galenum dicit *Respirationem esse generationem Animæ*, & Praxagoras con[...] *borationem.* Hinc illud apud Tertullianum *Substantiam carnis editam, & de vteri fornace fumantem, & calore solutam, vt ferrum ignitum, & ibidem frigida immersum, ita aëris rigore percussam & vim animalem capere, & vocalem sonum reddere. Hæc Stoici cum Ænesidemo, & ipse interdum Plato, cùm dicit perinde animam extraneam aliàs, & exterrim[...] ri prima adspiratione nascentis infanti[...] ei, sicut exspiratione nouissima duci.*

1. de an. 2. & lib. de resp. cap. 4.

lib. de an. præfat. in 1. de an.

lib. 9. cur. Græc. aff. 2. in somn. 14. Ecl. Phys. de an. 9. Præf. in 1. de an.

Qui Animam existimarint esse natur[...] igneæ, Leucippus, & Democritus ab A[...] ristotele referuntur. Nempe vt ignem, [...] Animam constare voluerunt ex rotundis Atomis, quæ totum corpus & permeare, & mouere facilè possent; cùm & ipsam tum concursionem concalefactam, & spiri[...] lem apud Ciceronem Democritus esse vol[...] rit. Subiicit Aristoteles illos propterea [...] tam respiratione definiisse, quòd aer inh[...] ctus Atomos quasdam suppeditet, quæ [...] extrusis substituantur, tum similes in [...] sistentes, ne prorsus excedant, inhibe[...] Notabile verò, quod Plutarchus ad[...] sensisse Democritum esse in omnibus [...] etiam in cadaueribus speciem quam[...] Animæ, quòd nihil sit omninò calori[...] sensiferorumque principiorum expers [...] hæc scribit Macrobius Animam [...] Hipparcho ignem: Tertullianus verò H[...] parcho Heraclitum copulat. Quod [...] Plinius dicit Hipparchum probasse [...] mam *partem esse Cœli*, & Macrobius H[...] clitum Animam *esse scintillam stellaris* [...] *tiæ*, conciliantur facilè, quando ipsi [...] que est visum Cælum stellasque ex igne [...] Ex hoc est Virgilianum illud

Igneus est ollis vigor, & Cælestis origo
Seminibus. ———

(nisi quòd versus antecedentes [...] piendam indicant iuxta Platonicam [...] tiam) itémque opinio illa Heracli[...] Stobæo, & Macrobio) aliorúmque Philosophorum, quos Plutarchus laudat, [...] mantium Animam nihil esse aliud, [...] lucem, aut etiam ætheream, cælestem [...] pus, vt apud Philoponum est. Quod [...] Plutarchus refert Heraclitum Anima[...] stare dixisse exhalatione partim intern[...] Animalium propria, partim extern[...] Mundana, hoc est portione Animæ M[...] quam exhalationem quoque esse vol[...] explicatur quatenus *Exhalatio*, [...] *ne*, etiam ex aqua euaporatio [...]

[illegible] Illis [illegible] Causa [illegible] eodem [illegible] ingeniosè [illegible] mens [illegible]. Atque [illegible] elementa [illegible]. Quinam esse [illegible]

[illegible] Spiritum, inquam, quod [illegible] Animam [illegible] Animam [illegible] igneam [illegible] igne [illegible]. Nempe hoc putat necessarium, vt alligetur corpori; vnde & Zeno etiam dicit Spiritum corpori connexum, vt habet Macrobius, [illegible] vt Tertullianus. [illegible] qui licet interdum illos [illegible], qui Animam dicunt ignem, [illegible] ignem [illegible] substantiam [illegible] Animam [illegible] Quod [illegible] Atque [illegible] Qui plures [illegible] Xenophanes [illegible] Terra, & Aqua; Parmenides [illegible], & Igne [illegible] Hippocrates [illegible] per corpus [illegible] Animam [illegible] Cerebri [illegible] Animam [illegible] corpus [illegible] Elementa [illegible] ab Aristotele [illegible] Terra, Aqua, Aere, & Igne [illegible] Elementa [illegible].

Sanguinem illi, qui Animam dixerunt esse aut sanguinem, aut spiritum ex sanguine [illegible]. Illos inter præterea, quibus Animam [illegible] Cor [illegible], apud Ciceronem [illegible]. Et sanguinem quidem Critias apud Aristotelem dixit, [illegible] quæ in Anima, [illegible] esse. [illegible] Empedocles apud Macrobium, & Tertullianum; [illegible] sanguinem [illegible] Aristoteles [illegible] sanguinem Empedocli [illegible]. Ad hanc de sanguine opinionem [illegible] illud ex Virgilio [illegible]

—— Purpuream vomit ille animam

[illegible] illud ex Lucretio [illegible]

Et si sibi animi naturam sanguinis esse.

Nec mirum est, si multi illam ex vulgo arripuerint, cum ex sanguinis detractione & excidere Animam, & finiri vitam compertum habeant. Quin [illegible] in modum huic sententiæ facit, quod in Bibliis legitur non semel: *Carnis Anima in sanguine est*, [illegible] & *Animam omnis carnis esse ipsum sanguinem.* דמו נפש כל בשר. An verò putas distinguendum cum Philone est, qui explicans illud, *Vox sanguinis Fratris tui clamat ad me de Terra*, vtrumque nostrum duo esse assumit, Animal nempe, & Hominem; & Animal quidem propter Animam, qua viuimus, quæque est nobis communis cum brutis, Hominem verò propter Mentem, qua ratiocinamur, quæque est nobis propria. Quare & Animæ essentiam esse ipsum sanguinem, cum aliunde Mens sit imago, seu effigies expressa Dei? An potiùs cum D. Augustino dicendum legem voluisse Animam per sanguinem significare, vt rem inuisibilem per visibilem, quatenus vt sanguis conspicuus, ita Anima inconspicua toti adest corpori; [illegible] esse illi similem, qua dictum *Petra erat Christus*, non quia hoc erat, sed quia hoc significabatur? An fortè quia sanguis videtur immediata *Animæ* sedes, [illegible] legem vetuisse comedere sanguinem, vt [illegible] est attingere vasa quibus [illegible] continentur? Profectò illi quoque [illegible] videntur Animam per sanguinem intellexisse, quàm sanguinis florem, vaporem, vel auram, quæ cum ipsa sanguinis [illegible] effluit. Verùm hoc iam spectat ad illam sententiam, quæ Animam Spiritum dicit [illegible] ex sanguine. Hæc porrò sententia cum ceteras omnes facilè [illegible], videtur tamen præcipuè Galeno [illegible] esse. Non quòd illam asseueranter defendendam susceperit (passim nimirum confitetur Animæ substantiam sibi ignotam) sed quod [illegible] conclusum eandem in suo *de Respiratione* tractatu, [illegible] ignoremus Animæ substantiam, [illegible] ex iis, quæ euidenter apparent, ratiocinari licere, *Spiritum, qui in ventriculis circa cerebrum continetur, aut Animæ substantiam esse, aut primum eius organum.* Dixerat verò antea *Consentaneum esse hunc spiritum ex sanguinis euaporatione nutriri, vt fuerat multis cum Medicis, tum Philosophis celebribus visum.* Nempe qui Hippocratis Dogma alio loco explicans dixerat *Animam nihil aliud esse, quàm innatum calidum*, videtur hoc loco habere huiuscemodi calidum, ac spiritum pro eadem re, etsi spiritus est intelligendus non modò elaboratissimus, qui ex cerebro per neruos defertur, sed etiam halituosus ille, qui ex corde per arterias influit. Ceterùm ex Philosophis, ac Medicis, quos illic innuit, præcipuus idem Hippocrates fuit, qui non modò pronunciauit *Omne calidum [illegible] frigido nutriri*; sed & verba illi [illegible] ex dictis intelligenda, [illegible] *Anima hominis continuò ad mortem vsque generatur.*

Qui Animã sanguinem fecerint lib. 5.

Levit. 17.

Gen. 4. quod deter. insid. pot.

2. cont. adu. leg. & proph.

vt com. 5. in 6. Epidem. &c. cap. vlt.

cap. 10.

de vig. & tran.

de nu. pu.

6. ep. sect. 5.

Qui Animā corpoream fecerint

Dicendi hîc iam superessent Patres, qui Animam etiam Humanam habuere corpoream. Sed satis constat, priusquam res fuisset ab Ecclesia definita posterioribus sæculis, hanc satis communem opinionem fuisse. Siquidem hæc verba leguntur in Conciliorum (Concil. 7. act. 5.) priscorum Actis, *De Angelis & Archangelis, & eorum potestatibus, quibus & nostras Animas adiungo, ipsa Ecclesia Catholica sic sentit, Esse quidem intelligibiles, sed non omninò corporis expertes, & insensibiles, vt vos Gentiles dicitis; verùm tenui corpore præditos, & aëreo, siue igneo, &c.* Citantur subinde in eamdem sententiam à Ioanne Thessalonicensi, cuius lectus liber in Concilio septimo fuit, *Basilius, Methodius, Athanasius & qui fuere alij.* Et concluditurque idcirco pingi huiusmodi naturas posse, *quòd effigie corporea sint.* Quomodo legitur quoque in Compendiis Theodoti Animam colligi corpoream ex iis membris, quæ Lazari, Diuitisque Animabus, (Serm. in Matth. cap. 5.) tribuuntur, & D. Hilarius, *nihil est*, inquit, *quod non in substantia sua & creatione corporeum sit, &c. nam & animarum species siue obtinentium corpora, siue corporibus exulantium corpoream tamen naturæ suæ substantiam sortiuntur.* Posset & longa series Patrum cæterorum contexi, adiunctis etiam præcipuis illis Hieronymo, & Augustino. Quippe licet aliis locis Animam faciant spiritualem, hoc est incorpoream, & sine materia; B. tamen (Matth. 10.) Hieronymus dum explicat illud, *nolite timere eos, qui occidunt corpus, Animam verò non possunt occidere*, significari declarat *Animam esse corpoream non esse omninò negandum, sed modo solum illo crasso, quem in corpore nostro* (7. de gen. ad lit. 6. 7. 8. 9.) *cernimus.* B. verò Augustinus, dum Genesin interpretatur docet *creatam fuisse fulsse spiritualem quandam materiam, ex qua facta Anima fuerit, vt creata terra, ex qua factum corpus.* Verùm nota, & expressa præ cæteris est Tertulliani sententia. Etenim Zenoni, Cleanthi, Chrysippo Animam corpoream asserentibus sic adhæret, vt primùm argumenta il- (*De an. cap. 5.*) lorum proponat, quòd scilicet Anima corpori consentiat, quódque corpus ab ipsa relinquatur; cùm & sese contingere, & ab inuicem separari sit rerum corporalium; quòd filij referant Parentes non lineamentis corporis solùm, sed etiam notis Animæ, quódque Anima communibus cum corpore affectionibus subiiciatur; cùm notum sit talem communionem, atque compassionem incorporalium rerum non esse. Deinde soluat ar- (cap. 6.) gumenta Platonicorum probantium Animam incorpoream, ac nominatim illud de doctrina, quæ Animæ esca incorporea sit, tum aliis responsionibus, tum ea, qua Soranus Medicus ostendit animam corporalibus quoque ali, ac deficientem à cibo plerumque fulciri. Subinde proponat quod in Scriptu- (cap. 7.) ra legitur, Animam diuitis puniri in flamma, & cruciari in lingua, & de digito Animæ fœ- (cap. 9.) licioris implorare solatium roris; addatque ex hoc, & aliis locis duplicem hominem distingui, interiorem, & exteriorem, cui vtrique sua lingua, sui digiti, sui oculi, suæ aures sint. (cap. 8.) Ad hæc statuat Animæ corpus sic esse propriæ qualitatis, & sui generis, vt etiam & effigiem & colorem aëreum lucidúmque retineat, visionem ad hoc recitans mulieris cuiusdam, cui ostensa fuisset Anima corporaliter, & spiritus visa; sed non inanis, & vacuæ qualitatis, imò quæ etiam teneri repromitteret, tenera, & lucida, & aërei coloris, & formæ per omnia humanæ. Denique non mussitamus, sed luculenter enunciet, id, quod apud alios sit dubium, *Animam ex traduce esse.* Id certè non iniuriâ B. Hieronymus imputat communiter cum Lactantio, & quodam loco cum Apollinari, Occidentaliúmque parte maxima; atque D. Augustinus communiter cum Cyrillo, Luciferianis, & aliis. Siquidem probatum tum non modò traducere corpus ex parentum corpore, sed Animam quoque ex Anima, eo potissimùm argumento, quòd inuitu aliquid de Anima exire sentiamus, idcirco marcescamus, & deuigescamus, quod infra attingendum est. Hinc subiicit, *Ita erit semen Animale protinus ex Animæ distillatione, sicut & virus illud, corporale semen ex carnis defæcatione. Fidelissima primordij exempla, de limo caro in Adam. Quid aliud limus, quàm liquor opimus? inde erit genitale virus. Ex afflatu Dei Anima. Quid aliud afflatus Dei, quàm vapor spiritus? inde erit, quod virus illud efflamus. Cùm igitur in primordio duo diuersa, atque diuisa limus, & flatus vnum hominem coegissent, confusæ substantiæ ambæ iam in vno, semina quoque sua miscuerunt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt, vt & nunc duo, licet diuersa, etiam vnita pariter effluant, pariterque insinuata sulco, & aruo suo pariter hominem ex vtraque substantia effruticent; in quo rursus semen insit secundum genus, sicut omni conditioni genitali præstitutum est. Igitur ex vno homine tota hæc animarum redundantia agitur, obseruante scilicet Natura Dei edictum, Crescite, & in multitudinem proficite; nam & in ipsa præfatione operis vnius Faciamus hominem, vniuersa posteritas pluraliter prædicata est.* Enimverò de cæterorum opinionibus satis sit.

Restat Epicuri sententia, de qua vt ne dicamus, constat imprimis Epicurum Animam fecisse corpoream. Siquidem postquam apud Laërtium nihil esse incorporeum præter Inane docuit, pergit, ὥς τ' οὖν ... ἀσώματον ... τὴν ψυχὴν ... ἐνδέχεται ... οὔτε ποιεῖν ... οὔτε πάσχειν ... *Itaque qui Animam esse incorpoream, desipiunt. Quippe si foret eiusmodi, nihil neque facere, neque pati posset, iam verò ea, quæ contingunt circa Animam vtraque hæc manifestè commonstrant.* Argumentum hoc Epicuri alio loco diximus, ac potissimùm cùm de Deo agimus, id edisseruimus non esse necessarium mentis imaginando intelligere quidpiam nisi corporeum præter Inane non licet. Attamen ratiocinando. Ex quo fit probabile quantumuis Epicuro concedamus esse Animam corpoream, prout in brutis admittitur, pernegetur tamen, prout extendatur ...

ad hominem, & quia perfectionem vel Rationis, vel Mentis dictione, [illegible] Id [illegible] Epicuri [illegible] quamvis tamen Philosophorum nobilissimi [illegible] Animam. Meminere homines esse incorporeum, neque tamen esse [illegible] non modo Philosophos [illegible], sed ex Sanctis etiam Patribus nonnulli, qui oppositum [illegible] Quin etiam [illegible] Tertullianus, dicit *Animam nihil esse, si corpus non sit.* Et alia [illegible], *Cum autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si habet aliquid, per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis; nihil est incorporale, nisi quod non est.* Videtur [illegible] Tertullianum [illegible] Augustinus, *Quia [illegible] Animam credidit, [illegible] quod non incorporeum cogitare non poterat; & ideo timuit, ne nihil esset, si corpus non esset.* Sed ad Epicurum ut redeam, [illegible] Lucretius [illegible] ex Tertulliano [illegible]. Scilicet [illegible] corporis [illegible] Animi [illegible], inquit,

Haec eadem ratio naturam animi, atque animai
Corpoream docet esse. Ubi enim propellere membra,
Corripere ex somno corpus, mutareque vultum,
Atque hominem totum regere ac versare videtur,
Quorum nil fieri sine tactu posse videmus,
Nec tactum porro sine corpore, nonne fatendum est
Corporea natura animum constare animamque?

Cum & [illegible] subiungit, [illegible]

Praeterea pariter fungi cum corpore, & una
Consentire animum nobis in corpore cernis,
Ergo corpoream naturam animi esse necesse est,
Corporeis quoniam telis, ictuque laborat.

Hanc [illegible] rationem [illegible] sit fulta, ut [illegible] Animam [illegible] corpore [illegible] non [illegible] ut [illegible], si quis [illegible] Animam [illegible] quidem [illegible] corporea [illegible] contingere corpori [illegible] corporibus [illegible] corporibus [illegible] quod Animam putet corpoream, neque [illegible] ipsam Animam,

Est [illegible] partem [illegible]
[illegible] pro
[illegible]

Item & de Anima [illegible],

[illegible] corpus, quod [illegible]
[illegible]
[illegible] alia laeditur parte locata;

Et vero fit, uti contra sit saepe vicissim,
Quom miser ex animo laetatur corpore toto.
Non alio pacto, quam si pes quom dolet aegri,
In nullo caput interea sit forte dolore.
Praeterea molli cum somno dedita membra,
Effusumque iacet sine sensu corpus onustum,
Est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
Multimodis agitatur, & omneis accipit in se
Laetitiae motus, & curas cordis inanes.

Qui Animā corpoream fecerint

Ita & de Anima subiicit,

Principio fit, uti detracto corpore multo
Saepe tamen nobis in membris vita moretur;
Atque eadem rursus, cum corpora pauca caloris
Diffugere, forasque per os est editus aer,
Deserit extemplo venas, atque ossa relinquit.
Noscere ut hinc possis non aequas omnia partes
Corpora habere, neque ex aequo fulcire salutem;
Sed magis haec, venti quae sunt, calidique vaporis
Semina curare, in membris ut vita moretur.
Est igitur calor, ac ventus vitalis in ipso
Corpore, qui nobis moribundos deserit artus.

Sunt porro & ita, & alia fulcienda ex sequentibus interim, quod saepimus, cognoscenda est integra Epicuri sententia.

Deinde ergo constat Epicurum Animam fecisse & corpus subtilissimum, & partem tenuissimam. Etenim postquam praemisit apud eundem Laertium, μετὰ δὲ ταῦτα δεῖ συνορᾶν ἀναφέροντα ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις, καὶ τὰ πάθη. *Post haec vero contemplationem oportet instituere, ad ipsas sensiones, passionesque attendendo.* Pergit, ὅτι ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον. *Hic enim constabit certissima fide Animam esse corpus contextum e tenuissimis partibus, quod sit per massam animalis totam sparsa disseminatum.* Et statim ἔστι δὲ τὸ μέρος πολλὴν παραλλαγὴν εἰληφὸς τῇ λεπτομερείᾳ καὶ αὐτῶν τούτων, συμπαθὲς δὲ τούτῳ μᾶλλον καὶ τῷ λοιπῷ ἀθροίσματι. Est vero *haec pars* (supple animalis) *discrimine multum fortita in tenuitate particularum, etiam illarum ipsarum* (calidarum supple, atque spiritualium, de quibus sermo habitus) *& hac de causa reliquae massae corporis praecipue compatiens.* Pergit, τοῦτο δὲ πᾶν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δηλοῦσι (sic enim pro [illegible] subodoratus est Aldobrandinus, nisi forte intelligendum [illegible] vocem [illegible]) καὶ τὰ πάθη, καὶ αἱ εὐκινησίαι, καὶ αἱ διανοήσεις, καὶ ὧν στερόμενοι θνήσκομεν. *Hoc vero totum manifestant & facultates Animae, & passiones, & faciles motus, & cogitationes, & caetera, quibus orbati morimur.* Nempe haec omnia tenuissimam Animae contexturam arguunt. Subdit Laertius postmodum esse quoque aliis locis Epicuri sententiam καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν λειοτάτων καὶ στρογγυλωτάτων, (particulam hanc adiiciendam puto) πολλῷ τινι διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρός, *ipsam Animam componi ex Atomis levissimis, rotundissimisque, nec multum diversis ab iis, ex quibus est ignis.* Lego vero cum negatione adiuncta posteriorem partem, quoniam Epicurus discedere multum non potuit a Democrito, qui Atomos ignis, ut & Animae, esse

sphaericas,

Qui Animã corpoream statuit?

sphæricas, vt iam visum, censuit; testatúrque Philoponus Democriteos, qualem se esse Epicurus professus est, Atomos rotundas hoc est igneas ad hoc negotium vsurpasse. Nisi forte existimes, quia ex sententia Epicuri intermiscentur Atomi aliæ, vt referemus paullò post, sensum esse, quòd illæ ab igneis multùm differant; quâ de re non valde pugnabo. Vtcumque sit, Lucretium audi Epicuro consonantem. Vt hoc enim loco quod de Animo specialiter habet, prætereatur, cùm docet ipsum & ratione, & similitudine constare ex perquàm

Corporibus parvis, & levibus, atque rotundis;

Ecce quod de Anima quoque, tanquam de re ab Animo non distincta ratiocinatur,

Hæc quoque res etiam naturam deliquat eius,
Quam tenui constet textura, quamque loco se
Contineat parvo, si possit conglomerari:
Quod simul, atque hominem, leti secura quies est
Indepta, atque Animi natura, Animaque recessit,
Nil ibi libatum toto de corpore cernas
Ad speciem, nihil ad pondus: mors omnia præstat
Præter vitalem sensum, calidumque vaporem.
Ergo Animam totam per parvis esse necesse 'st
Seminibus nexam per venas, viscera, nervos;
Quatenus omnis ubi è toto iam corpore cessit,
Extima membrorum circum cæsura tamen se
Incolumem præstat, nec defit ponderis hilum.

Similitudinem quoque vide;

Quod genus est Bacchi cùm flos evanuit, aut cùm
Spiritus unguenti suavis diffugit in auras,
Aut aliquo cùm iam succus de corpore cessit,
Nil oculis tamen esse minor res ipsa videtur
Propterea, neque detractum de corpore quidquam;
Nimirum, quia multa, minutaque semina succos
Efficiunt, & odorem in toto corpore rerum.
Quare etiam, atque etiam Mentis naturam Animæque
Scire licet per-quàm pauxillis, atque minutis
Seminibus; quoniam fugiens nil corporis aufert.

4. plac. 3. Ad hæc memorare Plutarchus, & alij Epicurum non fecisse simplicem Animæ naturam, sed esse voluisse [illegible], *Temperatam quid ex quibusdam quatuor, nempe ex quodam igneo, ex quodam aëreo, ex quodam flatuoso, ex quarto quodam innominato, quod ipsi est sentiendi vis.* Sic alio

2. adu. Col. loco dicitur Epicurei [illegible] *Animæ essentiam compingere ex quodam calido, flatuoso, aëreo, &c.* Huc spectant verba paullò superius indicata apud Laertium; cùm postquam Anima dicta est corpus tenuissimum, & per totam massam respersum, subiungitur, [illegible] *Esse verò corpus simillimum auræ, aliquam temperiem caloris sortita & quadam quidem ex parte illam, ex quadam illam referens.* Nulla heic mentio æris, fortè quia aura solida æream necessariò ob suam tenuitatem intermistam habet, vt mox dicet Lucretius. De quarto autem innominato hoc statim habet, [illegible] *Illud quoque tenendum est habere Animam in se vberrimam sentiendi causam.*

Cæterum, quod-nam argumentum esse Epicuro potuerit, vt in Anima hæc distingueret, indicat imprimis Lucretius, observans in morientibus exhalari auram (vnde & Animam efflare, exspirare, &c.) eámque calidam (vnde frigida, & pallida mors) vnaque aëre (sine quo calor esse non solet) præter sentiendi principium (quod sit tertiis Atomorum tribus illis intermistis, tametsi vacuo nomine) Carmina illius hæc sunt,

Nec tamen hæc simplex nobis natura putanda 'st
Tenuis enim quædam moribundos deserit aura
Mista vapore; vapor porrò trahit aëra secum,
Nec calor est quisquam, cui non sit mixtus & aër,
Rara quod eius enim constat natura, necesse 'st
Aëris inter eum primordia multa cieri.
Iam triplex Animi 'st igitur natura reperta;
Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum,
Nil horum quoniam recipit Mens posse creare
Sensiferos motus quædam qui mente volutet.
Quarta quoque his igitur quædam natura necesse 'st
Attribuatur, ea 'st omnino nominis expers.

Indicat etiam Stobæus desumptum ex eorumdem effectibus, dum quatuor illis enumeratis, subiicit, [illegible] *Ex quibus aura quidem sit causa motus, aër quietis, calidum eius caloris, qui in corpore manifestè patet; innominatum denique sensus, qui in nobis est; cùm nulli earum naturarum, quæ nominantur sensus insit.* Sed & Lucretius expressè magis, dum passionum varietates ex prioribus tribus explicat, supponens sensum esse ex quarto,

Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira,
Quem fervescit, & ex oculis micat acrius ardor.
Est & frigida multa comes formidinis aura,
Quæ ciet horrorem in membris, & concitat artus.
Est etiam quoque pacati status aëris ille,
Pectore tranquillo qui fit vultuque sereno.

Dicere pergit, vt in variis Animantium generibus aliquod trium dominetur,

Sed calidi plus est illis, quibus acria corda
Iracundaque mens facile effervescit in ira.
Quo genere imprimis vis est violenta leonum,
Pectora

Pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes,
Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
At ventosa magis Cervorum frigida mens est
Et gelidas citius per viscera concitat auras,
Quae tremulum faciunt membris existere motum.
At natura Boum placida magis aere vivit
Fumida suffundens caecae caliginis umbram,
Nec gelidi torpet telis perfixa pavoris,
Interutrasque sita'st Cervos, saevosque Leones.

Imò & in Hominibus,

Sic hominum genus est. Quamvis doctrina politos
Constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
Naturae cuiusque animi vestigia prima,
Nec radicitus evelli mala posse putandum'st,
Quin proclivius hic iras decurrat ad acres,
Ille metu citius paulo tentetur, at ille
Tertius accipiat quaedam clementius aequo.

Et quoniam haec tria commisceri varia ratione [illegible] gradibus variationem patiuntur, vt inde diuersitates consequantur innumerae, subdit,

Inque aliis rebus multis differre necesse'st
Naturas hominum varias, moresque sequaces;
Quorum ego nunc nequeo caecas exponere caussas,
Nec reperire figurarum tot nomina, quot sunt
Principiis, unde haec oritur variantia rerum.

[illegible] Animam [illegible] quid fieri dicit, [illegible] ita inter se perfectè misceri, vt inde fiat vna quaedam, eaque tenuissima substantia, quae per totum corpus animalis fusa [illegible] continentur, cum ipsi caussa [illegible]. Ita Lucretius:

Nunc ea quo pacto inter sese mixta, quibusque
Compta modis vigeant, rationem reddere aventem
Abstrahit invitum patrii sermonis egestas,
Sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.
Inter enim cursant primordia principiorum
Motibus inter se, nihil ut secernier unum
Possit, nec spatio fieri divisa potestas,
Sed quasi multae vis unius corporis extant.
Quod genus in quovis animantum viscere vulgo
Est odor, & quidam calor, & sapor, & tamen ex his
Omnibus est unum perfectum corporis augmen.
Sic calor, atque aer, & venti caeca potestas
Mixta creant unam naturam, & mobilis illa
Vis, initum motus ab se quae dividit ollis,
Sensifer unde oritur primum per viscera motus.

Et rursum,

—— necesse'st ventus, & aer,
Et calor inter se vigeant commixta per artus,
Atque aliis aliud subsit magis, emineatque,
Ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum;
Ne calor, ac venti seorsum, seorsumque potestas
Aeris interimant sensum, diductaque solvant.

Haec quidem de admistione; postmodum verò de mutua incolumitate, *Qui Anima corpusque se seruent*

Haec igitur natura tenetur corpore ab omni,
Ipsaque corporis est custos, & caussa salutis.
Nam communibus inter se radicibus haerent,
Nec sine pernicie divelli posse videntur.
Quod genus è thuris glebis evellere odorem
Haud facile 'st, quin intereat natura quoque eius:
Sic animi, atque Animae naturam corpore toto
Extrahere haud facile 'st, quin omnia dissoluantur:
Implexis ita principiis ab origine prima
Inter se fiunt consorti praedita vita;
Nec sine vi quicquam alterius sibi posse videtur
Corporis, atque Animi seorsum sentire potestas,
Sed communibus inter eas conflatur utrimque
Motibus accensus nobis per viscera sensus.

Vides porrò, cùm Posidonius apud Achillem Tatium Epicureos coarguit asserentis τὰς ψυχὰς ὑπὸ σωμάτων συνέχεσθαι (Epicurus apud Laertium vtitur verbo στεγάζειν, apud Empiricum [illegible]) *Animas à corporibus contineri*, quòd Animae potiùs corpora contineant, velut gluten cum seipsum, tum applicita continet: Vides, inquam Epicureos non sic sensisse Animam contineri à corpore, quin censuerint quoque ipsum corpus mutuò teneri ab Anima, ne procederet in exsolutionem. Nempe voluerunt Animal esse quasi Telam, in qua stamen esset corpus, subtegmen verò Anima, adeò vt vtrumque mutuò intertextum, vno constante maneret, altero verò dissoluto, alterum, atque ideò vtrumque simul exsolueretur. Quòd autem specialiore modo pronunciarint Animam contineri à corpore, eadem caussa videtur fuisse, quae vulgò non vas à liquore, sed liquor tenuior à vase crassiore contineri dicitur. Forsitan caussa quoque fuit, quòd cùm corpus continens esse debeat maius contento, existimarint particulas, ex quibus corpus componitur esse & maiores, & numero plures particulis Animae. Id insinuauit certè Lucretius, declarans quàm exiguo loco Animae substantia posset excipi, si posset seorsum conglomerari: sed posteà longè vberius id edisseruit aduersus Democritum, qui quot essent partes corporis, totidem partes Animae illis applicitas ponebat. Locus est prolixus, sed appositus tamen. *In Arat. phaen. cap. 13.* *lib. 10.* *contra Math. [illegible]*

Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
Corporis, atque Animi primordia singula privis
Adposita, alternis variare, ac nectere membra.
Nam cùm multò sint Animai elementa minora,
Quàm quibus è corpus nobis, & viscera constant,
Tum numero quoque concedunt, & rara per artus

Qui Animæ corpora sentiant

Dissita sint, dumtaxat vt hoc promittere possis,
Quantula prima queant nobis iniecta ciere
Corpora sensiferos motus in corpore, tanta
Interualla tenere exordia prima animai.
Nam neque pulueris interdum sentimus adhæsum
Corpore, nec membris incussam insidere cretam,
Nec nebulam noctu, neque aranei tenuia fila
Obuia sentimus, quando obretimur euntes,
Nec supera caput eiusdem cecidisse vietam
Vestem, nec plumas auium, papposque volantes,
Qui nimia leuitate cadunt plerumque grauatim,
Nec repentis itum cuiusuis cumque animantis
Sentimus, nec priua pedum vestigia quæque,
Corpore quæ in nostro culices, & cætera ponunt.
Vsque adeò prius est in nobis multa ciendum
Semina corporibus nostris immissa per artus,
Quam primordia sentiscant concussa animai;
Et quam interuallis tantis tuditantia possint
Concursare, coire, & dissultare vicissim.

CAPVT III.

Quid sit Anima Brutorum?

HACTENVS fuere placita varia circa naturam Animæ. Tametsi verò Epicurus dicere est visus aliquid expressius: nihilominus cum res semper in eadem manet caligine, maximéque ob quartum illud non intellectum, quàm nominatum magis; tum non est ferenda, quatenùs inuoluit Animum, Mentémve, quæ in Homine, in eadem cum Anima omnium, etiam Brutorum, conditione. Cùm autem, vt initio testati sumus, spes non sit, vt intimiùs perspicere Animæ naturam possimus; absit recipiamus quidpiam attexturos, ex quo liceat qualis ea sit vel eminùs conijcere: abunde erit, si vt caligando, ita balbutiendo aliquid tentemus, vnde quid inter tot placita videri possit habere speciem probabilitatis sequamur.

Principio verò distinguendum inter Animam Hominis, Animaliúmque aliorum est; & cùm operosior res sit circa Animam Hominis, ideo videtur priùs dicendum de cæterorum Anima, vt de qua Mentis immortalis experte & philosophari liberiùs, & falli minore cum periculo liceat. Et quia sumendo Animam, quæ sit in perfecto, sanguineo, respirantéque Animali, id quod de ea dictum fuerit, facilè de omnibus alijs (ob partes vel easdem, vel ἀναλόγως *proportione iis respondentes*) poterit intelligi; eapropter sic res instituenda est, vt si de anima Canis, Equi, Galli, Aquilæ, similisve alterius loquamur. Itaque dici potest *primùm*, Animam videri esse aliquid, quo existente in corpore animal viuere dicitur, & existere, desinente mori. Videlicet vita est quasi præsentia Animæ in corpore, & mors quasi eius absentia. Tametsi verò & Cor, & Sanguis, & aliæ quædam crassiorum partium eiusmodi sint, vt nisi in corpore sint, animal non viuat; attamen nulla est ipsarum, quæ di-cenda sit anima; cùm & anima sit in quibus-dam partibus, in quibus illæ non sunt; & ipsis intra corpus integris remanentibus, vt in suffocatis, neque Anima, neque vita adsi-*Deinde*, videri esse Animam aliquid tenue, quod tametsi non possit visu, intellectu tamen possit percipi, ratiocinandóque deduci ex ipsis Animalis calefactione, nutritione, sensione, motione, alijsque functionibus, quæ & esse absque principio, à quo eliciantur, non pos-sint, & illud demonstrent esse Animam; id vi-delicet, quo præsente in corpore elici possunt, statim atque abest, non possunt. *Postea* id esse non videri talem formam, qualem iam vulgo Peripatetici describunt, substantiam videlicet quandam, quæ non sit ex nihilo facta, sed e materia sit educta, vt neque in ipsa præsens, neque ipsius quidpiam, hoc est, ne tenuissima quidem ipsius portiuncula sit; quippe id ra-tionem, captúmque prorsus fugere videtur alibi dictis. Neque esse quoque meram qua-litatem, merámve habitudinem, aut dispo-sitionem, symmetriámque partium massæ, cuiusmodi videtur fuisse à veteribus Peripa-teticis intellecta; quippe spectata præcisè par-tium habitudo, seu dispositio, ac symmetria actiuum nihil est, sed mera relatio, vt ex sigil-li, aut statuæ figura intelligitur (vtcunque ad ipsam variari, modificarive actio valeat) cùm constet tamen Animam esse vt actiuam, in animali agendi principium. *Ad hæc*, vide-tur ergo potiùs esse Animam substantiam quan-dam tenuissimam, ac veluti florem materiæ, cum speciali dispositione, habitudine, & symmetria partium intra ipsam massam cras-sioris corporis degentium; siquidem qua substantia est, esse agendi principium ob sui mobilitatem potest (neque enim primam ma-teriam, è qua est corporum substantia, ali-quid otiosum, expertéve motus, & actionis lo-co deduximus) & quatenus est tali symme-tria, partiúmve dispositione, habitudine, tali modo agere potest, quatenúsque non est, non potest. Dico autem massam corporis crassioris; quia cùm hac ratione Anima at-que ipsa sit corpus, id tamen tenuissimum, & respectu reliquæ massæ veluti incorpo-reum; vnde & cùm ipsi tribuatur speciale no-men Animæ, generale corporis nomen cras-siori massæ relinquitur; sicque dici sim-potest Animal ex Anima, & corpore consta-*Rursus*, videri talem substantiam esse contex-turam subtilissimorum, & summè mobi-actuosorúmve corpusculorum, iis non dissi-milium, ex quibus ignis, calórque constat; quippe seu ipsa sphærica sint, vt Animæ authores volunt, seu pyramidalia, vt Plato, seu figuræ alterius; videntur ea sane sic ad penetrationéque per corpus creare calorem, qui in ipso est animali; cùm hac ratione tari, sentiríque calorem aliàs dictum sit, animalis calor manifestè pendeat à præsentia & motu, actioneve Animæ; quatenus ea adest, ac illa abest, moueríque, & agere cessat, frigescit.

[illegible] consequitur. *Tertiò*, videri Animam proinde esse quandam flammulam, ignisve tenuissimi speciem, quæ quamdiu viget, seu manet accensa, tamdiu vivat Animal, cum amplius non viget, sed extinguitur, Animal moritur: exigi autem tum in reliquo corpore capacitatem, meatúsque minimè obstructus, in quibus talis ignis, seu flamma libertatem motionis habeat; tum in ipsis ignis, flammulæve partibus intervallula, sive laxitatem, ob quam suam illam agitationem incessantem [illegible] possint. Certè non modò alij tam multi ex Antiquis Philosophis, quos ante memoravimus, id visi sunt asserere; verùm etiam [illegible] Animal omne habere in sanguine, & venis calorem, quasi *fontem ignis* [illegible] in seipso dixit; & Aristoteles quoque ipse, suo utrumque loco citato, asserit calorem, qui in Animalibus est, neque ignem esse neque ab igne proficisci; aliàs tamen non uno loco ignem esse perspicuè sensit. Quippe verba illius sunt Animam non esse [illegible] ignis naturali, quòd natura in corde [illegible] accenderit. Et rursus [illegible] refrigeratione naturam animalium, [illegible] *ob [illegible] Animæ inflammationem. Insuper* videri nihil repugnare, quin ignis accendi intra corpus [illegible]; quoniam cum variæ sint ignium species, magis, minúsque [illegible], calefacientésque à Metallis [illegible], candentibúsque, progrediendo per [illegible] carbonum, [illegible] ex [illegible], [illegible] varios [illegible] ex ultimis aquis, seu spiritibus vini, [illegible], ad usque [illegible] quibus [illegible] vi[illegible] resolvimus,

[illegible]
[illegible], & [illegible] tempora
[illegible];

[illegible] lucem, quam [illegible] esse, quàm flammulam, seu [illegible] tenuissimam, ac purissimam flammæ partem. Cum id, inquam, ita se habeat, nihil vetare quin Anima talis ignis [illegible] calefaciat, pabulúmque [illegible] depascatur, [illegible] corpus [illegible], [illegible] alimentum illicò [illegible]. Temperata certè, ac lenta potest [illegible] pinguitudine sanguinis [illegible], ut flamma cerata, ex spiritu [illegible] est multum phlegmatis. Neque obstat, quòd animali vivo [illegible] non pateat; nam etiam quando [illegible] in [illegible] luce delitescit, [illegible], [illegible] ignis esse in ipso [illegible] in tenebris tamen [illegible], & [illegible] in lapide [illegible], de quo dictum suo loco [illegible] in putrescentibus lignis, aliisque [illegible] noctiluca, si immediatè quidem [illegible]; [illegible] quòd [illegible] in tenebris animal talem quendam [illegible], & proportione præsertim caloris exhibeat [illegible] facilè illud [illegible]; sed quod ex [illegible] ignem esse nullum. Calorem verò aliunde esse admodùm intensum, satis approbat (nam & vix ferre manus potest, quæ in Tauri jugulati apertarum immittitur) Ignis autem vel ex ipsomet Aristotele nihil aliud est, quàm *species excessus* caloris. Quòd si calorem dicere, quàm ignem malis, nihil contendo; sed nescio tamen Aristotelesne, quando calorem animalem non esse ignem voluit, quod Animal nullum ignis generet, sed ex pari esse cum Astrorum elemento, seu calore Solis, qui generat quam-plurima; attenderit satis tum calorem Solis ubi cogitur eundere ignem eiusdem naturæ cum illo ex lignis accenso; & ignem è lignis accensum tum excludere ova in Ægypto, tum creare pyraustas in Cypri fornacibus, cæteráque huiusmodi. Quanquam dici potest calorem, ignemve, qui in Animalibus est, propter specialem contexturam humorum, partiúmque, quibus insidet, sui cuiuspiam generis esse.

Postremò videri posse Animam comprobari esse quandam ignis speciem, *tum* ex effectu ipso caloris, qui, ut mox dicebam, sensibilis admodum est, ac aliunde tandiu perseverat in corpore, quandiu Anima est in illo; tum perit, cum ea desinit. Et quamvis dici posse videatur foveri potiùs, seruarique à calore Animam; constat tamen ipsum calorem non reperiri in corpore, nisi ob motum, actionémve aliquam interni principij; & utcumque aliqua occurrant principia intermedia, perveniri tamen denique ad Animam, quæ cætera moveat, ut principium primum: adeò proinde, ut qui calor est in corpore, eius sit effectus. *Tum* ex continua indigentia, depastionéque pabuli. Quippe ut flammula lucernæ constare sine eo, quod continenter depascatur, non potest, & ne præ marcore extinguatur, oleum sufficiendum per intervalla est: ita videmus Animam non constare in corpore sine idoneo alimento, quod incessanter pabuletur, & ne præ macie pereat, assumendum esse per intervalla alimentum, ut sit, quod succedat in absumpti locum. Confirmatur verò, quoniam alimentum idoneum non est, nisi quatenus pingue est, inflammabiléve quidpiam continet; unde neque aqua, neque res purè macræ nutriunt, sed panis, sed vinum, sed cætera omnia, ex quibus potest elici, seu in quibus continentur spiritus aquæ vitæ dictus, quémque accendi posse manifestum est. Et quamvis rursus dicas talem depastionem fieri nō ab Anima, sed à calore eius instrumento; promum tamen est intelligere Animam, cùm sit causa principalis, calore tanquam instrumento coniuncto utens ignem esse. *Tum* ex motione continua cordis, arteriarúmque cohærentium. Videlicet, cùm pinguis illa, inflammabilísque materia continetur in sanguine, necesse fuit sanguinem, ne torpendo frigesceret, coagularetúrque, agitari omninò, sive intra cor ipsum, quod est quasi fornax, vel, ut Aristoteles loquitur, [illegible] (sic nempe Gaza præclarè vertit) *quo natura fomites, & quasi primordia ignis naturalis continentur, atque servantur*: sive intra ipsas

Quid sit Anima [illegible]

1.Meteor.3. 2.gen.an.3.

Quid sit Anima Brutorum.

ipsas non modò arterias, verùm etiam venas ab arteriis appositè adiunctis continuò pulsatas, quæ sunt quasi tubi derivatum ignem in se continentes, & in vniuersum corpus distribuentes. Cúmque sit perspicuum non modò corpora animalium, sed etiam alia quælibet pinguetudine prædita concipere ex motu calorem, hoc est excernere ex se corpuscula ignea, calorificáve, seu quæ expositus suo loco caloris effectus exprimere valeant; oportet sanè ex sanguine motione illa agitato excerni corpuscula ignea, calorificáve, seu halitum ex iis constantem, inflammabilémque, qualem etiam contineri intra arterias, & spiritum vitalem dici nemo facilè diffitebitur. *Tum* ex actione ipsa pulmonis, respirandique necessitate. Siquidem pulmo non modò gerit (quod Aristoteles quidem non semel obseruat) vicem follium, quales visuntur in officinis ferrariis, & inde motio illa cordis in excitanda, fouendáque, & loco præsertim conclusa, flammula adiuuari possit; sed & gerit vicem præsertim flabelli, non tam quo feruor temperatior, ignisque mitior ex commista aëris portione euadat; quàm quia cùm fuligines variæ ex sanguine, seu ignis materia non omninò pura excernantur, necesse sit aërem inspiratum, exspirari, vt vnà cum eo fuligines expectorentur, forásque mittantur, quando alioquin igniculum illum breui suffocarent, córque ipsum opprimerent, vt suffocamus ignem ad caminum, aut intra lampadem, nisi spiramentum, quo excedat, pateat.

lib. de resp. cap. 7. & 11.

Confirmari autem res potest ex iis, quæ sunt aliàs de igne, aëréque dicta, ac potissimum cùm de occasione, qua ignis sursùm agitur; & ex eo, quòd, vt extincta candela, si mox insuffletur, iteratò accenditur, ita obseruamus suffocatum, strangulatúmque, & nondum tamen penitùs mortuum animal, si eductione ex aqua, aut crassiore fumo, vel solutione laquei, introduci iterùm, inspiratique aër valeat, animam quasi resumere, seu concipere flammam iteratò. *Tum* ex efficacia, quà res adeò tenuis, ac est Anima, vim tamen habet commouendi tantam molem, quantum est corpus. Mirum sanè dictu, corpus Elephantis tanti ponderis ita moueri, sustentarique à tam mire tenui substantiola, quam vbi detractam conceperimus, vt cùm animal mortuum est, nihil, quod sensibile sit, detractum esse intelligamus. Sed nempe videtur hæc vis ignis propria, ipsáque præsertim manifesta in flamma, quæ excitatur ex puluere Pyrio, aut intra fistulam tormentariam, quam, ponderis tanti cùm sit ita retrorsùm adigit, dum simul globum adeò grauem perniciter adeò antrorsum explodit; aut intra cuniculum subterraneum, cui impositam molem tantam terrarum, rupium, ædificiorum ita commouet, ac subuertit. Et vide certè, vt ipsa motione calor excitetur in membris, quasi subaccensa interiùs copiosiore materia, ac tantò citiùs, vehementiúsque corpus incalescat, quantò promptior, maiórque conatus in mouendo est. Vide etiam, vt per phrenesim tanta accessio roboris fit, ob nouum feruorem in motus organis succensum.

Nam quòd per vulgares febrium paroxysmos
tanta vis non fit, ideò videtur fieri, quòd
feruor succensus in humoribus, contra la-
tore restringatur; neruósque, aut ipsorum
originem non perinde attineat. *Tum* ex co-
gitatione continua, qua agitata intra phantasiam
imagines rerum nunquam interquiescunt,
vnde & fit in animali cogitatio continua, quæ
non inter vigilandum modò, verùm etiam
inter dormiendum ex insomniis compro-
batur. Nempe exinde arguitur esse perennis
continuò motu instar ignis, seu potius flam-
mæ, cuius quandiu viget, agitatio perpetua
est: adeò vt proinde concipi non possit,
quemadmodum mobilitas, seu vivacitas
tanta conuenire animæ possit, nisi & ipsa
flammula quædam, ignisve ...
Nam neque aër, neque aqua, neque ...
alia res vlla concipi sic potest mobilis, ...
maxæquippe cum nulla quoque res aliqua
de continuò nutriatur, ac ignis, pariter
possit continua agitatione affici, propter
cedentium, abscedentiúmque partium vi-
cissitudinem incessantem. Ac sunt quidem
cultates, quæ suboriri hoc loco possunt,
ximè verò cùm hic ignis esse ...
Intelligens & artificialis, iuxta Stoicos ...
sed illæ deinceps attingendæ specialiter ...
Adnotari interim potest, quo sensu dix...
Antiqui illi existimare animam per ...
petuò moueri. Videlicet tum cogitatio con-
tinua quædam motio est, tum ipsa ...
nutritio est agitatio indesinens, ...
tim Hippocrates nequicquam dixit ...
(aliàs calidum innatum vocatum) ...
tinuò ad mortem vsque. Id quippe ...
cipiendum, vt Anima quidem animal...
catur à primo vsque exordio, sed ...
tamen continuò, & dilabatur, & ...
adeò vt continuatione quidem, & ...
ter innata semper esse censeatur, ...
tamen innouata sit; eo modo quo ...
flamma habetur vulgò eadem, quæ ...
accensa est, prout apparere eadem ...
intermissione perseuerat, verùm ...
noua semper sit, seu alia, aliáque ...
fluens. Ex hisce igitur, aliisque ...
huiusmodi videri potest Anima ...
aliud, quàm accensa quædam ...
corpus flammula, quæ sit vegeta...
sus, aliarúmque omnium vitalium ...
principium.

Quòd si requiras, quandonam ...
ratione accendatur ista animæ flam...
detur iuxta mox antè dicta, debere ...
vsque initio generationis esse ...
cipiendum nempe est semen, è quo ...
gignitur, esse animatum, hoc est ...
partem Animæ per corpus ...
adeò vt, quemadmodum, ...
accensa sit, & compluribus ...
subtraxeris vnam, cui ...
reis, pluribúsque adhibeas, ...
...tatam, eámque perinde ...
ctiurus es hanc secundam ...
ab vsque initio, sine ex quo ...
subtracta ex priore fuit; ...
animata seminis portio ...

[illegible] tempore, & ex adhibitis illi continuo [illegible] alimenti partibus euadit, constansque Animal simile priori, dicere licet Animam, quæ secundum hoc Animal effectum grandiusculum [illegible], æternam esse à quo vsque tempore & semen subduci, & generatio fieri [illegible]. Vnde & intelligimus, quemadmodum [illegible] face possunt aliæ plures [illegible] subductione, adhibitioneque accendi, & ex iis plures aliæ, ex quibus plures aliæ, atque ita in longum tempus; adeò vt & [illegible], & aliis succedentes extinctis, concipiatur tamen flammam nunquam fuisse extinctam, & eam, quæ nuperrima est, à prima vsque esse deriuatam: ita ex exortu à Mundi [illegible] Animalibus fuisse Animam ex decisione seminis, & appositione alimenti in plura, plurimaque hoc vsque tempus propagatam, ac [illegible], aliisque extinctis, quæ tamen semper in aliquibus constitisse, vt & [illegible] etiam nunc in iis, quæ iam sunt, ipsaque non aliunde, quàm à prima illa originem habeat. At semen quidem esse [illegible] *Animatum*, adeò visum omnibus [illegible] antiquioribus Philosophis est, quod non aliunde communius [illegible] posse, aut [illegible] Animam videtur in Animali generante, quàm ex deducto cum semine Animæ [illegible] parte. Profectò, vt Hippocratem, Platonem, aliosque prætereàm, Aristotelem quoque id tenuit, in [illegible], *Nemo, inquit, Animam esse corporis [illegible], [illegible] primum, quando semina, [illegible] Animalium [illegible] quàm planta [illegible]*. Et quamuis [illegible] habere semen Animam [illegible] *potentia*, hanc tamen [illegible] sed [illegible] (nam & [illegible] expressè & [illegible] *semen animam, & esse potentiâ*, [illegible]) vt semen [illegible] Animam quidem [illegible], seu de facto in semine, sed in ipso tamen [illegible], quas demonstrare [illegible] organis elaboratis. [illegible] autem semen Animalis decisum [illegible] *Animæ, & corporis partem*, non modò Epicuri verba apud Plutarchum [illegible], sed etiam Leucippi, [illegible], & aliorum. Et cum Pythagoras apud Laertium dixit Semen esse cerebri stillam [illegible] vaporem in se continentem, [illegible] aliud nihil videtur, quàm [illegible] stillam partem corporis, per vaporem Animæ partem. Quod idem quoque intelligimus, [illegible], quod tum Pythagoras, tum Plato, Aristotelesque duo apud Plutarchum distinguunt in semine, vim incorpoream, quæ vt [illegible], & corpoream [illegible] profunditur; cùm aliunde [illegible], & Democritus etiam ipsam vim seminis, quod [illegible], [illegible] esse corpus. Non potest porrò ipsa res [illegible] explicari, intelligique quàm ex analogia [illegible] Plutarchum. Vt [illegible] nihil dicam de ramo, qui resectus ex [illegible] parte corporis partem Animæ [illegible] (hoc nempe est, quæ [illegible] (ea) constructa item, [illegible] *Animalibus*,

ex quo est resecta, totam quid euadit, incipitque res suas, instar filij emancipati, sic agere, vt sua tamo tenus quasi familiæ institutionem aggrediatur, seseque, & ipsum promoueat.) Ecce quod attinet ad semen, manifestum est ipsum quoque dum Plantæ cohæret, Animâ plantæ sic animari, vt pars sit, seu partem obtineat non Animæ minùs, quàm corporis plantæ; & cùm euellitur, sic deferre secum partem Animæ, vt dum est in idoneo exceptum conceptaculo, Anima ipsius res quoque suas agat, & œconomia sua euasisse totalem se, ex partiali, Animulam prodat. Pari autem modo, cùm Animalis semen, quandiu ipsi coniunctum est, animatum haud-dubiè sit, videtur eius excretio nihil esse aliud, quàm quædam velut emancipatio, qua illa portio Animæ sibi quasi asserta familiam deinceps regere incipiat; idque cùm semen in vtero, vt suo congruo fuerit exceptum. Res est vberiùs posteà dicenda, cùm de generatione agetur: intereà verò notum est quòd semen plantarum sit compactum, firmum, neque halitum illum flammeum, in quo consistit Anima; efflari facilè patiatur, ideò posse ipsum non conseri statim, sed plures, minus-ve asseruari, postquam è planta deciderit; at semen Animalis, quod fluidum, spumosumque est, debere in ipsa sui excretione conceptaculo excipi; alioquin enim seu halitus, seu lenissima flammula, in qua sita est ratio Animæ efflaretur. Præterea interim debilitationem, quæ hanc excretionem consequitur, argumentum videri imminutæ Animæ, vt pote cuius plurima pars speciè illa Epilepsiæ veluti commissa, auulsaque excedat. Siquidem dicet Hippocrates esse semen, seu *ex toto genitura aliquid excretum,* lib. de Gen. *idque validissimum, ex vniverso humido, quod in corpore continetur.* & cùm id per vasa seminaria, duas nempe venas, duasque arterias, de quibus antè transmissum fuerit in *[illegible]*, seu *[illegible] varicosos adstites* (quarum etiam Epicurus apud Plutarchum meminit) 1. plac. 5. turgescere, vt emittatur, debet, ex noua quadam collectione, constitutioneque Animæ. Qua occasione etiam spumescit; vtique non sine subagitatione, vt habet Hippocrates, loc. cit. & spiritus admissione, vt Aristoteles, qui 1. gen. an. 18. ob eandem causam tum omne semen albescere dixit, atque ideò falsò scripsisse Herodotum Æthiopum semen esse nigrum; 2. gen. an. 2. tum neque congelascere, neque siccescere, ac ideò fuisse mentitum Ctesiam scribentem semen Elephanti fieri instar succini durum.

Dices; et quanam demùm ratione poterunt ista intelligi aut in Piscibus, qui viui exsecti nullum neque sanguinis, neque aliarum partium digitis immissis calorem sentiuntur; aut in Animalibus exsanguibus; quæ defectu sanguinis halitum tenere inflammabilem nequeunt; aut in sponte nascentibus, quæ defectu seminis Animam mutuari, seu quasi accendere propagatione illa non possint. An verò ut, quia cœpimus balbutire, non definamus, dici fortè poterit ignem eiusce naturæ contineri in

 Piscibus

Quid Anima Brutorum?

Piscibus, quem esse oportet insensibilem digitis, vt est visui immanifestus: nam primùm quidem perspicuum est esse in Piscibus non modò iecur, in quo apparatio fit sanguinis, sed etiam Cor, in quo perinde, ac in corde terrestrium fit, vel ex Aristotele eodem, τὸ τῆς φύσεως ζωπυρεῖν *naturæ suscitabulum*; vi scilicet vtens non absimili ac in ceteris tam ipsius cordis, quàm arteriarum pulsatione. Deinde perspicuum est quoque sanguinem illum seu venarum, seu arteriarum continere quoque pinguitudinem, qua nutritio fiat; quippe ex ea est substantia pinguis, & oleaginosa piscium, quæ inde etiam habet vt nos postea nutriat, vt in demortuis computrescat, vt saniem stillet noctu lucentem, &c. Ad-hæc perspicuum est non posse pulsatione illa agitari hunc sanguinem, quin eiusce pinguedinis, quæ eadem sunt caloris, corpuscula excitentur, inque halitum abeant, qui in seipso calidus (nisi etiam flammeus, igniusve) sit. Denique id etiam perspicuum non posse pisces transmutare, & in suam substantiam perinde conuertere cibos, ac Animalia Terrestria, quin id fiat ope validi caloris, ignisve, qui vtcumque sit tactui, digitisve insensilis, non idcircò tamen sit nullus. At quamobrem tamen sentiri non potest? an quia circumstans continenter aqua eam humectando inducit temperiem, vt qui ignis, aut calor peruadit sanguinem, cæteràsque parteis non sentiatur admota manu; eo modo, quo diximus aliàs non sentiri illum, qui per lebetis fundum transit, dum aqua contenta ob ignem suppositum bullit? Vtcumque certè potest aquam in corpus piscis reliquum non penetrare facilè; at penetrat saltem facilè in cor, è quo est calor in reliquas parteis ob illius situm, quà aqua ore excepta, & per branchias deiecta quam proximè transit. Nempe vt est superiùs dictum, carent pisces collo, cóque admotum capiti est, ipsísque inter branchias situm; adeò vt proinde pisces extra aquam non branchiis minùs, quàm ore hiantes videamur id facere desiderio quodam aquæ transmittendæ qua cor temperent, cuiusque defectu denique intereant. Quàm multa porrò sunt alia quoque ignem continentia latentem, & vt appellant, potentialem, & quæ ipsum tamen simplici manus tactui non manifestant? Tales certè sunt non modò aquæ fortes, calx, & id genus cætera; verùm etiam pleræque plantæ, vt allium, cæpe, & aliæ, quas digitis tractans, frigidásque sentiens nunquam diceres tantum calorem continere. Ac non dico quidem propterea quod apud Aristotelem Empedocles ait esse Pisceis omnium Animalium calidissimos, atque idcircò initio in Terra creatos aquam petiisse refrigerationis gratiâ (vtcumque peruulgatam sit protritam esu piscium libidinem, vt esu erucæ, scolymi, aliorúmque rerum calidarum.) Hoc tamen dico, calorem, seu ignem, qui continetur in Piscibus ea solùm de causa videri non inardescere illius instar, qui in sanguineis respirantibus continetur, quòd & dextro cordis ventriculo careant, in quo calescere incipiat, & consequenter etiam pulmone, in quo sanguis exuat serosum, phlegmaticúmque humorem, adeò vt is humor traductus cum ipso in ventriculum cordis [illegible], calorem ipsius alioquin excitandum obtundat. Quid quòd etiam quæ Animalia ex respirantibus sanguineis pulmonem habent valde fungosum, atque idcircò aërem copiosum semel conceptum lentè dispensant, neque ipsum crebrò ducere coguntur, ea minus continent caloris? cuiusmodi sunt aquaticæ Aues, quæ in aquâ mersæ diu latitant; [illegible] vt etiam *Macrusæ* dictæ non sentiatur sanguis, quàm piscium calidior; quanquam potest simul alia esse causa in Auibus Aquaticis, cur spiritum tandiu contineant, quòd videantur posse sub aquis sine pulsatione cordis degere, ratione inferiùs dicenda. Hanc autem ob causam priorem, videntur etiam similiter Quadrupedes Ouiparæ, (vt [illegible] saltem de Chamæleonte licet) frigidiora, [illegible] calida minus habere interanea; ob pulmonis videlicet fungositatem singularem, [illegible] quentiámque respirationis; quæ [illegible] etiam infrequentior, insensibiliórque [illegible] ntem hæc Animalia non tam dormire, [illegible] mortua esse penè demonstrat. Respirant verò etiam Pisces aliquantulum, vt Anaxagoræ, Diogenique ex Aristotele est visum, [illegible] non, suo postea loco dicetur. Adnotare [illegible] sufficit affectare quoque illos aërem, [illegible] aëre supra aquam libero vesci. Quippe [illegible] clusi intra vas vitreum angusti [illegible] id quidem sit aqua plenum, longissimè [illegible] uant, modò orificium reseratum sit, [illegible] breui intereunt, dum id obstruatur: [illegible] parte tantum, indiscriminatim [illegible] reseratum orificium est; at emergere [illegible] alios statim conspiciuntur, atque illud [illegible] sum est, quasi quantulumcumque possint [illegible] tis aëris haurire fruantur. Hoc adnotes [illegible] vt insinuem videri posse aëris satis [illegible] Piscibus vt ad creandum fouendumque [illegible] cum pulsatione cordis flammulam [illegible] sufficiat, quæ sit oculis inuisibilis, [illegible] vel in sanguine, vel in aliis partibus, [illegible] bilis, vt neque interdiu videtur illa [illegible] quæ in eorumdem corruptorum [illegible] sanie per tenebras conspicitur, neque [illegible] est adnotatum) flammula quædam sit, [illegible] calida tactu sentitur, aut obstat, ne [illegible] sa frigida, minúsve calida sentiatur. Ex his autem patet quidnam dici valeat circa Animalia Exsanguia; cùm vt nutriantur, [illegible] generentúrque, necessarium sit partes habeant analogas iecori, cordi, sanguini; imprimis verò natiuum calorem, qui vtcumque lenis, & tam oculis, quàm [illegible] insensilis, flammulæ instar habeat. Quod attinet verò ad Animam eorum, [illegible] tum ortus spontaneus est, ea est [illegible] ex ipsis rerum seminibus, quæ vel [illegible] que initio fuere adhuc variè commixta, [illegible] formantur etiam in dies ex variis [illegible] concursibus; verùm quia res est [illegible] suis circa generationem dicenda, [illegible] cesse nihil est, vt pluribus hic explicem.

de resp. c. 14.

CAPVT IV.

Quid sit Anima Humana?

Vt aque dicendum iam restat de Humana Anima, circa quam habet nos Sacra Fides, & legitima Ratio sistit ac circa caeteras ratiocinari, ac pronuntiare. Etiam cum qui impij, ac temerarij audent non timent, vno se verbo expediant, Animam Humanam non alia nota distinguentes a caeteris, quam secundum magis & minus; hoc est, secundum perfectionem intelligendi, ratiocinandique in ipsis, quam [illegible] vim habent consequenter illam [illegible], hoc est seu igneam, seu aeream, seu quidquid [illegible] dicas, & acceptam [illegible], hoc est vt Animam parentum vna cum corpore (puta in semine) deflexam. [illegible] quicumque non modò agnoscimus esse humanam Animam [illegible] supernaturalem, atque immortalitatis capacem, verum praeditam quoque esse vi intelligendi, atque ratiocinandi vi, qua nullatenus caetera Animalia [illegible], illi esse eam incorpoream, & [illegible] originis [illegible], [illegible]. [illegible] difficultatem facit, quod humana Anima non ratiocinans [illegible], ac intelligens sit, quae ex capite dici [illegible] ab Animalibus [illegible] discerni, [illegible] quo ex capite [illegible] conueniat, [illegible] corpore, [illegible] a parentibus [illegible]. Quamobrem [illegible] difficultatis [illegible].

Vna est satis familiaris doctrina Animam Humanam esse substantiam simplicem, ipsamque incorpoream, sed quae duplices [illegible] facultates obtineat. Inorganicas [illegible] ad agendum corporeis organis non egent, vt Intellectum, ac Voluntatem; & Organicas, quae corporeis indigentibus organis, vt sunt facultates nutriendi, gignendi, [illegible]. Ad[illegible] Animam illam [illegible] facultatum simul [illegible] creari à Deo, infundique in corpus, [illegible] ab ipso vsque generationis initio, [illegible] ab exceptio in vegetalium, plurimi vero non ab initio, sed [illegible] post dubium. Scilicet postquam sunt in Embryone organa distincta, ac elaborata, [illegible] requiritur quid igitur [illegible] tempus de mansionem, & incrementum, & [illegible] illam organicam per[illegible] peragi illa [illegible] ab Anima, vt pote quae [illegible] sit, sed à virtute seminali, quam [illegible] causam principalem, [illegible] instrumentum, [illegible] aut [illegible], quod [illegible], seu Parentum, quod defendunt ple[illegible], qui [illegible] ab Anima [illegible] intellectiua, seu rationali, [illegible] sit; sed quae sit vel Matris, agens vt pote in Embryonem, intercedente vmbilico, quod placet quidem aliquibus; vel, quod aliis lubet, sit Embryonis propria, ac ipsa quidem initio vegetatiua, deinde verò sensitiua, vtraque producta à Parentibus intercedente seminis vi, vtraque breui peritura. Scilicet volunt vegetatiuam ad exortam Sensitiuae intercidere, & corrumpi, sensitiuámque deinceps suo, ac illius officio fungi; perire autem quoque postea, seu fore sensitiuam, dum Rationalis aduenit, ipsámque rationalem deinceps praestare non modò quidquid suum est, sed etiam quicquid muneris ad vegetantem, ac sentientem spectat. Denique non desunt, qui existiment peragi ea omnia ab vna, eadémque Anima, quae exorta primò per vim seminalem à parentibus sit vegetatiua, & dum paullatim perficitur euadat sensitiua, ac maiorem demum nacta perfectionem, Deóque extrinsecùs adstante, cooperantéque, fiat rationalis. Et sic quidem se prior habet modus, cuius quotquot Authores sunt pro suo sensu interpretantur quod ab Aristotele est dictum, *Vegetalem animam primùm accipi, ac procedente tempore sentientem, secundum quam Animal est; neque enim simul fieri Animal, & hominem, vti neque simul Animal, & Equum:* itemque, *Videri omnia huiusmodi viuere primùm vitam plantae, & consequenter idem dicendum de sensitiua Anima, idémque de intellectiua.* Vnde & desumptum est, quod vulgò aiunt, *Hominem primùm viuere vitam plantae, deinde vitam Animalis, postremò vitam Hominis.* Quippe etiam illi, qui volunt vnam Animam ab initio, docent primò exseri functiones plantae, secundò Animalis, tertiò Hominis; & qui ante aduentum Animae à Deo creatae nullam agnoscunt in semine Animam, interpretantur vitam dici impropriè, Metaphoricéque, quousque adsit Anima; & quando adest Anima triplicem vitam accipi volunt non tam de variis temporibus, quàm de variis momentis naturae; quasi Anima ordine naturae debeat priùs functiones vitae, quàm sensus elicere, priùs sensus, quàm intellectus. Praeterea autem planum videtur, vt vitam plantae intelligamus de tempore toto intra vterum, in quo homo non ore, sed vmbilico, quasi radice alimentum ducit, & vitam animalis de primis à natiuitate mensibus, aut annis, in quibus ratione nondum vtitur. 1. gen. an. 3.

Alter modus est etiam plurium statuentium Animam Humanam non simplicem esse substantiam, sed compositam, & constantem ex parte quasi duplici, vna nempe irrationali, & corporea, alia rationali, atque incorporea; verùm non sunt perinde omnium tolerandae explicationes, nam primum quidem quod attinet ad Ethnicos Philosophos, ac vt nihil dicam de iis, qui ipsi quoque Animam bimembrem, hoc est rationalem, & irrationalem statuentes fecere partem rationalem irrationali subtiliorem, vt esset tamen adhuc corporea, cuiusmodi fuere Democritus, & Epicurus, qui apud Plutarchum Rationalem in pectore, Irrationalem 4. plac. 4.

Quid Anima Veterum. in corpore vniuerso constituerint: ecce Pythagoras, & Plato Rationalem quoque, & Irrationalem partem apud eundem distinguentes, ac Rationali constituta in capite & Irrationali verò partim in iecore, partim in corde, attribuere quidem Rationali naturam incorpoream, verùm illam deriuârunt ex generali Anima Mundi, ac fecerunt non informantem, sed assistentem solummodò; & cùm illam à summo Deo genitam asseruerint, censuere ipsum demandasse Diis minoribus Irrationalis creandæ curam. Aristoteles autem tametsi in Ethicis diuisionem in Rationalem, & irrationalem probârit; aliàs tamen ipsam minus ratam habuit; etiam cum subdiuisione irrationalis partis in eam quæ est concupiscendi; & eam, quæ irascendi principium. Plerisque verò Sectatorum occasionem errandi fecit, quatenus non explicans satis quid per Mentem, Intellectumve, h.e. Rationalem partem intelligeret, dixit *solam Mentem aduenire extrinsecus, essque diuinam, quod eius actioni nihil sit cum corporea actione commune*. Nam Græci quidem Interpretes illud accepere non de Rationali interna parte Animæ, sed de Intellectu agente, qui foret Animæ externus, & omnium communis, eo modo, quo lux omnium oculorum: ita scilicet post Theophrastum Alexander Themistius, Simplicius, aliique inferiùs citandi. Ex Arabibus verò Auerroës ita accepit, vt præter Intelligentias Cælorum motrices, dari censuerit infimam vnam caducis rebus præsidentem, & ita speciatim assistentem hominibus, vt cùm vnusquisque habeat aliunde à Superis quidem præcipuè, à Sole verò, & parentibus instrumentariè, vegetatiuam, ac sensitiuam, seu irrationalem, ac mortalem partem Animæ, ipsa Intelligentia adueniat isti parti extrinsecùs, & pars rationalis, ac immortalis fiat, & non multiplicata quidem pro multitudine Hominum, sed vna omnibus sufficiens. Auicennas autem sic accepit, vt esse voluerit Intelligentiarum Supernarum vnam *Cholcodeam*, hoc est *Datricem* formarum vocatam, quæ cùm partem Irrationalem intercedente semine, vt instrumento produceret, se sola deinde rationalem, eamque à materiæ commercio absolutam crearet, & in corpus irrationali iam informatum infunderet. Deinde, quod ad eos spectat, qui Christianæ professionis nomen dederunt, notum est errorem fuisse Manichæorum, esse Animam humanam ita ex duabus compositam, vt altera vitiorum labe commaculata ortum habeat à quodam malorum Authore, altera à labe immunis, tanquam Dei particula, ab ipso bonorum Authore originem ducat. Nempe tam hæc fuit opinio damnata in generali octauo Concilio quàm damnata deinceps à posterioribus fuit quæ partim Platonicis, partim Auerroïstis fauens statuit Animam Rationalem, & intellectiuam non esse formam corporis verè, ac per se informantem, aut pro conditione cuiusque singularis multiplicatam. Quare admitti solùm potest quæ restat opinio statuentium Animam humanam compositam esse ex duplici parte, nimirùm ex Irrationali quæ vege-

1. Magn. Moral. 5.
1. Nicom. vlt.
3. de an. 9.
4. gen. an. 3.
3. de an. com. 5.
5. destruct. &c.
Tract. 3. met. 4.
1. suffic. 10.
act. 10. can. 11. Vienne. in Clem. vn. de su. Trin. §. 1. Later. sess. 8.

tatiuam, & sensitiuam complectens, corporea sit, à Parentibus ortum habeat, & sit qua[si]
medium, seu nexus iungendæ Rationali cu[m]
corpore; & ex ipsa Rationali, seu Intellect[i]
ua, quæ sit incorporea, à Deo creetur, ac in[-]
fundatur, vniatúrque vt vera forma corpo[ri]
intercedente Irrationali. Talem scilicet de[-]
fenderunt hactenus non pauci ex Theolo[gis]
Scholasticis, aliique Catholici viri, quos [in-]
ter memorare licet OKamum, Maio[...]
Antonium Mirandulanum, Thomam Ge[...]
bium, præ cæteris verò Amicum præ[...]
Fortunium Licetum opere speciali *de Or[tu]*
Animæ humanæ inscripto.

Porrò, cùm circa priorem modum obi[...]
iis soleat, qui infundi Animam concept[ionis]
tempore volunt, homicidium ex iure Ci[uili]
Canonicóque non committi, si quis p[ri]
illis è concepta diebus aut abortionem p[ro-]
curet, aut fœtum occidat in vtero; qua[...]
suo inferiùs loco; cùm iis, qui censent A[ni-]
mam ita perfici, vt etiam Rationalis ex Irra[-]
tionali euadat, id obstet, quòd corpore[a]
non possit vnquam incorporea, hoc est [...]
genere à seipsa diuersa euadere; cùm ij, q[ui]
tuentur Embryonem, donec conforme[tur]
ante diem trigesimam, quadragesim[am]
tem esse inanimem, explicare nequeant, q[ui]
valeat seminalis vis non suffulta vitæ pr[in-]
cipio eas actiones elicere, quibus no[...]
sint esse vitaliores; adeò vt proinde Ari[sto-]
teles neminem esse posse censuerit, qui [...]
ceptum esse inanimem diceret, quem[...]
dum retulimus: cùm ij demum, qui [A-]
nimam antecedentem interire accessi[...]
quentis statuunt, rem dicant satis [...]
tem captum, dum generationem h[...]
xeunt ex quadam corruptionum serie, [...]
fendunt inter cætera mori Animal, qu[...]
te aduentum Animæ rationalis vixit, [...]
num fieri, quod à priore distinctum, [...]
sumque sit (quanquam, quòd D. Thom[æ]
hæc sententia est, idcircò videtur mere[ri]
cæteris laudem.) Cùm vniuersè non app[...]
qui in Anima rationali, subiecto incorpo[reo]
hærere possint facultates corporeæ, q[uæ]
sunt Organicæ, quatenus per ipsas [...]
porea, inextensáque, & ex sua natura [...]
citur; qui etiam in ea recipi (vt Philo[...]
tur) actiones vitales, quæ corporeæ [...]
quippe quæ immanentes sunt, recipi [...]
dem, à quo eliciuntur, principio c[...]
proinde nihil iuuet dicere corpore[...]
corpore, cùm Anima sit eliciens p[...]
aut in facultatibus ipsis, cùm ipsæ [...]
sint idem reipsa cùm Anima, & à [...]
inde reipsa discretæ: cùm, inquam [...]
habeant, videtur modus posterior, [...]
quidem explicationem posterius [...]
habitam, esse potissimum proband[...]
quocumque tempore demum De[us]
atque infundat Rationalem Anim[am]
ligere possimus præesse in semine, [...]
ne-ve Irrationalem, siue Sensitiua[m]
rentibus deriuatam, cùm illam vni[...]
pe, cùm semen decidatur fuit, [...]
dum est reliquam solùm fuisse [...]
ria seminis portionem Animæ irra[...]

[illegible] rationalis indi-
[illegible] rationalem [illegible]
[illegible] ac rationalis Parentis
[illegible] sensitiua totali eadem Parentis
[illegible] Quando autem dico Sensitiuam solam,
non excludo sanè facultates vegetales, vel po-
tius Altricem, Auctricem, & Generatricem; sed
[illegible] non esse in semine, embryo-
ne, aut homine nato duas distinctas Animas,
vnam vegetantem, alteram sentientem; quip-
pe [illegible] videatur esse vnica eaque prædita fa-
cultate generali duplici, & à potiore quidem
denominata sentiente; non vegetatiua aliunde
[illegible] facultatem similis, quæ solæ in
plantis sunt & speciales tamen, seu propriæ,
[illegible] sunt talis Animæ sentientis. Certè
[illegible] fœtus nutritur, vegetatque prius-
quam sentiat; videtur tamen vnica, atque ea-
dem esse sensitiua Anima, quæ tunc eas so-
las elicit, quas solum est potis, functiones;
& postea etiam, cum organa elaboratiora
sunt, factaque magis idonea, alias. Verum-
quæ sit, Animam humanam compositam esse
ex partibus duabus, vna Rationali, alia Sensi-
tiua, videtur [illegible] optime congruere
[illegible] Theologi [illegible] in Anima
[illegible] partem duplicem, vnam superiorem,
[illegible] speciatim
Hebr. 4. [illegible] Apostoli, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Animæ
[illegible]
[illegible] Rationalis, immortalis, simpli-
cissimaque Anima esse possit duas faculta-
tes [illegible] oppositas, [illegible] oportet
[illegible] in eadem [illegible] simplici; vt
[illegible] duæ facultates
oppositæ esse, [illegible] Nam
[illegible] in corpore [illegible] facultates oppo-
sitas [illegible] in Anima hu-
mana [illegible] concipere, si composita ad-
[illegible] Certè Plato quoque, & alij ex
[illegible] Philosophis, qui aliquatenus composi-
tam, [illegible] habuere eandem [illegible]
[illegible] quod nihil sibi ip-
si [illegible] Quin magis est mirum
[illegible] ab aliquibus
ad [illegible] simplicitatem, [illegible]
[illegible] duas res,
[illegible]
[illegible] Confir-
mari autem vel ex eo, quòd inde commodè
explicetur quemadmodum Homo qua viuit,
[illegible] paullò minor
Angelis factus; ac eadem superstes post mor-
tem, [illegible] à Brutis, [illegible]
[illegible]; ac di-
[illegible] quidem vi-
[illegible] & Angelicam, se-
cundum [illegible] Animalem, atque
[illegible] secundum illam ad
imaginem, & similitudinem Dei factus, se-
cundum hanc [illegible] iumentis insi-
pientibus, similisque [illegible] illis; & alia id
genus [illegible] Denique ex hac positione vide-
[illegible] de Animalibus.

tur planum fieri, quemadmodum filius non
minus Patri debeat, quàm equi pullus suo
Parenti. Nam si tota Animæ filij substantia
Rationalis, immaterialisque, & à Deo creata
sit, potest duntaxat dici Pater communicasse
filio materiam, quam habet, nullo autem
modo tribuisse illi Animam, infudisseve, aut
vnisse illam materiæ; quippe quam nullo
modo attingere potuerit, cùm & aliunde Deus
dicatur illam infundendo creare, & creando
infundere, hoc est efficere, & vnire simul.
Quamobrem neque potest Pater filij causa
magis dici, quàm fossor qui argillam eruit,
suppeditatque figulo formam vasis danti esse
causa ipsius vasis; sed Deus est solus, qui tam
possit filij, quàm figulus vasis effector censeri.
Ea autem ratione Equus generans conditio-
nem patris longè superabit, cùm suppeditet
pullo non modò materiam, verùm etiam Ani-
mam, et partàque eam vel cum semine deciduam
largiatur, vel saltem, vt volunt, educat ex po-
tentia materiæ, ac vtrovis modo vniat cum
materia. Quare & inter homines longè erit
minùs filius obstrictus suo Patri, quàm sit in-
ter Equos pullus genitori; quod tamen nescio
an sit qui ferat. Verùm si expedito modo con-
cedatur in filio præter Animam rationalem,
etiam sensitiuam, tunc ratione illius, quicquid
de pullo inter equos, idem de filio inter ho-
mines respectu Parentis perinde dicetur. Res
verò ita [illegible] confirmari potest, quod cum gene-
rationem definiant processionem viuentis à
principio vitæ coniuncto in similitudinē na-
turæ, pullus quidē procedit à suo genitore sibi
coniuncto in semine tam secundū corpus, quàm
secundū Animam, [illegible], itque
natura similis [illegible] à quo [illegible] id au-
tem ad filium dici nequeat, si & totam Animam,
hoc est præcipuam sui partem, & vnionem
præterea habeat non à Parente, sed à Deo, cui
neque sit vitæ (ipsi Deo propriæ) participatio-
ne coniunctus, neque sit proinde similis se-
cundum naturam, quam aliunde esse debere
specificam addunt.

An-ne autem est aliquid incongruum ad-
mittere duas in Homine Animas, cùm in vno-
quoque cæterorum Animalium sit vna dun-
taxat? Verùm qui possit esse incongruum, cùm
præter functiones Animæ sentientis, quas
omnes habet homo communes cum Ani-
malibus cæteris, quasque est congruum elici
per consimilem Animam, sint etiam functio-
nes nonnullæ speciales, eminentesque adeò, vt
par sit ipsas elici ab Anima omninò diuer-
sa. Nam quod Animalis Bruti Anima dicitur
virtute continere Animam plantæ, ac posse
ideò similes cum ipsa functiones obire, id non
videtur quadrare posse in rationalem Ani-
mam, posita est diuersa toto genere (incor-
porea quippe, atque immortalis) & quicquid
Anima tam plantæ, quàm Animalium præ-
stare possunt, corporeum, mortaleque est. At,
inquies, nonne semper loquimur de humana
Anima, tanquam vna sit [illegible]; sed videli-
cet, vt de homine loquimur, tanquam vno.
Quippe vt homo ex vnione Animæ cum cor-
pore vnum quid euadit, ita humana Anima ex
vnione rationalis, ac sensitiuæ euadit vna.

Quid Anima Humana?

Quid Anima Humana? Heinc designantes Animam humanam solemus plærumque Rationalem dicere, mentione nulla Sensitivæ, id solùm fit, quatenus vulgò à potiore parte fit denominatio; cùm & vice versa designantes Rationalem solam, dicere soleamus Animam humanam, aut simpliciter etiam Animam; quòd hoc nomine eam, quæ sit propria, specialisque intelligamus. Sic certè est intelligendum, quod ait Christus

Matth. 10. Dominus, cùm *Nolite,* inquit, *timere eos, qui occidunt corpus, Animam autem non possunt occidere*: Rationalem quippe solùm intellexit, nam Sentiens alioquin, vt indiscreta à corpore, per occisionem interit, desinitve esse, dum homo interficitur, & desinit corpus animari. Ac vrgent quidem non fore igitur hominem per se vnum, sed duo verùm, si constans aliunde homo ex tanta partium varietate vnum esse non desinit, quatenus illæ sunt inter se *vniter apta,* vt loquitur Lucretius; ac si constans specialiter ex corpore, & Anima, vnum per se est, quatenus alterum potentia, alterum actus, vt aiunt, est, seu mavis, quatenus alterum vt excipiat, alterum vt excipiatur, cohæreatque, est ex sua natura idoneum; erit profectò Anima humana quid vnum per se, quatenus Sensitiua erit vt potentia excipiens, & Rationalis vt actus exceptus, ac ita cohærens, vt compositum ex vtraque fiat deinceps idoneus actus, qui recipiatur in corpore, & quid per se vnum cum ipso constituat. Quanquam & vulgare est satis, vt nostrum quisque duo dicatur, Homo puta interior, & Homo exterior seu homo Spiritualis, & homo Animalis, siue Animal; vtique ob duas parteis Animæ,

Lib. qu. deter. insid. pot. vt adnotat Philo Iudæus, qui illas etiam ita distinguit ex Scripturæ sensu, vt velit aliam esse sanguinem, nata loca antè citata, aliam spiritum; *non qui sit aër motus,* inquit, *sed characterem quendam Diuinæ potentiæ quem nomine proprio Moses vocat imaginem, significans Archetypum quidem rationalis naturæ esse Deum, imaginem verò esse hominem; non sanè illud geminæ naturæ Animal, sed quod est in Anima præstantissimum, quod Mens, & Ratio appellatur.*

Instant prætereà non esse materiam plurium formarum simul capacem: sed vt prætereàm commentum esse, quod nomine formæ eductitiæ intelligunt, vt declaratum aliàs est; ne habet id quidem, quod obiiciunt locum vbi ex duabus formis vna est velut dispositio ad habendum aliam. Hoc nempe sensu vulgò concedunt præter speciales formas ossis, cæterarúmque partium dari generalem, putà Animam, quæ & superueniat, & ipsis intercedentibus materiam informet. Dicimus autem pari ratione sensitiuam Animam ita inesse materiæ, vt ipsa intercedente, velut dispositione quadam, superueniens illi Rationalis inesse possit. Nempe, cùm vulgò receptum sit non connectere Naturam extrema, nisi per intermedia, Ethnici quoque Philosophi censuere Mentem, seu Rationalem partem non posse corpori vniri, nisi per gradus intercedenteis; ex quo fuit descensus ille, de quo antè, excogitatus; citauimúsque aliàs non modò Platonem statuentem *recipi Mentem in Anima* (intellige heic sensitiuam) *& Animam in corpore*; sed Trismegistum etiam dicentem *Mentem in Anima, Animam in spiritu* (intellige heic qualem vulgò Animalem nominant) *Spiritum in corpore vehi.* Hisce verò præter Plotinum decernentem id, quod est purum, non posse repentè, hoc est immediatè commisceri corpori, adiicere licet ex Peripateticis Themistium præsertim, ac Philoponum, quorum ille asserit Mentem recipi, essque non posse in corpore, nisi intermediis affectibus; iste verò adstruit non posse id fieri nisi intermedia imaginatione; hoc est sine intercedente Anima sentiente, cuius illa sunt. Mitto, quod aiunt, cùm ante aduentum Rationalis Animæ, Embryo præditus sensitiua sit quædam Bruti species, si sensitiua remaneat, fore igitur & Brutum, & Hominem simul. Vt taceam enim nondum constare, Rationalis-ne Anima infundatur initio, an procedente tempore, quod expenderur infrà; supponendo nihilominùs aduenire ipsam posteriùs, constat Embryonem antecedenter esse speciem quandam Bruti, hoc est Animalis penitùs distincti ab Homine, sed esse hominem inchoatum, ac præditum quidem Anima sentiente duntaxat, verumtamen, quæ non sit alia, quàm humana, hominisque propria, hoc est sola idonea, cui Rationalis adiungatur, vnde & deinceps idem dicitur non Homo, & Brutū, sed Homo, & Animal, ac id quidem rationale cùm & possit iuxta Platonicos, aliósque apud Nemesium dici *[...] ἐκ τριῶν τούτων, σώματος, ψυχῆς, καὶ νοῦ*, constans ex tribus putà corpore, Anima, ac Mente, [...] siue parte. Grauius videtur, quod obiiciunt in morte Christi Domini Animam eius [...] uam, neque abiisse cum Rationali, quòd à materia dependerit, neque remansisse in corpore, quòd id viuum non fuerit; neque productam in Resurrectione fuisse, quòd dicere commentitium sit. Verùm non est commentitium eam reproductam dicere, nisi dicant quoque esse commentitium fuisse reproductum natiuum calorem, fluorem, cæterásque dispositiones, sine quibus ne Animam quidem Rationalem corpus vegetari, functionésque animaleis obire posse concesserint: nempe ipsa quoque sentiens Anima [...] ad excipiendum, continendúmque Rationalem, tanquam dispositionem habet. Omnes Patres, & Concilia damnantia eos, [...] Animas in homine duas constituunt, [...] damnantur ab iis illi solùm, qui duas [...] tuunt eo modo, quo Manichæi, aut [...] tonici, & Auerroistæ, vt satis ex dictis [...] ligitur; non verò hoc sensu, quem etiam [...] cere memorauimus Catholicis multis, [...] nè interpretantur Religiosi Conimbricenses, qui omnium solertissimè rem contiuerunt, [...] se moderatissimè aduersus sententiam, quam improbant gerunt, dum sociis ac [...] stantes pariter ab opposita, illam [...] iudicandam Hæreticam, aut erroneam [...] Vtcumque porrò ipsa nobis defendi [...] tur, tanquam probabilior; si quid tamen verè obstet eam abnuimus, comparati [...] per ad eam, quæ Ecclesiæ Sacræ Decretis [...] scripta fuerit, amplectendam.

Cum

Cæterùm, cùm hæc dicta fuerint vniuersè de Anima, et propria Animalium nota, [illegible] tamen visum videtur de ipsis quasi substantia [illegible] quædam est, & aliunde [illegible] in hominis portionem incorpoream habeat; non item verò de ratione, quæ idcircò effectus vniuersæ quidem vegetationis, sensibilisque spectatur verò, ac insuper in Homine Intellectionis, Ratiocinationisque principium. Quamobrem cùm hoc ipsum sit, de quo agendum superest, idcircò prænotandum est aliquid esse agere de Facultatibus per quas Anima functiones hasce suas exercet. Et Facultas-ne quidem sit ab ipsa substantia, virtute-ve eius motrice distinctum, an-non, attingendum hoc loco fuerit; verùm res est intelligenda ex [illegible] dictis, cùm de Facultate, & Habitu loqueremur [illegible], obseruandaque hoc solùm est Facultatum distributio, secundùm quam sit deinceps agendum. Familiare imprimis est, vt Facultates Animalium
1 2 3 4 5 iuxta Aristotelem numerentur quinque, Vegetatiua, Sensitiua, Appetitiua, Loco-motiua, Intellectiua. Vegetatiuam autem appellant, quam Aristoteles *Nutritiuam & Genitiuam*, à functionibus [illegible] maximè vtrisque [illegible] ad hoc [illegible] pertineant non modò Augmentatio, [illegible] continuatio [illegible] est, verùm etiam Generatio, quæ [illegible] est propagationis. Cùm verò Vegetatiua ab [illegible] in plantis, [illegible] est [illegible] esse Anima [illegible] tamen in ipsis sine vegetatione non possit. Vna enim est Sensitiua, [illegible] Aristotelis, [illegible] appetitiua; nam [illegible] sensus tactus, & ob [illegible] gestare; [illegible] voluptas, dolorque [illegible], inde petitur Appetitus, ad quem [illegible], & molesti auersio spectat. Quare & in omni Animali tres saltem facultates insunt. Ad alias verò quod attinet, eas non inesse omnibus monstrat; cùm Loco-motiua non competat ostreis; & Intellectiua sit Hominum propria. At Aristoteles nihil quidem de [illegible] *potentia de Imaginatrice* definiit, sed cùm præter Sensus externos agnoscamus etiam Internos, tum ipsam cum sensu interno idem facientium nullum esse Animal, quod [illegible] perfectum, imperfectumve non obtineat, statuunt; nimirum quia appetitio sine imaginatione non sit, vt neque vlla motio localis sine appetitione. Deinde, cùm seposita Facultate Intellectiua (tanquam nihil communicante vel ex Aristotele ipso, cum actione separata) Generatricem, ac Nutritricem, quæ species sint Vegetatiuæ, ac ideò Plantis quoque communeis, appellitari Naturaleis facultates vulgare est, vti & parteis naturaleis eas, quæ in imo ventre sitas his facultatibus famulari, & cæteras omnè aliquam proprias Animaliû Animaleis dici. Et quia tamen imperfecta Aristotelis diuisio videtur, quatenus nec Respiratricê, nec Pulsatricem complectitur; ideò succurrunt Medici, qui ipsas Vitaleis facultates vocêt, vti & parteis Vitaleis dicût pulmonem, & cor quibus intra pectus sitis illæ insident; vtcùque nescias quò referant Pulsatricê cerebri propriam. Cùm sint verò, qui tam vitaleis, quàm naturaleis pertinere ad Vegetatiuam contendant, obseruabilis sanè nota est, quâ vtrasque distinguere ab Animalibus solent. Nempe quatenus Animales voluntariæ sunt, possunt-ve pro appetitu regi; naturales autem, ac vitales sunt inuoluntariæ, seu à directione appetitus independentes; neque enim imperio vlli obsequuntur; sed impetu suo suas vices agunt; nisi quòd respiratio inhiberi quadantenus propter musculos inseruienteis potest. Ad-hæc sunt etiam tria alia quædam Facultatum genera, quæ videantur non facilè ad quinquemembrem illam diuisionem spectare. Vnum complectitur Qualitates, ac virtutes, quibus consimileis in plantis, inanimisque rebus obseruauimus, quæque quatenus in Animalibus sunt, tam ipsorum sunt, quàm Vegetatrix propriæ, Scilicet præter Qualitates, quæ dicuntur primæ, secundæ, ac tertiæ, reperiuntur v. c. in Serpente venenatæ, in Torpedine stupefactiua, in Bufone attractrix mustelæ, & in reliquis cæteræ. Alterum verò complectitur quas Proprietateis specificas, & differentiarum essentialium non modò consectaneas; sed etiam succedaneas, supponéque & dicunt, & habent, vt sunt in Equo vis hinniendi, in Leone rugiendi, in Cane latrandi, & similes. Tertium denique quos vocare Instinctus naturaleis solent, vt est in Ceruo quærendi dictamum ad extrahendum ferrum; in aranea texendi telam ad delitescendum, captandúmque muscas idoneam; in Pica exstruendi nidum, & præcelsum ad securitatem, & foris spinosum ad arcendum captatores, & intus mollem ad fouendum pullos cùm fuerint exclusi, atque ita de reliquis. Quæ quidem tria genera quò sint referenda, aut ex quibus intelligenda, posteà indigitabitur. Nunc priusquam agamus de facultate Sensitiua, aliisque consequentibus, quæ Animalium propriæ sunt, dicamus oportet de Vegetatiua; quæ Naturaleis complectitur; neque intermittamus Vitaleis, quæ veluti mediæ haberi inter Naturaleis, & Animaleis possunt.

Quid Anima Naturat

LIBER QVARTVS DE GENERATIONE ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.

De Animalibus sponte nascentibus.

EXORDIENDVM porrò videtur à facultate Generatrice, quoniam licet ea se non exserat, in Animalibus perfectis, nascentibúsque ex semine, nisi cùm adoleuerint, sicque hæc ratione Altrice posterior; aliunde tamen ipsa Altrix Animal genitum supponit siue ab alio animali, siue à quopiam alio agente, in quo generandi facultas residcat; adeò proinde vt Generatrix censeri prior vniuersè possit. Cùm ergo quemadmodum Plantas, ita & Animalia generari bifariàm constet: nempe quædam oriuntur sponte, seu potiùs, vt verbis vtar Plinij, ex non genitis, ac sine vlla simili origine, quædam verò ex semine deciduo à parentibus, quibuscum naturæ similitudinem gerunt; ideò, vt pauca priore loco dicamus de spontaneis, supponendum est innumeras propè esse ipsorum species, vt & materiæ, ex qua oriuntur, multiplicitas est propè infinita. Videlicet ex ante-dictis prodire constat varia, vel in genere Insectorum, ex terra, ex aqua, ex cœno, ex fimo, ex ligno demortuo, ex planta viridi, ac in ea ex cortice, ex succo, ex radice, ex trunco, ex folio, ex flore, ex fructu; itémque ex Animali cùm viuo, tum mortuo, ac in eo ex cute, ex carne, ex medulla, ex lacte, ex sanie, ex sudore, ex pilis, ex fœcibus, ac cursis ac aliis quibusuis propemodùm rebus, etiam ex durissimo lapide, &, vt ferunt quoque, ex igne, ex niue, ex nube, ex rore, & ex quâ re non? Ne aliquid dicam de Animalibus cæteris, non habitis modò Imperfectis, vt Zoophytis, Ostreis, aliisque Testaceis; sed etiam de aliquibus, quæ Perfecta haberi possunt, vt plurima sunt in genere Piscium, velut Anguillæ, & Mugiles; in genere Quadrupedum, veluti mures, atque ranæ; in genere Auium, veluti Bernachiæ, & Clakiæ. Cæterùm, quod dictum iam est non modò Plantas sponte nascentes, sed ipsos etiam lapides absque semine speciali non nasci, nisi illo grandi, atque manifesto, at pusillo saltem, insensibili, & occulto; id videtur sanè quasi sic hu[illegible] loco insigne compendium. Nam si materia quasi spica Amethystorum, Crystallorum[illegible] habere non potest elegantem adeò, [illegible] mémque singulorum lapillorum conform[illegible] tionem absque speciali seminis vi; si non p[illegible] test Planta illam tantam partium varietatem, elaborationem, coaptationem, symmetriam, destinationem ad certos fines, similitudinem cum aliis sponte quoque nascentibus, cæ[illegible] que huiusmodi, absque seminali quadam [illegible] nancisci: Quantò magis erit idem affirman[illegible] de ipsis Animalibus, in quibus hæc omnia [illegible] insuper sensuum tam exteriorum, quàm in[illegible] riorum & motionum tam necessariarum, quàm voluntariarum sunt tam multiplicia, concinna, appositáque organa! Quod [illegible] certè non ad casum, sed ad quandam c[illegible] sui operis intelligentem sine referenda, [illegible] hilominùs non appareat seminalis aliqu[illegible] cui talem esse competat, ideò graues Do[illegible] res sunt (illorum autem agmen duci [illegible] lis Scholarum iure habitus) qui causa[illegible] iusce modi non aliam, quàm Deum [illegible] tentur. Et causam sanè vniuersalem, [illegible] tàmque dicere Deum, nihil est ma[illegible] gruum; neque enim alia, quàm diuin[illegible] haustáque Sapientia est, quæ solerte[illegible] conformationem designârit, finéque [illegible] rit, vt ex ante-dictis intelligitur; [illegible] præterea particularem, proximámque [illegible] Deus id munus demandauerit, et de[illegible] seminibus manifestis admittitur, [illegible] esse difficilis captu. Quasi aut ista sp[illegible] centia sint & nobiliora, & perfectiora [illegible] vt nisi à tam nobili, perfectáque causa [illegible] ri non valeant; aut Deus in natura [illegible] disponendisque rebus sua industria [illegible] vt istis perinde, ac aliis prouidere [illegible] propriis, ac specialibus non potuerit [illegible] malia huiusmodi dici censurò debea[illegible] res minùs naturales, magisve super[illegible] quàm cætera, quorum sunt causæ [illegible] familiarésque? Quod enim dicunt [illegible] naturæ teneri agere se solo, quæ [illegible] sæ naturales nequeunt; id verum est [illegible] in rebus, quæ supernaturalis sunt [illegible] in infimo ordine naturæ, verè [illegible] possint proferre contrarium quod De[illegible] garum contendunt. Nam tametsi in [illegible] bus, aliisque similibus demonstrat[illegible]

mus causam naturalem, & proximam, non [illegible] tamen ipsam nullam esse, Deumque [illegible] producere; nisi eò simus temeritatis, vt praesumamus nosse nos quicquid causarum est naturalium; sicque nullam nos fingere, quae supra ipsam naturam sit, aliave esse, quàm Deus possit. Eodem propè spectat quod Auicenna [illegible] ad suam Cholcodeam, Intelligentiamue Datricem formarum, de qua dictum iam est; nisi quòd ipsam ad [illegible] prorsus generationem vsurpandam censet. Eodem etiam, quod Plato, & alij ad Animam Mundi confugiunt, tum vt vnamquamque Animalium specialem ex ea Animam deriuent, quae et formetur iuxta Ideam, quae in ipsa est, quatenus est quoque diuinae Mentis portio; quippe vt iam retulimus;

Esse apibus partem diuinae mentis, & haustus
Aethereos dixere, ——

et pari modo caeteris.

Verùm praeter illa, quae ferè dispuncta suo loco sunt aduersus Mundi Animam, illud occurrit, quòd nunquam satis explicari possit, [illegible], quomodo cùm Anima illa generalis vbique sit, & [illegible] non [illegible], [illegible] sui substantiae per densissima quaeque penetrans, particula tamen ipsius ita à tota praescindantur, vt factae Animulae propriae circumscribi ab ipsis valeant. Atque id, ne quidquam de Ideis dicam, quae [illegible] cùm debeant, dici non potest, [illegible] potiùs applicentur, quàm aliae; cùm etiam materiae dispositio, si mutetur quomodocumque, [illegible] ad praedispositionem, [illegible] Ideam referenda sit, [illegible] ad vim quandam seminalem [illegible]. An probabilius illi faciunt, qui Animam Terrae cum Seneca tribuunt; vt mirum non sit, si quemadmodum nos, cùm simus animantia, animalcula varia ex nobis ipsis gignimus, sic Terra, [illegible] ipsa quoque Animata, procreare ex se innumera possit. Verùm [illegible] obstat, quòd [illegible] ex nobis, cùm interimimus, seu animantes ampliùs non sumus, & [illegible] nihilominus, quàm sunt nostri cadauera, animalia varia nascuntur; vt possit proinde ex Terra progigni, tametsi animata non sit; quodque vt illa animalcula, [illegible] quidem, quatenus Animalia sumus, generamus, videretur esse debere nobis consimilia, vt partem nostrae Animae, quae esse non possit nisi in consimilibus, obtinentia; ita, si Terra, quà Animal, Animalia generaret, ea ipsi Terrae similia, hoc est rotunda Terrae instar, [illegible] esse deberent. An probabilius, qui cum Licetio, Philoponum ex parte sequendo, volunt nullum spontaneum gigni, nisi ex re aut animata, aut in qua Anima praefuerit, quasi scilicet in cadauere, aut ligno demortuo, dissipatave eius materia per Terram, Aquam, Aërem supersint semper aliquae animae reliquiae, non informantes quidem materiam, sed in eas tamen [illegible] loci, aut vasi quodam asseruatae, quae possint deinde accedentibus dispositionibus aut in Animam imperfectiorem degenerare, vt dum ex Animali planta, aut in perfectionem eleuari, vt dum Animal ex planta originem ducit: verùm vt praeteream quàm non facilè fidem inueniat esse rem mortuam, & retinere tamen adhuc partem animae; esse formam in materia, & illam tamen non informare; posse Animam in meliorem, deteriorémque, imò à seipsa planè diuersam euadere, aliaque id genus similia, constat, vt dictum aliàs est, herbulas, animalculáque progigni ex terra profundissimè eruta, & quae nunquam ad Animal, plantamve attinuerit, vt possint eorum Animae ex praecedentibus reliquiis in huiusmodi terra asseruatis esse. Quod idem potest quoque dici de innumeris aliis, in quorum materia quae Anima praefuerit, nisi merè gratis diuinari non potest.

Celebris alia opinio est referentium origines spontaneorum ad ipsum Caelum. Et sanè cùm videamus Sole ad nos accedente verno tempore innumera nasci, negari non posse videtur quin Caelum pro eorum causa habendum sit. Verùm, siue motum attendas, quem Aristoteles supponit & S. Doctor alicubi vsurpat; siue Lumen, quo immediatius agens Albertus Magnus non agnoscit; siue Calorem, qui Auerroi, aliisque potissimum placet; siue vim seminalem dictam quam attribuunt aliqui; siue occultam influentiam, quae probatur à pluribus; non potest Caelum vnquam haberi plusquam generalis, & praeparans causa, superestque semper requirenda specialis, proximéque agens, à qua Caelum determinetur. Res est suo loco fusius declaranda; noto heic solùm difficultatem, quam sustinere vulgò coguntur, qui Caelum statuunt inanime, & volunt tamen ipsum praecipuè animantia producere, h. e. effectus simpliciter, vt ipsimet censent, causâ nobiliores. Nam dicere Caelum coniectim acceptum cum Intelligentia esse nobilius simpliciter, est assumere rem incertam; vt praeteream Intelligentiam esse Caelo extrinsecam, nihil aliud ipsi tribuere, quàm motum; speciale nihil agere in hisce inferioribus, nullam naturae communionem cum iis habere, &c. Dicere autem esse nobilius, quòd sit causa aequiuoca, nihil est aliud, quàm dicere esse Caelum nobilius, quia habet naturam diuersam; at cùm diuersam habeat, probandum est nobiliorem esse, quod nisi petendo principium non fiet: quanquam immorandum in illis non est. Restat opinio Olympiodori, aliorúmque agnoscentium pro causa calorem ambientis siue ab Animali expiratum, siue alium, qui putrefactionem inducat: certum nempe est calore agente in materiam humidam, & cum mistura quadam terrea putrescentem, vt apud Theophrastum loquebatur Diogenes, prouenire non modò plantas, quod aiebat ille, sed etiam Animalia, quod Cleodemus. Verùm vt calor quoque concurrit ad generationem perfectorum Animalium, ac nominatim quando pulli in ouis formantur (siue ex incubatu auium, siue ex alterius caloris fomento) & praetereà tamen specialis, propriáque causa huiusmodi formationis requiritur; ita videtur in imperfectis specialis quaedam praeter calorem ambientis intùs exigi.

De Animalibus sponte nascentibus.

a Quaest. [illegible]

[illegible]

1. de Gen. 10.

1. p. q. 64. art. 4. 17. de Animal. tr. 2. cap. 4.

in 12. Met. com. 15. & 18.

in 4. meteor. cap. 2.

1. lib. 5.

De Animalibus sponte nascentibus.

exigi, quæ & speciem determinet, & delineationem moliatur. Ne memorem non debere materiam necessariò putrescere, vt cùm Papilio ex Eruca fit, Midas ex faba gignitur; sicque alia quam-plurima.

Quare, cùm hæc ita se habeant, videtur causa generationis huiuscemodi Animalium non alia esse, quàm ipsum semen, seu quæ in ipso Animula ad id muneris comparata. Siquidem tametsi Animula quoque ex genere sit calidorum, imò etiam ex ante-dictis, dici possit quædam velut flammula; flammula est tamen sui generis, quæ speciali humido pasta, ita per materiam semineam diffundatur, cohibeatúrque, vt per innumerabiles, insensibilesque mæandrulos sese explicare attentans, variè per illos modificetur, neque nisi pro huiusmodi modificatione possit sese exserere, nisum regere, particulasque eiusdem materiæ digerere, variè formare, ac alimentum appositum in singulas tribuere, sicque incrementum toti corpori ex ipsis constanti præbere. Et quia non omnium seminum textura interior vniusmodi est, illæque adeò diuaricationes, per quas Anima cogitur, coniicitur, determinatur, aliæ, aliæque in aliis sunt; heinc fit, vt non sit omnium Architectatio eadem, sed in variis varia, provt moliciones exstiterint variæ. Quo loco adnotare iuuat, Generationem quidem vulgò accipi pro ipsa membrorum conformatione ex semine; sed reuerâ tamen dici posse rem tum primùm generari, cùm semen, è quo est, procreatur; quippe cùm semen ipsam-met rem, sed per rudimenta inexplicatam contineat. Quod certè intelligimus plantam tritici v.g. generare plantam sibi similem seu se propagare per generationem, non tam id facere cùm planta ex grano ipsius sato delineatur, quàm cùm ipsa granum in sese producit, animæque partem in ea concludit; potest idem intelligi & de Animalibus semen ex sese creantibus; & generaliùs de omnibus causis, quibus seminum origo debetur. Tametsi verò heic agitur de generatione vulgò vsurpata, quia nihilominus causam ab intrinseco operantem collocamus in semine; ideò difficultas statim oritur circa productionem ipsam seminis, conclusionémque Animulæ, quæ se deinceps tempori, locóque idoneo explicare

5. gen. an. vlt. possit. Facit porrò húc locus ille ex Aristotele suprà indicatus, dum, *Generantur*, inquit, *in Terra, humoréque Animalia, & Plantæ, quoniam in Terra quidem est humor, in humore spiritus, in vniuerso autem calor animalis, adeò vt vniuersa sint quodammodo Animæ plena; ex quo fit, vt statim ac ille comprehensus est, ea existant; comprehenditur verò, ac simul corporeis humoribus concalefactis gignitur quasi bulla spumosa; diuersitásque nobilioris ignobiliorisque, quod heic existit, generis, dependet ex ipsa principij Animalis comprehensione.* Nempe is locus cum eo consentit, quod Demo-

4. plac. 4. critus apud Plutarchum ait *πάντα μετέχειν ψυχῆς* participare omnia quandam speciem Animæ, quatenus appares in omnibus quidpiam ca-

1. Tuscul. *loris*; & quod apud Ciceronem vult *concursionem leuium, rotundorúmque corporum esse concalefactam, & spirabilem*, id est (quæ est ipsiusmet interpretatio) *Animalem*. Et tam Epicurus præter corpuscula caloris, Atomosve igneas adhibeat etiam alias (quemadmodum est antè dictum) vt calor nempe temperatus, suique generis, hoc est Animalis euadat; non videtur fore penitus ab re, si quis censuerit varia rerum viuentium semina posse vbiuis passim procreari; quatenus seu calor ex motione specialium, passimque oberrantium Atomorum dependeat, vt alias ex Democrito, Epicuróque est declaratum; seu ex quarti, vel potiùs quinti Elementi essentia, vt placuit Aristoteli; quatenus, inquam, portio caloris (calidive) huiusmodi comprehenditur, atque cohibetur intra specialem materiam, quam illi contextam ex Atomis variis, iste ex Terra, humoréque, & spiritu contextam diceret: nimirùm, quia vt aliàs dictis constat vniuersa continere quidam, atque intestina motitatione agitari; & vbi etiam res esse apparent quietissimæ, interna tamen eorum principia perpetuò conniti, sesque euoluere, reuoluere, & commiscere; nihil vetat ex variis commistionibus, copulationibúsque eas creari molecu-las, quæ ob calidum variè comprehensum variarum rerum semina fiant. Quare & dici potest efformari etiam-num Animalium semina, seu ex Atomis, seu ex Principiis aliis, quæ Deus initio creârit, esséque voluerit formis, motionibúsque prædita, vt tali modo, talique serie concurrentia, commista, complexáque, & detinentia se inuicem, semina talia, ac talium Animalium efficiantur. An-nonverò etiam dici congruè potest huiuscemodi semina esse à Mundi vsque initio à Summo rerum Creatore facta, ac vbique per Terram, & Aquam respersa; quando legitur iussisse vt *Terra produceret Animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ secundum speciem suam*; itemque vt *Aquæ producerent reptile Animæ viuentis, & volatile super Terram*; indidisse potiùs videtur fœcunditatem Terræ, & Aquæ, non quæ in prima illa rerum productione consumpta fuerit, sed quæ perseuerare deinceps potuerit; videtúrque aliunde fœcunditas hæc non tam intelligi ex primis Principiis, ex quibus semina texerentur, quàm ex ipsis seminibus, quæ Deus ipse texerit. Itaque nè exinde intelligi potest, qui fiat, vt Animula contenta in semine tantâ solertiâ, tantâ industriâ organorum suorum, corporisque totius elaborationem aggrediatur, promoueat, perficiat, quando tantus est, ac tam eximiæ sapientiæ, tantæ potentiæ artifex, qui illam talem condiderit, talem vim ipsi indiderit, tali corpore, talis contextura comprehensam voluerit, vt non tali modo agere, taléinque moliri structuram non possit. Quin-etiam posset fortè exinde quadam ratione intelligi, quod in Scripturis legitur *creasse Deum omnia simul*; quatenus quòd Deus initio creasse semina rerum omnium, sicque dici possint res omnes ab initio esse productæ, primæua illa generatione, de qua mox ante dictum est.

Iam enim primaria hæc seminis minutissima, siue mavis insensibilissima esse debeant, ita existimare ratio sinit, vt creandis quibusdam Animalibus, multa eiusmodi seminabulorum oporteat, quæ ex ipsis constituitur semen grandiusculum, & sensibilis molis, creandis verò aliis longè pauciora coire sufficiat: ac proinde, vt illis formandis exigatur maior prolixitas temporis, necessariumque adeò sit conclusum conceptaculum, ne spirituosa interim, flammeave substantia seminis efflatur, et pereat: aliis verò & tempus breuius, & conceptaculum apertius sit satis. Itemque, vt propterea semen illis formandis necessarium congeri, apparari, [illegible], contineri[illegible] seruari interim nisi intra consimilis Animalis corpus non valeat; at necessarium illis formandis corpore simili non egeat: denique, vt illa in lucem non prodeant, siue contineantur nisi ex consimilibus, generatis sint Animalibus; illa erumpant, existantque ex dissimillimis etiam rebus. Ex hoc itaque efficitur, vt tam quidem illa, quàm illa seminibus suis originem debeant; sed illa tamen sint solum ortum habere ex semine, ista ex putrida, aliave materia, quatenus [illegible] intra Animal simile [illegible] est, illud vero in aliam, & quasi inuisibiliter materia occultum. Vt præterea tam quidem illa, quàm illa [illegible] necessaria, [illegible], quæ ex talibus seminibus non nisi talia oriri, & [illegible] non oriri non possunt: sed illa nihilominus vulgò [illegible], illa verò sponte, [illegible] & [illegible] solent. [illegible], vt Aristoteles loquitur. Vt [illegible] quidem tam illa, quàm illa causam habeant æquè [illegible], hoc est internam, [illegible], & ad vnum [illegible], sed [illegible] tamen obtinent, vt [illegible] dicatur [illegible], illarum [illegible], quod [illegible] solum ad [illegible], apparentemque soleat, non ad internam, & occultam; quodque [illegible] illa externa, & continens semen [illegible] generis, hæc verò diuersi esse [illegible].

Colligere illinc quoque licet etiam, [illegible], præcipuámque causam [illegible] esse in [illegible], arguitur primum ex adeò perfecta, exquisitaque elaboratione omnium, & singularum partium, quæ in vnoquoque [illegible] licet. Quippe vnumquodque in genere suo tam perfectum est, quàm quæ perfectissima dicuntur; aliudque minus admirabile est ex varietate partium tam externarum, quàm internarum adeò innumerabili, ex tam eleganti singularum magnitudine, proportione, forma, ex tam concinna collocatione, dispositioneque omnium inter se, ex tam egregia destinatione vniuscuiusque ad suum vsum; vt vix possis dicere ex tam multis [illegible], vt quæ causa omnia distinxit, formauit, compegit, nullo modo esse fortuitam, temerariamue potuisse; nisi pari ratione dicamus fortuitam, atque temerariam, quæ perfectum quodvis in vtero finxit. Quamobrem, si canis, aut ouis asserimus causam in semine, vt sit, quæ ab intrinseco tantam illam partium varietatem, distinctionem, elaborationémque moliatur, cùm nulla sit causa, quæ extrinsecus agens possit illam peragere; quid-ni sit in semine quoque causa pulicis, acariue, quæ intrinsecus operetur; cum nulla causa externa sit, etiam Sol, etiam quævis alia, cui subtiles adeò, sapientésque sint digiti, vt tale quidpiam adorsi, aut perficere vnquam possit?

De Animalibus sponte nascentibus.

Arguitur deinde ex constanti illa specierum, indiuiduorúmque similitudine sub genere eodem. Etenim, si fieri non potest, vt omnes Equi nascantur sibi adeò inuicem similes, nisi quia ex simili semine proueniunt, similisque est causa, quæ interiùs formationem exsequitur; qui concipere liceat posse muscas omneis tam simileis inter se nasci, nisi quia pari modo oriantur ex simili semine, & à simili, qui sit intus, formatore elaborentur? Vt certè nummi in variis regni ciuitatibus cusi simillimi sunt inter se, quòd in singulis monetarij sint, qui sint ex Principis præscripto instructi similibus typis; sic perspicuum est reputare, cùm simileis adeò conspicimus muscas Massiliæ, & Parisiis, Vlysippone, & Alexandriæ, simileis esse proximas causas; semina videlicet, quæ ex præscripto Authoris naturæ instructa sint similibus ad eas deformandas principiis. Alioquin enim quemadmodum fieri non posset, quin Artifices dissimillimos nummos cuderent, si forte fortuna, ac pro lubitu, neque ex consilio communicato rem appararent; sic fieri non posset quin muscæ prodirent res quæpiam dissimillimæ, si forent agentia proxima fortuita, ac temerè operarentur, neque in vnum collimarent scopum.

Arguitur rursus ex conformitate eorum, quæ in eodem genere interdum à parentibus, interdum aliunde originem habent. Qui fieri enim potest vt mus ex quisquiliis genitus nulla sui parte differat ab eo, qui à matre editus est, nisi parem prorsus formatricem causam habeant? Potest-ne casus tantum præstare; & spectata potissimùm non modò partium exteriorum, sed interiorum quoque multiplicitate tam variâ? An cùm duas conspicis ceras imaginem eandem ita referenteis, vt nihil insit vni, quod non pari modo insit alteri, dicere tum audes alteram illarum fuisse à sigillo impressam, alteram fortuitò, & vt sors tulit indutam, sed tunc pronuncias vtramque fuisse à sigillo aut eodem, aut consimili effigiatam; asseuerare tamen ausis ex duobus illis muribus alterum esse à causa certa, intelligentéque sui operis, alterum ab incerta, vaga, & quid ageret nô perinde scienti? & nisi ausis, quam-nam aliam poteris similè dicere præter ipsum semen, quod inter quisquilias coaluerit eiusmodi, cuiusmodi potuisset coalescere intra corpus matris? neque Sol profectò, neque alia causa, quæ externa sit, conferre aliud quicquã potest, quàm congestionem, discussionem, apparationémque seminalis

De Animalibus sponte nascentibus.

seminalis materiæ ; cæcúmque fugit posse eandem tenuare elaborationem partium illarum, quarum non potest dici ideam continere, quibusque formandis ipsam destinatam specialius non fuisse manifestum est.

Arguitur præterea ex variis materiæ conditionibus, ob quas ista heic, illa illeic, non vbivis omnia gignuntur. Cur enim in Peloponneso plurimi serpentes nascuntur, qui nulli nascuntur in Creta ? cur in Calabria Tarantulæ, quæ non gignuntur in Liguria? cur apud nos Scorpiones visuntur, qui ignorantur in Vasconia ? cur Brasilienses infestat Nigua (pedicellus nempe acutissimo rostro, pedes nudatos demumentium subiens, subque vnguibus lancinans, & tumorem creans) qui non infestat Canadenses ? cur ista, inquam, & alia sexcenta, nisi quia, vt globus Telluris conditus est heterogeneus, ita variæ eius regiones variis abundant seminibus, sicque de Animalibus non minùs, quàm de plantis dicendum est, *Non omnem ferre omnia Tellurem*? Ita cùm videamus diuersa creari Animalcula in leguminibus, ac frumentis ; in vlmis, ac in vitibus ; cùm non eædem erucæ sint, quæ pabulantur prunos, ac moros ; non idē vermes, qui ex caseo, & ex fimo scaturiunt: cùm ex iuuenco exanimato procreari dicantur apes, ex equo vespæ, & crabrones, & ex Asino Scarabæi ; cùm in eodem homine ex sordibus capitis oriantur pediculi, ex sordibus barbæ, alæ, inguinisve ticini, ex intercuteo humore cyrones, atque ita de cæteris; quonam aliò id referamus, quàm ad diuersa semina, quæ à diuersis siue Plantis, siue Animalibus proliciantur, & sese ad diuersas parteis, quatenus congruunt, recipiant, accommodéntque inter nutriendum ? Recurrere enim ad dispositiones ab externa causa inductas est quærere tantum generale quid : & cùm dici possit eas dispositiones determinari à materia quadam ratione præaffecta, non potest præaffectio hæc intelligi alia, quàm conditio seminis, vt pote quæ sola determinationem, industriámque inferat ad hoc, non ad aliud formandum. Neque obstare debet, quòd propterea Homo, Animalve aliud consistet ex variorum Animalium seminibus; siquidem vt silex quatenus est silex constat ex ignis seminibus, quæ atterendo se explicent, ita Animal, quatenus Animal, hoc est corpus heterogeneum, diuersissimisque rebus connutritum, constitui potest ex diuersis Animalium seminibus, quæ putrescendo explicentur (vt per æstatem dum muscæ depascuntur carneis, in iis vermeis generent ; videlicet edentes oua, quæ statim præ caloris vehementia excludantur in vermeis, ex quibus deinde grandiores muscæ procreari, vt ex Erucis per varias transmutationes papiliones possint. Vt vermes gignantur intra pulpas fructuum, quòd muscæ aut apes, &c. floribus insidentes reliquerint oua, quæ fructibus conclusa, accedente maturationis calore excludantur. Vt Muscæ possint impressisse herbarum & arborum foliis, quæ à vaccis, capris, ouibus depasta ; & lacte contenta, caséoque conclusa, fiscescente, & antiperi-

stasi incalescente substantia in vermeis f
mentur.) Dices illud igitur fore non vn
Animal, sed multa. Verùm dici id
potest multorum Animalium
cùm alioquin semina, defectu explica
delineationisque membrorum Animalia
appellentur. Ex quo fit, vt ne Gallin
dem dicatur multæ aues quamvis
sine semina multarum auium in se contin
neque etiam canis semen continuum
emissa sint statim catelli coaguletu
dicatur plures, sed vnus canis.

An argui demùm ex eo potest, quod
rumque vnde-nam sint semina
cessat ? nam primò multa generari sine s
reputantur, quæ ex ouis tamen nihil
bet nasci. Exemplo esse possunt Eruc
enim possint cætera earum genera
ouis, quæ Papiliones (in quos sæpe A
abeunt) ediderint, quàm quotidian
rientia docet nos ouis bombyces. V
enim res perinde non attenderes in
defectus est vtilitatis, quæ si pari mod
esset à bombycibus, ij pari modo
tur, nescireturque fuerit-ne ex o
tanto solùm ortu nascerentur. Nam
huiusmodi oua sint vt minutissima
re per Terram respersa, latere
lorum exclusio, dum Verno calore
pronúmque est existimare quas tunc
ris videmus erucas ex materia
ruptas esse genitas, quæ tamen ex
contentis sint ortæ. Vnde & quòd
annis sit earum prouentus vberio
aliis, causa esse potest, quòd hiem
ga oua clementior, néque ipsa
nimio humore, frigoreve corrupe
proinde dici potest de Locustis
modo coëunt, oua pariunt,
dam annis præ nimia copia
lantur. Idem, vt breue faciam,
scarabeis, formicis, araneis,
idem de muscis, apibus, vespis,
compluribus, quæ obseruantur
oua etiam edere partim dum liber
partim dum intra vasa vitrea,
connutriuntur. Tametsi enim
est visa obscura Aristoteli, deinc
Plinius, & alij coire ipsas testati
que ex hisce animalculis sunt
que experitia. Deinde gigni
non ex semine quidem in
in certa parte corporis collecto,
men, quod respersum per totum
telligatur. Vt enim videmus
quæ non solùm ex semine in
ueniunt, sed etiam ex eo, quod
corpore toto, vt dum iuxta
libet oleæ frustulum radices
ita consimiliter fieri in animalibus
tur. Notum est, quod de Anguillis
cùm discrimine sexus careat, &
neque oua neque vasa genitalia
deprehensa vnquam sit, vt Ari
semel notauit, *oriri tamen sibi*
que frigmenta inijciant, vnde alia
prouentus, quæ sunt Plinij verba
que è putrescentium saliua

pari modo cochleolas ex mucilagine cochlearum. Familiare aliunde est nasci cimices, & pediculos, aliaque id genus Animalcula ex sanie, in quam exterminatur, ut ranas, obseruante Plinio *vita simul* [illegible] *in limum* [illegible] *& verno aquae renasci.* Perspicuum est verò huiusmodi exortum non putrescenti simpliciter materiae, sed seminio ipsi commisto tribuendum. Idem pari iure videtur dici posse de Muribus, mirante post

Aristotelem illo, *unde vis tanta messes populetur murium repentina, ita praesertim occidentes deinceps* [illegible], *ut nec exanimes reperiantur, neque extet, qui murem hieme in agro effoderit.* Idem de [illegible], quae sita per Autumnum creberrima in agris uenit. Idem de Piscibus, qui tametsi stagna resiccata fuerint exarefactaque, nihilominus aqua deinceps refusa de nouo scatiunt, cùm id possit contingere non modò quòd oua per fundum ipsius remanserint, sed etiam quòd relictum fuerit muculum quasi recrementum, quod pro seminio piscibus sit. Idem de ostreis, ac veneratè de Zoophytis, quae renasci [illegible] in locis unde multa alia fuerunt, quòd ex ipsis semper aliquid in vadis, [illegible] relinquatur, unde propagatio sit instar plantarum, quae ex reliquiis radicum [illegible] germinant. Ut tamen [illegible] ipsa [illegible] quidpiam semper decedere, quo [illegible] appellando [illegible] illinat et quasi [illegible] faciat. Qua ratione [illegible] quae [illegible] commendetur, quae [illegible], debetur id [illegible] seminio [illegible] per [illegible] communicent [illegible]. Quod idem [illegible], intra quod refectum [illegible] agro scribit Fulgosius [illegible] Bufonem, qui [illegible] & [illegible], nisi quòd [illegible] Animal id casu contigisse [illegible] intra [illegible] lapidescentem, et [illegible] deprehenduntur muscae, aliaque huiusmodi res intra succinum, crystallum, lapidesque [illegible], [illegible] tamen [illegible] incorruptae.

Sed de piscibus dicere ut pergam, memorent, quod à viris fide non indignis inaudij, si crates supra aquam siue fluentem, siue stagnantem suspensis locentur, ac illi ante Solis [illegible] caespites ita imponantur, ut herbulae cum guttulis roris non [illegible] vertantur, quocumque tamen deinceps, & calefaciente Sole, [illegible] guttulae in aquam deciderint, totidem exinde [illegible] in pisciculos, & varios quidem pro herbarum, quibus guttae roris [illegible] diuersitate: nimirùm, si verum id sit, oportet seminia ex fluminibus, lacubus, [illegible], piscinis, macellis, [illegible] ex locis piscium olentibus variè exhalari, transferri, commisceríque per aërem, & vnà cum [illegible] concreta, [illegible] in herbas, earum spiritu sic foueri, dispositionéque eiusmodi [illegible], ut intra aquam excepta excludantur in talis pisces. Nempe eodem modo

Gassendus de Animalibus.

ex rore Solani foliis insidente & ex superueniente Sole gigni vermeis Scaliger vult, quos Cardanus confert in putredinem; & Plinius scribit rorem primo vere insidentem folio raphani, spissatum Sole, ac coactum in milij magnitudinem erumpere in vermiculum, qui primum eruca, tum chrysalis ac denique papilio fiat. Porrò, si quis id probabile putet, videri potest ranulas, Gyrinulosve, quibus plerae interdum per Aestatem dicunt, quoque tamen non nasci in ipso aëre alias diximus, ex eo prouenire, quòd quae plouia tum decidit, commista habet paris semina ex paludibus, aliisque locis, in quibus ranae scatent vehemente Solis calore educta. Ac non potest sanè idem dici de quadrupede *Lemmer* appellato, (de quo superiùs) quod muris magnitudine, & variegato colore cadere cum imbre magna copia in Noruegia sic dicitur, vt Olaus prodat in ipsius stomacho statim ab ipso casu defecto herbulas crudas repertas: quippe debet potius (si res vera sit) vi magna venti abripi, transferri, ac decidere, vti abripiuntur, transferuntur, deciduntque interdum locustae. Siquidem est ipsum quoque volucre, vt alis adiutum ipso casu non exteratur, verùm supersit, pabuletur sata, & mortuum, computrefactumque aërem pestilentem reddat. Tertiò denique gigni multa possunt ex seminibus quae communia cum ipsis plantis, aliisque rebus sortiantur, prout exemplo filicis declaratum mox ante est. Sic cùm constet Bombyces pasci, aliquae Mori foliis, scribitur à Vida, si inuentus totos dies viginti alia nulla re, quàm teneris Mori foliis pascatur, fore, vt vbi illius cari liquefacta viscera fuerint, visurus sis

Bombycem frustis condensam erumpere costis,
Atque globos totos tinearum effervescere tergo.

Videlicet ouula in se continet eadem bombycum semina, quae bombyx deinceps intra se colligit in oua, vnde fine arte bombyces nascantur. Sic dici potest Ocimum in se continere semina Scorpionis, vt qui non modò illo nutriatur, sed dicatur etiam ex eo generari; cùm & generari perhibeatur ex cancro, iuxta Ouidianum illud

Concaua littoreo si demas brachia cancro,
Caetera supponas terrae, de parte sepulta
Scorpius exibit, caudâque minabitur vncâ.

Etsi id fortassis percrebuit ob similitudinem formae; iuxta quam consimiliter

Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulcro,
Mutari credunt humanas angue medullas.

Sic nihil mirum arbores nasci in Chili Prouincia Meridionalis Americae, ex cuius foliis decidant vermes, seu potius serpentculi, (in serpentes quippe excrescunt) cùm, vt supra attigimus, terra, quae arbos alitur sit serpentinorum seminum feracissima, totáque regio serpentibus scateat. Quod idem quoque proportione censeri posse diximus de Anatibus Scoticis, seu ex arborum fructibus nascantur, seu excludantur è conchulis, seu ex vetustis nauibus, abiectisque lignis procreentur.

Margin notes (left): lib. 8. cap. 51. — lib. 10. c. 65. (?) — [illegible] — lib. 2. c. 2. [illegible]

Margin notes (right): De Animalibus spontè nascentibus. — Exercit. 190. — lib. 11. c. 32. — lib. 18. c. 16. — lib. 2. de bomb. — 15. Met.

De Animalibus sponte nascentibus.; lib. 4. Georg. Sic, cum bimo iuuenco naribus obstructo, plagisque perempto, & visceribus integra pelle tunsis apes progignuntur; quippe, vt Virgilius describit,

> *Interea teneris tepefactus in ossibus humor*
> *Æstuat, & visenda modis Animalia miris*
> *Trunca pedum primò, mox & stridentia pennis*
> *Miscentur, tenuémque magis, magis aëra carpunt;*

notabile est iuberi rem fieri sub initium Veris, & priusquam herbæ explicentur in flores; credi enim potest iuuencos carpsisse herbas fœtas iis seminibus, quæ in flores mox erupturа fuerant; vt taceam, quod postquam est iuuencus contusus,

> *Sic positum in clauso linquunt, & ramea costis*
> *Subiiciunt fragmenta, thymum, casiásque recentes;*

scilicet in thymo, & casia præsertim talia semina continentur, quibus apes connutientur, quæque aliunde spirituosa, & vnà cum odore penetrantia in saniem sint ipsi instar coaguli idoneam materiam formantis.

At, inquies, quænam esse possunt in igne fornacum Cypri semina, vt inde Pyraustæ gignantur, quæ in niue, vt cripes, quæ intra terram, vt fossiles, ipsique viui pisces; dicendum, si modò hæc omnia sint vera, procreari Pyraustas non ex igne simplici, sed ex humore pingui commisso materiæ Metallicæ; adeò vt cùm semen contineri in illo valeat, efficiatur aliunde, vt ex contemperatione illius materiæ, quæ ignem diu toleiat, Animalia huiusmodi vim exinde habeant tolerandi ignem. Sic cripas gigni non ex pura niue, sed ex commistis seminibus, quæ partim cum niue ea ratione, qua diximus circa totum deciderint, partim ascendant ex subiecta terra cum eo halitu de quo dictum est, cùm de fœcunditate ex niue. Sic pisces oriri non ex terra sicca, verùm ex humecta, & neque solùm ex respersis per terram seminibus, verùm etiam ex ouis piscium. Nam qui ad Heracleam, ex Aristotele

lib. de admir. audit. eruuntur, originem habent ex fluuiis, stagnisque propinquis, quibus exsiccatis, pisces contrahuntur, humorem quærentes in terram conduntur, viuúntque torpescentes, quousque ipsis idem eueniat, quod eductis ex glacie in Ponto, vt cum primum, cùm eliciuntur, moueri, ac sentire appareant. Ita

lib. de pisc. sanè habet Theophrastus, qui aliunde loquens de Paphlagoniæ piscibus, quos Aristoteles meminerat profundè erui, tametsi neque aqua stagnans, neque præterfluens proximè fluuius obseruaretur, neque oua proinde possent eò deferri, *Statuendum est*, inquit, *locum illum quasi humidum, & genitabilem esse ad illorum procreationem idoneum, quòd caloris, & humoris commoderatam mistionem habeat; aut intelligere oportet humorem aliunde deriuari, qui genituræ ferantur principia; locum autem aptum natum esse, vt excipiat, ac nutriat; ferè enim aliud dici nihil potest.* Quod de piscibus, conchisque marinis intra montem saxibentis cogari heic posset, memoratum iam suo loco est.

Reprehendum potiùs heic iam videretur, qua speciali ratione semen vniuscuiusque spontaneorum in propria membra sit explic[atum], seu quis specialis generationis cuiusque [illo]rum sit modus. Verùm par est commemor[as]se, agnoscereque nos homines, ac proinde neque appetere, neque attentare rem, [quæ] tantopere omnem & industriam, & perspi[ca]citatem humanam excedat. Videlicet, c[ùm] nostra Mens, donec alligata est corpori, qu[id]quam peruidere, nisi præeunte sensuum [mi]nisterio non possit; constat ex alibi dic[tis], tantam esse nostrorum sensuum, etiam subtilissimorum, etiam conspicillis, orga[nis]que aliis instructissimorum hebetudinem, [vt] ipsos fugiant innumera intra naturæ sub[ti]litatem (ac in hisce maximè rebus) incomp[ræhensi]bilem comprehensi. Ex quo efficitur, [vt] mens quidem ex obseruatis quibusdam huius[modi] rerum sensibilibus actionibus, effectibusque, subodoretur, & colligat esse [ali]quid intus agentem, efficientémque aliquam [cau]sam; at quia non præeunt oculi, alii[ve sen]sus qui perspiciant, penetrentque in eius [...] substantiam valeant (nempe ob eius tenui[ta]tem adeò ineffabilem, vt existimari impe[ne]tra nostri quidem respectu, possit) efficitur, [...]quam, vt Mens nequeat proinde intelligere [...] velut contineri cuiusmodi-nam causa ista [sit], quæ substantiæ eius textura, quis institutio, quæ notio, quod consilium, quæ [...], quæ functio, quæ & qualium instrumen[to]rum apparatio, vsurpatio, tractatio, quæ & qualis materiæ delectio, secretio, com[...]tio, adunatio, concinnatio, aliáque [...]nus, quæ intelligimus quidem debere [...] competere; at qui competant, intelligere non opis est nostræ. Meditatus hæc [...] fuerat Plinius, libétque proinde cum eo [ex]clamare, *In his tam paruis, atque tam nullis quæ ratio, quanta vis, quàm inextricabilis per[fe]ctio? vbi tot sensus collocauit in culice? & sunt alia dicta minora; sed vbi visum in eo prætendit? vbi gustatum applicauit? vbi odoratum in[se]ruit? vbi verò truculentam illam, & portentosè maximam vocem ingenerauit? qua subtilitate pennas adnexuit? prolongauit pedum crura, disposuit ieiunam caueam, vti aluum, auidam sanguinis, & potissimùm humani sitim accendit. Telum verò perfodiendo tergori, quo spiculauit ingenio? atque vt in capaci, cùm cerni non possit exilitas, ita reciproca geminauit arte, vt fodiendo acuminatum pariter, sorbendóque fistulosum esset? quos teredini ad perforandum robora, cum sono teste dentes affixit, potissimúmque è ligno cibum fecit? sed turrigeros Elephantorum miramur humeros, taurorúmque colla, & truces in sublime ictus, tigrium rapinas, leonum iubas; cum rerum natura nusquam magis, quàm in minimis tota sit.* Et sic quidem ille.

Itaque, cùm eò peruenerimus, vt [...]camus singula quæque istorum Animalium debere è propriis exciri seminibus; vesti[...]giis quasi quibusdam colligimus, vnde [...]eint semina ista deriuari, tali in loco [...] à tali agente foueri; vt intelligamus [...] varietatem saltim in iis seminibus [...] stitutam esse ipsis causam, præcipuam [...]

[illegible] dicta, cur fœcunda sint, plusquam [illegible]temque genitabilem, ac Animæ causam continerent; vt ratiocinemur esse in quovis semine varietatem non partium simpliciter heterogenearum, & vt vult Aristoteles solùm alterabilium, sed verorum rudimentorum, seu talium partium, quæ sola situs commutatione, coordinationéque egeant, quò in Animalis membra conformentur; vt censeamus idem ipsi evenire, quod dicetur infra de decidentia parentibus semine, quódque dictum est à part de Plantis; nempe qualvis particulas, dum se evolvunt, coniunguntque, propter motus ingenitos, coire, atque connexas simileis tum similibus, ac proptere in membrula pro cuiusque indole, conditionéque congrua compingi; vt etiam addamus quod est insinuatum, Animulam illam, ac veluti flammulam in semine cohibitam, per eius dilatationes infinitis modificari, & quadam quasi necessitate, seu quodam mavis tyrocinio habitum [illegible], compelli, dirigique ad digerendum, ad compingendum, ad perficiendum omnia hac potius, quàm alia ratione; cum eo pertinentium, inquam, vt ista, aliave fusius huiusce modi comminiscamur, balbutiamúsque; heic tamen fatendæ sunt mentæ umbra, & solertiæ, & fœcunditatis nullæ, fatendúmque est nihil esse aliud, quod germanam notitiam [illegible] illius, neciltaque œconomiæ, [illegible] artificem illum, [illegible] quasi fabrum [illegible] organulis adhibet quibus [illegible] ad elaborandum materiam in [illegible]. Vt enim, si in [illegible] humanarum artificum [illegible] Horologium in pulla animaduertamus [illegible] solum structuræ [illegible], & elegantiam, motúsque [illegible] regulares, [illegible]; neque vnquam [illegible] machinula fieri posset adeò perfecta, ita cum nobis proponuntur ista naturæ molimina, quorum elaborationi nunquam spectatores, consciique adfuimus, hebetescimus planè, & illucibus, ac rudes obstupescere tantum possumus, non item verò diuinare, aut in mentem inducere quo artificio ea sint peracta; quippe cum eorum vnumquodque machinula sit, altera quam innumeræ propè machinulæ cum suis quæque motiunculis sint incomprehensibiliter conclusæ. Quare superest, vt mirari opera inimitabilia, captúmque omnem superantia hymnum canamus diuino illi, ac incomparabili Architecto, qui tanta rerum semina creavit, constituitque hasce quasi fabros tanta prouidentia, industria, atque facultate instructos.

CAPVT II.

De Animalibus ex semine procreatis.

SEQVITVR vt dicamus de Generatione secundum posteriorem modum, hoc est, prout ex manifesto, seu Parentum semine est. Imprimis verò par est mirari singularem solertiam in ipsa seminum distinctione. Nam tametsi casus videatur, quòd fœmina, potiusquàm mas ex solo caloris defectu formetur, vt vulgaris opinio est, iuxta quam Aristoteles esse fœminam censuit vt impotentiorem, sic imperfectiorem, & quasi marem mutilatum, id commendante ipso Galeno, qui etiam rem ab Aristotele omissam exposuit, scilicet naturam aggressam effingere marem, si minùs id possit, consistere in fœmina, eo argumento, quòd in ipsa partes genitales eædem exprimantur (licet conclusæ, & inuersæ) quas mari concessura fuerat; nihilominùs, cùm videamus quàm apposité ad suos fineis parteis vtriusque conditæ sint, & cùm maximæ Animalium, eorumque perfectiorum parti non suppetat alius generandi modus, quàm ex vtriusque coniugio; sané videtur vterque esse ex institutione Authoris naturæ, id prouidentis vt mas in alio, fœmina in seipsa generationem perficiat. Certè Aristoteles quoque ipse discrimen statuens inter plantas, & Animalia præsertim gressilia, quòd cùm in illis functio alia quàm generationis seminis non sit, in istis sint præterea aliæ, ideò sexus fuerit in illis confusus in vnum, in istis discretus in duos; præmittit naturam id λόγῳ δημιουργεῖν *recta ratiocinatione moliri*; adiicitque etiam, quatenus mas, & fœmina generationis principium fiunt, copulari, seu quasi vnum plantarum instar fieri; quo modo sunt quoque ex Sacris Doctoribus, qui locum illum ex Genesi *Erunt duo in carne vna*, interpretandum de vno perfecto generationis principio censeant. Et quamvis aliunde esse fœmina arguatur mare imbecillior (cùm Plinius tamen exceptionem in Pantheris, & Vrsis faciat) & barba, cristæ, calcaria, dentes exerti, cornua, cæteráque huiusmodi aut ornamenta, aut arma, quæ roboris indicia sint, masculorum videantur propria, vt vel Galenus obseruitauit; id nihilominùs non obstat, quin vtriusque sexus sit necessaria societas, atque ideò non casu, sed ex præstituto fine comparata. Illud de partium inuersione in maribus, ac fœminis attingendum posteriùs est; & quod posset heic obiici esse Animalia, quæ sine mare generent, falsum videtur, aut fabulosum. Nam verum est quidem Gallinas, Perdices, aliásque quasdam non volucreis, vtcumgalique maris parere oua *irrita*, *subuentanea*, Zephyriaque vulgò dicta, quòd illæ concipere reflante vento existimentur; sed nemini notum non est ea esse prorsus infœcunda. Sic verum est quidem rem esse vulgarem de vulturibus concipientibus Subsolano; sed Plutarchus dicit rem credi Ægyptiis μυθολογοῦσι *recitantibus fabulas*. Verùm etiam scribi post Varronem à Plinio, & aliis in Lusitania circa Olysipponem oppidum, & Tagum amnem Equas Fauonio flante obuersas animalem concipere spiritum; idque partum fieri, & gigni pernicissimum ita, sed triennium vitæ non excedere; at fabulam esse posteriorum sæculorum experientia monstrauit. Verum quoque proditum est ab Aristotele non semel esse pisceis quosdam in quorum genere non sint mares,

De Animalibus ex semine procreatis.

2. gen. an. 3. & lib. 4. c. 6. 14. vs. part. 4. & 6. & 2. de sem. 11.

1. gen. an. vlt.

cap. 2.

lib. 11. c. 49.

6. de sem. 10.

in qu. Rom.

2. de re rust. 4. lib. 8. c. 42.

4. hist. 11.

sed omnes fœminæ, quod omnes ouis graui-
De Animalibus ex semine procreatis. dæ capiantur, vt præ aliis Erythinus, qui no-
stris dicitur Pagellus; sed & idem Aristoteles
testatur non semel rem nondum esse satis
2. gen. an. 5. & lib. 5. c. 2. compertam; & cùm res probetur solùm per
id tempus, quo huiusmodi pisces prægnantes
sunt, & ad littus accedunt, nempe per æstatem;
constat posse mares officio generationis fun-
ctos se in altum recipere, aut in eo manere, ac
6. hist. 12. idcircò simul non capi. Verùm rursus ab eo-
dem prodi esse, qui vehementer confirment
mureis salem lambenteis impleri sine coitu;
in quodam Persidis loco exsectos quosdam
murium Embryones repertos esse & ipsos
prægnanteis; sed cùm res sit satis incredibi-
lis, fides sit penes ipsos Authores. Deinde su-
14. vs. part. 2. bit quoque mirari illud, quod Galenus ap-
pellat *Sapiens commentum* σόφισμα, quo natu-
ra indidit omnibus Animantibus volupta-
tis vim, & illius cupiditatem θαῦμα ἢ ἄῤῥη-
in Tim. τον, *admirabilem, ineffabilémque*, & vt Pla-
tonis verbis dicam ἀπειθῆ, ἢ αὐτοκρατῆ, ἢ ἀνυ-
πήκοον τῷ λόγῳ, ἢ λυσσῶδη, *Inobedientem, im-
periosum, rationi surdam, insanam*; vt vel
quantumvis Mentis expertes perinde sibi
prouiderent de generis conseruatione, ac si
perfectè saperent: vtque proinde quodam-
modo *æternitatis diuinitatisque participes
2. de an. 4. euaderent*, ἵνα τοῦ ἀεὶ, ἢ τοῦ θείου μετέχωσι, si
ita quidem loqui cum Aristotele liceat. Nem-
pe rem absque illecebris aut non curarent
penitùs, aut tandem obliuiscerentur; indé-
lib. 4. que est illud Lucretij,

*Nec ratione alia volucres, armenta, fera-
que
Et pecudes, & equa maribus subsidere pos-
sent,
Si non ipsa quòd illarum subat ardet abun-
dans
Natura, & venerem salientum lata retra-
ctant.*

Cùm porrò sapiens hocce commentum ad
ipsum Naturæ Authorem referendum sit, qua-
tenus initio creauit in vnoquoque genere
masculum, & fœminam, ipsisque benedixit, &
vt crescerent, multiplicarentúrque in Aquis,
in Terra, & super Terram iussit; ideò appositè
lib. de opif. cap. 12. Lactantius, *Illud verò ipsum, inquit, quàm mi-
rabile institutum Dei est, quod ad conseruationē
generū singulorum duos sexus maris ac fœminæ
machinatus est, quibus inter se per voluptatū
illecebras copulatis successiua soboles pararen-
tur, ne omne genus viuentium conditio mor-
talitatis extingueret.* Videntur autem diui-
num esse institutum subodorati, qui primi
ex Veteribus Deam fecere Venerem, quippe
nihil aliud intelligentes, quàm partem illam
Prouidentiæ, quæ ab vsque initio propaga-
tioni Animantium præest. Talem certè Pla-
to, & alij intellexisse prorsùs videntur, cùm
in sympos. præter Venerem vulgarem etiam Cælestem
agnouerunt, ipsámque profectò aliam à Luci-
lib. 2. cap. 8. fero, Vespereve, vtcumque Plinius Astrologis
acclamantibus exaggeret, illius naturâ cuncta
generari in Terris; quando constat ex ipsis
Astris rem esse præsertim deferendā Soli. Vul-
garis autem Veneris nomine intelligi po-
test non fabulosa modò illa, quæ à Poëtis

est celebrata, sed etiam instinctus, stimulus
ille, quo vnumquodque Animantium sol-
licitatur, percellitúrque, & quem, Poëticè li-
cet apparatu descripsit Lucretius, cùm opus
exorsus in hunc modum est,

*Æneadum genitrix, Diuûmque, hominumque
voluptas
Alma Venus, cæli subter labentia Signa
Quæ mare nauigerum, quæ terras frugi-
ferenteis
Concelebras; per te quoniam genus omne a-
nimantium
Concipitur, visítque exortum lumina Solis;
Te, Dea, te fugiunt venti, te nubila cæli,
Aduentúmque tuum; tibi suaueis Dæda-
la tellus
Summittit flores; tibi rident æquora ponti,
Placatúmque nitet diffuso lumine cælum.
Nam simul ac species patefacta est verna di-
Et reserata viget genitabilis aura Fauon
Aëriæ primùm volucres te, Diua, tuúmque
Significant initum perculsæ corda tua vi,
Inde feræ pecudes persultant pabula læta,
Et rapidos tranant amneis; ita capta lepo
Illecebrísque tuis omnis natura Anima-
tum
Te sequitur cupidè quò quamque induc
pergis.
Denique per maria, ac monteis, fluuiós
rapaceis
Frondiferásque domos auium, campós
virenteis,
Omnibus incutiens blandum per pect
amorem
Efficis vt cupidè generatim sæcla pro
gant.*

Cùm itaque vterque sexus ad generation
concurrat; quæritur initio, an vterque sex
suam genituram emittat. Quo sane loco
niam præfaret, ob ea quæ deinceps per-
ctanda sunt; sed ea nempe spectant ad
institutum mirabile, cuius ex Lactantio
meminimus, & de quo mouens Tertullian
Ne pudeat, inquit, *necessaria interpretati
Natura veneranda est, non erubescenda*,
ipsum B. Clemens. *Neque verò*, inquit, *lab
rum nobis, in vtilitatem audientiū, nomina
cata conceptioni organa, quæ ipsemet Deu
bricari non puduit.* Quod ergo ad qua
spectat; cùm emitti semen à mare in
generibus, in quibus est sexuum dis
ambigatur à nemine; de fœmina tam
ficiantur multi. Et primùm quidem
goras ex Aristotele sic distinxit gen
negotium, vt voluerit semen à ma
cùm à fœmina præstari; ac ipse A
(quicquid Lactantius de illo simul,
Varrone referat) censuit non emitti
na semen sed menstruum sanguinem
xat, quem non in mulieribus modò,
etiam in cæterorum Animalium fœm
nouit. Aristoteli imitatus est Plinius
quibus mulieribus menstrua non
non gignere, *quando*, inquit, *hæc est
randa homini materia, semine è mar
li modo hoc in sese glomerante, qu
tempore ipso animatur, corporatúrque*
lat verò Aristoteli Zenonem Pl

[illegible] Galenus. Fuere deinde alij, qui [illegible] inesse quidem foeminis semen, non [illegible], quàm maribus, sed quod excidat extra vterum inutile fieri ad generationem, ita Hipponem apud Plutarchum, videturque [illegible] adiungere ipsi Diogenem, & [illegible], quorum Plutarchus etiam alio capite meminit. Notandum verò Stoicos, cùm tribuerent foeminis semen, habuisse tamen illud infoecundum, quòd imbecillum, modicum, & aqueum esse existimarent, vt Laertius commemorat. Cæteri opinati sunt [illegible] existere semen, idque videtur foecundum, seu ex quo commisto cum masculo partus existeret. Citat Censorinus pro hac opinione Anaxagoram, Alcmæonem, Parmenidem, Empedoclem; citat Plutarchus Pythagoram, Democritum; citat vtrique Epicurum, ad cuius mentem Lucretius,

Semper enim partus duplici de semine constat.

At præcipui in hac sententia habendi videntur Medicorum Principes, Hippocrates, atque Galenus, quorum prior non modò semen in vtroque sexu agnouit, sed vtrumque etiam semen subdistinxit in masculeum, & foemineum, seu validius, & imbecillius: posterior vero [illegible] aduersus Aristotelem, & Athenæum [illegible]. Reliquit porro, quæ Epicuro, Democrito, & Pythagoræ, ex Plutarcho [illegible] [illegible], *foeminam quoque emittere semen*, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] *appetitione* [illegible] [illegible] [illegible], quibus id [illegible], tum quòd illi sunt vt [illegible] sint responden[illegible] [illegible], seu la[illegible], cum quòd neque ab Herophilo, [illegible], neque ab alio [illegible] observari potuit vllus [illegible] in foemineis [illegible], qualis est [illegible] in masculis, sed [illegible] substantia [illegible] apparet. Vtcumque sit, ratio [illegible] [illegible] & testes, [illegible] non seminalis [illegible], quàm [illegible] par est ex foemine non [illegible], [illegible], quæ habet Aristoteles, [illegible], nisi qua parte [illegible] sit, non seminis. Suffragatur verò tamen experientia, qua [illegible] genitaleis illas [illegible] partes plenas seminis à dissectione obseruari, semen interdum à foemina, [illegible] à viro excerni; foeminam [illegible], vel per Aristotelem, id per somnium [illegible], quod [illegible] scribit, laborare [illegible], involuntarioro [illegible] esse alienationi, [illegible], qui vt ex seminis suppressione [illegible], ita ex excitatione cessat; aliaque [illegible] similia. Quæ cùm ita se habeant, [illegible], si pleræque illæ rationes Aristotelem concludunt. Nam quod assumit foeminam similem esse puero, vt sit proinde

Gassendus de Animalibus.

[illegible] [illegible] [illegible], *quasi mas sine genitura*, id magni profectò roboris non est. Quod autem habet & viro semen, & mulieri menstruum sub eandem ætatem moueri; id non obstat, quin eadem ætate moueatur mulieri & semen & menstruum, alterum ad generationem, alterum ad nutritionem conceptus subinde faciendam: nam quod assumit quidem non posse duas taleis excretiones fieri, id sanè non probat. Quod obiicit vero de exanguibus, non arguit maris, ac foeminæ [illegible] conditionem esse, cùm ex eo, quod ipsi[illegible] et analogum sanguini apparari semen in vtroque possit. Præcipuum est id, quod ait, vt mas est agens, & foemina patiens, ita debere à mare formam, à foemina materiam esse, vt sit vnum quod generet, alterum, ex quo generetur; verùm neque foemina merè patiens est; neque euincitur materiam, quam foemina suppeditat, menstruum esse, potius quàm semen; neque probatur ex semine maris nihil cedere in materiam; nam & materia coaguli, quæ est eius similitudo commiscetur vna cum materia lactis, & fermenti substantia cum substantia pastæ, & ita de similibus. Hinc nihil est mirum, si eò adducatur, vt fateatur menstruum esse impurum semen; mirum potiùs, cùm præter menstruum, quod impurum esse fuit; non latuerit illum excretio, quæ puritatem saperet, dixisse eum tamen talem humorem non seminalem esse, sed loci proprium; quasi aut illa loci proprietas seminalem potiùs non arguat; aut ipsum quoque maris semen non sit ad proprietatem eandem referendum. Sed ipsi nondum videntur foeminarum testes fuisse incomperti (nam & partem hanc maris propriam facit) ac incomperta etiam vasa illa 2. gen. 22. 2.
Hippocrati, aliisque ignota, quibus semen in vteri fundum immittitur; præter alia recens detecta, quibus deijcitur in collum, ac cæteris potissimum peracta conceptione occlusis. Prætereo interim, quod illi *de appetitione vsus* attigerunt, ibsipsum esse, quod Galenus in sui bus foeminis declarat, quæ nempe testibus exsectis verris amplius non appetunt; quasi [illegible] ille excitetur ex efferuescente, turgescentéque materia non menstrui sanè sanguinis, qui circa ipsum confluere, effluereque obseruatur, sed seminis potiùs, quod pari ratione erect illum in maribus. Ac suboriri quidem hoc loco videretur quæstio, Vis-ne naturalis, animalis, an vtraque sit, qua ille cieatur; sed res in eum locum differenda est, in quo de Affectuum causis disseretur. Attingendum heic potiùs, tametsi semen foemineum videatur solùm materiæ, patientisque rationem, iuxta Aristotelem obtinere; non destitui tamen probabilitate communem sententiam, quæ ipsum omni actione non spoliat. Vtcumque enim foemina se se sola concipere nequeat; nihilominùs causa esse potest seminis ipsius infirmitas, & imperfectio; quæ posset quoque masculeo, quatenus se solo nihil potest, suo modo tribui. Sunt ad manum exempla multa illorum agentium, quæ coniuncta possunt, quod singula nequeunt vt intelligamus posse semini foeminino aduenire masculeum, tanquam agendi complementum,

De Animalibus ex semine procreatis.

De Animalibus ex semine procreatis. *lib. 1. de di.*

Hippocrates id explicat accessione ignis ad igneum, ac tanto magis fœmineum semen actionis ea par esse contendit, quantò ipsi dominium in masculeum interdum largitur. Quin necessariò etiam id facit, quando ipsum quoque Animal esse prœditum vult: siquidem non seminum modò corpora commisceri docet, sed &, *Si quis,* inquit, *Animam misceri non credit, ille desipit.* Vnde & quod quærit Aristoteles, cur non ergo duo creentur Animalia, alterum ex masculeo, alterum ex fœmineo seminibus, perspicuum est responsum iri, quia neutri concessa est vis agendi se solo, sed commistim solùm, alteri cum altero; tanquam nimirum alteri desit, quod supplendum ab altero sit; huicque proinde pertineat commentum illud sapiens, quo mas fœminam, fœmina marem appetit, vt mutuæ vices conferantur, quæ seorsim inefficaces, coniunctim efficaces sunt ad vnum idémque Animal procreandum; quod cur aliundem as, aut fœmina, non vtrumque, aut neutrum sit, edisserendum inferiùs erit. Certè & ne quis putet ob Analogiam, quæ esse apparet inter fœminam excipientem semen masculeum, & Terram excipientem granum, debere fœminam perinde ac Terram, materiam solùm seminis elaborandam suppeditare, cogitare is primùm debet, materiam, quæ elaboratur, seu in parteis discernitur, esse non pinguem humorem à terra, aut sanguinem menstruum à fœmina suppeditatum, sed potiorem quamdam seminis portionem, quæ excernitur cum seminea vi; cæterùm enim humorem illum, sanguinémque menstruum esse alimentitiam duntaxat materiam, quæ partibus ex semine formatis intertexitur, ipsique fœtui & ab initio, & deinceps eorum crassamentum, & incrementum facit. Deinde discrimen manifestum esse inter Terram, ac fœminam, quód Terra præter illum humorem, nullum semen conferat, at præter menstruum sanguinem conferat fœmina etiam semen: manifesto sanè argumēto id fieri ob ipsam sexuum distinctionem. Nam quia plantæ sexuum distinctione carent ac in parteis vniusmodi semper formantur, ac discernuntur, ideò nisi vniusmodi, vnicove semine non egent; at verò Animalibus in quibus sexuum distinctio atque adeò partium formatio, discretióque diuersimoda est, non vnum videtur semen satis, sed duplex necessarium est, quemadmodum duplex est sexus. Propterea certè videre licet semina plantarum seipsis solis, ac licet Terræ commista non sint sæpe germinare ac pullulascere; semina autem Animalium neque seorsim, neque vsquam extra vterum, in quo concurrant in parteis discerni, ac elaborari.

Succedit hîc interim quæstio, Semen-ne ex vna duntaxat parte corporis, an potiùs ex omnibus defluat. Videlicet Pythagoras certam partē designauit, cùm, vt superiùs dictum est, censuit semen esse stillam cerebri; itémque Alcmæon, cùm cerebri partem propterea asseruit; & rursus Plato, cùm voluit esse

5. plac. 5. medullæ dorsalis defluxum; velut Plutarchus

recitat; ac etiam Hippon, cùm profluere [...]
men iuxta Censorinum ex medullis dixit; & [...]
Parmenides, cùm apud eundem tum ex de[...]
tris, tum ex leuis partibus adoriri sem[...]
putauit. Cæteri ferè existimarunt defl[...]
semen ex corpore toto, seu ex omnibus pa[...]
tibus, sed hi vno modo, alli verò alio. S[...]
enim Aristoteles rem declaraturus, ac po[...]
quam seminis naturam in eo esse fecit, v[...]
sit id, ex quo oriuntur primò, quæ secund[...]
naturam constituuntur, seu fiunt, supp[...]
primùm aliqua in corpore esse secundum [...]
turam, vt quas parteis tam similares, qu[...]
dissimilareis vocamus; & aliqua præter na[...]
ram, vt papulam, vt alimentum, vt [...]
mentum, vt colliquamentum. Deinde [...]
duo definiens, dicit *Excrementum* [...]
esse alimenti reliquias; *Colliquamentum* [...]
σύντηγμα, id quod ex incremento [...]
resolutione præter naturam. Adhæc [...]
stinguit Excrementum duplex, alterum [...]
mi alimenti, vt caput [...], alterum [...]
quod admodum paruum reliquiis [...]
rimo. Scilicet exiguum alimentum est, [...]
vltimò conuertitur in Animalis substan[...]
& remanere tamen adhuc ex eo dicit [...]
eo modo, quo Pictoribus remanet [...]
perpuritiæ. Denique sententiam suam [...]
cer visum quidem Veteribus fuisse sem[...]
colliquamentum, siue aliquid, quod [...]
propter calorem secederet, at sibi pa[...]
esse quidem semen suapte natura [...]
tum ad totum, sed esse tamen excrem[...]
hoc est, posse quidem pertinere ad [...]
tionem singularium, quæ in toto [...]
tium, veluti si minus alimenti fore; [...]
quia est aliunde satis, atque ideò [...]
fluit; ideò alimentum censeri. Hinc [...]
stetiùs hæc eius verba, *Cum ex sing[...]*
esse, digestique modo quodam per [...]
gignatur; semen autem concoctum [...]
semine secernatur, (nam intellum, [...]
emissum, videlicet cum præter modum [...]
renque reiiat, cruentum iam aliquid [...]
constat semen esse excrementum alimenti [...]
guinei, quod digeritur vltimum in [...]
Diceres Aristotelem sententiam [...]
Pythagora, si is quidem, vt [...]
bet, definiuit semen *Vtilissimi [...]*
nis; alimenti excrementum [...]
aut medulla. Sed quicquid sit tamen de [...]
gora, cuius aliam sententiam ex [...]
tulimus; vides ab Aristotele Vete[...]
bui, vt semen colliquamentum [...]
vt dixerit Excrementum. Con[...]
ex Veteribus intelligi Hippocra[...]
licet ex iis videatur, qui semen [...]
solùm & spinali medulla deducunt, [...]
proinde referat causam sterilitatis [...]
rum, quæ attingetur inferiùs: [...]
loquimur, *Genituram*, inquit, *[...]*
uerso corpore, & ex solidis, [...]
tibus, & ex vniuersa corpore [...]
mentis: itémque Democritum [...]
apud Plutarchum semen [...]
tur emittitur ex toto corpore, [...]
corporum singulorum singula [...]
lem enim loquendi modum [...]

[illegible] Epicurus, sed [illegible] Stoicis [illegible] [illegible] Sphaerus, dum apud Laërtium [illegible] dedisse [illegible], vt [illegible] quod [illegible] parentibus gigneret; nempe Stoici quoque, ex Plutarcho deferri semen ex corpore toto, animamque existimarunt. Ad Epicurum quod attinet, verba sunt [illegible] apud Laërtium; [illegible] id [illegible] [illegible], *Id [illegible] [illegible], [illegible] ex totis corporibus [illegible], quoniam id incorporeum est.* Hoc est ex se [illegible], [illegible] in imperfecto haberi modo loquendi vulgari possit. [illegible] subiicit Laërtius [illegible], [illegible] *[illegible] loquutus [illegible] familiaritatem, qua [illegible], quod per se ingrediens percipitur.* En autem Lucretianum versum, cum agitur de [illegible],

Quod simul atque suis [illegible] sedibus exit,
Per membra, atque artus decedit corpore toto
In loca conueniens neruorum certa, cietque
[illegible] partis genitalem corporis ipsas.

[illegible] alius, ut [illegible] Tertullianum, [illegible] verba [illegible], *[illegible] (parentis) toto homine [illegible] [illegible], habent ex corpore [illegible], ex [illegible] calorem.* [illegible] sed [illegible] est hanc [illegible] [illegible].

Ad Aristotelem [illegible] [illegible], notum fane est, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], qui [illegible] [illegible] [illegible] ex corpore toto, [illegible] partibus, [illegible] ipse quoque [illegible] [illegible], adeo [illegible] [illegible], non vt colliquamentum, sed vt excrementum; & partim [illegible] [illegible], [illegible], partim [illegible], quae facillime possint retorqueri. Vt [illegible], si nemo censeat fructus, [illegible], hoc est plantarum semina esse ipsarum excrementa, sed esse potius veras, & [illegible] partes, [illegible] non priores, sed post maturitatem decidua; non apparet sane cur Animalium semen excrementum censendum sit, & non potius vera, [illegible] pars, licet non [illegible], sed post maturitatem, hoc est [illegible] in suis vasis [illegible], praeparatione [illegible] [illegible]. Vt certe, [illegible] [illegible] [illegible] est, non nisi [illegible] [illegible], [illegible] in Animalium semine contingit; & [illegible] est [illegible] illa, quam [illegible], cur [illegible] Aristoteles, si semen quidem excrementum sit; cum natura potius superflui excretione [illegible]. Neque est, cur putes & debilitari, & [illegible] Animal, quod alimentum in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ac semen fiat; nam & fiat sit non iam [illegible], [illegible] quidpiam ex alimento [illegible] erit, & cum ex immodico [illegible] intra [illegible] tempus vires exhauriuntur, perspicuum est id non contingere, quod detrahatur alimento corpus non possit nutritione [illegible]. Quamobrem videtur potius deesse quidpiam, quod ad corporis integritatem pertineat; & quod ille exemplum afferat de cruento semine, fides sit penes eos, à quibus accepit; cum fortassis, nisi contigerit quaedam prae conatu venula abrumpi è qua cruor manet, perhibeant semen denique non tam profusum cruentum, quam nullum, uti & contingit fieri in aetate tam decrepita, quam impubi, in qua vtraque posset sanguis nutriendo destinatus diluere. Quod vero ille argumentum ducit ex pinguibus, magisque [illegible] Animalibus, quasi sint ideo minus fecunda, quod plus alimenti absumant, nec tantum in semen [illegible] sit, clarum est esse causam posse texturam substantiae, quae vt in arboribus, ita in Animalibus, esse comparatior ad extensionem, dilatationemve in partes sui, quam in confluxum seminum, seu propagationem per sobolem possit. An autem, nisi semen sit excrementum, dici debeat colliquamentum, aut defluuium, quidpiamve aliud, quaestio erit de nomine. Quippe non est quidem, quod ille opponit, eiusmodi colliquamentum, quod dici possit res morbida, & cui à natura non sit receptaculum destinatum; verum tale est, quod secundum naturam, ac ob finem ipsi praestitutum fiat, & cui excipiendo, continendoque, donec maturuerit, sua vasa perinde destinata sint, ac sunt fructibus siliquae, putamina, consimiliaque inuolucra.

> De Animalium ex semine propagatione.

Et quia quaeri potest, si colliquatio fiat, seu quidpiam ita confluctur, vt confluxus fiat ex omnibus partibus, qua ratione fieri is confluxus valeat? notum est, vt serosus humor è corpore toto, ac per venas traductus secernitur, transmittiturque per emulgentes in renes, & vesicam, in qua asseruatur, quousque fiat deiectio; & vt in aliquibus morbis certisque interuallis crises, quibus totum pene corpus, alioquin pinguè colliquatur, & in venam abiicit se per easdem venas subducit, inque receptacula eadem confluit; ita fieri profecto posse, vt cum in testes geminae venae, geminaeque arteriae tendant, confluxus seminearum partium è corpore toto in illas ac per illas in vasa destinata fiat. Fiat, inquam, non modo sensim, aggerente sese, & concoquente, ac praeparante materia, quae suo tempore excernitur, sed breui etiam tempore illo, quo ad excretionem totum corpus sic commouetur, vt quidpiam, quod sit maxime spirituosum in partibus, concitetur, exprimatur, accurrat, & ad [illegible]ionem, propulsionemque adiutet. Quod si manis spirituosum affluxum fieri transmissione quadam insensibili, quatenus totum corpus ob insensibilis poros perspirabile est; id tanto magis comprobabit, quod est ab Epicuro dictum, esse semen incorporeum, prout penetrare, & confluere tam facile potest.

Cum varia porro sint argumenta huiusce defluxus ex omnibus partibus, praeterea ex iis, quae Aristoteles recenset, primum illud de Voluptate; tametsi dici valeat prouitatem fieri non ad depellendum id, quod non modo in vna parte coaceruatum laborem facit, sed etiam, quod in singulis partibus velut sollicitat; vt possit saltem in voluptatis locum subditum quae nota consequitur in [illegible]-

 lis,

De Animalibus ex semine prouenientis.

lis, in cerebro, in habitu corporis toto. Ad cæteras quod attinet, nihil videas illum respondere ad id, quod quemadmodum generale est semen gignendo toti corpori, ita gignendæ cuique parti esse speciale oporteat. Est autem prætereà similitudo, ac speciei potissimùm, quæ vt secundum totum corpus, sic est secundum singulas parteis genitum inter, & generans. Et certè vtcumque Argumentum hoc studiosè impugnet, cogitur tamen ipsemet posteà æquipollens assumere, dum similitudinem repetit ex iis partibus excrementi, quæ singulæ accesserint ad singulas parteis, & vt superfluæ recesserint. Adeò proinde, vt cùm obiicit v. c. non posse colliquamentum prouenire ex canis, aut barba in adolescentibus, tegeri possit neque recedere ab iis excrementum: & cùm ille dicere possit excrementum recedere ex partibus ita affectis, vt progressu temporis abire in canos, atque barbam possint; dici idem valeat de colliquamento, & extendi etiam ad eas parteis, quæ sint ita affectæ, vt transeant in vngueis, cornua, squammas, plumas, & alia. Sic ipsimet soluendum est, quod vrget de similitudine cum maioribus, ex quibus nihil decesserit; sed hac de re posteà cùm & superiùs sit declaratum quod de similitudine in Stirpibus instat. Succedit argumentum affine ex mutilatis, quæ mutilata pariant; neque enim huius rei causa dici potest commodior, quàm quòd ex partibus, quæ desunt, nihil possit profluere. Nam si iuxta Aristotelem quidem conformatio fiat transmutatione materiæ, non accessione partium similium ad simileis, vt in Anaxagoram aliósque impugnat; nihil causæ est cur ex mancis non cooriantur integri. Et nascuntur quidem interdum non mutili ex mutilis; verùm seu id possit ex integritate parentis alterius, seu ex vigore spirituum, seu ex alia causa oriri, saltem dum contingit mutilatio, videtur illius causa manifesta. Ac dices fortè id ex matrum imaginatione pendere; verùm vt mulierem non citem, quæ filium nobis cognitum digitis orbum peperit eadem manu, qua marito bombardæ ictu sublati fuerant; proponam canem, quæ catulos integros enixa, postquàm deinceps habuit lapidis ictu confractum crus, catulos omneis edidit claudos. An verò putas caniculam de illa sua claudicatione inter coëundum cogitauisse. Quo loco mirabile est quoque circa notas adiuentitias, si puer ille Chalcedonensis, cuius Aristoteles etiam meminit, brachio punctato natus est, quod pater haberet punctatum, nisi parteis ex partibus desumptas fuisse asseueres. Quid dicemus verò de Acrocephalis, seu iis, qui olim apud Europæos longiore capite nascebantur ex parentibus, seu maioribus quibus nutrices fasciis obductis simile formassent, dum esset adhuc tenerum, quod qui tali forent, illustres, generosique haberentur: quid rursus dicemus de morbis, quos appellant hæreditarios: an ij possent aut totum corpus, aut easdem parteis afficere, nisi totum corpus ex corpore toto, & ex singulis partibus singulæ partes deriuentur? Sed hac de re nimis: nam quæ ille præterea vrget, vel leuioris momenti sunt, vel partim soluta iam sunt, partim ex dicendis soluenda.

CAPVT III.

De Formatione Fœtus.

Væ sit deinceps aliquid de formatione fœtus dicendum, præmittendum imprimis vt tempora varia, sic varios coëundi Animalium modos. Nam quod Herodotus quidem Heracleotes Trochum (seu Blareum) eumdem simul, ac fœminam dixit, pluresque de Hyæna idem asseruerunt, & Trochum proinde se ipsum inire, Hyænam verò & inire, & iniri annis alternis, Aristoteles iure id refutat, fr[...] tus experientia, & præter infrequentiam ca[...] fætus quandam lineam in Hyæna tam ma[...] quàm fœmina; quæ hallucinationem c[...] Sic refutat etiam quod Anaxagoras, Ph[...] cique alij Veteres dixerunt Coruos, Ib[...] ore coire; quoniam mutua illa rostr[...] admotio, lusus est, quem videre etia[...] monedulis, columbisque licet; ac [...] semen non in stomachum, in quo conco[...] tur, & alimentum fiat immittendum e[...] in vterum, vt formetur in fœtum. V[...] verò hæc ratio aduersus ipsummet Ari[...] telem, quatenus videtur inculcare non [...] ipsa Mollia ore coire; nisi quia, cùm ex[...] mentorum meatus proximè os habeat, [...] telligendum est ipsa admoueri [...] oribus admotis non posse. Ea certè [...] mittitur, vt Herodotum *fabulatorem* [...] vocet, quòd scripserit, dum pisces [...] men respergunt, fœminas sequi, quæ [...] rent, sicque concipiant; vt & dum po[...] minæ oua pariunt, sequi mares qui [...] rent: neque pisces nisi ex ouis [...] uectatis nasci. Hinc verisimilius est [...] quod ipse Aristoteles, & post illum [...] coire ait pisces ventrium attritu, seu [...] catione momentanea, adeò vt etiam p[...] res fallant. Videlicet contendit pisces, C[...] taceis exceptis, testibus, partéque r[...] te carere, ac habere solùm meatus, q[...] pleni seminis fuerint, id breui conta[...] mittere possint: quanquam cùm [...] que serpenteis testibus destitui, [...] men illos longiore complexu [...] parteis supinas inter se teneri, vt [...] vnicum serpentis bicipitis corpus. Q[...] tacei verò pisces excipiuntur, ad[...] testi vitulos marinos speciatim, [...] coire auersos, diúque manere lig[...] tendam canesciùm & obseruatum [...] strata, velutì locustas, squillas, & C[...] rum genus perinde coire. Comp[...] illa auersio mingentibus retrò [...] quales sunt leones, lynces, lepores, [...] Cameli vulgarem Quadrupedum [...] imitantur. Vulgarem inquam, si[...] coire humanitus ferunt (tametsi [...]

[illegible] dicat [illegible] ac Etinactio quoque [illegible], qui aliunde etiam rem peragere [illegible] dicuntur. Vnum denique intexam, ville scilicet Aristotelem fœminam in insectis [illegible] propriam vulvulam, ipsius collum, ac ita in marem, superg[illegible] [illegible], vt eundè concipiat. Siquidem [illegible] aliud argumentum non habeat, quàm muscas aliquando inter coeundum [illegible], [illegible] ipsas postea [illegible] eadem simul ex fœmina aliquid; manifestum est causam esse posse, quòd inter elidendum particula maris ob viscositatem sic adglutinetur particulæ fœminæ, vt nisi cum ipsius [illegible] valeat, ac potissimùm si parte sui [illegible] (quod contingit Canibus, qui ideò [illegible] interdum teneantur) sit inflatior, ac [illegible], proptereà enim videtur posse non vulvulam modò abducere, sed intestinulorum quoque cohærentium aliquam partem. Quanquam [illegible] videntur aues, & gallinæ [illegible] quandam non absimili modo sui [illegible] [illegible], idcircò nihil definiendum.

Deinde, vt hæc, & similia mittam, suppone videri primum necessarium, vt semen maris [illegible] in fœminam, imò in ipsum vterum; tum ne spirituosæ substantiæ, in qua formatrix virtus est, aut exhalatur, [illegible] quam-[illegible]; tum vt semen fœmineum & excipi simul, & [illegible] intra vterum cum masculeo possit; quando nisi [illegible], quod Hippocratis verbum [illegible], aut [illegible] [illegible] conceptioni [illegible]. Ex hoc proinde [illegible], vt [illegible] Aueroes [illegible], qui [illegible] fœminam [illegible] se conceptisse ex [illegible] in balneo [illegible] [illegible] illud [illegible] à Plinio de [illegible] Tullo ex ancilla nato, quæ [illegible] [illegible] quadam è cineribus repentè [illegible]. Efficitur hinc quoque, vt videatur [illegible] Doctorum [illegible] non consentire, qui existimant Dæmonas Succubos [illegible] corporibus [illegible] excipere virile semen, quod [illegible] ita transfundant in fœminam, vt possit exinde homo generari. Nemini [illegible] compertum est, quid hæc in re Dæmon possit, aut non possit; vel quid agere Deus illum patiatur, aut prohibeat; & cum probabile non sit posse ab eo semen [illegible], [illegible], & ea, qua decet temperie [illegible] propria servari, vtcumque [illegible] [illegible] ad passus applicando [illegible], non videtur [illegible] minus fabulosum, quod fertur de Merlino, Vate apud Anglos celebri, déque aliis similibus [illegible] genitis, quàm quod ex Aristotele de [illegible] Homero [illegible] Plutarchus. Quin-etiam hinc efficitur, vt nescitur quàm verum id sit, quod Aristoteles [illegible], [illegible], vt pisces fœminæ oua [illegible], post coitum, ipsaque in locum idoneum (vt algam, limum, sabulum, &c.) [illegible], sed esse prætereà necessarium, vt [illegible] masculus [illegible] semen [illegible]: aliàs scilicet infœcunda fore, [illegible]. Certè neque facilis esse sed obseruatio videtur; neque enim semel [illegible] semini mistione fœcunditatis videtur deesse, aut posse extrinsecùs accedere seminale aliud principium; neque videmus simile quidpiam cæteris ouis vsu venire. Et quamvis ille constanter censeat oua subventanea fieri fœcunda, si Gallus, aut mas alius ineat fœminam, priusquam albumen secernatur; nihilominus dici non potest, an quæ oua deinceps fœcunda pariuntur, ex eiusmodi subuentaneis sint, & non potiùs ex aliis intra illo concretis.

Suppono etiam vterum debere esse congrua dispositione præparatum. Docet nimirum experientia nullo magis tempore concipere fœminam, quàm à purgatione menstruorum: tunc enim præcipuè, vt obseruat Hippocrates *& os vteterum apertum, & di-stentio aliqua est, vtraque genituram trahunt, cùm prius & et [illegible], & sanguinis opplera vena non perinde attraherent.* Testis est porrò Aristoteles secretionem menstruorum fieri non modò equabus, vaccis, ouibus, suibus, canibus (tametsi id aliàs de aliquibus neget) sed cæteris quoque sanguineis, & viuiparis, vtcumque nulli æquè, ac mulieri fluant; adeò vt tametsi idem fieri neget in auibus, ac piscibus; concedendus tamen iis videatur sanguis, quo tanquam menstruo oua nutriantur, crescántque intra vterum; licet is neque ante earum generationem excernatur, neque deinceps transeat in mammas, quibus destituuntur. Quare videtur saltem necesse, vt locus siccescat, quò fiat quæ vulgò dicitur *[illegible] Conceptio.* Est enim dicta ex eo Conceptio, vt Galenus adnotat, quod mulieres experiantur, statim post attractum semen vterum in seipsum cogi, & concipere, seu conceptum continere, ne effluat. Subdit posteà, *Videntur enim,* vt Plato ait (nempe in Timæo) *vteri quos & vuluas dicunt, vt Animal quoddam prolis generande desiderio affici, ac semen proptereà ad se trahere, illudque in rugas se circumplicando ita cohibere, os plerunque, &c.*

Suppono denique semen vtrumque hoc est tam maris, quàm fœminæ sic sese inuicem subire, vt ex duobus commistis vnum quidpiam fiat; secùs nimirùm alterum agere in alterum, & vis ex vtroque consurgens dearticulationem moliri non posset. Quanquam verò Aristoteles comparat semen maris cum musico; & quemadmodum in lecto nihil est ex fabro, sed totum ex ligno, sic velit totum esse ex menstruo, nihil ex semine; nihilominus cùm ipse definiat τὸ *[illegible] conceptum, primum ex mare, fœminàque mistum*; perspicuum est non esse maris semen ita secretum ab eo, quod fœmina suppeditat, vt est artifex à materia, extrinsecùs putà suo operi; sed esse illi planè commistum, vt ab intrinseco operetur. Ac si nihil aliud quidem emitteretur à mare, quàm spiritus, qualem ille semini inesse existimat, probabilius fieret nihil materiæ ab ipso mare subministrari; verùm constat tantum emitti corpulentæ materiæ, quantum esse putat necessarium primi corpusculi rudimentis; & ut ea [illegible] præsertim ex fœmina non tam sanguine menstruo,

[Margin notes:] 5. hist. 8. & 1. gen. an. 16. — 3. de morb. mul. 1. — lib. 13. — 7. 16. — 6. hist. 2. & al. — De fœcundatione Forum. — loc. cit. — 6. hist. 18. & 1. gen. an. 20. 4. gen. an. 5. — 3. gen. an. 1. — 1. de sem. 4. — sub fi. — 1. gen. an. 21. — cap. 20. — 7. hist. 7.

De formatione Fœtus. ftrum, quàm femine, vt fit ex vtroque vnde prima ftamina, feu vocatæ vulgò fpermaticæ partes præter inuolucra formentur.

Nunc, quod Formationem ipfam attinet, difficultas primaria eft de vi formatrice, déque ratione agendi ipfius. Quippe nihil eft admirabilius, quàm ex informi quodam humore Animal effingi adeò fimile illi, è quo prodiit, & cum illa præfertim partium tam innumerabili multitudine; tam incomprehenfibili varietate, tam inexplicabili fymmetria; cum vniufcuiufque tam neceffario vfu, tam congruo fitu, tam idonea forma, aliifque id genus, quorum nihil licet nifi cum ingenti ftupore fpectare: Enimverò ex antedictis non eft humanum ingenium ea fœlicitate, vt fperare debeat perfpectum à fe vnquam iri, feu cuiafmodi agens fit, à quo tam ftupendum opificium, eft, feu qualis fit actio, modúfque agendi, quo id elaborat. Effe certè in eo debet & abfolutiffima fcientia, & exquifitiffima induftria, quando opus talem tam apertè clamat, verùm vtraque fic excedit omnem mentis noftræ folertiam, omnem noftrarum manuum peritiam, vt nulla ingenij vi affequi vtramvis poffimus. Ex quo efficitur, vt par fit omninò fufpicere, commendaréque Diuinum illum Opificem, à quo folo poteft huiufmodi agens indicium habere & tam perfpicacem intelligentiam operis, & tam potentem, támque fubtilem ad operandum facultatem.

Vt videamus autem quantulum id fit, quovfque imbecillitas humana procedit, ecce
1. gen. an. 1. cùm Ariftoteles v. c. dixit femen, men-
2. gen. an. 1. & 4. ftruumve fœminæ continere parteis potentiâ; aduenire illi femen maris, vt faber ligno
7. hift. 3. &c. aduenit; effe ipfi coaguli inftar, & agere in ipfum certo modo, qui dicatur fic, vbi, quando; obuolui primùm quadam membrana; & ex partibus potentiâ fieri parteis actu, Cor imprimis, tum cæteras, ac vmbilico enutriri, accipeéque incrementum: cùm ille, inquam, hæc dixerit, nihil eft, quod exfpectes
In Tim. ampliùs. Ex Platone verò nihil aliud, quàm fabulam meram exfpectes par eft; quando poft illam formationem hominum primam à Diis minoribus, in qua præter partium quarumdam enumerationem, defcriptionémque nihil habetur; docet folùm propagationem transformatione quadam factam; atque ita quidem, vt in fecunda generatione, qui timidi vixerant, abierint in fœminas; qui innocentes, ac fimplices, in Aues, fuccedentibus pilorum vice plumis; qui à Philofophia alieni, in quadrupedes feras; qui nifi pigerrimi, in reptilia, qui ftolidiffimi, in pifceis. Vtrumque autem libeat ita, fimiliáque interpretari; faltem nihil ex illo habetur, quale hoc loco requiritur.

Ecquid-nam verò Democritus, qui omnifcius habitus eft, & quem, vt obferuatum eft
1. de gen. 1. aliàs, Ariftoteles prætulit Platoni; quòd cùm Plato nufquam foret fpeculatus quemadmodum carnes, offa, & fimilia fiant, Democrito omnia fuiffe curæ, apparent is fanè, ex eodem Ariftotele aliam caufam dicere huius
2. gen. an. 6. Animalium formationis non potuit, quàm

ipfam neceffitatem, quæ fic femper fit, [illegible] ... Quo profectò loco, & cùm addidit, *Quidpiam ampliùs requirere, effe præter infcitiam*; nihil aliud quid[...] quàm quæfitum refpondit, rem ita fieri, qu[...] ita fit; aut ita fieri femper oportet; ac difficultatem innuit interim, quæ infuperabilis fit; cùm nihil exfpectandum præterea videtur. Haud fecus porrò Epicurus, cùm dicit apud Cenforinum, illam infantis figurationem in vtero fieri *naturâ*. Quanquam videtur rem declaraffe aliquantò expreffiùs, cùm illud ad Herodotum, quod eft alibi memoratum fcripfit, [illegible] (particula [illegible] hîc inferenda habetur in MSS.) [illegible], *Enimverò naturam eft multiplicem, omnimodámque eruditionem, tum neceffitatem Naturæ quæfitam ex ipfis fuis rebus*; hoc eft ex vfu, & progreffu rerum. Senfus eft, cùm Mundi initio [...] fuiffent varia Animalium genera [...] xime, vt fumptis alimentis congrui, fimileres Atomi à iam inexfiftentibus attraherentur, irretirentúrque (excretis diffimilibus) adeò vt fpecialis cuiufque natura (videlicet tale concretum ex huiufmodi Atomis) adolefceret, ac roboraretur. *Deinde*, vt ea [...] morum motione perpetua, ac [...] teftina aliquæ femper fedibus fuis [...] atque difcurrentes, in parteis genitales [...] ctas vndequaque confluerent, factáque [...] xuum diftinctione poft appetitionem [...] tuam, complexúmque initum, in vtero [...] perentur. *Tum*, vt Atomi, aut ex iis [...] culæ, quia progreffæ forent ex fingulis [...] tibus, ideò motione perfeuerante [...] fufione fubducerent; & cùm fimiles [...] rentur, confluerentque ad fimileis, illæ [...] effent ex capite, in vnam regionem [...] perent, quæ ex thorace in confequentem [...] quæ ex aliis partibus fingulis in fingulas; ficque Animalculum tandem formatum [...] fimile, ex quo femina decidiffent. *Rurfus*, tale Animalculum fucctu fimilium [...] morum, feu molecularum in vterum [...] rentium aleretur, & crefceret; quoufque [...] rus laffatus, neque ampliùs nutriendo [...] motionibus eius laxaret habenas, [...] permitteret. *Ad hæc*, vt iftud Animal [...] ratione adultum, nec ceffante copula [...] rum agitatione, confequutionéque, [...] aliud gigneret, ipfúmque aliud confequenter [...] *Tandem*, vt natura paullatim affueta [...] gationem Animalium generibus [...] procurare fic difceret, vt ex motione [...] tie illa Atomorum perpetua, [...] quandam habuerit fua continuâ [...] Videtur hæc effe germana, ac [...] lius interpretatio, & Galeno præfente [...] fitente afferi ab Epicureis, [illegible] *concatenationem motus à quadam irrationali [...] ftantia effectam fuiffe artificialem*. [...] videtur fic intelligendum, vt [...] rum fubftantia prædita ex fe ratione [...] ipfarúmque motus, quantum [...] rationis ductu fit; naturam tamen [...]

Animam [illegible] Mundi [illegible], ut pro [illegible] quae tunc habebant [illegible] consequuti sint; qui pari [illegible] atque [illegible] casibus fortiti, [illegible] hac est certa lege [illegible], naturali, necessitati[illegible] fuisse iacit.

[illegible] Epicurus [illegible] Animae [illegible] Opifice Mundi Deo; sic [illegible] propagationem praesertim Animalium [illegible] per [illegible] a [illegible] Utcumque [illegible] de natura a se ipsa edocta, [illegible] Epicurus, dum [illegible] apud Lucretium de [illegible] Animantiumque [illegible] Naturam solam [illegible] Illud autem de [illegible] Empedocles [illegible] Galenus [illegible] Aristoteles [illegible] Hippocrates [illegible] Naturae [illegible]

tibus, sed Animantum quoque sic esse, ut tam Animae, quam materiae ex utroque Parente decidua misceantur, neque unam abeat. Quippe hac ratione videmur utcumque intelligere partes omneis, quae attinuerint ad caput, sese ita coalescere, seorsimque, ut confluant in unum, & quae ad pectus similiter, & quae ad ventrem, & quae ad artus; ac rursus earum, quae ad caput, illas quae speciatim fuerint oculi, coire inter se, quae oculi in oculum; atque ita de caeteris. Nempe illa similitudo, qua utitur Hippocrates apposita est, possetque huc etiam afferri illa similis, quam adduximus, cum de productione, & dispositione partium praecipuarum Mundi. Quin-etiam, cum perspicuum sit debilitari maxime ex venereorum usu caput, ac in ipso oculos, ratio forte reddi heinc posset, quamobrem in Embryonibus tam Avium, quam Quadrupedum, ac Hominum quoque, caput proportione reliquarum partium maximum appareat; & in capite oculi eadem proportione maximi visantur; quasi plures partes in eorum conformationem defluxerint; utrumque deinceps per nutritionem non perinde augeantur, ut institutum transitum, quo alimentum attrahi a singulis partibus solet. Intelligi deinde potest Animam, quae in semine, prout ipsa quoque defluxit ex omnibus partibus esse & consciam nutricationis, [illegible] constitutionis singularum adeo, ut, cum jam sit Animae totius quasi epitome, [illegible] idem pergat in materiam seminis, quae est ipsa quoque epitome totius corporis, quod cum ea tota, sive reliqua Anima agebat in unum, seu relapsum corpus. In eo autem erat pars ex munusculis, partes appositae partibus, itaque totum corpus separatae continuo, continuo formaret; quare & in eo est deinceps, ut datas partes partibus applicet, & quo situ, ac ordine ante se mutuo fuerant, reponens, corpusculum integrum formet. Ut capias autem, qui fieri possit, ut ex assumptis pauculis partium particulis compingi possit corpusculum, quod exquisite referat magnum; contemplare teipsum in speculo quopiam convexo admodum exiguo. Quippe imaguncula illa tui ideo parva est, quod contexatur ex pauculis radiis e speculo redeuntibus, submissisque in oculum; pauculis, inquam, ex numerosissimis, qui ex singulis tui partibus versus ipsum prodeunt, cum reliqui tamen ob curvitatem alio, aliòque repercutiantur, & pauculi solum ex singulis partibus intermissim prodeuntes ita redeant in oculum, ut cohaerentes te referant quidem, sed ut minimulum homuncionem, tanquam ex solis particulis, quae radios in oculum reflexos emittant, constantem.

De similitudine Parent.

Huc accedit quaestio, universae-ne partes simul an cum successione formentur. Nonnemo enim plurimas successiones admittere, Orpheum scilicet imitatus, dum apud Aristotelem ita formari Animal, ut rete plectendo conficitur, censuit. Quippe homine in exemplum assumpto, & quaestione instituta de parte, quae primo formetur, plerosque videas, qui sentiant formari primum omnium caput. 2. gen. an. 1.

caput. Ita Alcmæon apud Plutarchum, & *De formatione Fœtus. 5. plac. 15. de di. na. 4.* Hippon apud Censorinum, putantes nempe esse in ipso partem Animi principem, ita Anaxagoras apud eundem Censorinum; cerebrum enim primùm vult fieri, quòd ex ipso *lib. de opif. cap. 17.* sint omnes sensus. Ita Lactantius, qui ideò caput fieri omnium primum contendit, quòd in fœtibus omnium oculi, quos esse in capite constat, primi omnium deprehendantur. Alij faciunt Cor omnium primum. Huiusmodi Medicos esse à Plutarcho scribitur, *loc. cit.* id opinantis, quòd in corde sint venæ, & arteriæ. Sed fortè in textu transpositæ voces; hæc enim est potiùs expressa sententia Aristotelis in secundo libro de Animalium generatione *cap. 4. & 5. vel 6.* reddit verò Aristoteles cor primùm formari, tum ex obseruatione sensus, tum ob rationem duplicem. Vnam, quòd oporteat cor, tanquam filium emancipatum totius familiæ curam gerere; alteram, quòd oporteat ipsum existere primum, sicut desinit vltimum. *loc. cit.* Dicitur Aristoteles apud Censorinum sequutus Empedoclem, quòd hominis vitam maximè contineat cor; & Varro *loc. cit.* Aristoteli apud Lactantium copulatur, quòd in corde sit vita hominis, & sapientia. Stoici apud Galenum perhibentur idem sensisse *de fœt. for. cap. 24. loc. cit.* cum Peripateticis, ea potissimùm ratione, quòd cor primò factum facere parteis cæteras debeat; cùm ex aliis tamen, vt Plutarcho, & Censorino Stoicis placuerit fieri omneis simul. Alij Vmbilicum primum (aduersus tamen Adagium) existimârunt fieri. Hanc opinionem refert Plutarchus non citatis Anthoribus; sed nos Authorem eius præcipuum *lib. cit. c. 24.* possumus habere Galenum, qui creari primùm Vmbilicum voluit, quòd per illud debeat ex matre sanguis, spiritúsque in fœtum transferri. Præterea autem, vt censeat consequenter fieri Hepar, vt in quod sanguis primùm influat; tum cor (tametsi dubitet, an *cap. 5. & 9.* vmbilicalibus arteriis, an venæ cauæ, quæ ex iecore est, originem debeat) inde cerebrum, *lib. 1. de sem. cap. 10. lib. an. oui- par. sim. &.* vt remotiùs, ac etiam spinalem medullam, quòd cerebrum illam, vt truncum producat. Præterea item, vt ad successionem probandam vtatur tum similitudine rerum artificialium; vt domus, & nauis; tum experientiâ, quia non simul cum cæteris partibus nascuntur & dentes, & cornua. Alij lumbos primos fecerunt, ὡς τρόπιν νεώς, vt nauis carinam, Plutarchus hanc sententiam Aristoteli tribuit; sed vt retulimus videtur facta in textu commutatio; id enim potiùs tribuendum innominatis Medicis. *lib. de form. fœtu cap. 14.* Galenus certè quadam ex parte videtur illos imitatus, cùm viscera, in quibus Hepar, & quæ ἐν τῇ ῥάχει generari prima dixit καθάπερ τινὰ τρόπιν, vt carinam nauigij. Alij exordium sumpserunt à magno pedis digito. Ita Plutarchus memorat; sicque illi fortè existimârunt fieri, quòd pes sit quasi corporis basis, & initium pedis magnus digitus. Alij censuerunt parteis externas discerni primùm, deinde internas. *2. gen. an. 4.* Ita Democritum sensisse Aristoteles memorat; sed nempe deridens, quasi ligneum, aut lapideum Animal foret; Censorinus verò refert Democriti sententiam fuisse existere

primùm aluum cum capite, vt quæ plurimum
habeant ex inani. Præterea quod idem Cen-
sorinus habet de Diogene Apollo[niate]
enim cùm ex humore primùm fieri carnem
existimarit, ac deinde ex carne ossa,
& parteis cæteras enasci, idem plane di[cit]
quod Hippocrates verbis iam vtil[...]
Cæterùm quamvis Hippocrates c[...]
genituræ indutæ primùm formari c[...]
quamvis etiam velit eandem genituram
duci primùm in modum crustæ, si[ue]
membranis, siue inuolucris; attamen [...]
dit; purissima parte genituræ [...]
carnis instar subdescente parteis [...]
neis simul figurari. Verba eius expressa [...]
Membra simul omnia discerni, & [...]
non vnum alio prius, aut posterius, [...]
sunt natura maiora, priùs quàm minora [...]
reant, cùm nihilo priora sint. Videtur [...]
isthæc esse verisimillima sententia [...]
dum verò statim ac semen ex vtroque pa[r]-
te exceptum, commistúmque in v[...]
vterúsque ipse eximiè conclusus, [...]
tem subtiliorem, spirituosiorémque [...]
se in centrum recipere, crassiorem [...]
cidioremque & in circumferentiam [...]
te, & in membranosam substantiam [...]
eo modo, quo dictum est aliàs de [...]
phlegmate vini pelidæ [...]
id sit verò discriminis inter Anima[l ...]
intra se Animal, & quæ Ouum gen[...]
sit illorum vterus simplex, istorum [...]
minus (saltem in Auium, Quadrup[edum]
ouiparorum genere; quippe alter [...]
diaphragma, paullove inferiùs ad [...]
Aristoteles adnotat; is nempe, [...]
racematim, seu quasi acini cum [...]
lis formantur; alter prope po[...]
nempe ouum iam grande prolabitur, [...]
perficiatur, ac deinde excedat) [...]
que est discriminis, quòd quæ Anim[alia]
ouo generantur, semel generantur, [...]
dici possint generari bis, semel [...]
ouum fit, & iteratò, cùm intra [...]
mantur, vt omnia sic ipsis quasi [...]
quasi secundus saltem vterus [...]
quorum oua extra vterum exclu[...]
sáque aut perfecta, vt quorum [...]
riuntur, quemadmodum Auium, Q[ua]-
drúmque ouiparorum; aut imperfect[a ...]
rum oua pariuntur mollicula, [...]
veluti quodam inflante augeantur [...]
quidem credimus, quemadmodum [...]
veluti Cyprini, Mugilis, aliorum [...]
etiam, quæ excludimus intra [...]
modi notum est esse ex serpentibus [...]
ex piscibus Cartilagineos, vt [...]
Vulpeculam, Squatinam, Lamiam [...]

Vt dicamus autem præcipui de p[...]
quæ à patri intelligi de posi[...]
possint; cùm exterius illud [...]
ctum formetur in duas membranas [...]
interior dicitur Amnios, quasi [...]
micis; & exterior Chorion, [...]
venas, quasi chorum dispositas [...]
tertertiam in ruminantium gen[ere ...]
intercepta, neque vndique [...]
sed Farcimini Lucanicæ dicto [...]

rioides appellatur.) Sciendum est haerere Chorion vtero, maximéque illius fundo, vel immediate vt in equis, & suibus; aut mediante carnea substantia, quae in quibusdam vna est (eáque aut in formam quandam placentae, vt in hominibus, & cuniculis; aut in formam fasciae, vt in canibus, felibúsque) in quibusdam multiplex, vt in ruminantibus; quippe in bobus, ouibus, & caeteris complures visuntur, quasi placentulae, seu orbiculi ipsi vtero cohaerentes. Hi sunt, quos Aristoteles videtur *κοτυληδόνας acetabula* appellare; cùm alij hoc nomine donent, tum oscula venarum Chorij, placentaeve vtero haerentium, tum maximè oscula venarum ipsiusmet vteri, quà in partem eius cauam terminantur. Sciendum tamen non modò venas, sed etiam arterias in vteri partem cauam terminari, ac vtrarumque osculis ita adiungi venulas, arteriolásque in chorio, placentave creatas, vt sanguis ex illis in has deriuetur, & ex complexiculis, quasi radicibus colligantur tum quidam trunci geminae venae, geminaeque arteriae, quae communi, crassáque membrana obuolutae funiculi instar producantur in foetus vmbilicum; vnde & dicuntur venae, arteriaeque vmbilicales; ac medium interim contineant canalem quendam quintum dictum [illegible] *Vrinarium*, quòd è fundo vesicae foetus vrinam educat, eámque in ruminantibus in allantoidem effundat, in caeteris, vt in homine intra Amnion, ita vt foetus in sua etiam vrina natet. Sciendum denique arterias post transactum vmbilicum, tendere, ac implantari non in cor, sed in ipsos duos arteriae aortae descendentis ramos; venas autem in vnum coire truncum, qui tendat quidem ab vmbilico in iecur, at non in eius tamen substantiam, verùm partim in venam portam, partim in cauam effundatur, praeter duos ramos, qui in canibus in Mesaraicas distribuuntur. Praeterea autem tum venam Cauam non communicare cum pulmone per dextrum ventriculum cordis, è quo sanguis in venam arteriosam immittatur; sed per foramen ouale dictum, quo cum ipsa vena arteriosa cohaerente communicat, quodque nato foetu obturatur, euanescitque penitus; neque pulmonem cum aorta per venosam arteriam, intercedente cordis sinistro ventriculo, sed per eiusdem arteriae breuem ramulum in eandem venam arteriosam, è regione prope foraminis oualis insertū, qui nato foetu resiccetur, penitúsque extabescat; nisi quòd Aues Aquaticae tam ipsum, quàm foramen apertum plerumque tueantur.

3. gen. a.

Hisce autem praemissis, videtur formatio tam membranarum obuoluentium, & vasorum vmbilicalium, quàm omnium foetus partium tempore eodem incipere; adeò vt ab vsque initio sint cuncta simul stamina omnium; tametsi non simul, tempore eodem contingat omnia perfici, sed quaedam maiora, distinctioráque priùs, quaedam posteriùs appareant. Ratio esse potest, *Tum* quia seu semen sit decisum ex omnibus partibus, seu alia ratione varietatem obtineat partium, quae in varias corpusculi conformentur particulas; habent eae omnes ab vsque initio dispositionem cur conformentur in istas, potiusquàm in illas; adeò vt ab initio vsque sit omnium exordium. *Tum* quia Naturae opera non ita se habere, quemadmodum opera Artis, vt nisi progrediendo ab vna parte in aliam non fiant; quoniam secus ac artifex, intra ipsammet est materiam vnà cum suis organis, ac tam potest agere simul in omnes, quàm in vnam partem. *Tum* quia, si partes Animalis successiuè fierent, illae quae forent primùm formatae, obstaculo deinceps forent conformationi caeterarum propter tam multiplicem, & plerumque reciprocam pertransitionem, distinctionem, insertionem, caeteráque huiusmodi. *Tum* quia v. c. cerebrum, aut caput, cùm constet ex tot venis, arteriísque, formari non potest, quin tempore eodem sint iecur, & cor, ex quibus vsque venae, & arteriae in ipsum contendant. *Tum* quia cor, & iecur v. c. non funguntur in vtero munere quodam generali, seu vice partium principum, vt propterea debeant primae omnium fieri: neque enim Embryonis cor elaborat spiritus, aut sua pulsatione commouet arterias, sed tam ipsum, quàm arteriae spiritum, ac motum accipiunt ab arterijs ipsius matris; neque etiam iecur elaborat sanguinem, quem per venas distribuat; sed venae sanguinem accipiunt in venis matris elaboratum; adeò vt tam iecur, quàm cor sibi ipsis solummodò partium aliarum instar vacent. *Tum* quia nullus hucdemùs inuentus est foetus, in quo obseruari potuerint aut Cor, aut quaevis alia pars non iam formatis caeteris. Nam quod in Effluxionibus quidem humanis sex circiter dierum obseruentur solùm tres veluti bullae cum filamentis varijs; id potiùs simultaneam conformationem arguit; vtcumque per id tempus non sit adhuc satis omnium manifesta distinctio. Et quod pulli gallinacei sub quartum iam diem caput, oculósque ostendant, nullis adhuc alis, cruribúsque conspicuis; sunt tamen tunc & alarum, & crurum principia, cum omnibus suis articulationibus, tametsi exilissima, & statim longè extendenda; nempe veluti complicata sunt, vt diximus supra ramum intra gemmam, & florem intra bulbum esse. Caeterùm, quod alij praetereà, praecipuéque obiiciunt, non est momenti admodum magni. Nam pars quidem Animi princeps non exserit primas functionem, vt prima parari eius sedes debeat. Non est aliunde cura totius, ceu familiae cordi commissa, vt emancipari primùm debeat. Quod ab Aristotele autem de corde vltimò moriente assumitur, vtcumque verum concedatur, non trahit tamen consequutionem; cùm potiùs par sit, vt si vltimum desinat, incipere vltimum debeat. Impleri venas sanguine affluente per vmbilicum, concedendum Galeno est; at debet ille concedere, ipsas, vt impleantur debere exstare. An-non verò edisserit ipse aduersus Aristotelem, venas, arterias, neruos, non ex sanguine, sed ex semine fieri; quamobrem ergo illa fieri

De formatione Foetus.

1. de sem.

De formatione Fœtus.

pro succedente sanguine ducet? Vnde ergo erit partium seminearum, sanguinearúmque distinctio; nisi dicamus stamina omnium ex semine esse, incrementum (& maximè carneæ molis cuiuslibet) ex nutritione per sanguinem? Quamobrem verò etiam vsurpat exempla artificialium? nam artifex quidem vulgaris, prout mox insinuauimus, non potest eodem tempore applicare manus, organáque sua ad omneis parteis materiæ, neque proinde simul nauim, aut domum totam construere; verùm Diuinus Opifex, quem ille nusquam non commendat, præstò adest semini toti, nullaque ipsius pars est, in quam agere simul nequeat. Illud de dentibus, cornibúsque faceret probabilitatem; si aut illæ essent partes necessariæ, aut non essent potiùs complementa quædam seù iactis initiis per nutritionem accedentia. Siquidem initia esse aliqua vel illud arguit, quod ipsemet obseruat, tentari à catulo morsum, priusquam denteis habeat; vitulum fronte impetere, priusquam cornua enascantur.

CAPVT IV.

De Animatione Fœtus.

AFFINIS difficultas est, quæ excitatur de tempore, quo perficitur, & animatur fœtus. Et circa perfectionem quidem, non videtur prorsùs vllum esse tempus, quo dicere liceat, ecce iam fœtus perfectus est, cùm mox antè imperfectus foret; nisi fortè, quo tempore quasi iam maturus editur in lucem. Quippe ex quo vsque conceptio est facta, staminaque prima formari incipiunt, videtur vnus esse tenor, progressusve continuus, quo materia meliùs, meliúsque digeritur; quo partes exquisitiùs, exquisitiúsque configurantur; quo distinctiores, distinctioresque fiunt; quo magis, magisque elaborantur, ac perficiuntur, donec nascendi tempus adueniat. Dixi autem fortè; quia etiam postquam fœtus exclusus est, pergit adhuc eodem tenore; neque nisi post adultam ætatem dici potest ad summum gradum suæ perfectionis peruenisse. Enimverò, quia solet fœtura reputari quid imperfectum, donec est tantum *Conceptus*, simplexve, & prorsùs informis ad visum feminarum mistura, dicitúrque etiam *Effluxus*; (eiusmodi nempe, vt tametsi bullas, venulásque quasdam ostentet, & membranula quadam obuelletur, delineationem tamen, ac situm membrorum congruum præ se non ferat, facileque ob liquiditatem, mollitiemve aboriendo effluit) idcircò cùm primùm soliditas quædam, siue consistentia, firmitudóque substantiæ est, & partes omnes exteriores, quæ animaduerti solent, debitè formatæ, discretæque apparent, quo tempore dici *Embryo* incipit; idcircò, inquam, solet tunc existimari fœtus perfectus, seu habens organa perfecta; atque adeò corpus perfectè, vt loquuntur, organizatum. Cæterùm constat dici non

posse quo nam præcisè tempore [illegible]
di perfectio contingat. Nam in V[illegible]
v. c. oportet sanè, vt Elephas, [illegible]
duos annos gestetur in vtero, [illegible]
diùs perficiatur, quàm Felis, qui [illegible]
lummodò mensem. In Oviparis [illegible]
quod ad Ouorum quidem perfectio[illegible]
tinet, non potest non tardiùs perfi[illegible]
Anseris, quæ si Bruma coiuerit, [illegible]
post Solstitium quadraginta dieb[illegible]
vt Plinius post Varronem habet; [illegible]
Ouum Bombycis, quæ altero die à [illegible]
egerit oua centenatio ferè numero, [illegible]
inde admodum parua. Quod ad pe[illegible]
nem verò pullorum intra oua, [illegible]
etiam anser, qui non excluditur ni[illegible]
cubatus trigesimo non perfici tardiù[illegible]
bombyx, qui tertio. Vbi nota progre[illegible]
formationis, atque adeò tempus pe[illegible]
nis non perinde posse in Viuiparis [illegible]
singulos obseruari, ac in ipsis Ouiparis [illegible]
istis in nullo genere magis, quàm in G[illegible]
naceo, quòd cùm Gallinæ incubitu [illegible]
rum viginti, tot possint ipsi oua [illegible]
poni, vt in singulos vnum subducen[illegible]
explorari valeat; vt attingetur etiam [illegible]
circa nutritionem pulli intra ouum.

Quandoquidem verò difficultas est [illegible]
mano præsertim fœtu; res videtur [illegible]
esse difficilis determinatu, seu quia, [illegible]
septimestris, decimestris, aliorúmque [illegible]
rum est, ita oportet perfectionem [illegible]
diusve contingere; seu quia cùm [illegible]
nisi ex abortibus nequeat, cùm [illegible]
ortiuorū non eam fieri copiam, [illegible]
conformationis secundum seriem [illegible]
tent. Hinc Medicus ille Galeno [illegible]
ex viso semel abortu duorum & [illegible]
rum præ se ferente delineatum [illegible]
re ausus est idem omnibus euen[illegible]
cùm Empedocles censuit, referente [illegible]
cho, incipere conformationem [illegible]
sexto, ac perfici tandem vndequin[illegible]
cumque apud eundem Asclepiades [illegible]
lari mares à die vigesimo sexto [illegible]
quagesimum, fœminas à secund[illegible]
quartum; cùm referente Censorino [illegible]
Appolloniates ait masculis quin[illegible]
corpus, fœminis autem quinque [illegible]
eundem scripsit Hippon diebus [illegible]
fantem formari, quarto mense [illegible]
concretam, quinto vnguis, cap[illegible]
septimo iam hominem esse perfe[illegible]
rúque huiusmodi; quæso inquam [illegible]
lis abunde experimentorum, [illegible]
ita definierit: Quid de Stratone, [illegible]
cam, qui, scribente Macrobio, [illegible]
poris fabricam sic per septenos di[illegible]
rent, vt prima hebdomade [illegible]
circumdaretur folliculus; secunda [illegible]
guineæ in superficie folliculi [illegible]
tro sursum demergerentur; quarta [illegible]
gularetur; quinta lineamenta [illegible]
partus futurus esset mense septi[illegible]
mono? Quid de Pythagoræ, [illegible]
præclusum tribuens sex septenarii [illegible]
nono mense; sed & fœtui, qui [illegible]
septimo quinque septenari[illegible]

[illegible]

Ex lacte fiet, ex fine ex sanguine [illegible]

Et fiet carnem, ex fiet membra figuraret? [illegible] ... Quam egit Galenus ... Hippocrates ... in elaboratione ... [illegible]

[illegible]

Gassendus de Animalibus.

[illegible]) utroque cùm aliàs fieri omnia in maribus manifesta admodùm intra quadragesimum diem, in fœminis autem ... [illegible] apparere. Et ... cùm alio loco ... fœtum, ac mo[illegible] ... quadragesimum tertium diem; [illegible] mense. Quid verò Aristoteles? Nonne *[illegible] Effusiones* fieri ad usque diem septimum, *[illegible]*, exinde ad usque quadragesimum, moueri magna ex parte marē ad dextrum latus die quadragesimo, fœminam ad læuum nonagesimo; findi tunc fœtum, cùm anteà esset nihil aliud, quàm *caro informis* [illegible] materiam, quæ quadragesimo die exierit, si in quoduis aliud mittatur, diffundi, atque aboleri; si in aquam frigidam, cogi, & consistere, veluti in membranulam, qua disrupta fœtus appareat magnitudine formicæ [illegible] cum membris discretis, ac cætera inter genitalibus & prægrandibus oculis: fœminam similiter quartum adeptam mensem, findi, & reliquam distinctionis effigiem breui tempore accipere. Quo loco, vt alia præteream, tum distinctio illa, seu articulatio fit longè citiùs, quàm Aristoteles præscribat, vt crebra experimenta [illegible] magnitudo illa qualis est formicæ (si de nostris quidem vulgaribus fit sermo) longè quoque citiùs appareat; nam etiam in embryone [illegible] dierum [illegible] eiusmodi fuit, [illegible] digiti pedis Parisiensis. Et cum alius fœtus dierum viginti quinque [illegible] duitaxat longior fuerit; tum alius dierum quadraginta fuit doctum cum besse (quem [illegible] dierum quadraginta [illegible] longum digitos duos cum semisse.) Atque id [illegible] alium mensium trium, longum digitos quinque, & ampliùs, quàm [illegible] est dimidium proximè pedis.

Circa Animationem verò videtur res penè confecta ex dictis circa Animam seminis. Enimuero, si semen animatum est, non est requirendum temporis momentum, quo fœtus habere Animam incipiat; cùm nunquam sine illa sit, habeatque se tanquam decerptus ex arbore ramus, fructusque, de quo sato, & iam in nouam arborem crescente non requiritur à quo vsque tempore post sationem factam viuere cœperit, cùm vixerit semper ab ipsa satione. Quid quod videri potest opinio non prorsus improbabilis, attributa apud Stobæum non modò Porphyrio, verùm etiam aliis, quibus visum est Animalis procreationem *[illegible] similem esse procreationis fructuum*; quatenus vt fructus, quamdiu cohæret plantæ per pediculum, communi cum planta nutritione, vita, anima fruitur; & cùm decidit, defert secum animæ [illegible] portionem, quæ deinceps sit per se Anima; ita fœtus, quamdiu per vmbilicum, siue vmbilicalia vasa continuatur cum corpore matris, pari modo, quo cæteræ partes corporis materni nutritur, viuit, Animæ partem possidet; cùm autem abruptis vmbilicalibus vasis excluditur, particulam illam Animæ abducit, quæ sit animula per se, & vt filius emancipatus agere res suas incipiat. Ab huiusmodi certè opinione non abhorret

De Animatione Fœtus. [illegible] de ossibus, partu, l. r. de di[illegible]

7. hist. 3.

Ecl. phys.

De Animalium Format. lib. de vit. ...
Lib. de an. cap. 25.

illa recitata superiùs, attributaque apud Galenum Asclepiadi, & Praxagoræ, & apud Tertullianum Platoni, Stoicis, & Ænesidemo, de animatione in ipso natiuitatis tempore, & quo momento fœtus respirare incipit; tunc enim Anima materna desinente fœtum sua respiratione, arteriarumque pulsione animare, incipere videtur fœtus vim animalem rapere, vt Tertullianus loquitur, & vitam non amplius communem, verùm iam propriam experiri. Non idem tamen videtur posse de Animalibus Ouiparis dici, nisi quatenus Ouum abrupto pediculo, defert secum Animam, quæ intra ouum, quasi intra vterum quemdam fouetur, & formato vmbilico, nutritionéque facta ex substantia, quam mater suppeditârit, veluti materna censeatur, quousque aperto putamine, dici possit pullus vitalem attrahere spiritum, animámque iam propriam obtinere. Vtcumque sanè hac de re sit, saltem non debet ipsum ouum reputari inanime; quantumuis defectu fomenti Anima in illo conclusa neque excitetur, neque functiones exserat suas eo modo, quo tritici granum, vt suo loco diximus, non est censendum Animæ expers, donec seruatur in horreo; quantumuis contenta in eo Anima sit velut sopita defectu humoris, calorisque, quo prouocata explicet vires. Quippe vtrumque statim ac licet, suam manifestat Animam, quam & ratione pari amittat, si elixetur, si torreatur, si exteratur, si senio extabescat, & perinde tueri possit, tametsi ea nulla se actione euidente prodat, ac tuentur tum arbores torpescentes per hiemem, tum hirundines illæ Borealium regionum, ac nominatim Moscouiæ intra gelu obrigescentes: cùm vt illæ Veris tepore accedente expergiscuntur, ita illis adhibito fomento idoneo velut expergisci contingat. Verùm quicquid de istis sit; & quia adhærendo communiori sententiæ, difficultas hoc loco est potissimùm de homine, déque Anima, quæ sit ipsi etiam intra vterū peculiaris, idcircò, si distinguere, vt antè proposuimus liceat, dicere licebit partem Animæ vegetantem, atque sentientem perinde adesse suo corpori, suæve materiæ in homine, ac in aliis adest Animalibus, ab ipsa vsque conceptione (sic Alex. Alensis existimat functiones vitæ, quæ in Embryone apparent, vt vegetationē & accretionem non esse ab eius Anima, sed ab Anima matris siue à virtute formatrice seminis inhærente.) Nempe est hæc pars præcisè spectata eiusdem sortis, conditionisque cum cæterorum Anima; & vt in cæteris, sic in homine est tenor ille conformationis, cuius nullum momentum est, quo asseuerare possimus fœtū priùs inanimem sic esse effectum idoneū ad obtinendum Animam, vt non liceat prius priúsque ad vsque ipsammet conceptionem assumere, de quo alteri idem possit. Nam si certo quodam momento Aristotelica illa scissio, seu dearticulatio fieret, ac membra velut erumperent, non careret fortè probabilitate erumpere simul cum iis Animam; at quia res potiùs ita se, vt à rudissimis rudimentis, qualia sunt in seminis massa ad maiorem semper, maioremque distinctionem, figurationem, dearticulationem insensibili-

2. p. qu. 87. membro 3. art. 6.

ter procedatur; idcircò videtur lo[...]
babilius nullam talem eruptionem [...]
re; sed ab vsque initio adesse Animam, [...]
actuosa ex se cùm sit, non cesset [...]
cumbere qualibuscumque functionibus [...]
test. Ex quo fit, vt si obiiciatur *esse* [...]
actum corporis organici, ac adesse [...]
posse corpori organis carenti, [...]
possit, aut negando Animam absolutè [...]
insit obscurè, neque sensibiliter agi [...]
corpus exquisitè organicum, vt [...]
vulgò tale concipi, describitur [...]
gando semen carere quibuslibet [...]
curis organis, quippe cùm suo modo [...]
aliqua, non illa quidem adhuc [...]
stincta, coagmentata, elaborata, [...]
temporis progressu futura, sed [...]
men, soluta, ac rudia; quandò & [...]
heterogeneum est, & ex partibus [...]
constat, ex quibus sensim, ac [...]
cuntur ipsæ organicæ partes. [...]
prorsùs consentaneum, vt quemadmodum [...]
Anima adulta corpus adultum, [...]
perfectis constans exigit, sic nascentem [...]
non exigere nisi corpus nascens, [...]
nascentibus, rudissimis scilicet, [...]

Quod verò ad partem Rationalem [...]
cùm ex suprà dictis, & infrà [...]
non adueniat cum semine, [...]
non sit, sed corporis expers à Deo [...]
infundatúrque in ipsum corpus, [...]
re telligitur tum expressa his verbis [...]
ni sententia, *In illa ipsa voluptatis* [...]
qua genitale virus expellitur, [...]
Anima quoque seminari [...]
marcescimus, *ac deuigescimus* [...]
mus, &c. Ille nempe hîc partem [...]
tionalem intelligit; tum quæ [...]
suit Pythagoricorum, Platonicorum [...]
tiis, deduci, attrahíque Animam, [...]
Rationalisve pars indiuiduè [...]
uersi Anima, ipso concepti tempore [...]
ris alacritate quadam cum [...]
respirationem, tum ipsiusmet [...]
quidem verò dubium superest [...]
quo Mens, Rationalisve Anima [...]
in corpus infunditur, fatendum [...]
esse obscuram, nihilque de ea [...]
quousque eadem Sacra Fides, [...]
infundi docet, quo tempore id [...]
rit. Quippe cùm res pendeat ex De[...]
nemo mortalium scire id possit, [...]
Deus reuelet, aut quis sit, qui [...]
erit se Deo à consiliis. Ac si [...]
sit Animâ maternâ vegetari [...]
tum, neque Animam, quam [...]
cùm propriam, nisi cùm [...]
à materno corpore est; probabile [...]
set infundi illi Animam tempore [...]
tatis, ac eo potissimùm momento, [...]
rare incipit, siquidem quod [...]
placenta vsque decerpta [...]
ris, videretur posse dici ad [...]
tionem pertinere, quasi [...]
& spiritibus intra vasa vmbilicalia [...]
hærentia contentis. Verùm & [...]
ges de abortu, & quod [...]
to intra vterum Domini Pi[...]

[illegible] Rationalis Anima in [illegible] corpus infusa. [illegible] Ecclesiæ [illegible] immaturè [illegible] quod illi [illegible] & [illegible] sed in hoc hærendum non [illegible] plurimis videretur, vt [illegible] fieri ab ipsa vsque [illegible], seu à quo vsque tempore semina [illegible] recepta, [illegible]que in vtero [illegible], vt conformatio [illegible] inchoetur. Quippe propter illum terminum, quem iam [illegible], nullam reperitur commoditas [illegible]; cum assumpto quolibet alio [illegible] fiat, cur non tantisper antea dispositio [illegible] fecerit; aut cur tunc adeo [illegible], vt non tantisper amplius exspectari debuerit. Nam quod eandem quidem Aristoteli [illegible] in fœtu ex semine vsque vegetalem Animam, ducemque temporis progressu [illegible] recipi, qua Animal [illegible], ac postremò accedere extrinsecùs Mentem, qua [illegible] homo; *ecce*, si requiratur, cur non ab initio [illegible] quoque Animalis? Respondeant, quia tunc, nam sunt [illegible] organa ad sentiendum apta, & si instetur, [illegible] Rationalis quoque non sit? Respondeant oportet, quia [illegible] organa ad ratiocinandum [illegible]. At [illegible] fœtum [illegible], in quo Rationalis [illegible] Anima, [illegible] à [illegible] principio [illegible] tempore [illegible] & [illegible], vt [illegible] vt [illegible] [illegible] priùs [illegible] [illegible], vt [illegible] Auerroes, cùm [illegible] appellare [illegible] id contingere non sane [illegible], sed longe à [illegible]. An cùm [illegible], scilicet sub annum [illegible] quartum decimum; quod & Heraclitus, [illegible] apud Plutarchum, & Asclepiades apud Tertullianum opinati sunt? Atqui, vt [illegible], qui eximiè ante id tempus [illegible], [illegible] quoniam [illegible] ratione vsus [illegible]. Quare organorum dispositio videtur quidem [illegible] vt operetur Anima, non [illegible] vt [illegible] possit; adeò proinde vt cum [illegible] semel [illegible] tanta [illegible], [illegible] illi tamen nullus esse [illegible] vsus contendunt, nihil esse videatur magis consentaneum, quàm vt ab initio vsque infundatur. Verumtamen aliqui sunt, quæ id [illegible] patiuntur. Nam primò sunt [illegible] tam Canonicæ, quàm Ciuiles, [illegible] aliàs occidentem fœtum in vtero pro homicidio non [illegible], nisi ille fœtus formatus, animatusque extiterit. Deinde [illegible] est Ecclesiæ, vt [illegible], siue fœtus, qui sunt informes baptizentur, etiam [illegible] conditione, *si animatus quidem est*; [illegible] sit argumentum dari post [illegible] tempus, quo Rationalis Anima

[illegible] *de Animalibus.*

nondum creata sit, ac infusa. Hinc proinde perpauci sunt, qui saltem ante septimum diem animari fœtum contendant, velut Æneas Gazæus, qui immitti Animam non in corpus iam formatum, sed in semen informe censuit; & nuper Thomas Fienus Louaniensis Medicus, qui infusionem Animæ ad tertium circiter diem posuit. Plurimi autem, imò penè omnes in eo sunt, vt partim ob authoritatem Aristotelis, de quadragesimo secundo die in maribus, & nonagesimo in fœminis iam expositam; partim ob quandam conformitatem huius temporis, cum eo, quo mulieres marem enixæ habebantur in Veteri Lege purificari diebus quadraginta, enixæ fœminam octoginta, censeant Animam in maribus quidem circiter quadragesimum, & in fœminis circiter octogesimum infundi. Porrò quia ex antè relatis illa Aristotelis scissio ex informi carne, seu articulatio conspicua tantum temporis non exspectat; ac præter fœtum memoratum dierum duodecim, obseruata est etiam ab Hippocrate delineatio in fœtu dierum non amplius septem; idcircò supposita etiam delineationis necessitate ad infusionem Animæ; videretur Animæ infusio, reduci saltem posse ad diem septimum, neque esse trigesimum, quadragesimum, octogesimum, aut nonagesimum exspectandum. Quanquam idne adhuc tempus congruum sit, Deus solus hactenus nouit.

De Animatione Fœtus. in Theophr.

lib. de form. fœt.

Leuit. 12.

Explicandum est consequenter, cur Mas, cur Fœmina formetur: tametsi enim Fœmina ex initio dictis, necessaria res sit; vti vel Aristoteles, cùm ipsam, *lasionemque à natura* dixisset, concessit; Physica tamen causa est, quæ fœminum potiùs, quàm marem explicat; verùm germanum dicere, hoc opus, & labor videtur. Nempe, cùm sese circa ipsam Philosophi semper exercuerint, ac potissimùm propter hominem, ex quo res facilè transferunt ad Animalia cætera, adhuc tamen lis sub Iudice restat. Putauit Alcmæon apud Censorinum, ex quo parente seminis ampliùs fuisset, eius sexum repræsentari; neque Epicurus videtur à sententia hac abhorruisse, vt arguit illud Lucretij,

4.gen.an.3.

de di. na. 4.

lib.4.

Et muliebre oritur patrio de semine semen,
Maternique mares existunt semine creti.
Semper enim partus duplici de semine constat,
Atque vtri simile'st magis id quodcunque creatur
Eius habet plus parte æqua quod cernere possis,
Siue virûm suboles, siue'st muliebris origo.

Quod & illustrari, & probari posset ex posteà dicendis circa similitudinem. Sed videre interim licet, vt aliis aliæ placuerint causæ: istis qualitas vteri; illis qualitas seminis; aliis victoria seminum; nonnullis dextra, aut sinistra genitalium pars; aliquibus deniùm venti, aëris've constitutio, aliaque similia. Et qui vteri quidem qualitatem potissimùm spectauerit, Empedocles fuit, dum referente Aristotele, censuit, si semen incurrerit in vterum calidum, generari marem; si in frigidum, fœminam: Qui verò Seminis,

4.gen.an.1.

is nec vnei fuit, nec eodem deflexit. Nam *De Animalium Fœtur.* de di. na. & Hippon apud Censorinum ex densiore seminæ marem, ex tenuiore fœminam affirmauit 1. plac. 7. fieri; Hipponax apud Plutarchum ex constantiore, ac validiore marem, ex fluxibiliore, & debiliore fœminam. Aristoteles, cùm loc. cit. & lib. 1. cap. 21. lib. 2. cap. 3. non opinetur quidpiam masculei seminis transire in materiam fœtus, sed habere solam rationem agentis, putat, si illud calidius, ac proinde potentius fuerit, ad coquendum, perficiendúmque eam, quæ à fœmina suppeditatur materiam, efficere marem; sin minùs, consistens in imperfectiore gradu, producere fœminam: argumentóque esse, quòd fœminæ tam nouellæ, quàm senescentes fœminas potiùs generent, florentes verò ætate mares; quatenus in iunioribus calor non tam perfectus est, in senioribus autem deficit. 2. de sem. 11. Galenus in eandem propendet sententiam, neque argumentatur modò ex eo, quòd Ibid. cap. 12. & 14. de vsu part. cap. 5. & 6. mas calidior, sicciórque, quàm fœmina sit; sed etiam ex eo, quòd partes vtriusque genitales eædem sint, differántque solùm, quòd in fœmina ampliores caloris defectu prorumpere foras non possint. Videlicet vult vterum adiuncta parte peritonæi testeis comprehendente, si propendere foras concipiatur haud à virili scroto differre, neque vteri collum à pudendo maris, vt ne pudendum loc. cit. fœmineum à virili præputio. Ex hoc Galeni argumento explicare fortè licebit, quod Plutarchus innuit à Leucippo obscuriùs dictum. Cùm enim scribat illum dixisse commutatione partium id fieri, iuxta quam penis, aut vterus fit, & nihil dixisse ampliùs, videtur Leucippus voluisse pudendum futurum alioquin masculeum ex inclusione fœmineum fieri; futurum verò fœmineum, ex eruptione fieri masculeum; sicque ex hac commutatione discretionem sexuum pendere. Taceo, si quid isti opinioni fauet, esse videri, quod Lib. 7. cap. 4. Plinius ait fabulosum non esse ex fœminis mutari in mares; idque citatis variis exemplis etiam à se visis, quibus cùm liceat quædam recentia, non visa sanè, sed recitata adiungere; fides tamen sit penes ipsos Authores; quando vtcumque forma externa adnotati à Galeno possit esse eadem, longè tamen distat interna vtriusque capacitas ab alterius magnitudine. Qui seminum autem victoriam attenderint, ij varij fuere. Parmenides, ex Cen- loc. cit. sorino author est certare feminas, & mares, & penes vtrum victoria sit, illius habitum referri. Hipponax rursus apud Plutarchum sta- loc. cit. tuit, si semen (puta virile,) præualuerit, marem futurum; si alimentum (seu quicquid il- 2. de sem 20. lud fœmina confert) fœminam. Stratonicus apud Galenum id asserit clariùs, marem gigni ex dominio masculei seminis, fœminam ex dominio fœminei. Democritus, cùm opinaretur decidere semen ex omnibus partibus, voluit quidem cæteras parteis, quæ communes sunt, ex vtrouis parente esse, prout fortè contigerit; at genitaleis fieri, prout partes illæ seminis præualuerint, quæ ex genitali- loc. cit. bus alterius parentis decurrunt. Ita Aristoteles, & Plutarchus referunt; exindéque illud apud Censorinum; *Vtrius parentis semen priùs*

occupauerit, eius reddi naturam, sic interpre-
tandum est, vt per sedem intelligatur non
vterum, sed eam regionem corporis, seu
in qua statuitur pars genitalis, quæ prout
tis seminibus præoccupari à partiali seu
trius parentis potest. Hippocrates dis
litur. Distinguit enim tam in mari, q
fœmina semen duplex, aliud mascul
aliud fœmineum docétque, si ex vtroq
rente semen masculeum excretum fu
rem validum nasciturum, si fœmineu
lem fœminam; at si à viro masculeum,
liere fœmineum, vbi illud præualer
rem fore satis adhuc validum, vbi illud,
minam non ita enormem; sin à viro fœ
neum, à muliere masculeum, vbi
nerit, fœminam fore viraginem,
virum effœminatum. Qui spectarent
dextrarum, sinistrarúmque corpor
ij extitere plurimi. Anaxagoras apud A
telem, tum semen masculeum à dextr
te, fœmineum à læua profluere dixit,
tere vteri dextro generari marem, læ
minam censuit. Apud Plutarchum
videtur, si dextrum semen coniectum
in dextram partem vteri, fieri marem, si
strum in sinistram, fœminam (ita
cus videtur supplendus) at si dextrum
stram, aut sinistrum in dextram,
do fœminam fieri, ob debilitationem
ex declinatione turbata. Quæ cùm
sed fusiùs, tacitóque nomine recitat L
tius, declarando, prout virile, aut
semen in dextram, aut læuam vteri
inciderit, gigni mares, aut fœminas,
pe discrimine, quo circa feminam
ex Hippocrate est relatum. Refert
prætereà Aristoteles nonnullos,
tim Leophanem, qui existimauerint
to præligato gigni marem, aut fœ
si, vt explicat Plutarchus, mas ex dextro
fœmina ex læuo; idémque contin
altero teste fuerit exsectus. Quos
innuere præter Leophanem Aristot
luit, ij esse potuerunt non modò
tes, verùm etiam Democritum,
Columella, de Equis loquens,
cum generare marem velimus, sin
culú admissarij lineo funiculo, aliove
obligemus; cùm fœminam, dextrum
in omnibus penè pecudibus facien
set. Non probat hoc porrò Aristoteles
improbare possumus exemplo viri
perstitis, qui liberos vtriusque sexus
ste resecto habuit. Hinc fortassis etiam
pocrates simul quoque partium
buens, id referat sæpius, constan
energiam vteri, professus mares dextr
fœminas læua potiùs gestari; quod
quoque Aristoteles non vno loco
dit, quoniam experientia demonstratur
ἀλλὰ πολλάκις *non semel, sed sæpiùs*
na, fœminas in dextra prouenire,
etiam in altera. Verùm Galenus
tiam Hippocratis fauentem citat,
marem in sinistra, fœminam in dextra
obseruari. Qui denique rationem
ve habendam esse censuerim, Præ

Præ

Pastorum, in quibus Aristoteles, & post ipsum Columella, cùm disserunt de Ouibus, *Aries, inquit, eligatur, ut plurimùm marem progeneret* [illegible]. *Aristoteles vero calidissimis rerum* [illegible] *tempore obseruare* [illegible] *Septentrionales ut contra* [illegible] *& cùm* [illegible] *si fœmina generanda sit,* [illegible]. Plinius autem Aquas quoque esse, quarum potu mares creari dicantur, ut quas Pausanias memorat; itemque cibos, & alia, quæ habent etiam superstitiosè ab aliquibus obseruari.

Videlicet summa est causarum hactenus relatarum; quarum cùm penè singulæ probabilitatis habeant aliquid, possintque etiam plures simul ut plurimùm concurrere; nihilominus nulla est, quam habere indubiam, aut quam capere liceat; adeò verò est [illegible] Lactantius, cùm de hisce rebus sermonem [illegible], *Sed hæc, inquit, humanæ* [illegible] *sint, non potest comprehendere.* Quod si tamen quæras, quid cæteris inter ea probabilius videatur, videri illud id, quod [illegible] victoriam seminum. Quippe seu [illegible] copia, seu calor, seu pars, seu aliquid aliud ex iis, quæ memorata sunt, [illegible], videtur semper non procreari nisi masculum semen [illegible] fœmineum; & fœmina ob fœmineum præpollens masculino. Etenim, ut [illegible] homo gignitur, est hominum semen [illegible] cui vir gignitur, videtur esse semen virile, cui mulier gignitur, muliebre. At si semen quidem tam mas, quàm fœmina [illegible], differentiam [illegible] ex masculo; fœmina ex fœmineo. Nam autem [illegible] sit institutum [illegible], & fœmina concurrant, fœmina [illegible], atque propterea *Androgynos*, seu *Hermaphroditos* gignant; quid [illegible] sit, quàm existimare sic concurrere semina, ut semper alterum prævaleat; & prout prævaluerit, aut mas, aut fœmina fingatur. Scilicet res ita concipienda est, ut semina [illegible] quasi libra quadam appensis, [illegible] momentum æquilibrio [illegible], præualetque, & victoriam tribuat. Adeò profectò, ut vix [illegible] rerum naturalium [illegible], quæ nunquam [illegible] (aut certè rarissimus est casus) exquisita æqualitas, alterum semen semper prævaleat, cùmque utrumque sit æquè potens (aut insolentissimum certè est) ideò semper videamus marem, aut fœminam progenerari. Nam si aliquando quidem Hermaphroditum procreari, id tam demum videtur fieri propter illam æqualitatem, quæ haberi possit pro singularissimo, & insolentissimo casu. Et si aliqua forent Animalia, quæ ex sua natura utroque sexu prædita forent cuiusmodi Trochum, & Hyænam fabulatos esse aliquos apud Aristotelem iam retulimus, cuiusmodique Ichneumonem Ælianus quoque recitat, fabulam [illegible], quòd post certamen mutuum, aut masculus, si victus fuerit, aut mas, si vicerit, [illegible] eo casu non viderentur gigni prolem utriusque sexus, cùm uterque parens obtineret utrumque. Quod semina porrò comparo cum libra, cuius vim lanci minimum momentum victoriam in alteram tribuit, causa est, quia res peragitur motu, quo portiplæ seminis masculei, fœmineæque congregationes agunt in sese inuicem; & Regula mobilium mutuò inter se concurrentium, agentiumve est, ut quod vel minimo virtutis excessu aliud superat, illud versus suum transitum compellat. Ex hoc autem fit, ut si semen masculeum, v. c. excessu aliquo virtutis fœmineum superauerit, tum quæ eius particulæ sese aut conduunt, aut ab Anima compelluntur, ad hoc ut quemadmodum decidérunt ex partibus corporis, sic sedeis sibi proprias petant, & unaquæque suum sortiatur situm; easdem fœmineas affineis convoluant, sitasque in sedeis pariter compellant, ac in proprios situs pariter componant, & accommodent. Sin fœmineum aliquo gradu supra masculeum fuerit, eius particulæ pari modo masculeas convoluant, compellant, componant, & accommodent sibi ipsis, suisve sedibus, situisque; atque ideircò illo casu procreetur fœtus cum masculeis partibus, isto cum partibus fœmineis. Neque verò victoria est duntaxat circa genitaleis, ex quibus distinctio sexuum petitur; sed etiam circa cæteras, vel progressu temporis manifestum fit in mammis, in mento, in organis vocis, & plærisque aliis. Interim autem intelligi potest, posse mares robustos, generosósque nasci, si semen masculeum magno excessu præualuerit, debileis, & ignauos, si paruo: & ex opposito fœminas valenteis nasci; ac animosas, si semen fœmineum paruo excessu superauit; imbecillas verò, & torpenteis, si magno; atque ita de cæteris.

Agendum verò, unde-nam est, quæ intercedit inter prolem, & parentes similitudo? perspicuum est, cùm ex Galeno similitudo triplex sit, Vna secundum speciem, Alia secundùm sexum, Tertia secūdū effigiem; agi heic solùm de tertia, qua scilicet proles suis lineamentis parentum vtrum, aut alterū, aut ex parte vtrúque refert. Quin memorabile etiam est, quod in humana præsertim specie (nam in aliis quidem res non perinde attenditur) proles referat aliquando Auum; inde est exemplum mulieris illius siue Siculæ, siue Eliensis, siue Byzantiæ, quam Aristoteles, & Plinius scribunt peperisse filiam, non illam adultero Æthiopi similem, sed quæ fuerit deinceps Æthiopis mater. Aliquando Atauum, Tritauumve. Sic Græca illa mulier adulterij postulata, quòd peperisset nigrum filium, inuenta est quarto iam gradu ex Æthiope progenerata, vt Plutarchus recitat. Aliquando multis sæculis interpositis maiores. Sic Plutarchi temporibus natus est Pythoni Nisibensi filius, cum effigie hastæ corpori impressa; vt pote originem ducens ex Spartis illis Cadmi successoribus, quibus ea nota gentilis priscis sæculis extinxisset. Memorabile quoque, vt interdum nullum nec Parentum, nec Proauorum referat; sed planè extraneum. Exempla multa citari possent antiqua, & recentia; verùm sufficiat illud duorum

 elegánti

De Animatiua Fœtus.

2. de sem. 10.

7. hist. 6. & 1. gen. an. 18. lib. 7. cap. 12.

lib. de sera. pun.

eleganti forma puerorum, alterius Asiatici,
De Animantium Format. loc. cit. alterius Transalpini (talem habere Plinius
potuit) quos propter insignem similitudinem
Toranius Antonio quasi geminos vendidit;
& conquerenti postea de fraude, disseruit id
esse tantò mirabilius in tanta regionum distantia, quàm si ex eodem vtero prodiissent.
Interdum etiam statuam, aut imaginem adumbratam. Ita nimirùm Empedocles apud Plu-
5. plac. 12. tarchum euenisse notat: ita scribitur à Gale-
lib. de ther. ad Pis. c. 11. no mulierem quandam edidisse puerum, qui
similis fuerit non patri, qui difformis erat,
sed speciosæ imagini, in quam vir tempore
3. mag. nat. 20. congressus respicere illam monuerat. Ita Porta eus prodit mulierem, quæ suo consilio statuam pueri marmoream, formosamque, etiam
tempore purgationis, oculis propofuerat,
animoque sæpiùs voluntauerat, peperisse filium vt obesulum, ita pallidum; planè vt marmoreus esse videretur. Vt verò præsertim de
similitudine cum Parentibus aliquid dicamus,
de di. na. 4. varia quoque de illa fuerunt Philosophorum
5. plac. 12. Placita. Empedocles apud Censorinum (nam
apud Plutarchum breuiùs, & obscuriùs) docet, si par caloris Parentum seminibus fuerit, marem fore similem patri, si frigus, fœminam similem matri. Sin ex patre calor, ex
matre frigus, puerum fore similem patri; si
ex patre frigus, ex matre calor, puellam matri
loc. cit. similem. Parmenides apud eosdem opinatus
est, si à dextra vteri parte semen excernatur,
fore prolem similem patri, si à læua, matri.
loc. cit. Anaxagoras apud Censorinum iudicauit eius
parentis faciem referri, qui seminis contu-
lib. de genit. lit amplius. Idem docuit Hippocrates scribens, quando plus ex viri, quàm ex mulieris
corpore ad geniturum accesserit, existimatum
fœtum similiorem patri, quando plus ex mu-
loc. cit. liere, matri. Stoici apud Plutarchum id tribuerunt patris, aut matris præualenti semini,
reddita facilè effigie, ob semen ex corpore
toto, animoque deciduum. Videtur hanc
lib. de opif. 12. vtramque causam coniunxisse Lactantius, quando scripsit, *Cùm semina inter se per mista coalescunt, si virile superauerit, patri similem prouenire, siue marem, seu fœminam; si muliebre præualuerit, progeniem cuiusque sexus ad imaginem respondere maternam. Id autem præualet e duobus, quod fuerit vberius, alterum enim quodammodo complectitur, et concludit. Hinc eque plerumque fieri solet, vt vnius tantum lineamenta prætendant; si verò æqua fuerit ex pari seminis permistio, figuras quoque misceri, vt soboles illa communis, aut neutrum referre videatur, quia totum ex altero non habet; aut vtrumque,*
4. gen. 12. 3. *quia partem de singulis mutuata est.* Aristoteles varias, quas vocat, motiones, atque facultates agnoscit in semine, quasdam patris
ipsius proprias, quasdam maiorum, quasdam
generaliùs cæterorum hominum, ac docet
pro quarum ratione, & actu semen in materia formanda dominium habuerit, filium fore similem aut patri, aut auo, aut alij homini;
& defectu istorum fieri transitum in oppositum; ita vt similis euadat matri, aut auiæ,
aut alij fœminæ. Breuiùs fortassis, & clariùs
2. de sem. 13. loc. cit. hæc retulisset, vt Galenus, ad facultatem formatricem, & conditionem materiæ. Improbat

porrò Aristoteles, quod Democritus vel cum [illegible]
Empedocle sensit eandem esse causam [illegible]
cretionis sexus, & similitudinis; non [illegible]
tens se priùs dixisse, *ex motione domini [illegible] marem gigni, & similem patri,* [illegible]
Proponit etiam alias opinantium [illegible]
duos, quorum Prior idem videtur cum [illegible]
scripto illo Anaxagoræ circa semen [illegible]
collatum, Posterior idem cum priore [illegible]
semen esse πανσπερμίαν, seu omnifarium [illegible]
rum multorum inter se mistionem. Qua[illegible]
vt si quis in eodem humore multos sapores
misceat, mòxque inde sumat, fieri potest, [illegible]
nunc æquè ex omnibus, nunc ex aliquo [illegible]
minus, nihil sumat; sic in semine [illegible]
vt cùm ex variis mistum sit, ab vtro [illegible]
tante accesserit plurimum, ei similem [illegible]
generari. Spectare hùc videtur ipsa [illegible]
sententia, quæ iam quidem Lactantij [illegible]
expulsa propemodum est, sed [illegible]
potiùs ex Lucretio,

Et commiscendo cùm semen forte virile
Fœminæ commulsit subita vi, corripuit [illegible]
Tum similes matrum materno semine fiunt,
Vt patribus patrio. Sed quos vtriusque [illegible]
gura
Esse vides iuxtim, miscentes vulta [illegible]
tum,
Corpore de patrio, & materno sanguine [illegible]
cuntur,
Semina quom veneris stimulis [illegible]
artus
Obuia conflixit conspirans mutuus ardor,
Et neque vtrum superauit eorum, nec [illegible]
ratum est.

Cæterum quia si verum sit gigni marem, [illegible]
fœminam ex prædominio seminis, [illegible]
declaratum iam est, oporteret eodem [illegible]
lente semine esse semper marem patri [illegible]
lem, & fœminam matri; cùm tamen [illegible]
non tam marem, fœmina patri similis [illegible]
frequentiùs reddat alterutri similis [illegible]
ideò non videtur præcisè ad semen, [illegible]
victoriam recurrendum esse. Itaque [illegible]
plerumque adiungenda vis Imagina[illegible]
de qua allata postremo loco exempla [illegible]
faciunt, vtcumque ad motum casu [illegible]
dem sit, quòd pueri illi, Asiaticus, & [illegible]
pæus pari similes fuerint. Videtur [illegible]
cies, imago ve rei externæ, quæ [illegible]
sus interuentu impressa fuerit [illegible]
facultatem imaginatricem in ea [illegible]
mouerit, sic commouere appetitum, [illegible]
lasceisque ipsi spiritus; vt ipsi quoque [illegible]
tus impressionis factæ vestigium [illegible]
ipsúmque per corpus secum [illegible]
vt si semen excerni contingat, qui [illegible]
confluunt, ac ipsum excitant, vniuersa [illegible]
nadunt, totam eius massam, omnesque [illegible]
particulas speciatim afficiant, [illegible]
pressionis participes faciant, [illegible]
consequenter coordinantur, [illegible]
prias in conformando fœtu [illegible]
speciei vestigium, seu cum ipsa imagine [illegible]
litudinem retineant. Quare & porrò [illegible]
fieri vt fœtus, seu mas, seu fœmina [illegible]
trem referat, si Imaginatio [illegible]
relata vestigium [illegible] fuerit, ac potior [illegible]

[illegible] aut maritum [illegible], si imaginatio [illegible] ipsa [illegible] potentia; aut [illegible] imaginatio [illegible] Hinc [illegible] posse videtur [illegible] cum [illegible] maxime [illegible] aut cum [illegible] Quo [illegible] est olim, [illegible] Æthiopem [illegible] vulgo [illegible] cum marito [illegible] Æthiopem. Quo etiam [illegible] contigisse, vt adultera [illegible] marito [illegible] filium [illegible] versiculi

[illegible]

Et [illegible] maxime, [illegible] quid [illegible] etiam [illegible] similia. [illegible] Animalia [illegible] cum idem [illegible] apud [illegible] Herimum, [illegible] At, inquies, [illegible] majorumque [illegible] exempla [illegible] non pos[illegible] vetera, ac [illegible] carminibus [illegible] à Galeno exagita[illegible], quod ex illis principiis explicare non [illegible]

Fit quoque, vt interdum similes existere avorum
Possint, & referant proavorum saepe figuras,
Propterea, quia multa modis primordia multis
Mista suo celant in corpore saepe parentes,
Quae patribus patres tradunt, à stirpe profecta.

Inde Venus varia producit sorte figuras,
Majorumque refert vultus, vocesque, comasque.

Nimirum semen contexitur ex moleculis pluribus, quae non semper exsolutae omnes ad Atomos vsque, nec proximè ipsas in generatione prima, proximave aliqua, sese deinceps in atque consequentium sic explicant, vt quando peruenerint in proxima, id agant solùm in semina. Quo sane casu aut non debent partes omnes primordiales in primo foetu intercidere, absolutéque exsolui, commutarique nascentes in alias, vt transmitti in semen generatione alia possint, aut sese velut propagare similes concreando, quae partes deinceps vim habeant. Vtcumque autem sit, nec certè ipse quidem Galenus difficultatem aggredi est ausus; nec Aristoteles aggressus satis perspicuè, cohaerentérque suis Principiis loquutus est; neque quis rogatus causam, dictum videtur verisimiliorem.

CAPVT V.

De multiplici foetu, monstrorum causis, atque sterilitatis in Animalibus.

REQVIRVNT, vt quia quae sunt commemorata hactenus, videntur quasi de vnico, simplicive foetu esse disputata, pauca attingamus de multiplici, ac praesertim propter Geminos, Tergeminos, aut multipliciores, qui inter homines raro quidem, sed aliquando tamen nascuntur, cum in caeteris quidem Animalium generibus quàm sit numerosa plaerumque foetura constat. Estverò res praesertim nota in Oviparis, ac inter pisces maximè, & qui ova quidem imperfecta (vt habentur) pariunt. Siquidem cum in istis vulva sit veluti geminata, ita vt in pannulis duorum ovorum loculi appareant, patet in mugile, cyprino, aliisque familiaribus eam esse refertam tanta ovorum multitudine, vt si omnia excluderentur, excresceret statim numerus cuiusque propè in immensum; efficeretúrque, quod Aristoteles ait, *multitudo omnium maxima, seu plurima*. Sed nempe, seu quia (quod est apud ipsum, & nos iam pene attigimus) partim eorum à maribus, partim in ipso humore pereunt, seu quia possunt esse in seipsis plurima sterilia, cuiusmodi aliqua etiam ab incubata ovium superesse, & cynosura, vrinave vocantur; alia nempe à subventaneis, vt ex Plinio colligitur (Et certè vt in ovis bombycum ij soli fecundi probantur, qui fundum aquae petunt, ita esse possunt ova piscium fecunda, quae in aquae fundum delabuntur, caeteris, quae superenatant, deglutiuntúrque à maribus, existentibus infecundis) ideircò non ex omnibus ovis prodeunt, aut seruantur pisces. Quanquam profectò ex ipsis semper numerosissimi seruantur, vt patet praesertim in piscinis, in quibus Lucij, aliive voraces non sunt, cùm seruati quoque oporteat in ipso mari innumeros, vt & sufficiant piscatoribus,

De Animatione Foetus.

lib. 10 c. 58. & 60.

De multiplici Fœtu, Monstris, sterilitate, &c. tis, & suum quisque genus tueantur, & non sit semper Oceano fœcunditas nequicquam tributa. Dixi autem pisceis, quorum oua sunt, habentque imperfecta; nam qui aut oua perfecta pariunt, vt sunt marinæ testudines, aut oua etiam intra se excludunt, vt Galei, lenes, cæterique cartilaginei, ij etiam oua longè pauciora; quanquam ipsa quoque numerosa sunt; siquidem testatur Aristoteles (3. hist. 33.) Testudines parere ad vsque centena. Idem verò dicendum etiam de terrestribus ouiparis est; nam ipsi oua quoque propemodum centena in Chamæleonte deprehendimus, inque iis adultiora quædam oliuæ nucleis haud minora; & cùm sint etiam quorundam serpentum oua numerosa, eáque cohærentia, vt solent Vniones ex monilibus, tum reperta sunt in aliquibus oua solùm quinque, tum vulgare est viperam excludere intra se non plura viginti, aut viginti quinque. Quam multa edantur ab ipsis Insectis intelligi potest ex dictis de Bombyce, cùm pariat ad vsque centum. Ad aues autem quod attinet, nulla est, quæ plura, quàm Gallina pariat; videlicet ex toto anno duos vix menseis intermittit, constatque quàm sit numerosus ille ouorum quasi racemus, qui in prægnantibus obseruatur ac Struthiocamelus, quem ferunt edere plusquam octoginta. Et pariunt quidem etiam ipsæ Columbæ decies anno, sed singulis tamen vicibus bina tantum oua. Ferunt pauonem primò vnum edere, tum quatuor, quinque-ve, ac duodecim demùm, neque vnquam plura. Consistunt autem ferè infra hunc numerum cæteræ; nam Acanthis quoque non plures duodenis, Pica nouenis, Coruus quinis, &c. ita de cæteris, cùm sæpiùs longè pauciora pariant. Notatu verò dignum est vncinguis, rapacibusque Auis parere per-rarò, ac oua perpauca; quippe Aquila nunquam plura ternis, aliæque consimiliter. Quod spectat ad Viuipara, ferunt ex piscium genere, Vitulos marinos parere plurimùm geminos; Balænam verò, ac Delphinum geminos rarò, vnicum sæpiùs. Ex Quadrupedibus autem, singulos edunt fœtus Solidipeda, vt Elephas, Equus; singulos sæpiùs, geminos interdum Bisulca, vt Capra, Ouis, & aliæ: numerosiores multifida; nam etiam (3. gen. 11. 20.) Leænam scribit Aristoteles parere primò quinque, succedentes, pauciores, ac postremò vnicum. Quatuor parere Vrsam scribit (lib. 10. c. 63.) Plinius; & cùm addat parere duodenos, quæ numerosissimos; ipsi nunquam plureis octonis, sæpius autem pauciores obseruauimus. Sic obseruatur Mus ad summum septem, aut (6. hist. 37.) octo parere, & scribit tamen ille post Aristotelem fuisse ex vna aliquando genitos centum, ac viginti.

Verùm de Homine vt dicam, mitto primùm, seu verum esse, seu fabulosum existimes, quod est peruulgatum de Comite quadam Hollandiæ *fœmina*, quæ tot fœtus vnico partu, quot dies sunt anni ediderit; déque ea, quæ centum quinquaginta; & de alia, quæ septuaginta, ac rursus de alia, quæ viginti duos. (7. hist. 4.) Deinde quod refert Aristoteles egisse puerperia vno abortu duodecim, quódque

est in hac Prouincia vulgare, nobilem
fœminam, quæ fœlici partu
Ad-hæc, quod Trogus apud Plinium, & Ari-
stoteles apud Strabonem tradunt in Ægypto
septenos vno vtero simul gigni, itemque
quod Plinius Aristotelem sequutus
mulierem quinos quater enixam,
que partem ex omni eius vixisse partu
exemplum videtur etiam à Tertullino
mortati, quiniones certè numerat. Deinde
quod Aristoteles Quadrigeminos
tos; & Plinius affert exemplum
quadam è plebe Ostiæ, quæ duos mas-
tidem fœminas enixa, famem consequ-
haud-dubiè portenderit; scilicet
ostenta, si numerus partuum
datur scribit; quasi verò quid sit
fœcunditati mulierculæ cum tota
ac gente! Suppono solùm rarò quidem,
aliquando tamen tergeminos nasci,
celebre est Curiatiorum, Horatiorum
exemplum; & præter multa alia
sit fœminam, quæ vno partu duos
minum vnam enixa sit; at frequentius
nasci Geminos experientia
verò, vt causa dicatur, ea videtur es-
tum duplex; vna conditio seminis, quæ
res simul fœtus concipiantur, altera
ratio, quando concipiuntur non solùm
diuersis temporibus. Nam ad semen
tinet, id primùm tale esse potest, vt
secernatur in moleculas, seu quasi
glomerulos, quorum quilibet speciali
uatur membrana, fœtusque speciali
Ita certè debere fieri, quoties plures
quàm gemini sunt ex eo arguitur, qu-
aliqui esse causam putent loculamentum
constet vterum non fœminæ
etiam Canis, ac Suis (vtcumque
Democritus scribat) aliorumque
rum non habere plura loculamenta,
pellata cornua, quàm duo, quæ
que viuiparorum vteris insunt. Q-
cùm in auibus oua sint racemata
prope intersepta, & ad ipsum
possunt ea sanè esse loculamentis
patétque adhuc longè magis ex
quorum geminatus ille vterus, qua
quædam panici vagina, innumera
continet, eáque per totam
cumulata, vt sola illa, quæ ad
sunt, attingi ab vtero possint. Fuit
specialiter sententia Asclepiadis
Plutarchum, aut magis semen, quod
dissimum sit, & corpora multa
tineat, diuidi perinde in fœtus,
hordeaceam in granorum ordine.

Deinde potest semen esse ita &
& vegetum simul, vt duos, plures
pias, quæ concipere solent vnicum,
rimos, quæ solent plureis. Sic fuit
gminos in humana specie exposuit
apud Censorinum, docendo semen,
plius est, quàm vni satis fuerit,
duci; neque secus tum apud
apud Plutarchum Empedocles,
cendo seminis redundantiam, ac
Addidit verò,

[illegible] sunt, si vtraque seminis portio [illegible] calidas [illegible], vtrumque [illegible] frigidiusque, vtrumque fœmininum [illegible] alteras calidiorem, alteras frigidiores, [illegible]. Quanquam si [illegible] ex commixtis seminibus, [illegible] potius esse [illegible] in [illegible] semine [illegible] vigoris. Nec [illegible] Hippocrates, & ne [illegible] quidam locus. Duos [illegible] vterus [illegible] diuisos, & à purgatione siccatos, si semen [illegible] fuerit, [illegible] adsitque, vt [illegible] aut fœmi[illegible] (cùm & tam liceat [illegible] quod dictum iam est) [illegible] geminos esse, [illegible] quod æqualia sint loca, [illegible] quod ex eodem semine [illegible] quod eodem [illegible]. Nam [illegible] spectant, quod Censorinus [illegible] Hippocratem, si [illegible] fratres cùm ægrotarent simul [illegible] eodem tempore [illegible] esse geminos; [illegible] credibilius, vt [illegible] D. Augustinus, [illegible] Posidonius [illegible] Astronomi [illegible]. Nam [illegible] Aristoteles, [illegible] Camelos, [illegible] producant, [illegible] debeat [illegible] Animali [illegible] in glomerulos, [illegible]. Alterum, cur, vt [illegible] coagulo sit [illegible] multa materia [illegible] : scilicet [illegible] hoc est seu menstruum, [illegible] diuidatur [illegible] constituat [illegible] quale-quid [illegible]. Quanquam id [illegible] interpretandum, vt [illegible] glomeruli, [illegible] commixtis [illegible] sunt. Id [illegible] non semel [illegible] ambo [illegible] fœminæ, [illegible] tempore [illegible] fœminam [illegible] sit. [illegible] in hominibus [illegible] dici, quòd [illegible] naturam [illegible]

videlicet in aliis Animalium generibus velut haberi et familiarem, sic magis secundùm naturam; tametsi res sanè per-obscura est.

Ad Superfœtationem quod spectat, videtur quidem apud Plutarchum Erasistratus eam solam causam existimare vt in Animalibus brutis, sic in fœmina, cùm vterus est resiccatus; quanquam id profectò in brutis, maximéque multiparis, nescias qui asserere possit. Videmus & Stoici, loca vtero assignantes, ob quæ cùm modò in vnū & posteà in alium inciderit semen, etiam Tergemini gignantur. Quanquam debebit ex iam dictis aut vnica tantum superfœtatio fieri, si vnicum cornu fuerit occupatum; aut duplex, si occupato solùm medio, duo cornua superfuerint; cùm tamen præterea interdum Quadrigemini, & plures nascantur. Meliùs profectò Aristoteles, cùm imitatione Hippocratis, qui librum hac de re instituit, sic superfœtationem non respuit, vt petitam tamen, quæ est memorata, ex semine causam, tanquam magis generalem, magisque familiarem admittat. Et facilè quidem admittit in Animalibus plerisque multifidis simul, ac multiparis (quibus Lepus potissimùm fœtus perfectos edere, ac gestare simul imperfectos deprehenditur) quòd vtero sint amplo, prole minuta, seminéque copioso. Verùm neque admittit in vniparis propter causas oppositas, maximéque ob molem corporis vterum complentis, & quòd [illegible] fortior, equa exceptâ, mares non patiuntur; neque specialim in muliere, quòd magna ex parte vterus à conceptu ad partum vsque sit comprimatur, vt dehiscere excipiendo semini non possit, ac paucissimæ sint, quibus [illegible] tempus aliquod patientibus [illegible] id contingere singulare possit; vt proinde intelligamus posse in illis multiparis superfœtationem fieri facilè, quòd vterus illis [illegible]. Prædicat autem docet, si longo à prima conceptione tempore superfœtatio fuerit facta, nouum fœtum non perfici, sed aut ita facessere vtriusque negotium vt sit communis exitij causa. (hácque ratione euenisse, vt aliquando corruptione facta, decem, duodecimque puerpera superfœta egesserit) aut ipsum solum interire, reliquo putà, vt maiore, potentiùsque subtrahente alimentum; beneque effectum, vt cùm mulier quædam geminos iam ferens superfœtasset, geminos [illegible], seu vitales quidem suo tempore ediderit; at tertium quinque mensium sic [illegible], vt statim animam efflarit. Sin verò tempore à conceptione breui; posse vtrumque fœtum absolui, ac nasci-videri, quasi geminos; exemplúmque esse non modò Herculem, & Iphiclem, quos sic procreatos fabulantur, verùm etiam fœminam quandam, quæ alterum marito, alterum adultero consimilem pepererit.

At quotiam Monstra prodeunt? primùm non accipimus Monstrum pro quocunque discessu (videlicet Græci *[illegible]* vocant) à naturæ instituto, & communi tramite, vt facit Aristoteles, dum fœmineam, ac geminos, sed, qui parentibus suis similes non sunt, haberi posse censuit in monstris; vtque etiam

De multiplici Fœtu, [illegible], Superfœtatione, &c. loc. cit.

7. hist. 4. 4. gen. 5.

7. hist. 4.

4. gen. an. 3. & 4.

De multiplici Fœtu, Monstro, deformitate, &c.

etiam faciunt qui pro monstris habent Gigantes, ac Nanos, tametsi conformati sint non indebita proportione: accipimus solùm pro insigni quadam exorbitatione à communi forma; quando scilicet Animal à constitutione, conformationéque sui generis notabiliter recedit. Recedere autem potest primò, si destituatur forma non modò speciali sui generis, sed communi etiam purà Animalis. Talis haberi potest Mola, quæ nihil est aliud, quàm caro informis, venis respersa, vita altrice prædita, quæque mouetur, sistitque menseis, & vt fœtus legitimus aliàs lethalis, aliàs senescens, &c. quemadmodum

lib. 7. c. 15. & lib. 10. c. 14. 4. gen. an. 7.

Plinius post Aristotelē habet. Deinde, si præditum sit forma generis alterius, aut ex toto,

lib. 7. c. 13.

vt cùm Alcippe, ex Plinio Elephantem peperit, & quædam ancilla serpentem; aut ex par-

4. gen. an. 4.

te, vt cùm ex Aristotele mulier puerum edidit arietino capite, vacca vitulum humano, ouis agnum vitulino. Hoc spectant Centauri,

3. ef. part. 1. loc. cit.

quos tametsi Galenus neget ac propterea Pindarum carpat; testatur tamen Plinius, præter aliquem in Thessalia natum; allatum fuisse alium ex Ægypto in melle ad Claudium Imperatorem, quem ipsemet viderit; ne memorem illum, propter quem Plutarchus

in sympos.

Periandro consultum à Thalete scribit aut pastoribus Equarum non vti, aut concedere illis fœminas. Ad-hæc, si formam quidem retineat specialis sui generis, sed peccet nihilominus vel transpositione partium, vt cùm

loc. cit.

Aristoteles narrat Capram habuisse cornu in crure; & fuisse, quibus iecur in sinistra, lien in dextra parte esset. Vel conformatione vt dum gibbus insignis est, ad dorsum, ad collum, ad pectus, qualis multos passim deformat; aut næuus, siue macula, ac effigies rei à prægnante concupitæ, qualis est species iecoris, quæ aliquorum dedecorat faciem. Vel infelici affectione, vt nigredine, aut hispiditate, cuiusmodi vulgare est euenisse ex inspectione imaginum tum Regis Æthiopis, tum Viri sancti cameli exuuiie induti; ne decennem memorem puellam toti Galliæ nuper ostensam, cum insigni barba, totóque corpore pilis sat prolixis, flauis, lenibúsque obducto, & prodeuntibus etiam villis longiusculis ex auribus. Aut si aliunde excedat, deficiatve seu in quantitate, seu in numero partium. Excedat, inquam, in quantitate, siue magnitudine, vt si caput enorme sit aliarum partium proportione, quale fumus aliàs mirati in Parisiensi paupere supra sortem ratiocinante; deficiat; vt si quis radices digitorum solùm habuerit, cuiusmodi nobis sæpe occurrerunt. Excedat verò in numero, vt si cui adsint gemina capita, aut quaterna brachia, totidémque crura, quales aliquot ipsi vidimus; aut digiti seni, qualis quoque visus; ne eos memorem, in quibus tres renes, aut tres testes fuere obseruati; neve referam aliqua Animalium aliorum exempla, ac præsertim auium, inque ipsis maximè Gallinacei generis, in quo pulli sæpe cum gemino capite, & quaternis alis excluduntur; quomodo etiam serpentes visi bicipites, lacertæ bicaudes, &c. Hûc interim sunt referendi

Hermaphroditi, Androgynive, ...
Aristoteles alterum genitale tamen, ...
esse irritum notat; cùm & nobis visa ...
fuerit irritum vtrumque. Referendi ...
malia, quibus alioquin integris ...
tur partes generum aliorum, ...
ille Aries à nobis spectatus, à ...
anteriore armo humanum brachium ...
cile, & lanuginosum cum digitis ...
que penè totis vngularibus dependens ...
ficiat autem, vt si quis nascatur ...
to, vel vtroque crure, cuiusmodi ...
annos ostensi puella, & vir; aut ...
vtroque brachio, cubitove, cuiusmodi ...
lieres visas superiùs memorauimus ...
que, alterove oculo; quo in genere ...
præsertim spectandus Monoculus ...
sistente quidem in media fronte oculo ...
Cyclopes vulgò pinguntur, cuius ...
uincia nati asseruatam adhuc ...
uet in Cimeliarchio Borriliano. ...
proinde Aristoteles, si quis nascatur ...
le, sine liene, sine altero rene, &c.

Iam quæ sint Monstrorum gignendorum
causæ non magna dissensio. ...
facilè omnes assentiuntur Empedocli ...
manti apud Plutarchum vnam ex ...
causis esse motus principium, ...
formatricem. Quippe ex hoc ...
pendere præsertim videtur ...
tio; quando natura, cùm non possit ...
quidpiam perfectius, in hoc, ...
gradu consistit, vitámque, vt ...
ἐνδελεχείᾳ, vt Aristoteles loquitur ...
verò etiam videtur ex æqualitate ...
vtroque semine, quòd hermaphroditus ...
tus cum vtroque sexu nascatur, ...
claratum paullò antè est; licet ...
parteis genitaleis idcircò fieri ...
altera conformationem alterius ...
impediat. Item cùm statuit ...
esse materiæ ἀπειθείαν, seu, vt ...
contumaciam; cùm nimirùm vi ...
quid fingere aggressa, materies ...
pro aliena quadam, aut maligna ...
aliò propendeat, quàm à natura ...
sit, vimque ipsam ita abducat, vt ...
parteis non modò peruertat, ...
locet, sed Animal etiam sine ex ...
parte diuersum formet. Hoc est, ...
stoteles vult, cùm præter ...
citatas, vt specialem patris, ...
lorum, generaliorem hominis ...
ralissimam gradus Animalis ...
pter quam, inquit, euenit, vt ...
dem vniuerit, sed animal solùm ...
gnatur. Ac fortè quidem ...
ratione possit motio illa, ex ...
tentibus, maioribúsque ...
nuatam moleculam ab ipsis ...
ctarum, integrarúmque ...
tiorem exsolutionem; at ...
ducta, attenuatáque molecula, ...
Elephantem, aut serpentem ...
uatur, & explicetur. An res ...
test ad varietatem seminum ...
commistorum? Sed vtcumque ...
possint ad generationem ...

[illegible] nascentium Animalium, non possit tamen vis ipsa ad generationem perfectam, [illegible] est Elephas, cuius singularem [illegible]. An ergo potius huc adducenda causa [illegible] Veteribus plerumque omissa, [illegible] Imaginationis, quae illam materiam [illegible] hac [illegible] exorbitatione [illegible]? Certe, si huiusmodi vis particulae [illegible] transferatur, collocareque valeat, ut foetus fiat similis non parentis [illegible], sed aut [illegible], aut statuae, quibus [illegible], veluti, dum homo [illegible] apprehendit aliud Animal, ita easdem partes [illegible], componereque valeat, ut foetum in speciem eius Animalis deformet? [illegible] & effingere [illegible] ut in exemplis propositis; quidni [illegible] alio modo & confingere, & [illegible] possit? An non eiusmodi [illegible] effingere, quae non simpliciter [illegible], aut [illegible], sed viscera quoque, ut [illegible], de quo dictum est referens, cur non [illegible] Animalis etiam, ita plantis, ita [illegible], saltem [illegible] conspicuas valeat? & si [illegible] tempore ipso praegnationis, [illegible] formatus est, [illegible], formationique [illegible].

Praeterea, si ita videri utrumque probabilis possit circa integrum animal; posse [illegible] de aliqua parte. [illegible] Animal [illegible] cum alterius [illegible] parte nascitur, [illegible] necesse [illegible] ad Imaginationem [illegible], sed ad aliam [illegible] pertinent, quam Veteres quoque vulgo [illegible]. Ea est [illegible], propter quam dicit in Proverbio [illegible], [illegible] Africam [illegible], quòd [illegible] ad raras aquas genera Animalium [illegible] inter se commiscentur, & Animalia gignunt promiscua; adeò ut [illegible], Centaurique Poetarum fabulae [illegible], de quibus Plinius, habere potuerint consimilem causam. An [illegible] autem sit, quod apud Aristotelem Democritus ait, causam istarum rerum esse, quod alterum seminum ante, alterum post [illegible], indeque implicatio [illegible] partium fiat; expendi potest ex iam dictis circa victoriam seminum. Nam & quod aliunde Strato apud Plutarchum Transpositionem inter causas [illegible], [illegible] potius potest ad locum, [illegible] partium, ad quam spectare etiam potest ipsa Empedoclis [illegible], dum nimirum particulae, quae [illegible] in conformatione excipere singulae [illegible] regiones singulas, propriasque deberent, propter intermissionem quandam heterogeneam [illegible], perveniuntque in loco alieno [illegible]. Potest verò etiam diversitas huiusmodi contingere ex inflatione uteri, quam post [illegible] Medici Plutarcho quoque [illegible] & [illegible] partium, & [illegible] causam dicunt; quando [illegible], seu materia non constat, sed variè movetur, commutaturque pro commotione uteri. Empedocles porrò aliam causam addit; nempe divisionem seminis in plura: cùm de hac autem divisione dictum sit mox antè circa foetum multiplicem, ex intelligitur esse causa, cur Gemini iuncti, & perfecti quidem, aut imperfecti aliquando nascantur, non per se quidem, sed ex accidenti, quatenus aut uterus est nimium angustus, aut eadem membrana, secundinave utrumque ita cohibet, ut à se mutuò individui cohaereant; quomodo nobis visi sunt, qui regione inter Thoracem, & Umbilicum media cohaererent; & quorum tamen unus grandior, ac vegetior alterum minorem, debiliorem, ac perpetuò sopitum cogebatur gestare. Taleis autem intelligo creati iunctos quidem, sed alioquin perfectos; cùm imperfecti intelligi possim, dum quis nascitur cum duplici capite, & duobus tantum brachiis, cruribusve; aut cum quatuor brachiis, cruribusve, & unico tantum capite, aut trunco. Sic enim aut defuisse oportuit materiam membris singulis conformandis; aut prae compressione, in ea, quae superfuerint, fuisse consumptam. Hinc Aristoteles causam addit angustiam ipsam uteri; eâque ratione etiam explicat, cur plerumque ex ovis, & foecundarum praesertim avium pulli gemini, iunctique, aut bicipites solùm, caeteráque nascantur. Videlicet ita nascuntur cùm vitelli gemini sunt, & communi membrana iunctim involuntur (nam si alioquin specialibus suis membranis discreti sint; possunt exinde discreti pulli, tanquam ex duobus ovis oriri) ac docet proinde apes, vespásque isto maletionis carere periculo, quòd singulis sis sint cellulae discretae. Eandem porrò uteri angustiam agnoscit Hippocrates esse causam difformitatis in simplici foetu; uterum nempe nimis angustum comparat cum saxoso loco, qui excuntem arborem tortuosam facit, ac mutilatam; aut angusto vasi, quod conclusum cucumerem, dum tenellus fuit, crescentem deinceps contrahit, curtátque. Postremas, sed praecipuas tamen ceipsa causas Empedocles dicit seminis copiam, & inopiam (dicere easdem Strato videtur additionem, & detractionem.) Scilicet copia, seu materia super-abundans seminis causa est non modò cur gemelli fiant, qui deinceps iuncti oriantur, aut cur homo nascatur brachiis, digitisve pluribus, &c. sed etiam quamobrem partibus caeteris magnitudinis congruae existentibus, caput, aut quaedam aliae magnitudines sint enormes. Inopia verò, seu defectus eiusdem materiae est causa, non modò cur brachium, aut crus seu utrumque, seu alterum, aut digitorum omnes, aliquive deficiant; sed etiam cur servata congrua caeterarum partium magnitudine, aliquae exiles difformesque maneant.

De multiplici Foetu, Monstris, Sexualitate, &c.

Possent huc spectare, nisi excepti essent, tum Gigantes, tum Nani; quanquam praetereà illis creandis tum virtus formatrix robusta, aut debilis, tum capacitas uteri ampla, angustáve conducit. Causam denique Hippocrates addit percussionem, aut passionem praegnantis in quadam parte corporis; quippe illas lib. de gen.

De multiplici Foetu, Monstris, Sterilitate, &c. in Cass.

illius vestigium foetui imprimi ad similem partem. Rem certè miram narrat Munsterus de praegnante quadam, cuius frontem propè admotam ad frontem alterius cùm superueniens tertia ex improuiso collisisset, natae deinceps fuere ex ea gemellae fronte cohaerentes. An iam sic mutuò cohaerebant, collisióque illa ex accidente fuit, & ad coalitionem nihil fecit? An potiùs quia talis collisio suspicionem ingerit magnam, debuere gemellae sub eadem contineri secundina, vt contingere aliquando idem Hippocrates est author? Quippe debuerunt frontes sese immediatè contingere, non suis membranis discerni. An igitur tenellae frontes debuere quoque ita collidi, vt laceratione facta, & cohaesione perseuerante, ac alimento semper affluente coadunatae, colligataeque ad-inuicem concreuerint? At quid collisionem iuxta vterum fecit? Profectò nihil suppetit praeter vim Imaginationis, quae nempe spiritus materni deuehentis propriae collisionis imaginem, intra pusillarum corpuscula, ita affecere eam vtriusque partem, ad quam speciatim destinabantur à parte matris consimili vt quo se pacto illa habebat, eodem se ipsae habuerint. En certè rarum aliud exemplum, quod pridem à Viro fide digno accepimus. Oppidum est Cipperiae dictum in Prouincia, in quo ante annos plus minus sexaginta confossa fuit mulier praegnans variis pugionis ictibus; foetus verò ex ea editus deprehensus fuit cum totidem maculis, seu lucidis notis ad easdem parteis [illegible], in quibus fuerat mater percussa. Nisi verò hoc exemplum non idem arguit; spiritus videlicet ex singulis partibus ad correspondenteis in foetu parteis sic penetrare cum speciali affectus sui imagine, vt simul ipsis imprimat affectionis eiusdem vestigium. Haec sanè non alia ratione imprimi videntur maculae, siue notae fructuum, aliarúmque rerum edulium, quarum mentio facta mox est. Nimirùm vt semen, ex quo embryo formatur, venit, vt iam dictum, ex omnibus partibus, ita videntur deinceps quoque aduenire ex omnibus, qui spiritus cum sanguine, ac potissimum per arterias vmbilicaleis transeunt in foetum: adeò vt, qui speciatim adueniunt ex ea parte corporis, quam mater vehementi imaginatione desiderium accendente attrectando commouerit, desideratae rei imaginem in cognominem foetus partem importent, ac imprimant simul. At qui fieri potest, vt embryonis parti inuratur nota, quae nulla contactae matris parti inuritur? An non quia corpusculum embryonis laxum, molle, tenerum est; secùs ac ipsum corpus matris? Addi heic posset, quemadmodum notae cerasi, mori, similiúmque fructuum tempore eodem, quo ipsi fructus, rubescant maximopere; verùm id iam attigimus circa Qualitates vocatas Occultas.

lib. de superf.

Praestat pauca de ipsa quoque Sterilitate subiicere, quatenus opposita est facultati Generatrici. Illius causae à Medicis, Philosophisque variae traduntur; quae tametsi de Homine intelligantur potissimùm, Animalibus tamen caeteris accommodari facilè possunt. Imprimis verò Medici, vt Plutarchus etiam obseruat, vtero causam imputant; is nempe fuerit aequo densior, rarior, [illegible] si carunculis quibusdam obstructus; si conuulsus, si peruersus; quod Hippocrates quidem notat conuersione vteri [illegible] ad hepar. Adiicit alias Hippocrates, si [illegible] ratus fuerit; docens id praesertim [illegible] posse propter suppressionem menstruorum. Adiicit quoque apud Plutarchum Erasistratus, si & callos contraxerit, & carnosior [illegible] terit, minúsque, quàm debeat secundùm naturam. Adiicit Diocles apud eundem, [illegible] solutionem patiatur; ob quam neque [illegible] men aut excipere, aut continere [illegible] quò respexisse videtur Hippocrates, [illegible] xit mulierem sterilem naturâ [illegible] & deficere illi visos menseis, [illegible] ceps copiosos, puros, vehementius [illegible] tant deinde genitali matris, [illegible] Diocles non modò [illegible] laxitatem; sed etiam eum obliquitatem, [illegible] quam semen, quò decet non pergat; [illegible] debitam proportionem ad distantiam [illegible] quod vtrumque idem Plutarchus tribuit priùs Stoicis; nisi quod duo capita [illegible] iuncta videantur, repetitúmque [illegible] quod Dioclis fuerat, adiunctum. [illegible] tem Galenus eos, quos vocant [illegible] *subuulsas*, ob ligamen [illegible] leis non esse, quòd foecundo semine [illegible] sed quòd illis flexibus haereat, nec [illegible] sum valeat; idque vel eo argumento, [illegible] cisso ligamine generare valeant. Rem [illegible] probè successisse cuipiam Amico [illegible] uimus. Idem Galenus causatur [illegible] intemperiem, v.c. frigiditatem; quòd [illegible] temperies quidpiam conferat ad [illegible] nem seminis in adsitibus existentis. [illegible] Aristotelem asserentem testeis [illegible] lùm instar ponderum vascula [illegible] dentium, ex eo carpit potissimùm, [illegible] dam Animalia, & nominatim [illegible] intus conclusos habeant.

Ad-haec imputant ipsi semini, [illegible] que causam idem Diocles dicit, si [illegible] sit, aut parcius, quàm oporteat, vt [illegible] tiore coitu contingit; aut non habeat [illegible] quo prolificum sit, vtputa congruum [illegible] re, humore, aliâve qualitate temperiem [illegible] ci apud eundem Plutarchum, [illegible] incongruae seminis masculei, foeminei [illegible] turae, & qualitatibus adscribunt, [illegible] aut mas ex foemina alia, aut foemina [illegible] mare potest prolem suscipere: id [illegible] quod Hippocrates diuersitati [illegible] bant, aliquos ex certa muliere suscipere [illegible] minas, cùm ex alia generent [illegible] res ex opposito. En quid heic [illegible] modo Epicurus explicet,

Nam steriles nimium crasso sunt semine [illegible]
Et liquido praeter iustum, tenuique [illegible]
Tenue, locus quia non potis est adfigier [illegible]
haesum,
Liquitur extemplò, & reuocatum cedit [illegible]
errat

Crassa

Crassius hic porrò, quoniam concretius æquo
Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu,
Aut penetrare locos æquè nequit, aut penetratum
Ægrè admiscetur muliebri semine semen;
Nam multum Harmoniæ Veneris differre videntur;
Atque alias alii complent magis, ex aliisque
Suscipiunt aliæ pondus magis, inque gravescunt.
Et multæ steriles Hymenæis antè fuerunt,
Pluribus, & nactæ post sunt tamen, unde puellos
Suscipere, & partu possent ditescere dulci.
Et quibus ante domi fœcundæ sæpe nequissent
Vxores parere, inventa est illis quoque compar
Natura, ut possent natis munire senectam.
Vsque adeò magni refert, ut semina possint
Seminibus commisceri genitaliter apta,
Crassáque conveniant liquidis, & liquida crassis.
Quo pacto, ut illa viro sit fœmina per Veneris res.

1. gen. an. Denique Aristoteles, postquam admisit posse tam viros, quàm mulieres steriles nasci ex genitalium oblæsione, ex eoque fieri, vt neque illæ pubescant, neque illis barba exoriatur, pergit eosdem defectus posse progressu ætatis induci, vt vel morbo, quo habitus [illegible] contrahatur, & seminis temperies vitiatur (addi poterat fascinatio, qualem ipsi explicamus [illegible], & qualem ex Hippocrate [illegible] Scythæ, dum sanando dolori [illegible] ex nimia equitatione orto præscindunt sibi [illegible] venas, vnde [illegible] steriles) vel [illegible], videlicet [illegible] seminis materia in [illegible] abeunte; ex quo etiam lib. de aquis Hippocrates [illegible], quæ præter naturam [illegible] pingues, non concipere. Huc [illegible] qualitas spectat; huc spectant varia plurimarum sterilitatem inducentia. Huc & [illegible] defectus, quòd elaborando seminis materia non sit. Pergit proinde Lucretius,

Atque adeò refert quo victu vita colatur,
Namque aliis rebus concrescunt semina membris,
Atque aliis extenuantur, tabentque vicissim.

Præterea autem quas causas addit,

Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
Id quoque permagni refert, &c.

Addoque solùm difficultatem, quam exagitat Aristoteles de Sterilitate Mularum. Siquidem tametsi interdum concipiant, vt sæpenumerò contigit; conceptum tamen perficere, atque in vitalis, speciémve deinceps propagare valeat, non possunt. Nam & quas vulgò in Cappadocia parere Theophrastus est author; id ibi sui generis, vt ait Plinius, animal est. Itaque Aristoteles refutat primò Democritum causam repetentem ex eo, quòd Mularum meatus intra Secundinas corrumpantur; quoniam id, quod est Animalium principium ex non congeneris, sed dissentaneis efficitur, inquam, quòd oporteret cætera quoque Animalia, quæ pari ratione commiscentur, esse sterilia. Et ecce tamen id, iuxta Plinium concedendum est; quippe, *observatum est*, inquit, *è duobus diversis generibus nata tertii generis fieri, & neutri parenti esse similia; eáque ipsa, quæ ita nata sunt, non gignere in omni Animalium genere.* Refutat quoque Empedoclem, causantem seminum mixturam, quæ densa consistat ex genitura vtraque molli; videlicet plenis vniùs cava alterius complentibus, vt dum stannum æri miscetur. Refutat, inquam, quòd oporteret idem ex mistis seminibus Equi, & Equæ, Asini, & Asinæ separatim contingere: & non videtur tamen id sequi, quòd semina equi, asinæque, aut equæ & asini alia proportione temperari valeant. Vt taceam hac saltem Empedoclis ratione explicari cur mulus vtroque parente (res alioquin mira) compactior, robustiórque nascatur. Ipse deinde Aristoteles causam conijcit in seminum frigiditatem, ac asinini potissimùm: quæritque, & congerit varia eiusce rei argumenta: Verùm cùm ea sint valde imbecilla; vide solùm quàm verè dicat non gigni asinos in Gallia ob regionis frigiditatem. Ac stat quidem Alcmæon ab ipso, cùm apud Plutarchum causam afferens, quòd vterus mulæ deliscat, promittit, muli semen esse tenue nimis, ac frigidum; sed cùm illud de vtero esse verisimile possit, quonam quæso modo experiri licet hanc seminis frigiditatem & in Animali præsertim, in quo caliditatem potiùs insignem vires arguunt? Ecquid verò dicam de œstro, aut furore libidinis, quo percelli mulus notatur? ipsi certè conspeximus cadaver equi, ex quo Mulus cùm murum saltu transiliisset, & efferatus cum eo coiisset edixisse perhibebatur & intestinorum, & loborum iecoris partem. An ergo causa magis est congrua ex vteri conformatione; sanè & idem Democritus apud Ælianum repetit causam ex eo, quòd vteri mularum vteris aliorum Animalium sint dissimiles: & Empedocles apud Plutarchum causam refert ad vteri exilitatem, humiditatem, angustiam, & constitutionem inversam adeò vt semen nec mitti rectà, nec si fiat, excipi valeat. Diocles autem, pergit Plutarchus, attestatus Empedocli, asserens se inter dissecandum sæpenumerò obseruasse sic habere se vterum, fierique posse vt mulieres ob easdem causas steriles fiant.

De multiplici Partu, Monstris, Sterilitate, &c. ibid.

5. plac. 14.

12. de anim. 16.

loc. cit.

CAPVT VI.

De Partu, seu Natiuitate Animalium.

SVPEREST aliquid dicamus de Partu, seu Natiuitate, quæ, quòd sit quoddam veluti generationis complementum, dici quoque solet *finem generatio*; vnde & Genius, & dies genialis, & Thema genituræ, &c. Agendum est autem præcipuè de partu maturo, & legitimo

De Natiuitate Animalium. lib. de an. 1. (vt Tertulliani verbo vtar) nam præcocem quidem, siue immaturum, illegitimumve, qui & Abortus, & seu Effluxio, seu læsio, ex dictis appellari solet, euenire constat aut debilitate nimia vteri, aut perturbatione vehementiore matris, aut motu quopiam violentiore, aut Pharmaco, aut aëris constitutione (ex quo Democritus apud Ælianum ait abortus frequentiores in Austrinis, seu regionibus, seu temporibus, quàm in Septemtrionalibus fieri, propter laxitatem, resolutionémque) aut aliis quibusdam ex causis. [lib. 12.] Prætereo autem quasi rem notam alium esse Ouiparorum, alium Viuiparorum partum. Nam in Viuiparis quidem Animal formatum ab Animali emittitur, in illis autem conceptum solùm; adeò vt in Ouiparis censeri posset partus à natiuitate distingui, si putemus pullum tum propriè exire in lucem, seu nasci, cùm excluditur, seu ex ouo prodit. Videtur certè Oui cortex cum suis membranis gerere vicem Secundinæ; sed cum eo discrimine à Secúdina Viuiparorum, vt cùm in Viuiparis alimentum ad fœtum, donec conformatur, deducatur extrinsecùs; Ouum ita conformetur, vt vnà cum semine concludatur in ipso alimentum, quantum satis sit, donec pullus elaboratur, neque secus perficitur, quàm intra vterum Viuiparorum fœtus. Ex hoc autem fit, vt incubans auis nihil aliud præstet, quàm vt suo calore conclusam massam commoueat, ac partim animulam, partim semineas, coitúsque in corpus particulas excitet, ac iuuet. Et quia aliunde constat calorem hunc auis rem esse pullo extrinsecam, mirum non est, si in Ægypto oua excludantur ad calorem fimi, aut ignis; clibanis nempe super-extructis, arbitréque contemperatis; ac mirabilius fuerit, si quis verum reputet, quod memorant pullos miluino capite enatos, quòd Gallina, dum incubaret fuisset à Miluo exterrita. Fortè fides quædam conciliari posset ex eo, quòd cùm oua bombycum excludi soleant calore puellari, deligere solent aut puellas bene valenteis, ac vegetas, quæ ipsa suo in sinu foueant, cùm si morbosæ, aut debiles fuerint, erucæ languentes, ac penè inutiles prodeant: quasi conditione caloris ad conformationem quidpiam conferente: Notandum interim posse ista oua, vti & quæ sunt cæterarum erucarum, vniuersíque omnium Insectorum, absque arte, incubitúque, & solo Verno calore excludi; idque tantò faciliùs, quantò per anni ferè spatium sponte calore interiore, dispositionem ad id quæsierint; nempe quasi maturescentia eorum fructuum instar, quæ temporis tractu, ac per hyemem maturescunt. 5. hist. 19. Et licet Aristoteles oua Insectorum appellet non oua, sed vermeis (nisi quod in aliquo Papilionum genere agnoscit quid durum, & consimile Cocci grano) ac velit aliunde, non quemadmodum in cæteris ouis, quæ aut bicolora sunt, vt auium, aut vnicolora, vt piscium, serpentum, & quadrupedum (excepta tamen testudine) pars formatur in Animal, pars ipsi cedit in alimentum, ita in illis contingere;

sed animalcula creari ex ouis, eisque p
inde vermiculos, ac deinde discerni
genera propria conformari: nihilomi
& ea videntur tam vera oua, quàm ea p
cium; & potest non in illis minùs, quàm
istis pars in formationem, pars in alim
cedere, vtcumque in neutris ob exiliter
apparentémque similaritatem eas discer
visus noster nequeat; & donec animal
recèns exclusa, paruulaque sunt, verm
sunt, sed planè distincta sui generis a
cula, tametsi adhuc imperfecta; nisi & verm
dicas Gallinæ pullum, cùm ante effluxum
citer incubitus diem, vix alas, pedésque
sibileis ostentat. Neque verò sola Insecto
oua sine incubitu excluduntur, sed etiam
Piscium; nisi quod ferunt Mollia, vt Po
pum, & Crustacea, vt locusta, incubare
quam Crustaceorum non viscera esse
tur alius, quàm asseruatio ouorum in
bus ad caudam appendiculis tacrnatin
pactorum) ac etiam Quadrupedum, vt l
tum lacertæ: nam quòd Crocodili vic
terais mas, & fœmina incubent, nescio ta
seruatum fuerit & quod Aristoteles
nam Testudinem incubare nocta
obrutis. Plutarchus certè, & Ælianu
eam non redire ex mari in Terram, c
dragesimo pòst die, cùm exclusos iam p
deducere in mare potest. Sic non desunt
qui dicant Terrestrem defodere quidem
sed illa tamen deinceps vi caloris Sola
di, non verò incubitu per vices inter
facto, vt ab illo proditum est. Quòd
oua sæpe repetat, id facere ipsam, vt c
num excludendo matura sint, quasi
supputandorum non sic peritam, vt
nam. De Serpentibus idem dicenti,
que ex Plinio dicantur contecta in to
incubare, & fœtum sequente excluden
Struthiocamelum mitto; quamtamen
sint, qui velint ipsum solo visu oua
& includere; verisimilius tamen est,
ait Ælianus, apparare ipsum in sabul
seu fossam cum clatiore ambitu, ne
pluuia subeat; & cùm pariat super
ta, abiectis infrugiferis incubare
vno tempore excludenda.

Nihil dico de iis Animalibus, qu
concipiant, & Animalia pariant;
que solùm fabulam esse, quod ab
rodoto peruulgatum est, Viperam,
quàm caput maris coëundo abroserit,
dere intra se fœtus, qui ipsam
rumpant, vt exeant. Siquidem expe
connutrientium in vasis vitreis, vi
viperas totum hoc esse falsum
potéstque commentum ex eo hab
tum, quòd (Aristotele scribente)
ex ouis excluduntur membranis
lari; quas cùm aliqui non abrumpe
tertia à partu die, aliqui abrump
vterum, ac posteà nascantur. Id ce
tur decepisse Plinium, quasi ipsi
branam pro vtero acceperit; ac
bit Ælianum fabulam veo loco,
fatum diuendere, cùm alio tamen ver
beat, quod Theophrastus scripsit

[illegible] verum parentis non reddere, ac va- [illegible] ab Herodoto, si quod est ab illo [illegible] de Viperæ partu fabulosum habeat. Dicas et saltem periisse Ælianus in [illegible] Acum, ob tenuem, [illegible], fœtuumque capacem [illegible] disrumpi, sicque catulos parere. Quo [illegible] & Plinius, *Acus*, inquit, *siue Belone* [illegible] *propter multitudinem* [illegible] *valuus*, quod & [illegible] tradunt. Verùm, cùm Aristoteles, à quo desumpta hæc videntur, [illegible] (quanquam non ob multitudinem, sed ob magnitudinem, non [illegible], sed ouorum) vt etiam [illegible] sub suo ventre admittat; idcircò [illegible] esse quandam domatur ve- [illegible] post partum, vt obseruatum à [illegible], intra quam [illegible], ac seruet, [illegible] vsque fuerint tota; post- [illegible] quæque deinceps & [illegible] dehiscat, emissis catulis; [illegible] integra, aliósque indistincta ma- [illegible]. Interim constare obiter videtur pare- [illegible] Animalia per eundem meatum, quo [illegible] egreditur siue humidum solum, vt in Viuiparis, siue humidum, & siccum [illegible], vt in Ouiparis; nisi quòd [illegible] in Gallinis [illegible] primum obseruata, quorum [illegible] fe- [illegible]. Quare & meritò videtur Aristoteles carpere Anaxagoram, & Physi- [illegible], qui [illegible] Coruos, & Ibes ore [illegible] quoque ore parere. *Mu-* [illegible] quem Plinius La- [illegible] interpretatur, cùm, Qua- [illegible], inquit, ore gignere [illegible] Latei- [illegible] vulgò, Aristoteles [illegible].

Sed [illegible], & de tempore partus [illegible] causam à [illegible], quàm ab Hippocrate dictam; [illegible] iam iam grandescen- [illegible] disrumpere, vt granum in ipsa folliculum [illegible]; tum alimento non sufficiente [illegible], vt vberius quærat; ac [illegible] ad exitum, [illegible] ac sese iam nimis pressum, ac velut [illegible], vt in Crisibus fieri solet, [illegible]. Ac ille quidem loquitur de Hu- [illegible]; sed cùm res se perinde habeat in cæteris Viuiparis, intelligi quoque [illegible] in Ouiparis; quatenus & pullus, [illegible], quod intra ouum ali- [illegible] Vberius; putaméque oui [illegible] facilè dehiscit, aut matre [illegible]; & ouum ipsum, dum in- [illegible] formatum est, ita ipsi est oneri, [illegible] sese excitet, illúdque [illegible]. Quo loco videtur notandum, [illegible] pediculo hæreat, vnde incremen- [illegible]; idque non modò, cùm in supe- [illegible] (velut in Gallinis) est, ac vitel- [illegible] appareat, sed etiam cùm paulisper [illegible] est (quod [illegible] potiùs, [illegible] videtur) quo vsque ouum [illegible], cùm & plerumque eius vestigium appareat in parte acutiore putaminis, quæ posterius exit, ac postremò inter excundum induratur.) Notandum, inquam, pediculum hunc posse optimè comparari cum pediculo pomi, pyri aut alterius fructus, qui ipso fructu iam maturo, vieto, caducóque auellitur sponte. Quin-etiam cùm in Viuiparis fœtus iam veluti maturuit, perfectéque formatus mansit, etiam in Vtero, quem prodire non informem ait antè dictum, habere potest vmbilicum vnà cum chorio, & placenta pro pediculo, qui sua sponte auellatur ab vtero, fœtúmque ipsum consequatur: nisi quòd fœtus aliquando parte amnij caput obuolatus prodit; quo nomine fœlices nasci, imò inuulnerabiles, si deinceps pelliculam circumgestârint, fabulamur. Præterea autem, vt ouum exit in partem sui obtusiorem, atque adeò ponderosiorem; ita adnotare Aristotelem nasci Animalia in caput prona secundum Naturam, quòd, inquit, partem superiorem ab vmbilico maiorem habeant, quàm inferiorem, & grauiora ideò cùm sint, lancium libræ instar in illam propendeant. Obseruandum verò quod Plinius post Aristotelem ipsum ait, cæteris animantibus statum & pariendi, & partus gerendi tempus; Hominem toto anno, & incerto gignendi spatio. Et de cæteris quidem Animalibus, quid necesse est dicere? Cùm constet certum, ac definitum vnicuique esse gestationis tempus; Elephanti annorum duorum, Equæ mensium viginti duorum; Camelo duodecim, Vaccæ decem, Oui, & Capræ quinque, Sui quatuor; Cani, & Feli duorum (obseruauimus certè felem tanquam deficere à nouem præcisè hebdomadibus, seu diebus sexaginta tribus) Dasypodi, Cuniculove vnum (quippe cùm & pariat singulis mensibus, & rursus statim à partu impleatur) atque ita de cæteris. Quod idem proportione dicendum de Auibus, quæ vel semel anno pariunt, vt Luscinia, vel bis, vt Hirundo, vel pluries, vt Columba; & de Piscibus, qui similiter, vel semel, vt Thynnus; vel bis, vt Sarda; vel ter, vt Mullus; vel sexies, vt Cyprinus, vt nihil dicam de Cetaceis, qui mensis nouem, aut decem gestare dicuntur. Ac præterea constet vnumquodque seu semel, seu pluries biennio, aut anno suis pareretemporibus; nempe vel Vere, vel Autumno, vel Æstate, vel Hyeme, vel his, illisve mensibus. Columba enim, v. g. cùm decies anno pariat, non tamen propè ipsam Brumam; ne memorem oua quoque temporibus certis, tametsi ab his pluribus, ab illis paucioribus, vti supra etiam iam attigimus, incubari.

Itaque dicendum præcipuè, speciatimque de Homine, ob celebrem de temporis gestatione difficultatem; quando illa sese adeò *ἀτάκτως irregulariter*, vt cum Aristotele dicam, habet. Vt aliquid autem imprimis dicatur de tempore breuissimo, id Septimestre vulgò habetur. Ita plærique Authores Sacri, vt Tertullianus, & Ambrosius. Ita propter Hippocratis authoritatem receptum esse à Iurisconsultis responsum. Ita citati varij Authores Plutarcho,

De Natiuitate Animalium.

4. gen. an 3.

lib. 7. cap. 5. 5. hist. 4.

4. gen. an 4.

lib. de an. Epist. 39. l. sept. men. ff. de sta. hom.

5. plac. 18.

De Natiuitate Animalium. l. de di. na. ti. Com. in Hipp. de sept. pa.

Censorino, aliis; nisi quod Eutyphron negauit viuere fœtum septimo mense; & non ita pridem Ferdinandus Mena editos in Hispania scripsit vitaleis fœtus quinque mensium; vti & Hieronymus Montuus Pincernam quemdam Regium in Gallia. Ecce & præclarus Maignhæus, testis omni maior exceptione, nuper nobis retulit Henricum II. Celsissimum Principem ex Longauillanis Ducibus, bello, pacéque clarum, decimo quinto Æræ Christianæ sæculo exeunte, sub finem sexti mensis natum altitudine pollicum octo cum semisse, & ad partum vsque vulgaris tempus contentum intra puluinar, pelliceis penetralibus inuolutum, membris liberis, non fasciatis; eiulatus illi erat, inquit, quasi stridor muris, & perpusillus licet, apprimè sugebat, &c. qui nunc septuagenario maior est. Vidimus & viuum illud Christianæ Pietatis exemplar, Franciscum Salesium, Illustrissimum ac Reuerendissimum Gebennensium Antistitem mense septimo natum, vixisse annos supra quinquaginta; sicuti & alios plureis (& hoc quanquam septimestre tempus breuissimum plurimi habeant.) Verùm septimestri tempore recepto, superest adhuc controuersia.

loc. cit. lib. 4. recep. sent. apud Cuiac. to. 1. pi.

Pythagoras enim apud Censorinum septimum plenum (vt idem aliàs Iurisconsultus recipit) intellexisse videtur, partum minorem definiens diebus decem supra ducentos; qui numerus fit ex triginta quinque (de quibus superiùs, cùm de formatione) ductis in senarium numerum perfectum; quod à

de praec. an. ex Tim. 1. in somn. 5. lib. de princ.

Plutarcho etiam, & Macrobio est obseruatum; cùm & constet numerum eundem continere septies triginta, siue mensem dierũ tricenũm: & Hippocrates faueat, limitans hoc tempus ad treis decurias Hebdomadum. Sed idem tamen Hippocrates inchoatum aliàs assumit,

de septim. pa. lib. 3. §. vlt. ff. de sa. & leg. hær.

dum & Lunareis menseis vsurpat, & partum restringit ad dies centum octoginta, & duos (numerum quoque Legibus probatum, cum certa quadam diei parte, quam Polybus di-

in lib. de sep. pa.

scipulus apud Plutarchum censuit esse diei dimidium, & Galenus quindecim horas.) Nescio porrò an-non fortassis scrupulosè nimis ita scripserit, ob anni Solaris dimidium, quod numero illo dierum, horarúmque continetur.

ibid.

Vtcumque sit certè, testatur Galenus peperisse fœminam post completum diem centesimum octogesimum quartum.

Deinde, quod spectat ad ipsum gestationis tempus intermedium, nulla difficultas de nono est mense definito ab Hippocrate dierum

lib. 2. Epid. sect. 3. loc. cit. lib. de sep. pa. de octim. de princ. &c.

ducentorum septuaginta; quantumvis illum Epigenes apud Censorinum vitalem non habeat: Dubium solemne est de octauo, quo vitalem nasci Hippocrates constanter negat. Negat verò etiam Epicharmus, & eum ferè

lib. de sept. & lib. de oct. pa.

sequuti omnes, vt Censorinus memorat. Ratio autem Hippocratis est (quam enim petunt Astrologi ex insociabilibus Signis, aut ab iterato Saturni dominio, tanquam fabulosam prætereo) quòd fœtus pati duas afflictiones continenteis non valeat. Videlicet supponit fœtum septimo mense exitum tentare, conuellere que tum membranam, tum vmbilicum; quare si statim octauo mense (nondum reparatâ iacturâ) sic rursùm conuellat, [...] cat, vitalem oriri non posse. Hanc ratione[m] Plutarchus tribuit non modò Hipp[o]crati, sed Aristoteli etiam, & [...] Polybo. Enimverò ea non persicit, [...] partum octimestrem, sicu[t] [...] quam opinarentur viuere. Siquidem Ari[sto]teles in Græcia quidem paucos ferunt oct[i]mestreis partus fatetur; sed docet tamen [...] in Ægypto esse familiarissimam; & Polyb[us] à Plutarcho copulatur Diocli, & Em[pedocli] asserentibus imbecillum quidem, sed [...] vitalem octimestrem partum. Id citatis [...] que Eutyphron apud Censorinum affirm[at] [...] Agellius profert non modò Authorita[tem] Cæcilij,

Insolet-ne mulier decimo mense parere?
Pol nono, etiam septimo, atque octauo;

sed etiam Varronis, qui mense octauo edi[tum] partum scripserit. Plinium, aliósque [...] sicuti quod ex eo habetur octauo mẽ[se] [...] Cæsoniam Caij Principis vxorẽ, Ca[...] Sfondratum, ex Cardano; quendam F[...] tiæ, qui triennio vixerit, ex Ficino, C[...] lem Carolum Borbonium, eius [...] tium, ex Scæu. & Lud. Sammarthanis, [...] quosdam ex Augenio; simúlque quod [...] percrebuit de mulieribus Naxiis octau[o] [...] se parere creditis, ob natum eodẽ mense [Bac]chum, seu Dionysium, à quo N[...] Dionysia. Adnoto solùm fieri posse, [...] fectiones illæ sint leniores, vel [...] stior, quàm vt pereat, vel in supputa[tione] mensium error sit, quòd Solares, L[unares,] ciuiles, inchoati, currentes, pleni [...] vel ipsæ mulieres fallantur, vti est ab Hip[po]crate, & Aristotele obseruatum; at [...] cùm plæræque non à tempore conc[eptus] sed à menstruis inhibitis computent [...] nis tempus, vt Timæus quoque [...] chum adnotauit.

Tandem circa summum gestationis [...] is statuitur vulgò mensis decimus. [...] mon, & Doctores Sacri, vt [...] Tertullianus; ita Cicero, & post [...] dorum Macrobius. Ita Poëtæ, vt [...] der & Cæcilius apud Agellium; V[...] item, & Ouidius, cuius est, cùm [...] tuto à Romulo anno decimestri, [...] stichon

Quod satis est vtero matris dum p[...]
infans,
Hoc anno statuit temporis esse sat[is].

Ita Iurisconsulti, cùm hæreditatem [...] mis decernunt, si in proximis dec[em] [...] bus post mortem patris, nati fueri[nt;] [...] mittunt verò, si post decem mense[s] [...] an fortè respexerint ad Lacedæmo[niorum] praxin, apud quos Leotychides R[...] dit, quòd haberetur filius Alcibia[dis] [...] Agidis Regis, qui eo nascente de[cem] menseis cum vxore non fuerat, vt à Plutar[cho] cho recitatur. Ita Philosophi pl[...] Pythagoras apud Laërtium, H[...] Censorinum, Empedocles apud P[...] causa petitâ ex eo, quòd Meridi[...] mos dies, quo homines è Terra p[...] sanctus fuerit, quantum iam [...]

[illegible], quasi id in Fastis notatum habuissent. Ita denique Medici, Hippocrates, Galenus, alij. Nondum tamen cùm aliqui decem exactos menses assumant, ut receptum dicit Agellius; plerique alij inchoatum; ut cum Pythagoras apud Censorinum maiorem partum definit diebus ducentis septuaginta quatuor, hoc est, incipiente hebdomade quadragesima) Hippocrates ducentis octoginta, seu hebdomade quadragesima completa; & Galenus ducentis nonaginta; seu currente hebdomade quadragesima secunda. Ceterùm nasci vitalem fœtum etiam mense undecimo; cum idem Hippocrates nonnunquam supponit, tum Author huius opinionis [illegible] Aristoteles. Sic Plinius scribit Suillium Rufum undecimo genitum mense; & Agellius refert D. Adrianum exquisitis Philosophorum, Medicorumque sententiis decreuisse hæreditatem natu in mense undecimo. Quid quod idem Plinius Authore Massurio scribit Papirium decreuisse natum in mense decimo tertio, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum ei videretur? Quid quod [illegible] Auicenna, sic non Diniz [illegible] mulierem, quæ cùm penè ludibrio esset, quòd post indicatos priores gestationis menses (idque, cùm plures, iam peperisset, illaque rei expers debeтет) numerarat undecimum, duodecimum, decimumtertium, edidere filium, qui iam adoleuit in [illegible] mense decimoquarto? Quid quod alius [illegible] in Academia Aquensi [illegible] Medicinæ Professorem [illegible] visum à se [illegible] fœtum in mense [illegible]? Quid quod narrauit alias [illegible] Fabricius accepisse se à Ioanne Dortomanno Monspeliensi Medico mulierem quandam Bellicadiensem, cùm aliquando mense nono per priores nuptias peperisset, & per posteriores edidisse iam treis, unum mensium undecim, alium tredecim & tertium octodecim, & semper quidem cum maiore, maioreque discrimine consuluisse ipsum, Medicosque alios quemadmodum posset ex futuro puerperio euadere incolumis, quando iam mensem vigesimum tertium? Ac [illegible] in utero quidem illa, quasi indubia sepulcro; Massa scribit mulierem sexagenariam, cùm ex septuagenario sene concepisset, puellam xv. mense peperisse, sed pedibus orbam, & sine manibus; quæ quinque tantum mensibus vixerit. Idque præsertim, quòd valere, ut mira est dictum, mulieres falli; & [illegible] hæc esse possit, quam non omnino mense finem extitisse aliunde inanilij; & si fortè alia quædam similia exempla suppeterent, quid sentiendum sit varius prodamus. Id interim refert Gothofredus in suis annotationibus ad Nouellas, Parisiensem Admonitum arbitrio fuisse viduæ partum mense xiv. appetitum, hisce circumstantiis eos mouentibus, quòd illa apud hæredes defuncti mariti diligentiùs spectata semper vixisset; quòd illorum uxoribus assidua comes semper fuisset, nec ab earum latere quodammodo discessisset; quòd hæredes ipsius defuncti nihil eius honori, aut pudicitiæ detraherent, quin potiùs de solemni, continuóque luctu, propter mariti mortem testarentur. *Cordos* vocari eos, qui ultra legitimum tempus utero gestati sunt ab Antiquis notum est, unde apud Suetonium Cordi Cremutij nomen legitur; quo nomine etiam dictus est scriptor Historiarum, quem sequi se ait Iulius Capitolinus in Cordianorum vita. Varro Chordum per aspirationem, scribit [illegible], quod valuam intimam sive involucrum significat, quo fœtus in utero matris involuitur. Latinè Secundas vocare. Addo illud de dentitione non debere videri mirum; quando aliqui apud Plinium cum dentibus nati leguntur; & nominatim M. Curius *Dentati* cognomen exinde obtinuit. Cúmque tantis adeò prolixitas temporis sit, præterquàm quod Hippocrates docet, mulieres illas, quæ alimentum suppeditant parcius, parere maturiùs, quæ uberius, tardiùs; cogitandum aliunde esse, si videamus plantam, aut fructum longè solito tardiùs prouenire, aut maturari, quòd aut educetur in loco non omninò idoneo; aut Verna tempestas, Æstatísve calor debilior, tardiórve sit; aut vis interior promouendo nata, & languidior sit, & segniùs procedat, cæteráque huiusmodi; videri posse ista non prorsùs ab omni fide abhorrere. Facere hoc certè aliunde videtur partus ille Cæsareus, seu quo fœtus est cæso utero educendus; quo utroque modo Scipionem Africanum, & Manlium, qui Carthaginem cum exercitu intrauit Plinius memorat, addens exinde & Cæsares, & Cæsones appellatos. Nimirùm, cùm fœtus exire alioquin non possit, aut ob perrumpendi impotentiam, aut ob uteri imbecillitatem, aut ob os eius nimis angustum, aut ob aliquam causam aliam; oporteret profectò ipsum, nisi hoc modo extraheretur, remanere in utero solito diutiùs, ac fortè etiam interire, computrescereque, imò & lapidescere; uti ante annos plus minus sexaginta contigit in ea Senonensi fœmina, è qua mortua eiutus est, qui asseruatur etiam-num fœtus lapideus, seu quasi gypseus viginti octo annos gestatus. Quid Aristoteles, quid Medici Galenum sequuti de generatione Animalium scripsere, falsa & temerè dicta (sua adhibita luce Anatomica) dixit esse nuper Harueus, generationem pulli ex ouo fames, cuius & historiam descripsit an. 1651. in libro cui titulum fecit *Exercitationes de generatione Animalium*, in quo Ouum asserit esse primordium commune omnibus Animalibus, ut ex literis accipio perillustris viri D. Petri Maridati in magno Regis Christianissimi Consilio Senatoris, literarum & literatorum impensè amantis, verùm de illa aliàs, atque de istis iam multa nimis,

De Natiuitate Animalium.

de re rust. lib. 2. cap. 4.

lib. 7. cap. 16.

lib. 7. cap. 9.

LIBER QVINTVS
DE NVTRITIONE, PVLSV, ET RESPIRATIONE ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.
De facultatibus, ac organis quibus Nutritio peragatur.

FACVLTATEM Generatricem excipit Altrix, seu Nutritiua, ipsa quoque naturalis, seu ab arbitrio independens, & Animalibus cum Plantis communis. Videtur autem esse illius imprimis necessitas duplex; *Vna*, vt, quia statim atque Animal conformatum est (imò & inter conformandum) calor inest, cuius actione particulæ ipsius quædam exsoluuntur, ac pereunt, succurrat nutritio, quæ æquiualenteis in ipsarum locum substituat; ex quo fit, vt nutritio quasi continens generatio sit, & tam speciali cuique naturæ conseruandæ sit necessaria, quàm est vniuersæ ipsa Generatio. *Altera*, vt quia Animal functiones omneis, quarum est capax obire non potest in minutulis illis primis, teneribusque staminibus; succedat nutritio, quæ illa dilatet, ac amplificet, tot scilicet parteis ipsis intertexens, & assimilans, vt Animal succrescere, euaderéque in magnitudinem congruam possit. Quo proinde loco adnotari potest nihil fore necesse, vt speciale quidpiam hoc loco de facultate Augmentatiua, déque incremento Animalium dicamus; cùm præter suo loco dicenda, de illorum ætatibus, constet augmentatiuam esse cum nutritiua indiuiduam; & præclarè doceat Aristo- 1. de Gen. 5. teles, Nutritionem, & Accretionem ratione dumtaxat differre. Cùm videatur porrò quidpiam præmittendum de facultatibus, organisque variis, quibus nutritio peragitur; tum illud attingendum est; quoniam alimentum, quo nutriri, & accrescere debet Animal, extrinsecùs positum sit; propterea omni Animali inesse os, quo id assumat, sibique intrinsecum faciat. Et quia illud est tum dissimile, tum eâ densitate, vt penetrare in omneis parteis, omnibúsque accommodari, nisi sit exsolutum, nequeat; ideò vnicuique pariter inesse stomachum, seu partem quandam interiorem, quæ alimentum & exsoluat,

& fluidum, ac in omneis parteis peten-
faciat. Et quia in eodem alimento mult-
partes heterogeneæ, ac vel non satis flu-
les, vel Animalis partibus non satis conf-
neæ, eamobrem, quòd eæ excernendæ, e-
cendæque è corpore sint, inesse cuique
ter partem aliquam, quâ egestio fiat.

Exinde autem videre licet, quò tot
variæ administræ, famulantésve facul-
quas Altrici, tanquam præcipuæ, tri-
Galenus, & cæteri solent. Est enim p-
quædam Attractrix; eáque non mod-
so ore, donec alimentum exterum d-
etiam & in stomacho, seu ventricul-
ore exceptum, ac, si opus sit, com-
est; & in omni parte, quæ aut ipso p-
iacturam resarciat, (ac si posset quod-
fœnore aliquo) aut ipsum debet tra-
re, quodámmodo præparare. Deind-
tentrix, eáque tum in quacumque par-
menti elaboratio peragitur, necessari-
in stomacho, iecore, sæpéque cum
ore; tum in osculis venarum extrem-
quà venulæ Capillares appellant ad l-
parteis, quibus alimentum parant,
ipsum, vt nutriantur, alliciunt. Ad-
solutrix (ita nimirum nobis videtu-
teratrice dicenda) ipsaque aut C-
catrix in ore (certè in Animalibus
dentes ad discerpendum, dentu-
concessi sunt) aut Concoctrix in p-
aliis; sed cum eo discrimine, vt ci-
concoctio fieri dicatur in ventricul-
ligendum sit præcedere præparatio-
ingluuie Auium, & reticulo r-
Quæ autem Concoctio in ventric-
gitur, alimentúmque in florem q-
Chylum conuertit, *Prima* dicitur
dam, quæ peracta in iecore conu-
lum in Chymum, seu humorem
quæ etiam à potiore, & max-
Sanguis appellatur, & ob tertiam,
acta in singulis partibus sanguin-
tit in magis affinem partibus
quam ex alteratione quasi tup-
Cambium, & *Glutem* vocant. Post
quæ eadem penè cum Attractrice
non solùm in exitu à concoq-
bus, quo pacto chylus à fæcibus,
variis humoribus, & postremum i-
tia à sudoribus repurgatur; vel

[illegible] à [illegible] sit comparatio ; veluti [illegible] seminum à mas- [illegible] , [illegible] semina- [illegible] . [illegible] Expultrix, [illegible] massa alimentitia in par- [illegible] praeparandis , & [illegible] qui- [illegible] , vt in ven- [illegible] , ac in vasis etiam transferen- [illegible] , ac venis, [illegible] vasis transfe- [illegible] , vt in [illegible] , & [illegible] Digestrix , siue [illegible] , nisi quòd [illegible] esse non videtur [illegible] massae alimentitiae , & [illegible] vasorum deferentium , veluti [illegible] , [illegible] pullulant in [illegible] , [illegible] ; tum singula- [illegible] partium , quantum [illegible] que tantum [illegible] , quantum est congruum , pollicis, [illegible] ; hoc est , digestio, [illegible] alimenti [illegible] ; [illegible] vulgò [illegible] pro Concoctione [illegible] . [illegible] est Assimilatrix , ipsaque in quali- [illegible] parte , quatenus appulsum ad se alimen- [illegible] , [illegible] ita [illegible] , vt similis [illegible] substantiae, [illegible] .

[illegible] verò ad organa huiusmo- di Facultatum, [illegible] villos, siue [illegible] , transuersos, obliquae [illegible] , cùm [illegible] ; Expultrix, [illegible] , cùm obliquae, Digestrix, [illegible] , [illegible] partium [illegible] ; & ipsas ex [illegible] , [illegible] ap- [illegible] . Vtrum- [illegible]

dicendae , quae sanguinem in angustum co- gentes, saltem suis transmissionem, seu quasi transilitionem faciant ; & adest continens alicunde arteriarum pulsatio , quae venis im- pressa tum non patiatur ipsas feriari , tum contentum sanguinem continenter excale- faciat, rarefaciat, sicque dilatet, vt ab ipsa vsque scaturigine, qua emittitur, non possit non semper propelli.

De organis, quibus animalis peragatur.

Enimverò protritum est , admittendum esse praetereà Calorem, tanquam speciale or- ganum , quo alimenti Exsolutio , ac ea spe- ciatim , quae in Stomacho fit , & prima , ac per excellentiam Concoctio dicitur ; pera- gatur ; nisi quòd Asclepiades apud Aurelia- num exsolutionem quidem in ventriculo, non item verò concoctionem agnouit. Sed quaestio nimirùm de nomine est ; ac praeser- tim cùm Exsolutio non sine calore , quo par- tium penetratio adiuuetur , fiat ; adeò vt , li- cet aliqui ita Concoctionem ab Exsolutione discernant , quòd haec praecedat , illa sequa- tur ; videantur tamen alimentum ex quo ex- solui incipit , incipere & concoqui , ac dum perficitur Concoctio , perfici quoque Exso- lutio, sicque Concoctio nihil esse aliud, quàm Exsolutionis species , quae aliquo fiat cum calore , videantur. Obseruandum est autem Calorem ad hanc concoctionem necessarium, non modò eum esse , quem Actualem vulgò appellant , sed etiam illum , quem Potentia- lem , seu qualem aliàs diximus esse aquarum fortium , vocant. Nam actualem quidem ad concoctionem facere, nostri stomachi exem- plo probatur, qui idcircò videtur condi, dia- phragmate solo intercedente , suppositus , & aliunde à iecore , lienéque velut circumda- tus , vt alimentum concocturus huiusmodi partium calore foueatur, & constat ferè par- tes externas solere à pastu quadantenus fri- gescere ; quasi euocato introrsùm ad coquen- dum cibum calore ; ac aliunde , si stomachus refrigeratus fuerit , imperfectam fieri , vitio- sámque coctionem. At verò calorem huius- modi simplicem non sufficere probatur im- primis , quòd stomachus Piscium , qui ex an- te-dictis non sentitur calidus , alimentum tamen sic coquat , vt in propriam partium substantiam vertatur. Deinde, quòd in nobis quoque licet concoctio in stomacho sit spe- cies quaedam Elixationis , quatenus cibo so- lido intra ipsum affunditur potus , vt carni aqua intra lebetem ; attamen non pura elixa- tio est , alioquin vt caro intra lebetem non penitùs exsoluitur , ita neque intra stoma- chum exsolueretur ; & bullitione quidem neque tam vehementi , neque tam diuturna. Adde quòd nonnulla Animalia sunt , veluti Chamaeleon , & similia , quae nunquam bi- bant (quin-etiam nobis Amicus est, qui nun- quam , aut vix anno semel , idque vt Amicis gratificetur , bibit, praeter multos alios , qui tota hyeme bibunt nihil) & solidum tamen alimentum coquant optimè , adeò vt ea dici Elixatio propriè non possit , quòd neque ex- ternus sit humor , in quo fieri , neque inter- nus tantus , in quo peragi possit. Itaque spe- cies quidem est Elixationis aliqua , prout

lib. 1. de morb. acut. cap. 14.

humor

De organis, quibus exsolutio peragatur.

humor adhibitus (siue is affundatur, siue ex cibo exprimatur, siue à corpore suppeditetur) elicit quicquid salium, substantiæque alimentitiæ in cibo est, ac in se transsumit, ipsóque prægnans, efficitur succus. At quia non potest satis plærumque penetrare, vt id eliciat; necesse est adsit exsolutiuum Principium, quod cibum aperiat, inque particulas comminuat, in quas subire, & quas sibi incorporare humor valeat.

Et verò quod-nam esse potest Principium huiuscemodi? id videtur esse ex parte ipsemet Ventriculus: quippe cùm ventriculus Auium eiusmodi sit vt ex eo possit excerni sal, quo in renibus, & vesica humana exsoluantur calculi, sicque non sit mirum res durissimas, compactissimásque deglutitas ab Auibus exsolui à ventriculo, huiusmodi sal in ipsas spirante; consentaneum est omnis Animalis ventriculum eà esse texturâ, vt in eo sal vigeat, quod cibis naturæ animalis congruis exsoluendis sit opportunum, & in quo proinde consistat quam vim dicere stomachi specificam solent. Dico autem ex parte; vt intelligatur exsolutionem, concoctionemve fieri in parte idonea, & quidpiam ex se conferente; cæterùm enim Principium exsoluens videtur potissimum esse succus acidus, à liene suppeditatus. Audio rem placere eximio Cambræo meditanti librum de vsu lienis conscribere; intereà verò mihi pridem argumentum fuit Vas breue vocatum, quo celebre est ventriculum cum liene communicare. Cùm enim hæc communicatio frustrà esse nequeat; haud facilè sanè alius eius vsus, quàm propositus potest cogitari. Admittit porrò ferè non-nemo succum vase isto ex liene transmissum non esse modò acidum, sed etiam creare, prorritaréque appetitum; licet qua ratione id faciat expositum à quoquam non nôrim. Videtur ergo Aciditas, quæ in illo est, subindicare vitrioli portionem, quæ mista forte in sanguine cum portione nitri, ac salis communis (id esse quoque volatile, siue elementum Ammoniaci potest) seligatur à ramo venæ Portæ splenico (eo nempe modo, quo aliunde, ab Emulgente selectio fit) transfusaque in ipsum lienem, intra illum elaboretur, vt intra quoddã Chymicum vas, in speciem quandam aquæ fortis, proportionem cum ea habentis, à qua suo loco descripta, & in vesicam iniecta calculos exsolui posse diximus citra læsionem ipsius vesicæ. Quare & fieri posse videtur, vt si acidus ille succus ex liene effusus in ventriculum quædam huiusmodi sit aqua, alimentum eo exsoluatur.

Comprobatur verò ex eo, quòd plærumque, dum concoctio peracta est, vapores ructantur, qui acorem referant; eadem ratione vtique, quâ ipsa quoque fermentata pasta acescit. Nempe & fermentum acidum est, & pasta eatenus fermentatur, quatenus acidus spiritus fermenti in eam penetrat, & minimas quasque particulas farinæ exsoluit; massámque proinde inflari, ac velut succrescere cogit. Ex quo fit proinde vt succus ille à liene subministratus habendus sit velut fermen-

tum; & alimenta ipsius ope fermentan-
senda sint, hoc est, exsolui in particul-
quibus cum aqua, aliove humore com-
creetur is succus, quem dicimus chy-
Confirmatur rursùs ex eo, quòd cùm à lie-
succus dici Melancholicus soleat, ij, qui
lienis magnitudinem, huiusque adeò succi
piam, dicuntur Melancholici, edaces
tur, ac sunt. Nimirum & citò, & m-
alimenti exsoluitur, & cùm id exsolu-
excessitque è stomacho, cum agris i-
stomachi membranam succum acidum,
vellicat, ac in eo nouam alimenti app-
creat. Difficultatem facere posset; quòd
malia quædam sint, quæ liene careant,
tera inter Testudo marina, iuxta p-
experimentum, cuius superiùs m-
Nescio verò an dici valeat sufficere
stitutionem stomachi, ac lienem esse
taxat concessum Animalibus, quibus
chus satis esse ad exsolutionem cibo-
potuit. Neque enim incongruum
signem partem factam esse ad fam-
stomacho; cùm etiam reticulum
pars ruminantium ob eundem fi-
sit, aliæque in aliis partes. Vtcunque
exsolutio eo, quo diximus, modo
ea fiet quidem non sine calore, sed in
vt huiusmodi calor sit ex actione
tum vitrioli, aliorúmque salium,
rum, qui in alimento contenti
rantur; planè vt in omni fermentatio-
ac in ipsa adeò dissolutione per
teis; quippe quæ sine aliqua
specie non fiat.

Quod spectat ad Exsolutionem,
coctionem, quæ fit posteà in iecore;
que vim exsolutricem adeò robust-
git, neque est cum tanto calore;
fit quidem noua exsolutio; sed
men fit discretio quædam in varios
pro conditione variarum partium,
larúmque, ex quibus chyli massa
modò certè aliqui excrementitij
mantur; sed etiam qui videntur
fusique in venas erumpere, eiusmodi
facillimè secernantur. Præterea
eorum massam prodeuntem è iecore
suapte naturâ rubeam, sed id habet
mistione dicti specialiter sanguinis,
mor est cum illam iis corpusculis, quæ
partibus variis intra quas mora-
tem positus subeunt, ita referunt
colorem. Nempe sicut à iecore
obtinent vt ruborem exhibeant, in
didis mammarum glandulis, vt cand-
ab omnibus partibus, ad quas
quarúmque subeunt conditionem, vt
tem cuiusque proprium. Denique
Exsolutio, seu Concoctio in ipsis
bus fit, ea, vt minimùm vehemens,
mo cum calore est; quippe cùm
aliud, quàm secretio sit, & particul-
similandarum delectus. Non est verò
obrem aliud organum assimilationis
tur, quàm ipsæmet partes; quatenus
illâ suâ motione, de qua dictum alibi,
si ad se sanguinis, seu alimenti, p-

cor-

congerat [illegible] deliquant, aliasque, si confluxerint illuc. Quippe ex incredibili particularum varietate, ex quibus alimentum constat, aliae congruae sunt ad naturam carnis, aliae ad ossa, aliae ad aliam, non autem vnde ad quamlibet; tum & quaedam sunt, quae ad nullam. Quamobrem vnaquaeque pars sibi [illegible], adsciscitque, quales [illegible] naturae accommodatu faciliores, caeteras relinquit, aut respuit. Hinc cùm quaestio videtur agitata fuisse, *vtrum simile fiat, an contrarium contrariis nutriatur*? Praeclare Aristoteles opiniones oppositas eâ distinctione conciliat, quòd, si alimentum sumatur, quatenus incoctum, inelaboratumque est, contrarium, seu dissimile animalis ipsius partibus sit; sin quatenus coctum, atque extremè elaboratum, vt iam-iam transire in substantiam, partesque animalis debeat, tum simile esse, consentaneè censeatur. [illegible]

Id porrò quod obiter dixi de Alimenti appetentia, complector id, quod est in Fame, [illegible] videntur; nam Plato quidem dixit has cupiditates esse manifestissimas, & vtramque innatam esse, [illegible] ad expletionem, voluptatem, liberationemque ab omni molestia. [illegible] Aristoteles enim definit quidem Famem cupiditatem calidi, & sicci; & Sitim cupiditatem frigidi, & humidi; [illegible] in cibo, [illegible] quando multa [illegible] Aristoteles [illegible] Quaestionibus nimis religiosè [illegible], quippe, vt nihil dicam de fame [illegible] naturam Animantium, [illegible] appetitus [illegible] frigidi sitis. [illegible], est quidem [illegible] famem cupiditatem [illegible] cibi solidioris, compactiorisque, quàm [illegible] sunt; at quamuis [illegible] cibus ex quadam substantiae siccae [illegible], non ideò tamen humidi [illegible]. Vide scilicet herbas, atque [illegible], quibus Animalia vescuntur; [illegible] sicca potiùs, quàm humida; cùm [illegible] ex ipsis [illegible], qui longè excedat [illegible] substantiae, quam appellant siccam. Quin etiam licet [illegible] famem esse cupiditatem sicci; [illegible] definiri quoque [illegible] cupiditas debeat, quasi eadem [illegible] prae se caliditatem potiùs, quàm frigiditatem ferant? Quod ad Sitim spectat, ea quidem perspicuè humidi cupiditas est, verùm ex accidenti est, quòd illud etiam frigidum sit. Videtur sanè Aristoteles solùm respexisse ad sitim, quae ex calore oritur, seu illum nimia agitatio, seu anni tempus, seu mora ad ignem, seu febris, seu cibus, seu quid aliud pariat. Non respexisse verò ad sitim, quae secundùm naturam est, nempe quae [illegible], dum inter comedendum [illegible] cupiditas humidi, quo cibus compactior [illegible], diluatur, elixetur, in succum abeat, quemadmodum dictum iam est: cùm nihil sit necesse id frigidum potiùs, quàm calidum esse. Platoque etiam dixerit, si caliditas siti insit, frigidi esse cupiditatem; si frigiditas, calidi. Nonne verò satis experientiâ constat, sufficere ad restinguendum sitim, si modò stomachus exarefactus humectetur; quantumuis humor calidus, aut saltem non frigidus sit? At voluptas quidem interdum est maior; & videre plerumque licet hosce delitiis deditos, nisi fuerit glacies, aut nix adhibita, non delectari. Verùm, si habeatur ratio valetudinis, docet experientia quàm saepè gelidae potus noceat, quàm nunquam potus calefactae. Quid quòd nihil etiam voluptatis deperit ex calidae vsu, si modò tantilla fuerit assuetudo? Testari certè id nobis licet, qui prae dolore dentium diuturniore coacti diutiùs aquam bibere paullò tepida calidiorem, eò sumus adducti, vt dolore licet sedato, frigida, etiam per Aestatem, habita fuerit iniucunda, ac insipida, & cùm post vnum alterumve annum quotidiana febris diuturna propè mensium inciderit, calida sola per paroxysmos ardentissimos delectârit. Nesciòque, an addere debeam, cùm res satis mira videretur Medico, nulla me tentari solitorum ciborum fastidio, sed & illos appetere, & pati, quâ per sanitatem, suauitate vsurpare, retulisse id me in calidae vsum, quippe cùm non vt caeteri gelidam affunderem, quâ stomachi efferuescentia vitiaretur temperies, sed calidam, seu familiarem, à qua nihil passus temperitem tueretur, ac ideo posset solitis fungi muneribus, hoc est, cibos, licet non tantos, appetere, concoquereque.

Sed ad causam vt redeam, Empedocles apud Plutarchum censuit oriri famem, ac sitim eò defectum alimentorum, ex quibus Animalia constant; & Asclepiades apud Aurelianum fieri speciatim famem dixit patefactione viarum maiore, & sitim minore, tam in stomacho, quàm in venis. En autem, vt Lucretius rem specialiùs expresserit; primum circa Famem,

Illud item non est mirandum, corporis ipsa
Quod natura cibum quaerit quoiusque animantis,
Quippe etenim fluere, atque recedere corpora rebus
Multa modis multis docui; sed plurima debent
Ex animalibus his, quae sunt exercita motu,
Multaque per sudorem ex alto pressa feruntur,
Multa per os exhalantur, quom languida anhelant.
His igitur rebus rarescit corpus, & omnis
Subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
Propterea capitur cibus, vt suffulciat artus,
Et recreet vireis interdatus, atque patentem
Per membra, ac venas vt amorem obturet edendi.

Deinde circa Sitim,

Humor item discedit in omnia, quae loca cumque

Poscunt

Lib. [illegible] (margin, beside "Praeclare Aristoteles")

[illegible] (margin, beside "complector id, quod est in Fame")

Lib. 3. (margin, beside "Aristoteles enim definit")

De organis quibus nutritio peragitur. (margin)

4. de Rep. (margin, beside "Platoque etiam dixerit")

5. plac. 28. (margin, beside "Empedocles apud Plutarchum")

lib. 1. (margin, beside "Asclepiades apud Aurelianum")

De multiplici Fame, Menstrie, sterilitate, &c.

Postant humorem, glomeratáque multa vaporis
Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro,
Dissipat adueniens liquor, ac restinguit, vt ignem,
Vrere ne possit calor amplius aridus artus.
Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
Abluitur, sic expletur ieiuna cupido.

Quibus versibus contineri vides quicquid pene deinceps dictum à varijs Authoribus fuit de exsolutione seu corporearum partium, seu Primigenij humidi, propter continentem actionem caloris siue innati, siue extranei; itémque de reparatione, quæ fit tam per cibos, quàm per assumptum potum in omnibus partibus; licet speciatim non declaretur, vnde oriatur specialis sensus, qui creatur in stomacho, & ad superius potissimùm orificium, vt vulgò præscribunt. Cùm sit porrò sententia communis sentiri famem in stomacho, eiusve orificio, non verò in partibus alias, quòd facta ab aliis attractio ac proinde quædam quasi vellicatio ab extremis vsque, per intermedias succedenter in orificium hoc desinat; verisimilius tamen videtur caussam esse, quam diximus, humorem videlicet acrem ex liene in stomachum, non in alias parteis, effusum. Quippe si simplex foret attractio, illa haud-dubiè sentiretur in omnibus partibus, neque sensus desineret in orificio stomachi, sed in summa tantum œsophagi parte, vlterioribusve cum ea continuatis. Non obstat verò quòd ille succus in stomachi fundum, non in orificium superius fundatur; cùm licet fames dicatur sedem in hoc habere orificio, nemo sit tamen, qui experiatur se in ea præcisè parte esurire, & non potiùs in stomacho toto, œsophagóque & faucibus ipsis; scilicet quasi humor ille effusus in stomachi fundum attenuetur in quendam vaporem, qui quoquoversùm stomachum petat, œsophagúmque etiam, & fauceis compungat.

Hinc certè fieri videtur *primùm*, quamobrem dum comedimus, non illico fames sedetur; sed tum solùm, cùm vel stomachum oppleuimus, vel quod quantitate modica ingestum fuit, exsoluitur, fermentatur, bullit, nimirùm tunc ab alimento, crassove eius halitu abigitur, quod ex humore, vaporeve acri, tam fundo, & parietibus, quàm fornici stomachi hæret. *Deinde* quamobrem ingestum paullò calidius iusculum, & pingue præsertim, statim satiet; nempe pari modo stomachus oppletur crasso halitu, ipsóque secundum se totum quasi illitus desinit compungi. Et agnosces sanè eo casu, tametsi extremæ partes corporis refectæ non sint, non vellicare eas tamen; cùm deberet nihilominus, nisi ad fauceis stomachi, saltem ad parteis alias, ob attractionem, exsuctionémque ad eas terminatam, vt priùs ad ventriculum, vellicatio sentiri. *Rursùs* quamobrem nos interdum inappetentia etiam impastos teneat; videlicet aut potest vas huiusmodi esse obstructum, adeò vt ex acri humore vel nihil, vel parum effundatur in stomachum; aut po-

test stomachus humore aliquo præ-
sicque veluti incrustari, vt licet h
fundatur, compunctionem tamen no
tiat; aut potest membrana illim in
intemperiem contrahere (quem
dictum est ex frigore gelidæ per p
febris infusæ) vt siue exsolta sit, si
vel alia ratione deprauata sit, ea
ctione non moueatur. *Ad-hæc*, qu
interdum *Boulimia*, caninave fames
siquidem tanta esse potest humoris
pia, vt alimentum ipso imbutum
dùm adhuc sit; ita vt eo quoque
stomachus; & cùm non sit eiusmod
hatur à partibus, etiam ab ipso
qui est oneri, plærumque euomitur.

Ex quibus, aliisque id genus intelli
nullum videri argumentum, quo
probat nutrici chylo stomachum,
fames cessat illicò à cibo assumpto.
cet cessare potest propter caussam
cùm satis aliunde incongruum vide
teras membranas sanguine nutriri,
triri verò stomachum, qui membr
vtcumque Galenus, nobiléque
consentiant. Quasi verò stomach
tus, nutriríque in vtero non fieri,
quàm chylum elaboraret? quasi
elaboratio non supponat stomach
tantem iam constitutum, ac elabor
cultatem adeptum? quasi chylum
neus stomacho nutriendo; aut si
ri debeat non satis idoneus, vt ca
teis, ac simileis præsertim nerui
possint igitur eadem ratione dici
nynges cerebri substantiâ, testes
si placet, etiam cystis bile, vesica
que ita de cæteris? Quòd si reg
quæ vena destinetur potissimùm
tionem stomachi, constat exp
esse ex splenico ramo, tota stoma
dispersam. Quo rursùs ex capit
test stomachus eatenus ad famem
tura comparatus, quatenus
túrque ex eo sanguine, qui ad lienem
habet iam aliquid acredinis, lic
tam, quantam ipsi elaboratio in
rit. Ad sitim verò quod attinet;
dem eius, quæ famis est, sedes;
ipsa exarefactio stomachi, œsoph
tociúsque oris, quatenus sequ
gatio sine aliqua reuulsione,
partium, atque idcircò sine qu
litæ sensu fieri non potest. Con
exarefactio, tum citra cibum
indicatis caussis suborta; tum
siccitatem, quæ in ipso cibo
spongiæ instar humiditatem, qu
cho est, exsugat; nisi ea fortè
ti in iis, quos dictum est, nunquam
bibere, vt citra noxam stoma
sufficeréque cibo debitè hum

Circa id autem, quod in Alim
simùm exigitur, sciendum est,
triplex substantia deperditur, sol
spirituosa; ita debere eam resar
quadam consimili, quam alime
plectatur. Debent ergo in ali

quarum solidæ partes, siue totum sit solidum, siue fluidum cùm sit, commistas parteis solidas habeat, quæ à fluidis secerni possint. Debent & fluidæ, siue totum fluidum sit, siue aliàs fuerit solidum, parteis contineat fluidas, quæ possint ex ipso elici. Debent denique spirituosæ, siue totum verè spirituosum sit, siue aliquid spiritus cassas inter parteis cohibitum teneat. Oportet verò solidas parteis [illegible] esse, quæ cum solidis corporis partibus proportionem habeant, & alimento exsoluto, inque chylum verso, facilè cum ipso possint fluere, alioquin enim fæces sunt; ipsaque non modò ex solido cibo, sed ex fluido etiam, cuiusmodi est vinum. De fluidis paullò secus iudicandum, nam quæ sunt propriè alimentariæ, nihil aliud sunt ferè, quàm vas quoddam ad solidas; & quæ non sunt alimentariæ, excernuntur quidem, sed priùs tamen fuerunt necessaria, vt ea solutione, transuectionéve solidarum. Ex quo fit, vt non modò pinguis succus, qualis continetur in granis, necessarius sit ad reparandum sanguinem, verùm etiam aqua illi macerando, chylóque, atque sanguini conciliando idonea, priusquàm in lotium, sudoremve excernatur. Spirituosæ demum, quia solidas inter fluidas alimentarias [illegible], adeò indigent solùm quadam ipsarum [illegible], vt illustrari valeant, excurrántque per ipsum corpus. Hinc proinde fit, vt quod maximè ex alimento exigitur, sit liquor quidam non purè aqueus; sed talis, qui solidas parteis, spiritúsque contineat; sitque adeò pinguis, & non viscidus quidem, [illegible] tamen; qualis est, qui [illegible] vulgo [illegible], seu aqua vitæ appellari. [illegible] quædam [illegible], quòd spirituosum maximè sit, suppeditet omnium maximè quod maximè deperditur; spiritus nempe, quibus exhaustis necesse est animal mori, cùm sit aliunde & fluida, & consistens quippiam solidarum partium spiritus [illegible], possitque adeò quadantenus [illegible] partium resarcire iacturam. Indicium porrò maximum est, quòd res vnaquæque eatenus sit magis alimentaria, quatenus ex ea elicere maiorem huiusmodi aquæ, siue spiritus copiam licet; indéque fit, cur omnia grana, cur mel, cur vinum maximè nutriant. Et quamobrem aliunde putas generosum vinum [illegible] vires, nisi quia abundat isto spiritu, qui per omnia membra statim distribuitur? quanquam est aliunde aliquid in ipso maligni, vt ob eo propterea nutrimentum meritò videatur, sicut dicendum alibi est. Cur putas mel in stomacho, velut in lebete diutius [illegible], nisi ob copiam spiritus, quem viscidior substantia cohibet, quique [illegible] ebullitionis speciem creat? Quorsum grana immersa aquæ maceratione, [illegible]que, nisi quia cùm plurimum contineant huiusmodi spiritus, compactissima tamen sunt, & exsolui priùs aliquatenus debent, vt laborem stomacho nimium in iis exsoluendis facessant (sed non absurdo videbatur, cuiusmodi humanus vt plurimùm est; tamen aliquin stomachus Auium ipsis ex-

soluendis vt à natura comparatus, ita penitùs assuefactus) & plus aliunde ingeritur, quàm vt digeri exsoluíque possit?

De multiplici Fœtu, Monstris, Sa-nitate, &c.

Dicendum heic aliquid foret de varietate alimentorum, quibus Animalia nutriuntur; verùm res manifesta est, cùm & constet non posse eadem idonea esse omnibus, propter varietatem temperamentorum, ex qua est, vt quæ his gratissima sunt, illis nauseam pariant, neque ab ipsis attingantur; & perspicuum sit esse vnicuique Animali suam voluptatem, cùm alimentum assumit congruum, ac dici proinde geminatum possit in ipsis ruminantibus, vel ex relatu hominum quorundam ruminantium, cuiusmodi duos Aquapendentius memorat, fidem facientes ruminationem actionem esse innoluntariam, creariquè ex ea voluptatem necessitate quadam naturæ. Attingenda itaque potiùs specialis difficultas est de alimento Hominis; qui cùm videatur fuisse factus, comparatusque à Natura, vt Terræ donis, hoc est, herbis, fructibusque vesceretur, ad cædeis tamen Animalium, carnisque vsum deflexerit. Naturæ certè institutum agnoscere non obscurè licet vel ex ipsa sola conformatione dentium, quos ad comedendum concessit. Siquidem cùm inter terrestreis, gressilisque animanteis constituerit nos; non taleis nobis tribuit denteis, qualeis iis, quæ ex sua natura vesci debuerunt carnibus, vt sunt leones, lupi, & aliæ, ideò vocatæ carniuoræ; sed qualeis iis, quæ vesci herbis, variisque fructuum generibus, vt sunt equi, oues, & aliæ, quæ non carniuoræ habentur. Cur verò potiùs attribuisset prioribus fuisse denteis anteriores turbinatos, longos, à se inuicem dissitos, sibi mutuò non occurrenteis, nisi vt quia carnes tenaciores sunt, propter membranas, tendines, variáque genera fibrarum, cum glutino quodam cohærentium, infigere ipsos profundè in illas debuerunt, vt eas vi facta discerperent, distraherent, auellerentque? Cur ex opposito posterioribus latos, breueis, cohærenteis, occurrenteis; nisi quia herbæ, fructúsque fragiliores sunt, & leuiore quadam, paullóque latiore apertione, pressionéque cedunt in frusta? Et, vide, vt si vices commutes, hoc est, denteis illorum istis, istorum illis tribuas, tunc priores possint solùm premere, non item tenellere carneis; posteriores verò possint quidem quasi fossulas excauare in fructibus, non item scindere, & abducere frusta. Quod idem proportione quadam obseruare in Auibus licet, ex quibus, quæ carniuoræ sunt, rostro sunt non modò acuto, sed superiore etiam parte prolixiore, atque adunco, vt non modò ipsum in carnem infigere, sed abstrahere quoque ex ea frusta valeant; quod sanè non possent, si rectum, turbinatúmve, vt aliæ, haberent; quemadmodum neque aliæ colligere, neque excutere grana possent, si vt carniuoræ aduncum, prolixúmque alterâ parte obtinerent.

Cùm tales ergo Homini dentes concessi à Natura sint, quales sunt concessi non carniuoris, sed aliis, quæ donis Terræ simplicibus vescuntur; quidni agnoscamus eo fine concessos, vt abstineamus à carnibus, vtamur verò

De multiplici Fœtu, Monstris, similitate, &c.

aliis rebus: potest autem res confirmari ex eo, quòd videmus omneis pueros præferre perdicibus poma, esséque vsquequaque amantissimos non carnium, sed fructuum; nempe quia Natura in illis est adhuc quodammodo pura, inalterataque, & qualis est, sese explicat, quousque vsus carnis diuturnus ipsam immutatâ temperie deprauauerit. Quodammodo, inquam; nam si puer foret & formatus ex semine, & nutritus lacte parentum, qui ipsi abstinuissent à carnibus; aut si saltem dimisso lacte pastus carnibus, infecalisque carneis, non esset, ferretur haud-dubiè in fructus impensiùs. Potest item tum ex eo, quòd cùm nobis arma, seu instrumenta naturalia dilacerandis, dissecandisque carnibus non supperterent, excogitare, vsurparéque artificialia oportuerit, cultros scilicet, quibus animantes carnibus alioquin vescentes non egent: tum ex eo, quòd cùm carneis crudas auersemur, oportuerit variè illas coquere, vt suauiores efficerentur, quem apparatum quæ animantes carne vescuntur, non requirunt. Videlicet illis Natura & de instrumentis ad discerpendam, & de suauitate ad gustandum prouidit; cùm profectò respectu nostri nouerca dici non valeat, quæ nobis perinde, ac animantibus cæteris & instrumenta dedit idonea, & suauitatem quandam mixtam fructibus, aliisque edulibus rebus, ipsas maturando attribuit. Potest rursùs tum ex eo, quòd non Sacræ modò Historiæ testantur primos Homines & viuere iussos, & vixisse non carnibus, sed fructibus; & carnium vsum non nisi longo pòst tempore, ac ob duritiem, vt dicitur, cordis fuisse toleratum; sed apud Prophanos quoque percrebuit in aurea primorum Hominum ætate non alios fuisse vsui cibos, quàm à Tellure sponte enatos: *Tum* ex eo, quòd non modò Viri Sancti, qui se in solitudines Religionis ergò receperunt, abstinuêruntque à carnibus; verùm etiam Philosophi, qui virtutis moralis gratiâ eandem sunt amplexi abstinentiam, vitam & diuturnam, & sanam duxerunt. Potest insuper *tum* ex eo, quòd non est herbarum, fructuúmque vsus ita stomacho onerosus, vt caro: siquidem cibus leuior est: cùm caro Animalium ex parte ipsorum pinguiore facta, compactáque, difficiliùs longè exsolui, ac distribui per parteis nostri corporis possit. Neque enim quòd carnem fieri ex carne vulgò dicitur, id fit carnem carni, vt gypsum gypso agglutinando: *tum* ex eo, quòd timendum non est, ne non satis virium ex his cibis elici possit; cùm & taurorum robur, & ceruorum pernicitas, & dotes aliorum Animalium similes, ex alio victu non deducantur. Potest demùm *tum* ex eo, quòd obiici non debet, experiri nos varia ex insuetis carnium commoda; cùm, vt incommoda reticeam, ea supponant factum eiusmodi ex continuo vsu partium corporis habitum; vt mirum non sit, si aliquando ab assuetis, vt dicitur, non passio, sed adiumentum fiat; tum ex eo, quòd non est opponendum natentes esse Brasilianos, Hurones, aliósque feros Homines carnibus vescentes; quasi illi Naturam ducem insequuti esse videantur; cùm ex hoc capite natura tam in illis potuerit, quàm in cæteris deprauari, [illegible] tantò magis, quantò minùs humanitatem [illegible] tinuerunt, vt pote, qui non carnium [illegible] citer, sed etiam Anthropophagi [illegible] euaserint. Verùm hac de re aliàs plura.

CAPVT II.

De traductione Alimenti, ac [illegible] de Venis Lacteis.

VIDEAMVS nunc paucis, [illegible] ductibus fiat alimenti [illegible] seu dum fœtus in vtero, [illegible] extra vterum est; quando [illegible] tas de vtroque est statu. Et quia [illegible] priore statu attinet non modò ad Viuiparorum Embryonem, sed ad Ouiparorum [illegible] Pullum; quatenus Ouum, in quo formatus est ipsi instar vteri; ideircò dicamus priùs de Embryone, & respiciendo quidem præcipuè ad Embryonem Hominis, tum quia Authores ferè de eo loquuntur, tum quia res in [illegible] tis persimilis est. Itaque de Embryone, [illegible] tu humano tres commemorantur Philosophorum antiquorum sententiæ. Vna est Alcmæonis, qui apud Plutarchum toto [illegible] ali fœtum censuit, quòd spongiæ in [illegible] exsugat, quæ nutriendo idonea sunt. [illegible] putauit id fieri ob humorem amnio [illegible] na contentum, intra quem natare [illegible] feruntur: verùm iste humor est [illegible] non alimentitius, & aliùde in Quadrupedibus ruminantibus non in amnium effunditur [illegible] allantoide continetur? an ob [illegible] guinem, qui cum eo nato profunditur [illegible] fluit ex vtero auulsis ab eo vasis vmbilicalibus, in quæ exonerabatur. Altera Epicuri, & Democriti, existimantium apud eundem Plutarchum [illegible] [illegible] *Fœtum in vtero ore nutriri; esse enim in [illegible] papillas quasdam, & oscula, quibus [illegible] vnde & ore ad mammam fertur, statim [illegible] editus est.* Videri autem potest opinio [illegible] quoque Hippocrati; cùm hæc nimirùm [illegible] legantur in libro, quem de Principiis [illegible] bunt. *Puellus dum in vtero est, labris comprimens sugit alimentum ex vtero matris, trahitque [illegible] tum ad cor.* Et statim: *Si verò quis roget, [illegible] innotescat puerû trahere, sugeréque in vtero, [illegible] respondere ipsi licet, Exsputit stercus in intestinis, quod statim à partu seu hominibus, seu [illegible] per ventrem secedit. Non esset verò [illegible] nisi in vtero sugeret.* Pergit, (quæ fuit [illegible] Democriti, & Epicuri ratio) *Neque ei [illegible] natum est, sugere mammam doctus esset, nisi [illegible] sit in vtero.* Verùm hanc sententiam [illegible] gnat Aristoteles duplici ratione; Vna [illegible] illud nescio quid carneum, [illegible] (quod illi dicere sunt visi papillas, & oscula) [illegible] quam obseruetur; tametsi illi visi sint [illegible] ligere Cotyledonas, non modò quales [illegible] se agnoscit in minutalia solùm [illegible] ac in ruminantibus Animalibus (cæterum scilicet quasdam globulorum specie [illegible]

[illegible] vmbilicalium, & ad cauitatem vteri [illegible]) sed capita etiam vasorum vteri [illegible] sanguinémque [illegible], quæ [illegible] omnibus; Altera, quòd inter [illegible] membranæ, [illegible] ipsis [illegible], vt proinde fœtus [illegible] videatur posse vteri papillas ore sugere. [illegible] Embryo [illegible] in truncum [illegible] habet inter ipsa genua, [illegible] vteri parietibus [illegible] aliunde aliò manifesta alimenti deductione per ipsa vasa vmbilicalia, [illegible] probabilem hanc sententiam faciat; nihil [illegible], quod videri possit eam quodammodo [illegible], præter [illegible], seu excrementum *Meconium* dictum, quod in Intestinis [illegible], non appareat vndenam eò [illegible] potuerit, nisi [illegible] à ventriculo, atque [illegible] alimento per os intromisso. Nam alioqui illud de [illegible] sugendi mammam [illegible] ab ortu, prouidentia Naturæ est, quæ fœtus vt respiraret, sic alimentum attrahere ex [illegible] propria doceret. Enimverò cùm [illegible] fœtus deprehendatur [illegible] multa contineri, vt [illegible] corpore [illegible] per insensibiles ductus [illegible] in eam [illegible] capacitatem confluere, ac recipi valeat, [illegible] sensim [illegible] in intestina aliquid posse, quod [illegible] cum humore [illegible] ex ipso liene, [illegible] instillato, [illegible] posse aggeri, addensarique in illud [illegible] Intestinis [illegible] præsertim [illegible]. Tertia est proinde [illegible] communior, quam Aristoteles prædicat non semel, [illegible] per vmbilicum. Eandem amplexati sunt [illegible], vt à Plutarcho refertur. [illegible] Medici vulgò omnes. Et de Galeno quidem non est dubium; id enim abundè inculcat, quoties de Vmbilico agit. De Hippocrate maior difficultas, ob locum iam commemoratum; sed seu librum admittas [illegible], vt agnoscitur ab aliquibus; seu dicas [illegible] præcessisse, ac mutatam fuisse postmodum sententiam, ipse quoque haud-dubie huius extitit opinionis. Innuisse certè [illegible] videtur, quando dicit, *Vmbilicum esse [illegible] per [illegible] alimentum.* Et rursus, *In medio membranæ existere vmbilicum, per quem fœtus [illegible], & incrementum accipiat.* Itémque, *Per vmbilicum, ingressum esse in [illegible], [illegible] partem non aperiri donec fœtus [illegible].* Et quo [illegible] desumptum videtur, quod apud Plutarchum adnotàrunt [illegible], obstetrices statim à partu præligare vmbilicum, ósque aperire infanti, vt de alio [illegible] ciborum cumque sit, deductio illa duarum venarum, duarúmque arteriarum vmbilicalium à caua vsque vteri parte per quasdam velut radiculas exsugentium, colligentiúmque sanguinem maternum per adaperta extremorum venarum, arteriarúmque oscula [illegible], ad insertionem vsque in medium Embryonis abdomen, seu vocatum vmbilicum, dubitare penitùs non sinit, quin alimentum materni, [illegible] huinc corri-

[illegible marginal notes]

tetur; ac tantò magis, quantò illæ venæ in vnam, vmbilico traiecto, coëuntes tendunt in cauam iecoris partem, sanguinem effundunt partim in portam, partim in cauam venam: Arteriæ verò, eodem superato, tendunt diuisim in duos ramos descendentis aortæ arteriæ, inque eos effundunt, quem spiritnosum detulerunt sanguinem; vt sanguis deinceps per venas, perque arterias sic coductus, distribuatúrque in totum corpus, vt fieri mos est à natiuitate, postquam cibus ore assumptus fuit in chylum versus, & in sanguinem commutatus.

De traductione alimenti, ac venis La[illegible].

Confirmant autem tum quia Menses non alia ratione sistuntur prægnantibus, quàm quia sanguis aliàs fluxurus, finem suum consequitur, hoc est, fœtum matris, cui nutriendo est destinatus: tum quia lac non aliam ob causam creari incipit in mammis, ex quo vsque fœtus incipit moueri intra vterum, quàm quia sanguis in ipsas confluit seu compulsus ex venis epigastricis in mammarias dictas, quibuscum, per anastomoseis manifestè communicant; seu ex hypogastricis spermaticisque vteri peculiaribus in thoracicas, intercedente cauæ trunco, & axillari ramo, è quo deriuantur. Tum quia Mulieres, quæ editos fœtus non nutriunt, post multos labores, experiuntur lac è mammis regressum, iisdémque viis in vterum rediens, deiici per vterum; scilicet tanquam alimentum ex sua natura fœtui destinatum. Cæterùm quod est adnotatum sanguinem delatum per venas vmbilicales effundi non in substantiam iecoris, sed in portam, & cauam venas; deductum verò per arterias effundi non in cordis ventriculos, sed in arteriæ aortæ ramos; id facere apertum videtur, neque iecur in Embryone cōmuni vllo munere fungi in sanguine elaborando; neque item cor in apparando spirituoso sanguine; sed tam hasce duas, quàm cæteras partes sibi ipsis nutriendis, augendis, perficiendis speciatim vacare; ac iecur esse, & cor matris, quæ vtrumque sanguinem elaborent, inque totum corpus Embryonis quasi in sui partem, per venas, arteriásque transmittant. Sic solus est matris pulmo, qui respirat, confértque creandis in corde spiritibus vitalibus, qui tam in corpus reliquum matris, quàm in ipsum corpus Embryonis ferantur; ipse verò Embryonis pulmo, sui nutritioni duntaxat incumbit, hausto nutritio sanguine, non ex ventriculo dextro cordis, sed ex ipsa vena caua in arteriosam venam immediatè per coniuncta oscula, commuueve foramen; & vitali spiritu hausto non ex vtrouis ventriculo, sed ex aorta arteria per surculum intercedentem, inque eandem venam arteriosam apertum, vt superiùs attigimus; & confirmari posse videtur ex ipsa carne pulmonis rubea; quasi scilicet nulla difflatione, commistionéque aëris ruborem sanguineum intra vterum alterante. Si nullus quoque est motus cordis, arteriarúmque Embryonis proprius; sed communis tantùm arteriarum matris, qui ipsis imprimitur; vt necesse proinde videatur si mater forsan febri laboret, Embryonem quoque laborare; ac non posse Embryonem superviuere, si mater semel exspirarit. Nam & licet quidam narrentur

De traductione alimenti, ac venis Lacteis.

Matribus mortuis, exsectisque, educti fuisse incolumes, vt Scipio, & Manlius memorati superiùs; imò Gorgias Epirota, matre non modò mortua, sed etiam in funus elata, prodiisse viuus perhibeatur; ac ideò nequicquam Lex necis eum damnet, qui non extracto priùs fœtu grauidam sepelierit, quòd spem animantis peremisse videatur; responsio tamen ex Galeno patet; cùm casus adeò rarus sit, contingere posse, vt aut motus arteriarum fœtus perseueret aliquantisper extincto motu in corde matris (cùm & visæ sint victimæ exempto corde ambulare, & res sit cuique in canibus obseruatu facillima) aut vt mulier non modò habeatur, sed efferatur etiam quasi mortua, quæ nihilominùs adhuc viua sit: vti non rarò euenit in hysterico strangulatu.

5. plac.

Vt posteriùs autem dicamus de Pullo, de cuius intra ouum nutritione ratio non-nihil diuersa est; ac vt respiciamus præsertim ad ouum Gallinæ, quòd eius formatio, nutritio, accretio, exclusio sit vt familiarior, sic obseruabilior, quódque eadem intelligi in cæteris proportione possit. Præmittendum est ouum continere non tantùm semen, ex quo prima pulli fiant stamina; sed alimentum quoque, quod sit quasi menstruum, illi nutriendo, donec formetur, perficiturque, necessarium. Et de formatione quidē, nutritionéque & perfectione oui intra Gallinæ vterum, nihil est repetendum; sed supponendum solùm est, cùm illius partes sint, exteriùs cortex, interiùs albumen duplici membrana circumdatum, vnâ tenuiore, alterâ crassiore, & propiore cortici, ac intra albumen vitellus sua membrana circumuestitus; ac duæ prætereà appellatæ χάλαζαι, siue *Grandines* (ob maiorem quandam pelluciditatem, soliditatémque) altera triplò ferè maior, & tribus quasi cum nodulis, quâ parte vitellus obtusiorem oui partem respicit, altera minor quâ acutiorem; & vtraque in ipsis vitelli, albuminisque confiniis, quorum etiam membranas sui productione connectunt. Ac licet ex his omnibus nihil videatur conformari, nutriri, vel augescere, in ipso ouorum quasi racemo, qui est prope Gallinæ septum (vnde & credi solet vitellum à pediculo auulsum delabi nudum cum sua membrana in vterum alium, seu capacitatem; quæ est proximè podicem, ac ibi sese reuoluendo acquirere chalazas, albumen, membranas, & testam) verisimile tamen est tenue quoddam esse illorum omnium principium in ipso vitello, priusquam dilabatur; neque cùm dilabitur, auulsionem fieri à pediculo, sed ipsum pediculum, qui dilatatus circumdat ponè vitelli dimidium (vt solet in glande pediculus cum calyce) attenuari, produci, ac hærere semper ponè ipsi ouo, communicaréque semper alimentum, quod reliquis illis partibus adaugendis, perficiendisque sufficiat, neque auelli, ac retrahi, extabescere que, nisi quando ouum quasi maturum foras prodit. Huius sanè rei argumentum deduci potest ex eo, quod est ab Aristotele obseruatum. Si auis madefacta, aut inalgens, ouum non omnino perfectum eiecerit, cerni ouum adhuc cruen-

3. gen. an. 2.

tum, habénsque adnexam quasi vmbilicalem appendiculam ad acutam partem, quam
statuat oui principium. Nempe hæc app
cula nihil esse aliud videtur, quàm pedi
diculi cum immaturo ouo abrupta; confi
réque par est, acutam partem posteriu
nullam ad eam spatiosam vacuam
cortice, vt ad obtusam oppositam,
tem eâ parte duriorem, &c. quæ
so per pediculum alimento commoda
bere explicationem possunt. Vt tacea
aliunde sit incredibile vitellum ipsu
illam capacitatem circumuolutione
inducere chalazas, albumen, membran
testam; partes scilicet adeò inter se forma,
hæ sione, substantiâ diuersas.

Iam de Nutritione pulli intra ouum
duæ intra ouum continentur partes
pæ, vitellus puta, & albumen; Opinio
qua, & communis fuit generari pullum
tello, & nutriri albumine, quod ideò dicta
ὄρνιθος γάλα *Auis lac*, nimirùm Suidas
nandro scribit vitellum νεοττόν dictum
putârit pullum ex ea parte nasci; & Aristote
les addens eam fuisse hominum, hoc est,
ceptam vulgò sententiam, dicit
Alcmæone Albumen appellatum Lac;
idem quoque Athenæus de Anaxagora
tur. Ne memorem Hippocratem
fuisse sententia, addereque materiam
& alimentum pulli contineri in ouo,
clusionis tempore, nihil penè
moris intra testam supersit. Opposi
tem senserunt tum Aristoteles, cum
que, ac nominatim Plinius, corporari
pullum ex albo liquore, nutriri verò
argumento, quòd albumen
calore solidescat, qualis dispositio ad
conformanda exigitur; vitellus autem
solidescens, calore humescat, qualis dispo
ad nutriendum idonea est. Notandum
cùm vulgò auditur, chalazam, ac
maiorem, quæ versus partem obtusam
li germen appellari, videri id non
ti, quòd admonente licet Aristotele, videre
ea pullus generari, & tam albumen,
tellus in alimentum cedere, vel eo
to, quòd ex quo pullus est conformatus,
rónque etiam & alæ, & pedes, nihil
chalazæ sit; & multum tamen adhuc
albuminis, quàm vitelli, quod
gat deinceps simul, sensimque absumi
proinde hæc opinio Aquapendentio,
que ex eo confirmari, quod est ab
etiam obseruatum, produci ex pullo
dò in luteum, sed etiam in albumen, &
branas ipsius vsque, venas vmbilicales
per substratam simul secundinam,
vtique ad attrahendum alimentum ex
quo humore. Quippe cùm
qui instar menstrui Viuiparorum
possit partes tam spermaticas, quàm
neas, idcircò prouisum videtur, vt alimen
suppetat ex albumine quidem ad priores,
luteo verò ad posteriores. Nisi
præstat, alteram venarum istarum esse
aâ venam deferentem
tium, seu quod sit ipsi analogum,

[illegible], [illegible] sangui-
[illegible], [illegible] sit,
[illegible]. Neque [illegible], quòd
[illegible] etiam in [illegible]
[illegible] possint : aut
[illegible] seminiorum, quod
[illegible] masculei quasi per-
[illegible] non quòd verisimile sit,
quod ille sit, [illegible] etiam [illegible] semen
galli in vesicula prope [illegible]; ut dum vi-
[illegible] chalazae [illegible], alijsque
[illegible] fecundentur, sed
quòd probabilius sit semen galli penetrare
[illegible] attractionisque in
[illegible], ibique fecundare
[illegible] seminis [illegible] in
[illegible], deinceps [illegible], &
conformentur. Obstare potius videretur, quòd
[illegible] chalazae, simplex tamen pullus
[illegible]. Sed potest [illegible] illa prae
debilitate [illegible] fieri ad generationem, cùm
[illegible] ligaminis per se utilitatem
[illegible]. [illegible], cùm interdum pul-
lus geminus, & cohaerens prodit, id fiat non
[illegible] vitellum geminum (quod memora-
tum superius est, & [illegible] certè videtur)
quàm ob geminas chalazas, atque magnam,
atque [illegible].

Vicissim [illegible], [illegible] pullus duplici illâ
[illegible], inserta-
que ad [illegible] sub diem in-
[illegible] possit quasi [illegible]
[illegible] pulsantia sub quartum, quintum-
ve [illegible], & caetera corporis,
[illegible] alarumque [illegible]
[illegible]
[illegible] sub [illegible] pri-
[illegible], & alimento [illegible]
[illegible] caeterum,
[illegible] potius motum
[illegible], quàm, quod post Aristotelem Pli-
nius [illegible], pullus caetera,
[illegible]. Quod autem [illegible] ra-
[illegible] esse in pullo non nihil di-
[illegible] intra ovum,
[illegible] intelligamus eum com-
[illegible], simulque galli-
[illegible] sanguinem
[illegible], seu venas, seu arterias,
[illegible], sed potius commu-
[illegible], quatenus non
[illegible] membra destituta,
[illegible] sanguinis sui [illegible]
[illegible], aut etiam materna,
[illegible] illa umbilicalia attra-
[illegible] Vivi-
[illegible], ut in utero, sicuti non
[illegible] archi-
[illegible] in ipso semine, quatenus debitè fo-
[illegible] illum am-
[illegible] principium arteriarum se-
[illegible], sic intelligamus
[illegible] calorem externum, nempe aut
[illegible] Solis, simul al-
[illegible] semen, quod in
[illegible]. Quinetiam, ut in
[illegible] Embryonis pul-
[illegible], intelligi licet in ovo

cuticulum, & arterias pulli, eodem agitari pulsu, quo agitabantur arteriae maternae, cùm etiam formatrix excipit e substantia fuit; si quidem pulsifica vis in potentia, qui arteriosa consopita solùm [illegible] permanet, ac sola externi caloris excitatione indiguit, ut se exsereret, motuque propria sese explicaret. Absurdum dictu videri id possit verùm exemplo esse potest cor anguillae, cyprini, aliorumque piscium, quod e vivis exemptum aliquandiu pulsat; & cùm pulsare iam desinit, ubi calore manus fovetur, vegetatur denuò, ac iterum pulsat. Ne quid de hirundinibus dicam, quibus intra glaciem rigescentibus, feriantur satis arteriae quousque per teporem Vernum laxatae ad officium redeant.

De traductione alimenti, et venis Lacteis.

Verùm, age de Nutritione, quae peragitur extra uterum, ac proportione extra ovum, cùm attingamus difficultatem, quae est de traiectione chyli in stomacho elaborati in iecur, cor, illasve partes. Nam primùm quidem Plato, ut videtur ignorasse Anatomen, cùm demitti potum in ventrem per arteriam asperam censuit; sic etiam videtur, dum existimavit esculenta, poculentaque post exsolutionem in minima, protrudi vi ignis ex ventre ipso, tanquam ex fonte, in venas, tanquam in canales, sicque distribui per totum corpus. Aristoteles verò opinatus est, [illegible] alimento in loca ipsi excipiendo [illegible] (cuiusmodi sunt ventriculus, & intestina, sed illa praecipuè) fieri ex ipsis exhalationem, seu evaporationem in venas quibus declarat alicubi intelligendas venas mesenterij, mutarique intra ipsas in sanguinem, moverique adeò ipsum principium, videlicet cor, quòdque tum per magnam venam (seu cavam) quàm per aortam (scilicet arteriam) in quas tendere necessarias dicit. Quemadmodum verò velle debeat sanguinem in corde elaborari, seu perfici, ac deinde ex eo ut principio, per easdem cavam, & aortam demitti in totum corpus, ex superiùs dictis intelligitur. Deinde, cùm caeteri vellent sic transferri chylum in iecur, ut ex eo deinceps effectus iam singulis distribuatur per venas; esse nonnullos, qui existimarint (ac noster Hobbaeus inprimis) nunc alimentum concoquitur in stomacho, partem illius subtiliorem, vividioremque evaporari, & contiguum stomacho iecur quasi spongiam quandam, ipsam sugere, & intra se in naturam in humorem condensare, inque sanguinem vertere. Sunt & qui velint hanc suctionem interventu pancreatis fieri, cuius est glandulosa, spongiosave substantia; cùm & non desint, qui contendant puriorem illam chyli portionem specie non vaporis, sed humoris transire in iecur per proprias ipsius ventriculi venas. Enimverò celebrior est aliorum sententia, qui statuunt chylum sic delabi ex stomacho in intestina, ut ambientes ipsa Mesaraei, seu Mesenterij venae portionem illius tenuiorem sugant, & [illegible], & in truncum venae portae exsuctam? in iecur transfundant. Nempe ea de causa hae venae dictae sunt Galeno [illegible], & cum comparatae cum baiulis frumentum in horreum publicum comportantibus, cum habitae

in Tim.

de so. & vi. 3.

4. part. 4.

3. hu. aff. 3.
4. U. pa. 4.
4. U. pa. 16.

De traductione alimenti, ac venis Lacteis. *2. de nat. Deor.*

quasi radices, alimentum è Terra sugentes, continentésque in truncum. *Venas* porrò dixit, non *venas* Balbus Stoicus apud Ciceronem, cùm *Ex intestinis*, inquit, *& alvo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad iecur per quasdam à medio intestino, usque ad portas iecoris (sic enim appellant) ductas & directas vias, quæ pertinent ad iecur, eique adhærent.* Prætereo quod subiicit statim: *Ab eo cibo cùm est secreta bilis, iisque humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua se in sanguinem vertunt, ad easdémque portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius viæ pertinent, per quas lapsus cibus in hoc ipso loco, in eam venam, quæ caua appellatur, confunditur, pérque eam ad cor, confectus iam, coctúsque perlabitur; à corde autem in totum corpus distribuitur per venas admodum multas in omnes partes corporis pertinentes.* Quo loco vtcumque confundi videantur pars iecoris caua, è qua vena porta; & gibba, è qua vena caua; itémque venarum distributio ex corde, & ex iecore; nihilominus statim post affertur saltem distinctio inter venas, & arterias; cùm sermone de Respiratione instituto, *Nam quæ spiritu*, inquit, *in pulmones anima ducitur, ea calescit primùm ab ipso spiritu; deinde agitatione pulmonum, ex eáque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant; cui similis alter adiunctus est, in quem sanguis à iecore per venam illam cauam influit. Eoque modo ex his partibus sanguis per venas in omne corpus diffunditur, & spiritus per arterias. Vtraque autem crebræ multæque toto corpore intextæ vim quandam incredibilem artificiosi operis, diuinique testantur.* Et sic ille quidem peregregiè.

Iam cùm distinctio inter Venas Mesenterij statuenda sit; prodeunt se imprimis rubescentes illæ, quæ in truncum venæ portæ maxima parte colliguntur, quásque plurimi, imò ferè omnes solas hactenus agnouerunt; tametsi de modo, seu ratione chyli per eas transeundi non consenserint. Aliqui enim existimarunt ipsas nihil aliud, quàm chylum deferre, sed habere tamen interea vim tingendi chylum, seu præparandi illum ad adipiscendam perfectiorem formam sanguinis intra ipsum iecur, cuius sit præcipua vis *αἱματωτική, sanguificatrix*. Aliqui putarunt sic chylum deferre in iecur, vt referrent tamen ex iecore sanguinem; sed nonnulli quidem alternis hinc chylum, hinc sanguinem ferri, nonnulli autem simul, tempóreve eodem voluerunt. Aliqui demùm agnoscentes non posse Mesenterium, ac Intestina, nisi per has venas nutriri, & non capientes tamen posse per easdem sanguinem, chylúmque vltrò citróque commeare, eiusmodi venas ita distinxerunt, vt quasdam conuehendo chylo, quasdam sanguini dicatas autumauerint. Fuere verò alij, qui præter istas aut suspicati fuerint, aut agnouerint etiam esse alias. In ipsis autem Hippocrates fuit, vel obseruatore Galeno. Fuisse quoque videntur illi, qui vt idem Galenus ait, admirabantur dici à quibusdam, per quas venas ferretur chylus,

lib. de nat. ho. in com. 4. t. 1. pa. 13.

per easdem deinceps sanguinem referri. Quo loco videtur innuere Galenus suisse fera... qui hanc de se admirationem crearent. Ni... quòd non videtur improbabile opinio... Herophili, duo distinguentis genera ve... rum; alterum tendentium ad iecoris por... seu quà vena porta in iecur inseritur; alte... rum aliarum nutriendis intestinis propri... rum, neque ad iecur traiicientium, sed... sistentium in glandulis, quarum præcip... est ipsum Pancreas. An addam verò h... quoque in illis Erasistratum, quem... eundem Galenum obseruasse in hœdis... tens lactatis vasa quædam, quæ tamen n... venas, sed arterias dixit, ipsásque plenas... sanguinis, sed aëris primum, ac deinde... ctis? Denique præcipuus in istis habend... est Gaspar Asellius, Anatomicus Ticinen... qui nuper occasione facta ex vtri casu... nis mesenterio, comprobauit in variis A... malium generibus, vt in canibus, feli... agnis, vaccis, porcis, equis, dari præter... nas illas rubescentes alias, quas lacteas a... pitauit, ob liquorem lacteum, contin... in ipsis contentum, easque numerosissim... toto mesenterio respersas, sed ad intesti... gracilia præsertim (cùm nonnullæ etiam... tineant & ad crassa, & ad duodenum) sol... uo tamen animali duntaxat obseruabi... quòd simul cum eo concidente & oblitera... tur, & cum adipe confundantur; ac ... præterea pasto, eáque intercapedine, ... distributio aut fieri iam occœperit, ... hata nondum fuerit; quòd neque illi... neque post factam digestionem, ... valeant, quasi quæ nullo turgeant liquor... quo factum sanè videtur argumentum ... simum de exsucto, traiectóque per lacte... nas alimento ex intestinis in ipsum iecur.

Nobis quid pridem visum fuerit ... pigeat exponere; displicuerat primùm, ... quid opinionum fuit commemoratum, ... impugnaramus præsertim traiectionem ... siue alternantem, siue simultaneam, ... bens Mesenterij venas, quas nutriendo ... lum ipsi Mesenterio, Intestinisque dica... tas à natura arbitrabamur; tanquam ... portâ non aliò dicatâ quàm distributio... guinis in omnia interanea, quæ non p... commodè haurire poterant ex caua. N... verò necesse est argumenta commem... quæ expressa fuere in Dissertatione ... claro Merindolo Medico nostrate, & ... si Professore donec viueret insigni; ... quæ eiuscemodi sunt, vt facilè cuiqu... rant in mentem. Placuerat deinde qu... ram vulgo appellant Cholidochum, ... immutatione Chylodochum dicere; ... quasi destinatum non tam egerendæ ... re choleræ, seu flauæ bilis in duodenu... intestinum, quàm ingerendo chylo ... intestino in iecur. Primùm enim hæc ... tur via compendiosissima, & pro ... Naturæ, quæ per ambages, quales ... narum Mesaraicarum non solmet ... quoties commodè rectâ ducta posset. Q... pe hic Porus, siue meatus tendit ... breuique ex intestino ad ipsum iec...

[illegible] proinde videtur Laurentius exigitare Fallopium, qui id observarit; cum ipsi & plures, & in variis Animalium generibus deprehenderimus, praeter meatum, quem vulgo [illegible] Laurentius ex vesicula fellis bilem ad intestinum, hincque ad iecur ducere, [illegible] alium [illegible], qui rectà, [illegible]que à vesicula, ex intestino in iecur pergit, [illegible] Laurentij, & communem, esse solum quasi [illegible] propaginem, quae citra vesiculam incipiat ab isto, ultra in [illegible] desinat. Deinde, cùm chylus [illegible], [illegible] ipso sanguine foret, [illegible] solum [illegible] [illegible]; videbatur [illegible], quoniam [illegible] esset amplitudine [illegible], utpote tanquam [illegible] alimentu, sed [illegible], esset tamen capacitate [illegible] insensibilis, qualem esse [illegible] venarum Meseraicarum, & in ipsa [illegible] per corpus intestinorum tra[illegible], quae crassiorem humorem [illegible], neque facilè absorbi posset. [illegible] forma [illegible] in ipsum iecur. Siquidem [illegible] sese in[illegible], sed [illegible] in [illegible], uti & [illegible] in [illegible] propaginesque varias plurimasque [illegible], distribui per ipsum aliquid vult in venas, eo modo, quo distribuitur per venas, & arterias perinde in venas, ramulósque diffusa; non verò ipsum [illegible] solum [illegible], quo-[illegible] in [illegible], [illegible], ut dum [illegible] per intestina, & [illegible] per [illegible], ut [illegible] per ventrem, & vesica per [illegible]. Quod enim fuligines egerantur in hominibus pulmone per arteriam asperam, id fit propter alternationem, [illegible] similem in hoc negotio [illegible].

Ad haec, cùm multis faecibus chylus debeat exsugi, videbatur orificium huiusce meatus ad hoc comparatissimum. Videlicet [illegible] intra capacitatem intestini, neque esse nudi *foraminis* instar, sed [illegible] ita carnoso, ut efficeretur, quasi [illegible], & qualis est [illegible] papilla, partem intestini occupans non parvam, utpote praegrandis non modò in bove, aliisve bestiis, sed etiam in [illegible], [illegible] humano insignis. Unde & argumentabar, delabente chyli massa ex stomacho per intestinum proximè subiectum, [illegible] hanc papillam, ipsamque diffusa in intestini capacitatem, relinqui solum [illegible] quamdam velut lo[illegible], per quam [illegible] quicquid liquidius [illegible], posset exsugi, secernique à crassiore parte deorsum pergente. [illegible] quod ibi dicunt membranulas esse, [illegible] valvulas, quae [illegible] faciant liberum, [illegible] verò impediant, ex quo [illegible] chyli influxus ex intestino impediretur, [illegible] nihil esse, quod obsistet, neque quod specilli traiectioni quemadmodum in caude, partibusque aliis ubi sunt valvulae, resistat. Quin-etiam licet quemadmodum ureter in vesicam, sic iste meatus in intestinum aliquantum ductus inter ipsius tunicas, & demissus fiat, ac videri proinde possit reditum soli influenti praestare; id tamen contingere, ut chylus patentiùs, pariùsque sugatur, neque sic, non satis differetur, veluti ingurgitet, ut fieri posset, si ostium aut totum apertum, aut etiam sursum conversum foret. Caeterùm enim, non quemadmodum ureteris insertio illo modo fit, quòd ipsa vesicae membrana in orificium pressa obsistat urinae refluxui; ita insertio huius meatus in intestinum fit, quòd pressa interior intestini membrana influxui ex parte intestini obsistet. Siquidem ad partem vesicae interiorem illa compressio talis est, ut ne vestigium quidem ureteris inserti pateat, frustràque specillo eius orificium tentando quaeratur; in duodeno autem meatus insertio non continet modò sese liberè, sed & orificio sic patet, conspicuùsque est, ut etiam, quemadmodum dixi, papillae instar intumescat. Interim, nihil tale videbatur mihi de Meseraicis venis dici posse, quae insensibiles minores, tanto orificio impares forent; ac tametsi concederentur in cava intestinorum desinere, praeterlabentem tamen chylum suis quasi hirudinum osculis non attingerent, ob crustam illam, seu mucum, quo intrinsecùs oblinuntur; & ad summum exugerent humorem chyli superficialem, non verò illum, qui intimam intra massam contineretur.

De traductione alimenti, ac via eius [illegible].

Praetereà, cùm quidam non longè à pastu suffocatus existimandus foret, [illegible], ut manum ad hoc partes inciderentur, deprehenderam esse adhuc intra ipsum ventriculum partem ciborum superstitem, speciatimque grumulos casei, & capitatae brassicae frustula non satis comminuta. Et cùm exsoluta, liquefactaque portio aut iam excessisset, aut adhuc excederet (scilicet chylo non exspectante, donec omnis elaboratio peracta in stomacho sit, sed diffluente sensim, prout cibi sunt, qui expeditiùs in chylum solvantur) adverteram esse reliquias eiusdem liquoris, seu chyli colore lacteo, seu flavedinis linescentis, non in ipso modò duodeno, sed in illo quoque meatu, eiusque ramis, ramulisque, quibus in iecur inseritur. Quare & mihi videbatur facta ocularis traiectionis chyli per hunc meatum testificatio; & quòd eiusmodi flavedo esse videretur à bile commista, cogitabam, cùm vulgò bilis humor calidus haberetur, posse eam haberi quasi quoddam vehiculum, tum transferendae reliquae laudabili chyli substantiae, cum dilatando meatui, adiuvandaeque eius actioni. Favebat verò id quondam [illegible]. Nempe ut aspera arteria non inserviat modò inducendo in pectus crasso aëri, sed etiam relictâ in ipso puriore illius portione ad vitalem spiritum elaborandum necessariâ, educendae parti eius impuriori cum variis fuliginibus; sic istum meatum inservire posse, tum immittendae modò crassae chyli substantiae in

De vasis lacteis alimenti, ac venis Lacteis.

ipsum iecur; sed etiam relicta in eo laudabili eius portione, remittendæ bili tanquam purgamento, réque inutili, post officium peractum.

Insuper non ea videbatur huius meatus constitutio, vt credi posset destinatus ad officium ipsi vulgò attributum; scilicet vt bilis per ipsum detrusa sit naturalis clysteris vice, dum punctione suâ, ceu stimulo quodam intestina ad egerendum segniora preciat, ac vrgeat. Quippe destinatus ad hoc muneris, constituendus fuerat infra gracilia intestina, vt excrementa abigeret solum, non item posset rursùs commisceri chylo, & à venis mezeraicis iteratò exsugi. Accedebat, tum quòd intestina, & speciali prædita motu hoc acumine non egerent, & compungi à bile, propter memoratam quasi incrustationem non possent, & componcta sisterent potiùs, nimirum propter constrictionem, quàm promouerent peristalticum motum; tum quòd biliosus humor sui seu caliditate, seu qualitate aliâ, videretur potiùs esse comparatus ad astringendam, quàm ad laxandam aluum; ex quo fit, vt qui homines habentur vulgò cholerici, adstrictiores, & ad secessum difficiliores vulgò censeantur. Accedebat rursus, tum quòd humori tam pauco, stillatimque fluenti non videbatur fuisse canalis, quantum iste est amplus, fabricandus; tum quòd non tam ipse, pergens nempe rectà, videbatur fuisse bili excipiendæ, & in intestinum traijciendæ destinatus, quàm obliquus ille ex eo deriuatus, tendénsque ex parte iecoris in cystidem, seu vesiculam felleam; & porrò ex vesicula in eundem, versus intestinum. Nimirùm hæc vesicula eo se habere videbatur modo, quo & vesica vrinaria; cùm & prior ille deriuati canalis portio sese habere instar emulgentis, aut vreteris videretur; & posterior instar meatus, quo emittitur lotium. Postremò videbatur posse eorum, quæ appareant, affectuum ratio reddi non inconcinna. Exempli enim gratiâ contingere potest Ictericus morbus non modò ex refluxu bilis ex vesicula in iecur; sed etiam & ex intemperie iecoris ipsius non valentis illam ex chylo illato, sanguinéque excernere, inque vesiculam, porróque in intestinum immittere; & ex canalis emulgentis vesicæque item ipsius aut intemperie, aut obstructione, qualis fit interdum à lapidibus, generisve sui calculis, quales crebros nouimus in vesicula & nobilis fœminæ, & viri illustris. Sic qui bilem continuò vomunt, & πικρόχολοι ἄνω Græcis appellantur, ij esse possunt, quibus ob prauam conformationem aperitur porus, non ad intestinum, sed ad ipsum ventriculum, in quem proinde necesse sit effundi ex cystide bilem. Qui autem biliosa excrementa perpetuò deijciunt, & dicuntur Græcis πικρόχολοι κάτω, ij esse possunt, non quibus porus infra duodenum, seu ad ieiunum aperitur; neque enim secius res contingeret, facta nimirùm semper deorsum, siue ad duodenum, siue ad ieiunum bilis effusione; sed quibus spongiosa papilla non exsugat chylum cum toto, seu maxima parte biliosi humoris; verùm sinat effluere illum cum excrementis fæcalibus, quæ ipso proinde tinguntur; neque ...
cæteris. Et hæc quidem sunt, ...
tur, ob quæ recedentes à communi ...
commenti fueramus chyli transitum per ...
catum vulgò Cholidochum porum.

Deinceps autem pellectâ illâ obseruatione
Asellij, visa est primâ fronte illius ...
traiecto ex intestinis chylo per venas lacteas
verisimilior, maximéque ob quædam ...
quæ recensita ab eo sunt. Vnum est ...
venis conspicuis animali viuo, ...
inconspicuis; alterum quòd in ...
venis copiam humoris lactei, si ...
dum chylo adhuc tument, ...
hoc est, sursùm, deorsúmque ...
Tertium quòd deprehendit in ...
siue marsupiola, quæ, ne chylus ...
intestina, sic impediant, vt ne illa ...
digitorum compressu propelli ...
sa, inquam, est hæc opinio primâ fronte ...
risimilior (neque ipsam adhuc ...
datam habeo) sed re tamen seriò ...
hærere aquam visum est, & quoniam ...
nùs constet, continendum esse ...
breuiter enim perstringam quid ...
mentem venerit, quo ansa ...
rioribus rem accuratiùs peruestigandi ...
sunt imprimis huiusmodi venæ ...
illo suo albo reputari posse nihil ...
quàm materies adipis, quo ...
fercitur. Videlicet potest argumentum ...
quod ille testatur, statim ac animal ...
hasce venas obliterari, sicque ...
euanescere, vt vix vllum sui vestigium ...
quant. Quippe hoc adipis est proprium ...
gente calore rarescens, liquescens, ...
excedente calore concrescat, coagul...
túrque. Quam enim quæso, aliam ...
hic liquor tam citò coagularetur, ...
tam neque chylosus, qui in stomacho, ...
intestinis; neque sanguineus, qui ...
neque lacteus, qui in mammis; ...
omninò alius sit adeò subitaneæ ...
mi obnoxius? Res tamen ...
taru; cùm ex illa obseruatione, ...
néque Asellij, desperarent lacteum ...
quorem deprehendi vnquam in ...
hominis, vt in cuius viui internis ...
re piaculum foret; contigisse tamen, ...
diligentiâ, studióque optimi Peiresk...
natus quispiam suspendio, & ...
egregiè, priusquam ... iudicio ...
que tribus circiter horis ante ...
dium) & non longè amplius ...
exspiratione exsectus, compertum ...
venas in mesenterio albescentes, ...
rum masculis nouacula incisis, ...
collegerimus non parùm lactis, ...
illius liquoris effusi.

Deinde color iste lacteus, siue ...
non est chyli proprius; vt ...
garis persuasio. Nam cùm in illo ...
penso inciderimus stomachum, ...
num, succedentiáque intestina, ...
in ipsis deprehendimus, quàm ...
iam liquorem, hoc est, in suo ...
nullo autem modo lactescentem ...
confirmari certò res possit, ex eo ...

[illegible] excrementa colorem [illegible] verò enim gratiâ, postquam [illegible], velut spinachia, [illegible], [illegible] sint, ex tinctura licet intelligi [illegible] colorem [illegible] in stomacho, ut nisi alba fuerint, lacteum ex ipso colorem [illegible] quantumcumque ipsius [illegible] degenerare in substantiam quandam possint. Quamobrem qui liquor est in illis venis, cum candidus [illegible] sit, etiam quà intestina ambiunt, videtur esse non ex chylo, qui per intestinum [illegible], aut in ieiunum [illegible] albescat [illegible] aliunde [illegible]. Praeterea via ipsa [illegible] liquorve lactescens *elaboratur*, [illegible] est non stomachus, non intestinum, [illegible] sed glandulosae solum, lactei [illegible] substantiae ([illegible] proportione [illegible] *sanguificatrix* habetur [illegible] hepatis, quod ipsum est rubei [illegible]) & cum exemplo sit ipsum lac genitum in mammis, quae totae glandulosae sunt; [illegible] quamobrem putemus lac, lactumve liquorem, qui in illis venis, talem [illegible] glandulas per [illegible] ipsum respe[illegible]

[illegible]

dem Pancreate oriuntur, aut in idem Pancreas contendunt.

Ex hisce ergo fieri potest, quod initio dixi, ut videatur lacteus is liquor nihil esse aliud, quàm ipsa materia adipis mesenterici, quatenus inter exspirandum, aut etiam aliquantò post, in adiposam substantiam transit; sicque non tam sit chylus ex intestinis haustus, ut transmittatur in iecur, quàm alterius ex Pancreate, postquam fuit elaboratus ex sanguine succus, ut huiuscemodi venarum frequentissimâ frequentiâ (maiore profectò longè, quàm rubearū) irrumentur tum intestina, tum mesaraica membrana, ad resarciendum quam iacturam à feruore excrementorum ex stomacho prodeuntium patiuntur. Nempe praeferuida tum sunt, ut à concoctione recentia; & intestina sunt graciliora, quàm ut diu durare sine exarefactione possint, nisi subinde humectarentur; eo modo, quo vulgò solent assaturae, ne torreantur, humectari. Possunt profectò ob hanc causam esse venae crebriores in intestino ieiuno, quàm in ileo, quòd excrementa illicò à concoctione reiectanea excipiat; possunt ferè nullae ad crassa intestina esse, quòd & sint densiora, & multo circumvestiantur adipe; possunt & paucae ad duodenum, quòd sit ut densius, sic eadem penè contextura cum stomacho.

At, inquies, Quid-nam responderi ad illa tria capita potest? Fortè ad primum, hasce venas non-nisi pasto animali turgescere, quòd tum chylo per cholidochum translato in iecur, intestina à recrementis superstitibus feruentibusque alterata sollicitent venas, ut succum affatim alliciant ex Pancreate, quò irrorentur, humectenturque; & Pancreas hauriat interim ex venis rubescentibus sanguinem, unde sufficere nouum succum possit. Sic nempe solent res aridae, excalefactaeque trahere humorem, donec potest suppetere; & exsuctus tubulo liquor intra ipsum non desinit, nisi aut non suppetat ampliùs, qua ex parte fuerit allectus, aut ex parte alia exsugendi causa, ut in hocce negotio calor recrementorum, deficiat. Ad secundum, non posse hinc inde intestina comprimi, quin venae quoque comprimantur, sicque succus in earum parteis minùs pressas influat, affluatque; ut taceam posse aliunde venas tantò ampliùs turgescere, quantò iuxta causam mox dictam intestina & ex compressione, & ex inclusa feruidi recrementi copia magis alterantur. Et non videri certè has venas tum ob causam turgescere, quòd chylus copiosior vi facta per compressionem introducatur, vel ex eo intelligitur, quòd tametsi concedamus oscula protrahere etiam ultra incrustationem, de qua est iam semel, iterùmque dictum, nihilominus introdù nihil valeat, quatenus cùm oscula haec insensibilia sint, solo exsuctu, non autem compulsu intromittere quidpiam possint. Quemadmodum licet utcunque ex Æolipilis declarare, in quas ob osculi angustiam (etsi ea posset late-patentia respectu illorum oscillorum dici) nequicquam adnitaris aquam comprimendo adigere, quippe cum non-nisi exsuctu vi calefa-

ctionis,

De vasis lacteis, alimenti, & Venis Lacteis.

De traductione alimenti, ac venis Lacteis.

ctionis elicito possit induci. Ad tertium, quòd valuulæ illæ impediant ne compressis venis succus propellatur versus intestina, argumento esse succum suâ natura versus intestina sensim fluere, valuulásque appositas esse quasi retinacula, ne præcipitari eò possit, vt posteà quoque in venæ cauæ valuulis declarabitur, quæ pari ratione non versus extrema, attariæ, in quos sanguis fluat, sed versus ipsum iecur, è quo fluit, esse apertæ possint. Vtcumque certè sitæ sint, quas ille supponit in rubeis mezeraicis ab aliquibus reperiri (licet neque ipse, neque alij satis oculati eas repererint) Et vtcumque istas, quæ in lacteis sunt, opposito modo sitas asserat; non possunt tamen non esse in iecur, potiusquam in intestina apertæ, alioquin enim compressis venis, oporteret succum non in iecur, vt ille contendit, sed in intestina propelli.

Atque hæc quidem breuiter sunt, quæ in mentem sic occurrerunt, vt, adiunctis incommodis, quæ circa mezeraicas rubeas insinuata obiter sunt, suaserint assensum esse continendum. An verò propterea opinio de poro cholidocho visa est non esse prorsus improbanda? Visa profectò; nisi quòd, cùm meminissem esse Animalia, quæ cystide fellea careret; ac explorassem, non destituta obliquo ductu cholidochi, recto quoque destituerentur; deprehendi saltem nonnulla, equósque imprimis, vtroque destitui; quanquam & recentiores Anatomici sunt (méque profectò oculatiores) qui non destitui profiteantur. Heinc scilicet promptum fuit existimare, si traiectio chyli in equo, aliísque consimilibus, huiusmodi ductu non fiat, neque fieri etiam in aliis; ac esse proinde iudicium aliquantisper suspendendum. At, quidnam saltem probabile ex cæteris illis opinionibus reputandum est? nihil sane, vt videtur; magis, quàm transmissionem in iecur fieri quodam quasi eius exsuctu, dum incalescens, rarefactáque contigua stomachi membrana præbet transitum euaporatæ sensim humidiori substantiæ, ac eà secretà, id quod est siccius, crassiúsque residuum per intestina deuoluitur. Nempe fieri exinde potest, vt si sola assumatur aqua, ea breui emittatur per ductum vrinarium, quòd ipsius incalescentis euaporatio, perfacilis sit, possitque adeò perfacilè & exsugi ab hepate, & non multo, magnóque circuitu concedere in emulgenteis. Fieri etiam potest, vt quemadmodum bene affecto iecore laudabilis exsuctio fit, ita ex eius intemperie aut nimia fiat, aut nimis parca. Siquidem præ nimio calore, aut præ nimia fungositate, potest nimiùm exsugere, sicque & cum poro imputi multum attrahere, & recrementa æquo sicciora, aridioráve relinquere; vndè & ægriùs per intestina dilabantur, ac deiiciantur. Præ calore autem nimis languido, aut præ compacta nimis, callosáve (σκιῤῥώδει) substantia, non satis exsugere, sicque ἀτροφίαν, seu defectum nutritionis inducere, & recrementa æquo humidiora, fluentioráque relinquere; vnde & lubrica [...] intestina sint, & deiiciantur [...]. Sed hæc quidem de Nutritione.

CAPVT III.

De Pulsu, seu pulsatione Cordis in Animalibus, ac obiter de sanguinis Circulatione.

VCCEDVNT Nutritioni [...]
quas Facultates Vitales [...]
cant. Eæ, cùm ex superioribus [...]
ctis constitui soleant [...]
re; ex ipsis Cordis, Pulmonis-
que (nisi potiùs Diaphragmatis) [...]
intelliguntur. Huiusmodi verò [...]
Cordis quidem Pulsus, seu Pulsatio (ad quam
sequitur caloris creatio, spirituum [...]
tio, viuificatio, &c.) Pulmonis autem [...]
piratio. Itaque nonnulla de Pulsu Re[...]
néque attingenda sunt; & quia est [...]
motus, qui non alia ratione, quàm [...]
Respiratióque peragitur, neque [...]
reuocari ad functiones vitales debet [...]
est à nobis quidpiam heic de ipso [...]
dum. Est autem primò præcipuéque [...]
Cordis motu agendum, qui Græcis [...]
μὸς, Latinis *Pulsus* dicitur, [...]
cipium, caussáque aliorum [...]
tuum est; ipsiúsque interuentu [...]
tur, ac fouetur; & non modò [...]
nis, de qua hactenus dictum est, [...]
nis alia animalis peragitur [...]
autem declaretur præsertim in [...]
ctorum, respirantiúmque Animalium [...]
sitque proportione quadam intelligi [...]
teris; reuocanda in mentem est [...]
Cordis descriptio; maximéque [...]
uersiæ, quæ de corde Humano [...]
ces haberi de reliquis valeant. [...]
supposità difficultas imprimis est [...]
sam vim pulsificam cordis, quippe [...]
sa Pulsus sit duplex, generans [...]
terans, vt Galenus statim distinguit [...]
generans, quæ controuersiam [...]
alterante quidem, quòd ea [...]
quàm varietatem Pulsus inducat [...]
sunt illæ adeò multæ pulsus differentiæ [...]
leno enumeratæ, longi, lati, [...]
lentis, mediocris, tardi, vndosi, [...]
tis, formicantis, vibrati, [...]
zantis, &c.) nemo non concedit [...]
neralem esse intensionem, & [...]
caloris natiui, ac soliti, quam [...]
tas complexionum, ætatum, [...]
borum, motus, & quietis, somni, [...]
saturitatis, & famis, tempestatum, [...]
milium. At *de Generante*, inquit [...]
nam ea sit, non facile enarrata est. [...]
nam calorem, alius vigorem, alius [...]
ti proprietatem; hic naturam [...]
poris, ille spiritum [...]
horum, est qui omnia simul. Sunt & [...]
tatem quandam corpoream inducunt [...]
culiaribus ipsi [...]

[illegible], vel omnibus, vel pluribus, vel non. Pergit, hanc causam, quæ pulsum molitur, quacumque ea sit, [illegible] effectio [illegible], [illegible] dicimus, quid faciendi pulsus vim habeat. Neque plura ille de ipso.

Apud Recentiores res ferè eò vergit, vt causa Pulsus generatim agnoscatur duplex. Nempe aut calor insitus, quatenus diffiat sanguinem appulsum in cor; quæ videtur [illegible] sententia Aristotelis, prima Galeno [illegible]; aut facultas ab hoc calore diffusione que consequente diuersa, petitaque ex substantia, textura, temperieque ipsius cordis; qualem ferè respexisse [illegible] [illegible] Authores videntur. Ac opinionem quidem suam Aristoteles ita explicat, vt censere videatur Pulsum *[illegible]*, *ex accidente* [illegible], nempe quasi calor, qui ab vsque [illegible] in corde est, nihil ex se aliud, quam [illegible]; & quia tamen contingit ab initio [illegible] humorem alimentitium influere in [illegible], ideò hic humor per vehementis caloris [illegible], [illegible], pulsum faciat. Rursus autem postquam comparauit Pulsationem cordis cum motione illa, quam tumores cum [illegible], ac censuit affectionem esse, qualis est *humoris calore [illegible]*, [illegible], subiicit, *In ipso autem corde [illegible] humoris ex alimento accedentis, [illegible] cordis [illegible], pulsum [illegible], quandoquidem humor, [illegible] sanguinis, [illegible] influit.* Cumque [illegible] Aristotelem dixisse humorem, ex quo esset sanguinis natura, influere, quid non [illegible] esse proprio sanguinem, [illegible] perfectam in corde elaborationem, quod & consequenter declarat, & ex [illegible] intelligitur, cum tam receptâ opinione [illegible] sanguine in [illegible], ij, qui Aristotelem [illegible], dicant influere sanguinem [illegible] ventriculum [illegible] in sinistrum [illegible] dextro, aut per septum interiacens, aut per venæ arteriosæ, arteriæque venosæ ductum, ac tum [illegible], seu dilatato vi caloris sanguine dilatatione, seu Diastolen fieri; [illegible] [illegible] comprimi cor, seu Systolen pati, [illegible] sanguinem ex dextro quidem [illegible] in venam arteriosam, ex sinistro [illegible] in arteriam aortam. Ex his [illegible] Har[illegible] [illegible], nonnihilque ab ipso [illegible]; quippe [illegible] cor, & arterias [illegible] in se sanguinem, quia instar follium [illegible] excipientium distenduntur; sed [illegible], quia instar vtrium, saccorum, aut [illegible] distentarum sanguinem [illegible] adeò vt neque in corde neque in [illegible] pulsifica vis; sed sit in corde [illegible], qui ne ipse quidem pulsum [illegible], sed simpliciter calefaceret, nisi con[illegible] sanguinem appelli. Verum contendi [illegible], non esse quidem [illegible], vl[illegible], & vt neque etiam alterius [illegible] sine calore, sed præterea tamen esse in corde Pulsificam vim [illegible] ita dependentem, vt [illegible] instar [illegible], [illegible] [illegible], neque quia distenditur & contrahitur, sanguinem excipiat, & emittat instar follis; non quia excipiat, emittatque, distendatur, contrahaturque instar vtris.

De pulsu Cordis ac sanguinis circulatione.

Videtur porrò opinio hæc esse longè verisimilior. *Primùm*, quia nimis incongruum videtur, actionem primariam, maximéque omnium animali necessariam elici velut ex accidenti, non ex intentione naturæ primaria. *Deinde* quia structura cordis, ac fibrarum potissimùm, & quæ in sinistro sinu maximè lacertulorum instar directæ à basi in mucronem spectantur, arguunt satis cor factum esse, vt fiat attractio mucronis in basim, & relaxatio ex basi protensioque; cùm si se haberet duntaxat passiuè, satis fuisset vtris, capsulæve membranaceæ instar fieri, vt ex influxu, effluxuque distendi, collabique posset. *Præterea*, quia, cùm intra ouum conformatur pullus, & donec parenchymata opplera adhuc sanguine non sunt, pullusque nihil aliud est, quàm seminea quædam, atque albicans contextura, obseruare licet pulsationem quandam, cordis purà, & arteriarum. Et nullus tamen sanguis est, ex cuius influxu, effluxúque distentio, & compressio fiat. *Ad hæc*, quia in promptu est obseruare cor cyprini viui aperti exemptum, atque deinceps, sic que nullo neque influente, neque effluente sanguine, dilatari tamen, atque contrahi, pulsareque in longum tempus. Quin etiam cùm fatetur Harvæus, si exemptum anguillæ cor in frusta dissecueris, fore vt videas partes diuisas sese contrahere, laxaréque; nonne est necesse admitti in corde pulsificam vim, quæ ab influxo, effluxúque independens sit, atque idcircò cor non distendi, quoniam impleatur sanguine, sed impleri potiùs sanguine, quoniam distendatur? Dixi interim cor, eiusve motionem sine calore nunquam fieri; tum quia & initio est semineus calor, & procedente tempore is, qui excitatur ex motu; tum quia, vt in Automate requiritur aer, aquave præterfluens, aut chorda tensa, pondusve, aut aliud, quod machinis mobilibus seriei motuum initium faciat; ita in corde requiritur calor, seu veluti igniculus, cuius agitata corpuscula machinulis, quæ intra cor, motus initium, ac libertatem per laxata spatia efficiant. Mirabile profectò est, memorata illa piscium corda, à pulsatione, quovsque planè refrigescant, non cessare; imò & cùm refrigisse, & à pulsando destitisse visa fuerint, si calore aut digitorum, aut saliuæ, aut tepentis sanguinis, aliove foueantur, veluti reminiscere, ac denuò aliquantisper pulsare. Notandum verò, esse quidem calorem necessarium, vt motus cordis excitetur; at ipsummet motum esse necessarium vt calor deinceps & conseruetur, & adaugescat; adeò vt possit consequenter dici non tam calorem esse cordi causam motus, saltem continuati, quàm motum caloris continuati causam. Notandum rursus calorem illum, qui est in corde adeò intensus, deberi non tam seminea materiæ cordis, quàm partim sanguineæ, ex qua ipsius parenchyma est, partim sanguini, qui in sinus influit, quatenus

De pulsu Cordis ac sanguinis circulatione.

veteque ex materia pingui, exhalabili, inflammabili ita constat, vt pro motionis vehementia intendi, pro segnitie remitti possit.

Ad Arterias quod attinet, videtur earum motus pendere ab eadem vi pulsifica, quâ basis cordis ex pulsatione, tumefactionéque versus ipsam facta pulsat simul, tumefacitque arterias retrò cohærenteis. Sic penè sensit Herophilus; & argumentum apud Aristotelem est, pulsare simul inter se omneis venas (hoc est, arterias) διὰ τὸ ἠρτῆσθαι ἐκ τῆς καρδίας, *quòd à corde dependeant*. Confirmari autem potest, tum quòd Pulsus tenor, acceleratio, aut retardatio fiat in arteriis pro tenore, acceleratione, aut retardatione, quæ in corde est; tum quòd diastole arteriarum fiat eodem tempore, quo diastole cordis, & systole similiter, vti ex viuorum dissectione constat; quicquid nonnulli cum Erasistrato sentiant, afferente spiritum esse, qui non simul, sed alternatim cor, & arterias agitet, vt alicubi recitat Galenus. Confirmatur rursùs, quòd arteriarum pulsus neque esse possit ab ingenita ipsis vi, vt pridem sensit Praxagoras; neque ab influente, distendentéque tanquam vtreis sanguine vt nuper Haruæus; confirmatur, inquam, vel ex illo experimento, quod Galenus recensuit, & recentiorum quidam iterârunt; videlicet sectâ in longum viuentis arteriâ, immissoque congruo, seu capacitatem replente canaliculo, per quem fluere sanguis possit; constat, donec arteria supra canaliculum ligata non fuerit, pulsare adhuc ipsam tam citra, quàm vltra, quàm supra canaliculum; at circumligata cùm fuerit, pulsare eam quidem totâ illâ parte, quæ à corde est, vsque ad ligamen, non verò illam, quæ vlteriùs est; cùm tamen & arteria illeic maneat perinde integra, & sanguis perinde in illam, vt in vterem influat, (canaliculum scilicet præterfluens) & memorata dignum sit ipsam soluto vinculo iterùm perinde pulsare.

lib. an. san. cont. in art.

Difficultas deinde est circa Systolen, Diastolénque; quòd dubitari imprimis soleat, Systoléne, an Diastole sit, quâ cor propriè agit, exprimitque ictum, quo pectus pulsatur. Tametsi autem sit communis opinio, ac ipsius etiam Haruæi (vtcumque ipsam quasi propriam, non quasi vulgò receptam habeat) tum agere cor, & ferire pectus, cùm per Systolen in mucronem producitur; videtur tamen id facere, cùm per Diastolen mucro adducitur in basin. Etenim tangenti viuorum exsectorum cor, sentitur perspicuè ictus fieri, dum cor in seipsum velut subingreditur, sesèque versus basin subducit; id quod experimur etiam manifestè, dum cor cygni, lucij, anguillæ, ranæ, aut simile aliud summis digitis continemus; siquidem tum sentitur ictus, cùm mucrone in basin sese recipiente, cor inflatur, ac tenditur. Et, certè, cùm figura, quam cor in systole habet, eadem sit, quæ ipsi naturalis est, qualisque in mortuo, immotóque apparet; par est impetum, atque ictum fieri, cùm ab ea figura disceditur; vti & relaxationem, siue quietem, cùm ad illam

cap. 2.

reditur. Potestque res ex eo proba[...]
iam diximus de rectitudine fibrarum[...]
in mucronem tendentium; quippe [...]
non verò mucro rationem immob[...]
constat actionem fibrarum fieri, [...]
sione in mucronem, sed attractio[...]
basin, adeò proinde, vt Galenus [...]
Herophilum redarguat existi[...]
actionem consistere in Systole, D[...]
rò esse cessationem, reditúmve [...]
priam figuram. Sed ne hæc in re [...]
ream, dubitari deinde solet, an [...]
per Systolen, Diastolénve influat [...]
per venam vis effluat; per venam [...]
tingat. Cùm non desint potiò q[...]
gredi sanguinem in cor, donec S[...]
di, donec Diastole est; videtur [...]
facilis capeu; quòd peræquum [...]
subire in cor, donec dilatatur, [...]
fit, exire donec coarctatur, [...]
stius. Verùm quia res dici com[...]
test, nisi simul explicetur qui[...]
prosiliat in cor, & ab eo exsili[...]
momenti controuersia & quam [...]
tingendam superiùs insinuauimus, [...]
de re est simul dicendum.

Itaque, cùm sit apud omneis pe[...]
stánsque opinio, sanguinem e[...]
trum ventriculum cordis ex vena [...]
illa ad basin cohæret, valuulis[...]
tio hiantibus aperitur; ambigitur [...]
viâ sanguis penetret in sinistrum [...]
vt retulimus, putant sanguinem, [...]
lo est, adueniré ipsi non ex [...]
culo, verùm ex liene, in qu[...]
paretur quicquid sanguinis [...]
& abs quo per arteriales canas [...]
in truncum Aortæ, ac sensim [...]
instilletur, non cùm expulsio [...]
uulæque apertæ sunt; sed cùm [...]
cluduntur quidem, verùm non [...]
quin aliquantisper hient, & [...]
piam possit, quod mistum [...]
per venosam arteriam simul [...]
fletur in vitalem spiritum, qu[...]
subinde pellatur. Ita Medici [...]
tiores, vt Vlmus Pictauiensis, [...]
Venetus, id, cætera inter, [...]
modi, quòd ipsis Aortæ ostio[...]
formatione sunt, eò destinati, [...]
sionem spirituosi sanguinis in [...]
clusæ, obstent, ne illa [...]
interim tamen sese subducat, [...]
contentus arteriâ & ex liene [...]
guis per conclusa ostiola; quâ [...]
se subduceret, transiret, [...]
terur sanguis alius ex corde [...]
gressus, ac simul conclusus, [...]
tilior, & conclusionis [...]
Id quidem, quo tempore [...]
nosa arteria; cùm vel ipsa [...]
veraróque conformatio, [...]
apertè monstret ingressum [...]
per illas, alternis, & non simul [...]
moratem hoc loco Fludum, [...]
quidem, aut aliunde [...]
censuit; sed voluit [...]
sum ventriculum ex adlesi[...]

[illegible] per inspirationem in- [illegible] ab aëre indeca- [illegible] Verùm hac de [illegible] quodam opere ad- [illegible] neque necesse admo- [illegible] in hunc locum. Alij [illegible] in ventriculum sini- [illegible], censuere ipsum penetrare per [illegible], & transpiratione qua- [illegible], neque vllo du- [illegible] septi substantiam. Ita cum [illegible] ad superiorem v- [illegible] etiam num [illegible], vt & possint tamen facilius, [illegible] ampli dese- [illegible] sanguis possit; nisi [illegible] incommodi, vt san- [illegible] valeat, atque v- [illegible] ex ventriculo sinistro per- [illegible] in dextrum, quam ex dextro in [illegible], subulior, largiorque [illegible] ad sinistrum [illegible], etiam ad dextrum [illegible] in quam sanguis exeat, neque [illegible] Atque isti pro- [illegible] alij [illegible] non esse, quam nutriendis [illegible] sanguine è ventriculo cor- [illegible] alij, quam [illegible] sinistrum ventriculum ad [illegible] spiritus vitalis, arterialisve [illegible] aliqui etiam, [illegible] robur fuli- [illegible]

[illegible] Realdus Columbus clarus [illegible] sæculo Anatomicus, ex eo, quod de- [illegible] semper in venosa arteria, vti & in [illegible], puram sanguinem, ra- [illegible] extremos venæ [illegible], & venosæ arteriosa habere oscilla [illegible], sanguinémque ex illis in istos tran- [illegible] in truncum eiusdem [illegible] influere in sinistrũ ventriculum. [illegible] per alios hanc amplexus [illegible] Harvæus, adiiciendo [illegible] è vena caua in dextrum [illegible] in venam arterio- [illegible] in venosam arteriam, ex hac in le- [illegible] ventriculum, ex hoc in arteriam aortam, [illegible] pulsibus, vt extremis arteriis [illegible] cum extremis ve- [illegible] compellatur, ex ar- [illegible] proinde succedente [illegible], è quo rursus influat [illegible] per arterias in [illegible] circulatione. [illegible] de hocce circuitu, is esse [illegible] progressus, qui à Columbo [illegible], nisi, quòd venam arteriosam [illegible] cum ve- [illegible] apparet, & pro- [illegible] per illam refundi in [illegible], & per hanc subinde [illegible] Respirationem attingen- [illegible] Res verò suadetur tum ob [illegible] ex Columbo æstimatam de [illegible] semper in venosa arteria contentus [illegible] & quatuor

De pulsu Cordis ac sanguinis circulatione.

vasorum, & valvularum appositarum, quæ alternis claudi, ac reserari debeant; tum ob defectum alterius ventriculi in piscibus, quasi, cùm nihil sit necesse neque ex corde in pulmonem, quæ exeunt, neque ex pulmone in cor transire; nihil quoque opus fuerit vena arteriosa, venosave arteria, aut liquore per eas transfuso; tum maximè ob vsum duorum, vt appellant, Auricularum, sive duorum potius quasi cucullorum, qui constituti ad basin cordis, apertique alter in dextrum, alter in læuum ventriculum, non alio fine vulgò creduntur, quàm vt impetum sustineant irruentis in ventriculos seu sanguinis, seu aëris, ipsum excipiant, ac deinceps in subiectum sinum refundant; cùm nobis tamen eorum vsus videatur præclarior, & appositus magis. Nam aliis quidem videtur sanguis cum impetu quodam, affatimque influere è vena caua in ventriculum dextrum, ex hoc in venam arteriosam, & porrò quousque in aortam irruperit: vnde & requirere solent quî suppetere, aut quonam abire tanta sanguinis copia possit; & nisi ad circulationem, saltem ad transpirationem, communicationémque insensibilem arteriarum, venarúmque inter se confugiunt. Nobis autem videtur sanguis non profusè, sed parcâ quadam dispensatione effluere ex vtroque ventriculo (ac tamè magis, si verum sit non transferri ipsum illo penitùs, de quo est dicendum, circuitu) & ad dispensationem hanc hasce auriculas mirè inseruire. Nempe sanguinis præparatio, quæ in corde fit, videtur non aliqua vna pulsatione sic indigere, vt immissus sanguis emitti statim debeat; sed indigere omninò pluribus, imò plurimis; neque enim alia ratione incalescere, attenuaretur que, quasi intereat; adeò proinde, vt possit quidē ab initio vsque esse drachma, plusve, aut minus in vtroque ventriculo, verùm id variis, ac repetitis pulsationibus agitādum. Neque verò ideò est initium nō patere ipsi sanguini concluso quatenus quatenus est exitum, quoniā & vena arteriosa, & aorta oppletæ sunt, & quantum solùm ex sanguine in eas infuso consumitur, tantum in ipsas ingredi, seu quasi suppleri, ac superaddi potest. Valvulæ quippe, quæ ad ipsas sunt, non planè prorsùmque in expulsione aperiuntur; obstat enim tertiò copia sanguinis, sed hiāt solùm leviter, vt quicquid illud pusillum est, quod deest, resarciri possit. Ex quo aliundè fit, vt cùm ampliùs influere non possit, quàm effluat; ideò fit per pusillum quoque, quod ex vena caua, aut ex venosa arteria subingreditur; quoniam tametsi in inductione apertę sint vasis vtriusque valvulæ in ventriculum, non tamen planè, prorsùmque patent, sed hiant quoque leviter solùm, impeditæ putà à sanguinis copia, & intra ipsum quidem ventriculum intumescente. At, inquies, quonam igitur abit, dum per systolen comprimuntur ventriculi, qui sanguis ipsos occupat, donec per diastolen amplientur? En iam Auricularū vsum, ac sanguinis simul per Pectus progressum. Diximus suo loco tum esse Auricularū Systolen, cùm Diastole est ventriculorum; & Diastolen, cùm Systole. Itaque dum fit Diastole, hoc est, cordis mucro versus basin pulsat,

De pulsu Cordis ac Sanguinis circulatione.

clausa est imprimis vena arteriosa, adeò vt sanguis exagitatus in dextro ventriculo egredi in illam non valeat. & interim tamen, quia per systolen præcedentem egressum fuerat tantillulum, ideò apertà tunc venà cauà tantundem, & non amplius in factam capacitatem ingreditur, quoniam non fuit amplius ex ea euacuatum. Systole autem succedente abigitur sanguis è ventriculo; ac tum quantillumcumque potest in arteriosam venam prosilit; residuum autem quæ maior est portio, excipitur intra auriculam tunc sua diastole patentem, ibique seruatur donec succedente ventriculi diastole ipsa auricula suâ Systole comprimatur, refunditque sanguinem in ventriculum; ac rursum ad compensationem portionis ingressæ in arteriosam venam, tantillum stillet ex vena caua. Interim porrò qui sanguis per venam arteriosam pulmonem adit, tum connutrit ipsum, tum parte sui tenuiore, & repurgatiore, perueniente puta ad extremas venulas, subit per oscilla ipsum sugentia in venosam arteriam, confluitque in illius truncum. Tum verò diastole ipsa sinistri ventriculi, qui sanguis in ipso & purior, & calidior exagitatur, proruere non potest in aortam arteriam, quoniam illa clausa tunc est, & quia systole tamẽ præcedente abierat in eã aliquid; ideò ad illud resarciendum, tantundem, & non amplius stillat; quia loci ampliùs factum non est, ex ipsa arteria venosa. Tandem systole consequente sanguis ventriculo contentus exsilire quidem ob compressionem cogitur; sed cùm parum id sit, quod potest intra aortam excipi; idcirco adest auricula, quæ tunc aperta ob diastolen sui, residuum excipiat, seruétque, donec per consequentem ventriculi diastolen, ipsa, systolen passa, ac se comprimens id refundat, simulque rursus ex venosa arteria tantundem accedat, quantum in aortam excesserit.

Atque id quidem videtur posse probabilissimè omnium dici; cùm illa alioquin Sanguinis Circulatio, vtcumque suis argumentis probabilis sit, videatur adhuc nihilominùs insigneis pati difficultates. Quippe nos quoque, ij quidem sumus, qui in eam valde propenderemus, vt fuimus ab initio vsque, dum memorati Fluddi doctrinam expenderemus, contestati; verùm & ex eodem vsque tempore fuere argumenta, quæ nos ad assensum continendũ permouerint, quæque cùm indignanter cupiam, quòd non incunctanter, passisque velis in eam iremus, regesserimus; liceat iam in hunc inserere locum. Itaque aduersus illum quidem ita fuimus ratiocinati. Imprimis, si arteriæ monstrari alicubi possent oscula iungere cum venis, haberi res posset non modò verisimilis, sed etiam penè dicam, confecta: at ipsemet Harvæus cogitur fateri, ne suspicari quidem licere, vbi-nam fiat talis coniunctio. Et

cap. 3. quomodo certè ea fieret, cùm venæ multæ destituãtur arteriis comitantibus, quibuscum in extremo coalescant; conspéctque speciatim eam venam, quæ dicitur Azygos, quasi *sine pari*, sic à dextra parte trunci venæ cauæ originem ducere, vt partim in membranas, musculósque intercostaleis distribuatur, partim insinuatur in emulgentem sinistram, vt eò deferat, non verò reportet (& ex [illegible] præsertim) nullâ adhibitâ arteriâ. Quid [illegible] tem, vt nihil dicam de copioso illo [illegible] qui ab occipiti antrorsùm, supernéque [illegible] guinem defert, nullâ arteriâ apposita, [illegible] sum in cor referat; quæso, inquam, [illegible] contentus in venis seminalibus, tendit [illegible] sus venam cauam, vt influat in cor, & [illegible] potiùs eodem, quò is, qui in arteriis [illegible] libus continetur? Et, si tendendo per [illegible] osculis coniunctis rediret per venas, [illegible] modo suppeteret semini creando [illegible] que idonea materies? quod idem [illegible] ci potest de arteriali sanguine, qui [illegible] cerebrum, & spiritibus animalibus [illegible] dis destinatur. Quid dicetur verò de [illegible] influit in mammas? an si is eò ferri [illegible] rias, referetur per venas? Atqui non [illegible] sed versum in lac emittitur foras. At [illegible] per venas? at si venæ ferant, nec [illegible] sanè. Quid rursùs dicetur speciatim de [illegible] Epigastricis, & mammalibus, quarum [illegible] mutuò inter se & non cum arteriis [illegible] tur? Quid de Mezeraicis, quarum oscula [illegible] ra Harvæum, communémque sententiam [illegible] testinis admota ad sugendam chylum [illegible] ueri simul non possunt arteriis; aut [illegible] peis non potest sanguis non prorumpere [illegible] ralis in intestina? Quo pariter modo [illegible] peret non sine impetu, sanguis [illegible] mulierum menseis, si non è venis [illegible] fieret, sed osculis ruptis ex ipsis arteriis [illegible] que hæmorrhoidalis, cuius proinde [illegible] frustrà destinarentur venæ, atque ita [illegible] oppidò quàm multis. Non est verò [illegible] mittenda res notatu imprimis digna [illegible] illos attinens, quibus amputata [illegible] sunt, aut crura, aut brachia. Siquidem [illegible] festum est ora illa grandia venarum, [illegible] teriarum obturari quidem cicatrice, [illegible] dicamineve obducta; at non propterea [illegible] os venæ patens cum ore patente [illegible] pleno haustu sanguinem trahat, [illegible] guinem, quo turgescit non versus [illegible] velut, sed affatim haustum illerer [illegible] Vt taceam, si sanguis per venam [illegible] per arteriam effluxeret; futurum, vt [illegible] truncationis tempore dilaberetur [illegible] vena, quòd tantillum sanguinis non [illegible] eam influxisset; at non deinceps [illegible] ea, sed ex arteria sola scaturiret, [illegible] ringere constat.

Deinde videtur Natura satis ostendisse [illegible] nutritione, viuificationéque Embryonis [illegible] ipsa venarum, arteriarúmque confirmatione [illegible] se circuitione sanguinis non vti. Nam [illegible] attinet quidem ad Embryonem, si [illegible] les tam arteriæ, quàm venæ inseruntur [illegible] in venas, aut solùm in arterias, videri [illegible] se posset circuitionem fieri. At cùm [illegible] venæ in venas, arteriæ in arterias [illegible] an-non videtur velle natura; vt qui [illegible] venas influit, nõn nisi per venas; qui [illegible] rias, non nisi per arterias excurrat? [illegible] necesse fuerat influere in venam non [illegible] cauam, sed etiam portam, cùm illa [illegible] non tendat ad cor, sed in intestina? Quid [illegible] cesse aliunde influere immediatè in [illegible]

ipsa impleri ex arteriis debuit? Quid ex [illegible] immediatè in aortam, deinde in[illegible], si dextero, & eiusdem impletas venas sanguine per cor, pulsiùs trans[illegible]? Et sic sanguinem transmitti per pulsus, descendentemque per aortam; quomodo igitur ascendet interim [illegible] per umbilicales arterias [illegible] ascendere, quo ergo modo ille descendet? Obstant hæc certè circulationi, quæ sic fieri à quopiam posset, vt intelligeremus sanguinem arteriarum matris transire in umbilicales arterias; ex his in arterias embryonis; ex his in venas eiusdem; ex his in venam umbilicalem, ex his in venas matris, ac [illegible] per easdem in matris cor, illiúsque arterias, [illegible] iterare. Quanquam nec [illegible] videre cuiquam in mentem [illegible], quia dicendum foret, [illegible] venam umbilicalem ad deferendum sanguinem ex corpore matris in ipsum, sed ad referendum solum ex ipso Embryone in corpus maternum; & collectum ex arteriis in venam cauam embryonis non ingredi in eius [illegible] Harvæus [illegible] umbilicalem venam, quæ in ipsam [illegible]. Dices fortassis, [illegible], quæ ex vena arteriosa in Aortam [illegible], dum fœtus in vtero est, indicare esse sanguinem, qui ex vena caua in arteriosam [illegible] in ipsam aortam. Atqui [illegible], vt sanguis arterialis, siue [illegible], transeat ex vena in arteriosam venam [illegible], vt vel cum venis [illegible] simul matricis, [illegible] pulmone, videlicet donec [illegible] quo qui post [illegible] in venam arteriosam [illegible] simul & nutriendo pulmone [illegible].

[illegible] quod [illegible], si [illegible], vt sanguis in [illegible] peragitur, debuisse [illegible] longè [illegible] quam [illegible] sanguis in illis feruentior, [illegible]; tum quia aliquid [illegible] exhalari, hoc [illegible], sic [illegible] absumi. [illegible] aorta in egressu [illegible], quàm vena caua in [illegible] ipsam [illegible] plures rami il[illegible] diffusi per corpusculum non [illegible] per [illegible] valuum ex [illegible] detrimentu [illegible] huiusmodi, vt di[illegible] ex duplici, duabúsque ex vnica tunica [illegible] ad propellendum per [illegible] sanguinem necessaria pulsatio fuisset [illegible] necessaria ad propellendum per [illegible]; ac potissimùm sanguine [illegible] crassiore, [illegible], [illegible], cùm [illegible] huiusmodi sit, vt propellatur ex trunco in ramos, debuerant [illegible] à venis, [illegible] quoniam cùm venas [illegible] in truncum; nisi verò [illegible] non sit per arteria venas idcò

copulatæ videantur, non sanè vt sanguinis in illis continenti fiat in istas transitus, circuitióque continua; sed vt qui sanguis intra venas refrigerari posset, ac torpescere, pulsatione excitetur, calorem tueatur, vehatur ex trunco in ramos, minimáque capillamenta per omnium partium alimentum cedat? nisi non sit rursus, vt Harvæo timendum, iuxta Aristotelem, sit, ne sanguis in extremas corporis partes longè amandatus, defectu motus coaguletur, ac ne extremæ partes frigore concepto linescentes, recuperare calorem non valeant. Quin-etiam si sanguis perpetua circulatione agitur; non apparet, cur, aut patiatur extrema membra frigescere, intenso semper cum calore appellens, ac præteriens; aut cur cicutam bibentibus debeant extrema sensim, sensimque, & quousque frigus cor attigerit, obtorpescere; quod fuit in Socrate solemne, si sanguis semper tam per extrema, quàm per ipsum cor præterit; cæteráque huiusmodi, quæ longè melliùs explicari citra circulationem possunt; quemadmodum intelligi vtcumque potest ex iis, quæ sunt de veneno Plantarum dicta.

Res mira ad-hæc videtur Harvæum deduxisse argumentum ex conformatione venarum; quatenus quæ musculæ in cruribus, brachiisque sunt, valvulas intus, seu ostiola habent, certis intervallis sic disposita, vt cùm sint membranulæ quædam nidi hirundinis penè instar cohærentes lateribus, apertæ sint sursum, seu in ipsam venarum originẽ, hoc est, versus iecur, & nunc singulares reperiantur, nunc geminæ: antecedentes quidem prorsum, & retrorsum, sequentes dextrorsum, & sinistrorsum instar ramulorum ex caule verbenæ, plantæve similis prodeuntium. Videlicet ille contendit valvulas appositas esse, vt cedentes sanguini in iecur transeunti obstent sui dilatatione ne retrò abeat; quòd quæ præsertim geminæ sunt respicientes ambæ in venæ capacitatem se ita contingant, ac oris extremis sic cohærere aptæ sint, vt si quid, inquit, à radice venarum in ramos, vel è maioribus in minores permearet, omninò impediant. At verò quis non videat esse potiùs has valvulas, quasi retinacula quædam constitutas, ne torrentis instar versus extrema sanguis prouat, venæque, vt pertenues sunt, nimis dilatentur, aut etiam rumpantur; idque in magnis conatibus, quibus cernimus venas brachiorum, & crurum intumescere, ac nodos velut quosdam fieri, qui nihil aliud sunt quàm ipsæ valvulæ distentæ es factæ? quod autem ille putat impediri hinc sanguinem, ne vlteriùs permeet, hoc est, extrema versus contendat, patet quàm parum congruè; cùm illi orium, seu labiorum semicirculi, etiam se mutuò contingentes, quà gemini sunt, sic occludere totam venæ capacitatem nequeant, vt non relinquat adhuc satis interstitij inoccupatum, quo fieri interfluxus possit. Neque mirum est, si immissum intra venam specillum promoveri sursùm, non deorsùm spectando valeat, quoniam spectando sursùm, cedunt valvulæ; spectando deorsùm sic labiis occurrunt; vt sive in has, sive in illas, propter memoratam alternationem, statim incurrantur.

De pulsu Cordis ac Sanguinis circulatione.

cap. 15.

cap. 13.

De pulsu Cordis ac sanguinis circulatione.

Sanè verò, si valuulæ ita cohærerent, vt omninò impedirent, ne sanguis transflueret, id non eueniret, quod ille contendit, vt dum venæ, & valuulæ brachij intumescere obseruantur, ob frictionem, & ligaturam, quæ sectioni venæ præmittitur, permeare posset magna copia sanguinis ex brachio extremo in ipsam sectionem, ob plureis valuulas interceptas, ac tensas.

Verùm, quia hæc est illi vna ex præcipuis rationibus, idcircò est paullò vberiùs noscenda. Ea ex Chirurgorum praxi petitur, dum venam secturi ad educendum sanguinem, circumligant brachium citra locum sectionis versus humerum, non autem vltrà, versus manum. Videretur enim vlteriùs fieri debere ligatura, si sanguis ex humero in manum conflueret, scilicet ad illum sistendum, non autem citeriùs, quo casu impediri confluxus posset.

cap. 11. Concludit proinde debere accedere sanguinem è manu versus humerum, atque idcircò exsilire, quòd ligatura transitui obstet; argumentóque esse, quòd si ligatura æquo strictior fuerit, non possit sanguis effluere, quia cùm mediocris est ligatura, sola vena comprimitur, non verò subiecta arteria, per quam interiorem, firmioremque existentem, sanguis tendere ex corde vsque in manum possit, & ex manu per venas vsque ad sectionem redire: in strictiore autem comprimitur etiam arteria, sicque non est mirum, si cùm in manum sanguis non eat, redire ex manu non valeat. Enimverò obseruandum est, ligaturam illam, quam Haruæus appellat strictam, seu quâ sanguinis missio impeditur, eam esse, non quæ arteriam ita comprimit, vt non sit adhuc libera satis (nisi forsassis talis sit, ob quam pulsus ad manum cesset, quod nisi à tortore procurandum non sit) sed solùm quæ venam sic stringit, vt prætermeare sanguis non possit; quam verò vocat mediocrem, eiusmodi esse, vt mediocriter solùm venam premat, sicque præterfluxui sanguinis non obstet. Hinc solet proinde citrà fieri, vt quâ parte debet sectio fieri, vena fiat tensior, & frictione ex altera parte facta compulsus sanguis ad eam sistatur, vnde & fiat vena tumentior, & tum sectio fiat securiùs, tum sanguis prosilire non sine impetu incipiat. Videlicet statim ac illud, quod fuerat compulsum, vique tenebatur, exsilijt, effluit sanguis guttatim solùm, brachiúmque adeò inficit, vnde & laxanda ligatura est, quo liberiùs affluens scaturire valeat, interdúmque etiam frictione adiuuandus, ac promouendus, quovsque, dum sistendus est, cubiti inflexione vena comprimitur, & apposito quidem citrà, seu versus humerum digito (quod nequicquam fieret, si à manu sanguis afflueret) sanguinis fluxus cohibetur. Profectò verò, si post factam ligaturam mediocrem sanguis ex parte manus affluat, & ligamine impediatur, ne procurrat in humerum, ac porrò versus cor; fac manere brachium ligatũ, nec secari venã per horæ quadrantem, quæso, cùm neque cor, neque arteriæ otientur, & transmittant sẽper in manus venas sanguinem, qui vrgente semper corde redire versus cor per easdem arterias non possit, quæso, inquam, ecquid-nam fiat de toto illo sanguine, cuius copia ex eo intel-

ligitur, qui per horæ quadrantem fusus [illegible]
fundendus? an-non vel venæ inter manum [illegible]
ligamen, vel arteriæ inter manum & cor [illegible]
cessariò crepent; aut cor longè excedat [illegible]
ctionémque intermittat? Quod idem [illegible]
tione dico, cùm accepta vna ex venis [illegible]
manus parte eminentibus, iubent [illegible]
pelli frictione, pressionéve sanguinem [illegible]
digitos, ac obseruare quemadmodum [illegible]
pressione sanguis refluat, seu in venæ [illegible]
euacuatam influat, & quasi in decliue [illegible]
támque viam procurrat. Nimirum, si [illegible]
non recurreret, sed procurreret, quasi [illegible]
obice continuum procursum [illegible]
oporteret obice illo, hoc est, pressione [illegible]
uerante per horæ quadrantem, [illegible]
guinem ex parte digitorum continenter [illegible]
pulsum, vt vena ad illam partem [illegible]
intumesceret, omninóque creparet; [illegible]
men ne minimum quidem aut [illegible]
cium, aut tumefactionis vestigium [illegible]

Verùm hæc vt mittam adnotare [illegible]
factam ab ipsomet Haruæo eiusmodi [illegible]
tionem, quæ nescio quo pacto illum [illegible]
sterruerit à circulationis commento. [illegible]
enim sectâ venâ sanguis ita effluit, vt [illegible]
tus, qui intra corpus, semi-horæ spatio [illegible]
exhauriendus, cogitari vult quantam [illegible]
sanguinis simul transeat per alias venas [illegible]
in eodem brachio, quæ in altero, quæ in [illegible]
que crure, quæ in collo, quæ alibi [illegible]
ri, inquã, vult, vt intelligamus tantum [illegible]
sanguinis, quod simul, seu tempore [illegible]
seat per cor, haustum nempe ex venis [illegible]
transmissum in arterias, ex quibus [illegible]
redeundo per ipsas venas transeat. Et [illegible]
id quidem necessariò ex posita [illegible]
(non verò, quod putant nonnulli ex [illegible]
ctatoribus, qui contẽdunt non amplius [illegible]
vnam satis magnam guttam stillare [illegible]
ventriculum, & iuxta Aristotelem [illegible]
stolẽ distillari, vt alia deinceps non [illegible]
vsque præcedem per systolen effluam [illegible]
quatur id, inquam, sed Haruæus, qui [illegible]
tauit-ne quantus esse debeat [illegible]
tensi maior profectò esse is debet, [illegible]
lo quatuor vasorum, quæ ad cor [illegible]
cipi simul valeat; etiam maximo [illegible]
cauâ. Scilicet est omniũ ramorum [illegible]
capacitas in vnum collecta longè [illegible]
citate ipsius trunci venæ cauæ, vt & [illegible]
simul sumpta ramorum arboris, [illegible]
trunci arboris maior (ramos accipio [illegible]
sumptos in eadem à trunco distantia [illegible]
cùm trunci munus sit, non continere [illegible]
substantiæ, quantum in ramis [illegible]
viam communem, commodamque [illegible]
in ramos substantiæ non [illegible]
verùm constituetur, præbere. Et sic, [illegible]
tùm, non dimidium, sed decimã [illegible]
sire per cor; nonne ea adhuc tanta [illegible]
ipsum prorsus obrueret? quid [illegible]
pernicitate, déque tenore non [illegible]
sanguis ex sectione micat? An [illegible]
conflare cum systole, & diastole [illegible]
quiete cordis alternante intelligi [illegible]
cum elaboratione intra ipsũ cor [illegible]

Hinc non vrgere debere continua [illegible]

[illegible] per cor tantum sanguinis, quantum per [illegible] simul venæ [illegible], vt pene cum [illegible] sanguine transmisso per ca[illegible] tempore eodem [illegible]; non item de[illegible], quantum simul effluit capite [illegible] saltem dimidium, si contendatur sanguinem tam posse educere per venas, quàm [illegible] per arterias in vulnus. Insto dein[illegible], tantum debere esse sanguinis in arte[illegible], quantum in venis continetur, & vtcum[illegible] totum contineri non possit, quando & [illegible], & angustiores sunt, vt ex iam ob[illegible] intelligitur, debere eas saltem esse semper plenas, videlicet ad sufficiendum quan[illegible] per venas effluere potest; & tamen se tamen [illegible] prodi, quatenus in [illegible] animali venæ quidem ipsæ repe[illegible] sanguinis plenæ, cùm per exiguum ta[illegible] quod in arteriis continetur. Atque id [illegible] in animali [illegible] arteriæ non tam sanguine, quàm spiritu, [illegible], qui ex parva tota quantitate [illegible], [illegible] (& pene dicam bullien[illegible]), [illegible], cùm subeunte per mo[illegible] figere, [illegible], id tantum, quod [illegible] substantiæ sanguinis, superfit, ac visibile [illegible] Harveus fuerit, quod [illegible] confitetur, si Animali viuo [illegible] arteria secta fuerit, vni[illegible] sanguinis [illegible], cum quæ in arteriis [illegible] ire, nus[illegible]. [illegible] Medi[illegible] transpiratio[illegible] insensibilem ex venis [illegible] quæ sunt prius [illegible] inter inter[illegible]. Nam transit qui[illegible] sanguis [illegible] per cor in arteriam; sed [illegible] integra est, insensibiliter, [illegible] sanguine arterioso ita opple[illegible], [illegible] valeat in ipsam introdi; [illegible] verò secta, apertaque est, seu pompè, [illegible] aliquo ratio, tum quia sanguini [illegible], [illegible] quouis pulsu fuisset ventri[illegible] effunditur in illam totus, repletúrque [illegible] tertium) ex venosa arte[illegible] habente sanguinem [illegible] à latere, quoque vena arteriosa, in [illegible] effundatur ventriculus dexter, [illegible] statim ex vena caua. Simile est, ac [illegible] fenestram cessans fi[illegible] subire in cubiculum, quod, cætera [illegible], illo oppletum semel fuerit; [illegible] si deinceps aliquod ostiolum aperueris, [illegible] iam ingressus possit egredi, nouus, [illegible] continenter & subinter, & egredia[illegible]. Rem porrò ita se habere intelligi aliunde [illegible], quòd sanguis ex facta sectione [illegible] non continenter, sed saltuatim exsi[illegible], nempe ad quamuis systolê (vtcumque vi[illegible]) ob prætersluxus momentum, [illegible] celeritatem per diastolem ef[illegible] plane et [illegible], qui flatibus, quasi flu[illegible] appellis. Et vel hoc vnum [illegible] ipsum Harvæi argumentum [illegible], perindeque inconcerte, quoniam, si sanguis ex arteria in venam sectam influeret, tum ex ipsa vena non vno tenore, vt sanè facit,

prosiliret; sed saltuatim plane, cùm traiicere nec crebriùs, nec citiùs per venam, quàm per arteriam posset. Hinc interim patet, cur edu-cta vna altera-ve vncia arteriosi sanguinis, plus afferat noxæ, quàm libra venosi. Scilicet, quia venosus statim, & quanta puritate est, aut etiam minore potest resarciri; at arteriosus longo tempore eget; arteriaque interim ob celerem ex sectione factum transfluxum sanguine replentur inelaborato, seu non spirituoso, vnde & fiunt vitæ functiones laboriosæ, imbecillesque in longum tempus.

De pulsu Cordis ac sanguinis circulatione.

Est porrò præterea Harvæo argumentum primarium ex eo, quòd, cùm ad quemlibet pulsum certa copia sanguinis transeat ex vena caua in cor, & ex corde insinuat in arterias, eiusmodi copia sit tanta, vt nisi ex arteriis redirec in venas, dimidij saltem horæ spatio venæ omnes exhaustæ forent. Verùm ex dictis clarum iam est, ecquid sit hac de re sentiendum. Supponit ille vel sesqu'vnciam, vel duas, vel tres vncias sanguinis contineri posse in sinistro ventriculo, donec dilatatur; cùm ipse in mortuo repererit duas. Et quia tamen creditu difficile est tantum transire in arteriam contractione qualibet, supponit transire saltem vnciæ partem vel quartam, vel quintam, vel sextã, vel minimum octauam, seu drachmam. Ac cum, quia per semihoram pulsat cor plusquàm millies, cùm pulset in aliquibus etiam bis, ter, & quater millies, arguit horæ dimidio transire drachmas plusquàm mille, hoc est saltem octo sesqui-denûm vnciarum libras, quæ tanta copia sanguinis non reperitur in corpore; cùm ipse tres solùm repererit in corpore ouis. At quòd duas quidem sanguinis vncias in sinistro demortui ventriculo repererit, par est ipsũ loqui de dilatato à se, & repleto ad explorandam capacitatem sanguine; nam nobis quidem nulla tanta copia in apertione cordis reperta est vnquam, aut intelligendum est, languescente iam cordis pulsatione, & collabascentibus valuulis, allectũ quidem sanguinem fuisse in sinistrum ventriculũ; sed neque in stabilem verti, neque in arterias refundi potuisse; cùm existente alioquin pulsatione vegetã, sanguinis per-paucum necessarium sit ad complendum ventriculum, eã ratione qua est de arteriis dictum. Quòd autem intra horæ dimidium, quadrantem, octãtem, minoremve partem, necesse non sit totum sanguinem transire per cor, & per arterias, venasque ad idem redire; vel ex eo intelligi potest, quòd iuxta antè dicta de auricularũ cordis vsu, non oporteat totum, aut insignem partem eius sanguinis, qui in ventriculis continetur, ad quamlibet cordis pulsationẽ aut in aortam arteriam, aut in venã arteriosam transmitti; sed valeat, non, vt ille ait, minimùm trãsmitti pars vnciæ octaua, seu drachma; verùm nõ ampliùs, quàm pars octingentesima, aut etiam millesima drachmæ. Neque obstat, quòd animali viuo pressã, aut ligatã venã infra adhæsionem ad cor, id quod superest inter venã, & cor breui euacuetur, cordisque pulsatio languescat; pressã verò, aut ligatã arteriã supra eius sectionem à corde, id, quod inter pressionem, & cor est, ita turgescat, vt cor pene suffocet. Nam & priore

cap. 9.

De pulsu Cordis ac sanguinis circulatione.

casu sanguis citò effluit; ob causam iam expositam circa sectionem arteriarum; aliquæ enim haud-dubiè in ipsa pectoris, abdominisque apertione resectæ sunt. & posteriore, qui spirituosus sanguis creatur in sinistro ventriculo, cùm aliùs affluat interim, neque cor cesset exagitare, non potest ex eo prosilire.

Quæres fortè, cur dixerim, ne octingentesimam quidem, aut millesimam drachmæ sanguinis partem singulis pulsibus ire in arterias? Dixi; quia cùm mihi, aliisque quibusdam, quibus est pulsus mediocris, pulsationum interualla secundis horæ proximè respondeant, & dies componatur ex horæ secundis octogies sexies millies, & quadringenties; ac pulsante toties arteriâ, influenteque in eam singulis pulsibus millesima drachmæ sanguinis parte, influere debeant intra vnum diem drachmæ octoginta sex cum semisse, siue vnciæ decem, supra drachmas sex & semissem, neque sit verisimile influxum fieri vberiorem. Nempe, si homo suppositus continere intra venas quinque summum sanguinis libras, ac præ inedia interire, seu extabescere post diem septimum, transire deberent per id tempus ex venis in arterias, libræ sanguinis quatuor cum vnciis vndecim, ac semisse; adeò vt, licet supponantur esse venæ prorsùs exhaustæ (quod tamen non contigerit) dici possent solùm vnciæ quatuor cum semisse consumptæ esse in alimentum ab ipsis venis suppeditatum; ne aliquid commemorem de serosa parte in lotium abeunte. Nisi quòd pulsante semper languidiùs corde, si supponamus pulsationũ numerum ita sensim decrescere, vt desit denique ex iis, quæ esse deberent, vna sexta circiter pars; tum superterit vna libra ampliùs. Vtcumque sit, videtur sanguis non posse nutriendo conferre, nisi immoretur in ipsis venarum (imò, & si velis, arteriarum) insensibilibus osculis, vt partes nutriri eo possint; cùm ad hoc, vt sanguis transmutari, aliamve formam induere valeat, requiratur tempus, neque natura momento agat, operave sua perficiat. Quare & non debet præterfluere sanguis illo impetu, tantave illâ rapiditate, quæ est ad descriptam circulationem necessaria; ac præsertim, cùm eâ ratione nulla esse oscula possent, in partes nutriendas aperta; sed deberent omnino venæ sic esse connexæ arteriis, vt si vasa prorsus continentia forent. Nam & quòd aliunde tot vicibus illis repetere sanguis cor debeat, vt in alimentum præparetur, & præparatione, seu dispositione in itinere amissa, recuperare toties eam debeat; nihil est profectò, quod suadere valeat.

Vt taceam autem mulieribus per hystericam affectionem non pulsare arterias; cùm non debeat tamen in illis facultas altrix esse otiosa, ne prorsùs functionis vitalis, vitæque adeò expertes sint. Vt item prætercam plantis conuenire alimenti distributionem, nutritionemque cum animalibus communem, neque ipsam tamen cum pari circulatione peragi, cæteraque similia; adnoto duntaxat, si sanguis illâ velocitate per arterias, venasque

succedenter transeat, non fore. Cur sanguis in venæ sectione prosiliat primùm deterior, ac deinde laudatior; cùm succedenter
vniusmodi debeat: Cur in ophthalmia, angina, pleuritide, & similibus, prosit vena
sectio; cùm nihil minùs sanguis in alias
parteis succedenter erumpat: Cur reuellendis humoribus, prohibendis inflammationibus, sedandis doloribus prosit tum venæ sectio, tum cucurbitularum, & hirudinum applicatio; tum vesicatio, & frictio; cùm sanguinis tantumdem, & perinde accurrat: Cur
ex sectis eiusrum venis varicum curatio
retur; cùm non sanguis in iis consistens, sed
præterfluens sit effluxurus: Cur sit alius
rus in arteriis sanguis, vt in educto ex iis
nihil humorum excrementitiorum, qualis
educto è venis appareat, & in venis tam
adeò impurus sit; cùm neque is sit alius
qui ex arteriis influat, & dici non possit
quando, aut quomodo contrahat hanc
puritatem: Cur, cùm hic idem sit
tus, fæculentusque, repurgari cum
sit: cùm neque fæces intra cor relinqui,
que fuligines per pulmonem expulsæ
larum millesima sint: Cur ad aliquam
tem purulentus, non ex omnibus
nis purulentus educitur; cùm & talis
seat per cor, & profluens ex corde
guinis æquè distribuatur, propè
omneis arterias, & iuxta illam,
nas; idque sanè faciliùs quàm
ductibus in ipsam vesicam; quod
uarum à Laurentio commendat: Cur
nerea, & alia, quæ ille commemorat,
busdam partibus, potiùs quàm in
serant, cùm causa priùs transmissa
in cor, æquè ex corde in omneis
arterias, ac venas redeat; pariique
sexcenta, quæ ab ipsis Medicis
promptum est. Nobis sat esto hæc
vt ostenderemus quid nos ad
tinendam induxerit, ex quo primùm
lis illa de Circulatione sanguinis
ab Haruæo inuecta, Sed vt cùm
Pecqueti nostri de nuperis experimentis
quid dicam, ecce quid ipse videlicet
M. DC. LIV. die 19. Octobris
Canem viuũ exsecat vt inde
quod & præstitit. Receptaculum
in eo cane fuit ad dextram, ac
fuit chyli, seu lactis plenum;
qua ipsam depinxit. Continuatio
vasis thoracici ad latus proximè
venam Azygos, quod fuit etiam
turgens. Apertum Cor, obstructâ
venam cauam descendentem
ticulum cordis dextrum, ac versus
cendentem autem simul
ac in mucronem, ita vt sanguis
fluens, quasi circuletur, & quoties
cordis fit, sanguis in dextrum
influat. Apertâ venâ cauâ descendente
guinéque exsucto, post ligatam
vltra concursum thoracici vasis
mus lac primùm mistum cum
diffluere, postea purum efflare
mebamus aut receptaculum, aut vasis

& secto vase post ligaturam, quidquid vltra erat, effluxit. Compressis venis lacteis Mesenterij, lac influebat in receptaculum, & secto postmodum receptaculum vase cùm ex hoc nihil amplius efflueret, pressis tamen eisdem venis lacteis lac iterum inde effluxit. Vasa lymphatica facta fuere [illegible], vt in & demonstrari non potuerunt; dixit ea advenire ex [illegible], ac in eadem receptacula influere; easdem esse & dixit, quot ramificationes illas Pori Cholydochi, quæ implantantur & disseminantur per iecur. Ostendit autem canalem Virsungi, cuius orificium paullò inferius orificio Pori Cholidochi in Duodenojejunum ingressa etiam tendendo sursum in Pancreas, per quod toto ramificatur, facta ab initio bifurcatione. Eo emittitur aqua similis illi, quæ per venas lymphaticas. In oculo speciminè exhibuit depressionis cataractæ, hoc est crystallini, non transmittendo acum [illegible], sed posticè per [illegible] in humorem vitreum, & acu immissa in crystallinum quasi effractus deprimatur versus basin oculi, ac infra humorem vitreum, qui interea locum, in quo fuerit crystallinus, [illegible], cùm acu esset intra vitreum, manifestissimè videbatur. Cum radij Solis [illegible] claræ lucis ingrediuntur in [illegible] parte interiore hoc est ad fundum oculi, Vuea parte anteriore contrahitur, & [illegible] hoc est pupilla fieri amplior quàm [illegible] Die Novembris [illegible] observata fuere eadem circa receptaculum, ductum Thoracicum, insertionem [illegible] chyli in venam [illegible] &c. erat [illegible] receptaculum non tam chyli, quàm humore aqueo plenum. In eo [illegible] vasa lymphatica. In [illegible] propterea [illegible] aut ductu thoracico [illegible] &c.

CAPVT IV.

De Respiratione Animalium.

CONSEQVITVR, vt pauca iam de Respiratione dicamus, cuius est tanta cum ipsa Cordis pulsatione necessitudo, vt nisi illa sit, [illegible] sit, & plerisque ad eandem causam, [illegible] referenda putentur. Cùm posset [illegible] quæri, respirántne omnia Animalia, saltem ea, quibus est concessum, velut pisces non cetacei, quibus pulmo non competat; videntur res tamen prius explicanda circa cætera animalia, quibus pulmone [illegible] id propriè competit, quod vulgò Respirationem appellamus. Itaque Respiratio, [illegible], in duas distinguitur partes, videlicet *Inspirationem*, [illegible], qua spiritus seu aer in pectus [illegible] motu dilatatum inducitur; & *Exspirationem*, [illegible], qua idem [illegible] sponte compressum abigitur; neque [illegible] videtur [illegible] Pectus à Pulmone sic [illegible], vt quatuor motus, seu quasi partes Respirationis efficiantur, quemadmodum apud Plutarchum Herophilus effici censuit, docens Pulmonem primò excipere aërem externum, secundò ipsum per pectus dimittere, tertiò eundem denuò collectum ex pectore recipere, quartò eum dimittere foras. Cùm verò hac distinctione dimissa, retentóque illo motu duplici, manifestum sit pectori suam Systolen, Diastolénque, ac ipsam non aliam, quàm pulmoni competere; ideò vt de corde, sic de ipso quoque ea potest excitari quæstio, an dilatetur instar vtris, quòd excipit aërem; an potius, quoniam dilatatur, aërem follis excipiat. Vt verbo autem dicam; perspicuum videtur, esse in pectore, vt in corde ingenitam vim dilatandi sese; ac tum, quia aër ambiens pectus abdoménque compellitur, neque (vt aliàs circa Vacui fugam expositum est) alius ipsi locus, quàm qui intra pectus aperitur, patet; ideò dum pellit aërem, ori, naribúsque vicinum, ipsummet vicinum subire in pectus factámque in eo capacitatem sic adimplere, vt tanta copia intromittatur, quanta extrusa à pectore, abdominéque repellitur. Et certè, si quæ causa foret, quæ insufflaret, compelleretque aërem in pectus, vt in vtre fit; aut saltem, si aër sua sponte subiret, ampliationémque faceret; tum vtris modus, seu comparatio haberi probabilis posset; at neque est causa aërem insufflans, neque aër subit, dilatetve vltrò, vt fit manifestum in animali mortuo, cui nares, & os patent; ac etiam in nobis, dum cohibito spiritu, pectus compressum continemus; experimur videlicet, non aërem vrgere nos, vt sibi locum intra pectus faciat; sed pectus cohiberi vi, ac tum, cùm libet, relaxari, vt aërem in se admittat. Quamobrem est longè appositum magis, vt res se perinde, ac in folle habeat; siquidem discrimen solummodò est, quòd follis externâ, & pectus internâ, seu ingenitâ vi laxetur. Nam & quod Galenus recurrit ad qualitatis convenientiam, vt scilicet pulmo trahat aërem, non consequutione, qua impediatur vacuum, sed familiaritate, eo modo, quo magnes ferrum pellicit, minùs verisimile est, ac potissimùm, cùm videamus aërem non minùs expelli, quàm attrahi, & Pulmo, vt dicetur mox, non videatur esse præcipua dilatationis pectoris causa. De compressione, seu systole nihil videtur esse addendum; quoniam cùm diastole sit actio, qua Pectoris partes in sinum naturali ampliorem abeunt; systole videtur nihil esse aliud, quàm prolapsio quædam qua eædem partes sponte repetunt naturalem sinum, qualis deinceps reperitur in animali mortuo; & neque in pulmone modò, sed etiam in diaphragmate, quod non depressum in intestina, sed erectum fornicis instar versus pulmonem conspicitur.

Ex hisce autem videtur Aristoteles id iure reprehendere, quod in Timæo legitur, Spiritum nempe ore efflatum expellere aërem circumfusum corpori, & quòd in aëre nihil vacuum reperiat, subire illum per raras carnis, vt concalefactus deinceps effluat, sicque continuò inspirationem atque exspirationem

De respiratione Animalium.

3. fac. nat. 14.

lib. de Resp. cap. 5.

De respiratione Animalium.

tionem fieri. Videlicet perspicuum est, quo ore exspirando emittitur aër, eodem inspirando immitti, & debere inspirationem vel ex eo præcedere, quòd animal exspirando moriatur: neque in re adeò manifesta appositam esse comparationem caruis cum cucurbitula attrahente sanguinem, quam Plato desumpsit ex Timæo Locro; à quo etiam alia non magis apposita proponitur cum succino attrahente paleas, quam similitudinem Asclepiades quoque apud Plutarchum vsurpauit. Videtur verò Empedoclem quoque meritò reprehendere, dum quasi Respiratio solis naribus, non etiam ore fieret (quod etiam ex Plutarcho licet intelligere) venas confinxit, non omnino, sed ex parte solùm plenas sanguine, potósque habentes non sanguini, sed aëri peruios; adeò vt à capite versus pedes protensæ sint, & sanguis sursum, deorsumque reciprocando commeet, aërque idcirco deorsum tendentem consequatur, vnde & efficiatur inspiratio; à remeante verò sursum abigatur, vnde & fiat exspiratio; atque id quidem allato exemplo de puella, quæ clepsydra ludens, illam nunc deprimat in aquam, ita vt ascendente aqua aër exeat; nunc attollat, ita vt defluente aqua aër succedat. Scilicet neque vllæ venæ huiusmodi obseruantur, vtcumque aliquando sanguis ex eo, qui per replicationem duræ meningis in cerebrum refundi solet, per nareis effluat: neque non constat asperam arteriam meatum communem fieri, quo aër seu ore, seu naribus haustus trahitur in pectus, & ab eodem expellitur. Quod dico porrò vt in corde, sic in pectore suam Diastolen, ac Systolen esse; non obstat quin cor intra pectus sit, & tanquam contentum fiat particeps motionum ipsius, idque quasi ex accidente. Cæterùm enim dilatationes, & contractiones cordis sunt prorsus distinctæ à dilatationibus, & cõtractionibus pectoris; eíque est ex eo perspicua, quòd non iisdem periodis, temporibusque terminentur, ac fiant. Ex consensus quidem in eo vt plurimùm est, vt pulsu alterato alteretur etiam respiratio, veluti dum in inflammatione Diaphragmatis, cæterorumve præcordiorum pulsus magnus, frequénsque est, respiratio parua, & densa; aut in phrenitide pulsus frequens quidem, sed paruus, respiratio rara, & magna; sed causa nimirùm est intelligenda ex communicatione cordis, partiúmque circumvicinarum, aut etiam cohærentium, atque adeò ex iis, quæ dicenda deinceps sunt.

Subinde autem, cùm requiritur, quænam sit illa pectoris pars, cui potissimùm vis proposita dilatandi sese insideat? Habet imprimis communis sententia, ac penè dicam communis sensus, authorem Aristotelem, cùm eam partem esse Pulmonem declarat, ipsúmque cum folle ita comparat, vt ipsius instar aërem attrahat, ac emittat: & dum id agit, atque idcirco attollitur, ac deprimitur, attollat simul, deprimátque partem pectoris, qua ambitur. Enimverò, cùm non sit negandum inflari, deflarique, & attolli, deprimique Pulmonem, vt follem, superest tamen quæstio, id-ne ingenita vi faciat, an verò vt [illegible] mus extra follem est, quæ ipsum ad hoc com-parátum diducendo, conducendóque, [illegible] sit ingressus, egressusque aëris, seu inflatio-nis, ac deflationis; ita alia sit in pectore [illegible] tráque ipsum pulmonem pars, quæ dilata[tionis] repressionisque causa sit pulmoni (non repu-gnanti sanè, sed ad hoc facto sponteque [illegible] sequenti) vt dilatetur, & comprimatur [illegible] Cæterùm videtur talem partem dari, [illegible] que Diaphragma, septumve transuersum, [illegible] réique potest probari primùm, quia per[illegible] to pectore, collabascit illico Pulmo, & Dia-phragma nihilominus itque, reditque deor-sum, ac sursum, attrahitque, & mouet [illegible] cartilagines, extremasve partes spuriarum costarum, quibuscum cohæret: sicque [illegible] vt aër attrahatur per vulnus in capaci-tatem pectoris; nihilque sit mirum, [illegible] fuisse candelulam manu negligentiùs [illegible] tam, admotámque vulneri, vt per [illegible] intra pectus respiceretur; quod [illegible] tulimus. Deinde, quia quilque videtur [illegible] tiri in se motum illum, quo totum abdo[men] inspirando attollitur, ac tempore eodem [illegible] moratæ costarum cartilagines deprimuntur; idque ex eo est, quod Diaphragma parte media compellat deorsum stomachum [illegible] intestina, & parte extrema cartilagines [illegible] trahat, ob mediæ tensionem. Ac tametsi [di]cere possis motum illum Diaphragmati [illegible] competere, quòd pulmo inflatus ipsum [de]primat, diaphragma nihilominùs ea [illegible] detur ex se tensione, & soliditate, pulmo [illegible] ea laxitate, ac teneritudine, vt [illegible] gruum magis sit, pressionem illam [illegible] tam fieri vi propria diaphragmatis; [illegible] monem interim sequi. Et, ne intra [illegible] detur vacuum, seu abdomine pulsato [illegible] sibi sit, dilatari ipsum potiùs aëre per o[s] [illegible] teriam in bronchias attracto; quàm [illegible] met sponte sua dilatari, excipiendóque [aë]rem, tánta illa vi premere & diaphragma [illegible] interanea simul. Rursùs, quia videtur [illegible] inde dici quoque commodiùs causa, cur [illegible] macho pleno respiretur crebriùs, & [illegible] sius, ac similiter quando aër denso [illegible] crassatus est. Priore videlicet casu [illegible] test diaphragma pro ingenita vi sua [illegible] ri, atque ideò, vt breuior chorda, [illegible] uitatem crebritate compensat, & [illegible] pulmo admisso crasso halitu, fuligi[illegible] ita occupatur, vt cùm exhalando [illegible] ciat, distentúsque proinde maneat, [illegible] diaphragma redire in statum suum [illegible] leat, ac propterea itus, reditúsque [illegible] briores, sic minùs vehementes [illegible] Quamobrem autem dum quis exultat, [illegible] dum incedit præproperè, crebriùs [illegible] hementiúsque respiret, causa videtur [illegible] obstructio, seu impedimentum diaphra[gmatis] ti est, non à substantia quadam crassa [illegible] insuperabilis sit; sed ab halitu calido pro[illegible] tum excitato, non modò intra pectus [illegible] monesque, sed etiam intra stomachum, [illegible] causa quoque sitiendi est; vnde & [illegible] vtrimque capacitatem potest [illegible] primere, sed non sine vi, ac difficultate [illegible]

Ion. cit. cap. 7.

cap. vii.

ipsumne quidem interim concalefactum, [illegible]que tensum, refrigeratque idcirco sit, [illegible]que praecordiis attrahendi velut impatiens.

At, inquies, ex quibusnam dicetur de Volucribus, quae cum respirent, careant tamen diaphragmate, aut membrana saltem crassiuscula, & soliditate, ac tensione, quà vrgeri aut sursum pulmo, aut deorsum stomachus valeat? videtur dici posse prorsum alia ratione ambas, quàm hominibus, quadrupedibusque. Cùm in illis enim non dilatetur pectus (saltem sensibiliter) nisi deorsùm submittendo, ex eo quòd costae, ac verae praesertim nominatae, rigidae sint, sternóque cohaereant per cartilagines ita firmas, vt in plerisque evadant osseae; debuit avibus dilatari etiam magna ex parte in ambitum atque concipiendo aeris ampliori ad volatum necessitatem, qua parte sustinendum erat pondus corporis maximum: vnde & fuit pulmo ipsis [illegible] fungosior, ac dilatabilior. Quandoquidem sternum illis est factum non ex osse pene cartilagineo, carinatóque, cui costae omnes alligantur (exceptis nimirum spuriis) non cartilaginibus immobilibus; sed appendiculis quibusdam, quasi [illegible] quorum flexilibus tam ad sternum, quàm ad ipsas costas. Inde autem fit, vt censeri possit [illegible] cartilagineae, [illegible] in musculorum [illegible], vis [illegible] indita, [illegible] ad claviculas facta, firmatóque opposita, [illegible] dicti, [illegible], versus abdomen at[illegible], sive à spina [illegible]. Sic enim [illegible] pectus [illegible] amplius. Profectò dici quidem possit musculos esse intercostales, qui [illegible], & pectus dilatent, verùm si [illegible], [illegible] magis [illegible], pectúsque adeò ipsum non amplificarent, sed contraherent. Quanquam res est explorationi [illegible] investiganda. Dices iterùm annon saltem in nobis, quadrupedibúsque musculi multi praeter diaphragma ad respirationem [illegible]. Respondeo ad Respirationem spontaneam, sive naturalem, & quae nobis dormientibus, aut non advertentibus fit, [illegible] diaphragma videri conferre, & musculos [illegible] sive abdominis, seu alios nihil aliud, quàm [illegible] illius motui. Ad Respirationem verò violentam, & non naturalem, sive quam pro arbitrio accelleramus, retardamus, [illegible], intendimus, remittimus; quoniam organa voluntarij motus musculi sunt, idcirco facere tum ipsum diaphragma, [illegible] species est musculi, tum musculos alios, qui [illegible], [illegible], premunt, [illegible] partes varias, quibus diaphragma [illegible]; adeò et [illegible] illarum cogatur. Ex iis autem sunt, qui inserviunt, tum ad Respirationem dictam Galeno vehementiorem, sive [illegible] violentam, vt musculi intercostales, tum interni ad contrahendum, quàm exteriores ad dilatandum; & ad collas praesertim [illegible], tum ad vehementissimam, seu summè violentam; cuiusmodi sunt, tum pectorales, & ab humeris quidem, claviculisque dependentes, vt qui attollendo pectori inserviant; tum abdominis, partim recti, antrorsùm nempe à pectore in os pubis, & secundùm lineam, quam albam vulgò vocitant, tensi; partim obliqui inter rectos, pectus, & ilia descendentes, ascendentésque appellitati; vt qui simul agentes premant, intestináque sic vrgeant, vt compressus stomachus diaphragma compellat, commeatque sursùm.

Circa Respirationis vsum, is sanè quidem multiplex est. Inservit nimirùm ad edendum vocem, dum spiritus emittitur, & ad fauces elisus sonum edit, qui ad aurem pertingat. Ad odorandum quoque dum in nareis halitus odorus cum aëre attrahitur; quo tempore potest etiam aliquid pervenire ad cerebrum tum odoris, ipsi recreando; tum aëris, spiritibus animalibus concreandis; sic nempe vulgò existimant. Ad egerendum item alui excrementa, faeces scilicet, ac vrinam, dum exspiratio lentè dispensatur, abdoménque intereà comprimitur, intestináque, & vesica vrgentur. Rursùs ad tussiendum, excreandum, sternutandum, emungendum; dum spiritus exigitur non sine quodam impetu violento, atque repentino. Ad haec ad praestandum vehementem conatum, dum aut inspiratione pectore facta, contentéque spiritu musculi abdominis, aliique consequenter tenduntur; sicque pondera, céve obsistentes tum attrahimus, tum propellimus; aut post vberem protractámque inspirationem, fit exspiratio repentina, ac vehemens; sicque intensi musculi pari impetu connituntur, vt ictum impingant, & si quae alia id genus sunt. Veruntamen nullus est vt vsus Respirationis potior, quàm qui ad tuendum vitam, ipsique adeò cordi famulando exhibetur. Cùm sint porrò variae hac de re sententiae; apparet penè ex ante-dictis, quid simillimum vero sit; vtcumque videamur vulgò Medici, Philosophique aliò spectare.

Nam, imprimis quidem nihil magis vulgare, quàm inservire Respirationem ad refrigerandum Cor. Verùm, vt aër praecalidus incommodus est, ita & aër egelidus; & vt aër moderatè frigidus potest, vbi pectus exaestuat; ita calidus, vbi congelascit, iuvare. Vbi autem cor calore genuino, solitóque fruitur, qui aër ipsi maximè congruit, is est nō frigidus potiùs, quàm calidus, sed temperatus. Et non videtur certè natura indidisse calorē cordi eo excessu, vt refrigeratione egeret, facilius enim longè erat sine excessu indere, sed prouidisse solùm, vt si aliquando contingeret ipsum excedere modum, cor refrigerari per respirationem posset: quomodo quoque, si aliquandò à tali modo deficeret, prouideri debuit, vt posset similiter cor resumere vireis, incalescerétve per respirationem.

Deinde vulgare est quoque Respirationem ex opposito ad hoc inservire, vt calorem in corde continenter accendat; idcircò enim ab Aristotele, vt superiùs retulimus, comparatur non semel cum folle, quòd vt follis sua ventilatione ignem excitat, excitatúmve in

De respiratione Animalium.

lib. de re. spir. cap. 7. & 21. & sect. 34. probl. 22.

De respiratione Animalium.

in fornace tueretur, ita pulmo ventilatione non absimili ignem, caloremve in corde accendat, accensumve contineat. Verumtamen ad excitandum, tuendúmque in corde calorem concessus illi est proprius, expositus nempe pulsationis motus. Et certè, cùm aër ignem non accendat suâ qualitate, sed vehementiâ motus, quo carbonis parteis subingressus, eas sic discutit, aperitque, vt qui iam est accensus ignis penetret intimiùs, & particulas quasque pingueis, inflammabileisque inuadat, simulque accendat; oporteret tum rythmo quodam aperiri cor vnà cum pulmone, vt posset in ipsum aër penetrare, quoties pulmone excipitur; cùm tamen secus longe contingat; tum sanguinem in corde contentum esse ex natura carbonis, non verò humoris, qui vt constat in iusculis, refrigeratur potiùs insufflatione, quàm incalescit. Accenditur itaque potiùs in corde calor propriâ motione; potestque vel illud esse argumento, quòd calor febrilis accenditur non à pulmone vehementiùs, aut crebriùs ventilante cor, sed à corde ipso vehementiùs, crebriúsque commoto; vt proinde intelligamus calorem cordis solitum à solita eius motione, potiusquam ab insufflatione solita pulmonis creari. Licet verò nihil videatur similius esse folli, quàm pulmo; cogitatamen, si pulmo quidem follis vicem obtineat, debere ipsum cordi prodesse, non inspirando, sed exspirando; neque enim follis est vsui ad ignem, donec dilatatur, impletúrque aëre; verùm donec comprimitur, aëremque implentem expellit; at non posse sanè exspirando aliquid agere in cor; alioquin enim deberet cor in ore esse, aut extra os, vt excipere posset aërem compresso pulmone efflatum.

Receptissima ad-hæc est opinio, inseruire Respirationem ad elaborandum spiritus vitaleis, spirituosúmve sanguinem in arterias transmittendum (nam sententiam quidem Erasistrati nihil aliud intra arterias præter aërem admittentis, meritò Galenus experientiâ fretus refutat) verùm, cùm spiritus vitalis sit ex sua natura halitus quidam pinguis, & inflammationis capax, non aliâ re sanè egere videtur, quàm solâ incalefactione, rarefactionéque sanguinis, vt progigni valeat; cùm aër alioquin neque pinguis, neque inflammabilis sit, atque adeò nihil conferre ad spiritus naturam possit. Nam & quod videri necessarius potest, vt sanguis rarescat in halitum; constat talem rarefactionem non debere fieri interuentu aëris, qui si quidpiam capacitatis intra cor, arteriásve occuparet, tantumdem ipsi sanguini ad rarescendum obesset; sed fieri potiùs ipso motu, agitationéque tenuissimarum particularum, quæ excitantur ex sanguine iuxta ea, quæ aliàs declarata sunt; idque dum cor, & arteriæ sui diastole dilatantur. Huc adde, quod cùm velint ingredi aërem in sinistrum ventriculum per venosam arteriam; deberet igitur arteria patere, donec aër inspiratur, at is non est rythmus, quod iam dictum est, vt pulmonis diastole cum diastole cordis consentiat. Et cùm videatur tantum aëris exspi-

Lib. de vsu resp. c. 2.

rati, quantum inspiratur, dicique id tantum possit puriorem quandam eius portionem retineri, asseruarique intra venosam arteriam, vt quibus momentis ex pulm subingrediatur; qui poterit dici ita al vt pars crassior per compressionem pulmo excedat, ipsa non excedat? Hæc sanè causa videtur, cur plerique sentiant non ingredi in cor suâ substantiâ aërem, sed qualitate solummodò; atque ideircò seu ad nendum ipsum vitalem spiritum, seu ad temperandum calorem, suâ non substantiâ, sed qualitate prodesse. Quomodo quoque concedant Asclepiadi, inseruire Respirationem ad generandum animam, intelligunt admittunt non commistione substantiæ, sed aut sui qualitate, aut actione ipsâ, sine qua calor intra cor sopitus maneret.

Postremò, vt verum, sic receptum est seruire Respirationem, vt expellantur fuligines, quibus alioquin superstitibus, animal illicò suffocaretur. Attamen cùm vulgò contendant educi fuligines ex vtroque ventriculo; & ex dextro quidem per arteriosam venam, aut quasi mistas cum sanguine, qui per pulmones traducendus, aut easdem quasi impuras reliquias illius, qui transmittitur per septum, ex sinistro verò per arteriam venosam, quasi nimirum fœdeis quasdam ab elaboratione spiritus residuas; cùm quam, velint, quæso nihilominùs qui illa educi ex sinistro ventriculo possint, cùm per systolen arteria venosa ita concluditur, vt per ipsam nihil exeat? nam quòd volunt quidem esse duas tantùm isti arteriæ valuulas, vt hient aliquantulum, neque ostium concludant, quo exitus pateat fuliginibus; constat cùm id ostium pro natura loci ouali forma deberet, sufficisse illi duas valuulas, & mitratâ præsertim formâ, vt quisitè occluderetur. Et manifestum fieret si hiet non-nihil præbendo exitui fuliginibus, nihil esse, quod obstet, quò minùs spiritus tanquam subtilior, mobiliórque fuliginibus, per ipsum exsiliat. Quo loco adnotari potest, si veri quidem aliquid habeat opinio illa Democriti ab Aristotele recitata de Respirationis vsu, quâ in eo vt impedimento animæ sit, ne extendatur esse non posse, quasi periculum immineat ne è sinistro ventriculo, in quo præsertim sit, exsiliat; sed ne è dextro potiùs, qui si cum fuliginibus quidpiam animæ, seu substantiæ spiritus vitalis vnà exhaletur. Videlicet los halitus efflati corpuscula ignea interdum arguit; quanquam illa sanè separanda videntur, non tam per corpuscula, quorum aër, vt ille ait, refertissimus sit, quæque inspirata inducantur, vt sint vice eorum, quæ exierunt, quàm per corpuscula, quæ ex sanguine, atque adeò ex alimento suppeditentur.

Sed his dimissis, & vt dicatur quid nobis præsertim videatur esse probabile; cùm debeant arteriæ vitalem, siue spirituosam continere sanguinem, debuit quidem cor ipsum præparare, elaborareve suis in sinibus. At cùm cor potuerit imprimere illi sui natiui calorem, ac etiam impulsum in ipsas arterias

pro

non potuit nihilominus se solo repurgare illo humore seroso, & phlegmatico, quem non venas continet, & quo exui, vt spirituosam naturam consequatur, debet. Itaque videtur ad hoc munus illi admotus esse pulmo, vt sit quasi cribrum, colum, cuius ope facere huiusce humoris excretionem possit. Suppono autem, vt rem totam, tria esse genera vasorum per totam Pulmonis substantiam respersa, scilicet ramos, ramulosque venæ arteriosæ, quæ vena solum dicitur, quoniam proxime venam cauam excipiat, cùm arteria reipsa sit, non ob texturam modò, sed etiam ob pulsum ipsi cum aorta, exteriusque communem patens. Itemque ramos, ramulosque arteriæ venosæ; quæ simili modo arteria non dicitur, nisi quia radicem habet proxime aortam arteriam, cùm reipsa tamen sit vena, tum ob texturam, tum quia non pulsat, & cum instar aliquid instillat in cor. Ac tertiò ramos, ramulosque asperæ arteriæ, quæ & aspera dicitur ob annellosam contignationem, & arteria propter texturam, firmitudinemque, quia minimulos etiam ramulos tanquam tubulos rigidos, apertos, non collabescentes tuetur. Prosilit ergo primùm sanguis cum discussis quidem, sed non discretis heterogeneis humoribus, è dextro ventriculo cordis, in venam arteriosam, perque ipsius ramos, ramulosque in pulmonum substantiam, quam & nutrit, quia sanguis est; & viuificat etiam, quia supra venalis conditionem arteriosus est; spirituosusque saltem inchoatus. *Deinde*, quia vbicumque ille sanguis afflat, adsunt ramuli arteriæ venosæ ad hoc comparati, vt osculis suis partem eius puriorem sugant, atque ita sugunt, sanguinemque factum transferunt in truncum, quasi in promptuarium, è quo id vtcumque cordis diastole aliquid in læuum ventriculum stillet. *Tertiò*, quia per illum exsuctum secretio fit sanguinis puri, remanentque particulæ iam ante discussæ humoris serosi & phlegmatici, quasi quædam feculæ, & vt vocant fuligines à singulis venarum osculis veluti repulsæ; vbi adsunt simul ramuli asperæ Arteriæ, ipsæ nempe bronchiolæ, quæ huiusmodi fæculas excipiunt. *Postremò* quia hæ fæculæ, seu fuligines depellendæ fuerunt, ne ibi consistentes, & contractæ tum viteriori secretioni obsisterent, aut in humorem etiam degenerarent, tum proinde & exsuctum arteriæ venosæ, & conseruationem venæ arteriosæ impedirent, ideò successit pulmonis motus. Is enim dum dilatatur, bronchiolæ quatenus ab omni compressione sunt liberæ, & inspirati aëris ad extremas vsque immissi; & dum postea comprimitur, bronchiolæque adeò exprimuntur, tum aër foras abigitur, tum commistæ ipsæ fuligines vnà redduntur.

Quid interim dicam, arteriam venosam suis osculis sanguinem refusum, non trahere immediatè ex vena arteriosa, tametsi vtræque per anastomoseis coniunctæ, idem est, quod & textura dissimili sint, & ramuli arteriæ venosæ non videantur pulsui impotentes, quam ramuli venæ arteriosæ ipsis connexi imprimerent; & aliunde vtraque vasa canales euaderent ita inter se contriti, vt neque posset pulmo haurire vnde nutriretur, neque via pateret fuliginibus educendis, quatenus excerni non possent transpirando per vasorum tunicas; & ea ratione sanguis potius, tanquam subtilior exhalaretur. Quod dico verò periculum fore, ne fuligines intra bronchias diu hærentes, concretæque in humorem vertantur; intelligo solum ne nimium & non sine quodam periculo suffocationis; nam alioquin concretionem in humorem aliquam fieri, ac potissimùm vbi sanguis admodum pituitosus est, declarat is viscidus humor, qui cum aëre subingresso non exsoluitur, neque ipsi sic commiscetur, vt educi possit exspiratione solita, necesse est tussiendo, & cum impetu, vique pulmoni facta excreetur. Quod fit quoque, dum venalis sugendi officio non satis fungentibus, residat sanguis in bronchias, facitque pulmoni negotium; quanquam hac de re est aliàs dicendum.

De respiratione Animalium.

Hic iam sufficiat videri vsum Respirationis præcipuum in eo esse vt sanguis ex dextro ventriculo cordis in sinistrum transiens deponat humores à spirituosa substantia alienos: sanguis, inquam, transiens, hoc est, dum versatur intra pulmonis substantiam, nam ex quo ingressus in sinistrum ventriculum est, nihil ex ipso regeri neque in pulmonem, neque foras potest. Vnde & patet ministrare quidem pulmonem cordi tanquam follem, sed nempe non tam inspirando, quàm exspirando, & quatenus quidem discussas in dextro ventriculo fuligines secernit, proculque amandat; sicque defæcatum facit sanguinem, vt purus subeat in sinistrum. Patet quoque aërem meritò haberi tantò salubriorem, quantò purior est, non sanè quod aut nutriat, aut in vitalem spiritum transeat; sed quòd hac ratione sit aptior detergendis bronchiolis (fuligines puta, quas educat, induens) ac pleniorem ideò libertatem faciat traiectioni sanguinis in spiritum vitalem vertendi, suáque in arterias transmissione & nutritionem, & functiones reliquas omneis promoturi, cùm crassus ex opposito fæces in pectus inuehat, quæ inexsistenteis constipent, cúmque iis mistæ incrassescant, traiectionemque nisi ex toto, saltem ex parte impediant, & fortè etiam leui quadam sui commistione inficiant. Patet etiam consequenter quid sentiendum sit fieri, cùm calidus aër, qui in thermis, aut balneis, & in magnis loco angusto, conclusóque concionibus interdum penè suffocat, animique deliquium parit, & aër aperta fenestra, eductioneve extra ostium superueniens suffocationem impedit, aut deliquium soluit. Videlicet aër succedens id præstat, non quà frigidus, vt vulgò putatur, sed quà purior est, & defæcatior illo, qui respirantem circumstabat, qualisque inspiratus fuerat; potestque adeò sensim inducere, educereque fuligines, tum retentas, tum superinductas: quod idem etiam præstari videmus, dum vino aut aquâ naribus appositâ si creatur vapor, seu ea species aëris, quæ sit circumstante,

De respiratione animalium.

circumstante, & inspirata purior. Quod autem frigus aeris ex accidente sit, nec per se id præstet, argumento est non modò apertio fenestræ, aut exitus ad meridianum, ac æstiuum Solem, sed maximè praxis, qua nostrates vtuntur, dum vt deuitent suffocationem alloquin indubiam in cryptis vinariis, donec exiritis recens vuis, mustum in ipsis efferuescit, ardentes prunas inuehunt, quasnon procul à facie continent. Quippe prunarum calor sua agitatione discutit circum se vaporem, quo crypte oppletur (dummodò is adeò confertus non sit, vt actioni ignis obsistens ipsum pariter suffocet) atque idcirco os, & nares, quæ proximè sunt, aërem ducunt calidiorem quidem, sed defæcatiorem tamen, quàm vt illo bronchiæ Pulmonis perinde obstruantur.

Patet demùm Inspirationem eatenus esse necessariam, quatenus sine ipsa prævia esse expiratio non potest, ipsam verò Exspirationem necessariam esse per se, & quasi ex primaria intentione naturæ quatenus nisi fuligines per ipsam expectorarentur, tum præcluderetur via sanguini ad sinistrum ventriculum, in quo fit veluti fons vitæ, occlusis pata osculis, quibus fugitur à venosa arteria; tum obstrueretur cattus è dextro ventriculo cordis, in quo fit eius præparatio; obsitis nempe obturatisque venæ arteriosæ, quibus effunditur, osculis; adeò proinde, vt & sinister ventriculus inanis fieret, inanitèque collustaretur, ac se ipsum conficeret; dexter verò, cùm non haberet, vnde sese exoneraret, & sanguis tamen ex vena caua affluere non desineret, initio quidem non tam pulsare, quàm palpitare pergeret, sed frustra tamen eluctatus sanguine demùm oppleretur, hoc est, suffocaretur, & à motu prorsùs cessaret. Esse porrò inspirationem ad exspirandum necessariam clarius quidem est, quàm vt dici debeat; sed interim tamen adnotandum est, ideò videri animalia respirando nata viuere non posse in spatio inani, ob defectum aëris, qui inspiratus sic exspiretur, vt fuligines secū auehat. Quod idem proportione dici potest de quorumdam montium celsissimis iugis, in quibus animalia suffocari perhibent; nisi potiùs sit aliqua maligna, & propria loci qualitas, quæ id præstet. Scilicet reputandum est, esse aërem illeic tenuiorem, quàm vt inductus in bronchias, possit fuligines inducere, aut iis oneratus ipsas, vt facilnas æquo grauiores auehere, extràque pectus abducere. Ex eadem certè causa videtur, quamobrem aër, qui aliunde est valentibus conducentior, quoniam sit purus admodum, pulmonicis tamen non perinde conducat ac alius paullò crassior; quia nimirum tenuior est, quàm vt inducere, absportaréque fæculentiores fuligines valeat. At, inquies, quare non suffocantur aquaticæ aues, siue Merguli, dum intra aquam tamdiu, absque inspiratione degunt? Respondeo causam esse posse, quòd meatus arteriosus, seu qui ab aorta in venam arteriosam est, & ab exclusione, aut aetiuitate obturatur in cæteris, manet in istis adapertus, sicque halitus penetrare ex aorta in pulmonem potest, qui aëris vicem aliquovsque supplens, fuligines, quantum compellat in bronchias, obturationémque osculorum tam venæ arteriosæ, quam arteriæ venosæ in aliquod tempus impediat, quovsque nempe excernere, adigere, compellere ipsas vlteriùs non valeat, atque ideò admoneatur, vt emergat, pulmonémque exoneret. Fortè causa hæc esse potest, cur sint aliqui homines qui subter aquas per totum degant; quando memorantur aliqui effecti, quibus ille meatus liber, aut, vt vulgò, reseratus, obturatúsque [illegible] An verò est potiùs causa repetenda ex [illegible] sitate Pulmonis, quasi is possit continere magnam copiam aëris, sitque in facultate [illegible], vt lenissimè illum dispensando, exspirationem insensibilem, admodùmque [illegible] faciant? An hacce de causa Quadrupedes cuiparæ infrequentissimè respirant, [illegible] que adeò totam hyemem absque vlla [illegible] li respiratione perdurare? An ideò [illegible] quoque totam intra gelu perseuerare [illegible] mem possunt; & motione præsertim [illegible] ita non modò infrequenti, sed etiam [illegible] reddita, vt toto illo tempore [illegible] la aëris sit opus? Sed hæc erunt [illegible] attingenda.

Hisce ergo iam prætermissis, [illegible] ecce, Pisceme, & alia, quæ pulmone [illegible] animalia, respirent, an-non? [illegible] quid vno verbo videatur esse respondendum. Nam si sermo quidem instituatur de [illegible] dicta respiratione, qualis scilicet per [illegible] tionem, et retractionemque diaphragmatis [illegible] pulmonem administratur, constat [illegible] posse ipsis respirationem competere [illegible] mo sit de respiratione vniuerse accepta [illegible] quavis attractione, emissionéque [illegible] stanciæ ve alicuius halituosæ, ac [illegible] pugnare nihil videtur, quominus [illegible] qua competere existimari. Hinc [illegible] inter Cetaceos, cæterosque pisces [illegible] quòd Cetaceos respiratione propriè [illegible] nemo ambigat, quatenus diaphragma [illegible] monésque habent, & vt Aristoteles [illegible] tum dormiunt, stertúntque [illegible] elato; tum retibus implicati, [illegible] aqua detenti suffocantur; tum [illegible] tius per im. vada insequuti, [illegible] tas exsiliunt. Verùm quod spectat ad [illegible] non pauci sunt qui ipsos etiam [illegible] modo respirare negent. Præcipuus [illegible] ipsis Aristoteles potest, qui non modò [illegible] mocritum, aliósque à quibus respirat[illegible] nibus omninò Animalibus attribu[illegible] sectatur; sed speciatim quoque [illegible] tam, & Diogenem, qui[illegible] cen[illegible] ciarint respirare pisces; ille quidem [illegible] emittentes branchiis aquam, [illegible] terim fuerit in ipso ore genitus, [illegible] verò, dum aquam branchiis emittunt [illegible] cunt interius aërem, qui fuerit in [illegible] aqua, priusquam foret in os absorpta [illegible] muibus. At plures sunt, qui hac in [illegible] stotelem impetunt, etiam qui ipsum [illegible] de solet in omnibus ferè initiari, [illegible] *Quanquam*, inquit, *pulmonem* [illegible]

[illegible] *natura,* [illegible] *humor.* Ac [illegible] verè piscis quodam aere, contineret [illegible] videamur, [illegible] super [illegible] Rondeletii experimenta. Nam cur [illegible] pisciculi intra angusti oris vas, quod [illegible] fuerit, viuere etiam in [illegible] reseratum [illegible], si illud [illegible] orificio libero, [illegible] in ipso [illegible], occluso verò [illegible] Cur, [illegible] pennis opple- [illegible] intra aquam pisciculi indiscri- [illegible], donec os [illegible]; & si occlu- [illegible] in ipsam aquæ su- [illegible] aëris abundi- [illegible] parum superest, quod in- [illegible] aquæ esse vitæ possit?

Cùm [illegible] constet penetrare aliquid [illegible] in aquam, [illegible] quoque illud esse [illegible], quàm vt per vitrum pene- [illegible] aëris crassiores; aut [illegible] ex aere bullulas; verùm [illegible] quasdam particulas [illegible] aëris particulas, qualeis etiam saltem [illegible] ex pulmone in cor per arte- [illegible] volunt. Et verè vt ascendunt [illegible] fundo maris præter aquam, & [illegible] varij halitus [illegible], vt sit quampiam [illegible] reciprocatio, [illegible], quam iam alibi [illegible] possit [illegible]. Quin etiam illud dif- [illegible] Aristoteles quidem [illegible]; *cùm ex* [illegible] *gigni & in ter-* [illegible] *animalia, & plantas;* [illegible] *spiritus, in vni-* [illegible] *terra.* Quin [illegible] Diogenem, ita [illegible]. Vt nihil dicam de [illegible], qui [illegible] vellet, quàm excer- [illegible] in aqua contentum, & [illegible] per branchias [illegible] velut [illegible]. [illegible] posset, non attrahi [illegible] cum aqua commissum [illegible] ore, [illegible], cum perspirabile to- [illegible] etiam [illegible] naribus, [illegible] ad superiorem maxillam, [illegible] perspicuum est. Neque obstat, quod Aristoteles [illegible] narium ductus [illegible] esse in cerebrum pergere, sed cæcos esse, [illegible] progressus [illegible] in bran- [illegible]; quippe idem dici de nobis com- [illegible] ratione potest; cùm narium ductus [illegible] cæcos, [illegible] versus ce- [illegible] progressus in os, [illegible] deflecti. Sed nempe, vt nobis ver- [illegible] cribrosum est os, cuius foram- [illegible] versus cerebrum penetrat; [illegible] illud in pisciculis esse potest eiusmodi, vt [illegible], idoneis [illegible] ad illud, qualecunque [illegible]

[illegible] *de Animalibus.*

Piscis intra aquam est, transmittendam. Et sanè vllus huiusmodi septum obseruator ductus, qui hinc inde coëns, & secundùm mediam cranij longitudinem procedens, pertingit ad cerebrum; cùmque esse frustrà non possit, ostendit analogia ipsum tum expurgando quadantenus cerebro esse destinatum; tum inseruire inducendo aëri; aut saltem odori, cui necessarium aerem, halitúmve esse, vt vehiculum, manifestum est. Quo loco dignum est consideratione, velle Aristotelem olfacere pisceis, etiam ex longinquo, & ab aquæ fundo, vt infrà memorabitur; cùm interim eamde constet & penetrare aërem, halitúmve odorum in aquam, & pisceis illum olfaciendo attrahere, aut naribus, vt nobis videtur, aut ore, vt visum antiquis; nam quâ quidem parte Aristoteles voluerit, non facilè dicas. Ibid.

De pulsu Cordis et [illegible] obseruatione.

Sed vt istius argumenta aduersus antiquos videamus: *Cùm illi doceant*, inquit, *respirare pisceis, cur de expiratione nihil dicunt? Et vt dicturi sint, noua res impossibilis consequetur, scilicet vt eijciant simul aerem ex ore, & attrahant in se aërem, & aquam; cùm inductus aërem in cor dum aqua ex ore per branchias depellitur, non possint ipsum expellere foras, nisi dum aqua vna cum aëre assumitur in ipsum os?* Verùm illi potuerunt nihil, aut non repugnans quid dicere; siue quòd arbitrati fuerint nihil esse opus expiratione, electionéve aëris, quasi pisces aliud nihil trahant, quàm quod credi possit cum sanguine in spiritum vitalem transire; siue quòd censere potuerint expirationem rarissimè, ac fortè solùm tunc fieri, quando pisces per interualla in superficiem aquæ prosiliunt; siue quod tutari se valuerint depulsione illa, quam fieri posse ex corde, eiúsve quasi operculo superiùs insinuauimus; non per os quidem patens, sed per tubulum, quem ab illo operculo, seu quadam quasi pulmonis specie obseruauimus ad gingiuam vsque anteriorem maxillæ inferioris continuari. Cùm verò pulmone, tanquam folle careant, quo continere quampiam insignem aëris quantitatem possint, non est quorsum ille requirat, *Quare suffocatis intra aquam piscibus nullæ sursum bullæ ascendant, vti ascendunt suffocatis testudine, rana, & alijs, quibus scilicet inest pulmo.* Et rectè quidem præterea obseruat, *cùm pisces extra aquam veluti anhelant, siue respirare, & expirare videntur, os nempe, & branchias contrahendo, diducendóque, non moueri tamen illis pectus, abdoménve, vt in nobis, ac cæteris.* At cùm arguit ipsos idcircò *non respirare aërem*, vtcumque id sit verum de ea respiratione, quæ per systolen, & diastolen fit; ex motu nempe diaphragmatis, & pulmonis, quo destituuntur, non tamen de alia generali iam declarata: Quod autem tunc pisces os, & branchias moueant, instar animalium, quæ pulmone prædita sunt; desiderio faciunt non aëris, sed aquæ; aër quippe nimis-quàm affluit, aqua verò deest, cuius transitu ex ore in branchias soliti fuerunt cor temperare, aëremque non affatim, sed parcissimè ducere. Vnde nec subesse videtur,

De pulsu Cordis ac Sanguinis circulatione.

quamobrem ille tanquam stultam Diogenis opinionem ridet, dum censuit pisces in aëre ideo suffocari, quòd copiosiorem spiritum extra aquam trahant; ipso siquidem, vt insolito, læditur, & laborat cor. Nam quòd cætera quidem animalia vehementer aëris respiratione non suffocentur; causa est, quia neque aër sic immediatè attingit cor, neque non habet cedentem sibi regionem, capacitatémque pectoris, & abdominis, quæ vt ipsum admittere, sic eiicere vehementer possit.

Verùm, pergit ille, *Si aër intra aquam est, cur non ergo homo intra aquam respirat?* Scilicet homo respirare intra aquam minimè potest, tum quia quicquid aëris penetrat in aquam nimis est exile, comparatum ad id, quod respirari solitum pro instituto naturæ est; tum maximè quia aëris defectu introducitur aqua in pulmonem, neque expectorari potest, vnde & tam ipsum, quàm cor opprimit, suffocátque. Quo sanè incommodo sunt exempti pisces, quatenus branchias habent, secùs quàm homo, vt aquam seu cum cibo, seu aliâ occasione ore inductam eiiciant; quemadmodum eiiciunt quoque Cetacei pisces per fistulam, quâ similiter destituitur homo; adeò vt licet pulmonem habeant, in ipsum tamen non penetret aqua. Postremò, inquit, *oporteret insecta quoque respirare*. Sed quid-ni suo modo respirent; cùm præsertim aquatilia in aëre, & aërea, terrestriáve intra aquam suffocentur. Potest certè in illis esse pars pulmoni analoga, vt ipse concedit analogam cordi, aut, quia obiicit scolopendram bisectam vtraque parte viuere, cùm esse pulmoni quid analogum in vtraque parte non valeat; potest totum corpus sic esse perspirabile, seu, vt loquitur Hippocrates *εἴσπνουν, καὶ ἔκπνουν, comparatum ad admissionem, emissionémque spiritum*, vt toto corpore respirare censeantur. Quo sanè modo nihil fortè vetet ipsas quoque plantas dici respirare, quatenus nisi permissa fuerit aëris libertas, intereunt; & vbi circumobsidentur, non tam ramis patulæ fiunt, quàm cacumine euehuntur, vt libero sursum aëre potiantur. Quòd si quædam plantæ sic in aquis crescant, vt supra illius superficiem emergant nunquam (constat autem ad quantam vsque altitudinem aliquæ emergant) illæ ad alias comparatæ censeri possent quasi pisces comparati ad animalia, quæ pulmone aërem trahunt. Verùm potest hæc controuersia esse tota de nomine.

Restat, vt quia cerebrum cietur motu, qui ipse quoque duorum expositorum instar, diastole, & systole constat, paucula de isto motu attingamus. Veteres videntur ipsum ignorasse; vix enim quicquam de eo occurrit, nisi quòd
8. vsu part. 13. de od. org. 4. Galenus adnotauit illum & esse continuum, & dilatatione, compressionéque constare, & attrahendo ad refrigerationem, nutritionémque spirituum ac superfluorum simul expurgationem inseruire. Recentiores autem obseruarunt primò esse aliquem, tum ex palpitatione, quæ in recèns natis euadit adeò sensibilis, vt pars anterior cranij mollissima adhuc vnà commoueatur; tum ex elatione, ac depressione, quæ vulnerato capite, & ef-
fracto cranio sese statim prodit; adeò vt ni-
hil sit proinde necesse adferre exemplum
hominis nobis aliquando facti obuij, et
ius osse zygomate detracto fuerat pars
guis humani magnitudine, & cui ad ipsam
cicatricem cerebri appulsus, recessúsque
bat, tactui, visuique manifestus. Obseruarunt
deinde hunc motum esse non ipsarum me-
ningum, vt opinati sunt aliqui, sed ipsius-
met cerebri substantiæ, vtpote quæ
efferri, deprimique deprehenditur,
modò cranium effractum, sed detracta
est portio tam crassæ, quàm tenuis men-
gis. Obseruarunt demum eius celeritatem
esse præter-propter qualis cordis,
rumque; vnde & quidam pronunciarunt
sum esse vnum, ac eundem; tametsi
mur longè, aut quem in homine
attendisse meminimus, vt respiratione
quentior, sic pulsu infrequentior
esse hunc porrò motum voluntarium,
merè naturalem, ex homine eodem
stitit; neque enim poterat ipsum vlla
sione accelerare, aut retardare;
solùm sternutatio, quæ parte interdum
taria est, posse pro arbitrio facere
tensiorem.

Cùm esse autem quæstio possit
ce, & de vsu ipsius motus; videtur
vis cerebrum mouens esse ipsi ingenita
verò pendere à corde, quasi ab illo
terias, vt illi putant, concitetur.
sunt quidem arteriolæ desinentes in ce-
brum pulsare in ipso, quemadmodum
sant in partibus cæteris; at non
sum commouere, vt neque commouent
teis cæteras, speciatimque lienem
in eum & insignes, & numerosæ
tur; isque, vt mole minor,
solidior, sic etiam ad motum
videri comparatior possit. Repugnare
videtur, medullaris illa & natura, &
titas, maximéque ad arteriarum
comparata; ac est planè congruum, vt quem-
admodum cordi sua est ingenita vis,
phragmati (aut, si velis, pulmoni)
ipsi cerebro sit; vt quemadmodum
in corpore est systoles, ac diastoles
ita sit triplex eius principium, &
quidem suæ quodque parti, quæ
afficitur.

Quod ad vsum spectat; videtur
generatio esse animalium spirituum
ratione, aut qua in parte, res
admodùm obscura. Quippe
communis opinio gigni spiritus in ventri-
lis, ac potissimùm superioribus;
mirùm ij dilatentur ipsa diastole
comprimantur systole; ac vt in sinistro
triculo cordis creatur spiritus vitalis
guine hausto è venis; & in arterias
titur; ita in illis sinubus creari spiritum
malem ex vitali illo, qui continetur
riis choroïdis plexus, tum portione
nateis in cerebrum inspirando
transmitti exinde in tertium, quartum
ventriculos, ac porrò in neruos.
vt taceam choroidem plexum videri

vendit, quàm ex arteriolis commeat; si debet [illegible] animalis spiritus, debet profectò ipsa [illegible] cerebri, quæ est diastole, ut [illegible] dictum est de corde. [illegible] per systolen quidem, quemadmodum cor collabitur solum, [illegible] quidem in animali [illegible] deprehendimus [illegible], ita profectò in cerebro observare in promptu est. Cùm autem diastole tum fiat, quando cerebrum appellit ad cranium, ac tum dehiscant ventriculi, nulla fit fane [illegible] in eam intra ventriculos contentam, quippe cùm patientes ipsorum ad se [illegible] non accedant, quemadmodum in pulsu cordis [illegible] in basin contenditur. Quod si dicas spiritum vitalem, sanguinem-ve in arteriolis, [illegible] veluti exprimi, attenuarique in spiritum, dein latera ventriculorum per systolen cadentem; deberet ergo spiritus systole creatus per diastolen abigi; at adeò potius per diastolen debet, ne fiat capacitas vacua. Et, si dicas per sequentem systolen tum veterem abigi, tum novum creari; patet systolen fore nullam; cùm si tantum creetur, quantum abigitur, necesse sit manere spatium perinde semper dilatatum. Dici forte possit non fieri ventriculorum systolen, cùm diastole est cerebri, & diastolen, cùm systole; ut si contemplamur cerebrum attolli per diastolen in sinciput solum, hac enim ratione compressum ad latera compresserit [illegible] ventriculos ipsos; sed par difficultas. Nam, ut prætermittam experientiam, quæ [illegible] cerebrum simul & sursum, & [illegible], sive ad latera pulsare; non possent ipsi ventriculi, quæ [illegible] est forma, ad latera opposita comprimi, quin [illegible] di-latentur. Deinde quis facilè capiat gigni spiritum tam adeò subtilem, purum, mobilemque in ventriculis excrementitio humore plenis (quippe non aliunde mucus advenit, qui per nares expurgatur, quàm ex illis ventriculis, ut neque saliva, quæ expellitur, quàm è tertio, & quarto. Si forent [illegible] ventriculi [illegible], aut saltem [illegible], ac puri, videri possit res aliquâ verisimilitudine constare: at cùm hæc humiditate, bilis [illegible], atque sordibus, non video qui possit in mentem induci. Neque [illegible] posse simul fieri & creationem spirituum & repurgationem excrementorum; siquidem non ut continenter pulsat cerebrum, continenterque spiritus creantur, ita continenter repurgatio, seu dejectio excrementorum è ventriculis fit; & nulla ratione apparet, quî possit materia spirituum cum ipsis commista non coinquinari. Et, si dicas hæc excrementa non tam adhærere ex arteriis, aut ex materia spirituum, quàm ex substantia cerebri; quidni suspicemur hos ventriculos esse potiùs quædam receptacula excrementorum cerebri, quàm officinas spiritibus elaborandis destinatas?

De pulsu Cerebri ac Spirituum elaboratione.

Quamobrem verò elaborari in ipsa cerebri substantia animales spiritus nequeant; & quà præsertim talis substantia candida, & callosa est; circùmque, & proximè sinus? Affluit profectò undequaque vitalis sanguis, spiritusque per divaricatos arteriarum tam cervicalium, quàm carotidum ramulos, ex quibus etiam illi sunt, qui in choroïdem plexum contexuntur, ut sub cerebri medium subministrent, quod videbatur non facilè suppetere posse à circum-extremis. Tanta certè cerebri moles facta esse solùm ad ventriculorum dilatationem, compressionemque administrandam non videtur; sed videtur omnino esse effecta huiuscemodi, ut exceptos intra substantiam spiritus vitales nova specie donet, seu mavis, perficiat. Quare & potest ad hoc munus tributus esse cerebro motus, de quo quæritur; cùm densa alioquin, mollissima, & pinguis substantia inde debite incalescat, fiatque perspirabilis; & ipsa spirituum materies, diutina subagitatione, ac veluti contrectatione eiusce substantiæ nova ratione temperetur, congruamque formam subeat. Quia interim verò cerebri substantia non pauco eget alimento, ex quo fiunt residua excrementa varia; utilis idem motus est, ut illa repurgari valeat, partim quidem, quà sunt subtiliores aut evaporando per suturas cranii, perque meatus aurium; aut concrescendo etiam in aquam, stillandóque in lacrymas; partim quà crassiora, atque viscidiora, sese recipiendo in ventriculos, qui deinceps per nares, perque palatum exonerentur. Quanquam res est adeò abstrusa; & quod præsertim ad naturam, generationémque spirituum animalium attinet, ut hæc dubitando proposuisse sit satis. Atque hæc De Nutritione, Pulsu, & Respiratione Animalium, invectis Pecqueti nostri Experimentis dictis, de quibus aliàs.

LIBER SEXTVS DE SENSV VNIVERSE.

CAPVT PRIMVM.

De organis Sensus.

HVcvsque Facultates, quas Nutricis, & Vitalis dicunt. Sequuntur iam, quae Animalis, imprimisque quas Cognoscentes, & ex cognoscentibus Sensus. Est autem vox *Sensus* Latinè, & αἴσθησις Graecè (quemadmodum circa Criteria notauimus) huiusmodi, vt nunc quidem pro facultate, nunc pro functione accipiatur. Non modò certè Aristoteles τὴν αἴσθησιν Sensum vsurpari bifariam dixit, nempe κατὰ δύναμιν, & κατ' ἐνέργειαν, *quasi potentiâ, & quasi actu*; sed Epicurus etiam apud Plutarchum sic vocem distinxit, vt voluerit, τὸ αἰσθητικὸν δύναμιν αὐτὴν, τὸ δ' ἐνέργημα, ἤτοι ἐπαίσθημα, *nunc quidem facultatem sentiendi capere, nunc verò sentiendi functionem, seu sensionem ipsam.* Vt taceam verò Stoicos ex eodem Plutarcho, accepisse praetereà vocem pro sentiendi habitu; admoneo duntaxat non esse, cur scrupulosiores hac in re simus; cùm ita ferente alioquin loquendi consuetudine, nihil facilius sit, quàm internoscere, quandonam vox aut facultatem, aut actionem designet. Grauior videtur animaduersio, quòd Sensus tribuitur plerumque non vocatis modò Animalibus, sed aliis quoque variis, imò omnibus penè rebus; vt intelligitur ex dictis circa formam Mundi, ac Terrae, creditam plerisque esse animam; itémque circa sympathiam, atque antipathiam rerum, Magneticisque potissimùm & tursùs circa semina, formationémque Lapidum, maximè autem pretiosorum, ac demùm circa Plantas, quas plerique habent quasi Animalia. Verùm praenotandum est solitum Sensum bifariam accipi. Primùm vniuersè pro quacumque facultate rei cuilibet naturaliter insita ad percipiendum aliquid, cuius perceptione seu mauis apprehensione moueatur. Intelligendum autem est illam perceptionem, seu apprehensionem vix quicquam differre à cognitione generatim sumpta; adeò proinde vt haec tria videri synonyma possint, ipsisque addi quasi quartum Sensus, aut Sensio valeat, quatenus sentire est percipere, apprehendere, cognoscere aliquid. Et voces quidem cognitionis, ac Sensus significare aliquid magis explicitum videntur; sed interim tamen voces perceptionis, apprehensionisque declarant expressè quod peragitur, dum quid cognoscitur, instituitur. Quia enim cognitio, & Sensio fit, cùm res, quae cognoscitur, aut sentitur, attingit, & mouet per aliquid sui rem, seu facultatem, quae cognoscit, ac sentit; idcircò tunc propriè cognitio, siue sensus, aut sensio est, cùm ea facultas percipit, apprehenditve rem, quâ tangitur, aut mouetur. Hac proinde ratione constituto Magnete ad parem distantiam à frustulo ferri, & frustulo silicis, observatoque motum aliquem in ferro, non verò in silice, argumentamur esse in ferro vim aliquam percipiendi, siue apprehendendi Magnetem per [illegible] quam à Magnete in ipsum transmissam, non esse verò in silice; quatenus licet Magnes aliquid in ipsum consimiliter transmittat; non perinde tamen ab eo afficitur, aut mouetur. An verò ista perceptio, seu apprehensio appellari debeat cognitio, an non, quaestio erit de nomine; at tamen ipsa idem fit, [illegible] tamus frustulo ostenditur captae, & vulpi [illegible] dem licet similis quaeritatur à ramo species vtriusque oculos, ac porrò in imaginatrices apprehensiuasque facultates, non perinde tamen vtraque ramum percipit, apprehenditve, [illegible] quo pariter ad ipsum moueatur. Idem dici potest de plantis, non modò prout aliae petunt quasdam, aut auersantur alias; sed maximè [illegible] quae cùm alimentum congruum percipiunt, apprehenduntque producunt versus illud radices, illudque transmutant, ac pro indigentia accommodant sibi. Quapropter etsi [illegible] quoque perceptionem, apprehensionémque appellare Sensum, cognitionémque plantarum; tamen ipsa idem fit, ac in Animalibus [illegible] odio, & dum ad cibum congruum mouentur, [illegible] hinique vsurpat, atque ita de caeteris. Itaque vt intelligamus eos, qui vel rebus [illegible] maximae parti sensum quemdam tribuunt, aliud, quàm hanc perceptionem, seu apprehensionem spectare. Et quamuis perceptio, seu apprehensio, quae mercatur dici Sensus, & cognitio esse quoque speciei similis, imaginationisve debere videatur, concedunt illi [illegible] esse; & tenerà ferrum ex facta in se à Magnete impressione, imaginari Magnetem, vt rem sibi congruam, ac talem, quae bene sibi cauere sit, atque commotis sui partibus, [illegible] in coniunctione cum illo reperiat. Et licet [illegible] esse videatur organum speciale imaginationis in ferro; agnoscunt tamen id esse [illegible] sitam quemdam, diffusumque tota [illegible] speciem,

2. an. 5. & de sen. & sen. 4. & al.
4. plac. 8.
Ibid.

Speciem, aut totam potiùs ipsam substantiam; ex modo, quo vulgò in ventre, aliisque huiusmodi, quorum resecta partes mouentur, volunt facultatem imaginatricem diffusam esse per totum corpus, totamve substantiam, aut saltem per metallæ speciem; vel per spiritum totâ corporis substantiâ respersum. Et tametsi absurdum videatur, concipere in ferro speciem aliquam imaginationis; id negant nihilominus, si modo imaginationem ad id restringamus, quod ipsi ferro congruum est, vt proinde possit ad Magnetem moueri, sèque ad illum componere eo modo, quo testâ ingimus imaginationem ostrei, tum ad alimentum, id neque, quod in mari spumas, vt quidam putat ex more) potest colligi, vnde & ad ipsum ex opere dum diducit, contrahit, vel ad ostrum ad nocumentum, quod potest solutionem inducere; vnde & compendium sese comprimit, quasi aciculam refugiens. Alioquin certè, cùm non magis distet imaginatio ferri motu ipsius indicata, ab imaginatione ostrei, quàm ipsius quoque motus indicat, quàm ipsa ostrei imaginatio ab imaginatione Simiæ; esse non videtur cur negemus esse imaginationem in ostreo, quod partem non habeat cum Simia, si nequaquam confiteamur ferro, quòd partem non habeat cum ostreo. Atque hoc quidem modo videtur vniuersè accipi Sensus. Deinde verò vsurpatur specialiter pro facultate percipiendi, apprehendendi, cognoscendi, & si velis intelligendi, quæ reperitur duntaxat in iis, quæ communi vulgò Animalia ista nominantur aut vegetantem. Is verò est Sensus qui fit vt sit Facultas percipiendi obiecta sensibilia, quamuis proprio videatur, quoniam sensibile definitur ex ipso est, quæ potest sensu percipi, vtrumque perinde ignotum remanet. huiusmodi tamen descriptionibus aut omni adhibendi, quibus communis notio ita mentem ita formata, esse non potest satis. Talis autem notio eiusmodi est, vt intelligamus facultatem, quæ in nobis est videndi, audiendi, odorandi, gustandi, tangendi; & si affine his quidpiam est; seu, quod idem est, facultatem percipiendi colores, sonos, odores, sapores & qualitates cæteras, vel res quibus insunt, quæ sensibiles propterea dicuntur.

Cum hoc porrò loco agamus de Sensu, non priore illo, aut generali, sed hoc posteriore, seu speciali modo, ea de causa Sensum heic consideramus, quasi facultatem Animalium propriam, seu quæ sit in ipsis velut differentia, qua & discernantur à plantis, cæterisque rebus, & illis tanquam superiore, perfectioréque gradu præcellant. Non est verò initio prætermittendum quod attinet ad conditionem facultatis, quam Sensum esse dicimus; sed præsupposità, cùm ex aliis dictis facultas vniuersè sumpta non videatur aliud à vi motrice corpusculorum, quæ vt ex certo inter se situ ad habendum talem motionem non aliam comparatas sint, ideò Sensum esse motum, sine agentis facultatem. Tametsi enim Aristoteles Sensum esse facultatem, *quæ moueatur, & patiatur* [illegible] tamen verum solùm est quatenus species sensibiles excipiunt in organo sensus. Cæterùm enim ipse sensus excepta specie reuerà agit, hoc est percipit, cognoscitve rem cuius species est; quod cùm Alexander, Simplicius, cæterique agnoscerent, docuerunt sensionem receptionem non esse. Id verò patet vel ex eo, quòd ex sola passione, receptioneve speciei non sequitur sensio; siquidem dormientes, ecstatici aut ad alia intenti ea non sentiunt quorum species, impressionésque admittunt: vt proinde intelligamus tum suo fungi munere Sensum, cùm agit, seu intenditur in rem obiectam, eámque cognoscit. Quanquam non est reuerà Sensio ex genere earum actionum, quas transeunteis vulgò appellant, neque enim quidpiam in illud obiectum, quod sentitur, transmittitur, ipsumve sentientis actione mouetur; sed ex genere earum est, quas immanenteis nominant; reuerà enim sensus functio non excedit, euagaturve extra ipsum-met principium, quod sentit; verùm in ipso vt incipit, ita perseuerat, ac cessat. Et quanquam res tepida, frigida, odora, aut alia huiuscemodi sensui admota alterari possit, alteratio tamen creatur à temperie organi humida, calida, aut alia; & non præcisè ab ipso sensu, siue facultate, cuius vna est, simpléxque functio, vt rem appositam percipiat, seu apprehendat, cognoscat, vno verbo sentiat, nihil verò aliud.

Ex hisce porrò colligitur quidē corpuscula sensum constantia subtilem quandam esse textura ab ipso organo distinctam; quando ea potest alio diuerti, & organo affecto licet, non intendere, cognoscereve rem obiectā. An verò ipsa sit propterea tota animæ sentientis substantia, an ipsius pars; &, si pars quidem, vna, an multiplex, colligi haud facilè potest. Videtur nihilominus probabile imprimis esse, vt sunt in Anima præter Sensum facultates aliæ complures, quibus actiones alias eliciat; & neque per Sensitiuam generet, aut nutriat; neque per generatricem, aut altricem sentiat; ita texturam, quæ sensus est, esse portionem potiùs, quàm totam substantiam animæ sentientis; scilicet quasi hæc anima non sit simplex quædam, eiusmodique substantia, sed contexta ex pluribus, quarum etiam quædam deesse, aut exhauriri possint; vt in animali ob senium effœto, atque caligante; quarúmque suprema, ac veluti dominans sit ea, per quam animal sentit. Id profectò velle debuere quotquot statuerunt esse animam non modò corpoream, sed etiam subtile corpus aliquod (quoniam si simplex fuerit, actiones duntaxat generis vnius, non item variorum elicere possit) nemo autem expressiùs, quàm Epicurus conatus est rem quantum potuit, declarare, dum de ipsius animæ compositione disserens accedere voluit ad portiones alias igneæ, aëriæ, spirituosæ substantiæ quartam illam innominatam, in qua sensus consisteret. Siquidem istam esse voluit animæ quasi animam, quoniam sicut anima corpus, sic animam ipsa regeret, ac perficit sensus. Lucretij versus hac de re sunt,

Quod genus in nostris membris & corpore toto
Mista latens Animi vis est, Animaque potestas,
Corporibus quia de paruis paucisque creata est;

Right margin: *De organi sensus* — lib. 2. de an. in l. 3. de an.

Left margin: [illegible]

De organis Sensus.

Sic tibi nominis hæc expers vis, facta minutis
Corporibus latet, atque animai totius ipsa
Proporrò'st anima, & dominatur corpore toto.

Hinc & de eadem prædixerat,

Quæ neque mobilius quicquam, neque tenuius exstat,
Nec magis è paruis, aut leuibus ex elementis,
Sensiferos motus quæ didit prima per artus.
Prima cietur enim paruis perfecta figuris
Inde calor, motus, & venti cæca potestas
Accipit, inde aer, & cætera mobilitantur.
Tum quatitur sanguis, tum viscera persentiscunt
Omnia, postremis datur ossibus, atque medullis,
Siue voluptas est, siue'st contrarius ardor.

Et quia vt anima est intima corpori, ita vis ista animæ, idcircò etiam cecinerat nihil esse illa in nobis intimius,

Nam penitus prorsum latet hæc natura, subestque
Nec magis hac infra quicquam'st in corpore nostro,
Atque animæ'st animæ proporrò totius ipsa.

Apud Laërt. lib. 10. Declarat verò Epicurus non possidere Animam huiusmodi sentiendi caussam, nisi quatenus corpus illam foret, ὃ μὴν εἰλήφει ἂν ταύτην, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθροίσματος ἐστεγάζετό πως, *Nec verò illam obtineret, nisi & ipsa ratione quadam à reliqua massa* (corpore nempe) *contineretur.* Innuit quod suprà est memoratum, seruari animum non posse extra corpus incolumem; neque adeò in anima solam retineri ipsam sentiendi facultatem. Pergit, τὸ δὲ λοιπὸν ἄθροισμα παρασκευάσαν ἐκείνῃ τὴν αἰτίαν ταύτην, μετείληφε καὶ αὐτὸ τοιούτου συμπτώματος παρ' ἐκείνης, οὐ μέντοι πάντων, ὧν ἐκείνη κέκτηται. *Corpus autem, cùm illi præbet, vt hanc sentiendi caussam possideat; efficitur quidem & ipsum effectus huiusce ab illa procedentis particeps* (sentit quippe) *at non tamen omnium, quæ ea possidet* (tenuitatis putà, & similium.) Sequitur, διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς, οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν. οὐ γὰρ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ταύτην ἐκέκτητο τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἑτέρῳ ἅμα συγγεγενημένῳ αὐτῷ παρεσκεύαζεν, ὃ διὰ τῆς συντελεσθείσης περὶ αὐτὸ δυνάμεως, κατὰ τὴν κίνησιν (sic enim melius legi videtur Aldobrandino, quàm αἴσθησιν) σύμπτωμα αἰσθητικὸν εὐθὺς ἀποτελοῦν ἑαυτῷ, ἀπεδίδου κατὰ τὴν ὁμούρησιν, καὶ συμπάθειαν, καὶ ἐκείνῳ, καθάπερ εἶπον, *Quare discedente anima sensu priuatur! Nec enim ipsum in seipso facultatem hanc possidebat; sed apparabat alij rei* (animæ nimirum) *congenitæ sibi, quæ per facultatem in ipsa collaboratam illicò actum sentiendi pro sua motione exserens, tum sibiipsi, tum illi quoque, vt dicebam, ob vicinitatem, consensionemque deferebat.* Quo loco vides Epicurum eandem propè dicere cum Aristotele sententiam, dum

1. de an. 4. & al. exaggerat *non esse animam solam, quæ sentiat, sed ipsum esse compositum.* Simile est nempe, vt dum dicimus non manum solam, non calamum solum, sed vtrumque simul scribere; tametsi manus calamum præparet, ac moueat, & calamus agere quidpiam absente manu non valeat. Hinc Lucretius,

Quod superest, si quis corpus sentire renuit,
Atque animam credit permistam corpore to[…]
Suscipere hunc motum, quem Sensum nomi[…]
nitamus,
Vel manifestas res contra, verásque repugnat.
Quid sit enim corpus sentire quis afferet un[…]
quam,
Si non, ipsa palam quod res dedit, ac docuit nos.
At dimissa anima corpus caret undique [sensu]
(Perdit enim quod non proprium fuit eius in æuo)
Multáque præterea perdit, cùm expellitur æuo.

Et quia fuerunt, qui existimarent non debere totum compositum, putà animal, dici sentire, sed animam per se, ac solam ista munia ita exsequi, vt organa nihil cooperarentur, sed essent quasi meræ fores, per quas tantùm anima intus existens externa perciperet; idcircò ipsos consequenter confutans Lucretius, sic instat,

Dicere porrò oculos nullam rem cernere [posse]
Sed per eos animum vt foribus spectare re[…]
clusis,
Desipere'st contra quam sensus ducit eo[…]
Fulgida præsertim cùm cernere sæpe ne[…]
mus
Lumina, luminibus, quia nobis præpedi[…]
tur
Quod foribus non fit; neque enim quà c[…]
mus esse,
Ostia suscipiunt vllum reclusa labor[em].

Pergit,

Præterea, si pro foribus sunt lumina[…]
Iam magis exemptis oculis debere, vi[…]
Cernere res animus, sublatis postibus ip[sis].

Quod Lucretij argumentum sugillat quo[que] Lactantius his verbis, *Nimirum ipse, v[…] tius Epicuro, qui eum docuit, esse animum [oculis] vt viderent effossis orbibus, & rupta […] fibras, & fluentem per venas sanguin[em], crescentes ex vulneribus carnes, & [aliud] ad ultimum cicatrices nihil posse iam [vide]re; nisi fortè auribus oculos similes [fa]lebant, vt non tam oculis quàm fo[ribus] cerneremus; quo nihil ad speciem [foe]dius, ipsum inutilius fieri potest.* Expende [tamen,] quicquid sit de rationis vi, saltem [sen]tentiam non improbari à Lactantio, [qui] nihil aliud contendat Lucretius, quàm esse nobis oculos quasi fenestras […] nestras, quibus animus videt; quod [Ci]cero quoque alicubi ostendit, […] neque videtur ratio penitus infirm[…] immorari in ea nihil iuuat. Hic […] præstat, videri quidem hanc Epicuri, [Aristo]telis, imò communem penè sententiam [re]pugnare illi celebri effato *[…]* *Animus cernit, animus audit,* quod [Aristote]les celebrat, Epicharmo autem Tr[…] tribuit; sed non repugnare tamen, [nam] etiam, vt dicitur, manum scribi[…] git, quatenus sola actio principali [at]tribuitur; ita animo, animæ visio, […] attribuitur, tanquam principali [cau]tiosi. Quin-etiam, cùm solet […]

[illegible] instrumenta illis tribui, vt cùm dicitur, [illegible], cùm ita [illegible] fit, vt non [illegible] quoque etiam [illegible], velim organa sensus dicamus, videlicet ipsis partim [illegible], [illegible] intelligamus non corpus, aut organum solum, non animam, aut facultatem solam; sed compositum ex corpore, cuius pars est organum, & animam, cuius pars facultas, eliciens ipsam sensionem.

Enimverò cùm Sensus facultas specialis [illegible] animæ pars, superest tamen cognoscendum, vna-ne & simplex, an multiplex sit. Nam primùm quidem organa sensus multa esse perspicuum est, quando oculi, aures, alia sunt non modò multa, sed etiam diuersa; at non desunt tamen, qui existiment non esse propterea multiplicem sensum; sed vnicum esse, qui per oculum videat, per aurem audiat, per nares olfaciat; eo modo, quo faber lignarius vnus, & idem cùm sit, organa tamen habet varia, quibus diuersimodè operatur, [illegible], qua secat, terebram, qua perforat, dolabram, qua polit. Et videtur [illegible] valde absona; ac potissimùm si sensus resideat in vna solùm aliqua parte, veluti [illegible], aut cerebro, vnde in varia organa [illegible] [illegible] in diuersas [illegible], [illegible] quasi [illegible] in diuersas tibias, [illegible] [illegible] in [illegible]; aut [illegible] in vna, ac eadem parte residens [illegible] per organa varia species [illegible], vt pro illorum varietate [illegible] [illegible], quo speculum per [illegible] diuersa simulacra [illegible], [illegible] per varias [illegible] [illegible]. Verùm probabilius videtur [illegible] facultates esse [illegible] [illegible], [illegible], quæ [illegible] possit non obsistere alia, [illegible] vno videre. Comparatio certè illa cum fabro, ea ex opposita non est, quòd [illegible] cum anima ipsa, quatenus sensus inde spectatur quasi agens præcipuum, & nihil dicere de anima ampliùs, si ipsa cum fabro comparetur, liceat. Vnde & fuerit potiùs anima comparanda cum architecto, speciales autem sensus cum speciali artifice, qui ad [illegible] varia vsurpatur multiplex veluti lignarios, murarios, ferrarios, & alij. Quanquam tamen etiam comparatione addi potest, si artifici habitus diuersi necessarij sunt, qui diuersa organa tractet; videri quoque animæ varias facultates necessarias esse, vt organa varia vsurpare possit. Ac si vt virtus quidem motrix vna manu vtitur, ad quoslibet motus obeundos, ita vis sentiens vno [illegible] ad sensiones quaslibet eliciendas vteretur, verisimile fieri posset sentiendi principium esse vnicum, at nulla præter visionem [illegible] per oculum potest; cæteræ autem quemadmodum auditio, & olfactio, sic diuersæ ab illa, & inter se sunt, vt toto, quod [illegible], cælo differre videantur. Ex quo probabile efficitur, vt tametsi facultas sensus in vna quadam parte corporis resideat; videatur anima in illa constare ex multis quasi particulis sui, vnde in varia organa variis agat influxibus; aut species diuersas diuersimodè [illegible] ipsas, ac sentiat. Et certè si illa pars esse admittatur cerebrum, ac nerui sint quasi canales quibus aut influxio virtutis in organa, aut specierum, ingressioniue traiectio ex organis [illegible] non incipere, aut desinere omnis nerues ad eandem partem cerebri, sed ad vicinas quidem, verumtamen diuersas: constat quoque diuersas esse visorij, auditorij, olfactorij [illegible]; atque adeò diuersas esse speciales partes vt cerebri ex quibus originem ducunt, ita animæ, quæ insidet ipsis. Hinc similitudines illæ eiusdem non sunt, aut admittendæ solummodò quatenus commune, non quatenus simplex inuehunt principium: cùm res potiùs se habere sic possit vt si sentiendi principium comparetur cum arbore in qua insiti varij surculi alimentum variè transmutent, variòque proinde transmittant in fructus; aut cum penu, in qua varia horrea variis granorum importandorum generibus sint destinata. Quanquam & similitudinibus certandum non est, & circa illam quæ maximè, speciosiusque obiicitur de flatu in varias tibias subeunte, illud adnotandum est, cùm editi illi tibiis variis soni non-nisi secundum maiorem, aut minorem aciem, grauitatemque differant, sensuum ergo vt sensiones organis variis elicitæ non differant alia ratione, quàm secundum magis, & minùs, vt si alia sensio non foret, quàm visio, eáque quadam graduum varietate clarior, aut obscurior; at res se prorsus ita habet, quemadmodum dictum iam est; vt dicere nescias quid visio, auditióque, &c. simile aut commune habeant. Præterea autem, tametsi omnes Sensus conuenire in eo videantur, vt contactu quodam interueniente actiones eliciant; nihilominus [illegible] [illegible], vt nulli duo sensus per eandem moueantur; & ipsas proinde perceptiones sic esse diuersas vt nisi commune principium, quale est anima, saltem proximum, quale sit facultas exigant, agnóscantque; & ipse sensus, cui specialiter Tactus nomen relinquitur, eiusmodi est, vt genere toto à cæteris tactibus differt. Verùm immorandum in istis non est; neque cùm nihil cogat, recedendum à communi sententia, receptóque loquendi modo iuxta quem plures esse Sensus, siue facultates sentiendi & in Homine, & in Animalibus cæteris dicuntur.

Deinde vbi plures vno admissi sensus fuerint, difficultas tamen de numero est; quoniam licet nihil sit magis vulgare, quàm Sensus esse numero quinque, Visum, Auditum, Olfactum, Gustatum, & Tactum; ac inter ipsos Philosophos Stoici apud Laërtium & Plutarchum, aliique sic enumerent, & Aristoteles specialim ratione firmare numerum nitatur; nihilominùs non videtur esse omninò improbabile, quin plures sint, essére possint. Quippe ne quid dicam de Sensu communi, qui si quis sit, internus est; an quod attinet ad externos censebimus Hippocratem ignorasse quid diceret, cùm præter Sensus enumeratos, duos addidit, Vocis scilicet ac Respirationis? An Platonem, cùm esse Sensus tam infinitos reputaret, quàm ipsa sensibilia sunt,

De organis Sensus.

lib. 7.

lib. 4. cap. 10.

3. de an. c.

[illegible] de di.

in Thea.

De organis Sensus. sunt, eos, quorum nomina extant, dixit esse visus, auditus, olfactus, refrigerationes, calefactiones, voluptates, dolores, cupiditates, &c? An loqui illum impropriè, qui vt agnoscit, sic esse dicit speciales Sensus famis, sitis, veneris, titillationis axillarum, &c? Referre solent ista ad Tactum: verùm est profectò in iis aliquid præter ipsum Tactum, quod nisi ad specialem sensum pertinere concedatur, non est cur Gustatus sit Sensus specialis; quoniam & ipse pari ratione reuocari ad Tactum potest. Quæso, & an-non sit aliud à Tactu Sensus caloris, & frigoris? quippe tactus nota propriè solùm est ex applicatione ad res duras, molleis, siccas, humidas, asperas, glabras, & si quæ sint tales, cùm diuersissimum tamen quidpiam sit caloris, & frigoris sensus? Quid dicam verò de ipso sensu ponderis, atque leuitatis? An-ne ibi nihil præter Tactum est? Et nonne ipsemet Aristoteles multiplicitatem Sensuum *2. de an. 11.* pro contrarietatum multiplicitate distinguens, & eam ad Visum spectare dicens, quæ est albi, & nigri; eam ad Auditum, quæ acuti, & grauis, eam ad Gustatum, quæ dulcis, & amari; distinguat oportet Sensus varios, ad quorum vnum spectet contrarietas calidi, & frigidi; ad alium humidi, & sicci; ad alium duri, & mollis; ad alium leuis, & grauis, &c. nam quòd in gratiam Tactus dicit plureis quoque contrarietates in aliis esse sensibus, vt in Auditu præter grauitatem, & acutiem, etiam magnitudinem, & paruitatem, asperitatem, & lenitatem vocis; patet has esse contrarietates communium sensibilium, de quibus inferiùs dicetur, non verò propriorum, cuiusmodi illæ recensitæ sunt; quod fuit *2. de an. in 2. de an.* etiam ab Alexandro, Themistio, aliis adnotatum. Cùm liceat verò nobis ad summum de iis sensibus pronunciare, quos experiri in nobis licet; an-non aliæ sunt Animalia, in quibus ea temperiei, conformationisque partium diuersitas est, vt in illis-ne sensus aliquis incognitus nobis delitescat, nesciamus? Quomodo enim, si vel auditu, vel olfactu destitueremur, intelligere possemus ex visis eorum auribus, naribusque, inesse ipsis alios Sensus, quàm Visum, Gustatum, & Tactum? an-non obseruamus verò in plerisque eiusmodi opera, quorum caussas, hoc principia interna agentia cùm ignoremus, perinde ad cæcos instinctus, & antipathias, sympathiasque recurrimus, ac illo casu recurreremus, obseruantes ea, quæ illa ob auditum, olfactúmque peragerent, nescientibus nobis, an, & quid Auditus, & Olfactus essent? & cur ista quoque ad aliquos sensus nobis ignoratos spectare non possint? Credere possis Democritum *loc. cit.* isthæc respexisse, cùm apud Platonem plureis esse sensus Deorum, Sapientúmque, & Beatorum animalium dixit. Dicito porrò, cùm Sensus fuerint concessi Animalibus vt salutaria requirerent, & deuitarent noxia; ac partim quidem ad viuendum simpliciter, partim ad viuendum commodiùs; idcircò adhæc sufficisse illis quinque Sensus; quoniam Visus quidem, & Auditus, Olfactúsque dissita demonstrent; Gustatúsque, & Tactus con-

iuncta percipiant; ac isti duo soli ad vi[…]
sint absolutè necessarij, tres illi ad vitam […]
lùm commodiorem, nihilominùs tamen […]
possit, an cùm alia aliis vel iuuamur, […]
offendamur, non alia aliis sensibus [...]
Exempli enim gratiâ, præsensio illa temp[…]
statum familiaris aliquibus, quasique […]
bis non est, non-ne esse potest ex aliquo […]
su, quo nos fuerimus destituti?

Ne plura autem congeram, genuina[…]
quæso est illa Aristotelis ratio, qua […]
esse neque plureis, neque pauciores, qua[…]
quinque demonstrat præcipuum illius […]
mentum, est quod nec nobis, nec […]
perfectis Animalibus vllum desit sensor[…]
nec vllum sensibile sit, nisi quod visu, […]
dici, & cætera possit. Verùm quomodo […]
faciet nullum deesse sensorium? […]
ductione Elementorum, ex quibus con[…]
sensoria oporteat; siquidem Visus orga[…]
constare assumit ex simplici aqua, […]
Auditus ex solo aëre, additque etiam […]
constare organum Olfactus; organ[…]
Gustatus, & Tactus ex terra, non […]
tamen, denique nullum esse ex igne, […]
ignis potiùs commune quid sit. At […]
ista probandi ratio, cùm consid[…]
tiùs sit deesse aliquod Sensorium, […]
sit ex solo igne, itémque, quod ex […]
& si duo sint ex aëre, duo esse debent […]
sicque alia huiusmodi? quid quod ip[…]
alicubi eos, qui assignarunt ex Elem[…]
soria, sibilantes, considerantes […]
se Sensus, & Elementa solùm quat[…]
quod eodem loco sensorium olfactus […]
festa contradictione ex igne conf[…]
quod alibi etiam manifesta visum […]
puro igne? Quomodo fidem etiam […]
quinque duntaxat sensibilium […]
genera esse? an ratione illa, quam […]
nus vsurpat petitam ex numero […]
guratum regularium? at omnia-ne […]
huiusmodi sunt? & vt sint, nullu[…]
irregularium corporum erit? nulli […]
stionis regularium, irregulari[…]
seorsim, cum inter se mutuò? Et […]
gulare corpus, v. g. Pyramis […]
sum, putà visum spectabit vt […]
putà tactum pertineat? An potiùs […]
inde deducta, accommodatáque, […]
quinque sunt regularia corpora, […]
sint Mundi corpora primaria, […]
lum, ad quod spectet visus propter […]
dior; ignis, ad quod Olfactus ob […]
matum, aër, ad quem Auditus ob […]
nem soni; aqua ad quam Gustatus […]
res sapidos; terra, ad quam Tactus […]
cretiones solidiores? verùm hæc […]
grat; cùm non modò Cælum, […]
nis radiosus sit, & ex vtroque […]
ad oculum, sed etiam calor in […]
tiendus incurrat, atque ita de […]
alia illa, quòd non possint genera […]
sibilium qualitatum numerari, […]
que, vt putà colores, sonos, […]
&c. Verumtamen & illæ possint, […]
gimus, numerari; & num aliæ […]
in vnoquoque corpore assenti[…]

mus; item si fortè sensatio desint, quibus pollemus, perciperemus, [illegible] non suppetit, quibus abesse nos indicemus; quod Aristoteles ipse quidem aliter mentem, non [illegible] tamen. Ecce enim exempli gratia, quamlibet in pomo compositas facultas species, aut qualitates, aut quidquid volueris, nihil [illegible]; ex quibus quaedam oculum, quaedam nares, quaedam linguam afficiunt, [illegible] esse dicuntur in pomo color, odor, sapor; vt nihil dicam de levore, nihil de [illegible], quae [illegible] possit. Quasi vero cum [illegible], sed in illa tanta [illegible] multiplicitate [illegible] innumerabiles qualitates possint praeter quinque fieri [illegible] in percipiendis accommodatae! Profectò si quis oculis, naribusque [illegible], in eo odorem nullum, nullum saporem perciperet, [illegible] suspicetur [illegible] esse in pomo, quod non is eo agnoscere; neque vero [illegible] nos nati cum his [illegible] sensibus, nati non sumus cum [illegible] aliorum, quibus [illegible] in eodem pomo qualitates [illegible]? Et [illegible], aut non [illegible] interna, [illegible] principia, [illegible] agendi modos; nisi quia [illegible] nostris sensibus, [illegible], quibus omnia [illegible]? Neque vero propterea [illegible] debemus, [illegible] indignatum [illegible], vt neque [illegible] sunt, quod [illegible], qui [illegible]. Et [illegible] demum [illegible] ad [illegible], quod [illegible] Deo admonitione, vt [illegible] ipsi, eaque [illegible], quas [illegible], ac [illegible], nisi [illegible] quod non sumus [illegible] ad volandum: [illegible] quinque sensus necessarii nobis [illegible]. Nunc [illegible] quod spectat ad [illegible] Sensus, postea [illegible] de nomine, ac est [illegible] communi [illegible] (ideo est quamdam [illegible] numerum;) sed [illegible], eas, quae [illegible] de Sensibus difficultates explicemus; [illegible] hic [illegible], tametsi Epicurus [illegible] quinarium [illegible], Lucretium [illegible], nam aliena [illegible], [illegible] plenius indicasse [illegible] his versibus,

Quare etiam, atque etiam mitti fateare necesse est
Corpora, quæ feriant oculos, visúmque lacessant.
Perpetuóque fluunt certis ab rebus odores,
Frigus vt à fluuiis, calor à Sole, æstus ab vndis
Æquoris, exesor mœrorum litora circum.
Nec variæ cessant voces volitare per auras.
Denique in os salsi venit humor sæpe saporis,
Cum mare versamur propter, dilutáque contra
Cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.

De organis Sensus.

Quæsitum heic iam est in iis, quæ sunt instrumenta subiiciuntur, Sensus ne resideant in suis, quæ dicuntur Sensoriis, siue organis, vt Visus in oculo, Auditus in aure, atque ita de cæteris, an in quadam communi parte, è qua in sensorium aut in quam è sensorio quidpiam immittatur. Ac prima quidem fronte videtur absurdum id requirere, quoniam nihil est tutius, quàm esse in oculo facultatem videndi, in aure audiendi, in nare olfaciendi, in lingua gustandi; nullam verò huiusmodi residere in pectore, in ventre, in manu, in pede, aliave parte corporis, ac ne interna quidem; cùm interius aliquid ita experiamur nos oculo percipere, vt neque ab intimo capite, neque ab intimo pectore, neque ab alia illa intima parte rem conspiciamus; & res in Tactu maximè pateat, quatenus in manu, aut pede compuncti, ita experimur sentire nos ad illas partes, vt penitus desipere, ne fiunt dicam videamur, si putemus sentire nos, dolereque inde, aut cerebro, non manu, aut pede. Verùm causa difficultatis est experientia, quòd vt iam antè innuimus, contingat sæpe, vt alio intenti, rem habeamus præ oculis, quam tamen visu non percipiamus; vt dormientes aure sonum excipiamus, quem non audiamus nihilominus; vt apoplectici compunctionem, dissectionémque patiamur, quæ nos tamen non moueat. Siquidem hisce casibus, pluribúsque aliis, ipsa organa animata manere; neque si sentiendi facultas in ipsis, non verò alibi resideat, causa vlla subest, quare non sentiamus; & cùm non sentiamus, nihil planiùs videtur, quàm intelligere facultatem debere in alia parte residere, in qua interim maneat quasi ligata, neque permissa aut accurrere, influereve, aut excipere in se aliquid, vnde excitari ad sentiendum possit. Itaque cùm apud Plutarchum Epicuri opinio fuerit esse καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐν τοῖς πεπονθόσι τόποις, *tam passiones, quàm sensiones in iis, quæ affecti inter loci*, siue partibus (nempe ob consensum partis Animæ principis, quam passionis expertem facit, τὸ δὲ ἡγεμονικὸν ἀπαθές, vt infra dicendum occurret) cùmque Strato vtrasque in principe parte, non verò in locis affectis constituerit; & Stoici passiones quidem in affectis locis reliquerint, sensiones autem transtulerint in principem partem; atque idcircò cùm Epicurus sedem Sensus statuerit in externo sensorio, Strato, Stoicique in parte aliqua interna; ecce Aristoteles visus est rem componere vtcumque voluisse, Nimirùm cùm ita exposuit, vt voluerit specialem quemque ex vulgaribus Sensibus sedem habere in proprio sensorio, siue organo, ac illo indicare sensibile perceptum, ipsiusque discrimina, siue varias species, vt Visum in oculo albedinem, nigredinemque; & Gustatum in lingua dulcedinem,

4. plac. [illegible]

3. de an. 2.

ac

De organo Sensus.

ac amaritudinem; dari autem præter quinque speciales Sensus iam enumeratos quemdam communem, cuius munus sit iudicare specialium Sensibilium discrimina; seu, quod est idem agnoscere albedinem non esse dulcedinem, neque dulcedinem albedinem; quod præstari neque à Visu, neque à Gustatu, tanquam sensibilia, seu obiecta propria non excedentibus, non possit. Præterea verò censuerit residere hunc Sensum intra pectus, hoc est in corde, tanquam in regia; ac non modò esse aliorum velut principem, atque arbitrum, sed illos etiam comitari, vnàque cum iis agere, & ea quidem connexione, vt si quidpiam ipse patiatur, compatiantur cæteri, at cæterorum aliquo patiente, ipsum compati nihil sit necesse; vnde & somnum, seu feriationem externorum omnium sensuum consequi, quòd ipse communis dormiat, seu ferietur: adeò vt idem proportione dici de cæteris casibus valeat. Attamen primò, vt admittamus communem quempiam sensum dari; non ille tamen esse potest, quem Aristoteles describit, vt aliorum diiudicet aliorum sensuum discrimina. Quippe facultatis sentientis non est iudicium ferre, seu enunciare; nam quòd alioquin Aristoteles dixit Visum iudicare albedinem, & Gustatum dulcedinem, vsus est nomine iudicij κρίνειν, hoc est ipsum pro simplici apprehensione vsurpauit; sed res, vt aliàs deduximus, inferiúsque etiam attingetur, spectat ad Phantasiam, facultatemve superiorem, quæ attributum cum subiecto connectat, aut ab eo separet; quod faceret tamen sensus communis, si pronunciaret albedinem dulcedinem, aut dulcedinem albedinem non esse. Deinde ista sensus communis necessaria concomitantia videtur omninò subinnuere non esse aliud sensum communem, quàm speciales sensus habent coniunctim acceptos, quatenúsque habent interiùs communem sedem aliquam, in qua seorsim quidem, sed proximè tamen ita disponantur, vt generali sede (veluti parte cerebri, quæ est circa tertium, quartúmque potissimum sinus) occupata, affectave, atque adeò sensu communi, hoc est aggerie, societateve omnium sensuum aliquid patiente, necesse sit pati specialem sensum quemlibet; vtcumque vno speciali sensu aliquid patiente propter externum organum aliqua ratione affectum, nihil sit necesse Sensum communem, hoc est societatem residuorum pati.

Lib. de som. & vig. cap. 2.

Ad hæc certè Aristoteles ipse non videtur agnoscere nisi vnicam Sensus sedem, ipsam puta cor, à quo oriri omnem vt motum, ita & sensum autumat; & quò minùs dubitemus de cæteris, *ipsi, inquit, tangendi, & gustandi sensus* φανερῶς ἤρτηνται πρὸς τὴν καρδίαν, *manifestè à corde dependent.* Vt proinde intelligamus facultatem sentiendi non tam esse in externo, quàm in interno quodam sensorio; quando nulla potest sensio elici, nisi facultas, quæ intùs sit, agat. Denique autem, quòd Aristoteles vult communem sentiendi facultatem in corde esse, spectat res vtcumque ad illam quæstionem, qua ambigitur, *In quanam parte corporis pars Animi princeps reside-*

2. de part. ca. 10.

deat. Cùm sit autem inferiùs de illa [illegible]
dum; tum quod huius loci est proprium, [illegible]
detur longè probabilius, facultatem [illegible]
di communem in cerebro, quàm in [illegible]
esse. Nam quod ille quidem contendit [illegible]
rebrum esse quasi excrementum, & [illegible]
ipsum sit expers sensus, nullius [illegible]
causam, patet profectò cerebrum [illegible]
mentis non habendum, pars adeò [illegible]
pretiosaque cùm sit, & primis, ac per [illegible]
mata. Posse verò, imò debere esse [illegible]
sensus, quo in se, aut seipsum sentiat [illegible]
stinatum quidem sit ad sentiendum [illegible]
ne si sensum sui haberet, rerum [illegible]
habere non posset. Docet nempe ipse [illegible]
teles esse debere Sensorium qualitatum [illegible]
rum expers, quæ per id percipiendæ [illegible]
sensorium Visus alboris, & nigroris [illegible]
rium Tactus caloris, & frigoris; [illegible]
stum aliunde est oculum colore [illegible]
aut rubeo suffusum non discernere [illegible]
nihilque nisi flauum, aut rubrum [illegible]
ve affectum conspicere; vnde & intelligi [illegible]
cet, quemadmodum oculus debet esse [illegible]
nis coloris expers, vt excipiendorum [illegible]
nium capax sit, ita debere cerebrum [illegible]
ni sensu priuatum, vt possit [illegible]
suum sedes, atque organum esse. [illegible]
dines prætereo, veluti aquæ insipidæ, [illegible]
inodori olei, vt capax fiat illa saporum [illegible]
odorum quorumlibet; res enim est [illegible]
garis; dico verò solùm facultatem [illegible]
di, quæ in cerebro sit, esse totam [illegible]
rectam, intentámque in ea, quæ [illegible]
ueniunt, non eò destinatam, vt [illegible]
rebrum, eiusve substantiam [illegible]
catur; atque ideò non cerebri, [illegible]
rerum externarum, & qua parte [illegible]
plicantur, fieri sensionem. Cæterum [illegible]
facultatem sentiendi communem [illegible]
potiùs cerebro, quàm cordi ea [illegible]
quòd nerui ex cerebro, non verò [illegible]
originem ducant, quemadmodum [illegible]
lem non rectè sensisse suo [illegible]
clarauimus, quódque sensio [illegible]
cedentibus, demonstrare experientia [illegible]
ligatis, obstructis, adustis, [illegible]
ctis, perire omnem prorsùs sensum [illegible]
te, in quam neruus tendit, ac [illegible]
Et quamuis etiam priuatio sensus [illegible]
toriis Carotidibus contingat (quod [illegible]
les quoque obseruasse videtur, [illegible]
commune omnibus arteriis, vt [illegible]
uis non sit; & in Carotidibus [illegible]
contingat, quòd via exinde [illegible]
ritibus Vitalibus, quibus in [illegible]
permeantibus, cessat continua [illegible]
Animalium spirituum occis ad [illegible]
condescentium, vt prætercam [illegible]
arteriis neruum sextæ coniugationis, [illegible]
totum corpus disseminatum, [illegible]
circò sensum perire. Nihil [illegible]
est, admonere etiam eos neruos [illegible]
nali medulla oriuntur, debere [illegible]
ginem, quatenus ea medulla [illegible]
quàm ipsum cerebrum continuatum [illegible]
monere præstat tum illos, [illegible]
dò ex sexta, sed etiam ex [illegible]

conjugationem neruos destinatos esse potissimum Tactui; primam autem conjugationem inseruire Visui, tertiam, & quartam Gustatui, quintam Auditui, & par illud ad appellatos processus mammillares tendens, atque desinens, (vtrumque ex meningibus tunicas non ducat) Olfactui.

At videtur quidem posse ex istis concludi communem quandam sentiendi facultatem residere in cerebro, et non tamen nullam specialem in quolibet organo esse. Quare vt quid rei sit paullò accuratius dispiciamus; ac simul dicamus tum qualenam organum, sensoriumve esse videatur, tum ad sensionem quid conferat, tum quomodo demùm Sensio peragatur; ea de causa notandum est, debere quidem organum, siue sensorium esse animatum; sed cùm ex variis partibus constet, vnam fere esse praecipuam, quae & similaris, vt Aristoteles admonet non semel, & sentiendo destinata sit; caeteris autem, quae ipsam vel muniunt, vel tegunt, fouentque, vel alia ratione ipsi famulantur, sufficere munia Vegetantis Animae partis. Et quia omnis sensio, vt saepe insinuimus, non sine quodam contactu fit, idcircò partem illam praecipuam, seu Sensorium propriè Sensorium videri debere esse aliquid, quod generali quadam ratione sensibus tangentibus possit. Huiusmodi porrò aliud non videtur, quàm primariò neruus, ac secundariò genus membranarum, quatenus membranas non modò dictas, sed etiam in venas, aliaque vasa complectuntur. Nimirum supponendum est, nullam esse membranam, quantumlibet tenuem, quae vt Anatomici, ac ceteros inter Laurentius, obseruant, [illegible] quasi non sit, & quam profundè [illegible] non subeant, ac intertexant quasi quaedam subtegmina non venulae, & arteriolae solùm, sed maximè etiam neruuli subtilissimi, hos esse tenuissimi ex cerebro vsque [illegible]. Quin etiam supponendum est neruos ea esse textura, vt exteriùs constent duplici quasi tunica, quam ex duplici meninge mutuantur, interiùs autem non sensibilem vllam cauitatem exhibeant, sed molliorem solùm (vt putant) medullosam substantiam ex cerebro quippe deductam adeò vt proinde Galenus dixerit neruum nihil aliud esse, quàm paruum, & durisculum cerebrum; neque cerebrum aliud, quàm amplissimum, & mollissimum neruum. Quamquam idcircò addo, vt putant, quia neque expressiùs, neque alia ratione medullosum quidpiam in ipso neruorum meditullio cernitur, & quae media substantia esse vtcumque mollior apparet, nihil esse aliud videtur, quàm aggeries, & [illegible] secundum totam longitudinem series tenuissimorum complurium veluti filamentorum, quorum occasione Aristoteles obseruauit esse naturam nerui σχιστὸν κατὰ τὸ μῆκος fissilem in longum, quosque dicere liceat totidem esse neruulos totali contentos, & dum ille in ramos diuaricatur, distributos, ac sua quosque, insensibili quidem, sed aliqua tamen qua canaliculi sint, cauitate praeditos; [illegible] quasi pili, qui in longum fissiles cùm sint, cauitate praediti sunt, quae alioquin insensibilis, deprehenditur tamen Engyscopio. Adhaec autem supponendum est animaleis spiritus ita generari ad eam partem cerebri, è qua neruus originem ducunt, vt videantur simul per molliorem illam neruorum substantiam, seu per neruulos, canaliculosve mox expositos in neruos subire, & complentes totum eorum meditullium ipsos quosumque, & quorsque diffunduntur, quasi inflare, siue distentos continere. Dico iam, quia neruus neruulusve non potest contingi, quin aliquatenus premantur; neque potest vllatenus premi, quin ob distentionem spiritus contentus vrgeantur; neque spiritus ille sic vrgeri, quin pellat, seu potiùs repellat vicinum influentem, ac pari ratione aduenientem ex cerebro; neque iste porrò repelli, quin tota series ob repletionem, continuitatemque compulsa, spiritus existens ad ipsam originem nerui neruulive in cerebrum quasi resiliat; idcò facultatem sentiendi residentem in cerebro hoc quasi resultu moueri, factúmque attactum percipere, apprehendere, seu cognoscere, ac sentire. Et quia aliundè membrana corpus est ita pressile, vt prae sua tamen soliditate, seu compactione quadam neruulos dumtaxat, suique natura contensa sit; hinc efficitur, vt tangi, premique non possit quin neruuli, ex quibus constat, seu contexitur, simul tangantur, premanturque; sicque contentus spiritus vrgeatur, pellatur, resiliat; & facultas resultu commota perinde sentiat, ac si neruus solus, nudatúsque contactus fuisset. At sensorium quidem, seu organum Tactus specialiter censeri esse potiùs membranam, quàm, vt Aristoteles opinatur, carnem, vel ex eo potest intelligi, quòd & totius corporis regimen, qua obuia quaeque tangimus, ac primum dolorem pungendo, secando, vrendo sentimus, membrana est; & quodlibet viscus, quilibet musculus, quaelibet pars, cui possimus attribuere sensum, membrana obducitur, ex cuius similiter pressione, punctione, fractione, attactus, aut dolor sentitur; & membrana est, quae ob tensionem expositam, pressionem pati, qualem ad sensum necessariam diximus, potest: cùm neque os defectu flexilitatis; neque sanguis defectu tensionis neque alia id genus sentiant. Organa autem, siue sensoria caeterorum sensuum esse consequenter membranea, intelligitur facilè ex eo, quòd neruus quidem Opticus non tam inseratur per propagines insensibiles in membranam, quàm filamentorum, neruulorumve suorum expansione in membranam diducatur, quae ad fundum oculi extensa feriri à rerum visibilium seu radiis, seu speciebus possit: Neruúsque Auditorius ad intimam autem appulsus consimiliter dilatetur; atque praeter aliam membranam, quae sit & habeatur quasi tympanum, excipiendis sonis, quasi pulsibus comparatum: nerui autem Gustatorij diffundantur per membranam linguae, palatique communem, capacemque, quae percellatur à saporum corpusculis: denique nerui Olfactorij, quà nerui sunt, membranei sint, & processibus mammillaribus pressis appulsu corpusculorum olfactilium, premi ipsi, aut affici

affici

De organo Sensus.

De organis sensuum.

afffici quoque à corpusculis penetrantibus possint.

Itaque cùm sit verisimile peragi sensionem eo, quo dixi modo; verisimile quoque est facultatem sentiendi esse propriè in cerebro, tanquam in sede, in qua apprehensio, perceptiove rei sensibilis fiat; non esse autem propriè in organo, sensoriove externo; ac posse duntaxat ex vsu loquendi admitti in illo, quatenus excepta in se impressione exsistenti interiùs facultati famulatur, occasionémque sentiendi sic facit, vt nisi faciat, illa nihil sentiat; ac aliunde ita per neruos cum eius sede connectitur, vt continuatione sedes dici possit. Ac de modo quidem sentiendi dicendum rursùs statim post; quod interea Sensûs sedem attinet, videntur exinde conciliari posse quæ paullò antè propositæ dubitandi rationes fuere. Nam quòd non intenta, aut sopita facultate, quæ in cerebro, illa non sentiantur, quibus externum organum, sensoriumve percellitur, id satis arguere videtur non esse propriè facultatem sentiendi in ipso sensorio, vti vegetatrix semper superest, ac nullam propriè aliam, quàm illam internam facultatem esse: videtur & posse proinde huc accommodari, quod paullò antè retulimus, Mens videt, Mens audit; quatenus inde significatur non tam oculum, qui videat, aurémve, quæ audiat, vi sibi insita visionem, auditionemve elicere, quàm facultatem interiorem, cuius sit & ab oculo, & ab aure dissita sedes. Quod autem videamur nobis experiri videre nos oculo, aure audire, &c. non conuincit id quidem esse propterea facultatem in organo; sed conuincit tamen facultatem vti organo, seu quod idem est organum facultati inseruire, occasionémque sentiendi illi facere; adeò vt sine impressione in organo facta facultas non sentiat. Et licet non videamur nobis experiri elici visionem interiùs, potiusquàm exteriùs; causa esse potest, quòd ipsa facultas resultu expedito mox eò conuertatur vnde impressio aduenit, ac sensibile illeic, non verò vbi ipsa est adesse percipiat, ac sentiat. Vt enim res visa eo loco apparet, vnde eius species, seu radius rectà vltimùm aduenit, tametsi res ibi non sit, veluti dum illam contuemur in speculo, ita videtur eadem res nobis conspici ea corporis parte, quam primùm percellit, vtcunque alia vlterior sit, è qua perculsio in illa sentiatur. Sic cùm videmur nobis in manu, pedeve compunctis dolere, ideò est, quòd pari ratione facultas eò conuertatur, vnde memoratus resultus læsionem factam velut renunciat. Indéque fit, vt non negemus sentiri dolorem in pede, vt sentiri in cerebro, cerebrumve dolere dicamus; sed dicamus sentiri in pede à facultate, quæ in cerebro sit, prout in pedem intenta est, ex quo, & in quo continui solutio nunciatur. Neque id verò est propterea desipere, aut furere; quando constat, nisi facultas, quæ in cerebro est, aduertat posse etiam secari pedem, & dolorem tamen in eo non sentiri. Dices fortè, parem omninò videri esse difficultatem, siue in externo sensorio, siue in cerebro facultas statuatur,

cùm quoties sensorium percellitur, ceteb[...]
quoque percellatur resultu illo spiritu[...]
non propterea tamen facultas semper [...]
tat, ac sentiat. Verùm negari posse [...]
quoties sensorium percellitur, percelli [...]
cerebrum, ob laxitatem neruorum [...]
paucitatémque spirituum, seu neruí pr[...]
tudine collapsi, vaporeve obstructi spi[...]
admittant, veluti per somnum aut deliqu[...]
seu spiritus in neruos alios diuers[...]
anima, vt in sensione quadam speciali, [...]
ditationéque attentissima; adeò vt, si [...]
sensorio percusso percelli simul c[...]
intendere perculsionem oportet, vt [...]
re altiùs, pungere acriùs, &c. vt tem[...]
pauci spiritus intra neruos sunt vel[...]
ri, vrgeri, & in cerebrum pelli [...]
bis porrò fit, vt non subeat, quæ[...]
xiè requiramus, vt solet vulgò fieri, [...]
facultas sensoriis externis insideat, [...]
in illa ex cerebro influat, & si influat, [...]
ria-ne, seu sine subiecto, & quasi [...]
scilicet quasi incorporea; an verò potiù[...]
spiritu animali per neruos immiss[...]
trãsmitti quidem facultatem incorpore[...]
sine subiecto, ac vehiculo, ex iis tribus [...]
capi non possunt. Quod superest [...]
videatur spiritus per neruos transmitti, [...]
transmitti tamen simul facultatem [...]
vnum arguit, quod ligato neruo, peri[...]
sensus in iis partibus, in quas ab vsque [...]
diffunditur; cùm spiritus tamen [...]
ipso adhuc commeantur. Nempe à [...]
cum iis deferretur, deberet adhuc p[...]
re, & in partibus sensum facere [...]
cum spiritibus euanescentibus [...]
subest verò etiam, quamobrem [...]
gamus, an, & quidnam ex organo [...]
tur in cerebrum, facultatemve [...]
tem. Quippe non aliquid immitti, [...]
ti potiùs, repellive videtur; spiritu[...]
neruis contentus; neque apparet [...]
aliud pertingere in cerebrum posse; [...]
quidem profectò dici non tam [...]
spirituum, quàm continentem tunic[...]
ob sui ad vsque cerebrum continu[...]
distentionémque eò affectionem [...]
veruntamen quia non sunt neruí [...]
longitudinem directéque tensi [...]
fides in lyra, vt in vno extremo [...]
fere, motum in alio simul exp[...]
& obliquè diuertuntur, & [...]
re sunt, quàm vt præstare id posse [...]
tur; ideò probabilius videtur per[...]
spirituum ob continuitatem, mobili[...]
quam etiam intra neruos, [...]
gidè tensos, flexibilesque vti poss[...]

Hoc tamen loco ingerit sese [...]
beis difficultas circa id, quod ab A[...]
constitutum sensibile supra Sensori[...]
sentiri, ac ideircò medium debere [...]
re; itémque circa necessarias con[...]
sensibilis species, quæ traiciant [...]
medium, quas illic sine materia [...]
rendit in sensu, siuè facultate [...]
sensorio primo. Quod attinet [...]
tionis ad constitutionem, siue positi[...]
sibilis supra sensorium, constat [...]
di[...]

[illegible] de sensorio [illegible] seu [illegible] moueri possit. [illegible] manifesta in visu; [illegible] enim corpus coloratum, aut lucidum [illegible] potest conspici; ac [illegible] quam, quamvis corpus sonans non [illegible] contingat, [illegible] odores, tametsi [illegible] non attingit tamen in- [illegible] nihilominùs res esse de ipsis [illegible] nisi ex op- [illegible] linguam, & res dura [illegible] nulla [illegible] sensio. [illegible] Aristoteles [illegible] quidem esse [illegible] & hasce duos sensus, quòd in [illegible] comminùs, sed [illegible] quidpiam in [illegible] quod non lateat, vt dum res [illegible] intercedente contingimus; [illegible] ita fieri dum contingimus [illegible] aquam, [illegible] membranula aquae; ac [illegible] in aere, tametsi [illegible] subtilior [illegible]. Veruntamen quicquid de aere sit, [illegible] latere non [illegible] superficie [illegible] partem [illegible] aquam, [illegible] contingi, [illegible] simpliciter [illegible] dicimus. Et quamvis ille [illegible] illo- [illegible] quòd illa [illegible] aliquid [illegible] ipsis sen- [illegible] modo, quo [illegible] per Clypeum [illegible]; *neque enim, [illegible] Clypeum [illegible], sed [illegible], & [illegible] penetrantur.* Attamen neque illa [illegible] aer, & aqua [illegible] agunt, sed tanquam per [illegible] vtrùmque tanquam [illegible] agunt, eiusmodi [illegible] per se aliquid nõ possint [illegible] Clypeus eiusmodi est, quo [illegible] potest [illegible] gladio, aut iaculo non pe- [illegible] est, cùm ille [illegible] non admittat in illis duo- [illegible] seu insitum, vt in [illegible] in Tactu verò ipsam [illegible]. Attamen hinc ipsa videtur nullum in- [illegible]; cùm nomine medij in- [illegible] quod externum sit, non [illegible]. Fiat verò medium ipsius Tactus ca- [illegible] quomodo tam caro poterit esse Tactus [illegible], vt constans eius opinio est; cùm [illegible] simul medium, extremùmque [illegible]? Et quomodo erit carnis vt medij à [illegible], vt sensorio distinctio? Quin-etiam, [illegible] sensorium [illegible] neque calidum [illegible], neque frigidum, ac medium ipsum, [illegible] vt sui me- [illegible] temperie [illegible] extrema [illegible] ex priore positione sequitur [illegible] medium non posse, & ex posteriore, ve non possit esse sensorium; quando ex priore non debet esse illa neque calida, neque frigida, ex posteriore debet, sive temperata. Quid verò dicetur de Corde, sensorio iuxta ipsum primario? suísne est neque calida, neque frigida est, aut mediam-ne inter calorem, frigusque temperiem sortitur? Praeterea autem vicinitatem medij rationi tactus repugnare, & hanc illius assertionem pugnare cum definitione, qua edixit in Physicis ea se tangere, quorum extrema simul sunt, aliaque similia.

Quod spectat deinde ad Sensibiles species, quarum interventu dicuntur obiecta sensibilia non sine contactu mediato agere in sensum (vnde & dicendae Sensificae potius, quàm Sensibiles viderentur; neque enim ipsae sunt quae sentiuntur, sentirive possunt, cùm sensui tamen causa sint, vt sensionem eliciat; sed vsui iam talia gerendis mos est.) Ea quidem vulgaris est interpretatio, vt Aristoteles supponat esse illas quasi typos, seu imagines, ac similitudines quibus derivatis ex rebus & allabentibus in sensorium, sensus rem percipiat à qua emanarint, ac per medium traiicientes terendas, ex quo etiam vulgò Intentionales appellantur. At nescias tamen cuius naturae debeas illas concipere; cùm Aristoteles dicat sensum excipere species sensibiles sine materia, idque attribuit non visui modò, sed etiam auditui, & gustatui, atque adeò cuilibet sensui. Nam praeclaro quidem vtitur exemplo, cùm, *Perinde*, inquit, *ac cera excipit signum aureo, aereove annulo insculptum, non verò ipsum aurum, aut aes; similiter patitur sensus ab vnoquoque habente colorem, saporem, aut sonum, non quà vnumquodque eorum dicitur, sed quà tale est, & secundùm rationem.* Verum si species sunt quasi quaedam imagines rerum corporearum, extensarúmque repraesentatrices; quomodo esse incorporeae, sine extensione, ac sine vllis partibus possunt? quomodo potest res divisibilis per indiuiduã repraesentari? Et si emanant ab ipsis rebus, quomodo si nihil sunt ipsae, ac si nihil propterea ab illis decedit, nihil ipsis decedit? Et, si traiiciuntur per medium, quomodo mouentur, quae neque sunt quidpiam per se, neque feruntur vehiculo, cùm accidentia tamen dicantur. Et, si excipiuntur à sensu, quomodo sensus corporeus cùm sit, apprehendere, ac in se admittere ipsas incorporeas potest? quanquam nihil necesse est pluribus heic ista vrgere; cùm aliàs fusius obiecta sint, cùm de Qualitatibus disputantes etiam adversus has species, prout ab Aristoteleis traduntur, disseruimus. Adnoto heic solùm; cùm videantur species Visibiles (visificaeve) admitti posse, quatenus neque ipsa subiecta, neque colores illis haerentes transferri posse in sensum distantem videntur, ac possunt hae species interim haberi quasi colorũ vicariae, vt ipsis prorsus assimilatae; non apparere nihilominus qua necessitate admittantur pariter species pro caeteris sensibus; cùm vel ipsa obiecta cum suis qualitatibus admoueantur sensorio, vt tangibilia, gustabiliáque; vel ipsae qualitates non solitariae quidem sed cum vehiculo; quatenus odor ex re odora cum effluente verò halitu transfertur in nares; & sonus non sine compulso

De organis Sensus.

5. Phys. 3.

De organis Sensus.

possit aëre, nisi potius ipse aër ea re vsque percussus, sinuatusque in aurem. Scilicet non dicimus quidem procedere albedinem, à pariete in oculum; sed dicimus tamen procedere in aureis sonum, in nareis odorem, & dulcorem afficere linguam, caloremque, aut duritiem, cutem. Eadémque efficitur, vt solus color pingi possit, habereve imaginem sui, quæ debeat perinde eminùs videri, at sonus, odor, sapor, calor nulla ratione pingi valeant, habereve imagines, à quibus procul positis repræsentari valeant, ac possint duntaxat significari aliis sono, odore, sapore, calore, qui pari prorsùs modo semper contingat, & afficiat. Atque hæc quidem fuisse causa videtur, quamobrem Epicurus, & alij, species, seu spectra, & imagines, simulacrave rerum ita dixerint, ac descripserint, vt res visibileis solùm attinerent; supponentes videlicet pertingere ad cæteros sensus non imagines sonorum, sed sonos; non simulacra odorum, sed odores, &c. Quomodo autem illi voluerint illa simulacra esse corpora, atque visum excipere ipsa sine corpore, nihil est necesse hîc repetamus; cùm & res sit aliàs exposita satis copiosè; & posteà rursùm de Visione attingenda specialiùs sit.

CAPVT II.

De Sensuum percipiendi modo, ac de Sensibili.

ADDENDVM iam potiùs videtur est, quemadmodum valeat non incommodè ex Epicuri sententia dici, quis sit Sensibus percipiendi modus, ac vnde varietas percipiendi sit; & quemadmodum non modò Plato, sed etiam Aristoteles rem attigisse propiùs videatur. Itaque sententia Epicuri est, non modò colorum simulacra, imaginesve rerum visibilium, sed etiam sonum, odores, sapores, & qualitates cæteras constare ex corpusculis, quæ sint magnitudinibus, figuris, positionibus, motionibus certis donata; & ex alia parte Sensoria non modò Visus, sed etiam Auditus, Gustatus, & aliorum Sensuum contexturas esse intercipientis ea spatiola, seu eos poculos, meatulosve, qui sint etiam suarum magnitudinum, figurarum, positionum, ac pro ea, quæ sunt varietate ita commensurentur variis qualitatum corpusculis, vt ista illi, illa isti admittere in sese possint. Hinc autem fieri vt corpuscula solum, ex quibus species colorum constant, penetrare possint in sensorium Visus, ipsumque adeò commouere, & afficere; non item vel ù corpuscula quæ sola, ac solummodò subire possint, ac mouere, & afficere sensorium Auditus; neque rursùs alia, quæ sola, ac solummodò sensorium Olfactus, atque itade cæteris. Huc nimirum spectat illud Lucretianum,

lib. 2. *Quatropter longè formas distare necesse'st*
Principiis varias quæ possint edere sensus

Spectant & illa potissimum, quæ referuntur

2. adu. Col. apud Plutarchum ex Epicuro [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], Concretionum, [illegible]
tiones meatulorum, qui in ipsis [illegible]
sistunt multiplices sensuum [illegible]
quæ omnibus saporibus, odoribus, [illegible]
sunt inter se diuersa. Itémque illud [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. *Confusis similiter [illegible]*
calo omnibus, quatenus aliud sit [illegible]
ratum est, vt aliy congr[illegible] [illegible]
qualitatu impressæ, apprehensi[illegible]
subiectum pari modo omnes [illegible]
partibus; sed singulos quosque [illegible]
prout inciderint, coctionatum [illegible]
Ex quibus videre licet Epicurum [illegible]
cum Empedocle, & Heraclit[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
iuxta commensurationes meatulorum [illegible]
sensibili proprio vnicuique [illegible]
quod etiam apud Plutarchum [illegible]
paullò explicatius apud Platonẽ [illegible]
nonem cognate habeturs, idcò [illegible]
aliâs ex parte recitaturum [illegible]
tum non pigebit: *Nonne dicitis [illegible]*
rerum defluxiones, de sententia Empedo[illegible]
cleius? Et meatus, in quos, & per quos [illegible]
mones manent? Omninò. E defluxio[illegible]
alias meatuum nonnullis conue[illegible]
maiores, siue minores esse? Ita sunt [illegible]
& visum aliquid vocat [illegible], Ex [illegible]
velim intellige, vt ait Pindarus, Color [illegible]
defluxio figurarum proportione [illegible]
grua, & quæ sub sensum cadit. Op[illegible]
deris Socrates hanc responsionem [illegible]
rasse enim vt solitus es hæc [illegible]
responsum est: & simul arbitror [illegible]
nam ex hoc dicere posse, & quid [illegible]
odor; & pleraque alia huiusmodi [illegible]
Cæterùm, cùm corpuscula [illegible]
per collentia eiusmodi sint, vt [illegible]
modò in illius meatus subeant, [illegible]
commoueant; notandum est tamen [illegible]
ita illa corpuscula vniuslimodi [illegible]
ratione subire, vt perinde [illegible]
dem sensorij meatulis possint; [illegible]
Visus sensoria similibus [illegible]
stare, vt ab iisdem corpusculis [illegible]
ficiantur; scilicet hinc fieri vide[illegible]
nunc horum, nunc illorum colo[illegible]
vt colores grati tum sint, cùm [illegible]
ter appellunt, subingrediuntur, [illegible]
sue sensorio; ingrati verò, cùm [illegible]
sine quadam laceratione, [illegible]
liter que vt colores hi grati, [illegible]
prout ob diuersam conforma[illegible]
tuum, corpuscula variè figurat[illegible]
accommodentur; illos non [illegible]
cratione subeant. Quod [illegible]
dum de aliis qualitatibus, [illegible]
sentientibus; neque plura de iis [illegible]
rere necessum est; quando res [illegible]
singularum naturam præstita [illegible]
Hic consequitur, vt dicamus, [illegible]

[illegible] sensibus, seu qualitatem, corpusculare, ea [illegible], subiret interna, [illegible]que [illegible] habet [illegible], quam in sensu [illegible], vt sensu dicatur, seu compleri sensio. [illegible], cum esse videatur spiritum operari, vt [illegible], quibus nervorum pergant sensoriorum organorum ipsum sensum, [illegible] atque animatum, vt intelligatur [illegible] ex quæ infra dicenda sunt, [illegible] principe facultate, denique [illegible] consensilius tamen est non penetrare corpuscula sensibilis externis allapsa in interiorem [illegible] in cerebrum, sed [illegible] spiritum, quæ pertinente in cerebrum, [illegible] facultas velut excitetur, moueatur [illegible] corpusculorum impressionem, & sentiat quasi notâ appr[illegible]. Ante iam dicta non repeto; addo solum experimentum, quod [illegible], quibus [illegible] [illegible]que deducta est, [illegible] semper, [illegible]que, quasi [illegible] gestire sentiat, (cùm explicatio non possit ex affectione partium, quæ [illegible] motionem per [illegible], spiritus facta parte spiritus destinati [illegible] vsque illas externas, ita resiliant [illegible] cerebrum, vt quasi semper [illegible] ex [illegible] affectionem quasi in illa communiter [illegible]. Videtur autem opinionem de hoc [illegible] habuisse Plato, dum [illegible] per ipsam [illegible] loco explicat Motu, [illegible], quæ in Philebo, [illegible] se habet, atque in Timæo, licet [illegible], non perinde in cerebro, vt [illegible], sed partim in corde, partim in iecore constituat; motionem tamen [illegible] per venas, [illegible] ab externo [illegible] vsque illuc, qua quidem [illegible], facultate sentiente sensibilis [illegible]. Sic radii scribit à [illegible] qualitatem saporum [illegible]; in quas si quæ res ita incidunt, vt [illegible] penetrantes mollitiem ipsam [illegible], [illegible]que, asperi saporis sentiamus. Et postea, *Omnino igitur, [illegible] ab aere per aures, cerebrum, & sanguinem sese porrigentem ad animum vsque, motionem [illegible], à capite quidem ducentem [illegible], & in sedem iecoris desinentem audi[illegible] (seu auditionem) appellamus.* Docuerat [illegible] hunc fieri circulatim (eo scilicet modo quo aqua, aut aër quadam [illegible] propagatione commouetur) [illegible], quam ad [illegible] habet ea pars, vt passio imprimitur (vt puta seu vena, [illegible], seu [illegible] spiritus) & ea quidem [illegible], quæ facta sibi impressione [illegible], insensibilis habenda sit. Sed cùm [illegible] locum [illegible], *Nam id, inquit, quod facile mouetur, cum in ipsum locum aliqua [illegible] possit alio alio partem in circulum [illegible], quæ [illegible] ad id, quod differunt, illud quod facit [illegible] renunciat. Secus vero quæ pars [illegible] solum recipit, & neque mouetur [illegible], neque alias partes [illegible]*

Gassendus de Animalibus.

[illegible], illa ex [illegible], sic expers est sensus; [illegible] in [illegible] sunt ossa, pili, & alia. Et sic quidem Plato. [illegible] existimare par est eodem respexisse Aristotelem, quando dixit *Sensum recipere species sensibilium sine materia.* Nempe id videtur sic intelligi, vt facultas sensus, quam in corde residere est opinatus, ita in ipso admoneatur eius impressionis; quæ in externo sensorio fit (atque idcirco sentiat) vt id peragatur nô receptione vllius saporis, odoris, alteriusve qualitatis, quæ sensibili rei inhæserit, & ab ea velut derasa, in cor vsque transmissa fuerit, quo casu speciem, seu notam rei cum materia exciperet, sed sola impressione motus, qui in sensorio externo cœptus ad internum terminetur; quo casu nihil materiæ, quod in re sensibili fuerit, recipere concipitur. Interim verò Speciem appellat ipsam seu motionem, seu quasi notam motione impressam, quod sit quasi quidam rei sensibilis ectypus, quo qualis sit res impressionem faciens, & quasi typus, prototypusve existens, monetur. Propterea enim videtur ipsam comparare signo, seu figuræ, quam annulus, siue sigillum ceræ impresserit; tale enim signum perinde est ectypus, imagove expressa, qua cuiusmodi sit annulus intelligitur; ac similitudo in eo etiam est, quod vt signum in cera declarat solum quali figura, non quali substantia annulus sit; ita species sensibilis ostendat quidem qualitatem, qua ipsa res sensibilis pollet, vt calorem, saporem, aliam; non item [illegible] illius naturam. Discrimen solummodo est, quod sigillum solet immediatè applicari, vt cera signum habeat, res verò sensibilis intermedio nervo, atque spiritu, vt facultas sollicitetur. Quanquam id quoque suppleri potest quadam veluti formabilitate, formationisque propagatione secundum totum nerui ductum, tempore quidem imperceptibili, sed circulatim tamen iuxta Platonem facta. At, inquies, cùm talis fuerit esse mens Aristotelis circa quatuor reliquos Sensus; qui tamen esse id verum possit in ipso Visu; cùm non vt sonus, seu aër motus nari; odor, seu vapor odorus nari; sapor, seu res sapida linguæ, calor, seu res calida coti, ita color, seu res colorata applicetur oculo, tam emanare reuera censuit ex re colorata imaginem, eamque siue tendere, siue propagari in oculum vsque, & porro in cor vsque continuari? Respondeo Aristotelem tem sic definire, vt censeat colorem, seu rem coloratam oculum mouere, non emissa sine vlla specie, qualem vulgò interpretantur, sed motione perspicui actu, quo tanquam baculo, aut fune tracto, vt partim ex alibi dictis de luce intelligitur, partim erit infrà vberiùs dicendum.

De Sensuum principiandi modo, ac de Sensibili.

Nunc cùm omnis Sensus intercedente motione, seu impressione à Sensibili facta ipsum Sensibile percipiat, dubitari potest imprimis, quæ sit sensibilis natura; hoc est tale-ne secundum se sit, quale percipitur à sensu? Ac Sensibile quidem concrete acceptum, seu quatenus est coloratum, sonorum, odorum, sapidum, alidum, &c. nemini esse dubium potest, quin sit substantia quædam corporea, seu

De Sensibili praecipuè modo, ac de Sensibus.

corpus, quod habeat in se, vnde mouere sensum possit: verùm dubiū est de sensibili abstractè accepto, & quo pacto solet vulgò accipi, nempe pro ipsa vi, seu facultate mouendi sensū, quæ & qualitas sensibilis vniuersè dicitur, & speciatim color, sonus, odor, sapor, calor, &c. Dubium, inquā est verū hæc facultas, siue qualitas sit quid substantiale, & corporeum, quod pro ratione motionis impressæ & apprehensionis à sensu factæ talis habeatur qualitas (talis aliòquin non futura citra huiusmodi impressionem, apprehensionémque) an non? Porrò, cùm ex alibi dictis circa Qualitatum naturam, quid sentiendum sit, ferè constet; res tamen heic est inculcanda ob id, quòd

3. de an. 2. Aristoteles veteres Physicos sugillat, quatenus dixerint, *neque album esse neque nigrum sine visione, neque saporem sine gustatione*, &c. Et non negat quidem Aristoteles eos rectè dixisse, quatenus cùm Sensibile intelligi bifariàm possit, nimirùm potentiâ, vt dum color est in tenebris, aut à nemine conspicitur; & actu, vt dum idem color tum in luce est cum videtur ab aliquo; illud potest colorem non esse visibilem actu sine visione; at contendit illos perperàm loquutos, cùm id simpliciter enunciârint, ita vt possit intelligi ne esse quidem colorem potentiâ sine visione visibilem. Cæterùm videtur ea mens ipsis fuisse, vt inficiari quidem noluerint illud quicquid mouendo facultatem Visus visibile, & color vocatur, habere potentiam, donec non videtur, qua & visum moueat, & visibile colórque actu dicatur, & sit: sed voluerint tamen illud seclusa visione, non esse, aut remanere tale, quale videnti per visionem apparet. Exempli enim gratiâ, illa colorum varietas, quæ opposito ad oculum trigono, prismateve vitreo, talis omninò extra oculum, citràque visionem nulla est, sed sunt duntaxat lucis radij ex rebus reflexi, & prismate traiecti, variéque refracti; qui cùm non sint actu tales colores, apti tamen sunt, vt percellentes oculum, ac eius interuentu cerebrum, & sensum, talem in ipso apprehensionem pariant, vt tales colores in re, è qua radij aduenerint, percipiat. Quamobrem autem ratio par sit de cæteris coloribus, non est hoc loco repetendum, vti neque illud de luce, quæ esse in aëre possit, & nihilo tamen discerni à tenebris; vt dum foramine ingressa, traiectáque per cubiculum sit egrediatur per foramen oppositi parietis, vt nihil occurrat intra cubiculum, quod illam in Visum reflectat; quasi in medio aëre nihil aliud sit præter eius corpuscula, quæ vt illud sint, quod nomine lucis intelligitur, afficere oculum debeant. Addendum solùm non esse consimili modo in aëre aliud post pulsationem corporum, quàm ipsum-met aërem portionemve eius tenuissimam motam; ac solùm quà occurrit auris, auditióque fit, sonum propriè esse, seu apprehensionem gigni talis speciei, quæ dicatur sonus. Sic vigente lilio, aut rosa, nihil aliud esse per aërem, quàm diffusam exhalationem; ac solùm vbi naris est, & olfactio fit, exhalationis corpuscula odorem fieri, seu esse ea specie, qua apprehendimus odorem. Sic in Sale nihil est

aliud, quàm corpusculorum illo[...]
rum congeries; nos verò sapo[...]
sus, nisi quà lingua admouemu[...]
à subingressis corpusculis affici[...]
saporis apprehensio fiat. Sic [...]
der, continentur quidem quoq[...]
puscula ea pernicitate, vt in corp[...]
subingredi, ipsáque dissoluere, & [...]
leant; at nihil præterea aliud e[...]
quæ illa corpuscula tali specie [...]
qualem vulgò concipimus, nisi [...]
occurrit, ipsúmque sub tali spec[...]
dit. Sic cætera omnia; neque op[...]
hæc de re dicere, cùm res posse [...]
solo exemplo saporis intelligi, qu[...]
in cibo constat, sed ex applicatio[...]
num gustantis creari, quatenus ta[...]
probatur varius à variis non mod[...]
bus, verùm etiam hominibus, imò & [...]
ne eodem, puero, aut sene, ieiuno, [...]
sano, vel ægro, &c. itemque qu[...]
rium gustatum (vt & quodvis aliud [...]
temperie consistit; ac ideò vt sapi[...]
re sit non alia se habere ratione [...]
est, ac dum in organo alteratur, [...]
gato Effatum *ad modum recipientis* [...]
Quomodo quoque vinum sit & ni[...]
cans ebriecantis, neque accedit [...]
cet, neque omninò vlla res alia [...]
sis, quæ in corpore exhibentur.

Non est interim heic prætermit[...]
Aristoteles occasione huius diffic[...]
tat; nempe *Sensibilia exsuperantia corrum-*
pere, seu potiùs Sensoriorum. Suppon[...]
centum vocum se habere vt vnam [...]
que ideò Sensum auditus se habe[...]
vnius; & cùm concentus sit [...]
ratio, seu proportio, temperies, [...]
ideirco sensum quoque esse [...]
rationem, seu proportionem, [...]
mediocritatem. Quare & conclu[...]
num, qui mediocritatem excedit, [...]
eandem grauitatem, acutiem [...]
sensum auditus corrumpere, quatenus [...]
mediocritatem, sine qua esse [...]
test; ac dici idem posse de re nimi[...]
da, tenebrosave, respectu Visus, & [...]
de cæteris. Quia verò sensibile [...]
vim non tam in sensum, quàm in [...]
vel sensus ipse non corrumpitur, [...]
quenter solummodò propter [...]
sensorij; ideò præstat compara[...]
sensorium sensibiléque statuere; [...]
que vt sensorium in quadam [...]
tie, mediocritatéque consistit, [...]
sibile, vt illud debitè afficiat, [...]
seu instar excessum, defectúmque [...]
se. Scilicet exinde concludere [...]
ex superans ideò sensorium corru[...]
ipsius texturam soluens, debitam [...]
periem, commensurationemque [...]
destituat adeò vt aliis sensibilibus [...]
cipiendis incapax euadat. Hac [...]
aut candicantia nimia sic [...]
densitate, ac peruicate sudicans [...]
nertit intra oculum retinam; [...]
dem ampliùs exhibere textura [...]
particulis, poruliśque moueri [...]

[illegible] superant [illegible] alio loco, colorisque [illegible] Lucretianum illud,

Splendida porro oculi fugitant, vitantque tueri.
Sol etiam cæcat, contra si tendere pergas:
Propterea, quia vis magna'st ipsius, & altè
Aëra per purum graviter simulacra feruntur,
Et feriunt oculos turbantia compositura.
Præterea splendor quicumque'st acer, adurit
Sæpe oculos, ideo quod semina possidet ignis.

[illegible] sunt nimius præ densitate, ac [illegible] corpusculorum, ex quibus constat, ita tympanum intra aurem [illegible], vt deinceps quoque non perinde ac [illegible] ab aliis corpusculis soni superuenientibus valeat. Hac [illegible] nimium vehemens corpusculis suis [illegible] processum, [illegible], membranamque ita discindit, ac [illegible], vt odorandis deinceps inhabiles [illegible]. Has [illegible] acris [illegible] linguæ membranam corpuscula sua aculeis sic [illegible], secat, dispescit, vt degustandis [illegible] inepta reddantur. Hac denique [illegible] corpusculis suis [illegible] disgregat, dispescit, [illegible], absumit, frigus item [illegible] penetrabile sic cogit, constringit, gelat, [illegible], vt deinceps aliis [illegible] non [illegible]. [illegible] est tamen, vt exsuperantia [illegible] non consistit, sed latitudine magna est, [illegible] multos quoque esse ipsius corruptionis gradus, & Sensorium [illegible], obscuratum, ac rude, [illegible] magis, ac minus fieri, & [illegible], [illegible] nempe [illegible] exsuperatio aut maxima est, aut [illegible], [illegible] sensorio [illegible], [illegible], [illegible]que tractat. Quin [illegible] non debet, quod ab Aristotele [illegible], speciale esse exsuperationis [illegible], vt calidatum puta, atque [illegible] sensorij corruptione animal quoque ipsum interimant; cùm exsuperantia aliorum sensibilium solo sensorio pernicies [illegible], nisi fortè ex accidenti, vt si cum [illegible], aut [illegible], odoribusque [illegible], quæ [illegible] corrumpunt. Notandum autem sensibile quod respectu vnius [illegible], aut animalis exsuperans est, [illegible] esse respectu alterius, siue temperie organi, siue [illegible] id faciat. Hinc [illegible] fit, vt splendor Solis, aut candor niuis non perinde haberi debeat intolerabilis, [illegible] respectu Aquilæ, & Noctuæ, respectu hominis lyncei, & luscioli. Non item [illegible], aut frigus respectu sani, & ægroti; Æthiopis, ac Scythæ; diuitis vmbræ, hypocaustique, & pauperis ardoribus, algoribusque [illegible]. Notandum denique, licet Aristoteles [illegible] exsuperantiam etiam ex [illegible] defectus videatur, quatenus visum [illegible] modò à re valde lucida, sed etiam à valde tenebrosa, siue obscura; id tamen non videri verum; nisi fortè ex accidenti, quatenus quis prodiens ex densa caligine intra quam diu manserit, in splendidam lucem, vt [illegible] examinm, excæcabitur haud-dubiè, seu spirare, seu vi apertos teneat oculos (vt illi quondam excæcabantur, quos Dionysius tyrannus ex carcere obscurissimo induci repente in domum calce illitam, lævigatamque iubebat; quemadmodum refert Galenus, commemorans simul quod proditum est de Xenophontis militibus, quibus niue multa iter facientibus fuere oculi vehementer læsi) aut nisi fortè intelligas malignam quandam qualitatem per tenebricosum locum diffusam, vt sunt profectò loca infana, in quæ lux nulla penetrat. Alioquin certè vt in summo excessu summum periculum est, ita donec ab illo versus defectum, & ad vsque meram priuationem tenditur, minus semper periculi, siue nocumenti occurrit; & exinde efficitur, vt in tenebris meris, quatenus quidem tenebræ sunt, nihil sit periculi metuendum: nihil auditui in mero silentio, nihil olfactui in mera odoris priuatione, & ita de aliis. Hæc verò est causa, ob quam quibus splendor læsit oculos, non modo securè, sed vtiliter etiam in meris hæreant tenebris; quippe cùm in iis retina sese paulatim restituat, & restitutio retardetur in luce etiam debili, quoniam radij pauculi licet, radij tamen sunt, proque suo modulo fodicant, motionemque internam impediunt; cum vbi radij nulli sunt, nullum simile sit impedimentum.

Potest deinde quæstio institui de diuisione Sensibilium; sed Aristoteles eam paucis absoluit, dum Sensibile sic partitur, vt aliud esse dicat Sensibile per se, quod nempe reuerà sit obiectum sensus, vt color Visus, sapor Gustatus; aliud Sensibile per accidens; quod nempe cùm in sensum non cadat, coniunctum est tamen cum eo, quod cadit; quemadmodum inquit, si album Diaris filius sit. Cum enim solus color albus subiecti illius in sensum cadat, dicitur tamen quis videre Diaris filium, idque ex accidenti, quatenus id coniunctum est, cum sensibili per se. Quomodo quoque id quod per se ab vno sensu percipitur, sensibile dici per accidens potest, vt si quis niue conspecta dicat se videre rem frigidam; quoniam licet frigus niuis sit sensibile tactui per se; censetur tamen illo casu sensibile per accidens, quatenus coniunctum cum candore est, qui per se est obiectum visus. Vbi tamen notandum, quicquid dicitur sensibile per accidens, impropriè sensibile dici, quippe cùm sit potiùs imaginabile, seu intelligibile, prout non sensus, sed facultas imaginatrix, intellectrixve est, quæ memoria vtens pronunciat hoc album, quod videtur esse hominem, ac talis quidem hominis filium; & illud aliud esse niuem, quæ sit alias tactu comprobata frigida. Subdistinguit porrò ille Sensibile per se in proprium, & commune; ac Sensibile proprium illud esse dicit, quod ab vno sensu sic percipitur, vt itaut ab alio non possit; & circa quod falli minimè contingit; nempe colorem respectu Visus, sonum respectu Auditus, odorem respectu Olfactus, saporem respectu Gustatus, calorem, frigus, aliasque dictas qualitates tangibiles respectu Tactus. Commune verò id supponit, quod percipi ab

De Sensuum percipiendi modo, ac de Sensibili.

lib. 10. vs. part.

2. de an. 6.

De Sensibilium percipiendi modo, ac de Sensibili.

ab omnibus, vel pluribus sensibus potest; ac talia esse dicit Motum, Quietem, Numerum, Figuram, Magnitudinem. Scilicet Motus, exempli gratiâ percipitur Visu, vt dum videmus canem currentem; Auditu, vt dum loquens accedit, prætergreditur, & recedit; Olfactu, vt dum rosa prope, ac præter nareis ducitur; Gustatu, vt dum res sapida per linguam, palatumque diditur; Tactu, vt dum cylindrus subducitur manui. Idem penè dici de cæteris potest, tametsi sunt omnia duobus maximè sensibus communia, Visui putà, & Tactui, qui duo proinde soli sunt à Lucretio commemorati in illis de figura versibus.

lib. 4.

Præterea quoniam manibus tractata figura
In tenebris quædam cognoscitur esse, eadem, quæ
Cernitur in luce, & claro candore, necesse est
Consimili causa tactum, visumque moveri.

Sunt verò de communibus his Sensibilibus tria quædam notanda. *Primum*, solere longè plura commemorari ab aliis, ac Opticis potissimùm, nempe distantiam, propinquitatem situm, rectitudinem, curuitatem, densitatem, raritatem, asperitatem, discretionem, cæteráque huiusmodi. Et possunt hæc sanè non minore iure, quàm figura, magnitudóque distincta censeri, cùm quemadmodum quædam solent ipsa ad figuram, magnitudinémque referre, tanquam modos aliquos; sic possit ipsa quoque figura, tanquam modus quidam magnitudinis ad magnitudinem reuocari. *Alterum*, non videri ipsa percipi specie quadam distincta à sensibilibus propriis; alioquin enim possent interdum ila non perceptis percipi; cùm tamen nusquam sine colore, sono, qualitateve alia huiusmodi percipiantur. Quare & percipi ad summum, quod iam dictum est, quasi quosdam modos quorum causâ fiat, vt sensus à propriis sensibilibus diuersimodè afficiantur; cùm alio modo afficiatur visus cernens rem quiescentem, quàm cernendo motam, simplicem, quàm multiplicem; quadratam, quàm rotundam, magnam, quàm paruam, distantem, quàm propinquam, stantem, quàm pronam, atque ita de cæteris. *Tertium*, ex solo hoc capite Sensibilia communia differre ab iis, quæ dicuntur per accidens; quatenus sensibilia per accidens nihil penitùs agunt in sensum, à quo tamen percipi dicuntur, vt frigus in visum, aut candor in tactum; Sensibilia autem communia, etsi non agant primariò, ac præcipuè, agunt tamen secundariò, & vt præscripti aliqui propriis, ac primariis modi. Ex quo efficitur, vt licet visa nunc dicamur videre rem frigidam, & tacta tangere candidam, non tamen aut videre frigus, aut tangere candorem dicamur; ex opposito nihilominus visa, & contacta tabula magna, quadratáque, dicamur non modò videre nigredinem, tangereve duritiem, sed etiam videre, tangeréque magnitudinem, quadraturámque ipsius: ac possimus vtroque sensu vtramque explorare, quod in ipsis per accidens sensibilibus non contingit. Dico autem ex hoc capite; nam alioquin, vt quæ dicuntur Sensibilia per accidens, sensibilia propriè non sunt, quòd non sensu, sed imaginatione, intellectuve percipiantur, sic parum abest, quin idem dici de sensibilibus communibus possit, ac liceat proinde dicere quasi quæ sensibilia per accidens. Et certè ista vix sine quadam memoria, comparatione, definitione, ratiocinatione apprehenduntur, quæ sensus munia, vt constat, non sunt. Nam motus quidem in situm successiua consistit, vt cùm præter partem præsentis, quas solas sensus percipit, præteritas etiam, & futuras habeat, quæ non sine memoria, prouidentiáque cognoscuntur. Quies autem siue est priuatio, percipi à sensu non potest; siue status, ac veluti res quæpiam motui opposita, non sine quadam comparatione ad motum intelligi potest, adeò vt alioquin mora aut cum ipso oculo, aut in ipso in medio, vniformique & diuturna quiescere videatur; & alioqui quæ non quiescere tamen prætergressa videatur. De Numero res clara est, & quod Aristotelem præsertim; qui cùm velit à Platonicis numerum esse mentis opus; mirum profectò, cur heic velit cadere in sensum. Quin-etiam cùm alibi censeat numerum negatione continui, vti & quietem negatione motus sentiri; quæso, si ne sensus non concessum attendere ad negationem, profectò nihil cùm sint, mouere ipsum sensum, hoc est facultatem corpoream non possunt, ac proinde mentis solius est opus, ratione vtens, cùm verbi causâ tenebræ videri dicuntur, idem fit, ac si dicatur non videri lucem; seu quod est idem, nihil. De magnitudine, & figura penè par maior esse difficultas; tametsi dici posset, visum nihil in tabula aliud, quàm colorem percipere, quem extensum tamen efficiat vsque contingat, mentem verò esse, quæ extensionem, terminationémque magnitudinem, & figuram censens, addit magnitudinem, & figuram. Et certè magnum, ac paruum, solidum, & planum, rotundum, & angulosum, cæteráque huiusmodi non sine quadam comparatione, quæ mentis sit propria, apprehendi posse, quicquam non esse, quod ipse Aristoteles licet admittat in Physicis tamen, ... secundum sensum; accipiat nihilominus magnum, & paruum secundum mentem. ... cæteris idem dicendum, nisi quòd ... circa distantiam est difficultas; quatenus videlicet, dum nosmet cum cælo, ... res inter se comparamus, ... earum distantiam: verùm quia ... intelligi, nisi de visione speciem ... fecerimus non potest, ideò res differtur. Circa proprium Sensibile illud ... dum heic foret, quod ait hoc loco Aristoteles, *Non falli Sensum circa ipsum*. Verùm est abundè satis aliis ... tem declarata, comprobatáque ... modò quidem circa proprium sensibile, ... etiam vniuersè, & circa commune ... error circa vtrumquodque in iudicio ... sus verò non iudicat, sed apprehendit ...

sit, quod illud obiicitur, quicquid demum id sit, & sub quacumque ratione tale appareat, quod simpliciter non sensus sit, sed superioris facultatis. Ex quo efficitur, vt cùm Aristoteles dicit, *Visionem non errare, esse colorem, vel Auditum, esse sonum; sed quid sit id, quod est coloratum, vel vbi, aut quid sit id, quod sonat, vel vbi,* videatur non rectè attribuere sensibus errorem, qui committitur circa substantiam, & circumstantias; cùm sensus non sit, qui pronunciat, esse in tali subiecto, talive loco colorem, aut sonum, sed simpliciter percipit colorem, aut sonum, & deinceps Imaginatrix, Intellectrixve facultas sit, quæ de subiecto, aliisque hoc, & circumstantiis cæteris tum iudicium fert, tum errare possit.

CAPVT III.

Quî sensile gigni ex insensilibus possit?

SVPEREST heic iam difficultas, quam initio tractandam cùm fuisset, differenda tamen esse visa est, ne quæ sit possibilitate [illegible] & sui, & aliorum [illegible]. Ea spectat ad litem, quæ spectatum quidem Epicuro intenditur; sed pertinet tamen [illegible] ratione Philosophiæ maximè. [illegible], *Quî fieri possit, vt res sentiens, siue sensu prædita, ex insensilibus gignatur.* Verbi causa, cùm ille velit constare animal ex Atomis, quæ sint omnis sensus expertes, quî possit contingere, vt ex iis conflatum Animal, atque ipse animus, & in anima pars illa substantiæ, seu facultas, de qua dicimus, sentiendi capax efficiatur? Nam, vt Plutarchus quidem vrget: *Cùm ex corporibus [illegible] Atomis illis, [illegible] solum fieret, non [illegible], cùmque, eo quòd illæ sint, ut qualitatum expertes, sic mutationis incapaces, idem non pateat ex iis sensus, neque animæ, & [illegible] gignantur* [illegible] Galenus, dum [illegible] illud Hippocratis, *Si vnum esset homo, non doleret,* [illegible]; *Cùm Atomus una dolere non possit, quòd alterationis, & passionis [illegible] sit, patet, si duæ [illegible], Atomus non [illegible], non [illegible] duo, nec tres, nec quatuor, nec plures; [illegible] sunt, vt si [illegible] Atomorum [illegible] fuerint.* Et, vt [illegible] *dolere separantur; sic [illegible], absque vllo doloris sensu, [illegible] contingant.* Et, vt Plotinus. *Si [illegible] Atomos efficere animam, [illegible] confunduntur, [illegible] quippe [illegible] non fiat per [illegible], & [illegible] ex corporibus, [illegible] admitten[illegible] ipsa vero anima sit [illegible] omnino [illegible].* At posse quidem talidem, particulis [illegible] fieri aduersus eos, qui cum [illegible] materia quadam ingenerabili, [illegible], qualitatibusque omnis expert; [illegible] ex Elementis, seu vulgaribus, seu Alchymisticis, seu aliis, quæcumque sensu prædita non sunt, manifestum ex eo est, quòd perinde ambigitur, quomodo ex re non sentiente possit fieri sentiens: quomodo v. g. ex terra, aqua, aëre, igne, quacumque eadem ratione inter se commistis, oriri sensus qualitas possit; ipsa nempe adeò diuersa à calore, frigore, humiditate, siccitate, mutuisque eorum commistionibus; quibuscumque singularum gradibus temperati describantur? Verumtamen, quia res est nobis iuxta Epicuri mentem expendenda; ideò attendendum ad Lucretium est, qui primùm non modò concedit, sed etiam contendit, argumentisque pluribus stabilire admititur, Res sensileis, vt animalia, ex insensilibus procreari,

Nunc ea, quæ sentire videmus cumque, necesse'st lib. 2.
Ex insensilibus tamen omnia confiteare
Principiis constare, neque id manifesta refutant,
Nec contra pugnant in promptu cognita quæ sunt,
Sed magis ipsa manu ducunt, & credere cogunt,
Ex insensilibus quod dico animalia gigni.

Non verò nequicquam id contendit, atque supponit; alioquin enim ipsi admittenda aduersus propria principia foret opinio aut Platonis, cæterorumque asserentium omnia esse animata, atque adeò sensilia, sicque nihil esse mirum gigni animalia, seu res sensileis, tanquam ex rebus iam sensilibus factas; aut Anaxagoræ, asserentis omnia ita esse in omnibus, vt particulæ sensiles sint insensilibus commistæ; sicque cùm animalia, siue res sensiles gignuntur, nihil esse mirum; quasi gignantur ex particulis sensilibus quidem, verùm non ante generationem sese detectis, neque apparentibus, sed inter cæteras occultatis.

Primum autem Lucretij argumentum ab experientia ducitur,

Quippe videre licet viuos existere vermes
Stercore de tetro, putorem cùm sibi nacta est
Intempestiuis ex imbribus humida tellus:
Præterea cunctas itidem res vertere sese.
Vertunt se fluuij, frondes, & pabula læta
In pecudes: & nostro de corpore sæpe ferarum
Augescunt vires, & corpora pennipotentum.

Et postea:

Quatenus in pullos animaleis vertier oua
Cernimus alituum, vermesque efferuere terram,
Intempestiuos quam putror cepit ob imbreis;
Scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.

Quantum ad rationem dici nihil potest, quod non & communem notionem, & omnem vsum loquendi perturbet; cùm si terram, aquam, & alia, quæ in animalem, sententemque naturam verti obseruamus, esse ipsa iam animata, atque sentientia dixeris, frustrà, ineptéque diuidantur res in viuas, &

 inanimeis,

De Sensili ex insensilibus.

De Sensili ex insensilibus.

inanimeis, in sentienteis, & sensus experteis. Et, si dicas terram, aquam, cæteraque ideò comprobari viuere, ac sentire, quòd res viuenteis, sentienteisque ex se progignant; quæstionem sumes pro argumento, seu vt loquuntur, petes principium, ac manifestæ experientiæ interim aduersabere, quâ constat Terram, Aquam, & alia in seipsis spectata, & seu magna mole, seu per particulas accepta non viuere, neque sentire. Quin-etiam, licet non modò vita, verùm etiam sensus in iis admittatur, nullum tamen sensum vnquam demonstrabis, qualis est aut visus, aut alius ex iis, qui in animalibus sunt: adeò vt supersit semper requirendum, quod nunquam explicabitur, quomodo res videndi capax fieri ex iis possit, quæ incapacia videndi sunt? par nempe erit difficultas.

Alterum Lucretij argumentum est, quia si principia, ex quibus est sensus, sensilia sint; erunt igitur ipsa mollia; cùm nulla res dura, solidáve, sit capax sensus: quare & erunt corruptibilia; quippe cùm nisi solida sint, distrahi possint, atque ideircò naturam suam amittere: atqui debent rerum principia, vt declaratum superiùs est, incorrupta perseuerare,

Deinde ex sensilibus cùm sensile posse creari
Constituunt, porrò ex aliis sentire suetis,
Mollia tum faciunt: nam sensus gignitur omnis
Visceribus, neruis, venis, quæcunque videmus
Mollia mortali consistere corpore creta.

Tertium, quia si Principia rerum admittantur incorrupta, haberi tamen sensilia non possunt, neque vt partes, quia partes separatæ non sentiunt: neque vt tota; quia hoc modo essent quædam animalia, ac ideò mortalia, sicque rursus corruptibilia; quod aduersatur suppositioni,

Sed tamen esto, iam, posse hæc æterna manere;
Nempe tamen debent aut sensum partis habere,
Aut similia totis animalibus esse putari.
At nequeunt per se partes sentire, nec esse:
Namque alium sensus membrorum res petit omnium,
Nec manus à nobis potis est secreta, neque vlla
Corporis omnino sensum pars sola tenere:
Linquitur vt totis animalibus adsimulentur,
Vitali vt possint consentire vndique sensu.
Qui poterunt igitur rerum primordia dici,
Et leti vitare vias, animalia cùm sint,
Atque animalibus sint mortalibus vna, eademque.

Quartum, quia licet admittantur & quasi animalia, & immortalia simul: tum nullum animalium, qualia iam visuntur, gigni poterit, sui scilicet generis, coalitumve in vnam speciem; sed acervus solummodò variorum animalculorum;

Quod tamen vt possint; ab cœtu, concilioque
Nil facient, præter vulgum, turbámque animantum.

Scilicet, vt nequeant homines, armenta, feræque
Inter sese vllam rem gignere conueniundo
Per Veneris res, extra homines, armenta, feræque.

Subdit autem posteà:

Quod si fortè suum dimittunt corpore sensum,
Atque alium capiunt; quid opus fuit attribui, quod
Detrahitur?

Quintum, quia si debeant res, sentientes sint, gigni ex sensilibus, hoc est, sentientibus similibus; necesse sit ergo, hominem, v.c. constare ex principiis, quæ ipsa rideant, plorent, ratiocinentur; de mistura rerum, deque seipsis disserant, requirántque ex quibus constent; quippe ipsa similia facta rebus compositis bus; constare quoque ex aliis debent, quæ ipsa rursus ex aliis, aliisque in infinitum:

Denique, vti possint sentire animalia quæque
Principiis si iam'st sensus tribuendus eorum;
Quid genus humanum propriatim de quo factum'st?
Scilicet & risu tremulo concussa cachinnant
Et lacrymis spargunt rorantibus ora, genasque;
Multáque de rerum natura dicere callent,
Et sibi proporrò quæ sint primordia quærunt:
Quandoquidem totis animalibus adsimulata,
Ipsa quoque ex aliis debent constare Elementis.
Inde alia ex aliis; nusquam consistere vt ausis,
Quippe sequar, quodcunque loqui, ridereque dices,
Et sapere, ex aliis eadem hæc facientibus vt sit.
Quod si delira hæc, furiosáque cernimus esse,
Et ridere potest non ex ridentibus factus;
Et sapere, & doctis rationem reddere dictis
Non ex seminibus sapientibus, atque disertis,
Qui minùs esse queant ea, quæ sentire videmus,
Seminibus permista carentibus vndique sensu?

Ostendit deinde Lucretius procreationem sensus, sensilisve rei ex insensilibus principiis deberi certæ, specialique eorum magnitudini, figuræ, motui, ordini, positioni; prorsus vt suprà est declaratum, cùm de Qualitatibus rerum: nempe facultas sensus vna est qualitatum, quæ, vt apparet, vbi non erat, fieri exigit adiectionem, detractionem, transpositionem, ac vno verbo nouam texturam, quæ id, quod præcedens non potuerat, præstare valeat.

Iam ne vides igitur magni primordia rerum
Referre in quali sint ordine quæque locata,
Et commista quibus dent motus, accipiántque?

Et quasi præoccupare voluisset, quod ab Galeno obiectum est,

Tum porrò quid id est, animum quod percutit ipsum,

Quod

Quod mouet, & varios sensus expromere cogit,
Ex insensilibus ne credas sensile gigni?
Nimirum lapides, & ligna, & terra, quidem
Mista, tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
Illud in his igitur fœdus meminisse decebit
Non ex omnibus omnino, quæcumque creant res,
Sensilia extemplo, & sensus me dicere gigni;
Sed magni referre ea primum quantula constent,
Sensile quæ faciunt, & qua sint prædita forma,
Motibus, ordinibus, positura denique quæ sint,
Quarum nil rerum in lignis, glebisque videmus;
Et tamen hæc cum sunt quasi putrefacta per imbres,
Vermiculos pariunt, quia corpora materiai
Antiquis ex ordinibus permota, noua re
Conciliantur, ita vt debent animalia gigni.

Neque [illegible] vermiculis [illegible], dum gignuntur, sed in animalibus aliis [illegible], cum cibus assumptus [illegible]:

Ergo omnes natura cibos in corpora viua
Vertit, & hinc sensus animantum procreat omnes,
Non alia longè ratione, atque arida ligna
Explicat in flammas, & in ignes omnia versat.

Vt [illegible] appellatum [illegible]; quando [illegible] ligna [illegible] superius [illegible], quæ [illegible] explicatur [illegible] spiritus [illegible] ratione [illegible]. Haud [illegible] hic [illegible]; quandoquidem, vt [illegible] anima (sensitiua [illegible]) species quædam est [illegible] distinguitur ab [illegible]. Vt certè quicquid in [illegible] viget, id in [illegible], quod à [illegible] cohibetur, ita quicquid [illegible] est in anima [illegible] vigere, [illegible] materia [illegible]. Ex quo [illegible] anima [illegible] suppositione [illegible] facile intelligere animam in corpore [illegible] ad [illegible] materiam [illegible], cùm [illegible] ignem [illegible], vbi [illegible] nulla [illegible] quatenus vt ignis [illegible] discussionem materiæ,

per quam ignea corpuscula liberata sese expediant, excedant, & collecta moueantur, luceant, calefaciant: sic exortis modo corpuscula animæ discussionem exigunt, ob quam libertate facta sese exinuant, colligant, agitent, vegetent, & animent corpus. Enim verò flamma ex lignis accensa animæ rationem habere non potest, quoniam flammula, vt anima sit, non in auras excedere, sed intra corpus contineri debet; materiâ ad hoc comparatâ, vt ex ipsa continenter quidem, sed lenissimè tamen generetur; & cum eadem propter illius diffusibilitatem ita cohibeatur, vt & materiæ ipsi libertas diffusionis per vasa quædam intra corpus detur, & flammulæ libertas nimia exhalationis, abitionisque ab eodem corpore non pateat. Interim autem intelligimus primum hoc esse flammulæ, seu animæ, caloris insiti functionem in eo esse, vt materiam, ex qua est, & in qua, seu cum qua adhæret, [illegible], simulque interea absumens, extendat sese in pabulum, quod ipsi iuxta positum sit, ac illud discutiens, ea proliciat corpuscula, quæ consimilia sibi conficiat, atque ideo prolixior euadat.

Sed ad quid ista, inquies? scilicet, vt intelligamus istud esse primum veluti rudimentum sensus; quod vt aspiciamus ex quibusdam rebus, quæ animam licet habere videantur, habentur tamen inanimes; in ipsis nihilominus plantis quædam saltem quasi adumbrationes apparent; quatenus talem quandam in ipsis adsignare sensationem licet, vt non modo alimentum alliciant, vnde increscant, sed radices quoque intra terram protrudant, vt alterius & vberius alimentum quærant. Hinc enim fit, vt quia plantæ non sunt omnino expertes motus, quo in alimentum cientur, dum vnâ sui parte innixâ, distendunt sese alterâ; ideò videatur esse in illis adumbratio quædam illius passionis, quam dicimus Famem, quatenus ignis, calorve insitus insitum humorem exhauriens, ac partes exarefaciendo, corrugandoque nonnihil conuellit, & supplementum subinde quærit, sine quo vt partes dissoluerentur, ac perirent; ita ipse marcesceret, penitusque extingueretur. Quin etiam videatur adumbratio sensus, quem Gustatum dicimus; quatenus calor veterem substantiam depascens, nouam attrahit, & vt illa corrugatio, conuulsioque aduersa naturæ, ac molesta proinde est, sic ipsa rugarum diductio, seu meatus completio, conuulsionisque sedatio, & congruum in statum restitutio, secundùm naturam est, ac ideo demulcens, & grata. Et cùm tam species illa doloris, quæ in Fame est, propter alimenti defectum, quàm suauitas, quæ in Gustatu, propter eiusdem perceptionem, sint ex sensu eo fit, quem specialiter Tactum appellamus; ideo videtur quoque in plantis esse aliqua adumbratio Tactus. Quare & dici posse videtur esse in plantis adumbratam quandam sensus speciem, tamquam beneficio caloris, siue flammulæ, quæ [illegible] pabulum, [illegible] facit, excitatque, & sola per se mobilis cùm sit, sola est illius qualiscumque sensus principium.

De sensili ex insensilibus.

Iam

De Sensu in insensilibus.

Iam in Ostreis vix reperias aliud, quàm ista explicita magis. Nam vnâ quadam sui parte immota sunt, & reliquam cùm non promoueant, diducunt tamen, patulámque faciunt, vt appositum alimentum capiant. Quamobrem agere pari ratione flammulâ, caloréve proprio, sensu quodam, obtuso quidem, sed explicatiore tamen, quàm plantæ videntur; & tactu quidem non modò cum fame, gustúque coniuncto, sed speciatim quoque expresso, dum extrinsecùs compunguntur: quandoquidem illa compressio est quædam nocumenti fuga ob sensum doloris, ex solutione continuitatis, quæ in partibus est, suborti. Sed aduertendum tamen est, explicatiorem hunc tactus sensum ortum habere ex cohæsione, quâ exteriores partes communicant cum interiore aliqua, quæ delicatior cæteris, delicatiorem etiam partem flammulæ, animæve contineat. Talem alibi diximus esse videri cerebrum, intimámve eius portionem, vt putà cum qua aliæ partes, etiam exteriores interuentu neruorum, spirituúmque in ipsis contentorum cohæreant; adeò vt, quæ pars purior, delicatiórve animæ ea parte residet, rem tangentem extrinsecùs, ob eiusmodi cohæsionem, continuitatémque percipiat. Et similis ne quædam pars in iis plantis sit, quæ contactæ refugiunt, reprimunt, & comprimunt sese, vt paullò antè retulimus, asseuerare nobis non licet; verumque ea posse censeri videatur, quæ est in radicum, caulisque confinio; at exhibent certè quid simile istis, quæ haberi solent imperfectissima animalium. Ac ne mirum sit idem non præstari à cæteris plantis; cogita id quoque ipsum non præstari ab animalibus perfectis, dum apoplexiâ, aut lethargo laborant. Nimirum, quia pars illa præcipua sic obstructa est, vt flammula quoque sopita, & quasi suffocata in ea maneat, ac se perinde animal habeat, vt si ea nulla esset, partésque extremæ nullam cohæsionem, communicationémque cum ipsa retineant; ea de causa tunc destituitur explicatiore hoc sensu tactus, ac etiam gustus, qui in ore; & famis, quæ in stomacho experitur; & talem solùm obtinet, qualem adumbrauimus, obtusúmque esse diximus in plantis, quatenus adhuc vegetatur, seu nutritur; hoc est flammula, siue anima in cæteris partibus superstes actionem quandam exserere in ipsum alimentum, sanguinémve non cessat. Itaque cùm plantæ vel careant huiusmodi parte, vel partes extremas non habeant eâ ratione cohærentes cum ipsa, vt quædam spiritosa quasi resultatio (qualis ad sensionem exigi videtur) non fiat; atque idcircò factus contactus in extremis partibus neque partem illam, neque flammulam ipsi inexsistentem afficere valeat; ostrea tamen & talem partem, & non impeditam ita obtinent, vt cùm externè compunguntur, perceptio compunctionis fiat.

Ad hæc, vix ampliùs quoque videtur in ipsis Vermibus, Insectisque consimilibus reperiri, nisi quòd iam non parte sui solùm, sed corpore toto moueantur, & possint olfactu esse præditi, quo ad alimentum aliquatenus distans pellecti prorepant; ac nisi quod [illegible] bisecti in vtramque partem [illegible] gnoscuntur habere partem illam interiorem, [illegible] quasi speciem cerebri non ad vnam solam corporis regionem, sed ad duplicem [illegible] sitam, aut toto etiam corpore fusam. Præterea heic autem quædam animalia, quæ [illegible] le quidpiam habere cum plantis, ostreis, [illegible] mibusque, & aliquid etiam præterea videntur; non tam ille Scythicus agnus Borametz vocatus, quem fabulosum esse alibi [illegible] dimus, quàm illa alia animalia, quæ [illegible] adnata, sic altero sui extremo [illegible] reliquam partem circumquaque [illegible] serpentum specie cùm sint, tam [illegible] tum alios perfectiores sensus habere videntur; vt conijcere licet vel ex eorum [illegible] ctis, quæ pridem accepta ab illustri [illegible] eximij Puteani etiam-num asseruo.

Quod attinet porrò ad cæteros sensus, Olfactum, putà, Auditum, Visum, [illegible] animalia cætera diuersimodè pollent, [illegible] non sine contactu quodam functiones [illegible] obeant, videntur posse quasi species Tactus perfectiores haberi; ac in eo tamen à Tactu communi distinctæ; quod ad communem quidem sufficiat communis, crassáque [illegible] terno sensorio, partéve contacti [illegible] vt pars illa interior communi, crassóque [illegible] ciatur modo, neque secus ipsum conta[illegible] aut rem contingentem percipiat; ad illa [illegible] specialior quædam, exquisitiórque contex[illegible] ra ad hoc exigatur in sensorio, vt pars [illegible] na specialiùs, exquisitiúsque afficiatur, [illegible] percipiat rem non tam per seipsam, quàm [illegible] subtile quidpiam ab ea emissum, contin[illegible] tem. Vnde & efficiatur, vt quia aliâ [illegible] ratione comparata est auris, exempli [illegible] quàm oculus; ideò aliâ longè ratione per[illegible] piatur id, quod percellit aurem, quàm [illegible] percellit oculum; cùm & discrimen sit [illegible] corpuscula vtrumque organum percellentia, & mirum haberi non debeat, si quæ percellunt aurem, aliam longè speciem perceptionis, apprehensionisque, quàm quæ percellunt oculum, creent: quando etiam [illegible] quæ percellunt cutem, organúmve Tactus, ea, quæ sunt caloris, frigorisque corpuscula, dissimiles adeò sui perceptiones, siue apprehensiones creant.

Veruntamen, inquies, ex verbis [illegible] tis neque explicatur, neque intelligitur, [illegible] ratione fiat, vt cùm neque ipsa caloris, [illegible] corpuscula seorsim sumpta, [illegible] in auras excedunt, sentiant; neque [illegible] item particulæ corporis, quibus flammula inest, ac miscetur; & ne ea quidem communi, crassáque affectione, quâ quidpiam [illegible] percipitur: quanam ratione, inquam, fit, [illegible] ex iis commistis exoriatur sensio perceptio[illegible] explicita, quam non possumus [illegible] dicere vocem, quàm cognitionis; ac [illegible] de sensionis exortu ex rebus insensilibus. [illegible] ne verò fatendum est, non videri esse [illegible] obrem speremus posse rem manifestam fieri, quando aut longè [illegible] llimur, aut fugit humanam solertiam, capere quæ textura sit, contemperatióque siue flammulæ, [illegible]

[illegible]

[illegible]

Neque verò est, quare [illegible] in Qualitati- [illegible]

[illegible] tum inter se nimcom et gnuo, seu sensorio, cuius item ignoratur germana textura, temperies, conditioque particularum, ex quarum coalitione [illegible] ad continendum [illegible], sentiendumque efficitur; mirum nequam, non sit, si nulli, explicareque non liceat quemadmodum res sensilis ex insensilibus gignatur.

De sensili ex insensilibus.

Quin-etiam fit, ut dum Epicuro obiicitur, cùm Atomi insensiles sint, dici non posse, quâ ratione res sensilis ex ipsis fiat; tueri se possit, Respondendo *primùm*, nescire se quidem speciatim, quæ sit magnitudo, quæ figura, quis motus, quis situs, quis ordo earum Atomorum, quæ ex se insensiles, adunatæ tamen, rem sensilem creant: sed nihilominùs tam posse ex non sensilibus, inanimisque res creari eâ ratione, vt animatæ, sensilesque euadant, quàm concrescunt ex non igneis; & calidis, quæ euadunt igneæ, atque calidæ, ex non humidis, quæ humidæ; ex non albis, quæ albæ; ex non dulcibus, quæ dulces, atque ita de cæteris. Et maximè quidem, cùm nihil repugnet conuenire aliquid toti, quod non conueniat partibus; vt argenti candidus color, cuprino cornui niger; cùm illius tamen ramenta non candida, & istius non nigra sint; itémque mistura ex viridi, tartarique oleo summopere inalescenti; cum neutrum per se [illegible] ducem gignat, vt iam superius est [illegible].

Secundò, quod semen animatum sit, & non modò quæ animalia ex coitu, sed etiam, quæ aliunde sponte generantur, dici possint creari, formarive ex seminiis molecularis, quæ aut ab vsque rerum initio, aut deinceps concretæ fuerint, vt deducimus aliàs, & inferiùs quoque attingetur; ita de causa non posse dici absolute res sensiles fieri ex insensilibus; sed potiùs ex iis, quæ licet reipsâ non sentiant, sunt tamen sentiendi continentve principia sensus, eo modo, quo ignis semina abstrusa in silicis venis, materiave pinguiuscula, ut ante dictis, continentur. Atque ex hoc fieri, vt quemadmodum ignis genitus semel ex silice possit deinde ex pabulo, materiave pariter pingui elicere semina paria, ex quibus increscat, propagetúrque, & calefaciat, atque comburat; ita semel elicita ex semine anima possit deinceps ex alimento semina paria prolicere, ex quibus adiunctis inualescat, amplietur, vegetétque, & seruiat, sentiendive principium sit.

Tertiò nihil posse ampliùs dici à Philosophis cæteris, qui pari modo constituunt principia rerum insensilia. Nam Empedocles, v. p. cùm aliàs faciat Elementa inter se transmutabilia, & doceat non sentire ignem particulâ igneâ, quæ in nobis sit, aërem aëreâ, &c. versibus illis celebribus:

Arist. 3. metaph. 4. Emp. adu. Geom. & adu. Log.

Γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
Αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
Στοργῇ δὲ στοργήν, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ.
Nam terram terrâ, atque vndâ conspeximus vndam;
Æthere que æthera diuum, ab hinc ignemque ignem cernimus;

Affectum

De sensu ex insensilibus.

Assiduam assiduè, litem quoque lite malignā. Esse, edocem, inquam, dicere non posse, neque qui fieri valeat, vt pars nostri terrea ex se insensilis cùm sit, sensilis euadat, ac non saltem illa caeteraeque partes nostri magis terreae sentire quidpiam comprobentur; neque tametsi commisceatur, temperetúrque cum caeteris, quì propterea fiat, vt ab illis vim, quâ ipsae carent, accipiat: neque quâ proportione terra, aqua, aër, ignis ita temperentur, vt & affectu, siue amicitiâ concordiam; & lite, seu inimicitiâ contentionem sentire liceat; neque, cùm terra non resiccet terram, sed aquam; & aqua non humectet aquam, sed terram; & ignis non calefaciat ignem, sed alia, &c. cur non vnoquoque Elemento sentiamus potiùs caetera, ac potissimùm contrarium, quàm ipsum; & maximè quidem, cùm sensoria esse debeant earum qualitatum, quae sentiuntur, expertia; & ipsi experiamur nos, dum frigescimus, sentire calorem, quem maiore quodam affecti calore non percipimus; ac vniuersè dissimilia potiùs, quàm similia iis, quae in nobis sunt, sentire: neque, vt concedatur posse Elementa, ipsorúmque qualitates mistionésque per eas, quae sunt in nobis sentiri; quâ ratione sentiamus varias lapidum, plantarum, aliarumque rerum, qualitates commistionésque, quales in nobis nullae sunt: neque item complura alia, & ab Aristotele praesertim obiecta. Reliquos autem Elementa transmutabilia asserentes, nihil ampliùs, quàm ipsum Epicurum dicere, quatenus ipse quoque Elementa, eáque transmutabilia admittit, neque negat sensum ex illis variè commutatis, mistisque posse fieri; tametsi nolit haec Elementa esse prima principia, sed naturas solùm concretas, constantesque ex Atomis, quas idcircò statuit immutabiles, ne si & ipsae mutarentur, res aut ex nihilo fieri, aut abire in nihilum, ex supra-dictis posset inferri. Tandem caeteros concedentes infra Elementa communem materiam, quae ipsa immutabilis, incorruptibilisque secundum se sit, nihil quoque aliud, quàm ipsum statuere; & maximè quidem, cùm illa materies quantitate praedita, & ad minima vsque Physica, diuidua, intelligi valeat, nihil esse aliud, quàm contextura aliqua, seu vniuersitas Atomorum. Secùs enim, cùm ipse videatur declarare facilè posse & Elementa, & res sensiles ex Atomorum ordine, situ, ac motu vario fieri; non posse illos dicere, quomodo ex sua materia substantiales formae seu Elementorum, seu aliarum rerum, ac praesertim sensilium oriantur, vt superiùs deduximus. Hinc potest locus satis obscurus ex Lucretio accommodari; Sensus enim esse videtur, non bene dici eum sensilem ex principio insensili gigni, si intelligamus illud immutari, & variis mutationibus in sensum tandem perfici: similéque esse, vt dum foetus initio minimus paullatim grandescit, ac pariter magnus. Siquidem, inquit, non vnum principium, non singula seorsim semper mutationis capacia sunt, sed natura solùm concreta ex principiis pluribus; vnde & ista variè dispersa possunt sensu destitui, & idoneâ tamen ratione coëuntia con-

Lib. iii. 5.

texi in rem sensilem. Nec valet [illegible] tudo; quamdiu is quoque ab [illegible] constat partibus, pro quarum [illegible] gatur; cùm singulare principium [illegible] nulli subiaceat. Locus sic habet;

Quòd si fortè aliquis dicet [illegible]
Posse ex non sensu sensus mortalibu' [illegible]
Aut aliquo tanquam partu, quod [illegible]
extra;
Huic satis illud erit planum facere, [illegible]
probare
Non fieri partum, nisi concilio ante [illegible]
Nec quicquam commutari sine [illegible]
Principiùm; [illegible]
Sensus, ante ipsum genitam naturam [illegible]
lit.
Nimirùm, quia materies disiecta [illegible]
Aëre, fluminibus, terris, terra que [illegible]
Nec congressa modo vitalis [illegible]
Conuolit inter se motus, quibus [illegible]
Accensi sensus animantem quamque [illegible]

Ex hisce autem patet, quòd ille ad [illegible] Plutarchi primùm, fuerit respons[illegible] mos nimirùm, quòd sint figurae, [illegible] que habeant, sic inuicem mutuò [illegible] hamatae non sint, ita interim [illegible] velut intertexere, vt perfectissimè [illegible] & vnitissimè coalescant, ac pro [illegible] dispositionéque cùm caeteris, [illegible] tim inanimatis, sentientibusque tam [illegible] quod ipsae in seipsis mutationem [illegible] beant, sed quòd aggeries plurium [illegible] ne coalitarum, dispositarumque [illegible] speciem exhibeat, quae sit tam [illegible] alterationis, varietatisque [illegible] ipse Sensus adnumeratur, capax [illegible] corpus constitutum ex Atomis [illegible] materia, quicquam magis incom[illegible] tionis, ex qua fit sensus, quàm [illegible] supponas ex quavis alia materia, [illegible] cundùm se totam, & secundum [illegible] partes, particulásque tam insensi[illegible] sit Atomorum ordinata aggeries. [illegible] vnionem partium, particularúmque [illegible] maiorem, hoc est indissolubiliorem [illegible] Atomi ob ingenitos, intestinosque [illegible] desinenter connectantur, non [illegible] ab ipsis fiunt, repulsúsque, quales [illegible] pensatis distanteis, difficilesque fiere, [illegible] constare cum facultatibus contra[illegible] porum neque esse, sed quales solùm [illegible] tentur tum ad functiones corporis [illegible] tum ad reddendum ipsum ab [illegible] solutioni obnoxium; quemadmodum [illegible] vulgò proferentur nullum esse corpus [illegible] tabile, quod etiam corruptibile ab [illegible] principio non sit.

Ad Plotinum autem, nihil dicam [illegible] scilicet naturam non esse capacem [illegible] vnionis, quàm quae inter Atomos [illegible] iunctas, coalitasque esse potest. [illegible] speciatim animae texturam ex illis [illegible] modi, quâ non possit esse vnitior, [illegible] que ad subeundas affectiones, [illegible] tur sensus, ac etiam compassio, qua [illegible] ita corpori, siue externo corpori [illegible] cta, vnà cum eo sentit, afficitur, [illegible] tiúrque.

Ad Galenum verò; cùm contenderit incapacem esse omnis quamlibet Atomum, quæ alteretur, sentiat, doleat, adiicit nimirum Elementis quæstionem non esse de Atomo aliqua vna, perinde ac si animal constitueretur ex vnica; quo casu perfectâ dolere luxatione non posset; sed de concreta ex pluribus certâ ratione mistis natura, ac eiusmodi existente, vt tam esse alterationis, & sensus capax valeat, quàm coalita ex quibusvis aliis insensilibus Elementis. Deinde nusquam sanè concedet posse vllam acum subtilem adeò fieri, vt vnicam compungere, contingereve Atomum possit; cùm quantumvis fuerit acuta, non possit non quam-plurimarum, imò innumerabilium Atomorum, ex ante-dictis, contingere. Quare & dicet punctione acus exturbari plurimas simul; & quia exinde soluitur compages illa sensibilis, in quam coaluerant, ideò cieri doloris sensum. Ad sæpe nihil esse mirum, si [illegible] adamantum, aliorumve similium [illegible] non sentiat; quandò ille neque ita componitur, neque ex partibus sic affectis constat, vt sentiendi vim obtinere valeat. Denique siue digitorum, siue aliarum rerum contactus vrgeatur; habebit ipsum dispares illi, ex quo sensus efficitur, & ad [illegible], vt naturalis, solutionem sequitur dolor: vti & habeant necesse est, quæcumque partes ignis, terræ, aliorumve Elementorum, principiorumque sic commiscent, & contiguas inuicem statuunt, vt exinde animal fiat, cùm partes diduci, atque separari sine doloris sensu non possint. Vt ne sit, en tibi vt Lucretius declaret, non modò dolorem creari, vbi quampiam istam solutam texturam compagemque corpusculorum, ex quibus constat animal, sed etiam posse ipsum esse adeò vehementem, vt ex solutam penitus, vitaque & omni sensus pereat, & excedente animâ consequatur interitus:

Præterea quamvis animantem grandior ictus,
Quàm patitur natura, repentè affligit, & acer
Corporis, atque animi pergit confundere sensus.
Dissoluuntur enim positura principiorum,
Et penitus motus vitales impediuntur;
Donec materies omnis concussa per artus
Vitales animæ nodos è corpore soluit,
Dispersamque, foras per caulas eiecit omneis.
Nam quid præterea facere ictum posse reamur
Oblatum, nisi discutere, ac dissoluere quæque?

Declarat etiam consequenter, si ictus fuerit nullà vehementer, posse post aliquantulam corpusculorum exturbationem, statum restitutionem fieri, quasi dispositione ad motus vitales dominante adhuc, neque omninò resoluta, ac inualida.

Fit quoque vti soleant minus oblato acriter ictu
Relliquiæ motus vitalis vincere sæpe
Vincere, & ingentis plagæ sedare tumultus,
&c.
Et quasi iam leti dominantem in corpore motum
Discutere, ac penè amissos accendere sensus.

Gassendus de Animalibus.

Nam quare penitus leti iam limine ab ipso
Ad vitam possint collectâ mente reuerti,
Quàm quo decursum prope iam siet, ire, & abire?

De sensili ex insensilibus.

Vide etiam, vt consequenter quemadmodum doloris causam ad principiorum exturbationem ab eo, quo sunt statu, ita & voluptatem ad restitutionem in eundem statum referat; tametsi ipsismet principiis, donec spectantur secundùm se, sensum vtriusque passionis neget.

Præterea, quoniam dolor est, vbi materiai
Corpora vi quadam per viscera viua, per artus
Sollicitata, suis trepidant in sedibus intùs;
Inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas;
Scire licet nullo primordia posse dolore
Tentari, nullamque voluptatem capere ex se.
Quandoquidem non sunt ex vllis principiorum
Corporibus, quorum motus nouitate laborent,
Aut aliquem fructum capiant dulcedinis almæ,
Haud igitur debent esse vllo prædita sensu.

Reticeo heic nonnulla alia, quæ à Galeno exaggerantur quidem, sed vix aliud tamen videntur, quàm verba. 2. fac. nat. 12. Quin-etiam dum illam opinionem laudat, quæ materiam generabilium, corruptibiliumque rerum alterationis capacem facit; non videtur satis cauere incommoda illa productionis ex nihilo, destructionisque in nihilum, quæ nihil est necesse heic repetere; neque in eo propterea est, vt declaret, qualis-nam, aut quomodo fieri alteratio valeat in tali materia, vt ex insensili sensilis euadat. Adnoto verò, si quicquam rectè ex eius sententia deducere licet circa temperiem corporis, partiúmve sensus capacium, id Epicuro probatum iri; quando quicquid sit de prima materia, ipsam secundam materiam, seu qualis in rebus concretis occurrit, vterque agnoscit alterabilem, ac proinde sensificæ alterationis non incapacem. Quanquam non est sanè quorsum ex Galeno, potiusquàm ex Epicuro requiras, cuiusmodi sit alteratio hæc, aut quibus constet gradibus in temperatione idonea: quippe nihil aliud vnquam dicet, quàm infinitas alterationes, atque temperationes fieri, quarum ratione facultas sensus secundum magis, & minus vigeat; ac longissimè semper aberit, vt vnam quandam vel minimam ex infinitis definiat vnquam. Neque sanè mirum; res enim videtur omni humanâ perspicaciâ, & sagacitate superior; adeò vt nemo, qui tentare, aggredive præsumpserit, ad balbutiendum non adigatur. Vrge enim exempli causâ Pythagoram, dum apud Laërtium docet omnem sensum ex calido admodum vapore constare: Vrge Macrobium, dum opus esse naturæ ait, vt sensus vel nimiùm sicca, vel nimiùm humecta non capiant: Vrge Chymicos, dum multum Mercurij, abunde olei, satis salis, mediocriter terræ, plurimum aquæ exigunt: Vrge cæteros, dum mollitiem, cum debita quatuor primarum qualitatum contemperatione, eâque

lib. 8.
7. Saturn. 9.

 que

De Sensili et insensilibus.

que Elementorum crasi, vt sit parùm aëris, ampliùs ignis, plus aquæ, terræ plurimùm, &c. Ergò, inquam, vt gradus definiant, quantitatem præscribant, commistionis modum declarent, &, quod caput est, quomodò propterea sensus in materia, tali & gradu, & quantitate; & commistionis modo affecta sequatur, ob oculos ponant, efficiántque, vt agnoscamus, quorsùm materia insensilis, sensilisque nullo adiuncto, aut commisto, sentiat; & peruidebis, vt vel cogantur penitus obmutescere, vel nihil minùs, quàm quod fuerit operæ-pretium dicere; scilicet nihil afferentes, quod non vt remotissimum, atque alienissimum sit; ita generalissimum, maximéque indefinitum. Verùm hæc denique iam nimis.

CAPVT IV.

De Vigilia, ac Somno.

ATTEXERE porrò iam pauca de Vigilia, & Somno iuuat; quandò vtrumque ad tractationem de Sensu vniuersè sic spectat, vt *Vigiliæ* nomine intelligamus statum, in quo Sensus omnes soluti, ac liberi sunt; & nomine *Somni* statum, in quo omnes obstructi, ligatique. Ac de Vigilia quidem non est controuersia; nam etiam, licet obiici posse conuenire Vigiliam cæco, cui visus solutus, liberque non sit, itémque surdo, cui auditus, atque ita de cæteris; nemo tamen nomine omnium sensuum non intelligit illos solùm, quorum animal exercere functiones potest; ita vt vigilare tum intelligatur, cùm moueri potest ab obiectis sensuum, quorum habet organa integra ac sana, aut saltem non penitùs indisposita; vtcumque fortè seu natura, seu casu destitutum sit organis aliquorum aliorum Sensuum. Tota de Somno est difficultas; adeò res videtur admirabilis, Animal, quod modò tam viuax, mobiléque, & nihil non videns, audiens, &c. conspiciebatur; inuadente somno prolabi, iners iacere, ac nihil iam ampliùs videre, audire, & cætera; prorsùs vt circa sua functiones nihil distet à mortuo, neque malè somnus proinde dicatur imago, frater, consanguineus mortis; cùm & sit vigiliæ priuatio, quemadmodum mors est priuatio vitæ. Prætereo autem nomine Somni non intelligi heic, vt Aristoteles etiam admonuit, neque Animi, vt vocant, deliquium, neque speciem quandam abalienationis Mentis, deliquio non absimilem; neque Carum, suffocationemve ex oppressione Carotidum; sed sensationem, seu statum illum, quem natura alternantem cum vigilia instituit; vt cessantibus functionibus sensuum, Animal conquiescat, ac naturali, vitalique facultatibus non intermittentibus actiones refocillentur, seu viceis reficiat, reparétque ea, quæ labor assiduus per vigiliam labefactârit. Itaque & certatum est pridem, & controuertitur etiam-num, quæ

lib. de somn. & vig. cap. 1. & 3.

causa huiusce feriationis sit, seu qui ra[illegible] ne creetur Somnus. Nam Alcmæon qu[illegible] apud Plutarchum fieri Somnum [illegible] sanguinis regressum in venarum capa[illegible] & euigilationem refusione in venas [illegible] Diogenes verò tum fieri voluit, cum [illegible] guis venas compleuerit, aërémque [illegible] contentum in pectus, subiectúmque [illegible] trem sic compulerit, vt pectus inde [illegible] dius euadat. Empedocles apud eundem [illegible] uatus est contingere somnum moderat[illegible] caloris, qui sanguini inest, refrigerat[illegible] qua in sententia fuit quoque apud Te[illegible] lianum Parmenides; Aristoteles [illegible] cùm opinaretur Sensus communis [illegible] seu primum Sensorium esse cor, ac [illegible] num esse vinculum ipsius, exindéque [illegible] cur sensus externi pariter ligentur, [illegible] cuit Somnum ex eo creari, quòd [illegible] mentum in ventriculo concoquitur, [illegible] fertur in venas, vertatúrque in sangu[illegible] qui subinde cor, vt principium pet[illegible] autem portio exhalatur ex corde [illegible] tum imperat caput, illúdque [illegible] ac tutari faciat; tum addensata [illegible] refluat, caloremque repellens, [illegible] neret, & exinde animal dormit. [illegible] est, quare Plutarchus doceat Aris[illegible] quoque inducere somnum ex refrige[illegible] ne caloris in corde, & Tertullianus [illegible] marcorem circumcordialis caloris. Ze[illegible] cus apud Ciceronem contrahi [illegible] quasi labi putat, atque concidere, [illegible] esse dormire; cùm etiam vulgò [illegible] Tertulliano definierint somnum [illegible] nem sensualis vigoris; & ex Plut[illegible] missionem sensificii spiritus; quod [illegible] etiam tribuitur; tametsi quod illu[illegible] tur corruptè de delatione spiritus in [illegible] ciliorum interstitium, explicandum [illegible] tur ex eo, quod in Timæo legimus, [illegible] liari somnum, cùm ob tenebras, & [illegible] ciliorum contractionem, ignis, qui [illegible] prorumpens visionem facit, intus [illegible] tur. Leucippus apud Plutarchum [illegible] nem animalis caloris; neque [illegible] non esse corporis solius, vt idem [illegible] morat Anaxagoram, cui alimde [illegible] Xenophani Tertullianus tribuit, [illegible] num dixerim esse defetiscentiam. T[illegible] porrò etiam Stratoni, vt con[illegible] segregationem dixerit; Democrito, [illegible] ritus indigentiam; Epicuro, vt [illegible] malis deminutionem. Quamquam [illegible] spectat ad Epicurum, is non [illegible] fuit diminutionem quandam spiritus [illegible] ri per exsolutionem; verùm etiam [illegible] dam veluti exassificationem, vt [illegible] lium Aurelianum appellat [illegible] cohibitionem, retractionémque [illegible] factam. Quod imitati deinceps [illegible] & Plinius, dum somnum esse [illegible] aliud, quàm animi in medium [illegible] & Galenus, ac Arabes, spectat[illegible] tores, & Auicenna; dum volunt [illegible] num esse nihil aliud, quàm [illegible] sensuum propter [illegible] rus retractionem. Epicuri verba apud [illegible]

[illegible] *Somnum* [illegible] *fieri*, cùm [illegible] *corporis contractiuam* [illegible] *aut retrahitur aut distrahatur*; cùm [illegible] *dispersa*, quæ illud sine supplem[illegible] Innumerates sensus in hac Epicuri [illegible] explicanda, sed res non potest meliùs [illegible] Lucretij verbis dici. Ille igitur sic pro[illegible]

Nunc quibus ille modis Somnus per membra quietem
Irriget, atque animi curas è pectore soluat,
Suauidicis potiùs, quam multis versibus edam.

Et [illegible]

Principio, Somnus fit, vbi est distracta per artus
Vis animæ, partimque foras eiecta recessit,
Et partim contrusa, magis concessit in altum;
Dissoluuntur enim tum demum membra, fluuntque.

Videlicet [illegible] sub [illegible] dissimilitudine, ex qua [illegible] contingere [illegible] Nempe, vt Lactantius eadem [illegible] *tamquam* [illegible] *fopitur, ignis* [illegible] *quasi* [illegible]

Nam dubium non est animai quin operâ sit
Sensus hic in nobis, quem cùm Sopor impedit esse,
Tum nobis animam perturbatam esse putandum est,
Eiectamque foras, non omnem; namque iaceret
Æterno corpus perfusum frigore leti.
Quippe vbi nulla latens animai pars remaneret
In membris, cinere vt multa latet obrutus ignis,
Vnde reconflari sensus per membra repentè
Possit, vt ex igni cæco consurgere flamma.

Apparet neque demonstrare [illegible] corpo[illegible] partium exso[illegible], quæ dispersarum animæ partium [illegible] esse tum à verbe[illegible] tum etiam ab inspirato,

Principio externâ corpus de parte necesse est,
Aeriis quoniam vicinum tangitur auris,
Tundier, atque eius crebro pulsarier ictu.
Proptereaque ferè res omnes aut corio sunt,
Aut etiam conchis, aut callo, aut cortice tecta.
Interiorem etiam partem spirantibus aer
Verberat hic idem cùm ducitur, atque reflatur.
Quare vtrimque secus quom corpus vapulet, et quom
Perueniant plagæ per parua foramina nobis
Corporis ad primas partes, Elementaque prima,
Fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
Conturbantur enim positura principiorum
Corporis, atque animi, sic vt pars inde animai
Eiciatur, & introrsum pars abdita cedat.
Pars etiam distracta per artus, non queat esse
Coniuncta inter se nec motu mutua fungi,
Inter enim sæpit coetus natura, viasque.
Ergo sensus abit mutatis motibus altè:
Et quoniam non est, quasi quod suffulciat artus,
Debile fit corpus, languescunt omnia membra,
Brachia, palpebræque cadunt, poplitesque procumbunt.

Tum denique à cibo inductio.

Deinde cibum sequitur somnus, quia quæ facit aer
Hæc eadem cibus, in venas dum diditur omnis,
Efficit; & multò sopor ille grauissimus exstat,
Quem satur, aut lassus capias, quia plurima tum se
Corpora conturbant magno contusa labore.
Fit ratione eadem coniectus porrò animai
Altior, atque foras eiectus largior eius,
Et diuisior inter se, ac distractior intus.

Vt verò etiam iuxta ea, quæ sumus paullò ante de sensu, sensionéque philosophati, liceat aliquid addere; cùm sentiendi facultas in cerebro resideat, & quâ quidem parte sunt neruorum capita, quáque diximus fieri, resultum spirituum, dum neruis ab obiecti, seu qualitatibus perculsis, excurrunt spiritus ad externa sensoria; ideò quandò cessamus ad externa sensoria, sensio nullo neruis per somnum perculsis; nullos spiritus fit, nec id videtur, quòd nullus in cerebrum fiat. At quamobrem resultus in cerebrum non fit? nimirum tum quoque resultus, ob laxitatem neruorum, & quasi ob factam contingentem, quòd procidentiam ex eo contingentem, neque spiritibus non perinde turgeant, neque contendantur. Nam superesse quidem aliquos spiritus ex eo constat, quòd si vehemens fit perculsio, veluti ad cutem, ad aurem, aliudve sensorium, tum sint spiritus, qui compelli, resiliréque in cerebrum possint, vnde & fiat expergiscio, verùm ij non sunt, qui leuiore quoque percussione compelli, longéque resilire valeant, ob defectum contiguitatis, interceptámque ob quam, vt neruorum relaxationem, & consistendi imbecillitatem, ita & mouendi, & consistendi impotentia contingat. At quamobrem tunc spiritus non perinde in neruos influunt, eósque & turgentes, & contensos faciunt? nempe quòd obductio, & quasi obstructio, obturatióque quædam fiat: fiat, inquam, non vbiuis, sed ad ipsorum originem seu quà proximè omnes coeunt; siquidem non alia ratione possent omnes simul aut obserati, aut reserari, ac aperto vel vnico, vt dum ad aurem perculsio fit, cæteri simul aperiri. Difficultas est de obductionis modo; sed vtcumque licet, concipiendum est, ipsa neruorum initia, & quasi ostiola per totam vigiliam constare veluti fistula, ac impetum pati insolentium, resiliensiúmque spirituum; quare & temporis progressu præter modum exsiccari, inarescerêque; & exinde esse, cur diuturnæ vigiliæ exarefacere, calefacerêque cerebrum consueuerunt. Inde autem fit, vt in ipsis crescat quædam humefactionis, & refrigerationis

De Vigilia, et somno.

nis quasi sint, quæ ipsamet somni appetitio est, atque adeò sponte subsidant, atque prolabantur, seu dum spiritus iam valde exhausti impotentes sunt, qui prolapsionem impediant, seu quæpiam causa superuenit, quæ prolapsionem sollicitet, quò fiat humectatio, refrigeratioque, & restitutio in consentaneum statum. Attingo heic interim paucis conciliari Somnum duplici ex capite. Vno maximè familiari, & secundum naturam, cùm spiritus variè per vigiliam, ac laborem exsoluti, dissipatique, ita imminuti, exhaustique sunt, vt surrecta amplius continere non valeant ipsa neruorum capita; ac ipsis sponte collabentibus cedant, ac intra cerebrum cohibeantur, ibique cum aliis continenter genitis veluti accumulentur, quovsque eâ copiâ sint, vt iterùm surrigere ipsa neruorū ostiola, inniterique in illa possint. Altero, cùm frigus, humorve, aut vapidus flatus, aliæque causæ adueniunt, quæ & subsidere ipsa neruorum capita faciant, & eiusmodi sint, quas discutere, qui spiritus adsunt, non possint. Nam primum à cibo, & potu, siue dum concoctio in ventriculo fit, conciliatur facilè somnus; quod cùm constet partes extremas per id tempus refrigerari, ac id fiat euocatione spirituum versus ventriculum; ipsum quoque cerebrum euocata spirituum parte ita refrigescat, vt qui supersunt, obsistere neruorum subsidentiæ nequeant. Continuatur autem somnus etiam deinceps, dum spiritus redeunt, & extrema recalescunt; quòd dum noua sanguinis tam venalis, quàm arterialis copia ascendit in cerebrum, quidpiam humoris phlegmatici, serosique simul ascendat, quod dum in cerebro concrescit, & in glandem pituitariam, salluremve excernendum est, occupet priùs ipsam regionem, qua neruorum capita sunt, illaque humectans contineat collapsa.

Hactenus certè potest huc accommodari, quod Aristoteles ait de capitis prægrauatione, obdormitione-ve cùm quod illectiùs exigit de refluxu in cor, déque repulsione caloris non possit satis intelligi, vti & quod aliunde aiunt ascendere fumos ex ventriculo, seu ex libere in cerebrum, in quo & concrescant, & grauitatem faciant, non videtur posse admitti, nisi quatenus versum alimentum in sanguinem, venas, arteriásque pro canalis habet. Deinde, cùm somnus maximè excepit ex vsu alimentorum, medicamentorúmque frigidorum, ac humidorum, videtur res contingere tum ob eandem causam, euocationem putà spirituum, & conscensionem, concretionémque humoris ad neruorum originem, tum ob penuriam spirituum, qui pauci inde generentur, conflatúmque in cerebrum, & in ipso coacerbentur, euigilationémque faciant. Attinent proinde huc omnia, quæ vocant Soporifera, seu intrinsecùs assumantur, seu extrinsecùs capiti applicentur; quatenus nempe humectationem, & refrigerationem inducunt, ob ipsam neruorum

& capita, oscillare & prolabantur, & p
sa maneant, quovsque spirituum
rum copia frigus, humorémq
illa surrigat, & contendat. Inter
natiua temperies, ob quam qui
dùs, frigidiùsque est cerebrum,
tiores sunt, indéque etiam est cur
quibus humidius, & decrepiti, qui
est, sint præsertim somniculosi. I
res intelligi ex opposito, quòd
bus est præ natiua, temperie, aut p
siccius, & calidius, insomnes
ducant, & vigentes ætate som
capessant. Ad hæc Somnum
quòd cùm duæ sint causæ capita
surrecta tenentes, insultus semp
ex cerebro, & resolutus in cerebro
per quietem resultus, sicque sup
causa procidentiæ minùs resistit,
adeò vincatur. Hinc stantes, co
bantes ac nihil compuncti, persp
oblos miscemus; ac meliùs cum
tium, vbi nihil aureis percellit, &
bras, vbi splendor ipsas palpebras
uadit. Dignum tamen notatu est,
somnum cum leni frictione, ten
aquarum, aut alio continente,
strepitu, aut suaui sono; quod
continenter factus insolitum
bus superstes diu sistere procid
possit. Ad Lucem autem quod
magis ex accidenti; nempe quam
uere cogit, obducerdque palpebras,
bus conclusis resistitur cessat; vn
difficiliùs euigilemus in luce, quà
bris; atque idcircò per Ver ac Æstat
claram manè fenestras intrat, exp
segniùs, ægriùsque, quàm per
mirùm quod cùm palpebras tunc
præsto lux sit, quæ oculum iam
pressa molestè illum feriat, reduc
pebras cogat, ac ipsis reductis,
somni iterandi faciat. Quanquam
molestiam sentit, non tam est
fundum, quàm ora fundi circum
quæ pupillà adhuc somnò dilatata
pente luce feritur, aliàs inassueta,
quatenus aperto in luce oculo pupil
trahitur, & irruptioni in eam
Plura heic iam forent de Somn
ex commodiùs attingentur, vnde
de Noctambulonum incessu, de
turbationum, de vsu rerum
lubriúmque, & similibus. Quod
deretur esse de Euigilatione
institutum abundè est; consta
causam non eam esse solam, quam
les agnoscit, dum vt somnum
ctione alimenti, ita expergefiat
guinis puri ab impuro secretione
concoctio perfecta est; sed vniuer
præstat, vt neruorum capita, oscil
gantur, & liberum spiritibus
sensoriis in cerebrum faciant; qua
ex dictis intelligi licet.

LIBER SEPTIMVS
DE
SENSIBVS SPECIATIM.

CAPVT PRIMVM.
De Tactu, & Tactione.

Acturis deinceps speciatim de singulis Sensibus, non mediocre est quæstionum compendium ex iis, quæ sunt aliàs de Qualitatibus disputata. Etenim cùm soleant de quolibet Sensu quatuor potissimùm requiri, *Obiectum*, seu Sensibile proprium; *Organum*, seu Sensorium; *Functio*, seu actionis modus; & *Medium*, seu quod interiacet; [illegible] difficultates de [illegible] sensibile, quod non est aliud ab aliqua [illegible] qualitatum, ut puta lucis, [illegible] respectu Visus, soni respectu Auditus, odoris respectu Olfactus, saporis respectu Gustatus, caloris, frigoris, aliarum tangibilium respectu Tactus. Ut præteream difficultates, quæ circa alia capita sunt, magna ex parte intelligi ex iisdem dictis generatim de Sensu. Ordiendum porrò esse videtur non à Visu, Sensuum alioquin nobilissimo; sed potiùs à Tactu Sensuum maximè necessario; quoniam cùm Sensus cæteri sint quidam Tactus quasi species exquisitiores & particulares, non videntur eorum functiones posse congruè dici, ac intelligi, nisi ex quadam analogia ad functionem eius, qui propriè appellatur *Tactus*. Accedit, quod Aristoteles [illegible] Tactum meritò habet, & dicitque primum Sensuum, quod cùm Animal definiatur id, quod sensu præditum est, Sensus [illegible] nomine Tactum præsertim intelligamus, ut sine quo esse Animal non possit, cùm esse tamen possit sine Visu, & cæteris, etiam sine Gustatu, saltem ad aliquod tempus. Nihil verò necesse est prænotare Tactum, prout hoc loco usurpatur, esse speciem quandam generalis illius, quo corporibus [illegible], quatenus superficies habent, quæ esse [illegible] possunt, sive (ut Aristoteles [illegible] appellans ait) consistere simul: nempe [illegible], quo corpus ab inani [illegible], quòd solis ac illud se contactumque [illegible] ut Lucretiana illa carmina,

Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

&c. *Tactus corporibus cunctis intactus inani.*

Gassendus de Animalibus.

Nihil, inquam, id prænotare necesse; cùm satis notum sit hunc Tactum id habere speciale, vt cum sensu fit, vel sit potiùs sensus, quo res tacta percipitur, apprehenditúrque vt calida, vt dura, vt aspera, &c. Id obseruare satius est, cùm ex antedictis non vna, sed variæ contrarietates qualitatum, sensibiliumve propriorum assignentur Tactui, idcò spectandum videri Tactum, vt Sensum quemdam generalem, neque perinde limitatum ad vnum, vnicùsque nominis obiectum, quemadmodum cæteros; sicque admitti posse pluseis Tactus species, neque improbandum esse Themistium, cùm pluseis reipsa distinguit; in 1. de an. adeò vt alius Tactus sit calidi, & frigidi; alius sicci, & humidi; alius duri, & mollis; alius grauis, & leuis; aliud lenis, & asperi. Et certè difficile est quidem rationem communem omnium assignare præter contactum, admotionemve assistantem rei, quæ sentitur calida, frigida, sicca, humida, dura, mollis, &c. (nam etiam dum calor ignis, aut Solis distantis sentitur, interuentu vel aëris, vel etiam substantiæ emissæ, sensoriúmque contingentis sentitur) at specialeis tamen rationes afficiendi sensorium, tam penè esse in calore, & duritie, quàm in odore, & sapore diuersas, videtur satis manifestum. Neque mouere debet quòd omnes qualitates tangibiles commune seu potiùs idem penitus sensorium obtineant, seu id sit cutis, seu caro, seu aliud; nam ipsa quoque lingua saporum sensorium, ipsarum earumdem tangibilium qualitatum sensorium est.

Iam verò vt de ipso Tactus sensorio aliquid specialius dicatur; manifestum imprimis est, cùm cæteri Sensus sensoria externa habeant definita, seu ad certas parteis corporis locata, vt Visus oculum, Auditus aurem, &c. esse ipsi Tactui sensorium toto diffusum corpore; nam etiam sensoria aliquorum Sensuum, vt de Gustatu dictum mox est, qualitatibus Tactus afficiuntur. Neque immeritò sanè ita contigit; quoniam cùm possint Qualitates tangibiles exsuperantes quicquid attigerint, corrumpere, & animal ipsum, nedum partem vnam, pauca ctro interimere, vt admonitum superiùs est; sane est prouisum, vt animal toto corpore, & non solùm ad vnam partem tactu polleat; quò qualitatem corrumpentem, interimentémque, vndecumque aduenist (aduenire autem potest vndique) & persentiscat, & declinare valeat. Cùm velit autem Aristoteles pluri- 2. de an. 9. 1. hist. 4. 4. part. 1. & 5.

De Tactu & Tactione. bus in locis sensorium Tactus esse carnem, aut quod est ipsi analogum, patet ex iam ante dictis, illud esse potius statuendum membranam, quatenus ob sui tenuitatem ita potest premi, nervumque incessentem simul premere, ut beneficio spirituum pressionis perceptio in cerebro fiat. Sanò verò nisi Aristotelem sic interpreteris, ut carnis nomine etiam cutim, aliásque membranas intellexerit, vix capias qui potuerit intelligere, aut tueri sententiam. Quòd enim compuncta vel leviter cute (ac potissimum cum epidermide, seu cuticula sensus incapace nudata, phlegmone-ve distenta est) dolorem idcircò sentiamus, non quòd continui solutio in carne fiat, sed quòd caro cuti subiecta premitur, videtur somnio persimile. Ac ipsa quidem etiam caro cute denudata sentire probatur, sed nempe id contingere ob multiplices musculorum membranas potest, scilicet quæ tactu acerrimo sint; cùm esse quoque possint nervi per carnem diffusi, qui experiment sensum; ex quo tametsi consequatur sensum quoque in carne esse; non ideo tamen ipsam esse præcipuum Sensorium comprobabitur.

2. de an. 11. An videtur verò idipsum Aristoteles agnovisse; cùm, ut supra retulimus, asserit aliàs carnem esse non sensorium, sed medium Tactus; & sensorium esse quid carne intimius? Sed utcumque illud intimius poterit intelligere Cor, ex quo nonnulli Interpretum, ut

In 2. de an. Themistius, & Simplicius habent ipsum

Lib. 2. de an. Cor pro sensorio, aliis in priore sententia de carne remanentibus, ut Alexandro, Philoponóque; nihilominùs, cùm præter cor commune sensorium, requiratur etiam speciale, & externum pro tactu, ut speciale, & externum Visui assignatur oculus, auri auditus, &c. videtur omninò Aristoteles debuisse Tactus sensorium non interius carne constituere, sed externius. Saltem videtur reliquorum rationem cum exteriore cute debuisse; quando non multò antè ex mollitie carnis, quæ pressa cute diiudicatur, non modò de excellentia Tactus in Homine, sed de prudentia quoque ipsius supra cætera Animalia eruerat indi-

2. de an. 9. cium. Integer nimirum, & huc inserendus locus ita habet, *Verùm in nobis Gustus est, quàm Olfactus exactior; quia Gustus Tactus quidam est, quem Sensum Homo exactissimum habet. Nam quod spectat quidem ad cæteros Sensus Animalia multa ipsum superant, at Tactu longè præcellentiùs, quàm cætera omnia dignoscit; unde & Animalium prudentissimum est. Indicio verò est, quòd ob hoc sensorium & non aliud, sunt in hominum genere studiosi, atque hebetes; quandoquidem qui duri sunt carne, ij mente inepti sunt; qui autem molles, ingeniosi.* Quo loco duo quædam prætereo; unum, videri illud signum ingeniosi, ac hebetis non omninò certum, aut discretu difficile, ob exempla opposita, quæ esse cuique in promptu possunt; ob quæ incompertum mollitiei, duritieique carnis gradum, quo liceat rem dignoscere; ac demum nihil, quòd nihil est necesse externam constitutionem, quantum attinet ad temperiem, pulcritudinem, functionumque libertatem perfectionémque, respondere

interne: ac rem cæterùs [illegible], aut [illegible] bilem solùm esse, quatenus [illegible] teriis internas, famulantésque [illegible] Animæ, temperie esse proporti[illegible] exterioribus habeat, & cum carne [illegible] mum; adeò ut quemadmodum illa, [illegible] fuerit, indicat facilem fore qualitat[illegible] specierum impressionem, & conj[illegible] sanguineam, ob quam copiosi, facile, [illegible] progignantur spiritus; ita parilla, [illegible] cui insidet facultas sentiens, & [illegible] impressiones à sensibilibus factas [illegible] occasionem imaginatrici, ita [illegible] cultati faciat, ut perspicuè expedit[illegible] complectatur, diiudicet, depr[illegible] netur. Alterum, quòd hominem [illegible] cieat tactus cæterorum Animalium [illegible] lere, repugnare quidem vulgi [illegible] stichos;

Nos Aper auditu, Lynx visu, Simi[illegible]
Vultur odoratu, præcedit Aranea [illegible]

verùm & illud de Aranea dici [illegible] sum motus; quo tela ab [illegible] pulsa sic concutitur, ut ipsam [illegible] fidius hærentem, ob tenuitatem [illegible] profectò mirum non est; & [illegible] ratu esse quod-nam aliud animal [illegible] tactu sit, habita ratione tangibili[illegible] Vulgarium, inquam, nam illa [illegible] starum præsensio, sympathiáque, & [illegible] thia, quæ in multis cernitur, [illegible] posse eorum tactum percelli à [illegible] quæ nostrum prorsùs non afficiunt, [illegible] do, quo homines sunt, qui tum [illegible] cùm alij frigus nullum sentiunt. [illegible] interim Tactum ideò in ipso hom[illegible] sensum temperamenti, quòd [illegible] mùm carnem habeat, ac inde [illegible] pere possit qualitates [illegible] capaces temperamenti sint, & [illegible] dus non percipit, si in inferiori[illegible] fistat ipsa. Patet etiam temper[illegible] quisitàmque vim tangendi, in [illegible] potissimùm, extremisque digitis [illegible] circò sponte naturæ admovet [illegible] que dignos, quoties aliquid [illegible] mus. Patet demùm cuticulam [illegible] dem necessariam ut quæpiam [illegible] tiatur, sed esse tamen commod[illegible] tur sine molestia, cùm alioquin [illegible] dendere, non possit sine sen[illegible] levissimis, & temperatissimi[illegible] Notandum autem, cùm serpent[illegible] animalia exuunt spolium, quod [illegible] cuticulæ est, non ideò tamen [illegible] spolio penitùs denudata; siquide[illegible] Hyemem veteri reficeretur, & [illegible] tur, rudimenta quædam [illegible] tur, quæ dum ineunte Vere [illegible] in novum adolescerint, [illegible] nos experimur, dum exalto [illegible] vetus recedit, successisse iam [illegible] culam in ipsius locum.

Ad Tactionem quod attinet, [illegible] quam addendum ad ea, quæ [illegible] sunt de Sensione, & modo sentiendi [illegible] dam heic solùm, quòd aliàs ex [illegible] mus, illam per [illegible] modis, [illegible]

[illegible]

& præparatus à pennibus pinnæ Vitis animus, præsumpserim illi cruris defectum tanquam [illegible] illi jam communicarent, ipsa iamdum quidem [illegible] constanter, interim autem retulit salis se delusam [illegible] tempore non tam esse supportabilis, quam vero crure attrectaret, quam punctoris, doloribusque, quos in veris cruris, pedisque, & ipsorum etiam digitorum [illegible] partibus sentire sibi viderentur, quosque interdum adhuc, dum nos afferimus, perinde sentiret.

An hîc fortè quæres, quî illa cohæreant, *Tela prævisa minus ferire; & ea quæ feriunt ex improuiso, rapidéque minus ferire?* Respondere verò præuisionem non eò sanè facere, vt minùs feriamur, minus vè sentiamus; sed eò duntaxat, vt ad dolorem, iacturamve post ipsum ictum leuiter ferendam comparemus animum, ac de remediis prouideamus, quibus vel ictus imminuatur, vel dolor leniatur, vel iactura resarciatur, &c. Cæterùm enim qui ictus prouisus excipitur, adiunctum habet præsensionis, ac imaginationis malum, quo is caret, qui inconsultò, rapidéque infligitur. At quamobrem tamen inhorrescimus, dum ex improuiso attrectamur? Nempe quia non perinde fit, ac dum ictu percellimur, pulsuve continenter excipimur; tunc quippe [illegible] pellimur, aut refugimus; at cum leuis attactus, seu attrectatio est, rem attingentem mali quidem repentini metu [illegible] statim, sed quia tamen simul, dum [illegible] non [illegible] impressio, malum non [illegible] quamuis prima fronte sint visum [illegible], [illegible] statim reducimur, ac [illegible] in nostras redimus. Quoniam verò maior facta fuit commotio, quàm vt vno ita, redituque [illegible] valeamus, ideo pluribus res peragitur, fitque species quædam concussionis, tremorisve externi, eáque aliquando toto corpore, aliquando ea solùm, quæ contingitur parte. Fit autem quædam propagatio, & quasi continuatio huius commotionis, siue concussionis, dum non vnâ solùm, simpliciterve contingitur pars, sed alia, aliaque successiuè, et dum fit frictio, titillatióque; quippe quoties pars commouetur, toties commotio repetitur. Quamobrem notent, dum sub axillis, costisque attrectatis titillamur, etiam rideamus, attingetur inferiùs; hîc satis esto nos non videre, neque perinde concuti, inhorrescereque, dum nosmet manu propria titillamus, ac tangimus; quatenus non ex improuiso, sed sponte id agimus, & quem volumus modum adhibemus, ac nullius mali apprehensio est. Quamobrem aliunde, dum grauior est metus, sic inhorrescimus, vt pili sese surrigant, dicitur quoque inferius; cùm hîc satis sit, quoties metus est, sanguinem intus concitari, & partes externas non modò pallescere, sed etiam refrigescere, ut posse ideo cutim ita contrahi, vt pili ex ea prodeuntes [illegible], eáque rigore contendantur. Notandum verò titillationem, quæ ad pedis plantam, videri admodum sensibilem fieri tum ob tensionem cutis, tum ob insolentiam, quâ & leniter, & [illegible] afficiatur, solea alioquin plane

 totalique

totalique contactu, & pondere quidem totius corporis vrgente res contingere. Illum autem, qui fit ad labia sensibilem præsertim videri ob teneritudinem cutis, & insolentiam, qua à re asperiuscula, & dextrorsum, læuorsumve ducta fricatur, solita alioquin à nulla re attingi, nisi leniore; & in os inducta, aut ab eo educta. Quod idem proportione dicendum de affrictu naris, qui sternutationem etiam prouocat, quòd membrana naris interior sit ex dura matre, & aliunde ad ductum respirationis attineat, sicque sui concitatione trahat cerebrum pectúsque simul in consensum. Idem etiam de affrictu interne auris; qui pari ratione siccam tussim prouocat ob conspirationem per intimum ductum ex aure penitissima tendentem in os, vt posteà dicendum.

De Tactu & Tactili.

Quo loco memorari possunt illa Lucretij carmina, quibus titillationem refert ad corpusculorum speciem, quæ sint quasi media inter læuia, & aspera,

Lib. 2.

Sunt etiam quæ iam nec læuia iure putantur
Esse, nec omninò flexis mucronibus vnca;
Sed magis angulùs paullum prostantibus, & quæ
Titillare magis sensus, quam lædere possunt,
Fæculaiam quo de genere'st inulaque sapores.

Admonere hæc interim viderentur, vt varietatem corpusculorum, aut conditiones saltem, quibus cutim afficere debeant, vt nunc calorem, nunc frigus, nunc duritiem, nunc mollitiem, nunc alias qualitates sentiat, ac potissimum ob ea, quæ sequuntur,

Denique iam calidos ignes, gelidámque pruinam
Dissimili dentata modo compungere sensus,
&c.

Verùm res pendet partim ex iis, quæ de Qualitatibus dicta sunt, partim ex dictis de natiua, aut ex assuetudine quæsita temperie, dispositionéque sensorij, quæ præstat, vt quod vni calidum est, alij sentiatur frigidum; quatenus cutis non mouetur, nisi qualitate, qua ipsa affecta non est, aut illo qualitatis gradu, quo obtinet minùs intensum. Vnus est Grauitatis, & Leuitatis sensus, qui ad aliam causam reuocandus videtur. Verumtamen cùm sensus tactus nisi cum pressione seu parua, seu magna non fiat, quando ex iam dictis certi esse non possumus digitó-ne quidpiam tangamus, nisi aut digitus rem, aut res digitum plurimum, tantillum-ve premat, idcircò sensus grauitatis, ac leuitatis alius non videtur, quàm qui maiore quadam cum pressione fit, addito solùm ad eas regiones, quæ sunt nobis sursùm, deorsúmque respectu. Nam si manum quidem lanci libræ supponas, nihil intererit seu pondus impositum lanci, seu quis facta vi lancem vrgeat, vt eodem modo afficiaris: &, si vesicæ inflatæ, tabulæve ligneæ manum superponas, perinde erit seu aqua ipsam, seu quis versus manum attollat, vt eandem impressionem sentias. Et quia potest quis eadem vi, eadémque lance, aut vesica manum tuam retrorsùm, prorsùm, aliòve propellere; a[...] nihilo secius resistas, nihilo secius a[...] impressionémque sentias; hinc est, [...] aliud ad grauitatis, leuitatisque sens[...] dendum videatur, quàm sola [...] necatio, ob quam nos pressiores [...] mus, non quamcumque, sed qua [...] ram, Cælumve argeamur: nam [...] discernere id-ne pondere rei insit[...] alterius spontanea potiamur, an [...] rioris est facultatis opus. Quod [...] resistentiæ meminit, ideò est, quòd [...] piam contra-nitamur, nulla impres[...] bis fiat, atque idcircò nihil sentia[...] manus alioquin lancem, aut ve[...] tingens ipsam manum sponte [...] tollatve eodem[...] tenore, quo [...] tur, hæc attollitur. Quo modo [...] læduntur, qui dum ictus excip[...] & motum venti minùs sentiunt, qu[...] dum illum incedunt, cæteráque [...]

CAPVT II.

De Gustatu, & Gustabili[...]

EQVITVR Gustus, [...] Sensum Natura [...] ad vitæ incolumitatem [...] vt Cicero loquitur, [...] tatis custodiam [...] Quippe cùm sine alimento diu [...] non possit; ipse est, qui vtilia [...] tum seligit, & voluptate comitem [...] qua Animalia alimentum capere [...] curarent, aut etiam obliuiscerentur [...] iam quemadmodum Aristoteles [...] sum præstantissimum in homine [...] niam tactus sit aliquis, & hominem [...] teris præcellat. Quanquam [...] videri verisimile valeat, [...] ficile est, non tam profectò, quòd [...] memorato disticho præcellentiam [...] credamus, cùm gesticulationes [...] animal comedendo ostentat, [...] genio, non verò ob sensus [...] valeant; quàm quod animal [...] videatur debere procul esse [...] alimenta vt congrua, ita necessaria [...] quadam deprauatione (magis [...] temperantiæ, quàm naturæ) [...] lubeat gustet, discernatque [...] hæc de re quicquid sit, [...] quemdam tactum, non quòd [...] sensus dicendi tactus [...] quòd cùm aliorum sensoria [...] eminus solùm, & per aliquid [...] contingantur, sensorium Gustus [...] suauior, seu gustabile, [...] contactum. Et addit ille [...] quando gustatur, tangit organum [...] inde corpore res quæ tangunt, [...] gustatum, & tactum [...] sum; sed satis quoque [...] distincti viderentur, cùm [...] tur saporem esse aliquid longè [...] more, aliisque qualitatibus [...]

[illegible] Sapore, Sensibi- [illegible] ipsam [illegible] Plinium, [illegible] quippe [illegible] commune. [illegible] in ipsum palatum.

Quod attinet verò ad Linguam, tendunt [illegible]

primendo [illegible], ne memorem piscis, qui linguam cohærentem, ac immotam habent, aliaque animalia voracia, cum degluciendo, seu in transitu, non verò conterendo gustent, non tam videri initio, quàm medio, ac sine linguæ degustare. Quod ille autem videtur gustationem, seu titillationem edulium sensum ad usque Oesophagum, sive Gulam extendere, id videtur solùm de intimo ore, siue faucibus, quæ ad ipsa gulæ confinia sunt, intelligi; cæterùm enim meritò iidem, qui cibi, ac potus sunt intemperantes, appellari gulosi solent, quasi voluptatem requirant etiam in ipsa gula (veluti Philoxenus ille, qui propterea collum instar gruis prolixum optabat) cùm tamen gula incapax voluptatis, ac molestiæ degustandi sit; ut vel ex eo constat, quòd dum pilulas medicas, aliave amara degustare horrescimus, ea transmittere deglutiendo in Oesophagum properamus. Præterea porrò, cùm Plato videatur supponere hoc organum humidæ esse temperie, docere Aristotelem ipsum esse humidum potentia, non actu; quasi cum humorem in se non contineat, humectari tamen humore rei sapidæ valeat. Fortassis autem dici posset esse æqua satis temperie ex humiditate, & siccitate mixta; tum quia linguæ aut nimis humore repleta, aut nimis arefacta sapores non sentit, tum quia tametsi linguæ esse humida semper videatur, hic tamen humor est [illegible], saliua videlicet, ad hoc præcipuè necessaria, ut [illegible] sale, quo prædita est, insipidiores cibos condiat, & copiosius salis [illegible], atque adeò exsoluendi capax cùm sit, sapores facit[illegible] exsolutos; cùm & tametsi saliuâ deserta videatur lingua aspe- rior, ac proinde siccior; mollities tamen adhuc inesset sufficientem humiditatem.

De Gustatione, vt pauca attingam, ea fit vt Alcmæon apud Plutarchum ait, cùm humiditate, & mollitie linguæ sapores excernuntur, hoc est corpuscula rei sapidæ efficiendæ linguæ idonea ita exprimuntur, vt in meatulos linguæ subeant, & dispersos per membranæ eius meatulos moueant, & per tenuissimis in cerebrum spiritus motionem sentienti facultati renuncient. Id significasse Diogenes videtur, cùm dixit apud eundem Plutarchum facere ad gustationem non modò raritatem, & mollitiem linguæ, sed etiam venas, hoc est neruos ab ea pertinentes ad sensum, principémque partem, vnde saporem attractio, quadam veluti spongia fiat. Nam attrahi quidem saporum substantiam vltra ipsam linguam, quæ est spongiæ instar, ac per venas quasdam deferri ad vsque cerebrum, aut cor, non videtur posse venire in mentem; at ipsam saporum perceptionem peruenire ad cerebrum (sedemve sensuum, principisque facultatis) posse, aut potiùs in eo ipsam fieri, idque beneficio neruorum, quos plerique Antiquorum venas dixere, ac eo modo, quo diximus, videtur capita longè facilius. Corpuscula porrò Saporis eadem esse cum variis salium variorum, ac variè commixtorum corpusculis, ex alibi dictis intelligi licet. Quamobrem & iam sufficit admonere ipsa eadem

De Gustatu & Gustatione.

in Tim.

2. de an. 10.

4. plac. 18.

De Gustatu & Gustatione.

eadem esse quæ admissa in linguam, subeuntque in eius poros, tum membranam, & nervulum gustatorium afficiant, tum Gustationis, ac simul visi ex ea saporis speciem creent. Gustationem simul, ac saporem addo; quoniam prout una, eadémque sapida res incurrit in organum hoc illove modo contextum, seu dispositum, ipsúmque proinde hac, aut illa ratione movet, & afficit; efficitur ut hanc, aut illam gustationem exprimat; atque idcircò hæc, aut illa Saporis species esse videatur. Hinc dicere certè voluerit licet, Gustationem gratam, & tanquam rei dulcis esse (adde & ingratam, & tanquam rei amaræ, salsæ, acerbæ, &c. ex opposito) cùm vel organum præ fame, aut siti exarefactum, corrugatúmque appositione rei sapidæ completur, inque suum statum restituitur, ex quo fit, ut sæpe quæ famelicis, sitibundísque grata sunt, reddantur depastis, potisque ingrata; quatenus textura organi variatur, & corpuscula expressa è re sapida non perinde rimis, & hiatibus, ac tenuissimis porulis, angustiisque excipiuntur. Vel organum in sua alioquin constitutione nativa manens à re sapida quasi demulcetur; corpusculis purà sese leniter, placidéque insinuantibus, ex quo efficitur, ut quia in diversis non modò animantium generibus, verùm etiam hominibus nativa organi conformatio, contexturáque diversa est; ideò posse res eadem, quæ istis iucunda est, illis esse iniucunda; quatenus corpuscula eadem non possunt diversis texturis eadem ratione accommodari, ac necesse proinde est deliniant istas, exasperent illas. Vel organum à nativa quidem constitutione alienum est; sed talem tamen, utcumque sit præter naturam sortitum est, ut quæ corpuscula rei sapidæ in nativa constitutione insinuantur asperè, in ea leniter insinuentur. Ex quo efficitur, ut variato per morbum, aut alia ratione temperamento, quemadmodum sæpe in puellis, & prægnantibus, ac per primos menses præsertim contingit; dum illa habent in deliciis, quæ aliàs sint aversatæ. Vel organum in sua alioquin constitutione nativâ manens, ac morbo, variisque illis occasionibus non vitiatum, sic variatur tamen aut ætate, qua siccior, arctiórque ex humidiore, laxioréque evadit; aut ex assuetudine, seu crebro, diuturnóque usu aliquorum eduliorum; unde paulatim quædam quasi plicaturæ constantes fiunt; ut quæ rei sapidæ corpuscula priùs non congruebant, deinceps quam-optimè congruant. Ex quo efficitur, ut senes cibis delectentur, quæ pueris non arriserint, & assueti requirant cibos, quos reiecerint insueti. Vel organum alioquin occupatum, obstructúmque rei etiam dulcis corpusculis, atque idcircò incapax penè, quod ab aliis similibus supervenientibus moveatur, sic ab alia re sapida apposita detergitur, ut sensum quasi recuperet & quod ab eius corpusculis seorsim dilaceraretur, ab ipsis cum aliis, dum [illegible], [illegible]que, commistis, suaviter quasi titilletur. Ex quo efficitur ut salsa, acidáque condimenta futura alioquin insuavia, à saturis tamen quærantur, usurpentúrque suaviter. Vel de[illegible]
ganum rei amaræ, salsæ, acidæ, acerb[illegible]
modive corpusculis, excipit tum ali[illegible]
corpuscula aut alioquin delini[illegible]
existentibus misceantur, corrig[illegible]
eorum temperent, aut ipsa sibi[illegible]
que, & organum liberent. Ex quo [illegible]
ut non modò esus rerum dulcium, se[illegible]
etiam præsertim iuvet, quatenus [illegible]
corpuscula salis aut puri, aut nitri [illegible]
amari, acidi, acerbi, &c. ut ipsa [illegible]
sicque nihil mirum specialim sit, [illegible]
suavior post esum rerum acidarum. [illegible]
his quidem aliisque similibus [illegible]
iunctis iis, quæ de Sapore disputata [illegible]
sunt, videntur posse solui non [illegible]
tates quædam præcipuæ, quæ circa [illegible]
excitari solent, aut possunt.

CAPUT III.

De Olfactu, & Olfactione.

SUCCEDIT Olfactus [illegible]
iam obiectum suum [illegible]
proprium ex intervallo [illegible]

Hic odor ipse igitur [illegible]
quicumque [illegible]
Est alio ut possit permitti longius [illegible]
Sed tamen haud quisquam tam long[illegible]
eorum
Quàm sonitus, quàm vox, mitto [illegible]
quàm res
Quæ feriunt oculorum acies, [illegible]
lacessunt.

ut habet Lucretius. Aristoteles [illegible]
idcircò appellat Sensum medi[illegible]
de Tactum, Gustatúmque, [illegible]
Visúmque habere; illos contact[illegible]
stantia rei sensibilis egentes, [illegible]
inde contiguum ut priores, ne[illegible]
motum, ut posteriores per[illegible]
quidem tribuit, ut valeat [illegible]
Gustatus ad Nutritionem con[illegible]
Alexander commendat dum [illegible]
tempore pestis; verum, quod [illegible]
spectat, dicit, quod Plato, [illegible]
non modò non exquisitum, [illegible]
posteà Theophrastus [illegible]
habens deterrimum sensum. E[illegible]
tum ex eo Aristotelis ducitur, [illegible]
ctum nihil percipiamus, nisi cu[illegible]
aut molestia; Simplicius id [illegible]
telligamus sensorium olfactus [illegible]
imperfectionem percussore [illegible]
mentione indigere, quia ad [illegible]
citetur; ac à nobis ideò non [illegible]
serentem, sed gratam longi[illegible]
odorationem elici. Quamqu[illegible]
dici de Sensu Gustatus [illegible]
eadem, cognominibúsque [illegible]
saporum fiunt; nec alia ratione [illegible]
his, quàm in illis mediæ [illegible]
aut ad extremas, quatenus [illegible]
ingratæ sint, vocari. Licet [illegible]
deteriorem Olfactus condi[illegible]
ex comparatione ad Anima[illegible]

[illegible] plurima ex illis non modò aliqua ex magna distantia odorantur, quàm homines, [illegible] Vultures, corui, apes, &c. Sed aliqua etiam, quæ sunt homini propius [illegible], quemadmodum canes, vt dum ferarum, Dominorumque vestigia, aliaque olfaciunt. [illegible] vestigare olfactu dicuntur: Sed fertur quoque [illegible] loca milliaribus multis distantia à quibus abductæ [illegible]; & ipsi à viro fide digno accepimus [illegible], cùm ipsa [illegible] intra domum quandam conclusa [illegible] esset pulli, [illegible] domum [illegible] distantiam [illegible]; tum supra [illegible] peruenisse, [illegible]; quòque visa est aliò non potuisse [illegible], quàm olfactus sensu.

Sed hisce dimissis, & vt aliquid de ipso Olfactus Sensorio dicamus; constat quidem Nares, [illegible] quatenus halitui odoro [illegible] conferunt, quasi apparatum externum illius haberi; sed controuersum remansit, quidnam sit partium internarum, quæ [illegible] sensorium mereatur. Nam & fuere [illegible], & sunt etiam-num, qui [illegible] membranam [illegible] internam. At Galenus, cùm [illegible], [illegible] ventriculos cerebri anteriores [illegible]. [illegible] Sed illa [illegible], siue processus mammillares, papillaresque, quorum [illegible]; quosque ipse Galenus [illegible] in duas ca[illegible] & in [illegible] in Aquila [illegible], aliisque non semel [illegible], ad illa vsque foramina, quæ [illegible]. Ad Aristotelem quod spectat, is [illegible], quasi [illegible] in extremitate nasi fieri; [illegible] vt vel à Galeno [illegible] est; [illegible] & [illegible] solum [illegible] modò id asserere. Et [illegible] Aristotelem [illegible] ad olfactionem [illegible]; sed hoc [illegible] intelligimus odores hoc modo vt [illegible], penetrabiliusque in [illegible], [illegible] id fieri, [illegible] contubernium, cùm [illegible] alimenta, vel alia ratione [illegible]. Cæterùm sensorium [illegible] non esse membranam interiorem [illegible] ipse Galenus [illegible], tum [illegible] exemplo qui naribus alio[illegible] olfactum qua[illegible] Anatomicum [illegible], cui [illegible] capitis perinde erat prope [illegible]. Et quamuis [illegible] membranam, quæ à [illegible] originem ducens, producitur [illegible] palatum, & linguam, ac tam posse [illegible], quàm in ipsa lingua [illegible]; non tamen intra nares pertinent perinde nerui olfactorii, ac in ipsam linguam perueniunt nerui gustatorij. Et Galenus quidem amplectitur illam de ventriculis cerebri sententiam tum ob nonnulla experimenta, quibus refert quosdam ob grauis odores circa medium cerebrum commotos; tum ob sternutamenta soluentia grauedinem capitis; tum ob cerebri recreationem ex suauitate odorum, & si quæ sunt huiusce similia; verùm quia ventriculi illi cauitates duntaxat sunt, & seu elaborationi spirituum, seu excrementorum expurgationi destinatæ; quia etiam tum illi demotus, ac sternutamenta recreationésque sequi possunt non sensum odoris, sed vim vaporum qui ventriculi vasave plexus in iis contenti excitantur, non quà vapores odori sunt, sed quà compungentes, copiosi, congrui, &c. & quia denique nemo est, qui non quodammodo experiatur se odores percipere ad ipsas nares intimas, vt sapores ad ipsam linguam; propterea solet huiusmodi sententia vulgò improbari. Neque refert patere ductus ab ipsis ventriculis in mammillareis processus, naresque adeò intimas obscuriùs quidem in homine, apertiùs autem in boue, capra, oue, &c. nam hi ductus sunt, non quibus odoris transferatur qualitas, sed tum vapor ventriculos opplens, cerebrúmque grauans, tum præcipuè mucus, seu pituita vicissim ex ventriculis in nares dilabens. Restat ergo opinio, quæ pro olfactus sensorio processus mammillareis statuit. Ac videntur sane ea nobis esse verisimillima; tum quòd pars alia nulla superest, cui id muneris attribuatur, vt odores percipiat; tum quia hi processus ita constituti sunt, vt odores inspirato furtim attractos per os Ethmoides (apud Galenum, & Philoponum ἠθμοειδὲς) siue cribrosum appellatum penetrantes opportunissimè excipiant; tum potissimum quia in ipsos duo quidam nerui desinunt; cùm aliunde omnem sensionem interuentu neruorum fieri superiùs probauerimus. Et tales quidem neruuli non-nisi magna pressione industria discernuntur à cerebro, callosave substantia; sed obseruauimus illos tamen, & originem quidem ducentes, transeuntesque sub opticis hoc est prope cerebri basim circa os Sphenoides, & rectà in ipsos processus tendentes. Cùm ipsi verò non videantur fuisse olim prorsus ignoti, quando speciatim Macrobius [illegible] neruorum describens, tertiam esse dicit, quæ inseratur naribus, ac vim odorandi ministret; ab Anatomicis tamen recentioribus solùm dicam, ante quos reputari solent fuisse prorsus incognitos; est cur mirere Iulium Casserium de illis sic loqui, quasi ad se vsque incogniti, & à nemine reuelati literis fuissent; cùm longè tamen ante ipsum Andreas Vesalius, & non longè post Iacobus Guillemeaus in Tabulis suis Anatomicis illos delineasset, & Olfactus instrumenta indigitasset. Quo magis adhuc mirere Laurentium, quem ille non semel citat, [illegible] præ cæteris Guillemeaum, ipsiusque tabulas, figurasque commendet, imò & exscribat; huiusmodi tamen neruorum nullam mentionem facere, neque processuum interni

De Olfactu, & Olfab[illegible]

lib. de org. olf. in 1. lib. de an.

7. Sat. 9.

l. 3. de sens. sect. 1. cap. 9. & sect. 2. cap. 17.

lib. 4. cap. 1.

lib. 6. tab. 1. fig. 1. & 2.

1. anat. 14.

De Olfactu, & Olfactili.

lib. 11. cap. 5. quaest. 12.

Interni describens, neque processus mammillareis esse organum olfactus defendens: vtcumque ipsesmet processus dicat neruos mollissimos, & prodeuntes quidem à cerebro, non tamen dura, ac tenui membrana cæterorum instar velatos; ac aliàs doceat eos non solere inter neruorum paria numerari, quod neque velentur tunica duplici, neque extra ipsam caluariam secantur.

lib. 4. c. 17.

Quicquid sit; cùm tale videatur esse Olfactus organum; videtur proinde peragi Olfactio, cùm odoris corpuscula ita in nareis penetrant, vt ad processus mammillareis pertingant, & dum eos percellunt, commoueant vnà neruulos, spiritúsque in iis contentos resilire cogant suam versus originem, sentientisque adeò facultatis sedem. Notum est autem id non fieri, nisi quatenus aër vnà inspiratur; siquidem donec expiratio fit, nulla est olfactio, seu odoris sensio. Argumento sanè, quòd hic sensus, vt & cæteri, nisi reipsà sensorium percellatur, atque vegetum functione prorsus nulla non sit. Percellitur porrò, vegetúsque sensorium eadem vehementia, qua aër inducitur; quippe cùm aër sit vehiculum halitus odori, pars quidem deflectitur infrà versus arteriam asperam, sed quantum tamen pars potest rectà pergit, ac penetrat per cribrosum os, impingitúrque in ipsum Sensorium. Et quia dum deinceps exspiratio fit, talis impactio, seu impulsio cessat, neque sensorium ampliùs percellitur, ea de causa tunc cessat, aut intermittitur odoratio. Videtur id certè longè probabilius, quàm quòd Aristoteles est commentus in animalibus, quæ respirant, operculum quoddam ([illegible] nunc vocat, nunc [illegible]) quod inspiratione diductum, reuulsúmque sensorium odorationem liberam faciat; exspiratione verò obductum, obturatúmque sensorium, prohibeat. Quantumcumque enim hoc modo explicet discrimen inter hæc Animalia, & cætera, vt pisceis & alia, quæ non respirando olfaciunt, eodem modo, quo ea, quæ sunt oculorum mollium, differunt ab iis, quibus insunt duri, quòd palpebras diductileis, obductileisque habeant; nihilominùs Anatomia tota operculum hoc nusquam deprehendit; & tametsi Philoponus suspicetur esse aut mucosè lentum, qui meatus occupet; aut fortassis *[illegible] τι carneum aliquid*; hoc tamen posterius diuinatur gratis, imò aduersatur ipsi experientiæ; illud autem prius non operculum est; quod inspirando reseretur, sed obstaculum potiùs, quo inspiratio prohibeatur; cùm constet mucosum lentorem respirationem, olfactionémque difficiliorem facere, vt est ab vsque Empedocle apud Plutarchum obseruatum. Quin-etiam illud apud Aristotelem valet, quod rem odoram naso admotam diutulè tenentes, aut in referto odoribus loco diutiùs degentes, odorem ampliùs non percipiunt; quod etiam iis contingit, qui vestes, chirothecas, aliave odora secum deferunt; quando id contingit, non sanè, quòd illi non semper respirent, operculúmque, si adesse supponatur, non eleuent; sed quòd halitus corpuscula primùm ingressa non tam

2. de an. 9. & de sens. & sens. 5.

lib. 2. de an.

4. plac. 17.

citò regrediantur, verùm non-nihil hæ[illegible]
ac paullatim vias, seu ossis illius fo[illegible]
oppleant, atque obturent; adeò vt qu[illegible]
superueniunt, penetrare, & sensori[illegible]
cellere nequeant. Ex quo efficitur, [illegible]
odora non nisi per vices naso ad[illegible]
aut à loco odoro recedendum per vic[illegible]
tempus detur excessui corpusculorum [illegible]
tium, & viæ pateant deinceps ven[illegible]
putes hærentia illa sic posse repel[illegible]
uenientibus, vt sensorium rursu[illegible]
obstat etenim humiditas, quæ af[illegible]
rim, vndè etiam fit vt si ea sit [illegible]
bè quidem odor sentiatur, corpus[illegible]
quasi irretitis, impeditisque ac [illegible]
ac proinde interdum sint ad ritè [illegible]
emungendæ nares. Non quòd, si [illegible]
halitus odorus fuerit vehemens, [illegible]
non repellantur, compellantúrque [illegible]
netrare in cerebrum; ex quo est [illegible]
uedo illa cerebri, quam inferre [illegible]
ter Hippocratem experientia [illegible]
Plato scribat Sabæos odore [illegible]
fieri; & Plutarchus memoret [illegible]
guentorum olfactu, sed quòd [illegible]
non percellatur motione illa [illegible]
ceptio odoris fit; verùm [illegible]
portumque compulsione. P[illegible]
plærumque corpuscula in ce[illegible]
vllo odoris sensu, probatur [illegible]
qui olfactu alioquin carent, [illegible]
tamen, morantúrve in loco [illegible]
pleno, malè se habent; & [illegible]
lo recesserint bene; quod [illegible]
mus mulieri cuipiam euenire; [illegible]
alias memorem, quæ rerum p[illegible]
tium vapore iuuantur. Quod A[illegible]
rò ait Pisceis tametsi non re[illegible]
tamen; hoc iam attingit qu[illegible]
factus Medio; efficitúrque a[illegible]
nè contradictorium; quando [illegible]
tur admittat Aristoteles [illegible]
modo (quod ex supra-dictis [illegible]
misit) cùm illos suo modo [illegible]
re, sicque odorum halitum [illegible]
penetrare. Et quomodo certè [illegible]
explicari possent tot illa [illegible]
met congerit, vt allici pis[illegible]
probet; ac illud speciatim, qu[illegible]
catores dum pisceis [illegible]
tentes volunt, ora [illegible]
illinere; addens anguillas [illegible]
do capi, apposito nempe [illegible]
inditóque ad os operculo, [illegible]
pellant? Quomodo etiam [illegible]
aqua secernatur, & [illegible]
respirationis specie aut [illegible]
cerebrum vsque, aut [illegible]
olfactorium attingere, [illegible]
sit? Id mirum autem, [illegible]
esse piscibus (saltem [illegible])
ipsum tamen illarum [illegible]
noscere, & dicere tamen [illegible]
parte pisces olfaciant. N[illegible]
narium ductus videantur [illegible]
rebrum; dictum superiùs [illegible]
bus nostris proportione [illegible]
cùm constet à septo cribros[illegible]

Actum penetre in cerebrum; neque id esse habendum frustra. Vtcumque sit, videtur aqua esse posse medium transmittendis odoribus, cum non modò illa memorata piscium allectio ostendat halitum odorum ferri descensum, diffundique per aquam, sed Ameni quoque seu leuis bituminosi, sulphureique, &c. ostendunt ferri quoque sursum, ac simul per aquam diffundi. Videtur rursus posse esse medium, quo contingentem aquam, halitus odorus insinuatur, attrahatur, sentiatur; sed nempe in piscibus ipsis ac fortè etiam in mergulis, aliisve aquaticis, quae vermes & alia in fundis aquarum requirunt; nam respectu quidem Animalium, valide, crebróque respirantium vix apparet aquam esse posse medium; cum nares liberae sint, inspiratique aer valeat halitus odorus secerni, induciqúe non possit. Itaque aer potius habendus est Olfactus medium, cum & animalibus propriè dictis respirantibus necessarius sit; & odor tenera vt longiùs, sic ita faciliùs diffundatur transmittaturque à re odora in nareis per aërem, quàm per aquam, aut humorem alium; cum etiam halitus odorus in humorem incidens retundi, ac hebescere, aut suffocari etiam videatur. An autem odor longè minùs per aërem diffundatur, abeatque, quàm sonus, vt vulgaris opinio est, & retulimus iam ex Aristotele, ac Lucretio, à quo id etiam subiicitur

Excrebundus enim tardè venit, & perit antè,
Paulatim facilis, distractus in aëris auras,
Ex alto primum, quia vix emittitur ex re

(penitus subaudi profundiùsve) Et statim,

Denique videre licet maioribus esse creatum
Principiis quam vox, quoniam per saxea septa
Non penetrat, qua vox vulgò, sonitusque feruntur.

Anid, inquam, sit penitùs verum, dubitari potest non immeritò, quoniam donec medicae, ac vndecumque nauis in ora Ligustica, vestraque ipsi essent soreni, perhibent nautae carum odorem sentiri interdum, & fauente praesertim vento, dum ex alto aduentant, vltra quinquaginta milliaria; vnde nec sonum quidem aut tinnitum campanarum, aut bellicorum etiam tormentorum audiunt; & non desunt, qui scribunt vulturas sequi cadauera ad milliaria vsque quingenta; quod tamen quàm verè ipsi viderint. Rationes autem illae Lucretij probare dumtaxat videntur moueri tardius per aërem odorem, quàm sonum, ac distrahi quoque & dissipari faciliùs; quò etiam referri causam, cur, cum facilè indicare liceat, qua ex parte sonus aduenit, non perinde tamen dignoscamus aliquam nobis partem sit situm quod corpus odorem diffundit.

Quare etiam quod alit, non tam facilè esse videbis
Inuestigare, in qua sit regione locatum;
Refrigescit enim cunctando plaga per auras,
Nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.

Vbi calidam dicit, hoc est viuidam, atque adhuc magis directam. Quod autem pergit,

Errant saepe canes, itaque & vestigia quaerunt;

id ut accipiendum potissimùm est de longitudine temporis, ac loci, quo facta est odoris

diffusio, ita potest intelligi, si ventus distrahat odorem, aut alij odores, immisti confusionem aliquam faciant. Hanc nempe causam Theophrastus, Plutarchus, & alij reddunt, cur Vere minùs, quàm Autumno canes indagentur ferarum vestigia; quia nempe Ver innumeros per aërem odores fundit. Quod autem canes sint etiam Hieme, Aestateque minus sagaces; causa patet, quòd Hieme odores fundi prohibeantur, Aestate nimis dissipentur.

De Olfactu, & Olfactione. 6. caus. sin. lib. qq. nat. 25.

CAPVT IV.

De Auditu, & Auditione.

CIRCA Auditum, parum morandum, superari ipsum interdum, vt dictum mox est, ab Olfactu; quando & familiare est vt secus contingat, (hoc est, vt Auditus longissimè secundum visum, sensibile proprium, seu sonum percipiat) & nullius penè visus est Olfactus, si cùm Auditu comparetur. Vt enim praeterea Animalia auditis sonis admoneri rerum plurium, quas prosequi, fugereve oporteat; meritò Aristoteles hunc sensum ob prudentiam commendat, quatenus sermone per ipsum percepto munimur, sapientioresque efficimur; & non in ciuili modo societate communicamus, sed priuatim quoque, publicéque erudimur, disciplinásque capessimus; vnde & vocatur sensus disciplinae atque etiam passionum, quatenus sensus nullus est, quo plura in animo passionum genera concitentur. Plato alibi de Pythagoreos imitatus existimat, vt visus nobis obtigit ob contemplationem Caelestium, ita Auditum concessum fuisse ad perceptionem harmoniae. Quod vtcumque non valeat, nisi figuratè de Caelestium corporum harmonia intelligi, verum est tamen de familiari concentu, seu modulatione, qua Auditu percepta mirè delectamur. Ex his proinde Apuleius, *Auditu verò, quid homini, inquit, magnificentius potuit euenire, per quem sapientiam, prudentiámque disceret, numerosque orationis sortiretur, ac modos, sueréque secum ipse modulatus, ac Musicus.*

lib. de sens. & sens. c. 1.

In Tim. & 7. de Rep. Tim. lib. de art. Mu.

1. de dogm. Plat.

Sed vt his dimissis pauca primùm de eius organo dicamus, nihil necesse est memorare eas, quae exteriùs eminent, aureis, seu dictas vulgò Auriculas, ipsásque in hominum genere, exceptis perpaucis immotas, in caeteris autem animalibus sponte mobileis. Et enim quibus sunt concessae (videre enim licet aueis, aliáque ipsis destitui) *Sunt saliùs*, vt Cicero habet, *tegendi causa facta, tangendique sensus, & ne voces laberentur, atque errarent, priùsquam sensus ab his pulsus esset.* Et quantum certè ad exquisitam auditionem Auriculae conferant, ij esse argumento possunt quibus Auriculae praesectae. Referunt enim sese omnia vt obtusiùs, ita confusiùs, & quasi stridorem cicadae, aut murmur aquae obaudire, earúmque defectum non incommodè aut manu, aut re aliâ intrò reflectente subire. Vnde & ille haud abs re pergit, *Habere aureis duros, & quasi corneolos introitus, multisque flexibus, quòd his natura relatus amplificatur*

2. de na. Deor.

De Auditu & Auditione.

Sonumque circa & in fidibus testudine resonari, aut eorum, & sonos ex tortuosis locis, & inclusos referri ampliores. Nihil item necesse memorare appellatum vulgò [illegible] *meatum auditorium*, seu aëreum; patet nempe illum ductum, quem idem Cicero describit flexuosum iter, ideò concessum, ne quid intrare possit, vt fieret, si simplex, & directum pateret; cum prouisum etiam fuerit, vt si qua minima bestiola irrumperet, in sordibus aurium, tanquam in visco inhæresceret. Memoranda potiùs heic est internæ auris constitutio, quod ipsa propriè organum, sensoriumve Auditus sit.

Itaque vt paullò specialiùs dicamus, quod superiùs obiter solùm, vniuersèque perstrinximus, prædictos flexuosus meatus terminatur ad membranam ipsi obliquè velut obtentam, quam Tympanum nominant, quòd membranæ tympani instar circulo osseo firmata coronæ hæreat. Ipsa in bene audientibus siccissima

Lib. de princ.

simul, & subtilissima est, vt vel Hippocrates obseruauit. Sunt, qui velint ipsam habere originem à neruo coniugationis quintæ dilatato; sunt qui à tenui meninge; sunt, qui à dura; sunt qui à pericranio, quod quidem est omnium demonstratu facillimum. Pone hanc membranam esse spatiolum, seu capacitatem, quam & concham, & interdum cochleam, peluimque appellant; in ea continetur quem vocant [illegible] *aërem innatum*, siue *implantatum*; &, vt Aristotelis imitatione Philoponus [illegible] *inædificatum*, seu *intus extructum*; sed ille nempe ratione solùm, non verò oculis perceptus; quatenus intelligitur nullam esse capacitatem, quæ nisi solidiore re, saltem aëre, aut simili quapiam substantia repleatur. Sunt etiam intra hanc capacitatem, & proximè tympanum ossicula tria, quæ similitudine quadam formæ dicuntur Malleus, Incus, & Stapes. Id mirum in iis obseruatur, quod nulla membranula Periostio dicta cæterorum ossium instar obuelentur, neque sint minora in infantulis, quàm in hominibus grandæuis. Latuere ipsa Veteres; & quòd ne Galenus quidem, aliàs obseruator adeò diligens, illorum meminerit, argumento plerisque est dissecuisse ipsum non Humana, sed Simiarum cadauera, in quibus ea non obseruentur. Apparent è regione penè tympani duo foramina, seu quasi fenestellæ, quarum superior oualis ob formam vocatur; ipsaque est, cui stapes sua basi quasi insidet; Stapes, inquam, referens non malè stapedum recentiorum formam in homine; cùm in brutis referat potiùs formam antiquiorum, seu Græcorum Δ. Cohæret autem mobiliter stapedis apici seu angulo Incus, quæ etiam dentem molarem refert, sed geminorum duntaxat crurum; cohæret, inquam, crure altero, ac ipsius insertim quasi basi nonnihil excauatæ cohæret mobiliter quoque suo quasi capitulo, vel apophysi appellatus malleus, qui tamen sua longitudine, curuaturâque in medio refert potiùs cubiti speciem. Adiacet autē malleus parte altera suæ curuaturæ proximè & secundum ipsum tympanum, illiusque medium sui extremo sic attingit, vt aliundè tegatur quodam

neruulo, quasi filo secundùm longitudinem protenso. Obseruatur aliunde ad eandem capacitatē canaliculus cartilagineus in palatum tendens, pelliculamque habet, quasi valuulam, quæ aliquid ex ipsa capacitate in os item ex ore in capacitatem intromitti [illegible]tur. Per memoratas autem fenestellas [illegible] aditus ad cauernulam vlteriorem, quæ [illegible] Labyrinthus solet, propter anfractus, qui [illegible] ea recessus. Extat verò eorum [illegible] quasi cauitas quædam tertia, quæ [illegible] ma sit, neque vlteriùs pateat, videtur [illegible] Galeno [illegible] Foramen [illegible] capacitatem cæcam: appellant cochleam [illegible] ac eius est imum, seu fundum, in quod [illegible] sior ramus, propagove nerui ex quinta coniugatione inseritur, & secundum cochleam labyrinthumque dilatatur. Crassiorem [illegible] tem dico ramum; nam alius est tenuior [illegible] ius aliquæ propagines aliò diducuntur, [illegible] tim nempe ad radices auriculæ, partim [illegible] ryngem, & os Hyoides; ex quo est [illegible] tracto & laryngem, linguámque [illegible] thia. Hac iam leui adumbratione [illegible] ni perquisita; constat propè quod sit in [illegible] præcipuum Auditus sensorium; seu [illegible] parte fiat auditio, aut ea saltem [illegible] quæ sentiri in cerebro, appellarique [illegible] possit. Talis scilicet pars videtur [illegible] cochlea, cum labyrintho reliquo, ac [illegible] simùm ipsum cochleæ fundum, ob [illegible] tem illuc neruum, qui soni impressionem referre in cerebrum possit, ac non [illegible] proindè dicatur neruus auditorius. [illegible] Empedoclem in eadem fuisse sententia, [illegible] scribente Plutarcho existimauit [illegible] autem cochleam, in qua pulsandis [illegible] teruentur fieret auditio. Sed cùm id, [illegible] nos cochleam appellamus factum sit, [illegible] ipse suam cochleam vt tintinnabulum [illegible] pensum, atque ideirco ob sui [illegible] tinnabuli instar resonantem. Et quia [illegible] deent potuisse, ex dictis, ossicula sint, [illegible] aliquod eorum intelligere, cùm [illegible] formā, qua tinnire valeant; neque [illegible] possit Empedocles haberi ex iis Physi[illegible] referente Hippocrate, existimauere [illegible] cerebrum, quasi agitabile intra [illegible] verò propiùs sensit Alcmæon, cùm, [illegible] idem Plutarchus, opinatus est audire [illegible] ni illo, seu vacuo, quod intus [illegible] netur; quippe id personare posse [illegible] aëre, cùm vacua omnia sint sonora [illegible] certè illum præsertim Aristoteles [illegible] dum eos commendat, qui censent [illegible] auditionem vacuo, quasi nomine [illegible] aërem intellexerint. Verùm id dicere [illegible] satis, nisi præter spatium seu vacuum [illegible] plenum memoretur nerui, qui pulsus [illegible] impressionem in ipsum vsque facultatem [illegible] tientem transmittant. Quod fortè [illegible] fecisse Plato (cui idem Plutarchus [illegible] copulat) dum, vt suprà recitauimus [illegible] ad sensionem [illegible] esse pulsationem ab aëre per aures, [illegible] brū, sanguinémque esse propagatum [illegible] mam vsque. Quid verò Aristoteles [illegible] cet voluit Auditus sensorium & [illegible]

& sic eum ipsum internum, [illegible], et [illegible] propterea talem aërem esse animatum [illegible] hamorisve crystallini instar; & [illegible] immobilem, hoc est concha non [illegible], nam dixit aliquin ipsum intra [illegible] moveri, appellente puta aëre externo, ac [illegible] sentire, auditionemve exprimere; causam esse causam, cur non toto corpore audiamus, etsi in totum aer externus appellat, quod non internum reperiat *[illegible] seu partem mobilem atque animatam.* Caeterum cum non sit negandum dari aërem, & ipsum quidem purissimum, tenuissimumve [illegible] tamen neque ita videtur immobilem, ut non contineatur, aut [illegible] per vices excitatur, atque [illegible]. Exire, inquam, per memoratum canaliculum in palatum tendentem, argumentoque sit sicca illa tussis de qua iam ante dictum est. Semper [illegible] scalpimus, aërémque illum tympano [illegible] non-nihil comprimimus, exsilit quidam sui parte versus initium asperae arteriae, idque insolentius vellicando prouocat [illegible] neque proinde [illegible] videtur, quasi sit tantum simplex halitus, ex circumvicinis partibus creatus, iam omnino eiusmodi, ut sonus percipiat, aliquidve amplius, quam [illegible] percipiendi faciat. Id vero Aristoteles quoque videtur potuisse vel ex eo cognoscere, quod [illegible] aërem hunc intra ipsam [illegible] ac idcirco aërem tanquam [illegible]; inde enim promptum [illegible] videtur intelligere non ipsum aërem audire, sentireve [illegible] modo, sed aliquid potius [illegible] ad aurem, quod huiusmodi motu [illegible].

[illegible] porro perspicuum est, quid de Auditione Veterum censuerint; quando simul & [illegible] ipsam audiendi dixerunt. [illegible] vero ipse quoque Epicurus in illa de [illegible] definitione generali, quae legitur apud Laërtium in Epistola ad Herodotum [illegible] *ipsa quoque auditio fit effluxu aliquo transeunte [illegible], quod loquitur aut resonat, aut strepitum edit, aut quomodocumque tandem aliquid ad sensum auditus commouendum comparatur:* Et apud Plutarchum, ubi loquutus de corpusculis, seu moleculis illis figuratis docet [illegible], *ipsis in aureis incidentibus peragi [illegible], seu auditionem vocis.* Sic Lucretius.

Principio auditur sonus, & vox omnis in aureis
Insinuata suo pepulere ubi corpore sensum

An vero [illegible] aliquid de hoc quoque sensu [illegible] pergimus, [illegible] res specialius ita [illegible]. Aër a sonante corpore compulsus, [illegible] modo figuratus, ubi est ingressus in aurem, appellit primum ad tympanum. Tympanum vero ut valde [illegible], ita subtilissimum est; quippe si crassius aequo fuerit, surdastri [illegible], si admodum crassum, surdi penitus. [illegible] itaque aëris corpusculis moleculisve [illegible] aut tenuiora tympani particulas appellentibus, & ea quidem pernicitate, qua [illegible] est alias peragi uno horae secundo, seu ab una mediocri arteriae pulsatione ad aliam orgyias, seu Hexapodas Parisienses ducentas triginta (tali enim velocitate pergit omnis sonus) cedit corpusculo nonnihil, proque suo modulo unaquaeque particula, atque idcirco tantulam partem interni aëris sibi pone contiguam premit. Ipsa vero pars aëris interni sic pressa, compellit unam succedentem, eaque rursus aliam, & sic ex ordine deinceps caeterae versus auris fundum; ita ut creetur veluti radiolus, cuius extremum alterum contingens neruum dilatatum ipsum particulam pulset; efficiaturque adeo, ut pluribus tympani particulis cedentibus simul consimileis radios fieri intra concham labyrinthum, & cochleam quasi radiorum manipulos, quo neruus ille simul pulsetur. Id licebit quomodocumque intelligere ex militari tympano, cuius altera membrana percussa ita aërem inclusum compellit, ut ipso pulsetur membrana opposita (quod agnoscitur praesertim ex motu superextensarum chordularum) si modo intelligas ut membrana compellit totum aërem; sic quamlibet partem membranae, quamlibet partem aëris secundum propriam lineam, seu creando specialem radium; adeo ut totus aër conclusus sit quasi cylindrus ex radiis contiguis innumeris factus.

Videtur ergo auditio fieri, dum aëre externo pulsum tympanum aërem internum ita retro pulsat, ut neruus auditorius ad internam aurem dilatatus compulsetur. Compulsationem autem fieri compluribus radiolis in complureis nerui fibrulas incidentibus conficere utcumque licet ex eo, quod pluribus sonis aurem simul pulsantibus, possumus unum deligere, ad quem prae caeteris attendamus. Nimirum ut postea declarabimus quomodo ex opticis neruis illum pro arbitrio intendamus, cuius oculo aliquid distincte desideramus conspicere beneficio radij ex obiecta re in ipsum directi; sic videtur esse debere in nobis ut eas nerui fibras, quae speciali sono pulsantur, possimus intendere, quo distincte eum percipiamus per speciales radios in ipsas directos. An vero dici forte posset non tam particulas tympani ab aëre externo pulsas, radiolos creare in aëre interno, quam corpuscula aëris externi ingressa per tympani poros aut tendere ad usque neruum, aut aëris interni particulas obuias dirigere, & in vias formare; scilicet eo modo, quo dictum est alias de traiectione lucis per vitrum? Sed ut praeteream, si tympanum iis esset poris, quibus aëris externi ingressus pateret, eos etiam fore, quibus interno pateret egressus, obstare id videtur; quod tametsi tympanum sit etiam vitri instar perspicuum, obseruamus tamen sonum, corpusculave aërea, ex quibus constat vix quicquam penetrare, transireve per vitrum, ut verisimile proinde sit non transire quoque per tympanum illum. Et quamvis liceat dicere sonum, aëremve, qui per ductus rectos non transit, transire posse per obliquos, quia scilicet ex aliis dictis in orbem diffunditur, unde fit opposito modo, ut quo lux non pertingit, eo sonus perueniat; iuxta ea, quae facta ex Lucretio, Aristoteleque deducta, nihilominus

Gassendus de Animalibus.

De Auditu & Auditione.

nihilominus manifestum est non deesse vitro, & in omnem quidem partem obliqua foramina vel ex variis illis refractionibus, quæ in vitro variè formato, secto, applicito contingunt: neque idcircò corpuscula soni per ea transire deprehenduntur. At, inquies, cùm corpuscula aëris in sonum formati sint ex aliàs dictis, diversimodè figurata, & pro ratione figurationis diversas soni species exhibeant, quonam modo poterit nervus ita affici vt hæ figurarum varietates sentiantur, si corpuscula figurata non permeent ipsum tympanum? Nonne forsan posset hinc argui esse tympanum organum auditus, & varietatem sonorum sentire, quatenus ipsum corpuscula diversimodè figurata afficiunt diversimodè? Dico rem videri ita concipiendam, vt Tympanum diversimodè in sua superficie exteriore pulsum, diversimodè contrahatur, moveaturque, & contractionem, motionémque eandem in interiore superficie patiens, aërem retrò positum diversimodè quoque pellat, conformétque in radios; adeò vt nervus similiter compulsus diversimodè, diversimodè afficiatur. Ex quo fit, vt non sit necesse admittere tympanum pro sensorio; & comprobari id valeat tum quòd auditorio nervo destituatur (nam & tametsi membranarū aliarum instar nervis nō careat, ij tamen ad tactum, non ad auditum prosunt) tum quòd in surdis tympanum sit, quòd nihilo secus ac in audientibus percellitur extrinsecùs à corpusculis figuratis. Adde quòd, Sonus ille, qui intra aures sæpenumerò sponte excitatur, & specie quidem nunc bombi, nunc sibili, nunc tinnitus, nunc stridoris, &c. videtur arguere opus solum esse ad excipiendum, & variandum sonum, vt aër internus moveatur, motúque suo seu vniformi, seu vario; seu continuo, seu repetito ipsum pulset nervum, pulsus ipse, agitatúsque ab halitu quopiam ex circumvicinis partibus suborto, vt per varios morbos præsertim contingit. Et constare certè videtur, si sonantibus intus auribus, edatur externus vehemens quispiam strepitus, internum illum bombum sedari; non aliam vtique ob causam, quàm quia excitata illa intrinsecùs agitatio cessat, ob novam inductam, quæ tumultuantem aërem dirigat, formétque in radios. Prætereo autem ex opposito idcircò nos bombum inter oscitandum audire, & sonum externum minùs claré, distinctéque percipere; quoniam flatus intra os excitatus, compellensque valvulam, seu pelliculam canaliculi memorati, compellit simul aërem internum; ex eáque compulsione tum nervus auditorius confusè afficitur, tum directio illa radiorum à sono, aëreve externo creatorum deflectitur, perturbatúrque: cùm aër aliundè, qui ore hiante inspiratur, exspiratúrque id excitare strepitus soleat, qui extrinsecùs quoque ab aure exceptus; obstet ne soni cæteri externi pari excipiantur; ex quo fit, vt etiam cùm aliàs Respiratio solita non sine quodam sonitu fiat, tum cohibeamus spiritum, cum sonitum aliquem volumus audire attentiùs.

Adnotare interim iuvat, ossiculorum illorum vsum non videri esse, quem [illegible] vulgò existimatum à pluribus, vt [illegible] quædam pulsent tympanum, & [illegible] aëris externi agitationem in interno [illegible] ob quam fiat intus quædam resonantia [illegible] à sensorio percipiatur. Siquidem vt [illegible] quædam Animalia hisce destitui ossiculis, [illegible] iam de Simia meminimus, quibus [illegible] solum inesse, vt anseri, &c. si hæc modò [illegible] auditio, non profectò sonus externus, [illegible] ternus solùm, vt iam dictum, perciperetur; [illegible] pulsatio illa non tam ossiculorum trium, [illegible] solius mallei, dimidiæve partis ipsius [illegible] potest prorsus sufficere ad illas sonorum [illegible] cúmque innumeras diversitates. Vt [illegible] autem sonus internus creari forte possit [illegible] ossiculorum; seu mallei præsertim in tympanum agitatione ab halitu quodam [illegible] quatenus aër inde commotus in ipsum [illegible] num compellitur; id tamen esse vsui [illegible] test ad percipiendum sonum externum [illegible] lummodò ad internum, quo fiet vt [illegible] auris perinde fiat soni externi percipiendi [illegible] capax, ac occupatus aliquo colore [illegible] percipiendi alios colores; aut sapore [illegible] reliquos sapores. Videtur ergo potius [illegible] ossiculorum huiusmodi in eo esse, vt [illegible] ne tympanum vehementi sono compulsum, contensúmque rumpatur; propterea [illegible] malleus dimidia sui longitudine non [illegible] git quidem, sed proximè tamen [illegible] est; & alia duo ossicula ita inter se, & [illegible] articulantur, vt ipsum ne deflectatur, [illegible] & tympanum versus veluti obfirment. [illegible] culum certè esse ne rumpatur, licentius [illegible] nimis certè distendatur, minúsque [illegible] deinceps audiendum tympanum red[illegible] clarat experientia sonorum nimis vehementium, qui homines attonitos red[illegible] abrumpi etiam potest non modò vi [illegible] externo aëre, sed ab interno etiam, vt [illegible] mortibus contingit, dum spiritum [illegible] atur, vt ex contensione musculorum, qui [illegible] aurem sunt, calor halitúsque intus [illegible] quo aërem internum propellente, [illegible] obturatum ex parte oris aëre [illegible] culum exsilire nequeat, tympanum [illegible] vt ipsum disrumpat. Obiter autem circa [illegible] canaliculum advertendum est, videri [illegible] sum transmissionem quandam [illegible] dam pulsata chelys mordicus teneatur, [illegible] oris contensione, memorata valvula, [illegible] ad illius orificium quodammodò [illegible] & aër internus per ipsum, vt per [illegible] num compulsetur. Neque enim [illegible] alia ratione fieri, vt surdi, quemadmodum dicunt, percipiant harmoniam, éaque [illegible] lectentur, quatenus chelyn, dum [illegible] dentibus apprehensam premunt. Quanquam, si id fit, debet surditas contingere [illegible] vitio tympani, non affectione auditorii nervi, qui illo pravè conformato, aut [illegible] vitiato remanserit incolumis. Cum [illegible] signum potest aliunde esse [illegible] quosdam edere sonos, quasi non modò [illegible] ui ramus ad internam pertineat [illegible] sed propagines etiam ad linguam pertingentes [illegible] sint; & similia [illegible]

[illegible]

solùm non loquantur, quòd tympani vitio vocem proferre non audiunt, vt imitari valeant; nam vbi vitium nerui [illegible], mutus etiam fit ob dispositionis defectum in lingua. Quo loco [illegible] [illegible] Mollerum, & [illegible] virum, qui testificatur [illegible] auditum perforatâ [illegible] membranâ, quàm intra meatum auditorium, ac circa tympanum natam, tensámque obseruasset.

Verum de his plura, cùm infrà de Voce; et quibus, & iis, quæ dicta iam sunt, cùm aliàs de Sono actum est, explicanda sunt, quæ multa alioquin desiderari hoc loco possint. Nam si requiratur, v.g. qui fiat vt auditio grata, ingratave sit? constat, si sonus quidem sit simplex, illum tunc suauiter audiri, cum corpuscula, moleculæve, ex quibus constat, ea sunt configuratione, vt excepta sensorio ipsi placidè leniterque accommodentur; insuauiter verò, cùm ea sunt, vt sensorio dispendio sint comparata. Quanquam notatu dignum est, posse ex assuetudine euenire vt textura sensorij paullatim sic [illegible] accommodetúrque & soni, voces, aut modulamina primum minùs placentia, temporis progressu iucundiores fiant. Quòd autem cùm vox humana sit suauior, quàm tibiæ, suauius tamen tibiam, quàm hominem recitantem audiamus; causa esse potest, quòd vox [illegible], quà sonus est ac [illegible] vt intra cantandum, ordinata est, & inflexus placent (quomodo infantes cantilena delectati à vagitu cessant, & consequenter obdormiscunt) [illegible] quà sonus est articulatus, & significans aliquid; vnde & hic [illegible] superat sonum tibiæ, cùm illi [illegible], si simplex [illegible]; [illegible] nihil aliud sit, quàm imitatio quædam illius, [illegible], quem non referat satis exquisitè. Quòd verò voces audiendo [illegible], quàm legendo nos recreent, causa [illegible], quòd [illegible] sit veluti [illegible] motus, cum [illegible] habeat præter ipsam vocum significationem, etiam illarum inflexiones, quæ audiendo, & totius oris, corporisque gestus, qui [illegible] videndo delectant; neque hoc [illegible], sed ad [illegible] inter experimentum habendum, quod celebre ex Poeta est,

Segniùs irritant animos demissa per aurem,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Sin fuerit sonus compositus; tum constat illos [illegible], gratéque audiri, qui ad [illegible] appulsu, & sensorium pulsat numero [illegible] sibi pari, vt in consonantia [illegible] dicta, fit [illegible], distantéque interuallis [illegible], vt in Diapason, & Diapente vocatis; illum autem dissonantem, ingratúmque, qui secus; quasi proinde priore casu sensorium [illegible] delectetur, & posteriore dilanietur [illegible] quod iam reperiendum non est; addendum solùm [illegible], cur [illegible], si [illegible] tibiæ, suauius auditur, quàm [illegible] lyræ, esse [illegible] quòd tibiæ sonus [illegible] perficiatur, vt [illegible]; [illegible] vtriusque [illegible] facilior, [illegible] lyræ [illegible], vt minùs plenus, sic [illegible] de [illegible] misceat imperfectiùs; [illegible] si plectro pulsetur, sit sonus [illegible]

nihil asperior; si digitis, sonus inæquabilis est, vt potè principio donec chorda est tensior, & subinde grauior, dum fit chorda remissior. Prætereo autem asperitatem, quæ est in vulgari lyra *Harpe* vocitata, pulsatáque digitis, esse ex attactu, quo fides donec intremiscunt, ad eburneos buxeosve clauiculos, quibus obfirmantur appellente fides donec intremiscunt ad buxeos, eburneosve clauiculos, quatenus ita, redeúntque ad eos alternãdo alternis totæ, & decurtatæ sonant, sicque sonus fit cōmixtus ex imparibus, non-nihilque ideò exasperans aurē. Imitantur verò id in tibiis appellatis *Organis*, qui singulas attemperant appositis aliis pari interuallo dissidentibus; ita mistum harmonia cum asperitate commista auditur. Deinde, si requiratur etiam vnde-nam sit soni acuti, & grauis; vnde vehementis, debilisque auditio, constat eam non esse, vt Aristoteles voluit ex velocitate, aut tarditate motus appulsúsque ipsius ad aurem; sed illum quidem sonum audiri acutum, qui crebrioribus ictibus percellit sensorium; illum grauem, qui infrequentioribus: ac rursus illum vehementem, qui pluribus simul; debilem, qui paucioribus. Nempe omnes soni sunt æqui-veloces seu cùm creentur à corpore, quod frequentiùs aut infrequentiùs pulset aërem; ac iisdem-met pulsibus multum, paucumve moueat; efficitur vt quo sensorium percellitur crebriùs, eò fit sonus acutior; quò minùs crebrò, grauior; & rursus quò pleniore velut affluxu percellitur, eò vehementior; quò rariore, debilior. Ex hoc autem fit, vt quæ vox alioquin vehemens, distinctáque est, audiatur nihilominùs tanquam debilis, & confusa, si aut per loca impedita transeat, aut procul nimis abeat. Videlicet priore modo plures illius partes arcentur, neque proinde plena ad aurem pertingit, lucem imitata, quæ dum in vitrum impingitur, plurimi radij repercutiuntur, atque idcircò imminuta, debilisque transmittitur. Posteriore autem quò longiùs pertendit, eò rarescit magis; incurrénsque adeò in sensorium; debilius ipsum afficit, lucem imitata, quæ pari diffusione in progressu rarescens debilius mouet sensorium visus. Hinc efficitur, vt quemadmodum quod lumen profectum videri non potest à luminoso corpore vbi excessit quandam distantiam, si luminosa tamen quædam consimilia adiungantur, tum videri simul cum eorum luminibus coniunctum potest; ita quæ vox solitariè prolata non audiretur ad certam distantiam, audiatur tamen simul iuncta cum aliis consimilibus. Scilicet, vt radij lucis pertingentes ad oculum plures, consertiores, vnitiores sunt, fortiúsque proinde oculum percellunt; ita corpuscula, & quasi radij soni, dum ad aurem pertingunt, coalescunt ex pluribus, auréinque adeò magis afficiunt. Quod quidem cùm alicubi Aristoteli non displicuisse videatur; aliàs tamen visus est repugnare non modò rationi, sed etiam experientiæ, quæ manifesta passim fit ex fori murmure, nundinarum strepitu, exercituū clamore, &c. Efficitur quoque, vt quemadmodum illustratā rem solitam videri magnam distinctámque in quadam distantia, iudicamus illam esse distantiorem, cùm

De Auditu & Auditione.

Sect. 19. probl. 2. Sect. 11. probl. 32.

De Auditu & Auditione.

paruam, confusámque conspicimus, ex quo est sæpe hallucinatio, dum non aduertimus rem posse paruam, confusámque, & propinquam esse; sic vocem *Audiri* vehementem distinctámque solitam in certa distantia, esse distantiorem longè indicemus, cùm debilis, neque perinde distincta ad nos peruenit; ac ideo sæpe hallucinamur, quasi non aduertentes posse vocem tenuem confusámque cominùs emitti; veluti dum Engastrimythæ, magnam vocis partem velut strangulant, magna nempe aëris parte, donec exspiratur cohibita, & quasi retroacta. Efficitur etiam, vt quemadmodum oculo prodest vitrum conuexum, quod dispersos lucis radios colligat, quo viso redditur fortior, & distinctior; ita auri prosit manus, tuba, cornu, aut quid simile, quod pari ratione colligat corpuscula vocis, vnde euadat fortior, distinctiórque auditio. Quo loco apparet auriculæ vsus, de quo initio dictum est, quem demonstrant animalia, quibus sunt aures mobiles, dum audito strepitu illas erigunt; vt sonus copiosior, directiórque introrsum cogatur. Possunt porrò hæc etiam reuocari saltem ex parte aliqua ad retusionem figurarum in eisdem moleculis, seu corpusculis, ob quam vocem hebescere Lucretius declarat; & primùm quidem transeundo per spatium non omninò liberum; ac deinde etiam transeundo per spatium prolixum.

Et tamen ipsa quoque hæc dum transit clausa viarum
Vox obtunditur, atque aureis confusa penetrat
Et sonitum potiùs, quàm verba audire videmur.

Quod quidem Epicurus etiam subnotauit; cùm postquam verbis aliàs relatis, exposuit corpuscula, seu moleculas illas soni, consentaneam, atque primæuam retinere figurationem, qualis à re sonante fit, subiicit hanc esse, Ep. ad Herod. ἣ καὶ τὴν ἐπαίσθησιν, ἣν ἐπ' ἐκείνου, ὡς τὰ πολλὰ ποιεῖ. εἰ δὲ μή γε, τὸ ἔξωθεν μόνον ἔνδηλον παρασκευάζει. ἄνευ γὰρ ἀναφερομένης πως ἐκεῖθεν συμπαθείας, οὐκ ἂν γένοιτο τοιαύτη ἐπαίσθησις, *Quæ talem vt plurimùm sensionem efficiat, qualis ab illo, qui sonum emisit apparata est* (intellige quandiu manet figurationis integritas) *Sin minus* (vt cùm magna parte ab interstepto retunditur) *confusè solùm aliquid extra sonare manifestum faciat. Quippe absque translata quadam figurationis consentanea, talem sensionem* (nempe distinctam) *fieri possibile non est.* Deinde transeundo per spatium prolixum,

Atque vbi non longum spatium'st, vnde illa profecta,
Peruenias vox quæque, necesse'st verba quoque ipsa
Planè exaudiri, discernique articulatim;
Seruat enim formaturam, seruátque figuram.
At si interpositum spatium sit longius æquo,
Aëra per multum confundi verba necesse'st,
Et conturbari vocem, dum transuolat auras.
Ergo fit sonitum vt possis audire, neque hilum
Internoscere verborum sententia quæ sit,
Vsque adeò confusa venit vox, inque ...
dita.

Ad-hæc, si requiratur quoque, cur ... repetitò possit eiusdem sona auditio: ... causam esse ipsam reflexionem, quæ ... sono competit, ac luci. Discrimen est ... quòd lucis reflexio ex pluribus locis ... dentes positis eodem momento ... aut impercepto tempore possit; ... tem soni ob motus segnitem ... dentibus sensibiliter temporibus fi... metsi debet etiam quæpiam sensibi... stantia esse; alioquin enim ex ... proximisve locis facta reflexione, ... rectus cum reflexo seu vno, ... ita in vnum confunderentur, vt sonus ... cus, tanquam audita temporanea ... te appareant; & quòd tamen auditus ... riesve feriatur, idcircò apparet sonus ... mentior, quatenus propter reflexiones ... sonus est instar plurium. Inde est ... intra ædificium sit longè resonantior, ... teráque robustior, quàm in libero ... quippe ex totis parietibus, tectis, ... resultat auremque pluries tempore ... imperceptibili ferit, reficitque. Intelligi... proinde ex hoc cur eadem vox ... meliùs audiatur intra ædificium, ... lata ex ædificio foris; nempe ingressa ... ficium reflexiones patitur varias, quæ ... auteis degentis intra ipsum possint; ... sa ex ædificio in liberum aërem, ... de in eius aurem, qui foris est ... Ex eadem esse causa potest, cur ... meliùs ex inferiore loco, quàm ex ... percipiatur, quatenus loca plura ... ex quibus reflecti vox possit ... cuitetur, quàm cùm sursùm, siue ... Præterea autem eandem speciem ... circa auditum, ac circa visum ... quatenus res visa per speciem ... vbi est, esse apparet, sed illeic ... rectà vltimò aduenit; ita res ... sonum reflexum, non vbi est, ... sonus vltimò rectà aduenit ... ter. Constat nimirùm causam esse, ... si quis pone te stans, dum ... te ad pectus brachio extento, ... curio percutiat, indicabis ... regione tui non retrò te esse, ... per imaginario in eam partem ... ictus aduenit; ita cùm res pone te ... reflexo radio oculum, aut reflexo ... rem, quasi bacillo tibi ferit, ... apprehendes, sed coram, siue ad ... tem, in quam fertur imaginatio, ... nimirum ex ea ictu. Cætera iam ... tenda.

Quod attinet, porrò ad Medium ... notum penè est ex iam dictis, ... sum aliud assignari, quàm aërem. ... tus quidem à sonante crecur, ... & vt auris tympanum pulset, ... auditorius liber esse, aërove plenus, ... corpore alio occupatus. Vt autem ... tus in aurem à corpore, vsque ... mitti non videtur posse traiectionem ... per spatium aëreum aut liberum, ...
cum

auditum. Siquidem imprimis, cùm sonum audire intra ædem clausi videmur, non aduenit quidem ad nos sonus spatio vndique libero; sed quia non requirit tamen necessariò spatij rectitudinem; idcircò ingreditur, ac insinuat sese per ductus quoslibet obliquos, angustósque quantumlibet, modò aliqui sint, quibus is aër, qui intra ædem, cum eo, qui extra, communicet. Neque ingredi solet caminis, fenestris, ianuis, adiculis; quæ etiam vbi concluseris, supersunt adhuc rimæ, hiatúsque, quà parte ligna, vitra, alia tum inter se mutuò, tum cum tabulatis, parietibus, tectis iunguntur. Supersunt & varia foraminula, nisi in telis, membranis, papyris aliisque id genus ad clathros obtensis; saltem in lignis, parietibúsque vel ex eo relicta, quòd dum trabes, tabulæ, gypsum, cæmentum, alia siccantur, quæ humoris corpuscula foras excedunt, illa creant, non sensibilia quidem oculis, sed ipsi tamen sono peruia, indicióque est, quòd res, quò sicciores, eo resonantiores sunt, & cùm nouum humorem facilius combibunt, eò tamen facilius aërem admittant. Vnde & quo minùs mirere, fac domum illam aquis obrui; si capias enim posse aquam reperire ductus, quibus in illam penetret, capies non esse difficile, vt aër aqua subtilior, quosdam similiter inueniat. Quòd si fortè imaginere esse ædem ita occlusam, vt nullus penitus meatus sit, quò ingressus in illam pateat, spondere ausim non fore eo casu, vt sonus intra eam audiatur, vtcumque mora intra illam velis, posuerisve diu degere. Vnus est casus, quo videatur aliquod posse audire murmur; nempe si ædes contremiscat, siue ictu in ipsam impacto, siue sonitu fado, vt tormenti bellici, tonitrui, aut alterius rei. Verùm qui sonus tunc audiretur, esset ob motum aëris intra ipsam domum contenti, agitatique parietum concussu, eo modo, quo aër qui intra tintinnabulum. Certè & dum pyxidem quoque vndique obstructam, conclusámque lapillo agitamus, lapilli ictus, ac strepitum intus excitatum audimus, quoniam tametsi pyxidem facias ea soliditate, tumulationeque obturatione, vt penetrare, exilíreque aëris contenti nihil valeat; superest tamen aer externus, qui lapillo pyxidem pulsante pulsetur à pyxide, & sonus exinde in aurem feratur. Quippe id nobis percipiatur, res est vulgò nota, si trabem prælongam ad alteram partem vel leuiter pulsaueris, exauditum iri sonitum ab eo, qui aurem ad alteram admouerit; scilicet quòd ductus fibrarum in vno sui extremo pulsatarum eiusmodi sit, vt pulsio ad vsque extremum aliud propagetur, imprimatúrque etiam aëri contiguo, à quo auris moueatur. Ne enim putes aërem esse, qui à extremitate superlabatur ipsi trabi secundùm longitudinem & ad alterius aurem pertingat; mirum est idem contingere in iis trabibus, quæ sunt in parietibus inædificatæ, ac ita obductæ, vt aër peruadere secundùm illarum longitudinem nusquam possit. Deinde, cùm de sono vitrum non permeante videatur minus probabile; addo solùm experimentum, quod mihi id casu innotuit. Contigit interfuisse me Musicorum choro intra aululam resonanti; & vt distinctiùs, gratiúsque possem modulationem percipere, secessi intra musæolum pariete quidem ab aula discretum, sed relicta tamen fenestra, quæ simplici, ac integra vitri lamina foret clausa. Obstupui porrò, cùm totum Chorum proximè, altèque canentem præter laminam vitream conspiciens, nihil tamen quicquam exaudirem, vti neque ipse exauditus sui, cantorésve, clamârim licet alta voce, interturbauí. Quin etiam cum quempiam deinceps monuissem, vt accedens proximè vitrum, colloquium mecum institueret, admirati vterque sumus videri quidem alterum alteri labia motitare; sed vix tamen quidquam soni inaudire, illúdque vt debilissimè, ita veluti ex longinquo aduenientis. Subiit proinde cogitare, si fuisset ostium musæi penitùs conclusum, & gypsum, cui lamina fuerat margine circùm inserta nihil interhiasset, futurum fuisse, vt soni aut nihil, aut propè nihil per vitrum transisset. Saltem id habui verisimile, si fuisset vitrum vno, alteróve, aut pluribus digitis crassũ; quia vt non potest ne lux quidē per ampliorem vitri crassitudinem transmitti, quod in progressu per porulos, nunc hi, nunc illi radij ex aliis dictis præpediantur; sic licet corpuscula soni aliquos in vitro poros satis amplos reperiant, per quos subeant, & transmittantur, vbi id tenue fuerit; breui tamen, si fuerit crassius obstacula, quibus reprimantur, offendant.

De Auditu & Auditione.

Ad hæc, vtcumque perhibeant sonum penetrare per ipsam aquam; id tamen aut nihil, aut per exiguum est, & ad ipsam quidem aquæ superficiem duntaxat. Nam primùm quidem sonum aliquem ex loco intra aquam aduenire constat, cùm corpora dura, ac Metallica præsertim intra aquam collidimus, aut vnum in aliud demittimus, sed nimirùm id prope superficiem, & donec vtrumque, alterumve contactorum corporum ita resilire, ac intremiscere potest, vt aqua quoque imminens tremorem concipiat, qui imprimatur aëri ad aurem vsque commouendo. At si moles aquæ sit tanta, vt aut tremori corporum obstet, aut ipsa non tremat, vel tremorem ita in orbem diffundat, vt ad superficiem perueniens nullus penè sit, neque aërem mouere sensibiliter possit; tunc nullus planè exauditur sonus; ex quo videmus lapidem, si in solidum quidem, sed altiùs paullò fluuij, piscinæve fundum dimittatur, nullum suo appulsu strepitum creare. Deinde autem sonum exteriorem penetrare in aquam, ita vt ab auribus intra aquam constitutis audiatur, refutat experientia subternatantium, vrinantiúmque, qui nihil penitus obaudiunt, cùm etiam illi, qui supini natant, vix quicquam ægrè audiant, licet aureis penè extra aquam habeant. Tametsi certè aliqui audire sibi quidpiam videantur, id arguit ad summùm posse aërem aliquantisper subire in aquam, vt circa vitrum iam diximus; at impetum tamen ipsius illicò retundi; adeò vt capite demerso in aliquam profunditatem nullus sonus sit ea vehementia, vt audiri possit. Et ne putes solùm id fieri, quod aures

De Auditu & Auditione.

aquæ obrutæ sint, ac euentuum secus, si meatus auditorius ad tympanum vsque liberum maneret, ecce noster ille Vrinator, cuius aliquoties iam meminimus, machina illa obuolutus, qua degens in aëre auditionem non admisit, testatus est se, cùm in fundo Oceani decem plus minùs Orgyias alto non procul *Diepa* versaretur, non obaudiisse prorsus ictus tormentorum aliquot, quibus soluens è portu nauis iussit, iussaque fuit salutare. Ac ne opponas, quod est admissum, posse odorum halituum aërisque quidpiam penetrare in aquam; attendendum est hanc penetrationem, & quasi diffusionem lentam esse admodum, neque olfactum exigere, vt percellatur, celerem; cùm tamen motus, quo auditus percellendus est, ea esse debeat pernicitate, vt quemadmodum dictum est, plusquam ducentas percurrere orgyias ab vna arteriæ pulsatione in aliam debeat. At, inquies nonne ipsi Pisces intra aquam degentes audiunt? Respondeo, tametsi hæc sit recepta, constánsque opinio, videri tem tamen esse admodum dubiam. Nam pisceis quidem Cetaceos, velut Delphinem, & Phocam, Vitulumve marinum, licet externis auribus, auriculisque careant, præditos constat aure interna, etiam cum ipsis ossiculis ac meatu simul auditorio, exilissimo illo quidem, sed nihilominus aliquo. Ex quo efficitur, vt non sit negandum quin auditu polleant, & fauente maximè experientia, de qua nobis quidem in Vitulo marino constat, & in Delphine ex aliorum relatu; præter historias varias, ac illud præsertim, quod Delphin Simonis voce delectetur, eáque audita adnatet; ne quidpiam dicam de Arione, similibúsque fabulis. Quanquam non ideò consequitur audire ipsos intra aquam, sed probabilissimum sit audire solùm extra illam, hoc est, dum caput exserunt, meatúsque illos in aëre habent, vti & tunc dumtaxat vocem sonumve quempiam ore emittunt; neque enim ampliùs germana, quod sciam, experientia probat.

Ad alios Pisceis quod attinet, ij, vt muti sunt; ita auditu carere videntur; cùm ea esse videatur vocis, auditúsque societas, vt quæ animalia voce carent, qua mutuò communicent, eadem destituantur auditu, quo vox simul reíque per ipsam significata percipiatur. Confirmatur verò vel ex eo, quod vt pulmone carent, secùs ac Cetacei, sic etiam, secus ac illi, carent & aure interna, sensoriove auditus, & meatu auditorio; cùm sine his tamen posse auditionem peragi nulla ratione intelligatur; nisi nos fateamur intelligere posse & visionem sine oculo, & vniuersè quamlibet sensionem peragi posse sine sensorio. Et quamvis Rondeletius hæreat, Casseriúsque pro certo habeat audire Pisceis ductibus illis, quos pro naribus duximus habendos, repugnat tamen tum analogia aliorum omnium animalium non aureis, sed nareis ad eam rostri partem habentium; tum confusio sensuum, si ductibus iisdem sonus odórque transeant, eadémque parte percipiantur, tum textura sensorij, quæ esse diuersa necessariò debeat, vt motu odoris segnissimo, & soni

lib. 3. cap. 2. lib. 4. sect. 1. cap. 12.

rapidissimo percellatur, tum ductuum
rum defectus in quam-plurimis piscibus, qui-
bus inesse auditum volunt. Ac dici quidem
aliunde potest, licet Pisces voce non com-
municent, esse tamen ipsis vtilem audi-
vt varia quærant commoda, varia incommo-
da deuitent. Verùm vt surdi apud nos, li-
non communicent voce, non desinunt tamen
idcircò commoda varia prosequi, declina-
incommoda admoniti putà aliis sensibus; ita
possunt profectò pisces sensibus aliis, puta
visu, olfactu, gustatu, & tactu, admone-
rerum vtilium, quas captent, & nociua-
quas fugiant. Hinc certè explicari possu-
exempla illa varia, quæ Aristoteles, ...
congerunt, vt auditum esse in piscibus p-
bent. Quòd enim dicuntur remotum stre-
pitum refugere, & piscatores cauere ...
ne impetu cymbæ, remore, aut retibus ...
pitum edant, & silentio quam-maximo ...
uigent, dum gregem circumdant; id ...
amplius arguit, quàm admoneri pisces, ...
voce, aut strepitu, quem auribus ...
sed motu aquæ excitato à remo, naue, re-
tibus, quem ipso sensu tactus, ...
percipiunt. Non semel certè ipse, ali-
fluentis ripam considentes obseruauimus ...
ceis hinc inde natanteis nullo nostro ...
ne, murmureve terreri; sed insolita ...
ipsius aquæ agitatione illicò diffugere. ...
specialius hoc adiiciam, transiens ...
pe piscinam cum quatuor, aut quinque ...
liaribus, deprehendimus Lucium ...
aqua soporatum; ille verò nullo aut ...
aut sermonum nostrorum strepitu ...
fuit, imò neque leuioribus, leuitérque ...
commouentibus festucis iniectis; sed ...
cùm paullò maiore concitatione commoui-
mus aquam; prorsùs vt surdus non ...
sed motu solùm excitatur. Atqui ...
tonitrua insalubres sunt, & ...
que illa expauescunt! Sed neque ...
sic aquam concutiunt, vt minus ...
si pisces quoque concutiantur, ...
turbentur, ac paueant. Quin ...
concutiuntur, turbantúrque, & ...
propter vehemens tonitru, ...
ictum tormenti, quo ædes quoque ...
tur. Quod autem vicaria sint quidam ...
bus pariete pulsato Cyprini in ...
properéntque; patet posse id ...
ob excitatum leuem quidem, sed ...
tamen in aqua motum, quo sensi ...
& propterea aufugientes cyprini, ...
nouerunt tamen sibi aufugiendum ...
ci, ideò paullatim ad motum illum ...
tu periculi, sed desiderio cibi ...
assueti. Quòd verò Troctæ, Lucij, ...
pisces (vt celebris illa Crassi Muræna) ...
motantur; qui vocati ad cibum ...
eúmque de manu capiant; potest id ...
gere, quòd pisces moueantur, etsi ...
tione aquæ, quam talis vox, ...
tet, saltem aspectu viri, qui manu ...
cibo prætendat, quippe mira ...
miráque patientia, quâ solent ...
firmato attendere que ad id, ...
tum spectant. Hinc idem dicendum ...

[illegible] est de iis piscibus quos ad tintinnabuli sonum convenire ad pabulum dicunt; cùm possit aliquantulum aquæ commotionem, [illegible] possit visui observabile aut pascentis [illegible], aut tintinnabuli agitatio, aut quidpiam aliud simile. Nisi etiam forte res est fabulosa; vt nihil [illegible] est, quàm in rebus [illegible] fingere [illegible]. Quanquam hæc delectandi gratia duntaxat proposita sint, quòd patent solùm rem vberiore disquisitione indigere.

CAPVT V.

De Visu, & Visione.

DE Visu postremò dicendum, cuius præcellentiam nemo non agnoscit; quòd è spatio longè, quàm cæteri sensus, distantiore [illegible] attingat; quòd aut indiuiduo momento, aut imperceptibili tempore; quòd pertinet, & vt loquuntur, immateriali ratione; quòd maiore diuersitate, ob discrimina rerum lucidarum, coloratarumque comprehensibilia; quòd vberiore, [illegible], suauissima delectatione, &c. Vt [illegible] sint auditus disciplinæ sensus habetur, sic haberi visum sensum inuentionis, [illegible] Platonem ipsi [illegible] referre [illegible] Philosophiam; quippe quæ (vt verbis Platonis non dicam) [illegible] quidem è Cælo in [illegible], sed oculis tamen [illegible] in hospitium [illegible] in [illegible] regias, quæ à Cælo ad [illegible] vias. Cæterùm cùm alibi tam multa de Luce, de Coloribus, de Simulacris, seu Visibilibus speciebus, itemque de Perspicuo, [illegible], & refractione radiorum per [illegible] constat profectò non [illegible] circa ipsum Visus obiectum, medium, quod esse perspicuum manifestum est, [illegible]. Cùm autem ea sint, quæ [illegible], agendum sit primùm de ipso [illegible], quod nemo non vniuersè ad[illegible] esse oculos, illud prætereo, quod [illegible] speculatores [illegible] partibus excelsis reliqui[illegible] orbes [illegible], [illegible] plurimum, fenestras [illegible] & speculi, atque indices animi, [illegible] passionésque [illegible], ac alia [illegible] innumeris [illegible], [illegible] ideò factos esse, [illegible] facerent celeriorem, ac [illegible]. Prætereà [illegible] partibus [illegible], ac [illegible] circa neruos oculorum [illegible]; ideòque oculos ab ipsis con[illegible], [illegible] eisdem partibus [illegible], vt Aristoteles [illegible], dum ex [illegible] in [illegible] reperit, sed ij, qui [illegible] conspiratione, instrumentique [illegible], ipsi non [illegible] instar [illegible] trunco sub originem suam iuncti sint, ac ideò vna, eadémque vi seu mouendi seu imperandi motus polleant. Quod ad Opticos verò spectat, ad[illegible] [illegible]; vtcumque id sensisse videatur Galenus, dum Aristotelem imitatus appellauit Poros: sed esse solidiusculos (tametsi interiore substantia molliores) ac in appulsu ad oculum in treis tunicas, membranasve discerni. Nam quæ est quidem extima, siue crassæ meningis portio ita dilatatur, vt totum ambiat oculum; & parte postica appelletur Sclerodes, seu dura ob insignem duritiem, quam, cùm sit veluti quadruplicata sortitur. Est autem duritiæ, imò & [illegible] præsertim conspicua in piscibus, in quibus est quasi cartilago quædam, & formæ non semper orbicularis, sed lenticularis, vt in Amia; interdum, veluti in Thynno, qualis prope est [illegible] cribulorum. Anticâ verò parte Cornea dicitur, ob lęuorem, ac pellociditatem, habetúrque ab Aristotele quasi cutis oculi, quòd ipsum extima communiat; sed nempe ea parte, quæ dicitur Iris, seu Sol oculi; reliquam enim contegit membrana illa superducta, & ad ipsam Iridem terminata in circulum, quæ à pericranio originem ducens, dicitur à colore albugo, albumen, album oculi; & à colligatione oculi cum partibus circumvicinis, coniunctiua, consolidatiua; & à situ ipso supra corneam, Adnata. Quæ autem est piæ, tenuisue meningis portio, cùm quasi duplex haberi possit (nam & quæ est duræ, vt innuimus, haberi potest quasi quadruplex,) idcircò dilatatur primùm in aliam membranam sub antecedente, quæ postica parte appelletur Choroides, ob vasculorum variorum chorum (vt dictum de chorio in secundinis) Antica verò Vuea, quòd quasi vuæ acinus pediculo detracto perforata sit. Nempe illius est foramen, quod in medio Iridis, & sub cornea apparens appellatur vulgò pupilla. Pertinent verò ad hanc membranam vtraque parte colorata qui colores vulgò discernuntur in Iride quique, vt suprà attigimus, in homine varij sunt, cùm in singulis cæterorum animalium generibus vniusmodi sint (vt niger in bobus, Aqueus in ouibus, [illegible], glaucum [illegible], & nigrum capris, &c.) nisi quòd in equis est interdum cæsius. Est autem color præsertim conspicuus, metallique instar splendescens, variegatusque vt plurimùm, in parte interna, seu concaua Choroidis, quæ reliquis oculi partibus anteorsum detractis fundum exhibet quasi speculum concauum, in quo rerum imagines inuerso situ depinguntur. Mirere interim, vt ea fieret quasi quoddam speculum posset illitam fuisse conuexa parte, qua Sclerodi obuertitur atramento veluti quodam; ac rursus colorem splendentémque illum attinere solùm ad ipsius fundum, partem putà foras spectantem; cùm alioqui in parte deflexa, anteorsúmque spectante eadem tunica pari atramento illita admodum nigrescat. Deinde, cùm pars nerui intima credatur vulgò tota esse ex medullari substantia, ipsa est medullaris substantia, quæ proinde creditur in membranam tertiam,

ipsamque

De Visu, & Visione.

10. vs. part. 12. & al. lib. de sens. & sensat. cap. 2.

1. gen. an. 2.

De Visu, & Visione.

ipsamque tenuem admodum sub choroide dilatari. Et verò textura huiusce membranæ videtur satis arguere non posse ipsam esse totam ex medullosa substantia, quæ non perinde solida, cohærénsque fieri intelligi possit. Quare & esse simul videtur pars interior piæ, tenuisve meningis; videlicet vt si ex ea, medullâque cōmistis pars nerui interior constaret, & ingressa in oculum sic dilataretur, vt fieret contexta tota ex innumeris quasi fibeullis, seu quasi totidem neruulis, qui meningis aliquid, & medullæ aliquid continerent. Vtcumque sit, membrana hæc anticam partem non obtinet, sed in circumducta medio desinit, qua parte est veluti septum, seu productio quædam, & quasi appendix choroidis, vueæque transuersa, (& Scleroden etiam, corneamque retinentis) ac perforata in medio, quam Processus ciliareis vocant. Ipsa est, quæ humorem vitreum immediatè continet, & à forma retis expansi Amphiblestroides, seu Reticularis, Retiformisve, & Retina appellitatur; estque adeò tenuis, ac pellucida, vt in quibus oculis asseruari potest humore emisso cohærens cum choroide, vix aliud ab ipsa appareat, splendorique illius speculari nihil obstet. Hisce porrò membranis adduntur duæ aliæ, quarum vna obducta humori crystallino, dicitur ob subtilitatem Arachnoides, seu Aranea, existimata plærisque esse productio quædam retinæ; altera obducta vitreo dicitur Hyaloides, hoc est Vitrea; tametsi hæc sit inobseruabilior, neque ea de causa à complaribus admittatur; vtcumque possit existimari originem ducere ab ipso optici quasi meditullio; quatenus humor vitreus diuellitur ægrè in oculis multis ab ea præsertim retinæ parte, quæ ex optico incipit creari. Atque hac proinde ratione distinguuntur in oculo membranæ quinque; quibus qui coniunctiuam addunt, distinguunt sex; & qui pro duabus habent Scleroden, & corneam, itémque choroidem, & vueam, ij distinguunt octo.

Ad Humores quod attinet, ij tribus plures non discernuntur. Præcipuus, aut certè quem celebrant magis, dicitur Crystallinus, itémque glacialis, & grandineus; ac non rarò etiam *κόρη, pupilla*. Is quasi suspensus tenetur in eo, quod diximus foramine Processuum ciliarium ipsum circuli specie continentium, estque mollis quidem, sed non fluidus tamen, & forma quidem vtrimque gibbosa lentis specie, sed extrorsum tamen sphærulæ maioris existente portione, introrsum minoris (præter quàm in felibus, auibúsque nocturnis, in quibus, quantum obseruare nobis contigit, sectio sphæræ est extrorsum minoris, introrsum maioris.) An sint porrò fortè sectiones hyperbolicæ, parabolicæ aut aliæ; ipsi nullo discernere artificio potuimus ob exilitatem, mollitiem, difficultatémque tractandi; & quod ad pisces attinet, asseuerare posse videmur, esse in ipsis interiorem crystallini faciem planè sphæricam, et obseruata facili, quod ea sit globi dimidio maior, & exterior sit penè plana, vt pote existens saltem

in plærisque, nominatimque in Thynn[illegible] sphæræ duplò maioris sectio, idque [illegible] marginulum; supra quem ipsa [illegible] Quamquam coctus crystallinus, aut in [illegible] spiritum, aquamve nitratam, aut aliam [illegible] ictus vi hebescit, albescitque; ita [illegible] planè rotundus; & alióquin pellucid[illegible] probetur contextus totus, speculari[illegible] instar, ex laminulis, squammulisve [illegible] detractilibus; cùm & experti simus in [illegible]stallinis variis, ac Thynni potissimùm, [illegible] modò quasi nucleum in medio comp[illegible]rem, candidiorémque, vt in lapillo [illegible]nis; sed ipsas etiam squammulas ita [illegible]culareis, vt duobus quasi polis [illegible] reant. Alius humor dicitur Aqueus, [illegible] aquam puram referat, fususque est [illegible]stallinum, & tunicam corneam [illegible] non magno; libera, ac velut [illegible] ipsum tunicâ Vuea; præterquam in [illegible] in quibus nihil, aut parùm [illegible] humoris deprehenditur; à nobis cert[illegible] oculo Delphinis (ac dici fortè idem [illegible] de Cetaceis cæteris) deprehensus [illegible] Postremus est Vitreus, qui pone crystal[illegible] & intra Retinam continetur. Dic[illegible] vitreus, quòd admodum quoque p[illegible] sit, cùm & iure dici possit Albuminosus [illegible]tenus substantiam albumini oui non [illegible]lem obtinet. Est autem is humor [illegible]mus, quippe ipso crystallino [illegible] tripleve amplior complet totam [illegible]dum capacitatem oculi; neque [illegible]linus globi oculi medium occupat; [illegible] motus est non parùm auctorum. Qu[illegible] sunt quædam animalia, vt feles, & [illegible]cturnæ, in quibus vitreus nonnihil [illegible] aqueus verò copiosior est.

Hisce positis non est, cur [illegible] quirendo quod-nam sit organi V[illegible]peramentum. Cùm fuerint enim [illegible] duæ opiniones præcipuæ, altera [illegible] illud esse igneum, quæ tribuitur [illegible] saltem prout apud Laërtium [illegible] calidum valde; itémque Emped[illegible] apud Aristotelem voluit [illegible] ignem ita foras prorumpere, vt [illegible]dit ex laterna; & rursùs Platoni; qui [illegible] oculorum ignem tantum [illegible]ciauit, quantum sufficere lucendo, [illegible]bucendo valeat; ac demum Galeno, [illegible] Platonem est imitatus, & oculum [illegible]ganum lucidum, particulámque [illegible]larem: Altera asserentium aqueum, [illegible]bata primùm à Democrito (tùm [illegible] pocrates quoque videtur [illegible] dum visum nutriri ab humido [illegible] & ab Aristotele deinceps [illegible] commendatáque; perspicuum [illegible] riorem hanc haberi debuisse [illegible] Nam membranæ quidem licet [illegible] siccitatem quandam cum illa [illegible] reat potiùs terreæ esse, quàm ign[illegible] solent frigidi temperamenti [illegible] de creari censentur ex portione [illegible]lique seminis, quod illis [illegible]tione alicuius humoris. Ipsi [illegible] tres, ex quibus præcipuè [illegible]

[illegible] quàm [illegible] Visionique certè [illegible] crystallinum aqua quæ [illegible] non sit [illegible], ut sit aliquis partus [illegible]. Quòd enim & perspicuis sit, & lumen [illegible], id longè [illegible] competit [illegible] quàm [illegible]: & quod [illegible] adeò [illegible] aliquis ex oculis pro[illegible], id [illegible] non probatur, [illegible] in [illegible], & nullus tamen [illegible] dum [illegible] ad [illegible] oculus [illegible], ac illud exemplum illud de Tiberio, [illegible] dum [illegible] experrectus [illegible] aliquandiu per [illegible]; atque [illegible] aliquid lucis intra oculum [illegible], non [illegible] lucem quanquam naturam, sed [illegible] argumento, quòd sensim, ac breui [illegible] dissipetur. Neque obstat, quod oculi [illegible] sint [illegible], quando quid[illegible] splendens, [illegible] lumine, id [illegible] lumine externo, quod [illegible] fig[illegible] [illegible], [illegible] reflectunt; [illegible] quòd [illegible] oculi [illegible] [illegible], & videre, id debetur spiritibus [illegible], sed [illegible] verum, [illegible], cur hac in re nimium hæreamus. [illegible] potiùs occurrit, quæ post ea [illegible] Visus [illegible] sit, [illegible], ut vulgò quærunt, *In qua oculi parte fiat Visio*; [illegible] est [illegible], [illegible] opinio, [illegible], seu [illegible] visionem in humore crystallino. Ita omnium Veterum [illegible], [illegible] Hippocratica, Aristotelica, [illegible], ut Galenus [illegible], [illegible] ideò [illegible] hic [illegible] ad [illegible] speciem [illegible]; [illegible] in medio ni[illegible]; [illegible] ad [illegible] vilius. [illegible], [illegible], & [illegible] colo[illegible] ad colores [illegible] percipiendos [illegible], & [illegible], maximè [illegible], [illegible], [illegible] ad exhibendum rerum omnium [illegible]; idque [illegible] à tergo humore [illegible], [illegible] tandem [illegible] quoddam fiat. [illegible] Lactantium, *cum oculorum orbes [illegible] [illegible], ac liquidi pleni, in quorum [illegible] partes [illegible] luminum [illegible], quas pupillas nuncupamus, in quibus [illegible], ac subtilitas cernendi sensus, ac ra[illegible]*. Præterea & non [illegible] ad [illegible] nostram ætatem. Siquidem [illegible] opinio, quæ Visionem peragi [illegible] in tunica Retina, neque humorem crystallinum, nisi ut medium refringens habet. [illegible] quidem Alhazenus, Vitellióque, & [illegible] alij [illegible] fuerunt, opina[illegible] Visionem solùm inchoari in crystallino, [illegible] vel in Retina, vel in Optico [illegible]: sed eam nuper Ioannes Keplerus, Christophorus Scheinerus, Mathematici [illegible], nonnullique alij expressiùs [illegible]. Quoniam sit autem dicendum po-

tiùs peragi Visionem in cerebro, quàm in hac, aut illa parte oculi, ob allatas antè rationes, plerumque tamen loquendi modum, quo auctores suam sententiam vulgò explicant, retinemus; abundéque est, quòd mente teneamus agi de ea parte externi sensorij, quæ præcipuè est vim ad mouendum facultatem existentem in cerebro, ut visionem eliciat, cùm & tametsi dicere in externo sensorio, quadamve eius parte dicatur, id amplitatè solùm, ob communicatam, factámque sentiendi occasionem intelligi possit. Cæterùm videtur posterior opinio esse longè verisimilior; quòd cùm omnis sensio ex superiùs dictis, neruorum interuentu fiat, manifestum sit non crystallinum, sed Retinam esse aut neruum, aut membranam constantem totam ex intima nerui Optici substantia; adeò ut lucis, colorúmque radij in eam incidentes perinde ipsam moueant, ac perinde eius, spiritúmque interuentu impressionem à se factam renunciatum in cerebrum ac dictum iam est de alijs sensorijs transmittant. Non competit verò id Crystallino; qui licet sua illa Arachnoide membrana vestiatur, non perinde tamen illam continuatam cum neruo habet; cùm, tametsi censeatur illam deducere ex retina, seiunctam tamen obtineat intermediámque separatam ancillat, ut qui ipsam solùm quasi terminum, quo suam mollitiem cohibeat, habere. Quin-etiam ipsa crystallini secundum orbem sui extremum in ciliareis insertio videtur satis arguere esse eam dumtaxat appendicem, ut traiectionem præbeat radiis ulteriùs contendentibus, instar Dioptræ combustoriæ. Ut certè lens vitrea ob perspicuitatem, conuexitatémque transmittit simul, cogitque radios, qui in materiam pone positam agunt; sic crystallinus pariter perspicuus, lenticularitérque conuexus transmittit simul, & cogit radios, qui positam ponè Retinam percellunt. Et quatenus quidem Crystallinus radios refringat, atque cogat, priusquàm ad Retinam perueniant, dicetur aliquantò post; satis hic est ò radios in ipso non consistere, ut necesse foret, si visio deberet in eo peragi; verùm ulteriùs traiici, nempe ad illum vsque locum, in quo peragi sit vero-similius. Quanquam non videtur deinceps ad id comprobandum argumentis opus, postquàm eximius ille Parisinus Chirurgus & obseruauit, & demonstrauit posse animal absque crystallino videre. Scilicet quem morbum *Cataractam* vocant, declarauit esse non pelliculam aliquam inter vueam, crystallinúmque humorem subnatam, quæ veluti iam maturescens acu immissa deprimi, & ad partem oculi inferiorem sisti possit; sed ipsum esse crystallinum, qui temporis tractu flaccescat, & ab ipsis processibus ciliaribus sic secernatur, ut sicuti matura glans à suo calyce sponte dimouetur, sic ipse nullo penè negotio emoueatur, depriματúrque in ipsum vitrei humoris fundum, tantula interim parte vitrei inuadente locum ab ipso relictum. Ex quo efficitur ut quia vitreus fungitur crystallini vice, radios non longè secùs refringat; atque idcircò visio fine crystallino peragatur.

Præterea

De Visu, & Visione.

De Visu, & Visibili.

Præterea autem, quòd redire interdum Cataracta dicitur, ex eo esse, quòd crystallinus non satis depressus, satisve compulsus, firmatúsque sub vitreo fuerit; tunc enim redire, & in locum suum sistere se iterum potest, vnde nouo labore deiiciendus sit. Præterea & acum ab ipso sic intromitti solitam, vt intacto humore aqueo crystallinum solùm attingat, sicque ex aqueo nihil effluat (siue sola interior crystallini substantia siccescat, atantaque non corrugetur, suóque in situ consistat; siue qui vapor ex crystallino inter corrugandum exhalatur, ad aquei superficiem concrescat, & quasi septimentum fiat) quanquam seu humor aqueus prorsùs necessarius non sit, seu eius iactura resarciatur facilè, testatur Galenus sanasse se puerum, cui pertusâ corneâ effluxerat aque. Nihil etiam proinde est deinceps opus respondere argumentis crystallino fauentibus, cuiusmodi præsertim sunt, quæ ex Galeno sunt insinuata; quando iam vel ex illo vno refelluntur experimento obseruati crystallini ea, qua dictum est depressione in iis mortuorum oculis, quibus & depressa cataracta fuerat, & visus seruatus, confusior ille quidem, sed aliquis tamen. Quod certè videbatur præsertim vrgere de perspicuitate, priuatione que colorum, fauere magis, vt iam innuimus; humori aqueo debuerat; imò & quadam ratione vitreo, quatenus non perinde, ac crystallinus solidescit, ac hebetatur. Vt taceam, cùm isti humores sint solùm habendi vt media, debere idcircò eos esse & perspicuos, & excolores; quòd radij alioquin per ipsos traiecti ante allapsum in Retinam, coloribus eorum & inficerentur (sensu aliàs exposito) & eosdemmet ipsis rebus, vnde aduenirent, imputarent; quod etiam in ictericis, sanguinéque suffusis contingit. Quod item de appositione ponè facta humoris vitrei ad creandum quasi speculum; id valere sanè non potest ob insignem ipsiusmet humoris vitrei perspicuitatem. Ne memorem, si Visio fieri quasi per quoddam speculum debeat, vsurpari potiùs debuisse ex iam dictis Choroidem, vnà cum Retina ita tenui, pellucida & cohærente, vt ipsius choroidis superficies esse videatur; idque ob illud atramentum, quod pone choroidem positum impedire reflectionem radiorum vlteriorem possit.

[Margin: laedit.]

Vt iam de Visione dicamus; nota est imprimis quæstio celebris, *An Visio fiat per emissionem, cuiuspiam rei ex oculis, an verò potiùs per receptionem cuiuspiam rei ex ipsis rebus.* Nempe quidam priorem modum; quidam posteriorem tuentur; & cùm non desint, qui vtrumque concilient, non desunt etiam qui neutrum probent. Ex iis, qui priorem sequuntur, censeri possunt Pythagorei existimantes radios quosdam ita emitti ex oculis, vt ad obiecta vsque pertingant, & regressi ad oculos sensionem, vt quodam renunciatu, faciant. Illos certè innuere Plutarchus videtur sub *aliorum* nomine, dum Placita varia circa hanc opinionem recenset; quatenus posteà disserens de speculari imagine Pythagoreos nominat, asserenteis illam ex visus

[Margin: 4. plac. 13. cap. 14.]

reflexione cerni. Quippe dum
tum visum, quando v.c. in æs, læuia,
litúmque impingitur, sese versus
patique quidpiam simile, ac dum ma[nus]
admota humero tum distenditur,
citur properè in ipsum. Deinde Emp[edocles]
manifestè docuit emitti ignem
quando illos cum laterna transpun[cta]
putauit recitatis illis ab Aristotele
Quanquam censuit quoque itan[idem]
Aristoteles idem habet, fieri Vis[ionem]
emissione per defluxiones ex ipsis rebus
quòd adueniret ex rebus imaginibus
tur, prodire ex oculis ignem, quis
sum voluerit; cùm scribat Plutarch[us]
miscuisse illum imaginibus radios,
séque τὸ γλαύκιον, *quod existit*
ex utrisque compositæ imagini
tur certè deinceps Plato id
imitatus; quoniam tametsi ipse
superiùs dicta defluuia ex rebus
sus non improbârit: & censuerit
lorem nihil esse aliud, quàm φλόγα
mam defluentem, ac admiserit corp[uscula]
dam ἐμφάνους ἐν τῷ ὄψει in visum
docuit tamen & ipse ignem, lucem
emitti ex oculis, non ad ipsa vsque
sa; sed ad lucem vsque externam,
occursum, cum ea quasi compingitur,
quia pergere vlteriùs non possit,
datur, nisúmque velut exprimat,
ma sentiat; sicque rem, in quam
videat. Ita habetur in Timæo, vbi
consequenter, nihil certè in tenebris,
egrediens interna lux nulli simili
occurrat, & affectione dissimili
ac extinguatur. Quam porrò ill[ius]
nem, duplicemve lucem in vnum
pus compactam συναυγείαν
scribit Plutarchus dictam deinde
συναυγίαν, *Platonicam corradiationem*
stoteles autem illam subnotat,
bo συναυγῆ quasi *Complanatione*
Nempe præter omnem rationem,
que asserit esse asserere Visionem
vni quapiam re exeunte, siue ad visu[m]
siue quorsque complanetur.
inquit, *hoc lucem luci complanari*,
desieri id potest, cùm non quidlibet
tur cuilibet, &c. vt taceam quod
ne dictum de extinctione in tenebris
ciari ab eo σβέσιν ἀνάπτεσθαι,
Nota interim eos, qui vtrumque
modum conciliant, cuiusmodi
Galenus, attendere potissimùm ad
tonis opinionem; quatenus fuit
quidpiam emitti versus res, & quiq[uam]
rebus in oculos immitti, inque
commissum nimirum; qui in eos
hæc, expressa præ cæteris Stoic[is]
fuit. Ij enim arbitrati sunt
radios aërem ad vsque rem visa
dentis, intendenteisque, vt
conum, cuius cuspis sit in superficie
in ipsa re visa. Ac veluti manus
to sentit nisu quodam, & pro
stentiæ quicquid ab illo contingit,
videlicet durum, molle, æquabile

quibus, lanam, lignum, lapidem, panem, hocce visum esse intuitum quidlibet [illegible] Oculo, corpus album, nigrum, flauum, pallidum, [illegible], &c. Ita fere [illegible] habet Galenus: [illegible] etiam Alexander [illegible]. [illegible] verò, postquam dixit Stoicos, veluti Chrysippum, & Apollodorum [illegible] lucem inter visum & [illegible], *Fieri autem*, inquit, [illegible] (cuspidem vt sunt) [illegible] *in visu*, & [illegible] *ipsi re visa*, [illegible], *quod videtur, aere tamen*, [illegible], *quasi baculo* [illegible]. Sic refert Agellius videndi causas [illegible] dici [illegible] ex oculis in ea, quæ videri queant, emissionem, actionisque [illegible] intentionem, & Plutarchus spectationis Chrysippo tribuit intentionem aëris, & [illegible] formam. Simile quidpiam Stoicis [illegible] Mathematicos docet Alexander, quatenus [illegible], ac fieri supponunt conum quendam Visibilem inter oculum, & rem visam; quo loco [illegible] præ aliis Euclides, & Ptolemæus intelligi, emissiones quoque quasdam supponentes. Simile etiam aliquid sensisse videtur Hipparchus, cum apud Plutarchum [illegible] est radios ex vtroque oculo protensos suis extremis, [illegible] contrectare, & [illegible] nisi, qualis ea sit, ad [illegible] referre.

Et [illegible] posteriorem [illegible] quidem Aristoteles [illegible]. Sed vix apparet, quid ille [illegible] in [illegible] quidem emissionem [illegible] : et cum [illegible], non verò [illegible]. [illegible], inquit, [illegible] *fieri* [illegible] *si* [illegible], *propter longitudinem* [illegible], [illegible] de [illegible], Virgil. [illegible] *si longè extendere* [illegible] exemplum illius Amphiboli [illegible] *videre*, inquit, [illegible] *vt dum ambulans* [illegible] *semper videretur præcedere, quod visus ad ipsum* [illegible], *adeò scilicet* [illegible] *vt illi præcedere* [illegible] *posset ab* [illegible] [illegible]. At [illegible] cùm doceret [illegible] visum [illegible], fieri id [illegible] [Greek illegible], *vt visus* [illegible] [illegible], & *per angustiam* [illegible] *distrahatur*, &c. Et nonnulli [illegible] quod [illegible] [illegible] habuerit, sed [illegible], vt hanc opinionem de facta [illegible] *ne* [illegible] *re* [illegible], [illegible]. Modestiùs certè [illegible] nihil interesse ait visionem fieri [illegible], *quod visus* [illegible], aut quòd [illegible]. Deinde cùm præstet [illegible] aliquid [illegible] à rebus visibilibus; longè tamen [illegible], vt asseueret de ipsis aliquid à rebus, [illegible] visum [illegible] [illegible] modò qualem [illegible], simulacro [illegible] posse, sed ne qualem quidem [illegible]

dem eius Sectatores describũt, dum inuehunt quas dicunt species visibiles, & intentionales. Neque aliud nihil adueniens voluit ex rebus visibilibus ad vsque oculũ, quàm *Motionem*, quæ alia re perficitur [Greek illegible], quàm [Greek illegible] *quidem autem* [illegible], *quæ a visibus rebus est, motionem*. Ac rursus, *lux*, inquit *lux, siue actu sit, quod oculum inter, & rem conspectam intercedit*, [Greek illegible], *ipsa, quæ per illud fit, motio visionis est causa*. Declarante porrò hanc esse motionem *perspicui* [Greek illegible], quod & esse definit nõ aquam, non aërem, non cælum, non vitrum, non glaciem; sed naturam quandam hisce rebus inexsistentem, quæ separabilis quidẽ ab ipsis non sit, sed tamen plus his, minus illis insit. Cùm velit ergo illam naturam, quæ in aëre, v.c. est, esse perspicuum potentiâ solùm, donec aër est tenebrosus; fieri perspicuũ actu docet, statim ac aër illustratur. Et cùm factum actu perspicuum idoneum sit, quod color moueat; censet colorem, qui in extremo corporis visibilis est, mouere ipsum quà est contiguum, ac motum tota serie continuari per aërem ob perspicui continuitatem ad ipsum vsque oculum, per quem cùm sit in ipso quoque natura perspicui [illegible], continuetur ad vsque internum sensorium. Et difficile quidem est Aristoteli explicatu, cuius speciei sit iste motus. Nam quamuis Simplicius adhibeat similitudinem non ineptam, dum perspicuum cum baculo comparat, vult ipsum à colore motum motionem in visu perinde creare, [Greek illegible] *baculus motionem in lapide creat*; nihilominùs neque is videtur esse localis aliquis motus, qualis est motus baculi; cùm & color immotus maneat; & perspicuũ moueri ab immoto non possit; neque motus Alterationis, quemadmodum interpretatur Galenus, & Meletius; quoniã, vt inquit Alexander, per transmutationem non fit, & fit alià de aut momento, aut imperceptibili tempore. Neque est etiã simplex quædam denominatio extrinseca, qualis approbatur ipsi Alexandro, dum perspicuũ solùm ita pati dicit, vt si quis ad motũ alterius, dexter illi ex sinistro euadat; quoniã talis denominatio reale nihil ponit in re, motio autẽ qua visus percellitur, est quidpiã reale. Tale porrò quidpiã deinceps Peripatetici aliqui sensere, cùm visio est in re visa denominatio extrinseca, sic existimarunt nihil esse necesse, vt res visa motionem villam in ipsum visum exprimat; ac nihil aliud ad visionem esse necessarium voluerunt, quàm vt obiectũ visibile sistatur coram oculo, & in luce sit, debitaque distantia. Huiusmodi fuere præsertim quos Nominales appellarunt, vt Okamus, & Biel, itémque Durandus, Gregorius, & alij, qui etiam adoriuntur à cæteris Peripateticis species, seu imagines, de quibus statim post, [illegible]. Ipsi autem sunt, quos [illegible] neutrũ visionis modus probare; cùm ipsis addi quoque possint ex Veteribus aliqui; veluti Porphyrius, dum dixit apud Nemesium, *Neque conum, neque simulacrũ, neque aliud quidpiã esse causam, cur res videantur; sed animã ipsam incurrentẽ in res, cognoscentẽque ipsã agnoscere nihil ab illa differentem,*

De Visu, & Visione.
ibid. de sens. & sens. 4.
2. an. 7.
de sens. & sens. cap. 3.
in 2. de an.
7. de dogm. 6.
lib. de an. [illegible] 22.
in 2. sent.
lib. de na. hum. 7.

De Visu, & Visione.

rem, ut quæ contineat omnia; eundémque nihil aliud fuit, quam animam continentis corpora diversa: Hoc nempe dicit cohærenter ad opinionem antè relatam de generali, seu communi vna anima omnium rerum. Ac nouis Lactantius, qui tametsi dixisset *texisse Deum oculorum orbes gemmarum similitudinem præferentes ab ea parte, qua videndum fuit, membranis pellucentibus, vt imagines rerum contrà positarum, tanquam in speculo refulgentes ad sensum intimum penetrarent*, subdidit tamen, *Per eas igitur membranas sensus ille, qui dicitur Mens, ea, quæ sunt foris transpicit; ne fortè existimes aut imaginum incursione nos cernere, vt Philosophi disserunt; quoniam videndi officium in eo debet esse, quod videt, non in eo, quod videtur; aut intentione aëris cum acie (coeli scilicet cuspide) aut effusione radiorum; quoniam, si ita esset, tardiùs quàm oculos aperiremus, videremus, donec intentus aër cum acie, aut effusi radij ad id, quod videndum esset, peruenirent: cùm autem videamus eodem momento temporis, plerumque verò aliud agentes, nihilominus tamen vniuersa, quæ contrà sunt posita, intueamur, veriùs & manifestiùs est Mentem esse, quæ per oculos ea, quæ sunt opposita, transpiciat, quasi per fenestras pellucente vitro, aut speculari lapide obductas.*

Lib. de opif. Dei cap. 8.

Sed hosce vt mittamus, illi, qui sine controuersia sunt posteriorem modum sequuti, ac Visionem fieri receptione voluerunt, fuere assertores specierum, seu imaginum, vel simulacrorum. Præcipui autem in ipsis fuere Democritus, & Epicurus, quos sequuti ex parte sunt Peripatetici recentiores. Et Democritum quidem sensisse decepta è corporibus simulacra, dum in oculum incidunt, visionem creare, vel ex eo intelligitur, quòd cùm diceret apud Aristotelem τὸ ὁρᾶν [illegible], visionem esse apparitionem, Aristoteles eum redarguens, talem apparitionem ait fieri, ὅτι τὸ [illegible], quòd oculus politus sit. Quippe id insinuat imagines rerum incidentes in oculum apparere in ipso, vt in speculo propter læuorem, non tam profectò membranæ corneæ, quam intellexisse Aristoteles videtur, quàm intimæ Choroidis, vt Democritum, cùm dissector adeò studiosus fuerit, intellexisse est probabilius. Et confirmatur ex eo, quòd, cùm Aristoteles verba hæc subijciat, [illegible], Lactantius loco mox citato videtur ea interpretatus, cùm postquam dixit *nec cernere nos incursione imaginum*, subdidit hæc verba, *quoniam videndi officium in eo esse debet, quod videt, non in eo, quod videtur*. Adeò proinde vt species illa nihil esse aliud videatur, quàm facta in oculum per sui imagines rerum apparentium *specularis incursio*. De Epicuro autem res est in confesso. Macrobius enim, v. c. *Censet*, inquit, *Epicurus ab omnibus corporibus iugi fluore quædam simulacra manare, nec vnquam tantulam moram interuenire, quin vltrò ferantur inani figura cohærentes corporum exuuiæ, quarum receptacula in nostris oculis sunt; & ideò ad deputatam sibi à natura sedem proprij sensus recurrunt*. Et statim post, *Quia in audiendo, gustando, & odorando, atque tangendo nihil è no-*

Lib. de sens. & sensil. cap. 2.

7. Sat. 14.

bis emittimus, sed extrinsecus accipimus [illegible] *sensum sui moueat; quippe & vox ad* [illegible] *vltrò venit, & auras in nares influunt, & pa*[illegible] *ingeritur, quod gignit saporem, & corpora* [illegible] *applicantur tactu sentienda* [illegible] *ex oculis nostris nihil foras profici*[illegible] *gines rerum in oculos* [illegible] *tò. Epicurus, inquit, æstimat semper* [illegible] *corporibus simulacra quædam* [illegible] *eáque sese in oculos inferre, atque* [illegible] *sum videndi putat*, vbi quod dicit [illegible] *re*, Epicurus apud Laërtium habet [illegible] Apud Plutarchum dicitur [illegible] *mulacrorum insinuatio*; apud Cicero[illegible] *ἐμπτώσεις, Idolorum incursio*, [illegible] cam, *incidentia*. Nimirùm Cicero [illegible] de fenestrarum angustiis iocatur [illegible] cum, *Vides enim*, inquit, [illegible] *idolorum incursione videremus* [illegible] *idola in angustiis* [illegible] *radiorum*. Sed Laërtij locum [illegible] stat. Epicurus igitur exposita [illegible] crorum naturâ, sic prosequitur [illegible] bent MSS. & Aldobrandini editio [illegible] vt vulgò) [illegible] (sic leg[illegible]) [illegible] *Existimandum* [illegible] *ferentes fi aliquo ex rebus* [illegible] *ipsarum formas videre* [illegible] *Neque enim quæ extrà sunt* [illegible] *sui (coloris scilicet, ac formæ)* [illegible] *primerent aut beneficio aëris* [illegible] *interiecti* (Stoicorum opinionem [illegible] telis male ob naturam [illegible] ficientis opinione notat) *aut* [illegible] *diorum, seu quorumcumque* [illegible] *è nobis ad res pertingentium* (quibus [illegible] notat cæterorum, qui fieri visionem [illegible] probant) *vt fit, si immitti*[illegible] *dam, quæ pro congrua sui magnitudine* [illegible] *rebus & colore, & forma* [illegible] *visum, tam in mentem celeri* [illegible] Pergit, [illegible] *Deinde ob hanc ipsam causam* [illegible] *vnam, continuamque est, quod* [illegible] *rentem facit, & conformationem* [illegible] *seruat, pro concitatione* [illegible] *illic accepit, dum in ipso solido* [illegible] *dum profunditatem suppeditant* [illegible] *Atomis conformaretur*: [illegible] *illius sit ad mentem seu ad sensum* [illegible] *excipimus siue formæ, siue* [illegible] vberius intelligenda ea in [illegible] sima, cùm agetur de [illegible]

quam infertur ea cogitatio quoque fieri intra ipsum [illegible] simulacrorum incursum. [illegible] hic solum est, quod Lucretius habet, cum postquam fuse comprobauit, descripsitque imagines, tum sic concludit,

Esse in imaginibus quapropter caussa videtur
Cernendi, neque posse sine his res vlla videri.

Tum declarat consequenter imagines vbique adesse, vndique circumferri, ita vt per ipsas videre nihil nos prohibeat si oculos modo conuerterimus illis percipiendis solos destinatos,

Nam ea, quae dico rerum simulacra feruntur
Vndique, & in cunctas iaciuntur didita partes;
Verum nos oculis quia solis cernere quimus,
Propterea fit, uti speciem quo vertimus, omnes
Res ibi eam contra feriant forma, atque colore.

Quibus sane, & reliquis Epicureas voces [illegible] licet. Ad Peripateticos Recentiores quod attinet, ij admittunt quidem consimilem diffusionem imaginum ex rebus visis [illegible], & visionem earum incursu in oculum fieri consentiunt; verùm nolunt ipsas esse aliquid è rebus [illegible], quasi quidpiam rebus deperdat, sed earum eductionem fieri praesentibus rebus ex medij vicini potentia, & propagari porrò eductione simili per succedentis medium ad oculum vsque. Nolunt etiam proinde eas quidpiam substantiale, & corporeum; sed esse mera accidentia, ac vel esse pure incorporea, vel si habeant saltem [illegible] pure incorporeitatem, tum quod Aristoteles ipsas vocet *formas sine materia*, tum quod plures simul in eodem loco, seu eadem medij parte exhibeantur: vbi enim vna, ibi mille sunt, & quaelibet tota in toto medio sit, totaque in medij parte qualibet; adeo vt in quacumque medij parte speculum [illegible], alicuius imago in eo exhibeatur: & in quacumque oculum obiectum inde conspiciatur. An illa porrò eductio, propagatioque intelligi, ac probari possit; aliorum alias est. Aristoteles ex hoc sensu suas [illegible] intelligentia, superiùs iam [illegible]; cum autem ob ea, quae apparent imagines plures sint in eodem loco, & vna tota in toto medio, partéque medij qualibet sit, ex dicendis intelligetur.

Cùm sit ergo haec opinionum circa Visionem varietas: videtur imprimis nihil esse necesse, vt quidpiam ex oculis prodeat, quod in res visas emittatur. Nam primò, seu lucidi sint, seu alterius naturae radij, quos asseruerunt Pythagorici; cùm ij esse corporei debeant, ecquis contineri intra oculum capiat [illegible] tantam corpusculorum, quae diffundi valeat in regionem vsque stellarum Fixarum; neque non in vnam modò eius partem, verùm in totum hemisphaerium, quod supra horizontem est; neque simplici itu, reditúque, sed continuo, vt quoties libet oculos claudere, aperiréque, neque attingendi solùm ipsam Caeli, Siderúmque superficiem, verùm omnia interea spatia intermedia complendo adeò vt nullum in ipsis punctum [illegible] sit, de quo non liceat dicere, [illegible] aliquid, quod ex oculo cernente profluxit. Ac si exhauriretur quidem breui oculus, fieri res vtcumque probabilis posset; at potest oculus totam diem, noctémque in Caelum attendere, neque propterà quidquam imminui; nam quod alioquin defatigetur, id ex contentione musculorum mouentium, & lacessitu membranarum à luce, non ex materiae exacuatione, quae in Caelum vsque diffundatur, esse videtur. Ecquis iterum capiat pernicitatem illam tantam, vt quo momento aperimus oculos, radius, hoc est corpus ex oculo prodiens in stellas vsque eat, ac redeat. Vtcumque enim lux, & cum ea visibilis species dicatur momento aduenire è Stellis in Terram; non id tamen probari potest; cùm nemo vt etiam obiectum est aliàs, prope illas adsit, qui dato nobis signo tegat, retegátque, vt expectiamur, num quo momento retegantur ipsas videamus; & quoniam Terrae circummolamur, directósque radios ad illam vsque habent; pronunciare ad summum possimus de tempore, de quo earum radij ab horizonte vsque Terreno, aut à nube dehiscente, aut à fenestra adaperta perueniunt ad oculum; at nescij sumus quanto tempore peruenerint vsque ad Terram, nubem, aut fenestram occlusam. Et quamvis subducente se à Sole Luna per Eclipsin videatur Sol eodem momento, quo ea subducitur, apparere; asserere tamen omninò non licet, an non aliquantò prius subducta Luna fuerit, nos verò tum demùm detegamus Solem, cùm ipsius radij feriunt oculum; eo modo, quo circa auditum prius quidem fit corporis percussio, quàm nos procul sieti ipsam exaudiamus, tum autem demum exaudimus, cùm aër compulsus ipsas aures ferit. Deinde esse oculos iuxta Platonem completos igne, è quo lux foras emittatur, compingatúrque cum luce externa, probari non potest, iuxta ante-dicta. Nam quod vrgeri quidè praesertim illud Tiberij exemplum potest, est cui non modò retorqueatur luculam illam esse solùm torrentis instar collectitiam, quatenus statim exhauritur, & non alia ratione dici potest caussa videndi, quàm quaeuis externa, seu aliunde profecta lux; verùm & quia requiri potest, qui fiat, vt non omnes perinde, ac Tiberius in tenebris videant, si respondeatur quidem, vt sit à Platone id fieri defectu externae lucis occurrentis, retorquebitur, quinam ergo fiat, vt Tiberius nihilominùs vbi lux exterior nulla occurrit, videat? Sin dicatur idcircò esse, quòd interna lux caeterorum hominum sit Tiberiana parcior, neque tantâ copiâ emittatur, vt perinde illustrare cubiculum valeat; tum instabitur, quinam ergo fiat, cur homines centum intra idem cubiculum aperientes oculos non perinde ipsum ac vnus Tiberius illustrent, cùm probabile nullatenùs sit, non esse in ipsis simul omnibus tantum interni luminis, quantum in vnico Tiberio. Ad compaginationem illam quod spectat, non videtur profectò Plato Aristoteli responsurus quaerenti quid sit, aut quomodo fiat. Siquidè neque dici potest quo glutine fiat haec compaginatio, neque qui fiat in occursu lux veluti duriuscula, cùm interna quidem tantilla sit, vt nulla appareat; neque qui compagine facta, & interiore luce velut repercussa,

De Visu, & Visione.

renuncietur propterea varietas rerum visibilium, ad quam ipsa lux compaginata non attineat, neque alia huiusmodi. Vt præterea lucem luci occurrentem ab ea non sisti, sed alteram per alteram, siue cum altera diffundi, & concipi ad summum posse oppositos, oppositéve occurrenteis radios inuicem reflecti, impedirive ne vlteriùs tendant; non item verò totam lucem, vniuersosve radios; alioquin enim ex duabus flammis nulli vnius radij peruenirêt ad aliam; neque ex duobus hominibus se mutuò respicientibus radij oculorum vnius seu per se, seu cum alia luce ad alterius oculos compaginandi peruenirent; atque ita de cæteris. Insuper emitti ex oculo radios eâ vehementiâ, vt aërem extra corneam occurrentem versus res visas dirigant, & coni formâ (etiam ad vsque Sidera extrema) intendant, vt opinati sunt Stoici, longè adhuc minùs probandum videtur. Quippe radij citiùs per aërem penetrauerint, quàm ipsum processerint; aërque ea est fluiditate, diffusionéque in omnem partem, vt posse ipsum, & ea quidem pernicitate dirigi, captum planè fugiat. Ac sonus quidem demonstrat ipsum & compelli posse, & abire perniciter; sed cùm ne ictu quidem vehementissimo compelli sic possit, vt vno horæ secundo percurrat plusquam ducentas triginta Parisienses Hexapodas; hoc est vnâ horâ vix plusquam nongenta Italica milliaria; quomodo possit ab oculo nisu nullo ita compelli, vt Sidera etiam suprema temporis momento attingat? Quin-etiam, cùm aër, demonstrante sono, velocitate æqua procedat, seu lenissimo pellatur, seu vehementissimo ictu; constare videtur, etsi oculus, ipsiusve radius pellat aërem, non idcircò aërem iri ocyùs motum, dum propagata intensione ad rem visam dirigitur, quàm moueatur à corpore sonante, dum tendit ad aurem. Quæso autem, dum pisces intra aquam degentes cernunt, procudunt-ne aërem; & dum nos quoque præter aquam, aut vitrum conspicimus; procudimus-ne vsque ad rem visam; & non ille cogitur potiùs citrò, seu versum nos reflecti? Sed & cùm visum dirigimus in speculum perfectè politum, quî fit, vt ipsum non videamus; res autem obiectas distinctè videamus? an nullus est radiorum directorum nisus in ipsum speculum, totus verò est reflexorum versus res obiectas? An impingentes baculum fractum, qua parte est fractus, in parietem; non ipsius parietis, sed rei alteri extremo occurrentis resistentiam sentimus? Quanquam non videtur in hîs immorandum; vt neque in eo, quod Stoici (& Chrysippus speciatim) apud Plutarchum

4 plac. 15.

consequenter dixerunt, videri posse tenebras, quatenus prodeunt ex oculo non nigri, aut caliginosi, sed ignei radij, & visus non fallitur cernens tenebras, quæ reuerà sunt, esse; aliáque similia.

Videtur deinde prorsùs necessarium, vt quidpiam ex re vsque visa ad oculum tendat, quod sensorium feriat. Id verò probat, tum ipsa sentientis facultatis natura in eo posita, vt nisi patiendo, recipiendóque quidpiam,

non agat; neque hoc potiùs, quàm [illegible]
sentiat, nisi ab ipso vel per se, vel per [illegible]
missum aliquid tangatur, ac detineatur [illegible]
itemque analogia visus cum cæteris [illegible]
bus, qui nisi quopiam percellantur [illegible]
hil deprehenduntur. Tum speculorum [illegible]
rientia; cùm fieri non possit, vt vel faciem [illegible]
stram, vel rem aliam retrò nos consti[illegible]
in eo videamus; nisi quid ex nobis, [illegible]
que rebus in ipsum contendat, quod [illegible]
lum, & sub iisdem quidem, non illis angulis [illegible]
flectatur. Tum experientia conspicil[illegible]
tam conuexorum, quàm concauorum; [illegible]
nisi aliquid ex rebus vltrà consti[illegible]
oculum veniat, quod per illa transi[illegible]
pro modo quidem figuræ ipsorum [illegible]
tur, ac dilatetur, explicari non [illegible]
quamobrem ex eorum interpositione [illegible]
appareant grandescere, imminui, [illegible]
distorqueri, &c. Tum experientia [illegible]
rerum extra clausum cubiculum, & [illegible]
ce positarum factæ intra ipsum cubi[illegible]
in pariete, papyrove, aut alia re [illegible]
di, quam opponas foramini ad [illegible]
facto; cùm nisi aliquid ex rebus [illegible]
quod foramen pertranseat, & res [illegible]
tiùs, quàm alias exhibeat, reddi [illegible]
causa non possit effectus admirabilis; [illegible]
speciatim dici, cur res inuerso situ [illegible]
tur, nisi quia decussatio in foramine [illegible]
quod supernè aduenit, terminatur [illegible]
quod infernè superiùs, quod dextror[illegible]
læuam, quod læuorsum ad dextram [illegible]
Tum experientia eius lucis, quæ [illegible]
è regione cubiculi, obiectáque extrin[illegible]
delâ sic transmittitur, vt oculus [illegible]
culum, alioquin occlusum, tenebris [illegible]
existens ipsam non conspiciat: [illegible]
non possit, quare id contingat, [illegible]
huiusmodi lux transit tota vlteriùs (a[illegible]
motiore præsertim à candela foramine [illegible]
stente paullò latiore) nihilque extra [illegible]
lum reflectitur, aut peruenit, quo [illegible]
sus videre eam possit. Tum experientia [illegible]
rum rerum, quæ positæ in luce viden[illegible]
è tenebris, positæ in tenebris non [illegible]
tur è luce; cùm nisi admittamus [illegible]
re statu peruenire quidpiam ex ipsis [illegible]
ad oculum, non peruenire in [illegible]
discriminis ratio reddi nulla valeat; [illegible]
existente aliunde eadem distantia, [illegible]
que præsentia, quæ vt ad superiora, [illegible]
ad hoc quoque, & plura alia [illegible]
si sola spectetur, penitus inefficax est. [illegible]
verò, cùm certum videatur aliquid [illegible]
ri ex re visa in oculum, superest [illegible]
quid nam illud sit, an motio videlicet [illegible]
tus perspicui interpositi, vt Aristoteli [illegible]
est; an imago è re derepta, speciésve [illegible]
pagata, vt Epicuro, & aliis; an verò [illegible]
aliquid aliud.

Itaque dicendum simpliciter videtur [illegible]
hil aliud ex rebus visibilibus ad [illegible]
aduenire, quàm lucem. Lucem autem [illegible]
telligo tam eam, quæ directè, siue im[illegible]
diate ex lucido corpore aduenit, quàm [illegible]
quæ allapsa ad res minimè lucidas, [illegible]
deinde reflexa ex ipsis. Et cùm [illegible]

ita dico, refractam etiam intelligo, quatenus ipsa quoque refractio deflexio est quædam à recto, infinitóque tramite; neque distinguo an post vnam, an post duas, decem, centum, mille, & plures reflexiones adueniat, cùm satis sit aduenire semper ex re visa ad oculum quandam aut directam, aut reflexam lucem. Ac primùm quidem, quoties res lucida conspicitur ipsa, lucem ex ea immediatè, directéque aduenire, ac percellere oculum, nemini verti potest in dubium; maximè verò, cùm si purior, confertiórque aduenerit, ipsum sensorium grauiter lædat. Quoties autem videtur res minimè ex se lucida, lucem aduenire ex ea reflexè, vel id vnum satis conuincit, quòd in tenebris non videatur, ac tum demùm conspici valeat, cùm res quæpiam lucem in eam miserit, quam remittere in oculum possit. Deinde, non esse necesse, vt quidpiam aliud adueniat, comprobatum satis videtur ex iis, quæ sunt suo loco de luce, déque colore disputata; declarando colorem nihil esse aliud, re ipsâ, quàm lucem, quæ prout ferit oculum, apprehensionem coloris facit, seu is sit candidus, seu alius, pro varietate refractionum, commissarúmque vmbellularum, quæ fieri potest, seu in excessu à re lucida, seu in reflexu ex illustrata, seu in traiectu per ipsum medium. Notandum solummodò est, non statui à visu discrimen inter aduentum lucis ex corpore lucido immittente propriam, & aduentum ex illustrato emittente alienam; sed vtramque ipsi ex æquo esse, quatenus eumdem sensus in corpore, vnde lux aduenit ipsam ferit, colorem in eo apprehendit; eo modo quo tactus pilam directè à proiiciente missam sentiens, seu missam reflexè à pariete, id non distinguit, sed pulsum, duntaxat solùm ad eam partem apprehendit è qua ictus aduenit.

Dicendum proinde secundò opinionem Aristotelis eatenus posse censeri veram, quatenus ex re, quæ censetur colorata, motionem quandam vult fieri per medium ad vsque sensorium; nimirum ipsa est motio lucis: licet ipse putet non lucem moueri, sed perspicuum actu, luceve affectum. Videlicet concipit lucem, postquam per medium diffusa est, esse quasi quidpiam immotum; cùm ex aliis tamen dictis, nisi per motum non consistat, & statim ac ampliùs non mouetur, sit nulla. Concipit etiam colorem esse eumdem sine luce, qui cum luce est, sed non posse sine luce mouere perspicuum; cùm tamen color absque luce non sit (tametsi dispositio ad talem colorem) & quicquid motus præstat, non aliud sit, quàm motus ipsiusmet lucis, quæ vt à fonte prosilit, vel corpori cuipiam illapsa in eo non quiescit, verùm resilit, & incurrens in oculum apprehensionem creat, sensumve exhibet coloris. Concepit tandem perspicuum esse subtilem quandam naturam diffusam per aërem, aquam, cælum, vitrum, &c. quæ à luce coloreve, quà parte attingitur, mota, commoueatur tota in continuitatem, atque idcircò eodem momento, quo vno sui extremo compellitur, compellere alio possit oculum; sitque adeò veluti chorda, ex Philopono, aut veluti baculus ex Simplicio, quatenus moto vno chordæ, baculive extremo, alterum mouetur, cùm secus tamen se rem habere & aliàs fusè sit declaratum, & delibatum etiam mox aduersus baculum Stoïcorum. Id vnum solùm repero, si perspicuum ita continuum, rigidúmque est, vt quo momento mouetur in vno extremo moueatur etiam in alio, debere motum hunc sentiri non modò secundùm rectã lineam, sed etiam secundum omnem obliquitatem, & quacumque patet perspicuum, cùm non minùs continuum, rigidúmque sit in vnam, quàm in aliam partem; quocirca & debere Solem, cæteráque Sidera infra horizontem existentia, & quicquid pone nos est, perinde videri, ac ea, quæ nobis è regione sunt, cùm quod perspicuum ab iis mouetur, & continuum sit, & rigorem tueatur ad illud vsque, quod oculos nostros attingit.

Dicendum tertiò, Epicuri opinionem eatenus præsertim probabilem esse, quatenus Visionem fieri explicat per incursum imaginum ex rebus ipsis aduentantium. Nimirum lucis radij ita adueniunt ex variis rerum lucidarum, illustratarúmque partibus, & particulis, vt eas singulas referant; sicque radiorum aggeries, quæ ex tota vna re aduenit sit eius imago, siue simulacrum, quod vt rem in speculo refert, sic eiusdem rei apprehensionem in sensorio faciat. Ac vult ille quidem præterea decipi imagines, quasi exuuias ex ipsis rebus, vt fusè aliàs deduximus sed ex lucido quidem corpore nihil videtur aliud, quàm lux dimanare; ex illustrato autem licet aliquid fortè posset lucis allapsu delibari; id non videtur tamen necesse; cùm ipsi lucis radij sufficiant, vt res referant, ex quibus directè reflexéve aduentant. Saltem ex duobus alterum videtur esse admittendum; nempe, vt vel dicamus imagines non decipi in tenebris, sed requiri lucem, quæ earum deceptionem sollicitet, dum radiolis suis, quasi contulis fodicat, excedeiéque corpuscula; ex quibus imago constituatur, cogit; vel, si imagines sponte auolant, esse tamen eas incompletas, inefficacesque ad mouendum oculos, nisi cum luce commisceantur. Aliàs siquidem non apparet, quî explicari valeat, cur res nulla in tenebris constituta videri possit; & priore tamen modo dici possit non videri, quòd nullam emittat sui speciem, posteriore, quod emittat quidem, sed sine luce incompletam.

Vtcumque sit; cùm quæ imago ex re visa aduenit, contexta tota ex radiis ipsius lucis intelligi possit; idcircò Visionis negotium ita videtur concipiendum, vt ipsam tum fieri censeamus, cùm radij pupillâ traiecti, & in appulsu ad membranas humorésque refracti, feriunt Retinam, inque illa imprimentes rei obiectæ imaginem, eius apprehensionem in cerebro creant. Et imaginem quidem rei visæ imprimi in retina, vt in speculo concauo ex obseruatis est manifestum. Impressionem autem hanc fieri radiis ex re visa aduenientibus videtur ostendi tum expe-

De Visu, & Visione.

De Visu, & Visione.

rimentis iam commemoratis, quatenus radij aliqui appellunt ex re ad pupillam, & ex pupilla, ob membranarum, humorúmque pelluciditatem, in Retinam vsque ipsam penetrant, tum quòd non alius sit penicillus, quo elaborari illam posse dicas; & radiis admissis explicari possit, quorsùm hac forma, hoc colore, hac partium positione sit, cæteráque id genus. Refringi verò radios, & maximè quidem in allapsu ad corneam, & in allapsu ad anteriorem crystallini conuexitatem, elapsúque ex posteriore, postulat ex alibi dictis ipsa natura perspicui, quoties illius contextura aut inæquabilis est, aut superficies alia, quàm plana. Et certè, nisi vlla fieret radiorum refractio, non posset res vlla depingi in retina, quàm pupilla ipsa oculi maiore, quandoquidem non alij radij ingrederentur in oculum, quàm qui directè, & pro pupillæ capacitate bacilli instar transmitterentur. Nunc autem effectum est magna prouidentiâ, vt superficies corneæ, speciatimque quà est pupilla, conuexa esset superficie; quò ex integro circiter hemisphærio radij ad ipsam allaberentur, & ad eam refracti subirent in oculum, intra quem iterùm refracti ad vtramque crystallini conuexam similiter faciem, integrum circiter in illius fundo hemisphærium repræsentarent. Quòd insuper, dum hisce radiis & imago imprimitur, & Retina proinde feritur, ipsius rei apprehensio in cerebro fiat, visióque adeò peragatur, ex iis constat, quæ sunt iam dicta; quatenus nempe Retina est tota contexta ex intima optici nerui substantia, nulláque ipsius est pars, quæ non sit quasi ramulus ex optici trunco veluti fisso, diductóque variè propagatus; atque idcircò quæ non sit quasi neruulus, qui spiritu plenus, dum radio percellitur, impressionem factam spiritus resultu facultati significet, ad ipsam optici radicem intra cerebrum insidenti. Hinc obiter posset huc accommodari, quod recentiores distinguunt speciem, seu imaginem in impressam, & expressam; impressa enim dici potest, quæ in retina, vt in speculo concauo imprimitur; expressa verò censeri esse ipsemet facultatis actus, quatenus est vna veluti expressio, seu apprehensio rei visæ, qualis incurrit in organum. Ex quo fit, vt species impressa esse sine expressa possit, veluti, si cuipiam dormienti aperiantur palpebræ, & visibile obiiciatur pupillæ; aut alioquin mens non attendat, & ad aliud quid diuertatur. Et vice versa esse expressa sine impressa valeat, vt dum inter dormiendum facultas species exprimit rerum, quæ tunc sunt absentes, neque retinæ speciem sui imprimunt vllam; aut dum ob alapam impactam luculæ apparent, quibus nihil consimile in retina imprimitur; aut etiam dum oculis clausis, maximéque per tenebras varietates quædam luculorum, colorúmque obuersari ipsis videntur; ac potissimùm si fricentur, premantúrque, & alia similia; quorum generalis causa est facta interim commotio spirituum per optici nerui initia fusorum, persimilis illi, quam radij ab externa re visibili prodeuntes creant; vt [illegible] ferius dicenda, intelligi vel ex eo [illegible] quòd dum luce, aut re quapiam [illegible] cante conspecta palpebras obducim[illegible] dere nobis adhuc videmur quidpia[illegible] dam, albicansve quod ob factam [illegible] vehementem impressionem, commoti [illegible] tus intra neruum opticum [illegible] conquiescant illicò, sed aliquam[illegible] tes, redeuntésque commotionem [illegible] tineant, & facultati idem veluti [illegible] pergant.

Sed hisce dimissis, de quibus, & [illegible] mum de visis per somnum agendum [illegible] feriùs; illud prænotare heic præstat, [illegible] quæ circa visionem subiicienda [illegible] ferè constet ex alibi dictis Radios [illegible] seu visorios corpuscula esse tenuiss[illegible] tilissimáque vt pote cùm nihil in [illegible] quàm rectæ quædam series corpu[illegible] exilissimorum, ea pernicitate, con[illegible] que emissorum à lucido corpore, [illegible] si quædam virgululæ solo [illegible] tium, ponéque insistentium [illegible] tes, & vt sic dicam rigescentes, [illegible] atque interceptio fit, virgularum [illegible] labascunt. Et quomodo quidem [illegible] ac veluti concatenati (tametsi [illegible] pusculorum contactu durantia) [illegible] aut restringantur variis angulis, [illegible] necessum est, corpusculis illis figura[illegible] ea existentibus, repetendum [illegible] est; satis est habere heic posse [illegible] radiorum eandem, siue directè, [illegible] que emittantur ex lucido; siue [illegible] flexéque, aut refractè ex illustrato [illegible] rò corpus, seu lucidum seu illustratum [illegible] pias, non ab vno oculo solùm, sed [illegible] innumeris sursum, deorsum, [illegible] omnem obliquitatem constitutis [illegible] sit; necesse est dicamus innumeros [illegible] illo in orbem diffundi; quandoquidem [illegible] contendunt versus vnum oculum, [illegible] sunt non esse diuersi ab illis, qui [illegible] alios. Et cùm quælibet sensibilis [illegible] grandis pars videri possit non [illegible] meris oculis; necesse est quoque [illegible] parte innumeri radij in orbem [illegible] cùm partium singularum sit [illegible] particulis etiam minutissimis [illegible] sica puncta, quæ videri simul [illegible] bus possint; necesse est [illegible] dios in orbem innumeros. Dico [illegible] & non Mathematica puncta, [illegible] matica ex alibi dictis, nisi ex [illegible] stractioneque Intellectus [illegible] que neque actionis, neque pas[illegible] sunt; Physica secùs; vt quæ nihil [illegible] quàm particulæ minimæ ad [illegible] infra ipsum sensum; & adhuc [illegible] particulis innumerabilibus [illegible] radij verò emittantur ex corpore [illegible] ciebus, & superficies nulla sit, [illegible] cumvis polita ad sensum appareat, [illegible] sit tamen inæquabilissima sit, vt [illegible] alibi est; idcircò non scabræ [illegible] ficies, sed habitæ etiam [illegible] concipiendæ sunt, vt quælibet [illegible]

punctum in ipsa assignabile sit veluti paruus aliquis monticulus, cum suo apice, ac lateribus quaquaversum deuexitate. Nempe hac ratione concipere licet ab vnoquoque puncto luminosi radios in orbem diffundi; atque adeò potiori iure ex parte quadam sensibili constante ex talibus punctis, & potiore adhuc ex tota superficie ex talibus partibus constante; cum si alioquin superficies plana, polítaque exquisitè foret, radios diffunderet non in orbem, siue versus in hemisphærium; verùm in regionem directè oppositam solùm; sicque paries, exempli gratiâ, ita radios directos, parallelósque omnes effunderet, vt nulli peruenirent ad oculos obliquè situs & ad oculum è regione situm, non ex toto pariete, sed ex tantula solùm parte, quantulus ipse oculus, seu quantula pupilla foret. Quod dico autem ex qualibet puncto, aut qualibet parte, totaque adeò superficie prouenire radios non infinitos, vt vulgò aiunt, sed innumerabiles solùm, ideo est, quòd natura rerum non sic infinitum capit, vtique illa infinitudo Mathematicis solùm supponatur; cùm tamen reipsa nihil aliud quàm innumerabilitas, seu multitudo captui nostro incomprehensibilis sit. Et vero efficiatur ipsa infinitos radios, vel ex eo constat, quòd forent aliquot semper infiniti in quantacumque à lucido, illustratove distantia; neque tamen possit hac plateâ, illuc pauciores occurrere; vbi tamen constet, quanto amplius à corpore receditur, tanto rariores radios occurrere, ac in longissimo recessu aut rarissimos occurrere, aut etiam nullos. Quamobrem tamen id non contingat? cùm si conspiciamus punctum, à quo radiatio in orbem fit, apparet infinitos radios fieri licet in diametris pro breuiculorum ratione, & ad duplam quidem v. c. distantiæ occurrere quadruplo pauciores; ac id oporteat contingere, in respectu vnius puncti, sic cæterorum omnium, seu totius superficiei? Nisi verò numerum ille innumerabilis licet nobis, secundum se tamen finitus non sit, cuius dicere possimus dimidium, ac duplum, quadruplum, & quadruplum. Interim ex his intelligimus, quoniam ex tota superficie, singulisque partibus, particulisque, & punctis ipsius (loquor semper de Physicis) prodire radios quoquouersum intelligimus, inquam, innumerabiles radiorum decussationes toto medio fieri, vtcumque propius confertiores, & remotius rariores fiunt, quatenus diuersi ex omnibus punctis varij variè ob varias eorum situs diriguntur. Intelligimus etiam nullum esse radiorum discurrentium per aërem, qui occupet locum alterius, cùmque omnium sit subtilitas, vt quantumuis vicinissimi sint, proximéque inuicem transeant, non penetrant tamen se vnquam. Ex quo efficitur, vt tenui quidem, v. c. speculis vibrata possint, sed non tamen coire vnquam in punctum Mathematicum, siue magnitudinis expers; sicque licet Sol meridianus luceat, concipiamus tamen superesse in aëre innumeras regiunculas, per quas vt radios destituantur possint radij, præterea innumeri transeunt, & ex manifesta est, quòd si quotquot possent radij transirent, omnia prorsus exurerent, cùm ij, qui specnlis coacti pauciores relinquunt intercepeas regiunculas, adeò facilè tormenta excitant.

De Visu, & Visione.

Elicere iam ex his licet, quoties oculus est in luce apertus appellere ad pupillam radios ex toto circiter hemisphærio. Circiter, inquam; nam quia pupilla, ob corneæ sphæricitatem prominula est, aduenire possent aliquantò ampliùs, quàm ex hemisphærio; verùm quæpiam adimitur, propter eminentiam partium circumstantium, vt supercilij, nasi, genæ. Cùm hemisphærium autem dico, non præcisè partem dimidiam Cæli, aut Mundi intelligo, sed vniuersè quicquid oculo versus aliquam rem defixo sursum deorsùm, ad latera & circumquaque partim distinctiùs, partim confusiùs simul videtur. Quoniam tametsi ex rebus visis aliquæ propiores, aliquæ remotiores sint; perinde tamen respectu pupillæ dispositæ sunt, ac si forent æqui-distantes: adeò vt respicienti intra domum, aut porticum non minùs obiiciatur hemisphærium, quod visibile appellare liceat, quantumvis partes quædam parietum, aut tabulatorum propinquissimæ, quædam distantissimæ sint, quàm obiicitur respicienti in Cælum, licet stellæ Fixæ, Planetæ, ac nubes, quæ in eo apparent inæquabilissima sint distantia. Neque obstat verò, quod assumunt Optici angulum visionis esse tantillum minorem recto; id videlicet de visione quadantenus distincta est intelligendum; nam alioquin, perspicuum est angulum visionis, qui quicquid distinctè, confuséque vno prospectu videtur, complectitur, esse obtusissimum, longissiméve maiorem recto. *Vitell. lib. 4. theor. 5. & lib. 10. th. 46.*

Constat porrò ex iam deductis non omnes radios, qui ex toto circum hemisphærio, rebusque in ipso sitis diffunduntur, ad pupillam pertingere, sed illos solùm, qui prodeunt ex partibus ipsi directè obuersis (scilicet aliæ aliò respectant) neque omneis etiam, qui ex totis partibus, sed eos duntaxat, qui ex obuersis directè earum particulis (quippe ex his quoque aliæ aliò variè flectuntur) neque adhuc omneis, qui ex totis particulis; sed eos solùm, qui ex obuersis directè earum granulis, granulisve, siue punctis (quando ex his quoque alia aliò tendunt) neque demùm omneis, qui ex totis punctis; sed illos solùm, qui ex faciecnlis, regiunculisve punctorum directè obuersis, cùm ex illis pari ratione aliæ aliorsùm dirigantur. Hinc autem licet intelligi quemadmodum nullæ esse possint duæ pupillæ, ad quas iidem radij ex eodem hemisphærio appellant; quatenus aut non eædem res ipsis directè obuertuntur, aut non earundem rerum eædem partes; aut non earundem partium eædem particulæ; aut non earundem particularum eadem granulula, seu puncta; aut non eorundem granululorum, punctorumve faciculæ eædem. Vnde &, cùm rei imago, seu species pingatur in oculo per allabenteis ad pupillam radios; constat alias, & alias, non verò vllas easdem depingi imagines in diuersis oculis; adeò vt, quantumvis eandem rem vniuersè referant,

De Visu, & Visione.

non referant tamen speciatim easdem eius parteis, aut particulas, granulave, & Physica puncta. Sicuti enim perspicuum est diversas esse parteis, cùm idem homo, aut si velis, idem eiusdem hominis caput à duobus conspicitur, quorum vnius faciem, alius occiput, aut vnus partem faciei dextram, alius sinistram conspiciat. Sic ratio manifestum facit, diuersas esse, cùm in eandem genam respiciunt, quatenus est in gena incomprehensibilis varietas poculorum, seu fossularum & tuberculorum, siue granulorum, quorum aliæ facieculæ ab vno, aliæ ab alio conspiciantur.

Constat consequenter vnius, eiusdémque rei non vnam, sed innumeras esse posse imagines pro innumerabilitate loculorum ôcij, seu intericcti spatij, vel medij, in quibus collocari potest oculus, & in quibus possunt concurrere radij ex diuersis partibus, aut particulis, granulisve, aut punctis rei aduenientes. Constat præterea dici quidem posse totam rei imaginem esse in toto medio, seu spatio, quatenus imago totalis siue generalis potest accipi pro ipsa aggerie imaginum omnium, quæ in toto spatio sunt, aut esse possunt; at non posse tamen dici esse totam in parte spatij qualibet; cùm in singularibus spatij partibus speciales solummodò, eæque creatæ ex pauculis radiis comparatis ad eos, qui innumeri præterea supersunt, quique coëuntes alibi, innumeras alias, ac diuersas creant. Constat insuper idem dici posse de imagine totius hemisphærij, quod de imagine hominis, alteriusve rei in hemisphærio constitutæ; cùm ipsa totius imago nihil aliud sit, quàm ipsarum rerum specialium aggregatæ imagines, & istæ partes illius sint, vt ipsæ ex aliis innumeris constantur. Quare & cùm dicuntur esse in eodem loco, eademve parte spatij plurium rerum imagines, ita accipi debere, quasi sint partes vnius, eiusdémque hemisphæricæ, specialisque imaginis; ac ipsæ quidem non in vno, eodémque Mathematico puncto, sed in loculo latitudinem habente, & innumeras regiunculas pro innumerabilibus radiis circùm vndique aduenientibus complectente. Id verò notatu est dignum; vt hemisphærij imago æqualis semper in oculo, seu res sint propinquæ, seu remotæ depingitur; ita dici posse, non plureis allabi in oculum radios vno casu, quàm alio; atque idcircò non plura absolutè loquendo videri ex magno, hemisphærio, veluti si quis in Cælum respiciat, quàm ex paruo, veluti, si respiciat intra tugurium. Scilicet paruum hemisphærium constat quidem ex minoribus partibus; sed illarum particulæ respectu pupillæ sunt explicatiores, ac illarum plures, vnà cum granulis, punctulisque ipsi pupillæ obuertuntur, plureisque radios in eam emittunt. Hinc habet Sol quidem vt maiores parteis, sic longè plureis particulas, Physicaque puncta, ex quibus radios fundat, quàm Luna; sed non tamen plures particulæ, plurave puncta oculo ex Sole, quàm ex Luna obuertuntur; siquidem quæ præterea sunt, aliò, quàm in oculum tendunt: efficitúrque, vt quia Luna Soli æqualis ad visum est, cúmque tegere totum potest, ac [illegible] proinde pars sui hemisphærij, quanta Sol [illegible] sui, licet hoc vicies remotius sit; ideò [illegible] pauciores ex toto hemisphærio Lunari, [illegible] ex Solari aduenian. Et cùm idem dici [illegible] de glomere nubis, qui sit ad visum Lu[illegible] æqualis, possitque Lunam tegere, [illegible] vt non pauciores ex hemisphærio [illegible] accedant. Et cùm pari ratione dici [illegible] de quovis globo, aut globulo, quo Luna [illegible] gi oculo potest, tametsi non amplius, [illegible] palmo, digitove ab oculo distet; effi[illegible] non pauciores ex hemisphærio etiam [illegible] ri, atque digitali appellant. Cùm dico [illegible] globum, perinde est, ac si circulum [illegible] neque enim plures radij ex globi [illegible] pertingunt ad oculum, quàm ex circulo, [illegible] planâ visæ deuexitatis basi; quatenus [illegible] plures ex deuexa superficie prodeunt, [illegible] luc in orbem sparguntur, aliòque, qu[illegible] oculum abeunt; estque est affinis illi [illegible] doxo, de non pluribus arboribus, aut [illegible] hominibus tota montis deuexitate, [illegible] ipsius basi, æqualive area capiendis. A[illegible] tendum verò est; cùm seu globus, seu quo[illegible] vis aliud corpus recedit ab oculo, tam [illegible] per occupari ab eo minorem hemisphæ[illegible] partem, quantò recedit ampliùs; & qui[illegible] plures, pluresque partes hemisphærij [illegible] cùm retegantur, quas priùs tegebat, [illegible] que ne radij ad oculum peruenirent, [illegible] bat; ideò eam fieri compensationem, [illegible] sunt eius radij, qui inter recedendum [illegible] lum non ampliùs pertingunt, sed magis [illegible] gisque præterfluunt, totidem rellitui, [illegible] tingere ex reuelatis partibus; sicque [illegible] nullam facere non reparatam radio[illegible] ctionem. Quæ omnia tamen sunt intelli[illegible] da, quasi hemisphærio, partibúsque [illegible] æquali luce illustratis, & quòd pertin[illegible] tinet ad parteis, & particulas [illegible] lucis capaceis.

Cæterùm ex omnibus radiis [illegible] bus ad pupillam, vnus semper tendit [illegible] misphærij medio, parteve pupillæ [illegible] apposita, ac per medium pupillæ [illegible] penetrat directè, siue irrefractè in [illegible] dam, seu Retinæ medium. Is intern[illegible] dicitur vulgò axis Opticus, seu axis V[illegible] nis; quique tametsi à re visa in oculum [illegible] deat, sic tamen Antiquorum more [illegible] cipi, quasi ex oculo in rem visam tende[illegible] cipi, quasi ex oculo in rem visam [illegible] nisum quemdam, quem faciunt per [illegible] partem ab ipso percussam, & secund[illegible] ctum eius ductum præstat. Dici[illegible] que perpendicularis, quatenus ad [illegible] in pupillam cadit, secùs ac omnes alij, [illegible] toto hemisphærio allabentes in p[illegible] obliquè. Cùm ex omnibus verò Ph[illegible] misphærij punctis pupillæ obuer[illegible] complureis in ipsam totam sic diffun[illegible] vt quot puncta sunt, totidem sint [illegible] dioli, quarum ipsa puncta sint [illegible] vertices, ipsa pupilla communis [illegible] lant etiam Optici hos conos radio[illegible] leis, visualeis, & visus Pyramides) [illegible] sit conum, cuius axis est ipse axis [illegible]

esse omnium rectissimum, & alios, quò magis recedunt, eò evadere obliquiores. Et quia omnes alij præter axem Visionis radij penetrantes in oculum, ad ipsam primùm corneam, ac deinceps ad vtramque crystallini faciem refringuntur; idcircò concipiendum est, quibusque illorum externorum conorum totidem totum alios intra oculum respondere, quorum mucrones in retina sint, & communis basis eadem quæ exteriorum & in eadem pupilla, eiusve superficie; adeò vt ex vnoquoque exteriore, ac respondente interiore in eadem basi communi iunctis creetur quædam penicilli species, quæ & propterea Penicillum à Keplero sit appellata. [illegible] Intelligitur autem cuique exteriori interiorem sic respondere, vt exteriori secundùm axem respondeat interior directè oppositus, mucronemve habens in oculi fundo; cæteris autem exterioribus, qui mucrones habent ad dextram interiores respondeant mucrones habentes ad læuam, & habentibus ad læuam, respondeant habentes ad dextram; habentibus sursùm habentes deorsum; habentibus deorsùm habentes sursum, & sic per omnem obliquitatem, ac porro omnes magis, vel minus recedentes eo, qui secundùm axem. Vt taceam intelligi quoque hanc ipsam esse videri causam, cur dextra parte retinæ apprehendamus res exterius sinistras, sinistra dextras, superiore inferiores, inferiore superiores; eo proportione modo, quo respicientes in proprium oculum, ipsum dextrum oculi ad læuam apprehendimus, læuum ad dextram, &c. cùm & ad hoc crystallinum faciat, quod in conuexis speculis contingit. Sed hoc vt iam omittam, ex conorum coniunctione, seu penicillorum creatione effici videtur, vt cùm omnes radij contracti, confusique sint in ipsa pupilla, superficieve corneæ, inconfusi tamen, distinctique euadant in retinam, quatenus omnes, qui ex vno extremo, seu rei visæ puncto allabuntur in pupillam, sese deinceps quasi secernunt, atque interstinguunt, coituri seorsim in regiuncula retinæ distincta. Hinc certè admirabili prouidentia effectum est, vt retinæ fundum esset concauum, quò radios omnes exciperet; & amplius, quàm pupilla foret, quò radij in illa confusi possent in ipsa interstingui. Notandum verò, cùm tot speciales in hemisphærio distinguantur coni, quorum bases sint in pupilla, mucrones in ipso hemisphærio; non obstare hoc tamen, quo totus radiorum ex toto hemisphærio accedentium complexus habeatur pro cono, seu pyramide, cuius basis sit ipsum hemisphærium, siue in ipso hemisphærio, mucro in ipso oculo. Quin-etiam ex quavis parte hemisphærij, seu quouis partiali obiecto, vt Sole, Stella, pariete, homine, lapide, ac aliis, in quem obtutum dirigimus, circumstantibus cæteris neglectis, radij sic in oculum prodeunt, vt creetur conus, siue Pyramis; cuius basis in ipsa re, mucro, angulusve, seu fastigium in oculo sit. Et quia omnes radij à dextra, à læua, supernè, inferneque ad pupillam allapsi decussantur deinceps cum axe visionis intra oculum, efficitur, vt talis mucro, angulusve visorius vocatus haberi in illa axis parte valeat, in qua extremi totius hemisphærij aut specialis rei radij decussatim transeunt, quia visio non fit, nisi ex allapsu radiorum decussatorum ad retinam, ipsummet fundum retinæ, aut quæ eius portio radios excipit, haberi pro mucrone, visoriove angulo possit. Efficitur aliunde, vt axe visionis existente eodem cum axe totalis huiusmodi coni, seu Pyramidis, cuius basis in hemisphærio est; idcircò rei visæ medium videatur præ aliis partibus distinctissimè; quatenus & ipsum per radium irrefractum, directissimumque videtur, & partes proximè circumstantes per radios vix quicquam refractos, obliquosque, atque idcircò in retinam proximè axem terminatos cernuntur; adeò vt non verum solum rei punctum, sed aliquantulum circa ipsum spatium clarè, distinctéque cernatur; & obscuritas, confusióque non-nisi sensim deinceps in partes remotiores irrepat. Quare & hinc fit, vt cùm volumus rem aliquam totam clarè, distinctéque videre, obtutum, seu axem visionis in singulas illius ex ordine partes dirigamus, & totam superficiem sigillatim quasi lustremus. Quam ad rem concessus est nobis oculus sponte mobilis, vt pupilla variè sese vertere, commutaréque hemisphærium possit, & quemvis radium prius obliquum pro axe habere, dum qui axes fuerint, in obliquos abeunt. Alioquin certè, quoties axis mutandus foret, totum caput commouere, conuerteréque cogeremur: & ne potes Piscibus, aliisque nonnullis Animalibus non satis prouisum, quatenus oculos habentia immotos, ne caput quidem, defectu colli conuertere possunt, nisi cum toto corpore; diximus autè esse illis crystallinum & proximè corneam, non intercepto humore aqueo, illove perexiguo, & aliunde mobilem, seu quadamtenus conuolubilem, vt nisi cum toto globo oculi, saltem per seipsum variè conuertatur; vt taceam vel facilitatem totius corporis conuertendi ob medium sustentans facillimè cedens, quemadmodum in piscibus; vel flexilitatem eximiam partis corporis, vt in anguibus. Notandum rursùs solui ex his Problema illud familiare, cur senes, si quidpiam inspicere distinctè velint, id amoueant ab oculo; luscios verò, seu *μύωπες* Græcis vocati admoueant? Nimirùm res pendet præsertim ex formatione interiorum conorum, quos habere communes in pupilla bases cum exterioribus diximus, & coniunctim cum ipsis penicillos vocari. Cùm iuuenes enim, & qui congrua oculorum constitutione sunt, illos sic habeant comparatos, vt re constituta ad certam distantiam mucrones conorum ex singulis punctis ipsius radiatim ortorum terminentur in retina, aut certè quam-proximè ipsam (neque enim res latitudine caret) ipsi senes suos sic affectos habent, vt, humoribus siccescentibus, & conuexitate tam corneæ, quàm vtriusque faciei crystallini euadente planiore, seu portione sphæræ maioris, radij constituentes latera conorum apertiores euadant, & ad ipsam retinam non coëuntes, sed

De Visu, & Visione.

quasi

De Visu, & Visione.

quasi vltra ipsam procul coituri peruenirent: vnde & rem, ipsiusve parteis videre distinctè non valeant; luscioSi verò suos sic habent formatos, vt conuexitate tam corneæ, quàm crystallini existente globosiore, portioneve sphæræ minoris, radij constituentes latera conorum contractiores fiant, coëantque nimis cis retinam; seu priusquam ad illam perueniant; vnde & fit similiter, seu ratione opposita, vt nihil ex re non confusè videant. Itaque senes ipsam rem ab oculo amouent, vt conorum mucrones, quasi æquo productiores versus retinam retrahant; luscioSi verò admouent, vt mucrones, quasi æquo breuiores in retinam promoueant; siquidem, quò res est propior eò ipsius radij magis restringuntur, curtatioremque adeò conum creant; quò remotior, eò restringuntur minùs, conúmque creant proliziorem.

Iam cùm facultas apprehendat totum exterius hemisphærium per hemisphærium oculi interius, quatenus illud, eiusque partes ad istud, ipsiúsque parteis per immissos radios referuntur, constat angulum totalis hemisphærij intelligi posse comprehendi, ac determinari per radios, qui ab extremis partibus rei visæ prodeuntes decussentur ad axem omnium citimè, remotissiméve à retina (tanquam incidentes obliquissimè omnium) vnde & appellant ad extremam hemisphærij retinæ oram: Angulum verò cuiuslibet portionis hemisphærij, seu particularis obiecti, comprehendi radiis, qui ab eius extremis prodeuntes decussentur vltra angulum totalis hemisphærij, siue propinquiùs retinæ, tanquam incidentes directiùs; vnde & ad retinæ medium, quà axis est, propiùs appellant. Et quia quò portio hemisphærij est minor, tantò inferiùs decussantur radij, angulúsque est tantò acutior, ac tantò minor retinæ portio à decussatis radiis percellitur, hinc fit, vt quælibet res visa apprehendatur maior, aut minor, quatenus obseruata per maiorem, aut minorem angulum feriénsque per radios maiorem, aut minorem portionem hemisphærij retinæ, apprehenditur tanquam maior, minorve portio hemisphærij visi. Ex hoc autem fit, vt quæcumque videntur sub angulo eodem, apprehendantur vt æqualia; sicque pulex proximè visus tantus appareat, quantus Elephas visus procul, & arenæ granulum tantum, quanta maxima stellarum Fixarum; pertinétque etiam hùc, quod paullò antè dictum de Sole; quem si concipias per radios ab ora circùm extrema prodeunteis creare conum terminatum in oculo, quotcumque radij, circulive hisce radiis interponentur, conúmque circùm exquisitè complebunt, quovsque proximi piso, lenticulave maiores non sint; illi omnes & inter se, & cum ipso Sole videbuntur æquales. Sic euenit quoque, quod est etiam dictum, vt res eadem, quò magis recedit, eò minor appareat, quò accedit magis, eò maior; nempe quia quò ampliùs recedit, eò conspicitur angulo minore, siue acutiore, partibus purà hemisphærij, quas priùs tegebat, circùm reuelatis, occupantibúsque ex anguli basi quicquid

ab illa relinquitur; & ex opposito, quò ...
dit ampliùs, eò conspicitur maiore, ...
reve angulo, vt putà basi prolatam, ...
partium hemisphærij, quæ prius cons...
circùm deinceps occultantur. Interim ...
dum res recedit, non secundum ...
lùm apparet decrescere, quemadmodum ...
ret, si in eodem loco consistens ...
tur; sed etiam secundum omneis ...
obuersas ad oculum particulas ...
semper ex æquo radios in orbem ex ...
suis partibus, & particulis, Physicisque ...
ctis diffundat; nihilominùs, quò magis ...
dit, eò plures ex omnibus ...
oculum; & cùm non ampliùs in ocul...
dant, eò pauciora puncta, pauciore...
culæ, vt solæ oculo obiectæ, ...
auersis monstrentur. Et non desinit ...
res ad certam vsque distantiam ...
ctionem partium præcipuarum, ac ...
per ex iis, minoribus licet, perinde ...
ac si inter particulas illarum superfi...
perierint visui aliæ intercepta; ...
radij ex partibus superstitibus ...
tam adueniunt vniti, & contigui, ...
priùs adueniebant ex partibus ...
adhucque obuersis. Nimirùm id ...
ac dum vnam, pluresve fossas ex ...
cimus, ac in easdem posita ex ...
seu horizontaliter respectamus. Q...
seu latera distita ex alto apparent, ...
exhibentur oculo per radios, quibus ...
siti multi ex fundis interiectis ...
ter sursum tendunt; ex horizontis ...
pectu apparent indistantia, quod ...
è fundis prodeuntes veniant ...
lum; & qui prodeunt, veniúnt ...
bus cohærentes adueniant. Quo ...
dò Tabula obliquè spectata ...
quòd quantumvis ad sensum polita ...
quabilissima tamen reipsà est, & ...
fossulas, eminentiolásque habet, ...
pauciores perueniunt ad oculum ...
obliquè, quàm dum è regione ...
quòd tum plures aliò, aliòque ...

CAPVT VI.

De Speculis Conuexis & Conca... ratione cur Res maiores aut ... ob distantiam appareant, atque ... ter de Astris circa Horizontem ... Meridiano.

VINETIAM ex ... potest imperitis ... lorum tam conuexorum, ... concauorum ratio ... planam speculum ... re obiecta acceptos reflectit ... quot exciperet oculus, si in specul... toreretur; conuexum reflectit ... concauum pluréis; ac sic ... plano exhibente rem tantam, ... speculo, seu per directos radios ...

[illegible] eandem rem [illegible], [illegible] [illegible] exhibeat. Nempe cum planum [illegible] reflectat [illegible] radios ex singulis [illegible] particulis, Physicéque [illegible] directè [illegible] (quatenus patitur politura [illegible]) [illegible] magnam eorum partem hac illac [illegible] [illegible] obliquitatem variè diuertit, [illegible] superesse, qui vtrisin [illegible] [illegible], ex quo efficitur, vt singulae [illegible] per [illegible] puncta, particulisque [illegible], in minimiorem [illegible]. Concauum autem non [illegible] eosdem [illegible], quos planum reflecteret, [illegible] oculum, sed plures etiam [illegible], [illegible] regiunculis [illegible] particulatim [illegible] [illegible], ex quo efficitur, vt partes repraesententur per plures [illegible], [illegible] intervallis, quae [illegible] vulgo conspici, [illegible] [illegible] [illegible]. Apparet autem [illegible] [illegible] constat, quòd [illegible] [illegible] innumerabiliaque [illegible] ex singulis [illegible] desint, nulla tamen [illegible] lacunae visuntur; sed [illegible], [illegible] superstitum radij [illegible] adueniunt [illegible] quicquid [illegible], cohaerens [illegible], [illegible] [illegible] vero [illegible] apparet perinde [illegible], quòd [illegible] [illegible] singulis particulis [illegible] velut lacunae [illegible] [illegible], & radij [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] illud [illegible] [illegible], quae nunc [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], cum [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] exhibent ampliorem. [illegible] [illegible] [illegible], nihil aliud, [illegible] [illegible] complicat, [illegible] [illegible] explicat; dum illud quidem ad [illegible] [illegible] quasi fastigia, [illegible]; hoc verò etiam latera [illegible]. [illegible] [illegible], cùm haec videantur [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] intelligenda, esse tamen pari [illegible] [illegible] habere in qualibet alia; [illegible] [illegible] [illegible] regularia quidem, non [illegible] [illegible] forma, praeter sphaericam, aut cylindricam, aut conicam, qualia vulgare est exhiberi [illegible] quaedam spectacula; aut coincidentia [illegible] per Conicarum sectionum [illegible], vt Ellipticam, Hyperbolicam, [illegible], sed Parabolicum praesertim; ob [illegible] [illegible] praestare [illegible] speculum praeferre Parabolicum; [illegible] id prae caeteris [illegible], vt [illegible] radios in [illegible] sui [illegible] [illegible] in vnicum punctum [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] etiam bene intelligi dictorum [illegible] Specillorum, Perspicillorum, Conspicillorum (quae & Graecis [illegible] [illegible] [illegible]) [illegible]. Nam cùm planum [illegible] [illegible] tam [illegible] transmittat radios, oculisque adeò sic illos excipiat, vt si absque eius interpositione è re obiecta aduenirent; conuexum verò refringendo radios congreget, & concauum disgreget; adeò vt oculus per illud collectiores, & plures, per hoc disiectiores, pauciorésque excipiat, efficitur primùm, vt quia rei visae particula quaevis, quodlibetve punctum, quasi quoddam [illegible] radios quoquouersum, propter diuersitatem fundit, sicque immittit aliquos non in ipsam modò pupillam, sed in circumstantem etiam tunicam, partesque alias remotiores, efficitur, inquam, vt vitro conuexo interposito cogantur in pupillam etiam radij, qui priùs in eidem, remotisque appellebant; sicque oculus radios excipiat ex particulis, regiunculisve priùs occultatis, & radij priùs cohaerentes illis interpositis dissiti fiant, atque adeò plures ex qualibet parte particulae visae, tum partes amplificatiores, tum ipsum totum maius exhibeant. Deinde etiam efficitur, vt interposito vitro concauo, multi ex radiis, qui in pupillam ingrediebantur, extrahentur in eadem, aut etiam vlteriùs excedant; sicque oculus non amplius excipiat ex pluribus particulis, regiunculisque priùs visis, & qui supersunt, cùm priùs forent dissiti, cohaerentes iam sint, atque adeò ex quauis parte particulae pauciores visae tum partes ipsae contractiores, tum totum minus conspiciendum praebeant. Vtrumque verò efficitur, dum interim priore casu maior hemisphaerij portio ampliore angulo occupatur, posteriore minor contractiore angulo; quia scilicet apprehenditur basis rei visae intra radios, qui in oculum rectà postremò adueniunt, illam ypsilatam, aut contractam habent pro mensura anguli, qui creatur à radiis ex vitro aduenientibus: adeò vt basis anguli in ipso vitro reipsa sit, & per apprehensionem in hemisphaerium transferatur. Ac mirum quidem videri hîc potest, cùm Solis, Lunae, flammulae, alteriusve rei traiecti vitro conuexo radij, claritaque excepti cogantur in circulum paruum, traiecti concauo, exceptique dilatentur in magnum, schilomonis, vbi loco chartae oculum constituerimus, rem praeter conuexum maiorem, praeter concauum minorem videri. Sed nimirum hoc euenit, quoniam ex radiis conuexo traiectis plurimi in pupillam incurrunt, ex traiectis concauo paucissimi, caeteris nimirùm circumquaque distractis, vt proinde non possit non videri res priore modo amplior, posteriore contractior. Sic mirum etiam videri non debet vsui esse senibus specilla conuexa, & luscinosis concaua; siquidem cùm illi, vt dictum iam est, radiorum contractione egeant, vt expositorum conorum mucrones retrahantur in retinam, ideò conspicillum conuexum eam praestat; idemque contingit, ac dum vitro conuexo concauum aliud anteponitur; quippe illud radios magis contrahit, quasi iam contractos transmittens (ex quo etiam obiter est ipsa Engyscopiorum, seu vt vulgò dicunt, Microscopiorum ratio; etiam dum vnicum est vitrum, sed vtrumque valde conuexum) cùmque isti eorundem radiorum dilatatione

De speculis conuexis & concauis, &c.

De speculo conuexo & concauo, &c.

dilatatione indigeant, vt conorum mucrones promoueant versus retinam; ideò ipsam facit perspicillum concauum; ideóque fit, ac dum vitro conuexo anteponunt concauum, quippe illud radios longiùs contrahit, quasi acceptos dilatationes.

Postremò intelligi quoque Telescopiorum ratio potest. Cùm familiare enim Telescopium constet ex vitro duplici, conuexo nempe, & concauo; radij per illud sic coëunt, vt ante coitionem conorum illis similium, quos à pupilla creari, & in retinam transmitti est dictum, interponatur concauum, qui hosce conos non-nihil dilatans ipsorum mucrones vlterius promoueat, & distinctiores simul faciat; adeò vt non-nihil post decussationem excepti pupillâ, coëant rursùs in retinam, & rem grandiorem pro mensura conuexitatis exhibeant. Argumento verò est rem post decussationem videri, quòd radiis chartâ exceptis res pingatur situ inuerso, & oculo tamen præter tubum spectata videatur erecto; ad eum nempe modum, quo radiis memorato fenestræ foraminulo traiectis, & post decussationem exceptis, rerum externarum picta inuersa fit; cùm oculus tamen in loco chartæ constitutus illas erecto situ conspiciat, etiam vitro conuexo ad foramen apposito, tanquam id dumtaxat præstante, vt decussatio fiat propiùs, & pictura post decussationem amplietur magis, & fiat citiùs vt distinctior, sic elegantior ac tantò magis, si concauum vitrum ea proportione, qua solet vulgò Telescopiis, adhibeatur. Causa autem cur res vno situ pingatur, conspiciatur alio, ex eo petitur, quod dictum iam est de conis ad læuam retinæ factis, cùm radij adueniunt à dextra, atque ita de cæteris; quia enim partes rei dextræ pinguntur ad sinistram partem, fit, vt oculus illeic constitutus, illásque easdem recipiens ad sinistram partem retinæ, partes rei videat, vti sunt, ad dextram. Quod Telescopium verò familiare dixi, id innuere volui id posse aliis quoque modis parari, vt multiplicatis vitreis lentibus, potissimùm verò conuexis, quarum etiam duæ sufficiunt, maximéque cùm visibiles species ita erigendæ sunt, vt quo situ sunt, in charta pingantur, posteriore nempe radios erigente, quos prior inuerterit. Illud notandum, quo Telescopium breuiore tubo continetur, eò maiorem portionem hemisphærij exhiberi, quò prolixiore, eò minorem; sed ita nihilominus, vt cùm per illud plures partes hemisphærij pateant, pauciores tamen singularum discernantur particulæ, ex quo illæ non-nimis grandescant; per istud vna quidem solùm, pauca've partes conspiciantur, verùm tot illarum discernantur particulæ, vt quod conspicitur, prægrande, distinctissiméque appareat. Id etiam notandum, si aperturam lentis conuexæ ita obduxeris, vt radij perexigua solùm illius parte transmittantur, fore vt non propterea res appareat minor, sed solùm obscurior. Qui radij quippe adueniunt, ij adueniunt quidem ex iisdem punctis, sed non tot in partem, quot in totam lentem; vt proinde res non tam perspicuè discernatur,

quasi intercedentibus eos vmbellulis, que
radij desunt ex vnoquoque puncto & li
dem quacumque in parte, & quan
gua feceris portionem superficiem
Qua sanè argumento, attingit alio d
post traiectionem per lentem foram
stræ applicitam decussent, ac rem inuers
in charta exhibentibus deducti simul
tione visa alioqui probabili, ac radij p
in cornea, partim in vtrasque crystall
ita refracti, vt omnes appulsi à parte
dextra reflecterentur ad partem dext
tinæ appulsi à sinistra in sinistram,
re in superiorem, ab inferiore in
ac idcircò res videretur dextra,
tiretur ad partem dextram, sinistra,
sinistram, &c. hoc enim insinuat
radiorum refractione versus perp
rem, non illam quidem qui Vitreo
ceretur, & versus quem solum
posse refringi, qui ex eodem puncto
pillam spargerentur; sed qui
ex vnoquoque puncto tenderet in pupil
corneæ centrum. Enimverò præter
etiam non receptam à nemine, nec
sit quid facile ad ea argumenta r
posset.

Ex hactenus porrò deductis facile p
dentur ea, quæ Alexander, Ma
alij aduersus species, imaginésue, &
per ipsas visionem obiiciunt. Nam
bus quidem imprimis difficultatem
ponit; *Quis potest in animum inducere,*
atque oculos verteris, incurrere imagin
maris, litoris, prati, nauium, pecorum,
innumerabilium præterea rerum, quas
ram tanta videmus; cum sit pupila,
pallet, oppidò parua? Et quonam
exercitus vesitur? An de singulis
sella simulacra se congerunt, atque
tot millia penetrant oculos inuenire,
tit Aphrodisæus, *quonam in,*
terram magnitudinis, figuræ,
conseruant sine confusione
pilla, inquit, *maior non est*
ne tibi viso ea imagine, quam
pupillam. Eadem etiam propè
tius ex septimo Galeni libro
est *de consensu* in Platonicis, Hippocr
Decretis. Attamen, si isti
lum planum iisdem rebus,
oculo conspiciuntur obuerteri,
eius superficie licet pedali non
gines conspicient Cæli, maris,
ti, nauium, pecudum, exercitus
præterea innumerabilium, ac
dem visuntur, quanta oculi
tur? Et quonam modo inducere
possunt res tot, ac tantæ pede
tam angusto spatio? Quid quod
que pingentur in speculo conuexo,
se obiiciant oculo directè spectanti
vis minores pingantur in conuexo
tamen, ac non confusè modò,
adeò distinctè, vt si conspicilla,
conuexa, aut Telescopia adhibean
tantæ valeant, quanto, si directè
conspiciantur. Quodque si magi

tan singulares tantum singularum rerum imagines in quavis toto speculo pinguntur, verum innumerabiles; cùm è quacumque in cunctis locis speculi possit speculum, aliæ, atque semper occurrant, vt putà in aliis, atque locis speculi conspectæ, & diuersis oculis ad diuersas partes eodem tempore conspicientibus. Ex quo fit, vt tota imago contineri posse censeatur in tantula speculi parte, quantula est ipsa pupilla; & quò minùs [illegible], depingi quoque eadem res in superficie corneæ, quà parte pupilla est, obseruamus. At ne putes, quia res videntur in superficie corneæ oppidò exiles depictæ, [illegible] dum illas intuemur, eam debere non [illegible], attendendum est, non videri res per radios reflexos ex superficie corneæ, sed per illos qui penetrant, & in retinæ concauitatem [illegible]. Notum est autem speculum [illegible] conuexum, si perspicuum fuerit, cuiusmodi est quælibet lens vitrea, aut crystallina, ac phiala etiam aquæ plena exhibere quidem imaginem paruam in superficie exteriore, atque [illegible] obuersa, sed exhibere etiam magnam ad interiorem cauum, consimilemve [illegible] aquæ [illegible], cuius superficies conuexa [illegible] ambiens est caua. Neque id solùm, sed [illegible] etiam ad posticam partem statuto; ita vt speculum diaphanum, seu conspicillum fiat, [illegible] conuexitatis obseruamus [illegible], adeò vt sit mirum, dum vnus videt rem paruulam per reflexam speciem ex exteriore superficie, alium videre simul grandem per refractam ex posteriore. Hoc adnoto [illegible], quoniam [illegible] habet sese quodammodo [illegible] illos, qui rem intuentur in [illegible] speculo, vt [illegible] esse extra pupillam, sed [illegible] illam, qui [illegible] inspiciunt præter conuexum [illegible] pone pupillam [illegible]. Deinde quia instari potest parum esse dif[illegible] speculo, conspicillisque, cùm & [illegible] maxima de caelo, sint pupilla, in quam [illegible], aut per quam transire posse non apparet [illegible] radios, quot sunt necessarij tot, tantisque rebus, ipsarumque partibus, ac particulis depingendis per pusillum, cùm ipsarum, quantæ quidem sunt, aut apparent, pictura requirat tabulam non minorem. Quia id [illegible] instari, afferri appositè posset Peripatetica responsio, quam Auicenna [illegible] ex Vulgata quidem interpretatione habet. *Scientia, quòd corpora possint diuidi per [illegible] ad hoc labore, sicut [illegible] describitur in paruo speculo, & in pupilla, & [illegible], quod ibi describitur secundum diuisionem illius. Corpus enim paruissimum fit diuisibile, sicut diuiditur & maximum in numero, & [illegible], quamuis diuisio vnius differat à diuisione [illegible] in mensura.* Verùm satius est, vt heic [illegible], quod iam de hemisphærio, angulóque visionis est dictum. Nam si verum sit [illegible] radios inire in oculum (quod [illegible] de speculo, & [illegible] hemisphærio toto, quàm ex [illegible] ita valde paruus, sed valde propinquus intrare in oculum radios per angulum [illegible] ita valde magnus, sed valde remotus: apparebit sanè neque plures radios,

neque specularem tabulam ampliorem requiri ad depingendum ingens hemisphærium, quantum est Cæleste, quàm ad pusillum, quantula manus vola est, aut quicquid pupillam, quàm proximè ambit. Ac si omnes quidem radij prodeuntes ex rebus per magnum hemisphærium sitis, cogendi essent in vnam pupillã; existimari fortassis posse debere illam esse tãtam, quantæ earum omniũ superficies sunt; at pauculi sunt, imò cæterorũ comparatione penè nulli, qui in vnam singularẽ pupillam incurrunt; cùm circumquaque per omnia spatia supersint fusi alij, in pupillas varias, imò innumeras, ita coituri, vt si illæ omnes componerentur in vnam, ea dubio procul cunderet ipsis rerum omnium superficiebus haudquaquam minor. Tabulam autem specularẽ dico, siquidem id habet facies speculi, vt tametsi parua, repræsentet tamẽ res seipsã maiores, quatenus illas exhibet vna cùm distantia, ad quã res sub certa magnitudine conspicimur; cùm Tabulæ alioquin penicillo pictæ maiores exhibere, quam ipsæ sint non valeant, nisi quatenus speculorum imitatione, siue Optices legibus seruatis, res, in ipsis ita pinguntur, vt decurtentur, confusæque fiant ea proportione, qua apparere decurtatæ, confusæque pro ratione distantiæ solent. Quo sanè vel vno ex capite vides, vt res magnæ nobis appareant, non tam esse necessariam radiorum multitudinem, quàm apprehensionem interuallorum, quibus res distare ab ipso oculo reputantur.

Quoniam verò idem Alexander instat, qua ratione distantia, seu interuallum, quod inter rem obiectam, oculúmque intercipitur, per visum simul percipiatur? Prætereo primum responsionem à Lucretio præoccupatam, petitámque ex aëre ante se compulso ab imagine contendente in oculum, & prolixiore quidem dum imago eminùs appellit, compendiosiore dum cominùs,

Et quantum quæque à nobis res absit, imago lib. 4.
Efficit vt videamus, & internoscere curat.
Nam cùm mittitur, extemplò protrudit, agitque
Aëra, qui inter se cumque'st, oculósque locatus;
Isque ita per nostras acies perlabitur omnis
Et quasi perterget pupillas, atque ita transit;
Propterea fit, vti videamus quam procul absit
Res quæque, & quantò plus aëris antè agitatur,
Et nostros oculos perterget longior aura,
Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
Scilicet hæc summè celerã ratione geruntur,
Quale sit vt videamus, & vnà quam procul absit.

Quo loco, cùm ille prætereà requirat, quare imagines videantur non in speculorum superficie, sed intùs quasi in profundo, à [illegible] eò prætereo quoque vt Lucretius quæstionem proposuerit,

Nunc age, cur vltra speculũ videatur imago,
Percipe, nam certè penitùs remmota videtur;
& allato exemplo rerum, quæ directè, & procul cernuntur ex loco intra ædificium, transeuntibus, & aërem prodeuntibus radiis, tum per exteriora ad limen vsque spatia, tum per interiora à limine ad oculum vsque,

De speculo conuexo & concauo, &c.

De speculis concauis & conuexis, &c.

Quod genus illa, foris quæ verè transpiciuntur
Ianua cùm per se transpectū præbet apertum,
Multa facitque foris ex ædibus vt videantur
Is quoque enim duplici, geminóque fit aëre visus
Primus enim'st citra postes qui cernitur aër;
Inde fores ipsæ dextra, læuáque sequuntur;
Post oculos extrana lux perstringit, & aër
Alter, & illa foris, quæ verè transpiciuntur.

Subiiciendo pari ratione duplicem aërem procudi, sentirique ab oculo; eum nempe, qui à speculo in oculum, & eum qui deinceps, à re visa in speculum appulsus succedit,

Sic vbi se primùm speculi proiecit imago,
Dum venit ad nostras acies, protrudit, agitque
Aëra, qui inter se cúmque'st, oculósque locatus,
Et facit vt priùs hunc omnē sentire queamus,
Quàm speculum; sed vbi speculum quoque sensimus ipsum,
Continuò à nobis in id hæc, quæ fertur imago
Peruenit, & nostros oculos reiecta reuisit
Atque alium præ se propellens aëra voluit,
Et facit, vt priùs hunc, quàm se videamus, eóque
Distare à speculo tantum remota videtur.

Prætereo denique, vtcumque Alexander hanc responsionem rideat, & esse tamen probabiliorem Stoicâ illa opinione de procuso à radiis, qui ex oculo prodeant, aëre; & vel ex eo commendandam, quòd neque ipse Alexander, neque alius, quod sciam, Antiquorum perinde accinxerit se ad germanam rei causam explicandam. Deinde dico, distantiam rei non videri alia apprehendi ratione, quàm ex comparatione rerum inter illam, oculúmque interceptarum. Etenim licet comparatio superioris sensus facultatis sit; illa tamen sensui connectenda est, vt de distantia pronuncietur. Perspicuum est porrò imprimis duas res idcircò apparere nobis continuas, atque indistanteis, quòd radiis cohærentibus, & sine aliorum interceptione oculos feriant. Ita enim fastigium turris, aut montis longè vltra collem, aut visibilem horizontem constituti apparet nobis cum ipso colle, siue horizonte contiguum, quòd per contiguos radios cernatur, & Sol etiam oriens, atque occidens cohærens cum ipso videtur; quòd tametsi inter illum, & horizontem immensa sint spatia, ex illis tamen nullus radius ad oculum peruenit, & ex ipsis Sole, ac horizonte contigui adueniunt. Hinc autem fit, vt turris, mons, Sol eiusdem non verò maioris, quàm collis, aut horizon, distantiæ habeantur, quatenus nullæ res conspiciuntur, ex quibus interpositis, comparatisque vlterius appareant. Quin-etiam ipsa horizontis distantia non alia ratione apprehenditur quàm ex diuersitate rerum nos inter, & ipsum, visarum; nam quantum alioquin conuallium, fossarúmque fuerit, tantum detrahetur ex vera distantia, visu puta apprehendente ea omnia contigua, seu meris continua, quorum radios contiguos, continuosve acceperit, nullis spatiorum omnium interiacentium interceptis. Nempe cùm soleamus obtutum, seu visionis axem versus rem illam defigere, cuius

volumus cognitam distantiam; ac [illegible]
quitatem habere; ipsam, quà [illegible]
tias hemisphærij visi habemus, [illegible]
intuitu, visioneve confusa, seu [illegible]
visioneve distincta percurrimus, [illegible]
ab extremo hemisphærio ad [illegible]
modi rem, incipientes nempe [illegible]
frontem, ad pedes, ad genu videm[illegible]
turæ ductu reputantes illa esse, [illegible]
ad rem vsque visam occiit [illegible]
percurrenda, apprehendimus ipsa[illegible]
priùs percurrendis esse distanti[illegible]
si res, quæ sunt circa ipsam vi[illegible]
scant, ipsa iis sit dissimilis, tum [illegible]
dem videtur; sed nimirum quia [illegible]
obstaculum interpositum, a [illegible]
quæ ex comparatione circu[illegible]
tua cum ipsis habetur, videtur. H[illegible]
ratio est Parallaxeos, siue comm[illegible]
sus, quæ quò maior, aut minor [illegible]
vlteriorē tegit, abesse propiqu[illegible]
ve probatur. Hinc etiam totum [illegible]
lum cum Sideribus; imò & nu[illegible]
anibus, aliisque rebus sublimi[illegible]
eiusdem distantiæ prima fron[illegible]
si quæpiam tamen ex ipsis [illegible]
aliam tegere, cum illa propinq[illegible]
Causa verò speciatim est Luna, [illegible]
tam Errantes, quàm Inerrantes [illegible]
eò exiguæ esse distantiæ appa[illegible]
quòd totum Cæli hemisphæri[illegible]
nobis quasi fornix horizonti [illegible]
impositus, ac idcircò cuius [illegible]
nea non longior, quàm quæ est [illegible]
sum vsque horizontem; sicque [illegible]
sura apprehenditur transversi[illegible]
etiam maior apprehenditur [illegible]
Sol, Stellæ, speciatim cadere [illegible]
zonte apprehenduntur distan[illegible]
dum ex eo oriuntur, aut in ipsu[illegible]
in eumdem apparentem o[illegible]
Quanquam & id quoque est [illegible]
in horizonte libero; cùm Sol, [illegible]
etiam alta, ac præter tamen [illegible]
ris, montisve subvicini ora, [illegible]
stigio distantiora appareant. Q[illegible]
esse videtur, vt canes [illegible]
tuent, quòd præter parietem [illegible]
tur ipsis aliquid ex improuiso, [illegible]
pendo emergens.

Notandum est autem [illegible]
que opinionem prehabitam [illegible]
dine ad æstimandum distantia[illegible]
sim ex præconcepta opinione [illegible]
magnitudo solet æstimari. N[illegible]
vsque infantia obstinatam [illegible]
titudinem rerum appa[illegible]
distantia decrescere, idcircò [illegible]
rem paruam nō definimus [illegible]
si opinemur modò distantem [illegible]
rentem paruam habere di[illegible]
tam, si modò opinemur [illegible]
sit, vt quemadmodum volu[illegible]
lam, aut gruem per aëre [illegible]
licet culice maior non a[illegible]
opinamur distantissimam; [illegible]
stantissimam, donec opinem[illegible]
Cæterùm enim si, vt sit sæpe, [illegible]

[illegible], habeamus propinquissimum; vel [illegible] propinquissimum pro culice volante habemus. Idem verò dicendum est de viso procul homine, quem habemus pro pusio, [illegible] pro pulice, non verò tantum, quantus est, nisi assueti essemus explorare res [illegible] visas in certa distantia obseruari tantas, quando propè sunt; ac vicissim; haberemus propinquum, non verò quantum [illegible], distantem, nisi essemus pariter assueti [illegible] vt res tantas visas dum propè sunt, apparere [illegible], quando sunt distantes. [illegible] enim, quàm sæpe fit, quæso, vt [illegible], aut aliquid aliud fune suspensum in aëre, ac propè ipsum oculum habeamus pro aquila, arbore, rupe, aut alia consi[illegible] procul esse distantem? quàm sæpe, [illegible] pro [illegible], aut alia ex huiusmodi, [illegible] præoccupatis? Quia etiam ex præoccupatione fit, vt si quæ forte macula in crystallino aut cornea sit, videre nobis illam videamur in aëre ipso, aut etiam in re oculo obiecta, ac ea eius parte, [illegible] obstat, ne [illegible] ad retinam, vnde & maculosa, aut [illegible] videtur, sicut & illæ bullulæ, [illegible] hominum, quæ apparent quidem [illegible] volitantes in aëre, aut in superficie [illegible], quas vegetat, non extra oculum, [illegible] intra sunt, sed apparent tamen clariuscula, & [illegible] aquarum instar, quod perspicuæ sint, non macularum instar [illegible]. Præterea verum si [illegible] modo habent [illegible], aut [illegible], qui [illegible], oculisve suffusus sit, vt [illegible] color transfertur quidem ab [illegible] in ipsas res visas, vnde & color longè distantis apparet, quàm sit, sed dilutior tamen est, quàm macula, & obscurior, quàm bullularum [illegible], eisque sic perinde, ac [illegible] aliquid conspicimus per coloratum vitrum; qua de re alias diximus, vti & retulimus illud ex Lucretio.

Lurida præterea fiunt quæcumque tuentur
Arquati, quia luroris de corpore eorum
Semina multa fluunt simul [illegible] obuia rerum;
Multaque sunt oculis in eorum denique mista,
Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.

Quamquam de colore ista obiter; cùm hoc [illegible] de distantia agamus, adnotare præ[illegible], maximam fallaciarum partem, quæ ac[illegible] visui, habere inde originem indéque [illegible] Pictoriam artem, quæ ita sci[illegible], vt primo aspectu neminem [illegible] fallant, existimantem videre se res magnas & procul distantes, quatenus ea, quæ solent propè magna, distinctéque videri, ex[illegible] que repræsentant in tabula, quæ conspici eminus solent. Cùmque notum [illegible], quod contingit in xystis, sulcis, [illegible] aliis parallelis ductibus, quorum [illegible] procul admouens, propè remotiora in[illegible] videmus, quòd procul quidem contra[illegible] & propè ampliora conspiciantur angu[illegible] præcipue est, decremen[illegible] quod inter xysti latera, dum in il[illegible] respicimus, fieri apparet, non [illegible] sit vt propè, sic procul. Quia enim xysti latera quà procul sunt, vix quicquam sensibiliter prolixo spatio variant hemisphærij visi portionem, quà verò propè, spatio etiam breuissimo admodum multum; hinc efficitur vt laterum radij procul aduenientes, & pupillam prætergressi proximè medium retinæ hæreant, qui propè aduenientes, progressum sensibilem faciant ad latera retinæ, & qui proximè à dextra, læuáque appellunt, etiam hemisphærij interni extrema inuadant, sicque assumptis æqualibus spatiis incrementũ fieri appareat procul quidem insensibiliter, propè autem, & proximè, sensibiliter, sensibilissiméque. Idẽ fieri obseruabis, si cuiusvis trianguli ex papyro, aut alia re angulorum vnum rectum ipsi pupillæ admoueris; quippe latera pupillæ admota quòd radios immittant in extrema hemisphærij retinæ tantumdẽ distare illeic apparebunt, quantum ad remotos ipsos angulos; vnde & parallela esse videbuntur. Idem si eidem pupillæ admoueris digitum, qui eadem ex causa ingens quædam moles esse apparebit; atque ita de cæteris.

Ex quo obiter intelligi licet, non esse fas determinare quâ ex distantia res videri, vt quâ est verâ magnitudine conspiciatur, debeat. Quippe cùm è longinquo visa videri æquo minor censeatur, & proximè pupillam æquo maior; ac sit aliunde à loco vsque remotissimo in proximum vsque progressus incrementi continuus; neque sit maior ratio cur in vno puncto, quàm in quouis alio ad determinandum iustam magnitudinem consistatur; ideò non videtur posse definiri ex quâ, & non alia distantia vasta conspiciatur rei magnitudo. Ac res quidem potest ex vsu communi ita accipi, vt mus, v. c. dicatur videri magnitudine vera, siue iusta, cùm videtur ab vno passu, homo cùm à decimo, turris, cùm à centesimo, mons cùm à millesimo, atque ita de cæteris; sed ad rem spectando, non erit, cur vnquam sigillatim augendo, minuendóve numerum passuum, pedum, digitorum, vnciarum, heic potiùs, quàm illeic hæreatur, donec res visibilis erit. Verum quoque aliunde est, posse certam vsurpari mensuram, veluti pedem, vlnam, orgyiam, ex quâ rei applicita res agnoscatur pronuncieturque magnitudinis esse iustæ, sed cùm ad vsum vitæ communis id necessarium, congruúmque sit; non sequitur tamen propterea dignosci quanam ex distantia magnitudo rei vasta conspiciatur; nam & magnitudo mensuræ cum ipsius rei mensuratæ magnitudine pro ratione distantiæ, propinquitatisque crescit, aut decrescit; & par difficultas de vtraque est. Vnde efficitur, vt sanato communi agendi, & loquendi vsu defendere aliunde liceat, quamcumque videmus rei magnitudinem, illam esse veram. At, inquies primùm, cùm eam pusillam è longinquo conspicimus (quod idem dicendum de eadem visa speculo conuexo, aut perspicillo concauo) ea-ne vera esse illius magnitudo potest censeri? Respondeo posse; neque enim aliquid ex ea videtur, quod in illa verè non sit; & quamvis propinquior sit videnda maior, non erit propterea

De Speculo conuexo, & concauo, &c.

De paruis eminus & cominus, &c.

——— magnitudo verior, quoniam nihil in ipsa quod verius insit, videbitur. Vt præteream nunquam visum iri tantam, quin maior adhuc videri possit; sicque assumptam, quantamlibet posse non vnam demonstrari, nisi quælibet vera fuerit. An ergo simul parua, & magna, seu seipsa minor, atque maior erit? Dico heic agi de magnitudine, non qua res tota secundum se est, sed qua sui partem, faciemve oculo obuertit. Nam illa quidem, cùm nihil sit seipsa distinctum à materia, eadem semper est, etiam secundum superficiem; hæc verò pro ratione situs, distantiæque prorsus variatur. Quare vt potest proinde res dici esse simul magna, & parua respectu duorum oculorum, quorum alter cominus, alter eminus eam aspiciat; & conspecta cominus dici potest maior seipsa eminus conspecta. Scilicet hoc aliud non est, quàm pluribus sui partibus, seu per plureis radios oculo exceptos videri. Dices iterum; etiam cùm assumpta prope angulum trianguli lineola pupillæque apposita tanta apparet, quantum latus oppositum, adeò vt alia duo latera parallela appareant, magnitudo illa est vera? Etiamne cum vultus speculo concauo inspectus euadit tantopere grandis, ea magnitudo vera est? Etiam cùm Telescopio, Engyscopio, aut vniuersè conspicillo conuexo res grandescunt tantopere, & digitus apparet, quantum femur, pulex quantus scarabæus; Acari quantum pisum Arietinum; vera est omninò talis magnitudo? Respondeo esse, quatenus nihil, hoc est nulla pars, aut particula apparet in se grandescere visa his, aut aliis modis, quæ in ipsa verè non sit, quæve aliundè transumpta, seu suppositia, ac spuria dici valeat. Nempe aliud nihil heic contingit, quàm dum res procul, & parua visa accedit, appareteque grandior. Vt hoc enim modo res apparet grandior, quòd plures & partes, & partium particulæ, cùm priùs aliò diuergerent, ipsi oculo obuertantur, & interpositæ priùs visis earum adaugeant numerum, résque adeò auctior, maiorque appareat; ita modis illis contingit: nam ex illa quidem Trianguli lineola ob maiorem illius ad pupillam admotionem, quàm lateris oppositi recessus, facieculæque deuexæ in oculum patent, vt ex illa in oculum radij non pauciores, quàm ex latere opposito subingrediantur: ac pari ex causa non pauciores ex intercepto reliquis lateribus spatio, quæ propè minùs, procul magis inter se absunt. Speculum verò concauum ob repandam suam figuram iis particularum vultus deuexitatibus, facieculisque obuertitur, quibus non obuertitur planum; vnde & plureis radios ex illis excipiens, pluresque in oculum cogens, particulas plureis conspectarum priùs partium exhibet, quæ interceptæ & illas ampliores, & totum adeò amplificatum exhibeant. Quod idem planè dicendum est de obiecto digiti, aliarúmque id genus rerum incremento. Nempe vitri conuexitas nihil aliud, quàm cogit in oculum radios, qui ipsum præterlaberentur ob deuexitates, facieculasque particularum aliò spectanteis; sicque

ostentat particulas, quæ oculum ...
terent, quæque alioquin videndis ...
distantiores monstrent, & cum ipsis ...
tensione maiore videantur, ac ...
tor appareat. Idem nimirum efficitur, ...
admodum dictum iam est, ac si vi...
num ob plicas sudariolum magnam ...
dum explicando recessus patent, & ...
priùs deuexitates, facieculæque ...
aut si regio visa angusta ex longè ...
ampla appareat, dum spectata ex ...
collium, conuallium, atque plani...
cies reuelantur. Vnde & dico, vt ...
atque regionis magnitudo esse ...
sinit, cùm ob plureis parteis explicat...
bitas conspicitur; ita neque ...
do digiti, pulicis, aliorum, quæ ...
partium, particularúmque explicat...
hibitionem solito maiora apparent. ...
certè Acari v. c. habemus ...
lo nodo, quasi candicans, vndique ...
tum, vniforméque punctulum; ...
aliud conspicimus, quàm corp...
rostrulum, crurula, villulos, ...
neis parteis complicatas; & ...
pio tum has parteis discernimus, ...
tum ex ipsis contextum ...; ...
nam aliud conspicimus, quàm ...
plicatiùs parteis. Præterea ...
nem explicationem fieri propter ...
rem basin anguli visorij, quæ ...
tro rei tanta visæ imputetur, ...
puauimus. Præterea & idem ...
dici de pulice, déque villulis ...
bus, aliisque id genus. Id hinc ...
cile, quòd mensura heterogen...
candis his rerum magnitudi...
Nam longitudinem digiti, v. c. ...
mus, quatenus digitum Telescop...
ctum comparamus cum pede ...
oculis; non aduertentes ...
lescopio quoque conspectum ...
duodecies, seu proportione ...
vt purà crescente simul tam mensura, ...
rei mensuratæ magnitudine; ...
crescit, dum tam mensura, quàm ...
rata spectata priùs eminùs, ...
inceps spectatur; qua de re ...
cùm de apparente Siderum ...
agemus.

Quia verò tunc recepimus ...
edisserere, ob quam Sol, Lu...
Astra maiora prope horizontem, ...
meridianum appareant; idcò ...
obseruatio illa, quæ constitit ...
Lunam proiiceret vmbras latiores ...
quàm ex sublimi situ; atque ...
gnitudinem argui minorem, ...
ior, maiorem, cum minor appare...
inde conuincitur affectionem ...
nobis rem secus habere, quàm ...
ipsa vmbra monstret. Et quam ...
Sol ex horizonte latiorem vmbram ...
nô alia esse ex causa videtur, quàm ...
Solem, & corpus opacum ...
ris plura ita sint interposita, ...
dios lucis discernentis oblatil...
que opacum, atque ipsi ...

[illegible]ntur, non locum solùm quæ circa vmbram [illegible] proiectam debilitare, seu obscuriorem faciunt, sed ipsam quoque penumbram, seu corpoream, & satis ex se debilitatam lucem, quæ in confinio vmbræ nigræ, & [illegible] est, debilissimam, seu obscurissimam, adeóque ibi vmbra reliqua diuersam ad aspectum reddunt; vnde & vmbra fieri [illegible] [illegible] appareat. Quippe [illegible] vmbra media [illegible] sit nigerrima, quòd regio illa, quam occupat, à nulla Solis parte respicitur, nullósque proinde ab ipso directos radios excipiat; & vmbra extrema incipiat esse [illegible] paullò lucidior, vbi [illegible] regio ab [illegible] Solis respicitur, & successiuè tantò dilutior, quantò eius regio à pluribus partibus respecta plures radios recipit, donec vmbra prorsus esse desinit, quà regio à toto, aut maxima parte Solis illustratur; ideò initium illud penumbræ, quod ab ora Solis pauculos duntaxat radios excipit, ita parùm differt à reliqua vmbra, vt dum multiplicata prope horizontem vaporis corpuscula aut illos [illegible] [illegible], aut magnam ipsorum partem [illegible], vmbra eiusdem cum reliqua continuata illic appareat. Quamobrem [illegible], cum tunc Sol ex vmbra [illegible] [illegible] minus, quàm dum in Meridiano est, & [illegible] oculum tamen maior esse nobis videatur; non alia videtur esse posse causa, quàm quod eius species occupet in retina, hemisphærio [illegible] [illegible] maiorem portionem; quod cum [illegible] fiat, res esse videtur ad ipsam pupillæ, quæ tunc amplior fit, dilatationem referenda. Nam pupilla quidem ob alias quasdam causas contrahitur, ac dilatatur, vt dum ipsa res minuta [illegible] [illegible] gradatim admouetur, ac [illegible] postea abducitur; aut dum ex duabus rebus vnâ propinquâ, alterâ remotâ nunc in illam, nunc in illam intenditur; semper enim ad aspiciendum propinquiorem contractior fit, ad distantiorem dilatatior; verùm ipsa præcipua contractionis causa est lux, dilatationis verò vmbra. Et quia quoties contrahitur, experimur non modò visum [illegible] [illegible], quasi videatur crystallinus sese [illegible] recipere, sed ipsas quoque palpebras in vnum conduci, vti oculum [illegible] [illegible]; idcircò intelligimus [illegible] quoque radium [illegible] se contrahere, & quasdam velut corrugatione, seu compressione medium illud sui foramen, quod [illegible] est, facere angustius. Adnota verò obiter, radiationem illam, quæ inter coniunctas palpebras, à lucido vsque, quod aspicimus, [illegible] [illegible], nihil esse aliud, quàm radios reflexos ex [illegible] pilis. Qui incidunt enim in cilium superius, & in superiorem pupillæ partem reflexi in superiorem [illegible] retinæ partem refringuntur, [illegible] radiationis inferiorem, seu versus [illegible] [illegible], & qui in inferius, ex opposito [illegible] [illegible], si digito lucidum [illegible] [illegible] superiori, nunc inferiori. Cæterum, cum constet pupillam tantò effici angustiorem, quantò est in maiore luce, tantò ampliorem, quantò in minore, seu quod idem est, in vmbrosiore aëre (adeò vt in tenebris meris videatur debere amplissima esse, hoc est quanta [illegible] ipsa oculi) cum constat ipsam esse in minore luce, dum mane, vesperéve Solem prope horizontem conspicimus, vaporibus videlicet non-nihil obumbrantibus, quàm dum sub Meridiem, ex sublimi Sole, tanquam cessante inumbratione, propter aërem puriorem, magisque illimem. Et quoniam Sole constituto in medio hemisphærij visibilis radij illius ita in pupillam totam diriguntur, vt refracti abeant in retinæ medium, seu circum, proximéque axem; eamobrem constat radios diffusos in dilatiorem pupillam cogi in ampliorem retinæ regionem, quàm diffusos in angustiorem; atque idcircò quoniam res hemisphærio exteriore tum apparet maior, cùm illius species maius spatium in interiore occupat; hinc esse videtur, cur Sol prope horizontem conspectus, maior, quàm elatus, maximéque sub ipsum Meridianum esse appareat. Quod dico verò de ipso Sole, idem est de Luna, ac stellis, lucidisque aliis dicendum; nisi quod in illis causa alia attingenda est, quæ in Sole minùs apparet quatenus non in alia, quàm propria luce conspici potest. Occasionem dubitandi fecit ipsa Luna quæ cùm per tenebras nocturnas maior quàm die clara quinque, aut sex minutis apparentium tamen maior adhuc apparet quatuor minutis circiter, quàm reipsa sit, aut per suam vmbram demonstretur. Vnde & subiit cogitare decrementum quidem illud quinque aut sex minutorum posse ad pupillæ decrementum reuocari; sed interim tamen & Lunam, & lucidum quodvis habere aliunde vnde oculo exhibeatur ampliore magnitudine, quàm reipsa sit, quatenus ea est radiorum lucidorum energia, vt non illa modò partem retinæ, in quam incidunt, comprimant, sed portionem quoque circum colaerentem aliquantulum in consensum trahant; vnde & species non-nihil sit amplior, & res non-nihil maior appareat. Nimirùm posse exinde fieri, vt luce diurna alioquin totam retinam afficiente, lux tamen Lunæ, quà parte in eam incidit, ipsam insuper sic afficiat, vt quidpiam in consensum trahens Lunam debito maiorem exhibeat. Dixi autem huiusmodi causam in Sole minus apparere; quoniam nisi ea præualeret, quæ ex pupillæ contractione petitur, deberet Sol in ipso Meridie videri nobis longè maior, quasi tunc plurimis, & purioribus radiis retinam per ipsum medium percellens, deberet maiorem illius portionem circùm vnà comprimere, seu, vt cœptum est loqui trahere in consensum. Apparere porrò maximè videtur in stellis, lucidisque aliis, quæ per tenebras conspicimus. Nã, quòd & stellæ noctu videantur, & tantò maiores appareãt, quantò profundiores fuerint tenebræ, in causa quidem aliqua est ipsa pupillæ dilatatio, ob quã plures radij ingrediuntur in oculum, retinámque latiùs, & sensibiliùs feriunt; verùm adiuuat maximè, quòd tunc retina alia luce affecta, compressáve

De Speciali [illegible], & [illegible], &c.

De [illegible] & [illegible], &c.

non sit, ac ideò pars radiis perculsa deprimatur profundiùs, maioremque circùm portionem afficiat, siue pertrahat, comprimátque. Idem dicendum consequenter de nocturnis ignibus, quos ob aërem circumpositum, summopereque illustratum vt vulgò putant, non ampliari illud arguit potissimum, quòd si quis lucernæ assistens tegat præcisè flammulam illi, qui ipsam procul aspiciens quasi facem ingentem videt, euanescet illa tota fax apparens, cùm deberet tamen mediculliam solùm, vt solùm contectum. Quare res videtur potiùs referenda tum ad pupillæ dilatationem, tum ad affectioné consimilem retinæ; ac tantò magis, quantò obseruamus, si dum lucernæ flammulam amplificatam per noctem spectamus fulguratio contigerit, totam lucem spuriam simul cum fulgore euanescere, ac superesse solummodò flammulæ veræ corpusculum, quod deinceps tamen fulgore cessante circumfusionem quasi resumat. Nempe qui superuenit fulgor tum pupillam contrahit, tum retinæ fundum totum comprimens flammulæ lucernæ actionem facit minùs sensibilem, & qua parte quidem eius radij circa medium retinæ, ea proportione, qua dictum est de Luna; cùm & ob eandem causam adueniente aurora flammulæ tum lucernarum, tum ipsarum quoque stellarum decrescant, propter totius retinæ à superueniente luce affectionem. Cætera repetenda sunt ex dictis de Siderum luce.

CAPVT VII.

Cur è tenebris ea videantur, quæ sunt in luce, at non contrà? cur-ve Res geminis oculis respecta, simplex videatur, non gemina?

VNVM heic adiiciendum est, quod memoratorum occasione requiri solet; cur nimirùm ex tenebris ea videantur, quæ sunt in luce; non item è luce, quæ in tenebris. Prætereo autem Lucretium quæstioni satisfacere visum procursione aëris iam exposita; & ea quidem ratione, vt lucido aëre post tenebrosum succedente, possit oculus illo veluti informatus videre; non possit autem tenebroso succedente pòst lucidum.

E tenebris autem quæ sunt in luce tuemur,
Lib. 4. *Propterea, quia cùm propior caliginis aër*
Ater init oculos prior & possedit apertos,
Insequitur candens confestim lucidus aër,
Qui quasi purgat eos, ac nigras discutit
umbras
Aëris illius; nam multis partibus hic est
Mobilior, multisque minutior, & mage
pollens.
Qui simul atque vias oculorum luce repleuit,
Atque patefecit quas antè obsederat ater,
Continuò rerum simulacra adaperta sequuntur,
Quæ sita sunt in luce, lacessuntque, [illegible]
deamus.
Quod contrà facere in tenebris è luce [illegible]
mus,
Propterea quia posterior caliginis a[illegible]
Crassior insequitur, qui cuncta [illegible]
complet,
Obsiditque vias oculorum, ne simula[illegible]
Possint vllarum rerum coniecta [illegible]

Verùm vt quidpiam his adiiciam, [illegible]
nendum est tenebras, cùm nihil [illegible]
quàm priuatio lucis aut esse [illegible]
bus nihil est penitus lucis intermi[illegible]
dilutas, seu quæ aliquibus [illegible]
intersusæ ac vmbræ etiam [illegible]
quatenus ponè corpus sunt, quid [illegible]
penetrationi radiorum [illegible]
opacum nimirùm cùm sit; non [illegible]
reflexioni ex variis rebus factæ. [illegible]
rò visibilem speciem nihil esse [illegible]
ipsos lucis radios à rebus siue [illegible]
illustratis in pupillam immissos [illegible]
que impressos, neque ideò [illegible], [illegible]
xander roget, quare non videmus [illegible]
oculis; cùm non magis species, [illegible]
transire per palpebras possit (nam [illegible]
tam densæ sunt, quin parum [illegible]
mittant.) Neque esse quoque, [illegible]
quàm cæteri vulgò percontentur, [illegible]
tem res visibilis oculo contigua [illegible]
possit; cùm præter iam dicta de [illegible]
niculorum vltra retinam [illegible]
constet speciem tunc emitti [illegible]
do digitus, aut res similis [illegible]
contiguitate impeditur, ne [illegible]
quam speciei titulo transmittat [illegible]
lam possit. Cùm itaque nihil [illegible]
recedente videri possit, & [illegible]
quàm lux non sit; [illegible]
aduenire directè, aut reflexè [illegible]
cuum sit primùm, posse [illegible]
in tenebris ea videre, quæ sunt in [illegible]
niam ea, quæ sunt in luce [illegible]
diis propriis dirigant, aut ea [illegible]
flectant, vt aliqui eorum in [illegible]
etent locum, patente nempe [illegible]
pupillam intuentis allapsi [illegible]
perueniant, Quippe, si nisi [illegible]
brosum locum penetrarent, [illegible]
eo videretur, vnde & quando [illegible]
tenebroso loco videri, ea [illegible]
telligendæ non sunt, quæ [illegible]
visa, eo foramine, per quod [illegible]
iecti non dilatent. Deinde non [illegible]
in luce constitutum ea, quæ in [illegible]
videre; quòd radij ex illis neque [illegible]
que reflexi immittantur in pup[illegible]
ledantque in retinam; quippe [illegible]
lucida sunt, neque à lucidis [illegible]
Quanquam vt debent oculo [illegible]
bris intelligi tenebræ [illegible]
possunt quoque tenebræ non [illegible]
intelligi; tametsi in iis nihil [illegible]
quidem potest oculum ea [illegible]
re, vt pauculi radij aduenient, [illegible]
rebus, quæ in tenebris sunt, [illegible]
afficiant; sicque ipsæ res [illegible]
tur. Hac ratione fac per [illegible]

[illegible], si quidem, qui prope facem [illegible], ab illis videbantur, quidem [illegible] [illegible], quoniam ex ipsis radij bene multi, ut [illegible] excepti reflecterentur in oculum, & pupillam dilatatam, ac in [illegible] valde [illegible] constitutam [illegible]; vicissim autem ceteros iste à propinquo illuminatos videbant; quoniam ab ipsis radij [illegible] rarissimè propter distantiam reflectebantur in oculum, neque ceteros proinde afficiebant. Nec verò mirum, si [illegible] videri [illegible] ex eadem distantia, à qua [illegible] inconspicuus [illegible]; quoniam [illegible] radij non perinde in [illegible], sed varie ex [illegible], [illegible] reflexi [illegible] versus illum, & ex illo versus oculum ipsius [illegible]. Qui porrò ex [illegible], [illegible] ingredimur locum [illegible] lumine perfusum, nihil prima fronte conspicimus; deinde autem sensim [illegible] obscuritas [illegible], ac non pauca [illegible] distinctè [illegible]; quoniam ingressi [illegible] tum iam dilatatam admodum pupillam, tum retinam tantum prae luce compressam, adeò ut qui pauculi radij ex [illegible] constitutam accedunt illam primo [illegible] sensibiliter movere non possint; subinde verò & pupilla se dilatante maximè, & retina [illegible] paulatim in statum suum restituente, fit ut [illegible] ceteris, ij soli, qui [illegible] adveniunt, illi [illegible], [illegible] ipsa [illegible] faciant. [illegible] qui [illegible], distinctè satis [illegible], quia [illegible] conspiciuntur; [illegible] nihil discernere [illegible] possint, quoniam cum expergefacti oculos aperimus, & dilatatissima pupilla, & retina in [illegible] statum perfectè restituta [illegible], ut minimè hoc pauxillimi [illegible] radij [illegible] sensibiliter imprimantur, [illegible]. Ex hoc verò caput est, cur in clara luce expergefacti, aperientésque oculos dolorem sentiamus, nec splendorem satis patienter feramus; lux quippe non sensim, sed [illegible] & ex [illegible] retinam quiescentem percellit, & non ea quidem solum regione parte hemisphaerica, quae affici solet dum est in luce; verùm etiam propter pupillae dilatationem [illegible] ulteriùs adhuc, & ea parte, quae [illegible] percelli absque [illegible] non possit; contingitque idem videre, dum in concavum speculum respicimus. [illegible] radios [illegible] in eam retinae partem, quae [illegible] à [illegible] est, facil[illegible] & laesionem patiens, & dolorem [illegible] sentitur. Sed de laesione quidem, & [illegible] ex tenebris dictum est superiùs. Huc attinet experimentum de conspectis [illegible] stellis seu patiente Sole totalem Eclipsin, seu existente oculo in ea putei fundo, in quem reflexiones radiorum Solarium vel nullae, vel tam malignae perveniunt, ut ipsum oculum [illegible] tenebrae similes [illegible]. Pupillâ quippe dilatatâ, & retinâ à [illegible] luce [illegible] liberâ, seu non compressâ, possunt stellarum radiusculi sic retinam per[illegible], ut stellae proinde sensibiles fiant.

Volueris enim, ut oculus possit lucem aliquin tenuem videre, ita debet constitui, ut ab ea sola percellatur, quemadmodum potest uberiùs occurrere ex alibi dictis; cùm nempe de Siderum ortu, occasúque agentes declarauimus quomodò accipiendum sit, quod dici solet lumen minus à maiore offuscari. Vnde etiam fit, ut dum volumus aliquid aut intervidere, aut speculari distinctiùs, vel avertamus oculum à splendidiore luce, quâ afficitur, vel praetendamus galerum, manum, quidpiam aliud, quasi operam dantes, ut quantum fieri potest, soli radij ex ea re, quam speculamur, prodeuntes in oculum veniant; & saepe etiam quò plures adveniant, qui distinctiorem exhibeant, ipsam solam in luce uberiore constituamus, aut constitutam solam velimus. Quin-etiam propterea fit naturae ductu, ut obducamus palpebras, quibus, quantum licet, caeterarum rerum sive lucidarum, sive illustratarum radij à pupilla avertantur, eâque de causa magna Animalium acutè conspicientium pars, non modò praeter palpebras oculos habet profundiùs sitos, & Aquila speciatim, quò in Terram despectam Solare lumen à pupilla avertatur, supercilium habet quasi suggrundium prominens; verùm habet etiam membranas, cartilaginesve quibus pars pupillae regatur iis rebus, quarum radij specialibus aliis intervidendis officiunt. Nam Aquila quidem tam supernè, quàm infernè habet, & felis ad canthum, angulumve magnum. Id interim mirum, animalia illa, quibus oculi emissitij, sive prominentes sunt, egere solùm, ut videant, malignissima, sive quam-paucissima luce; qua occasione memini virum me coram litteras legisse tum ea inclinatione crepusculi, tum ea per noctem à lucerna distantia, ut ipse aegrè dignoscerem charta-ne omninò scripta esset, an munda. Sed nempe ut taceam talia animalia habenda esse in myopibus, radiósque illa pluries ex admoto obiecto reflecti in oculos, quàm ex remoto caeteris; possunt ea aliunde esse contextura retinae longè teneriore, atque idcircò perfiliore, paucioribúsque radiis egentes; eo modo, quo illa, quae cute teneriore sunt, paucioribus frigoris, caloris ve stimulis ad algescendum, calescendumve egent. Nam opus est quidem ad omnem sensionem nonnulla copia spiculorum quibus sensorium concitetur; sed in his minore, in illis maiore; potéstque proinde utrisque id accommodari, quod habet Lucretius, lib. 4.

Illud in his rebus minimè mirabile habendum'st
Cur ea, quae feriant oculos simulacra, videri
Singula cùm nequeant, res ipsa perspiciantur.
Ventus enim quoque paulatim cùm verberat, & cùm
Acre ferit frigus non primam quamque solemus
Particulam venti sentire, & frigoris eius,
Sed magis universum, fierique perinde videmus
Corpore tum plagas in nostro, tanquam aliqua res

De Speculo [illegible], & [illegible], &c.

De luctu & perpetuo, &c.

Verberet, atque sui det sensum corporis extra.

Id vt iam resumam, quod fuit ad obiecta de apprehensione distantiæ dictum, neque tamen accommodatum visæ distantiæ imaginis vltra speculum apparentis; dicendum videtur apprehendi primùm speculi distantiam à nobis ex comparatione rerum, quæ nos inter, & speculum iacent, quemadmodum dictum iam est; ac deinde tantumdem, sed inuersè apprehendi propter eandem comparationem repetitò factam rerum apparentium inter speculum, & imaginem nostri, seu nos positarum. Nempe idem fit, ac si oculus vnde spectat constitutus, constitueretur simul quà est speculum, & tum in speculum respiceret, tum è speculo in ipsammet faciem; aut, quod idem, si oculus faciem respiceret in duplo distantiæ, qua à speculo abest. Quod speculum præstat, eò facit, vt non sit necesse oculum abire duplò in directum; quippe interuallum integro dimidio propter reflexionem decurrant. Quamobrem autem duæ lineæ vna directa in speculum, alia reflexa è speculo in vnam rectam componatur, quæ tendat vltra speculum, apprehensionis est opus; quatenus, vt est aliquoties dictum, facultas apprehendit rem ad illam regionem è qua species rectà in eam aduenit; non diiudicans an directa; an aliunde reflexa, refractave adueniat. Neque id fit modò, quando oculus sese aut proprium vultum intuetur in speculo ad normam sito; sed etiam, cùm cætera videt in speculo obliquè statuto. Semper enim res visa apprehenditur vltra speculum in eadem obliquitate à planitie speculi qua est citra, ac ante ipsum; ob vnam, eandémque rectam lineam ab oculo in speculum, & vltra porrò continuatam visam. Quanquam, vt hocce Phænomenon de rei imagine vltra speculum visa probetur præsertim in speculo plano; ac etiam (seruata ratione decrementi distantiæ, quemadmodum magnitudinis) in conuexo; ita non probatur vniuersè in concauo; ac præsertim quando imago rei ad radiorum reflexorum concursum è speculo prodire apparet: quippe ob figuram speculi repandam effecta productior, & visa anticipare eas res, quæ ipsam inter, & oculum sunt, vnde & ex visis paucioribus rebus interpositis apprehensio fit breuioris distantiæ. Subiuncta verò paucis hæc sunto ad responsionem Lucretij, de aëre antè processo, cui fortè minus congrueret ista imaginis è speculo emersio. Appositum magis videtur, quod præoccupat, non multò post Alexandream quandam Instantiam de simulacris in speculo incedere nobiscum visis.

Indugredi porrò pariter simulacra, pedémque
Ponere nobiscum credas, gestumque imitari,
Propterea, quia de speculi qua parte recedas,
Continuò nequeunt illinc simulacra reuiti.
Omnia quandoquidem cogit Natura referri,
Ac resilire ab rebus ad æquos reddita flexus.

Appositè nempe id refert ad variatas speculi
partes, ex quibus aliis, ac aliis necessari
est reflexionem in oculum fieri, ac pr
imaginem progredi videri. Intellig
aliunde huiusce rei necessitatem, ex eo, q
si dum tui vultus imaginem in speculo i
picis, sint alij, qui eandem à dextra, à s
supernè, infernè respiciant, omnes
debunt in speculi locis à te, ac inter se
uersis; adeò vt nulli ipsorum incedat
sit, quin alio loco imaginem videat. V
rursus intelliges, quod superiùs deduct
esse in speculo non eam solùm, quam
picis, imaginem tui, verùm etiam
ras, easque sic mutuò communicant
quo loco ipse vides tui nasum, vide
mentum, alius frontem, alius oculum, al
os, alius genam, &c. neque vllum tam
pterea aliud, quàm simplicem, dist
imaginem videat. Quod intellige
meliùs potes, dum ad oram licet
imaginem Solis ex aduerso stantis in
tueris. Nempe quòd illa tecum incedat, s
prout attolleris, aut deprimeris cum
re, aut accedere deprehendas; agn
ginem Solis ita fusam esse per tot
superficiem; seu potiùs innumeras, &
terse communicanteis imagines, vt
lari tamen quoque loco, non nisi sing
& discretam videas. Quandoquidem
qua ratione imago ex mutatione loc
di videtur, cùm absolutè tamen l
alia ac alia sit, ita quoque vmbra
apparet; ideò aliquid videretur de
bræ motu dicendum; verùm cum al
mus circa obiectas Sensui fallacias,
fuere etiam aliæ, quæ ad motum
de quibus vberiùs, vbi actum est de
motu. Præoccupat hæic iterum Lucre
iectionem aliam, quam aduersus
speculo Macrobius sic texit, vt argu
ut Epicuri repugnare quod in speculo
aduersa contemplatorem suum respiciat;
debeat, siquidem à nobis orta recta
spicitur, posteriorem sui partem, cum
accedere, vt læua læuam, dextra
piciat; nam & histrio personam sibi
ex ea parte videt, qua induit, sibi
ciem, sed posteriorem cauernam. Sol
cretius, quasi id accurrenti diffic
ipsam soluit, dum causam explica
imaginis in speculo visæ pars dextra
sinistra dextræ respondeat; fra
dem velut; personæ pura
duratæ illius quidem, sed madida
allisæ ad globum, columnamve aliqu
Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera
est,
In speculis fit vt in læua videatur,
Planitiem ad speculi veniens cùm
imago,
Non conuertitur incolumis, sed
sum
Sic eliditur, vt si quis prius,
sit
Cretea persona allidat pilæve,
Atque ea continuò rectam si fron
ram
Seruet & elisam retro sese exprima

Fit; ut uti oculus fuerit qui dexter, hic idem
Nunc sit laevus, & è laevo sit mutua dexter.

a Tim. Quibus sanè non malè congruit quod à Platone dicitur, dextra apparere sinistra, quia contrariis visus partibus ad contrarias partes fit contactus; intellige, vt si quispiam eodem loco collocetur, in quo consistit speculum; illius enim dextra pars opponeretur sinistrae, sinistra verò dextrae: neque secus se imago nostri habet reflexa nempe radiis è dextra emissis, sinistrorsumque redeuntibus, & emissis è sinistra, redeuntibusque dextrorsum. Subiicit porrò ibidem,

Fit quoque, de speculo in speculum vt tradatur imago,
Quinque etiam, sex-ve vt fieri simulacra suërint.
Nam quaecumque retrò parte interiore latebunt,
Inde tamen, quamvis torsè, penitusque remota
Omnia per flexos aditus educta licebit
Pluribus haec speculis videantur in aedibus esse.
Vsque adeò è speculo in speculum translucet imago,
Et cum laeua data est, fit rursum vt dextera fiat,
Inde retrò rursum redit, & conuertit eodem.

Spectat ad eandem institutionem quod subiungit de speculis, quorum sunt latuscula nixa, nempe speculorum plurium ad dextram, laeuamque in oppositum, vt ex vno aut altero in aliud, & porrò in oculum fiat reflexio; aut potius, quorum latera sint parietis, regionesve eiusdem speculi concaui, è quibus reflexa, & post factam radiorum decussationem spectata imago ita exhibeatur, vt dextra ad dextram, sinistra ad sinistram sit, tametsi aliunde pars superior inferior, & inferior superior euadit.

Quin etiam quaecumque latuscula sunt speculorum
Assimili lateris flexura praedita nobis,
Dextera ea propter nobis simulacra remittunt,
Aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
Inde ad nos elisa bis aduolat; aut etiam quod
Circumagitur, cum venit imago, propterea quod
Flexa figura docet speculi conuertier ad nos.

Atque hactenus quidem de Visione sic egimus, vt si ea solùm peragetur oculo, quippe quaecumque dicta sunt, alteri etiam tantum competere possunt. Superest de ea pauca attexamus, quatenus ad agentem simul oculum vtrumque refertur. Itaque, vt hinc exordiamur, non est quod nobis vertatur vitio, si id proponimus, quod nos oculorum propriorum experientia docuit. Nempe, dum oculo vtroque aperto quid inspicimus, alterum dumtaxat esse, qui illud conspiciat visione distincta, adeò vt, dum librum legimus, characteres percurrimus, quod distincta visione fit, alterum solùm oculum, illius axem in eos dirigamus, atque intendamus. Nam id repugnat quidem Effato apud Opticos vulgatissimo, quo statuunt amborum oculorum axes in re visa concurrere, ac ipsam ideircò videri distinctè; verùm ea praeoccupatione, quae nos quoque olim tenuerat, liberare nos coepit casus, quo inter legendum ex Cornelio Celso nescio quid, affricare manu contigit oculum sinistrum. Quippe cùm inter affricandum non desineremus oculo dextro legere, animaduertimus nos conspicere characteres maiores simul, obscurioresque, quàm mox visi essent; & cùm affricantes subinde dextrum, legeremus solo sinistro, attendimus videre nos characteres minores simul clarioresque, ac planè vt fuerant, cùm vtroque simul oculo aperto legeremus, conspecti. Rem deinceps animi gratiâ compluries explorauimus, resque ita successit, vt nihil opus fuerit oculum alterutrum claudere, vt vtrouis modò characteres conspiceremus; vti neque iam ampliùs opus est, quando licet sponte naturae sinistrum oculum intendamus, eoque legamus, & characteres minores, clarioresque videamus, nulla è dextro magnitudinis, obscuritatisque incurrente specie; nihilominùs quoties lubet, sinistrum à lectione sic auertimus, dextrumque substituimus, vt ipso legamus, & maiores, obscurioresque characteres appareant, nulla specie paruitatis, claritatisque interueniente à sinistro. Sentio autem, quoties commutationem facio, quemdam oculorum velut subsultum fieri; & si quos iubeo attendere, ij deflecti mihi oculos obseruant, ad sinistram quidem, si velim sinistro dextrum substituere, ad dextram, si dextro substituere sinistrum. Varietas verò visae vtriusque magnitudinis characterum ea est, vt maiores dextro quintâ proximè parte, quàm sinistro ipsos conspiciam; & obscuritas, qua ij afficiuntur dextro legenti oculo quasi nebulula quaedam est, quae confusam semper exhibet eam partem, in quam axis dirigitur; & quae proximè sequitur ad dextram; adeò proinde; vt legam potiùs obliquiusculis radiis, qui proximè axem sequantur ad laeuam, ad quam characteres clariusculos conspicio. Praeterea autem esse mihi maculam pusillam, ac tenuem, aegréque obseruabilem in pupilla dextra versus hircinum angulum, seu ex parte nasi ob quam fiat, vt nebulula ad partem axis oppositam appareat; & ob quam aliunde contingat, vt oculis clausis non modò in aperta luce, verùm etiam in tenebris, dum luculam, aut colores quosdam contueri mihi videor, obuersetur semper nigra macula à luce, aut coloribus quomodocumque apparentibus distincta. Praeterea &, cùm tenuis illa macula nihil esse aliud videatur, quàm portio crystallini non probè affecta, posse crystallini dextri superficiem conuexitatis esse aliquantò planioris quàm sit conuexitatis sinistri; ex hacque esse causa, cur visorius angulus efficiatur non-nihil apertior, resque adeò per ipsum visae maiores, quàm visae per sinistrum appareant. Vtcumque sit; & siue ea macula, figu-

De lucido & maiore, &c.

ráque

De lucidâ tenebra, &c.

tíque sit causa; seu vapor fortè heterogeneus ipsis humoribus intermistus; seu intemperies aliqua aut propè medium crystallini, aut sub ipsum retinæ fundum; vtcumque sit, inquam, talis fuit mihi agnoscendæ oculorum inæquabilitatis occasio. Cæterùm causam inquirenti eorum, quæ mihi inter legendum contingere adeò constanter obseruitabam; nihil aliud succurrit, quàm Opticam illud Effatum, suppositumve ratum non esse: ac nos dirigere connexat axem vnius oculi in characterem, aliamve rem, quam appetimus distinctè videre. Id verò statim intellexi videri habendum necessarium ex parallelismo motus oculorum, ad quem vnum referre licet illum oculorum subsultum. Scilicet, cùm axis visorius sit quædam recta linea, quæ ex retinæ fundo prodiens, & per medium crystallini, pupillæque transiens ad characterem, aliamve rem distinctè videndam contendit; necesse est, dum aliquid nobis obuersum conspicimus, oculósque erectos, & vtrumque in medio propriæ orbitæ, ac naturali in situ habemus, axis dextri oculi terminetur in characterem, aliudve rei obiectæ punctum, ad quod non terminetur axis alterius; & iste omninò terminetur ad punctum, quod ab alio tantumdem distet, quanta est linea, quæ dicitur connectens oculorum centra, alioquin enim vel axis alter, vel etiam vterque non recta foret, sed inflexa linea. Cùm dico autem visionis axem prodire è retinæ fundo, & per humorum centra versus obiectum tendens, Opticorum more id facio, quòd ex supradictis eadem linea sit, quæ retinam inter, obiectúmque irrefracta intercedit, seu heinc, seu inde prodeat; & accipi commodè potest, vt si prodiret à retina, ob nisum specialem, qui ab ea præstatur, dum à radio extrinsecus adueniente percellitur. Sed ne in hoc hæream, quod facilè nobis imponit, illud est, quod rem valde dissitam conspicantibus videantur posse oculi ambo in idem punctum dirigi; ac ipsorum situs posse non tam esse, quàm apparere parallelos. Verùm qui id fiat, euincitur clarè ex rei propinquæ aspectu; prorsùs vt mirum sit Keplerum, cùm velit axes per centra pupillæ, & humorum oculi transuectos naturali motu, vel potiùs quiete parallelos esse; velle tamen eosdem voluntariè contorqueri, ad contemplandum res propinquas: videlicet talis contortio longè minùs circa propinqua, quàm circa remota apparet. Qui fit enim vt proprium nasum, illiusve apicem ex vtraque parte videre simul distinctè nequeas nisi quia dum partem dextram oculo dextro conspicis, illius pupillam introrsum, seu in nasum conuertis, & oculus sinister intereà propter motum parallelum ab ipso naso auertitur; & dum sinistram inspicis sinistro, ipsum versus nasum sic vertis, vt dexter ab eo auertatur? Mirus profectò subsultus est, dum nunc vno, nunc alio nasum alternatim spectamus; qui tamen haud-dubiè non contingeret, si oculi vtriusque axes sic contorquerentur, vt vterque simul dirigeretur versus nasum. Quoniam verò axes non coëunt in nasum, quatenus ambæ

In Dioptr. prop. 17.

pupillæ non sunt ad angulos hirquos, in-
teriorsve inflexæ; sed dum vna ad interiora
conuertitur, tendit alia ad exteriores; [illegible]
ce aliunde in digitum, aut aliquid aliud, quod
non longè à naso sit; & agnosces pari ratione
non coire axes in ipsam rem visam, quatenus
vno oculo in illam conuerso alius ab ipsa a-
uertitur; & isto conuerso diuertitur alius:
quod profectò non faceret, sed immotus con-
sisteret si vt priùs axem in eam dirigebat, ita
quoque dirigeret, & coeuntem cum alterius axe
haberet. Simoue eandem rem vlteriùs, & ad
eam distantiam, qua soles librum legere, acci-
dere id ipsum fieri comperies: adeò vt, si etiam in vni-
co characterem constituas, agnitum po-
test his non coire in ipsum axes, sed alte-
rum solùm eò tendere, reliquo auerso, aliorsum
tendente. Et quia deinceps ad obiecta vl-
teriora, remotioráque, & ad vsque remotissima
par est ratio; videbis non esse, cur existi-
meturi vnquam parallelismum, aut a-
xes reipsâ coire; cùm necesse sit axes tendere
duo rei puncta, inter quæ linea intercep-
ta tanta, quanta est connectens oculorum
centra; vtcumque ad sensum coire videan-
tur, dum ad eam distantiam res conspiciun-
tur, vt huiusmodi linea quasi punctum appareat.
Confirmat hæc verò id experimentum, quod
iubere soleo explorari rem, dum quis im-
moto capite in immotum digitum, aut in ba-
culum prope fixum respectat. Nam primùm
sinistro oculo occluso, obseruabit digitum
baculumve tegere dextro quidpiam corporis
vlterius siti versus sinistram; & occluso dextro
tegere aliquid sinistro versus dextram. Dum
autè aduocatis locis alternatim tectis, ac pro-
to simul oculo vtroque, cùm deprehendere de-
beret tegi vtrique oculo aut ambo simul lo-
ca, aut saltem (imò potiùs) locum interme-
dium; neutrum tamen vnquam eueniet; sed
animaduertet solùm alterum ex duobus il-
lis locis tegi, ac pro lubitu quidem hunc, vel il-
lum, quatenus voluerit commutare ocu-
los; indeliberatò autem, seu sponte illum, qui
dextro oculo responderit. Ex quo fit, vt ali-
quando sit necesse Sagittarios, Bombardariósque
oculorum alterum claudere, dum altero
scopum collineant. Quippe cùm vtroque vi-
dere simul scopum nequeant, quòd scopus
cum indiculo, oculóque vno ita in eadem
recta sint, seu secundum axem oculi illius, vt
impossibile sit esse in alia eadem, seu secun-
dum axem alterius. Qua occasione admo-
neri potest antiquiores Opticos sensisse axes co-
ire quidem, sed turbari eatenus visum, lon-
gè quàm docent Recentiores; atque idcircò Ari-
stotelem sensisse ad exquisitam visionem (ve-
luti cùm linearum, aut versuum rectitudi-
nem exploramus) alterum duntaxat ocu-
lum vsurpari, quòd visio, seu visionis axis
sit quasi quædam regula, quæ recta esse non
valeat, si ex vtroque oculo prodiens in
vnum quidpiam quasi indicem coëat, & vl-
terius porrò in aliquam rem, quasi in scopum
dirigatur.

Dixi porrò videre nos altero duntaxat
oculorum visione distincta, seu quali legen-
do esse vsui solet. Nam alioquin vt vno dun-

taxat

[ex]cuterato aperto præter eum distinctè ab ipso conspectum aliæ circum multæ quæ patet hemisphærium visibile visione confusa videntur, ita cum vtroque simul aperto conspicimus illarum vno aliquid visione distincta, alia simul conspicimus visione confusa, quicquid ipsi per hemisphærium patet. Vnde est, vt vno perspectu amplius vtroque oculo, quàm altero solùm videamus; quoniam sunt aliqua patent, quæ alij à naso, partibusve alijs vicinis teguntur. At, inquies, cùm axis oculi vnius in vnum punctum dirigitur, non etiam alterius in aliud quoque dirigitur, & par est ratio vt per vnum, ac per alterum distinctè videamus? Quamobrem ergo non vtroque id quod est vtrique obiectum videmus; atque idcirco obiectos vtrique characteres legimus? Respondeo causam esse, quòd dum axis oculi vnius intenditur, axis alterius relaxatur, sicque vnus agat altero feriante. Res est similis, ac dum erecti, seu in pedes consistimus. Nam, si attendas, nunquam ex æquo vtrique insistimus pedi, sed alter solùm innititur, & corporis onus incumbens sustentat, alter verò, vt sublevatus onere velut otiatur, ac leuiter solùm, & quasi perfunctoriè insistit. Ex quo fit, vt quia dum paullò diutiùs consistimus, pes ille lassatur, ideò alternis subsidentes, ipso pondere corporis reclinato in alium, ac eo sustinente laborem, ipse interim suâ vice feriatur. Item, si attendas, observabis quoque inter sedendum, accumbendum, aut quovis alio corporis situ; nam subinde habemus semper corpus reclinatum in [illegible] alteram, ac pari ratione vices commutamus. Idem etiam notandum cum vtraque manu operandum est, est enim semper labor vnius, quàm alterius potior; neque non solemus dare pariter vtrique suas vices. Itaque eodem ductu naturæ alter oculorum intenditur semper, laboremque visionis sustinet præcipuum, hoc est, ad aliquid distinctè conspiciendum intenditur, alter interim otiatur, & confusè solùm, atque adeò quasi perfunctoriè, negligentérque conspicit; cùm & iste possit alternis in se laborem suscipere, sublevaréque illum per vices. Nimirùm videtur Natura instituisse geminos parteis, non solùm vt vna [illegible] orbata, deficienteve, alia suppetat; sed etiam vt altera alteri & auxilio sit, & levamen fiat. At verò potest in oculis argumentum ex coitione neruorum Opticorum duci. Certè, si duas chordulas in medio nexas, alteris extremis ad clavos defixeris, alteris vtraque manu apprehensis alternatim tractes, videbis constanter ex solo vnius attractione alteram relaxari; ac facilè proinde imaginabere neruos Opticos coitionis, seu vnionis ope ita esse comparatos, vt quatenus sunt alicuius motus voluntarij participes, alterius intensio alterius relaxetur. Quanquam non videri actionem esse ad relaxandum, intendendúmque necessariam probat exemplum hominis, qui cùm res vidisset perinde ac cæteri, deprehensus est à Vesalio neruos habuisse præter morem non coeuntes, sed dissitos; vt prætereamus, quia chordularum tractio facta manu dextra portionem desitam dexteram relaxat arguere posse intensionem oculi non dextri, sed sinistri à dextra parte cerebri fieri; quod nescio an admitti possit. Vtcumque sit, dubium non est, quin altero axe intenso, agentéque, alter relaxetur, otiosúsque sit; atque idcircò oculorum altero distinctè vidente, alter confusè solùm videat. Notandum verò nos axem illum sponte naturæ intendere, oculumve dirigere, qui nobis obtigit valentior. Nequicquam est enim, quod supponitur ab Aristotele sæpiùs requirente, cur non vt geminarum partium, ita ipsorum oculorum alter altero sit robustior: quod idem de geminis alijs Sensuum organis, & auribus præsertim sentit. Siquidem vix quemquam reperias, qui vt manum alteram, alterum pedem fortiorem habet, non ita se habere alteram aurem, alterum oculum aut agnouerit, aut admonitus agnoscere perfacilè possit. Nempe vt indeliberatò, ac naturæ sponte percutiendo, accipiendóque manum fortiorem adhibemus, & insistendo, impingendóque pedem; sic autem potiorem adhibemus foramini, per quod sese insinuat sonus, quem percipere volumus distinctè; & potiorem oculum iis indiculis, per quæ collineamus ad quidpiam distinctè videndum. Tametsi enim bombardario, aut sagittario interdum contingat, vt imbecilliore oculo collineet; in causa est vis manuum dispar, ob quam seu bombardam, seu arcum sustentare appositè ad oculum fortiorem perinde non potest: sed fac aliunde sustentari, & potentior statim oculus adhibebitur. Sic potentior quoque statim adhibetur Telescopio, Engyscopióque, & quamvis res esse videatur inassuetis indifferens, non perinde tamen assuetis apparet. Verùm sunt aliæ quoque rationes explorandi vtër oculorum prævaleat (ac ille speciatim, de quo est paullò antè dictum circa digitum, baculumve oculis commutatis inspectum) vtcumque pauci sint, qui attendant, ac perpaucos videas, qui prima fronte non reputent esse sibi vireis vtriusque æqualeis, tantóque magis si non fuerit inæqualitas valde magna. Poterat verò Aristotelem id admonere, quod ipsemet admonuit Thynnum cernere dextro oculo, quàm sinistro acutiùs, eo argumento, quod dextrâ ripâ intrent in Pontum, & sinistra exeant, vnde & tunc capiantur; id autem faciant territi saxo *auri-cornu* appellato, quòd mirari candoris cùm sit in latere iuxta Chalcedonem à vado ad summum pellucet; res ab ipso quoque Plinio enarrata. Notandum rursùs posse nos quidem vtrumque axem simul relaxare; quod experimur, cùm volumus aliquid videre confusè, at non tamen intendere, quoniam neque nasum, neque vllam rem dissitam possumus distinctè contueri oculo vtroque; vt et eodem illo digiti, baculive commutatim conspecti exemplo intelligi licet. Et sunt quidem aliqui pauci ea oculorum conformatione, vt sæpe, dum lubet, pupillam vtramque ad hircos, seu nasum conuertant; sed tunc neque nasum, neque aliud quid, nisi confusè conspiciunt; Oculósque

De facilè à natura, &c.

sect. 31. probl.

8. hist. 13.

lib. 9. c. 15.

De lucidis è tenebris, &c.

opásque est, vt si distinctè videre quidpiam desiderent, oculos diducant, & alterum tantum in rem videndam dirigant; altero aliorsum digresso, atque ipsius otiante; planè vt apparet contingere iis, sunt qui oculorū constitutione naturali, solita, libera, nullámque vim passa. Rogabis fortassis qui fiat, vt si altero oculo otiante, vnico duntaxat oculo legamus, quidlibetve distinctè intueamur, nihilominus alterum claudentes experiamur nos altero non sine aliquo labore, & quadam quasi obscuritate legere, & quid-vis intueri? Respondeo videri id contingere, quòd cùm præter radium directum, qui ab intento axe non differt, complures alij ita obliquè ex circumpositis partibus allabantur ad oculum, vt quò sunt viciniores axi, eò sint directiores, & visionem faciant distinctiorem, seu minùs confusam, quo remotiores, eò detortiores, & visionem minus distinctam, siue magis confusam faciant, hinc fiat, vt omnes ad illustrandam, conspicuámque adeò exhibendam totam faciem paginæ, alteriusve rei conducant; & quia tales radij non modò allabuntur oculo, cuius axis intensus est, sed etiam ad alium, cuius axis est relaxatus; exinde fiat, vt isto clauso, facies paginæ, alteriusve rei minùs illustris, conspicuáque ob partem radiorum subductam appareat. Ex hoc autem est etiam labor. Nam labor est quidem aliunde, quòd oculus clausus seu admotione digiti, seu musculorum propriorum motu, ita trahetur, moueatúrque, vt alius etiam commoueatur, seséque nō absque nisu quodam sistat; nihilominus vbi etiam non tam claudetur, quàm obducetur, obtenta manu, aut alia re; facultas visa oculis catenus cernit laboriosiùs, dum alter illi subtrahitur, quatenus rem videt obscuriùs. Nimirùm, vt licet, dum stamus in pedes, alteri duntaxat pedum insistamus, quemadmodum attigimus, nihilominùs facultas motrix, siue dicere malis, sustentatrix, faciliùs sustentat, si alter pes vel leuiter terram contingat, quàm si efferatur; ita agit visus facultas faciliùs, si præter oculum intentum alter vel leue quid conferat, quàm si obductus præcipiatur.

Id restat, qui fiat, vt res quælibet geminis oculis respecta, simplex videatur, non gemina; ac potissimùm cùm contingat geminam interdum videri. Prætereo autem opinionem eorum, qui videri res simplices, non duplices existimant, quod tametsi duplices species recipiantur in oculis, eæ tamen vniantur, confundantúrque in vnicam in ipsa neruorum Opticorum coïtione. Siquidem, ne alia attingam, id falsi conuincit memoratus ille ex Vesalio Patauinus, qui tametsi neruos coëunteis nullatenus habuerit, non est tamen vnquam conquestus se omnia duplicia, aut aliàs præposterè quidquam videre. Prætereo etiam quod ex iam-dictis tradunt Optici, quidpiam oculo vtroque conspectum apparere vnum, non duplex, quòd in ipsum axes amborum oculorum cocant, & fiat quasi vnus axis communis, ductus scilicet à concursu, coituve in re, in medium memoratæ lineæ

centra oculorum posterem. Et siue [illegible]
coïtent in re, tum videntur potius [illegible]
apparere res gemina, & maiore [illegible]
aliam rem, v. c. parietem, qui cum [illegible]
lut decussati ita tenderent in parietem [illegible]
re vlterius constitutum corpus, [illegible]
ret dextro oculo partem eius [illegible]
nem sinistram, & sinistro ad [illegible]
ex apprehensione duorum distinct[illegible]
eorum fieret apprehensio vnius rei [illegible]
duo illa loca occupantium. Quin [illegible]
dum oculo vno transpicimus præter [illegible]
aliquot distincta, atque lucida corpu[illegible]
medio foraminis globulum inspicim[illegible]
mus, fit vt contrà, negligentiúsque [illegible]
pora illa intenti, obseruamus glob[illegible]
tegere aliquid ex singulis, vt [illegible]
pro eorum multitudine videatur. [illegible]
demùm quod dicitur, non apparet [illegible]
minas, quòd axes sint in eodem, non [illegible]
uersis planis; quando tametsi axes [illegible]
dem plano debeant; neque ea est [illegible]
sit, neque generalis, aut sufficiens, [illegible]
vnico etiam oculo potest res gemina [illegible]
vt si respiciatur per duo foramina [illegible]
lo non-nihil minore, quàm sit pupil[illegible]
meter, & asserculo, in quo sint [illegible]
ximè admoto; & ibi tamen nulla [illegible]
riatio concipi potest. Dico ergo, [illegible]
mis sensio apprehensio aliqua [illegible]
facultas tangens apprehendit quidpi[illegible]
quam vnum, cùm aliquid amplectitur [illegible]
habus manibus, quas sibi ad hoc [illegible]
niam procedenteis à natura habemus [illegible]
vnius, eiusdémque manus carp[illegible]
digitis, qui ideircò flexiles sunt, & [illegible]
læque ex instituto naturæ [illegible]
sus inter se digitis, quos propterea [illegible]
los, partibusque certis in se [illegible]
voluit; ita & facultatem visus [illegible]
prehendere tanquam vnam, [illegible]
arripit radiis, qui inter oculum [illegible]
rem visam sic intercedant, vt [illegible]
mutuò ad ipsam quasi complectend[illegible]
te natura concurrant. Scilicet, [illegible]
dictis, tametsi radij accedant [illegible]
oculos, nihilominùs ob [illegible]
possint, quasi dirigantur ex ocul[illegible]
rem; ea propter res est sic intelligend[illegible]
dij quidem aliqui seiugati sint, [illegible]
tro oculo dextrorsum, qui ex [illegible]
strorsum flectuntur, & aliqui tam[illegible]
ti sint, vt qui ex dextro sinistrorsum, [illegible]
nistrò dextrorsùm tendunt. Quamquam [illegible]
que omnes isti possint verè coniugati [illegible]
ra dici, sed soli superiores cum [illegible]
inferiores cum inferioribus, [illegible]
diis; ea quidem ratione, vt [illegible]
oculorum quasi horizontali plan[illegible]
radij, qui hinc inde à tali plano [illegible]
stant, superiores nempe inter se, & [illegible]
inter se, coniugati propriè censentur [illegible]
quoniam præter axem, quem [illegible]
mus ab vno solùm oculo, [illegible]
vno tantum, sed ex vtroque [illegible]
runt obliquè in rem; ideò efficitur [illegible]
lis in naturali dispositione [illegible]
aliquam rem conuersis, ij radij [illegible]

[illegible]

[illegible] ex vtroque oculo, qui coniugati [illegible], & secundum naturæ institutum sunt, [illegible] ita complectantur, vt tanquam vnam apprehendant, eodem modo, quo duæ manus vnum lapidem, digiti, cum carpo, & [illegible] vnam pilam pollex cum indice, Index cum medio, & ita de aliis vnum globulum. Contrà enim, si contigerit oculorum alterum sursum alterumve deorsum, aut illum simul sursum, hunc deorsum sic premi, vt qui radij soliti sunt coire in rem coniugati, [illegible], & mutuò cum insolitis, ac disparatis coeant, puta superiores cum medijs, medij cum inferioribus; tunc contingit apprehensionem vnius rei, vt duarum fieri, siue vnam non geminam videri; eodem planè modo, quo, si reflectamus medium digitum supra indicem, auricularem, aut minimum; vel annularem supra medium, minimum, aut indicem; efficitur, vt globulus simplex geminis digitorum pulpis impositus, quasi duplex apprehendatur. At in digitis quidem ita contingit, quod pars indicis in pollicem versa comparata sit, vt apprehendat aliquid contrahendo, seu simul [illegible] exprimendo cum pollice, & pars medij in annularem versa, apprehendat aliquid [illegible], [illegible] exprimendo cum annulari; atque idcircò medio detorto supra indicem, index globulum apprehendat, tanquam se inter, & pollicem, & medius tanquam inter se, annularemque [illegible]; vnde & quia [illegible] inter indicem & pollicem, & inter medium & annularem [illegible] diuersæ, neque possunt [illegible] globulum capere, ea propter [illegible] globulus tanquam duplex apprehenditur. In oculis verò eadem ratio est, cum radij ex [illegible] ita comparati sunt, vt rem apprehendant concurrendo, [illegible] cum coniugatis ex sinistro, & [illegible] ex [illegible] cum ijsdem consimiliter; [illegible], vt quia [illegible] oculis non iam [illegible] cum [illegible], sed cum disparatis, [illegible] ad apprehendendum cum diuersis [illegible], [illegible] rem vtramque vt diuersam apprehendant, dextri quidem cum disparatis sinistri, tanquam si non cum ipsis, sed cum coniugatis vnam apprehenderent; & sinistri cum disparatis dextri, tanquam non cum ipsis, sed cum coniugatis apprehenderent aliam. Quippe & res aliunde se perinde habet, dum in speculo concauo flammula candelæ gemina apparet, quòd ex sinistro latere reflexio fiat in oculum dextrum, & ex dextro in sinistrum, absque vlla radiorum communicatione ex sinistro latere in sinistrum oculum, aut ex dextro in dextrum, ac oculis sese perinde habentibus vt si dexter cum sinistro, sinister cum dextro nihil communicarent. Causa porrò generalis tam in digitis, quàm in oculis petitur ex destinatione neruorum, partiumque ipsorum, quæ prout ab obiectis externis, eorumve speciebus, aut radiis hoc illove modo mouentur, hanc vel illam impressionem spirituum interuentu in cerebro creant, & hæc vel illa sequitur in facultate apprehensio; quod heic pluribus dicendum non est. Adnotare præstat, si quis à natura, morbo, aut casu aliquo oculos detortos sic habuerit, vt dum digitis detorqueri solent, fore vt res duplices videat, qualem nos vnum vidimus, cui alter oculorum fuerat graui quodam ictu conuulsus. At cur etiam ebrij res geminas videntur fortiusque quoque,

De lucidis è tenebris, &c.

Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas.

Virg. 4. Æneid.

An-non, quòd caligni, vtrique vapores seu vino creati, seu præ intemperie excitati ita commoueantur, cerebrumque simul conturbent, vt Opticorum neruorum situm suam ad originem peruertant; vnde & species rerum visarum ad facultatem sic perferantur, vt si ex oculorum ipsorum detortione prouenirent? Quamobrem verò res etiam vno oculo, vt in memoratis exemplis, multiplices apparent? An-non, quòd in priore casu, dum visionis axis non intenditur, nec appensius globulus speciatim inspicitur, vltra sinea lucida lucis interstincta sic immittant radios in interstinctas retinæ partes, vt intercepta singulis globulus speciem quandam vmbræ in singulis creet, vnde & totuplex, quotuplicia sunt lucida appareat? In posteriore autem radij, licèt ex eodem re adueniant, ita tamen ob foraminula intercepto opaco seiuncta in interstinctas pupillæ partes incidunt, vt retinam quoque in interstinctis partibus feriant, & vnius rei quasi plurium interstinctarum apprehensio fiat. Verùm de Visu, déque Sensibus vocatis Externis esto dictum satis.

LIBER OCTAVVS
DE
PHANTASIA,
SEV
IMAGINATIONE.

CAPVT PRIMVM.
Quid Phantasia, & quotuplex?

Seqvitvr Facultas cognoscens interna; cuius nimirùm tota functio sic interiùs peragitur, vt organum nullum exteriùs appareat. Ipsa est, quam Græci τὸ ἡγεμονικὸν, *Partem Animæ imperantem*, *principemve* appellitârunt, quatenus ab ea omnes Animalis appetitiones, motionésque excitantur, ac diriguntur; & Latinorum plærique Animum vocantes, quod superiùs est obseruatum, sic distinxerunt ab Anima; vt ab Anima quidem vegetatio, ac sensus; ab Animo verò cogitatio, & ratiocinatio penderet. Dici autem præterea solet non modò Intellectum, Mens, Ratio; verùm etiam Imaginatio, Cogitatio, Opinio, Prudentia, Consilium, & id genus alia, quatenus habetur vel vna, vel multiplex, & varietas non parua est functionum, quæ illi tribuuntur. Cæterùm, cùm sit in confesso, dari aliquam siue facultatem, siue partē Animæ ita ab externis sensibus distinctam, vt illis etiam non agētibus, seu nullo externo obiecto præsente apud sese cogitet, meditetur, intelligat, discurrat, deliberet, statuat; insignis tamen caligo est, quæ ipsam obducens incompertam facit; mirúmque est ipsam, quæ alia tam multa cognoscit, nescire non modò quid, qualisve sit; sed ne agnoscere quidem [illegible], aut quonam ædonam in corpore degat, aut agat. Quippe quænam spes esse potest, vt suam ipsa naturam pernoscat, propriamve agendi rationem condiscat, si de regione, in qua sit, & in qua sese reperire, explorare, contemplarique valeat, non constet? Itaque, cùm sit nobis quoque deinceps de ea disserendum, temerarij simus, si quidquam perspecti, atque adeò certi, indubitatique, præter id, quod nos Fides Sacra de Mente humana docet, profiteamur; plurimùm erit, si aliquid verisimile consequemur, sublimárque eam opinionem, quæ possit con-

nium optimè cum Fidei Sacræ dogma[illegible]
stare. Cùm initio verò dissidiũ [illegible]
& maximè quidem propter hoc[illegible]
seu pars, seu facultas interna cog[illegible]
benda vna, an multiplex sit; illi qui[illegible]
Animam existimauere corpoream, [illegible]
tiplicem, sed vnam habuerunt. Nam Ter[illegible]
llianum vt prætercam, qui visus [illegible]
piadem, ipsam ne à sensu quidē disting[illegible]
vt apud Aurelianum est, sic prop[illegible]
candescit, *Quid erit Sensus, nisi ni[illegible]*
titur, intellectus? Quid erit intell[illegible]
rei, qua intelligitur, sensus? Vnde ill[illegible]
cruciandæ simplicitatis, & suspendiis [illegible]
Quis mihi exhibebit sensum nō intell[illegible]
sentit, aut intellectum non sentient[illegible]
ligit, vt probet alterum sine altero p[illegible]
licet videatur Vir magnus nomi[illegible]
mìum abusus, cùm ad omnem [illegible]
etiam quæ per somnum, & ima[illegible]
quĭ propriè sensus appellatur, [illegible]
extendat; ac Intellectus quoque [illegible]
etiam Equo, & Mulo, omnibúsque [illegible]
bus non sit sensum negaturus, [illegible]
Vt illud, inquam, prætercam, [illegible]
apud Plutarchum Animam [illegible]
brem, quinque ex eius partibus [illegible]
que sensus externos, & adectis [illegible]
mineã, octauam, quæ esset τὸ ἡγεμονικ[illegible]
[illegible], vnicam simpliciter [illegible]
Et cùm partem illam in [illegible]
lem posuerint, vt attinge[illegible]
constituunt ipsam in Homine [illegible]
vt illi vni omnes φαντασίαι, [illegible]
mavis Imaginationes, appreh[illegible]
rerum sensibilium typorum [illegible]
meremus, vt ex aliàs dictis [illegible]
Ad Democritum, & Epicurum [illegible]
ij sic apud eundem Plutarch[illegible]
statuere bimembrem, vt [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Rationalem quidem [illegible]
esse in pectore, Irrationalem [illegible]
contextione esse diffusam. Nimir[illegible]
voluerunt, quæ retineret Anim[illegible]
lam, quæ specialiùs Animus, [illegible]
retur. Et quamuis Aristotelis [illegible]
tum Democritum fuisse [illegible]

Animum, ac Mentem idem esse; interpretari tamen id licet de intima illa ratione, qua Mens sub [illegible] Animi, qua parte Anima [illegible], in quo Mens celebratur, inform[illegible]. Quippe [illegible] de [illegible] sic canit Lucretius.

Nunc Animum, atque Animam dico coniuncta teneri
Inter se, atque unam naturam conficere ex se:
Sed caput esse quasi, & dominari in corpore toto
Consilium, quod nos Animum, Mentémque vocamus;
Idque situm media regione in corporis haret.

[illegible]

Catera pars Anima per totum dissita corpus
Paret, & ad numen Mentis, momenque movetur.

Cum Anaxagoram quoque, ex eodem Aristotele, censuisse Animam, ac Mentem pro rebus [illegible] habere, dicitur tamen ipsis usus velut & Democritus ὡς μιᾷ φύσει, quasi una natura. Quanquam videtur Democritus, dum tam Animam, quam Mentem constare ex Atomis [illegible], debuisse eas solum distinguere [illegible] maiorem, minorémque subtilitatem, [illegible] alias, aliove modo figuratas ad [illegible] Animam, [illegible] Mentem ab Anima [illegible] subtilitatem [illegible]. Nempe Animam [illegible] ex [illegible] Atomorum generibus, quorum [illegible] ignorantur, diuê [illegible] circa Mentem [illegible], sed Animam non colligens alias [illegible], quam [illegible]. Ecce enim Lucretius.

Is tibi nunc Animus quali sit corpore & unde
Constiterit, pergam rationem reddere dictis,
Principio esse aio persubtilem, atque minutis
Perquam corporibus factum constare. Id ita esse
Hinc licet advertas animum, ut pernoscere possis.
Nil adeo fieri celeri ratione videtur,
Quam sibi mens fieri proponit, & inchoat ipsa.
Ocius ergo animus, quam res se perciet ulla
Ante oculos quorum in promptu natura videtur.
At quod mobile tantopere'st, constare rotundis
Perquam seminibus debet, perquámque minutis,
Momine uti parvo possint impulsa moveri.

Et vide similitudines, quibus deinde rem [illegible];

Namque movetur aqua, & tantillo momine flutat,
Quippe volubilibus, parvisque creata figuris:
At contra mellis constantior est natura,
Et pigri latices magis, & cunctantior actus;
Haret enim inter se magis omnis materiai
Copia, nimirum quia non tam laevibus extat
Corporibus, neque tam subtilibus, atque rotundis.
Namque papaveris aura potest suspensa, levisque
Cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus;
[illegible] de Animalibus.

At contra, lapidum coniectum, spicarumque
Noenu potest. Igitur parvissima corpora quaeque,
Et laevissima sunt, ita mobilitata feruntur:
At contrà, quae quaeque magis cum pondere magno
Asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
Nunc igitur quoniam'st animi natura reperta
Mobilis egregie, perquam constare necesse'st
Corporibus parvis, & laevibus, atque rotundis.

Quid Phantasia, & quotuplex.

Quo loco, cùm perspectum sit nihil esse mente velocius, τάχιστον νοῦς ait apud Laërtium Thales, memorari posset, quod Seneca ait, cùm inducens rerum minus flexibilium exemplum arguit à minori ad maius, *Quantò facilius animus accipit formam flexibilis, & omni humore obsequentior! Quid enim aliud est animus, quàm quodammodo se habens spiritus? Vides autem spiritum tantò esse faciliorem omni alia materia, quantò tenuior est.* Possent & alia; sed attexere praestat, quemadmodum Lucretius probet esse reverà Animum quidpiam ab Anima distinctum. Id nempe tum quòd aliqua agat, & patiatur non cogente ipsi compatienteque, Anima,

lib. 2.

Epist. 50.

Idque sibi solum per se sapit, & sibi gaudet,
Cum neque res animam, neque corpus commovet ulla
Et quasi cùm caput, aut oculus, tentante dolore,
Laeditur in nobis, non omni concruciamur
Corpore; sic animus non-nunquam laeditur ipse
Laetitiáque viget, cùm catera pars animai
Per membra, atque artus nulla novitate cietur.

Nisi fortassis Animus vehementi quadam affectione percellatur,

Verùm ubi vehementi magis est commota metu Mens,
Consentire animam totam per membra videmus
Sudoresque itaque, & palorem existere toto
Corpore, & infringi linguam, vocemque aboriri,
Caligare oculos, sonere aureis, succidere artus;
Denique concidere ex animi terrore videmus
Sape homines, facile ut quivis hinc noscere possit
Esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi vi
Percussa'st, exin corpus propellit, & icit.

Tum quòd ad vitam, seu consistentiam maior quaedam sit Animi, quàm Animae necessitas,

Et magis est animus vitai claustra coercens,
Et dominantior ad vitam, quàm vis animai
Nam sine mente, animóque nequit residere per artus
Temporis exiguam partem pars ulla animai,
Sed comes insequitur facile, & discedit in auras,
Et gelidos artus in leti frigore linquit.
At manet in vita cui, mens, animúsque remansit,
Quamvis est circùm caesis lacer undique membris,
Truncus, adempta anima circùm, membrisque remota,
Vivit, & aetherias vitaleis suscipit auras,

Si non omnimodis, at magna parte animai
Priuatus, tamen in vita cunctatur, & hæret.

Quid Phantasia, & quotuplex. Qua occasione comparatem Animum cum rotæ centro modiolove, Animam cum radiis ex ipso diductis. Siquidem depereunte centro, aut modiolo radij concidunt, circum verò possunt radiorum plurimæ partes resecari, reliquis cum centro modiolove adhuc cohærentibus. Vsi certè Stoici sunt non absimili admodum similitudine Polypi, cùm apud Plutarchum dixerunt cæteras parteis Animæ quasi flagella Polypodis ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ *à principe parte* procedentis disponi. (loc. cit.) Sed cùm nihil esse videatur dictum magis apposite, quàm quod Philo ait Deum Animæ concessisse Mentem, vt esset Animæ quasi Anima, eo modo quo sapientiores dicunt esse oculo concessam pupillam, vt sit oculi quasi oculus; ecce vt Lucretius hac ipsa similitudine vtatur, (lib. de Mundi opif.)

Vt lacerato oculo circum si pupula mansit
Incolumis, stat cernendi viuata potestas,
Dummodo ne totam corrumpas luminis orbem,
Sed circumcidas aciem solámque relinquas,
Id quoque enim sine pernicie consiet eorum,
At si tantula pars oculi media illa peresa est
Incolumis quamvis alioqui splendidus orbis,
Occidit extemplò lumen, tenebræque sequuntur;
Hoc anima atque animus vincti sunt fœdere semper.

Fusiuscule hæc retro, vt intelligamus quemadmodum isti Mentem asserentes corpoream, quemadmodum & Animam, tum habuerint Mentem, vt partem substantiæ, non vt facultatem nudam Animæ, siue vt loquuntur, simplex accidens, qualitatemve meram ipsius; tum nomine Mentis intellexerint quicquid illud est, quo interiùs cognoscimus, aut cogitamus, ipsúmque habuerint, vt vnum, non vt multiplex noscendi principium.

Cæteri porrò, qui Animam fecere incorpoream, duplicem saltem facultatem cognoscentem internam habuerunt. Nempe distinxerunt vnam incorpoream, quæ competeret Hominibus solis, aliam corpoream, quæ foret ipsis, Animalibúsque cæteris communis. Tametsi verò in his fuisse Aristoteles videtur præcipuus; habendi tamen eodem censu Pythagoras, & Plato sunt, & quicumque sunt amplexati diuisionem illam, quæ apud Plutarchum (4. plac. 4.) fecere parteis Animæ Rationalem, & Irrationalem; ac Irrationalem aut Irascentem, aut Concupiscentem habuerunt. Videlicet τὸ λογικὸν *Rationalis* ex ipsis fuit, quam propriè νοῦν *Intellectum*, seu *Mentem* vocatam constituerunt in capite; ac esse voluerunt non modò Incorpoream, sed etiam Diuinam, imò Dei partem, vt aliàs declarauimus; nec Bruta eam participare (κατ' ἐνέργειαν *quoad actum*, ob intemperiem intellige) vt erit infrà attingendum. Pars autem Irrationalis ea

fuit, quam seu *Irascentem* (τὸ θυμικὸν) [illegible]
re in corde, seu *Concupiscentem* (τὸ ἐπιθυ[illegible]
reposuere in iecore; quamque & corpo[illegible]
& Brutis, ac Hominibus communem vo[illegible]
runt. Nam & quamvis vtraque voce, ap[illegible]
tus designetur, ac appetens facultas [illegible]
nere non cognoscentium; per neutram [illegible]
excluditur facultas apprehendens ea, quæ [illegible]
irascendum, & concupiscendum [illegible]
potéstque ex eo res intelligi, quòd [illegible]
antè, Platonem admittere venas, [illegible]
ctus, per quos sensuum apprehens[illegible]
externis sensoriis ad cor vsque (in quo [illegible]
petitus est) propagentur. Quamvi[illegible]
Aristoteles ipsam illorum diuisionem [illegible]
improbet, quòd non complectatur [illegible]
cultates Animæ magis inter se, [illegible]
sidenteis quàm quæ irascendi, & con[illegible]
cendi sunt, veluti quæ sunt nutri[illegible]
tiendi, imaginandi, &c. Attamen [illegible]
diuidere solùm facultates internas [illegible]
aut nomine concupiscentis compre[illegible]
tam nutrientem, quàm generatricem [illegible]
potiúsque, & venereorum cupidinum, [illegible]
mine vtriusque, sed Irascentis præ[illegible]
sentientem, quàm imaginantem, [illegible]
tatem vtriúsque in concitandis [illegible]
ne quidpiam dicam de Mouente, quæ [illegible]
ctus consequitur: quanquam cum [illegible]
istis hærescendum. Itaque, vt de ipso p[illegible]
tim Aristotele dicatur, is videtur [illegible]
distinxisse perspicuè Facultatem [illegible]
cognoscentem duplicem (sepono [illegible]
sum communem, de quo etiam [illegible]
pòst) Vnam, quæ esset propriè νοῦς [illegible]
seu Mens; itémque λόγος, & τὸ λογικὸν [illegible]
& Rationalis pars, saltem præcipu[illegible]
que dicta; Alteram, quæ esset τὸ [illegible]
ἡ φανταστικὴ δύναμις *apprehendo* [illegible]
quæ, siue, vt vulgò dicitur, *Imagina*[illegible]
cultas; ac, vt etiam crebrò (si [illegible]
tionis nomine) φαντασία *Imaginati*[illegible]
etiam nemo magis perspicuè In[illegible]
atque Rationem Hominibus solis [illegible]
Imaginationem aliunde attribuens [illegible]
malibus cæteris (vtcumque videatur [illegible]
dum negare formicæ, api, vermi, [illegible]
dam aliis, vt iuxta Interpretes, [illegible]
ipsis quoque Hominibus, in quibus [illegible]
sunt aliquando cogitata, seu [illegible]
vt per passionem, morbum, [illegible]
opera esse τῆς φαντασίας *Imaginatio*[illegible]
διὰ τὸ ἐπικαλύπτεσθαι τὸν νοῦν, *quòd per il*[illegible]
Mens obducatur. Quoniam verò [illegible]
ta hæc ex Aristotele distinctio [illegible]
ximè congruere cum dispositi[illegible]
circa Humanam Animam; [illegible]
cui non videatur impossibile [illegible]
humanam compositam esse ex duabus [illegible]
partibus, vna incorporea, quæ [illegible]
hominis; alia corporea, quæ [illegible]
tur quoque in brutis; consequ[illegible]
in homine sit duplex facultas [illegible]
quæ sit partis incorporeæ, [illegible]
Intellectus, suprema Ratio; alia, [illegible]
corporeæ, dicatúrque seu Imagina[illegible]
Imaginatio, & Græca quoque voce [illegible]
siam trita, Phantasia: Quoniam in, [illegible]

sit se habet, ideò videtur operæpretium de facultate cognoscente interna iuxta hanc Aristotelicam distinctionem pauca tractare. Cum videatur autem prius de ipsa Phantasia, seu Imaginatione dicendum; vt puta quæ non modò sit Homini communis cum Brutis, verum etiam eiusmodi, vt ipsius consideratio necessariò omninò sit ad ea, quæ de Mente, seu Intellectu disquirentur; tum initio statim cognoscendum est, quàm se variè versarentur Aristotelis Sectatores, ac posteriores potissimùm, dum Phantasiæ nomen tanquam rei impar, nimiùmque angustum habuerunt. Nam primùm quidem eam appellandam Sensum Internum existimarunt; quasi scilicet pertinentem ad sentientem dictam partem Animæ; ex eòque est factum, vt cæteri deinceps non Sensus simpliciter, sed Sensus externi ad huius discrimen fuerint vocitati. Retinere, an secùs notandum non est; cùm quæstio de nomine sit & constet etiam Intellectum, ac Intelligentiæ, prudentiæque habitum appellari interdum sensum; nempe cum aliquis carere communi sensu dicitur, prætereà eiu communem sensum, & Aristoteles ipse docet idem fuisse apud Antiquos intelligere, & sapere, atque sentire; vt propterea excusari vel hoc nomine citatus antè Tertullianus possit. Deinde quæstio vulgaris fuit, vnicus-ne, an multiplex, & si multiplex, quotuplex foret internus Sensus. Nonnulli pauci aliqui, ac ipsos inter Alexander Alensis esse statuerunt vnicum, quòd existimarint operationes varias, quæ referri ad illum solent, non arguere multiplicitatem facultatum, sed varios operandi modos, eiusdémque facultatis arguere: Alij autem opinati ex operationibus diuersis diuersas atque facultates statuere aut tres, aut quatuor, aut quinque, aut plures. Siquidem cum præter Phantasiam meminerit etiam Aristoteles Sensus communis, ideò is distinctus, habitúsque est loco internorum primo; at vsurpatus non pro Intelligentia, prudentia, iudicio, quatenus mox attigimus, sed pro facultate, cui Aristoteles ex superiùs dictis, id munus attribuerit, vt specialium sensibilium, externos Sensus afficientium discrimen diiudicet, agnoscendo, exempli gratiâ, albedinem dulcedinem, aut dulcedinem albedinem non esse; ac præterea sensibus ipsis externis ita euagat, vt si quid patiatur, illi compatiantur; sin patiantur illi, non ideò ipse compatiatur. Prætereo autem vt voluere sedem ipsius in corde esse; cùm Sectatores tamen maxima ex parte collocarint in cerebro, & vel in anteriore eius parte, vel etiam in ventriculis anterioribus, superioribusve. Prætereo quoque, vt ipsum comparant cum puncto, vel vt Græci Interpretes comparent cum centro, quatenus est quodammodo & vnum, & multa; vnum quid, vt lineæ ad centrum, ita ad ipsum confluant species externis Sensibus, ad ipsúmque vnum referant omnium iudicium; multa, quòd vt a puncto lineæ, sic ex ipso influxus quidam, & cooperatio sit in omnes Sensus. Secundo loco distincta est vis Imaginatrix, & ipsa quidem diuersa à Phantasia; eòque munere illi assignato, vt nihil quidem per se cognoscat, sed recipiat tamen, ac reponat, seruétque in se, species haustas à Sensibus, & quasi per manus sibi traditas à Sensu communi. Tertio Æstimatrix, cuius functio sit, vt percipiat res quarum species non sint haustæ à Sensibus, vulgóque idcircò non-sensatæ appellentur; huiuscemodi autem esse voluit odium, & amicitiam; rem in agno lupum fugiente, & matrem prosequente obseruatam. Quarto ipsa Phantasia, cuius munus sit species varie componere, atque idcircò cognoscere, sicque modo diiudicare. Eius nimirùm esse voluit coniungere species aut sensatas cum sensatis, vt cùm ex viso auro, & monte confingit montem aureum; aut non sensatas cum non sensatis, vt cùm ouis apprehendit lupum tanquam inimicum, sibique exosum; aut sensatas cum non-sensatis, vt dum canis offam apprehendit, congruámque habet. Quinto Cogitatrix, quam propriam tamen Hominis faciunt, & partim esse idem cum Æstimatiua, partim cum Phantasia decernunt; quatenus percipit, & componit species non sensatas, & perfectiore quidem, eminentioréque modo, quàm Bruta, ob quemdam veluti deflexum, participationémque rationis. Sexto Memoria, cuius munus sit conseruare species rerum Phantasiâ perceptarum, dicatúrque cum addito Sensitiua Memoria ad discrimen Intellectiuæ, quæ sit in homine rerum intellectu perceptarum thesaurus. Quod dixi porrò Cogitatricem eamdem factam cum Æstimatiua, aut Phantasia, id opinionem insinuat, quæ quinque sensus internos statuens fuit pridem satis vulgaris, ac potissimùm apud Arabes; quanquam non-nulli quidem sequuti sunt septem mox expositam, velut Algazelius, ac eum imitatus Albertus; alij verò inuerterunt, quemadmodum Auicenna, qui Sensui communi Æstimatricem proximam faciens, habuit tertio loco Phantasiam, & quarto Imaginatricem. Notandum verò fuisse & alios, qui absurdum ducentes habere Phantasiam, & Imaginatricem pro duabus facultatibus, quatuor dumtaxat Sensus fecerunt, videlicet Sensum communem, Æstimatricem, Phantasiam, Memoriam. At talis fuit Auerroës, quem D. Thomas, & alij bene multi sunt imitati. Successere autem, qui Æstimatricem non aliam habentes à Phantasia, ternarium numerum probârunt; at rursùs, qui Memoriam quoque non aliam habentes à Phantasia prætulere binarium, vt nuper Fonseca, & Conimbricenses. Atque istis quidem facile fuit constituto communi Sensu in anteriore cerebri parte, collocare Phantasiam in posteriore parte eiusdem; aut distinguendo à Phantasia Memoriam, illam habere in medio, istam verò in occipitio; cæteris autem, qui quatuor, aut quinque esse Sensus voluerunt, operosius fuit discretas sedes designare; cùm neque diremptio partium cerebri, neque ventriculorum numerus, dispositiove ipsis fauerit. Vtcumque verò fuerit, consensitur facilè omnes vt Sensum communem in antica parte, sic in postica Memoriam esse.

an. 1.

Quid Phantasia, & quotuplex.

lib. de an. tr. 4. cap. 4.

1. de an. tr. 4. cap. 7.

6. nat. part. 4. cap. 2.

in 3. de an. com. 6.

1. p. qu. 78. art. 4. & al.

5. met. c. 28. qu. 7. sect. 4. tr. 3. de an. cap. 3. qu. 1. art. 3.

CAPVT II.

An Sensus Communis sit quidpiam distinctum à Phantasia?

NIMVERO, cùm sit omninò difficilis res iudicatu, videntur tamen illi omnium probabilissime facere, qui hasce omneis facultates ad vnam Phantasiam, seu Imaginationem, Imaginatricemve facultatem reducunt. Certè ne sensus quidem communis, quicquid senserit Aristoteles, habendus penitùs videtur quasi distincta quædam facultas, saltem prout ille descripsit. Nam si quispiam quidem mordicùs contendat illum esse admittendum, tanquam aliquid distinctum à Phantasia; tum non aliud saltem habendum esse videbitur, vt superiùs deduximus, quàm ipsa aggeries externorum Sensuum, quatenus interiùs illis competit communis sedes aliqua, in qua seorsim quidem, sed proximè tamen (hoc est, quà nerui omnes ab externis vsque sensoriis tendunt) disponuntur. Nempe hac ratione non malè explicabitur, qui fiat, vt quidpiam patiente aggerie patiatur necessariò singulorum quilibet; cùm necesse vicissim non sit, vt patiente singulorum aliquo, ipsa aggeries tota patiatur. Quòd autem alioquin Sensus communis iudicare debeat singulorum discrimina, pronunciaréque album non esse dulce, dulce non esse album; idipsum profectò est proprium Phantasiæ, ad quam cum pertineat iudicandi functio, frustrà fingitur Sensus iudicans, aut aliquid prorsùs, quàm simpliciter apprehendens. Et quod alioquin ponitur, vt sit quasi centrum, ad quod tanquam lineæ tendant externi singuli; id non modò potest quadrare in communem sedem, sed maximè quoque in ipsam Phantasiæ; vt quæ excipiat, conseruétque & species, & apprehensiones, & quicquid ex Sensibus aduenit, aut per neruos in cerebrum transit. Vtitur certè etiam

Enn.4.lib.7. cap. 6. Plotinus eadem similitudine; sed cùm externos Sensus, aut ea, quæ per illos ingrediuntur, habeat quasi lineas, quæ in vnum velut centrum tendant; non tamen pro hoc centro communem habet Sensum, sed principem partem, quæ nempe sit Mens, aut saltem, ac præsertim in Brutis Phantasia. Ac non desunt quidem, qui id muneris prætereà tribuant Sensui communi, vt externorum Sensuum functiones sentiat, siue percipiat;

3. de an. 2. verùm & repugnant Aristoteli apertè docenti eundem sensum suum obiectum, suamque functionem percipere, vt visum colorem, visionémque suam, ne res in infinitum abeat; & aliunde neque ab ipsis ad communem Sensum, neque ab Aristotele ad singulos Sensus id muneris iure refertur; quòd ad id præstandum necessariò sit cogitatio, & reflexio quædam, qua omnis Sensus est destitutus; maximéque cùm experiamur oportere nos in nosmet redire, vt cùm quidpiam videmus, etiam videre nos concipiamus; quod superioris omninò facultatis est, neque

apparet Bruta in se tale aliquid [illegible]
Non abs re profectò & Plutarch[illegible]
apud Philoponum opus Animæ R[illegible]
esse nosse functiones Sensuum, [illegible]
Philoponus alios, quàm Aristotele[illegible]
Aphrodisæum sequutus spectare id [illegible]
illam Rationalis Animæ, quàm [illegible]
πρὸς τὰς αἰσθ. attendentem partem voca[illegible]
verò Imaginatricem nihil esse aliud [illegible]
ipsam Phantasiam, vel ipsa vox [illegible]
haberi aliud nihil solet, quàm Græc[illegible]
interpretatio; itémque munus ipsi [illegible]
cùm excipere, seruaréque species [illegible]
haustas Sensibus ipsius Phantasiæ sit pr[illegible]
prium, quatenus illis indiget, atque [illegible]
structa est ad apprehendendum [illegible]
sensus. Æstimatricem autem esse aliq[illegible]
stinctum ab eadem Phantasia non [illegible]
profectò illa appellatarum sensat[illegible]
satarúmque specierum distinctio; [illegible]
vt posteriùs dicetur, nullæ species [illegible]
sensatæ, hoc est non à Sensibus hau[illegible]
etiam non discernitur à Phantasia [illegible]
inimicitia, tanquam abstractum aliq[illegible]
concretè solùm apprehendituri [illegible]
noxium, cùm sit, sit etiam [illegible]
quia tametsi darentur; non ideò [illegible]
ipsam non spectarent Phantasiam; [illegible]
non possit, quamobrem illas [illegible]
Phantasiæ potiùs, quàm facultati Æ[illegible]
tricis superet vireis, ac tantò [illegible]
lam attineat, quantò illa [illegible]
non sensitas tam inter se, quàm [illegible]
componere. Hinc idem dicendum [illegible]
Cogitatrice, quatenus non aliud [illegible]
trice statuitur; nisi quòd non vide[illegible]
ad Intellectum, Rationemve [illegible]
quàm ad Phantasiam referenda; [illegible]
idem, quod *διάνοια*, quod vel [illegible]
cant, cùm defluxum quemdam, [illegible]
tionémve rationis agnoscunt. Nam [illegible]
quin defluxus quidam rationis ille [illegible]
cur non & Phantasiam perficiat [illegible]
teras facultates? Quod deinde [illegible]
Memoriam, ipsa quoque non aliud [illegible]
tur, quàm Phantasia, cui id [illegible]
nis, quatenus quas species [illegible]
nam quòd alioquin ipsas in se [illegible]
cultate & tanquam sede habeat, [illegible]
illarum vsu; quatenus facultas [illegible]
re per speciem, qua ipsa non [illegible]
non potest.

Maneat igitur præter Intellectum [illegible]
solo est Homine; esse tam in Ho[illegible]
in Brutis vnicam internam co[illegible]
facultatem, quæ sit ipsa Phantasia, [illegible]
vocari quidem prætereà Æstimatri[illegible]
tatrix, Memoria, aliísque nominibus [illegible]
sed nominibus nempe significant[illegible]
quam functionis, non facultatis [illegible]
vt voces saltandi, ambulandi, [illegible]
calcem, & similes non facultates [illegible]
varias, sed varias variis functiones [illegible]
Certè ne Aristoteles quidem præter [illegible]
ctum, qui in homine sit, vllam [illegible]
tem facultatem internam, quàm [illegible]
communem, & Phantasiam adstruit, [illegible]
demùm ait Phantasiam esse motum, [illegible]

[illegible] non operatur, immit, præter Sensum communem datã aliam, quam Phantasiam, [illegible] idem Græcum ipsa Phantasia; eamdé[illegible] non semel facultates agnoscentem [illegible] numeret dumtaxat Sensum, Phantasiam, & Intellectum; ac Phantasiam ita medium inter Sensum, & Intellectum, siue Rationem habeat, vt interdum quidem Sensitiuam, interdum Rationalem faciat. Quod [illegible] autem Sanctorum Patrum, vt Nemesius, Nyssenus, & alij Galenum imitati videntur [illegible] facultates internas cognoscentis [illegible], vt præter Phantasiam, Iudicium, seu [illegible] & Memoriam, respexisse potissimum ad [illegible] Hominem videntur, in quo [illegible], seu Intellectus (quicquid sit de Memoria) à Phantasia distinguitur. Ac duo quidem capita, præter ipsas functiones sunt, quæ videantur diuersitatem facultatum inducere, vnum diuersa temperamenta necessaria in organo, alterum diuersa experimenta probantia læsionem vnius salua alterius integritate. Prioris enim occasione dici solet cerebrum debere esse humidum, qua parte [illegible], seu imaginatio fit, ob illius facilitatem, & siccum qua parte memoria, aut iudicium, propter illius firmitatem. Posterioris autem occasione recitat Galenus mansisse Romæ cuidam [illegible] integram Imaginationem, cum è fenestra respiciens & transeuntes agnosceret, & non vellent tam vitrea vasa, [illegible] regaret, & [illegible] [illegible] illorum probè capere; at laborasse Iudicationem, quatenus [illegible], & [illegible] fenestra demisit. [illegible] autem Theophilo cuidam Medico [illegible] Iudicatricem, vt qui probè [illegible], & ad interrogata probè respondebat; sed laborasse Imaginationem, [illegible] continuò [illegible] quas tibicines videbantur sibi in quodam domus [illegible] audire. Rursus verò aliquibus facultates alias remansisse incolumes, Memoriam autem [illegible] excidisse, vt neque [illegible], neque nomina etiam propriorum [illegible], refertur Thucydide circa celebrem illam pestem, exstitisse aliquos, qui neque seipsos, neque alios agnouerint; quod [illegible] etiam Lucretius,

Atque etiam quosdam cepere obliuia rerum
Cunctarum, neque se possent agnoscere vt ipsi.

Quibus addi solere mox, dum quidpiam [illegible] imaginari volumus, apponere manum ad frontem, dum meminisse, attrectare occiput [illegible] recitari aliquid [illegible], qui vulnere [illegible] occiput, fecerint Memoriæ iacturam. Hæc sunt, inquam, capita duo, quæ obiiciuntur maxime. Sed primò tamen, quod attinet ad diuersa Temperamenta; præterquam humiditas in vna, siccitas in alia cerebri parte [illegible], quam mediocritas vbique [illegible]; quæ si minor [illegible] fuerit, possit facultas aliqua vigere, [illegible] quæcumque possit, [illegible]; exempli causâ, [illegible], sed non subinde congruè iudi[illegible], eo modo, quo visus temperamentum [illegible], vt colores necnis probè videat, quod tamen si abfuerit, nonnullos quidem probè, sed alios malignè aspiciat. Quod ad experimenta verò idem protsus dicendum est. Nam ille quidem vasorum, puerique proiectorum vt imaginabatur, ita iudicabat, vnde & facultatem iudicandi non amiserat; sed facultas interim propter vitium temperamenti, eò non valebat assurgere, vt iudicare rectè posset; quod solet etiam pueris, inexpertisque contingere. Theophilus verò, vt cogebatur ob motionem factam in Auditus sensorio imaginari tibicines, ita expellendos, vt importunos iudicabat; vnde facultas ea in se, vt in cæteris functionem vtramque præstabat; vtcumque ob vitium temperamenti rem secus, quàm esset, imaginaretur; quod idem contingit non modò dormientibus, & visos fallacia delusis, sed cæteris etiam Hominibus, qui vera sentientes aliqua in re, circa aliam hallucinantur. Obliuiosi autem illi, non tam facultatis memorandi, quàm specierum in ipsa priùs receptarum, fecere iacturam; qualis etiam fit in non-nemine respectu earum, quas obliuiscitur, rerum, licet non censeatur propterea amittere ipsam facultatem. Quippe quæ amitti profectò, nisi facultas quoque iudicandi amittatur non potest, quando non potest aut enunciando prædicatum copulari absque subiecti memoria; aut ratiocinando inferri consequens absque memoria antecedentis. Admotio denique & attrectatio illa etiam secundum tempora, capitisue latera fit, aliudque nihil arguit, quàm meditationem quiete, & reminiscentiam motione, excitatiunt vt quadam indigere. Et ad vulnerationem quod spectat, aut ea nihil, quàm specierum priùs inhærentium quasi excussionem, aut confusionem, lituramque inducit; aut si omnem memorandi facultatem delet, oportet etiam Iudicatricem, Phantasiámque omninò deleat. Quanquam immorandum in istis non est, cùm & videri non tam de re, quàm de nomine controuersia possit; & vsus loquendi penè obtinuerit, vt aliam esse in Anima facultatem imaginandi, aliam iudicandi, aliam memorandi dicamus.

An Sensus communis differat à Phantasia.

Vt itaque in re hæreamus, ipsámque paullò vt vberiùs, ita distinctiùs explicemus, repetendum est, dum Sensus externi obiecta sua percipiunt, motionem quandam fieri, tum in externo ipso sensorio, in quod aut species, aut qualitas rei sensibilis incurrit, tum propagatione quadam per neruos facta in intimo cerebro, qua parte nerui desinunt, aut originem potiùs habent. Nempe turgescentes spiritibus nerui concipi possunt quasi radiorum spirituosorum manipuli; adeò vt cùm quiuis spirituosus radius intentus sit ex cerebro ad externum vsque sensorium, idcircò premi, vrgeriue in ipso externo sensorio tantillum non valeat, quin resultu quodam ipsum cerebrum, è quo vsque tenditur, feriat. Tum autem duo quædam contingunt, vnum, vt quæ facultas sentiens illeic degit, rem sensibilem, à qua talis ictus aduenit, percipiat: alterum, vt ex tali ictu remaneat quoddam vestigium, seu quasi character, typúsque

An sensus Communis differat à Phantasia?

cerebro impressas. Atque ipsa quidem sentiendi facultas suo munere semel functa, fungi deinceps ampliùs non potest, hoc est rem ipsam sensibilem iteratò percipere, nisi à re sensibili iteratò adueniat motio, qua cerebrum rursùs feriatur; verùm ob relictum, impressúmque vestigium potest facultas sensu superior eandem rem quasi recolere, seu in illius, absentis licet, cognitionem deinceps ferri. Ipsa hæc autem facultas est interna, de qua agimus, quámque iam notauimus dici & φανταστικὴ δύναμις, & nomine ipso actionis φαντασίας, voce deducta, vt vult Aristoteles ἀπὸ τοῦ φάους à *luce*, prout res per eam cognitæ in quadam quasi luce videntur; cùm & non incongruè deduci videatur ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι, seu φαντάζεσθαι mavis, quod est *videri*, seu *apparere*. Quo modo vox quoque Latina *Imaginatrix* & *Imaginatio* deducta est ab imaginando, hoc est à fingendo, percipiendove imaginem, qua res sensibilis, licet absens cognoscenti animæ obiicitur, ac exhibetur. Prætereo verò Epicurum vsurpare τὴν φαντασίαν vocem pro sola actione, qua rei apparentia, incurrensve imago, sed Sensu, seu Mente percipitur, vt in Canonicis dictum est; & Stoicos pro sola impressione memorati vestigij, quam ἐντύπωσιν appellàrunt, in parte Animi principe, vt aliàs quoque retulimus; ac Platonem pro sola commistione Sensus, & Opinionis (σύμμιξιν dixit ipse, & subnotans ipsam Aristoteles συμπλοκὴν) verumtamen nihil repugnare, quominùs possit doctrinæ gratiâ etiam vsurpari vt à Peripateticis, vulgóque est factum pro facultate ipsa interna à Mente distincta; vtcumque illam Epicurus, aliique non distinxerint. Difficultas porrò imprimis est de facultatis ipsius sede. Tametsi verò Peripatetici, ac nominatim Alexander, Phantasiam in corde statuerint; videtur nihilominùs statuenda potiùs in cerebro, & tota quidem illa regione, in quam desinentes nerui argumento fuerunt facultatibus Sensuum constituendis. Vt enim sentiendi facultas esse debet, vbi spiritus ob motionem in externo sensorio factam resiliendo cerebrum ferit; sic facultas imaginandi videtur illeic esse debere, vbi vestigium illius ictus remanet cerebro impressum: & quia remanere non potest, nisi vbi fit, sequitur, vt qua parte sentiendi facultas est, illeic sit & imaginandi. Profectò verò ea vtriusque facultatis connexio est, vt dum obiectum sensibile coràm positum intuemur, imaginamúrque, non duplex agere facultas, sed vna, eadémque videatur; ac si aliud nihil foret, pro vna, eadémque facilè haberetur, quemadmodum est à Themistio obseruatum præ cæteris; quamobrem vtraque videtur habere vnum, communéque subiectum, ac in eo tamen distingui, quod à facultate sentiendi obiectum præsens solummodò, à facultate imaginandi præsens, absénsque percipiatur. Ac dici quidem non sine quadam verisimilitudine posset vnam, eandémque esse facultatem, quæ præsentia simul, & absentia percipiat; præsertim verò cùm ea, quæ per somnum imaginamur, videamur

in Sophista. *2. de an. 11.*

nobis conspicere perindè ac illa, quæ per v[...]
giliam intuemur; & aliunde vtraque [...]
ac circa eandem rem decipi videatur, [...]
sensione immutata immutari imaginati[o ...]
leat; sicque non appareat quare duæ pot[...]
quàm vna habeantur. Verùm pluris [...]
stinctas habere, non modò, quòd [...]
esse à Sensu videatur vt absentia [...]
sed etiam quod illius non sit plures [...]
componere, ex variis vnam fingere, [...]
ciationes ex iis texere, ac speciatim [...]
inferreve hoc non esse illud, vt [...]
nis hominem sequutus, quem herum [...]
bat, alium esse agnoscit, ac regreditur; [...]
que ex specie vnius sensus concipere [...]
specie alterius; vt dum canis audita [...]
faciem, habitúmque illius, cuius est [...]
ginatur; aut dum odoratus vestigia [...]
hendit feram; & alia similia. H[...]
sanè sunt, ob quæ visum est aliis [...]
Sensum memoriæ, rationisque, seu iudic[ij ...]
rem. Quæ autem per somnum, aut [...]
contingunt, non arguunt, potiùs [...]
quàm duas ita subordinatas, vt [...]
agant, vnica esse actio appareat, ac [...]
ita moueat, vt ipsa deinceps se sola [...]
tur; quemadmodum vis impellend[i ...]
tiendique, quæ in lapide, ita [...]
lapis vna emouetur cum manu, [...]
manu agere non cesset. Neque [...]
de, quòd duplex facultas eodem [...]
gano; id enim familiare est, vbi [...]
subordinatæ inter se sunt, vt [...]
que eodem naturali calore [...]
detur tantò magis hoc loco necessari[...]
tò cùm facultas sentiendi quin[...]
quintuplicémque sedem habe[at ...]
imaginandi vna est, eáque genera[lis ...]
neis complectens, ac per omnium [...]
fusa, neque potest quicquid singula [...]
hendunt, apprehendere, apprehen[...]
comparando componere, ac [...]
operantibus illis adsit, inque eodem [...]
subiectove cum illis sit. Vnde & [...]
Aristoteles communi Sensui tribuit [...]
nempe eum esse vnum, vt [...]
suum inter sese diiudicet, quorum [...]
innotescere, non separatis operum [...]
inquit, *si ego vnum, & tu alterum* [...]
id ipsum sit potiùs Phantasiæ [...]
ipsa ideò esse vna generalis, [...]
ipsa sentiendi facultate debeat.

Difficultas proxima est de [...]
vestigio, seu typo, quem in Phantasia [...]
Aristoteles φάντασμα appellat, L[...]
dectum *Visum*, seu id, quod videtur, [...]
ve Sensu externo non operante. D[...]
etiam εἶδος, seu *species*, imago, & [...]
rei externæ; ita scillicet inhærens [...]
vt ipsammet externam rem vide[re ...]
aut sentire videamur. Difficile est [...]
tu ecquid-nam talis typus sit; [...]
notat Alexander; Typ[...] [...]
figurave, quæ à figurante in fig[...]
citur, & ex depressione, ac [...]
stat, vt videre in cera est, cui [...]
impressum: Et non apparet qu[...]
ratio huiusmodi in Phantasiam, [...]

[illegible]. Quæ enim figura, inquit ille, repræsentare albedinem, aut veneratæ colorem, ac [illegible] potest? Sic, quî possit dici Imago; nam esse non intelligitur sine coloribus, quales nulli sunt in cerebro tam innumerabilium rerum, & Imago aliunde, seu pictura non fiat, nisi rerum aspectabilium, non item [illegible] quæ in Auditum, Olfactum, Gustatum, ac Tactum cadunt; neque enim pingere [illegible] sonum, odorem, saporem, calorem, ac [illegible] alia, quæ perinde tamen, ac res aspectabiles in imaginationem cadunt. Itaque [illegible] imprimis dicendum remanere necessariò aliquid à re sensibili impressum; alioquin enim non magis rem visam, auditam, aliove sensu perceptam, quàm non perceptam imaginaremur, si nihil esset, quod magis moneret, & ad apprehendendum nos induceret. Quippe, etiam-si iuxta ipsos Democritum, & Epicurum, imaginari seu vigilantes, seu dormientes nequaquam possimus [illegible] imaginibus novis in Animum incurrentibus, debet tamen semper remanere aliquid, quo imagines non planè novæ, sed quasi iam familiares habeantur, & res potius notæ faciliùs, quàm ignotæ occurrere, agnoscantur, ac memorentur. Deinde, non esse id quidem coloratum, sonorum, odorum, sapidum, &c. neque enim cerebrum videtur refertum huiuscemodi qualitatibus; sed esse tamen aliquid, quod [illegible] motui, qui [illegible] fuit, cùm rem sensibilem reipsâ præsentem sentiret. Adhæc quoniam res sensibilis [illegible] facultatem transmittendo in cerebrum seu colorem, odorem, saporem, &c. sed sensionem sic efficiendo, ut per nervos contactos [illegible] quendam spirituum in cerebrum fiat, quo tam cerebrum, quàm facultas in eo residens percellatur; ideo posse [illegible], si id quod remaneat, eiusmodi sit, vt talis percussio eius [illegible] valeat iterari. Denique habere id posse, quasi plicam quandam in cerebro factam (similem impulso in rem [illegible] ictu) quippe hac ratione, quoties spiritus discurrentes per cerebrum hanc plicam subibunt, parem iterum excitabunt motum, & facultas perinde affecta, perinde sentiet, aut imaginabitur se sentire. Atque huiusmodi quidem plicæ erit ratio vestigii cuiusdam; quoniam vt vestigium ab [illegible] pede impressum eiusmodi est, vt in [illegible], à quo est impressum, apprehensionem, & imaginem deducat, sic ipsa eiusmodi [illegible] rei, à qua facta est imaginationem [illegible]. Erit & Typus [illegible] quidam; nam & impressione fit quasi, & pro modulo impressionis, speciali [illegible] figurata est, vt speciale signum sit [illegible] potius, quàm alterius rei. Siquidem [illegible] color, odor, sapor, qualitatésque [illegible] compactilesve, ex quibus constant, [illegible] configurantur, specialibúsque rationibus [illegible] efficiunt, imprimúntque ictus. [illegible], quod responderi Alexandro [illegible] qualisnam figura cuiusque istarum qualitatum sit; quandoquidem figuræ non sunt, sed per figuras quatenus impressæ sunt, apprehendantur. At verò potest perinde species, siue Imago appellari? Hîc iam distinguendum ob duplicem speciem, quæ in Phantasia agnoscitur, impressam nempe, & expressam. Nam impressa quidem nihil aliud est, quàm ipsamet Plica, seu Typus, ac vestigium ex impressione facta relictum, ac etiam non apprehendenti, imaginantive inhærens. Expressa verò nihil est aliud, quàm illud ipsum, quod quasi intuemur, apprehendimusve, cùm reipsa imaginamur, aut cogitamus; iuxta illud apud Ciceronem *nulla species cogitari potest, nisi appulsu imaginum.* Quamobrem Expressa duntaxat propriè est species, seu Imago, ea enim sola talis est, qualis est res, quam imaginamur; seu potiùs est ipsamet res, quatenus obiectum imaginationis fit, estque obiectiuè, vt vulgò loquuntur in ipsa Phantasia. Impressa autem non tam species, aut imago est, quàm causa, & occasio, vt huiusmodi speciem, seu Imaginem effingamus; ac ob istam solùm rationem attribui illi id nominis potest. Quia-etiam potest ob eandem solùm *φάντασμα*, seu *Visum* censeri, nam id nomen propriè soli expressæ competit; quandò ea sola propriè est id, quod videtur, siue apparet, quódque nisi per ipsum actum imaginandi non consistit. Et certè, vt dum rem præsentem intuemur, facultas non conuertitur, attenditve in seipsam, aut cerebrum, quod percellitur, sed conuertitur, attenditque ad rem, à qua eiusque motio in eam aduenit; ità sic absentem imaginamur, ea conuertitur, attenditque non in seipsam, aut cerebrum, relictumve in eo vestigium; sed omninò in eandem rem, quam, ob factam eandem motionem, apprehendit tanquam eodem modo sibi obiectam, ac apparentem. Atque id quidem quantumcumque concedat Aristoteles sic esse *φάντασμα*, *Visum*, seu speciem in Phantasia, vt est pictura in tabula, *quæ Animal, inquit, & imago sit*; ac ideircò attendi posse nunc per se *vt spectaculum* [illegible], nunc ratione alterius *vt monimentum*, [illegible]: Siquidem vt species pictura non est, sic neque spectatur per se, neque aliud est, quàm ratio cognoscendi aliud; id nempe à quo est impressa, eo modo, quo etiam ea species, quæ imprimitur oculo, non videtur ipsa, sed est solùm ratio videndi eam rem, à qua est immissa. Quæres fortè, an id vestigium, seu Impressa species censeri debeat imprimi, hærereque in cerebro, an in ipsa potiùs Phantasia? Respondeo, quia cerebrum animatum est, & Phantasia ab Anima, cuius est facultas, non discernitur, ideò impressionem fieri in composito seu in cerebro, ac Phantasia simul: vnde & vulgò nunc in illo, nunc in ista esse dicitur; in illo quidem, vt in communi tam Phantasiæ, quàm ipsius subiecto; in ista verò, vt in consistente & quasi in agente, quod sit ipsa veluti quodam organo ad agendum instructum.

An Sensus communis differat à Phantasia.

2. de Diuin.

lib. de mem. & rem. c. 1.

CAPVT

CAPVT III.

An Memoria differat à Phantasia?

QVONIAM verò subinde difficultas est de conseruatione specierum, typorum, seu impressarum, mavis, specierum, propter quam Phantasia appellatur Memoria; cùm & soleat Memoria definiri *specierum thesaurus*, mirabile imprimis est, qui possint in tantulo spatio, quantulum Phantasia, Memoriave occupat tot impressiones fieri; & species tam multiplices tam inconfusè consignari: Præclarè enim Cicero,
1.Tuscul. *Quid igitur? inquit, Vtrum capacitatem aliquam animum putamus esse* (plerisque nempe Animus non distinguitur à Phantasia) *quò tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? Absurdum id quidem. Qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest; aut quæ tanta omninò capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? Quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? Quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere.* Et sic quidem ille. Itaque vt, quod cœpimus, balbutire de his pergamus; non est sanè Memoria tanquam vas quoddam concipienda; quoniam quæ in vas infunduntur, ita separabilia sunt, vt discretam quandam habeant consistentiam. Non
In Theæt. item quasi cera; vtcumque Plato ipsam cum cera (imò & ob variarum quasi cellularum distinctionem cum columbario) vtcumque
3. de An. 4. etiam Aristoteles cùm tabula cerea, talem
lib. de mem. enim videtur τῷ γραμματεῖῳ voce intelligere;
& rem. 1. cùm & illam sictribuat Menti, Intellectuive possibili, vt conueniat tamen Memoriæ, quam per se in parte sentiente, eadémque cum Phantasia constituit, propter Animalia, quæ memoriâ non carent: vtcumque denium Stoici compararint etiam cum pagina, tabula-ve cerea (quatenus Phantasiam non aliam à Mente habêre ab ipsis corporea, habuerunt)
lib. 5. met. 4. idque iuxta illud Boetij

Quondam Porticus attulit
Obscuros nimium senes,
Qui sensus, & imagines
E corporibus extimis
Credant mentibus imprimi,
Vt quondam celeri stylo
Mos est æquore paginæ
Quæ nullas habeat notas
Pressas figere literas.

Siquidem tametsi cætera exinde declarari quodammodo valeant; non tamen quomodo impressiones præexsistentes, earúmque series non sic deleantur, perturbenturve à superuenientibus, vt deinceps, ordine eodem inconfuséque reperi valeant. Videtur ergo potiùs concipi non malè quasi charta munda, seu papyri purissimæ folium. Non sanè, quòd charta propterea debeat concipi, quatenus est capax pigmentariorum characterum, seu,
lib. de mem. vt voce vtar Aristotelis, ζωγράφημα Pictu-
& rem. c. 1. ræ; cùm talem nullam picturam fieri in Phan-

tasia dictum iam sit; quæ etiam, ...
cilè à pictura superinducta oblitera...
inquam, quòd talis debeat concipi, ...
cùm impressum vestigium quasi ...
buerimus, concipi charta valet ...
innumerabilium, inconfuséque ...
suos ordines, suásque series ...
capax. Scilicet vbi vnam seriem ...
rum induxerimus, superinducere ...
quæ primam quidem restinguerent ...
& in omnem obliquitatem; sed ita ...
dum nouæ plicæ, plicarúmque ...
inducentur priores omnes non ...
neant, verùm etiam possint facili ...
citari, redire, apparere, quoties ...
arreptâ, cæteræ, quæ in eadem ser...
quasi sponte sequuntur. Rem ...
ciunt Ægyptæ, dum simplici papyr...
rerum exhibent formas, post ...
carum series, quas præinduxerant, ...
tant. Cùm alibi porrò declaratum ...
esse innumeræ debeant ...
riades, ex quibus vel vnam ...
manifestum fit ex quam-multis, ...
quàm innumeris constare debe...
la cerebri, in qua Phantasia sedet, ...
icere, seu percellere resiliens ...
sunt. Itaque fieri in ea nihil ...
veluti plicas, ac plicarum series, ...
tus incidunt(i) nimirùm satisfa...
hil cogitetur spiritu subeunti ...
ducere, ac superinducere ...
Ac ne putes superinductas ...
ratione non posse, vt inconfusè ...
non eædem penitùs cum ...
euadant; cogita nullum esse ...
branam-ve, aut neruum in eo, ...
impressio à sensibili re, ...
merabilibus non possit: cùm vel ...
vna centies millesima parte ...
cumque libet variatus, varie ...
faciat; & intelliges proinde, ...
gatur resilire spiritus, ...
plicas, plicarúmque series ...
Vtcumque sit; videmur sine ...
re quadamtenus intelligere, ...
fiat, vt narratione aliqua audita, ...
ne lecta, memoriæque commissa ...
totam repetere, & ordine eodem, ...
simus, legerimusve recitare. Nempe ...
quædam prima in papyro assumpta, ...
quæ in eadem serie constitutæ ...
quuntur; ita assumptâ in memoria ...
dam prima, seu qua exhibetur ...
ditæve initium, cæteræ facilè ...
ad eandem attinent seriem. Etenim ...
admodum fiat, vt dum oblitam ...
alicuius rei, illius tamen ...
Nempe vt requirentes in papyro ...
quam non facilè obuiam, ...
piam in eadem serie, ...
gimus, à qua cœpta deductio ...
occultatam; ita distinctam ...
in eadem serie nobis occurrit ...
qua incipientes deducere, ...
riem, tandiu procedimus, ...
retegamus, quam occultatam ...
Pari autem ratione intelligimus ...
q...

[illegible] papyri plicæ quæ posterius [illegible] sæpiùs imprimuntur, constantiores [illegible], & occurrunt facilius, faciliorem que consequutionem habent; ita quæ memoriæ [illegible] commisimus, aut repetitis [illegible], imprimantur validiùs, negotiumque [illegible] occurrunt. Et quemadmodum in papyro [illegible], plicarumve series primùm facta [illegible], aut si etiam aliæ & multiplices & robustiores superinducantur, ut evadant debiles, ut ægrè, aut etiam nullo modo retineri, & consequi valeant; pari modo nisi eas, quæ Memoriæ primùm impressæ fuerunt, refricemus, aut si varias præterea alias [illegible] imprimamus, efficiatur demùm, ut faciles plicæ non appareant, nec reperiri valeant, & [illegible] ægrè recordemur aut etiam penitus obliviscamur. Et quemadmodum in papyro, ubi plicarum series scite, circumspectéque insinuatur, facilè transitur ex una in aliam; sic inter memorandum attentione opus sit, ut cæterum seriem, quam prosequimur, elabatur, & divertamur ad aliam, ob mobilitatem spirituum qui [illegible] per cerebrum, [illegible] sese per has, nunc per illas plicas insinuant, neque omnes una tenore, aut per [illegible] moventur. Et ut benè faciam, quemadmodum [illegible] eluit è papyro omnes plicas, ita ut postquam papyrus fuerit resiccata, nullæ amplius appareant; sic posse contingere [illegible] è Memoria, sive Phantasia, [illegible] cerebro, adeò ut postquam [illegible], nullum vestigium [illegible], quæ priùs noverit, retineat. [illegible] At qui fit, inquies, ut frequenter, [illegible] ut morbi, plurimarum rerum sic obliviscamur, ut nulla ipsarum remaneant vestigia, cùm reminiscamur quidem nos aliquando illas novisse, [illegible] didicimus sive legendo, sive audiendo? Respondeo videri causam repetendam, non ex eo modò, quæ insinuata habita sunt; sed maximè etiam ex continua deperditione, aggenerationeque partium cerebri: quippe quod, ut cæteræ partes, continuò nutritur, continuóque proinde veteris substantiæ aliquid amittit, aliquid recentis acquirit, & exinde fiat, ut plicatis partibus paullatim recedentibus, & succedentibus explicatis, plicæ denique evanescant (sic evanescerent etiam in papyro, si quæpiam sive partium è præcedentibus detractio, & novarum agglutinatio) nisi aut plica vehemens fuerit, seu facta impressio profundissimè, vel commotione, & cum ingenti quodam terrore, aliove casu aliquid addiscentes patiamur; aut nisi crebra repetitione simulacrum iterum [illegible] repetamus, quò novæ partes [illegible] consimili modo, ut eæ, quæ excesserunt, complicentur, ac rei memoria indelebilis vigeat. Ex hoc certè capite est, cur tam [illegible], quàm infantes Memoria minùs polleant, quatenus sunt ambo quodam partium [illegible], illi incrementando, isti augescendo, ut [illegible] loquitur; qui etiam soleat minus valere tam impendio celeres, quàm impendio tardi, quòd illi æquo humidiores, isti æquo [illegible] sint; quasi in illis quidem impressio difficilis sit, in illis ita sit facilis, ut facilè tamen etiam elui possit. Et rursus observant iuniores idcircò faciliùs, quàm senes addiscere, quod illi cerum vacui sint, hoc est in quibus sit Phantasia, aut Mens, quasi charta recens vi[illegible] iam pleni, hoc est in quibus eadem, sed tot plicis complicita, ut vix novis locus supersit. *An Memoria differat à Phantasia. sect. 3. probl. 5.*

Ac talis quidem videtur posse concipi Phantasia, quà Memoria est, ac typos, seu species impressas conservat. Cùm dicendum porrò consequenter sit de illius functionibus, videntur res secus dicenda iuxta ea, quæ deducta sunt, ac iuxta ipsum Epicurum. Siquidem ad ea, quæ deducta sunt, addenda solum esse videtur interna motio spirituum, qui quatenus sese in has, illasve plicas insinuant, facultatémque iteratò movent, faciunt, ut res sensibiles iteratò imaginemur, seu, quod idem est, memoremus, recordemurve. At iuxta Epicurum accersenda est continua incursio simulacrorum, imaginumve, quæ in Mentem, seu Animum (quatenus isto quidem loco idem est cum Phantasia) appellant. Hoc autem ut paullò uberiùs dicatur. Placuit imprimis illi opinio Leucippi, ac Democriti, docentium apud Plutarchum [illegible], *Tum Sensionem, tum Intellectionem* (quam cum Imaginatione confundunt) *advenientibus extrinsecus imaginibus fieri; neutram scilicet contingere cuiquam, sine imagine incurrente.* Confirmat verò id Cicero, dum causatur probare Epicurum Democriti imagines; *quæ idola nominant*, inquit, *quorum incursione non solùm videamus, sed etiam cogitemus.* Et rursùs, cùm scribens ad Cassium, qui recens se Epicureis addixerat, *Fit nescio quid*, inquit, *ut quasi coram adesse videare, cùm scribo aliquid ad te; neque id κατ' εἰδώλων φαντασίας, ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari.* Deinde distinxisse videtur duo genera imaginum; quasi nempe aliæ crassiusculæ sint, ut puta, quæ oculos feriant, visionémque creent; aliæ subtiliores, quæ videlicet penetrare in Animum, lacessendóque ipsum efficere possint, ut intelligat, seu imaginetur. Ita expressè habet D. Augustinus, & declarat non obscurè Lucretius ab hocce exorsus principio, *4. plac. 8. 1. de Fin. Fam. 15. Ep. 16. Epist. 56. ad Diosc.*

Nunc age, quæ moveant animum res percipe,
& unde
Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe
paucis.
Principio hoc dico, rerum simulacra vagari
Multa modis multis in cunctas undique par-
teis
Tenuia, quæ facilè inter se iunguntur in auris
Obvia cùm veniunt, ut aranea, bracteaque
auri.
Quippe etenim multò magis hæc sunt tenuia
textu,
Quàm quæ percipiunt oculos, visumque la-
cessunt;
Corporis hæc quoniam penetrant per rara,
cientque.

Et posteà.

Hæc

An Memoria differat à Phantasia.

Hoc fieri, vt memoro, facile hinc cognoscere possis,
Quatinus hoc simile est oculis, quod Mente videmus,
Atque oculis simili fieri ratione necesse est.

Et consequenter,

Nunc igitur quoniam docui me forte leones
Cernere per simulacra oculos quæcumque lacessunt:
Scire licet mentem simili ratione moueri
Per simulacra leonum cætera, quæ videt æquè,
Nec minus, atque oculi, nisi quod mage tenuia cernit.

Ex quo fit, vt dum Cicero obiecit, *etiam si hic spectris feriri possint oculi, non videre se tamen, qui Animus possit*; non videtur agnouisse distinctionem huiusmodi, iuxta quam responderi potuit non magis esse mirum cognoscere Animum ex appulsu imaginum, quæ seruent debitam cum ipso texturæ commensurationem, quàm oculum conspicere ex allapsu earum, quæ eius texturæ conformatæ sint; quoniam vtcumque Animus fuerit, longè quàm oculus tenuior, tenuior etiam longè erit, ea, qua efficietur imago; ac perinde fiet, vt dum aliquis carne delicata, aut parte dolente minimum quidque contingens sentit, quod abest vt sentiat, qui cute duriore, valentioréque præditus est, aut dum canis naribus suis ea percipit, quæ homo non percipit suis. Ad hæc censuit imagines partim quidem profluere ex corporibus modo aliàs exposito; sed partim tamen etiam sponte formari in aëre, partim ex variis variè misceri. Nempe ita habet Lucretius,

Omne genus quoniam passim simulacra feruntur,
Partim sponte sua quæ fiunt aëre in ipso,
Partim quæ variis ab rebus cumque recedunt,
Et quæ consistunt ex horum facta figuris.

Et quod illæ quidem præsertim, quæ è corporibus dimanârint, non dissipentur illicò, sed perseuerare diu possint, insinuatur quamobrem res eiusmodi sint, fuerintve possint cogitari. Huc nimirum spectat illud Ciceronis, cùm de Marij defuncti imagine loquens,

2. de diuin. *Quem enim tu Marium, inquit, à me visum putas? Speciem, credo, eius, & imaginem, vt Democrito videtur. Vnde profectam imaginem? à corporibus enim solidis, & à certis figuris vult fluere imagines. Quod igitur Marij corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerit, plena sunt imaginum omnia ista. Igitur me imago Marij in campum Atinatem persequebatur; nulla enim species cogitari potest.* Itemque illud aduersus

1. de Na. De. Velleium, *Tiberium Gracchum cùm videor concionantem in Capitolio videre de M. Octauio deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem; tu autem & Gracchi, & Octauij imagines remanere, quæ in Capitolium cum peruenerint, tum ad animum meum referantur.* Quod autem variæ præterea fiant, insinuatur quamobrem res subire in cogitationem aliæ quàm sint, aut fuerint valeant. Tametsi heic etiam vsurpari possit anticipata notio, iuxta quam ex variis imaginibus fortè occurrentibus deligitur vna, quæ lecto, audito've alicuius hominis, vrbis, aut alterius rei nomine etiam quæ non sit, fueritve, applicetur: vt proinde solui heinc possit, quod Cicero interrogat, dum, *Quid est*, inquit, *quod minùs probari possit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nedum ea formâ, qua illi fuerint? Quomodo ergo illi, & quorum imagines? Orpheum Poëtam docet Aristoteles nunquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est imago eius, vt vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid quod eiusdem hominis in meum alia, alia in tuum?* Quod verò plæraque misceantur, & fictasque formas exhibeant, præoccupatum fuisse videtur, quod apud Ciceronem in hunc modum sequitur, *Quid, quod earum rerum, quæ nunquam omninò fuerunt, neque esse potuerunt, vt Scyllæ, vt Chymæræ? Quid, quod hominum, locorum, vrbium earum, quas nunquam vidimus?* Et alio loco, *Etiam ne ea cernimus, quæ nulla sunt? Quæ est enim forma tam inuisitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere, vt quæ nunquam vidimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras? Num igitur, cùm aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nobis esse possunt; nihil est enim, de quo cogitare nequeamus.* Quippe & Lucretius præmissis,

Centauros itaque, & Scyllarum membra videmus,
Cerbereasque canum facies, simulacraque eorum,
Quorum, morte obita, Tellus amplectitur ossa

Excipit postea,

Nam certè ex viuo Centauri non fit imago,
Nulla fuit quoniam talis natura animalis,
Verum vbi Equi, aut Hominis casu conuenit imago,
Hærescit facilè extemplo quod diximus ante
Propter subtilem naturam, & tenuia texta.

Subiicitque, ob mille formas, quæ momento sic commutantur, vt semper tamen animum percellant,

Cætera de genere hoc eadem ratione creantur,
Quæ cùm mobiliter summa leuitate feruntur,
Vt priùs ostendi, facilè vno commouet ictu
Qualibet vna animum nostra subtilis imago,
Tenuis enim Mens est, & mirè mobilis ipsa.

Existimauit insuper discurrenteis imagines Animum percellere non modò per vigilantiam, sed etiam in somnis, & hanc ideò esse insomniorum caussam, sed de insomniis quidem postea. Addo heic solùm Lucretium, postquam id exposui, ita pergere,

Quid superest, non est mirum simulacra moueri,
Brachiaque in numerum iactare, & cætera membra.
Nam fit, vt in somnis facere hoc videatur imago.

Quippe

Quippe vbi prima perit, alióque est altera nata
Inde statu, prior hic gestum mutasse videtur;
Scilicet id fieri celeri ratione putandum'st.

Quod ergo, dum aliquando in eadem cogitatione seu vigilando, seu dormiendo perseueramus, non eadem nos imagine consistente vti, sed pluribus continuo fluxu sibi succedentibus, quæ si eodem situ maneant, res immota videbitur; si varient, tum res necessariò videbitur mota. Denique esse statuit attentione opus, vt quoties intelligere, imaginarive libet aliquid, illius imago discernatur deligatúrque; prorsus vti apud Lucretium,

Quæritur imprimis, quare quod cuique libido
Venerit, extemplò Mens cogitet eius id ipsum?

Ac inter cætera respondetur,

Et quia tenuia sunt, nisi se contendit acutè
Cernere non potis est animus, &c.

Verùm quia illa attinent speciatim ad humanam Mentem, quatenus delectus, & voluntaria attentio, opus videtur Phantasia maius, ac Brutis adeò non competens; ideò hac de re posterius dicendum.

CAPVT IV.

De Functionibus Phantasiæ.

REDEVNDVM iam ad illum modum, de quo tanquam probabiliore, vt certè captu, explicatuique accommodatiore dici cœptum est, vt de Phantasiæ functionibus verisimile quidpiam proferatur. Itaque cùm Phantasiæ functio vulgaris sit, quæ dicitur Imaginatio, siue actus imaginandi, speciatim considerata non vna sed multiplex est, quippe quæ solet diuisa tribui Intellectus actionibus, eadem pacto ipsis Phantasiæ actionibus accommodari. Prima autem, imò primaria, siue illa, cui præsertim, ac propriè Imaginationis nomen competit, simplex est apprehensio, hoc est, nuda & sine affirmatione, aut negatione cuiuspiam rei imaginatio. Cùm sint verò innumera, quæ incessanter imaginamur, apprehendimusve simpliciter; quænam esse causam putemus continentis huius imaginationis? An illa esse potest alia, quàm ignea Animæ natura, vt superiùs est insinuatum? Certè hac ratione, vt Ignis, ita Anima in continente erit motu, continentérque, vt cæteræ partes ita speciatim cerebrum eam patietur agitationem, ob quam impressa rerum vestigia quasi reuelentur, ac sese sistant, exhibeántque Phantasiæ, & res demum apprehendantur? An familiariùs, & iuxta ea, quæ paullò antè attigimus, possumus rem interpretari ex agitatione continua spirituum, quatenus vt corpore toto, sic per cerebrum discurrentes sese in vestigia, seu plicas insinuant, & nunc per istam, nunc per illam mouentes Phantasiam, nunc harum, nunc illarum rerum, quarum sunt vestigia, apprehensiones faciant? At, inquies, cur non simul plures, sed vnam dumtaxat rem imaginamur, cùm aut Anima agitetur, aut spiritus sese insinuent, non per vnam, sed per plureis plicas? Respondeo, quia facultas est vna, non posse ipsam simul conuerti ad plureis motiones, seu, quod idem est, attendere ad plureis res, nisi eæ fortasse huiusmodi sint, vt per modum vnius, & partialibus pluribus imaginationibus apprehendi possint. Conuertitur autem semper ad eam motionem, quæ est præ aliis vehemens, cùm constet ex superiùs dictis, eam esse in subtilitate principiorum naturæ ineffabili inæqualitatem, vt nullæ duæ vnquam omni ex parte æquales, similésque sint; atque adeò, vt inter plureis, non vna semper superet, & quasi emineat præ omnibus aliis. Non hæremus verò diu admodum vni, eidémque imaginationi, quòd aut idem spiritus non hæreat, sed fluctus instar transeat, ac post motionem ad vnam plicam, statim motionem ad aliam creet; aut vigore eius languescente, neque affectionem variante, suboriatur ad aliam partem alius spiritus, qui vehementiùs moueat, Phantasiámque se versum conuertat. Heinc esse nimirum videtur cur interdum quidem imaginationes inter se cohæreant, interdum nihil affine habeant. Cohærent quippe, donec spiritus per seriem plicarum succedentium succedit. Disparata sunt, cùm ad aliam partem suboritur spiritus, qui per plicas incohærenteis Phantasiam vehementiùs mouet. Videtur etiã exinde esse, cur si res noua sensui occurrat, Phantasia illã, qua tenebatur, dimittat imaginationẽ, & conuertatur ad ipsam rem, vtpote quæ vehementiorẽ per spiritus motionem faciat. Nisi quòd interdũ imaginatio, reive, cui attenditur, apprehẽsio ita est vehemens, vt ad rem exteriùs occurrentem non attendatur, aut etiam ab ea statim diuertatur, & ad præcedentẽ, aut aliam redeatur, quæ ex motione interna spirituum vehementiore excitetur. Familiare verò est, vt intrinsecùs excitetur motio, quæ eandẽ eiusdemve rei imaginationem aut continuatiorem, aut repetitiorem faciat, cùm inest passio vehemens doloris, iræ, voluptatis, cupiditatis, metus, aut alia, quæ quòd sine motu insigni non sit, spiritus cõtineat insigniter motos, directósque in eam partem cerebri, qua plica est facta, seu ictus impactus, per quem creata fuerit, vt dicendũ posteriùs est. Rogabis rursus, qui fieri possit, vt aliqua imaginemur seu quædam in Phantasia sint, quæ tamen in sensum incurrerint nunquam; neque proinde sui vestigium in cerebro impresserint, vt sunt quæ circa Epicuri opinionẽ sunt memorata, Hippocentauri, Scyllæ, Chimæræ; itémque Cyclopes, Hemerocœtæ, Gigantes, Pygmæi, Enotocœtæ, Sciopodes; imò & Saturnus, Empedocles, Lacedæmõ, Actiaca pugna, &c. Sed constat iuxta aliàs dicta, nos ista non imaginari, quia prius in sensum quadantenus incurrerint; hoc est, nisi secundum se tota, saltẽ secundum suas parteis, quarũ vestigia componantur, transponanturve; aut nisi per seipsa, saltem per quædam sibi similia, quorum vestigia ipsis accommodentur; ipsa scilicet variè deformando, amplificando, contrahendo, &c. nam primùm quidem, quoniã equum, hominémque videmus, & vtriusque vestigium in cerebro impressum est; potest spiritus seu sponte discurrens, seu directus arbitrio sic subire partem vnius, ac simul partem alterius, vt Phantasia simul

De functionibus Phantasiæ.

De functionibus Phantasiæ.

vtramque compositè imaginetur, & non seorsim equum, seorsim hominem, sed Hippocentaurum, siue animal, quod vna sui parte equus, altera homo sit, apprehendat. Sed notandum tamen, cùm in cerebro sint plurimorum Hominum, plurimorumque Equorum vestigia, non illa omnia ita componi, sed singularia solùm quædam, ac posse idcircò remanere in cerebro vestigium ita compositum, & simplicium instar deinceps imaginando inseruire. Idem autem dicendum est de superstitibus vestigiis ex conspectis muliere & cane, leone, capra, & dracone; itidemque hirco, & ceruo, monte, & auro, & similibus. Deinde, quoniam homines, & in ipsis oculos, humeros, frontem conspeximus; idcircò subiens spiritus vnius cuiuspiam vestigium, potest eius partes ita commouere, ac transponere, vt Phantasia apprehendat oculos in humeris, aut alterum in media fronte, non apprehenso altero, vt spiritu non commouente. Rursùs quoniam innumera hominum vestigia inhærent, potest ipsorum quodpiam agente spiritu sic ampliari, potest quodpiam sic contrahi, vt Phantasia hominem apprehendat non vulgarem, sed priore casu gigantem, posteriore pygmæum; cùm aliunde aureis instar calciatum, & pedes instar vmbellarum ex ampliatione non totius vestigij, sed partium duntaxat aliquarum imaginetur. Ad hæc, quoniam regiones, vrbes, homines, & actiones variæ incurrerunt nobis in sensum, possunt aliqua vestigiorum relictorum sic excitari, dum quidpiam huiusmodi rerum nobis inuisarum legimus, nominariue aut describi audimus, vt illi vnum applicetur ex inhærentibus vestigiis seu simplex, seu compositum, & plærumque non-nihil dilatatum, coarctatum, deformatum pro varietate circumstantiarum. Ex quo efficitur, vt si nos deinceps incurrere in rem contingat, diuersam semper deprehendamus ab ea, quam concepimus, vtpote, quasi apprehensam non ex proprio, relictoque ab ea, sed ex alieno, afflictóque vestigio. Et quomodo quidem arbitrium rationis, aut appetitus affectio hisce vestigiis conformandis imprimendisque conferat, inferiùs declarabitur; adnotandum verò non esse in Brutis tam multiplicia vestigia rerum, quæ neque per se, neque secundum se tota in sensus incurrerint; quoniam carent illo rationis arbitrio, quo ipsa forment, instruantque data operâ, sed quædam duntaxat ex iis, quæ fortuitò, tumultuarióque spirituum motu, & maximè inter somniandum, ac per passiones componantur.

Altera Phantasiæ operatio est Compositio, & Diuisio; siue assensio, & dissensio, quæ affirmatio etiam, & negatio, itemque Propositio, Enunciatio, & Iudicium (intellige Enunciationum) appellatur. Nempe innuimus iam Phantasiam, licet non sit capax, quæ contueatur simul, seu attendat ad plura distinctè, posse tamen concerni, & attendere, cùm illa se habent per modum vnius, quod connectatur, aut dissocietur; adeò vt, quæ est quasi totalis imaginatio, ex duobus, aut tribus quasi partialibus imaginationibus constet. Videtur autem se perinde habere, ac dum homo vtraque manu duas res iuxtim sitas aut stringit, aut disiicit; quippe dum vna apprehensione quasi [...] natur, eáque non dimissa aliam elicit, [...] duas apprehensiones aut tanquam [...] copulat, aut distrahit tanquam [...] sicque illud, quod apprehendit, [...] rem, sed vt vnam; aut non vt vnam, sed [...] habet. Sic dum canis videt hominem [...] tem, & apprehensione hac non dimissa [...] hendit continuò herum, tum apprehen[...] vtramque coniungens, videtur sua Phan[tasia] huiuscemodi operationem elicere, hic [...] est herus; indicióque est, quòd ad eum [...] rat. Et, si aliquo vsque progressus illu[m] quàm heri videat, tum apprehensione [...] que disiungens, elicere videtur hanc, [...] nieus non est herus; vnde & ab ille [...] Cùm autem ista apprehensionum com[positio] atque diuisio fiat iuxta rerum vestigia, [quæ] pro tempore imprimuntur, aut eti[am] impressa hærent; ideò videndum, qui [...] sit, vt vestigium quodpiam censeri p[...] uersale, quatenus videntur intercedent[es ap]prehensiones componi, quarum vna [...] altera saltem sit vniuersalis; vt dum [...] exempli gratiâ colligentem lapides [...] ac fugit, quasi nimirùm sibi præsum[...] quis hominum lapides colligit p[...] est, aliaue similia. Dico ergo nullum [...] quod sit in Phantasia, dici posse v[...] quasi sit rerum vnum, atque simplex, [...] lum quasi sit aggregatum, compos[itum ex] pluribus, quorum inter se sit similitu[do.] Etenim quicquid sit sensui obuium, [...] neque aliam, quam singularem creat [...] sionem possit; ideò nihil potest in Ph[antasia] non singulare esse impressum. Et quod [...] sint rerum sensibilium similitudines [...] eò esse possunt in Phantasia plurium [...] tum singularium quidem, sed inter se [...] mutuò similium variæ aggeries. Sic [...] potest in Phantasia occurrere homi[nis vesti]gium, quod vnum, simpléxque exist[...] nes omnes repræsentet; at occurre[re ...] plurium vestigiorum aggeries, quæ o[b simili]tudinem repræsentet plures, & adhibe[...] comparatione omnes. Nam cùm in Pha[ntasia] canis, v.g. sint vestigia plurium hom[inum, plu]rium leporum, plurium equorum, &c [...] impressis humanorum vestigiorum [...] & haberi posse diuersam ab aliis tum [...] iuncta cætera, tum specialiter ob [...] figuramve in pedes erectam, quâ [...] quisque homo deprehensus est [...] dere; & haberi posse hac ratione vnu[m ...] tenus vt ab aliis differt, ob dissimilit[udinem,] ita cum seipsa ob similitudinem p[...] tuam congruit. Constat deinde [...] quidem hominum impressa vestigia [...] posse in Phantasia repræsentari [...] quorum sunt nulla, non posse, nisi ex [...] sorum accommodatione, comparatio[ne ...] iam dictum est; atque adeò canem, [...] accedentem procul incognitum [...] non alia ratione indicare esse homi[nem, ...] tinsquam leporem, aut equum, [...] illum comparando cum impressis [...] talem deprehendit qualis per hum[anas, ...] per alia repræsentatur. Ex hoc autem ef[...]

vt quoties effertur vniuersalis propositio, non aliud apprehendatur, quàm singularium ..., quæ partim per se in sensum incurrerunt, vestigiaque sui in Phantasia reliquerunt, partim esse possunt aut dici similia cum iis, quæ incurrerunt subintelliguntur. Et certè dum nos etiam omnem hominem esse bipedem, indefiniteve vtcumque enunciamus, non vnum quendam hominem vniuersalem apprehendimus, sed aggregatum solùm eorum hominum, quos & vidimus, & partim distinctè, partim confusè in Phantasia occurrentia quasi intuemur; tum confusè etiam ceteros, quos non vidimus, sed quos tamen comparamus cum visis, debere perinde esse bipedes, cæterosque intelligamus. Cùm ista porrò operatio sit quoddam Iudicium, quod vel affirmando, vel negando eliciatur; idcircò sciendum est, iudicium affirmatiuum videri nihil esse aliud, quàm apprehensionem alicuius rei, cum adiuncto, qualitateve aliqua, & negatiuum, quàm apprehensionem rei, vt tali adiuncto, qualitateve destitutæ. Sic enim, dum canis v. g. videns hominem accedentem, herum esse censet, nihil aliud videtur, quàm apprehendere hominem cum herilitate; non quòd Phantasia herilitatem vt abstractam percipiat (hoc enim munus est Intellectus) sed quòd hominem, cuique adiunctam, herilitatem putà non modò concretè, sed etiam vnitum, seu tanquam quid vnum apprehendat. Vnde & copula, siue est verbum, disertè quidem effertur à nobis, qui subiectum, & attributum vt duo quædam discernimus, ac in enunciatione capimus; canis solùm videtur virtute, quatenus subiectum, & attributum apprehendit vt vnum; & perinde est illi imaginari hominem herum, ac enunciare hominem esse herum. Sic dum idem canis spectans cominùs, alia, quæ heri signa agnoscit, apprehensionem ita curtat, vt adiunctum à subiecto separet, hoc est venientem hominem sine herilitate apprehendat, seu mavis, concipiat hominem non herum, quod idem sit, ac dicere, hunc hominem non esse herum. Dices, nihil ergo discriminis fore inter operationem secundam, & primam, quæ compositis terminis effertur, vt in actionibus Mentis, vt cùm dicimus, Animal rationale, homo iustus, &c. Respondeo neque videri sanè; quoniam quotiescumque vna res duabus apprehensionibus concipitur, ibi compositio, aut diuisio fit, & copula est tacite, siue virtute continetur. Neque enim dicere hominem esse animal rationale, quàm idem fit ac si diceremus hominem esse animal, quod est rationale, vel non quodcumque animal, sed tale, quod sit rationale. Vt etiam, cùm dicimus, Equus non est Animal rationale, idem est, ac si diceremus, Equus non est tale animal, quod sit rationale. Quo eodem modo dicere hominem iustum, idem est, ac dicere hominem, qui sit iustus; & dicere hominem non iustum, idem, ac dicere hominem, qui non sit iustus. Adnotandum porrò Phantasiam videri non tam disertè (seu actu) quàm virtute componere, seu diuidere non tam disertè, quàm virtute diuidere, seu quod idem est instituere Enunciationem negatiuam. Nempe, vt si canis non disertè dicat, hic homo non est herus, sed hic homo est extraneus, sub qua propositione illa virtute continetur, quod hic homo herus non sit. Certè enim, si proiectis ossa, & lapide, pronunciet apud se de illa, quòd bona sit, videtur de hoc pronunciare, non quòd bonus non sit, sed quòd malus, seu noxius sit, sub qua propositione continetur, quòd non sit bonus. Quo modo nos quoque de absinthio dicimus non tam esse non dulce, quàm esse amarum; & de glacie, non tam esse non calidam, quàm frigidam. Quippe tam Sensus, quàm facultas alligata Sensibus non priuationibus, sed veris qualitatibus permouetur, vtcumque actiones hunc motum sequentes ita eliciantur ob qualitatem oppositam, vt ob priuationem illius, cui opponitur, elici videantur. Hinc idem dicendum videtur de comparatione, quæ composita quædam est operationis secundæ speciés; nam proiectis ossa, & lapide simul, non tam ait apud se canis, hoc bonum, illud non bonum est, quàm hoc bonum est, illud malum; & proiectis carne, ac pane, non tam videtur dicere, hoc bonum est, illud non tam bonum, quàm illud bonum, hoc melius est; vtcumque prosequutio vnius præ alio eadem consequatur.

De facultatibus Phantasiæ.

Tertia operatio est Ratiocinatio, quæ etiam Argumentatio, discursus, & consequutionis iudicium vocatur. Ac ne voce ipsa statim offendamur, quòd inde sequatur non hominem solùm esse rationis compotem, sed alia etiam Animalia, quæ dicimus Bruta, prout Phantasiam participant, Rationem quoque participare, idcircò videmur initio distinguere posse duplicem Rationem, Sensitiuam vnam, Intellectiuam alteram; ac asserere Sensitiuam, quæ res eadem cum Phantasia sit, & Ratio impropriè, analogicève dicatur, esse homini communem cum Brutis; Intellectiuam verò, quæ res eadem cum Intellectu, seu Mente sit, & Ratio præcipuè, propriéque vocetur, ita esse Hominis propriam, vt non competat ipsis Brutis. Nihil autem necesse est admonere dici hîc Bruta, non præcisè, quòd ratione careant, vt sonare videtur vox, sic enim quæstio inepta foret; sed quòd non occurrat nomen generalius, familiarius, commodius ceteris ab Homine Animalibus attribuendum. Nihil item cùm λόγος sit Græcis *Ratio & Oratio*, seu sermo non modò interior, sed etiam exterior, qui dicitur vox, non quæri heic loci an Bruta posteriore modo sint ἄλογα, hoc est *muta*, seu non loquentia; hoc enim inferiùs discependum est; sed solùm priore, ac adeò, sint-ne prorsùs irrationalia, seu omnis omninò rationis, sermonis-ve interni expertia. Et quod non iniuriâ quidem esse distinguendum censeamus, vel ex eo potest intelligi, quòd quæ opiniones habentur extremæ ad distinguendam pari modo ob difficultates varias adiguntur. Etenim etiam illi qui Brutis rationē absolutè tribuūt, cuiusmodi fuere imprimis Empedocles apud Empiricum; ac præterea Parmenides, & Democritus apud Stobæum; Anaxagoras rursus apud Aristotelē, & Cronias apud Nemesium; Plutarchus quoque non modò in libro *De comparata Animaliū Terrestriū, Aquatiliúmque prudentia*

adu Log lib. 1. Ecl. Phys. t. de an. 4. De nat. hom. cap. 2.

De facultatibus Phantasia.

sed in institutione etiam Grylli cum Vlysse dialogo, quo probat τὰ ἄλογα λόγον ἔχειν, *Bruta vti ratione*; & plures alij deniquè; necesse est sanè agnoscant esse in homine Rationem, quæ à ratione Brutorum non differat modò secundum magis, vt loquuntur, & minùs, sed etiam toto genere, vt declarandum inferiùs erit. Qui verò absolutè negant, cuiusmodi fuisse perhibentur Pythagoras; dum apud

lib. 8. Laërtium homini soli φρένας concessit & Plato, dum propterea homini tribuit, vt solus esse Deos putet, & Aristoteles, dũ expressis verbis

In Theæt. 3 de an. 10. & al. ademit Brutis λόγον, ἢ νοῦν, *rationem, ac mentem*; & Stoici, dum propterea cum ipsis Aristotelis Sectatoribus apud Plutarchum copulantur, &

de compar. prud. anim. alij complures; necesse est saltem aliquam rationem humana inferiorem relinquant, ad quam referri ea possint, quæ apud Empiricum colliguntur, vt eligere ea, quæ naturæ sunt consentanea, & refugere quæ aliena; artes scire eorum quæ huc conferunt, & virtutes expetere, quæ iuxta propriam naturam sunt, ac circa passiones versantur. Et quod certè ad Pythagoram, Platonem, & Stoicos spectat; cùm illi admittant Mundi animam, & ne diffiteantur quidem *Esse apibus partem Diuinæ mentis*, &c. oportet profectò vt quamvis apud Plutarchum dicant vniuersè animas Brutorum ἐν ἀπεψίᾳ λόγου διὰ τὴν δυσκρασίαν τῶν σωμάτων, *non esse agentes secundum rationem, ob temperationem corporum incongruam*; admittant tamen illas esse potestate saltem præditas ratione, & ea opera ab ipsis patrari, quæ fieri absque aliqua ratione non intelligatur; videturque Plato præ aliis distinctionem suppo-

in Menex. in Tim. nere saltem secundum magis, minùsque cùm dicit hominem ξυνέσει ὑπερβάλλειν τῶν ἄλλων *intelligendi perspicacia cæteris antecellere*; & alicubi varios mentis, dementiæque gradus in Brutis agnoscit. Quod ad Aristotelem verò, vt prætercam eius sententiam circa Intellectum Agentem, quatenus Græci, Arabésque Interpretes ipsum accipiunt, idem arguere quod opinionē Pythagoricam, & Platonicam de Anima Mundi; nonne necesse est admittat speciem aliquam ratiocinationis, cùm non modò quorumdam Animalculorum, vti formicarum, Apúmque prudentiam describit; &

9. hist. 38. & 40. 47. 48. maiora quædam veluti Camelos, & Elephantas ita ὅσπερ ὑπερβάλλειν *excellere intelligentia* docet, vt etiam Regem adorare condiscant; verùm & vniuersa penè habet τεχνικώτατα *artificiosa*, & speciatim ex Mollibus quædam πανουργότατα *vaferrima*, veluti sepiam; & quædam In-

37. 33. secta σοφώτατα *sapientissima*, vt speciem aranei, & id genus alia, quippe ista tribui, nisi species quædam ratiocinationis attribuatur, non possunt. Vtcumque sit, videmur saltem exposito modo distinguere posse, cùm vt vulgò duplex Memoria, Sensitiua nempe, & Intellectiua distinguitur, ita Rationem dicere Sensitiuam, & Intellectiuam nihil vetet. Et sanè cùm nomine rationis, ratiocinandi facultatem, seu principium intelligamus, & ratiocinari nihil aliud sit, quàm vnum ex alio cognoscendo colligere; nihil est obseruatu facilius, quàm Bruta ex vno colligere aliud, seu, quod est idem ratiocinari; ac ideò ratione pollere.

Quæso te enim, dum canis videt inclinari hominem, demittéque manum in terram; cur fugit? An non dolorem, quem in se creandum ictu lapidis ab eo attigendi [...] dique præsensit? Hoc autem totum, cùm non sit præsens, neque vllum sensum afficit, quonam modo tamen ad fugiendum mouet, nisi quia futurum ex inclinatione, demissionéque colligitur? Quippe, nisi illud quod signum sit, ex quo cognito canis delabitur in significati notitiam, quod alioquin est incompertum, quid est, quare fugit? Quæ enim connexio demissionis manus cum creando dolore, nisi quia ex manus demissione colligitur lapidis acceptio, ex acceptione coniectio, ex coniectione percussio, ex percussione doloris inflictio? [...] rùm canis Phantasiam per hosce, [...] gradus non transire, ac promoueri; & [...] hò, quomodo ergo dolorem præsentit, [...] fugiendum ducat? Sic dum vulpes [...] bus supra flumen glacie concretum [...] aurem admouet, &, si murmur [...] aquam audiat, resistit, ac regreditur, quid [...] faciat, nisi ex murmure fluiditatem, ex fluiditate subsidentiam, ex hac submersionem [...] caueat, deducat? Sic dum lepus fugiens [...] momento à cane impetendus est, [...] oppositámque init viam; quid facit, nisi colligat, ex eo quòd subsistet, transiliturum [...] præ impetu concepto canem, & ex [...] litione eam futuram distantiam, qua [...] suæ consulat in aduersum excurrens? [...] è semita quanto potest saltu sese in [...] proripit; quid facit, nisi ratiocinetur [...] fectu vestigij defectum sui indicium [...] defectu non prosequuturum canem, [...] saluum futurum? Et dum canis viam [...] ciens, in quam tendit lepus, insectantibus [...] canibus, viam compendio præoccupat, [...] ciat, nisi argumentetur ex breuiore [...] quutionem faciliorem fore? Sexcenta [...] huiusmodi artes, ex quibus planissimè [...] Animalia vnum ex alio inferre. Nam [...] alioquin dicamus de formica, dum [...] catem; dum conquisita grana in se [...] dum illarum germen credit; dum [...] cta in Solem effert? Quid de hirundine, [...] alas madefacit, pulueréisque subigendo [...] illinit, ac festucas variè commiscet, [...] mã commodissimã nidum conficit, & [...] culcitra insternit; dum exclusos pullos [...] dine pascit, & excernere foras erudit? Quid [...] aliis similibus, quæ manifestè adeò [...] Animalia sibi certos fineis proponere; [...] congrua eligere, incommoda [...] vno verbo sic agere, vt [...] nimum oporteat. Vulgare est ista ad Instinctum referre; sed cùm velint quidem Instinctum esse impulsum quemdam cæcum; nihil [...] iuuat Animalia cogitatio, & quæ ex memoria prouisionéque, præsertim est; sed in [...] actiones perinde cum impetu ac igne, [...] pè erumpunt? Quæso verò; si Animal, [...] stolidissimũ habetur, Asinus puta, [...] oram præcipitij, quid est, quamobrem [...] sistat, & baculo nequicquã vrgente, [...] nin pedem retrahat? Quæso te, cæcus [...]

est, quo per acclive scandere, quàm se in praecipiti dedere mavult? quo tolerare baculum, quàm membris confringi praeoptat? Ne dicas illum sensu, non item ratiocinio discrimen esse; dolorem ex baculo sentit praesentem, cùm tamen futuram ex casu perniciem non sentiat, sed ratiocinando duntaxat praevideat, ac illi dolorem, quem sentit, praeferendum idcircò censeat, quòd malum minus, tametsi praesens, eligendum sit prae majore alioquin futuro. Quo etiam modo dum videmus canem, intentato baculo sese continere, neque involare in offam, non est, cur putemus duci illum sensu, aut caeco solum impetu, potiusquàm ratiocinio, eóque delecto, quo non tanti habet voluptate levare sui, quàm dolore graviore carere. Tametsi verò quicquid hoc est rei, non sit cum humano arbitrio, ratiocinióque comparandum, agnosce nihilominus, si quae observare in Brutis est promptum ad Instinctum referas, tantum; objici posse ea, quae in ipsis observantur hominibus, esse non secùs referenda; ut sunt praesertim quae attinent ad prolem nutriendam, fovendam, erudiendam, curandam, itémque ad gratitudinem, ultionem, fortitudinem, societatem, etiam politicam, aliáque id genus. Ut certè nihil dicam de perfecto suis, decantatóque regimine apum; quid, precabo, potuit dicere Cleanthes, unus ex iis, qui noluerunt rationem Brutis concedere, cum vel ipsomet referente, in spectaculum unum à Plutarcho commemoratum? Scilicet narrant formicas venisse ex uno suo ad aliud formicarum mortuum deportantes; accessisse ex isto alias, tanquam ad colloquium, & descendisse iterum, ac id bis, terque fecisse; tandem has extulisse vermem, tanquam pretium redemptionis pro mortuo, illas eo accepto, & cadavere mutuò tradito discessisse. Adsum-ne verò, quod mihi quoque circa formicas contigit? Cum attenderem aliquando seriem prolixam formicarum ultrò, citróque discurrentium, ac sibi mutuò obvias caput invicem admoventes, tantillùmque subsistere, subiit cogitare nam esse quasi mutuam salutationem, factámque continuitudinem de cinere utrimvis rectè insistere. Tum autem explorare libuit quid contingeret, si viam turbarè, ita ut neque iter à caeteris viam olfaciendo agnoscerent, neque mutuò occurrerent, quae rectè insisti solerent. Ducto ergo transversum pede viae superficiem detrasi, & interceptas formiculas cum abiectis, tum etiam contrivi. Miratus sum autem nullam formicarum hinc inde appellentium per interruptam viam transire, sed omnes vel resistere, vel paullùm promotas redire ipsius quasi nollent se viae ignotae, incertaeque committere, & consistere foret ... Cùm iam autem forent plurimae congestae, & variè discurrentes, capitáque admoventes mutuò quasi deliberassent, fuere nonnullae animosiores, quae ampliùs, ampliúsque excurrentes, ac per multos itus, reditúsque varios tentantes, penetravere tandem, ac ... mutuò, secutae aliis, ut sibi hinc inde succedentibus, viam fecerunt.

Gassendus de Animalibus.

De functionibus Phantasiae.

Sed ne in istis iam immorer; sufficiat videri satis manifestum, esse speciem quandam rationis in Brutis, ac ipsorum Phantasiam suo quodam modo ratiocinari. Caeterùm, vt dictum est priùs posse Phantasiam simplices duas apprehensiones aut componere, aut diuidere, prout mutuò congruae, aut incongruae fuerint, & hanc ipsam esse, quam enunciationem diximus; ita iam addendum sic posse eam adhuc vnam istarum apprehensionum cum tertia quadam aut componere, si congrua quidem fuerit, aut diuidere, si incongrua, vt alteram statim cum eadem tertia aut tanquam simul congruam inferendo componat, aut tanquam simul incongruam inferendo diuidat; & hanc ipsam esse argumentationem. Etenim, si postquam apprehendimus Socratem, & hominem, & hominis apprehensionem congruere cum apprehensione Socratis indicantes, vtramque composuerimus, enunciauerimúsque Socratem esse hominem; contingat nos recente adhuc, perseuerantéque apprehensione hominis gradum facere ad apprehensionem animalis, ac indicantes apprehensionem animalis cum apprehensione hominis congruere, eas componamus, enunciemúsque hominem esse animal; tum sponte natura repetentes apprehensionem Socratis, indicamus animalis apprehensionem cum illa congruere, vnde & componimus, & enunciando inferimus Socratem igitur esse Animal. Aut, si postquam apprehensiones componendo enunciauimus Socratem esse hominem, subeat quadrupedis apprehensio, ipsámque incongruam esse indicantes cum apprehensione hominis, apprehensiones diuidimus, enunciemúsque hominem non esse Quadrupedem; subinde repetita quoque apprehensione Socratis, indicamus eandem Quadrupedis apprehensionem cum ea non congruere; vnde & diuidimus, & enunciando inferimus, Socratem igitur Quadrupedem non esse. Exemplum autem affero *in Galenica*, vt vocant, *figura*, quòd illa videatur magis naturalis, & Phantasiae accommodatior, ob gradationem à singulari ad vniuersale, seu congeriem plurium. Videtur scilicet Phantasia moueri per se, ac primò debere à singulari aliquo, quod statim agnoscat, ac enunciet vnum ex pluribus similibus, quorum aggeriem diximus pro vniuersali habendam. Et quia haec aggeries est vna ex aggeriebus pluribus, quae ob quandam sui inter se similitudinem pro vna totali, eâque vniuersaliore habentur; idcircò id quoque facilè agnoscit, enunciátque talem aggeriem esse vnam earum, quae quapiam in re consimiles inter se sunt; ac proinde efficitur, vt facilè agnoscat, ac inferat; singulare illud, quod spectare censuit ad aggeriem simplicem, ad aggeriem quoque aggerierum spectare. Siquidem nihil aliud fit, cùm dicitur Socrates est homo, homo est animal, igitur Socrates est animal; quàm si dicatur, Spectat Socrates ad aggeriem hominum; aggeries autem hominum spectat ad aggeriem animalium, igitur spectat & Socrates ad aggeriem animalium. Idémque dicendum est dum Phantasia à singulari quopiam mota,

De similibus Phantasia. ac ipso relato ad propriam aggeriem, apprehendit subinde aggeriem maiorem, compositamve ex pluribus, ex quibus ista non sit; illicò enim agnoscit, ac infert neque singulare ad eam pertinere. Adeò vt, cùm dicitur, Socrates est homo, & homo non est quadrupes; igitur neque Socrates est quadrupes; perinde sit, ac si dicatur, Spectat Socrates ad aggeriem hominum; aggeries autem hominum non spectat ad aggeriem quadrupedum; igitur neque Socrates ad aggeriem quadrupedum spectat. Præterea autem, cùm dicitur, Homo est Animal, aut homo non est quadrupes, idem esse, ac si diceretur Omnis homo est Animal; nullus homo est quadrupes; cùm eiusmodi omnis enunciatio, cui limitatio non adhibetur, pro vniuersali habeatur. Præterea item argumentationem ex tribus saltem enunciationibus constare; scilicet præter Illationem, siue Conclusionem esse debent duæ, quas Præmissas vocant, vt necessariò deducatur; cùm si vna tantum sit, aut ex illa non deducetur, aut saltem id fiat ex vi alterius simul subintellectæ. Neque enim, si quis dicat, Socrates est homo; igitur est Animal, id consequitur, nisi quatenus supponitur hominem esse Animal; aut cùm dicitur, Homo est Animal, igitur Socrates est animal id rursus non consequitur, nisi quatenus intelligitur Socratem esse hominem. Dico verò saltem ex tribus; quoniam potest cœpta gradatio vlteriùs adhuc excurrere, ac fieri, quam *Soriten* vocant, si insuper quidpiam, quod vniuersalius sit, ante illationem occurrat; vti si quis dicat, Socrates est homo, & homo est Animal, & Animal est corpus; igitur Socrates est corpus. Præterea & rursus posse res pluris, quàm treis argumentando apprehendi; sed non posse tamen pauciores, quàm treis; nam etiam quando altera præmissarum enunciationum prætermittitur, tria necessariò apprehenduntur; vt nihil sit mirum si Dialectici ad argumentationem perfectam, quam *Syllogismum* speciatim dicunt, tria, quæ appellant Extrema, requirant. Adnoto solùm videri non malè heinc intelligi, quod Aristoteles obseruauit, eum, qui duas propositiones, siue præmissas nouerit, ipsam pariter conclusionem & nouisse, & contemplasse. Vt enim qui videt librum in Musæo, & videt Musæum contineri domo, is videt & librum contineri domo; ita qui apprehendit Socratem in aggerie hominum, & apprehendit aggeriem hominum in aggerie Animalium, is apprehendit Socratem in ipsa serie animalium. Et vt qui videt librum in Musæo, & Musæum esse extra talem domum, videt simul librum esse extra illam, ita qui capit Socratem esse in hominum aggerie, & esse hominum aggeriem extra seriem Quadrupedum, capit simul & Socratem extra illam esse. Nempe hæc nituntur communi notione, quòd contentum, & continens concludantur, simul excludunturve ab aliquo; atque adeò videtur ex his non malè intelligi quid sit quod dicitur, *Videre conclusionem in præmissis*. Quod ille autem addit conclusio-

1. de anim. mot. cap. 7.

nem deductam ex duabus propositionibus esse ipsam operationem (*Nam dum quis* ... *quit, nunc vt ambulandum esse omni homini, &* *seipsum esse hominem, illicò ambulat*) id ... propter celeritatem, qua Phantasia, ... Mens agit, appetitus imperat, & vis ... exsequitur; cùm quo momento conclusio hæc elicitur, Mihi igitur ambulandum, ... ipsa ambulatio sequatur. Hæc verò ... ne miremur, si videamus canem, qui ... mento conspicit hominem demittentem ... num, fugere ab ipso; nempe quasi ... tatus, impendere sibi dolorem ex ista lapidis, qui mox coniiciendus ab illo ... ac dolorem esse fuga declinandum; ... mox fugit. Huc proinde spectat et ... natio apud Dialecticos celebris, quam ... Chrysippus, tametsi rationi animalium ... uersus, in cane admittit; dum ubi venit ad trivium, & indagatis duabus viis non ... fuisse feram per illas agnouerit, ac ... quidem in tertiam prorumpit. *Perinde* ... *enim* inquit ille apud Empiricum, *ac si* ... *tiocinaretur hoc modo, aut hac, aut illac,* ... *transiuit fera; non hac non illac; igitur illâc.*

CAPVT V.

De Instinctu Brutorum.

QVIA verò sunt etiam in ... communes aliquæ Notiones ... generalesve propositiones ... inter argumentandum ... mantur, & videntur illæ ... ingenitæ potiùs, quàm comparatæ ... tarò & videntur nihil esse aliud; quàm ... vulgò vocant Instinctum; ideò operæ ... est quid id sit rei inuestigare. Itaque ... dum est ex superiùs dictis, vnum esse ... videlicet Tactus, omni Animali adeò ... rium, vt sine eo esse animal non possit ... sensum Gustatus haberi cum ipso ... dinem, quatenus quidam tactus est, ... quidem animali ad nutritionem ... Præoccupandum autem ex interim ... duas generaleis dominanteisque ... *dolorem* esse, ac *voluptatem*, & animal ... fici dolore, quoties quædam contusio, ... tio, diuulsio, ac vniuersè ... naturali fit: voluptate verò, quoties ... stitutio in naturalem statum. Cùm ... nis seu solutio, seu restitutio ... ctum fiat; ideò nihil mirum, si ... creari potissimùm secundum tactum ... gantur: neque si agnoscantur in ... omnium antiquissimæ, quando nihil ... animali ipso Tactus sensu antiquius ... ergo ab vsque initio quædam ... passiones; nam & ipsa fames, ... tio alimenti, quo animal ... indiget, cohæret dolori propter ... tionem, quam conuulsio ... chi sequitur, creato; & nulla ... est, qua calor, frigus, humor, ... siue interiùs, ac sub cute, siue ... cute ipsa, aut compungant, aut ...

[illegible] dislocant, aut comprimunt; & vel totum, vel partem quandam à naturali statu exturbant; vnde doloris passio, quam voluptas delinit, vnde cum restitutione sequitur. Sic & Chalcidius, cum ad obiectiones de Fato respondet, *Etenim, inquit, & ex materno vtero prodiens statim [illegible] cum aliquanto dolore [illegible] propter quod ex calida atque humida sede ad frigus, & siccitatem aëris circumfusi migrauit. Aduersus quem dolorem, fletusque puerorum oppositum est medicina, leni artificiosa obstetricum [illegible], vt aqua calida confoueantur recens nati [illegible], & similitudo materni [illegible] ex calefactione, atque fotu, quo lauatum corpus [illegible] delectatur, & quiescit. Ergo ex [illegible] sensu tam doloris, quam delectationis [illegible] naturalis [illegible], Omne suaue, [illegible] delectabile bonum [illegible]. Quod dolorem [illegible], malum esse, atque vitandum.* Vnde & Aristoteles habet, *Cum autem sensus iucundum aut molestum dijudicat, quasi affirmauerit aut negauerit, prosequitur, aut fugit.* Quare [illegible], vt Phantasia nihil apprehendat [illegible], quàm dolorem, ac voluptatem; dolorem quidem, vt exosum, & quem omnia sponte auersentur, voluptatem verò, vt amabilem, & quam omnia sponte sequantur; [illegible] ipsa doloris, voluptatisque vestigia adeò sint antiqua in Phantasia, vt Phantasia illa habeat quasi sibi congenita, neque vllo ratiocinio [illegible] habeat, ita sponte ipsa intelligat dolorem [illegible], & fugiendum, voluptatem amabilem, & sequendam esse. Tales igitur sunt notiones [illegible] primae ac generales; ipsisque [illegible] quibus ipsa doloris causa [illegible], & voluptatis causa [illegible] simul habetur. Videmus [illegible] licet quatenus dolor sine dolorifica causa non est, neque voluptas sine causa effectrice voluptatis: [illegible], *Faciendum quod iuuat, Non faciendum, quod nocet,* caeteraeque consimiles. Quoniam verò istae notiones, siue habitus, quibus sponte eliciuntur, quique aliud non sunt, quàm ipsa ab vsque initio inculcata vestigia, haerent Phantasiae, quasi Effata, seu propositiones, quibus assumptiones [illegible], vt conclusiones inde deduci [illegible] valeant; ideò sciendum est assumptiones ex casibus, occasionibusve particularibus desumi, idque non tam, [illegible] causae praesentes sunt, [illegible] affectusque [illegible]. Nam dum Taurus [illegible] stimulo acta [illegible], non opus profectò est hac, simili[illegible] argumentatione; vnde dolor, inde fugiendum; hinc dolor est, hinc ergo fugiendum; quippe hic est motus naturae spontaneus, qui absque ratiocinio fit; aut ita certè [illegible] doloris praesentia tam propositionem, quàm assumptionem faciat. Cùm verò dolor [illegible] non sentitur, sed futurus ex stimuli [illegible] prospicitur, tunc locum habet [illegible]. Haec porrò sine absque memoria [illegible] fit singularium casuum similium, ex quibus assumptiones fiunt. Nam cùm, v. c. Asinus [illegible] salis onustus transiret flumen, [illegible] initio de facienda immersione ratiocinatus, sed [illegible] tam dumtaxat cecidit, cùm casu immersus, & leuamen expertus, meminisse huius leuaminis potuit. Tunc enim videtur sic ratiocinatus, Quod iuuat, faciendum; immergi iuuat; ergo immergendum. Vti & postea, cùm spongijs, lanisque onustus, & grauamen expertus immergi desijt, visus est sic ratiocinari, Quod nocet, non faciendum, immergi nocet; non ergo immergendum. Et quoniam videtur sufficere posse argumentatio à simili; immergi aliàs iuuit; ergo & iam iuuabit; notum est desiderari conclusionem hanc practicam, *Iam igitur est immergendum;* ac illud consequens, *Iam iuuabit,* esse solum quasi assumptionem, cuius antecedens, *aliàs iuuit;* probatio sit, cùm & supponatur semper propositio, & ratiocinatio sic videatur institui, Quod iuuat faciendum est, at iam iuuabit, quoniam aliàs iuuit; & quod semel iuuit, iuuare potest iterùm; ergo immergendum: Atque ex his quidem intelligi potest, illum, quem dicimus *Instinctum,* motionem quandam esse, non caecam, verùm directam à Phantasia; partim quidem simplici quadam boni, aut mali apprehensione, ac potissimùm, cùm id praesens est; partim verò ratiocinatione, & quà futurum potissimùm bonum, aut malum colligitur, quodammodoque praesentitur. Cùm & ad ipsam pertineat spontaneos vsus partium exsequendo destinatarum, vt pedum fugiendo, cornu, calcis, dentis, aculei, impetendo, &c. Sanè verò omnes illae artes, quas Animalia inter venandum siue insequendo, siue declinando testantur, eiusmodi sunt, vt dependeant etiam ex obseruatione, quà quid priùs successerit, aut non successerit, memorentur, vt quid agendum sit, aut non agendum colligant. Quin etiam non proprijs modò obseruationibus erudiuntur, sed doctrina etiam, & exemplo siue parentum, siue aliorum, ex quorum actionibus visis, relictisque in Phantasia vestigijs, quid sit agendum ratiocinentur. Hùc attinet, quòd cùm videmus Gallinam Miluum conspicatam, conuocare pullos sub alas, id habitus capessant pulli, vt deinceps quoque grandiores Miluum fugiant, ac vbi oua fouerint, & exclusêrint, idem facere pullos suos doceant. An verò heic interseram, quod me contigit aliàs demirari. Iuam aliquando viâ publicâ solus, cùm transiens sub salicis ramo satis humili, animaduerti treis hirundinis pullos recèns eductos, illique insidenteis me transeunte non auolare, regressus, ac tertiùm subtransiens etiam manum in eos intendi; neque ideò tamen excesserunt. Cùm superuenissent autem duae maiores hirundines, obganniissentque nescio quid, tum dicto citiùs auffugerunt. An non licuit interpretari fuisse eas illorum parentes, ac increpanteis admonuisse, vt me maturè, tanquam vnum ex suis hostibus fugitarent? An non intelligere, quòd animalia quaedam nos fugiant, causam esse aut damna accepta, terroresque factos, aut exemplum eorum, quae fugientia conspexerint, quibuscumve etiam fugientibus vocem, quâ admonita, fugiendum esse didicerint; aliàque id genus similia? Multae sanè sunt regiones detectae, & in nouo praesertim Orbe,

De Brutorũ Instinctu.

De Brutorũ Industria.

in quibus deprehensum sit neque volucres neque quadrupedes perinde timere, fugeréque, ac apud nos, qui nihil patimur aucupiis, venationibúsque intactum: notúmque est etiam-num in Insula Chio, aliísque locis, perdices nutriri gregatim, & sese perinde in villas homines inter recipere, atque apud nos se recipiunt oues. Quin-verisimile est Ouem non esse fugituram lupum, nisi aut cum aliis fugere didicerit, aut accedente ore hiante, efferatóque conspexerit; & maximè quidem cùm sit obseruatum non fugere agnum à lupo cicure; vti neque leporem à cane cui conuictitans fuerat. Quod attinet autem ad arteis extruendi nidos conficiendique alia opera; notum est ex superiùs dictis, tam ouum, quàm Embryonem, & dum gestatur vtero, & dum excluditur nasciturve esse partem viuam viui animalis, & quæ à natura destinata ad propagationem sit, vt granum, fructúsque in plãtis. Quare vt amor sui ipsius, propriarúmque partiũ ingenitus est animali, ita eius præcipuè partis, quæ instituta à natura est ad generis conseruationem. Quia verò interim hæc pars intra vterum sic augescit, vt excernenda per canalem ad hoc paratum præsentiatur, ideò ab interno huius rei sensu mouetur Phantasia, ac animal sollicitum de deponendo onere in loco congruo, & in quo fouere illud valeat, facit. Adiuuat verò ad delectum & loci, & rerum in eo sternendarum tum memoria propriæ, vt sic dicam infantiæ; neque enim possunt v. g. picæ, aut hirundines eorum nidorum obliuisci, in quibus vt natæ, sic educatæ fuerint, & ad quos post auolationem, & quasi adolescentiam non semel reuolauerint; tum exemplum sui similium, & communicatio mutua consiliorum, quæ in animalibus, quorum mutua est societas, negari non potest: tum perscrutatio, obseruatióque rerum vtilium, inutiliúmque ad finem sibi præstitutum, quæ tantò potest facilior, perfectiórque esse, quantò ipsa Phantasia ad plura non distrahitur. Ita accipiendum proinde videtur quicquid obseruatur in Myrmeciorum excauatione, dispositionéque subterranea, ac vniuersè in tota illa œconomia formicarum. Cùm verò nihil sit fauorum constructione admirabilius; an dici potest Apum Phantasiam ex eo permoueri, quod cum iuxtim quidem, sed cellulis tamen discretis ad mel recondendum, excludendúmque, & educandam prolem debeant degere; compellantur ad ipsas eâ formâ extruendas ab eiusmodi forma motus, qua tentare vt commodiorem, sic compendiosiorem, non valeant? Nam primùm quidem oblongæ esse cellulæ propter formam corporis debent; & altera ex parte apertæ, vt sit exitus, & initus liber, ex quo etiam efficitur, vt non possint, nisi duo esse cellularum ordines contra-positi; nempe quasi ad verticem, seu ad occlusam alteram partem. Deinde verò, cùm compingendis cellularũ parietibus, necesse sit secernere, & circũ egerere ceram, id ita præstatur, vnaquaque ape se pressis alis circumducente, vt possint simul sex aliæ se proximè ipsam ad latera circumducere, & sex item aliæ ad verti-

cem; idque ob conditionem circulari [illegible]
quæ ita comparata est, vt à sex aliis æq[illegible]
lisque quibúsque contingi possit. Ad hæc [illegible]
necesse est conformari hexagonicam, [illegible]
hedricámque figuram tam ad latera, qu[illegible]
verticem, quatenus dum sex circuli [illegible]
timum se cum eo contingunt, atque [illegible]
munt, compressio fit mutua, qua [illegible]
euadat in sex latera semidiametro æqu[illegible]
tam contento ipsi circulo, quàm [illegible]
bus communia. An etiam cùm [illegible]
lis sit telæ Aranearum textura, [illegible]
Araneæ Phantasiam promoueri [illegible]
prægnante onere dictã videlicet [illegible]
quasi staminea substantia, cuius [illegible]
mula, & ob sui viscidinatem [illegible]
cui se applicuerit, portione, reliqu[illegible]
re, quasi nendo valeat, idque [illegible]
tam incedendo, quàm se suspendendo, [illegible]
quorsùm profiliat? Deinde appeta[illegible]
exsugendi humorem, seu quasi [illegible]
carum, & culicum, tanquam [illegible]
maximè congruum; ac propter [illegible]
tum destitutionis alarum, quibus [illegible]
per aërem volare conspectam [illegible]
plat; tum viscidatis, firmitatis [illegible]
priorum filorum, quibus tensis [illegible]
tam præda transiens [illegible]
promptè accurrere ad corripiendum [illegible]
possit? Rursùs eã experientiã [illegible]
ta sint vacillantiora, [illegible]
idonea, ac ideò crebriora ducendi, [illegible]
que agglutinanda sint, initio [illegible]
co, in quo ipsa hæsura sit, & [illegible]
tensis variis radiis, quasi [illegible]
bus, spiras aggrediatur, quibus [illegible]
subtegmina interducit, & [illegible]
pedum pressione agglutinet, [illegible]
texat? Sed familiarius exemplum [illegible]
nomine v. g. Infans nesciens an [illegible]
an sibi facultas lactis sugendi [illegible]
primùm tamen mamma admota, [illegible]
tit, oréque aperto ipsam amplectens [illegible]
git (sic agnulum vidimus [illegible]
nis penitus depositis stamen [illegible]
steriora matris, extulisse caput, [illegible]
inuenisse, & suxisse mammam) [illegible]
cultas quamprimùm obiectam [illegible]
ipsi offert, ipsum percipit, [illegible]
non vt cæteræ partes eruditæ [illegible]
licet instar partium ex quibus [illegible]
sine acquisitis habitibus constat, [illegible]
tim cerebrum, ipsave Phantasia [illegible]
erudita, seu cum iisdem habitibus, [illegible]
parentum Phantasia (intellige [illegible]
quædam) certè cùm animalis [illegible]
animæ generantis; sic & cùm [illegible]
papilionis genita, est eadem [illegible]
versa, vbi depastis arborem [illegible]
nere incipit, ac sese intra [illegible]
uoluit, id cœpisse non videtur [illegible]
aut exemplo, sed ob Phantasiæ [illegible]
cessitate quadam naturæ motam, [illegible]
à principio intra semen [illegible]
&c. sic etiam felis aut canis v. g. [illegible]
eandem muris & perdicis [illegible]
tur, &c. Quod ad remedium [illegible]
nem spectat; eadem esse [illegible]

quæ dissolvendorum ciborum videtur. Vt enim Phantasia mouetur à fame, ac siti, seu corrugatione, & quasi conuulsione, qua laborat ventriculus; ita mouetur ab eo dolore, quem pars quælibet patitur, siue humore, siue ictione, contusione, vstione, aliove quouis modo lædatur. Ex quo fit, vt quemadmodum Animal ex sensu doloris, qui cum fame, sitique est, fertur sponte ad quærendum remedium, videlicet cibum, ac potum, quo is leniatur, ac expellatur; ita & feratur ex sensu doloris, qui ex aliis causis proficiscitur; neque alia causa videtur, cur Ceruus iaculo percussus, dum remedium quærit, & varias inter herbas Dictamnum occurrit, ipsum vsurpet; quàm cur fame vrgente dum cibum inquirit, & variæ occurrunt herbæ, arborésque, non quasvis, sed quasdam speciales deligat, & carpat. Quippe, vt ex istis corpuscula profluunt, quæ cum sensorio fame affecto commensurantur; cùm non pari modo commensurentur, quæ dimanant ex aliis; ita profluere ex dictamno possunt, quæ commensurentur cum sensorio dolore affecto expressione iaculi, non profluere autem ex aliis; atque idcirco vt ab illis, non à cæteris famelicum [illegible] allici; ita à dictamno, non à [illegible] vulneratum [illegible]. Ac nos certè id [illegible], quibus sensus rerum vtilium, ac necessariarum exquisitus perinde non est; sed causa [illegible] videtur, quòd naturalem [illegible], temperaturamque sensorij alteramus, [illegible], dum ab [illegible] pascimur, [illegible] non naturalibus, sed [illegible], & alteratis, seu potiùs adulteratis [illegible], vt est antè dictum, sunt [illegible] carnium, quàm aliarum rerum [illegible] varia. An verò eadem causa est, cur animalia sensibilius, quàm nos futurarum in aëre mutationum admonentur; vnde & [illegible] commitent? An [illegible] sunt instrumenta, quæ ad Instinctum cum [illegible], intelligere tamen possumus [illegible] non posse Instinctum [illegible] sed educationem, quasi [illegible] ipsos in nobis deprauasse. Tametsi de his alias.

CAPVT VI.

De Somniis, & Insomniis.

DISPVTVM iam videtur de Somniis, Insomniisve, seu iis visis, quæ apparere per Somnum solent, quatenus ea sunt opera Phantasiæ, res non secus, ac per vigiliam apprehendendo, enunciando, ratiocinando imaginantis. Prætereo autem [illegible] iuxta Epicurum attigimus causam. Quippe huic quoque imitatus Democritum est, censentem animos dormientium non per semetipsos in somniando [illegible] moueri, sed *externa, & aduentitia*, vt Cicero loquitur, *visione pulsari*. Siquidem eius sententia fuit, imagines rerum quoquoversum obseruatas sic in dormientem incurrere, vt in animum eius penetrantes ipsum percellant, & earum rerum, quarum imagines sunt, imaginationem creent. Dictum enim est in Canonica vt esse veras voluerit huiusmodi imagines; veras, inquam, seu verè existentes, & vt vulgò loquimur, reales, quatenus mouent animum, & nihil mouet quod non sit, vel τὸ μὴ ὄν [illegible]; ac eas existimauerit aduenire extrinsecus seu ex aëre, aut præter aërem circumstantem ἐκ τοῦ περιέχοντος ἀέρος; Ecce autem Lucretius, lib. 4.

Nec ratione alia, cùm somnus membra fatigat,
Mens animi vigilat, nisi quòd simulacra lacessunt
Hæc eadem nostros animos, quæ cùm vigilamus.
Vsque adeò certè, vt videamur cernere eum, quem
Reddita vitaï iam mors, & terra potita'st.

Aristoteles causam dicit impressiones sensibus factas, ex quibus creatæ in vigilia motiones propagentur, perseuerentque etiam in somno, & à sensu principe ideò facilè percipiantur, quod tenues licet, non obfuscentur tamen, sicut in vigilia à superuenientibus potentioribus; eo modo, quo per tenuis lux conspicua est, sed maiore tamen absente. l. de insomn. cap. 2. & 3. Quòd tales autem motiones cum vorticibus per somnum [illegible] suborientibus comparatæ, aliæ, aliæque appareant; id aliunde fieri eo explicat modo, quo ranulæ ex subere factæ, & adiunctio salis pondere in aquam depressæ, colliquato sale emituntur, & nunc hæ, nunc illæ in superficiem aquæ emergunt. Porrò, si ea, quæ hactenus disputata à nobis sunt, verisimilitudinis quid habent; videtur dici posse Insomnia ex eo contingere, quòd consopitis sensibus, qui interea spiritus discurrunt per cerebrum in impressa vestigia subeant, & Phantasiam non secus, ac per vigiliam moueant. Hinc certè intelligi potest qui fiat, vt nihil videatur discriminis inter res dormiendo & vigilando visas; ac nihilo secus per somnum, quàm per vigiliam obstruetur continua illa imaginationum successio, quæ interdum quidem penitus disparatæ sint, sed plærumque tamen cohæsione quadam occulta teneantur. Quippe quòd Phantasia à spiritibus ob relicta vestigia pari ratione percellatur, pares dormiendo, vigilandóque imaginationes creantur, quibus non secus assentiamus, dissentiamus, &c. Et quòd spiritus aliquando variè suborti quasi subsiliant, ac in seiunctas penitus plicarum illarum, vestigiorumve series se insinuent, possunt somnia penitùs disparata contingere. Quòd autem plærumque tacita quædam connexio sit, etiam dum videntur insomnia rerum penitùs incohærentium succedere; ex eo esse potest, quòd dum spiritus secundum vnam plicarũ seriem quasi fluat, facilè commeueat plicam seriei iuxtim, aut transuersim ductæ; ac cum priore serie relicta, secundum nouam abeat, digressurus leui occasione in aliam, & in aliam porrò, aliámque pari ratione diuertendus; adeò vt tandem vltima nihil videatur habere commune cum prima. Certè, si inter vigilandum

De Somniis, & Insomniis.
[illegible]

De Somniis, & Insomniis.

——— landum attendamus ad ea, quæ per breue temporis spatium, ac dum memoria recens est imaginati fuerimus, obseruabimus facilè omnes posteriores imaginationes occasionem aliquam ex prioribus accepisse; idque quantumcumque extremæ sine interiectis spectatæ nihil prorsus habere commune videantur. Attendere autem rem maximè licet in illo inter vigiliam, somnúmque interstitio, in quo, dum à profundiore somno exturbamur, obseruamus ea, quæ somniare cœperimus, occasionem habuisse ab iis, quæ fuerimus in ipsa vigilia adhuc clariore imaginati; aut dum quispiam interim colloquitur, rogatve nos, deprehendimus absurda quidem, & ad rem non attinentia respondere, sed ansâ tamen aliquâ ex verbis in aureis insinuatis assumptâ. Videlicet qui spiritus per cerebrum moti succedunt immissis per neruos sensorios, vt transuersùm eunt, sic imaginationem deflectunt. Notandum est autem; vt nunquam Phantasia inter vigilandum quiescit, verùm hoc aut illud indesinenter imaginatur; sic neque illam videri vnquam inter dormiendum quiescere, sed incessanter imaginari. Etenim siue Anima sensitiua flammula est, essèque absque perpetuo motu, cognitionisve actu non potest; siue spiritus continuo appulsu arterialis sanguinis continenter geniti cessare ab ipso per cerebrum discursu, ipsáque adeò Phantasiæ motione, qua sunt natura ignea non possunt; videtur non per somnum minùs, quàm per vigiliam fieri necessario imaginatio. Ac dices quidem aliquos esse, qui vel ex Aristotele somniare nunquam sint obseruati. Talem certè fuisse temporibus suis memorat Plutarchus Cleonem è Daulia, & Antiquioribus Thrasymedem Heræensem. Talem nos quoque amicum habuimus Claudium Vicatum Sebusianum, qui Philosophiam, Theologiámque professus cum laude Aquis-Sextiis fuit. Et ne Atlantes memorem, quos Plinius ait insomnia, qualia reliquos mortaleis non visere; ecce ab illo scribitur fuisse aliquos, quibus, cùm nunquam antè somniassent, mortiferum fuerit contra consuetudinem somnium: vnde quod Tertullianus Neronem serum somniatorem appellat, interpretari ex Suetonio licet, qui illum, nisi sub finem vitæ non solitum somniare scribit. Sed vno verbo dici potest, illos non tam fuisse somniorum experteis, quàm immemores; idque ob specialem temperiem [illegible], sicut Plutarchus loquitur. Siquidem vt nos, cùm non longè à pastu dormimus, somniamus, & expergefacti tamen non reminiscimur eorum, quæ interea balbutierimus, loquutive fuerimus, quemadmodum licet ex illis cognoscere, qui audierint, adnotarintque, vt item, qui inter dormiendum assurgunt, exclamant, variéque discurrunt, reuerâ somniant, neque tamen vbi expergefacti sunt, somniasse se, aut quidpiam tale, quale egerint, recordantur: sic ea potest aliquibus esse temperies, seu constitutio, ob quam quæ toto vitæ decursu somniant, planè, prorsúmque obliteretur. Hinc est, cur quod ait Aristoteles non somniare pueros

Lib. de insomn. vlt. & 4. hist. 10. lib. de orac. def.

lib. 5. cap. 8.

cap. 10.

lib. de an. cap. 45. In Ner.

ante quartum, aut quintum ætatis, ne[...] Plinio, neque Galeno, neque Tert[...] placuerit, propter succussus, motus, m[...] tias, pauores, fluctus, qui in illis obse[...] tur: ipsemetque aliàs Aristoteles, s[...] quidem eos, sed non meminisse imagi[...] num dicit. Præterea porrò causam, [...] somnia sint, quorum prorsus non me[...] mur, videri posse duplicem. Vnam, qu[...] ritus per plicas, ipsarúmque series [...] vt ipsas nihil turbet, neque commi[...] nas vllas faciat; quippe, quia eadem [...] impressio ab inexsistentibus diuersis, [...] nobis aduertitur ab iis, quæ priùs [...] diuersum; neque proindè videtur [...] quid recens cogitasse, vt fit, cùm [...] insolitum ob commistionem relig[...] spiritu factam, perculit Phantasiam. [...] quòd licet spiritus sic fluat, vt [...] commisceat, ac turbet, ac nouam [...] series seu componendo, seu diuid[...] ciat; nihilominùs quæ impressio fit, [...] vapore commisto, succedentes spi[...] oppletur, atque adeò obfuscatur, & [...] eluitur, vt nullum supersit illius [...] Hinc profectò esse videtur, cur [...] somnia clariora sint, memoriæque [...] hæreant, quàm quæ per somnum [...] à cœna ingruentem, dum caput [...] vaporibus grauatum, contingunt, [...] tum facta impressio ob concus[...] turbationem sic obliterari, vt [...] quæ fit dum præ aliquo repentino [...] ictu obstupescimus; quippe neque [...] sus, neque imminentis, incipien[...] sus, aut ictus, vtcumque ipsi [...] cum pauore quidem rem [...] cordamur.

Roges forte, qui fieri possit, [...] nos adeò facilè deludant; neque [...] res adeò absurdas secùs se habere, [...] ginemur? Verùm causa esse videtur, [...] Phantasia sit alligata rebus appar[...] donec mouetur per somnium, [...] niat sensus functio, quæ vehem[...] ueat, visisque fidem deroget; neque [...] attendens, ac diiudicans, [...] vigeat, quæ admonere erroris [...] imprimis quidem Phantasia [...] sequitur, vt quæcumque illi appar[...] indicet æquè vera; quatenus, vt ille, [...] reuerâ ab omnibus percellitur, [...] magis ab iis, quæ vt apparent, se [...] quàm ab iis, quæ solùm apparent. [...] causa; vt oculus tam videt [...] culum, qui alioquin rectus, [...] partim in aëre est, quàm eum, qui [...] curuus, inque aëre solo est; ita [...] illum æquè ac illum [...] quatenus vt oculus, ita ipsa quoque [...] que baculi specie eodem modo [...] eò quòd refracta ex recto, & [...] no variasmodi sit, & perindè ad [...] præsentandum comparata. Itaque, [...] vigilamus operans Phantasia [...] habet omnia, quæ illi apparent, [...] dem specie cum illo omnis [...] nec dormimus eadem vera habet, [...]

per vigilias speciem superstitem imaginamur, eodem modo per spirituum vestigia impressa subeuntium percellitur, quo fuit prius per spirituum vestigia, dum imprimerentur, percussa. Quoniam verò illæ imaginationes, quæ per somnum contingunt, eiusdem, seu similis generis sunt cum iis, quæ per vigilias, ac citra vllam sensus cooperationem [illegible], dum sensibus nempe ad alia attentis, non desinunt ipsæ quasi transeuntium discurrere; sic tamen, vt illæ, quæ inter vigilandum creantur, non reputentur esse præsentium verèque, & coram existentium rerum, quia quæ res aliæ sunt verè præsentes, sensus interim valide afficiunt, Phantasiamque etiam validè præ cæteris mouent. At verò quæ inter dormiendum contingunt, ideò habeantur, vt rerum præsentium, verèque, & coram existentium, quòd consopitis sensibus aliæ nullæ interim sint, quibus Phantasia magis moueatur, à quibus ipsa quasi [illegible]. Argumentum autem esse potest, quòd si contingat, vt per vigiliam Phantasia à spiritu commoto intra cerebrum vehementius moueatur, ipsaque à spiritu sentiente [illegible] compulsa, vt ex furore aut delirio accidit, tunc imaginationes subortæ habeantur vt rerum præsentium, verèque existentium, et pro nihilo habitis, quæ interim suggeruntur per sensus. Nempe isto casu prim[illegible] ad [illegible] verè [illegible] potest, quod est à priscis Aristotele dictum, [illegible], siue [illegible] exiguum eorum ingente [illegible], & [illegible], ipsam molestiam [illegible] eorum immodice effundi. [illegible], vt quemadmodum degentibus in [illegible] magna apparet, quæ [illegible] videretur; ita, si [illegible] in ore abundet, quæ [illegible] & citra vigilantiam [illegible] spiritus motiones ad cerebrum vsque transmittat, tum quia illa motio [illegible] cerebri intestinis [illegible] est, efficiunt, vt nos videamur in [illegible], qui [illegible]; quale nihil videtur per vigiliam; aut si, dum somnum [illegible] humor sit, qui partem [illegible], ac [illegible] proinde [illegible] per ipsos [illegible] creet; sic vt talis pressi, oppressi, suffocatique esse videantur; [illegible] ille affectus, qui Græcis [illegible], quasi *insultor*, & Latinis [illegible], Succubus [illegible], vbi per vigiliam tale nihil apparet: atque ita de cæteris, quibus accommodare Lucretianum illud potissimum [illegible].

Deinde [illegible] de signis maxima parte

At nos in [illegible], frustramur & ipsi.

Deinde, quod etiam ad defectum vigoris [illegible] eam vetuli, id ad [illegible] spectat, [illegible]. Itaque contingit quidem aliquando, vt inter somniandum subdubitemus, [illegible] id, quod apparet, sit insomnium, necne; quod sanè Bruta non facium; at tota hæc attentio est sola specie memoriæ nixa, quòd aliquando per vigiliam tam absurditates somniorum, tum modus ipsas explorandi cogitationem subierint, tota, inquam, ista attentio, debilissima vmbratilisque est, quatenus nulla est sensus functio, quæ tanquam potentior locum occupet, & imaginationem salutaris contineat. Ex hoc autem est, cur etiam conemur ad rem explorandam nosmet excitare; ac mihi certè familiare est, vt mihimet proinde impingere alapas adsitur, meminique, cùm aliquando carum amicum Ludouicum Charambonum Diniensis Profemescalliæ Quæsitorem peste amisissem, ac viderer mihi per somnum illi ita occurrere vt in amplexus proruens, etiam his verbis eum salutarem, Salue ex regione mortuorum adueniens; repentè quasi substitisse, & mecum ita cogitasse, ita-ne reditur ex ea regione? Somnio haud-dubiè; at si somnio, vbi-nam sum? Non sanè Parisiis; quia veni Dinium; ergo hac in domo, ergo hoc in cubiculo; ergo hoc in lecto? ac tum, cùm in lecto me requiescerem, nescio qua turbatum confusione expergefactum fuisse. An importunum porrò erit si (dum otiam de iis, pluribus agere dabitur) heic varia de Noctambulonibus exempla retulero? quæ tum in Prouincia viderimus, tum ex aliis nouerimus. Ecce primùm in nostra Diniensi ciuitate Ioannes Ferandus meus ita exsurgit, vt fores aperiat, in vicum procedat, in crypten vinariam descendat, vinumque ex dolio hauriat, quidvis simile faciat, scribat quoque interdum, ac licet ista, aliaque id genus in mediis tenebris peragat, perinde tamen clarè ac interdiu videat, neque id modò, sed etiam ab vxore interpellatus, ipsi appositè respondeat. Omnia interim dum experrefactus est, recordatur; imò & cùm in medio vico, aut in crypte, aut alibi expergiscitur, offunditur quidem repentè tenebris, ac interim tamen conscius, memorque vbi sit, palpãdo in cubiculum, aut lectum suum redit. Quanquam ita expergiscitur, vt tremore magno corripiatur, & palpitans admodum, tremensque membris lectum repetat, plerumque vestes induit, plerumque aut solo indusio, aut semiuestitus procedit. Sæpe aliquovsque progressus cubiculum sic repetit, vestesque assumptas exuit vt non prius expergescat quàm se in lectum receperit, probè interim vnde aduenerit, quidve egerit, memor. Dixit se etiam aliquando quòd videretur sibi non satis clarè videre, imaginaretùrque se ante diem surrexisse, excitasse ignem, lucernamque accendisse, &c. Sic & prope Dinium *Tanaricæ* supra montem sito, Ripertus quidam inter somniandum, assumptis grallis vt torrentem in ima valle traiiceret, ita excendit, torrentemque traiicit, vt in vlteriore ripa expergefactus satis animi non habuerit, vt iterato traiiceret, sed exspectauit omninò & diem, & torrentis detumescentiam. Sic & nobis quidam *Sedena* in eadem Prouincia cùm constituisset summo mane discedere, duabus horis postquam cubuit, somniauit tempus discedendi esse, quare solo indusio assumpto descendit in stabulum

De Somniis, & Insomniis.

De Somnijs & Insomnijs stabulum, clitellas, oneráque mulis imposuit, super alterum ascendit, neque antè fuit expergefactus, quàm ad quadrantem leucæ torrentem transijt, cum autem horrore plenus iter relegit vnà cum famulo, quem vxor non ausa ipsum excitare, insequi illum iusserat. Varia exempla profert P. Salius Diuersus Medicus, & Philosophus, inter quæ meminit iuuenis cuiusdam, qui se equitatum cogitans, noctu surrexit, vestes & calcaria induit, super fenestram conscendit, diuaricatis cruribus parietem calcaribus & voce vrgebat vt equum, donec expergefactus se in discrimine agnouit, ex quo ereptus, ipsum Diuersum, die facto consuluerit, qui talibus occurreret somnijs. Alterius & meminit, qui naturâ contentiosus, surgebat, gladium euaginatum vibrabat in parietes, in quæuis obuia irruebat, vt proinde omnia arma subducenda forent: hunc quoque se curasse dicit. Horstius aliud memorat de vno trium fratrum simul dormientium, qui indusio præ manibus sempeo pergit ad fenestram, corripit funem è trochlea pendentem, & in domus fastigium prorepens incidit in nidum picarum, quem diripit, pullos indusio inuoluit, eascendit, lectum repetit, pullos cum indusio ibidem abscondit, & bene dormit. Expergefactus narrat se rem somniasse prout reipsa gesta fuerat; fratres irrident, ipse postea indusium quærens, ipsum cum pullis inuenit, omnes accedunt ad turrim, nidum vident direptum, & mirantur. In Sennerto habetur iuuenem quendam Poëseos amantem, qui cùm perficere vigilans versum non potuisset, surgentem è lecto complesse, sibi valde applausisse, lectum repetijsse, somnum continuasse; manè sollicitum de complendo (nihil scilicet meminerat) obstupuisse cùm pluteum aperuit,
3. de motu Muscul. 4. & versum sua manu completum agnouit. Galenus scribit se stadium dormiendo progressum, expergefactum non antè fuisse quàm impegit in lapidem, &c. Mira de viribus imaginationis habet Ficinus, & de ipso qui se habere nateis vitreas cogitabat, & de illo qui se ex butyro constare arbitrabatur, &c. Leuinus Lemnius, quid Noctambulones moliantur, in libro *de occultis naturæ* enarrat. Aristoteles illorum etiam meminit in libro de generatione Animalium, hæc in hominibus florenti, viuidáque contingunt ætate (senicali siquidem, vtpote spiritu vitali vel extincto, vel flaccido, tale quidpiam moliri nequeunt.) Contingit verò vt plærumque quidem inter somniandum ratiocinemur, attendamúsque ad conquirendum, & deligendum media, quibus apposité concludamus, sed ea non tā est attentio, quàm consequutio imaginationum, quæ attinentes ad eandem rem, non sine ordine excitentur, ob affectum, quo in rem sumus. Videlicet ob eandem causam & exhibere nobis videmur debita officia, & cauere, ne citra decorum, præposterève quidquam agamus; quatenus & soliti sumus, & cordi est, vt ita fiat. Quod autem seu ratiocinari, seu agere seriò aliquid videamur, id non fiat ea attentione, quæ impediat, ne deludamur, aut præstet vt eum, in quo sumus statum valeamus agnoscere; constare vel ex eo potest; quòd tempus verè interim fluens ne-

que apprehendi, neque attendi valeat, ...
quòd tunc quoque durationem tem[...]
gerimur, non apprehendamus, sed ...
hil inter durationem rerum, & d[...]
imaginationum discernentes (vt ...
nectamus res, quas imaginamur, ...
stram imaginationem non subsist[...]
mus tempus, quo res durarent (si ...
rent, vt apprehenduntur) tanquam ...
tempus, quo nostræ de illis imag[...]
perdurant; adeò vt sæpe minùs, q[...]
semiquadrante somniati, interfu[...]
agendis per dies, mensesque, & ...
mur. Causa verò est, quia deest ...
ctio, qua ad motum Solis, aut aliu[...]
comparatum attendere liceat, qu[...]
sione sui vehementiore ...
imaginationes sic cogit, vt cogi ...
dum vt cogitatis continenter rebus ...
tia præsens non tribuitur, ita atque ...
tioni rerum duratio imputatur. V[...]
est mirum, si dum semi-somniamus, ...
vices euigilamus, tametsi breui ...
tamen prælongum ducamus; & ...
maximè, quoniam non sit ...
inter id, quod fungente sensu, & id ...
Phantasia operante peractum est, ...
inde tempus, quod imaginatio ...
eo, quod verè intercurrit, confu[...]
nectimus, & prolixius, quàm ...
Vniuersè itaque videtur Lucretius ...
causam reddidisse delusionis ...
somnia, cùm postquàm proposuit ...
cernere illum, qui iam mortuus ...
tus, pergit,

Hoc igitur fieri cogit natura, quòd ...
Corporis affecti sensus per membra ...
Nec possunt falsum veris conuincere ...

Quod subiicis autem

Præterea meminisse iacet, languetque ...
Nec dissentit eum mortis, letique ...
Iampridem, quem mens viuum se ...
dit,

intelligitur præter casus illi ...
quo retuli me & amici mortem, ...
reditum meminisse.

Quamobrem verò, inquies, fit, ...
aliemus maximè, quibus per vigiliam ...
sè incubuerimus. Familiaris ...
tia est, témque Lucretius ita propo[...]

Et quoi quisque ferè studio deuinctus ...
Aut quibus in rebus multùm sumus ...
rati,
Atque in qua ratione fuit contenta ...
mens,
In somnis eadem plerumque videmur ...

Ac varijs subinde exemplis illatis ...
minibus,

Causidici causas agere, & componere ...
Induperatores pugnare, ac prælia ...
Nauta contractum cum ventis ...
lum:
Nos agere hoc autem, & naturam ...
rerum
Semper, & inuentā patrijs exponere ...
Cætera sic studia, atque artes plerumque ...
deuitur
In somnis animos hominum frustrata ...

Et quicumque dies multos ex ordine ludis
Assiduas dederunt operas, plerùmque videmus
Quum iam destiterint ea sensibus usurpare,
Reliquas tamen esse vias in mente patentes,
Qua possint eadem rerum simulacra venire.
Permultos itaque illa dies eadem obversantur
Ante oculos, etiam vigilantes vt videantur
Cernere saltantes, & mollia membra moventes;
Et citharae liquidum carmen, chordasque loquentes
Auribus accipere, & consessum cernere eundem,
Scenaique simul varios splendere decores.
Vsque adeò magni refert studium, atque voluntas,
Et quibus in rebus consuerint esse operati
Non homines solùm, sed verò Animalia cuncta.

Habet varia quoque exempla in caeteris aliis Animalibus,

Quippe videbis equos fortes, cùm membra iacebunt,
In somnis sudare tamen, spirareque saepe,
Et quasi de palma summas contendere vires.
Venantumque canes in molli saepe quiete
Iactant crura tamen subitò, vocesque repentè
Mittunt, & crebro redducunt naribus auras,
Vt vestigia si teneant inventa ferarum:
Expergefactique sequuntur inania saepe
Cervorum simulacra, fugae quasi dedita cernant,
Donec discussis redeant erroribus ad se.
At consueta domi catulorum blanda propago
Degere, saepe levem ex oculis, volucremque soporem
Discutere, & corpus de terra corripere instant,
Proinde, quasi ignotas facies, atque ora tuantur.
Et quam quaeque magis sunt aspera seminiorum,
Tam magis in somnis eadem saevire necessum'st.
At variae fugiunt volucres, pennisque repentè
Sollicitant Divûm nocturno tempore lucos,
Accipitres somno in leni si praelia, pugnasque
Edere sunt persectantes, visaeque volantes.

Dico autem causam videri non tam insinuatam Lucretii illis versibus,

Reliquas tamen esse vias in mente patentes,
Qua possint eadem rerum simulacra venire.

Quam elicitam ex hactenus dictis; tempe [illegible] contingere, quia dum somnos [illegible] assiduè, vehementerve imaginati, [illegible] effecta, videmus ita hiantia, & patula, [illegible] in illa praesertim insideant, ac Phantasiam moueant. Referendum est autem [illegible] praesertim vehementiam motionis [illegible], quòd quae per somnum geri viden[tur] Phantasiam non vulgariter, sed vehementem efficiant, atque adeò magna, immo[dica] apparent. Huc attinet, quod consequenter apud Lucretium legitur,

Porro hominum mentes, magnis quae motibus edunt
Magna, etiam saepe in somnis faciuntque, geruntque.
Reges expugnant, capiuntur, praelia miscent, De Somniis, & Insomniis.
Tollunt clamores, quasi si iugulentur ibidem.
Multi depugnant, gemitusque doloribus edunt;
Et quasi Pantherae morsu, saevive Leonis
Mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
Multi de magnis per somnum rebu' loquuntur,
Indicioque sui facti persaepe fuere.
Multi mortem obeunt, multi de montibus altis
Se quasi praecipitent ad terram corpore toto,
Exterrentur, & ex somno, quasi mentibu' capti,
Vix ad se redeunt permoti corporis aestu.

Quod subditur autem,

Flumen item sitiens, aut fontem propter amoenum
Adsidet, & totum propè faucibus occupat amnem,
Puri saepe lacum propter, si ac dolia curta,
Somno devincti credunt extollere vestem,
Totius humorem saccatum corpori fundunt,
Cum Babylonica magnifico splendore rigantur.
Tum quibus aetatis freta primitus insinuantur, &c.

Id referendum est ad causam paullò antè dictam de tenui motione, quae à sensorio aliquo ad Phantasiam vsque per somnum contingit. Siquidem, cui dormienti stomachus exsiccatus est, motiunculae exarefactionis ad cerebrum vsque pertingunt; & inde non modò excitatur appetitio aquae, sed vnà etiam commouetur ipsius aquae species, ac tantò magis, quantò fuerit appetitio ardentior. Sic cui vesica inter dormiendum vrinae est plena, vellicatio illa sphincteris sicut ad cerebrum vsque propagatur, vt nisi euigilando, excutiendove somno sufficiat (quemadmodum in iam adultis, qui minus profundè, quàm pueri sopiuntur) ipsi non modò emittendi lotium creatur appetitio, sed etiam speciei matulae, aut loci, in quem emitti commodè valeat, & visto, coactóque cedere sphinctere, tum reipsa emissio fit, tum emissionis imaginatio in matulam, aliumve locum vnà apprehensum suboritur; atque ita de caeteris.

Ex his interim ferè patet, quid esse sentiendum videatur circa quaestionem celebrem de Diuinatione per Somnium. Praetereo autem, quod Macrobius obseruat, omnium, quae videre lib. 1. in Somn. cap. 3.
sibi dormientes videntur, quinque esse principaleis diuersitates, & nomina. *Aut enim, inquit, est ὄνειρος secundum Graecos, quod Latini Somnium vocant; aut ὅραμα, quod Visio rectè appellatur; aut χρηματισμὸς, quod Oraculum nuncupatur; aut ἐνύπνιον, quod Insomnium dicitur; aut φάντασμα, quod Cicero, quoties opus hoc nomine fuit, Visum vocauit.* Itemque quod diuinationem curandam solùm docet, in tribus prioribus generibus; quatenus Somnium *propriè vocatur, inquit, quod tegit figuris, & velat ambagibus non nisi interpretatione intelligendam significationem rei, quae demonstratur; & aut proprium est, cùm nempe somniantem ipsum attinet; aut alienum, cùm alium;*

De Somnio, & Insomniis.

aut communem, cùm quamque; aut publicum, cùm ad ciuitatem; aut generale, cùm ad ipsum Mundum. Visio autem, cùm id quis videt, quod eodem modo, quo apparuerat, euenit. Amicum peregrè commorantem, quem non cogitabat, visus est sibi reuersum videre, & procedenti obuius, quem viderat, venit in amplexus, depositum in quiete suscipit, &c. Oraculum, cùm in somnis Parens, vel alia sancta, grauisque persona, seu sacerdos, vel etiam Deus apertè euenturum quid, aut non euenturum, faciendum, vitandumve denunciat. Ac rursùs quod vult in duobus posterioribus nullam esse operam noscendi futurum; *Insomnium quidem esse dicens, quoties curâ oppressi, animi, corporisue, siue fortunæ qualis vigilantem fatigauerat, talem se ingerit dormienti. Animi, si amator delicias suas aut fruentem se videat, aut carentem; si metuens quis imminentem sibi vel insidiis, vel potestate personam; aut incurrisse hanc ex imaginatione cogitationum suarum, aut effugisse videatur. Corporis, si temerè ingurgitatum, aut distentum cibo, vel ex abundantia præfocari se existimet, vel grauantibus exonerari; aut contrà, si esuriens cibum, aut potum sitiens desiderare, quærere, vel etiam inuenisse videatur. Fortunæ, cùm se quis existimat, vel potentia, vel magistratu aut augeri pro desiderio, aut exui pro timore. Visum verò, seu Phantasma, cùm inter vigiliam, & adultam quietem, in quadam, vt aiunt, prima somni nebula, adhuc se vigilare æstimans, qui dormire vix cœpit, aspicere videtur irruentes in se, vel passim vagantes formas à natura seu magnitudine, seu specie discrepantes, variasque tempestates rerum vel lætas, vel turbulentas. In hoc genere est Ἐπιάλτης, quem publica persuasio quiescentes opinatur inuadere, & pondere suo pressos, ac sentientes grauare.* Præterea hæc, inquam; cùm si quicquam sit diuinationis in Somniis, id esse attendendum potiùs circa genera posteriora, quàm circa priora videatur. Quippe vniuersè nihil aliud videtur indicari ex Somniis, quàm quæ passiones intùs vigeant seu animi, seu corporis; ac si quid sperandum, timendumve sit circa sanitatem, aut morbum. Nam quia spiritus Phantasiam mouentes facilè agitantur, reguntùrque per animi, appetitiuæve affectiones; hinc fit, vt sicut vigilando ambitiosus cogitat honores, auarus diuitias, mollis voluptates, &c. ita somniando eadem recursent, liceátque proinde ex iis affectus animi augurari. Et quia aliunde qui humores, vaporesve in corpore aut congeruntur, aut excernuntur, ita possunt neruos sensorios ad cerebrum vsque ex corpore toto attinentes, afficere, vt etiam per somnium fiat aliqua Phantasiæ excitatio, vt dictum iam est; hinc fit, vt ex eiusmodi insomniis pro conditione humorum, vaporúmve neruos afficientium, coniicere liceat quæ complexio corporis sit, & quomodo sitne ad morbum, siue ad sanitatem propendeat. Ita docet Hippocrates, si Terra inundari aquæ, aut maris diluuio videatur, significari morbum, ob consistentem multam in corpore humiditatem; & ne boni quidem esse ominis, si quis videatur se natare in stagno, mari, aut flumine; quòd exinde humiditatis exsuperantia [...]tur. Docet verò aliunde, si quæ pr[...] sunt, eodem se modo, quo [...] quis obdormierit, exhibeant, [...] sanitatem; quòd neque plenitudine, [...] euacuatione, neque alia re vlla [...] irruente soporatus animus in di[...] bus persistat. Quod spectat verò ad [...] quæ aut à natura, aut à fortuna, [...] bitrio hominum pendent, neque [...] tertiam connexionem cum corpore, [...] ex dormientis habent; ea ex Somni[...] cere videtur procùs ridiculum, [...] somnia esse illorum neque causa, [...] ctus, neque coniuncta signa [...] quædam sunt tamen, quæ dici [...] Nam primùm quidem Pythagorici, [...] nici, Stoici, & quotquot [...] animam, contendunt nostros [...] sint illius particulæ, ita cum ip[...] se, eius interuentu, commerc[...] solutiores à corpore fuerint [...] num contingit, consilia etiam [...] sicque illa etiam, quæ tempore [...] rocta sunt, intelligant. Huc [...] illud Ciceronis. *Diuinos [...] nostros, eosque esse tractos extrinsecus, [...] rúmque consentientium multitudi[...] tum esse Mundum. Hac igitur [...] sua diuinitate, & coniunctione cum [...] mentibus cerni quæ sint futura. [...] Pythagoras, & Plato locupletissimi [...] quò in somnis certiora videamus, [...] quodam cultu, atque victu profecti [...] dum iubent. Fabâ quidem Pythagorici [...] stinuere, quasi verò eo cibo Mens [...] fletur.* Verùm nihil necesse est [...] heic dicere, cùm appareat quàm [...] ex disputatis adnexus à[...] ex eo, quòd sit nimis absurdum, [...] piam deliberandum fuerit, [...] somniandum, & ex iis quæ [...] incurrerint, tametsi [...] fuerit agendum, vel non agendum [...] potiusquàm per vigiliam, [...] demiæ instituere consultationem [...] miliare est, vt inimici dicam [...] somnia, propterea enim improb[...] curas, quod vt Tertullianus habet, [...] *tentum somnia indicarit, liberum à* [...] *nitatem*: vt cumque apud Petron[...] *bene fuisse dicitur, qui eiusmodi* [...] *certissima ratione condemnauerit*, [...] dem versibus subiectis,

Somnia, quæ mentes ludunt, [...]
ambris
Nec delubra Deûm, nec ab Æthere [...]
mittunt;
Sed sibi quisque facit. Nam cùm [...]
sopore
Vrget membra quies, & Mens [...]
ludit,
Quicquid luce fuit, tenebris [...]
bello, &c.

Veruntamen, cùm nobis [...] sparsim legantur in Litteris Sa[...] per somnium apparuerint D[...] merata, ob Diuinam authorita[...]

nolle id tamen traducere ad cætera somnia, quæ plerumque falsissima, vanissimaque comperiuntur; & tam animalibus brutis, quam hominibus, tam infantibus, quàm stultis contingunt; quid-ni habentur impium, meritoque damnandum? Vide autem, vt non modò Epicurus, sed etiam Aristoteles fuerit de hisce ratiocinatus. *Cùm enim, inquit, nulla quidem causa esse videatur, quamobrem hoc fiat, ideò etiam ipsi derogatur fides. Nam si dicatur Deum esse, qui immittit somnia, præter alia multa hoc quoque est absurdum, quòd non optimis, sapientissimisque, sed indiscriminatim quibusvis immittat.* Et postea, declarans, si quæ sit præsensio, eam esse ab ipsa natura, *Indicio est*, inquit, *quòd quilibet è vulgo, degeneres admodum, gregariique homines sunt, tanquam Deo non immittente; verum prout quisque naturâ loquaculus est, ac tristabilis atrâ laborat; ita reperitur visionum multifariam.* Et rursus, *Ideircò quibusvis non prudentissimis præsagire contingit; nam si à Deo somnia forent, præsagia & interdiu forent, & darentur sapientibus.* Vide autem vt Cicero Aristotelem fuerit imitatus; *Quid est*, inquit, *cur hominibus consulens Deus somniis moneat eos, qui illa non modò cura, sed ne memoria quidem digna ducant? Nec enim ignorare Deus potest, quâ mente quisque sit; nec frustra ac sine causa quid facere dignum Deo est, quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita, si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur, aut nescit hoc Deus, aut frustrà somniorum significatione vtitur: Sed horum neutrum in Deum cadit; nihil igitur à Deo somniis significari fatendum est. Illud etiam requiro, cur si Deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quàm dormientibus. Quæ igitur divina beneficentia digna, cùm consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quàm obscuriora per somnum: quod quoniam non fit, somnia divina putanda non sunt. Iam verò quid opus est circuitione, & anfractu, vt sit vtendum interpretibus somniorum potiùs, quàm directo? Deus siquidem nobis consulebat. Hoc facito, Hoc ne feceris, diceret; idque visum vigilanti potius, quàm dormienti daret.* Post, *Iam verò quis dicere audeat vera omnia esse somnia? Aliquot somnia vera*, inquit, Ennius, *sed omnia non est necesse. Quæ est tandem ista distinctio, quæ vera, quæ falsa habet? Nam si ea quoque divina, quid inconstantius Deo? Quid inscitius autem est, quàm mentes mortalium falsis, & mendacibus visis concitare? Sin vera visa divina sunt, falsa autem, & inania humana, quæ est ista designandi licentia, vt hoc Deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia Deus, quod negatis; aut omnia natura; quod quoniam illud negatis, hoc necessariò confitendum est.* Et paucis interpositis, *Veniendum enim iam in contentionem, vtrum sit probabilius Deosne immortales rerum omnium præstantia excellentes concursare omnium mortalium, qui vbique sunt, non modò lectos, verùm etiam grabatos, & cùm stertentes aliquos viderint, obiicere his visa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad coniectorem manè deferant, an natura fieri, vt mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur? vtrum Philosophia dignius Sagarum superstitione illa interpretari, an explicatione naturæ?* Ac tandem, *Quæ autem ista mens est Deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus, neque ea, quorum interpretes habere possimus. Similes enim sunt Dij, si ea nobis obiiciunt, quorum neque scientiam, neque explanatorem habeamus, tanquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro sine interprete loquerentur. Iam verò quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? Intelligi enim à nobis velle debebant ea, quæ nostrâ causâ nos monerent.* Hæc, & plura ille præclarè. Postremò, tum varia afferuntur exempla, cuiusmodi sunt, quæ ab eodē Cicerone commemorantur, vt de illo Megaris à caupone interfecto, de Simonide, de Alexandro; de matribus Phalaridis, Cyri, Dionysij, Hannibalis, &c. tum diuturna quædam somniorum obseruatio, ex qua coniectores effecerunt artem. Verùm vt prætereatam partem maximam eorum, quæ narrantur de hisce insomniis, figmenta esse, ac fabulas; præclarè ad talia exempla, vtcumque vera supponantur, vsurpat Aristoteles vulgare, & Adagij loco habitum senarium,

Ἢν πολλὰ βάλλῃς, ἄλλοτ' ἀλλοῖον βαλεῖς

Si multa iacias, aliud aliàs ieceris.

Quod Cicero excipiens, *Quis est enim*, inquit, *qui totum diem iaculans, non aliquandò collineet? totas noctes somniamus, neque vlla ferè est, quâ non dormiamus, & miramur aliquando id, quod somniamus, euadere? Quid est tam incertum, quàm talorum iactus? nemo est, quin sæpe iactans, Venerium aliquando iaciat, nonnunquam etiam iterùm, ac tertiùm.* Quod spectat ad artem, quam volunt ex obseruatione diuturna confectam; placeat vel attingere solùm quas quisquilias sic congerunt, vt etiam libros ex iis contexant, & quibus videas inane vulgus, ac mulierculas præsertim teneri. Id sufficiat, quod denique hacce de re Cicero habet. *An tandem*, inquit, *somnia obseruari possunt? Quonam modo? Sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præposterè, tam incondité, tam monstrosè cogitari potest, quod non possimus somniare. Quomodo igitur hæc infinita, & semper noua, aut memoriâ complecti, aut obseruando notare possumus? Astrologi motus Errantium stellarum notauerunt; inuentus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. Cedò tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? Quomodo autem distingui possunt vera somnia à falsis, cùm eadem & aliis aliter euadant, & iisdem non semper eodem modo? vt mihi mirum videatur, cùm mendaci homini ne vera quidem dicenti credere soleamus, quomodo isti, si somnium verum euasit aliquod, non ex multis potius vni fidem derogent, quàm ex vno innumerabilia confirment.*

Plurima heic iam viderentur de ipsis Phantasiæ, Imaginationisve viribus dicenda; de quibus tamen quia vel iam variis occasionibus dictum est, vel variis etiam deinceps dicetur; idcircò non est, quamobrem hoc loco in iis admodum immoremur. Adnotare vniuersè sufficiat, Phantasiam esse facultatem, cuius primarium munus sit cognoscere, secundarium

De Somniis, & Insomniis.

De Somnio, & Insomniis.

verò appetitum mouere: Et quia deinceps ab appetitu excitatur facultas motrix, quæ spiritibus, neruis, musculisque via opera varia peragit; ideò varios esse effectus, qui præter ipsam cognitionem Imaginationi tribuantur. Primus est concitatio ipsa appetitus, affectuúmque eius, vt amoris, odij, voluptatis, molestiæ, iræ, metus, & cæterorum, de quibus posteà dicendum erit. Secundus commotio spirituum ab ipso appetitu, eiusque affectibus facta; quò spectat ipsorum effusio versus extrema corporis, vel contractio in intima, de qua etiam est posteriùs dicendum. Tertius neruorum, musculorúmque contentio, atque relaxatio pro motione varia spirituum ab appetitu directorum; quò spectant proinde motus voluntarij, de quibus rursùs dicendum infra. Quartus humorum subagitatio ab iisdem facta spiritibus, dum pro varietate passionum mouentur; vnde functiones naturales & ab imaginatione, appetitúque alioquin per se, directéque independentes interturbantur, vitiantúrque; & non sæpe modò aluus soluitur, horror excitatur, Palpitatio fit, pallor, ruborve exoritur; sed & morbi quoque interdum creantur; &, quod amplius est exanimatio etiam contingit; quod denique est dicendum inferiùs. Quintus (sed specialior) esse potest impressio illa Macularum, similitudinúmque, & deformitatis in fœtu, de qua suo loco dictum est; quæque eatenus potest videri minùs mira, quatenus fœtus matri cohærens perinde est vnum cum ea Animal, ac fructus cohærens cum arbore vna est arbor, & spiritus, qui diriguntur per imaginationem matris, dirigi in fœtus corpusculum possunt. Sextus esse posset quicquid est omnimò externorum operum, prout à motione membrorum dependet; sed res habetur nimis remota; ac habentur vulgò duntaxat effectus imaginationis, qui ab ea immediatiùs pendent, non modò interni, sed etiam externi; verumque illi profectò sunt maxima parte fabulosi. Nam imprimis quidem fabula est mera, quicquid imaginationis ottom habens à melancholico humore, aliave causa cerebrum, ac Phantasiam, & species in ea perturbante, peruertentéque, transfertur à credulis in ipsam rerum existentiam, cuius-

modi sunt Lycanthropia conuersione h[…]
nis in lupum, similésque metamorphos[…]
in hircum, felem, &c. neque enim […]
propterea magis lupus fit, quàm ille […]
qui se ollam imaginatur, aut gradum […]
impensè prolixo, qui sibi capitegi […]
pedalem apprehendit, caueúque […]
di. Fabula etiam, quòd non modò […]
sed Arabes quoque, & nonnulli […]
Latinis Philosophis contendunt posse […]
nem imaginatione vehementi excitare […]
tos, procellas, niueis, grandines; […]
uios, serpenteis, canes sistere, ac […]
posse quibus voluerit morbum, […]
inducere; posse equitem deiicere […]
& in puteum demittere; neque […]
aliáque magis peragentur, quàm […]
pitur, traduturve è Cælo. Et certè […]
tum videtur, Imaginationem ex se […]
esse immanentem, & quicquid […]
sequitur, nisi intercedentibus spiritib[…]
elicit, vel per eos possit commouerit, […]
qui parent spiritus aut contemnit […]
posse transfigurare corpus; aut […]
corpore, ipsa quoque Elementa […]
verò, quamvis concederetur posse […]
fascinatricem, dum imaginatione […]
contentísque oculis in tenellum […]
fantis intuetur, eos exibrare spiritus, […]
lesicos quasi radios, qui eius […]
oblædant; concedendum propterea […]
posse mulierculam emissis ex oculis […]
equitem deiicere, quem ne brachiis […]
contentissimis posset; verùm […]
plura. Adnoto duntaxat, ea quæ […]
alienæ Imaginationi tribuuntur, […]
esse ad propriam; vt dum quis ad […]
trucem exanimatur, aut ad benign[…]
uiscit; quæ enim commotio intra […]
ea non ab imaginatione aspicient[…]
propria aspecti fit; quando appetit[…]
excitatur ab eo, quod iste imaginat[…]
ab eo, quod ille, qui etiam torue […]
potest bona, & leniter intuens […]
re. Vt præterea eadem exoritu[…]
ad aspectum rerum etiam inanimat[…]
fariámque, vt dum nocte iter […]
dinis trepidat vmbram; aut […]
cio, virgulam, aut linteum […]
ri habet. Sed hæc quidem ista […]

LIBER NONVS *DE* INTELLECTV, *SEV* MENTE.

CAPVT PRIMVM.

Quid Intellectus Humanus, & quotuplex?

SVPEREST altera seu pars, seu facultas interna cognoscens, quam & distinctam à Phantasia, & Hominis propriam Aristoteles prae aliis agnouit. Ipsa est, quam nomine proprio *[illegible] seu Mentem* dixi; siquidem tametsi hanc nonnulli interdum tribuatur Animalibus ceteris; id tamen impropriè, ac ab iis [illegible] Authoribus, qui Mentem à Phantasia indistinctam habent, quo pacto ait Lucretius,

—— [illegible] tempore puncto
Cernimus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam de subitò, quàm Mens auet ipsa.

Appellat ille praeterea, ut iam adnotauimus, [illegible] *Rationem & τὸ λογικὸν Rationalem partem.* [illegible] ex iis, quae disputata antè sunt; ratio quaedam Brutis tribuatur; illa [illegible] analoga quae est; & quae Homini competit, non modò Ratio κατ' ἐξοχὴν [illegible] dicta, seu suprema est, sed est etiam [illegible], ut ne vestigio quidem agnoscatur in Brutis. Praetereo autem nomina alia, ut [illegible] Latinis Animus dicitur, & Graecis τὸ ἡγεμονικὸν *Pars Animae princeps*, & quae [illegible] id genus sunt. Admoneo verò me seu partem, seu facultatem ideò dixisse, quòd in[illegible] sit de Mente, seu Intellectu dicere, non modò ut nuda, meráque facultas; sed etiam ut pars essentialis, substantialisve Hominis est, ac ideò est idem cum ipsa Rationali Anima, quatenus quidem ut Rationalis, & [illegible] vegetante, sentienteque parte spectatur. Eius enim non alia ratione complecti licet [illegible], quae dicenda de ipsa sunt ac speciatim [illegible] ad adstruendam eius Immortalitatem. Nam forte quidē res expediri & pau[illegible] posset, si cum Epicuro, Democrito, & aliis Mentem corpoream statuentibus, tueri liceret esse Mentem unam eandémque rem cum Phantasia, ac ideò in Brutis quoque esse Mentem, quae ab Humana non tam substantia, quàm perfectione diuersa foret; idque obseruato praesertim discrimine Mentis maiore inter plerosque homines, quàm obseruetur aliquos inter Homines, & pleraque Bruta: verùm quia posset exinde deduci aut mortalem esse Mentem Hominis, si Brutorum mortales sint; aut immortaleis esse Brutorū, si sit Hominis immortalis; quod utrúque Sacra Religio non fert; ideò adnitendū quoquo modo est, ut congruè ad ea, quae ab ipsa sunt definita, philosophemur. Ad hoc porrò magnum quaesitam operae compendium videtur ex iis, quae de Anima Mundi, de natura Animae, de ipsa Phātasia disputata sunt; quando passim multa de Mēte, quae hoc loco occurrerent tractāda, fuere explicata. Quare & supponētes potissimum id, quod agentes de Anima adstruere, ut maximè probabile conati sumus; Animam scilicet Humanam nō simplicem esse substantiam, sed compositam ex duplici parte, una corporea, à qua sortiatur, ut vegetans, ac sentiens sit; altera incorporea, à qua habeat, ut sit intelligens, ac rationalis: supponimus simul quicquid cognitionis est analogum, communeve Homini cum Brutis, id priore Animae parte, quicquid speciale, ac propriū, id posteriore comprehendi. Et quia non modò Pythagoras, Plato, ipsorúmque sectatores; sed etiam Aristoteles & cum eo praecipua Interpretū pars idem dicere visi sunt; ideò videtur operae-pretium pauca solùm circa illorum opiniones referre, ut quo ab illis discrimine id defendamus, innotescat. Non perinde verò est in eo haerendum, ut ostendatur, quo discrimine ab illa Epicuri opinione, quae alioquin videri affinis posset, diffideamus; constat scilicet uno verbo fieri iuxta illam, nō Animam modò, sed Mentem quoque corpoream quemadmodum circa Phantasiam fusè commemorauimus, ac referendo praesertim versus, quibus Lucretium talem esse sub Animi nomine eam probat,

Principio esse aio persubtilem, atque minutis
Perquam corporibus factum constare. Id ita esse
Hinc licet aduertas, &c.

[illegible] de Animalibus.

Quid Intellectus Humanus, & quo ponendus?

Id, inquam, constat; & nos tamen ostensuri inferiùs sumus esse Animum siue Mentem substantiam merè incorpoream.

Quare vt heic iam de cæteris illis, qui ipsam quoque incorpoream habuere, dicamus, ecce imprimis Pythagoras, Plato, & quotquot penè existimârunt tum animatum esse Mundum, tum singulareis animas animæ Mundanæ particulas esse, sic fecere Animas nostras duplici ex parte compositas, vt ipsam met Animam Mundi. Finxêre illi porrò fuisse ante Mundum tum Mentem, quæ esset ἄμικτος, καὶ ἀμερὴς, *inpermista, ac partium expers*, siue indiuidua, incorporea, ac separata; tum vna cum informi materia brutam animam, quæ ordinis carens tribueret materiæ motus incompositos: Deum verò sic Mentem, & Animam hanc in vnam coaptasse naturam, vt talis deinceps natura ordinata, atque concinna, & per materiam variis membris condistinctam distributa enasceret Anima Mundi. Ostendimus nempe sic illos finxisse, non quòd non semper Mundum fuisse crederent, aut esse Deum aliud ab ipsa Mente reputarent, sed quòd facta ista quasi Hypothesi demonstrare præclariùs possent, tum causam conseruantem ordinis in Mundo esse ipsam Mentem, quasi quæ aliquando fuisset per totam eius molem infusa; tum Deum esse, qui regeret Mundum, quasi qui initio condidisset Mundum, fecissetque infusionem hanc; tum, si quæ in Mundo contingerent mala, ea tribuenda esse non Menti, aut Deo, sed Materiæ, aut potiùs afficienti illam brutæ animæ parti, cuius veluti pertinacia, & malignitas non ita ex toto edomari, quin suæ conditionis quidpiam retineret, quod exseri per vices contingeret, potuisset. Vt illi igitur fecere Mundi Animam ex parte puriore, seu Mente, & ex bruta illa constantem, ita censuere quoque constare singulareis Animas ex illa, vt ex fonte, Oceanove potiùs, animarum deductas. Deduci porrò Animam, & cum ipsa Mentem cuiusque specialem voluerunt ipso conceptus tempore, vt memoratum superiùs est. Non quòd, particula cùm sit, ita decerpatur à tota vt non propterea quadantenus deinceps cum illa cohæreat, quando tota nusquam non est, sed quòd talis particula speciali vnione illigetur corpori, fiatque eius propria, & vna cum ipso variè transferatur; vt si intra mare apertum vas aqua complectitur, quam variè per mare transferri cum vase contingat. Non est verò heic repetendum quomodo illi intelligant esse hominis Mentem originis non modò Cælestis, sed etiam Diuinæ; existentem puta Diuinæ naturæ, substantiæve particulam, seu vt Plutarchi verbis dicam,

In quæst. Plat.

οὐκ ἔργον ἐστὶ τοῦ θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ μέρος, οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ, *Dei non solùm opus, verùm etiam partem; neque solùm ab ipso, sed de ipso, & ex ipso factam.* Non quomodo illam aduectari ex Cælo, & supremo quidem, ac per portam Cancri, Circulumque lacteum, & per singulas Planetarum sphæras varios amictus accipere, iisque veluti corporari, induereve animam, cuius interuentu crassiori corpori commisceatur. Id

solùm obseruandum, quod aiunt Anim[...]
Mentemue ex Cælo aduentantem et C[...]
re illo lethæo, obliuionisue poculo [...]
nihil esse aliud, quàm Mentem ex p[...]
pitâque statu subeuntem in corp[...]
crassitudine, & quasi caligine obs[...]
proindeque quasi veterno correpta, nihil [...]
rerum meminerit, quæ prius habu[...]
pecta. Nimirùm censuere Vniuers[...]
coæuas, & quasi innatas habere ide[...]
omnium, esseque adeò omniscias [...]
non desunt, qui putent asseru[...]
delineatas ideas rerum omnium, [...]
lares animæ in ipsam refusæ, d[...]
corporibus redeunt, in eam rete[...]
nihil esse possit magis homogeneum, [...]
ipsi, ideò vt singulæ guttæ aquæ, [...]
homogeneæ sint easdem omnes ha[...]
vniuersa aqua proprietates; ita co[...]
tis Vniuersi particulas, omnisque [...]
gulareis Menteis gerere rerum c[...]
esseque omniscias, habereve [...]
omneis, quas habet Mens ipsa Vniu[...]
tiones. Hinc verò, vt illi existima[...]
proprium Animæ, illisfue [...]
quam brutam, Irrationalemve [...]
concupiscere, cæterisque affe[...]
finibus subiici; sic volunt Men[...]
esse munus intelligere, ac ra[...]
quòd Intelligere, hoc est simplic[...]
tu aliquid perspicer[...] sit [...]
donec per se est, si[...] atque [...]
mirum, quòd tunc o[...]nia clare, & [...]
bagibus peruideat; sed quòd [...]
pori coniuncta, illiúsque quasi [...]
tatur, Ratiocinatione, seu [...]
ductione indigeat. Ex quo etiam [...]
detur, vt Rationem vno gradu [...]
quàm Intellectum habuerint, [...]
circò inter Intellectum, Anim[...]
tuerint, cùm ex aliàs dictis [...]
τὸ λόγον ἐν τῷ ψυχῇ [...], *Mentem in [...]*
Ratiocinatio Anima verbi [...]
de quidem, ex eo, quòd solet [...]
tionali parti tribuerunt, vide[...]
nem cognitionem, atque adeò [...]
nam retulisse ad Mentem, & [...]
lebre illud, νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει, *Mens [...]*
audit, sed, vt prætereant hoc E[...]
accipiendum de functione Sen[...]
Mentis imperio, deliberatiue [...]
citur; voluisse illi potiùs videa[...]
Auditionem, aliásque Sensus [...]
esse ipsi Menti quasi subseruie[...]
fieri illi quasi occasiones, qu[...]
gendum, ratiocinandúmque [...]
alloquin tam functiones sens[...]
fectus concitantur, quàm mot[...]
les, quæ affectus consequuntur, [...]
partem Animæ, in qua sunt [...]
tineant.

Quod dico porrò functiones S[...]
casiones esse, quibus Mens [...]
nus intelligendi excitetur, [...]
lebrem de Reminiscentia Pyt[...]
tonicâque sententiam, Scilicet [...]
runt, dum Mens demergitur [...]
trahi quidem ab ea rerum [...]

passa fuerit oblivionem; at non deleri tamen in ipsa illarum Ideas, seu Imagines (quippe duntaxat veluti obductas latere) adeo proinde, ut cum deinceps variæ rerum species sensibus sese ingerunt, ut Visa, Audita, aliisque sensibus percipiuntur, similes, quæ in mente latebant ac veluti obtorpescebant, excitentur imagines; Mensque per ipsas cum externis collatas, & quasi commissas, res externas intelligat, non quasi antè penitus ignotas, verùm quasi olim quidem cognitas, sed deinceps tamen oblivioni datas. Hinc videas licet quo discrimine Aristoteles a Platone potissimùm dissenserit; quatenus censuit Mentem humanam tum recens editi, cùm prius non fuerit, tum esse ab exortu, quasi rasam tabulam, in qua nihil depictum sit, & in qua quæcumque sunt imagines, deinceps, ut ipsis Sensibus ministrantibus imprimuntur. Id in Stoicis quoque reprehendit Boetius, Metro illo, cuius initium,

Quondam Porticus attulit
Obscuros nimium senes,
Qui sensus, & imagines
E corporibus extimis
Credant Mentibus imprimi,
Ut quondam celeri stylo
Mos est æquore paginæ,
Quæ nullas habeat notas,
Pressas figere literas.

Quod quidem ita colligit, ut velit suisse eas imagines [illegible] ab externis Sensibus factas. Extremum enim carmina ex Platonis doctrina sunt.

Præcedit tamen excitans,
Ac [illegible] animi [illegible]
Vim in corpore passio,
Cum vel lux oculos ferit,
Vel vox auribus instrepit.
Tum mentis vigor excitus
Quas intus species tenet,
Ad motus similes vocans,
Notis applicat exteris,
Introrsumque reconditis
Formis miscet imagines.

Ex his autem intelligitur, quo sensu illi velint Disciplinam nihil esse aliud, quàm Reminiscentiam, [illegible]. Item declarat apud Platonem in Phædone Socrates Simmiam alloquutus, *An non dicimus oblivionem ipsam scientiæ [illegible] ? Ita prorsus, ô Socrates. Quòd si acceptam ante ortum scientiam, dum nascerentur, amisimus, deinceps autem sensibus circa eadem usi, ipsas rursum scientias, quas prius in nobis fueramus, recipimus, nonne quod Discere vocamus, est propriam scientiam recuperare, idque appellantes Reminisci, recte loquimur? Recte omninò.* Id autem ducit perinde fieri, ac dum quis amasij, visa eius lyra recordatur; aut amici, visa imagine. Sic enim visis, v. c. æqualibus lignis, aut lapidibus ipsum æqualis, æqualitatisve rationem agnoscimus, quam utique non agnosceremus, nisi eam prius notam teneremus: quod idem, & de ipso Bono, & de ipso Pulchro, & de cæteris, quorum rationes dum ab exortu ex rebus sensu perceptis mente agnoscimus ideo est, quòd ipsorum formas à tempore usque antegenitali impressas habemus. Allata paullò antè fuerat ei probandæ gemina ratio. Una, quòd homines appositè interrogati, quidvis, ut se habet, respondeant; quod utique facere, nisi in ipsis scientia, rectáque ratio inesset, non possent. Altera, quòd si ipsos quis ad figuras Geometricas, taleve quidpiam deduxerit, rem sic se habere deprehensurus perspicuè sit. In Menone verò facit Socrates rationis huiusce posterioris periculum, puero Menonis sic interrogato: *Dic mihi, ô puer agnoscisne spatium huiusmodi quadrangulum esse? Agnosco equidem. Habetne hoc quadrangulum hasce omnes lineas, quatuor numero inter se æquales? Omninò. Nonne & has ipsas, quæ per medium eius traducuntur, habet æquales? Habet. An non & maius esse potest spatium, & minus? Potest. Si hoc igitur latus duorum pedum sit, et illud duorum similiter; quot pedum erit totum spatium? Hoc verò attende. Si duorum pedum foret hoc latus, illud verò unius duntaxat, ipsum-ne spatium plusquàm semel duorum pedum extitisset? Nequaquam. Cùm verò illud quoque latus duorum pedum sit, aliud-ne evadit, quàm bis duorum pedum? Minimè. Spatium igitur bis duorum est pedum? Utique. Quot-nam verò sunt bis duo pedes? Computa. Quatuor sunt, ô Socrates. An non fieri potest spatium aliud, quod sit huius duplum, ipsique simile, ac habens omnes lineas, quemadmodum illud, æquales? Potest. Id verò quotnam pedum erit? Octo. Age iam, conare mihi dicere quanta quælibet illius sit linea. Huius quidem linea duorum pedum est: dupli illius qualisnam erit? Duplam fore ô Socrates constat.* Quod quidem cùm admisisset puer, ob Socrates illum deduxit, ut se nescire agnosceret, qualis linea sit, quadratum octo pedum creans, ut & tertia scibilis, sive effabilis non est. Nam duplæ quidem dupla, hoc est quadrupla quadratum creat non octo, sed sexdecim pedum; & quæ inter duplam, quadruplámque est tripla, quadratum creat novem. Unde & conversus ad Menonem, *Vides*, inquit, *ô Meno, ut ego nihil illorum doceam, sed omnia solùm interrogem. Et nunc scire se puer putat qualis linea sit à qua spatium octo pedum creatur: Annon tibi ita videtur? Videtur sanè. Id igitur novit? Haudquaquam. Putat verò creari à dupla? Putat. Specta iam illum ex ordine amabile, ut decet, reminiscentem. Tu age, dic mihi, ô puer, Ais' a dupla fieri duplum spatium, &c.* Præterea autem quod Socrates contendit posse aliquem reminisci, veritatémque addiscere, non modò si interrogetur, sed etiam si se ipse consulat, sibique attendat. Quò fit, ut Boëtius lib. 3. videatur utrumque alio illo Metro complexus

Quid Intellectus humanus, & quotuplex?

Quisquis profunda mente vestigat verum,
Cupitque nullis ille deviis falli,
In se revolvat intimi lucem visus,
Longosque in orbem cogat inflectens motus:
Animumque doceat quicquid extra molitur,
Suis retrorsum possidere thesauris
Dudum quod atra texit erroris nubes,
Lucebit ipso perspicacius Phœbo:
Non omne namque mente depulit verum
Oblivioosam corpus invehens molem
Hæret profectò semen introrsum veri,

Quid Intellectus Humanus, & quotuplex.

Quod excitatur ventilante doctrina,
Num cur rogati, sponte vera censetis,
Ni mersus alte viueret fomes cordi?

Vide autem conclusionem;

Quod si Platonis Musa personat verum,
Quod quisque discit, immemor recordatur.

Deinde Aristoteles, ex bona Græcorum Interpretum parte ex Arabibus omnibus, & Latinorum etiam nonnullis, docuerit Animam Humanam, quatenus est intelligens, ita ex Intellectu duplici constare, vt censuerit vnum esse hominis cuiusque proprium, alterum statuerit omnibus communem. Occasionem præsertim fecit, quod de *Intellectu potestate*, & *actu libro tertio de Anima capite quarto* tradidit: quodque *de agente, & patiente insequente capite* docuit præter alia, quæ de Intellectu variis in locis dicta occurrunt. Nam imprimis capite illo IV. agere se dicit de eo Intellectu, qui proprius Animæ vocetur; verba enim illius sunt: [illegible] *Is ergo vocatus Animæ Intellectus, Intellectum autem dico, quo intelligit, ac existimat Anima.* Dixerat etiam mox [illegible], *particulam animæ, qua* [illegible] *cognoscit, ac sapit.* Hunc verò Intel[illegible], dissimilem sensui, qui sentiendo patitur, dicit esse [illegible] *Passionis expertem*, ac rursus secus, quàm ipsum sensum, qui ad sensibilia determinatur, esse [illegible], *Impermixtum*, vt iuxta Anaxagoram *rerum potiatur*, seu nullo impediente omnia agnoscat, intelligatque, cùm alioquin, id quod intùs apparet dispiciendo extraneo obstaculo sit. Denique &, secus quàm sensum, qui sine corpore, organove corporeo non agit, esse [illegible], *Separabilem*; idque maximè, quia videmus sensum post sensibile vehemens perceptum incapacem fieri ad sentiendum alia, Intellectum verò percepto aliquo valde intelligibili, non modò non minùs verùm etiam magis intelligere quæ sunt inferiora. Addit huiusce Intellectus nullam esse naturam, [illegible], *nisi hanc ipsam, quod possibilis sit*; quatenus priusquam intelligat, [illegible], *nihil est actu rerum, quæ sunt*: ac est tamen [illegible], *speciei, seu formæ, percipiendæ capax, ac potestate huiusmodi.* Est enim [illegible], *non actu quidem, sed potestate tamen, ipsa species*, sicque [illegible], *potestate quodammodo ipsa intelligibilia*: se perinde se in illo habente, [illegible], *ac in Tabella, in qua actu scriptum, exaratumve nihil est.* Cùm ex his verò hic Intellectus dici Intellectus possibilis, seu potestate soleat; docet, [illegible], *vbi is euasit singula quemadmodum sciens* (seu singula intelligendo acquisiuit habitum) *ac potest proinde per se agere*, fieri vt tunc dicatur [illegible], *Intellectus actu*; nam & licet possit tunc adhuc potestate quodammodo dici; non tamen perinde, ac priusquam quidquam didicisset, aut adinuenisset. Prætereo autem (cætera inter) quod subdit posse tunc Intellectum seipsum intelligere; occasione putà ex aliis intelligibilibus [illegible] quippe quia & ipse ex numero est Intelligibilium, in rebus, quæ sine materia sunt, [illegible], *idem est, quod intelligit, & quod intelligitur.* Capite [illegible] V. declarat, vt in omni natura, ac [illegible] que genere rerum vnum se habet, vt [illegible] quasi id, quod potest illa omnia (sui [illegible] generis) fieri; aliud verò, vt causa, seu [illegible] quod potest omnia facere, quo modo [illegible] ad materiam habet; sic esse necessarium [illegible] [illegible], *in ipsa anima istas differentias*, seu tales duas [illegible]. Pergit proinde, [illegible], *atque est vnus quidem* [illegible] *lectus, eo quod omnia fiat*, [illegible] (*alius verò eo quod omnia faciat*, [illegible] *bitus, quemadmodum lux* (*quippe & lux* [illegible] *qui sunt potestate colores, actu colores quodam modo facit.* Sequitur [illegible]. *Est verò Intellectus ille separabilis*, [illegible] *& passione vacans, substantiâ sui* [illegible] *actio; semper enim agens patiente, &* [illegible] *pium materiâ præstabilius est.* Reticeo [illegible] quentur verba ([illegible]) Quæ [illegible] sensum heic turbant, & Interpretis [illegible] exercent, cùm sint manifestè [illegible] ex initio capitis VII. seu XXVII [illegible] tus. Hisce autem omissis, lego, [illegible], *Sed neque nunc quidem* [illegible] *ligit, nunc verò non intelligit*, quod [illegible] subaudiendum, *sed semper intelligit*, [illegible] quòd substantia sit actus, seu actio [illegible] demùm subiicitur; [illegible], *Separatus* [illegible] *est hoc solum quod est, & hoc solum* [illegible] *ac sempiternum* (*non recordamur* [illegible] *niam hoc quidem passionis est expers*, [illegible] *Intellectus Passiuus corruptibilis est, & sine* [illegible] *nihil intelligit.* Ac se ita quidem illis [illegible] Aristotelis textus habet.

Iam quia describens IV. capite [illegible] videtur satis manifestè idem esse cum [illegible] capite V. passiuus vocatur (*[illegible]* is habetur, qui, quòd possit omnia [illegible] re, dicatur omnia fieri, & [illegible] describ[illegible] pite quarto, memoratur solùm V. capi[illegible] cum actiuo comparetur, demum [illegible] non posse se solo ex potestate [illegible] actum, sed actiuo sic indigere, vt [illegible] causa efficiente, quâ actum, [illegible] cipiat) quia, inquam, videtur [illegible] Intellectus possibilis, passiuusque [illegible] ri, & censeri tamen vt capite quarto [illegible] prius Animæ, sic capite quinto corr[illegible] obnoxius, cùm actiuus nihil [illegible] non proprius Animæ, immortalis [illegible] petuus; ideò facta occasio est [illegible] duplicem, de quo initio dixi, Intellectum; Vnum cuiusque hominis proprium, [illegible]

ipse [illegible], & inferat alterum [illegible], qui Deus, immortalisque perseueret. At Philoponus quidem inter Græcos præstantissimus Christianus cum fuerit, & Aristotelis diuisionem circa Rationalis Animæ, Intellectusve [illegible] immortalitate conciliare vellet, rem est secus interpretatus, illiusque interpretationem secuti deinceps fuerunt Latinorum quamplurimi, & Scholasticorum Doctorum passim: verùm hoc loco disquiritur, non quomodo verba Aristotelis Dogmati Sacræ Religionis accommodari valeant, sed quidnam Aristoteles per illa intellexerit. Vt vno autem verbo habeas quæ fuerit Philoponi interpretatio, is censuit Aristotelem nomine Intellectus passiui intellexisse Phantasiam, quam corrumpi mirum non sit, cum sentienti animæ insit ut distincta à Rationali. Intellectum actiuum, & Intellectum actu eundem esse (propterea enim Philoponus, quo loco debetur Intellectum [illegible] *actiuum* dicere, [illegible] *Intellectum esse*.) Intellectum verò actu, & Intellectum potestate non duos esse Intellectus reipsa distinctos, sed vnum, qui nunc dicatur, vt est potestate, quemadmodum in pueris, nunc, vt actu, quemadmodum in adultis, [illegible] seu actu intelligens, seu [illegible] vt habitum intelligendi [illegible], quo [illegible] appelletur [illegible] *Intellectus habitu*. Eundem [illegible] intellectum, qui omnia faciat, & [illegible] in seipsis [illegible] substantia actuum, [illegible] scientia quæ [illegible] subitan[illegible] materiæ [illegible] Intellectum actiuum semper intelligere, non quod idem semper, sed quod aliquid [illegible] hoc est nisi mors, [illegible] semper intelligit. Hoc [illegible] quæ prius nouerimus, quoniam Phantasia abolentur, à qua [illegible] dependere, atque ita de ceteris. Nihil [illegible] Latini Interpretationem hanc [illegible] (cum exceptis paucis, qui dari Intellectum Agentem (sic enim [illegible], quem Actiuum vocant) pertinaciter, constat [illegible] admittentes Intellectum duplicem, hunc illum Agentem, quem appellatione [illegible], seu potentia, vel possibilem (ita enim potius quam Patientem dicunt), tum Materialem etiam ob Analogiam [illegible], Græcorum, atque Arabum [illegible]) fecere hos duos Intellectus [illegible], eiusdemque Rationalis Animæ facultates, quæ [illegible] sed ratione, seu, vt [illegible] formaliter, vel ex natura rei distinctas. Quod superest autem, cùm Intellectum [illegible] cum homine, & [illegible] illius primarium [illegible] Phantasmata, esse qui contendant hanc [illegible] fieri obiectiue dum[illegible], [illegible] esse, qui velint eam qualitatem Phantasmatibus imprimi, qua excitentur ad [illegible], aut concurrendum certè ad [illegible] intelligibiles species producantur. Et cùm maxima pars admittant huiusmodi species dari, vt iis scilicet res euadant actu intelligibiles, (cùm repræsentatæ Phantasmatibus sint solùm intelligibiles potestate) quæque ob Intellectu agente productæ, in possibili reponantur, vt possibilis iis imbutus res intelligat; non desse tamen, qui defendant neque dari has species, neque esse necessarias, quod possibilis Intellectus valeat se solo, ac sine illis res in Phantasmatibus retinentis, tanquam in speculo contemplari. Et cùm ex iis, qui admittunt species, plerique esse illas rerum etiam singularium tueantur, tueri etiam non paucos eas esse vniuersalium solummodò, quòd dum Intellectus agens illas creat, id præstet Phantasmata exuendo à materia, conditionibusque singularitatis; ac tam valeat tamen Intellectus possibilis vniuersali specie informatus rem singularem cognoscere ob Phantasma illius adiunctum, quem ipse agens valet ex eodem Phantasmate elicere vniuersalem speciem. Et cùm sit communis sententia solum esse Intellectum possibilem, qui intelligat, esse tamen quoque, qui existiment agentem intelligere, speciebusve in possibili, tanquam in thesauro repositis vti; & sit complura alia, quæ commemorare sit nimis prolixum.

Quid intellectus Phantasmata, & quid contemplatur?

Hisce ergo omissis, & aliam ad Interpretationem vt veniam; certe Alexander inter Græcos Interpretes primus, ac præcipuus, rem sic accepit, vt autumârit esse Intellectum actiuum, siue agentem generalem, vnumve ac eundem omnium hominum; passiuum autem, seu patientem esse hominis cuiusque proprium; hincque eundem esse, qui dicatur Intellectus potestate, possibilis, &c. scilicet omni Homini, qui naturâ læsus non sit, naturalem inesse vim, qua possit intelligere; quæque proinde appelletur non modò, *νοῦς φυσικὸς Intellectus naturalis*, seu à natura ingenitus; sed etiam *νοῦς δυνάμει Intellectus potestate*, quòd licet reipsa non intelligat, intelligere tamen possit. Esse verò hunc Intellectum quasi duplicem; nimirùm, aut vt facultatem recipiendi perfectionem, siue habitum, vt materia recipit formam, vnde & dicatur *νοῦς ὑλικὸς Intellectus materialis*, qualis est etiam in pueris; aut vt habitum, seu perfectionem ipsam quæ proinde dicatur *νοῦς καθ' ἕξιν, Intellectus secundùm habitum*, qualis in adultis, & exercitatis solùm reperitur. Illum posteriorem, hoc est Intellectum habitu esse, qui in Practicum, & Theoreticum diuidatur, quique dum reipsa operatur, seu intelligit, euadit, dicaturque *νοῦς κατ' ἐνέργειαν, Intellectus secundum actum*: Esse enim Intellectum materialem quasi inexercitatum, ac tandem at Intellectum habitu esse quasi artificem qui operari ex seipso possit. Quòd Intellectus autem materialis, siue potestate dicatur etiam *παθητικὸς Passiuus*, seu patiens, ideò esse, quod quicquid habet rationem materiæ, etiam patientis rationem habeat. Hasce ergo omnes denominationes propriò cuiuique hominis Intellectui attribuit. Ad generalem, seu agentem quod spectat, contendit ipsum illud esse, quod ait Aristoteles, hoc est, quasi lucem, qua

lib. 1. & 2. de an.

Quid Intellectus Humanus, & quotuplex?

quo Intellectus patiens, seu potestate adiuuatur, vt fiat Intellectus actu, seu intelligendi habitum acquirat, réque ipsa intelligat. Vt enim licet oculo videndi facultas ingenita sit, non elicitur tamen visio, nisi lux ipsi tanquam præcipuum visibile affulgeat, sic tametsi animæ innata intelligendi facultas sit; intellectionem tamen nullam exseri, nisi ea ab agente Intellectu, qui præcipuum est Intelligibile, illustretur. In omnibus scilicet rebus id quod maximè quidpiam est, esse cæteris, vt, eiusmodi sint, causam. Et quemadmodum lux toto aëre fusa communis est omnibus oculis; ita Intellectum agentem toto Orbe fusum omnium hominum animabus, Intellectibusve patientibus esse communem. Ac veluti oculo, quo momento aperitur, lux adest, & quocumque se per aërem moueat, perinde illustratur, quia ipsi vbique adest lux; ita Intellectui patienti penetrantem in omnia Intellectum agentem ab ipso illius exortu adesse, ipsique deinceps, vbicumque sit, perinde coniungi, quòd vbique adsit. Intellectum istum agentem non videri alium esse, quàm diuinum, qui sicut lux omnia visibilia facit, ita faciat omnia intelligibilia; ac sit perinde ipsemet Deus, siue causa prima, cuius est omnia facere. Dici posse hunc Intellectum ad nos attinere, quatenus principium, quo intelligimus, perficit, & complet; ac esse idcircò Intellectum nostrum veluti compositum ex Intellectu potestate, & ex Intellectu agente; & quatenus quidem Intellectus est potestate, seu patiens, ingenerari nobis, essèque corruptioni obnoxium; quatenus verò Intellectus agens, non ingenerari nobis, sed sicut lucem oculo, sic θύραθεν *lumini aduenire extrinsecus*, essèque immortalem, ac separari à nobis, non quasi aliò migret, locùmque commutet; sed quòd deficientibus nobis ipse perseueret, καθ' αὑτὸ τι ὤν *existens per se*. Ac ita quidem Alexander, cui copulare licet Plutarchum, non Cheronensem illum, sed Atheniensem alium magni Syriani Præceptorem, quem vnà, ac Iamblichum Priscianus Lydus Interpretes Aristotelis germanos appellat. Quippe tametsi ille censuerit posse Intellectum, qualis est in pueris, non modò Intellectum, potestate dici, sed Intellectum etiam habitu, quia existimârit, tam, iuxta Aristotelem, quàm iuxta Platonem τὰ παιδία λόγου ἔχειν *Pueros habere rationes*, Ideasve rerum impressas: Quod nihilominùs ad agentem Intellectum attinet, illum esse censuit, quem Aristoteles *aduenire extrinsecus* dixit; vnde & apud Philoponum Ammonius pronunciat tam Plutarchum, quàm Alexandrum commune peccatum peccasse, cùm dixere Intellectum agentem aduenire extrinsecùs, eúmque esse ὁ θεὸς, ὡς λόγῳ εἰπεῖν, ὁ Θεὸς, *qui vt verbo dicatur, est Deus.*

l. de Phant.

in 3. de an.

In 3. de an.

Themistius porrò non probauit quidem, quod Alexander censuerat, esse Intellectum agentem Deum; siquidem Aristotelem non comparasse illum cum Sole, cum quo Deum potius comparauerit, sed comparasse cum ipsa luce, quæ & à Sole profluit, & in oculos distribuitur, quod supresst tamen, non abnuit esse Intellectum agentem generalem, vel [...] ratione, quòd si Intellectus agens [...] plures, numerove distincti tanquam [...] quam indiuidui sub eadem speci[e ...] tentur, ac immateriales non forent [...] Aristoteles esse Intellectum agentem [...] quatenus singularium sub eadem spec[ie ...] cretio, seu, vt loquuntur, indiuiduatio [...] materiam accipitur. Confirmat autem [...] niam alioquin, nisi idem omnium [...] sit, *Vndenam, inquit, erunt, commun[...] nes? Vndenam illæ sine doctrina defin[...] mariam, primorúmque Axiomatum, [...] rumve Intelligentia? Quin etiam, [...] contingeret, vt nos inuicem intelligere[mus ...]* [illegible] *qualisnam Intellectus foret, cuius commun[...] omnes teneremur.* Commendat subinde [...] nem, tanquam huic sententiæ fauent[...] que argumentum etiam adducit tr[...] nem doctrinæ à præceptore in disc[ipulum]: neque enim posset, inquit, ille docere, [...] discere, [illegible] *nisi eadem* [...] *notio foret.* Cùm id verò Themistius de [Intel]lectu agente sentiat, quid de reliquis [...] opinatur? Nimirùm non pro eodem [...] Intellectum Passiuum, & Intellectum [pote]state. Quia enim Aristoteles libro [...] *Anima*, de Intellectu loquens hæc [...] [illegible] *Cogitare* [...] *amare, aut odisse non ipsius affectus sit, [...] huiusce, quod habet illud, qua quidem [...] habet illud. Quare & hoc corrupto [...] cordatur, neque amat, quoniam hæc ipsi[us non] erant, sed illius communis, quod periit.* Themistius rem sic accipit, vt qui Intell[...] à more superesse & non recordari [...] que amare heic dicitur, sit Intellectus [pote]state; & qui corrumpitur sit Aristo[teli In]tus Communis, [illegible] *adeò proinde, vt commun[...] quem etiam passiuum, corruptioníque [...] dicat.* Et quia suboriri difficultas pot[...] ergo Intellectus potestate ab agente [...] discrimen dicit in eo esse, quòd Intellectus potestate præcurrat agentem, vt [...] cem (vel aurora diem) & flos fru[ctum ...] pe quasi ille sit rudimentum, ille [...] superueniens, vnde & ille tempore [...] sed hic dignitate antecedat, quinquam non magis dici tempore prior debet, [...] satellites, qui præcedunt Regem, [...] dor, quàm Solem. Ac esse vtrumque [...] separatum, sed agentem magis quàm [...] te Aristotele, esse agentem separatum [...] lem, Intellectum verò potestate, [...] idque tametsi antè dixisset corrupti[...] stotelem Intellectum agentem non [...] le, sed cum luce; ac Platonem [...] comparasse cum ipso Sole. Præterea [...] quod conatur non modò Aristotelem [...] etiam Theophrastum in explicati[...] trahere, quatenus loco commentatur [...] quo Theophrastus complexus [...]

Aristoteles

[illegible] Intellectus divisionem minuerit, [illegible] dissoluerit, varie rationem [illegible] subdit. *[illegible] quod illum esse sufficiat* [illegible] *constet illos* (videlicet tam Aristotelem, quam Theophrastum) *[illegible] esse Intellectum passiuum [illegible] ab ea vitium, quem* [illegible] *& [illegible]* [illegible], *& inseparabilem* [illegible], *docuisse etiam Theophrastum,* [illegible] *deceptionemque* [illegible] *Intellectum passiuum, & Intellectum* [illegible] (seu agentem) *quem & à corpore separabilem, & Interitus* [illegible] *dixerunt, & esse* [illegible] *Intellectum* [illegible], *quod ex* [illegible] *consistat.* Praeterea rursus [illegible] etiam textu Aristotelem ([illegible] est dubium) solum Intellectum agentem [illegible] esse essentiam, [illegible] sicut caetera Intellectu inferiora. sic Intellectus potentia se habet in nobis [illegible], [illegible] est solum actus, & [illegible] [illegible], seu forma formarum. Adnoto [illegible], qui [illegible] Themistium [illegible], [illegible] Marinum (successorem [illegible] Procli, à quo fuit [illegible] Syrianus) [illegible] quoque illum Alexandri [illegible], quod Intellectus agens sit [illegible], seu rerum principium, [illegible] esse Intellectum quemdam in[illegible], [illegible] inter diuinum, & [illegible] ([illegible] Sententia [illegible]) [illegible] Angelicumue [illegible] [illegible] propterea [illegible], & cum [illegible], quod [illegible] medium sit inter [illegible], & id quod illuminat, & [illegible] inter aptitudinem [illegible] agendi, quae hic di[illegible] [illegible] ad actum, sine [illegible].

Adnoto Simplicium negare quidem ipso[illegible] esse Intellectum agentem Deum, [illegible] [illegible] *Intellectum* [illegible]; posuit & ipse Intellectum [illegible] communem, quem [illegible] *participatum* [illegible] dixit, quod [illegible] humani Intellectus cum [illegible], verum hunc propterea agentem non dici, sed [illegible], [illegible] praesentem [illegible] animam voluit, vt de qua [illegible] de Anima tractetur. Nec [illegible], Simplicius hoc praesertim lo[illegible] habeamus, quando deduxere [illegible] [illegible] Peripateticis [illegible], quam [illegible] Plotini, Iamblichi, Platonicorumque [illegible]. Vt quatenus [illegible] [illegible] eius mentem assequi, res paucis [illegible] Animam humanam [illegible] quidem [illegible] *Rationem*, à qua [illegible] *Rationalis* dicatur; sed non esse tamen [illegible] vltimum illius quasi terminum, [illegible], & quasi summum, quo [illegible], seu in sua specie [illegible] dici praeterea Intellectum participa[illegible], qui sit ipsi [illegible], seu [illegible], vt par est esse con[illegible], indiuidua, seu eadem, atque immaculata; cùm ipsa alioquin Rationalis Anima non indiuidua ex eo probetur, quòd operationem habeat [illegible], seu eiusce reuolutionis, qua nunc ad alia considerãda vertatur, nunc ad seipsam redeat. Asserit etiam Aristotelem extendere interdum vocem Intellectus ad omnem facultatem, quae ex seipsa ad agendum excitatur, adeò vt ipsam Phantasiae quoque aliquando attribuat: donare autem ipsum propriè Intellectus nomine [illegible], *[illegible] Rationem animae, tanquam proximè terminatam, cohaerentemque cum Intellectu, participatò intellige.* Declarat subinde illas Intellectus agentis, patientis, caeterasque denominationes accipiendas esse penes Animam, ipsamque Rationem, quae ipsa quoque Intellectus dicatur, & sit. Animam itaque, seu Rationem posse duobus modis spectari, vno, quatenus in se manet, in seipsam, ac rerum species, quas congenitas habet, connectitur; à superiore Intellectu, cui vnita, congenitaque est, & à quo, vt illuminante perficitur, non recedit, sed ipsum imitatur, ac seipsa, vt vita prima fruitur: Altero quatenus propensionem habens ad noscitandum res corporeas, ac sensibiles, extra se quasi progreditur, & ad habendum illarum species, seu rationes, [illegible] sensus, ac Phantasiae, quasi ad secundas vitas fertur; atque id quidem se dupliciter habens; aut videlicet imperfectè, quatenus potest quidem eas species habere, sed nondum tamen eas obtinet; aut perfectè, quatenus post easiam obtinet, ipsasque internas applicans, intelligere iuxta illas potest. Et Rationem quidem priore illo modo, seu prout est manens, conuersaue in se, esse Intellectum agentem, quòd ob immanentes illas suas species, sit veluti lumen, habitus, aut ars, qua omnia faciat intelligibilia; posteriore autem, seu quatenus progreditur, esse Intellectum patientem, qui & imperfectè se habens dicatur esse Intellectus Materialis, ac potestate, quatenus species recipit, & perfici per illas potest; & sic habens perfectè dicatur Intellectus actu, ac etiam habitu, quatenus est reipsa speciebus instructus, potestque per ipsas intelligere; quo cursus modo, sed perfectiore, sit Intellectus potestate. Porrò omnem quidem Intellectum esse immistum, separatumque, quatenus organo corporeo, quemadmodum Sensus, aut Phantasia non vtitur; sed propriè tamen solum Agentem esse eiusmodi, quatenus Ratio in illo statu est tota seiuncta à rebus externis; quare & agentem Intellectum solum dici immortalem, ac perpetuum, quòd non possit non esse [illegible], *idipsum quod est*: Intellectum verò patientem, quia possit patiens esse desinere, corrumpi, corruptioni[illegible] obnoxium dici, non quòd abeat in nihilum, sed quòd in se rediens, ac denuò conuersus, statum agentis induat, ac illud, quod erat esse desinat, hoc est patiens, ac materialis. Nempe non duos esse Intellectus reipsa distinctos, sed vnicum duobus modis spectatum. Videri porrò Simplicio accedere Priscianus Lydus, qui in libro de

Phantasia,

Quid Intellectus Humanus, & quotuplex

[illegible] cap. 5. & seq.

Phantasia ex mente Theophrasti, videtur eadem ex Iamblicho, quem etiam citat, descripsisse. Nihil verò dicendum de Georgio Pachymerio, qui non modò sententiam, verùm etiam verba, contextumve Simplicij, ipso licet innominato, transtulit in suum septimum *de Anima* librum. Sed ex Græcis quidem Interpretibus hi sufficiant.

Ad Arabas quod attinet, quos qui Latinè primi expresserunt, loco Intellectus, dixere Intelligentiam; vnde & deinceps facta est vox trita; ecce Auicenna imprimis vnam agentem Intelligentiam hominum omnium communem posuit, illámque vltimam, & quasi decimam in ordine Intelligentiarum, substantiarumve separatarum, quas infra primam causam constituit, quarùmque nouem superiores mouere Cælos censuit, primam Primum; secundam Cælum Stellatum, tertiam Cælum Saturni, atque ita ex ordine. Voluit scilicet præter eam, quæ Lunæ Cælo præsidet, dari decimã, quæ sit ipse Intellectus agens. Hoc est, quod innuere videtur, cùm in

quæst. 9. c. 4.

Metaphysica, *Similiter est dispositio*, inquit, *Intelligentiæ, & Intelligentiæ, in Cælo, & in Cælo* (Interpretum verbis vti cogimur) quo vsque perueniatur ad Intelligentiam agentem, quæ gubernat nostras Animas. Vnde & fit, vt licet

cap. 4.

videatur in libro *de primis, & secundis substantiis* Intelligentiam agentem Deum facere, quatenus ait, *non illuminari Intellectum Animæ humanæ aliquem, nisi à lumine causæ primæ; vt sciamus, quod lumen primum est supra Intellectum, & quod perfectio Intellectus non est, nisi à lumine illo*: intelligi tamen id debere videatur de lumine à Prima causa, primarie Intelligentia per secundas, seu insequentes, & ad agentem vsque ipsam deriuato: ac de eo proinde accipiendum esse, quod aliquantò pòst legitur, *Dicemus ergo, quòd Intellectus in potentia est ipse tenebra, cui cùm appropinquat Intelligentia agens, & coniungitur ei modo sua coniunctionis, illuminat ipsum, vt secundum qualitatem sui luminis recipiat formam ab Intelligentia agente, in qua est formarum multitudo, & per receptionem eius incipiat esse in effectu*; id est, quod aliis dicitur, actu. Ac pari modo, cùm in opere *de Anima* vbi de eadem Intelligentia agi-

tr. 5. cap. 5.

tur, hæc verba legimus, *Cuius comparatio ad Animas nostras est sicut comparatio Solis ad visus nostros; quia sicut Sol videtur per se in effectu, & videtur luce ipsius in effectu, quod non videbatur in effectu: sic est dispositio huius Intelligentiæ, quantum ad nostras animas. Virtus enim Rationalis, cùm considerat singula, quæ sunt in Imaginatione, & illuminatur luce Intelligentiæ agentis in nos, quam prædiximus, fiunt nuda à materia, & ab eius pendiciis* (conditiones, seu circũstantias dicunt) *& imprimuntur in Anima Rationali, non quasi ipsa mutetur de Imaginatione ad Intellectũ nostrum, neque quia intentio pendens ex multis, cùm ipsa in se considerata nuda per se faciat simile sibi; sed quia ex consideratione eorum aptatur anima, vt emanet in eam ab Intelligentia agente abstractio. Cogitationes enim, & considerationes motus sunt aptantes animam ad recipiendam emanationem,*

sicut termini medij præparant ad recip[...]
conclusionem necessariò, quamuis [...]
modo, & hoc alio, &c. Algazel [...]
quàm Auicenna sensit; quando in [...]
sica sua nihil aliud, quàm Auicen[...]
uiator, vt est ab Alberto adnotatum [...]
vnde & eòdem spectat, quod in [...]
ce verbis scripsit, *Sensus de Intelligen[...]*
te est, quòd semper est agens in Anima [...]
fuerit: & hoc omninò est de natura sub[...]
rum Intelligibilium, de quibus iam [...]
est in tract. 2. a Diuinorum, id est in Meta[...]
quæ dignior est omnibus illis, vt [...]
ei, quod est Intelligentia vltima decem [...]
gentiarum. Ibidem etiam, ac [...]
esse Intellectum agentem aliam corpo[...]
esse in corpore; sed irradiare supra A[...]
tionalem, communicando eidem lucem [...]
suæ. Alpharabius quoque non dis[...]
tentiam in libro *de Intelligentiis* [...]
quæ Intellectum agentem infimum [...]
tiarum. Postquam enim per vari[...]
peruenit à materia prima ad Intelle[...]
tentia, seu potestate ad Intellectum [...]
ctu, seu actu, ad Intellectum adeptu[...]
habitu (ita certè passim Intellect[...]
tum interpretatur Auerroës; tamen [...]
mas interpretentur potiùs Intellect[...]
operatiuum) tum subdit, *A quo [...]*
ereceris te, peruenies ad primam [...]
rum, quæ sunt separata; ex quarum [...]
primum est ordo Intelligentiæ agenti, [...]
telligentia agens, quam nominat [...]
in tertio tractatu libri de Anima, [...]
parata. Ac statim, *Cùm compara[...]*
tellectum (sic enim legendum vid[...]
effectum) *qui est in potentia, est [...]*
tio Solis ad oculum, qui est [...]
quandiu est in tenebris, inuenit [...]
bra est illuminatio in potentia, &c.

Verùm, ne quid Auempace, A[...]
alij senserint, consecter, viris [...]
rors, qui non agentem modò Intelle[...]
sed Intellectum etiam potestate, [...]
rialem vnicum & communemque [...]
hominibus posuit. Et quod attinet [...]
ad agentem, dicere videtur non [...]
sua librorum Metaphysicorum [...]
esse illum alium ab Intelligentia [...]
næ motrice; cùm ordine inter [...]
lestium orbium recitato, Intellig[...]
agens, inquit, *est vltima harum in [...]*
ponamus ipsum motorem orbis Lunæ, [...]
tamen de Animæ beatitudine, [...]
tur distinctum, quatenus [...]
faris distinguens gradus rerum [...]
quæ in primo primam causam, in [...]
secundam; in tertio Intellectum a[...]
quarto Animam, in quinto formam, [...]
materiam; facit Intellectum agente[...]
ctum à causis secundis, quatenus [...]
dimus Auicennam, & Algazelem [...]
Cælorum motores. At quod [...]
lectum potestate, seu materialem, [...]
penè in his illis circa recitata [...]
tij de Anima commentariis, [...]
hunc intellectum esse ex eodem [...]
tam ingenerabilem, ac incorr[...]

quam agentem, & maximè, cum ab Aristotele [illegible] passionis [illegible] & quòd alioquin Intellectus patiens [illegible] obnoxius, nihil ipse quoque hunc Intellectum nihil esse aliud, quàm Phantasiam, vimque Imaginatricem, quam [illegible], & Cogitatricem in vnoquoque homine esse singularem [illegible], & iuxta Aristotelem [illegible] individualem statuit. Vnde [illegible] ob difficilem obiectionem, quòd si Intellectus quoque materialis, [illegible] propria est [illegible] agens intelligere, hominum [illegible] communis foret, *sequeretur vno* homine intelligente, [illegible] aliquid, idem [illegible] intelligere [illegible] caeteros; [illegible] hanc difficultatem [illegible] eo soluit, quòd nō in omnibus [illegible] eadem intelligibilia potentia, sint Phantasmata, quae ab Intellectu agente illustrentur, neque [illegible] Intelligibilia fieri [illegible], et vnus perinde non eadem, quae alius [illegible] intelligit, aut [illegible]. Et, si lubet, et rem [illegible], *illud vero secundum dubium, quod dicebat, [illegible] posse Intellectum materialem esse vnum numero in cunctis individuis hominum, & ingenitum, [illegible] & ipsa Intelligibilia, quae in [illegible] sunt actu, quae quidem sunt ipse Intellectus speculatiuus, [illegible] ad numerationem individuorum hominum, generenturque, atque corrumpantur ad generationem, & corruptionem ipsorum hominum, hoc [illegible] dubium est satis difficile, &* [illegible]. *Quoniam si [illegible], &c.* Et breui post, *at si dicamus [illegible] individuorum [illegible] sequetur, quia eius [illegible] erit [illegible], & eadem [illegible], & si [illegible] individuorum [illegible] illud esse intelligibile, quod [illegible] illud individuum, [illegible] individuis.* At interpretationem [illegible], *sed si concedamus illam rem intelligibilem, [illegible], & [illegible] cognoscibilem esse [illegible] quae [illegible] in ea, [illegible] est ipsa forma imaginaria, [illegible] intellectum existens [illegible] est materialis, [illegible] omnia illa argumenta integrè soluetur.* Verùm haec [illegible] de Arabibus [illegible] vbi illud de Diuina Sapientia secundum Aegyptios vulgò attributum Aristoteli [illegible] posse Arabis cuiuspiam, cùm alias ob causas, tum maximè ob ea quae 5. libro de Intellectu agente his verbis habentur: *Intellectus agens in Animum rationis participem influit: quoniam huius lumē est, quod homines a caeteris [illegible] alia quae sunt, &c.* Ac statim, *Nam Intellectus primus post mentem primam [illegible] Intellectu materiato, in quo [illegible] consistit, in Mundum influit; atque illius agentis [illegible] naturam possibilem, &c.* Et rursus, *Quoniam inter ea, quae sunt [illegible] ab Intellectu materiato, nihil est quod illum perfectam [illegible] possit suscipere.* Et rursus: *Anima autem rationis particeps, quae Intellectus est ab agente secundus, id est possibilis [illegible].* Ac iterum, *Intellectus ab agente secundus qui possibilis est non potest sua vi naturali [illegible], & ad essentiam suam [illegible] nisi ab animi [illegible] excitetur:* & id genus alia complura.

Quod ad Latinos verò spectat, verum est quidem ab ipsis vsque Alberto Magno, ac D. Thoma, cum, quos iam deduximus, interpretationē viguisse; sed tamen et antè iam fuerant, ita non defuere deinceps, qui illā priorē, & iuxta praesertim Alexandrū probârint. Quin-etiā videri possit D. Thomas, si res attēdatur, nō eam propendisse, eo tamē deducto, quòd Mens, Animae humanae, vtrumque illustratione Intellectus superioris indigeat, sit nihilominùs immortalis. Nempe in prima suae Summae parte, postquā ostendit eādē rationē, qua Alexander vsus fuerat, *Oportere esse aliquem altiorē Intellectum, quo anima iuuetur ad intelligendum,* adiicitque hoc, *Posuerunt ergo quidā hunc Intellectum secundum substantiam separatum esse Intellectum agentem, qui quasi illustrando Phantasmata facit ea intelligibilia actu; rum subiicit quidē, sed dato, quod sit aliquis talis Intellectus agēs separatus, nihilominus tamen oportet ponere in ipsa anima humana aliquam virtutem ab illo Intellectu superiori participatam, per quam anima humana facit intelligibilia in actu:* Verùm elicere heinc licet quaestionē non de re, sed de nomine fore, debeat-ne ille superior Intellectus cēseri agens; aut posse distingui agentem Intellectum duplicē, vnum, qui in anima sit, alterū, qui sit separatus. Et ex mente quidē Alexandri Deus. Certè & Sanctus Doctor citatis ibidē ex Themistio, Aristotele, ac Platone, quorum ille Intellectum agentem lumini cōparârit, hic Soli, docet talem *Intellectum separatum secundum fidei nostrae Dogmata esse ipsum Deū, à quo anima humana lumen intellectuale participat secundum illud psalmi quarti, Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Quò minùs est mirū, si aliis in locis idem argumentū pertractās fateatur *fuisse Catholicos, qui posuerint Deum Intellectum agentem, qui est lux vera, quae illuminat omnem hominē venientem in hūc Mundū.* Conicere porrò par est fuisse illos Catholicos antiquiores illos Latinos, quos Albertus insinuat, lū in tertio de Anima libro *Latinorum,* inquit, *Philosophorum plurimi cum opinione Platonis in multis consentire videntur.* Ad Recentiores quod attinet, notū est vel vno superiore saeculo fuisse bene multos, et Simonem Portium, Iulium Castellanium, Iacobum Zabarellā, & alios qui interpretationē vulgatam, vt ab Aristotele alienā respuentes, in alteram illam, & quae maximè est Alexandri concesserint. Siquidem nihil magis absurdum in Aristotelis doctrina duxerunt, quàm id, quod est in Anima intelligendi principium sic accipere, vt idē sit simul efficiens, & materia; agens & patiens; actus purus (cùm sit potentia actus) & pura potentia (cùm aliam naturam non habeat, quàm vt possibile sit) semper intelligēs, & non semper intelligēs, immortalis, & corruptioni obnoxius. Nihil esse necesse Latinos cum Philopono, ac Simplicio id obiicere, quod ait Aristoteles, *oportere in Anima ipsas hasce differentias;* quippe illā innuere oportere ipsas perinde inesse, ac in natura reliqua, reliquisve generibus, in quibus efficiēs, & materia res semper sunt substantiā diuersae; cùm & alioquin si Aristoteles facultates intellexisset, illas non *differentias* sed nisi *Animae facultates* saltē *aut particulas* dixisset, vti & iam ipsam potestatio

Quid Intellectus Humanus, & quotuplex?

q. 79. art. 4.

q. de spirit. creat. c. 10. de an. 3.

tract. 2. c. 12.

de mente hum. cap. 12. de hum. intell. lib. 3. de mente ag. cap. 13.

Quid intellectus humanus, & quotuplex?

Intellectum, quem speciatim ad Animam attinere obstruxerat, *μόριον τῆς ψυχῆς particulam animæ* vocârat. Nihil rursus obijcere Deum, cæterásque intelligentias, separatasve substantias, quicquam iuxta Aristotelem, nisi per lucem atque motum cum hisce inferioribus non communicare; id enim accipiendum esse de materiali, corporeove influxu, quo Deus potest censeri Cælo intercedente agere; non de incorporeo, & secretiore illo, quo Diuina Mens penetrans in omnia, ac ipsi speciatim Intellectui humano coniuncta, agere in ipsum illustrando potest.

An addam verò quemadmodum videatur longè planiùs ex hac, quàm ex vulgari sententia loca interpretari non pauca, quæ apud Aristotelem hocce in negotio negotium facessunt? Taceo non videri esse necessarium, vt iuxta Aristotelem Intellectus agens, qui perinde sit per orbem diffusus, ac diffusa est per aërem lux Deus, primave causa statuatur; sufficere enim videtur, si intelligatur alia incorporea, intellectualisque substantia, qualem quidã Platonici vt Alcinous, & effectum Dei habuerunt, & esse dixerunt Intellectũ Mundi, qualem necesse est Themistius, qui Deum quoque esse noluit, constituerit; qualem oportet Simplicius Intellectum participatum, infra imparticipatum posuerit, qualem denique Arabes infra Intelligentiam Lunæ motricem dari censuerunt. Taceo & aliunde nihil videri incõmodi esse,

3. de gen. an. cap. vlt. 2. de gen. an. cap. 3.

talem quampiam substantiã iuxta Aristotelem tueri; quando, vt admisit in Vniuerso, regioneve Elementari *ζωογόνα θερμότητα ἀνάλογον οὖσαν τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ, animalẽ calorem, qui elemento Siderum proportione respondeat*; ita potuerit in Vniuerso, eademve regione substantiam intellectualẽ admittere Cælesti illi respondentem. Adnoto subinde ex hac positione tolli præcipuas difficultates, quæ circa quintum illud caput tertij de Anima excitantur. Nam primùm quidem illud, quòd agentem Intellectum immortalẽ, ac sempiternum, patientem corruptioni obnoxium, mortalẽve esse decernit, nihil cogit eò confugere vt Aristoteles dicatur nomine patientis intellexisse Phantasiam quemadmodum fieri vulgò obseruatur; cùm ille tamen de eo loqueretur, quem mox comparârat, cum materia, patienteve principio, cuiúsque proprium dixerat posse omnia fieri, sicque non alium quàm Intellectũ potestate descripserat, siquidem agentem, ac patientem statuens diuersas adeò substantias, nihil vetuit illum immortalem, illum mortalem asseuerare. Neque hoc modò, sed etiam potuit facere agentem immortalem absque vlla contradictione, cùm non potuisset, nisi vnicũ, generalémque intellexisset. Fac enim illũ intellexisse singularem, ac propriũ in vnoquoque homine; aut is gignitur, ac de nouo fit, aut ingenitus est, ac perpetuò fuit. Non sanè primùm, quoniam aut fieret ex aliqua materia, aut ex nulla. Non admittes

12. met. 8. 8. Phys. 10. 2. de part. an. 1.

ex aliqua, quia materialem faceres, cùm Aristoteles ipsum faciat non-mixtum, atque separatum, videlicet instar aliarum separatarum, quas vt sempiternas, sic immateriales, incorporeas, ac expertes partiũ, magnitudinisque habet; vnde & agere de illo ad eandem scien-

tiam spectare vult ac idcircò hinc abire [illegible]
tatas, & vt cum patiente comparat, [illegible]
sum verbo attingit. Non item ex nulla, [illegible]
niam manifestè Aristoteli repugnaret, [illegible]
probanti tritum Effatum apud Physicos, [illegible]
[illegible] *ἐκ μὴ ὄντος, Ex nihilo nihil fieri.* V[illegible]
si quocumque modo Intellectus [illegible]
non futurũ illum ex Aristotele sempiternum [illegible]
quoniam impossibile iuxta ipsum est, [illegible]
[illegible] *aut corrumpi posterius, quod prius* [illegible]
num fuerit; aut quod prius non fuerit [illegible]
rius sempiternum. Non etiam secundum, [illegible]
niam numerum Intellectuum agentium [illegible]
infinitum diceres, aut finitum; si infinitum [illegible]
Aristotelis contradiceres, apertè doce[illegible]
tum actu tam in multitudine, quàm in ma[illegible]
tudine non dari. Si finitum, vel transi[illegible]
nem ex corporibus in corpora [illegible]
vnus nempe Intellectus succedentibus [illegible]
pluribus hominibus posset; verùm hoc A[illegible]
teles *αἰτίαν* [illegible] *Pythagoricam fabula[m]* [illegible]
pellat; vel singulis hominibus ita sing[illegible]
signabẽs, vt per totam æternitatem [illegible]
bus non competat; verùm conflari [illegible]
potest cum Aristotelis opinione *de* [illegible]
Mundi, iuxta quam cùm infiniti [illegible]
mines debeant, necesse foret [illegible]
finitam actu multitudinem Intellect[illegible]
rùm hæc omnia incommoda [illegible]
lentur, si quem agentem Intellectum Aristote[illegible]
les immortalem facit, non singularem, [illegible]
cialémque in vnoquoque homine, sed [illegible]
lem, vnicumque pro omnibus [illegible]

At, inquies, nonne capite iv. dicitur [illegible]
Aristoteli Intellectus patiens, sine [illegible]
χωριστὸς, ἀμιγὴς, ἀπαθὴς, separabilis, im[mixtus] [illegible]
passionis expers; quibus vocibus [illegible]
tura incorporea, atque idcircò im[illegible]
Verùm attende, vt non propterea [illegible]
ctus dicatur vsquam, sicuti agens, [illegible]
mortalis, ac sempiternus. Quin [illegible]
citur potiùs *χωριστὸς separatus*, quàm [illegible]
parabilis, vt esse intelligatur [illegible]
mistúsque alia ratione, quàm [illegible]
state: quò magis [illegible]
stæ accipi iuxta Aristotelẽ debeat [illegible]
itaque iuxta ipsum duplex est [illegible]
quæ fit reipsâ, seu, vt loquitur *κατὰ* [illegible]
[magni]tudine, quasi magnitudo à magni[tudine]
corpus à corpore reapse [illegible]
vtrumque per se, & seorsim, ac [illegible]
(vnde & eadẽ libro secundo [illegible]
lia dicit) consistere valeat, vt cùm [illegible]
bore decerpitur, aut ramus à trunco [illegible]
tur; alia, quæ fit cogitatione, sive, vt [illegible]
τῷ λόγῳ, vel *κατὰ λόγον ratione*; cùm [illegible]
duabus rebus seu reipsâ separabilibus [illegible]
separabilibus, vnam sine altera cogita[illegible]
quasi ab illa abstractam habemus [illegible]
mo curuitatẽ sine naso (quod [illegible]
est) aut vniuersè quantitatem [illegible]
quod Matheseos est proprium, [illegible]
inter *τὰ ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα* [illegible]
intellecta dicuntur, reponit. Quin [illegible]
quoties discutiendum proponit [illegible]
pars animæ, qua Anima cognoscit, [illegible]
quæque ipse patiens Intellectus est, [illegible]

[illegible] potest profectò habere [illegible] nisi patiatur. [illegible] autem est, quod [illegible] quarto capite [illegible] aliud magnitudinis [illegible], & carnitatem [illegible] posteriore modo, seu [illegible] [illegible] materia (memorata nempe à suis [illegible] *separabiles sunt, sic etiam se habere, quod* [illegible] *ad Intellectum.* Sic verò proinde impermixtum dici, non quòd reipsa separatus separabilisve sit; sed quòd sit ex se, seu priusquàm intelligat, specierum, habituumque omnium [illegible] conditione immunis, ac purus. Id quippe [illegible] verba, quibus & commendat Anaxagoram, & rationem eam reddit quòd intus apparens prohibeat alienum; & ideò concludit illum *Intellectum, qui animæ dicitur, nihil actu rerum, priusquàm intelligat, esse, ac ideò esse consentaneum, ut corpori mistus* non sit [illegible], quasi sit [illegible], et cùm intelligit, esse talibus censeatur. Sic & rursus dicit passionis expertem, non absolutè, seu quasi omni passione careat, cùm proprio etiam nomine [illegible] *Passivus* dicatur; sed comparatè ad ipsum sensum, nam est quidem etiam sensus aliquatenus passione immunis, quatenus nempe licet species rerum sensibilium excipiat, recipit tamen [illegible] *sine materia,* ut cera figuram sigilli absque ferro, auro [illegible], quod est [illegible] capite ultimo, & sub finem libri [illegible] habetur, sed tamen [illegible] *non par est à passione immunitas;* quoniam cùm sensus in organo sit [illegible], quoque indiget ad [illegible], species recipiat, potest species illa adeò vehemens, ut lædat ipsum organum, [illegible] perinde uti valeat [illegible] ad [illegible] alia perinde sufficiat, ac [illegible] proinde [illegible] censeatur; Intellectus autem, cùm pars est animæ nulli affixa organo, ac vi sua intelligit, solàque Phantasmatum per agentem Intellectum illustratione indiget, ideò nihil tale ex vehementer intelligibili patitur, nam exinde potius habilior ad intelligendum cætera redditur & quæ in illo fit specierum intelligibilium receptio, non tam passio sit, quàm perfectio dicenda. Notandum verò hæc omnia ab Aristotele ex eo deduci, quòd velit Intellectum eam solam habere naturam, ut possibilis seu potestate sit, ac ideò nullius corporis, seu organi actus. Quippe, cùm tamen sit in corpore cum reliquis partibus sit, à quibus est sola ratione separabilis, non tamen, quemadmodum ille organo cuipiam, quo [illegible] ad agendum adstrictus est; inde fit, ut haberi possit, quasi separatus, non mixtus, passione à corpore immunis. Velle porrò Aristotelem agere Intellectum sine organo, & esse tamen in corpore neque sine illo esse posse, ex eo licet colligere, quòd inter initia libri primi scribat, Si intelligere absque Phantasia non liceat, non posse ipsum esse sine corpore; & memorato capite octauo doceat contemplantem, intelligentemve, necessariò cum Phantasmate contemplari, ac proinde intelligere sine Phantasia non licere.

Ex hisce [illegible] intelligitur, quid sibi id [illegible] *de Animalibus.*

velit, quod Aristoteles libro secundo hisce verbis habet, [illegible]. *De Intellectu verò, contemplatiuaque potentia, nondum liquet; sed videtur aliud genus animæ* (supple, quàm naturale) *esse, & hoc solum tanquam æternum à corruptibili separari posse contingit.* Nam nomine quidem Intellectus videtur agentem intelligere (uti Alexander certè accipit) ipse est nempe, cui competit esse aliud genus animæ, ac tanquam æternum à corruptibili separari; & dubitanter tamen loquitur, quòd illi adiungat contemplatiuam potentiam, seu Intellectum potestate, qui unà cum agente, illiusve ope, completum in nobis intelligendi principium sit; cùm sit ipse tamen genus Animæ naturale; & quòd sine Phantasia non valeat, ideò separari à corpore, quod corruptibile est, non possit; loquitur, inquam, dubitanter, uti & aliquoties antè, & aliquoties post, quousque rem determinaturus, caput illud quartum libri tertij sic exorditur, *De parte verò Animæ, qua Anima cognoscit, ac sapit, siue sit separabilis siue non magnitudine, at ratione separabilis, considerandum est quam differentiam habeat, &c.* & capite tandem quinto facta distinctione rem determinat, docens esse Intellectum agentem, qui *solum æternus* sit; patientem, qui sit [illegible] *corruptioni obnoxium.* Heic & non alium, quàm agentem videtur intelligere, cùm edisserens libro primo de Animalium partibus, Sit-ne Physici de omni anima agere, an non? concludit idcircò non esse, quòd excipere Intellectum oporteat, quasi is nempe sit separata substantia, & de separatis substantiis agere, alterius sit, quàm naturalis scientiæ. Quin-etiam id ex eo confirmans, quod Intellectus non sit Anima, quæ haberi possit natura, quatenus motus principium non est, id de solo agente intelligi potest, ut qui nullum motũ, nullamve actionem naturalem eliciat; cùm alioquin patientis sit Phantasmatum ope intelligere, ac fieri proinde cuiuspiam naturalis motionis principium. Sanè & cùm Intellectus agens ut merè abiunctus à corpore non possit esse illius actus, Animarum, siue formarum aliarum naturaliũ instar, videri Aristoteles potest capite illo quinto id circa ipsum definisse, quod memorato secundo de Anima libro dixerat, esse adhuc obscurum, Anima-ne foret actus corporis [illegible], *quemadmodum est nauta nauis;* siquidem faciens hunc Intellectum ut separatum ita æternum, non esse ipsum magis corporis actum censeat, quàm separatas, motricésque Cælestium orbiũ Intelligẽtias. Non est verò heic reticẽdus celebris ille cùmprimis locus ex secũdo libro de generatione Animalium, in quo ubi de cæteris Animæ generibus hæc post non pauca alia præmisit, *Quorum principiorũ actio est corporea, esse ea non posse sine corpore manifestũ est (uelut ambulare sine pedibus, ac ideò ut adueniant extrinsecùs fieri non potest; neque enim possunt aut per se accedere, inseparabilia cum sint; aut una cum corpore, cùm semen nihil aliud sit quàm alimenti mutati excrementum* [illegible] *denique,* [illegible]

Quid Intellectus Humanus, & qui- [illegible] cap. 2.

cap. 1.

cap. 1.

cap. 3.

Quid Intellectus Humanus, & quatenus dicatur

ϗ θεῖον εἶ μόνον. οὐδὲ γὰρ αὐτῶ τῇ ἐνεργείᾳ κοινωνεῖ σωματικὴ ἐνέργεια. *Restat igitur, vt Intellectus solus superadueniat extrinsecus, ipsusque solus diuinus sit: neque enim cum eius actione communicat actio corporalis.* Dicere certè, vt fieri solet, ideò Intellectum, animumve humanum dici aduenire extrinsecùs, quòd non ex potentia materiæ, sed ex nihilo à Deo creetur, immittatúrque in corpus, id piè quidem, at parum tamen ad Aristotelis mentem, qui, vt iam opposuimus, talem creationem non agnouit. Superest proinde, vt hic de quo Aristoteles loquitur, aut sit ipse Intellectus agens, qui Animæ quasi apponatur, extrinsecúsque affulgeat; aut vocatus ipsi Intellectus actu, qui nihil aliud sit, quàm Intellectus potestate, prout reipsa intelligit, habitumve intelligẽdi habet, ac aduenire extrinsecùs dicatur non prout ex Cælo, calidove illo, quod Elemento Siderum analogum est, aduenit, vt visum est aliquibus: nam id non proprium Intellectus, sed Animarum omnium commune iuxta Aristotelem est, qui proptereà omnia plena animæ facit; non item prout ab obiectis, rebusve externis in actu constituitur, quod existimant alij: nam non est id quoque proprium Intellectus, at commune etiam omniũ Sensuũ; sed prout illustratur ab Intellectu agente, qui extrinsecum quidpiã ipsi est. Vtrouis autem modo censeas, est semper Intellectus agens aliquid aduenicns, adiunctumve extrinsecùs. Ac fortè quidem interpretatio posterior tantò est probabilior, quantò & Aristoteles loqui illeic loci videtur de facultatibus Animæ, quatenus in actu statuuntur, & aliquanto pòst loquens de seminis parte separabili comprehendi eã diuinum id dicit, quod est ὁ καλούμεν@ νοῦς, *qui appellatur Intellectus*; & scribit

sect. 30. probl. 5.

etiam alibi ἡμῖν [illegible] *aduenire nobis maximè Intellectum in senectute*: verùm prior, quòd scilicet ὁ θύραθεν νοῦς, *Intellectus foris insertus*, externeve adueniens sit ipse Intellectus agens, ea est, quæ Alexandro, Plutarcho, & aliis placuit, eo maximè autem Nemesio, apud quem

cap. 1.

Aristoteles ὁ μὲν δυνάμει νοῦν συγκατεσκευάσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, ὁ δὲ ἐνεργείᾳ θύραθεν ἡμῖν ἐπεισιέναι λέγει, *Intellectum quidem potestate generari cum homine, Intellectum verò agentem nobis aduenire extrinsecus censet.* Nempe Intellectum ἐνεργείᾳ, *actu*, Philoponi, & aliorum more ἀντὶ τοῦ ποιητικοῦ *pro agente* dixit Nemesius; & vel ex eo constare potest, quòd sensisse adiecit Aristotelem huiuscemodi Intellectum [illegible], ϗ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦντα ἀλλ' εἰς προκοπὴν τῆς τῶν φυσικῶν γνώσεως, ϗ θεωρίας παρειλημμένον, *non ad ipsam essentiam, existentiamque humanam facere, sed ad processum cognitionis, contemplationisque rerum naturalium conferre.*

Cùm loca hæc verò explicari de Intellectu agente possint, tum videtur ille præsertim de Intellectu potestate patientéve intelligi qui

cap. 4.

extat *libro de Anima primo*, in quo Aristoteles dicit *videri Intellectum* ἐγγίνεσθαι *ingenerari*. Id nimirum esse videtur, quod visum est mox interpretari Nemesium ὁ δυνάμει νοῦν συγκατεσκευάσθαι τῷ ἀνθρώπῳ. *Intellectum potestate ipsi homini congenerari*, seu cùm homo variis ex partibus construitur, seu quasi instruitur illũ cæteris coaptari. Parteis autem dico, potiusquàm

facultates; quoniam hic Intellectus vi[...]
se illeic loci Aristoteli ipsa Anima R[...]
quatenus illum dicit ἐν αὐ, *substantiam*, [...]
sentiam, essentialéve hominis partem [...]
cit quidẽ Aristoteles hunc Intellectu[...]
tũpi, quod agentis est, non patientis [...]
verùm id eo modo contingere [...], [...]
ficit Sensum, Animámque toti [...]
rumpi, sed si quid corrũpitur, id esse [...]
aut subiectum in quo Sensus, aut Anim[...]
Neque enim, inquit, si visus in senectute [...]
ex eo contingit, quòd sensus vitiatur [...]
ma ipsa passa quidpiam sit; quippe [...]
patitur per senium, quàm per [...]
morbum, sed ex eo, quòd oculus [...]
trimentumve passus sit: quò fit, vt si [...]
seni oculum iuuenis restitui, visum [...]
ueris. Pari autem modo licet Intellec[...]
templatióque videri possit in senectute [...]
cescere, non id ex eo accidit, quòd I[...]
sit corruptus, detrimentúve aliquid [...]
ex eo, quòd intus sit quidpiã corrup[...]
[illegible], *cùm ipse alioquin sit* [...]
Ex quo proinde intelligis non [...]
patienti, potestatéve Intellectui [...]
tionem, aut à passione immunitatem, [...]
immortalis perpetuúsque euadat [...]
illum visus, Animæque sentienti [...]
tribuere, quod subsusculè etiam [...]
obiicitur à Themistio. Mitto tamen [...]
Themistius, dum cohærentia illa [...]
[illegible], ϗ [illegible], &c. quæ iam antè [...]
circa librum tertium inculcat, [...]
τὸ κοινὸν, ὁ [illegible], *commune illud*, [...]
accipi debere Intellectum quendam [...]
communem, cuius aliàs nulla est men[...]
satis perspicuum videatur Aristotelem [...]
Communis voce intelligere com[...]
ctum, seu mavis, coniũctum, vel corp[...]
cuius communes sint, & non [...]
propriæ, motiones, affectionesve [...]
re, amare, odisse, & consimiles. Quo[...]
les porrò subiicit, ὁ δὲ νοῦς ἴσως θειότερ[...]
verò Intellectus diuinum quidpiam [...]
illud nihil moror, quod dubitanter [...]
cùm de Intellectu tamen Agente [...]
latè, esse θεῖον μόνον *solum diuinum* [...]
duntaxat ex *Diuini* voce nihil [...]
petua immortalique Intellectus [...]
tura iuxta Aristotelem colligi, q[...]
Diuini vocem rebus quibusque [...]
buit. Siquidem non modò corpora [...]
quæ ortus & interitus expertia [...]
vocat, sed formam etiam quamlibet, [...]
materia vt bonum, ac finem appetit, [...]
in primo Physico diuinam, & *in primo* [...]
tione Animalium repetit formam, [...]
principium esse quid maxime diuin[...]
inceps docet omnem animæ facultatem [...]
cipare aliud corpus ipsis Elementis [...]
ac *in Ethicis* & diuinam dicit [...]
rodeam, & virum, qui illam possidet, [...]
Quò minùs est mirum, si in [...]
Fœlicitate agens, neque in aliam [...]
transferens (vt promptum fuit [...]
obiicientibus debere nos, humana [...]
sapere humana) tum Intellectũ vocet [...]
tum vitam iuxta ipsum traductam [...]

[illegible] *libro quarto de Animalium partibus*, tum [illegible] esse mentis docere intelligere, ac sapere, tam hominis esse diuinam substantiam, [illegible] cum sit. & quia si supernè magna corporis incumberet moles, non assequeretur [illegible] mentis, tanquam pondere & Mentem, & Sensum communem segniorem reddente. Videor ne hoc in re nimis hærere, adnotare [illegible] argumentum illud, quod Aristoteles supponit per sensus in Intellectu contingere, [illegible] præsertim de ætate decrepita, quia [illegible]; quærit enim alioquin [illegible] infirmato ex Problematibus, quamobrem seniores Intellectu magis valeamus, [illegible] citiùs addiscamus; & cùm doceat [illegible] discere faciliùs, quòd vacui penè [illegible] simus, secus ac sit posteà, cùm Mentem [illegible] impleuimus, tum respondet nos per [illegible] præstare, quòd vt natura corpori [illegible], ita Animæ Mentem dedit, quæ [illegible] perficiatur tardiùs, ac tanto magis, quantò Instrumentum, quo Intellectus [illegible] est scientia, quæ in senectute demùm consummatur.

Verumtamen ad quintum illud libri tertij [illegible] vt redeam, quod docet Aristoteles Intellectum agentem *non nunc intelligere, nunc non intelligere*, hoc est semper, seu continenter, [illegible] intelligere, tum demum esse [illegible] verum, si Intellectus agens sit, non qui Animæ proprius dicitur, sed qui sit separatus [illegible], generalis, ac sempiternus. Nam [illegible] quidem cuiusque Intellectus non [illegible], qui nunquam non intelligat, cùm præter [illegible] experiamur [illegible], saltem per infantiam, per lethargum, aliosque casus [illegible] non [illegible]; ac videatur [illegible] Philoponi dignum commentum, quòd [illegible] quippiam semper intelligat, [illegible] inter sententias [illegible] illa sit, quòd qui Intellectus in nobis intelligit, sit Intellectus potestate, non verò Intellectus agens, vt cuius sit muneris, non intelligere, sed duntaxat illustrare Phantasmata, [illegible] ad creationem specierum intelligibilium, & ea, quæ sunt solùm intelligibilia potestate, intelligibilia actu facere: qui cohæret quæso id potest cum eo, quod Intellectus agens, cuiusque nostrûm proprius, non modò intelligat, sed intelligat etiam semper? At verò, si Intellectus agens sit separatus ille, qui [illegible] est, tum demùm licebit concipere [illegible] nunc, aut heri, aut cras, sed semper, [illegible], etiam sempiterno intelligere [illegible] scilicet, vt proprium est substantiarum separatarum, quarum vnaquæque est substantia [illegible], seu, vt loquuntur, actus purus, quatenus [illegible] habet materiæ, potestatisque, hoc est [illegible] potestati admixtum, atque adeò nunquam actione, cuius existendæ est capax, priuatur, sed illam ex necessitate suæ naturæ sic exserit, vt, cùm ea non alia, quàm Intellectio sit, ab intelligendo desistere non possit. Probat verò Aristoteles separatam substantiam non superaddita facultate, sed seipsâ intelligere, esseque ipsammet intellectionem [illegible], quia nisi ipsa foret sua intellectio, laboriosi ipsi redderetur intellectionis continuatio, ac essi illam continuaret, sed se haberet vt dormiens, non esset quidpiam valde eximium. Hinc & quia fortè requires, quid sit quod Intellectus agens continenter intelligat, respondebit illum imprimis seipsum intelligere, quoniam in iis, quæ materia carent, idem est, quod intelligit, & quod intelligitur, vnde & sunt semper intelligibiles actu, non vt res corporeæ priusquam intelligantur, potentiâ duntaxat. Deinde intelligere quoque superiores substantias, vt quas nosse perfectio sit, non autem quidpiam infra seipsum, quoniam alioquin vilesceret; & quicquid demùm intelligat, facere id illum simplici intuitu, non instar nostri componendo; nam alioquin ab vna notione in aliam transiret, sicque à seipso distraheretur. Quod si in nobis Phantasmata illustrat, Intellectúmque patientem iuuat; agere id illum videri, quasi ex accidenti, seu non tam quatenus ipse intelligit, quàm quatenus est intellectualis lux, quàm participat noster Intellectus, esse illum scilicet, quasi Solem, qui illustrat colores, ipsosque visibiles facit, tametsi ipse illos non videat, nec de iis quidquam cogitet. Adeò, si Intellectus agens separatus sit, & eiusmodi est descriptus, videri id bene posse explicari, quod Aristoteles excusat, capite eodem *V. nos non recordari quia ille passionis expers sit.* Nimirum communis sententia imitata Themistium de ipso post mortem tempore id interpretatur; cùm tamen Aristoteles rescire non potuerit recordemur-ne post mortem, an-non; & appareat satis perspicuè eius esse sententiam, quòd superstites à morte non simus. Et verò, quia esse dubium poterat, qui fiat vt si Intellectus agens, qui intra nos est, & cuius ope intelligimus, ita semper intelligat, vt etiam priusquam nasceremur intellexerit, nos tamen, qui dum viuimus, suspicari possumus ipsum esse, qui in nobis intelligit (seu quo nos intelligere experimur) ac meminimus tam multarum rerum, quas à nostro vsque exortu intellexit; nihil meminerimus eorum, quæ ante exortum intellexerit; ideò causam reddens, eam dicit esse, quòd agens Intellectus sit passionis expers; quoniam intelligit ille quidem, verùm species non recipit, sed sibimetipsi est species, ac non vtitur Phantasmatibus, sine quibus tamen nihil nos seu præsens intelligimus, seu præteritum recordamur.

Quid tandem [illegible] Humanum, & quo [illegible]

Fusiusculè hæc refero, vt expendere quisque possit, an-non interpretatio illa Alexandri, cæterorúmque de Intellectu agente separato, ac generali longè magis sit ad mentem Aristotelis, quàm quæ fuit Philoponi, ac vulgò ferè recepta iam est de Intellectu agente qui idem reipsa cum possibili sit, & ratione solùm ab eo distinguatur. Nunc itaque cùm iam habeamus quæ videatur fuisse nō modò Platonis, sed Aristotelis etiam Mens; facilè erit internosse quid discriminis intercedat inter vtriusque opinionē, & eam, quā defendē [illegible] dicimus Animam humanam ex duplici parte, altera corporea, altera incorporea compositā esse. Quippe vtriusque quidem illorum opinio humanam quoque Animam ex parte vna corporea, alia incorporea compositam statuit, ac illam quasi dispositionem [illegible] obijciendæ

Quid Intellectus Humanus, & quomodo sapiens

in corpore habet; sed modo tamen longè diuerso. Imprimis enim hæc opinio, quam proponimus, incorpoream Animæ partem creari à Deo nihilo statuit, ac non antè exsistere quàm infundendo creetur, & creando infundatur in corpus; Platonica autem increatam facit, esse particulam Dei vult, ac præexsistere adeò corpori, tàmque æternum, quàm Deum ipsum esse. Cúmque illa partem Animæ corpoream ex semine, aut ipsa materiæ potentia deriuet; Platonica esse coæuam incorporeæ parti decernit, ac Animæ Mundi particulam habet. Hæc deinde incorpoream partem, Intellectumve homini cuique singularem attribuit, Aristotelea verò generalem, eandemve omnium communem facit, cúmque hæc corporeæ parti Intellectum non tribuat, vt intelligat, Aristotelea Intellectum patientem ab eius parte statuit, ipsúmque esse, qui intelligat, censet. Postremò hæc defendit incorpoream informare corpus intercedente corporea; Platonica autem vtramque partem Animæ, seu Animam totam, & Aristotelea incorpoream siue Intellectum agentem nihil aliud, quàm assistere ὡς ναύτης τῷ πλοίῳ quasi nautam naui. Hanc certè fuisse Platonis mentem nemo ambigit, quando esse hominem voluit non corpus, non compositum ex corpore, & Animo, sed Animum solum, qui corpore, vt organo vtatur.

In Alcib. 1. in Phæd.

Id videlicet Socratem edisserentem non semel induxit; eóque pertinet, quod iam moriturus, & de sepultura rogatus *Multam verò*, inquit, *operam, Amici*, (Ciceronis est interpretatio) *frustrà consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi me hinc auolaturum, neque quidquam mei relicturum. Veruntamen, Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris, vt tibi videbitur sepelito. Sed mihi crede, nemo me vestrum, cùm hinc excessero, consequetur.* Quem in sensum alij quoque, sed ille præsertim, qui cùm pistillis ferreis in mortario contunderetur,

Laërt. lib. 9.

Tunde, inquit, *tunde Anaxarchi folliculum; Anaxarchum certè ipsum non contundis.* De Aristotele verò res est iam paullò antè insinuata, & confirmari tum ex eo potest, quòd vult Intellectus agentis actionem nihil communicare cum actione corporea; tum ex eo quòd Interpretes præcipui

In lib. 1. 2. & 3. de an.

Themistius, Simplicius, etiam Philoponus, Auerroës, alij, rem sic acceperunt, vt cùm admiserint hominem ex corpore, & vegetatiua, sensitiua, cogitatiua anima, tanquam ex materia, formáque constari; censuerint tamen ex homine, & Mente rationalive parte, ac Intellectu agente speciatim, nobilius quoddam, quasi ex naui, & gubernatore compositum fieri. Qua occasione, non desunt

In 1. part. q. 76. art. 1.

etiam ex Catholicis Theologis, Caietanúsque nominatim, qui velint Animam humanam secundum gradum Intellectiuum, non esse formam corporis, sed dumtaxat secundum gradus vegetatiuum, ac sensitiuum, quorum functiones à materia dependent, ipsique inhærent.

Cæterùm non esse imprimis Intellectum, Mentem, Rationem, seu Rationalem Animæ partem, Rationalemve Animam portionem

quampiam Intellectus, mentisve Vniuers[...]
Dei, confectum penè ex iis videtur, [...]
Anima Mundi disputata sunt, accen[...]
tem præsertim rationem, qua [...]
Pythagoræi, & Platonici, sed Stoici [...]
nihil non corporeum agnoscentes, [...]
re Mundum ἔμψυχον, καὶ λογικὸν, *Animatum*, [...]
sentientem, *& Intelligentem*, seu ra[...]
esse, quòd res animatas, seu sentien[...]
intelligentes, seu rationis participes [...]
ceret. Scilicet suprà deduximus [...]
fallaciam, ostendentes non posse argui [...]
toto Mundo, seu per totum Mundum [...]
sam formam aliquam, ex eo quòd [...]
bus eius partibus reperiatur; nisi [...]
arguetur de forma Animalis, aut Ho[...]
pari inferatur esse in toto Mundo, [...]
ve per totum Mundum formam lapi[...]
que esse totum Mundum lapideum [...]
tibus Mundi aliquibus forma lapi[...]
Et quo quidem modo possint res [...]
tametsi Mundus non sentiat, gigni, [...]
tum vbi de Sensu disputatum est, [...]
Quo verò modo res intelligentes, [...]
nis participes esse absque eo valeant, [...]
ex Vniuersi mente deducantur, id [...]
dum ex dicendis erit. Interim, lice[...]
mus esse in Vniuerso Mentem, quæ to[...]
lius molem permeet; qui suaderi [...]
valeat singularem Mentem [...]
hominis particulam esse ex illa de[...]
Etenim incorporea res, cuiusmodi [...]
Mentem volunt, secari, distrahique [...]
test; neque, tametsi concipiatur [...]
partes designatione quadam distin[...]
idcircò vt designari, sic reipsâ [...]
cem possunt. Cúmque Vniuersi Men[...]
sit; potest-ne aliqua decidua illius [...]
sic detrudi in corpus, transferrique [...]
pore, vt aliquò eundit, vbi iam [...]
uersi mens? Et illéne vbi [...]
mens est quasi ingeminata, [...]
conterminæ ex quibus primùm [...]
intercapedinem aliquam Mentis [...]
tercipiunt? Nam portiunculam [...]
maris vase concludere, péque ipsa [...]
traducere nihil prohibet, ob aquæ [...]
tiam, & fluxilitatem, quæ præsertim [...]
cohærentibus abduci, cohibérique [...]
dum propellit alias, vt earum locum [...]
locum relinquit, in quem illæ [...]
cùm hæc sint corporum propria [...]
possint de re incorporea, quæ neque [...]
neque coërceri, neque adeò transmitti [...]
re valeat, vt neque aqua transfundi [...]
solum contineretur; quanquam [...]
habet, quæ à loculis suis aquæ [...]
tantillum aquæ non-nihil [...]
lam verò est corpus, quod [...]
beat rei incorporeæ non pennis, & [...]
sum transferri immotæ non [...]
& potest quidem aqua, quæ vase [...]
clusa impuritatem contraxerit, [...]
tra mare vase, sordes omnes [...]
aquæ reliquæ vniri; similiter [...]
sordes corporeæ res sunt: at [...]
incorporea mens contagio corporis [...]
soluta corpore oberrans ipsam [...]

velis cum Comico loqui, & secum connectere, & paullatim exuere? Quomodo aliunde, cùm tam beata sit, quàm vniuersa ipsa Mens, hoc est, quàm ipse Deus, cuius eam partem faciunt, auelli à corpore tam misera patitur? Quomodo tam insana, vt semel soluta, iteratò vinciri cum corpore appetat ac velut affixa ab eo subiri? Sed hæc vt mittam, quæritur, cùm Mens, quatenus incorporea minùs longè (quin etiam nihil) metare à corpore debeat, quàm radij Solis ab aëre, qui fieri possit, vt radij tantum lucis, traiecti licet per aërem retineant; ipsa Mens traiecta infusáve per corpus, penitus obscura euadat; hoc est, vt priusquàm corpus subeat, omniscia, cognitionisque adeò luce illustratissima, hebes penitùs, ignaráque reddatur. Quanquam, ecquod illis argumentum est, quòd omnia prius sciuerit; cùm ne ea quidem ipsi lux remaneat, quod prius aut fuerit, aut aliquid nôrit? Reminisci eam dicunt, ac Animos Pythagoræ, Empedoclisque argumento esse. Verùm quæcumque illorum fuerit seu inepta credulitas, si seriò fuisse loquutos putes, seu comminiscendi, ac mentiendi ratio, qualis ea esse præsertim potuit, qua salutari dogmati de abstinentia à mutua cæde quærerent fidem adiuti sunt: ideò ne par est reliquos, hoc est vniuersè omneis homines opinari se tunc eorum & præexstitisse, & nouisse omnia, cùm nemo sit omnium, qui prioris status vllatenus meminerit? Volunt Reminiscentiam non tam in eo consistere, quòd prioris status recordemur, quàm in eo, quòd, cùm quid discimus, aut ad rogata congruè respondemus, id propter Ideas, speciesve innatas faciamus, quas Mens secum ex alio, in hunc statum aduexerit. At quoniam fieri id non valeat, quòd habeamus ingenitam non Ideam vllius rei, sed facultatem intelligendi, comparandique nobis Ideas, seu, vt aliàs vocauimus anticipatas quasdam notiones, iuxta quas deinceps ratiocinemur, & ad ea, quæ interrogamur, quæque ex acquisitis anticipationibus deduci possunt, respondeamus? Quod quidem vberiùs circa Principiorum primorum notitiam dicetur, ac potest interim ex dictis circa Phantasiam intelligi. An-ne igitur, cùm alia ratione explicari res valeat, fabulas potiùs complectemur? Sed hæc prosequi prorsùs piget.

Non esse deinde Intellectum nostrum ex particulari patiente, & vniuersali agente iuxta Aristotelem, ac tot illos Interpretes compositum; potest pari penè ratione fieri comprobatum. Nam sunt isti quidem in eo cautiores, quòd nolint agentem Intellectum quasi concidi, & suam cuique homini alligari particulam, quæ vna cùm eo transferatur; sed manere velint semper integrū, immotúmque, vt lucem, patientem verò solum transferri, vtique vbiuis exiri, vt ex Alexandro recitatum est; verùm ista quoque opinio ex eo fabulosa videtur, quòd probari primùm non possit cur agens ille Intellectus censeri aut omninò Intellectus, aut noster Intellectus debeat. Ecquonam enim argumento habere illum possumus intelligentem substantiam, cùm quicquid perhibetur intelligere homines omneis lateat, ac nemini valeat innotescere, an intelligere quidpiam possit? Quin-etiam, cùm nostri Intellectus respectu se habeat, vt lux; quonam iure propterea dicendus Intellectus sit, quin possit lux visum illustrans visus pari iure appellari. Sed intelligere vt detur; quia tamen eius intelligentia nihil nos attinet, & perinde se habet, vt si lux supponatur videns; ideò neque est cur Intellectus noster dicatur, magis, quàm ipsa lux noster visus. Quo fit, vt non magis liceat dicere Intellectum humanum ex illo, & speciali cuiusque componi, quàm visum cuiusque Animalis ex speciali Visu, & luce conflari. Fit quoque, vt seu Intellectus corruptioni obnoxius sit, vt Aristotelis textus habet; seu Intellectus potestate ab eo distinguatur, & ex mente Auctoris tam generalis, quàm agens sit, nihil sit hominis à morte superstes; & immortalitas Intellectûs non magis spectet ad hominem, quàm lucis exstantia oculo corrupto. Deinde, si ratio Aristotelis de duplici illa in omni natura, generéve rerum differentia quicquam obtineat; quid-ni vt in genere Intellectûs, sic in genere sensûs valeat; ac ideò præter sensum patientem, qui in vnoquoque animali specialis sit, vnus generalis agens admittatur. Et, si quia Aristoteles dicit Intellectum agentem omnia facere, Deus, cuius est omnia facere dici agens Intellectus debet, prout facit omnia intelligibilia, vt Alexander explicat; sequetur sanè Deum quoque prout facit omnia sensibilia, ac vt specialiora etiam genera attingam, visibilia, gustabilia, &c. sequetur, inquam Deum fore Sensum agentem, Visum agentem, Gustatum agentem, &c. Quod si Alexander dicat esse Deum suapte naturâ non visibilem, aut gustabilem, sed Intelligibilem, quid-ni, cùm ex eo, quòd Deus sit maximè intelligibilis, colligat esse illum causam quamobrem sint omnia intelligibilia, iuxta illud, *Quod maximè est tale, cæteris vt sint talia, causa est*; quid-ni, inquam colligat quoque non esse Deum causam sensibilibus, vt sint sensibilia, visibilibus, vt visibilia, gustabilibus vt gustabilia; quia maximè sensibilis, visibilis, gustabilis non sit? Nempe verum esse reciprocè debet, id quod non est maximè tale cæteris non esse causam, vt sint talia. Sed nempe quam-magna limitatione egeant huiusmodi, perspicuum satis est ex iis quæ obiiciuntur conuerso illi, *Propter quod vnumquodque est tale, & illud magis tale est*: ac mirum idcircò non est, si Deo exsistente prima, & generali causa rerum omnium, speciales admittantur causæ, quæ res faciant vt sensibileis, visibileis, gustabileis, sic & Intelligibileis. Ad-hæc, cùm Phantasmata habeant in Brutis suam quandam lucem, ob quam Bruta & res imaginantur, & suo modo discurrunt; neque ista lux est quædam generalis Phantasia, sed quæ solùm specialis est singulorum Phantasmatum; quorsùm intelligibiles species non sua quæque speciali luce ita perfundantur, vt quò homines intelligere, ac ratiocinari valeant, generali agente intellectu non egeant? Quòd certè sequutus Plato-

Quid Intellectus Humanus, & quo compleat

Quid Intellectus Humanus, & quotuplex?

nem Themistius argumentum ducit ex communicatione doctrinæ inter præceptorem & discipulum, id si quidpiam roboris habeat, agentem Intellectum faciet ipsis quoque Brutis communem, prout erudiuntur ab hominibus, easdémque earumdem actionum exercendarum notiones habent. Vt prætercam verò seu istas notiones, seu quas ille dicit definitiones, ac principia prima, nihil aliud arguere quàm facultates similes imaginandi, intelligendique, in ipsis præsertim hominibus dari, ac proinde posse varios, homines consimilia de eadem imaginari intelligeréque: observo dumtaxat internam illam lucem, qua oculi instar indigere Intellectus potest, non videri aliam, quàm quæ ipsa Phantasmata à sui productione habuerunt, quamque deinceps ita seruent, vt exinde quoque illustrentur illa alia, quæ sponte Phantasiæ, aut Intellectu etiam cooperante in ipsa gignuntur; atque ita quidem, vt seu huiuscemodi lux debilitetur, seu pereat, ipse Intellectus aut ægrè, aut nihil intelligere deinceps possit. Sed res est posteà fusiùs dicenda, hícque solùm attingitur, vt si talis lux sufficere possit, agnoscamus nihil fuisse necesse generalem illam comminisci, quæ aliunde cùm sit incorporea, recipi non valeat in subiecto corporeo, cuiusmodi Phantasma est; ac non magis afficere, illustraréque ipsum possit; quàm potest lux corporea afficere, illustraréque incorporeum subiectum.

CAPVT. II.

Esse Animam Rationalem substantiam incorpoream, à DEO creatam & in corpus infusam, formam tanquam informantem.

IAM, cùm neque Platonicum, neque Aristotelicum de Intellectu Menteve Humana, seu Rationali Anima comprobari placitum valeat; superest de eo dicamus, quo, adstipulari Sacræ Fidei, dicimus Mentem, seu partem illam superiorem Animæ (quæ & propriè Rationalis est, & in vnoquoque homine singularis) substantiam esse incorpoream, quæ à Deo creetur, infundatúrque in corpus; vt sit in ipso tanquam forma informans, & non simpliciter assistens. Imprimis verò quoniam labor in eo maximè versatur, vt Rationalis Anima esse incorporea, probetur incorporea, inquam, non vt ἐντελέχεια, inseparabilisve perfectio, aut vt harmonia, aliisve modis, quibus non modò Rationalis, sed etiam generatim omnis Anima haberi incorporea potest, vt & suo loco deductum est, & rationibus variis confirmatur à Nemesio ex Ammonio Doctore Plotini, & Numenio Pythagoræo, itémque ex Xenocrate; sed vt substantia separata, qualis Aristoteles habuit suos illos Cælorum motores, qualésque dicuntur nobis Angeli) agedũ primùm aggrediamur. Suppono autem rem

Concil. Vienn. & Lateran. 5.

c. 2.

debere ex vna, alterave præcipuarum facultatum, quæ vulgò Animæ Rationali tribuuntur, innotescere, Intellectu puta, atque Voluntate. Scilicet Intellectus vox, non tantum pro Animæ substantia, verùm etiam pro facultate cognoscente accipitur; & Voluntas etiam vox non pro actione modò, sed etiam pro ipso principio, facultateve volendi vsurpatur. Ex vna, inquam, alterave; nam posset quidem argumentum ex Voluntate peti deduci, quatenus Voluntas prosequitur Bonum honestum, quod delectabili, seu sensibili, corporeóque plerumque repugnat, & libertate vtitur, qualis appetitui materiæ immerso, alligatóque non competit; verùm quia radix Voluntatis est ipse Intellectus, & quidquid de Intellectu dictum fuerit, poterit nullo negotio Voluntati accommodari; idcircò cum Intellectu, tanquam facultatem primariam, præcipuámque harendum est. Vt deligam autem pauca, primùm circa eius actiones, deinde circa eius obiecta; ecce ex eius actionibus tria genera dumtaxat attingo. Primum est earum, ex quibus conuincitur Intellectionem esse ab Imaginatione diuersam: idque præmitto, vt illicò præoccupationem tollam, quòd Intellectus non sit facultas distincta à Phantasia, seu Imaginatrice vi; & quia cùm Phantasia reperiatur quoque in Brutis, haec quidem humana Intellectus dicta ipsa bellinâ præstantior; sed discrimen tamen non sit, nisi secundum magis, & minus. Itaque etiam nobis Intellectionis species, qua ratiocinando eò prouehimur, vt aliquid intelligamus, quod imaginari, seu eius habere obuersantem imaginem, quantumcumque animi vim contenderimus, non possimus. Exemplum petere ex Solis magnitudine soleo. Quippe, cùm ratiocinio ducti, intelligamus Solem esse centies sexagies maiorem Terrâ; Imaginatio tamen refragatur, & quantum hoc conitamur, experimur nihilominùs, non posse nos imaginando assequi tantam vastitatem: sed aut in imaginatione tantuli globi quantulum sensus nobis demonstrat, consistere, aut quid præterea non multò maius, idque confusum imaginari. Quin etiam ipsam Terram, si attenderimus, tantam quanta est, non imaginamur; & cùm Imaginatio eò solùm feratur, vt capiat Cæli fornicem visibili Terræ horizonti vndequaque insistere, & quicquid in hoc fornice, atque adeò in Cælo, Mundóque conspicimus, Nubeis, Lunam, Solem, Stellas tam Errantes, quàm Inerrantes, non ampliùs à nobis, quàm horizontem distare; vides quantulum esse Cælum, Mundúmque Imaginatio capiat, quandoquidem dicimus, vt Solem, exiguam Cæli, Mundique partem, quantus est, tantam imaginemur, qui ne possimus quidem totum Cælum, ac Mundum, quantus Sol est imaginari. Possent consimilia sexcenta afferri, vti & ipsa aliqua deinceps referenda erunt; verùm hoc quidem istud sufficiat, vt constet quidpiam nos intelligere, quod imaginari non liceat, & Intellectum ita esse distinctum à Phantasia, vt cùm Phantasia habeat materiales species, sub quibus res imaginetur, non habeat

tamen

tamen Intellectus, sub quibus res intelligat; neque enim illam, v. c. habet illius magnitudinis, quam in Sole intelligit; sed tantum vi propria, seu ratiocinando, eam esse in Sole magnitudinem comprehendit; ac pari modo cætera. Neque ex hoc efficitur, vt rem sine specie materiali intelligens, esse immaterialis debeat, sicuti Phantasia ex eo materialis est, quod materiali specie vtatur. Ac hinc quidem etiam Intellectus speciebus Phantasiâ perceptis, tamquam gradibus, vt ratiocinando assequatur ea, quæ deinceps sine speciebus, Phantasmatisve intelligit; sed hoc ipsum est, quod illius immaterialitatem arguit, quòd vltra omnem speciem materialem se protendat, quidpiamque cuius nullum habeat Phantasma, reuerà agnoscat.

Alterum est genus Reflexarum actionum, quibus Intellectus seipsum, suásque functiones intelligit, ac speciatim se intelligere animaduertit. Videlicet hoc munus est omni facultate corporea superius; quoniam quicquid corporeum est, ita certo loco, sine permanenter, siue succedenter alligatum est, vt non versùm se, sed solùm versus aliud diuersum à se procedere possit. Hæcque causa est Effati illius, quòd *Nihil agat in seipsum*; cùm & tametsi interdum quidpiam agere in seipsum videatur, non idem tamen absolutè sit, sed pars solùm vna, quæ agit in aliam, velut dum manus femur percutit, aut extremum digiti volam; cæterùm enim summa digiti pars agere in seipsam non potest. Quamobrem & exinde fit, vt neque visus aut videre seipsum, possit, aut suam visionem cognoscere, aut animaduertere se videre; neque vlla alia facultas, quæ corporea sit, præstare quidpiam simile valeat; atque idcircò, ne Phantasia quidem corporea cùm sit, seipsam, suámque imaginationem percipiat, aut animaduertat se imaginari. Et certè nihil potest videri absurdius, quàm existimare canem, v. c. intra se quasi dicere, imaginor me imaginari, quidpiamve aliud simile. Nósque ipsi, cùm nos imaginari obseruamus, facimus profecto ea vi, quæ Phantasiâ superior, ipsam, ac illius operationem percipiat; & ratio esse potest; quòd actio Phantasiæ, seu Imaginatio ad ipsam imaginem tendat, non item ad ipsam perceptionem imaginis, quoniam perceptionis nulla sit imago. Dices fortè etiam in Brutis reflexionem quampiam agnosci, vt dum progrediendo, interdum consistunt, diuertunt, regrediuntur, &c. verùm consistentia, diuertio, regressio, non arguit reflexionem illam eximiam, qua de agimus; sed quidem solùm reminiscentiam, ob interuenientem fortuitò nouam aliquam in Phantasia speciem.

Tertium est earum, quibus non modò vniuersalia, vniuersalesue notiones formamus; sed percipimus quoque ipsam rationem vniuersalitatis. Siquidem, cùm vniuersalia essentiæ sint, vt præcidantur ab omnibus conditionibus materialibus, discriminibúsque singularitatis, vt magnitudine, figura, colore, & similibus; oportet sanè Intellectum, qui hanc præcisionem à materia facit, & considerat, absolutum esse à materia, conditionibúsque esse omni circumstantia materiali eminentioris. Nam quòd posset obiici, videri quoque Bruta suo modo vniuersalia fabricari, velut speciem hominis, iuxta quam, quoties occurrit bipes erectúmque Animal, canis v. c. conijciat esse hominem, non verò leonem, aut equum. At imprimis, saltem Bruta non agnoscunt ipsam vniuersalitatem, seu vniuersalem naturam, v. c. humanitatem, tanquam præcisam, & ab omni gradu singularitatis discretam; ac deinde, vt Bruta non ipsa abstracta apprehendunt, sed concreta solùm; vt non colorem, sed coloratum; non saporem, sed sapidum, &c. ita licet intelligi nihil aliud in cane esse, quàm memoriam solam eorum singularium, quos iam viderit hominum; & cùm deinceps in hominem sibi non priùs visum incurrit, prima specie imaginari aliquem eorum, quos vidit, ac subinde nouam illius formare imaginationem. Et, ne inficiet in nobis quoque, dum vniuersale concipimus, admisceri semper aliquid singularitatis, vt certæ magnitudinis, certæ figuræ, certi coloris, &c. experimur tamen, nisi simul, saltem successiuè spoliari à nobis naturam qualibet speciali magnitudine, qualibet speciali figura, quolibet speciali colore; atque ita de cæteris. Ac ne demùm vrgeas, non degere nos intra Brutorum Phantasiam vt sciamus quid illeic agatur; id tamen inferre ex eorum operationibus nobis licet. Nam si vniuersalia quidem pari ratione fingerent, pariterque ex iis, atque homines ratiocinarentur, veniret sanè illis in mentem, vt antecessorum gesta nosse vellent, & quæ ipsa nossent, tum significare degentibus procul, tum ad posteros quoque transdere; veniret consimiliter, vt artes ad vitam vtiles tractarent, ac illas speciatim tam multas, quæ ministerio ignis vtuntur; cæteráque huiusmodi; de quibus, vt vel minimum cogitare valeant, longissimè absunt.

Circa Obiectum verò Intellectus, id solum attingo, quod complectatur omnia, atque idcircò non modò corporeas, sed incorporeas quoque naturas. Nam imprimis quidem obiectum Intellectus esse illimitatum, siue omne verum, ac, vt loquuntur, omne Ens, vt Ens; ex eo constat, quòd ad nullum non genus rerum extenditur, nullúmque est, cuius cognoscendi capax non sit; licet, ob varia obstacula, multa sint, quæ reipsà non nôrit. Heinc tametsi statim obiicias, non cognoscere saltem ipsum naturas rerum intimas; da tamen causam, quæ eas reuelet, abditæ scilicet cùm sint, & illicò ipsas perspiciet; vt quamvis oculus non videat, quid ad centrum Terræ sit rerum, causam da, quæ Terram aperiat, & quæ sunt ad centrum constituat in propatulo, et statim illa peruidebit. Interim verò, ne id videri nimis longe petitum possit; sufficit posse heic idem dici, quod proportione dictum est circa magnitudinem Solis. Nimirùm, licet non perspiciamus qualis sit natura cuiusque rei intima; ratiocinando tamen eò nos prouehi, vt præter omnes qualitates, accidentiaque sensibilia, quæ in

Quid Anima Rationalis

Imagina

Quid Anima Rationalis.

Imaginationem cadere, intelligamus quampiam subesse, quæ imaginationem fugiat. Quippe isthæc quoque intellectio est, quæ Intellectum supra Phantasiam, corporeámque adeò conditionem euectum arguit. Addo verò nullam esse facultatem corpoream, quæ ad certum genus rerum limitata non sit; & quamvis Phantasia videatur extendi ad genera plura, ea tamen omnia contineri sub sensibilium genere; exindéque esse, cur cætera Animalia, quæ solà pollent Phantasiâ, addicta sint rebus sensibilibus; ac nullum sit, quod non cadentium in sensum rerum notitiam affectet. Solum autem esse Intellectum, cuius obiectum sint res omnes, quique ideò arguatur materiæ non mixtus, sed ab ea solutus, atque incorporeus, adeò esse notum naturali lumine, vt ne de cæteris Philosophis dicam, viderimus antè & edicere Anaxagoram, & subscribere Aristotelem

3. de An. 4.

esse Intellectum necessariò ἀμιγῆ, non mistum, ὥσπερ φησὶ, quoniam intelligit vniuersa. Porrò, cùm duo rerum summa genera sint, corporeum, & incorporeum; non est, quòd immorer circa prius: tametsi posset quoque ex ipso Intellectus probari incorporeus, quòd agnoscat in corporibus ipsam rationem corporis, siue, vt loquuntur, corporeitatem; quam sanè vt aliquid spectet, tam debet esse supra ipsam corporeitatem elatum, non ipsi immersum; quàm vt quispiam spectet maris amplitudinem, debet supra ipsum elatus, non intra ipsum esse immersus. Itémque probari Inorganicus, quòd corporea organa, ipsámque rationem organi agnoscat; quatenus, cùm organum sit semper quidpiam medium inter facultatem, & obiectum, siue rem, circa quam versatur; neque possit adeò organum agere in seipsum, seu esse ea res, in quam organo agitur, tam non posset Intellectus versari in cognoscendo organo, rationeve organi, si ipse foret organum, facultasve organica, quàm securis in secanda securi, non materia lignea, stylus in exarando stylo, non tabula, &c. Itaque, vt dicamus solùm de posteriore, seu Incorporeo genere; constat profectò Intellectum non fuisse agniturum, suspicaturumve dari vllam rem incorpoream, si ipse corporeæ conditionis foret. Ratio petitur ex Effato, quod Aristoteles subiicit, *Intus enim apparens prohibet alienum.* Vt oculus enim ictero, suffusioneve sanguinis laborans colorem alium percipere, quàm flauum rubeumve non potest: ita non posset Intellectus aliam naturam, quàm corpoream percipere, si ipse non modò perfusus natura corporea, sed intimè etiam, siue ex seipso, suáque natura corporeus foret. Neque verò potes sequi pari iure, vt Intellectus nequeat res corporeas cognoscere, si incorporeus esse admittatur. Quippe cùm gradus incorporeus sit naturâ suâ corporeo superior; hinc fit, vt suâ excellentiâ, perfectiones illius omnes eminente modo possideat; ac proinde, vt quemadmodum gradus animalis plantari nobilior, continet præstantiore modo vegetationem, seu nutritionem, accretionem, generationem, quæ plantaris functiones sunt; ita gra-

dus spiritualis, siue incorporeus A[…]
corporeo perfectior, cognitionem corp[…]
hoc est, tam sensionem, quàm im[…]
nem, quæ animalis gradus fun[…]
propria, continent. Cæterùm, sin I[…]
ctum ad cognoscendum incorporea, im[…]
terialesve naturas, vt Deum, ac Intel[…]
notius est, quàm vt dici debeat. E[…]
statim obiiciatur non concipere [...]
aut Intelligentiam, vt immateriali[…]
stantiam; quatenus obiiciatur semp[…]
specie corporis, nisi humani, saltem [...]
æthereive, &c. nihilominus Intelle[…]
tur solùm hisce speciebus, quas esse [...]
Phantasiæ proprias, quasi quibusdam [...]
bus, quemadmodum dictum iam est, v[…]
omnem speciem corpoream contingat, [...]
gat, emineat; ac intelligat præter co[…]
pus tenuitatis quantælibet, substanti[…]
quæ nihil prorsus corporeæ contr[…]
beat. Et non perspiciat quidem Inte[…]
seu non cognoscit positiuè, vt[…]
loquuntur, substantiam huiuscemo[…]
cùm hæc sit eius conditio, quatenus [...]
corpore: abunde est tamen, quòd com[…]
hendat, siue negatiuè, abstractiuè [...]
ligat, vt etiam degens in corpore, [...]
nem incorpoream retinere, [...]
gatur. Declarat nimirùm, tametsi [...]
vtatur corporeis, non tamen necess[…]
illis conquiescere, sed ea libertate, [...]
gia esse, vt ratiocinetur, esse præter [...]
quod specie corporea repræsentari [...]
sit; quódque vtcumque non percipi[…]
modi secundum se est, concludat [...]
nis, intelligatque reuerâ esse. In [...]
stoteles, ita cæteri ex magnitudin[…]
situ, motu, duratione corporum C[…]
non perspexere quidem, neque [...]
ipsis hausere oculis; sed ratiocinal[…]
rò se exercuerunt, vt esse motores [...]
substantiasve immateriales deduxer[…]
tellexerintque in rerum natura ex[…]
nihil necesse est, vigeant [...]
quo, nihil ex eo ratiocinari; neque [...]
ctum læso cerebro, turbatique Pha[…]
immaterialium rerum cognitionem [...]
re; siquidem fatemur Animam [...]
formam merè assistentem, [...]
corpore sua in functione independe[…]
informare reuerâ corpus, ac ideò [...]
sensus aditus, associámque Phantasi[…]
Intellectus occasionem ratiocinandi [...]
accipiat; adeò proinde, vt non si [...]
aliquo sensu, aut imaginatrice lædatur [...]
nari perinde non valeat; ac sufficit, [...]
bus salutis, atque integris, sic ratiocin[…]
se supra corpus, quatenus licet, [...]
esse incorporeum aliquid deducat.

Hæc itaque sunt, ex quibus vide[…]
manifestè euinci Rationalem Animam [...]
Mentem Humanam esse incorpore[…]
hac autem consequitur, vt quando [...]
non est (neque enim se semper fu[…]
omninò ante exortum eius hominis [...]
est, extitisse commeminit) Deum [...]
habeat, à quo educatur, creetur [...]
Nempe substantia incorporea nisi [...]

[illegible] partibus, ita & materia, ex [illegible] quampiam formetur, careus, [illegible] non posse aliunde, quàm ex nihilo [illegible]; quia inter nihilum, & aliquid ex eo [illegible] infinita distantia est, quæ vt supe[illegible], non sane vis vlla finita, qualis rerum [illegible] naturalium est, sed infinita, qualis est [illegible] Dei, exigitur, ideò est necesse, vt Ratio[illegible] Anima, quæ substantia sit incorporea, [illegible] Deum solum agnoscere authorem. Ac [illegible] quidem statim, non esse hoc Physi[illegible] Dogma, Produci quidpiam ex nihilo: ne[illegible] esse Physici, recurrere ad causam, quæ su[illegible] superetur, ac potissimum, cùm [illegible] ad rem naturalem, hominem [illegible] esse debeat res naturalis. Ve[illegible] Dogma imprimis à Physica ab[illegible] est, esse Mundi Opificem, na[illegible] authorem, quem dicimus Deum: id [illegible] Thales, Pythagoras, Plato, Stoici, alij[illegible] Philosophi magni nominis statuun[illegible] illud abhorret, esse in [illegible] authore vim, quæ omnis naturæ vi[illegible], quippe quæ singulas res for[illegible], atque ordinans, singulis viseis inside[illegible] operaretur. Cur igitur [illegible] Physicum sit, esse in naturæ [illegible], qua fiat quidpiam ex nihilo [illegible] quidem omnes Phy[illegible] nihil fieri, at illos etiam, [illegible] esse Deum Mundi opificem, [illegible] quoque æternam materiam, ex qua Mundum compegerit; sed omnes nimirum [illegible] ad res naturæ singulares, quarum [illegible] nullam obseruant, nisi ex materia quid[illegible], argumentantur nihil posse ergo, [illegible] materia fieri, ac naturæ adeò [illegible] mechanicæ operam ipsius, [illegible] posse, quod ille non valeant; ne[illegible] Mundum, nisi ex materia [illegible], quòd eius opus nullum videant, à [illegible] fieri citra materiam possit. [illegible] verò, illius-ne sit argumentatio le[illegible], quasi Dædalus nullam in se vim ha[illegible] aliquis, qui in ipsius automatibus [illegible] sic Physicum quempiam fuis[illegible] æternam illam, inordinatamque ma[illegible] illum, cum materia per innu[illegible] secula vagatum, coniecturam fuisse [illegible] materiam sei olim formatum in distin[illegible], ordinatissimum, pulcerrimum [illegible]; non sane, quia tempore tanto [illegible] aliud in materia, quàm motum turba[illegible] obseruasset, & non aliam nouis[illegible] vim, quàm eam, quæ materiam confusè [illegible]. Eo-ne potiore igitur iure ratiocine[illegible] nullam esse potiorem vim, quàm quæ [illegible] causis naturalibus quas inter degit, [illegible]? Cùm verò ipsi Deo Mundum [illegible] potentiâ, tantâ sapientiâ condenti non [illegible]; quid est, quamobrem illius vim [illegible] faciat, vt condere illum sine [illegible] materia non potuerit? vt non crea[illegible] ex nihilo ipsam, ex qua Mundum forma[illegible]? Nihil est sanè, quod non cla[illegible] Opifice, qui ipse omnium [illegible] sit, qui ab alio nullo dependeat; qui [illegible] à quopiam vim agendi non habeat, fuisse inquam vim agendi infinitam. Quòd si ita se habeat; & ex germana Physica constet esse Deum Naturæ authorem; obiici profectò non debet Dogma esse non Physicum, seu ad quod non liceat per Physicam conchi, posse quidpiam ex nihilo ab ipso Naturæ authore creari; neque Physico verti opprobrio debet, ad tantum authorem recurrere, ac speciatim quidem de Animæ Rationalis productione cùm agitur; quippe cùm & illa immaterialis sit, & nisi ex nihilo, ac ab alia causa, quàm Deo creari non possit. Iuuat certè hoc loco egregium ex Cicerone locum transferre, quem ipse quoque transtulit ex Consolatione in Tusculanam primam. *Animorum*, inquit, *nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. His enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt; nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notisque naturis. Ita quicquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste, & diuinum est, ob eamque rem æternum sit, necesse est. Nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaque prædita motu sempiterno.* Subiungit autem, *Hoc è genere, atque eadem natura est humana mens.* Quo ex loco, vt nihil aliud, illud saltem elicitur, esse humanam Mentem, Rationalemve Animam Dei instar, solutam, segregatamque à materia; ac non posse alium authorem habere, quàm Deum. Idque agnitum solo lumine naturæ, cuiusmodi solum in Physico est, qualéque duntaxat Cicero obtinuit. Neque verò tametsi nos expressius dicamus venire Animam à Deo creatione ex nihilo; iccircò ipsa Anima res non-naturalis euadit; quoniam cùm inter ordines rerum, quos in natura Deus constituit, ac sua prouidentia tuetur, ille habendus vnus sit, quo hominum propagationem, & cuiusque ex corpore, & Rationali Anima constitutionem esse decreuit; par est, vt eodem ordine eiusce Animæ productionem ex nihilo concluserit, quam & sibi vni, cùm non potuerit ab alio esse, reseruârit. Vnde & toti Naturæ præsens, omniáque consernans, prout cuiusque rei conditio, institutúsque ordo exigit, nihil extraordinarium facit, cùm vbicumque, & quotiescumque homo gignitur, Rationalem animam creat, quam in illius corpus infundat. Quò proinde fit, vt cùm neque ipsa Rationalis Anima, neque illius productio extra, præterve ordinem in natura institutum insolita minimè sit, vtraque habenda sit res naturalis.

Quod Anima Rationalis [illegible]

Verùm succedit difficultas, quî sic coniungi cum corpore res incorporea valeat, vt sit illi plusquam principium assistens, ac haberi possit, vt forma informans. Quippe tametsi

Mens

Quid Anima Rationalis.

Mens non censeatur iungi immediatè crasso corpori, sed vniri priùs sentienti, vegetantique Animæ, ac ea solùm intercedente sic illigari corpori, vt ipsius forma habeatur: nihilominùs sentiens Anima, quantumcumque fingatur tenuis, corporea tamen semper est, & à re merè incorporea veluti infinitè distans. Quamobrem seu tenue, seu crassum sit corpus, cui vniri dicatur Mens, Rationalisve Anima, difficultas exoritur, quomodo res mole, & partibus carens, valeat rei molem, partesque habenti vniri. Quoniam cùm omnis vnio intelligatur fieri, dum se res vniendæ mutuò apprehendant, aut consociantur glutine, quo vtraque pars apprehenditur: ecquid esse in corpore potest, quo apprehendat rem incorpoream, ansis carentem in quas possint immitti villi vncini; aut in re incorporea, quo apprehendat corpus, cùm vncinis careat, quibus ipsum corripere, continereque valeat? ecquod esse gluten, quod corpus, remque incorpoream trainciat; cùm seu sit corporeum, rem incorpoream attingere, seu incorporeum, corpoream non possit? An igitur dicendum est esse eodem ordine rerum, vt cùm inter separatas, incorporeasve substantias discrimina suo modo sint, Naturæ author voluerit, eo differre Rationalem Animam ab Intelligentiis, appellatisve Angelis quòd Intelligentiæ actus puri sint, nihilve commercij, siue vt existant, siue vt operentur, intelligantve, cum corpore habeant: Anima verò Rationalis ab ipsa actus puri conditione deficiat, quatenus tametsi per se, separatave subsistere, operarique valeat, propensionem tamen habet insitam, vt subsistat cum corpore, eóque famulante suam functionem habeat, intellectionemve eliciat. Nempe videtur Naturæ author triplici quodam naturarum genere Mundum exornasse, primùm vt purà purè incorporearum, siue Intelligentiarum; alterum purè corporearum, siue corporum; & tertium ex corporeo, incorporeóque constantium, siue hominum; idque, ne vllum naturæ genus tanto, ac tam perfecto operi deesse videretur. Quare & eam esse voluisse Rationalis Animæ conditionem, vt suapte natura destinationem, inclinationemque haberet ad corpus, sentientémque animam; & facta huius animæ quasi actus, perfectio, complementum, forma; efficeretur per ipsam actus, veráque forma corporis. Corpus verò tanquam subiectum, materia, potentia receptrix sensitiuæ animæ, fieret ipsa intercedente, subiectum seu potentia Animæ ipsius Rationalis receptrix. Id se periade habet, ac si princeps postremam familiarem Rustico destinet, ipsáque ad eas nuptias propendeat, tam ob patris destinationem, tum quia sese prolem ex iis suscepturam præsentiat. Quippe vt heic nuptias non paritas generis, sed destinatio, & propensio facit; ita adhæsionem Rationalis Animæ ad corpus facit; non paritas substantiæ, toto enim genere distant, sed summi Naturæ parentis destinatio, & propensio, qua ipsa Anima substantiarum separatarum infima, ob speciales vsus inclinatur ad corpus. Vnde & Anima

Rationalis sentienti primum [...]
tam quòd illa sit corpore te[...]
in se Phantasiam habeat, c[...]
mediatè vti ad eliciendam [...]
quasi ad prolem suscipiendam p[...]
est requirendum proinde qu[...]
Rationalis corripi, ac teneri [...]
poréque ipso valeat; quibus v[...]
te, ac tenere sentientem, an co[...]
dem ansatum, vncinatumque v[...]
tia intima, cohæsióque mutua, [...]
rata destinatio, inclinatióque [...]
uidnam, vt nexu inseparabili, [...]
tiens, ob sui naturam ea[...]
sociemur. Atque exinde est, [...]
inferri non debeat esse Animam [...]
cipium dumtaxat assistens, co[...]
telligentia, Angelusve est corpo[...]
adest, ac ipsum mouet: et[...]
gentia, vtcumque ad mouend[...]
stinetur, non eo tamen destina[...]
talem propensionem ad co[...]
so habeat, vt opem ab illo ad p[...]
ctionem, hoc est intellectionem[...]
vitalem proinde actionem [...]
aliáque id genus; et quiis[...]
mirum non sit, si Intelligentia[...]
ma assistens solummodò; [...]
Rationalis forma informans.

Succedit heic quoque diff[...]
cùm Anima Rationalis in[...]
corpori vniatur; & anima se[...]
toti corpori, ipsa quoque v[...]
certæ solummodò parti; t[...]
dumtaxat partem vnita ani[...]
cohærenter, quasi supponend[...]
ad certam partem, an ea [...]
an cor, an quæpiam alia [...]
controuersia, de Principatu p[...]
brorumve; quatenus ea corpo[...]
nium consensu habenda est p[...]
ἡγεμονικὸν, *pars Animi princip*[...]
pe, seu ratio obtinuerit sede[...]
ctionem quidem in vna [...]
agi, nemo non facilè admitti[...]
cò ne Mens, siue vt substanti[...]
tas habeatur, in ea solùm par[...]
conceditur. Siquidem co[...]
eandem Animam & Sentient[...]
nalem esse vult quemadmod[...]
tientem toto diffusam corpor[...]
Rationalem; cùm vna, ea[...]
substantia sit. Quia etiam M[...]
ctumve pro mera facultate [...]
quoque habet illam facultate[...]
re, quòd Rationalis Anima es[...]
illa possit, tametsi intelligere [...]
te valeat, in qua facultate[...]
habuerit; eo modo, quo fac[...]
residet in oculo, patere [...]
oculus, vt tamen non [...]
tiens, corpore toto fusa [...]
statum in pedem oculum [...]
anima sit illeic visiua. E[...]
ceat esse Animam Ratio[...]
substantiâ diuersam; nihil [...]
re, esse illam sentienti [...]
solùm partem, in qua [...]

est, & in qua suam proinde functionem, in- [illegible] puta, ratiocinationemve obit. [illegible] non ob alium finem sentienti animæ alligatur, quàm vt ipsius interuentu functa [illegible], in corpore intelligat; ac se perinde habet, vt gemma, quæ ad solum annuli [illegible], quem palam dicunt, includitur; quando annulo, qui aliunde totum digitum [illegible] non alio fine illigatur, quàm vt refulgeat in digito. Neque verò, licet [illegible] corpus illius regimini subsit, ideò est [illegible], vt sit toti præsens, magisquam, vt [illegible] toti Regno adsit; quippe vt ad Regem quæ in toto regno variè contingunt, [illegible], & ex regia prodeunt, quæ man- [illegible] ac sunt administri, qui ea ex- [illegible], neque est necesse, vt Princeps propterea regia excedat, sic ad Phantasiam, quæ [illegible] Rationalis Animæ, Intellectusve est, quæcumque geruntur toto corpore, per- [illegible] sensibus per ipsam suum referuntur, ab illaque ea prodeunt, quæ administræ [illegible] in ipsis partibus exsequantur; abs- [illegible], quòd necesse sit Animam, Mentemve [illegible] ex illa sua quasi arce. Cùm admittant certè Phantasiam in Brutis in certa parte residentem vnà cum adiuncto appetitu, quæ tamen per administras facultates in corpore; quidni in homine quoque possit ac possit tantò magis Mens, Rationalisve Anima, quæ famulantem Phantasiam habet? At [illegible] quidem ferre poterit non esse Animam Rationalem [illegible] veram hominis formam, [illegible] toti corpori, totamve eius [illegible]: at poterit quoque forsan responderi, vt Animam quidem sentientem totum corporis partes informare, quando [illegible], quæ [illegible] ossis, sensu destitutæ, in quibus tamen sit, contendant Sentientem [illegible] Animam, [illegible] solùm in ipsis Vegetantis partis facultate, tanquam dispositionibus ad sensum deficientibus [illegible] id dicunt; & vel ex eo abesse animam sentientem perspicuum videtur, quòd dispositiones ad eam nullæ adsint, quodque [illegible] in partibus esse concedatur. [illegible] & fit, vt si Anima Sentiens abesse à [illegible] possit, in quibus est Vegetans, & [illegible] esse forma corporis; nihil prohibeat si [illegible] abesse adhuc à pluribus, [illegible] Sentiens sit, & corporis tamen forma [illegible], & cùm plerumque denominatio [illegible] parte, ac ipsa quidem potissima præcipua sit; & valeat rursus comparatio [illegible] gemmæ in annulo, Principis in regno; sed oculi quoque ipsius, seu facultatis videndi in animalis corpore. Siquidem, licet hæc facultas in vna solùm parte resideat; non ideò tamen dicitur minus [illegible], ac forma (accidentaria licet) animalis totius. Quod certè volunt etiam [illegible] videndi facultatem dari; id gratis [illegible] assumunt, & vel ex eo constare potest, quòd et [illegible] Anima videat, transferri [illegible] velint; quo sanè translatum [illegible], et [illegible] reliquum, sic ipsam, cu- [illegible] sit subiectum, facultatem [illegible].

Verùm seu secundùm substantiam, seu secundùm facultatem, seu secundùm functionem solum Mens, seu Anima Rationalis in certa parte corporis sit; ecquæ nam esse huiusmodi pars potest. Cùm certè Pythagoras, Plato, itémque Hippocrates, Galenus, & alij, Animâ diuisâ εἰς τὸ λογικὸν, καὶ τὸ ἄλογον, *in Rationalem, & Irrationalem partem*; ac subdiuisâ Irrationali εἰς τὸ θυμικὸν, καὶ ἐπιθυμητικὸν, *in Irascentem, & Concupiscentem*; constituerint τὸ λογικὸν *Rationalem* ἐπ᾽ ἄκρῳ τοῦ σώματος, *in corporis arce*, capite nempe, seu cerebro, (vti & Irascentem in corde, concupiscentem in iecore) cæterorum tamen cùm varij variè assignarunt Rationali sedem; tum plerique tam ipsam Rationalem, quàm vtrumque Irrationalis appetitum, hoc est tam Irascibilem, quàm Concupiscibilem (ita vulgò vocant) aut in vno corde, aut in pectore toto collocârunt. Quippe, vt cæteros præteream, ex iis, qui in ipso corde collocârunt, fuere Aristoteles, cum veteribus Interpretibus, Alexandróque potissimùm; itémque Stoici, & Chrysippus præsertim; ex iis, qui in corde, & reliquo pectore, Empedocles, Parmenides, Democritus, alij, ipse speciatim Epicurus. Etenim præter illum contextum in Epistola ad Herodotum, τὸ μέν τι ἄλογον αὐτῆς ἐν τῷ λοιπῷ παρεσπάρθαι σώματι, τὸ δὲ λογικὸν ἐν τῷ θώρακι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν φόβων, καὶ τῆς χαρᾶς, *At Irrationalis quidem Animæ pars in reliquo corpore sedem habet; Rationalis verò obtinet in pectore, vti vel ex ipsis metus, ac lætitiæ passionibus fit manifestum.* Præter hoc, inquam, scribit Plutarchus tam Epicurum, quàm Democritum ita Animam fecisse bimembrem, vt existimarint, τὸ μὲν λογικὸν ἔχειν, ἐν τῷ θώρακι καθιδρυμένον, τὸ δὲ ἄλογον καθ᾽ ὅλην τὴν σύγκρισιν τοῦ σώματος διεσπαρμένον, *Rationalem quidem partem sitam esse in pectore; Irrationalem verò tota corporis concretione diffusam.* In quam sententiam sunt illa quoque relata superiùs ex Lucretio,

Sed caput esse quasi, & dominari in corpore toto
Consilium, quod nos Animum, Mentemque vocamus
Idque situm media regione in pectoris hæret.
Cætera pars animæ per totum dissita corpus
Paret, & ad numen Mentis, momenque mouetur.

Addit verò etiam Lucretius idem cum Epicuro argumentum de Animi sede in corpore,

Hic exsultat enim pauor; ac metus; hæc loca circum
Lætitiæ mulcent.

Argumentum, inquam, quo etiam est Aristoteles visus, dum ad hoc probandum passiones lætitiæ, mæstitiæque perinde inducit; quodque Alexander confirmat, *Quandoquidem ibi sumus, vbi est appetitus, ibi appetimus, vbi assentimur, ibi assentiamur; vbi opinamur, vbi intelligimus, vbi scimus.* Cùm itaque duæ sint præcipuæ de Rationalis Animæ, Mentisve sede

Quid Anima Rationalis.

Py. Plat 4. de plac. 4. Gal. de plac. Hipp. & Plat passim.

3. de part. anim. 4 & 2. 1. de an. vlt.

Laërt. lib. 10.

loc. cit.

lib. 3.

3. de part. an. 4. 1. de an. vlt.

Quid Anima Rationalis

opiniones; videtur profectò posterior, quæ illam in corde, pectoreve constituit, Literis Sacris consonantior, quatenus non modò nos iubent Deum ex toto corde amare; sed docent quoque cogitationes exire ex corde, non item verò ex cerebro; ac et nullam cogitationem latere Deum posse declarent, prædicant Deum esse cordium, non cerebrorum scrutatorem. Quò minùs est mirum, si eandem sententiam non improbet Philo; si Tertullianus, & post ipsum omnes penè Patres, Theodoretus, Nyssenus, Hieronymus, aliique defendant. Videas iam nihilominus sententiam esse receptissimam (etiam apud illos, qui se Aristotelem sequi autumant) quasi scilicet ea Scripturæ loca, quæ cogitationem ad cor referunt, sint intelligenda de causa, quam passiones Animæ in corde excitatæ præbent cogitationibus, quæ aut bonæ, aut malæ sunt, prout fuerit cor aut probè, aut pravè affectum. Et certè, seu illa, seu alia Interpretatio valeat, videri potest longè planiùs, vt Rationalis Animæ, Intellectiuæ, seu Mentis sedes constituenda sit in cerebro. Etenim, cum propter appulsum, qui intercedentibus neruis ex omnibus sensibus, partibúsque corporis in cerebrum fit, Phantasiæ sedes in cerebro constituta superiùs sit; congruum videtur, vt Mens quoque, seu Rationalis Anima, quæ ex mox antè dictis, non alio fine corpori, sentientive animæ vnitur, quàm vt Phantasiæ interuentu intelligere, ratiocinarique valeat; congruum est, inquam, vt eandem sedem, ipsam vt parte cerebrum, cum Phantasia obtineat. Neque enim par est, vt in sede dissita sit, ne non contueri Phantasmata possit, quæ neque conuolare ad ipsam, tanquam inhærentia ipsi Phantasiæ valeant; neque ipsa possit inuolare ad illa, tanquam stationem non deserens, & quid in Phantasia sit, cognoscere, suspicariue minimè potis. Ac transmittit quidem Phantasia in cerebro degens quidpiam, vnde cor possit affici; sed affectiones sunt, seu motiones cæcæ, quæ impetu solo spirituum ex cerebro vsque transmissorum, concitantur; at Intellectio secus se habet; quippe quæ sine Phantasmatis conspectu elici non possit. Argumentum adiungerem ipsam experientiam, qua videmur nobis non in pectore, sed in capite intelligere, & ratiocinari quicquid sit de appetitione, amore, lætitia, irascentia, cæterisque affectibus, qui non excitantur sine aliqua commotione in pectore; at dignum est tamen consideratione tot insignes Philosophos, tot pios, eruditósque Viros argumento hoc non fuisse permotos, sed defendisse intellectionem, ratiocinationémque in pectore fieri; nempe quasi ipsi id experirentur, & putarent illas in corde motiones alia ratione peragi; quod & dicere commodius suo loco. Tametsi profitendum est, omnem huiusmodi experientiam confusam, obscuramque esse; vt videtur Plato quoque aduertisse, cùm postquam his rebus copiosè disseruit, *Quid-nam ergo, inquit, mortale, & quid-nam diuinum habeat Anima, & vbi, & cum quibus, & quorum gratia, explicatum à nobis esset, tum quàm verè id dictum sit cum demum*

Ib. quod deter. lib. de an. cap. 4. & de Resurr. serm. 3. de provid. lib. 2. in Matth. cap. 4.

in Tim.

si id nobis oraculo Deus edixerit, […]
eò proinde, vt Ciceronis […]
Vbi, aut qualis est ipsa Mens? […]
lis: potes-ne dicere? Respondere […]
tiu liceat, *Mentis rationem* […]
esse quis vestitas, nisi quid […]
tum ipsa Mens quo loco sit, an […]
vestitatem.

CAPUT III[…]

De Functionibus Animæ Ra[…]

EQUITUR […]
Mentis, Ratio[…]
functione […]
dicamus. C[…]
illius functi[…]
tellectio fit, disquirendum […]
ipsa per se, & quasi per sum[…]
an intercedente potentia, fac[…]
Intellectum vocant, intelle[…]
quippe potentia intelligendi, […]
tia non distinguitur, at […]
sideratio est, qua Anima […]
quoniam intelligere potest. Q[…]
perinde erit seu Animam, seu […]
telligere deinceps dicamus: […]
vt infinitum non videri […]
rendum circa illam agenti, […]
tellectus distinctionem, ab A[…]
ctam; maximéque quia […]
ribus illius, quatenus Antiq[…]
cepere, explodimus; & qui […]
terpretationem capere […]
enim capiat ipsum Intellectu[…]
bilecum, vt pars vna sit […]
illustrationem ipsius […]
omnia agat, ac nihil […]
nia patiatur, […]
ducat, non recipiat species […]
ista non producunt, sed […]
isti, tanquam Ægyptius […]
ponat, ac, si opus sit, […]
dat; vt Iulius quidem S[…]
tellectum agentem non […]
sed etiam ridiculum pro[…]
la res ipsas non intelligens […]
illarum formet, ista […]
per species intelligat: […]
complura. Ex quo […]
inter quidem voces Intell[…]
possibilis retinere, præstare […]
deatur Okami sententia, […]
bieli, *Intellectus, inquit,* […]
lis eiusdem hominis sunt […]
nec distinguuntur re, nec […]
Anima dicitur Intellectus […]
nata est producere actum […]
eadem nata est recipere actum […]
ctum, dicitur Intellectus p[…]
rem voces non […]
possit Durandi opinio, […]
sunt reiicienda, quòd […]
ligendi attribuatur […]
ipsa Phantasmata, […]
sine abstrahendo, quicquam […]

aliam Intellectum, & sic quidem per se solas, sine vllis Phantasmatibus ipsam intelligi valeat patiens, possibilis, materialis denominatur; ac habeat Intellectus posse vt vna quædam simplex facultas, cuius citra illas ambages, proprium munus sit intelligere. Facultas, inquam, quæ genere vna cum ipsa Phantasia sit, quippe eamdem vim eminenter contineat, atque adeò intuens in easdem, quæ sunt in ea Phantasmata, res easdem intelligere, quas ipsa imaginari possit; id speciale tamen, ob sui eminentiam sibi reseruans, vt ex intellectis, imaginatisque perceptis, ea possit deducere, quæ ipse quidem intelligat, at imaginari Phantasia non valeat, vt & iam ante deductum est, & deinceps quoque attingetur. Interea verò, non nequicquam dico Intellectum ad Phantasmata attendentem intelligere, quatenus, cùm iuxta receptam sententiam Deus ter-Maximus à se, & in se habeat Ideas, seu species rerum omnium; Intelligentiæ, seu Angeli habeant concretas, seu in sui exortu à Deo creante congenitas; videtur Mens nostra, seu Rationalis Anima, donec degit in corpore, non aliis vti speciebus, quam iis, quas corpus subministrat, quæque in Phantasia resident; ac tum dumtaxat pari cum Angelis conditione euadere, cùm excedenti à corpore, vt Angelorum instar, futuræ separatæ, Deus indet species eiusmodi rerum, quas nosse eius interest, siue ignoratæ in corpore fuerint, siue eæ sint, quarum cognitionem meminisse sit opus. Videlicet donec in corpore degit, ideò adeò videtur adiuncta Phantasiæ, vt Phantasmatibus, seu speciebus vtatur in illa existentibus, tanquam suis; species, inquam, quæ & sensibiles dici possunt, quatenus sunt sensuum ministerio haustæ impressæque Phantasiæ; & intelligibiles, quatenus sunt ab Intellectu perceptibiles, appellari valeant. Alias certè dari præter istas, quæ intelligibiles dicantur, & immateriales sint, negarunt plerique tum ex antiquis maximè Peripateticis, seu Græcis, vt Themistius, seu Arabibus, vt Auenpace, sed ex recentioribus etiam, vt inter Scholasticos Doctores Durandus, Henricus, Gotfredus, Bacco, & quod attinet etiam ad intuitiuam cognitionem memoratum Gabriel, quos ideò nomino, ne quis opinionem, quasi insolitam nouitatemve causetur. Quòd enim alioquin productio, quam fingunt specierum istarum esse nulla possit facilè constare attendenti videtur. Non enim Phantasma res merè corporea, transire attenuando potest in speciem incorpoream; neque dici potest Phantasma huiusmodi speciem continere potentiâ, eo scilicet modo, quo dicunt materiam continere formam, vt per rationem ex eo educatur; quoniam si posset incorporea ex potentiâ corporea educi, iam posset Mens quoque, seu Rationalis Anima educi ex ipsa materia. Non potest etiam dici species incorporea fieri Intellectus agentis illustratione ad similitudinem corporeæ, vt idem septa inter Intellectui possibili, quod Phantasma Phantasiæ; quippe rei partes habenti (ne quidquam dicam de adnexis accidentibus cæteris) similis fieri potest res, quæ omninò partibus caret: neque dici potest, quo pacto agens Intellectus videre ipsum Phantasma valeat, vtcumque Phantasma illustret, quò illius instar speciem effingat incorpoream, nisi eam speciem præacceptam habeat; quæ esse tamen nulla possit; non corporea certè, propter subiectum incorporeum, non item incorporea, quòd talis non sit, nisi postquam ab Intellectu fuerit producta. Non rursus potest Intellectus creare illam ex nihilo dici, essetque adeò omnipotens; quoniam si illam non educat ex materiali potentia, vnde educat; nihil est. Nam quòd nonnulli eò confugiant, vt educere dicant ex potentia Intellectus possibilis, ij & facultatem immaterialem habent quasi materiam, sicque confundunt omnia; & dicere propterea non possunt qui valeat Intellectus agens educere, ac efformare speciem rei corporeæ, quam minimè nôrit, repræsentatricem.

De Facultatibus Animæ Rationalis.

Quòd autem non aliis speciebus, quàm Phantasmatibus Intellectus vtatur, vel ex eo videtur imprimis patere, quòd nihil prorsùs intelligamus alia specie, quàm corporea, cuiusmodi Phantasma est. Sanè verò si vlla vnquam incorporea specie vteretur, tum faceret maximè, cùm Deum intelligere, rem maximè omnium incorpoream, adnitimur; at ex suo loco deductis, constat non intelligi Deum à nobis, donec in vita mortali sumus, nisi sub specie aliqua, quam Phantasia suppeditet, hoc est formâ nisi humana, saltem quasi aërea, quasi æthérea, aut quæ alioquin sit quidem subtilissima, limpidissima, lucidissima, &c. sed non tamen vnquam, cuiusmodi esset res prorsus, merèque incorporea. Nec secus verò, si Angelum, Rationalemve Animam seu degentem in corpore, seu in statu separationis conemur intelligere; semper enim substantiam, tenuem illam quidem, at non tamen aëre ætherève, aut si corpus aliud subtilius detur, tenuiorem. Nec secus item, si intelligere aut dona supernaturalia, aut actus inde elicitos; semper enim vt qualitates, actionésque corporeæ, ac naturales concipiuntur. Vnde appositè, inter cæteros B. Gregorius Nazianzenus, *Sicut*, inquit, *fieri non potest, vt quis, quantumcumque festinet vmbram suam anticipet (quod quantum illam assequitur, tantumdem semper ipsa antecedat) aut vt oculus sine luce, aëreque intercedentibus, aspectabilia contueatur; aut vt Pisces extra aquam natent: sic fieri omnino non potest, vt qui animi conclusi corporibus sunt, citra rerum corporearum, sensibiliumque adminiculum intelligendis iis rebus vacent, quæ animo sola, atque ratione percipiuntur. Etenim aliquid semper sensibile interuenit; quantumcumque nisu mens ne ista sese à rerum aspectabilium contagio veluti secernens, ac in seipsam colligens, conetur cum rebus sibi affinibus, obtutumque eorum fugientibus, habere commercium.* Non est verò quorsum requiras, qui fiat, vt tam sæpe res incorporeas nominemus, si rerum tamen incorporearum species nulla in nobis est. Siquidem, dum eas nominamus, aliquam

Orat. 2. de Theol.

De Facultatibus Animæ Rationalis.

quidem speciem menti obuersantem habemus, sed est illa tamen reipsâ corporea, & incorporea tamen, verùm comparatè duntaxat, habetur; quatenus vt aqua est respectu Terræ corporis crassioris incorporea, aër respectu aquæ, æther respectu aëris; ita conamur imaginari quidpiam tenuius æthere, idque incorporeum nominamus vtcumque in se adhuc, & reipsa, vt dixi, aliqua mole prædictum, ne id pro inani habeamus. Ita nominamus etiam Infinitum; cuius nihilominus, iuxta ante-dicta, immensitatem non capimus, cuiusque adeò speciem non habemus; sed talem solùm, quæ nobis rem comparatè infinitam exhibeat, hoc est, confusè vltra ea omnia, quæ concipimus maxima, extensam. Deinde patere ex eo res videtur, quòd Phantasiâ somno, lethargóve sopitâ, & vino, aut morbo turbatâ, Mens nostra aut nullis, aut non aliis, quàm quæ in Phantasia resident, speciebus moueatur cùm deberet tum maximè, si proprias quasdam seu congeneas, seu repositas obtineret. An verò fortè obiicies illos, qui corripiuntur exstasi, Mentem habere, quasi abductam extra consortium corporis, ac ea peruidere, ad quæ neque sensus, neque vis Phantasiæ pertingere valeat? Verùm, si diuinitùs quidem immittatur exstasis, diuinitùs quoque infunduntur species, quæ vt supernaturales sunt, ita res supernaturaleis, quæque sensum, atque Phantasiam superent, exhibere possint; cuiusmodi sanè est

2. ad Cor. 12. habenda illa, qua S. Apostolus scripsit raptum se vsque ad tertium Cælum, ac vidisse arcana, quæ effari homini non liceat: tametsi id-ne in corpore, an extra corpus, nescire se addat. Neque est hoc sensu, sed supposititium, habendúmque pro fabula, quod Mercurius Trismegistus raptum se consimiliter, atque eruditum à Diuina mente in Pœmandro testatur; aut quod Plato apud authorem

lib. 1. cap. 4. de Diuina secundum Ægyptios sapientia se quoque ita raptum describit, vt priusquam Intellectus in Phantasiam recederet, in ea fuerit luce, quæ neque oratione possit exprimi, neque auribus percipi, neque cogitatione comprehendi. Sin exstasis sit naturalis, non tam sanè videtur Mens ad cogitandum res magnas, extraordinariásque abduci, quàm vnà cum cæteris facultatibus attonita fieri. Tale

lib. de genit. nihil certè de se Cardanus subiicit, qui tamen, *In exstasim, inquit, quoties volo transeo, immutato vultu, nec moto corpore, sed quadam interiore nescio quo ad imperium voluntatis commota, aut transmutata.* Nihil quoque tale adiicit

14. Ciuit. 24. D. Augustinus de Presbytero nomine Restituto, qui inquit, *quando ei placebat (rogabatur autem, vt hoc faceret ab eis, qui rem mirabilem coram scire cupiebant) ad imitatas quasi lamentantis hominis voces, ita se auferebat à sensibus, & iacebat simillimus mortuo, vt non solum vellicantes, atque pungentes minimè sentiret, sed aliquando, etiam si igne vreretur admoto, sine vllo doloris sensu, nisi post-modum ex vulnere. Non autem obnitendo, sed non sentiendo mouere corpus, eo probabatur, quòd tanquam in defuncto nullus inueniebatur anhelitus.* Ad-

notandum interim est, quod S. [...]
cet, narrasse Presbyterum se [...]
voces hominum, si clariùs loquerentur [...]
de longinquo audire: vt scilicet [...]
non illum tunc extra omnem sensum [...]
tasiámque obreptum fuisse.

Videtur itaque Mens nostra, [...]
in corpore, non aliis vti intelligi[...]
ciebus quàm ipsis Phantasmatibus [...]
meris, seu ipsa vi Mentis [...]
applicitis, in habitum versis. Neque [...]
non volente Aristotele dicitur, [...]
est, *Animæ cogitatrici*, seu [...]
tasmata, perinde ac sensus [...]
inseruire; *Quare & anima*, pergit [...]
ποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος, *sine Phantasmate* [...]
intelligit nunquam. Quam etiam [...]
dit posteà, cùm postquam [...]
cessarium, vt qui contemplatur, [...]
ita simul aliquod attendat, quod [...]
retulimus, τὰ γὰρ, inquit, φαντάσματα [...]
ὥσπερ αἰσθήματα ἐστι, *Perinde enim Phantasmata* [...]
sic percepta se habent. Vbi quod [...]
ἄνευ ὕλης, *præterquam quòd sine materia* [...]
re videtur, quo pacto [...]
Phantasma inseruire possit non [...]
tasiæ, sed ipsi etiam Intellectui. [...]
verba hæc, quæ capite separatim [...]
bentur, congruere non videntur [...]
calcem libri secundi sunt; vbi [...]
quoque species recipere ἄνευ ὕλης [...]
vt cera sine ferro, aurove figuram [...]
tamen loco nihil aliud vult, vt [...]
explicat, quàm *sensus operationem* [...]
ea res materialeis: operationem [...]
sic circa ipsas species durantem [...]
[...] τὰ ἴσως ἐσχάτως [...]
[...]. Vt proinde intelligamus [...]
dem in Sensibus species vel [...]
ri posse materialeis, quòd [...]
obiectisve materialibus sic [...]
ab earum præsentia pendeant, [...]
que ipsis absentibus non possint [...]
tem in Phantasia ita esse [...]
obiectis materialibus, vt sint [...]
tes iure haberi immateriales [...]
possint Intellectui quoque, qui [...]
sic, inseruire. Ex hoc verò [...]
quicquam esse non videatur, [...]
affirmatio, & negatio, seu [...]
operatio, nihil aliud sit, quia [...]
tionum, seu apprehensionum [...]
complexio, sic subinde [...]
νοήματα τίνι διοίσει τοῦ μὴ φαντάσματα [...]
verò notiones, quonam differunt [...]
mata non sint? & hoc solum [...]
τοῦτο (legunt alij ταῦτα) οὐδὲ [...]
φαντάσματα, *An neque illæ Phantasmata* [...]
sed non sine Phantasmatibus [...]
saltem dubitat, an Phantasmata [...]
mata, seu notiones; & [...]
non esse sine Phantasmatis [...]
videtur, quàm concipere [...]
in Phantasia receptam [...]
quatenus in Phantasia [...]
eam percipit, & Noëtica, [...]
lectus quoque eam conspicit, [...]
ac deinceps tanquam à se [...]

apprehensionque agnoscit, ipsam apprehendit, & vt apprehensam denuo ipsa agnoscit. Quare & posse quidem Phantasma esse sine Noëmate at Noëma esse sine Phantasmate non posse; quippe cùm Phantasma sit quasi substratum, Noëma quasi forma ipsi ab Intellectu adiecta. An verò heic quoque interpretari licet, quod Aristoteles eos commendans, qui Animam locum specierum dicunt, subiicit tamen, *πλὴν ὅτι οὔτε ὅλη, ἀλλ' ἡ νοητική, nisi quòd non illa, sed Intellectiua*, seu res intellectas, notionesve seruans. Siquidem, cùm Phantasia quoque sit specierum locus, thesaurus, seu promptuarium; quonam modo verum id est, nisi Phantasia ideò esse reputetur νοητικὴ, quatenus etiam τὰ νοητὰ, vt depositum seruet. Quod Aristoteles verò subdit Animam non actu, sed potestate esse ipsas species, id non de Intellectu potiùs, quàm de Phantasia accipi potest; vti & quod ait Intellectum dum intelligit, intelligibilia ipsa fieri, non minus cohæret, si intelligere Intellectum censeatur attentione facta in Phantasmata, quàm si in species alias, quibus esset imbutus. Quoniam petè eius actio intellectam rem [illegible] complectitur, & cùm actio sit immanens perinde esse idem cum illa censetur. Verùm vtcumque interpretari Aristotelem liceat, qui hæc saltem, *ὅταν τε θεωρῇ ἀνάγκη ἅμα φάντασμά τι θεωρεῖν, Ipsum, vt intelligere*, seu Intellectio, *Imaginatio sit, aut non sine imaginatione*. Si experimentis quidem, aut agnosceremus nos, dum quippiam intelligimus, cogitamus, ratiocinamur, [illegible], continemur, duplici quadam specie vti, aut alia omnino, quàm corporea, & per Phantasiam repræsentata, non possint præter Phantasmata [illegible] aliæ species, quæ haberentur incorporeæ, atque Intellectui solo residentes: at cùm tale nihil obseruetur; videtur sanè non incongruere Phantasmata solùm, quæ Noëmata tamen efficiamus admittere.

Non debet me verò [illegible] morari, quòd [illegible] proportionem sit, vt Intellectus, facultas incorporea, Phantasmate, specie incorporea, immediatè vtatur. Nempe hac [illegible] proportione non sit, quàm quòd vulgò admittunt incorpoream Animam iungi immediatè corpori, & corporeis membris ad [illegible]. Dicere solent Animæ facultates duplices esse; alias nempe organicas, quibus mouet corpus, ipsiusque membra, ac obeat etiam vitaleis functiones, vt nutritionem, generationem, sensionémque eliciat; alias verò inorganicas, quibus incorporeas [illegible] esse Intellectum, quo intelligat, Voluntatem, qua intellecta velit; facultatem quandam motricem, qua à corpore separata mouere se, ac cætera possit. At [illegible], qui capi valeat, facultates organicas, quæ merè corporeæ sunt, incorporeæ [illegible]? Et, si tales facultates corpori mouendo necessariæ sunt, quî tribuendæ [illegible] & Deo ter-Maximo, & Angelis [illegible] corpora mouent? Et, si Anima separata facultatem habet inorganicam, qua [illegible] non seipsam modò, sed corpora etiam [illegible]; cur, dum in corpore est, tribuunt illi, vt possit mouere corpus proprium per inorganicam facultatem? Nihil certè magis, imò minùs repugnat mouere corpus proprium, coniunctúmque, quàm alienum, ac separatum. Neque est, quod dicere valeant facultatem, quæ organa moueat, non posse inorganicam dici, nisi velint admittere ipsam Animam Rationalem, quæ tanquam principalis causa mouet organa, non esse inorganicam formam. Quòd si facultate inorganica ad mouendum corpus, membráque corporea, ac pari iure ad eliciendum cæteras vitaleis actiones vtendo, vsurpare possit spiritus, neruos, musculos, organáque alia, quæ corporea sunt; quidni & ad intelligendum vtendo Intellectu facultate inorganica, vsurpare Phantasma possit, tametsi res corporea sit? Deinde, neque morari debet, quod species rei intelligendæ esse Intellectui debeat quasi formale, vt loquuntur, intelligendi principium, ac ideò cum ipso intimè coniunctum, neque adeò alienæ ab ipso naturæ, cuiusmodi habenda foret, si corporea existeret, vt putà cùm ipse incorporeus sit. Quippe ipse potiùs Intellectus, quatenus facultas habetur, est ipsi Animæ formale intelligendi principium, atque adeò illi non intimè modò coniunctum, sed etiam, vt loqui vulgò solent, identificatum. Species verò principium quidem, sed externum tamen externéque adiunctum est: vnde & licet absque ea non valeat siue Intellectus, siue Anima agere; esse tamen sine ea potest. Valet autem rursus id, quod mox dicebam; nimirum, si vt facultas motrix, sic facultas visus sit in Anima Rationali facultas inorganica, ac admittatur in oculo visibili specie, quæ corporea sit, ad rem videndam informari; nihil esse, quò minùs possit Intellectus facultas inorganica in cerebro, eademve sede cum Phantasia residens informari Phantasmate, tametsi species corporea sit. Quanquam quid, amabò, hoc est, facultatem cognoscentem specie informari? Non id certè, quod vulgò putant, vt ex supra-dictis intelligitur. Neque enim visus, exempli causâ, veluti adornatur specie, quæ sit ipsi quasi pictura, aut imago impressa visibilis rei, ac interim nihil sit aliud, quàm quædam merè accidentalis, sicut loquuntur, Entitas; sed percellitur solùm ea specie, quæ nihil sit aliud, quàm textura quædam corpusculorum lucis à re visibili aduentantium in oculum, perculsionémque in cerebrum per spiritus neruis contentos promouentium, præstantiúmque, vt facultas in eo residens, neque re distincta ab ipsa Phantasia visionem eliciat. Quod idem proportione est de cæteris sensibus, ac tantò magis, ex eo dicendum, quòd sonorum, odorum, saporum, frigoris, caloris, cæterarúmque qualitatum sensibilium nullæ picturæ, aut imagines fieri concipiuntur. Ipsa autem Phantasia non adornatur sanè etiam picturis, imaginibusve, vt suo loco deduximus; sed cùm impressæ in cerebro, quæ illius est sedes, remaneant vestigia perculsionum, seu ictuum à rebus sensibilibus impactorum, efficitur, vt discurrentes per cerebrum spiritus, ac per hæc vestigia

De Facultatibus Animæ Rationalis.

De Functionibus Animæ Rationalis.

transeuntes perinde appellant ad Phantasiam, ac primùm, seu inter eundum ipsi vestigia applicentur; vnde & Phantasiam pari ratione percellentes faciant, vt res sensibileis pari ratione imaginetur. Et rem quidem sic fieri vel ex eo constare potest, quòd non modò per somnum, dum clausis oculis somniamus, sed etiam per vigiliam, dum oculis apertis delirio, aut phrenitide laboramus, ea nobis videre oculis videmur, quæ solâ tamen Phantasiâ conspici manifestum est, sed res partim iam antè dicta, partim posteà quoque attingenda erit.

Videndum itaque iam potiùs, quî, dum Phantasia percellitur, ipsi coagat Intellectus. Itaque non potest quidem Intellectus, cùm sit incorporeus, corporea specie, spiritibusve per vestigia illa discurrentibus percelli; verùm, quo momento Phantasia perculsa speciem expressam elicit, imaginemve, seu similitudinem rei, quæ in sensum incurrerit, sua vi exprimit, ac format, hoc est ipsam rem quasi inspicit, aut qualis per sensum percipitur, concipit; eodem momento Intellectus ob intimam sui præsentiam, cohæsionémque cum Phantasia, rem eandem contuetur. Hoc certè modo Intellectus verè dicitur esse id, quod Aristoteles agenti Intellectui, vt proprium tribuit, vt sit nimirum ἀπαθὴς *Passionis expers*; quatenus ita res cognoscit, vt non percellatur, patiaturve ipse, tota verò perculsio, seu passio in ipsam cadat Phantasiam, quæ ideò posset Philopono, Auerroë, & aliis, vt antè est visum, non dissentientibus patiens Intellectus censeri. Neque videri hoc mirum debet, partem Animæ Rationalem corporea specie non percelli, & per ipsam tamen cum Phantasia cognoscere; cùm ipsa communis sententia statuens Animam Rationalem toto fusam corpore, ac sensus nihil aliud, quàm eius facultates esse; admittere debeat, percelli quidem sensus sensificis speciebus, quæ corporeæ sint, at non percelli tamen ipsis Animam, vt potà incorpoream, quæ non propterea minùs sentiat seu percipiat res sensibileis ipsis speciebus repræsentatas. Neque enim dicere licet solam facultatem sentientem res percipere; quando ipsa facultas, quam causa velut instrumentalis, Rationalis verò Anima principale est agens; eique proinde ipsi præcipuè tribuenda perceptio. Dicere Animam sentire quidem, sed per facultatem, quæ corporea sit, nihil est dicere: nam si facultas corporea est, non igitur Animæ hæret, subiecto incorporeo, neque potest actio à facultate elicita dici primariò, vitalitérque elicita ab Anima, vt in qua facultas veluti radicata, ipsique intimè vnita non sit. Adeò proinde, vt dicendum sit, aut facultatem sentiendi esse incorpoream; quo tamen casu difficultas supererit, qui possit facultas incorporea à corporea specie percelli; aut præter facultatem corpoream inesse Animæ incorpoream, quæ non perculsa sentiat, quod si concedant, idipsum est, quod nos circa Intellectum tuemur. Quanquam, quod idem iuris Sensui, ac Intellectui tribui non debeat; satiùs longè esse videtur, totei Animam,

quæ sentit, esse unam substantiã corpo-
tum toto corpore diffusam, & ...
etiam illi radicaliter facultates ...
ipsa primariò, ac vitaliter sensio...
facultates eliciat: Animam verò, quæ
legit, substantiã à Sentiente ...
veluti superaddi, non corpore ...
solùm parte est sedes Phantasiæ ...
esse propriam sentire, sed intellige...
xat. Facere id verò non perculsione ...
corporea, sed intuitione in ipsum ...
Phantasma expressum, seu quo ...
imaginatur. Sanè verò ne aliquid ...
Maximo dicam; nonne fatentur ...
citra informationem, perculsione ...
cie corporea, sed intuitu solo in spe...
per speciem, quam à Deo accep...
gere corpora? Quid ni igitur possit ...
intelligens Anima non informata ...
perculsione speciei corporeæ, sed ...
tu in speciem, vel per speciem, ...
non inditam, vt Angelus, qui ...
tus à corpore substantia est; sed ...
à Phantasiæ facultate corpore ...
ne authoris, quatenus cum sit ...
ditionis, vt in hac vita degens ...
corpore, & ab ipso quadantenus ...
ctione dependeret.

Oppones fortassis id, quod ...
somus obiicere aduersus ipsum ...
Scilicet nos non experiri, ...
mur aliquid, functionem ...
aliam putà, quæ sit Phantasia, & ...
dicatur; aliam quæ Intellectus, & ...
Intellectio; sed videri omninò ...
cémque esse functionem, cui ...
nomina. Verùm hoc deposcit, ...
tatur, quod maiore tamen ...
tum superiùs iam est, an ...
piam sit, quæ possit Intellectio ...
non Imaginatio censeri; & ...
percipere nos aliquid quod ...
pere non possit. Quippe si tali ...
deesse videretur ratio, qua ...
esse incorporea probaretur. ...
Aristoteles περὶ τὸ νοεῖν de Intellectione ...
εἰ δ' ἐστὶ καὶ τοῦτο, inquit, ...
φαντασία, ... [illegible]
..., Si verò ipsa Imaginatio ...
Imaginatione non sit; neque ipsa ...
re potest. Vt disquiri verò ...
dendum prius eoque sint ...
Intellectus cum Phantasia ...
quæ, si solæ agnoscerentur, ...
ctus à Phantasia non possit. ...
gum faciam, memorandum ...
quod circa Phantasiam ...
ximus, cùm ipsi quoque, vt ...
plicem functionem, operatione...
nus, simplicem nempe Ap...
Enunciationem, Argumentatione...
nos obseruatum est ... quoque ...
dere, enunciare, argumentari. ...
quidem ex simplicibus ...
enunciationes, ex enunciationibus ...
tationes formentur, ac id ...
deprehensio rursus falsum, ...
rerum, quæ nihil tamen ...

De Functionibus Animæ Rationalis.

onem similium partim constituentes, partim contentæ aggeries, tamen non repeto; observo solùm Intellectum vulgò operantem ita Phantasiæ coagere, vt non dissimiliter ipsi apprehendat, enunciet, ac argumentetur. Ex quo efficitur, vt cùm etiam Phantasiam operationum habitus quidam contrahantur, hoc est, ipsâ actionis vi vestigium quoddam ita meatus, imprimatúrque cerebro, vt repetitione quasi inculcatum, reddat deinceps Phantasiam ad operandum expeditiorem; efficiatur, inquam, vt Intellectus quoque habitu eodem quasi adiutus huiusmodi operationes expeditiùs, faciliúsque eliciat. Efficitur quoque, vt si Phantasia habitus aut non acquisierit, aut obliterari desierit, operetur segniùs, operetur quoque segniùs Intellectus; vti &c. si Phantasia aliquo labes, perturbatave sit, habeat quoque, perturbatave sit ipsius Intellectus functio. Vt paucis dicam, pari passu, progressúque Phantasia, Intellectúsque ita incedunt, vt prima fronte videri possint, vna solidaque, simpléxque facultas. Dixi verò nihilominus Intellectum vulgò operantem; quoniam sunt ceterà operationes aliquæ, quæ dici possint non vulgatæ, hoc est, quæ tametsi à Phantasia occasionem habeant, communes tamen ipsi cum Intellectu non sint, sed Intellectui ita propriæ, vt ipsum ab illa distinctum convincant. Earum nonnullas vt persequamur (vtcumque iam præcipuas supra attigerimus) omnes quidem penè cum tertio operationum Mentis cohærent; sed possunt tamen quædam ad primam, quædam ad secundam referendæ spectare videri.

Spectat ad primam quidem operationem attinens imprimis apprehensio rerum, quæ cadere in sensum non possunt, neque adeò sui vestigium in cerebro imprimere. Huiusmodi imprimis est natura, substantiave incorporea, qualis est, v. c. ter-Maximus Deus. Etenim tametsi de Deo loquentes, incorporeum cùm dicimus, corporeum quidpiam imaginamur; apprehendimus tamen simul aliquid præter speciem corpoream, quod sit ipsa quasi obvelatum. Hoc autem est præter Phantasiæ captum, Intellectúsque ipsius proprium; potéstque adeò talis apprehensio, non iam Imaginatio, sed Intelligentia, vel Intellectio dici. Non quòd Intellectus non accipiat ansam ab ipsa Phantasia ratiocinandi esse aliquid vltra id, quod species, imaginesve repræsentant, neque non simul comitem aliam speciem, vel imaginationem habeat; sed quod apprehendat, intelligatve aliquid, ad quod apprehendendum, sive percipiendum assurgere Phantasia non possit, vt quæ omninò terminetur ad corpoream speciem, seu Imaginem, ex qua illius operatio Imaginatio appellatur. Vnde & quia Bruta Phantasiâ solâ prædita sunt, ideò nihil, nisi species, imaginésve corporea repræsentantium apprehendunt, ac sola idcircò imaginatione donantur; neque proinde mirum est, si omni naturæ incorporeæ apprehensione sint destituta. Cùm naturam verò incorpoream dico, intelligo etiam, vacuumve spatium, quod substantia quidem non est, & Epicuro tamen, Lucretióque natura incorporea dicitur, comprehendo. Siquidem præter omne corpus, etiam subtilissimum, cuiusmodi est aër, aut æther, ad cuius speciem Imaginatio, Phantasiæque vis terminatur; apprehendit, intelligitve ipse Intellectus aliquid, quod tam sit extensum, quàm corpus; quod vltra corpus, vltráque Mundum vniversum protensum sit; quod seu præsente, seu absente, & seu adeunte, seu abeunte, seu immanente corpore, idem, ac immobile constet: cuiusmodi sanè apprehensio cadere in Brutum non potest. Huiusmodi est deinde apprehensio naturæ cuiusvis abstractæ, abstractave voce claræ, cuiusmodi est humanitas, candor, dulcedo, atque id genus cæteræ. Siquidem potest quidem Phantasia apprehendere hominem, quoniam illius speciem ad se transmissam per sensum habet; at apprehendere præterea *τὸ τί ἦν εἶναι* *quod quid est esse*, seu rationem, qua homo est, proprium est munus Intellectus. Quo pacto apprehendit quidem etiam candidum, v. c. lac, & dulce, v. c. mel; at non candorem, rationemve, qua lac candidum, neque dulcorem, rationemve, qua mel dulce est. Vnde & habet quidem Phantasia Brutorum multas hominum singulorum species, multas candidorum, multas dulcium; at nullam tamen, quæ humanitatem, nullam, quæ candorem, nullam, quæ dulcorem, vt quidpiam præcisè, & præter concreta conceptum repræsentet. Sed rem iam antè deduximus, cùm de Vniversalium notionibus loqueremur. Addo heic solùm, cùm in Phantasia tam Brutorum, quàm hominum sint plurium singularium partim arctiores contentæque, partim ampliores, continentésque aggeries, quæ solæ vniversales notiones propriæ sunt; deesse eam tamen in Brutorum Phantasia notionem, quòd vnaquæque aggeries certam habeat notam, qua discerni à cæteris valeat; quòd talis nota in singulis ipsa contentis reperiatur (vtcumque in singulis speciales sint notæ, quibus differant inter se) quòd in ipsa propriè consistat ratio Vniversalitatis. Spectare proinde ad hunc locum posset apprehensio honestatis, & turpitudinis; sapientiæ, & stultitiæ, aliorúmque innumerabilium; specialiter verò Relationum, vt paternitatis, filiationis, dominij, servitutis, &c. in quibus hærere nihil necesse est.

Ad secundam verò operationem præsertim spectat ipsa Intellectus ad suam operationem attentio, reflexiove illa supra actionem propriam, qua se intelligere intelligit, cogitare se cogitare. Res est quoque antè deducta, esse opus nempe Phantasia maius, quàm vt imaginetur se imaginari: quòd existens corporea, agere in seipsam non possit, & rem quidem corpoream imaginatione percipere valeat, quoniam illius imago fit: at quoniam imaginationis ipsius imago non fit non percipere illam magis valet, quàm visus visionem, cuius non perinde, ac rei obiectæ speciem visibilem recipiat: neque possit adeò magis dicere, imaginor me imaginari, quàm visus, videre me video. Spectat pro-

De Facultatibus Animæ Rationalis.

inde hoc quoque imperium, quo iubetur Phantasia ad aliquid attendere, & attentionem commutare. Nempe hoc habere à seipsa non potest, quæ Solis imaginibus, prout occurrunt, ducitur; & sic illæ externè aduenium, seu fortuita spirituum discurrentium per cerebrum agitatione excitentur; ac necesse proinde est, vt superior facultas sit, quæ ipsam alio ituram sistat, & quo lubitum est, dirigat. Ac nimis quidem sæpe experimur, quàm facilè attentionem eludat, cogitationémque quà vergit, abripiat; sed & experimur arbitrium, quod illam reducit in viam, in quod præscriptum ordinem cogit. Neque id esse ab ipsa potest, sed à liberiore, & dominantiore vi; cùm alioquin sibi relicta, vt equus sine ductore excurrat, aut aqua sine repagulis, quò decliue vocat labatur. Spectat & ipsa actio, qua differitur, sit-ne facultas aliqua, quæ Phantasiâ superior sit; itémque agnitio talis facultatis, & comparatio inter vtramque, indiciúmque, quo pronunciatur hanc actionem esse Phantasiæ, illam non ipsius, sed alterius esse. Videlicet Phantasia imaginibus alligata, & tamen neque sui ipsius neque suæ actionis imaginem habens, atque idcircò neque seipsam neque suam actionem imaginari potis, conferre seipsam, suamve actionem non potest cum facultate, actioneve alia, & ordinis quidem superioris potissimùm, cuius tantò minùs imaginem habeat, habereve valeat, quantò neque ipsarum inferiorum habet. Quippe habet quidem rerum per visum perceptarum imagines; at ipsius visus, visionisve nequaquam; vnde & ipsam quidem rem visam, at non tamen visum, visionemve imaginatur; quo proinde fit, vt ne cum inferioribus quidem facultatibus, ipsarúmque actionibus comparare se ipsam, suamve actionem possit. Spectat consequenter, quòd ipse Intellectus, secus ac Phantasia sese ipsum intelligat, ac se adeò esse facultatem ordinis materiali superioris agnoscat. Scilicet non directa quidem, sed reflexa actione id facit; verumtamen facit, quòd nihil ipsi obstet materia, cuius expers est, cuiusque priuatio, vt in rerum actu, seu propriè, ac per se intelligibilium genere sit, præstet. Id

3. de an. 4. porrò Aristoteles obseruauit, cùm docuit *Intellectum quoque Intelligibilium instar esse intelligibilem*, ac subiecit, ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄνευ ὕλης τὸ αὐτό ἐστι τὸ νοοῦν, καὶ τὸ νοούμενον, *In iis enim, quæ sine materia sunt, idem est id, quod intelligit, & id, quod intelligitur.* Ac statim quidem pòst dubitat quorsum igitur Intellectus non semper se intelligat; videlicet quòd Intellectus sit sibi semper obiectum præsens; sed cùm quæstionem ipse non soluat, respondent Græci Interpretes causam esse vnionem ipsius cum corpore, ob quam ea considerat, quæ corporis sunt, sibique per sensus corporeos, Phantasiámque offeruntur; neque adeò imitari potest separatas Substantias, quæ non perinde à rerum per se, actúque intelligibilium contemplatione diuertuntur; vnde & est ipsi attentione, reflexioque speciali opus, vt captata ex ipsis rebus materialibus occasione in sui ipsius conside-

rationem & veniat, & quasi secundo ...
re demum plura hic possent, velut ...
aliarum substantiarum separatarum, ...
sio vnius, cuius supremum Numen ...
ratio summæ illius præstantiæ, ...
actus, & professio Religionis, & ...
ad superiorem Phantasia facultatem ...
ac reperiri adeò in Brutis, quæ sola Ph...
ducuntur, non possunt.

Ad tertiam denique operationem ...
ximè Ratiocinatio pertinet, qua ...
deximus quidpiam à nobis intellig...
habere imaginem obuersantem nullam ...
mus. Nam tales quidem sunt res ...
quibus ad apprehensiones nos ...
tas prouehimur, ac circa eas tamen ...
imaginum, specierumve defectu ...
stituimus, sub quibus, tamen ...
tis, res quoquo modo intelligamus ...
insuper bene multæ, quibus eo ...
vt agnoscamus esse res, quarum ...
que genuinæ, neque adulterinæ ...
ginisve sint, quásque idcircò absque ...
sta, imaginationeve non liceat. ...
esse in nobis vllam speciem eius ...
nis Solis, quia ratiocinando eò ...
esse eum centies sexagies Terra ...
stetamur; quid verò, quod etiam ...
imaginaria vltra Mundum diffe...
ratio omni fine carere, infinitave ...
dat; & constat nihilominùs nullam ...
speciem, imaginemve infiniti esse ...
proinde Imaginationem longè esse, ...
tam illorum spatiorum, quanta ...
dinem, extensionem, vastitatem ...
ginatio quidem nostra aliquousque ...
Mundi amplitudinem exporrigitur; ...
tamen terminatur, solaque ratio ...
superesse spatia absque vllo termino ...
dat. Sic & cùm profitemur Deum ...
per illa spatia infinitos posse produ...
ginatio quidem nostra admittit ...
hanc multitudinem prosequi ...
ut quæso, resistit, solaque Intellectus ...
quæ superesse vltra omnem ...
numerum innumerabilem ...
guat. Cùm verò etiam Æternitatem ...
tamve tempus tam quod ante ...
quod sequetur, cogitemus; ...
so, omnis nos Imaginatio nostra ...
nihilominùs intelligimus superesse ...
durationem infinitam, vt quæ ...
quam cœperit, Inde nunquam ...
Eodem pertinent ratiocinationes, ...
mittere cogimur posse quamlibet ...
tem in infinitum minui (scilicet ...
in infinitum diuidi) posse quamlibet ...
nitum augeri. Esse item magnitudines ...
Diagonium, & latus quadrati, ...
surabileis, vt tametsi alterutra ...
uidatur, nulla sit tamen vnquam ...
exigua illius particula, quæ sui ...
alteram præcisè metiatur. Rectas ...
non parallelas, sed continuò ad se ...
cedenteis, quæ in infinitum lin...
coituræ tamen nunquam sint; atque ...
similia, in quibus semper aliquid ...
tando colligitur, quod & verum ...

[illegible], & imaginando non assequimur tamen. Sed magis familiaria vt dicam; dum quis seipsum suive speciem contemplatur in speculo, potest-ne imaginatione comprehendere partem sui dextram in speculo visam [illegible] reuerâ, quæ in speculo sinistra apparet; eam sinistram, quæ appareat dextra? Post-hæc loquor, etiam dum manum mouet, dexteram, dextræque faciei parti admouet, ac adnotat in speculo moueri sinistram, sinistræque parti admoueri? Et Mens tamen non modò experientiâ, sed ratiocinio etiam supra imaginationem assequitur, & quam illa dextram, ipsa sinistram, quam illa sinistram, ipsa dextram habet. Sic dum quis baculum partim in aqua, partim in aëre extantem contuetur, potest-ne illud imaginatio non incuruatum capere; quem Intellectus nihilominùs tuetur rectum esse? Sic dum facto obstaculo, ne sonus directè accedat, reflexè tamen aduenit, potest-ne etiam imaginatio non capere ipsum illic excitari vnde aduenit? Et Mens tamen illum non ibi, sed ad partem oppositam excitari indubium habet. Sed ne [illegible] prosequar, quæ innumera possunt [illegible], venio sursum eam, quam habemus de Antipodibus imaginationem. Ecce enim non [illegible] Ratio docuit olim Philosophos esse homines posse, qui vestigia nostris opposita habentes tam rectè supra Terram, quàm ipsi nos incederent; sed nauigationes etiam [illegible] edocuere non talia reuerâ homines in parte Terræ auersa esse. Tametsi verò & ratione, & experientiâ conuincamur dari homines Antipodas, valet-ne nihilominùs, cuiusmodi esse intelligimus, eiusmodi imaginari? Quantumcumque certè Imaginationem contendamus, nulla tamen flecti vi poterit, vt non Cælum, quod è regione capitis illorum est, deorsum conspectum ducat; vt non Terram pedibus cohærentem sursum; vt non illos tamquam inuersos gradientes; vt non suspensos, & in Cælum prolapsuros, &c. Nulla item [illegible], vt capite quodammodo illi inter imaginentur habere nos Cælum sursum, non deorsum; Terram non deorsum, sed sursum; & quæ illis cohærentia sunt.

Constare ergo ex his videtur functionem esse diuersam, quæ possit Intellectio quidem, at non Imaginatio censeri. Siquidem, vt res vel in hoc postremo exemplo adnotetur, Intellectio illa, qua percipimus Antipodas incedere rectos, Cælumque imminens, & Terram subiectam habentes, quî esse Imaginatio possit, quæ refragatur etiam, ac rem sibi planè oppositam imaginatione eliciat? Et cùm lusum quandam esse experiamur, dum altera Phantasia incedere Antipodas pronos, alter Intellectus incedere erectos, potest-ne esse vna eademque & vnius eiusdemque facultatis functio? Dices Intellectum nihilominùs, dum erectos incedere Antipodas intelligit, agere aliunde cum Phantasia, quatenus imaginatur homines, [illegible] erectè incedenteis. Sed nimirum non nego quidem quin Intellectus debeat homines vidisse erectè incedenteis, quin [illegible] etiam debeat visionis huiuscemodi; propterea enim semper contestatus sum huiusmodi quoque Intellectionum genus occasionem habere à Phantasia: hanc enim esse conditionem Intellectus, Mentisve nostræ, donec degit in corpore; verùm pernego Intellectum, dum Antipodibus cogitatis, & ad nos directè incedenteis relatis, ipsos quoque erectè incedere intelligit, ac in ea præcisè intellectione est, id cum Phantasia agere; quippe quæ id imaginata nunquam fuerit, neque imaginari possit; cùm quotiescumque illam subit imaginatio Antipodum, incedere illos conuerso deorsum capite apprehendat. Hinc interim est, quod antè etiam dixi, Intellectum quidem incoeptum in Phantasmata res easdem intelligere, quas Phantasia imaginatur; sed ob suæ tamen naturæ eminentiam, speciale id sibi habere, seu quasi reseruare, vt ex rebus intellectis, imaginationéque perceptis ea possit deducere, quæ ipse quidem intelligat, sed assequi tamen Phantasia imaginatione non valeat. Porrò isthæc deductio est, ob quam meritò Intellectus Ratio plerumque appellatur. Cùm enim vnum ex alio deducere, idipsum sit, quod ratiocinari vocamus, & ratiocinari sit ratione vti, ac Ratio proinde ratiocinandi principium sit, ac tum maximè id munus vsurpet, cùm imaginatione nequicquam obluctante, id ratiocinatur, deducitve ex præcognitis, quo esse se alium à Phantasia probet. Vnde & hac præsertim occasione dicimus esse, vt Intellectum, ita Rationem supra sensum, & ratione nos assequi, quod non possimus imaginatione; hæcque maximè causa est, ob quam nostra Mens, Intellectusve, Anima Rationalis appellitatur. Etenim quantumvis animæ Brutorum vnum ex alio colligant, quodammodòque ratiocinentur, tenuémque speciem, & quasi vmbram aliquam rationis possideant, longè tamen absunt, vt quidquam imaginationi repugnans deducant, sicque vllo modo assurgant ad illam, quæ humanæ Menti attributa, dicitur sola κατ' ἐξοχήν, *per excellentiam*, Ratio. Rem heic specialiùs deducerem, ac non modò quidem circa alia ad operationem tertiam attinentia exempla, sed circa ea etiam, quæ attinent ad cæteras, quæque, vt etiam infimam, ratiocinationem supponunt (neque enim naturam incorpoream, exempli gratiâ Intellectus antè apprehendit, quàm occasione ex præconceptis factâ, talem quampiam esse ratiocinatus est) verùm aut res est specialiùm locutum, aut ex iis, quæ deducta sunt, satis manifestè intelligitur. Illud præstat disquirere, qui fiat, vt etiam istarum functionum, quæ Intellectus propriæ sunt, vestigia hærere in Phantasia possint; neque enim videntur in ipso, aut solo saltem, Intellectu hærere; quando Phantasia existente vi morbi, aut vini, aliave occasione, sopita, aut turbata non potest per se Intellectus easdem functiones repetere, vt videretur facere posse, si earum vestigia, speciésve independenter à Phantasia, ac in seipso obtineret.

De Functionibus Animæ Rationalis.

Ea itaque imprimis est vestigiorum in cerebro, Phantasiave impressorum conditio, vt præ agitatione spirituum discurrentium per

De Functionibus Animæ Rationalis.

per cerebrum, variè distrahi, commisceri, conformarique valeant; heinc enim suo loco esse diximus quæ monstrosa somniantibus, delirantibúsque plerumque apparent. Deinde ea Phantasiæ est vis, vt qua actione huiusmodi monstrosas formas imaginatur, eadem ipsarum quoque vestigia mediantibus spiritibus ipsi cerebro imprimat; vnde & illarum recordari possit. Neque verò id modò, sed etiam, vt accedente arbitrio, aliquas iisdem ministrantibus spiritibus ipsa contexat, vt dum Chimæras, Scyllas, Centauros, consimiliáque fabricatur. Dico autem, accedente arbitrio; vt formas illas seligam, quæ non fortuito spirituum discursu, sed data operâ concinnimus, qualesque cùm probari non possit à Brutorum Phantasia, ex voluntate, & consultò fieri, probabile sit à sola humana, rationis imperio creari. Hoc autem præmisso, vt insinuem esse Rationem, seu Intellectum ita superiorem Phantasia, vt vi illius ad proprias species quasi modificandas vtatur, ac vti deinceps pro suo arbitrio modificatis, sibive accommodatis valeat. Nempe ea hac vi libertatéque est, vt Intellectus possit Phantasiam ad eius speciei conformationem adigere, aliquamve præexistentium in ipsa sic deligere, vt ipsam ad quidpiam vlterius significandum destinet; sicque donec Phantasia in illam feretur, pérque ipsam imaginabitur, ipse ad aliquid prætereà intelligendum sit comparatus. Hoc igitur modo, quia, exempli causâ, vbi Intellectus eò semel peruenit, vt ratiocinando intellexerit esse Deum incorporeum, & ad designandum sibi incorpoream eius naturam quandam Phantasiæ speciem assumpsit, efficitur, vt quoties ea species recurrit, Phantasia quidem iuxta ipsam corporeum quidpiam imaginetur, Intellectus verò rem incorpoream intelligat. Sic & vbi ratiocinando assequutus fuerit omneis homines, qui circum Terram sunt, incedere erectos, & Antipodibus quoque ipsis hanc intellectionem veluti addixerit, efficitur, vt quoties deinceps cogitatio Antipodum subit, Phantasia quidem imaginetur illos pronos incedere, at ipse Intellectus incedere erectos agnoscat. Quo fit, vt species huiusmodi sint Intellectui solùm quasi signa, quibus admoneatur, vt vna re Phantasiæ obiecta, intelligat aliam, quæ cum illa cohæret, & ad quam designandam instituta est. Certè etiam citra institutionem ea est specierum in cerebro, Phantasiave existentium vis, vt si à pluribus sensibus veluti inculcatæ sint, vix refricari, excitarive secundum vnum sensum valeant, quin cohærenter refricentur, excitenturve secundum alium. Sic enim quia Nix, v.c. non modò candore visum perculit, sed etiam manum frigore, ac illius species vestigiumve cerebro, Phantasiæve cum vtroque adiuncto impressum remansit; ea de causa nihil est procliuius, quàm vt imaginando niuem candidam, frigidam simul cogitemus: atque adeò dum oculus eius candorem conspicit, manus eiusdem frigus refugiat. Sic &, quia mel non modò visui colore flauo innotuit, sed dulcore etiam gustatui, vestigiumve eius in cerebro

factum vtramque qualitatem [...]
tarum est, vt melle, eiusve color [...]
cogitationemve occurrente, cogi[...]
saporis non subeat. Quantò ergo [...]
terit ea species, cum qua Intelle[...]
semel intellexit, quæque insitura, [...]
modificata ad id fuit, vt Intelle[...]
demmet rei intelligendæ commo[...]
monere illum reipsâ, vt identi[...]
Nihil itaque opus videtur vestigia [...]
Intellectionis seclusum à specie, qu[...]
tasiæ hæreat, in ipso Intellectu [...]
manere, sed sufficit species Phantasi[...]
sit, & tamen quasi modificata, & [...]
que affecta, vt dum recurrit, & [...]
Intellectuique rursùm obiicitur, [...]
suo modo iterum imaginatur, Intelle[...]
rum suo modo intelligat. Notan[...]
quia quoties Intellectus eadem spe[...]
multa, ac varia de re, quam, [...]
intelligit, ratiocinatur, variàque [...]
tribuit, toties ipsam speciem var[...]
dificat, vt repræsentare varia illa [...]
remanere quoque impressionem [...]
dificationum, vt Intellectus [...]
las ratiocinari denuò valeat, pro[...]
etiam vlteriùs ratiocinationem. [...]
tem fit vt dum quæritur, cur Phan[...]
morbove turbatâ, non possit Intel[...]
compos manens prius intellecta [...]
causa in promptu sit, quòd species [...]
tasiæ sic indigeat, vt nisi ima[...]
ve speciebus vtente Phantasia, ip[...]
vltra easdem species, & modi[...]
dem, sibive accommodatas intelli[...]
sit potis.

CAPVT IV

De Habitibus Intellectu[...]

QVin-etiam [...]
test, quid sentien[...]
tributis ipsi Intellect[...]
bus, qui videntur [...]
repetitis actibus [...]
remanere. Profectò enim, quod [...]
que non tam in Intellectu, quàm [...]
Phantasiave gignantur, constat [...]
videtur, quòd vbi impressa, [...]
trita cerebri vestigia fuerint [...]
diuturna desuetudine oblitera[...]
nullæque proinde species in Phant[...]
terint, Intellectus sese perindè [...]
probè notas, prorsus nesciisse. [...]
que maximè perspicitur in iis, [...]
bus, veluti pestis describpta à Thu[...]
moriam ita adimit, vt nomina [...]
nifcantur. Deberet quippe Intelle[...]
bitus scientiæ in eo remanere, [...]
ignorantior, nihilóque difficiliu[...]
perspectas intelligere; at verò [...]
cies simul intelligibiles [...]
cerebri, Phantasiæque [...]
ret. An verò, cùm quis de [...]
scientiamve iteratò sibi compa[...]
acquiri in ipsius Intellectu habi[...]

[illegible], si [illegible] acquisitus, quinam igitur [illegible], quid tamen delere illum potuit [illegible] tempore, cui non perinde, ac [illegible] continua agitatio detrimentum in-[illegible]? An quia vetere exolescere nouum [illegible] & ergo ex vtraque inuenitur; sed [illegible] non secus se, ac si vetere destitu-[illegible]? Videtur itaque tota acqui-[illegible] superioris habitus penes cerebrum, & Phantasiam, subiectum pariter corporeum [illegible]. Habitus namque acquisitio subiectum [illegible] cum aliqua rigiditate, quæ variis [illegible] actibus infringi sic valeat, vt in flexi-[illegible] vertatur, quemadmodum de Habitu [illegible] declarauimus. Quare & potius, so-lam Phantasiam, vel cerebrum potius, huius-modi esse subiectum; nam ipse quidem In-tellectus, [illegible] incorporeus, nulla esse [illegible] rigiditate, quæ repetitis actibus in-flectatur, vtcunque; vnde & Intellectus [illegible]. Intellectus sanè, cùm par-[illegible], non per partem perficitur, sed [illegible], tota sua natura plenus, perfectá-que intelligendi vi, quæ non accedente ali-[illegible] intelligat magis, sed sic ipse po-[illegible] habitus ad intelligendum semper [illegible]. At ideò videtur Aristoteles tem-[illegible], cùm agentem illum seu Intellectum habere quasi lumen, habuit præ-[illegible] quemdam. Patet scilicet [illegible] intelligi ab eo quidquam [illegible], sed cùm Intellectus ille agens sit lumen, quod semper illustrare præstò sit, [illegible] illum habitus instar habens in [illegible], vt sibi vsquam deleri, vt cithari-[illegible], illicò apte sit paratus. Quò fit, vt [illegible] quoque Intellectum talem sub-[illegible] materiæ rationem subit. [illegible] lineas, vt citharistes habet [illegible] peritiam, ac nisi ar-[illegible], vitiatum esse non ipsius, sed [illegible] vel obiectum, vel dispositionem [illegible]; pari ratione Intellectum es-[illegible] ex sui natura instructum, vt intel-[illegible], Phantasia [illegible] vitetur; ac nisi fa-[illegible], non pro ipsum illam, sed in causa esse vel [illegible] Phantasmatum, vel ipsorum im-perfectionem. Quamobrem & vi non ex par-[illegible] desideratur aliquid, sed exigitur [illegible], adsit, & ad possessionem [illegible] comparentur; sic non ex parte Intelle-[illegible] aliquid, sed solùm ex Phan-[illegible] in Phantasia dantur, &, si imperfe-[illegible], vt ab Intellectu vsurpari de-[illegible], perficiantur. Quòd si verò, cùm [illegible] habes, aut tardus ad intelli-[illegible] esse diceris, id-ne penes ipsum de-[illegible], qui expers materiæ cùm sit, ne-[illegible] fieri, neque mobilior valeat; & [illegible] ipsum, cui addictus est, oc-[illegible], locasti Phantasiam, vel cerebrum, [illegible], vestigiisue rerum imperfectissimè [illegible], vt prædictum spiritibus, qui vel [illegible], vel segniter per ipsa vestigia discur-[illegible] enim, vt vestigia in cerebro inconfu-[illegible] sint, speciésque adeò in Phantasia [illegible] eluceant; tum Intellectus res in-[illegible], perspicuéque intelligit. Fac vt ve-stigia non vno actu, sed pluribus quasi incul-centur, adeò vt deleri non facilè possint, & spiritus discurrere per ipsa liberrimè valeant, ac species proinde in Phantasia expeditè oc-currant, & colluceant; tum Intellectus expe-ditè, faciléve intelliget, eóque modo esse ac-quisitus intelligendi habitus dicetur; acqui-situs inquam non ipsi Intellectui (æquè enim semper ex se ad intelligendum comparatus est) sed Phantasiæ, aut cerebro; neque enim, nisi repetitis actibus, aut constantia in cere-bro vestigia, aut obsecundantes in Phan-tasia species ipsi Intellectui ministrandæ pa-rantur.

De Habitu Intellectus.

Ex eodem rursus capite patere videtur, Memoriam, quatenus est quidam specierum thesaurus, non penes Intellectum, sed penes Phantasiam, aut cerebrum esse. Quod enim distinguere solent in nobis duplicem Memo-riam, Sensitiuam vnam, Intellectiuam alte-ram; eatenus esse verum potest, quatenus nunc ipsi Phantasiæ perseruiens inseruit, nunc Intellectus pro suo arbitrio, ac iuxta species, quibus modum adhibuit, illâ vtitur. Quippe idem semper argumentum recurrit, quo con-stat deletis in Phantasia speciebus, vestigiis-ve in cerebro, ac memoriâ adeò sensitiuâ abolitâ, non superesse alias species, neque proinde vllam Intellectiuam Memoriam qua recordari rerum possimus. Dicere enim su-peresse & species, & Memoriam hanc, sed non apparere defectu Sensitiuæ Memoriæ, citra cuius actionem, cooperationemve ipsa otiosa sit: gratis omninò assumitur, neque potest experimento, rationeve vlla conuinci. Non est proinde, quorsum hîc multa circa Memoriam subiiciamus, cùm de Phantasia differentes rem satis abundè præstiterimus. Id vnum obseruo, quod obiter dixi, Intelle-ctum pro suo arbitrio, itémque iuxta species modificatas illâ vti. Dignum enim est consi-deratione, vt iam quoque attigimus, quòd cùm Phantasia imaginando, necessitate qua-dam sequatur eum specierum fluxum, seu quasi torrentem, quem agitatio continens, inconstánsque spirituum facit, veluti non modò in insomniis, sed etiam quoties per vigiliam nosmet negligenter habemus, Phan-tasiáque sibi permittitur, fit: ipse Intellectus interueniens, qui talem fluxum inhibet, cogit-que Phantasiam imaginari alia, quàm quò impetus illam rapit. Nempe, dum prolixa, v.g. oratio recitanda ex ordine est, Phantasia quidem aliis speciebus intercurrentibus mo-uetur, ac nisi caueatur, ab illis abripitur; sed Intellectus, cui res est curæ, Phantasiam ab illis diuertit, interruptámque seriem & resumere, & prosequi cogit: & quoties illa aliò voca-tur, toties ipsam & reuocat, & intra metas præscriptas tenet: vt hac proinde ratione di-ci Intellectiua Memoria possit, quæ ab Intel-lectu ita regitur. Dignum & illud, quòd cùm plurima, quæ in imaginationem minimè cadunt, intelligamus, nihilominùs appositè quoque meminisse eorum possimus. Sed ni-mirum, quemadmodum mox quoque antè deduximus, illa addicuntur quibusdam spe-ciebus, quæ ad hoc destinatæ, accommodatæ,

ac

De Habitu- bus Intellig- ibus.

ac veluti modificatæ, reperi memoriâ non possint, quin Intellectus eas repetat, quæ illis quasi adhæserint; vnde, &c. vt ipsorum meminisse possit, aliud nihil necesse est, quàm vt Phantasiam veluti iubeat iuxta eas species, ac ordine, quo opus sit, imaginari. Id verò quoque addendum est, cùm Reminiscentia sit Memoriæ species, quâ in recordationem rei, cuius obliti fuerimus, ratiocinatione quadam, seu quasi gradatione per res, quibus cohæreat, deducimur; videri quidem dari quoque in Brutis posse aliquam; verùm eam esse fortuitam solùm, & quatenus speciebus temerè discurrentibus species excitatur cum alia cohærens, ac rem quasi ex improuiso repræsentans Phantasiæ, cuius suspicio foret nulla: at cùm in hominibus quoque aliqua fortuita Reminiscentia sit, viget tamen maximè ea, quæ fit imperatò, datâ operâ, ac pro Intellectus arbitrio. Siquidem creberrimum est, vt meminisse desiderantes cuiusmodi quæpiam res sit, aut qua occasione, & vnde aduenerit, quò excesserit, vbi iaceat, &c. imperemus Phantasiæ eas sequi specierum series, seriesque gradatim imaginari, quæ ob connexionem cum illa aliquam, nos in eius recordationem sensim, & quasi manu deducant.

Atque ex his quidem constare videtur, quatenus Intellectus sit alligatus Phantasiæ, quatenus sui remaneat iuris. Nunc vt de illius præcipua, prout degit in corpore functione aliquid dicamus, is videtur quidem ex natura sua esse merè intelligens, hoc est res simplici intuitu, non ratiocinatione cognoscens; at degens in corpore ea caligo offunditur, vt non omnia, quæ intelligit, simpliciter, nude, & quasi reuelatè percipiat; sed plurima demùm ratiocinando, hoc est successiuè, & quasi per gradus procedendo assequatur. De DEO certè, infinito, perfectissimóque Intellectu, nefas sit concipere ipsum non vnico instanti, simplicique intuitu perspicere & rem quamlibet, & quæcumque in ea siue partes, siue proprietates, adiunctáque sunt; & à quibuscumque causis ortum habet; & quoscumque potest effectus sortiri; & qualemcumque ad quæcumque habere relationem potest; & si quæ sunt huiusmodi: Neque enim licet quidquam fingere quod Deo esse obstaculo, quò minùs omnia statim, apertè, perspicuè, & distinctè nôrit. De Intelligentiis, siue Angelis, qui & ipsi separati Intellectus sunt, dici quidem non potest, quòd omnia, neque quòd in vnaquaque re quæcumque aut in ipsa sunt, aut ab ea dependent, cognoscant; scilicet limitati sunt, eorúmque cognitio ad ea, quæ Deus illis voluit innotescere, terminatur. Quod ad ea tamen spectat, quæ Deus cognitioni illorum subiecit, videntur ij sanè vnamquamque rem simplici intuitu sic perspicere, vt nullo ratiocinio ad detegendum aliquid, quod in eo sit latens, indigeant. Siquidem seu per species concretas intelligant, non minùs concretas habent proprietatum adiunctorumve, quàm rerum, quarum adiuncta sunt; seu simplici obiecti, ad cognoscendum exhibitione indigeant;

tam proprietates, quàm res ipsæ, ...
sic exhibentur, vt nullum singulare ...
sit, quod illas occultans ...
verò Humanus Intellectus, ...
sua, seu quatenus est Intellectus, ...
inde ea, quæ cognoscit, ...
uidere, vt simul penitùs ...
vnumquodque attinent; at ...
humanus, seu quatenus est corpo...
nihilque intelligere, nisi Phantasia ...
te, speciésque ministrante, potest ...
tione prorsùs indiget, vt postquam ...
tenus vnamquamque rem nouit, ...
introspectam quadantenus ...
scilicet, quòd Phantasia ab initio ...
cæca, seu specierum omninò ...
species successiuè solùm, & nisi ...
sensuum, qui plerumque sunt ...
céque, obtineat; quòd tales species ...
solùm quasi externos cortices ...
verò aut intimam naturam, aut quæ ...
profluunt, aut necessitatem, ...
sturus: quòd plerumque obscura ...
quæ sint, & plerumque ex toto, ...
obliterentur; quòd cùm nihil ...
monstrent, Intellectus quidem, ...
aliquibus, possit vi sua suspicari, ...
tam ducere de interna aliqua ...
nisi tamen vnum deducendo ...
lent; quòd vt se non falli cert...
ac plurium, ad stabiliendum ...
itaque ratiocinari nihil aliud sit, ...
ex alio deducendo intelligere, ...
à Ratione, tanquam à principio, ...
natur, dicatur; videtur Ratio ...
da propria hominis, vt neque De...
Angelis competere censenda sit, ...
id dicas virtute, atque ...
Intellectus Diuinus, & Angeli...
sua, quod humanus per ratiocina...
Quid porrò ipse quoque ...
est ex natura sua, & res, & ...
vno, simplicique intuitu ...
ex eo potest perspici, quod ...
siam dictum. Nam debet quidem ...
paratum in Phantasia habere ...
plurium, & quasi omnium ...
ciebus suis perceptorum, ...
v.c. Socrates; debet adhuc ...
plurium, & quasi omnium A...
quæ ipse homo sit; debet adhuc ...
complurium, & quasi omnium V...
inter quæ sit Animal; debet ...
rem complurium, & quasi ...
rum, inter quæ sit Viuens; ...
tis; at postquam huiusmodi ...
tas, ac perspectas habet, ratio...
eget, vt intelligat Socratem ...
quia sit homo, neque Viuens, ...
neque corpus, quia viuens; ...
dem intuitu Animalium ...
ipsa hominem, Viuentium ...
ipsa animal; Corporum ...
Viuens; eodem modo, quo ...
esse in Græcia, ratiocinatione ...
esse Socratem in Græcia, quia ...
intelligat; quoniam in ...
Græciam, & in Græcia Athen...

[illegible] , vt non quid sibi ipsi fidem facit, ra[illegible] , id nimirum superfluum est ; sed [illegible], qui ignoret hominum aggeriem [illegible] aggeriem Animalium , illam in aggerie Viuentium , & consimiliter cæteras, vt si quis putet hominem in Græcia esse, quia in Athenis, non vt sibi id adprobet , sed vt illi, qui esse in Græcia Athenas ignoret.

Eadem autem fit, vt sicut ignarus in eo ab [illegible] differt, quid illi ex vno in aliud progrediendum sit, illi vno tantum prospectu [illegible] ; ita proportione Intellectus humanus Phantasiæ alligatus in eo differat ab Angelico (& a [illegible] etiam soluto) quòd cùm ipse & [illegible], quæ [illegible] recensita sunt, & quasi dum[illegible] per [illegible] conspiciat ; ac aliunde [illegible] proprietates intelligandæ sunt, non [illegible] & paucas, & successiuè detegat, successi[illegible], & cum labore, media, quibus illas rebus [illegible] , inueniat ; Angelicus, [illegible] & consimilia omnia et vno [illegible] perspicuè videat, & in proprietati[illegible] intelligendis non laboret, sed [illegible] vno [illegible] peruideat ; neque media illi [illegible] sint, vt ait, & qua ratione suis sub[illegible], perspectum habeat. Hinc longè [illegible] primi homines fuere, vt suspicaren[illegible], esse omnis Trianguli angulos treis [illegible] duobus rectis pares; esse in Rectangulo qua[illegible] [illegible] duobus cæteris quadratis [illegible] in Quadrato Diagonium longitudine [illegible], ac huiusmodi cæte[illegible]. Et [illegible], postquam res sic se habere [illegible], quæ [illegible] abiuimus, vt eam [illegible], quamquam progressis per notio[illegible] ad [illegible] necessitatem, qua sic se [illegible] ; At par omninò est Ange[illegible] Intellectum [illegible] tam Triangulo [illegible], viso Rectangulo illam [illegible], [illegible] illam incommensu[illegible] discursu peruidere, quàm [illegible] vrbe, peruidemus in ea do[illegible], [illegible] domo in ea fenestram ; aut viso [illegible] in ea hominem ; aut viso [illegible] in eo faciem ; aut visa facie in ea fron[illegible] rerum proprietates se in rebus [illegible], sed acutiore obtutu egent, [illegible] absolutiore, quam noster [illegible] quemadmodum ad dignoscendum in vrbe [illegible] in domo fenestram, &c. perspicaciore [illegible] opus, quàm [illegible] habes, ac nihil tenus [illegible] discernere possis. Vtor porrò compa[illegible] Intellectus separati cum nostro ; non [illegible], quod nobis illius cognitio, cognoscendi[illegible], perfectioque comperta sit ; sed quòd [illegible] congruum, elici hinc [illegible], [illegible] huiusmodi nostri Intellectus ex [illegible] Intellectio sit, & qui à scripto, [illegible] legit, quatenùsque est [illegible], differat, tum quid nobis agendum [illegible], vt illipsum, quod est, hoc est Intellectus, [illegible] appareat. Scilicet illum tunc maxi[illegible] [illegible] Intellectum videmur, cùm [illegible] aliquam rerum notitiam nobis com[illegible], [illegible], vt in rebus quàm licet [illegible] ; proposito antecedente, quæ sunt [illegible] illicò peruideat, aut consequen[illegible], ea, quæ dependet, illicò agnos[illegible]cat ; neque operosè procedendum sit, discurrendave ambages multæ, vt quid in rebus insit, vel non insit, perspiciat. Id certè Plato velle videtur cùm in Timæo docens id esse non hominis, sed Dei proprium, vt pote qui ἐπιστάμενος ἅμα, καὶ δυνατός, sciens simul, & potens sit ; in Philebo tamen non negat posse hominem ad quandam Ideam, quæ multa simul intelligat de vnaquaque re peruenire, & hoc ipsum donum Deorum videri, quoniam ista ingenij lux nobis affulgeat διά τινος Προμηθέως ἅμα φανοτάτῳ πυρί, quasi Prometheo aliquo cum igne lucidissimo ad nos Cælitùs adueniente. Fit verò exinde, vt cùm Plato contendat Scientiam Definitione, quæ in ideam cuiusque rei respiciendo habetur, constare, quasi exinde verò sciatur, quid, aut cuiusmodi res sit ; Aristoteles autem velit constare Scientiam Demonstratione, qua effectus ex causa ratiocinando deducitur, videatur Scientia Platonica esse ipsius Dei, Angelorúmque propria, quatenus Ideam, seu speciem cuiusque rei ita habent, vt cuiusmodi res sit ; & quicquid proinde in ea est ; vnde sit ; quid ex ea sequatur, clarè distinctéque absque vllo discursu peruoscant ; Aristotelea verò sit hominum propria, quatenus nisi discurrendo qualis res sit, aut quid in ea, quæ sit illius, cuius sit causa, perspicere non valeat ; adeò proinde, vt ad Diuinam, Angelicamve tum maximè accedant, cùm rem aliquam non tanquam demonstrantes, sed tanquam definientes nôrunt.

Sed vtcumque se comparatio habeat ; cùm ad hoc caput attineat, quæ dici solet Intelligentia, & Aristoteli etiam Intellectus, primorum videlicet Principiorum habitus ; ideò vnde sit, est paucis dicendum. Principia ergo huiusmodi aliud nihil sunt, quàm Effata aliqua generalia, exceptionéque omni maiora, quæ & statim ac percipiuntur, omnimodam fidem inueniunt, & non ex aliis probantur, sed aliis fidem faciunt ; vt purà quòd sint ita certa, vt probatione non egeant, & quasi primò cognita sint ; vnde & dicuntur indemonstrabilia. Hæc sunt, qualia vulgò supponunt, qui non esse aduersus negantem Principia disputandum aiunt ; quasi ille absurdè ea Principia neget, quibus nulla esse neque priora, neque euidentiora valeant. Habentur autem huiusmodi non Metaphysica modò illa, *Quidlibet est, vel non est ; Impossibile est idem simul esse, & non esse* ; sed etiam illa Physica, *Ex nihilo nihil fit ; quod quidpiam facit, per motum facit* ; itémque illa Moralia, *Ex duobus bonis, eligendum melius ; ex duobus malis fugiendum deterius* ; maximè autem illa crebrò à Mathematicis vsurpata, *Omne totum sua sui parte est maius ; quæ duo æqualia sunt vni tertio, æqualia quoque sunt inter se*, cæteráque id genus alia, quæ dicuntur Axiomata, quæque non demonstramus ipsa, sed aliis deinceps demonstrandis solent præmitti. Quandoquidem verò hæc Principia eiusmodi sunt, vt modò quis illorum voces, seu quid significent, percipiat, ipsis illicò assentiatur ; idcircò non desunt, qui velint esse eorum notitiam Animis nostris ingenitam ; aut certè eorum habitum innatum nobis, non acquisitum esse,

De Habitibus Intellectus.

De Habitibus Intellectus.

ac ipsa ideò dici per se, & naturaliter, sive naturæ lumine nota. Verumtamen Principia hæc sunt quidem priora, notioráque iis, quæ ex ipsis deduci, ac probari possunt; ac aliunde eiusmodi, vt probari ex aliis generalioribus non valeant; sed talia nihilominùs non sunt, quæ nobis sine aliqua prævia cognitione sic innotescant, vt propterea debeat eorum habitus nobis ingenitus censeri. Etenim, vt de illo dicam, qui in ore statim est omnium, omne totum sui parte maius est: ipsi illicò ideò assentimur, quòd ab vsque tenera, quoties oculos aperuimus, nihil non magnitudinem, partesque habens, atque idcircò totum vocatum, conspeximus; nihil maius vocatum, quod non pluribus, grandioribusve partibus constaret, obseruauimus; nunquam conferri totum cum parte, quin id præter illam, plures contineret, atque ideò extensius, maiúsque foret, animaduertimus. Inde nempe fit, vt cùm id Effatum primùm inaudimus, & quid totum, quid pars, quid maius vocetur, intelligimus, vno quasi momento aliquot nobis exempla huiusmodi occurrant, domus est maior tecto, homo capite, arbor ramo, cedrus folio; ac simul confusè succurrat quicquid vnquam vidimus, aut videri potest, huiusmodi esse vnde & in cunctanter esse id verum admittimus. Quod de hoc autem Effato dico, idem dicendum de cæteris; ratióque generalis est, quòd cùm omne huiusmodi Effatum vniuersim pronuncietur, non possit Mens nostra quidquam vniuersim admittere, quin id singulatim exploret, vel fuisse à se exploratum meminerit. Quippe cùm & quisquis vniuersalem propositionem effert, facere non possit, quin ipsam ex obseruatis omnibus, aut pluribus certè singularibus colligat; ac certum sit nihil à nobis generatim intelligi, nisi singularibus priùs notis. Dicuntur verò hæc Effata, seu Principia per se, ac naturaliter nota, quòd illicò Menti occurrant, & quasi coram oculis sit singulatim inductio, qua illis fides concilietur; secus ac sese habent illa: *Omne Triangulum tres angulos habet duobus rectis pares; omnis Cylindrus triplus est Coni, eandem, parem basin, altitudinémque habentis,* &c. quæ tametsi non minus vera, non æquè tamen sese statim coram quasi oculis sistunt, sed longiore indagine, vt innotescant, indigent. Exinde enim fit, vt quia illa sunt quasi in luce posita, ista quasi tenebris obuoluta, ideò illa per se, & sine labore, ac proinde quasi naturaliter cognosci dicantur, ista nonnisi per demonstrationem, & cum labore percipi possint. Spectant hùc, quæ circa Instinctum, cùm de Phantasia, deduximus; itémque quod dici de Synteresi vocata possit; quippe illa quasi conscientiæ compunctio, dum quis malè agit, ex eo solùm est, quòd pœnæ malis debitæ, sibique adeò perspectè timenti, sese ipsum conficit, pœna illa sese quasi sponte eius obtutui obiiciente; vt proinde talis obiectio, insequénsque illam compunctio, quemadmodum consueta est, ita naturalis habeatur.

Interim, quod obiter dixi nihil à nobis generatim, nisi singularibus priùs notis intelligi, modum attingit, quo Intell[...] cognoscendo progreditur. Siquidem [...] pleráque ex generalioribus ad spe[...] gumentemur; omninò tamen [...] à singularibus incœpisse, vt genera[...] generent, ex quibus possemus [...] specialiora, & ad vsque singularia [...] re. Cùm Intellectus enim nihil [...] per species in Phantasia degentes [...] re; & species istæ non imprim[...] sensibus ministrantibus; ac sen[...] hil, quod non sit singulare, [...] perspicuum videtur omnem co[...] à singularibus inchoari. Ac Phanta[...] instructa plurium singularium sp[...] test vi sua quadpiam nosse in quo [...] & ab eo secernere notas, quib[...] (Phantasia enim canis v. g. plures [...] num species habens, tum in [...] quòd duo crura habeant, reliqui[...] quòd manus moueant, quòd loqu[...] suas notas discernit, quibus Dom[...] malo, domesticus ab extraneo, [...] inimico, & sic de aliis differat) [...] plurium consimilium species [...] per aggeries illas distinguat, ac [...] aggeries mutuò differant, inter[...] mínùm eadem Phantasia canis ha[...] minum, canum, equorum aggre[...] vt nôrit etiam, qui homines om[...] nibus canibus, ab omnibus equ[...] ab illis hi differant; neque vn[...] vnquam habet, aut accipit) pri[...] vniuersalia suo modo colligere, & [...] ratiocinari, prout suo loco del[...] verùm Intellectus Phantasiæ [...] test sua vi sic eam permouere, vt [...] rerumve aggeries incomparabili[...] distinctiores, ordinatiores [...] vniuersalia vt plura, ita perfecti[...] tur. Hinc ergo Intellectus, qui [...] dictis percipit sua vi non ipsa [...] salia, sed etiam naturam, [...] vniuersalitatis, deprehendit [...] lem, vniuersève spectatam, [...] solutiorem, quandò intelligit [...] cialibus singularium notis, [...] ve, &, vt appellant, differenti[...] libus secretior. Sic cùm, exempl[...] Hominum singularium alius [...] alius senex; alius magnus, [...] alius pulcer, alius deformis; [...] alius ignarus; alius sanus, alius [...] nobilis, alius rusticus; alius cœl[...] coniugatus; alius dominus, alius [...] diues, alius pauper; alius Gal[...] lus, atque ita de cæteris; [...] beat huiusmodi omnis sepo[...], [...] deligi, quod commune sit [...] quo omnes sint similes; [...] Animal intelligentiæ capax, [...] &c. vt Homo spectari [...] se res quæpiam vniuersalis [...] & cùm Animalium alia sint [...] dita, alia bruta; alia [...] sanguia; alia prædita [...] alia neutra; alia terre[...] alia aquatica; alia vicipara, [...]

... rationem, alia aliis ratione visceribus, cæterisque partibus infimis; seponendo hæc quatenus Intellectus nouit, ac id duntaxat accipiendo, in quo omnia conueniunt, videlicet id esse corpus viuens, animatumve & sensus capax, vt Animalis vniuersalis naturam habeat conflatam. Quare Intellectus non modo speciem Hominum, v. c. aggeriem, quatenus est diuersa ab aggerie equorum, ab aggerie canum, & ab aliis, quas intra ampliorem Animalium aggeriem continent; sed speciem non minimè, quatenus præter notas proprias, quibus singuli homines ea comprehensione sunt diffusi, elucet in omnibus quidpiam simile, vt illud veluti seponat, seorsim seque consideret, atque esse agnoscat naturam hominum communem, quæ enunciari de singulis possit. Et rarum est quidem, nisi fortè impossibile, vt cùm cogitamus, dicimusve vel verè hominem, non obuersetur nobis multitudo qualis hominum, seu species quædam hominis aliquibus notis singularitatis affecti; vt quam scilicet Hominem aliqua magnitudine, aliquo colore, consimilibusque adiunctis, quæ si attendamus, non reperientur in omnibus. At tametsi id ita contingat ob familiarem Phantasiæ, sufficit tamen, vt Intellectus hæc, quatenus sunt, seposita velit, seque ea non sibi intelligat, neque ipsa de Homine etiamsi spectato affirmanda censeat. Quod idem est & de Animali, & de cæteris speciebus intelligendum.

Lib. 1. Verumque hæc, videtur potuisse hac respexisse non modo Aristoteles, cùm dicit *Vniuersale Animal, vel nihil esse, & quicquid præterea multis est commune, aut nihil esse, aut esse posterius*; quasi sensus sit, non esse Animal vniuersale quid, priusquam Intellectus aduertat, notitiamque Animalis secernat, seorsimque consideret; quippe Intellectu non cogitante, omnia esse in Mundo singularia, commune autem subsequente & vniuersale, si aliquid sit, esse ipsa actione Intellectus posterius; non modò, inquam Aristoteles illius respexisse est visus; sed Plato quoque, quem Aristoteles tamen videtur perstringere, dictatis verbis voluisse. Nam Plato quidem posuit Ideas, aliove nomine *Species* ab ipsis singularibus, etiam Intellectu non agente separatas, quas Aristoteles non vna, sed pluribus locis insectatus est: At vero præter tales Ideas (quæ & ipsæ suo quodam modo vniuersales sunt) vniuersalia alia agnouit, quæ Intellectus noster operatione sua fabricetur. Siquidem in Politico ita esse progrediendum docet, vt *dum quis multorum communionem senserit, non antè desistat, quàm in omnes differentias, quæcunque dissimilitudines, quæ in speciebus sunt, viderit; sic enim fore, vt propria omnia intra vnam veram similitudinem, generis alicuius complectatur essentia.* Nimirum ista generica, vniuersalisve essentia differentiis specierum seiuncta ipsa Intellectus operatione habetur. Tametsi autem velit quoque veniri hac ratione speciem, illamve Idearum germanam notitiam nihilominus etiam in Parmenide, *Vide*, inquit, *Socrates*, μὴ τῶν εἰδῶν

Gassendus de Animalibus.

ἑκάστου τούτων ᾖ νόημα, καὶ οὐδαμοῦ αὐτῷ προσήκῃ ἐγγίγνεσθαι ἄλλοθι ἢ ἐν ψυχαῖς, *An non fortassis vnaquæque harum Specierum notio sit Mentis, neque par sit eam alibi, quam in Animo existere.* Ac Parmenides quidem instat talem Mentis notionem esse non nullius, sed cuiuspiam rei extra Animum existentis: At respondere Socrates potuit, posse quidem notionem terminari ad rem quæ suis quasi partibus existat extra Animum, at terminari in quasi condensatam ex iis partibus nisi intra Animum accipiatur non posse; veluti & notionem Chimeræ, montis aurei, aliorúmque similium. Quocirca & posse Ideam, naturve vniuersalem, quæ notionis obiectum sit, existere quidem extra Animam, ratione singularium, ex quibus quasi selecta est; verùm quatenus est selecta, condensataque in vnam essentiam, extra Animam non reperiri. Quanquam hæc solùm profero, vt insinuem modum fabricandi vniuersalia, non fuisse Platoni incompertum. Cæterùm enim, quæ illi tam multa Aristoteles obiicit, esse præter Mentem illius videntur. Nam Ideas quidem separatas posuit, at noluit tamen illas inesse, quasi internas formas, aut quomodo vulgò vniuersalia concipimus, quæ attributa rerum essentialia habeantur; verùm illas posuit, vt causas externas, nempe non solùm vt Exemplareis, sed etiam, vt Syrianus habet, efficienteis, atque finaleis, quas peruulgatum est non esse neque essentialeis, neque internas rebus. Vnde & quia illas in Mente Diuina constituit, Parmenidéque propterea contestatur esse in Deo ἀκριβεστάτην ἐπιστήμην, *scientiam exquisitissimam*, & Timæus Locrus esse Ideam dicens *quid ingenitum, immobile, permanens, eiusdem naturæ, Intelligibile, & exemplar generatorum, quæcunque in mutatione sunt*, ait priusquam Cælum fieret, extitisse Ideam, Materiámque, τόν τε λόγον, *Verba*, seu in Mente Diuina: quia illas, inquam, ita constituit, succenseri non magis debet, quòd separatæ sint, neque essentiales rebus, quàm quod ipse Deus, & quæ extra præter Ideas in Deo sunt, habentur eiusmodi; atqui vniuersales sunt? esto; at nihilominùs, non in essendo, vt loquuntur, sed in causando solummodò, ac eo modo, quo Prototypus vniuersalis causa est plurium ectyporum, quæ eius imitatione fiunt; aut sigillum plurium cerimaginatum, quæ fiunt ex eius impressione, & quæ id generalia sunt. Sed de his tamen aliàs copiosiùs; vti & copiosè aduersus illos, qui se Aristoteleos professi, tuentur nihilominùs esse vniuersale quid prius, hoc est antè Mentis actionem, & quod amplius est, etiam ante ipsa singularia; quippe sua illa vniuersalia, quæ & rerum essentias constituunt, æterna etiam faciunt, ac Entia, vera, realia, ipsáque à Deo independentia asserunt, vt proinde cùm Deus deinceps Mundum condidit, creatæ quidem res habuerint à Deo existentiam, at habere essentiam debuerint ex participatis illis vniuersalibus, æternisque essentiis; quod sanè non distat ab ea, quam Platoni tribuunt, eiúsque causâ illum redarguunt, Idearum constitutione.

De Vniuersalium Intellectione.

lib. 2. comment. 2.

De Habilibus Intellectus.

Lib. 1. poster. cap. 11. cap. 2.

1. Phys. 1.

Ad illud ergo, vnde fuimus quasi digressi, vt reuertamur; incipit omninò à singularibus Intellectus; vnde & singularia primò cognita, vt reuerà sunt, sic iure dicuntur. Quod enim solent præterea vulgò cùm Aristotele dicere, esse quidem singularia notiora, & manifestiora nobis; vniuersalia autem notiora, & manifestiora naturâ; non facilè sanè, attendendo, agnoscas quid id rei sit. Nam vt id prætercam, quod ille etiam ait, ea quæ sunt magis confusa, vt tota, ac vniuersalia esse manifestiora nobis, ac immanifestiora naturâ, quæ parum abest, quin pugnantia sint; fortè quidem vniuersalia dici potentiora, atque præstantiora ipsis singularibus possunt; ac proinde esse notiora, & manifestiora, qui valeant? Quoniam, si notiora, & manifestiora sunt; alicui ergo facultati cognoscenti eiusmodi sunt; dici enim quòd notum, dici manifestum, nisi respectu eius, cui innotescat, manifestetúrque, non potest. Ipsa verò vniuersalia cuinam alij rei, aut facultati cognoscenti innotescere, ac manifestari, quàm nobis, aut nostro Intellectui possunt? Nam naturæ quidem, siue generalem, siue specialem intelligant, qualem-nam obtutum, aut quale-nam genus cognitionis tribuent, vt vniuersalia clariùs, quàm singularia perspiciat? Quanquam verò illud τῇ φύσει, naturâ, non naturæ, interpretentur, quasi id dictum sit ad significandum vniuersalia esse eiusmodi, vt ex sua natura cognosci euidentiùs, quàm singularia valeant; difficultas tamen recurrit, à quonam cognosci euidentiùs, quàm à nobis valeant. An rem sic se habere dicent, vt flamma lucernæ dici potest visibilior nobis, & Sol meridianus visibilior naturâ, quatenus Sol lucidior est, flamma lucernæ visui congruentior? At Sol oculi alicuius respectu visibilis est, & nisi nostro, saltem Aquilino visibilior censeri potest; Intellectus autem præter nostrum non est, cui vniuersalia singularibus intelligibiliora dici valeant. Nam diuino quidem, aut Angelico iniuriam sit tribuere ipsi, vt singularia minùs euidenter, quàm vniuersalia cognoscat. Itaque cùm respectu solius Intellectus nostri, seu nobis spectatis dici possint eiusmodi, non apparet sanè, cur vniuersalia censeri notiora, & manifestiora singularibus debeant; cùm quicquid notitiæ, ac euidentiæ de ipsis habetur, ex notitia, quæ præhabetur de singularibus pendeat. Ac verùm est quidem probare nos multa de rebus singularibus per Effata vniuersalia, quæ notiora proinde, & manifestiora sint; verùm hæc Effata collegimus prius inductione facta ex complutibus singularibus: vnde & quia fidem aliunde quàm ex iis non habent; dum quæpiam alia singularia per talia Effata deinceps adstruimus, debent quidem ipsis quam fidem accipiunt; sed simul tamen etiam debent superioribus singularibus, quæ tantò magis sibi vendicare talem fidem, quàm vniuersalia debent, quantò ex recepto Axiomate, *Propter quod vnumquodque est tale, & illud magis tale est.* Hinc commendari quidem solet Demonstratio *Vin Propter quid*, siue à Priori vocata, præ demonstratione, quæ in

Quia, siue à Posteriori dicitur, q[...]
ex vniuersalibus ad particularia, [...]
effecta procedit; illa habet se e[...]
vide tamen quonam id iure: cùm [...]
monstratio à priori habere [...]
demonstrationem à posteriori, [...]
probanda, supponat. Quon[...]
natura exempli gratiâ Hom[...]
propositione illa vniuersali[...]
tit, veritatem eiusmodi po[...]
si quis eam non admiserit, [...]
texendo ex singularibus Anim[...]
rum nullum non sentiat? Si[...]
dem quoque est Methodum [...]
Resolutiuam, quæ diuidendo, [...]
libus ad singularia procedit, [...]
do accommodatiorem; sed ip[...]
præeuntem habet Syntheticam, [...]
sitiuam, quæ aggerendo, à sing[...]
vniuersalia progressus fit, [...]
commodatiorem. Vnde & tota[...]
vniuersalibus progrediendo i[...]
tur, quòd prius à singularibus [...]
rursus, quod volunt confus[...]
cognitione vniuersalia citiùs [...]
laribus innotescere, vt qu[...]
procul conspectum, agnosci[...]
mole & colore esse corpus, [...]
sit, Animal; tum ex statu [...]
tandem ex vultu, aut habitu [...]
Manifestum est debuisse nos [...]
Platone, & aliis singularibus [...]
mare notionem vniuersalem H[...]
visis Homine, & aliis pluribus [...]
vniuersalem Animalis; ex visis [...]
aliis pluribus corporibus, [...]
poris, vt detegendo succes[...]
corporis, Animalis, Hom[...]
nis, suspicemur rem visam [...]
ne Corpus, Animal, Hom[...]
nem.

CAPVT V.

Qui differat Intellectus [...]

VEnvm hæc, & [...]
ctetis; nisi quòd [...]
teris attingendam [...]
crimine Intellect[...]
quatenus pen[...]
Sensum rerum singularium, [...]
uersalium. Nam, si in eo qui[...]
retur, quòd Sensus non-nisi [...]
lectus verò etiam vniuersali[...]
esset fortassis contentio [...]
magnos alioquin Viros, q[...]
versantur solùm circa singula, [...]
dant Intellectum versari [...]
salia. Nempe, cùm velit [...]
hil cognoscere, nisi per species [...]
beat; putant has species [...]
tum rerum singularium, q[...]
ditiones indiuiduas m[...]
idcircò in subiecto [...]
stant; quare & eas, quæ [...]
bere vniuersalis, & [...]

ad hoc dictum esse, quæ vt singularia, sic materialis sunt, exuit, abstrahitque naturam, [illegible] communem, quæ proinde nuda [illegible] materia, recipi in subiecto immateriali possit. Verùm, vt demus, præter species receptas in Phantasia, debere quoque alias intelligibiles vocatas in Intellectu recipi, species vniuersales rerum materialium à [illegible] quidem singularitatis huius, [illegible] materia abstrahuntur non à conditionibus materialitatis, materiæve vniuersim sumptæ, quando ipsas adhuc materiales, & [illegible] quia, quantitatem, colore, aliisque id genus repræsentant. Quare, si nihil aliud ab Intellectu [illegible] habent, quàm vt abstrahantur à singularitatis conditionibus vt immateriales sint, immateriales profectò non erunt: quod si Intellectus ipsas immateriales creat ratione quapiam alia; eadem creare & singulares immateriales poterit: vt proinde ex hoc capite ostendum non sit, quin Intellectus valeat quoque intelligere singularia. Et quàm [illegible], dicere Intellectum carere speciebus rerum singularium, seu illas in [illegible] Intellectu non habeat; cùm experiamur [illegible] clarè, tamque distinctè singularia intelligere? & [illegible] non posse Intellectum, nisi [illegible] singularibus, vt [illegible], vniuersalia, sic ipsa intelligere. Dicunt primò vniuersalem speciem, quæ est in Intellectu [illegible] à Phantasmate degere in Phantasia, cum Intellectus cogit, ad singulare repræsentandum, & ex hac [illegible] singulare intelligi. At, qui [illegible] Phantasma, materiale cùm [illegible] in Intellectum, seu in eius speciem, tam immaterialem, vt ipsam de[illegible]? Quomodo potest aut Phantasma [illegible] vniuersalem speciem indigere [illegible], vt ipsa species diuinitus [illegible] Phantasia aliquid, cuius ministerio indigeat? Quorsum affectant speciem [illegible] factam, dum ea ratione [illegible] cum Phantasmate te[illegible] præcisam? Dicunt deinde rem [illegible] habere, ac in Angelico Intellectu, qui cùm species solùm vniuersales habeat, ipsis nihilominùs varia modificatione [illegible], vt per ipsas singularia cognoscat. Verùm res est magis occulta, quàm [illegible] possimus capere, qui Angelus intelligat, [illegible] hinc ducere ad nostræ intelligentiæ modum. Fortè Angelus non eget speciebus, sed ex sola vi, ac natura Intellectus sui res obiectas intelligit, &, vt speciebus indigeat, cum nihil vetet Deum, qui sibi vniuersales indiderit, indidisse etiam singulares; aut non præstare existimemus, vt per singulares singularia intelligat, quàm [illegible] huiusmodi commenta? [illegible] quid verò est lucri, dum sic facimus? [illegible] est, inquiunt per pauciora [illegible] intelligere? & nonne ad intelligendum singularia tot sunt singulares modificationes faciendæ, quot ipsa singularia sunt? Ecquid ergo ignobilius est plures habere species, quàm plures modificationes? Et enim hæ modificationes totidem quasi species sunt; ecquid iuuat rem ambagibus plenam, rei, quæ potest planiùs percipi, substituere? An non aliunde videtur res clariùs longè, atque distinctiùs per speciem propriam percipi, quàm per vllam generalem, quocumque tandem modo fieri accommodata fingatur? Dicunt demùm, & tuentes se quidem authore Aristotele, singularia ab Intellectu intelligentiâ non directâ, sed reflexâ intelligi. Verùm quicquid sit de sententia Aristotelis perobscura; quidpiam ne euidentius est, quàm nos singularia directè, & quasi coram oculis posita intelligere, non verò reflexè ex vniuersali notione? Quamquam ne Aristoteles quidem id habet, quod ex eo deducunt; videlicet hoc solùm habet: *Cùm aliud sit magnitudo, & magnitudinis esse; caro, & carnis esse* (hoc est aliud singularisve magnitudo, aut caro; aliud ipsa magnitudinis, carnisve natura, siue vniuersalis ratio) *illud quidem discernere, sensitiua potentia est* (*vt quid in carne sit calidum, aut frigidum, &c.*) *at hoc discernere est alterius, siue separata sit, siue se habeat, vt linea flexa, ad seipsam, cùm extensa fuerit, comparata.* Hoc porrò loco (qui tamen solus celebri opinioni occasionem fecit) hoc, inquam, loco nulla aut reflexæ, aut directæ cognitionis habetur mentio. Quòd si duplex illa cognitio ex duplici illo lineæ statu eruenda est; longè planius est dicere, conferri Intellectum cum linea extensâ, dum singularia intelligit, cum flexâ, dum vniuersalia; quoniam singularia directè, & quasi intuitiuè couertur; vniuersalia solùm reflexè, seu circuitu facto ex singularibus. Certè & non desunt, qui ex illa comparatione eliciant, cùm definire Aristoteles nollet, an facultas vniuersalia discernens esset separata, an non; voluisse solùm dicere, siue separata sit, siue non separata, & tamen illo modo se habens, dum singularia discernit, alio, dum vniuersalia, habere se illam perinde ac lineam, quæ dum extensa est aliter, aliter dum est curua, se habet.

Qui differat Intellectus à Sensu.

3. de an. 4.

Cæterùm licet Intellectus singularia propriè, directéque cognoscat, vt pote tanquam partem obiecti, quæ illi substernatur quasi fundamentum ad inducendum, cognoscendùmque quicquid prætereà ad obiectum spectat; dici tamen potest esse Intellectum rerum Vniuersalium, vel eo nomine, quòd sciendi appetens cùm sit, ipse vniuersalia sibi apparet, quorum occasione habeatur potissimùm sciens. Non sanè, quod de rebus quoque singularibus non sit scientia; sed quòd ea, quæ obtinetur de vniuersalibus sit speciatim ipsius opus, ac ipsi, suo saltem modo, constantior, faciliorque sit. Et quòd sit quidem quoque scientia de rebus singularibus ex eo potest intelligi, quòd cùm ad Scientiam duæ duntaxat conditiones exigantur, euidentia nempe, atque certitudo, constat quàm multa sint singularia, quorum in nobis sit euidens, certáque notitia. Non loquor verò solùm de rebus interius expertibus, vt de Deo ter-Maximo,

Qui differat Intellectus à Sensu.

quî singularissimus est: itemque de Sole, de Luna, déque aliis rebus quæ vnicæ cùm sint, non negant tamen, quin aliquam de iis habere scientiam liceat. Loquor etiam de ipsis rebus corruptioni obnoxiis, vt de hoc homine, de hac arbore, de hoc minerali; cùm nobis euidentissimè, ac certissimè constet esse in hoc homine talem magnitudinem, talem colorem, tale robur, tale ingenium, &c. in hac arbore talem truncum, tale folium, talem fructum talem saporem, &c. in hoc minerali talem odorem, talem energiam, seu proprietatem, &c. Nam quòd definientes quidem scientiam ad illud quòd sit cognitio certa, ac euidens, addunt, vt talis sit per causam; id ad vnum tantum Scientiæ genus spectat, discursiuum nempe, seu demonstratiuum, & tum quidem cùm res per se, aut per suum effectum notitiam sui euidentem, certámque gignere non potest. Dico autem genus scientiæ discursiuum, seu demonstratiuum, quoniam, vt paullò antè innuebam, tametsi Aristoteles probare id solùm videatur; non contemnendus tamen Plato, cui definitiuum placuit maximè, cùm & ea dicamus scire maximè, quorum definitionem tenemus, siue dicere quid sint, possumus; & scientia ex definitione tantò sit ea, quæ habetur ex demonstratione, nobilior, quantò per illam innotescit nobis rei natura, siue quid res sit; per istam innotescit solùm rei proprietas, siue qualis sit, aut propter quid talis. Quòd definientes aliunde scientiam subintelligant eam rem, cuius sit cognitio euidens, ac certa, esse debere vniuersalem; gratis id subintelligunt, dum vni tantum membro attribuunt quod, nisi velint subintellectum, alteri etiam rei competet. Quid, quòd videri etiam ingrati aduersus singularia possunt; quatenus omnis euidentia certitudóque de rebus singularibus habita, non aliunde est, quàm ex euidentia, atque certitudine, qua singularia cognoscuntur. Dixi nihilominùs Intellectum esse potissimum scientem ob scientiam rerum vniuersalium, quasi ex triplici capite: ac primum quidem quòd talis scientia opus ipsius proprium sit. Nam ad scientiam quidem rerum singularium participem habet, consortémque sensum; at circa scientiam vniuersalium, peragit ipse per se negotium; sensus autem quasi contentus occasionem ipsi fecisse, vt procedat vlterius, vniuersale nihil attingens in singularibus consistit. Deinde, quòd cùm vnaquæque res singularis interitui obnoxia sit, & quicquid de ipsa Intellectus nouit, cum ea pereat, & quæ est deinceps illius notitia, rei non existentis sit; res vniuersalis, seu, mauis, vniuersè considerata, sit longè constantior, quatenus istis, aliísque singularibus prætereuntibus, succedunt semper alia, quibus competit, siue inest id quod vniuersè consideratur. Hac sanè de causa, cùm Heraclitus, Cratylus, alij singularia solùm attenderent, ipsáque instar aquæ fluminis labentia haberent, ac dari proinde rerum scientiam inficiarentur; tum induxit Ideas Plato, tum Vniuersalia Aristoteles, vt foret constans aliquid, à quo suam constantiam scientia mu-

carentur. Postremò quòd cùm diffi[illegible]
ne impossibile dicam, sit rerum sin[illegible]
differentias, proprietatésque cognos[illegible]
tùm quòd occultissimæ sint, partim q[illegible]
in vno, in pluribus saltem sint [illegible]
les, facile ex opposito sit differentia[illegible]
tatésque vniuersaleis cognoscere, [illegible]
desumuntur ex iis duntaxat; ad[illegible]
sensus suppeditat, quæque con[illegible]
in propatulo sunt; tum quia ille [illegible]
mero pauca, & tantò pauciora, [illegible]
habentur vniuersaliores. Quo fit, v[illegible]
vniuersalium definitiones facili[illegible]
ac tantò tradantur difficiliùs, quantò [illegible]
gularia magis acceditur: adeò vt [illegible]
etiam sit species infimas (sic vocan[illegible]
quæ immediatè ex singularibus [illegible]
ideò definiri non posse, quòd differe[illegible]
cificæ, seu specierum huiusmodi [illegible]
sint incompertæ.

Non abs re erit, si cùm obiectum [illegible]
ctus esse dicatur Ens Intelligibile, [illegible]
circò omne Ens, quatenus est [illegible]
vt cognosci id, quicquid est, potest, [illegible]
quam hic loci dicamus, quà [illegible]
cat cùm Intellectus obiectum [illegible]
patens, id tamen, quicquid illud, [illegible]
nostro Intellectu assequitur, [illegible]
gustias cogatur. Itaque, cùm [illegible]
rerum seu præteritarum, seu præ[illegible]
futurarum, seu possibilium, [illegible]
verbo, omne Ens Intellectum [illegible]
perse sit: id nihilominùs de Diu[illegible]
dum est, qui & infinitus, & [illegible]
cax cùm sit, ita omnia introspic[illegible]
omninò, quod latere eum poss[illegible]
accipiendum est de Intellectu [illegible]
creatus sit, cuiusmodi est Angel[illegible]
quidem sit, quod intelligere [illegible]
modò ipsi proponatur, eiusue [illegible]
verùm quia ex arbitrio, præ[illegible]
tis pendet, vt siue nuda [illegible]
cierum concreatione, tempor[illegible]
matione, hæc, illa, aliáque [illegible]
nia, seu infinita intelligat; ideò [illegible]
huiusce obiectum pro [illegible]
tandum est. Denique id [illegible]
mano, nostro in corpore de[illegible]
capi, vt tametsi nihil [illegible]
natura non possit intelliger[illegible]
Angelici, ac potissimùm cùm [illegible]
fertque à corpore liber, nihilo[illegible]
tus sit à suo authore institutu[illegible]
liùs intelligat, quorum [illegible]
Phantasia, aut quæ possit ex [illegible]
tiocinando deducere (de natural[illegible]
loquor) idcircò obiectum [illegible]
limitationem quoque [illegible]
itaque noster Intellectus ill[illegible]
intelligere, quæ percipimus [illegible]
Cælum, & Sidera, appare[illegible]
magnitudines, colores, mot[illegible]
tiam, &c. Eaitem, quæ in Aer[illegible]
seu Volucreis, seu missilia, [illegible]
quoque, & Terram, & quæ [illegible]
nera tam varia Animalium [illegible]
dum, Metallorum, concret[illegible]
rum Succorum, cæteráque [illegible]

[illegible], præter hæc omnia speciebus sensibilibus, [illegible] à sensibus in Phantasia [illegible]; nam quod spectat quidem ad ipsam substantiam, sub accidentibus, ad[illegible] sensibilibus delitescentem, alia ratio est. Secundo autem loco potest illa quoque [illegible], quæ [illegible] illum vi sua, [illegible]que è sensibus, speciebusque in Phantasia de[illegible] ratiocinatione deducere, & quorum ni[illegible] in Phantasia nullæ sint species (cu[illegible] esse dicimus Deum, Intelligentias, [illegible] hic non repetenda. Hoc solum iam [illegible], cum ex tot admixtis, proprietatibusque [illegible], quas sensibus percipimus, quarùmque species in Phantasia habemus, deducamus, intelligamus, seu veluti subodoremur latentem sub ipsis naturam, essentiam, ac velu[illegible], radicem, principium, & caussam huiusmodi proprietatum, functionúmque specialium; non posse nos tamen habere latentis illius naturæ aliquam in Phantasia speciem; atque idcirco posse nos quidem subolfacere, & quasi suspicari esse vniuersè aliquam, at qua speciatim facie, seu cuiusmodi [illegible] intelligi, neque dici à nobis posse. [illegible] est nempe, vt si homo obducta fa[illegible]; nam colligimus quidem ex motu, & capitis motu subesse velo quempiam vultum; at cuiusmodi ille sit, diuinare non possumus: at tamè minus, quantò potest Dædalea quæpiam esse statua, quæ formam, [illegible] humanos mentiatur. Ecquid verò [illegible], qui non liceat talem naturam [illegible] cognoscere? Caussa esse videtur [illegible], quem de numero Sensuum agentes in[illegible], videlicet, quòd desit Intellectui [illegible], ac lynceus, vt conditionem [illegible], ex quibus illa est contexta, [illegible]. Omnis quippe sensus, qui in nobis est, [illegible] hebetior est quàm vt assequatur, [illegible] valeat in tantam illam subtilitatem, qua illius principia, ac veluti stamina [illegible] atque organula, quibus agendo [illegible] effectus existit, quos referre ad [illegible], proprietatésque internas solemus. [illegible] sensuum [illegible] absentiam, quibus [illegible] carere [illegible] fecimus; non audi[illegible] quatuor, qui in nobis sunt; de [illegible] Visu loquor, qui, vt acutissimus de[illegible] adhuc obtusus, impárque tantæ [illegible]. Quid enim? spectari-ne potest, vt [illegible], quibus ventus perflat, molesque [illegible] peruideat? Vt ea, quibus ca[illegible] frigus in poros subit, ac eam in [illegible] solutionem facit, ex qua dolor est? An vt ea, quibus emissis Magnes ferrum [illegible] pellit, sibi cohærens tenet? Et tamen [illegible] discernere posset corpusculorum hu[illegible] molem, figuram, compulsionem, im[illegible], cætera id genus adiuncta, tum Intel[illegible] perciperet caussam eorum, quos vide[illegible]. Mirabamur anteà qui fieret, [illegible] ille casei veteris syndoni, in[illegible], cuique admoueas, tantum [illegible] sensum faceret: caussam mon[illegible] Engyscopium, quòd granula illa toti[illegible] animalcula, quibus, alia inter, insit [illegible], quo cutim perforent peruestigantque, non secus ac sues terræ superficiem, vt ex ea sibi alimentum quærant. An-non, si visum absque Engyscopio adeò acutum obtinuissemus, vt idem rostralum peruidisset, caussam tenuissemus illius in cute excitari sensus? An-non reputare proinde par est, nihil deesse nobis, quàm aut tantam visus aciem, aut tam perfectum Engyscopium, quo corpuscula illa cætera incomparabiliter subtiliora perspicere licitum sit; vt Intellectus cognoscere tot admirabilium Naturæ operum caussam posset? Quid-ni igitur, cùm & visu huiuscemodi destituamur, & spes non sit magna obtinendi vnquam tam beati Engyscopij; quidni, inquam, contenti iis simus, ad quæ cognoscenda, vt nobis solùm necessaria, ipse nostri autor hoc nos instructos voluit? Quanquam istud loci alterius iam est.

Qui differat Intellectus à Sensu.

Non erit fortè etiam abs re, si cùm habitus, quibus Intellectus ad sui obiecti cognitionem disponitur, tam varij sint, dicamus paucis ad quæ reduci generalia capita valeant; maximéque, cùm eadem sint disciplinarum capita ad Intellectus informationem, perfectionémque comparata. Itaque, cùm omnis cognitio aut vera, aut erronea sit: & vtraque aut certa, aut dubia; constat habitum quoque omnem aut verum, aut erroneum esse, & vtrumque aut certum, aut dubium. Ac Erroneus quidem, falsus-ve (seu mauis Error, ac falsitas) nihil sanè, quod curetur, habet, quando seu certus, seu dubius sit, quatenus quidem erroneus, siue falsus est, nihil reipsà differt à mera ignorantia; & hoc interim tamen addit, vt cùm is, qui purè ignorat, nihil omninò pronunciet, is qui errat pronunciet rem talem esse, qualis non est. Superest ergo habitus verus, qui tametsi interdum dubius, seu cum quadam hæsitatione, & quasi formidine sit, diciturque Opinio; quatenus tamen verus est, quemadmodum ad rem collineat, ita perficit Intellectum. Hinc certè Aristoteles Prudentiam quoque habet inter veros habitus; tametsi versatur circa eas res, de quibus dumtaxat opinio, cognitiove probabilis quidem, at non indubia tamen habetur. Cæterum Aristoteles, cùm Ethica tractat, partitionem verorum habituum appositè deducit ab illa rerum diuisione, qua aliæ necessariæ, aliæ Contingentes dicuntur. Necessarias autem, ac sempiternas esse vult tam eas, quæ per sese constant, ac semper sunt, & nunquam fiunt; quàm eas, quæ tametsi fiunt, à caussa tamen naturali necessariò agente fiunt; neque vt caussis positis fiant, aut non fiant, in nobis est, cuiusmodi res naturales sunt, quæ licet singulatim ortui, interituique subijciantur, vniuersè tamen, & quatenus caussæ eædem idem semper faciunt, sunt quoque apud illum necessariæ, ac sempiternæ. Contingentes verò hoc loco eas habet, non quas ob nostram ignorantiam appellamus fortuitas, & de quibus mera solùm hariolatio, non vera disciplina est: sed quæ ab humano arbitrio, vt fiant, aut non fiant, pendent: adeò vt, cùm esse, & non esse possint, esse non necessariæ, sed contingentes reputentur. Appositè, inquam, id facit; quandoquidem possunt exinde duo genera habi-

lib. 6. cap. 2.

tuum distingui, quorum alter sit θεωρητικὸς *Speculatiuus*, respectu videlicet rerum, quæ sunt prioris generis, quæ cùm, vt fiunt, à nobis non pendeant, in nostram non operationem, sed contemplationem solùm possunt cadere: vnde & scopum, siue finis huiuscemodi habitus esse non alius, quàm veritas contemplando cognita potest: alter verò πρακτικὸς, *Operatiuus*, respectu videlicet rerum, quæ sunt generis posterioris, quæque, vt à nobis pendent, sic nostra operatione fiunt; vnde & qui illarum habitus habetur, pro scopo, seu fine habet ipsum opus. Priorem Aristoteles vocat Scientiam, tametsi deinde ex æquo illi facit quam Intelligentiam, quamque Sapientiam nominat; posteriorem autem cùm non dicat vniuersè πρακτικὸν, ea de causa illum non simplicem, sed geminum facit. Nimirum quasi ἡ πρᾶξις *operatio* in duas species distinguatur, quarum altera πρᾶξις *actio* sit, spectata scilicet in iis, quæ ad virtutem, & vitium, seu ad electionem, moresque attinent; altera ποίησις *Effectio*, spectata in iis, quæ manibus peragimus, & opus subiectum oculis relinquunt; ideò habitum, qui respectu rerum posterioris generis est, Prudentiam & Artem vocauit, seu in duos habitus diuisit, quorum alter sit πρακτικὸς *Actiuus*, & actiones dirigat; alter ποιητικὸς *Effectiuus*, & dirigat effectiones. Verumtamen, vt habitus speculatiuus dictus illi est generatim Scientia, ita videtur operatiuus dici illi potuisse generatim Ars. Quippe ipsa quoque Prudentia rerum agendarum Ars est; ac non modò Stoici ipsam dixere τέχνην περὶ τὸν βίον *artem vitæ*, & Seneca quoque artem

Ep. 95. viuendi; sed Pyrrhoneorum etiam mos fuit quærere εἰ ἔστι τις περὶ τὸν βίον τέχνη, *Vitæ-ne degendæ aliqua ars sit*. Quare & videntur duo solùm vniuersè distinguendi Intellectus habitus, Scientia, quæ sit speculabilium, Ars,

6. Ethic. 3. quæ operabilium rerum. Nam quòd ille Intelligentiam, Sapientiámque prætereà addit; tum nullum nouum est rerum genus, ad quod vtrumuis referas; tum, quod ad Sapientiam quidem attinet, habet ipsemet posteà illam non vt habitum à Scientia distinctum, sed vt scientiæ speciem exquisitissimam, honoratissimámque; ac vbi in aliis, præter Ethicam locis, quemadmodum in Topicis, & in libris de Anima, habitus Intellectus recenset, habet in iis quidem Intelligentiam, & Scientiam; at Sapientiæ meminit nusquam. Ad ipsam verò Intelligentiam, siue habitum Principiorum quod spectat, partim ipsemet illam posteà Sapientiæ habitu comprehendit; partim nullus est habitus, qui dici magis mereatur Scientia, quatenus Scientia est cognitio certa, & euidens. At vult quidem ille debere prætereà parari scientiam demonstratione; verùm, vt antè obiiciebamus occasione scientiæ, quæ iuxta Platonem definitione contenta est, habitum scientiæ nimis coarctat, quasi sciamus solùm id, quod demonstratur, & non sciamus id, per quod demonstratur; cùm tamen, vel per ipsum-met, propter quod vnumquodque est tale, & illud magis tale sit. Vt prætereà, cùm ipsemet eam Animi partem, qua scimus, τὸ ἐπιστημονικὸν aber-

Lib. 1. 6.
Lib. 3. cap. 3.
6. Ethic. 7.

distinguat, quæ ratiocinamur, si ... scientia sine demonstratione hab... do iuxta ipsum demonstratio...

Sed in hoc ne hæream, ... Habitus Intellectus ad duo ... retulerimus, posse etiam ... ad eadem capita reduci. Supponam ... quod de rebus ab Intellectu cog... inuentione propria parari, ... nam acquiri; & quod ab aliquo ... ipsum esse, quod deinceps per ... traditur. Id verò, quicquid ... aut ad solam, audiuit vel ... pertineat, seu cognoscibilia ... gi ad opus ab homine valet ... nem prætereà respiciat, seu ... fieri, redigive in praxim posse ... casu, quæ disciplina ad illud ... instituat, dici commodè Scientia ... lectio videlicet quædam ordinata ... tum, quibus ad perspicuam ... notitiam peruenitur: posterior ... plina ad exsequutionem ... commodè dici Ars; nempe ... quædam ordinata præceptorum ... quendo res conficitur. Ex ... hoc tam Scientiæ, quàm Artis ... re, componi posse videtur ... professores disciplinarum ... tenus dum requiritur, ... Scientia habenda, an Ars ... Scientia potest, si in speculatione ... neque agendum quidpiam ... eò comparata sit, vt præcipua ... agendum aliquid sit, ea videtur ... ri Ars. Hinc tradita illa ... stotele diuisio in Theologiam, ... Mathematicam, quas omnes ... tiuas habet, aliud esse nihil ... diuisio quædam generalis ... quidem scientias supponam, ... tiuæ nobiliores sint ... scientias, quàm ... tem propriè acceris) intelligam ... res necessarias, sempiternas ... sed circa aliquid, quod ab ... & actione pendeat. Præterea ... vult Theologiam circa ea ... lens, siue à materia penitus ... Physicam circa res materiales ... cam circa res cum materia ... ctas, sed consideratione ... stractas. Adnoto solùm, ... uidi solùm posse in species ... Deo ter-Maximo, alia de ... de Mente humana sit; & ... solùm duas, quarum ... tem continuam ipsa sit ... siderans discretam, ipsa sit ... sicæ tamen ipsius species, ... rerum materialium ... latissimè Sanè, quæ ... commemoratas duas, ... solent, species quædam ... maticarum subsidio ... vt Optica, vt Musica ... terim quæ quum ... Geometria, verbi gratia ...

quòd Problemata habeat, quibus aliquid faciendum præscribat; siquidem hoc illi est ex accidenti, quoniam ipsius scopus non est fabricari, v.c. Triangulum, sed Trianguli, seu fabricandi, seu faciendi præscribantur, affectiones nosse, atque demonstrare. Vnde & quæque Problemata quasi Theoremata enunciari possunt, vt primum illud apud Euclidem, Super data recta linea Triangulum æquilaterum constituere. Id nimirum sic enunciari potest, si à terminis datæ lineæ, eius interuallo descripti hinc inde sint duo circuli, atque aliæ duæ ad alterutrum punctum, quo se circuli intersecant, concurrant, vt Triangulum æquilaterum cum data constituent. Idem proinde dicendum erit de Geometria practica tota, idem etiam de Optica, de Musica, &c. Optica enim, exempli gratia, non tam præscribit, quid sit agendum, vt res quæpiam visa duplo maior appareat; sed quamobrem fiat vt ex tali loco, aut situ esse duplò maior videatur: & Musica non tam præscribit, qua proportione chordas secari, vt talis species consonantiæ resultet, debeat; sed qui fiat, vt chorda hac proportione secta talem consonantiam exhibeat. Itaque sunt, quæ vocata Mechanica, vt Musica sunt practica, & aliæ non tam Scientiæ, quàm Artes sunt, quæ beneficio Matheseos interponunt certo modo Physicam materiam. Quippe hoc Artium proprium est, vt laboriosè deligant, quod mensura quadam, certam adipiscantur. Porrò & circa Artium distinctionem nihil est, quod subiiciam; nisi, vt illæ pendent ab humano arbitrio, ita quisque pro suo quodam instituto partiri eas possit. Sic enim videmus Arteis diuidi in coniecturaleis, quæ semper scopum pro voto non consequuntur, vt Medicina, Nautica, & quæ moderatrix est vitæ, ac morum, Hominumque adeò ipsorum gubernatrix Politica; & in certas, quæ certò finem consequuntur, opusue perficiunt, vt Fabrilis, Sartoria, & quæ sunt huiusmodi sunt. Sic diuidi in Liberaleis, quasi quæ Homines liberos, atque ingenuos deceant, vt Grammaticam, Rhetoricam, Dialecticam, quibus quæ adnumerari ex Mathematicis solent, extra ea, quæ mox dicta sunt, Illiberaleis & Mechanicas, seu quæ organorum manuumque vsu administrantur, vt Chirurgia, Ædificatoria, ac innumeræ aliæ. Sic in Actiuas, quæ ibi post opus oculis subiectum relinquunt, vt Muraria, Ferraria; & eas quæ nihil, vt Citharistica, Tripudiaria, atque id genus. Certè vel ista vnica ratio attigisse plenissimo est.

CAPVT VI.

De Dotibus Intellectus.

DICENDVM paucis superest, de quibusdam quasi dotibus, seu virtutibus Intellectus, cuiusmodi haberi solent Solertia, Sagacitas, Ratio, Iudicium, Memoria, Docilitas, Ingenium, quæ vt inæquales in variis obseruantur hominibus, ita in aliquibus omnes, in nonnullis aliquæ, in quibusdam nullæ deprehenduntur. Quo loco dubium statim fit, Sint-ne igitur nostræ Animæ sita ex natura inæquales; an aliunde pendeat, quòd non omnes iisdem, paribusue dotibus polleant. Ac si corporeæ quidem forent, facilè credi ex natura sua, aut secundum substantiam inæquales possent; varia scilicet principiorum, texturæque conditio facere posset diuersitatem, vti & congruum videtur fieri in Animalibus cæteris; verùm cùm defendemus esse eas incorporeas, & solum Deum habere authorem, planiùs videtur esse omneis secundum naturam æqualeis, æquéve perfectas (nisi quas fortè Deus voluerit ob speciales destinationes creare cæteris perfectiores; in eius nimirùm arbitrio res est) totam autem, quæ obseruatur inæqualitatem, diuersitatemve, ex inæquali organorum, ac cerebri præsertim temperie, atque adeò ex inæquali Phantasiæ facultate oriri. Quippe cùm videamus esse aliquos planè stupidos, ac amenteis, aut saltem valdè hebeteis; quis sibi persuadeat eorū Animas cum hac natiua stupiditate, hebetudineve, aut amentia à Deo creari, & non id potiùs ex vitio organorum contingere? Id verò tantò magis probandum, quantò videmus haud raro viros Intellectus acumine, Ingeniive solertia præstanteis, inducta in cerebrum præ vino, aut morbo intemperie, obfuscari, hebescereque, ac esse ex opposito, qui medicamentorum ope hebetudinem exuant, acutioresque euadant; cuiusmodi proditus est Carneades Elleboro vsus; nequid de eo dicam, qui occisum, non seruatum querebatur, cui per vim, hoc est pharmacum, is quem habebat gratissimum Mentis error fuisset ademptus. Hebetudinem certè, aut dementiam contrahere, exuereve; intendere, aut remittere, ac rerum præsertim materialium ope, subiecti materialis est non immaterialis, atque simplicis, cuiusmodi est Animæ substantia. Quod quidem vrgeri etiam potest, si qui fortè responderint, non esse quidem Animam vnam tanti acuminis creatam, quanti aliam; sed nullam tamen esse creatam amentem prorsus, ac stolidam, remque ex parte solùm, à praua temperie, constitutioneve organi pendere. Etenim, si ex parte pendeat, non est, quamobrem non suspicemur ab eadem ex toto pendere; & aut duas Animas esse æquè intelligenteis creatas, ac pendere solùm ex organi diuersitate, quòd hæc perspicax, illa obtusa sit; aut nulla etiam habita organi ratione, alteram creatam obtusam, ac stolidam fuisse. Dixi, nisi quas Deus voluerit creare cæteris perfectiores; congruum nempe est id de Anima Seruatoris præsertim suaderi, eò dignitatis euectæ, vt Diuinitati arctè iungeretur, eò destinatæ, vt omnes de eius plenitudine acciperemus. Idem de Sacra eius Parente, idem fortè de Præcursore, & aliquibus aliis dicere nihil prohibet: inæqualitas quippe non repugnat immateriali substantiæ, cùm admittuntur Angeli esse, vt diuersorum ordinum, sic alij præ aliis naturâ præstantes. Quanquam vt par est esse illos nisi omneis, saltem plurimos in ordine eodem naturâ æqualeis; ita nihil videtur magis consonum;

De Dotibus Intellectus.

Pro Docilitate Intellectus. num, quàm vt Animæ Rationales ad vnum quasi ordinem Angelicis inferiorem spectantes sint, nisi omnes, at saltem paucis quibusdam sepositis, aliæ sua ex natura æquè perfectæ. Dices æquum esse, vt Deus, dum Animas creat, vt vniantur corporibus, illas sic ipsis accommodet, vt sicut corpora inter se perfectionis inæqualis sunt, ita ipsis Animas perfectionis inæqualis concedat. Verùm quænam ea foret æquitas, vt quia corpus aliquod ad munia rationis inhabile esset, Deus ipsam rem contradictione implicaret, hoc est, crearet Animam, quæ suâ naturâ rationalis, rationalis tamen suâ naturâ non foret? quàm æquius est, vt quemadmodum Sol non minùs illustreis radios in cloacam, quàm in viridarium floribus consitum immittit; sic Deus non nobileis minùs in imperfecta corpora, quàm in perfecta Animas infundat? Nempe Deus causas quas vocant secundas, suas agere vices sinit, pro instituto ordine, iuxta quem alia perfectiora, alia imperfectiora corpora formantur, neque, ne inuertat rerum ordinem, tenetur perfecta omnia facere; attamen Animas dum creat, id ex munere quasi proprio facit, vt proinde non debeat quicquam imperfectum, contradicensve facere; quemadmodum Sol dum radios emittit, Solis officio sic fungitur, vt non ideircò debeat obscuros quosdam emittere, quia in cloacam sint immittendi. Quanquam hac in re fusiùs, fortè, quàm par sit, immorari videor.

De ipsis itaque Intellectus dotibus vt pauca attingam (quippe de ipsis iterum dicendum in Ethicis erit, quòd partes quædam Prudentiæ sint) SOLERTIA aliud nihil est, quàm ipsa vis, qua Intellectus ad aliquid celeriter excogitandum ducitur: vnde Solers ille censetur, qui media statim inuenit, quæ aut inter disserendum probando, aut inter agendum exsequendo inseruiant. Dicunt Græci Ἀγχίνοιαν, quasi Ingenij *dexteritatem*, vnde illis quoque tribuitur, qui ad Apophthegmata, seu acutè dicta (sed nempe quasi ex improuiso, seu ex tempore) nati sunt. Aristoteli autem dicitur Δεινότης, quasi quædam *Mentis acrimonia, seu perspicacitas valida.* Ipsa est, quæ haberi solet Inuentionis, & artium parens, iuxta illud Poetæ,

Claud. 3. de rap. Pros.

Ingeniosa vias paullatim explerat egestas;
Vtque artes pariat solertia, nutriat vsus.

SAGACITAS idem est penè, ex vi Græcæ vocis (quæ ἀγχίνοια) cum ipsa Solertia: sed prout tamen ad Intellectum ex vi illa canum odora (quæ est ῥινηλασία) transfertur, vis quædam est lentior, vt porè lateant media subolfaciens, ac nihilominùs ad illa non sine peruestigatione, circumspectioneque aliqua perueniens. Quò fit, vt quia simul consequutiones peruidet, in futurum quoque feratur, & prospicientia quædam sit. De RATIONE iam antè dictum; quippe cùm aliud nihil sit, quàm ipsa vis ratiocinandi, colligendive vnum ex alio, quæ & plerumque pro ipsomet Intellectu accipitur, & tribuit ipsi Animæ, vt Rationalis appelletur. Id solùm addo, cùm ratiocinari nisi ex quibusdam præcognitis non liceat, esse in eo quidem, qui plura vi-

derit, audierit, legerit, addidicerit, [illegible]
veluti penu, vnde valeat [illegible]
perfectiùs ratiocinari; ac nisi [illegible]
tio apprimè comparata se [illegible]
potius, quam perficere Intellectum [illegible]
IVDICIVM, quatenus quidem [illegible]
cipitur, nihil aliud est, quàm [illegible]
apprimè à natura comparata [illegible]
iudicio dicitur pollere, qui vt [illegible]
ac proui se habent, euincit, [illegible]
perspecta habet, consequenter [illegible]
cit, ac ita omnia circumspicit, [illegible]
fieri, vllisve sophismatibus [illegible]
cilè patiatur. Vnde &, si [illegible]
dicebam, penu obtinuerit, [illegible]
summarum potest, exindéque [illegible]
esse per maioribus possit [illegible]
cio, ob quæ secum penu [illegible]
exercitationem rationem. MEM[ORIA] [illegible]
Intellectus repetendi ex illo [illegible]
sa, siue audita, siue lecta, siue [illegible]
ipsi concredita; cùm alioqui [illegible]
penu Memoria dicatur, ipsa [illegible]
tasia, quam promptuarium [illegible]
intelligendo deseruientium [illegible]
diximus: neque opus est [illegible]
mus circa modum, quo [illegible]
Phantasiæ, aut cerebro [illegible]
quasi inculcari, asseruari, [illegible]
denique possunt, cùm res sit [illegible]
deducta. DOCILITAS nihil [illegible]
ipsa Intellectus aptitudo ad [illegible]
facilè ea, quæ ignorata [illegible]
Quanquam hoc nomine aliquid [illegible]
ad mores referatur, complectitur [illegible]
tà pronam voluntatem, quæ [illegible]
cendum comparata est, ac [illegible]
tem, qua quis Intellectus [illegible]
autem accommodat. INGENIVM [illegible]
est quasi complexio istarum [illegible]
cùm & extendi ad plura soleat [illegible]
etiam omnia, ad quos non [illegible]
sed cætera etiam animalia [illegible]
complectitur. Et quod [illegible]
teis complectatur Ingenium, [illegible]
potest, quòd quisquis illarum [illegible]
net, Ingenio bono, Græcis [illegible]
aut *feliciter natus* (veluti & [illegible]
Zevia; quasi *felix nascendi* [illegible]
Sic quia tam Solertia, quàm [illegible]
tenus ἀγχίνοια est) acutam [illegible]
vim Intellectus denotat, vide [illegible]
neca de Seuero Cassio loquens, [illegible]
quæ dicebat, melior erat, quàm [illegible]
Vir præstantis Animi, & maioris [illegible]
studij, magis placebat in eo, [illegible]
quàm in his, quæ attulerat. Sic [illegible]
& Iudicium in idem [illegible]
stoteles esse *Mentis Ingenium* [illegible]
ram, & fugere falsum; ac [illegible]
nientes voces, cui à natura [illegible]
dicet rectè, & quod verè [illegible]
Sic cùm Docilitas, & Memoria [illegible]
tur, vide vt Cicero de ipsis [illegible]
virtutum Mentis duo colligat [illegible]
earum, quæ ingenerantur, [illegible]
quæ in Voluntate posita sunt, [illegible]
generis est Docilitas, Memoria, [illegible]

[illegible] appellatur vno Ingenij nomine; eisque homines, qui habent, Ingeniosi vocantur.

Quæ verò tametsi Intellectus habet omnia [illegible], virtutes, seu dotes in seipso possidet, ipsas tamen non exserit, neque eas proinde habere deprehenditur, nisi quatenus [illegible] corpus temperatum, constitutumque est, sibique apposite famulatur, vt [illegible] est, sequitur, vt paucis [illegible] quæ esse debeat in cerebro temperies videamus, vt via ipsa Phantasia congruens Intellectui famulatum præstet. Itaque, suppositis iis, quæ sunt de Animalium temperie inferiùs dicenda; videtur imprimis cerebri temperiem esse debere non calida nimis, non frigida nimis, sed calida tamen magis quàm frigida; ac rursus non sicca nimis, non humida nimis, sed sicca tamen magis, quàm humida: tum & aliunde ipsa substantia cerebri esse debeat non rara nimis, non densa nimis; sed rara tamen magis, quàm densa. Et quòd non debeat quidem temperies esse nimis calida [illegible], quòd cùm spiritus discur[illegible] per [illegible], & vel imprimentes [illegible], vel [illegible] impressa, igneæ [illegible], & ipsa quoque cerebri substantia [illegible] accederet, tum [illegible] quòd [illegible] agitationem [illegible], & sibique denique omnia per[illegible]. Inde est nempe cur Phrenitici [illegible] cerebri, omnia peruersè [illegible], quasi præsenteis habeant (vt [illegible] est dictū) & quas [illegible] confundant, [illegible], vt cuiusmodi res sint, [illegible]. Quòd sic quoque non debeat [illegible] frigida, ex eo patet, quòd [illegible] spiritus, liberos motus non habeant, & cerebrum peruadere qua oportet [illegible] valeant. Quo loco, cùm vulgare [illegible] ingeniosissimum esse cerebrum, [illegible] frigore intelligatur, verum non est, quippe & calidum admodum [illegible] in vmbra cerebrum [illegible] fieret, sed cùm id posse [illegible] substantiā admitti, quæ [illegible] est, dici hinc potest [illegible] frigus ita debere partim [illegible], de quo suo loco diximus, partim [illegible] à corde spiritibus quasi edomari, [illegible] fiat, [illegible] cerebrum [illegible] mirabile: vnde scriptum [illegible] memoriæ defectum, ac Demen[illegible] frigida tribui. Et quam[illegible] alicubi scribit, sanguinem [illegible] frigidior sit, ad melius sen[illegible], intelligendúmque conferre, [illegible] idem tamen mox sibi [illegible] loco [illegible] est, [illegible] tenuem, calidum, & purum [illegible], *præcla[illegible], & sapientiam habere* si ait. Quòd debeat verò calida magis esse, quàm frigida, inde probatur, quòd spiritus, quo[illegible] & imprimuntur, & retegantur spe[illegible] esse in cerebro debeant, ac [illegible] solùm tantum frigoris de[illegible] ad obsistendum nimio illorum impetui sufficiat. Ex quo fit, vt cùm ij videantur ingenio esse mediocri, qui calorem, & frigus quasi ad pondus temperatum habent, illos, qui præcellunt, fortiùs calorem dominantiorem oporteat; tametsi, vt dixi, non nimium, sed quasi in statu inter nimium, seu summum, & mediocrem medio, ne res in delirium, dementiámque abeat. Inde enim contingit (quod Seneca habet) vt nullum magnum Ingenium sine mistura dementiæ sit; quoniam peruenire ad id medium, siue aliquo supra ipsum, hoc est vt sit summum excessu vix liceat. Deinde, quòd non debeat esse nimiùm sicca, ex eadem ratione est, qua esse non debet nimiùm calida; notum est scilicet calorem siccitate exacui. Quòd item non humida nimium, ex eadem, qua non debet nimiùm frigida; quippe humidum quoque calorem obtundit; exindéque fit, vt ipsa pituita humor quispiam frigidus est, idcircò illa in cerebro dominari non valeat, quin spiritus obruat, hebetudinémque inducat. Ad illam certè videtur respexisse Galenus, cùm vt frigiditatem, sic humiditatem fecit obliuionis, ac dementiæ causam. Ac rursus respexisse ad eandem tam Hippocrates, quàm Plato videntur, quorum ille testatur eos, qui vliginosa loca habitant, esse Artibus percipiendis hebetes, hic verò, vt vult Animas in corpus delapsas obliuionem ob nimiam humiditatem contrahere, sic ducet Animalia omnia quantum humoris obtinent, tantum & amentiæ sortiri. Quod autem esse debeat sicca magis, quàm humida, ex eadem quoque ratione est, quod debeat calida, quàm frigida magis. Atque ex eadem proinde est, cur vt Ptolemæus contendit eos, qui ad Austrum magis accedunt, calidiores simul ac ingeniosiores, rerúmque etiam Diuinarum peritiores esse; ita Hippocrates statuat illos, qui regiones steriles, & aridioris situs incolunt, esse Artibus capessendis perspicaciores. Eòdem spectat, quod apud Galenum ait Heraclitus, *dum splendor*, inquit, *aridus*, *Animus sapientissimus*; quodque edisserit Aristoteles, cur homines, qui ingenio clari, & in Philosophia, in regenda Republica, in pangendo carmine, in Artibus exercendis præstantes, deprehendantur esse Melancholici? Melancholiam nempe intelligit, non fæcem illam sanguinis, quæ sicca quidem, sed frigida est, (illam scilicet facere stolidos, & ignauos docet) verùm aliam, quæ ad discrimen flauæ *atra bilis* dicitur, estque flauæ instar calida, & sicca; vnde & quemadmodum illa, modò nimia non sit, ad ingenij bonitatem facit. Denique quòd non debeat cerebri substantia esse nimiùm rara, ex eo constat, quòd partim exinde efficiatur vt mollior, ita impressorum vestigiorum minùs retinens; partim efficiatur nimis peruia spiritibus, qui proinde celereis quidem, sed inconstanteis tamen, & vagas, temerariásque imaginationes creent. Quòd non nimis densa, ex eo, quòd partim exinde reddatur excipiendis vestigiis minùs habilis; partim vias spirituum transcursui habeat obstructiores; vnde imaginationes lentescant, nec se facilè consequantur. Quòd debeat ve-

De [illegible] Intellectus.

de tranq. an. vlt.

lib. quòd an. mor. cap. 4.

de aër. aqu. & loc.

2. quadrip. 2.

loc. cit.

loc. cit. sect. 30. probl. 1.

ro

De Dotibus Intellectus.

—— tò rara, magis quàm densa, ex eo est, quòd ad ingenij bonitatem, tum specierum impressio facilior esse, quàm difficilior debeat; tum Imaginatio, seu Phantasiæ functio celerior, quàm segnior. Vnde & efficitur etiam heic vt qui gradum veluti medium inter mediocritatem, summúmque excessum obtinent, videantur se optimè omnium ad ingenij dotes habere. Ac tritum est quidem non posse in eodem Memoriam vigere, ac Iudicium; sed rem tamen falsam docet experientia, cùm fuisse, ac esse constet non paucos vt bonitate memoriæ, ita perfectione iudicij eximios; vtcumque sint multi, qui ostentare memoriam, quàm iudicium malint, vt proinde mirum non sit, si illam magis excolentes illâ magis valeant; isti perficiendo minùs incumbentes ipso minùs polleant; ac non desint etiam, qui cùm ob tritam illam sententiam, videri iudicio pollentes affectent, destitui se memoriâ queritantur; vnde & rursus mirum non sit, si illam negligentes, illâ perinde non efflorescant; & iudicio maturando magis deditis, ipso magis vigeant.

Sed ista demum de Intellectu, atque adeò de omnibus Animæ facultatibus cognoscentibus dicta sunto. Tametsi enim aliqui, vt apud Plutarchum, & Macrobium Pythagorei, visi sunt quatuor facultates cognoscentis distinguere, Sensum, Intellectum, Opinionem, Scientiam; ex quibus constare voluerunt celebrem illum Quaternionem, qui illis in iurisiurandi religione habitus est,

b. plac. 1. 3. in somn. 6.

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν,
Iuro, per quem Animæ datus ille quaternio nostra,

vt aliàs quoque meminimus: istæ nihilominus quatuor nihil differre ab iis videntur, quæ sunt à nobis commemoratæ. Ac tam Sensum quidem, quàm Intellectum non modò pro functionibus, sed pro facultatibus etiam vsurpari, in confesso est; Opinionem autem, ac Scientiam pro Facultatibus accipi res est nobis noua, ac insolita, qui huiusmodi voces pro functionibus, aut habitibus solùm vsurpamus; at fuit tamen Antiquis illis solemnis, atque familiaris. Sensus itaque fuit illis facultas percipiendi corpora, sed nudo apprehensu, non item iudicio, vt circa Epicurum declarauimus in Logica: Opinio autem fuit facultas ferendi iudicium de rebus sensibilibus, corporeisve à sensu perceptis. Sic Intellectus facultas fuit percipiendi prima Principia, sed nudo intuitu, non item ratiocinio; vt non multò antè de Intellectus natura, déque habitu Principiorum ex Aristotele differentes exposuimus. Scientia verò fuit facultas deducendi conclusiones, ratiocinandive de rebus intelligibilibus …
tellectu notis. Heinc autem …
detur, non fuisse illis Opinione…
ab ea distinctam, quam nos …
Phantasiam appellamus; neq…
tiam facultatem distinctam ab ea, …
cum Aristotele Phantasiam …
neque item Scientiam facultate…
ab ea, quam nos Rationem …
sideratione, non re ab Intellectu …
quòd cùm Intellectus ex sui …
intuita simplici perspiciat, R…
est Intellectus alligatus corpori …
do, vnumve ex alio deducen…
beat. Rem porrò illos inter …
tionem sumpsisse, argumentum est …
quod Archytas apud Stobæum …
enim docet primò *Sensum esse …
nionis, & Intellectum princip…*
quippe, quia Opinio, hoc est …
hil agere, ferreve vllum iudicium …
ipsi sensus res corporeas …
tis; neque etiam possit Scienti…
tio quicquam agere, seu ratiocin…
tellectus principia, seu proposit…
bus conclusiones deducat, …
adeò perinde vt ex his quatuor …
duæ quasi principia, duæ quasi …
pendentes habeantur. Deinde …
stinxit, vt aliæ sint Sensibiles, …
les, aliæ Intelligibiles, aliæ Sci…
Sensibiles ipsa esse corpora, …
sibi obiecta incurrit, ac …
Sensus. *Opinabiles* esse quidem …
ticipationes Idearum, sed …
nes, à prototypis semper defor…
biles ipsas esse Ideas, seu speci…
rerum, quæ sciuntur, vt ipsum …
lum, per se Triangulum, …
quæ ex necessitate competunt …
cidentia, vt quæ proprietates …
aut Triangulo in Geometria …
Quippe ex his elicitur ea, …
Opinari, non alia haberi, quàm …
versatur Phantasia, res …
quæ & fluxæ sunt, & superficie…
tur: ea circa quæ versatur Scienti…
haberi quàm ea, circa quæ ipsi …
tà ex Intellectu perceptis …
cessariæ sint, & intrinsecùs …
sit, videri potest heinc non …
quorsum illi dixerint homi…
Sensui opinari solùm, seu …
cognitionem assequi: adhærere …
tellectui, scire, certumve, …
de rebus notitiam nancisci. …
rò de Opinione, Scientiaque …
dictis.

LIBER DECIMVS
DE APPETITV,
ET
AFFECTIBVS ANIMÆ.

CAPVT PRIMVM.

De Appetitu, Voluntate, ac utriusque sede.

Hactenus egimus de parte Cognoscente Animæ; videlicet Sensu, Phantasia, ac Mente: sequitur Appetens, quæ à Cognoscente excitatur, ac dirigitur. Mos est Appetitû eam [illegible] vox functionem quoque, [illegible] Appetitionem significet: [illegible] vox Græca [illegible] Aristoteli præsertim familiaris (cum & interdum [illegible]) ac etiam [illegible] Cicero [illegible], cum de vi Animorum loquens, *Phantasia, pars est, quæ est* [illegible] *Græcè, quæ* [illegible], *& illa cupit.* Quin-etiam, [illegible] Appetitum [illegible] Rationalem, & Brutum [illegible] est quidem, ut Rationalis Voluntatis nomine veniat; sed Voluntas tamen *Græcè* [illegible], actionis est, non facultatis nomen. Vtimur nihilominus receptis vulgò vocibus; quippe & aliunde licet ipsa vox Appetitus synonyma Cupiditati, hoc est uni affectui, qui [illegible] parti Animæ tribuuntur, angusti [illegible] significatus sit; ex usu tamen ita ampliatur ut affectus omnes comprehendat; cùm & insolitum non sit, ut res à potiore sui parte, seu [illegible] denominetur. Hinc fortassis quidem magis congruum foret dicere Affectum, seu partem Affectivam Animæ; sed consuetudini [illegible] gerendus, & Affectus vox cum Passione, seu, ut ait Cicero, perturbatione Animæ synonyma habenda. Itaque ne nimium circa voces hæreamus, Appetitus est seu pars, seu facultas, qua Anima ex apprehensio, cognitove bono, aut malo commovetur, & afficitur. Nihil est necesse, ut admoneam bonum id dici, quod est naturæ cuiusque congruum, amicum, placens; id Malum, quod incongruum, inimicum, infestum. Advertendum potiùs, quandiu aliquid sine quæpiam nota aut boni, aut mali, quæ ad nos referatur, cognoscimus, ac velut nudè apprehendimus, partem cognoscentem solam agere, neque Appetitum, quasi

consectaneum habere; at statim, ac rem apprehendimus cum nota aliqua seu boni, seu mali quæ ad nos attineat, attinereve valeat; tum Appetitus consequitur, & se affectum erga rem commotione quapiam testatur. Narretur enim, v. c. quispiam indefinitè advenire; res habetur indifferens; addatur, ille tuus est filius ex peregrinatione redux, tunc sensibilis admodum excitabitur in Anima commotio. Sic, si audiatur aliquis indefinitè interemptus, res ea quoque non afficiet; at si subiiciatur, ille tuus est filius, tunc perquàm grauis in Anima suborietur affectio. Admoneo id verò, ut intelligamus solum esse bonû, aut malum, quo Appetitus cômmovetur, sicque utrumque sieri illius obiectum; sed bonum quidem, quasi ad quod tendat, Malum verò, quasi à quo refugiat. Intelligi autem simul licet esse Appetitû aliquid revera distinctum à Mente, & Phantasia; quatenus tamen si Appetitus nisi alterutra agête non agat, seu quasi incommotus sit; utravis tamen agere Appetitu non cogente, seu minimè commoto, potest; ac Appetitus, quasi nihil curet, dum res suas agi non sentit, hoc est donec Mens aut Phantasia extra fines obiecti sui, quod bonum est, aut malum, versantur, cum cures nihilominus, cùm sua veluti interest, seu dum illæ agunt intra sui fines. An verò propterea tanta sit distinctio, quanta est à Platone inducta, cùm esse Appetitum voluit speciem distinctam Animæ, quod amplius fuit, quàm facere, ut à Galeno est observatum, distinctam partem, an tanta solùm, quanta visa ipsi Aristoteli est, dum fecit non speciem, non partem, si Galeno quidem credendum, sed facultatem solùm distinctam unius, eiusdémque Animæ; ex iis, quæ deinceps dicentur, cognoscendum erit. Dici interim, si Galeno credendum; quoniam & Nemesius tuetur fuisse Appetitum Aristoteli [illegible] [illegible], & partem, & facultatem dictam; & ipse Aristoteles expressè dicit *aliam partem* [illegible], [illegible], *non id quod irascitur, quàm id, quod cupit,* neque aliud sanè, quàm [illegible] *aliam partem* subintelligit, cùm [illegible], *id, quod appetit,* dicit. Sed utcumque sit, Appetitus in eo maximè à parte, facultateve cognoscente differt, quod ut ista ad Veritatem, sive existentiam, seu id, quod res est, essève apparet, terminatur,

in Tim.
5. Plac. Hipp. & Plat. 2. ibid.
cap. 16. de na. ho.
1. magn. mor. 4.

Quid Appetitus, Voluntas, &c. ac falsitatem auersatus, in quam potest incidere; ita ipse ad bonitatem, siue congruentiam, seu id, quo res iuuare, aut talis videtur, contendat, & malitiam, seu id, quo res nocere potest, exhorrescit. Ac rursùs, quòd partis cognoscentis functio in ipsa Anima veluti condita consistat; Appetitus verò functio in corpus redundet; vnde & illa planius, quasi Animæ magis propria sit; hæc turbulentiùs, quasi ad corpus magis attineat, eliciatur.

Id dici vberiùs vt possit, præmittendum est, qua ratione distingui Appetitus soleat. Notum verò est, ex superius dictis, cùm Pythagoras præsertim, & Plato Animæ parteis, [illegible] *Rationalem, & Irrationalem* discernerent, posteriorẽ, seu Irrationalem geminam fecisse, dixisséque [illegible] *Concupiscentem, ac Irascentem*; & cùm huic vtrique Appetitus nomen attributũ sit, euasisse exinde Appetitus diuisionem celebrem in duas huiusmodi species, qua vulgare iam est Concupiscibilem, & Irascibilem dici. Aristoteles, vt huiusmodi subdiuisionem improbat, quòd sub nullo ipsius membro comprehẽdantur partes, facultatésve plurimæ, vt Nutriens, Sentiens, Imaginans; ita non probat Appetitum in duas duntaxat parteis diuidi, ac ita præsertim à Rationali parte seiunctas, vt nulla in ea relinquatur; *cùm sit tamẽ*, inquit, [illegible] *& in Rationali Voluntas, & in Irrationali Cupiditas, & Ira.* Quo loco attingit, quàm & alias expressiùs Appetitus diuisionem tradit, cùm [illegible], inquit, [illegible], *Sunt Appetitus tres species, Cupiditas, Ira, Voluntas.* Et rursus, [illegible], *est enim Appetitus Cupiditas, Ira, & Voluntas.* Vbi, iuxta ea, quæ dicta iam sunt, Facultates intelligi ex ipsis Actionum nominibus debent. Est verò intereà obseruatu dignũ, non esse habendum, quasi inuentũ nouitium, quòd Appetitus diuidatur in Rationalem, cui sit Voluntatis nomen attributum; & Irrationalem, qui apud nos iam & Sensitiuus dicitur, & complectitur tam Concupiscibilem, quàm Irascibilem appellatos. Nihil moror, quòd solent præterea Appetitum quendã Naturalem distinguere; cuiusmodi esse in lapide dicunt propensionem ad locum deorsum, in Planta ad suum alimentũ, cæteràsque assimileis; cuiusmodi agnoscuntur etiam in ipsis Animalibus, quippe & Appetitus vox hisce seu propensionibus, seu facultatibus non-nisi impropriè, & analogiâ quadam tribuitur; &, vt tribuatur propriè, de eo duntaxat Appetitu heic agitur, qui præuiam Phantasiæ, aut Mentis cognitionem habet. Id magis curandum, An, & quatenus in parte etiam Rationali detur aliquis Appetitus, neque enim Pythagoras, Plato, Hippocrates, alij, quorum superiùs meminimus, delirasse censendi sunt, cùm in illa esse Appetitum negarunt.

Itaque verum quidem est Rationalem partem esse ex sua natura ad intelligendum solùm comparatam; at quia tamen obiectum suum hoc est veritatem, intelligere inuitus non potest; neque adeò suam hanc functionẽ nisi volens, lubens, seu gratè, iucundè, & cum specie ali-

qua voluptatis elicere, idcirc[...]
est, quin false analogia aliqu[...]
Appetitus tribuitur, ipsi compet[...]
proinde sit species Appetitus. [...]
cum ipsa sit, quæ bonum bonitat[...]
ac nouit, præferendúmque [...]
imperat, fieri non possit, quin il[...]
auersetur, quod ipsi oppositum [...]
id eligere, ad commendandum [...]
possit. Esse ergo videtur in ea [...]
quis, ad quem ista & cætera, quæ [...]
referantur. Cùm sit verò pars R[...]
Intellectus immaterialis, hi in [...]
affectus, quibus erga bonum, [...]
bet, adeò sunt puri, ac simplices, [...]
quid cùm iis, quos vulgò [...]
aut ad Appetitum pertineat [...]
ad quem isti vulgares spectant. Q[...]
videntur Pythagoras, Plato, cæ[...]
duntaxat sensu negasse & affect[...]
tam Irrationali parti, [...]
quæ hisce vulgaribus, [...]
ctibus abripitur; sed [...]
Olympi vertex serenitate perpetua [...]
& totam hanc perturbationum [...]
fra se, ac in Irrationali parte, [...]
tos, tonitrua in regione inferiori [...]
bus positam haberet. Videtur [...]
los in hunc sensum interpretari, [...]
loquens, *Animum*, inquit, *in duas* [...]
dunt, alteram rationis participẽ, [...]
expertem. In participe rationis [...]
litatem, id est placidam, quietam[...]
in illa altera motus turbidos [...]
contrarios, inimicósque rationi. E[...]
berti non Epicurus modò [...]
Plutarcho voluit esse [...]
Principem affectuum expertem [...]
rè quàm sensu in affectu [...]
quoque, quatenus tametsi in Pr[...]
sensus collocarent; non idem [...]
ctibus censuerint, ac de Sapiente [...]
id solemne edixerint, esse Anim[...]
affectuum expertem. Nempe id [...]
runt, vt cùm dixerunt, v. g. Sap[...]
misereri, nihil aliud voluerint, [...]
turbari Animum sapientis ex [...]
tiam; sed procul sedatè, & absque [...]
motione largiri stipem, erigere [...]
rere naufrago. Id autem, vt vides, [...]
est, quàm negare parti Rationali [...]
perturbationes, cõmotionésque A[...]
taleis tamen relinquere, qui sint [...]
sereni, tranquilli, vt amor honesti, [...]
complacentia, &c. Et notum [...]
est, quod Doctores Sacri [...]
cùm dicere Sacra Scriptura De[...]
teri, pœnitere, & id genus [...]
tamen esse in Deo non Passion[...]
siones; hoc est, nõ perturbationes, [...]
in eo, qui irascitur, quem [...]
re; sed puros duntaxat, simpli[...]
quibus perinde castiget, ac [...]
perinde subleuat, ac is, qui [...]
factum reuocat, ac is, quem [...]
Quoniam ergo pars Ratio[...]
immaterialem naturam, ac [...]
est affectibus turbulentis [...]

4. de an. 9.

1. magn. mor. 13.

2. de an. 3.

at tamen corpori coniunctæ, fieri vix potest, quin [illegible], ac quà illius affectus consequentes illius subsidium habeant, qui in Appetitu [illegible] sunt: ideò non est mirum, si Philosophi de illis corpulentis affectibus loquentes, ita illos asscripsere parti Rationali, vt [illegible] purè [illegible] simplicis quidem, [illegible] illi concedere: licet concesserint [illegible]. An idem Aristotelem videat non aliud [illegible], cùm cupiditatem, iram, cæterósque affectus Appetitus concupiscentis irascentisque [illegible] ad Irrationalem partem relegauit, [illegible] Voluntatem, siue volitionem Rationalis [illegible] fecit? Sanè ipsam quoque Voluntatem intelligere adeò potam [illegible], vt [illegible] transferri non valeat, qualem brutis [illegible] oportet, dum finem quempiam appetunt, cum illius vice in hominibus voluntatem respectu finis, veluti electionem τοῦ πρὸς [illegible] respectu medium, constituat.

Quanquam verendum profectò est, ne [illegible] lateat sub nomine Voluntatis [illegible]. Siquidem, vt præteream ipsum quoque Aristotelem admittere esse Voluntatem [illegible] impossibilium, cuiusmodi est immortalitas, [illegible] quæ ab actione volentis non pendent, vt si quis velit hunc histrionem, aut athletam vincere: videtur voluntas hocce in [illegible] duplici quodam modo spectari, Vno, dum aliis imperans est, veluti dum dicimus, Volo, vade ad illud, sic volo, sic iubeo: Alterum, cùm est cupiditas quædam, desideriumve aliquid, vt vitæ diuturnitatem, aut beatitudinem [illegible] (quæ exempla sunt Aristotelis) idem enim est, ac si diceremus cupimus, optamus, [illegible], aut beati euadere. Nempe, cùm hæc duo propter [illegible], eandémque voluntatis [illegible] referri vulgò ad eundem Rationalem appetitum soleant, videtur tamen posterius [illegible] ad Appetitum pertinere, prius verò ad Intellectum, iudiciúmque spectare. Vt Intellectus enim, seu rationis est deliberare, consultare, sic eius est decernere, præscribere que quid agendum, quidve prosequendum, aut fugiendum sit. Heinc certè est, cur imperata actio [illegible] dicantur ex rationis præscripto, seu dictamine, non item verò ex præscripto, & dictamine voluntatis; quippe cùm etiam Voluntas agat, prout Ratio præscribit, dictatve volendum. Ex quo efficitur, vt libertas, quæ in homine est, non tam in Voluntate, quàm in Ratione, seu Intellectu sit, adeò vt cùm arbitrij vox iudicium, sententiam, ac decretum [illegible], appositè magis Arbitrium rationis liberum dicatur, quàm vt aliqui solent dicere, liberum voluntatis arbitrium. Et, cùm [illegible] sanè, vtrumeraque esse Voluntatem facultatem cæcam, quæque, nisi præeunte Intellectu, non possit quidquam velle, aut [illegible], aut odisse, mirum videri potest, cur Voluntati, potiusquam Intellectui, Rationi [illegible] libertatem tribuant. Id fortè ex eo ortum, quòd cùm Electio, in qua libertas maximè [illegible], volitio quæpiam esse videatur, quoniam dum eligimus, nihil aliud, quàm [illegible] præ reliquis volumus; non attenderunt hanc volitionem nihil esse aliud, quàm Intellectus determinationem, seu rationis iudicium

præscriptumve ad tale medium potiùs vsurpandum, quàm aliud. Ac ne existimes actionum imperium non Intellectui potiùs, quàm Voluntati ab ipso Aristotele tribui, ecce postquàm est Intellectum in Speculatiuum, & Actiuum partitus, non obedire aliquos (vti incontinentes) dicit, κελεύοντος τοῦ νοῦ, καὶ λεγούσης τῆς διανοίας φεύγειν τι, ἢ διώκειν, *Intellectu imperante, & ratione dictante quidpiam fugere, aut prosequi.* Sed de Intellectus quidem imperio, Rationisque arbitrio; de Voluntatis sequacitate, dependentiáque ab Intellectu, ac vniuersè de Libertate dicendum ex professo in Ethicis erit. Heic solùm concludo esse quidem in Rationali Anima vt Intellectum, sic Voluntatem, Rationalémue Appetitum, qui vt Intellectus à Phantasia, sic ipse à Sentiente appetitu differat; sed tamen donec Anima alligata est corpori euenire, vt quemadmodum Phantasmata Intellectum plerumque à vero de rebus iudicio abducunt, ita Appetitus commotiones concitantes Phantasmata, Voluntatem sæpè vnà cum iudicio abripiant, seu potiùs (Ratione, ipsáque Voluntate aut nihil, aut imbecilliùs agentibus) triumphent. Quia porrò qua ratione id fiat, prætereundum nobis non est, nec declarari satis res potest, nisi qua sede tam Voluntas, quàm Intellectus sint, prænoscatur; idcircò videtur priùs aliquid de vtriusque sede dicendum.

Quod ergo primùm ad Voluntatem, Appetitumve Rationalem spectat, constat illi non aliam sedem assignari posse, aut debere, quàm quæ assignatur Rationi, siue Intellectui; quando facultas est vnius, eiusdemque cum illo indiuiduæ substantiæ: atque idcircò, si quid est effectum, cùm Rationalem Animam in capite, seu cerebro sedem habere ratiocinati sumus, videri omninò, vt Intellectum, sic Voluntatem non alibi, quàm in capite constituendam esse. Neque obstat, quòd etiam cùm in Deum, résque Diuinas, ac vniuersè in bonum honestum Voluntate ferimur, excitari affectum quempiam in ipso pectore cordeve experiamur; siquidem, donec Anima in corpore est, vt Intellectus Deum, Diuináque, & bonum honestum, nisi interuentu specierum in Phantasia existentium non apprehendit, seu percipit; sic volũtas in easdem res, nisi cum ea commotione, quàm Phantasiæ species suapte natura excitant, non fertur. Vnde fit, vt quemadmodum, si Intellectus per sese, & sine Phantasiæ famulitio ageret, res omninò purè, ac simpliciter intelligeret; ita Voluntas, nisi Intellectus functio cum eiusmodi famulitio ipsi præiret, in easdem purè, sinceréque, & sine omni corporea commotione contenderet. Nunc autem, quia Deus Rationalem Animam corpori connectens ea conditione esse illam voluit, vt non modò res cæteras, sed ipsum quoque gloriosum Deum corporeo modo, seu corporeâ aliqua specie quasi obuelatum intelligat; nihil mirum est, si Voluntas affectu quodam corporeo non modò in alia, sed in Deum quoque ipsum feratur: ac Deus idcircò amari se ab Homine vt ex tota Mente, totáque Anima, sic ex toto corde, omnibúsque viribus iubeat; quippe quasi Mens, Animave amare

Quid Appetitus, Voluntas, &c.

3. de an. 9.

Luc. 10.

Quid Appetitus, Voluntasque.

quidem debeat; sed amorem tamen suum, nisi corde, visibusque etiam corporeis exprimere non posse. Quod deinde ad Appetitum Irrationalem attinet, is quidem infra cerebrum, extrave caput collocari solet; sed qua tamen in parte degat apud omneis non convenit. Imprimis enim notum est, vt supposita illa Appetitus in Concupiscentem, & Irascentem diuisione, secutus Pythagoram Plato

In Tim.

Irascentem in pectore, seu inter collum, & diaphragma, quà sunt Cor, & Pulmo collocauerit. Concupiscentē in inferiore ventre, ac ea regione, quæ est inter diaphragma, & vmbilicum, quæque iecur, lien, stomachus, renes continentur. Nempe quasi homo foret quoddam templum, voluit vt tum *Diuinam partem* Animæ in summa parte corporis, quasi in adyto, ne à mortali parte pollueretur, residere; ipsam verò partem mortalem sic esse ab illa disiunctam, vt ipsius regio distingueretur duplex, vna, quæ foret quasi virorum, destinata nempe Irascentiæ; alia, quæ quasi fœminarum, destinata Concupiscēti; atque ita quidem, vt Irascens foret situ medio, & Rationi propinquior, ac venis cordis, sanguineque cum impetu manante roborata, si quid iniustè extrinsecùs fieret, ipsi occurreret, aut si concupiscentia quid intus turbaret, vi facta illam cohiberet; Concupiscens verò, quæ ad esculenta, potulenta, & alia, quibus eget corpus inhiaret, in infimo loco, quasi Animal ad præsepe alligatum stabularetur; ac haberet interim iecur, in cuius polita superficie descendentes à Mente cogitationes, quasi in speculo perciperet, & partim minis, partim adiuncta felleа amaritudine quasi exterrita sese contineret. Hæc sunt, quæ ille pluribus, & ex quibus Nemesius, aliique

de na. hom. cap. 16.

acceperе ansam constituendi vt Rationem in cerebro, sic Irascentiam, vt cum Apuleio dicam, in corde, Cupiditatem in iecore,

6. de dogm. cap. 16. & al.

Galenus verò, & plerique alij distributionem hanc confirmarunt ex triplici illo genere vasorum, quorum hæ partes capita sunt (nerui nimirùm ex cerebro, arteriæ ex corde, venæ ex iecore originem ducunt) adieceréque facultatem Animalem residere in cerebro, Vitalem in corde, Naturalem in iecore; ac spiritus adeò influere, Animaleis quidem per neruos, vitaleis per arterias, naturaleis per venas, aliàque huiusmodi.

2. onom.

Cæterùm, quòd Iulius Pollux enumeratis varijs de sede Rationis opinionibus non perinde varias recenset de Appetitus duplicis sede, constare manifestè dicens Iræ sedem esse cor, Cupiditatis verò iecur, non videtur satis animaduertisse, quàm-multi non consenserint. Ipse certè Aristoteles, vt Rationalem capiti, sic Concupiscentem iecori negauit, ambos verò

lib. de dogm. 1. 6. &c.

cum Irascente vni cordi attribuit. Ita Galenus meminit, scribens non semel Aristotelem treis vnius Animæ facultates distinguere, quarum omnium cor sit principium. Res verò in-

cap. 4.

firmatur præsertim *capite illo libri tertij de Animalium partibus*, in quo Aristoteles multus est, vt cordis principatum probet, & cætera inter, eo argumento vtitur, quòd

lib. 1. de an. cap. vlt.

lætitia, molestia, omnisque vniuersè sensus à corde incipiat, in cor desinat; Aphrodisiæus

verò etiam ex eo probet, quòd posi...
Imaginatione, oporteat illeic esse ...
piditatis sedē. Consentiunt cum A...
Peripateticis Stoici, Chrysippus ...
natim, apertè dicens appetitiuam ...
cupiditatis, vti & Rationem in cor...
mets id adiecerit, quod Galenus ...
carpit, quodque non videtur ...
Stoicum, has nempe Animæ ...
esse inter se distinctas, neque ...
excandescimus, aliam, quâ concup...
aliam, quâ Ratiocinamur. Epicurus ...
vt alios ceterorum, ita Appetitum in ...
regione pectoris collocauit, ob ...
quosdam affectus, qui circa ipsum ...

Hic exsultat enim pauor, ac me...
loca circum
Lætitiæ mulcent; —

vt ipsum tamen propagatione ...
parteis vsque in quibus alij affectus ...
tur, extendat; quippe, vt ex Heur...
innuimus, ...
... passiones ...
... affectio excitari voluit. ...
ob Animam, quæ Animo in corde ...
cta, illeicque ob ipsius notiones ...
citata, per reliquum deinceps corpus ...
uetur, maximéque in quacumque ...
specialem constitutionem specialis ...
est. Quanquam illum Plutarchi ...
tenus subiicitur, esse ...
tem principem, hoc est Animum, ...
Affectuum expertem, difficile est ...
quod superiùs ex Lucretio citatum ...

— Animus non numquam lædit...
Lætitiáque viget, cum cætera pars ...
Per membra, atque artus ...

Nisi fortè (quia durum est dicere ...
authoremve illius de Placitis opini...
tis perspectam habuisse Epicuri ...
id sic placet accipere, vt Epicur...
rit, esse Animum quidem ...
metè cognoscentem; at affectus ...
dam illi tribui, quatenus, cùm ...
sit, Anima illi indiuiduè in eadem ...
hærens, eâdem, ob proximitatem ...
nem afficitur, & qui affectus sunt ...
Animi ipsius videntur. Quòd ...
nulla nonitate in alijs partibus ...
esse, quòd dispositio ad sentien...
fectus non perinde in partibus ...
pectore sit; cùm & alioquin, ...
sistent vehemens, fieri diffusio ...
sit, iuxta illud,

Verùm vbi vehementi magis est ...
... Mens,
Consentire Animam totam per membra ...
...;
Sudores itaque, & pallorem ...

Vbi illud, *commota metu Mens*, ...
Anima potest, qua parte est Menti ...
quippe quæ ob maiorem ...
Mentis nouitiam eam commotionem ...
quæ per membra propagatur, ...
&c. tametsi immorandum hac ...

Dicendum puto, supposita Vo...
cerebro, cupiditatem probabiliter ...
ipso Appetitu partis itaque vno ...

[illegible] valeat. Nam aut Appetitus mouetur à sola Imaginatione, aut à contactu sensibili præeunte in corpore. Et qui Appetitus quidem à sola imaginatione mouetur, is videtur sedem habere in pectore, ipsove corde; qui verò à præeunte sensibili contactu, in parte, quæ contingitur, & bene, vel malè afficitur, vnde & dicitur pars affecta. Imprimis enim quoties bonum malumve est absens, præteritum putà aut futurum, atque ideircò Animam afficere illius præsentia non potest, sed sola imaginatione quòd antè extiterit, aut [illegible] sit, constare videtur Appetitum commoueri in pectore, vt pote in quo experiamur quandam veluti diffusionem ob imaginationem boni, aut contractionem ob imaginationem mali. Quippe, cùm vt, exemplo [illegible] commendationem laudatæ actionis nostræ [illegible] gratulamur, ipsum in nobis pectus [illegible] quadam velut exsilit; vti & cùm ob [illegible] improbatæ nobismet ipsis [illegible], pœnitudine quasi opprimitur. Appetitione, cùm ob præconceptam opinionem boni illud speramus, aut cupimus, [illegible] pectus in ipsum veluti effertur; vti & [illegible] ob præconceptam mali opinionem, illud [illegible], aut auersamur, pectus in seipsum quasi retrahit. Quoties verò bonum, aut malum [illegible] est, vt causam quoque, ob [illegible], imaginatio simul percipiat, videtur tum Appetitus sic excitari in pectore, vt [illegible] ipsum commoueri, tum vt [illegible] quadam boni causam, comple[illegible], & in se quasi absorbeat, sicque [illegible], vtiliusque frui valeat; tum vt quadam [illegible] aduersus mali causam in[illegible], ipsumque procul arceat, perdatque [illegible] possit velocius, securiùsque malo ca[illegible]. Quippe & dum laudari nos, v. c. ab ali[illegible], ipsum amore complectimur, & [illegible] quasi deuincimus, vt habita ex illo laude [illegible] constantiùs; & dum à quopiam vituperari, in ipsum excandescimus, vt [illegible] illum arcentes, vituperium vindi[illegible], & [illegible], [illegible] effi[illegible]. Deinde quoties bonum, aut malum [illegible] quodam commodo, incommodove [illegible], Animaque ex illius præsentia ipsa afficitur, videtur appetitus in ea, [illegible] afficitur, parte commoueri, ac ideò in ea [illegible], vt pote in qua commodum, incommodumve præsentiamus. Non profectò quòd, [illegible] dictis, ipsa commotionis perceptio ([illegible] est quædam sensio) non perficiatur in cerebro, facultateve imaginante, ob ner[illegible] continuationem, resolutionemque [illegible]; sed quòd prout commotio commoda, incommodave fit, grataque adeò, aut [illegible] est sensio, id fit in ipsa parte situm, & [illegible] aut demulceatur, aut exaspe[illegible], seque aut contactu commodo quasi [illegible], aut incommodo eximi affectet. [illegible], quod commotiones in partibus [illegible] redundare quoque in pectus non [illegible], sed quòd id fiat intercedente superueniente imaginatione alia, v. c. quòd commodum, incommodumve huiusmodi sit ma[illegible], vt parumne, quòd diu, paruumve perseueraturum; quod nostrâ aut curâ, aut culpâ aduenerit; quòd exinde hæc, illave bona, aut mala sint insequutura; quòd aliqui commendaturi, [illegible]ve sint, aliaque id genus; adeò vt commotio in pectus redundans à sola huiusmodi imaginatione fit; at illa quæ in parte est à causa ipsâ commodante, incommodanteve dependeat. Non denique, quod illæ quoque prioris generis commotiones, quas esse à sola imaginatione est dictum, non habeant præuium quempiam contactum, quatenus etiam visio, & auditio tactiones sunt quædam, ob imagines, sonosque appellentes, ac ipsa percepta sunt bona, aut mala, quæ in memoriam reducantur, aut ex[illegible] percipiuntur, quæ impendent, siue etiam præsentia sunt; sed quòd, nisi in illo genere priore imaginatio interueniret, causa boni nihil iuuaret, causa mali nihil læderet; at in hoc posteriore, etiam superueniente illa imaginatione seclusa, causa tam boni, quàm mali ipsa afficiat. Quo fit, vt ad illud posterius genus pertineant affectus, qui oriri [illegible] præsente obiecto non possunt, & non modò quidem à tactu propriè, specialiusve vocato; sed etiam à gustatu, olfactuque, & ab ipsis quoque auditu, ac visu; prout seu sapores, seu odores, seu soni, seu typi non possunt, aut congrui suauem in organo motionem non efficere, aut incongrui non facere insuauem. Quo loco parùm mirandum est, quod apud Ciceronem quidam disputant *ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus, quæ autem affectu percipiuntur, ea non versari in [illegible] iucunditate, vt ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil fit, Animus accipiat, quæ videmus.* Quippe attendenti par est de aspectu, aliisque sensibus ratio, quatenus ipsa est obiectorum, cum sensoriis conuenientia, quæ vt delinitionem, ita iucunditatem facit; & de ipsis specialim oculis dici solet, quòd ipsi colorum varietate, pulchritudineque pascantur.

Quod Appetitus, [illegible] &c.

5. Tusc.

Quia suboritur porrò difficultas, qui valeat Phantasia, seu Imaginatio in Appetitum sede ac loco à se dissitum agere; ideircò dicendum videtur id fieri interuentu spirituum per intercedentes neruos excurrentium. Etenim, vt palàm de motionibus, quas in pectore experimur, dicamus; cùm sæpiùs comprobatum sit neruos è cerebro prodeuntes, Animalibusque spiritibus turgentes instrumenta esse omnis vt sensionis, ita motionis in corpore (quatenus præciso, præligatove neruo aliquo, pars illa, ad quam contendebat, sensu, motuque omni priuatur; tametsi aliunde nutriatur, & viuat; cùm priuatio tamen similis non fit tota regione à cerebro ad vsque præcisionem, ligaturamve intercepta) ideircò par est excitatas illas in pectore motiones fieri interuentu spirituum, quibus turgescit neruus, qui à cerebro ad cor vsque protenditur. Supponendum verò, vt sensibiles seu qualitates, seu species, quæ extrinsecùs appellunt ad sensoria, mouent sua quæque, non verò aliena (neque enim sonus, v. c. qui æquè ad oculos, aut nares,

Quid Appetitus, Voluptas, &c.

ac ad ipsas nareis appellit, æquè in illis, atque in istis sui sensum facit; neque odor æquè ad genas, linguámque ac ad nareis pertingens, simili ratione illas, istásque afficit, scilicet defectu commensurationis, de qua suo loco dictum est) ita spiritus intra cerebrum discurrenteis, & à vestigiis, speciebusve imaginationem creantibus veluti modificatos, nouæque in omneis neruos subire, motionemque in iis excitare, vt æquè omneis parteis, ad quas diriguntur, commoueant; quòd non æquè cum omnibus commensurationem obtineant. Exinde enim efficitur, vt intelligamus posse spiritus ab aliqua specie, imaginationeve modificationem sortitos, non æquè afficere omneis neruos, sed illos dumtaxat, qui vel speciatim pertingunt ad partem speciatim sentientem, sensuramve commodum, aut incommodum; vel generatim ad ipsum Cor (cuiusmodi est nobilis ex sexta coniugatione ramus) generatim, inquam ad Cor, tanquam ad ipsum vitæ principium, & dominantem machinam, cuius quasi interfit vniuersum corpus, singulásque parteis illius tueri; ac ideò quicquid illis boni, malive contingit, præsentiscere. Quocirca & mirum videri non debet, si vt Phantasia in cerebro degens intercedentibus spiritibus, ac neruis motionem creat in extremis manuum, pedúmque digitis, qui dissiti maximè sunt; sic possit pari intercessu creare in corde, ac pectore, cuius regio est non modò vicinior, sed etiam commodior. Hinc verò proinde etiam constat quid sentiendum sit de motionibus cæteris, quæ in partibus aliis fiunt, prout spectantes ad appetitum, imaginationem quoque præuiam habent. Cùm enim viso, v. g. delicato, sapidóque cibo, tum intimæ fauces cupiditate illius mouentur, tum lingua, & palato saliuâ humectatis, quædam quasi præmansio fit; qui id putemus contingere, nisi quia cibi illius specie deformata in cerebro, modificati ab ea spiritus, non in alios quidem, quibuscum commensurationem non habent, neruos subeunt, sed subeunt tamen in gustatorios, quibus commensurati sunt, motionémque ad vsque fauceis, linguam, & palatum propagant? Quod idem dicendum, cùm viso venereo aliquo obiecto, pruritus, motúsque suis in partibus excitatur, atque ita de cæteris. Hîc verò notandum diligenter est, non modò parteis commoueri à spiritibus versus eas à Phantasia impulsis; sed ipsam quoque Phantasiam ab iisdem repulsis moueri, ac imaginationem nouam exinde creari, præexsistentem ampliari, corroborarique; vnde & consequatur rursùs in partibus commotio maior, ex qua rursus imaginatio, iterúmque commotio; quousque aliæ interueniant imaginationes, quæ Phantasiam aliò diuertant, commotióque, nisi momento, saltem tempore procedente, & ob factam sæpiùs imaginationis diuersionem, sedetur. Debet autem hoc, vt de partibus aliis, sic de ipso corde potissimùm intelligi, inter quod, & cerebrum fiat continens illa reciprocatio ob quam commotio vireis acquirat, inualescátque, & de qua proinde intelligi genera-

tim possit, quod Lucretius speciali... re ait,

Vlcus enim viuescit, & inueterasc...
Quod cupido affixum cordi vix...
...nis.

Atque ex hoc iam intelligitur, qu... valeat, vt Intellectum, Rationem... luntatem abripere, & sibi quasi... re. Id nimirum fit quatenus cæt... rim commotio eam facit spiritu... nem in cerebrum, ex qua imagina... quam creata est, inualescat, & ... in Phantasia tenens, tum alias ima... elidat, aut eliminet, tum ipsum ... tionis lumen obfuscet, ac veluti ... sicque Voluntatis functionem ... & quasi nullam faciat. Vnde ... Ratio debet, ne aut occurrat ... excitari commotio possit, aut ... primùm fuerit, ponatur illi ... mentum accipiat; existimans ... minùs verum, quàm tritum ex ...

Principiis obsta; sero medicina par...
Cùm mala per longas inualuere...

Quippe, nisi faciat, frustrà ... delecenti, cæcóque impetu ... sui imperat, efficitúrque, quod ...

——frustrà retinacula ...
Fertur equis auriga, neque audit ...
...benas.

Verùm hæc de re plura in Ethic... mum circa celebre illud,

—— Video meliora, proboque...
...ra sequor.

Quanquam & plura dicere ex ... tur, licebit.

CAPVT II.

De Affectibus, seu Passionibus ... generatim.

TENIM dicendum ... ipsis Appetitum ... bus, quas motus est ... vocem Græcam ... *Passiones*, sed ... vocem illam interpretari ... inde Quintilianum. Nam Cicero ... *Græci*, inquit, *πάθη vocant*, ... *nes appellari magis placet*, ... ponit hoc autem, quod alio ... loquens. *Vocant*, inquit, *πάθη*, ... *quicumque est motus in Animo* ... & quod alibi generalius loquens ... inquit, *πάθη appellant*, ... *sum interpretans*, *morbos appellat* ... *conueniret ad omnia. Quis enim* ... *aut ipsam iracundiam morbos* ... *illi dicunt πάθη. Sic igitur* ... Quintilianus autem, *Græci*, inquit, ... *cant*, *quod nos rectè vertentes* ... *fectus dicimus*. Præterea porò ... nam vocem esse ad Ethicam ... rem, quatenus Ethica est propter ... tiones (hoc est πάθη) tanquam ...

tas vitiosas sedare; nam & *Perturbatio*, inquit ille, *nomine ipso vitiosa declarari videtur*; cùm itaque tamen commotio iuxta Peripateticos vitiosa non sit (sed ille nimirum imitatus est Stoicos, qui, vt visum est, morbum appellarunt omnem Animi motum turbidum, quem forte sit Ethicæ proprium) Quintiliani autem vocem accommodatiorem esse ad Physicam, vt quæ commotionum non vitiositatem, sed naturam consideret. Sed ne circa voces simus scrupulosi. Affectus quidem, Affectionesve præsertim appellabimus; at nihil vetabit, quin si ita videbitur perturbationes dicere, ac vt mos gratus consuetudini, Passiones possimus. Itaque, vt inde exordiamur, constat ex hactenus deductis, Affectum nihil esse aliud, quàm commotionem Animæ in pectore, parteve alia, ex boni, vel mali opinione, aut sensu excitatam. Imprimis enim dicitur *Commotio*, vt intelligatur discrimen, quod inter actionem Voluntatis, & actionem Appetitus est. Illa scilicet, cùm sit incorporea, placida, tranquillaque est, & citra vllam in corpore commotionem elicitur; hæc verò, quòd corporea sit, non ita potest exsiri, quin vnà cum Anima ipsum quoque corpus moueatur. Dicitur autem, *in pectore, parteve alia*, vt comprehendantur non modò Affectus, qui sunt commotiones sensibiles in pectore, sed illi etiam, qui sentiuntur in ipsis partibus affectis. Dicitur, *ex boni*, vel *mali opinione*, vt vera affectuum causa declaretur, ac eorum præsertim, qui excitantur in pectore. Additur, *aut sensu*, ob illos affectus, qui ex sensu potius, quàm ex opinione nascuntur. Ac Zenonis quidem apud Ciceronem definitio est, vt sit πάθος *aversa à ratione contra naturam Animi commotio*; at nos hoc loco generaliùs, abstractiùsque Affectum spectamus, quàm vt illius deuiationem à recta ratione, naturave consideremus; quippe quòd hoc Moralis sit, non Physica consideratio. Quopacto, cùm etiam dicit Cicero definire quosdam Perturbationem breuiùs, *Appetitum vehementiorem*; manifestum est, non attendi heic, sit ne Appetitus vehementior, hoc est vitiosus, an lenior, hoc est vitio carens; quippe, cùm hoc quoque ad Moralem spectet. Notum aliunde est Stoicos ita definiisse Affectus, vt generis loco Opinionem posuerint; ecce enim apud Ciceronem, *Ægritudo est*, inquiunt, *opinio recens mali præsentis, in quo demitti, contrahique animum, rectum esse videatur. Lætitia opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. Metus opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Libido opinio venturi boni, quod sit ex vsu iam præsens esse, atque adesse.* Verùm constat, esse quidem opinionem excitatricem affectus causam; at non tamen affectum ipsum; & Zeno certè, vt mox est visum, definit id πάθος, non *opinionem*, sed commotionem; Quin etiam ibidem tradit Cicero, definiisse eos pressiùs Perturbationes in hunc modum, *Ægritudo est Animi aduersans rationi contractio. Lætitia Animi sine ratione elatio, &c.* Vnde verò hæc quasi repugnantia? Nempe videtur Cicero definitiones illas, quæ per opinionem traduntur, desumpsisse non tam ex Zenone, cæterisque Stoicis, quàm ex vno Chrysippo, qui cùm, ex ante-dictis, Affectus constitueret ἐν τῷ ἡγεμονικῷ, *in parte Animi principe*, siue Rationali, cuius iudicare, & opinari proprium est, idcircò Affectus esse iudicia, opinionesve existimârit. Quanquam & Galenus illi obiicit, quòd sibi ipsi repugnârit, dum non semper esse affectus opiniones dixit, sed illos interdum perinde ac Zeno definiit. 4. de dogm. 4.

De passionibus generatim.

Iuuat autem Galeni locum, quòd naturam Affectuum etiam iuxta Epicurum insinuet, huc inserere. Ille itaque Chrysippum redarguens, *In quibusdam*, inquit, *Epicuro, & Zenoni magis quàm suis decretis consentanea scribit* τήν τε γὰρ λύπην ὁριζόμενος, μείωσιν εἶναί φησιν ἐπὶ φευκτῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν· τὴν δ' ἡδονὴν ἔπαρσιν ἐφ' αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν. καὶ γὰρ αἱ μειώσεις, καὶ αἱ ἐπάρσεις, καὶ αἱ συστολαὶ, καὶ αἱ διαχύσεις (καὶ γὰρ τούτων ἐνίοτε μέμνηται) τῆς ἀλόγου δυνάμεώς ἐστι παθήματα ταῖς δόξαις ἐπιγιγνόμενα. Τοιαύτην δέ τινα τὴν οὐσίαν τῶν παθῶν ὁ Ἐπίκουρος, καὶ ὁ Ζήνων, ἐν αὐτοῖς ὑποτίθεται, *Molestiam enim definiens, demissionem esse ait ob id, quod videatur esse fugiendum: Voluptatem verò ob id, quod videatur esse amplectendum. Demissiones, quippe, & Elationes, contractiones, & Effusiones (nam istarum quoque aliquando commeminit) Affectiones sunt facultatis Irrationalis, quæ opiniones consequuntur. Talem verò esse Passionum essentiam, non ipsius, sed Epicuri, & Zenonis sententia est.* Et quòd hæc quidem fuerit Epicuri sententia, vel ex eo potest intelligi, quòd illæ μειώσεις, καὶ ἐπάρσεις, *Demissiones, & elationes*, itemque συστολαὶ, καὶ διαχύσεις, *contractiones, & effusiones* heic ad Molestiam, & Voluptatem, quæ vt in Canonicis memorauimus, sunt Epicuro duo summa Affectuum genera, referantur. Cùm illeic verò luci Epicurus censuerit esse voluptatem πάθος οἰκεῖον, *Affectum naturæ consentaneum*, & Molestiam ἀλλότριον, *ab eadem alienum*, intelligi licet, cur censuerit esse Voluptatem elationem quamdam, effusionemve Animæ; & Molestiam quamdam demissionem, vel contractionem. Nempe quia voluptas in fruitione boni, Molestia in mali perpessione est; mirum non est, si Anima sese quantum potest, dilatet, vt bonum admittat in se, comprimat, ne admittat malum. Fit autem ex illius mente diffusio, siue dilatatio, quia statim atque species rei gratæ, quæ nomine boni effertur, sensum percellit, aut Animum quoque permouit, corpuscula, ex quibus constat, ita in sensorium, corve ipsum illabunt, vt textura tam Animæ, quàm corporis accommodata, ipsam speciatim Animam demulceant, iucundè afficiant, & versus rem ipsam, à qua sunt emissa, quasi catenulæ alliciant, ac trahant, adeò prorsus, vt Anima in rem conuersa, intentaque versus ipsam, fruitionis ergò quanto potest nisu veluti exiliat. Contractio verò, quia statim, atque rei molestæ (quæ etiam mali nomine venit) species Sensum, Animumve percellit, corpuscula, ex quibus constat, quasi cuneoli, aut spiculula ipsum cum sensorio Animam ita fodicant, vt texturam ipsius

De Passionibus generatim.

solaent; ipsaque illorum, quantum potest, deuitandorum gratiâ, sese in seipsam contrahat, & versus ipsum sui centrum, seu quasi radicem, quæ nempe est cor, Animalis, refugiat. Dixi autem *ex Epicuri mente*; quoniam, si probabilius est esse Phantasiam in cerebro, ac ea in parte speciem rei gratæ, molestæve imprimi, imaginationémque illius excari; probabilius quoque videtur, id quod superest, interuentu spirituum ex cerebro in cor, partemve aliam excurrentium peragi; & hac ratione effusiones, contractiones, elationes, demissiones etiam. Perinde est autem, vtrouis modo id existimes fieri; quoniam sufficit Animam, Appetitumve residentem in pectore (partéve alia corporis) specie rei gratæ, aut molestæ, siue per ipsam immediatè, siue per intermedios spiritus id fiat, percelli, vt seu versus rem gratam contendat, & potiundæ illius ergo versus ipsam quasi prosiliat, corpúsque eodem pertrahat; seu à re molesta auertatur, ac deuitandæ illius gratiâ, ab ipsa in sese, ac in oppositum resiliat, corpúsque ab eadem abducat. Dico autem Animam non modò prosilire, aut resilire, commotionem intelligendo, quæ in ipso corpore fit; sed pertrahere etiam, aut abducere corpus; quoniam hæc pertractio, & abductio cohærenter fit, vt fit boni adiunctio, & abiunctio mali. Sed quo quidem modo Anima corpus loco moueat, declarandum inferiùs est. Vnum hîc obseruo circa commotionem, in qua affectus essentia est. Comparo nempe Animam, vbi affectu vacat, cum aqua iacens, stagniue tranquilla: Animam verò vbi affluxu spirituum, ex rei gratæ, molestæve imaginatione incurrentium percellitur, cum eadem aqua, vbi compellitur lapidis incidentis ictu. Etenim quemadmodum aqua ita commouetur, vt subortu aliorum, aliorúmque circulorum continenter propagatorum agitationem subeat; sic Anima quoque ita commouetur, vt motuum recurrentium quasi vndulatione irrequieta fiat. Et quemadmodum aqua conceptam illam circellorum formationem exuere non potest, nisi aut tempori permittatur, cuius progressu circelli sensim attenuentur, ac nulli denique existant; aut lapidum aliorum iniectu, alij aliique circelli formentur, qui aquam diuexant à prioribus, illísque cedant; ita Anima vno affectu commota, commotionem hanc exuere non potest, nisi aut permittatur sensim procedente tempore subsidere, aut alij Affectus interueniant, qui suis commotionibus priorem interrumpant, Animámque ab illa abducant. Ac demum, vt aquæ circelli à casu ingentis lapidis formati, instaurari ob casus lapillorum non desinunt; formati verò ex casu lapilli, à creatis ex casu ingentis lapidis statim obliterantur: ita commotio Animæ à graui quodam affectu excitatus, incidentibus licet leuioribus affectibus, irrequietè perseuerat, & excitata ab affectu leniore, vbi alius ipso valde grauior superuenit, commotioni eius locum cedit.

Cùm agendum porrò deinceps de ipsis speciatim Affectibus sit; initium imprimis quâ

varietate distingui inter se, ...
gò soleant. Primum enim vulgar...
cim distingui genera Passionum, ...
ad Appetitum Concupiscibilem ...
vt puta *Voluptas*, & *Dolor*, quæ ...
sens respiciant; *Desiderium*, & *Fuga* ...
futurum; *Amor*, & *Odium*, quæ ...
quinque autem ad Irascibilem spectant ...
tà *Ira*, *Audacia*, *Metus*, *Spes*, *Desperatio* ...
ita quidem, vt priores illæ quasi ...
putentur, vt propterea referantur ad Concu-
piscentiam; illæ quasi animosiores, ...
ad Irascentiam. Videri quidem ...
casionem habere ex Platone, ...
petitus, partiumve mortalis Animæ ...
ctio; sed cùm ille quidem ...
partem releget, quæ infra ...
habet, videtur tamen ad eam, ...
ferre non modò Audaciam, Metum, ...
Spem; verùm etiam, imò primùm Volupta-
tem, atque Dolorem quasi ...
delectamur, quàm dum angimur, ...
ctore commoueamur. Præterea ...
derium, ac Spem, Fugam, & Metum, ...
& Iram, videri ad eandem partem ...
eundemve Appetitum spectare: ...
uersè tam attributos Appetitui Concu-
affectus esse animosos, ...
tributos Irascibili, molles, ...
Stoici, vt iam innuimus, talem ...
sequuti non sunt; sed fecere ...
affectus primarios, nempe *Voluptatem*, ...
rem, *Cupiditatem*, *Metum*: ...
diuisio huiuscemodi, vt celebris ...
Poëtas extiterit; quemadmodum ...
illa,

Gaudent, an doleant, metuant, cupiant ...
adrem.

Et,

Hinc metuunt, cupiúntque, dolent ...
que.

Dico autem primarios: siquidem ...
ronem plures singulis quasi generibus ...
subiiciuntur; Voluptati puta, ...
Maleuolentia (lætitiave ex alieno ...
lo emolumento suo) *Delectatio*, ...
similia. Ægritudini (sic habet Dolorem ...
secundum genus) *Inuidentia*, ...
trectatio, *Misericordia*, *Angor*, ...
ror, *Ærumna*, *Dolor*, *Lamentatio*, ...
do, *Molestia*, *Afflictatio*, *Desperatio*, ...
sunt de genere eodem. Libidini (sic ...
vocat) *Ira*, *Excandescentia*, *Odium*, ...
Discordia, *Indigentia*, *Desiderium*, ...
eiusmodi; Metui *Pigritia*, *Pudor*, *Terror*, ...
mor, *Pauor*, *Exanimatio*, *Conturbatio*, ...
do? Vt sunt autem multi illorum ...
propemodum Synonymi; ita ...
pauci videntur; vt consideret, ...
qui ex superiore diuisione fiunt, ...
paret; neque enim in ipsis habetur ...
Audacia, &c. Aristoteles ...
nem specialem sectatus, ...
zat varios, prout occasio tulit, ...
cernens cum &c. Affectus ...
habitibus. *Affectus* inquit, ...
Iram, *Timorem*, *Audaciam*, *Inuidentiam*, ...
dium, *Amicitiam*, *Odium*, *Desiderium*, ...

[illegible], *Affectum alium, & contrario ex omnia,* [illegible] *Voluptas, & Dolor.* Sic cùm de [illegible] affectibus agit, pertractat ex [illegible] *De Ira, Amore, Odio, Metu, Fiducia, Pudore, Gratia, Commiseratione, Invidentia,* [illegible]. Sic alio modo, cùm de Affectibus, vtrisque oppositis, inter quæ affectus [illegible], sunt, qui adhærentes divisioni illi [illegible] duplicem Appetitum, cùm multos [illegible] Affectus non modò ex enumeratis, verùm etiam ex aliis censeant, cæteros [illegible] ex vndecim variè inter se commistis componunt. Eminet in illis præclarus Cam[illegible], quem operandum est, quemadmodum cæpit, ita pergere in describendis tanto illo [illegible] more, tanta mentis perspicientia *Affectuum* Characteribus. Is nempe ex vndecim illis, quasi simplicibus multos facit quasi [illegible], *Pudorem, Impudentiam, Miserationem, Indignationem, Invidiam, Æmulationem, Zelotypiam, Pœnitentiam, Admirationem.* [illegible] consectetur, & cùm res videatur co[illegible] posse in [illegible]; videmur imprimis [illegible] se fecisse, cùm Appetitum partim in [illegible], seu pectore; partim in partibus affe[illegible] collocavimus; quoniam hac ratione dis[illegible] possunt duo affectuum genera, quæ quod indiscretè tractentur, parere ple[illegible] confusionem soleant. Nempe omnes [illegible] Affectus esse Animi affectus [illegible] passim quoque dicantur aliæ esse voluptates, & molestiæ corporis, aliæ Animi; [illegible] erit haud-dubiè, nisi discernamus [illegible], qui sint magis Animi, eósque sta[illegible] in pectore; & affectus, qui sint ma[illegible], eósque constituamus in partibus affectis. Id facere certè non neglexit [illegible], qui & propterea priore loco de iis egit [illegible], qui in toto passim corpore sunt; [illegible] autem de iis, quæ circum diaphragma [illegible]. Itaque illum vt imitemur, se[illegible], & spectemus primum affectus, qui [illegible] magis corporis, affectarumve partium, [illegible] posteriùs de iis, qui sunt ma[illegible] Animi, intráque ipsum pectus sen[illegible].

[illegible] est iam antè Appetitum moueri in [illegible], ob perceptionem sensibilem rei [illegible] commodantis, aut incommodantis [illegible]. Quia verò nulla corporis pars est, quæ non contingi, afficique aliquo siue commodo, siue incommodo valeat; idcircò vi[illegible] talis appetitus corpore toto esse diffu[illegible] qua contactus siue commodi, aut [illegible] sensus fit, quemadmodum in os[illegible], quæ quia destituuntur nervis nervosa[illegible], ideò sensus expertia sunt.) Qua[illegible] videntur iuxta Platonem duo quidam [illegible] Affectus in qualibet parte corporis [illegible], *Voluptas* nimirum à re commodante, & *Molestia* seu propriè appellatus *Dolor* ab incommodante. Cùm sit autem quilibet sen[illegible] aliquis, ex superiùs dictis; ideò [illegible] affectus tam voluptatis, quàm molestiæ, qui etiam in organis Visus, Auditus, Olfactus, Gustatus creantur, eadem generalitate censeri, quàm in partibus cæteris, quæ organa sunt Tactus specialiter dicti. Est verò imprimis ratio generalis sentiendi Dolorem, seu molestiam (inde scilicet incipiendum) abductio corporis, partisve illius à naturali constitutione; quod quia non fit sine aliqua partium distractione ab[illegible], ideò admitti solet dolorem ex ipsa continui solutione oriri. Intelligendum est autem solutionem fieri, non modò cùm pars vna ab alia seu ferro, seu caustico, seu re alia disiungitur: sed etiam dum partes, illarumve particulæ ita emoventur, vt tametsi quadantenus aliquave ex parte cohæreant; quod superest tamen, distrahantur, dissocientur, seu interruptione quadam seiungantur ab invicem, idque, seu intercluit, vt in tumefactione (eo modo, quo partes contextæ corticis vitreæ, quæ dissecatur) seu hiatibus quid intercipiatur, vt in corruptione humor, sanguisve extra vasa factus; seu cum distractione in longum fiat compressio in latera, vt in distensione, detorsionéque contingit; seu quidpiam potius subeat, quod commensurationis defectu circumstantes particulas discerpat, qualia sunt caloris, frigorisque corpuscula; seu aliqua demum consimili ratione. Quippe quomodocumque tandem continuitas interrumpatur, quæ secundùm naturam est, talis interruptio est naturæ incommoda, ac ideò cum dolore, seu molestia sentitur. Deinde ratio generalis sentiendi voluptatem est restitutio corporis, partisve illius in naturalem constitutionem, quod præstatur, dum partes quadantenus distractæ, sublata causa, distrahente, continuitatémque interrumpente, [illegible], situmque, vt naturalem, sic commodum resumunt. Ex quo proinde sequitur, vt Voluptas sine præeunte dolore non sit; quatenus, si nulla abductio à naturali statu fiat, nulla quoque facienda sit in naturalem statum restitutio. Ac Plato quidem id in gustu, tactúque sensibus concedens, non videtur tamen perinde in visu, auditu, olfactúque admittere, quasi sentiri suavitas possit ex colore, sono, odore aliquo, licet nulla præcesserit in eorum sensoriis molestia; sed Aristoteles declarat id in his sensibus apparere, quòd propter assuetudinem eorum laborem non sentiamus; nam etiam, *Videre, inquit, & audire semper molestum est,* [illegible] *sed dudum assueti iis sumus.* Quod vt melius capias, cogita duntaxat, vt dum oculos primùm à somno aperimus, molestiam sentiamus, quæ oculo deinceps luci assueto non sentitur; & cui tamen quasi lenimentum cum voluptate est occurrens obscurior, seu temperatior color, cuiusmodi est viridis, isque, potiùs quàm merè obscurus, seu niger; quoniam, vt Plato quoque habet, vt restitutio cum voluptate fit, debet sensim fieri, non verò abruptè, & quasi ab extremo ad extremum transcendo; cùm & idem proportione intelligi possit de auribus, ac naribus; quatenus, vt oculus versatur continuò in luce, & coloribus, sic ipsæ iugiter etiam sonis, odoribúsque, imperceptis licet, opplentur: nihilque est necesse memorare aut Catadupos, aut quovis odore sensibiliore continenter affectos, cuiusmodi sunt, qui odoramenta circumgestant.

De passionibus generatim.

in Tim.

7. Ethic. 15.

De Passionibus generatim.

cumgestiant. Vtcumque autem sit, constat saltem voluptatem præcipuam in his quoque sensibus esse, cùm oculus transit ex colore fœdo in pulcrum; auris ex sono aspero in lenem; naris ex odore tetro in mitem. Declaratum nempe suis locis est, si corpuscula, ex quorum appulsu visio, auditio, olfactio creatur, commensuratè in sensoria subeant, illa veluti demulceri; si incommensuratè, exasperari; ex quo proinde consequitur, vt cùm exasperantibus demulcentes succedunt, suauitas euadat eo nomine intensior, discerptum sensorium & restituatur, & deliniatur simul. Iure interim adnotauit Plato esse inter hosce treis sensus, & reliquos duos discrimen. Quia enim perinde ad vitam, incolumitatémque siue indiuidui, speciéiue, siue generis necessarij non sunt; ideò nihil mirum, si natura non perinde sensibilem fecerit in ipsis molestiam, quam ex absentia rerum demulcentium, voluptatemve earumdem percipiant, ac fecit in cæteris duobus, quorum necessitas est summa.

Nam de Gustatu vt primùm dicam, quia calor internus, in quo vita Animalis præsertim consistit humidam corporis substantiam continenter depascitur; & nisi hoc pabulum per vices sufficiatur, futurum est breui, vt ex omnimoda ipsius consumptione non solùm marcescat, sed etiam penitùs extinguatur: idcircò necessarium fuit, vt Animali commonendo ad resarciendam iacturam factam, id molesta quadam vellicatione peragéretur; sic enim excitari ad cibum, potúmque conquirendum potuit, quò eam molestiam depelleret, ac in depellendo persentisceret voluptatem. Exinde ergo inditus est appetitus Famis, Sitísque in Stomacho, Oesophagove, aut suprema illius parte; qui qua ratione excitetur, seu vnde sit dolor, qui ex indigentia cibi, potúsque oritur, cùm abundè satis suo superiùs loco dictum sit, nihil est, quòd iam repetatur. Adnotare heic sufficit, voluptatem, quæ est in gustatu, quæque à Natura instituta est, præcedi necessariò à dolore famis, ac sitis; indicióque esse, quòd fame, sitíque exemptis, nulla ampliùs in comedendo, bibendóque voluptas sit. Dico autem eam voluptatem, quæ instituta sit à Natura, quoniam quas luxui dediti irritamentis varijs facta satietate venantur, eæ, tanquam non necessariæ, naturales minimè sunt, vnde & ad corporis noxam, non ad incolumitatem captantur. Quanquam & aliunde irritamenta quædam naturalium voluptatum sunt, quatenus illis irritamentis vellicatio aliqua fit, seu creatur molestia, quæ cum voluptate (licet non perinde sincera) sedatur. Quod deinde ad Tactum spectat, is vel generatim spectatur, vel speciatim prout ad ipsum sensus Venereorũ refertur. Et generatim quidem constat, non potuisse corpus incolume seruari, nisi incurrentibus passim occasionibus varijs, quæ partium ipsius colligationem soluerent, vt contusione, sectione, distensione, contusione, punctione, & similibus, indidisset Natura singulis partibus sensum doloris, ob solutionem, diuulsionémque mutuam, quo Animal commoueretur ad obsistendum solutioni, procurandúmque adunationem, quan-

tum fieri posset, partium [illegible]
adunatione, restitutionéve [illegible]
rem, ac naturalem statum vol[illegible]
perit. Sic nempe, vt tranquillitas [illegible]
succedens gratissima est, ita placid[illegible]
lis partium corporis constitutio [illegible]
tionem ab inuicem factam, ac v[illegible]
tas, dum morbo succedit, longè [illegible]
est. Et non semper quidem tam [illegible]
titur voluptas, quoties partium [illegible]
condensatio fit, ac dum assuetam [illegible]
mur, algentes incalescimus, ac [illegible]
causa recreamur; quin-etiam [illegible]
titio non videtur posse sine [illegible]
dente molestia fieri; verùm causa [illegible]
non omnis restitutio, & consolidatio [illegible]
tam citò, ac tam facile fit, quam [illegible]
lenda solummodò sunt, quæ [illegible]
tis corpuscula incommodant [illegible]
tam intensa, támque sensibilis [illegible]
quippe quæ perinde quasi concerta[illegible]
sed in tempus longè prolatum [illegible]
ta. Quòd autem molestiæ plerumque [illegible]
currant, id non adunationis est, [illegible]
pulsionis rerum extranearum, quæ [illegible]
nem impediant, quæque sine [illegible]
partium per quas transeunt, al[illegible]
sunt. Sic & voluptas à scalptione [illegible]
berui succedentem habet, quòd [illegible]
quidem compunctione incommod[illegible]
rantur; sed interim tamen facta [illegible]
est continui solutio maneat. Spec[illegible]
quod ad sensum Venereorum [illegible]
tur quidem ad diuersum spectu[illegible]
ac Gustatus ad diuersum à Tactu [illegible]
spectare; sed ne difficultatem [illegible]
& communi sententiæ, quæ illum [illegible]
referre solet, morem geram, d[illegible]
stat, cùm is à Natura institutus [illegible]
vt Gustatus ad salutem eius, cui [illegible]
propriam, sed ad alterius prod[illegible]
que adeò propagationem, c[illegible]
que, seu incolumitatem sui gene[illegible]
ipsum alia, quàm Gustatum, [illegible]
Nam in Gustatu quidem, [illegible]
sectum, quo stomachus, [illegible]
sunt, conturbantur, coangusta[illegible]
cinatur, & compungitur, vnde & [illegible]
cesset compleri expetit; at in Vene[illegible]
suspectu quasi aliquo [illegible]
œstro percellitur, ob semine [illegible]
vasa turgescunt, amplificantur, [illegible]
tur, vnde & expetit, vt molestia [illegible]
exonerari. Quod superest autem, [illegible]
tas Gustatus in exemptione [illegible]
deficientiæ, ita Venereorum volup[illegible]
ptione copiæ, atque abundantiæ [illegible]
voluptas Gustatus cessat, [illegible]
tur, ita Venerea voluptas cessat, [illegible]
ta copia est. Vnde & pari, qu[illegible]
modo, quæ voluptas Veneris [illegible]
instituta, præcedentem habet [illegible]
lestiam, quæ ex turgescentia [illegible]
tar; nam & quæ facta quæcumque [illegible]
præterea varijs illecebris [illegible]
non necessariæ, sic naturales [illegible]
non in salutem, sed in perniciem [illegible]
tur. Ne pari modo adnotem esse ipsa [illegible]

[illegible] titillamenta, quatenus seu caliditate, seu alia ratione ex procuratur vasorum [illegible] distentio, ex qua creata lancinatio [illegible] voluptate aliqua, sed insincera tamen [illegible].

Cum sint porrò Voluptatem, Doloremque Affectus primarios, quos in affectu [illegible] in promptu est; id supponit [illegible] quasi extremis, ac interiacere vnum quempiam alium, qui sit ipsa Cupiditas. Scilicet, quia series Affectuum à dolore initium ducit, atque adeò statum, in quo Animal affectuum expers, placidéque degit, dicitur Indolentia; [illegible] de causa statim ac dolor ad aliquam partem [illegible] hunc statum conturbat; suborietur in eadem parte exemptionis ab hoc dolore, ac proinde restitutionis in suum statum cupiditas, quò ad indolentiam redeatur. Cùm verò talis cupiditas vnicuique parti insideat, quae dolore affecta, etiam dolore appetit, apparet ea tamen praecipuè ad eas partes, quae in defectum alimenti lacessuntur, aut [illegible] copiam premunt, ex eóque proinde intelligere voluisse praesertim Naturam [illegible] geminam cupiditatem indere, [illegible] vtraque non ad vnius solùm partis [illegible] tendit, sed altera quidem ad [illegible] speciei, siue indiuidui, altera ad [illegible] conseruationem diligitur; cùm [illegible] nihil sit interea mirum, si posterior vehementior sit, quatenus naturae magis interest [illegible] genus, quàm speciem seruare. Ac [illegible] quidem Natura cupiditatem ita expleuit, vt voluptate ipsam doloris exemptionem [illegible] cùm doloris exemptio foret quasi [illegible] praecipuum, adiuncta solùm voluptas fuit, vt Animal sese alacriùs ad exemptionem compararet; indicióque est, quòd exemptione facta voluptas euanescat, Indolentia superstite. Non profectò, quòd Animalia voluptatem semel experta, illius non meminerint, & cupiditate [illegible] alterius, quam sibi, quasi [illegible] praestituant, accendantur; cùm [illegible] tamen cupiditas spectetur, prout à Natura indita est, & sponte naturae excitatur, [illegible] neque memoria, neque opinione, neque ratiocinio, sed sola doloris praesentia, eiusve sensu indiget. Vnde & fit, vt [illegible] cupiditas sit veluti caeca, neque (earum [illegible] quae praeeunte opinione creantur) in futurum, seu procul respiciat, sed ad id solùm, quod praesens est, quodque incommodat, abigendum feratur; ac ea de causa Plato non dixit modò quod suo loco retulimus, *esse* [illegible] *& ferinas cupiditates* [illegible], *ac* [illegible] *esse, auribus carere, & toto* [illegible] *ad expletionem voluptatis liberationemque* [illegible] *molestiae, quasi oestro percelleri*; sed [illegible] etiam, *cupiditatem Ventricosam esse* [illegible], [illegible], *ac instar animalis* [illegible], *alteróque* [illegible] *perciti*, [illegible]. Fit rursus, vt [illegible] quemadmodum Cupiditatis, sic opposita [illegible] Fugae [illegible] scilicet [illegible] praesens, non futurum est, sensus [illegible] auersione, odiúmque eius exprimi[illegible] & quae ipsius reimendi excitatur cupiditas [illegible] eiusdem Fuga. Vtrumque sit tamen, & ne controuersia de nomine fiat, dici saltem potest tres esse praecipuos, quibus partes subiiciantur affectus, Dolorem videlicet, Cupiditatem, ac Voluptatem, qui etiam citra opinionem, eliciamve iudicium exprimantur, perspiciantúrque, etiam ab ipsis brutis, etiam ab ipsis infantibus, ex quo in lucem editi sunt; primùm enim dolent ob frigus circumstans, vnde & calescere appetunt, ac dum fouentur, delectantur; ac subinde esuriunt, alimentum percipiunt, & sugentes lac voluptate mulcentur. Adnotandum verò interim discrimen inter affectus, varios, qui in dormientibus excitantur. Siquidem, tametsi non modò ambitiosus somniat, affectátque honores, auarus diuitias, iracundus vindictam; sed etiam famelicus panem, sitibundus aquam, pruriens mulierem; ac non in his minùs, quàm in illis somnia, affectúsque sine opinione non sunt, prioribus tamen solae opiniones praehabitae occasionem faciunt; at posterioribus occasionem facit motio aliqua excitata in corpore, quae per neruos, ac spiritus transmissa vsque in cerebrum non sui modò imaginationem creat, sed affines etiam species commouens, ansam praebet Phantasiae, vt haec, illásque superadiiciat, ac tantò magis amplificet, quantò per somnium non est aliarum rerum externarum praesentia, quarum sensus quid veri subsit, aut non subsit iis, quae somniantur, planum faciat; vt intelligitur ex iis, quae circa insomnia deduximus. Atque haec pauca de Affectibus, qui corporis praesertim sunt.

Sequitur de iis iam dicamus, qui ex eo videntur esse praesertim Animi; quòd sine intercedente opinione, iudiciove quodam Animi praeeunte non excitantur. Diximus autem eos excitari in pectore, ipsóque corde interuentu spirituum ab opinione boni, vel mali ita modificatorum, vt cor perinde illius praesentiat, & pro opinionum varietate sic ab iis moueatur, vt partes aliae corporis, quas videmus etiam prout ipsa opinio tulerit, moueri. Quanquam id discriminis est inter motum cordis, & aliarum partium, quòd illarum motus ex opinionis praescripto fit, vnde & voluntarius, imperatúsque haberi potest; motus autem cordis sua sponte, ac sine praescripto, imperiove, & ex sola, ac simplici opinione suborta excitatur: ad eum modum, quo inflammatio in lignis quidem viridibus follium excitatione eget; at in cremio, aut fomite sponte, ac momento & ex sola, ac simplici ignis admotione prorumpit. Ex quo obiter intelligitur, quod percelebre est primos motus in potestate nostra non esse: Nam quod ij quidem, qui deinceps succedunt in nostra potestate sint, ex eo est, quòd non simplex, nudáve opinio, sed cum opinione arbitrium, imperiúmque interuenire possit. Quòd tam citus porrò opinionis sensus motúsque in corde excitetur, ex ipsa illius textura, conditionéque petitur. Quoniam vt lingua pro sua textura, conditionéque eò est destinata, vt non modò motus ad exprimendum cuncti voces subeat, sed etiam, vt saporibus alimentorum omnium moueatur, quò,

De Passionibus generatim.

De Passionibus generatim.

quò, prout illi se habuerint, alimenta ad corporis salutem aut assumat, aut respuat: ita cor, eò est destinatum, vt non modò sua illa continente systole, ac diastole motuum omnium, qui in corpore fiunt, primaria causa, ac principium sit; sed etiam vt bonorum, malorumque omnium, quæ accidere corpori possunt, opinionibus commoueatur, quò & ad complectendum bona, & ad respuendum mala instiget. Congruum autem fuit ipsum potiùs, quàm vllam partem aliam ad id muneris destinari; quoniam cùm ipsum sit vitæ principium, &, vt antè dicebam, machina primaria cæteras omneis quasi animans, ipsasque constanteis in suis motionibus continens; eius potissimùm interfuit, curare, vt omnibus sit bene; idque aut bonum iis accersendo, aut malum ab iis auertendo, quatenus bonorum, malorumve sensu affici ipsum contingeret. Diximus rursùs, vt commotio in Appetitu, cordeve excitetur, non sufficere, vt præeat opinio, quòd res aliqua bona sit, aut mala; sed exigi præterea vt cum aliquo ad nos respectu bona, aut mala sit; quatenus id, quod nihil nos attinet, nihil afficere nos potest. Scilicet tametsi omne bonum suapte natura amabile sit, vnumquodque tamen speciatim illi amabile solùm est, cui bonum, siue congruum est, vti & tametsi omne malum vniuersè fugiendum sit; speciatim tamen vnumquodque illi solùm fugiendum est, cui malum est, siue incongruum. Res constare vel ex eo potest, quòd cùm vnus, idémque cibus (idémque dicendum de cæteris rebus) deprehendatur sæpenumerò vni bonus, & salutaris, alteri malus, & noxius, is vt illi amabilis, ita isti fugiendus sit. Et potest ille quidem cognoscere malignitatem, ob quam fugiendus isti est cibus; iste bonitatem, ob quam illi cibus amabilis est; verùm talis cognitio merè speculatiua est, neque ob talem speculationem aut ille ad cibum fugiendum, aut iste ad amandum fertur. Ex quo proinde efficitur, vt possimus quidem contemplari aliquid, quod nos sui nouitate, præstantia, magnitudine, aliove adiuncto in admirationem rapiat; at talis tamen admiratio propriè loquendo affectus non sit, ac possit duntaxat affectum habere adiunctum, si modò ad nostrum commodum, aut incommodum referatur. Quippe non propterea commouetur cor, sed fit solummodò quædam facultatis cognoscentis quasi suspensio, quatenus obiecto suo contemplando insolita quadam attentione inhæret. Dixi, si modò ad commodum, incommodumve nostrum pertineat; quoniam si quis Eclipsin, Cometam, aut quid simile non modò admiretur, sed existimet etiam sibi inde portendi malum aliquod, tum ipsa admiratio pauorem, qui sit Affectus adiunctum habet. Solet quoque aliunde nasci ex admiratione affectus cupiditatis, desiderijve cognoscendi caussam effectus admirabilis; & ex assequutione caussæ nasci voluptatis, exsultationisve affectus; cùm & subnasci præterea possit affectus amoris, venerationis, obseruantiæ; ac etiam ex opposito affectus odij, despicientiæ, contemptus;

sed interim tamen admiratio ...
se spectata affectus idcircò non ...
facultate cognoscente solùm ...
refertur ad appetitum, quem ...
opinione quòd bona, aut mala sit, ...

Hisce præmissis, notum est ...
reliquis partibus, ita in ipso ...
generaleis, primariósve affectus ...
luptatem putà, seu Lætitiam, ...
boni præsentis; & Dolorem, siue ...
ex opinione præsentis mali. ...
Voluptatem esse aliquid non ...
sed etiam absolutè bonum, ...
quidpiam aliud, sed ob seipsam ...
Molestiam pari ratione esse aliqu...
dò malum, sed etiam absolutè ...
tetur non ob aliud, sed ob seipsam ...
cætera autem omnia esse bona, ...
parare, quatenus bona, malave ...
prout ea, quæ habentur bona, ...
ea, quæ mala, molestiam pariant ...
dem commensu fiat, vt interdum ...
Molestiæ, interdum Molestia Vo...
præferenda, dicendum in ...
satis esto supponere Voluptatem ...
vt finem, siue esse bonum ...
mùmque; cætera esse bona ...
ad eam creandam comparata; ...
sic esse malum, vt sit quasi ...
cætera autem mala, tanquam ...
quatenus illam creant. Exinde ...
cæteri omnes affectus, qui ob ...
opinionem excitantur, ...
habeant ad duos hosce ...
nanteis, extremósque affectus ...
sis, nisi aliqua circumstantia ...
prout circa eadem vel bona, ...
tur. Cùm verò vterque hic ...
tetur ex boni, malive præsentia, ...
etiam posse ob bonum, aut ...
præteritum, futurumve sit; ...
tam bonum, quàm malum ...
vi Memoriæ quasi præsens ...
putà vtrinsecis speciebus ...
quibus Anima iteratò ...
aspectetur) ac rursùs tam bonum, ...
lum futurum prouidentiæ ...
sistit (præoccupatis nempe ...
bus, imaginibusve, quibus ...
sese sinceret, aspicitve ...
quam, fieri id contingat; ...
duo quidam generalissimi affectus ...
hæc tempora complectantur, ...
vnicum, alterumve ...
porrò Amor, & Odium: ...
ipsas Voluptatem, Molestiamque ...
sed etiam res, quibus ...
pe id bonum, quod parit, ...
est voluptatem, Odium ...
lestiam parit, peperit, ...
niam verò bonum, ...
voluptatem, quàm parit ...
in illius fruitione quasi ...
donec præteritum est ...
tione ex eius fruitione ...
futurum siue absens est, ...
illius amore conquiescit, ...
diu vlteriùs mouetur; ...

dem quidem suboriuntur affectus nempe Cupiditas, ac Spes; cupiditas quidem circa opinionem, quòd bonum propterea adfuturum sit; spes verò cum opinione, quod sit propè adfuturum. Quo pacto etiam duo alij affectus istis oppositi suboriuntur ex opinione mali quod futurum seu absens est; Fuga quidem cupiditati opposita circa opinionem, quod illud propterea adventurum sit; Metus autem oppositus spei cum opinione, quòd adventurum. Cùm soleat subinde ipsi Spei opponi Desperatio; videtur tamen ista potiùs opponenda Fidentiæ; vt sint proinde duo quasi decussatim, subcontrariéque orti ex spe, atque metu affectus, Desperatio nempe à metu, Fidentia verò ex ipsa Spe. Cùmque deinceps vt Fidentiam consequitur Audacia, sic Desperationem Pusillanimitas, consequitur; ea propter videtur hæc quoque adnumeranda affectuum biga. Et cùm postremo loco Ira quasi quædam omnium Affectuum specierum commistio, complexióque reputetur [illegible], videtur posse Lenitas, sedatiove illi adhiberi; vt hæc sit postrema quasi coniugatio. Non sanè, quòd plures affectus esse non possint; sed quòd istæ sint, quasi capita, ad quæ omnes affectuum varietates, ac species reuocari posse commodè videantur, quod deinceps tentandum est.

CAPVT III.

De Voluptate, ac Molestia.

Vt itaque à Voluptate, & Molestia exordium ducamus; videntur primùm isti affectus, prout gignuntur in pectore, id commune habere cum iis, qui gignuntur in partibus, quòd sicut pars affecta voluptatem sentit, cùm ex restitutione in connaturalem statum quasi demulcetur, Molestiam verò, cùm ex deturbatione ab eodem statu exasperatur; ita ipsum Cor voluptatem tum percipit, cùm ex cerebro affluunt spiritus, qui leniter, vt suæ substantiæ accommodati, quasi titillant; molestiam verò, cùm illi affluunt, qui veluti suæ substantiæ dissonis quasi compungunt. Scilicet Cor quoque, cùm & ipsum pars, sit, delinitione quapiam eget, vt affici suauiter possit; & vellicatione quapiam, solutioneve continui, vt affici asperiter. Efficitur porrò, vt dum à spiritibus delinienter contrectatur, seu, vt dixi titillatur, veluti subsiliat, & quasi tangi persentiscens contrectationem huiusmodi, sese excipiendis spiritibus dilatet, diffundat, illisque quasi occursurum identidem assiliat, seu quasi exsultet; vnde & voluptas est cordis, quæ Exsultatio propriè dicitur, non item voluptas, quæ in cæteris partibus creatur, quæque etiam dici proinde non solet Lætitia. Delectatio, Iucunditas, Gaudium, Hilaritas, &c. efficitur quoque, vt dum cor à spiritibus fodicanter attingitur, veluti resiliat, & quasi huiusmodi attactum minùs perferens, sese refugiendis spiritibus comprimat, coarctet, quodammodo abducat: vnde & quòd hac ratione Cor sese in angustum contrahat, molestia illius dicitur Angustia, & quòd veluti opprimatur, afflictio; cùm & istis synonyma communiora sint Mœstitia, Tristitia, & aliqua alia, quibus Molestia corporis, seu quæ partium est propria, non donatur, nisi quòd Ægritudo communius adhuc synonymum, accipitur interdum pro molestia corporis diuturna, quæ dicitur Morbus. Deinde videmur etiam hi Affectus id commune habere cum affectibus partium, siue corporis, quòd licet Voluptas cordis, animive non videatur perinde sensibiliter antecedentem molestiam, cupiditatem, indigentiam supponere (ex quo effectum est, vt Aristoteles præter voluptates, quæ in naturalem habitum restituunt, & curationis gratiâ quasi lenimenta adhibentur, esse alias velit, quæ [illegible], *siue molestia, & cupiditate sint, quales*, inquit, *sunt contemplandi actiones*, [illegible] *natura nihilo indigente*) nihilominùs constat attendenti aliquam semper molestiam, cupiditatem, indigentiam præcedere, quæ dum tollitur, voluptas sequatur. Ac res quidem declaratione, probationéque non indiget, vbi voluptas, & molestia in reliquo corpore, partibusve affectis ita excitantur, vt opinione illarum facta, ipsum cor exinde commotum vnà exsiliat, comprimaturve, vtramque voluptatem, aut molestiam persentiat; perspicuum est enim vtramque seu voluptatem, seu molestiam pari passu incedere; verùm quod spectat ad cæteras, vnum est prænotatu dignum. Illud est, esse vnumquemque speciali quadam temperie, ac non modò corpus, sed Animum quoque, hoc est inferiorem partem Animæ, quæ corporea est, speciali esse contextura, ac eius quidem analogiæ cum contextura corporis, ob nexum vtriusque indiuiduum, vt in quam rem propendet corpus, propendeat ipsa Anima, & à qua corpus refugit, ab eadem Anima refugiat. Ex hoc autem fit, vt prout res externæ corpus bene, vel male afficiunt, Anima bonas, vel malas ducat, fitque opinione in Phantasia, Animóque ipso sequuntur, quales corporis contextura, temperiésque suggesserit; ac mirum ideircò non sit, si quot ferè homines, tot sententiæ; cùm vt sunt omnium corpora, temperamentáque diuersa, ita sint ipsæ Animæ opinionum, temperamentis intercedentibus, susceptrices. Fit rursùs, vt quia opinione suborta in Animo, spiritus in cor amandantur, qui ipsum leniter, asperiterve moueant, ideò cor gratè afficiatur in rem, quam opinio fert esse bonam, ingratè in eam, quam esse malam: vnde & insidet Animæ naturalis quidam quasi habitus propensionis quidem, in hanc rem, auersionis verò ab illa; & mirum ideirco non sit, si ob tam varia temperamenta, opinionésque tam varias esse obseruentur in hominibus mores tam diuersi, studia tam multiplicia, ac passim constet veritas trita illius versiculi,

Natura sequitur semina quisque sua.

Ex hoc verò intelligi licet, propensionem naturalem, quæ in vnoquoque ad rem quampiam est, esse insitam aliquam eiusce rei

De Voluptate, & Molestia.

7. Ethic. 13.

De Voluptate, & Molestia.

appetentiam, quam suboriens opinio transmissione spirituum in corde perinde exciter, ac depascens calor exarefactione exciter in faucibus appetitum famis, & sitis. Est certè, cur exinde pates, non abs re dici Auaritiam famem, sitimque diuitiarum, Ambitionem famem, sitimque honorum, atque ita de cæteris; Auaritia quippe, & Ambitio ingenitæ quædam propensiones sunt, quæ Animam perinde, ac fames, & sitis inquietam faciant, neque, nisi obtentis diuitiis, honoribúsque, inquietudo cesset in corde, vt non cessat in faucibus, nisi cibo, potúque obtentis; ac vt non cessante agere calore, fames, sitisque instaurantur, & noui cibus, nouusque potus, quasi habito pro nihilo præassumpto, requiritur; ita non cessante agere opinione, auaritia, & ambitio rursus inardescant, & nouæ diuitiæ, nouique honores, vt si superiores nihili essent, conquirantur; ac toto vitæ tempore id perseueret fieri, quòd hæ propensiones tam Animo hæreant, instantarique valeant, quàm appetentia famis, ac sitis. Intelligitur deinde voluptates Animi, seu quæ in corde ex obtentu opum, honorum, vindictæ, cæterorumque huiusmodi creantur, posteriores esse indita indigentiâ, molestiave, quæ ex opinione, quòd eæ res desint, enascitur. Cumque res videatur captu facilis; intelligi quoque non difficile poterit, idem euenire circa voluptates, quæ esse propriæ Animi specialiter iure censentur, vt sunt, quæ ex Scientia, ac virtute proficiscuntur. Nam quod spectat quidem ad Scientiam, cùm omnis facultas cognoscens naturali propensione in obiectum suum feratur; mirum non est, si Anima, cuius facultas tam sentiens, quàm intelligens, ad cognoscendum non modò id, quod res esse apparere, verùm etiam id, quod reipsâ sunt, hoc est ipsam rerum veritatem, propendeat: quare ista quoque propensio appetentia quædam naturalis est, quæ & ipsa possit appellari fames, ac sitis. Hinc certè non modò omnes homines illa quasi fame tenentur, vt scire, nosseve quidpiam appetant (nemo quippe est tam parum curiosus, qui non aliquid videre, audire, cognoscere desideret, ac ideò oculos aperiat, conuertat; aureis admoueat, arrigat, &c.) sed sunt etiam, qui speciali instinctu ad sciendum, cognoscendúmque Veritatem rapiantur; vnde & illi speciatim dici famelici, ac sitibundi possunt; potéstque tum rà illorum respectu dici Scientia, ac Veritas, Veritatisque assequutio esse pabulum Animæ; vt pote ad quod perinde inhiet Anima, ac dum fame, & siti vrgetur ad cibum, & potum. Sanè & quod mox antè est dictum de fame, ac siti recrudescente, id habet locum maximè in ipsa sciendi appetentia, vix enim priùs aliquid, ad quod cognoscendum ardenter contenderamus, percepimus, quàm deinceps ad percipiendum aliquid noui abripimur; neque sumus respectu eorum, quæ iam nouimus, perinde affecti. Exinde ergo fit, vt voluptas quoque ex contemplatione, & scientia, Veritatisve adeptione orta sequatur inquietudinem ex ignoratione, scientiæve indigentia profe-

ctam; idque prout quisque ad hæc, [illegible] sciendâ propensus à Natura est, [illegible] toto, ac studio, assuetudinéque se [illegible] fecit. Sanè & licet nos plerumque [illegible] audire, cognoscere que, de quibus à [illegible] gitatum nihil fuerit; non eò minus [illegible] indigentia, ac auiditas sciendi [illegible] vndecumque, & qualiscumque [illegible] lectationem perinde habet. Sic [illegible] fames indigentia, & auiditas est [illegible] aut illius cibi, sed generatim, [illegible] vt etiam non cogitatum, vltróque [illegible] comedere delectet: nihilque proinde [illegible] rum, si dum quidpiam nouum, [illegible] narraret, aut lepidè quid dicitur, [illegible] afficiat, quoniam auiditate quadam [illegible] li ad audiendum noua, noscendum [illegible] ra, excipiendum lepidè dicta, aliaque [illegible] sia tenemur; nemóque est qui non ad [illegible] reis semper vt patulas, ita bibulas, [illegible] uidas habeat. Quod dico porrò de [illegible] ex Scientia, idem intelligendum [illegible] Virtute, Honestatisve studio, quatenus [illegible] ti, propensi à natura ad Virtutem [illegible] ea propensio est quasi fames, & siti, [illegible] ditas ad peragendum omnia, quæ [illegible] dabiliaque sunt; vnde & explere [illegible] ditatem, hoc est æquitatis, fortitudinis [illegible] rum Virtutum exserere actiones [illegible] quin voluptate vt sincera, ita [illegible] ficiamur, & quamcumque exserat [illegible] tiorum remaneat, quo ad exserendum [illegible] res feramur.

Videntur itaque vniuersè Voluptas, & Molestia perinde in Corde, Animoque [illegible] in affectis partibus; videlicet Molestia [illegible] ex quapiam punctura, vellicatione, [illegible] contingit; ac deinde voluptas ex [illegible] restitutionéque in naturalem [illegible] certè ex grauiore præsertim molestia [illegible] tiscamus cor comprimi, ac velut [illegible] qui reputemus id fieri, nisi quia illi [illegible] basos spiritus ex cerebro appellere, [illegible] texturæ incongrui, sint totidem [illegible] lula quibus fodicetur; vnde & [illegible] giat, vt manus, dum ab vrtica [illegible] gua, dum à succo præsalso; naris, [illegible] tido odore; auris, dum à dissono [illegible] lus, dum à specie deformi, ac fœda, [illegible] deduximus? Est videlicet cuique [illegible] sic sentienti eius parti infestum, [illegible] tinuitas illi soluitur, in adunationem [illegible] ret; ea cóque partium circumstantium [illegible] adinuicem compressio, vt quantum [illegible] tus minuatur, ac pars læsa [illegible] seséque intra alias condat, ne si [illegible] num vlteriùs patiatur. Pari [illegible] cùm in voluptate præsertim [illegible] sentiscimus cor effundi, & [illegible] exsilire, qui id putemus contingere, [illegible] ex parte balsos appellent [illegible] qui quasi medicamen leniens [illegible] nem consolident; vnde & cor [illegible] curræ, ac manus frigefacta ad [illegible] gua torrida ad aquam; naris [illegible] tenuissa ad suauem; auris ob [illegible] discerpta, ad harmoniam; oculus [illegible] lacerarus, ad decorum. Est [illegible]

ad alimenti, sentientque illius parti insitam, ut se prolatet versus rem congruam, à qua suo modo pascatur, muleeatur, soueatur. Videri autem res tantò minùs in animalibus mira debet, quantò obseruamus plantas quoque ut res incongruas refugere, sic versus congruas se promouere; neque enim dubium est, quòd radices se versus alimentum agunt, producúntque; quod se flores contrahunt, aperiúntque in Solem; quòd caulis, ex. gr. ut refugit oleum, ita versus aquam proserpit, atque ita de cæteris. Quod dixi verò, nos in grauiore præsertim molestia compressionem, in vberiore præsertim voluptate effusionem persentiscere; id non obstat, quò minùs in leuiore molestia, & minore voluptate idem proportione contingat, vtcumque cordis motio sensibilis minùs euidenter sit. Enimverò quispiam hoc loco non immeritò subdubitet, ista-ne sine compressionis, siue effusionis motio affectus ipse Molestiæ, Voluptatisque sit, an aliquid aliud? Siquidem, vtcumque molestia non sit, quin cor comprimatur, neque voluptas, quin effundatur; videtur tamen vtrique esse quodpiam quasi adiunctum, qualisve motioni adnexa, ob quam & compressio molesta, & effusio iucunda sit. Sic certè Aristoteles alicubi quidem voluptatem definit *motionem quandam Animi, ac restitutionem conuenientem, & sensibilem in naturalem statum*; κίνησίν τινα; *Molestiam verò ex opposito*: ac interdum alium de Voluptate loquens, eam definitam censet *actionem non impeditam habitus, qui secundum naturam sit*: sed alibi tamen Voluptatem tam in sensu, quàm in cogitatione spectans, attendénsque cuiusvis sensus, seu mentis actionem tantò esse iucundiorem, quantò est perfectior, quo adeo illam, quæ perfectissima sit, esse etiam iucundissimam; idcircò habens voluptatem non ut motionem, actionemve, sed ut perfectionem actionis, Perficit enim, inquit, voluptas actionem, non ut habitus insidens, ἀλλ' ὡς ἐπιγιγνόμενόν τι τέλος, *sed ut finis quidam superueniens; eo modo, perinde, ut decor florentis ætati commendat*. Quamobrem dicendum videtur, esse quidem cordis, Animæve motionem quasi ipsum subiectum, substratum, seu, quod dicere solent Materiale tam voluptatis, quàm molestiæ; verùm præter id esse quasi adiunctum, superiectum, seu vocatum vulgò formale, in quo sit propriè, ac præcipuè vtriusque essentia constituta. Meritò verò Aristoteles dicit speciatim voluptatem superuenire tanquam finem; est enim voluptas quasi coronamentum prosequutionis, adeptionis, possessionis, seu fruitionis boni, quatenus illa cordis effusio, qua Anima bonum præsens quasi complectitur, ipsum possidet, ipso fruitur, suauitatem habet quasi superfusam, cuius causâ ipsius possessio, fruitióque expetitur. Qua ratione Molestia est quasi aliquid oppositum fini, seu præter intentionem, voluntatémque actioni superueniens; quatenus illa cordis compressio, qua Anima malum præsens horret, superfusum habet quasi amarorem, cuius causâ mali intrusio, infestatióque refugitur. Quod Aristoteles autem consequenter quærit, quî fiat, ut nemo continenter (seu diu) delectetur, causámque ex defatigatione petit; videtur posse planius ex eo causæ repeti, quòd cùm voluptas citra restitutionem in naturalem statum non sentiatur, tantum duntaxat duret voluptas, quantum in ipsa restitutione, causæve incommodantis amotione perseueratur.

De Voluptate, & Molestia.

Quod videretur iam de speciebus tam Voluptatis, quàm Molestiæ heic apposité subiici, id paucis complectendum est. Nam quod primùm quidem ad voluptatem spectat; cùm aliæ esse puræ, ac honestæ, aliæ impuræ, obscœnæque dicantur; constat manifestè rem esse Moralis considerationis; vti & ferè est, quòd aliæ germanæ, ac veræ, aliæ spuriæ, fucatæque habeantur. Diuisio illa magis ad Naturalem attinet, quòd esse aliæ corporis dicantur, aliæ Animi; sed ea ferè patet ex hactenus dictis. Quanquam enim corpus Voluptate affici, quin Animus fiat illius particeps non potest; neque Animus oblectatione, quin illa redundet in corpus, vt proinde omnis voluptas vtriúsque communis quodammodo sit; eæ tamen apposité referuntur potiùs ad corpus, quæ aliquo externo sensu percipiuntur, Gustúsque, & Tactus imprimis; eæ verò potiùs ad Animum, quæ cogitatione, sensúque externo non concurrente, maximè verò illæ, quæ ex veritatis contemplatione, honestarúmque actionum conscientia nascuntur. Edisserere autem vtrarumque species, immensa res foret, cùm illæ haberi tam multiplices, quàm sunt res, ex quibus creari possunt, valeant; ac perspicuum sit huiusmodi res esse genere, & modo, quo ipsis potiri licet, infinitas. Quamobrem præstat quas aliunde species particulasve voluptatis Cicero habet, ac alij imitantur, heic recensere; vtcumque eæ ferè nihil aliud, quàm voluptatis synonyma sint; aut quapiam duntaxat circumstantia varientur. Quippe quatenus bonum est ingens, v. c. aut tenue, inspiratum, aut concupitum; itémque prout Ratio appetitum temperat, esséve effrænem patitur, magna est voluptas, aut parua; temperata, aut immodica, &c. sicque exinde vt plæræque remissione, & intensione seu moderatione, & elatione, quæ se prodat signis exterioribus, distinguantur. Sic enim vt inde incipiamus, *Gaudium* v. g. voluptas est, quæ in Animo, intùs veluti concipitur, vt exteriùs non pateat, aut non certè se vltra modum diffundat. *Lætitia* autem, qua Animus ad exteriora quasi egreditur, apparétque præsertim in vultu. *Nam cùm ratione*, inquit Cicero, *Animus mouetur placidè, atque constanter, tum illud Gaudium dicitur; cùm autem inaniter, & effusè Animus exsultat; tum illa Lætitia gestiens, vel nimia dici potest, quam ita definiunt, sine ratione Animi elationem.* Indicat porrò Stoicos, qui propterea posse in Sapientem cadere gaudium, non item lætitiam 4 Tuscul.

De Voluptate, & Molestia.

censebant. Non sanè quòd ista, cæteráque vocabula non plerumque confundantur; sed ita nimirum sit doctrinæ gratiâ, vel ex ipsomet Cicerone, cuius proinde hac occasione verba sunt, *Vt confidere decet, timere non decet, sic gaudere decet, lætari non decet; quoniam docendi causâ à Gaudio Lætitiam distinguimus.* Sic *Delectatio*, oblectatiove voluptas est quietior, *Exsultatio* mobilior. Certè Delectationis vox & ferè tribuitur voluptatibus Animi, & inter corporeas illis maximè, quæ sensuum sinceriorum sunt, & Auditus imprimis, ex quo facta ad cæteros, iuxta Ciceronem, videtur traductio. Prætereo enim quod postquam Delectationem definiit *Voluptatem suavitate auditus Animum delinientem*, tum ex Stoicorum mente subiicit, *Et qualis est hæc auriums, tales sunt oculorum, & tactionum & odorationum, & saporum, quæ sunt omnes vnius generis ad perfundendum Animum illiquefactæ voluptates.* Exsultatio autem, vel ex ipsa vi vocis, voluptas est comitteri nescia, sed gestiens, inque saltus erumpens; vnde & idem Cicero alicubi dicit, *turbulentum quiddam esse in hominibus, quod vel exsultet voluptate, vel frangatur molestia.* Accidit porrò ad exsultationem *Hilaritas*; nisi quòd hæc est apertiore, & arridentiore vultu; & ad gesticulationem, etiam festivitatem, seu iocos, & facetias addit. Enumerat Cicero inter species voluptatis *Malevolentiam, & Iactationem*, sed & possunt fortè non incommodè illa quidem ad cupiditatem, hæc verò ad audaciam referri.

Ad species Molestiæ quod spectat, dici idem generatim de iis, quod de ipsis speciebus voluptatis potest. Nam quòd aliæ sint honestæ, aliæ turpes, hoc est ab honestis, turpibusve causis profectæ; itémque aliæ veræ, seu reipsâ fugiendæ; aliæ apparentes, seu ob bonum latens, insequentémque voluptatem eligendæ; id ad Moralem pariter spectat. Quod autem divisione magis Physica aliæ corporis, aliæ Animi dicantur, & sint, pendet res quoque, ac intelligenda est ex iam dictis; cùm & alioquin subgantici vtrasque, & prodeuntes singulas species prosequi infinitum sit. Quare, vt quæ aliunde habentur illius species, seu dictæ Ciceroni partes generis attingantur; obesse nihil imprimis debet, quòd ille habeat *Molestiam, vt speciem Ægritudinis*, vnde & eam definit *Ægritudinem permanentem*: siquidem ille cum Stoicis affectus spectavit, quasi Animi morbos, ac mirum ideircò non est, si pro genere molestiarum constituit Ægritudinem, quòd sua ex origine vox hæc synonyma ipsi morbo sit; nos autem affectus hoc loco generaliùs attendimus, vt declaratum iam certè est, neque occurrit verbum, quod indifferentiùs, quàm molestia, nomenclaturam hanc complectatur: nisi fortè *Doloris* vox, quæ videtur tamen ratione specialiore attinere ad corpus. Certè & cùm morbus intelligatur constitutio quædam, affectiove diuturnior, non minùs videtur dici posse Ægritudo esse molestia permanens, quàm molestia permanens ægritudo. Sed ne in hoc hæ-

reamus, subiiciamus potiùs quemad-
illæ species seu ægritudinis, vt nobis
sintur; sed prætermissis heic Invidentia, Æm-
latione, Obtrectatione, Zelotypia, q
etiam non incommode attingentur, Ill
Misericordia, inquit, *est ægritudo ex*
alterius iniuriâ laborantis. Ideò potiùs
affectu movetur, quòd agnoscat se
ea societate cum qua tam malè agit,
etiam immerentibus mala accidere,
vt si sibi contingere idem posse. V
quod subiicitur, *Nemo enim Parricidæ,*
ditoris supplicio misericordia commove
eò est, quòd tam bene agi cum sol
dent, dum mala malis, è quorum
ipse nolit esse, eveniunt. Nota verò
loco illum affectum inseri, qui
dicitur, dum quis nimirum ægrè fer
bonis mala, & malis bona, præter
vtrorumque hoc est indignè accidere,
& illum, qui *Stomachatio*, tanquam
tionis species, quæ Iracundia mag
Sed ad Ciceronem vt redeam, *Ang*
quit, *est ægritudo premens.* Videtur p
lonare *Angustia*, quasi pariter ab ang
hoc est premendo, & in arctum cog
ducta. Addérem penè etiam *Anim*
quòd ille posteà hanc ad habitum
transfert; cùm, *differt*, inquit, *A*
angore; neque enim omnes anxij, qui a
aliquando; neque anxij semper angun
ter ebrietatem, & ebriositatem interest.
statim, *Ærumna est ægritudo laboriosa*
pe ipsi etiam labores Herculis æ
cumus, quasi labores onerosi, ob
las cum tabella supposita oneribus
comportatas, & vt Marij mulos, æ
nas vocitat. *Dolor ægritudo crucian*
autem mox ante est videri dolorem
li ratione attinere ad corpus; sed
tamen etiam ad Animum; suppos
niteritia dolor dicitur ob factum
quod propter malum ipsi subsecutum
infectum. Prætereo autem à P
quicquam differre vocatum *Remorsum*
tenus facti memoria, consc
quæ Animam remordet. Is
cum Synteresi solet; sed *Synteresis*
vi vocis est potiùs conservatio, seu
tio, hoc est attentio, qua Animu
sibi prospicit ne quod turpe fac
tat. Verùm vt rursùs ad Cicero
Ætatio, inquit, *ægritudo est cum*
poris. Desperatio ægritudo sine
spectatione meliorum: sed de hac
de Spe. *Mœror ægritudo flebilis*:
tum pro eodem esse *Mœstitia*, ab
mœrere, seu mœstum esse. Qua
nonymum penè videri posset Tristitia,
si quòd Tristitia esse sine fle
cryma potest; vt Mœror, seu M
tristitia quædam vehementior,
apparentior sit. *Lamentatio ægritud*
eiulatu; quanquam videtur La
ipsâ voce, oratiónéque querula,
sij, potiùsquam pro affectu ex qu
pit, intelligi. *Luctus, ægritudo*
carus fuerit, interitu acerbo; qu

licet esse potest, ad quam sequitur lamentatio.

Vt verò etiam pauca de præcipuis quibusdam horum affectuum signis, effectibusve attingamus; videtur imprimis quod ad ipsam quidem Voluptatem attinet, sequi ex illa cordis quasi diffusione, vt totum pectus dilatetur, pulmoque euadat solito inflatior; vnde & oscula tam venæ arteriosæ, quàm arteriæ venosæ non-nihil patentiora reddantur; sicque efficiatur, vt & illæ amplius sanguinis affundant, istæ amplius solito sanguinis, inque lævum cordis ventriculum immittant; è quo etiam vberiùs in arteriam aortam infusus, in capillareis vsque fibras, & in externas vsque parteis diffundatur. Consequitur autem proinde, vt præter calorem adauctum, rubor suffundatur in cute, & ad faciem potissimum, ac in ipsis maximè genis, quibus ob maiorem, quàm in reliquo toto corpore teneritudinem sanguis copiosiùs affundatur, quàm vt subito exsugi atque valeat. Nempe istud est vnum ex iis argumentis, ob quæ suo loco superiùs innui non esse improbabilem (grauibus licet argumentis allatis in oppositum) de circulatione sanguinis opinionem; non quod propterea sanguis transmittatur in venas per collaterales oscula; sed quod per oscula arteriarum partibus affusus, per ipsa venarum oscula sugatur, eo modo, quo in pulmone fieri & iam dixi, & suo loco declaratum est. Consequitur etiam, vt ex affusione vberiore in cerebrum, spiritus calore excitati in neruos [illegible] sic subeant, vt qui ex sexta sunt coniugatione totum corpus subsultans faciant; qui ex septima linguam loquaculam reddant; quasi ex secunda oculos exhilarent; & qui prope transeunt, iis genas, labiúmque superius diducant; vnde & concitatur risus. Quanquam qui risus est vehemens, oritur ferè duntaxat, cùm & quispiam adest, quem tacito sensu tum fautorem nostræ lætitiæ, tum concitari ad arridendum, nósque lætantem velimus; & res, quæ nobis lætitiam creat, tum nobis permira videtur, tum ex inopinato contingit. Quippe, vt vniuersè Risus excitetur, debet eius causa admirabilis quodammodo esse (quò fit, vt homo vulgò censeatur idcirco esse capax risus, quia admirationis capax est) debet, inquam, vt superciliis præ attentione elatis, [illegible]que relaxantibus, qui musculi genas, labiaque superius attollunt, pertrahi facilius in consensum valeant. Debet & quodammodo esse repentina; quoniam quæ iam est assuetudine nota, neque derepentè supercilia attollit, non perinde est efficax, vt partes vicinas commoueat. Necesse porrò etiam est, vt incalescente simul pectore diaphragma contentiùs moueatur; & quemadmodum inter inspirandum abdomen protrudit vberiùs, ita inter exspirandum, [illegible] efficiat illud contractius, ac in vehementi præsertim risu, tum partes cartilagineæ notharum costarum cohærentes, introrsum, sursúmque abductæ, non-nihilque conuulsæ, lassitudinem breui, ac dolorem, maximéque ad latera, sentiant; tum thoracis musculi versus eandem cartilaginem abducti, consentientem illum habeant; qui ad partem claviculæ superiorem exortus, ad labrum vsque inferius propagatur, ipsúmque diducit, deorsumve trahit (quo etiam modo tractio, diductiove fit, risusque adeo concitatur, cùm titillatæ extremarum costarum cartilagines contrectationem refugiunt, ipsúmque diaphragma non sequuntur solùm, sed etiam quasi concitant sensum) tum Pulmo vberius inspiratione inductum efflare totum neque momento, neque vno tenore ob concitatiorem diaphragmatis recursum valeat, sed illum succussim, ac per vices dispenset, atque vt vi, ita interruptè extrusus creet sonum illum, vocemve intercisam, nullaque consonante articulatam, quæ in risu, ac potissimùm vehementi familiaris est. Est verò etiam incalefactio pectoris eò necessaria, vt admiratio comitem habeat illam vultus quasi apertionem, seu mavis exhilarationem, quæ in risu conspicua est; quoniam alioquin sola admiratio supercilia quidem attollit, frontémque corrugat; at non proinde tota facies, ipsique [illegible] oculi induunt hilaritatem. Hinc possunt quidem attolli genæ, labia diduci, nudari dentes, potéstque illa risus species fieri, qualem indignantes testantur, qualem insani exhibent, qualem ostentant, qui simulatè rident; sed quod illa totius vultus exhilaratio, & serenitas desit, non verus, germanusque est risus, sed spurius, & pridem appellatus Sardonius, à Sardoa nempe, Sardoniave herba apium referente (licet alij aliò referant Adagium) qua vescentibus ora in rictum ex neruorum distensione sic dehiscebant, vt quasi ridentes mori cogerentur. Quamvis autem adiectam debere causam lætitiæ derepentè afficere, non obstat hoc tamen, quin post ipsam primùm perspectam, iteratò rideamus, siquidem facta aliqua Mentis ab illa diuersione, quæ eius cogitatio subit iterùm, illam iterùm quasi nouam sistit, Ménsque illius consideratione nondum exsatiata, habet vnde iterum lætetur, iterúmque in risum erumpat. Notatu dignum interim est, cùm lætitia, risusque ex se, & ob illam spirituum, calorisque diffusionem res sit salutaris (quatenus scilicet discutiens, perspirabilémque faciens humorem melancholicum corpus alacre, ac vegetum reddit) posse tamen illius causam adeò improuisam, vehementémque esse, vt præ pulmone nimis efflato, amplius in ipsum, inque cor hauriatur, transmittatúrque sanguinis, quàm vt ferre ipsa, aut sinister cordis ventriculus possit, inque aortam transfundere; vnde & sit necesse tam respiratricem, quàm pulsatricem vim affligi, ac opprimi; sicque & Animi deliquium, & mortem quoque interdum sequi. Notum nempe est quod de Zeuxide vetulam à se egregiè pictam intuito; de Philemone asinum appositas ficus comedentem conspicato, pactúmque lepidè adhortato, vt ministraret etiam illi poculum; déque pluribus aliis memoratur præ nimia in risum effusione mortuis.

De Voluptate, & Molestia.

De Voluptate, & Molestia.

Quod deinde attinet ad Molestiam, videtur opposito modo consequi ex illa compressione cordis, vt totum pectus coarctetur, pulmoque euadat solito contractior; vnde & osculla tam venæ arteriosæ, quàm arteriæ venosæ non-nihil angustiora reddantur; sicque efficiatur, vt & illa minus solito sanguinis affundat, ista minus solito exsugat, inque læuum cordis ventriculum immittat; è quo etiam parciùs in aortam arteriam infusus, parciùs in capillareis subeat, & ad extrema corporis diffundatur. Consequitur verò proinde, vt præter calorem minutum, pallor in membra inducatur, ac in faciem præsertim, & ad ipsas maximè genas, quibus sanguis affunditur parciùs per arterias, quàm vt non à venis simul exsugatur, ac illeic pro more veluti restagnans solitum ruborem ostentet. Consequitur rursus, vt facta parciore affusione in cerebrum, ipsum fiat refrigeratius, spiritúsque in neruos motorios non perinde subeant; sicque & membra collabascant, & lingua torpeat, & oculi flaccescant, & tota facies coangustetur, ac fletus subinde, lacrymæque erumpant. Videlicet quæ glandulæ, carunculæve ad maiorem, hoc est versus nasum, vtriusque oculi angulum humore turgescunt (eò nempe ex parte abundans cerebri humor expurgatur, seu illum habeas quasi serum, ex coagulato phlegmate secretum, quod velle Plato visus est, seu quasi expressum aliquem sudorem, quod Aristoteli, & Theophrasto placuit, seu quidvis demum aliud) quæ glandulæ, inquam, continuò humectæ iugi irroratione id oculis præstant, vt mobilitatem tueantur, neque præ motu nimio calescant, & exareant, vbi fronte, genisque abductis, conductisque palpebris vnà cum oculis premuntur, humorem illum suum exprimunt, qui & oculos madefaciat, & affatim erumpens in lacrymas defluat. Ac oboriuntur quidem etiam interdum lacrymæ præ gaudio; sed iis nempe, quibus glandulæ turgentiores, indolésque tenerior; efficitur enim consimiliter, vt abductis versus oculos genis, conductisque palpebris, & corrugata cute glandulæ compressæ humorem emittant. Quo pacto sunt etiam plærique, qui citra lætitiæ, tristitiæque affectum, palpebris consimiliter compressis lacrymas eliciant; notúmque est fœminas præsertim, posse hac ratione quoties lubet collacrymari: ex quo est illa Poëtæ admonitio, ne quis puellarum lacrymis moueatur, quæ, inquit,

In Tim. Sect. 5. probl. 3. lib. de sud.

Vt flerent oculos erudiere suos.

Ne memorem habitus acreis, cuiusmodi cœparum sunt, non alia ratione lacrymas ciere, quàm quia oculos compungentes, parem compressionem efficiunt. Ad hoc porrò, vt facies citra artificium coangustetur, & quasi diffugiat, causa esse videtur, quòd facto refrigeratione, contractioréque pectore, humeri quoque ab implantatis ipsi musculis nonnihil conducantur, & cum ipsis laterales colli, facieique partes, nunc quidem exspirando, nunc verò inspirando consentiant; exspirando quidem, cùm præ vehementiore

causæ contristantis imaginatione …
gemitus; inspirando verò, cum …
ne non-nihil languentiore …
rium. Est autem tum gemitus, quia …
rium, secus ac risus, …
pectore facto refrigeratiore, …
sta contente deorsum feratur, …
situm versus pulmonem …
succussim, sed vno tenore compr…
que emittere cogat. Causa verò cur …
sint crebriores suspiriis, ipsa est …
imaginationis, ob quam corde …
pressiore persanante, pulmo …
pressior est, crebrioresque adeò …
nes, ita exspirationes facit; …
ne existente paullò languidiore, …
non-nihil relaxetur, & pulmo …
laxatiore facto, fiat quoque vt …
exspiratio productior, atque …
tior. Præterea cùm Eiulatum …
quàm clariorem gemitum, …
sertim mulierum, dum ille fletum …
ve, ac lamentationem quoque, …
dictum, querulas voces adhibere. …
lamentatio, siue deploratio …
videtur ad suspiria; quando …
spiritus remissione erumpit; …
spectat, quod dicitur, *curas ingen…*
gemitu solvere. Præterea …
tia ex se nunquam posuit (nisi quod …
vbi cerebrum est æquo humidius, …
ex accidenti potest, quatenus …
mis purgans, maximéque in fœmin…
tis facit constitutionis, vera …
existente sacra illa secretaria, …
exsiccat esse) tum posse ipsam …
sam esse adeò grauem, imaginatio…
tò potenter percellere, vt corde …
compressione oppresso, …
illius, arteriarúmque motu, …
perfluere sanguine, non modò …
scant, sed collabascant etiam, …
deliquium, & ipsa quoque …
Neque enim sunt in fabulis …
Deianira, Sorores Phaëtontis, & …
tristitia, mœroréque concepto …
in historiis quoque Diodorus Cronus …
letas quibus fuerant proposita, …
Sophismata; Terentius Afer qui …
ferat centum & octo fabulas à se …
dro conuersas, Iulia vxor Pompeij …
certa coniectura Maritum …
sumpserat; aliáque id genus …
ta. Verùm ista de Voluptate, Molestia …
tigisse sit satis.

CAPVT IV.

De Amore, & Odio.

EQVVNTVR … Amor …
Odium, primarij …
ctus, inter illos, …
tem, Molestiámque …
ac in res, …
cieantur, ferantur. Amor nempe …
quo Anima in Voluptatem, …

bonum sua sponte propensa, propendet simul in rem opinione bonam, voluptatisve effectricem, ipsamque in se intimè quasi complectitur, ac stringit: Odium verò affectus, quo Anima sponte à Molestia, vt primario malo auersa, auersatur simul rem opinione malam, effectricemve molestiæ, ipsamque à se velut amolitur, ac horret. Suppono autem Animam esse ipsa sponte naturæ in voluptatem propensam, illamque adeò sponte naturæ, vt primarium bonum amare, quòd ab ipso vsque exortu, & citra cogitationem, ratiocinationemve ipsâ afficiatur; ac pari ratione esse Animam sponte ipsa naturæ à molestia auersam, eamque adeò sponte naturæ odio prosequi, quòd illam quoque ab ipso exortu, & citra cogitationem persentiat. Cùm dico verò Animam simul propendere in rem bonam; id tum indicat Animam vnà cum ipsa voluptate amare etiam rem, quæ talem voluptatem parit; tum commotat motionem, qua cor statim ac pulsaret à spiritibus ex cogitata voluptate, cuius ea est causa, aduenientibus, sese versus ipsam veluti effundit, ac totum simul pectus incalescens versus illam se protendit & veluti brachia tacitè compellit, vt rem complectantur; vnde & perseuerante eadem cogitatione, id efficitur, quod denique dico, vt Anima corde, pectoréque diffusa illam in seipsa, & quatenus potest, complexam, teneat, & quasi constringat. Sic & cùm dico Animam simul auersari rem malam; id tum significat Animam vnà cum molestia odisse etiam rem, quæ illius est causa; tum eam motionem connotat, qua ex spiritibus excogitata molestia, cuius ea est causa, cor appellentibus, tam ipsum cor, quàm totum pectus ab ea quasi retrahitur, & cogitatione perstante, ipsam à se, quà potest, submouet, diuellit, procul amandat, & excernit. Addo autem rem *opinione bonam*, quòd licet ea fortè ex se mala sit, tanquam tamen eò comparata, vt longè amplius molestiæ, quàm voluptatis pariat; sufficiat tamen ad amorem creandum, vt bona esse, voluptatisve effectrix credatur: idque seu adiuncta, sequuturave molestia non cogitetur, seu debiliore specie appareat. Ac non secus, *rem opinione malam*; quòd tametsi fortè ex se esset bona, vt quæ longè amplius voluptatis, quàm molestiæ creare valeat; satis tamen sit ad illius odium, vt mala esse, seu molestiam creare posse reputetur; dum interim ea voluptas, quæ adiuncta, sequuturave est, aut non attenditur, aut debiliore specie opinionem sui obscuriorem facit. Nempe & isti, & cæteri, qui in corde creantur affectus nonnisi opinione intercedente concitantur, neque ipsi habent sui in seipsis arbitrium; exindéque est, quod vulgò Appetitus potentia cæca dicitur; quocirca & ipsam opinionem non minùs dum erronea, illegitimáque est, quàm dum vera est, ac legitima, consequuntur: ac mirum proinde non est, si vt germanum bonum verè, ita fucatum delusa opinione ad sui amorem pelliciat; & malum ex opposito non modò quod reipsa est tale, sed etiam quod tale apparet, sui odium faciat.

Id porrò, quod subiicio, *rem bonam, voluptatisve effectricem*, eò tendit, vt subnotem causam, ob quam res quæque habetur bona, suique amorem excitat, esse voluptatem, quam parere potest: vti & cùm rem dico malam effectricémve molestiæ, eò facit, vt innuam causam, ob quam res quæque & mala, & exosa est, esse eam, quæ potest parere molestiam. Quippe, quia res nulla bona dicitur, nisi quatenus cuipiam rei est bona, hoc est concinna, congrua, commensurata, commoda, sicque ipsam perficiens, defectúmque, seu indigentiam aliquam ab ea abigens; hinc efficitur, vt habeat in se, vnde illam demulceat, ipsi placeat, gratave, seu iucunda sit; & quia talis sit, amabilis euadat. Nam potest quidem alioquin res dici esse in se perfecta, & absoluta, &c. verùm statim atque bona dicitur, esse alicui bona intelligitur; & quia bona, idcircò placens; & quia placens, amabilis. Vnde & efficitur, vt omni Animali, ac speciatim Homini id esse bonum, ac propterea amabile intelligatur, quod illi placens, sitque gratum, iucundum, ac volupe est. Sanè & tametsi hominis respectu tria distingui soleant genera bonorum, vt putà Honestum, Vtile, ac Iucundum; videtur nihilominùs, vel iuxta Aristotelem, diuisio impropriè instituta, quatenus Iucundum, & Bonum haberi debent synonyma, neque appositum est, vt genus inter sui species recenseatur. Etenim inquit Aristoteles, Voluptas animantium omnium communis, omnia, quæ in electionem cadunt, comitatur· καὶ γὰρ τὸ καλόν, καὶ τὸ συμφέρον ἡδὺ φαίνεται, *Nam quicquid honestum, ac vtile est, id omne iucundum, seu volupe videtur.* Verùm res dicenda in Ethicis fusiùs; voluptatem nempe, seu iucunditatem à re quacumque creabilem esse in ipsa rationem Boni; vti & Molestiam, siue dolorem ab vnaquaque re creabilem esse in ipsa rationem Mali; adeò proinde, vt Voluptas sit veluti primarium bonum cuius participatione res quælibet bona dicatur; & Molestia primarium malum, cuius participatione res quælibet dicatur mala. Heic adnotandum præsertim est, cùm in vnaquaque re Pulcritudo id sit, quod delectat, voluptateve afficit, ac idcircò rem amabilem facit, adeò vt, iuxta Platonem, *id quod est pulcerrimum, sit amabilissimum*, τὸ κάλλιστον, ἐρασμιώτατον, ea propter Pulcritudinem, Bonitatémque synonyma plerumque haberi, commendaríque vulgò solere, quòd Græci eadem τῷ καλῷ voce & *bonum*, & *pulcrum* intellexerint; nisi quòd videtur Socrates non abs re apud Platonem obseruare res pulcras propriè solùm eas dici, quæ in visum, & auditum cadunt, vt pulcrum colorem, pulcram vocem; neque enim pari ratione pulcrum odorem, pulcrum saporem, pulcrum calorem dicimus. Id fortè, quia, vt ille habet, voluptates solæ visu, auditúque perceptæ innoxiæ sunt: aut fortè etiam quia in percipiendis cæteris Anima quasi obruitur ipsa obiectorum admotione, neque in ipsis symmetrias, concinnitatesve proportionum discernit; cùm in iis, quæ sunt visus, ac auditus & obiecta sua quasi eminùs contempletur, & commensuratas,

De Amore & Odio.

2. Ethic. 1.

3. de Rep.

in Hipp. maj.

De Amore & Odio.

suratas, concinnásque misturas, in quibus Pulcri ratio sita videtur, animaduertat. Ex quo licet intelligi, omnem quidem concinnitatem, quæ obiecta sensuum erga ipsos sensus, sensoriáque se habent, esse in obiectis id, quod delectat, ac ideò boni rationem habet; at non habere rationem pulcri, nisi illa obiecta ad visum, auditúmque attineant; & ad visum quidem maximè; ac translatione quadam ad Animi obiecta, quatenus Animus, seu Mens est veluti visus, siue oculus Animæ, quo res incorporeas apprehendimus, dicereque pulcras solemus, veluti Deum, Angelum, Veritatem rerum, Honestatem morum. Quin-etiam idem intelligi, sed opposito modo licet de Turpitudine, seu deformitate; nisi quòd eius notio relationem habet præcipuè ad visum, quatenus res in ipsum cadens, inconcinna est, ipsique adeò displicet, & translatione ad Animum, qui pari ratione turpitudinem, deformitatemve in rebus incorporeis, cuiusmodi sunt Cacodæmon, Falsitas, vitium, apprehendit. Vnde & vniuersè Amor, Odiumve in corde excitatur, quoties ea rei species occurrit, quæ Sensui, Mentive congrua, aut incongrua, demulcens, aut exasperans est; placet, aut displicet; voluptatem, aut molestiam parit.

Quod dico autem primùm de congrua, incongruave respectu Sensus specie, potest res videri non mira, quatenus ea species, vt corporea est, sic constare potest ex corpusculis, quæ in sensorium dum subeunt, illius porulis accommoda, aut incommoda sint, & ab illo æquabiliter, inæquabiliterve afficiantur, vnde & ipsum demulcenter, aut asperiter moueant, sicque sensio grate, iucundéque, aut ingrate, iniucundéque fiat, ob quam res, cuius species est, amabilis, exosave euadat: cùm & idem sit cohærenter dicendum, vbi eadem species refricatur, ac spiritus subinde in cor, qui illi concinni, inconcinnive sint, transmittuntur. Neque obstat verò, quòd res, quæ vni placet alij displiceat, sicque illi amabilis, isti exosa sit; quoniam, vt non homines omnes eadem corporis constitutione sunt, ita neque sunt eadem sensoriorum, cordisque textura, efficitúrque adeò, vt quæ sunt specierum, spirituumve corpuscula vnius sensorio (quo nomine cor etiam complector) commensurata, eiúsque poros leniter subeunt, sensorio alterius incommensa sint, illiúsque poros asperiter ineant; vnde & illud delinientia voluptatem creent, rémque, cuius sunt, amabilem faciant; istud discerpentia, & molesta sint, & rem proinde faciant exosam. Solemus hoc certè minùs demirari in Brutis, quæ quòd manifestò sint diuersæ à nobis constitutionis, earumdem rerum species, secùs quàm nos, in sensoria admittant, ac idcircò ex iis, quæ nos auersamur, voluptatem capiant; ex iis, quæ nos sequimur, molestiam; ex eóque fiat, vt diuersa à nobis ament, aut odio habeant. Id mirabilius videri possit, quòd vni, eidémque homini aliquid arrideat vno tempore, quod alio patienter non ferat; sed quia notum est aliam esse constitutionem iuuenis, aliam senis; aliam sani, aliam ægroti; ideò clarum est

euenire posse, vt quæ amamus iuuenes,
semur senes; quæ sectamur sani,
ægroti. Quo modo etiam, quia cor
prove calescimus, aut frigescimus;
aut saturi sumus, & sic de cæteris
notum est sensoria diuersimodè specie
rum affici, sicque nos in eas modo ferri,
ab iisdem resilire. Quin-etiam contingit
persæpe, vt sola assuetudo sensori
ram sic variet, vt quæ ingrata initio
gressu temporis grata euadant; quoniam
rum corpuscula, quæ asperiter prima
in porulos sensorij subeunt, illos sensim
paullatim accommodant; & quod primo
ab iis discerpitur, sensim deinceps
tur; adeò vt cicatrice obducta,
habeant cum corpusculis
nem. Vice autem versâ, quæ grata
initio, procedente tempore euadunt
quòd congruentia primùm porulo
la, illos præ nimia assusione dilatent,
certéque faciant; vnde & primùm grate
te, & quasi onere prægnantia sui
pariant, ac deinde corrugati post
nem post conformationem eadem non
pusculáque eadem subeuntia non
cipiant, sed respuant potiùs, ac
Videtur posse res præcipuè circa gu
intelligi (vnde & specierum quæ
appellatur Fastidium primariò dicitur
sensu) sed pari tamen proportione
habere & circa visum, & circa auditum,
circa sensus cæteros & circa
cor, attendenti deprehendetur. Quod
verò secundò de specie, quæ Menti
incongruave sit, maioris esse difficul
naturam Mentis incorpoream
vt præteream posse incorporea
congruere, incongruere incorporea
niam donec Mens est in corpore,
tur cum Phantasia, eiúsque speciebus
cum ipsa sic vtitur, vt quasi
principium cum ipsa habeatur; ideò
cies congrua, incongruave cum
illiusve organo est, eadem cen
incongruave cum ipsa Mente
autem fit, vt cùm nulla sit incorpo
cuius quam nobis effingimus, quæque
Phantasiæ eiusve organo imprimitur
corporea non sit, earum nempe
à rebus corporeis adueniunt, &
vel scabrosè insinuatæ; idcircò
rum instar, aut iucunditate, aut
ficere; sicque aut amabilem, aut
exhibere. Hac ratione, quia species
nobis obuersatur, repræsentat
rentem, siue Principem summè
mè benignum, summè beneficum
eundè excipimus incurrentem in
speciem tum ipsius, tum omnium
quæ contulit, confert, collaturus
illius amor excitatur. Neque
amor erga bonos Genios, siue Angelos
rum quæ obuersantes species
iuuenes formosos, beneuolos,
cilè in auxilium accurrentes, &c.
opposito, quia fingimus nobis malos
Cacodæmonesve, quasi monstra

[illegible], maligna, malefica, insidiosa, homines ad prauitatem, omnéque nefas concitantia, & ad hoc destinata, vt ipsos æternis, infandisque supplicijs plectant; ea de causa non possunt nobis tali specie occurrere, quin cohorrescamus, illósque summè oderimus. Sic quò etiam, quia nobis veritatem repræsentamus, quasi lucem, in quam Anima ex ignorantiæ tenebris emergens, clara rerum notitia velati pascatur, reficiatur, delectetur, ideò mirifico amore erga illam afficimur: & quia item Honestatem, virtutemve adumbramus, quasi Animæ ornamentum, à quo omnis & vitæ decor, & germana tranquillitas, sinceráque voluptas sit; ideò illam quoque, donec spiramus, maximoperè deperimus.

Ex hisce interim insinuatur, licere Amorem & Odium, eadem, qua prius Voluptatem, Molestiámque, ratione partiri: vt nempe Amor aut sit bonorum, quæ ad corpus attinent, aut bonorum, quæ ad Animum; ac Odium consimiliter malorum ad corpus, Animumve spectantium. Paullò porrò secus Bona corporis, Animique heic accipimus, quàm fieri vulgò soleat, dum Bonorum alia corporis, alia Animi, alia Externa esse dicuntur. Quippe qui ita diuidunt, intelligunt solummodo bonorum tam corporis, quàm Animi, dotes innatas, aut acquisitas, alterutrique parti hærentes, cuiusmodi sunt in corpore quidem, Integritas sensuum, oris decor, membrorum robur, staturæ proceritas, sanitatis constantia; in Animo verò, ingenij solertia, iudicij maturitas, memoriæ firmitas, eruditionis præstantia, virtutis perfectio: hoc autem loco intelligimus non modò huiusmodi dotes, quas siue in nobis, siue in cæteris amamus, sed ipsa quoque bona externa, quæ ideò amantur, quòd siue in corpore, siue in animo voluptatem pariant. Neque secus est dicendum de malis seu corporis, seu Animi, cùm eorum nomine heic intelligantur non modò partis vtriusque dotes aut nullæ, aut imperfectæ, aut memoratis oppositæ; sed mala quoque ipsa externa, seu res, quas idcircò exosas habemus, quòd nobis aut in corpore, aut in Animo molestiam efficiant. Cùm subinde autem distingui deberent tot amoris, ac odij, quot bonorum sunt, malorumque species; constat rem abire posse in immensum; quòd vel ipsa bona externa (idémque dicendum de malis) quæ suauiter afficere aut corpus, aut Animum possunt, ac proinde obiecta amoris, innumera sint. Ecquis enim vnquam dinumeret omnia, quæ oculos pascere, aures delinire, olfactum recreare, gustatum oblectare, tactum demulcere, ipsam mentem gaudio perfundere possunt? Quare, infinita ne consectemur; satis ferè erit, si iuxta iam dicta Amorem duplicem distinguamus, alium quidem boni, vt Finis; alium verò boni, vt medij ad finem. Qua verò Finis imprimis est (vt præ aliis ab Alexandro ex Aristotele obseruatur) duplex, alius ὁ *Qui* (supple expetitur, seu est quasi obiectum Appetitui propositum) alius ᾧ, *Cui* (supple ille expetitur, seu qui est velut subiectum, cui illum inesse exoptatur) ideò, cum ex dictis intelligitur, tum suo loco perspicuum fiet, finem qui, esse voluptatem, quam vnusquisque expetit, finem cui esse vnumquemque, qui sibi illam expetit. Heinc duplex Amor suboritur, alius dictus φιληδονία, *Amor voluptatis*; alius φιλαυτία, *Amor sui ipsius*; qui vterque licet vulgò improbetur, haberive vitiosus soleat; nihilo tamen minùs naturalis est, vt in Ethicis deducetur, vbi & declarabimus quatenus vterque legitimus sit, aut probro habendus. Heic videre sufficiat, quicquid homines ex delectu agunt, etiam dum labores, ac molestias subeunt, facere id illos propter aliquam voluptatem consequuturam. Nam & licet videantur sibi alios quospiam fines præstituere, ij tamen non vltimi sunt, sed interiecti, & quasi viæ ad voluptatem, quam vltimò spectent. Ac rursus esse neminem, qui quidquam, nisi sui gratiâ, seu cum relatione quapiam ad se faciat; etiam dum bona aliis tribuit, procuratve, quibus seipsum priuat; ac dum grauia pericula, mortémque etiam pro patria, pro liberis, pro amicis oppetit, quippe qui, nisi pecuniam, gratiam, perfugium, patrocinium, aliudve spectet; saltem pro scopo habeat bene agendi conscientiam, & gloriam, quam sibimetipsi quærat, ac reseruet, dum aliis bona alia dimittit, quæ esse longè minora ducit. Quod dici autem vtrumque amorem esse nihilominus naturalem, ideò est, quòd omnis voluptas ex natura sua amabilis sit, ac non propter se aliqua reprehendatur, sed aut propter malum, quod potest illam consequi, aut propter legem, sub qua viuitur, & à qua prohibetur: ac iterùm, quòd quisque sit sibimetipsi tantò cæteris secundum naturam amabilior, quanto est sibi ipsi propinquior, beneuolentior, beneficentior; ac tum solùm probro vertatur se magis, quàm alium respicere, cùm mores repugnant; & quis maioris emolumentum ducit, quo carere non incommodè posset, quàm ipsum decorum, seu gloriam, quam maioris fieri est receptum. Notandum verò obiter est, quemadmodum in viro amor fœminæ, ac in fœmina amor viri naturalis est, ob impetum ad voluptatem, quem Natura ingenuit, vt prole intercedente fiat, perseuerantia generis; ita illam στοργὴν, amoremve parentis in prolem esse naturalem; quatenus pater habet prolem non modò quasi sui partem, aliquidve ex se deductum, sed etiam quasi alterum se, ac sui aliquando peritturi locum substituendum, vt in illo, tanquam in viua sui imagine perduret. Quia deinde bonum, vt medium pari ratione duplex est, vnum putà, quo vtimur, alterum verò, quo fruimur; vnde & illud vtile, hoc delectabile vocatur: quatenus istud immediatè, ac per se, fuiue fruitione delectat, voluptatemve procreat; illud, cùm non per se delectet, isti tamen per se delectanti comparando est vsui; heinc duplex quoque amor suboritur, vnus nempe rerum vtilium; alter verò delectabilium. Ex prior quidem, pro varietate rerum, quæ ad aliquid habendum conducunt, distingui potest varius; tenetque inter eius species principem locum pecuniæ amor, quatenus pecunia

De Amore & Odio.

De Amore & Odio.

pecunia ad omnia conducit, nihil ve est quod vulgò illa intercedente non obtineatur. Cùm delectabile verò bonum aut semper laudetur, dicatúrque Honestum; aut aliquandò ex abusu, & quia vetitum, reprehendatur, dicatúrque Turpe; idcircò posterior, hoc est delectabilium amor, vel honestus habetur, ac pro varietate rerum honestarum est varius (vt alius Scientiæ, ac rerum in theoriam Scientiæ cadentium; alius Virtutis, actionúmque, quæ ex Virtute eliciuntur) vel turpis, ac pari ratione pro rerum habitarum turpium diuersitate multiplex (vt qui est amor nimius honoris, dicitúrque Ambitio; qui cibi, ac potus, & dicitur Gula; qui venereorum, & ferè apud vulgus tum *Amoris* nomen sibi proprium fecit, tum quòd plerumque sit contra leges, dici solet illicitus.) Intelligi porrò ex his licet, quò spectent, aut qui accipi debeant, quæ circumferri passim variæ Amoris diuisiones solent, qualis illa imprimis est, qua vulgò alium *Amicitiæ*, alium *Concupiscentiæ* dicunt. Huiusmodi certè diuisio ortum habuit à Stoicis, Philosophisque cæteris, quibus, cùm probro verteretur, quod haberent amasios, prosequi se illos dixerunt amore, à *συνουσίας*, ἀνὰ *φιλίας non stupri*, vt Cicero vertit, *sed amicitiæ*; vnde & viget Cicero, *Quis est enim amor iste amicitiæ? Cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem?* Eò verò traducta est, partim quidem, vt amor, amicitiæ tum sit, cùm vir, aut fœmina amatur ob egregiam indolem, aut virtutem; amor concupiscentiæ, cùm aliquid vltra, vt cum Porta itemam, speratur: Partim, vt amor amicitiæ is intelligatur, quo aliquem amamus; amor concupiscentiæ is, quo aliquod bonum amato concupiscimus; adeò vt concupiscentia idem sit, quod beneuolentia, & ille, quem amamus habeat rationem finis cui, siue subiecti, quodque illi volumus bonum, habeat rationem finis qui, siue obiecti, reive expetitæ. Partim denique, vt amor amicitiæ is habeatur, quo aliquem amamus, ipsique bonum procuramus, aut expetimus propter ipsum met; is concupiscentiæ, quo aliquem amamus, bonumve aliquod illi exoptamus non tam ipsius, quàm nostri gratiâ, seu spectando nos, in quos quidpiam emolumenti concupiscimus redundare. Ac non reperio quidem amorem amicitiæ sine aliquo ad se respectu nullum dari; verùm amor esse amicitiæ non desinet, modò quis amicum non amet ob lucrum, aut emolumentum pecuniâ æstimabile, sic enim amor concupiscentiæ foret; sed amet dumtaxat, ob eam suauitatem, qua perfunditur, dum cum eo versatur, dum officia grata illi exhibet, dum amari se ab illo sentit; dum omnia vitæ consilia cum illo, vt secum communicat; dum illi, sicut bene vult, ita dum potest, benefacit, aliáque id genus similia, de quibus fusiùs in Ethicis, vbi non modò de Amicitia, quæ nihil aliud sit, quàm mutuus amor, amorisve reciprocatio, seu communitas, eiusque constantia; sed de aliis etiam affectibus affinibus, ac speciatim de gratitudine, affectuve Amoris, quo benefactorem quis prosequitur; itémque

de veneratione, quæ amoris affectu …
uerentiam, ob conditionem …
Nempe etiam hi, aliique id genus …
pertinent ad eam amicitiæ speciem, …
Aristoteles καθ' [illegible] secundum …
dicit; hoc est, cùm illorum, qui se …
amant, alter alteri conditione præ…
Deus homini, Pater filio, Princeps …
to, &c.

Cùm idem porrò sit de Odio, ac de …
re proportione dicendum; nosse …
mus oportet, dum Odium aliud mali, …
aliud vt medij esse dicitur ipsum …
ri finem, non cuius gratiâ aliquid fit, …
sit extremum, vltimumve in malis …
tione, dum finis alius *Qui*, alius Cu…
guetur; finem quidem Qui (suppleto …
haberi ipsum malum; at finem Cui …
beri, non cui malum expetitur, sed cui …
odiosum sit. Ex quo efficitur, vt possi…
dem duplex odium amori opposi…
gui; ac cùm voluptatis amori …
odium doloris, quatenus est malum …
mum, seu quod vltimum …
iam dictis eliciuntur, & constabit …
cendis in Ethica; amori tamen …
tum suiipsius odium, quàm odium …
seipsum opponatur. Ostendemus …
eo sic esse summum malum dolorem, …
vitium, etiam dedecus ideò malum sit, …
dolorem seu concomitantem, seu …
turum habeat, hincque effici, vt …
tates, quæ vitiosæ, indecoræque …
gluntur, is spectetur dolor seu corpo…
Animi, quem deuitare satius sit, …
dolgere. Ac rursus esse neminem, …
malit aliis, quàm sibi adesse dolorem, …
etiam dum subit dolorem pro alio, …
grauiorem deuitet, quem se, nisi …
sit, esse incursurum præsentit. Circa …
mali, vt medij, causæve creatis …
notum quoque est esse aliqua, quæ …
mediatè, ac per se, & tanquam causæ …
creent, vt morbus, vt percussio, …
mentum non modò seiunctum, …
dum flagrum, fustis, gladius, …
&c. sed etiam coniunctum, …
principalis, quemadmodum …
tauri cornu, canis dens, vespæ …
Aliqua, quæ alio intercedente, …
causæ Morales illum pariunt, ipsi …
nem dent; vt is, quo imperante, …
llum dante, cuius gratiâ dolor …
actio, ob quam deinceps pœna, …
que consequitur: vt denique ea …
quæ appellantur mala externa, …
orbitas, exsilium, infamia, ac id …
quatenus dolorem non ipsa per se, …
ginatione intercedente creant, …
dum abbi est. Potest proinde …
plex distingui Odium, & …
toruplex, quot sunt causæ, quæ …
Physicè, siue Moraliter …
potest Amoris instar Odium …
Maleuolentiæ distingui. Quippe …
odio habemus propter ipsum …
uitatem, malamve voluntatem, …
affectus est ac ipsi aliunde malè …

[illegible]

aliquod euenire volumus, ac facimus etiam, [illegible] ipsi. Non subiicio autem vt [illegible] maleficiorem Detestatio; neque vt Despicientia venerationi opposita sub[illegible]; quando oppositi affectus ex oppositis causis intelligendi sunt.

Necesse subinde non est, vt quidpiam speciatim de Affectuum liberum signis, effectibusque attingamus; cùm res excessura sit [illegible], si vel ea solùm prosequi velimus, quibus parentum amor erga filios exprimitur, quibus nihil penè tota vita agunt, quod [illegible] non subinnuat, ex eóque non proficiscatur; quo etiam modo innumera sunt, quæ [illegible] occasione facit, patitur, pallet, [illegible], metuit, dolet, &c. illud generatim sufficiat, Amoris esse proprium, vt qui illo afficitur, hoc est res amans rem amatam magnifaciat, commendet; illam vt frequenter, ita [illegible] cogitet, ac de ea libenter loquatur, [illegible]; vt ipsam incolumem velit, tuea[illegible], [illegible] perire, aut subire detrimentum [illegible], vt ipsi coniungi, huic hærere, saltem [illegible], saltem mente, ac spe præsentiæ [illegible] afficiatur. Tritum est Animam magis esse, vbi amat, quàm vbi animat: notum est [illegible] id obiectiuè, vt loquuntur intelligi; [illegible] subiectiuè quidem in corpore est; [illegible] tamen versus id, quod amat, cogi[illegible] fertur, illique affectu conglutinatur, atque amoueri ab eo potest. Quin-etiam [illegible] effectrixque ad id trahitur, vt [illegible] quoque corpus versus ipsum pertrahat, [illegible] quid obstet, perducat, vt ipsam con[illegible], exosculetur, amplexetur, teneat. Quod autem de Amore dico, opposito sensu intelligendum est de Odio, vt qui eo [illegible] rem exosam despiciat, vituperet, [illegible] ingratè, nisi sinistrè, cogitet, loquatur, [illegible]; vt ipsam perditam exoptet, insectetur, [illegible], perire, ac subire detrimentum gaudeat, vt ab ea seiungi, abducique, [illegible] inferat, contendat; atque ita de cæteris. Qua ratione verò contingat, vt [illegible], odio habita auertat, id ex [illegible], quod suis locis dictum iam est, [illegible] idcirco rei amatæ constare ex corpusculis, quæ in sensorium, Phantasiámque [illegible] grata illi sint, Animámque versus rem [illegible] propenderéque [illegible] faciant, adeò vt Anima proinde versus [illegible], corpúsque ipsum, ob co[illegible], versus eandem pelliciat. Speciem [illegible] ideam rei exosæ ex iis constare corpusculis, quæ iisdem illapsa in sensum, ac Phantasiam, ingrata illi sint, animámque à [illegible] auertant, refugeréque se [illegible], vt sponte abscondens, ipsum quoque [illegible] abducat. Quòd autem rei [illegible] lumina videantur, ex ipsa Phantasiæ dispositione est, quam assuetudo exci[illegible] rationum speciem, vnà cum specie re[illegible] præpollenter demulcente sic afficiat [illegible] eius sic immutet, vt ipsa [illegible] deinceps demulceat, gratáve ex[illegible], & placeat. Neque secus verò, quæ [illegible] habita præclaræ sunt dotes, macu[illegible], quòd assuetudo excipiendi ea-rum speciem vnà cum specie reliqua, quæ præpollenter exasperet, ita Phantasiam comparet, vt ipsa quoque deinceps subire in Phantasiam, nisi asperitas, ingratéque non valeat. Hæc quidem de Amore, & Odio. *De Amore & Odio.*

CAPVT V.

De Cupiditate, & Fuga.

SVCCEDVNT Cupiditas, & Fuga. Quippe amor quidem, & Cupiditas (seu, mavis, Voluntas, Desiderium, Optatio, Libido, Appetitio, Auiditas, &c.) pro eodem haberi plerumque videntur, vt cùm dicitur *Crescit Amor*, aut, *Crescit Cupiditas nummi*, idque quatenus vterque affectus in rem bonam, voluptatisve alicuius creatricem tendit; at reuerà tamen eò differunt, quod Amor præcedat, & Cupiditas superueniat (priùs enim bonum cognitum amatur, & cohærenter appetitur) quódque cupiditas feratur dumtaxat in bonum futurum, absensve, vnde & bono facto præsente euanescit; amor autem indiscriminatim feratur in bonum, seu illud futurum, seu præsens, seu etiam præteritum sit. Nempe quasi Amor nihil aliud, quàm ipsam præcisè creandæ voluptatis facultatem, quæ in bono sit, spectet; & Cupiditas nihil aliud, quàm ipsam voluptatis creationem, quæ nondum sit, esse autem possit, attendat. Pari autem ratione, licet Odium, & Fuga (seu mauis auersio, declinatio, abominatio, &c. pro eodem haberi plerumque videantur, quatenus vterque affectus quæpiam abductio à re mala molestiæve creatrice est, eo differunt tamen, quòd odium sit præuium, Fuga verò concomitans (priùs enim odimus malum, ac tum illud refugimus, nobisve adesse nolumus) quodque odium mali tam absentis, quàm præsentis sit, & Fuga futuræ, absentisve dumtaxat; prorsus quasi odium videatur in malo solam præcisè facultatem creandæ molestiæ attendere, Fuga ipsam, quæ esse possit, creationem. Quare & videtur Cupiditas nihil esse aliud, quàm affectus, quo Anima in rem visam bonam, absentémque sic tendit, vt illi habendæ, fruendæque veluti inhiet; Fuga verò nihil aliud, quàm affectus, quo Anima rem visam malam, absentémque sic refugit, vt auersam se illi declinandæ contineat. Dico autem heic pariter rem visam bonam, & rem visam malam, quòd vt res amatur, sic desideretur, seu reipsâ, ac in se bona, seu opinione solùm bona sit; ac similiter vt odio habetur, ita refugiatur, seu reipsâ sit mala, seu mala solùm esse appareat. Absentem autem dico, quòd vterque affectus rem non præsentem spectet, eáque facta præsente esse desinat. Tametsi enim dum rem præsentem habemus, eámque possidemus, desideramus illam habere, possideréque diutiùs, constat tamen hoc desiderium spectare rem, non quasi momento præsente possessam, sed quasi possidendam tempore futuro, seu quod nondum sit, quoque

proinde

De Cupiditate & Fuga.

proinde res nondum adsit, & cuius respectu ea accidente sit, quod iam possideatur. Quod dico autem Animam per Cupiditatem rei habendæ, fruendæque inhiare; hoc supponit, non videri illam quidem quasi obtinendam; alioquin enim non tam simplex cupiditas nasceretur, quàm Spes, sed non videri tamen etiam obtentu impossibilem, alioquin enim foret non tam Cupiditas, quàm mista ex cupiditate, & desperatione affectio, quæ doctrinæ gratiâ appellari Velleitas, solet. Videlicet quasi Voluntas idem sit, quod Cupiditas, sed tamen veluti constantior (prætereo autem quòd Stoici Voluntatem esse in solo Sapiente putantes, eam definiant, *quæ quid cum ratione desiderat*; cùm ea, *quæ est auersa rationi, ac incitata vehementius*, sit illis *Libido*, seu *Cupiditas effrenata*, vt apud Ciceronem est) quasi, inquam Voluntas, & Cupiditas synonyma sint, Velleitas esse intelligitur, qua dicimus, non Volo, sed Vellem; adeò proinde, vt ab adumbrata quidem cupiditate incipiat, sed desinat tamen in metam rei obtinendæ desperationem. Tale est illud,

—— Quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores!
Fata obstant,

Quo etiam modo illud, quod circa Fugam dico, continere se Animam rei declinandæ auersam, supponit, non videri quidem rem, quasi euitatam; alioquin enim non tam simplex fuga, oriretur, quàm Metus; sed non videri tamen etiam euitatu ineuitabilem; alioquin enim non tam esset fuga, quàm mista, ex fuga, ac similiter ex desperatione deuitandi affectio; quæ pari modo doctrinæ gratiâ dici posset Nolleitas, quasi Noluntas idem sit, quòd Fuga: Nolleitas, inquam, quæ à fuga quadam adumbrata incipiat, & in rei deuitandæ desperationem terminetur. Denique verò dico Animam per cupiditatem tendendo inhiare, vt significetur non modò inquietudo, quæ cum cupiditate est, sed etiam contentio, qua Anima ad bonum habendum anhelat. Nimirum quasi cupiditas Animæ ad bonum tendenti id sit, quod est volucri tendenti in locum alarum connisus. Ac eodem modo dico Animam refugiendo continere se auersam, vt pari ratione indicetur non modò sollicitudo, quæ in fuga est, sed etiam conatus, quo Anima se à malo abducit; prorsus vt auis alarum connixu à loco auolat. Ex hisce interim intelligitur, qui differat spirituum motio, qua concitatur Cupiditas ab ea, qua concitatur Amor; qui ea, qua Fuga, ab ea, qua Odium. Nam eadem quidem species boni, quæ perculit sensum, ac Phantasiam, immittit in cor spiritus, quibus cor, ipsaque Anima versus bonum tam amore, quàm cupiditate effundatur; verùm quatenus sic immittit, vt perculsa iis Anima attendat in illo ipsam præcisè rationem boni, hoc est, vt mox antè dicebam, creandæ voluptatis vim, tum Anima quasi passis brachiis id complectitur, ac tametsi futurum sit, sibi tamen cogitatione, quasi præsens habitum stringit, quod esse

Amoris proprium diximus: Quatenus [illegible]
sic immittit, vt Anima ipsam quà [illegible]
futurumve attendat, ac ipsam [illegible]
rem ex illius præsentia creari [illegible]
gitet; tum Anima non amplexatur [illegible]
imaginaria complexione, [illegible]
quiescit, sed cogitatâ verâ, cui [illegible]
hæreat, quasi assumptis alis ve[illegible]
tendit, ad ipsámque anhelat; [illegible]
quasi tendentia, anhelatióque [illegible]
ratio est sita. Sic eadem quidem spe[illegible]
in sensum, Phantasiámque incurre[illegible]
immittit in cor, quibus Anima [illegible]
quàm Fugâ auertatur malum: [illegible]
illo ipsam præcisè creandæ [illegible]
tendit, ipsum abominando à [illegible]
mouet, quod Odio propriè [illegible]
verò rationem futuri; molestiamque [illegible]
præsentia creabilem consideret, [illegible]
aliis quoque assumptis, eundem [illegible]
tur, ab eóque recedit; inque [illegible]
cessúque fuga consistit.

Vt natura autem, & ratio Cu[illegible]
magis innotescat, attingenda [illegible]
quæ illius partitio ab Epicuro [illegible]
Cupiditatem aliam Naturalem ([illegible]
necessariam, aut non necessariam) [illegible]
rò Inanem facit. Nempe hæc [illegible]
sit omnem quidem Cupiditatem [illegible]
digentia; sed hanc indigentiam [illegible]
naturalémque esse, aut vanam, [illegible]
nione præsumptam. Quo loco [illegible]
casse ea repetere, quæ de Voluptate [illegible]
loco diximus; cùm, vt molestia ex [illegible]
ne à naturali statu creatur; [illegible]
creari ex restitutione in talem statum [illegible]
tauimus. Obseruare enim licet [illegible]
Animal plerumque à naturali statu [illegible]
tur, oriri in illo vt molestiam, [illegible]
restitutionis in eundem statum, [illegible]
ter cupiditatem restituentis in [illegible]
Patet res præcipuè in fame, [illegible]
calore depascente, deturbatur [illegible]
stitutione, in qua bene est, & [illegible]
vellicatione ventriculi, [illegible]
fit sensus indigentiæ illius rei, [illegible]
iusmodi molestiam possit, [illegible]
tum, qualis antè fuit, restituere [illegible]
vnà suboritur cupiditas cibi, [illegible]
bus assumptis restitutio fiat, [illegible]
tio, & molestia, sensusve indigentiæ [illegible]
Affero autem exemplum in fame, [illegible]
vtraque cupiditas naturalis est, [illegible]
rationem inanem, qua excitatur [illegible]
quòd nulla non habere existimet [illegible]
tia nec vera, aut præsumpta videatur [illegible]
cùm cupiditates quidem naturales [illegible]
sariæ earum sint rerum, sine quibus [illegible]
omninò transigi, aut nisi incommodè [illegible]
potest, cuiusmodi vtique est [illegible]
indumenti cupiditas; conditur [illegible]
naturalem indigentiam, quæ [illegible]
parit; quippe quæ etiam citra [illegible]
sensum sui molestiam facit. Cùm [illegible]
turales quidem, sed non necessariæ [illegible]
earum sint rerum, quæ constare [illegible]
vitam transigendam possunt; at [illegible]
tamen sustentari potuerit [illegible]

vnius modi sunt cupiditates aut delicatiorum ciborum, aut pretiosarum vestium: constat ipsas ortum habere partim quidem à vera, naturalique indigentia, quatenus aliqua res est, qua vtique natura eget, & sine qua esse non potest; sed partim tamen, ac præcipuè ab indigentia opinione præsumpta, quatenus talis res exigitur, vtcumque præsumitur, quæ si non fuisset, suppeteret tamen, sufficerétque alia simplicior. Cùm denique inanes earum sint rerum, quæ nihil ad vitam aut omninò, aut commodiùs transigendam ducunt, vt sunt cupiditates coronarum, statuarum, & similium; constat illas ortum habere ab indigentia merè præsumpta, quatenus Natura nihil ipsis eget, sed opinio est, quæ vt eiusmodi res bonas fingit, sic earum absentiam pro indigentia habet; adeò proinde, vt quicquid molestiæ ex tali indigentia creatur, vt sola opinione fit, & ad Animum solum spectet. Itaque non modò naturales, sed inanes etiam cupiditates ex indigentia sunt, neque enim quis statuas, coronas, triumphos, honores, amplas diuitias, aliáque id genus concupiscit, nisi quia se iis indigere, vt splendidiùs, aut commodiùs, sicque delectabiliùs viuere possit, opinatur. Perspicuum verò exinde est, qui fiat, vt cupiditates naturales facilè explebiles sint, inanes autem inexplebiles; scilicet Natura & paucis, & facilè occurrentibus indiget; vnde & exiguum est, & paruo negotio parabile, quod capit, cuiúsque obtentu essatiatur; at opinioni nihil est satis; quatenus cogitatio non ad vnam rem ita terminatur, quin statim ad aliam gradum faciat, assensúsque, sine ratione, quòd ea quoque bona sit, consequatur, ac præsumatur similiter illius indigentia, vnde & subinde concupiscatur: sicque & ex vna fiat gradus ad aliam, vniusque assecutio nihil aliud, quàm prorritatio ad assecutionem aliam sit; & finis proinde nunquam reperiatur, cupiditásque semel cœpta euadat insatiabilis. Ex quo fortassis effectum est, vt Stoici apud Ciceronem istam Cupiditatum speciem nomine indigentiæ, quasi nunquam sublatæ donârint, cum Indigentiam *libidinem inexplebilem* definierunt. Perspicuum est quoque eas cupiditates quas naturales quidem, ac non necessarias tamen esse diximus, qua parte non necessariæ sunt, nonnunquam posse inaneis, posséque excrescere in immensum; ac idcircò solas naturaleis, necessariásque & facilè & paruo explebileis esse. Eæ nempe à natura sola ortum habent, neque ab opinione pendent, aut eatenus pendent, quatenus opinio ipsi naturæ accommodatur, ac ad eam solam sese redigit. Ita enim non modò fames, quæ citra opinionem excitatur, cupiditas cibi naturalis est; sed naturalis etiam est cupiditas cibi habendi suo tempore, quod opinio antecipit ex prouisione futuræ famis; ac non ipsa modò, verùm etiam cupiditas habendæ ad cibum comparandum necessariæ pecuniæ, si cibus quidem, nisi pecunia intercedente haberi non possit. Nihil est necesse aliud de Fuga Cupiditati tam naturali, quàm inani opposita; quoniam fuga nihil aliud est, quàm auersio, siue recessus ab eadem indigentia, quæ vt tollatur, cupiditas sequitur; adeò vt Anima quasi operâ vnâ & per fugam auertatur ab indigentia, quæ molestiam parit; & per cupiditatem conuertatur ad rem, quæ indigentiam tollens voluptatem faciat; quo fit, vt cuius rei cupiditas naturalis est, indigentiæ eius fuga sit inanis. Quod superest autem, cùm Cupiditates naturales, ac necessariæ paucæ omninò sint (eæ quippe duntaxat sunt, quæ ad Animalis conseruationem, incolumitatem, integritatem pertinent, ac sunt proinde earum rerum, quæ famem, sitim, frigus, ac vniuersè molestiam ab opinione non pendentem depellunt, & ad sensum gustus, tactúsque potissimùm spectant, quatenus Animal non potest sine his esse sensibus) quæ cupiditates tamen naturales, sed non necessariæ sunt, plures longè existunt. Tales enim sunt non modò quas dixi, lautiorum ciborum, & comptiorum vestium; sed cupiditas etiam venereorum (alioquin sanè necessaria conseruationi generis) potissimùm verò, quæ vulgò libidinis nomine venit, & cupiditates rerum cæteros sensus pascentium, vt suauium odorum, sonorum, colorum, & maximè quidem, dum sensus afficiunt vt oppositis: nam naturale quidem est velle à molestia ab his creata eximi; at necessarium minimè est res suaueis idcircò sentire. Pertinet verò etiam ad hoc caput Cupiditas sciendi; quatenus naturale est quidem velle abigere ignorantiam, quæ scientiæ indigentia est, ac illarum maximè rerum, quæ necessariæ, vtilésque ad transigendam vitam sunt; at necessarium minimè est scire tam multa præterea, quæ homines vulgò desiderant scire. Denique autem cupiditates inanes innumeræ sunt, pro varietate scilicet rerum, quæ neque necessariæ sunt, neque naturam quicquam afficiunt; & cùm varia sint genera, ad quæ reuocari aut soleant, aut possint; præcipua tamen duo esse videntur, Cupiditas putà honoris, & gloriæ; & Cupiditas opum, ac pecuniæ; quibus moris est nomina indere Ambitionis, & Auaritiæ.

De Cupiditate, & Fuga.

Vt alias autem diuisiones tam Cupiditatis, quàm Fugæ prætermittam, ac speciatim illam, qua Cupiditatum aliæ dicuntur corporis, seu partis brutæ, ac inferioris; & fere nomen Cupiditatis, Libidinisque retinent; aliæ Animi, siue partis Rationalis, ac superioris, quæ & ferè veniunt Voluntatis, Desideriique nomine (vtcumque Cicero Desiderium ex Stoicorum mente *libidinem eius, qui nondum adsit, videndi*, definiat) vt ista, inquam, prætermittam, obseruare præstat, spectare ad hunc locum videri non affectus modò, quibus aliquid nobis cupimus, aut nolumus, refugimúsve; sed illos etiam, quibus aliquid cupimus, aut nolumus alteri. Non sanè, quòd non aliquid ex re, quam alij volumus, nolumúsve in nos redundet; sed quòd res non ita ad nos spectet, quin aut primariò alium respiciat, aut quomodocumque ad eum referatur. Hac de causa occurrunt heic primùm Beneuolentia, & Maliuolentia. Siquidem nihil aliud est

De Cupiditate, & Fuga.

est Beneuolentia, quàm cupiditas, seu affectus, quo volumus, seu cupimus illi, quem amamus, bene aduenire, bonumve quodpiam contingere; & Maleuolentia nihil aliud, quàm cupiditas, affectusve, quo volumus, seu cupimus illi, quem odimus, malè esse, malumve quodpiam accidere. Neque moueat, quod dictum est, ferri appetitum non posse in malum; siquidem hoc intelligitur de malo, sub ratione mali, seu quà malum est, non quà habere rationem boni, seu boni alicuius esse causa potest. Et cùm aliunde hoc Effatum intelligatur solùm de eo, quod appetenti malum sit, potest appetitus ferri in id, quod sit malum alteri, ac appetentis ipsius respectu habere possit rationem boni. Neque vrgeas Maleuolentiã iuxta Stoicos à Cicerone sic definiri, vt sit *Voluptas ex malo alterius, sine emolumento suo*; quoniam vt prætermitam affectum, ipsumve actum volendi malum, distinctum esse à voluptate, quæ ex malo percipitur, percipiendave præsumitur; potest quidem maleuolus non attendere emolumentum, quale est pecuniarum; at tale saltem sibi proponit, quale est voluptas ex eo percipienda, quòd quem malo reputat dignum, affici malo videat; quòd propterea *angi*, Animo deiici, &c. Spectare huc proinde videri posset Ira, quæ & solet proinde definiri cupiditas vindictæ, seu mali in illum, qui malum intulerit, referendi. Verùm vtcumque cupiditas Iræ se intermisceat, non est tamen sola, ac præcisè est Ira, vt dicendum erit aliquantò pòst. Spectat itaque potiùs Inuidentia (sic enim mauult Cicero dicere, quàm inuidiam; quatenus Inuidia tam in eo, qui inuidet, quàm in eo, cui inuidetur, esse dicitur) siquidem Inuidentia non modò est fuga, seu, vt ita dicam, noluntas, affectusve, quo refugimus, abnuimusve, ac inuitè ferimus bonum aliquod alij aduenire; verùm haberi etiam potest, quasi species Maleuolentiæ, quatenus illi, quem non amamus, (aut odimus, etiam) bene euenire ægrè ferimus, inuidè videmus, Animove æquè videre non possumus (vnde & dicta est Inuidentia) idipsumque est malè ipsi velle, optare nimirùm, vt bono priuetur. Quoniam autem bonum alteri adesse ægrè ferimus, sicque auersioni voluntatis commista ægritudo est; hinc fit, vt apud Ciceronem definiatur Inuidentia *ægritudo propter res alterius secundas susceptas*. Addit verò, *quæ nihil noceant inuidenti*; *nam*, pergit, *si quis doleat eius rebus secundis à quo ipse lædatur, non rectè dicitur inuidere, vt si Hectori Agamemnon: qui autem cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profectò*. Verumtamen id nocumentum intelligi debet apparens; quoniam alioquin Inuidus cogitat semper iacturam quandam sibi ex eo contingere, quòd increscente alterius fortuna ipse inferior remaneat; non sit perinde suscipiendus, magnifaciendus, honorandus, &c. Spectat subinde Æmulatio, qua quis bonum alteri non vult, quod ipse sibi potiùs cupiat. Cupiditas nimirùm est præcipiendi bonum, ad quod obtinendum alius quoque contendat. Cùm Æmulatio autem alia sit in

laude, quæ sit imitatio virtutis, alia in
vitio; istam definit Cicero *ægritudinem*
eo, quod concupierit, alius potiatur, ip-
Verùm vtraque Æmulatio ægritudin-
dem habet adiunctam, aut consequen-
non assequutionem boni, quod
pierit, sed ipsa cupiditas boni
sequendive præ alio, ad videtur
niò Æmulationis ratio consistit
tiuius Zelotypia, quam Obtrecta-
interpretatur; fuga nempe, seu a-
fectusve quo auersamur, ægrè fer-
alium bono, quo ipsimet frui
ob eandem causam definit *ægritu-*
quod alter quoque potiatur eo, quod
concupierit. Prætereo autem quod Ci-
steà dicit vitiosam Æmulationem
similem esse, intelligi illam Zelo-
ciem, quæ est inter riuales, illos
dem mulierem depereunt.

Ad signa, effectúsque Cupiditatis
tinet, ea sunt maximè, ac visi
quietudo, & Prosequutio; sicut
militer sunt; Inquietudo, & Re
piditati quidem Inquietudo
interna, inseparabilisque est;
tatem describentes illius
Prosequutio autem est quid
& à motione illa interna depen-
ctènsque quicquid Animal
bonum concupitũ molitur, ac fac
cùm Anima ipsa obiecti specie
ditate versus ipsum, quasi alis
tatur, facultas motrix sic obsequ
cupiditas, inhiatiove in rem cupi-
aut vehemens fuerit, remissi,
motus consequantur (modo impe-
sit) quibus ad illam, ipsaue frui
niri possit. Et quo quidem impetu
Animal id, quo ad sedandum
ditatem indiget, nihil attinet
mini non constet, quàm id ver
Platonem superiùs exaggeratã
famem, sitim, venereorumque
Id mirari subit, quod nihil non
nes, vt inanes quoque cupiditates
sed opinio videlicet eam sibi
tiam, quæ naturali indigentiæ
tionem æquiparetur; vnde & cupi
de exardescat, & omnia perinde
pertententur. Quid non enim,
cupiditates gloriæ, diuitiarúmque
Quanquam ecquid est, cur
piam attingam, cùm nemo
mines agunt, id agere illos
permotos; quippe nihil, nisi ob
finis autem idipsum est, ad quod
cupiditas tendit. Ex quo efficitur, vt
tas sit quasi princeps machina,
motus in hominibus & conci
agitur. Certè & cùm signa, eff
ctæ cupiditati Fugæ sint con
quietudo putà, ac recessus, ac q
motus, qui ab illa, vt machina
hilominus potest hosce quoque
ditate pendere, quatenus quis
lem, quia eximi ab illo cupit, ac
rationem subit finis, qui est cupidit

tiam. Hinc illud quidem disertè ad auri, divitiarumque cupiditatem spectat,

— Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?

Verùm ad eandem quoque refertur, quod de paupertatis fuga dicitur,

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare, pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Eadem sunt nempe quæ peraguntur, seu quis divitias prosequi, seu fugere pauperiem dicatur, quasi vna opera cupias & assequi illas, & hanc vitare, quòd divitiarum assequutio paupertatis exemptio sit. Sed non est in istis tamen immorandum.

CAPVT VI.

De Spe, ac Metu, Audacia, & Pusillanimitate.

DICENDVM iam de Spe, ac Metu (qui affectus Cupiditati, ac Fugæ cohærent) tum quæ alioquin videtur Spei Desperatio opposita, Fiduciæ potiùs opponitur. Et Spem quidem, Metúmque opponi, quasi duo contraria, familiaris sermo satis arguit, iuxta quem sunt illa, — *Licent sperare timenti*; &, *Quasi certi quidpiam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quàm timere*; aliaque similia. Quòd autem affectus quasi succedanei cupiditati, ac fugæ sint, vel tam inde constare potest, quòd tam spes, quàm cupiditas boni futuri, absentisve sit, tam metus, quàm fuga futuri, absentisve mali; effectumque esse exinde videatur, vt Stoici, & alij, qui quatuor primarios affectus, puta Cupiditatem, Metum, Voluptatem, Dolorem fecerunt, Cupiditatis nomine Spem, Metus nomine Fugam comprehenderint. Horatius etiam, qui iuxta illos Cupiditatem Metui memorato illo superiùs carmine opposuit,

Gaudeat, an doleat, metuat, cupiatne, quid ad rem?

alibi tamen opposuit Spem; illo alio videlicet,

Sperat infestis, metuit secundis.

Differunt verò interim Cupiditas, ac Spes, quòd cùm Cupiditas sit simplex quædam anhelatio in bonum; Spes sit quasi quædam elatio, ob superadditam opinionem, quòd illud obventurum sit. Neque secus Fuga, & Metus, quòd cùm Fuga sit recessio quædam simplex à malo, Metus sit quasi quædam depressio, seu ipsius contractio, ob superadditam opinionem, quòd adventurum sit. Vnde efficitur, vt tum Cupiditas, ac Spes indiuiduè penè se habeant, vnúsque ex vtroque affectus compositus sit, in quod Anima ad bonum habendum anhelat, inhiatque, Cupiditatis sit, quòd se illud habituram opinatur, confiditque, sit Spei. Dico autem penè indiuiduè; quoniam rarum omninò est, vt sit cupiditas sine spe, aut spes sine cupiditate; quatenus eorum, quæ cupere, nec tamen sperare videmur, non tam cupiditas, seu voluntas, quàm velleitas est; quippe aliquid impedit, quò minùs ventura opinemur; vnde euenire quidem vellemus; at ventura esse non confidimus. Eorum autem, quæ sperare, nec tamen cupere videmur, vt quæ ad alios, non ad nos spectant, non tam spes est, quàm nuda exspectatio, seu sine affectu opinio; quippe quòd ventura quidem opinemur, at quæ non propterea (quia nihil nos attineant, aut iuuent) cupiamus, neque idcircò ob futurum ipsorum aduentum efferamur spe. Quid, quòd etiam Spes accipitur interdum pro ea exspectatione, quæ Metus dici valeat, vt cùm Cicero *Spem malorum* dicit, & Dido apud Virgilium,

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem!

Efficitur pari ratione, vt dici possit Fugam, & Metum esse penè indiuidua, inque vnum affectum coalescere, quòd sit perrarum, vt alterum sine altero reperiatur; quatenus malorum ineuitabilium, quæ nō tam metuimus, ne adueniant, quàm certi sumus, quòd ventura sint, non tam fuga, seu noluntas, quàm nolleitas est; & malorum, quæ nos nihil attinent, neque à nobis proinde refugiuntur, & quæ metuere tamen videmur, ne aduenïant, non tam reuerà metus est, quàm simplex, & sine affectu exspectatio, opiniove, quòd sint euentura. Patet proinde non esse Spem simplicem venturi boni opinionem; neque etiam Metum simplicem opinionē venturi mali; sed Spem quidem esse elationem quandam Animæ, ob opinionem eius boni, quod concupiscit; Metum verò esse contractionem ob opinionē aduenturi eius mali, quod refugit. Adeò proinde, vt Stoici Spem potiùs, quàm Cupiditatem definire voluisse videantur; cùm Cupiditatem dixerunt *opinionem venturi boni, quod sit ex vsu præsens esse, atque adesse*; vt præterea Metum illis definitum *Opinionem impendentis mali, quod intolerabile videatur*. Vbi quod interjicitur *Impendentis mali* idipsum est, quod Aristoteles docet, Metum esse eorum, quæ et magnas molestias, interitumve afferunt, ita propè esse, non procul, apparent. Sic enim, inquit, sciunt quidem omnes se morituros; verùm non curant, quia non propè esse mortem reputant. Quanquam hæc quidem de metu graui, grauissimove accipienda sunt; cùm alioquin Metus vniuersè ea etiam comprehendat, quæ minores molestias, leuioráque incommoda paritura sunt, ac ea rursus, quæ tametsi pro foribus non sint, aliquando tamen adfutura creduntur. Quippe & mors quoque, tametsi absēs reputatur, timetur, quoties in cogitationem seriam incidit; quantumvis illam homines ideò curare non videantur, quòd alia interea interueniāt, quæ sui præsentia magis moueant, Mentémque ad alia cogitanda diuertant. Prætereo autem, quod Cicero Timorem à Metu, vt speciem à genere distinguens, illius proprium facit, vt metus sit appropinquantis mali. Sed vtcumque illi definierint, intelligi posse ex dictis videtur, qualis sit illa spirituum motio, quam & cupiditati Spes & Fugæ Metus superaddit. Nam primùm quidem imago boni percellit Phantasiam, & ob opinionem, quòd illud creare voluptatem possit, spiritus in cor transfunduntur, quibus compulsa Anima versus ipsum cedat, ac inhiet,

De Spe, & Audacia.

1. ad Attic.

4. Æneid.

2. Rhet. 5.

De Spe, Audacia, &c.

si quà scilicet obtinere id possit, in quo consistit cupiditas; at illi opinioni succedente alia, quòd bonum huiusmodi non creare modò voluptatem possit, sed creaturum etiam reipsâ ob cogitata aliqua, vsurpandáque media sit: tum spiritus sic in cor affluunt, vt Anima iam non simpliciter ad bonum anhelet, sed ad ipsum quasi appellat, ipsum vt sui proprium habeat, præoccupatóque ad se referat, & quasi resiliendo, anticipatóque spolium reportans efferatur. Pari autem ratione vbi mali imago, ac ea opinio, quod possit molestiam creare, perculit Phantasiam, spiritibus quidem immissis in cor, Anima compulsa sese ab eo auertit, abducitque, vnde & est fuga; at superueniente opinione, quod tale malum sit etiam reipsà creaturum molestiam; tum ij spiritus immittuntur, quibus Anima non quasi ab vna solùm parte, sed quasi vndique compuncta, se quasi à malo iam correptam ducat, & quasi anticipatò oppressa, neque in directum aufugere valens, in seipsam subintret, atque contrahatur. Intelligi etiam videtur, qui fiat, vt aliqui facilè sperent, aliqui metuant facilè. Quippe, cùm illi facilè sperent, qui aut experti, difficultates non subesse agnoscunt, quas inexperti metuunt, aut præ feruore siue ætatis, siue constitutionis propriæ, siue ebrietatis, siue iræ, siue amoris, affectusve alterius eò abripiuntur, vt difficultates non considerent, aut suppetere sibi existiment, vnde superare difficultates valeant, pollentes nempe robore, amicis, opibus, aliisque auxiliis; aut freti sunt pietate in Diuinum Numen, eáque conscientia, quòd neminem læserint, ac potentiores, iracundioresque potissimùm, non irritarint, quin demeruerint potiùs, aliáque id genus; constat id fieri, quòd species boni concepti vehementiùs moueat Phantasiam, quàm ipsæ species difficultatum. Et cùm alij facilè metuant propter causas oppositas; nimirùm si quis aut expertus difficultates nouerit, aut inexpertus sibi eas fingat, quæ nullæ sint; aut qui superari valeant, non agnoscat: si præ frigiditate natiuæ, ætatis, aut alia, ea lenitudine sit, vt omnia scrupulosè expendens, in adducendo difficultates, quæ interim insunt, segnis euadat; si in se non agnoscat esse satis virium, amicorum, opum, cæterorúmque subsidiorum, quibus difficultates vincat, si impius cùm sit, putet Diuinum Numen sibi non propitium, sed aduersum fore: si eos offenderit, qui vlcisci possint, aut tueri deinceps nolint, aliáque complura ab Aristotele etiam obseruata: id fieri constat, quia mali species vehementiùs moueat Phantasiam quàm species mediorum, quibus deuitetur.

Quod dixi porrò Desperationem Fidentiæ potiùs oppositam, ideò est, quòd Desperatio, vt opposita Spei, spectetur duntaxat, quasi eius priuatio, & quasi sit respectu eiusdem boni, quod donec argumenta sunt, quæ euenturum persuadeant, sperare aduentum eius dicimur; vbi nulla sunt, dicimur de aduentu eius desperare, hoc est non sperare ampliùs, vt adueniat. At verò sicuti Fidentia, siue mavis Securitas, aut vt Lyricus ait, certa Fides, videtur nihil esse aliud, quàm Spes veluti consum-

mata, hoc est rata, ac indubia, [illegible]
quæ boni aduentum non impossi[illegible]
strent; ita Desperatio nihil esse [illegible]
quàm metus consummatus, [illegible]
bius, ob argumenta, quæ mali [illegible]
tabilem conuincant; ideò videtur [illegible]
opponi Fidentiæ, quasi affect[illegible]
vt pote, quæ sit circa malum, [illegible]
ratione dicimur desperare. Vt [illegible]
tem vulgatem Desperationis [illegible]
qua quis præ metu inuitabilis, [illegible]
visi mali, in quandam rabiei [illegible]
sibi infert violentas manus. Suppo[illegible]
dictur esse Spei, ac Metus gradus [illegible]
sunt argumenta, seu rationes, & [illegible]
variæ, quæ aduentum seu boni [illegible]
aut minùs probabilem faciunt [illegible]
alioquin Spes ingens, aut metus gra[illegible]
ex boni, aut mali magnitudine, [illegible]
pendet.) Siquidem, vt album, & [illegible]
ponuntur, vt nihilominùs con[illegible]
res tantò sit magis alba, quantò [illegible]
nùs nigroris; tantò minus, [illegible]
miscetur, ac ita ex opposito [illegible]
aliunde non aduenire malum [illegible]
habeat, & non aduenire bonum [illegible]
li; ac ideò fiat, vt non aduentus [illegible]
non aduentus boni timeatur, [illegible]
tione Spes, & Metus sic oppo[illegible]
ceantur tamen, & tantò amplius Spe[illegible]
adueniat, quantò ne non adue[illegible]
tur; tantò minus, quantò amplius, [illegible]
prorsus, vt illud Hecatonis [illegible]
apud Senecâ, *Desines timere si [illegible]*
Quandoquidem verò quæ [illegible]
faciunt, ipsa argumenta sunt, [illegible]
coniecturæve, quarum aliæ [illegible]
ciunt, vt res adueniat, aliæ [illegible]
ueniat; hinc efficitur, vt cùm [illegible]
ualent, quæ, vt bonum adueniat, [illegible]
lum non adueniat, probabile [illegible]
minetur spes; cùm verò, quæ [illegible]
faciunt, vt bonum non adueni[illegible]
adueniat, dominetur metus; [illegible]
poris vtrimque momenti, ac [illegible]
vtrasque attendit, nunc hæ, [illegible]
lent, tunc ille affectus ex Spe [illegible]
oritur, qui dici Fluctuatio [illegible]
sit. Quod superest autem, cùm spe[illegible]
tiuna, & congrua, alia inanis, ac [illegible]
stat profectò priorem esse, quam [illegible]
ac vera, fundamenta [illegible]
posteriorem, quam futilis, ac [illegible]
imaginationi innixa inducit [illegible]
hominum alij spe legitima [illegible]
lactari dicuntur. Idem verò est [illegible]
Metu, quatenus alij metuunt, [illegible]
bilis causa subest; alij quia causa [illegible]
seu quam fingunt, [illegible]
vt, quemadmodum spes plerumque [illegible]
sic metus plerumque deprehend[illegible]
quanquam & ob ea, quæ in [illegible]
fortuitò intercurrunt, conting[illegible]
vt spes germanæ fallant, ac [illegible]
tu careant. Itaque ex his [illegible]
Spei præcipuas esse, quasi aliæ [illegible]
næque; aliæ inanes, [illegible]
Metus consimiliter. Ex [illegible]

ex parte obiecti tam Spei, quàm metus; ac ipsæ species tam sunt oppositæ, quàm eru[nt] res confictæ: vnde & subdiuisio potest fieri pro ipsa rerum, seu verarum seu confictarum varietate; quatenus putà aliæ ad corpus, aliæ ad Animam attinent; aliæ corporeæ sunt, aliæ incorporeæ; aliæ animatæ, aliæ inanimæ; aliæ naturales, aliæ artificiales; aliæ captæ, aliæ vltrò oblatæ, &c. siquidē vbique aut vera, geminaque subesse potest; aut dumtaxat, larváque prætendi. Dico autem diuisionem præcipuam, quia species aliquot tam Spei, quàm Metus accipi possunt pro varios tam intensionis, quàm remissionis gradus, iuxta quos Spes parua dicitur, aut magna, minor, aut maior, minima, aut maxima, infirma, ac Ingens: & Metus pari ratione leuis, aut grauis, leuior, aut grauior, leuissimus, aut grauissimus. Notandum est tamen, cùm Spes verius summum in solam Fiduciam, seu Securitatem desinat; Metum verò summum in Desperationem sic desinere, vt soleant tamen aliquot celebriores species illius distingui. Huiusmodi imprimis est Terror, quem Cicero definit Metum concutientem, seu quem Pallor, Tremor, crepitus dentium consequuntur. Est autem tremori membrorum affinis Trepidatio, qua ipsum præsertim pectus palpitat, & labra inferius mouentur; itémque Horror, qui totum corpus cum contractione succutit. Huiusmodi rursus est Pauor, quem ille definit metum Mentem loco mouentem; & conturbatio, quam definit metum excutientem cogitata. Eiusmodi denique est non modò Exanimatio, quam ille definit metum subsequentem, & quasi comitem Pauoris; sed etiam ea, quæ contingere citra Exanimationem potest, potissimque est communis Consternatio, qua abiiciuntur consilia, oculi clauduntur, corpus, collabascit; seu obstupefactio, qua pili arriguntur, vox supprimitur, &c. iuxta illud

Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.

Quòd Cicero porrò his speciebus Formidinem, permanentémque metum definit, ideò videtur facere, quòd licet Formido videatur quandam pro leniore metu posse accipi; frequentius pro grauiore, cuiusmodi est Terror, Pauor, Obstupefactio, vsurpatur. Inde est apud Plautinum illud,

Eadem nos formido timidas terrore impulit;

Ouidianum illud,

—— trepidat pauida formidine pectus

Sed Virgilianum.

— Ancipiti mentem formidine pressus,
— Obstupui.

Sed Effectus Spei præcipuus est erectio Animi, & alacritas ad agendum. Quia enim Spes est quædam futuræ voluptatis præsensio, ideò tenet Animum ad futuram illius fruitionem erectum, seu quasi intentum, atque comparatum. Et quia, vt vetus dictum est, *Dy laboribus omnia vendunt*; ideò ipsa est laborum quasi lenimentum, molestias omnes dulcore quodam velut prægustato condiens, Animúmque ad quidvis necessarium agendum ita comparans, vt ad exsequendum alacer, seu promptus, vltroneúsque euadat. Hinc non modò agricolas vt Poëta loquitur, Spes alit, sed omneis prorsus homines, quicquid penè agant, fouet, sustentat, subleuat; cùm nihil sit, quod non spe mercedis, gloriæ, cuiusvis rei, e qua voluptas deriuari possit, aperitur. Certè quod de Spe in Pyxidis Pandoræ fundo proditum est, iure percrebuit; quoniam nihil est magis secundum naturam, quàm vt inter vitæ labores Animus quidpiā cogitet, ex quo spem bonam concipiat; quasi sæpe non sit solamen præsentius, quo molestiam omnem deliniat; vnde & sibi adulatur, séque ipsū potiùs deludit, quàm vt non spei quidpiam affulgeat; ac nulla est proinde in malis consolatio acceptior, quàm si aliquid ostendatur, ex quo bonam spem concipere liceat. Effectus alius Spei esse videtur Inquietudo; solent enim qui sperant, vt moram impatienter ferre, ita inquieti esse; verùm, quod sperans inquietus sit, id non ab ipsa præcisè spe habet; sed partim quidē ab adiuncta, vt dictum est cupiditate, quæ quoadusque fuerit bonum consequuta, extimulare non desinit; partim ab adiuncto, vt etiam dictum, metu, qui interuenit, ne dum aduentus boni differtur, quidpiam intercurrat, quod ipsum auertat; vnde & quæ tum fit species Metus, Sollicitudo dicitur. Quod superest enim ipsa præcisè spes inquietudinem potiùs temperat, dum & cupiditatem non inanem fore suggerit, & sese opponit ingerenti se metui. Ex quo proinde efficitur, vt nullus sit Animi affectus qui sit non modò innocentior, sed etiam conducentior, quàm Spes, si ipsa quidem secundū se, suamve naturam spectetur. Dico autem secundum se; quoniam alioquin ex accidenti, ac prout inconsiderantia, cupiditásque nimia securam eā facit, illud trahere mali potest, quòd Mens non satis caueat ab iis casibus, qui & spem frustraneam faciūt, & pœnitentiam seram inducant. At verò effectus præcipuus Metus ipsa est Animi deiectio, lentitudóque ad operandū. Est enim metus, vt etiam Antiqui dicebant, Præmolestia quædam, ac ideò tenet Animum præ sensa futuræ molestiæ demissum. Lentum autem facit, quòd ipse quoque molestiæ deuitandæ labor molestus sit, & malū maius, quàm ventura porrò molestia reputetur. Ac videtur quidem præ metu multa alacriter, animoséque peragi; sed quod ad agendum addit stimulos, non ipse est præcisè metus, sed adiūcta spes vt suscepta actio malum, quod timetur, auertat: nam metus, quatenū est ex se, exanimat potiùs, quàm animos addat. Et videmus certè, vbi nulla euadendi malum spes est, sicque metus efficitur summus, tantum abesse, vt tunc metus summos addat animos, vt etiam prorsus adimat, sicque efficiantur species memoratæ, pauor, conturbatio, consternatio, &c. vt proinde intelligamus nullum esse affectum sua ex natura nocentiorem, quàm metum; licet interdum ex accidenti, & ob adiunctam mali deuitandi cupiditatem, illius bonè causa sit, vt Mens & consultet, & requirat media quibus malum aut auertatur, aut imminuatur, aut leuiùs feratur.

De Spe, Audacia, &c.

De spe, Audacia, &c.

Quoniam porrò iam dictæ illæ grauioris Metus species ob effectus varios solent subdistingui; ideò adnotari heic debet, generalem horum effectuum causam esse vehementem impressioné imaginis mali in Phantasia factam, pro cuius ratione spiritus immissi in cor, ipsum sic compulsent, compungant, cogi in seipsum faciant, vt & resistet, & illius actio, motioue continens valde infringatur, aut etiam prorsùs inhibeatur. Nempe ex hoc consequitur, vt quia sanguis non perinde in arterias influit, neque perinde ad parteis externas, ac speciatim ad faciem (vnde interim qui aderat effluit per venas) allabitur, consequitur, inquam, vt membra pallescant (facies que imprimis) & defluentis sanguinis, sublatæque arteriarum motionis defectu frigescant; deficiente calore impotenter regantur, ac tremant; & nonnullis etiam contingat, vt aluus, vesicaque, debilitatis sphincteribus soluantur, ac parem ob causam oscula venarum ad nareis intimas laxentur, & si qua sunt huiusmodi. Nam quòd metuentes alioquin sitiant, quod Aristoteles adnotauit in iis, qui affixuri tormenta sunt, causa esse videtur, quòd intimæ fauces sanguinis affluentis defectu irroratione solita destituantur, ac exarescant. Trepidat autem speciatim pectus, non modò ob motum cordis intercisum, sed maximè etiam ob diaphragma præ cordis vicinia afflictarum; quippe quod versus abdomen consistere pro more non valeat, sicque breuiorem inspirationem faciat; & dum versus pectus reducitur, neque vno tenore compellere pulmonem ad abigendum aërem possit, repetitò id faciat; vnde & respiratio crebrescat, & vox tremula efficiatur, & tam ipsa pectoris regio motitationem sentiat, tum ob consensum partes vicinæ, ipsaque imprimis brachia, & maxilla inferior, quæ sola duarum mobilis est, quæque aliundè præ impotentia sese regendi tremens, denteis inferiores allidit superioribus; cùm & eadem ex causa labium inferius, non superius moueatur; non quòd istud quoque mobile non sit, sed quòd Aristotele obseruante eò pendeat, quo suapte natura vergit; inferius autem non-nisi caloris

sect. 27. probl. 6.

beneficio sursum stabilitur, quiescitque. Quòd Metus vehementior Mentem moueat, cogitatáque excutiat ex vehementia est impressionis, qua mali species totam obturbat, occupátque Phantasiam; adeò vt neque ratiocinationi, neque consilio capiendo sit locus. Quod consequatur etiam Stupor, ita vt Mens neque videndo, neque audiendo, neque loquendo, neque alij rei agendæ attenta sit, ex eadem vehementia est; ad quam aliunde sequitur, vt pili arrigantur, quòd rigente præ caloris destitutione cute, poruli, ex quibus pili prodeunt, sic contrahantur, pilique destituti influente per illorū canaliculos (caui enim sunt, ex alibi dictis) calore, rigiduli euadant, & ex illa ad radices pressione erigantur. Quod interdum verò vna nocte canescant (vt cæteros inter illi contigit, quem affinem suum, sed suspectum coniurationis Franciscus Gonzaga Dux Mantuæ cùm ad quæstionem, aut supplicium seruari iussisset, nuntiatum est mane totum repentè canum factum; vt à Scaligero

Exercit. 312.

narratur, addente hoc quasi prodigio
cipis Animum flexisse, qui ei
niæ, & vitæ gratiam fecerit
quòd fient per senium pili
tractionem, corrugationémque
nutriti, exarefactionémque
tersiores, lucidique adeò
cantiores proinde obtineant, ex
aliàs de causis albedinis
portione fiat; quasi quod frigus
obrepens sensim facit, id
tè incussus breui momento facit. Quod
mum etiā aliquando exanimatio
sequatur, est ex impressione
quam ea spirituum in cor impulsu
vt cor à functione prorsus
vitales cessari defectu motus
que proinde marcescat, ac deficiat
non modò extremas parteis
quoque præcordia, quæ
scendi non possint.

Nunc Spem, Fidentiámque
Animositas; Metum, ac Desperationem
sillanimitas, Segnitiesve sequuntur
vbi bene speramus, confidimusque
obiectas difficultates
obtineamus, malumve
In ipso colluctando illud
dentes efficimur, animósque ad
dum, pergendúmque assumimus
non obtineamus bonum, aut
rem vsve malum metuimus, vel
desperamus; tunc animos ad
sequendúmque despondemus
lo, siue ad agendum segni
proinde efficitur, vt Audacia
se Anima concitat & ad
difficultatibus, malísve, quæ
confidat, prorumpit. Pusillanimitas
Segnities, affectus, quo Anima
labitur, & cum difficultatibus
iri superatum diffidat, collabitur
eo autem Animam per audaciam
quoniam huic affectui
proponitur bonum, vt propter
sum quasi desiderando
tur bonum arduum, & obtentu
& quia est per difficultates
neatur, transcendumque ideò
disquirat, nū ex superari valeant
bilibus visis, superādum spem
demùm ad adoriendum, superandum
prorumpat. Dico & Animum per
collabi; quoniam vt segnities
dum proponitur malum, quod
auersando refugiat; sed proponitur
duū, seu quod aut aduentum
lè, aut vbi aduenerit, superari
Vnde & Anima, vbi est rationi
se sit, quo aut declinare, aut
præ desperatione quasi concidit
tentando, moliendóque quidquam
Hinc verò manifestum est,
Audaciam directè, ac primariò
lum, hoc est in difficultates
sed quia in hæc tendit, quasi
ad consequendum bonum,
ctoria, gloria, imperium,

per aliam malum, vt cladem, infamiam, seruitutem, paupertatem, mortem; aut ad superandum malum, emergendúmve ex ipso, vbi laudabile pera ex clade in meliorē fortunam; ex infamia in honorem, ex seruitute in libertatem; ex paupertate in opulentiam; ex vitæ discrimine in securitatem, adeò tendere illum videtur per se, seu pro scopo habere bonum; cùm & ipsa quoque mali deuitatio boni rationem habeat. Ex opposito autem Segnitiem videri quidem primariò refugere bonum, quod fortè agendo posset obtineri (computando semper in bonum grauioris mali deuitationē) sed ipsa tamen refugere malum, quod præsens, propinquiúsque sit, laborem, nempe, ac molestiam bono obtinendo necessariam. Certè imo etiam, cùm vir audax prosequi id bonum videtur, quod se obtinere diffidat, bonum aliud spectat, quod se consequuturum sperat, gloriam nimirùm, quæ sequitur, ex eo, quòd in magnis voluisse sat est, vti & dum colluctatur cum malo, è quo se non posse emergere agnoscat, vt cùm in medio est hostium, nullam respicit, cui versum iri speret, non cessisse vrgenti malo, ac nullam sperādo salutem, vitam saltem suam carè vendidisse. Sic verò tunc quoque cùm segnis refugere id malum videtur, de quo deuitando, aut bonum, de quo obtinendo non prorsus diffidat, si modò laborem adhibere sustineat; spectat, vt malū quoddam grauius, extorquere à se, suaue indole, vt si nigræ sibique animosè gerat; ac satius ducit mollitèr succumbere, quàm laboriosè superare. Atque ex his constare potest, quæ sit in Audacia, inque Segnitie spiritum motio. Quia enim Anima spe elata præoccupat quidem, sed sola tamen imaginatione bonum inani facit, neque reipsâ id obtinet, quod reipsa tamen obtinere gestit; ideò oblata boni specie cum difficultatibus, quibus expugnatis donatur, consequi bonum liceat; ideò ij spiritus transmittuntur in cor, quibus intenta in bonum Anima ire ad id per medias difficultates velit, & ad eandem se comparet, viribúsque quasi colligens in difficultates cum impetu proruat. Et quia ex opposito Animæ iam non contractæ species mali vnà cum laboribus frustrà se beandis obijcitur, ij transmittuntur spiritus, quibus Anima malo resupina intenta, ipsos adire labores timeat, persequi eo, ac ipsum malum opperiendo, obtemperet. Constat & nihil esse addendum de iis, quæ audacem, segnemve faciunt; cùm quibuscumque ex rebus homines bene sperantes sint, audaces subinde efficiantur, ex quibuscumque fiunt timidi, efficiantur segnes. Audaces cum sint, v. g. qui calore abundant, qui robore pollent, qui rerum suscipiendarum periti sunt, qui amicis florent, qui dignitatibus eminent, qui opibus affluunt, qui Numini fidunt, qui probitate freti sunt; segnes, timidique ex opposito.

Quin etiam tam Audaciæ, quàm Segnitiei species, specierum tam Spei, quàm Metus consimiles sunt. Siquidem tametsi Audacia ferè accipitur in malam partem; alia tamen illius species haberi potest Temeritas, cùm quis inconsultè, ac inani spe, nimiave confidentia, seu nullo habito respectu difficultatis, ac periculi, sese illi committit; aut quidvis demùm sine ratione, commensúque virium, præcipitanter aggreditur. Alia verò Magnanimitas, cùm quis deliberatè, & rationabili spe concepta, difficultatē, periculúmque cordatè subit, ac eluctatur. Vnde & illud discriminis inter vtramque speciē est, quòd Temerarium facilè pœnitentia subeat, Magnanimum constantia sequatur; illéque in aggrediendo promptus, in exsequendo lentus, iste aggrediendo lentior, exsequendo animosior euadat. Nimirum, quia ille in ea incidat, quæ non prouiderit; iste Animo secum omnia antè peregerit. Potest aliunde Audacia quoque iuxta gradus varios distingui, quatenus esse alios magis, alios minus audaces videmus; idque seu natura, ætásque, & præsumpta de se opinio, seu ratio ac rei susceptæ perspectio maior, minorve, discrimen faciat. Quo loco prætereūdum est partim naturæ esse, partim habitus, quod sint, qui in bello audaces, intérque enses intrepidi, sunt tamen ignaui sint, & ad venæ sectionem scalpello faciendam Animo linquantur. Pari autem ratione Segnities in malam partem solet accipi; ita discerni tamen potest, vt species illius vna dicatur Ignauia, seu Socordia, cùm quis ea stupefactione, viriúmque fractâ diffidentia est, vt nihil neque consultare, neque tentare, si quo fortè modo difficultates, periculúmque superetur, sustineat. Alia verò Patientia, cùm quis re debitè consultata, agnoscitque se frustrà, aut etiam cùm maiore damno obluctaturum, ita obfirmat Animum, vt constanter ferat, quod vitari non potest. Potest verò etiam Segnities secūdum gradus varios distingui, ac potest, qui est vna in re, vt in bello segnis, esse in alia, vt in venæ sectione animosus. Cæterùm hisce prætermissis haberi species cùm Audaciæ Insolentia, & Impudentia, tum Segnitiei Humilitas, & Pudor. Nam Insolentia quidem est, quâ quis eò prorumpit, vt & se supra modum iactet, alios despiciat, ipsisque, nihil lacessitus, quà contumeliis, quà iniuriis insultet. Ex quo attinere huc potest non modò Iactatio, seu gloriatio, quam Cicero ex Stoicis aliò referens definit *Voluptatem gestientem, & se efferentem insolentius*; sed generaliùs etiam Superbia, Proteruia, Arrogantia, Procacitas, &c. Humilitas verò, quâ quis eò contrahitur, vt vltra modum se deiiciat, supra modum alios euehat, ipsísque quà verbis, quà obsequiis blandiatur; ex quo pertinere huc potest non sanè Religiosa virtus; sed quæ dicitur Animi deiectio, abiectio, vilitas, & contemptus sui; itémque Assentatio, Adulatio, Simulatio, &c. vtcūque videri etiam possit huc spectare, quæ dicitur animos humilians Diuûm formidine dicitur Superstitio. At Impudentia est, quâ quis eò abripitur, vt nullo decori habito respectu, metúque infamiæ excusso, quidvis dicat, aut faciat. Dicitur & Inuerecundia, quòd non vereatur impudens facere iacturā honoris, nihilque reuereatur virtutem, honestatem, bonos, sapientes, laudatos viros. Pudor autē, cùm apud Aristotelem definiatur *Metus infamiæ*, & apud Agellium *Metus iustæ reprehensionis*, accipi dupliciter potest. Vno modo, prout est virtus, ac tum non tam est ipse 4. Ethic. vlt. lib. 19. cap. 6.

De spe, Audacia, &c.

De Spe, Audacia, &c.

metus, quàm cautio ex metu, ne quid indecorè dicatur, aut fiat, ex quo fama labes, reprehensioue iusta incurratur; estque idcircò idem penè vt cum Verecundia, ita cum Ingenuitate, & Modestia. Altero prout est affectus, quo quis ob turpe dictū, factumve, quasi laborante coram fama confusione Animi obrutus erubescit; neque secùs, dum quidpiā ab alio contra Honestatem coram peccatur, corámve suas laudes, inexspectatóque potissimùm audit, ac rubore præ quadā etiam confusione suffunditur. Quo rursus casu non tam metus est, quàm ipsa in Mente confusio orta ex opinione non modò futuræ, sed maximè etiam præsentis infamiæ, ac præsertim quidē in illo, qui turpe quidpiam dicit, aut facit. Nam in illo, qui ob aliquid ab alio turpiter admissum pudescit, confusio ex eo suboritur, quòd ille alius famā tam parùm curârit, tam paruam præsentiū, ac sui speciatim, quem facere pluris debuisset, rationem habuerit. In illo autem, qui suas audit laudes, ex eo oritur, quòd præsentium oculis in se propterea conuertendis, ad illos ferendos imparatus sit, nec distrahere tamen illos possit. Quo modo, cùm Cicero, ait, *Pudicos erubescere etiam loqui de Pudicitia*, subnasci confusio videtur ex eo, quòd illi se impares sentiant ferendis audientium attentioribus vt oculis, sic cogitatis.

1. de leg.

De Audaciæ effectibus, qui extra ipsum corpus panduntur, nihil attinet dicere, quippe qui à successu pendeant, quem vires assumptæ habuerint; & aliquando quidem ingentes, aliquando verò pusilli, & aliquando etiam nulli sunt; interdum gloriosi, & salutares, interdum probrosi, & noxij, &c. De iis, qui in ipso corpore exprimuntur, ij nihil aliud sunt, quàm circumstantiæ impetus, quo se vir audax ad aggrediendum, ac exsequendum excitat, comparatque. Nempe quia viribus est opus, ac exprimendis viribus pectoris firmitudo necessaria est; ideò pectus contenditur, idque vrgente diaphragmate, tanquam musculo validissimo, dum interim abdomen versus ipsum comprimitur; vnde & compulsis pulmonibus halitus vehemens, sonorúsque erumpit; id scilicet quasi minando, & contendendo interim membra ad exsequendum destinata. Neque verò brachia, manúsque dumtaxat, aut si quidpiam etiam sit pede feriendum, crura, ac pedes se ad peragendum comparant, verùm caput quoque conspirat, dū se collo quasi inflato obfirmat, ac oculi vnà claris superciliis, corrugatáque fronte defiguntur, maxillæ premuntur, & totus vultus toruus, truculentúsque efficitur. Hæc verò omnia sunt ad tensionē ipsius pectoris consectanea, ob musculorum conspirationem, de qua dicendū inferiùs est. Quin-etiam, quia motus Audaciæ sine aliqua irascentia propter resistentiam, difficultatemve peruincendi non est, sanguis in corde sic efferuescit, vt non modò exinde vires roborentur, sed vultus quoque rubore quodam, vt circa Iram dicendum est, inflāmetur, & inardescat. Nam quod interdum quidē audax, sed considerantes, initio pallescat, id metus, ne res non succedat, ob prouisas grauis difficultates, facit; & quod temerarius pallescat interdum in difficultatibus insuperabilibus deprehensis, id fit ob seram pœnitentiam, angorémque, quo distinetur, animóque linquuntur. Ad Segnitiē quod attinet, non sunt sanè illius effectus extra ipsum corpus sequendi, quando actuosa minimè est, tametsi ad illam referri ex accidente valeant, quæ præ Animi, actionisque defectu plerúmque contingūt, vt dum, quia rebus non prouidetur, varia incommoda suboriūtur, omniáque in deterius ruunt. In ipso autē corpore non contentio aut pectoris, aut aliarum partium exigenda est, sed opposita laxitas, tremórque, & alia metum comitantia. Quare & dicendum heic solùm est cùm ad Segnitiem relatus sit Pudor, & pudoris speciem rubor, seu Erubescentia consequatur, quî fieri id possit, cū Pudor sit metus, ac non sine metu, cuius Pallor comes? Itaque Aristoteles in Problematis, referente Agellio, similiter respondit, *Quia pudore afficti diffunditur è corde sanguis in omnes partes corporis, ita vt occupet superficiem, metu verò perculsis contrahitur ad cor, ita vt cæteris partibus deficiat.* Qua de ratione rogante ab Agellio Lauro, *Dixi quidem*, inquit, *probè, ac verè quid accideret fuso sanguine, aut contracto; sed cur ita fieret, non dixi; nam enim quæri potest, quam ob causam pudor sanguinem diffundat, timor contrahat, cum sit pudor species timoris.* An verò addi potest fuisse quidem Pudorem Aristoteli definitum in Ethicis *Metum infamiæ*. At fuisse in Rhetoricis definitum αἰσχύνη, ἡ ταραχὴ τις, *dolorem & confusionem quandā circa ea, quæ facere ad existimationis læsionem videntur.* Vbi confusionem cùm dixit, quod nos quoque imitati sumus, innuisse causam ruboris potest. Quippe causa qui ex eo potest rubor, quòd turbatā Mente, spiritibúsque ex cerebro in cor permultis irruentibus, sanguis intra cor veluti feruescit, ac eā copiā, vehementiáque ad extrema fertur, quæ in vultu sunt, arteriolas infarcit, vt illæ sugendo venulæ in cor ipsum refluentis capaces, sint; vnde & in facie veluti stagnans, rubere eam faciat.

CAPVT VII.

De Ira, & Lenitate.

POSTREMO inter Affectus loco habemus Ira, ac Lenitatem. Quanquam enim Lenitas sedatio est potiùs, quàm commotio, perturbatióque Animi, videri propterea potest excludenda ab affectibus; non est nihilominus quies, seu mera priuatio, sed omninò aliqua motio, eáque placida, ac opposita Iræ, quæ motio turbulenta est. Vt certè Nilus, cùm lenè fluat, ac torrentis instar non fremat, moueri tamen non desinit; dum se Animus leniter componit, tametsi Iræ instar non efferuescat, nō ideò sine motione est. Quare neque est sine affectu non turbulento quidem, sed placido tamen. Iure porrò videtur Ira in postremum reiici locū, quoniam vt Audacia ex Spe, Spes ex Cupiditate, hæc ex Amore, &c. oriuntur, & cum ipsis cohæret, sic Ira non modò Audaciā, sed & omneis penè alios affectus complectitur. Siquidem Iram & molestè fert, auersatúrque acceptam iniuriam, &

illa

illius causam, Authoremve odit; & vlcisci, seu nocumentum vicissim infligere cupit; & nocere efficienterque, vt authorẽ pœniteat, sperat; & ad vindictam audẽter prorumpit; & non sine quadam voluptate vlciscitur, ac nocet. Ex quo proinde efficitur, vt Ira non tam simplex affectus, quàm cinnus quidam affectuũ sit, ac definiri possit, Affectus, quo Anima præ dolore, ob iniuriam accipi visam, ac odio in illius authorem concepto, pectoréque incalescente ad vlciscendũ concitatur, vt authorem facti pœniteat, neque tale quid ampliùs patret. Nempe videtur hac ratione quicquid est in ira præcipuũ deduci. Quod enim alioquin nõnulli iuxta ea, quæ Aristoteles in libris de Anima habet Iram vno verbo definiunt feruorem sanguinis, caloris, qui circa cor; aut cupiditatem vindictæ; aut coniunctim feruorem sanguinis, ob cupiditatem vindictæ, adde & ex Cicerone, libidinem vlciscendi tempus obseruantem, aut alio modo simili; ij non videntur satis clarè Iræ naturam declarare; quippe exprimendus saltem videtur Dolor, cuius leuandi gratia is, qui irascitur, tum sanguis ebullit, tum vindicta appetitur. Ipse certè Aristoteles haud est id oblitus, cùm Iram definiens in Rhetoricis, esse *cupiditatẽ* dixit *μετὰ λύπης, cum dolore coniunctam*; cupiditatem, inquam, *vlciscendi apertè*, ita enim interpretor, quod φαινομένης addit; neque enim abs re in Ethicis docet esse Iram, secus ac cupiditatem, affectum *minimè illa quidem apertè, minimèque insidiosum*, quoniam iratus non modò nocere, sed innotescere etiam illi, qui fecit iniuriã, vult se esse, qui & noceat, & ob illatam iniuriam noceat. Præterea autem, quòd non tam iniuriã, quàm *Despicientiam* dicit, ideò esse videri, quòd vt nemo irascitur, nisi quia iniuriam sibi factam putat, ita nemo putat sibi iniuria fieri, nisi quia putat se despici, minorisve æquo haberi ab eo, qui sciens, & volens nolenti digniorémque se, quàm vt ita excipiatur, reputanti, nocumentum infert; vnde & Aristoteles addit, *& immeritò, præter id, quod decet*, siue æquum est. Certè & tametsi irascamur interdum rebus inanimis, ac brutis, à quibus non videmur posse despici; prime tamẽ motu, & quasi cæco impetu despectũ quemdam concipimus, quatenus nos ipsos suspicimus magis, quàm vt putemus quicquam esse, quod nobis iure infligat malũ. Quo etiam instinctu irascuntur beluæ; quatenus cùm vnumquodque amat se, ac suspicit magis, quàm vt posse, aut debere se à quoquam lædi existimet, neque incapax est discernendi læsionem quæ iniuria est, suo malo animi brutali, quæ non est iniuria, animove non malo est facta. Propterea enim videmus canes, feles, aliáque Animalia non irasci, vellere vlcisci, dum feriuntur à dominis, dum colludentes demorsus intentant, cæteráque huiusmodi. Eadem verò est, cur & ille despicientiam dicat ... & nos iniuriam dicamus visam; quoniam nisi læsio videatur iniuria, seu sponte, animóque lædendi illata, non irascimur; quippe qui aut nihil, aut minùs dolemus, & ad vindictam non abripimur. An addam proinde Lenitatem esse affectum, quo Anima ob iniuriam visam aut nullam, aut lenem, nihil, aut parum dolet, nullove, aut leui odio in authorem accenditur, & ad vlciscendum aut nullatenus, aut leuiter fertur. Vt opinio certè acceptæ iniuriæ Iram accendit, ac promouet, ita opinio non acceptæ, vt aut non accendatur, aut remittatur, facit, fitque proinde, vt qui fortes, sibique fidentes sunt, minùs irascantur, lenioréſque sint, quòd non putent se facilè contemni, iniuriáque impeti, ac si motu primo, itaque subita corripiantur, citiùs faciliùsque leniantur, quasi se delusos offensæ opinione existiment. At verò, qui sunt debiles, infirmitatisque propriæ conscij, grauiùs irascantur, immitioréſque sint, quòd se facilè sperni, offendique suspicentur, & credant, ac semel offensi, vt ocyus suscipiunt, sic tardiùs malum animum, cogitationémque, & machinationem vindictæ deponant. Propterea enim Aristoteles *Ægrotantes*, inquit, *pauperes, amantes, sitientes, ac vniuersè cupientes, & non assequentes iracundi sunt, & qui conciteantur, idonei*. Plutarchus verò, *Hac de causa*, inquit, *mulieres iracundiores sunt viris, ægrati sanis, senes ætate vigentibus, infelices fœlicibus*.

De Ira, ac Lenitate.

1. Rhet. 2.

lib. de cohib. ira.

Videtur porrò posse ex dictis intelligi motio spirituum, quibus fit Iræ concitatio. Siquidem quia Ira cinnus est affectuum, quorũ diuersæ motiones sunt; ideò necesse est spiritus diuersimodè commoueri, & cor, Animámque agitare, ac speciatim efficere; vt sanguis in corde efferuescat, pectúsque calefaciat. Nã, vt præ dolore acceptæ iniuriæ cor contrahitur, sic præ voluptate ex vltione meditata effertur; & vt præ odio authores mali, ipsum auersatur, sic quidvis occurrẽs, quo ipsũ plectat, complectitur; & vt inflictum malum refugit, sic inferẽdũ insequitur; & vt præ metu, ne malũ persentiscat demittitur, sic præ spe illius vltione tollẽdi exsurgit. Quare & est necesse vt contrariis hisce motibus agitatus sanguis in corde efferuescat, & quasi ebulliat, ex hócque calore efficiatur, vt omni segnitie, Pusillanimitatéque deuicta, Audacia eos animos addat, quibus quàm licet maxima vi ad vlciscendũ prorumpatur. Quantumuis certè aliquandò aut præ impotentia, difficultatéque exsequendi, aut præ metu grauioris mali ira concoquatur, & vel non illicò prorumpat, vel omnes vires non adhibeat; illius tamen motus eius naturæ est, vt nisi quid obstaret, summa vi, ac totus erumperet; eo modo, quo torrens ex se, & nisi repagula obstent, summo impetu, totúsque effertur; cùm & vt oporteat validissimum esse obicem, quem vehementia torrentis non frangat; sic esse oporteat validissimum, quem violentia Iræ non perrumpat. Cæterùm, quia motus Iræ ita ex auersione, & persequutione constat, vt præcipuè tamen in persequutione consistat; intelligi potest id bonum, quod sibi iratus proponit, malo, quod refugit præualere, hoc est, voluptatem, quam sperat, dolore, quem sentit, esse potentiorem; sicque non abs re Homericum illud ab Aristotele commendari,

ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο,

Vt melle effuso quàm multum dulcior exstet.

Ex quo etiam vulgò percrebuit, nihil esse vindicta dulcius. Verùm ecquidnam boni est, quod ex malo alteri vicissim inflicto speretur?

De Ira, et Lenitate.

Idipsum nempe, quod in Iræ definitione adhibuimus, incolumitas scilicet comparata impoſterùm, arcéve præciſa ſimili iniuriæ. Quippe cùm illi, qui iniuriam fecit, nihil magis animos addat ad inferendum aliam, quàm ſi priorem ſentiat inultam; idcircò ſtatim eo ferimur, vt hoſtili animos adimamus; idque vel auferendo ipſi vitam, arma, auxilia, quibus nocere deinceps poſſet; vel inferendo in eius corpus, in famam, in externa bona, eam læſionem, iacturam, noxam, ob quam illum facti pœniteat, & metu conſimilis mali conſimile nihil deinceps attétet. Cohærens eſt, quod ille non impunè ferens, eſſe exéplo cæteris poſſit, ne tale quid inferre auſint, niſi tale quid referre ſuſtineant. Cohæret rurſus, quòd cùm ille ignauiæ notam inuſſerit, contemptus teſtatione voluerit, nota hæc eluatur vltionis vigore, quo ille à ſcopo aberraſſe arguatur. Nihil heic de motu Lenitatis ſubiicio; cùm ipſe nihil aliud ſit, quàm quod Ariſtoteles ait, *πράϋνσις, ἢ ἠρέμησις ὀργῆς, Sedatio, & remiſſio Iræ*; atque ſeu ab vſque initio, ne Ira effereſcat, viceſque acquirat, obſtetur; ſeu deinceps, vt leniſcendo mitiſcat, detur opera. Siquidem tametſi ob acceptam iniuriam ſpiritus quoque agitemur, Animáque, & cor pari ratione eat, ac redeat; id nihilominùs tum remiſſiùs fit, tum cupiditati vindictæ præualet ſtudium indulgentiæ, commutatis nempe motuũ viribus, quibus Anima ad condonationem iniuriæ, vt ad bonum aliquod fertur; ab vltionis verò illatione, vt malo quopiam retrahitur. Nihil porrò cauſæ ſubeſt, quamobrem, circa eas, quæ dicuntur ſpecies horum affectuum immoremur. Paucis enim conſtat quæ Iræ haberi ſolent ſpecies tres, penes quædam ſolùm adiuncta diſtingui. Nam prima quidem appellari vulgò ſolet *Bilis*, ac *Fel*, & Ciceroni *Excandeſcentia*. Ira nempe eſt ſubitò excandeſcens, ſeu, vt ille habet, Ira naſcens, & modò exiſtens. Teſtatur idem eam eſſe, quæ *θύμωσις* Græcè dicitur; Ariſtoteles autem dicere videtur *ἀκροχολίαν*, quatenus *ἀκροχόλους* eos dicit, qui celeriter iraſcuntur; addens *ὀργίλους* eos eſſe, qui nó modò celeriter, ſed etiam ſupra modum, & quavis occaſione exardeſcunt. Altera vocari *Amaritudo* poteſt; Græcè enim, & iuxta quidem Ariſtotelem eſt *πικρία*. Ira ſcilicet perſeuerans, ſeu quæ ſaporis amari inſtar moleſtè afficit, diúque perdurat. Ipſa eſt proinde, quam Scholaſtici reputant *Maniam*, à manendo dictam. Tertia dicitur iſtis *Furor* (qui etiam interdum ſit rabies) iuxta Ariſtotelem verò *χαλεπότης*, hoc eſt *Moroſitas*, ac *Sæuitia*, qua iratus non interquieſcit, quouſque vltionem exercuerit. Conſtat & paucis Lenitatis ſpecies haberi *Manſuetudinem*, & *Clementiam*; illam, quæ indiſcriminatim erga omneis; iſtam, quæ ſpeciatim erga inferiores, vt dicetur in Ethicis.

Nihil verò heic quoque intereà dicendum de illis Iræ Effectibus, qui extra corpus oboriuntur, quouſque omneis vindictæ, aut vindictæ certè conatus ſic complectitur, vt eos pœnitentia plerumque, loco voluptatis ſperatæ ſequatur. Ad illos, qui in corpore exprimuntur, quod attinet, ij profectò varij obſeruãtur, ſed omnes tamen proficiſcuntur ex interna il-

la motione ſpirituum, cordiſque, & ſangui-
de qua dictum eſt. Nam Pallor quidem,
nonnunquam, ſed initio præſertim ſier
cupat, tandem habere cauſam lici
quam dixi circa Triſtitiam, poſt hic
ex triſtitia, dolorevè ob acceptam
cipit; itémque quam Audaciam, poſt
tas vindictæ poteſt ſeſe obiicere :
quam poteſt creare ſuſpenſio ex
impudentiæ offendentis, ac ſimul ex
tione, quæ ipſa vt ſine admiratione
tatis non excitatur, ſic ſpecies quæ
tis eſt. Rubor autem, qui conſequi
aliunde eſſe videtur, quàm ex eo ſangui
fluxu, quem ob feruorem, ebullitionem
corde fieri vberiorem diximus, cùm
capillareis ad extremas parteis, fac
præſertim affuſum venulæ ſanguin
capere : vt proinde neceſſe ſit ex
quaſi reſtagnatione ipſam cutim, &
quæ ad faciem eſt tenuis, tenerá que
Quin-etiã, quia quod ſanguinis
ingreditur, ſolito calidius ſpiritus
neque venæ aliũde facilè euacuari
quam occupatius, ob ebullitionem,
inde efficitur, vt diſtentur,
eſſe turgentiores appareant. Eſt
Ira rubor potiſſimùm flammeus ob
tiorem ebullitionem, vehementiorem
lorem; cùm is, qui eſt ex ſimplici
in lætitia, aut amore, mitior, tempe
ſit. Prodit ſe verò inflammatio in
oculis, in quorum membranas, vt
venuliſque, ſic arteriolis conceptus
guinis tenuior, ac ideò calidior,
& oculi micant, ſcintillántque,
lis ſuccedentibus; ac partim quidem
ob vim igneam, mobilitate, & palpe
apertione, ſuperciliorúmque
quam corrugatio frontis ſequitur
ſtantur; partim quaſi ad collectionem
validioremque inſequutionem,
percilijs, defixéque obtutu teſtior
Ex eadem virium quaſi collectione
dentium compreſſio, labiorúmque
diductio, ſeu rictus, riſuſve indign
ſtans, alacritatémque ob ſperatam
Nam & quòd labia interdum treme
ea, quæ ſunt antè dicta, eſſe hoc teſti
loquutionis poteſt; eſt enim Ira,
ſic voce, ſermonéque minax, &
præſertim, quales potiſſimùm ſunt, mulier
quæ, dum quam iniuriam fac
non poſſunt, verbis minacibus,
timonijs, exprobrationibus
verò lingua interdum balbutiat,
cit, confuſióque imaginationis,
motus conſequi, exprimeréque
poteſt. Vox autem acuitur, quòd,
tera, ita fauces contendantur,
anguſtior, & flatus celeriùs,
exeat; vnde & fiat, vt
exarefacto, vox rauca euadat,
abſumatur, ſiſque reficiatur. Solet
plerumque mulieres, aliique,
do tempus aſſumant, manibus
vt in incuſando conſtantiores,
ſint; cùmque etiam ob cauſam pede

in terram figunt, inque ipsos quoque reclinantur, vt vehementiùs quasi insolent. Alioquin ense caloris vehementia, & mobilitas tum brachia, tum crura, tum totum corpus exagitat, impatientémque quietis facit; inde enim situs corporis variè commutatur, & quasi ad sumendam vindictam pes terram ferit, manus in pugnum premitur, & caput quasi vehementiùs proruptúrum se in pectus conducit. Quòd enim sursum, deorsumque, & lentiùs quidem interdum mouetur, id potissimùm fit, cùm minando vindictam in futurum transfert; & quòd interdum reciprocando mouetur ad latera, id fit, cùm iniuria sic despicitur, vt sollicitudo vindictæ quasi excutiatur. Denique cùm nullus affectus suapte natura turbulentior sit, nihil mirum, si ex illa sanguinis ebullitione intra cor, & dum proptereà pulsus crebrior, vehementiórque efficitur, is interdum creetur calor, qui insignem, & corpori, & animo inferat labem. Siquidem facilè causare (& corpore maximè non bene valentium) febrilem potest; ac potest humorum ea fieri commotio, ex qua grauiter, & cum periculo laboretur. Ex accidente certè est solùm, quòd aliquando, febris instar, prauum aliquem humorem discutiat; ac ideircò tutum non sit eius impetum cohibere, ne humor commotus non discutiatur penitùs, sed vt partibus permixtus interfusus est, sic in iis concrescat. Aliunde verò potest huiusmodi calor sic speciem apperere, afficeréque cerebrum, vt quasi obortâ ob illius humiditatem caligine, speciebúsque rerum obductis Mens soli vindictæ intenta, aliud nihil discernat, sicque rationi, deliberationi, iudicio locus non relinquatur. Dictum iam de oppositis Lenitatis effectibus; sed res de hoc facilis est, & in Ethicis persequenda. Quare & hæc demùm de variis Affectuum speciebus sufficiant.

Obseruandum heic superest, cùm Affectus sint motus quidam, & videamus vt Animalium, ita hominum aliquos habere præ aliis maiorem, minorémve propensionem ad motus huiusmodi; ideircò propensionem hanc esse partim ex natiua constitutione corporis; partim ex habitu, ob motus sæpiùs repetitos contractam. Nam primùm quidem, licet hi motus ipsi Animæ speciatim tribuantur, quatenus dicuntur speciatim esse Affectus Animi; id tamen fit, quia Anima & mouendi principium est, & opinio boni, ac mali, quo excitatis motus contingit, ipsius Animæ propria est. Cæterùm enim ob intimam Animæ, & corporis coniunctionem, exquisitámque connexionem, quæ superiùs deducta est, fit, vt hos Animæ motus in corpus redundat; ita corporis constitutio, siue vt loquuntur, complexio, ac temperies hisce motibus occasionem faciat. Siquidem, vt præteream quod Aristoteles, & alij rem generaliùs probant ex iis, quæ Anima per ebrietatem, maniam, aliáque id genus patitur, cùm motus, qui affectus sunt, ab opinione pendeant; & opinio formetur, prout rerum species exhibentur Phantasiæ, ac rerum species exhibeantur, prout se habet motus spirituum iuxta humorum, partiúmque crasin, temperationémque variè creatorum, variéque discurrentium; ideircò motus Animæ à corporis crasi, siue temperatione pendent. Nec verò illa ratione modò, sed illa etiam, quia nascentes motus facilè euanescerent, nisi ex temperie foret dispositio, quia in corpore exciperentur, fouerentur, vigerent, eo modo, quo excussa è silice scintilla momento extinguitur, nisi in fomitem incidat, quo excepta colligat vireis, inque incendium abeat. Sic certè biliosis vel minima læsio eam speciem imprimit iniuriæ, quæ præ feruore dilatetur, ac amplietur proinde opinio, qua ira concitetur, atque inardescat. Sic sanguineis, & maximè semine abundantibus ij spiritus, qui venereorum species, vt sibi congruas concitent, ac opinio suboritur, ad quam Venereorum cupiditas sequatur; atque ita de cæteris. Deindè, cùm motrix facultas organo ad mouendum egeat; & organum variè inflecti obeundis variis motibus debeat; ac iterata sæpiùs inflexio ipsum ad eosdem motus dispositius efficiat; hæc verò dispositio nihil aliud, quàm habitus sit, vt suo loco deduximus; ideò facultas, qua Anima motus, qui affectus sunt, exserit, quantò illos exserit frequentiùs, tantò inflexiora, obedientioráque facit organa, tantóque proinde ad mouendum illa habilior, procliuiórque redditur, idque efficitur, quod Cicero ait, vt *Animi* nempe *concitatio inueteret, & tanquam in venis medullisque insideat*. Et vide exemplum, quod statim affert. *Nam cùm*, inquit, *est concupita pecunia, nec adhibita continuò ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatem, permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, exsistítque morbus, & ægrotatio, quæ euelli inueterata non potest, eique morbo nomen est Auaritia; similitérque cæteri morbi, vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas, &c.* Hac proinde ratione videmus non modò illos, qui propensi ad aliquem affectum sunt, reddi ipso vsu propensiores (sic enim dediti pecuniæ euadunt auariores, dediti ambiendis honoribus ambitiosiores, dediti venereis salaciores, &c.) sed etiam illos, qui in vnum affectum procliues sunt, versus oppositum inclinari, vt auaros ad prodigentiam, ambitiosos ad modestiam, salaces ad continentiam, cæterósque pari ratione. Tametsi porrò aliqui soleant solas propensiones habitu quæsitas, habitusve ipsos Mores dicere (cùm & Græci ἤθη *Mores* dici τῷ ἔθει *à consuetudine* dicant) generaliùs tamen videntur mores vocari quæ propensiones à Natura inditæ sunt, ipsámve temperiem sequuntur, quatenus pro more, consuetúmve, & frequens est, vt affectus iuxta ipsas subeciantur; & habitus vt plurimùm, quàm ipsas confirment, Animámque ad quempiam affectum propensam propensiorem efficiant, aut, si aliquis habitus propensioni naturali aduersetur, tum rationem subeat naturalis principij, sítque, quod dicitur, vt habitus, consuetudove sit quasi altera natura. Quòd certè mores non sint dumtaxat illi habitus, qui diuidi solent in virtutes, & vitia, & circa quos versatur Moralis Philosophia, vel ex eo constat, quòd describi, ac dici solent mores singulorum Animalium, vt Leonum, Equorum, Aquilarum, Gruum, Delphinorum, Thynnorum,

De Ira, ac Lenitate.

De Ira, ac Lenitate.

——— norum, &c. imò & inter homines dicuntur, atque describuntur mores variarum Gentium, ætatum, temperaturam, & alij, qui sanè magis penes temperiem, quàm penes habitum attendantur: cùm & crebrum sit, vt naturâ potiùs, quàm habitu dicantur esse Iracundi, meticulosi, anxij, non secus ac naturâ potiùs quàm habitu dici solent grauedinosi, & torminosi; quæ exempla sunt Ciceronis taleis esse dicentis, *non quia semper sint, sed quia sæpe sint;* idque vbi discrimen statuit inter Iracundiam, & Iram; Anxietatem, & Angorem, &c. tanquam inter procliuitates ad affectus, & affectus ipsos.

Hæc verò attingo, vt insinuem posse veri quidpiam interdum subesse Physiognomicis coniecturis. Nempe quia Animi mores consequuntur vt plurimum temperamentum corporis, & temperamentum plerumque se exterioribus signis prodit, efficitur, vt ex his signis intelligatur temperamentum, & ex temperamento colligantur mores, propensionesve ad certos affectus. Propensiones, inquam, non affectus ipsi, quoniam, vt dictum est, fieri potest, vt quis propensioni obsistat, ipsámque in habitum oppositum vertat; adeò proinde, vt falli Physiognomus possit, si quidpiam vt de propensione, sic de affectu ipso pronunciet. Qua sanè occasione tacendum non est quod de Socrate celebre euasit, quodque Cicero præ aliis enarrat, dum, *Cum multa,* inquit, *in conuentu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est à cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: Ab ipso autem Socrate sublevatus est, cùm illa sibi vitia insita, sed ratione à se deiecta diceret.* Et quòd Animi quidem mores corporis temperiem sequantur, idipsum mox deduximus, confirmarique ex eo potest, quòd subeunte varietatem temperamento, ipsi etiam mores subeant; propterea enim, qui per sanitatem placidi sunt, per morbum iracundi, & queruli fiunt; qui pueri his rebus delectantur, senes gaudent oppositis: qui certa cæli, aërisque constitutione lætabundi sunt, alia tristantur, &c. vnde apud Aristotelem, aliósque illud celebratur,

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε, θεῶν τε,
Terrigenûm est hominum talis Mens, qualis ab ipso
Quaque die infertur diuûmque, hominúmque Parente.

Confirmatur & rursùs ex eo, quòd perrarum esse videamus, vt quantumlibet habitus contrarios admittamur inducere, non ea tamen semina propensionum remaneant, ob quæ sæpius sit cum affectibus colluctandum. Facit nempe hoc, quod Lucretius, vt superiùs retulimus, vbi Iram retulit ad partem igneam Animæ, Metum ad auram frigidam, Lenitatem ad partem aëream, adiecitque propensionem pro cuiusque dominatu existere, & argumento, exemplóque Leones, Ceruos, ac Boues esse, tum idem contingere in hominibus subiicit, habétque, quod possit hoc loco non importunè repeti:

——— *Quamvis doctrina politos*
Constituat pariter quosdam, tamen illa relin-
quit
Naturæ cuiusque animi vestigia prima,
Nec radicitus euelli mala posse putandumst,
Quin proclivius hic iras decurrat ad acres,
Ille metu citius paullo tentetur: at ille
Tertius accipiat quædam clementius æquo.

Quod autem se temperamentum signis exterius cæteris prodat, res esse videtur planè manifesta. Etenim, seu temperamentum in humores, seu secta vocatas qualitates primas, vnámque in ipsis dominantem, eo modo, quo solent Elementis attribui, Temperamenta denominentur, Biliosum, seu calidum, & siccum, Sanguineum, seu calidum, & humidum, Pituitosum, seu frigidum, & humidum, Melancholicum, seu frigidum, & siccum: constat ea deprehendi ex ipso habitu corporis, atque ex colore, ex voce, ex pulsu, ex deiectionibus, aliisque id genus apud Medicos familiaribus indiciis, quorum aliqua ad generalem corporis temperiem, aliqua ad specialem, propriam alicuius partis, vt ventriculi, iecoris, pulmonis, cerebri, referuntur. Quin-etiam solet Aristoteles solita desumi indicia non solùm ex comparatione ad diuersum sexum, vt si quispiam sit habitu similior feminæ, quàm viro, aut ad homines diuersarum nationum, vt si in Gallia natus sit, qui Æthiopem potiùs quàm Europæum referat; verum etiam ex relatione ad alia Animalia, vt si quis in vultu, oculis, in alia parte simile quid habeat Simiæ, Leoni, Aquilæ, aut alij: ex similitudine enim eorum, quæ apparent extrinsecùs, intelligi videtur congruere etiam quadamtenus temperamentum. Dixi porrò etiam quod ad ipsas propensiones spectat, Physiognomicas coniecturas, quoniam non sunt signa ita certa, quin interdum fallant. Potest enim quis, v.g. corporis habitu esse pinguis à temperiei frigiditate, gracilis à caliditate: verùm potest etiam, qui temperie frigida est, exercitatione, inedia, vigiliis macrescere; potest, qui calida, otio, cibo copiosiore, venere parciore eadem obesus fieri, ac ita porrò de cæteris. Cùm ad hæc Signa quod spectat, veri quid subesse concesserim, quatenus accepta & prout à natura sunt, & prout multa sunt, quæ ad idem conspirant: non est, quod putes hoc fieri vt Physiognomis, sic Chiromanticis, quatenus tanto habitu, & colore vegeto, aut marcido manus, articulorum, & linearum, quæ ad volam manus obseruatur, vt quis inde laudabilem, aliamve eliciat temperiem, meta informia sunt, quæ illis negantur. Nam vt de Monticulis quibus seu tumoribus musculis (quorum ad manum destinatio nemini non nota est) nihil dicam, videntur lineamenta illa nihil aliud esse, quàm cutis plicæ, ad condescendum in se, comprimendámque manum comparatæ, & ab initio vsque intra vterum conformatæ, in quo fœtus est manibus compressis, ad oculósque applicatis; adeò vt quoties deinceps fit manus eadem ipsius contractio, ea secundum plicas iam factas fiat: Tametsi illud obiter (cùm & plura huc spectantia reperiri ex iis valeant, quæ sunt in Dialectica circa argumentationem à Signo dicta.) Quare de Appetitu, & Affectibus in-

LIBER

LIBER VNDECIMVS DE VI MOTRICE, ET MOTIONIBVS ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.

Quid, & quæ sit Facultas Motrix Animalium?

SVPEREST Vis, seu Facultas Mouens, quæ in Animalibus Cognoscentem, Appetentémque consequitur, quámque aggressa Natura parens Animalium fabricam, videtur quasi complementum sui operis implantare. Siquidem, cùm elaborato Animalis corpore, nihil aliud supersit, quàm vt ipsum tum illecta prosequendo, tum refugiendo contraria tueatur; illud vltimò prouidere elaboranti Natura debet, vt mouere se Animal tum ad illa habenda, tum ad hæc declinanda possit. Notum est proinde eum motum, ad quem exserendum hæc Facultas datur, esse localem, Græcè φορὰν, seu quo Animal locum mutat, dum aut vnam partem húc, illúcue agit, aut etiam se totum húc, illúcue transfert. Hæc certè vna est ex notis, quibus Animal differre specialiter à Planta deprehenditur; quòd Planta vni loco hæreat, et solùm crescendo, partésque apponendo sedem promoueatur: Animal autem solutum sit, possitque aut se toto, aut parte sui aliqua vnum locum deserere, ac obtinere alium; variósque aut totius, aut partis positus sortiri. Dico autem specialiter, quoniam generaliter differt à rebus inanimis; quòd cùm istæ moueri è suis locis, nisi vi externa non valeant, possit ipsum loco emoueri interna, seu insita vi. Notum rursus Motum, de quo heic agitur, esse quem dicunt voluntarium, seu spontaneum, Græcè ἑκούσιον, seu καθ' ὁρμὴν, quasi pro arbitrio, distinctúque Appetitus faciendum ad discrimen illius, qui citra voluntatem, ac non sponte fit. Quo nomine comprehenditur non tam motus, cuius principium externum est veluti dum transferimur, impellimúrve ab alio; quod quidem potest plerumque inuitis, casuè, reluctante nostra voluntate contingere; quàm motus, cuius principium quidem interna est, sed quod, vt motum exserat, à voluntate minimè pendet; vnde & ab Aristotele dicitur partim ἀκούσιος *Inuoluntarius*, qualis est, inquit, *cordis, & pudendi*; partim οὐχ ἑκούσιος *Non-voluntarius*, qualis, inquit, *est Somnus, euigilatio, respiratio*. Quo loco videtur Aristoteles nomine motus *Non-voluntarij* eum intelligere, qui tametsi naturæ necessitate fiat, potest nihilominùs pro arbitrio aut accelerari, aut retardari quadantenus (talis est enim respiratio, indormitio, &c.) secus ac contingit in eo, quem velle videtur *inuoluntarium* dicere, cuiusmodi est motus non modò cordis, sed cerebri quoque, & intestinorum, ac pari ratione venarum, aliarúmque partium, vt suis locis dictum est. Motus proinde, cuius causâ concessa est facultas, qua de heic agimus est v. c. gressus, volatus, natatus, reptatus quo Animal locum secundum se totum commutat; aut motus brachij, capitis, linguæ, quo locum mutat secundum partem. Priusquàm porrò de varietate huiuscemodi motuum disseramus, dicendum quidpiam nobis est de ipsa vi Motrice, illiúsque sede, déque organis, quibus vtitur. lib. de an. mot. cap. vii.

Principio itaque vis motrix repetenda videtur ex ipsa natura, contexturáque Animæ. Nam, si quidpiam quidem euicimus, cùm Animam esse naturæ igneæ ratiocinati fuimus, constat vim motricem, qua Anima prædita est, non aliam esse, quàm ipsius ignis, qui insita mobilitate vigens, ciet primò seipsum ac subinde alia, in quæ impingitur; vt exemplo sensibili deduximus fieri in bellicis tormentis. Ac posset quidem fortè hæc mobilitas referri vlteriùs ad corpuscula, seu Atomos maximè mobiles, ex quibus est ignis, quibúsque motus congeneus est; sed hoc tamen loco, sufficere potest referre ipsam ad Spiritus, qui sunt in corpore animato vt præcipuè ignei, ita præcipuè mobiles, & hac ratione corporis, partiúmque ipsius compellendarum maximè capaces. Hac ratione, inquam, quia, vt suo loco ostensum est, fieri non potest, vt vnum corpus imprimat motum alteri, quin ipsum in se motum habeat, hoc est agitetur, seu mobilitate in seipso vigeat; adeò proinde, vt vis motrix, qua Animal totum, partésve ipsius mouentur, non alia esse, quàm ipsa mobilitas, motiove

Quid Facultas Motrix.

spiritum videatur. Quod attinet porrò ad Sedem, & quasi principium, à quo illa vis in corpus dimanat, eadem varietas opinionum est, quæ circa Phantasiæ, rationisque, & appetitus sedem. Cùm verò huiusce modi opinionum duæ præcipuæ sint, quarum altera eam ad cor, altera ad cerebrum refert; perspicuum est, ex ante-dictis, priorem ab Aristotele, Epicuróque præsertim defendi; posteriorem verò maximè à Galeno, & cæteris Aristoteli circa originem neruorum repugnantibus; quatenus cùm sit penè in confesso spiritus motorios per neruos transmitti, Aristoteles censuit neruos ducere à corde originem, quasi nempe arteriæ, quas prodire ex corde manifestum est; sic sensim minuantur, vt attenuentur denique, abeántque in neruos: cæteri ex ipsa ἀνατομῇ demonstrarunt rem secus se habere, ac neruos reipsà ex cerebro, spinæque medulla oriri, vt suo loco retulimus. Sed vt priorem opinionem ex Epicuri mente recitemus, ecce vt Lucretius illam explicet. Præfatus primùm

lib. 5. hist. cap. 5. 3. de part. cap. 4. lib. de an. mot. c. 9. lib. de Somn. c. 3. & 4. 2. de part. c. 2. & al.

lib. 4.

Nunc qui fiat, uti passus proferre queamus,
Cùm volumus, variéque datum sit membra mouere:
Et quæ res tantum hoc oneris protrudere nostri
Corporis insuerit, dicam; tu percipe dicta.

Ac tum ordinem cognitionis, volitionisque necessariò antecedentium ita declarat, vt velit vtramque peragi in Mente, seu Animo, quem in regione pectoris media, hoc est in corde hærere probauit.

Dico Animo nostro primùm simulacra meandi
Accidere, atque Animum pulsare, vt diximus antè:
Inde voluntas fit: neque enim facere incipit vllam
Rem quisquam, quam Mens prouidit, quid velit, antè:
At quod prouidet, illius rei constat imago.

Et ad motionem ipsam quod spectat, sic subinde prosequitur, vt ostendat Animam in ipso corde Animo coniunctam, ac inde toto corpore diffusam, vnà cum ipso Animo se commouente ita moueri, vt per reliqua membra, & toto corpore moueatur, membráque, & corpus suo motu agitet, mouerique compellat,

Ergo Animus, cùm sese ita commouet, vt velit ire,
Inque gredi, ferit extemplò quæ in corpore toto
Per membra, atque artus Animai dissita vis est;
Et facile est factu, quoniam coniuncta tenetur.
Inde ea proporrò corpus ferit; atque ita tota
Paulatim moles protruditur, atque mouetur.

Vbi si per vim Animai velis non tantùm Animam, sed aliquam partem texturæ ipsius intelligere, qualis est ea, quæ continetur, seu in arteriis, seu in neruis; illud non multum ab Epicuri abhorrebit sententia. Cùm ea enim pars Animæ sit spiritus, & spiritus iste generetur tum ex vapore sanguinis subtilissimo, tum, vt volunt, ex aëris inspirati purissima parte, quæ in arterias penetret; facilè dabit Epicurus spiritum esse illam partem, quæ præcipuè moueat. Quidni? cùm etiam admittat aërem externum eatenus conferre ad motum, quatenus corpus Animalis rarescens, & leuem mobilitate sua sic subit, vt corpus perinde propellat, ac ventus nauim remis tam citam. Is enim, vt puto, est Lucretij sensus consequentibus versibus,

Præterea tum rarescit quoque corpus, & aer
(Scilicet, vt debet, qui semper mobilis extat)
Per patefacta venit, penetratque foramina largus,
Et dispergitur ad partes ita quasque minutas
Corporis. Hinc igitur rebus fit vtrimque duabus
Corpus vt, ac nauis remis, ventoque feratur.

Nisi nimia licentia est reponere *remis*, pro *velis*: sed sic nempe sunt duæ res, seu causæ impellentes nauim, vna ipsi naui inhærens, alia extrinsecus; cùm si legas *velis*, vna solùm sit, extrinseca videlicet, sicque claudicat comparatio. Sed ne in hoc hæream, obseruo potius, quod Lucretius iam antè de Facultate [illegible], in hanc sententiam de Animi ab Animo concitata in hunc modum expressit,

Nonne vides etiam patefactis tempore puncto
Carceribus non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam de subito, quàm Mens auet ipsa?
Omnis enim totum per corpus materiai
Copia conquiri debet, concita per artus
Omneis, vt studium mentis conixa sequatur;
Vt videas initum motus à corde creari,
Ex animique voluntate id procedere primum,
Inde dari porrò per totum corpus & artus.

Quibus versibus indicatur, nisi motus voluntarij tam sint prompti, expeditique, quàm Animus expetit, causam esse spirituum per totum corpus dispositionem; quatenus & successiuè excitandi sunt, &, quotquot alicubi erant, pro Animi ductu inflectendi, & dirigendi. Ac talis quidem fuit ex Lucretio Epicuri sententia, ad quam, ac proinde ad Aristotelicam confirmandam videri potest illud non leuis momenti argumentum afferri, quod motus principium esse firmum debet, [illegible] quidem firmiter, principioque firmo [illegible] nempe, cohæreant; at non sic [illegible] cerebri, dorsique pendentis; Vel que id corroborari ex eo, quòd tum quo videamur in ingenti nisu robur præcipuè in pectore esse; tum quòd partes [illegible] moueri videamur & citiùs, & fortiùs, [illegible] principio motus existente in regione media, quàm existente in vno extremo. Nam & tametsi cum Galeno dicas non tam neruum, quàm musculum trahere versus suum principium; difficultas tamen ex eo superest, quòd [illegible] trahendi, quæ in musculo est, [illegible] esse videatur, non videatur quoque [illegible] in musculo maior, quàm in ipso neruo [illegible] motus, sine attractio fiunt versus principium suum.

Vt verò etiam de posteriore sententia [illegible] quatenus sit probabilior, quatenusque difficultati propositæ occurrere liceat, [illegible] dicendum simul est de Organo, quo vtitur facultas Motrix. Cùm itaque ipse [illegible] stet Organum immediatum voluntarij motus esse Musculum; mirum videri nequeat [illegible]

ceſſ cuiſquam meminiſſe illius Ariſtotelem, ſed edidiſſe ſolùm *neruos* (quos vt diximus eſſe voluit ipſa arteriarum extrema,) *deſerere ad artus, flexuráſque oſſium, ipſa ad inuicem colligare, ac in ijs creare, intendere & remittere motum.* Deinde, quia Muſculo, præter carnem, membranam, ligamentum, tendinem, deprehenduntur vena, arteria, neruus, cò deferentes ſuis ex principiis ſanguinem & ſpiritum tam vitalem, quàm animalem; quæſitum eſt pridem, quod nam trium iſtorum organum quaſi mediatum foret. Edocuit autem Anatomia id iuris neruo competere; quoniam præligata, ſectâque ante inſertionem in muſculum vena, aut arteria, non deſinebat motus vigere in muſculo; præligato autem, ſectóque neruo, motus omninò euaneſcebat, cùm perſeueraret tamen interim ad ſuperiorem ſectionis partem, & quouſque perueniretur ad cerebrum, aut ad ſpineam etiam medullam, quæ productum cerebrum eſt. Quanquam & obſeruari debet, ſecta hac medulla, perire motum in iis neruis, qui ex parte ſectionis inferiore oriuntur; vt illud proinde argumento ſit, virtutem motricem, quæ ex hac medulla in neruos influit, influere ex cerebro in ipſam. Exinde ergo celebre euaſit eſſe cerebrum ſedem, ſeu principium, è quo vis motrix per neruos in parteis mouendas dimanet. Sed enimvero, quo id ſenſu accipiendum ſit, facit difficultas obiecta ambiguum. Nam ſi nerui quidem orirentur ex principio firmo, tum quæ attractio partis motæ verſus principium mouens fit, attribui ipſis neruis poſſet: verùm à medulla, re infirma, molli quippe, & laxa oriuntur, ipſiméque in ſui initio inſigni mollitie, teneritudinéque ſunt; ac proinde eſſe tam poſſunt idonei, qui attrahant partes, organa motus Phyſica, ac germana cenſeantur. Accedit autem, quòd cùm muſculus deprehendatur trahere verſus ſuum caput, neruus inſeri obſeruatur non in ipſum præcisè caput, ſed vel prope ipſum, vel etiam vlterius, etiam in quibuſdam ad medium; cùm & pauci ſint, qui etiam vltra medium; vt proinde intelligamus attractionem, ſeu motum, quo pars verſus muſculi caput, principiúmve adducitur, ab alio peragi, quàm à neruo. Ecquid nam igitur dicemus ex cerebro in muſculum neruo intercedente aduenire, cuius defectu muſculus mouendi incapax reddatur. Sanè id videtur nihil eſſe aliud, quàm mouendi imperium, quod appulſu ſpirituum neruis traductorum muſculo quaſi ſignificetur; atque ita quidem, vt muſculus ſine hoc appulſu quaſi ſopitus torpeat, ipſo excitatus, & quaſi expergefactus, agat. Verùm vt ad hoc meliùs declarandum vnum ex præmiſſis circa ea, ex quibus muſculus conſtat, reſumatur; vena quidem, arteria, ac neruus res illius propriæ non ſint; neque etiam membrana, communé partibus integumentum, & ligamentum oſſibus potiùs mutuò reuinciendis comparatum ſit, quàm vt muſculi aliunde per ſe oſſibus cohærentis, compoſitionem ingrediatur; atque ideircò duæ ſolùm partes vt muſculi propriæ ſuperſint, caro ſcilicet ſui generis (quæ & per excellentiam caro dicitur, ad il-

lius diſcrimen, qua cætera conſtant) & vocatus Tendo; idcircò videtur actio muſculi ad ipſum præſertim tendinem eſſe referenda. Quia enim muſculus vicem gerit chordæ, quæ vno ſui extremo quaſi capite rei firmæ illigata, & alteri infixa; hanc verſus illam attrahat; ideò videmus muſculum non apertè modò deſinere in caudam vocatam vulgò tendinem, ſed capite etiam ſuo ſubſtantiæ eſſe tendineæ, quæ deinceps in fibras fiſſa, laxatáque, per carnem quaſi diſtribuatur, ac decreſcente poſteà carnis mole in caudam ſeſe recolligat; adeò proinde, vt Caro quidem, nihil aliud videatur, quàm & fibrarum tendinearum complere interſtitia, & ſui in latera conceſſione caudæ verſus caput adducendæ conferre: Tendo verò ſit, qui à capite ad extremam caudam contrahitur, breuiatur, & hac ratione vnius partis ad aliam attractionem facit. Ad tendinem certè non ad carneam ſubſtantiam pertinere videtur illa ſui in ſeipſum contrahendi vis, muſculo ſic ingenita, vt ſi ipſum ad caput abſcindas, totus verſus caudam ſeſe retrahat; ſi caudam, totus verſus caput; ſi ad vtrumque ſimul extremum, tum ſe vtrimque verſus medium quaſi conglobet: prorſus, vt reputandum ſit vim ſe contrahendi perinde innatam eſſe tendini, vt ſua ſe mouendi, hoc eſt ſe adducendi, abducendique vis eſt innata cordi, ſiue cerebro, ſiue diaphragmati, &c. Id diſcriminis ſolùm eſt, quod partes illæ ſuam vim continenter exſerunt, ac naturali neceſſitate, nullóque exſpectato imperio mouentur; Tendo autem non continenter, ſed tum ſolùm, cùm aduenientium à cerebro per neruos ſpirituum appulſu percellitur, excitaturque, & quaſi admonetur, vt ſe contrahat, ſicque partem vnam ad aliam adducat. Quare & nihil aliud videtur per neruum, quàm illud imperium deduci, quatenus voluntas, appetitúſve tulerit, & Mens, ſeu Phantaſia, tanquam domina ipſi tendini, muſculóve, tanquam famulo, vt talem motum exſerat, partémque moueat, demandârit.

Sed vt res dicatur paullò explicatiùs; adnotare id iuuat, quod Ariſtoteles obſeruauit, *Omne animal, dum mouetur, finis cuiuſpiam gratiâ moueri*; & quia finis habet rationem boni (quo nomine ipſa etiam mali deuitatio comprehenditur) idcircò debere huiuſmodi bonum tum cognoſci, tum appeti, vt illius gratiâ motus conſequatur. Id prætereo, quod ille ait, mouentia in Animali eſſe hinc cogitationem, imaginationem, ſenſionem, quæ referantur ad Mentem; illinc Volitionem, Iraſcentiam, Cupiditatem, quæ referantur ad Appetitum; ac ſuperaddi Electionem, quæ ad vtrumque pertineat. Adnoto ſolùm, quia ſenſus, niſi intercedente Phantaſia non mouet; & Mens, Intellectúſve, niſi eadem cooperante Phantaſia, iuxta ante-dicta non agit; idcircò poſſe in hoc negotio pro cognitionis principio vſurpari ſolam Phantaſiam. Ac pari ratione, quia voluntas vt eſt Appetitus rationalis, perinde cohæret cum Appetitu ſenſitiuo, ac ipſe Intellectus cum Phantaſia, poſſe pro apperente principio vſurpari

Quid Facultas Motrix.

de anim. mot. cap. 6.

Quid Facultas Motrix.

Appetitum solum; quanquam plerumque voluntatis, & appetitus, seu appetitionis voces, ex communi vsu, quasi synonymæ habentur, ac magis indiscriminatim, quàm Imaginatio, & Intellectio vsurpantur. Itaque ad hoc, vt motus fiat, exigitur primùm, vt finis, seu boni, cuius gratiâ fit, species exprimatur in Phantasia, vtque subinde spiritus ex cerebro in cor, prout est superiùs deductum, transmissi, appetitum excitent, qui boni ostensi cupiditate sic commouetur, vt non possit ista commotio per spiritus reciprocanteis non vicissim Phantasiam ad id, quod agendum superest, concitare. Ac prior quidem Phantasiæ actio, seu simplex boni cognitio, appetitu nondum consulto, quasi speculatiua fuit; posterior hæc verò, vbi appetitus se veluti explicuit, quasi practica est: illicò enim iudicat id bonum esse prosequendum. Vnde & constat ad hanc actionem spectare id, quod Aristoteles de electione dixit, prout non iam simplex, seu ad agendum, aut non agendum indifferens, & solius Phantasiæ propria speculatio est; sed iudicium est electiuum, seu pro appetitus impulsione ad agendum determinans; ac ideò Iudicium Practicum vocatum. Hoc autem loco notabile est, quod rursùs ab Aristotele obseruatur; nempe, cùm in speculatiuo iudicio, quod ratiocinatione peragitur, eum qui duas propositiones intellexerit, conclusionem iam intellexisse, & coniunxisse; tum id proprium esse singulareque in Practico, vt quæ ex duabus propositionibus sequitur conclusio, ipsa sit operatio. *Verbi gratiâ*, inquit, *cum nouerit quis deambulandum esse omni homini, se autem esse hominem, illicò deambulat. Commodam rem esse faciendam; domum esse rem commodam; statim domum ædificat*, &c. intelligendum id tamen videtur de celeritate, qua exsequutio deliberationem, hoc est conclusionem ipsam sequitur; idcircò enim & conclusio, & operatio vna, eadémque res videntur, quia hæc illam, nisi quid obstet, eodem momento insequitur. Aduerte autem omne Practicum iudicium, quantumcumque videatur adeò celeriter peragi, vt vno momento, seu citra moram fiat, esse tamen reipsâ ratiocinatiuum, & supponere semper vice maioris propositionis, propositionem aliquam, quæ generatim de bono sit, v. c. omne bonum est prosequendum, Omne dulce est degustandum, &c. vice autem minoris, propositionem, quæ speciatim de bono præsente, eove, de quo agatur sit, v. c. istud est bonum, istud est dulce, &c. Quippe & tametsi iudicium ita videatur exprimi, istud bonum est, igitur prosequendum; istud dulce est, igitur gustandum; notum est tamen vim illationis, quæ in omni Enthymemate est, ex ea, quæ reticetur, ac supponitur propositione dependere. Deinde ad hoc, vt motus sequatur, exigitur, vt spiritus, qui ad obsequendum Phantasiæ comparati semper in cerebro sunt, in neruos subeant ad eas parteis, in quas Phantasia suo illo iudicio est intenta, tendenteis, eas (quia iam nerui spiritibus turgent,) contentos in illis compellant; isti eodem momento secundum totam seriem ob continuitatem compulsi musculos, tendinesve percellant, motúsque adeò, experiri, & à Phantasia imperari, quique sit proinde exercendus, quasi admoneat.

cap. 7.

Sunt verò sanè hac in re tria præsertim admiranda. Vnum delectus ille neruorum, qui speciatim ad eas parteis, quarum imperatur motus, destinantur; ac tantò magis, quantò alter, exempli gratiâ sextæ coniugationis neruorum ad sui exortum, seu in cerebro simplex, ita deinceps diuaricatur, seu in surculos, ramulósque innumeros ad varias parteis inserendos abit, vt non esse stupendum non possit, cur eas subingressi, aut compulsi secundum truncum spiritus non omneis simul parteis moueant, in quas ramorum insertio fit; eo modo, quo omnes arteriarum rami vno eodémque motu ad omneis parteis in quas, & per quas tenduntur, compulsant. Sed id nempe facit verisimile, quod suo loco diximus, internam illam nerui substantiam nihil esse aliud, quàm productam seriem cohærentium complurium tenuissimarum chordularum, quas ipse etiam Aristoteles obseruauit Neruum esse in longum fissilem, quæque toties sint neruuli vno totali comprehensi. Quippe hac ratione fieri potest, vt dum totalis neruus suos in ramos diuiditur, neruuli speciales, qui ad trunci dextram, læuamve erant, ramis dextro, aut læuo includantur; ac ipsorum deinceps fiat distributio consimilis, vbi ipsimet rami in ramulos subdiuiduntur. Fieri etiam potest, vt spiritus ex cerebro non in ipsum totum, seu totalem neruum, sed in eos solùm neruulos subeant, qui ex cerebro ad vsque parteis, quibus motus est imperandus, tenduntur. Quin & fieri potest, vt cum fit ramus seu ramulus, postquàm in musculum est insertus, incredibili diuaricatione per totam illius substantiam fundatur, neruuli ac ideò spiritus nusquam desint, sed totam substantiam quadam quasi irroratione, seu, vt cum Galeno dicatur luminis diffusione peruadant, omnes fibræ tendinis per musculum sparsæ ab iis compellantur, sicque ad contractionem vergant, & contractione secundum totam tendinis longitudinem propagata tum musculus longitudine breuietur, & latitudine amplificetur, tum pars, cui cauda insita est, versus caput, seu eam partem, cui caput cohæret, adducant.

Alterum est celeritas illa, qua boni species exprimitur, Appetitus concitatur, Phantasia decernit, eius imperium per spiritus tota neruorum prolixitate transmittitur, fibrulæ tendinis toto musculo dispersæ fe[...]ciuntur; ipse tendo contrahitur, pars vna ad aliam adducitur, quæ inquam, hæc omnia ita peragimus, vt quamvis succedentes fiant, fieri tamen vno momento, hoc est tempore imperceptio appareant. Videtur autem celeritas tantò esse admirabilior, quantò & partes plures aliquando simul mouentur, & aliæ post alias ea pernicitate motus exserunt, v. c. dum digiti vtriusque manus citharam pulsant, vt capi non possit, quomodo ea, quæ dixi omnia per totidem motibus multiplicentur, ac repetantur, cùm nullus eorum reipsa sit, qui

qui enim voluntariè, imperatóque exseratur, & quælibet chorda dat sonum, vt Poëta ait, *Quem vult manus, & Mens.* Sed nempe ad hoc facit ipsa natura Animæ, quæ ignea cùm sit, nunquam interquiescit, mobilissimaque est, potéstque adeò, in iugi motu existens, motus facultatibus suis quam-celerrimè obtemperare. Facit conditio ipsa spirituum, qui, Anima existente ignea, sunt quasi lucidi eius radij, neque quicquam segniùs ex sua natura, quàm ignis, aut Solis radij transmittuntur. Facit continuitas, tensióque neruorum, à cerebro in cor, inque omnium partium musculos, atque tendines; quatenus quæ est facta ad vnum extremum illorum motio, non potest non statim sentiri, exprimique in alio. Facit maximè, quod quemadmodum obseruatum, elegantérque expressum ab Aristotele est, habet se perinde Animal, ac Respublica bene instituta. Vt in hac enim postquam ordo est semel probè constitutus, nihil opus est secreto duce, quem interesse singulis, quæ geruntur, oportet; cùm quisque, vt mandatum est, id, quod est sui muneris agat, sicque aliud post aliud ex consuetudine efficiatur; eodem modo in Animali, nihil opus est Animi, Phantasiæve ad singulas partes præsentia, vt illæ sua munia exsequantur; sed omnes à Natura ita probè institutæ sunt, vt quoties est opus, illa congruè obeant. Dico autem Animæ, Phantasiæve; quoniam ex Aristotelis mente non videtur Anima esse toto diffusa corpore, sed ad vnam dumtaxat partem, Cor ipsum putà, consistere; cùm id tamen potiùs sit proprium Phantasiæ, seu vt cum Lucretio dicam, Animi. Lucretius nimirùm, vt meminimus quoque eius rei, quam deducimus indicat, vt antè retulimus, Animam toto corpore fusam moto Animo facilè commoueri ob coniunctionem cum Animo, quicum scilicet cohæreat in Corde.

Et facilè si fallit, quædam coniuncta tenetur.

Tertium autem est vis illa, seu robur, quo non modò brachium, aut crus, sed tota etiam Animalis machina mouetur, regitur, attollitur, transfertur. Etquis enim facilè capiat, tenue illud quodcumque est intra Elephanti v. c. corpus, quod seu Animam, seu spiritum, seu aliud quoduis principium motus concipiamus, posse illam tantam molem agere, & ad tripudium etiam velox, contortámque componere? Ac tanto magis, quanto vbi tenue illud intra id corpus amplissimum viget, tanta externa vi opus sit, vt vel minimùm loco emoueatur. Sed nempe ad hoc quoque primùm facit eadem natura Animæ ignea, quæ tametsi sit flammula, pertenuis, sui tamen mobilitate idem proportione præstare intra corpus valeat, quod flammula ex puluere pyrio intra tormentum bellicum; dum scilicet non modò globum, tanto propellit impetu, sed tanta etiam vi repellit totam machinam. Et quo quidem modo istæc flammula tantam vim concipiat, circa Meteora deducimus, illam repetentes ex crebris multiplicatisque singulorum corpusculorum, ex quibus ignis, flammave contexta, quare & eadem proportione intelligi potest de ea vi, quæ ex crebra, multiplicatáque agitatione spirituum concipi intra corpus possit. Ac ne improbabile ducas crebritatem pulsuum, & repulsuum intra nostrum corpus quam tamen non sentimus fieri, dum aut nos in Terram immotam vrgemus, vt ex ea resiliamus, aut pars vna in aliam immotam se premit, vt ab ea reflectatur, sicque motum obeat; cogita, cùm videmur nobis tam facilè emittere vocem, hanc tamen sonum non creari, nisi ex aëris per arteriam, laryngémque motitatione incredibilis crebritatis, vt ex iis quæ circa soni creationem assumpto exemplo chordæ tensæ deduximus. Et putas-ne, culex laborare se sentit, dum volat; & ea tamen crebritate motitationis alarum est, quæ creandæ bombinationis, adeò sensibilis sit capax? Quoties itaque siue totum corpus mouetur, par est eam intus agitationis crebritatem esse, quæ ad talem motum sufficiat.

Quid Facultas Motrix.

Ac esse dubium quidem potest an qui spiritus agitationem istam subeunt, ij sint, qui adueniunt ex cerebro, an qui in ipsis tendinibus, quasi connati haberi possunt: verùm tametsi vtrique concurrant; videntur tamen ad hoc munus illi præsertim destinati, qui sunt connati tendinibus.

Aristoteles certè, cùm, vt dictum est, neque tendines, neque musculos ad motum vsurpauerit, ipsum nihilominùs peragi per connatos spiritus censuit. *cap. 10.* Sanè verò videtur tendo habere in seipso debere vnde imperatum motum exsequatur, contractionemve illam suam peragat; atque idcircò spiritus obsecundantes in se habeat, quorum actione & contendatur, & contentus, si opus sit, maneat, ac præsertim quidem intra ipsas fibras toto dispersas musculo, qui interim ad latera & distendatur, & distentus cohæreat. Quæ quidem contentio, & distentio vtcunque lentè fieri, aut immobilitatis speciem habere videatur; potest tamen motitatione spirituum perinde præstari, ac dum plumbum colliquatur, colliquatumve continetur: quippe cùm tametsi videatur esse immotum penitus; tale tamen motitatione corpusculorum ignis incredibili, vt alibi est declaratum cohæreat. Patet verò res maximè in Tetano, tonicove, vt vocant motu; cùm scilicet tam contrahentes, quàm extendentes musculi totum siue corpus, siue membrum in varia trahentes ita contenduntur, vt ipsum neque hos, neque illos sequatur, sed quasi inter æquas vires immotum consistat (eo modo, quo si lapis, lignum, aliudve corpus funibus hinc inde alligatum, validè quidem, sed æquis tamen, ac neutra alteri cedente viribus trahatur) quippe tum esse maximam illorum actionem, motionemve, cùm nulla appareat, necessarium est. Confirmari autem res possit vel ex consequente lassitudine, quòd membra vigore destitui, præsertim ob exsolutionem, dissipationémque spirituum, qui vigoris sint authores videantur. Quò fit, vt tales spiritus, quoniam suffectione indigeant, reparaturque valeant, non tam connati dicendi sint

Quid Facultas Motrix. (quasi forent omnes ab vsque initio congeniti, implantatique) quàm congenitis, implantatisque appositi, deperditorum vicem supplentes, & partibus, secus ac alij, qui influentes dicuntur, perinde immanentes. Videtur

Ibid. certè non aliud fuisse dicturus Aristoteles, cùm difficultatem attingens de consernatione connatorum spirituum, nihil aliud, quàm ipsam aliò remisit; & *vtrùm igitur*, inquit, *idem semper sit spiritus, an semper diuersus, alius sermo est*. Vtcunque sit; spectat ad hanc causam de tenuitate corpusculorum, quæ magna vi polleant, exemplum Lucretij ex vento petitum; cùm proposita in hunc modum quæstione,

Nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
Tantula quod tantum corpus corpuscula possint
Contorquere, & onus totum conuertere nostrum;

tum subdit,

Quippe etenim ventus subtili corpore tenuis
Trudit agens magnam magno molimine nauim.

cap. 5. Facit deinde Mechanica ratio, quam Aristoteles indicat, dum factas initio mutationes paruas, euadere deinceps & magnas, & multiplices docet; idque exemplo temonis, seu gubernaculi, vt putà ex leui cuius translatione magna fit proræ transpositio. Non fugit porrò hoc exemplum Lucretium, dum mox recitatis de trusione nauis carminibus, istos subijcit,

Et manus vna regit quantovis impete euntem
Atque gubernaclum contorquet quodlibet vnum.

Enimverò quæ duo sequuntur,

Multaque per trochleas, & tympana pondere magno
Commouet, atque leui sustollit machina nisu;

ea sunt, quibus videri potest respexisse Lucretius ad specialem modum, quo Motus Animalium Mechanicè peragitur. Cùm enim variæ sint machinæ, quibus parua adhibita vi moliri licet maxima, vt Vectis, Libra, Cuneus, Cochlea (sed Vectis præsertim, cuius species quædam alia omnia sunt, & ad quem præsertim respexisse Archimedes videtur, cùm Problema illud generatim extulit, *Data vi datum pondus mouere*) tum duæ potissimùm sunt, quæ quia chordis, funibusve onera attrahunt, ideò specialiorem quandam analogiam ad organa motus Animalium habent; quippe cùm is motus & attractio sit, & per tendines, quasi chordas fiat. Eæ verò sunt Trochlea, qua notius nihil est, & Tympanum, seu Peritrochium, quod etiam familiare est, intelligitúrque cum axe Cylindrove ipsi ad vtrumque sui extremum infixo, & aliunde duobus fulcris sustentato, supra quæ circumvolui possit, & sibi circum-inductam chordam vno extremo sibi affixam, & alio onus attrahentem, possit, inquam, dum Tympanum per scytalas circum sibi infixas reuoluitur; vocant etiam Latini machinam hanc Suculam, Græci ὄνον, *Asinum*, nostri vulgò *Tornum*. At in Trochlea quidem vectis vicem gerit diameter orbiculi, quæ axiculo immobili, quasi hypomoclio, fulcimentove, ita vecte pressioni innixa vim prementem habet in eo extremo, quo chorda ab attrahente possa vrget; & quia onus non alij extremo incumbit, sed extremæ chordæ illigatum est, efficitur, vt dum id extremum vi prementi cedit, seu attollitur, ea quoque pars chordæ, cui appensum est onus, attollatur, & diameter alia, hoc est vectis alius, aliúsque continenter succedat, sicque attractio oneris fiat. In Tympano verò, suculave manifestus vectis est quælibet scytala, in cuius extremo vis incumbens à manu deducente est; & cùm fulcimentum in ipso cylindro intelligatur, extremum aliud ad aduersam cylindri partem intelligitur, cui quia onus non incumbit, sed funi ductario appensum est, efficitur, vt dum illud cedit, funis cylindro circumuolutus à parte pendente breuiatus, pondus attollat, idque continuetur, scytalis, hoc est, vectibus continenter mutatis.

Iam in Animali, non obseruantur quidem trochleæ (nisi specie quadam in oculis, qui proindè supernè quasi in hemisphærium rotantur; ne id repetam, quod narraui ante de trochleolis quatuor in chamæleontis oculis) sed vicem tamen illarum supplent striæ, quasi corrugationes, quibus tendines contrahuntur, musculique ipsi secundum longitudinem breuiantur; quippe ex iis fit quasi quædam trochleolarum series, imitatione polyspastorum, quorum immensa propè est vis. Non apparet etiam vlla circumductio, qua reuolutus tendo breuietur; sed vicem tamen illius præstat ipsa tendinis in seipsam contractio, & quasi complicatio, ex qua prouenit, quitur, vt pars attracta magis, magisque versus Musculi principium accedat. Atque hæc quidem ob duo illa exempla allata ex Lucretio; cæterùm enim, quia machina sensibilis exigitur, & tractio Vectis potissimum explicari hoc loco potest, eapropter vult quidem Galenus Tendinem esse quasi vectem, verùm hic vectis neque breuiatur, neque attrahit, sed attollit; quare habet potiùs tendo rationem chordæ, cui id vtrumque competit. Alij non in eo sunt quidem, vt velint ex duobus, verbi gratia, ossibus per ligamenta cohærentibus, illud, cui tendinis cauda inseritur, & ad aliud per motum adducitur, vectis rationem obtinere ac manifestam satis videtur habere illud potiùs oneris attrahendi rationem. Itaque os potiùs immotum seu versus quod attractio fit, habendum quasi vectis videtur. Nam dum vno vectis extremo defixo attrahere alio per chordam onus volumus, necesse quidem est hoc moueri, hoc est retrò abduci, si eadem chordæ longitudo retinenda sit; at si ea breuietur, vt dum nisu vectis manente aut chorda ipsi inuoluta præterlabénsque retrò trahatur, aut eo firmata inter ipsum vectem, & onus breuiter circumplicetur; nihil necesse est vectem ipsum moueri (atque id quidem, ne mouendo ipse saltem vectem loco non excedere, si solidò conuoluatur, chordámque sibi circumdu-

est.) Quare & os altero extremo ad commissuram cum alio desixum, potest tota sui longitudine esse immotum, & vectis tamen esse, quatenus immobilitas est ipsi quasi axis, quo os aliud ad ipsum tendinis contractione adducitur, quasi intervectem, quasique chordæ abbreuiatione. Vtcumque sit tamen, hoc saltem notandum, cùm ipsa vtriusque ossis commissura sit quasi imus vtriusque locus, obseruari vbique toto corpore ipsam musculi, tendinisve originem, seu caput in osse immoto esse sitam altiorem illius fine, seu insertione in osse mobili. Id nempe proinde est factum, tum ne musculus ad originem crassior ipsa contractione magis incrassescens prope commissuræ angulum comprimatur, tum vt attractio non modò liberiùs, sed validiùs etiam peragatur. Qua de causa est etiam prouisum, ne fiat insertio proximè ab ipsa commissura, sed aliquantò remotiùs; sic enim eius attractio, quæ elleuatio quædam est, fit Mechanica ratione potentior. Eòdem pertinet, quod ad ipsos artus musculi, ac tendines facti proliziores, longioresve sint, quia exinde ad magnos conatus magis polleant, vt qui faciliùs ex longinquo ratione rursus Mechanica trahant.

Præterea porrò quod hactenus de Tractione, vt sola actione musculi aut tendinis loquor, quasi omnis Animalis motus tractione sola peragatur, consentientem quidem habere Galenum; sed catenus tamen repugnantem habere Aristotelem quatenus censet talem motum ὦσιν, ἢ ἕλξιν *tum pulsione, tum tractione* fieri. Videlicet, cum musculos, eorumve actionem, vt dictum iam est, ignorauerit, aut ad eos motum animalem non retulerit; vt explicaret, tamen qua ratione fiat non modò conductio, quâ, exempli causâ digitus introrsum in manum, manus in cubitum, cubitus in humerum, humerus in pectus inflectitur, sed abductio etiam, quâ digitus, manus, cubitus, brachium exterius referuntur, extensionémque accipiunt; fieri vtrumque dixit per connatum spiritum, vt pote cuius proprium sit posse & in angustum cogi, siue contrahi, & amplius, siue distendi, ac ideò dum contrahitur, membrum attrahi, seu conduci; dum distenditur, & quasi laxatur, membrum pelli, sicque extendi. Idque tametsi doceat aliunde animaleis motus per neruos à corde exortos fieri διὰ τὸ ἴσχειν, ἢ ἀνιέναι *tractione*, siue contentione, *relaxatione*, siue remissione; & dici facilè non possit, vtrum spiritus actioni relaxatio hæc competat. Sed ne ambages euoluamus, esse quoque tractionem quandam; quam ille reputat, pulsionem, dum nempe membrum extenditur, τῇ αἰσθήσει *ipsa rei inspectione* fit manifestum. Quippe musculi conducentes, abducentésque in propatulo sunt, coniugati videlicet, sed vnus internus, & alius externus, qui commutatis vicibus agant, atque ita quidem, vt dum vnus trahit, alius relaxetur; quo pacto id quod Aristoteles de neruorum intensione, & remissione dixit, ad veritatem propiùs accedit. Videre exempli gratiâ licet, quando brachium conducitur, proprium esse musculum, qui contractus introrsum trahat, alterum verò tunc relaxari, veluti ociari, negligenter se habere, ac nihil sua actione contractioni obstare. Dum verò brachium extenditur, musculum proprium, diducentémque esse, qui contrahatur, partémque proinde attrahat, deflectatve extrorsum; eum verò, qui inflexerat, non propulsare sanè, extenderéque partem, sed simpliciter relaxari, facereque alij plenam libertatem, vt partem attractam retrahat, inflexamve reflectat, & versus sui caput, principiumve deducat.

Quid Paral. tes Musculi.

Ecquid verò de eo censendum, quod Aristoteles assumit, *Omne, quod mouetur, quidpiam immotum supponere?* Epicurus quidem id assumptum vniuersè clarum admissurus non est; quando illius est sententia, ita Atomos seipsis moueri, vt fulcimento nullo indigeant, ex quo resistente veluti resiliant, ac ne Inane quidem, licet immotum sit, posse fulcri officio fungi. Veruntamen non est cur negat in Animalibus verum esse; quoniam motiones Animalium non secundùm simplices, liberásque actiones fiunt, sed κατὰ συμπλοκήν, *iuxta concretionem*, quæ compressioni, & pulsibus, resultibusque variis subsunt. Nam verum est quidem, quodcumque assumatur primum motus principium, oportere ipsum sic esse per se mobile, vt motui inchoando possit seipsum quasi premere, seséque in rem immotam vrgere, vt ipsi innitatur, ab ipsáque resultus fiat, ex quo deinceps motus peragatur; adeò proinde, vt principium ad primam sui commotionem re immota non egeat, sed in illam seipsâ contendat, atque conitatur. Id quidem, inquam, verum est: sed quicquid est tamen sensibilis motus, constat experientiâ sic peragi, vt quicquid mouetur, aliquid immotum supponat, ac in Animalibus maximè, quorum motiones semper fiunt, aliquo non modò interiùs, sed etiam exteriùs quiescente. Imprimis enim quoniam motus alius est partis, alius totius, perspicuum est varios esse partium motus propter flexus articulorum ad quos habentur veluti centra, musculo mouente citrà, & parte mota vltrà existente: idque seu ossa ita se habeant vt vnum cauitate sua protuberationem alterius excipiat, quæ cauitas quidem, si profundior sit, dici articulatio Enarthrosis solet qualis est inter Ischion, & femur, scapulam, & humerum; sin leuior, & obscurior (ac protuberatio etiam) Arthrodia; qualis est inter radium, & cubitum; costas, vertebrásque: seu ita se habeant vt vtrumque leuiter cauum extuberánsque, sicque & excipiat & excipiatur mutuò, quæ articulatio dici solet Ginglymos, qualis reperitur inter femur, & tibiam, humerum, & cubitum, vertebras ipsas inter se. (Præterea autem hasce omneis articulationis species per quas motus fit, generali voce dici Diarthroseis ad discrimen earum, quæ sunt sine motu, dicique solent Synarthroseis, vt Sutura, quâ committuntur ossa capitis, Harmonia, quâ maxillæ, Gomphosis, quâ excipiuntur dentes in maxillarum alueolis.) Addo verò, siue os sit, siue cartilago, siue alia pars sit, cui musculi caput cohæret, sic debere illam immobilem esse, vt nisi constaret, sed retrò cederet, non posset musculos ad ipsam adducere,

lib. de an. mot. cap. 1. &c.

Quid Facultas Motrix. admonetéque partem, quam trahit. Neque dicas, quando saltamus, totique & in aëre, & in motu sumus motum, ac variè agitari posse & brachia, & crura. Quippe ex accidenti est, quòd totum corpus transfertatur; nihilo enim minùs partes, quæ specialibus motibus mouentur, parteis aliquas iisdem motibus immotas supponunt; perindéque est, ac dum aliquis in naui exsistens circino circulum describit; prout licet crus circini vtrumque ad motum nauis transferatur, non tamen hoc obstat quin dum alterum circumducitur, alterum perstare immotum supra abacum valeat. Quin etiam, dum incedimus, manúmque ad pectus admouemus, ex accidenti est huic motui, quod pectus interim transferatur; est enim respectu ipsius manus immotum, quatenus ipsa accedente non refugit, sed perinde ac si non transferretur eam exspectat, quod aliunde manus, non minùs, quàm pectus communi motu sic transferatur, vt is haberi pro quiete possit: verùm istud fusiùs *in Epistolis de Motu impresso a motore translato* prosequuti sumus.

Deinde, cùm totum Animal mouetur, patet, si saltu id quidem fiat, debere Animal inniti seu Terræ, seu alij rei immobili; cùm se versus illam ita comprimat, vt si non sit firma, sed cedat, resilire non valeat, sed eam consequens vnà dilabatur. Et quia volatus, natatúsque velut quidam saltus continuati sunt; ideò vicibus repetitis debet seu alis, seu pinnis, seu aliis membris fieri compressio, & quasi instantia, siue innixus aëri, aut aquæ; secus enim esse non posset continuata motio. Sin progressu, seu parte vna post aliam translata peragatur motus, perspicuum est esse debere rei subiectæ constantiam, ne si ipsi pars vna sita non insistat, non possit corpus erigi, & partem aliam transferendam, promouendámque prorsùm ferre. Docet id Aristoteles

cap. 1. exemplo murium, dum per arenam progrediuntur; ac par est quod Culinarij canes aut maius Peritrochium conuertentes homines intra rotam axe suspensam, circúmque ipsum mobilem incedunt; itémque quod nautæ defixis ad fundum contis ita supra nauim interea labilem progrediuntur, vt tamen contis semper hæreant, ac nihil aliud, quàm commoueant; sexcentáque id genus alia.

Præclarè autem subdicit Aristoteles, id, quod est immotum, debere esse aliud, ac nullam portionem eius, quod mouetur; eiusdémque esse, cur is, qui extra nauim exsistens eam conto in ipsam impacto propellit, illam moueat, non verò qui id tentat exsistens in ipsa; quippe qui illius quasi pars sit, & ad eius motum moueatur; *vnde*, inquit, *ne eam quidem mouerres Tityus, aut Boreas, si ex ipsa sufflaret,*

lib. de inc. an. cap. 3. *vt Pictores fingunt.* Quin notatu etiam est dignum, quod aliàs obseruat, cùm vbi præmisit debere innisum aut partis, aut Animalis toties fieri ad id, quod subiacet, subdit, *Quamobrem siue id citius dilabatur, quàm vt ipsi inniti, quod supra illud mouetur, possit; siue firmamentum omninò nullum sit, quæ mouentur, præbeat, nihil poterit se supra ipsum mouere.* Nimirùm hoc est, quod iam semel, iterúmque innuimus, & ex quo licet intelligi illud, saper quod aliquid mouetur, tantò quidem motum expeditiorem facere, quantò fuerit firmiùs, atque immobilius; at non esse tamen necesse, vt penitùs firmum, immobiléque sit, vt se aliquid mouere supra ipsum possit, sed sufficere, vt aliquantulum resistat, neque innitenti sic cedat, quin ipsi aliquod resistendi, tametsi non tam vehementer, támque altius tempus tribuatur. Sic enim non potest quidem homo, v. c. supra aquam incedere, quia dum vno pede aquæ innititur, aqua sub ipso dilabitur citiùs, quàm vt alterum pedem, qui vicissim innitatur, attollere possit: at hoc non obstat, quin per lutum aliquanto firmius gradi valeat, quia tametsi id lutum dilabitur, & cedat, non tamen tam citò, quin pes alius attolli possit, innitíque vicissim. Vnde & illud de muribus supra arenam gradientibus ita debet accipi, vt moueantur quidem, at non promoueantur tamen; quatenus arena satis quidem habet firmitatis, vt pedibus duobus innitentibus satis præbeat temporis, quo alij duo se emoueant, at non satis habeat, vt satis præbeat temporis, quo illis suffultis ipsi promoueantur. Quo eodem modo & canis culinarius intra rotam, & sciurus intra caueam, licet non promoueantur, gradiuntur tamen, quod partes rotæ aut caueæ cedant quidem, sed eam tamen habeant ab axe resistentiam, ob quam dum pes vnus cum parte apprehensa dilabitur, pes alius attolli, & partem aquè altam apprehendere possit, neque secus est dicendum de nauta conto inhærente, cæterisque similibus pari ratione intelligendis.

CAPVT II.

De Motu Partium in Animalibus.

SEQVITVR, vt de varietate voluntariorum motuum dicturi obseruemus priùs esse aliquos, qui quodam nomine voluntarij, quodam inuoluntarij sint. Huiusmodi enim videntur habendi, *Primùm,* Respiratio, quæ continenter quidem, & siue aduertamus, seu non aduertamus exercetur, ob naturalem necessitatē, qua diaphragma deprimitur, & attollitur, occasionémque pulmoni, vt aërem attrahat, ac expellat, facit; sed interim tamen potest pro arbitrio aliquantum retardatior, acceleratior, crebrior fieri; cùmque diaphragma nihil aliud, quàm amplus quispiam musculus sit, ac iis partibus circum illigetur, quas musculi varij attrahere, compellere, continere sic valeant, vt ipsum quoque attrahant, compellant, contineant, quemadmodum dictum suo loco iam est. *Secundò* Tussis, quæ necessitatem habens cum Respiratione communem, nobis quidem non modò non cogitantibus, sed etiam inuitis plerumque excitatur; tanta nempe est siue copia, siue acrimonia humoris pulmonis bronchias obsidentis, arteriæque etiam illius qua ille exitum, quámque vnà cum spiritu egerere, non sine sui concussione admittitur: sed interdum tamen, ac vbi præsertim est leuior, retardari, ac sisti,

ipsorum musculis fauentibus, potest, ac ipsi humori locus fieri, vt incrassescat, concoquatúrque, ac deinde citra laborem excedat. *Tertiò* Sternutatio, quæ ab eodem spiritu ex pulmone quidem aduentante, sed ad intimas narium rimulas, ob allapsum ex cerebro frigidum humorem concitur, dum spiritus nempe sibi non sine impetu, concussionéque exitum, pérámque etiam inuitis prorumpit; sed quia tamen aduentus sui quasi præmonet, idcirco potest aliquando pro arbitrio aut supprimi, aut retardari aliquantulum, aut etiam vt repentè concitetur, prouocari. *Quartò* Oscitatio, quæ species est quædam conuulsionis leuior, qua os non sine vehemente flatus emissione, emissionéque diducitur, & comitem plerumque habet Pandiculationem, qua totum corpus distenditur, ipsique artus distorquentur, idque maximè, dum præ somno aut tædio partes flaccescunt, & musculis quispiam flatulenti humoris intercipitur, quo se liberare exprimendo gestiant, interdum quidem concitatur nobis non aduertentibus; at plerumque etiam oscitamus, pandiculamúrque, volentes, ac tacitè quoque impetentem, si caso modò aduertamus, oscitationem reprimimus. *Quintò* Singultus, qui cùm sit momentanea quædam quasi conuulsio ventriculi, nouam membranis, eatumve totis ex inanitione, repletione, refrigeratione excitare tentantis, & œsophagum ita commouentis, vt etiam arteriam contiguam emittere spiritum subitaneo impetu cogat; fit quidem nobis inuitis, inexspectatóque euenit; sed potest tamen aliquando, ac vbi præsertim est leuior, sola expirationis inhibitione reprimi; quasi ipsa repressio in œsophagum, ventriculúmque ipsum redundet. *Sextò* Ructatio, quæ cùm sit proruptio halitus emissi ex humore intra ventriculum immorante, incalescente, inflato suborti, erumpit quidem aliquando vt inuitè, sic cum pudore; sed potest interdum quoque inhiberi, & sensu quodam sui præsensu detineri in stomacho. *Septimò* Vomitio, quæ non halitus, sed humoris, Alimentíve oneri stomacho existentis, ipsúmque seu copia, seu qualitate incommodantis depulsio sursùm facta est, sæpe quidem inuitis contingit: at interdum quoque sponte coërcetur, aut ex summo œsophagi, gutturísque intimi attrectatione prouocatur. *Octauò* Deglutitio, qua ex opposito bucella, seu alimentum ad eandem œsophagi partem sui sensum faciens, in eundem ventriculum fit naturæ sponte, necessitatéque attrahitur, vt plerumque etiam hæc attractio libera, promoueatúrque pro lubitu. *Nonò* Ruminatio, siue Remansio illa cibi in Stomachum ingesti, & ex eo in os reuocati, quæ ita est propria Animalium Cornigerorum, vt competat etiam Camelo perinde bisulco, perinde donato ventriculis quatuor, perinde carenti inciforiis superioribus dentibus; vt competat quoque, ex Aristotele & Pontico Muri, & ipsi Scaro (Ruminali proinde dicto) qui vtrinque tamē dentati sunt; vt denique competat etiam tametsi perraro aliquibus hominibus, cuiusmodi duos Aquapendentius memorat, sed vnum præcipuè, eúmque nobilem Patauinum, cuius parens corniculum supra frontem habuerat, crassitudine digiti, longitudine oliuæ Hispanæ; qui erat vtrinque dentatus, & ventriculo vnico, sed peramplo, vt in dissecto mortuo compertum fuit, præditus: qui auidè cibum, & penè absque dentium officio deglutiebat, ac horâ circiter à pastu insigni cum oblectatione incipiebat remandere (vt proinde Aristoteles non malè censuerit Animalia, quæ ruminant, non ruminando minùs, quàm edendo delectari) qui ore, & gula aliquantulum laxiore literam S ægrè proferebat, & videbatur sibi quasi bolum expeditæ loquutioni obstantem in ore habere; qui denique dum ægrotaret, à ruminatione, vt boues, cessabat: Ruminatio, inquam, esse quidem videtur necessitatis naturalis, & maximè quidem, quia is, de quo dixi de ruminatione interrogatus, eam minimè liberam, sed coactam esse respondit; at videtur tamen posse aliquatenus inhiberi, interrumpique, quoniam cùm ferè ruminando iaceant, si recubitu non-nihil diuertantur, possunt non-nihil tardiùs ruminationem inchoare; ac si dum boues, cùm ruminant, in læta pascua inducantur, aut capris recubantibus, ruminantibus offeratur ramus fraxineus, tunc ruminationem vltrò cum comestione commutabunt. Neque aduertisset, opinor, secus ruminanti Patauino, si rogatus, iussusque fuisset quid comedere, bibere, aut etiam loqui, &c. *Decimò* Deiectio excrementorum, quæ per intestina præsertim, pérque vesicam emittuntur, necessitate quidem naturali, propter motum intestinorum peristalticum, pressionémque vesicæ contingit; sed posse eam tamen adiuuari, acceleratique, aut impediri, ac retardari manifestum profectò est; & interuentu quidem Musculorum abdominis, Sphincterúmque, qui & ipsi parum musculi sunt; nisi quòd ea esse potest excrementorum siue copia, siue qualitas, ac ea sphincterum afflictatio imbecillitásque, vt non cogitantibus, aut inuitis profluant. Quod quidem non modò circa aluum, vesicámque accidit, sed etiam circa vasa seminalia, quorum vitio fit Gonorrhœa, inuoluntariave seminis defluxio. Motum virgæ heic non memoro; quem nescias tamen cur Aristoteles tam inuoluntarium, quàm cordis motum faciat (& maximè quidem cum suis non destituatur musculis) vt iam initiò retulimus. Dixi autem præsertim, quoniam quod de istorum excrementorum deiectione est dictum, idem penè, ac proportione dicendum est & de exspuitione, seu ea, quæ fit salinæ ex ore, de ea, quæ muci ex naribus, & si quæ sunt eiusmodi, quemadmodum puris ex vulnere, &c. *Vndecimò* Nictatio, quæ in nobis quidem, aliisque Animalibus palpebra superiore fit, in auibus verò, ac serpentibus inferiore; deprehenditur quidem in nobis vt crebrò, ita incogitanter fieri, idque tum oculis emundandis ab aëreorum corpusculorum (imperceptibilium licet) appulsu, & quasi afflatu continuo; tum auertendis ab oculis nocumentis, incommodisque; quò fit, vt tametsi amicus, à quo certi simus nihil timendum

De Motu Partium.

de mot. Anim. cap. vlt.

De Motu Partium. timendum esse, manum prope oculos transmittat, continere nos, quin conniueamus, non possimus: sed constat quoque nos conniuere, nictareve, dum volumus. *Duodecimò* Concussio dentium, Tremor labiorum; Tremor quoque, & Horror vt aliarum partium, sic totius etiam corporis; qui Motus quidem aut defectu caloris, partiúmque debilitatione, aut præ vehementia timoris, affectusve alterius eueniunt, ferè quidem incogitatò, & citra assensum excitantur, eóque impetu sunt, vt nutui nostro non pareant: sed & euenire interdum videmus, vt motiones huiusmodi, nisi aut omninò, aut ad longum tempus; attamen aliquatenus remittamus, ac remoremur. Denique possunt & alij plures huiusmodi motus accenseri; nam & initio vidimus Aristotelem ad Respirationem adiicere Somnum, seu, vt potiùs interpretor, Indormitionem, ac Euigilationem. Ac Indormitionem quidem, vt puto, quoniam cùm nobis somnus naturali quadam necessitate irrepat, possumus nihilominus ipsam aut citiùs allicere, aut diuertere, aut obstinatione quadam retardare. Euigilationem verò; quoniam tametsi quadam quoque necessitate naturæ fiat, possumus tamen aut sollicitudine quadam præcogitata maturiorem facere, aut contingentem quasi auidè arripere, vel negligenter remittere, ita vt in somnum relabamur. Quanquam res ex iis deducenda est, quæ de Somno, & Vigilia suo antè loco dicta sunt.

Iam generalis diuisio voluntariorum motuum ea est, quam non semel innuimus, vt nimirum alij sint Partium, alij Animalis totius. Spectamus autem heic partium motum, non, vt Aristoteles, in eo solùm animali, quod totum mouetur, vt in homine motum pedum dum graditur, sed etiam in eo, quod reliquo corpore alioquin quiescens, vnam pluresve parteis mouet, vti homo manus, dum sedet, aut stat. Sic & motum totius non in eo solùm quòd nulli rei innititur, vt in eodem homine, dum saltans in aëre est, sed etiam in quod diuersis partibus ita alternatim succedentérque insistit, vt totum tamen interim transferatur continuo, vti idem homo, dum pedibus peragit gressum. Vt pauca autem priore loco de partium motibus attingamus dicemus de iis eodem ordine, quem superiùs in Partium descriptione secuti sumus, ac ita attendemus ad parteis, quæ in humano corpore sunt, vt inde occasionem habeamus attingendi eas, quæ sunt cæterorum Animalium propriæ. Exordiendum proinde à Capite est, quod quidem specialiter, ac totum mouetur in iis duntaxat Animalibus, quæ obtinent collum. Carent autem collo ea Animalia, quæ vt pulmone carent, sicque non respirant, neque inducunt aërem, ita neque aspera arteria, illiúsque prolixitate egent; qua ratione etiam non indigent œsophago, illiusve prolixitate, cùm in ipsis, quemadmodum Aristoteles obseruauit, succedere statim ab ore ventrem nihil prohibeat. Huiusmodi verò sunt Pisces, qui ideò caput inflectere colli defectu minimè possunt; sed necesse est, vt ipsum aliquo conuersuri, corpus vnà eodem conuertant,

lib. de inc. an. cap. 3.

lib. 3. de part. an. cap. 3.

quicum rigidè cohærens est. In cæteris [illegible] mobile est caput ob flexilitatem, quæ [illegible] propter vertebras competit, propter [illegible] los, qui in illas, exorti non modò à dors[illegible] racisque vertebris, & à prima colli, sed [illegible] ipsius etiam colli vertebris inferioribus, [illegible] ipsum caput partim posteriùs, seu ad occip[illegible] partim anteriùs, ac vtrimque quidem gemi[illegible] inseruntur. Ita autem fiunt capitis inflexio[illegible] nes, & super secunda quidem præsertim [illegible] vertebra, vt dum qui anterius inserti [illegible] gemini sunt, trahunt, inflexio anteriu[illegible] directè fiat, dum qui gemini inserti posteriu[illegible] directè retrorsum, dum alter duntaxat [illegible] riorum trahit, inflexio fiat ad eam partem obliquè, & dum alter posteriorum duntaxat consimiliter; dum gemini quidem, sed [illegible] anterior, & alter posterior, inflexio fit [illegible] ctè in latus; dum denique omnes musculi [illegible] cedentes trahunt; tum non tam inflexio, quàm circumductio capitis fiat, & super prima quidem vertebra, quasi super axe.

Atque ista quidem de totius Capitis mo[illegible] ad eius parteis quod attinet, occurrit [illegible] Cutis Frontis, quæ ideò in plerisque, [illegible] homine præsertim mouetur, [illegible] trahit supercilia, & corrugatur interim, [illegible] arctè cohæreat aduenientibus superne [illegible] lorum fibris. An dicam verò opinionem, [illegible] Animalium cornua non tam ossi, quàm [illegible] cohæreant, probabilem præsertim [illegible] quòd boues in Phrygia, vt superius [illegible] nimus, cornua perinde, ac aureis [illegible] quodque Plinius, dum idem tribuit [illegible] Æthiopiæ siluestribus, copulat ipsi [illegible] de cuius loquens cornibus, *alterna, in [illegible] pugna sistit, variáque, infesta, aut [illegible] prout ratio monstrauerit*? Meminimus quoque superiùs, vt mobiles sint illæ quasi Antennæ quæ vulgo habentur vt cornua in Animalibus Crustaceis, ac in Papilionibus; [illegible] maces sua illa exporrigant, retrahant, [illegible] dant, quasi nimirùm productileis, & [illegible] ctileis quasdam manus, quibus oculi [illegible] fectu quasi palpando viam tentent, & [illegible] nihil obstat, iter instituant. Nihil [illegible] do ex Crista seu carnea, seu plumea, [illegible] arrigi, flaccescerèque in iis, quibus [illegible] auibus est notum. Vt Supercilium [illegible] sum à cute frontis trahitur, ita & [illegible] palpebra; ac tantò quidem sensibiliùs, [illegible] tò maiore quodam conniuit palpebra [illegible] sus subcilium, introrsúsque etiam [illegible] lum, quem interea adigit, premit. Palpebra nempe seu nictando, seu leniore mora [illegible] tur, tum ad supercilium musculo recto [illegible] litur, tum deprimitur, vt oculum [illegible] musculo quasi semicirculari, originem [illegible] maiorem canthum, angulumve oculi, [illegible] radicem nasi habente. Præterea [illegible] Glandulam, spongiosamve caruncula[illegible] ad eundem angulum sita ita posse [illegible] conductione comprimi, vt lacryma [illegible] primatur, sicque fiat illacrymatio, de [illegible] circa dolorem dictum. In Oculo vtroque, [illegible] maximè humano, terrestriúmque [illegible] Animalium, sex obseruantur motus, [illegible] totidem musculos, qui ex orbitæ fundo, [illegible]

con-

cum nervo Optico producuntur tunicæ adnatæ inseruntur, ut unus oculum attollat, alter deprimat, tertius ad maiorem oculi angulum adducat, quartus in minorem abducat (hi autem quatuor præcipui sunt, qui simul agentes motum oculi tonicum, intensumve obtutum efficiunt) quintus quasi in semicirculum, beneficio trochleæ ipsum in maiorem angulum inuoluat: sextus leni obliquitate in minorem deflectat. Tritum est, quod vulgò propterea appellitant primum superbum, secundum humilem, tertium lectorem, bibitorémque, quartum iracundum, seu indignabundum, quintum maiorem, sextum minorem amatorium. Dixi maximè in humanis, terrestriúmque aliorum Animalium; quia degentibus intra aquas, hoc est Piscibus, nullus similis motus competit; sed ut palpebris, quibus claudantur, carent, sic manent exterius immoti, supplente motum exteriorem motu interiore crystallini intra humorem vitreum natantis; & vel hinc inde duplici solùm quasi ansula sustentati, ut in Thynno, vel specie quadam ciliaris processus, sed humori vitreo fluido cohærentis, non immobili autem choroidi circum-nexi, ut in Delphine: quod quidem non semel observavimus. Quamobrem autem oculi moveantur nobis, aliisque Animalibus coniugati, tum, cùm de Visu dedentimus; & quorsum in Chamæleonibus secus sit, tum alibi ostendimus, tum paullò antè fuit insinuatum.

Sed de cæteris Capitis partibus dicere ut pergamus, Aures, quæ in Equis, & aliis plerisque Quadrupedibus mobiles sunt, in Hominibus tamen non moventur (nisi in paucis aliquibus, è quorum numero Iustinianum extitisse memorant) quòd illarum musculi sint in belluis quidem insignes, in hominibus autem tum exiles, ac pene dicam nulli, tum qui est præ aliis sensibilis, movendæ genæ, ac labio superiori potiùs destinatus. Notandum autem esse videri tonici motus speciem, cùm belluæ aures erigunt, parallelásque, & anteriores, ac versus rem, in quam attentè, & quasi admirabundæ respiciunt, convertunt; unde Metaphora in homines ducta, cùm ut attendant ad aliquid, arrigere aureis, quas movere tamen non possunt, iubentur. Qui in naso est motus aut diductio est, aut conductio narium. Illa autem fit per musculos partim ad latera ex genis, partim sursum, quasi ex fronte, radicéque nasi trahentes: ista per musculos interne, internásque ad alas insertos; & cùm illa aliunde fieri tam donec flatus intromittitur, quàm donec emittitur possit; ista tam fieri non potest, nisi donec immittitur, aut ne emittatur, cohibetur. Atque id quidem in simplici naso; nam productum quidem in Proboscidem notum est quos flexus, quósque motus habeat: cùm Elephanto sit vice manus, qua cibum, & potum ori admovet, quáque attollit, flectit, verberat, torquet, &c. non est verò reticendus Proboscidulæ motus in Muscis, Apibus, aliisque id genus Insectis, quæ donec nihil gustandum est, illam deflectunt, deflexamve quasi sub collo continent; ubi verò gustandum, ipsam exserunt, & ad rectum quasi angulum firmant, ut eius extremo quasi acetabulo, seu labello orbiculato, spongiosoque cibum sorbeant, humorem sugant; ac si humori exprimendo, commovendove cutis perforatione, discussioneve opus sit, lingulam bicuspidam, aut tricuspidem proboscidula, quasi vaginulâ conditam immittunt; ex quo fit illa, quam plerumque factam ab illis nostra in cute sentimus, compunctio. Genarum motus seu conducendo, seu diducendo fieri vix potest, quin ipsa simul labia conducantur, aut diducantur, propter communes musculos, seu buccinatorem appellatum spectes, quo præcipua genæ corporatio fit, seu latum illum, ac tenuem, qui à claviculis, & pectore etiam per collum procedens, in mentum, labia, & ad usque nasi radicem producitur, tenditúrque primum in risu canino. Sunt verò etiam Labiorum proprij quidam musculi, quorum qui superne partim à nasi radice, partim à genæ cavitate adveniunt, labio superiori partim attollendo, seu à dentibus abducendo, partim demittendo, adducendóque conducunt: qui inferne autem, & à mento illinc sic lateribus, idem præstant in inferiori. Videri heic posset speciminis dicendum de iis labiorum, genarum, totius faciei partium motibus, qui in Risu, Fletu, Indignatione, & similibus concitantur; sed sufficere tamen possunt ea, quæ de ipsis circa Affectus attigimus. Cùm duæ porrò sint Maxillæ, seu Mandibulæ, quibus in avibus duæ rostri partes respondent, notum est solam inferiorem esse mobilem, celebréque est, & ab usque Aristotele observatum, quod suo loco retulimus, solum Crocodilum inter cognita Animalia, inferiore immota superiorem movere; quo sanè pacto obsecuare licet, soli Psittaco ex Avibus similiter notis competere, ut partem rostri superiorem mobilem habeat; nam rubra alioquin Appendicula, quam Indicus Gallus nunc demittit, nunc surrigit, superiori parti immotæ cohæret. Quoniam verò motus præcipui maxillæ inferioris sunt, ut ad superiorem adducatur, & ab ea abducatur; omnibus certè Animalibus competunt, etiam Avibus, Piscibus, cæterisque Oviparis (Crocodilo, ut dixi Psittacóque exceptis) & qui præterea motus in latus, ac veluti in orbem fit, competitque iis dumtaxat, quibus dentes molares sunt, & ruminantibus maximè (cibo scilicet triturando) is non sine adductu, abductúque est: Idcircò advertere potest, duos solùm musculos esse, qui illam deorsum abducant, adeò proinde ut sursum cogi non magno labore in tenuente valeat: at verò octo, decemve esse, eósque admodum validos, (ac illos præsertim, qui ex temporibus, Crotaphytæ vocati oriuntur) ut mirum proinde non sit, si tanta vi cum superiore cohæreat, ac tanta renitentia deorsum cogi in tenuente possit. Observantur autem tales Musculi in Leonibus, aliisque Animalibus, quorum morsus vehementior est, esse ut ampliores, ita robustiores. Lingua movetur quatuor, aut quinque musculorum paribus, quorum qui ex medio mento nascuntur, ipsam etiam foras deducunt; qui

De Motu Partium.

postico

De Motu Partium. postico ex osse hyoide, retrahunt; qui ex appendice vocata Styloide attollunt; qui ex inferiore maxilla, partim in latera diducunt, partim euehunt, partim deorsum premunt. Ac varios quidem linguæ motus, quantum conferunt ad Gustatum, suo iam loco attigimus. Diximus etiam de motu linguæ, quo coniicimus Balænas, ac Delphines sorptam aquam per excauatum in mandibula superiore canalem transmissam sic comprimere, vt magno impetu ex fistula, amplove illo foramine, quod in illis à fronte, in istis à dorso est apertum, erumpat. Meminimus quoque eius vibrationis, qua Chamæleon Muscas, aut vermiculos competenti propè distantia attingit, corripit, ad os attrahit; exporrectionis item linguæ qua Picus Martius formiculas venatur, aliorumque similium. Nunc quia vox motibus Laryngis ita emittitur, & secundum acutiem, grauitatémque ita variatur, vt deinceps lingua suis motibus præcipuum ipsi distinguendæ, dearticulandæque instrumentum sit (& Pisces sanè vt muti sunt, ita motibus linguæ carent) ideò postulare videretur occasio, vt de Voce heic diceremus: verùm, ne seriem motuum, qui obseruantur in partibus nimia quasi parenthesi interrumpamus, res commodiùs, vbi erit series absoluta, præstabitur.

Itaque vt pergamus de colli quidem motibus sufficere id potest, quod iam dictum est; cùm nisi ad illius motum moueri caput non valeat; nisi dumtaxat congruum esse, vt id sit longè flexibilius in iis Animalibus, in quibus insigni est prolixitate, quàm in cæteris, propter plures vertebras, pluresque musculos, qui ex his in illas successiue inferuntur. Fuit verò hæc prolixitas Quadrupedibus necessaria, quòd stantia in pedes pascantur, seu cibum, potúmque infernè assumant; vnde & ob maiorem crurum altitudinem, obtinet Camelus præ aliis maiorem, neque Struthiocamelus secus (nihil dico interim de Elephante, in quo collum breuius, crassiúsque, neque admodum flexile Promuscis prolixa, flexilisque compensat) at fuit maximè necessaria Auibus aquaticis, quæ ad paludes, stagna, flumináque versantes, debent caput in aquæ fundum, vt pisciculos, cæteráque inde venentur, demittere; vnde & sunt pleræque prolixo simul rostro donatæ. Sequitur ea corporis pars, quæ speciatim corpus interdum vocatur, & plerumque etiam Truncus corporis; nempe quasi caput sit radix, qua alimentum assumitur; & brachia, alæ, pinnæ, crura, cauda sint quasi Stolones, surculi, ramique ex Trunco prodeuntes. Apud Aristotelem quoque, vt superiùs notauimus, tota, & non solùm potior eius superior appellatur Thorax; (1. Hist. 7.) quò minus est mirum, si Hippocrates hoc interdum sensu hanc vocem accipiens, Iecur in Thorace constituerit. Sed dicamus si placet Truncum, Motus illius præcipui sunt flexiones illæ, quæ fiunt prorsum, retrorsum, dextrorsum, læuorsum, obliquè in gyrum, eo proportione modo, quo de Capite dictum est. Ii autem debentur musculis præsertim, qui hincinde ex osse Sacro (ita appello cum plerisque non partem solùm mediam, sed etiam totam illam compagem ex Ilio, & Ischio vocatis, quæ vnà cum ipso in adultis coalescit quasi vnum os, quod iure pro basi corporis habetur) qui, inquam, hinc inde procedentes protenduntur partim in lumborum vertebras, infimamque costam; partim porrectà in vertebras thoracis, dorsive infimas; partim vlteriùs in superiores omneis: idque præter binos alios musculos, qui ex vertebra dorsi infima orti, & in superiores, ipsarumve apophyseis spinaleis vocatas inserti dorso surgendo inseruiunt. Fiunt verò Trunci inflexiones potissimùm ad imum ventrem, quòd lumborum vertebræ costis immunes, solutiores sint, ac versatiliores. Ipsa certè Thoracis regio, seclusa adductione, atque abductione, non-nihil quidem, sed parum tamen recuruatur, erigitur, diducitur, condensatur, tum ob nonnullam vertebrarum ipsius mobilitatem, tum ob flexilitatem nonnullam costarum, cartilaginúmque ipsas seu ad sternum, seu infrà obliquè, & qua sponte sunt, terminantis: idque non tam musculis propriis, seu intercostalibus, aliisque obducentibus pectus, quàm musculis abdominis conspirantibus cum diaphragmate, ad quod referendus potissimùm est, quisquis in thorace obseruatur motus. Exceptis tamen Asth..., in quibus sternum commotum talis motus causa videtur, vt de Respiratione agentes commeminimus. Quin-etiam, qui obseruatur motus in regione abdominis, dum leuatur, ac premitur, ita debetur musculis ipsius abdominis propriis, vt videatur tamen diaphragma esse ipsis quasi primum mouens, ad cuius motum, necessarióque totam regionem soluant, aut stringant. Quanquam præcipuus ille connixus, quo tam aluo, quàm vesicâ deiicitur, ipsis quoque abdominis musculis maximè debetur, quatenus vigentes sursum intestina, atque stomachum, adiuuant non-nihil diaphragma, vt sese sursum contineat, quo vsque illud suo impulsu victum, ita stomachum, intestináque depellat, vt victi illique musculi relaxentur, & locum cedant, quovsque diaphragmate sursum redeunte connixum instaurent. Heic autem notandum duos quidem motus speciales, alterum ad anum, intestinorumve orificium, alterum ad vesicam, eiusque orificium esse; verùm nec sphincteres, circumpositive illi parui musculi, quibus peraguntur sint veluti seræ occludendo destinatæ; ideò videtur talis motus, vt partium propriarum esse solùm quædam contractio, nam quæ diductio quidem fit, ea solo impulsu materiæ, seu compressione illa, & sponte exsilientes fieri videtur. Patet verò id maximè ex Sphinctere ani; quippe cui quidem condacendo, eumque instar stringendi destinati tres musculi sunt, qui ipsum introrsum contrahant, nulli autem sint, qui distrahant extrorsum. Nihil supponere interim debet adnotare heic quoque. Promptuarium, quo intestinum vocatum rectum, atque ipsum anum desinentem capsulis variis instructum est, eo quæ fæcalis materies continua intestinorum descensu abigitur, anum coërcente compellit,

compellat, ipseque obstando impar sit, habeat etiam veluti recessus, in quos diuertatur, seseque recipiat, donec statis temporibus, & cùm Animal vacauerit, deijci vnà opera possit. Colum verò, compingitur inducescitque illic fœces, quæ per cætera intestina materia fluxa labitur, tum ex aggestione, tum quia huncce ibi in flatus, qui aut per interualla erumpere, aut sphinctere pro arbitrio obstante intrò se, non intestina superiora recipiunt, nisi via per iliaca sic occlusa sit, vt eorum præcipitioni obsisti non possit. Ex eadem porrò est prouidentia, quòd vt tam rectum intestinum, quàm ipsum capsulæ excipiendæ vberiori materiæ dilatabiles aliquousque sunt; sic vesica ex membrana quoque, sed longè vt crassiore, & dilatabiliore est, ne continuò stillans in ipsam vrina continenter quoque compellat sphincterem, & perpetuum quoddam stillicidium fiat; sed sit Animali satis temporis, vt hanc vnà operâ egerat, aliis rebus vacet? Annecti potest ad corporis truncum quasi quædam appendix Cauda; est enim in iis Animalibus qui eam obtinent, quædam spinæ dorsi continuatio, vt in Piscibus quidem potissimum est manifestum; etiamo & in cæteris os Sacrum non sic vertebrarū seriem interrumpit, quin ad medium eius discerni, tametsi non sint emobiles, possint, ac in homine vsque desinant in coccygem dictam, quam apud gentes aliquas abire in caudam prolixiorem ferunt. Scribit certè Plinius nasci dicitè in India homines caudâ villosa, pernicitatis eximiæ; & Paulus Venetus esse montanos, quibus cauda ad vnius palmi longitudinem canum instar dependeat. Quamuis autem in Auibus nullæ sint neque ossis Sacri, neque lumborum vertebræ, vt tamen sacrum os peramplum succedit supernè dorsi vertebris, ita infernè succedentia habet aliquot ossicula ipsam coccygem, siue vropygium (citra plumas spectatum) constantia, idémque prælongum, quod vertebræ præstant tam in Viuiparorum, quàm Oviparorum Quadrupedum multis, & proportione etiam spondyli caudæ aliquorum Insectorum. Originem porrò ad os Sacrum habent mouentes caudam musculi, atque ipsas vertebras propagantur; vt pro illius breuitate aut longitudine ipsam attollant, demittant, in latus, & obliquè deflectant, cùm & qui Auium sunt proprij Vropygium ita diducant, vt implantatas ipsi pennas fastigere, simul expandereque in orbem valeant.

Artus porrò sunt, quo nomine comprehenduntur in Hominibus, aliisque nonnullis Animalibus, brachia, & crura, manus, ac pedes: in cæteris crura, & in Auibus etiam alas. De Brachiis vt primùm dicamus, principium Brachij est Scapula, quæ & humerus plerisque vocatur. Notum eius os Omoplata dictum, cui inserti musculi varij, vt varia moueatur efficiunt. Quatuor quippe exorti à superioribus colli vertebris Scapulam sursum eleuant; vnus Trapezius, & Cucullaris vocatus ab vsque occipiti, & vertebris colli, ac totius penè dorsi exortus, triplicibusque fibris donatus ipsam sursum, deorsum, ac retrorsum trahit; & alius quasi denticulatus, ac è medijs costis exortus, antrorsum. Quæ pars habetur Brachij prima inter Scapulam, & Brachium, externè Olecranon, & internè Anconem, ac vulgò etiam Cubitum dictam tenditur; & specialiter quoque vocari tum Brachium, tum Humerum, & Lacertus solet. Tollitur autem sursum præsertim à musculo, cui Deltoides nomen partim à Clauicula, partim ab Omoplata originem ducente. Trahitur deorsum non modò ab vno, qui ex lumbis vsque deducitur, sed etiam ab alio, qui ex ima Omoplatæ costa. Flectitur antrorsum à pectorali præcipuè Pentagonicóque appellato, qui ab vsque clauicula media, & toto penè sterno, ac per sextam, septimam, octauam costas deducitur. Abducitur tandem retrorsum ab eo maximè, qui ab vsque spina ossis sacri exortus, ac per vertebras ad medium vsque dorsi deductus amplissimus est, & Ani scalptor vulgò vocatur. Cùm hi musculi ex ordine mouent, agitur brachium in circulum, conferúntque etiam ad hoc fibræ variæ, quibus idem musculus pro suis exortus varietate discernitur. Pars succedens ab ea Brachio, ad vsque manum intercipitur, & Cubitus etiam dicitur plerumque. Quin-etiam cùm illa pars sit gemino osse prædita, quod os ex duobus est inferius, vt Vlna, ita Cubitus specialiter vocatur; cùm quod est superius, appellatur Radius. Qui in Cubitum musculi inseruntur, ij cubitum totum flectunt, aut extendunt; qui in Radium, ij cubitum totum aut pronum, aut supinum faciunt. Ex flectentium quidem alter Biceps dictus ex Omoplata, alter breuior ex osse brachij originem habet. Quo modo etiam extendentium longior ab Omoplata, breuior ab osse brachij est. At pronum, supinúmque facientes oriuntur proximè ex ipsis interna, externáque brachij apophysibus; nisi quod alter pronum facientium ab inferiore cubiti parte ad inferiorem radij accedit. Postremo loco Manus est, quam vnà cum cubito pronam ac supinam idem radij motus facit. Cùm tres autem soleant distingui eius partes, ea quæ cubito, radióque cohæret, constátque ex octo ordinum duorum ossiculis, & Carpus vocatur, cum flectitur, demittiturve, cum extenditur, seu attollitur, ac vnà cum ipsa pars sequens Metacarpium, totáque manus appellata; quæ ex ossiculis quatuor solum constat. Flectentes autem duo musculi ab vsque interna brachij Apophysi, alterove illo tuberculo exorti, & secundum radium, cubitúmque traducti, alter ad pollicis radicem, alter ad os primum sub auriculari digito inseruntur. Extendentes verò ab externa brachij eiusdem Apophysi exorti, ac pari ratione traducti, inseruntur alter quidem partim ad os primum pollicis, partim ad os Metacarpij succedens; alter ad Metacarpij os suum proximè sub auriculari. Discernitur verò præterea in Vola musculus Palmaris vocatus (Vola enim etiam Palma dicitur) qui ex eadem radice cum flectentibus ortus, pariterque traductus, ita per volam diffunditur, vt cuti adhæreat, ipsiúsque vt sensum, sic vim apprehendendi corroboret. Digiti, extrema pars manus ternis ossiculis,

De Motu Partium.

seu articulis, iisdémque phalangibus à serie, ac ordine dictis ita discernuntur, vt quod videbatur futurum fuisse quintum, Metacarpij os, Pollicis primum euaserit. Sed vt prius de aliorum digitorum motibus dicamus, ij aut flectuntur, aut extenduntur, aut ad latera, hoc est, aut versus pollicem adducuntur, aut ab eodem abducuntur. Flectunt illos duo musculi, quorum vnus ab eodem interno tuberculo brachij cum flectentibus carpum, secundum cubitum, sed magis ad superficiem traductus, sublimis dicitur; alter à cubiti ipsius interiore parte, ac sub ipso eductus dicitur profundus. Vterque priusquam ad Carpum peruenerit, in quaternos tendines abit, qui per annulare ligamentum mirâ prouidentiâ comparatum ingressi in Carpum, ad suos quique digitos protenduntur. Et quisque quidem tendo musculi sublimis in secundum articulum it insertum, sed transeundo tamen per regionem primi, fissurâ oblongâ perforatur, admirabili rursus prouidentiâ, vt tendo profundi bipertitus, vna sui parte insertus in primum articulum, reliquam transmittat inserendam in tertium: ex hac ratione omnes articuli commodè flectantur. Digitos extendit vnicus musculus, qui similiter ab extremo brachij tuberculo exortus, priusquàm ad carpum peruenerit, sic in quaternos tendines pari ratione diuiditur, vt quisque ad suum digitum, ac secundum seriem articulorum omnium inseratur. Cùm digitorum verò adductio, & abductio fiat duntaxat ad articulorum, quà articuli primi cum ossibus metacarpij copulantur, necesse est musculos adducentes, abducentesque in articulos primos inseri. Oriuntur autem seni quidem vocati inter-ossei ex interstitiis ossium metacarpij, ac proximè carpum, tres externè, & tres internè, seu ad ipsam volam; quaterni verò lumbricales seu vermiculares dicti, ortumque ex tendinibus musculi profundi habentes; cùm & vnus sit ex monticulo prope Carpum sub digito auriculari, qui ipsum abducit. Ad pollicem quod attinet, is flectitur à musculis, quorum qui in primum articulum inseritur, ex interna parte cubiti deducitur, qui in secundum, vulgò pro primo habitum, ex parte interiore, superioréque radij, qui in tertium, pars est musculosi tuberculi articulum primum internè obsegentis, qui & dicitur Tenar, vti & qui est illi quasi è regione, & sub auriculari digito Hypotenar. Extendunt qui à cubito exorti articulis iisdem externè inseruntur. Adducunt, & abducunt lateraliter duo, quorum vt alter Tenar, ita alter Anti-tenar dicitur. Hic praeterea, cùm Tetanus, tonicusve brachij motus tum maximè sit, cùm manus stringitur in pugnum; censeri quoque posse manum tum moueri tonicè, cùm in pugnum comprimitur, pollexque flexum medium flexum sic premit, vt alij quoque digiti ob eandem tendinum radicem inde validiùs corroborentur; quoniam tametsi tum musculi flexores per se solùm agant, extensores tamen ob manus dexteritatem sic contenduntur, vt nullus sine quapiam actione, saltem ex accidente sit. Sed de forma quidem, ac numeris, déque pollicis ad [illegible] nem situ, breuitate, crassitudine, locque [illegible] egregium Aristotelis ex quarto de partibus libro tum citauimus, cùm de Vsu partium Animalibus ageremus.

De Cruribus in Homine idem penè [illegible] de Brachiis dicendum. Cruris nempe [illegible] venit non solum speciatim pars media, [illegible] nomine alio Tibia appellatur, sed [illegible] tum id quicquid est ab osse vsque [illegible] tremum pedem, quódque proinde Brachio [illegible] tiar, treis in partes, vt puta femur, tibiam, [illegible] pedem diuiditur. Cùm porrò vt Brachium [illegible] Omoplata, ita femur ab osse Sacro [illegible] tim sumpto) dependeat, constat quoque [illegible] ex vnico osse, cuius quae est superne [illegible] crassa in acetabulum ossis Sacri, quâ [illegible] chium, & Coxendix, coxáque dicitur [illegible] ac intercepta colli specie duo quasi [illegible] tubera, alterum exteriùs, alterum internè [illegible] magnum, & paruum Trochanteres (rotatores) appellant. Ad hosce ergo Trochanteres, aut proximè ipsos inseruntur qui [illegible] femur inflectunt, extendunt, conducunt [illegible] sum lateraliter, lateraliterque circumducunt. Et qui inflectunt quidem duo [illegible] vnus Psoas, & Lumbaris dictus, quòd à [illegible] rioribus lumborum vertebris (vnà & à Thoracis inferioribus) originem ducat; alter [illegible] cus, quòd ex tota Ilij cauitate nascatur. [illegible] extendunt, tres, ij nempe, qui Glutij [illegible] tes constituunt, oriunturque partim ex [illegible] partim ex ipsa coccyge, cohaerentique [illegible] Sacri ossis parte. Qui conducunt, [illegible] vnus, maris, Triceps appellatur, ob triplicem originem; vnam ab Ischij tubere, alteram superiore, tertiam ab inferiore parte ossis pubis. Qui denique diducunt, [illegible] vocati quadrigemini ex Ischio [illegible] oriuntur, & qui obturatores duo, [illegible] mine, quod occludunt inter os pubis, [illegible] chium. Tibia, siue Crus speciatim vocatum respondet Cubito, vt ex duplici quoque [illegible] constet, anteriore nempe, seu interiore, [illegible] in parte, cuius infima quae est [illegible] leolum internum constituit; & [illegible] exterioreve (perone, fibulave, & [illegible] to) in cuius etiam infima parte [illegible] physis constituit malleolum externum. [illegible] tamen discriminis est in commissura [illegible] femore, quòd, secus ac cubitus [illegible] chio, interceptam habeat molam, [illegible] lamve, & Patellam vocatam, quâ [illegible] ta est. Flectunt porrò Tibiam quatuor musculi, tres quidem ab Ischij tubere [illegible] & ad tibiae latus internum inserti; [illegible] tus autem partim à commissura ossis pubis, partim ab exteriore parte femoris (vnde & Biceps dicitur) exortus, & ad partem tibiae posticam insertus. Extendunt quatuor, qui partim ad patellam, [illegible] ad tibiam anteriorem, & hinc [illegible] mè inserti oriuntur; rectus quidem, [illegible] ciliisque vocatus, ex spina [illegible] cruralis ex parte anterior femoris [illegible] chanteres; & Vastorum vocatorum alter ex maiore trochantere, alter ex minore [illegible]

[illegible], adducuntve introrsum duo, qui in Tibiam interius inserti, oriuntur ex spina superioris Ilij; & cùm alter Popliteus dicatur, alter vulgò vt Longus, ita Sartorius dicitur, quòd sartores praesertim ad illam crurum decussationem vtuntur. Abducit vnus, qui eandem quidem originem, sed insertionem tamen habet ad partem tibiae exteriorem, & membranosus cum sit, Fascia lata ideò vocatur, quòd musculos [illegible] femoris circumvestiat, & in pedem vsque extremum excurrat. Pes demum id habet commune cum Manu, vt in treis partes partibus manus respondenteis diuidatur, videlicet (Tarsum, Metatarsum nonnulli Pedium) & Digitos; ex quibus Tarsus quidem constet ex septem ossibus, quorum maximum sit ipsum Calcaneum, quod est totius corporis basis, & inter quod, malleolósque incipitur, quod Astragalum, & Talum appellant, cùm caetera anteriora promotiora sint; Metatarsus constet ex quinis, pro totidem digitis; digitorum quisque ex ternis, Pollice excepto, qui solùm ex binis. Pedem autem attollunt (antrorsum nimirùm) duo musculi, quorum alter ex superiore parte tibiae, alter [illegible] partim à superiore, partim à media parte Perones orti, in ossa metatarsi hinc inde inseruntur. Extendunt verò treis, qui ab [illegible] tuberibus femoris exorti, incrassescunt [illegible] Popliti, ac duo praesertim Gemelli dicti, alter internus, alter externus, sub quibus continuus Plantaris abit cum ipsis in tendinem [illegible], qui in calcaneum inseritur. Diducunt [illegible] duo, alter ex tibia, alter ex Perone, [illegible] in postica, profecti, ac in metatarsum, vt antici, inserti. Digiti demùm pedis [illegible], ac digiti manus mouentur; nisi quòd Pollex, tametsi quatuor musculis sibi propriis flectatur, tollatur, adducatur, abducatur, non potest tamen caeteros digitos, Pollicis manus instar, complecti, propter [illegible] metatarsi à caeteris quatuor non [illegible] abiunctum. Quod superest enim [illegible] caeteri flectuntur quoque, seu deprimuntur musculis duobus longo, & breui dictis, [illegible] Profundo, & Sublimi respondentes in [illegible] tendines diuiduntur, quorum qui è [illegible] sunt in secundum os, articulumve ita insertum, vt ad regionem primi perforentur, [illegible] longi pergens in tertium, transitum [illegible] obtineat. Sic & extenduntur, siue attolluntur musculo vnico, qui ex superna, externaque tibiae parte exortus, & in tendines quatuor fissus in singulas articulationes inseritur. Qui etiam adducuntur quoque, abducunturque à suis Inter-osseis, & vermicularibus; [illegible] quid Inter-ossei non seni solùm, sed [illegible] interstinguuntur.

Ac [illegible] quidem Brachiorum, Crurúmque [illegible] Homine habent; neque secus in Simia, Vrso, & si quae sint alia consimiliter digitata. Ad caetera quod attinet, non multum disparatio est, quatenus easdem habent flexuras, à sua manuum, pedumve forma dissidere [illegible]. Ad Alas certè Auium quod [illegible], earum conformatio brachia planè refert, quando, vt in descriptione earum dictum [illegible] constans ex Humero, Lacertove, cuius sit os simplex; ex Cubito cuius sit duplex, vt pote praeter Vlnam Radius; ex Carpo cum ipsis commissa, ex Metacarpio, in quo praeter speciem Pollicis sepositam duo ossicula discernuntur, cum duobus quasi digitis vlterius productis. Sunt & flexurae consimiles, ex quoque fit, vt partibus singulis mouendis sui destinati musculi obseruentur. Siquidem praeter musculos quatuor, quibus Scapula sursum, deorsum, antrorsum, retrorsúmque agitur, obseruabiles decem sunt (in maiusculis saltem Auibus) quibus Humerus variè flectitur, extenditur, adducitur, abducitur, gyratur. Insignes autem maximè sunt, qui in pectore siti ad pectus adducunt, (vbi carnosi maximè sunt) illéque item, qui postico, & ex tota penè vertebrarum serie exortus, alam retrorsum, & deorsum trahit. Sic Cubitum quoque mouent musculi seni, & Carpum totidem; vtrúmque & Carpus, & Metacarpium, & Digiti, quia non ad quidpiam apprehendendum, aut admouendum, depellendum, elaborandum, comparantur, sed dumtaxat ad diducendum, conducendúmque extremas plumas; idcircò non eadem, qua in humana manu, varietate flectuntur. Alae igitur quasi brachia sunt tum ob hanc rationem, conformationis putà, flexurarum, & motuum; tum ob situm in corpore similem, obque relictum, commissúmque solis pedibus progrediendi munus. Sunt verò & ipsa Auium crura ea speciali ratione nostris conformia, quòd tibia in illis, vti in nobis, ex ossi constet gemino; cùm videas tamen ex vnico in Quadrupedibus bisulcis, aliisque constare; quanquam Perone, seu fibula non vsque ad pedem ad constituendum alterum malleolum, extenditur, sed quasi spiculum antè desinit in mucronem. Quod flexuras autem, musculósque, ac proinde motus haud absimileis habeant, id commune etiam cum posterioribus Quadrupedum cruribus habent, quòd etiam in illis suffrago, quae retrorsum obuertitur, non pro genu sit, sed pro calce habenda.

De Motu Partium.

Hinc ad Quadrupedes quod spectat, id primùm praetereo, quod docet Aristoteles, etiam in illis, vti in nobis partem superiorem esse habendam illam, quae à capite est ad eam vsque, qua excrementa egeruntur, & brachiorum loco esse illis crura anteriora ad regendam corporis onus necessaria, quia formam gerant Pumilionum, quibus pars superior prae inferiore magna, proportioneque corporis maior est. Id deinde praetereo, quòd admittit crura anteriora in Quadrupedibus digitatis vice manuum fungi, quatenus ipsis ad arripiendum, repugnandúmque vtuntur, quod solidipedes posterioribus faciunt. Obseruo solùm id, quod vult pedes anteriores non flecti illis, vt brachia; & quod proptereà Plinius ait Aueis alas, & quadrupedes genua in priora curuare, suffragines in posteriora, aut laborare aequiuoco, aut non esse vsquequaque verum, quemadmodum ex iis constat, quae superiùs attigimus, quaeque innat heic quoque adnotare. Nam de cruribus quidem posterioribus vt primùm dicam, reputari quidem vulgò solet

4 de part. an. 10. & lib. de inc. an. cap. 11.

lib. 11. c. 45.

De Motu Partium.

genu esse in illis eam suffraginem, quæ in posteriora curuatur; at cùm genu, & poples haberi debeat in commissura, quæ inter femur, & tibiam est; videre sanè licet genu, perinde in illis, ac in nobis antrorsum, seu in ventrem curuari (& ilicet certè est species molæ, seu rotulæ) ac memoratam suffraginem esse ad partem infimam tibiæ, vt est in nobis flexura pedis. Id vulgò imponit, quòd os femoris sit in Quadrupedibus præ humano breue, & ob tegmentum, obstantémque, ne extendatur multùm, quæ ex ventre est, cutim, sic ad ventrem quasi attineat, vt os tibiæ prælongum, quasi ex ventre prodiens appareat, femorisque loco habeatur. Quare & quòd suffrago in posteriora curuetur, mutatio est nostræ calcis; resque vel ex eo confirmatur, quòd in ea sit talus, seu astragalus (in bisulcis præsertim obseruabilis) vti est & nobis, inter tibiam, ac pedem; quominùs hærendum videtur, quin quodcumque infra suffraginem est, computari in pedem debeat; & os, quod ex ea ad proximam vsque articulationem est, habendum pro calcaneo sit, cuius prolixitatem pedis reliqui breuitas compensat. Siquidem, tametsi inter incedendum hoc calcaneo non innitantur; cogita, vt homines quoque non innitantur calcaneo, dum Quadrupedum more ingrediuntur. Quanquam & dum conspicis felem, leporem, cuniculum, similia animalia in pedes superiores stantia, & posterioribus veluti sedentia, attendere ad aliquid, cernere manifestè licet, vt calcaneo quoque, & tota illa parte, quasi pede insistant, vti & nos plantâ insistimus, dum demissis in talos clunibus, & genibus ventri admotis partim quasi stamus, partim quasi sedemus. Idem perinde est proportione de prioribus cruribus dicendum. Quia enim os humeri est etiam in Quadrupedibus breue, & quasi cum ventre, pectoreve cohærens, ita vt os cubiti, vlnæve prolixius, prodire penè ex ventre pectoreve appareat; ideò vlna vulgò reputatur pro humero, & quæ flexura inter humerum, vlnámque est, ac reputari cubitus, vt vulgò accipiunt, deberet, quasi esset nulla, non cogitatur, spectatúrque ea sola, quæ in inferiore vlnæ parte fit, & pro anteriore genu, poplitéque habetur; cùm ea tamen flexuræ, quæ nobis inter cubitum, carpúmque est, respondeat. Vnde & quod reliquum est, videtur in pedem computandum esse; cùm & tametsi non eo toto, sed extremo solùm innitantur Quadrupedes, idem obseruari in Homine possit, si aut ingredi Quadrupes, aut stare in pedes, ac in manus velit: quanquam memorata in eo ad radicem manus flexura fieri & antrorsum, & extrorsum potest secus ac in Quadrupede, in quo curuatio fieri versus posteriora non potest. Vtcumque sit tamen, qui in Quadrupedibus motus ad hasce omneis flexuras fiunt, consimilibus musculis peraguntur, sed ea tamen lege, vt Solidipedibus non tot necessarij ad mouendum pedem sint, quot Bisulcis; nec tot Bisulcis, quot Digitatis; neque tot iis, qui pauciores habent digitos, quot iis, qui plureis.

Quod de Quadrupedibus porrò dico, idem proportione dicendum de Multipedibus, vti de Crustaceis, Insectisque quamplurimis; cùm in illis quidem musculi facilè obseruabiles sint, in iis præ exilitate, solà ratione intelligentià possint. In Cancrorum enim tum cruribus, tum chelis, quæ illis quasi brachia sunt, facilè discerni possunt musculi ... seruientes modò flexuris, sed consimiliter etiam ad pressionem illorum duorum ... digitorum, qui forcipes dicuntur. At in ... ex, exempli gratiâ, quis est tam ... Anatomicus, qui exhibeat tot musculos, ... analoga musculis organa cruribus ... manifesta alioquin articulationes ... motúmque ministrantia, quibus ... crurula, ipsorúmque particulæ ... extenduntur, conducuntur, decussantur ... tur in gyrum: sed forcipuli etiam ... nulive illi ad extremos pedes ... vulgari quidem conspicui: Quod ... proportione dicendum de cæteris In... ctorum, etiam centipedum, millepedum ... craticulis; etiam de alis membranaceis ... bus pleraque volitant; in quibus ... quidem, sed tamen longè aliæ, quàm ... alis auium deprehenduntur ... Sed de Partium quidem motibus hæc ... sufficiant.

CAPVT III.

De Voce Animalium.

NVNC, priusquam ... Totius dicere aggred... prætermittendum ... est, quod occasione ... quibus Vox creatur, ... dum de Voce heic recepimus. ... tur Vox propriè est *Sonus emissus* ... *ore Animalis aliquo affectu initiati* ... Propriè dico; nam Sonos quidem ... rum, aut fidium voces appellari, ... cum, ac improprium est. Cùm ... *Sonum in ore creatum*, seponit ... bombum illum apum, muscarum, ... que id genus Insectorum, qui sanè, ... tiùs mugi, non ore, sed crebertima ... motitatione, aërisque adeò verberatione ... verò, vt Aristoteles voluit, ... *partis, spiritus interni attritione* fit. ... res vel ex eo constare, quòd desit ... nullum edunt Sonum, & cùm ... toto volatu edant strepitum, ... atque à volatu cessant, à strependo ... sistant; Sed nobis quoque res manifesta ... gis pennulis constitit, spectantibus ... cato *Hanneton*, qui ad terram ... dum se euclueret, alásque è vagina ... tim educeret, vt eas initio mirà ... deinde paullò rapidiùs, & tandem ... mè motitauit, auolauitque, ... leniore incipiens, illum paull... fecerat, ac demùm in volatu ... mum fecit. Non idem interim de Cicadis ... cendum; quippe vt antè quoque ... est, non ore, neque alis stridet, sed ...

tenuiculi bifida ad incisuram mediam agitata. Sensit certè nobis inter digitos, cui caput ablatum, alæ resectæ fuerant; imò & pars postica, cæteráque exempta: vt iure proinde Aristoteles causam, cur aliquæ cicadæ, & minores præsertim sint mutæ, ex eo esse coniiciat, quòd præcinctu illo diuiduæ, atque adeò mobiles, agitabilésque non sint. Cùm verò dico, *emissum spiritum*, non modò contendo spectare strepitus, qui possunt alioquin citra labiorum mutuò admotorum diductione, dentium collisione, linguæ ad vicinas parteis appulsione, gargarismo quoque, aliísque id generis; sed maximè etiam insinuare causam, ac materiam vocis.

Nam Respiratio quidem videtur esse primùm instituta, vt inspiratus, distributúsque per pulmonem aër, vbi deinceps exspiratur, auehat secum fuligines, seu recrementa sanguinis ex dextro ventriculo cordis per pulmonem in læuum transmissi, vt suo loco declarauimus; verùm instituta tamen etiam fuit, vt dum aër exspiratur, forásve emittitur, creari Vox possit. Donec exspiratur, inquam; nam licet, vbi inspiratio est concitata, ac vehemens, sonus aliquis ex appulsu & quasi impactu aëris externi in os, fiat, aut potius quasi stranguletur, vt obseruabile præsertim in Asinorum ruditu est; is tamen sonus non est vox; sed omninò necesse est, vt aër internè extrorsum prorumpat; si ea quidem clara, non submissa (quali ad aurem loqui solemus, ne circumstantes audiant) futura est. Hinc scilicet efficitur, vt tenorem vocis seruare, continentérve loqui diu non possimus; sed necesse sit interruptiones fieri, quoties aër est externè alliciendus, intromittendúsque, ac fatigemur tantò citiùs, quantò breuiores interruptiones sunt, quòd necesse sit aërem inspirari rapidiùs, præter-radéreque fauceis vehementiùs; vnde & rauedo ex facta illarum asperitate consequitur. Discrimen autem appono de clara, ac submissa voce; quoniam vt dum liberè respiramus, creat flatus sonum in ore obscurum, non modò donec emittitur, sed etiam donec immittitur (& tantò quidem validiorem, quantò potest aliquis humor obstructiove quæpiam sine ad ipsum os, siue ad narium facere; vnde & sunt illi strepitus stertentium) ita sanè potest hic sonus vocis interuentu variari; notabiléque præsertim est, quòd dum inter clarè loquendum, vbi paulò lentiùs inspirando, pronunciare quidpiam volumus, id facere, nisi voce submissa, & interruptione claræ non possimus. Quòd si requiras, ecquid-nam Aristoteles sibi velit, cùm ait, *neque inspirando, neque exspirando, sed cohibendo Vocem creari*; obseruandum est, inspiratum quidem aërem posse exspirari, & respiratione libera reddi, prodire foras aërem voce clara mediante; verùm vt vox, sonusve ille edatur, necesse aërem velociori motu cieri, quàm in humili, vulgarique respiratione prodeat; quamobrem, vt ille rapidiùs exsiliat, oportet primùm arteriam non-nihil coarctari, quò aër non-nihil cohibeatur; ac deinde diaphragma non lento, solitóque suo reditu, pulmonem vrgendo, eum adigere; sed conatu concitatiore, pressioréque compellere, pulmonémque sic cohibere, vt ad aërem demùm attrahendum (vbi nempe vox producenda est) solito breuiorem illi moram tribuat. *De Voce.*

Videtur proinde Aristoteles ad vtramque huiusmodi cohibitionem respexisse: & maximè quidem, vbi vox solita, & quasi media emittitur; quoniam vbi solito acutior emittenda est, tum præcipuè viget cohibitio ex coarctatione arteriæ; cùm solito grauior, tum ea præcipuè, quæ est à diaphragmatis compressione. Hinc fit, vt canentes acutè, stringi præsertim guttur sentiamus; illeic videlicet est larynx, hoc est orificium arteriæ superius, cui conducendo, deducendóque, seu coarctando, & ampliando musculi ad tredecim vsque circumpositi sunt; canentes autem grauiter, sentiamus guttur, hoc est laryngem, vnà cum pulmone, totóque pectore dilatari; & aërem patentiùs quidem, sed lentiùs tamen erumpere. Et quanta quidem pernicitate aërem ex arteria prosilire necesse sit, vt vox simpliciter creetur, intelligitur abundè ex iis, quæ suo loco de natura Soni differentes deduximus; cùm esse eam non minorem oporteat, quàm itum, ac reditum fidis ad hoc tensæ, digito abductæ, & dimissæ, vt aërem feriat, referiátque permissæ: quippe esse illos debere incredibiliter celereis, & crebros decies millenos, priusquàm illa fiat minimùm sonora. Quin-etiam intelligitur, quàm adaugeri huiusmodi pernicitatem oporteat, quoties vox acutior, acutiórque emittitur; nempe eiusdem fidis exemplo, cuius itus, ac reditus, aërísque verberationes esse debeant duplò vt plures, ita & velociores, quò sonus creetur vnà octauâ acutior, ac in cæteris pari proportione. Ac res quidem in nobis ægrè fidem habet, qui videmur nobis tanta facilitate vocem emittere, sed enimverò cogita, quanta quoque facilitate compellamus embolo exsilire aquam per diabetulæ, syringaléve foraminulum, è quo alioquin lentè stillaret; cùm exsilitionis tamen pernicitas intelligi possit, si par exsilitio solo aquæ pondere sit creanda, erectâ nempe syringula, tubulo, quantum opus, adaucto, aquáque impleto; quippe vt exsilitio sit duplò duntaxat simplici diffluxu velocior, necesse est aquam quadruplo altiorem instare; vt triplò, altiorem nonuplo; vt quadruplò, altiorem sedecuplo; quod aliàs quoque deduximus. Idem proinde dicendum est de facilitate, qua vtriculus *Cornamusa* vocatus, cubito premitur; & aërem tamen fistulæ foraminulo tanta adigit pernicitate, vt creare sonum valeat. Idem quoque de cæteris flatu sonantibus instrumentis; vt minùs proinde sit mirum, si facta pulmonis à diaphragmate pressio videatur adeò facilis, & flatus tamen ostiolo arteriæ pernicitate tanta prosiliat.

Cùm addo deinùm creari vocem in ore Animalis *aliquo affectu incitati*, seponere contendo tussim, singultum, & simileis sonos, qui nullum Animi affectum exprimunt, aut significant; cùm vox tamen data à natura

De Voce.

sit, ad designandum aliquem internum Animi affectum, vt voluptatis, doloris, amoris, iracundiæ, &c. adeò perinde, vt cùm affectus non sine imaginatione excitetur, rectè sentire

2. de an. 8.

Aristoteles videatur, dum esse, aut creari ab Animali vocem dicit *ictu aëris, cum aliqua imaginatione.* Esse enim vocem significantem sonum, ac eius interpretationem inter τὰ εὖ, *propter bonum esse*, seu vocem proferri ὅταν ὑπάρχῃ τὸ εὖ, *prout esse bonum contigerit.* Ex quo efficitur, vt licet interdum videamus voces aliquas sine vlla affectus significatione proferre, is saltem semper affectus sit, quo eas proferre volumus, quia proferre bonum videtur. Efficitur rursus, vt quia vox prout imaginatio, & appetitus fert, creatur, sit voluntarium aliquid, atque adeò motu voluntario per musculos ministrato creetur. Cùm sint autem varij musculi voci inseruientes; iidem nempe qui ad respirationem condocentur, vt proximi, sic præcipui sunt, quos esse ad laryngem circumpositos diximus; ij scilicet ope cartilaginum ad ipsam arteriæ orificium constitutorum, orificium id, lingulam vocatum aut coangustant, aut dilatant, prout ad vocem aut acuties, aut grauitas exigitur, quemadmodum dictum iam est. Sunt autem hoc præsertim loco adnotatu digni Nerui recurrentes, qui vt aduenire infernè possint ad musculorum laryngis capita deorsum obuersa, secernuntur, quasi surculi ex neruis secundum arteriam descendentibus, & ad ramos arteriæ aortæ cordi proximos reuoluti sursum recurrunt, & ad laryngis musculos alter hinc, alter inde inferuntur: Quo fit, vt altero præsecto, Animal imperfectæ vocis, & quasi semiuocale euadat, præsecto vtroque euadat mutum penitus; quod in quibusdam canibus, cætera inter, comprobatum fuit.

Cæterùm, cùm Vox differat à Sono, tanquam species à genere, non abs re quidem

4. hist. 9.

Aristoteles Sono, ac Voci τὴν διάλεκτον *loquutionem*, quasi tertiam addit, vt quæ aliqua sit voci subiecta species: verùm cùm loquutio nihil aliud sit, quàm dearticulata vox, iure ambigat quis, solus-ne homo, an cætera quoque emittentia vocem Animalia censenda sint loqui. Ac mihi quidem videtur posse quæstio esse de nomine; sed principio tamen obser-

In vi. Pytha.

uandum est non modò Pythagoram, seu Pythagoreos ex ipso Iamblicho; sed Stoicos

Lib. 3. de Abstin. cap. 18.

etiam, ex Porphyrio; & Peripateticos, ex Theone Smyrnæo, τὸν λόγον *sermonem* duplicem distinxisse, alium internum, ἐνδιάθετον, quasi *in Animo conditum*; alium externum, προφορικόν, quasi *forâs ore prolatum*: cúmque

Lib. quòd max. cum Princ.

Plutarchus τὸν ἐνδιάθετον *internum* ἡγεμόνα *Mercurij ducem* appellet; videri sanè προφορικὸν *externum* nihil esse aliud, quàm ἑρμηνείαν *interpretationem* interni; quippe cùm internus nihil aliud sit, quàm ipsa Animi cogitatio, externus nihil aliud, quàm ipsa cogitationis enũciatio; ac proinde necesse sit prius rem Animo concipere, quàm illam ore explicare; & esse quidem sermo internus sine externo valeat; at non externus sine interno. Externus sermo igitur ipsa propriè loquutio est; nam quod internè quidem quasi loquimur, dum Animo syllabas, voces, orationes distinguimus, & veluti proferimus; id nihil aliud est, quàm imaginamentum externi sermonis, quo [illegible] cepto nostrimet res explicant. Quærendum [illegible] tò cætera quoque Animalia quidquam cogitant, suaue in Phantasia sic agitant, vt [illegible] modis apud se enuntient, sed etiam varia [illegible] dicta discurrant, ac ratiocinentur: videntur [illegible] possunt imprimis sermone interno non ca[illegible] re, & si hoc ita sit; ἢ τὸ προφορικὸν [illegible] *participare quoque externum sermonem.* Vn[illegible] sunt Sexti Empirici, qui & [illegible] fert, *si in Brutis sit sermo externus*, [illegible] καὶ ὁ ἐνδιάθετος αὐτοῖς ὑπάρχει, [illegible] *ternum, quoniam sine interno*, inquit, [illegible] *sermo non valeat.* Ac reclamant quidam, quatenus nefas vulgò habeant reputare [illegible] præter Hominem Animalia loqui, aliq[illegible] Aues aliquæ, vt notum est de Psittaco, Co[illegible] Pica, Sturno, & aliis, docentur vel[illegible] conari, & tamen non tam reuerâ loqu[illegible] quàm loquutionem nostram imita[illegible] putà quod docent, non intelligentes [illegible] modò inflectere, non item res ipsas [illegible] subiectas notare addiscentes: verum [illegible] vtcumque se in hisce Auibus res habet, [illegible] nisi prolatis à se vocibus res easdem [illegible] nos, subiiciant, saltem species varias, [illegible] placeant ita Phantasiæ imprimunt, vt [illegible] deinceps exprimere delectet; vnde & [illegible] dearticulent, vt delectamenti significa[illegible] vtcumque se, inquam, res in istis habe[illegible] quot etiam de cæteris, cùm dico videri [illegible] stionem de nomine posse.

Nam, si de humana quidem loqu[illegible] speciatim sit sermo, certum est pr[illegible] lum Animal quod Homo non sit [illegible] at si sermo sit vniuersè de loquutione, [illegible] sit vox articulata, & prolata cum [illegible] tione significandi aliquid, non videtur [illegible] negandum, quin cani canina, equo equ[illegible] & vnicuique demum speciei Anima[illegible] conueniat. Cùm enim vocem dearticulare nihil aliud sit, quàm eius tenorem [illegible] interrumpere, variare; equidem, vnde [illegible] inflexiones, interruptiones, variationes [illegible] habet Luscinia? equo non alia [illegible] quadantenus etiam omnia; quin [illegible] pauca reperias, quæ non saltem [illegible] tiem, aut grauitatem vocis inflectunt, [illegible] riene? Et cùm significandis affectibus [illegible] variæ articulationes vsurpandæ sint [illegible] varias, quæso, non vsurpat canis, dum [illegible] to insultat, dum noto adblanditur, [illegible] plagam inflictam dolet, dum offam [illegible] am, expectat, dum amore prurit, dum [illegible] los mulcet, dum cum alio cane rixatur, [illegible] ita de cæteris? Et cùm loquutio sit [illegible] vt nostimet mutuò intelligamus, dum [illegible] alij nobis, quæ Animo concepta [illegible] voce exprimimus; nonne alia quoque [illegible] lia sic exprimunt voces, vt ea, [illegible] piunt, intelligi inuicem velint, ac [illegible] telligant, seu dicere mentis, percipiant [illegible] comprehendant? Neque enim [illegible] matrem, aut mater agnum non [illegible] se accersi intelligit; neque, dum gallina [illegible] glocitat, id non facit, vt pullos [illegible]

[illegible]

ftare, vt secum abducant, vt nullo metu sub illis coniat; (quod enim aliunde aut ante, aut post ouum editum gracillare, aut cacurrire solet, id doloris est ex parturitione testatio) neque etiam non aues, aut alia Animalia gregalia inter se quasi garriunt, ac feles spectantur tempore pruritus miaulantes ita quiritantur, vt etiam demum quasi ad conuitia, & iurgia, discerptiasque veniant, non præsumendum est id fieri, vt aliquid mutuò consignificent: Videlicet, tametsi nos ea, quæ loquuntur, non intelligamus, ideò minùs loqui reputanda sunt; nisi reputemus Sinenseis non loqui, quorum nihilo magis sermonem intelligimus: quanquam, vt adhibitis ad voces signis possumus Sinenseis intelligere, & ab ipsis intelligi, ita Animalia nobiscum versantia ad voces adhibent signa, quibus ipsa intelligamus; nos ea adhibemus, quibus nos intelligant. Et quamvis Animalia non sint ea vocum varietate, qua nos, non ideò minùs iis vocibus, quas vsurpare solent, loquuntur; nisi dicamus & Canadenseis & alios Hesperios, feróſque homines non loqui, quibus adeò paucæ præ nobis sunt voces. Sed nempe & iisis, & aliis Animalibus paucas distinguere est necesse, quibus res tam paucæ exprimendæ sunt; cùm nobis præterea innumeræ alias ad Arteis, & Scientias spectantes sint nominitandæ. Quamvis iterùm Animalia non videantur magna ex parte tenorem vocis per consonanteis, sed per speciem solùm vocalium, diphthongorúmque inflectere, non ideo tamen minùs loquuntur; nisi & nos loqui non putes, dum dicimus exempli gratiâ, *Ah ei, ohe, eu: ehem*, &c. cùm & gentes quarum dialecto, idiomatique assueti non sumus, sic videantur nobis indistinctè loqui, vt vix aliquam in iis maiorem consonantiarum vim discernamus, quàm in Animalibus; quorum aliunde pleraque sunt, quæ consonanteis exprimant, & quæ non exprimant; ex eo fit, quòd ea vocum varietate rebus exprimendis, qua nos non indigeant; neque iis proinde exprimendis sua organa, hoc est (præter ipsum laryngem, & guttur) linguam, dentes, labia, rostrumve assuefaciant; cùm & posse alioquin assuefacere ipsa nos experientia doceat. Siquidem non modò Aues memoratæ, Psittacus, Pica, &c. sed cæteræ etiam, quæ canere addiscunt, in eos habitus organa componunt, vt res penè superet fidem. Vidimus certè passerem, qui in agro pipiisset solum, educatum tamen in cauea prope Carduelem, Serinum Canarium, & Calandram, ita & tripuisse & commiscuisse omnium cantus, vt nulla esse posset gratior modulatio. Sed & ut Lusciniæ parentes pullos modulari concinnius edoceant, res est apud authores trita. Non est verò obiter cur roges à quonam suauiùs canere sub mortem edoceantur Cygni: siquidem rogandum potiùs videretur, vnde originem habere fabula hæc potuerit, nisi ea tam esset antiqua vt respersa in omneis penè Philosophorum, Oratorum, Poëtarum libris habeatur. Fabulam autem dico illam, quæ tam ex antiquis, quàm ex recentiorum experientia paucis superiùs perstrinximus; vt nescias proinde quæ fides sit habenda iis, qui apud Aristotelem (ipsum quoque canere dulcius Cygnos moribundos putantem) retulere, se, *cùm in Africo mari nauigarent conspexisse, & audisse multos canenteis voce flebili, & aliquos etiam morientes vidisse.* De Voce. 9. histor. 12. Plinius certè alioquin exscriptor, & plerumque approbator Aristotelis, hac tamen occasione, *Olorum*, inquit, *morte narratur flebilis cantus; falsò, vt arbitror, aliquot experimentis.*

Sed hæc vt mittam, & de Humana loquutione quidpiam attingam; notum imprimis est infanteis ab exortu quidem emittere vocem; at nondum tamen loqui, seu fari (ex quo infantes appellantur) quòd nondum vocem dearticulent, sed solùm suum illum vagitum, hoc est vocalem inter A. & E, quasi mediam, sed magis ad A accedentem, producant. Ac risus quidem, quem deinceps edunt, non sine aliqua dearticulatione est, vocalis nempe sui generis interrupta crebriùs (vti & fletus est alia sui generis interrupta rariùs) sed huiusmodi tamen neque vox, neque dearticulatio referri ad loquutionem solet. Quo loco potest obiter admoneri, cùm vulgò primariæ Animalium proprietates ita distinguuntur, vt risui in Homine respondeat mugitus in boue, rugitus in leone, latratus in cane, &c. non videri tamen mugitum, rugitum, latratum, & similes voces comparandas esse cum risu, qui specialis solùm vox est, qua Homo lætitiam testatur; verùm generaliùs cum Hominis voce (vtcumque illi speciale nomen inditum non sit) quæ dearticulata, in loquutionem abit, & qualis in iis reperitur mutis, qui non vt auditu, ita voce carent. Incipit autem infans tum loqui, cùm primùm ad nutricem, aliósque alloquenteis attendens, quodam imitationis studio capitur, & partim linguam, partim labia voci variandæ mouere conatur. Nempe ex elatione, & depressione linguæ incipit lallare; ex admotione ad denteis, superióréve gingiuam, tatare; ex conductione, admotionéve mutua labiorum pappare, & mammare. Quòd verò istas consonanteis L, T, P, M, ac subinde N, & alias, cum A, potiusquàm alia vocali primùm proferant, ideò est, quòd cùm tam A, quàm cæteræ vocales simplici emissione spiritus, in concinnísque labiis proferantur, speciatim tamen ipsum A sola oris apertione indigeat, ac proinde solo Naturæ ductu, & sine vllo studio imitationis edatur: vocales autem cæteræ studio, ac habitu perinde, ac ipsæ consonanteis indigeant: E quidem nonnulla promotione linguæ antrorsum; I paullo maiore, cum nonnulla adductione deorsum; O tum linguæ reductione, tum labiorum productione, rotundationéque; V tum productione, rotundationéque superioris labij, tum adductione inferioris ad ipsum. Quare & Infans longo eget tempore, vt consonanteis, vocaleísque, & syllabas adeò omneis exprimat; ac multò magis, vt eas dictionibus exprimendis coniungat. Hinc est prima illa balbaties, quam corrigit sensim, dum eandem vocem sæpiùs proferri audiens, ac sese non rectè proferre obseruans, nititur semper magis, magísque sic in-

De Voce.

flectere, componeréque organum, vt suam vocem illi, quam audit, magis, magisque conformem reddat, ac habitum demùm, seu facilitatem reddendi acquirat. Dico autem voci, quam audit, quoniam si vocem quidem emittat, at nihilominùs surdus sit, non potest defectu auditus, ita imitationis studio, vt etiam imitetur, teneri. Vnde & possunt quidem, quos mutos non defectu vocis, sed defectu loquutionis dicimus, ex viso labiorum, & quadamtenus linguæ in loquentibus motu, voces aliquas tam secundùm consonanteis, quàm secundùm vocaleis variare (alioqui enim ferè solùm Brutorum ritu exprimunt vocaleis, &, vt infantes A maximè) At quia videre simul non possunt quos omneis lingua subit motus, vt ex eorum imitatione literas omneis, quas vocant linguales, dentaleis, palatialeis, gutturaleis, pronuncient, ideò vix alias consonanteis, quàm labialeis P nempe, & M; & ex adductione labij inferioris ad superiores denteis F, & V consonantem, hoc est digamma Æolicum, exprimere solent. Fieri proindè quidem potest, vt videantur sibi eadem, quæ nos, exprimere, at neque tamen exprimunt, neque quid nos expressum intelligamus capiunt, sed vt capiant, nutu præterea, signóve quopiam indigent.

Notum est deinde basin loquutionis esse ipsas vocaleis, quatenus non modò ipsæ per se sonant, seorsúmque sunt voces; sed fulcimento etiam consonantibus sunt, sine quo pronunciari, audirique non possunt. Quippe nisi illis vocales aut præmittantur, vt in appellatis semivocalibus, quales sunt nobis F, L, M, N, R, S: aut subiungantur, vt in vocatis mutis, quales sunt B, D, C, G, P, T; fieri non potest, vt proferantur. Cùm vulgò autem soleant quinque vocales reipsa distingui; eæ tamen penè innumeræ sunt, prout emissio spiritus, quæ labiis inconclusis fit, ipsa labiorum, linguæ, gutturis, totius oris compositione varietates subire innumeras potest. Certè vel apud ipsos Latinos, quorum pronunciatio videtur fuisse simplicissima, obseruauit Lipsius vocalium quinque singulas multiplici sono solitas efferri; A quidem, & O duplici: I triplici; E, & V quadruplici; adeò proinde, vt si hisce varietatibus repræsentandis, excogitati, depictique fuissent characteres appositi, non quinque, verùm quindecim vocales Latinæ haberentur. Et nisi apud nostros quis capiat, cogitet ad quàm varios sonos abutamur charactere E, qui tamen forent singuli suis characteribus exprimendi. Quò fit, vt nostrarum vocum pronuntiatio ex lectione sola addisci non possit, cæterósque, qui ex libris solùm ipsam hauserint, vix intelligamus; neque secus existimandum sit de Germanis, Polonis, Turcis, cæterisque Nationibus; ac verisimile etiam sit, fore, vt nos Cicero, aut alius ex Priscis Latinis ægrè intelligeret, si Latinas voces proferenteis audiret; ac pari modò Plato, si Græcas, Esdras, si Hebræas, &c. Experietur etiam non nemo posse se vocaleis sonos quam-plurimos emittere, quos repræsentare scripturâ non possit; ac cum minùs mirabitur, si vocaleis sonos tot cæterorum Animalium, qui innumerabiles sunt, repræsentare minimè valeat. Quod dictum est verò de Vocalibus, ide[m] proportione de Diphthongis dicendum, q[uæ] non solùm quinque, vt apud Latinos, aut d[e]cem, vt apud Græcos; sed omninò toti[dem], quot fieri possunt vocalum raptim pronu[n]ciatarum bigæ; ne quidpiam dicam de triph[thongis] aut etiam tetraphthongis, qu[alis] apud nostros Prouinciales est vox *ya*, [...] *yaou*, pro Ego. Ad Consonanteis quod att[i]net, eadem penè varietas; quippe non modò variæ nationes multas habent, quas aliæ ig[no]rant, quásque ne ipsæ quidem repræsent[ant] singularibus, propriisque characteribus p[os]sunt, vt quam nos per *ill*, Hispani per *ll*, [...] per *gl*; itémque quam nos, & Itali per *g*, Hispani per *x*, &c. quas quidem consonanteis Latini, Græci, & plerique alij ignorant; n[on] modò id, inquam, verùm etiam quisque exp[e]rietur posse se compluteis ex varia lingu[æ], dentium labiorúmque compositione, & [mo]tione efficere, quas exprimere scribendo n[on] possit: vt minùs sit mirum, si proprias di[uer]sarum nationum tam multas non possu[m], nec in aliorum Animalium innumeras. Quanquam plus est æquo hæc vel attigisse.

CAPVT IV.

Sint-ne Nomina naturâ, an ex instituto?

PRÆSTAT heic non o[...] *rem sanè, vt Agellius ait, [...] Philosophia dissertationibus [...] breui; quæri enim solitum, [...] quit, quam ob iniuam, [...] Naturâ-ne sint Nomina, an ex [in]stitutione.* [...] quid ad hanc quidem quæstionem Epicu[rus] responderit, in Epistola ad Herodotum h[abe]tur; id verò hîc inserere nihil oberit, vt q[uò] illius opinio differat à cæteris, percipi d[einde] melius possit. Locus ergo ille, & ex nos[tra] quidem Interpretatione sic habet, *Vnde int[el]ligitur non fuisse Nomina ab initio ex [...] hominum instituto imposita rebus; sed ipsas h[o]minum naturas, naturaleisve dispositiones, [...] in gentibus fuere singulis, specialibus Animi [mo]tibus affectas, & proprijs visis, seu imagina[tio]nibus compulsas, peculiari quadam ratione [...] rem ore emisisse, ipsúmque elisisse, articula[ss]eque, prout singulorum affectuum, visórumque impetus tulit; & interdum quoque locorum varietas, seu varius Cœli, Solisque genius i[n] varijs regionibus fuit; deinceps autem [no]mina significandis rebus propria apud vnam[quam]que nationem, quasi ex communi consensu [...] ta, assignatáque fuisse, vt & significatio fore[t] adiunctam minùs ambigua, & res possent [...] compendiosiùs explicari. Cùm aliqui autem [vel]lent apud alios inconspectas ipsis res propone[re], sonos aliquos ore elidisse; & tum ipsos falso [...] ctos voces identidem edere; tum illos ratio[ne] quadam, coniecturáque rem assequutos, ex [...] ta denique assuetudine ipsorum mentem [...] nisse.* Sic ergo Epicurus. Iam ad illam qu[æ]stionem spectat Dialogus ille apud Platon[em]

Craty[lus]

Cratylus inscriptus, in quo Cratylus ipse contendit omnia Nomina esse φύσει naturâ; quæ enim naturâ non sint, ea ne nomina quidem esse, eo sensu, quo falsum dicentem autumamus nihil dicere. Hermogenes verò defendit nullum esse Nomen naturâ, sed esse omnia ex instituto, siue malis, νόμῳ, συνθήκῃ, ὁμολογίᾳ, ἔθει, lege, pactione, consensu, consuetudine eorum, qui vtuntur; adeò vt, quocumque tandem res vocetur nomine, dummodò de illo homines conueniant, id sit rei nomen. Tertius autem Socrates ita distinguit, vt dicat quædam esse potius naturâ, vt attributa rebus æternis, & quibus Dij specialiter vtuntur; quædam potius ex instituto, vt attributa rebus caducis, quæque homines fortuitò imponunt, aut quibus specialiter ad discrimen Deorum vtuntur. Nempe versum illum Homeri inter cætera recitat;

ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον,
Quem Xanthum Divi appellant, hominésque Scamandrum.

Cùm Proclus verò doceat Pythagoram, & Epicurum in eadem esse cum Cratylo sententia; Democritum verò, & Aristotelem in eadem cum Hermogene; videtur quidem res constare de posterioribus; at quod priores attinet, & Epicurum potissimùm, idem-met infirmat distinctione esse vtendum. Scilicet esse dubium non potest, quin Aristoteles idem senserit cum Hermogene, vel ex eo, quòd in libro de Interpretatione definit Nomen vocem significantem *ex instituto*, declaratque se ita loqui, ὅτι φύσει τῶν ὀνομάτων οὐδέν ἐστιν, *quia nullum sit nomen naturâ.* Nullum etiam dubium de Democrito, vel ex iis quatuor argumentis, quibus ille eum vsum refert; Primum desumendo ex homonymia, quâ idem nomen diuersis rebus tribuitur: Secundum ex polyonymia, quâ diuersa eidem rei: Tertium ex mutatione, quâ eidem rei modò vnum, modò aliud, vt nunc Aristoteles, postea Plato; nunc Tyrtamus, posteà Theophrastus; quæ sanè non contingerent, si nomina naturâ essent; Quartum ex defectu similium; quo fit, vt sicut à Sapientia deducimus sapere, non item de à Iustitia deducamus aliud; vt intelligamus proinde nomina fortunâ, non naturâ constare. Vt de Pythagora autem nihil dicam, quem ille loquutũ Ænigmaticè censet, dum, scilicet rogatus, *Quid esset Sapientissimum*, respondit, *esse Numerum*: & interrogatus, *quid secundum ad Sapientiam*; respondit, *Illum qui imposuit nomina rebus*: quasi scilicet, vt per Numerum intellexit Mentem, in qua sunt rerum exemplaria; ita per Nominum impositorem intellexerit Animam, cuius sit dare nomina ipsis exemplaribus conformia. Vt nihil, inquam, de Pythagora dicam; ecce Epicurus sensu longè alio, quàm aut Cratylus, aut Socrates etiam, opinatus est nomina esse φύσει, naturâ. Siquidem & Cratylus omnia, & Socrates aliqua ideò esse naturâ dicunt, quòd naturis rerum exprimendis, significandisque sint accommodata, atque adeò sint excogitata *ἐντέχνως, & ἐπιστημόνως, ex arte, & scientia*, ac sint proinde opera non alicuius impetus, sed Animæ ratiocinantis: Epicurus autem contendit nomina ideò esse naturâ, quòd sint opera, effectave humanæ naturæ, naturalisve impetus quo homines primi pro imaginatione de rebus habita, ac pro passione amoris, odij, aut alia, quâ forent affecti prorupere in voces, quibus ipsas non minus, quàm digito, aut gestu corporis designarent. Videri potest Hippocrates voluisse idem dicere, cùm censuit τὰ μὲν ὀνόματα φύσιος νομοθετήματά ἐστι, τὰ δὲ εἴδεα οὐ νομοθετήματα, ἀλλὰ βλαστήματα, *Esse nomina naturæ decreta; ipsas autem species non decreta, sed germina.* Quippe illeic loci τὰ εἴδεα Species nihil esse aliud videntur, quàm imagines à rebus naturæ conspectis in mente productæ, ac ideò quasi quædam naturæ germina in ea existentes; quibusque ipsa Mens, naturáve hominis affectu determinat se vt certo impetu, ac velut decreto ad res ab ipsis repræsentatas hac voce, non alia nominandas prorumpat. Verùm hoc vtcumque accipere libeat, cùm Cratylo, & Socrati nomina, quæ essent maximè naturâ, forent deriuata, & composita; ipsi Epicuro ea fuere naturâ, quæ essent primigenia, ac simplicia; vt sponte naturæ prodeuntia, non autem vlla arte confecta. Quanquam Socrates quoque ipse post longam seriem derivatorum, compositorúmque vocum, quarum energiam etymologicam explicat, eò demùm venit, vt innuat, si quid naturale in vocibus est, id esse attendendum in primigeniis, quarum si quæ ratio reddi valeat, petenda sit ex literis, ex quibus illæ contexuntur; vt cùm ad exprimendum motum vsurpamus natura duce literam ρ, quatenus in ea pronuncianda lingua & minimum quiescit & plurimùm succutitur, veluti in his vocibus, ῥεῖν *fluere* (aut si velis ruere) τρέμειν *tremere*, θραύειν *frangere*, atque ita de cæteris.

Verùm, vtcumque de aliis sit, ecce postquam Proclus præmisit varios esse modos, quibus quidpiam esse dicitur naturâ; nempe vt animalium, plantarúmque substantiæ, partesve ipsarum; aut vt functiones, facultatésque, qualis est in igne leuitas, & calor, &c. tum de Epicuro loquens, ὅτι, inquit, φύσει ἐστὶ τὰ ὀνόματα, ὡς ἔργα φύσεως προηγούμενα, ὡς τὴν φωνὴν, καὶ τὴν ὄψιν, καὶ ὡς τὸ ὁρᾶν, καὶ τὸ ἀκούειν, οὕτω καὶ τὸ ὀνομάζειν, ὥστε καὶ τὸ ὄνομα φύσει εἶναι, ὡς ἔργον φύσεως. *Existimauit nomina sic esse naturâ, vt sunt opera naturæ præmissa, vt scilicet vocalis sonus, aut visoria functio. Quippe enim sicut conditum est videre, & audire, consentaneum esse & nominare; adeò proinde, vt nomen natura sit, tanquam opus quoddam ipsius naturæ.* Ac statim loquens de iis, qui primi ex Cratyli mente imposuerunt nomina, ὁ γὰρ Ἐπίκουρος ἔλεγεν οὐκ ἐπιστημόνως θέσθαι τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ φυσικῶς κινουμένους, ὡς οἱ βήσσοντες, καὶ πταίροντες, καὶ μυκώμενοι, καὶ ὑλακτοῦντες, καὶ στενάζοντες. *Edixit Epicurus ipsos imposuisse nomina non ex certa scientia, sed naturali quodam impetu permotos, vt solent, qui tussiunt, sternutant, mugiunt, latrant, ingemiscunt.* Ex quibus licet intelligi, imprimis, noluisse Epicurum eruditos quosdam fuisse, qui res prius innominatas ita pro sua eruditione primi nominitauerint, vt cæteri deinceps nomina ab ipsis rebus indita

Non ne nomina naturâ, &c.

Lib. de arte.

cap. 17.

Sint-ne nomina natura, &c.

dita vsurpârint; quod Lucretius quoque ita improbat, vt non ferat dici vnum hominem fuisse, qui sibi id authoritatis in cæteros assumpserit,

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse,
Desipere'st; nam cur hic posset cuncta notare,
Tempore eodem alij facere id non quisse putentur?
Præterea, si non alij quoque vocibus vsi
Inter se fuerant, vnde insita notities est
Vtilitatis? & vnde data'st huic prima potestas,
Quid vellet, facere vt scirent animoque viderent?
Cogere item plureis vnus, victosque domare
Non poterat, rerum vt perdiscere nomina vellent;
Nec ratione docere vlla, suaderéque surdis,
Quid facto esset opus? Neque enim faciles paterentur,
Nec ratione vlla sibi ferrent ampliùs aureis
Vocis inauditos sonitus obtundere frustrà.

Deinde cùm supponeret Epicurus quæstionem non esse de vocali sono, quatenus vniuersè accipitur, quatenusque esse naturalem constat tam ipsi homini, quàm cæteris quoque animantibus, quæ respirant, sed de eodem speciatim, quatenus inflectitur, articulaturque ad designandum aliquid; ideò ipsi placuisse, esse hunc quoque naturalem, quatenus primùm prolatus est iuxta passionem, ac impetum, quo fuit natura cuiusque permota, vbi rem, cui illam accommodauit, primùm perspexit. Hoc autem casu videri primum extitisse eas voces, quas Interiectiones Grammatici dicunt, quibus scilicet generatim exprimuntur variæ passiones lætitiæ, doloris, amoris, odij, admirationis, approbationis, auersionis, indignationis, &c. subinde verò, cùm eæ res quarum respectu agitatio, erat, exempli causâ lætitiæ, complures diuersæque forent; idcircò illis designandis, Interiectiones variatas fuisse, inflectendo, immutando, addendoque, aut detrahendo aliquid soni, hoc est quarumdam seu vocalium, seu consonantium literarum. Et quia aliunde varia erant temperamenta hominum, & tum ea, quæ vni placebant, displicebant cæteris, tum ea, quæ pluribus placebant, non omneis pari afficiebant vehementia; ideò plerumque contigisse, vt designandæ eidem rei, isti vnam vocem, illi aliam emitterent; idque non in diuersis modò regionibus, sed etiam in eadem. Effectum hinc fuisse, vt qui in eadem regione, sociatimque victuri erant, quo possent alter alteri significare eandem rem, conuenire debuerint de voce, qua illam efferrent, ac illam idcircò retinuerint, quam aut primus quis protulisset, aut venustas quædam magis commendaret, aut arrideret pluribus. (Videri potest, obiter, Vitruuius eòdem respexisse, dum enarrat quemadmodum primi homines, cùm igne inuento, alios adducerent, & nutu monstrantes, ostenderent, quas haberent ex eo vtilitates, *In eo*, inquit, *hominum*

lib. 2. cap. 1.

congressu, cùm profundebantur aliter e spiritu voces quotidiana consuetudine vocabula, vt obtigerant, constituerunt; deinde significando res sæpiùs in vsu, ex euentu fari fortuitò cœperunt, & ita sermones inter se procreauerunt.) Hoc modo euenisse, vt variæ nationes Interiectionibus conuenientes (& addita præsertim pro varia cæli, solique conditione, ac alimentorum, exercitationúmque consuetudine, varietate temporum, affectionúmque consequentium) nomina diuersa obtinuerint, idiomataque ipsis diuersa formârint; vt mirum non sit, si qui homines diuersarum regionum sint, se mutuò non intelligant, & aliquas solummodò Interiectiones communeis retineant. Et fieri quidem potuisse, vt quæ gentes nihil habuere commercij cum cæteris, eadem nomina, idemque idioma diu conseruârint; at quæcumque variè communicârunt cum cæteris, ipsis immutasse sensim plurima, deductis putà patriis, & admissis peregrinis tum vocibus, tum phrasibus; ac tantò magis, si fuit cura, studiúmque elegantiæ, ob quam, cùm noua semper placeant, nihil non ita sic innouatur, vt nihil denique primæuum superstit. Hac nempe præsertim de causa [...] est Horatianum illud,

Vt syluæ foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt; ita verborum vetus interit vsus,
Et iuuenum ritu florent modò nata, vigentque

Sed, ne longum abeam, vide, vt Lucretius impositionem nominum primam ad naturam referat:

At varios linguæ sonitus natura subegit
Mittere, & vtilitas expressit nomina rerum:
Non alia longè ratione, atque ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ;
Sentit enim vim quisque suam, quà possit abuti.

Nempe infans natura duce sentit vt aptam sic linguam ad designandum res valere, atque idcircò saepius eam mouet, quàm manum; quodque animal (necdum adolescens) ea parte, cuius in se sentit præcipuum robur, vtitur; propterea enim subdit:

Cornua nata priùs vitulo, quàm frontibus extent,
Illis iratus petit, atque infensus inurget.
At catuli Pantherarum, scymnique leonum
Vnguibus, ac pedibus iam tum, morsuque repugnant.
Alituum porrò genus alis omne videmus
Fidere, & a pennis tremulam petere auxiliatum.

Præterea autem eiusce rei vestigium non apparere modò in infantibus, verùm etiam ergò, dum vltrò voces fingimus, quibus aliis rei sonum, actionemve imitantes, significantiùs eam exprimamus, dum pro passionibus, quæ in nobis vigent, in hæc potius verba, quàm in illa prorumpimus. Sic commodè videlicet ad Epicuri mentem Horatius;

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum: iuvat, aut impellit ad iram;
Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:
Post effert animi motus interprete lingua.

Prætereo & eodem illud facere, quod ex P. Nigidio recitat Agellius, nam *in eam rem*, inquit, *multa argumenta dicit, cur videri possint verba esse naturalia magis, quàm arbitraria. Ex quibus hoc visum est lepidum, & festivum. Vos*, inquit, *cùm dicimus, motu quodam oris conveniente cum ipsius verbi demonstratione utimur, & labias sensim primores emovemus, ac spiritum, atque animam porrò versum, & ad eos, quibuscum sermocinamur, intendimus. At contra, cùm dicimus nos, neque profuso, intentóque flatu vocis, neque proiectis labiis pronunciamus, sed & spiritum, & labias, quasi intra nosmetipsos coercemus. Hoc idem fit & in eo, quod dicimus, TV, & EGO; & TIBI, & MIHI. Nam sicuti cùm adnuimus, & abnuimus, motus ille quidem vel capitis, vel oculorum à natura rei, quam significat, non abhorret; ita in his vocibus quasi gestus quidam oris, & spiritus naturalis est.* Hactenus ille. Denique ex illis Epicuri vocibus [illegible], *[illegible]*, & *latrantes*, videri posse factam Lucretio occasionem argumentandi ab institutione, speciéque illa articulationis, quæ in vocibus Animalium pro diversitate passionum, quibus afficiuntur, ostenditur. Ita videlicet insurgit,

Postremo quid in hac mirabile tantopere'st re
Si genus humanum, cui vox, & lingua vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret;
Cum pecudes mutæ, cum denique secla ferarum
Dissimileis soleant voces, variasque ciere,
Quom metus, aut dolor, & quom iam gaudia gliscunt!
Quippe etenim id licet è rebus cognoscere apertis.

Quas paullò antè deduximus; vide autem, [illegible] gratiâ, quàm ille in canibus eleganter id quod attigimus, describat:

Irritata canum quomprimùm magna Molossum
Mollia ricta fremunt, duros nudantia dentes,
Longè alio sonitu rabie districta minantur,
Et quom iam latrant, & vocibus omnia complent.
At catulos blandè quom linguâ lambere tentant,
Aut ubi eos iactant pedibus, morsúque petentes
Suspensis teneros imitantur dentibus haustus
Longè alio pacto gannitu vocis adulant,
Et quom deserti baubantur in ædibus, aut quom
Plorantes fugiunt summisso corpore plagas.

Itemque in Equis;

Denique, non hinnitus item differre videtur,
Inter equas ubi equus florenti ætate iuvencus
Pinnigeri sævit calcaribus ictus amoris,
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
At quom sic aliàs concussis artubus hinnit?

[illegible] naturales, &c.

Ac tandem in genere Avium,

Postremò genus alituum, variæque volucres
Accipitres, atque Ossifragæ, mergique, marinis
Fluctibus in salsis victum, vitamque petentes,
Longè alias alio iaciunt in tempore voces;
Et quom de victu certant, prædaque repugnant,
Et partim mutant cum tempestatibus unà
Raucisonos cantus, cornicum ut secla vetusta,
Corvorumque greges, ubi aquam dicuntur, & imbreis
Poscere, & interdum ventos, aurasque vocare.

Concludit verò,

Ergo si varii sensus animalia cogunt,
Muta tamen cum sint, varias emittere voces,
Quantò mortaleis magis æquum'st tum potuisse
Dissimileis alia, atque alia res voce notare.

Dicendum heic esse quidpiam videretur de prima, ac vera impositione nominum, quatenus habetur ex Literis Sacris, in quibus licet legere stitisse Deum coram Adamo omnis generis Animalia, & quo unumquodque donavit, hoc illi nomen extitisse; verùm id permittendum Sacræ Scripturæ Interpretibus; uti & quod legitur de illa memorabili confusione, quæ in Turris Babel extructione contigit, & à qua usque fuit varietas Linguarum. Attingendum etiam quidpiam videretur de præcipuarum tam capitalium, quàm derivatarum linguarum varietate, antiquitate, propagatione, amplitudine, præstantia, & similibus; verùm ad Polyhistoras & Polyglottos id prosequi spectat.

CAPVT V.

De Motu Animalium secundum totum, ac primùm de Gressu.

NVNC, ut quasi longè digressi de Motu Animalis totius, seu secundum totum, hoc est, quo totum Animal locum mutat, quidpiam dicamus, seponenda imprimis sunt ea Animalia, quæ idcircò Zoophyta, quasi Planta-animalia dicuntur, quòd tametsi sentiant, & secundum partes se moveant, quod Animalium proprium est; attamen secundum tota, immobilia sunt, eique loco, cui adnascuntur, quadam quasi radice hærent, quemadmodum plantæ; ac nihil idcircò aliud de eorum motu dicendum est, quàm quod dictum de partibus, quæ corpore, reliquo,

De Gressu.

reliquo, cui radicatæ cohærent, immoto, mouentur. Seponenda & illa, quæ per natiua, aut inducta imbecillitate moueri non possunt; idque, cùm sit potissimum adnotatu dignum, quod narrat Columbus de Homine quodam in Nosocomio Incurabilium Romæ viso, cuius nullius parti, præter quàm linguæ, oculis, thoraci, & abdomini motus inerat; quippe illius sceleto os vnicum à capite ad vsque pedes referente. Cui planè oppositum est, quod narrat Hollerius de Lutetiana quadam muliere, cuius corpus molle, & vbique flexibile, quippe firmis, ac solidis ossibus destitutum, erat. Deinde ad rem vt accedamus, celebre est iampridem, vt Animalium, quatenus secundum totum locum mutant, quatuor genera distinguantur; alia enim Gressilia, alia Volatilia, alia Natatilia, alia Reptilia sunt, & dicuntur. Et quæ gradiuntur quidem, pedata, pedibusve prædita sunt; quæ volant, alata, alisve instructa; quæ natant, pinnata, seu pinnis donata (aut ea certè conformatione, vt se per aquam sustentare, promouereque valeant) quæ repunt, his omnibus carent. Sed hæc genera ita sunt commista, vt quædam pedes, alásque obtineant, & gradi proinde, ac volare possint, quemadmodum Aues; vnde & distinctionis ergò, quæ solis pedibus sunt donata dici solent Pedestria, quæ præterea alis, Volucria; quippe quòd ea sola volent, quæ alis sunt prædita, siue Aues sint, siue Insecta. Quin etiam non modò Pedestrium, sed etiam Volucrium natant plurima; vt ex illis Homo, canis, bos, equus; ex his illæ speciatim Aues, quæ palmipedes sunt, vt Anseres, Anates, Cygni. Et quamvis ea, quæ magis propriè, magisque ex naturæ instituto natant, sint pisces; pauci tamen quidam ex iis etiam repunt, dum in terram exeunt, vt non modò Anguilla, & similes quidam, sed etiam Vitulus marinus. Hinc & Repentium aliquod quidem natat; at nullum tamen neque volat, neque graditur; nam quæ fuit quidem eruca volat, sed iam tamen papilio facta; & qui crocodili, lacertæ, & similes repere censentur, quod ad terram ventrem traducant, pedibus tamen solum incedunt. Verùm quocumque modo se ipsa Animalium genera habeant, possunt tamen genera motus ipsis competentis distincta haberi Gressus, Volatus, Natatus, Reptatus; cùm licet Gressus, v.g. tam Pedestrium sit, quàm volucrium, eadem tamen ratione in his, atque in illis peragatur. Ac profectò quidem illa quasi vibratio, saltatióque vermiculorum casei reputari posset quintum quoddam genus constituere; quando neque, pedum defectu, est gressus; neque alarum defectu, volatus; neque quia non fit in aqua, natatus; neque quia totus vermis procul à terra abit, reptatus; verùm, ne ob tantillum membrum vulgaria motuum genera augeamur, dici fortè posset hunc motum aliquatenus ad reptatum, aliquatenus ad gressum spectare. Ad reptatum quidem, quatenus vermis sese supra partem sui mediam firmans, ac sistens, partes extremas, hoc est quasi caput, caudámque, quasi adrependo in ipsam condueit, & ex toto corpore arcum

In Anat.

veluti tensum facit, qui ad extrema
factáque exinde quasi abruptione
Ad gressum verò, quatenus progressi
saltuatim fieri, neque alternatione p
opus est, imò neque duobus pedibus
vnico solùm saltatur, sed solo ad
sus, ex quo fit resilitio, & per aerem
seu saltus. Hocce ergo dimisso, Mot
malis totius ita à partium motibus pr
cùm ipsarum partium aliquæ mouean
se, cæteræ ad illarum motum, & quasi
cidente mouentur. In progressu
sola per se mouentur crura; at quia cu
cohæret corpus reliquum, ideò est
vt translatis cruribus, corpus
transferatur; neque in volatu, ac cæt
Simile est, ac dum nauis remis,
pulsa agitur; mouentur enim quasi
remi, ac hypomoclia, vela,
malus; at quia cum ipsis cohærens
ideircò illa promoueri, quin ipsa
moueatur non possunt: quo pacto
mone, & axe, necesse est insequi
ita de cæteris. Certè & vt necesse
connecti cum suis illis partibus, vt
illis compellitur, ipsa simul
quò ab iis promotis rursus promo
profectò necesse est, vt dum crura
corporis truncum transferunt, ipsa
crura alternatim transferat, quo
ipsis promoueri vlteriùs. Quippe
dem homini in vnum pedem
antrorsum moueri; at quia truncus
transfert, insistens pars alteri
ex pedis illius motu nulla fit corporis
tio: vti neque dum truncus sedet,
suspensus hæret, ac ipsi pedes
sum, retrorsúmque, vt in ambula
tur. Atque hæc quidem causa
obrem Aristoteles distinxerit
signa, siue notas, quibus solis
ita moueri, vt promoueatur, locum
dum totum mutet. Cùm enim
tium Animalis sint [illegible], seu
vt vulgò dicunt, positionum
antè, retrò, suprà, infrà, ad dextram
ac aliunde nullum Animal mouetur
sum, & motus antrorsum ipsa
quæ facienda agitur, ideò censuit
lum esse notas, regionesve in
quarum motione promotio hæc
rem, inferiorem, dextram, sinistram
magis, quantò superior & inferior
itémque dextra, & sinistra, non
communi principio vt vitæ, sic
dente, sed articulationibus etiam
nantur, vt moueri alternatim
non possunt partes anteriores, &
Attendit autem ipsas primùm in Ho
Auibúsque, in quibus brachia, & alæ
tes superiores, pedes inferiores,
quidem dextræ, aut sinistræ
Homo videatur pedibus solùm
scapulas tamen simul mouet; &
videatur solis alis volare,
dere; deprehendimus tamen neque
alis posse incedere, neque
cruribusve volare. Attendit

atque in ipsis Quadrupedibus; quoniam, cum, vt iam ante dictum, partem superiorem eam habeant, quae est à capite ad anum, inferiorem verò, pedésque illi proximos, censuit in ipsis easdem parteis anteriores simul, & superiores esse, easdem posteriores, & inferiores; ac ideircò pedes capiti viciniores esse illis anteriores, non quia anteriores dicantur, aut sint, sed quia superiores, & brachiorum sunt loco. *Attendit* & in caeteris sanguineis, quatenus pinnae Piscibus alarum instar sunt, & partem etiam posteriorémve ad dextram, & sinistram habent, & si quibus pinnae non sunt, vt Murae-nis, alij in ipsis flexus notas supplent, vti & Serpentibus, seu natent, seu repant: quippe in quibus flexuum dextri, sinistrique sint, iique anteriores & posteriores, qui sint superiores, inferiorésque habendi. Attendit demum in exsanguibus, in quorum praesertim reperiuntur, quae dubiis solùm notis moueant superiorum scilicet, ac inferiorum partium, vt sunt quae sensim incedunt, veluti Lumbrici, & Scolopendrae; circa quas obseruat, tametsi pars posterior, ab anteriore resecta adhuc promoueatur, id ex eo esse quòd Animal eiusmodi vnum quasi multa Animalia sit, vt pars in quo vitae, ac motus principium non sit vni tamen parti alligatum, sed toto quasi corpore diffusum. Quamvis autem quae in genere ostraceo turbinata sunt, non in verticem quidem, sed in partem tamen quamdam mouentur, vt proinde nulla esse illis dextrarum nota videatur; tribuit tamen illis dextrum & sinistrum, quod motus omnis à dextro fit, ac inde solùm argui, quod illa dextra vndique habeant. Esse verò omnem motum à dextris ex eo arguit, quod & onera gestamus humero sinistro; & altero pede subsultim incedentes, sinistrum vsurpemus, quoniam id quod mouet, dextrum scilicet, solutum esse, ac liberum debeat. Sed ad motus partium, quibus totum Animal promouetur vt redeam, definit Aristoteles fieri eiusmodi nullum posse sine flexione, & directione, neque vllam flexionem, aut directionem fieri sine aliquo quiescente, hoc est Physico quodam puncto in ipsa membrorum articulatione, quod sit quasi centrum, circa quod immotum pars, quae flectitur, transeat à recto situ, quem habet cum alia, in qua est id punctum ad curuitatem, aut angulum cum eadem parte constituendum; & quae pars dirigitur, transeat ab huiuscemodi curuitate, aut angulo ad rectum cum eadem parte situm. Ex quo adnotari praeterea potest, quia, omnes hi motus super quibusdam centris tam inflectendo, quàm dirigendo fiunt; ipsos ideò omneis mixtos esse, compositósque ex circulorum portionibus, quas extrema partium flexarum, directarumque altera describant: sicque nullum esse Animalis motum, qui purè rectus censendus sit. Quod quidem nisi fortè capis, attende quid fiat, dum brachio, manu, ac digitis ad anteriora versis, digiti extremo vel describis, vel insequeris rectam lineam. Deprehendes quippe, motione coepta super articulatione summa digiti, subsequi factam supra medium, tum factam ad digiti radicem, tum factam ad initium manus, tum factam ad cubitum, tum factam ad scapulam; & nisi sit satis, factam trunci ipsius ad coxendicem, factam ad genu, ad talum, & porrò ad extremum pedem. Tot portiones erunt circulationum motuum, ex quibus recta illa constabit; cùm & deprehensurus sis, nisi motum vnius partis alterius motus subinde excipiat, eáque seorsim moueri pergat, fore, vt non rectam, sed circularem lineam describat.

De Gressu.

Verumtamen his iam dimissis, sequitur vt de varijs illis, quibus totum Animal locum mutat, motuum generibus dicturi, initium faciamus à gressu, seu mavis progressu, incessuve, hoc est motu illorum Animalium proprio, quae pedibus praedita sunt; vt qui tum fieri intelligatur, cùm pedes alternis promouentur, ac innituntur. Alternis, inquam, siue alternatio pedum dextrorũ, sinistrorúmque sit, qui solitus quidem, maximéque naturalis est gressus; siue anteriorum, posteriorúmque, veluti dum equi calpizant, qui gressus est cursus concitatior; quoniam si non sit alternatio, sed aut bini pedes simul efferuntur, vt fieri obseruamus in passeribus, aut quaterni, vt fit in equis, & quadrupedibus caeteris dum fossas transiliunt; talis quidem motus ad Gressum refertur; sed tamen non tam Gressus, Incessusve, quàm Saltus propriè dicitur. Cùm praedita porrò pedibus Animalia aut Bipeda sint, aut Quadrupeda, aut Multipeda, sicque spectandus deinceps Gressus iuxta hanc diuisionem sit; iure heic adnotetur Aristotelem non immeritò obseruare, quamobrem debeant in omnibus pedatorum generibus esse pedes numero pareis. Quippe tametsi Quadrupeda, quemadmodum Scolopendrae, vno aliquo pede decurtata, incedant nihilominus, superstite pedum multitudine officio fungente (quae minùs tamen laboriosè, nullo deficiente, promotionem peragerent) attamen gressum peragi in caeteris necesse est binis pedibus, aut quaternis. Nam, vno quidem fieri non potest; quia corporis moles ita vni pedi ad perpendiculum, secundumve axẽ grauitatis insistit, vt fieri inclinatio promotionis gratiâ non valeat, quin illicò corpus, tanquam pondere extra perpendiculum facto, corruat. Et quamvis vno pede saltetur, neque tamen ad saltum quicquam opus est, vt Aristoteles habet, pedibus (& constare certè res potest vel ex eo quod diximus de vermiculis casei, qui carentes pedibus ita contrahuntur, vt cum impetu resilientes saltent, eo modo videlicet, quo buxi folia prunis admota) neque is non est, vt laboriosus (propter obliquatum in eum pedem corpus, ad compensandum alterius, imò dimidij corporis pondus; vnde & lassitudo statim sequitur) sic periculosus ob difficultatem sistendi (vbi est cessandum) ad perpendiculum corporis, nisi alter succurrat pes, vt inter vtrumque perpendiculum & reciprocando quaeratur, & repertum constet. Non potest verò etiam gressus pedibus tribus fieri; quoniam seu duo ad vnum latus, & tertium in alio, seu duo antè, & tertium pòst, vel contrà esse concipias; constat neque vnum, neque duos posse ad promouendũ corpus attolli, quin majore corporis mole,

lib. de inc. cap. 9. 10. probl. 19. & 31. 1. hist. 5.

De Gressu.

atque pondere in eam partem propendente, Animal versus illam promat. Quòd si rem fieri sic posse dicas, vt dum Equus vno pede læsus (ac pari modo canis, ouis, quadrupedaque cætera) illum sustentat, ac incedit tripes; constat talem motum nihil esse aliud, quàm detruncatam, laboriosam, segnem claudicationis speciemque, quatenus axe ponderis inter treis pedes saluos reiecto, qui bini ante, posteve sunt, promoueri alternis non possunt; ac tertius per vices efferre, & pertrahere molem corporis solus cogitur; vt hac proinde etiam ratione lassitudo statim consequatur, & vel ex hoc constet hunc motum, qualis à natura institutus fuit, non esse. Dimissis ergo motibus, quos in mutilatis arripere necessitas docet, aut quos experiundi, ludendiue gratiâ fingere, ac variare liber, quique omnes possunt quasi præter-naturales censeri; agitur heic de Gressu, qui ab integro Animali peragitur, & qualis à Natura institutus est, vt promoueri, ac locum mutare iuxta vsus necessarios possit; & concesso quidem ad hoc pari pedum numero, vt alternis moueantur, alternis quiescant, ne propterea nimis lassitudo contingat. Profectò hoc quoque tritum illud quadrat

Quod caret alterna requie durabile non est;

Quoniam hac ratione qui etiam in vtrumque stant pedem citiùs longè, quàm qui gradiuntur, ambulantve defatigantur. Id mirum: sed nempe qui stant non verè quiescunt; propriè enim cubando solùm quiescit Animal, tum nempe cùm omnes musculi feriantur; at in statione musculi crurum, pedùmque omnes, hoc est tam extensorij, quàm flexorij, tenacius agunt, hoc est contenti; neque vt in ambulatione alternis. Quinetiam quoties Statio ex æquo in vtrumque pedem vel tantillum diuturna est; ac ideircò statim lassamur, experimur nos, vel non aduertentes, & duce Natura corporis pondus reclinare nunc in vnum pedem, nunc in alium, ac vnum semper esse, qui velut otietur, leniter putà terram contingens, & maxima parte ponderis subleuatum. Quippe hac quoque alternatione lassitudo protrahitur; quanquam & hac ratione longè citiùs, quàm ambulantes defatigamur, quoniam & qui feriatur per aliquas semper contentione est, & is qui laborat, diutiùs contenditur, quàm vt facta tendinum distentio per insequentem feriationem sic reparetur, vt in deambulatione fit, quæ & distensioni moram non præbet, & flexione maiore eam magis restringit. Dixi autem cubando solùm Animal propriè quiescere; nam etiam dum sedet, lassatur, ob contentionem musculorum, quibus tam femora, quàm crura inflexa tenentur; vnde & inter sedendum solemus quoque, vel non aduertentes nunc femori vni, nunc alij insistere, altero semper leniter feriante. Sed de instituto quidem Naturæ in constituendis partibus geminis, vt se alternis subleuent, dictum occasione oculorum est, in Epistola tertia *de apparente magnitudine Solis humilis, & sublimis*, in qua istud quoque de statione, & sessione deduximus. Quamobrem, ne in hoc iam hæreamus, dicamus primùm de

Bipedum gressu, quem esse proprium Hominum, Auiumque manifestum est.

Et quod ad Homines quidem spectat, constat imprimis illos incedere erectos vbique terrarum; cùmque hoc præbeat validissimum argumentum, cur talis Incessus, Gressusve institutus à Natura sit; verum brachia videri possint quasi anteriora crura habenda, & reputare quispiam possit, non minùs Hominem habendum in Quadrupedibus, quàm Simiam, cui crura anteriora non diuersa ab humanis brachiis sunt; & cùm posteriora etiam habeat humanis consimilia, incedere illis, tanquam Homo possit. Animaduertimus quidem Infanteis, vbi primum incipiunt, quadrupedum instar membris mouere; sed nempe dum adhuc imbecilli sunt, &, vt Aristoteles habet, Pumiliones, hoc est parte, quæ est versus caput, crassiores adhuc, neque ad molis, ponderisque commensum redacta; vbi enim corpus congruè concinnatum, perfectiusque est, tum erigunt se, tum duobus dumtaxat pedibus incedunt. Et quamvis dicere quis posset facere id non naturâ magis, quàm ex nutricum institutione; quippe quæ erectos continent, & ad incedendum solis pedibus paullatim erudiunt, neque ad hoc parùm faciat, quòd dum infantis sunt, & brachia secundum corpus ... ra, & crura extensa reuinciant, & ... neant, vt & incedendi brachiorum vis ... infringatur, & positura crurum ad ... rectam assuescat: attamen cùm hæc ... tio apud omneis nationes vigeat; ac ... eò tam naturalis, quàm ipsa parturi... educandæque prolis cura sit; cur non ... quoque, qui institutus gressus natura... bendus? Idque vt prætercam multas ... tiones, quæ Infanteis in cunis non ... ciant, sed liberis membris iacere per... ac illos nihilominus in bipedes assurgere, & ... cedere posse. Vnde & possunt quidem ... beat, expeditiùs, celeriùs, diutiùs, non ... dere modò, sed currere etiam quadrupedum more, quàm alij; quippe & fando accepimus obseruatos esse in Insula S. Christophori, ... que locis non homines modò, sed ... etiam pueros leporum instar currere ... indemutes posteà deprehendunt, quam ... pedestris incessus quadrupedante co... sit, quando hunc illo commutare. Nec ... quòd claviculæ censendæ sint necessari... (quippe Simiis quoque claviculæ sint) ... que quòd videantur cubiti debere ... genibus (fit enim illorum in latera ... vt non modò in Simiis, sed maximè ... in lacertis, Crocodilis, ranis, quæ ... re dum vides, explicanteis membra ... videre te putes) neque demùm, quòd ... frontem quassans, ac prægrauans ... cere nimium (assuefactio enim quam ... petimur, stupefactionem eximeret posit) ... rùm, quòd erecti incedentes, se ... sic alacriores persentiant; longiùs, faciliùs ... in omnem partem prospiciant; ... hil non moliantur, similes se, vt ... dicam, cæteris hominibus habeant. ... quid videtur maximè difficultatem ...

est illud, quòd cùm lubet nobis manibus, tanquam pedibus vti, quadrupedésque incedere (quod etiam necesse est fieri, dum scalarum ligneàrum gradus teretes siue ascendendo, siue descendendo manibus, pedibúsque apprehendimus; aut si qui pedibus imbecillioribus sint, admittis ad manus alasve fulcris progrediuntur) tum brachia, crurâque decussatim, hoc est dextrum crus cum brachio sinistro, sinistrum cum dextro simul perinde transferuntur, sóloque innituntur, ac in quadrupedibus fit; simultaneæque hæ decussationes ita naturales, necessariæque sunt, vt etiam cum erecti incedimus, & pendentia brachia ire reciprocè sinimus, dextrum semper cum crure sinistro, sinistrum cum dextro ita antrorsum simul ferantur, retrorsumve relinquantur, vt quantumlibet conniteamur, præstare tamen non possimus, vt dextrum cum dextro, sinistrum cum sinistro procedat; prorsùs, vt si brachia antetiam commun obliuisci functionem non possint. Sed enimverò dici potest, nos naturæ sponte brachium dextrum cum crure sinistro exporrigere, vt dum crus sinistrum sinistram simul partê antrorsum promouemus, brachium alterû dextram eodem ducat, neque relinqui, aut obliquari sinat; & dum crus dextrum promouet dextram, sinistrum brachium sinistram exigit æquo illam relinqui, aut obliquari proinde patiatur, ac fit in passu gladiatorio (cum, vt solum latus prorsum obuertamus, eò demum pedem, cum intentante gladium brachio dextro protendimus;) & tam facies, quàm pars trunci anterior rectà antrorsum semper spectet, & quasi sibi ipsi parallela procedat; atque eius translatio, ac incessus proinde minore cum labore fiat. Condocere certè ad incessum hunc brachiorum motum vel ex eo intelligitur, quòd conductis compressisve brachiis non ita expeditè, támque amplis passibus currimus; quodque reuinctis etiam brachiis non tam facilè possimus incedere, quin humeros, seu scapulas, ὤμους, vt ab Aristotele quoque est obseruatum, commoueamus. Præterea heic omitto quæ solent in gratiam commendationemque erectæ staturæ afferri, ac obseruo solum si Homo sit natus, vt incedat quadrupes, miserum fore Animal, quod magis, quàm ille Terram spectet, minúsque vultus tollere ad sidera erectos possit. Aues enim, quadrupedésque ea sunt oris, seu mavis rostri, capitisque conformatione, vt ore solo Terram spectante, oculi laterales, & ad latera siti in horizontem respiciant; Homo autem os, oculósque in eodem quasi plano habens, non modò os, sed oculos quoque conuersos omninò in Terram haberet, ac vt vel in horizontem respiceret, ac vel illum procul viam prospectaret, id præstare nequiret, nisi laboriosè caput attollendo non posset; ac tantò quidem magis, quantò haberet crura prolixiora, quàm brachia, caput illi in Terram ita propenderet, vt naturali situ potius retrorsum magis respectaret, quàm prorsum. Quod leporibus sanè, aliisque Quadrupedibus, quibus crura posteriora prolixiora longè, quàm priora sunt, ob oculos aliò, quàm ora conuersos, minimè contingit.

Sed de ipso Gressu bipedali vt dicam; notum est imprimis truncum corporis rectum semper incedere, seu esse semper erectum, alteriter; ita vt per crura, ac pedes insistat ad perpendiculum, angulosve rectos. Et cadit hinc quidem perpendiculum inter vtrumque pedem, cùm Homo aut in pedes stat, aut pedes alterum ante alterum pone distentos habet; verùm vbi stat in alterum pedem, vt dum non modò supra illum consistit, sed etiam dum inter progrediendum eius alternatim sursum dirigitur, tunc perpendiculum in Terram pedi illi subiectam tendit; ac ea quidem compensatione facta, vt quantum eius in aëre sustentatum adiicit ex parte sua ponderis, tantumdem reclinati in alteram partem corporis vltra perpendiculum constituatur: cùm nisi perpendiculum, quod idem est cum axe grauitatis, vtrimque, & vndequaque grauitatem partiatur, procidat corpus necesse sit in quam partem pondus vel tantillum excedit. Vnde & fit, vt quemadmodum Aristoteles obseruauit, ille etiam, qui sedet ad angulos rectos, erigi non possit, nisi angulos faciat & trunci cum femore, & femoris cum tibia acutos, vt inter exsurgendum, tantum eiciatur ponderis antrorsum, quantum est necesse, vt libratio fiat, & totius molis perpendiculum dirigatur in pedes. Nec ab instituto tamen aberremus, dum ecce idem Aristoteles cùm inter progrediendum crus stans sit quasi perpendiculum, & angulum proinde rectum cum Terra, quæ est prorsum, quasi basis constituat, alterum antrorsum porrectum fieri quasi hypotenusam, subtensamve illi recto angulo, & quia hypotenusa, quæ vtrique lateri æquè potest, est vtroque seorsim longior, & crus tamen manens, protensumque æqualia sunt; ideò oportere, vt crus manens flectatur, quo perpendiculum, seu alterum latus complectentium rectum hypotenusa breuius euadat. Hoc tamen quàm sit verum vt intelligatur, ac res vberiùs declaretur observandum est, tametsi Gressus dicatur fieri altero quidem pede translato, altero verò manente, non esse propterea rem sic accipiendam, quasi dum fit pedis alterius translatio alter interea totus quiescat; quoniam qui inniti dicitur, nulli Terræ parti tantisper consistens inhæret, sed successiuè super ipsa circumuertitur totus, ab extremo nempe calcaneo ad summos vsque digitos; ac adeò se habet vt reuolutus super plano globus, qui plano quidem insistit, at non tamen vna sui parte cohærens quicquam temporis, sed successiuè alia ac alia aliam aliámque eius particulam contingens. Nam primum quidem quo momento pes transferendus ponè factus summis digitis Terram deserit pes innitendus prorsum promotus extima calce terram attingit, & parte quidem pedis anteriore in angulum leniter antrorsum acutum elata, ac cruris extento, angulum cum terra retrò superata constituente acutum, vti & cum trunco superiori, antrorsúmque angulum obtusum. Tum autem crus extentum manens sensim surrigitur, supráque calcem; parte pedis anteriore sese relaxante, ac versus terram demittente) reuoluitur, donec acuto angulo inferne in rectum euadente, & obtuso superne euanescente,

De Gressu.

de inc. an. 8.

De Gressu.

tum crus, tum corpus totum erectum mediæ calci insistit. Quia verò donec erectio hæc fit, pes posticus est iam elatus, ac in aëre, & videtur proinde corpus ob expositum angulum acutum debere retrorsum dilabi; ideircò intelligimus, dum anticus est terram attacturus, ipsum posticum postremo in metatarsum, digitósque innixum, & cum extentum adhuc, rigidúmque est, compellere antrorsum truncum corporis, vt possit supra calcem antici reuolui; hocque esse causa videtur, cur faciliùs inter currendum, quàm inter ambulandum procidamus; quoniam illa pedis postici compulsio adeò est citata, vehemensque, vt anticus vel leuissimo impedimento facto, non possit tam citò in terram occurrere, corporísque pondus satis tempori excipere, sistereque, ne procidat. Efficitur autem huiusmodi compulsio, dum innixus fit non simpliciter deorsum, sed terram simul vrgendo retrorsum; quippe nullum non modò gradiens, sed etiam volans, natans, repens antrorsum quicquam promouetur, nisi illud corpus, cui innititur, retrorsum premat, ac vrgeat, vt ab eo per illa, quæ est renitentia, antrorsum quasi reijciatur. Cæterùm, quia quo momento posticus terram est deserturus, non reliquum modò crus, sed ipse quoque pes est extensus, angulúmque cum tibia quam-maximè potest, obtusum constituit; ideò simul ac terram deserit, fieri incipit flexio tum ipsius ac tibiæ antrorsum, tum tibiæ ac femoris ad poplitem, retrorsum; ac femur simul, quod obtusum cum trunco angulum constituerat exteriùs, incipit illum minuere, quousque crure altero ad memoratam rectitudinem perueniente, ipsum quoque trunco ad perpendiculum subijciatur, leuiterve etiam prætereat, vt tibia retrorsum, & pede antrorsum flexis, ac in aëre existentibus, id perpendiculum per mediam totius cruris molem ducatur. Ab hoc porrò momento vices commutantur, quoniam qui pererat anticus, fieri posticus incipit, qui anticus posticus, & crura consimiliter. Nam cruris quidem prioris femur incipit inflecti retrorsum, exterioremve angulum cum trunco constituere, ac factum proinde non-nihil demissius ad coxendicem, ipsum truncum promouere antrorsum; & quia interim totum crus esse extentum perseuerat, vt truncum semper fulciat, ideò incipiente simul calce attolli, pes ex recto prope cum tibia angulo, primò in rectum, mox in obtusum transiens, extendi incipit, ac trunci perpendiculum ex calce in tarsum, ac metatarsum transmittere. Excipit autem metatarsus, seu pars eius anterior ex suis illis monticulis ante-digitalibus constans quasi prætensione quadam, ob cutis interceptam, pondus corporis; sicque tolerat supra ipsum, vt supra calcem reuolutio; quousque ex parte eius anteriore transitus in digitos fiat, qui partim cum ipso ob eminentiam conniuentur, seseque adeò non-nihil obfirment ad propellendum corpus, cuius ponderi excipiendo forent aliòquin impares, partim quo momento excepturi ipsum forent, ab alterius pedis calce sublenantur. Videlicet dum crus innitens hac ratione fit, relinquitur retro posterius, transfertur, vbi illi recto occurrit, ipsum pertransit, protendi antrorsum sinitur, fieret quidem cum trunco angulum versus eandem partem constituat; tem eò vsque versus ipsum ad genu ve inflexa angulum minuere, cipiat; & calx quoque ipsa, dum dis anterior deflecti antrorsum in attollique pergit, protendi, & per distentionem crassi tendinis perg quousque eodem momento, quo tollitur, terrã contingat, reuoluique ac circa ipsum cætera quæ sunt de circa alterum, ea, quæ de ipso peragantur. Et sic quidem se Gressus videtur habere. Nam quod Aristoteles contendit crus stans, innitens nu, vt translatum hypotenusa fiat, minùs verum; & maxime quidem, ambulandum communiter inflexio vnius, vnica alterius quemadmodum crus translatum translationis cum inflexione (sub dem, & sæpe minore sub medium te) est; sic debeat innitens toto pore esse cum directione, adque vt pus fulciat, ac portet. Quare & mum esse id verum potest; cum vtrumque pedem discediur, & facta inflexio cum demissione corporis quæ fieret ex eiure retrorsum dura opera sic incedimus, vt vulus pedis aliquantulum dum per alius transferri, atque ci non potest, quin ipsum inflectatur.

Vtcumque sit tamen, videtur elici *Prima* Gressum, progressionem fieri in directum videatur, positam ex circulorum portionibus, variis centris describuntur. Et reuolutio ad coxendicem fit, quæ sit alia ad genu, vt crus transl posset, ne facta innitenti tutione, terram proscindere cogeretur, tum præterea deindo circumduci ad circini (vt Elephanti visa-vertit, sum fabulam oportuit) nec posset Animal aut in terram lapsum se per loca acclivia, decliuiaque multò minùs scalarum gradus aut ascendere, non si eò causam iam expositam, aliàque millia. Necessariæ verò etiam fuere nea aliæ ad calcem, metatarsum, tos, vt vna reuolutione alterius te euolutio fieri secundum totam gitudinem posset. *Secundò* fuisse inde longitudinem pedis necessariam modò ad sustentandum, & corpus, quatenus moles, pendiculum & in calcem, & in plantam potest cadere; sed ad etiam passus proliziorem, cum longitudine pedis sui erectus anterius potest continere, cibus innitens gradiatur, constet

pe-

passus illius breuiores: nam incedit quidem more grallatorio; sed perspicuum est passum grallatorium, seu qui grallis peragitur, ideò esse magnum, quia ad longitudinem cruris, additur quicquid grallarum est à furcula pedem sistimante in terram. Vbi & nota, nisi pars grallæ infima & quà terram contingit, aliquatenus tornata, orbiculatave sit, vt fieri aliqua supra ipsam euolutio possit, sed sit plana, ac lata, non posse incessum fieri; neque secus si quis ad genua crus alliget ligneum pedis instar inferius latum; quippe cùm talis pes defectu flexilitatis euolui carnei instar non valeat. Nota & proinde humanum pedem tanto ad incessum fieri inhabiliorem, quantò calceus fuerit rigidior, & calx intra ipsum moueri, attollique minùs poterit, ac præsertim, si fuerit ocreæ rigidiusculæ colligatus. Nota & humanum pedem nudum ideò esse leniter cauum, digitósque, & calcem non-nihil conflexilem, vt per loca inæqualia incedens, aut per scalarum gradus, arborumve ramos scandens ea meliùs prehendat, quibus innititur. Difficiliùs certè, & periculosiùs conscenduntur arbores pedibus calceatis, quàm nudis. *Tertiò* Innixum, qui in Gressu fit supra terram esse continuum; quatenus partes eiusdem pedis successiuè innituntur, neque is inniti totus desinit, quin alter simul incipiat inniti; et pari de causa translationem per aërem esse etiam continuam; quatenus quo momento vnus pes desinit, incipit pes alius transferri. *Quartò* solùm pedem, qui innititur, innixum sui truncum promouere; quippe ipse est solus, qui illum sustentat, ac defert; cùm pes, qui transfertur, sustentetur potiùs, deferatúrque ab ipso trunco. *Quintò*, promotionem trunci esse continentem; quatenus quo momento id crus, cui innititur, & à quo defertur desinit inniti, transferrique incipit, excipit ipsum crus aliud, cui iam innitenti innititur, & abs quo deferri nulla mora interposita pergat. *Sextò*, esse quidem promotionem hanc trunci aliquatenus vndulosam; at non Aristoteles eam solùm agnoscit, quæ sursum deorsúmque fit, causámque esse putat, quod necesse sit truncum ad passus singulos non-nihil attolli ac demitti, illud, cùm crus, cui innititur, est rectum, hoc cùm crure vtroque diducto stat inter vtrumque; esse tamen præterea vndulationem aliam, quæ laterorsus fit quatenus truncus nunc ad dextram, nunc ad sinistram non-nihil exporrigitur (id nempe, vt pondus eius pedis, qui attollitur, supra innitentem reclinet) & hanc esse causam videri illius, quæ sursum deorsúmque fit; non id verò, quod Aristoteles sumit. Nam verum est quidem truncum fore demissiorem si pes vterque in calcem, plantamve totam steterit; at quoniam inter incedendum, quantum crus à perpendiculo calcis prorsum flectitur, tantum ipsa calx, & cum calce crus, atque adeò truncus ob innixum factum in partem plantæ succedentem anterioremque attollitur, hinc fit, vt truncus ex hac causa non reddatur depressior, sed semper potiùs remaneat in eadem altitudine; quare & quod nonnihil deprimatur, ex eo solùm esse videtur, quòd à medio ducta in dextram aut læuam flectatur, non nihil reclinetur. Id verò non obscurè deprehendes, si extensa deorsum manu parietem, scamnum, aut aliud prætereundo feriris; eam scilicet depressionem, elationémque fieri cum deflexione, & reflexione trunci. Neque secus, si vt Ephesios interpretatur Aristoteles gestes capite calamum atramento imbutum, qui in pariete lineam describat; deprehendes enim pari modo tam depressionem, quàm elationem fieri, quanquam rem experturus laboriosiùs est, quod calamus in elatione, ob abductionem capitis in auersam partem, sit à pariete recessurus. *Septimò*, pedem, qui transfertur, duplò velociùs moueri, quàm truncum. Quippe cùm truncus continenter, vniformitérque procedat, pedes alternatim innituntur, ac transferuntur, necesse est dimidium temporis innixui, dimidium translationi attribui, atque adeò pedem, qui transfertur factam à se innitente moram velocitate dupla compensare. Notandum tamen id præcisè intelligendum esse de pede, quoniam tibiæ, ac femoris partes quemadmodum quantò ad pedem, tanquam ad circumferentiam accedunt propiùs, mouentur velociùs; sic quantò ad coxam, tanquam ad centrum magis accedunt, mouentur segniùs, & coxæ etiam summum à trunco pertractum mouetur cum ipso vniformiter. *Octauò* exinde esse Paradoxum, quod in prima Epistolarum de *Motu impresso à motore translato* deduximus illum, qui incedens sinit manus, & brachia ad corporis motum liberè moueri, mouere quidem brachia antrorsum, at retrorsum nullatenus; seu manum dextrã, exempli gratiâ, antrorsum quidem promoueri; at non tamen ex eo loco, in quem promota fuerit, redire, sed ibi, in medio aëre licet, consistere, & quasi inniti, truncúmque intereà prætergredi, & manum sinistram vlteriùs promoueri. Constat enimuerò id posse, si quis iuxta parietem ambulans sinat manum dextram parietem leniter prætetradere; fore enim, vt siue ipse, siue adstans alius obseruet brachio exporrecto, digitum medium, eiusve summum ad aliquod punctum prouectum non ex eo redire, sed ibi consistere, exspectaréque donec humerus super ipso, quasi super centro reuolutus ex postico situ anticum cum trunco obtinuerit, ac tum iteratò moueri antrorsum super humero, quasi super centro incipiat. Posse intelligi id debere necessariò contingere ob memoratam motus crurum, brachiorúmque decussationẽ, quia cùm dextrũ brachium sinistro cum crure moueatur, vt pes terræ admotus nunquam regreditur, sed fit quasi centrum, super quo coxa, & truncus reuoluitur, situmque anticum, ex postico acquirat, quousque antrorsum super coxa, vt super centro transferatur, nihil posse in manu secus accidere. Notandum verò, vt non totus pes simul, sed successiuè variis sui partibus teneri est, & donec à calce ad digitos proceditur, calx nõ est immota, sed prout nonnihil attollitur, nonnihil quoque antrorsum tendit, retrorsum verò nullatenus; ita proportione contingere in manu pedem imitante, eo solùm discrimine, quòd cùm terra pedi resistat, vt propterea calx attollenda sit; aër nihil resistat

De Gressu.

De Gressu. manui, ut propterea, dum truncus pertransit, extento deorsum brachio, aliquantò depressior sit. Non memoro autem, quod inde est deductum, si quis lapidem manu tenens, illum sine nisu dimittat, fore, ut dimissus lapis donec manus antrorsum movetur, antrorsum iaciatur, dimissus verò, dum manus redire apparet, non retrorsum iaciatur, sed ad perpendiculum cadet. Praeterea & quae plura contingere deducta sunt, si lapis non dimittatur modò, sed certa etiam vi proiiciatur; cùm observare heic sufficiat, ut pedem, sicut manum, dum antrorsum tendit, duplò, quàm truncum velociùs, propter eandem causam moveri. *Novò*, esse necesse, ut si quis data opera retrogredi pedibus velit, eorum innixus, transiatioque opposite fiat; hoc est, ut innixus à digitis, metatarsove incipiat, & in calcem desinat, ac caetera pari ratione; imò & eodem proportione modo, si quis ad latera, obliquè in orbem, quod potest modis innumeris variari, incedere velit. *Decimò*, illum, qui per loca ardua, accliviaque incedit, parte pedis, anteriore praesertim inniti, & truncum etiam antrorsum non-nihil recurvare, ob lapsum in dorsum proclivem, quod calci elatae fulcimentum non sit; cùm & femore acutiùs inflexo, clunium pondus magis extrorsus deturget. Illum autem, qui per loca prona, ac declivia, parte posteriore, seu calce praesertim inniti, & retrorsus quoque nonnihil truncum erigere, ob facilem in prona lapsum, quòd pars anterior fulcimento careat; cùm & femore obtusius inflexo cohaerentes ipsi partes antrorsum magis propendeant. Praeterea autem quod in ascensu musculi tibiae, seu qui ad suram magis contendantur, & in descensu musculi femoris (patereque id potest in ascensu quidem ex contentione crassi ad calcem tendinis, & relaxatione eorum, qui ad poplitem, in descensu verò ex opposito) hinc esse videri, cur in ascendendo ad tibiam, in descendendo ad femur lassitudinem praesertim sentiamus. Id certè nisi probabilius dici, saltem
Sect. 3. addi potest ad causam ab Aristotele ex eo pe-
probl. 13. titam, quòd in ascensu tibia, in descensu femur corporis onus gestet. Sed hactenus quidem de Hominis gressu.

Circa Avium gressum minus laborandum; cùm in illis ipsa crurum commutatio, factave innixus, & translationis alternatio pari omninò ratione fiat; ob pares scilicet flexuras, quae in femore, tibia, ac pede utroque deprehenduntur fieri. Sed tria tamen quaedam observanda sunt. *Unum* est, nullam esse Avem, quae praeter Alas, pedes non habeat, sive ut terrae innitatur, sive ut in ea pascatur, sive ut utrumque peragere possit; idque cùm non possit semper aut volando degere in aëre; aut in aëre victum reperire. Sanè verò fabulam esse, quod vulgò iactant Manucodiatas, seu Paradisi vocata Aves pedibus destitui, ac vice pedum illis esse duos cirros, quibus ad ramos arborum circumductis quiescant, cùm ageremus de Animalium varietate, ostendimus. Quinetiam licet aliquae Aves Apodes dicantur, ap-
lib. 10. c. 39. pellataeque etiam nonnullis apud Plinium, Cipseli, eae sic dicuntur, non quòd omninò pedibus careant, sed quòd non sit illorum usus fa-cilè observabilis; quatenus ferè supra ... versantur, ac semper circumvolitant, ... que, ut aiunt illis est quies, nisi in alis ... pendeant, aut iaceant. Idem certè Plinius ... statuit alicubi esse aliquos, qui illas esse p... confirment; & cùm scribat illas esse ... num speciei, facta est aliquibus occasio, ... Hirundines haberent pro Apodibus; qu... quam licet ipsis pedes non sint usui, ... terram victui quaeritando gradiantur, ... niam culices, aliaque venantur, volitando p... aërem; ac frequenter tamen pedibus ... tuntur, ut dum suas illas cantilenas ... aut texentes, pascentesque pullos ... pendente, ipsive cohaerent. Minor usus ped... in Vespertilione, quae in terram deiecta ... erigere, ac attollere se, ut assolet non ... at usus est tamen, ut partim illis, par... aliis qui ad alas habemus uncinis ... haereant, seseque sustineant. Singulare ... quodamme attigi de passerum (adeò & ... larum) saltitatione; sed vel ipsa solis ... est, ut grana variè colligere ... possint. *Alterum*, esse quidem Avibus ... ueris passus, quòd brevia illis femora ... ventri per pellem ita cohaerentia, ut ... admodum non possint; sed non ... nihilominùs prolixos necessarios, quod ... ij ad quaeritandum grana, vermiculos, ... que sufficiant; praesertim alioquin ... quibus avolantes nocumenta faciliùs, ... villis pedibus declinent; remque ... procul positam citiùs assequantur. ... fectò etiam Struthiocamelo, qui ... Quadrupedum instar, non digitis ... bipertitam ungulam, adhibitis alis ... tur, quae tametsi illum volatu in ... tollant, ipsi tamen sunt insigni ad ... aufugiendumque adiumento. Quo ... do videre licet plerasque Aves ... su ex crurum attractione, & crebra ... quassatione commisto. Sunt verò ... bus passus non modò breves, sed ... cata alterum adversumum lenti, quòd ... illis molis, ponderisque perpendicul... à capite, & secundum truncum, Hom... instar, illis sit, sed à dorso circiter ... ut pars una corporis antrorsum, alia ... sum semper nutet, pedes non sine ... cautione emoveant, ut liberantur ... sit: unde & dum concitatius incedunt, ... corpusque fastigiunt, non modò ut ... quatiunt, terram verberent, sed etiam, ... cto procursum impetu, pars antica ... pronetur. Facilis nempe illis ... transversum, ut maximè constat, ... sunt; cùm & Aristoteles admoneat, ... volare detractis pedibus non posse, ... que detractis, communisve alis ... huiusmodi scilicet collapsum, à quo ... sint, nisi alis connitantur, assurgere; ... que Natura illis partem posticam ... culam (maximeque ob intestinorum ... praesertim & prolixum, & duplicatam ... grandiusculam adeò fecerit *pro modo*, ... Aristoteles, *quo illi qui constant Equi ... crura anteriora ...*

nobilem. *Tertium*, non inniti, insistereve terrae Aues totis pedibus, sed digitis solummodo. Nimirum calx Auium, iuxta ante dicta, habenda est ad eam flexuram, quae retrorsum directa est, quamque vulgò pro genu habent, sicutine Aristoteles, qui & pedem pro tibia, & tibiam habet pro femore; ipsum autem femur pro ischio, seu, vt Interpres habet, clune; qui tamen, quia est verum femur, ideò negare dicere, esse id eiusmodi, vt videantur Aues duo femora habere. Manet igitur pars pedis postica erecta, intercepto inter calcem, & Metatarsum osse atque prolixo seu calcaneo, seu Metatarso (pro vtroque nimirum sit) itaque cùm ipse Metatarsus sit interceptus digitis, quorum tres antrorsum, vnus retrorsum vergit. Quippe ad innixum digiti cum metatarso sufficiunt: erectióque illa calcanei necessaria est, non modò vt corpus à terra contineatur excelsiùs, sed etiam vt illius moles compellatur faciliùs antrorsum, vti & nobis euenit, dum talos non-nihil erectos habemus. Sufficiunt, inquam, digiti, & anteriores quidem terni, quòd ij sint diducti, medius longior, directè antrorsum, & duo breuiores ad latera deflexi; sic enim vnà cum metatarso satis loci capiunt, vt consistent, & corpus sustineant. Ad quartum, ipsúmque posticum quod spectat, is vt breuissimus omnium est, ita non tam videtur ad standum in terra, gradiendumve supra ipsam esse necessarium, quàm vt si instar pollicis, ad apprehendendum vnà cum anticis ramos arborum, bacillos, ac alia super quibus sese obfirment, consistant, ac etiam dormiant. Indicio certè esse potest, quòd Palmipedes, quae tale nihil apprehendunt ac dormiunt Lati-pedes, tali digito penè destituuntur, sine quo etiam supra terram optimè incedunt; cùm ex opposito Aues rapaces & aquilam istam, & caeteros ad apprehendendum, stringendúmque comparatissimos sortitae, non-nisi aegrè admodum, leuitéque incedere possint. Nempe illis obstat aduncitas vnguium, ideò in ipsis, quàm in caeteris maior, quòd non tam ad apprehendendum, scalpendumve terram, vt eae, quae ex illa victum quaeritant, iis vtantur, quàm ad comprehendendum, transferendúmque praedam, quam & aliunde partim vnguibus iisdem, partim rostro, ipso quoque adunco, dilaniant. Quamquam autem similes vngues leonibus, caeterisque aliis & carniuoris quadrupedibus nihil obsint, ex eo est, quòd subtus reflectuntur, & quibusdam quasi vaginis conduntur.

Sed dicendum ex hactenus est de ipso Quadrupedum gressu; quamquam idipsum quoque paucis, ob ea, quae sunt hactenus commemorata, praestandum est. Nam si seorsim quidem bina crura posteriora, aut bina anteriora spectes, illa perinde commutari, alternatimque, vt in Bipedibus, deprehendes. Si vtraque simul, nihil aliud, quàm ingeminatum bipedum motum perspicies, verùm facta decussatione, & quia diximus, cruris, pedisve dextri anterioris cum posteriore sinistro, & sinistri anterioris cum posteriore dextro; idque vt commutatione in crucem facta, corporis pondus semper super binis innitentibus pedibus, dum reliqui duo transferuntur, aequilibretur; *De Gressu.* ne si soli sinistri innixi remanerent, corpus in dextram procumberet, si soli dextri, in sinistram. Ex quo proinde intelliges, quàm fuerit Pictor ille ineptus, qui Parisiis ad alteram alam Organorum S. Martini ita equum pinxit, vt terrae insistens duobus sinistris pedibus, duos dextros elatos in aërem habeat. Quod dixi porrò de spectandis seorsim binis pedibus, confirmare res maximè potest ex eo, quod Quadrupeda sint, quae interdum binis duntaxat pedibus incedunt, vt Vrsi, ac Simiae imprimis, quodque etiam sint, quae ad id erudiuntur, quales sunt potissimùm canes. Quo loco adnotari potest, quemadmodum ille Cynocephalus, cui circulator ità ob illius insolentiam percitus, crura anteriora ademerat, vbi curatus, & sanatus fuit, semper deinceps bipes incessit; ita si cani recèns nato crura anteriora resecentur, & congrua tamè cura adhibeatur, fore vt bipes perpetuò incedat. Quod superest autem, obseruanda heic potissimùm diuersitas pedum. Nam circa posteriores quidem, cùm pes vniuersè, iuxta ante-dicta, incipiat à suffragine, quae vulgò pro genu habetur; Quadrupedes tamen, perinde ac est de Auibus dictum, non illo toto terrae innituntur, nisi Vrsi, ac Simiae, quoties nostri instar bipedes incedunt, & lepores, cuniculique, dum saltu, & quasi calpizando cursum peragunt; sed erectum semper totum quasi calcaneum habent; planè vt nos etiam erectum habemus, quoties volumus, nitimúrque quadrupedes incedere. Cùm sit autem in omnibus (Simiam, Vrsúmque, & alia pauca semper excipio) quae pars metatarso respondet, subter concaua, secus quàm in Auibus, in quibus exuberat; necesse est, vt digitata digitis solis innitantur, Solidipeda solis vngulis, & bisulca etiam suis illis quasi digitis, & vngulis binis; quod idem dicendum de Hippopotamo, quem aiunt esse quadrisulcum. Constat verò inter digitata vix vlla esse viuipara, quae non digitos habeant, vt in pedibus anterioribus quinos, ita in posterioribus duntaxat quaternos; nempe quod posterioribus ad innitendum solùm vtantur; anterioribus autem vtantur praetereà, vt est antè dictum, quasi manibus, quibus res apprehendant, ac ori etiam plerumque admoueant. Sanè & tametsi Galenus velit ea *3. de vsu part. 1.* quae ori admouent, esse carniuora; admouent nihilominùs etiam lepores, & cuniculi, qui in herbiuoris habentur. Dixi autem Viuipara; quoniam in Ouiparis digiti etiam quini in posterioribus exstant; habetque id speciale Chamaeleo, vt non omneis antrorsus habeat; sed in pedibus quidem anterioribus treis antè, duos retrò; in posterioribus treis retrò, duos antè; atque id quidem, vt per ramulos, bacillosve scandat, ipsósque ita corripiat, vt sic etiam, ac simul caudâ circumuolutâ suspensus dormiat. Praetereo autem quaestionem hoc loco de nomine fore, Sit-ne Elephas in digi- *lib. 11. c. 45.* tatis habendus, an-non: quippe cùm in illo *5. de hist.* obseruare digitos quidem quinos, sed illos *22. 9.* tamen, vt cum Plinio Aristotelem imitatu dicam, informeis, indiuisos, ac leuiter

[illegible] discretos; ideoque quòd pedes penè rotundos habeat, vti & crura teretia, crassáque, & rugosa cute sic obducta, vt quà sunt flexuræ, donec stet, discerni vix possit. Quod fortassis ansam fecit fabulæ de crurum Elephanti inflexibilitate, quam Diodorum quoque, ac Strabonem, vt superiùs retulimus, fouisse est mirum; cùm & Græcia, & Italia tot iam vidisset Elephantes; lib. de inc. an. 9. & hist. an. 1. & Aristoteles longè antè illam coarguisset, ac speciatim edixisset Elephantem Poplites Hominis instar inflectere. Circa priores autem pedes; cùm pes etiam, iuxta ante-dicta, vniuersè incipiat ab ea flexura, quæ respondet suffragini, & vulgò aut pro cubito, aut pro genu anteriore habetur, notum est ipso quoque toto non inniti Quadrupeda; sed quemadmodum circa posteriores dictum est, digitis, vngulisve solis; reliqua parte perinde elata, ac nobis est carpus, voláque, dum incedentes quadrupedes, solis digitis, ac metacarpij parte, quà sunt illi antedigitales monticuli, innitimur. Aduocari autem potest, vt nos hac ratione incedentes, non ita inflectimus brachia, vt cubiti genibus obuertantur, sed cubitos ad latera exporrigimus manúsque ipsas reducimus; ita exporrigere Ouipara quoque, vt Crocodilos, lacertósque, testudines, &c. tum vt fouendis ouis propiùs, commodiúsque incubent, tum vt sub cauernas subingredi faciliùs possint. Atque id quidem, cùm aliunde ipsis priora genua pòst curuentur, posteriora loc. cit. in priorem partem, vt verbis dicam Plinij. Nihil heic addo de vnguium vsu in scansoriis Animalibus, ac in columbano potissimum Marte; cùm perspicuum sit, nisi corpus scansile superficiem habeat inæquabilem, aut non ita duram, quin vngues infigi ad innitendum, sustentandúmque valeant, scansionem fieri haudquaquam posse. Obseruo solùm, quia vngues antrorsum protensi, retrorsùs curuantur, non posse huiusmodi Animalia capite prono, seu deorsum verso exscendere (nisi fortè in ramos, terramve insiliant) sed retrocessu perinde facto, ac nos dum è parietibus, locísve præruptis, aut etiam scalis exscendimus.

Circa gressum Multipedum, quæ esse omlib. de inc. an. 12. nia exsanguia Aristotelis obseruatio est, difficultas est præsertim de iis, quæ pedes habent vtrimque ternos (imparive alio numero) cùm coniunctim senos (aliove pari numero) habeant: veluti formicæ, pulices, pediculi; itémque muscæ, apes, cæteráque alata Insecta. Videlicet, cùm media crura & anteriora insequi, & præcedere posteriora debeant; non possunt tamen simul flexuram, qualis vulgò habetur cubitus, aut genu in vtramque partem habere. Verùm huic incommodo Natura prouidit, quatenus crura hæc media valga, hoc est, non antrorsum, non retrorsum, sed lateratorsum conuersa fecit. Ac id ille quidem etiam obseruauit; sed difficultas superest, seorsim-ne, an cum alterutris, an cum vtrisque peragant motum; quovis enim modo videtur subesse quidpiam incommodi; & item obseruare in Muscis, aliisque id genus animalculis, quæ raptim ambulantia crura motitant, non est promptum. Verumtamen quatenus licet in quibusdam, quæ gressu sunt lentiore, animaduertere, progressio sic peragitur. Ex tribus dextris pedibus, primus, & postremus vno, eodémque tempore promouentur, ac tum ex sinistris primus, & postremus quiescunt, ac illi subinde quiescunt, dum hi promouentur; sicque alterni bini promouentur, & bini quiescunt. Ne hoc autem modo incommodum eueniat, de quo circa quadrupeda est dictum, vt nempe, si duobus ad vnum latus quiescentibus, duo, qui ad aliud efferantur, æquilibrium & corporis partem non sustentatam prolabatur, idcirco prouisum est ad hoc per medios, qui vtrinque sunt pedes. Quippe donec dextri extremi mouentur, qui medius est, interquiescit, & contrà sinistri, qui est eorum medius; ac deinceps vicissim; vnde medij quoque alternatim incedunt; sicque ex senis pedibus tres semper mouentur, duo extremi ex vna parte, medius ex opposita; tres semper quiescunt, duo extremi ex vna, & medius ex alia; & hac ratione æquilibrium corporis constanter seruatur. Medius porrò ex vtravis parte ita promouetur, vt is iuxta ipsum anteriorem instet; dúmque hic quiescit, ipse anterior ab eo discedit, posterior ad illum accedit; & vtroque sese sistente, qui ab hoc discedit, accedit ad illum; ac ita porrò proceditur. Quod spectat ad alia, quæ pari vtrimque numero pedes obtinent, par difficultas ex eo non est, quòd facta in vtroque latere diuisione, totidem anteriores, quot posteriores sunt, & posteriores omnes sinistri quasi pro vno habiti cum omnibus dextris anterioribus quasi pro vno habitis simul innitantur, simul transferantur, & dextri omnes posteriores cum anterioribus omnibus sinistris consimiliter, decussatione semper perinde, ac in Quadrupedibus facta, maximéque in Ouiparis, quibus sunt crura ad latera consimiliter [illegible]rata. Patet res præsertim in Crustaceis, & ipsis Scorpionibus, quibus pedes octoni sunt præter duo brachia seu vocatas Chelas, quibus vtique non ad incedendum, sed ad capiendum, stringendúmque aliquid vtuntur. Est verò hoc speciale Cancris, vt gressilia cùm sint (neque enim natant, vt Crustacea alia, quibus vtcumque sint etiam pedes ad natandum inutiles, est cauda nihilominus lata, ita exporrecta) flexuras habeant ita comparatas, vt non modò prorsum, sed etiam obliquè, retrorsúmque incedant; [illegible] extremis ex varia remorum deflexione [illegible] moueri. Cùm sint porrò etiam, quæ vocantur Mollia octipeda; ex iis tamen Polypus solus terram aliquando exiens suis illis cirris [illegible] tabulosis ad ingrediendum, incedendum, & per aspera quidem vtitur (nam Sepia quidem, & Lolligo ad natandum solùm pedibus vtuntur) & cùm illi pedum, crurumve vicem ab ipso circum capite sint; videtur quidem [illegible] promotio secundùm eam partem, in qua [illegible] sunt, fieri; at perhibetur etiam non modò obliquari, sed retrogredi etiam, & cùm [illegible] præsertim est, in quod se recipiat, [illegible] Cùm multipedibus autem cæteris, seu [illegible] denos, seu quaterdenos, seu vicenos, seu alio numero pedes habeant, corpus in longum

exp

expectatum sit; ac sint adeò in illis pedes anteriores, posterioresque obseruabiles; cum singulare est Echino marino, vt cùm sit penè orbicularis, & circum-armatus tanto illo spinarum, & quasi spiculorum numero, supra quoscumque constituatur, nunc hos, nunc illos, vt causa moueat, & alia articulatione quam ad radices spiculorum habent, se sensim attollat, lentèque promoueat. Verùm ista quidem de Gressu.

CAPVT VI.

De Volatu Animalium.

DE Volatu vt pauca subiiciam, sepono statim Struthiocamelum, qui, vt dictum est, non ad volandum, sed ad currendum solùm alis vtitur; & res quidem digna adnotatu, quòd tam grauis cum sit, tamque lentè, donec nihil est, quod ad currendum vrgeat, incedat; vbi se nihilominus ad currendum concitauit, superet cursu equitem, & si fides Oppiano habenda, contendere etiam cum alite volante possit. Quod superest autem, notum est Volatum peragi alarum beneficio; quae quoniam pennatae, plumeaeve sunt; aut membraneae, & ipsae quidem vel quasi ex cute, seu pelle constantes, vt in vespertilionibus, & quibusdam serpentibus, ac piscibus quoque nonnullis; vel quasi constantes ex folliculo, seu membrana tenui, ac sicca, vt in Insectis compluribus (quippe cùm illa quidem sanguinea, ista verò exsanguia sint) dicendum est sanè praecipuè de Volatu Auium, qui pennatis alis instituitur. Diximus iam antè esse Auium alas artus anteriores, respondentesve humanis brachiis (idque sanè vel ipsa ossium conformatio satis demonstrat) sed obseruandum est eas fuisse ipsis futuras inutiles, si datura erecta, vt homines fuissent, & *quo pacto*, inquit Aristoteles, *depingunt Amores* (vti & nos dicere possemus Angelos iam pingi, bonos quidem cum alis plumeis, malos verò cum cartilagineis) scilicet quia alae deorsum, & ad ipsa crura expansae, ad euectionem à terra, & transuectionem per aërem comparatae non extitissent. Alae igitur vtiles sunt, vt corporis situ existente prono expandantur ad latera, & aërem sub se concipiant, cui innixae interceptum corpus sustineant, ac promoueant. Quippe est aër quidem labilis, & fluxus; sed constat nihilominus cuius esse possit resistentiae, vel ex iis, quae sunt circa Inane fusè deducta. Hoc loco, vt quod sit magis familiare, magisque appositum ad rem declarandam attingam; cùm sit aqua pariter fluxa, & grauitati lapidis, aut plumbi tam facilè cedat; videmus tamen vbi pueri lapillos quanta maxima possunt obliquitate supra lacus, aut fluuij pacatè labentis planitiem coniiciunt, ipsos lapillos, (maximèque nonnihil latos) aqua percussa sic resilire, vt iterum percutiant, iterumque resiliant, ac repetitò pluriès id faciant. Quid dico autem lapillos? nonne videmus contingere, at etiam ferrei, plumbeique globi è tormentariis machinis in mare, lacum, aut fluuium explosi resiliant; adeò vt interdum homines ad littus, ripamve vlteriorem consistentes ab iis vulnerati, interfectique fuerint? Vt lapilli porrò per vices aquae labili, qua existunt longè grauiores innixi, ita sustentantur, vt impetu accepto aquâ attactâ quasi auolent; ita intelligere licet Auium volatum peragi, dum alis expansis, percutientibusque innituntur aëri, quo longè grauiores existunt. Dico autem expansis; quoniam compressis nihilo secùs, defectu aëris sustentantis, quàm caetera, cadunt. Dico percutientibus; quoniam frustrà expanderentur, ac nihilominus Aues caderent, nisi agitatae suppositum aërem vrgerent; idque agitatione aut per longiores vices repetita, vt fit, à Miluis, aut crebra, vt fit à columbis, aut creberrima, & per tonicum quidem motum, vt fit à genere falconum, maximèque à Collirio, Tinnunculove. Caeterùm non oportet modò, vt alae deorsum premant aërem, sic enim solùm sustentarentur, non item verò promouerentur, vt in motu tonico fit; quamobrem, vt retrorsùm quoque simul vrgeant necesse est, vt aëre retrò resistente, resilire, prosilireque, & promoueri antrorsùm possint. Est autem ad hoc alae structura comparatissima, ob anticam densitatem, ob quam posticè concauitas sit aëri retrorsùm depellendo conducens. Potest id verò à pari ex natatu, remigióque intelligi. Constat nempe illum, qui natat, si aquam manibus pedibúsque, & ventre, dorsove duntaxat compellat, non item retrorsùm depellat, nusquam promoueri, vt neque nauim similiter, si remi aquam solùm proscindant, non item in partem auersam minant. Ex quo proinde patet Volatum esse quasi natatum quemdam, quandamque quasi nauigationem, vt proinde à Lucretio non ineptè dicantur aues ad Auerna cùm transeunt, *remigij pennarum oblitae*; & à Virgilio Daedalus ausus se Caelo credere, dicatur *enasse ad Arctos, & Phoebi sacrasse Remigium alarum*. Nota verò mirum non esse, si non, vt pedestria incedere retrorsùm possint, ita possint Aues retrorsùm volare; sed necesse sit, vt si velint reuolare, corpus conuertant. Nimirum non habent alas comparatas, vt aërem antrorsum propellant, & retrò versus propter eà euadant, ac necesse proinde est, vt reuolaturae inuertantur, rostróque vt prorsum praemittant. Nihil interim necesse est memorare vt alarum expansio fiat musculis distendentibus humerum, cubitum, carpum, metacarpium, & quos veluti digitos obseruare in alis licet, eo modo, quo in nobis expansio brachiorum, dum ea ad natandum, hoc est, aquam subter capiendam vrgendámque exporrigimus. Nihil vt illarum compressio, & complicatio sic fiat, vt dum nos humerum secundùm corpus reclinamus, cubitum versus scapulam deflectimus, manum, digitosque inflectimus deorsum. Nihil, vt praecipua alarum agitatio, quae extrorsùm, ac introrsùm, seu sursum, deorsùmque fit, pendeat ab ipsis humeris ad scapulas subiugatis. Notandae sunt potiùs tres illae pennarum elegantes ordines ad munus praeclarè obeundum distincti. Primum

De Volatu.

mum

De Volatu.

mus est maiorum, insigniorúmque pennarum quas posteriores Græci appellarunt *Cleres*, quæque expansæ licet, sic tamen excipiuntur illæ ab aliis, vt non interhiscant, transfluereque aërem sinant. Secundus minorum, & quas illi dixerunt *Cleres medios*, ideò adhibitarum, vt priores quasi suffulciant, & corroborent, partémque impetus excipientes, obsistent ne illæ inter vrgendum aërem nimium depressæ, alas lacerent, ac eradicentur. Tertius minimarum, & ad ipsas radices quasi succurrentium, quas illi denique *Clericales* nominarunt. Cùm sit autem ipsarum quoque pennarum structura ad leuitatem comparata; quippe tota pennarum fungosa est, & qui hinc inde tam ordinatè prodeunt conserti, ac pertenues quasi capillares processus, totidem rursus quasi pennæ, plumulæve, Engyscopio demonstrante, sunt; aut ita caua, vt videatur præcipuè cauitas illa eò destinata, vt ad minimum impetum compleatur tota calido, subuehenteque spiritu, difflata illa quasi medulla ad pennæ radicem carni implantata, & ad aliud calami extremum in fungosam partem inserta. Neque verò alæ modò plumeæ sunt; sed præter maniculas etiam pennas ad vropygium compositas, totum corpus minutulis, lanugineisque est circumiectum; permirúmque videri potest esse hanc earum necessitatem, vt quemadmodum ipsis superstitibus, sed alis deplumibus factis volare auis potis non est; sic ipsis spoliato, impluniive facto corpore, volax auis non sit, superstitibus alarum plumis licet. An id verò, quia omnes quoque istæ plumulæ calamosæ sint, subuehentemque flatum concipiant, & sic veluti conatantur, vt hinc euadat quasi quoddam subuectionis complementum, sine quo alæ non sufficiant? Quæ Aues certè supra Oceanum medium, & circa Æquatorem versantur pisciśque auolantes capiunt, non nequicquam sunt ea huiusmodi plumularum corpus constituentium amplitudine, vt cùm non maiore corpusculo, quàm passeres sint, plumosi nihilominus cornicibus æquiparentur. Iis nempe adiutari videntur, vt ab omni terra tamoperè semotæ se diutissimè sustentare in aëre valeant; cùm sint aliunde palmipedes, vt interdum in aqua natantes delassari quadamtenus possint. Quod verò iam antè adnotaui non esse quoque ampliùs aueis ademptis pedibus volaces; causam quoque dixi, quòd pedum defectu surrigere à terra se nequeant, vt satis aëris verberent, quò se in altum tollere, auolaréque valeant. Quanquam & alius est pedum vsus, ac in longi-curibus maximè. Nam aues quidem breui-crures maxima parte pedes conducunt, comprimúntque in ventrem, tum ne ex aëris occursu promotioni aliquid obsistent, tum vt ad subuehendum quasi conniteantur. At longi-crures maxima parte crura deorsum extensa gestant, quòd defectu congrui vropygij, temonis instar illis vtantur. Nempe, vt paullò antè dixi esse alas auibus, quasi remos; sic prioribus quidem cauda gubernaculi vice est, retro nimirùm posita, vt expansa, ac prout sursum, deorsum, lateorsum flectitur, corporis totius, quasi nauigij

cuiusdam cursus per ipsum aëris quasi æq[...] dirigat: posterioribus autem, quæ pari n[...] pensione Vropygij, grandioribúsque pen[...] destitutæ sunt, ipsa crura, vt dixi, post[...] gubernaculi vice sunt; quippe ipsa quoq[...] antrorsum, retrorsum, laterorsum, prout [...] tendere, extendere, ire in transuersum, d[...] quum è volant, protendunt. Huiusmodi cru[...] Aristoteles agnoscit Herodiū, seu Ardea[...] cuius quum sit aliunde sublimis volatu no[...] simū est; itémque Porphyrionem, & e[...] aquaticas Aues quibus vropygij visui ad [...] gendum volatum non est. Excipit tamen [...] nis, quibus insigne est vropygium, pennis [...] Pauones, quibus parum volacibus illud [...] tur ornatui potiùs, quàm dirigendo v[...] concessum: idémque esse vult de gallin[...] genere, aliísque non volacibus, quæ se fe[...] re vt prorsum, inque directum pergant, [...] possint. Sed vt reuertam, quod cœpi[...] non solùm Aues, quibus adempti pedes, [...] lere se à terra non possunt, sed difficilè [...] se attollunt eæ, quæ grandiores sunt [...] aliisque procerioribus, quàm vt non ni[...] dum crura erigant, terram verberent. H[...] *Vultur, & fere grauiores,* inquit, Plini[...] *ex procursu, aut altiore tumulo cum se [...] lant.* Procurrunt nempe, vt concitato [...] ctio impetu sese nonnihil subueherent; a[...] que è loco altiore, vt licet non nihil d[...] se, aërem tamen sub se habeant, vnde [...] sese attollant; spectabiléque est quòd [...] inque sublime non euadant, nisi [...] rando, & altitudinem, quasi per [...] dispensando. Prætereo autem illas [...] quæ minores licet, proportione tamen [...] poris alas satis magnas eius grauitati [...] non habent, neque se valdè attollere, [...] admodum procul auolare, cuiusmodi [...] Perdix, & aliæ, quæ humiliùs volant, sed [...] Picæ, & cæteræ, quæ ferè nisi ex arbo[...] arbores vicinas non transeunt. Ali[...] sublimior, ita diuturnior volatu est; [...] tamque est speciatim dignum in vola[...] dinum, quòd non modò elatus, velox, [...] diuturnus sit, sed etiam ita flexilis, vt [...] to penè quoquouersum flectatur; [...] fiat, vt vix vnquam hirundines à [...] Auibus attingantur. Ac vt circa Falco[...] genus id non adnotem, quod dum ex [...] sublimi, vbi se tonicè suspensum [...] dam sistit, sese in ipsam raptim demitt[...] tam videtur esse volatus, quàm [...] spontaneus, casúsque ad perpendiculum [...] moro potiùs circa diuturnum [...] eius volatum, proditum esse de quodam [...] cro (nota Falconis specie) qui tempore [...] rici secundi ad Fontem-bellaquæum [...] terrestrem (cannam Petrianiam vocant) [...] quum die quodam Martij vigesimo [...] visu excesserat, fuisse illum die [...] vigesima quinta deprehensum, captumque [...] Melitensi Insula, & agnitis insignibus [...] no Equitum Melitensium magistro ad Regem [...] remissum. Vnum heic addo, cùm [...] gyrant, seu quomodocumque volitando [...] cus deflectunt, vnam alam, quæ quasi [...] deflexi motus respicit, spatio [...]

quasi interquiescere, reliquam verò, exteriorémque moueri contentim, pari ratione, qua penè in nauigio, dum, secluso etiam temone, aliquoversum deflectendum est; neque homines serua licet natandum, &c. Quòd autem, cùm à volatu cessaturæ alas forrigant, sacere id videntur, ne alæ agitatæ tantum sub se aëris capiant, vt grauitati corporis, qua se demittunt, nimiùm obstet: caudam verò deorsum inflectunt, vt partem corporis anteriorem quasi surrectam teneant, ne in eam prolabantur, pedésque non priùs aut terram, aut ramum, aut aliud quidpiam, cui valeant inhærere, excipiant.

Ex ceteris Volucribus quibus plumæ alæ non sunt, dictum est iam vespertilionem Cuticeas, seu Pelliceas habere. Eæ autem eiusmodi sunt, vt supernè, antrorsumve habeant quasi rudimenta brachiorum, neruosa nempe, ac sub eiusdem partis medium desinentia in digiti speciem, seu vncum acutissimum, quo se vtrimque ad parietes, arborésque affigant, ac suspendant, & auolare exinde possint, cùm è terra non valeant. Sunt illis quatuor præcipuæ plicæ, flexusve, & quasi articulationes quibus explicentur, atque contrahantur. Non solùm verò corpori ad armos, siue supra axillas hærent, sed etiam ductu continuo ad crura vsque, quæ & circumambiunt. Ac verberat quidem etiam alis vespertilio aërem; verùm volatu est non directo, sed tortuoso, atque incerto; quippe quæ hùc illùc temerè percurrit, & non longè quidem à terra; ex quo efficitur, vt aliquò semper facilè impingatur; sæpe tum quia vropygio, quo dirigat cursum, destituitur; tum quia prætimida cùm sit, quicquid videtur occursurum timet, & ab eo deflectitur. Mirum interim, quòd cùm sola volucrum lacte nutriat, vbera admouens (vt verbis dicam Plinij) *eadem geminos volitet amplexa infantes*. Quod inuenimus autem de Serpentibus, iuxta Aristotelem est, qui plurimi esse *[illegible] pelliceis alis præditos* circa Æthiopiam narrat ait. Dicit Strabo *[illegible]* quasi *alis membraneis*, & quales vespertilionum sunt; nocte autem volare, & lotij, aut sudoris stillas demittere non cauentium corpori, in quæ incidant, putrefacientes. Addit esse & Scorpios volucres ingentes; quod Aelianus confirmans genus Scorpionum esse ait volucre, & *[illegible] alis membraneis, quales*, inquit, *sunt Vlulis, cicadis, & vespertilionibus*. Quo loco Ictidum nomine non videtur posse intelligere, vt interpretantur, Viuerras, seu mustelas illas siluestres, *quas Græci vocant*, inquit Plinius, *Ictidas*; quando nullæ profectò sunt isti animalium generi alæ, neque id suspicari ex Aristotele licet, cùm Ictidem magnitudine parē Melitensi caniculæ pilo autem, forma, partis inferioris albedine, ac morum vafritie *[illegible]* esse, aut potiùs mustelæ facit: vt suspicari proinde liceat, pro voce *[illegible]*, legendum *[illegible]*, ob membraneas quoque locustarum alas, aut simile nomen alati cuiuspiam insecti. Vtcumque sit Scorpio alatus à Matthiolo quoque exhibetur. De alatis verò Draconibus quod memorant, verum-ne sit, an fabulosum, ob eos, qui ex Pisce Raia efficctos ostentant, dictum est superiùs. Obseruo dumtaxat, quod Bellonius ait visa sibi tria condita cadauera eorum, qui ex Æthiopia, in Ægyptum aduolant, aluo crassa, anguina cauda, pedibus duobus, alis totidem, vespertilionum more integratos, insinuare posse huiusmodi dracones non alios esse à Serpentibus (solent videlicet Dracones Serpentibus annumerari) quos Aelianus, & alij scribunt in Ægyptum aduolare, & ab Ibidibus confici. Qui ex Piscibus dicuntur volare, siquè alis pinnatis, seu maxis pinnis pro alis vti, celebres præsertim apud Veteres sunt Loligo, Accipiter marinus, & Hirundo Pelagia. Loliginem certè (quasi Voliginem, aut Volaginem à Volatu dictam Varro author est; Pliniúsque authore Nigro scribit Loligines euolare ex aqua tanta multitudine, vt nauigia demergant; accidítque, quod ait Aelianus, illas auium instar gregatim, & pinnarum quidem beneficio, non longè modò, sed etiam sublimè volare; cùm & hirundines humiliùs; & accipitres adeò prope aquam, vt volent-ne, an natent, ambigatur. Rursus autem alibi Plinius, *Loligo etiam*, inquit, *volitat, extra aquam se efferens quod & pectunculi faciunt, sagittæ modo*. Apud Recentiores autem, & post nauigationes in Americam institutas celebris est præsertim, qui inter Tropicos frequens est. Describit ipsum Lerius formâ quasi Halecem, seu Harengum, nisi quòd paullò longior, obesiórque est; ac illi esse alas, quasi vespertilionis dicit, & quantum penè corpus longas; ac licet huiusmodi nullum citra Tropicum Cancri viderit, suspicatur tamen non differre illum ab eo, quem Marinam hirundinem non longè à freto Magellanico versantem appellant. Non abludit autem Marc-grauius in eo, quem piscium exhibens, maiorem fuisse Halece dicit, addendo illi fuisse alarum longitudinem digitorum septem, latitudinem in extremo sex, in ipso exortu (aliquantò vltra branchias) plus vno. Constare autem illas ex tenui membrana, interstinguique spinis secundum longitudinem, quibus sustineri, extendique possint. Volare hinc piscem super aquas hirundinis instar per spatium quidem, quantum sclopeto pertingi potest. Auolare autem, quòd hostem Doradam piscem fugiant, seu, vt Lerius habet Albacores; qui & addit illum non propterea fieri immunem periculo, ob aues marinas, à quibus capiuntur. Denique ex Insectis, quibus alæ membraneæ (verùm tenuiores, siccioresque sunt, ac sin minùs fibrillis, neruulisve ad explicationem conferentibus interstinctæ) constat, ex superiùs dictis, alia esse *[illegible] [illegible]*, hoc est quibusdam quasi vaginis, alas, dum non volant, conditentia: alia verò *[illegible]*, hoc est inuolucro huiuscemodi destituta. Est autem omnibus volatus, quod de vespertilione dicebam, errabundus, & quasi incertus; quod Aristoteles propterea tribuit defectui vropygij, quo vult omnia alas membraneas habentia destitui. Quippe, inquit, instar nauigij, quorumque fors tulerit, impinguntur. Addit esse quoque ipsis tardum, imbecillémque volatum.

De Volatu. — 2. de Anim. 38. — lib. 32. c. 2. — lib. 9. de an. cap. 52. — lib. 9. c. 29. — histor. Amer. cap. 5. — hist. nat. Brasil. lib. 4. cap. 11 — de inc. an. 10.

Ins. Volatu.

volatum, quòd proportione corporis, ponderisque ipsius, alas & paruas, & infirmas habeant; vnde & perinde rem se habere dicit, ac si quis remis propellere nauem onerariam nitatur. Addo autem videri præterea esse hunc volatum idcircò breuem, quòd non possint breui huiusmodi Insecta non defatigari, quatenus præter corporis pondus, verberant expansis alis aërem, non lenta quadam agitatione, aut cum aliquibus etiam intermotiis, quemadmodum aues; sed exagitatione adeò pernici, incredibiliterque crebra, & continua, vt inde creetur stridor ille, seu bombus, qui donec volant, exauditur, dum amplius non volant est nullus, vt iam antè obseruauimus. Est verò speciatim volatus inconstans, ac breuis in vaginipennibus vt canthato, seu Scarabæo, Cantharide, Bupresti, vocato Hannetone, & aliis quæ donec quiescunt, alata non diceres, tametsi dum volant, vaginásque explicant, quaternis alis volitent, quas binas versus caput, binas versus caudam expandunt. Videtur autem breuissimi omnium volatus esse locusta; quippe quæ crura erigat, alásque sic euaginet, vt non tam volare, quàm saltare videatur. Cùm autem ex Anelytris, seu inuolucro carentibus, ea, quæ quaternis sunt alis, non secus, ac coleoptera, voleut, vt præter apes, vespas, crabrones, cicadas, etiam Papiliones, quibus alæ molliores, & quasi farinaceæ sunt, eæque erucarum corporibus adnatæ; itémque formicæ, quibus senescentibus alæ pariter adnascuntur; tum ea, quæ binis sunt prædita, vt muscæ, culices, asili, perinde volitant, vt aues; nisi quòd aëris verberatione longè differunt, & quasi remone ad volatum dirigendum carent.

CAPVT VII.

De Natatu, & Reptatu Animalium.

AD Natatum quod attinet; is plurima quidem communia cum volatu habet, illudque imprimis, quòd sicut volantia sustentantur ab aëre, sic natantia ab ipsa aqua; sed plurima etiam discrimina sunt, illudque præcipuum, quòd cùm vnius generis instrumentum necessarium ad volandum sit, videlicet alæ; non sit tamen perinde ad natandum vnius generis necessarium. Vtcumque certè demus pinnarum, alarúmque esse analogiam; quàm sunt multa nihilominùs, quæ pinnarum expertia natent, non modò in Auium, Hominum, Quadrupedúmque generibus, sed in genere etiam Piscium, seu sua latitudine (verùm motu caudæ adhibito) natent, vt cartilaginea, seu flexuosis impulsibus, vt murenæ, &c. Causa discriminis videtur ipsa grauitas corporum volantium, quæ ita excedit grauitatem aëris, vt aër sit omninò impar, ad sustentandum vel minimùm, nisi & motus subeat habeatur, & continenter diuerberetur; natantium autem grauitas aquæ grauitatem aut nihil, aut parum admodum excedat; sicque aqua possit illa aut immota, aut motione quapiam agitata sustentare. Hinc iuxta alibi deducta prænotandum hoc loco est, posse aliquod corpus pari spatio cum aqua contentum (vt pedem ligneum cubicum cum pede aquæ cubico comparatum) esse ipsâ aquâ aut grauius, aut leuius, aut æquè seu graue, seu leue. Ac si grauius quidem sit, vbi aquæ imponitur, demergi, ac petere fundum, vt non modò Metalla, vulgóque lapides, & alia; sed ex lignis quoque nonnulla, veluti ebenum, buxus, guayacum, & quod Brasilienses dicunt *Ibiraobi*. Si leuius, vbi aquæ imponitur, non in fundum demergi, sed vna sui parte infra aquæ superficiem depressa, superexstare alterâ, eáque tanto maiore, quantò leuior extiterit, vt suber, illiusve cortex, maiore, quàm salix, hæc quàm quercus, &c. ac vbi compulsum versus fundum fuerit, inde resilire, in superficiem emergere, ac suum repetere situm. Si denique æquè graue, aut leue, vbi aquæ imponitur, totum quidem in aquam mergi; sed ita tamen, vt parte sui summa cum superficie aquæ cohæreat; ac vbi depressum in ipsum fundum fuerit, illeic consistere, vbi in media aqua vbi media constitutum, illeic permanere, nullo que negotio quoquoversum trudi. Consequi autem ex hoc videtur debere natans Animal, vt commodè intra aquam degat, & quoquoversum facilè moueatur, paris esse, aut pariter propter, grauitatis cum ipsa aqua; alioquin enim aut sensibiliter grauius, laborioso motu indigebit, vt sustentari valeat; aut sensibiliter leuius laborioso nixu, quo se in aquam immergere, aut continere possit. Quare & cùm videamus Pisces facillimè omnium & sustentari, & moueri in aqua, grauiores omninò esse videntur, vt huiusce rei causam subtrahamus ad ipsum æquipondium, seu non discrepantem illorum cum ipsa aqua grauitatem. Quod videmus certè in Carpione, in Tinca, in Lucio, & aliis vesiculas aëre plenas, quas abdomen continent, non aliam esse ob causam videtur, quàm vt excessum ponderis, quo supra aquam grauitant, cum inclusi aëris leuitate compensetur; ad eum modum, quo pueri, dum ad natandum erudiuntur, vesicas inflatas, interceptâ sub pectore fasciâ circa axillas adhibent, vt earum ope aqua sublati, & facti leuiores congruum aliquem motum condiscant. Vt prætereàm verò posse ex eo duci argumentum, quòd vt dictum est, corpus aquæ æquiponderans nusquam supra aquam, sed vbi vbi infra eius superficiem consistat; pisces nusquam superexstantes, sed perpetuò infra aquæ superficiem, nunc propius, nunc remotiùs, prout lubitum est, degere, & moueri; obseruo duntaxat eos pisces, qui circa ipsam aquæ superficiem dormiunt, quales ipsi Lucium in viuario vidimus vt citato loco tum recitatum est, tum non obscurè id ostendunt, idque ne quidpiam dicam de iis, qui recenter demortui, dum summam aquam petunt, argumento sunt, non esse pisces aqua grauiores, vt ab ipsa propterea nullo negotio sustententur.

Nihil igitur mirum est, si pisces adeò facilè

& sustentari & moveri per mediam aquam [illegible] quænam est pars, siue Instrumentum, quo se agere prorsum possint? Notum est in primis non modò Murænam, sed etiam Anguillam, & Congrum, & quicumque ex longa flexione mouentur, capite præmisso promoueri antrorsum, quod parte suorum flexuram, auersaque aquam retro premant, [illegible] proinde innitantur, vt inde antrorsum repulsus fiat. Nempe vt aër circa volatum, sic [illegible] aqua circa natatū corpori à quo depellitur cedit, ob insignem molem, quæ est ipsi [illegible] vrgenda; & pote quæ, labilis licet, comparata tota ob succedentium partium multiplicem resistentiam, celeritate tanta non posse, [quin] ipsum corpus, à quo pellitur, eoque [illegible] tempus, vt resiliat, seseque [illegible] promoueat. Quod attinet ad paucos [illegible] quibus sunt duo quasi anteriores pedes, [illegible] esse vitulum marinū suo ante loco [illegible], porrò est ipsis illos vti ad depellendum retrorsum aquam, eo modo, quo Anates; perinde enim palmipedes sunt; idque adiuuante cauda; quod idem de cordyla, Animali inter piscem, quadrupedémque ambiguo (nam & branchias habet, & pulmone caret) ab Aristotele traditur. Illud autem Plinij de vitulis marinis loquentis, *Pinnis, quibus mari vtuntur, humi quoque vice pedum serpunt*, non vsquequaque verum est; serpunt scilicet corpore, neque pedibus innituntur, sed potiùs pertrahunt. Quod ad illos, quibus quasi brachia sunt, vt inter Mollia Polypodi, inter Testacea Nautili, (notum est illos ipsis perinde ac homines brachiis vti; ac Nautilum quidem speciatim, [illegible] remis nauigiū; quippe Concha ipsi [illegible] scaphidium est; cùm & idem penè dici [de] Testudine aquatica, & natante possit. Ad [pinnas] verò quod spectat; ij sanè non videntur pinnis, tanquam alis volucres vti; vt Aristoteles insinuat, & vulgaris opinio est, (nisi quod Plinius pedum vice potiùs datas existimat.) Neque enim aut pinnas laterorsum expandunt, aut hac expansione, vt sustententur, egent. Non etiam, cùm nonnulla aquæ depellant retrorsum egeant, possunt pinnæ [illegible] ad id inseruire; quoniam quæ quidem parte supina, seu secundum dorsi longitudinem sunt erectæ (interdum singulæ, interdum binæ, interdum ternæ, ac interdum vnica quidem, sed toto dorso exporrecta) & quæ parte prona, seu secundum ventrem, directè quoque deorsum vergunt (interdum etiam vnica, interdum gemina, aliquando triplex) eæ quidem aquam in latera; at non retrorsum depellere, vt illi innitantur, possunt. Supersunt ergo duæ laterales, pone, proximéque ipsas branchias; & aliquibus etiam geminæ ipsis inferiores, magisque deorsum vergentes; verùm neutræ aquam compellere retrorsum possunt; nam priores quidem, donec diducuntur, aquam potiùs antrorsum pellunt, vt potiùs in motus impedimento illis sit; & dum conducuntur, seu se corpori applicant, aquam diductione interceptam & sursum, deorsum, retrorsum elidunt, vt si quicquam aquæ innitantur, innixio in corpus in quod se conducunt, redundet, vt ipsum proinde non tam promoueant, quàm [illegible]stant. Posteriores verò vt dum diducuntur laterorsum, siue & dum conducuntur laterorsum seu quasi extrorsū, introrsumque, potiusquam retrorsum aquam vrgeant. Atque vt detur nonnihil depulsus, [illegible]usque retrorsum fieri; id tamen vel propter pinnarum breuitatem tam parum est, vt licet possit lenïusculæ per aquam motioni inseruire, nullatenus tamē vehementiori possit, vt cùm pisces in escam quasi insolant, aut præ metu celerrimè dissiliunt. *De Natatu & Reptatu.*

Itaque videtur præcipuum motionis organum esse cauda, cum posteriore, cui cohæret, eàque flexili parte corporis; secus quippe caudæ in pisce, ac vropygium in aue se habet. Nam illud quidem inflectitur, verum esse facto, supra quod mouetur inflexo; cùm verò piscis caudam inflectit, partem corporis posteriorem simul deflectit; eisque pisci non vllum os sacrū, sed spina dorsalis continua, vt continuatis ad vsque caudam vertebris, ac deminuto versus ipsam corpore, fieri vt spinæ, sic corporis, quantum sit opus inflexio possit. Id porrò argumento est, quòd Vropygium quidē sit quasi gubernaculum auibus, vt huc, illucve motus flectatur, at non vt motus simpliciter fiat; in Piscibus autem cauda sit non gubernaculi modò instar, verùm maximè instar vectis, qui aquæ innixus reliquum corpus prorsum compellat. Nempe vbi pars corporis posterior flexione curuitatem [illegible], caudámque proinde antrorsum adduxit, tum, dum subinde distenditur, caudam retrorsum ita repellit, vt aqua retrorsum vi compellatur, sicque innixu ipsi facto aqua propellatur antrorsum. Hinc, quod Aristoteles ait, crustacea, vt locustas suis caudis, & [illegible] quidem ipsis adiunctarū ope natare, dici vniuersè posse videtur de omnibus piscibus, quibus cauda lata, & pars posterior flexilis est. At quis-nam est pinnarum vsus? forte, vt supinæ, ac pronæ temonis sint vice, dum laterorsum deflexæ præstant, vt corpus piscis laterorsum, obliquéque inflecti possit, & susque deque etiam conuerti. Quippe cauda quidem dum sursum, deorsúmque curuatur, ac distenditur, potest corpus sursum, deorsúmque agere; at quia non potest perinde obliquari, ob costulas, seu spicula, & quasi aristas spinæ implantatas, laterorsum conuersas, & rigiditate quadam cohærentis; idcirco videntur memoratæ pinnæ ad id muneris supplendum esse destinatæ. Cæteræ autem, quæ sunt, vt dixi, in corpus conducibiles, eò potissimùm conferre videntur, vt suo conductu non-nihil reductæ, corporique applicitæ ipsum eatenus antrorsum non-nihil adigant, vt dum nos manibus ad clunes applicitis ipsas, ac præsertim deflexis, non-nihil adnitimur. An res confirmari vtcūque ex eo potest, quòd dum assidentes ad oram viuarij, lacus, aut restagnantis fluuij conspicuorū piscium motus obseruamus, nullam pinnarum expansionem agitationémque, vt si ipsis, quasi alis vterentur, deprehendimus, sed videmus eos tacitè corpore toto prælabi, aut cū modū, quo quasdē [illegible], dum per vices ac post alarū explicationē, agitationémque iis ad corpus applicitis, aliquantisper velut tranant, tacitéque prætervehuntur, ac obseruare dum ea[illegible] licet, dum motum instaurant, viam continuant,

1. hist. 5.

De Natatu & Reptatu.

motam, sursum intendunt, flexionem caudæ sensibilem. Certè & dum pisces ex aqua in siccum educimus, obseruamus eos solâ caudâ, parteve corporis posteriore eiaculari; estque huius rei spectaculum potissimum gratum, cùm in Thynnorum per machinam, quam nostri *Madragam* vocant, piscatione, perducta insigni illorum copia (quippe ad vsque plus minus mille) in extremum velut conclaue, cui retia subentibus suspensa sunt veluti parietes, & solidum rete ad fundum suppositum quasi tabulatum, huiusmodi rete funibus ex scaphis circumpositis sursum trahitur. Thynnique ab ipso eructi vbi ad summam perueniunt aquam, ea vehementia caudas agitant, vt circumstanteis in scaphidiis omnes densa irroratione conspergant; sese inuicem verberitent, sanguinemque mutuò eliciant; neque piscatores ad eos educendos, ascendere in rete suppositum sustineant, priusquam veluti deferbuerint, & agitationis caudæ vehementia præ lassitudine elanguerit, fueritque in iam pene semineces remissa.

Ad Animalia cætera natatilia quod attinet, principem locum tenent Palmipedes aues, eò quippe destinatæ, vt vitæ partem in aquis degant, victúmque in iis quæritent. Patet porrò statim nequicquam non esse quòd digitos pedum diductos, membranasque interceptas habent; id nempe ideò est, vt possint sua latitudine, quasi palmulâ aquam retrorsum depellere, ipsique innitentes promoueri antrorsum. Nam sunt iis quidem pedes quasi remi, sed non laterales, vt de ranunculo, & testudine dictum est, sed submissi, ac velut dum pueri ad proram proni manibus, aut asserculis agitatis lembulos traducunt. Interim verò totum corpus facilè ideò supernatat, quòd licet corpus, seclusis plumis, sit ipsâ aquâ grauius, computato nihilominùs ambitu plumeo sit leuius, & plumis quidem eiusmodi textura existentibus, vt conductæ in corpus subire aquam versus ipsum non sinant; vnde & ex aqua, etiam post factam totius corporis immersionem exeuntes, omninò siccæ, tanquam respuentes adianti instar aquam, prodeunt. Succedunt Quadrupeda amphibia, vti non modò Crocodilus, rana; sed etiam castor, lutra, & alia: sed Crocodilus quidem exporrectis lateorsum cruribus, pedibúsque demissis aquam retrorsum vrget, Ranáque planè, vt homo natat: castor autem crura deorsum conuersa, vt cætera Viuipara habens, aquam vt deorsum, ita simul retrorsum pellit, videlicet quasi in accliue connitens, ac tantò quidem facilius, quantò possessus est palmipes, habere pedes posteriores anserum, anserúmque instar, digitis membrana distenta intersunctis. Nam & quòd alioquin caudam latam habet, iuuare id quidem non nihil potest; at nihilo tamen secus quæ Lutra ipsi est persimilis natat, cui teres tamen cauda est. Tum sunt reliqua etiam omnia propemodum Quadrupeda, etiam, quæ ratione molis grauissima sunt, vt non modò Sus, equus, taurus, ac id genus similia, verùm Eleph[illegible] que ipse; quatenus nullum [illegible] non natare, enataréque aliundè in [illegible] possit. Quo loco sit mirum, cùm sit [illegible] tardo, pigróque supra terram incessu, [illegible] media tamen sunt aquâ, ac desitui [illegible] cationem, nisi enatando fas non est, [illegible] illa pedes ea crebritate, vt sollia [illegible] deantur. Nempe cùm [illegible] collum, caput, aut saltem [illegible] aquam contineant, vt cùm aëre [illegible] phragma in abdomen tendit, & [illegible] pectoris amplietur, aër iterum in [illegible] à quo tantumdem corpus sublevatur; [illegible] pe si illius loco aqua subeat, corpus [illegible] dem aggrauatur, ac vt suffocatur, [illegible] mergitur. Fit autem respiratio [illegible] quotata dum per expirationem [illegible] illa sensim angustatur, corpus sit [illegible] nius, & in aquam depressius; vnde, [illegible] subleuetur, citò, ac vehementer [illegible] aër tantò citiùs, ac vehementiùs [illegible] Deinde, quia capite elato, necesse est [illegible] cam partem deprimi, ita se habet Anim[illegible] si per accliue incedens, sursum [illegible] Quare & tum ne demergatur, tum [illegible] sum promoueat, sic mouitat pedes, [illegible] aquam sic verberans, vt eam deorsum [illegible] sed simul tamen retrorsum depellens, [illegible] innitens euadat antrorsum. Necesse [illegible] tem motitationem, creberrimamve [illegible] fieri, quoniam cùm pars pedis quæ [illegible] innititúrque, angusta vt plurimùm [illegible] adeò sub se aquæ multum non [illegible] cesse est depulsus, motitúsque crebritate [illegible] plitudinis defectum compenset.

Postremò autem, vt de Hominibus [illegible] videri certè mirum potest, qui fiat, vt [illegible] drupedes & natura duce, & tam facil[illegible] tent; Homines autem & ferè condi[illegible] laboriosè exerceant natatum. Verùm [illegible] præsertim Hominibus obstet, ipse [illegible] metus, obortáque ex eo Phantasiæ, [illegible] que perturbatio, quæ motus co[illegible] tero ad natandum minimè sinit, cum [illegible] pedes mortem quidem, aut præsim [illegible] incommodum suffocationis timeant; [illegible] emergendo solùm cogitent, neque [illegible] gitent, ob quæ homines conturbentur. [illegible] tur profectò alioquin Natura constit[illegible] mini corpus ad natandum comp[illegible] quàm ipsis Quadrupedibus; quippe [illegible] et, siue parte prona apertiore, [illegible] & ipsa quoque manibus, pedibúsque [illegible] plioribus; vt proinde non manibus [illegible] but modò aquam faciliùs retrorsum [illegible] sed latitudine etiam sua sustinentur; [illegible] vt corpus illis quidem quasi in [illegible] tur, sed situ tamen magis prono, [illegible] drupedes incubet, neque idcirco [illegible] bet arctam motitatione egeat, & [illegible] magis, quàm illæ aquam pedibus [illegible] depellit, ideò singulo quoque [illegible] tur antrorsum magis. Quin etiam [illegible] homines corpore supino propterea [illegible] quòd in eo situ manibus demissis tanqu[illegible] palmulis vel valeant, quadrupedes [illegible] non possint. Heic obseruatu dignum videtur

quod

quod memorant in nouo Orbe, vbi infantes statim nati in aquam abluendi causâ coniiciuntur, ac deinceps quoque immittuntur, sicut ipsi sic conniti, vt paucos intra dies enatare queant, sicque natationi assuescant, vt factis deinceps adultioribus perinde sit penè in mari, aut in terra degere; et eoque esse, cur ex magnis arborum truncis excauantes scaphidia, ipsa impellendo, trahendóque, potiusquam considendo per mare traducant; idque vt iis, per vices correptis, aut etiam conscensis nonnihil interquiescant; cùm dies alioquin totos circa ipsa colludant. Idem proditum alibi est de Ichthyophagis Aphricanis, adduntque ipsos, ceu marinas belluas immensa natando tractus peragrare; quin etiam videre multos passim licet, qui facilitate natare incredibili; & tum apud Græcos fuisse memorantur, qui decem, tum apud Italos, qui vltra sex milliaria, nulla interposita quiete superârint. Est verò præsertim memoratu dignus Catanensis ille, nomine *Colan*, & cognomento *Piscis*, qui, vt Alexander ab Alexandro à Iouiano Pontano (re nimirum Patrum ipsorum memoria non vetustiore relatum) audiuit, & in Genialeis dies retulit, *Plus in aquis degere, quàm in terris vitam solebat, necessêque habebat diebus singulis mare, & aquas petere, ibique naturæ vi, & necessitate coactus diutiùs degere: aliquin enim dicebat fore, vt si ab aquis abesset diu, quasi inspirare, & deinde vitam relinquere; cùm & admodùm tamen nando posset, vt haud secus, quàm marina bellua maxima pelagi interualla, fretáque immensa, spatiose pari, & citra milliarium, fluctus tempestate, & reluctantibus aquis peragraret. Cumque, etiam per tempestates nauibus obuiam ferret, salutatis nominatim nautis, ad eos ascenderet, vbi satis fuerat interrogatus, interfatúsque, & pransus, potúsque, ac si quid illi suis vellent, mandatis acceptis, nudus, vt erat, in mare rursus dissiliebat,* &c. necesse profectò fuit hunc præsertim non esse, instar piscis, grauiorem, quàm aquam, ac habere interea communem cum Delphinis, Balenisque respirationem. An dicam verò esse aliquos, qui etiam leuiores ex eo probentur, quòd demergi non valeant, cuiusmodi notum est nobis apprimè, & è Melitensi equitum nobilis vir, qui præligatis etiam manibus, pedibúsque aquæ supernataret; & cuiusmodi sint oportet, quos alicubi, vt veneficos, fascinatorésque cremari mos est, si præligatis artubus coniecti in aquam, malâ sua sorte non immerguntur.

Quæres heic fortè, quamobrem fiat, vt tam hominum, quàm brutorum recens mortuorum cadauera aquæ fundum petant; & aliquo pòst tempore emergant, ac supernatent. Respondeo verò non eam causam, quæ vulgò redditur videri, vt scilicet calor per putrefactionem augeatur, corpúsque proinde sursum euehat; deberet enim corpus viuum, cui calor maior, & similiter, non demergi, sed emergere magis: videri autem eam potiùs, quòd sal commistum corpori ipsique multum ponderis addens, ac sub initium ad immersionem faciens, aquæ præsertim exsoluatur, exceditque è corpore (vti & excedit è ligno, quod per aquam traducitur, aut aliquandiu intra aquam moratur; ex quo illius cineres non perinde acres, lixiuiosique sunt) adeò profundè, vt corpus factum leuius, & detracta parte ponderis, aquâ leuius emergere, ac innatare valeat. Quo proinde loco adnotari potest, vt aqua marina aliquantò grauior, ob commistum sal, aquâ lacustri, aut fluuiatili est, ac idcircò nonnihil magis eius immersioni resistit (vnde & natatur aliquantò faciliùs) ita debere cadauer citiùs ex fundo maris emergere, quòd exspectandum illi non sit, vt ad euadendum aquâ leuius, tantum salis ab ea, quantum à dulci aquis lacus, aut fluminis exsoluatur. Aliquantò autem, & nonnihil dico, quoniam maris aqua et alibi dictis, posset fieri duodecuplò salsior, ac ideò tantundem sustinentior, quàm sit: ac mirum proinde non est, si ponderis aquam in discrimen longè sit, quàm vulgò reputatur minus; & qui sunt Pisces Anadromi, seu ex mari in fluuios excurrentes, ac inde in mare regredientes, discrimine facilitatis, aut difficultatis insensibili natare debere in vtraque aqua videantur.

De Natatu & Reptatu.

Reptatus postremò iis solùm competit Animalibus, quæ & Terrestria sunt, & propriè dictis pedibus carent. Propriè dictos pedes heic voco, quibus Animal sic terræ insistit, vt ventre terram non contingat; sed intercedente crurum firmitate illum, ac totum corpus sustentet, & crurum eorundem articulatione, flexionibúsque promoueat. Hoc autem dico propter Erucas, in quibus qui obseruantur pedes, corpus non suffulciunt, totumve supra terram elatum promouent; nihilominùs enim ventre terræ insistunt, ipsóque supra terram gradiuntur: ex eóque est, cur Aristoteles, non tam esse illos pedes velit, quàm asperitates cutis, quibus possint arborum ramis, foliisque inhærescere; quanquam reuerà artuum instar moueri illas sic obseruamus, vt sui saltem generis censeri pedes valeant. Vtcumque sit, non alia ratione aliqui habent Crocodilos, Lacertas, similiaque Animalia in Reptantium genere, quàm quia ob crurum conformationem, tam prope terram ventrem gerunt, vt contingere ipsam videantur, ac ipsam quoque, vbi nonnihil inæquabilis est, contingant. Sed hoc vt mittam, Reptatus species, iuxta Aristotelem tres sunt. (de inc. an. 4.) Cùm vniuersè enim Terrestre, & pedibus carens Animal aut arcuatim, aut tractim moueatur; prior motus dictus Aristoteli [illegible], *fluctuatio*, seu *vndatio*, distinguitur duplex; vnus qui secundùm terræ superficiem, & quasi horizontaliter ad dextram, & sinistram fiat, ac sit serpentum proprius, qui flexus, seu sinus heinc inde ad latera faciunt: alius, qui magis fluctus instar arcuatione sursum facta peragatur, ac Erucarum proprius sit, maximéque illius

De Natatu & Reptatu.

speciei, quam Geometram vocant; idcircò hisce duabus speciebus addito motu Tractorio, quem ille dicit *ὑμένων* & tam lumbricorum, seu vermium, quos idem Terræ intestina vocat, quàm hirundinum propriùs, sit, tria Reptantium genera eadem. Vt paucâ verò de singulis attingam; videri quidem potest Serpenteis, propter factum hoc ipsis nomen dici propriè serpere, cætera autem repere; verùm, cùm vtraque hæc vox ducta videatur ἀπὸ τοῦ ἕρπειν, ac pro eadem haberi possit, nihil est, quod de ipsa voce laboretur.

Adnotare præstat, cùm Serpentum motus laterorsum arcuatus adeo validus præ cæteris sit, rem videri esse referendam, partim quidem ad spinam, quæ vt propter osseam substantiam facere innixam firmitatem potest, ita ob compaginem vertebrarum, flexum facere non sanè angularem (aliequin enim cartilaginea ligamina abrumperentur, vertebræque dissociarentur,) sed arcuatum tamen, eúmque, qui valido nisu veluti resiliat, & in oppositum conuertatur; partim verò ob musculos ipsis vertebrarum lateribus sic appositos, vt breues, fortésque cùm sint, trahant simul omnes, qui ad partem arcuum concauam sunt; idque, dum ij, qui ad conuexam, veluti otiantur, laxantur, obsequentésque extenduntur; quique commutatione facta, reciprocè trahant, dum pari ratione cæteri otiantur. Sunt verò musculi prætereà ad collum, & parte præsertim supina, ac aliquovsque ad dorsum validi, qui in aversum trahentes, collum, capútque erigant, & serpendo nunc plus, nunc minùs erectum contineant. Semper scilicet caput, & pars colli directè, & cum aliqua elatione antrorsum procedit, neque enim dum pars proxima hùc illúcque deflectitur, caput velut obsequitur, vergitve in oppositum; sed suam semper tendit viam, ac illi solùm est in directum, cùm eundo, ac redeundo medium quasi transitum facit. Neque verò ipsum caput modò secundùm rectam antrorsum tendit, sed cùm arcuationes hinc inde fiant; par esse videtur vt, quæ corporis puncta inter arcuationes sunt media, in eadem semper recta cum capite sint, rectàque antrorsum contendant; sociaque hùc illùc facta diuaricatio propria sit partium interceptarum, quæ huiusmodi punctis indeflexis manentibus vices commutent, & nunc ad dextram, nunc ad læuam arcuentur.

Sed enimverò obseruandum est, nullam esse corporis partem, quæ interquiescat, immotave maneat, ac non potiùs continenter antrorsum procedat sed caput quidem, punctáque illa vt directè, sic vno tenore; partes autem, quæ arcuantur, vt obliquè, sic inæqualiter, tardiùs nempe illæ, quæ propiùs ad caput, punctave iam dicta accedunt; velociùs, quæ propiùs ad arcuationes medias. Potest res vtcumque ex iis, quæ de hominis gressu circa motum trunci, pedúmque, & manuum diximus; poteritque forte exinde

loc. cit.

Aristotelicum illud explicari, *Quòd nisi duæ vnà maiores forent, non possent Animalia vo-* *[illegible]* *datim intendentia mouere; quoniam si semper [illegible] etiam æquale occuparent spatium, nihil pro[illegible] fecissent; nunc verò extensum prætergrediu[illegible] illo quiescente, id quod reliquum est, [illegible]* Videlicet nomine duarum intelligi[illegible] tur duas lineas, ex quibus arcus [illegible] vnus componatur; altera quidem ab [illegible] mediatorum punctorum ad vsque [illegible] dium; altera verò à medio arcu ad [illegible] dem punctum: nomine autem vnius [illegible] lineam, quæ inter talia duo puncta [illegible] arcui subtensa intercipiatur. Et [illegible] duæ extensæ sunt istâ maiores, [illegible] hanc sic prætergredi, vt flexu in partem [illegible] positam facto, quod reliquum est [illegible] attrahatur. Cæterùm, quia [illegible] fiat arcus ad dextram, & sinistram [illegible] venter intereà terræ insistit, [illegible] ipsi oportet, vt promotio [illegible] Ideò est serpenti pars prona & [illegible] præsertim leniter squammosa, vt [illegible] retrorsum conuersis, extrémque [illegible] facientibus, terram retrò premant, [illegible] depellant; ac ob resistentiam, & [illegible] pulsionem, corpus veluti propellen[illegible] omnibus simul agentibus, [illegible] trorsum. Ex quo obiter intelligimus, [illegible] pens repat facilè, debere illos [illegible] non supra corpus exquisitè [illegible] mallos; neque supra non residens, [illegible] aggerem fieri. Quod enim Serpen[illegible] ticus perinde intra aquam, ac [illegible] pra terram mouentur; ideò est, [illegible] bus ipsis aqua retrorsùm incipi[illegible] te ventris ima depellitur; & [illegible] cedentem molem eâ est resistentia, [illegible] nùs cedat, quàm sit compulsio, [illegible] pellenti satis mora sit vt intereà [illegible] sum veluti resiliat. Duo hic [illegible] est, Serpentem aliquando sesi [illegible] re, seu insilire, inualereque, & [illegible] arbore, aliove loco eminenti, [illegible] te, collo, pectoréque elato, [illegible] quum in directum sistat, [illegible] tris potissimùm medij, ea vi, [illegible] innitatur, erectámque partem [illegible] ventrem sic contrahat, vt facto [illegible] transmittat protinùs. Alterum, [illegible] sese in gyrum colligit, spiræve [illegible] cumducit, id fieri, quòd musculi [illegible] ad alterum spinæ latus sunt agant, [illegible] caput trahant; omnes qui ad alium [illegible] tur, laxentur, atque distendantur, [illegible] pertitò alternisque se habeant, [illegible] sum dictum est.

Ad alias duas species Reptantium [illegible] ctat, par difficultas minimè [illegible] rantia non ita continuè [illegible] teis mouentur; sed vt motu [illegible] modum, ita obseruantur alternis, [illegible] dem parte moueri, altera verò [illegible] Id tamen supplendum, quòd [illegible] dissectis non ita facilè musculos, [illegible] situm, & successionem, ac in serpen[illegible] seruemus; id concipiatur, admitti[illegible] dicere analogum, sine proportione [illegible] dens Aristoteli frequens est; [illegible] re non liceat posse vllum Animal [illegible]

partem mouere, quin organo quopiam adhibito, ipsam moueat, adeò vt, cùm illud in omnibus sanguineis Animalibus musculus esse deprehendatur, id in exsanguibus illi proportionatur, quæcumque vice musculi est, ô hærere maximè ad id, quod est spinæ analogum, debet, ac pro multiplicitate rugarum, quas incisuras dicunt, quæque singulæ commouentur, esse multiplex. Imprimis itaque, illa quæ vndulosè sed facto sursum arcu, mouentur, quoniam illa sunt præsertim Erucæ, in quibus qualescumque sunt pedes ita in anteriores posterioresque distinguuntur, vt interuallum satis amplum, & quasi medij ventris inter vtrosque sit; ideò diuidi earum corpus potest in regiones treis, anteriorem, posterioremque, in qua vtrique pedes sunt, & mediam, in qua nulli sint pedes. Quod idcircò moneo, vt intelligamus vbi eruca pedibus posterioribus & prona parte corporis rugis aspera innitens, processit, illisque partem posteriorem sistit, sequentem, seu mediam curuat, non tam quòd ipsa anterior suis quasi musculis partis supinæ, superiorisve attrahentis illam attollat, sursúmque flectat, quàm quòd pars posterior suis procedens pedibus, suisque rugis, eam prorsum ita compellat, vt ob suam mollitiem flexilitatémque propellere anteriorem non possit, ac ad eam resistat, ipsam deflectatur, atque recuruetur. Facile autem est intellectu, vt arcu confecto pars posterior seipsam sistat, anterior verò progrediatur, subsequentem mediam pertrahat, eamque distendat, & tota eruca secundùm longum iaceat: ac tum eadem anterior pars seipsam rursum sistat, exspectétque donec posterior iteratò promota arcum iterum medium fecerit, ac ita porrò alternis fiat, parte anteriore semper deducente, quod posterior induxerit, illa conducente quod fuerit ab illa deductum. Neque verò secus habere se res in ipsa Scolopendra potest; quod tametsi huius pedes anteriores non perinde à posterioribus discernantur, parte tamen anteriore deducente, posterior consistit, ac distenditur; illa consistente, ac se contrahente, hæc adducitur. Dictum porrò superiùs est, quà ratione ea sit biceps reputanda. Nam tritum quidem semper fuit, ac etiam-num est, quòd secta Scolopendra, quæ pars illi anterior fuit, etiam pergat secundùm caput, seu eòdem quò priùs; posterior autem abeat in oppositum, quasi extrema cauda facta sit nouum caput: verùm & res secus se habet, & Aristoteles istis monuit his verbis, [illegible], *Posterior pars eadem, quò priùs contendit*; & sectio prorsùs illa non commutat neque circulorum articulationes, neque musculorum situm, neque huiusmodi cætera.

Deinde ea, quæ tractim repunt, distingui etiam in parteis treis, anteriorem, mediam, & posteriorem possunt. Cùm enim cutim extractilem, & contractilem, seu in longum extensilem, & in latus dilatabilem habeant; substantia verò interanea quasi firma sit, & motu quodam partium subingressa nunc versus caput, nunc versus medium, nunc versus caudam veluti cumulabilis; idcircò illorum Reptatio sic fieri videtur, vt cùm interanea substantia fuit versus ipsum caput cumulata, pársque adeò anterior dilatata, incrassatáque fuerit, tum caput prorsum eiaculatur, & cutis ab illo tracta extenuetur, inque longum protendatur; idque, dum pars posterior terræ fortiùs hærens veluti resistit, mediáque medio modo se habet, substantiâ interaneâ partim quidem ad ipsam, sed ad posteriorem tamen potissimùm se cumulante. Subinde autem parte anteriore vnà cum capite promota, ac sese sistente, terræque fortiùs hærescente, contracta ipsius cutis dilatatur, & parte rursus media medio modo se habente, cutis quæ ad partem posteriorem tenuatur, & contrahitur, substantiáque interanea, qua turgebat, eà, quæ sub medium erat, propulsa, in factam anteriùs capacitatem veluti refluit, nisi quod ad medium quidpiam superest; donec cauda aliquatenus resistens, & in longum extenuata, à parte anteriore, ob fibras dilatatione tensas, fortioréisque effectas, ita potenter attrahitur, vt locu excedat, eámque consequatur. Pari deinde ratione motus instauratur promotione capitis, partisque anterioris extenuatione repetita; resque est præsertim obseruabilis in hirudinibus, & sanguine exsucto potissimùm amplificatis; quanquam & ipsi lumbrici deprehenduntur perspicuè partem anteriorem, dum posteriore firmata, crassescentéque, promouentur, extenuare; & posteriorem, dum anteriore vicissim firmata, crassescentéque, ab ea trahitur, extenuare vicissim. Firmatur autem vtraque pars tum lenibus rugis, atque incisuris, tum leni quadam viscidiitate, qua cutis semper quasi internè exsudante, oblinitur. Et cùm pars posterior, eo, quo dictum est, modo trahatur, tum promoueri anterior videtur conductione introrsum factâ incisurarum, ipsiúsque cutis, quæ ab interanea substantia exclusa, lateraliter contrahi, quin in longum protendatur, non possit. Non hîc memoro quemadmodum limax, non modò quæ est nuda, verùm etiam quæ cochleolam gestat, hoc motu perrepat, dum capite, & collo, anterioreve parte porrecta, & extra cochleam quidem, si eam gestet, protensa, ipso sui quasi collo hæret, eóque intumescente & ventrem, & caudam vnà cum cochlea, cui sui dorso intus cohæret, pertrahit; ac tum ventre, posterioréque parte terræ hærescente, collum iterum extenuat, prætensóque capite exporrigit, tractionémque iterum instituit; & eo quidem à cæteris discrimine, quod cum reptantia cætera colli erectione caput à terra, aliáve re, cui innituntur non attollant; ipsa attollat tamen, aut dimittat, circúmque etiam agat, dum ad locum acclinem, decliuem, prærupsúmque perueniens, tentat, præmissis cornibus, si quà commodè emergere possit. Sed nos hîc nimiùm hærescimus; quamobrem de variis generibus motuum, quibus Animalia secundum se tota locum mutant, dictum iam satis.

De Natura & Reptatu.

CAPVT VIII.

De fine motus Animalium, ac aliquorum migratione in alienas Regiones.

QVm superesse iam disquirendum videretur heic videretur quis horum motuum finis sit; quia ferè tamen notum est cum esse, vt suæ saluti Animalia consulant, vt nocumentum fugiant, vt voluptatem appetant, vt proinde cibum requirant, ad marem, fœminamve ferantur, in sedem, locum commodiorem migrent, ac difficultas potissimùm circa hanc migrationem, regionumve commutationem est; ideò de ipsa superest præsertim, paucisque agendum. Ac Animalium quidem aliqua esse migratoria, idque maximè, vt Hiemis algores, ac Æstatis feruores declinent, in genere Auium certissimum est; huiusmodi enim sunt imprimis Grues, quas videmus quotannis Vere aduolare ex Austro in Boream, reuolare Autumno ex Borea in Austrum (feruntque vt Græci prodidere olim migrare ex Thracia in Ægyptum, Libyam, Æthiopiam, seu ad Nili fontes, vbi pugnare illas cum Pygmæis fabulam non esse ab Aristotele scribitur, licet oculatos sanè testis non citet; remigrare autem in Thraciam, vbi suos quæque nidos agnoscant) adeò vt nõ abs re Ælianus illas comparet cum Persarum Regibus, qui Æstate Susis, Hieme Ecbatanis degant. Sunt deinde & plures aliæ, quas qui in mari Mediterraneo Vere, Autumnóque nauigant, incidere in nauis, & vix præ nimia lassitudine posse quidquam se mouere obseruant. An verò propterea quæcumque Animalia, maximéque Aues videri Autumno desinunt, apparere Vere incipiunt, in longinquum abeant, è longinquo veniant, ac maria etiam traiiciant, vt fieri vulgò existimatur, non perinde sanè in confesso est.

8. hist. 12.

Dico autem maximè Aucis, quoniam cùm sint in cæteris Animalium generibus quæ Vere primùm conspiciantur, Autumno ex oculis euanescant; constat profectò illa, ac Terrestria potissimùm (nam de aquatilibus alia ratio est) non posse admodum longinquam instituere migrationem. De his verò vt primùm dicam; Insecta imprimis penè omnia seposita quædam latibula quæritant, in quibus sopita, ac veluti mortua delitescant per Hiemem; è quibus prodeuntia ad Veris teporem velut reuiuiscant. Seposita dico, quoniam rarum est, vt nisi casu in ea incidamus; tanta nimirùm solertia est, prudentiáque latentium omnium per Hiemem Animalium, vt in loca se abdant non obuia, conspectúque nobis facilia. Quis diuinare certè posset non terrestrem Testudinem modò, sed ipsam etiam cochleam, Animal tam pigrum, tam fodiendæ terræ ipsa specie ineptum, eam altum tamen nemine obseruante eam perfodere, vt interdum etiam vltra semipedem se depressisse, abdidisséque, & crustaceum operculum sibi obduxisse, & iuxta quidem arbuscula viteisque imprimis deprehendatur? Solæ penè sunt domesticæ apes, quæ in aluearia, quibus ipsas assuefacimus, se recipiunt. Quòd verò interim ipsæ q...
Hiemem sopiantur, & nihil degu...
cant, argumento habet Aristoteles, ...
qua forte excepserit, ventre transfi...
que continente ieiuna spectetur. ...
nempe interdum quædam tenuib...
& apricis locis, in quibus solem...
consistere, inuitantibus; quòd fa...
quoque Muscæ solent, quarum vi...
quas prodire, & circumuolitare, v...
per Hiemem tepida quædam aëris ...
interuenit, ipsarumve latibula sun...
Soli obuersa. Sunt tamen aliqua In...
non tam ipsa Vere prodeant, quàm ...
ouis, quæ anno superiore, & ante ...
deposuerint fœtus, vt in genere ...
quæ papiliones factæ, vbi ova pep...
diu perdurant, vt in bombycum ge...
usu est familiare. Præterea aum...
se, quæ senectam, seu exuuium dep...
& Scarabæi, & cætera vaginipenn...
attinet ad Cicadas, ipsi aliquar...
mus, vt paullò ante eruptionis tem...
dères in aliquas, spolium facilè de...
corpus autem specie informe ou...
apparet Necydalus) fuerit; & in co...
ductu cutis, alas, caput, cætera ...
creta & nono teneróque tegmine ...
stinare licuerit. Solenne est porrò ...
latere, sed senectam quoque exue...
reis; & non solùm quidem, dum Vere ...
lis prodeunt, sed Autumno etiam, ...
petunt, vt Aristoteles contestatur, ...
decipi exuuium incipere ab oculis, ...
per caput, reliquúmque corpus, ac ...
extremam caudam, idque intra ...
ctem, ac diem totum peragi; appare...
terea serpentes ob glabritiem ...
captoris dedit, qui rem non intellig...
verò similiter, qui & similiter per H...
tent, lacerti, ac stelliones; vt pruin...
lo sit idem contingere cæteris ...
malibus, vt Salamandris, Chamæl...
que; tametsi id probare in aliquo ...
aduectis non potuerimus, quòd H...
tam non superarint (& ex eo quid...
sit, quòd calidiùs æquo eos fouerim...
potuerint ex toto obtorpere) tamet...
nihil tale de Crocodilo memorat ...
latet etiam quatuor hiemis mensibus, ...
teles, Pliniusque testantur.

Circa verò Exuuij depositionem ...
quoque multa ex Quadrupedum ...
rum genere, vt imprimis Glires, ...
somno obtorpentes capti excitari ...
possint; & dissecti etiam non ...
in aquam calidam coniecti mouent ...
Tales sunt deinde mures Pontici, ...
quoque Alpini (quos idem esse ...
Marmotis existimant) itémque hystric...
mirum, quos dicere Porcos spinatos, q...
culatos solemus. Quid dicam verò ...
Vrsis, qui dies minimùm quadraginta ...
perhibenturque ex ipsis trientem ...
exigere, vt nihil penitùs moueant; ...
vulneribus quidem (vt Plinius & ...
habent) excitari queant cùm & ferè ...
tota latere Hieme, ac initio Veris pr...

tum scilicet, cùm Vrsa parit, educitque catulos. Quanquam autem Vrsi diebus illis exceptis, non omni motu destituantur, nihilo tamen minùs pinguescunt, quàm cætera illa Animalia, quæ soporatiora sunt; vtcumque toto illo tempore, quo latent, nihil comedant; Aristotele id probante, tam ex eo, quòd ventrem non exeunt, tum ex eo, quòd deprehenduntur & ventre inani, & intestino ita contracto, vt condensatum propè cohæreat; itémque esse causam, vt primum egressi Arum herbam quæritent, ex qua degustata intestinum laxetur, ac diet.

Ex dictis igitur fieri dubium potest, an-non vt Terrestria Animalia occultantur, ac hiemem in latibulis transigunt, non in alienas regiones transeunt, sic quascumque Aueis, & quoscumque Pisceis abire à nobis reputamus & ad nos denuò accedere; condantur potiùs per Hiemem, quàm regiones longè dissitas commutent. Ac circa Pisceis ne immoremur, cùm adeò difficile sit, quid sub aquis geratur, noscere & Athenæus non illepidè causetur Aristotelem, quòd tam multa de Piscibus, quasi ipse sub aquis degeret, renunciet; dici quidem posse esse aliquos Pisceis migratorios; id non conuincunt illi, qui in mare Martigium Vere ingrediuntur, Autumno in patentius Mediterraneum exeunt (quò fit, vt clathrata retia *Bordigues* vocata, & ad angustias sita, eorum ad parteis oppositas oporteat, vt prodituri subeunt, abscedentéve in ea incurrant) nonne verò virum in regionem nostrâ mitiorem abeant, an mare dumtaxat profundius, & ab incumbente, frigidioréque remotius quærant (ac vbinam aut illa regio, aut ista profunditas sit; ecqui fieri compertum potest? Sed compertum profectò est, Thynni-ne ac alij, quorum statis temporibus magna copia, statis magna inopia est, idcircò nobis affluant, quod à mari extremo aduenerint; an quòd è locis non procul sitis, vbi delituerint, emergant; idcircò deficiant, quòd in extrema abeant; an quòd in loca proxima, vbi lateant, se recipiant. Quod idem dicendum de Sturione, Salmone, & aliis, qui vicibus statis conscendunt ex mari versus fluminum capita, dein repetunt ipsum mare. Thynni, exempli gratiâ Æstate apud nos numerosissimi capiuntur; & cùm vulgò censeantur aduenire è Freto; testatur tamen Aristoteles illos Vere subire in Pontum, ac in eo transigere Æstatem. Quid; quòd licet illos migratorios faciat; postmodum tamen, *Thynni*, inquit, *per Hiemem latent in profundis gurgitibus, in quibus etiam mirè pinguescunt. Capi autem*, pergit, *incipiunt à Pleiadum ortu ad Arcturi occasum; reliquo autem tempore delitescunt.* Idem dicere potuerat de Sardis; nam quòd alioquin putarint illas ingredi ex Ponto in Danubium, & per occultum terræ meatum transire in Adriam, id antiquam de reditu Argonautarum fabulam sapit. Tametsi verò illi argumentati, quòd ad Pontum quidem, subeuntes; ad illum exeuntes, non contrà, capiantur; potest fortè magis congruè comminisci illas ex tempore lationis gignuntur in Propontide, sic inire Pontum, et ab eo nunquam exeant; illas, quæ in Adria, ita exire, vt nunquam ineant. Id certè cohæsisset cum illo argumento, quo non semel vtitur, dum ex eo, quòd non capiantur, delitescere pisceis probat; itémque cum eo, quòd cùm pisces sub limo, aut arena (adde Æliano in Cauernis, saxorúmque angustiis) delitescere valeant, limus, dum per caniculam mare euertitur, in summa efferatur, piscésque innatent; ac proditum sit, tritis sæpiùs gurgitum fundis, plureis pisceis eadem sagena secundo iactu capi, quàm primo. Vtcumque sit, latere fatetur maximè Hippurum, Auratam, Asellum, Congrum, Graculum, Muræuas, alias, ac præsertim Saxatileis dictos, & integra etiam quædam genera, vt Cartilagineorum, imprimísque Raiam; & Testaceorum vt Buccinum, & Purpuram; cùm & notatu dignum sit, quod ait latere aliquos per Æstatem quemadmodum Glaucum per dies circiter quadraginta.

De Natatu & Reptatu.

9. de Anim. 37.

Ad Aueis ipsas quod attinet, fatendum est quidem, vti & professi sumus iam, esse aliquas procul migratorias, vt Grues imprimis, quæ ab extremis, vt ita dicam cum Aristotele ad extrema discedunt; at non tamen idem dicendum de cæteris illis tam multis, quæ Vere aduenientes salutant nos, Autumno abeuntes nobis vale dicunt: sed ea, qua ille quoque est vsus, distinctione vtendum est. Nempe, si fuerint quidem regiones, quæ tepidiores sint, propinquæ; migrationem in illas fieri ex locis frigidioribus, in quæ & remeent temporio cedente. Sin autem sitæ procul sint, aditúve non faciles; tum quærere aueis in ipsismet frigidis locis latibula, in quæ secedant, ac in iis sopitæ hiemem exigant; perinde ac Insecta, Serpenteis, Glireis, & alia. Fortè hæc causa censeri potest, cur nonnullæ animosiores alarum remigio fidentes ausint cælo se credere, dum ipsum mare Mediterraneum pro magno solùm lacu habentes, vlterioréinque illius oram non longè esse reputantes, superare ipsum pertentent; cùm summa tamen lassitudo, quâm, dum incidunt in Naueis, testantur, non habentes nempe vnde vel tantillum prehendentium manus declinare sustineant, magno sit indicio fuisse illas alioquin breui defecturas, facturásque naufragium; neque enim superfuisse illis satis virium, vnde residuum itineris, & plerumque quidem dimidio amplius, conficere possent. Fortè & cur aliæ, quibus non tantum est animi, in tepidiora quidem loca aliquò vsque progredi tentent; et quod tamen non incidant in aërem eius temperiei, qua ille, in quo tempestate superiore degerint, aut in quo, vel grana, vel insecta, vel alia, vnde victitent, suppetat; ideò in conuallium angustias, aliáve loca, in quibus possint latere sese conferant. Sic certè fando accepimus facere non paucas per Aquitaniam Aueis, quas deprehendunt aucupes ita paullatim secedere, vt se in ipsas denique Pyrenæorum conualleis recipiant. Sic Aristoteles testatur visos esse Miluos, cùm primùm appareant, ex similibus locis emersisse, ac deprehensas in iisdem fuisse hirundines prorsùs deplumeis. Deprehensi quoque aliquando sunt in superiore Germania intra quercus,

cap. 16.

loc. cit.

De somno Animalium.

quæ alias carie exesas, dum fortè in ignem cadérentur, & cùm comitari accedentem Milnum perhibeatur Cuculus, testem habemus oculatum, qui in Campania Galliæ admoto ad ignem per Vigiliam Dominicæ natiuitatis carioso trunco, vbi is fuit penè semiustus, prodiisse ex auersa parte cecidisséque cuculum deplumem, qui breui pòst interierit. Retulit ecce nuper Gassarellus noster accepisse se ab Augustiniano Reformato intra Syluam Fontis-Bellaquei degente, cùm vespere quodam ex deambulatione per syluam rediret in Cœnobium, obseruasse volucrem emersisse ex cauoso cuiusdam arboris foramine. Cùm accessisset manè vnà cum Fratribus ad agnoscendum quæ Auis foret, auolasse ad strepitum Auem, & cum supernè non pateret intromissio ad scrutandum quid rei foret, deprehendisse inferiùs obturatum foramen, quod vbi aperuerint, deprehenderunt intus septuaginta aut octoginta mureis, & spicarum eam copiam, quæ galerum bis, aut ter impleret: fuisse omneis mureis viuos, sed conquassatis cruribus omneis. Videtur ea Auis habuisse illeic suam quasi penu; mureis scilicet vnde haberet semper vt viuis vesceretur, spicas, quibus mures alerentur, & pinguescerent; ipsis autem quassata crura, ne aufugere inde possint. Nonne & bombix, satis pastus ascēdit, deligitque locum, in quo ducat stamina? Reperiri porrò Hirundines quoque intra arbores cariosas per Germaniam ferunt: sed mirabilius est, quod tritum, familiaréque est non modò in tota regione, quæ ad Balthicum mare, vt ab Indigenis sæpiùs accepimus, sed etiam per Moscouiam, totúmque Septentrionem, vt hirundines se ad oras lacuum stagnorúmque conglobatæ condant, ac sub aquis, & intra glaciem aut sub ipsa Hiemem ita transigant, vt cum Veris tepore glacies soluitur, ex ea emergant, & volitare occipiant. Quod quidem religiosus Possevinus in Moscouiam legationis ergò profectus cùm non crederet, afferri iussum est intra hypocaustum glaciei frustum hirundines agglomeratas continens, quæ, cùm tepore loci glacies liquaretur, obseruatæ sint sensim pedes, alas, caput, totum corpus mouere, ac demùm ita euolare, vt peractis tamen paucis aliquot intra hypocaustum circuitionibus, in terram mortuæ deciderint, tanquam expertæ præproperam, nimisque insolitam aëris mutationem. Id verò

Lib. 19. c. 11. fidem Olao magno rem eandem narranti conciliat, addentique hirundines ore ad os, ala ad alam, pede ad pedem post principium A[...] tumni sese inter-castas descensuras in co[...] glomeratam massam colligare; ac si pos[...] Vere nouo emerserint, horrida Hiems, v[...] interdum cum denso nimium calu [...]ntiat, omneis pariter emori, ac tota Æ[...] paucissimas videri, eas nimirum quæ [...] diùs ex profundioribus aquis ascenderint, [...] aliunde peregrinantes, quasi sobolem [...] turæ adsciuerint.

Addi heic posset, quod idem scribat [...] quadam specie Gallorum sylvestrium, [...] Ianuario, Februario, Martio se sub [...] niibus condunt, sed betulæ baccis ex [...] voratis, vt turgens iis guttur corpori [...] maius appareat, ac se abundè vt ex ipsis [...] resumptisque sustentent vitam. Verùm [...] vnum potiùs occasione hirundinum, [...] aquas conditarum, mortuisque simillium [...] ciam; memorantur pari ratione repertæ [...] Lario, seu Comiensi lacu Ciconiæ; & C[...] pofulgosius refert in Lotharingia [...] aquis repertas, quæ in thermas illatæ [...] rint. Quò magis, cùm hæc apud Plinium [...] guntur, *Ciconiæ quonam è loco veniant, aut quo se referant, incompertum adhuc est.* Et [...] *Nemo vidit agmen discedentium, cum discessurum appareat; nec venire, sed venisse cernimus; vtrumque nocturnis fit temporibus, & quamuis vltrà, citràue peruolent, nunquam tamen aduenisse vnquam nisi noctu existimantur*; [...] hæc, inquam, leguntur; suspicari [...] licet non aduenire Ciconias, vt ille [...] longinquo, aut discedere in longinqua [...] ita in stagna, lacúsque sepositos secedere, [...] sic subeuntes, sine prodeuntes [...] ueniant. Quod idem dicendum, non de [...] hirundinibus modò, sed de cæteris etiam [...] bus, quæ seu aquas petant, seu latibula [...] in quibus hiemem transigant, Sturni, [...] culæ, Coturnices, Turtures, Palumbes, T[...] Luscinæ, &c. conspectos hominum neque [...] recedant, neque vnde procedant, [...] hæc attigisse sit satis: nam & quod quæri [...] inde posset, qui valeant tot ista omnia [...] tis Animalia tantum temporis [...] mortuisque simillima seruari; ac tot [...] id tempus sine cibo degere (neque enim [...] omnes eâ prouidentiâ, quâ [...] de quibus ex Olao mox dictum) [...] illud etiam maxima parte [...], id attingendum inferiùs erit. Quare [...] hæc de Vi Motrice Animalium dicta [...] ficiant.

LIBER DVODECIMVS
DE TEMPERIE, ET VALETVDINE ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.

Quid Temperies, seu Temperamentum Animalis, & quotuplex?

PERSECVTI sumus hactenus ea, quæ de Animæ Facultatibus iuxta celebrem diuisionem suscepéramus edisserenda. Ac sunt quidem in singulis Animalium generibus aliæ prætereà dinumerandæ; verùm, quatenus illæ quidem intelligi ab homine possunt, constat ferè ex iis, quæ sunt hactenus deducta, quid sint sentiendæ. Diximus superiùs eas esse triplicis quasi generis: aliæ enim sunt, quibus similis obseruare licet in Plantis (imò & in rebus ferè cæteris) vt sunt quas vocant qualitates nonmodò primas, secundas, tertias; sed etiam quas interdum quartas, sæpiùs occultas nominant; idque siue ad sympathiam, antipathiámque spectare dicantur, siue ad Medicinam specialiùs attineant, vt venenatæ, antidotæ, purgatrices, adstrictrices, &c. Aliæ sunt, quæ ita habentur singularum specierum propriæ, vt cùm vocatæ differentiæ essentiales vulgò ignorentur, substituantur in earum locum, ac inter definiendum quidem, describendúmve potissimùm, vt cùm instar eius descriptionis, qua Homo dicitur risus capax, Equus itidem dicitur Animal hinnitus capax, Bos mugitus, Leo rugitus, Canis latratus, &c. Aliæ denique ipsæ sunt, quas naturaleis Instinctus dicunt, quósque nisi volunt cæcos quosdam impulsus; cùm reipsâ tamen nihil esse distinctum videantur à sagacitate, solertia, docilitate, vafritie, prudentia, industria, aliave dote simili, quam participare nobiscum Animalia cætera, parum abest, quin ægrè feramus. Constat verò eas qualitates, quæ primi sunt generis, intelligendas esse ex iis, quæ circa similes in Plantis agnitas memorauimus; itémque ex iis, quæ fuere tum de qualitatibus vniuersè, tum de occultis speciatim tractata: constare eas, quæ tertij, deducendas esse ex iis, quæ disputata circa Phantasiam, & ad calcem quidem potissimùm, fuere: constat denique eas, quæ secundi, quatenus quidem penes sonum ore emissum accipiuntur, eius esse loci, in quo de voce disseruimus; quatenus autem possunt aliunde, & in Aphonis præsertim assumi, eòdem spectare, quò eas, quæ primi, tertiive generis sunt, vt quæ ad alterutras referantur. Porrò, cùm omnes ferè exortum temperiei corporis debeant, prout ex tali principiorum, ex quibus contexuntur, crasi, & ex tali partium, ex quibus componuntur, formatura, coaptatióneque, non possunt tales non consequi, talésque functiones obire; ideò videmur non abs re subnectere heic posse tractationem de Temperie, Temperamentóue Animalium, quanquam id agimus præsertim, vt cohærenter ea attexamus quæ attingenda nobis supersunt de eorum valetudine, eáque tam prospera, quàm aduersa, seu de Sanitate, & Morbo; quatenus prospera valetudo, siue sanitas, nihil aliud, quàm Temperies *secundum naturam*; aduersa, seu morbus nihil aliud, quàm temperies præter naturam; sed deinceps quoque subiiciamus quidpiam de vita, & morte, quatenus Animalia constante temperie vitam sustinent, deficiente vitam amittunt. Certè & ad ipsam naturæ Animalium notitiam disquisitio Temperamenti vel ex eo intelligi potest quam-maximè conducere, quòd Medici, Philosophique maximè illustres, vt Galenus loquitur, in ea versati semper sint; & plerisque placuerit Animalium *temperiem, naturámque, κρᾶσιν, & φύσιν*, pro eodem haberi. Huiusmodi præ cæteris Hippocrates fuit, cùm demonstrauit hominem non ex vnico principio constare, quippe vbi præmisit inter cætera, *Si calidum, & frigidum, siccum, & humidum non sint moderatè inter se affecta, sed alterum altero multum prævaleat, & fortius debiliori præstet, ne generationem quidem eius fore: vt proinde tantò minus generari ex vno possit, quantò ne ex pluribus quidem:* [illegible] *nisi ea temperamento probè affecta inter se fuerint;* tum subiicit, *Necesse est igitur* [illegible] *tali existente natura, cùm cæterorum omnium, tum ipsius hominis, non vnum esse, &c.* Ac ex isto quidem Hippocratis loco agnoscere licet, quàm antiquum sit Temperamentum definire *congruam mistionem ex calido, frigido, humido,*

lib. 1. de Temper. cap. 1.

lib. de na. hom.

humido, & sicco, ac nihil oberit rem paulo generalius disquirere.

Quid Temperamentum.

Itaque, vt inde exordiamur, quia temperare vulgo nihil aliud est, quam moderari, seu quidpiam excedens ad mediocritatem reducere; quo pacto familiare est dicere, temperare iram, temperare cupiditatem, quatenus id, quod nimium est in hisce affectibus veluti rescinditur, & in ordinem cogitur (plane, vt si quis luxuriantis arboris excrescentis nimium surculos rescindat, & in ordinem cum cæteris componat) ex quo vna Moralium Virtutum vocata Temperantia est; idcirco non procul abs re videtur hæc vox eo traducta vt temperare idem pene, quod miscere sit, & temperatio, temperatura, temperamentum, temperies, pro eodem sit, quod Græce κρᾶσις, quæ *Mistio*, seu mistura est; quatenus res vlla cum aliis miscetur, quin quodammodo retundatur, & se moderatius quodammodo habeat. Cum enim mistio proprie sit rerum inter se diuersarum (neque enim si quis duos cyathos ex eadem aqua aut ex eodem vino in idem vas coniiciat, facere misturam censetur) & quæ diuersa sunt, ac miscentur, possint esse aut contraria, sibive mutuo opposita, vt calidum, & frigidum, album, & nigrum, dulce, & amarum; aut quæ appellant disparata, seu diuersorum simpliciter generum sunt, vt sunt diuersorum leguminum grana; seu censeantur vulgo versari inter opposita, vt diuersorum colorum flores, diuersorum saporum succi; constat sane vtrouis modo eorum vnumquodque quodammodo retundi, & temperationem omnium fieri. Nam priore quidem manifestum est non posse calidum, & frigidum misceri, quin in re mista minus caloris, & minus frigoris sentiatur; neque album, nigrum, quin minus alboris, & minus nigroris, atque ita de cæteris. Posteriore autem, perspicuum est quoque, ea quæ sunt generis eiusdem, ac seorsim multum apparent, vbi cæteris commiscentur, veluti obfuscari, ac diminui fieri, in quo omnia sic comparent, vt singula minus appareant. Ac forte quidem statim excipies, non esse posteriora hæc cum prioribus illis comparanda, quod ista apparenter solum retundantur, cum in seipsis tamen integra remaneant; illa reipsa reprimantur, cum in seipsis mutila euadant: Verum, si rite attendamus, deprehendemus rem se vtrouis modo perinde habere, ac discrimen esse non aliud, quam secundum magis, & minus. Etenim, vt facta granorum mistura, vbi faba est, ibi non est pisum, vbi est pisum, ibi non est faba; & facto florum fasciculo, vbi est caltha, ibi non est viola, vbi viola, ibi non est caltha; pari ratione, vbi res calida commiscetur per minima cum frigida, vbicumque est particula rei calidæ, ibi nulla est particula frigidæ; vbicumque frigidæ, ibi nulla est calidæ: neque secus fit, cum siccum, & humidum, album, & nigrum, & quælibet alia contraria miscentur: neque enim ipsorum partes, dum mutuo miscentur, se inuicem magis conficiunt, quam fabæ, & pisa, dum commiscentur adinuicem, sed solum perinde se mutuo dissociant, mutuoque interponunt. Discrimen est solum, quod [illegible] grana grandiuscula sunt, ac ideo sensu [illegible]ni possunt; illorum autem particulæ ob [illegible]tate discerni perinde non valeant, sed [illegible] est, & senditur, ibidem esse, & statim [illegible] quæ ipsi est solum proxima, videatur, [illegible] tiáque adeo, vt sensus non apprehen[illegible] vnam sine alia, nedum sincere appre[illegible], & vtraque illi retusa appareat. Hinc [illegible]de & vnum contrarium admistione [illegible] retunda, temperatiue dicitur, non quod [illegible]quidquam deperdat, sed quod vias vigor [illegible] in vnione particularum confertissima [illegible] consistit, ita diuidatur, atque dispergatur [illegible] particulas sui segregatas, interceptas [illegible] tractas, vt disgregatus vehemens sentiri [illegible]inde, ac vnitus non possit; ex inde quod [illegible] dispersæ particulæ recolligi, ac iterum [illegible]dunari valeant, idem vigor possit iterum [illegible]tiri. Si enim vbi terram rem siccam, & [illegible]tem humidam ita commiscueris, vt [illegible] feceris, in quo neque siccitas terræ, neque [illegible]miditas aquæ amplius vigeant, ob interpo[illegible]tionem mutuam granulorum terræ, & [illegible]latum aquæ sensu discerni incapacium, [illegible] quam, postea euaporetur aqua, siccitas [illegible]inde vigebit in terra, ac prius; & si aquæ [illegible]poratio excepta alembico fuerit, [illegible] perinde, ac prius, vigebit in aqua. V[illegible] hæc tota vberius intelligenda est ex iis, [illegible] passim circa qualitates suo loco [illegible]mus; vt dum, v. c. declarauimus, qui [illegible] loris, frigorisque intensio; itemque [illegible] sam mistionem, vbi, inter cætera [illegible] sum aquam, & vinum non sic misceri [illegible] vtriusque particulæ suam aquæ, & vin[illegible] tam retineant: ac variis rursus occa[illegible] circa alia. Attingo heic vero etiam, [illegible] nuem tum posse temperiem ex [illegible] fieri, quæ contraria minime sint; [illegible]lam, quæ est ex contrariis posse ex [illegible] particulis remanentibus integris, [illegible] sua natura, constare. Vtrumque certe [illegible] magnis viris Aristotele antiquioribus, & [illegible] sterius quidem ipsi Empedocli, qui [illegible] materia agnoscens quatuor Elementa, [illegible]mauit quatuor contraria, ipsa tamen [illegible] misceri, temperarique inter se voluit, [illegible] cum particulas manere incorruptas [illegible]tis, ac non se inuicem penetrare, sed [illegible]tuo solum apponi, superficietenusve se [illegible]gere. (Quo eodem modo videtur [illegible] Hippocrates rem accepisse, cum [illegible] *homine, redire vnumquodque ad [illegible] turam* dixit, *humidum ad humidum, siccum* [illegible] *siccum, calidum ad calidum, frigidum ad* [illegible]*dum*, siquidem iuxta mox nunc dicta, [illegible] demum fieri intelligitur, cum [illegible] particulæ mutuo se dumtaxat contingunt.) Prius vero Anaxagoræ, Leucippo, ac Demo[illegible]crito, qui agnoscentes Homœomeria, [illegible]mósque pro prima materia ipsis Elemen[illegible] priore, censuere ex ipsis, non contrariis [illegible]cet, posse temperiem fieri; idque [illegible] singulis incorruptis manentibus, [illegible] mutuo appositis, seu se inuicem contingen[illegible]tibus solum. Ac non potuit quidem Aristo[illegible]teles cum his consentire, qui quam mate[illegible]

primam

primam, Elementisve priorem habuit, omnis qualitatis expertem, omninoque homogeneam, sive vniusmodi constituit; quippe talis materiæ partes non magis capaces temperiei sunt, quàm, quod de duobus cyathis dici, (vtrumque aqua penitus vniusmodi sunt, hoc est æquè pura, æquè frigida, &c. Verùm opinatus tum Empedocle, Hippocratéque temperamentum primam ex quatuor Elementis, tanquam ex primis contrariis fieri; non videtur sane debuisse illos improbare, ac nominatim Empedoclem, ne eum temperiei modum teneat, iuxta quem particulæ quæque diversorum Elementorum ita debeant coalescere, vt vbi est vna, alia sit, sicque plura corpora in iisdem sint locis, vt fusiùs aliàs declaravimus.

Sed enimverò, quia Temperamentum, cùm ex primis principiis intelligitur fieri, creditum est eo, quod fit ex contrariis, idcircò & hoc vt manifestiore, ita celebriore est prius dicendum. Principio autem id non moror, quod ex omnibus contrariorum bigis delectæ solùm duæ sunt, sicque quatuor solùm contraria quasi temperanda vsurpantur, calidum, & frigidum, humidum, & siccum: quippe poterant pari iure vsurpari rarum, & densum, graue, & leue, mobile, & quiescens, leue, & asperum; acutum, & obtusum, ac cæteraalia. Non moror quoque nomine istarum quatuor, intelligi quatuor, quæ dicuntur Mundi Elementa, Ignem scilicet summè calidum, Aquam summè frigidam, Aërem summè humidum, Terram summè siccam; existentibus alioquin Igne remissè sicco, Aqua remissè humida, Aëre remissè calido, Terra remissè frigida: quippe neque quatuor in Mundo Elementa sunt; deest enim saltem qui ipsa terrem, & sub Lunæ concauo collocatur ignis; neque residuas qualitates, quas iisdem tribuunt, obtinent, neque enim est aër quàm aqua humidior, aut aqua frigidior, quàm aer. Non moror rursus modum illum, quo iuxta Aristotelem Elementa hæc commisceri censent, dum ob motum Cæli circumcontingentis, circùmque labentis continenter ipsa sic continuè agitari volunt, vt contra suam inclinationem ignis quidem, & aër sursùm deorsum trudantur, terra, & aqua contra sursum euehantur, & dum variè eant, & redeant, sese inuicem interserant, intercipiant, intermisceant, intertemperent, eaque ratione corpora mista, Animaliaque speciatim creent. Quippe & tota planè fictitia est, & nemo est, qui donec Planta, Animalve aliquod generatur, huiusmodi commistionem, contemperationémque fieri, non dico vnquam obseruarit, obseruare vnquam valeat, sed vel vnquam imaginari, si modò attenderit, possit. Quinimmò mera est fabula, quòd aliqui confugiunt ad euolutionem ex Chao, è quo Elementa, dum initio emergerent, non pura transierint, sed singula ex singulis aliquid abripuerint, inque sua loca detulerint (ac terra præsertim plurimùm ex igne) vt ex iis perinde fieri mistio valeat. Mera quoque hallucinatio est, quod aliqui assumunt Deum, cùm pura Elementa initio creasset, quidpiam deinceps commiscuisse ex singulis cum singulis, vt res exinde generarentur.

Quid Temperamentum.

Non moror item, quòd Aristoteles, cùm agnoscat omnia mista, conietare corpora constare ex terra, & aqua (ex illa, quia omnia in terra gignantur, & quiescant, ex ista, quia terra sine humiditate compingi non valeat, vti neque aqua sine terra sisti) idcircò est ratiocinatus, debere quoque eadem mista constare ex aëre, & igne, quod ille quidem terræ, hic verò aquæ contrarius sit, & (quod supplendum quidem videtur) terra & aqua temperari sine contrariorum admistione non valeant. Quippe possunt terra, & aqua optimè sine admistione ignis, & aëris temperari, cùm ipsæ per se sint aliundè contrariæ, quatenus terra quidem sicca, aqua verò humida est, & illi compingendæ iuuare nihil possit humiditas aëris, quem esse aqua humidiorem chimæricum est; neque isti sistendæ quicquam iuuare calor ignis, qui ipsam potiùs dissipet euaporatione adigens in auras. cap. 8.

Non moror denùm, quod plerique Auicennam imitati non tam Elementa ipsa temperari, quàm eorum qualitates volunt; quippe videntur ipsa potiùs Elementa, eorumve substantiæ in se inuicem agere, pati, refringi confundi, misceri, atque temperari; ac potius idcircò videtur Galenus probandus, dum Elementorum substantias misceri totas per totas dicit, & mistionem aquæ, & vini exemplum appositè affert, vt quatenus amborum substantiæ subactæ in minima diuisæ, & mutuò commistæ, eam quæ est ex aqua, & vino temperationem pariant. Quanquam esse controuersia de nomine potest; prout neque illi qualitates Elementorum, quasi ab illorum substantiis separatas accipiunt; neque isti substantiam, quasi à qualitatibus subductam vsurpant; nam & cùm isti calidum dicunt, substantiam calore affectam manifestè intelligunt; & cùm illi dicunt calorem, ipsum profectò accipere nisi in subiecto calido non possunt. 1. Canic. & aliàs. lib. 1. de elem.

Hæc, inquam, & alia id genus non moror, sed doctrinæ communis gratiâ admitto quatuor quasdam substantias, putà calidam, frigidam, humidam, & siccam, quæ seu obclinentes qualitates huiusmodi ex Elementis, seu ex Cælo, seu ex tradúce, seu aliundè, commisceantur, ac temperentur; suntque proinde eadem illa, quæ Hippocrates, & alij dicunt calidum, frigidum, humidum, & siccum. Cùm qualibet verò illorum miscella dici vniuersè temperamentum valeat, quatenus omnia refringuntur, frigidum putà à calido, calidum à frigido, siccum ab humido, humidum à sicco, adeò vt nullum in summo sit, ac non se moderatiùs habeat: ideò vbi eiusmodi ex ipsis confectus euasit corpus certæ naturæ, v. c. Lapis, Planta, Animal, apparet qui Temperamentum definitur, *Congrua calidi, & frigidi, humidi, & sicci mistura*, quippe hac ratione refertur ad corpus, ad cuius naturam constituendam sit congruum: vnde & solet quoque dici Constitutio. Ac dici quidem præterea solet, sed in Animalibus præsertim complexio,

Quid Temperamentum. plexio, quasi ea complectens, ob quæ Animal huius aut illius propensionis sit; sed Temperamentum nunc est succedaneum, spectatumve in humoribus, qui ex illorum quatuor certa commistione oriri putantur. Præterea autem definitionem hanc consentire non modò cum ea, quæ ex Hippocrate insinuata est, verùm etiam cum cæteris, quibus Temperamentum dicitur, *Congrua quatuor Elementorum ad actiones obeundas mistio*; & *Quatuor primarum qualitatum refractarum harmonia*. Et, *Qualitas quædam certa ex actione, & passione qualitatum primarum proueniens, actionisque causa existens*. Quæ postrema quidem

Doct. 1. fen. 1. definitio Auicennæ cùm sit, ita à plerisque recipitur, vt putent illum simplicem quandam qualitatem intellexisse; ita à plerisque, vt contendant illum nihil intellexisse aliud, quàm ipsum primarum qualitatum refractarum aggregatum. Sed illi nimirum videntur attendere ad vocem, qua temperamentum esse dicitur vnū quid, isti ad rem magis, quatenus temperamentum, coalitum quidem vnum quidpiam est, sed nonita tamen, vt quæ coaluerunt, vnum quid simplex, & non potiùs aggregatum euaserint; alioquin enim nisi illa distinctionem quampiam in se retinerent, coalitum dici non posset temperatum ex pluribus.

Verùm, ne in hoc immorer, iuuat potiùs apponere factam celebrem ab vsque Galeno

Diuisio temper. Temperamenti diuisionem. Ille igitur, oppugnatis variis aliorum diuisionibus, ac vendicatâ sibi gloriâ inuenti primùm illius Temperamenti, quod appellat *εὔκρατον*, *bene temperatum*, seu, vt simpliciter dicam, *temperatum*, aut temperatissimum, nonem distinguit Temperamenti species, temperatam vnam, intemperatas octo. Ac temperatam quidem habet mediam, & quasi Canonem, statuamque, vt ait, Polycleti, ex cuius comparatione cætera, quatenus excedunt, aut deficiunt, intemperatæ sint reputandæ. Cùm sint autem intemperatarum quatuor simplices, in quibus nempe vna solùm qualitas prædominium habet; ex quo Temperamentorum aliud calidum, aliud frigidum, aliud humidum, aliud siccum dicitur; & quatuor coniugatæ, in quibus nimirum duæ eminent; ex quo Temperamentorum aliud calidum, & siccum, seu Igneum; aliud humidum, & calidum, seu Aëreum; aliud frigidum, & humidum; seu Aqueum; aliud siccum, & frigidum, seu Terreum vocatur (denominantur videlicet ab ipsis etiam Elementis, quibus eædem qualitatum combinationes attribuuntur (notum est hasce quidem octo Temperamenti species varietates subire innumerabiles posse pro innumerabili varietate graduum, quibus vnaquæque qualitatum potest aut excedere, aut deficere; sed interim tamen non posse vniuersè esse plures species, quatenus nulla superest coniugatio possibilis; neque enim calor, & frigus possunt simul præcellere, supraue medium gradum esse; non humiditas item, siccitásque; ac non possunt aliunde trigæ præcellentium fieri sine præcellentiâ duarum contrariarum. Ad Temperamentum *εὔκρατον*, *temperatum*,

mediumue quod spectat, id distinguit
Galeno duplex; vnum, quod sit medium
omni genere; vniuersæve substantiæ; al
quod in singulis Plantarum, Animali
generibus habeatur medium. Illud est, q
posteriores, & Auicennæ sectatores præ
tim Temperamentum *ad pondus*, a
appellarunt, vt putà, in quo qualitates c
sint veluti in æquilibrio, siue medio g
adeò vt neque calidum frigidum exced
que frigidum calidum; non item hum
midum, neque humidum siccum; con
que idcircò quasi in indiuisibili. Illud, q
iidem Temperamentum *ad Iustitiam*, p
tionatúmque dixerunt (et si Galenus
que *εὐκρασίαν proportionatum* dixit; sed n
licet proportione, quæ Arithmetica d
cùm proportio propriè non sit, vt circa Iu
tiam in Ethica dicetur) quatenus Iustiti
distributiuæ præsertim est, non æqualit
nibus, sed singulis, prout cuiusque m
dignitásque est, sic tribuere, vt iust
ritum & præmium obseruetur propo
(quæ & Geometrica dicitur, & sola pr
proportio est) pari ratione non æq
Animalium v. c. generibus æquilibr
qualitatum competit; sed ea mistura,
excessus, aut defectus aliquarum sit,
pus cuiusque naturæ est congruum. Et
in vnoquoque tamen genere magis
test huiusce excessus, defectúsque
ea de causa vna mistura accipienda
eiusce generis Animal se optimè hab
ctiones que omnes præclarissimè
mento habeatur quasi media, sitque
temperamentum eo in genere
ratum, à quo si qualitas quæpiam
eiusdem generis Animali aut magis
aut magis deficiat, illius temp
esse censeatur intemperatum.

Et de Temperamento quidem ad p
an detur, controuerti solet; sed c
corpus assignari possit, quod illud
neque assignabilis sit causa, quæ
sic temperet (quod enim dicunt aliq
casu contingere, vt corpore dato
lor, & humor eminent, duo acc
tia, quorum in eo frigus, alterum
intendant; ac detur punctum temp
hæ qualitates intendi, illæ remitti
tes ad gradus medios sibi occurr
hariolatio) neque demū si qualita
peratæ existerent; actio esset ab i
(quippe cùm omnis actio ab exc
videtur iure Galenus id tempera
modi habere, quod cogitatione
reipsa comprehendatur. Vnde & tam
exemplum proponat miscellam, qu
pari modo aquæ feruentis, & glaci
nis, itémque ex pari modo
æ, aut cineris; negat tamen hæc corp
ra per tota commisceri, vt fieri debet
tur in Naturæ operibus. Ac videtur
aliunde huiusmodi temperamentum
minis cute, & ea præsertim, quæ est
manus, est destinata; vt sit quasi
nium sensibilium ab Animali
dentissimo ipso tactu percipiendarum,

Hic est accipiendum, quasi sensus in vola manus nullius qualitatis excessum, defectumve discernat, non verò, quòd ratio nõ aliquid amplius discernat caloris, v. g. quàm frigoris, vt manus potiùs fungatur, quàm torpeat. Adde quòd ipsemet est multus in distinguendis iis, quæ actu, aut potestate talia sunt; vt proinde cùm possit in ea parte non videri actu calore, qualitatis talis eminens, quæ potestate tamen sit talis. Adde etiam quòd, Aristoteles imitatione fateatur omne animal esse calidum, & humidum, nec perinde habet frigidum, & siccum. Ex quo fit, vt quicquid de Inanimis corporibus sit, concedant omnes facilè non posse in Viuentibus temperamentum ad pondus dari, quòd mole quidem, & substantia, Terra, & Aqua semper vincant; qualitates verò modò calor, humiditásque exsuperent, quasi in quibus ipsa vita consistat.

De Temperamento ad Iustitiam par difficultas haudquaquam est; tametsi enim promptum non sit dicere aut agnoscere in assumpto quopiam genere Viuentium quod-nam illius Indiuiduum sit temperatissimum, ita vt ipsius Temperies sit veluti regula ad omnis excessus, defectúsque qui in aliis sint, agnoscendos modo; at constat nihilominus inter omnia, quæ magis, minúsque temperata sunt, dari aliquod medium, seu enim temperies media sit inter omnium extremas, neque verisimile est Naturam, etsi interdum aliqua opera imperfecta moliatur, non moliri interdum aliqua perfecta, seu in quibus nihil ad sui generis perfectionem desideretur.

Notandum est tamen huiusce modi ad Iustitiam Temperamentum, etiam in Animali vndique perfecto spectatum, neque non variari, neque non esse ex pluribus temperamentis oppositis quasi coalitum, conflatúmque. Imprimis enim cùm variæ Animalium ætates sint, notum est posse Animal toto vitæ tempore perfectè se habere, quantum quidem conditio cuiusque ætatis patitur; at notum simul est temperiem pro varietate ætatum variari; & cùm soleant quatuor ætates ab Hippocrate, Galeno, aliísque distingui, *Pueritia* nimirum, *Iuuentus*, *Virilis ætas*, & *Senectus* (quicquid de earum finibus, & subdiuisionibus sit, quo de re dicendum inferiùs) solere etiam cuique suam ex coniugatis qualitatibus temperiem attribui, vt puta Pueritiæ calidam, & humidam; Iuuentuti calidam, & siccam; Virili ætati frigidam, & humidam; Senectuti siccam, & frigidam. Quæ quidem vtcumque pati aliquam controuersiam valeant, illud certè vniuersè admittendum est, quæcumque sit in homine perfectè se habente pro quaque ætate temperies, eam esse ad iustitiam, quatenus pro tempore talem, & non aliam ipsi adesse congruum est; neque magis oportet eam tota vita eiusmodi esse, quàm esse puero, & adulto ideam, vel aliam vniusmodi. Quanquam aduertere par est, non sic variari temperamenta, quin toto vitæ tempore quidpiam ex mistura primigenia retineatur, ac maneat; quatenus in Animali quidem temperato qualitates siue augescentes, siue decrescentes, gradátimque mutantes, sic tamen, quam habere debent, mediocritatem obtinent, vt propiùs recedant ab ea, quam initio habuerint; & intemperato autem; ab ea, quam initio habuerant recedunt propiùs, dum absunt remotiùs ab eâ, quam habere deberent; adeò proinde, vt quantumcumque immutari intemperies appareat, toto tamen vitæ decursu aliquid quadamtenus constans, similéque deprehendatur. Quid Intemperamentum.

Deinde cùm Animal non sit quidpiam homogeneum, sed reuerà heterogeneum, & ex partibus variè consistentis, affectísque compositum, non potest profectò illius temperies esse quasi quædam simplex qualitas, sed necesse est, vt aggeries sit coalescens ex pluribus, quarum si vnaquæque temperata ad iustitiam fuerit, concinnóque modo se habuerit cum cæteris, totalis quoque ad iustitiam temperata esse dicatur. Cùm sint verò partium aliæ fluentes, aliæ fixæ, priorésque sint, quæ humores dicuntur, notum est humores distingui vulgò quatuor, *Sanguinem*, *Pituitam*, *Bilem flauam, seu Choleram*, *Bilem atram, seu Melancholiam*. De Excrementitiis non loquor (qui tamen & ipsi sua esse debent temperie) vtiles solùm memoro, & seu ij quidem connati sint, hoc est facti quasi materia, ex qua initio corpus, omnésque illius partes formantur, seu post-geniti, & per vasa fluentes, vt sint alimentum quo partes ex simili quopiam genitæ nutriantur. Tritum est Temperamenta horum humorum ita describi, vt Sanguis habeatur calidus, & humidus, seu naturæ aëreæ; Pituita frigida, & humida, seu naturæ aqueæ; Bilis flaua calida, & sicca, seu naturæ igneæ; Bilis atra sicca, & frigida, seu naturæ terreæ: quæ quidem ita accipiuntur in Animalibus sanguineis, vt quædam ipsis analoga esse in exsanguibus oporteat. Vt vt sit, attributa hæc humoribus temperamenta sunt, quæ vulgare est, vt item insinuaui, Complexiones dici; sic enim vulgò hominem, cuius sit temperies calida, & humida, complexionis esse sanguineæ dicunt; illum, cuius sit calida, & sicca, complexionis biliosæ, seu cholericæ, atque ita de cæteris. Præterea autem imitatione humorum, consimilia Temperamenta attribui Tempestatibus, partibusve Anni solere; videlicet Ver humidum, calidúmque describitur; Æstas calida, & sicca; Autumnus frigidus, & humidus, Hyems sicca, & frigida. Neque verò secus conantur circa Regiones distinguere; tametsi ferè obstat, quòd ex parte vtriusque Poli vna solùm Zona Temperata agnoscatur, ac duarũ aliarum altera Torrida, altera Glacialis vocetur; sed permittendum tamen est, vt quemadmodum Torridam calidam, & siccam describunt, Glacialem frigidam, & humidam; ita ex Temperata duas faciant; quarum accedens ad Torridam sit calida & humida, accedens ad glacialem sicca, & frigida; quanquam de assignando in Temperata medio, vt in quo constitutio sit temperatissima non conueniunt, Galenus enim tale esse Clima quartum vult, Auerroës quintum, Recentiores sextum: sed mittenda hæc sunt. 2. de temper. 2. collig.

Ad partes fixas, seu non fluentes quod attinet, cùm eæ primariò distinguantur in spermaticas, seminaléve, & sanguineas, illæque sint, quæ ex semine formatæ, duræ, aut sordiusculæ sunt, vt os, cartilago, ligamentum, tendo, neruus, arteria, membrana; istæ, quæ ex sangui-

Quid Temperamentum.

ne procreatæ, molliores sunt vt caro tam musculorum, quæ est communis, tum viscerum, quæ notum est esse cor, renes, iecur, pulmonem, lienem; censentur priores, seu spermaticæ, frigidæ, & siccæ, quoniam tametsi ex semine calido, & humido fiant, in sui tamen conformatione, vt solidæ euadant, tam humor, quàm pars spirituosa secernatur, solaque adeò superest terrea; posteriores autẽ, seu sanguineæ calidæ, & humidæ; redolentes purà sanguinis naturam. Sed mirere, cùm adeps quoque ex semine fit, & ex illius concoctione, seu vi caloris genitus, ac facilè inflammabilis, vt Aristoteles propterea illum calidum, igneæque naturæ faciat, haberi tamen ipsum à Galeno frigidum, quia exsanguis sit, & frigore concrescat. Et cùm Aristoteles faciat cerebrum vt exsanque, ita omnium, quæ in corpore sunt, frigidissimum, ac idcircò velit non esse medullam (etiam cuiusmodi spinea est) esse verò eò solùm destinatum, vt feruorem cordis temperet, consentire quidem alicubi Galenum circa illius frigiditatem; at facere alias esse cerebrum calidius quouis aere, quippe à quo refrigeretur. Ne in hisce tamen aliisque id genus opinionibus aut commemorandis, aut conciliandis immoremur; vti neque in iis, quæ variantes sunt de ordine, & gradu, quo calidæ partes sint inter se habendæ, quo item frigidæ, quo humidæ, quo siccæ; adnotare sufficit, cum pars vnaquæque ea fuerit temperie, qua illam esse secundum naturam par est, tum resultantem ex earum omnium temperiebus temperiem toti animali competentem, temperatam ad iustitiam censeri. Dici autem quoque, si partes se concinno modo inter se habuerint, quoniam hoc simul supponitur, vt pars vnaquæque cum alia cohæsionem, communicationemque sortiatur; adeò vt temperies non modò se habeat vt harmonia ex sonis grauibus, & acutis proportionem debitam inter se seruantibus cõstans; sed Animal quoque sit in se, vt Respublica, aut exercitus, cuius membra omnia suum ordinem teneant suisque officiis debitè fungantur.

3. de part. an. 5.
2. de temper.
2. de part. 7.
2. de temper.
8. de vsu part.

CAPVT II.

Quomodo Temperamentum ex Chymicorum quinque Principiis constet?

AC huiusmodi quidem sunt, quæ de Temperamento ex quatuor contrariis siue elementis, siue qualitatibus dici ex communi sententia aut solent, aut possunt. Nunc dari posse Temperamentum ex primis principiis, siue elementis neque eiusdem numeri, neque perinde contrariis, ipsi imprimis Chymici docent. Etenim, vt suo retulimus loco, quemadmodum profitentur se resoluere posse omnia mista, concretave corpora in quinque illas substantias, quas Sal, Sulphur Mercurium, Aquam, & Terram vocitant; ita contendunt omnia ex ipsis variè inter se temperata constare. Ac sunt quidem vt celeberrimus præsertim Paracelsus, qui etiam Aerẽ, & Ignem, hoc est præter Sal, Sulphur, & Mercurium, quatuor Elementa admittant; sed nonnulli tamen id ita accipiunt, vt nomine Ele-

mentorũ naturas ex se inanes, incorpore
intelligant, vt pote quæ aliud nihil sint, q
principiorum, seminumve, & mistorũ c
rum receptacula, atque loca. Ita vnum
cæteris interpretatur Seuerinus Danus G
quia non de locis, sed de principiis, elem
compositionis agitur, Aerem, Ignémque e
dunt, quinque memorata solùm retinent
cumque sint, qui tria solùm dicenda pr
contendãt, puta Sal, Sulphur, Mercuriũ,
duo, veterum imitatione, Elementa, vt G
Brossæus; cùm & sint, qui omnia indiscrim
tim tum principia dicãt, quatenus neque
tantum sunt, tum Elemẽta, quatenus ex
omnia componuntur, vt Stephanus C
Quamobrẽ & quoniam præter tria illa, Te
& Aqua deprehenduntur non tã simplicia
loca, & quasi conceptacula, quam veræ
tiæ, ex quibus mista corpora constent;
cõmunis consensus est, tam hæc, quàm illa
commisceri, vt prout cõmistura fuerit ex
ex pluribus, paucis, copiosiusve temperam
corpus exoriatur, quod huius, illiusve
sit. Vt in numero porrò à cõmuni de Elem
ris opinione discrepant; sic dissident
contrarietate. Nam calidum quidem
sulphur, seu oleũ ob inflammabilitatẽ
ore sumptum, illicò calorẽ toto in cor
citet, tametsi ad attactum calidum no
reat; sed partim tamen calida etiam
Mercuriũ, Spiritumve, quàm ipsum Sal
corrosiuum, causticumque insigniter
reliqua, Aquam purà, & Terrã frigid
bent, posteriorum calida, cùm si talia
sint, id à frigore aeris, calore Solis,
terno agente sortiantur; vnde & longè
vt rationem mistionis, temperamenti
contrarietate caloris, & frigoris desum
putent. At non facilè quidem, quid
pondebunt, si fortè rogentur, vnde
illa frigiditas in aere, si quemadmo
nia corpora, ita omnes, quæ ipsis
litates ex illis quinque exoriantur,
nullum frigidum sit (quod certè
cunt, frigus nihil esse aliud, quàm
nem caloris, suo loco expositum
istud quidem heic prosequi nihil est
Ad reliquas duas qualitates quod
habent illi quidem aquam humidam,
tam siccam; sed partim tamen sulph
que, & Mercurium humida habent,
ista, quàm aqua fluida sunt (liquores
qui alimde & transparentes, & excolores
mde sint) partim habent etiam sal
coagulabilitatem, fixionémque, quam
fesse enim ex accidenti, quod
facilè combibat, & ab eo soluatur,
eáque longè alia ratione temperat
istæc humida, quàm ex vulgari
aquam, & aerem; ast hæc sicca, quam
ignem. Scilicet rationẽ mistionis
nisque, vt diximus alibi, inde repetunt
sal fit basis soliditatis, vt pote sine qu
cætera, variè licet commista,
neant. necessaria autem sit aqua, vt
tat in minima, quò commisceri cum
bus partibus solidandis possit; &
compactio est ex solo sale nimium
gilisque extitisset, ideò adhibeatur

ter

sit oleum, quod tenaciorem faciat, idque commistis aquæ, & sali superueniens, vt ab iis commistis dissecari, exsoluique in minima valeat, cùm seorsim minimè posset: interuenire autem oporteat Mercurium, siue spiritum, qui quoquouersum penetrans, vniuersam massam quasi animet, fermentet, exsolutionémque, & commistionem sua motione adiuuet. Ac tandem, quia Sal aqua exsolutum, humectúmque, neque conetipsum, neque coagulare cæteros humores nisi aquâ ebibita potest, idcircò terra subueniat; quæ ariditate, porositatéque sua aquam exsugat, & quasi absorbeat, ipsámque sistens, ac terminans, occasionem faciat toti corpori, vt consistentiam congruam obtineat. Et sic quidem fieri mistionem, temperationémque vniuersè docent. Speciatim autem varij variè; sed nihilominus ferè agnoscunt, memoratúsque Claueus præsertim, Animalium temperiem eam esse, vt sit in ipsis aquæ, & spiritus multum, salis, & sulphuris abundè terræ autem mediocriter. Plantarum, & calidarum quidem, vt sit sulphuris multum, terræ, aquæ, & salis parum, mediocriter autem Mercurij; frigidarum verò, vt sit aquæ multum, ex cæteris parum. Metallorum, vt sit salis, & Mercurij multum, sulphuris parum, terræ, & aquæ minus. Lapidũ, vt sit terræ, & salis multum, sulphuris parum, aquæ minus, Mercurij mediocriter. Mediorum mineralium, & salium quidem vulgarium, vt sit terræ, salis elementaris, & Mercurij multum, ex cæteris parum, Bituminis, vt sit sulphuris plurimum, salis multum, aquæ parum, mediocriter ex cæteris. Sulphuris ipsius vulgaris, vt sit elementaris plurimum, terræ parum, aquæ pauxillum; salis, & Mercurij mediocriter. Marchasitarum, & Stibij, vt sit Mercurij multum, salis parum, aquæ minimum, mediocriter ex reliquis. Terrarum vulgarium, terrarum quidem, vt sit elementaris multum, Mercurij parum, sulphuris minimùm aquæ, & salis mediocriter. Pretiosarum, veluti Lemniæ, vt sit elementaris multum, aquæ parum, mediocriter ex cæteris. Desumunt porrò potissimum ex Mineralium familia denominationes Temperamentorum, quæ veluti composita vulgaribus illis sanguineo, cholerico, aliisque substituunt, vt dum dicunt Aluminosum, Nitrosum, Vitriolatum, Arsenicale, &c. Hæc verò omnia animi gratiâ, compendiosèque solùm attingo, vt insinuem Temperamenta posse & aliunde desumi, & alia ratione describi, quàm ex quatuor illis Elementis vulgaribus, qualitatibúsque ipsorũ contrariis. Præterea autem, cùm vulgaris Terra ob commistionem mox insinuatam grauior sit, quàm aqua, purã tamen Terram secretam arte Chymica, esse aquâ item purâ leuiorem, & comparatione quinque Principiorum, Elementorumve Chymicorum instituta, vnicũ sulphur esse leuius, siue minùs graue, quàm terram ex cæteris enim, vt aqua est grauior, quàm terra, sic sal adhuc grauius, & magis adhuc, maximéque omnium Mercurius: adeò proinde, vt mirum non sit, quod de Grauitate & Leuitate agentes, obseruauimus esse in subere aquæ innatante decuplum terræ ampliùs, quàm in hebeno, quintuplum, quàm in hebeno, quorum tamen vtrumque immergitur in aquam. Notandum verò, cùm ex libra buxi vnciæ duodecim, aut etiam quid ampliùs, aquæ extraheretur, mirum non esse, si leuiùs extraheretur, quàm hebenus, è quo vix extrahuntur nouem.

Quæ Chymicorum Experientia?

Posse deinde Temperamentum ex aliis esse, quàm ex contrariis illis quatuor siue Elementis, siue qualitatibus, defendere possunt, qui Principia agnoscunt non ipsis modò quatuor Elemẽtis vulgaribus, sed quinque etiam Chymicis, de quibus mox dictum, priora. Quippe quatenus ea constituunt, naturæ non vniusmodi vt fecisse Aristotelem materiã primam, illiusve partes Elementis priores obseruatum est, vereri possunt talia principia sic posse variè commisceri, vt confici exinde, prodireque valeãt non modò Elementa tam vulgaria, quàm Chymica, verùm alia quoque innumerabilia; tametsi à nobis cuiusmodi sint, aut quibus ex misturis prodeant, ignoretur. Ac statim quidem obiicietur, hariolationem ridiculam fore, si huiusce modi principia, Elementave ignorentur, neque ostendi possit cuiusmodi sint, quemadmodum ostendũtur substantiæ ab illis quidem calidæ, frigidæ, humidæ, siccæ, ab illis sulphureæ, terreæ, aqueæ, salsæ, Mercuriales. Sed primùm tamen, vt si ante inuentam non ita pridem Chymicam artem, quispiam coniecisset esse quædam alia à quatuor vulgaribus Elementis distincta principia, in quæ omnia resoluerentur, & ex quibus proinde omnia forent composita, is fuisset iniuriâ ridiculus habitus, quatenus rogatus illa ostendere, quemadmodum ostenderentur ignis, aër, aqua, & terra, excepisset se ignorare quæ, aut cuiusmodi illa forent; ita profectò verendum est, ne ille iniuriã exsibiletur, qui non potis ostendere, dicereve quæ aut cuiusmodi sint præter hæc non modò vulgaria, sed Chymica etiam principia, aliqua tamen esse coniicit. Certè & non magis exsibilandus fuisset, si quis initio, & antequam homines subtiliùs philosopharentur, ac esse quatuor Elementa, omniáque ex iis constare censerent, coniecisset, extulissétque esse quædam alia, quàm lutum, lapidem, culmum, lignum, ex quibus cætera humiles extruerentur, quòd is nesciret ostendere, quæ aut cuiusmodi illa forent. Deinde, quamobrem habeatur coniectatio ridicula; si cùm causæ reddi paucorum quorumdam effectuum ex calidi, frigidi, humidi, sicci temperie possint; itémque ex oleosi, terrei, aquei, salsi Mercurialis temperie, tam innumeri tamen sint, qui referri nullatenus ad vtrorumuis temperiem valeant! Nam, si libeat quidẽ imprimis ipsa Elementa vulgaria committere cum Chymicis, necesse est, vt qui illa tuentur, profitentúrque adeò esse omnia ex quatuor Elemẽtis composita, necesse est, inquam, vt dicant saltẽ Sulphur, Mercurium, Sal constare singula ex igne, aëre, aqua, terra; at quonam modo fidem facient esse in oleo aquam, in Mercurio terram, &c. ostendẽtibus Chymicis tale nihil sin ipsis esse. Necesse est etiam, vt qui ista defendunt, omniáque ex ipsis componi volunt, dicant saltem aërem, & ignem ex sulphure, terra, aqua, sale, & Mercurio constare. At quonam

Quæ Chymicorum Principia

nam modo fidem facient esse omninò in aëre vllam, quando nullum frigidum statuunt, & fatentur tamen esse aërem adeò frigidum, vt si quid in aqua, aut aliis deprehendatur frigoris, id ipsi ab aëre accedat? An-non saltem necesse est, vt aut aër principium sit, aut præter illa quinque aliud detur, quod sit ipsi frigoris causa? Quoniam rursus modo esse in igne aquam, ostendentibus ipsismet, non sanè aquam, sed solùm sulphur ignis semina continere: Et cùm aliunde velint sulphur cum cæteris quatuor esse primam materiem, in quam vltimò omnia resoluantur; quomodo tueri speciatim de sulphure id poterunt, quando posse illud vlteriùs resolui in ignem ipsi profitentur? An dicent ignem hunc non perire, ac posse iterùm resolui in sulphur? At præterquàm quòd ipsi ignem (& in lucem præsertim dispersum) in sulphur nunquam resoluerint; nonne ex hoc consequitur, vt neque ignis, neque sulphur dici possit prima materies, sed detur prior alia, quæ sit vtriusque transmutationis reciprocæ commune subiectum? Verùm ne in hoc immorer, quæso ex vtrisque, ad quam-nam tandem temperaturam illa tam multa referent, quæ in rebus concretis, ac primùm in Inanimis obseruantur? Proponere sanè Magnetis vim nolo, cùm nimis manifestum sit, quàm sit futurum, vt ineptiant, si qui tentabunt dicere, quam esse oporteat temperiem aut ignis, aëris, aquæ, terræ, aut sulphuris, terræ, aquæ, salis Mercurij, vt ex iis commistis talis vis sit consequutura? Non propono sexcenta alia, quæ nisi habeantur æquè mirabilia, nihilo tamen minùs talia sint, neque ad ineptias minus adigant, si qui aggrediantur temperiem, ex qua oriantur declarare. Deligo solùm ipsam figuram, quæ est in salibus, in marcasitis, in lapidibus, ac in suo cuiusque genere adeò regularis, vt dicant tam qui ista volunt ex quatuor vulgaribus, quàm qui ex quinque Chymicis Elementis constitui, qui fieri ex ipsis eam putent temperiem, ob quam alumen, exempli gratiâ, in octahedricam figuram adeò exquisitè, regularitérque formetur? Nullum speciale est Elementum, quod hanc figuram habeat; nulla sunt duo, vel tria, vel plura quæ inter se commista talem extrinsecus relinquere affectent: detrahe ex hoc, adde ex illo; misturam variabis, formam hanc non dabis. Vt paucis dicam, nisi ad Principia, Elementave alia confugias, nunquam aut capies, aut capiendum facies, qui fiat, vt alumen figura hac circumscribatur. An dices fortè ex Elementis certa commistis temperie resultare essentialem formam, cuius hæc figura sit proprietas? At cùm quicquid habet huiusmodi formam, illius substantiam, ac originem ipsis coniunctim Elementis debeat, difficultas nisi augetur, eadem saltem remanet, quomodo aut forma talis oriri aut talem suis ex Elementis mancisci proprietatem possit. An dices ipsam siue formam, siue proprietatem produci ab agente? Verùm cùm agens ex iisdem constare Elementis debeat, difficultas redit, cuiusmodi esse temperiem oportuerit, vt ipsum tale euaderet, quod posset talem siue formam, siue proprietatem creare.

Circa deinde res viuenteis, Animáque
ditas, ac vegetabileis quidem primùm,
necesse est proponam tot illas admira
quibus insigniuntur, proprietates, ac
Cùm pari modo nisi ineptire, balbu
non valeant, si rogentur, exempli gratiâ
quonam ex vtrisvis Elementis tempera
esse Dictamum oporteat, vt in illo vis
depellendi ferrum ex ceruis, aut alterius
malis corpore oriatur? Profectò ne circa
prietates quidem magis familiareis quic
admodum appositum dicent. Dicent cùm
cicutâ frigida temperie interimere homi
hoc est quidem in ea Planta agnoscere
dum quid, at non dicere quæ alia par
quanam ratione cum illo commista
plantam constituant, vt propterea frigi
le exoriatur. Certè cùm id frigus esse
& terra, sed aqua præsertim, iuxta prior
beat, ac esse ignis, & aëris, sed ignisque
tim commisti calore temperatum
dicent-ne, qui fiat, vt assumpta parua
tate cicuta hominem sic interimat;
verò interimat pura aqua largè epota
quòd, cùm aliunde coronæ & capr
abest, vt eo cicutæ interitum, quin
cant potiùs; dicent-ne quorsum
caliditas potius (ob pinguitudinem
germanum ignis pabulum) quàm frigi
vigeat? Dicere quoque vt fieri pos
posteriores, hanc plantam ob intr
peramentum hominem interimere, diffi
tem patitur parem. Quippe nunquam
dici poterit quid, aut quomodo
misceantur, vt talis planta prodeat.
nullo existente Elemento, principio
do, nitrum, cuius basis sit sal,
tam frigiditatem; & maximè quidem,
sal ob corrosionem calidum
cùm cicuta contendes, & capras
non sulphurosi, seu oleosi, aliqu
quàm nitrosi temperamenti. Verùm,
nihil est necesse, vt quidpiam prop
insecrodilatis est etiam heic
conformationem, qua se oculis,
vnaquæque planta exhibet. Quippe
sponte nascatur, seu oriatur ex semine,
haud-quaquam nec-dum dici potest, qui
valeat consequi ex vlla ignis, aëris,
& terræ temperie; ex vlla sulphuris,
aquæ, salis, Mercurij mistura. Quid enim
commisceri aut illa quatuor, aut illa
que, vt pars misturæ euadat radix, quæ
menta teretia findatur, terram deorsum
forer, in eam penetret, ex ea deliget, &
gat, & partim sibi accommodet, partim
ac sursum transmittat quicquid alimen
congrui, vt illo exhausto promoueat
teriùs, filamenta, ipsa interim
cens, multiplicet, quæ quoquouersum
si ora ad pabulandum dirigat: pars al
stione euadat caulis, & caudex, seu
tribuatur in ramos, & spargatur in
concinnè elaborata, sic ex tenui prin
latata, sic neruulis, seu venulis, quibus
tur, interstincta, sic fimbriata, sic
vt surculum ad summam sui partem
cum quasi alæ forent: sursùmque

la flores ita eleganter compositos, discretos, ordinatos, coloratos, odoros; ita fructum producturus, vt dum ipsi marcescunt, prodeat, tenui petiolo cohæreat, quo alimentum attrahat, & à petiolo amplietur, crassescat in pulpam, detrusa interius in granum aut nucleum, formetur intimius in semen, aliáque id genus formentur? Quid, inquam, intelligi posse aut illa quatuor, aut ista quinque ita misceri, temperarique, vt ex ea mistura, temperationéque conformatio hæc partium tam admirabilis consurgat? An dicent quatuor aut quinque ista esse solùm materiam, quæ hac ratione conformetur; esse autem præterea seminalem vim, quæ conformationem aggrediatur, ac faciat? At seminalis ista vis, vndenam, amabò, suum esse habet? An datur aliud Elementum, siue principium, ex quo fieri dicant; non ergo aut illis quaternarius numerus, aut istis quinarius sufficit. Nisi dicãt, vt sanè non dicent, declarent, qui capiant eiusmodi temperationem ex suis illis Elementis fieri, vt ex ea vis seminalis tanta cum arte, tanta cũ industria, tanta cum energia exsurgat? An ad Cælestem seu calorem seu influxum recurrent? At cùm cœlestis omnis influxus generalis sit, & ex se hanc potiùs, quàm illam conformationẽ adoriri, molirique non valeat, requiraturque adeò in materia Elementorum vel crasis ea, complexio, seu dispositio, quæ ipsum ad hanc, non ad illam determinet; difficultas redit, qui valeant quatuor, aut quinque illa Elementa ita misceri, temperarique, vt ea complexione dispositionéve sit, quæ determinationem hanc faciat. Quod de Vegetabilibus porrò dico, idem ratione longè maiore de ipsis Animalibus vrgeri posse perspicuum est; quando in illis longè vt variantiores, ita admirabiliores proprietates deprehenduntur (ex quibus si vel vnicam lubeat hîc obijcere, deligerem eam, qua frustulum vngulæ Alcis, Elantisve, hoc est speciei cerui, quæ est magnæ apud Noruegos celebris, applicatum interius annulari digito symptoma Epilepticum statim soluit, Liberamque momento restituit) & conformatio longè subtilior, amplior, vt siue multiplicitate, siue perfectione elaborationis stuporem incutiat. Profectò vbi in ipsis quoque recurrerint ad vim seminalem, siue potiùs ad Animam, quæ ipsa sibi suum domicilium, vt dici solet, fabricetur, cùm (sola Rationali excepta) nulla non materialis sit, hoc est, quæ originem materiæ, seu materialibus Principijs, Elementisve non debeat; ecquis non demùm summè ineptum, si rogatus dicere attentet, qui pater posse fieri, vt quacumque demum ratione commixtis, temperatisque seu illis quatuor, seu istis quinque Elementis, atque Principijs Anima exsurgat comitantibusque quasi comites ipsius assiduæ tot naturales, tot vitales, tot Animales facultates. Anima, inquam, quæ, cætera vt, & sentiat, & imaginetur, & sit voluptatis doloris, tot aliorum affectuum capax; quæ ipsa omnia, non modò obtineat explicandum, quam vulgò obseruamus sagacitatem, industriam, prudentiam, sed maximè etiam abditam, incomprehensamque scientiam, habilitatemque, qua ex semine, in quo conclusa maneat, dato, tantam partium diuersitatem, tanta proportione conformet, tanta venustate elaboret, tanta ordinatione distribuat, tanta concinnitate iungat, tanta ad sua cuiusque munia dispositione destinet, tanta illis obeundis necessariorum subsidiorum instructione communiat, tanta, vt verbo dicam, perfectione totum opus, hoc est corpus suum absoluat? An, vtcumque in hoc corpore quidpiam calidum, frigidum, humidum, siccum deprehendatur, aut ex eo possit quidpiam sulphureum, terreum, aqueum, salsugineum, mercuriale extrahi; an inquam, propterea ad hæc sola, ipsorumque temperaturam referri apposite poterit quicquid in Anima est substantiæ, notitiæ, industriæ, quicquid in ipsa materia est diuersitatis, parabilitatis, obsequij?

Siue Chymicorum Principia

At, inquies, nihil aliud ex Animalis corpore vti neque ex cæteris, extrahere, præter ista licet; quapropter quicquid partium in eo formatur, quicquid Animæ cietur, quicquid virium consequitur, formari, oriri, consequi ex istis, prout inter se commiscentur, temperantúrque necesse est. Enimverò, si is quidem sis, qui quatuor vulgaria Elementa intelligas, vides quàm longè decipi ab ipsis Chymicis conuincare. Sin is, qui Chymicus etiam sis, imò si velis Chymiæ inuentor, de quinque Chymicis loquaris, an non verendum imprimis est, ne, vt tu ex cæteris, qui partim casu, partim sagacitate propria id deprehenderis, quod falli cæteros demonstrares, ita deinceps suboriatur, qui solertis, ac ingenij fœlicitate id deprehendat, quo pari ratione & te & totam nationem Chymicorũ falli ostendat? Quo certè sensu videris tibi blandiri posse per Herculem, nihil aliud vnquam deprehensum iri, eodẽ videbantur & illi, qui ante inuentam Chymiam, quatuor Elementa probabant; quare, vt illi decepti sunt, ita decipi ipse potes. Quid enim, istane-ne potes esse sic exhaustam in te humani ingenij fœcunditatem, vt nihil noui parturire toto æuo consequente valeat? Sic omnes eius vires effœtas, vt nihil non frustra deinceps conetur? Quasi verò cùm dies diem doceat, ac illa tum nostro hoc æuo, tum ab vno seu altero sæculo tot admiranda produxerit, quæ maiores subodorari, persentiscereque non poterant, reputare iure non liceat fore, vt ea sæculis insequentibus excogitet, quæ nos iam neque subodorari, neque persentiscere possimus. Venit tibi in mentem, vt ignem, seu generaliùs mauis, calorem, tanquam scalpello vtereris ad Anatomiam corporum, fecerisque ipse illius ope hasce quinque substantias; putasne, nullum est aliud in Natura agens, præter ignem, eiusque à te vsurpatas caloris species, quo vt organo Natura vtatur? Hæc non modò adhibitus qui ex sulphure excitatur ignis, sed Mercurius etiam, & multiplex Sal, quæ quia corrodentia sunt, habes valida, corpora quidem exsoluere aut in liquores, aut in vapores, aut in puluere impalpabiles possunt: at non est hæc sanè extrema resolutio in illa Principia, in quæ Natura ipsa resoluit, vt ex iis secretis, & non vnis quidem, sed planè multiplicibus sibi siue magna, siue parua opera contexat, quemadmodum intelligi vel

Quæ Chymicorum Principia

ex iis potest, quæ variis quidem locis attigimus, sed subnotauimus maximè cùm de magnitudine Atomorum. Ex quo fit proinde, vt quemadmodum sit tibi Chirurgus ineptus, qui cùm suo scalpello secreuerit ossa, cartilagines, carneis, venas, neruos, cæteras parteis similareis, iactârit nullum artificem posse vllam istarum partium resoluere in particulas dissimilis inter se naturæ; cùm tu sis ipsam resoluturus in tua illa principia: sic ipse videaris futurus ineptus, si cùm tuo isto organo secreueris corpus in principia huiusmodi, iactes nullum agens posse reperiri, quod resoluere vnumquodque illorum in vlteriora principia diuersæ inter se naturæ, conditionisque valeat: ineptus, inquam, ipsi saltem Naturæ, quæ se & facturam recipiat, & momentis singulis faciat. Sed & cùm ignis, siue calor agens sit suapte natura dissolutorium; quippe & dum cogit aliqua, id nisi ex accidenti non facit; dissoluit enim simul, secernitque commista ipsis alia; & si vegetetur, intendaturve, illa etiam demum distrahit, atque dissipat, quæ fuerint coacta. Vtcumque ergo nactus sis huiuscemodi, quod dissoluat agens, non magis tamen nactus es agens, quod ab eo secreta compingat, quàm Chirurgus ille organum, quod parteis scalpello secretas adunet. Atqui est prætereà in Natura agens, quod compingat, coadunetque, quodque, tametsi corporeum sit, non tamen tibi in mentem venit, tantum abest, vt venire in manus, oculósque potuerit. Dissoluat calor humore adiutus graui in terram coniecti parteis; idem-ne erit calor, qui formabit, compingétque calamum, qui per interualla genicula durabit, qui concinnabit folia, qui grana in spica discriminabit, qui germen includet, qui amiculis induet, qui aristis muniet, &c? Dissoluat etiam calor semen Animalis vtero exceptum; ipse-ne pari modo erit, qui formabit, compingétque neruos arterias, venas, membranas, alia, quæ sæpe sæpius obiecimus? Nisi igitur ignis, aut calor huiusmodi agens est, cùm tamen, vt dixi, & corporeum sit, constareque idcircò ex principiis corporeis debeat; vbi tu ex corpore plantæ, aut Animalis extraxisti tuas quinque substantias, extraxisti-ne etiam substantiam huiusce agentis? An-non saltem illa tuos oculos, tuos digitos, tua vasa, tuam omnem industriam elusit? Assume enim Plantam viuam, Animal viuum; ac vt voles, tuarum quinque substantiarum extractionem aggredere, nonne, vel ipsa inter initia Anima tibi elabetur? Habebis-ne vas, quo illam recipias aufugientem à corpore? Et quantum putemus famulitium dispositionum, contexturarumve ex corpusculis insensibilibus illi in corpore detinendæ conducentium excedere simul, auolaréque cum ipsa? Cùmque & cucurbitæ, & cætera seu vitrea, seu ænea, seu terrea, seu alia nunquam incalescant, quin corpuscula ignea, calorificáque in ipsorum porulos subeant, transgrediantur, exsiliant; quantam putemus segetem aliorum simul corpusculorum subingredi, transuehi, absportari? Qui probabile proinde non sit, ea

quæ tibi demùm supersunt, quæ vasculo [illegible] pis, quæ seruas, quæ ostentas, esse demum, nisi recrementa, saltem Elementa crassiora, corpulentioráque, quæ in vlteriore corpore fuerint; at simul tamen interim fuisse innumera alia subtiliora, ac teneriora, quæ te fugerint, præterierintque plane [illegible] Vnus præclarè rem agnouit multorum [illegible] Seuerinus, & qui illum sunt, vt Quercetanus, aliique secuti, cùm præter quatuor Elementa, & tria Principia, innumera posuit insensibilia semina, quæ dicit etiam Principia, Elementáque valeant, quorúmque hæc crassiora sint solùm quasi vestimenta, matrices, receptacula; idque vt ipsis omnem non modò rigorem, actionémque acceptam ferat, sed etiam artem, & scientiam, qua [illegible] ipsis Mechanici spiritus polleant ad efformandum, vt Mineralium, sic Vegetabilium, Animaliúmque corpora, ipsorúmque part[illegible] vt putà elaboratores isti venarum, illi arteriarum, alij neruorum, &c.

An verò, cùm sit commendandum, quod seu ille, seu quisquis alius subodoretur præter ista, quæ in sensum incurrunt, Elementa atque Principia, dari alia, quæ omnem [illegible] aciem longè fugiant, quæque ipsa [illegible] sita temperiem absoluant, ex qua & talis formatio, & tales proprietates sequantur; inquam, non proptereà sibi nimium arroget, si se proptereà posse præsumat, [illegible] quæ sit temperies cuiuscumque determinati corporis, & Animalis maximè, aut [illegible] certe causam, cur ita conformatum sit, [illegible] hanc, vel illam proprietatem [illegible] nanciscatur? Quòd ille profectò sibi [illegible] tribuat, constare vel ex eo potest, quòd [illegible] talia principia solùm præsumantur, ac [illegible] ratiocinij dari colligatur, qualia tamen [illegible] ignorentur, neque assequi coniectura [illegible] Quia enim præ sua tenuitate cadere in [illegible] sum nullatenus possunt; idcircò neque intellectus, tanquam præeunte face [illegible] penetrare suo acumine potest in illorum [illegible] stantiam, contexturam, figuram, [illegible] doteis, energiam, vireis, agendi [illegible] applicationem, &c. Ac proinde efficitur, [illegible] possit quidem ex effectis non temerè [illegible] certo commista esse istis sensibilibus Elementis insensibilia alia; at quo numero, [illegible] pondere, qua mensura commista sint, [illegible] exinde sit temperiei modus, qua ratione [illegible] vim agendi explicent, actionésve [illegible] quibus vtantur organulis, vt Elementa [illegible] crassiora, inertioráve, & minùs [illegible] materiam commoueant, separent, [illegible] hoc, & non alio modo conformetur, [illegible] non alij proprietati, vt sortiatur [illegible] faciant: hæc inquam, aliáque huiusmodi perspicere nusquam, nunquámque poterit [illegible] Et dicat Seuerinus, vt volet, esse hæc Principia Mechanicos spiritus scientia, & [illegible] agendi pollenteis; cùm id dixerit, semel [illegible] erit quicquid dicturus vnquam est. [illegible] enim vnquam prætereà vnum [illegible] bit, quemadmodum cuique spiritui [illegible] tenui, tot tam innuisse, tamque [illegible] te possit idea, ac scientia elaborandi opi[illegible]

consti

considerato fine, ad quem comparare illud debeat; perspectio materiæ, conditionúmque necessariarum, ob quas idonea efficitur; dignotio rationis, seu modi, quo eam subigere, versare, texturare, secernere, concernere, deligere, fingere, perficere oporteat: quomodo item possit inhærere vigor, ac energia tum dispandi instrumenta congrua, tum exsequendi omnia, quæ talis scientia præscripserit. Neque etiam vnquam speciatim ostendet, quomodo specialis seu scientia, seu vigor insit speciali illi spiritui, qui speciale hoc Animal, specialemve illius partem speciali hac ratione format, speciali ista proprietate seu facultate instruit. Scilicet vbi hæc peragi à Mechanico spiritu in homine, exempli gratiâ (si de eo roges) dixerit; idem, ac nihil amplius dicet, si roges de equo, de Aquila, de thynno; si de cerasio, de vite, de fraga; si de magnete, de hydrargyro, de stibio, & quibusvis aliis; ac nunquam ex illa sua generali, magnificâque positione ad quidpiam speciale descendet. Sperandum certè videbatur, vt ille, cùm post ingenteis, ac generatim factas pollicitationes ad Humanam Anatomiam specialiter accederet, declamarétque, non illam solùm, quæ cadaverum est, sed aliam longè magis vitalem, ad quam spectent origines, singularum partium proprietates, scientiæ, & agendi potestates esse inquirendam; sperandum, inquam, vt quidpiam nobis prius occultum declararet; at nihil sanè præstitit aliud, vtcumque demùm ignorantiæ, quam profiteri durum fuit, solita evasione hoc velum quæsierit: *Nec omnia, inquit, quæ de hac dici commodè possent, hoc loco dicere tempestiuum est; itineris saltem initia candidè hoc loco demonstrauimus; progressus, & absolutionis, vbi visum fuerit, adiungemus.* O, si rei vel minimæ progressum, absolutionémque nouisset, quanto apparatu, quanta elatione verborum eam in specimen exhibuisset: Videlicet, vt comprobaret se demonstrasse initia, quæ adhuc nihilominùs eadem caligine inuoluuntur. Dicat etiam qui volet alius esse insensibilia hæc Principia aut Atomos, aut moleculas ex ipsis contextas, effectásque ipsa rerum semina, quæ non modò ob quantillamcumque sui corpulentiam partem mistionis, temperationis, compositionis faciant; sed etiam ob motum Atomis ingenitum ea ratione sese euoluant, ac partim sese inuicem, partim cum aliis seu Atomis, seu moleculis Elementorum crassiorum commisceant, & contemperent, vt totam massam peruadentia, discutientia sese variè apprehendentia, copulantia, stringentia, & quæ sunt aliena (materiæ) expungentia, depellentiáque, in eam corporis formam coalescant, ad quam pro ratione figuræ, texturæ, & motus propensionem habent. Dicat, inquam hæc, aliáque id genus, iuxta ea, quæ antecedentes variis locis attigimus; addat &, si volet hæc esse vltiora semina, ex quibus & spiritus & quæcumque id genus alia, quæ assumuntur principia constent; attamen id semel vniuersè dictum, nihil speciatim perspectum faciet, ac tacitè in eo consistendum erit, quod subol-

Quæ Chymicorum Principia?

facere quidem liceat, præter ista corpulentiora, atque crassiora Elementa, esse longè incorporatiora, subtilioráque alia, quæ sensum omnem fugiant; at præsumere nihilominùs, gloriarique non liceat, posse ex illorum suppositu constantia aut percipi, aut declarari quisnam sit mistionis, temperationisque ipsorum cum cæteris modus; aut qui facta ex ipsis temperies sit facultatum, proprietatúmque consequentium origo, & radix.

Quod interim verò commendandum sit agnosci hæc seu Elementa, seu Principia insensibilia, constare satis ex iis potest, ex quibus obiecimus non sufficere aut vulgaria quatuor, aut Chymica quinque. Addo autem iam iuxta ea quæ attigimus, cùm de numero Sensuum ageremus, videri nos non aliam ob causam Naturæ arcana, seu naturas rerum, germanásque causas tot effectuum, proprietatum, facultatúmque admirabilium ignorare, quàm quia Sensibus destituimur, quibus præeuntibus Intellectus sua acutie principia huiusmodi deprehendat, assequatur, perlustret, introspiciat. Quos profectò rerum effectus, quas actiones, quas proprietates demiramur, corporeæ conditionis sunt; quare & principia habent corporea, quæ si possemus detegere, tum Naturæ fores paterent, ac omnia illius arcana planè, prorsúmque perspicerentur. Res sese perinde haberet, ac dum ad palatium construendum videmus in siluis, ac lapidicinis versari operarios, qui ligna, & lapides cædant; dum iis comportatis obseruamus fabros, qui tum illa, quàm istos certa magnitudine, & figura concidant, dedolent, expoliant; dum apparatis fundamentis tum ad ministros attendimus, qui illa suggerant, ac suppeditent, tum artifices, qui iuxta præscriptum Architecti eadem coaptent; & heic aularum, cubiculorúmque discrimina statuant, illeic ianuas aperiant; heic scalas disponant, illeic fenestras referent, omnia sic, vno verbo conforment, vt opus demum structura, concinnitate, elegantia spectabilissimum euadat. Quippe, vt dum tale palatium adeò perfectum conspicimus, non obstupescimus, qua ratione fieri eiusmodi potuerit, qui omnem illius materiam, materiæque præparationem perspexerimus; qui & Architectum dirigentem, & fabros agenteis, & operarios, ministrósque famulanteis viderimus, qui cuiusque illorum peritiam, industriam, energiam, agendi modum, rationémque non ignorauerimus: ita neque sanè obstupesceremus, si opere quocumque Naturæ conspecto, & Animali maximè, quod est perfectò sua structura, concinnitate, elegantia omni palatio spectabilius, peruidere nobis pariter licuisset, conditionem, delectum, apparatum materiæ, ac artifices illam secernenteis, in istas illásque parteis destinanteis, heic istam hoc modo, illeic aliam alio formanteis; ex omnibus corpus tale compingenteis, quicum nullum palatium, nullum ex inclitis miraculis Mundi foret comparandum; ac tantò quidem vel eo magis, quod & palatium, & quodlibet huiuscemodi opus arte-

Quæ Chymicorum Principia.

factum res mortua, immotaque est; in tali autem corpore architectus, fabri, ministrique intimè adsunt, qui ipsum foueant, animent; quicquid in dies deperit, deperditurque, reparent, ac interim motus necessarios obeant, & pro sua cuiusque functione, materiæque dispositione, quoscumque effectus videmus, admirandosque exserant, ac sint veluti radicales, intimique illorum authores. Quoniam verò nobis non licet esse tam beatis, vt quemadmodum oculos habemus, qui materiam, artificesque, & totius palatij exædificationem perspiciant, ita habeamus, qui Animalis materiam, artifices, conformationem perspicere valeant; quid mirum, si obstupescamus, ac agnoscendum bona fide sit, non esse nos à natura ad hoc comparatos, vt arcana illa Naturæ habere perspecta possimus; quando nobis non dedit sensus adeò subtileis, adeò acutos, vt penetrare intimam illam ipsius œconomiam possint? Ac videri quidem potest ipsa vt Telescopij, ita Engyscopij inuentio spem aliquam facere; quatenus, vt illius ope, res alioquin planè inconspicuas præ sua tenuitate, videmus (ac ideircò agnoscimus causam v.g. cur arenulæ, dum virga confricantur adeò sint dolorificæ, ex eo esse, quòd totidem rhombuli cùm sint, suis angululis cutaneum excorient; causam, cur illi ex vetusto caseo pulusculi pruritum in cute tantum excitent, ex eo esse, quòd totidem sint animalcula, quæ cutem suis rostrulis, perinde ac sues terram, perfodiant) ita possit fortè aliquando Engyscopium sic perfici, vt illa de quibus loquimur, principia, hoc est particulas illas materiæ, seminisue minutissimas, minutissima illa agentia, ex quibus causæ tot effectuum, quæ iam obstupescimus, redduntur, perinde demonstret: attamen vtcumque nihil sit desperandum de humani ingenij sagacitate, solertia, industria; perpende tamen ad quam sit subtilitatem perueniendum, vt Engyscopio conspiciantur agentia, quæ arenularum materiam in rhombulos illos delineent; quæ corpuscula ex quibus constant memorata Animalcula in rostrulum, in crurula, in totam denique machinam ita animatam, vegetamque conforment. Verendum sanè, ne quemadmodum is, qui sic cæcutit, vt ægrè, corpus ne aliquod homo sit, an stipes discernat, abundè confidat perspecturum se non modò conclusum pallà annuli horologium, sed speciatim quoque & rotulas omneis, illarumque denticulos, & cæteras machinulas, quibus illud quasi animatur, ita nos perabsurdi simus, si vt ista Engyscopio demonstrata Animalcula superficie tenus deprehendimus, sic præsumamus posse nos olim perspectas habere secretas illas machinulas, quibus opera Naturæ formantur, animantur, functiones obeunt, ac exsequuntur. Nos quidem tantam fœlicitatem posteritati non inuidemus, sed fore tamen subueremur, vt nullo non sæculo Natura illud homini insusurret, aut potiùs inclamet,

Tecum habita, & nôris, quam sit tibi curta supellex.

Ex quibus demum elicitur, posse aliquos quidem vulgareis effectus ex Temperie calida, frigida, humida, sicca; aut ex sulphurea, terrea, aquea, salsa, mercuriali, explicari, habita non incongruos: at præsumendum tamen non esse, vt quasi alia nulla, præter quatuor, aut quinque Elementa sint, ita effectus admirabiles ad ipsa sola reuocari debere, vt ex iis explicari debeant. Quippe cùm sint præterea alia longè innumerabilia, quæ aciem omnem oculorum fugiunt, partim cum istis, partim inter se commiscentur, & pro facta exinde temperie effectus prodeant, qui pateant quidem, sed quorum tamen causæ lateant; vt dum conspicuus est quidem motus statuarum Dædali, sed machinæ interim latent, quæ intus circumactæ hunc efficiant motum.

CAPVT III.

Quid Temperies Sana, & quid illam seruet, ac restituat?

VERVM TAMEN, vt his ... sis, pergamus quidpiam et ... quæ sunt manifestiora, ... cere; ego sidenter ... speciatim de ea diuisione, ... Temperiem esse aliâ Sanam, aliâ Morbosam ... tur, & vtraque etiam nomine Valetudinis, ... initio dictum est, continetur. Est ... Sana exordiendum, quandò Morbosa ... aliud est, quàm deflexio quædam ab illa, ... ipsa alioquin ea est, quam Natura per ... tendit, quamque nisi quid incurrerit, ... obstaculo sit, semper facit: vnde & ... *secundum naturam*, & vt prospera, ... bilis dicitur; cùm morbosa ... *naturam*, ac vt aduersa, ita illaudabilis ... Quanquam autem videri hæc possit ... Medicinam attinere, non est tamen ... petat aliena esse à Physica; cùm ad ... tiis pertineat quicquid Medicinæ ... & causis sanitatis, ac morborum ... indicat satis vel ipsa Inscriptio ... partis, quam Medici dicunt *Physiologiam*, ... in qua tractent de Elementis, ... ipsorum, quatenus spectant ad H... deque Hominis ipsius partibus, ... spiritibus, facultatibus, aliisque ... pariisque item alia, quam & *Pathologiam* ... *Ætiologiam*, hoc est affectuum, ... que explicationem inscribunt. Ex quo ... inde efficitur, vt sit quædam Physicæ ... Medicinæque communio ab Aristotele ... nita, qui postquàm docuit Physici esse ... spicere prima sanitatis morbique ... ideircò Medicos, qui *prorsus magis Philosophicè* artem tractant, illa quoque ... subdit rem sic se proinde habere, *vt Physici desinant in ea, quæ Medicinæ sunt ... dici ab iis, quæ Physica sunt ...*. ... sta, vbi esse præmissa tractatione ... *quod constat*: *Quinetiam*, inquit, *et Medici elegantiores diligentioresque sunt, ... ea dicunt, ac sua principia inde ... reputant; & qui ferè ... Phy...*

vniuersalissimi sunt, in ea desinunt, quæ sunt Medicinæ principia. Et quamuis Plutarchus contendat, Medicinæ, quoniam ars sit non magis esse, quàm Agriculturæ extremas causas contemplari; hoc enim esse Philosophi veritatem sequentis proprium, cùm illi sufficiat nosse proximas, vt agricolæ rubiginis frugum causam esse Solis ardores post imbrem: Plato tamen Hippocratem ob ea, quæ habet de speculatione Naturæ commendat, & Medicinam esse artem, secus ac Coquinariam, quæ *experientia* solùm quædam sit, ideò facit, quoniam & naturam eius, quod curat, considerat; & causam eorum, quæ agit, expendit, & potest cuiusque istorum reddere rationem. Sed ne euagari nimium videar, Sanè Temperies, nihil aliud esse, quàm ipsa Sanitas videtur, vt concentus harmonicus nihil aliud est, quàm ipsa harmonia. Quemadmodum porrò tum esse harmoniam intelligimus, cùm quisque sonorum eo gradu seu acutiei, seu grauitatis est quo neque excedit, neque deficit à proportione congrua; sic Sanitas esse tum concipitur, cùm quisque humor, qualitas quæque eo gradu intensionis, remissionisque est vt neque supra, neque infra debitam proportionem sit. Plato comparatione alia tam eandem voluit innuere. Quippe cùm morbum esse dixit seditionem Elementorum, censuit profectò Sanitatem nihil esse aliud, quàm eorumdem concordiam, quæ tum est maxima, cùm vt in ciuitate vnusquisque ciuium suum gradum tenet, & neque superiores insolescunt, neque inferiores rebellant, aliique omninò lædunt inuicem, aut læduntur; sic in corpore Elementa, qualitatesque illorum se habent. Eòdem apud Plutarchum respexit Alcmæon, cùm continentem Sanitatis causam, esse dixit *æqualibritatem* facultatum humidi, calidi, sicci, frigidi, amari, dulcis, reliquarum, & morbum *vnius imperium*, siue quasi tyrannidem omnia sibique deque mouentem, ac Sanitatem proinde definit *commoderatum qualitatum huiusmodi temperamentum*. Respexit verò etiam expressius Aristoteles cùm esse Sanitatem dixit *quietem, tranquillitatem, pacem*, vti & morbum *motum* (seditiosum intellige) commotionemve turbulentam: adeò proinde vt Sanitas nihil esse aliud videatur, quàm pacificum quidam statum, quo omnia se probè in corpore habent, singulis eius partibus eam sortitis temperiem, vt functiones suas ritè obeant, neque dolorem vllum persentiant. Hac certè de causa Galenus Sanitatem definit constitutionem corporis, in quo neque dolemus, neque à functionibus vitæ impedimur, ac rursus eam dispositionem, quæ actionem perficit; ex quo etiam aliquorum communi consensu comprobatum dicit, vt homines omnes tunc se sanos existiment, cùm citra noxam fungi muniis ad vitam necessariis possunt. Dicit verò etiam alicubi moderationem quandam, imitatione Hippocratis, dum maximè esse Sanitatem dixit, vbi humores sic temperantur, vt tum facultate, tum copia moderatè se habeant. Præterea autem eòdem collineare quod apud citatum Plutarchum Erasistratus Sanitatem dicit esse *dispositionem congruam*, quodque Diocles, dum morbum *inæqualitatem* describit, supponit Sanitatem nihil esse aliud, quàm æquabilitatem quandam, cæteraque similia, inter quæ est illud, quod apud Laërtium Pythagoras dixit Sanitatem esse *speciei consistentiam*, morbum verò *eius ipsius violationem*. Obseruo solùm tametsi hi omnes de humana ferè sanitate loquantur, posse tamen eadem vniuersè dicta de omnium Animalium sanitate intelligi; quatenus eadem Elementa, eædem qualitates admiscentur in omnibus; ac sunt humores etiam, nisi in exanguibus iidem, qui in sanguineis, analogi tamen. Nimirùm, cùm sit vnicuique Animantium generi sua temperies, ideò sua quoque sanitas est, ac ferè quidem in cæteris tantò perfectior, constantiórque, quàm in homine, quantò viuunt magis secundùm naturam, & neque cupidiis, neque sollicitudinibus, aliisque modis innumeris illam perinde labefactant. Dico autem ferè; nam quæ nos alioquin cicuramus, laboribus vexamus, captiua detinemus, quibus rebus, locis, ac temporibus nobis videtur, pascimus, detrimentum quoque sanitatis sentiunt: sed videlicet quia sequi naturam ducem non permittuntur, & neque vescuntur, neque exercentur, vt facerent, si liberis, suóque arbitratui relictis viuere liceret. Hinc præclarè quidem Medici distinguunt sanitatem duplicem, vnam quasi in puncto indiuisibili consistentem, absolutam nempe, optimámque vocatam, vt quæ omni excessu, defectúque careat, & à qua recedi ne minimùm quidem, quin talis excessus pro morbo reputetur, possit: alteram capacem latitudinis, & ex eo adhuc perfectam, laudabilémque habitam, quòd licet in ea excessus, defectúsque aliquis sit, ille tamen magnus non sit, nec reputari morbus soleat, quòd actionis læsionem, dolorémque, nisi leuem non creet. At cum authore Galeno censent priorem illam nusquam dari, sed cogitatione sola apprehendi, vt sit veluti regula à cuius maiore, vel minore deuiatione, ea, quæ est posterior, imperfectior, aut perfectior habenda sit; id sanè dici maximè de ipsis hominibus potest, qui aut parentum vitio, aut suo talem sanitatem vel obtinent, vel non diu incolumem seruant. Nam ad cætera quidem Animalia, aut plurima certè genera, quod spectat, non subest, cur illis perinde ac hominibus denegetur. Quippe & tametsi interdum aliquo casu illam amittant, nôrunt ipsa natura duce quibus remediis illam restituant; notúmque est, quàm appositè ea, quæ nobis sunt familiaria, illa vsurpent; vt nihil interim de Piscibus dicam, quorum sanitas adeò est in confesso, vt neque Aristoteles, neque alij, qui Animalium morbos descripserunt vllum in ipsis agnouerint; ac ideò non iniuriâ tritum illud euaserit, *Sanus tanquam piscis*.

Quoniam verò de Sanitate cùm differitur, humana præsertim spectatur; ideò sciendum est,

Quid sanitas — loc. cit.

lib. 8.

1. de san. tu. 3.

lib. 8. histor.

est, licet nemo fortè priore illa absoluta, optimáque præditus sit; posteriorem tamen, quia possit ob gradus latitudinis varios fieri multiplex, solere duplicem distingui; vnam nempe, quæ ipsa quoque vocetur adhuc optima, quasi homo capax melioris non sit, quæque Græcè sit *Ἄριστη, bona*, optimave *temperies*; talis putà, in qua recessus ab illa absoluta minimè sentiatur, & quam qui obtinet actiones quam-maximè illæsas validásque licet, eliciat, possitque & morborum causis potentes resistere, & vitam diu propagare. Alteram, quæ dici mediocris, siue potiùs modica possit; talis nimirùm, in qua cùm recessus ab absoluta sit, quem sensus percipiat, non sit tamen ita sit grauis, quin eam obtinens, qualescumque saltem, eásque non admodum molestas functiones exerceat, morborum causis quadantenus resistat, quadantenúsque vitam producat. Modicam autem, seu exilem, ac tenuem, potiusquàm mediocrem dici posse aio; quatenus eam volunt sua latitudine complecti omnem statum infra optimum, qui morbus non sit; tametsi fortè ex eo possit appellari mediocris, quòd medius quidam status sit inter exquisitam sanitatem, & exquisitum morbum; ex quo etiam efficitur, vt Valetudo apposité aut inculpata, aut aduersa, aut ambigua esse dicatur. Vtcumque profectò Aristoteles sanitatem, & morbum in iis habeat contrariis, quorum alterum inest à natura, non magis medium quidpiam agnoscat inter sanitatem, & morbum in Animalis corpore, quàm agnoscit in numeris inter parem, & imparem, quorum alterum esse necessarium sit, Galenus tamen nomine *Neutrius τῆ οὐδετέρῳ*, agnoscit medium aliquid, quod accipi etiam trifariam declarat. Etenim postquam Medicinam scientiam sanorum, morbosorum, & neutrorum definiit, ac docuit vnumquodque istorum posse accipi aut vt corpus, cui propriè competat esse sanum, morbosum, vel neutrum; aut vt causam, quæ tale faciat, vel conseruet; aut vt signum, quod tale esse indicet (id scilicet imitatione Aristotelis, cùm quidquid est sanum tale dici ob sanitatem aie, aliud quidem, quia illam conseruet, aliud, quia faciat, aliud quia indicet, aliud quia ipsius habendæ sit capax) ac docuit rursus ista tria dici sana, morbosa, neutra, aut simpliciter, cum nempe vel semper, vel vt plurimùm talia sunt, aut pro tempore, cùm nempe aliquando; postquam ista, inquam, Galenus deduxit, tum dicere de corpore, & sano quidem, morbosóque aggressus, ostendit corpus neutrum dici, aut quòd neutrius extremorum sit particeps, aut quod vtriusque, aut quòd nunc vnius, nunc alterius, ac docet speciatim corpus dici neutrum iuxta primum significatum, quod est inter sanissimum, morbosissimúmque exquisitè medium.

Sed ne hac in re hæream, ex Sanitas, quam Natura maximè intendit, nisi est illa absoluta, ac prior, est tamen alia quasi suppar, quam optimam quoque dicimus censeri, quámque nisi omni homini tribuit, ex accidenti tamen est, & in inferiori gradu non consistit, nisi quia ob causas interuenientis, impedim[...] que progredi non potest ad summum. Quippe Natura semper spectat, ac afficit id, quod est optimum, & nisi præstare id valeat, quod potest tamen optimum præstat. Quoniam verò impedientes illam optimam [...]tatem causæ deteriores, vt morborum que eundant; ideò vt sanitatis causas [...]bus indigitemus, ex videntur posse [...] succedaneæque distingui. Et primæ quidem aut primam conformationem ex [...]ne, aut primam ex sanguine intra vterum [...]tritionem respiciunt. Si enim & semen [...] perfectæ fuerit temperaturæ, & vterus [...] excipiens fuerit apposité comparatus, [...] vis formatrix elaborationem sui operis [...] aggreditur, vt partium conformatio neque magnitudine, neque forma, neque numero, neque ordine, neque situ, neque distinctione, neque cohæsione, & quod caput est, neque congrua temperie peccet: sicque non [...] *Ἄριστη bona*, seu mauis optima partium *dispositio* consurgat, sed simul etiam stamina [...] quæ & quasi fundamenta perfectæ, [...]tisque sanitatis iaciantur. Si sanguis [...] qua partes à prima statim delineatione, [...]dum cohærentes perfici pergunt, [...]tur, fuerit debitè temperatus (qualem [...] partim à matris temperie, partim ab [...]tis, & victus ratione, quo vti ea debet, [...]dere manifestum est) si fuerit, [...] temperatus, vt vnaquæque pars quod [...] congruum ex eo desumat, sibique [...] tum altrix, auctrixque facultas opus [...] suum sic adoriatur, vt conformatio [...] ueus ad perfectionem corporis [...] crescque vocatam Græcis *Ἕξιν*, hoc est habitum bonum, optimumve, qui [...] ipsa constans, perfectáque sanitas, [...] constans, ac perfecta radix. Videtis [...] Sanitatem *Ἄριστην bonam temperiem* [...] complecti hanc vtramque videmus, [...] tam *Ἄριστην* atque *partium* [...] quàm *Ἕξιν*, *habitum totius corporis* [...] *tum*; quoniam qui vtraque valuit, [...] toto vitæ tempore perseuerat sanus, [...] cile certè amissam sanitatem recuperat, [...] pe à natura potenter adiutus vt [...] causis resistat, morbósque inductos [...] si extraneum aliquod præsidium [...] deiiciat.

Spectat huc præsertim generalis [...] tatis causa, quam Epicurus, & [...] apud Galenum, Asclepiadesque [...] Quippe illum esse sanum volunt, cui [...] meatus à prima præsertim conformatione [...] comparantur, vt neque patentiores [...] que angustiores, quàm oportet, [...] los cum alimentum, tenuiusve in [...] succus alimentarius in singulas partes [...] distribuatur; tum spiritus vitalis, [...] lisque quoquouersum ad vitæ, sensusque [...] ctiones probè obeundas congruè [...] tum omne excrementum, fuligo, [...] que omnis congruè manadent. Præterea [...] tem quod vulgò solent hominem [...] describere, vt neque obesus sit, neque macilentus (dicunt Græci *εὔσαρκον bonæ carnis* [...]*sitionis*.

[illegible], bonove corporis habitu prædituum, qui nimirùm sit inter crassum, gracilémque velut medius, quique à Galeno proinde commendatur, circa Aphorismum Hippocratis, quòd *Qui naturâ admodum crassi sunt, citiùs, quàm qui sunt graciles, intereunt* :) vt sit proinde item neque mollis, neque durus ; neque glaber, neque hispidus, & ad primas qualitates quod spectat, neque calidus, neque frigidus, neque humidus, neque siccus (tametsi tamen malè Aristoteles calidum magis, ac humidum facit.) Vt prætereà sit florido colore, commistore ex albo, & rubro, ob temperatam, & suffusionem sanguini; capillitio quoque neque raro neque denso, & adolescente præsertim ætate ex colore flauo in nigrum vergente (sed hoc videlicet in nostris temperatis regionibus; nam de Æthiopia quidem, ac ipsæ quid sentiendum sit, manifestum est:) Vt insuper sit cum respiratione, quàm pulsu neque citatiore, neque cunctatiore ; ac ea nutrix facultate, quæ tantum concoquat, quantum appetit, tantum appetat, quantum concoquit, non verò ampliùs, neque minùs : vt & sensus integros habeat, & eorum functiones probè obeat : vt imaginatione, ingenio, iudicio, ac memoria polleat ; vt affectu demum, moribúsque compositus sit, fortis, mansuetus, temperans, liberalis, &c. ac ipsum proinde symmetria, ac decor non Animi minùs, quàm corporis spectabilem faciat.

Succedunt eæ deinceps causæ sunt, quæ aut extrinsecus ab externo sanitatem seruant, aut eam, si contigerit labefactari, restituunt. Ac inter conseruatrices quidem censeri debent tum parentes, nutrices, educatores, & quibuscumque cura est prouidere ne teneræ ætati quicquam obsit, aut noceat ; tum vnusquisque sui curam habens, & ex quo præsertim ea ætate est, vt quid bonum, quid malum norit, ac illud sibi procurare, hoc à se arcere valeat : Egregiè nempe Cicero, *Sustentatur*, inquit, *valetudo notitia sui corporis, & obseruatione earum, quæ res prodesse solent, aut obesse, & continentia in victu omni, atque cultu corporis tuendi causâ, & prætermittendis voluptatibus, postremò arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent* : Quibus postremis verbis Medicos indigitat, qui tertio quasi loco, suo consilio, studióque operam ad sanitati inseruiunt. Verùm quia hæ causæ sunt veluti cæteræ, & quasi adhibentes vtilia, nec removentes noxia (nisi quòd fortuita, ac ineuitabilia sæpe interueniunt, quæ humanam omnem prouidentiam superant, vt mutilantia, vulnerantia, contundentia, quæ præcauere nulla ars valeat) idcircò solent reuocare ad hoc genus causæ ea ipsa, quæ tanquam materia, ex necessitate adhibentur, redduntque tamen, nisi, vt par est, adhibeantur, lædentia sunt, ac ea de causa etiam, tanquam remouenda habeantur. Eiusmodi ea sunt, quæ Galenus alicubi dicit Assumenda, Educenda, Facienda, Incidentia extrinsecus; quæque ab eodem aliàs dicuntur explicatiùs, Aër, Motus, & Quies, Cibus, & Potus; Excretio, & Retentio ; Somnus, & Vigilia, Affectus Animi : quæ omnia non alia de causa Res non-naturales dici vulgò solent, quàm quia sunt velut indifferentes, ac quatenus bene, vel malè administrantur, prosint, aut noceant. Ex ipsis proinde sunt, in quibus versatur tota illa Medicinæ pars, quæ *Hygieine* dicitur, quòd tuendæ sanitatis studium illi potissimum incumbat. Inter autem *Aër* primo loco habetur ; is nimirùm est, qui nascentem fœtum primus excipit, qui primus non modò exteriùs corpus afficit, sed etiam ore, & naribus inductus intra ipsum subit, ac ea deinceps necessitate inspiratur, exspiratúrque, ad educendum ex pulmone excretas in eo sanguinis prætereuntis fuligines, vt nisi id contineriter fiat, ramoli tam venosæ arteriæ, quàm arteriæ venosæ obstruantur ; & non sanitas modò labefactetur, sed vita etiam suffocatione pereat. Quantum interim porrò aër ad immutandum corpora valeat, nimis quàm manifestum est. Cùm omni autem aëri pro regione, quam occupat, sua quædam sit qualitas, ob quam corpora afficit ; est enim, v. g. in uliginosis, ac depressis regionibus humidior, crassior, impurior, in aridis, editisque, siccior, tenuior, defæcatior ; tum aduentitias quoque habet à Sole, ac Ventis. Nam à Sole quidem, pro vario illius ad nos accessu, recessúque sic afficitur, vt tempestates exhibeat, eiusdemque Æstate vigente calidior, Hieme frigidior, Vere, & Autumno temperatior ; quam variationem etiam pro situ vario locorum subit ; est enim pari ratione calidior, frigidior, temperatior, prout loci facies ad Meridiem, ad Aquilonem, ad Ortum, Occasumve obuertitur. A Ventis verò, quatenus Australes ipsum turbidum, & pluuiosum faciunt, Boreales purum, atque sudum ; illi præterea calidum, hi frigidum, &c. Notandum verò aërem quidem temperatum, defæcatúmque esse per se saluberrimum ; sed ex accidenti tamen, ac pro temperantiæ conditione fieri, vt calidiori, & sicciori corpori conducentior sit, qui frigidior, humidiórque est ; frigidiori, ac humidiori, qui calidior, & siccior. Vniuersè autem neque nimium crassus, neque nimiùm tenuis esse vtilis potest ; quoniam, vt suo loco deductum videtur, & mox quoque insinuatum est, eo fine inducitur, vt donec deinceps educitur, absportet secum fuligines ex transitu sanguinis per pulmonem secretas ; tum nimis tenuis illas aut inducere, aut abducere corpulentiæ defectu non potest. Dixi autem maximè, hoc est frequentiùs, sensibiliúsque immutari à Sole, ac Ventis ; nam Luna quidem secundum Solem immutat quoque aërem, vt cernere licet non modò in Animalibus, sed in Plantis etiam, aliisque rebus : præter ventos autem exhalantur à terra non modò vapores, & alia, vnde Meteora varia creentur, sed speciatim etiam tetri halitus, qui aërem pestilentem reddant.

Succedunt Aëri *Cibus, & Potus*, siue vniuersè alimentum (nam motus, & quies posteriùs quid est) quippe Animal quinque statim ac est natum id & appetit, & assumit, ac idem deinceps tota necessitate facit, tum ad augescendum, tum ad reparandum iacturam, quæ interni caloris pabulatione fit ; vt nisi statis victibus faciat, neque incrementum accipere,

Quid sanitas

Quid sani-tas. accipere, neque seruari incolume possit, sed marcore intereat, defectu alimenti, vt lucerna defectu olei extinguitur, necesse sit. Et quis sit quidem tum cibus, tum potus saluber, docet abundè Natura parens vnumquodque Animal; ac nisi Hominem perinde docere videtur, atque cætera, non ipsius sanè est culpa, sed ipsorum-met hominum, qui partim vitio educationis, partim propria intemperantia alimentis nec necessariis, nec naturalibus assuescunt, temperiémque ita immutant, vt appetitus ipsis ad alia, quàm ad destinata à natura ferantur. Ex quo efficitur, vt mirum non sit, si & in delectu, & in vsu ita fallantur, vt Medicis egeant, qui longæ experientia obseruationéque educti demonstrent quænam Euchyma, & Cacochyma, bonive, aut praui succi sint in frugibus, leguminibus, radicibus, herbis, arborúmque fructibus, in Auibus item, Piscibusque, & Quadrupedibus, deductisque ex ipsis, vt ouis, lacte, caseo, rursusque in aquis, in vinis, in potionibus cæteris; ac vtrorúmque præterea præscribant & quantitatem, & pro temperiei, ætatis, tempestatis, assuefactiones vtendi modum: cùm tota ista obseruationum, demonstrationum, præscriptionúmque varietate, ac veluti farragine, Animalia, vt sapientiorem, compendiosioremque magistram sequuta, minimè indigeant. Verùm hæc dere in Ethicis fusius, vbi & declarabitur, quàm tenuia sint, quàmque parabilia, vt necessaria cætera, ita speciatim alimenta quibus Natura indiget, quæque ad tuendum sanitatem, quam-maximè licet constantem, conducunt. Sequitur *Retentio, & Excretio* post alimentorum assumptionem ideò necessaria, quòd cùm nullum sit alimentum ita purum, defæcatumque, vt cùm conuerti in substantiam illius, quod nutritur debeat; non habeat in se vtile, & quasi homogeneum quidpiam, quod Animali connutriendo quasi aggenerari valeat, quidpiam, quod quasi inutile, heterogeneúmque, non valeat, eapropter & illud retinendum est, ne ipsa alimenti vsurpatio suo fine frustretur; & hoc excernendum, ne aut nimis accumulatum, aut nimis longâ morâ putrefactum Naturæ œconomiam non modò impediat, sed etiam peruertat. Notum certè est, quæ incommoda ex aluo, & vesica suppressis, ex cutis poris sudori occlusis, ex reliquis humoribus minimè purgatis oriantur. Quanquam & excrementa sunt, quorum neque ante maturationem, neque aut subitanea, aut nimia probatur euacuatio; ac notum est speciatim quàm salubre sit iuxta Epicurum, & *apud Laert. & Epidem.* Hippocratem, vitale semen continere; ne memorem, quod quidem aiunt, tam esse corpori seruando aliquam crassiorum excrementorum subsidentiam in intestinis necessariam, quàm vino seruando necessariæ in dolio fæces.

Quod porrò hasce inter causas *Motus*, & *Quies* connumerantur, ideò est, quòd Motus, seu Exercitatio & tempore congruo, & moderatè adhibita mirè ad sanitatem conducit, quippe & excrementis egerendis confert, & membra firmat, & habitum corporis laudabilem parit; cùmque incongrua, ac nimia & corpus exsoluit, & internam turbat œconomiam, ac morbos sæpissimè inducit; non iniuria Herodicus Gymnasticen, seu Exercitatoriam artem in Medicinam, ex Platone inuexit, vt nimirum præscribat, quandò, quatenúsque exercendum sit. Additur autem motui, seu exercitationi Quies; quoniam vt alterna quiete caret caducarum rerum nihil potest, sic speciatim sanè in ipsis Animalibus factam post laborem, & vehementem præsertim, membrorum distensionem remittit quies, eadémque spirituum dissipationem instaurat, creatum calorem temperat, exsiccatum corpus humectat, vno verbo & membra leuat, & exsolutas vires reparat. Cauendum modò est, ne quies in ignauiam degeneret; præclarè enim Hippocrates, cùm in præceptis Sanitatis illud primum habeat, *vesci citra satietatem*, tum id secundum subiicit, *impigrum esse ad laborem*. Præclarè etiam, qui illum est imitatus Cornelius Celsus, postquàm inter alia præcepta sibi tradita, illud fuit, *Quiescere interdum, sed frequentiùs se exercere*, subdit, *Siquidem ignauia corpus hebetat, labor firmat; illa maturam senectutem, hic longam adolescentiam reddit.*

Subiicimus porrò *Somnum*, & *Vigiliam*. Somnus quidem, quia in illo præcipuè consistit quies necessaria, vt per quam non membra modò conquiescant, sed ipsi etiam sensus, eorúmque organa reficiantur; cerebrum peruigiliam resiccatum humectetur; cibi & humores probè coquantur; vires denique omnes reficiantur: Vigilia autem, non modò quia tantum duntaxat, quantum vigilamus, propriè viuimus; sed etiam quia exercitium tam corporis, quàm Mentis per illam sic peragitur, vt nisi somnus nimius caueatur, & corpus per segnitie torpescat, halitibúsque & humoribus retentis grauetur, & natiuo calore, ac sensu, ipse etiam Animus hebescat.

Postremo autem loco accensemus *varios Animi affectus*; sed constat iam ex dictis, intelligendam præsertim esse *animi* lætitiam, seu hilaritatem; cùm ex opposito mœror, aliæque passiones, vt turbulentos spiritus faciunt, sic congruas functiones præiudicant; neque iis, quæ copiosè sunt dicta circa singulas addere quicquam necesse est. Ad causas, quæ labefactatam sanitatem restituunt, quod spectat, quia illæ inductos morbos supponunt, ideò paucò post [illegible] de morbis sunt.

CAPVT IV.

De Temperie Morbosa, eiusve causis etiam ex Chymicis.

MORBVS itaque seruandæ valetudo, ex iam dictis vbi liquet est, quàm praua, vitiosa, illaudata temperies, quàm subitò perturbatus, inconcinnus corporis status, quàm constitutio præter naturam

ram, quæ illius functionem vitiat, ac vt-plurimùm cum molestia est. Dico autem, *præter naturam*, ac aut Infantia, aut Senectus, quæ vtraque functionibus plerisque est impedimento morbi nomine contineatur; cùm vtraque sit secundum naturam, & imbecillitate vtriusque inevitabili existente, ad sanitatem sufficiat si modò functionum, quarum capax est, probè, & sine labe eliciantur. Quòd Senectus certè morbus dicitur, Rhetoricum est; intelligitur nempe vt ætas infirma, morbisque obnoxia, & quam proximè consequitur mors. Vitiat autem morbus actiones, quatenus peragentis, aut intercipientis organa, suis functionibus obstaculo est, ne aut omnino, aut facilè, congruéque suis muniis fungantur. Quia verò vitiatæ, læsæve actionis præcipua nota est molestia, seu dolor (neque enim solemus morbum, nisi tanquam rem molestam, importunámque concipere) ideò dico ipsum cum molestia esse; addo tamen, *vt-plurimùm*, quoniam aliqui morbi sunt, vt Hectica febris, ac Leipothymia, quæ sensu molestiæ, & doloris carent; Et quo forte est, cur Galenus, & alij morbum definientes, molestiæ mentionem non faciant; nisi quòd eò quoque respiciunt, quatenus in rebus præter naturam tria quædam habeant, Morbum, Morbi causam, & Symptoma, seu accidens morbi; dolorem, & molestiam inter symptomata numerant; quemadmodum & actionem læsam numerant, additam tamen ad definitionem morbi. Cùm dico porrò morbum esse constitutionem præter naturam, idipsum est, quod Epicurus, Asclepiadésque dicere voluisse videntur, cum iuxta paullò antè dicta definiere morbum [illegible] *incommensurationem meatuum*; quippe morbosa constitutio nihil aliud est quàm ipsa meatuum præter congruum amplitatio, angustatio, seu relaxatio, compressio, consequensque transfluxio, obstructio, collapsio, &c. vt deinceps quoque inter morborum causas attingetur. An heic adiiciam, quòd dum Paracelsus contendit morbum esse substantiam, siue Animal intra Animal, nihil aliud videtur intelligere, quàm causam morbificam, illiusve energiam toto corporis meatibus diffusam; ac proinde morbum totum corpus sic occupantem, vt si aliquis corpus destrui, morbum verò consistere, is sit habiturus eundem positum, easdem dimensiones, easdem partes, quas ipsummet corpus Animalis habuerit. Nempe [illegible] morbi in corpus, perinde ac aquam in cineres vult, fierique proinde ex vtroque corpus, quod sit reipsâ duo corpora. Sed exhibere verba eius præstat. *Exempli*, inquit, *loco sit Icteritia, quæ oritur in centro hominis, id est, sole vero nullum damnum affert, nisi ex ea [illegible] homo progenitus sit, id est Icteritia sit [illegible] homo. Habet enim orbis totum corpus Icteritiæ, quod tam latè extenditur, quàm latè extenditur Microcosmus, id est in manus, pedes, [illegible], & omnia, quæ corpus continet. Cum hoc totum corpus repletum est, tum absolutus est, & habet omnia membra, quæ homo habet, ut membra membris adiacent. Habet manus manum, pedes pedem, oculi oculorum, ventriculus ventriculi, intestina intestinorum morbos procreant. Atque ita Microcosmus geminus est in tali morbo, habet duo corpora, & est vnus homo, non alio modo vnita, quàm si aqua in cineres infunderetur.*

Quid Morbus.

Verùm hæc vt mittam, ac speciatim non adnotem quàm sint multi morbi pro monstris habendi; cùm quotcumque hærent singulis solùm partibus aliud nihil futuri, quàm homines mutili, aut membra quædam secreta sint, obseruo potiùs heic insinuari illam morborum diuisionem, quam Celsus habet quasi primariam, dum morbos omnes diuidit in eos, qui in totis corporibus consistere videntur, & eos, qui oriuntur in partibus. Habet porrò in genere eorum, qui in toto sunt corpore genus febrium, quod *vulgare*, inquit, *maximè morbi genus est*. Vulgare autem meritò dicit, quia non modò febres vulgò innotescunt, passimque homines diuexant; sed penè etiam vulgare est, vt morbus qui non sit aut febris, aut certè cum febre morbus non consistat. lib. 3. cap. 1. Circa verò morbos, qui in partibus sunt, illa est habenda primaria diuisio, qua morborum alius partium similarium, alius dissimilarium, alius vtrarumque esse dicitur. Et qui partium quidem similarium est, appellari solet Intemperies; qui dissimilarium, praua conformatio, qui vtrarumque, continui solutio. Quo loco oportet sanè intemperiem præcisè dictam intelligi; cùm laxiore vocabulo omnis morbus sit intemperies quædam. Non repeto autem Intemperiem, prauámque temperiem, ad hoc vt talis reputetur, eam esse debere, quæ actionem lædat sensibiliter; sciendum est potiùs intemperiem, quæ similarium partium est, vix reperiri simplicê, hoc est, quasi vna solùm qualitas congruam proportionem excedat, dominatúmque obtineat; quòd fieri vix possit, vt vna intendatur, quin familiarem sibi adsciscat, veluti calor siccitatem; cùmque omnis proinde composita sit, irrepere illam in partem solere, aut sine affluxu nouæ substantiæ, saltem quæ sensibilis sit, aut cum affluxu sensibili, vt cùm Phlegmone generatur. Ad conformationem vitiosam quod spectat, innuimus iam illam attendi aut penes partis magnitudinem quæ æquo maior, aut minor sit; aut penes figuram, quæ praua, & insolita; aut penes numerum, qui excedat, aut deficiat, aut penes situm, ac ordinem qui sit præposterus; aut penes connexum, qui nullus, nimius, imperfectus, &c. Quod ad solutionem continui, videri illam quidem partium similarium esse propriam, sed spectare tamen etiam ad dissimilares, vel ex eo quòd illæ nihil aliud sint, quàm similariû aggeries quædam, & vix vna illarum lædi, quin plures simul lædantur, possit. Fuit verò insinuatum superiùs solutionem continui esse non modò incisionem, punctionem, vulnus, fissuram, fracturam, contusionem, distensioné, conuulsionem, &c. sed quamlibet etiam intemperiem, qua quidpiam irrepit, vnde particulæ dissociantur, & diuortium exiguû licet, aliquod nihilominùs eius interceptione patiantur. Præterea autem illam aliam penes partis sumptam morbi diuisionem, qua alius dicitur ad vnam dum-

Quid Morbus.

taxat partem pertinere, vt vertigo ad caput, nephritis ad renes, pleuritis ad intercostalia, &c. alias ad quamlibet indiscriminatim vt vlcus, tumor, &c. itémque aliam qua morbus parti, aut *κατ' ἰδιοπάθειαν ex propria illius affectione insit*, aut *κατὰ συμπάθειαν*, ex consensu, quoad alterius partis affectionem consficiatur, vt dum caput afficitur ob ventriculum pranè affectum. Vt attingam verò etiam alias ex variis morborum qualitatibus, conditionibúsque petitas; alij morbi simplices, alij compositi dicuntur, quæ quidem distinctio vt plurimùm obseruatur in febribus. Itémque alij acuti, alij mites, alij longi; sic enim Græcos diuisisse memoratus Celsus author est; & quasi acutus sit, qui breui soluitur, aut soluat, longus autem mitior sit, sic solet efferri diuisio, vt morborum alij acuti, alij mites esse dicantur. Sunt verò inter morbos acutos non ardentes modò febres, sed etiam pleuritis, phrenitis, & alij; cùm & in peracutis, extremisve vocatis numerentur etiam angina, neruorum distentio, lethargus, & alij, qui tamè iidem habentur periculosi, & lethales, ad cæterorum discrimē, qui & carent periculo, & salubres etiam propterea dicuntur, velutifebris Ephemera. Rursus alij dicuntur Endemij, siue Regionales, seu qui regionum aliquarum proprij sunt, vt nostræ Narbonensis Carbunculus, vallis Lucernæ Allobrogum Bronchocele, Hispaniæ Strumæ, &c. quò spectat & illud Lucretij recitatum superius,

lib. 6.

Est Elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in media, neque præterea vsquam.
Atthide tentantur gressus, oculique in Achæis Finibus, &c. ———

Alij Epidemij, siue populares, quorum communis causa in aere corrupto est, cuiusmodique præsertim est pestis, quæ etiam contagio accersitur; cùm sint & alij contagiosi, vt lepra phthisis, scabies, & quicumque & attactu, afflatu, aut alia ratione relicto in corpore fomite generantur. Alij Sporadici, seu dispersi, & cuiusque speciatim proprij, seu à fortuita causa inducantur, seu proprio vitio accersantur, seu vitio seminis contrahantur, qui & dicuntur hæreditarij. Ad hæc, alij manifesti habentur, quorum nempe causæ in confesso sunt, vt vlcus malignum, aut phthisis; alij occulti, quorum causæ abditæ, vt venenati, & contagiosi; vt puerorum vocatæ variolæ, vt exanthemata tam rubra, tum purpurea febrientium; alij noui, sæculis incogniti, qualis apud nos ante sesqui-sæculum apparuit primùm lues venerea, qualis apud Italos Pompeij magni tempore Elephantiasis; & Claudij Cæsaris principatu Lichenes, siue Mentagra. Verùm ista hæc communiora morborum genera attigisse abundè est, cùm quæ possent genera quinque recenseri ex Chymicis sint attingenda non multò pòst; & qui morbi possent videri speciales variorum Animalium ad hæc eadem referantur. Siquidem tametsi ista memorentur, tanquam obseruata in ipsis potissimùm Hominibus; non alia sunt tamen, quæ in cæteris Animalibus deprehendantur; & [illegible] Aristoteles ait vsu peritos asserere mo[illegible] quibus equi, asinique laborant eosdem [illegible] esse cum iis, quibus laborant Homines, [illegible] dici ferè de cæteris potest. Quod [illegible] sunt, v. g. variis Animalium [illegible] caudere, notum est grandinem quam [illegible] collo præsertim, simulque concipiunt, [illegible] diem esse lepræ, cui subiiciuntur & Ho[illegible] & quod ait rabiem, qua canis corripi[illegible] transfundi quidem in alia, quæ mo[illegible] at non in ipsum Hominem, id nimisquam [illegible] sum experientia conuincit.

De causis morborum vt quidpiam dica[illegible] notum est posse illas quoque primarias [illegible] aut succedaneas; quatenus morbida con[illegible] tio, iuxta quam quis sæpius, faciliùsve æg[illegible] habere dictum potest ab intemperie [illegible] sanguinisque alimentitij, donec formet[illegible] tra vterum (in quo potest etiam [illegible] structuram subire) quatenusque à n[illegible] contrahi potest non modò morbus, sed m[illegible] bida etiam constitutio neglectu, [illegible] tritum, nutricum, cæterorum [illegible] prauo etiam vsu rerum illarum præter [illegible] tam, quæ vt probè administratæ [illegible] tuentur, ita vitiosè, morbos inducunt. [illegible] rem iuxta tritam quoque apud Medicos [illegible] sionem dicamus, excelli morborum ca[illegible] externas, internasque partiuntur, & [illegible] vocant *προκαταρκτικάς*, quasi *præincipientes* [illegible] primitiuas dicas; internas autem h[illegible] *προηγουμένας antecedentes*, aut [illegible] *νεκτάς*. Ac Procatarcticæ quidem [illegible] sunt non modò percutiens, contundens [illegible] vellens & quicquid eiusmodi aut [illegible] ta, aut casu aliquo continui solutionem [illegible] aliave ratione corpori noxam infert, [illegible] ximè etiam illæ præter naturam res, [illegible] primis aër noxia qualitate infectus, a[illegible] calore, nimio frigore, nimia siccitate, [illegible] humiditate; quo nomine etiam Sol, [illegible] vtriusque calor; glacies, Aquilo & [illegible] frigus aliaque id genus hisce causis a[illegible] tantur. Sic cibus, & potus aut qua[illegible] qualitate peccans, aut tempore non [illegible] ptatus. Sic exercitatio violentior, quies im[illegible] deratior, Ira inflammans, tristitia pro[illegible] &c. vnde & accedendo ad ægrotum cu[illegible] primis disquiritur, quæ fecerit prima [illegible] sionem morbi. Ex internis autem causis [illegible] censentur, & quasi propinquiores ha[illegible] tum humores, tum excrementa. Nam [illegible] mores, quidem solà peccent copia, tum [illegible] *πληθώρα* seu *Plenitudo*, quanquam id [illegible] li ferè sanguinis redundantiæ datur, si [illegible] tate, tum *κακοχυμία vitiositas humorum* [illegible] Differre autem ab hac volunt *κακοήθειαν* [illegible] *moram*, & *καχεξίαν prauam habitum*, qu[illegible] Cacochymia sit simplex humorū [illegible] Cacoethia malignitatem addat, & C[illegible] non humorum sit, sed viscerum par[illegible] & ipsæ appellent ad se alimentum vitio[illegible] in Elephantiasi. Aliunde verò si [illegible] aut qualitate, aut quantitate peccet, [illegible] vel præmaturè eiiciantur, vel nimi[illegible] rineantur, varios gigni morbos in co[illegible] est. Ad continentes causas quod [illegible]

non desint quidem qui illas negent; sed cùm hoc nomine videantur intelligendæ causæ illæ quæ creato morbo non abscedunt, sed continuò permanent, continentésque proinde quasi perseuerantes dicuntur, & ea quidem ratione, vt morbus cum ipsis increscat, imminuatur, desinat, sicque de illis verè dicatur, quòd sublatâ morbi causâ morbus tollitur, eæ nihil minùs videntur negandæ, quantò paucæ sint præcedentes causæ, quæ non creato morbo subsistant, coniunctæque illi cohæreant, aut potiùs errare ipsum perseuerent; sicque & præcedentes, & continentes sint, ac ratione sua, ob spectatum tempus diuersum mutuò distinguantur. Prætereo autem quas alias præterea causarum nomenclaturas illi prosequuntur, dum alias quidem per se, alias ex accidente distinguunt; itémque alias principes, alias adiuuantes, quas & dicunt *συναιτίας concausas*, præter eas quas vocant *Sine quibus non*, hoc est, quæ sunt solùm conditiones quædam contactûs, admotionis, præparationis, & similium, nihil agentes quidem ipsæ, sed sine quibus nihilominùs per se agentes non agerent. Ac rursus alias causas actu, alias potestate, vt quæ actu, aut potestate calidæ, frigidæ, siccæ, &c. Eam diuisionem solùm accipio, qua causarum aliæ dicuntur manifestæ, aliæ occultæ, vt innuam, præter causas externas, internásque vix esse illas, quæ non aut essentiæ aut agendi modo sint reuerà occultæ. Nam cùm quæstio sit maximè de internis, antecedentibúsque causis, possunt illæ quidem dici generatim humores; sed quàm remotum tamen hoc est à veræ, genuinæ, proximæ causæ designatione? Dicatur enim, exempli gratiâ, pituitam esse causam febris quotidianæ, bilis flaua tertianæ, bilis atra quartanæ; hoc est ad summum dicere id quo febris causa continetur, non ipsa causa ostenditur. Agere quippe humores volunt ratione sua temperiei, hoc est per qualitates primas, quibus illi prædìti sunt: at cùm Pituita sua temperie frigida, & humida sit, cùm Melancholia frigida, & sicca; quonam modo prodit ex vtrauis feruor, qui in febre tam quotidiana, quàm quartana accenditur? & cum Cholera sit calida, & sicca; quomodo prodit ex ipsa algor, à quo paroxysmi tertianæ incipiunt? De exquisitis febribus loquor, ne quis propter nothas, humores commisceat, è quorum vno calor, ex alio frigus suboriatur. Quæso autem cùm vtrimque esse febrim velint calorem extraneum, seu præter naturam, in corde accensum, quî valeat pituita talem calorem accendere, quæ deberet potiùs sua temperie, aut nobilitate extinguere, aut moderatiore temperare calorem cordis? putrescere pituitam dicunt in primis, ac circa ventriculum venis, è quibus vapor febrim accensurus cor petat; humores nimirum putrescere volunt, quòd putredo sine calore non fit: verùm, cùm nulla res putrescat, nisi quæ potestate calida sit, contineátve in se semina caloris sopita, quæ excitari, erumperéque in actum valeant; quonam, quæso, modo putrescet pituita, si sua temperie neque actu, neque potestate calida sit; verùm æquè instar fluminis frigida, humi-

da temperie? Sanè & si in illam calorem aliunde accersas, tum non ipsa erit febris causa, sed illud ex quo talis calor manauerit. (Quid diui- num.) Sed ne in hoc hæream, nequicquam non est, quòd Hippocrates coactus est fateri, *non calidum, non frigidum, non humidum, non siccum magnam vim habere, sed acerbum, sed acidum, sed amarum, &c.* (lib. de vet. med.) Quanquam hæ etiam qualitates aut ortæ ex primis, non maiore, quàm illæ, efficacia sunt; aut adsciscentes quidpiam extraneum, monstrant id, quod dixi, esse humores morborum causas non ratione suæ temperiei calidæ, frigidæ, &c. sed ob quidpiam aliud præterea contentum. Quis etiam quamuis aliquis humor amarus, acidúsve sua temperie dicatur; erit quidem ex hac ratione organum gustatus afficiat; verùm vt in organo tactus, penitiùsque cæteris effectum alium pariat, qualitate alia sit præditus, oportet. Vnde & nequicquam tum non est, quòd ille in morbis grauioribus *ἄξιον μᾶλλον, ἢ τέχνῃ, opinione magis, quàm arte* indicium vult fieri. (lib. de flat.) Nempe, quòd coniiciamus quidem esse aliquid in humoribus quod morbi causa censeri valeat; sed quale sciri certò haud possit. Sanè cùm illud tantillum sit, quod ex morsu viperæ, aut rabidi canis corpori affunditur, ecquemnam cogitare liceat calorem, amarorem, quamlibet denìque primam, secundam alteriúsve ordinis qualitatem à qua tot horrendi effectus citantur? Et de morbi fomite intra corpus nato, vt dicam, ecquæ esse potest huiuscemodi qualitas, quæ Epilepticos ita repente prosternat, ita vehementer conuellat, ita penitùs exturbet, &c. Ex quo efficitur, vt nequicquam demùm non sit, quòd dixit Hippocrates *esse aliquid diuinum in morbis*; diuinum inquam, non quòd immittatur diuinitùs, ita enim interpretatur Galenus, qui etiam contendit Hippocratem nusquam morborum causam referre in Deos, quin etiam in libro de morbo sacro multum esse in persuadendo oppositum; sed quòd sit eiusmodi, summouere remotum ab omni nostra notitia; siue mavis, eiusmodi, quod sit soli Deo perspectum. (2. prædict. com. 7.)

Annituntur quidem Chymici penetrare vlteriùs, neque non conatus laudabilis est; quàm verò est parùm, quod intereà proficiunt. Nam primùm quidem nihil ferè aliud quàm nomina noua, eáque aut barbara, aut natiua significatione aliena veteribus, vsitatisque, & ab omnibus intellectis substituunt. Exempli enim gratiâ Paracelsus vult morborum causas *Iliastrum*, aut *Cagastrum* esse: cùm tamen nomine Iliastri nihil aliud intelligat quàm semen antiquum, solitaque propagationis; nomine Cagastri nihil aliud, quàm recens, & ex corruptione fermentum: ac proindè nihil aliud sit ortum ex Iliastro, quàm quod vulgò dicunt ortum habere ex semine; nihil aliud oriri ex Cagastro, quàm ortum habere ex putri materia. (in libr. med. fragm. cap. 14.) Idem morbos omnis ad causas quinque referens, ipsas vocat Entia; ac cætera inter, quem alij morbum ex imaginatione ortum dicerent, ipse *Pagoyum* appellat. (in Paramiro) Sic quod cæteri dicunt facultatem, ipse vocat *Characterem*; quod cæteri interiorem

Quid Morbus.

formam, seu vim naturalem, omnia interiùs disponentem, agentem-ve ipse *Archæum* quod cæteri tum, aut facultatem inefficacem, atque sterilem, ipse *Resolutorem*, ac ita de aliis sexcentis. Illius autem sectatores cùm nominibus iisdem vtantur, tum vsitata ad alia improprissimè transferunt. Seuerinus enim, cùm

In Idea Medic.

caussam, vel principium morbi posset dicere, *Tinctoram* morbi potiùs dicit, ac speciatim *Tincturam Pleuritidis*, potiusquam Pleuritidis caussam: ac ita illi vox hæc arridet, vt & *Tincturam seminalem*, pro vi seminali, & plura id genus enunciet. Sic cùm vox *Anatomiæ* suum, perspicuumque significatum habeat, ipse eò illam traducit, vt quod alius diceret Sanitatis speciem habere, ipse *genere sanitatis Anatomiam* dicat; quod alius in corpore humano, ipse in *Humana Anatomia*; quod alius confluere ad testes, ipse *ad testium Anatomiam*; ac pari modo complura alia. Quid verò huiusmodi voces, significatúsque inuehere est aliud, quàm fuco gloriam aucupari? Deinde immeritò declamare aduersus Medicos videntur, quasi illi in solis primis qualitatibus consistant; nam & iam est visum, vt Hippocrates ad acerbitatem, aciditatem, aliásque transcundum voluerit; & cùm ipsi tum Galeno, aliisque familiare est, vt ad humores salsos, nitrosos, æruginosos, aliósque confugiant. Quodque interim negant caliditatem, frigiditatem, aliásque huiusmodi qualitates morbos creare manifestæ experientiæ repugnant; ac nihil aliud, quàm verbis ludunt, si aut putant has qualitates quasi à substantia separatas accipi; aut substantiam ipsis affectam calidam, frigidamve dici, ac vt talem calefacere, frigefacere, adurere, gelare, &c. nolunt. Dicunt Elementa, aut humores, quibus calor, frigus, &c. tribuuntur, esse tantùm matrices morbificorum seminum, quæ vbi iuxta suas prædestinationes ex sua nocte in lucem prodierint, & exaltata, maturatáque fuerint, morbos, vt fructus proprios producant. At verborum tum varietate, tum vanitate seposita, ecquid amabò proferunt noui? Nam quod Seuerinus quidem vult morbos omneis esse ex seminibus aut inferioris, aut superioris globi; & priora contineri in cibo, ac potu, communibus nempe impuritates; posteriora verò in aëre, resolutionem nempe Siderum, vt vocat, in quibus sint venenatæ proprietates arsenici, auripigmenti, sulphuris, doronici, aconitorum, napelli; ecquid reipsâ habet, quod alij non censeant, dum cibi, ac potus delectum præscribunt, & cauendum iubent ab aëre impuro, & qualitatibus venenatis, pestilentibúsque infecto? Exhalari enim ex locis subterraneis in aërem vapores arsenicaleis, auripigmentaleis, &c. eósque ipsos caussa morborum Epidemicorum noui nihil habet. Vult febris caussam, exempli gratiâ, semina esse *Nitro-sulphurea*, at cùm alij dicent frigido-calida, aut pituito-biliosa nonne reipsâ idem dicent? Quid corpuscula enim, ex quibus pituita frigida redditur, aut nitrosa, aut niuosa, aut glacialia sint, aliove nomine vocentur; vti & illa ob quæ bilis calida est, sulphurea, bituminea, oleaginea, adiposa, resinosa, &c. perinde est: nihilominùs siquidem semina, seu corpuscula hisce humoribus ...tinentur; eáque & cuiusmodi sint, & ...sint, & qua sede, qua copia, qua vi, qua sp... actione, & id genus cætera nosse fores opu... pretium, si ipsa febris caussa deberet aut ... aut haberi occulta. Cedò autem, quid ... Dolores acutissimos à salis spiritibus ... modò esse, non enim qui ex compulsion... ctione, vstione, frigefactione con... esse resolutiones duntaxat, cedò, inqu... experientiâ vtrosque comprehenderit? ... enim maior, quàm ex vstione dolor? ... fortè ad sal reductum est, cur vstionem ... Solémque opponit eiusque effectum ... ctum habet? Ne longum faciam; cùm ... se morborum etiam grauiorum caussas ... perspectas iactent, & imitatus Se... Quercetanus conscripserit opus *de ...præcipuis cerebrum afficientibus* idque ... ne Epilepsiæ fœminæ; requiret ex eo ... quæ caussa Epilepsiæ sit: dicet quidem ... bum hunc esse Astralem; gigni in globo ... tiore Microcosmi; Cælestem esse eius ... tas, & spiritualia semina; esse hæc requi... non in corporeis sedibus, sed in Elementis ... quibus spirituales tincturæ perinde ... neantur, ac minerales spiritus potenti... nentur in Elementis, vt suos effectus ... cant opportunis temporibus: verùm ... quidpiam specialiùs aut generatim ... caussa morbi, symptomatumve horrend... requisieris, ineptè facies; neque enim ... referes quàm refutationem, aut Gale... cæterorum, qui admisi fuerunt quidpia... hoc morbo conijcere. Idem aliàs ... peratam morbos ad tria illa Principia ... spectantéque aut ad Sal vlcera, apostemata... sentetias, &c. ad Sulphur febrium gen... flammationes, & alia, ad Mercurium ... dos, acresque vapores Epilepsiam, Apo... xiam, Paralysim; at perge eadem requirer... nequicquam te requisiisse persenties.

Vt Chymicus verò prætetream ac ... ea prætermittam, quod ex principiis ... dicere de morborum caussis Asclepiades ... tus est; ecce cùm ille, iuxta ante-dicta, ... tis morbique caussas in conditionem ... lorum, corpusculorúmque per ipsos ... tium retulerit, censuit imprimis ... laxitate meatuum fluxú debilémque ... tionem fieri; ac amplitudine columnas, ... ximéque ad stomachum creari *bou...* ... modicam, & vt vocant, caninam famem. De... inde morbos penè omneis angustiis, ... ctioneve meatuum fieri, dum quæ per ipsos ... traijcienda liberum commeatum non habe... Esse ipsos quoque humores habendos in ... duntaxat Procatarcticis; cæterum... ... cticam, proximam, agentémque caussam ... putâs id, quod propter tenuitatem ... appellauit apud Aurelianum ... est spiritum ex tenuissimis corpusculis ... stantem, adiunctáque mobilitate ... re facilè discurrentem. Si humores ... pæ humoris crassitudine, & viscositate ... meatus occuparent, vt sublungescit, ... in iis corpuscula sistuntur, consequentiáque

sent Lethargum; sin exitus solùm ita præcluduntur, vt intestina agitatione commoueantur, pulsentúrque, gigni phrenitida, pleuritim, febrim ardentem; febrem nempe crebra illorum agitatione concitari, ex eadémque causa esse pulsationem arteriarum crebriorem. Intermittentium autem febrium causam esse, quòd corpuscula intra meatus coaceruata ita disserantur, vt vias denique, quibus exeant, sibi aperiant, febrisque cesset, quousque alia, quæ pari ratione eliciuntur, sensim iterum cumulata. Quotidianam febrim proinde creari, si corpuscula maiuscula fuerint; Tertianam, si minora, seu mediocria; si minutissima, Quartanam. Maiuscula quippe sua mole tempore breuiore meatus complere, & sua paucitate citò euacuari; ac posse idcircò singulis diebus idem fieri. Minora, seu mediocria, quòd esse plura ad complendum meatus oporteat & colligi tardius & ob eandem causam tardiùs exantlari; quare & idem, nisi vno die interposito præstari non posse. Minutissima denique, quod plurima esse ad complendum oporteat tardissimè cogi, ac tardissimè quoque exhauriri; ac ideò biduū intercapedinem, vt paroxysmus redeat, exigi. Hydropesin ex eo esse, quòd commissorum corpusculorum angulositate, siue acrimonia noua in carne foramina fiant, quibus versus in aquam humor alimentarius quasi percoletur, intrusúsque, cutem, quam perrumpere non potest, distendat. Atque ita de cæteris, nisi videre velis apud Empiricum tres de causa febris, Asclepiadis hypotheses.

Quòd si requiras, qui ad hæc valeant, quæ occasione Auernorum de pestilentia attigimus in Meteorologia referri: constat dici imprimis posse ideò aërem pestilentem reddi, & corpus Animalis consimiliter infici, quòd vtrumque sit quaquauersum variis penitùs meatibus, quos subingressa, atque discurrentia halitus corpuscula sic illius partes, substantiámque immutent, vt coaguli corpuscula in lactis poros, meatusve subeuntia, pérque ipsos discurrentia, pérque ipsos vagantia partes, substantiámque illius, adeò vt quemadmodum lac ex fluxo consistens, & ex cedente tactui renitens efficitur (quod qui fieri valeat, non reperio) ita aër ex salubri insalubris, ex commodo incommodus Animali fiat; Animalque ipsum ex sano ægrotum, ex bene affecto pessimè constitutum reddatur. Deinde dici quoque posse, vt aër naphthæ halitu prægnans, aut lignum pingui substantia constans meatulis interstinguitur, in quos admissa corpuscula ignis ipsam aëris, naphthæve, aut ligni substantiam discutiant, corpuscula sibi similia in ipsis contenta, intérque pedita liberatem faciant, in lucem educant, sibique consocient, vnde & flamma propagetur, amplificetúrque euadat, ita halitus certi, pestilentiaque corpuscula in aërem, corpúsque Animalis semel admissa, internam illius substantiam sic subire, intermouerèque, vt quæ sunt in ea sibi consimilia, verùm latentia, & quasi sopita corpuscula excitent, eliciant, sibique adiungant, atque adeò proserpant, inque peiorem amplioremque abeant. Cùm idem verò dici de morbis cæteris contagiosis posse, in quibus ex fomite paruo ingens sæpe accenditur malum, vt ex parua sæpe scintilla magnum excitatur incendium; tum insinuauimus idem posse ad gangrænam, ad cancerem, ad cæteros morbos, qui pari ratione serpunt, pabulantur, grassantur.

Quid Morbus.

Sed ne ab instituto tamen recedamus, adnotare heic præstat, quamvis hæc, & similia sua probabilitate non careant, & videantur propiùs ad prima principia, quàm quæ dicuntur à Medicis, Chymicisque accedere; ipsa tamen adhuc eiusmodi sunt, vt generatim solùm dicantur, cùm esse operæ-pretium foret quæ esse specialiter debeat magnitudo, forma, ac dispositio singulorum meatuum; quæ moles, figura, & motio singulorum corpusculorum; quæ istorum cum illis proportio, commensúsque, aut discrepantia, vt hic ille-ve sanitatis, aut morbi effectus consequatur; vt hic morbus potiusquàm alius; vt corpore toto, aut aliqua solùm, & heic, potiusquam illa parte; vt hac vehementia, aut lenitate, vt hoc, non illo tempore, vt hac non alia duratione; vt cum his non aliis symptomatibus, & quæ sunt id genus innumera alia. Certè cùm inter cætera, id quod est dictum de febribus fuerit solerter excogitatum, maius est tamen omni solertia, cur maiora potiùs, quàm minora corpuscula secernantur, intrudantur, cohibeantur, coaceruentur; cur non inter maiorum molem, & minorum copiam ea fiat compensatio, vt multa minora æquè citò, & facilè, ac pauca maiora aut ineant, aut exeant, sicque paroxysmi æqualibus circuitibus redeant; cur vt paroxysmi sensim desinunt, non ita sensim incipiant, cùm vt euacuatio, sic coaceruatio, sensim, ac vno tenore fiat: cur non modò inter coaceruandum non increscat, ac ne sentiatur quidem calor; sed consummata etiam coaceruatione tantus plerumque excitetur rigor: cur non modò interdum plures intermittentium species complicentur, sed sæpe etiam vna commutetur in aliam, vti & non rarò intermittens ex continua fit, ex intermittente, continua; ac pari modo alia complura, ad quæ explicanda comminisci quidem & varietatem, & commistionem, & acervum, abscessúmque corpusculorum multiplicē licet; at specialem tamen illorum conditionē, mistuam, aliúdque id genus aut asserere, aut comprobare minimè licet.

Hoc verò interim admonet documentum, quæ circa febres mirabiles maximè sunt; nēpe circa intermittentes ipsi stati dies, quibus paroxysmi recurrunt; & circa continuas præsertim stati rursus dies, quibus vocatæ Crises contingunt. Nam quòd febris quidem visa, aut remissa, aut tenuem assequuta, aliquando exasperetur; aut visa etiam extincta, & abolita instauretur, ac recrudescat, id minùs mirum videri potest ob motū materiæ, quæ qualiscumque tandē sit, tametsi sensim cumuletur, & ad accensionē paretur, non-nisi tamen certam ad mensurā cumulata, comparatáque fermentari sic valeat, vt incalescat, accendatur, ardeat, ac vbi præ vehemente ardore discussa, consumptáque fuerit, tempore ad cumulationē, præparationémque simile indigeat; verùm mensuram

Quid Mirum.

cumulationis, præparationisque huiuscemodi ita certo dierum numero esse alligatam, vt nunc singulo quoque die perficiatur, ac redeat nunc singulo quoque tertio, nunc singulo quoque quarto, interdum etiam singulo quoque quinto, septimo atque nono; id demum profectò est mirum habendum. Sic & minùs fortè sit mirum, naturam, dum à causa morbi, febrisque maximè vrgetur, ac opprimitur ita eluctari, vt euadens superior ipsam discutiat, secernat, & secretam aut vomitione, aut deiectione, aut vrina, aut sudore, aut hæmorrhagia depellat; verùm id certis rursus diebus, vt septimo, decimoquinto, vicesimo contingere; ac iterum certis indicari, vt veluti quarto, septimo, aut decimo septimo, id denique est summopere mirum. Ne factis porrò circa Paroxysmos aduersus Asclepiadem difficultatibus, *lib. 1. probl. 83. & lib. 2. probl. 10.* intactam præteream communem sententiam, quam non sequuntur Medici modò, sed Aphrodisiæus quoque non vno loco explicat, id solerter quidem fuit excogitatum, quòd vt paullò antè attigi, pituita sit causa febris quotidianæ, bilis flaua, seu cholera tertianæ; bilis atra, seu melancholia quartanæ (nam sanguinem quidem non intermittentium, sed continentium febrium; nunc quidem per se verò aliis humoribus adscitis causam faciunt) & quia Pituita tum ob cruditatem multa colligatur, tum ob humiditatem facilè putrescat, siue fermentetur, ideò præ aliis humoribus citissimè cumulationem, præparationémque obtineat. Bilis flaua segniùs ipsam assequatur, quòd non ita abundet, neque ob siccitatem putrescat adeò celeriter, Melancholia denique segnissimè omnium, quod sit adhuc parcior & tum ob siccitatem, tum ob frigiditatem ad putredinem minùs opportuna. Veruntamen, vtcumque demum esse has germanas harum febrium causas; vtcumque humores ob has rationes celeriùs, tardiusve accendi; cur tamen Pituita non semidie quoque, aut sesqui-die accenditur? Cur Cholera, aut Melancholia, non semidie, non sesquidie, non integro die vel antè, vel pòst. Quid enim? Nonne & cùm illi humores sunt pauci, vt cùm febres leuiores sunt, aut cùm grauiores sunt, iam declinant, easdem tamen dies exspectant? & cùm iidem multi sunt, vt cùm grauiores sunt, aut alioquin vrgent, non anticipant tamen illos? An-non, si febre inualescente paroxysmus citò ob materiæ copiam insignem recurrit, deberet, febre elanguescente & duplò, & triplò, & quadruplò, & longè tardiùs recurrere, non iisdem semper diebus redire? Addici posset, non esse illis humores assignabileis pro quintanis, septimanis, nonanis. Nam si dicant quidem, v. c. illas nihil esse aliud, quàm Quartanas tardiores; cur non & Quartana aliud nihil sit, quàm quotidiana, aut Tertiana tardior? Et, si dicant ad Melancholiam quidpiam Pituitæ, aut alterius humoris accedere, vt septimana, v. c. creetur; cur non dicatur etiam accedere ad Choleram quidpiam pituitæ, aut melancholiæ, vt creetur Quartana? Adnecto solùm non abs re quidem accurrere Fernelium ad humorum Idiotropiam, singularemve proprietatem, qua quisque pro specie ac putredine speciali hoc motu [illegible] tempore efferatur; sed hoc demùm esse [illegible] ctum fateri, & voce nihil noui inferente [illegible] re ignorantiam, quam profiteri ingenui [illegible] staret. Quamobrem vbi admissum fuerit [illegible] cumulari pituitam in maioribus, quæ [illegible] ventriculum venis, & bilem flauam in hepate & melancholiam in liene, aliisve locis [illegible] bus tanquam sedibus, mineris, sociatim [illegible] tur (tametsi res planè obscura difficilisque ostensa est) agnoscendum est tamen in [illegible] quoque humore aliquid latere, quod [illegible] ignoramus, quodque interim causa sit [illegible] suum huiusmodi periodicorum adeò [illegible] stantium, an putas, fortè, maior quæpiam [illegible] Chymicis affulget lux? Ecce, vbi illi [illegible] rint, morbos tanquam vegetabilia [illegible] temporibus germinare, florere, fructificare; vbi continuas febreis oriri ex homogeneis radicibus, intermittenteis ex heterogeneis, ac illas proinde maturescere omneis [illegible] istas diuersis temporibus; quære ex [illegible] quænam speciales cuiusque febris [illegible] sint; quære quamobrem illarum [illegible] istis temporibus, non aliis, non [illegible] frequentiùs, non velociùs, non tardiùs [illegible] turitatem perueniant; & agnosces, quàm [illegible] lo te eruditiorem faciant. An te forsan [illegible] lepidum Scheunemanni commentum [illegible] hiciis Paracelsum imitantis circa morbos [illegible] gallicos, docet Quotidianam febrim, v. [illegible] eò generari, quòd tartari fæces, sulphur [illegible] crementitium, Mercurius, & sal in ventriculo congregentur in vnum globum, qui [illegible] gestionibus varios circulos, seu quasi [illegible] las circum induat, vt proinde hæc [illegible] lapide Bezoar comparari possit. [illegible] bum, quoties ictu Cæli percutitur, [illegible] fumum edere, qui aërem inficiat, & [illegible] creet, quem tamen calor superet. [illegible] cuiusque circuli Mercurius, [illegible] tum quærens ventum excitet, quo [illegible] extinguat; flammam, inquam, quæ [illegible] circulū vnum consumpserit. Talem [illegible] Paroxysmum; accendi postea [illegible] alium circulū, creari que paroxysmum [illegible] ac omninò tot fieri paroxysmos, ex quot circulis, seu lamellis globus ille constiterit. [illegible] rem globum in iecore ad Tertianam [illegible] creati; parem in liene ad Quartanam. Qui verò esse cordatum oporteat, vt [illegible] rificentur, quas neque experientia, neque ratio vlla stabiliat?

CAPVT V.

De Morborum Crisibus, illorumque naturali curatione.

AD Criseis, & dies *κρισίμους*, seu, vt iam dicunt, *κρισίμους*, *iudicatorios*, seu *decretorios* (quasi ipsis indicetur, & decernatur quid ægroto sit euenturum) quod spectat, idem planè dicendum ad Chymicos autem non est, quòd recurrant, [illegible]

qui circa ipsas speciale nihil habeant, ac ne id quidem, quod generatim de ipsis habent, probari possit; veluti quod vult Severinus negans morborum gubernationem facultati naturali, neque eorumdem circuitus expultricibus tribui, sed gubernari omnia à morborum seminibus: Quasi verò morbo, seminibusve illius vices suas agentibus, Natura non sit, quae irritetur, quae colluctetur, quae discutiat, quae separet, quae dispellat, &c. ac non ipse quoque Severinus cogatur interdum fateri eam esse propriam vitalium omnium Elementorum facultatem, vt in suis regionibus nihil alieni, ac dissonanti ferant, sed omnia collectis viribus expellant. Quare, vt de Medicis solùm dicam, illi quidem summo consensu adstipulantur Hippocrati docenti Naturam τὰ δέοντα ποιεῖν, *ea, quae sunt congrua facere*; ac esse *νούσων φύσιας ἰητρούς*, *naturam morborum medicatricem*; at non illum tamen in eo imitantur, quòd vt censuit Medico attendendum esse ad dies, quales sunt imparibus decimus-quartus, vigesimus-octavus, quadragesimus-secundus, ita à disquirenda causa, ob quam illi non alij decretorij sint, sibi esse abstinendum duxit. Quippe & Galenus, & caeteri ferè, cùm causam disquirunt, eam in Lunam conferunt, de qua Hippocrates ne hilum quidem; qui censuit potiùs ad solam vim, speciémque morbi, & naturam hominis attendendum esse. Ac sanè quidem non improbo, quin maximè potiùs commendo conatum, qui huiusmodi causam inuestigant, reperiréque satagunt: at vereor, ne nimis longè illam petant, dum ad Lunam confugiunt. Non quòd Luna non aliquid in morbos, ipsorumve causas, humores scilicet, moliatur; sed, quòd ad praefigendum dies, quibus Crises fiant, causa esse inefficax, gratisque assumpta videatur, ac ea non conferatur potiùs iuxta mentem Hippocratis, partim in vigorem naturae, partim in conditionem humoris, qui ita sensim concoquatur, fermentetur, oppugnetur, vt die tandem certo Natura peruincat, ipsúmque quasi ex praesidio deijciat. Neque verò tametsi haec causa occulta sit, ac ignoretur, eò minùs aut Hippocrates, aut Galenus, aut quivis alius eximius erit Medicus; quoniam illi, vt Medicus sit, sufficit exquisita dierum Criticorum notitia, eorum, quae illis diebus contingunt, probata experientia, eorum obseruatio, atque exhibitio, quae vt aeger inde iuuetur, ac proficiat, praestanda sunt; causam quippe illam aliquis inquirens, tanquam Physicus solùm facit; at, nisi in illam incidat, imperfectio est potiùs speculationis Physicae, quàm praxeos ipsius Medicinae. Hoc autem dico, ne quis suspicetur, quasi non Galenum, vt summum Medicum suspiciam; tametsi innuam illum operae quidem, sed non tamen satis foelici conatu referre in Lunam huiusmodi causam. Sanè verò inprimis, si quia Decretorij dies regulares sunt reuocari ad Lunam debent; cur non reuocentur & dies accessionum febrilium, qui non sunt profectò minùs regulares. Ad Decretorios pertinent non septimi modò, qui ad Quadras Lunae referuntur, verùm etiam quarti, qui ad semiquadras: cur non saltem dies Quintanae, qui ad semiquadras easdem referantur? Et, si Paroxysmi, accessionésve febrium, cùm aliud reipsâ nihil sint, quàm species quaedam Criseon, referri ad humores solent; cur non ad eosdem potiùs humores referantur, quas moris est appellitare speciatim Crises? Deinde, non est motus Lunae per Zodiacum, iuxta quem illius aspectus sumuntur, eiusce, quam putant, regularitatis. Siquidem diebus aliquibus gradus conficit vltra quindecim, aliquibus citra duodecim; sicque aliquando intra treis, aut quatuor dies aspectus retardatiores vno die sunt; aliquandò intra eosdem vno die anticipatiores. Quare si ex Luna res componenda est, tam dies sextus, octauúsque, quàm septimus, qui medius sit habendus decretorius erit. Ad haec, si quia Crises contingunt praecipuè diebus septimo, decimo-quarto, vigesimo, vigesimo-septimo, Quadrarum Lunae ratio est habenda, oporteret ergo omneis morbos à Nouilunio incipere; atqui illi, vt notum est, quibusvis & diebus, & horis incipiunt. Si incipiant ergo à die secundo, tertio, quarto, quinto, aut alio quovis à Nouilunio; quomodo Quadrae numerabuntur? Ob hanc difficultatem non verentur Lunae ad Solem comparationem deserere; ac assumpto Zodiaci puncto, in quo est Luna initio morbi, accipiunt respectu illius puncta oppositionis, quadrarum, caeterorúmque aspectuum: Verùm ecquid commune est Imaginario Caeli puncto, in quo post septem dies Luna erit cum puncto in quo hodie est, vt propterea Luna in illo id praestet, quod non tot aliis praecedentibus, tot aliis consequentibus praestet? Quo stylo notat Luna id punctum eo momento, quo aliquis malè habere incipit, vt cùm in illo postmodum erit, afficere aegrotum tum potenter meminerit? Aut potiùs, quânam ratione tale punctum eam vim contrahit, quam posteà Lunae imprimat, vel ad praesentiam Lunae aegroto; quippe cùm Luna ex se, & citra, vltrave id punctum eam non habeat, neque aeger illam sentiat? Et cùm nullum momentum sit, in quo non ex tanta hominum varietate possit aliquis aegrotare incipere, efficietur, vt Luna in nullo futura sit puncto, quod Quadra proinde non sit, ac pari ratione oppositio, triangulum, &c. quodque non proinde, aut Luna in ipso & eadem omnia, & opposita omnia, & mediocria omnia molitur. Quid verò, quòd cùm ij, qui sapere se supra caeteros ob Astrologiam existimant, Thema Caeleste ad momentum incipientis morbi constituant, non possunt non ridiculè id momentum determinare? Nam si ageretur quidem de diebus decretoriis in Apoplexia, Epilepsia, aut alio quopiam simili morbo, quo quis repentè inuaditur, posset momentum tutò assumi; atqui agitur maximè de decretoriis in febrili morbo, qui tacitè irrepit, cuiúsque initium, quia sit insensibile aduerti non possit. Ac solemne est quidem apud Medicos, vt tempus morbi supputent à die, aut hora decubitus; verùm talis dies, aut hora primi quidem decubitus, at non morbi principium est, & prout quisque est robustior, aut debilior, ac morbus vehementior, aut languidior, decubitus tardiùs, citiúsve contingit; efficitúrque adeò, vt Luna inter-

Quid Crisis

dum ab vsque morbi initio non multos solùm Zodiaci gradus, sed plurimos etiam positionum circulos domorum distinctores peragrauerit. Et cùm ex duobus, qui tempore eodem ægrotare incipiunt, possit aut morbi tolerantior, occupatiorve longè differre, aut impatientior, desidiosve longè accelerare decubitum, sicque tempus decubitus latitudinem magnam habeat; quo iure hoc potiùs momentum deligitur, quàm aliud, in quo Horoscopus morbi constituatur? Quo, inquam, iure, cùm id sit immensum compluribus aliis vno tenore fluentibus, neque dici possit cur non mox antecedens, non mox consequens, non aliud quodpiam in progressu morbi increscentis deligi pari iure valeat? Est etiam momentum, quo quis cubare primùm hæreat manúque caput suffulciat; quo primùm consistat, aut sedeat; quo antequam decumbat, exuere vestes incipiat, aut de exuendis cogitet; aliáque complura, quæ pro morbi principio non minore iure habeantur. Sed & quis adest cum Astrolabio, qui decubitus tempore momentum cælitus obtineat, iuxta quod Thema erigat, & non potiùs aut ab ægroto, aut à circumstantibus horam præterpropter accipiat, & momentum proinde, de quo certus non sit, ac pro arbitratu vsurpet?

Quid Crisis

Cap. 6. Ad Galenum vt redeam, is quidem accepisse se ab Ægyptiis Astrologis dicit, posse Lunam non modò ægris, verùm etiam sanis prænuntiare dies salutares, aut noxios, prout ad Planetas beneficos, maleficosve steterit: verùm, vt præteream Galenum non sua fide

6. de simpl. med. fac. c. 1.

stare, sed Astrologorum nihil non iactantium, promittentium, mentientium, & ex illa maximè gente, cui quæ fides habenda sit ipse aliàs satis insinuat, vt prætercam quoque merum esse figmentum, quod de distinctione beneficorum, maleficorum, promiscuorúmque Planetarum commenti sunt Astrologi; manifestâ experientiâ constat non habere se sanos minùs benè, cùm Luna ad maleficos, steterit; & ægrotum non minùs malè cùm ad beneficos, quàm cùm ad maleficos; ac si interdum secus contingat, nihil aliud potest elici quàm pertinere vtrumvis ad casum, quo contingit Lunam tali loco esse, talique aspectu Planetas respicere, cùm humores siue in sanis, siue in ægrotantibus taleis commotiones accipiunt: vrget quidem ille præterea Lunæ vireis in hæc terrena, quibus testimonium & nautæ, & agricolæ, & Philosophi, & Astrologi dicant. Veruntamen, vt non negandum posse Lunam multa mouere pro suis cum Sole configurationibus, atque adeò pro phasibus, luceque, quam ab eo mutuatur; ita pari infortunio habendum videtur, quòd voluit ipsam quoque sua vi, ac pro imaginaria Cæli configuratione cum cæteris illis Zodiaci punctis præstare, vt possint exinde rationem dierum decretoriorum deducere. Porrò

3. de dieb. decret. lib. 3.

quia Galenus tueri aduersus Archigenem voluit non vigesimum primum diem, sed vigesimum esse decretorium, idcircò est mensem Lunarem commentus, qui Lunæ nullatenus

Fen. 2. tract. 4. cap. 2.

congruat, ac iure proinde Auicennæ, aliisque non placuerit, tametsi plerique non desint, & recentiores potissimùm, qui eidè illum suscipiant, & Medicinalem appellant. Is etenim non Synodicus est, seu dierum viginti nouem, ac semissis; non Periodicus, seu dierum viginti septem, ac trientis; sed alius, qui sit quasi medius inter mensem Periodicum, & eum, quem vocant illuminationis. Nam voluit quidem Interlunium, tempus vt, quo Luna sub radiis Solis delitescit, esse eximendum; sed quia id tempus inconstans est (nunc enim Luna pluribus, nunc paucioribus diebus occultatur, interdúmque etiam eodem die vetus ac noua visitur) ideò pro arbitrio assumpsit tempus apparitionis Lunæ dierum viginti duarum; & tribuendo proindè vnicuique quadranti dies sex, & horas septemdecim cum semisse, constituere illi tres quadrantes ex diebus viginti, & horis quatuor, cum dimidia; ac proptereà esse diem vigesimum, quasi in eo tertia Lunæ quadra contingat, decretorium voluit. Quasi verò vllatenus Lunæ motus, periodúsque, & cum Sole configuratio cum huiusmodi hypothesi arbitraria colligetur? Quasi & proinde motus humorum cùm illum sequentur, Lunæ ipsius motum proptereà sequantur? Ecquid ne tempore interlunij humores penitus quiescent, aut morbus omninò cessabit, quando in computationem non venit, neque illius ratio habetur? Quid quòd iuxta hanc hypothesin nec dies quidem decimusquartus, sed decimustertius erit decretorius? Quippe duo Quadrantes constituunt duntaxat dies tredecim, horas vndecim; qui numerus propiùs attinet ad decimum tertium, quàm ad decimumquartum; eo modo, quo dies septimus, potiusquam sextus est decretorius; quia Quadrante primo constante ex diebus sex, horis septemdecim, ac semisse, hic numerus ad septimum, magis, quàm ad sextum accedit, & dies quoque vigesimus ideò Galeno est decretorius, quòd is quatuor horis, ac semisse solùm superemineat, cùm vigesimus primus viginti horis, ac semisse deficiat. Quid, quod poterat longè magis congruè mensem suo diebus retinere, quatenus & tota quadrantium Periodus dierum viginti septem, horarum octo pertinet similiter [illegible] ad vigesimum septimum, quem Galenus quoque habet decretorium; & primus [illegible] dierum sex, horarum viginti spectat ad septimum; & duo quadrantes dierum tredecim, horarum sexdecim spectant ad decimum-quartum. At licet tres quadrantes dierum viginti, horarum duodecim, magis spectent ad vigesimum, quàm ad vigesimum primum; non tamen etiam [illegible] spectare ad vigesimum primum, quàm ad vigesimum; &, quatenus quidem à peritissimis Medicis est compertum, [illegible] git potiùs reuerà Crisis inter dies vigesimum, ac vigesimum primum, quàm præcisè [illegible] ctam & sinu, qui sicci nunc in vigesimo, nunc vigesimo primo obseruârint. Ne [illegible] Hippocratem dies enumerantè, quibus [illegible] res febricitantibus homines, inter [illegible] mum septimum & vigesimum septimum [illegible] uisse non vigesimum sed vigesimum [illegible]

Cui

Circa Morborum curationem, illud impense reddendum est Naturæ testimonium, quòd Animalia pleraque omnia soli eius ductui permissa aut morbis prorsus careant, aut si in aliquem incidant, medicamenta conquirere, reperire, agnoscere, vsurpareque iis depellendis valeant. Dico soli eius ductui permissa; quoniam, vt priùs iam attigi, cicurata, & quæcumque vsibus nostris subiiciuntur, variis quidem morbis tentantur, & plerumque ad opportuna remedia non confugiunt; sed nempe, quia nostro accommodata arbitrio, nec mero naturæ instinctui obsequentia temperamentum ita commutarunt, vt à aliquid a natiuo alienum adsciscant, & propensionem ad id, quod fuerat alioquin consentaneum diuertant. Id certè videtur inter hæc cicura, & fera Animalia, quod inter domesticas, siluestresque plantas discrimen. Quippe quas plantas transplantamus, irrigamus, fouemus, magno studio excolimus, quàm sunt multis morbis obnoxiæ, quàm parum diuturnæ respectu illarum, quæ sponte inter rupes solitudinesque nascuntur? Hæ nempe, licet non appareat, vnde alimentum accipiant, vnde ventis, frigoribus, siccitatibusque resistant, vegeto tamen habitu perennant, secus ac illæ, quibus colendis summam operam impendimus. Iniuriâ conqueri interim solemus optimam parentem Naturam egisse nouercam erga Homines, quòd vt docuit cætera, ceruum, draconem, Hippopotamum, hirundinem, & cætera, non perinde illos docuit & quærere sponte, & citra studium, ac sine errore remedia congrua agnoscere: siquidem ipsi homines potiùs degenerem egerunt stirpem, cùm acceptam à natura constitutionem corporis non fouerunt, sustentarunque cibis à natura paratis, herbis nimirum, & fructibus, qui naturæ sponte prouenirent, immutarunt, dulcescunt, egregiè omnino comparari sunt, sed adulteratis, variéque vitiatis immutârunt, deprauarùntque. Ex quo enim effectum est, vt qui non vitiata conditione naturæ, sanissimi, & non minùs periti remedia nobis vsilium, consentaneorumque tam naturæ eruditione futuri eramus, quàm Animalia cætera, quæ suam perinde non abdicarunt, euaserimus vt morbosi, sic rerum conducentium perinde ignari, inappetentesque, ac laborantes picâ mulieres, quæ ob deprauatam temperiem, gypsum, carbonesve appetunt, quæ edulia sunt salutaria respuunt. Ac modestiores quidem excusant indidisse nobis naturam ratiocinandi facultatem, quæ naturalem Animalium eruditionem suppleat, sed quàm forent illa amabò, longè fœliciùs instructa quàm nos, qui & siquidem pauci ex tam multis, remedia pauca condidicimus, rationéque intelligimus, atque aut casu solùm inuenimus, aut non sine periculo experimur, aut plerumque vel hac fractu, vel etiam non sine damno vsurpamus; adeò caligans incertáque nullâ hæc nostri ratio est, præ naturali eruditione, quæ in aliis viget Animalibus, quámque ipsi in nobis obscurauimus, non alioquin sanè incapaces, quæ cum speciali ista, qua fuimus donati, ratione, consistaret. Quanquam verò hæc ratio artem fecit, quam Medicinam dicimus, quàm tamen tamen est à Natura, quam ab arte gubernari; maximè cùm tutum sit fore, vt Naturam sequi docem, aberraturi nunquam simus; & primarius condítor artis esse eam longiorem, difficiliorémque, quàm vt pro vitæ breuitate perfecta haberi à quoquam possit, innuerit. Et non ne in confesso est, degenteis in agris viros rusticos, qui duce Natura, non arte vtuntur, & longè sanius degere, & longè faciliùs curari, quam qui in mediis vrbibus ipsi se arti mancipant, naturæ penè oblitescunt? Scribit certè Cornelius Celsus, cuius aliquoties iam meminimus, quique vulgò Hippocratis Latinorum nomine audit, neque fuisse olim apud Græcos, neque apud alias genteis artem hanc necessariam; adiicitque ipsam vix aliquot ex bonis ad senectutis principia perducere. Testatur quoque Plinius populum Rom. vltra annos sexcentos Medicis caruisse, & *Cur verò*, inquit, *non millia gentium sine Medicis degant?* Quod idem sanè docere licet nostris præsertim temporibus, quibus detectæ sunt tot gentes maioribus incognitæ, in quibus nulli sunt Medici, tametsi, quod ille addebat, non degant sine Medicina; vsu videlicet idoneorum medicamentorum, ad vulnera, venena, morbos quosdam paucos, quibus interdum corripiuntur. Quippe in ipsis quoque locum habet, quod apud Celsum quoque est, dum, *Medicina* inquit, *nusquam non est; siquidem etiam imperitissimæ gentes herbas, aliaque in auxilium vulnerum morborúmque nouerunt*. Citari ad hoc possint varij, qui nauigationes peregrinationésque in nouum Orbem descripserunt; sed vice tamen omnium esse potest qui Guilielmus Piso de Brasiliensium Medicina scripsit, dum *Medicamentis*, inquit, *vtuntur simplicibus potius quàm compositis, quia compositionis [illegible] [illegible] quod simplicibus, quæ ipsi colligunt, assiduè, & humeris nulla arte, sed [illegible] quadam. Actioni autem contrarium remedium opponunt; nam calidas, & [illegible] quod exusit, refrigerando, & incrassando restituunt; & vice versa, si quid turget, euacuant, & sic porrò. Quisque sibi, & suis, præcipuè senatores, facili negotio omnis generis medicamenta vndequaque in syluis acquisita conficit; quæ tanta sagacitate exercet, exterióque illas adhibere videas, præcipuè in morbis à veneno natis, &c.* Ac posteà, *Denique, vt constet nulli Creaturæ adeò velociter nauerrari Naturam, quin escas & alimenta, & medicamenta à venenis ea distinguere docuerit; id cùm in aliis Animalibus, & Plantis quàm plurimis solertissimè tum in radice Mandiocæ Brasiliæ alimento [illegible] videre est, cuius vasorum salutiferum à noxio venenoso succo vindicare nouerunt.* Quod hîc porrò habes de vsu medicamentorum simplicium, id in memoriam reuocat, quod de [illegible] [illegible] antidoto speciatim habet Plinius, dum, *Ex rebus*, inquit, *quinquaginta quatuor componitur; interim nullo pondere æquali, & quarundam rerum sexagesimâ denarij vnius imperatâ. Quo Deorum perfidiam illam monstrante? hominum enim subtilitas tanta esse non potuit.*

Quid Conflet

Aphor. 1.

in præfat.

lib. 29. cap. 1.

lib. 1.

loc. cit.

Quid Grossi lib. 22. c. 24. *petit. Ostentatio artis, & portentosa scientiæ venditatio manifesta est. hic aliis, nam faciunt inquit, cerata, malagmata, emplastra, collyria, antidota parens illa, ac diuina rerum artifex; effecit uerum hæc, imò verius auaritiæ commenta sunt. Naturæ quidem opera absoluta, atque perfecta gignuntur; pauca ex causa, non ex conditura rerum assumptis, ut sicca aliqua siccis temperentur ad meatus, aut corpori alio humectantia ad nexus. Scrupulatim quidem colligere ac miscere vires non coniectura humana opus, sed impudentia est.* Quod sequitur autem, *Nec nec Indicarum, Arabicarumque merciumue, aut externi Orbis attingimus* (supple describendo) *Medicinas. Non placent remedia tam longè nascentia; non nobis gignuntur; imò ne illis quidem, alioquin non venderent.* Id postmodum de Medicina ex rebus familiaribus loquens,

Lib. 24. cap. 1. ita excipit: *Hæc sola Naturæ placuerat, esse remedia parata, vulgò inuentu facilia, ac sine impendio, ex quibus viuimus. Postea fraude hominum officinas inuenere istas, in quibus sua cuique venalis promittitur vita. Statim compositiones, & mixturæ inexplicabiles decantantur. Arabia, atque India in medio æstimantur, vlcerique paruo medicina à rubro mari imputatur; cum remedia vera quotidie pauperrimus quisque cœnet. Nam si ex horto petatur, aut herba, vel frutex quæratur, nulla artium vilior fiat. Ita est profectò: magnitudine populi Rom. perdidit ritus, vincendo victi sumus. Paremus externis, & vna artium Imperatoribus quoque imperat.* Attinet huc, quod deduximus aliàs, adeò fuisse in homines benignam, prouidámque Naturam, vt nulla sit regio, quæ non suis incolis consentanea sicut alimenta, sic medicamenta suppeditet; ac nihil proindè esse necesse confugere ad exotica, longéque petita remedia; quod vel in nostra Prouincia Antonius Constantinus noster in sua Pharmaceutice demonstrauit. Neque verò propterea in animo est detrahere quicquam saluberrimæ ex se arti, eiusque ve ex viris eximiis eam facientibus, qui sic, vt Homerus aiebat, *πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, dignus multis opponier unus*; sed etiam dolere rerum humanarum, quod quæ esse debet generi humano vtilissima omnium Ars, tamen hactenus inconstantiæ, incertitudinique subiaceat.

Nam id ex illius progressu, variisque mutationibus, ac innouationibus vt conìicias; mitto primum artem fuisse visam dignam, cuius adiutores essent aut Dij, vt Apollo, qui

1. Metam. apud Poetam,

Inuentum Medicina meum est, opiferque per Orbem

Dicor, & herbarum est subiecta potentia nobis.

Aut Deorum filij, vt Æsculapius, qui ex Appolline creditus est prognatus. Ac ne memorem Bacchum quoque inter inuentores Medicinæ haberi, non modò, quòd vinum inuenit, *validius remedium medicamentum vastissimum, suauissimúmque inuenerit*, verùm etiam, quòd hederæ sua facultate vino maximè resistenti habendum honorem docuerit,

4. Symp. qu. 3. vt apud Plutarchum est; ne memorem cursus Tyrios apud eundem idcircò Agenori, Chironique Magnetibus offerre Primitias, quod rectissè primi Medicinam perhibeantur; obseruo solum celebre esse, duos Æsculapij filios Podalirium, & Machaonem sequutos ad bellum Troianum Agamemnonem, ijs commilitonibus non mediocrem præstitisse. Quanquam Chirurgi ij solum fuere, vt qui vulneribus solum ferro, & medicamentis curum adhibentes, non item varijs morborum generibus opitulantes; pestisque morbi eius curandæ Dij soli aduocandi forent. Sed Plato quoque ex eo probat nihil aliud illos calluisse, quàm Chirurgiam, quòd non improbârint poculum iussu Patrocli à puella Nestoris Hecamede Eurypylo saucio oblatum; cùm tamen in eo mista esset farina vino Pramnio, caseusque insuper detritus, quod quidem poculum pituitam augeret, ac lateri fecto nihil foret magis incongruum. Philosophi postmodum varij, quemadmodum Pythagoras, Empedocles, Democritus (adde Ælianus Pythagoræ Platonem, Aristotelem & complures alios) fuere ob studia sanitatis tuendæ reficiendæve sic incubuerunt, vt Celsus scribat morborum curationem, & rerum Naturæ contemplationem sub iisdem auctoribus natam esse; & cùm addiciat Hippocratem extitisse iuxta aliquos Democriti sectatorem, ait illum primum disciplinam hanc separasse à Sapientiæ studio, cuius ante pars habebatur. Meritò autem illum vocat disciplinæ omnis parentem; nam & tametsi morborum curandorum artem refert ad Herodicum; videtur tamen Herodicus Hippocratis discipulus fuisse; quatenus illum dicit, qui exercitandorum magister, & valetudinarius, Gymnasticen Medicinæ miscuit; & Plinio narrante Prodicum Selybriæ natum Hippocratis discipulum fuisse quam Iatralepticen vocant, ... hic Prodicus librariorum mendo esse Herodicus Platonis, & non modò quidem eadem vtrique attributam artem, sed etiam id, quod Plutarchus Herodici Platonici mentionem faciens, illum Selybrianum ... Cùm Plinius autem doceat Medicinam Clinicen (hoc est lecticulariam decumbentibus, ve in lecto iacentem) vocatam fuisse institutam ab Hippocrate, tum facta P... mentione, *Horum*, inquit, *placita Chrysippus ingenti garrulitate mutauit, plurimùmque et ex Chrysippo discipulus eius Erasistratus Aristotelis filia genitus.* Et quia alibi post Diclem Carystium ætate, & fama ab Hippocrate secundum, Praxagoræ etiam & Herophili meminit; ideò subit quod Celsus ... Hippocratem, *Dioclem Carystium, Praxagoram, Chrysippum, Erasistratum sic* ... *artem hanc, vt etiam in diuersas* ... *processerint.* Certè Plinius quoque, ... de Chrysippo, & Erasistrato, sic etiam de Herophilo ait fuisse illum *subtilitati sellariæ deditum*, ipsique tribuit *aut* ... *tam rationem eam, paulatim vsu* ... *omnium rerum magistro* (peculiariter ... *Medicinæ*) *ad verba, garrulitatémque* ... *deuenisse*, Strabo autem scribit fuisse ... fuisse *Cari in Phrygia Herophilea Medica*

atque Scholam, ac Sectam *Erasistrateam*. Quare videntur illi authores ij esse, quos *longè antè memorat* Celsus *quædam altius agitare conantes, & rerum quoque Naturæ cognitionem sibi vendicasse*; quique adeò invexere Sectam Rationalem appellatam, quòd rationis ductu peruestigandam voluerint ad naturam cognoscendam non modò evidentium, sed abditarum causarum ipsorum morborum, naturalium item actionum, & si quæ istis affinia sunt. Fuerunt autem iidem non Rationales modò, sed Dogmatici etiam Galeno vocati, quòd certa quædam placita supponant, ac tradant, & ex iis, simili proportione, collationéque [illegible]. Subiicit Celsus Serapionem primum fuisse professum nihil ad Medicinam Rationalem hanc pertinere; Medicinam in usu solùm, experimentisque positam. Quippe evidentis quidem causas requirendas, abditarum verò, & naturalium actionum quæstionem ideò esse supervacaneam, quia natura incomprehensibilis sit, quod constet vel ex perpetua tam Philosophorum, quàm Medicorum discordia. Non [illegible] Medicum Irrationale Animal, [illegible] non [illegible], aut egeat; sed hasce [illegible] causarum rerum conjecturam ad rem non pertinere, quia non intersit quid morbum faciat, sed quid tollat; neque ad rem pertinere quomodo, sed quid optimè digeratur. Cùm verò imitati fuerint Apollonius, Glaucias, Heraclides Tarentinus & alij, addit Celsus illos se ex professione appellasse *Empiricos*, quasi diceres experimentales; quanquam scribit Plinius Empiricam Sectam cœpisse ab Acrone Agrigentino Empedoclis [illegible] commendato, cuiúsque inter illustres *professiones* [illegible] Laertius non meminit, uti neque Suidas quæ medica scripsit. Deinde sub Magni Pompeij tempora memorat [illegible] Asclepiades omnia superiorum placita abdicavit, totámque Medicinam ad quinque maximè communium auxiliorum revocavit, quas fuisse Plinius dicit abstinentiam cibi, abstinentiam vini, fricationem corporis, ambulationem, gestationem; quæ [illegible], *ac medicata oratione [illegible], totum propè humanum genus*, inquit ille, *convertit in se, non alio modo, quàm si Cœlo missus advenisset*. Et video certè, ut Apuleius [illegible] quoddam illius factum relaturus, Medicorum Principem uno excepto Hippocrate dicat; cùm & jam antè Antiochus Academicus illum dixisset, ut apud Empiricum est, nulli in Medicina secundum. Auditor tamen eius Themison, quæ inter initia scripserat, illo mox recedente à vita, *ad sua placita*, ait idem, *mutavit; uti & hæc ipsa Antonius Musa Divi Augusti authoritate*. Habuit modò & ipse Themison Sectatores Methodicos Galeno vocatos (debuit autem in illis præcipuus esse Soranus Galeni ætate vix antiquior, quem Methodicæ disciplinæ instructissimum authorem Tertullianus vocat) id consequutos nominis, quòd vellent Medicinam nihil esse aliud, quàm Methodum quandam observatricem eorum, quæ in morbis communia sunt, ipsa referendo ad tria genera, unum adstrictum, alterum fluens, tertium mixtum; adeò ut corpus adstrictum, digerendum sit; profluvio laborans continendum; & si mixtum vitium habuerit, occurrendum subinde vehementiori malo; quæ sunt Celsi verba sunt, fusiúsque à Galeno exponuntur. Observat Sextus Philosophus, Methodicos omnium maximè accedere ad Scepsin. Cùm deinceps Vettius Valens sub Claudio Cæsare novam Sectam instituisset, successit mox ipso Neronis principatu Thessalus, qui cuncta majorum delens placita, rabie quadam, ut habet Plinius, in omnis ævi Medicos peroravit, séque etiam suo monumento *Iatronicen*, quasi Medicorum victorem inscripsit. Crinas [illegible], ex eodem, religiosiórque Crinas Massiliensis ad Siderum motus ex Ephemeride, cibos dando, horásque observando, authoritate eum præcessit; sed repente tamen Charmis ex eadem Massilia invasit, damnatis non solùm prioribus Medicis, verùm & balneis, frigidásque etiam hibernis algoribus lavari persuasit. Exortus subinde est ipse Galenus, qui unicum ferè Hippocratem reveritus, in cæteros omnis frequentissimè declamavit; successeréque deinceps non pauci Græci, Latini, Arabes, qui licet non omnia, attamen non pauca immutarunt; donec supervenit superiore sæculo memoratus iam aliquoties Theophrastus Paracelsus Medicinam Galenicam, veterémque omnem prorsus ablegavit, remedia adhibendo arte Chymica, & ex Mineralibus quidem cum-primis parata; unde & illius Sectatores non Paracelsistæ modò, sed Chymici etiam, & nova voce Spagirici dicuntur. Non heic subiicio Sanctorium nuper fuisse conatum condere quam & inscripsit Staticam Medicinam, scilicet à ponderatione insensibilis, quæ in dies fit perspirationis; illa quippe, licet nonnullos circa sex res non naturales de quibus antè dictum est, Aphorismos contineat, (neque verò amplius est quicquam, quàm species quædam Diæteticæ) ut pene inopportuna, difficilisque est, ita Sectatores, quos nôrim non habet. Atque ex his quidem manifestum est excusandum videri Plinium, dum *mutatas esse artem* lib. 29. cap. 1. *inconstantiúsque* ait, ac prætereà, *Nec dubium est*, inquit, *omnis istos famam novitate aliqua aucupantes Animas statim nostras negotiari*. Et cohærenter, *Hinc illæ circa ægros miseræ sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur accessio alterius. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio, turba se Medicorum periisse*. Id certè mirum, ab iis saltem qui eandem Sectam profitentur, non provideri, ne toties obiecta, atque decantata Medicorum dissidia abire in Proverbium pergant; unusquisque putà majorem suæ famæ, quàm salutis ægri rationem habente! Ecquæ enim unquam consultatio fit, in qua qui opinatur posterior non æmulatione quadam, & ne quid afferre novi non videatur, quicquam detrahat, adiiciat, immutet? Ecquis posterior accersitur, isque alterius locum adsciscitur, qui eadem insistere viâ cum antecessore sustineat, & non methodo quapiam nova, ut censeri oculatior, sapientiórque possit, utatur? An-

Quid Crisis

non

non exinde, nisi aliud saltem illud arguitur, *Quid Celsus?* non haberi autem constantem, ac certam, quæ a diuersis diuersa sit; & nemo arrogare sibi id iuris possit, vt quod ipse probauerit, non improbare alius specie quadam rationis valeat? Nam & quod sit vtrique promptum pro sua sententia contendere, hoc ipsum conuincit principia, quibus vtuntur, non esse rata; & cùm sanari æger remediis, non disputationibus debeat, fortunæ esse, quòd melior vincat, dum qui verbis pollentior est, imperator vitæ, necisque euadit. Dominari certè fortunam in ægris curandis vel ex eo potest coniici, quòd nulla sit Secta, quæ non aliquos ostentet, quos seruauerit; cui non aliqui obiiciantur, quos perdiderit; quódque, vt ex iis, qui Medicos adhibent, aliqui sanantur, aliqui moriuntur; pari modo aliqui sanantur, aliqui moriuntur ex iis, qui non adhibent. Verùm hac in re non est immorandum.

Obseruemus potiùs, cùm Morborum curationem duo quædam moliantur, Natura ægroti, & Remedium à Medico adhibitum, esse ipsam Naturam principale agens quod morbum depellit, sanitatémque restituit; remedium autem quasi duntaxat, vt adiuta ipso Natura operi faciliùs incumbat. Nisi certè Natura sit, quæ intus machinetur, quæ intrusa expungat, ablata reponat, dissecta conducat, detorta in situm restituat, cætera huiusmodi agat, frustrà omne remedium sit; cùm ipsa alioquin se sola opus plerumque exsequatur, & non tam remedio, auxilióque Medici, quàm quiete, ac tempore, vt illud absoluat, indigeat. Quò fit, vt noxium plerumque sit Naturæ opus interturbare, purgantibúsque medicamentis, aliisve irritamentis, vti appellat Hippocrates, ipsum aliò diuertere. *sect. 1. aphor. 14. sect. 2. aphor. 29.* Quippe & licet morbo incipiente, potiùsquam vigente quidpiam interdum mouendum sit, non tamen inutiliter plerumque exspectatur quid Natura possit; neque abs re apud Ægyptios id olim, *3. polit. 15.* Aristotele referente, obseruatum fuit, vt die quidem tertio mouere licitum esset Medicis; at periculo suo facerent, si ante id tempus mouerent. Nempe esse plerosque videmus, qui ne ægrotent, ægroti fiunt, & dum lenire, reddereve breuem morbum satagunt, ipsum exasperent, aut producant. Cùm itaque morbus nihil aliud sit, quàm turbulenta quædam constitutio, ob quam spiritus non ea libertate, qua priùs per corporis parteis discurrunt, sed solitis viis varie interclusis, impinguntur, repelluntur, deflectuntur, & consuetæ proinde actiones non possunt aut non impediri, aut sine labore, molestiáque exseri, ac ideò, vt loquuntur, lædi; consequitur, vt quia Natura spiritus semper suppeditat, & præmissis per suos canaliculos alios, aliósque sufficit, qui veluti à tergo instent, nec regredi illos patiantur; consequitur, inquam, vt priùs immissi, repercussique ab humoris morbifici corpusculis vias obsidentibus; ac subinde repulsi, adiutique à spiritibus succedentibus, corpuscula illa vehementiùs vigeant, commoueant, excutiant, vias inter illa nouas aperiant, húc, illúcque diuaricentur; sicque humoris mas-

sam pererrantes, exsoluant, discutiant,
suo modo, quo de calore dictum
aiunt ignem, ipsáque corpuscula
penetrando, exsoluendo, calefacere,
re, comburere, exhalare, diffundere,
hoc certè capite est, cur, cùm spiritus
naturæ corpuscula sint, dum per
neos suos canaliculos & constrictis, &
hementiùs & irregulariùs, quippe
liùs insolitè impingentes cohærentia
fodicant, caloris sensum faciant; sic
la materia morbi commoueatur,
depellendo idonea fiat, quin calor
niat, quædamque adeò febris species
hementior, seu lenior creetur. V
bris videtur non alia ratione excitari,
quia cordis, arteriarúmque agitatio
brior, contentúsque sanguis
ratione spirituum expeditior fit,
magis incalescit: crebritas autem
nis, pulsationisve ex eo sequitur,
sanguinis circulatio fit, viæ solitæ
pediuntur, vt ad singulas pulsation
tantum præterfluat, quantum affluit,
vt affluentiorem in arterias immitti
ctare tempus solitum non possit, ac
frequentiùs moueri, & pulsare cogitur.
quod euenire videmus, dum ad
tem apostema, humorve crudus
pus; idem videtur proportione
contingere, quoties aut toto corpore
aut maximè in hepate quispiam
mor aceruatur, qui cum materia
intra venas subeat; vnde tam in
in corde, & arteriis massa sanguinis
trescat, fæcésque secum deferat,
transitui per capillamenta,
meatuum angustiis obstaculo sint,
pulsatio crebrescat, & calor
sus, quousque discussa,
spirent, trans-adigantur, trans
guinísque massam purgatiorem,
que faciant; vt pulsatio, excalefactio
apostemate desinit, vbi materia
non potis tota exhalari, in
stensionem, cauitatem, & quasi
ilicitur, meatulique per quos sanguis
ritus fluunt, patentes, liberique
inde autem fit vt calor febrilis non
bor sit, quàm symptoma morbi,
dem non tam à morbo morbificave
se, quàm à luctante cum morbo
tibus nempe agitatis creatum. T
morbus habetur, non ex eo solùm,
sine labore, doloréque est, sed etiam
quod interdum ad ipsum consequitur
non tam est nihilominus ad ipsum
mors, quàm siue ad copiam, siue ad
ciam materiæ, quam dum
summo licet nisu, non potuerit,
emplastrum, aliudve remedium,
ligni apostematis discutere materiam
valuerit, mortis esse causa censetur.
vt adiunctum remedium; sic ipsa
interdum impar, quæ morbum,
sam à qua opprimitur, perrumpat, ac
est, vt diu eluctata denique succumbat.
que enim alia de causa febricitans

ægro

rigente calore moritur, quàm quia afflictâ natura ipsi spiritus sensim elanguescunt, calórque primùm temperatur, ac frigus demum succedens habet. Quodnam verò puta illud naturæ donum, quod nuper contigit nobili viro Stephano de Rosmadec, Marchioni Molaci in Aremorica. Is cùm anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo tertio & sub finem Aprilis fotot Stapti, quæ vna est domorum ipsius, cœpit continua febre laborare. Caussam morbi referebant ad nimis austerum Quadragesimæ superioris ieiunium (absoluerat autem dumtaxat annum ætatis vigesimum quartum) fuit ipsi aliquoties vena secta, cùm fuisset autem bis in pedibus, secta fuit demum ad brachium sub decimum tertium (si memini) morbi diem, & ex eo tempore dolere cœpit. A decimo autem septimo visus est Animam mox exhalaturus, & ad vsque vigesimum, aliud nihil ore ingest illi potuit præter luteum oui, & ciathum aquæ hordeaceæ. Fuit duos adhuc dies quasi iam iam moriens, die autem vigesimo primo factus illi aetus prorsus frigidi, ac solùm superfuit ad cordis regionem tenuissimus calor, qui applicita manus ægrè, & cum temporis mora pulsationem aliquam persentiebat; sic ægrè & cum mora sentiebatur fieri aliquatenus aspiratio. Eo in statu fuit totos dies octo, Medici iam abcesserant, preces quasi pro mortuo fiebant, consanguinei & affines pullas vestes parauerant, subditi Molacenses Cenotaphium posuerant, Chymici etiam dissecando cadaueri adfuerant, sed egregius illius Scutifer semper ne quid tale attentaretur, obstitit. Die trigesimo vesperi Scutifer Chelin per horam pulsauit, sic leniter oculos aperuit, faciémque deferit; insequente mane iterum aperuit, & aquæ haustum postulauit, ministratâ aquâ, exinde quippiam ampliùs sumpsit, sed membris tamen semper flaccidis, ac proinde immotis per aliquot dies, quibus apparuit interim quasi pustula inter costas spurias, & ad dextram spinæ. Ea interim fuit sponte aperta, prodiitque Apostemati, seu puris crassioris satis magna copia, fuit & deinceps malè per aliquot dies, nunc post tres iam menses valetudine prosperrimâ est. Ita narrauit Scutifer commeatus. Cui narrationi cùm adfuisset generosus noster à Motha Centurio, retulit ille forte sub tempus natiuitatis Regis Christianissimi Rentij in Bononiensi tractu, vnum ex hostibus, qui nimis prope accesserat, ictu ad caput concidisse, spoliatum, & sepultum relictum, mansisse in eo statu dies vndecim priusquam moreretur, respiratione videlicet vitam adesse significante, etsi iam sub octauum diem quo ipse illac transiit vermes aliqui & ad nareis & ad aureis fuissent subnati. Ac talis quidem videtur Naturæ generalis agendi ratio.

CAPVT VI.

De Morborum Remediis, ac ipsa Medicina.

AD Remedia quod attinet, ea imprimis esse videntur triplicis quasi generis, pro illa Medicinæ in treis partis diuisione, quam natam esse temporibus priorum illorum Rationalium obseruat Celsus. Eę nempe sunt Diætetice, Chirurgice, Pharmaceutice ex quibus quę vna iam habetur Medicinæ pars Therapeutice, seu curatrix morborũ, constat, quatenus omnis morbus sanatur aut dicta seu victus ratione, obseruato nempe legitimo vsu sex rerum illarum non naturaliũ, aut opera manus siue coaptantis, siue separantis, siue extrahentis, aut pharmacis, medicamentisve, siue externè adhibitis, siue intrò assumptis. Dico autem Therapeuticen, in qua sola pridem Medicinę ars videbatur consistere, vnam iam tantum haberi partem; quoniam solet altera pars ex Galeno vsque adhiberi. Ea est, quæ Hygieine, hoc est sanitatis conseruatrix dicitur, cuique variæ solent vulgò tribui species, vt Pædotrophice, quæ conuenienti victus ratione sanitatem puerorum tuetur, Gerocomice, quæ senum; Euectice, quæ bonum habitum vniuersè conseruat, Prophylactice, quæ, cùm est specialis periculum morbi, ipsum præcauet; Analeptice, quæ speciatim redeuntem in conualescente sanitatẽ regit, &c. Quin-etiam solent tam Hygieine, quàm Therapeutice, tanquam ad praxim attinentes ad vnam Medicinæ partem Practicam vocatam referri; quippe alteram ipsi adiungunt, seu potiùs præmittunt, Theoreticam nempe, seu Speculatiuam, qua complectuntur tam Physiologiam, seu contemplationem corporis humani, partiúmque, & humorum, spirituum, facultatúmque ipsius Elementorum, ex quibus constat, & temperiei quæ ex illorum qualitatibus prouenit; quam Pathologiam (aliquibus Ætiologiam potiùs vocatam) seu contemplationem affectuum, triumve illarum præter naturam rerum, quas esse diximus morbi caussam, morbum ipsum, & symptoma morbi; quàm denique Semeioticen, seu contemplationem signorum tum diagnosticorum, quibus morbi discernuntur, agnoscuntúrque; quàm Prognosticorum, quibus quæ ægroto euentura sunt prænoscuntur, & prædicuntur. 1. de. san. tu. (marg.) leit.

Sed hæc ne consectet, dici primùm potest fuisse Remedia aliqua sponte ipsa natura reperta. Nam ad Animalia quidem cętera quod spectat, sola est natura, qua edocentur consentanea remedia, eáque triplicis generis, Plutarcho lib. de solert. an. (marg.) propterea monstrante vigere in ipsis eam expositas Medicinæ, siue Therapeuticæ partis. Ad Diæteticen enim spectat, quod Lupi & Leones repletione laborantes ita quiescere, séséque fouere, & calefacere solent, vt cibo interea abstineant; & Tigris oblato etiam hædo per biduum ita abstinet, vt die tertio cibum impatienter quærens, hædo tamen quasi facto sibi contubernali parcat. Ad Chirur-

Quid medicina, &c. gicen, quod Cretensis Capra dictamni esu spicula corpori infixa depellit; Elephas etiã proboscide summa industria extrahit; Hippopotamus plethora laborans tum sibi iunco aperit venam, tum vulnus luto oblinit; Ciconia vulneri in pugna accepto origanũ applicat, quod

9. hist. 6. aliis quoque alitibus Aristoteles tribuit. Draco fœniculi affrictu visum sibi exacuit; hirundo affrictu Chelidonij lapidis confossos pullis oculos restituit. Ad Pharmaceuticen denique, quòd Ibis aluum purgatura sibi ipsi clysterem ex marina aqua ministrat; canis gramine bilem purgat, & lumbricis eius infestatus esitat herbã tritici. Vesa Aro herba, vt superius quoque ex Aristotele diximus, intestinum laxat, & formicis linguã collectis, deglutitisque nauseam soluit. Soluit & Draco lactucæ siluestris succo eam ex pomorum esu contrahit. Panthera, si venenum Pardalianches dictum comederit, stercus humanum quærit; Testudo, si viperam, origanum mandit, & Mustela si ex serpente aliquid attigerit, rutam; quod facere eam quoque aduersus serpentem dimicaturam celebre est: ac ita de aliis innumeris.

Ipsos ad Homines quod spectat, ij sunt, qui Animalium instar Naturæ ductũ sequuti sunt, nõ minus, quàm illa iure potuere ad congrua remedia agnoscenda, deligẽda, adhibenda ferri. Videmus certè in ista quoque deprauatione naturæ, non esse naturalis instinctus igniculos ita suffocatos, quin plerumque ea expetamus, quæ, Medicis licet repugnantibus, vsurpata, morborum solutionẽ faciant. Nouimus quippe nostrum virum, qui quartana diuturna vexatus caulis deperierit, coqui sibi voluerit, coctos auidè deuorauerit, & proximũ licet paroxysmum exacerbârit, vltimũ tamen senserit. Nouimus & alterũ, cui ex hausto vini veteri pexlargo idẽ omninò contigerit. Deinde, cùm dici etiam possit multa esse casu inuenta, seu sors illa obiecerit, seu tentando probata fuerint, tum dici potest fuisse nõ pauca excogitata, reperta que ex quadam analogia ad sensum inuenta, probataque, & maximè quidẽ vbi noui morbi emerserunt, aut symptomata noua apparuerunt. Hic quidpiam dicam de vocatis apud recentiores Chymicos Signaturis seu notis, & quasi indiciis, quibus res naturales, ac plantæ præsertim sua figura, colore, succo, aliisque huiusmodi adiunctis insinuãt prodesse se morbis, qui à rebus similibus inflicti sint, aut in partibus corporis similibus vigeant. Sic enim

lib. 21. c. 15. obseruatum à Plinio post Theophrastum est valere aduersus Scorpionem cognominẽ herbam *quæ semen, inquit, habet ad similitudinem caudæ Scorpionis, folia pauca*, additque esse & aliam eiusdẽ nominis, effectusque, sine foliis, asparagi caule, in cacumine aculeum haben-

lib. 2. c. 160. tem, vnde illi nomẽ. Sic à Dioscoride aliorum relatu obseruatum est non posse offendi à vipera illum, qui manui affricuerit folia, manuue extraxerit radicem Draconij, Serpentariæ maioris, quæ maculosa specie refert pennis eximium serpentis. Sic obseruatum quidè plantas, quæ sui radice, folio, flore, fructu, &c. corporis humani caput, oculos, dentes, aures, capillos, itemque mammam, pulmonem, cor, iecur, lienem, testem, manus, pedes, & partes

alias ad morbos ipsarũ valere. Sic Lactarias [illegible] tithymalũ prouocare lac, sanguineo succo [illegible] denteis, rosam, purgare sanguinem, pulmonariam [illegible] tas, vt hypericum, sanare vulnera, sicque ita [illegible] rus innumera alia. Quocumque autem [illegible] Remedia fuerint primitùs adinuenta, [illegible] primùm qua ratione ea sic euulgata fuerint [illegible] in publicum vsum cesserint. Nam quod [illegible] quidem scribit Babylonios exponere [illegible] in compitis ægrotos, quærereque ex [illegible] euntibus, quisquam-ne morbo remedium [illegible] set, nemineque fuisse adeò improbum, [illegible] quid salutare nosset, nõ id patefaceret, [illegible] Plutarchus generaliùs de valde antiquis [illegible] tur, additque hac ratione artem adinuentam [illegible] peritia πολλὰ φάρμακα magnũ cumulasse. D[illegible] cùm nõ modò Epidauri, & Triccæ, aliisque [illegible] cis, vbi Æsculapius colebatur, sed etiã in [illegible] Insula, in qua celebre fuit eiusdẽ templum [illegible] dicarentur status, curationeẽ morborum [illegible] bus quisque euasisset, descriptã continentes, celebre est, quod idem Strabo, aliique [illegible] Hippocratem exinde confecisse artem, [illegible] tiréque perissimũm. Hoc autem loco [illegible] dum sanè inter cætera perficiendæ artis [illegible] diuinum illud esse, quòd singularia quædam remedia apud aliquos delitescunt, quæ [illegible] eorum imitatione publici iuris fierent, [illegible] præstari possent vt generi humano [illegible] tius, sic ipsis gloriosius. Sed nimirum [illegible] tam generosi, tamque humani sunt, vt [illegible] cellum præferant gloriæ benefaciendi [illegible] nihilque neque aliunde reperiuntur viri [illegible] tiæ Principes, qui precio illa redimant, [illegible] deinceps euulgando, quasi Dij quidam [illegible] res, generisque humani amantes habe[illegible]

Cæterùm, cùm esse difficultas possit [illegible] do, quo Remedia agant, Naturamve [illegible] iuuãt, non est sanè quod immoremur [illegible] mediis Diæteticis, quoniã cùm sint illæ [illegible] naturam res, quæ tam sanis sunt, quàm [illegible] tis vsui, pari ratione vtrosque iuuant, [illegible] sito solùm modo vsurpandæ sunt, si [illegible] vsurpata nocuerint. Sic, cùm Natura [illegible] sanos, ita circa ægros aere ad respirationem indigeat, & vt iam reperimus, non aliter [illegible] agat aer, quàm sese insinuando in bronchia [illegible] tamulos, indéque asportando fuliginem [illegible] tergendo, temperando pulmonẽ sanguinis progeniem, ac fæces; ideò aer tenuior eligendus est, [illegible] crassior non tam exspirando purget, quàm [illegible] spirando infarciat pulmonem; aut eligendus crassior, si præ tenuitate, cor pulmoque [illegible] fectu fuligines induere, educereque [illegible] possit. Sic cùm Natura cibo, & potu ad [illegible] rationem substantiæ vel caloris [illegible] egeat, non alia ratione alimentum iuuat, q[illegible] sese in locum partium deperditarum substituendo, adglutinandóque præcisè [illegible] sed attendi interim debet vtrum is aliment[illegible] bus, aut imbecillitas, cauendumque, ne [illegible] ilior alimenti paucitate labascat, aut debilior largitate obruatur, ac ea conditione alimenti sit, vt constitutionem succrescentem humidam, humescentem resiccet, calescentem refrigeret, frigescentem calefaciat, ac ea quidem moderatione: vt eandem temperiem conseruantem [illegible] ducat. Sic cùm Natura indigeat motu, et [illegible]

inlia

nimis tempore aggestam discutiat; & quiete, vt fatiscentia præ agitatione membra in situm restituat; non alia ratione conferi exercitatio, quàm poreis laxandis, concitandóque spiritus, qui liberiùs discurrant, peruadant, excolant, depellant id, quod noxium est: non alia ratione quies, quàm præbendo tempus faciendove otium, quo se in situm partes componant, compositæque facultati ad exsequendum munia obsequentiores fiant. Constat autem fore exercitationem congruere magis connascentibus, quietem laborantibus; quoniam in his morbo affectatis non tam distrahenda, quàm roboranda est facultas, vt morbi materiam coquat, maturétque, priusquam de eius discussione cogitetur. Sic idem proinde sentiendum de somno, & vigilia, quatenus somnus præcipua est quies, per quam Natura pacitur collapsas et parteis, sic vires restituit, atque reficit, & humores extraneos secernit, coquit, attenuat, ac dispungit quoque; vt proinde longè somnus præferendus vigiliæ, nisi si quando veternosus est, aut periculum est suffocationis. Sic cùm excrementa Naturam incommodare soleant, quatenus aut in propriis receptaculis collecta iis oneri sunt, ipsaque comprimunt, aut dispersa per corpus, vias, meatusque intercipiunt, spiritibúsque discurrentibus obstaculo sunt; illorum secretio, & depulsio seu deiectione, seu vomitione, seu exscreatione, seu sudatione, seu alia ratione peragatur, non alio modo Naturam iuuat, quàm remouendo impedimentum, ac libertatem ipsi faciendo, vt functiones suas faciliùs, perfectiúsque obeat. Sic cùm omnis Animi affectus præsertim lætitiam ob bonum præsens, & spem, ob futurum, Naturam afficiat, ac æger proinde curare à ceteris debeat; non alia ratione lætitia, ac spes Naturam adiuuant, quàm quia cor dilatant, Animúmque aliòquin labascentem erigunt; spiritúmque per corpus dimanantem, et alacriorem, sic causæ morbi discutiendæ compertiorem reddunt.

Non est etiam, quòd immoremur circa remedia Chirurgica: quoniam cùm esse tria vulgò Chirurgi munia insinuatum sit, Compositionem, Separationem, Extractionem; constat in primis, dum partes sectione abductæ, vt in vulneribus, conducuntur, coaptantúrque, inde Naturam adiuuari, quòd alimentum ad eas allatum, ipsis hinc inde communicat, coagmentatque motuò conferat, communicat, conglutinat, & ex solùm contiguis id quod erant, continua faciat. Neque secus fit quando partes fracti ossis condensantur; pari enim modo alimentum ossi nutriendo destinatum interuallis inter ossium commotorum particulas complet, coagulatúmque, & sensim induratum in callum abit, fragmenta seu parteis solidè cementat. Dum autem luxata ossa reponuntur, nihil aliud, quàm ligamenta, musculique debitum situm cum ipsis ossibus reperiunt, & restituta articulatione motiones congruas, vt priùs obeunt. Constat deinde, dum vena secatur, cutis, carove scarificatur, carbunculus, aliudve apostema aperitur, vesica inciditur, &c. idem Naturam adiuuari, quòd onere incommodante, pus facto ipsi exitu, subleuetur; quo etiam sine

relaxatur interdum aut superflua pars, aut quispiam præter naturam tumor. Dum autem putrescens pars resecatur, idem adiuuari naturam, quòd cùm neque ipsam viuificare, neque eius putredini serpenti obsistere sit potis, illâ amputatâ superstitem partem solùm tuendo & fouere, & seruare sufficientem valeat. Quod idem est proportione dicendum, dum res igni peraguntur, vti & dum strumæ, carcinomata, aliáque id genus extirpantur; quòd quasi radices, seu quasi oscula, quibus malum serpit, pabulúmque, auelluntur. Sanè illi claui, v. g. qui pedum digitis innascuntur, sunt veluti Plantæ, quarum relictis radicibus aliquid semper superexcrescit; & Cancri sunt veluti Animalia, quæ circumquaque, quasi osculis pullulantis ita grassantur et germanam carnem in suam vertunt substantiam, nec pabulari desinunt, nisi ad vsque extrema oscula eruantur. Constat denique, dum telum, globus plumbeus, piscis spina, simile aliud à corpore extrahitur, idem adiuuari naturam, quòd res inuasa, & continui solutionem, donec immoratur, pergens facere eximatur, ac natura deinceps aggrediatur reductionem. Vel & dum vrina è vesica catheterè detrahitur, vel fœtus seu viuus, seu mortuus ex vtero educitur; quod onere, ac mole pergrauante liberetur; atque ita de ceteris. — *Quid Medicina, &c.*

Circa Remedia verò Pharmaceutica, nihil est necesse obseruare, nisi Græcam vocem *φάρμακον*, quàm Latinam *Medicamentum*, non modò pro remedio, sed pro veneno etiam accipi; quippe notum est vsurpari hoc loco Latinam pro remedio, & siue aduersus morbos quidem alios, siue aduersus ipsa venena; quæ occasione medicamenta dici solent Antidota: atque ne etiam id adiungam quod Iurisconsultus obseruat, *debere, qui venenum dicit adiicere vtrum malum, an bonum*; quia eo nomine omne continetur, *quod adhibitum, naturam eius, cui adhibitum fuerit, mutat*: vnde & quasi idem sit cum eo, quod Græci dicunt *φάρμακον*, ex id, quod Homerus ait, — lb. 235. ff. de verb. signif.

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά,

Multa venena quidem bona mista: at millia mala.

Cæterùm dari medicamenta, quæ remedia sint negari nō potest; cùm tametsi præstet morbos aliquos diæta potiùs, quàm medicamentis curare; ac non modò Plato, verùm ipsi quoque Medicinæ Proceres Galenus, Auicenna, alij non ab illorum vsu deterreant; & Galenus quidem speciatim, cùm purgantia ferè omnia vi sua lædere ait, ac idcirco non nisi necessitate summa, & rarò vsurpanda docet: constat nihilominùs experientiâ nonnulla esse, quæ congruè adhibita mirè conferant tum sedandis doloribus, tum morbis etiam depellendis, vt proinde ea saltem sint, quæ dicta à Priscis sunt θεῶν χεῖρες *Deorum manus*. Vt prætereatur verò id discriminis ex Galeno, inter medicamentum & alimentum constitui, quòd medicamentum naturam alteret, alimentum substantiam augeatve; prætereatur item medicamentorum alia dici simplicia, non tam sanè, quòd ex Elementis simplicibus constent, quàm quòd nulla artificiali mistione, & qualia natura parat, adhibeantur; alia composita, hoc est ex pluribus simpli- — 3. Meth. & in 3. aph. com. 15. — 1. de temper. & 1. de simpl. fac.

Quid Medicina, &c.

simplicibus substantia, ac virtute per artem commistis, constantia, disquirendum esse præcipuè videtur qua ratione medicamentum vim suam exserat, vt ex eo Natura adiumentum sentiat. Primùm itaque Medicamenti vis attendi in qualitatibus cùm primis, tum secundis solet: quippe exinde medicamenta calefacientia, frigefacientia, humectantia, exsiccantia; itémque emollientia, indurantia, lenientia, asperantia, &c. dicuntur: difficultas autem primaria de calefacientibus, frigefacientibúsque est; quatenus cùm ea calida, frigidáque actu non sint, hoc est digito talia non sentiantur, sed potestate solummodò, hoc est proné exprimere calorem, aut frigus in corpore possint; quæritur, quodnam agens sit, quod ea ex potentia deducat in actum.

Lib. 1. 2. &c. 5. præcip. de simpl. fac.

Porrò cùm Galenus præclarè agnoscat oportere tam calidum, quàm frigidum potestate medicamentum comminui; neque enim potest calor, aut frigus latens alia ratione sese exserere, & foras prodire; quatenus vult tamen agens vnicum, cuius operâ id præstetur, esse corporis calorem natiuum, addítque calidum potestate ab illo incalescere, fierique actu calidum; frigidum autem potestate motionem solum adsciscere, qua euadat frigidum actu; id ex parte quidem probandum; at ex parte etiam videri impugnandum potest. Quippe ad calidum quod spectat; concurrit quidem ad illius vt comminutionem, sic incalescentiam natiuus calor corporis; at non minùs saltem videtur concurrere humor; qui calore adiutus ipsum fermentat, hoc est in ipsum penetrat, seséque in minimas vsque illius partes ita insinuat, vt eas ab inuicem diducat, totúmque adeò corpus exsoluat, & caloris corpusculis, quæ obducta, & quasi reuincta sub heterogeneis partibus tenebantur, libertatem faciat excundi, exserendíque suos motus, quibus nostrum corpus compungant, inque eius poros subeuntia variè diuaricentur, exprimántque eum, qui dicitur actu, calorem. Posse certè rem potestate calidam adhibito solo humore etiam frigido incalescere, feruerésque, & ebullire, cæteraque inter, ostendit calx, quod aliàs declarauimus; at negandum tamen est, quin calor humori adiunctus illius actionem promoueat, quatenus caloris corpuscula humoris particulis commista ipsas suis motionibus sicut mobiliores, ita penetratiores faciunt. Et quanquam calor siccus calido potestate admotus, vt ignis ligno, aut adipi, ipsum exsoluat, & libertatem corpusculis calorificis faciat, ea ratione sit, vt illud non modò incalescat, sed flammescat etiam, atque absumatur; neque tamen aut calor natiuus siccus est; neque medicamentum ex eo flammam concipit, tametsi continere tam possit calorificorum corpusculorum copiam, à quibus confestim expressis, atque corpus subeuntibus, ipsum discutiant, ac torrefaciant, quo ex genere sunt, quæ caustica speciatim dicuntur. Esse autem medicamenti exsolutionem, incalefactionémque, ac illam speciatim, quæ in stomacho fit, speciem quandam fermentationis, ex eo suaderi posse videtur, quòd medicamentum in eo non alia ratione exsoluatur, incalescátque, quàm alimentum, quod

suo loco deduximus non calore fieri [illegible] non coqui, sed acido potiùs humore [illegible] dissecantéque fermentari; eo modo, quo [illegible] na in mactra, dum aqua fermenti aciditate [illegible] bata in eam substantiam penetrat.

Ad frigidum quod attinet non est [illegible] etiam negandum quin calor conferre [illegible] ad illius exsolutionem valeat, & [illegible] prodire corpuscula quædam frigorifica, [illegible] accidenti causa frigoris in ea nostri corporis parte, in quam illa inciderint; at, si [illegible] quidem suo loco existimus, dum corpuscula huiusmodi nitrosæ esse naturæ approbare [illegible] nati sumus; constat sanè esse maximè [illegible] quod id operæ peragatur. Siquidem, vt [illegible] est exsolutionem facere salium, ac [illegible] ipsius nitri, sic notissimum vulgò est, [illegible] frigoris ab ipso experimur, dum aqua [illegible] tur, & corpuscula ignea per eam diffunduntur. Ex quo efficitur proinde, vt corpuscula [illegible] rifica ex medicamento intra stomachum [illegible] ciatim exsoluto, non tam fermentatione [illegible] caloris exprimantur, quàm nitrosæ [illegible] dissolutione prolicientur, ac educantur. Quanquam enim reliqua medicamenti substantia incidi, resolui, atque fermentari, [illegible] aliunde contineri calorifica corpuscula [illegible] nihil vetet humor tamen ad extrahendum [illegible] eo nitrosa corpuscula, aut ex illis [illegible] latione non egeat, sed tempore solo [illegible] to, vt in illius poros subiens, ipsum [illegible] penetret, corpusculáque illa secernat, [illegible] que, & auferat secum. Non alia enim [illegible] ligna, quæ aliquandiu in aqua fuerunt [illegible] hendimus, dum cremantur, suum [illegible] (quippe quod vt nullum, vel paucissimum [illegible] ribus reperiatur) vti neque Rhabarbarum [illegible] cæteráque id genus, quæ morata in aqua [illegible] rint, suam exuisse vim (siquidem deinceps [illegible] sunt periode efficacia) quàm quod aqua [illegible] satis temporis, vt in ipsa penetrans, [illegible] eorum salem sollicitet, illum subeat, [illegible] educat in se, si non totâ suâ massam transferat. Dixi autem difficultatem primariam de medicamentis calefacientibus, ac frigefacientibus esse; cætera siquidem aut actu humida, sicca, itémque lenientia, mollientia, &c. sunt, aut potestate solùm talia sunt, non secus, [illegible] lefacientia, frigefacientiáque deducuntur in actum. Quare & ne in hoc immoremur, [illegible] solùm has qualitates siue primas, ita [illegible] esse, quatenus præcipue occasione dari [illegible] Contraria contrariis curari; quatenus [illegible] natura frigore, v. c. oppressa à medicamento calido leuatur, & calore vexata à frigido, [illegible] corpusculis caloris frigorifica dispersis, & corpusculis frigoris calorificis [illegible] repentibus; prout alibi expositum est. Quamquam & suo pariter loco declarauimus [illegible] in hoc genere qualitatum dici posse [illegible] milibus similia, vt dum pars [illegible] netur, à quo educamus immissa in eam [illegible] calorifica corpuscula; aut gelata [illegible] niuem, à qua educuntur glaciali, frigorifica corpuscula in ipsam inducta.

Attenditur deinde vis medicamenti [illegible] qualitatibus magis propriis, ac vt loquuntur, specificis, at quomodo medicamenta [illegible]

[illegible]

[illegible] vim [illegible] experimur, [illegible] abunde fuit dedaraisse, cum de facultatibus plantarum agens, [illegible] praesertim, quae ad Medicinam spectant, Purgatricis, Venenatas, Antidotas declaravit. Nam specialim quidem circa Purgatricem difficultas maxime sit, qui possit specialis humor deligi, ac sine caeteris educi & vindicari, [illegible] ipsum attrahat, aut propellente ipsa Natura sit; quae medicamento irritata ipsum secernat, ac deiiciat, id prout licuit, discussimus, & quid vnaquaeque opinionum variarum probabile haberet, declarare conati sumus. Addo hoc solum, vtcumque plurimi Medicorum [illegible] loquantur, dum volunt medicamentum purgans non vt contrarium [illegible] in contrarium ipsum scilicet à sede depellendo, neque vt simile ex simile ipsum vt-[illegible] aut avellendo; sed à facultate Caelesti, non Elementari habere, vt humorem certum educat; videri tamen caeteros opposite [illegible] Galeno, medicamentum facultate, & similitudine quadam veram humorem [illegible] alium, cui non perinde familiare, similéque sit, attrahere, & purgare. Nam [illegible] facultas illa in intimo naturae recessu [illegible] condita, esse illam tamen propterea Caelestem, non Elementarem, neque à temperamento [illegible] quibuscumque Elementis illud denique [illegible] pendentem, non est quo persuaderi valeat; cum neque ostendi qua ratione à Caelo [illegible] possit, neque cur non possit ex internis principiis interne prodiens, ac se manifestans, oriri. Attractrix autem illa vis, quae praesertim [illegible], & familiaritate sese exserit, praesertim à Galeno probatur tum exemplo nutritionis, ita vnaquaeque Animantis pars id, quod sibi est simile, adsciscit, quod dissimile respuit; tum exemplo Magnetis, qui tot aliis rebus [illegible] appositis, solum deligit, quod attrahat, ferrum. Et de modo quidem eodem [illegible], attractionisque in hisce exemplis, nihil est necesse [illegible], quae aliàs de ipsis disputata sunt addere; [illegible] solum generalem, primariamque causam, ob quam simile attrahitur à simili, deducendam videri ex primis, ex quibus vtrumque [illegible] principiis, sive illa Atomi esse, sive alia dicere libeat. Animi gratia, Atomi [illegible] videri ita posset esse referenda tum ad [illegible], quae in vtraque simili sunt, consimilium; quatenus existentibus vtrimque similis [illegible] partibus, possunt se [illegible] mutuo inserere, tum [illegible] vtriusque mobilitatem, motionemque, qua se subire inuicem possunt, & [illegible] fuerit impressio, eo se inuicem pellere. Sic verò, cum medicamentum, ipsiusque maxime Sal (in ipso quippe residere vim purgatricem diximus) in ipsam massam humorum subit, intelligi potest eius Atomus ita [illegible] mobilitate sua penetrare, vt cum diversorum humorum esse Atomos dissimili figuratas oporteat, non cum quibusvis implicantur, sed cum iis solum, quae [illegible] humoris proprias, consimiles esse [illegible] contigerit: adeò proinde, vt [illegible] speciali ratione [illegible], [illegible], & partes, ad quas [illegible], [illegible] ab iis occupatione quadam quasi excussus repellatur. Et qui à Medicamento vim [illegible] aperuit, [illegible] cum ipso excedat. Et contingere quidem potest vt alij humores simul abducantur, sed cum solet cum medicamentū compositum ex pluribus est, Atomósque promere alias attrahentes aliis humoribus idoneas debet; aut cùm est copiosius solutum, vt humor aequo commotior, turbulentiorque abscedens, caeteros simul pertrahat; quin pariter dum [illegible] ferrum à Magnete attrahitur, pertrahit lapillos, festucas, & alia si qua intercepta occurrerint. Huc etiam, & Galeni [illegible] facere videtur, quod Hippocrates habet cùm de Purgationibus nimiis, quas [illegible], *superpurgationes* appellat sermonem instituens. *Vbi ingressum*, inquit, *medicamentum in corpus fuerit, primum quidem exigit id, quod est sibi ex omnibus in corpore existentibus secundum naturam maxime familiare, & alia deinde pertrahit, & purgat.*

Egid. Medicam. &c.

Lib. de natura hom.

Subiiciendum foret quemadmodum illud accommodari ad actionem Antidotorum maxime valeat; sed res tū indicato loco insinuata breviter est, tum fusius deducta, cùm circa occultas qualitates declarare aditum fecimus, qua ratione Scorpius, qua parte ictum inflexerit, alliso, venenum inflictum veluti resorbeat; & venenum Viperae Theriacae commixtum, venenum per corpus diffusum [illegible] ob similem rationem, qua commenti sumus saponem idcirco [illegible] ex pannis elicere, quod cum aqua, qua illius sapone pannus est imbutus, exprimitur, ipsa [illegible] Sal, quod in sapone, à se exsolutum; Sal verò vnà pertrahit oleum, cui in saponis confectione individuè commistum est, hoc verò oleum proficit ac vnà abducit id panni oleum, cui sese commiscuerit ex ipsa Saponis ad pannum affrictu. Quare ne omnia repetamus, admoneo hic solum posse expende generalem causam, ob quam venena veneris commista antidota sunt, videri tam posse, quod illa sibi inuicem implexa, sic mutuo irretiant, astringántque inuicem excitentque; & cùm ex vtroque concretum in subtiliores poros pattiúmque substantiam non penetrat, per patentiores aditus [illegible], subducatúrque; & natura promptissime, dum intestina colluctatione agitatur, irritatúrque adiuuante; téque se perinde habente, ac dum palaestritarum par sic committitur, vt vnus ex eadem parte exprimentes, & ex alia minus contrarias coniunctim in eam promouent, ac tanto quidem facilius, si quis forte adsit, qui ipsos eò versum compellat. Vtcumque sit, non abs re erit attinens hoc illud Ausonij in Eumpinam adulteram Epigramma apponere.

Epig. 9.

Toxica zelotypo dedit uxor moecha marito,
Nec satis ad mortem credidit esse datum.
Miscuit argenti letalia pondera vivi,
Cogeret ut celerem vis geminata necem.
Dividat haec si quis, faciunt discreta venenum;
Antidotum sumet, qui sociata bibet.
Ergo inter sese dum noxia pocula certant,
Cessit letalis noxa salutiferae.
Protinus, & vacuos alvi petiere recessus,
Lubrica deiectis qua via nota cibis.
Quam pia cura Deûm! prodest crudelior uxor;
Et si fata volunt, bina venena iuvant.

LIBER DECIMVS-TERTIVS DE VITA, ET MORTE ANIMALIVM.

CAPVT PRIMVM.

Quid, & quæ Vita sit Animalium.

CVM, vt iam antè insinuauimus, Animalia, constanter semper, caput seu sine, seu morbida, vitam, eadem deficiente moriantur, ideò superest, vt pauca cohærenter de Vita, & Morte Animalium hîc attexamus, vtamque adeò imponamus Meditationibus Physicis, quando à Morte nihil superest; nisi quod Coronidis vice restabit de ipsa Animorum nostrorum Immortalitate agendum. Et quod ad Vitam quidem spectat videri sanè potest de ipsa, ex quo vsque dici de Animalibus cœptum est, fuisse differendum; quippe cùm omnia, quæ de illis disputantur, vitam supponant, à qua etiam dicuntur Viuentia, vt Animalia ab Anima: verùm vt prætereatur potuisse id quoque ab initio sufficere, quod fuerat circa Plantas præmissum; videri quoque potest res fuisse ideò differenda, quod Vita, & Mors res oppositæ, perinde ac Vigilia, & Somnus, Sanitas, & Morbus, & quæ hisce similia sunt ad Tractationem eamdem pertinerent. Vtcumque sit, dignum imprimis consideratione videtur, Vitam esse ex eo rerum genere, quæ ex ipsa voce longè clariùs, quàm ex vlla allata definitione intelliguntur. Nam difficultatem quidem non facit æquiuocatio nominis, Viuere acceptio multiplex, cùm professò agere de Animalium vita sponamus primùm non eam modò vitam, quæ tribuitur rebus Incorporeis, veluti Deo ter-Maximo, cuius diuinitas describitur Vitæ interminabilis possessio; Intelligentiis, seu Angelis, quorum esse actiones vitales dicuntur; Animæ quoque Rationali quæ à morte superstes fruitur alia vita; vnde & sunt illa; *Quis scit, an viuere sit mori, aut mori viuere?* & *Imò verò ij viuunt, qui è corporum vinculis, tanquam è carcere euolauerunt, vestra verò quæ dicitur Vita, mors est*: sed tertiò quoque [illegible], veluti igne scintillanti, colore [illegible]; aquæ scaturienti, aliisque id genus, quæ ob mobilitatem viua dicimus, vt cetera [illegible], cùm loco insinuato ostendimus

Euripid.
Cic.

Plantas, tametsi ex Epicuri, & S[illegible] mente destituantur Anima, creduntur viuere, donec nutritionis, accretionis, [illegible] tationis functiones exercent. Deinde [illegible] mus quoque vitæ vsurpationes [illegible] ptas, vtrumque ad propriam referen[illegible] dum analogiam, qua vocis Sanè acce[illegible] Aristoteli obseruatæ, sic enim [illegible] te accipitur & pro alimento vitæ [illegible] é necessariis, & pro opibus, quib[illegible] rantur, quæ ad vitam necessaria sunt, [illegible] illud apud Poëtam,

—— *purgant mihi cadere* [illegible]

& pro iis, quæ spectant ad vitæ [illegible] de est illa adblandientium vox, [illegible] *mea vita*: & pro instituto, ac genere [illegible] quo dicitur vita rustica, vita [illegible] aulica; & pro moribus, quibus [illegible] stat, aut degit per vitam, vt dum C[illegible] hominum vitas, tanquam in specul[illegible] cere iubet. Atque de ceteris ad [illegible] inquam, illud difficultatem facit, [illegible] quod sicuti Dies, [illegible] comparationis, percipitur, simul ac [illegible] nunciatur, quid sit, & cùm dicere [illegible] les definiendo, dicunt esse aut lucem [illegible] aut illustrationem aëris à Sole; aut [illegible] tiam Solis illustrantis aërem, aut [illegible] existentiam, moram Solis supra [illegible] aut quid simile, nunquam planè [illegible] quam nemo non habet de die [illegible] Vitæ nomine audito, nemo non capi[illegible] quid sit; & si ipsam tamen definire [illegible] Animam, aut operationem, motionem [illegible] mæ; aut Animæ informationem, aut [illegible] insistentiam Animæ cum corpore [illegible] in corpore mansionem, calidi innati, [illegible] tiam aut calidi innati participationem [illegible] sistentiam, durationem in radicali hum[illegible] aut id genus simile quid; nunquam [illegible] Vitæ notionem aliunde clarum [illegible] Quamobrem non incongruè factum, [illegible] contenti vitam essentialem, & accid[illegible] distinguere, essentialem dicunt ipsam [illegible] mam, accidentariam, eius operation[illegible] motus enim notione Vita intelligi [illegible] videatur Animæ præsentia in corpore, [illegible] Anima ipsa; quia tamen quando Anima [illegible] est, vita adest, & cùm Anima esse desi[illegible] definit; idcircò vita dici potest [illegible] ipsa essentialiter, Aristotelesque [illegible] edixisse *Viuere esse viuentium esse*, [illegible]

[illegible] esse Animal dicitur, quamdiu viuit, & [illegible] vita, quamdiu [illegible], Animatum [illegible] est. Vsurpari autem pro Anima Vitam, vel ex illo cernimus Æneidos versu [illegible].

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Tertiò quoque nomine Vitæ intelligatur [illegible] facultas, seu vis eliciendi Animalem operationem, quàm ipsa operatio; quia nihilominus facultas per operationem patescit, [illegible] Vita dici potest esse accidentaliter ipsa operatio (accidentaliter, inquam, quoniam operatio ipsi Animæ, illiusve facultati [illegible] superuenit, ac potest illi non adesse, vt non modò in Animalibus per hiemem sopitis, [illegible] visis different à mortuis, sed etiam in Apoplecticis, imò & in quacumque [illegible] sensuum) ac Aristoteles videtur hoc sensu accipere vitam, cùm dicit corpus [illegible], cuius Anima actus primus sit *potentia vitam habens*; nimirum, quia exserere, tanquam actum secundum, operationem potest. Et certè, cùm generalissima vitæ notio ea sit, vt id, quod viuit, non torpeat, sed aliquid moliatur, agat, & mobilitate quadam vigeat (ex quo etiam forma, quæ [illegible] vitam quasi valitat, vita dicitur, [illegible] Poeta præsagit *vulturem se Jama super [illegible]*, videtur vita non [illegible], [illegible] non posse saltem intelligi sine ordine ad operationem.

Vtcumque tamen sese res habeat, Vitæ [illegible] nomine intelligitur hoc quædam quasi vita, seu possessio Animæ, facultatisque operandi ipsius, ac subinde tota duratio, [illegible] quo Animal esse à primo exortu ad vsque obitum perseuerat, ex quo illud est, *Vita summa breuis*, &c. Dico autem Animam [illegible], non speciatim, vt Aristoteles Vegetantem; cùm esse dicit, *Generationem quidem primam Animæ altricis participationem cum calore; Vitam verò huiusce mansionem.* Quoniam licet Anima vegetatrix vt sola est in Plantis, sic necessariò quoque insit vnà cum sentiente omnibus Animalibus (& cum [illegible] etiam in homine) ac licet proinde [illegible] potest, vt illum Animal, quin vegetetur, [illegible], nihilominus, quia tam sentientis, [illegible] intelligentis Animæ functiones sunt [illegible], [illegible] ab iis, quæ referri possunt ad vegetantem distinctæ (& vitales sanè vulgò habere à naturalibus distinguuntur, quòd naturales ad vegetantem, vitales ad sentientem pertineant) ideò videtur quoque vita habenda esse & sentientis, & intelligentis Animæ permansio. Neque verò Aristoteles id videtur abnuere, cùm dicens *Animalia viuere primo vitam plantæ*, innuit ea deinde viuere vitam Animalis, & Hominem quoque postremò vitam Hominis. Quo proinde sit, vt Animum illis [illegible] definiens, *quæ viuimus, quæ sentimus, quæ intelligimus*, [illegible] potuisset contentus dicere *id, quo viuimus*; aut etiam [illegible] factum, dicere potius, *id, quo [illegible]*. Præterea autem, quod dixerit, *Vitam esse huius permansionem* occasionem quidem plerisque fecisse, vt vitam definirent, *Mansionem caloris*, [illegible] *innati*, quia mox præcedit vitæ cum calore, verùm illos non aduertisse particulam *cum*, huius [illegible], necessariò prouinde ad vocem *caloris*, seu *cum calore* [illegible], sed ad vocem [illegible]. *Anima altricis*, seu vegetatricis; aut etiam, si velis, ad vocem *illius participationis*. Porrò autem necesse est illi ad vocem *calidi innati*, adiiciendam vocem, *cum radicali humido* ex eo sui, quòd licet Aristoteles [illegible] loco humoris, humidive non meminerit, meminit tamen alibi, vt dum assumit *Animal esse calidum humidumque*, ac addit, [illegible], *Vitam quoque talem haberi*. Itemque, dum ad quæstionem illam, quî fiat, vt qui calida incolunt loca, diutiùs viuant, quàm qui frigida; causam reddit, [illegible], *quòd magis calidum frigidumque* (quorum corruptio mors est) *conseruant*. Lib. de long. & breu. vitæ, cap. 5. Sect. 14. probl. 10.

Licet porrò calor, & humor, calidumve, & humidum, (aut si libeat quoque cum Hippocrate dicere, ignis, & aqua) non sint præcisè ipsa Vita; sunt tamen vtraque fomentum illius adeò necessarium, vt neque vita sine calore, neque calor sine humore tanquam pabulo possit perdurare. Ac iustum quidem, cur non idem de frigido, & sicco dicatur; hæc duo non minùs requiri ad Animalis temperiem, vt in vita seruentur [illegible]: sed causa tamen dici potest, quòd calidum, & humidum in Animali sic præualeant, vt qualitates oppositæ, quasi obscurentur, nec perinde appareant. Quippe & licet frigiditas naturæ viuentium inimica dicatur, & siccitas, sicciorve aut mors fit, aut ad mortem via; hoc tamen de vtraque immoderata intelligitur; cùm vtramque tamen vtrique commisceri oporteat, ne in summum gradum elata inferat perniciem. Inuenio verò [illegible] quam non est, quod Generationem, ac Vitam definiens Aristoteles meminit caloris, humoris non item. Humor scilicet, quemadmodum fateri, concurrit solùm, vt pabulum; ipse autem calor, ob sui motionem, actionemque continuam, præcipuum est agens, quo & generatio, & functiones vitæ omnes peraguntur; neque videtur fuisse magis necessarium humoris fecisse mentionem, licet calor consistere sine ipso non valeat, quàm in designanda operis productione, actiue exercitationi, meminisse ipsius præter artificem alimenti, vt sine quo potis [illegible], aut subsistere artifex non potest. Non est tamen nequicquam, quod ille Generationem, Vitamque coniunxit, & illam esse primam Animæ participationem, hanc verò permansionem seu continuationem eiusdem: quippe hac ratione generatio nihil aliud est, quàm vitæ principium, & vita nihil aliud, quàm continens quædam generatio; eo modo, quo accensio nihil aliud quàm flammæ, flammæve lucisve, vt sic dicam, principium est, hæc verò nihil aliud, quàm continens accensio. Denique verò non est nequicquam, quòd exemplum hoc afferam; quoniam imprimis, si Animæ species quædam flammulæ est, vt [illegible] loco deduximus; ea vtcumque animanti in ipso momento genera-

Quid vita.

tiuncula accendatur, aut saltem, dum Animal propagatur, generatur accensa ex ipsa Anima generantis decepta, fitque ipsius generantis propria; ita ut in ipso deceptionis, seu generationis momento dici possit ipsi accendi, incipereque ipsi speciatim lucere. Et quia talis flammula seu sponte erumpat, seu cum semine deducatur, humori insidet, quo per ipsa initia pascatur, ac interim motum, nutrimentumque adipiscere assuescat, constat sanè illius in humido mansionem, nihil esse aliud, quàm factam continuationem ex illo ipsiusmet generationis modo, quo scilicet flamma lucernæ, candelæve perpetuata est. Deinde quoniam seu vita seipsa Anima, seu Animæ in corpore præsentia, permansio, informatio, operatio; familiare est ut Mors appelletur vitæ extinctio, seu vita dicatur extingui. Planè, quasi vita flamma quædam sit, quæ & generatione accendatur, & sufficiente alimento vigeat, & aut marcore tabescat, aut affusione nimia suffocetur, aut violenta alia ratione extinguatur; ac sic quædam quasi lampas sit: è illud Lucretij,

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Præterea; quoniam flammula, quæ Anima, ac vita est, ab ipsa usque sui accensione generationeve ad extinctionem, seu mortem usque humido, quod depascitur, insidet, ipsique cohæret; eo planè modo, quo lampadis flamma oleo quasi insistit, individuéque cum eo copulatur. Quo fit, ut quemadmodum ista, quia semper eadem apparet, ac nisi extinguatur, rursumque accendatur, pro eadem habetur, quæ accensa primùm fuerit, utcumque alia, ac alia indesinenter creetur, ac sit; sic illa, quia ab exortu ad interitum continuò apparet, reputatur esse semper eadem, licet mutationem indesinentem subeat. Id fortè minùs, quàm etiam subabsurdum videri potest; quod hinc sequatur Animal aliud, aliudque continuò fieri, idémque nunquam perseverare; neque illud, quod moritur, idipsum esse, quod fuerit natum. Veruntamen non licet priùs alia ratione interpretari quod omnes admittunt, vocántque *Innatum calidum* [illegible], ad discrimen nempe adventitij (ob calorem quo accedente à Sole, ab igne, motu, à vino, ab aliis causis, & febribus maximè, solito intensius, incalescere videmur) ut neque quod *vocant humidum primigenium*, ad discrimen supervenientis, alimentitiique præsertim. Ut res autem paullò explicatiùs dicatur, cùm semen, ex quo Animal formatur, calidum simul, & humidum sit, agnoscere licere ipsius substantiam ex duplicibus particulis constare calidis nempe, quæ calefaciant, & humidis, quæ calescant. Et quia illæ nihil aliud sunt, quàm caloris corpuscula, quæ ut quoquoversum mobilitate sua penetrant, sic demum exsiliunt, ut particulas humidi secum trahant, ipsasque inter abducant; necesse est istæ humidum constituant, quod non aqueum, sed pingue sit, continctaque proinde obducta, retentaque alia caloris corpuscula, quæ exterius illis penetrantibus, humidúmque discindentibus retegantur. Retinentúrque, & succe-

deret pari modo se habeant; effici[illegible] adeo, ut quia ipsa quoque excessura, [illegible] rasque humidi corpuscula sunt, [illegible] tent alimentum, hoc est humidum [illegible] gue, ex quo nova caloris corpuscula [illegible] tur, quæ succedentes vigeant, & [illegible] suo ordine excessum, exsiliare illa [illegible] alimento valeant; atque ita parili, [illegible] ætò Animal perseveret. Cùm [illegible] semen deluerint, contingentque in [illegible] ris partes; constat debere [illegible] partem & calidi quidpiam, humidique [illegible] re; & indigere alimento ex quo [illegible] increscat, ut cum fœnore [illegible] Huiusmodi autem alimentum in [illegible] & lecitre (particulisve analogis) [illegible] tur, repugnant, perficitur, ut humid[illegible] in eos transiens, illius motu [illegible] caloris corpuscula liberentur, [illegible] turam subeant; hoc est sint ipsum [illegible] quod una cum humido in arteriis, [illegible] quarum etiam motu [illegible] allabens viam aperiat humido, [illegible] subeat, redintegretque, & reparet [illegible] loco videre licet obiter, quò [illegible] tum quod Hippocrates vult [illegible] strum ventriculum cordis esse [illegible] sedem; tum quod Aristoteles [illegible] esse illius principium, flammi, [illegible] propterea Cor ipsum, ô [illegible] ipsius agnoscit. Ut ut certè [illegible] illud saltem dicitur, parum [illegible] tinum, seu calidum innatum dici, [illegible] sententia eodem Galeno, eadem [illegible] substantia sit, quæ ab usque [illegible] Atque hac perinde ratione intel[illegible] Innatum calidum, quàm principio [illegible] dum successione, successionéque [illegible] perseveret, & æquivalentia, ut [illegible] idem censeri. Perseverare autem, [illegible] ultrò, numeroque idem quod initio [illegible] seminis massæ, intelligi prorsus non [illegible] Ecquis enim capiat esse alicubi in [illegible] corpore & calorem inexsolubilem, [illegible] solubilem humorem? Ubi nam [illegible] tia huiuscemodi immutabilis [illegible] Non quia profectò sibi cohærent, [illegible] persa fiet toto corpore intervallis [illegible] magnis particulas illas insensibili [illegible] tercipientibus; quippe cùm totum [illegible] initio tam sit exiguum, deinceps [illegible] tantam molem, ut pro una particula [illegible] multæ aliæ increscant. Cùm [illegible] verò humidi adeo insensibiles, [illegible] inter se sint, quomodo [illegible] loris non modò lenem, sed etiam [illegible] & maximè validam, dum [illegible] per febrem? Unde hoc illis [illegible] cùm circumstantium dissipationi, [illegible] ipsæ non valeant? An non, si [illegible] remansissent, dissolubiles [illegible] est, quod illas ingenito calore [illegible] ditione possit? Parum fecere [illegible] quod vulgò calidum in infirmis [illegible] distinguentes, [illegible] esse dicunt, [illegible] aut è per arterias in partes [illegible] quod ipsis partibus insidet. Nam [illegible] dem fluidis cohæret, neque [illegible]

commutat; ac sic esse propeccatum, & non mobilitate quadam vigeat, qua humidum exhauriat, cumque eo excedat, vt influenti, & cum humido simul aduenienti locum faciat, nulla ratione consequitur. Quin etiam, cùm influens ad parteis allapsum partibus insideat nec deinceps sensim dilaberetur, sed semper constaret, aut Animal perpetuò cresceret, aut ad aliquam peruectum magnitudinem alimento ampliùs non egeret, ac in eodem statu perpetuò constaret.

Deinde, quamuis etiam absurdum videatur non perseuerare Animal simpliciter idem toto vitæ tempore, sed continente successione, & æquiualentia dumtaxat. Nam primùm quidem magni viri aliàs recitati id non absurdum indicârunt, cùm vt cætera omnia, sic ipsa speciatim Animalia in continuo esse fluxu dixerunt, ac se ideò habere quasi fontem, aut fluuium, qui licet habeatur, dicatúrque idem, non idem tamen simpliciter est, quatenus non eadem indiuiduè, ac numero aqua continenter scaturit, aut fluit, sed idem solùm æquiualenter, quatenus aqua, quæ succedit, antecedentis locum accipit, vt tantumdem valeat, nihilque mutatum appareat. Fuere etiam, qui Animal compararunt cum Argo naui, cuius nunc his, nunc illis commutatis tabulis, effectum est demùm temporis procedente, vt nullæ earum, ex quibus initio compaginata fuerat, superessent; cum eadem tamen nauis semper haberetur; non simpliciter vtique, sed solummodò æquiualenter, quatenus nouæ tabulæ in vetustarum locum substitutæ tantumdem valebant, formámque non mutabant; ac aliquæ semper ex veteribus cum recentioribus remanebant, dum eam eadem indesinenter constare nauis videbatur. Pari videlicet ratione aliquæ partes Animalis vi caloris depereunt; aliquæ ex alimento in earum locum substituuntur, ac quia substitutæ tantumdem valent, formámque non mutant, & neque illæ omnes simul abeunt, neque illæ omnes simul subeunt, sed partes semper ex prius inexistentibus cum potentia appositis remanent, efficitur vt Animal constare idem semper appareat, tametsi nihil denique sit, quod initio præfuerit. Quod deinde verò, vt iam insinuaui, Animal ex tam exiguo, temporis progressu tam magnum, vt qui Homo, v. g. non fuit prima sui formatione formicula maior, in eum, qua deinceps videtur, excrescat amplitudinem; qui fieri potest, vt licet prima partium stamina non depereant, propter tot additas tamen alias parteis Animal non aliud, sed idem consistat? An si cùm ad puteum aquæ Rhodani, tot successiue guttas aut ex alio fluuio, aut ex fonte addideris, vt lebetem denique compleas, tota aquæ moles eadem potius Rhodani, quàm alia aqua dicenda erit? Obiter autem admoneo, cùm de Homine quidem agitur, sermonem non esse de illius Mente, Rationaliue Anima, quæ immaterialis cùm sit, exsolutioni non subiacet, quámque eadem perseuerante, potest Homo dici ipsum illius esse ab eius infusione, ad vsque excessum è corpore, constare idem numero; sed sermonem esse de illius corpore, déque sentiente Animæ parte quatenus vtráque respectu nihil ab aliorum Animalium conditione diuersum habet. Gratis est interim, quod concessi non perire stamina prima, partesue primigenias; cùm mox antè insinuerim, concipi non posse quin pereant, vtcumque nouæ, nouæque partes in priorum locum ita succedant, vt licet stamina sensim immutentur, eandem tamen formam tueantur, eademque seruata crescant, & amplientur. Vnde &, si obiicias primùm retineri semper eandem configurationem, eadem lineamenta, easdem propensiones toto vitæ tempore, erit responsio sanè in promptu. Quippe, vt prætermittam non eandem semper configurationem delineationémque constare, cùm vitium nempe partis est, cuius occasione aliæ earum aut nimis multum, aut nimis parum in eius substantiam sic conuertitur, vt æquo vel ampliùs, vel minùs augeatur; non item propensionem eandem, eodémque semper constare; idque siue ætas, siue varia nutritio, siue vsus contrarios, habitúsque nouus mutationem faciat. Vt istud, inquam, prætermittam, constantiæ aliunde obscuratæ manifesta est causa. Nam, dum partes quidem corporis nutriuntur, omnes ita simul nutriuntur, vt vtraque-que ex alimento pro modulo suo, & non ampliùs, minusue, quàm par est assumat, inque suam rem vertat, ac omnes proinde pari proportione increscant, consistant, decrescant, efficiatúrque adeò, vt vnumquodque eadem semper & figuratione secundum totam, & delineatione, secundum varias sui particulas seruetur. Quo eodem modo videre licet literas, aliásque figuras in Plantarum corticibus exaratas eadem figuratione, delineationéque increscere; & eas, quæ sunt Metallis impressæ inuariatè à fontibus, vt vocant, aquis delibatas, atque ita de cæteris. Et quoniam aliunde Animæ contextura ex suis illis tenuissimis, mobilissimísque corpusculis constans ex aliis consimilibus eodem alimento contentis sic iacturam sui factam reparat, ac vnà cum corpore adolescit, vigescit, senescit, vt successio quoque, & æquiualentia in ea locum habeat; hinc efficitur, vt quò initio propendet, semper deinceps propendeat, húcque adeò pertineat, quod in ore est omnium,

Naturam expellas furcâ, tamen vsque recurret.

Si verò deinde obiicias recordari nos, quod per vitam, & à teneris vsque annis egerimus, agnoscimúsque ipsos nos esse, quibus hæc, & illa in vitæ serie contigerint; in promptu quoque responsio est. Nam, vt hoc quoque loco prætermittam esse plurima, quæ non recordemur, ac omninò non agnoscamus; neque proinde ipsorum species ita cerebro Phantasiæque hærere, vt non inde argumentum sit, quòd partes Phantasiæ, cerebríque commutentur, speciésque impressæ, hærentésque ipsis, cum ipsis simul euanescant. Quod attinet ad cæteras, quæ constantius hærent, constantiúsque actiones, & res præteritas repræsentant, causa sit perspicua ex iis, quæ cùm de Phantasia, ac Memoria disputaremus, deducta

Quid Vita, &c.

Quia nutetur. ——— ita sunt, eiusmodi nimirum species aut profundiùs impressæ fuerunt, vnde & non perinde citò obliterantur; aut memorando sic repetitæ, iteratæque quasi refixæ, vt res, actionésque quasi recentes sistant, neque sic elabi è memoria patiantur. Quid, quòd experimur etiam earum rerum species, quarum sæpe recordamur, ita paullatim immutari, vt post longum denique tempus confusiùs occurrant, quasi senium, ac per internalla, quibus acta non recordamur, mutationem aliquam subeant; & dum memorando quasi refigimus, cum ea, quam subierunt, immutatione refigantur. Agnoscimus porrò nos eosdem, non aliter verò, qui fuerimus; quia non fuimus vnquam à nobis diuersi, sed ea semper continuatione, vt antecedens quidpiam cum succedente habuerimus; ac tam possumus magis reputare nos non eodem corpore, Animove eadem, quam initio habuerimus, quàm reputare poterant Argonautæ vel se eadem naui cum Thessaliam repeterent, qua dum soluerent, & peterent Colchos. Verùm ne in hoc diutiùs immorer, concludere id præstat, quod assumpsimus, non videri neque tam calidum, quàm humidum, quod in Animalibus est, alia ratione per totam vitam, quàm continua & suffectione, & æquiualentia constare.

CAPVT II.

De varijs Ætatibus Animalium.

QVONIAM verò hæc constantia, permanentia, perseuerantia, nihil aliud, quàm ipsa Vita, illiusve duratio est; age, cùm supersint pauca aliqua de hac duratione attingenda, dicamus de Ætatibus, in quas, vt patet, diuiditur, iuxta insignes aliquas, quæ contingere solent, mutationes. Præterea autem Ætatem, quasi æuitatem ab æuo deductam, idem aliquando sonare, quod tempus, ex quo ætas præsens, præterita, & futura dicitur, itémque ætas parentum, ætas maiorum; aut contigisse aliquid ætate Alexandri magni; nostráve ætate inuentum esse, &c. aliquando totam cuiusque Animalis durationem; ex quo est illa Epigrammatis de Ætatibus Animalium inscriptio & quod esse quis, aut fecisse quidpiam dicitur anno Ætatis v. g. trigesimo, aut obiisse anno Ætatis sexagesimo, &c. aliquando sæculum centum-ve annorum spatium, ex quo est illud Nestoris,

——— *Vixi*

Annos bis centum, nunc tertia viuitur ætas.

Aliquando spatium triginta annorum, ex quo est illud Ciceronianum, *tertiam iam ætatem hominum viuebat*; aliquando annum vnicum; ex quo est Virgilianum illud,

——— *Vbi quarta accesserit ætas, &c.*

Primaria itaque Ætatum diuisio est in eam, quæ Incrementi, & eam, quæ Decrementi, seu Declinationis esse dicitur. Nempe totam vitam partiri sic licet, vt Animal ab vsque exortu ad certum vsque tempus increscat, in quo & maximè vigeat; & ab eo vsque decrescat, ac à summo illo vigore ad obitu vsque declinet. Hoc spectasse, quod Ægyptij longissimam hominum vitam anno centesimo definiunt, illam partiebantur in duas annorum quinquagenos, quasi priore Cor excresceret, & pendere quidem annis singulis drachmarum [illegible] posteriore autem sic decresceret, vt homo denique defecto cordis moreretur; quod Plinius quidem memorat. Solent porrò hæ duæ partes Iuuentus, & Senectus dici quatenus omnes homines dicimus iuuenes, aut senes; in iuuentute, aut senectute versari; cæteraque Animalia consimiliter; ac iuxta etiam Epigramma ex Laërtio, res omnes, quæ incrementum, decrementúmque suscipiunt. Hinc ipse quoque Cicero ait se duos duntaxat annos plurimi facere, Cn. Pompeium Appij socerum, & M. Brutum generum eius [illegible] Solet quidem ætas media, quam & Consistentiæ, seu Statum vocant, interseri, sed ea [illegible] circa illam perinde, ac circa Solstitium videtur. Siquidem, vt Sol nunquam non [illegible] ascendit, descendítve respectu puncti Tropici, ad quod accedit indesinenter, & à quo ille id attigit, indesinenter recedit; ac ideo diurna longitudo, vtcumque illi inæqualis [illegible] nunquam non augetur, vel minoratur; [illegible] tamen citra, vltraque id punctum, ascensus descensúsque Solis per dies aliquot [illegible] nem meridianam non variat sensibiliter, [illegible] mora Solis supra horizontem constans [illegible] ciata, eadémque apparet, inde fit, vt totum id tempus, complexusve huiusmodi [illegible] appelletur Solstitium, quasi Sol staret, [illegible] stantes-ve hæreret in eodem puncto Zodiaci [illegible] pari ratione Animal, nunquam non [illegible] aut ad summum vigorem increscendo [illegible] aut ab eo decrescendo deflectit; & quia [illegible] tempus est tam citra, quàm vltra summi [illegible] vigoris momentum, quo variatio [illegible] est insensibilis, & Animal neque crescere, neque decrescere, sed in eodem statu consistere apparet; inde fit, vt totum id tempus quod admodum medium, sic constans ætas [illegible] tur. Vtcumque sit, celebre est in tres ætates vitam distingui & Animal quodque [illegible] bium crescere, vigere, ac senescere. Sic Aristoteles agnoscit & νεότητα *Iuuentutem*, & [illegible] *Vigorem*, ætatemve adultam, & γῆρας Senium, seu Senectutem. Cornelius autem Celsus: *Ætas, inquit, media tutissima est, quæ neque Iuuentæ calore, neque Senectutis frigore infestatur.* Sic Lacedæmonij quondam [illegible] Choris distinguebantur, Puerorum, Virorum, & Senum ex Plutarcho, & [illegible] mitiùs ab vsque Seruio Tullio, vt apud [illegible] lium narrat Tubero, discernebantur in [illegible] ros, ad annum vsque decimum septimum; Iuniores, ad vsque quadragesimum [illegible] & in Seniores, ad vsque extremum. Hinc [illegible] stat decantatum illud à Veteribus Sphingis Ænigma de eo Animali,

Quod bipes, & quadrupes fiunt, & [illegible]
omnia solum:

Ne id adiiciam, quod Plutarchus, aliique [illegible] bent de tribus Saturnianis Vestæ, Dianæ [illegible] ætatibus, assentiuntur facientium, [illegible] alij [illegible]

aliquod il genus similis. Priusquam autem illas Ætatum divisiones attingamus, prætereunda heic non est difficultas, qui fiat, vt Animal omne incrementum aliquo vsque tam magnitudinis, quàm vigoris, accipiat, deinceps autem deminui, decrescereque incipiat: quippe cùm, si calor, vt par est, sit incrementi caussa; & notum sit calorem, seu ignem augeri, magisque continuò donec alimentum vbertim suppetit, invalescere; non appareat, cur incrementum non debeat semper provehi, nunquam autem, pabulo quidem non deficiente, desinere. Et Lucretius quidem caussam ex eo petit, quod prima ætate plus alimenti convertatur in Animalis substantiam, quàm ex illa deperëat; media tantumdem convertatur, quantum deperit; extremà amplius deperëat, quàm convertatur. Nempe circa primam sic habet,

Nam quæcunque vides hilaro grandescere adauctu,
Paulatimque gradus ætatis scandere adultæ,
Plura sibi adsumunt, quàm de se corpora mittunt,
Dum facilè in venas cibus omnis diditur, &
dum
Non ita sunt latè dispersa, vt multa remittant,
Et plus dispendi faciant, quàm vescitur ætas
Nam certè fluere, atque recedere corpora rebus
Multa, manus dandum'st: sed plura accedere debent,
Donicum alescendi summum tetigere cacumen.

Circa mediam:

—— Vbi nihilo iam plus est, quod datur intra
Vitalis venas, quàm quod fluit, atque recedit,
Omnibus hic ætas debet consistere rebus;
Hic natura suis refrenat viribus auctum.

Circa extremam,

Inde minutatim vires, & robur adultum
Frangit, & in partem peiorem liquitur ætas.
Quippe etenim quanto'st res amplior augmine dempto,
Et quo latior est in cunctas vndique partes,
Pluria eò dispergit, & à se corpora mittit,
Nec facilè in venas cibus omnis diditur ei,
Vnde queat tantum suboriri, ac suppeditare,
Quantum opus est, & quod satis est natura vetare.

Sic quidem, inquam, Lucretius: verùm si in prima ætate cibus facilè diditur in venas, calor nimirum patulas faciente; quorsum non continenter pari facilitate diditur, cùm invalescens calor venas continenter patentiores facere debeat? Et, si dum corpus est minùs dilatatum deperditionem patitur ipsa appositione minorem; cur non effectùm dilatatum minorem quoque patitur, cùm increscente dilatatione, alimentum quoque suppetat vbeḿius? Quod idem potest etiam de incremento secundum vigorem vrgeri.

Vt itaque primùm ac speciatim dicam de eo incremento, quod penes magnitudinem, seu molem, extensionémque accipitur; nam aliud, quod penes vigorem, potest etiam aliquousque post obtentam illam magnitudinem provehi; sciendum est illud propriè id esse, quo Animal secundum omnem positionem sic adaugescit, vt nulla eius pars non increscat; adeò vt cùm non ampliùs secundum longitudinem, altitudinemve grandescere intelligitur, ab increscendo desiisse censeatur. Notum quippe alioquin est, Animal, vbi ad iustam, & quam non maiorem habiturum est, longitudinem altitudinemve pervenit, posse in latitudinem, ambitumve lateralem excrescere; quo pacto videmus plerosque ex gracilibus evadere obesos, ac per senium quoque, vbi præ inedia, aut morbo, emaciantur, pinguiores reddi; neque secus plerumque boves ætate, & labore exhaustos in lanienam saginari; quanquam & quæ huiuscemodi incrementum accipiunt crassescere potiùs, quàm crescere dicuntur. Atque id quidem, ne quidpiam dicam de incremento aut præter naturam, cuiusmodi est gibbi; aut etiam merè accidentario, putà ex cutis distensione vt quam hydrops facit, aut quid simile. Hoc autem posito, dici posse videtur, caussam, quamobrem Animal incrementum accipere secundum longitudinem, sive altitudinem cesset, ipsam esse naturam, conditionémque ossium, partiumve ipsis adligatarum. Videlicet ossa constantia ex partibus siccioribus, solidioribus, rigidioribus, initio quidem, quia laxiora, molliorave sunt, aditum facilè præbere alimentariis partibus possunt, vnde & distrahuntur, dilatantur, increscant: at quia tempore procedente partes scciores sic cohærescunt, vt tametsi poros, meatúsque intercipiant, quibus humoris aliquid exhaletur, aut subeat, vnde medulla quoque fovetur; ipsæ nihilominus ægrè primùm, ac deinde ægerrimè, postremóque nulla ratione diduci, ac dilatari valeant, ideò efficitur vt sensim firmiora, compactioráque evadant quàm vt ampliùs vllum accipere incrementum valeant. Quoniam verò ossa secundum longitudinem, v.c. in homine à calcaneo ad cranium ita invicem copulantur, colligantúrque, vt contigua sint, eatenùs est, cur incremento secundum longitudinem obstent; tametsi caro, aliæque partes, quæ ossa circumvestiunt, crescere adhuc, deminuique, & reparari iterum valeant. Certè & dum quis pinguis, obesúsque evadit, non est quod putes, vt caro, adeps, cæteræque partes ampliantur, sic ipsa quoque ossa ampliari; illa quippe eadem perseverant, ac neque solùm grandiora, quod circumgressent, prægravantur. Vnde & quod Aristoteles observavit hominem quinquennem adeptum esse dimidium eius, quam reliquo tempore est assequuturus, magnitudinis, de sola longitudine, altitudineve est intelligendum; quæ quoniam per initia ætatis incrementa adeò sensibilia, procedente tempore adeò insensibilia accipiat, non aliò profectò referas commodiùs quàm ad illam laxitatem, mollitiémque substantiæ ossium, quæ

Quæ ætates Animalium.

1. de gen. an. 18.

quæ initio summa in eam compactionem, duritiémque paullatim abeat, ut diduci ampliùs denique non possit. Dicerem ossa quoque esse, quæ initio disjuncta, mobiliaque in unum coalescant, & cum ligaminibus, ipsas quoque epiphyses, verùm id nihil est necesse. Cæterùm, quia non modò ossa, sed partes etiam cæteræ quemdam crescendi finem habent (siquidem obesitas quoque non perinde per senium crescit, sed potiùs deminuitur; & qui post medium, aut morbum pleniores evadunt non perinde pleni, vegetique evadunt senes, ac evaderent juvenes) ideò, ut causam generaliorem, & desitionis quoque incrementi vigoris dicam, ea videtur non posse alio quàm ad continentem caloris primævi debilitationem esse referenda. Verùm quia illicò occurrit, quæ objecta jam difficultas, etiam adversus Lucretium est; eo fortassis ea tolletur, si

Lib. de genit. cum Hippocrate dicamus hominem in prima ætate esse calidissimum, postrema frigidissimum, quatenus corpus, quod augescit, & ad robur tendit, calidum esse necesse est; ubi verò marcescere, & ad exitum properare incipit, evadere frigidius? At causa heic non dicitur, cur calor prima ætate vigeat, extremâ vegetior non sit. An si cum Stoicis, senectutem ob defectum caloris accidere, ac illis idcircò, quibus caloris ampliùs est, senectutem ampliùs produci? At neque exinde causa dicitur, cur ex uberiore alimento non continenter potiùs invalescere, quàm sensim marcescere, ac deficere calor debeat. An fortè igitur dici potest, calorem initio maximè vigere, ac deinceps sensim debilitari, postremóque deficere, quòd Animal in ipso sui initio, seu dum generatur, purum semen sit, purissima nempe, ac elaboratissima, quæ in generante fuerit portio, quæ in primam partium formationem cedat, quæ eadem spirituosissima, ac ideò calidissima sit: deinceps autem sit concrementum ex intertextura alimenti non perinde purum, neque adeò proportione molis perinde calidum; sicque sensim ut à puritate, ita à calore primævo recedat, donec tandem planè deficiat. Esse enim imprimis semen rem purissimam, elaboratissimamque oportere (intelligo autem nomine seminis non totum id, quod à generante excernitur, sed tenuiorem solùm partem reliqua crassiore, quæ cedat in secundinas, aliave involucra contentam) ex eo videtur intelligi quòd necesse sit ex eo tantulo discerni, atque delineari stamina illa tam varia, támque multiplicia partium tam variarum, támque multiplicium, quæ deinceps servata semper delineatione eadem grandescant; cùm si quid impurum, minúsque elaboratum foret, fieri nulla ratione posset, ut tot, támque exilia stamina ex eo pararentur. Esse verò etiam debere rem spirituosissimam, & pro natura, conditionéque spirituum calidissimam, ex eo potest intelligi, quòd rem esse mobilissimam, actuosissimámque oporteat, ut illam tam variam, tam multiplicem, tam subtilem elaborationem moliatur, exsequatur, perficiat; nihilque vel ad minimam quamque partem concinnè formandam, comptandámque præ-

termittat. Esse autem deinde Animalis corpus ex intertextura alimenti non perinde purum ex eo videtur perspicuum, quòd alimentum ut externe crassum, impuriúsque admittitur, sic non perinde repurgatur, elaboratúrque, ac semen, quod internè, & ex toto, tanquam totius substantiæ flos deligitur & in locum selectum confluit, cóque dirigitur, ut Natura ex ipso tenuissima illa stamina conficiat, quibus deinde alimentum, sanguis ve alimentitium, tanquam tramam, subtegmenve crassius, rudiúsque intertexat. [illegible] verò proinde hocce concrementum [illegible] minús calidum, constare ex eo posse videtur, quòd ob admistas impuritates, qui spiritus insunt, non perinde liberi sint, neque pari celeritate quoquoversum discurrant, sicque perinde corpus calefaciant. Dixi autem proportione molis; quoniam in Animali adulto plures quidem sunt spiritus, ac ideò copia est caloris, quàm in embryone minimo; verùm id quidem extensivè, at non intensivè loquuntur; ex quo efficitur, ut quemadmodum est in toto quidem mari amplius [illegible] quàm in uno salis granulo; sed Sal per [illegible] diffusius est, nullaque est, quæ seorsim [illegible] pta, ac ea magnitudine, qua est granum, [illegible] salsa, ac ipsum granum sit; ac potest [illegible] dici granum salis esse ipso mari salsius (ut etiam circa Magnetem ad Terram comparatum similitudine usi sumus) ita dici posse quidem in toto Animalis corpore, dum adultum est, caloris ampliùs quàm in ipso corpusculo embryonis reperiri; at nullam tamen esse adulti partem eius magnitudinis qua embryo, quæ tantum caloris obtineat, quantum in embryone viguerit; sicque calorem esse ipso Animali adulto calidiorem. Si res ita se habeat, consequi exinde videtur, ut cùm nutritio caloris ope peragatur, & per nutritionem, alimentive appositionem incrementum fiat; censeri possit Animal primo [illegible] mense, aut anno magis crescere, quàm secundo, secundo, quàm tertio, & sic succedenter; intellige semper respectu corporeæ molis [illegible] quam præexistentem fit accessio. Cæterùm futurum esset ut augeretur semper in grandiorem molem, tametsi semper minus, [illegible] quæ alimenti accederet, dum aliquid [illegible] ret, nisi intereà quidpiam substantiæ præcedentis deperderetur; constat deperditionem hanc dum accessione minor est, ipsi incremento perpetuo obstare. Heinc nempe [illegible] quod ait Lucretius, ut moles corporis [illegible] ior evadat, quamdiu deperditio accessione est minor; ut consistere appareat, quamdiu æqualis præter-propter est; ut minuatur, quamdiu est maior. Quare & de [illegible] mine fuerit quæstio, si quis contenderit incrementum etiam per constantem ætatem in senili fieri, quatenus semper quidpiam substantiæ nutritione apponitur. Quippe incrementum, ut fieri solet, heic solùm [illegible] mus, dum quidpiam mole maius evadit; [illegible] quid sit de compensatione, quæ fieri [illegible] ter decessu potest. Quanquam & dicere [illegible] liùl veris incrementum, decrementúmque [illegible] toto vitæ tempore, valori certare, ut [illegible]

ætate illud prævaleat, illud postrema, neutrum media, sed immorandum in hoc non est.

Nunc, vt de cæteris Ætatum diuisionibus pauca attexamus, cùm eæ soleant ita institui, vt ad Homines dumtaxat pertineant; possunt tamen ad alia quoque, pro vitæ cuiusque duratione Animalia accommodari. Quippe, siue breuius, quàm Homines viuant, nihil aliud, quàm tribuere oportet ætatibus singulis pauciores proportione annos (aut etiam menses, vel dies quoque, & hemerobiorum respectu etiam horas,) vti & sunt pauciores solito tribuendi ætatibus illarum gentium, quarum vitam legitur apud Plinium non excedere quadraginta annos, ne eas memorem, apud quas refert feminas parere quinquennio, octauum vitæ annum non excedere. Siue longiùs viuant, nihil aliud, quàm tribuere annos proportione plures, vti & tribuere plures congruit earum nationum ætatibus, quæ memorantur in nouo Orbe duplo pene ampliùs, quàm in Europa viuere; ne quidpiam dicam de ætatibus Hominum illorum primorum, quos Scriptura Sacra testatur nongentos & ampliùs annos adimplesse. Quare & satis est ea subiicere quæ ad ætates Hominum spectant; quandò alias aliter ipsas partiri visum est. Nam primùm quidem fuere nõ pauci, qui ipsas distinxerint quatuor. Præcipuus ex ipsis Pythagoras fuit, qui vt est apud Laertium, Hominis vitam ita distribuit vt Puero tribuat annos viginti; Adolescenti (νεηνίσκῳ dicit, sed ipse Laertius interpretatur μειράκιον, cuius esse ætatem post ἐφηβείαν, Galenus declarat) viginti; Iuueni, νεηνίῃ, Viro (qui enim illi dicitur γέρων, interpretante eodem est ἀνήρ) viginti; Seni denique etiam viginti. Præterea autem, quod apud eumdem habetur, ætates easdem quatuor Anni tempestatibus comparauit, Pueritiam cum Vere, Adolescentiam cum Æstate, Virilem ætatem cum Autumno, Senectutem cum Hieme. Secutus est Hippocrates, qui non modò in Aphorismis easdem quatuor ætates ordine retrogrado circa ieiunij tolerantiam recenset (& loco quidem Virorum, *γέροντας καθεστηκότας*, dicens) sed in libro etiam *de diæta* primo proprietatem cuiusque temperiem declarat, dum puerum describit calidum, & humidum, adolescentem calidum, & siccum, virum frigidum, & siccum, senem frigidum, & humidum. Ad Galenum quod attinet, is nunc has, nunc alias diuisiones sequitur; qui etiam vbi ad citatũ ex Aphorismis locum notat Thucydidem quoque dicere esse aliquos in constante, seu virili ætate, tum mediam quandam inter hanc, adolescentiámque constituit. Notum est, quod scribit Xenophon de Persis, esse nempe apud illos forum appellatum liberum, cuius in quatuor parteis diuisi prima sit assignata pueris, secunda adolescentibus, tertia viris, quarta senibus. Describens autem singulorum exercitationes pueritiam producit ad annum vsque decimum-sextum, aut decimum-septimum, adolescentiam ad vsque vigesimum sextum, aut vigesimum septimum; Virilem ad vsque quinquagesimum primum, aut quinquagesimum secundum (Adolescentiæ scilicet decem annos attribuit, Virili ætati viginti quinque) Senectutem deinceps ad extremum vitæ. Notum etiam, quod apud Ciceronem sua cuique ætati tempestiuitas sic datur, vt dicatur esse infirmitas puerorum, ferocitas iuuenum, grauitas constantis ætatis, & maturitas senectutis. Ex iis, qui Ætates quinque fecerunt, comperitur imprimis Plato in Axiocho, si liber tamen eius est; vitæ quippe incommoda per singulas ætates recensens, illa attingit, quæ in infantia, in pueritia, in adolescentia, in vigente ætate, in senectute accidunt. Deinde Varro, qui, vt verbis Censorini dicam, *quinque gradus ætatis æqualiter putat esse diuisos; vnumquemque scilicet, præter extremum in annos quindecim. Itaque primo quidem gradu vsque ad annos quindecim, pueros dictos, quod sint puri id est impubes* (& vt habet Isidorus, nec dum lanuginem, floremque genarum habentes.) *Secundo ad trigesimum annum, adolescentes, ab adolescendo sic nominatos. In tertio gradu qui erant ad vsque quadraginta quinque annos, Iuuenes appellatos, eò quod Rempub. in re militari possent iuuare. In quarto autem ad vsque sexagesimum annum Seniores esse vocitatos, quod tunc primùm senescere corpus inciperet. Inde vsque finem vitæ vniuscuiusque quintum gradum factum, quod ea ætate corpus senio iam laboraret.* Quo loco obseruare licet obiter Senioris, vt & Iunioris voces esse ex Grãmaticis aut Comparatiuos per imminutionẽ, aut significationem à Positiuis non habere. Idẽ Varro apud Seruiũ quinque quidem Ætates facit; verùm vt Pueritiæ præmittit Infantiam; ita nomine vnius Senectæ Seniores complectitur, & Senes. Quo pacto etiam Tertullianus eundẽ numerum approbãs, quinque Ætates facit, Infantiam, Pueritiam, Adolescentiam, Iuuentam, Senectam. Quibus distinguere Sex ætates placet, ij nihil aliud, quàm cæteris quinque iisdem posterioris huius diuisionis Ætatibus, inter Iuuentam, Senectámque interponunt Virilem ætatẽ; sicque illis Ætates sunt Infãtia, Pueritia, Adolescentia, Iuuentus, Virilis ætas, & Senectus. Cùm longe autem plurimi sint, qui Ætates septẽ distinguãt, ij nihil aliud, quàm extremam sex harum ætatum ita bipartiuntur, vt pars prior nomen Senectutis retineat (ea nempe, quæ iuxta Virgilium, dici cruda, ac viridis potest) posteriori nomen decrepitudinis, decrepitæq; ætatis tribuatur. Spectat huc illud Senecæ, *Modò dicebam tibi in conspectu esse me Senectutis: iam vereor, ne Senectutẽ post me reliquerim. Aliud iã his annis, certè huic corpori vocabulum conuenit. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes.* Solet porrò præcipuus huiusce diuisionis author celebrari, qui iam pro quaternaria citatus est Hippocrates. Et conueniunt quidem omnes, quòd per annos septenos Ætates distinxerint; sed cùm ex Polluce septenos dumtaxat attribuerit singulis, Infantiam scilicet extendens ad annum vsque septimum, Pueritiam ad vsque decimũ quartum, & sic succedenter, quod videtur etiã innuere B. Ambrosius, dum *celebratur, inquit, hebdomas, eò quòd per septem ætatum cursus vita hominum vsque ad senectutem transcurrit, sicut Hippocrates Medicinæ Magister scriptis explicauit suis* (nota obiter Sancto viro, dictũ aliis Senectutem æui maturitatem dici, & decrepitudinem Senectutem

Quot ætates Animalium.

in Cat. mai.

de di. na. cap. 14.

11. orig. cap. 2.

in 5. Æneid.

lib. de an. cap. 56.

6. Æneid.

Epist. 26.

lib. 2. onom.

lib. 6. Epist. 49.

Quot ætates Animalium. loc. cit.

vti & senem veteranum ; ac decrepitum, senem) alij tamen sunt, iuxta quos bis, aut ter septenos aliquibus accommodat. Nam Censorinus quidem, *Hippocrates Medicus*, inquit, *in septem gradus ætates distribuit. Finem primæ putauit septimum annum ; secundæ decimumquartum ; tertiæ vigesimum octauum ; quartæ trigesimum quintum ; quintæ quadragesimum secundum ; sextæ quinquagesimum sextum ; septimæ nouissimum annum vitæ.*

de Mun. opif.

Philo autem Iudæus, postquam præmisit Hippocratem dicere septem esse ætates, Infantis (seu *Puerulí nostri*) Pueri, Adolescentis, Iuuenis, Viri, Senioris (ita nempe [illegible] vocem interpretari congruum est) & *Senis*, [illegible] (notandum verò Plutarchum quoque, qui & ipse septem Ætates distinguit, dicere consimiliter [illegible], & [illegible])

de Ei ap. Delph.

tum subdicit; Philo ipsemet verba Hippocratis, definit iuxta ipsum, Infantiam anno septimo, quo emittuntur dentes ; Pueritiam bis septimo, quo genitura excernitur, Adolescentiam ter septimo, seu vigesimo primo, quo iam barbæ hirsuties est ; Iuuentam quater septimo, seu vigesimo octauo, ad quem vsque corporis totius incrementum prouehitur, Virilem ætatem septies septimo, seu vndequinquagesimo ; Seniorum ætatem octies septimo, siue quinquagesimo sexto, quod superest autem senili, decrepitæque attribuit. Ptolemæus

4. Quadrip. tit.

(vti & illum imitatus Paraphrastes Proclus, cæterique Astrologi) easdem quidem ætates ; at non per annos septenos distinxit ; sed eas singulas pertinere ad singulos Planetas, volens, annos illarum ratione quadam ex Astris petita definiit. Infantiam quippe Lunæ sublliciens, quòd eius instar humida sit, facilè crescat, tribuit illi primum quadriennium, ob Lunæ tetraeteridem : Pueritiam Mercurio, quòd homo tum primùm ratiocinari, & capescere disciplinas incipiat, tribuit illi insequens decennium, seu vsque ad annum decimum-quartum, ob decennium quoddam circuitionum Mercurij : Adolescentiam Veneri, quòd tum seminales meatus aperiantur, fitque procitatio ad libidinem, tribuit illi octennium, seu vsque ad annum vigesimum secundum, ob periodum quoque Veneris specialem : Iuuentutem Soli, quòd stimulis gloriæ accendatur, & à ludis puerilibus se ad vitæ genus seuerius conuertat, tribuit illi annos vndeviginti, hoc est ad vsque annum quadragesimum primum, ob Solis, prout Lunam respectat, Enneadecaeteridem ; Virilem ætatem Marti, quòd vitam austeriorem, & laborum, sollicitudinum, molestiarum tolerantiorem faciat, tribuit illi annos quindecim, seu ad vsque annum quinquagesimum sextum, ob specialem rursus periodum Martis : Senectutem Ioui, quòd iam matura, prouida, prudens, regendo, & consulendo idonea sit, tribuit illi annos duodecim, seu ad annum vsque sexagesimum octauum ob reuolutionem duodecennem Iouis : decrepitam demùm ætatem Saturno, quòd iam effœta, segnisque sit, tribuit illi reliquum vitæ, quod si Iouis instar, à triginta annorum reuolutione definiretur, ad annum vsque duodecentesimum pertingeret. Ætates porrò qui fecerunt ipsi nihil aliud, quàm adauxerunt septenarium numerum, singulisque hebdomadas singulas annorum tribuerunt. Ac Aristoteles [illegible] treis primas ætates tribus primis septenariis discerni non improbans, quod attinet ad cæteras, eum se vt plurimum non rectè habere [illegible] ptam reliquit. sed excepta tamen cum [illegible] sit est Elegia illa Solonis, [illegible], &c. qua decem ætates totidem annorum hebdomadibus, quibus singulis quidquam singulare contingit distinguens, [illegible] vitæ terminum septuagesimum annum [illegible] Exstat integra adhuc Elegia apud Philonem Iudæum, & Clementem Alexandrinum, compendiose autem apud Ambrosium, & alios, [illegible] vt ex Censorino, tanquam compendi[illegible] tem dicam, is facta Elegiæ Solonis mentione, & de illo loquens, *Ait enim*, inquit, *in prima hebdomade dentes homini cadere ; in secunda pubem apparere ; in tertia barbam nasci ; in quarta vireis ; in quinta maturitatem ad stirpem relinquendam ; in sexta cupiditatibus temperari ; in septima prudentiam, linguamque consummari ; in octaua eadem manere in qua aliqui dixerunt* [illegible] (scilicet ita melius legi, quàm albesere [illegible] dembrogius coniecit) *in nona omnia fieri languidiora ; in decima hominem fieri maturum.* Adiicit Censorinus Stasæam Peripateticum ad has Solonis decem hebdomadas addidisse duas ; & spatium plenæ vitæ [illegible] octoginta annorum esse dixisse ; quem [illegible] meta si quis præterierit, facere idem, quod [illegible] ac quadrigæ faciunt, cum vltra finem procurrunt. Subdit quoque Varronem [illegible] memorare Fatalibus Hetruscis libris [illegible] Hominis ætatem duodecim hebdomadibus [illegible] sed hærendum ampliùs in istis non est.

Attingere potiùs quidpiam [illegible] quæ tribuuntur, contingere vt solent [illegible] hebdomadibus, prioribusque illis [illegible] quæ enim tribuuntur cæteris, nec [illegible] præcisè, aut constanter contingunt. [illegible] tamen si quod Galenus ait non esse [illegible] nium pubertatis terminum, nempe ob [illegible] tiem diuersam : *calidi enim*, inquit, [illegible] *verò tardius pubescunt* : dici quoque [illegible] aliis, quibus ætates discernuntur, [illegible] bus : nihilominùs casus dentium, [illegible] tis, barbæque eruptio, non solent [illegible] atque cætera, anniuersarie, subsequentem [illegible] modum finis : hæcque proinde videtur Aristoteli extitisse, vt quemadmodum [illegible] teruimus, distinctionem ætatum per hebdomadas, nisi in tribus primis non probârit. [illegible] eo ergo, vnde Pueritiæ initium ducimus diamur ; quod primi illi dentes cadunt, & [illegible] succedentibus commutentur, res est [illegible] cum plerisque alijs Animalibus [illegible] Nam non omnibus quidem cadere, [illegible] Sutibus probatur, quibus, vt est etiam à [illegible] post Aristotelem, observatum, [illegible] duntaxat notum est tamen [illegible] iumentis, vt equo, mulo, asino, [illegible] nantibus, vt boui, oui, capræ, quæ [illegible] frondibusque victitant [illegible] salis plerisque carniuoris, vt [illegible] cant, ac in leone quoque [illegible], & aliis [illegible] dum nihilominùs nullum esse Animal [illegible] dant, commutentque omnes [illegible]

mortalesve dicti nulli Animalium mutantur (nisi quòd quibusdam est visum eos, qui secundi à caninis habentur, mutari) sed primores solum, siue anteriores, & qui inter ipsos, maxillásque intercepti, canini vocantur. Quanquam neque isti vtrique decidui conspiciuntur in omnibus, sed carniuoris canini duntaxat. Notandum rursus cætera Animalia dentata nasci, Hominem verò edentulum; ipsi enim solùm denteis prodire sub septimum mensem & primores quidem, priúsque ferè in supera parte. Videlicet per-rarum est nasci quosdam cum dentibus, vt Plinius testatur de Cn. Papyrio Carbone, déque M. Curio, qui ob id dentatus cognominatus est; & nos superiùs recitauimus de quodam nato ex muliere vocata Sin-Stephanea, cuius parturitioni Iacobus Fontanus clarus Medicus interfuisse se aliquoties narrauit. Per-rarum quoque vt aliquibus vnum os continuum vice dentium discretorum gignatur, vt de Prusiæ Bithyniæ Regis cognomine filio Valerius Maximus memorat (adimi id os pro superiori ordine dentium æqualiter extentum nec ad speciem deforme, nec ad vsum vlla ex parte incommodum fuisse.) Per-rarum quin-etiam nasci aliquibus duos ordines dentium, siue, vt loquitur Plinius, maxillarum, cuiusmodi habuisse Timarchum Nicoclis filium recitat, & nos sæpius audiuimus de summo Principe affirmari. Quo loco, cùm scribat Aristoteles nullum esse Animalis genus, quod duplum habeat dentium ordinem, scribit tamen esse in India Animal Manticoram dictum, cui, si Ctesiæ credendum sit, ordo triplex vtrimque insit. Cùm sit porrò tempus commutandi denteis in variis Animalibus varium (nam boues quidem, v. g. bini mutant; asini ita mutare tricesimo mense incipiunt, vt deinceps pergant senis mensibus: equi sic incipiunt eodem tempore, binos vtrimque primores mutare, vt sequente anno totidem proximos, columellareis dictos commutent, quinto anno ineunte amittant binos, qui renascuntur sexto, annóque tandem septimo omneis habeant, ipsósque deinceps immutabileis) tum quod spectat ad Hominem, notum est ipsum incipere mutare anno septimo, & in plerisque quidem iam completo. Quia verò sunt vt plurimùm dentes vnicuique triginta duo (rarissimè nimirum plures, interdum pauciores, vt triginta, aut viginti octo) etsi & obseruatio Aristotelis sit, maribus plures, quàm fœminis, vt etiam in ouium, caprarum, suúmque generibus, esse) supponendum est nasci solùm prioribus annis octo primores, seu incisores (quatuor videlicet vtrimque) quatuor caninos (singulareis nempe ad latera primorum, sicque in vtraque maxilla duos) & duodecim molareis, (ternos pura heinc inde, seu in vtraque maxilla sex) & relictis quidem hosce inter molareis, caninósque spatiolis adeò vt anno septimo sint numero viginti quatuor. Ex hoc igitur numero soli molares immutabiles sunt; in reliquis autem mutatio à primoribus ita incipit, vt nunc his, nunc illis mutatis, & quatuor nouis molaribus ad spatiola memorata subortis (heinc inde nimirum singularibus, seu in vtraque maxilla binis) existent anno tandem decimo quarto viginti octo. Mitto autem quatuor Geminos, extremosve molarium (singulareis nempe heinc inde, & in vtraque maxilla binos) suboriri solùm sub finem tertij septenarij, imò & differri interdum illorum subortum in septuagesimum, octogesimúmque annum.

At quanam ratione alij dentes decidunt, alij in eorum locum succedunt? Sciendum imprimis videri denteis, ossium species cum sint, ab initio vsque, & quo tempore cætera formantur, creari, incompletos tamen & temporis progressu incrementum assequuturos. Quippe non modò in recens natis, sed in abortiuis etiam fœtibus, vbi gingiuæ dissecantur, occurrunt perspicuè iam nati, & maximè quidem primores, canini, ac molares illi ante annum septimum erupturi: Res se nimirùm perinde habet, ac dum bulbi flos deprehenditur intra ipsummet germen iam formatus; itémque spica intra nascentem culmum, amygdalum intra inexplicitum florem, atque ita de cæteris. Id verò est inter primores, caninósque, & molareis discriminis, quòd isti tametsi radicum varietate multiplici, simplici tamen quasi ductu sint; illi autem lineolâ tenuissima sic discriminentur, vt duæ quasi partes sint, quarum eam, quæ exteriorum spectat, deciduum esse dentem appareat; eam quæ introrsum, esse posteriùs suborturum. Quò magis demirari licet seu Hippocratem, seu quisquis est author libri de Principiis, dicere denteis puero nasci cum intra vterum in [illegible] *ex victu* (materno, vt puto, sanguine) *tum postquam natus fuerit ex lacte, tum vbi illi exciderint reliquos ex cibo, & potu.* Nam esse quidem id verum potest de nutritione ex alimento; quod tamen est non dentium proprium, sed commune omnium partium; at de prima generatione, præterquam quòd experientia conuincit tam deciduos ante lactis vsum, quàm immutabileis ante vsum cibi, & potus esse genitos; quis capiat tum sic fieri, quasi sanguis, lac, cibus, & potus ita concrescant, vt formentur in denteis. Lactis certè vsum nihil conferre præclarè ab Aristotele obijcitur Democrito, qui ipse quoque voluit denteis idcirco decidere, quoniam præmaturè oriuntur (debere enim ad ætatem penè florentem per naturam nasci) præmaturè autem oriri propter vsum lactis. *Siquidem*, inquit, ille *Sus lactet, quæ tamen denteis non amittit.* Præterea autem non videri posse satis intelligi, quod apud authorem eundem sequitur, *decidere*, nimirum *denteis postquam puer peruenerit* [illegible] *ad annos primi alimenti.* Quale enim quæso, aut quomodo est anno septimo primum alimentum? An pomum, an panis, an caro? Quin-etiam non facile dictu qui verum sit, quod antecedit, *augmentum quoddam glutinosum ossium capitis, & maxillarum fieri, & quod inest pingue, calore exsiccatum exuri, sicque fieri denteis reliquis ossibus duriores.* Siquidè, vt taceam ex pingui exusto, & frigido coacto, nō consequi vt concrementum ossium tam durum, compactúmque euadat, 3. hist. 9.
Aristotele etiam obseruante, vt solùm inter ossa ferri aciem respuat; sed vt calcis instar friabile,

Quot ætates Animalium.

bile, & mollè apparet denteis ita nasci, vt licet varijs ligamentis cum maxillarum ossibus cohæreant; augmenta tamen, siue productiones illarum non sint; sed corpora ab ipsis distincta, ossaque sui generis, quæ vna cum ipsis, intráque ipsa, tangentia quidem, inquit Aristoteles, at non continuata oriantur; neque enim posterius excauantur in maxillis alueoli, quibus dentes obseruantur inserti; sed in ipsa maxillarum formatione alueoli fiunt, qui vacui profectò non sunt, sed cum ipsismet dentium rudimentis. Neque potest res controuerti de alijs Animalibus, quæ non minus cum dentibus, quàm cum cæteris ossibus nascuntur; vt proinde nescias quamobrem Aristoteles ex excremento gigni denteis velit, cùm & osseæ naturæ eos faciat, & gigni ex ossibus dicat, & nasci ex eodem alimento, quod in ossa administratur, censeat. Sanè & qui volunt ruminantia ideò carere in maxilla superiore primoribus, quòd eorum materia absumatur in cornua, non videntur satis attendisse non modò Camelum, qui ipsis etiam caret, non esse cornigerum; verùm oueis quoque, & plerasque alias ex ruminantibus fœminas, vt primoribus, sic cornibus carere. Videntur ergo potiùs nasci ab vsque initio gemini, seu mavis geminati dentes, hoc est tam decidui promotiores, quàm cohærentes ipsis immutabiles in alueolorũ fundis remotiores. Sed decidui quidem ea sunt textura, vt cauitate intus spatiosiore, incrementum velociùs accipiant, mense à partu septimo ad eruptionem comparati sint; & sensim quasi maturescentes anno denique septimo quasi vieti sint, & caduci: at reliqui ea sunt textura, vt angustiore cauitate lentiùs longè increscendo procedant; non ante annum septimum moliri eruptionem valeant; & caduci deinceps ante extremam ætatem non fiant. Quare & exinde fieri videtur, vt quod dicitur clauus clauum; isti ponè siti illos prorsum compellant; eueniátque adeò vt pars deciduorum postica ad gingiuam extremam accedens, propter succussionem masticando factam à cohæsione cum antica insequentis leuiter primùm dimoueatur, ac tandem omninò vacillet, & cadat. Euenire certè videmus, vt si fortè deciduus dens gingiuæ firmiùs adhæserit, quàm vt facilè propellatur, ponè insequens non-nihil viam flectat, & obliquè introrsum, extrorsumve erumpens, quasi præter ordinem fiat. Quanquam & necesse est demùm excerpi, ac decidere dentem eo modo, quo folium quod hæserit fortiùs quàm vt per Hiemem decideret, Vere tamen depellitur, erumpente, succrescentéque surculo, ex gemina, quam folium sinu illâ quasi fouerit. Vt præteream dentem aliunde marcescentibus ligamentis fieri decidendo maturum, eo modo, quo grana, fructúsque dehiscentibus petiolis, eorúmque ligaminibus, sponte secernuntur, & cadunt. Quæ eadem est causa, cur per senectutem cæteri illi dentes emoueantur, vacent, & cadant: nimirùm, quod ligamina, alueolique quibus cohærent, præ languidiore nutritione marcescant, distrahanturque mutuò; vnde & dentes denudatiores, rarioresque ad radices appareant. Videntur

2. de gen. an. 6.

verò interim denteis ad senectutem vsque continenter increscere, causâ ab Aristotele ea fine petitâ, fusèque deducta, vt quod attritu deteritur, & ex quo alioquin breui consumerentur, resarciatur. Appositè autem incrementum ex iis dentibus quibus, qui contactû mutuum declinant, confirmat; ij quippe longiores cæteris euadunt; imò & si aliquis dens auellatur, aut sponte cadat, neque renascatur, qui illi oppositus fuerit, ita prolixus efficitur, vt totum ipsius locum penè compleat. Renasci porrò interdum denteis etiam per ipsam senectam, rarissimum quidem, sed verum est tamen. Zanclem certè Samothracenum ciuem, cui renati essent post centum, & quatuor annos Mucianus visum à se prodidit, vt à Plinio commemoratur. Idem etiam Thuanus refert de Fisnico quodam centum annos nato. Id aliquando cùm optimo Principi Ludouico Valesio narrarem, addidítque exemplum alterius, cui Cuersone in Prouincia moranti, & annos nato centum duos renati similiter forent, vt adolescens à Chirurgo oculato teste, ac tum apud Merindolum celebrem Medicum versans audieram; excepit Marchio Sanfortius qui tum aderat, esse in oppido suæ ditionis Mazza fœminam, cui dentes forent perinde renati; & quia illius quoque Indi, qui referente Maffeo Senectam cum Iuuenta est commutasse, meminerant, adiecit illam similiter iuuenilem ætatem pro senili induisse. Quo factum est, vt non multò post, cùm illac occasione quapiam iter instituerem, ad visendam fœminam diuerterim, eámque deprehenderim octogenarii aliquantò maiorem. Decumbebat fortè ex casu, quo tibiam sibi perfregerat. Facies non admodum rugosa, ac aliunde satis vegeta declarabat, quòd & vicinia testabatur, vitaginem fuisse. Testabantur, & præter ipsam, quæ mulierculæ aderant, extitisse illam penitus edentulam per quindecim annos, & quadriennium esse, ex quo denuo dentire cœperat. Erupturus tunc ipsi erat vnus ad læuam maxillæ superioris partem, cuius mihi locum monstrauit, & ex quo dolorem infandum, vti & in eruptione aliorum, se persentiscere questa est. Videbantur gingiuæ ipsi per id quindecennium coaluisse, ac tum non secus ac in infante septimestri disrumpebantur. Denteis iam penè omneis habebat, at non sanè omneis aut recta serie ordinatos, aut integros, aut albescenteis; discrepabant enim plerique, plerique imperfecti erant, & cùm plerique nigrescerent, aliqui etiam carie exedebantur. Idemne alijs, quibus dentes fortè renati contigerit, asserere promptum non est. Hoc fortè licet dicere, hisce, quibus dentes denuò exoriantur, debuisse quasdam seminis, quasdamve quasi radiculas in alueolorum fundis extitisse, quæ vegeta constitutione, bonitateque naturæ accedente, foueantur, fermententur, in denteis formentur, qui, vt eorum maximus proprium semper crescere, promoueantur, forásque prorumpant. Naturæ certè robur fuit in memorata fœmina; & quòd illi centenos annos excesserint, arguitur benè fuisse illis crudam, viridémque senectam. Vnde & potest fortè ex hoc cum suppetente affatim ad denteis materia, vim den-

tendi

[illegible] facilitate, ac vigore, illud colligi, quod [illegible] obseruatum supponit: eos nempe [illegible] dentes plures, confertique sunt, esse vi[illegible] quasi nempe in illis & copia materiæ, [illegible] formatrix excelluerit. Quanquam non [illegible], quod ille ait, raritatem dentium ideò [illegible] breuitatis vitæ indicium, quoniam inde [illegible] & capitis os densius esse, & cerebrum [illegible] fieri inualidum, quòd transpirare [illegible] valeat, humidúmque cùm sit, [illegible] computrescat: id magis probo, quod [illegible] esse [illegible], vt plurimum; constat enim aliquos esse, qui raris licet dentibus, sint tamen admodum longæui, exemplumque illustre in Augusto est, qui annos sex, & septuaginta vixit.

[Ad] pubertatem primumue tempus Adolescentiæ quod attinet, [illegible], quod ex Galeno iam [illegible], alios nempe citius, alios tardius pubescere, eius admonet, quod Censorinus habet, [illegible] esse factos in Græcia Adolescentulorum gradus, quod vocent, inquit, annorum quatuordecim, [illegible] anno quindecim, deinde sexdecim [illegible], tum septemdecim [illegible]. Cùm hac enim ratione Pueritia annum decimumquartum exactum complectatur, is qui iam versatur in decimoquinto, non continuo habetur pubes, sed [illegible], seu futurus puber, seu pubertati proximus. Est autem propriè [illegible] *Puber*, donec percurrit decimum sextum; ac futurus est solùm decimoseptimo [illegible] *extra pubertatem*, seu iam post exactum pubertatis annum. Hic certè [illegible] finis videtur, à quo, non à primo post [illegible] Lacedemonij numerabant annos [illegible] militibus; cùm delectus ab [illegible] decimo, in quadragesimum haberetur; [illegible] anni, vt ex Xenophonte intelligimus, [illegible], *à pubertate* supputabantur. Verùm seu anno decimoquarto, seu decimoquinto, seu decimosexto pubertas tribuatur, videtur omnium mutationum, quæ per eam ætatem contingunt, vna causa esse ipsa commotio seminis, consequénsque eam meatuum amplatio, dilatatióque, quos Natura aggreditur ipse veluti explicare, ac diffundere ad sui [illegible] procreationem. Quippe, vt Terra primo Vere sese aperit, semináque in ea contenta germinare, pullularéque gestiunt, sic in hoc quasi ætatis vere Hominis natura, quæ vegetabilis, animalisque est à commoto iam semine ad prorumpendum, moliendámque generationem sollicitatur. Et quæ mutationes eadem tum contingant libro *historiæ septimo* ab Aristotele describuntur, dum *Mas*, inquit, *primum ferre semen ex plurimum incipit, annis bis septenis peractis, ac simul etiam pubem florere, vt plantæ semen iam iam latura florere primùm incipiunt, ait Alcmæon Crotoniates. Vox quoque hoc eodem tempore incipit in asperiorem inæqualiorémque mutari.* Et postea, *Mammæ* [illegible] *exuberant, &c. Menses autem plurimùm fluunt, cùm ad digitos duos prominent, vóxque nimirum pariter eodem tempore in grauiorem mutatur.* Nonnullæ quoque aliæ mutationes ab [illegible] recensentur; sed hoc quidem loco [illegible] duntaxat, quæ circa vocem fieri obseruatur, dicendum est. Notum est enim vocem esse acutiorem in pueris, grauiorem in iam factis adolescentibus; in ipso autem pubertatis veluti interstitio neque acutam esse, neque grauem, neque totam æquabilem, sed *similem vitiosam*, inquit Aristoteles, [illegible], *intentis inæqualiter, asperisque fidibus*, [illegible], pergit, [illegible], *quod hircitare, seu caprire vocant*. Interpretor autem *chordas* [illegible] *inæqualiter intentas*, non verò vt vulgò *intentatas*, quoniam, vt nôrunt fidicines, non fidis intensio, aut remissio sonum eius facit inæquabilem, seu ex graui & acuto mixtum, sed praua textura, quã prolixitates illæ intestinorum, dum in neruorum formam insequuntur, nodositates intercipiunt, [illegible], *praui perperamue in neruos formantur*; vnde & falsas vocant chordas, quia non reddunt sonum, quem manus, & mens vult; idque experiri etiam cuique licet, si intentam chordam, fulcróque ad medium applicatam digito premat, & nunc dextram, nunc læuam pulset; quippe cùm deberet æqualem vtrimque, ab vna tamen parte acutiorem, ab altera grauiorem sonum reddet; vt proinde in tota sonus sit ex vtroque mixtus, & chorda proinde inæquabiliter, hoc est, quà sonus est grauior, segniùs, quà acutior, celeriùs tremat, ideoque asperiter autem pulset. Quod quidem deduco, vt intelligatur, quid sit, quod ille ait vocari [illegible], *hircitare, seu capritare*. Siquidem res contingere, non secus, ac in hircorum capratimque voce videtur, quæ non vt balatus ouium, aut mugitus boum vno tenore producuntur, sed interruptim, ac ideò non sine quadam asperitate. Ne memorem posse etiam causam Metaphoræ ex eo deduci, quòd vt illum pulsum caprizantem vocant, qui non vno tenore incedit, sed caprino more varie subsilit; sic chorda, quæ non vniformiter, sed quasi subsultim mouetur, ac sonat, quasi caprizare, siue hircitare videatur. Ex quo fit proinde, vt & Censorinum, & sequutos eum cæteros, Philosophi mentem, ac Metaphoram præteriisse videri possint, cùm illud [illegible] *hircire*, de eo, quod est *hircum olere* interpretati sunt. Censorinus videlicet, *in secunda*, inquit, *hebdomade, vel incipiente tertia, vocem crassiorem, & inæquabilem fieri, quod Aristoteles appellat* [illegible], *antiqui nostri hirquitallire; & inde ipsos putant hirquitallos appellari, quòd tunc corpus hircum olere incipiat*: & cùm Aristoteles id de ipsis chordis dici memoret, ex similitudine duntaxat referatur ad homines, de chordis, quòd hircum oleant, non dicetur; quando res adeò diuersæ sunt, neque altera ab altera pendent, tametsi contingant eodem tempore. Vt taceam Aristotelem nusquam de odore, sed semper de vocis inæquabilitate id accipere, vti expresse *in libro quinto de generatione Animalium*, vbi dicit, immanifestius quidem, sed competere tamen etiam fœminis [illegible], *quod nonnulli vocant Hircire, quando inæquabilis vox est*. Neque secus obijci posset, si quis [illegible] dici putaret quòd tunc homo more hircorum lasciuire incipiat; quippe id quoque nihil ad vocem. Sed satis tamen hoc de re. cap. 7.

Quæ [illegible] Animalium.

Cur acutior Animalium. Quamobrem verò per id tempus vox ex acuta in grauem transeat, id ex ampliatione asperæ arteriæ, laryngisque ipsius potissimum petendum est; constat nimirum fistulas, cæteráque flatu sonantia instrumenta tantò sonare grauiùs, quantò ampliore capacitate, qua flatus transmittitur, fuerint, tantò acutiùs, quantò angustiore. Interim verò apposite ab

Ibid. Aristotele distinguitur vox magna à graui, & parua ab acuta; quòd possit & vox grauis parua, debilisque, & acuta magna, validáque esse: quoniam, quòd magna, aut parua sit, id pendere ex copia, paucitateve flatus potest; at quòd grauis sit, aut acuta, id pendet ex tarditate, aut velocitate motus, quo flatus per canalem fertur, maximéque quà exsilit. Non quòd ipsa præcisè tarditas, aut velocitas sit, quemadmodum ille putat, grauitatis, aut acuitiei causa; sed quòd ad tarditatem, aut velocitatem sequatur infrequentia, aut crebritas ictuum, quibus auris, auditusve organum percellitur, quemadmodum deduximus, de Sonocùm dissereremus. Vtcumque sit, cùm videamus adultos acutè loquentes diducere, ac stringere collum, vt nempe laryngem coarctent, flatumque vt pressiùs, sic velociùs emittant, nihil est necesse, vt pueri, quò acutè loquantur, quidpiam tale agant, quòd laryngem habeant reipsà angustam. Ac pari ratione, cùm videamus pueros loqui volentes grauiter collum conducere, & laxare, quò larynx fiat patentior, flatúsque segniùs procedat; nihil necesse est, id adulti faciant, quibus larynx est reipsà dilatata. Quò magis licet agnoscere illam vocis mutationem ex acuta in grauem, quæ per pubertatem fit, ex dilatatione arteriæ, laryngisque, præsertim orificii. Ac tanta quidem in fœminis, quanta in maribus non apparet mutatio; sed partim, quòd tantus in fœmina calor, quantus in mare non sit, ideò ampliatio illa arteriæ, laryngisque tanta non est; partim fit mutatio non absimilis, quantum quidem etiam puella acutiùs loquitur, quàm puer. At, cur Eunuchi vo-

sect. 11. probl. 15. cem non mutant? Aristoteles causam dicit, quòd per exsectionem meatus, neruíque retrahuntur, atque laxentur, vt detractis ponderibus fides, ac stamina distenduntur, ac fieri exilius, vt flatus debilis, tenuisque mittatur, cuiusmodi ad acutam vocem, quam ideò comparat cum linea, sine vnius dimensionis magnitudine ad mouendum expedita sufficiat. Verùm & flatus tenuitas ad exilitatem quidem, at non ad acutiem vocis per se facit, vt mox ex ipsomet recognoscimus, & debilitas, laxitasve eiusdem, grauitatis potiùs, quàm acutiei est causa; vt proinde retractio, laxatióque illa neruorum deberet grauitatem potiùs, quàm acutiem vocis in exsectis creare. Et sane præterquàm quòd constat, quæ contentione oris, colli, pectoris, abdominis sit opus, dum acutè canendum est, quæ laxatio-

sect. 11. probl. 15. ne, dum grauiter; ipsemet Aristoteles, cùm bis Problema illud proponat *Cur flentes vocem acutiorem, ridentes autem grauiorem mittant*; causam esse dicit, quòd flentes contendendo, contrahendóque os eiulent, ridentes verò relaxando, diducendóque os cachinnent.

An tergo potiùs referenda est ad [illegible] lem eorum causam, quæ in Eunuchis [illegible] tur obseruantur, vt sunt, iuxta Hippo[illegible] non caluescere, neque podagrâ labora[illegible] dentur porrò hæc referenda ad [illegible] nem, seu non dependitionem [illegible] & iuxta Aristotelem, nemo ante vsum [illegible] rerum caluescat, & puer iuxta Hip[illegible] tem, ante eorumdem vsum Podagra [illegible] fiat. Certè & quod ad vocem spectat, [illegible] stotelis obseruatio est, vocis mutatio[illegible] tis maximè fieri, qui opere Venereo [illegible] tant; nam *& iis*, inquit, *qui sunt* [illegible] *tes, sicut euenit, & si cura adhibeatur*, [illegible] *tiant, vbi adhibetur à nonnullis, qui* [illegible] *studiosi sunt, consistere vox potest longo* [illegible] *aut exiguam prorsus mutationem subit.* [illegible] proinde, cùm ex superiùs dictis semen [illegible] toto corpore deciduum, idque in Eu[illegible] non magis ex toto corpore colliciatur [illegible] in adolescentibus, qui rei Venereæ [illegible] seruantur, res contingere ex eo di[illegible] quòd non defluente, neque mutatis [illegible] ibus semine, meatus semper ipso [illegible] maneant; neque proinde molli[illegible] des, membranæ, cartilagines, & quæ [illegible] laryngem obsepiunt, patiantur illo [illegible] pletas, vt non sit semper præ laryngis [illegible] hominum angusta. Iam verò illa [illegible] seu inæquabilitas vocis, vnde Re[illegible] Alexander causam esse, quòd arteria [illegible] plus, illic minùs amplietur, & in [illegible] perficie inæquabili ad laryngem [illegible] ta, flatus percudens variè huiusmo[illegible] que adeò inæqualem, asperam, [illegible] efficiat; eadem penè re contingere, [illegible] teria acri fluxione, vsuve olim [illegible] tur, talisque redditur, qualis [illegible] cùm præ vociferatione exercitii, [illegible] qualis est grauium, clamánque [illegible] vociferantium, inæquabilis semper [illegible] que. Sanè verò debet tum quidem [illegible] illa reddi inæquabilior; quoniam [illegible] nulla superficies, quin variè [illegible] potest: at videtur præterea ad id [illegible] gani immutati insolitus vsus; quia [illegible] gatum vocis longo habitu vt ad quos[illegible] tatos flexus fiat habile, vel ex ipsa [illegible] telligitur, vt constare potest ex illis [illegible] Inde nempe fit, vt pubescens, dum [illegible] norem seruare, certove modo inflectere, [illegible] vt consueuerit cogitat, ab ipso [illegible] non ampliùs eodem existente destitutus, [illegible] voce perinde nutet, vacilletque, ac [illegible] faceret, si per locum planum incedens [illegible] taret æquabilem, qui soliditate [illegible] fluxilitate inæquabilis foret. Rem [illegible] ximè experiuntur, qui modulationis [illegible] lico more tentant canere; quippe [illegible] nullus sit tonus, quem non valeant [illegible] te, non tamen cùm volunt, aut quem [illegible] lunt, ipsum deligunt, exprimuntque, [illegible] organum non sit, cuiusmodi ipsum [illegible]

Quæ deinde barbæ eruptio iuxta [illegible] centiam, seorsimque contingit, [illegible] quoque aliquid cum seminate gen[illegible] marium quidem proprii, [illegible] Aristoteli obseruanti, insignitur [illegible]

ad annum vsque ter-septimum; & vt Eunuchis, spadonibúsque facultate hac destitutis nulla dum incipiunt adolescere, contingit vocis mutatio; sic neque dum incipiunt intumescere, vlla barbæ eruptio. Dico autem marium propriam; quoniam notum est fœminis, licet ad annum ter-septimum maturescant procreationi, eodem authore, quàm viris, ita, vt quibus possit quidpiam adhuc perfectionis accedere; nihilominùs barbam non pariter nasci. Quod quidem, cùm non aliò, quàm ad temperiem, ex qua est sexuum diuersitas referendum videatur; obscurum tamen prorsùs est, cuius conditionis ea sit, vt id discrimen consequatur. Nam seu fœminas minore calore, aut maiore humiditate dicas esse, quàm viros; cur tamen illis in capite non minùs conferti, quàm viris capilli nascuntur? Cur ipsis æquè ad alias parteis suis temporibus pili suboriuntur, non pullulant æquè ad mentum, & genas? Vt taceam quasdam fœminas quibusdam viris calidiores, sicciores, adde & robustiores, animosiores, potentiores esse, quæ solitæ tamen glabriusculæ, secus ac illi ad has parteis maneant. Et finge quicquid aliud volueris, non absimilis erit difficultas. Res fortè cùm eo connexionem habet, quòd testes, quibus generationis vigor potissimùm exprimitur, fœminis intrà conduntur, maribus extra adiacent, & quasi demùm per id tempus incipiunt; at quis propterea explicet eorum cum mento consonantiam, vt in eo, non ad alias parteis pili prorumpant, aut cohibeantur? Cùmque mulieres aliquæ sint, maximéque postquam parere desierunt, quibus mentum hirsutum fit, ideò ne contingit similis deceptio? An ergo dici ad summum potest, esse barbam quasi virorum insigne, masculeique illorum roboris indicium, eo modo, quo iuba est leonum, crista gallorum, cornua arietum, &c. ac ideò haberi à temperamento, vt tum tum, cùm semen fœcundum euadit, ex propriis quasi seminibus cuti insitis pullulet, & lanugine primùm quasi floreat, factáque deinceps densa, rigida, & prolixa euadat. Neque verò nequaquam innuo prodire barbam ex propriis, insitisque seminibus; quando probandum minùs videtur, quod vulgò placet pilos creari ex halitu terreo, crasso, atque fuliginoso, qui vi caloris interni prodiens, sic per cutis poros agitur, vt quacumque exit, in loci speciem, vt loquitur Galenus, formetur, moxque semper ponè insecuto, prorsum compellatur, sibique ipsi coalescendo acquirat longitudinem. Profectò enim pili ex cute, sicut plantæ ex terra prodeunt; ac perinde habere radices intra ipsam deprehenduntur: constátque adeò ipsos non simplici, extrinsecaque appositione materiæ (vt fieret, si sola propulsione perpetuo crescerent, neque crescendi finem haberent) verùm facta intussusceptione (calidiùs quippe) alimenti proprij assumptione, nutriri. Neque obstat, quòd dum nutriuntur, in solam longitudinem, non in omnem dimensionem crescant; nam etiam dentes ita nutriuntur, vt non in omnem crescant dimensionem, sed in longitudinem solùm, vt constat maximè in adultis. Ac tametsi concederemus quicquid pilorum extra cutem est, esse mortuum, & sola propulsione euadere prolixum; non ideò tamen quod intra cutem continetur eiusmodi est, sed se habent pili, vt vngues, quorum quicquid hæret cuti viuum est, instarque aliarum partium committitur, vtcumque id, quod vltra emergit, propulsione sola producatur. Quanquam qui fieri aliunde potest, vt quod ex pilo foras prodit, non sit eiusdem communis vitæ cum sua radice particeps; quando canities tempore eodem secundum totam longitudinem illi aduenit, non verò pars pridem extra nigram adhuc ante propellit; quod constat etiam, si se ex morbo, siue ex metu cani fiant: vt memorato superiùs illi, qui vna nocte totus incanuit. Sanè enim pars semel mortua non subit ampliùs mutationes, quæ à principio vitæ adueniunt. Quin-etiam id habent peculiare pili, vt in tubulorum, calamulorumque excauatorum formam torneantur; quod profectò non fieret, si simplex appositio, ab ipso vsque initio foret, & non specialis vis formatrix excauationem hanc moliretur. Non hîc repeto cauitatem hanc posse Engyscopio exquisito detegi, admoneo solùm tale quid esse, quale in hystricum, herinaceorúmque aculeis, quos etiam Aristoteles pro pilis illorum Animalium habet; & quale etiam in pennis Auium, quæ cuti ipsarum perinde ac in aliis pili, innascuntur, quásque non sola appositione, sed germana nutritione increscere, vel ex eo potest intelligi, quòd dum auelluntur, ac veluti eradicantur, radices secum auehunt quidpiam alimentalis sanguinis. Quòd autem debeant pili oriri ex propriis, insitisque seminibus, vel ex eo potest intelligi, quòd non vbiuis cutis illos proferat, vt non omnis fert omnia Tellus, quòd non omnis omnia, seu omnigena semina contineat. Cur certè putemus in fronte nullos nasci pilos, qui tam conferti tamen nascuntur in confinio sincipitis, nisi quia Natura in hoc non in illa inseuit semina pilorum? Quid enim? in ipsa frontis cute pari nulli fore? nullos crassos, terreos, fuliginosósque halitus perinde ac sincipiti, subesse, vt nulla pilorum extrusio, propulsióque fieri inde possit? Esto verò id quidem, quod habet Aristoteles, facere Naturam, quod solet prudens Pater-familias, dum optimum cibum liberis, deteriorem seruis, sociis Animalibus deterrimum distribuit; nempe quòd Natura ex materia quidem sincerissima carnem, cæteráque sensoria conficiat; ex residua, excrementitiáque, ossa, neruos, pilos, vngues, vngulas, aliáque id genus; tamen hinc non sequitur, quin vt serui pane cibario, & Animalia socia fœno, fronde, glande, eadem ratione, ac liberi cibis delicatioribus nutriuntur; non ita & pili, & extera illa pari ratione ex eo quod ille habet excrementitium, proficiant, ac cæteræ partes ex eo, quod censet purius alimentum.

Sed ne in hoc immorer, id potiùs accipio, quod Aristoteles pilos in congenitos, & postgenitos distinguens, congenitos dicens, quibuscum Homo nascitur, in capite nempe, in su-

[illegible] Animalium.

2. hist. 6.

1. de gen. an. 2.

[illegible]

supercilijs, in palpebris; post-genitos, qui posterius oriuntur, primùm ad pubem, deinde ad alas, postremò ad mentum, eiúsque viciniam; ac interim notans distinctionem esse propriam Hominis; cætera enim Animalia non modò generaliùs seu tota cute pilosa esse, sed pilosa etiam simul tota nasci. Id inquam, accipio, vt obseruem, cùm non modò post-geniti pili, ac ij speciatim, qui barbam constituunt, cohærentiam quampiam cum vi generatrice habeant, sed congeniti quoque se habere ex ipsa caluitie, demonstrem, quæ ante Venereorum vsum non contingit (ne quidpiam dicam de deciduis ex lue venerea superciliis) pari exinde posse videri, quod vt calui homines non fiunt, nisi post annum quintum-decimum, sic barbam non fundant, nisi post vigesimum primum. Si dici certè valeat idcircò erumpere barbam, quòd ob seminale effluuium ex iis speciatim partibus factum, cutis meatuli liberiores fiant, vt ipsum pilorum quasi germen pullulascere, & emergere foras valeat; dicere quoque nihil vetabit Spadonibus barbam idcircò non nasci quòd consimilis effluuij defectu, meatuli illi obstructi maneant, radicésque pilorum sic commixtæ, interceptæque cum seminea materia sint, vt pullulascere, prodiréque non possint. An facere verò huc potest, quòd vir reliquo corpore, & pectore præsertim pilosus, reputari vulgò luxuriosus solet, ob factam nimirum pateris meatulorum huiuscemodi libertatem? Ac est hoc quidem etiam robusti, generosique viri indicium; sed nempe, si pili crassiores, hispidiorésque fuerint; quasi pilorum germen robustum, validúmque cùm fuerit, indicio sit vim formatricem, ac regimen corporis, valentem, animosámque esse. Talem certè vim castratione retundi manifestum est; quando Spadones & quasi enerues, & subtimidi exinde redduntur. At, cur, illis pili congeniti non defluunt, neque idcirco calui fiunt? Videlicet, quia, si dici etiam potest contingere caluitiem, quòd vnà cum defluuio seminis, alimentarij quoque, pinguísque humoris quidpiam excidat (inde enim Salaces, etiam macilenti efficiuntur) contingat radices pilorum siccescere, exarescerèque, & tenacitatis defectu, cohæsionéque resoluta pilos deciduos fieri: dicere quoque nihil prohibet, Spadones caluos ideò non fieri, quòd iis simile defluuium non fiat, neque congenitorum pilorum radices perinde humore pingui destituantur, ac proinde, cùm pili non perinde exarefacti, cohæsionem suam teneant, neque decidui perinde euadant; ipsísque adeò idem contingat, quod arboribus nunquam defrondescentibus, quibus pinguitudine insignibus nunquam deficit tenax humor. An argumento esse potest, quòd caluities contingat in sincipite, vbi cutis cranio cohæret, neque substrata humida, pinguísque substantia perinde abundat, vt in occipiti, quo proinde nemo caluescit; adducique in testimonium vel ipse Cæsar potest, *qui cùm caluitij deformitatem*, inquit, *Suetonius, iniquissimè ferret, sæpe obtrectatorum iocis obnoxiam expertus* (cuiusmodi inter cætera celebratur illud, *Romani seruate vxores, mœchum caluum adducimus*) *ideò deficientem capillum reuocare à vertice assueuerat*, hoc est, retusum ab occipite capillitio capillorum defectum in sincipite subtegere. Præterea [illegible] quidpiam à pari contingere etiam cæteris Animalibus: non sanè quod spectet ad pilos, quando nullum aliud caluescit, ita vt pilorum alios post alios parte semper [illegible] superstite, vt fit in arboribus, de quibus mox est dictum, solet; sed quod spectat ad parteis alias, quæ ob castrationem pariter afficiuntur. Nam *Cerui quidem*, inquit Aristoteles, *si cùm per ætatem nondum cornigerant, castrentur, non exoriuntur cornua; at si cornigeri euadantur, tum illis cornua neque decidunt, eum magnitudine eadem manent.* Sic Gallus, si pullus castretur, neque cristam vnquam emittit, neque coccitat; si iam adultus, tum manet crista, pallescens fit, [illegible] coccitare desinit.

Ex Mutationibus quæ ætatibus [illegible] dibus sequentibus solent, non est [illegible] cur immoremur circa id, quòd si [illegible] bar, ac vires ad annum quartum septimum [illegible] gesimum ac nonum referantur, cum [illegible] incrementum quidem agant, id insigne [illegible] que fuit annis antecedentibus, [illegible] initium ab initio fuisse, si de perfectione [illegible] is sanè annus, potiúsquam trigesimus, [illegible] simus quintus, aut alius fuit olim [illegible] item circa id, quod anno quinquies [illegible] seu trigesimo quinto homo dicitur [illegible] legium, & relinquendum prolem [illegible] pestiuus: esse enim sanè tempestiuum [illegible] & nequicquam saltem non est, quod Hes[illegible] dus trigesimum annum potiùs deligens [illegible] nec multò anteuertendum, nec multo [illegible] uertendum docens, & vxorem esse [illegible] re annorum quindecim subijciens, [illegible] dicit ὥριον γάμον, *nuptias tempestiuas*. [illegible] sum autem facio videri tam Hesiodum [illegible] quàm Solonem ad id respexisse, quod [illegible] net Aristoteles, non debere filios neque [illegible] niùm prope ad parentum ætatem accedere, ne minor æquo verecundia, tanquam [illegible] æqualis sit, & de administratione rei familiaris querelæ nascantur; neque etiam [illegible] ætate nimium posteriores, ne aut ipsi [illegible] lurari à parentibus nequeant, aut parentes ipsis gratiam experiri. Non rursus [illegible] quod anno sexies septimo seu quadragesimo secundo tribuitur Temperantia à cupidinibus, siue generaliùs ab affectibus, [illegible] *ipsa [illegible] fieri solita* patrantur: siquidem [illegible] quibus est hæc temperantia neque tum [illegible] mùm incipit, neque tunc ita perfecta [illegible] fit deinceps longè perfectior. Certè & [illegible] septenario sequenti tribuatur Prudentia, [illegible] est stultitiæ opposita, constat sanè temperantiam, nisi ad tempus etiam antecedens [illegible] neat, ad consequens saltem magis [illegible] Quin-etiam, non est quòd sim [illegible] circa id, quod anno septies septimo seu quadragesimo nono consummari [illegible] *Mens*, [illegible] *Prudentiæ* dicitur; quippe vt id fieri [illegible] cipit, sic deinceps magis, magísque [illegible] tur: neque mirum est, si hæc consum[illegible]

attribu-

uiribus anno octies septimo, siue quinquagesimo sexto; quoniam dies etiam semper docet, & donec integra mens est, (qualis sanè perseuerare insequentibus etiam annis solet, illi posteriores sapientiores sunt. Quod verò ad Prudentiam linguæ, seu vt par est intelligere, Eloquentiæ adiicitur, constat illam esse dicendam; & maximè quidem prout Eloquentia ad persuasionem, quam rationum pondus, quàm concepta de experientia, sapientiaque orantis, opinio parit, comparatur: nam alioquin prout Eloquentia firmitatem lateris, actionis vehementiam, aliudque id genus exigit, constat esse id potius antecedentis ætatis proprium. Obseruo interim hoc, me tria quædam videri esse prætermissa, quæ referri apposite magis ad annum septies septimum, quadragesimum-ve nonum potuissent, quorum vnum haberi potest *Defectio fœcundi* in mulieribus. Sententia certè Aristotelis est, procreationis liberorum finem viris quidem septuagesimum, mulieribus verò (quod Plinius etiam habet) quinquagesimum annum. Ac maior quidem mulierum pars profluuium genitale sistit (fœcunditatis iam amissæ indicium) anno quadragesimo quinto (dicit Plinius etiam quadragesimo) at non penitus infrequens est, vt nonnullæ etiam consequentibus ad vsque quadragesimum octauum, quadragesimum nonum, & quinquagesimum pariant. Habetur autem quasi prodigium, quod quædam pariant etiam vlterius; vt nobilis quædam in Prouincia anno septimo supra quinquagesimum; vt aliæ apud Valesium à Taranta annis sexagesimo, sexagesimo primo, sexagesimo septimo; talem enim puerperam vidisse se ille testatur. Omitto interim, quod Plinius scripsit, Cornelium ex Scipionum gente Volusium Saturninum cognominem patri genuisse post annum sexagesimum secundum. Id interim notandum, quod scribitur à Massa, mulierem sexagenariam, cùm ex viro septuagenario concepisset, mense decimoquinto peperisse puellam pedibus, manibusque orbam, quæ & quinque solum menseis vixerit; nempe ob principia vtrinque infirma, vti etiam meminimus circa Animalium generationem. Quod interim ad hoc vides de septuaginta annorum viro, id non ita ad terminum ab Aristotele præstitutum spectat, qui & nostra ætate memorentur, qui septuagenariis maiores liberos procreârint, & Plinius prodat Catonem Censorium octogesimo exacto generasse filium ex Salonia clientis sui filia, ac inde cœpisse Salonianorum propaginem, è qua fuit Cato Vticensis; ac Masinissam Regem generasse filium etiam post annum octogesimum sextum; quod etiam apud Valerium exstat. Dici autem hæc possunt de hisce Europæ, consimilibusque regionibus; nam in iis, in quibus, vt iam suprà innuimus, perhibentur homines bis tantò, aut longiùs, quàm apud nos viuere, alij sunt constituendi fines; vti & longè alios fuisse Scriptura testatur in primis illis hominibus, in quibus vita tantopere, quàm nostra, prolixior: quippe cùm etiam principium generandi aliquibus fuerit vltra centesimum, & octogesimum annum. Hic non admoneo, dictum illud ex Plinio genitale profluuium sisti, de sanguine menstruo esse intelligendum; vtcumque hic sanguis non tam genitalis, quàm nutritius sit (nisi quatenus stamina complendo, vt superiùs deduximus, ad conformationem perfectiorem inseruit) adnoto solùm cum adieci id esse amissæ fœcunditatis indicium, insinuare me voluisse Naturam ideò effœtam tum fieri, quòd cùm posset priùs tantum creare sanguinis, vt præter id, quod cederet in nutritionem fœminæ, superfueret quod proli formandæ, enutriendæque abundè foret, incipiat tunc tantum duntaxat creare, quantum ad propriam nutritionem necessarium sit; cùm & deinceps minùs, minùsque creans, marcori locum faciat, rugæque sensim inducantur; adeò proinde vt isti menseis, sit quasi inire limen senectutis.

Quæ cæteris Animalium

Aliud prætermissum, quod tam maribus, quàm fœminis commune sit, ipse esse *Canitiem subortam* videtur. Tritum est illud Porphyrianum Hominis esse proprium τὸ ἐν γήρᾳ πολιοῦσθαι, *in senectute canescere*, cùm testetur tamen Aristoteles euenire id quoque cæteris Animalibus, tametsi non ita perspicuè, præterquam in equis, quos canescere manifestum est. 3. hist. 11. Quod Homines verò sub annum quadragesimum nonum, aut quinquagesimum canescere vt-plurimum incipiant sensibiliter, res videtur satis constare; vtcumque non pauci cani aliqui ante id tempus interspergantur; neque desint, in quibus vix pauci etiam senio longè prouecto appareant. De Canitiei autem causa videtur Aristoteles non prorsus abs re improbasse illos, qui censerent ipsam ex ariditate potiùs, quàm frigiditate; seu ex humoris potiùs, quàm caloris defectu oriri. 3. hist. 11. & 5. de gen. an. 5. Siquidem tametsi Senectus frigida simul, & sicca sit: videtur tamen defectu humoris caluities potiùs fieri; defectu caloris canities. Non quòd non etiam plurima sint, quæ humoris detractione albescant, vt non modò calx, cera, ossa, sed etiam quæcumque humectata obscuriora fiunt, exsiccata clariora euadunt; verùm quòd specialis sit causa, cui vt eam coniecit Aristoteles, sic fidem conciliare Engyscopium videtur. Ille enim argumentatus canitiem ariditate non fieri, neque pilum instar herbæ arescentis albescere, quòd nonnulli cani illicò oriantur, nihil verò oriatur aridum; quòdque pili, qui aut pileo, aut alio tegmine operiuntur, celeriùs quàm detecti, neque humorem perinde tuentes, canescant; deducit illam potiùs creari specie quadam putredinis, quoniam sit quasi situs, seu minor pilorum ideò genitus, quòd plus humoris in pilos subeat, quàm proprius calor iam solito imbecillior concoquere possit: Engyscopium verò demonstrat obduci pilos situ quodam, seriebusve albescentium quarundam quasi squammulularum; quæ quidem series secundum totam longitudinem producantur, at non totum pilum initio contegant, sed nunc istæ illam, nunc illæ aliam partem tegant; adeò vt obseruare liceat pilos plerumque vna parte albescenteis, alia adhuc nigranteis. Ac talem quidem situs speciem præ debilitate coctionis

coctionis induci, concedi Aristoteli potest; at quatenus putat situm albescere, quòd multum aëris contineat, causam attigisse veram non videtur. Quanquam enim vulgò in eam concedi solet sententiam, quòd aër sit alboris causa; videtur tamen germana causa esse crebritas, politurâque superficiecularum radios lucidos confertim reflectentium, immittentiúmque in oculos vt variis occasionibus, & spumæ quidem exemplo potissimum deduximus. Quod ad rem certè præsentem spectat, crebritas, & polities memoratarum squammolularum eiuscemodi reflexionem, immissionémque ita facit, vt pilo ad Solem spectato, quælibet squammula, vt si ex argento mundissimo, tersissimóque foret, resplendeat. Consentiat porrò Aristoteles canitiem esse quemdam situm, quòd non modò ob Leucen (tertiam nempe illam, vt à Celso distinguitur, vitiliginis speciem) pili albi fiant, sed plerisque etiam per morbos euenerit, vt canescerent; valetudini restitutis iteratò nigrescerent; nimirum quasi ex calore afflictato canities subeat; ex roborato nigrities succedat. Videtur autem simile quidpiam contingere non modò apud nos, sed etiam apud Canadenseis, inque aliis regionibus, circa cuniculos, lepores, perdices, aliáque nonnulla Animalia, quæ Hieme inter niueis degentia candescunt, Æstate colori suo restituuntur. Quòd subnotasse quidem videtur ipse quoque Aristoteles, cùm dixit quasdam non modò aueis, sed quadrupedes etiam agresteis pilos variare per tempestates, causámque esse mutationem, quæ vt homini per ætatem, sic illi per tempestates contingat. Nempe quasi Hiems homini sit ætas senilis, quod ille etiam innuit, vbi hominem caluescentem comparat non modò cum volucribus, quæ per Hiemem deficiscunt, deplumescúntque, sed etiam cum arboribus, quæ per hiemem defrondescunt. An verò etiam confirmari res ex eo potest, quòd videamus vulgò capillos, quò ætas est est tenerior, eò vergere magis in colorem flauum, mellinúmque; quo vigentior, magis in pullum, ac nigrum? Porrò quasi licet in tenera ætate copiosior quoque calor sit, humor tamen sit abundantior, quàm vt perinde excoqui valeat, ac dum ad calorem natiuum, is, qui ab exercitatione, à Sole, aliunde est, accedit? An ex eo, quòd homines, quò ad Septentrionem magis accedant, capillis sint magis flauis, promissísque, quò magis ad Meridiem, eò sint magis nigri, & crispi? Nempe quasi ad Septentrionem ob humiditatem, frigúsque regionis, humor sit copiosior, & cutis frigefactior, quàm vt calor humorem intra cutem perinde coquat; secùs verò ad Meridiem, vbi cutis præ siccitate & feruore regionis retorrida est. Ex eo profectò quòd retorrida sit, & ad Æthiopiam maximè effici videtur, vt meatus, quibus pili exeunt, diuaricati, flexuosique sint, crispitudóque exinde fiat; capillis nimirum eosdem flexus seruantibus; quando, vt Galenus hac occasione obseruat, nihil durum, siccúmque priusquàm molliatur, fingi in rectum potest. Quòd ille verò ait crispitudinem contingere etiam

Cur erant Animalium

lib. 5. lo. 6.

5. de gen. an. 6.

2. de tempera.

ex temperamento, verum quidem est, quia nempe temperamentum pariat quamdam meatuum diuaricationem exigit, ... est. Ne memorem temperamentum, quo humores variè dominantur, ac præualent, ... re, vt pili flaui, rufi, aut alio colore ... tur. Subiici heic posset quasi tertium, ... experientia satis familiari, visus sub ... quadragesimum nonum, aut quinqua... mum hebetari incipiat; tunc enim ... minutiora obiecta solitò nonnihil remo... ab oculis sunt, & legenti ad lucernam ... ti statim, caligantésque oculi consp... egent (qui fiat autem vt ista remotio, ... specillorúmque vsurpatio fenum visu... iuuet, abundè satis deduximus, de Vi... differeremus) verùm aliqui ex Cri... istud non tam prætermiserunt, quàm ... domadem insequentem, annum ... quinquagesimum sextum retulerunt; ... quam id ad summum de sensibiliori ... tione intelligi potest. Quod ille po... Solone ... ait eadem, ... perindè accipiendum est, ac circa ... septimam est dictum. Quod febres ... omnia fieri in nona, seu ad annum ... mum tertium languidiora; nihil ... quando & iam fieri languidiora ... deinceps adhuc magis fieri pergant, ... cima hebdomade modò, verùm etiam ... cima, duodecima, & si ad vltima ... pertingerent. Vnde & quod sundit ... seu ad septuagesimum annum ... morti maturum, etsi idem contra... occasione aliquorum potest, tum ... vndecimam, & consequenteis alias ... sunt tam multi, qui vltrà proueh...

CAPVT III.

De Duratione Vitæ Animalium.

E TENIM, vt quidpiam ... prolixiore heic ... isthæc quidem facta à ... non modò in Epigr... sed in celebri quoque ... bito cum Chræsio colloquio, ad septuag... annos limitatio; ac vlterior quoque ... ad annos octoginta quatuor, qualis ... clarè videtur cum eo, quod ait Psalm... gius, quodque in ore est omnium, *Dies annorum nostrorum septuaginta esse annis, si autem in potentatibus*, hoc est in robustioribus, vitæ roboribúsque *octoginta fiet*, id quod ... ex annis *amplius* seu (ex ipsa voce ...) præstantius dominatúsque est, *labor*, ... *rem esse*: sed nouum est tamen accipi ... de eo, quod vt-plurimùm contingit, ... quando non modò ex peculiaris, ... etiam monumentis constat esse ... paucis limitationem hanc producere ... nè & cùm illemet Psalmus inscribatur ... *Mosis*, constat ex Sacris literis ... sen ex Ægypto Israeliticum populum ... ætatis octogesimo, rexisseque ... in deserto totis quadraginta annis, ...

que victurum fuisse annos natum centum viginti, vt Scriptura testetur *neque caligasse eius oculos, neque motos illius dentes fuisse.* Quid quod, non pauci in ipsa quoque Scriptura Sacra memorantur, qui diutius, quàm Moses produxerint vitam, etiam post Diluuium, quod immiserat Deus. *Non permanebit,* inquit, *Spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.* Nimirum licet pronum videatur ita hunc contextum intelligere, quasi Deus facere deinceps longaeuitatem illam primorum hominum vltra annos nongentos vitam producentium contracturus, limitaturúsque ad annos centum, & viginti, quemadmodum magni nominis authores Philo Iudaeus, Iosephus, Lactantius, Rupertus, Abulensis, aliique contendunt; nihilominus pars Sanctorum Patrum maxima, optimaque, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, alij, locum sic accipiunt, quasi Deus minitans Diluuium, annos tamen centum viginti ad resipiscendum concesserit, illud immissurus, nisi exacto hocce tempore resipuissent. Qui certè aliòquin possit accipi, quòd non modò nati ante Diluuium Noe quidem annis sexcentis, Semi verò illius Primogenitus centum, Diluuio superuixerint, ille quidem annis trecentis quinquaginta, hic verò quingentis, sed nati etiam post ex ipsa Semi progenie ad vsque Abrahamum, vno Nachore illius auo excepto, qui vixit solùm annis centum quadraginta octo, superasse annos ducentos, trecentos, quadringentósque leguntur! Ipse quoque Abrahamus legitur vixisse annis centum septuaginta quinque; Isaac centum octoginta, Iacob centum quadraginta septem, Leui centum triginta septem, omnino amplius, quàm centum viginti; quod nisi spatium tribus annis excessisse Aaron Mosis frater ex eo colligitur, quòd tribus annis natu maior, eodem tamen, quo ille anno, hoc est ab egressu ex Aegypto quadragesimo decessisse è vita legatur. Adeò perinde, vt cùm haec omnia ab ipso Mose prodita sint, idémque si qui circa illa Dei verba reualuerit, non videtur potuisse illa priore sensu intellexisse. Iam potes hominum vitam ita decreuisse à Mose, vsque ad Dauidem, vt nemo à Dauide septuagesimum, octogesimumve annum superauerit, tantum abest vt illam Mosis aetatem attigisse in Scriptura legatur; ecce Pontifex Ioiadas ducentis propemodum post Dauidem annis, vixisse memoratur annis centum triginta. Atque haec quidem pauca de iis, quae in Sacris exstant monumentis; ne quidpiam addam de iis, qui in caeteris Agiographis, vt è beatis Eremitis Antonium annis centum quinque, Paulum centum tredecim, Romualdum vltra centum viginti, & B. Seruatium discipulum Apostolorum, Episcopumque Tangrensium annis trecentis septuaginta tribus. Ad Prophanos vt redeam, ipsemet Solon, qui Hominum vitam septuaginta annis definierat, vixit non modò octoginta ex Laërtio, sed etiam centum ex Luciano. Cùm nihil verò necesse sit recensere eos (?), qui memorantur inter annum septuagesimum, octogesimúmque obiisse, Anaxagoram, Epicurum, Chrysippum, Lyconem, Arcesilam, &c. Nihil ex iis, qui inter octogesimum, nonagesimúmque, Pherecydem, Stesichorum, Hellanicum, Xenocratem Theophrastum, Critolaum, Polybium, Carneadem, Posidonium; itémque Lycurgum, Numam, Artaxerxem, Antipatrum, Mithridatem, &c. Nihil ex iis, qui inter nonagesimum, & centesimum, Xenophanem, Epicharmum, Simonidem, Protagoram, Diogenem Cinicum, Xenophontem, Pyrrhonem, Zenonem Stoicum, Cleanthem; itémque Tarquinium vltimum, Agatoclem, Hieronem, Masinissam, &c. Quippe vix quisquam nostrûm est, qui non etiam complureis nôrit, qui in hisce interstitiis aut obierint, aut etiamnum extent. Cùm id, inquam nihil sit necesse, operae tamen pretium est, obseruare plerosque in iisdem obire, aut etiam constare non prorsus vietos, effoetosque, sed viribus adhuc satis integris. Nam vt nuper audiuimus Christianum IV. Danorum Regem, qui sexaginta annis regnauit, praelio nauali aduersum Suecos, cùm foret tam prope octogenarius, decertasse; sic legimus Lysimachum Macedonum Regem anno aetatis octogesimo strenuè pugnantem occubuisse; ac pari modo Antigonum Monoculum octogesimo primo, Ariarathem verò & praeliando captum, & cruci affixum octogesimo secundo. Anteas etiam Scytha occubuit praeliando aduersus Philippum nonagesimo, similique anno Bardylis Illyricorum Rex pugnauit ex equo; ac simili rursus tam equus, quàm pedes Asander Bosphori Rex ab Augusto declaratus, cùm & tribus annis superuixerit, & inedia diem obierit. Plato aliunde solito vigore scribebat, cùm annum complens octogesimum primum coenando in nuptiis est mortuus. Aristobulus Cassandrensis conscribere historiam coepit anno octogesimo quarto. Sophocles anno nonagesimo quinto strangulatus fuit vuae acino; cùm non multò antè insaniae accusatus à filio, conscriptâ lectâque Oedipo fabulâ, planum fecisset iudicibus, quàm non insaniret. Cratinus, qui obiit nonagesimo septimo, sub vitae etiam finem Pytine fabula edita Poetico certamine vicit. Isocrates, qui nonagesimo nono author certè est Quintilianus impleuisse lib. 5. cap. 1. eum annum octauum, & nonagesimum, scripsit Panathenaicum annos natus nonaginta quatuor, vt ipse sub initium habet, & Cicero exinde, vt constat, desumpsit; cùm & in Cat. mai. Lucianus scribat conscriptam ab eo Panegyricam orationem annum circiter nonagesimum sextum. Qua sanè occasione taceri non debet Ludouicum Cornarum insigne illud Vitae sobriae superiore saeculo exemplum scripsisse adhuc per eandem aetatem de vitae sobriae commodis, ac redditas mihi nuper fuisse literas ab Andrea Esslaterio Priore Collis-martij, vt vegeta manu, sic firmissimo iudicio conscriptas, cùm is quoque agens annum nonagesimum sextum sic nostros inter montes degat, vt quaquauersum incedere absque scipione valeat & iuniores etiam coambulando delassare.

De longaeuitate Animalium.

[illegible] Paulò magis necesse videretur, quandò rariores, sunt, quos excedere, excessisseve annū centesimum nouerimus, recensere ex iis, qui huiusmodi annum attigerunt, compleuerunt-ve, aliquos vt Valerium Coruinum, Demonactem, & alios; aut superarunt, vt Ciceronis Terentiam, quam celebre est vixisse annos centum treis; Hippocratem Medicum, qui apud Suidam vixit centum quatuor; Empedoclem, qui centum nouem (certè vt aliqui
In vit. lib. 8. apud Laertium tradunt, cùm Aristoteles apud eundem tribuat illi solùm annos sexaginta) Clodiam Ofilij, quæ quindecies enixa, Valerio, Plinioque obseruantibus annis quindecim centesimum excessit: Ctesibium historicum, qui anno centesimo vigesimo quarto inter ambulandum ex Apollodoro apud Lucianum obiit: Faustum è Sabinis seruum, qui centum & triginta sex, quémque Phle-
lib. de longæu. gon testatur se Adriano Cæsari exhibitum vidisse; ne eos adiiciam, quos idem refert ex variis censibus collectos, cùm id sufficiat, quod habet Plinius, dum memorat ex cēsu, quem Vespasiani Cæsares intra quadriennium egerunt, deprehensos fuisse vel in parte Italiæ non magna, qui annum viuerent centesimum, LIV; qui centesimum decimum, XIII. qui centesimum vigesimum, VII. qui centesimum vigesimum quintum, III. qui centesimū trigesimum, VI. qui centesimum primū, & secundum, IV. qui centesimum trigesimum quintum, & trigesimum septimum, V. qui centesimum quadragesimum, IV. qui centesimum quinquagesimum, vnum, alterumque. Quibus, si libet adiice, quod Gentibus etiam integris tribuitur; vt Gymnetis, ex Plinio, & Chaldæis, ex Luciano, quòd viuant centum, & amplius annos;
Lib. 3. vt ex Herodoto Macrobiis Æthiopibus (iis nempe, ad quos Ichthyophagi à Cambise missi) quòd centum viginti (quò videtur
cap. 23. posse respexisse Solinus, cùm illorum vitam dimidio protensiorem, quàm nostra sit, dixit)
Lib. 15. vt ex Plinio Indis, & iuxta Strabonem quidem, Musicanis, quòd centum triginta; idem attribuente Luciano Athotis, hoc est, opinor Acrothon oppidum in summo Atho montis
cap. 47. incolentibus, *in quo*, inquit, Solinus, *dimidio longior, quàm in aliis terris, incolentium ætas*
Lib. 2. *prorogabatur*. Vt ex Plinio Cyrnis, & Pandoris Indiæ, quòd centum quadraginta; & ex eodem, habitantibus in Tmolli montis cacumine, Tempsi vocato, quòd centum quinquaginta; (quantum etiam Suidas incolentibus Brachmanum regionem attribuit) vt ex nuperis de nouo Orbe Relationibus, Marignonis, & aliis, quòd centum sexaginta, & amplius. Vt denique ex Diodoro, ipsis rursus Indis, quòd ad vsque ducentos. Videretur hoc, inquàm paullò magis necesse; at operæ-pretium rursus magis est plerosque obseruare; qui viribus adhuc satis constantibus per ea tempora extiterint. Et L. quidem Metellus centenarius sic obiit, vt *anno quarto post Consulatum imperio senex admodum Pontifex Max. creatus, tutelam cæremoniarum per duos & viginti annos, neque ore in votis nuncupandis hæsitante, neque in sacrificiis faciendis tremula manu*, quod Valerius habet, *gesserit; ita bonis*

viribus, inquit Cicero, *in extremo* [illegible] *ætatis, vt adolescentiam non requireret.* [illegible] modo, etiam Cyrus apud Xenophontem [illegible] centenarius moreretur, *negauit se vmquam sensisse senectutem suam imbecilliorem fa*[illegible] *quam adolescentia fuisset.* Meminit [illegible] Lucceiæ Mimæ quæ centum annis [illegible] pronunciauerit, itémque Galeriæ, quæ [illegible] tesimum quartum annum agens [illegible] scenam fuerit, producta tyrocinio [illegible] nonaginta vnum. Hieronymus [illegible] bellis versatus, multáque vulnera [illegible] ita tamen vixit annos centum [illegible] Agatarcydes Asiaticarum rerum [illegible] ferente Luciano adnotatus fuerit [illegible] tremum vsque vitæ diem & valuisse [illegible] quia, & nullatenus sensibus ad [illegible] necessariis defecisse. De Xenophilo [illegible] nico refert Valerius, quòd *anni* [illegible] *quicque, sanus humani incommodi* [illegible] Plinius quidem dicit *solitarium* [illegible] *summo perfectissimæ doctrinæ* [illegible] *Itus fuerit.* De Gorgia Leontino [illegible] quod Cicero habet, *illum centum* [illegible] *compleuisse annos, neque vmquam* [illegible] *neque opere cessasse.* Vbi parum [illegible] tam Cicero, quàm Valerius vixisse [illegible] affirmat annis centum septem, cùm [illegible] Lucianus dicant centum octo, Q[illegible] & Suidas centum nouem; quibus [illegible] videtur Plutarchus, cùm vixisse [illegible] ampliùs triente, quàm Epicurum [illegible] eo retulimus. Illud magis [illegible] *cùm ex eo quæreretur, cur tandem* [illegible] *vitæ, nihil habeo, inquit, quòd* [illegible] *trem.* De Democrito, cùm [illegible] tesimo nono, vt ex Hipparcho [illegible] (cùm Lucianus habeat solùm [illegible] tuor) notum est illum obiisse [illegible] inedia; idque tam solùm, cùm [illegible] sit, vt à Lucretio canitur, *Memor* [illegible] *gnescere*: & cùm id Soror ægre [illegible] moriturus esset Cerealibus [illegible] bitum pietatis officium præstare [illegible] iussisse sororem bono esse animo [illegible] tidie panem adhuc calentem [illegible] se, ipsóque naribus admoto vitam [illegible] se; quousque elapsis diebus festis [illegible] ret) absque dolore vitam [illegible] Laertius ex Hermippo tradit. De [illegible] Arganthonio Gaditanorum [illegible] rum Rege, nihil est decantatius [illegible] annos natus quadraginta, cùm [illegible] pisset, regnârit deinceps annis [illegible] est, *tantùm*, inquit Valerius [illegible] *sitatem vixisse abundè foret.* Et [illegible] letius Asinium Pollionem, qui [illegible] *nos centum triginta* commemorat [illegible] tamen Plinius, Lucianus & [illegible] creunte, & Herodoto vixisse [illegible] tum quinquaginta; idque [illegible] nùs, quàm Cinyram Cypriorum [illegible] eodem Plinio. Tametsi verò [illegible] illud de Arganthonij ætate [illegible] fabulæ nihilominùs suspicio [illegible] ex recente Thomæ Paris historia [illegible] ita pridem, anno pene huius sæculi [illegible] quinto, viij Kalendas Decembris [illegible]

[illegible]

Londini, quò translatus fuerat, vt à Rege conspiceretur. Comprobatum quippe ex edis ab ipso apud varia Tabularia indicatis fuit, vixisse eum ab anno vsque Salutis supra millesimum quadragintesimo octogesimo tertio, hoc est per annos centum quinquaginta duos; ac licet viueret iam excęs ab annis vsque sexdecim; cadauere tamen exsecto intellectum est, fuisse adhuc diutiùs vitam producturum, si fuisset morari in agro, solitóque more viuere permissus. Cùm inter cętera verò acta constaret illum anno ętatis centesimo ob vim mulieri cuipiam illatam mulctatum publicitùs fuisse; inserere hoc iuuat, non modò quòd foret ex ilia adhuc vegetus, ac tametsi annos centum & quatuordecim natus, vt optimus Princeps Ludouicus Valesius inquisitum, comprobatúmque voluit, visus nobis fuit Tolone cum filiolo, post annum centesimum suscepto: sed maximè etiam, quod Leuinus Lemnius non multum à medio superioris sęculi scribens de Sueco quodam memorat, *Enarrantem*, inquit, *audiui nauclerum fide dignum, cùm Stokolmiæ negotiaretur, imperante Gustauo Patre Erici nunc regnantis, se accitu Regis interfuisse nuptiis viri cuiusdam centum annorum, qui in matrimonium adsciuerat triginta annorum puellam; ex qua complures illum sustulisse liberos indubitata fide memorabat. Erat enim vir, vt sunt in ea regione plurimi adeò grandes, vndique firmus, vt vix impleuisse annum quinquagesimum videretur.*

Sed hoc obiter occasione Angli, cuius longęuitas esse causę possit vt quis fabulosum minus reputet, quod plerique confecerint vixisse Epimenidem annis centum quinquaginta septem; quicquid sit de illius somno, deque eo, quod nonnulli apud Laërtium aiunt vixisse illum annos vno minùs trecentos. Quid quòd ętas illa Nestorea videri minùs incredibilis posset, si non modò sic acciperetur, vt accipi potest in memorato Thoma Anglo, quatenus natus fuit intra decimum quintum sęculum, prętergressus est totum decimum sextum, ac obiit intra decimum septimum (quo nomine etiam accipi in Hollandia commendatum Canonicum, si rectè memini, Vltraiectinum) sed etiam si quandam veri speciem habeant, quę hoc loco non sunt reticenda. Scilicet Annalium Scriptores, ex quibus Fulgosius, Messias, aliique sumpsere, tradunt Ioannem quemdam, qui Prętorianus miles sub Carolo Magno Imperatore fuerat, mortuum non fuisse ante annum Christi millesimum centesimum trigesimum nonum sub Conrado tertio, sicque vixisse annos trecentos, sexaginta, atque vnum, vt propterea vulgò *Ioannes de temporibus* vocitetur. Refert etiam Guido Bonatus, ex quo Fulgosius id quoque transsumpsit, vidisse se anno millesimo ducentesimo vigesimo tertio Richardum quemdam, qui & ipse sub Carolo Magno militasset, ętatum agentem quadringentesimum. Scribit Ioannes Petrus Maffeius in Indica historia, cùm Nonnius Acunia versaretur Pretor in Insula Diu, anno sęculi superioris trigesimo septimo, adiisse illum quemdam è Gangaridum gente, quam hodie vocant Bangalam, natum, vt ferebatur, annos trecentos triginta quinque. *Neque mendacij suspicio*, inquit ille, *suberat; nam & seniores, qui tum erant, se de hoc eodem grandęui ętate à maioribus accepisse, & ipse filium habebat nonagenarium, & cùm literata vestis nullam, quę referebantur ab eo de Veterum gestis rebus ad fidem annalium optimè congruebant. Huic aliquoties* (pergit) *iam deciderant dentes, aliis continuo subnascentibus; & barba, vbi prorsus incanuisset, in atrum denuò colorem, idque pendulum sæpe ipsa vertebatur. Ante centesimum annum* (pergit ille adhuc) *Idola coluerat, inde agnè miserabili errore ad nefariam Mahometis transierat Sectam. Is propter miraculi nouitatem Sultani stipendio alebatur; idem vitæ subsidium ab Nonnio petiit* (nimirum Sultanus Nonnio struens insidias ab eo circumuentus interierat) *Nonnius haud grauatè assignauit.* Et hęc quidem Maffeius; quę eadem Fernandus Lopezius à Castagneda cùm recitet, addit fuisse & alium tempore eodem in Bengala, nomine Xequepirum, vitę austeritate, & sanctimonia celebrem, qui trecentorum esset annorum. Memini ego sub id tempus, quo in Prouincia historiam, & nomen Thomę Parri accepimus, legisse in literis Alepo à Petro, & Ioanne Constantinis ad Peireskium datis, hominem esse in Perside Capucinis aliisque viris fide dignis apprimè notum, qui esset iam natus annos quadringentos; addiciebántque illi id sibi omninò exploratum, indubitatúmque esse. De quibus tamen, aliisque id genus tum Plinianum illud vsurpari potest, *Penes authores fides esto*, tum etiam illud, quod Cardanus duorum priorum, hoc est Ioannis, & Richardi occasione habet, dum *Ædepol*, inquit, *nollem dicere mentitos eos fuisse, qui talia scripserunt; sed, si modò vera sunt, monstra fuisse dicendum est. Nam & quidam alij sine cibo vixerunt, alij sine potu; nec tamen pluribus, vt dum omnibus concessum est, viuere vlla arte diu sine cibo, atque potu. Ita fit, vt mortalium vita, ni monstrosa sit, minor sit annis centum quinquaginta.* Sic ille. Prętereo hercilles, quorum simili, prolixiorique longęuitati fides à Plinio derogatur; dum postquàm imitatus Valesium retulit ex Hellanico Epiorum gentem in Ętolia ducentos explere annos, & ex Damaste Pictoreum (habet ille Litorium) corpore vitibúsque in ipsis pręcipuum etiam trecentis vixisse: ex Ephoro Arcadum Reges trecentis annis viuere (quantum etiam viuere Seres apud Strabonem, & Lucianum dicuntur) ex Alexandro Cornelio Dandonem quemdam in Illyrico vixisse quingentis. Ex Xenophonte quemdam Regem Latinorum (varij hanc vocem variè legunt) sexcentis, & ne planè mentitus videretur, illius filium octingentis (non me-

Gassendus de Animalibus. Eee , minit

De longæuitate Animalium.

lib. 8. Chron.

1. de san. tu. 2.

De longæuitate Animantium.

mirū autem perinde quoniam, vt opinor nimis sapere fabulam putauit, quod vixisse Tiresiam ferunt sexcentis septingentisve annis; Sibyllam Cumæam vltra septingentos, Erythræam ad vsque mille; ac fabulosissimum,

l. de mirab. quod Marrosyim, (illum nempe, cuius effossum Athenis sepulcrum fuerit, ex Phlegonte cubitorum centenum) vixisse quinquies mille: tum subiicit hæc omnia *inscitia temporum* accidisse. *Annum enim*, inquit, *alij æstate vnum determinabant, & alterum hyeme: alij quadripartitis temporibus, sicut Arcades, quorum anni trimestres fuere. Quidam Lunæ senio, vt*

lib. 1. *Ægyptij; itaque apud eos aliqui & singula millia annorum vixisse produntur.* Hac sanè ratione etiam Diodorus Siculus Ægyptios excusat attribuenteis Deorum, Regum-ve antiquissimis, quòd annos mille & ducentos regnârint, posterioribus, quòd non infra trecentos; quatenus si anni quidem fuerint menstrui, ij, qui regnasse, aut vixisse possint ex annis nostris centum, multiplicato duodecies numero, intelligantur mille, & ducentos vixisse; & si anni fuere quadrimestres, iuxta treis tempestates, Ver, Æstatem, & Hiemem, multiplicato ter numero, intelligantur vixisse trecentos. Quo etiam modo explicare, intelligere-ve illos licet, quibus ducenti anni tribuuntur; si nimirum anni assumantur semestres,

cap. 3. qualeis fuisse apud Acarnanas Solinus, aliique

lib. 2. cap. 13. testantur. Quod Lactantius porrò Varronem reprehendit, dum argumentatur, cur Antiqui mille annis vixisse putarentur, menseis haberi pro annis scripsit; posset id quidem fidem derogare aut Hyberboreis, quos mille annis viuere etiam Strabo fabulosum putat, aut Ægyptijs, aut alijs tot circiter annos in hominum vitam computantibus; at non profectò Sacræ Historiæ, quæ Hominibus illis antiquissimis annos vltra nongentos, ac prope mille attribuens, manifestum facit Solareis, & quales nostri sunt, annos fuisse, tametsi menseis Lunareis habeat, & congruam fieri solitam in-

Gen. 8. tercalationem supponat. Quippe in Diluuij descriptione legimus aquas decrescere cœpisse initio mensis decimi, seu post exactos nouem menses, qui alternis dierum viginti nouem, & triginta dies continent ducentos sexaginta quinque: quibus si addas hinc quadraginta, & bis septem, seu quinquaginta quatuor dies, qui exinde fluxerunt ad vsque diem

Gen. 7. primum sexcentesimi primi anni vitæ Noë, quo ille ex Arca egressus est; deinde mensem primum anni sexcentesimi vitæ eiusdem, viginti nouem dierum, & secundi mensis dies sexdecim, hoc est quadraginta sex dies, à quibus exactis Diluuium cœpit, habituros omninò ex annum Solarem dierum trecentorum sexaginta quinque. Certè & vel ex eo quòd memoretur in historia Diluuij mensis decimus, intelligi potest non fuisse annum menstruum; & ex eo quòd memoretur mensis secundi dies decimus septimus, ac postea etiam septimi dies vigesimus septimus, perspicuum fit menstrua non fuisse solito breuiores. Atque

l. antiq. c. 4. id quidem, vt taceam iā, quod Iosephus habet, reticeam; cùm vbi enarrauit quemadmodum Noë diluuio superstes trecentis & quinquaginta annis fuerit, ac annos proinde nongentos, & quinquaginta vixerit, adiecitque qui fieri potuerit, fueritve necesse, vt priscorum hominum vita tam diuturna extiterit, testeis subindè citat Manethonem Ægyptiarum rerum scriptorem, Berosum Chaldæorum, Mochum, Hestiæum, Hieronymum Ægyptium Phœniciarum, Hesiodum quoque, Hecatæum, Hellanicum, Acusilaum, Ephorum, Nicolaum; qui omnes sint vno consensu testati priscos illos homines ad mille vsque annos vitam produxisse.

Sed hæc quidem de maxima humanæ vitæ prolixitate, occasione Ætatum, in quas distinguitur; cùm & idem deduci proponeue posset de Animalibus cæteris si facilè perinde foret illorum ortus, obitusque, & intereeptam seriem totius vitæ obseruare, & in tabularia referre, commentariisque mandare. Sed nempe præter pauca cicura, notaque familiaria, quæ & nasci, & interire possumus deprehendere, certi nihil cognoscere de cæteris innumeris licet, quæ sub terra, in aquis, in syluis, in locis sepositis degunt: cùm & ex familiaribus illa etiam, quæ nativa morte claudere vitam patiuntur, vitæ breuioris esse videantur, quàm si viuere liberè, suoque genio permitterentur, vt iam antè insinuatum. Quin-etiam cùm hirundines, v. g. apud nos nascantur, totàque Æstate apud nos morentur, & redeunte Vere etiam redeant, quis tamen vnquam hirundinem natiua morte morientem, mortuamve conspexit, conspicere-ve potuit. Imò & quis vnquam passerem, lusciniam, aliam volucrem? Quis leporem, lupum, aliam feram? Quis lacertum, mugilem, alium piscem? Quis vllum omninò aliud Animal sibi ipsi viuere, moriqve permissum, vitam exurere, exuisse-ve nimirum sponte; non autem iniuriâ, violentiâve aliquâ vidit (& quod nascens quidem perspexerit viderit) adeò est comparatum vt omnia aut moritura seipsa condant, aut mortua congeneribus superstitibus sepeliantur. Quo minus profectò est mirum, si Aristoteles tam pauca de longitudine vitæ Animalium suis in libros retulerit, ipse, *cui Alexander Magnus inflammatus cupidine noscendi naturas Animalium* (Plinij verba sunt) *commentationem hanc delegârat, aliquot hominum millibus in totius Asiæ, Græciæque tractu parere iussis, omnium quos venatus, aucupia, piscatusque alebant, quibúsque viuaria, armenta, aluearia, piscinæ, auiaria in cura erant (ne quid vsquam genitum ignoraretur ab eo) quosque percontando quinquaginta ferme volumina illa præclara de Animalibus condidit*, quæ Plinius *à se collecta in arctum cum iis, quæ ille ignorauerat*, *vt legentes boni consulant*, præfatur. Quod igitur ille imprimis de certa durationeve Animalium vniuersè dederit, illud est, quod ipse *in libro de longitudine, & breuitate vitæ* variè comparans, ostendit neque Animalia dici posse minùs viuacia, quàm plantas, quoniam, ex Plantis sint, quæ annos non excedant; neque ex Animalibus maiora censeri posse diuturniora, quando minùs diu viuit equus, quàm Homo; neque item pusilla, quando

quando multa Insecta intra annum pereunt. Neque sanguinea, quando apis longius quàm quædam sanguinea, perdurat. neque idcirco exsanguia; quando quæ mollia dicuntur, annua sunt. Neque terrestria; quando sunt, quæ non vltra annum consistunt. Neque propterea aquatica; quando nam testacea, quàm mollia [illegible]. Quare & dici solum volumus posse ea quæ diutissimè viuunt, esse primùm in genere Plantarum, vt Palmam: tum in genere sanguineorum Animalium, potiusquàm in exsanguium; & in pedestri quidem potiusquàm in aquatilibus: ex eoque fieri, vt quæ sanguinea simul, & pedestria sunt, diutissimè viuant, veluti Homo, & Elephas; cùm & dici possit ea, quæ mole maiora sunt, esse vt plurimùm longioris vitæ quàm minora. Quibus addendum, quod notat, in Pedestribus sanguineis non omnibus esse mares maximè ex parte et mole maiores, & vitæ diuturnioris, quàm fœminas, exceptoque genere mulorum, in quo fœminæ & maiores & viuaciores, quàm mares sunt: secus autem esse in Ouiparis, ac in Piscibus maximè, quos inter constet fœminas esse maribus viuaciores, quatenus ex iis vetustiores capiuntur, quàm ex maribus. Specialius deinde paucissima sunt, de quorum ætate habeat aliquid, in quorum etiam aliquibus eam indefinitè dumtaxat attingit. Nam de Leonibus, vt eloquens, *Multos, inquit, annos viuunt; quippe qui claudi capti sunt, plerosque dentes habent perfractos: quod indicio, pergit, aliqui vtuntur, vt eos putent annos multos viuere; neque enim id accidere nisi præ diuturnitate posse.* Vnde & Plinius, *Vita iis, inquit, longa, quòd plerumque defecti dentibus reperiantur.* Sic de Aquila loquitur, *diu inquit, viuit, ex argumento, quòd illius videri idem semper manet.* Sic de Crocodilo, *Viuit, inquit, diu:* neque tamen huius rei argumentum profert, nisi fortè illud, quòd ex paruo principio (ouo putà, quod maius anserino non sit) ad magnitudinem vsque cubitorum quindecim excrescat; cùm & sint, qui illum quamdiu viuit, tamdiu augeri dicant. Obiter autem prætereo videri Ælianum hac occasione obseruasse, tria esse Animalia, quæ ex minimis maxima euadunt; ex aquatilibus Crocodilum, ex alatis Struthiocamelum, ex quadrupedibus Elephantum. Quod superest, cùm dici idem de singulo quoque Animalium genere, quod de Hominum genere possit, vnoquoque nempe esse quædam minùs, quædam magis viuacia, [illegible] profectò tamen consectari indiuidua non perinde licet abundèque erit, si exempla pauca generum præcipuorum attigerimus.

Atque, vt exinde ducamus initium, videntur ea Animalia, quæ vitæ breuissimæ sunt inter Insecta reperiri. Nam vt prætercam Ephemera, quæ vnicè solùm diem viuentia, cuiusmodi sunt, præter illud Aristoteli memoratum ad Hypanim fluuium, Cimmeriumque Bosphorum, quæ Ælianus obseruat ex vino originem habere, atque eo [illegible], & [illegible] constat quàm sint multa, quæ in paucos dies viuant, vt [illegible] illa Aranei, itemque pediculos, pulices, & similia. Quàm multa, quæ in paucos menses, vt [illegible]

cas, computato etiam tempore, quo in papiliones transmutatæ volent. Ne aliquid dicam de vermiculis, qui in fructibus, fungisque, caseo, alibique nascuntur: ne quid de tot culicibus Autumno, aliaue tempestate [illegible] conspicuis. Nam & quod ex muscis per Hiemem conditis aliquæ superstitunt, [illegible] tamen Vere insequente, aliis genitis, adolescentibusque, Æstate, vt papiliones [illegible]. Quæ ex Insectis autem perhibentur diutissimè viuere, ipsæ Apes sunt; nam *vitam*, inquit Plinius, *longissimam, vt prosperè [illegible], ac fortassè cadunt septenis annis vniuersæ.* Succedunt Aquatilia, inter quæ loquens de Ranis Plinius, *Mirum*, inquit, *semestri vita resolui in limum nullo cernente; & rursus aquis vernis renasci, quæ fuere, naturæ perinde occulta ratione, cùm omnibus annis id eueniat.* Quanquam & ad Paludes [illegible], neque congelatione [illegible], ac deprehenduntur etiam in riparum litorumque cauernulis semianimes; veréque etiam sub in limo non recens modò natæ sed etiam [illegible]. Sed de his quicquid sit, vidimus iam Aristotelem facere mollia, vt putà Sepiam, Loliginem, Polypum, annua: cùm in historia tamen non semel bimatum ferè illis tribuat. Quatenus verò Testacea cum mollibus [illegible] breuitate vitæ [illegible] non potest id sanè [illegible] cum eo, quod alias testacea comparans cum Plantis, illa esse dicit ζωόφυτα, quippe ex hac voce non videtur intelligendum quod testacea viuaciora, quàm plantæ sint, sed quòd maiorem quamdam vitæ (vt putà sensum aliquem) participent, quàm ipsæ plantæ. De Thynnis illud memorat, quòd non plusquàm biennium possint viuere; *huius rei*, inquit, *coniecturam piscatores eo deducunt, quòd cùm aliquando Pelamides*, quasi [illegible] (sunt est, ex Plinio, iuniores Thynni, [illegible]) *vno anno defecissent, ipsi Thynni insequente defecerunt.* De Delphinis *Viuunt*, inquit Plinius, *tricenis, quod cognitum præcisa caudâ in experimentum.* At verò Ælianus, inquit, *Piscium [illegible] Pausilippum villa est Campaniæ haud procul Neapoli. In ea Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere etiam tunc viuentibus.* Sequuntur Aues, quas inter mares Passeres [illegible] apud Aristotelem anno diuturnius viuere, eo argumento, quòd Vere, seu transacta Hieme id quod illis viris barbæ, siue quasi sub mento est, nigrum non sit, quemadmodum nigrum deinceps apparet. Vbi quod ille dicit *de barba* [illegible], id [illegible] Plinius interpretatur de rostro; quando etiam [illegible] familiare est, vt passeres mares nigriusculi [illegible] ea, quæ quasi sub mento, [illegible] est, à fœminis differunt. Non memoro autem, cùm ineunte Vere passeres [illegible] appareant, debere superfuisse mares, quorum [illegible] fœminæ conspicuæ [illegible], nihil vetare, quò minùs nigredo illa immutetur per Hiemem, & per Æstatem restituatur: cùm ea non multò ante dictis, non

De breuitate Animalium.
lib.11.c.16.
lib.9.c.51.
lib.5.c.18.& lib.9.c.17.
1.de gen. an.11.
8.hist.17.
lib.9.c.15.
lib.9.cap.8.
cap.53.
9.hist.7.
lib.10.c.36.

De Morte Animalium. quadrupes modò, sed aues etiam, maximéque perdices sint, quæ in regionibus frigidis albescant per hiemem, repetunt Æstate pristinum colorem. Tametsi certè possunt mares ob insignem salacitatem viuere minùs, quàm fœminæ, constat saltem eos, qui in caueis nutriuntur, in plures annos perdurare. Obseruat

9. hist. 7. porrò etiam ille tam Columbas, quàm Turtures viuere in octonos annos: esse autem Palumbes longè viuaciores, vtpote in annos viginti quinque, triginta, ad vsque quadraginta.

6. hist. 4. Et cùm tribuat Perdicibus, vt annis plusquàm

9. hist. 7. sexdecim viuant, extendit alibi illarum vitam ad annos vsque viginti quinque, quantum etiam ait viuere Pauones. De Coruo, memini audiuisse narrantem Spartonium, fuisse rusticos, qui succedentes & per octoginta circiter annos eundem Coruum, nescio quem locum incolentem obseruassent, ac eundem esse persuasi fuissent, quòd præter cæterorum morem claudicare deprehenderetur. Id verò argumentum etsi magis conuincit, quàm quòd non-

in 6. hist. Anim. 20. nulli apud Albertum ex eo dixerunt quòd plusquam per centum annos Corui in quadam turri pullos quotannis excluderent, qui quotannis tamen ita subtraherentur. Videlicet alij, aliique oua parere illic poterant. Denique quod spectat ad Quadrupedes, nihil dico de Ouiparis, quicquid enim sit de Crocodilo, de

5. hist. 33. lib. 8. c. 39. quo dictum iam, scribit saltem Aristoteles, nec refragatur Plinius, asseri Lacertam esse tantum semestrem. De Viuiparis, vt saltem magis familiaria, domesticaque attingam, Oues, Capræque vix attingunt annos, istæ octonos, illæ

6. hist. 19. denos; nisi quòd Aristoteles Æthiopicis assignat duos, treisve præterea; additque ductores pe-

6. hist. 20. corum protrahere vitam in quindecim annos. Canibus Laconicis, hoc est ex cane, & vulpe progenitis, non tribuuntur anni, nisi decem, aut duodecim; cùm cæteri alioquin ad vsque decimum-quartum, imò & nonnulli vsque ad vigesimum viuant. Idemque dicere de felibus par est; cùm et in vita Peireskij memorauimus, obseruatum sic felem parere vltra annum decimum-quartum. Quin idem quoque de Suibus di-

5. hist. 14. lib. 8. cap. 51. cendum: quando & Aristoteles scribit generare eum ad annum vsque decimum-quintum, deinceps autem non generare, sed efferascere,

6. hist. 21. lib. 8. c. 45. 6. hist. 23. lib. 8. c. 15. 6. hist. 22. & Plinius addit vitam quibusdam contingere ad annos vicenos. Idem adhuc dicendum de bobus; quando ex iisdem, vita fœminis longissima annorum quindecim, maribus viginti. At verò asinis idem vitam tribuens annorum triginta, largitur quoque etiam Aristoteles quidpiam ampliùs, *Vita Equorum*, inquit idem, *plerisque ad octodecimum, ac etiam vigesimum annum; nonnullis ad vigesimum quintum, ac trigesimum; & si cura adhibeatur, etiam ad quinquagesimum, longissima tamen in plerisque ad*

5. hist. 14. *trigesimum*. Ac rursus loquens de genere Equorum, *Viuit*, inquit, *magna ex parte mas annos circiter triginta quinque, fœmina plusquam quadraginta; quin etiam quinque, &*

lib. 8. c. 42. 6. hist. 24. Plin. l. 8. cap. 44. *septuaginta vixisse equum proditum est*; quod quidem Plinius quoque etiam vsurpat. De Mulo, non est exemplum illustrius, quàm illius, quem prior Aristoteles vixisse testatur octoginta annos. Is nempe est, qui cùm Athenis templum exædificaretur, … senectutem dimissus, iumenta tamen … batur, nisúque quasi exhortabatur … diòe, vt fuerit publico Decreto … frumenti negotiatores ab incanicelis … pabulum distribuebatur, cum … lam ait idem annos viuere plusquam … quaginta, & cùm aliàs scribat viuere … annis triginta, subiicit tamen aliquos … ampliùs viuere, & quendam etiam … xisse. De Ceruorum ætate, cùm nihil … habeat, quàm eorum senectam agnosci … quòd nullos, paucosve habent dentes, … quæ adminicula illis, ramóue, qui … antè prominent, vt solent ad … dem sunt, carent; Plinius tamen, *Vita … Ceruis in confesso longa; post centum … quibus capti, cum torquibus aureis, … xander Magnus addiderat, adopertis … in magna obesitate.* Ad Elephantem … quod spectat, cùm scribat Aristoteles … lum ab aliis ducentos annos viuere, … trecentos, addit Plinius iuuentam illi … gesimo incipere. Et cùm Onesicritus … Strabonem tribuat Elephantis annos … tos, quibusdam etiam rara quingentos, … illos circiter annum ducentesimum … simos esse. Heinc minùs est mirum, … fert Ælianus scripsisse Regem Iubam … Patri suo Libycum Elephantem, qui … ge, quasi per manus a maioribus tra… Ptolemæo Philadelpho Æthiopicum, … multas ætates vixisse, et hominum … fecundine manifestissimum; ac Seleu… canum Indicum, qui ad vsque … tiochorum vixisset: vt iure proinde … les vitam omnium longissimam … Elephanto tribuant. Quare & … quod multum moremur vulgare illud Epigramma,

Ter binos, deciésque nouem, &c.

quod inter Edyllia Ausoniana est, … Virgilianas etiam appendices habere … ctum ex Hesiodo, cuius versus sub Nym… persona apud Plutarchum ita leguntur,

Ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη
Ἀνδρῶν ἡβώντων, ἔλαφος δέ τε τετρακόρωνος·
Τρεῖς δ' ἐλάφους ὁ κόραξ γηράσκεται, αὐτὰρ ὁ φοῖνιξ
Ἐννέα τοὺς κόρακας, δέκα δ' ἡμεῖς τοὺς φοίνικας
Νύμφαι ἐϋπλόκαμοι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,

Ter trinis ætatis Hominum augenda Cornix
Florentum viuit: Cornices quatuor …
Ceruum; treis Ceruos Coruus, …
Coruos
Phœnix, Phœnicas sed nos bis quinque …
Nymphæ pulchricomæ, nata Iouis ægide …
bentis.

Ex quibus constat gratiam simul in Latino epigrammate, esse ætatem Hominum … norum nonaginta sex; et facta est … plicatione deducatur denique Nymph… vitam esse nouies centum, ac … millium, centum, & viginti annorum. Cæterum … que Aristoteles, neque alij Philosophi … quicquam notatu dignum, … Plutarchum Interloquutores … Hominis sit intelligendum … pantur: nam Demetrio dicente illo, …

pro…

[illegible] fuerunt illorum, tribuere hominis æta- tis ex Heracliti sententia annos triginta (aliis quà gentibus γηρῶν senescentium, tribuen- tibus annos centum octo) Cleombrotus de- fendit [illegible] quæ ætatis nomine intelligendum [illegible] annum; qua ratione Nympharum [illegible] annos nouies mille septingentos, ac vi- ginti [illegible]. Ac fortè quidem is sic ac- [illegible] Cornicis ætas nouem annorum, & Cer- [illegible] non amplius quàm triginta sex æquo con- [illegible] fecit tum ob memoratam de Ceruo [illegible], tum quia non abire videmur fo- [illegible] ille Phœnix Cornice viuacior, Cerui- [illegible], iuxta quam sunt etiam illa Poë- tarum,

Et cornicibus omnibus superstes:

Et

Tot carpit iuuenem longa, & [illegible] secula, &c.

Verùm nimis adhuc fabulosum est, non illud modò de Nympharum quo, verùm etiam quod de Phœnice interiicitur; vt constat ex illis, quæ habuimus cùm de Animalium varietate.

CAPVT IV.

De Morte naturali, & violenta Animalium.

Tam et, cùm foret de causis longioris, breuiorisque vitæ dicendum; cùm illæ tamen eadem sint, quæ mortem aut celeriorem, aut promotiorem tardioremque faciunt; ideò quid Mors sit, præmittendum est. Mors itaque primò interdum generalissimè usurpatur, idem est cum interitu, corruptioneve cuiusque rei; adeò vt quemadmodum quicquid oritur, generaturve, dicitur nasci; sic etiam quicquid interit, corrumpiturve, dicitur mori: quo pacto & celebre est illud Heracliti, [illegible], &c. *Terra mortem esse aquam, aquæ aërem, aëris ignem, & contra, idque vicissim*; sed etiam quodque illud,

Miramur periisse homines? monumenta fatiscunt,
Mors etiam saxis, nominibusque venit:

[illegible]que eodem pertinet, quod Plinius ait, ex [illegible] consequi *obliuionem, mortemque memoriæ* potest proinde non modò ad hanc significationem accommodari, quod Cicero *mortem rerum omnium extremum* dicit; quod Horatius *lineam rerum vltimam*; quod Ama- [illegible], quod *communissimum est in rebus*, cæteraque similia; sed intelligi etiam ex eo debet, quod Lucretius docet contingere mortem, [illegible] aliquid sit distrahiturve, vt non amplius finibus iisdem, siue eadem circumscriptione, cohæsioneque partium teneatur iuxta illud videlicet,

Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
Continuò hoc Mors est illius, quod fuit antè.

Deinde primò Mors paullò adhuc generalius accipitur, idem est cum interitu, desitioneve [illegible] rei motionem ex se, & quasi ab intrinseco habentis; quo pacto etiam flamma, & quæcumque vigent, vitamve testantur mobilitate aliqua, simul ac illa desinit, mori mortuave esse dicuntur. At verò quatenus speciatim, propriéque accipitur Mors, idem est cum interitu, desitioneve rerum, quæ viuere propriè censentur, cuiusmodi Plantæ, & Animalia sunt & de quibus proinde intelligi solet, quod Mors denotet *Priuatio vitæ*. Quoniam autem Vita, quæ est Plantis, Animalibusque communis, in vegetatione, eiusque principio consistit; ac Aristotelem proindè definientem illam iam audiuimus *permansionem Animæ vegetatricis cum calore*; par est proinde mortem Plantis, Animalibusque communem priuationem esse vegetationis, Principiique illius, Animæve vegetatricis, quæ deficiente calore corpori adesse desinit. Tametsi verò ille non censuerit Animam esse ipsum calorem, igniculumve illum, seu tenuissimam flammulam; de qua dictum à nobis est: at videri tamen potest rem subodoratus, cùm illicò de morte loquens, ipsamque in violentam, & naturalem distinguens, violentam definit ἀθρόαν *calidi extinctionem*, qualis prius à vento est flammulæ in lucerna accensæ: naturalem verò *σβέσιν & marcorem*, qualis contingit flammulæ in eadem lucerna, oleo deficiente. Nempe supponere hoc videtur Animam, quæ vita essentialis est, esse ipsummet calidum, cuius extinctio, aut marcor sit Mors. Vtcumque tamen ille censuerit, cùm Animal à planta discernit τῷ τὴν αἰσθητικὴν ἔχειν ἀρχήν, *id est notè, quòd habeat sentiendi principium*, vt ab eodemmet definitur, sicque vita specialius, & vt est Animalium propria consistat in sensu, qui vt iuxta illum, sic maximè etiam iuxta Epicurum tam facultas est sentiendi, quàm functio, vt suo loco retulimus; idcircò Epicurus Mortem specialiùs, & quatenus est Animalium propria acceptam definit, cùm esse dicens στέρησιν αἰσθήσεως *Priuationem sensus*. Nimirùm statim ac Animal [illegible], & facultate sentiendi destituitur, actum de eius vita censetur, ipsaque sensus destitutio est Mors. Prætereo autem illum sensus nomine intelligere non modò sensum specialiter dictum, seu accipiatur pro facultate, quatenus illo [illegible], quod ad Animæ contexturam præter aërem, ignem, ventum, requiri ipsum aliàs vidimus, seu pro functione, cuiusmodi est visio, auditio, olfactio, & aliæ, verùm etiam quæcumque alia à sensu dependentes [illegible] sequuntur, quippe in Animæ descriptione recensentur tum facultates Animæ, tum affectiones appetitus, tum faciles illas motiones membrorum, tum cogitationes, seu actiones Mentis, tum denique vniuersè omnia, [illegible]. Siquidem cùm hæc omnia cum sensu cohæreant, & sensus cum Anima ipsa tanquam præcipua illius pars, vt à qua sentiens denominatur, non potest corpus sensu destitui, quin destituatur Animâ, neque destitui Animâ quin & sensu, & reliquo illo famulitio orbetur. Ex quo videri quidem potest ad Epicurum quoque spectare definitionem illam, quæ apud Platonem, Plutarchum, & alios, dicitur *Mors nihil esse aliud, quàm duarum quarundam rerum*

De Morte Animalium.

lib. de Resp. cap. 14.

lib. de Iu. & Sen. cap. 4.

Ep. ad Men.

in Gorg.

in consol. ad Apoll.

Animæ pura, & corporis dissolutio ab inuicem: verum quòd illa soleat de Hominis morte intelligi, qua Animæ, & corporis vinculum sic dissoluitur, vt Anima solui censeatur, illæsáque abire à suo corpore, quod subinde dissoluitur; ideò Epicurus, qui perperam vult tam humanam Animam, quàm alias perinde ac corpus in morte dissolui, admissurus eo sensu definitionem illam non est; & cùm Ciceronis verba sint, *esse qui discessum Animi a corpore putent esse mortem, esse qui nullum censeant fieri discessum, sed vna Animum, & corpus occidere, Animúmque cum corpore extingui*; manifestum est Epicurum non à prioribus, sed à posterioribus stare. Sed enim verò quod ad ipsum quidem Epicuri errorem spectat, is excutietur postmodum, cùm speciali tractatu ostendemus Animam humanam qua parte Rationalis est, & Animus, Mens, Intellectúsque dicitur, à corpore solui, incolumémque abscedere, ac immortalem perseuerare. Nunc autem, quoniam agitur de sola Anima sentiente, Animalibúsque omnibus communi, etiam ipsius Hominis (vt pote cuius Anima parte quidem sui superiore Angelicis Mentibus par sit, sed inferiore tamen omnia cum Animalibus paria habeat) idcircò de morte etiam agitur, quæ sit vt aliorum Animalium, sic Hominis etiam communis. Quòd porrò cùm Mors Animalis *Priuatio sensus* dicatur, debeat Sensus vox non pro functione solùm, sed pro facultate etiam accipi, res manifesta ex eo videtur, quòd quidam sint morbi, in quibus sentiendi functio nulla est; & quia tamen sentiendi facultas non tam extincta est, quàm sopita, potéstque vt ignis sub fauilla obrutus, sublato obstrucente rursus excitari; ideò Animal adhuc viuere, non verò mortuum esse censeatur. Quin etiam cùm quæ Animalia tota Hieme, non sanè vlla morbi vi, sed quodam naturæ instinctu dormiunt, sopore adeò graui tenentur, vt neque secta, neque compuncta, neque adusta sentiant; cùm inquam, ea tamen adhuc viuere non alio argumento sit opus, quàm ea, quæ Veris tempore fit, functionis sentiendi recuperatione; hic certè *somnus* maximè est, qui potest non modò *germanus*, sed iuxta Homerum etiam δίδυμος *gemellus mortis* appellari. Neque verò is solùm, sed etiam quisquis adeò altus, profundúsque est, vt citra interni quoque sensus functionem, insomniorumve visa peragatur, dictus idcircò eidem Homero,

Νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς

hoc est, non verbis aliis, quàm Virgilij interpretor

Dulcis, & alta quies, placidæque simillima mortis,

Vnde & tritum illud est,

Stulte, quid est Somnus, gelidæ nisi mortis imago?

itémque illud,

Tum consanguineus Mortis sopor,

aliáque similia. Qua occasione non adnoto quidem, traditæ ab Epicuro definitioni fauere, quod Somnus dicatur germanus, & imago mortis, quatenus talis dicitur, non à priuatione profectò cæterarum vitæ functionum, quas superesse in dormiente constat, sed à sola sensus, quæ sentienda est, verumtamen obseruo non Epicurum modò, sed penè ceteros Philosophos omneis, vtcumque [...] de natura, colligationéque Animæ [...] corpore senserint, pro suis tamen quisque principiis fuisse perinde de *morte*, & *somno*, ac si secundum magis, & minùs solùm different, philosophatos. Cùm Plutarchus [...] aliquas præcipuas eorum opiniones [...] ferat, ecce, vt cum ipso dicamus, Alcmæon existimans Somnum ex recursu in venas [...] capita fieri, putat, si receptus omnimodus [...] hanc ipsam esse mortis caussam. Empedocles opinatus somnum ex moderata caloris, qui in sanguine, refrigeratione esse, autumat [...] omnimoda refrigeratio fuerit, mortem [...] exsistere. Diogenes credens somnum [...] fieri, cùm aer per venas diffusus in regiones ventris, pectorísque recipitur, censet, si [...] vniuersus aer deserat venas, consequi [...] Plato Stoicique arbitrati somnum ex [...] sione spiritus sensibilioris contingere; [...] cunt mortem omnimoda ex remissione [...] nire. Aristoteles statuens somnum esse [...] frigeratione, quæ post susceptum à [...] ex alimento sublecto euaporationem [...] adsciuit, mortem accidere, si refrigeratio omnimoda fiat. Denique Leucippus, & cum eo Democritus, & Epicurus somnum petens ex secretione tenuiorum caloris [...] malis partium, defendit nimirum secretionem mortis caussam euadere,

Maior enim turbæ disiectus materiaï

Consequitur leto, &c.

Cùm heic verò caussæ mortis [...] constet eas partim ad naturalem, partim [...] violentam spectare; quippe cùm violentam [...] hil aliud quàm momento, aut breui tempore [...] id præster, quod naturalis sensim, & quasi [...] lum trahens leuissimè exsequitur. [...] Aristoteles Violentam, *cuius principium extrinsecùs adueniat*, Naturalem, *cuius principium in ipso Animali, cuiúsce natura est* [...] tamen de Naturali vt primùm, ac [...] dicamus, id initio notandum est, [...] minùs Mortem ex naturæ instituto, [...] tam[...] & generalius, tam corruptio [...] generatio res naturalis. Quippe tametsi [...] mori, corrumpive posse videatur, [...] qua vis, seu violentia sit, quæ mortis, [...] corrumpitur fiat, non eo tamen minùs [...] corruptióque naturalis censenda est, [...] licet quidpiam naturæ particulari [...] habeat, id tamen naturæ vniuersali [...] quæ nullius rei generationem, [...] liri, nisi ex corruptione, interitúque [...] potest; nempe vt ex ea materiam [...] quam aliunde creare, seu ex nihilo producere potis non est. Adeò proinde, vt cùm Vniuersi, naturæve rerum perfectio in varietate consistat; ac præstet longè plurima successiuè, quàm vnam quidpiam continenter in [...] suo naturæ quasi theatro exhiberi; [...] oporteat esse sapientissimè institutum, vt [...] noua, ac noua proueniant, vetera, vel [...] deficiant, sibique quasi lampada tradant. [...] de & fit, vt si cui mori datum videatur, [...]

cogitet

cogitare debeat, non esse se natum, ac frui luce, nisi quia, qui antecesserant, & mortales fuerunt, & locum fecerunt, vt succederent; cum si mortis expertes fuissent, tum aut successoribus caruissent, vt quos non potuissent cum portionis cuiuspiam sui deperditione generare, aut certè euasissent tam multiplices, vt eos capere iam Terra non posset. Sic hac tamen in re iam hærentum, & de Morte ipsa vt dicam, quatenus haberi solet naturalis, talisque definita ex Aristotele mors est, constat sanè ex ante-dictis quod eius principium, siue causa sit. Cùm enim ostenderimus, qui fiat vt calor natiuus initio validissimus, euadat sensim, ac toto ætatis decursu imbecillior, ex eoque fiat, vt Animal increscat primùm, deinde consistat, postea deuergat, consenescat, vt Animal extabescens denique deficiente hoc calore, moriatur. Vita nempe in hoc calore quasi in flammula accensa consistens, idem, vt mox antè dicebam iuxta Aristotelem patitur, quod lucernæ flamma alendo deficiente. Quanquam enim est in eo discrimen, vt quòd lucernæ flamma possit & in eodem vigore, & perpetuò perseuerare, si modò oleum continenter, & quoties opus est, suffundatur; sic vitæ flammula, seu calor natiuus nulla alimenti suffectione pariter vigere, constaréque perpetuò valeat: in eo tamen paritas est, quòd vt lucernæ flammula consumpto pabulo euanescit, ac extinguitur; sic calor natiuus consumpto humido, cui depascendo erat idoneus, elanguescit, ac interit. Cuiusquam, erat depascendo idoneus; nam certè fatendum est defectum illius non tam ad alimenti inopiam, quàm ad increscentem continuò ipsius imbecillitatem referendum esse. Non quòd non simul corpus exsiccetur; sed quòd calor ea imbecillitate euadat, vt non possit tantum alimenti in corporis proprij substantiam conuertere, quantum pabulando absumit. Quare & hoc sensu esse verum potest, quod ab Hippocrate dicitur, calorem qui nos conseruat, nos etiam destruere. Siquidem conseruat nos quidem, quatenus depascens substantiale humidum, eo simul vigore est, vt humidum aliud simile faciat, ac substituat; verumtamen nos simul destruit, quatenus depasci non cessans, sic tamen sensim debilitatur, ob causam antè expositam, vt tantum denique apparare, ac restituere, quantum absumit, non valeat; vnde & fit necesse, vt humido absumpto corpus extabescat, ipséque deficiat. Posse certè alioquin satis alimenti suppetere, vel illud insinuat, quod à Galeno admonitum, cùm monet parciùs, frequentiùsque vescendum esse senibus, ne illis idem, quod lucernis propemodùm extinctis contingat. Nempe vt lucerna inde extinguitur, non defectu pabuli, sed defectu virtutis, qua ipsum discutiat, inque sui alimoniam vertat; sic Animalis calor natiuus, non tam alimenti penuria, quàm defectu proprij vigoris, quo ipsum alteret, transmutetque, perit. Res se profectò perinde habere ac dum gelato lucernæ oleo, ellychnium accenditur, videtur. Quemadmodum enim ellychnij flamma, vt conseruetur, præstare duo debet, vnum trahere in se, absumeréque id partim olei, quod colliquatum proximè est; alterum ex reliqua massa tantum degelare, liquefaceréque, quantum interea absumitur: ita qui in Sene est calor natiuus accensus præstare duo quædam debet, vnum, pabulari id partim, quod ex alimento in humidum accensui idoneum, transmutatum, paratumque fuit; alterum ex reliqua alimenti massa tantum transmutare, atque apparare, quantum interim pabulatione consumitur. Et quemadmodum flammula lucernæ marcescit, & extinguitur, non defectu olei, sed defectu vigoris, quo illud liquefaciat, accensionique comparatum reddat: sic natiuus calor marcescit, ac tandem prorsùs deficit, non tam quòd alimentum desit, quàm quòd ea sit imbecillitate vt ipsum ad incalescendum, euadendúmque in nouum sui veluti fomitem non valeat. Hac ergo ratione contingere videtur dicta illa Aristoteli [illegible] *marcor caloris tabes*, extabescentiave, seu marcor, languor, flacciditas, cuius extremum Mors, tempus antecedens Senium appellatur. (de Resp. cap. 18.) Nempe, cùm similem [illegible] *tabiditatem*, seu marciditatem in Plantis, Animalibúsque agnoscat, dicit illam, ait in Animalibus quidem [illegible], *Senium & Mortem*, in Plantis autem solùm [illegible], *ariditatem*, seu *siccitatem*; vt putà quasi Mors sit Animalium propriè, non item Plantarum. Cùmque admittat non modò naturalem mortem dici [illegible]; sed violentam quoque posse & esse [illegible], & *[illegible] tabiditate* contingere; insinuat tamen eam [illegible], quæ violentam mortem inducit *[illegible], ob superuenientem affectum*, qualis nempe est febris hectica euenire (quippe quæ ob huiusmodi febrem contingit tabes, ariditas, macies, consumptio, dici à Medicis [illegible] consueuit) eam verò [illegible], quæ naturalis mors fit, contingere *[illegible], ob longitudinem temporis*, quò nimirùm calor ab ætate vsque constante sensim demigrescit, flaccescit, corpúsque extenuatur, & exarescit, idémque prolixo tempore contingit, quod per febrim hecticam breui; adeò vt possit ipsa quoque senectus non ineptè Marasmus dici, & præclarè dictum à Seneca sit (Epist. 108.) ipsam *senectutem insanabilem morbum* esse; vt pote qui adhuc minùs curari, quàm Marasmus iam consummatus possit. Huc spectat non modò quod Democritus, Epicurúsque dictari sunt, dum easdem esse caloris, seu ignis, atque Animæ Atomos (visum nempe est suis locis, vt vtrasque orbiculatas haberent) defendunt mortem contingere, cùm illæ, ex quibus constat Anima, sic paullatim excesserint, vt Anima ampliùs intra corpus non consistat (Epist. ad Herod.) (iuxta illud videlicet, [illegible] *Caret sensu corpus, vbi excesserit Atomorum copia eiusmodi, quæ ad vsum eius Animæ constituendam est necessaria*) verùm illud quoque, quod Plato, dum particulis (Atomisve illis, ex quibus ignem, caloremve contexit, figuram trigonicam, pyramidalémve attribuens, non composuit quidem ex iis Animam, sed vult (in Tim.)

De Morte Animalium. nihilominus Animam tandiu solum in corpore teneri, quandiu hæc trigona vegetant natiuam medullam, quæ ex ipsis conficitur seu propter quæ calida est. Quippe istud primum præmittit, *Recens Animalis cuiusque constitutio noua, quasi ex ligneo aliquo contextu habens triangula, validam quidem possidet eorum adinuicem structuram, mole vero alioquin tota tenera, vtpote ex medulla recens genita, lacteque nutrita: secernens verò, excipiensque in se ea, quæ extrinsecus ex cibo, & potu subeunt, triangula, eum ea recentioribus veteriora imbecilliora que, & grande reddit Animal, ipsum ex multis consimilibus nutriens. Cum autem variè aduersus varia per longum tempus depræliata latera triangulorum radicem non perinde secent; neque potest periode illa, quæ ex alimento adueniunt, secernere amplius in sui similitudinem; ipsaque interius ab iis, quæ extrinsecus incidunt, facile dissipatur: Diminuitur verò deficitque omne Animal, cum hac ratione subigitur, talisque affectio Senium appellatur.* Subinde autem hisce præmissis, quibus nihil aliud, quàm quæ de caloris natiui actione circa incrementum, constantiam, declinationem Animalis, dicta antè sunt, exprimi videtur, tum subdit, *Tum autem finis aduenit, cum capta ta medullarum illorum triangulorum vincula non amplius retineant, sed præ defatigatione laxata, ipsa Animæ vincula dimittant.* Quod præclarè porrò Plato subiicit *Animam secundum naturam, naturaliter mortis excedentem, etiam cum voluptate auolare: quoniam sicut quidlibet præter naturam mo[illegible] est, ita quicquid est secundum ipsam est iucundum*; tum Epicuro probabitur, quatenus *dolore carere pro summa voluptate* habet; tum pari ratione

Lib. de Resp. cap. 17. Aristoteli, quatenus postquam docuit Animalia affectibus parum in senectute subortis, mori, quod cùm exiguus calor superest, is vel leuicula occasione, vti flammulæ solent, extinguatur, docere pergit *eam mortem, quæ in senectute aduenit, sine dolore contingere, imò & solui Animam absque vllo penitus sensu.* Verum hæc quidem de re alias.

Ibid. Heic obseruanda duo quædam sunt. Vnum circa id, quod docet Aristoteles de conformitate, ac discrimine, quo Mors, & corruptio tam imperfectorum, quàm perfectorum viuentium contingit. Nempe Imperfecta ille vocat in Animalibus quidem oua, in Plantis verò semina radicum experia, ac inter perfecta proinde constituit vt animantia, stirpesque alias, ita speciatim illas quoque, quæ ex ipsis ouis, seminibúsque excluduntur. Conformitatem verò esse in eo statuit, quòd Mors, corruptioque in omnibus ex defectu caloris contingat; discrimen autem in eo, quòd contingat, in Imperfectis quidem, calore excedente ex toto oui, seminisque corpore (sic quippe in textu supponendum est) in Perfectis verò, excedente ex eo, in quo essentiæ principium habetur, cuiusmodi est in Animalibus sanguineis cor, in exsanguibus, quod proportione cordi respondet; in Plantis autem est ea pars quæ inter radicem, & germen, seu id, quod ex ea pullulat, emergitque, intercipitur. Et quòd oua quidem, ac semina viuant, intelligi posse abunde videtur ex iis, quæ de semine dicta sunt. Videlicet ita ex[illegible] te principio coniuncto procedant, vt ad propagandam vitam destinentur, defeninque idcirco secum quemadmodum corporis, & Animæ particulam, quæ sensim vna cum corpore perficiatur, & soboles eius, cuius [illegible] particula euadat. Quòd verò etiam moriantur, ex eo constat, quòd vbi calor ist[illegible] animalis seu vita fuerit exhalata; idque, seu violenter excesserit, veluti cùm oua, semináque [illegible] quantur, seu sensim euanuerit, vt si [illegible] nimis diu maneant, & neque oua calore [illegible] terno, quo excludi possint, foueantur, neque grana, nucleive congruo conceptaculo committantur, quo in plantas germinent; tum deinceps neque oua vllo fomento excludantur, neque semina vllo excepta conceptaculo germinare. Vnde & constat ista vocata Anima[illegible] imperfecta viuentia pari ratione, ac perfecta mori, vt putà non modò violento Anima[illegible] excessu; sed naturali etiam defectu, facta sensim, temporisque progressu [illegible] diate, & exolescentia. Idem certè contingit quoque non iis modò seminibus, quæ Aristoteles excipit, cuiusmodi sunt [illegible], & alia, quæ cum radicibus transplantantur, sed ipsis quoque stolonibus, & ramis, seu [illegible] qui sic præciduntur, vt aut plantati [illegible] agant, aut insiti congerminent. Quippe [illegible] ista aut violenter mori, vt si nimio calore, [illegible] lis, igneve torreantur, possunt, aut [illegible] sine satione, insitioneve seruentur, [illegible] exolescere. An autem id discrimen [illegible] vtraque viuentia sit, quod ab Aristotele [illegible] notatur, iure quispiam subdubitet. [illegible] enim tam in ouo, quàm in semine pars [illegible] dam partium conformationi destinata, [illegible] dam primævæ nutritioni, donec conformatio peragitur, neque alimentum adhuc [illegible] extrinsecus potest; ita vt sola prior pars [illegible] minis rationem propriè habeat, posterior [illegible] tionem potiùs alimenti, videntur [illegible] imperfecta perinde censenda [illegible] portio illa prior calore, seu principio vi[illegible] stituitur, ac perfecta, dum cor, aut quod [illegible] est analogum, destituitur suo. Tametsi [illegible] res in ouis non sit expertu facilis, seu [illegible] albumen, seu vitellum, seu, quod [illegible] lius suo loco deduximus, chalazam [illegible] huiusmodi principium situm facilius [illegible] est probatu non in seminibus grandioribus [illegible] modò, veluti sunt nuces, amygdali, [illegible] fabæ, & alia, in quibus quod appellatur [illegible] men sic ad apicem, penéque secretum [illegible] tet, vt si eximatur, nulla deinceps [illegible] natio, cùm quidpiam ex parte altera [illegible] prium germinationi non perinde obsit; [illegible] in minoribus quoque; non ignarus [illegible] cani formicas, quas celebre est, vt grani[illegible] culis vitam adimant, germinationem [illegible] pediant, non aliam quampiam ipsorum [illegible] tem, sed eam solùm erodere, ad quam [illegible] est, seu quæ est ipsum germen. Quod [illegible] fectis porrò viuentibus ait, tum eo [illegible] quod constare alibi docet, seu Cor, [illegible] admodum primum gignitur, & vltimum [illegible] tam tueri, & ea quidem lege, vt [illegible]

viuens

ultimum fit, primum desinit, quicquid primum ultimum, quasi natura, vt in Circensi cursu à calce ad carceres redeat. Rem verò sese sic habere ex eo quoniam manifestum est experientia, frigescere primùm, ac deficere motu sensuque partibus corporis extremis, & successiuè, quousque cor, regioue pectoris media, caloreque omni destituatur. Exemplumque illustre in Socrate habetur, cujus mortem narrat apud Platonem Phædo, cum videlicet ipsorum minister, qui venenum præbuerat, pedes, & crura consideraret, presso granitèr pede quæsiuit an sentiret; & negante Socrate, pressit tibias, & consequenter partes superiores, quas vbi iam frigere, ac rigere, iis, qui aderant, demonstrauit, & dum ad cor peruenturum esset, illum decessurum prædixit. Cumque iam abdomen friguisset, Socratesque illud postremum dixisset, *debemus, ô Crito; gallum Æsculapio, vos verò soluite, neque negligite*, vix quicquam paululum supervixit. Patet quoque aliunde ad sensum, quod Lucretius de Animo agens, cujus, ex sententia quoque in corde sedem statuit, habet, dum illum vitaï claustra coërcere, & dominantiorem esse ad vitam, quàm Animam, dixit, & paucis interpositis id subdit, quod num suo loco iam recitimus,

At manet in vita quoi mens, animusque remansit,
Quamvis est cæsis circùm laceratque vndique membris,
Truncus, adempta anima circùm, membrisque remotis
Viuit, & ætherias vitaleis suscipit auras,
Si non omnimodis, at magna parte animai
Priuatus, tamen in vita cunctatur, & hæret;
Vt lacerato oculo circùm si pupula mansit,
&c.

Acrimum quidem, qui fieri possit, vt non modò ex aliis Animalibus non nulla exempla proferre supeteubiumant, vt Aristoteles quoque testatur de testudine, quæ pedibus quoque incedat, maximéque si pusilla sit; sed ex hominibus quoque ipsis obseruati aliqui fuerint, qui extracto in pœnam corde, paucula adhuc verba pronunciauerint. Verùm quod ad homines quidem, animantiaque alia tertiæ consimilis speciei, tametsi vita ipsis tantisper exempto corde protrahatur, id tamen confit, quam sit exiguum, quamque adhuc vt leuiusculo à corde influxu dependeat; quatenus spiritus animales ex transmisso in cerebrum, depuratóque arteriali sanguine creati captant in cerebro mutuonem aliquousque continuant, & in hocce tempus tum illustrare Phantasiam, tum in neruos subire pergunt, vt pedale quispiam & linguæ, & aliarum partium motus consequatur. Ad cætera quod attinet, ipse Aristoteles respondet, In Insectis eadem, & aliis, quorum resectæ partes diutius commouentur, atque adeò viuunt, causam, quòd non vnicum, sed multiplex principium, non actu, sed potentiâ habeant, quasi vnaquæque in partibus sit quidpiam cordi analogum, quod illius vice fungatur. Quanquam, vt sentias, motúsque principium cerebrum potius est, quàm cor, vt suis locis dedimimus, satiùs videtur dicere esse in partibus resectis, v. gr. in lacertæ, aut serpentis cauda non potentia modò, verùm etiam aliquam speciem cerebri, in quo & Phantasia, & spiritus vigeat, quatenus medulla spinalis, quæ ad extremum vsque continuatio est cerebri, neruósque consequentes habet. Diutiùs autem spiritus vigere, propter multitudinem, successionem, compactionémque vertebrarum, ex quibus tam citò exhalari euanescereque ab extremo vsque per factam sectionem spiritus non possunt, ac facilè aliunde serus ac cætera Animalia, quæ ad spinam dorsi præfecta sunt, numero exprimunt, quòd partem simplicem, conductam perstrictámque mouendam habeant; cùm Animalia cætera adiunctam habeant sectionem abdominis, thoracis, crurum, aliarumque inferiorum, posteriorumve partium. In testudine verò, aliisque id genus causam esse dicit Aristoteles, διὰ τὸ μὴ εὐφυῶς τὴν φύσιν αὐτῶν &c. *quòd non bene compositam comparatamve habeant*, itaque quemadmodum Insecta. Tametsi contrà dicendum videtur, esse illam debere magis, hoc est compactiùs, solidiúsque compositam, quàm cætera, quatenus habet cerebrum, neruósque ab eo dependentes, quibus semel creati, conclusique spiritus non ita facilè excedere, neque tam citò à motione intercepta cessare possint; adeò probabile, vt ipse alioquin esse ea non immeritò dicat ζωτικὰ λίαν, *Valde viuacia*.

Alterum est circa versiculum illum, de cujus textu licet ambigatur, commodè tamen sic legitur, vt ferè apud Senecam exstat, Epist. 24.

Mors non vna venit, sed quæ rapit vltima, Mors est.

Videlicet, verum est quidem Mortem duntaxat vulgò censeri extremum illum anhelitum, à quo vsque Animal vitæ penitùs expers manet: at cùm Mors sit priuatio vitæ, & vita sit tota duratio, qua Animal est vegetabilis, & sensûs capax; manifestum est talem durationem sensim decrescere, deficeréque, adeò vt, cùm quouis momento aliquid ex ea rescindatur, ipsúmque deinceps irrecuperabiliter desit; censeri debeat Animal quouis momento vita priuari, hácque proinde ratione mori. Cæterùm ad hoc præclarum quoque illum, & nullius non ore vsurpatum Manilianum versiculum,

Nascentes morimur; finisque ab origine pendet; lib. 4.

& quod, alios inter, præclarè exaggerat Plutarchus, dum continuum illum Heracliti fluxum declarans, *Statim, inquit, à semine continuata generatione fit fœtus, infans, puer, adolescens, iuuenis, senior, senéxque, seu decrepitus nulla generatione, aut ætate quæ antecedebat non abolente, superueniente, sed nos, pergit, mortem ridiculè timemus, toties iam mortui, toties morientes. Neque enim solum, vt Heraclitus ait, ignis mors generatio est aëris, & aëris mors generatio aquæ; sed hoc clariùs adhuc in nobis ipsis videas; subducitur enim flos, vigens ætate succreuit, interierat iam adolescens, cùm vir factus est; puer cùm adolescens; infans, cùm puer. Dies quoque hesternus in hodiernum occidit, & hodiernus crastino perit.* Cæterùm, inquam, verùm re- de ε in Delph.

dic

De Morte Animalium.

dici præclariùs, quàm verbis ipsius Senecæ non potest, qui priorem illum à suo Lucilio citatum recitaturus versiculum, *Memini*, inquit, *te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie*, pergit, *morimur; quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoque cùm crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam, vsque ad hesternum diem. Quicquid transiit temporis, periit; hunc ipsum, quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid antè defluxit; sic vltima hora, qua desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus.* Exinde porrò consequitur, vt cùm hæc vitæ diminutio, mortisque quasi adauctio idem sit cum diminutione, deperditionéque caloris, calidive illius natiui initio accensi; ac Anima aliunde nihil aliud sit (de sentiente autem semper loquor) quàm huiusmodi calidum; consequitur, inquam, vt dum Animal moritur, non tota Anima tunc excedat, sed in morte quidem naturali minima dumtaxat, extremáque illius pars; quippe reliqua, eáque maxima eiusdem parte iam effluxa toto vitæ ipsius decursu, & per senium quidem præsertim, in quo sensibilius decrementum contingit. In morte verò naturali dico; quoniam dum violenta quidem aduenit, plurimum, & in longum tempus alioquin suffecturum simul exhalatur, aut collabitur; at dum naturalis, id solùm euanescit, quod post longam, iustam, continentem dispendiationem superest, & quo quidquam minus animare corpus, Animæve rationem obtinere non potest. Quin etiam id ita accipiendum est, vt non id totum, quod totum extremum animat, simul pereat; sed priùs quidem in aliquibus partibus, posteriùs in aliis, postremùm in vna aliqua deficiat. Nam vt prætercam Animam ita sensim deficere in oculis, in auribus, in partibus aliis, vt etiam in nonnullis longam ætatem trahentibus, visus, auditus, memoria, partes, facultatesve aliæ Animæ suis in organis ex toto deficiant; constat in ipso obitu extremas partes extremas, & à corde remotiores priùs frigere, Animámque adeò in ipsis, priusquàm in media pectoris regione, ipsóve corde (in iis certè, quæ cor habent) deficere. Id nempe quod est obseruatum in violenta Socratis morte, in naturali etiam contingit; quatenus ille cicutâ periit, quæ venenum frigidum cùm sit, nihil aliud, quàm accelerat frigus, quod lentè secundum naturam procedit. Cæterùm enim Aphorismus vltimus Hippocratis est, *tunc mortis esse terminum, cùm Animæ calor supra vmbilicum ad locum transuerso septo superiorem*, hoc est ad pectus, *ascenderit*: aduertatúque dignum est, quod obseruare est in promptu in animalibus exsectis; nempe aperto pectore, & attendendo ad ipsum Cor, ipsum cordis corpus desinere priùs pulsare, quàm auriculas, sed ea quidem lege, vt desinat primùm ventriculus sinister, tum sinistra auricula, deinde dexter ventriculus, postremò auricu-

la dextra. Hinc videlicet intelligitur,
inter primarias partes corporis Cor p
viuit, moritur postremum; & inter p
sus cordis incipere vitam, mortem
lum à dextra auricula; sique primum
culum, succedere auriculam sinistram,
nistrum ventriculum, succedereque
arterias. Et quia calor corpori toto a
teriarum est, quatenus continuum
nem attenuans creat spiritus, copi
illa caloris excessu, hinc fieri, vt
cor arteriarum motu cum motu cor
piente, torpor excipiat primum
partes capillares sunt, tum ob illam
tem, debilitatémque, tum quia ab ipso
sui principio distant maximè,
esse, vt partes extremæ primò
& languore ingrescente succedant
causam partes aliæ, quousque
tes planè desinat ad ipsum
mum, qui & ipse succedere à
dictum est. Videtur autem,
sanguinis circulatio fiat,
petagatur; videtur, inquam,
tus ab auricula dextra inchoari,
in naturali situ sit aperta, debeat
concludi quoniam vt valuulas ad
dam adiutet, & locum faciat
nis ex vena caua ascendenti
ventriculum, qui consequenter
pendo dilatetur, ac ipse adeò
ex naturali situ recedens versus
pulsando accedat: fiat autem
cronem procursio, ac simul
quæ dum fit, sanguisque in illam
sanguinis portio in arteriosam ve
nemque ipsum subeat, à quo
modò compressione auriculæ sinis
per arteriam venosam in laxum
restitat, qui cohærenter quoque
cóque simul in basim accedat,
sario, reliqua deinceps sic con
quoties ex mucronis accessu
pulsio fit, vterque sinus sanguinem
idque conclusis auriculis;
redeunte intermortium est,
tur, & sanguinis portio insiliat,
nam arteriosam, inde in aortam
hil est interim necesse
in cætera, quæ aut cor habent
pulmone carent, aut habent
analogam: cùm, quomodocunque
compatentur, esse in iis debeat
dam pars, à qua in aliis vita
adeò cesset vigere vltimò.
par est, dum Cor dicitur
non tam videri accipiendum
quo fœtus conclusus in vtero
de eo, quo extra ipsum degit.
suo dedeximus loco, quandiu
ro fœtus, non tam vitâ propria
nâ viuit; arteriæque illius non
prij, sed ad materni
primùmque adeò cor veluti
eo vita magis, quàm à
tur in cæteras: ac simul ac
vterum prolato aërem in pulmonem
mittere potest, qui subinde

à sanguine ex dextro cordis sinu infuso fuliginem absportare valeat, id quasi persentiens dextra auricula comprimitur, indéque incipit illa cordis functio, quæ deducta est; atque ubi inde à corde, vt à machina principe alia cuncta corporis in totum tempus reliquum pendet. Quod superest autem seu Animam, vitamque sensum, seu consortium è corpore, quatenus mors seu naturalis, seu violenta fuerit, excedat; nota est Epicuri vox, qua dicit illam *fumi modo dispergi*, seu, vt est apud Empiricum *ὡς καπνὸς dissipari*, idque *ὡσπερεὶ καπνόν*, *fumi instar*. Qua similitudine quoque visus ante Epicurum Cebes fuerat, dum adversus Socratem apud Platonem disserens, opinionem afferret vulgarem, iuxta quam Anima in sui discessu, egressuque à corpore *ὥσπερ πνεῦμα, ἢ καπνὸς διασκεδασθεῖσα οἴχηται διαπτομένη*, *non secus dissipata, ac flatus, aut fumus*; sicut & qui fuerant apud Salomonem viri impij cogitantes apud se non rectè (quippe ob Animam Rationalem, de qua id etiam dictum volebant) his verbis, *Quia ex nihilo nati sumus, & post hoc erimus, tanquam non fuerimus; quoniam fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintilla ad commovendum cor nostrum. Quia extinctus cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur, tanquam mollis aer, & transibit vita nostra tanquam vestigium nubis & sicut nebula dissolvetur, &c.* Quæ Bestialis tribuit, *qui cum Epicuro dicunt, post mortem nihil est, & mors ipsa nihil est.* Planè quod apud Tragicum,

——— *Vt calidis fumus ab ignibus*
Vanescit spatium per breve sordidus,
Vt nubes gravidas, quas modò vidimus,
Arctoi Boreæ dissipat impetus;
Sic hic, quo regimur, spiritus effluet.
Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil.

Quod primum quidem erit argumentum ex Lucretio, cui suo infra loco respondebitur, quippe Lucretius præter similitudinem habitam vasis quo conquassato liquor diffluit, vsurpat pluribus loco illam eandem fumi, nebulæque comparationem, ac ipsam posteriùs quoque repetit,

Quid dubitas, quin ex imo, penitúsque coorta
Emanarit, uti fumus diffusa animæ vis!

Sed hoc verò quidpiam speciatim de violenta morte adiiciam; videtur quidem, cùm Animal ex vulnere, ex febre, simili ex causa moritur, dici posse, vt Anima fumi, nebulæve instar dissipetur, seu vt *spiritum profugo halitu*, quemadmodum Poëta mox citanus ait,

——— *Immistus nebulis cedat in auras*

seu, vt Virgilius quoque circa Didonis mortem loquitur, *in ventos vita recedat* (quod Servius quidem explicans, *dicendo*, inquit, *in ventos, aut eos sequitur, qui Animam ventum dicunt; hoc est in materiam suam redire; aut certè eos, qui dicunt Animam perire cum corpore, vt intelligamus euanuit, in ventos recessit, in ventum, sed aura omnia discerpsit, id est euanuit*) at cum in aëre pergelido obrigescit, aut intra aquam suffocatur, aut strangulatur, aliáve narium, oris, arteriæ obstructione opprimitur, cæterisve id genus modis interit; videtur sanè Anima non tam exhalari, quàm cohiberi; non tam dissipari, quàm cogi; non tam rarefactione perire, quàm addensatione extingui. Id certè voluisse Stoici videntur, cùm existimarunt apud Senecam, *Animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi; quia non fuerit illi exitus liber*: viderique potest ipse Seneca eòdem alicubi respexisse, cùm de C. Caligula qui morituris os conscissis pannis farciebat loquens, *Qualis*, inquit, *fauicla est! liceat vltimum spiritum tradere. Da exituræ Animæ locum.* Et quod ad illud Stoicorum spectat, tam graphicè expressit Poëta, cuius de obruto anni scrutatore loquentis illud est,

——— *latet intus monte soluto,*
Obrutus, ac penitus fractum, obductúmque cadauer
Indignantem Animam propriis non reddidit Astris.

Causa autem videri potest, quòd cùm Anima ignis quispiam sit, motione quadam perenni egeat, ac non modò intus spatium exigat, quo agitetur, ventiletúrque, sed spiracula etiam quædam, quibus foras tum fuligines, ac veluti fumum crassiorem propellat, tum partem etiam aliquam sui, vti & aliquam continenter ex alimento adsciscit, emittat: necesse sit, vbi spatiola per quæ Anima intus suas motiones obit, aut irrepente, constipantéque à partibus vsque externis frigore coarctantur; aut repressis, redeuntibus, subeuntibúsque ob obstructa spiracula fuliginibus, fumisque complentur: necesse sit, inquam motiones cessare, destinatum flammulæ continuandæ pabulum sua in densitate consistere, neque ampliùs rarescere, tenuarique in ipsam; sicque prius accensam intus flammulam ipsam desinere, ac extingui; hoc est succedentem, continuatámque non habere; & Animam ipsam, quæ aliud ab huiusmodi flammula non sit, esse intus desinere, neque in auras perinde exire ac dum spiraculis liberis simplici materiæ consumptione vanescit. Respexisse hunc puter Seruium, cùm circa Virgilianum illud de Ænea imminēte naufragio, *Ingemit, & duplices, &c. Ingemit*, inquit, *non propter mortem, sequitur enim, O terque quaterque beati! sed propter mortis genus; graue est enim*, pergit, *secundum Homerum perire naufragio; quia Anima ignea est, & extinguitur in mari, id est Elemento contrario, vt igneus est ollis vigor.* Præterea autem, vt in naturali sic in violenta morte Animæ agitationem desinere post remum in corde; quippe quod, cùm primarium sit, maximéque vegetum motionis Animæ instrumentum, semper eluctetur, & quàm maximè potest vi illatæ resistat. Ex hoc nempe fit, vt qui possunt maturè satis ex aqua educi, pedibúsque suspendi, quò maxima pars combibitæ aquæ ore diffluat, diaphragmáque ampliùs à ventriculo turgescente non perinde inhibeatur, pectúsque, & arteriæ orificium liberius reddantur; tum cor in quo adhuc vigoris aliquid superfit pulsationem prælanguidam, præeminutámque sensim incendat, vitáque ab eo, quasi post-liminio redite

Margin notes (right): De Morte Animalium. (beside line 2) — Epist. 57. (beside "tum apud Senecam") — Stat. 4. Thebaid. (beside "sit Poëta") — 1. Æneid. (beside "Respexisse hunc")

De spiritu Animalium.

redire incipiat. Neque secus verò dum quis aut crassitudine vaporum quasi præfocatus, vt aliquandò in mineris, aut bulliente musto in cryptis vinariis, in aërem puriorem maturè satis educitur; quòd tenui licet, aliqua tamen diaphragmatis, pulmonísque actione superstite, vapor ille sensim excuti, & vnà cum hausto aëre puriore expelli incipiat, & cor pulsationem nondum penitus abolitam instauret. Non secus item, si cui suspensione strangulato chorda maturè præcidatur; quatenus vapores, seu fuligines suo regressu totas iam penè pulmonis bronchias occupantes exire sensim per arteriam, bíque & naribus incipiunt, & pulmoni, diaphragmati, ipsi denique cordi, sua libertas restituitur. Non secus, si quis frigore obrigescens calentiori aëri exponatur. Sic enim vapores intra pectus iam penè gelati, concretique sensim soluuntur, & calore interno, ob actionem diaphragmatis, pulsationémque cordis, languidiorem licet, nondum planè extinctio, discuti, socíique egeri incipiunt; sicque vita paullatim redit. Sanè etiam Cor caloris externi fomento resumere vireis, vel id potest arguere, quòd extractum Cyprini cor, cùm pulsare satis diu pergat, si languescente, & tardante pulsatione calore manus non-nihil foueatur, vireis recuperet, & vegetiùs, crebriúsque pulset. At stupendum quidem qui fiat, vt hirundines, glires, aliáque Animantia, de quibus aliquoties iam dictum, Vere ineunte resipiscant, in quibus siue intra glaciem, siue intra alia latibula nullus cordis motus superfuerit. Verumtamen fortè dicere nihil vetat, quia Cor Automa quoddam est, quod artificialium automatum instar, adhibitis certis machinulis motus suos obit; & cessare potest machinularum functio, seu quia fragiles cùm sint, perrumpuntur; seu quia tenaciores cùm sint, non refringuntur quidem, sed cohibentur tamen; ideò cæterorum quidem Animalium abolitam semel cordis pulsationem non recuperari, quòd machinulæ, tanquam fragiliores labascendo fuerint veluti confractæ, & ad obeundum ampliùs functionem inhabiles redditæ; at istorum recuperari, quòd tenaciores machinulæ cohibitæ solùm fuerint, frigore præcordia gelante, ac soluta verno calore concretione libertati ipsis restituantur, sicque Cor in pristinam suam libertatem redintegretur. Non secus demùm res contingit, dum in vulgari Animi deliquio, vinum naribus, orique admouetur, vt incalescendò spiritus immittat, qui discussionem aggrediantur, pectúsque, & cor quasi excitent, exhilarent, adiuuent. Nam & quòd facies frigidâ irroratur, quòd etiam in Apoplexia cucurbitulæ applicantur, & aut scarificatione, vellicatione, compunctione, alia ratione corpus vexatur; ideò solùm est, vt sopitus sensus excitari possit; hoc est spiritus ita valeant sua resultatione ita mouere cerebrum, vt spiritus inde in cor dimanantes ipsum iam languentem quasi concitent; sicque vitæ simul, & sensus restitutio fiat. De cæteris mortis violentæ speciebus, quibus Anima tam abstractione extrinsecus cœpta, intra suum quasi præsidium circumobsessa

opprimitur, quàm aut suo quasi p[...]
rato, excisóque, vt in capitis t[...]
suo quasi commeatu absumpto, vt [...]
depulsione, ad excedendum adigi[...]
est necesse addere; cùm hæc maxi[...]
sit verum, quod paullò antè dictu[...]
solùm mortem violentam à natura[...]
quod per illam fiat momento, ap[...]
breui, idipsum, quod per illam [...]
longissimè, diuturnéque perag[...]
id quidem, cùm aliunde dici v[...]
seu naturalis, seu violenta mor[...]
semper quandam extinctionem; [...]
flammula exhaletur, abeátque [...]
cedat vt in ventos, seu opprim[...]
túrque, & seipsam quasi confid[...]
ctus semper sit, vt flamma esse [...]
ampliùs comporet. Quo loco [...]
uit, quod Seneca habet, dum p[...]
meranit varia mortis genera; [...]
quit, *adolescens decessit*, *al[...]*
præter hoc infans, *cui nihil* [...]
quàm prospicere vitam. Omnes [...]
mortales; *etiam si mors aliorum* [...]
posse est producere, *aliorum in* [...]
cidit, *aliorum interrupit principia*, [...]
conuandum soluta est, *aliorum* [...]
somno est; *aliquem* [...]
pone ferro transfixisse, *aut* [...]
morsu, *aut fractus ruinâ*, *aut per* [...]
rem contractionem, *exterius* [...]
subdit, *aliquorum melior dici*, [...]
potest exitus; *mors quidem* [...]
quæ venit, *diuersa sunt*; *id* [...]
commune est. Mors vtcumque [...]
bet enim eamdem in omnibus [...]
ticem.

CAPVT V.

De Causis breuioris aut longioris [...] vbi de Medicina Catholica, [...] Annis Climactericis.

DIcendum tamen [...]
accelerata, aut [...]
vis, seu quod in [...]
causis breuis, au[...]
verùm res propè [...]
cùm superiùs de Sanitate, Mo[...]
agitatur. Notum nempe est, [...]
tatem parit, aut tuetur, ipsam [...]
ducere, mortem remorari; [...]
morbum inducit, aut fouet [...]
breuiorem facit, mortémque [...]
Quippe tametsi quispiam [...]
deatur bellè constitutus, nihil [...]
tæ sine sanitate, sine vitæ [...]
est tamen ipsa vita, sanitas [...]
seu dicere mauis, quasi flamma [...]
cussa, conuulsáque non [...]
liditque esse, ac si immota, ill[...]
suo statu permansisset: [...]
ceps facilius morbum contrahi[...]
caneat, habitum quoque [...]
quamvis post vnum, aut aliqu[...]

vitam nihilominus diu producat, intelligere tamen debeat, se eam amplius adhuc producturam fuisse, si labefactatio nulla intercessisset. Constat ergò primùm, sicut sanitatis, ita esse vitæ productioris, mortisve retardationis causas aut primævas, aut succedaneas. Et de primævis quidem nullum dubium est; proba enim illa ab initio vsque corporis conformatio, & temperamentum, & robur, & vigor, est veluti basis constanti, ac firmæ vita quasi super-extructa perdurare possit quàm longissimè: exindeque est illud, quod dicitur vulgò *gaudeant bene nati*. Nimirùm, cùm ij, qui vitiose conformati, temperatique sunt, vix magno studio vitam tueri, prorogaréque aliquousque possint; ipsi habere vnde illam leui studio diuturnissimam faciant. Quò magis sanè culpandi sunt, meritoque iure pœnitentiâ anguntur, qui præ intemperantia sic eam prodigunt, vt saepe ante ætatem mori, alios imbecilliores natos, sed temperantius sese gerentes superstites sentiunt, agnoscuntque, &, vt cum Satyrico dicam,

— *Sibi iam sui vitam ingemuere relictam.*

De succedaneis autem, quis hæreat? Nam si illæ quidem sint remotiores, extrinsecusve proximæ; quis nesciat quantum parentum cura, & sollicitudo valeat ad producendam filiorum vitam? quantum subinde eorum, quibus eos committunt, quantum deinceps Amicorum, aliorumque aut tecta præbentium, aut periculis succurrentium, in quæ alioquin incurrerent? Quantum dum senescunt, ipsorum filiorum, famulorum, amicorum, omnium vniuersè, qui nihil necessarium deesse, nihil nociuum obesse patiuntur. Quo nomine sanè complecti ipsos quoque Medicos licet, quatenus remedia congrua adhibent, quibus ne natura labefactetur, obsistitur, aut labefactata restituitur, vel certè ita emendatur, vt perdurare diutiùs possit. Sunt propiores sunt, & quæ admouendæ, vsurpandæque interiùs, vt sunt cum primis sex illæ res non-naturales appellatæ; notum est, quantum aër purus, naturæque accommodatus ad producendam vitam possit; cùm etiam integræ sint gentes, quæ ob aëris, cælique clementiam viuere diutiùs, quàm cæteræ soleant, vt de Indis testantur non antiqui modò Scriptores, sed etiam qui nuper adiuere speciatim ex Taprobana, seu Sumatra; & de Americanis, qui ad Meridiem sunt, communis est confessio. Et Asclepiades quidem apud Plutarchum ait Æthiopes ab annis vsque trigesimo senescere, quòd nimio Solis æstu exurantur; Britannos autem, siue Anglos à centesimo vigesimo senium inchoare, quòd circumstantis regionis frigus cohibitum intùs calorem contineat, neque ipsorum corpora, vt apud Æthiopas laxentur, sed densentur potiùs, suntque idcircò viuaciora: attamen & ex ante-dictis celebrantur apud Æthiopes Macrobij centum viginti annos viuentes; & apud Britannos rarum est, vt extrema etiam Senectus centum viginti annos attingat, singulareque est, quòd Thomas Par senium inchoasse ab ea ætate censeri possit. Certe & tametsi corpora apud illos magis laxentur, apud illos magis stipentur; illis quoque facilior, illis difficilior perspiratio est agendis halitibus excrementitiis necessaria. Notum & quantum cibus, ac potus, & vniuersè alimentum, quale, quantum, quando oportet assumptum, protrahendæ vitæ conducat; cùm & constet nullum pharmacum esse sobrietate salubrius; vt potè, quo causæ tot morborum arceantur, aut inductæ quoque absumantur, & naturæ stamina pura, diuque duratura seruentur. Illud certè inter cætera adnotatu dignum videtur, quod Lucianus de Seribus loquens, qui vsque ad trecentesimum annum perhibentur viuere, postquam dixit nonnullos cælo, nonnullos solo tribuere huius longæuitatis causam; *at ego, inquit* [illegible], *aquam siquidem bibere vniuersam hanc gentem dicunt.* Dico autem inter cætera; quoniam possit quoque illud adnotari, quod Iosephus scribens Essenos Iudæorum Philosophos viuere quàm-longissimè, vitam illorum centenariam victus simplicitati tribuit: aliáque id genus similia. Notum etiam, quantum congrua retentio, depulsióque excrementorum; quantum congrua quies, exercitatio; quantum congruus somnus, congruáque vigilia, quantum moderata lætitia, seu alacritas, & hilaritas adiuuet. Rectè nimirum Hippocrates mediocria esse *debere* affirmat cibû, potum, somnum, laborem, venerem, omniáque, quibus tanquam præsidiis producendæ vitæ necessariis indigemus, quod natura omnis in quadam mediocritate posita sit, ipsámque tueri facilè ea, quæ moderata sint, possint: vt petâ similia cùm sint, & naturalis omnis temperies, doceatur Galeno, similibus seruetur. Quò fit, vt intelligi liceat oppositas omninò esse vt morbi, sic vitæ breuioris, mortisve accelerationis causas. Nam prauam quidem, vitiatámque ab initio constitutionem ruinosum esse fundamentum, cui nihil solidi, admodùmque durabilis superexstrui valeat, notius est, quàm vt dicere sit necesse (tametsi profectò cura sedula illi fatiscenti tecto continendo adhibita id interdum præstet, vt, quod dictum est, probo quidem, ac firmo, sed neglecto tamen, concussóque diuturnius) cùm & nimisquam notum sit, quàm decurtari vita valeat neglectu parentum, nutricum, tutorum, amicorum, famulorum, liberorum, Medicorum, omnium vniuersè consilium, operamve, cuiusmodi deberent, possentve minimè impendentium. Quod verò ad sex illas res non-naturales attinet; in confesso est, quàm sint passim multi, quibus mortem aër male sanus maturet; quos cibi, ac potus intemperantia præfocet; qui congruæ excretionis, retentionisque defectu intereant; maximéque, & maxima parte ex prodigentia seminis vitalis præcocem sibi mortem accersant; qui aut præ nimio labore, nimiâque vigilia absumantur, aut præ nimio otio, nimióque stertore naturam quasi putrescere, ac ante diem corrumpi sinant; qui Animi demum affectibus ita succumbant, vt seu præ lætitia nimia efferantur, seu præ ira nimia abripiantur, seu præ mœrore nimio conficiantur,

De causis vitæ breuis & longæ.

in Macrob.

lib. 2. de bello Iud. c. 7.

6. Epidem. P. 6.

l. 1. & 5. de san. tu.

De caussis Vitæ breuis & longæ.

ficiantur, seu præ nimia mora despondeant, viam sibi ipsi ad immaturam mortem complanant. Id, inquam in confesso est, neque exempla passim obvia congerere necesse est. Addere præstat nihil hoc loco dici de Caussis Fortuitis, quasque prouidere seu homo, seu aliud Animal non possit; quoniam quatenus quidem sunt fortuitæ, improuisæque, ad scientiam non spectant; quatenus autem eædem reipsa cum naturalibus caussis sunt, tum perinde agunt, tum perinde ac ipsæ per se caussæ mortem inducunt. Neque enim secus Æschylo, aut Pyrrho ex Cranij quassatu mors aducitur, seu testudo aut tegula casu inscienterque, seu data operâ, prouisóque dimittatur, ac excipiatur. Neque alia ratione Procris transfixa sagittæ occumbet, seu prudens, seu imprudens ipsa admittat Cephalus immittat. Id solum discriminis est, quòd qui improuisum ictum excipit non eâ adiuncta Animi perturbatione moritur, quam prouisi imaginatio parit; ac ipsam quidem interdum tantam, vt exturbati spiritus suas vias non ineant, suásque vices non obeant, sicque exanimatio etiam ante ictum, imò ictu quoque non consequente, vt aliquando contigisse percelebre exstitit, fiat. Nihil etiam speciatim heic dici de ijs quæ mortis violentæ vulgò habitæ caussæ per se sunt, & habentur (vulgò habitæ, dico, nam omnis quidem mors accelerata quod ob factam naturæ vim, illam iter suum pergere, & vitæ metam principijs debitam assequi non sinat, ipsiúsque decursum proinde interrumpat, ea de caussa potest violenta censeri; at vulgò tamen ea solùm mors reputari violenta solet, quæ citra morbum, &c. ob vim factam extrinsecùs, contingit etiam dum quis sibi manus inijcit, quas & dicitur violentas inferre, quatenus manus comparatas ad pectus, in quod pugionem adigit quid externum est, ipsique perinde, ac manus aliena vim infert) Nihil, inquam, heic quoque de his caussis, tum quia varietate innumeræ sunt; tum quia posse omnes eò reduci videmus, vt aut opprimendo Animam suffocent; ac soluendo illam exhalari cogant; quæ de vtraque re dictum est. Quia verò obiter fortassis requiritur inter cætera, quî contingat oppressio, dum quis è sublimi seu deiectus, seu lapsus prius exanimari, quàm ad terram pertingat censetur, dico tam videri, quòd cùm centrum grauitatis corporis capiti sit, quàm pedibus propius, eiusmodi fiat corporis inuersio, vt totum abdomen diaphragmati incumbens, resilire ipsum non sinat, pulmonémque adeò cum concluso corde sic oppressum teneat, vt interueniente præsertim semper ipsa casus celeritate, induci aër nullatenus possit, neque sanguis per cor transmitti; vnde & syncope illius cessetque dum interim cerebrum à sua basi quasi dimotum ipsi cranio allidatur, phantasia exturbetur, exturbatique spiritus nerueos amplius non ineunt, cúmque ipsa cerebri substantia confusi indolescunt; Animaque proinde à motu cessante, extingui illam necesse est.

Sed, vt caussas acceleratæ, violentæque mortis seponamus, illud circa retardantes disquisitionem sequitur, dari-ne possit aliqua, quæ

mortem non modò retardet, sed penitus n[...]
auertat, sicque immortale Animal, Hom[...]
que imprimis faciat. Et ridicula quidem [...]
stio merito iure habenda videtur [...]
sit non agi heic de supernaturali, ac D[...]
caussa, cuius potestati negandum nihil [...]
tam manifestum videatur, quicquid ex [...]
turæ lege nascitur ex Naturæ etiam leg[...]
rire, vt suo loco deductum est: verùm [...]
ponatur, facit recentiorum aliquorum [...]
nio, qui profitentur posse beneficio Al[...]
miæ parari, quod vocant Vitæ Elixir, L[...]
pidem Philosophicum, Medicinam C[...]
licam, Magnum opus, &c. vt per id non [...]
non Metalla modò imperfecta depositis [...]
purit atibus transmutari in perfecta, [...]
que in aurum omnium perfectissimum [...]
ruptissimúmque valeant, sed homines [...]
depositis mortalitatis quasi fæcibus, [...]
in homines perfectos, incorruptibil[...]
possint. Quippe, vt præteream paulò [...]
quiores, qui non perpetuam quidem [...]
longissimam tamen pollicebantur vitam; [...]
lem proditum est à Baccone, & celebr[...]
apud Alchymistas obtinuisse pridem [...]
pientiæ ope nescio quem Artephium, [...]
le annos vixerit (tametsi & ipse Rog[...]
co; & Arnaldus Villanouanus, & cæteri [...]
cipes Artis longissimè abfuerint, vt [...]
piam consequerentur) ecce elapsi [...]
quot anni, ex quo celebre per Europ[...]
Fratrum Roseæ-crucis vocatorum nom[...]
scilicet iis attributum fuit, qui aut [...]
cuasisse reputarentur, aut se esse [...]
cuasuros confiderent. Nos pauca hac de [...]
Exercitatione aduersus Fluddanam Ph[...]
phiam attigimus; vbi & meminimus [...]
tera cuiusdam Epistolæ, quam perhib[...]
Fratres immortalitate adepti scrip[...]
quemdam candidatum Germaniæ, & [...]
illi significarent habitare sese in [...]
rere ipsum bono esse animo labora[...]
deliter, vt tandem cor putridum [...]
dealbaretur, & incorruptibile, impa[...]
fieret. Cùm idem verò detexerim, [...]
tionem ex eorum mente homo [...]
ptus, immortalisque valeat; ideò non [...]
te abs re quidpiam illeic decerpere [...]
hunc locum insertaret. Itaque statuere [...]
uo dari Animam Mundi, quæ sit spi[...]
alens omnia, cæteráque inter, ipsos [...]
quibus proinde sit & innatum cali[...]
rnigenium humidum intimum, ac ve[...]
carde, cùm hic spiritus seu cum [...]
rido indutus, seu cum cibis assu[...]
trahitur, sic eâ sulcatur, vtque [...]
cedat; vnde vt vita ipso [...]
existat mors; ideò superesse, vt [...]
sum in nostram substantiam [...]
bilem, inuiolabilémque reddat. Tertiò, [...]
vnicum rursus visum est hoic spiritui [...]
do idoneum, quippe quod à nullo [...]
dissolui, vt corrumpatur, valeat; ideò [...]
esse ita aperiendũ, vt radiis ipsius Sol[...]
spiritus quasi e-vino quodam [...]
quam ipsius Mundi quasi corde, [...]
ipsum ita combibat, vt radiosi [...]
loce aduenientes contingere possint [...]

[...]

culos spiritus in laxato auro latenteis, neque ab eo auolabileis; & ab illis sic irretiantur, vt in eo & maxima spiritus copia cumuletur, & id eatenus denique, vt ea solùm stamina auri, quæ ad fixionem conducunt, supersint. *Quartò* hoc est iam esse, quod vocant Philosophicum lapidem, ob perfectissimam fixionem & verum aurum potabile ob rubescentem substantiam, quæ in liquorem vi aut caloris, aut humoris facilè soluatur, & Medicina Catholica, quòd omni morbo remedium sit; & Vitæ Elixir, quòd etiam vt perpetuò viuatur, præstet. *Quintò*, enim hoc Elixir in cibum assumptum, & vi caloris, humorisque interni tenuatum in totum corpus penetrare, præexistenti in corpore spiritui vniri, ipsum pariter figere, inexsolubiliterque cum eo cohærere, eaque fieri, vt homo breui non egeat vulgaribus cibis, qui spiritus copiam elapsi loco inferant; sed hoc principio vitæ constante, nec famem deinceps, nec sitim vereatur. *Sextò* fieri quoque, vt terrenæ fæces, & crassæ quasi subtegmina paullatim exhauriantur, relictisque staminibus solis, quibus Homo constructus semper in humana specie succedat textura, quæ tota penè spiritus sit; vnde & homo euadat nisi omninò spiritualis, qualeis dicimus Angelos; at saltem proximè, vnde & dicatur esse Angelis paullò minor. *Septimò* proinde tali homini conuenire eas ipsas doteis, quas Theologi glorificatis post Resurrectionem corporibus tribuunt; Agilitatem nempe, quòd mobilitas maxima tam lucis, quàm spiritus sit; Subtilitatem, quòd spiritus sit, præ sua tenuitate incredibili peruadere omnia; Impassibilitatem, quod præ tenuitate subtilitatéque pati aliquid ab agentibus corporeis non valeat: Claritatem, quòd luce abundet; quanquam claritas sic intelligenda, quæ mortalibus oculis inconspicua sit, cuiusque Solaris, seu visibilis sit solùm quasi indumentum. *Octauò* nihil rerum esse, quod talem lateat hominem, quoniam ob homogeneitatem, cum spiritu seu Anima Mundi perfectè iam communicet; & neque obfuscetur ampliùs materialibus tenebris, neque impediatur, quin omnia cum ipsa Mundi Anima præsente rebus omnibus, rerúmque omnium sciente nôrit. *Nonò* posse ipsum adesse cui, quando, & quomodo volet, ipsúmque docere quicquid expedierit; etenim tametsi familiariter nisi cum sui similibus, hoc est pariter immortalibus non versetur; tueri tamen adhuc propensionem in eos, qui pura mente præditi, verique amantes, atque adeò sui quadamtenus similes sunt; vt ad eos propterea erudiendi causâ diuertere interdum possit. *Postremò* nulla esse opera stupenda, quæ patrare non valeat; quòd neque rerum vireis ignoret, neque applicationis modum; ac ea aliunde facultate polleat, quæcunque velit assequi, copularéque momento possit. Atque hæc quidem sunt illorum insomnia, de quibus quid aliud libeat dicere, quàm quòd, vt Plinius loquitur, *puerilium deliramentorum, aliáque nunquam defuere mortalitatis commenta*

Gassendus de Animalibus.

sunt. Quippe Religioni Sacræ innutriti, audiere quidem fore, vt olim corpora nostra reuiuiscant, & quæ bonorum fuerint, gloriosa resurgant, hoc est diuinitùs donata recitatis modò dotibus; at quia fidei satis non habuerunt, & res illi hominibus illis placuit, cogitârunt, quàm satius foret viuos transire in illum statum, quàm morte intercedente subire quasi alteram, pulcrámque excidere spe. Quia verò simul acceperant varios esse sensus verborum Sacrorum, neque omnia ad literam, seu vt verba sonant, esse intelligenda, ac nihil non esse in Religione habendum tanquam mysterium; ideò, non deposuere quidem omnem Sacrorum Dogmatum fidem, sed præsentis tamen vitæ amore capti, interpretari omnia de ea sunt, omniáque ad eam retulerunt. Atque id quidem, cùm iam progressu aliquo in Alchymia facto, variisque ad morbos depellendos, producendámque vitam comparatis subsidiis, pronum fuit cogitare primùm, tum subdubitare, ac demùm quasi ratum habere posse remedium aliquod eiusmodi per eam apparari, quod vitam sic produceret, vt mortem penitus arceret. Hoc ergo modo fascinati, nihilque communem, receptámque Dogmatum Sacrorum interpretationem reueriti, gloriosum Christi sanguinem, quo emundati, & redempti sumus, obtrectarunt nihil esse aliud, quàm Catholicam suam Medicinam; Hominem tum mori, cùm illius ope terrenas, crassásque corporis partes exuit; resurgere, cùm ea ratione incorruptibilis euadit; glorificari, cùm proinde insignitur iis dotibus.

De causis vitæ breuis & longæ.

Sanè verò hæc sunt non tam refutanda, quàm diris omnibus deuouenda, cùm & horrorem tantum piis auribus creent, & vana sint adeò vt permirum sit viros esse alioquin sagaceis, & non contemnendi aliis in rebus iudicij, qui deludi se ab ipsis patiantur. Vt taceam enim, quàm temerè literalem sensum Scripturæ reiiciant, abusi illis verbis *Litera occidit, Spiritus est, qui viuificat*; quasi non saltem aliquis historicus in ipsa sit, & quæcumque in ea continentur nihil aliud, quàm commenta sint mysteriis Alchymisticis & ad Medicinam illam attinentibus obumbrandis excogitata. Cedo verò quo fundamento nixi putidas adeò nugas effutiunt? Esto enim Anima Mundi, esto spiritus omnia intus alens; quo argumento posse putant illum irretiri, ac figi? An cùm adeò subtilis, mobilisque sit, vt illabi in omnia, elabi ex omnibus possit, sic tamen aurum præparent, vt in id ingressus, egredi non valeat? An-non ipsum tantò faciliùs peruadet, ac prætergredietur, quantò apertum, factúmque laxum, ac spongiosum supponitur? Nam quòd irretiri aduenientem à concluso intro ipsum aiunt; qui fit, vt foribus apertis, quemadmodum ille insiliit, sic exsilire iste non possit? Quorsùm ille potiùs illum retinet, quàm ille istum non educit? Sed & spiritus ita irretitus, qui potest massam reliquam auri sic deponere, vt stamina solùm auri relinquantur? Et hæc stamina, nonne semper verum aurum sunt, auríque proprietates habent, vt suam fixionem tueantur, cúmque spiritu

De constitutione breui & longa.

eam communicent? Et cùm proinde ponderosum sit (neque enim suam Medicinam nullius esse ponderis dicunt, qui ad certa grana assumi eam volunt) qui fit, vt assumpta in corpus id non prægrauet; tantum abest, vt agile faciat? Quod agilitatem enim ad spiritum referunt; qui potest spiritus irretitus, fixúsque reddere corpus agile, qui ipse moueri, tanquam incarceratus, deuinctúsque non possit? Qui stamina corporis certa, quæ retineantur, deligere, seligere, quæ exterminentur? Et cùm Medicina ex auro, spiritúque composita eam alterationem patiatur, vt calescere, humescere, dissolui, dispergi in totum corpus valeat; qui facere corpus inalterabile, incorruptibiléque potest? Et cùm oculos non ita perstringat, sed colorata, perspicua, palpabilis sit, qui facere clarissimam, visúmque & tactum omnem simul fugiens corpus tam opacum, támque crassum valeat? Quid Chimæras tamen insequi est necesse? Nam & quod eadem Medicina reddere hominem omniscium, nihil non valentem, aliáque id genus valeat, quid fingi fabulosius potest: cùm & de ipsa Mundi Anima non constet; & esse omniscium non concedatur; & esse illis particulam staminibus auri, corporisque tam arctè reuinctam, ac tantumdem tamen, quantum totam posse exsibilandum omninò sit? Quid, inquã, necesse, cùm nihil aliud sit, quàm requirendum ex istis, quando, vbi, in quo mortalium, res tam grandis præstita sit? Quippe multos quidẽ indefinitè allegabunt; verùm aut omninò nominabunt nullum, aut si nominent, fidem de eo nullam præstabunt, aut facient. Debuerat sanè si quis alius sortiri beatam huiuscemodi immortalitatem Paracelsus, qui illis omnibus recentioribus facem quasi accendit, atque prætulit; & ecce tamen ille obiit in ipso vigore ætatis, natus nempe annos duntaxat quadraginta septem. Debuerat Khunratus, qui totum mysterium tot figuris, interpretationibúsque non tam explicuit, quàm complicuit; & ecce is fuit nihilominus immatura morte præuentus, vt ab illo proditum est, qui eius edidit Amphitheatrum. Debuerat Fluddus, qui non secus tamen quàm illi diem clausit, cùm viuo adhuc obiecissemus, licet in fratres Cruci-rosros tam bene animatus foret, licet illorum Apologiam literatò conscriberet, licet ad eos literas daret, ac in ipsorum numerum, vt cooptaretur vota faceret, nihil tamen proficeret; & visus sibi Medicinam eò deduxisse, vt speciem rubini pulcerrimi indueret, longissimè tamen à scopo abesset. Prætereo autem primum, quod iam attigi; nihil posse nempe sperari absurdius, quàm vt quidpiam, quod ortum habuerit, euadere expers interitus valeat; & Animal quidem specitatim, quod & ex contrariis manifestè constat, & ea, iuxta antè dicta calidi conditione est, vt ab ipsa vsque genitura continenter, sensímque minuatur, ac idcircò tandem omninò deficiat. Quanquam enim possit calor ita lenis, humidúm ita tenax esse, vt non modò Animalia, quæ per hiemem latent, diu edurare sine cibo valeant, sed inter homines etiam plurimi excgisse non modò dies, mensésque multos perhibeantur, sed etiam annos aliquot absque vllo prorsus cibo, ac potu; cùm, vt vetustiores taceantur, ac contentum, quòd ex Dicæarcho Laërtius refert Pythagoram, cùm in Musarum delubrum confugisset, perstitisse ibi quadraginta dies inediam, nullo cibo vtentem; peruulgatæ sint recentes historiæ de Puella Spirensi, quæ triennio cibo, & potu planè abstinens clara, de Confolemana, quæ saltem tantundem, de Colbergensi, quæ septennio, de Geldrensi, quæ nouennio; quibus plures confirm[...] supponit Ioannes Franciscus Picus extitisse suo tempore, addens historiam Itemile non longè à Colonia Agrippina decem & nouem annos quicquam non gustasse: quanquam inquam possit calidum, humidúmque haberi huiuscemodi; quia tamen donec calor est, humidum semper pabulatur, ex ipsóque semper quidpiam deperit, necesse est tandem penitùs deficiat. Idque ne excipiam illa exempla; tametsi habere veri quidpiam possint, hoc est perpusillum, perpaucúmque esse, quod abstinentes huiusmodi seu fœminæ, seu viri sumant; non tamen esse prorsus indubium, quod affirmant omninò nihil; maximéque cùm memorentur manifesta consueta excernere, & nisi excrementa omnis generis, saltem aliqua egerere, vt ex oculis lacrymas, ex naribus sordes, ex naribus mucum, ex ore sputum, &c. Et qui historias referunt, non ipsi testes oculati omnimodæ abstinentiæ sint, sed fidem sistent aut ipsorummet abstinentium aut parentum, famulorum, ipsorum etiam exploratorum, quorum vix quispiam reperiatur, qui vt videri possit dicere quidpiam mirabile, exaggerare rem non affectet. Celebre est autem, quod vir nobilis imposturam detexit Sibi-dici Anachoretæ abstinentiam omnem dam, ac iam diutinam profitentis; memini que, cùm præclarus Merindolus scripsisset puerum duodecennem Icardi Aquensis Pharmacopolæ filium, priùs edacem, ac macilentum, à quinque iam mensibus omnem penè cibum tenuientem (renuisse prorsus fama erat) & aliquantò tamen carnosiorem redditum, interrogasse me patri puerum ipsum quoque Pharmacopolam, quid nam de re compertum haberet; ac respondisse illum imposturã fuisse, tum ipsius pueri aut sororis non sat memini, an fratris vel aliquam familia reliqua, ipsi edulia non edi quidem, sed quædam tamen suppeditare. Prætereo deinde quàm parùm illi Chimicorum Patroni, seu quasi initiati intendant, fore vt talia corpora, quæ tangi non possint, tangere quoque ipsa non possint, neque vllum arripere, aut mouere; vt non possint cætera inter continere in se, ac intra venas, & arterias rubeum sanguinem, si is foret visibilis, ipséque saltem corpus operiret; vt sanguis nullo amplius motu, tanquam per pulmonem egeret ad egerendas fuligines; ac proinde officium pulmonis esset, neque vlla adeò esse posset vox, nullo aere inducto, neque emisso flatu; vt desineret etiam cordis motus, tanquam non amplius necessarius transmittendo sanguini, ereandis spiritibus, fouendo calori, vt calor esse nullus posset.

[illegible] calor neque esse sine motione [illegible], neque [illegible] sine quapiam [illegible] exhalatione valeat. Vt animalia [illegible] neque creari, neque esse in [illegible] corpore valerent cerebro, inquam ita [illegible], vt esset simul [illegible], eamdemque [illegible] omnium antea perceptarum, cognitarum species. Et non possent deinceps [illegible] species per sensus transmitti, quatenus sensus inalterabiles, impassibilesque ab [illegible], fierent; neque adeo amplius aliquid [illegible], audirent, olfacerent, gustarent, &c. [illegible] idcirco voluptas, [illegible] quodam [illegible] voluptas ex superius dictis, nisi cum [illegible] in naturalem statum fit, non sentiri [illegible] non possit restitutio in statum, [illegible] nulla fuerit deiectio; aliquid genus [illegible], quae [illegible] perfecile [illegible]. Neque enim illi mereri se debent, quod [illegible] homines circa gloriosa Beatorum [illegible] possint [illegible]: quandoquidem haec [illegible] nisi diuinitus talia non sunt, et in statum supernaturalem [illegible] Deus ipsis et facultates, et species, et quicquid est necesse [illegible], suppletque; [illegible] affectione status [illegible] naturalis sit. Et [illegible] praestandi [illegible] Natura, vt [illegible] videtur [illegible] commodari, quod ille, [illegible] est, sic expressit

O [illegible], & fragilis, [illegible]

Atque [illegible] natura! [illegible] Quae [illegible]

[illegible] vitam [illegible]! Deserit illa,

Cum se [illegible], [illegible] Deorum.

[illegible], cum sit cuique Animali, ac specialiter Homini vita [illegible] cum [illegible] hic superesse, ita vitae terminus ita vnicuique praescriptus, ac vt [illegible], fatalis, vt pertransiri nullatenus [illegible]; verum quia res ad celebrem de Fato [illegible] attinet, et [illegible] in Ethicam [illegible], idcirco non potest hoc loco tota commode explicari; ac proinde pauca dumtaxat, [illegible] Capite [illegible]. [illegible], videri vnicuique animanti praefinitum esse quemdam a Natura terminum, vltra quem vitam protrahere non possit, quatenus si [illegible], vltra illumque protrahere possit, effugere posse mortem [illegible] non [illegible], hoc est a conformatione, temperamentoque [illegible] a natura indita, vt Animal aliquod [illegible], & non amplius viuere valeat [illegible], omni subsidio vitae tra[illegible] necessariorum defectu, [illegible] etiam [illegible] ad vitam [illegible] Quippe, vbi haec [illegible], intelligi licet, fore quidem, vt [illegible] quam potest maxime [illegible] praesertim calor natiuus consumatur [illegible], humidumque primigenium [illegible], fiat quippe vt [illegible] [illegible], assequantur terminum, [illegible] non deserit [illegible] praesertim huiusmodi finem [illegible] enim est [illegible] caetera illud,

Non [illegible] fato, [illegible] morte [illegible].

Gassendus de Animalibus.

idcirco talis terminus dici, aut haberi possit fatalis esse, quem Natura in [illegible] quasi eandem praefinitam. Alioquin, vix vllum esse Animal, quod hunc terminum assequatur; quoniam [illegible] potest vllum tam foelix Animal [illegible], cui non aliquid violentum [illegible], quod illi [illegible], cum tamen contractionem faciat; aut non aliquid necessarium desit, cuius defectu quapiam contingat hominum vitae [illegible], ac vitae terminus [illegible] antevertatur. [illegible] sit, vt praescriptus ille terminus dici fatalis non possit, quasi necessario attingendus sit, aut quin attingatur, impediri non possit; quando [illegible], quae assequi [illegible] possint [illegible], praematurus sit, si ex [illegible] Animalium [illegible], vel violentia sit quod ipsum attingit. Non quod Natura idcirco sit a scopo censenda aberrare, aut frustra in tam multis molitur, quod vix obtinere in vnico; sed quod, vt [illegible] adnotabamus, Natura non vni soli rei, sed vniuersis prouidens, aliisque ex aliis reparans, vitae seriem vni praescribat, ne ex quo alia proficiat, desit; ac interim rerum summa perseueret. Tertium, cum vitae terminus praeuisus ex parte praematurus sit, dici [illegible] quidem quemque posse fatalem, quatenus [illegible] quaeque ante tempus contingit, [illegible] illud,

[illegible] Animal fata [illegible]

at non tamen esse fatalem censendum, quasi ex necessitate obueniat; quoniam quae caussae vel eum faciunt, vel penitus eum necessitarum [illegible], aut fortuitae, aut liberae sunt, itaque non necessariae, neque [illegible] quas [illegible]. Ac fati quidem de [illegible] quidem etiam in fortuitis, liberisque caussis [illegible]; sed de eo dicendum sit loco; cum sic, fati hoc esse, nihil videri absurdius, quam omnem mortem necessariam, ac inevitabilem facere; frustra esse consilia omnia de periculis declinandis suscepta, frustra esse Medicinae artem omnia[illegible] morbis depellendis, mortique [illegible] [illegible], & quae [illegible] omnino, si denique mortalibus, [illegible] tempore nullatenus possit. Recurritur quidem praeterea ad diuinam praescientiam, qua videlicet Deus nouit quando, & vbi terminus vitae debeat cuique contingere; quasi [illegible] certa, infallibilisque sit, terminus ille defugi [illegible] tempore [illegible] non valeat, [illegible] suo quoque loco [illegible], vt diuina praescientia non fallat, sed supponat hunc terminum, sibi ex caussis [illegible], siue liberis [illegible]; [illegible] nullam inferat, quatenus [illegible] debent, vt neque infert Medicus, cum nouit aegrotum suo ex caussis [illegible] [illegible]. Quartum esse quidem aliquos [illegible] & in quos si inciderit, effugere mortem praematuram non possit; esse & caussas quasdam violentas, quas, vbi [illegible] fuerint, defendam ab ipsis mortem declinare [illegible] valeat; sed ad morbos quod attinet, si a [illegible] qui [illegible] sint, terminum vitae [illegible] esse, qui sit a Natura praescriptus; quatenus talis conformatio, aut semper est aliquo vsque summouenda, & non vlterius extendi potest, &

De prænoti vitæ termini & [illegible].

quæcumque sit constitutio sua ab origine semper pendet: Sin autem aut vitio tuo, aut parentum neglectu, aut alia ex causa contracti sunt, constat nullam necessitatem, quæ vitari non potuerit, in ipsa causa præextitisse. Ad causas autem violentas quod spectat, res esse adhuc manifestior; nam si in latrones incidisti, qui te iugularent, potueras ipse eam viam non ire; potuerant illi aliò diuerti; potuerant tui misereri. Si percussus es fulmine; potueras tu non esse loco, in quem fulmen detrusum est; atque ita de cæteris. Quintum, posse quidem internosci vitæ terminum, cùm aut ex causa violenta impendet, aut ex conditione, ac pro symptomatibus morbi consequutura est, prænosci: quod superest autem, seu natura faciat, seu casus, ipsum ignorari; quatenus & casus fortuiti, improuisique innumeri sunt, qui vt contingere ita non contingere possunt, & sciri non potest quo gradu Naturæ principia commiscuerit, temperauerit, partes omnes perfecerit; ac nunc adhuc ipsæ incurrunt, aut non interuenire causæ valeant, quæ aut necessaria vitæ subtrahant, aut ipsi contraria inducant. Hoc autem dico potissimum propter scientias Diuinatrices, quæ in ipsa etiam Ethica nobis perstringendæ occurrent; ac præter eas quidem, quæ [illegible] principem Diuinatricem Astrologiam suo [illegible] loco disseruimus, & ex quibus nihil necesse est heic repeti aut inculcari. Vnde & illos solum casus prouisæ mortis excipio, qui breue ante mortem tempus complectuntur; ne quis ab vsque natiuitate, & valetudine alioquin constante, prosperisque rebus reputet posse aut ex perspecto natalitio tempore, aut ex inspectis manibus, aut alia simili ratione præscire diem interitus, cuius, vti & aliorum omnium contingentium, seu quæ esse, aut non esse possunt, futurorum notitiam, sibi vni Deus Optimus Maximus reseruauit: atque idcircò contendamus, nihil fieri à nobis posse sapientiùs, quàm si dum ita nos gerimus, vt neque præ alia causa præmaturæ locum demus; quod superest, terminum vitæ, illiusque temporis [illegible] Numinis sapientiæ, prouidentiæque committamus.

Postremò, vt hunc sermonem adiiciam, esse affinem quidem [illegible], vulgatissimeque huiusmodi mortis prædictionibus, insidentem penè non nemini metum ab annis Climactericis; sed esse cum tamen [illegible] vanitatis. Occasionem illi fecisse videtur quæ facta est Medicis Criticorum dierum obseruatio. Nempe, vt in morbis die septimo, iisque, qui ab eodem numero mensurantur aut febris, aut mors quidpiamve ad vtramvis attinens contingit; ita cœperunt homines ad nihil non fingendum, credendumque nati, cogitare septimum quoque annum, consequentesque omnes septenarios periculi cuipiam subesse, quod metuendum admodum sit, vnde & ipsos κλιμακτῆρας, ἢ κλιμακτηρικούς, seu vt Plinius interpretatur, Scansiles dixerunt, quod ab vno septenario in alium quasi gradibus scalæ procedatur, & in vnoquoque non-nihil, nisi etiam omninò quasi in summo sit consistendum, quòd grauis quispiam morbus, aut casus velut remorans fa-

cies, aut mors, progressum [illegible]
si verò inter dies & annos, seu inter [illegible]
tiones Solis, quæ ductu primi Mobili[illegible]
ta in occasum fiunt, & eas, quæ motu pro[illegible]
ab occasu in ortum secundum Zodiacum
aguntur, tanta habitudo, connex[illegible]
hominem quemque [illegible] primum [illegible]
cet durationes [illegible] sufficiant; Q[illegible]
quæ sit proportio inter primum annum, [illegible]
quis in lucem editur, seu tanto [illegible]
tum est vita, vsuraue luci frui [illegible]
eum diem, quo quis ægrotat, seu [illegible]
quamuis febris ardens [illegible]
afflictari: vt sequuturis septimis [illegible]
pliam graue expectandum sit, vt [illegible]
mis expectatur. Quasi, cùm di[illegible]
ab initio malos experiuntur, [illegible]
tem, quàm in nouam sese [illegible]
septimi, qui à vita, hoc est, boni [illegible]
nem ducunt, nihil boni præ se ferre [illegible]
aliud parere, quàm malum, [illegible]
valeant. Quasi vero sint dies septimi, [illegible]
morbi [illegible], seu vt [illegible]
tem aut solidum, [illegible]
te iudicium, [illegible]. Quasi [illegible]
dies septimus, decimus quartus, & [illegible]
aut vigesimus primus Critici [illegible]
sit septimus, decimus quartus, & vig[illegible]
aut vigesimus primus [illegible]
res, interfectoresve sint; aut [illegible]
anni quadragesimus nonus, sexage[illegible]
tius, octogesimus primus [illegible]
tes sunt; ita dies quadragesimus [illegible]
gesimus tertius, octogesimus [illegible]
Critici vel sint, vel habeantur [illegible]
annos scilicet, quasi [illegible]
ra vt occasio sit obseruandi [illegible]
les habeantur. Cùm enim [illegible]
admodum mortiferi, non [illegible]
qui antecedunt, [illegible]
cogitarunt si quid maligni in [illegible]
steret, id [illegible] maximè in illo [illegible]
cto reperiri; quare & maximè Cli[illegible]
habuere septies septimum, seu [illegible]
mum nonum annum. Cùm verò [illegible]
omnibus res pro voto succederet, [illegible]
propterea [illegible]
tecedentibus, consequentibus [illegible]
la saltem sibi visi sunt obtinere, [illegible]
dragesimus nonus annus [illegible]
[illegible] sit, à quo deinceps [illegible]
clausa. Cùm viderent autem [illegible]
communiter esse annum [illegible]
num, ac animaduerterent [illegible]
tum ex [illegible]
se facto constare; idcircò [illegible]
quoque annum pro Climacterico [illegible]
nonos quosque scansiles, [illegible]
mos reputare, maximéque [illegible]
num, siue octogesimum primum [illegible]
attenderent [illegible]
norum superari à paucis [illegible]
primum attingi à paucissimis [illegible]
tem medio ex illius tempore [illegible]
rio in septenarium [illegible]
sexagesimum tertium, qui [illegible]
medius [illegible] Climactericus [illegible]
nis penitus exitialis [illegible]

involutos illum praetergrediuntur; at alterum fortiter periculosos. Et vide, ut Iulius Firmicus propaginem credulitatis, vanitatisque tam
lib. 4. c. 14. potenter rem exaggeret, *Si enim, inquit, septeni, & noveni anni, qui hebdomadici Graecis, atque Enneadici appellantur, gravia semper hominibus inducunt pericula, quid annus faciet sexagesimus tertius, qui utriusque numeri multiplicatione, & summam sibi obligatam perficit numeri. Hac igitur*, pergit, *de causa Androclas ab Aegyptiis dictus est, quod annum vitae fortunamque frangat, atque debilitet.* Vide etiam
lib. 15. c. 7. ut Agellius, sed vulgaria nempe sectatus de homine loquatur, *Observatum, inquit, in multa hominum memoria, expertumque est in senioribus plerisque omnibus sexagesimum tertium vitae annum cum periculo, & clade aliqua venire aut corporis, morbique gravioris, aut vitae interitus, aut Animi aegritudinis. Propterea*, pergit, *qui rerum, verborumque istiusmodi studio tenentur, eum aetatis annum appellant κλιμακτηρικόν*, nempe quasi per excellentiam. Non nihil causae interim tetigisse videtur Agellius, cum *plerisque* vocem adhibuit, quam ipse Augustus, cum in Epistola subinde a Gellio relata, postquam suum Caium sic est affatus, *Fel. tamen hunc diem fuisse, spero laetum, & bene valentem, quartum, & sexagesimum celebrasse natalem meum*; cum subiungit; *Nam, ut vides κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium, & sexagesimum annum evasimus.* Quippe & ipse sciebat Augustus ἀκλιμακτήρους expertus non fuerat, & senes observare bene multos licet, quibus anni hujusmodi non feliciter minus, quam antecedentes, aut consequentes transigantur. Unde & fecisse videtur Censorinus praeclarius, cum relatis variis vulgaribus nugis de primo ultimoque Climactericibus, annis puta undequinquagesimo, & octogesimo primo, quorum priorem adscribunt nocturnis partibus, posteriorem diurnis, itemque illum Medicinae corporis, Apollinique; illum Medicinae Animi, ac Musis, quia morbos Animi, quos appellant πάθη, Musica lenire, ac sanare consueverit; cum memorato anno sexagesimo tertio, Climacterumve medio, quem vel Hebdomades novem, vel septem Enneades conficiunt, sic prosequitur; *Hunc licet quidam periculosissimum dicant, quod & ad corpus & ad Animum pertineat, ego tamen ceteris duobus infirmiorem. Nam utrumque quidem supradictorum numerum habet, sed neutrum quadratum, & ut est ab utroque non alienus, ita in neutro potens.* Quam rationem afferat vides; vide autem & experientiam; *Nec mediocris fama*, pergit, *quod multos clarae memoriae celebres, hic annus absumpserit.* Et ne quis propterea absumptos ad Climacteris conditionem referret, *Aristotelem, inquam, Stagiritam reperio, sed hunc ferunt naturalem stomachi infirmitatem, crebrasque morbidi corporis offensiones adeo virtute Animi diu sustentasse, ut magis mirum sit ad annos sexaginta tres eum vitam pertulisse, quam ultra non pertulisse.* Quod sane notandum tanto magis est, quanto naturalis vitae terminus, ita a varia constitutione, temperieque, quod iam dictum est, pendet, ut nullus sit non modo annus, sed etiam mensis, sed etiam dies, nullumque etiam in die momentum, in quo ob tam varias in variis constitutiones, temperieique gradus, vitae finis contingere respectu alicuius non valeat; neque sit magis mirum, quod contingat anno sexagesimo tertio, quam quod sexagesimo secundo, sexagesimo quarto, aut quolibet alio a primo ad ultimum, ad quem usque pertingere vita Hominum longissima potest. Et docet certe experientia mori aliquos secundo, aliquos tertio, aliquos quarto, ac nullo non ex ceteris, & ut te ad Necrologia remittam, teque domum non nisi parentes ex affinibus, amicis, notis, quotannis anno perierint ipsi parentes, fratres, liberi, aliique tibi cogniti, remque refer in album; ac perspicies facile vix ullum esse aetatis annum, quo ergo aliquis interierit, morsque, ut advertas, non septenos potius, aut novenos annos, quam alios quosvis deligere. Ut proinde ex hoc factum patet, cur Astrologi Climactericos pro conditione Horoscopi, Planetae dominantis, aut alia ratione sic multiplicarint, ut nullus annus non habeatur pro Climacterico valeat. Quemadmodum fiebant quidem colliguntur qui celebres Viri obiisse memorantur anno imprimis sexagesimo tertio, tum & quadragesimo nono, & octogesimo primo, ac subinde qui intermediis, quinquagesimo quarto, quinquagesimo sexto, septuagesimo, septuagesimo secundo, septuagesimo septimo, partim a septenario, partim a novenario mensuratis; at quid dicam de antecedente quadragesimo quinto, de consequente octogesimo quarto, de ceteris? sed ex praeoccupata nempe opinione, superstitioneque id fit; cum si tempore abundaretur in colligendis ceteris, qui aliis annis mortui sunt, non pauciores sane deprehenderentur. Ut praeteream rem non esse constantem, quod quibus annis Climactericis Viri celebres obiisse vulgo feruntur, obierint. Nam Aristotelem quidem, v.c. non sexagesimo tertio, sed septuagesimo mortuum, prodidit apud Laertium Eumelus; Platonem lib. 5.
non octogesimo primo, sed octogesimo quarto apud eundem Laertium Neanthes; atque ita de ceteris. Lepidum vero imprimis est, quod lib. 3.
Censorinus (qui non propterea Climactericis fidem derogat, sed contendit solum sexagesimum tertium esse undequinquagesimo, & octogesimo primo debiliorem) de Dionysio Heracleota habet: cum postquam praemisit *Platonem in anno octogesimo & uno finem vitae & legitimum esse existimasse & habuisse*, subiicit *hoc anno Dionysium Heracleotem, ut vita abiret, cibo abstinuisse.* De his tamen satis.

Vita magis finita brevis & longa.

LIBER DECIMVS-QVARTVS DE ANIMORVM IMMORTALITATE.

CAPVT PRIMVM.

Qui Animorum Immortalitatem admiserint, qui-ve negarint.

RESTAT iam, ut Coronidem non tam huic modo Tractationi, quae est de Animalibus, sed ipsi etiam Physicae volumini imponamus, nullam potiorem eo argumento, quod est de Animorum nostrorum Immortalitate habeamus. Siquidem tametsi res potest pene confecta ex eo videri, quod suo ante loco Animum, seu Mentem immaterialem adstruximus; aequa tamen est, quae ulterius dicatur, ut & declarari luculentius possit, & iis scrupulis eximi, qui iniici plerumque à secus sentientibus solent. Principio verò notandum est plurimos semper extitisse qui hanc Immortalitatem asseruerint; pauciores, qui ipsam negarint.
lib. 1. & quod ad assertores quidem attinet, quamvis Laertius author sit Thaletem iuxta Choerilum, aliosque extitisse primum, qui Animos Hominum esse immortales dixerit; &
1. Tuscul. Cicero scribat Pherecydem fuisse qui primus, quod literis exstet, dixerit Animos Hominum esse sempiternos, adiiciatque Platonem primum rationem etiam attulisse; observat nihilominus Stobaeus antiquissimos Sacerdotum,
Ecl. Phys. quos constat fuisse Ægyptios; illaque Thaletis, & Pherecydis, septemque Sapientum aetate longè vetustiores opinionem hanc defendisse; & ipse extat Herodotus Ægyptios
lib. 2. potius retulit, ut faciant illius authores. Quin quod Theopompus et eodem ut Laertius,
in praefat. prodidit Magos, quos Aristoteles ipse quoque Ægyptiis antiquiores habuerit, opinatos fuisse revicturos homines, eosque fore immortales, ac semper Cicero infernum fuisse ait
Tus. 1. Priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitae sic deleri Hominem, ut funditus interiret. Scribit
lib. 15. lib. 4. verò etiam Strabo Brachmanis eadem placuisse, quae etiam ipse Plato circa Animorum immortalitatem Inferorumque iudicia habeat; ac rursus tradit Druidas existimasse
6 de bello Gall. Animas esse corruptionis immunes, idque confirmans Caesar existimasse praetereaque ait

Animos post mortem ab aliis ad alios [illegible]
unde est & illud Lucani,

> —— *Vobis authoribus umbrae*
> *Non tacitas Erebi sedes, Ditisque pro-*
> *fundi*
> *Pallida regna petunt; regit idem [illegible]*
> *artus*
> *Orbe alio, longae (canitis si cognita) [illegible]*

Adeò praeterea, ut cum Clemens Ale[illegible] authorem citet Alexandrum referentem [illegible] Pythagoram qui Pherecydis discipulus fu[illegible] los, Brachmanasque audisse, videtur [illegible] goras potius comperisse apud eos [illegible] transtulisse hanc persuasionem. [illegible] sent possunt Pharisaei Iudaeorum [illegible] existimant et apud Iosephum immo[illegible] esse corruptionis expertes; ac ea[illegible] quae sint bonorum transire in alia [illegible] eas verò, quae malorum intermina[illegible] cistu torqueri. Itemque Essenos, [illegible] eiusdem Sectae, quos idem testatur [illegible] sensisse, quae Graecis plurimorum de Im[illegible] litate Animorum, de beatis illis [illegible] eorum sedibus, aliisque id genus. An [illegible] quis putet Iudaeos desumpsisse potius [illegible] cis, quam Graecos ex Iudaeis Philos[illegible] fuisse [illegible] ostendit [illegible] Cle[illegible] Platonem Pythagoram, & Aristobul[illegible] tam Iudaeorum Philosophiam [illegible] arripuisse. Quo [illegible] loco [illegible] tametsi D. Augustinus Quaestionibus [illegible] ros scribens [illegible] dicere [illegible] plane eidem de statu Animae post [illegible] in Testamento Veteri; [illegible] variis locis à Sanctis collecta [illegible] sive vel ex his Philosophis [illegible] que ex Pharisaeis, qui [illegible] ex propria [illegible] Legis expositione [illegible] placitum fuisse Legis, Testamentique V[illegible] ris, quod Animae essent [illegible] tales; ut proinde [illegible] Domino cum multa de Animarum [illegible] mortem diceret obiectum [illegible] quod doctrinam traderet [illegible] Lege [illegible] commentum quidem Pharisaeorum, quod bonorum Anima[illegible] corpora immigrarent, [illegible] illi fuerunt, qui esse Christum [illegible] aut Ioannem Baptistam, aut Eliam, aut [illegible] miam, aut alium ex Prophetis, sed [illegible] tamen [illegible] quod [illegible] Immortalitatem asseruerint. [illegible] Legem [illegible] veterem, [illegible] nihil [illegible]

ditter Græcos, sed etiam inter omneis Homines vetustius.

Vt cohærenter verò, ac præsertim de Græcis assertoribus, tanquam philosophantium præcipuis dicamus; id quidem est quoque ex iis implexandum, quòd esse Animos immortales vniuersè censuerint; at quòd præterea varios errores illi opinioni commiscuerint, id humanæ imbecillitati caliginique tribuendum est. Generalissimus error fuit, quòd vt putârunt Animam superesse ab interitu, ita existimârunt illam ante ortum exsistere, & quia nihil posse perpetuò durare, nisi quod nunquam cœperit, ideò habuerunt Animam vt immortalem, ita æternam. Hinc verò duplex quidam alius generalis error manauit, vnus de Refusione Animæ in Animam Mundi; alter de Transmigratione Animæ ex corpore in corpus. Quia enim quæri poterat, vnde aduenisset Anima, quæ perpetuò fuisset; ac quò excederet, quæ perpetuò futura esset; ideò excogitarunt primùm debere vnamquamque singularem Animam particulam esse Animæ Mundanæ, ex qua & æterna, & nihili non exsistente, vt ex Oceano quodam immenso hauriretur, infunderetúrque in corpus vt in aliquod vas; & in quam, vt in Oceanum ex eodem corpore tanquam vase refunderetur; tametsi eam illi perfectè vniri, coalescereve cum ipso noluerunt, nisi, si quas in corpore, vt in vase impuro sordeis, hoc est vitiorum maculas contraxisset, eas prius eluisset, mansissetque labe penitus immunis. Excogitarunt etiam deinde, repetitas illas ex corporibus in corpora commigrationes, quibus posset Anima ex vno corpore egressa, aut breui, aut post oberrationem diuturnam ingredi in aliud, ex eo iterum egressura, iterúmque ingressura in aliud æterna quadam circuitione. Huiusmodi porrò exstitere imprimis atque præ cæteris Pythagoras, & Plato; nam quod primum quidem ad Refusionem attinet, Plutarchi verba sunt existimare illos Animum, postquàm è corpore excessit εἰς τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενὲς *in congeneam sibi Animam Mundi concedere.* Idipsum est proinde, quod sibi vult Plato, dum in Phædone Socratem cum Cebete, & Simmia passim ita colloquentem inducit: *Talis igitur, talique natura prædita Anima cùm sit, vbi separata à corpore fuerit, illicò in auras dissipabitur, peribitque, vt multi opinantur? Longè abest, ô Cebes, & Simmia; sed potiùs, sed multò potiùs sic se res habet. Si ea quidem pura separabitur, nihil ex corpore secum trahens, quippe quatenus ipsa in vita nihil volens communicârit, sed ipsum refugerit, seséque in seipsa collectam seruarit, tanquam id semper meditata, quod quidem nihil aliud est, quàm rectè esse philosophatam, mortémque reuerà facilè meditatam* (*nisi hoc non est mortis meditatio? Est omninò.*) *Illa ipsa sic se habens, nonne ad diuinum id, quod sibi est simile pergit, diuinum inquam, immortale, ac sapiens, ad quod vbi peruenerit, contingat ipsi, vt fælix euadat, libera iam ab errore, ignorantia, metu, feris amoribus, cæterísque humanis malis; & quemadmodum dici de Initiatis solet, cum Diis reuerà agens æuum? Sic-ne, an aliter, ô Cebes dicimus? Sic sanè, inquit Cebes, per Iouem. Sin verò polluta, ac impura è corpore discesserit; quippe quæ corpori semper consuerit, ipsum coluerit, deperierit, & ab illo, ipsiúsque cupiditatibus, ac voluptatibus fascinata sic fuerit, vt nihil esse aliud verum reputârit, quàm id quod corporeum sit, quodque quis tangat, videat, bibat, comedat, vel venerea referat; quod verò oculis obscurum, inuisibiléque sit, sed intelligibile tamen, Philosophiáque comprehensibile, id odio habere, exhorrere, refugere solita fuerit; Animam, inquam, sic se habentem discessuram sinceram putas? Nullatenus, inquit. An non potiùs inuolutam crassamento vt reor, corporeo, quod ipsa familiaritas, consuetudóque cum corpore, pro multa assuetudine, curáque ipsius fecerit quasi congenitam? Omninò id quidem;* & cætera, quæ ad purgationem adumbrandam spectant, ipsámque tandiu peragendam, Qui admittunt, qui negant, &c.

Donec longa dies perfecto temporis orbe, 6. Æneid.
Concretam exemit labem, purúmque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.

Nihil necesse est admonere, quia illi Mundi Animam aliquando Deum dixerunt vt suo loco deduximus, ob partem illius præstantissimam, Mentem scilicet, quæ omnia disponit; aliquando Cælum propter analogiam ad regionem splendidissimam, nobilissimámque; inde esse, cur dici hîc audias, *pergere Animam ad Diuinum, immortale, ac sapiens*; atque illi nunquam, vt Cicero habet, *dubitauerint, quin ex vniuersa Mente Diuina delibatos Animos haberemus*; ac rursùs cur dixerint, *nostros Animos deduci è Cælo, redire in Cælum*; ex quo est & illud Scipionis, *Hinc profecti huc reuertuntur*; & illud Poetæ superiùs ex parte citatum, In Cat. maj. In Somn.

——— Deum námque ire per omneis 4. Georg.
Terrásque, tractúsque maris, Cælúmque profundum;
Hinc homines, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenueis nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia, nec morti esse locum, sed viua volare
Sideris in numerum, atque alto succedere Cælo.

Ac huiusmodi cætera suo iam loco maximéque circa ascensum, descensúmque Animarum commemorata. Admoneo ergo potiùs cùm tam Pythagoras, quàm Plato distinguentes duas in Anima parteis, Rationalem potà, & Irrationalem, priorem solam immortalem, incorruptibilémque censuerint; ita enim Plato in Timæo, Pythagoras apud Laërtium, & In 8. apud Plutarchum vterque; plerosque tamen 4. plac. 7. Sectatorum tribuere etiam posteriori, seu Irrationali, vt separata post mortem subsistat. Quòd si quæratur, quorsum euadat; duplex est, quæ apud Stobæum commemoratur sententia; nam iuxta Porphyrium ἀπολύεται ἑκάστη δύναμις ἄλογος εἰς τὴν ὅλην ζωὴν τοῦ παντὸς, ἀφ' ἧς ἀπεμερίσθη, *Irrationalis quæque facultas in totam vitalem, è qua decerpta fuit, Vniuersi vitam resoluitur.* Nempe in Mundi Animâ præter partem Ecl. Phys.

Qui admittunt, qui negant, &c.

tem Rationalem, seu Mentem indiuiduam, datur etiam Rationis expers; quam Plato diuiduam circa corpus dicit, in quam talis fieri resolutio possit. Iuxta alios verò [illegible] *remanet ipsa incolumis*, seu quasi inconfusa in Mundo. Cùm Stobæus verò sic sensisse addat antiquissimos Sacerdotum, debet sanè in illis fuisse Trismegistus potissimum, qui referente Tertulliano dixit Animam à corpore digestam in Vniuersi Animam non refundi, sed determinatam viuere, quique, vt est apud eundem Stobæum, interuallum quod est à Terra in Lunam in parteis quatuor, & sexaginta regiones diuidens, vult vnamquamque Animam sic se in propriam recipere, vt Animalia diuersorum generum propria domicilia requirunt. Admoneo præterea accessisse ad eandem de Refusione Animarum sententiam ipsos Stoicos; quatenus existimantes animari Mundum suo illo Igne, quem dicebant Iouem, censuerunt nostras Animas particulas esse ex illo deductas, & in eundem citò, tardéve reduci, aut reducendas certè esse in generali conflagratione, qua in vnum Iouem vniuersa reconflabantur. Quin videri etiam posse accessisse aliqua ex parte Aristotelem tum ob Animalem calorem, quem de Animalium respondere proportione Elemento Siderum dixit, & quo plena esse quodammodo vniuersa statuerit: tum ob Intellectum agentem, quem toto Orbe diffusum, eo modo, quo diurna lux est diffusa per aerem, ita applicari, seu quasi extrinsecùs aduenire Intellectui patienti, siue Hominis cuiusque proprio voluit, vt lux externa aduenit, applicatúrque oculo; & quemadmodum oculos ex applicatione, illustrationéque lucis visibilia conspicit, ita Intellectum patientem ex applicatione, illustrationéque agentis percipere intelligibilia docuit; adiiciendo Intellectum patientem esse inseparabilem, corruptibilem, & mortalem; agentem verò separabilem, incorruptum, mortis expertem; prout fusè est superius deductum.

Ibid. de an. cap. 33.

lib. 4. cap. 3. lib. 3. c. vlt.

Quod deinde spectat ad Transmigrationem, quam illi [illegible] *Transanimationem* (ita nempe vertit D. Augustinus) itémque [illegible] *Transcorporationem*, (siue vt Tertullianus interpretatur *Recorporationem*, quam etiam *Recidiuatum Animarum* vocat) ac rursus [illegible] *Regenerationem*, siue iteratam generationem nominant, visum iam est nationes tam defendisse. Cùm Clemens autem scribat Philosophos illam sumpsisse ex Ægyptiis; testatur id speciatim de Pythagora Suidas, de Platone Eusebius, ac videtur vtrumque intelligere Herodotus, cùm Ægyptiis tribuens, vt attigimus, quod dixerint primi *Animam esse immortalem, corporéque demortuo in aliud, aliudque subinde transire; ac vbi se per omnia circumtulerit, terrestria, marina, volucria, Humanum corpus rursus induere, hancque eius circuitum intra annos ter mille absolui*, Subiicit, *Sunt ex Græcis, qui hanc rationem alij prius, alij posteriùs vsurpauerint, quasi sui ipsorum propriam;*

2. Strom. In vo. Pythag. Lib. 13. prep. lib. 2.

quorum ego sciens nomina, haud dum scri[...]
Et de Pythagora quidem tritum est, [...]
apud Nasonem concionatur induci[...]

—— Errat, & illinc
Huc venit, hinc illuc, & quoslibet oc[...]
artus
Spiritus èque feris humana in corpora [...]
sit,
Inque feras noster. ——

Neque illud minùs, quod de seipso
Ipse ego, nam memini Troiani tempori[...]
Panthoides Euphorbus eram, cui p[...]
quondam
Hæsit in aduerso grauis hasta [...]
da.
Cognoui clypeum læuæ gestamina [...]
Nuper Abanteis templo Iunonis in Arg[...]

Et ne solius Poetæ authoritati fi[...] ecce apud Laërtium Heraclides [...] *dicere de se Pythagoram solitum, sese* [...] *Æthalidem natum, Mercuriique* [...] *lium, optionéque a Mercurio data,* [...] *liberet, præter immortalitatem petiu*[...] *vt viuens, & mortuus eorum, quæ* [...] *moriam teneret. Itaque se dum viu*[...] *meminisse, ac dum fuisset mortuus* [...] *túmque interiecto tempore Euphorbum* [...] *sit, dixisse se Æthalidem fuisse,* [...] *Mercurio natum; qualem migratione*[...] *quas Plantas, quæ Animalia* [...] *Anima passa in Inferis fuisset, quid* [...] *tíneret vidisset. Cùm vulneratus* [...] *vtrique functus fuisset; demigr*[...] *suam in Hermotimum, qui & ipse* [...] *fidem volens, vbi in Branchidas* [...] *Apollinisque templum ingressus (ali*[...] *Milesium nempe, aliud, quam apud* [...] *plum) ostendisse clypeum quem* [...] *dicasset tunc iam putrescentem, sola*[...] *faciem retinentem. Hermotimus* [...] *se Pyrrhum piscatorem Delium, qui* [...] *minisset, vt fuisset primùm Æthali*[...] *Euphorbus, tum Hermotimus, ac* [...] *rhus; & postquam Pyrrhus mortuus* [...] *extitisse Pythagoram, qui horum* [...] *cordaretur.* Totidem migrationes [...] phyrius: nisi quòd narrasse P[...] se priùs Euphorbum, quàm Æthali[...] tisse ac ne subiiciam quod Agelliu[...] *narrarit Clearchum, & Dicæarchum,* [...] *se, tum posteà Pyrandrum, dehinc C*[...] *deinde fœminam pulcra facie* [...] *nomen Alce*; attingo solùm quæ [...] ipso dixit, qui perhibetur Pythag[...] diuisse Empedocles, illis versibus [...] quæ apud eundem Laërtium sunt, [...] plicio, aliisque citantur,

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Quippe aliquando fui puer, atque pu[...]
teque
Inde auis, ac Piscis specie rutilan[...]

Prætereo autem cætera, ac speciatim [...] perhibent de Anima Homeri, quæ [...] vitam elegerit, & quintò deinde [...] ipsum Ennium peruenerit: ex qu[...] Satyrici

Cor iubet hoc Enni; postquam destertuit esse Mæonides, Quintus Pauone ex Pythagoreo.

Plato verò non de se quidem tale quidpiam commemorat; sed Transmigrationem tamen locis bene multis inculcat. Nam in decimo de Republica inducit Erum Armenium ea recitantem, quæ vidisset in Inferis circa optiones Animarum in corpora reuersurarum; obseruasse enim se inter cætera Orphei Animam elegisse vitam Cycni, odio muliebris generis à quo occisus fuisset, & ex quo iterum nasci auersaretur; Aiacem Telamonium Leonis, naturæ humanæ odio, ob iudicium quod circa Achillis arma exciderat; Agamemnonem Aquilæ, pari odio, ac propter ærumnas, quas fuisset perpessus: Vlyssem hominis priuati, memorem laborum, ac odio ambitionis, vitæque eorum, qui aliis regendis incumbunt. In Phædro enarrat Adrastiæ legem, iuxta quam recenset varios vitæ gradus, ad quos Anima in corpora non ferina, sed humana remigrans perueniat; primum Philosophi, pulchritudinis cupidi, Musici, amatorij; secundum Regis legitimi, bellicosi, imperatorij; tertium viri Politici, œconomici, quæstuarij; quartum Gymnastici, Medici; quintum Vatis, versantisque circa mysteria; sextum viri Poëtici; septimum Geometrici, Agricolæ; octauum Sophistici, popularis; nonum tyrannici: vbi & circuitus meminit non modò ter mille (qualis Ægyptius) sed etiam decies mille, & mille annorum. In Timæo docet illum, qui indecorè peregerit vitam, in altera generatione mutari in fœminam; & factam iterum post mille annos optione, eum, qui se tum quidem improbitatis finem fecerit, bruti corpus induere moribus suis consentaneum. In Phædone demum (ne plura congeram) postquam induxit Socratem edisserentem, vt iam retulimus, Animas, quæ impuræ exierint, crassamentúmque illud corporeum, terrenum, ponderosum, visibile circumtulerint, pertrahi rursus in visibilem locum, ac potissimum circa monumenta, sepulcráque oberrari, apud quæ visa fuerint nonnulla vmbrosa Animarum phantasmata, cuiusmodi par sit esse earum simulacra, quæ impuræ excesserint; ac tandiu oberrare, pœnas dantes vitæ improbæ, quoad vsque præ cupiditate concomitantis naturæ corporeæ corpus rursus induant; corpus, inquam eiusmodi morum, cuiusmodi in vita exercuerint, tum sequitur; *Cuiusmodi eos, ô Socrates, dicis? Duntaxat, v. g. qui gulositatem, procacitatem, compotationem sectati fuerint, neque sibi quicquam temperauerint, par esse genus induere asinorum, brutorúmque similium. Nisi non fortè id putas? Ita planè par est, vt dicis. Eos verò, qui iniurias, tyrannides, rapinas exercere in pretio duxerant, in luporum, accipitrum, miluorum genera transire. An aliò migrare dicemus tales Animas? In talia scilicet, inquit Cebes. Manifestum ergo est, inquit ille, et cæteras quoque abire vnamquamque iuxta similitudinem affectationis antecedentis? Manifestum, inquit; quid ni enim non sit? Nonne ex illis igitur illi felicissimi sunt, atque optimum locum adeunt, qui popularem, ciuilemque virtutem, Temperantiam, Iustitiamque vocatam, sine Philosophia, ac intelligentia quidem; sed ex consuetudine, & exercitatione tamen quasi iam fuerint consectati? Quonam pacto illi felicissimi? Quoniam par est ipsos iterum adire genus politicum, ac lene, quale apum, vesparum, formicarúmque est; aut iterum etiam idem humanum genus, fieríque homines moderatos. Id quoque par est.* Hisce similia habet Plotinus; sed plura congerere nihil necesse est; adnotaréque sufficit Porphyrium heic quoque in eo à Secta defecisse, quòd existimârit Animam Humanam non in ferina corpora, sed in humana solùm migrare, persuasum fortè ab Aristotele, *fabulas vocante Pythagoricas*, quòd quælibet Anima quodlibet corpus ingredi, manéreque obire in eo possit. Qua occasione D. Augustinus, *Puduit illud credere*, inquit, *ne mater fortasse filium in mulam reuoluta vectaret; & non puduit hoc credere, ne reuoluta mater in puellam filio forsitan nuberet.*

Qui admitterentur, qui negati, &c. — En. 3. lib. 4. cap. 2. & Euseb. — 1. de an. 3. — 10. ciuit. 30.

An obiter verò potest quispiam sensus Physicus huc accommodari (nam de Morali quidem propemodum constat) quo Philosophi huiusmodi fieri posse transmigrationem Animarum putauerint; tametsi ansa semper sit superstitio Lactantio, vt de Pythagora loquens dicat *idem sententiam delirii fuisse hominis ridiculam, & mimo, quàm Scholæ digniorem, qua ne refelli quidem debeat, quasi qui faciat, vereri videatur, ne quis id credat?* Heic sanè, vt quid comminisci probabiliter possit, dicam; cùm iidem Philosophi & istam de Transmigratione, & illam de Refusione opinionem defenderint; is videtur esse potuisse apud illos physicus sensus, vt censuerint Animam, quæ egreditur è corpore prorsùs immaculata, ac pura, non diu oberrare, aut in corpus aliud migrare, sed abire statim recipique in Animam Mundi. Heinc nimirùm esse videtur, cur Plato cum in Phædone cauet ne putemus illas Animas, quæ circa sepulcra oberrant, corporisque desiderio tenentur, bonorum esse Animas, quibus potiùs in Phædro supercælestem assignat locum, vbi scientiam in eo, quod verè est Ens, consequantur; itémque cur Plotinus iam moriens, inque ipso extremo anhelitu dixerit Eustochio, vt Porphyrius refert, adniti tum se τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον ἀνάγειν πρὸς τὸ ἐν τῷ παντὶ θεῖον, *id quod in nobis diuinum est, ad id, quod in Vniuerso est diuinum redigere.* Et certè id videtur fuisse huiuscemodi Philosophorum institutum, vt quàm purissimè viuerent, quò Animæ purissimæ excedenti nihil obstaret; quò minùs illicò cum suo illo principio readunaretur; id enim licet satis vel ex ipsis postremis Plotini libris intelligi. At verò censuerint Animam impuram, concretamentumve illud ex prauis affectibus contractum vectantem, non posse statim perfectè vniri, coalescereue cum eadem Mundi Anima; & cùm exspectandum sit, donec omnino labem, impuritatémque exuerit, hàc illàc intereà variè oberrantem, propensionémque ad eliciendas actiones eorumdem affectuum retinentem, si fortè in Animal incurrat consimilium affectuum, seu illud humanum, seu ferinum sit, in illud illicò subingredi; Id-

que

in vita Plot.

Qui admittunt, qui negant, &c.

que sine dum gignitur, aut nascitur, quod præter Plotinum, sensisse Numenius, Harpocrationque Boëthus perhibentur; sine dum deinceps aërem inspirat, ita vt cum aëre simul inducatur, quod præter Proclum etiam Hermiæ, Syriano alijs visum est. Vnde & si quæratur, duplex-ne igitur Anima simul sit in illo futura; respondet Proclus fore; quippe aduenientem Animam præexistenti superuehi, ac illa propter sympathiam ita colligari, vnitique, vt quasi vna quæpiam euadat, easdémque cum ipsa actiones eliciat; quod ille quidem in Timæum scribens, ait suis se demonstrasse in Phædro. Cùm pari autem modo Anima exinde egressa rursus & oberret, & in alia corpora subeat, euenire, vt si bona sorte in Animal inciderit, consimilium quidem, sed mitiorum tamen affectuum, dum in illo degit, quasi repurgetur, dispositionémque acquirat, vt in Humanum corpus subeat, in quo perfecte philosophetur, & ex quo demum pura excedens in Mundi Animam admittatur. Sin mala sorte in Animal grauiorum, nihilo re mitiorum affectuum; tum repurgando nihil promoueatur, sed inficiatur potiùs magis, & tempore idcircò longiore indigeat. Hinc esse aliarum longiores, aliarum breuiores oberrationes, & circuitus, quos illi tempus definitum, pro indefinito sumentes, mille, ter mille, decies mille annorum dixerunt, præter centum annos quibus Poëtæ errare insepultorum Animas dicunt, priusquam Cocytum traijciant. Nimirum licet Pythagoras ista esse secus accipienda, quàm de Inferis edixerit,

Ch. 5.

15. Metam.

O genus attonitum gelidæ formidine mortis,
Quid Styga, quid tenebras, & nomina vana timetis?

Poëtæ nihilominus hæc sunt de Inferis interpretati, in quibus varias obeundo pœnas crassamentum illud, concreta ve illa labes deponatur. Hinc nempe est illud,

6. Æneid.

Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Excedunt pestes, penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt; aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos; alijs sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Et mox,

Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purúmque relinquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.

Id autem quod consequitur,

Has omnes, vbi mille rotam voluere per annos,
Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno;
Scilicet immemores supera, vt conuexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

Confictum est, ne requiramus quorsum nemo nostrum meminerit se in alijs corporibus, magisquam in Inferis fuisse; quando non omnes Æthalidæ sunt, neque patrem Mercurium gratificantem habent. Quod conflectit [illegible] propemodum dixi de Morali sensu, sra de fine ac scopo, ad quem Philosophi illi attendi[illegible] huiusmodi Transmigrationem commentando, potuerint, vel ex eo intelligi potest [illegible] cùm Aristoteles ipsam appellat *[illegible] prisca Pythagoricas fabulas*, ipsi eius interpretes rem benigniùs interpretantes, tum [illegible] si fuerint Aristotelem loqui *[illegible]* meliore, quemadmodum Philoponus: [illegible] improbauerint Aristotelem accepisse Phy[illegible] cè; seu vt verba sonant, quod fuerat à Pythagora vsurpatum *[illegible] ad [illegible]* *vsum*, quemadmodum Themistius; tum declarauit hanc opinionem fuisse veluti [illegible] *[illegible] velamen quoddam*, quo Anima [illegible] passionibus dedita, ac Irrationalis repræsentaretur, quemadmodum Simplicius. Hæc certè quasi excipiens D. Augustinus [illegible] modi sententiam sic interpretatur, quasi [illegible] veheretes eam Philosophi non verè [illegible] rum in pecudum corpora transmigrat[illegible] intellexerint, sed fictis rebus adumbrati[illegible] tatione Homines vitijs, præcipuè [illegible] naturam propriam exuunt, & quo [illegible] in feras mitterent. Plutarchus autem [illegible] tat specialiùs eumdem vsum, ad quem [illegible] riò Pythagoras respexerit; fuit enim [illegible] quemadmodum ille à cædibus [illegible] cere volens, abstinendum esse docuit [illegible] de aliorum Animalium, quasi esse [illegible] possint Animæ parentum, liberorum, [illegible] trum, aliorum, quos caros habuisse[illegible] præ desuetudine effundendi Animalium [illegible] guinem, ab humano sanguine eff[illegible] abhorrerent, sicque inuicem [illegible] tes humanioresque euaderent. Sol[illegible] alia ratione putabat eualisse [illegible] ter se tam feros, quàm quia assueti [illegible] malia noxia interficere, innoxia [illegible] perimissent, ac exinde ad Homines [illegible] interimendos fuissent progressi, primùm [illegible] dem noxios, ac deinde etiam innoxios. Hoc modo, inquit Plutarchus tyranni [illegible] homicidiorum faciunt; vt cùm Athenis [illegible] terfecerunt primùm Sycophantam [illegible] Epitedium, tum secundum, tertium, [illegible] deinde cædibus assueti, etiam Niceratum [illegible] ciæ filium, Imperatorem Theramenem, [illegible] Philosophum Polemarchum. Spectat [illegible] lud apud Poëtam,

Longius inde nefas abijt, & prima pu[illegible]
Hostia Sus meruisse mori, quia semina [illegible]
Eruerit rostro, spemque interceperit [illegible]
Vite caper morsa Bacchi mactatus ad [illegible]
Dicitur, alterius nocuit sua culpa [illegible]
Quid meruistis oues, placidum pecus, [illegible]

Cogitarat Pythagoras quoque, etiamsi [illegible] suasio de transmigratione, non foret [illegible] firma, posse nihilominus vel dubitatione facere homines cautiores, retinentiores[illegible] sui; quemadmodum, inquit ille, si quis [illegible] diurno prælio in visum collapsum, [illegible] que coopertum gladio stricto [illegible], [illegible] centem interim quempiam audiat, non [illegible] quidem sibi constare, sed putare [illegible] lum ipsius inimicis esse filium, [illegible]

pute-

patrem, aut contubernalem; cohibiturus potiùs manum ab inimico sit, quàm vt subeat periculum interficiendi fortè amicum. Hinc est apud eundem Poëtam illud

Cumque bono dubitet casorum membra palato,
Mandere vos vestros scite, & sentire colonos.

Itemque illud Empedocleum, quod est apud
l. adu. Phys. Empiricum,

Οὐ παύσεσθε φόνου δυσηχέος, &c.
Non desistetis crudeli à cæde, &c.

Vbi deducitur quemadmodum & parentes filiorum, & filij parentum epulentur carnibus dum Animalium carnibus vescimur. Sed hæc de re nimis.

Quod iam ad illos attinet qui immortalitatem negarunt; videntur sanè iis accensendi, potius quàm superioribus, aut habendi etiam quasi medij qui ancipites circa illam fuerunt. Cuiusmodi Socrates fuit in ea oratione, quam facit
in Apolog. eum Plato vsum apud Iudices iam morte mulctatum; cuiúsque partem huc attinentem Cice-
1. Tusc. ro his verbis expressit, *Magna me, inquit, spes tenet, Iudices, bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. Necesse est enim, sit alterù de duobus, vt aut sensus omninò mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis migretur. Quamobrem, siue sensus extinguitur, morsque ei somno similis est, qui non-nunquã etiam sine visis somniorum placatissimam quietẽ affert; Dij boni, quid lucri est emoriri! aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? Quis me beatior? Sin vera sunt, quæ dicuntur migrationem esse mortem in eas oras, quas qui è vita excesserunt incolunt, id multò iam beatius est, te, cùm ab iis, qui se iudicum numero haberi volunt, euaseris, ad eos venire, qui verè Iudices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum; conuenireque eos, qui iustè, & cum fide vixerint, &c.* Quod Socrati porrò discipulus Plato heic tribuit, discipulus alius Xenophon suo tribuit Cyro in eo sermone quem
in Cyrop. moriens habuit ad filios, quémque etiam Ci-
l. Cat. mai. cero est interpretatus. Cùm sint in eo enim cætera egregia, postremò tamen, *Si hæc ita sunt, inquit, sic me colitote, vt Deum; sin vnà est interiturus Animus cum corpore, vos tamen Deos verentes, qui hanc omnem pulcritudinem tuentur, & regunt, memoriam nostri piè inuiolatéque seruabitis.* Minùs proinde ex his mirere, si Tertullianus eleuet quam orationem Socrates in gratiã Immortalitatis in carcere habuit, quæque
l. de an. cap. in Phædone legitur; siquidem, *Nil mirandum, inquit, si & in carcere lenocinantur Anyti, & Meliti palmas gestiens infringere ipsa morte coram, immortalitatem vindicat Animæ necessariâ præsumptione ad iniuriæ frustrationẽ. Adeò omnis illa tunc Sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia cõpertæ*
l. 7. cap. 8. *veritatis.* Quo iure etiam minùs mirere, si Ciceronem sugillet Lactantius, ipsum iis adnectens, qui immortalitatem negarunt, quatenus expositis de ea sententiis nescire se quid verum esset pronunciauit, neque quid certi esset diuinari posse; cùm & inter alia eius quoque fuerit dilemma illud Socraticum, *Mors aut planè*
1. Tusc. *negligenda, si omninò extinguit Animum; aut etiam optanda, si aliquò eum deducit, vbi sit futurus æternus.* Præterea autem posse pari iure sugillari Senecam, dum eodem vsus ratiocinio,
Epist. 24. *Mors, inquit, aut nos consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto; consumptis nihil restat; bona pariter, malaque detracta sunt.* Posse Antoninum Philosophũ dum nullũ
lib. 3. 5. 6. 7. & 9. 12. ferè librorum suorum non eandem repetit cantilenã. Sed hisce dimissis, ex iis qui apertè Immortalitatem negarũt, fuere imprimis, qui illã prorsus perire in morte censuerunt, quippe quæ illis non substãtia, sed quasi quoddam accidens, qualitasve habita fuerit. Eiuscemodi extiterunt, qui eam dixerunt esse Harmoniam hoc est certam partium, humorum, qualitatum corporis contemperationem. Quippe, vt harmonia sonora mera contemperatio est, cuius post casum nihil remanet; ita Animæ eueniat, oportet, si nihil aliud sit, quàm talis quædam contemperatio. Ex quo fit proinde, vt illa opi-
in Phæd. nio attribui possit non modò Dicæarcho, Ari-
l. de an. 4. stoxeno, Andreæ, Asclepiadi, & antiquioribus
lib. de na. ho. etiam illis, quos Plato, Aristotelésque insinuãt; verum ipsi quoque Galeno, quatenus illi à Nemesio, aliisque tribuitur, vt opinatus fuerit Animam nihil esse aliud quàm qualitatum temperamẽtum. Quatenus, inquam, tribuitur; quoniam, vt Galenus extitisse semper videtur circa Animæ naturam dubius; sic nunquam perspicuè asseruit, immortalisne, an mortalis foret; tametsi penè intelligitur mortem potiùs existimasse; tũ ex eo, quod circa eius naturam eo propendisse præsertim videtur, vt esse Animam spiritum in cerebro genitũ putarit; tum
lib. quod an. mor. ex eo quòd tractata Platonis de partis Animæ Rationalis (τῆς λογικῆς) immortalitate sententiã, subiicit, nolle se aduersus ipsum, neque quòd ea esset, neque quòd non esset immortalis, contẽdere; ac dispiciẽdas esse parteis alias, quæ in corde, ac iecore forent (τὸ θυμικὸν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν) quasque, inquit, *tã apud ipsum, quàm apud me in confesso est post mortem corrumpi;* nisi non perinde debuisset circa reliquam partem
3. de plac. loqui, si illam perinde immortalẽ cum Platone habuisset; item ex eo, quòd postquam rationalem partem in cerebro esse, & Diuinam dixit, subiunxit se nihil de ipsius, vt nec de aliarum fere essentia, siue immortalitate loqui; nimirũ scilicet opinatus non immortalẽ, quia diuinam. Eiuscemodi quoque fuerunt qui reputarunt Animam nihil esse aliud, quàm actum, seu formã, qualitatemve inseparabilem; vt pote, quæ nihil sit aliud, quàm specialis quidam sese habendi materiæ modus. Nempe, vt figura, quæ modus est quidam planè euanescit, dum figuratum immutatur; sic necesse erit Animam in morte penitùs euanescere, si sit aliquis huiusmodi modus. Præterea autẽ sententiam hanc,
1. de an. 4. quæ fuit non modò Alexandri, sed Peripateti-
Ecl. Phys. corum prætereà aliorum asserentiũ apud Stobæum abire Animam εἰς τὸ μηδὲν, ἀπόλλυσθαι, eam
in Paræn. ipsam videri, ob quã Iustinus, Origenes, Theo-
in Philos. doretus, Gregorius, Nazianzenus, Gregorius
l. de na. ho. Nyssenus, & alij Patres Aristotelẽ, quasi mor-
con. Eunom. talitatis assertorẽ insectantur. Etenim vbiuis ũ
a de an. 1. illis semper decantata illa ἐντελέχεια qua definiuit Animã, quasi illam esse voluerit inseparabilem corporis affectionem, cuius demortuo Animali, nihil planè supersit, vt nihil superest ex

Qui admittunt, qui negant, &c. 3. phys. 1. motu, postquam mobile conquieuit, quem ille perinde ἐντελέχειαν definiuit. Quanquam & illi poterunt præterea ad memoratam de Intellectu Patiente opinionem respicere; quoniam cùm solus Patiens sit cuiusque hominis proprius, ac is, quo reuera intelligimus, ratiocinamur, sapimus, necesse sit nihil esse in nobis, quod nostrum liceat dicere, non corruptibile, & mortale; nam quod agens quidem immortalis sit, is nihil nos magis attinet, quàm lux neque mortui magis ob ipsam superstitem afficimur, quàm orbati oculis ob superstitem lucem.

Facere deinde ex negantibus, qui Animam corpoream habuerunt, hoc est esse existimarunt corpus quoddam tenuissimum per crassiorem molem, quam dicere corpus solemus, diffusum; ipsi enim quoque (sed exceptis tamen Sanctis Ecclesiæ Patribus, quorum suo loco meminimus) Animam mortalem fecerunt, licet non perire illam pari modo, ac superiores existimarunt, sed vt conflari ipsam voluerunt ex principiis corporeis, ita in corporea principia abire quæ æquè supersint post interitum, ac ante exortum extiterint, censuerunt. Vnde & non est, cur existimes, dum Anima apud illos dicitur extingui, aut perire, sensum esse quod in nihilum abeat, sed duntaxat quod dissipetur, neque ampliùs eandem partium contexturam ob quam solam Anima dici, censerique possit, tueatur. In Demon. Sic cùm Demonax, v.g. sciscitanti apud Lucianum cuipiam, vtrum ipsi Anima videretur immortalis, *immortalis*, inquit, *sed vt omnia*; dicere voluit neque Animam, neque quicquam aliud tametsi mortale dicatur, abire tamen in nihilum; planè 15. Metam. eodem sensu, quo apud Poëtam est illud,

Omnia mutantur: nihil interit. —

Constat verò id maximè ex ipsa Epicuri sententia. Etenim licet quodam sensu accedere ad eos, qui Animam dicunt harmoniam videatur (quatenus nimirum illi Anima nihil aliud est, quàm ipsæ Atomi certa ratione contemperatæ hoc est tali ordine & situ, sub tali figura, & mole, cum his, illisque motionibus, &c.) videtur tamen Animam habuisse potiùs quasi substantiam; adeò proinde, vt Lucretius illam de harmonia sententiam hisce improbârit versibus,

lib. 3. *Quamuis multa quidem sapientum turba putarunt*
Sensum animi certa non esse in parte locatum,
Verùm habitum quendam vitalem corporis esse
Harmoniam Graij quam dicunt, quod faciat nos
Viuere cum sensu, nulla cùm in parte siet Mens;
Vt bona sæpe valetudo cùm dicitur esse
Corporis, & non est tamen hæc pars vlla valentis;
Sic animi sensum non certa parte reponunt;
Magnopere in quo mî diuersi errare videntur.

Quare & censuisse potiùs Animam ita dissipari, dispergique, vt nihil substantiæ eius pereat, iuxta illud eiusdem Lucretij,

Nec sic interimit mors res, vt materiai
Corpora conficiat, sed cœtum dissupat ollis.

Vt dissipari autem dispergique καπνοῦ, ἢ ὁμίχλης Animam censuerit, fumi nempe, aut nebulæ instar, tum superiùs retulimus, tum inter obiectiones iterum referemus; & cùm aliquorum meminerimus, qui in eadem fuerint sententia, non videtur sanè ab illis seponendus Democritus; quando Lactantius illum constanter cum Epicuro copulat circa opinionem de interitu, dispersioneque Animorum. Constat præterea maximè ex Stoicorum opinione. Vt enim id taceam, quod superiùs ex Seneca meminimus, velle ipsos, *Animam hominis magno pondere extriti, quia illi non sit liber exitus, statim spargi*, declarat Antoninus ex illorum Secta, si Animæ quidem superstites sunt, & non illicò resoluuntur, bene tamen illas in aëre receptas perinde immutari, effundi & in seminariam omnium rationem abire, ac ipsa corpora post moram in Terra aliquam immutantur, dissoluunturque, & præbent locum aliis. Scilicet quasi paullò antè vocatus ignis, seu Iupiter perinde seminarium sit, ac velut materia ex qua conformantur, & in quam postremò resoluuntur Animæ, ac Terra est seminarium & velut materia ex qua corpora compinguntur, & in quam demum rediguntur. Quod ille tamen generatim dicit Animas ἐπὶ ποσὸν χρόνον *aliquandiu perseuerare*, remanereve integras, cæteri ferè ita distinguunt, vt velint Animas sapientum, bonorumque perdurare in longissimum tempus; stultorum verò ac malorum in breuissimum; ex quo Ciceronis est locus, *longam nobis Stoicos, tanquam cornicibus vsuram, dant; diu mansuros aiunt Animos, semper negant.* Sic certè distinguunt Zeno apud Eusebium, & Chrysippus apud Laërtium, cùm docent *Animas sapientum esse ad vsque Mundi conflagrationem permansuras, stultorum autem ad breue quoddam tempus.* Vnde & non alios quàm Stoicos intellexisse videtur Dionysius Halicarnasseus, *Dum, si Anima*, inquit, *tandiu incorrupta, quandiu Mundus, maneret, vt aliqui existimant, aut post corporum solutionem ad aliquod tempus perdurans, longissimum quidem bonorum, malorum verò breuissimum; congruus fortis honor iis, qui virtutem colunt, habetur.* Præterea autem Senecam non modò adhibere eandem conditionem, quemadmodum iam vidimus, *si Animæ superstites sunt*, sed non rarò quoque autumare, quod non sint. Quippe & persuasionem Immortalitatis pro somnio quodam iucundo habet, & inculcat mortem neque bonum esse nec malum; & nihil cùm sit, in nihilum omnia redigat, nulli non tradere fortunæ: &, vt hoc ex loco prolixiore delibem, *Mors est*, inquit, *non esse. Id quale sit, iam scio. Hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est & fuisse antequam prodiremus in lucem; atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ prius esse cùm extincta est, quàm antequam accenderetur. Nos quoque & accendimur, & extinguimur, medio illo tempore aliquid patimur, vtrinque verò alta securitas est.* Ne verò inter cæteros ex eadem Secta memorem Panætium, quem Cicero cùm [illegible] Platonem omnibus locis diuinum, sapientissimum, sanctissimum, Homerum Philosophorum appellet, non probatè tamen eius de Animorum Immortalitate sententiam, obtinuit duntaxat Platonem copulari à Strabone cum Brachmanis, quorum appellat fabulas, quæ illi

illi de Animorum immortalitate, Infectorumque Iudiciis tradunt; & Athenæum sic carpere istam Platonis de Immortalitate sententiam, vt *licet illi concedatur Animos corpore exutos, quia leues sint, in sublimiorem, puriorémque locum efferri, non posse tamen eos meminisse, vllius ve rei affici sensu; sicque eum statum nihil iuuare, cuius esse gratia, oblectatióque nulla possit.* Plinium autem videri posse tum imitatum Senecam, cùm, *Omnibus*, inquit, *à suprema die eadem, quæ ante primum: nec magis à morte sensus vllus aut corpori, aut Animæ, quam ante natalem;* & postea, *at quanto facilius, certiúsque sibi quemque credere; ac specimen securitatis ante-genitali sumere experimento,* tum Athenæo præluxisse, cùm illud interposuit, *Quod autem corpus Animæ per se? quæ materia? vbi cogitatio illi? quomodo visus, auditus, aut quid agit? quis vsus eius, aut quod sine his bonum? Quæ deinde sedes, quantáue multitudo tot sæculis Animarum, velut vmbrarum,* &c. Atque hi quidem præcipui sunt, qui Immortalitatem negarunt.

CAPVT II.

Esse Animos Hominum immortaleis ex Fide, ex Physica, & Morali.

Iam, cùm inter tot varietates, tótque errorum tenebras Sacra Fides nobis affulgeat, docens nos, vt cùm de Intellectu agetur, attigimus, *Esse in vnoquoque singulari Homine singularem Animam Rationalem, & incorpoream, quæ à Deo creetur, infundatúrque in corpus, vt sit in ipso tanquam informans, & non simpliciter assistens; post mortem verò superstes sit, seu perseueret immortalis; & prout se in corpore gesserit, aut felix futura admittatur in Cælum, aut infelix detrudatur ad Inferos, ac resumptura aliunde corpus proprium sit in generali Resurrectione vt cum ipso bonum, vel malum, prout gesserit in ipso accipiat.* Cùm nobis, inquam, ex Sacra Fide supernaturale hoc, Diuinúmque lumen affulgeat; solent tamen Doctores Sacri quasi Problema proponere *Vtrum humana, seu Rationalis Animæ immortalitas possit naturali ratione, siue lumine demonstrari?* Nempe, vt de Deo cùm agitur tametsi articulus ille qui de Personarum Trinitate est, longè supra rationem sit, naturaléque lumen refugiat; is tamen, qui de Existentia, seu quo Deum esse credimus, eiusmodi est, vt ratione quoque, siue lumine naturali ostendatur: ita cùm circa Animam articuli varij rationem, luménque naturale exsuperent; is tamen certè, qui vniuersè de eius post mortem existentia Immortalitateve est, ratione seu lumine naturali perspectus potest. Ac non desunt quidem Doctores, ipsique magni nominis, veluti Scotus & Caietanus, qui cùm rationes congerant, siue, vt prior loquitur *persuasiones probabiles*, quibus Immortalitas probetur, admittunt, eas tamen esse conuincenteis, seu habendas esse pro demonstrationibus, quibus propositio *sufficienter nota ratione naturali fiat,* inficiantur; at ceteri tamen secus opinantur; cùm & huiusmodi rationes, nisi ea euidentia, qua Mathematicæ sint, tales tamen sint, quæ aut Physicam, aut Moralem euidentiam obtineant, & nulli non Animo sano, benéque affecto persuasionem faciant. Porrò de illis priusquàm dicatur, repetendum hoc loco est, nihil videri obstare quò minùs deducta illa superiùs inter Animum, Animámque admittatur distinctio, quatenus haberi eadem potest cum illa, qua Doctores Sacri agnoscunt esse in Anima nostra parteis duas, superiorem, & inferiorem; quarum illa sit Mens, Intellectus, Ratio, hæc verò complectatur Sensum, Appetitúmque naturalem, ac brutum. Et cùm non desint Theologi, aliique Catholici Viri, quorum aliquos suo loco recensuimus, qui vt agnoscunt Hominem compositum esse ex corpore, & Anima, sic censeant Animam humanam compositam esse ex substantia duplici, alia incorporea, seu immateriali, illa nempe ipsa, quæ à Deo creetur, infundatúrque corpori; alia corporea, seu materiali, quæ in semine contineatur, habeatúrque ex traduce, & sit quasi medium, siue dispositio, qua intercedente diuinior illa copuletur, cohæreátque cum corpore; nihil quoque videri obstare, quominùs hoc sensu retineatur distinctio. Vt præteream certè rem factam à nobis, quantum licuit, probabilem, ac difficultatibus iis, quæ intercurrebant, responsum, ea sic accommoda negotio, quo de heic agimus, videtur, vt nihil appositum magis ipsi stabiliendo, & ab obiectionibus variis vindicando possit vsurpari. Tametsi vtcumque accipere rem liceat, id vnum semper contendimus, vt Rationalem Animam, seu meliorem illam, diuiniorémque nostri partem, quæ supernaturalium donorum est capax, & cui similis in Brutis non est, ab interitu vindicemus; & pergentes quidem morem gerere loquendi consuetudini qua Anima, Animus, Mens, Intellectus, Ratio passim dicitur; nisi quod iam penè familiare est, vt ipsa Intellectus vox pro facultate potius, quàm pro substantia Animæ vsurpetur. Non est verò interim nobis in animo attingere, expendere que rationes omneis, quibus in adstruenda Immortalitate certatur, quæque ab ipso vsque Platone, ex quo possunt colligi octo, ad nostrum vsque amicissimum, eruditissimúmque Franciscum à Motha Vayerium, Fratris Christianissimi Regis studiis Præpositum, qui treis congessit supra triginta excogitatas solertissimè sunt; sed aliquot solùm præcipuas, easque veluti capitales, & ad quas cæteræ, quæ videri possint alicuius esse momenti attineant. Nam Platonicæ sanè illæ maxima ex parte aut leniores sunt, quàm vt suffulciri, propugnarique debeant, cuiusmodi est illa de Reminiscentia, aliæque non minùs ad Animæ ante ortum, quàm post obitum existentiam spectantes; aut si quid habere ponderis videtur, non magis Animæ humanæ, quàm Animalibus Brutorum fauent; etiam illa quæ quasi palmaria à Proclo (vt apud Philoponum est) Platonicisque aliis habetur, quámque ex Phædro retulit, interpretatúsque Cicero est, deductam ex principio illo, *Quod semper mouetur, ac seipsum mouet, cæterisque est mouendi principium,*

Esse Animos hominum immortales.

lib. de Mundi æterni.

Esse Animas hominum immortales.
profat.
In 1. de an.

id æternum est, Ex eo certè libro Numenius desumpsit, vt Philoponus alias habet, quod Animam omnem immortalem habuit. Afferendæ autem Rationes reduci posse videmur ad quatuor, quarum vna Physica sit, Morales verò cæteræ, ac ita quidem pertractandæ, vt liceat ipsis aliquid pro modulo interiicere, occurrenteisque aduersus ipsas difficultates amoliri, ac sternere viam soluendis oppositis rationibus, quæ sunt à Lucretio præsertim congestæ.

Prima igitur ratio, eáque præcipua Physica est, paucisque institui sic potest; Anima Rationalis immaterialis est; igitur est & immortalis. Porrò cùm negotium maximè vertatur circa antecedens; dicendum tamen priùs est de ipsa vi consequutionis; seu qui fiat, vt si Anima Immaterialis sit, immortalis idcircò habeatur. Paucis ergo germana ratio, cur id, quod est immateriale, immortale quoque, seu incorruptibile sit, ex eo petitur, quòd res carens materiâ, careat etiam mole, atque partibus, in quas distrahi, exsoluique possit: atque adeò necesse sit, vt qualis semel est, talis perpetuò persueret. Quippe quod huiusmodi est, neque in se habet, neque aliunde timet dissolutionis principium; nec potest idcircò non perdurare in omne æuum, seu, quod idem est, non esse immortale. Neque dicas, tametsi res immaterialis non pereat exsolutione partium instar corporis; posse tamen perire alio incorporeorum proprio, nobisque incognito modo; tum quia, si producta esse supponantur, destrui posse ab eadem causa, quæ illam produxerit, & actione quidem opposita illi, per quam producta fuerit, tum quia Ethnici, qui magna ex parte Dæmonas habuere incorporeos, fecere eos tamen post longa sæcula intereunteis, quò spectant illa de morte Panos, de æuo Hamadryadum, de Oraculorum defectu, aliaque similia; ne ista, inquam, obiicias; quoniam, cùm Mens planè refugiat, vt interire aliquid possit, nisi aut exsolutione exturbationeque partiú, aut entitatis, vt loquuntur totius, eo modo, quo tota est, redactione in nihilum; fatemur quidem, vt prior interitus modus peculiaris est corporum; ita posteriorē competere posse rebus incorporeis, quæ productæ ex nihilo sunt; verùm nos loquimur de rebus, vt sunt, supponimusque nihil innouari in statu generali rerum; sed Mundi seu naturæ seriem sic procedere, vt à suo authore fuit instituta. Hinc cùm solus naturæ author improductus sit, atque idcircò dicatur solus habere immortalitatem; absolutam scilicet illā, qua impossibile est, vt quemadmodum nunquam cœpit, causamque sui esse non habet; ita vnquam desinat, causamque sui esse destruendi inueniat; fatendum est, vt totum Mundum, ita res incorporeas, quas produxit ex nihilo, habere respectu illius precariam dumtaxat immortalitatem, ac posse absolutè, si ille quidem velit, in nihilum redigi. Enimverò ex suppositione, quòd nihil moliatur præter naturæ ordinem, & hic rerum status, quem sapientissimè instituit, idem constanter perseueret; perspicuum est res incorporeas æternùm perseueraturas. De Ethnicis qui Dæmonas, seu Genios habuere mortales, cum mirum non sit credidisse id illos, qui [illegible] cere corporeos; notum est, quamuis [illegible] virtutem quandam quasi animantem [illegible] esse, ac illam quidem incorpoream concederint; voluisse eos tamen tenuissimum quidam ab illa corpus vegetari, corpusque hocce, quod dissolueretur, cùm alioquin [illegible] di virtus corpore soluta in animæ Mundi [illegible] stantiam, siue Deum refunderetur; quo [illegible] modo autumabant ex hominibus Heroas, [illegible] heroibus Deos fieri; vt ex aliàs dictis intelligitur. Dices fortassis frustrà nos immaterialitatem immortalitati probandæ aduocare [illegible] & Patres sint, qui immortalitatem cum [illegible] poralitate tueantur; & non desint Philosophi, qui cælestia corpora incorrupta statuant, incorruptibilitatémque hanc ex natura [illegible] quam sanè non habent incorpoream [illegible] Verumtamen tum Patres illi, qui corporeas habent immortaleis, habent solùm [illegible] uina gratia, non verò ex propria natura [illegible] ex suppositione, accepta, secus acres [illegible] dimus; tum quicquid de sententia Philosophorum illorum sit, satis esse potest, quòd [illegible] istæ consequutioni non aduersentur; [illegible] quòd licet aliqua corpora incorrupta [illegible] eò minùs, imò magis res incorporeæ [illegible] corruptæ. Quicquid sit, inquam; [illegible] uerà nullum corpus esse videtur, quod [illegible] ris longinquitate exsolubile non sit [illegible] teis, ex quibus constat; quatenus [illegible] sint, quæ impulsione naturali [illegible] tum, ac veluti bellum nunquam [illegible] sint qualitates actiuæ, & contrariæ [illegible] ctiosæ non valeant; necesse est [illegible] dem exturbari à primario situ, & [illegible] nente motione, alteratione que [illegible] solutionem omnimodam fieri. [illegible] certè illa de cælestium corporum [illegible] bilitate opinio iam deseritur, & quod [illegible] li Interpretes de natura formæ cælestis [illegible] rant, somnium, & chimæra habetur [illegible] post obseruationes, experimentaque [illegible] quæ deducimus alibi & vix iam à [illegible] soribusque ignorantur. Dices [illegible] de nos supponere aliquam esse [illegible] substantiam, siue incorpoream [illegible] & iidem Patres reputauerint, id quod [illegible] corpus, nihil esse, & inter Philosophos Epicurus censuerit nihil, præter Inane esse incorporeum. Verùm Patribus quidem illis [illegible] imò viri fuit ipsi Tertulliano de quo [illegible] fert D. Augustinus, opponere licet Patres [illegible] teros, qui secus reputauerint. Epicuro [illegible] & si qui sunt alij Philosophos celebres [illegible] tonem, Aristotelem, alios, qui & [illegible] dem admiserunt, & dari censuerunt [illegible] *ãmoiœteras, àpræ lae, separatam, impartibus carentem substantiam.* Videlicet [illegible] pauci illi non potuerunt capere [illegible] præter nihilum, ipsumve Inane esse [illegible] poreum: ridiculi-ne censendi sunt [illegible] que magni cæteri Viri, qui secus, [illegible] dj, capere potuerunt? Sanè, nisi [illegible] neis delirare, illos solos sapere [illegible] (quod vide quàm congruum, absonum [illegible] non est profectò, cur nos quidpiam [illegible]

supp

supponere putet. An non verò, si ex pluribus, qui acuti visus censeantur, maior pars, dum procul respectant, videre se aliquid dicat, minor videre se quidpiam neget; nemo est sanæ mentis, qui non asserentibus potiùs, quàm inficiantibus fidem habeat? si id, inquam, sit; cur pari ratione inter illos, qui naturæ rerum contemplatores reputantur, tam multi sint, qui asserunt, tam pauci, qui abnuant prouidere se incorporeum quid, consentaneum est magis affirmantibus, quàm negantibus assentiri.

Dices denique nihil iuuare, quod Philosophi aliqui esse incorporeum quid admiserint; quoniam non idcircò censuerunt quicquid est incorporeum incorruptibile quoque esse. Quippe & Alexander, & Peripatetici cæteri circa Aristotelis opinionem insinuati ipsam quoque Animam humanam fecere incorpoream, quam nihilominus habuere mortalem. Sed manifestum est ex iis, quæ suis locis diximus, fuisse istos longè incorporei nomine abusos, dum non modò separatas substantias, earumque facultates, actiones, aliáque ad ipsas attinentia, donarunt hoc nomine; sed donarunt etiam quæ attinent ad ipsum corpus, vt parteis essentialeis, qualitates, & quicquid corpus non dicitur, compositumve ex materia, forma; integrantibúsque partibus non est; nam & incorpoream materiam (ac sine quantitate præsertim spectatam) dixerunt; & incorpoream omnem formam, etiam Animam, (nec dum Rationalem dumtaxat) omnémque Animæ facultatem; & incorporeas qualitates calorem, frigus, albedinem, nigredinem, &c. vt proinde mirum non sit, si in tanto vocis abusu incorporea dixerint multa, quæ & corruptioni obnoxia habuerint: cùm quæstio tamen hoc loco sit de re incorporea, quæ & substantia sit, & non sit composita ex materia, forma, partibúsque integrantibus, habeátque adeò facultates, qualitates, cæteráque adiuncta propriè loquendo incorporea; talis nempe esse, quam esse immortalem, incorruptámque dicimus, quia sit incorporea, ac immaterialis.

Ad ipsum igitur antecedens, quo affirmamus Animam Rationalem esse immaterialem, incorporeamve quod attinet, cardo quidem rei in eo potissimum versatur, ipsúmque proin sedulò probandum est: verùm res præstita iam est, cùm de Intellectu, seu Mente, Rationaliue Anima differentes superiùs, esse illam immaterialem, quam-maximè per vireis licuit, diligenter ostendimus, idque ex ipsis potissimùm Intellectus functionibus, ex quibus deteximus, planéque fecimus esse plurimas, quæ imaginationes non sint, hoc est sine imagine Animo obuersante eliciantur; quæque adeò elici à Phantasia facultate materiali & materialibus speciebus, imaginibúsve quidpiam percipiendo astricta, nequaquam possint. Id nempe fusè deduximus, non modò cùm de ipsa Animæ substantia, post reiecta illa Platonis, Aristotelísque dogmata ageremus (vbi adduximus etiam argumentum ex reflexis actionibus, ex notione vniuersalium, ipsíusque vniuersalitatis, ex conditione obiecti Intellectus, quo vt omne Ens, sic etiam speciatim immateriale comprehenditur) verùm etiam deinceps, cùm post declaratam Animæ originem, informationem, sedem, de agendi illius modo disputauimus, & Intellectus, Mentísve actiones quemadmodum vulgò receptum est fieri in simplicem apprehensionem, enunciationem, argumentationem distinguentes, compleximus in vnoquoque ex tribus generibus rerum, quæ facultatem immaterialem, ipsâ nempe Phantasia materialium superiorem longè euectiorem eminentioremque deposcunt. Cùm exinde itaque sit quæsitum hoc loco compendium, non est quod actum rursus agamus, sed quasi Physica ratione abundè deducta, ac exposita, ad eas, quas Moraleis esse diximus, accedamus.

[illegible] immortalis.

Huiusmodi ergo Rationum prima peti ex generali populorum omnium consensione potest. Tametsi enim circa statum, quem Animæ post mortem induunt, aut circa locum, in quo degunt, circumstantiásque cæteras discrepantia aliqua sit; vniuersè tamen conspiratio est, quòd sint à morte superstites, perseuerentque immortales. Quare cùm, vt Cicero inquit, *omni in re consensio omnium gentium lex Naturæ putanda sit*: oportet profectò Immortalitatis sensum esse à Natura inditum; ac eos abhorrere à naturæ principiis, qui ausint illam diffiteri. Simile est nempe, quod idem de natura Diuina scribit. *Licet enim multi de Diis praua sentiant*, inquit *(id enim vitioso more effici solet) omnes tamen esse vim, & naturam diuinam arbitrantur: neque id collocutio, aut consensus efficit; non institutis est opinio confirmata, non legibus: vt proinde firmissimum hoc afferri videatur cur Deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit Deorum opinio.* Ac scribunt quidem in nouo Orbe detectas esse aliquas genteis adeò ferarum similes, vt illas nulla opinio immortalitatis imbuerit; verumtamen maxima saltem earumdem mox regionum pars sic immortaleis Animos putat, vt illis etiam vel trans-marina, vel trans-montana assignet loca; & cùm deprehendantur aliunde exhorrescere Dæmonem, seu malum quempiam genium, perterreri nocturnis spectris, permoueri præstigiis; constat, si quis ad viuum omnem eorum persuasionem resecuerit, inuentum iri creditam omnibus immortalitatem. Addo tametsi quædam paucæ huiusmodi regiunculæ aut sint sine, aut pridem etiam fuerint, idem esse dicendum, ac dum præterea obiicitur & fuisse, & esse in qualibet gente semper aliquos, apud quos Immortalitas obtinere fidem non possit. Scilicet non ideò non esse generalem persuasionem habendam, neque paucos secus sentienteis non naturalem facere vniuersitatis consensum. Vt enim, licet aliqui nascantur vnipedes, aut mortem sibi ipsis consciscant, non argumentamur propterea nō esse homines bipedes, aut propagandæ vitæ appetenteis natura, ita quamvis aliqui existant, quibus ratio male-sana mortaleis animos persuadeat, non idcircò opposita cæterorum persuasio habenda est non-naturalis.

1. Tuscul.

Ibid.

Ipse Animus hominum immortalis.

Dices esse Philosophos; ac homines adeò non mali sectatos, qui immortalitatem negent; verum ipsi homines sunt, hallucinarique possunt; cum præsertim constet ex ipsis placere circa alias res, quæ sunt perabsurda: & cùm aliqui ex Philosophis huiusmodi sint; quanto plures sunt quæso, ac melioris etiam notæ Philosophi, qui oppositum asseruerunt? Vtcumque enim varij variè circa designandas circumstantias peccent; vniuersi tamen quemdam sibi sensum immortalitatis insitum declarant. Et sunt quidem, qui præterea obiiciant, tametsi omnes homines opinionem hanc persuadeantur, non ideò tamen consequi, vt sit insita à natura, cùm vsurpari id valeat, quòd aliàs idem Cicero, cùm generalem persuasionem de Auspiciis, quibus omnes Reges, populi, nationes vtantur, impugnans, *Quasi verò*, inquit, *quicquam sit tam valdè, quam nihil sapere, vulgare.* Sunt & qui adiiciant potuisse hoc primorum legum-latorum esse commentum, vt homines omnes in suis continerent officiis; adeò vt exinde persuasio transfusione quadam permanauerit, ac tantò faciliùs radices egerit, quantò vitam amantibus nihil potuit gratius immortalitate promitti. Denique & sunt qui fieri posse instent; vt quæpiam opinio multo tempore omnium Animos occupet, quæ consequente tamen ætate vel falsa habeatur, vel vocetur in dubium, cuiusmodi fuere illæ de nauigatione ad Antipodas, de translatione Telluris, & similes aliæ. At constat imprimis nihil esse tutius ad confirmandum aliquid, quod homines attineat, ipso generis totius consensu. Vt enim cùm disquiritur quod ad ius Animale spectat (id naturale vulgò dicunt) opinionem expendimus ex obseruatione eorum, quæ sunt Animalibus omnibus communia; sic dum aliquid quærimus, quod iuris humani sit, seu speciali iure pertineat ad homines, ferre sententiam æquum est ex eo, quod omnibus probatur. Videlicet, aut nulla est, aut hæc est habenda lex, & vox naturæ. Ac verum est quidem nihil esse tam valdè, quàm nihil sapere vulgare; sed nempe in rebus arbitrariis, quarumque sensus nullus est à natura ingenitus; in illis enim opiniones contagione nescio qua serpunt, cùm præiudicatæ sunt primùm authoritate, antiquitate, vtilitate, multitudine, & similibus; deincepsque, vt à natura non sunt, ita paullatim exolescunt, ac tandem prorsùs abolentur: cuiusmodi est, quod Cicero habet de auspiciis, deque illis aliis diuinandi generibus, quæ nemo est, qui iam non rideat. Enimverò, quod spectat ad ea, quorum natura insevit notitiam, non est desipere vulgare, nisi cùm arbitramur omnes, curandos esse liberos, & quæ id genus plurima sunt, desipientiam vulgarem dicas. Est verò ex hoc genere immortalitatis opinio; vel eo argumento, quòd nata cum ipsis hominibus sit; neque enim Thales, aut Pherecydes excogitauerunt eam primi, vt declaratum iam antè est; & ex persuasione illa longè antiquiore de Inferis confirmari potest, quódque tantum abest, vt temporis longinquitate iampridem euanuerit, quin potius in dies confirmata fuerit, ac etiam-num magis, magisque efflorescat. Quòd verò id fuisse commentum legum-latorum autumant, gratis prorsus fingunt, nec probare possunt; nam & fictio qua supponitur, fuisse homines primos, qui ferarum ritu vitam degerent, in societatem vitæ vocatos; & comprobare ex opposito licet Inductione eorum, quos nominant legum-latorum, reperisse illos, atque supposuisse creditam iam, stabilitamque apud populos persuasionem. Hæc autem, quamuis conducat tanquam continendis hominibus vtilis, non ideò tamen commentum est; nisi commentum dicas, quod Agricolæ prætersuentis aliunde riuos satis irrigandis vtiles deducunt. Et quamvis præterea res grata hominibus immortalitas sit; non ideò tamen est, quia illis, tanquam à natura indita est tur, vt de Chirone fabulantur, qui ... respuunt & de Iuturna, deque Prometheo qui datam reclament, Iouem incusent, ... sed quia res est, vt naturalis, ita per se ... iucunda. Tandem, si quæ sint opiniones, ... vniuersi homines aliquo tempore tamen ... diiudicare rem ex iis, quæ sunt iam deb... oportet. Nempe, si sæculorum omnium ... firmentur iudicio, & mens se ad illas ... assensu, tanquam rerum ad homines ... tium ferri experiatur, tum dici posse ... ni naturales, atque germanæ: sin secus ... habeat], arbitrariæ, ac forsan spuriæ, ... perinde sit amplecti, aut respuere; ... forte aliunde obsit, veluti Sacra ... quæ interponitur plerumque. Siquidem ... quin tales opiniones fœlicitatem ... neque promoueant, neque impediant ... forte ex accidenti, quatenus eatum ... rio habet iucundi aliquid) ac cùm ... tereſt, seu Antipodes sint, seu non sint, ... sine illis degere possint; & seu Terra ... tur, seu Sol cùm vtrouis modo ... contingant; Verùm, quod spectat ad opinionem, Anima-ne hominis superstit, ... tereat, res indifferens perinde non ... homo propensione ad illam perinde ... tur; quando agitur de ipsius summa ... que fœlicitate.

Altera potest ex appetitu homini ... deduci. Nemo quippe est, qui à morte ... esse non appetat; ac ne illi quidem, qui immortalitatem impugnant complures ... non sint, si quomodocumque à se ... illius persuasionem possint. Videlicet ... spes nisi inuitis non excidit; ac natura ... dus eiusmodi est, vt quantumuis se ... cenda opinione opposita veluti ... suspicionem tamen penitus extre... terim deponere non possint. Quamobrem ... hil necesse est commemorare Cleo... rum, aut Hegesiæ discipulos, qui ... illum immortalitatis tanto ardore con... runt, vt præ potiundi desiderio ... mortem oppetierint: hoc solùm ... nem esse, qui sæcula consequentia ... tinere non putet. Hinc siquidem ... illa producendæ perpetuitatis famæ ... tione Rerumpublicarum, Sectarum, ... rum, ac præscriptarum ipsis legum, ...

2. de diuin.

tione præclarorum in bello facinorum, etiam cum salutis, integritatisque membrorum, ac vitæ dispendio; ex constructione Pyramidum, Mausolæorum, Statuarum, aliorumque monumentorum; ex conscriptione rerum memoriâ dignarum, etiam quæ de ipsimet gloriâ, famaque perpetua contemnenda sunt; ex susceptione liberorum, adoptione filiorum, conditione testamentorum; ex aliis demùm similibus, quæ argumento sanè sunt inditissi naturam huiuscemodi appetitum. Vnde & efficitur, vt cùm natura nihil frustra faciat, neque verisimile sit nos ea curare, quorum nullum sensum habituri simus; idcircò superstites à morte Animi, ad quos status ille, quem iam præsentimus, expetimusque, pertineat. *Nescio*, inquit ille, *quomodo inhæreat in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis, altissimisque animis & existit maximè, & apparet facillimè; quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viueret?* Loquitur nempe de magnis viris, *quorum nemo vnquam*, inquit, *sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem.* Et posteà, *Si quorum aut ingenio, aut virtute Animus excellit, eos arbitramur, quia naturâ optimâ sint, cernere naturæ vim maximè: verisimile est, cùm optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius post mortem is sensum sit habiturus.* Dices huiusmodi appetitum, tametsi valde generalem, non ideò tamen sic videri à natura insitum, vt frustrà non sit, explerique debeat. Nimirum, quasi pari ratione quisquam sit, qui non honorari, ac opum abundè possidere appetat; quisquam, qui iuuentam, & hanc adeò vitam esse perpetuam non exoptet; & sit tamen haud dubiè talis appetitus frustraneus. Verùm aduertenda disparitas est, vtriusque rem conuenit ex eo, quod natura inhibuit. Sunt enim quædam cupiditates, etiam generalissimæ, quas natura non inserit, sed cogitatio solùm præsumpta vtilitatis, aut voluptatis. Tale est volandi desiderium; quis enim nolit celerrimè in desideratum locum peruenire? Quia non sunt tamen nobis alæ ad hoc à natura concessæ, idcircò talem cupiditatem, quam natura non indidit, non tenetur natura explere. Sunt verò & aliæ, quas non præsumpta cogitatio, sed ipsa natura ab initio creat; ex quo media etiam idonea ad assequutionem, fruitionemque largitur. Eiusmodi est sanitatis, ac indolentiæ appetitus, quem ipsa natura vt ingenerat, ita quantum est ex se, & nisi quid sponte, vel casu occurrat, à quo deturbetur, exsatiat. Prioris porrò generis sunt obiectæ illæ appetitiones; posterioris verò, quæ est immortalis Animi status. Etenim, cùm sit duplex quædam, quæ nobis secundum naturam optatur immortalitas, alia generis, alia speciei, seu, vt loquuntur, indiuidui; perspicuum est ad consequendam generis immortalitatem congenitam esse generandi vim; & ad consequendum eam, quæ speciei est, tributam esse Animo, quo propriè sumus id, quod sumus, insolubilem substantiam, incorpoream videlicet, vt iam antè probauimus. Et ne vrgeas refugi mortem, quæ appeti potiùs deberet, si foret post ipsam vita melior, quam præoptandam duceremus; constat id ex eo euenire, quòd præsentia mouere nos præ absentibus soleant; atque idcircò homines non hac modò in re, verùm etiam in cæteris, quæ ad hanc vitam attinent, peccent. Sic enim, vbi intemperantiæ, aut incontinentiæ offertur occasio, nihili solent pendere sanitatis dispendium, aliaque damna consequutura præ lenocinante voluptatis præsentia; adeò proinde, vt quemadmodum prauitas hæc morum non obstat, quin sanitatis appetitus naturalis sit; ita neque obstat, quin appetitus melioris vitæ sit naturalis. Dices iterùm inductionem factam nihil videri probare aliud, quàm appetere homines superstitem à morte famam, quæ species quædam vitæ sit, iuxta illud, *Esse Animos hominum immortales.*

——— Volito viuus per ora virûm. Eerij

Et, Ouid. 15.

Ore legar populi, perque omnia sæcula famâ, Metam.

Si quid habent veri Vatum præsagia, viuam. Epist. ad

Quo sensu Heraclitus, *Si possetis*, inquit, *post annos quingentos reuertireuiuiscere, Heraclitum adhuc viuentem deprehenderetis; vestri verò nominis ne vestigium quidem.* Et Cicero, *Non vita hæc ducenda est, quæ corpore, & spiritu continetur; illa, inquam, illa vita est, quæ viget memoriâ sæculorum omnium; quam posteritas alit, quam ipsa æternitas semper intuetur.* Ac Hermod. Pro Marc. Philipp. 14.

rursus *Breuis vita data est, memoria benè redditæ vitæ sempiterna: quæ si non esset longior, quàm hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet.* Veruntamen constat inductionem illam proponi dumtaxat, vt vniuersè, & quasi vestigio ostendatur esse in nobis præsensionem quandam futuri alicuius status, in quo supersit aliquis sensus. Vt enim fames est appetitio non speciatim huius, aut illius cibi, sed cibi solùm generatim, adeò vt, licet cogitatio feratur in istum, illumve, qui & præ cæteris occurrat, & fucatus quoque esse valeat; exinde tamen significetur, & appeti vniuersè cibum, & non excludi alium, qui occurrerit & verior, & melior: pari ratione est in nobis appetitus quidam immortalitatis generatim consideratæ. Et quamuis menti præstò offeratur immortalis fama, & gloria quæ mera est vanitas; in hanc quidem ferimur statim; sed hoc tamen solùm argumento est, immortalitatem nobis vniuersè expeti, & tacitè quidem illam maximè, quæ vera sit, atque germana. Vnde & ne vrgeas Epicurum, & alios, qui mortaleis animos rati, opera tamen elucubrant, quibus post mortem commendentur; retorqueo illos indirectè testimonium dicere germanæ immortalitati, cùm tacito naturæ sensu fucatam illam ambiunt. Quippe non indidit natura cupiditatem rerum vanarum, solàque nostra dementia est, quâ contagio quodam eorum, quæ in societate fieri obseruamus auctiùs studium à scopo naturæ, ac eò paullatim, quò non decet, deflectimus. Non est hoc loco immorandum in detegenda vanitate superstitis illius gloriæ; cùm attendenti statim pateat, & describenda aliàs sit. Sufficiat meram esse insa-

Esse Animas hominum immortales.

niam excruciari dum viuimus, nisi nos mercés alia maneat, quam fumus ille gloriolæ, quæ ad nos nihil pertinebit; quæ fortassis non deferetur, quæ in angulo solum terræ, quæ apud paucos homines; quæ denique diuturnitate temporis tandem euanescet. Quamobrem non negandum quidem, haberi famam, aliquam vitam, sed dicendum tamen haberi merã stultitiã hominum, qui naturæ cupiditates detorquere solent à veris obiectis ad mera insomnia.

Tertia addi potest, quæ ex iusto Dei regimine colligitur. Quippe quàm certum est Deum esse, tam certum est & iustum esse. Cùm Dei verò iustitiam deceat, vt bonis bene sit, malis malè; neque id videamus plerumque in hac vita contingere; oportet vita alia sit, in qua bonis præmia, malis supplicia distribuantur. Fusius hanc rationem habent Sancti Patres, præ cæteris verò D. Chrysostomus, qui, *Si nihil est post hanc vitam*, inquit; *igitur neque Deus est. Nam si est Deus, iustus est; si iustus est, iuxta merita vnicuique distribuit. At si nihil est post hanc vitam, quomodo accipient singuli pro meritis? Etenim multi heic bene habent, homicidæque, praui cùm sint; alij affliguntur, cùm iustitiam colant. Quare, si post hac nihil est, emigrabunt iusti afflicti iniuria, & iniusti immerita fælicitate potientur. Vbi nobis igitur iustitia? Quod si nemo accipiat, quæ meritus est; nec secundum hoc Deus iustus est; & si non est iustus, neque Deus est*. Et posteà, *Atqui Deum esse clamitant creaturæ: igitur & iustus est: quod si iustus est, tribuit vnicuique id, quod iustum est. Et, si quod est iustum vnicuique tribuit, necesse est tempus post hanc vitam esse, quo singuli sint iuxta merita accepturi.* Confirmatur autem, quia si secus sit, ianua præcluderetur virtuti, aperietur sceleri; religio omnis corruet, pietas omnis marcescet, societas omnis turbabitur. Præclare nimirùm Lactantius in Epicurum disserens, *Si peritura, inquit, sunt Animæ, appetamus diuitias, vt omnes suauitates capere possimus. Quæ si nobis desunt, ab his, qui habent, auferamus clam dolo, vi, eo magis, si humanas res nullus Deus curat, quandocunque spes impunitatis arriserit, rapiamus, necemus. Sapientis est enim male facere, si & vtile sit, & tutum; quoniam si quis in cælo Deus est, non irascitur cuiquam. Neque stultum est & bene facere; quia sicut irâ non commouetur, ita nec gratiâ tangitur. Voluptatibus igitur quaqua possumus seruiamus; breui enim tempore nulli erimus omninò.* Sic ille. Dices videri hanc rationem, si quicquam concludat, concludere etiam de Animalibus cæteris, in quibus innoxia, ac immania sunt; ac nihil esse causæ, cur cùm ouis, placidum pecus, lanietur à lupo; simplex, & sine felle columba ab accipitre, &c. non supersit vtrisque status, in quo innocentibus præmium, nocentibus pœna rependatur. Verùm discriminis ratio ex iis patet, quæ dicta suo loco de speciali Dei circa homines prouidentia sunt; & cùm alia inter sufficere heic posset, quòd ex omnibus animantibus homines soli & requirant, & agnoscant, & suspiciant, & venerentur, & collaudent, & ament opificem suum; duo

Serm. 4. de prouid.

Lib. 3. cap. 17.

tamen sunt, quæ iam addo. Vnum, intercedere mutuam inter homines commendatio[illegible] qualis non intercedit inter Animalia diuersorum generum, vt etiam aduersus Epicur[illegible] ostenderetur in Ethicis; & hac de causa ho[illegible]nem teneri homini prodesse, non inferre iniuriam: non teneri autem pari iure aut lupum erga ouem, aut accipitrem erga columb[illegible] propterea hominum acta excipi debere sp[illegible]ciali quadam Dei prouidentia, ac iustitia, [illegible] animalium aliorum non debere. Confirma[illegible]tur autem, quia ex naturæ, vel Dei p[illegible] instituto Animalia quædam nascantur [illegible] nota; quædam fructibus, herbisque [illegible]tia; quare & institutum est, vt priora [illegible] occidant, discerpantque cætera, cùm alia ratione iis vti non possint. Alienum, quia [illegible]re posses etiam animalia generis eiusdem [illegible] ferre sæpenumero, ac pati mutuò [illegible] vt videre est canibus, arietibus, gallis; [illegible]tem esse hominum, cæterorumque [illegible]nem. Nam homo agnoscit rationem [illegible] iustitiæ, agnoscit naturæ dictamen, Dei [illegible] præceptum, ac veluti pactum, et per [illegible] quo ratione viuente Deus ita agit, vt [illegible] faciat, quod suæ voluntatis est; agnoscit [illegible] se præscriptum aut sequi, aut prætergredi; [illegible]noscit quid prosequationem, [illegible]nemve præcepti maneat; ipsa verò bruta [illegible]hil tale agnoscunt. Subit præterea ho[illegible] cogitatio superfuturi à morte status, [illegible] qui in eo fœliciter viuere, refugit [illegible] cùm bruta nihil simile cogitent, [illegible] refugiant. Quamobrem & merito [illegible] prouida Dei iustitia præmia, pœnas [illegible]minibus, quæ non pari modo [illegible]teris, distribuat. Ac ne vrgeas homines [illegible] cùm suis miseriis lenimentum qu[illegible] excogitasse superstitem statum, & [illegible]tos fuisse prouidam in Deo iustitiam, [illegible] simile quidpiam venire in mentem [illegible]bus cæteris, rationis defectu, non [illegible] tamen id debet, quod iam docuimus, [illegible] opinionem immortalis status esse [illegible] omni maiorem, ac vt ille in mentem [illegible]pter grauiores causas venit; ita [illegible]bio procul ab ipso venire initio. [illegible] verum quidem est illos, qui viuunt [illegible] miserè de istis familiaribus, quàm [illegible] cogitare; sed ea tamen cogitant, [illegible] vt somnia fingant, sed quæ [illegible] habeant. Ac videmus aliunde [illegible] solum, sed plerosque etiam ex iis, qui [illegible] exigere in delitiis possent, illas [illegible]temnere, ac nihil habere [illegible] statu illo superfuturo cogitare. Dices [illegible] non-ne ipsa Virtus sibimet præmium [illegible]ces? Nonne ipsa malitia [illegible] quo horribilius nullus tortor [illegible] igitur opus illo statu in quo [illegible]mium, malitiæ pœna [illegible]men solùm virtutem non esse [illegible]stas præmium ostendi videtur [illegible] præter ipsam quid afficiens. [illegible] Seneca id magnificè dixerint, [illegible] quæ persuaserunt, neque effecerunt, [illegible]tem gloria vlterior requireretur. Ne[illegible] gloriam ambire, vestigareque [illegible]

siquidem illi etiam sunt gloriæ appetentissimi, qui gloriam vel refugiunt, vel refugere potius fingunt. Quam enim, putas, commendationem non ambiebat cum M. Curius, cum partâ Patriæ victoriâ, ad eadem aratra rediit, ex quibus mediis quæsitus fuerat, sentiens nimirum quanti id fieret, vbi ad fortitudinem etiam moderationem, frugalitatemque adiunxisset? Citata iam sunt Ciceronis loca, quibus probatur priscis illis fuisse gloriam propositam, non virtutem ipsam in præmium virtutis: en quid præterea, *Ex omnibus*, inquit, *præmiis virtutis amplissimum est præmium gloria, quæ vitæ breuitatem posteritatis memoriâ consolatur.* Et, *Nullam virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ; quâ detractâ, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui tantis nos in laboribus exerceamus.* Addo non fiteorum, vt Princeps honorem iure exigat ob Rempublicam ritè administratam; neque miles stipendium, ob dimicationem strenuam; neque operarius mercedem, ob exquisitam operam si Virtus sola sit sibi dignum, summumque, & idoneum præmium: haud enim æquum est quid exigere præter meritam, congruamque mercedem. Idem autem dico de vitio. Nemo enim, dum prauè agit, id solùm veretur, ne solùm vitium sibi sit tortor; sed metuit præterea infamiam, carceres, tormenta, & cruces. Quare & hæc potiùs quàm ipsummet vitium, congrua vitio supplicia sunt; alioquin enim leges iniquæ, à quibus præter pœnam congruam ista præterea irrogantur. Vale & concludo; licet virtus hominem faciat animosum, & multis fortunæ casibus superiorem; aliquod tamen aliud, præter ipsam, præmium spectari: & licet vitium partem semper veneni sui maximam bibat; aliquod tamen, præter ipsum, esse supplicium propositum. Adeò proinde, vt cùm plerumque non deferatur in hac vita neque virtuti tale præmium, neque vitio tale supplicium, oporteat statum, in quo vtrumque deferri possit, superesse. Dices denique actionem humanam non videri tanti, vt quamvis sit bona, & apud homines laudabilis, mereatur propterea sempiternum præmium, & quamvis mala, ac apud homines vituperabilis, mereatur propterea æternum supplicium; videlicet cùm vtraque nihil aliud, quàm res naturalis, caduca, defluxa sit. Verùm, sit-ne bona, honesta, ex virtute profecta actio eiusmodi vt præter hanc laudem, & gloriam, quæ ab hominibus defertur, maius præmium non exigat, declaratum mox antè est, cùm de huius gloriæ vanitate est dictum. Addo autem iam, licet bona actio, virtusque adeò, ac probitas Physicè spectata, parùm quid sit; quia meritum tamen secundùm moralem æstimationem attenditur, hincè eam esse eius excellentiam, vt cùm ex libertate, electione, ac studio se componendi ad optima, conformandique, quantum licet, diuinis perfectionibus nobilitetur; adeò præmium ipsi debeatur illustre, & quantum fieri potest diuinum, animúmque beans; tale scilicet, ad quod animus ipse naturæ sponte adspirat. Huiusmodi verò solum præmium est, quod eripi ab animo, amittique non valeat, sempiternúmque idcircò sit; alioquin enim eius gratiam amissionis metus turbaret, neque foret quidquam eximium, eo ipso, quòd foret caducum. Præterea autem rem prorsus tritam, attendendum esse actionis valorem, quo promereatur aliquid, moraliter, non physicè. Sic nimirùm, vt eadem actio à plebeio elicita pretij perexigui habetur, elicita à Principe immensæ est commendationis; ita eadem actio, quæ quatenus est naturale quid elici quoque à bruto potest, non magni momenti in ipso est bruto, immensi autem in homine ob dignitatem Animi, ipsumque studium honestatis. Quod spectat ad malam, turpemque actionem, idem ratione opposita, proportioneque dicendum est. Etenim quantumvis ea quoque Physicè spectata res pusilla sit; nihilominùs moraliter & quatenus ipsi honestati, cuius est immensum pretium aduersatur rea fit supplicij immensi. Contrariorum enim par ratio; nihilque magis congruum est, quàm vt is, qui sciens, & volens, virtute relicta deflectit in vitium, tantam in pœnam incidat, in quantum fuisset præmium euectus. Quin-etiam, cùm se sic affectum probet, vt si sempiterna isthæc vita foret, posletque in ea degere impunis, inhæreret eidem vitio sempiterno tempore; idcò nihil est magis congruum, quàm vt, cùm meritum, reatusque penes affectum mensuretur, tali supplicio obnoxius sit, cuius duratio est sempiterna. Ac Morales quidem rationes hæc sunto.

Esse Animos humanos immortales.

CAPVT III.

Obiectionum Epicuri ad Animorum Immortalitatem Refutatio.

QVæ superest iam, vt quas Obiectiones Lucretius magno apparatu, ac prælonga serie congessit, diluamus; præmittendum est, perperam ab illo eam causam prætexi, quòd cum opinione de Immortalitate euersa, euertatur simul Inferorum metus; & sublato hoc metu, viuere securè, sinceraśque, ac sine pœnitentia voluptates percipere liceat. Hinc nempe est illud, inter cætera,

Et metus ille foras præceps Acherontis agendus
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia suffundens mortis nigrore; neque ullam
Esse voluptatem liquidam, puramque relinquit.

Perperam, inquam; quoniam imprimis, tametsi fabulosa sint, quæ sunt de Inferorum pœnis à Poëtis prodita; & Cicero proinde sugillet Philosophos istos, quos non pudet in eo gloriari, quòd Inferos rideant, ac liberatos se dicant grauissimis Dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu, quasi vlla sit anus tam delira, quæ ista timeat; aut esse acutum, vt fabulis fides detrahatur, oporteat; nihilominùs hinc non sequitur, nullas 1. Tuscul.

Esse Animos hominum immortales.

nullas esse veras, minimèque fictas, quæ à sceleratorum Animis exiguntur, pœnas. Quoniam vtcumque latere nos pœnarum circumstantiæ valeant, asserereque non possimus aut vbi, aut quæ, aut qua ratione infligantur; suggerit tamen ratio esse tamen aliquas, vt mox supra insinuatum est, eo modo, quo alia innumera sunt, de quorum existentia dubitare non liceat; tametsi illorum naturam, conditionémque ignoremus. Adeò proinde vt cùm

lib. 3.

Plato persuasionem Inferorum è sua illa Republica eliminatam voluit, quod pœnarum formidine Animos faciant humiles, sapienter quidem illos Poëtarum Inferos ablegauerit; pœnas tamen, quæ improbos manent vniuersè reijcere non modò non debuerit (cùm potius vt dedecoris, sic supplicij metus animosiores faciat) sed neque etiam potuerit; cùm ingenita ratio, & vel ipsa conscientia ignorare rem non patiatur, & quantumlibet expellatur, recurrat nihilominùs, vt exemplo esse possint non modò Bion Borysthenites, sed etiam quotquot penè affectârunt persuasionem status post futuri deponere. Deinde; cùm Infernæ pœnæ, qualescumque eæ sint, non-nisi malos, improbos, iniustos, scelestos attineant; quid necesse est illos eximi pœnarum huiusmodi metu; cùm hæc sit quasi iustitiæ pars, vt hocce immani quasi vulture sub pectore alto habitante torqueantur; ac nulla sit tam fera Erinnys, nulla tam feralis Enyo, quæ aduersus illos inuocanda non sit, quamdiu illa patrant, ob quæ pœnas metuunt. Quod si liberari hoc metu exoptant, prauitatem igitur exuant, & à flagitiis desinant; sic enim conscientiam sedabunt, & reparando quas fecerint, quantum licebit, iniurias; non desinent modò malè sibi metuere; verumetiam bene sperare incipient. Ex quo efficitur, vt non modò societatis humanæ gratiâ expediat illis metuere, sed ipsorum-met etiam causâ; quoniam hac ratione æquitas inter homines perinde non violabitur, & ipsismet tranquillitas, voluptasque animi sincera patiscet. Tertiò proinde, cùm viris bonis, sibique bene conscijs tale nihil metuendum sit, frustrà labor suscipitur, vt foras ab iis metus ille Acheruntis præceps agatur; ac interim, quatenus simul immortalitatis præscinditur spes, tantò fit maior ipsis iniuria, quantò adimuntur simul liquidiores, sincerioresque voluptates. Nam primùm quidem, si aduersâ vtantur fortunâ, conflictentur morbis, crucientur doloribus, quantæ consolationi est prouidere non modò esse mortem iis allaturam exitum, sed suffecturam quoque maximorum bonorum iucundissimam fruitionem. Hoc profectò modo habere se possunt vt peregrinantes, dum facilè ferunt labores, molestiasque itinerum, spe perueniendi in patriam, in qua cum suis suauiter degant. Nam talem quidem iis proponere mortem, qua extinguantur penitus, sicque miseriarum sit finis, perinde est ac si iactato tempestatum sæuitia proponatur naufragium, quo submersus, suffocatusque procellam deinceps sensurus non sit. Nisi verò non longè præstat, ostendere vt isti portum,

in quem se incolumem recipiat, ita illis fe-
licem statum, in quem Animo sospite emi-
grent. Nimirum si res suauis est, mortem
putare, vt malorum finem; longè suauior
accessionem præterea bonorum summam
sperare; pari ratione, qua Athleta non tam
delectatur, quòd à contentione, lassitudine
turus sit, quàm quòd præmium consecutu-
rus. Tum verò, si vtantur rebus prosperis,
quanta est necesse profundantur lætitia, cùm
his caducis vitæ bonis immortalitatis
tiant; cùm cum his hisce voluptatibus æter-
delicias successuras præsentiant? At si
post mortem sperent, tum non potest
se graue præsentia bona dimittere; eadem
ratione, vt miseris mors veluti fuga è carcere
est; sic fœlicibus sit, veluti quædam è
deiectio. Et celebre quidem argumentum
Epicuri est, quod ipse Lucretius non tacuit,
de quo speciatim dicendum inferius
Ethicis, *Mortem nihil ad nos pertinere*
niam dum nos sumus, ipsa non est, & dum
est nos non sumus. Verumtamen, non ipsa
dem, donec viuimus, præsens est; nec
ipsam nos attinet; sed est tamen præsen-
præsensio, pertinetque ad nos dign-
prouisioque illius status, in quo post
futuri sumus. Vnde & fit, vt quàm
donec viuimus, prouidere meliore
licet dum mors est, nos corpore
mòque non simus; possumus tamen
mo, quo solo nosmet agnoscimus,
possimus esse id, quod sumus. Vnde
vt quàm sanæ est donec viuimus,
meliorem vitam, ad quam mors
situs sit; tam horrendum sit prouidere
mersum obliuionis quasi barathrum, in
per mortem demergamur. Fit etiam
vt quemadmodum vix aliquem vide
miserum, qui non vitam proijcere,
amittere, vtcumque infœlicem malit,
perire penitus liceat, qui non supersese
te, miseri licet, præoptarint, quàm in
te penitùs deleri. Fit rursus, vt quoque
eandè audiant esse mortem transitum,
grationem, commutationem; permolestè
rò, esse desitionem, extinctionem, abo-
nem. Fit denique, vt nemo amissum
vita habuerit caros, non eorum
tus ægerrimè sit, si se illis in omne æ
uatum iri existimârit; cùm lætus
sime sit, si certò sibi persuaserit, fore,
iterum videat, iterum cum iis amicitiam
intermortuam ineat. Ne dicas verò
esse sibi insomnia fingere, ac spe
velle. Nam vt prætereum longè abesse,
rationes antè allatas istæc figmenta
sint; hoc iam solum intendimus
sum concludere mortalitatis metum
immortalitatis spem, quæ humanam
ab imo turbet, quæ omnia mortis
suffundat, quæ nullam esse voluptatem
dam, puramque relinquat: atque
facere, quod Ciceronianus ille Cato
dum. *Si in hoc erro,* inquit, *quod animos ho-*
minum immortales esse credam, libenter erro,
mihi hunc errorem, quo delector, dum
torqueri volo. Sin mortuus, vt quidam

Fin-

Philosophi constent, nihil sentiam; non vereor, ne hunc errorem meum mortui Philosophi derideant. Nimirum hæc ratiocinatio, quæ absolutè non valeret, hypotheticè tamen facta, & quasi ad hominem conclusa, neque te proptereà concessa, Lucretij prætextum eludit. Quæ eludit etiam, quod Seneca habet, dum tametsi opinionem immortalitatis pro insomnio habeat, sic Epistolam tamen quandam inchoat; *Quomodo molestus est iucundum somnium videnti, qui excitat, aufert enim voluptatem, etiam si falsam, effectum tamen veri habentem: sic Epistola tua mihi fecit iniuriam. Revocavit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de æternitate animarum quærere, imò mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantæ: iam eram fastidio mihi; iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis ævi transiturus, cùm subito experrectus sum, Epistolâ tuâ acceptâ, & tam bellum somnium perdidi; quod repetam si te dimisero, & redimam.* Quippe ex hypotheticâ quoque facta, non concessa, quòd opinio hæc somnium sit, non eiusmodi tamen est, quod vitam turbet, nigrore suffundat, sed oblectationis potiùs tantæ sit, vt ille, Epistolâ conscriptâ, retinere ipsum consilium. Præterea quæ dicta ad Lucretium sunt, possunt eadem dici ad Plinium, cuius illa est prorsus non absimilis, *Quæ malum, ista dementia est, iterari vitam morte? Quæve genitis quies vnquam, si in sublimi sensus animæ manet, inter inferos vmbra? Perdit profectò ista dulcedo, credulitasque præcipuum naturæ bonum mortem, ac duplicat obitus, si dolere etiam post futuri æstimatione evenit. Etenim, si dulce vivere, cui potest esse vixisse?* Nimirum, seu quis dicat nulla ipsi quies neque in sublimi, neque in Inferis debetur, sed tantùm perennis, doléque ex post-futuri æstimatione; seu bene, non perdit profectò in illo credulitas naturæ bonum, cum illud potiùs amplificet, neque duplicat obitus, cùm vitam potiùs integret; ac si vivere dulce est, non dulcissimum non sit vitam breuem cum interminabili commutasse. Verùm redeamus ad Lucretium, experiamúrque quàm parùm virium illius argumenta habeant, quibus congerendis hic fuit prætextus. Videlicet cum iis exerciti, cætera simul, quæ aliorum sunt, tamen ipsis non absimilia, erunt. Ita præfatus igitur,

Nunc age nativos animantibus, & mortaleis
Esse Animos, Animásque leveis vt noscere
possis, &c.

Primum ecce ex eo deducit, quòd Animam (quo nomine Animum etiam comprehendit) ratus esse corpoream, constareque ex Atomis longè tenuioribus, mobilioribusque, non solùm quàm aquam, verùm etiam quàm nebulam, aut fumum; quippe cùm percellatur etiam nebulâ, fumóque tenuioribus (vt-puta rerum simulacris, ex quorum per somnum appulsu res eiusmodi cogitamus) ac idcirco necesse sit illam dissipari, quàm ista faciliùs; quod vidimus quoque superiùs assertum ab aliis,

Principio, quoniam tenuem constare minutis
Corporibus docui, multoque minoribus esse
Principiis factam, quam liquidus humor aquai'st
Aut nebula, aut fumus (nam longè mobilitate
Præstat, & à tenui causa magis illa movetur:
Quod genus in somno sopiti, vbi cernimus alta
Exhalare vapore altaria, ferreque fumum,
Nam procul hæc dubio nobis simulacra geruntur)
Nunc igitur quoniam quassatis undique vasis
Diffluere humorem, & latices discedere cernis;
Et nebula, ac fumus quoniam discedit in auras;
Crede Animam quoque diffundi, multóque perire
Ocyus, & citius dissolui corpora prima,
Cùm semel ex hominis membris ablata recessit.
Quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit eius,
Cum cohibere nequit, conquassatum ex aliquare,
Ac rarefactum detracto sanguine venis,
Aere qui credas posse hanc cohiberier vllo,
Corpore qui nostro rarus magis incohibescit?

Esse Animos hominum immortales contra Epicuræos.

Enimverò argumentum supponit rem minimè verum, miniméque concedendam; corpoream nempe, contextámque ex Atomis Animam esse; cùm oppositum monstratum iam sit, saltem quod spectat ad Rationalem præstantioremque illam partem, quæ Animus propriè, ac Mens dicitur. Quamvis autem mens in corpore degens cogitet non modò nebulam, ac fumum, sed etiam indiscriminatim reliqua omnia corpora; nihilominùs non tam ipsa est, quàm Phantasia, seu imaginatrix facultas, quæ corporeis rerum simulacris percellitur; ipsa autem, facultas superior, ac imaginandi vim eminenter continens, vtitur absque sui passione iisdem imaginibus receptis in Phantasia ad cognoscendum corpora, ipsáque rerum cognoscit. Quod verò non propterea eadem cum Phantasia facultas, eáque corporea habenda sit, ex eo iam ostendimus, quòd alia prætereà cognoscat, quorum nullæ exstant in Phantasia imagines, quæque neque cadunt, neque cadere in Imaginationem possunt. Vnde & cùm Mens, siue Anima Rationalis sit incorporea, non est quamobrem ille requirat, qui digressa à corpore, vt à conquassato diffractóque vase ita cohiberi ab aëre valeat, vt non instar fumi, atque nebulæ dissipetur. Quippe ex natura ipsa incorporei partibus carentes, inexsolubilis, indissipabilisque est, perperamque ideò cum fumo, atque nebula comparatur. Et cùm repetendum non sit Philosophos quoque nobilissimos agnouisse substantias ἀσωμάτους, καὶ ἀμερεῖς *incorporeas, & partium expertes*; tum subiici heic potest, quod ex Platone desumptum habet Cicero

Ipsi Animas hominum immortales contra Epicureos.

——— Cicero, dum ad perpetuam illam motionem, qua perpetuum Animum probat, adiungit etiam simplicitatem, incompositionemque, ob quam non possit diuidi, neque proinde ipsa sui dissolutione interire. Fuit id prima Tusculana; verùm in Catone maiore contractiùs, vti postquam illud præmisit; *Sic mihi persuasi, sic sentio: cùm tanta celeritas Animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorumque prouidentia, tot artes, tanta scientiæ, tot inuenta, non posse eam naturam, quæ res tantas contineat, esse mortalem:* tum sequitur, *Cùmque semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia se ipse moueat; ne finem quidem habiturum esse motus; quia nunquam se ipse sit relicturus: & cùm simplex Animi natura esset, neque haberet in se quidquam admistum dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi; quod si non possit, non posse interire.*

Secundum ex eo, quòd Mens, Animusve gignatur, adolescat, vigescat, senescat, deficiatque cum corpore;

Præterea gigni pariter cum corpore, & vna
Crescere sentimus, paritérque senescere mentem
Nam velut infirmo pueri, teneróque vagantur
Corpore; sic Animi sequitur sententia tenuis.
Inde vbi robustis adoleuit viribus ætas,
Consilium quoque maius, & auctior est animi vis.
Post, vbi iam validis quassatum'st viribus æui
Corpus, & obtusis ceciderunt viribus artus,
Claudicat ingenium, delirat linguáque mensque,
Omnia deficiunt, atque vno tempore desunt.
Ergo dissolui quoque conuenit omnem Animai
Naturam, ceu fumus in altas aëris auras;
Quandoquidem gigni pariter, paritérque videmus
Crescere, &, vt docui, simul æuo fessa fatiscit.

Cùm sint verò in hoc argumento distinguendæ partes duæ; vna, quod Anima nascatur; altera, quod crescat, senescátque cum corpore (Lactantius certè qui aliquot Lucretij argumenta soluit, habet pro primo partem priorem illis verbis, *Quoniam cum corpore, inquit, nascitur; cum corpore interéat necesse est*) [lib. 7. c. 12.] idcircò videtur seorsim de vtraque esse dicendum. Et ad priorem quidem quod attinet, ea est ipsummet argumentum, quod à Cicerone Panætio tribuitur. *Vult enim, inquit, quod nemo negat, quicquid natum sit interire; nasci autem Animos, quod declarat eorum similitudo, quæ procreantur, quæ etiam in ingeniis, non solùm in corporibus apparet.* Non est porrò, cur responsioni à Lucretio factæ hæreamus; supponit enim, quod etiam habet expressiùs aliquantò pòst, *Interire prorsùs Animam non posse, quoniam ex Dei spiritu, qui æternus est, originem ceperit,* ac idcircò ait, *Quamuis corpus, & Anima inter se coniuncta, & sociata nascantur, vtrumque tamen in naturam suam*

redire, & quod ex terra fuit, in terra[m]
quod ex cælesti spiritu, id constare, e[t]
semper, quoniam diuinus spiritus [per]
sit; vnde & ipsum Lucretium ...
quid assereret oblitus, & ...
dem vera ratione hos versus [sed ...
rum loco posuerit;

Cedit enim retrò, de terra quod fuit a...
In terram; sed quod missum'st ...
eris,
Id rursus Cæli fulgentis templa ...

Non est, inquam, cur responsioni ...
tiæ isti hæreamus, quòd ...
plerisque Hæreticis, tanquam ...
sumpta ex Pythagora, Platone, ...
tiùs memoratis Philosophis; ...
praua interpretatione loci illius ...
Inspirauit Deus in faciem hominis ...
vitæ. Quare & respondendum ...
illud Axioma, *Quicquid natum si[t] ...*
non ita admitti à Philosophis, ...
los præcipuum Plato ab hac lege ...
quæ Opifex esse perpetua vellit ...
Deum tum Dæmonas, tum Sidera ...
dita assantem inducit, *Quæ facta ...*
indissolubilia me volente sunt. Quippe ...
dem quicquid vinctum est, potest ...
velle id soluere quod præclarè est ...
bene se habet. Quamobrem, ... geniti illis, immortales minimè ...
dissolubiles penitus: sed animarum ... soluemini, neque mortis fatum ... id nempe adepti mea voluntate, ... maius, potentiúsque est ... gigneremini, colligati. Respondendum ... ex antedictis est, huiusmodi ... dem verum, atque admittendum ... corporeis, & compositis; at ... dumque esse in incorporeis, ... Ac ne insistam comparationi ... rerum simplicium cum compo... tum sit res simplices velti in ... & quod attinet saltem ad ... corrupta perseueret, quum ... hominis initio fuisse nihil ... abs re Effatum negatur, ad ... attinet. Etenim licet prima ... non sit, produci-ne quidpiam ... possit; si aliunde tamen probetur, ... quid incorporeum, ... siue improductum, siue product... posse ob expositam ... Dico autem *prima fronte*; ... possimus ratiocinando ... aliunde fuerit probatum ... quidpiam incorporeum, ... comprobetur. Vt enim ab ... agitur, non abeamus; cùm ... corpoream superiùs ... ratiocinari esse illam ... si improducta, ... dorum altero esset; ... rem, & ab omni alio ... vt pars alteri adhærens, ... in corpus inducitur. Non ... dam per se, & ab æterno ... stantiam ex eo arguimus, ... sit nobis status illius æterni ...

rerum vniuersitas caeteros alioquin initio, seque neque Authorem, neque Curatorem habere, sicuti suo loco demonstratum est; quid, cùm proinde homines ab æterno semper forent, fuisse oporteret illos infinitos, ac proinde aut Animas ante omne excogitabile tempus fuisse numero infinitas, aut easdem per circuitum, seu transmigrationem quandam in-[illegible], ex ordine multis, imò infinitis humanis infuisse, cùm tamen & esse repugnet infinitum numerum (ut in illo admirantur tot senarij, denarij, millenarij, &c. quot vnitates; ac idcirco dari quidpiam infinito infinitius, quod absurdum est) & fuisse iam Animas nullas in aliis, qui nos præcesserunt, hominibus, nullum monimentum, vestigiumve est, nisi in illis Pythagoræ, Empedoclis, consimilibusque fabellis. Non esse quoque particulam ex incorporeo alio desumptam, ex eo arguitur, quòd incorporeum, sicut mole, ita etiam particulis, in quas diuidi valeat, caret: cùm &, si aliquæ ex ipso decipi possent particulæ, iam corporum instar exsolubile corruptionique obnoxium foret, quò magis est mirum Platonem, cùm Deum, seu Mentem Diuinam incorpoream statuerit, habuisse tamen Animam, vt particulam inde delibatam, aut reputasse Animam esse inexsolubilem, quæ exsolubilis naturæ pars foret. Nam quod fortè quis dixerit degentem in corpore Animam manere semper à suo toto, tanquam omnia (ac ipsum etiam corpus) permeante indiuulsam, id ex eo redarguitur, quòd vnà cum corpore motum subiens, nunc ad has, nunc ad alias sui totius partes accedit, neque id possit, quin à prioribus discedat, atque diuellatur; eo modo, quo pars aëris, dum vento percussa aërea spatia pertransit. Itaque, cùm neutro illorum modorum esse Anima introducta possit, producta sit, necesse est; quisquis tandem sit productionis modus. Quanquam & licet ratiocinari productionem huiusmodi non esse ex materia; cùm Anima immaterialis sit, ac esse proinde ex nihilo, & à causa quidem, cuius potentia ad hoc præstandum, immensa sit, totiusque naturæ viribus superior; qualis profectò Deus, nec alius reuera esse solus potest: vt citato loco suprà diximus. Ex hoc autem demum efficitur, vt Anima possit ex natura sua, hoc est quatenus incorporea, esse expers interitus, & tamen nihilominus vnà cum corpore habere. Ad posteriorem partem quod spectat; videri potest responsio (quæ vsurpari etiam aduersus aliqua sequentia argumenta possit) ab Aristotele ipso præoccupata. Appositus sanè est locus, vtcumque aut contradictionem in Aristotele demonstret, aut interpretationes eorum pati valeat, qui statuunt fuisse Animam ab ipso habitam mortalem. Textus ille est, & sic habet, *Innasci autem Intellectus videtur, & substantia quædam esse, nec corrumpi.* Ibid.
Nam si corrumperetur quidem id maximè fieret ab hebetatione illa, quæ in senectute contingit; nunc autem res perinde fit, ac in ipsis etiam sensuum instrumentis. Si enim senex oculum iuuenilem reciperet, non secus ac ipse iuuenis videret. Vnde & senectus non ex eo est, quod quid

quam passa Anima sit, sed quod simile aliquid, vt in ebrietate, morbisque euenit; ipsaque intelligendi, & contemplandi facultas, propter aliquid aliud interius corruptum marcescit; cùm ipsum interim impassibile, passionisque expers maneat. Ob quæ sanè verba nequicquam non est, quòd dicimus mutationem omnem, quæ videtur in Anima, parte eius ratiocinante, donec corpus adolescit, senescitque, contingere, nò contingere reuerà in ipsa, sed in aliquo alio interiore ab ipsa distincto, vt pote Phantasia, eiusque organo, quo bene, maléve affecto non ipsa aliquid patitur, sed illius duntaxat functiones vigeant, aut marcescant. Nimirum cùm ideò sit in corpore, vt rerum notitiam, interueniente Phantasia, in quam rerum imagines per sensus transmittuntur, hauriat, &, vt de illis ratiocinetur, occasionem accipiat ex ipsis imaginibus, quas in Phantasia residentes diximus suo loco appellari Phantasmata; ideò Anima sub initium ætatis nihil, parumve ratiocinatur, quia nulla, paucave Phantasmata sunt, ex quibus ratiocinij texendi occasionem habeat. Progressu verò temporis ideò & vberius ratiocinatur, & perfectius, quòd iam vt plura, ita clariora, ordinatioraque Phantasmata adsunt. Decrepita autem denique ætate ideò nihil, parumve, aut decortè ratiocinatur, quòd Phantasmata aut omninò, aut magna ex parte delentur, & quæ supersunt, tum obscurè, tum perturbatè repræsentantur. Da porrò seni vt iuuenilem, quod Aristoteles ait, oculum, ita cerebrum, iisdemque imaginibus instructam Phantasiam; & Anima tum declarabit non seipsam senuisse, sed sibi idem contigisse, quod per ebrietatem, ac morbum. Nempe, vt cessante ebrietate, aut morbi vehementia non apparet ampliùs delirans, sed ob cerebrum restitutum, persanatamque Phantasiam, sicut priùs ratiocinans; ita cerebro, Phantasiaque iuueniliter iterum affectis apparebit Anima non amplius repuerascere, sed, vt, priùs, ratiocinari; atque adeò ostendet quicquid contigit mutationis, non in se, sed in ipsa Phantasia, eiusque organo contigisse. Simile est enim, ac si scriba idoneo pulis calamo sit eleganteis characteres delineauerit, nec possit tamen ampliùs vbi calamus est per vsu labefactatus delineare, aut si quis forti equo vectus Olympia sæpe vicerit, nec possit tamen, vbi equus est senio confectus, ampliùs vincere. Restitue quippe eodem statu illi calamum, isti equum; ille perinde eleganter scribet, iste perinde coronas magna Olympia merebitur. Vt paucis dicam, quicquid est mutationis, aut vitij ex parte instrumenti est, non verò ex parte præcipui agentis.

Tertium, ex eo, quod Animus non solùm laboret morbis, sed atringatur etiam à morbis ipsis corporis.

Huc accedit, vti videmus, corpus vt ipsum
Suscipere immaneis morbos, durumque dolorem;
Sic Animum curas acreis, luctumque, metumque,
Quare participem leti quoque conuenit esse.

Esse Animam [illegible] immortalem contra Epicurum.

Esse Animam hominum immortalem contra Epicurum.

Quin etiam morbis in corporis avius errat
Sæpe animus; dementit enim, deliraque fatur;
Interdumque gravi lethargo fertur in altum,
Æternumque soporem oculis, nutuque cadenti;
Unde neque exaudit voces, neque noscere voltus
Illorum potis est, ad vitam qui revocantes
Circumstant, lacrymis rorantes ora, genasque.
Quare Animum quoque dissolvi fateare necesse est,
Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
Nam dolor, ac morbus leti fabricator uterque est,
Multorum exitio perdocti quod sumus ante.

Est verò & hoc alterum argumentum Panætij; nam de illo pergens loqui Cicero, *Alterum autem affert rationem*, inquit, *Nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum; dolere autem Animos; ergo etiam interire.*

1. Tuscul.

Verumtamen, quod spectat quidem ad delirium, atque lethargum, responsio patet ex mox deductis. Mens nimirum potest tam per delirium malè, quàm per lethargum nullo modo functiones suas exercere; non illo sui vitio, sed Phantasiæ, aut organi, quod aut perturbetur, aut planè obcæcatur. Quod attinet verò ad passiones, quæ sunt, aut habentur, quasi quidam proprij morbi Animi; videtur primùm posse responsio ex Aristotele desumi; qui etenim citato loco subijcit, *Amorem, odium, & alias passiones esse non Intellectus, sed corporis ipsum habentis; esse enim fortè Intellectum aliquid divinius, & passionis expers.* Scilicet quasi propria functio sit Intellectus intelligere, & ratiocinari (utcumque ille etiam cognitionem inter passiones numeret) passiones verò ad Appetitum, qui facultas sit corporea, pertineant. Tametsi enim passio cognitione posterior sit, & ab ipsa dependeat; ut ideò recipi in subiecto, cuius est cognitio, debere videatur; nihilominus, quia donec Anima in corpore est, corporeis imaginibus, quæ in Phantasia sunt, utitur; ac ipsa interim Phantasia res imaginando menti collaborat, & ad cognitionem Phantasiæ mentis appetitus corporei, seu sensitiuus sequitur; idcircò fieri inde potest; ut tota commotio, seu passio ex parte appetitus, corporisque sit, ipsaque Mens maneat passione immunis: eo modo, quo hero, famuloque eodem incedentibus vià tota sarcinarum gestatio penes famulum est, herus autem incedit liber. Deinde verò, quia in Anima quoque, superiore ve eius parte Rationali, quidam appetitus est admittendus (is nempe, quem vulgò à nomine actionis, Voluntatem nominant) ut quo experiamur nos ferri ad ea, quæ honesta, & Diuina sunt, & qui superesse post mortem in Anima debeat, cùm seu in statu fœlicitatis, voluptatem, seu in statu miseriæ, dolorem, quæ ad aliquem appetitum referuntur, sensurus sit; ea de causa dicendum est, admitti quidem posse, iuxta ea, quæ suo loco deduximus, quosdam motus in Anima, qui ob aliquam analogiam cum appetitus sentientis motionibus, passiones

1. de an. 4.

dicantur; sed quæ passiones tam... non sint, ut cum quadam dila... pressione, continuitatis solutione, &... bus, quæ possunt quodpiam dim... re substantiæ, contingat. Neque... dem mirum in re, quæ incorporea si... cùm etiam inter res corporeas, vide... e. aurum, amiantum, & similia... habere inconsumptam, indissipabil... igne, qui nihil aliud non destruit; &... teles ipse substantiam corporum cæl... cuiusmodi faciat, ut eadem quidem sub... quæ inferiora, alteretur, & eadem... que incalescat, neque incendatur... uatur, neque pereat, eo modo, quo h... feriora.

Quintum, ex eo, quòd in ebrietate h... betur Mens, & Animæ vis collabascat,

Denique, cur hominem, cùm vini vis pe...
travit
Acris, & in venas discessit ditus ar...
Consequitur gravitas membrorum, p...
diuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua, ma...
Mens?
Nant oculi, clamor, singultus, iurgia g...
cunt?
Et iam cætera de genere hoc quæcumque...
quuntur,
Cur ea fiunt, nisi quòd vehemens viole...
vini
Conturbare Animam consuevit corpor...
ipso?
At quæcumque queunt conturbari, in...
diri,
Significant, paullò si durior insinuarit
Causa, fore ut pereant, ævo privata f...
turo.

Verùm id solutum manet ex iam dictis. ...que enim est ipsa Mens, quæ madet, sed ...ticum, atque Phantasia, cuius ... solis, confusisque factis speciebus, ... Mens ea claritate, distinctioneque, ... vti. Quod superest autem, ... quæ in membris creatur, non iam ad ... tem, sed ad partem inferiorem Animæ, ... motrix virtus est, spectat. Quinquam ... potest, vacillationem huiusmodi non ad ... mam esse referendam, sed ad partem corpo... quæ labefactatæ non valeant amplius ... ma, ut antea teneri, ac regi. Ut enim glo... ræ compacta potest longè proijci, ... in pulverem non potest; neque tamen ... propterea imbecillitas manum occup... quæ membra bene temperata ad nota ... compositos obtemperasse Animæ, ... hilominùs subingrediente vino, ... eius vapore soluuntur, incapacia ... dem-met regiminis; neque ideò Ani... euadit in se imbecillior.

Quintum, ex eo, quòd in morbo ... Epileptico desipientia, ac Animæ vehe... iactatio, distractioque fiat,

Quin etiam subita vi morbi, sæpe coacti...
Ante oculos aliquis nostros, ut fulm...
ictu,
Concidit, & spumas agit, ingemit, & tre...
artus,

Desipi

Despicit, extentat neruos, torquetur, anhelat,
Inconstanter & in iactando membra fatigat.
Nimirum quia vis morbi distracta per artus
Turbat agens Animam; spumantes æquore salso
Ventorum vt validis feruescunt viribus vndæ.
Exprimitur porrò gemitus, quia membra dolore
Afficiuntur, & omninò quod semina vocis
Eiiciuntur, & ore foras glomerata feruntur.
Desipientia fit, quia vis Animi, atque Animai
Conturbatur, & vt docui, diuisa seorsum
Disiectatur eodem illo distracta veneno.
Inde, vbi iam morbi se flexit causa, reditque
In latebras acer corrupti corporis humor,
Tum quasi talipedans, primùm consurgit, & omneis
Paulatim redit in sensus, Animamque recipit.
Hæc igitur tantis vbi morbis corpore in ipso
Iactentur, miserisque modis distracta laborent;
Cur eadem credis sine corpore in aëre aperto
Cum validis ventis ætatem degere posse?

Verùm heic eadem, quæ mox est responsio facta, congruit. Cùm nempe ille ater humor, seu vapor comparari cum vino possit; ac sit aliunde tantò violentior, quantò malignitate sua magis inficit, deturbatque organa, quibus indebitè affectis non potest non existere incompositos illos motus: quemadmodum, quantumlibet aliquis peritus fueris citharista, non poteris tamen non dissonanteis cantilenas exprimere, si perturbatè intenderis, ac distenderis chordas citharæ, quæ harmonicè antè pulsabantur.

Sextum, ex eo, quòd Mens perinde, ac corpus, medicina ita sanetur, vt necesse sit quidpiam ipsi accedere, decedere, aut parteis saltem transmutari.

Et quoniam mentem sanari, corpus vt ægrum
Cernimus, & flecti medicina posse videmus;
Id quoque præsagit mortalem viuere vitam.
Addere enim parteis, aut ordine traiicere æquum'st
Aut aliquid prorsum de summa detrahere hilum,
Commutare Animam quicunque adoritur, & infit,
Aut aliam quamuis naturam flectere quærit.
At neque transferri sibi parteis, nec tribui vult,
Immortale quod est quicquam, neque defluere hilum
Nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.

19.4 Idem colligi ex Aristotele possit, cùm in Physiognomonicis postquam docuit Animam & corpus συμπάσχειν ἀλλήλοις *coaffici mutuò*, seu pati à se inuicem, ac vt forma corporis ab Animæ habitu alteratur, ita Animæ habitum alterari à corporis forma, *id*, inquit, *ex eo maximè manifestum fit, quòd cùm insania esse in Anima videatur, Medici purgantes corpus pharmacis, & certo victus regimine circa ipsum vsi, Animam liberant ab insania.* Verùm patet quoque fere ex iam-dictis, imò ex ipsis etiam verbis Aristotelis, quid responderi heic valeat. Nam quòd interdum quidem Elleboro, aliisque id genus corporeis remediis curari possit quæ insania, seu insanitas Mentis dicitur; constat nihilominus curationem hanc pertinere totam ad corpus, hoc est ad ipsum cerebrum, seu quæcumque alia sit Phantasiæ sedes, quam solam purgari, restituique necesse sit, vt Mens deinceps valeat functiones suas ritè obire. Ex quo efficitur, vt quemadmodum, si quis ob inæqualem calceorum altitudinem claudicat, claudicatio quidem hominis dicitur; sed tota tamen illius causa in solos calceos referenda sit, solique calcei reducendi ad æqualitatem sint, vt ille nihil in se passus, rectè ambulet; sic dicatur quidem insanitas Mentis, desipientiave Animi; at tamen insaniæ, desipientiæve tota causa constituenda sit in Phantasiam, aut cerebrum, quod solum sanari par sit vt Mens, nihil idcircò passa, munere fungi debitè valeat. Quo loco occurrit illud Xenophontis, in extrema illa ante mortem oratione quam Cyrus moriens habuit, quamque Cicero est interpretatus. *Mihi quidem*, inquit, *nunquam persuaderi potuit, Animos dum in corporibus essent mortalibus viuere, cùm exissent ex iis, emori; nec verò tum Animum esse insipientem, cùm ex insipienti corpore euasisset; sed cùm omni admistione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpisset, tum esse sapientem.* Nempe, quasi sola corporis admistio efficiat, vt esse, qui tamen non sit, desipiens videatur. Quod autem aliunde, etiam in ipsa mente quidam veluti morbi admittantur, eo nimirum sensu, qui dictus iam est; ac ipsis curandis adhibeatur illa, quæ vera Animi Medicina Philosophia agnoscitur; ideò dicendum, sicut Mens suis illis affectibus sine vllo substantiæ detrimento subiacet; sic eam sanari sine vllo eiusdem detrimento posse. Siquidem, cùm illius morbi nihil aliud sint, quàm praui quidam habitus, & habitus nihil aliud sint, quàm quidam habendi se modi; ideò efficitur, vt ij tolli per solam habituum virtutis inductionem valeant, eo modo, quo curuitas virgæ tollitur sola deflexione. Et quamuis omnis similitudo quadam ex parte incongrua sit; hanc tamen vsurpo, quia & curuitas virgæ repræsentare quadantenus habitus vitiosi prauitatem potest; & rectitudo eiusdem eam, quæ in habitu virtutis agnoscitur, & dicitur, ob analogiam rectitudo. Possem verò etiam ad infringendum consequutionem Lucretij comparare Mentem cum auro, quod perseuerat incorruptum non desinit, tametsi ex statu fusionis ad soliditatem suam redeat; possem & cum aliis; verùm id nihil necesse est.

Esse Animas humanas immortaleis contra Epicurum.

Septimum, ex eo, quod homo membratim moriatur, sensumque exspiret; quasi Anima existeret per parteis dissipabilis, absque eo, quòd dici possit colligi Animam introrsum.

Denique sæpe hominem paulatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere sensum,
In pedibus primùm digitos liuescere, & vngueis;
Inde pedes, & crura mori; post inde per artus
Ire alios tractim gelidi vestigia leti.
Scinditur atque Animæ quoniam natura, nec vno
Tempore sincera existit; mortalis habenda'st.
Quod si fortè putas ipsam se posse per artus

Esse Animos hominum immortales contra Epicurum.

Inversum trahere, & patefacta cogere in vnum;
Atque ideo cunctis sensum deducere membris:
At locus ille tamen, quo copia tanta animai
Cogitur, in sensu debet maiore videri.
Qui quoniam nusquam est, nimirum, vt diximus ante
Dilaniata foras dispergitur; interit ergo.
Quin-etiam, si iam libeat concedere falsum
Et dare, posse Animam glomerari in corpore eorum,
Lumina qui linquunt moribundi particulatim;
Mortalem tamen esse Animam fateare necesse est
Nec refert, vtrum pereat dispersa per auras,
An contracta suis è partibus obbrutescat;
Quando hominem totum magis, ac magis vndique sensus
Deficit, & vitæ minùs, & minùs vndique restat.

Verùm facilis est responsio; ac potissimùm si placeat allata inter Animam, Animumque distinctio. Quippe Animo, cuius est intelligere, & ratiocinari in certa interiore corporis parte consistente, & Animâ cuius est sentire, ac vegetare membra per vniuersum corpus diffusâ; nihil vetabit Animam, corpoream cùm fuerit, membratim, sensimque ab extremis vsque artubus deficere, quousque ad regionem, in qua Animus sit ipsi cohærens, defectus perueniat. At verò tueri præclarè licebit non idcircò tunc Animum quoque deficere; sed cùm non-nisi Anima intercedente corpori insit, ideò resoluto suo illo quasi vinculo, excedere à corpore, & incorporeus cùm sit, incolumem, saluumque abire. Quare & negando de Animo ipso concedi tamen Lucretio circa Animam poterit, quòd rescindi, veluti possit, quòd non sit penitùs sincera, quòd mortalis habenda sit; neque esse necesse, vt ille adeò operosè responsionem præoccupet, quæ facienda ipsi non sit de Anima se recipiente, & quasi glomerante interiùs; dicetur enim potiùs desinere Animam sensim, desinente sensim calore, quo membra propter spiritus cum arterioso sanguine ad ipsa affluentes fouentur. Dico autem, si maximè huiuscemodi distinctio probetur. Nam communis quoque opinio laboriosius quidem, sed se expedit tamen, cùm faciendo Animam incorpoream licet toto corpore fusam esse, non extensione quantitatis, seu molis, sed ea quæ fieri intelligitur appellata replicatione, siue eiusdem, vt loquuntur entitatis positione in singulis partibus, ita vt tota in toto sit, & tota in qualibet parte: Respondet, Animam, dum artus frigescunt, desinere quidem ibi esse, sed non rescindi nihilominus, neque imminui, aut perire; quòd tota semper in residua corporis parte superstes sit, quousque interiorem, ac præcipuam sedem, vt putà cerebrum, aut cor, animare desinens, corpori tandem vale dicat, incolumisque ab illo abeat. Vale & pari modo dicet non esse, necesse vt Lucretius sibi illam introcessionem fingat, quando ob illam replicationem Anima in partibus illis non sic desinat, vt idcircò vel pereat, vel in seipsam subingrediatur; sed vt perdat solùm applicationem ad caleis partes, tota alioquin in cæteris manens, quæ non est in omnibus simul, quàm in vnaquaque speciatim integrior, aut maior. Ac ne huiusmodi replicatio, siue constitutio totius in toto, & totius in qualibet parte, videri gratis confici valeat; tueri illa poterit eo, quod vulgò admittunt, exemplo intentionalis speciei, seu imaginis ita fusæ per totum spatium, vt sit tota etiam in parte spatij qualibet; cum vbicumque aut oculum, aut speculum statueris, imago illic reperiatur.

Octauum, ex eo, quòd Mens, sit pars corporis, certæque regioni perinde affixa, atque auris, oculus, alia, quæ dum à toto auelluntur, sensus omnis sunt incapaces.

Et quoniam Mens est hominis pars vna, locoque
Fixa manet certo, velut aures, atque oculi sunt,
Atque alij sensus, qui vitam cumque gubernant,
Et veluti manus atque oculus, naresve seorsum
Secreta à nobis nequeunt sentire, neque esse;
Sic Animus per se non quit sine corpore, & ipso
Esse homine, illius quasi quod vas esse videtur,
Siue aliud quidvis potius coniunctius ei
Fingere; quandoquidem connexu corpus adhæret.

Verùm, vt taceam non modò Mentem, sed ipsam quoque Animam impropriè dici corporis partem, vt aures, aut oculi sunt, quatenus hæ partes ad integritatem, Anima ad essentiam spectat; & Anima inest illis, omnibusque ipsa vel illarum nulla; ex quo efficitur, vt ne ipsa quidem circa incapacitatem sentiendi, à pari dici cum illis debeat; cùm ea sit ipsummet sentiendi principium, illæ, nisi per ipsam sentire non valeant. Vt taceam id, inquam, pernegandum est Mentem esse partem, velut aures, aut oculos; cùm secus, ac omnes cuiusmodi partes, incorporea sit, & secus ac illæ, sit sibi, habeatque in se; & ex se vitalis suæ actionis principium. Neque enim ab alio intelligendi, aut ratiocinandi vim, quemadmodum auris audiendi, aut oculus videndi mutuatur; verùm à seipsa illam habet; ac idcircò mirum non est, si separata à corpore auris non audiat, neque seiunctus oculus videat; secreta autem à corpore Mens intelligat, ac ratiocinetur.

Nonum, ex eo, quod Animus, Animaque, & corpus ea necessitudine coniuncta tenentur, vt sicut corpus Animo, Animaque destitutum nullam vitalem functionem obire potest; ita neque possit Animus, aut Anima, vbi excessit in aërem; nisi quis ipsum coalere in Animal dicat.

Denique corporis, atque Animi viuata potestas
Inter se coniuncta valent, vitâque fruuntur
Nec sine corpore enim vitales edere motus
Sola potest Animi per se natura; nec autem
Cassum Animâ corpus durare, & sensibus vti
Scilicet auulsus radicibus vt nequit vllam
Dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto;
Sic Anima, atque Animus per se nil posse videntur.
Nimirum, quia per venas, & viscera mixtim,
Per neruos, atque ossa tenentur corpore ab omni;
Nec magnis interuallis primordia possunt
Libera dissultare; ideo conclusa mouent se
Sensiferos motus, quos extra corpus in auras
Aëris haud possunt post mortem eiecta moueri

Corpo

Corpus enim, atque animai erit aër, si cohibere
Sese Anima, atque in eo poterit concludere motus,
Quos antè in neruis, & in ipso corpore agebat.
Quare etiam, atque etiam resoluto corporis omni
Tegmine, & eiectis extra vitalibus auris,
Dissolui sensus Animi fateare necesse'st,
Atque Animam; quoniam coniuncta'st causa duobus.

Spectare huc posse videtur locus ille ex Epicuri Epistola ad Herodotum; Καὶ μὴν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, ἡ ψυχὴ διασπείρεται, καὶ οὐκ ἔτι ἔχει τὰς αὐτὰς δυνάμεις, οὐδὲ κινεῖται, ὥστ' οὐδ' αἴσθησιν κέκτηται. Οὐ γὰρ οἷόν τε νοεῖν αὐτὴν αἰσθανομένην μὴ ἐν τούτῳ τῷ συστήματι, καὶ ταῖς κινήσεσι ταύταις χρωμένην, ὅταν τὰ στεγάζοντα, καὶ περιέχοντα μὴ τοιαῦτα ᾖ, ἐν οἷς νῦν οὖσα ἔχει ταύτας τὰς κινήσεις. *Sed & soluto toto corpore Anima ipsa dissipatur, neque habet amplius easdem facultates, neque mouetur amplius, neque idcirco adeò amplius sentit. Neque enim potest intelligi eandem rem etiam nunc sentire, quae motibus iisdem non vtitur amplius, cùm non insit amplius in eadem compagine; siue cùm illa amplius non sint, quibus tegitur, continetúrque, & in quibus nunc existens Anima huiuscemodi edit motus.* Quin posse huc etiam spectare videtur, quod edisserit Aristoteles, *Esse quidem Animam separabilem, si aliquam functionem habeat, quam sine corpore exerceat; v. c. Intellectionem, quae ipsius maximè propria, si ea modo quapiam imaginatio non sit, aut sine imaginatione non fiat:* cum verò secus se habere, ac Intellectionem sine imaginatione non esse ex eo argui, quod *necesse sit eum, qui speculatur*, intelligitve aliquid, *speculari simul aliquod Phantasma*, siue, quod est idem, vnà imaginari. Verùm vtcumque Animi, Animae coniunctio cum corpore arcta sit; & maxima pars actionum vitalium ad totum compositum spectet, non sequitur tamen, si corpus exserere nullas sine Animo, Animáque non valeat; non posse Animum, Animamque exserere vllam sine corpore; quòd Animus, & Anima sint corpori vitae principium, non contrà. Profectò, vt dum militem videmus gladio, aliísque armis pugnantem, non dicimus tamen illum armis destitutum non posse plagam vllam inferre, cùm manus adhuc suppetant, quibus infligere illam possit; sic cùm Animus, Animaque membris vndique, vt panoplia quadam induatur, organisque adeò corporeis functiones varias obeat; dicendum tamen non est, vbi istum omnem quasi militarem apparatum exuerit, nullam ipsi neque sentiendi, neque intelligendi superesse functionem. Neque verò erit propterea necesse, vt cùm in auras excesserit ille aërea, seu alia regio, in qua fuerit, animum dicatur (quando neque in aëre, neque in alio corpore aut dispositiones erunt ad vitalem informationem, aut organa, quibus ad vitae actiones obeundas contueatur:) neque liberit, quod sum Epicurus idem corpus fouens, continensque exigat, quando & corpus fuerit dumtaxat quasi militare quoddam indumentum, quod non ita fouet, continetque Animam quin ipso exutus, nisi easdem, saltem quasdam alias per se exserere actiones valeat.

Hinc ad Aristotelem quod spectat, dico primùm, licet concedamus Animam, donec degit in corpore nullam, nisi ipso intercedente, operationem exercere; non ideò tamen magis sequi illam à corpore inseparabilem, ac nullam sine eo functionem exserere posse, quàm non posse militem panoplia exutum constare quidpiam per se agere. Tametsi enim discrimen quoddam propter informationem sit; quod ad operationem tamen, quae de agitur attinet, tam sunt arma organa mortua sine milite, quàm corporis membra sine Anima; & vt membra ab Anima, ita arma à milite vsurpata quasi animantur. Dico secundò falsum esse nullam esse Intellectionem, quae Imaginatio non sit, aut sine imaginatione non fiat. Ostensum est enim, licet Intellectus occasionem sumat ex iis, quae sunt in Phantasia imaginibus, ratiocinandi de ipsis rebus; eò tamen ipsum prouehi, vt illa intelligat, quorum imaginatio in homine sit nulla. Sicque illum, qui speculatur, seu intelligit v. c. magnitudinem illam Solis, quae se habet in se, non speculari simul aliquod Phantasma, seu quod est idem, imaginari, habereve sibi obiectam imaginem magnitudinis illius immensae. *Esse Animos hominum immortales contra Epicurum.*

Decimum, ex eo, quòd Anima subducta, corpus collabascens computrescat, ac foeteat; subducta, inquam, fumi instar, per corporis flexus, ac poros, atque idcircò sit minutim diuisa, vt in ipso sui egressu prorsus comparata ad dispersionem fuerit,

Denique cùm corpus nequeat perferre animai
Discidium, quin id taetro tabescat odore;
Quid dubitas, quin ex imo, penitúsque coorta
Emanarit, vti fumus, diffusa Animae vis?
Atque ideò tantà mutatum putre ruina
Conciderit corpus penitus, quia mota loco sunt
Fundamenta foras Animae, manantque per artus,
Perque viarum omnes flexus, in corpore qui sunt,
Atque foramina? Multimodis vt noscere possis
Dispertitam Animae naturam exisse per artus;
Et priùs esse sibi distractam corpore in ipso,
Quam prolapsa foras enaret in aëris auras.

Verùm hîc valeat eadem, quae ad septimum est facta responsio. Nam admissa quidem illa inter Animum, Animamque distinctione, Animus, cùm sit incorporeus, sic auolabit à corpore, vt per ipsum incolumis, indiuisusque transeat, tanquam locum non occupans, & sit perinde per locum plenum, ac per inanem efferens: Anima autem, quasi corporea, poterit, ceu fumus concisa, dispergi. Nisi admittatur distinctio, dici poterit Animam toto fusam corpore, ita ab ipso auolare, vt pars rationis, incorporea cùm sit, exeat ab ipso incolumis, ob loci inoccupationem, ac tam facilem transitum per corporis parietes, quàm per eius poros. Quod autem ex eius discessu corpus putrescat, ac foeteat, causa est defectus agitationis illius vitalis, quae materies putredinis partim subsidere, fermentarique non sinebant; partim ita discutiebatur, vt extenuata abscederet.

Esse Animos hominum immortales contra Epicureos.

Vndecimum, ex eo quòd, in vulgò vocato Animi deliquio Animi, Animæque vis sic conlabefiat, vt paullò graniore causa incidente, planè dissoluenda arguatur,

Quin etiam, finis dum vitæ vertitur intra,
Sæpe aliqua tamen è causa labefacta videtur
Ire Anima, & toto solui de corpore membra,
Et quasi supremo languescere tempore vultus.
Quod genus est Animo malè factum cùm perhibetur,
Aut Animam liquisse, vbi iam trepidatur, & omnes
Extremum cupiunt vires reprendere vinclum.
Conquassatur enim tum Mens, Animæque potestas
Omnis, & hæc ipso cum corpore conlabefiunt:
Vt grauior paullò possit dissoluere causa.
Quid dubitas tandem, quin extra prodita corpus
Imbecilla foras in aperto, tegmine dempto,
Non modò non omnem possit durare per æuum,
Sed minimum quoduis nequeat consistere tempus.

Verùm, eadem rursus in promptu responsio. Cùm enim illa *Animi*, *Animæque defectio*, λειποθυμία, λειποψυχία, non aliunde contingat, quàm ex præclusione meatuum, per quos transmittuntur vitales, animalesque spiritus, quibus, vt ministris ad vitam, sensumque, & motum Anima vtitur; ideircò, si citra illam distinctionem, Anima toto corpore fusa incorporea sit, totus defectus non in ipsam, quæ perstet semper incolumis, sed in organa, quæ inepta vsurpando fiant, conijciendus erit; ac si paullò grauior causa incidat, Anima quidem planè excedet; verùm non propter dissolutionem, imbecillitatemve suam, sed ob defectum dispositionum, quibus in corpore tenebatur. Sin Animus solus incorporeus sit; tum, vtcumque Anima cum spiritibus, organisque conlabefiat, ipse tamen sospes manebit, ac ob id solùm non intelliget, quòd ob labefactatam cum cerebro Phantasiam, ansam ampliùs accipere ex residentibus in illa imaginibus nequeat; &, si causa occurrat aliquantò grauior, à corpore etiam abibit, ob id solùm, quòd Anima, cuius interuentu corpori cohæret, ad ipsam eius sedem deficiat. Præterea autem quandam esse λειποψυχίας speciem, Ecstasin nempe illam Diuinorum virorum, in qua Animus ad intelligendum Diuina sic attollitur, vt si extra corpus versaretur. Et cùm somnus quoque quædam procidentia, defectioque Animæ sit, prætereo etiam quod Cyrus in citata illa apud Xenophontem oratione ait, dum, *Dormientium animi*, inquit, *maximè declarant diuinitatem suam; multa enim, cùm remissi, ac liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cùm se planè corporis vinculis relaxauerint.*

Duodecimum, ex eo, quòd morientium nemo experiatur Animum ex corpore toto, ac Animum ipsum speciatim ex regione pectoris, per iugulum; & os exire insolutum, & non in ipso potiùs pectore deficere; vt quemlibet sensum in organo suo,

Nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
Ire foras Animam incolumem de corpore toto,
Nec priùs ad iugulum, & superas succedere fauces;
Verùm deficere in certa regione locatam,
Vt sensus alios in parti quemque sua scit
Dissolui.

Verùm, cùm nemo sit morientium, qui momento illo extremo, quo Animus esse in pectore desinit, dicere adstantibus possit, agnoscere se quid Animo fiat, aut quorsum, & quomodo euadat; obiicit profectò Lucretius eiusmodi experimentum de quo neque ipse, neque alij constare possit. Quod memorat verò ascensum, exitumque per iugulum, & fauces, quasi Animus quocumque labante, penetrare exeundo per corpus non valeat, vulgarem dumtaxat opinionem notat; quatenus vulgus non satis capiens quæ incorporea natura sit, & quemadmodum, nullum corpus eius traiectioni obsistere valeat, censet Animum debere per eundem patentem meatum, quo halitus è pectore expiratur, foras prodire.

Decimum-tertium, ex eo,

——— *quid si immortalis nostra foret Mens:*
Non iam se moriens dissolui conquereretur,
Sed magis ire foras, vestemque relinquere, vt anguis.
Gauderet, prælonga senex aut cornua ceruus.

Verùm hac de re dictum iam, cùm esse Appetitum Immortalitatis naturalem ostenderemus, vtcumque hæc vita præsens lenocinio maiorem sui potiorem esset, eo modo, quo appetitus Immortalitatis naturalis esse non desinit, vtcumque præsens quæpiam voluptas ipsius oppositi affectum potiore pelliciat. Ac ne prætereamus vsu-venire, vt plerique sani, damnati licet, affecti, commutationem mortemque aliaque id genus similia, accedere possit, quod respondet Lactantius, quidque responsioni ad argumentum antecedens fuisse quadantenus congruit. Nam *Equidem*, inquit, *neminem vnquam vidi, qui se quereretur in morte dissolui. Sed ille fortasse Epicureum aliquem viderat, etiam dum moritur, philosophantem, vt de sua dissolutione in extremo spiritu dissereret. Quomodo sciri potest, vtrum dissolui se sentiat, an corpore liberari; cùm in extrema lingua muta est? Nam dum sentit, & loqui potest, nondum dissolutus est, vbi dissolutus est, iam nec sentire, nec loqui potest. Aut ergo queri de dissolutione non potest, aut iam non potest. At enim antequam dissoluatur, intelligit se dissolutum iri. Quid quod videmus plerosque morientium non dissolui se queri, sed exire se, & proficisci, & ambulare testari; idque aut gestu significant, aut, si adhuc possunt, & voce pronunciant. Vnde apparet, non dissolutionem fieri, sed separationem, quæ declarat Animam permanere.* Hactenus ille. Iunc porrò etiam id subiunget, quod

apud Ciceronem Cato, dum & ratione, & suo exemplo isti argumento veluti occurrit. *Quid, quod sapientissimus quisque aequissimo Animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur Animus is, qui plus cernat, & longius, videre se ad meliora proficisci; ille autem cuius obtusior sit acies non videre? Equidem efferor studio patres vestros, quos colui, & dilexi, videndi; neque verò eos solùm conuenire aueo, sed illos etiam, de quibus audiui, & legi, & ipse conscripsi. Quò quidem me proficiscentem haud sanè quis facilè retraxerit, & tanquam Peliam recoxerit. Quòd si quis Deus mihi largiatur, vt ex hac aetate repuerascam, & in cunis vagiam, valde recusem; nec verò velim, quasi decurso spatio à calce ad carceres reuocari.*

Decimum-quartum, ex eo, quòd, vt nunquam ignis in flumine, aut gelo in igne creatur, sed in propria materia, extra quam non cohaereat; ita Animus non gignatur in capite, aut pedibus, sed in solo pectore, extra quod degere non possit.

Denique, cur Animi nunquam mens consiliumque
Gignitur in capite, aut pedibus, manibusue,
sed vnis
Sedibus, & certis regionibus omnis inhaeret,
Si non certa loca ad nascendum reddita quoique
Sunt, & vbi quicquid possit durare creatum?
Vtque adeò sequitur res rem, nec flamma creari
Fluminibus solita'st, neque in igni gignier algor.

Verùm, quàm nulla sit consequutio, intelligi ex aliis similitudinibus licet. Videlicet aues in nido gignuntur, in quo licet degant, quousque adoleuerint; deinceps tamen extra eum versantur; sic & nuces in arbore, & grana in spica nascuntur; vnde postquam maturuerint, excidunt, & in horreis asseruantur. Ex quo deducere in oppositum licet, posse Animam, Animumue & creari in corpore, speciali ipsius parte; & inde tamen euolare, ac in beatarum Mentium domicilium adduci.

Decimum-quintum, ex eo, quòd oporteret Animam secretam à corpore praeditam etiam sensibus esse, vt posset videre, audire, &c. cùm illi tamen organa non sint; ac tam sine illis sentire non possit, quàm organa ipsa sine Anima,

Praeterà, si immortalis natura Animai'st,
Et sentire potest secreta à corpore nostro,
Quinque, vt opinor, eam faciendum'st sensibus auctam;
Nec ratione alia nosmet proponere nobis
Possumus infernas Animas Acherunte vagare.
Pictores itaque, & scriptorum saecla priora
Sic Animas introduxerunt sensibus auctas.
Atqui neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa
Esse potest Animae; neque seorsum lingua, neque aures
Absque Anima per se possunt sentire, nec esse.

Spectare hùc potest quod vidimus ante obiter obiectum à Plinio, *Quomodo visus, auditus, aut quid agit,* &c. Verùm qui sensus Animae, Animóue secreto attribuunt, is non est visus, auditusue, aut alius sensus propriè dictus, qualis sensione in corpore per oculos, aures, organaque alia intelligimus: sed est vis ipsa intelligendi, quae & generaliore ratione appellatur sensus, quatenus eius functio, cognitio, perceptioque est; & vel ex eo quoque sensus dici potest, quòd suâ eminentiâ speciatim dictos contineat, hoc est per seipsum tam colores cognoscat, quàm visus; tam sonos, quàm auditus percipiat. Nempe hoc fatorum superiorum est priuilegium, vt praeter altiores, nobilioresque functiones, etiam inferiorum, sed excellentiore ratione, eliciant, quod iam antè dictum cùm sit; idcircò non est, cur heic repetatur.

Decimum-sextum, ex eo, quòd cùm sit Anima per totum corpus fusa, scindi mediam necesse sit, si corpus medium raptim scindatur; vel & ex parte, si exempli causâ, falcifero curru praecidatur membrum, cùm & Animam vnà sectam arguat resectae partis motio, quae etiam clariùs in partibus sectae serpentis obseruatur: & si quis totas Animas singulis tribuat partibus, is Animam vnam in multas esse diuisam statuat; vt quomodocunque proinde modo Anima sectatur mortalis,

Et quoniam toto sentimus corpore inesse
Vitalem sensum, & totum esse Animale videmus:
Si subitò medium celeri praeciderit ictu
Vis aliqua, vt seorsum partem secernat vtramque;
Dispertita procul dubio quoque vis Animai
Et discissa simul cum corpore dissicietur.
At quod scinditur, & partes discedit in vllas,
Scilicet aeternam sibi naturam abnuit esse.
Falciferos memorant currus abscindere membra
Saepe ita de subitò, permixtâ caede calentes,
Vt tremere in terra videatur ab artubus id, quod
Decidit abscissum; cùm Mens, tamen, atque Animi vis
Mobilitate mali non quit sentire dolorem;
Et simul in pugnae studio quod dedita Mens est,
Corpore cum reliquo pugnam, caedesque petissit:
Nec tenet, amissam laeuam cum tegmine saepe
Inter equos abstraxe rotas, falcesque rapaces;
Nec cecidisse alius dextram, cùm scandit, & instat.
Inde alius conatur adempto surgere crure,
Cùm digitos agitat propter moribundus humi pes:
Et caput abscissum calido, viuenteque trunco,
Seruat humi vultum vitalem, oculosque patentes,
Donec reliquias Animae reddidit omneis.
Quin etiam tibi si lingua vibrante minantis

Ipsi Animae humanae Immortalitatem tribuisse Epicurum.

Esse Animos hominum immortales contra Epicurum.

Serpentis caudam procero corpore, vtrimque
Sit libitum in multas parteis discindere ferro;
Omnia iam sorsum cernes ancisa recenti
Volnere tortari, & terram conspergere tabo;
Ipsam seque retro partem petere ore priorem,
Volneris ardenti vt morsu premat icta dolore.
Omnibus esse igitur totas dicemus in illis
Particulis Animas? at ea ratione sequetur
Vnam animantem Animas habuisse in corpore multas.
Ergo diuisa'st ea, quæ fuit vna simul cum
Corpore. Quapropter mortale vtrumque putandum'st,
In multas quoniam parteis disciditur æquè.

Verùm hîc iteratò patet, quæ est ad septimum argumentum facta responsio, ob illud quod in eo habetur, *Scinditur æquè Animæ quoniam natura*. Nam, seu admissa distinctione, de qua iam sæpe sæpiùs, nihil prohibebit medium discindi, ac rescindi Animam, vt putà tanquam corpoream; at interim tamen Animus incorporeus omnis diuisionis erit incapax, quatenus, licet donemus ipsum in toto quodam esse spatio, per quod medium ferri acies transeat, penetrabit se cum transeunte ferro, ac in eodem spatio immotus consistet; adeò proinde, vt si eius sedes sit regio cordis, aut pectoris, excessurus quidem eâ dissectâ sit, attamen non factâ sui dissectione, sed desitione Animæ, quæ perdurare, nisi corde incolumi minimè possit. Seu Animâ potiùs, quæ per totum corpus, defensâ incorporea; idem quoque erit de penetratione ipsius cum ferro dicendum; atque adeò, cùm corpus discinderent medium, siue ad pectoris regionem, auolabit ea quidem; verùm defectu dispositionum, quæ ad ipsius in corpore præsentiam necessariæ sunt, non autem vlla diuisione, aut dissipatione sui. Et cùm aliquod membrum rescinderent, residebit semper Anima in trunco, donec idoneum temperamentum cordis, cerebrique superetit (vnde capite obtruncato excedit simul Anima, quia pariter deest, quæ debet esse indesinens reciproca illa spirituum vitalium animaliumque communicatio) in membro autem illo resecto esse cessabit Anima, non vlla agglomeratione, dispeditioneve partium, sed desitione simplici existendi in pluribus sine partibus, siue locis. Illa verò motio, siue agitatio in quibusdam membris resectis superstes, non ab Anima superstite erit, sed à spiritibus intra neruos musculis inspersos superstitibus; vt qui ab ingenita motione desinere non valeant, nisi dum corporis, membrive partibus prolabentibus ita cohibeantur, ac agitari desinant, vt torpor, frigusque inde consequantur. De motione caudæ resectæ serpentis, Animaliumque consimilium nihil necesse est addere; cùm & ipsorum Anima sit haud-dubiè corporea; & quæ partes caudam constituunt, ea contextura, compactionéque sint, vt non facilè collabascant; neque spiritus, qui in longum proinde tempus (scilicet non ita aliunde facilè exhalabiles, vt suo loco deduximus) tueri motitationem possint.

Decimum-septimum, ex eo, quòd si Anima æterna existens insinuaretur in corpus, recordaremur ante actæ vitæ, rerumque in ipsa gestarum, quod nihilominus non fit,

Præterea, si immortalis natura Animai
Constat, & in corpus nascentibus insinuatur;
Cur super anteactam ætatem meminisse nequimus?
Nec vestigia gestarum rerum vlla tenemus?
Nam si tantoperè'st Animi mutata potestas
Omnis, vt actarum exciderit retinentia rerum;
Non, vt opinor, ea ab leto iam longiter errat.
Quapropter fateare necesse'st: quæ fuit antè
Interiisse; & quæ nunc est, nunc esse creatam.

Verùm nihil necesse est ad hoc argumentum dicamus, quòd attingat solùm vocatas Aristoteli, vt iam notatum est aliquoties, *Pythagoricas fabulas*, Horatio, *somnia Pythagorea*. Lactantius quoque ideò tam ipsum, quàm consequentia, quæ eòdem spectant, prætereat, quòd sint *pro falso contra falsum*. Hoc solùm non contra idem falsum, videri quidem cautiùs egisse Platonem, quàm Pythagoram, ille non fuit perinde ac ille commentus meminisse Æthalidas, Euphorbos, Hermotimos, &c. (scilicet cùm nemo omninò omnium hominum patris recordetur) sed huiusce memoriæ loco Reminiscentiam innexit rerum ab Anima priusquàm in corpus immigraret, cognitarum, déque ipsa voluit ex eo maximè constare, quod notiones vniuersales, vt æqualitatis, pulcritudinis, &c. occurrant nobis in mentem ex visis singularibus, in quibus est æqualitas, pulcritudo, &c. quodque quilibet rerum rudis bene interroganti respondens declaret, *se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere*, vt verbo Ciceronis vtar, qui etiam in Platonis gratiam, *Nec verò fieri vllo modo potest, vt à pueris tot rerum, atque tantarum, insitas, & quasi consignatas in Animis notiones quas ennoias vocant, haberemus, nisi Animus, antequam in corpus intrasset, in rerum cognitione viguisset.* Cautiùs quidem, inquam egisse videtur; sed eius tamen fabula parum profectò differt à Pythagorea; vt intelligi vel ex iis potest quæ circa Intellectum disputauimus. Et Reminiscentia sanè eiusmodi naturæ est, vt animaduertere liceat nos ea nouisse, quorum reminiscimur, ac fuisse eo tempore, quo nobis notitia insedit; ac quippiam dicam de circumstantiis locorum, personarum, actionum, quæ nobis vnà in mentem redeunt: in Platonica autem hac Reminiscentia nihil tale obseruatur; neque enim licet recognoscere fuisse aliquod ante natiuitatem tempus, quo ista, quæ iam discimus cognouerimus, aut ex eis quibus quandam facimus quasi gradationem. Nam quid experimur in nobis generales esse notiones, non experimur sanè, nisi postquam ex visis singularibus, ipsas nobis tactu quodam mentis ductu effingimus; ac iis deinceps vtimur, cùm circa visa alia singularia ratiocinamur. Et quòd rudes, ac pueri bene rogantibus respondeant,

spectant, id fit ob notiones, non quas antecessum habuerint, sed quas ab ortu adepti fuerint, quasque ab interrogante insinuatas, sic, obtentam ratiocinandi vim perceperint, ut appositas conclusiones inde eliciant. Unde & certum, quae in pueris, caeterisque observantur, colligere aliud nihil licet, quàm esse in nobis ingenitam quandam intelligendi, atque ratiocinandi vim, qua res priùs incognitas, inexpertasque cognoscere, excogitareque possimus; utcumque ab ipso initio possit cum rasa tabula iuxta Aristotelem comparari.

Decimum-octavum, ex eo, quòd, si Anima insereretur in corpus perfectum, id sic deberet fieri, ut in ipso degeret, quasi avis in cavea, non ut videretur cum eo excrescere, atque ita contexi cum omnibus partibus, etiam solidis, quales dentes sunt, ut inde exire non posset incolumis, proderetque se morti, atque iniuriae obnoxium.

Praeterea, si iam perfecto tempore nobis,
Inferri solita'st Animi vivata potestas
Tum, quom gignimur, & vitae quom limen inimus;
Haud ita conveniebat, uti cum corpore, & unà
Cum membris videatur in ipso sanguine cresse,
Sed velut in cavea per se sibi vivere solam.
Quare etiam, atque etiam nec originis esse putandast
Expertes Animas, nec leti lege solutas.
Nam neque tantopere adnecti potuisse putandum'st
Corporibus nostris extrinsecus insinuatas;
Quod fieri totum contrà manifesta docet res.
(Namque ita connexa'st per venas, viscera nervos,
Ossaque, uti dentes quoque sensu participentur,
Morbus ut indicat, & gelidai stringor aquai,
Et lapis oppressus subitis de frugibus asper;)
Nec tam contextae cum sint, exire videntur
Incolumes posse, & salvas exsolvere sese
Omnibus è nervis, atque ossibus, articulisque.

Verùm quatenus illud argumentum Pythagoreos quidem attingit, nihil curandum est, quod immoremur: quatenus verò nobis quoque ipsis potest obiici, quo profitemur Animas creando infundi in corpus; idcircò solutio iam manet ex iis, quae dicta ad secundum sunt de Animo viso cum corpore oboriri, vigescere, senescereque. Addo verò Animam infundi in corpus, ut in eo sit, tanquam forma verè informans, existensque compositi vitalium actionum principium; quod non fieret, nisi intimè per ipsum corpus diffunderetur, sed maneret planè seiuncta, ut avis manet à circumdante cavea, aut, ut ii, qui faciunt ipsam formam dumtaxat assistentem, perinde se haberet, existendo in corpore, ac nauta in navi, auriga in curru. Quòd autem non ideò ita contexatur cum corporis partibus, ut incolumis exire non possit, causa reperta iam est ex conditione incorporei, cuius ea natura est, ut sine sui laesione & in corpus penetret, & cum ipso corpus totum, partesque eius omneis in eodem loco cohaereat, & subduci ex eo proinde citra sui iacturam possit.

Decimum-nonum, ex eo, quòd, si Anima insinuata extrinsecùs permanare per membra, partesque corporis dicatur, perinde dispertitur, exsolviturque, ut cibus, dum per artus diditur; atque adeò expers interitus non extit. *Esse Animam humanam immortalem contra Epicurum.*

Quod si forte putas extrinsecus insinuatam
Permanare Animam nobis per membra solere;
Tanto quique magis cum corpore fusa peribit.
Quod permanat enim dissolvitur, interit ergo;
Dispertitur enim per caulas corporis omneis,
Ut cibus, in membra, atque artus cum diditur omneis,
Disperit, atque aliam naturam sufficit ex se;
Sic Anima, atque Animus, quamvis integra recens in
Corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur
Dum quasi per caulas, omneis diduntur in artus
Particulae, quibus haec Animi natura creatur,
Quae nunc in nostro dominatur corpore, nata
Ex illa, quae tunc periit partita per artus.
Quapropter neque natali privata videtur
Esse die natura Animae, neque funeris expers.

Verùm, quia idem ex parte fuit, quod mox praecessit, argumentum, ideò eadem est adhibenda responsio; fieri, nimirum permanationem Animae incorporeae per substantiam corpoream, absque ulla dispertitione, dissolutioneque ipsius, ob loci inoccupationem, coexistentiamque in eodem. Sane verò, si potest candor ita permanare per lactis substantiam, ut non propterea dissecetur, sed indiscreti tenoris manens cum ipsa tota cohaereat; quanto Anima id poterit magis cum substantia corporis; quando illic res coexistentes distantiorum sunt, quàm heic generum; substantia nempe, & accidens quae magis distant inter se, quàm incorporea, corporeaque substantiae.

Vigesimum, ex eo, quòd seu Anima discedens è corpore quasdam sui reliquias in eo deserat, dissolubilem arguant delibatae particulae; seu non deserat, reddi causa nequeat, quamobrem tot vermes gignantur in cadavere; cùm dicere quidem totidem Animas eò confluere extrinsecus, unde una excesserit, perabsurdum sit, ac magis adhuc dicere unamquamque aut deligere semina, ex quibus fabricetur sibi corpus proprium, volitando interim, eaque agendo, aut patiendo, quae sine corpore esse nequeunt; aut subire in corpus iam elaboratum, quicum connecti intimè, consentireque non valeat,

Semina praetereà linquuntur, nec-ne animai
Corpore in exanimo? Quod si linquuntur, & insunt,
Partibus amissis quoniam libata recessit.
Sin ita sinceris membris ablata refugit,
Ut nullas parteis in corpore liquerit ex se;
Unde cadavera, rancenti iam viscere vermeis
Exspirant? Atque unde Animantum copia tanta,

Exos,

Esse Animas humanas immortales contra Epicurum.

Exsanguis, & exsanguis tremulos perfluctuat artus?
Quod si forte Animas extrinsecus insinuari
Vermibus, & privas in corpora posse venire
Credis, nec reputas, cur millia multa Animarum
Conveniant, unde una recesserit; hoc tamen est, ut
Quærendum videatur, & in discrimen agendum,
Vtrum tandem Animæ venentur semina quæque
Vermiculorum, ipsæque sibi fabricentur, ubi sint:
An iam corporibus perfectis insinuentur.
At neque cur faciant ipsæ, quareve laborent
Dicere suppeditat; neque enim sine corpore cum sunt,
Sollicitæ volitant morbis, algúque, famíque
Corpus enim magis his vitiis affine laborat,
Et mala multa Animus contagi fungitur eius.
Sed tamen his esto, quamvis facere utile corpus
Quom subeant; at quâ possint, via nulla videtur.
Haud igitur faciunt Animæ sibi corpora, & artus,
Nec tamen est, ut iam perfectis insinuentur
Corporibus, neque enim poterunt subtiliter esse
Connexæ, neque consensu contagia fient.

Verùm, neque Animus, Animaque habitans incorporea, atque ideò illibata, intemerataque excedens, reliquias sui deserit vllas, neque gigni vermes in humano cadauere magis arguit in eo reliquias Animæ, quæ præcesserit, quàm arguat gigni in caseo, in planta, in terra, & vbicumque vermes scaturiunt. Sufficit nimirùm adesse ea corpuscula, propter

a plac. 4.

quæ Democritus quoque apud Plutarchum censuit esse quandam Animæ speciem non in ipsis modò cadaueribus, sed in omnibus etiam rebus, nempe quatenus nihil rerum est, quod sit penitus calorificorum sensificorumque principiorum expers. Quare & nihil est necesse Lucretio impugnare fabellam de animabus vermium insinuatis extrinsecùs; quasi illæ existere alia ratione nequeant, vbi reliquiæ Animæ, quæ præextiterit, non fuerint admissæ; cùm etiam citra totam præexsistentis Animæ substantiam, reperiri possint in cadauere, vti & reperiuntur in cæteris rebus, illa calorifica, sensificaque principia, ex quibus creari tales Animæ, quatenus suo loco, iuxta Epicurum, declaratum est, possint.

Vigesimum-primum, ex eo, quòd, si Animæ toties hactenus commutassent Animalium corpora, deberet sensim esse immutata Animalium indoles, sicque iam leo esset non ferox, ceruus non timidus, vulpes non dolosa; iam canis ceruum fugeret, accipiter columbam, &c. cùm & si quis dicat Animas humanas immigrare solum in humana corpora, dicere non possit, cur igitur Anima fiat è sapiente stulta; cur nullus puer prudens, aliaque id genus,

Denique cur acris violentia triste leonum
Seminium sequitur; dolus volpibus, & fu[...]
cervis
A patribus datur, & patrius pavor inci[...]
artus?
Et iam cetera de genere hoc, cur omnia m[...]
bris
Ex ineunte ævo ingenerascunt, ingenio[...]
tur;
Si non certa suo quia semine, seminioq[...]
Vis Animi pariter crescit cum corpore to[...]
Quod si immortalis foret, & mutare so[...]
Corpora; permixtis animantes moribus [...]
Effugeret canis Hyrcano de semine sæ[...]
Cornigeri incursum cervi; tremeretque [...]
auras
Aeris accipiter fugiens veniente colum[...]
Desiperent homines; saperent fera sæcla fe[...]
rum.
Illud enim falsa fertur ratione, quod [...]
Immortalem Animam mutato corpore [...]
Quod mutatur enim, dissoluitur, [...]
ergo:
Traiiciuntur enim partes, atque ordine [...]
grant.
Quare dissolui quoque debent posse per a[...]
Denique ut intereant una cum corpore [...]
illæ.
Sin Animas hominum dicent in corp[...]
semper
Ire humana, tamen quæram, cur è sapi[...]
Stulta queat fieri, nec prudens sit pu[...]
Nec tam doctus equæ pullus, quam fo[...]
vis:
Si non certa suo quia semine, seminio[...]
Vis Animi pariter crescit cum corpore [...]
Scilicet in tenero tenerascere corpore [...]
Non fugient. Quod si iam fit, fate[...]
cesse est
Mortalem esse Animam, quoniam [...]
per artus
Tantopere amittit vitam, sensumque [...]

Verùm quod supponit quidem argu[...] transmigrationem seu in humana, seu [...] lium corpora fieri, id solos Pythago[...] Platonicosque attinet. Quod verò in[...] tur de immutatione Animæ, atque [...] cum corpore incremento, id iam toties [...] culcatum, vt repetere quicquam [...]

Vigesimum-secundum, ex eo, quòd [...] Animus nouus cum corpore sit, non p[...] cum ipso ætatis florem attingere; neque [...] sa subbit, cur in senectute exire ab eo [...] mentruinatum possit,

Quive modo poterit pariter cum corpore quoque
Confirmata, cupitum ætatis tangere flo[...]
Vis Animi; nisi erit consors in origine [...]
Quidve foras sibi vult membris exire [...]
ctis?
An metuit conclusa manere in corpore [...]
Et domus ætatis spatio ne fessa vetu[...]
Obruat? At non sunt immortali ulla p[...]
ricla.

Verùm neque hoc est reipsa aliud quàm [...] inculcatum mox excepimus; vnde & [...]

[illegible], non exire Animam ex senescente corpore, quod nimis metuat quibus obrui possit; sed quod non sit amplius idoneum hospitium, defectu earum dispositionum, ob quas inerat corpori, & ob quas permittis vt si pereat aulam, vt solet hirundo suffragio, hibernoque nido.

Vigesimum-tertium, ex eo, quod ridiculum sit Animarum quasi examen circumstare ad coitus, partusque Animalium, & de insinuatione in corpus inter se mutuo contendere; nisi forte conuentum sit, vt primo aduenienti sit conditio potior.

Denique connubia ad Venerem, partusque ferarum
Esse Animas praesto, deridiculum esse videtur,
Et spectare immortales mortalia membra,
Innumero numero, certareque praeproperanter
Inter se, quae prima, potissimaque insinuetur;
Si non forte ita sunt Animarum foedera pacta,
Vt quae prima volans aduenerit, insinuetur
Prima, neque inter se contendant viribus hilum.

Verum hac de re viderint, si qui sunt, qui aliquid esse Pythagoricas illas nugas putent.

Vigesimum-quartum, ex eo, quod, vt certa ratione, crescendi, existendique corpus definita est rebus caeteris; ita sit quoque Animo ipsi; ac proinde non possit magis extra corpus degere quam, exempli gratia, piscis extra aquam.

Denique in aethere non arbor, non aequore in alto
Nubes esse queunt, nec pisces viuere in aruis,
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse;
Certum, ac dispositum'st vbi quicquid crescat, & insit.
Sic Animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a neruis, & sanguine longius esse.
Hoc si posset enim, multo prius ipsa Animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, & innasci quauis in parte soleret;
Tandem in eodem homine, atque in eodem vase manere.
Quod quoniam in nostro quoque constat corpore certum,
Dispositumque videtur vbi esse, & crescere possit
Seorsum Anima, atque Animus; tanto magis infitiandum
Totum posse extra corpus durare, genique.

Verum, quia illud argumentum idem est cum decimo-quarto; ideo non alia hoc, quam illi adhibenda responsio est.

Vigesimum-quintum, ex eo, quod dementia sit, putare res adeo diuersas, ac sunt immortale, & mortale coniungi.

Quippe etenim mortale, aeterno iungere, & vna
Consentire putare, & fungi mutua posse,
Desipere'st. Quid enim diuersius esse putandum'st,
Aut magis inter se disiunctum, discrepitansque,
Quam, mortale quod est, immortali, atque perenni
Iunctum, in concilio saeuas tolerare procellas?

Verum, nisi potuit Lucretius quod fieri id valeat intelligere (tametsi aliunde satis intellexit Inane aeternum, atque incorporeum commistum concretionibus dissolubilibus, corporeisque) abunde est, quod alij magni viri valuerint. Nam, vt iam Platonem, Aristotelem, caeterosque reticeam, ac ne generatim aliquid attingam de Mente, quae infusa per Mundi artus totam molem agitat, seseque magno corpori miscet; appono solum verba Hermetis, quae ad rem praesentem speciatim attineant. Is quippe naturam hominis describens, & vt doceret quemadmodum homo esset a Deo factus, haec quae apud Lactantium exstant, intulit, [illegible Greek] Ac idem ex vtraque natura, immortali puta, ac mortali vnam hominis naturam se fecit, ipsum quadantenus immortalem, quadantenus mortalem faciens; ac eundem accipiens, in medio quasi interstitio boni diuini, immortalisque; itidem mortalis, alterabilisque naturae constituit, vt in omnia intuens, omnia miraretur. Et sic ille quidem; ex quo est effectum, vt homo fuerit habitus quasi Vniuersi horizon, in quo sua summis, Caelestibus terrena iunguntur. Ac sane perquam appulite; & vt Vniuersi perfectionem decet; quoniam, cum sint naturae quaedam pure incorporeae, atque immortales, quod vel magni illi Viri agnouerunt; quaedam pure corporeae, mortalesque, vt notum est; nihil magis congruit, ne extrema sint sine medio, quam vt quaedam mixtae, ac ita compositae sint, vt incorporeae, immortalesque ex vna parte & corporeae, mortalesque ex alia. Quod ille autem dementiam putat, velle res adeo inter se discrepitantes iungere; eequae enim magis inter se, quam calidum, & frigidum, album, & nigrum discrepitant; & vero haec tamen ita coniunguntur, vt tertia quaedam natura fiat, ex prioribus nempe tepidum, ex posterioribus subobscurum. Tanto autem minus repugnare videtur incorporeum cum corporeo, immortale cum mortali iungi, quanto haec sunt solum inter se velut disparata, ac tueri possunt integram naturam; cum calor, & frigus, albor, & nigror contraria sint, nec se tueri perinde possint. Opponet forte, quoties duo quaedam ita iunguntur inter se, vt vnione quadam cohaereant, debere illa se tangere, se mutuo apprehendere, seseque inuicem continere; quod vero incorporeum est, neque tangi posse, neque tangere; neque proinde apprehendi, aut apprehendere,

[illegible] incorporeum immortalem corpori iungi repugnans.

25. Animi [illegible] contra Epicurum.

hendere, contineri, aut continere. Enimvero ad hanc speciatim difficultatem responsum est cum de Intellectu agentes declarauimus, qui sic coniungi cum corpore res incorporea valeat, vt sit illi plusquam assistens, ac haberi possit, vt forma informans. Quare & nihil necesse est circa ipsum hic addere.

Vigesimum-sextum, ex eo, quòd nihil sit æternum, nisi aut ob soliditatem, vt Atoma; aut quia plagæ est expers, vt Inane; aut quia caret loco, in quem excedat, vt Vniuersum: Animus verò tale nihil sit; & si quis dicat Animum vel esse aduersus contraria munitum; vel quæ contraria veniunt, ad ipsum vsque non pertingere; vel, si pertingant, antidotum tamen, salutemque afferre; id refellant morbi ipsius, vt metus, cura, &c.

Præterea quæcunque manent æterna necesse est,
Aut quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
Dissociare intus parteis, vt materiaï
Corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante;
Aut ideò durare ætatem posse per omnem;
Plagarum quia sunt expertia, sicut Inane est,
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut ideò, quia nulla loci fit copia circum,
Sicut summarum summa est æterna, neque extrà
Quis locus est, quò diffugiat; neque corpora sunt, quæ
Possint incidere, & validâ dissoluere plagâ.
At neque, vti docui, solido cum corpore mentis
Natura est; quoniam admixtum est in rebus inane;
Nec tamen est, vt inane; neque autem corpora desunt
Ex infinito quæ possint fortè coorta
Proruere hanc mentis violento turbine molem,
Aut aliam quamuis cladem importare pericli;
Nec porrò natura loci, spatiumque profundi
Deficit, exspergi quò possit vis animaï,
Aut alia quauis possit vi pulsa perire.
Haud igitur leti præclusa est ianua menti.
Quòd si fortè ideò magis immortalis habenda est,
Quòd letalibus ab rebus munita tenetur;
Aut quia non veniunt omninò oblata salutis;
Aut quia, quæ veniunt, aliqua ratione recedunt,
Pulsa priùs, quàm quid noceant, sentire queamus;
Scilicet à vera longè ratione remotum est
Præter enim, quàm quòd morbis cum corporis ægrit,
Aduenit id, quod eam de rebus sæpe futuris
Macerat, inque metu malè habet, cur
fatigat,
Præteritisque admissa annis peccata rem
dent.
Adde furorem Animi proprium, atque o
uia rerum;
Adde quod in nigras lethargi mergitur
das.

Verùm, dici posset imprimis contineri Me
tem, siue Animum sub secunda memb
videlicet quatenus est ex genere incorp
rum, quæ sunt plagæ expertia. Nam
ille quidem asserit Animum non esse In
ne, admittendum quidem, sed simul
gendum solum Inane esse in corpore
præterea sint *quasi* *bina separata*
in quibus esse possit Mens; atque
siue Lucretius, siue Epicurus, qui
mistum incorporeum dixit, qui Animu
incorpoream asserrent, id prolu
nerint Platonem, Aristotelem,
manifesta petitione quæsiti. Quia
cipiuntur fore, vt Anima, si incorp
isteret, neque agere quidquam,
posset, idipsum est, quod
etiam cùm sit Inane, solum Inane es
poreum supponunt, quod ipsis tam
negatur; vti & pernegatur id, quod
poreum præterea sit, nihil posse
agere, aut pati. Deinde dici quoque
res æternas insufficienter,
que non modò Epicurus, sed Lucret
que ipsi enumerarit; quòd vtique
beatos, ita æternos faciat; & Di
mi non sint; & ne esse quidem
concreti possint, alioquin enim
lubiles, atque ideircò non æterni
item Inane; non sint denique
ac restet proinde, vt præter hæc
tum genus æternorum, ad quod
neant. Quod etiam suo loco &
deduximus, & ad Epicurum
Plutarcho probauimus apud
[illegible]
[illegible] incorruptibilium. Et
inde efficitur, vt cùm possit Mens
mis ex quarto esse genere,
cadit nullum. Quod spectat
Animi morbis; idipsum est, quod
ctum, & de quo iam dictum
gesimo est.

Vigesimum-septimum, ut
se posset ex eo deductum, quòd
tum, nihil sensimus; ita nihil
post mortem; sicque, vt Animus
cessit, ita nec sit superstitus.
postquam hanc consequutionem
tali conclusione superiorum
misit,

Nil igitur mors est, ad nos neque pert
hilum
Quandoquidem natura Animi mortal
betur.

Tum hæc quasi consequutionis
subiungitur,

Et velut anteacto nil tempore sensimus
Ad confligendum venientibus undique P
nis,

Om

Omnia cùm belli trepido concussa tumultu
Horrida contremuere sub altis ætheris oris;
In dubioque fuit sub vtrorum regna cadendum
Omnibus humanis esset terrâque marique,
Sic vbi non erimus, cùm corporis, atque animai
Dissidium fuerit, quibus è sumus vniter apti
Scilicet haud nobis quidquam, qui non erimus tum,
Accidere omninò poterit, sensumque mouere,
Non si terra mari miscebitur, & mare cælo.

At posteà in eandem sententiam,

Respice item, quàm nil ad nos anteacta vetustas
Temporis æterni fuerit, quàm nascimur antè.
Hoc igitur speculum nobis natura futuri
Temporis exponit post mortem denique nostram.
Num quid ibi horribile apparet? num triste videtur
Quicquam? Nonne omni somno securius extat.

Quin-etiam licet supponatur Animam separatam aliquid sentire, nihil hoc ad nos spectaturum ait, qui non sola Anima, sed quiddam compositum ex corpore, & Anima sumus.

Et, si iam nostro sentit de corpore postquam
Distracta est, Animi natura, Animæque potestas,
Nil tamen hoc ad nos, qui comptu, coniugioque
Corporis, atque Animæ consistimus vniter apti.

Imò & supponendo nos eosdem, qui iam extitimus, redituros; ob varios videlicet motus, concursúsque Atomorum, quas ad idem corpus rursus constituendum iterum cogi nihil repugnet; docet tamen fore, vt nihil seu nos, qui iam sumus, seu qui tunc erimus attineat; quemadmodum viuentes iam nihil sumus solliciti aut de iis, qui olim fuerimus, aut de iis, qui olim simus futuri. Id nimirum, quia nobis dissolutis, ea sit extitandi interruptio, post quam nulla memoria vigeat status eius, quo fuerimus; vt neque iam vlla præsensio illius quo futuri sumus.

Nec si materiam nostram collegerit ætas
Post obitum, rursumque redegerit, vt sita nunc est,
Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ;
Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum,
Interrupta semel cùm sit repetentia nostra.
Et nunc nil ad nos de nobis attinet, antè
Qui fuimus, nec iam de illis nos afficit angor,
Quos de materia nostra nunc proferet ætas.
Nam cùm respicias immensi temporis omne
Præteritum spatium, tum motus materiai
Multimodi quàm sint; facilè hoc adcredere possis
Semina sæpe in eodem, vt nunc sunt, ordine posta;
Nec memori tamen id quimus reprehendere mente.
Inter enim iecta'st vitai pausa, vageque
Deerrârunt passim motus ab sensibus omnes.

Esse Animos humanos immortales contra Epicureos.

Verùm, quod spectat primùm ad illam è conclusione consequutionem; ea quidem ipsa est decantata Epicuri sententia, ὅτι ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, *quòd Mors nihil ad nos attineat, quia dum nos sumus, tunc Mors non adest; & dum mors adest, tunc nos non sumus,* &c. attamen ad hoc responsum iam est, ostensumque, quatenus mors ad nos reuera attineat, cùm Lucretianum illum prætextum, *Et metus ille foras,* &c. insectatemur: ac erit etiam in Ethicis hac de re dicendi aliquoties locus. Quod ad ipsum deinde argumentum consequutionisve confirmationem spectat; ac ipsam quidem eandem cum illo Senecæ, ac Plinij ratiocinio, inter commemorandum opiniones relato, ostensum est non multò ratiocinium huiusmodi, posse aliquid ortum habens non desinere, esseque perpetuum; talem nempe esse cum immaterialem; quod & deinceps resumpsimus circa argumentum secundum. Ex hoc nimirum sequitur, vt Animus, talis cùm sit eiusmodi sit nostri pars, quæ licet ante exortum nostrum non senserit, sentire tamen aliquid post nostrum interitum possit; neque propterea opus sit, vt Terra mari, mare Cælo misceatur. Captiosum interim est, quod ille arguitur non esse Animam nos ipsos, qui Animatum corpus, non seorsim sola Anima simus. Quasi verò ipsi, qui sumus, non saltem ex parte simus Anima, aut quasi Anima separatim sentiens sit aliud à nobis, & non potiùs id, quod ex parte sumus? Tantò certè magis, cùm separata Anima sentit, dici possimus ipsimet esse, qui sentimus; quantò etiam nobis viuitur apti ex corpore & Anima, non corpus, verùm Anima ipsam est sentiendi principium, corpusque est ipsi dumtaxat sentiendi instrumentum. Quodnam autem sit illud sensus genus, quo Anima à corpore seiuncta, suisque instrumentis destituta sentiat, alia quæstio est; sufficitque, cùm sensus vniuersè dictus, sit facultas quæpiam cognoscens, obiectáque sua percipiens; & Mens, vt facultas superior, sensumque vulgò dictum eminenter contineat, eadem, quæ sensus cognoscat, ac percipiat; posse Mentem, seu Animam separatam à corpore, non visione quidem, quæ per oculum, non auditione, quæ per aurem, non functione alia, quæ per corporeum organum fiat, res sentire, ac percipere; sed sentire tamen, ac percipere functione propria, ac eminente, & qualem necesse est Deo, Intelligentiisque tribuere, quibus rerum etiam sensibilium, perceptio tam præclara tribuitur; cùm sint tamen vt corporis, sic corporeorum sensuum expertes. Hinc, quod demùm obiicitur, ea suppositione facta, quòd redituri iidem simus, captiosè quoque obiicitur; quasi scilicet concedamus dissolutum nos prorsum iri, ac eam fore interruptionem, qua, vt idem

Esse Animos humanos immortales contra Epicurum.

corpus perseueraturum non est, ita neque sit eadem Anima perseueratura; at nos tuemur Animam remansuram indissolutam, ac proinde eiusmodi, in qua vigere valeat, nisi futuri status præsensio, at præteriti saltem recordatio; adeò vt cùm rediuerimus, euenturum sit, vt is quo iam sumus, nos status attineat. Nec verò mirum videri debet, quod nostrùm nullus angor afficiat, status quò olim fuerimus; quando antè nunquam fuimus, quàm geniti nuper, editique in lucem sumus; vt ex iis sequitur quæ sunt & de Mundi origine, & de origine Animorum dicta. Dices, cùm rerum imagines, seu species non insint Menti, seu Intellectui, Rationaliue Animæ, quæ sola est superstes, sed Phantasiæ, seu Animæ sentienti, quæ dissoluitur; qui potest præteriti status, eorumve, quæ in vita contigerint, vigere memoria? Sed responsio constat ex iis, quæ superiùs de Intellectu, Menteve fuerunt disputata. Cùm ostenderimus enim Mentem, Rationalemve Animam eiusmodi esse naturæ, vt, nisi ab ipso Mundi Authore, qui ipsam ex nihilo efficiat, habere originem valeat; ostenduimus quoque deinceps, Deum quidem à se & in se habere Ideas, speciesve rerum omnium; tum Intelligentias habere solùm concretas ex quo vsque productæ sunt: tum Rationalem Animam, dum degit quidem in corpore, habere solùm acquisitas sensuumve ministerio haustas; verùm quo momento à corpore excedit, Intelligentiisque efficitur par, indi ipsi à Deo, authore eodem Naturæ, species rerum omnium eiuscemodi, quas nosse eius interest, siue ignoratæ ab ea fuerint, in corpore dum degeret; siue eæ sint, quarum cognitarum meminisse illi sit opus.

Atque hactenus quidem in gratiam Immortalitatis disputatum esto. Non sanè, quod inibi Sacræ Fidei hocce ratiocinij quasi lumine egeat, vt efficiatur illustrior; sed vt, qui mentis oculos, ne eo percellantur occludunt, & mortalitatis patroni grande quidpiam sapere putant, agnoscere possint se à Fide excidentes, excidere simul à vera ratione; & Sole, ac face insigni dimissis, ratiuncularum præstigias, quasi ignes fatuos, quibus in loca auia, ac præcipitia deducantur, sequi. Profectò vtcumque rationes Immortalitati adstruendæ allatæ, Mathematicâ euidentiâ, vt fatemur initio testati, non sint; eæ tamen sunt, quæ non-neminem bene affectum permoueant; quæ congestis illis Immortalitati impugnandæ præponderent; quæ denique superueniente authoritate Fidei, pondus, atque robur ineluctabile obtineant. Non reperio quanto se bono, qui sibi ipsis vim faciunt, vt Immortalitatem dissuadeamur, priuent; addo solùm obiici illis appositè posse, quod habet Manilius,

lib. 4.

Quid iuuat in semet sua per conuitia ferri,
Et fraudare bonis, quæ nec Deus inuidet ipse,
Quosque dedit natura oculos deponere Mentis?

CAPVT IV.

De Statu Rationalis Animæ post mortem, vbi & de Resurrectione.

DISQVIRENDVM iam superesset, cuiusmodi sit secretorum à corporibus Animorum status; at tam parùm est, quod continere naturæ lumine de eo liceat, vt totum penè negotium permittendum sit Theologis, qui ex reuelatis diuinitùs Principiis definire nobis certum quidpiam possint. Nam Cicero quidem eiusti præuirij, dum *Vt Deos*, inquit, *esse naturâ opinamur, qualesque sint ratione cognoscimus; sic permanere Animos arbitramur consensu Nationum omnium; qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est*: verùm, quantilla quæso est, quod de sede, de qualitate, de cæteris ad Animos permanentes spectantibus edocere nos ratio potest? Vnum ferè est generatim illud, quod Bonorum Animos bene, Malorum malè esse par sit, at cùm declarare prætereà contendit speciales circumstantias, quibus istis bene, illis malè sit, quanta non modò caligine, sed etiam inconstantiâ id facit? Res intelligi penè ex iis potest, quæ circa variantes de Immortalitate attigimus, & ex quibus colligitur nullos quidem quasi eminùs attigisse aliquid, quæ ad verum scopum qualis nobis à Sacra Fide demonstratur, quadantenus accedunt, sed quæ animaduersione tamen, correctionéque egeant, vt collineare directè videantur. Quare & videtur operæ-pretium id, quantulumcumque sit, seligere, exprimeréque, vt tantò magis constare possit, non quidem Fidem ratione indigere; sed rationem tamen ad eandem cum ipsa (tametsi longè imperfectiùs) veritatem quasi conniti.

Ac imprimis quidem de sede, in qua Bonorum Animi & manent, & beatè degunt, videre licet Philosophorum (virorum tantùm ratione agentium) potissimam partem non aliam habuisse, quàm Cælum. Quippe seu Animam habuere penitùs incorpoream, seu constare ipsam ex purissimo, æthereoque igne censuerunt, esse eam eius leuitatis, celeritatisque putarunt, vt solutâ corpore altum petat, & ibi solùm conquiescat, vbi ad sui similes, vt loquitur Cicero, peruenerit, in loco, quo, vt in naturali sede nulla re egens alatur, & sustentetur iisdem rebus, quibus Astra sustentantur, & aluntur. Et quamuis aliqui videantur ipsius Cæli nomine intellexisse Animam Mundi, in quam Animus redeat, quia tamen huius Animæ præcipua sedes Cælum est; idcircò redire Animam in ipsam, perindè habuerunt, ac redire in Cælum, vt præcipuum quoque eius domicilium; & tantò magis, quantò simul censuerunt, dixerantque redire ad Deum; cuius Cælum sedem esse omnes tam Græci, quàm Barbari,

inquit

inquit Aristoteles, putant. Quamuis etiam Beatorum sedes nomine camporum Elysiorum veniat; huiuscemodi tamen campos non tam collocarunt aut in Insulis Fortunatis, aut etiam sub terris, vbi & suum Cælum sit (quando, vt ille canit,

Largior hic campos æther, & lumine vestit
Purpureo, Solemque suum, sua Sidera norunt)

quàm esse eos voluerunt partem Lunæ superiorem, Cæloque obuersam, vti apud Plutarchum est; aut Aplanem, seu Inerrantium, quam & supremam habuerunt, sphæram. *In hac enim*, inquit Macrobius, *Elysios campos esse puris Animis deputatos antiquitas nobis intelligendum reliquit*; & Plato, *Quicunque tandem sit ille locus beatæ vitæ destinatus; siue quis in continenti, siue in Insula beatus viuat, semper illi constitutam felicitatem*, &c. Mirandum est porrò, quòd Ethnici solo Naturæ lumine ducti beatas Mentes, seu Animos degere in Cælo voluerint; cùm & Scriptura Sacra doceat, *ædificationem nobis esse domum non manufactam, æternámque in Cælis*; &, *mercedem vestram in Cælo copiosam esse*; &, *ponendos esse thesauros in Cælo, vbi neque tinea, neque ærugo demolitur*, &c. Nam quod aliquis Ethnici illi non intellexerint id Cælum, quod à splendore non ab ardore appellamus Empyreum supra Primum Mobile constitutum, immotúmque, & figuræ etiamsi quadratæ (iuxta illud videlicet, *vidi Ciuitatem Sanctam super quadro positam*) habeat, id naturale lumen fugit. & D. quoque Thomas testatur non inueniri *positum, nisi per authoritates Strabi, & Bedæ* (quos ipsum Magister Sententiarum iam citauerat) & iterum per authoritatem Basilij dicentis in Hexamero, *sicut damnati in tenebras exteriores abiguntur; ita remuneratione dignos operibus restaurari in ea luce, quæ est extra Mundum*. Vt taceam, tametsi res sit apud Theologos receptissima (vt proinde tantus consensus vix dubitandi locum relinquat) non deesse tamen aliquos, ac nominatim Caietanum, qui huiusmodi Cælum non agnoscant, neque de eo accipiant, quod S. Paulus intelligat, dum *ait se raptum fuisse vsque ad tertium Cælum*. Quod attinet verò ad specialem conditionem felicitatis, qua beatæ Mentes fruuntur, mirum non est sane, si illi eam coniicere, describereque non valuerint; cùm idem S. Apostolus post suum illum raptum, retulerit ea, quæ illis à Deo præparata sunt, eiusmodi esse, *quæ oculus non vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascenderunt*. Interea tamen, quæ adumbrare Prophetæ Sacri potuerunt, *fore vt montes stillent dulcedinem, colles fluant lacte; torrens voluptatis* [illegible] *sit*, &c. idem Ethnici adumbrare visi sunt, citante ad hoc Lactantio inter cetera, quod in Bucolicis habetur,

Molli paulatim flauescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus vua,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Ex eodem quoque, vt idem habet Lactantius spectent, quæ illi cecinerunt de ætate aurea, vt speciatim illud,

Ver erat æternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores;
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat,
Nec renouatus ager grauidis canebat aristis;
Flumina iam lactis iam flumina nectaris ibant,
Flauaque de viridi stillabant ilice mella.

D. Bernar. [illegible] — 1. Metam.

Ac speciatim, quæ de camporum Elysiorum deliciis, cuiusmodi est illud inter cætera,

Hic choreæ, cantusque vigent, passimque vagantes
Dulce sonant tenui gutture carmen aues; Tib. lib. 1.
Fert casiam non culta seges, totosque per agros
Floret odoratis terra benigna rosis.

Quod Sacri verò Theologi subtiliùs edisserunt fœlicitatem illam non in deliciis corporis, sed in contemplatione, fruitionéque Dei sitam esse, Philosophi quoque eò conferunt, vt beatarum Mentium fœlicitatem constitutam agnouerint, non in corporis oblectamentis, sed in contemplatione, fruitionéque sinceriore. Ecce enim Plato (aut quisquis fuit author eius Dialogi) illum Socratem inter cætera dicentem induxit; *Transis ergo, Axioche, non in mortem, sed in immortalitatem; neque bonorum ablationem patieris, sed fruitionem eris longè sinceriorem, ac voluptates adipisceris, non quibusdam commistas habentur cum mortali corpore: sed ab omni prorsus molestia secretas. Illuc namque proficisceris, ex hoc solutus carcere, vbi omnia doloris, luctus, senioque expertia; & tranquillam vitam, immunémque à malis vitam peragens rerum naturam placida quiete contemplaberis; ac iam philosophaberis, non quasi ad turbam, aut theatrum, sed ad germanam veritatem.* Sic ille quidem, & vt agnoscas debere hanc contemplationem esse maximè ipsius Dei, certè Platonis imitator Plotinus, sic illam inchoari ab hac vsque vita à sapientis animo vult, vt cùm inde emigrauerit, nihil aliud, quàm illam perficiat. Et quia contingit, vt interdum à contemplatione hic excedat; ideò vbi quæsiuit, *Quorsum igitur in ea non consistit?* tum respondet: *Quia nondum omninò emigrauit; erit autem, quando continuitas contemplandi dabitur; cùm videlicet corpus ipsum molestiam non interturbabit.* Docet autem, vt hac ratione sese Deo prorsus insinuet, & tanquam centrum centro coniicit, vnúmque cum Deo efficiatur; & concludit tandem, *huiusmodi est hominum diuinorum, ac fœlicium vita*. Ad contemplationis verò idem quod spectat, præterea quod Cicero habet, dum *ceteros Philosophi*, inquit, *in beatorum Insulis fingunt, qualis natura sit vita sapientum, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut apparatum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi vt omne tempus in quærendo, ac discendo in naturæ cognitione consumant.* Id solum enim quod idem alibi dicit, *Profectò beati erimus*, inquit, *cùm corporibus relictis,*

in Axiocho. — Enn. vi. lib. 9. — 5. de Fin. — 1. Tusc.

De statu Animæ post Mortem.

vectibus, et cupiditatum, & æmulationum erimus expertes; quodque nunc facimus, cùm laxati curis sumus, vt spectare aliquid velimus, & visere; id multò tum faciemus liberius, totosque nos in contemplandis rebus, perspiciendisque ponemus; propterea, quòd & naturâ inest in mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi, & ora ipsa locorum illorum, quò peruenerimus, quò faciliorem nobis cognitionem rerum cælestium, eò maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt.

Deinde circa Animos, qui impuri excesserint, iis destinarunt Inferos, seu regna subterranea, quæ & gemina esse voluerunt; inferiorem quidem, siue potiùs infimum, Tartarum vocatum, in quem improborum, impiorum, sceleratorum Animi, vt pœnas ibi æternùm dent, tanquam insanabiles, & nulla purgatione emundabiles detruderentur; alterum superiorem, Acherusiam paludem dictum, in quem amandarent Animi illorum, qui leniùs peccârint, vt ibi purgentur, & purgatione peracta in Elysium campum, seu Cœlum mittantur. Quod enim aliqui

de fac. Lu. apud Plutarchum vt in parte Lunæ superiore statuerunt Elysios, ita in inferiore constituerunt Inferos, ac intra præsertim maiorem illam Maculam, seu quasi cauernam, quam Ἑκάτης μυχὸν *Hecates penetrale* dixerunt, in quo Animæ pœnas luerent; non alia ratione fecerunt, quia esse Lunam Cælestem Terram reputârunt, & quamuis alij apud

cap. 11. Macrobium Inferos esse ab ipsa Luna ad vsque Terram censuerint; ij tamen non de Inferis, qui post hanc vitam Animos maneant loquuti sunt, verùm de iis, ad quæ Animi de Cælo labentes perueniunt. Ii enim donec inter Aplanem, & Cælestium infimam Lunam, hoc est in regione mutationis expertes sunt, dicti fuere illic viuere: donec autem fluunt à Luna deorsum, mori, quoniam hæc sit regio mutationis capax, & ab vsque Luna caducorum natura incipiat. Prætereo

lib. de Som. autem sententiam Philonis statuentis eandem sublunarem, quam & totam facit aeream, regionem esse Animabus partim accedentibus, partim recedentibus, partim immorantibus plenam. Prætereo & illorum, qui censuerunt Animas in Infero hoc, crassoque aere, & ad ipsa quidem potissimùm sepulcra purgari; ac ideo ad magis constantem sententiam, iuxta quam, vt Animæ, quæ puræ excedunt è corporibus, sublimè quasi auolant, ita quæ excedunt impuræ, deorsum conuergunt, depriminturque in regionem Cælo maximè oppositam, locave Terræ infima, Inferósque appositè dicta. Ne-

1. Tuscul. que porrò obstat, quod Cicero ait rationis ignorationem finxisse Inferos, quòd *caducis in Terram corporibus, hisque humo tectis, ex quo dictum est humari dictum sit homines censuerint sub terra reliquam vitam agi mortuorum; quam eorum opinionem magni errores consequuti sint, quos auxerint Poëtæ.* Nam primùm, non solùm vulgus hominum, aut Poëtæ, sed Philosophi quoque ista innexerunt. Socrates enim & Inferos, & recitatam geminam sedem, pluries apud Platonem non modò attigit, sed copiosè etiam exposuit, vt in Phædone, in Gorgia, in decimo de Republica libro. Ac ne putes illum rem totam narrasse quasi fabulam; ecce profitetur quidem posse hallucinari se circa specialis tum suppliciorum, tum purgationum circumstantias; at illas nihilominus, aliúsve id genus esse admittendas. Nequicquam enim non est, quòd, *Hæc*, inquit, *ita se prorsus habere modo, quo ego edisserui, virum, cui Mens sit asserere non decet; at verò vel hæc, vel id genus alia circa Animos nostros, ipsorumque sedes (quando Animum esse immortalem apparet) & decere mihi videtur, & dignum periclitatione reputare rem sic se habere; periculum quippe honestum, &c.* Ac tum quòd, *Hæc forsitan*, inquit, *recitata tibi, vt fabulam anilem videtur, ac recitata idea contemnis; attamen tum quidem mirabile nihil foret ea contemnere, si quo modo perquirentes possemus hisce & meliora, & veriora adinuenire; nunc autem vides, duo vos tres fitis, ipsique Græcorum sapientissimi, Tu, Polu, & Gorgia, non posse vos tamen allegare, &c.* Quare & possunt quidem consequuti esse errores, quos Poëtæ adiunxerint, cùm fortè tatas illas Pœnas Tityi, Sisyphi, & aliorum duxerunt in Inferos; at ipsam inferni opinionem, quòd videlicet Inferi sint, & sub terra quidem, non ignoratio rationis finxit, sed ipsa potius ratio, quæ & meritas pœnas flagitiosis deberi persuasit, & in loco à sede Beatorum remotissimo eas pendi conuenire, vt proinde neque ille negare debuerit regna subterranea, quòd corpora sola (cùm [illegible] bus immortalibus Animis) cadere in Terram [illegible] obseruarentur; neque illam imitationem [illegible] nias, quòd speciem non reperirent, [illegible] berus apud Tartarum perhiberetur [illegible] neque Iuuenalis, quòd nemo iam credat [illegible] tot Animarum millia Charontis cymba [illegible] dum transire, &c. Non obstat etiam, quòd Lucretius, postquam sic proposuit,

Atque ea nimirum, quæcumque Acherunte profundo
Prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis:

fuse cohærenter declarat quis verus in hac vita sit Tantalus, quis Tityus, quis Sisyphus, quæ Danaides, quæ Furiæ, quis Cerberus, quis Tartarus: siquidem licet hæc [illegible] circa hanc vitam accommodentur, [illegible] tenetque, vt Animus metu, sollicitudine, ambitione, auaritia, aliis passionibus [illegible] tus (quo nomine fortè excusare [illegible] quis posset, dum vitam [illegible] quæ hominis esse verera Inferos dicit) [illegible] sequitur tamen nullas esse in Inferis pœnas, quibus vtcumque exprimenda ista [illegible] tata sint; cùm alia ratione infandos [illegible] in Inferis cruciatus, quàm eos corporeos cum illis qui grauissimi in hac vita sunt, [illegible] primere non liceat. Certè & cum M[illegible] quoque non absimilem habeat [illegible] pretationem deducat, declarétque non [illegible] dò qui sint in hac vita illa vulturis [illegible] esse leues rundones, quæ illæ equæ, [illegible] rotæ, illa saxa reuoluenda, illi [illegible]

dam-

dentes; verùm etiam qui illi fluuij, Lethæum, Phlegeton, Acheron, Cocytus, Styx; præsertim tamen hæc solùm fuisse credita esse in corpore, antequam studium Philosophiæ circa Naturæ inquisitionem ad tantum vigoris adolesceret; cùm videlicet Inferi non alij esse crederentur, quàm ipsa corpora, quibus appulsæ è Cælo, inclusæque Animæ, carcerem fœdum, tenebris, horridum sordibus, & cænum paterentur: hoc esse Animæ sepulcrum, hoc Ditis conceptum, &c. Id nempe quasi facta deinceps vegetior Philosophia, deprehenderit pariter Animi inclusionem in corpore existere suum carcerem, cui magis propriè, quàm corpori conueniat Inferorum nomen. Hinc non obstat demum, quòd illi circumspectionem generis circumstantiasque extenuerint; satis esse debet, quòd Fidei Sacræ conformiter agnouerint & esse aliquos Inferos, & exigi in illis tam ab Animis improborum æternas pœnas, quàm à cæteris purgatione indigentibus temporarias. Quid, verò quòd etiam cùm ex Sacra Fide Animorum tortores habeantur Cacodæmones, non modò Poëtæ illos adumbrarunt, nomine dò Alastoribus, Eumenidibusque, seu Furiis, sed Philosophi quoque iis quasi Carnificibus, qui apud Platonem dicuntur [illegible], *homines feroces, aspectuque ignei, seu horribiles.* Vbi quod ille ait *illos rapere scelestum Ardyæum, eiusque similes, & manibus, pedibus, ceruiceque reuinctos eos prosternere, excoriareque & extra viam raptatos Aspalathi spinis lacerare, indicando semper prætereuntibus quam ob causam talia patiantur, seque traducantur, vt demum conijciantur in Tartarum;* id penè esse dictum, quod B. Cyrillus Alexandrinus ait, *Æthiopas illos Dæmones Animam ab Angelis fœlicibus destitutam inuadere, ipsamque crudeliter ferientes, in terram tenebrosam, & caliginosam, in infimas infernorum carcerum partes in Erebi castellum præcipitem deducere.* Cùmque iterum ex Sacra Fide Animorum in Inferis cruciatus ab igne potissimum sit (propterea enim impij mitti leguntur *in ignem æternum; in gehennam ignis inextinguibilis; in stagnum ignis, & sulphuris,* &c.) id esse adumbratum à Platone videtur, dum apud illum Phlegeton, hoc est flagrans ille ac torrens igneo fluuius dicitur in Tartarum è regione aquæ Acherusiæ influere. Huius certè Esaiæ occasione, citat Prophetam, Eusebius, hoc identidem inclamantem, *Quis poterit habitare ex vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* ac rursus aientem, *Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur; & erit terra eius in picem ardentem, nocte, & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius, &c.* Etiam Scriptura Sacra doceat purgationem quoque Animarum igne præsertim fieri (propterea enim legimus, *vniuscuiusque opus manifestum erit, cùm quale sit ignis probaturus est, & si cuius opus arserit, illud detrimentum patietur, sed illum tamen saluum fore, veruntamen quasi per ignem*) id videtur quoque esse adumbratum illo Ethnicorum loco purgatorio, in quo iuxta Sacrorum ritus, quibus purgationes, adnotante Seruio, peragi erant

solitæ aut aëris ventilatione, aut aquæ ablutione, aut tædâ, & sulphure, creditum fuit Animas non aëre, & aqua modò, verùm igne etiam expiari; inde enim illud Virgilianum est, *De Statu Animæ post Mortem. 6. Æneid.*

—— Aliæ panduntur, inanes
Suspensæ ad ventos; aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus; aut exuritur igni.

Neque verò interim mirum, si illi reliquerunt adhuc Animæ crassamentum quoddam corporeum, cuius occasione pati ab igne, aliisque rebus cruciantibus posset (cùm non caperent scilicet, qui posset res purè incorporea à corporea re affici, & cauere tamen id vellent, quod cæteros iuuat. Cicero obiicit ea apud Inferos fingi, quæ sine corporibus tamen neque fieri possunt, nec intelligi) Non, inquam, id mirum, quando & ex Sanctis Patribus nonnulli Animas idcircò fecere corporeas, ne pati ipsas aliquid à corporibus miraremur, & fuere etiam aliqui, qui eas retinere hominis figuram, qua agnoscantur, censuerint; & Philoponus, quasi iis adhærens (Christianus quippe) necessarium duxit vt cum crasso hoc corpore non exueret Anima [illegible], *spiritale corpus,* in quo essent [illegible], *Ira, & Cupiditas,* siue, vt iam diximus, Irascibilis, & Concupiscibilis Appetitus: & iam Theologorum Doctorum non pauci, qui illud idem non valent, non capientes, sic corporeum ab igne Animam defendunt, vt in ipsam imprimatur, non qualitas vlla corporea, quæ ab igne sit, sed afflictio spiritus, quæ ad præsentiam eius excitetur, dum se in illo detineri, quasi in carcere, apprehendit. Id videlicet congruè D. Thomæ, dum circa quæstionem, an aër locus pœnalis Dæmonum sit? *Dicendum,* inquit, *quod locus non est pœnalis Angelo, aut Animæ quasi afficiens alterando naturam, sed quasi afficiens voluntatem contristando, dum Angelus, vel Anima apprehendit se esse in loco non conuenienti suæ voluntati.* Tametsi, vtcumque id fiat, in illud omnes consentiunt, quod præclarè habet D. Augustinus, dum inter ambigendum an Dæmones ab igne patiantur, quia sua illis sint corpora, sic habet, si autem quisquam nulla habere corpora Dæmones asseuerat; cur non dicamus quamuis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœna corporalis ignis affligi?

Sem. lib. 1. cap. 8. præf. in lib. de an. in 4. sent. dist. 44. & in 1. 3. q. 64. art. 4. 21. ciuit. 10.

At addam verò illam tot celebratam Philosophorum [illegible], *iteratam generationem,* seu quasi *Regenerationem,* videri posse quamdam quasi adumbrationem Resurrectionis, quam Sacra Fides profitetur? Hoc nomine certè Patrum aliqui non Baptismum modò, sed ipsam quoque [illegible] *Resurrectionem,* donant. Vt necesse est autem semper aliquam circumstantiam deficere; ita sanè ea quidem hoc loco deest, quòd Anima ad idem-met, quod animarit, corpus non redeat. Id solùm Lactantius iure improbat quòd ex Philosophis, qui dicere aliquid de Anastasi conati sunt, disputatum *lib. 7. c. 23.*

De statu Animæ post mortem.

fuerit à Pythagora Animas ex hominibus in pecudes, ex pecudibus in homines transire. Subiicit autem, *Melius Chrysippus, quem Cicero ait fulcire Porticum Stoicorum, qui in libris, quos de prouidentia scripsit, cum de innouatione Mundi loqueretur, hæc intulit; τούτου δ' οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν καταστήσεσθαι σχῆμα. Quod cum ita se habeat, clarum est, non esse impossibile nos quoque, postquam viuere desierimus, rursus certis temporis circuitibus in hunc, quo nunc sumus, habitum restitui.* Quo loco, qui sane de restitutione in nos eosdem-met intelligitur, obseruare obiter iuuat, si Stoici,

Act. 17.

qui Athenis cum D. Paulo disserverunt, extitissent Chrysippi, non eum profectò *Seminiuerbium nouorúmque Dæmoniorum Annunciatorem* fuisse dicturos, *Resurrectionem* quòd annunciaret. Certè etiam Clemens

7. Strom.

Alexandrinus Stoicos generaliùs citat defendentes Resurrectionem fore. Et quia Sacra Historia Epicureos Stoicis adiungit, non dixissent hoc illi quoque si fuissent Democritici, quatenus Democritus de reuiuiscendo desperasse non videtur, vt ex Plinio intelligi-

lib. 7. c. 55.

tur, dum illum propterea deridens, *Similis*, inquit, *& de asseruandis corporibus hominum, ac reuiuiscendi promissa Democrito vanitas, qui non reuixit ipse.* An Plinius non rectè interpretatus est, quod de promissi à Democrito reuiuiscendi circumferebatur? Ille quippe promisit quidem Dario se restituturum in vitam illius vxorem, ob cuius mortem consolationem omnem respuebat; sed cum à Dario vrgeretur quid igitur esset faciendum, *babenda*, inquit, *scribenda sunt trium nomina, qui luxerint nunquam.* Quanquam & cum de rerum ortu, interituque differeremus declarauimus difficile quidem, sed non esse tamen iuxta Epicuri Principia absolutè impossibile, vt id, quod semel corruptum est, idem numero Naturæ viribus restituatur; scilicet quia nulla illius particula non superest; neque repugnat particulas omneis, ex quibus constiterit & compingi denuò, & in eundem situm, ordinémque coaptari, vt idem proinde, quod præextiterat, numero euadat; sicque vndequaque verum non sit, quod dici solet à priuatione ad habitum regressum non dari. Obseruare etiam iuuat agentem de Mundi innouatione Chrysippum tantò fuisse magis persuasum videri non esse Resurrectionem impossibilem, quantò accessit ad eam senten-

lib. de fato. 12. ciuit. 13.

tiam, quæ & à Plutarcho ex Platone in Timæo deducta, & à D. præsertim Augustino attributa Platonicis, statuit Siderum cursibus ita peractis, confectisque, vt simul omnes ab iisdem rursus punctis periodicis incipiant, sicque Annus Magnus appellatus eorum inchoetur, fore, vt deinceps eadem omninò rerum series, seu eædem omninò caussæ, iidem omninò effectus sint, & quicquid fuit vnquam, idem prorsus redeat, eadem prorsus agat, ac id genus alia. Meminit

Eccles. 1.

autem hac occasione D. Augustinus verborum illorum Sapientis, *Quid est, quod fuit, ipsum, quod erit, &c.* Sed ad Palingenesiam vt redeam, quod imitans Platonem Virgilius de mille annis habet, priusquam ad corpora reuertantur, citatis illis versibus,

Has omnes vbi mille rotam voluere per annos, &c.

videri potest adumbratio quædam eius, quod habet Sacra Scriptura, *Cæteri mortuorum non* Apoc. *vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est Resurrectio prima.* Et quod hic itidem di mille annos transigi in campis Elysiis dicet, postquam Animæ illuc missæ purgatione peracta, sunt; adumbratio quædam videtur fœlicitatis illius, quam mille annis duraturam ante generalem Resurrectionem desumpsisse ex Prophetis & sibi sunt visi, & persuasi prisci illi Patres, qui idcircò proinde *Millenarij* dicti sunt, quorumque Princeps Iustinus Martyr, *Ego verò*, inquit, *& siqui alij usquequaque rectè sentientes Christiani sumus, scimus* Tryph. *carnis resurrectionem fore; & mille annos agendos in Ierosolem extructa, ornata, ac amplianda deinceps & resurrectionem, & iudicium fore.* Lactantius certè sententiam illam Ethnicorum corrigens, vbi illos eosdem ex Virgilio versus recitauit, subdit, *Hæc eos vatis fefellit, quod resurgent defuncti non post mille annos à morte sua, sed vt restituti rursus in vitam, mille annis cum Deo regnent.* Commemorata autem deinceps Ciuitate Sancta in medio Terræ constituenda, in qua Deus cum iustis dominantibus commoretur, & fœlicitatem describens eius temporis, *Tunc auferentur*, inquit, *à Mundo tenebræ illæ, quibus offundebantur, atque obcæcabuntur Cœlum; & Luna claritatem Solis accipiet, nec minuetur vlterius; Sol autem septies tantò, quam nunc est, clarior fiet. Terra verò aperiet fœcunditatem suam, & vberrimas fruges sua sponte generabit; rupes montium melle sudabunt; per riuos vina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Mundus denique ipse gaudebit, & omnis rerum natura lætabitur, erepta, & liberata dominio mali, & impietatis, & sceleris, & erroris. Non bestiæ per hoc tempus sanguine alentur, non aues præda, sed quieta & placida erunt omnia. Leones, & vituli ad præsepe simul stabunt; lupus ouem non rapiet; canis non venabitur; accipitres, & aquilæ non nocebunt; infans cum serpentibus ludet. Denique tunc fient illa, quæ Poetæ aureis temporibus facta esse iam Saturno regnante dixerunt.* Quæ Anagogicè licet in Scripturis dicta sint de Cœlestis, æternaque beatitudinis, vt dilatatum postmodum fuit, illi tamen ad literam, & vt verba sonant, acceperunt. Doctrinam verò quoque est deinceps commune esse, quod Lactantius habet his verbis; *Nec tamen quisquam putet Animas post mortem protinus iudicari. Omnes in vna, communique custodia detinentur, donec tempus adueniat, quo maximus Iudex meritorum faciat examen.* Et etsi tamen plerique ex Patribus Sanctis in eam sententiam concesserint, Irenæus, Tertullianus, Augustinus, & alij, quos longa serie habet Genebrardus, dum ita sententiam XXII. excusat, vt dicat illam quidem solum cum Patribus illis esse probabilem tantùm clara Dei visione frui Sanctos; non tamen censuisse, vt illi obiicitur, quod Animæ

morta-

mortales sint, vnáque cum corporibus ad Resurrectionem vsque intereant (quae Haeresis Arabicorum fuit, tuentium apud Isidorum Animas ideò mori, quòd non esset alioquin perfecta futura Resurrectio) nihilominùs definitum posterius ab Ecclesia est, Animas illorum, qui in Dei quidem charitate decesserint, sed de commissis tamen, omissísque non satisfecerint, Purgatoriis poenis purgari; illorum autem, qui nullam omninò peccati maculam incurrerint, mox recipi in Caelum, Deúmque clarè intueri; illorum autem, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decesserint, mox in Infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas. Ex quo arguitur statim à morte Iudicium cuiusque Particulare fieri, neque Animas expectare velut consopitas generale extremúmque Iudicium in certis receptaculis, vt merita foelicitate, infoelicitateve vnà cum receptis corporibus propriis donentur. Certè etiam ex Patribus, qui secus sensisse interdum videntur, hoc interdum quoque professi sunt, ac nominatim Chrysostomus; maximè verò Augustinus, qui & quaerit, *Quis tam aduersus Euangelicam obstinatione absurdus sit, vt in illo paupere, qui post mortem Abraham ablatus est in sinum Abrahae, & in illo diuite, cuius Infernum cruciatus exponitur, ista non audiat, vel audita non credat?* Quae ex parte quidem refero, vt subiiciam Ethnicos quoque adumbrasse hoc particulare Iudicium, sententiis statim à morte prolatis à iudicibus illis incorruptis Minoe, Aeaco, & Rhadamantho, vt non Poëtae modò celebrant; verùm Plato quoque praeclarè describit.

Quaeres quid sentiendum videatur de iis, qui non modò in Historiis Sacris, sed in Ethnicis etiam libris resurrexisse à mortuis leguntur? Dico, nihil quidem profectò esse haesitandum de prioribus; quippe quos Diuina virtute longè supra vires Naturae exstante in vitam restitutos constat; verùm quod spectat ad caeteros, aut merum esse fabulam, aut non fuisse reuerà mortuos, qui reuixisse perhibentur. Nam Hippolytum verbi gratiâ discerptum ab equis, Aesculapij arte reuocatum in vitam fuisse, tam est fabulosum, quàm quod de Aesone à Medea recocto in fabulis est; neque est fabulosum minùs, quod memoratur aliquos longo post mortem tempore suscitari, vt quod Phlegon narrat quasi sibi compertum de Philinnio puella, cuius cadauer post sex menses è tumulo sese subducens, parentum domum, ad quam amasius redierat, petiit, prohibitosque priùs amores expleuit, deprehensáque, & parentibus increpatis mox expirauit, ac statim cadauer, vt erat, apparuit; quod item narrat de Polycrito Aetolo, qui ad deliberantes de Posthumo suo Hermaphrodito redierit; & petitione non impetrata puerum arripuerit, totúmque excepto capite vorarit, cladéis praedicendo, quae deinceps euenerint; sexcentáque id genus alia. Quod superest verò, manifestum est, si qui paucis horis, aut diebus, postquam habiti fuerint mortui, visi sunt reuiuiscere, non fuisse eos reuerà mortuos, sed duntaxat ita

soporos, vt planè inanimes apparerent. Nempe illis idem proportione contingit, quod muribus, gliribus, lacertis, aliísque Animalibus tota hieme ita consopitis, vt nihil à mortuis ipsa specie differant; cùm Anima nihilominùs intra corpus adhuc cohaereat, languefacta licet, motúsque suos non exserens, ob interpeditos vi frigoris meatulos, quibus spiritus sese agitant, ac discurrunt; quique, vbi calore superueniente liberiores fiunt, ipsi spiritus motiones suas repetunt, Animaque ad solitas functiones cou post-liminio reuertitur. Pari quippe modo species morbi sunt, quibus humores, vaporésque meatulis ita inspergentur, vt dissoluere illas calor nequeat; vnde & defectu motionis spirituum membra labascant, ac frigescant; & Anima tamen, vtcumque languida, & velut exanimata, nondum sit penitus exstincta; sed ita, vt igniculus sub fauilla sic lateat, vt aut ipsa sese motiuncula indesinente, excitare, viresque resumere valeat; aut fomento, aliísque remediis extrinsecùs adhibitis, possit veluti inaccendi. Praeter certè leipothymiam, lethargum, Epilepsiae speciem, caeterósque id genus morbos, non pauca Diniae exempla praebuit, quae pestis in ipso anno huius saeculi vigesimo vno desaeuiit; fuit enim, qui è curru, quo cadauera conuehebantur emerserit; fuit, qui quatriduo mortuus habitus, neque ab vxore, sola praesente, languentéque sepeliri potis, velut expergefactus fuit; fuere foeminae, quarum vna post treis, alia post sex dies vitam quasi resumpserit. Spectant hùc proinde tot exempla illorum, qui elati reuixisse feruntur; vt Attilij Auiolae, cui è rogo se viuere clamanti, praeualente iam flamma, Paedagoges, qui solus fuisset à innocatos subuenire non potuit. Quod Lucio quoque Lamiae contigisse scribit Valerius Maximus, Pliniúsque post ipsum; pluribus exemplis congestis, vt non modò C. Alij Tuberonis, qui à rogo relatus fuerit, sed etiam duorum, quorum alter Capua, alter Aginati, cùm efferentur feretro, domum remeatum pedibus. Corfidij quoque, qui funere locato reuixerit, extulerítque locatorem suum. Id interim notatu dignum, quod de reuiuiscentibus vi flammarum ait, vt intelligamus hanc reuiuiscentiam posse perinde fieri, ac in Animalibus illis per Hiemem torpentibus contingit, quae etiam Vere non expectato aliundè fouentur, vti suo loco memorauimus, speciatim circa hirundines è glacie eductas, tepefactásque in Hypocaustis; ac videri hanc causam fuisse, cur, vt tam ille, quàm Seruius obseruant, mortui calidâ abluerentur, in octauum vsque diem seruarentur, & per internalla etiam conclamarentur, si fortè hac quoque ratione excitari possent, neque priùs comburerentur, quàm post extremam conclamationem. Notatu verò etiam dignum, quod celato hac occasione somno Epimenidis annorum quinquaginta septem, subiicit foemininum sexum huic malo videri maximè opportunum conuersione vuluae, quae, si corrigatur, spiritum restituat, pertinéreque hùc illud nobile apud Graecos Heraclidis volumen, septem diebus

De Statu Animae post mortem.

lib. 1. cap. 8.
lib. 7. c. 52.

in 6. Aeneid.

De Statu Animæ post Mortem.

fœminæ examinis, ad vitam reuocetur; quò minùs sanè est improbanda memorata mox cautio de cadaueribus toto triduo asseruandis. An addam profuisse ciui Taurinensi ante annos circiter centum, quòd mos non foret tumulum, nisi nono die exspectato penitùs occludi; siquidem nocte antecedente nonum, excitatus, domum repetiit, stupente vxore, quæ conuicta fuit ministrasse illi potionem ex Mandragora confectam ab Amasio Pharmacopola iuuene, qui & ipse pœnas dederit; præbita nempe Magistratui occasione sedulò inquirendi, ob casum adeò insolitum; vt legisse commemini in MS. de Nemesi libro conscripto pridem à Barletio causidico Gratianopolitano, rem tum contigisse narrante, cùm ipse adolescens Taurini Iurisprudentiæ operam daret. Prætereo autem, si quid veri habeat narratio illa Platonica de Ero Armenio Pamphylo, qui in prælio cùm occubuisset, & decimo die inter cætera iam corrupta cadauera integer repertus, & domum relatus vbi die duodecimo fuit pyræ impositus, reuixit; debuisse id contingere ob eam, quæ circa Auiolam, aliósque insinuata est, causam. Prætereo quoque, si quid habeat veri, quod de Puella ab Apollonio suscitata celebre euasit, contingere id ob eam causam potuisse, quòd vehemens pluuia incidens in feretrum qui calor internus inextinctus supererat, quasi antiperistasi quadam reuiguerit; vti & reuiguisse potest in quatridiano illo ex peste, vt puta in cuius proni extensi dorsum stillicidium tugurij affatim deciderit, toto penè illo quatriduo. Non nequicquam certè est, quòd Philostratus de causa huiusce suscitationis disserens, eiusce Pluuiæ meminit, & puellam per ipsam recaluisse conijcit, facta spirituum condensatione. Prætereo rursus, si id, quod apud Plinium, aliósque percelebre est de Hermotimo Clazomenio, eius scilicet Animam relicto corpore errare solitam, vagatique, è longinquo multa annunciare, quæ, nisi à præsente nosci non possent, corpore interim semianimi, donec cremato eo inimici, qui Cantharidæ vocabantur, remeanti Animæ velut vaginam ademerunt; si inquam, id etiam veri quidpiam habeat, esse aliud non posse quàm quòd ille per vices sic consopiretur, vt haberetur quasi mortuus, éaque deinceps, quasi ex ecstasi effutiret, quæ ex credulitate, interpretationéque excipientium, veri speciem consequerentur. Non dispariter sanè, nec dispari modo consequi videntur, quæ Striges renunciant, dum translatas se per aërem narrant in nocturna illa conciliabula, in quibus viderint, audierint, patrauerint prorsus nefanda. Quippe & translationem hanc corpore non fieri illarum exempla conuincunt, quæ domi sopitæ obseruatæ sunt quo tempore expergefactæ retulerunt se conciliabulis interfuisse; & Animo fieri nemo est, qui dicat, nisi & mortem veram intercedere discedente, & Resurrectionem veram peragi redeunte affirmet ac ea interim fieri solo Animo, quæ sine corpore nullatenus possunt. Quare & nihil videtur posse interuenire aliud quàm vehemens imaginatio, quæ per

L. 4. cap. 16. de vi. Apoll.

soporem grauissimum, simillimumque [illegible] contingat, cuiusmodi inducere narratur illud appellatum Strigum vnguentum, quod apud VVeckerum describitur [illegible]. Sæpius certè pridem ad me retulit vir Petrus Richardus Gratianopolitanus, dum viueret, Senator, se in Montibus Brianconensibus versantem, vt cum Calignono collega in maleficas actium Magicarum inquireret, confessas [illegible] se huiusmodi vnguentum, passásque se [illegible]gi, vt esse olim moris, ad vocatam [illegible] alterum puerorum quos habebat à pedibus, ac fuisse illum breui eo sopore correptum vt esset quasi exanimis, ac ægre tandem expergefactum, rogatúmque vnde aduenisset, quasi abalienatum respondisse à deductis se [illegible]randis spectaculis; transuolasse se, vel natasse potius ex rupibus in rupes, ac id genus similia. Prætereo demum, cùm consimile [illegible] Aristea Proconnesio sit decantatum, nunc ne habere quidem vllam speciem veri quicquid de eo fertur; vt quòd non tantùm [illegible], sed eodem etiam die in Proconneso mortuus, in Sicilia viuus, & literas quidem docens, visus fuerit; quòd post trecentos quadraginta annos Metapontinis rursum apparuerit, & post mandata aliqua de ara Apollini exstruenda, apparuitque sibi [illegible] rùm euanuerit, aliáque eiusdem farinæ, quæ apud Herodotum, Athenæum, Apollonium Dyscolum, aliósque leguntur.

Quæres prætereà quid de tot illis Animabus redeuntibus, quæ apparuisse passim leguntur, narranturue, videatur sentiendum. Dico primùm apparitiones, quæ leguntur in libris Sacris, difficultatis nihil habere; cùm Dei iussu, permissúque fieri possit vt Animæ seu è Cœlo, seu ex Inferis, seu è Purgatorij claustris, eósque ad quos attinet salutari [illegible] plena admoneant. Quanquam id non esse frequens admodum tum ex eo intelligi potest, quòd legimus Abrahamum non voluisse vt Lazarus, aliusve Anima hùc remigraret, admoneretque quidpiam fratres Diuitis, quoniam habent, inquit, *Mosen, & Prophetas*, quasi nempe eorum quæ necessaria ad salutem et eruditio magis nobis in promptu sit, quàm quæ à mortuis sit exspectanda; tum ex eo, quòd Sancti Patres sunt, eósque secuti Doctores plerique qui fieri istas apparitiones non per ipsasmet Animas, sed per Angelos siue bonos, siue malos profitentur; contendántque sic etiam nec ipsam quidem fuisse Animam Samuelis, quæ Sauli apparuerit, talis namque est Tertullianus; aut cùm existimant esse quidem potuisse ipsam Animam, non distinent nihilominùs, quin esse potuerit sub Samuelis forma Dæmon aliquis, ita nempe sentit D. Augustinus. Hinc sunt quidem etiam religiosè accipienda quæ in Hagiographis libris extant, aut à Viris piis non falsis, quin falsa re nescias plerumque narrantur, ac cautio tamen magna adhibenda, quando [illegible] Scriptura habet, discretio spirituum [illegible]tur; neque, cùm possint plurima, mirum est tamen, et omnia sint vera. Dico deinde, quod ad eas spectat, quæ referuntur ab Ethnicis, fabulas esse meras videri. Nam, vt iactam

illa

illis deesse rationes, quæ vt nos conscriptas, recitatásve à Viris Sanctis admittamus, faciunt; partim interpretari rem licet ex iis, quæ etiam-num apud nos contingunt; partim promptum est peruidere rationem ipsis refragari. Videre certè plerumque licet, aut meras esse imposturas clam obrepentium, strepitus edentium, voces, gemitúsque simulantium, visa à se, audítaque narrantium, aut credulitatem illorum puerilem, qui imposturas non perspiciunt, vel ipsimet quoque sibi somnia fingunt dum non modò in tenebris, malignave luce, sed in ipsa etiam meridie [illegible] occasione larvas cogitant, spectra imaginantur, adesse sibi Manes persuadent, & quicquid sibi videre sunt visi, ita deinde narrant aliis, vt illud mire amplificent, asseueranter enuncient, & si quos possunt patres famæ, testes ambitiosè adhibeant. Quò minus profectò est mirum, si is, qui sibi visa auditáque enarrat, eiusmodi sit, cui genus, cui gradus, cui ætas authoritatem conciliet (sed nempe apud eos, qui omneis Chlamydatos pronon vulgo habent) si, inquam res commore spargatur, vt qui historias scribunt, nihilque, quod videri possit admirabile negligunt, non sine apparatu eam recitent, & qui deinceps legunt, ac authoritate, & fuco, potiúsquam ratione, & veritatis studio ducuntur, esse indubiam persuadeantur, quæ si ad viuum resecarentur, prorsus nugæ forent. Et quod Ratio quidem repugnet, vel ex eo constat maximè, quod iam antea attigimus, tanquam à Cicerone obiectum, dum recitatis versibus illis circa Auerni lacum,

Adsum, atque aduenio Acherunte vix, viâ altâ, atque arduâ,
Per speluncas saxis structas, asperis pendentibus
Maximis, vbi rigida constat crassa caligo Inferûm;
Vnde Animæ excitantur, obscura vmbra, aperto ostio
Alti Acheruntis, falso sanguine, imagines mortuorum;

Has tamen imagines, inquit, *loqui volunt, quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi, & figura potest.* Sanè enim, nisi spiritus intra pulmones cohibitus, & laterum, seu diaphragmatis vi ore extrudatur, & arteria, larynge, palato, lingua, dentibus, faucibus, labiis collidendo dearticuletur; qui intelligi potest voces fieri, formari, discerníque appositè ad aliquid significandum, colloquendúmque cum aliquo? Notius porrò est, quàm vt dici debeat, omnia hæc vocis instrumenta solius esse corporis, quod aut igne exustum sit, aut in tumulo, alibive exanime, & sine motu iaceat; ipsum verò Animum tota hac supellectile, quam exuerit, esse destitutum. Nihil sanè mirum, si Lucianus illo Pseudologistarum congressu, vt iam tetigerat, quod Antigonus Medicus nosse se aliquem dixisset, qui post diem à sepultura vigesimum resurrexisset, quémque ipse & ante mortem, & post resurrectionem curasset, ita impatienter deinceps audierit, quod narrauit Eucrates de redeunte ad se post septimum à morte diem vxore, quam fuisset singultim lacrymis complexus, & à qua vociferari prohibitus, increpitus fuisset, quòd gratificatus circa cætera, alterum è sandaliis aureis (quod nempe sub arca decidens repertum non fuerat) cum Mundo reliquo non cremasset, donec colloquio perseuerante quæ canicula sub lecto cubans allatrauit, ipsáque ad latratum euanuit. Neque verò minus, quod deinceps Pythagoricus Arignotus narrauit, cùm (vt quippiam etiam adiiciam de iis imaginibus, quæ sine voce aliud quid agunt) retulit se, cùm Corinthum venisset, accepisse Eubatidæ domum factam inhabitabilem, ob horrendum spectrum; se autem solùm domum ingressum, & collocatâ in vastissimo atrio lucernâ; humi sedentem tacitè legisse; superuenisse Dæmonem (ita vocabat Animum) squalidum, hirsutum, tenebris nigriorem; se autem illum vndique insultantem, & modò in canem, modò in taurum, modò in leonem conuersum carmine horrendo, vocéque Ægyptia compulisse illum in tenebrosum angulum in quem sese condiderit; iusso autem die insequente loco effodi, repertum ad vnam circiter orgyiam cadauer, quo sepulto domus turbari spectris desierit. Celebris etiam historia, seu fabula potius non absimilis, quam de Athenodoro Philosopho refert Plinius Nepos; nam quod ita domus, quam spectro liberauit, Athenis fuit, & spectrum catenis agitatis resonuit, & Athenodorum ad lucernam scribentem non tam impetiit, quàm digito innuens quasi aduocauit; & paullulum expectare iussum, accessit propiùs, catenisque ad caput insonans, iterum, vt sequeretur, innuit, & se, sublato lumine ipsúmque tardè ingrediens, quasi vinculis graue insequente, postquam deflexit in aream domus, repente delapsum comitem deseruit, signato autem loco, posteróque die, coram Magistratu effosso, inuenta fuere ossa nuda, [illegible], catenísque inserta, & implicita, quibus [illegible], domus deinceps Manibus caruit. Quod tamen Plinius affirmare se credentibus dicat, non credidisse tamen [illegible] ait, qui ipsum quoque increpuisset, ausum affirmare nugas similes, quas à domesticis narratas dubium non fuisset esse imposturas, sumpsisseque etiam ex iis de futuris euentibus superstitiosas coniecturas. Sed ne circa hæc diutiùs immorer, nihilque etiam de Necromantia, Sciomantiáque, tota imposturis plena subiiciam, iuuat solùm attexere, quod Lucianus illis colloquentibus, incredulitatémque, dum se alij alia vidisse narrarent, exprobantibus, *Et ego*, inquit, *crederem, si ipse eadem, quæ vos vidissem; nunc autem ignoscendum mihi, si non pariter vobis perspicere tam acutè possim.* Ac rursus, *Ego interea considerabam, cuiusmodi nam isti essent, qui Sapientiæ nomine cum iunioribus versarentur, admirationique apud vulgus forent: solo tamen à pueris canitie, barbáque distantes; ipsis cæteroquin ad falsum amplectendum dictu faciliores.* Et postea, *Non desistetis* inquit, *monstra huiusmodi, Vel profectò senes narrare? Con-*

De Statu Animæ post mortem.

Lib. 7. Epist. 27.

ducere

De Statu Animæ post mortem.

ducere sese vel liberum adolescentiorum gratiâ differre in tempus aliud, basis praeter fidem, & tenebrosas narratiunculas, ut clavo nobis auribus, fabulamentisque portentosis impleantur. Hisce proinde parcè verendum, neque ipsi ea audire assuefaciendi sunt, quibus tota vita barescentibus conturbentur, plerique vana superstitione ad minimum strepitum meticulosi reddantur. Denique autem interrogatus, ecquem virum fide quàm illi essent, digniorem putaret, *Per Iovem*, inquit, *virum maximè omnium mirabilem, illum Democritum Abderitem, qui erat tam certò persuasus nihil posse huiusce modi in rerum natura constare, ut cum se intra monumentum extra portas situm clausisset, ibique scribens, componensque dies, noctesque exigeret, & Iuvenes quidam ludificare ipsum, conterrefacereque cupientes, induti ut solent mortui, nigra veste, personisque ad capita affixis, illum circumstantes circum tripudiarent, saltique subsilirent; ipse neque eorum simulationem timuerit, neque ipsos prae ira respexerit, sed solum dixerit, Desinite* ineptire. Improbandum solum id, quod sequitur; ita egisse Democritum ob persuasionem, qua tenebatur Animas, è corporibus ubi excessissent, nihil esse; quippe esse profectò possunt Animæ seu beatæ in Cælis, seu miseræ in Inferis, tametsi neutris vacet, aut liceat inde egredi, illisque oberrando agere, aut carere. Verùm de his demùm, & de tota Physica satis.

FINIS.

PETRI

PETRI GASSENDI SYNTAGMATIS PHILOSOPHICI PARS TERTIA, QVÆ EST ETHICA.

PRÆFATIO.

HActenus fuit Physica, Syntagmatis nostri Philosophici pars secunda; superest iam hæc tertia, quæ vulgò *Ethica*, seu *de Moribus* solet indigitari, quasi περὶ τῶν βιωτικῶν *de ijs quæ attinent ad vitã* tractet, aut περὶ βίων *de vitis*, seu *vitæ generibus vitæ*, aut *rationibus traducendi vitam*, qualis erat titulus certi librorum quos Epicurus inscripsit. Nimirum & pars hæc plerumque appellata *Ars vitæ est*, & quæri pridem solitũ fuit εἰ ἔστι τις περὶ τὸν βίον τέχνη, *aliquane vitæ degendæ Ars sit*? Cæterum fuisse partem hanc appellatam quoque περὶ αἱρετῶν καὶ φευκτῶν, *de eligendis, & fugiendis*; cùm & libri inscripti fuerint περὶ αἱρέσεως καὶ φυγῆς, *de electione, ac fuga*; & Epicurus ideò videatur Naturali Philosophiæ prætulisse Prudentiam, quòd cùm Prudentiæ proprium sit hæc eligere, illa fugere, idem esse *Prudentiam*, cum *Philosophia Morali* censuerit. Quo sensu etiam Plutarchus docet, cùm rerum aliæ sint per se, vt Cælum, Sidera, Terra, Maria; aliæ referantur ad nos, vt bonum, malum; expetendum, fugiendum; iucundum, molestum; contemplatiorem quidem *Sapientiam*, at circa posteriora *Prudentiam* versari. Adiici heic posset solitam hãc partem indigitari quoque ab Epicuro περὶ τέλους, *de Fine*: sed præstat hærere in eo, quod commune ipsis cum cæteris fuit, appellare ἠθικὴν, *Partem Philosophiæ Moralem*, nempe [illegible] quidem Quintilianus nomine carere sermonem Romanum, quod vocem ἦθος exprimat, quia rei naturam spectanti eã nõ tam mores significari videantur, quam quædam morum proprietas, vtpotè quasi lenitas, & mitigatio affectuum; quasi ἦθος, & πάθος ita opponantur, vt ἦθος sit *affectus lenior*, πάθος *affectus concitatior*; attamen ipse quoque fatetur & illa appellari mores, & inde esse ἠθικὴν *Moralem partem* Philosophiæ dictam: Quod verò ait, *Moribus omnes habitus Mentis contineri*, id potest quidem sensu quodam generaliore esse verum; at speciatim habitus Mentis, qui sunt merè speculatiui, neque ad actionem, ac potissimum appetitus, ordinem habent mores non dicuntur, ex quo Aristoteles etiam discrimen statuit non vno loco inter Habitus, ac Virtutes διανοητικὰς, καὶ ἠθικὰς, *Intellectuales, & Morales*. Docet porrò Aristoteles Morale genus Habituum ἠθικὸν dictum ἀπὸ τοῦ ἔθους, *à consuetudine*; & Plutarchus id comprobans, contendit Morales Virtutes ἠθικὰς, quasi ἐθικὰς, *consuetudinales*, (vt sic loquar) dici. Et certè cùm nomine Morum intelligantur tam Virtutes, quàm Vitia; ac nemo ferè non admittat esse Virtutes bonos, & Vitia malos habitus; constat profectò habitus consuetudine agendi acquiri. Neminem ferè dico; quoniam non defuere, qui censuerint virtutem non consuetudine, aut doctrinã, sed solã naturã, aut θείᾳ μοίρᾳ, *Diuinã sorte*, vt Plato loquitur, parari. Quod quidem tametsi sit verum de virtute quasi inchoata, seu de virtutis seminibus, videtur tamen Virtus perfecta, & constans, citra doctrinam, consuetudinémque rectè ac honestè agendi, non esse. 1. Ethic. 13. &c. lib. 2. cap. 1. lib. de virt. mor. & de lib. educ. in Men.

Ex hoc interim intelligitur, τὴν ἠθικὴν, *Moralem Philosophiæ partem* non esse merè θεωρητικὴν *Speculatiuam*, quasi in nuda morum contemplatione sita sit; sed esse reuerà πρακτικὴν *Actiuam*, seu in eo sitam, vt mores formet, honestatéve imbuat, ac regat; sitque adeò Stoicis, siue [illegible], Ars benè, & ex virtute agendi. Cùm verò Homo spectari possit, quatenus singularis est, & sui ipsius curam gerit; ac possit prætereà is esse, cui cura familiæ incumbat, aut is etiam, ad quem Reipublicæ administratio pertineat, sicque triplex vitæ genus distinguatur, in quo Philosophia actiua versetur; consistit ea tamen præsertim in primo, quòd ipsum generale sit, & probis moribus imbui debeat, non modò qui

priuatus

priuatus degit, sed etiam, qui domus, aut Reipublicæ gerit curam. Ex quo efficitur, vt cùm secundum genus dicatur οἰκονομικὴ, *Familiare*, & tertium πολιτικὴ, *Ciuile*; primũ tamen non tam μοναστικὴ, *solitarium*, quàm generali voce ἠθικὴ, *Morale*, vocetur; quòd etiam sub ipsa persona Patrisfamilias ac Principis sit priuatus Homo, quem esse alioquin bene moratũ oporteat, quique tanto magis idoneus aliis regendis sit futurus, quantò seipsum regere, affectibusque suis imperare norit. Vnde & minus mirum est, si in eo maximè sit Moralis Philosophia, vt mores cuiusque priuatos instituat; quando, vel ex hoc ipso finem, ad quem collineat, assequitur, vt videlicet Hominem, quàtum fieri potest, felicem efficiat; vtpotè cùm eatenus solùm possit Homo felix censeri, quatenus probè moratus est, animique adeò perturbationibus caret, nõ modò priuatus dum est, verùm etiã, dum aliis præest. Et quamuis Aristoteles velit Moralẽ Philosophiam esse partem Politices; id tamen facit, quatenus mores ipsis legibus præscribuntur & Politice eò spectat, nõ vt vnus solùm, aut alius, sed vt omnes, si fieri possit, bene ac feliciter viuant; cùm & aliunde supponat Aristoteles debere Politicũ virum, cui legũ siue condendarum, siue tuendarum cõmissa est cura, esse ipsummet τὸ ἦθος σπουδαῖον, *probis moribus informatum*.

1. Mag. Mor. 1.

Sed ne id fusius iam prosequar, id heic admonendũ, quod partim iam insinuatum est, partim expendetur in sequentibus, Epicurũ tanti fecisse Moralem Philosophiam, vt Physicam eatenus solùm esse curandam censuerit, quatenus vtilis quibusdã perturbationibus eximẽdis, ad ipsam proinde Moralẽ, illiusve finem conducit. Heinc nempe constat ipsum nõ aliò respectasse, quàm Socratẽ, dum Physicã ab vsque Thalete velut per manus traditam repudians, legitur *Philosophiam deuocasse è Cælo, & in vrbibus collocasse, & in domus etiam introduxisse, & coëgisse de vita, & moribus, rebúsque bonis, & malis quærere.* Ex hoc verò esse quidem potest, vt cùm Socratis auditores Aristippus, Antisthenésque, & profecti ex ipsis Cyrenaici, Cynicique, Physicam prorsus abdicarint, Moralem solam coluerint, & vnà cum ipso quærendum esse duxerint;

Cic. 5. Tusc.

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.
Quid fiet in domibus fortassè malúmve, bonúmve.

Laërt. lib. 6.

Socrates propterea Inuentor censetur Moralis Philosophiæ; sed cùm id possit intelligi de innouato insigni cultu; non potest tamen sanè de primo; nam ante ipsum Pythagoras illam summè habuerat cordi; vnde & id censuit, quod habet Stobæus, *Esse illius Philosophi orationem inanem, qua affectũ nullum in homine curat; quia vt Medicinæ vsus nullus est, nisi à corpore morbos abigat, sic neque Philosophiæ, nisi malum ex Animo pellat.* Quin-etiam, non modò paullò antiquiores appellati Græciæ Sapientes, aliam ob causam tales audierunt, quàm quia fuit in ipsis Moralis Sapientiæ studiũ eminẽs; vnde & etiam-num sunt in ore omnium, quæ eorum Moralia dicta percrebuerunt; sed procedendo etiã vlteriùs ad Heroica vsque tẽpora, ex eodẽ studio Moralis fuit, quòd syluestres homines

Serm. 1.

Cædibus, & fœdo victu deterruit Orpheus,
Dictus ob id lenire tigres, rabidósque leones:
Dictus & Amphion, &c.

Horat. in art. Poët.

Nimirùm, vt idem Poëta, qui hæc interpretatur, subiungit, —*fuit hæc sapientia quondam,*
Publica priuatis secernere, sacra profanis;
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Ex quo efficitur, vt præclarè quidem Cicero requirat, *Quidnam esse causæ putemus, cur, cùm constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique causâ, quæsita sit Ars eius, atque vtilitas Deorum immortalium inuentioni consecrata; Animi autem medicina nec tam desiderata sit, antequàm inuenta; nec tam culta, posteaquàm cognita est; nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta, & inuisa?* At non ideò tamen sit existimandum medicinam hanc Animi, quæ est, Moralem Philosophiã, adeò esse recens inuentam, vt non sit hominũ memoriã superior. Quanquam fatendũ aliunde est, ex quo ipse Socrates est philosophatus, fuisse illã & tractatã, & scriptis mãdatam vberiùs; nã partim eius Auditores, velut Plato, & Xenophon egregia aliqua de ipsa monumenta reliquerunt; partim, qui consequuti sunt, edisseruere vberiùs omnia ad eandem attinẽtia, vt Aristoteles, Stoicique.

, 3. Tusc.

Ad Epicurum, quod attinet, cùm ipse quoque plurima de Morum Philosophia & docuerit & scripserit; vix quicquam tamen de iis habemus, præter hasce apud Laërtium conseruatas reliquias, & quæ præterea respersa sunt apud alios Authores fragmenta, maximè apud Ciceronem, qui aliunde sic colloquentem facit libro primo de Finibus Torquatũ Epicureum [illegible], vt is pertexat quasi quoddam totius Moralis Philosophiæ Epicuri cõpendium. Ac si extarent quidem libri de Fine, de Vita degenda, & alij, intelligere vberiùs liceret, tum [illegible], tum ordinem rerum, quas ille ad hanc partem retulit. Sed interim tamen vel ex his [illegible] efficimus eum instituisse, (ac potissimum in libro de Fine) vt de ipso fine, siue Summo Bono, quod non aliud, quàm Voluptatem esse [illegible]ret, ageret; ac deinceps de mediis ad ipsum [illegible]dum, eundémque huiusmodi finem idoneis, vtpote de virtutibus, quas solas ad ipsum [illegible] tatas voluit. Scilicet Torquatus sic aggreditur: *Primùm igitur agam sic, vt ipsi Auctori huius disciplinæ placet: constituam quid, & quale sit id, de quo quærimus.* Et statim: *Quærimus igitur, quid sit extremum, quid vltimum bonorum, quod omnium Philosophorum sententia tale esse debet, vt ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam. Hoc Epicurus in Voluptate ponit, quod Summum bonum esse vult, summúmque malũ Dolorem; idque instituit docere sic: Omne animal, simul atque natum sit, &c.* Dico autem præsertim in libro de Fine, quoniam in aliis tractatibus aliam sequi ordinem potuit, vti est etiam in Epistola ad Menœceum, & Ratis sententiis sequitur.

Vt vniuersè autem dicamus de iis, quæ hac in Parte tractantur, ea referri possunt ad libros tres; nam primùm de Felicitate, deinde de Virtutibus, postremò de Libertate, Fortuna, Fato ac Diuinatione [illegible] agemus; siquidem tum Ratas Epicuri Sententias, tum Effata de Sapiente varia, quæ Laërtius partim ex ipso Epicuro, partim ex aliis Sectatoribus collegit, seriei Notarum nostrarum ad decimum Laërtij librum, vt legentem minus remorarentur, adiunximus.

LIBER

LIBER PRIMVS DE FELICITATE.

CAPVT PRIMVM.

Quae Felicitatem faciunt, meditanda.

QVANDOQVIDEM humanae vitae finis hominum omnium consensu sit ipsa Felicitas, consentaneum est, quae beatam vitam faciunt, ea meditari; ob id potissimum quòd ipsa praesente nihil non habeamus, absente nihil non agamus, vt possimus eam consequi; siquidem intelligi licet quemadmodum Felicitas idem cum Summo bono sit, idemque cum Fine Bonorum; nam videntur quidem imprimis Felicitas, & Summum Bonum res esse ita distinguendae, vt Felicitas status sit, quo expeti melior non possit, vt in quo fruitio, aut qui ipse fruitio summi Boni est; Summum verò Bonum, seu Summum Bonorum, τὸ ἄριστον, ἄκρον, ἀκρότατον τῶν ἀγαθῶν, non tam Felicitas sit, quàm ipsum obiectum, seu res, cuius fruitione reddimur felices. Verùm quia Felicitas, status, seu fruitio illa, ipsum Summum Bonum complectitur; hinc factum est, vt ipsa quoque appellata sit Summum bonum. Et quia proinde Felicitas tantum, tamque eximium bonum est, vt sit felici instar omnium, quae esse in Mundo possint, atque idcirco Summum sit, quia nihil praeterea expeti possit; ea ob rem dicit Epicurus Felicitate habita, nihil esse, quod non habeamus; seu habere nos omnia, quae habere nos intersit, ac liceat. Quomodo ipsi quoque Platoni Felicitas ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἀγαθῶν συστηθὲν, *compositum bonum ex omnibus bonis*; Ciceroni, *Bonorum omnium complexio*; Boëthio, *Status omnium bonorum*, &c. Deinde, cùm Felicitas duobus modis dicatur Finis, vno quidem, quatenus est apex, fastigium, ac Summum bonorum; quo sensu Cicero τέλος reddit non modò *finem*, verùm etiam *extremum*, atque *vltimum*; ac suos illos libros inscribit *de Fine*, in quibus agit non modò *Bonorum*, sed etiam *Malorum*, quòd vt in bonis, ita in malis aliquod extremum, seu vltimum sit: Altero verò quatenus est id, τὸ οὗ ἕνεκα, *cuius gratia* caetera omnia sic expetimus, vt expetamus ipsum propter se; quippe cùm, vt docet Aristoteles, oporteat esse aliquid in expetendis vltimum, ne abeatur in infinitum: Ideò Epicurus supponens Felicitatem priore sensu idem esse cum eo, quod Summum bonum dicitur, posteriorem apertè innuit, dum Felicitatem esse docet id cuius gratiâ, seu quod adipisci vt possimus, omnia agimus. Ex quo proinde clarum est Felicitatem dici Finem non modò *excellenter*, κατ' ἐξοχὴν, seu quòd omnium finium praestantissimus sit; sed etiam quòd sit finium omnium finis, seu quòd alij omnes ordinem quendam ad ipsum habeant, vt proinde intermedij ab aliquibus & vltimus finis, & Finis simpliciter vltimus; quòd si aliqua bona sint, quae visa expeti propter se ipsa, tamen adhuc ad Felicitatem relata, ob eam expetantur, cuiusmodi esse Plato Sapientiam, visum, sanitatem, ait, & Aristoteles, honorem, voluptatem, bonam mentem, omnem virtutem, quae cùm videantur aliquando propter se expeti, adeòque τέλεια *perfecta*, deprehendantur tamen referri ad Felicitatem, quae sola, quia nunquam refertur ad aliud, sit τελειοτάτη, *rerum perfectarum perfectissima* habenda. Hinc porrò est cur Aristoteles concludat postea Felicitatem non esse τῶν ἐπαινετῶν *ex rebus laudabilibus*, cuiusmodi sunt virtutes, & praeclarè gesta; sed potiùs τῶν τιμίων *ex honorabilibus*, seu veneratione, & obseruantia dignis, quibusque adeò aliquid maius excellentiusque laudatione conuenit, vt cùm, inquit, μακαρίζομεν, καὶ εὐδαιμονίζομεν, *beatos ac felices praedicamus* Deos. Tametsi fuere Pythagorei, vt apud Stobaeum Hippodamus Thurius, qui existimarint Felicitatem *partim laudatione, partim hominum praedicatione*, ἐπαίνῳ τε, καὶ μακαρισμῷ perfici; quatenus, vt homo sit bonus virtute, cuius laudatio propria est; ita felix bonâ fortunâ, cuius est propria beatio; vnde & fit vt saepe synonyma habeantur Felicitas, & *Bona* siue prospera, seu melius *fortuna*, εὐτυχία, & idem vulgò soleat dici felix, qui *fortunatus*, εὐτυχής. — 2. de Rep. — [illegible]

Caeterùm, cùm Felicitas tantum bonum sit, ac ideò expetatur ab omnibus hominibus (haud ab re enim habuit Plato ridiculum, stultumque esse, quaerere, an sit aliquis, qui *bene rem gerere* εὐπράττειν, *felixque esse* non appetat; sic D. Augustinus, postquam praemisit appetitionem beatae vitae esse Christianorum, Philosophorumque communem, tum quasi sese corrigens, *debui dicere*, inquit, *omnium hominum: Si vellem enim interrogare possem, velitis beati esse? vno ore dicerent, volo.*) Videtur — In Euthyd. — de Epic. & Stoic. c. 3.

Quæ Felicitatem faciunt, meditanda.

tamen res accipienda iuxta illam Felicitatis inter Effata traditam ab Epicuro definitionem. Nam verum quidem profectò est, Felicitatis nomine intelligi vulgò eum statum, quo nullus possit melior, suauior, desideratior excogitari; in quo nihil sit mali quod timeas, nihil boni quod non habeas, nihil quod agere libeat, ac non liceat; qui denique constantior sit, quàm vt amitti vnquam possit. Verùm talis felicitas, donec mortalem viuimus vitam, in voto potiùs, quàm in re est; ac potest ad summum haberi vt Idea, siue exemplar, ad quod prout magis, vel minùs vitæ status accesserit, possit pro maiore, minoréve felicitate reputari. Dico autem mortalem vitam, vt præter istam esse aliam immortalem insinuem, in qua sacra Religio docet manere bonos felicitatem, quæ omnem captum infinitè excedat, fruitionem putà, seu claram visionem ineffabilémque dilectionem super-summi illius, & super-excellentissimi Boni, quod non aliud sit, quàm ipsemet ter-Maximus, ter-Optimus, ter gloriosissimus Deus. Certè Ethnici ipsi quoque desperarunt posse in hac vita haberi illam adeò perfectam, absolutámque felicitatem; ac Plato in primis, qui tamen aliunde futuram sperauit: Nam *præclara*, inquit, *spes est, fore, vt post mortem consequatur quis omnia, quorum desiderio accensus, institerit, transegeritque quam optimè potuerit, vitam.* Quin-etiam videri quadantenus potest subodoratus statum illum futuræ beatitudinis; nisi quòd declinans Elysiorum fabulas, incidit in illam de refusione Animorum nostrorum in Animam Mundi, quam alio nomine dixit Deum, vt intelligitur tum ex iis, quæ dicta superiùs circa Animam sunt, tum ex iis, quæ habet speciatim Plotinus, cùm edisserit Animum tunc fore perfectè beatum, *cùm hinc emigrarit ad Deum, ac iam tanquam alius, & neque ipse vlterius, factus fuerit totus illius, sese ipse videlicet* [illegible] *tanquam centrum centro*, indiuiduè nempe, & absque discrimine vllo contingens. Enimverò, cùm heic agatur de huius vitæ felicitate, & non eâ quidem, quam Sacri Doctores ex professo edisserunt, docentes nempe, quàm felix sit, qui supernaturali adiutus auxilio, sincero Dei cultui adhæret, ac fidei, spei, charitatis plenus, quicquid æui est, feliciter traducit; sed eâ, quæ dici potest naturalis, quasi ipsis naturæ viribus comparabilis, & qualem posse obtineri Philosophi nō desperârunt; cùm de istâ, inquam, heic solùm agatur; ideò videtur posse duntaxat Felicitatis nomine talis status intelligi, in quo, quantum licet, quam-optimè sit; seu, in quo bonorum necessariorum quam-plurimùm, malorum quorumvis quam-minimùm adsit; atque adeò in quo traducere vitam suauiter, tranquillè, permanenter detur, quantum quidem ipsa conditio regionis, societatis, generis vitæ, constitutionis corporis, ætatis, & similium circumstantiarum permiserit. Nempe hæc Felicitas est, ad quam solam videntur posse homines secundùm naturam iure adspirare, cùm sibi aliorsum polliceri, affectaréque eximiam illam, sit mortalitatis suæ obliuisci, neque agnoscere hominem se esse, hoc est animal imbecillum & ex naturæ conditione innumeris [illegible] miseriisque obnoxium. Nec verò ideò putandum hoc est, cùm homines omnes quadantenus miseri sint, te in eo statu collocare, in quo minimè omnium miser sis; sed inter varios miseriæ gradus, quibus obnoxius natus es, quam-minimum esse posse miser. Quippe illud demum est esse felicem: cùm licet forsit aliquid miseriæ, quod felicitatem absolutam turbet; tantum tamen suppetit boni, vt vel præ aliis, vel præ te ipso (si in aliis quibus, in quo esse potuisti, statu fores) censere possis te adeptum felicitatem comparatè sumptam, ac talem, cuius solùm es, pro tua naturæ conditione, capax. Et vide, vt Cicero quoque id agnouerit, *Quamquam enim*, inquit, *sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beatitudinis latè patet. Nam, vt quæstuosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omni tempestatis calamitate semper vacet; sed si multò maiore ex parte existat in vtraque felicitas: sic vita non solùm, si vndique referta bonis est, sed si multò maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata rectè dici potest.* Vide etiam vt Plutarchus [illegible] *facere iudicium volueris*, inquit, *ac repudiata omni fortunæ ambitione, decreueris,* [illegible] *est felix. Abunde igitur, atque vberiter fortuna decidit cum eo, qui* [illegible] *felix potest.* Vtcumque sit, talis profectò [illegible] alia felicitas est, de qua, cùm Aristoteles [illegible] cat ambigi, doctrina-ne, & consuetudine exercitatione-que pareatur, an diuinâ sorte contingat: *Profectò*, inquit, *si aliud quidpiam munus est hominibus à Diis immortalibus datum, felicitatem diuinum par est, quæ nihil est melius in rebus humanis. Et fortassè quidem hoc alibi consideratu sit opportunius; attamen illud constat, tametsi non sit felicitas, quæ contingat diuinitùs, sed vel virtute, vel disciplina vel exercitatione quæratur, nihil esse ipsâ diuinius.*

Nunc: cùm, vt ait Seneca, *viuere omnes beatè velint, sed ad peruidendum quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligent*; admonendi potissimùm, cùm tam variæ vulgò de Felicitate iactentur sententiæ, esse tamen illas maxima ex parte non tam de ipsa felicitate, quàm de felicitatis caussis, alio nomine appellatis Mediis, quæ & aliunde, cùm bona sint, & nedum bonum sit, quod solùm, aut præcipuè felicitatem faciat; ac Summum ideò dicant Bonum, sensu iam antè exposito; [illegible] non tam controuerti, quid Felicitas [illegible] quod Summum Bonum, quo [illegible] Ita nimirum cùm, verbi gratiâ, [illegible] dam in diuitiis felicitatem ponere [illegible] tias, non vt Felicitatem, sed vt caussam, vt Medium, vt summum Bonum, [illegible] sione felicitatem obtineant, habent. [illegible] Democritus, exempli causâ, [illegible] citatem nihil aliud esse quàm [illegible] *quillitatem animi: Illa animi* [illegible] quæ Cicero, *ea ipsa est beata vita* [illegible] [illegible] bonum, quod ea comparatur. Sed de singulis agemus; quod tametsi [illegible]

singulatim

In Epinom. (margin)

Enn. 6. lib. 9. cap. 10. (margin)

fundantur, facile sit tamen eam discernere, ideò obseruandum est solùm quasdam huiusmodi opinionum spectare magis ad ipsum statum Felicitatis declarandum, quasdam magis ad declarandum, quæ Felicitatis efficientia sunt. Et quod ad ipsum quidem statum felicitatis attinet, celebris cum-primis habetur, quæ est mox memorata εὐθυμία Democriti, vt pote de qua non Democritus modò *volumen egregium*, vt Seneca habet, composuerit, sed eius etiam imitatione & Hipparchus Pythagoricus, & Panætius Stoicus, & Plutarchus quoque, & alij. Est verò Cicero interpretatus huiusmodi voces, vt iam insinuauimus (& Seneca ipse imitatus est) *tranquillitatem animi*, atque etiam *securitatem*; quo nomine reddi etiam potest illa ἀθαμβία, seu *immunitas à pauore*, quam Nausiphanes apud Clementem Democrito tribuit, & idem quod suam ἀκαταπληξίαν (sic enim videtur, non ἀκατάπληξιν) esse dixit. Fuit porrò etiam alia Democriti vox εὐεστώ, *bonum*, siue *pacatum statum*, quem Diotimus quoque ex eodem Clemente, vsurpauit. Pertinere eòdem videtur illa Heracliti εὐαρέστησις, *placabilitas*, seu *animi status bene, quietéque compositus* & Pyrrhonis ἀταραξία, quam Sextus est interpretatus ψυχῆς ἀοχλησίαν, καὶ γαληνότητα, *statum animi imperturbatum, & tranquillum*. Videri quoque proinde posset spectare illa ἀοχλησία, quæ non modò Hieronymo, sed Diodoro etiam, Speusippoque tribuitur; verùm Cicero reddit *indolentiam*, seu *vacuitatem doloris*; vt potiùs proinde attineat ad corpus. An eòdem verò referatur ἀτυφία Antisthenis? Certè, si hac voce non modò intelligatur *priuatio fastus*; sed generaliùs etiam vacuitas cuiuslibet quasi procellosæ commotionis pacem animi conturbantis. Quod ad ipsa verò Efficientia felicitatis attinet, cùm illa non sint alia, quàm quæ animi, corporis, Fortunæ bona distinguuntur; quidam sane, qui illa; nonnulli qui ista; alij, qui cuncta complectantur. Et qui bona quidem animi commendant, aut Cognitionem, aut Virtutem, aut Delectationem tuentur. Ex primis sunt Anaxagoras, qui ad Felicitatem exegit rerum contemplationem, ac vnà subnatam ex ea libertatem; & Posidonius, qui Contemplationem, ac vnà dominatum in irrationalem partem; & Herillus, qui vniuersè, simpliciterve scientiam; & Pythagoras, qui speciatim scientiam perfectionis virtutum; & Plato, qui nunc scientiam Boni, & eam, quæ cum Deo, similitudinem; nunc scientiam, seu sapientiam, intellectumque, & voluptatem; & Academici recentiores, qui cohibitionem assensus à visis. Ex succedentibus celebrantur potissimùm Stoici, Zeno, Cleanthes, cæteri, qui solam virtutem sic sufficere ad beatam vitam autumârunt, vt Aristo præ aliis censuerit, quod Pyrrhoni quoque imputatur, habita virtute, nihil interesse, an optimè valeas, an grauissimè ægrotes; cùm & vox omnium fuerit, beatè viuere nihil esse aliud, quàm viuere secundum virtutem, seu quod idem est secundum naturam. Ex postremis sunt Apollodorus qui felicitatem censuit effici τῇ ψυχαγωγίᾳ *oblectatione animi*; & Lycus, qui verò gaudio animi; & Leucimus, qui delectatione ex rebus honestis. Qui bona Corporis præferat, sunt potissimum Voluptarij, ac in iis maximè Aristippus, & cum eo Cyrenaici, de quibus inferiùs, dum cum Epicuro comparabuntur, erit fusiùs dicendum. Adnoto solùm heic Annicerios, qui ad Cyrenaicorum successionem pertinent, ad nullum vitæ totius finem determinatum respexisse, sed duntaxat ad singularem cuiusque actionis voluptatem; & Calliphontem de voluptate ita magnificè sensisse, vt causatus fuerit virtutem, quæ illi comparandæ initio solùm inseruierit, eò deuenisse venustatis, vt parem cum ea honorem fuerit assequuta. Qui denique bona Fortunæ præ aliis magnifaciant, ij multi quidem è vulgo sunt, dum alij opes, alij honores, alij cætera consectantur; at ex Philosophis non alij citantur, quàm qui cum ipsis animi simul corporisque bona requirunt. Porrò, qui ad felicitatem tria bonorum genera requisierint, plurimos quidem, vel potiùs omneis commemorare in promptu foret (neque enim aliquis fuit, si Aristonem excipias, qui directè, indirectéve non exegerit saltem ex corporeis integritatem, ac sanitatem; ex fortuitis, siue externis, saltem necessaria ad victum) verùm solet hac occasione Aristoteles præ cæteris citari; qui cùm primas sanè & contemplationi, & virtuti deferat; negat tamen dici eum posse felicem, qui in maximis doloribus calamitatibusque versetur, nisi fortè velit quis thesin, paradoxumve defendere: & cùm congruere Felicitati putet, vt quis opibus, liberis, & amicis floreat; non improbat, quosdam idem esse velle τὴν εὐδαιμονίαν τῇ εὐτυχίᾳ, *Felicitatem, & prosperam fortunam*. Talis autem insignes esse Pythagoreos aliquos quibus & Poëtæ accinunt, 1. eth. 9.

Κοινὸν [illegible], [illegible] Certio. ap. Stob. ser. 101
[illegible]
[illegible]
Virtus colenda, fors petenda à Dijs bona.
Hæc quippe duo cui suppetant, is viuere
Et vir beatus & bonus simul potest.

Verùm notum est, quàm soleant Poëtæ efficientia felicitatis non ex vulgi modò, sed etiam ex Philosophorum sententia appositè describere. Quod enim Aristoteles, verbi causâ, ait homines vulgò reputare ea facere felicitatem quæ sibi cùm desint, admirantur in aliis, vt ignari scientiam, pauperes diuitias, ægroti sanitatem, &c. En, vt paria in Satyris: 1. Eth. 4.

O fortunati mercatores! grauis annis Hor. 1. Ser. Sat. 1.
Miles ait, multo iam fractus membra labore.
Contrà mercator, nauim iactantibus Austris,
Militia est potior! ——

Et *Agricolam laudat iuris, legúmque peritus,*
Sub galli cantum, consultor vbi ostia pulsat.
Ille, datis vadibus qui rure extractus in vrbem est,
Solos felices viuentes clamat in vrbe.

Sed & de admiratione, illiusve defectu, idem habet tritum illud quidem sed præclarum tamen,

Nil admirari propè res est vna, Numici, 1. Epist. 6.
Solaque, quæ possit facere, & seruare beatum.

Quo ex capite insinuatur non modò tranquillitas

Qua Felicitatem faciunt, recensenda.

Quæ Felicitatem faciunt, meditanda. tranquillitas illa, quam peperit sibi, qui humanarum rerum inanitate perspectâ, non miratur amplius, neque ideò affectat, sed despicit potius splendorem illum potentiæ, honorum, opum, &c. quibus mortalium oculi vulgò perstringuntur; sed illa etiam, quam acquisiuit, qui perspectis rerum naturalium causis, non obstupescit amplius, neque terretur instar vulgi. Ex quo ille alius:

Virg. 2. Georg. *Felix qui potuit rerum cognoscere causas,*
Ille metus omnes, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, strepitúmque Acherontis
auari.

Rursùs & quod Aristoteles varia congerit genera bonorum, ea, vt eadem non modò Græci:

Scolion ap. Stob. Sermone 101. Ὑγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνητῷ,
Δεύτερον δὲ φυὰν καλὸν γενέσθαι,
Τρίτον δὲ πλουτεῖν ἀδόλως, ἄτε
Τέταρτον, ἡβᾶν μετὰ τῶν φίλων,
Fragili viro, optima res bene valere;
Atque indolem bonam esse fortitum;
Tum & possidere opes dolo haud partas,
Tandem & cum amicis exigere vitam:

Sed etiam Latini; ex quo illud est in ore omnium Epigramma:

Mart. lib. 10. Epigr. 47. *Vitam quæ faciunt beatiorem,*
Iucundissime Martialis, hæc sunt;
Res non parta labore, sed relicta;
Non ingratus ager, focus perennis;
Lis nunquam, toga rara, mens quieta;
Vires ingenuæ, salubre corpus;
Prudens simplicitas, pares amici;
Conuictus facilis, sine arte mensa;
Nox non ebria, sed soluta curis;
Non tristis torus, attamen pudicus;
Somnus, qui faciat breues tenebras;
Quod sis esse velis, nihilque malis;
Summum nec metuas diem, nec optes.

Ibid. cit. Et ne longum faciam; quòd otium commendatur ab omnibus; & Democritus speciatim apud Stobæum admonet, non oportere eum, qui adspirat ad suam illam Εὐθυμίαν *tranquillitatem animi*, multis agendis se immiscere, nec priuatim, nec publicè; ac cætera inter celebratur Oraculum illud Gygi tunc amplissimo,
lib. 7. cap. 46. vt inquit Plinius, terrarum Regi redditum, quo felicior est habitus senior ille Aglaus Psophidius, qui in angustissimo Arcadiæ angulo paruum, sed annuis victibus largè sufficiens prædium colens, nunquam ex eo egressus est, & minimâ cupidine, est minimum mali in vita expertus; ideò illi vnà cum otio, immunitatéve à rebus gerendis, seu vacatione à negotiis commendare solent vitam rusticam, quam & parum abest quin æquiparent cum aurea ætate. Alius nempe sic exorditur:

Horat. epod. 2. *Beatus ille, qui procul negotiis,*
Vt prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore,
Neque excitatur classico miles truci,
Neque horret iratum mare,
Forúmque vitat, & superba ciuium
Potentiorum limina.

Alius verò exclamat:

Virg. 2. Georg. *O fortunatos nimiùm, sua si bona norint,*
Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum iustissima tellus!
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Manè salutantûm totis vomit ædibus vndam;
Nec varios inhiant pulcrâ testudine postes,
Illusásque auro vestes, Ephyreiáque æra,
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur vsus oliui:
At secura quies, & nescia fallere vita,
Diues opum variarum: at latis otia fundis,
Speluncæ, viuique lacus; at frigida Tempe,
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni
Non absunt, &c.

Ad Epicurum vt redeam, is, vt fusiùs posteà dicetur, cùm Felicitatem, seu Finem constituit in Indolentia corporis & Tranquillitate mentis; tum Efficientem illius causam esse dixit, non compotationes, commessationésve, sed vnà cum virtutibus (à quibus inseparabilis est) Rationem sanam, quæ & speculatur & perspicit causas cur quidque eligendum, fugiendúmve sit; ac abigit ex animo vt prauas, ita effectrices perturbationis opiniones. Quare & de Felicitate, seu Fine deinceps dicturus, hortatur imprimis ad meditandum ea, quæ fœlicitatem efficiunt; & quia principem in iis locum tenet prauarum, & perturbationem ingenerantium opinionum depulsio; idcircò subinde, quasi præmuniens, varia opinionum capita, ex quibus ille putat vacuitatem perturbationis pendere. Primum itaque rerum caput, quarum meditationem suadet Epicurus, est *de Deo vt nihil mali sit ab ipso metuendum.* Inde quidem videtur auspicari ab ea, quæ de Deo est habenda notitia, quoniam qui de Deo rectè sentit, is simul & eius amore singulari accenditur, & sic placere illi studet, vt honestatem excolat, & ita confidit se ipsum habere propitium, vt nihil boni ab eo non speret, atque quid vitæ est, pacatissimè iucundissiméque traducat. Verùm cùm ille aliqua de Deo valde laudabilia tradat, tum aliqua etiam, quæ auribus piis sint intolerabilia, profert; atque ipse eos, qui pij, impij vt habendi sint, suo sensu interpretetur. Nam & Deum existere, & esse Deum non animal quidem, sed [illegible] tamen viuens, & esse præterea beatum, immortalémque verissimum est. Verissimè etiam nihil Deo tribuendum, quod eius beatitudini, immortalitatique repugnet; & interim nihilominus multa, quæ repugnent à vulgo ipsi tribui, vt sunt præsertim quæ à Poetis, superstitiosísque finguntur. At credere tamen ipsum prouidentiam stare cum ipsius beatitudine, immortalitatéque non posse; & cùm vulgus hominum peccet in cæteris, quæ Deo tribuit, reputare tamen peccari ab eo quoque cùm Deo tribuit hominum curam, existimatque debere ab ipso bonos quidem bona, malos verò mala expectare; hoc demum est quod pietas vera germanáque ferre non potest. Porrò quia iam est superiùs contra hanc impietatem contráque enunciatam Deorum multitudinem disputatum vberius in Sectione prima potissimum Physicæ, ideo repetenda hîc non

non sint, quod varias attendendo circumstantias erroribus variis intermaculant.

Alterum autem meditationis caput est *de morte ut post ipsam nihil quod nos attineat, aut unde dolere possimus, supersit*, tanquam maximi ad Felicitatem momenti, quatenus nulla potest in eo esse vitæ tranquillitas, qui, cùm moriendi necessitas sit, mortem quasi rem malam exhorrescit. Vult proinde Epicurus, ut mortis meditationi assuescamus, quo discamus metum illius excutere; Platonem hac in re imitatus; cùm docet rectè philosophantibus huic meditationi sic incumbere, ut mors illis præ reliquis hominibus ἥκιστα φοβερόν, *vel minimè timenda* euadat. Nimirùm supponit Epicurus quod Aristoteles obseruauit, haberi vulgò mortem τὸ φοβερώτατον τῶν κακῶν, *malorum omnium maximè horrendum*, quatenus nulli non impendet, estque ineuitabilis. Siquidem seu ipse apud Monachos, seu Metrodorus apud Stobæum, πρὸς μὲν τὰ ἄλλα, inquit, δυνατὸν ἀσφάλειαν πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες ἄνθρωποι πόλιν ἀτείχιστον οἰκοῦμεν, *Fieri quidem posse, ut aduersus cætera securitatem nanciscamur; sed quod ad mortem attinet, inhabitari ciuitatem ab omnibus hominibus, muris præsidiisque planè destitutam*: idque succinente Lucretio:

Certa quidem finis vitæ mortalibus adstat,
Nec deuitari letum pote quin obeamus,

cùm & aliòs fuerit pridem adnotatum solam inter Deos Mortem non diligere munera; neminem illi sacrificare, neminem libare in templis, carere eam aris, carere hymnis; Suadelam procul ab ea abstare. Quamobrem illum metum depellendo aduixus Epicurus est eam inducere persuasionem, ut Mors non modò omnium malorum maximè horrendum non sit, sed ne vllum quidem sit malum. Persuasio autem simplex est, & ex eo petita, quòd Mors nihil ad nos pertineat; quippe, si nihil ad nos pertineat, habenda nobis malum non est; cùm quicquid seu boni, seu mali ad nos pertinet, id cum sensu sit, Mors autem priuatio sit sensus. Quo loco, admittendum quidem, esse mortem sensus externi, propriè dicti priuationem, eatenusque rectè Epicurus argumentatur, quatenus nihil est in morte timendum, quod deinceps visum, auditum, olfactum, gustatum, aut tactum ingratè afficiat; cùm sine corpore hæc non sint, corpus autem sit dissolutum: Verùm id improbandum est, quòd non tam hoc loco, quàm aliàs tacitè, esse mortem quoque priuationem, extinctionemve animi, seu mentis, quæ internus est, ac suo modo sensus; ex quo, qui Mentem superesse, etiam superesse sensum profitentur. Quod Epicurus nempe hoc loco non ita apertè coniungit, coniungit apertè Lucretius, dum Effato illo præmisso,

Nil igitur mors est, ad nos neque pertinet hilum;

subiicit continuò:

Quandoquidem natura animi mortalis habetur:

& deductâ comparatione futuri post obitum status, cum eo, qui fuit ante natalem, concludit demum:

Scire licet nobis nihil esse in morte timendum,
Nec miserum fieri, qui non est, posse, neque hilum
Differre, an nullo fuerit iam tempore natus,
Mortalem vitam mors quum immortalis ademit.

Enim verò cum impietas hæc fuerit superiùs fusè repressa, tum scilicet, cùm pro Animarum immortalitate disputauimus, ideò ne actum denuò agamus, attingenda hîc solùm sunt, quæ cohærere cum germana sententia possunt. Esse autem primùm huiusmodi potest, quòd spectata quidem Mors ex sua natura, mali nihil sit, cùm ex se nihil aliud, quàm priuatio sit, & sensûs quidem, atque adeò priuatio omnis mali, quod cum ipso est sensu. Nam cæteræ quidem priuationes, quæ constante sensu contingunt, haberi incommodæ possunt; at quæ priuatio sensus est, sensum ipsum tollit, quo incommoda repateret. Hinc proinde est, quod Plutarchus scribit eleganter dictum ab Arcesila, *Mortem, quæ malum dicitur, id peculiare ex omnibus, quæ reputantur mala, habere, quòd neminem vnquam molestiâ sui præsentiâ affecerit; solamque esse animi abiectionem, calumniasque in mortem fusas, quæ absentem faciant formidabilem, præsertoque ut etiam aliqui Mortem appetant, ne moriantur*. Indeque est etiam, quòd apud Stobæum Anaxagoras ait, *duo nos posse quid id rei sit ex antegenitali tempore, & ex somno*. Scilicet, vt nihil graue fuit nihil sentire nos antequam sensum accepissemus; sic neque esse potest graue, postquàm sensum amisimus; & vt non ægrè ferimus, donec somnus est, quòd non vigilemus; sic neque possumus, donec mortui sumus, ægrè ferre quòd non viuamus. Atque id quidem præter rationem, quam apud eundem Hermachus Epicuri successor reddit, dum illi habetur Εὐκαταφρόνητος θάνατος, *contemptu perfacilis mors*; ἀνόητος γάρ, inquit, ὁ τόπος, ὁ νεκρὸς ἀδιάφορος, *quoniam irritum agens est, vbi patiens est è medio sublatum*. Ex quo minùs mirabere, quod ab Antonino Philosopho est obseruatum, *Nihil esse quod magis ad mortis contemptum excitare debeat, quàm quòd id* τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθόν, καὶ τὸ κακὸν κακόν *... illi, qui voluptatem bonum & dolorem malum esse iudicant, ipsam nihilominùs contemnunt*.

Non modò ferendum, sed commendandum etiam, quòd ex recta mortis notitia addiscamus rescindere stultum id, quod mentem diruat, nunquam moriendi desiderium. Nam quod præmittit quidem Epicurus præstare hanc notitiam, vt quo bono licet, in vita mortali fruamur, respexisse potest ad procul agendum Acherontis metum, quasi is

——— *vitam turbat ab imo*
Omnia suffundens mortis nigrore, neque vllam
Esse voluptatem liquidam puramque relinquit,

aduersus quem tamen suo loco abundè disputauimus: Verùm, quod spectat ad reprimendam vitæ in immensum producendæ cupiditatem præclara admonitio est, vt conditionis memores, non plus affectemus, quàm per ipsam licet, ac interim sine querela manente hoc vitæ fruamur, quale, quantumque conceditur. Ipso certè sine iniuria non donari potuimus; vnde & sunt gratiæ Largitori habendæ,

Phæd. [margin, left column]
Res Felicitatis faciat mors timenda. [margin]
Consol. ad Apol. [margin]
Serm. 119. [margin]
Serm. 117. [margin]
lib. 11. [margin]

Quæ Felicitatem faciunt, moriendo.

& lucro mero deputandum, quicquid in diem quamque ex eo ducimus. Gratificata est nobis natura, cùm ad certum tempus vsuram spectaculorum suorum concessit; ne simus insensi, quòd tempore exacto discedendum sit, tamquam non alia lege admissi, quàm vt locum cedamus aliis, quo pacto alij cesserunt nobis. Meminerimus nos sortitos obnoxium interitui corpus, & ex conditione nascendi necessariam factam conditionem moriendi; vt si delectat nos fuisse natos, decessi molestum non sit. Et si contrà quidem nitendo liceret hilum proficere, probandus forsan conatus foret; nunc verò non licet, nisi frustrà obniti, & dum nos frustrà diuexamus, nihil aliud, quàm malum malo addere. Sua cuique dies sic stat, vt inseparabile vitæ tempus finiat; ac stadium sic decurrimus, vt, velimus, nolimus, ad metam demum perueniamus. Videlicet quantum in dies viuimus, tantumdem vitæ, quam natura nobis præscripsit detrahitur; adeò vt cùm mors sit priuatio vitæ, tantumdem moriamur quantum viuimus; & morte non vnà veniente, tametsi quæ vltima venit, duntaxat appelletur mors, sic ab origine filis pendeat, vt necesse sit nos denique mortem quasi integram alloqui, cuius quasi parteis indesinenter cumulamus. Quamobrem temperandum est naturæ desiderium iuxta ipsum naturæ præscriptum; & quæ flecti fata non possunt, nolenteisque alioquin trahunt, assensione lenienda sunt, & voluntatis sponte adeunda. Non aliud profectò suppetit remedium, vt possimus quicquid est vitæ sine anxietudine degere, quàm vt naturæ nos commodantes, nihil velimus, quod ipsa nolit; quàm vt spatium vitæ cæterorum inter munera illius ponamus; quàm vt nosmet ita comparemus, vt morte appetente liceat dicere,

Vixi, & quem dederat cursum, Natura peregi. Vocas me; ecce vltrò adeuntio. Depositum poscis; volens refero. Mori iubes me; morior non inuitus. Iuuabit ad hoc consilium addere, increpationemque Lucretij:

Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis,
Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit,
Qui melior multis, quam tu, fuit, improbe, rebus.
Inde alij multi Reges, rerumque potentes
Occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
Ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
Strauit, iterque dedit legionibus ire per altum,
Ac pedibus salsas docuit super ire lacunas;
Et contempsit, equis insultans, murmura ponti
Lumine adempto, animam moribundo corpore fudit.
Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror,
Ossa dedit terræ, proinde ac famul infimus esset.
Adde repertores doctrinarum, atque leporum:
Adde Heliconiadum comites, quorum vnus Homerus
Sceptra potitus, eadem aliis sopitu' quiete 'st.
Denique Democritum postquam matura vetustas
Admonuit memores motus languescere mentis,
Sponte sua leto caput obuius obtulit ipse,
Ipse Epicurus obit, decurso lumine vitæ,
Qui genus humanum ingenio superauit, & omneis
Præstinxit, stellas exortus vti ætherius Sol.
Tu verò dubitabis, & indignabere obire,
Mortua cui vita 'st prope iam viuo, atque videnti?
Qui somno partem maiorem conteris æui?
Et vigilans stertis, nec somnia cernere cessas,
Sollicitamque geris cassa formidine mentem?
Nec reperire potes, quid sit tibi sæpe mali, cum
Ebrius vrgeris multis miser vndique curis,
Atque animi incerto fluitans errore vagaris.

Meritò dicit Epicurus ineptum illum, qui professus nihil esse mali in morte, dum præsens est, discruciatur tamen ob venturæ notum; nempe quasi sit vel vmbra rationis, vt res diuexare, dum absens est, debeat, quæ præsens vbi fuerit, nihil erit contristatura. Meritò, inquam, si attendatur præcisè mors, vt mors est, ac vt præsens est; cùm videatur aliunde posse timeri non iniuriâ mors, quatenus potest coniuncta quædam, quæ aut antecedant, aut consequantur mala habere. Hanc certè ob causam Lactantius, ea quæ Epicurus heic habet, impugnans, sic insultat; *Quàm argutè nos fefellit! quasi verò transacta mors timeatur, quia iam sit sensus ereptus, ac non ipsum mori, quo sensus eripitur. Est enim tempus aliquod, quo & nos iam non sumus, & mors tamen nondum est; idque ipsum videtur miserum esse, cùm & mors esse incipit, & nos esse desinimus. Nec frustrà dictum est; Mors misera non est, aditus ad mortem est miser; hoc est, mori tabescere; ictum perpeti; ferrum corpore excipere; ardere igni; dentibus belluarum laniari. Hæc sunt, quæ timentur; non quia mortem afferunt, sed quia dolorem magnum: quin tu potius effice, vt dolor malum sit. Quoniam, inquit, malorum maximum est: Quî ergo possum non timere, si id, quod mortem antecedit, aut efficit, malum est? Quid, quod totum illud argumentum falsum est? quia non intereunt animæ, &c.* Vnde Ouidius,

Mors fuit, aut veniet, nihil est præsentis in illa;
Morsque minus pœnæ, quàm mora mortis habet.

Sic complura etiam congerit Seneca, ob quæ mors nisi prorsus sit malum, eam tamen habet mali speciem, vt idcircò non sit habenda quouis modo indifferens, *Non enim sic mors indifferens est*, inquit, *quomodo vtrum capillos pareis habeas, nec-ne. Mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt; tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi, conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac, cui assueuimus, rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quòd hæc iam nouimus, illa, ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors est, non tamen inter ea est, quæ facilè negligi possint. Magnâ exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius, accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quàm solet; multa enim de illa credimus; multorum ingeniis certatum est ad augendam*

dam eius insaniam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Æternum latrans exsangues terreat umbras.

Sed etiam cùm persuaseris illa fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse, quod timeant, subit alius metus: Æquè enim timent, ne apud inferos sint, quàm ne nusquam. Hæc ille, vbi admonendum, id, quod vocat *insaniam*, videri idem esse cum eo, quod Æschines dicit apud Stobæum ecl.117. *ἄδην*, dum hunc esse, non verò ipsam per se mortem horrendam ait. Itémque idem esse cum eo, cuius licet multi se excussisse timorem iactent; ostendit tamen Lucretius, eam esse duntaxat inanem iactantiam:

Nam quod sæpe homines morbos magis esse timendos,
Infamémque ferunt vitam, quàm tartara leti.
Et se scire animi naturam sanguinis esse,
Nec nostri quicquam prorsum rationis egere:
Hinc licet aduertas animum, magis omnia laudis,
(Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas)
Iactari causâ, quàm quod res ipsa probetur.
Extorres ydem patriâ longéque fugati
Conspectu ex hominum, fœdati crimine turpi
Omnibus ærumnis affecti denique viuunt:
Et quocumque tamen miseri venêre parentant;
Et nigras mactant pecudes, ac manibu' diuis
Inferias mittunt ———

Et statim:

Quò magis in dubiis hominem spectare periclis
Conuenit, aduersisque in rebus noscere qui sit:
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
Eiciuntur, & eripitur persona, manet res.

Verùm hæc vt mittam; & de instanti mortis, quatenus præsens nihil contristat, timóre, verbulum adiciam: liceret quidem cum Epicteto c.mod. afferre Socratis exemplum, vt qui mortem non modò futuram, expectatámque non timuerit, sed præsentem quoque leniter spectârit, ac vt rem timendam non habuerit: At præstat afferre quæ de Basso Aufidio Epicureo Seneca habet. Ep.30. Longiuscula Epistola est, quâ, quo ille modo aduersùs instantem iam mortem fuerit comparatus, declarat, ac suo calculo comprobat, verùm non pigebit ea excerpere, quæ potissimùm attinent ad vitam. Itaque, *Bassum*, inquit, *Aufidium virum optimum vidi, quassum, ætati obluctantem, sed iam plus illum degrauat, quàm quod possit attolli. Magno senectus, & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis, & exhausti fuisse, diu illud continuit, &, vt veriùs dicam, concinnauit.* Et statim: *Bassus tamen noster alacer animo est: hoc Philosophia præstat.* Et allato exemplo magni gubernatoris, qui & scisso nauigat velo, &, si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum: *Hoc*, inquit, *facit Bassus noster, & eo animo, vultúque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securum esse putares.* Et postea: *Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & viuere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre desiderium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulò, vt nobis persuadeat, si quid incommodi, aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis, nec magis in ipsa quicquam esse molestiæ, quàm post ipsam.* Et mox: *Ergo*, inquit, *mors adeò extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum.* Pergit: *Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda, sed neque cùm legerem æquè mihi profuerunt, neque, cùm audirem, his dicentibus, qui negabant timenda, à quorum metu aberant. Hic verò plurimum auctoritatis habuit, cùm loqueretur de morte vicina.* Et paucis pòst: *Libentissimè itaque illum audiebam, quasi sententiam de morte ferentem, & qualis esset eius natura, velut propius inspectæ indicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis, quam perturbationem afferat, optimè hi tibi dicent, qui secundùm illam steterunt, qui venientem & viderunt, & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse, qui mortem timeat, quàm qui senectutem, nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem.* Et interpositis pluculis: *Fateor ergo ad hominem mihi carum ex pluribus me causis frequentius venisse, vt scirem, an illum eodem semper inuenirem, numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor, qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia, cùm septimo spatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequens, primùm sperare se nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu, si tamen esset, habere aliquantum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animæ, corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magnâ vi distraheretur à corpore.* Ac tandem: *Illud quidem aiebat, tormentum nostrâ nos sentire operâ, quòd tunc trepidamus, cùm prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim non est parata omnibus locis, omnibúsque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc, cùm aliqua causa moriendi videtur accedere, quantò alia propiora sint, quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur, hanc cruditas occupauit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis; ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est; quod enim tempus morti exemptum est?* Cicero 1.Tuscul. aliàs, *Natura*, inquit, *sic se habet, vt quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum Mors; vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cùm mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? Alteri nulli sunt, alteros non attingit.* Cùm porrò productum nihil sit, quàm totam istam conclusionem sic accipere, vt nullatenus cohærere cum germana sententia possit, haud alia ratione D. Ambrosius etiam primùm id Antecedens, ex quo deducitur, suggillans, hisce verbis exagitat: *Epicurei* lib.3.ep.25. *dicunt assertores voluptatis, quia mors nihil ad nos.*

Quæ Felicitatem faciunt, metuenda.

Quae Prodiciana ratio, multipanda.

Quod enim dissoluitur, insensibile est; quod autem insensibile, nihil ad nos. Quo demonstrant corpore si tantum, non etiam viuere, nec animae fungi, sed carnis solius munere; qui secessione animae, corporisque dissolutione manus suae vita omne existimant perire, meritò virtutum, atque animae commodum vigorem; totos se desierare cum corpore sensibili reliquiarum superesse animae, cum ipsum corpus non statim resoluatur. Prius ergo dissoluitur anima, quam corpus, secundum suam opinionem, vel carnem, & ista considerare debeant, quae post mortem supersunt. Cùm, inquam, prodigium nihil sit, nihilominus Socrates, postquam in eo Dialogo, qui apud Platonem Axiochus inscribitur, retulit eadem ex Prodico, quae ab Epicuro heic instruuntur; deducere ea cohaerentem non desinit, quae ad germanam (de Animae nempe immortalitate) opinionem attineant. Quippe quasi mors sit priuatio sensus doloris, ac voluptatis, cuiusmodi quidem in hac vita percipitur, hoc est unà cum corpore; & hac ratione mors neque ad viuos pertineat, quia priuati sensu non sunt; neque ad mortuos, quia priuati sunt; at non sit priuatio alterius speciei sensus, qui animae soli, ac sine corpore degenti competere possit. Scilicet, quoniam ut Socrates priusquam illud referat, habet, *Ipsi animae sumus, immortale animal munimento mortali conclusum.* En verò ipsum locum: Ἤκουσα δὲ ποτε καὶ τοῦ Προδίκου λέγοντος, ὅτι ὁ θάνατος οὔτε περὶ τοὺς ζῶντάς ἐστιν, οὔτε περὶ τοὺς μετηλλαχότας. Α. Πῶς φῄς, ὦ Σώκρατες; Σ. Ὅτι περὶ μὲν τοὺς ζῶντας οὐκ ἔστι, οἱ δὲ τεθνεῶτες οὐκ εἰσίν. Ὥστε οὔτε περὶ σὲ νῦν ἐστιν (οὐ γὰρ τέθνηκας) οὔτε, εἴ τι πάθοις, ἔσται περὶ σέ· σὺ γὰρ οὐκ ἔσῃ. Μάταιος οὖν ἡ λύπη περὶ τοῦ μήτε ὄντος μήτε ἐσομένου περὶ Ἀξίοχον Ἀξιόχῳ, καὶ ὅμοιον ὡς εἴ τις περὶ τῆς Σκύλλης, ἢ τοῦ Κενταύρου λυποῖτο, τῶν μήτε ὄντων, μήτε ὕστερον, περὶ τὴν τελευτὴν ἐσομένων. Τὸ γὰρ φοβερὸν τοῖς οὖσίν ἐστι, τοῖς δὲ μὴ οὖσι πῶς ἂν εἴη; *Audiui etiam aliquando disserentem Prodicum, Mortem neque ad viuos, neque ad mortuos pertinere. A. Quomodo verò, ô Socrates? S. Quoniam penes viuos quidem non est; qui verò mortui sunt, non sunt: adeò ut neque penes te iam sit (scilicet mortuus nondum es) neque si patiaris quid humanitus, penes te erit; tunc quippe non eris. Quamobrem stultus dolor est, torqueri nempe Axiochum ob id, quod penes Axiochum neque iam sit, neque sit deinceps futurum. Similéque est, ac si quis ob Scyllam, Centaurúmve angatur, quorum nulla neque est iam, neque futura est deinceps ad mortem usque existentia. Nimirum in iis, quae existunt, causa metus est; in iis, quae non existunt, quomodo esse possit?* Tum autem, postquam Axiochus ratiocinationem contempsit, *se enim tristitiam, ob bonorum, quae in vita sunt, amissionem, reddi:* Reperit primùm Socrates, quòd iam antè dixerat: *Imprudenter, Axioche, conuellis, dum sensum bonorum, malorúmque substituis, oblitus, quòd tunc nullus sis futurus.* Et statim: *Nisi enim ab initio unum quempiam cum morte sensum per imprudentiam comparares, mortem haudquaquam metueres; nunc autem teipsum euertis, metuens ne animâ priueris, & sensum fore existimans, quo te carere sensu comprehendas.* Tum autem nonnullis interpositis, pergit: *Transis ergo, Axioche, non in mortem, sed in immortalitatem; neque bonorum ablationem patieris, sed fruitione verò longè sinceriore: ac voluptates adipisceris non quipiam commixti habentes cum mortali corpore, sed ab omni prorsus molestia sinceras. Illuc nimirum proficisceris, ex hoc soluto carcere, ubi omnia doloris, luctus, senijque expertia; & tranquillam illic, innumerisque a malis vitam peragens, rerum naturam placida quiete contemplabere; ac iam philosophabere, non quasi ad turbam, aut theatrum, sed ad germanam veritatem.* Atque haec quidem refero, ut intelligamus, & posse reputari mortem esse omnis sensus extinctionem, quatenus organis destitutis non potest amplius neque visio, neque auditio, neque olfactio, neque ulla alia sensio dici, & posse nihilominus superesse statum, in quo Anima feliciter degat, propter alias videlicet ab his organicis facultates, quarum usus illi tunc sit. Quamobrem & posse, constante aliunde germana sententia, illum absolutè reprehendi, qui mali id esse in morte existimat, quòd mors sit extinctio, ac priuatio sensus.

Quoniam vulgo habetur malum rebus priuari, quibus in vita fruimur, & actionibus quibus fungimur, ideo exprobrantur à Lucretio quaedam vulgaria rerum lamenta, quibus prosequi mortuos solent, quasi illi haec quae moriendo dimiserunt, desiderent.

At iam non domus accipiet te laeta, neque uxor
Optima, nec dulces occurrent oscula nati
Praeripere, & tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris factis tibi fortibus esse, tuisque
Praesidio. Miser, ô miser! aiunt: omnia ademit
Vna dies infesta tibi tot praemia vitae.
Illud in his rebus non addunt, nec tibi earum
Iam desiderium rerum super insidet vna.

Et statim pòst:

Hoc etiam faciunt, ubi discubuere, tenentque
Pocula saepe homines & inumbrant ora coronis,
Ex animo ut dicant, breuis est hic fructus homullis,
Iam fuerit, neque post unquam reuocare licebit.
Tanquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
Quod siti exurat miseros, atque arida torre(a)t,
Aut aliae cuius desiderium insideat rei.

Interiicit autem:

Quod bene si videant animo, dictisque sequantur,
Dissoluant animi magno se angore metuque.
Tu quidem ut es leto sopitus, sic eris, aeui
Quod superest, cunctis priuatu' doloribus aegris.
At nos horrifico cinefactum te prope busto
Insatiabiliter deflebimus, aeternumque
Nulla dies nobis maerorem è pectore demet.

Porrò haec eadem cessatio est, ob quam Aristoteles ait nihil esse horribilius morte, φοβερώτατον δ' ὁ θάνατος: *Est enim, inquit, Terminus, seu meta defunctio, nihilque videtur mortuo reliquum neque boni, neque mali esse.* Neque verò est mirandum, quod ait, horrere etiam homines mortem; quòd terminus malorum sit. Quippe esse videas non paucos, qui nullam 3. Ethic.

quantumuis

quantumvis iniquam recusaturi sint conditionem, si quacumque demum ratione declinare mortem potuerint, imitatos scilicet illum, qui apud Homerum miseram quamquam servitutem sceptro longe praefert,

Ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν,
Quam vita functis dominarier omnibus umbris,

101. aut Maecenatem, qui turpissimo voto (sic enim loquitur Seneca) & debilitatem non recusat, & deformitatem, & novissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur. Ipsius nimirum sunt illa:

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa, &c.

quibus recitatis, pergit Seneca: *Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur; & tamquam vita, petitur supplicii mora. Contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraves licet, dum monstroso, & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas; est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere districtum, dum differat id, quod est in malis optimum, supplicii finem.* Et vide, quid etiam de aliis statim post subiiciat: *Invenitur, qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus, & in foedum scapularum, ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam. Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre tot conscium scelerum.* Dicas porro istud ex Lucretio sumptum, qui praeter mala caetera ex timore mortis profecta, in eos inuehitur, qui sunt

Obliti fontem curarum hunc esse timorem:
Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiai
Rumpere: & in summa pietatem evertere suadet.
Nam iam saepe homines patriam, carosque parentes
Prodiderunt, vitare Acherusia templa petentes.

Recta autem illud eiusdem quod alio loco intimimus,

Proinde, ubi se videas hominem indignarier ipsum,
Post mortem fore, ut aut putrescat corpore posto,
Aut flammis interfiat, malisve ferarum:
Scire licet, non sincerum sonere, atque subesse
Caecum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
Credere se quemquam sibi sensum in morte futurum.
Non, ut opinor, enim dat, quod promittit, & unde;
Nec radicitus e vita se tollit, & eicit,
Sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.

Itemque quod sequitur:

Vivus enim sibi quom proponit quisque, futurum,
Corpus uti volucres lacerent in morte, feraeque,
Ipse sui miseret: neque enim se vindicat hilum
Nec removet satis a proiecto corpore; & illud
Se fingit, sensuque suo contaminat adstans.
Hinc indignatur se mortalem esse creatum;
Nec videt in vera nullum fore morte alium se,
Qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
Stansque iacentem, nec lacerari, urive dolere.

Qua Felicitate fruuntur, moderanda.

Respexisse autem videtur ad tritum illud ante insinuatum de Diogene, qui & rogatus quemadmodum curari vellet, mortuus cum foret, proiici se inhumatum iussit; & causantibus, quod a feris, volucribusque laniaretur, apponi ad manum iussit baculum, quo posset illas abigere: & excipientibus, quod non posset, scilicet ut sensu, sic motu privatus: *Quid igitur, inquit, si sensu careo, mea intererit, quo modocumque mecum agatur?* Spectare huc posset relata Socratis increpatio: verum sufficit illud Senecae, *Mors nullum habet incommodum; esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum.* Epist. 36. Et: *Mors nec bonum, nec malum est. Id enim potest aut bonum, aut malum esse, quod aliquid est; quod vero ipsum nihil est, & in nihilum nos redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim, bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod Natura dimisit; nec potest miser esse, qui nullus est.* consol. ad Marc. 19. Quod idem posset ex Plutarcho, aliisque, non secus dici. Praeterea facere huc quoque quod Lucretius declarat poenas Tantali, Tityi, Sisyphi, Danaidum, aliasque, quas post mortuos vulgare fuit, non mortuis, sed vivis hominibus competere: consol. ad Apollon.

Atque ea nimirum, quaecumque Acherunte profundo
Prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis, &c.

verum rem iam delibavimus, de Inferis cum ageremus.

Quod autem vitae suavitas ac virtus separari a se invicem non possint subiicit Epicurus: *Non qui plurimum fidibus cecinit, aut peroravit, aut navem rexit, sed qui bene, eum commendari; quoniam decorem reponere non in longitudine temporis, sed in virtute, & opportuna moderatione oporteat. Hinc Poetas nobis repraesentare eximios quosque inter Heroas, Deorumque filios ante senectutem obiisse; sicque & plantarum eas esse praecipuas, quarum plurimus brevi tempore est proventus; & ex animalibus ea, ex quibus tempore non multo plurimum ad vitam utilitatis percipimus.* Ex quibus, aliisque concludit, μέτρον τοῦ βίου τὸ καλόν, οὐ τὸ τοῦ χρόνου μῆκος, *Non temporis longinquitatem, sed honestatem, vitae esse mensuram.* Admonet hic locus interim illius, quo Sapiens loquitur de Viro, qui Deo placens, dilectusque, raptus in flore aetatis fuit, τελειωθεὶς, inquit, ἐν ὀλίγῳ ἐπλήρωσε χρόνους μακρούς, *completus paucis tempora longa.* Sap. 4. Ne id memorem, quod praemittitur, *canitiem hominibus ipsam esse Sapientiam; & senectutem non diuturnitate neque annorum numero computari.* Ut vero adhibeam ex Seneca locum, qui in eandem sententiam sit, *Summum, inquit, bonum nec infringitur, nec augetur; in suo modo permanet. Utcumque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est,* Epist. 74.

Quæ Felicitatem faciunt, meditanda.

eadem mensura summi boni est, quamuis materia diuersa sit. Vtrum maiorem, an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam. Licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum, quo scriptus est, puluerem solueris; in eadem vterque forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore; non magis produci, quàm contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in vnum diem coge: æquè honesta est. An verò occasione horum postremorum verborum licebit hoc attexere quod ratiocinium nos sæpe subiit, & apud Plutarchum etiam obseruatur. Cùm nobis vita reputetur quàm longissima, quæ ad centum vsque extenditur annos; si ea quidem nobis non vno die maior contigisset, vt contingit illis animalibus, quæ in Ponto nasci apud Aristotelem produntur; adeò vt nobis, perinde ac illis, adolescentia fuisset matutino tempore, vigor meridiano, senium vespertino; fuisse nos eo casu reputaturos tam beatum, viuere posse in vesperam, quàm iam viuere in centesimum annum; veluti si ex opposito contigisset vitam in mille annos prorogari, vt propemodum contigit primis illis hominibus; tum fuisse futurum tam graue sexcentesimo anno mori, ac iam est mori sexagesimo. An & subiicienda illa cogitatio; si qui fuerunt hominum primi, in hunc vsque diem vitam produxissent, tam illis fuisse futurum graue, quàm nobis est, amittere vitam; vt ex hoc proinde addiscamus, qualiscumque nobis vita obtigit, illam non longitudine, sed honestate, suauitatéque, quâ traducere eam licet, metiri. Apposita sanè præ cæteris est allata illa à Seneca similitudo circuli, cuius perfectio non in magnitudine, sed in rotunditate consistit, quæque admonet eius ratiocinij, vt quemadmodum totus terræ circuitus punctum est respectu circuitus Cæli, aut si malis Mundi, ac Mundus ipse, imò & complexio centies mille myriadum, & plurium, pluriúmque innumerabilium hominî Mundorum, nihil aliud quàm punctum est, ad Vniuersi, spatiorúmve infinitatem comparata, sic prælongam hominis vitam, vt quam vulgò definiunt octaëteridibus duodecim, seu annis nonaginta sex, esse quasi punctum quoddam, seu momentum respectu vitæ Hamadryadum, quam nongentorum triginta trium millium, & centum, ac viginti annorum esse fabulantur, & rursus illam pari modo, aliámque rursus, & aliam in infinitum multiplicatam, nihil aliud esse quàm momentum, si cum æternitate, siue temporis infinitudine comparetur. Quamobrem &, vt cum Seneca dicam: *In hoc pusillum coniectus es, quod vt extendas, quousque extendes?* Præclarè Plinius, *Heu vana, & imprudens diligentia; numerus dierum computatur, vbi quæritur pondus,* &c. Præclarè etiam Lucretius totum illud tempus, quod à morte nostra superfuturum est, non minus fore diuturnum ait, quàm quod superfuturum fuit à morte illorum, qui longè ante nos mortui sunt. Quippe postquam illud præmisit,

Epist. 77.

lib. 7. c. 11.

lib. 3.

Nec prorsum, vitam ducendo demimus hilum
Tempore de mortis, nec delibare valemus,
Quo minus esse diu possimus, morte peremti.

Tum subiicit;

Proinde licet quot vis viuendo condere sæcla,
Mors æterna tamen nihilo minus illa manebit,
Nec minùs ille diu iam non erit, ex hodierno
Lumine qui finem vitai fecit, & ille
Mensibus, atque annis qui multis occidit antè.

Videri potest improbari ille peruulgatum, qui iuuenem monet vt honestè viuat, senem, vt honestè moriatur, quatenus illi vita longior superest, isti mors impendet. Attamen, vt constat ex ea ratione, quæ apponitur, non meditationem honestè viuendi, non item honestè moriendi Epicurus improbat, sed improbat solùm illas seiungari, vt si iuuenis deberet solùm de honestè viuendo, senex de honestè moriendo solùm cogitare, quasi non posset mors iuueni immatura contingere, aut posset nihil seni superesse vitæ, & qui actus postremus ait, pars quædam fabulæ non foret. Docet itaque has non seiungendas, sed & seni & iuueni meditationem honestè viuendi, & meditationem honestè moriendi, copulandas esse. Atque id quidem cohæret itidem cum eo, quod iam dicebatur, vt nempe quacumque ætate mors contigerit, reperiatur vitæ circulus perfectus, neque possit quis conqueri, deesse aliquid ad eius mensuram. Hinc verò haud abs re est illa Epicuri querela apud Senecam, *Nemo non ita exit è vita, quasi modò intrauerit.* Nam, vt ille prosequitur: *Quemcumque vis, occupa, adolescentem, senem, medium, inuenies æquè timidum mortis, æquè inscium vitæ. Nemo quicquam habet facti, in futurum enim nostra distulimus.* Pergit verò adhuc idem Seneca: *Nihil me magis in ista voce delectat, quàm quòd exprobratur senibus infantia. Nemo inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit è vita. Falsum est, peiores morimur, quàm nascimur. Nostrum istud, non Naturæ vitium est: illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, cæterisque pestibus. Quales intrastis, exite.* Enimverò, quod spectat ad Naturæ querelam, audienda est expostulatio, quam instituit apud Lucretium:

Epist. 22.

Denique, si vocem rerum natura repentè
Mittat, & hoc alicui nostrum sic increpet ipsa: lib. 3.

Et vniuersè, quidem tam aduersus iuuenes, quàm aduersus senes, sed aduersus illos præsertim:

Quid tibi tantopere'st, mortalis, quòd nimis ægris
Luctibus indulges? quid mortem congemis, ac fles?
Nam si grata fuit tibi vita ante acta, priorque,
Et non omnia, pertusum congesta quasi in vas,
Commoda perfluxere, atque ingrata interiere,
Cur non, vt plenus vitæ conuiua, recedis,
Æquo animóque capis securam, stulte, quietem?
Sin ea, quæ fructus cumque es, periere profusa,
Vitáque in offensu est, cur amplius addere quæris,
Rursum quod pereat malè, & ingratum occidat omne:

Non

Nec potius vitæ finem facis, atque laboris?
Nam tibi præterea quod machiner, inueniamque,
Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
Si tibi non annis corpus iam marcet, & artus
Confecti languent; eadem tamen omnia restant,
Omnia si pergas viuendo vincere sæcla;
Aut etiam potius, si nunquam sis moriturus.

Ac statim post:

Grandior hic verò si iam, seniórque queratur:
Omnia perfunctus vitai præmia, marces:
Sed quia semper aues, quod abest, præsentia temnis:
Imperfecta tibi elapsa est, ingratáque vita,
Et nec opinanti mors ad caput adstitit antè,
Quàm satur, ac plenus possis discedere rerum.
Nunc aliena tua tamen ætate omnia mitte,
Æquo animóque, agedum, iam aliis concede: necesse est.

Prætereo autem, quod Lucretius concludit:

Quid respondemus, nisi iustam intendere litem
Naturam, & veram verbis exponere caussam?

Et:

Iure, vt opinor, agat, iure increpet, inciletque.

Annoto solum illud, *Cur non, vt plenus vitæ conuiua*, &c. videri occasionem fecisse Horatio, vt ipse consimiliter conquereretur his versibus:

Inde fit, vt rarò, qui se vixisse beatum
Dicat, & exacto contentus tempore vitæ,
Cedat, vti conuiua satur, reperire queamus;

ac videri eodem respexisse Metrodorum, cùm apud Stobæum ait: [illegible] *Ne felicem reputes senem, quòd senescens diem obeat; sed si bonorum quidem sit satur, ac plenus.* Illud autem, *Eadem sunt omnia semper*: &, *eadem tamen omnia restant*, attingi posteà iterum ab eodem Lucretio, cùm ait:

Præterea versamur ibidem, atque insumus vsque.
Nec noua viuendo proceditur vlla voluptas;

ac idipsum esse, vnde, morte imminente, existimare possit Sapiens complexisse se circulum perfectum, & qui, nisi sit cum æternitate, at saltem cum Mundi duratione comparandus. Nam quod spectat quidem ad rerum naturam, contemplatus est sæpius Cælum, sæpius Terram, & quæ in ipsis. Vidit Siderum ortus, & occasus, Eclipses, Phænomena alia: Vicissitudines etiam tempestatum, varios exortus, interitusque, varias transformationes rerum. Quod verò ad res hominum, nisi vidit, at legit saltem, famâve accepit quicquid ab initio rerum contigit; pacem, & bellum; fidem, & perfidiam; vrbanitatem, & barbariem; leges latas, abrogatásque; Respublicas conditas, & euersas; ac vniuersè cætera, quæ perinde nouit, ac si iis ipsis temporibus, quibus ea euenere, adfuisset; vt reputare perinde debeat pertinere ad se totum id, quod præcessit tempus, sicque vitam suam vnà cum ipsis rebus cœpisse. Et quia ex rebus præteritis coniiciendum sit de futuris; reputare quoque debeat totum tempus, quod consequuturum est, pertinere ad se, quatenus prouidet in eo nihil aliud futurum, quàm quod fuit hactenus; quippe circumstantias duntaxat variari; ac seriem vniuersam rerum suo semper ire tenore, ac eadem continuer generatim exhibere. Sicque Sacrum Concionatorem iure edixisse, *Nihil aliud futurū, quàm idipsum, quod fuit; nihil faciendum, nisi quod factum est; nihilque esse sub Sole nouum, nec posse quemquam dicere, Ecce hoc recens est.* Vnde & concludi potest, non debere virum sapientem existimare vitam suam breuem, qui illam partim recordatione, partim prouidentiâ, reddere tantam, quanta est totius Mundi duratio, potest. Qua Felicitatem faciant, meditanda.

Videri etiam potest Epicurus cùm [illegible], *id, quod amabile in vita est* eam sententiam corrigere, quæ ipsi aliàs placuerit, vt vel ex vno Seneca constat. Hinc nimirùm est illud apud ipsum, *Malum est in necessitate viuere; sed in necessitate viuere, necessitas nulla est.* Nimirum, quia, vt ille excipit, *Patent vndique ad libertatem viæ, multæ, breues, faciles; agamus Deo gratias, quòd nemo in vita teneri potest.* Epist. 12. *Quocumque respexeris*, inquit alibi, *ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis tibi operosos exitus monstro, & multum animi, ac roboris exigentes? Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.* 3. de Ira, cap. 15. Et rursus: *Nil melius æterna lex fecit, quàm quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos.* Epist. 70. Quod imitatus Tragicus:

Vbique mors est: optimè hoc cauit Deus; Sen. in Theb.
Eripere vitam nemo non homini potest;
At nemo mortem: mille ad hanc aditus patent.

Neque Epictetus secus: *Quod caput est, memineris esse apertam ianuam. Ne sis timidior pueris; sed vt illi, dum aliquid displicere incipit, dicunt, non amplius ludam; sic cùm aliquid tale videbitur, dic, non amplius ludam, & simul abscede.* ap. Arrian. lib. 1. c. 24. Rursus Epicuri est illud: *Meditare, vtrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam.* Epist. 26. Nempe, *hic patet sensus*, inquit Seneca, *Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quod semel vtendum est? Hoc est ipsum, quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire dedidicit: supra omnem potentiam est; certè extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? liberum ostium habet. Vna est catena, quæ nos alligatos tenet, amor vitæ; qui vt non est abiiciendus, ita minuendus est, vt si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus quod quandoque faciendum est, statim facere.* Denique est & illud, quod postquam idem Seneca author fuit Lucilio, vt quod malè implicuisset, solueret, aut, si alia soluendi ratio non esset, vel abrumperet, quia, *nemo*, inquit, *tam timidus est, vt malit semper pendere, quàm semel cadere*, &c. Epist. 22.

subdit;

Cur Vitæ exitum facere, mutanda. subdit: *Nunquid accenderis, si in consilium non venias? sed adhuc, & quidem prudentior, quam ipse sum, ad quem soleo referre, si quid delibero. Epicuri Epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ scribitur, quem rogat, ut quantum potest, fugiat, & properet, antequam aliqua vis maior interveniat; & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subijcit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit, tempestiveque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore.* Quod

Epist. 70. quidem alibi prosequutus, *Itaque*, inquit, *Sapiens vivit, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit; cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se; nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed cum primum illi coeperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat; tardius fiat, an citius; non tanquam de magno detrimento timet.* Ac paulo post: *Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est timore mortis mori. Venit, qui occidat: exspecta. Quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? Utrum invides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius, quam veneno mori; triginta tamen dies in carcere, & in exspectatione mortis exegit; non hoc animo, tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet; sed ut præberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret.* Postea vero: *Non possis itaque de re in universum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in utramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex, & facilis est, quidni huic iniicienda sit manus?*

Atque hæc quidem sententia est, quam alioquin dum ita defenderet, Epicurus tam improbare videtur; Neque vero hoc modo solo, sed & apud eundem etiam Senecam, cu-

Epist. 24. ius imprimis verba hæc sunt: *Obiurgat Epicurus, non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos, qui timent, & ait: Ridiculum est currere ad mortem tædio vitæ; cum genere vitæ, ut currendum esset ad mortem, effeceris.* Item alio loco dicit: *Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris, metu mortis.* His adjicias & illud eiusdem nota licet, *Tantam hominum imprudentiam esse, imo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem.* Dicas hoc ipsum esse, ex quo desumptum illud Lucretij:

lib. 3.
Et sæpe usque adeo mortis formidine, vitæ
Percipit ingratos odium, lucisque videndæ;
Ut sibi consciscant mœrenti pectore letum.

Sunt vero alio etiam loco verba eiusdem Se-

De vit. beat. cap. 19. necæ: *Diodorum Epicureum Philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit. Alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem.* Et quamvis Seneca subinde factum excuset, commendetque, illud subnectens: *Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudavitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem, & dixit, quod vos inviti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:*

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

at saltem notandum, quod negarunt illum, cum sibi mortem consciuit, ex Epicuri decreto fecisse. Et certe pugnat cum facto hoc, tum quod jam ante dictum est, de Sapiente etiam in tormentis beato; tum quod inferius de dolore tolerando dicendum est; tum quod ipsemet Epicurus, cruciatus licet iis vesicæ, viscerumque doloribus, ad quorum magnitudinem nihil posset accedere, non sibi ipsi mortem accivit, sed constanter eam expectavit. Non est porro quorsum contendam, Epicurum circa priorem illam sententiam excusare, quasi peccatum peccaverit non modo cum Hieronymo, quem ipse Cicero copulat, cumque omnibus Stoicis, ut vel ex citatis colligi potest, ac præterea cum alijs, ipsoque nominatim Plinio dum Terram munere [illegible] commendat, quod nollet miseros, pœnas luituros; sed etiam cum ipso Platone; ut idem mente fieri Cicero dicat, *Retinendum esse animum in custodia corporis, nec iniussu eius, a quo ille est datus, ex hominum vita migrandum esse; ne munus humanum assignatum a Deo defugisse videamur*: in libris tamen de legibus eatenus duntaxat damnandum eum videri, qui seipsum interficit, *si neque ex decreto civitatis fecerit, neque vi fortunæ casu intolerabili, inevitabilique coactus, neque denique ob paupertatem, vitæque ignominiam*. Idque, ne quidpiam etiam de Cicerone ipso addiciam, qui cum alicubi asserat, quod Pythagoras vetat, *iniussu Imperatoris, id est Dei, de præsidio, & statione vitæ discedere*: alibi tamen verba eius hæc sunt: *Ut si cui naviganti, quem prædones insequantur, Deus quis dixerit, Eijce te de navi: præsto est, qui excipiat, vel delphinus, ut Arionem Methymnæum; vel equi Pelopis illi Neptuni, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, & quo sit confugiendum videre.* Sic alio quoque loco ducet, *cum in vita servandam legem, quæ in Græcorum conviviis obtinetur, aut bibat, aut abeat: Quoniam ut oportet aliquem fruatur pariter cum alijs voluptate potandi, aut ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat; sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas.* Num est, inquam, quorsum contendamus Epicurum circa priorem causæ suæ sententiam, cum nulla gentilis politia sit, quæ non laverit satis constantem sic sectatorem: Quippe non modo Sacra Religio huic soli repugnat, illamque damnat; solo quod divino instinctu paucos sibi manum intulisse comprobat, ut in Lupo [illegible] Sampsonem, & Razian, in nova Sophroniam, & Pelagiam [illegible] natura etiam, & quæ tota est ratio. Scilicet natura insculpsit omni generi animantium [illegible]

sui-

vitæ amorem; ac nullum, præterquam hominum genus est, quod quantiscumque opprimatur malis, non adhuc quantum in se est, vitam tueatur, & mortem refugiat; quare & argumento est, hominem, qui solus falsis opinionibus, si quid præclare à natura institutum est, corrumpere solet, si interdum vitæ odium concipiat, mortemque sibi inferat, id facere solùm ex inducta quadam in naturam peruersitate. Quippe rectus naturæ instinctus in ipsa animantium vniuersitate attendendus est, non in perpaucis aliquibus vnius dumtaxat generis individuis, quæ sese ante assignatum à natura tempus dissoluunt, ac perdunt. Ex quo fit, vt censeri possint aduersus naturam eiusque Authorem iniurij, qui ad certam metam destinati contendere, in medio stadio cursum abrumpunt; & quod illi dicebant, in præsidio, stationeque collocati, non exspectato tempore, iniussique inde discedunt. Aliunde verò, quæ generatim sentire aduersùs innocentem, nihilque de nobis malè meritum ratio prohibet, eadem profectò prohibet maximè aduersus seipsum à quo nemo est vnquam odium, sed potiùs amorem, & plerumque nimium expertus. Quòd si virtuti locus est vllus; quânam occasione magis enitescat, quàm in tolerandis generosè malis, quæ sors quæpiam dura necessaria fecerit? quânam magis obscuretur, quàm eorum tolerantiam adeò molliter refugiendo, vt deinceps vel minimo liber refugiendo via præcludatur; præclarè sanè in hanc sententiam Aristoteles, *Mori*, inquit, *ob inopiam, amorem, aut aliud molestum, non fortis viri, sed timidi est; mollities enim est ea defugere, quæ perpessu sunt difficilia.* Præclarè & Curtius: *Fortius*, inquit, *virorum est, magis mortem contemnere, quàm odisse vitam. Sæpe tædio laborum ad vilitatem sui compelluntur ignaui: at virtus nihil inexpertum omittit. Itaque vltima omnium mors est, ad quam non pigrè ire satis est.* Sed ne plura con-feram, & ne ad Anticipationem illud Poetæ referam;

Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas: quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores!

Illud satis est, quod habet Lactantius, semper postquam illud præmisit, *Multi ergo ex his, quia æternas esse animas suspicabantur, tanquam in cælum migraturi essent, sibi ipsi manus intulerunt, vt Cleanthes, vt Chrysippus, vt Zenon, vt Empedocles, qui se in ardentis Ætnæ specum intempesta nocte deiecit, vt cùm repente non apparuisset, abiisse ad Deos crederetur; & ex Romanis Cato, qui fuit in omni sua vita Stoicæ vanitatis imitator* (lego potiùs Sani-Stoicæ vanitatis imitator, seu Socraticæ cùm ob alia, tum maximè ob id, quod aliquantò post sequitur, tam Cato videtur mihi causam quæsiisse moriendi, non tam vt Cæsarem fugeret, quàm vt Stoicorum decretis obtemperaret, quos sectabatur, nomenque suum grandi aliquo facinore clarificaret) *Non Democritum in alia suis persuasione, sed tamen*
Sponte sua leto caput obuius obtulit ipse.
Tum pergit, *Nihil sceleratius fieri potest. Nam, si homicida nefarius est, quia hominis extinctor est; eidem sceleri obstrictus est, qui se necat, quia hominem necat. Imo verò maius esse id facinus existimandum est, cuius vltio Deo soli subiacet. Nam sicut in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, eiusdem iussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tandiu habitaturos, donec iubeat emitti? Et si vis aliqua inferatur, æquo animo id ferendum est; cùm extincti innocentis anima inulta esse non possit, habeamusque iudicem magnum, cuius solius vindicta integra semper est.* Præterea autem, quod prosequitur: *Homicidæ igitur omnes illi Philosophi, & ipse Romanæ sapientiæ princeps Cato, qui antequam se occideret, perlegisse Platonis librum dicitur, qui est scriptus de æternitate animarum, & ad summum nefas Philosophi auctoritate compulsus est. Et hic tamen aliquam moriendi causam videtur habuisse, odium seruitutis. Quid Ambraciotes ille* (Cleombrotus videlicet) *qui cùm eundem librum perlegisset, præcipitem se dedit, nullam aliam ob causam, nisi quod Platoni credidit. Execrabilis prorsus, ac fugienda doctrina, si abigit homines è vita, &c.*

Contendit tamen Epicurus, tametsi non tanti facienda sit vita, vt quacumque demùm conditione redemptam velimus, & cùm aut natura, aut occasio tulerit, mori fortiter recusemus; attamen non esse eam quoque tam parui ducendam, vt quia ea illa sibi datur, temerè reiicienda, & profundenda sit, ac non potiùs grate fouenda, & quam licet honestè, ac suauiter traducenda, producendaque. Videlicet æquum indignos hac vita, qui ita sunt in naturam ingrati, vt non agnoscant, quàm præclarum ab ipsa munus acceperint, ac ipsum flocci-facere, diffamareque verbis non cessent. Et, posse quidem, quæ sunt in vita toleranda mala sic exaggerari, vt superante sustinendi occasione, vitæ amissio grauis non sit, & mors habeatur quasi portus, in quo fieri tectum ab istis miseriis, & calamitatibus, tanquam tempestatibus liceat; ac sint naturæ habendæ gratiæ, quòd laboribus hanc metam posuerit; neque immortalem vitam fecerit, cùm si fecisset, tum reipsa contingeret, quod Poetæ fingunt; Auf. Eidyl.

—— Iuturna reclamat,
Quò vitam dedit æternam? Cur mortis adempta est
Conditio? Sic Caucasea sub rupe Prometheus
Testatur Saturnigenam, nec crimine cessat
Iurasse Icarus, data sit, quòd vita perennis.

At, non ideò esse ita declamandum, vt cuiusmodi vitæ odium subeat, quo de ea quamprimùm dimittenda cogitetur; quemadmodum contigit Cyrenaico Hegesiæ, à quo sic copiosè res fuit disputata, vt is à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibi ipsi conscisceren; vt à Cicerone, aliisque refertur. Quod spectat porrò ad improbatam 1. Tusc.

Quæ Felicitatem sequantur, mundi causa.

Ethic. 3.11.

Ibid.

Lact. 3.18.

1. Tusc.

Quæ Felicitatem sapiunt, unde petenda.

—— Epicuro sententiam, φύντα δ' ὅπως, &c. extat apud Theognidem versus, & tertius quidem Tetrastichi, quo illam totam complexus est,

Πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
Μηδ' ἐσιδεῖν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου.
Φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι,
Καὶ κεῖσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον.
Non nasci, res est mortalibus optima longè,
Nec Solis radios acre videre iubar.
Aut natum, Ditis quam primum limen adire,
Magna & sub terra mole iacere situm.

serm. 119. lib. 3. c. 24. Vt taceam autem tam apud Stobæum, quàm apud Sextum in Pyrrhoniis hypotyposibus loco vocis Πάντων, haberi ἀρχὴν, & esse apud posteriorem quædam præterea restituenda. Adnoto solùm, quod Cicero in prima Tusculana habet, dum, *Fertur*, inquit, *de Sileno fabella quædam, qui cùm à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse Regem, non nasci homini longè optimum esse; proximum autem, quam primum mori.* lib. 3. c. 18. in consol. ad Apollon. Citat Lactantius paullò aliter ex libro de Consolatione; Plutarchus autem totam fabellam ex libro Aristotelis inscripto Eudemo, seu de Anima, recitat, ac sententiam quoque paullò copiosiùs habet. Quin-etiam refert celebria illa Cleobis, & Bitonis, Trophonij, & Agamedis, Pindari ipsius, aliorúmque exempla, quibus Dij rogati, vt in pietatis præmium, quod foret optimum, largirentur, id largiti sunt, vt morerentur quamprimùm. 1. Tuscul. Cùm aliunde porrò citet Cicero in eamdem sententiam Senarios quosdam Euripidis, quibus videtur mos innui Causianorum, & Thracum lugentium nascentes, gratulantium morientibus: cùm eosdem quoque citet Plutarchus, ac præterea illum Menandri, lib. de aud. po. consol. ad Appollon.

Ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος,
Quem diligunt Dij, immaturus interit.

lib. 3. Cùm Athenæus illus Alexidis,

Τὸ μὴ γενέσθαι μὲν κράτιστόν ἐστ' ἀεί,
Ἐπὰν γένηται δ' ὡς τάχιστ' ἔχειν τέλος,
Hoc semper est potissimum, non nascier:
Aut natus vbi sis, illicò fungier.

Cùm alij denuò alios; adeò vt in citato illo ex Aristotele fragmento verè loquatur, Sententiam esse adeò vetustam, vt author, & initium illius prorsus ignoretur; & cum Plinius, Præfat. in lib. 7. commeratis vitæ incommodis subijciat, *multos extitisse, qui non nasci optimum censuerint, aut quàm ocyssimè aboleri*; tum Ausonius consimili enumeratione factâ egregium Edyllium concludat: Eid. 7.

—— *Ergo*
Optima Græcorum sententia: quippe homini aiunt,
Non nasci esse bonum; aut natum, citò morte perire.

Cùm id, inquam, ita se habeat; tum potest quidem ille versus, sed non ipsa sententia ad Theognidem solùm referri; tum, quantumcumque ea decantata, commendataque fuerit: videtur tamen Epicurus posse, authorem illius haud iniustè carpsisse. Constat scilicet respondere Dilemmati instituto non posse: & cùm Author non sit dicturus se in ea tam seria iocari, ac rem quam non patet esse veram, deprædicare; fore, vt aliunde similem se præbeat Æsopico seni, qui morti, tametsi inuocatæ, nuncium remisit; aut illi, qui abnuit oblatum prestò gladium, quo, cùm fuisset liberatorem ab ærumnis deprecatus, sese ab illis eximeret. Sed nempe habet semper vita, quod Epicurus ante aiebat, quidpiam per se amabile, quo, quisquis talia dixerit, allici se, ac teneri patientiet. Ac, si ita quidem efferretur sententia, vt sensus foret, optimum esse ijs, qui tota vita miserrimi sint futuri, non nasci; aut natos, & plusquam miserijs immergantur, mori; res foret tolerabilis: at sic eam efferre, quasi res ad omnes homines perinde attingat, hoc est tam iniuriam ipsi naturæ facere, in cuius arbitrio vita, & mors est, quæque, vt cæterarum rerum, sic nostri exortum, & interitum ad Vniuersi perfectionem instituit; tum mendacij argui, nisi ab omnibus, at à maxima saltem parte hominum, quibus vita non displicet, quique eam tueri quam-maximè curant; non subscripturi neque illi, neque alij etiam consonanti sententiæ, *Vitam nemo acciperet, si daretur scientibus*; quippe cùm ita sint comparati, vt sint, si illa denuò detur, propensissimè acceptauri. Profectò ille etiam ludit, qui viuere, & mori rem esse indifferentem dicit; & obijcienti, cur non igitur moreris? respondet, quia res est indifferens: cùm, si districto gladio ad optionem foret adactus, se vitam haud-dubiè ipsi morti præhabiturus. Ingenuè verò præsertim ille, qui cùm tremeret, quòd professus sapientiam, ad periculum tamen expallesceret; *Iure*, inquit, *tu nihil times, quasi pro nullius pretij anima; at ego pro anima Aristippi timeo.* Itemque alius, cui iam seni, cùm exprobraretur, quòd foret vitæ cupidus, *Sapientiam*, inquit, *sero adeptus, tempus expeto, quo illâ fruar; vt qui serò contraxere nuptias, longam optant vitam, qua educent prolem.* Sed cætera inter id commemorandum, quod de Leontino Gorgia refert Cicero, Is ad centum, & septem compleuit annos, neque vnquam in suo studio, atque opere cessauit. Et cùm ex eo quæreretur, cur tamdiu vellet esse in vita: *Nihil habeo*, inquit, *quod incusem senectutem.* Ad sententiam vt redeam, non modò in ea improbanda adstipulatus est Metrodorus, qui concludente in Anthologia, & lib. apud Stob. eum siue Posidippo, siue Cratete Cynico, Epigramma de varijs vitæ in quacumque demùm conditione incommodis, hocce disticho,

Ἦν ἄρα τοῖν δοιοῖν ἑνὸς αἵρεσις, ἢ τὸ γενέσθαι
Μηδέποτ', ἢ τὸ θανεῖν αὐτίκα τικτόμενον.
Altera non rerum superest optanda duarum,
Non nasci, aut natum, morte perire breui,

Epigramma oppositum de commodis vitæ in quacumque demùm conditione ita concludit,

Οὐκ ἄρα τῶν δοιῶν ἑνὸς αἵρεσις, ἢ τὸ γενέσθαι
Μηδέποτ', ἢ τὸ θανεῖν· πάντα γὰρ ἐσθλὰ βίῳ.
Non ergo ambiguum, an nasci, an morte perire
Præstet; cùm vita sit genus omne bonum.

Sed maximè etiam Lactantius deprehenditur ab Epicuri partibus stare, qui & huiusmodi sententiam stultissimè dictam appellat, & ve ex

ex eius refutatione ansam accipit reprehendendi aliam in Platone; cùm nimirùm dixit *se gratias agere naturæ, quòd homo natus esset potiusquàm mutum animal; deinde, quòd masculus, potiusquàm femina; quòd Græcus, quàm Barbarus; postremò, quòd Atheniensis, & quòd temporibus Socratis*: *Quo*, inquit Lactantius, *ego plane contenderim nunquam quicquam dictum esse in rebus humanis delirius, quasi verò, si aut barbarus, aut mulier, aut asinus denique natus esset; idem ipse Plato esset, ac non ipsum illud, quod natum fuisset.*

Tertium ad quod Epicurus attendendum esse meditando vult *est de futuro, vt id neque anxiè speremus, neque impatienter desperemus*, vt assuescamus videlicet indifferentem animum circa futura reddere, neque lactati inani spe, ab eo, quod non est, neque fortè est futurum, pendeamus. Quippe ob insignem fortunæ varietatem, & inconstantiam, nihil, in quod dominium habeat, ita certum prospicitur, vt non prospicientem, exspectantemque plerumque deludat. Adeò proinde, vt nihil sit tutius, quàm non quidem prorsus de eo, quod prospicitur, desperare; sed neque id tamen; tanquam haud-dubiè sibi futurum polliceri; ac se interim ad vtrumuis euentum ita comparare, vt vtrumlibet accidat; nihil ideò abesse, aut adesse, quod sit absolutè necessarium existimetur. Sententia penè eadem est cum illa, quâ iubetur μὴ σφόδρα ἐλπίζειν, μηδὲ ἀπελπίζειν ἀγάν, *ne nimis sperare, nec desperare etiam nimis*; causâ redditâ, τὸ μὲν γὰρ ἐξίστησι, τὸ δὲ ἀνατρέπει, *quod hoc quidem exsiliat, illud peruertat animum*; quatenus nimia desperatio quasi deiiciendo elidit; spes nimia secura quasi efferendo, abalienat: sicque adeò, vt in quem neuter affectus nimiùm dominatur, animus illi præclarè constet, neque cogat ut exclamare,

ὦ Ζεῦ, πολυτίμηθ᾽, οἷον ἡ ἐλπὶς κακόν;

O Iupiter venerande, quale spes malum est!

Conforme quadamtenus est ipsi, quod alio loco Laertius, de Cyrenaicis cùm loquitur, scribit. Placet enim illis, ait, μήτε κατὰ μνήμην τῶν ἀγαθῶν, ἢ προσδοκίαν, ἡδονὴν ἀποτελεῖσθαι, ὅπερ ἤρεσκεν Ἐπικούρῳ, *Neque ex bonorum præteritorum memoria neque ex futurorum exspectatione voluptatem fieri; quod tamen placet Epicuro*. Videtur autem idipsum esse, quod Torquatus exprimit, dum apud Ciceronem ait, *Exspectare quidem Sapientem futura*, quasi scilicet euenire possint, vt contingant, *& ab iis tamen non pendere*; quasi euenire, vt non contingant, possit; interim autem *& potiri præsentibus, animaduertendo, quanta sint, & quàmque iucunda; & præterita grato meminisse*. Similiter quod ait alibi *Considerandum esse ne aut temerè desperet propter ignauiam, aut nimis confidat, propter cupiditatem*. Cumque hoc Sapienti conueniat, vide quid stulto ab Epicuro tribuatur apud Senecam, *Stulta* inquit *vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur*. Vocat Seneca illud Epicuri insigne præceptum, & addit: *Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ, & Ixionis? Non ita est, Nostra dicitur, quos cæca cupiditas in nocitura, certè nunquam satiatura præcipitat; quibus si* quid satis esse posset, fuisset. *Qui non cogitamus, quàm iucundum sit, nihil poscere: quàm magnificum sit, plenum esse, nec ex fortuna pendere*. Et alibi: *Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnem horam complectere. Sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit*. Videmus adhæc Epicurum, dum ad philosophandum hortatur, expostulare, quòd hominum vita incassum tota abeat, vt *ex mora* ipsa cunctatione, seu dependentia à futuro: addendum heic verò, quod apud Plutarchum, vbi Epicuri verba sunt, ὁ τῆς αὔριον ἥκιστα δεόμενος, ἥδιστα πρόσεισι πρὸς τὴν αὔριον, *Is ad crastinum suauissimè accedit, qui minimùm eget, appetitque crastini*. Subnotat nimirùm debere Sapientum sic rationes subducere, vt vnumquemque suæ vitæ diem quasi postremum reputet, quo eius circulus sit complendus. Quippe & hac ratione illius suauitatem crastinus ipse non differet; &, si ad crastinum venerit, is efficietur tantò gratior quanto inexspectatior occurret, ac veluti cumulo superadditus, proque fœnore habitus, mero veluti deputabitur lucro. Huc certè spectat non modò illud Senecæ, dum postquam retulit Pacuuium Propræto rem Syriæ, cùm vino, & illis funereis epulis sibi parentauerat, sic fuisse solitum à cœna efferri in cubiculum, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur, βεβίωκε, βεβίωκε, *vixit, vixit*, sicque nullo non se die extulisse, rem subdit, *quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti hilaresque dicamus*,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Verùm etiam spectant illa Horatiana,

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum;
Grata superueniet, quæ non sperabitur hora.

Et,

— carpe diem, quàm minimum credula postero.

Et,

Quid sit futurum cras, fuge quærere, &
Quem fors dierum cumque feret, lucro
Appone. —

Illud autem in eandem sententiam,

Tu quamcunque Deus tibi fortunauerit horam,
Gratâ sume manu, nec dulcia differ in annum,

cohæret cum eo, quod alias,

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit. —

Videlicet, quasi in dies ad vitæ fæcem accedatur, & quæ puriores, sinceriorésque delectationes differuntur, recuperabiles deinceps non sint; & quæ consequuntur, non valeant cum præcedentibus comparari. Heinc sunt frequentes illæ querelæ de horis malè collocatis;

O, mihi præteritos referat si Iupiter annos!

Neque interea aduertimus, enimuerò id, quod est temporis præsentis, sic transigere, vt, si id, quod adhuc futurum præstolamur, accesserit, dicere possimus, non videre nos, si præteritum Deus referat, quî possimus, illud transigere meliùs. Non aduerti-

Quo Felicitatem facias, meditanda.

Lib. de tranq.

Ep. 12.

stet, inquam, aut duplici certè deinceps laboramus vitio; uno, quòd nunquam sufficit quodcumque nobis temporis ad benè vivendum suppetiit,

Quae Felicitatem faciunt, meditanda.

Sed dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur
Caetera; post aliud, cùm contigit illud, avemus:
Et sitis aequa tenet vitai semper hiantes;
Posteraque in dubio est, fortunam quam vehat aetas,
Quidve ferat nobis casus, quive exitus instet;

ut à Lucretio objicitur. Altero, quòd pro nihilo quicquid transactum est, ducimus; quasi priusquam transigeretur, nihili fuerimus habituri posse illud transigere; aut quasi postquàm transactum est, id grate habendum non sit, ac simul laetandum, quòd sit collocatum velut in tuto; maximè verò cùm videamus esse, qui fortunam parem expetunt, & plerumque tamen ab ea excidant, quod nos sumus jam consequuti. Apposite proinde succurrit, quod de Epicuro habet Seneca, dum, *Hoc loco*, inquit, *reddendum est Epicuro testimonium, qui assiduè queritur, quod adversus praeterita simus ingrati; quod quaecumque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus, cùm certior nulla sit voluptas, quam quae jam eripi non potest. Praesentia bona nondum tota in solido sunt; potest illa casus aliquis incidere: futura pendent, & incerta sunt: quod praeteriit, inter tuta sepositum est.* Facit huc, quod Plutarchus habet; cùm dicere Epicurum ait, τὸ τ' ἀγαθοῦ φύσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φυγῆς τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς μνήμης, καὶ ἐπιλογισμοῦ, καὶ χάριτος, ὅτι τοῦτο πέπονθεν αὐτῷ, *Boni naturam ex ipsa mali devitatione existere; ac simul ex recordatione, reputatione, gratulatione, quod res ita contigerit.* Verùm de istis plura inferiùs.

lib. 3. de Ben. cap. 4.

2. adv. Col.

Postremum quod ex praecipuis meditationis capitibus statuit Epicurus est *de Cupiditatibus, ut solis naturalibus, necessariisque adhaerentes, eas, quae nec naturales sunt, nec necessariae negligamus.* Nam complura licet circa Ratas Sententias de Cupiditatibus dicenda sint, advertere tamen heic praestat Ciceronem ita improbare divisionem cupiditatum, quatenus illeic traditur, ut quem divisionis modum fuisse tradendum subiicit, ille ipse sit, qui hoc loco habetur. Ecce enim, *Quomodo*, inquit, *Philosophus loquitur? Tria genera Cupiditatum; Naturales, & necessarias: naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias. Primùm, divisit ineleganter: duo enim genera quae erant, fecit tria; hoc est non dividere, sed frangere rem.* Sequitur, *Qui si diceret, Cupiditatum esse duo genera, naturales, & inanes: Naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias, confecta res esset.* Atqui Epicurus isto planè modo dividit; & in Ratis sententiis, nihil aliud, quàm arguitur, quae plerumque est importuna, subdividendi, declinavit; cùm alioquin subdividendo, tria eadem genera habeamus. Quod superest, tanti Epicurus facit Cupiditatum discrimen nosse, & suos cuique fines, sicut par est, praescribere, ut & propterea Physiologiam esse necessariam contendat, ad discernendum videlicet, quaenam revera naturales, necessariaeque dicendae sint, quaenam inanes, ac supervacaneae; & posse putet tum solum vitam feliciter transigi, cùm solis naturalibus, necessariisque retentis, inanes, & supervacaneas procul amandaverimus. Quoniam verò, ut dixi, plura hac de re sunt dicenda circa Ratas sententias, & deinceps quoque plura interserenda; ideò nihil necesse est hoc loco super-addere. Atque haec illa capita sunt quibus fore contendit Epicurus ut si quis vulgi opinionibus abstractus ita sentiat, is planissimam sibi viam fecerit ad Felicitatem.

2. de fin.

Superest insignem eius adhortationem commendemus ad Philosophiam, ut ad Animi Medicinam, quoniam Philosophia ex ipsamet voce est studium sapientiae, & Sapientia est animo non solum quasi medicamentum, quo paratur, ac reparatur, conservaturque sanitas; sed etiam quasi sanitas ipsa, ut perinde sit, ut quae est Sapientiae insipientia opposita, voce alia insanitas, sive insania nominetur. Certè, ut sanitas corporis in corporis humorum, qualitatumque temperie consistit; ita sanitas animi sita est in illa motuum affectuum contemperatione, quam qui obtinet, ut animo sanus, ita sapiens est; qui non obtinet, ut insanus, ita & insipiens. Verùm rem praeclariùs intelligere ex ipso Cicerone licet. *Quia nomen*, inquit, *insaniae significat mentis aegrotationem, & morbum, id est, insanitatem, & aegrotum animum, quam appellant insaniam; omnes autem perturbationes animi morbos Philosophi appellant, negantque stultum quemquam his morbis vacare; qui autem in morbo sunt, sani non sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. Sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam, constantiaque censebant; his rebus mentem vacuam appellarunt insaniam, propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acute, quod animi affectionem lumine mentis carentem nominaverunt amentiam, eandemque dementiam; ex quo intelligendum est eos, qui haec rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. Qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, Philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. Ita fit, ut sapientia sanitas sit Animi; insipientia autem, quasi insanitas quaedam, quae est insania, eademque dementia.* Supponit porrò Epicurus nihil haberi vulgò pretiosius, aut carius, quàm sanitatem corporis; et inde nimirum insinuat, quanto debeat pretio haberi ipsa sanitas mentis. Quippe, cùm bona malaque mentis maiora, gravioraque sint bonis, malisque corporis, ut inferiùs dicendum est, ideò carior esse debet illius, quàm huius sanitatis fieri. Et cùm, ut posteà quoque dicetur, summa beatae vitae sit ipsa cùm tranquillitas animi, tum indolentia corporis (quod utrumque cum utriusque sanitate idem est) ideò

3. Tusc.

Il-

illa maioris, quàm illa debet fieri, quamò illa vitam restituit, aut servat, prout is, qui animo tranquillo, & secundum sapientiam composito est, tuetur maximè temperantiam, quâ nullum est ad corporis sanitatem præsidium maius. Præclarè proinde, & ad mentem Epicuri Horatius;

b.2. *Quæ lædunt oculos festinas demere, si quid*
Est animum, differs curandi tempus in annum;

Neque verò hoc modò loco censet Epicurus Philosophiam esse veluti medicinam, quâ obtinere, tuerique animi sanitatem liceat; verùm aliàs quoque, vt cùm eius verba apud Antonium, & Maximum sunt, Οὐ προσποιεῖσθαι δεῖ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ὄντως φιλοσοφεῖν· οὐ γὰρ προσδεόμεθα τοῦ δοκεῖν ὑγιαίνειν, ἀλλὰ τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὑγιαίνειν, *Philosophandum nobis est, non ad speciem, sed seriò; neque enim opus est nobis, vt sani videamur, sed vt sani reverà simus.* Quod consonat rursus illi adhortationi, quâ Pythoclem monet, vt se non ad ostentationem, sed seriò Physiologiæ dedat, quòd non inanis gloria, sed tranquillitas mentis, vitam iuvet. Quinetiam, cùm hæc illius sententia apud Senecam legitur, *Philosophiæ servias oportet, vt tibi contingat vera libertas*; eodem pertinens tendit adhortatio; quoniam sicut in corpore sanitas intelligitur, dum est ab omni pravorum humorum, qualitatumque vitiatarum oppressione liberum, læsasque actiones non habet; sic in ipso quoque animo intelligitur, dum nullis affectibus perturbatus suarum actionum dominus est, & quasi in puro, serenóque degit.

Deinde, adhortatio est tam ad iuvenes, quàm ad senes; quoniam interest vtrorumque, vt corpore sanos, sic animo esse. Epicurusque adeò suadet agendam circa Philosophiam, secus ac celebre est Thaletem egisse circa connubium, quod cùm mater instaret, respondit primùm matri ad nuptias hortanti, *tempus nondum esse*, ac postmodùm, *tempus amplius non esse*. Nimirùm si absurdus sit, qui dicat aut nondum adesse, aut iam præteriisse id tempus, quo curare debeat valetudinem corporis; ita is sit, qui dicat aut nondum adesse, aut iam præteriisse, quo philosophari debeat, hoc est, gerere curam valetudinis mentis. Et cùm nihil sit magis secundùm naturam, quàm beatum statum appetere, ita is proinde sit, qui dicat aut nondum adesse, aut iam præteriisse, quo sibi esse beatum vacet. Hoc proinde spectat, quod ille conqueritur, fluere sibi tarda,

— ingrataque tempora, quæ spem,
Consiliumque morantur agendi gnaviter id,
quod
Æquè pauperibus prodest, locupletibus æquè,
Æquè neglectum pueris, senibusque nocebit.

Est porrò hoc sapientiæ studium, de quo ille:

—— Petite hinc iuvenesque, senesque
Finem animo certum, miserisque viatica canis.

Vbi Viaticum dicitur imitatione quadam Biantis, Aristippi, Antisthenis, Aristotelis, & aliorum Philosophiam vocantium Viaticum Senectutis. Hinc suadet Epicurus Iuvenibus speciatim, quoniam cùm nihil pulcrius, laudatiusque sit, quàm à teneris benè assuescere, & ad ipsum ætatis florentis decorem, addere dulcorem sapientiæ, quæ maturæ ætatis amplissimus est fructus: tum nihil esse iucundius potest, quàm sibi & parare, & exspectare posse senectutem, quæ præter perpetuos maturitatis fructus, efflorescat adhuc illis demum, quibus gloriosè claruerunt in iuventute virtutibus, & rerum præclarè actarum memoriâ, seu repetitâ quasi præsentiâ indesinenter iuvenescant. Suadet & senibus speciatim, quoniam Sapientia, vti germanum senectutis est ornamentum, & adversus incommoda imbecillæ ætatis singulare præsidium; ita & Senij nescia, præstat, vt senes pari vigore polleant, quo iuvenes; quatenus vt illi præ fervore ætatis fidentes sunt, ac nihil timent; sic ipsi sapientiâ muniti, securi degunt, ac imminentia, brevique futura (vt mortem) non timent. Iuvat heic Senecam audire, postquam iam senex id præstitit, quod imitatus posteà magnus Imperator Antoninus est, dum, vt est apud Philostratum, solitus est, tametsi senex, & addiscendi quidem causâ, Sextum Philosophum convenire. Ita igitur Seneca, *Philosophum, inquit, audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in Scholam eo, & ab octava disputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quidni bona? Quid autem stultius, quàm, quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli, & iuvenes? Bene mecum agitur; si hoc unum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit; in hac senescamus, vt iuvenescamus. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit. Ad Philosophum ire erubescam? Tamdiu discendum est, quamdiu nescias; & si Proverbio credimus, quamdiu vivas. Nec vlli hoc rei magis convenit, quàm huic; tamdiu discendum est, quemadmodum vivas, quamdiu vivas.* Et posteà: *Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat, quod mihi, vt senex discas. Imò ideò magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris. Quid exspectas? Nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltrò; honor offeretur; gratia, ac dignitas fortasse ingerentur tibi; virtus in te non incidet; ne levi quidem operâ, aut parvo labore cognoscitur; sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo.*

Quæ felicitatis senium, medicina.

in Soph.

Epist. 76.

Denique adhortatio eò tendit, vt procrastinatio præsertim fugiatur; hoc verò est, quod aliàs quoque Epicurus sæpe inculcat. Videlicet apud Plutarchum, Stobæumque, cùm verba sunt: Γεγόναμεν ἅπαξ, δὶς δὲ οὐκ ἔστι γενέσθαι· δεῖ δὲ τὸν αἰῶνα μηκέτ' εἶναι· σὺ δὲ τῆς αὔριον οὐκ ὢν κύριος, ἀναβάλλῃ τὸν καιρόν· ὁ δὲ πάντων βίος μελλησμῷ παραπόλλυται, καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος ἀποθνήσκει. *Semel nati sumus; bis nasci non licet; ac desinere æternùm oportet. Tu verò cùm crastinum diem tuum in potestate non habeas, cras te victurum reputans, te in horas venturas differs. Ecce interim omnium vita cunctando perit miserè, exindéque est, vt nostrûm nemo non inter occupationes moriatur.* 1. advers. Col. Serm. 16.

[illegible] Sic etiam apud Senecam Epicuri vox est. *Inter cætera mala hoc quoque habet stultitia; semper incipit viuere.* Et rursus: *Molestum est semper vitam inchoare*: aut, si hoc modo magis

Epist. 13. sensus potest exprimi, inquit Seneca,
Epist. 23. *Male viuunt, qui semper viuere incipiunt.* Quæ eò sanè spectant, ne cùm præsertim cœperimus, cursum abrumpamus, sperantes fore, vt deinceps constantiùs cursum in-

Ouid. 1 de rem. am. stauremus. Videlicet hocquoque modo,

Qui non est hodie, cras minùs aptus erit.

Martial. 5. Epigr. illéque iure ita obiurgat:

Cras viues? hodie iam viuere, Postume, serum est:
Ille sapit, quisquis, Posthume, vixit heri,

similiter & ipse

Huc aduerte animos, certis mortalibus æuum
Sil. lib. 15. *Nec nasci bis posse datur, fugit hora, rapitque*
Tartareus torrens, ac secum ferre sub vmbras
Siqua Animo placuere, vetat. —

Manil. 4. Astron. Ac alius nequicquam non conqueritur:

Quid tam sollicitis vitam consumimus annis,
Torquemurque metu, cæcáque cupidine rerum,
Æternisque senes curis, dum quærimus æuum,
Perdimus, & nullo votorum fine beati,
Victuros agimus semper, nec viuimus vnquam?

Dico autem, præsertim; quoniam vt Epicurus procrastinationem in iuuene damnat, ita & in sene damnat inconstantiam, lassitudinémque sapiendi. Eodem proinde, quò Dio-

lib. 6. genes respexit, qui, cùm, vt apud Laërtium est, aliqui hortarentur, vt quia iam senuisset, aliquid de studiis laboribúsque remitteret, *Quid, inquit, si currerem stadium; vbi prope iam ad finem venissem, remittere me, & non potius, magis contendere oporteret?* Congruè, opinor, hîc memoretur constantia illa Canij, qui est ad vsque ipsummet mortis momentum philosophatus. Non memoro tranquillitatem, quâ latrunculorum ludum tum cùm ad supplicium est vocatus, dimisit; quippe calculo numerato: *Vide*, inquit sodali suo, *ne post mortem meam mentiaris te vicisse*, & Centurioni: *testis eris vno me antecedere.* Exci-

de tranquil. an. 14. pio solùm cum Seneca: *Lusisse tu Canium illa tabula putas? Illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum; quid mœsti, inquit, estis? vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam. Nec desiit in ipso veritatem fine scrutari. Prosequebatur illum Philosophus suus, nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani, nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus exire se: promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animorum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat; qui in illo vltimo gradu positus, exeuntem animam percontatur; nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. Dabimus te in æternam memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis magna portio.*

CAPVT II.

Quæ Voluptas fuerit quam Epicurus vitæ Beatæ finem fecerit.

ENIMVERO, quia hic est locus dicendi fusiùs de Voluptate, propter sententiam celebrem, ex qua factum, vt Epicurus tantâ infamiâ obrutus sit; ea propter videtur non-nihil hoc in argumento hærendum, ac dispiciendum, illóne iure, an iniuriâ fuerit infamatus. Ac primùm quidem mirum est, petiisse ipsum è illo *Voluptatis* nomen, quasi ipsius sententiæ frontem, facere locum fabulæ, vt à Seneca obseruatur: cùm hoc nomine comprehendantur non modò quæ obscœnæ sint, verùm quæ honestæ etiam voluptates. Certè enim Plato, Aristoteles, aliique sic solent ... *Voluptates* distinguere, vt alias puras, alias impuras; alias animi, alias corporis; alias veras, alias falsas, &c. dicant. Et cùm Socrates apud Platonem exigat ad fœlicitatem, siue rationem τἀγαθοῦ, *Summi Boni*, non Sapientiam solam, non Voluptatem solam, sed *cum Voluptate Sapientiam*; tum rogatus apud Stobæum, τί ἡ εὐδαιμονία, *quidnam esset felicitas*, ἡδονὴ ἀμεταμέλητος, *Voluptas sine pœnitentia*, inquit. Aristoteles verò in eamdem sententiam, οἰόμεθά τε δεῖν, inquit, ἡδονὴν παραμεμῖχθαι τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί. δοκεῖ γοῦν ἡ φιλοσοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαρειότητι, καὶ τῷ βεβαίῳ. *Oportere existimamus esse Voluptatem cum felicitate commistam; & cùm ex consensu sit, ex operationibus, quæ secundum virtutem sunt, illam quæ ex sapientia est, esse longè suauissimam, idcirco videtur sapientia admirabiles tum sinceritate, tum stabilitate voluptates continere.* Et ipsa quoque Latina vox haud absimiliter pro honesto, spectatéque ad animum genere vsurpari solet. Nam Cicero, exempli gratiâ, *Indagatio ipsa rerum cum maximarum, tum etiam occultissimarum habet oblectationem: si vero aliquid occurrit, quod verisimile videatur, humanissima completur animus voluptate.* Et rursus: *Inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam è cognoscendis rebus voluptas.* Ac iterum: *Quid verò? qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem; omniaque perpeti ipsa cognitione, & scientia captos; & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiunt voluptatem?* Quin-etiam in Literis Sacris passim quidam, *Amatores voluptatis*, & quidam, *amatores Dei* aliquando opponuntur; ac inter illos, qui Diuinum verbum enunciatum suscipiunt, memorantur declarantes vt curarum, diuitiarumque, sic ἡδονῶν seu *Voluptatum vitæ*: aliunde tamen legitur

Deus

Deus plantasse ab initio מקדם, *Paradisum voluptatis*; & Regius Psaltes alloquens Deum, à quo beandi sint homines, *Inebriabuntur*, inquit, *ab ubertate domus tuæ*, ירויון מדשן ביתך *& de torrente voluptatis tuæ potabis eos* ונחל עדניך; sed nempe alio ebrietatis, & voluptatis genere, quàm intelligere potuit Orpheus, cùm, Plutarcho referente, pollicitus est iis, qui benè vixerint, ebrietatem perpetuam.) Vbi notandum vocem עדן *Heden*, itemque ex eadem radice עדנה *Hedna*, qua vtraque significatur *Voluptas*, apparere eiusdem, ex qua esse putatur Græca vox ἡδονὴ, *Hedone*, desumpta: vtcumque Septuaginta hanc vocem non reddiderint voce ἡδονῆς, sed τρυφῆς potiùs, qua voce tamen familiarius est sanum, *mollitiem*, *delitias*, aut quid simile, quod Litteræ Sacræ non perinde prebent, intelligi. Quæ commemoro solùm propter illos, qui existimant non posse, aut debere Voluptatis nomen, nisi in malam accipi partem, ex quo effectum est, vt Voluptates corporeæ illud *quasi iure hereditario vsurpârint* (quod est ab Aristotele observatum) quòque proinde Voluptati vniversè accommodent quædam huiusmodi loca, *Divinus Plato escam malorum Voluptatem appellat, quòd eâ videlicet homines capiantur, vt hamo Pisces.* Et, *Archytas Tarentinus nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem hominibus dicebat à Natura datam.* Et, *Cum homini siue Natura siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset; huic diuino muneri, ac dono nihil esse tam inimicum, quàm voluptatem*; quæ, & plura vel apud vnum Ciceronem leguntur. Vnde & iidem arbitrantur, cùm Epicurus finem esse Voluptatem ait, non posse, aut debere illum, nisi de corporea, obscœna, damnataque intelligi; & cùm ideò fuisse Philosophus *ἡδονικὸς*, *Voluptatis appellatione*, ipsum quasi illorum Coryphæum, & Principem habent.

Sed de re ipsa vt dicamus, exordiamurque illinc, vnde in Epicurum accusatione; age, quoniam ex illis quoque, qui Voluptates alias, quàm corporis dici admittunt, tam nihil velint Epicurum nisi de corporeis non intelligi, age, inquam, paucis quosdam sistamus. Et quoniam Stoicos huic quidquam moveri, tanquam ex condicto Epicuro infestos, dicti sunto Cicero, & Athenæus potissimùm propter locum illum ex Libro de Fine, quem ex illo revolvimus sub Animadversionum initium; & ex illo sumus, in ipso contexta Laërtiano interpretati. En ergo primùm, vt Cicero interpretaturus locum intelligitur. *Quid ergo laudissimus*, inquit, *Epicure, nec fuit ne cum nos dicere Voluptatem, quam tu idem, cùm os perspicuissi, soles dicere? Sunt hæc tua verba, nec-ne? In eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim iam Interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quæ auditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet à sensu. Nec verò ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis: lætantem enim mentem ita noui, spe earum omnium, quas suprà dixi, fore vt natura iis potiens, dolore careat. Atque hæc quidem his verbis, quiuis vt intelligat, quam voluptatem norit Epicurus.* Pergit Cicero: *Deinde paullo infrà, Quæsiui, inquit, ex his, qui appellantur Sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi vellent voces inanes fundere. Nihil ab his potui cognoscere; qui si virtutes ebullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur eæ voluptates, quas suprà dixi. Quæ sequuntur in eadem sententia sunt, totusque liber, qui est de Summo Bono, refertus & sententiis, & verbis talibus est.* Pergit adhuc: *Ad hanc-cine igitur vitam Telamonem illum reuocabis, vt leues ægritudinem? & si quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum dabis? Ydraulis hortabere vt audiat voces potius, quam Platonis? Expones, quæ spectet florida, & varia? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores & sertis redimiri iubebis, & rosa? Si verò aliquid etiam, tum planè luctum omnem absterseris? Hæc Epicuro confitenda sunt; aut ea, quæ modò expressa ad verbum dixi, tollenda de libro; vel totus iste liber potiùs abiiciendus; est enim confertus voluptatibus.* Et aliquantò post: *Quæ verò voluptates sermone eas, quæ modò laudauit; ego tamen meminero; quod videatur ei summum bonum. Non enim verba solum posuit voluptatem, sed explanauit, quid diceret. Saporem, inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, & quibus oculi iucundè moueantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi vt veritas in omni quæstione explicetur?*

Eòdem autem spectat & illud, quod alias idem Cicero: *Has suauis, & quasi dulces voluptates interdum ita extenuat*, nempe Epicurus, *vt M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, vt quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. Quæ iam oratio non à Philosopho aliquo, sed à Censore opprimenda est. Non est enim vitium in oratione solùm, sed etiam in moribus.* Spectat illud quoque: *Siue Zenonem sequare, magnum est efficere, vt quis intelligat, quod sit illud verum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi. Quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus, sine voluptatibus sensum mouentibus nec suspicari.* Spectat rursùs illud, quod Cotta ad Velleium, vbi de bonorum suppeditatione, ex quibus Deorum beata vita sit, *Quarum tandem*, inquit, *bonarum? Voluptatum. Credo: nempe ad corpus pertinentium; nullam enim nouisti, nisi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum, quos non pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille testatur se ne intelligere quidem vllum bonum, quod sit seiunctum à delicatis, & obscœnis voluptatibus, quas quidem non erubescens, persequitur omnes nominatim.* Et mox: *Quenquam ludis? Nam Phileas etiam noster ferre non poterat aspernari Epicureos molestè, & delicatas voluptates. Summa enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri sententias, iis ipsis verbis,*

Quæ Epicuro placet vita beata

1. de Fin.

4. Acad.

1. de Nat. Deor.

quibus erant scripta. Metrodori verò, qui est Quæ Epicuri Pisonis vita Sapie. *Epicuri collega Sapientiæ, multa impudentiora recitabat. Accusat enim Timocrates fratrem suum Metrodorum, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id semel dicit, sed sæpius. Annuere te video; nota enim tibi sunt: Proferrem libros, si negares.* Verùm, ne plura ex Cicerone, & quæ Librum illum de Fine præsertim attineant, consecter; addo solùm, cùm Cicero sic L. Pisonem pluribus in locis describat, vt *nihil libidinosius, nihil impurius, nihil intemperantius, nihil denique sordidius cogitari posset*; tum Epicuri Sectatores, disciplinamque subnotat, qua ille imbutus hos induerit mores. orat. post red. in Sen. *Habet*, inquit, *Magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt; qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda cohortantur, sed eos, qui disputant horam nullam vacuam voluptate esse debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationemque versari. His vtitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur. Hi sunt conditores, instructoresque conuiuij, iidemque expendunt, atque æstimant voluptatibus, sententiamque dicunt, & iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus*, &c. Et alibi; orat. pro Sex. *Laudabat homo doctus* (videlicet Piso) *Philosophos nescio quos, neque eorum tamen nomina poterat dicere; sed eos tamen laudabat maximè, qui dicuntur præter cæteros esse authores, & laudatores voluptatis.* Ac statim, *eosdemque præclarè dicere aiebat, Sapientem omnia sui causa facere*, &c. Et rursus loco alio, Philosophos istos apertius Epicureos esse declarans, atque nominans, citat Græcum illum, cuius facta mentio in Apologia est; quemque ex Asconio Pediano manifestum est Philodemum fuisse. orat. in Pis.

lib. 12. Deinde, vt ex ipso quoque Athenæo quidpiam adiiciam; is locum memoratum citat, postquàm docuit, & Epicurum eam voluptatem, quæ est in motu, perinde amplexari, atque Aristippum; & illius esse has voces, [illegible], *impetus, insultus, titillationes, stimulationes*; ac subiicit posteà esse eius hoc quoque [illegible], *Omnis boni principium, radixque est voluptas ventris; & quæ eximia sunt sapientiæ præcepta, ad hanc referuntur.* Subiicit & alia, ac simul admonet, quod alibi retulimus de exactis Epicureis ab Vrbe Roma, & aliis [illegible], *ob eas voluptates, quarum erant suasores.* Docet quin etiam Athenæus, cùm Vlysses statuerit [illegible], *Vitæ finem esse delicias, & lasciuiam*; fuisse illum Epicuro ducem [illegible], *decantatissimæ voluptatis*; idque subiectis versibus, qui perinde incipiunt, ac ille Epicuri locus,

Odyss. 1. [illegible]
[illegible], &c.

Idem Plutarchus colligit in vita Homeri iisdem-met ex versibus,

Haud mihi enim finis reputatur gratior vllus,
Quàm dum lætitia est, &c.

Ad hæc; postquàm id recitauit ex Damoxeno, quod alibi retulimus de Coquo, qui ab Epicuro edoctus suam artem facit; lib. 3.

—[illegible]
[illegible] —
— *Sapientis Epicuri vides,*
Discipulus, vt fuerim, —

recitat subinde ex Platone Comico, institutam à quodam Patre aduersus Pædagogum querelam, quòd assuetudine compotandi adolescentem perdiderit, ac Pædagogi excusationem, cuius illud est, inter cætera:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
Epicurus ergo esse autumat summum bonum
Ipsam voluptatem: est habere illam haud licet
Aliunde, quàm si splendidè quis vixerit.

Præterea autem, vt aliàs istud idem repetens, illud ex Hegesippo subiungat: lib. 7.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Sapiens rogatus ab aliquo Epicurus, sibi
Vt explicaret, quid foret summum bonum,
Quod petitur, vt Finis: Voluptatem esse ait.
Euge ô homo sapientissime, idemque optime,
Nil igitur est, quam mandere melius, quippe sit
Bonum insuper, summum est voluptas si bonum.

Ad cæteros, quod attinet, tacendus speciatim Plutarchus non est, obiiciens passim Epicurum, illiusque Sectatores asserere [illegible], *Esse summum bonum circa ventrem, omnesque alias carnis meatus, per quos se voluptas, non dolor insinuat; ac omnia præclara, sapientiaque inuenta ad voluptatem, quæ circa ventrem, bonamque de ea non defutura spem, pertinere.* Quæ ex Metrodoro quidem nominatim refert, vt & illud, quod ex eodem alibi quoque recitat: [illegible], *Nihil attinet, ô Timocrates, Græcos seruare, & sapientiæ ergò coronas ab iis reportare; sed comedere, ac potare vinum, quantum & innoxium, & gratum sit ventri.* Et, [illegible], *Quàm gaudens, fideusque eram, quod ventri rite gratificari ab Epicuro didici.* Et [illegible], *O naturæ indagator Timocrates, circa ventrem est ipsum bonum.* Memorat & alia Plutarchus, speciatim verò [illegible], *Accuratum illum carnis, corporisve bonum, constantémque habitum*, quem & aliis verbis dicit, [illegible], *firmam corporis bene affecti constitutionem.* Ipsa hæc porrò eadem sunt verba, quibus Agellius scribit definiri ab Epicuro eam voluptatem, quam summum bonum ponit, ac cætera inter, illa Hierocli

Hieronyliæ verba subiicit, [illegible] *Voluptas sane, dogma est meretricium. Tale Venerem, nullum amplius meretricis decretum esse.* B. verò Clemens, cùm dicat putare Epicurum [illegible], *Omnem lætitiam animi ex carne primò affecta gigni;* Metrodorum fuisse scribit, qui in libro illo, *Quòd maior causa felicitatis penes nos, quam in rebus sit*, verba illa extulerit; sic nimirum rogans, [illegible], *Bonum animæ, quodnam aliud est, quam stabilis corporis bene affecti habitus, & spes non dubia, quid perseueraturus sit?* (Cicero sic reddit, ut dicat *Metrodorum eum perfectè beatum putare, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore.*) Illud interim, quod legis *de carne, corporéve primùm affecta*, à Plutarcho etiam attingitur, cùm, *isti*, inquit, *initio facto à corpore, in quo primùm ortus voluptatis conspicitur, inde transitum ad animam faciunt, in qua ipsa negotium absoluunt.* Statim autem post: *Cùm verò audias*, inquit, *ipsos contestari, ac vociferari*, [illegible], *Sic esse animam comparatam, vt nihil re gaudeat, tranquillitatemque obtineat præter corporis voluptates aut præsentes, aut expectatas, hocque ipsum esse proprium eius bonum; nonne est, quòd putes ipsos animam quasi corporis colum esse; dum Voluptatem quasi vinum ex vitiato, & persluente vase per ipsam transfundant, & longam consciunt, reponantes eam hac ratione venerabiliorem, bonoríque dignitatem fore?* Quòd verò Plutarchus præterea Epicureis exprobrat, [illegible], *Non cedere eos porcis, ouibusque felicitatem; dum nimirum statuunt ad felicitatem id sufficere, vt & carni, & animæ circa ventrem occupatæ bene sit.* Ac rursus: [illegible], &c. *Hæc verò fœminæ, libertinique prostibulis sunt persimilia.* Hoc ipsum est, quod videtur quoque B. Clemens imitatus, cum Epicurum apud ipsum sic de felicitate statuisse corripuit, [illegible], *quasi pecorum stercorinatorum, non quasi rationem sensorum, philosophantiúmque animalium beatam vel seriam decernendo.* Præterea hîc notent illam *mentis humanæ curam consilii omnino*, sic videtis fuisse à D. Bernardo acceptam, vt sententiam dimiserit. Nam *Epicurus*, inquit, *atque Hippocrates, corporis alter voluptatem, alter bonam habitudinem præfert*; scilicet pro indubio habens statuere Epicurum pro summo bono voluptatem corporis; & Medicorum Principem Hippocratem, atque Galenum (nam hunc quoque meminit) id, quod sit finis, summúmque in ipsorum arte.

Nunquam finis esset, si forent cæteri tam facti, quàm prophani auctores, qui Epicuro tribuunt eandem sententiam, accensendi. Quare vniuersè sufficiat, alios esse, qui manifestè voluptatem corpoream Epicuro adscribant; alios, qui generatim voluptatem adscribentes, non aliam, quam corpo- *Quam Epicurus Finem vitæ Beatæ.*
ream videantur intelligere; alios, qui variis loquendi formis eandem non obscurè insinuent. Nempe, vt hac ratione paucos attingamus; ex primis quidem nihil est necesse commonere, quid velit Petronius Epigramma concludens illo disticho, quod sub finem narrationum suarum relatum retulisset:

Ipse Pater veri doctus Epicurus in arte in Satyr.
Iussit, & hoc vitam dixit habere τέλος.

Quippe, cùm illud aliud præcedat;

Nam quis concubitus Veneris, quis gaudia nescit? &c.

Nihil item, quod habet Plotinus, *dum duplicem sollemniter Finem distinguens, alterum, qui in Voluptate corporis fuerit collocet; alterum, quæ collocet potius in honestate, atque virtute; refert Epicurum, cum prouidentiam sustulisset, quod reliquum fuit, voluptatem, & voluptatem solam prosequi iussisse.* Nihil rursus, *Enn.* 2. *lib.* 9. *cap.* 15.
quod Himerius, dum occasione quoque negatæ ab illo prouidentiæ, inquit, *Qui conuenit, commiseratumque laboribus Voluptatis, fortitudo deliciis; Academia impatientibus; Philosophia compotationibus; intemperantibus vita cum impudicis admisceretur*, &c. Satis fuit ex Origenes, dum aduersus Celsum Epicureum scribens, *Nisi fortè*, inquit, *Celsus, cum fuit Epicureus, nomen negauit suum, quæ bonorum summum in perpetua corporis voluptate ponit.* Et alibi, *Dum Epicurus summum bonum voluptatem prædicat, tum non talis bono sibi videtur capite barbàque immundus?* Denique Eusebius, cùm de Iudæis loquens, *Existimabant*, inquit, *finem esse voluptatem corporeum, instar Epicureum obtinere.* Et Lactantius, cùm de Epicuri opinione circa animæ interitum agens, *verum ille*, inquit, *fortasse impunitatem vitiis suis sperauit; fuit enim turpissimæ voluptatis assertor, cuius capiendæ causa vasî bonum putauit.* Et B. Ambrosius, dum quærit, quæ Schola Epicureos istos miserit, *qui voluptatem prædicent, delicias suadeant, castimoniam nulli vsui esse dicant*; quæritque adeò *Epicuri Scholam dicamusnè delectationem corporis, & Epicureos esse voluptatem summum bonum asserentes, alienare magis illam inquinamento corporis, quam societate mentis.* Et B. Hieronymus, dum *Epicureos, & Pyrrhonios, vel & Isocrianos, ac Eunominos ex his esse* scribit, *qui voluptatum, libidinísque doctores, dicuntur (apud Ecclesiastem) nutrisse pabulos, & ponere sub omni cubitu manum; quique dicunt, Manducemus, & bibamus; cras enim moriemur*: ac præterea *Epicurum, Aristippum, Cyrenaicos, cæteros pecudes vocat Philosophorum.* Et D. Augustinus, dum Epicureos cum Stoicis comparans, *Tota igitur*, inquit, *quæstio est, quid faciat beatam vitam. Quid dicitis Epicurei? Respondent, Voluptas corporis. Quid dicitis Stoici? Respondent, virtus animi.* Quod idem postea repetit, doletque *quosdam è numero Christianorum elegisse sententiam Epicureorum, non hominum, sed pecorum*, &c. Ac rursus Boëtius, dum Porphyrium enucleans, *Vt in naturis*, inquit, *cæteris Epicurus, qui Atomis Mundum constare putat, & honestum, corporis voluptate*

Margin notes, right column: hom. 8. in 12. & 13. cap. Leuit. (beside Eusebius); 5. con. Cels. (beside Origenes); lib. 3. c. 17. (beside Lactantius); lib. 3. Epist. 25. lib. 2. de Abrah. cap. 1. & 11. (beside Ambrosius); in cap. 15. Ezech. (beside Hieronymus); in cap. 9. Eccles.; lib. de Epic. & Sto. cap. 4. (beside Augustinus); cap. 7.; lib. 1. in Porphyr. (beside Boëtius); ap. Phot. (beside Himerius).

luptate metitur. Et Isidorus Hispalensis, dum in Originibus, *Voluptatem corporis*, inquit, *summum bonum asserit Epicurus*. Et D. Thomas, dum adversus Gentes disputans, *Per hoc autem*, inquit, *excluditur error Epicureorum, in his voluptatibus (corporis) summum bonum ponentium, ex quorum persona dicit Salomon Ecclesiastes quinto, Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo: & hæc pars illius*. Ex secundis verò esse possunt, tum B. Gregorius Nazianzenus, apud quem Ἐπικούρειος ἡδονὴ *aliena à Philosophis voluptas excogitanda præcipitur*. Tum S. Epiphanius, apud quem Epicurus ... *vitam voluptariam prosequutus est*. Tum Theodoretus apud quem Epicurus τὸ ἡδέως ζῆν ὡρίσατο τέλος, *Finem esse definiit, iucundissimè vivere*; & τέλειον ἀγαθὸν μόνην ἡδονὴν ὑπείληφε, *perfectum*, hoc est summum *bonum voluptatem solam esse reputavit*. Quo loco nota obiter; cùm subdit. *Democritum Placitorum Epicuri Patrem dicere* ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς τὴν εὐθυμίαν, legendum videri ἀρχὴν, vt ex ante dictis de felicitate intelligere promptum est. Tum D. Damascenus, apud quem Epicurei dicuntur *beatam vitam in voluptate constituisse*. Tum Eustratius, apud quem facta mentione Calliclis Platonici, omnia esse agenda ob voluptatem asserentis, subdit *Epicurum statuisse in voluptate summum bonum*. Ex postremis autem, ne aliquid dicam de Maximo Tyrio, qui *Epicuri Philosophiam cum Prætoria navi Regis Æetæ* comparat; in qua nempe conspicui erant instrati lecti, thalami, cœnacula, & cætera ad genera omnia voluptatum comparata: Neque item de Martiano Capella, qui Philologiæ nuptias referens, *Epicurus verò*, inquit, *mistas violis rosas, & totas apportabat illecebras voluptatum*: Recenseri possunt & Isidorus Pelusiota, qui ad Martinianum scribens, *Epicurus, inquit, ὁ ποιμὴν τῆς ἀγέλης, armenti sui pastor*. Et Demetrius Cydonius (referunt alij ad Nemesium) qui sermonem de Epicuri commilitonibus instituens, homines notat ἀπολαυστικοὺς, ἀκολάστους, ἡδυπαθεῖς, &c. *fastidiosos, intemperantes, luxuriosos*. Et Sidonius Apollinaris, qui singulis Philosophis characteres adhibens, vt Zenonem, exempli causâ, describit *fronte contractâ*, sic Epicurum *cute distentâ* (quasi nempe alludens ad Horatianum illud, *Pinguem, & nitidum bene curatâ cute*) ac in ipsos Epicureos (seu mavis, vt ille causatur, Epicuri de grege porcos) hoc, quod aliàs quoque retulimus, habet:

Ast Epicureos eliminat undique virtus.

Nunc, cùm decernendum de germana Epicuri sententia sit, videtur vel solus contextus sufficere posse. Scilicet quicquid de ipsa alij vel senserint, vel scripserint, Authorem habemus, qui disertis verbis mentem suam exprimat; &, quam Voluptatem esse putet Finem, Summumve Bonum, apertè declaret. Profitetur quippe beatæ vitæ Finem, non alium esse, quàm τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, *Sanitatem corporis, & Tranquillitatem animi*: & causam subiiciens, cur hic Finis sit, τούτου γὰρ χάριν, inquit, ἅπαντα πράττομεν, ὅπως μήτε ἀλγῶμεν, μήτε ταρβῶμεν, *Etenim quicquid agimus, eo denique spectat, vt neque doleamus, neque perturbemur*. Et quia, quòd huiusmodi Finem Voluptatis nomine donasset; accepta est ab aliquibus ansa calumniandi ipsum, quòd Voluptatem corpoream, obscœnamque intelligeret; idcò Apologiam paullò pòst ipsemet instituit, & seipsum ab hac labe purgans, manifestius adhuc, distinctione factâ, quam Voluptatem intelligat; quam non intelligat, declarat. Nimirum postquàm vitam sobriam, & cibis simplicissimis, parabilissimisque contentam miram in modum commendavit, tum ea subiicit, quæ ex textu prætermittere, huicque inserere, non potest esse importunum. *Quando Voluptatem*, inquit, *Finem dicimus, non eas voluptates, quæ sunt virorum luxu diffluentium, aut aliorum etiam, quarum sita est in ipsa actione fruendi, quæ tantum sensus iucundè, dulciterque afficitur, intelligimus, velut quidam rem ignorantes, aut a nobis dissentientes, aut aliqua aduersum nos male affecti interpretantur; sed illud dumtaxat intelligimus*, μήτε ἀλγεῖν κατὰ σῶμα, μήτε ταράττεσθαι κατὰ ψυχήν, *Non dolere corpore, ac Animo non perturbari. Siquidem non compotationes, comessationesque perpetuæ; non ipsa cum pueris mulieribusque consuetudo; non piscium delitiæ, aut quæcumque alia mensæ lautioris cupediæ iucundam vitam pariunt; sed quæ cum sobrietate, serenáque adeò animo est ratio, causas cuiusque eligendæ, fugiendæque sit investigans, ac opiniones abigens, ob quas plurima mentes occupat perturbatio*. Adderem alia, quæ aut antecedunt, quale est v. c. illud, *Nihil captius amare Sapientem*; Et *Venereum usum nunquam prodesse, præclaréque agi, nisi etiam noceat*; aut ex iis, quæ consequuntur, promptum erit deducere; sed vel hæc vna contestantis confessio velut actio cadit omni criminatione, cavillationeque superior. Adnotanda solum distinctio, ac velut Antithesis, quam deinceps Laërtius inter Epicurum, Aristippumque declarat. Quippe, cùm Epicurus non aliam voluptatem esse finem antistiterit, quàm eam, quæ consistit in stabilitate, & quasi quiete, Indolentiam puta & Tranquillitatem; ac ipse Aristippus secit, qui Finem esse dixerit voluptatem corpoream, & eam quidem, quæ est in motu, vt qua sensus actu movetur; eòque ipsi efficitur; constat Epicuri sententiam fuisse interpretatione sinistra eamdem habitam cum Aristippea; imò & quæcumque obiici, a recte effundi in Aristippeam probra debebant, fuisse, eo penè sospite, incolumique prætereuecto, in Epicurum exonerata.

Supper porrò ipsi contextui esse possit illa Torquati, quæ apud Ciceronem extat contestatio. Vtcumque enim Cicero, dum ipsam ex libris Epicuri contexuit, videatur quidpiam interserüisse præter Epicuri sententiam, quale est illud, *non hoc solum fugiendum* &c. (nempe respexisse patet Cicero ad locum illum Libri de Fine, quem exagitatum ab eo vidimus) committere tamen non potuit

potuit, quin saltem primas dederit illi Voluptati, cui ipse Epicurus in contextu totas attribuit, nisi quod Tranquillitas mentis non satis disertè hîc exprimitur, sed amotione, priuationeque, & vacuitate doloris, ac molestiæ (quo nomine perturbationem comprehendere licet) est intelligenda. Itaque, inter cætera, huiuscemodi sunt Torquati verba: *Nunc autem explicabo, Voluptas ipsa quæ, qualisque sit; vt tollatur error omnis imperitorum, intelligaturque ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quàm grauis, quàm continens, quàm seuera sit. Non enim hanc solam sequimur, quæ suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus: sed maximam illam Voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. Nam quoniam, cùm priuamur dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, vt omne id, quo offendimur, dolor; doloris omnis priuatio rectè nominata est voluptas. Vt enim cùm cibo, & potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consequutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis. Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter Dolorem, & Voluptatem. Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, omni dolore carere, non modò voluptatem esse, verùm etiam summam Voluptatem. Quisquis enim sentit quemadmodum sit affectus, eum necesse est, aut in voluptate esse, aut in dolore: omnis autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam Voluptatem, vt postea variari voluptas, distinguique possit, augeri, amplificarique non possit. At etiam Athenis, vt à Patre audiebam facetè & vrbanè Stoicos irridente, statua est in Ceramico Chrysippi sedentis, porrecta manu: quæ manus significet illum hac esse rogatiuncula delectatum: Numquid nam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam Pater aiebat, si loqui posset. Conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acutè; nihil ad Epicurum. Nam, si ea sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, vt ita dicam, & ad eos cum suauitate afflueret, & illaberetur; nec manus esse contenta posset, nec vlla pars vacuitate doloris, sine iucundo motu Voluptatis. Sin autem summa voluptas est, vt Epicuro placet, nihil dolere; primum tibi rectè, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, cùm ita esset affecta: secundum non rectè, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. Idcirco enim non desideraret, quia quod dolore caret, in voluptate est.* Hactenus Torquatus.

Vt verò etiam testes aliquot adhibeam, adducendus imprimis Seneca videtur, vt cui fides sit cum-primis habenda, tanquam & Stoïco grauissimo, sanctitatisque morum integerrimo Patrono, & ex ea Secta, quæ Epicuro præcipuam ex praua sententiæ interpretatione conflauit inuidiam. Is igitur primum in Epistolis ita scribit: *Apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus illud Summum beatumque componitur: Vt corpus sine dolore sit, Animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt: quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid accedere ad hanc indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata; sic hominis, corpus, animumque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extrà blandimenta contingunt, non augent summum Bonum, sed, vt ita dicam, condiunt, & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis, & animi pace contentum est.* Vides, vt Seneca hoc loco perspicuis verbis exprimat ipsam Epicuri sententiam, quatenus in textu habetur; cùm insuper ipsam declaret ex iis, quæ postea habentur in Ratis sententiis. Deinde verò, quòd Epicurus hoc suum Summum Bonum, seu Indolentiam corporis, & animi Tranquillitatem, Voluptatis summæ nomine donasset; & voluptarij homines solo voluptatis nomine arrepto, ac dissimulata sententia, habere se Philosophum voluptatum suarum patronum iactarent; idcirco Seneca in libro de Vita beata illos insectatus, *Non ab Epicuro*, inquit, *impulsi luxuriantur, sed vitiis dediti, luxuriam suam in Philosophiæ sinu abscondunt, & eò concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem.* Pergit autem: *Nec æstimatur Voluptas illa Epicuri (ita enim me Hercules sentio) quàm sobria, ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod, ac velamentum.* Et statim, eliciens quod aliàs quadam ex parte retulimus: *Mea quidem*, inquit, *illa sententia est (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum, & recta præcipere; & si propiùs accesseris, tristia. Voluptas enim illa ad paruum, & exile reuocatur; & quam nos Virtuti legem dicimus, eam ille dicit Voluptati. Iubet illam parere naturæ; parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? Ille, qui desidiosum otium, & gulæ, ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem. Et dum illò venit, blando nomine inductus; sequitur Voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua, cùm cœpit putare similia præceptis, indulget illis non timidè, nec obscurè: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico, quod plerique nostrorum, Sectam Epicuri flagitiorum Magistram esse: sed illud dico: Male audit, infamis est: & immeritò. Neque hoc scire quisquam potest, nisi interiùs fuerit admissus. Frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolâ indutus.* Actenus quidem Seneca.

Quis Epicuri Finis siue Scopus.

cap. 12.

cap. 13.

Potest quin etiam Senecæ Plutarchus ipse subiici, quatenus tametsi Epicuro infensus, tacere tamen non potuit, quin ea, quæ obiiceret, ex vulgari potiùs rumore desumpta, quàm ex ipsa rei veritate foret; adeò vt licet alij Epicureis ea tribuerent; ipsi tamen

Epicurei

Epicurei suæ esse inficiarentur. Id scilicet habet in libro adversus Coloten secundo; at ipsa sola inficiatio, germanæ sententiæ declaratio est. Vt talia taceam, quæ præterea in Apologia relata sunt, adnoto solùm ex eodem libro satis insinuari quænam Epicuri, Sectatorúmque sententia fuerit, cùm Plutarchus illam deridens, [illegible], inquit, [illegible] *O ingentem & voluptatem, & felicitatem hominum liberam, quam lætabundi percipiunt, si mali quidem nihil afficiantur; & neque tristitiam, neque dolorem sentiant!* Nempe hæc voluptas, seu felicitas est, quæ in ipso textu habetur; non verò illa, quam aliequin, iuxta rumorem de Epicuro resperiom, ipsi imputat. Eodem spectat, quod alio loco non improbans illam Epicuri sententiam, *Iucundius est dare, quàm accipere*, commemoratam superiùs, præmittit illam ab eo tradi, [illegible], inquit, [illegible] *Vtcumque, inquit, Epicurus Summum Bonum in profundissima quiete, & quasi in portu omnino silente, tranquilloque constituat.* Vbi videre rursus licet, Summum Bonum ab Epicuro fieri non voluptatem vllam in motu, sed illam potiùs quæ est in quiete, vacuitatéque perturbationis. Quin alibi quoque, tametsi Epicurum non nominet; manifestè tamen vel ex adiunctis aliis opinionibus, quas esse ipsius Epicuri constet, eum indigitat; cùm præparari adolescentis lectione Poëtarum (quorum sententias aliquot refert) ad audiendum Philosophos docens, eos audituros ab illis scribit, [illegible] *Mortem nihil ad nos pertinere: Naturæ divitias esse definitas: Felicitatem, beatámque vitam, non in immensa pecunia, aut possessione rerum ampla; non in principatu, aut potentiâ dominatrice consistere: sed in vacuitate doloris, sedatione que affectuum, ac dispositione illâ animi, quæ ipsis naturæ finibus omnia circumscribit.* Et particulas quidem ceteras, [illegible], Epicuri esse, vel ex superioribus liquet, vel ex sequentibus constabit: ipsa autem, quæ dicitur [illegible], idem est quod [illegible], quæ voces in textu habentur, & [illegible] ipse est, [illegible], &c. cuius itidem fit posteriùs in textu mentio.

Ipsi Plutarcho addere alios oppidò plures licet; qui ipsi quoque tametsi aliunde in Epicurum malè animati, aut declararunt tamen Voluptatem ab Epicuro assertam, intelligi debere eam, quæ nihil aliud sit, quàm status quietus, & naturalis; non voluptas vlla impura: aut addiderunt etiam id esse inter Epicurum, & Aristippum discriminis, quòd Aristippus quidem Summum Bonum in voluptate corporis: at Epicurus in Voluptate animi, constituerit. Ex prioribus esse Tertullianus potest, qui Epicurum sanè potissimùm intelligit, cùm de Voluptate loquens, *Philosophi quidem*, inquit, *hoc nomen Quieti & Tranquillitati dederunt. In ea gaudent, in ea avocantur, in ea etiam gloriantur.* Saltem alibi cum Zenone, à quo statuta pro fine Virtus *requiem præbet sessis in vertice summo*, Epicurum copulat; nam, *cùm*, inquit, *ad Epicuros, & Zenonas ventum est, Sapientia vocat totum quietis magisterium, qui eam summo, atque unica voluptate nomine consecrantes.* Itemque B. Gregorius Nazianzenus, quem exponens Petr. Nonnus, postquam dixisse eum retulit, constituentem ab Epicuro fuisse in Voluptate Summum Bonum, qualem fuisse voluptatem subdit. *Quam*, inquit, *ut Philosophorum dogmata interpretantur, non eam in impurâ, atque obscœna voluptate summum bonum posuisse dicunt, sed in statu maximè naturali.* Est verò istud consentaneum illis Iambicis, quos Latinè ex S. Vito in Apologia reddidimus, quósque ipsos, cùm non ad doctrinam minùs, quàm ad mores pertineant, ecce:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Contendit Epicurus non laborans
Illam voluptatem esse verum præmium,
In quam bona omnia desinunt mortalium
Et ne hac voluptate suprema qui studeat
Laudari; honestè, & continenter vivere.
Instituit ille, dogma moribus probans.

Insuperque Ammonius, qui Epicurum, & [illegible] Stratonicósque vocatos scribens Voluptatis, hoc [illegible] *Voluptatem pro fine posuerint Voluptatem tamen intellexerunt non corpoream fuisse sed eam, quæ sit animæ status tranquillus, imperturbabilis & vacuus ex virtute actione consequens.* Accedat Stobæus, qui postquam repetitis in libro Peripateticis, quòd ex tribus bonorum generibus Finem constituentes, dicerent [illegible], *completum, quod efficiens*, subdit, [illegible] *Epicurei tamen Philosophi illud dici efficiens non probant, quod ipsum finem in patiendo, non verò in agendo ponunt. Siquidem Voluptas, cuius temporum suis descriptionem tradunt, in naturali sed ipsius ægi status dispositione, & absque vllo penitus ad aliud respectu consistit.* Prætereáque Suidas, qui voluptatem ita distinguunt, vt alia sit [illegible], *impura, illa verò lenis quædam est, constitutio secundum naturam*, subiicit hanc esse, *quam suo decreto Epicurus approbârit* [illegible]

cùm omnis rei susceptæ finem voluptatem esse asserit. Ex posterioribus citari posset Quintilianus, quatenus declarans, cur Sectæ Epicuri, & Aristippi ad Eloquentiam non conducant, reprehendit quidem *in Epicuro*, quòd *disciplinas fugere iubeat; in solo Aristippo quòd Summum in voluptate corporis Bonum ponat.* Possent & alij; verùm vnus ex illis antiquioribus sufficere potest Lactantius, quantum aliunde Epicuro adeò infensus; tum tamen, cùm sibi à suo illo ardentiore stylo nonnihil temperauit, hunc in modum effatus est; *Epicurus Summum bonum in voluptate animi esse censet; Aristippus in voluptate corporis.* Ex antiquioribus autem dico; quoniam taceri heic duo non debent, qui ante annos solùm ducentos (ac sub dimouendæ quidem illius Barbariei finem) floruerunt, optimi nimirùm Ioannes Gerson, & Gemistus Pletho. Ille siquidem sic recolit varias de Beatitudine opiniones, vt postremam fecerit eorum, qui dixerant *Beatitudinem hominis esse Animi voluptatem, seu tranquillam pacem* (subiecerit autem) *cuius fuisse videtur Epicurus ille, cuius Seneca crebrò cum summa veneratione meminit in Epistolis. Nam Epicurus alter, quisquis ille fuit, & Aristippus, & Sardanapalus, & sordidus Machometus, qui in corporis voluptatibus humanam beatitudinem dicendere conati sunt, ipsi certè non Philosophi,* &c. Vbi sæculi ignorantiæ, & disseminato rumori condonandum est, quod de alio Epicuro diffamato subdubitauit; cùm & nihil sit necesse obseruare repeti deinde ab ipso, *collocare Epicurum felicitatem in voluptate animi.* Hic verò de voluptate contemplationis disputans, ostendit Aristotelem non diuersa tradidisse ab Epicuro, [illegible] *qui Summum Bonum esse ipsam animi voluptatem statuit.* Interim porrò haud abs re [illegible] insequutum fuisse sæculum felicius, quo bonæ literæ quasi postliminio renatæ fuerint: Siquidem ex eo tempore numerosi fuêre eruditi Viri, qui de Epicuro æquius senserint, vt vel ex iis constat, quos in Apologia recensuimus, meminimus enim Francisci Philelphi, Alexandri ab Alexandro, Cælij Rhodigini, Raphaëlis Volaterrani, Ioannis Francisci Pici; quibus possent profectò alij innumerabiles attexi, nisi vsurpari posse videretur illud A. Varij, qui, referente Cicerone, dicere consueuit solebat, cùm, datis testibus, alij tamen citarentur; *Aut hoc testium satis est, aut nescio quid satis sit.*

Cùm ex istis verò constare videatur quæ Epicuri sententia fuerit; quid putas dicendum ad eos, qui oppositam illi imputarunt? Certè non aliud, quàm quod iam dictum in Vitæ Apologia est; scilicet Stoicos imprimis erga ipsum malè affectos, ob caussas illeic expositas, non modò fuisse perperàm eius sententiam interpretatos; sed supposuisse etiam, nomineque illius euulgasse obscœnos libros, quorum ipsi authores essent, vt peruersæ suæ interpretationi fidem quærerent, & haberent vnde vberiùs debacchari in illum possent. Quare neque esse ipsismet fidem adhibendam; neque item aliis, qui ipsorum fraude, ne etiam dicatur impostura, persuasi, fuere in Epicurum pariter inuecti. Quòd si aliqui etiam inter illos, qui viri fuerunt eximie boni, in Epicurum declamarunt, ij potuerunt non esse admissi in Sectæ illius interiora, quod Seneca conqueritur; sed spurios solùm libros legisse, aut fidisse etiam magistris, & consectatoribus, à quorum multitudine pravè de Epicuro sentiente, abripi, fuit adeò procliue. Vnde & nihil necesse est de ipsis dicamus, vt neque de aliis item bonis viris, qui pari ratione libris spuriis, exemplaribusve deprauatis habuerunt fidem; nec qui certè, si forsan habuerunt germanam Epicuri sententiam perspectam, non tam facilè existimarunt persuasionem de Epicuro, eiusque opinione vulgò habitam animisque infixam, radicitùs conuellere; quàm velle esse duxerunt pergere ipsi infamiæ notam tantò profundiùs inurere, quantò reputarunt voluptatem obscœnam, posse ex authoris, patronive infamia, cadere magis exosam. De bonis autem viris dico; nam quamobrem illi curentur, qui fuere aut eâ malitiâ, vt libros, Stoicorum instar, suppositios conscripserint, consarcinarint, inuulgarint; aut eâ fronte, vt citare, quæ nusquam apud Epicurum legerentur, non erubuerint; aut eâ virulentiâ, vt ob libros aduersus Epicurum conscriptos capite etiam plexi fuerint, vt in Apologia memorauimus? Quod idem proinde dicendum de Declamatoribus, Comicisque, quos manifestum est nihil aliud quàm populi plausum captare, ac idcircò probra, conuitia, scommata interserere, quòd obseruarint maledicentiam, procacitatemque esse rem vulgò acceptissimam, ac potissimùm, si tumorculi exaggerationi rerum, quas insectamur, fauerint: id nempe illis abunde est, qui non veritati insinuandæ, sed foco faciendo incumbunt. Ad Sanctos Patres quod attinet, censendum est fuisse eorum institutum, vt ad pietatem erudientes, morum honestate simul informarent, ac eos ideò fuisse acriter inuectos non in ipsas modò voluptates impuras, sed etiam aduersus illarum Authores, Propugnatoresque: & quia rumor iam fecerat Epicurum ex iis præcipuum, idcircò illos ipsum præcipuè iuxta rumorem perstrinxisse. Quocirca & non fuisse sanè ipsorum Patrum sanctorum culpam, quòd Epicurus fuerit infamatus, siquidem infamia quæsita iam erat, ipsique vsi eâ solùm sunt, vt (quod mos est de bonis viris vniuersè dictum) maior exinde voluptatum obscœnarum horror crearetur. Relati etiam in Apologia, præter Lactantium aliqui fuere, qui Epicuro aliàs infesti, aliàs germanam eius sententiam quasi in integrum restituerint. Ex cæteris, qui addi potuissent, nihil erit graue vnum hoc loco B. Hieronymum seligere, quatenus aduersus Iouinianum scribens, non ampliùs Epicurum habet in iis, quorum verba sunt, *Manducemus, & bibamus,* &c. sed quasi quidpiam, quod rumori aduersetur excusurus, *Quòd mirandum sit,* inquit, *Epicurus voluptatis assertor omnes libros suos repleuit oleribus, & pomis; & vilibus cibis dicit esse viuendum,* lib. 1.

Quæ Epicuro Fides vere Seneca.

Quæ Epicuri sit vita Beata.

quia carnes, & exquisitæ epulæ ingenti cura, & ministris præparentur, maiorémque pœnam habeant in requirendo, quam voluptatem in abutendo; corpora autem nostra cibo tantum, & potu indigere, ubi aqua, & panis sit, & cætera his similia, ibi naturæ satisfactum: quicquid supra fuerit, non ad vitæ necessitatem spectare; sed ad vitium voluptatis. Bibere, & comedere non ad deliciarum ardorem, sed sitim, faméinque restinguere. Qui carnibus vescuntur, indigere etiam iis, quæ non sunt carnium; qui autem simplici victu aluntur, eos carnem non requirere. Sapientiæ quoque operam dare non possumus, si mensæ abundantiam cogitemus, quæ labore nimio, & cura indiget. Cibo expletur naturæ necessitas; frigus, & fames simplici vestitu, & cibo expelli potest. Hactenus vir sanctus; & quò dubites minùs esse hæc omnia ex Epicuro, referetur postea ex Porphyrio locus circa Epicuri, sectatorúmque eius abstinentiam, ex quo illa hæc possim videri transsumpta.

Vnus ille est locus ex libro de Fine obiectus, qui videatur posse facere negotium. Enimverò, cùm negandum non sit fuisse ab Epicuro librum cui titulus de Fine conscriptum; quamobrem dicere non liceat, Stoicos varia exulgasse illius exemplaria, cum eiusce loci interpolatione, quæ & exscribi, & pervenire ad Ciceronem usque, & Athenæum potuerit? Videlicet qui ausi fuere integros libros effingere, cur non facilius exscribendo intrudere alienas sententias? Argumento autem est, primùm, quòd & Laërtius, qui seriem librorum Epicuri recensuit, quorúmque ideò ignarus non fuit; ubi locum hunc ex libro de Fine, consimiliaque retulit, insanire eos dicit, à quibus talia imponerentur: scilicet quasi in germanis, quæ Epicurei asservarent, exemplaribus non reperta; & Hesychius, ubi eundem locum aliaque fuit recitaturus, præmiserit illos, qui Epicuro talia opponerent, [illegible], *calumniatores esse*. Deinde, quòd Epicurus ipse fuerit conquestus sibi attribui opinionem, quæ loco eiusmodi præfertur; ac totum se oppositum, apertis verbis edixerit. Quomodo id verò efficere potuisset, si fuisset in promptu ipsum eius librum proferre, ac ex eo locum huiusmodi expromere? Adhæc, quòd eius Sectatores & locum non agnoverint, & fucum pariter conquesti. Hinc certè præter illud, quod paullò antè attigimus, sunt apud ipsum Ciceronem querimoniæ istæ frequentes: *Et illi quidem pugnant, & victorum fidem implorant.* Ac iterùm: *Solent illi negare nos intelligere, quam dicat Epicurus voluptatem*, ac præterea: *Hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos Voluptatem, quam dicat.* Et iterùm: *Philo [illegible] ferre non poterat aspernari Epicureos molles, & delicatas voluptates.* Quò pertinere etiam potest, quòd cùm Cicero obiecisset Torquato, *cadere causam, si quis Epicureorum non referat animi voluptates, & dolores nasci è corporis voluptatibus, & doloribus* (quod idem visum à Plutarcho, Clementéque obiici) ita assentientem Torquatum inducat, ut committere nihilominus negarat, quin

3. Tuscul. 2. de fin. 1. de nat. Deor.

Ibid. 2. de fin.

saltem extenuando expugnantem singulatim, dum fatetur tamen eos *esse malos, sed imperitos*. Præterea, quòd cùm Epicurum, ut ex Plutarcho est recitatum, [illegible] ipsa mali devitatione petierit, & ex Bonis sententiis ipsum Bonum summum (scilicet voluptatem) ipsa amotione doloris definierit; & fuerit etiam reprehensus à Cicerone, quod summam voluptatem in Indolentia posuerit; cùm profectò sane effutire illud, *Nec equidem habeo, quod intelligam Bonum, detrahens eas voluptates*, &c. cùm aliunde repugnat illud, quod tot inculcavimus de solius [illegible] visus. Rursus, quòd ipse Cicero, non cogitanter profectò, sed veritate una eloquendum veluti cogente, hoc excidit: Dicet aliquis: *Quid? Ergo tu Epicurum [illegible] voluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego verò minimè; video enim ab eo dici multa severè, multa præclarè.* Denique quid [illegible], quæ circa Pisonem habet Cicero, [illegible] commiserandum. Nempe declarat Cicero Pisonem unum ex iis, quos Seneca ait *non ab Epicuro impulsos luxuriari, sed [illegible] in Philosophia sinu abscondere [illegible] nomine voluptatis [illegible].* Scilicet verba [illegible] sunt: *Cùm literis studere incipit, & [illegible] cum Græculo philosopho, cum [illegible]. Nec penitus illi disciplinæ [illegible] est deditus, sed capere [illegible] verba [illegible].* Et alibi: *Itaque admissarius iste simul atque audivit à Philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est, sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem* (scilicet Magistri) *adhinnivit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur.* Pergit Cicero: *Græcus primò distinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus, quemadmodum aiunt, pilam retinere, quod acceperat, testificari, tabulas obsignare velle, Epicurum disertum decernere, & tamen dicit, opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus.* Pergit [illegible]: *Quid multa? Græcus facilis, & valde venustus nimis pugnax contra Senatorem populi Romani esse noluit.* Ex quibus fusè intelligas, [illegible] prorsus aliud in ipsis Epicuri libris, ac [illegible] præsertim de Fine, circa Voluptatem haberi, quàm quod libidinosus Piso [illegible] Græcum [illegible], voluptatémque illam [illegible] tem haberi debere ex nomine ipso Voluptatis contenderet.

Qui verò differat Epicurus à Cyrenaicis Aristippi Sectatoribus circa Voluptatem, vid Laërtium, is scilicet duplex discrimen adducit; prius est de ipsa Voluptatis vera, quam Epicurus damnandam censet non eam tantùm, quæ est, spectatúrve esse in [illegible] constitúique adeò in [illegible] motione, quæ [illegible] sensu iucundè, dulcitérque afficit; [illegible] eam quoque, quam [illegible], stabilem, seu motus, in [illegible] quiete constitutam [illegible], qualicunque [illegible], [illegible]. *Tranquillitatem*, & *Indolentiam*, se intelligere prædicarat: Aristippus autem

duntaxat

donandam tuetur solam illam, quæ est in motu, nullo verò modo eam, quæ in statu; quámque deridens, nihil aliud, quàm *dormientis, aut mortui esse constitutionem* ait: Nempe cùm Epicurus quoque (vt habetur infrà inter Ratas sententias, & apud Clementem, vbi hoc discrimen attingitur) voluptatem hanc, etiam summam ὑπεξαίρεσιν, *exemptionem, ablationem*, &, vt Cicero etiam interpretatur, *Priuationem*, vocet. Porrò, quia de hoc argumento actum copiosè iam antè est; idcirco non est, cur heic retractetur; & maximè quidem, cùm ad Ciceronem Aristippi partes hac occasione defendentem ita responderimus, vt non modò eam, quæ de voce est, controuersiam discusserimus; verùm eam quoque, quæ ad rem spectat. Scilicet ad ipsum de voce discrimen complura alia consequuntur, vt. Quòd Epicurus Finem beatæ vitæ, seu felicitatem, in Voluptate, quæ in statu est, constituerit; Aristippus, in ea, quæ in motu. Quòd Epicurus in ea præsertim, quæ est animi: Aristippus in ea quæ est corporis, λείαν τὴν σαρκὸς κίνησιν, *suauis corporis motio*, vt declarat Empiricus, docens in eo quoque esse Cyrenaïcorum, Pyrrhoneorúmque discrimen. Quòd Epicurus voluptati & præteritorum bonorum memoriam, & futurorum expectationem accensuerit: Aristippus censuerit μὴ κατὰ μνήμην τῶν ἀγαθῶν, ἢ προσδοκίαν, ἡδονὴν ἀποτελεῖσθαι, ὅπερ ἤρεσκεν Ἐπικούρῳ, *Voluptatem, neque ex bonorum præteritorum memoria, neque ex futurorum expectatione creari; vt Epicuro tamen placuit*; quæ Laërtij verba sunt, superiùs quoque recitata. Cùm de istis verò, & affinibus sit satis, supérque antè disputatum; duo solùm quædam attingenda heic restant. Vnum, cùm Athenæus ait, non Aristippum solùm, eiúsque sectatores, sed Epicurum etiam, & qui ab eo stant, voluptatem amplecti τὴν κατὰ κίνησιν, *quæ in motione est*; & Cicero inter vtrosque id solum ponit discriminis, quòd, cùm iuxta vtrosque optabile sit, in Voluptate maxima, nullo intervallo interiecto, dies, noctésque versari (dum nempe omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moueantur) hoc Epicurei solùm verecundiùs, Cyrenaici autem constantius defendant: cùm illi, inquam, hæc efferunt, rem ad eam spectare calumniam, quæ effectum est temporis progressu, vt Epicurus non modò fuerit creditus esse in eadem cum Aristippo sententia; sed Aristippo etiam relicto, veluti inculpabili, ipse solus subierit huiuscemodi sententiæ infamiam. Quæ ad ipsum quidem Aristippum vt testatur, non alio sanè, quàm ipso eodem Athenæo authore est opus. Nam *Aristippus*, inquit, *amplexus Voluptatis sensum* τὸν ἡδυπαθείας, *esse eum finem, ac in eo esse felicitatem statuit, ipsámque vnicam durabilem dixit; id nempe, quod quiuis profligatorum diceret. Neque verò aut præteritarum fruitionum recordationem, aut futurarum expectationem quicquam faciendam censuit; sed in eo solo, quod præsens sit, esse bonum constituit, quippe & percepisse, & percepturum esse voluptatem, pro nihilo habuit: illam quidem, quod ampliùs non sit; illam verò, quòd nondum extet. Prorsus, nihil ab ijs differens, qui affluentes molitie, nihil, nisi quod præsens sit, afferre oblectationem putant. Consentiens autem fuit eius dogmati genus vitæ, quam nempe traduxit in omni luxu, ac in vnguentorum, vestium, mulierúmque delicijs.* Quæso verò in Epicuro, quàm fuit, vt dogma, ita genus vitæ diuersum; suis vt locis probatum est: Nam & quamvis multa ipsi obiecta fuerint; attamen tum multi, tum magni non defuerunt, qui esse calumnias ostenderint; cùm de Aristippo omnes ad vnum, talem eum fuisse, qualem Athenæus describit, consentiant. Ipsemet quinetiam, cùm delitiæ ac sumptus in eas facti exprobrarentur, nihil minùs, quàm dissimulauit, sed solùm Apophthegmate, acutóve dicto excepit: *Laidem habeo, non ab illa habeor*; ἔχω, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. *Sumptuosè viuo; at si id foret vitium, in festis Deorum non fieret. Perdicem cum quinquaginta drachmis* (seu libris Turonicis nostratibus sexdecim) *quam tu ne quidem obolo* (seu denariis Turonicis quindecim) *non emeres: tanti mihi sunt quinquaginta drachmæ, quanti obolus tibi est. Obsonium ego comparo magni, quod tu ne tribus obolis quidem: Igitur non ego tam voluptatis sum, quàm tu pecuniæ studiosus es*, & alia id genus complura.

Alterum, cùm Seneca hoc habet: *Itaque indolentiam nunquam bonum dicam, habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. Quid est otiosius verme?* id non posse, neque debere ad indolentiam, aut voluptatem, quæ est ab Epicuro in statu, quieteve constituta, referri: quandò ille hoc nomine non statum inertem, aut quietem, otiúmve, quale est cicadæ, vermisve, intellexit, sed omnino quale ex ipsomet Seneca suo iam loco retulimus; cùm nimirùm, cætera inter, *Quid ergo est*, inquit, *quare tale etiam non conueniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt.* Et de Epicuro speciatim loquens, *Nec ille tertius*, inquit, *de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem putat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi.* Quippe, quasi eam esse dicat, quam Aristoteles ex vita contemplatiua percipi dicit, neque enim contemplationem, aut statum quietum, quo illi vacetur, inertiam dicere par est, cùm contemplatio potiùs sit actio, quâ solâ Deus beatus est, dicente videlicet illo, *non omnem actionem in motu, sed in quiete quoque esse aliquam, ac voluptatem*, ἐν ἠρεμίᾳ μᾶλλον, ἢ ἐν κινήσει, *in quiete magis, quàm in actione consistere.* Quo etiam nomine Plotinus à viro virtutis studioso voluptatem reiicit ἐν κινήσει οὖσαν, *in motione positam, ac eam solam exigit, quæ sit* κατάστασις ἵλεως, *tranquilla constitutio, amabilísque illa animi dispositio, quam conturbare nihil eorum, quæ mala appellantur, possit.* εἰ δὲ τὴν ἄλλην ἡδονὴν ζητεῖ τὴν κατ' ἀρετὴν ζωήν, οὐ τὴν κατ' ἀρετὴν ζητεῖ ζωήν. *Sic autem qui aliam voluptatis speciem in vita ex virtute acta exigit, is non bene vitam ex virtute actam requirit.* Spectare hoc potest, quod Seneca habet, cùm quid sit sentiendum de voluptate in motu agens, *Voluptas*, inquit, *tunc, cum maximè*

Margin notes: Ibid. — Hyp. 3. — Ibid. — Ibid. — Ibid. — Quale Epicuri fuerit vitæ genus. — Epist. 87. — de oc. sap. 32. — 7. Ethic. vlt. — Enn. 1. lib. 4. cap. 14. — de vit. beat. cap. 7.

Quæ Epicuri Titus vita Beata. ——— *ximè delectat, extinguitur; nec multum loci habet; itaque citò implet, & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id vnquam certum est, cuius in motu natura est. Ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit, transitque celerrimè, in ipso vsu periturum. Eò enim peruenit, vbi desinat, & dum incipit, spectat ad finem.* Quod

Lib. adu. Col. Plutarchus autem Epicurum arguit, quasi pernegantem dari statum medium, in quo neque voluptas, neque dolor sit; patet hoc ad ipsam de voce quæstionem spectare. Nam, si Plutarchus mordicus velit, non aliam dari voluptatem, quàm Aristippeam, seu quæ sit in motu; non pernegabit Epicurus dari statum medium, in quo neque talis voluptas, neque dolor sit. At, si non solùm citatis mox Aristotele, & Plotino, sed B. etiam Chrysostomo superiùs laudato, & aliis magnis viris volentibus, donare huiusmodi statum (& quatenus quidem competit Sapienti) Voluptatis nomine liceat: non est quamobrem improbetur, negari statum medium, seu tam voluptatis, quàm doloris expertem; quippe, cùm is etiam, qui medius supponitur, sit quædam voluptas.

9. de Rep. Ac Plato quidem edisserit non esse hunc statum voluptatem potiùs, quàm dolorem dicendum; quoniam vt ex dolore in eum statum emergere voluptas est; ita ex voluptate in eum decidere, est dolor; adeò proinde, vt talis status non magis ex se voluptas, quàm dolor appellandus sit; & cùm absurdum sit, voluptatem simul, & dolorem dicere, sequatur neutrum dicendum esse. Verùm constare satis videtur, non perinde molestiam esse, voluptate quadam frui desinere, si modò nullus dolor sequatur; atque iucundum est desinere dolore vexari, tametsi voluptas in motu consequatur nulla; vt proinde huiusmodi status censeatur voluptatis potiùs, quàm doloris nomen mereri. Idipsum est certè, quod voluit Torquatus,

1. de fin. dum, *Non placet*, inquit, *detracta voluptate ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor fortè successerit; contrà gaudere nosmet, omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moueat, nulla successerit; eoque intelligi potest, quanta voluptas non-dolere sit.* Præterea autem ex hoc statu pro voluptate habito peti, quod Stoici censuerunt, esse sapientem semper in gaudio; id quippe intelligi de gaudio, siue voluptate, quæ sit in motu sita, non potest. Ea quippe est breuis, neque diu durat, sed, vt Seneca mox dicebat, *tum, cùm maximè delectat, extinguitur.* Neque abs re est, quod

10. Eth. 4. Aristoteles requirit, *Quam ob causam fiat, vt nemo voluptate frui continenter possit?* atque id quidem potissimum, cùm Epicureorum sententia, vel ipso teste Plutarcho, faciat, esse in voluptate ἀπονία καὶ ἀόχλησις, indolentiam quid, stabilitatemque κατάστημα, eiusque cum rursus *σαρκὸς*, *μάλιστα δὲ σαρκὸς εὐσταθὲς* quid, manens certumque; vt Metrodorus iure propterea in huiusmodi voluptates expetit. Quia verò ad Stoicos spectat in tale Effatum resulit, audire iuuat quid præ aliis hic spectans subinsculè quidem, sed præclarè tamen habeat Seneca: *Sa-*

Epist. 59. *piens ille est*, inquit, *qui plenus gaudio, hilaris, & placidus, inconcussus, cum Diis ex pari viuit. Nunc ipse te consule. Si nunquam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat; si per dies, noctesque, par, & æqualis animi tenor erecti, & placentis sibi est, peruenisti ad humani boni summam. Sed, si appetis voluptates, & vndique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse. Ad hoc cupis peruenire; sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines quæris? ista, quæ sic petis, tanquam datura lætitiam, ac voluptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium, sed vnde stabile, magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis, & luxuria, ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba, ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia, & breuia decipiunt, sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam longi temporis tædio pensat, sicut plausus, & acclamationis secunda fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudij æqualitatem. Talis est Sapientis animus, qualis Mundi status super Lunam, semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse, quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis, quàm prædam nacti leones. Cum fatigauerunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vitia defecit, cum voluptates angusto corpori, vltra quàm capiebat, ingestæ, suppurare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum,*

Namque, vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti ———

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod Deos, Deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit. Hactenus ille.

Posterius discrimen, quod Laertius adnotat, quodque in vita Aristippi inter cætera refert, illud est, velle Cyrenaicos, vt grauiores habent corporis dolores, quàm animi, ita habere quoque τὰς σωματικὰς ἡδονὰς τῶν ψυχικῶν ἀμείνους, *voluptates corporis voluptatibus animi potiores*, cuius etiam oppositum hic subliciç ex Epicuro. Sed rem ex Torquato vt habeas: *Quanquam*, inquit, *& lætitiam nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat, eorum tamen vtrumque & ortum esse à corpore, & ad corpus referri. Nec ob eam causam non multò maiores esse & voluptates, & dolores animi, quàm corporis: Nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus, animo autem & præterita, & futura. Vt enim æquè doleamus animo, cùm corpore dolemus, fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur, quod idem licet transferre in voluptatem, vt ea maior sit, si nihil tale metuamus.* Habet hoc loco eandem causam, quam Epicurus declarat

Ibid. (beside "refert")
1. de fin. (beside "habeas: Quanquam")

clarat

clarat in textu. Sequitur autem: *Hoc illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum vtrumuis, si æquè diu sit in corpore.* Hoc verò, ipsâ tam animi, quàm corporis naturâ spectatâ consentaneum maximè est. Vt animus enim non modò corpori longè antecellit; iuxta illud Ouidij,

Ovid.

Vt corpus redimas ferrum patieris & ignes,
Arida, nec sitiens ora lauabis aqua:
Vt valeas animo quicquam tolerare negabis?
At pretium pars hæc corpore maius habet,

Et Horatij,

2

——— nam cur
Quæ feriant oculos festinas demere: si quid
Est animum differs curandi tempus in annum?

sed, vt vel ex ipso Aristotele iam antè obseruamus, ipse penè solus totus homo est: ita par est illum maximè affici aut eo, quod summum primumque hominis est, bono, voluptate videlicet; aut illius opposito, molestiâ nempe, siue dolore. Spectat hoc proinde, quod aliquantò pòst Torquatus, *Quod si corporis grauioribus morbis vitæ iucunditas impeditur; quantò magis animi morbis impediri necesse est.* Quod sequitur verò, *Animi autem morbi sunt cupiditates immensæ, & inanes, diuitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt, conficiúntque curis, &c.* Id in mentem reuocat Apologum illum, quem pari occasione refert ex Æsopo Plutarchus de disceptatione inter Vulpem, & Pantheram, vtra variegatior esset, institutâ. Quippe, vt ostentante Panthera eam colorum diuersitatem, quæ in corpore, superficiéque tenus foret; opposuit Vulpes mille artes, quibus esset intus, inque animo versatilis: ita ostentare quidem varios morbos, doloresque in corpore licet; at plures sunt longè, qui in animo, quasi in quodam penu, thesauróue, vt Democritus aiebat, conduntur; atque ipsi quidem non tam acciti extrinsecùs, quàm in ipsomet animo ex ipsiusmet culpa feboriti; quo etiam vno ex capite haberi deteriores possunt. Sunt autem vt plures, ita & grauiores, vel eo nomine, quòd sui plærumque auferant sensum. Nam corporis quidem affectiones deprehendere multis signis licet: at quæ animi sunt, eam ob causam latent, quòd ipsa ratio, cuius esset eas discernere, perturbata sit, nec sanum ferre iudicium possit. Vnde & fit, vt cùm corpore affecti medicinam adhibeant; ij, qui affecti sunt animo, Philosophiam non aduocent, eiúsque præceptis parere detrectent. Et cùm inter corporis morbos illi omnium grauissimi, ac periculosissimi sint, qui stuporem creantes, sensum sui admixtum non habent, vt veternus, vt epilepsia, vt abalienans mentem febris; nulli sunt penè animi morbi, qui non hoc censu habendi sint; ac tantò magis, quantò non modò non noscuntur qui sint; sed etiam, secus, ac corporei, specie, prætextúque virtutum oppositarum obducuntur. Quoniam, cùm nemo morbum corporeum sanitatis nomine donet, neque esse podagram celeritatem pedum dicat; ipse tamen animi morbus, vitiosáue affectio nomine virtutis plærumque donatur; &, quæ est excandescentia, v. g. fortitudo dicitur: qui pauor, cautio; &, vt pauca dicam, ipsa Ægritudo, quæ est animi dolor, ac generalis quidam morbus, cuius participatione cæteri morbi habent, quòd ingrati, tristes, ac molesti sunt: ægritudo, inquam, nihil magis curat, quàm vt fuisse iure suscepta videatur. Neque verò necesse est plura in hanc rem congerantur; cùm plura ex iis, quæ sunt passim antè deducta, possint elici. Obseruo solùm, quod Aristippus obiicit de doloribus, suppliciisúe corporeis, quibus, tanquam grauioribus plecti sonteis vulgare est, videri non satis idoneum ad rem probandam argumentum. Nam quia legislator, aut iudex non idem iuris in animum, atque in ipsum corpus habet; non præscribit quidem directò, vt nocens ægritudine afficiatur, animóue ipso crucietur, sed vt torqueatur corpore, quò & pœnam exigat certam, & res sit perspecta multitudini, quæ metu pœnæ sit continenda; verùm non ideò sequitur, non esse dolorem grauiorem, quo torqueri animo quis possit. Certè & dum quis corpore torquetur, torquendúmue se prospicit, ac animo voluit ibi se flagris cæsum, ibi inustum, ibi mutilatum, ibi discerptum, ibi amissam vitam; & spectante quidem toto populo, summa cum ignominia, cum futuro perpetuo probro; cum suorum, hoc est, carissimorum capitum dedecore, lactima, lamentis, &c. putas illum esse corporis dolorem, qui, si separari ab his valeat, cum dolore hoc animi conferri possit comparandus? Hac proinde de causa dixi, non præscribi directè ægritudinem, siue cruciatum animi; vt insinuarem videlicet præscribi illum indirectè, atque ea quidem ratione, vt superueniens corporeo, supplicium multis gradibus vehementius, & cumulatius faciat. Quid-ni autem faciat, cùm euenisse etiam narretur, vt sola intentatione, solo pauore supplicij aliqui fuerint exanimati; neque extrema illis pœna non corporis fuerit, sed animi dolor. Prætereo heic illud,

Quo Epicurus Finis vita beata.

Pœna autem vehemens, ac multò sæuior illis, Iuuen. Sat. 13.
Quas et Cæditius grauis inuenit, aut Rha-
damantibus,
Nocte, diéque suum gestare in pectore testem,

Itémque illud,

Inuidiâ Siculi non inuenêre tyranni Horat. 1. Epist. 2.
Tormentum maius.———

Ac rursùs illud,

Magne pater Diuûm, sæuos punire tyrannos Pers. Sat. 3.
Haud aliâ ratione velis, cùm dira libido
Mouerit ingenium, feruenti tincta veneno;
Virtutem vt videant, intabescántque relictâ.

Qui etiam differat Epicurus à Stoicis; quâ ve ratione ansam acceperit conflandi maximam aduersus ipsum inuidiam, fuisse de expetenda propter voluptatem virtute Laërtius declarat, scilicet, quasi non de alia, quàm de obscœna voluptate fuisset Epicurus loquutus, appositum fuit declamare, quàm indignum facinus foret tueri virtutem, non ob seipsam, sed ob voluptatem huiusmodi esse comparandam. At ne repetam bene multa, quæ antè

Quis Epicuri Finis vitæ Beatæ. 2. de fin. adducta hacce de re sunt, & vt nonnulla, quæ huius loci sunt præsertim propria, attexam: Ecce primus omniũ Cleanthes eam confinxit Tabulam, quam Cicero obiiciens Torquato, *Iubebat, inquit, eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcerrimo vestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: Præstò esse Virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi vt Voluptati ministrarent, & eam tantum ad aurem admonerent (si modò id pictura intelligi posset) vt caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem Virtutes sic natæ sumus, vt tibi seruiremus; aliud negotij nihil habemus.* Describitur etiam eadem Tabula apud Diuum Augustinum.

5. de ciuit. 20. Nam, *solent*, inquit, *Philosophi, qui finem boni humani in ipsa virtute constituunt, ad ingerendum pudorem quibusdam Philosophis, qui virtutes quidem probant, sed eas voluptatis corporalis fine metiuntur, & illam per seipsam putant appetendam, istas propter ipsam, Tabulam quandam verbis pingere, vbi Voluptatem in sella regali, quasi delicata quædam Regina considat, eique Virtutes famulæ subijciantur, obseruantes eius nutum, vt faciant quod illa imperauerit. Quæ Prudentiæ iubeat, vt vigilanter inquirat, quomodo Voluptas regnet, & salua sit. Iustitiæ iubeat vt præstet beneficia quæ potest ad comparandas amicitias corporalibus commodis necessarias, nulli faciat iniuriam, ne offensis legibus voluptas secura viuere non possit. Fortitudini iubeat, vt si dolor corpori acciderit, qui non compellat in mortem, teneat Dominam suam, id est, Voluptatem fortiter in animi cogitatione, vt per pristinarum deliciarum suarum recordationem mitiget præsentis doloris aculeos. Temperantiæ iubeat, vt tantum capiat alimentorum; & si qua delectant, ne per immoderationem noxium aliquid valetudinem turbet, & Voluptas, quam etiam in corporis sanitate Epicurei maximam ponunt, grauiter offendatur.* Talis Tabulæ iactatio cùm fieret, intelligi licet, quònam Cicero de Officiis agens, verbis illis

lib. 3. respexerit: *Vbi primùm Prudentiæ locus dabitur? An vt conquirat vndique suauitates? Quàm miser Virtutis famulatus, seruientis Voluptati? Quod autem munus Prudentiæ? An legere intelligenter voluptates? Fac nihil isto esse iucundius: quid cogitari potest turpius? Iam qui Dolorem summum malum dicat, apud eum, quem locum habeat Fortitudo, quæ est dolorum, laborumque contemtio? Quamuis enim multis in locis dicat Epicurus, sicuti dicit, satis fortiter de dolore, tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona voluptate terminauerit, mala dolore; vt si illum audiam de continentia, & temperantia, dicit ille quidem multa multis locis; sed aqua hæret, vt aiunt. Nam qui potest Temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate? Est enim temperantia libidinum inimica, libidines autem consectatrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuersantur. Prudentiam introducunt scientiam suppeditantem voluptates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cùm tradunt rationem negligendæ mortis, perpetiendique doloris. Etiam Temperantiam inducunt, non facillimè illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detractione fieri. Iustitia vacillat, vel iacet potiùs, omnesque eæ virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in societate generis humani. Neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plusquàm Amicitia, si hæc non per se expetantur, sed ad voluptatem, vtilitatemve referantur.* Licet rursus intelligi, quò respexerit Seneca, cùm, *In hac parte*, inquit, *nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantium; apud quos Virtus voluptatum ministra est: illis paret, illis deseruit; illas supra se videt. Non est, inquis, Voluptas sine virtute: sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? De re tota, & de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt; ducere debet, imperare, summo loco stare; tu illam iubes signum petere. Quid, inquis, tua refert? & ego sine virtute nego beatam vitam posse constare. Ipsam Voluptatem, quam sequor, cui me mancipaui, remotâ illâ, improbo, & damno. De hoc vno disputatur, vtrum Virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? Illa verò confusio est, & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quòd post Voluptatem ponitur virtus; sed quod omnino cum Voluptate confertur. Contemptrix eius, & hostis est, & longissimè ab illa resiliens, labori, ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quàm isti effeminato bono inferenda.* Et alio loco, postquam retulit respondere, Suas quoque habere voluptates animum: *Habeat sanè*, inquit, *sedeatque luxuriæ, & voluptatum arbiter: impleat se omnibus, quæ oblectare sensus solent; deinde præterita respiciat, &c.* Et posteà, cùm obijci dixit: *Sed tu quoque virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa speras voluptatem*; excipit: *Primùm, non, si Voluptatem præstatura virtus est, ideò propter hanc petitur; sed labor eius, quamuis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est. Aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic Voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio; nec, quia delectat, placet; sed quia placet, delectat.* Et infrà: *Virtutem autem, quomodo voluptatem regit, quam sequitur; cuius regi parentis sit, regere imperantis. A tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem Virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tractata virtus est, adhuc Virtus sit, quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit.* Licet præterea, quò Plutarchus, cùm de bonis loquens, quæ alij peperissent Philosophi, *At isti*, inquit, *nihil relinquunt*, [illegible] *qui esse summo*

Right-margin notes (readings uncertain): beside "In hac parte": [illegible]; beside "Habeat sanè": de vit. beat. cap. [illegible]; beside "Et infrà": cap. [illegible]; beside "Licet præterea": [illegible]

munebant vero virtutem clamantes, ne putasse quidem aere ola emptam omnis virtutes sint, si voluptas omnis undequaque eliminetur. Ac rursus cùm Epicuri ad Anaxarchum Epistolam citat, in qua ille, Ἐγὼ δ᾽, inquit, ἐφ᾽ ἡδονὰς συνεχεῖς παρακαλῶ, καὶ οὐκ ἐπ᾽ ἀρετὰς κενὰς, καὶ ματαίας, καὶ ταραχώδεις ἐχούσας τῶν καρπῶν τὰς ἐλπίδας, *Ego vero ad voluptates capessendas continenter adhortor; non autem ad virtutes inanes, ac vanas, & spem colligendorum fructuum turbationis plenam habentes.* Licet etiam, quod Athenæus, lib. 12. cùm relato illo ex libro de Fine loco, quo Epicurus dixerat, τιμητέον τὸ καλὸν, καὶ τὰς ἀρετὰς, καὶ τὰ τοιουτότροπα, ἐὰν ἡδονὴν παρασκευάζῃ, ἐὰν δὲ μὴ παρασκευάζῃ, χαίρειν ἐατέον, *Par esse honorare id quod honestum dicitur, & ipsas virtutes, ac eiusmodi catera, si modo voluptatem pariant; nisi enim pariant, esse omnia valere iubenda:* subdit Epicurum facere apertè his verbis, τὴν ἀρετὴν τῆς ἡδονῆς θεράπαιναν, καὶ θεραπαίνης τάξιν ἔχουσαν, *Virtutem Voluptatis ancillam, & locum famulæ obtinentem.* Qvibus nihil aliud addendum videtur, nisi, cùm Cicero quærat, *Quid necesse sit tanquam meretricem in matronarum cœtum, sic Voluptatem in Virtutum cœtum adducere?* Ingeniosè dicat aliquis fuisse Epicurum imitatum Paridem, cùm ex Dearum cœtu Venerem, cui primas tribueret, elegit; non verò Herculem, aut alium Heroum, qui Voluptate, Virtuteque in bivio occurrentibus, prætulere longè Virtutem, tametsi illi

——*frons hirta, nec unquam*
Compositâ mutata comâ; stans vultus, & ore
Incessuque viro propior, lætique pudoris;

cùm ipse prætulerit Voluptatem; quia scilicet illa,

Altera Achæmenium spirabat vertice odorem,
Ambrosias diffusa comas, & veste refulgens,
Ostrum quam fulvo Tyrium suffuderat auro;
Fronte decor quæsitus acu, lasciuaque crebras
Ancipiti, motu iaciebant lumina flammas.

Cæterùm hæc, & longè plura, quæ congeri in promptu est, non est quamobrem hîc discutiamus, expendamusque quid calumniosè, perperamve obiectum sit; quippe ad hoc abunde sufficiunt, quæ disputata superiùs sunt, & maximè quidem, quatenus declaratum est, intellectam Epicuro voluptatem non esse corpoream obscœnamque illam, quam & Cleanthis Tabula, & loca Auctorum citata supponunt; sed esse aliam longè puriorem Corporis nempe indolentiam, & Animi tranquillitatem, ac illam quidem maximè; adeò vt incongruum nihil sit, quærere Virtutem ob eiusmodi Voluptatem; quippe cùm in ipsa sit felicitas, seu beata vita constituta, ac ipse Epicurus proinde aliud nihil velit, quàm, quod ipsimet Stoici, dum *Virtutem sufficere ad benè, beatèque viuendum* contendunt. Et certè, vel hoc vnum Effatum arguit satis Stoicos quoque, vtcumque, variè tergiuersentur, Virtutem ad aliud, hoc est, *ad benè, beatèque viuendum* referre; adeò vt beata quidem vita expetatur propter se; at Virtus non tam propter se, quàm propter ipsam expetatur. Tergiuersari illos cùm dico, Senecam quoque intelligo, & citato quidem potissimùm loco. Nam quòd Voluptatem accessionem solùm, seu quidpiam quasi ex accidenti Virtuti superuenientis facit, eo modo, quo herbula florens internascitur segeti, popularè sanè, captiosumque est. Nimirum ipsa quidem Virtus comparanda est segeti; at vt seges non propter seipsam, neque ob subnascentem illam herbulam quæritur, sed ob vsum, vitæ, qui ex ea percipi speratur; ita virtus non propter se, neque ob quidpiam lenticulum, quod potest internasci, sed omnino ob beatam vitam, seu expositam illam Voluptatem. *Cur Epicuro Finis vitæ Beatæ.*

Vnde &, cùm ista illicò subiungit, *Erras, cùm interrogas, quid sit illud, propter quod Virtutem petam; quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex Virtute? Ipsam. Nihil enim est melius, ipsa pretium sui est:* perspicuum est sanè iure interrogari, neque aliquid quæri supra summum, cùm supra virtutem quidpiam quæritur. Ac verum est quidem ex omnibus modis, quæ Vitam beatam faciunt, vtcumque, ipsam Virtutem esse summum, neque esse ex mediis aliquod quærendum superius, aut melius; sed interim tamen ipsa beata vita ex eo habenda superior est, quòd Virtus ad ipsam, vt ad suum finem referatur. cap. 9. Hinc Aristoteles sanè æquior, cùm de Felicitate loquens, quam, cætera inter, possit Virtus parere, ἡ ἀρετῆς, inquit, ἆθλον, καὶ τέλος ἄριστον φαίνεται, καὶ θεῖόν τι, καὶ μακάριον, *Virtutis præmium, atque finis optimum quidpiam, diuinumque, & beatum esse apparet.* 1.Eth.10. Retulimus suprà ad hanc rem peregregium locum; quo declaratur nempe, Virtutes ad Voluptatem, vt ad finem (beatæ nempe vitæ) referri: Addo heic solùm quòd ille distinguit, esse quædam, quæ propter se, non propter aliud expetantur, veluti Beatitudinem, quædam, quæ propter aliud, non propter se, veluti diuitias; quædam, quæ & propter se, & propter aliud, veluti Virtutem; idipsum fuisse priùs dictum ab Archyta, qui pari facta distinctione, in primo etiam genere beatitudinem solam statuit, μόνως γὰρ ταύτας ἕνεκα τὰ ἄλλα αἱρούμεθα, αὐτὰν δὲ οὐδενὸς ἄλλω ἕνεκα, *Ipsius enim gratiâ cætera expetimus, ipsam nullius cuiusquam alterius:* & cùm in secundo vtilia, bonorumque efficientia reposuisset, tum in tertio ipsi fecerit, αἱ τε ἀρεταὶ, καὶ αἱ [illegible], *Virtutes, habitusque earum, electiones, actiones, & quicquid honesti alioqui natura est.* cap. 5. cap. 5. lib. de vit. beat. Quid? quod Plato quoque eadem distinctione expetendorum vsus, Voluptatem aperciùs in primo genere posuerat; nam proponens aliquod esse, quod ἄνευ ἀπο-[illegible], ipsum propter se expetatur, tum exemplum afferens, οἷον, inquit, τὸ χαίρειν, καὶ αἱ ἡδοναὶ, ὅσαι ἀβλαβεῖς, καὶ μηδὲν εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον διὰ ταύτας γίγνεται ἄλλο, ἢ χαίρειν ἔχοντα, *Quemadmodum ipsum gaudere, & quæcumque Voluptates sine nocumento sunt; ac nihil, nisi quod gaudium pariat, illarum ex post tempore insequenti:* 2. de Rep. inter illa verò, quæ tum sui gratiâ, tum propter aliud expetuntur, ponit, vt videre, ac valere, ita & τὸ φρονεῖν *sapere*; quod est, Virtute præditum esse; vnde & illicò Iustitiam in eodem genere constituit. Hæc autem memoro, vt videas quàm vitiosè opponere Senecæ liceat, dum statuit non posse, aut debere

 experi

Quid Epicurus [illegible] vitæ beatæ. expeti Virtutem ob aliquid aliud. Ac non est sanè cur Virtuti propterea exprobretur, quod superiùs meminimus ex Clemente Alexandrino à Calliphonte fieri, dum scilicet ait, *cùm*
2. Strom. *Virtus initio voluptatis causâ accessisset, factum progressu temporis fuisse, vt ea suam agnoscens pulcritudinem, fieret ipsi sui principio, hoc est, voluptati honore æqualis.* Nam cùm sint Virtus, & Voluptas, siue mavis, Felicitas, generum quasi disparatorum (est enim Virtus, vt suprà quoque ex Aristotele obseruauimus,
1. Ethi. 12. *ἐκ τῶν ἐπαινετῶν, ex laudabilium genere*, Voluptas, seu Felicitas *ἐκ τῶν τιμίων, ex genere honorabilium*, seu mavis summe æstimabilium) ideò inuidendum non est, si quàm Voluptatem, seu felicitatem, summumve bonum facimus, tantumdem laudemus, seu (vt ille vocem commutauit) honoremus Virtutem, per quam beati efficimur. Nempe, vt Eudoxus Voluptati idcirco primas tribuit, quòd eam non laudemus, sed habeamus, vt aliquid, quod omni laude maius sit; ita ex omnibus, quæ laudantur, laudare Virtutem maximè par est; quia ex omnibus, quæ putantur summum illud bonum posse parere, nihil omnino est cum ea comparandum.

Sed ne diutiùs istis inhæream, satis est heic apponere, quæ ad illud caput præsertim spectantia, ipsemet Cicero Torquatum ex Epi-
1. de fin. curi placitis totum negotium declarantem inducit. Itaque postquàm ex vberiore disputatione conclusum est, *Omneis reliquas res, atque laudabileis eò referri, vt cum Voluptate viuatur.* Pergit Torquatus; *Quoniam autem id est vel summum bonum, vel vltimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant; quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes; fatendum est, summum esse bonum iucundè viuere. Id qui in vna virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt, Errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur. Istæ enim vestræ eximiæ pulcræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabileis, aut expetendas arbitraretur?* Tum inductione rem probaturus & à Prudentia, seu Sapientia initium faciens, sic infit, *Vt enim Medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causâ probamus* (similitudinem heic, quam in textu Epicurus habet, agnoscis) *& gubernatoris artem, quia bene nauigandi rationem habet, vtilitate, non arte laudatur; Sic Sapientia, quæ ars viuendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret, nunc expetitur, quòd tanquam artifex conquirendæ & comparandæ voluptatis. (Quam autem dicam Voluptatem iam videtis, ne inuidiâ verbi labefactetur oratio mea.) Sapientia enim est vna, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat, qua præceptrice in tranquillitate viui potest, omnium cupiditatum ardore restincto. Cupiditates enim sunt insatiabiles, quæ non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt, totam etiam labefactant sæpe Rempublicam. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur; nec hæ sese foris solùm iactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atque discordant: Ex quo vitam amarissimam necesse est effici, vt sapiens solus amputata, circumcisaque inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & sine metu viuere.* Ac statim post; *Quod si vitam omnem videmus perturbari errore, & inscitiâ, sapientiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius Fortunæ modicè ferre doceat iniurias, & omneis doceat vias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant; quid est, cur dubitemus dicere, & Sapientiam propter voluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam?* Sequitur de Temperantia. *Eademque ratione, ne Temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus; sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem vt sequamur, monet. Nec enim satis est iudicare, quid faciendum, aut non faciendumve sit, sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. Plerique autem, quòd tenere, atque seruare id, quod statuêre, non possunt, victi, & debilitati obiectâ specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec quid euenturum sit, prouident; ob eamque causam, propter voluptatem & paruam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore; tum in morbos graueis, tum in damna, tum in dedecora incurrunt; sæpe etiam legum, iudiciorumque pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, vt nulli propter eas dolores consequantur, & qui suum iudicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiant non esse faciendum; hi voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec Intemperantiam propter se fugiendam esse; Temperantiamque expetendam, non quia Voluptates fugiat, sed quia maiores consequatur.* Pergit de Fortitudine; *Eadem Fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum, per se ipsa allicit, nec patientia, nec assiduitas, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, Industria, ne Fortitudo quidem; sed ista sequimur, vt sine cura, metuque viuamus, animumque, & corpus, quantum efficere possumus, molestiâ liberemus. Vt enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur; & vt succumbere doloribus, eosque humili animo, imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique etiam seipsos penitùs perdiderunt; sic robustus animus, & excelsus, omni est liber cura, & angore; cùm & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati; & ad dolores ita paratus est, vt meminerit maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos esse Dominos; vt si tolerabiles sint, feramus; si minùs, æquo animo è vita, cùm ea non placeat, tanquam è theatro exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiamque vituperari, nec Fortitudinem, patientiamque laudari suo nomine; sed illas reiici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem.* Postremò de Iustitia subdit, *Iustitia restat, vt de omni Virtute sit dictum: sed si-*

milis

nulla ferè dici possunt. Vt enim Sapientiam, Temperantiam, Fortitudinem copulatas esse docui cum Voluptate, vt ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint; sic de Iustitia iudicandum est; quæ non modò nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid, tum vi suâ, atque natura, quod tranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non deprauata desideret. Et quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt, sic cuius in mente Iniustitia consedit, hoc ipso, quod adest, non potest turbulenda non fieri: & si verò molita quippiam est, quamuis occultè fecerit, nunquam tamen confidet, id fore semper occultum. Plerumque improborum facta primò suspicio insequitur; deinde sermo, atque fama; tum accusator, tum index; multi etiam vt te consule, si indicauerunt. Quòd si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam septi esse, & muniti videantur; Deorum tamen numen horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes, atque dies exeduntur, a Diis immortalibus supplicij causâ importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cum ex conscientia factorum, tum pœna legum, odioque ciuium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperij, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum, quas nulla præda vnquam improbè parta minuit, sed auget potius, atque inflammat, vt coercendi magis, quàm dedocendi esse videantur. Inuitat igitur vera ratio bene sanos ad Iustitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, aut impotenti iniustè facta conducunt, qui nec facile efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit; & opes, vel fortunæ, vel ingenij liberalitati magis conueniunt: qua qui vtuntur, beneuolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quietè viuendum, caritatem; præsertim, cum omnino nulla sit causa peccandi. Quæ enim cupiditates à natura proficiscuntur, facilè explentur, sine vlla iniuria; quæ autem inanes sunt, his parendum non est: Nihil enim desiderabile concupiscunt; plusque in ipsa iniuria detrimenti est, quam in his rebus emolumenti, quæ iniuriâ pariuntur. Itaque ne iustitiam quidem rectè quis dixerit per se ipsam optabilem; sed quia iucunditatis vel plurimum afferat. Nam diligi, & carum esse iucundum est propterea, quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea solum incommoda, quæ eueniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus; sed multò etiam magis, quòd cuius in animo versatur, nunquam sinit eum respirare, nunquam acquiescere. Hactenus Torquatus.

Ac multa quidem sunt, quæ deinceps à Cicerone obijciuntur; verùm ea maxima ex parte præoccupata iam antè sunt, & vel ex eo refelluntur, quòd excepta illa, de voce quæstione, an quæ Epicuro Stabilis vocetur, appellanda Voluptas sit, cætera ad rem attinentia dicantur contra Voluptatem, quam Epicurus non modò non probauit, sed verbis etiam conceptis respuit. Quod ad calcem autem huius capitis deduxit Epicurus, *Virtutem solam à Voluptate esse inseparabilem*, partim declaratum iam est, partim est inferiùs quoque attingendum. Addo heic solùm, cùm Voluptas, quæ de hoc loco agitur, ea intelligatur, quæ vera, germanaque sit, & in qua ratio summi boni, fœlicitasque ipsa consistat; ideò Virtutem solam dici ab ea inseparabilem, quod ea sit sola, vt vera, ac germana, sic necessaria illius causa, hoc est, quâ positâ voluptas, felicitasque consequatur; quâ sublatâ tolli voluptatem, fœlicitatemque oporteat. Eo scilicet modo, quo Sol dici potest ab ipso die solus inseparabilis, quòd sit solus diei, vt vera, ac germana, ita necessaria causa; hoc est, quo posito supra horizontem, esse diem necesse sit, quo sublato necesse sit non esse. Et quod Epicurus quidem Virtutem esse causam felicitatis effectricem voluerit, cùm ex sæpius iam hactenus dictis intelligitur, tum vel ex eo inducitur, quod reputauerit Prudentiam esse quasi omnium virtutum (quippe cùm aliæ omnes virtutes ex ipsa oriantur, cùmque ipsi connexæ sint) & Plutarchus in Chrysippum agens, contradictionisque eum arguens, hoc, cætera inter, insinuerit, Εἰ δὲ καὶ τὴν φρόνησιν ἡγεῖτο ποιητικὸν [illegible] τῆς εὐδαιμονίας τὸ ἀγαθὸν, ὥσπερ ὁ Ἐπίκουρος. *Si igitur existimauit esse Prudentiam tale bonum, quod vim effectricem felicitatis habeat, quemadmodum ipse Epicurus; oportuit solum, &c.* quomodo verò sit accipiendum, quod heic additur, cætera à voluptate, felicitatéve, seiungi, ὡς φθαρτὰ, *quasi mortalia*, atque caduca (nempe quasi sola Virtus immortalis, seiùnctque incapax sit) id circa Epistolæ ad Menœceum conclusionem fuit declaratum.

Quia Epicuro Virtus vitæ Beatæ.

de Stoic. rep.

CAPVT III.

In quo consistat Vita Beata.

ET hactenus quidem quæ fuisse videatur Epicuri Sententia disputatum esto. Nunc, vt de ipsamet aliquid dicamus, perpendamusque perperam ne Voluptatem dixerit Finem, duo quædam occurrunt prius expendenda. Vnum est, quod ait, omnem Voluptatem esse ex se, suâve naturâ quid bonum, & omnem dolorem ex opposito malum: Alterum, quod tamen quampiam voluptatem cuipiam dolori post-habendam, atque alio quempiam dolorem cuipiam voluptati præferendum docet. Ad prius autem Caput quod spectat; vides illum supponere non vnum, sed plura Voluptatum genera esse. Nempe ipse quoque præter Indolentiam, & Tranquillitatem, quam vtramque vocat inferiùs καταστηματικὴν ἡδονὴν, *Voluptatem stabilem*, siue quæ in stabilitate, quieteque attenditur, admittit voluptates dici, quæ κατὰ κίνησιν, ἐνεργείᾳ βλέπονται, *in eo, quo est actu motione spectantur*; cuiusmodi sunt non simplex modò χαρὰ, καὶ εὐφροσύνη, *lætitia, & hilaritas*, quas ibi in exemplum affert; sed etiam quas aliquoties speciatim vocat [illegible]

præstigi-

In quo consistat Vita Beata.

profligatarum voluptatis. Et certè non est quidem voluptas ipsa præcisè actio, seu motio, at vix tamen videtur posse citra actionem aliquam seu sensus, seu mentis, cui cohæreat, intelligi: cùm concipiatur semper quasi quoddam suaue, ipsique actioni iunctum condimentum, seu quasi addita quædam dulcis, grata permulcensque affectio, ipsi Aristoteli dicta

10. Ethic. 4.

finis, *Perficit enim*, inquit, *voluptas actionem, non vt habitus ibi existens, sed vt finis quidam superueniens, eo modo, quo decor florentis ætatis commendat.* Adeò proinde, vt voluptas videatur eatenus dumtaxat in stabilitate, quieteque consistere, quatenus ea suauis, grataque sentitur, & perfusa dulcore quodam cogitatio incernenit, quæ immunitas ab agitatione felicitati cuipiam vertatur: verùm hacce de re posteriùs. Adnoto heic solùm Aristotelem videri posse sibi non constare, cùm aliàs Voluptatem habet non pro quodam fine actionem perficiente, sed pro ipsa actione operationeve,

7. Ethic. c. 13. 1. Rhet. 11.

quippe cùm nunc illam definiat, *Non impeditam habitus secundùm naturam actionem;* nunc *Animæ motum, ac restitutionem continentem in naturalem statum:* attamen contingere id potest propter intimam cum ipsa actione cohæsionem, qua efficitur, vt non re, sed ratione solùm ab ea discernatur. Interim autem obseruandum est prioris definitionis verba sic ab Interpretibus accipi, vt habitus intelligatur bonus ipsamque naturam perficiens, *cuiusmodi est* inquiunt, *Sanitas, Temperantia, Iustitia, atque etiam Grammatica, Rhetorica, & cæteri.* Videlicet quisquis ex habitu agit, & vacantem impedimento, atque adeò alacriter, operationem elicit, is voluptate perfunditur; ac nisi ipsa actio voluptas ipsa est, volupe est saltem elicere actionem. Quod posteriore autem voluptas esse *restitutio in naturalem statum* dicitur, id eò pertinet, quod Epicurus ait, *tum Voluptate nos indigere, cùm ex illius absentia excitatur in nobis dolor*; veluti dum fames oritur ex cibi defectu cui cohærens est eius voluptatis indigentia, quæ valeat cum cibi vsurpatione accedere. Nimirùm ob cibi defectum partes oris interiores vnà cum œsophago, stomachoque conuelluntur, distrahuntur, ac præter statum naturalem fiunt; & cùm ex cibi vsurpatione, ipsave comedendi actione, partium istarum restitutio in statum naturalem fit, tunc creatur in nobis voluptas, quæ donec restitutio fit, ita continens est, vt si peracta restitutione prorogetur comestio, non ideò tamen prorogetur voluptas. Præterea verò, cùm Voluptas *Animæ motus* dicitur, non obstare hoc illi diuisioni, qua Voluptatum aliæ corporis, aliæ animi esse dicuntur. Nam illæ quidem speciatim esse Animi Voluptates censentur, quæ ad cogitationem potissimùm spectant, eliciunturque ab animo secum veluti habitante, & nihil ad eas indigente cooperationis externorum sensuum: illæ speciatim corporis, quibus ipsi externi sensus, maximè autem gustus, tactusque afficiuntur: verùm, quia neque animus agit sine aliqua dependentia à corpore; neque corpus citra actionem animæ sentit aliquid, sed, perseuerante vtriusque coniugio, actiones indiuiduæ sunt, seu ipsius compositi, *Suppositive* (vt loquuntur), vel ex ipso Aristotele; hinc fit, vt quæ etiam voluptas dicitur pertinere ad corpus, Animi motus esse censeatur, hocque ipsi idcirco locus inter appellatas Passiones, affectionesve appetitus, quas constat dici quoque Passiones, affectionesve animi. Quin-etiam Aristoteles ita contendit Voluptatem esse vniuersè *motionem quandam animi sensibilem*, vt rationem reddens, cur non modò præsentia, verùm etiam tum memorando, præterita, quàm sperando, futura voluptatem afferant, ideò esse dicat, quòd cùm τὸ ἥδεσθαι ἐν τῷ αἰσθάνεσθαί τινος πάθος, *Voluptate affici, in sensu cuiuspiam passione consistat*, tam memoria, quàm spes sit aliquis sensus.

Iam quæstio illa antiqua est, Voluptasne sit suapte natura bonum, an non? Attingens ipsam Empiricus, & opiniones varias de ea referens, *Epicurus quidem*, inquit, *τὴν ἡδονὴν τὸ ἀγαθὸν εἶναι, voluptatem dicit esse bonum; qui autem illud dicit, insaniam potiùs quàm voluptate afficiar, malum: Stoici autem indifferens.* Eamdem aliquantò explicatiùs excipiens Agellius, postquàm retulit Epicurum Voluptatem non tantùm bonum, sed bonum etiam summum posuisse; subiicit *Antisthenem cum summum malum esse dixisse, eiusque adeò esse dictum illud, μανείην μᾶλλον, ἢ ἡσθείην, Insaniam potiùs quàm delecter, seu voluptate afficiar.* Addit *Speusippum, veteremque omnem Academiam dixisse voluptatem, & Dolorem duo esse mala inter sese opposita: bonum autem esse quod vtriusque medium foret.* Pergit *Zenonem censuisse voluptatem neque esse bonum, neque malum; sed indifferens, id est neutrum;* & postquam meminit Critolaum Peripateticum *tum malum esse voluptatem dixisse, tum multa alia mala parere ex se;* subdit *Platonem ante hos omnes ita varie, & multiformiter de voluptate disseruisse, vt cunctæ illæ sententiæ videantur ex sermonum eius fontibus profluxisse.* Sed vt ex Aristotele iam dicamus; is non vno loco quæstionem, variasque de ea sententias proponit, præter id, quod aliàs de Eudoxo habet, ad quem referens opinionem, quòd voluptas sit τ' ἀγαθὸν, *summum bonum*, id de eo subdit notatu dignum, quod penè de ipso Epicuro cecinit B. Nazianzenus: *Opinionem probatam de Voluptate, rationesque pro ea allatas, fidem ex Viri virtute magis, quàm ex seipsis obtinuisse.* Quippe cùm vir eximiè temperans fuerit habitus, creditus est ita sensisse, non quòd *voluptatem amaret, sed quòd res reuera sic se haberet.* Postquàm ergo Aristoteles tam in Nicomachiis, & Eudemiis, quàm in magnis Moralibus præmisit illorum sententiam, qui Felicitatem esse Voluptatem, aut saltem non sine voluptate dicunt (& ex quibus se esse non modò citato superiùs loco planum fecit, sed & his etiam locis, aliisque apertè insinuat, cùm rationes illorum soluit, qui voluptatem neque esse bonum, neque summum bonum, finemve defendunt) postquàm istud, inquam, præmisit, subiungit Esse aliquos, quibus nulla Voluptas neque per se, neque ex accidenti bonum reputetur; neque enim bonum, ac voluptatem idem esse: Alios, quibus placeat quasdam esse bonas, multas verò malas;

nunc Tertius esse, qui disputent, sicut Voluptas omnis sit bonum, non [illegible] tamen voluptatem esse Summum bonum. Porrò de hac tertia sententia dicetur aliquantò post. Ad secundam autem Epicurus accedit, si modò quas malas voluptates dicunt, non ex suâ naturâ, sed ex accidenti tales reputentur. Quod ad primam verò attinet, repugnat omninò ipsi Epicurus; quatenus ea quidem dicentis nullam voluptatem esse neque ex se, neque ex accidenti bonam; ipse verò tuetur esse omnem bonam ex se; & aliquas ex accidenti malas.

Epicuri autem ratio ex eo pendet, quod non multò post de Familiari primo dicetur. Scilicet omne animal ex naturâ suâ ad voluptatem sic comparatum, vt naturâ duce nihil prius requirat; & nulla se possit offerre voluptas, quam consectatum sit, nisi fortassis acciderit, vt aliquod malum sit ipsi adnexum, ob quod deinceps dolendum sit, ac vsurpatæ huiusmodi voluptatis pœniteat. Et sanè, cùm Boni natura in eo consistere censeatur, vt appetitum ad sui amorem, atque prosequutionem moueat; dici non potest, cur omnis voluptas, quatenus est ex se, non amabilis, expetendaque sit, cùm nulla, quatenus est ex se, non placeat, non arrideat non appetitum ad se palliciat. Nam quòd aliquas reijcimus, non ipsæ sunt præcisè quas respuimus, sed ea, quibus coniunctæ sunt, quæque ex ipsis consequuntur. Etenim, vt rem exemplo declarem, cùm nemo non admittat mel, aliud-ve quidpiam huiusmodi, esse suâ naturâ dulce, si contingat tamen venenum admisceri mel, ex quo illud dulcescentium dulcorem quidem eius accusamus, sed nimirum ex accidenti; nam ille alioquin ex sua natura gratus, amabilisque est. Ex quo efficitur, vt dicere liceat auersari tunc nos, non tam ipsum dulcorem, quàm venenum, cui est permistus, ac perniciem, quam non ipse, sed venenum sit allaturum: cùm si forte ab eo secernerimus, ipsum omninò prosequeremur. Hoc exemplo accommoda voluptatem qualemlibet; ac rem se haud secus habere deprehendes. Siquidem malum semper erit, non ipsa per se, præcisèque spectata voluptas, sed aut res, ex qua percipitur, aut actio, cui coniuncta erit, aut damnum, quod ex re, actioneve emerget, aut dolor, qui ex re, actione, damno pullulabit. Fac enim eandem voluptatem posse percipi ex re, & actione, quam nulla lex, nulla consuetudo, nulla honestas prohibeat; fac ex tali re, aut actione nullam infamiam consequi valetudinis, famæ, rei familiaris: fac non manere vllum supplicium, vllum dolorem, vllam pœnitentiam, neque in præsente, neque in futura vita; & agnosces nihil esse causæ, quamobrem bonum non censeatur; ac nisi iam censeatur, non ex eius natura esse, sed ex iis quæ dixi circumstantiis, seu, quod est idem, ex accidenti. Definit porrò etiam Aristoteles ex opposito voluptati doloris rationem, *Inter omnes enim*, inquit, *conuenit esse rem malam, fugiendamque, dolorem; quod autem est rei fugiendæ quà fugienda est, & malæ, contrarium, id bonum est; quare necessarium est esse voluptatem quid bonum.* Quo loco, quam Aristoteles dicit λύπην, nos heic *Dolorem*, & vt superiùs, etiam *Molestiam* interpretamur: quando vtraque hæc Latina vox eam affectionem exprimit, quæ voluptati opponitur, siue illa in animo, siue in corpore versetur; respondetque etiam τῷ ἀλγηδόνι Epicuræ, quatenus ἀλγεῖν, tam de corpore, quàm de animo dicitur. Tametsi autem ipsa vox λύπη, Aristoteli vsurpata videri possit solummodò referenda ad animum, essetque ea propriè, quæ dici animi ægritudo solet: disputans tamen Alexander, vtra dictarum, λύπη, an πόνος, voluptati opponatur; quando πόνος, est *afflictatio corporis*, λύπη, *contractio animi*; ideò potiorem hanc prefert: *quoniam*, inquit, πόνος, *corpori solum competit*, λύπη verò [illegible] *tam corpori, quàm animi afflictationibus competat, vti & vtriusque relaxationibus, quæ [illegible], competit voluptas.* Præterea autem, quod Cicero [illegible] *verborum inopem interdum, quibus abundare se semper putat, Græciam, [illegible] (vt mire, nimium) laborem, doloremque appellare: cùm aliud laborare, aliud dolere sit.* Rem vt teneamus, perspicuum est omnem voluptati dolorem esse ex se malum, inamabilemque, omnéque adeò animal sponte naturæ eum auersari; ac posse duntaxat interdum ex accidente bonum dici, quatenus bonum habet adnexum, quod vt illum amemus, & complectamur, facit. Neque enim, si ex dolore adeptionem omninò omnem omnis honesti, vtilis, iucundi boni adimas, est quis adeò hebes, qui eum expetat, prosequendumque sibi proponat. Quare & exinde efficitur, quod ille contendit, si dolor omnis sit ex se malum, & non nisi ex accidenti bonum, debere profectò omnem voluptatem, tanquam dolori oppositam, esse aliquid ex se bonum, & non nisi ex accidente malum.

Non est verò cur immoremur in discutiendis iis argumentis, quæ ipse Aristoteles proponit, soluitque non semel. Nam illud quidem, quòd Voluptas generatio, non finis sit, ambiguum, pusillúmque est. Illud quòd tum pueri, tum bruta voluptates quasdam sectentur, scitè ab Aristotele retorquetur, vt dicetur etiam aliquantò post. Illud, quòd ars nulla voluptatis sit, partim falsum est, partim leuis nimium momenti. Quod superest autem, quando obiicitur, Temperantem fugere voluptates, & Prudentem sequi potius indolentiam, esse aliquas voluptates obstaculo ipsi Prudentiæ (& eò quidem magis, quò sunt vehementiores, vt imprimis Venereæ): Esse quasdam non modò noxias, cùm præter hebetudinem mentis, morbos etiam corporis pariant (addo & paupertatem faciant) verùm esse quoque turpes, & probrosas: Constat profectò temperantes, prudentesque viros non omnes voluptates refugere (quippe sinceriores interim sectamur, vt deinceps dicendum est) sed solummodò aliquas; ac ne ipsas quidem præcisè ex eo, quòd voluptates sunt, sed ex eo, quòd iunctæ cum actionibus eam perniciem trahentibus, quam vir prudens, & temperans non sit voluptatis præsentis fruitione compensaturus; ad eum modum, quo venenum dulcefactum refugitur,

In quo con-sistat Voluptas

4. Dubit.

1. Testim.

In quo consistat Vitiositas.

non quà dulce est, sed quà perniciem afferens, quæ sanè non fit tali dulcore commendabilis. Constat & non esse ipsas voluptates, quæ sunt Prudentiæ impedimento; sed coniunctas potiùs actiones, quibus spiritus exhauriuntur, rigor animi collabascit, fitque ingenium hebes, & ipsum iudicium caligine obducitur; adeò proinde, vt cùm ista ipsi voluptati tribuuntur, locus fiat paralogismo, Aristoteli dicto *Non causæ, vt causæ*; perinde ac si melli, eiusve dulcori pernicies, quæ ad venenum potiùs referenda est, tribueretur. Quod idem proinde esse dicendum constat circa morbos, paupertiem, & quæ alia damna solent consequi; quippe, cùm non ipsa voluptas, quà voluptas præcisè est, istorum per se causa sit; sed ipsa potiùs ingurgitatio, à qua sunt cruditates, febres, cæteráque incommoda; sed coitus effrænis, à quo podagra, nefanda lues, aliáque mala. Constat quoque idem proinde dicendum de turpitudine, & infamia, quæ voluptatibus tribui solet: quippe ea pertinet potiùs ad ipsas actiones, quibuscum cohærent, quæque ipsæ per se cum morum honestate pugnant & vitio, probróque vertuntur. Hinc est quamobrem leges vetent non voluptatem, v.c. quæ ex adulterio percipitur, sed ipsam actionem adulterij, quæ, quia per se prohibita, ac infamis est, ex consequenti solùm est, quod iuncta voluptas prohibita, infamisque censeatur. Et fac certè prohibitionem, vt in statu meræ naturæ, abesse; aut fac contigisse, vt quæ coniugari illius est vxor, foret vxor huius, qui iam est adulter; eadem futura fuisset voluptas, & non illa tamen habita infamis, quoniam illa actio, cui esset adiuncta, neque vetita, neque probrosa fuisset; vt proinde intelligamus Voluptatem meritò non sui, sed eius actionis, cui cohæret, culpandam. Refert porrò ad hæc Aristoteles quod nonnulli opponunt, vtilius esse tametsi voluptas malum non sit, eam tamen habere in malis propter multitudinem, quæ in voluptatem propensa, deflectenda sit (ligni tortui instar) in oppositum, vt reduci ad medium possit. Verùm respondet ipsemet non rectè hoc dici, quòd in hoc affectuum, actionumque negotio verba non perinde, ac ipsa facta fidem inueniunt; adeò vt, dum verba non congruunt cum iis, quæ ipso sensu percipiuntur, tum contemnantur, tum si quid boni sub se contineant, simul euertant. Qui vituperat enim voluptatem, si ipse vel semel eam appetere visus fuerit, ita propendere in ipsam videtur, quasi omnis voluptas expetenda sit; neque enim est ipsius multitudinis statuere inter ista discrimen. Quamobrem videtur innuere Aristoteles præstabilius esse non tam voluptatem collocare ipsam in malis, quando manifestè refragatur sensus, qui ipsam, quantum est ex se, bonam probat; quàm agnoscere, & exaggerare mala, quæ voluptates aliquas aut comitantur, aut porrò sequuntur; vt proinde debeat Vir sapiens, seu prudens, atque temperans abstinere potiùs ab huiusmodi voluptatibus, quàm earum occasione in mala adeò grauia incidere. Nisi autem responsio Aristotelis placeat, & vrgendum potes illud Senecæ cùm de Epicuri opinione loquens, *Hoc est*, inquit, *cur illa voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intra latent, quod corrumpit, apparet.* Nihil vetat sanè in ipsam quoque voluptatem declamitare, intelligendo eas voluptates, quæ longè plus mali secum inuehunt, quàm contineant boni (atque id quidem apud vulgus, quod iuxta Aristotelem distinguere minimè valet inter illud, quod est per se, & illud, quod ex accidenti, seu bonum, seu malum.) Videlicet ad persuasionem, perinde est seu voluptatem, seu actionem, cui coniuncta est, malam dicas, vt fugiendam esse alterutram inferas, propter mala, quæ ex vtrauis ob colligationem consequuntur. Nihil verò hîc addendum ad ea, quæ ab Empirico in Pyrrhoniis hypotyposibus obiiciuntur; cùm diuersa non sint ab iis, quæ ex Aristotele sunt relata; nisi fortè illud, quod de Dolore speciatim, vt ipse non malum, sed bonum confirmet, quatenus & boni plerumque est causa, & ipsum sæpius prosequimur, quodque tamen occurrit eodem proportione modo soluendum, ac illud quod fuit circa Voluptatem à pari obiectum. Nimirum, quia constat dolorem merito non sui, sed boni adiuncti, consequentisve appeti, bonúmque censeri.

10. Ethic. 1.

lib. de vit. beat. c. 13.

lib. 3. c. 21.

Grauior heic esset disputatio cum Stoicis, nihil bonum esse contendentibus, præter id, quod honestum est; nihil malum præter id, quod turpe. Verùm id nihil est necesse, quando vno verbo manifestum est, factam esse ab ipsis de voce controuersiam, cùm notionem boni ita contraxerunt, quam mortalium cæteri adeò generaliorem habent. Cùm cæteri enim, præter ipsas virtutes, alia multa in bonis habeant, vt sanitatem, voluptatem, gloriam, diuitias, amicos, alia; ac præter vitia, multa in malis, vt morbum, dolorem, ignominiam, paupertatem, inimicos, &c. ipsi prætulêre hæc dicere potiùs ἀδιάφορα, *indifferentia*, seu neque bona, neque mala; & quòd nihilominus foret adeò euidenter absurdum pro eodem habere sanitatem, & morbum, voluptatem, & dolorem, &c. ideò censuerunt priora illa dicenda esse προηγμένα, *Prælata*, seu *Promota*; ista posteriora ἀποπροηγμένα, *Abducta*, seu *Remota*; quòd illa quidem, tanquam dignitatem, & æstimationem habentia sint ipsi honesto, siue Virtuti propinquiora; ista quasi indignitatem, deæstimationemque sortita, sint ab illo remotiora; *eadem ratione*, inquiunt, *qua in Aula, qui dignitate eminent, sunt versus Regem promotiores; qui non eminent, remotiores.* Interpretatur etiam, appellatque Cicero illa, *Præcipua*, & *Preposita*; ista, *Reiecta*, & *Reiectanea*; quòd inter eligendum illa præferantur, ista dimittantur. Aduersus hæc autem pigeat quicquam aliud, quàm quod ab ipso Cicerone obiicitur, reponere. Is ergo alloquens Catonem, cui Stoicorum partes tribuit: *Media illa*, inquit, *inter quæ nihil interest, tamen eiusmodi sunt, vt eorum alia eligenda sint, alia reiicienda, alia omnino negligenda, hoc est, vt eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modò dixeras nihil in rebus esse, quod interesset. Et nunc idem dicis, inquies, sed ad virtutes, & ad vitia nihil interesse. Quis illud, quæso, intelligebat*

3. de fin.

4. de fin.

verùm

eorum audiamus. *Illa inquit (supple Zeno) quæ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico; sed Græcè dico* προηγμένα, *Latinè autem Producta, sed Præposita, aut Præcipua malo, sic tolerabilius, & mollius. Illa autem egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, Reiectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed eligere; nec optare, sed sumere; contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. Videsne igitur Zenonem tuum cum Aristone verbis consentire, re dissidere; cum Aristotele, & illis re consentire, verbis discrepare? Cur igitur, cùm de re conveniat, non malumus usitatè loqui? aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus Præpositis, quam si in Bonis duxero; fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quam si Malum dixero. Facetè M. Piso familiaris noster & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim? aiebat, Bonum negas esse divitias; Præpositum esse dicis; quid adiuvas? Avaritiamne minuis? Quod si verbum sequimur, primum, longius verbum Præpositum, quam Bonum. Nihil ad rem; ne sit sanè; at certè gravius. Nam Bonum ex quo appellatum, nescio; Præpositum ex eo, credo, quod præponatur aliis. Id mihi magnum videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis à Zenone, qui eas in Præpositis poneret, quàm ab Aristotele, qui Bonum esse divitias fateretur. Sed nec magnum bonum, & præ rectis, honestisque contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum, omninòque de omnibus istis verbis à Zenone mutatis, ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, quàm à nobis, hæc tristioribus.* Hæc sane quidem recitamus; sed omitti tamen non debet, quod dictum antè iam fuerat. Declarans enim Cicero quæ magna antiquorum peccata veri investigandi Zeno cupidus nullo modo ferre potuerit, *Quid enim, inquit, perversius* (videlicet quasi verba sint Zenonis) *quid intolerabilius, quid stultius, quàm bonam valetudinem, quàm dolorum omnium vacuitatem, quàm integritatem oculorum reliquorumque sensuum, ponere, in bonis potius, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, iisque contrarias interesse? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, Præposita esse, non Bona, itemque illa, quæ in corpore excellerent, stultè antiquos dixisse per se esse expetenda, sumenda potius, quàm expetenda. Eandemque de omni vita, quæ in una virtute consisteret, illam vitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam. Cùmque ipsa virtus ita efficiat beatam vitam, ut beatior esse non possit; tamen quædam deesse sapientibus, tum cùm sint beatissimi; itaque eos id agere, ut à se dolores, morbos, debilitates repellant.* Concludit, *O magnam vim ingenii, causamque iustam, cur nova existeret disciplina!* Porrò & hoc illud attexendum est, quod speciatim circa Dolorem idem Cicero in hunc modum habet. *Concludunt, inquit, ratiunculas Stoici, cur non sit malum; quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno; nam cum id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quomodo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe, & vitiosum est. Ad ineptias redis. Illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam; desine id me docere; hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. Nunquam quidquam, inquit, ad beatè quidem vivendum, quod est in una virtute positum; sed tamen est reiiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. Hæc copia verborum est, quod omnes uno verbo Malum appellamus, id tot modis posse dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorem, cùm dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, tolerarique possit, nec mentiris; sed re succumbere non oportebat verbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum; nihil malum, nisi quod turpe. Optare hoc quidem est, non docere. Illud & melius, & verius, omnia, quæ natura aspernatur, in Malis esse; quæ adsciscit, in Bonis.* Et sic quidem ille.

In qua constitat Vita beata.

Alterum caput de Voluptate Dolori interdum post-habenda, deque dolore præeligendo, cohæret planè cum superiore. Et certè ipsa esse vox naturæ videtur, qua præscribuntur ij Canones, quos de Voluptate, & Molestia, sive Dolore distinximus, cùm Animadversiones in Canonicam Epicuri concluderemus. Quippe, si offeratur Voluptas ex genere earum, quas Plato καθαρὰς, ἀλύπους *Puras, & ab omni molestiæ immistione secretas* dicit, eiusmodi videlicet, quales neque impræsentiarum, neque in futurum sive huius, sive alterius vitæ tempus, ullus penitus dolor consequatur; nemo est, qui dicere possit, cur ea voluptas amplectenda non sit. Sin talis Dolor offeratur, quem liceat quoque dicere καθαρὸν, ἀήδονον, *purum, ac omnino à voluptate secretum*, hoc est, quem nulla neque iam, neque olim consecutura voluptas sit; nemo est, qui quare is non sit refugiendus, dicere possit. Quod si Voluptas ea offeratur, quæ aut maiori voluptati consequendæ obstaculo sit, aut eum dolorem à tergo ducat, ob quem sit futurum, ut hanc illius captatæ pœniteat; nulla ratio est, quæ illam non esse refugiendam probet. Aut, si is offeratur Dolor, qui vel graviorem longè avertat, vel eam post se voluptatem trahat, ob quam fuisse illum susceptum meritò delectet, nulla quoque est ratio, quæ non esse illum amplectendum suadeat. Porrò hæc ipsa eadem mete sunt, quæ in contextu deducuntur; hocque est quò respeximus, cùm in Canonica observavimus Criterium, quo quid amplectendum, quid fugiendum sit, diiudicare oporteat esse ex Epicuro Voluptatem, atque Dolorem. Indicavimus illic loci retulisse Eusebium ex Aristocle Epicuream hanc sententiam, quòd *Voluptas, & Dolor sint nobis Principium, & Criterium electionis, et fugæ*: tu verò ut Aristocles dicere statim post de Epicuro pergat; Ταῦτα, inquit, [illegible]

In Philebo.

14. præpar.

In quo consistat vita Beata. — καὶ ἡ [illegible] Et illud, [illegible]. *Tametsi omnem voluptatem esse quid bonum existiment, & omnem dolorem quid malum; non asserunt tamen oportere semper aut prosequi illam, aut fugere hunc; sed esse in ipsis sicut qualitatis, ita quantitatis habendam rationem. Nempe praestare, ut dolores sustineamus aliquos, quo voluptatibus potiamur uberioribus; ac expedire, ut abstineamus ab aliquibus voluptatibus, ne subinde dolores difficiliores perferamus.* At heic verò subiiciam, quod in eumdem sensum habet Cicero, cùm de Epicuro loquens,

5. Tuscul. — *Totum hoc*, inquit, *de Voluptate sic ille praecepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamque putet; eademque ratione Dolorem, ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. Itaque hac usurum compensatione sapientem, ut voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit; & dolorem suscipiat, maiorem efficientem voluptatem.*

De otio sap. — At item, quod Seneca, dum Epicurum dicere ait, *Se recessurum à Voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit poenitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur.* Verùm, ne plura congeram, sufficere heic debet, quod ipse Torquatus Epicuri sententiam declarans, fusiusculè edisseruit.

1. de fin. — Verba itaque illius haec sunt: *Ut perspiciatis unde omnis iste error natus sit, Voluptatem accusantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam; eaque ipsa, quae ab illo inventore veritatis, & quasi architecto beatae vitae dicta sunt explicabo. Nemo enim ipsam Voluptatem, quia voluptas sit aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. Neque porrò quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed quia nonnunquam eiusmodi incidunt tempora, ut labore, & dolore magnam aliquam quaerat voluptatem. Ut enim ad minima veniam; Quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? Quis autem vel eum iure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiae consequatur? vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At verò eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditiis praesentium Voluptatum deleniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occaecati cupiditate non provident. Similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitiâ animi, id est laborum & dolorum fugâ. Et harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. Nam libero tempore, cùm soluta nobis est eligendi optio, cùmque nihil impedit, quò minus id, quod maximè placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus. Temporibus autem quibusdam saepe eveniet, ut & voluptates repudiandae sint, & molestiae non recusandae. Itaque harum rerum hic tenetur à sapiente delectus, ut aut reiiciendis voluptatibus, maiores aliàs consequatur; aut perferendis doloribus, asperiores repellat.*

Et posteà, soluendo aliqua obiecta, *Id totum*, inquit, *evertitur eo delectu rerum, quem modo dixi constituto, ut aut Voluptates omittantur maiorum voluptatum adipiscendarum causâ, aut dolores suscipiantur maiorum dolorum effugiendorum gratiâ.* Haec quidem Torquatus.

Quibus si quid addendum est, ipse est consensus Platonis, Aristotelisque, eodem Canone, Criteriove utentium. Nam ad Platonem quod attinet, commendit imprimis apud ipsum Socrates multis, non esse quidem Voluptatem rem malam, neque Molestiam bonam ratione eius temporis, quo percipitur; sed esse nihilominus posse ratione illius, quod consequitur, quatenus nempe contingit, ut voluptas in morbos, paupertatem, & similia incommoda desinat; molestia verò in sanitatem, divitias, urbis salutem, &c. ut proinde non ratione sui, sed ratione eventus Voluptas quidem mala, Molestia verò bona censeatur, adeóque & ipsum quidem *gaudere*, seu voluptate frui, τὸ χαίρειν, appelletur malum, [illegible], *quando privat maioribus, quam ipsum contineat, voluptatibus, aut maiores dolores iis, quae in ipso sunt, voluptatibus parat.* Ipsum verò *dolere*, seu molestiam pati, λυπεῖσθαι, tum dicatur bonum, [illegible], *quando aut maiores molestias, quam ipsum contineat, avertit; aut maiores parat ipsis molestiis voluptates.* — in Protag.

Quae ideò ad verbum refero, quia videri potest Epicuri Canonas ad isthaec cōposita esse. Deinde, cùm Epicurus docet ista [illegible], commensuratione diiudicanda esse, commendat rursus Socrates [illegible] esse [illegible] artem, quam μετρητικήν, dimetiendi appellat. Sic nempe, ut quemadmodum, ne magnitudines eminus conspectae, & prae spectatis cominus iusto minores visae, nos fallant, dimetiendi arte utimur, ita, ne Voluptates, ac molestiae, quae dum futurae sunt, aut vilia, aut extenuatae, prae illis, quae sunt praesentes apparent, nos decipiant, debita succurrat prospectio, & consideratio, ex qua exsistit *compensatio* (ut Cicero appellat) [illegible]. Vult & praetereà sic fieri rem iubet, ut si omnes tam Voluptates, quàm molestiae & tam quidem praesentes, quàm futurae veluti coràm positae, expendantur ad trutinam. *Etenim*, inquit, *si Voluptates praesentes, cum futuris librentur, semper sunt eligendae, quae maiores, pluresve sunt. Sin Molestiae cum Molestiis, eae quae minores, pauciorésve. At, si Voluptates praesentes cum futuris molestiis; aut praesentes molestias cum voluptatibus futuris, tum voluptates eligendae, si praeponderent, sin molestiae praeponderent, [illegible].*

2. Ethic. — Ad Aristotelem quod spectat, retulimus iam in Canonicis id, quod ille ait, *Nos* [illegible] τὰς πράξεις κανονίζομεν, *Voluptate, & Dolore, quasi canone, dirigere actiones.* Ecce alio loco, ubi de ipsis actionibus, illarumque principiis, prolixiorem sermonem concludit,

1. Rhet. — *Ut breves faciam*, inquit, *quaecumque homines per se agunt, aut bona sunt, aut visa bona; aut iucunda, aut visa iucunda. Et quia quaecumque per se agunt, sponte agunt,*

[illegible]

non sponte verò, quæ per se non agunt; omnia, quæcumque per se agunt bona esse, aut visa bona; iucunda, aut visa iucunda. Nempe in bonis quoque reponi & liberationem à malis, aut iis, quæ videntur mala; & susceptionem minoris mali, vice illius, quod maius sit. Quippe eligendorum rationem quodammodo habent, tum ipsa à rebus molestis, visave molestis ereptio, tum ipsa eorum, quæ minus, vice eorum, quæ magis sunt molesta, assumptio. Quod idem proportione modoque de iucundis dicendum est. Quo loco cùm τὰ λυπηρὰ, *quæ molesta sunt*, non alia à malis habeat, intelligi licet, non habere ipsum ea, quæ iucunda, alia à bonis; eo scilicet modo, quo & Plato quoque dicere se eadem binis nominibus testatur. Quod verò ait esse quædam bona seu iucunda, & mala seu molesta φαινόμενα, *visa*, seu quæ talia esse appareant, quasi talia minimè sint, insinuat eas voluptates, quas aut maiorum voluptatum priuatio, aut grauiorum dolorum inductio consequitur; & eas molestias, quas maiorum aut dolorum seclusio, aut voluptatum illatio manet. Sed hac de re quidem vberiùs, vbi de libertate, electionéque disputabitur.

Hisce præmissis, vt ad ipsam demum Epicuri sententiam quòd Voluptas sit Finis accedamus; nihil est necesse repetere, quo sensu hîc voces seu Finis, seu Felicitatis, seu Summi Boni vsurpentur. Cùm cognoscenda superfit ratio, quæ Epicurum permouerit, notandum est dumtaxat illam pertinere ad Voluptatem, partim generatim, ac simpliciter, partim speciatim ac prout regi à Sapientia debet, spectatam. Ita scilicet distinguendum apud Epicurum Alexander innuit, cùm scribit ex illius mente esse quidem Voluptatem τὸ πρῶτον οἰκεῖον ἀγαθὸν, *primum familiare, seu Naturæ accommodatum simpliciter; verùm* [illegible]*, deinceps quasi in ordinem redigi solere Voluptatem.* Quare & cùm de hac quidem posteriore, quæ nihil aliud est Epicuro, quàm Indolentia, & Tranquillitas, sit dicendum posteriùs; ideo peruidenda priùs ratio est, quæ illam priorem, generatimve acceptam adstruit. Cæterum autem quia Epicurus talem rationem ex eo desumit, quòd Voluptas sit ἀγαθὸν πρῶτον, καὶ συγγενικὸν, *Primum, & congenitum bonum* & hoc attingit quæstionem illam apud Antiquos celebrem, de eo, quod mox innuimus esse appellari πρῶτον οἰκεῖον, *Primum familiare*, seu, vt Cicero interpretatur primum aptum, additum, accommodatumque naturæ; ea propter illa nobis videtur plusquam obiter memoranda. Itaque docet Alexander occasionem esse ipsi factam, quòd cùm in serie expetendorum sit aliquod vltimum ἔσχατον ὀρεκτὸν, debeat ergo esse & quoddam expetendorum primum, quoddamve expetitionis principium, *quod vocant, inquit, πρῶτον οἰκεῖον, Primum naturæ accommodatum, de quo apud Philosophos quæritur, ac eâdem penè, quâ de vltimo Fine Sententiarum diuersitate certatur.* Cicero autem rem sic declarat. *Constituit, inquit, ferè, inter omnes, id, in quo Prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum, & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se inuitaret, & alliceret appetitum animi, quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moueat, itemque à natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter Philosophos, cùm Summum Bonum exquiritur, omnis dissensio. Totius enim quæstionis eius, quæ habetur de Finibus bonorum, & malorum, cùm quæritur in his, quid sit extremum, & vltimum, fons reperiendus est, in quo sint prima inuitamenta naturæ; quo inuento, omnis ab eo, quasi capite de summo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris. Alij censent primum ascitum doloris vacuitatem, & primum declinatum dolorem. Alij, ab iis, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur, in quibus numerant incolumitatem, conseruationemque omnium partium, valetudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, cæteraque generis eiusdem; quorum similia sunt prima in animis quasi virtutum igniculi & semina. Ex his tribus, cùm vnum aliquid sit, quo primum natura moueatur vel ad appetendum, vel ad repellendum; nec quidquam omninò præter hæc tria possit esse; necesse est omninò officium aut fugiendi, aut sequendi ad eorum aliquod referri.* Tribuit subinde Cicero primam sententiam, quæ est de Voluptate, Aristippo; secundam, quæ de Indolentia, Hieronymo; tertiam, quæ de primis secundum naturam, (quæ vocant etiam Prima naturæ, itemque Principia à natura data; &, vt Archidemus apud Clementem, οἷον, [illegible]) Carneadi, non vt Authori, sed vt defensori; cùm eamdem aliquis attribuens, tum esse Academicis, & Peripateticis dicat; alibique adeò pro illa Xenocratem, & Aristotelem citet, nec secus loquentes Stoicos inducat. Alexander autem primam sententiam ad Epicurum refert, secundam ad Megaricos; & cùm Academicis τοῖς [illegible], seu errore tribuat; tum opinionem, tertiam de Primis naturæ, ad ipsos refert Stoicos, vt qui dixerint Primum familiare esse τὸ ζῶον αὐτῷ, *Animal ipsum sibi* (vnumquodque enim simul ac est natum, οἰκειοῦσθαι αὑτῷ, *sibimetipsi conciliari*) tum quod ad Aristotelem spectat, scribit eamdem quidem ipsi à Xenarcho, Boëthoque attribui, sed & alios memorat esse, qui primam, quæ est de Voluptate, attribuant; ipsosque vtrosque concilians, docet, vt Aristoteles agnoscit τέλος τὸ οὗ, *Finem qui*, Felicitatem videlicet; ac τέλος τὸ ᾧ, *Finem cui*, nempe ipsum hominem, cui conueniat felicitas; sic ab eo fieri duplex Principium, seu Primum familiare, *Quod* nempe, & *Cui*; ac illud quidem esse Animal, siue Hominem ipsum sibi, hoc verò esse Voluptatem.

Cùm ex hisce porrò opinionibus, non modò prima Epicuri sit, sed secunda etiam, quatenus nomine Voluptatis vacuitatem quoque doloris, seu molestiæ complectitur, videri potest tertia, quatenus est tam Stoicorum, quàm ex quorumdam interpretatione ipsius Aristotelis, minùs probabilis habenda. Nam

Marginal notes: in Protag. (beside "non alia à malis habeat"); 2. (beside "cet modo, quo & Plato"); Ib. 42. (beside "apud Epicurum Alexander"); Ibid. (beside "esse ipsi factam"); 5. de fin. (beside "cero autem rem"); In qua consistat Vita Beata. (beside "aptum & accommodatum"); 2. Strom. (beside "chidemus apud Clementem"); 4. de fin. 3. de fin. loc. cit. (beside "Stoicos inducat. Alexander")

In quo consistat Vita Beata.

cùm, sicut ab ipso eodem Alexandro obiicitur, idem sui ipsius respectu dici non possit expetendum, quia neque aliud à seipso, neque sibi ipsi sit absens, quale esse debet, quod expetitur; ac Animal ideò non possit dici propriè ipsum sibimet respectu πρῶτον ὀρεκτόν, *Primum expetibile*; sequitur sanè, vt animal dici propriè non valeat ipsum sibi πρῶτον οἰκεῖον, *Primum familiare*, *adsciturum*, *aptum*, *accommodatum*, sed tale sit, quod habeat aliam ab ipso animali naturam, quódque abesse ab ipso valeat, ac primò omnium maximéque, & ob seipsum expetatur. Hoc verò quodnam aliud sit, quàm ipsa Voluptas, dicere non licet; quippe & tametsi dici concedatur expetere animal seipsum, sibique ipsi aptum esse; idque interpretari sic liceat, quasi esse, hoc est in vita perseuerare desideret; aut quasi totius sanitatem, & singularem partium, facultatumque incolumitatem exoptet: Nihilominùs attendenti perspicuum euadet, hæc desiderari, exoptarique solummodò, quatenus Volupe est vitâ, ac sanitate, & membrorum, viriumque integritate frui: adeò proinde, vt Voluptas sit, cuius gratiâ ista expetuntur, primásque ideò inter illa, quæ expetuntur, obtineat. Idipsum est certè quod Alexander videtur ex Aristotele confirmare, dum ex decimo Nicomacheorum locum hunc (tametsi non integrè) refert. *Existimare aliquis possit omnes homines voluptatem expetere, quòd viuere omnes expetant, & vita operatio sit quædam, ac circa ea quisque maximè operetur, quæ maximè diligit; vt musicus auditu circa cantus, & disciplinarum studiosus mente, circa contemplationes, atque ita de cæteris; ipsa autem Voluptas operationes perficiat, atque adeò vitam, quam appetunt omnes: Quamobrem & meritò etiam voluptatem appetunt, quando ipsa est, quæ perficit expetibilem omnibus vitam.* Spectat hoc proinde, quod alibi ait, *Esse Vitam ex iis, quæ per se sunt bona, & iucunda.* Præterea autem locum alium, qui ab Alexandro insinuatur, vt Voluptas esse primum familiare, accommodatumve iuxta Aristotelem probetur, haberi in Libro Nicomacheorum secundo. Ibi scilicet, *Cùm*, inquit, *tria sint, quæ ad sui prosequutionem moueant, nempe Honestum, Vtile, & Volupe, siue Iucundum; tria ex opposito, quæ ad fugam, vt-puta Turpe, Inutile, Molestum; circa hæc quidem omnia vir bonus rectè agit, malus autem peccat; & maximè quidem circa Voluptatem. Quippe Voluptas res est communis omnibus animantibus; illaque eorum omnium, quæ cadunt in electionem, assidua comes. Siquidem etiam id quod Honestum, etiam id, quod Vtile est, esse Volupe deprehenditur. Voluptas præterea à tenerrima vsque ætatula nobis concreuit, ac ideò talem affectionem, quâ vita nostra quasi tincta, penitúsque imbuta est* (ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ πάθος) *vix est abstergere, eluereque, hoc opus, hic labor.* Quo loco duo sunt obseruatu digna; Vnum est, cùm tria vulgò soleant genera Bonorum distingui, Honestum, Vtile, Iucundum; ipsum Iucundum, siue Voluptatem τὸ ἡδύ, ita cæteris commisceri, vt videri possit non tam species ab iis distincta, quàm genus ipsorum commune, aut communis certè affectio, quæ in illis sit ipsa ratio boni, expetibilisve, seu id, propter quod expetuntur. Nempe, quasi id, quod honestum, vtiléque est, expetamus, prosequamúrque, quia gratum, iucundúmque sit, seu non sine iucunditate, voluptatéque possideatur. Alterum, cùm Voluptas sit & animantium omnium communis, & ab initio vsque ætatis adscita, ac alioquin à rei cuiusque, quam expetimus, delectu inseparabilis; ipsam ideò iure videri Primum naturæ accommodatum.

cap. 4. — *9. Ethic. 9.* — *cap. 3.*

Itaque videri ex his potest planissimè omnium fecisse Epicurum; cùm eandem Voluptatem statuit τὸ πρῶτον οἰκεῖον, καὶ ἔσχατον ὀρεκτόν, *& primum naturæ accommodatum, & expetendorum extremum*; quatenus ex communi Effato, *Idem est primũ in intentione, quod est vltimum in consequutione.* Quare & vt Ratio, de qua dici erat cœptum, resumatur, ea tum in hoc ipso, quiest præ manibus contexta habetur, tum infrà etiam à Laërtio paulò secus proponitur. Et hic quidem postquàm proposuit esse Voluptatem ἀρχὴν, καὶ τέλος, *Principium, ac Finem*; tum subdit, *Quippe hanc bonum primum, & congenitum deprehendimus, ipsaque est, à qua electionem, fugámque omnem auspicamur, & in quam tandem desinimus; hoc principio vsi, tanquam regulâ, ad bonum omne diiudicandum.* Infrà autem cætera inter, quæ Laërtius intermiscet, refert Epicurum demonstrare *Voluptatem esse Finem*, τῷ τὰ ζῷα, &c. ex eo, *Quòd animalia omnia simul ac sunt nata, sponte ipsa natura, & citra vllam ratiocinium, ipsam complectantur, & dolorem refugiant.* Huiusmodi autem Rationem, Demonstrationémve excipiens, amplificánsque Torquatus, dicit Epicurum instituere docere eam sic: *Omne animal, simul atque natum sit, voluptatem appetere, eáque gaudere, vt summo bono, dolorem aspernari, vt summum malum, & quantum possit, à se repellere, idque facere nondum depravatum, ipsa natura incorruptè, atque integrè iudicante. Itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quamobrem Voluptas expetenda, fugiendus Dolor sit. Sentiri hæc putat, vt calere ignem, niuem esse album, dulce mel; quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmare, satis esse admonere. Interesse enim inter argumentum, conclusionémque rationis, & inter mediocrem animaduersionem, atque admonitionem. Alterâ, occulta quædam, & quasi inuoluta aperiri; alterâ, prompta, & aperta iudicari. Etenim, quoniam detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, quod aut secundum naturam, aut contra sit à natura ipsa iudicari. Voluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. Etenim quid percipit, & quid iudicat; quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem?* Hæc quidem Torquatus. Vt obiter autem agnoscas cæteros quoque Philosophos haud secus fuisse argumentatos iuxta id, quod primum naturæ accommodatum esse censuerunt: consulendus solùm idem Cicero, qui pari ratione inducit imprimis quidem M. Catonem Stoicorum porticum sequentium, ac inde ducentem exordium;

1. de fin. — *3. de fin.*

Platon

Placet his, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conservantia sunt eius statum, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Id ita esse sic probant, quòd antequam voluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria. Quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent; fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eóque se & sua diligerent. Ex quo intelligi debet principium ductum esse à se diligendo, &c.

Deinde etiam M. Pisonem, qui ex Peripateticorum mente ita pariter exorditur: *Omne animal seipsum diligit, & simul ac ortum est, id agit, ut se conservet, quòd hic ei primus ad vitam tuendam appetitus a natura datus, se ut conservet atque ita sit affectum, ut optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutionem confusam habet, & incertam, ut tantummodò se tueatur, qualecumque sit; sed nec quid sit nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cùm autem processit paullum, & quatenus quidque se attingat, ad seque pertineat perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, seseque agnoscere, & intelligere quam ob causam habeat eum, quem diximus, animi appetitum; cœpitque & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum*, &c. Ipse quin-etiam Cicero non modò officia vitæ descripturus; haud absimiliter incipit: *Principio*, inquit, *generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam corpusque tueatur, declinétque ea, quæ nocitura videantur, omniáque, quæ sint necessaria ad vivendum, inquirat, & paret, ut pastum, ut latibula, ut alia generis eiusdem*, &c. Sed etiam, dum ipsum Epicurum impugnat, ac interim quasi subscribit Peripateticis, sic habet: *Nec verò, ut voluptatem expetat, natura movet infantem; sed tantum ut se ipse diligat, ut integrum se, salvúmque velit. Omne enim animal, simul ut ortum est, & seipsum, & omnes partes suas diligit, duasque res, quæ maximæ sunt, imprimis amplectitur, animum, & corpus; deinde utriusque partes. Nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore; quæ cùm leviter agnovit, discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt naturâ, appetat, aspernetúrque contraria. In his primis naturalibus voluptas insit, nec-ne, magna quæstio est; nihil verò putare esse præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non valetudinem, summa mihi videtur inscitia.* Verùm ut mittam, quid cæteri, subiicio id solùm, quod Maximus Tyrius, quasi illustrando Epicuri rationem habet. Videlicet postquàm proposuit, quid Epicurus fuerit Voluptatis obtrectatoribus responsurus, tum paucis interpositis subdit: *Voluptas ratione non egens, & arte antiquior, experientiam præcurrit, nec tempus exspectat; sed amor quidam eius animis, cunctisque corporibus, ipsi animalis saluti quasi fundamentum subiicitur, quod si quis subducat, corruat illico id, quod fuerit natum, oportet. Nam scientiam quidem, ac rationem decantatamque tam asperè mentem progressu* (1. de fin.)

ætatis, ac brevi rerum subsistentium lucrasse bonam per experientiam & diligens sibi comparat; at voluptatem seipso edoctum, initio statim à natura suppeditatam possidet; ac ipsam quidem adamat, dolori verò bellum indicit, quod voluptate quidem servetur, dolore verò corrumpatur. Quòd si res nihili esset voluptas, ea neque nobis congenita, neque rerum, quæ ad salutem comparata sunt, antiquissima foret.

Porrò, cùm Epicuri Ratio coincidat cum ea, quam Eudoxo tribuit Aristoteles; idcirco, (10. Ethic. 2.) ut ea melius pateat, videtur perinde ac ab illo factam legimus, inducenda. Eudoxus nimirum ex eo, quòd perviderit Voluptatem ab omnibus tam ratione præditis, quàm rationis expertibus animalibus appeti, hunc ferè in modum ratiocinatus est, oportere illam esse summum bonum. *Ut omnibus in rebus id, quod appetitur, bonum est; ita quod summè appetitur, esse oportet summum bonum. Atqui quod omnia appetunt, illud summè appetitur (quippe & bonum pluribus notis, & nihil est, quod natura ut prius, sic magis expetendum faciat: cùm natura ducta unaquæque res ad id primum feratur, quod sibi imprimis, maximéque congruit.) Quare oportet id, quod appetunt omnia, esse summum bonum. Est porrò Voluptas huiusmodi, igitur eam esse summum bonum oportet.* Quo in ratiocinio nihil est necesse id indagare, quod ille supponit, animalia omnia voluptatem appetere; quippe suppositio concedenda est, ob perspicuam adeò experientiam, ut eam comprobare superuacaneum sit. Admirari nos potiùs decet eam fuisse solertiam sapientissimi Naturæ Opificis; ut, quia omnis operatio futura ex se laboriosa erat; etiam quæ naturalis foret, testante Aristotele, *etiam videre & audire rem esse ex se laboriosam molestam, tametsi propter assuetudinem non sentiatur*: idcirco omnem operationem blandimento quodam voluptatis condierit; ac tantò esse vehementiorem voluptatem voluerit, quantò ipsa operatio erat magis necessaria futura, sive ad totius generis, sive ad animalis cuiusque singularis conservationem. (7. Ethic. 15.) Scilicet Animalia aut non curarent, aut obliviscerentur, neque adverterent, quibus par foret temporibus, seu coniugio operam dare propagando generi, seu comedere, biberéque producendæ vitæ individui, nisi indita essent stimuli, quibus molestiam creantibus, instigantibusque, admonerentur eius actionis, cuius voluptas talem molestiam sedatura comes sit; vndè & ad eliciendam feruntur. Ex quo probari quoque potest, quod iam antè deduximus, ne hasce quidem voluptates esse ex sua natura malas, quas Natura, seu Author potiùs naturæ instituerit; etiamque homines deinceps præ aliis animalibus intemperanter iis abutantur. At, inquies, tametsi voluptas utcunque sit quidpiam bonum, qui tamen habeatur etiam Summum Bonum, cuius possint Brutæ quoque animantes participes dici? Respondeo negari non posse, quin multa sint Brutis, nobisque communia, ac inter ipsa, usus variorum bonorum, quibus nostri instar fruuntur. Cùm huiusmodi autem bonis alia maiora, alia minora sint, incongruum profectò non esse,

In quo consistat Vita Beata.

vt sit aliquod maximum, quod præ cæteris appetant; quippe cùm ipsa quoque cum delectum habeant, vt oblatis simul bonis variis, id quod est præcipuum sectentur. Itaque nihil repugnare, quò minùs ipsis quoque Brutis summum aliquod bonum competat, quod præ omnibus aliis prosequantur. Et cùm videamus Voluptatem esse id, quod omnia prosequuntur præ cæteris; nihil esse quod obstet, quò minùs ipsa tale sit bonum. Non esse verò interim, quare indignum reputemus admittere Bruta nobiscum ad fruitionem Summi Boni; siquidem huiusmodi Bonum est vniuersè solùm spectatum; cùm deinceps, vt variis animantium generibus sunt specialia inter se diuersa (quatenus istud ex re ista, illud ex illa, aliud ex alia voluptatem percipit) ita possit nobis esse peculiare, Voluptas nimirum ex ea re percepta, cuius illa sint incapacia, cùmque adeò occasione in societatem nobiscum non veniant. Quòd si tam summis illorum bonis, quàm illi, quod nobis est Summum, & nomen & ratio voluptatis generatim semper conueniat; id ægrè magis ferre non decet, quàm quòd illorum, nostræque naturæ conueniat nomen, ac definitio & animalis, & viuentis & corporis, & substantiæ, & entis; quas duas posteriores denominationes ne Intelligentiæ quidem, imò nec Deus ter-Maximus esse inuident vbique, & illis communis. Taceo, cùm iam antè viderimus idem apud Aristotelem obiici, insinuatum esse ab eo retorqueri, tantum abesse vt hæc voluptatis communio Summi Boni rationi obstet, quin argumento potiùs sit, esse eam bonum optimum, siue *Summum bonum*. Subiicit autem continuò quasi ad hoc probandum celebre illud ex Hesiodo,

op. & di. *φήμη δ' οὔ τι πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα πολλοὶ*
λαοὶ φημίξωσι, ——
Haudquaquam verò penitùs fama interit illa
Quam multi celebrant populi.

Citatus quoque Maximus Tyrius non longè ab iis, quæ mox antè relata sunt eandem obiectionem quasi indignabundus ita excipit:
loc. cit. *An-non te hæc*, inquit, *commouent ac turbant, quòd luxabunda in te sit plus bibendi cupiditas? Videtur certè mihi ne ipsum quidem Solis lucem, quòd oculorum omnium sit communis, amare; quasi hominem solum videre oporteat; atque idcirco bouini, quia solus non videat, non sit ipsi lux bonum. Non item aërem, qui inspiratum, variéque commeans corpora regit; non continua flumina, non telluris fructus* &c.

Cæterùm, cùm desumpta hæc ex Animalium omnium appetitu Ratio non videatur conuincere Voluptatem potiùs, quàm aliquid aliud esse Summum Bonum; quippe cùm varia bona sint, quæ animalia omnia etiam ab exortu statim appetunt, cuiusmodi est, verbi causâ, cibus; adeò vt pari proinde iure argumentari liceat seu cibum, seu aliud esse Summum Bonum; ideò succurrit alia Ratio, seu potiùs quasi confirmatio Eudoxo quoque memorata, quæ ex ipsa natura Finis (& vltimi quidem) petita Voluptatem potiùs, quàm aliud, ipsum esse Finem, siue Summum Bonum conficiat. Illam Eudoxus apud eundem Aristotelem in hunc sensum habet, *Illud est maximè expetendum, siue summum bonum, quod non alterius gratia, sed ob seipsum expetitur: Est autem Voluptas sine controuersia huiusmodi (neque enim quisquam ex altero quærat quorsum delectari, seu cuius rei gratia voluptate affici velit; nempe quòd Voluptas per se, siue propter se expetibilis sit; quamobrem ipsa maximè expetenda est, Summumque est Bonum.* loc. cit. Ad hocce autem ratiocinium supplendum est solum, *Id esse Summum Bonum habendum, quod sui gratia sic expetitur, vt cætera omnia expetantur propter ipsum; atque adeò esse Voluptatem esse habendam Summum Bonum, quòd sic expetatur propter se, vt ipsius gratiâ cætera omnia expetantur.* Nempe cùm hac solùm ratione Voluptas esse vltimus Finis, siue Summum Bonum probetur; si quicquid agitur, deprehendatur, aut immediatè, proximéve, saltem mediatè, remotéve propter ipsam agi. Haud certè aliter id attingit Torquatus, dum præmissis aliis rationibus, ita concludit; *Quoniam autem id est vel Summum Bonum, vel Vltimum, vel Extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam aliam ad rem, ad id autem res referuntur omnes; fatendum est Summum esse Bonum, iucundè viuere.* Tametsi porrò hæc est, quò spectat id, quod habetur in toto hoc de Voluptate negotio præcipuum; non videtur nihilominus magno esse molimine, magnave inductione opus, vt declarari, suadérique possit. Quippe nemo est, qui si modò præoccupationem deponere studeat, & amore solo veritatis ductus attendere, ac bona fide descendere in seipsum velit, non facile animaduertat, agnoscátque, quicquid homines agunt, propter aliquam fieri voluptatem. Nihil autem necesse est iterato heic admonere Voluptatis nomine non intelligi illas solas, quas fuit semper celebre, vt Maximus notat, obiici à Sophistis, *Sardanapali fastus luxum, Medicorum mollitiem, Ionicas delicias, Siculas mensas, Sybariticas saltationes, Corinthias meretrices, & id genus similia*; sed vniuersè quicquid mos est, liceve appellare Gaudium, Lætitiam, Delectationem, Exhilarationem, Hilaritatem, Iucunditatem, Amœnitatem, Suauitatem, Dulcorem, Delitias; itemque Sensum, affectumve Placentem, Gratum, Acceptum, Delinientem, Demulcentem, Illicientem: Ac rursùs statum Quietum, Placidum, Tranquillum, Imperturbatum, Serenum, Securum, Inoffensum, Indolentem, & consimilia id genus alia, quæ nihil aliud sunt, quàm Synonyma voluptatis. Nihil etiam necesse repetere non modò aliquarum Voluptatum priuationes pro voluptatibus haberi, quatenus earum beneficio aut voluptates vberiores pariuntur, aut grauiores labores, doloresque declinantur, quibus carere voluptas sit, sed aliquorum etiam laborum, dolorúmque subitiones, quatenus ipsis intercedentibus, aut grauiores alij effugiuntur, quibus rursus sit carere iucundum; aut voluptates eæ quæruntur, quarum causâ illi tolerantissimi euadant.

Illud duntaxat heic resumendum, quod est paullò antè obseruatum ab Aristotele doceri, esse

esse Voluptatem earum omnium, quæ in electionem cadunt, indiuiduam comitem; & cùm distingui vulgò soleant tria bonorum genera, Honestum, Vtile, Iucundum, rationem Iucundi esse generalem, quia tam Honestum, quàm Vtile videatur simul esse Iucundum. Scilicet exinde elici videtur Bonum, & Iucundum Synonyma esse, ac nihil habere rationem boni, nisi habeat simul rationem iucundi, quippe propter quam expetatur, atque ideircò bonum sit definitum quicquid, quod appetunt omnia. Ex quo effici proinde videtur, vt Honestum, ac Vtile species solùm sint, vt Boni, ita & Iucundi, ac tam sit incongrua trimembris diuisio, quâ Iucundum fit boni species, quàm incongrua est illa, quâ Animal in Rationale, Brutum, ac Sentiens diuiditur, quod Sentiens nihil aliud sit, quàm Animalis Synonymum, & genus cùm sit, pro vna specierum habeatur. Verùm, ne hoc vrgeam, & vt supponam tres esse species, seu mauis tria distincta genera Bonorum; satis est ambigi non posse, quin Bonum Iucundum ob Voluptatem expetatur, ac superesse solùm probandum etiam Honestum, ac Vtile expeti propter Voluptatem. Quoniam verò posset initio requiri, qui fiat vt ista genera Bonorum voluptatem perinde creent, ac ipsum Iucundum, quod ex speciali sua natura illi creandæ natum sit: ideircò prænoscendum est, generalem causam videri, quòd omnis voluptas alicuius cupiditatis, & omnis cupiditas alicuius indigentiæ sit comes. Scilicet primùm indigemus, & consequenter cupimus; cùm abigimus autem indigentiam, satiamúsque cupiditatem, tum voluptate afficimur. Res est iam satè declarata, ac simul ostensum inde effici, vt quia sublatâ indigentiâ, cupiditas ampliùs non est, ideò neque ampliùs voluptas sit; ac voluptas adeò solummodò sit in ipsa exemptione indigentiæ, sedationeque cupiditatis. Siquidem, vt res inculcetur adhuc in ipso genere Iucundi, voluptas est, non comedisse, sed comedere; non bibisse, sed bibere; nam postquam epulando fames, & potando sitis exempta, ipséque venter expletus est, non ampliùs sentitur voluptas; eadémque est causa cur intemperantes, quò voluptatem protrahant, famem, sitimque obsoniis, variisque gulæ irritamentis quàm-maximè possunt, propagent, conspiciámque extent; ac doleant, quòd non collum gruis voluptati producendæ, prolixandæque obtineant. Itaque non alia ratione excitatur in nobis voluptas ex bono Vtili, ac Honesto, quàm quia persentiscimus priùs ipsius indigentiam; ac tum suborta cupiditate, ad illud habendum nos accingimus, & cùm reipsâ assequimur, tollimúsque adeò indigentiam, cupiditatémque explemus, tum perfundimur voluptate. Putas-ne porrò illa voluptas magis perseuerat, facta satietate, quàm quæ ex cibo, aut potu est? Haud-quaquam sanè. Nam in Vtilis quidem genere, ille, qui paupertatem fugiens & ditescendi auidus currit ad Indos, & per saxa, per ignes, per fásque, & nefas opes conquirit, voluptate quasi proluitur, donec lucrum colligitur, & pecunia congeritur, congestæve accumulatur; at lentescit statim voluptas circa ea, quæ parta iam sunt, ac viget solùm circa ea, quorum recens fit acquisitio. Nempe imaginatio subit illicò, deesse adhuc quid rei certæ, & ex opinione nouæ indigentiæ, siue non sublatæ prorsus paupertiei, noua excitatur cupiditas, quam denuò satiando procudatur noua voluptas. Hinc est illud Manilij apud quem Auarus,

Non quod habet numerat; tantum quod non habet, optat. lib. 4.

Quippe quasi ea, quæ iam habet, pro nihilo sint, non iis perinde is delectatur, sed oblectationem in parandis iis, quæ sibi deesse reputat, conquirit. In genere verò Honesti, ille quidem, qui prece, pretio, labore've improbo dignitatem assequitur, ob quam iri se honoratum præsumpsit, voluptate quidem mira demulcetur, dum reipsâ assequitur, honorésque primos ex ea demetit; at postquam honoribus iam assuetus, ac veluti expletus est, non ampliùs perinde iis afficitur; sed quia se aliis maioribus indigere existimat, ideò noua eos consequendi cupiditate accenditur, vt ex eorum consequutione voluptatem nouam percipiat. Ille verò, qui nihil non egit, vt aliquam sibi scientiam, qua caret, assequeretur, delectatur quidem, ac veluti exsultat, donec addiscit, & adeptione scientiæ, mentem quasi pascit, ipsúmque sitim veluti explet; at postquam talem rem peruasit, scientiámque habet quasi in tuto, haud ampliùs perinde illâ tangitur, sed ad aliam cupiditatem exsatiandam procedit, vt voluptate noua potiatur. Ille demum, qui in domando vitioso aliquo affectu multum impendit operæ, lætatur quidem, dum habitum ipsi oppositum acquirit, tempore quasi gloriosam quandam ex sese ipso referens victoriam; at confirmatum habitu, & quasi secura eius possessione, non ampliùs perinde mouetur, sed vt voluptatem nouam persentiscat, affectum alium corrigere, habitúmque nouum comparare studet. Quanquam quod ad Scientiam, & Virtutem spectat, attingendum est aliquantò post insigne aliquod ab aliis discrimen.

Hoc præmisso, labor haud magnus, vt ostendatur Vtile Bonum, ad ipsum Iucundum, seu ad Voluptatem ex eo percipiendam referri. Siquidem quod vtile est, manifestè non sui gratiâ, sed propter aliud expetitur, illúdque aut voluptas est, aut ipsâ demùm ad voluptatem reuocatur. Nam cibariæ quidem, & textrix, & sutrices artes, & id genus cæteræ ad voluptatem per sese spectant, vti & plerǽque proinde artes, vt culinaria, venatoria, saltatoria, pictoria, statuaria, citharistica, odoraria, & similes; etiam illæ, quæ corporis incommodis arcendis conducunt, vt sutoria, fartoria, ædificatoria, pharmacopæa, chirurgia, & aliæ, eximentes à malis, quibus carere volupe est. At prædia ampla, grande in foro fœnus, itémque Nautica, Mercatura, artésque omnes quæstuariæ (quo nomine etiã Militaris, & quæ habentur etiam maximè omnium liberales, ex ipsa artificium intentione venire possunt, quatenus lucri gratiâ aut exercentur, aut docentur, aut addiscuntur) eò profectò tendunt, vt interce-

In quæ circa- ſtat Vo- luptas.

In quo consistat Vita Beata. dente pecunia, aut re pecuniâ æstimabili, comparatæ voluptates liceat. Videlicet ipsa pecunia res longè vilissima aut obtinendis immediatè voluptatibus quæritur, aut vt illum statum liceat assequi, in quo cum incommodis quam-paucissimis, cúmque voluptatibus, quam-plurimis fas est, viuatur: Pecunia quippe confert primùm ad habendum ea, quæ necessaria præsertim sunt, vt vitæ incommoda tollantur; ac deinde etiam ad habendum ea, quæ minùs necessaria sunt, & ad ostentationem potissimùm faciunt. Prioris generis sunt, præter ipsam copiam, quatenus ipsâ comparatâ licet quiescere, ipsa quæ sunt iam insinuata, esculenta, poculentáque, quibus sedatur fames, ac sitis; vestes, ædes, ligna, quibus frigus depellitur; pharmaca, manus medicæ, quibus morbi curantur; doctores, libri, instrumenta, quibus fugatur ignorantia, desideriúmque sciendi expletur; Publica munia, affinitates, clientelæ, amicitiæ, quibus arcetur rerum iactura, contemptus, oppressio, vitæ discrimen, &c. Quæso verò, dú quis allaborat, vt habeat vnde hæc cósequatur, an non cogitet voluptatem, qua fruetur, dum suppetet, vnde conquiescat, ac nihil laboris (nisi solius delectationis causâ) subeat; vnde esuriens comedat, sitiens bibat, algens calescat, ægrotans sanetur, scire appetens discat; inter tot vitæ discrimina, honoratus, & securus degat? Non modò sanè, vt cum Horatio dicam,

1. Sat. 1.
Ille, grauem duro terram qui vertit aratro,
Perfidus hic caupo, miles, nautæque per omne
Audaces mare qui currunt, hac mente laborem
Sese ferre, senes vt in otia tuta recedant,
Aiunt:——

Sed illi etiam omnes, qui Aulam sectantur, qui sese splendidis officiis, muneribúsque deuouent; nempe eo se fine tot sustinere molestias, vt consequantur, vnde tandem secedere in otium possint, & quod æui superetit, sibi ipsis viuentes, ipsum quietè, iucundéque traducant. Quin-etiam illi, qui sordidè auari videntur pecunias eo solùm fine cumulare, vt cumulatas habeant, eam voluptatem sibi præstituunt, qua sint ex ipsarum contemplatione potituri. Ita nimirùm, vt idem ait:

Ibid.
——quidam memoratur Athenis
Sordidus, ac diues, Populi contemnere voces
Sic solitus: Populus me sibilat, at mihi plaudo
Ipse domi, quoties nummos contemplor in arca.

Posterioris generis, præter redundantiam, qua quis speret se posse tutò, in qualemcumque libitum erit, voluptates effundere, esse potest Magnificentia, qua quis ostentet superbas domos, splendidas vesteis, pretiosam supellectilem, opiparas mensas, illustre coniugium, elegans famulitium, numerosum apparatum currum, equorum, satellitum, curruum, cimelia exquisita, amœnos hortos, prædia ingentia, granaria plena, dignitates insigneis, spectacula sumptuosa, ludos profusos, largitiones munificas, &c. nemo quippe est, qui ex hisce rebus commendari non appetat, qui non ex ipsa commendatione voluptatem immensam capiat. Quam-multos certè videre licet, qui profusione delectati, opes artibus etiam malis, cúmque flagitio, & scelere quærunt, vt eas cum voluptate prodigere possint: Hinc nimirum sunt iustæ illæ querelæ,

Cúmque sibi paruos vsus natura reposcat, Manil. lib. 4.
Materiam struimus magnæ per vota ruinæ,
Luxuriámque lucris emimus, luxúque rapinas;
Et summum census pretium est, effundere censum.

Operosiùs paullò videtur circa Honestum bonum rem ostendere, quoniam id eiusmodi est, vt propter se, non propter aliud esse expetendum censeatur. Ac Cicero quidem, imprimis valde exagitat Epicurum, dum propositâ honestatis formâ, qualem intelligi ipse vult, Epicuri sententiam, Torquatum alloquens, sic attingit: *Hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur. Si enim ad honestatem omnia referantur, nec in ea voluptatem dicant inesse, ait eos inani voce sonare (his enim ipsis verbis vtitur) neque intelligere, neque videre sub hac voce Honestatis quæ sit subiicienda sententia. Vt enim consuetudo loquitur, id solum dicitur Honestum, quod est populari fama gloriosum; quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusdam est sæpe iucundius, tamen expetitur propter voluptatem.* Pergit autem: *Videsne, quàm sit magna dissensio? Philosophus nobilis, à quo non solùm Græcia, & Italia, sed etiam omnis Barbaria commota est, Honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere, nisi fortè illud, quod multitudinis rumore laudatur, ego autem hoc etiam turpe esse sæpe iudico*, &c. 2. de fin.

Et sic quidem ille proponit Epicuri sententiam, quam aliunde Epictetus quoque apud Arrianum esse dicit μηδὲν εἶναι τὸ καλὸν, ἢ ἄρα τὸ ἔνδοξον, *Nihil esse honestum, aut certè nominum opinionibus hominum.* Enimverò, vt primùm de ipsa notione, descriptionéve Honesti dicam, ecquid mali est illam tradere cum respectu ad homines, apud quos famam, commendationémque meieatur? Latinis quidem Honestum ab honore, quem promeretur, dicitur: At nonsecus sanè ipsis Græcis sonare τὸ καλὸν videtur; cùm si interpretere non modò honestum, verùm etiam *pulcrum, decorū, laudabile*, &c. pari ratione sis deprehensurus non esse illud sui ipsius respectu huiuscemodi, sed respectu hominum, quorum iudicio congruit, quibúsque adeò pulcrum, decorúmque appareat, & à quibus possit, debeatve laudari. Quod idem intelligi potest ex opposita voce τὸ αἰσχρὸν, cùm seu interpretere *Turpe, deforme, fœdum*, seu *vituperabile, & probrosum*, respectum semper intelligas ad homines, quibus tale videatur. Quin-etiam cùm Plato illis vocibus καλῷ, ἢ ἀγαθῷ, opponat voces ἄδικον, ἢ πονηρὸν, *iniusti, & praui*, constat, τὸ καλὸν designari *iustum*, cùm & aliunde constet Iustitiam esse ad alterum institutam virtutem. In Gorg. Quid verò: cùm Cicero ipse definiendum potiùs Honestum contendat, *Id, quod tale est, vt detracta omni vtilitate, sine vllis præmiis, fructibúsque per seipsum possit iure laudari*: Nonne vel ex eo, quod ait Honestum tale esse, vt possit laudari, connotat respectum ad ipsos laudanteis, siue ad famam popularem, multitudinisve rumorem,

rumorem, quæ est ipsamet Epicuri definitio, quam insectatur: Nam quod nomine quidem populi, multitudinisve excludi sapientes voluerit, neque generatim intellexerit homines, ex quibus constat ciuitatis, nationisve populus, vt posset fortè obiici, inuidiosa planè fuerit cauillatio. Cùm Cicero autem inculcat intelligi quid sit Honestum ex *communi omnium iudicio, & optimi cuiusque studiis, atque factis, qui permulta ob eam vnam caussam faciunt, quia decet, quia rectum est, etsi nullum consequuturum emolumentum videatur*; fatebitur quidem Epicurus nullū proponi optimis viris emolumentum, seu præmium, fructúmque, qualis est pecunia, aut quidpiam pecuniâ æstimabile, quod clariùs etiam exprimit nomine ipso vtilitatis; at diffitebitur tamen non proponi emolumentum, præmium-ve, aut fructum, qualis est laus, gloria, honor, fama, commendatio, &c. Et nonne ipsomet Cicerone penitiùs attinente id faciet? cùm esse multa proposita optimis viris præmia supponens, disertis verbis asserat, *Ex omnibus præmiis Virtutis, amplissimum esse præmium gloriam*; ac verba quoque eius sint: *Nullam virtus aliam mercedem laborum, periculorúmque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua detracta, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus.* Haud malè itaque videtur Epicurus Honestum definiisse *id, quod est populari fama gloriosum*. Nam & quòd populus aliquando famâ gloriosum id faciat, commendét-ve, quod turpe habeatur, id potest quidem haberi turpe aliis populis, seu hominibus, gentibúsve, quæ vtuntur aliis institutis, ac legibus, iuxta quas alia, diuersáque Honesti, ac turpis est notio; non verò ipsi populo, apud quem id potest pro eius institutis, legibúsque esse, haberive, honestum. Ex quo efficitur, vt ipsemet Cicero Honorem aliquando vniuersè definiat *Præmium virtutis iudicio, studióque ciuium delatum ad aliquem*: prorsùs vt honor, atque adeò honestum, seu id, quod famâ gloriosum sit, ex arbitrio ciuium, populive suis (quæcumque illa sint) institutis vtentis, pendeat.

Deinde, vt, quod caput est, de ipso Honesto ad Voluptatem relato dicatur, obseruandum est hanc ad Voluptatem relationem nihil videri obstare, quo minus Honestum dicatur quodam sensu per se, siue propter se expeti. Ipse certè Aristoteles loco iam antè commemorato docet omnium finium, quos expetimus, aliquos expeti semper propter aliud, vt diuitias; aliquos semper propter se, vt beatitudinem; aliquos interdum propter se, interdum propter aliud, vt Honorem, vt Voluptatem, vt Mentem, vt omnem Virtutem. Quo loco videtur quidem debuisse ipsam Voluptatem cum beatitudine copulare; cùm potissimùm dicere non possit, propter quid aliud à Voluptate Voluptatem quis appetat (nam dicere, vt beatus sit, idem est, ac dicere, vt in voluptate sit, seu iucundè viuat: & quòd interdum exhilaramur, vt ad laborem alacriores surgamus, id facimus propter maiorem, quæ ex labore huiusmodi consequutura est, voluptatem) Verùm quamcumque tandem ob caussam Voluptatem quoque appeti interdum propter aliud censuerit; constat saltem vocibus illis honoris, mentis, omnisque virtutis comprehendi quicquid nomine Honesti intelligi potest. Quare vel ex ipso Aristotele dicere licet nihil obstare, quò minùs Honestum ita referatur ad aliud; seu expetatur ob aliud, quin etiam dici possit per se, siue propter se expeti. Hoc autem quid sit, ipsemet insinuat, dum fore, vt ista expetantur, ait, *[illegible]* ἐπιγινόμενόν τι, *velut contingente*, siue *superueniente re*; hoc est, iuxta ipsum Ciceronem, detracta omni vtilitate, sine vllis præmiis, fructibúsque, cuiusmodi esse diximus pecuniam, rémve æstimabilem pecuniâ. Quippe potest quis appetere honorem, scientiam, omnem virtutem eo fine, vt honore fruatur, vt eruditam mentem possideat, vt affectu benè composito sit; non vt quæstum exinde faciat, vt lucrum reportet, vt ditescat magis. Porrò obseruandum præterea est, hæc quidem tria vulgò venire Boni Honesti nomine; sed reipsâ tamen Honorem externus duntaxat ad Honesti genus spectare, quatenus est quoddam Honesti, seu Virtutis præmium. Nempe probatiores Authores Honestum, & Virtutem Synonyma habent, volúntque adeò Bonum Honestum esse aliquid solidum, & inexsistens Animæ; cùm honor sit quidpiam fit, & extrinsecus, seu in alio situm. Cùm dico autem esse Virtutem, & Honestum Synonyma, perspicuum videtur nomine Virtutis debere intelligi non moralem solam, quæ in moderando vtroque appetitu versatur, verùm scientiam quoque, & eruditionem, liberalémve disciplinam, quæ in ipsa mente illustranda, perficiendáque sita est. Et certè ipsæ quoque scientiæ, artésque ingenuæ appellari virtutes solent, & Aristoteli quidem *διανοητικαὶ*, *intellectuales*. 1.Eth.13. Siquidem tametsi videatur interdum Aristoteles nomine hoc donare omnem mentis habitum, sicque etiam mechanicas, illiberalesve artes nomine Virtutis comprehenderent; repetito certè mox loco eas minimè complectitur, cùm alia inter meminit Mentis. Scilicet Mentis nomine illoc loci intelligit non facultatem ipsam, aut, si mauis, superiorem Animæ partem, spectatam potiùs κατ' ἐνέργειαν, *secundum efficaciam*, vt adnotant Interpretes; sed eas, quæ dicuntur ipsius virtutes, quibus subinde exercitas, quæ sint appetitus, adiungit. Denique & tertiò obseruandum est, cùm Honestum sit ipsa Virtus, & Virtus sit habitus quispiam, & habitus omnis propter actum sit (vt exerceatur nempe faciliùs) ideò dici posse Honestum non tam propter se, quàm propter ipsum actum esse. Hic verò actus duo quædam habet: Vnum, vt quia est ex habitu bono, idcircò iucundè, seu cum voluptate eliciatur: Alterum, vt si eiusmodi sit, qui innotescat exteriùs, honorem mereatur, cuius assequutio iterùm iucunda, siue cum voluptate sit. Quare & ex hoc demùm fit, vt Honestum, præter voluptatem, quam in sui, hoc est, sui habitus acquisitione suppeditat, videatur dici posse ad Voluptatem referri duplici quodam titulo; vno ipsius actus, qui solus intercedat; altero ipsius honoris, qui actui superueniat: adeò proinde,

In quo consistat Vita Beata.

proinde, vt voluptas duplici eodem titulo sit ipsius honesti, seu virtutis vltimum præmium. Vbi & notatu dignum est, cùm possit Virtuti sufficere ea voluptas, quæ est proprio actui comes, ideò hoc spectare illa omnia elogia, quibus dicitur esse *ipsa sibi pulcherrima merces*, scilicet non egens eâ, quæ propter honorem aduenire extrinsecùs potest. Verùm dicendum prius de ea, quæ Honorem consequitur.

In quo consistat Vita beata.

Sil. lib. 13. Claud. &c.

Videtur autem illud esse circa Honorem præmittendum, etsi eum ambire insolenter, petulanterque vitiosum sit; imò & vitiosum quoque sit, ipsum ex virtute solùm simulata, aut cum specie quadam affectationis requirere: non videri tamen eius appetitionem, vt à quibusdam vulgò fit, esse vniuersè damnandam; & maximè quidem, si quis non nisi ex solida virtute, & intemerata moderatione ipsum requirat. Haud abs re profectò esse naturale eius desiderium videri; adeò vigere in pueris quoque, ac etiam iis brutis deprehenditur, nemoque est, qui quantumcunque se eum simulet auersari, non agnoscat se eius semper appetitu ita teneri, vt exuere ipsum, si velit, non possit. Haud abs re quoque & prædicari, & proponi solet in virtutis præmium; nullàque est Respublica, quæ non ciues suos accensos, animatósque ad facinora generosa patranda propter ipsum velit. Eo certè differt nobilis, excelsúsque animus à plebeio, & humili, quòd nisi honorem, & gloriam ex suis non quærat actionibus; cùm ille ex suis, præter lucrum, quæstúmque consectetur nihil. Atque id quidem, ne memorem, quod docet experientia, esse iam-pridem obseruatum, fore, vt facta grandia, illustriàque omnino sileant, si ex animis appetitum gloriæ, honorisque ademeris. Hoc supposito, potest duplex genus eius Voluptatis distingui, obquam Honor expetitur. Vnum est ipsa exsultatio, quâ quis se sperat perfusum iri, cùm de se fama volitabit, & apud homines inclarescet. Nota est Damoclis historia, arbitrati se ex honore regio voluptatem summam esse percepturum. Notum & illud Demosthenis, *leuiculi sanè*, vt Cicero inquit, *qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, insusurrantisque alteri, Hic est ille Demosthenes*. Ac ne putes illum duntaxat à Satyrico celebri illo versu subnotatum:

Cic. 5. Tusc. Ibid.

> *At pulchrum est digito monstrari, & dicier, hic est.*

Pers. Sat. 1.

Notum est illud etiam quod de Themistocle perhibetur, qui cùm post victoriam memorabilem celebritas Olympiæ instaret, est eò profectus: & cùm processisset in stadium, vbi obseruauit omnium oculos, neglectis certaminibus, in se vnum esse conuersos; eiusque ipsos in se spectando, & cum admiratione, applausúque, peregrinis, & aduenis digito monstrando, totum diem consumere; tum perfusus lætitiâ dixisse ad amicos fertur, se illo die laborum omnium, quos pertulisset pro Græcia, fructum amplissimum reportare. Ita quidem narrat Plutarchus; qui habet etiam simile quidpiam de Epaminonda, Coriolano, & aliis; ne his affinia commemorem, quæ Pindarus habet de victoribus Nemeæorum, Isthmiorum, &c. Alterum est securitas, quâ fit reputatio iucundissima; ac tantò magis, quantò quis æuum securè degens, eâ est libertate, vt quiduis pro lubitu faciat, atque in capiendis quibuslibet voluptatibus prohibetur. Promtum est porrò existimare securitatem honore parari; quoniam seu honor propter virtutem, seu propter dignitatem (quæ etiam virtutem ex se supponit) deferatur, abest quouis modo contemptus, deiectióque in illum statum, qui iniuriis, contumeliisque patet, & in quo videamur etiam quæque tuta timenda. Et qui honor quidem, ob virtutem defertur, quia est cum amore, caritatéque ciuium coniunctus, ideò videtur præsidium esse securitatis firmissimum. Qui verò propter dignitatem, quia ferè cohæret aut cum boni alicuius spe, aut cum mali alicuius metu; ideò fit, vt præsidium quoque firmissimum vix habeatur. Et quia delatus ob dignitatem honor amplioris est ostentationis, ac magis percellit vulgaria ingenia; hinc fit, vt permulti ad dignitates adhinniant, præquam ad Virtutem adspirent. Nempe, quasi illi, qui dignitate eminent, habeant, vnde illis prodesse, illis nocere valeant; sicque possint degere ab his propter spem; ab illis, propter metum, securi.

in Them. in Cor. vit. ode 4. Isth. 1.

CAPVT IV.

Quodnam bonum pariat Virtus ipsa Moralis.

NE in his tamen hæream, ac de ipsa Virtute dicam, quod imprimis quidem ad priorem partem, quæ scientiam, eruditionémque complectitur, attinet, retulimus iam, cùm de ipsa voce Voluptatis dissereremus, quàm egregia Aristoteles, Ciceróque habeant de illis voluptatibus, quas percipere ex sapientia, cognitionéque naturæ licet; vide tamen rursùs, quàm ille præclarè: *Natura parens*, inquit, *inexplicabiles voluptates iis exhibet, qui & causas pernoscere possint, & ingenuè philosophantur. Absurdum est videlicet, nullàque ratione probandum, si imagines quidem rerum naturalium non sine delectatione propterea inspectamus, quia contemplamur simul ingenium à quo illæ sint conditæ, scilicet pingendi, ac fingendi artem; rerum autem ipsarum naturæ mirabilium ingenio, miráque solertia constitutarum contemplationem non prosequamur, & complectamur magis.* Vide & quàm præclarè hic: *Est animorum, ingeniorúmque naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatióque naturæ. Erigimur, elatiores fieri videmur, cogitantésque supera, atque cælestia, hæc nostra, vt exigua, & minima contemnimus.* Quibus sanè eximiè congruit, quod Seneca quoque in hunc modum præclarè habet: *O quàm contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit!* Et breui post: *Tunc animus consummatum habet, plenúmque bonum sortis humanæ, cùm calcato omni malo petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit.*

Tunc

Tunc iuuat inter Sidera ipsa vagantem diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo Terram; nec illud tantum dico, quod riuis, sed & illud, quod in vsculis seruat posterorum auaritia. Et postea: *Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur.* Ac statim: *Cum illa attigit, alitur, crescit, ac velut vinculis liberatus, in originem redit; & hoc habet argumentum diuinitatis suae, quod illum diuina delectant; nec vt alienis interest, sed vt suis.* Appositè porrò hic commemorentur voluptates illae exultationesque ingentes, quas pariunt Mathematicae, & de quibus agens Plutarchus, attingit speciatim illam Eudoxi, cùm vouit comburi Phaëtontis instar, si modò sibi antè liceret ad Solem adstanti, illius figuram, magnitudinem, pulcritudinem peruidere. Itémque illam Pythagorae, cùm, ex Apollodoro bouem immolauit, ob demonstratam aequalitatem in triangulo rectangulo, quadratorum ex cruribus cum quadrato ipsius subtensae; aut ob quadratam paraboles; aut (vt alio loco idem habet) ob constitutam tertiam figuram alteri duarum datarum similem, alteri aequalem. Ac rursus illam Archimedis, cùm & toties vi est auulsus à Geometricis descriptionibus; & dum vngeretur, figuras, etiam strigili supra abdomen exararet; & intellectâ ratione explorandi quantum argenti foret commistum aureae dicatae à Rege coronae, è balneo prosiliit, repetitque identidem celebre illud εὕρηκα. Meminit etiam Platonis, Hipparchi, & postquam retulit illud Niciae, qui cùm Necyiam pingeret, è seruis saepè quaesiuit, prandisset, nec-ne, &c. subdit, *Qualeis quantásque existimemus voluptates decerpsisse ex Geometria, & Astrologia, & Euclidem, cùm Optica describeret, & Philippum, cùm figuram Lunae demonstraret; & Archimedem, cùm anguli ope deprehenderet Solis diametrum tantam esse portionem maximi circuli, quantam angulus ille foret rectorum quatuor; & Apollonium, Aristarchúmque, cùm inuenirent id genus alia, quorum hodiéque speculatio, & intelligentia voluptates magnas, mirabilémque alacritatem in discentibus excitat?* Omitti interim heic non debet, quod de Astronomico studio Sulpitij Galli Cicero habet, cùm apud illum maior Cato: *Nihil est,* inquit, *otiosâ senectute iucundius. Mori videbamus in studio dimetiendi penè cæli, atque terræ Gallum familiarem patris tui, Scipio. Quoties illum lux noctu aliquid describere aggressum, quoties nox oppressit, cùm cœpisset manè? Quam delectabat eum defectiones Solis, & Lunæ multò nobis antè prædicere?* Ad cæteras artis ingenuas, quod spectat, protritæ voluptates sunt, quas notitia historiæ, antiquitatisque ministrat; quas Poëticus lepor, quas Oratoriæ elegantia, & cùm satis esse illud Ciceronis, quod in ore est omnium, posset, *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium, ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Operæ tamen pretium est, id subiungere, quod Cato mox laudatus, pergit: *Quid in leuioribus,* inquit, *studijs, sed tamen acutis? Quàm gaudebat bello suo Punico Næuius? Quàm Truculento Plautus, quàm Pseudolo? Vidi etiam senem Liuium, qui cùm septem annis antequàm ego natus sum, fabulam docuisset, Cethego, Tuditanóque Consulibus, vsque ad adolescentiam meam processit ætate. Quid de P. Licinij Crassi, & Pontificij, & Ciuilis iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus Pontifex Maximus factus est? Atque eos omnes, quos commemoraui, his studijs flagrantes senes vidimus. M. verò Cethegum, quem rectè Suadæ medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus etiam senem? Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates, cum his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem studia sunt doctrinæ, quæ quidem prudentibus, & benè institutis pariter cum ætate crescunt, vt honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam, vt antè dixi, Senescere se multa in dies addiscentem: qua voluptate animi nulla certè potest esse maior.* Ad hæc autem omnia, id solùm hoc loco repetendum est, quod ille obseruat, éstque præmissorum veluti conclusio, Studiosos *omnia perpeti ipsâ cognitione, & scientiâ captos, & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant voluptatem.* 3. de fin.

Quodnam bonum pariat Virtus ipsa Moralis.

Quod attinet verò ad reliquam partem, quæ Virtus moralis speciatim vocatur; specialis infra occurret locus, in quo de ipsa, déque eius speciebus Prudentia, Fortitudine, Temperantia, Iustitia vberiùs dicatur. Nunc supponendo suauius nihil esse, quàm nihil sibi ipsi conscire, nullâ culpâ pallescere, quàm vitam sapienter, honestéque institutam traducere; quàm nulli vitæ officio deesse, neminem affectâ iniuriâ, quàm plurimis licet benefacere; tria solùm quædam adnoto. Vnum est, nequicquam non esse, quòd comparata pridem est Virtus, cum plantâ radicis amaræ, sed suauissimi tamen fructus; quodque & Plato, & Xenophon, & deinceps cæteri carmina illa commendarunt, quæ præmissis alijs de Vitio, Hesiodus ita subijcit: 4. de leg. 2. memor.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι, μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτήν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ῥηϊδίη δ' ἤπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.
Virtuti verò sudorem præposuere
Dij superi; & via longa, atque ardua ducit
ad ipsam,
Aspera principio; sed vbi ad fastigia ventū est,
Occurrit (dura antè licet) mollissima deinceps.

Nempe manifestè ex his insinuatur, facilè, & & animo æquo tolerandos esse labores, qui in adeptione Virtutis occurrunt, quippe quam mira suauitas, voluptásve ponè sequatur. Non nequicquam rursus, quòd apud eumdem Xenophontem, postquàm solemne illud ex Epicharmo retulit:

——Τῶν πόνων
Πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ θεοί.
Labore nobis cuncta
Dij vendunt bona:

subijcitur illud ex Prodico Dialogum, à Tyrio quoque celebratum, in quo Herculem constitutum Voluptas, & Virtus affatæ sunt multis, vt ad se vicissim eum pellicerent. Quippe exinde comprobantur, qui iam antè sunt commemorati Canones de fugienda ex Voluptate, orat. 4.

quæ

qua grauiorem molestiam parit, atque adeò virtus vitatur; itemque amplectenda Molestia, quæ vberiorem voluptatem creet, atque adeò virtuti detur. Cùm Herculem certè fingant repudiasse Voluptatem, hoc est eneruem, mollémque vitam; sectatum verò fuisse Virtutem, hoc est vitam laboribus, & difficultatibus plenam; præclarè tamen Maximus Tyrius, dum ille tot tàmque admirabilium laborum exantlator fuit; dum tot aggressus belluas, tot tyrannos adortus est; dum tot homines feroces perdomuit; cæteraque quasi mansuefactos, atque repugnantes eruit; dum ad Oetam montem, ac ignem accessit; non alia re fuisse inductum demonstrat, quàm voluptatibus quibusdam admirabilibus, ac sinceris, quarum alias quidem in mediis laboribus perciperet, alias ipsis laboribus superatis præstolaretur. *At tu quidem, inquit, labores in Hercule vides; ipsas voluptates, quibus abducebatur, non vides: cum Hercules tamen huiuscemodi facinora edens, voluptatem persentisceret, ob quam ea patrarit, non patraturus, nisi persensisset.* Dixerat porrò in hanc ipsam sententiam, quod heic non pigeat adscribere, *Quisquis, inquit, Virtuti Voluptatem detrahit, is neruos, ac vires eiusdem præscindit. Siquidem nihil est præclari, quod consectentur homines, voluptate sepositâ; nam & qui labores iuxta virtutem sponte subit, id voluptatis amore facit; siue ea sit præsens, siue eius spes sit. Vt nemo enim in studio consequendæ pecuniæ, aut talentum cum drachma aut aurum cum ære commutat, nisi cui mentem Iupiter eripuerit; sed si forte quidē sint permutationes æquilibres, oportet ipsos permutanti, pro vsu eius rei, quam accipit vtilem esse: Sic in laborū susceptione, nemo labori causâ laborat (id quippe faciens teneretur amore miserabili) sed præsentes labores, cum honestate quidem, ac rudiores dicerem, cum Voluptate verò, & amœniore sequentes, commutat. Quippe & cùm honestum, decorumve diceris, voluptatem dixeris; neglectum enim decorum locueris nisi fuerit simul iucundum. Ego sanè existimo, oppositum planè iis, quæ ebuciantur ex hic demonstrari, Voluptatem videlicet esse omnium rerum maximè amplectendam, cuius causâ quis mortem appetat, vulnera, labores, & molestia alia innumera subeat. Quamquis enim homo subeundorum causa aliud, aliudque nomen imponat; vt in Achille mortem vltrò appetente pro Patroclo, Amicitiam: in Agamemnone vigilante, deliberante, belligerante, Regiam curam: in Hectore imperante, præliante, vincente, Patriæ salutem: hæc, quæ essent omnia, ipsa sunt nomina Voluptatum. Nam quemadmodum in corporum morbis, atque ægrescit æger ad hoc vt secetur, vt vratur, vt sitim perferat, ac inediam; & infestis naturæ rebus se abijciat liberè quatenus earum beneficio sanitatis spem videnti, tum si boni quidem futuri adventum spem, adventus simul præsentium ipse etiam dolorum elidi mentum: Sic in ipsis quoque adhibendis vitæ molestiarum compositio cum voluptate fit, quam eo quidem Virtutem vocas, ipsaque esse virtutem concedo, sed requires tamen extra, amplè vt hoc ne animus Virtutem, quin amicitiam cum ea gerat? Nec enim interdere amicitiam admiseris, admiseris & voluptatem. Et quantum velis nomina permuta, non dic Voluptatem, sed Gaudium, nominum copiam non ideo re, ad rem attende, & voluptatem ipsam, qua Herculem, &c.*

Alterum est, Philosophos quoque, qui indixisse bellum Voluptati videntur, vt Virtutem amplius magnifaciant; videri non tam re, quàm verbo, ab Epicuro dissidere. Ac de illis quidem aliquid de eorum dicam monitis, quos subnotare videtur non modò Lucianus, cum aliis, tum potissimùm, dum accusatam Epicurum sic se defendentem inducit, vt cætera inter accusatoribus obiiciat, sic eos viuere, vt si quis ipsis tribuat Gygis annulum, aut Plutonis galeam, qua frui videri à nemine possint, iussuros esse, longè valere labores, & molestias, ac in voluptatem impetuè raptatos: sed citatus quoque Tyrius Maximus, dum relato illo Æsopi Apologo, quo narratur Pastor à leone rogatus, num quà vidisset sese abdentem, quam insequebatur ceruam, vt se vidisse quidem negans, sed manu interim locum monstrans, subdit Epicurum, si vult, ænigmate eodem in illum, qui voluptatem accuset, vsurum, vt qui voce totum se virtuti ostendat, ac interim mentem, vt pastor suam manum, ad voluptatem intendat. Sat est Epicurum quoque virtutem & admittere, & summo in pretio habere, & cùm velit ipse eam nihil ampliùs esse quàm medium maximè idoneum, ad vltimum finem, Summumve bonum consequendum, excandescere illi quidem, vellèque eam esse ipsam non finem vltimum, siue summum bonum, & ipsi tamen idipsum, quod Epicurus, asserere. Ecce enim celebre apud ipsos est, αὐτάρκη τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν, μηδενὸς προσδεομένην, ὅτι μὴ Σωκρατικῆς ἰσχύος, *Sufficientem ad fœlicitatem, nullare indigentem, nisi Socratico robore*: seu, vt Cicero locum habet, *Virtutem ad beatè viuendum se ipsâ esse contentam*. Ecquis autem ex hoc dogmate non intelligat, esse Virtutem non summum bonum, vltimumve finem; sed medium, quod ad consequendum ipsum summum bonum, vltimumve finem ita conferat, vt sufficiat ipsum, nec alterius medij consortio indigeat? Ergo non proinde ipsam beatam vitam, seu felicitatem, cui habendæ virtus inseruiat, esse concludas & summum bonum, & vltimum finem; quòd tale bonum, ac talis finis sit non propter se, non verò ad aliquid aliud deinceps habendum comparetur? An verò viuere beatè, seu feliciter, aliud esse possit, quàm iucundè, suauiter, delectabiliter, & (vt summum præcipuum adiiciam) cum voluptate viuere, arbitrio cuiusque iudicandum permitto. Vtrumque sanè Stoici non tam ingenuè, quàm Aristoteles, agunt, qui [illegible] permittam voluptatem esse felicitati annumerandam, & continuationem felicitatis [illegible] per ipsam augeri, [illegible], haud dubiè tamen, & beata vita absque iucunditate, & incitamento esse intelligeretur, aut foret; planè defunctam facerent, neque in illo sese tam arduo virtutis monte conscendendo tot assumerent molestias, nisi amœnitatem putarent in vertice constituere. Quid quod ipsemet Seneca, cùm, vt inox videbimus, dissideret re, maluit felicitatem

felicitatem

felicitatem, vt iam antè retulimus, ἡδονὴν ἀμεταμέλητον, *voluptatem, cui nulla subsit pœnitentia*, definiit; & Antisthenes quoque Cynicorum parens, ex quo Stoicorum dogma promanauit, vtcumque fuerit tam seuerè professus praeoptare se μανῆναι, ἢ ἡσθῆναι, *insanire, quàm voluptate affici*; censuit tamen apud Stobæum, *tenandum esse eas voluptates, non quæ labores, aut molestias præcedunt, sed quæ consequuntur*. Enimverò, vt pleniùs constet, quæ voluptas etiam vitam Cynicam, quam illi esse austeram quidem, sed beatam tamen volunt, comitetur, audiendus est adhuc Tyrius Maximus, quo nemo illam meliùs in ipso Diogene descripsit. Is igitur, *Illam verò, inquit, ipsius Diogenem, quid aliud in dolio, quàm voluptas iuuecit? Nam licet coniecit & virtus, quamobrem tamen voluptatem à ratione alienam facit: Haud secus delectatus est dolio Diogenes, quàm Babylone Xerxes. Haud secus polenta, ac fallentre pane, quàm exquisito condimento Smindyrides. Haud secus fontibus vndecumque manantibus, quàm Choaspe fluuio Cambyses. Haud secus Sole, quàm purpureis indumentis Sardanapalus. Haud secus baculo, quàm hastâ Alexander. Haud secus perâ, quàm thesauris Crœsus. Quod si voluptates cum voluptatibus compares; sunt profectò illæ Diogenis potiores. Nam illorum quidem voluptatibus dolor se vndequaque intermiscuit. Lamentatur Xerxes deuictus; luget Cambyses vulneratus; flet Sardanapalus exustus: angitur Smindyrides expulsus: lacrymatur Crœsus captiuus: dolet Alexander bellare prohibitus: Diogenis autem voluptates sunt & lamenti, & gemitus, & lacrymarum, & doloris expertes. Tu verò, quæ illius sunt voluptates, labores seu molestias vocas: Diogenem nimirum tuo metiris pede, prauâ mensurâ, scilicet: nam tu ipse quidem doleres, si ea faceres, ex quibus nihilominùs Diogenes voluptatem capit. Quin etiam affirmare ausim, neminem deperiisse magis voluptatem, quàm Diogenem. Domum non habuit, molestissima est familiæ cura. Ciuilem administrationem non attigit: anxietatis plenum negotium. Haud est expertus nuptias: de Xanthippe audierat. Non educauit liberos; perspexerat difficultates. Verùm depulsâ omni molestiâ, plenus libertate, expers sollicitudine, absque metu, citra dolorem habebat vnam hominum vniuersam terram, quasi vnam domum, voluptatibus passim fruens incustoditis, patentibus, copiosis.*

Tertium est, etiam cæteros, qui aut videntur, aut etiam gloriantur se puro virtutis amore, & nullo sui, suæve voluptatis habito respectu, omnia facere, facere nihilominùs reipsâ propter voluptatem. Dicetur posteriùs inter Effata, de ea voluptate, ob quam Amicitia & expetitur, & variis officiis sic excolitur, vt vitam quoque ipsam pro amico amicus profundat; idque tametsi debere amicum in merâ eius gratiam, & habito nullo sui respectu amari obiiciant, ne quæstuosa esse, mercenariáque amicitia videatur. Idem porrò (vt illeic quoque ex Aristotele innuimus) dicendum occurrit de iis, qui sese pro Patriæ salute variis exponunt periculis, ac mortem etiam oppetunt, quam & indubiam, & quasi ipsis coram oculis habeant; vtcumque tempus non prouideant, quo, obitâ morte, voluptatem vllam persensiscant. Etenim, nisi ob futuram, quam persentiscant, voluptatem id faciant; faciunt nihilominùs ob præsentem, quâ perfunduntur, dum alacritate mirâ animantur, cogitantes parentes, filios, amicos, reliquos concineis libertatem inde adepturos, aut aliquam vtilitatem consequuturos; dum quàm grata sui memoria in ipsorum, inque totius posteritatis animis sit permansura, præsentiunt: dum trophæa, statuas, encomia non defutura prouident: dum se id, quod instat exiguum molestiæ, cum futura ingenti gloria; & breue id, quod superest vitæ cum ipsa sui nominis immortalitate isti commutatum prospiciunt. Atque id quidem, dum mors certa aditur: nam & alioquin donec spes euadendi superest, vide quid Torquatus adiiciat occasione maiorum suorum, ac eius speciatim qui hosti torquem (vnde familiæ nomen) detraxit; cùm obiecisset Cicero, illum voluptatis causâ non fecisse: *At id, ne feræ quidem faciunt, inquit, vt ita ruant, atque turbentur, vt earum motus, & impetus quò pertineant, non intelligamus: tu tam egregios viros censes tantas res gessisse sine causa? quæ fuerit causa, mox videro: interea hoc tenebo, si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio pulcra sunt, fecerint, virtutem his per seipsam causam non fuisse. Torquem detraxit hosti: & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adiit: in oculis quidem exercitus. Quid ex eo consequutus est? Laudem, & caritatem, quæ sunt vitæ sine metu degendæ præsidia firmissima.* Vide quid & Seneca habeat, *Nunquam tibi, inquit, æquale adhuc (quod solum honestum bonum) videbitur, nisi animum alleuet, & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriare, & salutem omnium ciuium tuâ redimas, an porrecturus sis ceruicem non tantum patienter, sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Republica morieris: etiam si non statim facturus hoc eris, cùm scieris tibi esse faciendum. Interdum ex re pulcerrima magnum gaudium etiam tempore breui, ac exiguo capitur. Et quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat; ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat; & vir fortis, & iustus, cùm mortis suæ pretia ante se posuit libertatem patriæ, salutem omnium, pro quibus dependit animam; in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum, & vltimum præstat, nihil cunctatus, desiliet in mortem, facere rectè, piéque contentus.* Quin etiam idem dici potest de iis Parentibus, qui morte quoque suos filios plectunt; tametsi videantur se multis magnis priuare voluptatibus; vt obiicere pergit Cicero de eodem Torquato, cùm securi filium percutiens, ius maiestatis, atque imperij prætulit naturæ, patrióque amori. Etenim, qui eò deducuntur, eam filiorum suorum indolem agnoscunt, vt sibi, ipsisque præstet eos mori, quàm viuere; nam sibi quidem fore ab illis continenteis molestias, & dedecus

Eandem bonum pariet Virtus ipsa æternâ.

1. de Fin.

Ep. 76.

Quodnam bonum pariat Virtus ipsa Moralis.

eorum perpetuum in se quoque redundaturum. Quare vt longè satius, ita longè iucundius ducunt, pariendi dolore futuras molestias, infamiamque redimere, & quod probrosum patratum fuerit, illustri facto quasi purgare; quàm lenocinante animi mollitie, in miseriæ quasi barathrum immergi. Itaque voluptas hæc est, quam, vt sese ab illo existimant, sequuntur. Vide etiam rursus quid ille, *Filium morte multauit: si sine causa, nollem me ab eo ortum tam importuno, tamque crudeli. Sin vt dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam, exercitumque in grauissimo bello animaduersionis metu contineret, saluti prospexit ciuium, quâ intelligebat contineri suam.* Ne specialia plura congeram, id attingo solùm, quòd reputant multi virtuti nimium detrahi, dum esse dicitur propter aliud. Inferunt enim exinde sequi, vt virtus sit in genere vtilium, quod ab honestorum genere est diuersum; sicque fore, vt propriè ipsâ dicamur vti, non frui, quòd fruitio non sit, nisi earum rerum, quæ & propter se, & honestæ sunt, quo modo ait Cicero *non parandam solùm, sed etiam fruendam sapientiam esse*, dicente aliunde B. Augustino, *iniquum fieri hominem, cum fruitur vtendis, aut vtitur fruendis.* Veluntamen, vt concedatur quicquid est propter aliud, posse quodammodo dici vtile; negatur tamen quicquid est vtile, ad illiberale illud genus spectare in quo pecunia primas tenet, & honesto opponitur; quatenus ipsum quoque honestum suam vtilitatem, verùm liberalem, sortitur; cùm Cicero etiam aliique demonstrent nihil verè vtile esse, nisi id, quod honestum est. Quare & cùm ex hoc genere habebitur virtus, nihil ipsi propterea decedet, neque nos dicemur eâ vti, eo modo, quo vti dicimur pecuniâ; neque non frui, eo modo, quo quasi re honesta frui dicimur, dum ex ea capimus voluptatem. Fauet certè idem S. Doctor, cùm verba ipsius alio loco hæc sunt; *Frui dicimur ea re, de qua capimus voluptatem; vtimur ea, quam referimus ad id, vnde voluptas capienda est. Omnis itaque humana peruersio est, quod etiam vitium vocatur, fruendis vti velle, atque vtendis frui.* Et rursus: *omnis ordinatio, quæ virtus etiam nominatur, fruendis frui, & vtendis vti; fruendum est autem honestis, vtendum verò vtilibus*, &c.

5. con. 2. de fin. tract. c. 78.

lib. qq. 83. q. 30.

At inquies, id, quod vniuersè de Virtute dicitur, dici non etiam potest de ipsa pietate in diuinum Numen, siquidem non videtur posse sincera esse pietas, nisi Deus purè, ac præcisè propter seipsum & ametur, quia infinitè bonus sit, & colatur, quia infinitè excellat; nullatenus verò qui amat, & colit, ad se, suumve commodum, suamque voluptatem respiciat. Ego verò, absit pietati cuiusquam detractum contendam. Cùm sint, qui non modò id faciendum suadeant (fierique adeò posse supponant) sed etiam, vt fidem quærant dogmati, obiectionemque præoccupent, se id facere confidant, & iactent; ipse sanè neque inuideo, neque contradico; quin etiam & probo, & exosculor eam beatitatem, quâ seu ipsi, seu alij tantam cælitùs gratiam consequuntur. Scilicet hoc diuinum donum, ac supra naturam reputandum est, vt quis se ad Deum hac ratione amandum, colendumque accingere possit. Ast heic agitur de pietate, seu vniuersè de virtute, quæ secundùm naturam est, iuxta quam quicquid homo agit, quodam cum respectu ad seipsum agit. An licent vero addere Deum ita sese huic naturæ infirmitati accommodasse, vt cùm in Sacris Litteris vix vllum extet monumentum, quo illud istorum dogma exprimatur, crebertima tamen occurrant, quibus commendantur, qui Deum ideò multum amant, quia multa peccata dimisit, multumve gratiæ contulit; qui & diligant propter spem, quæ ipsis reposita in Cælis est; & officia varia charitatis exercent, & persequutionem patiuntur, fidem seruant, & cali regnum sibi præparatum ab ipsa Mundi constitutione; ob mercedem copiosam, quæ in Cælis manet; ob coronam iustitiæ, quam Deus diligentibus se reposuit, &c. Ex quibus, aliisque effici videtur, non improbari, si quis respiciat ad æternas illas delicias, quibus est futurum, vt olim, si Deum amârit, cùm eo [illegible] fruatur. Nam & quod filium, potiùs quàm seruum in diuina familia deceat agere, [illegible] obstat, quin dicere liceat, ideò filium magis amare parentem, quàm seruus amet dominum, quia & ampliùs ab eo accepit, & insuper hæreditatem accepturum se ab eo sperat. Alioquin certè si se ab eo exhæredatum iri peruosset, & seruus se hæredem iri institutum consideret; quæso vtrius amor futurus esset vehementior? Ac non testor quidem Homines conscientiam quid acturi essent, si Deus amari, & coli contemnens, nihil prorsus ipsos amatores, cultoresque sui curaret; nihil beneficij illis conferret; nullum rerum æternarum sperandum bonum faceret? Nimirum quasi agricultura respondetque bona fide sint, nihilo secius amantes, venerantesque Dei forent. Verùm sanè graue non sit, si rogentur, id ne solum non faciant, quia Deum ea ratione ament, ipsique seruire suauissimum sit; suauissimamque adeò ducant mentem sic habere in Deum comparatam; vt ob ipsum planè, nullo verò modo sui curâ faciant. Suauitas hæc certè ab eo non excluditur, qui suaue esse dixit iugum suum, hoc, est legem suam, cuius caput est, vt ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, ex totis viribus diligamus Deum. Et certè huiusmodi dilectio sine libentia, sine voluntate suauiter affecta, quâ Deus ad se suive dilectionem nos trahit, non est; iuxta illud videlicet, *Trahe nos post te; curremus in odorem vnguentorum tuorum*: Præclarè profectò idem Doctor sanctus, *Parum est, inquit, volontate trahi: etiam voluptate traheris. Quid est trahi voluptate? Delectari in Domino.* Et statim, *si Poetæ licuit dicere,*

——— *trahit sua quemque voluptas;*
non necessitas, sed voluptas, non obligatio, sed delectatio: quantò fortiùs dicere debemus trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, beatitudine, iustitia? Et posteà: *Ramum viridem ostendis oui, & trahis illam; nuces puero, & trahitur. Si ergo trahit sua quemque voluptas; non trahit reuelatus Christus à Patre? Ecce quomodo trahit Pater: docendo delectat*, &c. Porrò idem quoque licebit propositione [illegible]

cere,

cere, si forte fiuentem sibi hac in parte Epicurum obiiciant, cùm dicitur à Seneca *Deum colere, nulla spe, nullo pretio inductus; sed propter eius maiestatem eximiam, supremamque naturam.* Quippe neque ipse eam voluptatem, quam ex illo cultu persentisceret, exclusam voluit. Tametsi ista obiter.

Huc-vsque fuit ratio, seu mavis, rationis confirmatio ab Eudoxo quoque deducta, qua conficitur ideò Voluptatem esse summum bonum, seu vltimum finem, quòd sic expetatur propter se, vt cætera omnia expetantur propter ipsam. Illa superest heic paucis dicenda, quam Eudoxus quoque apud Aristotelem attigit; ea nempe, quæ ex Voluptatis cum Dolore opposito comparatione desumitur. Non est verò, cur aliis verbis quàm ipsi Torquato tributis dicatur, cùm illam præsertim sic amplificet, vt voluptatis statum, qui summè optandus, & doloris, qui summè fugiendus videatur, proponat. Verba itaque Torquati hæc sunt: *Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facilè perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore voluptatibus; nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possimus dicere? Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quòd mors sensu careat: dolor, in longinquitate leuis; in grauitate breuis soleat esse; vt eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. Ad ea cùm accedit, vt neque diuinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque assidua recordatione lætetur: quid est, quod huic possit, quod melius sit accedere? Statue contrà aliquem confectum tantis animi, corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt: nulla spe proposita, fore leuiùs aliquando, nulla præterita, nec præsenti, nec expectata voluptate: Quid eo miserius dici, aut fingi potest? Quod si vita doloribus referta maximè fugienda est, summum profectò malum est, viuere cum dolore: cui sententiæ consentaneum est, vltimum esse bonorum, cum voluptate viuere. Neque enim habet nostra mens aliud quidquam, vbi consistat, tanquam in extremo; omnesque & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur, nec præterea est res vlla, quæ aut sua sponte naturam sollicitare possit, aut frangere.* Respondet ad hæc Cicero post-modùm; ac primùm sic infit: *At quàm pulchrè dicere videbare cùm ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata voluptate: & quærebas quis, aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret? Deinde concludebas summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem.* Tum verò subiicit exemplum, quale fingere potuisset Torquatus, viuentis beatè, seu in cumulata voluptate hominis. *Lucius*, inquit, *Thorius Balbus Lanuuinus, quem tu meminisse non potes; is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, qua non abundaret. Erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus. Ita non superstitiosus, vt illa plurima in sua patria, sacrificia, & fana contemneret; ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob Rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem valetudinis; vtebatur iis exercitationibus, vt ad cœnam & esuriens, & sitiens veniret; eo cibo, qui & suauissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino & ad voluptatem, & ne noceret: cætera illa adhibebat, quibus demptis, negat se Epicurus intelligere quid sit bonum. Aberat omnis dolor, qui si adesset, nec molliter ferret; & tamen Medicis plus, quàm Philosophis vteretur. Color egregius, integra valetudo, summa gratia: vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat.* Subinde autem sic excipit, oppositum illi exemplum apponens. *Ego huic, quem antepono, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus, nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere, quem quidem, cùm sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem quam hosti dederat, ex patria Carthaginem reuertisset, tum ipsum, cùm vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus, beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat: bis Consul fuerat; triumphârat; nec tamen sua illa superiora tam magna, nec tam præclara ducebat, quàm illum vltimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat; qui nobis miserabilis videtur audientibus; illi perpetienti erat voluptarius. Non enim hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco, comite leuitatis; sed sæpe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati.* Hæc Cicero, qui vt nihil aliud, saltem, cùm illum Reguli casum aliis miserabilem visum, ipsi voluptarium describit, non malè ea comprobat, quæ sunt antecedenter dicta. Enimverò vt de exemplis inter se collatis dicamus; cùm non videatur Thorius Balbus probandus fuisse in omnibus, qui ne Epicuro quidem probaretur; at videtur tamen difficile capiu, fuisse Regulum illo beatiorem. Et pompam quidem verborum video, quibus exaggerari solet commendata illa virtus Reguli, attamen ipsius historiam, circumstantiasque varias bona fide considerans, sinceréque expendens, rem ipsam non perinde video. Certè & quamvis Seneca dicat, *nunc ea vitia in possessionem generis humani venisse, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci, quàm Mecœnates vellent*; longè tamen abfuit Mecœnas, vt fuerit circa Felicitatem cum ipso Thorio comparandus.

Inuidiosam fortè rem faciam, si paullò vberiùs circa Regulum rem deduxero, quoniam videri potero audaci nimis paradoxo decantatissimæ virtuti, gloriosissimæque famæ velle quidpiam detrahere; at fortè etiam rem gratam faciam, si cùm nihil detractum velim neque fidei, qua ad Carthaginenses rediit, neque constantiæ, qua cruciatus pertulit, rem gestam enarrem, ex qua, quid induci probabiliter possit, euadat conspicuum. Itaque recitat Polybius Regulum postea abiectus Carthaginenses feliciter gestas, cùm ipsa tamen

Lib. de vita beat. c. 13.

Lib. 1.

Ibid.

Quodnam bonum pariat Virtus ipsa liberalis.

lib. de provid. cap. 3.

lib. 1. hist.

urbe nondum potiretur, sollicitosque interea foret, ne adveniens Roma Consul gestorum gloriam præciperet, ita fuisse illos hortatum ad pacem, ut missis ad se viris primariis, quibuscum de ea ageret, conditiones ipsis proposuerit, quibus non poterant duriores, si redacti jam sub nutum fuissent, obtingere. Re proinde infectâ, Carthaginenses delecto in ducem Xanthippo Lacedæmonio, id commisisse cum ipso prælium, quo & devictus, & cum quingentis fugiens, captus vivus fuit; insigni documento, ne nimium fortunæ prosperæ fidatur. *Siquidem ille*, inquit Polybius, *qui paulo ante nullum miseris ordia locum dabat, neque ullam afflictis veniam concedebat; mox ad eorum pedes pro sua salute supplicaturus deductus fuit.* Subiicit Polyænus *iurasse Carthaginensibus Regulum, se, si ab ipsis dimitteretur, persuasurum Senatui, ut bellum componerent; sin autem persuadere non posset, ad eos reversurum:* & Appianus addit *missum cum legatis, ut aut pacê impetraret, aut reverteretur.* Cicero aliam causam scribit, *iuratum* videlicet *missum, ut nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem:* sed Liviana Epitome utramque causam complectitur; *missum scilicet, ut de pace, & si eam obtinere non impetraret, de captivis commutandis ageret, iure iurando adstrictum, rediturum se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset.* Cum Romam igitur venisset, pergit Polyænus *illum Senatui persuasisse contrarium* (pacem scilicet non ineundam) *& tantò magis quantò & Carthaginensium imbecillitatem, & modum, quo possent expugnari, detexit.* Cicero autem, *Reddi, inquit, captivos negavit esse utile, illos adolescentes esse, & bonos duces, se iam confectum senectute.* Ex Epitome verò utriusque negandi Senatui auctor fuit: & ex ipso Floro, *censuit, ne pax fieret, nec commutatione captivorum reciperetur.* Non videtur id tamen coràm, in ipso Senatu egisse, sed coràm duntaxat mandata exposuisse: verba siquidem Ciceronis sunt: *In senatum venit; mandata exposuit; sententiam ne diceret recusavit. Quamdiu iure iurando hostium teneretur, non esse se Senatorem.* Et quamvis subiiciat *illud etiam negavisse illum, reddi captivos esse utile*, &c. id tamen, & quod apud Agellium Tuditanus habet dixisse illum in Senatu, intelligi videtur dictum Senatoribus clanculum: alioquin enim dixisset in Senatu, ipse non Senator, ut aiebat, sententiam. Quo minùs verò dubites, scribit ecce Appianus id cum egisse *in conspectu clam, seu occulte; non sanè cum quibuslibet, sed cum iis tantum Patribus, cum Romanorum primariis duntaxat, ne à bello desisterent.* Itaque, *Cum, ut Cicero inquit, cum valuisset auctoritas, captivi retenti sunt* paxque adeò infecta fuit, *ipseque Carthaginem rediit.* Neque tacendum interim est, quod memoratus Tuditanus subdit, *illum, scilicet, cum suaderet, ne captivi cum Carthaginensibus permutarentur, id quoque addidisse, venenum sibi Carthaginenses dedisse, non præsentaneum, sed eiusmodi, quod mortem in diem proferret; eo consilio, ut viveret, quoad fieret permutatio; post autem grassante sensim veneno contabesceret.* Neque etiam tacendum puto quod de eodem Eutropius habet, *Victi Carthaginenses, inquit, pacem à Romanis petierunt, quam cum Regulus nollet, nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium à Lacedæmoniis petierunt, & duce Xantippo qui à Lacedæmoniis missus fuerat, Romanorum Dux Regulus victus est ultima pernicie. Nam duo tantum millia ex omni Romano exercitu refugerunt; quindecim millia cum Imperatore Regulo capta sunt, triginta millia occisa; Regulus ipse in catenas coniectus. Post hæc mala Carthaginenses Regulum ducem, quem ceperant, petierunt ut Romam proficisceretur & pacem à Romanis obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille Romam cum venisset, inductus in Senatum nihil quasi Romanus egit, dixitque se ex illa Die, qua in potestatem Afrorum venisset, Romanum esse desiisse. Itaque & Romanis suasit ne pax cum Pœnis fieret; illos enim fractos tot casibus, spem nullam habere, se tanti non esse ut tot millia captivorum propter unum se & senem & paucos qui ex Romanis capti fuerant, redderentur. Itaque obtinuit; nam Afros pacem petentes nullus admisit. Ipse Carthaginem rediit, offerentibusque Romanis ut eum Romæ tenerent, negavit se in ea urbe mansurum, in qua postquam Afris servierat, dignitatem honesti Civis habere non posset.* De eodem Sextus Aurelius Victor, *legatus*, inquit, *de permutandis captivis Romam missus, dato iure iurando, ut si non impetrasset ita demum rediret, in Senatu conditionem dissuasit, reiectisque à se coniuge*, &c. unde & Horatius,

Fertur pudicæ coniugis osculum
Parvosque natos ut capitis minor
A se removisse & virilem
Torvus humi posuisse vultum:
Donec labantes consilio Patres
Firmaret auctor nunquam aliàs dato,
Interque mœrentes amicos
Egregius properaret exul.
Atqui sciebat quæ sibi Barbarus
Tortor pararet, non aliter tamen
Dimovit obstantes propinquos
Et populum reditus morantem,
Quam si clientum longa negotia
Diiudicata lite relinqueret
Tendens Venafranos in agros
Aut Lacedæmonium Tarentum.

Inter verò fragmenta Diodori Siculi & ex interpretatione clarissimi Valesii de eodem Regulo hæc habentur, *Quis verò imprudentiam & arrogantiam Attilii Reguli non magnopere improbet? qui cum secundam fortunam, quasi quoddam grave onus ferre minimè potuisset, & se ipsum maxima laudis fructu privavit, & patriam in gravissima discrimina coniecit. Cum enim pacem gloriosam populo Romano, Carthaginensibus autem turpem, atque abiectam ferre potuisset, ac præterea maximam clementiæ atque humanitatis gloriam referre, horum quidem omnium rationem nullam duxit; sed afflictorum calamitati superbè insultans, huiusmodi conditiones pacis imposuit, ut & Numinis indignationem commoverit, & victos acerbitate implacabili ad sese fortiter defendendum compulerit. Itaque ob illius culpam statim tanta rerum commutatio exstitit ut*, &c. Et mox *Neque verò minima calamitatis pars interim*

Margin notes, left: Quodnam bonum parias Virtus ipsa Moralis. — lib. 8. Strateg. — lib. de bell. Pun. — 3. offic. — in lib. 18. — lib. 2. — lib. 6. cap. 4. — lib. 2. Rom. hist.
Margin notes, right: lib. 3. od. 5. — lib. 23.

carcerem auctorem malorum vertit, siquidem ille pristinam suam gloriam multo maiori ignominia atque infamia obscurauit, suaque infelicitate aliis documento fuit, ne in prosperis rebus insolentia efferantur; quodque est grauissimum, quia non calamitatibus insolauerat, eorum contumeliam & licentiam perferre est coactus, cum veniam ac miserationem, qua afflictis impendi solet, sua ipsius causa praecidisset, vnde etiam illud Ouidij,

Vel qua qui rediens Romanus turpe putauit
A Duce Punico pertulit ipse feras.

Et haec quidem habent probati Authores.

Iamque quod infecta quidem re Carthaginem redierit, fidemque carnificibus seruarit, non potest hoc sanè non esse commendatione dignissimum: at quid vbi Romam accessit, id ipsum-met dissuaserit, quod se persuasurum iurarat, qui perinde esse laudabile possit, cum manifestum periurium sit? Saltem, si mandata nudè exposuisset, & neque suasisset, neque dissuasisset; videri res posset tolerabilis; at tam apertè religionem iurisiurandi temerare, qua tandem ratione excusari valeat? Nam & quod egerit clanculum, ne legati, putà, rescirent, ad Poenosque suos referrent; malae fidei suspicionem auget. An forsan patriae salutem, atque gloriam causaberis? At, est Patria quidem consilio, fortitudineque iuuanda; non tamen malis artibus, ac perfidia; neque debet quis, vt ciuis bonus sit, non esse vir bonus. An dices illum *iurasse lingua, mentem gessisse iniuratam*, vt apud Euripidem est? Atqui istud aliud nihil est, quàm latebra quaesita periurio: omninoque, vt habet alioquin idem Cicero, *Quod ita iuratum est, vt mens deferentis conceperit fieri oportere, id seruandum est.* Nam, vt praeclarè sequitur statim, *non falsum iurare peierare est, sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere, periurium est.* Quò spectat & illud, quod alibi habet de maiorum diligentia, *qui primùm, inquit, iurare EX SVI ANIMI SENTENTIA quemque voluerunt; deinde ita teneri, SI SCIENS FALLERET, quòd inscientia multa versaretur in vita.* Nempe illi vsum praeclusum voluerunt praetexendi excusationem, quae sit tantopere à candore, simplicitate, bona fide, aliena. Vt praeteream, si admittatur, licere illaesa conscientia, vnum mente concipere, aliud voce efferre: hoc ipsum esse admittere, licere reipsa mentiri, tecque ipsa fallere audientem; vnde & omnis fides sit merito iure habenda suspecta, & consequutura proinde sit rerum humanarum confusio. An licuisse dices, quia Carthaginenses erant ipsimet fidei datae inobseruantes? At, non quia tu malus es, debeo ego esse non bonus; alioquin enim, quid iam me inter, ac te erit discriminis? Aduersus perfidos cautione, aut vi aperta agendum est; at cum detrimento datae fidei agere cum nemine licet. Sanè &, vt variae rerum vices sunt, sic incidere rursùs occasionem, vt nos sacramento, obstrictioneve fidei à periculo eximamus; quonam modo id assequemur, si opinionem fecerimus fore, vt ipsam, si expedit, violemus? Omnino igitur, aut non promittendum, aut standum ipsis promissis est. Atque istaec quidem, quatenus fecisse Regulus videtur praeter fidem datam. An verò etiam obiicere aliunde quis possit, quatenus datam fidem seruauit, institutisse illum ideò facere, quòd redire aggressus, reputari posset debitè eam seruasse, tametsi non confideret se eò vsque esse victurum, quovsque Carthaginem perueniret, & iurisiurandi violati poenam lueret, ob argumentum ex veneno (vt apud Tuditanum edisseruit) desumptum? An, tametsi eò peruenisset, praesumpsisse eum fore, vt Carthaginenses non propterea in se saeuirent, ne talionis poena à Romanis in captiuos exigeretur; vti & exacta deinceps fuit, cùm *liberis Reguli dediti fuere nobilissimi captiui, & ab iis armario mucronibus praefixo, destinati, eadimque insomnia cruciati interierunt*, vt apud Agellium habet Tubero? Quo loco videan Regulo praeoptanda fuerit illorum pernicies saluti illorum quingentorum Romanorum militum, quos secum captos, paribus secum suppliciis implicuit? An, nisi quid tale praesumpsit, pertulisse eum tamen rotimere quibusuis suppliciis (*omnibus suppliciis extinctum* dicit Eutropius) insignem quamdam gloriam, cuius desiderio exardesceret, facto documento huiusce affectus, siue ambitionis ex eo, quod dicentem Polybium iam audiuimus?

Attamen seu ista, seu alia quispiam fuerit requisiturus; requisierim ego solùm cohaerenter, quantam esse Reguli maior, quàm Thorij Balbi felicitas potuerit, cùm ea ratione torqueretur, quae à Tuberone mox citato describitur. *In atras, inquit, & profundas tenebras eum claudebant, ac diu post, vbi erat visus Sol ardentissimus, repentè educebant, & aduersus ictus Solis oppositum continebant, atque intendere in Solem oculos cogebant; palpebras quoque eius, ne conniuere posset, sursum ac deorsum deductas insuebant.* Addit Cicero, illum fuisse *resignatum in machina, & resectis palpebris vigilando enecatum.* Neque Valerius Maximus secus: *Carthaginienses, inquit, Attilium Regulum palpebris resectis machinae, in qua vndique praeacuti stimuli eminebant, inclusum, vigilantia pariter & continuo tractu doloris necauerunt.* Appianus machinam dicit Caueam *stimulos vndique exstantes habentem*; & Seneca *Arcam* appellat, *in qua fuerit clauis confixus.* Victorque *arcam ligneam, in quam conie ctus clauis introrsum actis, vigiliis, ac dolore punitus sit.* En autem vt Silius graphicè describat machinam hisce versibus:

Praefixo paribus ligno mucronibus omnes
Armantur lateris crates, densusque per artem
Textitur erecti stantisque ex ordine ferri
Infelix stimulus, somnisque hac fraude negatis,
Quascunque in flexus produxit tempore torpor
Inclinauit iners, fodiunt ad viscera corpus.

At inquies, Thorius voluptatem molliter quaesiuit; Regulus pro salute patriae tormenta delegit, ac fortiter tulit. Primùm tamen, non adeò mollis, voluptariusque fuit Thorius, quin exigente salute patriae, & ad bellum profectus fuerit, & in ipsa acie ob

Sigillum bonum praeter Virtute ipsa laudatur.

loc. cit.

orat. in Pis.

lib. 9. cap. 2.

loc. cit.

Epist. 67. & de tranq. 15. lib. 6.

lib. 3. ode 5.

lib. 13.

Quidnam bonum pariat Virtus ipsa attralis.

Rempublicam intersectum, vt vel ipsemet Cicero narrauit. Deinde, nihil commisisse Thorium legitur, quod sibi iure exprobraretur, vt Carthaginenses videntur potuisse exprobrare ipsi Regulo, obiicientes nempe illi malam fidem, facinusque eo candore indignum, quem in ipso præsumpserant, ac eâ fiduciâ, quâ fidei suæ eum permiserant, tum id acturum, quod pollicebatur, ipsum alioquin non dimissuri, si voce aut nutu non acturum significasset. Certè & videntur Carthaginenses non aliam ob causam excruciasse illum adeò exquisitis, grauibúsque suppliciis, quàm quia contra fidem, iusiurandúmque dissuasisset pacem, captiuorúmque commutationem. Nam si perspectam quidem habuissent, nihil fuisse ab eo prætermissum, quò minùs vtrumque, aut alterum perageretur, ac nullateros per ipsum stetisse, quin satis ipsorum votis fieret, qui verisimile sit eos esse potuisse adeò inhumanos, vt in eum bona fide alioquin reuersum, barbariem tantam ostentarent? Adhæc, vtrumque esse solatia in mediis tormentis cui possit mens sibi bene conscia, eáque opinio, quòd & in salutem multorum, & dignitatis, honestatisque tuendæ causâ illa patiatur, ac nihilo propterea videtur beatior, quàm si aliunde honestè viuens, neminem iniuriâ afficiens, quam-plurimis prodesse studens, ac omne viri, ciuisque boni officium adimplens, vitam iucundè transigat, seu voluptatis quam-plurimùm, molestiæ quamminimùm sentiat. Tandem, si quis sit ita comparatus, vt tuendi officij causâ nulla non pericula adeat, nullos non perferat labores, & sanguinem quoque, vitámque profundat, ac optione factâ duorum vitæ generum à Torquato propositorum, eâ quidem ratione, vt amplecti alterutram citra officij dispendium liceat; cedò, ecquisnam est istorum voluptatis conuiciatorum, dolorisque encomiastarum, qui præferendum posterius censeat, seriòque ipse illud velit?

1. Tuscul.

Consentaneum foret hoc loco paullò vberiùs confirmare esse Dolorem summum malum, quando istud fuit quasi antecedens, cuius, ex lege contrariorum, foret consequens, vt voluptas esset Summum Bonum: & maximè cùm, vt Cicero obseruat, non modò Aristippus antè, & Hieronymus pòst; sed ipse maximè Epicurus hanc sententiam defenderit. Veruntamen præter rationem ab ipso Torquato hypothesi factâ deductam; vt iam antè fuit declaratum esse omnem Dolorem suâ naturâ malum; ita, quâ deinceps ratione comprobatum fuit esse Voluptatem τὸ πρῶτον οἰκεῖον, *primum familiare*, seu *accommodatum*, atque idcircò Summum Bonum, eâdem confectum simul videtur esse Dolorem τὸ πρῶτον ἀλλότριον, *Primum alienum*, seu *incommodum* (sic enim vocat Epicurus) atque idcircò Summum Malum: quippe, cùm natura omnibus animalibus voluptatis inserens amorem, vnà, eademque operâ doloris odium inseuerit. Sunt ergo heic potiùs aliqua obseruanda; vnum, Epicurum nomine doloris, non illos solùm, qui dicuntur corporis dolores comprehendere; sed maximè etiam illos, qui animi; nam & ipse docet, ostenditque inferiùs esse animi dolores grauiores doloribus corporis, & paullò antè vidimus Torquatum in illa sua hypothesi assumere *aliquem confectum tantis animi, corporisque doloribus, quanti*, &c. Et certè, vt corporis dolor siue aliqua solutione continui (siue sectâ causâ externè infligatur, siue interne subeat) non est: sic neque animi dolor sit, quin sit ipsius quasi quædam solutio, seu quasi conuulsio, laceratio, distractio, &c. res pari ratione, ac in corpore ingrata, inimica, dura, aspera, molesta. Alterum, cùm Dolor esse summum malum Epicuro dicitur, non esse rem sic accipiendam, quasi quiuis dolor summum malum sit; sed quòd, cùm vel sint, vel habeantur multa malorum genera, vt præter Dolorem, Paupertas, Orbitas, Ignominia, &c. ipse dolor sit summum, maximúmve; adeò proinde, vt in hoc deinceps genere malorum, eadem gradatim minorum, maiorúmque distinctio sit, quæ ipsos inter dolores est; & vt non omnis dolor est summus, sic neque omnis sit summè malus, siue habendus summum malum. Causa autem, cur genus dolorum præ cæteris illis, malum dixerit, videtur fuisse, quòd cætera illa vocata mala extra nos sint, & cùm opinione solùm sint mala, opis nostræ sit, opinionem corrigere, præstareque adeò ne animum attingant, malèque afficiant: dolor autem in nobis sit, atque reipsâ malè afficiat, siue ab opinione independens sit, veluti dolor corporis, siue ab opinione pendeat, veluti dolor animi, quinetsi aucti, opinionem corrigendo, possit, ex quo tamen correctione opinionis neglecta, ipsi locum præbuimus, non minùs torquet, imò plerumque magis nos cruciat, quàm corporis dolor. Tertium, videri ex his posse externa illa non alia ratione esse respectu animi mala, quàm ignis, gladius, aliaque similia reputantur mala respectu corporis. Quoniam, vt ista sunt solùm mala, quatenus dolorem in corpore creant; sic infamia, orbitas, alia, mala sunt duntaxat, quatenus dolorem in animo pariunt. Ex quo intelligitur rationem ipsam quasi essentiam, naturamve mali esse positam in dolore; vt dictum est antè, essentiam, seu naturam boni positam esse in voluptate. Nempe, cùm vt Bonum est id, quod omnia appetunt; sic malum sit id, quod omnia refugiunt; oportet, vt quemadmodum, id, quod omnem rem appetibilem, atque adeò bonam facit, est ipsa voluptas, iucunditas, delectatio, &c. quæ ex illa percipitur; ita id, quod rem facit fugiendam, atque ideò malum, sit ipse dolor, molestia, asperitas, &c. quæ ex ea sentitur. Adeò vt perinde quemadmodum participatione iucundi omnia bona sunt, ita sint participatione doloris omnia mala; sicque, vt ratio, seu natura boni in ipsa iucunditate, seu voluptate per se est; pari iure ratio, seu natura mali in ipso dolore, seu molestia per se consistat. Quatenus, vt dictum est Virtutem, siue honestatem habere in se, vnde voluptatem pariat maximam; ita dici iure posse Vitium, siue dedecus, esse id, quod habet in se vnde maximum dolorem inducat.

Quare

Quare &, vt Virtutem, sine honestatem comitatur maximum bonum; sic Vitium, sine dedecus, comitatur maximum malum; sicque, vt Virtus, & honestas, inter illa, quæ ob summum bonum consequendum expetuntur, est amplectenda maximè; ita Vitium, ac dedecus, inter illa, quæ summi mali declinandi causâ fugiuntur, esse maximè deuitandum. Et certè, quantumvis sint quidam ignaui, ac molles, qui habentes cum Aristippo dolores corporis grauiores doloribus animi, non censeant animi dolorem, qui ex Vitio, aut dedecore est, esse aliquo corporeo grauiorem, sicque non penes animum, sed penes corpus esse malum summum; quisque tamen vir generosus, ac fortis cum Epicuro oppositum sentiens, Dolorem illum animi quovis corporeo grauiorem habet, sicque non penes corpus, sed penes animum esse Summum malum decernit. Postremùm videri Ciceronem, cùm causatur Epicurum dicentem dolorem esse summum malum, dictitum proinde, *maius esse malum mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus, in ipso enim dedecore, nihil esse mali, nisi sequantur dolores*: Videri, inquam, Ciceronem tum sic accepisse, quasi Epicurus dolorem solum corporis, non animi item intellexerit; ac tertiùs, quasi omnem vniuersè dolorem esse summum malum censuerit, non verò retentis in hoc genere variis gradibus, cùm cæteris illis ipsum compararit. Videri illum præterea non agnouisse aliud dici malum, quia ipsum per se malum est; aliud dici tale, quia est mali causa; ac idcircò posse & dolorem summum ex dedecore creatum dici summum malum per se; posse & ipsum dedecus, quatenus creat malum hoc summum. Nempe Epicurus loquutus est solùm de summo malo per se, ipse obiicit de summo malo vt causæ: cùm Epicurus alioquin distinctione admissa, negaturus non sit esse dedecus summum malum; & vtcumque videri circa distinctionem redarguendus valeat; idem tamen reipsa, quod & Cicero, & cæteri, dicturus sit, dedecus nimirùm esse summè fugiendum. Illud, possint-ne non sequi dolores ex dedecore, edisserendum speciatim est, vbi de iustitia clàm violata agendum erit. Vnum hic addo: dogma hoc nempe, videri maximè conforme Fidei Sacræ dogmati; quo vt summam felicitatem, summumve bonum ducimus frui olim in Cælo æternis deliciis, ita esse summam miseriam, summumve malum credimus, cruciari olim in Inferis, infandis illis doloribus ex ardoribus sempiternis.

CAPVT V.

Solum Sapientem Virtutem Moralem amplecti.

Hactenus dictum de Voluptate spectata generaliùs: superest pauca quædam deinceps de specialiùs sumpta dicamus; eâ nempe, ad quam se Sapiens reducit, tanquam *maximè naturalem*, *maximè obtentu facilem*, *maximè durabilem*, *maximè pœnitentiæ expertem*. Diximus iam antè eam esse Tranquillitatem animi & Indolentiam corporis: talem scilicet Epicurus, vt ex Alexandro iam retulimus, progressu temporis ἀνεπίβλεπτον (?), *concinnari*; hoc est, ex voluptatum massa veluti correcta, & turbulentioribus detractis, redacta in ordinem, quasi conformari, numerisque suis perfectam, rectéque constitutam haberi. Dico autem eam esse *maximè naturalem*; quia ipsa est, ad quam natura tendere vltimum videtur; cùm cæteras, quæ sunt in motu, idcircò instituerit, vt operationes ipsas faceret delectabiles; & operationes non tendere aliò, quàm ad hanc ipsam parandam voluerit. Instituit enim v. c. voluptatem, quæ in gustatu, vt ipsam comedendi actionem gratam redderet, animalque proinde ad eam eliciendam prouocaret; comestionem verò instituit, vt famem, seu dolorem illum, inquietumve, & molestum motum stomachi, cuisque sedaret. At ipsam sedationem, sedatumve statum, quasi finem vltimum habuit, summumque esse bonum instituit. Dico *obtentu facillimam*; quoniam in cuiusque potestate est, & affectus suos domare, vt tranquillam mentem possideat; & habere illa, quæ verè necessaria corpori sunt, vt illi indolentiam pariat; cùm &, si fortè in eo sit statu, vt hanc vtramque voluptatem obtinere perfectam nequeat, multò minùs in eo sit, vt obtinere cæteras possit. Dico *durabilissimam*; quia cæteræ momento constant, & quasi desultoriæ sunt; hæc verò vno tenore est, & nisi nostrâ culpâ, vix interrumpitur, aut perit. Dico *maximè pœnitentiæ expertem*; quandoquidem potest, ex cæteris quidem aliquid mali consequi; hæc verò prorsùs innoxia est, ac nullius damni inferendi causa. Et Cicero quidem primâ statim fronte litem Epicuro prolixam intendit circa attributam Tranquillitati, atque Indolentiæ Voluptatis vocem. Scilicet contendit Voluptatis nomine intelligendam solùm eam, *quam sensus iucunde accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur*; *hoc, qua sensus dulciter, iucundéque mouetur*; vel *quâ motu sit iucundus, & dulcis, quasi sensus hilaretur*, &c. Ac rursùs, cùm sint in natura rerum tria, vnum, cùm in voluptate sumus, alterum, cùm in dolore, tertium, cùm nec in dolore, nec in voluptate; *volumus, ac tertium iniuriâ in vnum confundi; ac esse planè aliud, in voluptate esse, & in dolore non esse*. Verùm, vt hoc loco cætera prætercam; id noto solùm Ciceronem non videri debuisse Epicuro facere de ipso nomine controuersiam. Fac enim non esse ex vsu verborum, vt status ille Tranquillitatis, atque Indolentiæ vocetur Voluptas; ecquid-nam prohibuit, quò minùs Epicurus, ipsum Voluptatem dixerit; & talem quidem, vt cum ea, quas cæteri mortalium voluptates vocant, non sint comparandæ? Id & semper licuit, & semper licebit doctrinæ causâ facere, & in isto quidem negotio, in quo, cùm Voluptas, & Bonum, siue expetendum, iuxta antè dicta, idem sint; hic status, quo nihil videtur expetibilius, ac melius, videatur posse maximè

Solum Sapientem Virtutem Moralem amplecti.

1. de fin.

1. de fin.

3. Tuscul.

Solam Sapid. & Virtutem Morali amplecti.

ne Voluptas conferri, ac dici. Quanquam, ne in hoc immorer, liceret fortè ipsum sibi Ciceronem opponere, cum de iis voluptatibus, quibus senectutem carere obiicitur, loquens, dicit, *Id carere iucundius esse, quam frui.* Et rursus, *Ergo*, inquit, *non desiderare, dico esse iucundius, quam frui.* Ne subiiciam quoque, quod statim post ait, *nihil esse otiosa senectute iucundius*: Verùm opponere ipsi praestat non modò Aristotelem, cuius expressa verba sunt, *ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει. Est in quiete magis, quam in motu voluptas*; sed Diuum etiam Chrysostomum, cuius ipsamet quoque verba ecce: Τί γὰρ ἡδονή ἐστιν ἄλλο, ἢ τὸ φροντίδος ἀπηλλάχθαι, καὶ φόβου, καὶ ἀθυμίας, καὶ πάντων τῶν τοιούτων; τίς γὰρ ἐν ἡδονῇ, εἰπέ μοι, ὁ μαινόμενος, καὶ σπαράττων, καὶ κατεχόμενος ὑπὸ ἐπιθυμιῶν πολλῶν, καὶ οὐδὲ ἐν ἑαυτῷ ὤν, ἢ ὁ τούτων πάντων ἀπηλλαγμένος, καὶ ὥσπερ ἐν λιμένι τῷ φιλοσοφίας καθήμενος; *Quid enim aliud Voluptas est, quam liberum esse à sollicitudine, metu, desperatione; ac praeterea passionibus huiusmodi non fieri obnoxium? vter enim, quaeso, in Voluptate est? is-ne, qui furit, agitatur, cupiditatibus percellitur multis, & ne sui quidem est compos; an ille, qui his omnibus fluctuationibus est immunis, & in Philosophia tanquam in portu sedet?* Accursus, ἐκείνην ἐγὼ τὴν ἡδονὴν ἀληθῆ φημι, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ οἰκείᾳ ᾖ καταστάσει, καὶ μηδενὶ τῶν σωματικῶν πάθει ἕλκηται καὶ διασπᾶται, *illam ego veram, germanamque esse Voluptatem dixerim, cum animus in recto est statu, nec vlla passione corporea distenditur, distrahiturque.*

Lib. de sen. 7. Ethic. 14. hom. 12. in Ep. 1. ad Cor.

hom. 1. in Ep. 1. ad Tim.

Illud videtur magis vrgere, quod à Cicerone obiectum, attinet ad rem, magis quàm ad vocem. Etenim Rationem illam Epicuri ex animalibus deductam facere nihil docet ad hanc Voluptatem, quae in stabilitate constituta est, & summum tamen bonum ponitur; quatenus infantes, & bruta non illam, sed illam, quae in motu est, appetunt. Locum eius integrum ecce, *A primo*, inquit, *ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, vt bonum; aspernatur dolorem, vt malum; de malis autem & bonis ab iis animalibus, quae nondum deprauata sint, ait optimè iudicari. Haec & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quàm multa vitiosa! Summum enim bonum, & malum vagiens puer vtra voluptate diiudicabit, stante, an mouente? Quoniam, si Diis placet, ab Epicuro loqui discimus, si stante; hoc natura videlicet vult saluum esse se, quod concedimus: si mouente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quae praetermittenda sit. Et simul non proficiscitur animal illud modò natum à summa voluptate, quae est à te posita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à bestiis, quae putat esse specula naturae, vt diceret ab his duce natura hanc voluptatem expeti nihil dolendi. Neque enim haec mouere potest appetitum animi, nec vllum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi (itaque in hoc eodem peccat Hieronymus) at ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus semper hoc vtitur, vt probet voluptatem natura expeti, quod ea voluptas, quae in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere. Qui igitur conuenit ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia, summum bonum ponere? Bestiarum verò nullum iudicium puto: quamuis enim deprauatae non sint, prauae tamen esse possunt. Vt bacillum aliud est inflexum, & incuruatum de industria, aliud ita natum, sic ferarum natura, non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura sua.* Verumtamen, vtcumque sit de Bestiarum iudicio, ferarumue natura, quae non nascitur quidem deprauata, sed ad finem suum consequendum rectè instituta, quaeque deinceps recto ductu, vbi dolorem ex defectu subortum sedauit, conquiescit; secus ac plerumque homines, qui opinione deprauati, desideria sibi, appetitum irritando, aut fingunt, aut faciunt, & in quo conquiescant, nihil habent: Vtcumque sit, inquam, de Brutis, & de Hominibus vt dicatur; constat quicquid obiicitur, ex insinuatis corruere. Nam in primis quidem natura instituit voluptatem stantem pro praecipuo fine; & operationi indidit, quasi medio ad hunc consequendum necessariam, voluptatem simul mouentem adhibuit, quia operatio exseratur alacrius. Vnde & quamvis siue homo, siue aliud animal videatur expressius, magisque disertè ad mouentem voluptatem excitari; non obstat hoc tamen, quin tacitè simul, reipsaque tendat ad stantem, idque ducente ipsa natura, quae eam habuerit, vt scopum primarium. Nam & quod Cicero contendit scopum primarium petitum esse, vt *saluum esse se* seu homo, seu animal velit; idem prorsus reipsa est. Siquidem cum dolor ex defectu cibi, v. c. natus, connotet quandam continuitatis solutionem, quae nisi inhibeatur, restituaturque, exitialis futura sit, idcircò natura prouidit, vt cibi assumptione talis inhibitio, ac restitutio fiat, ac vnà operâ doloris sedatio, incolumitasque paretur. Deinde, quia homo temporis progressu vitiis, vt plurimum, opinionibusque deprauatur, ac sic, ciens, quod aiunt, τὸ πάρεργον ἔργον, *appendicem opus*, ipsam voluptatem in motu, quasi praecipuum scopum habet, eâque abutens intemperanter, damnum sibi accersit, dum iacturam facit alius, quae in stabilitate est, quamque natura primariam fecit, vt proinde & molestia, dolorve sequatur, & poenitentia scelera; Idcircò voluit Epicurus ipsam Sapientiam succurrere, quae hominem doceat voluptatum *delectum, & ordinem colligere*, hoc est, vt habere appendicem, quae appendix est, tanquam opus, quae ipsum est opus. Nec verò propterea debet obiici, hoc esse, *naturam ab alia voluptate proficisci, in alia summum bonum ponere*, siquidem natura & ab vtraque proficiscitur, & in vtraque summum bonum ponit: sed ita tamen, vt aliam, quasi ἔργον, *opus*; aliam quasi πάρεργον, *appendicem, seu accessionem* habeat.

Parum curandum interim est, quod Cyrenaici apud Laërtium obiiciunt, illam Epicuri Voluptatem esse οἷον καθεύδοντος κατάστασιν, *constitutionem quasi dormientis*; & apud Clementem, νεκροῦ, *mortui*. Quippe non propterea voluit Epicurus Tranquillitatem, & indolentiam esse quasi merum torporem; sed voluit ponis Lib. 2.

potiùs esse statum, in quo omnes vitae actiones placidè simul, & iucundè peragerentur. Nam noluit quidem vitam Sapientis esse quasi torrentem, rapidumve flumen; at non ideirco tamen esse voluit quasi aquam restagnantem, & mortuam; sed potiùs quasi aquam fluuij tacitè, placidéque labentis. Ratarum certè eius sententiarum vna est, *Non augeri voluptatem dolore detracto, sed variari solummodò*; quasi sensus sit, post acquisitum tranquillum illum, dolorisque expertem statum, non posse quidem aliquid maius, aut cum eo comparandum requiri; sed interim tamen sinceras superesse voluptates, quibus status huiusmodi intemeratus manens variegetur; agri nempe instar, ex quo feracitatem adepto, varietas frugum demetitur, aut prati, quod soli bonitatem assecutum, incredibili quadam florum amoenitate variegatur. Nempe hic status est quasi fundus, ex quo omnis sincera voluptas colligitur, vnde & vel ex eo censeri potest summa voluptas, quòd sit generale quasi condimentum, quo omnis vitae actio quasi dulcoratur, quoque adeò omnis voluptas temperatur, grataque est: vt verbo dicam, sine quo, nulla voluptas est voluptas. Ecquid enim, quaeso esse gratum valeat, si aut turbulentus sit animus, aut corpus dolore vexetur? Tritum est illud.

Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis, acescit:

& vulgare Effatum est, *Quicquid recipitur, ita recipi, vt recipiens fuerit affectum:* Quamobrem oportet, vt si quis sinceras voluptates desideret, sese imprimis comparet illis sincerè excipiendis: quod tum demum fit, cùm huiusmodi status, quantum licet, acquiritur. Quantum licet, inquam; nam iuxta antè memorata, obstat conditio mortalitatis, ne ab omni parte esse beatis liceat; & felicitas illa summa omnis omnino perturbationis, dolorisque expers, omni omnino voluptatum genere cumulatissima, solius Dei est, eorumque quos transfert, pro sua illa bonitate immensa, in meliorem vitam. Adeò proinde, vt cùm in hac vita alij magis, alij minus perturbentur, ac doleant, id cuique sapere volenti enitendum sit, vt quantum per naturam, cuiusque imbecillitatem fas est, in eo statu se collocet, in quo possit quàm-minimum perturbationis, ac doloris sentire. Quippe hac ratione duo sortietur bona, ex quibus illud *Summum, Beatumque*, vt ex Epicuro Seneca inquit, componitur; quaeque fuêre semper à sapientioribus agnita, quasi sola vitae bona solida, & optanda,

Ὑγίεια, καὶ νοῦς ἐσθλὰ τῷ βίῳ δύο.
Sunt Sanitas, & Mens gemina vitae bona.

Et,

Optandum est, vt sit Mens sana, in Corpore sano.

Rursus autem, quòd Epicurus noluerit illam summam voluptatem esse quasi meram socordiam, priuationemve sensus, omnisque actionis, sine qua iuxta antedicta voluptatis notio non est; possent quidem res confirmari ex iis, quae ipse meditando, docendo, scribendo, amicorum curam gerendo peregit in hortis; verùm satis erit; imprimis heic apponere, quod Seneca habet, dum *Tria, inquit, genera sunt vitae, inter quae, quod sit optimum, quaeri solet: vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primùm deposita contentione, depositoque odio, quod implacabile diversa sequentibus indiximus, videamus, vt haec omnia ad idem, sub alio titulo perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est, nec ille, qui contemplationi inseruit, sine voluptate est: nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrùm aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur; nec hic sine contemplatione agit: nec ille Tertius, de quo malè existimare consensimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita & haec ipsa Voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit? cùm ipse dicat Epicurus aliquando se recessurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit paenitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur?* Similiterque illud quod habet in Epistolis, *Direxi oculos in villam*, inquit, *quae aliquando Vatiae fuit. In hac ille Praetorius dives nulla alia re, quam otio notus consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinij Galli, quoties Seiani odium, deinde amor merserat (aeque enim offendisse illum, quàm amasse periculosum fuit) exclamabant homines, O Vatia, solus scis vivere. At ille latere sciebat, non vivere. Multum autem interest vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc villam Vatia vivo praeteribam, quàm vt dicerem, Vatia hic situs est. Sed adeò, mi Lucili Philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam, si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus, &c.* Deinde, sat erit heic subiicere, quod Epicurus existimarit subnasci sponte ex isto statu eiusmodi cogitationem, qua sentiri nihil suauius possit; dum videlicet quis attendit, è quot procellis enaserit, quot declinarit, quibus alios adhuc colluctantes conspiciat; ipse in [illegible], *in profundissima quiete, quasi in portu omnino silente, tranquillaque consistens*; quemadmodum apud Plutarchum loquentem iam audiuimus. Repeto verò, vt subiiciam, quemadmodum Lucretius quoque tum eadem vtatur comparatione, tum alia imprimis statim, vt alias quoque retulimus.

Suaue, mari magno turbantibus aequora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem:
Non quia vexari quemquam est iucunda voluptas,
Sed quibus ipse malis careas quia cernere suaue est.
Suaue etiam belli certamina magna tueri
Per campos instructa, tua sine parte pericli:

ac deinde pergat:

Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantis quaerere vitae:

Certare

Otium Sapi- [illegible]

Epist. 55.

lib. 1. 2. Strom.

Solum Sapientem Virtutem Moralē assequi.

Certare ingenio, contendere nobilitate,
Nocteis, atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes, rerumque potiri.

Et quò minùs dubites mentis sensum comprehendi, vbi ad corporis indolentiam tranquillitas mentis adiicitur, ecce subiicit statim pòst,

——— *Nonne videre'st*
Nil aliud sibi naturam latrare, nisi vt cui
Corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur
Iucundo sensu, curâ semota, metúque?

Vt primis autem de ipsa Tranquillitate quidpiam dicamus, repetendum est, non intelligi hocce nomine torpentem quamdam socordiam, seu otium iners, & languidum; sed, vt Cicero ex Pythagora, Platonéque interpretatur, *Placidam, quietamque constantiam in animi parte rationis participe*, quàm Democritus quoque ex ante-dictis, appellauit ἀθαμβίαν, & δίκην, quasi dicas, *probam, & laudabilem, siue æquabilem, ac lenem constitutionem animi*; quòd per ipsam animus adeò sese bene, compositéque habeat, vt siue rebus gerendis sese applicet, siue ab illis vacet; & siue prosperam fortunam, siue aduersam experiatur, vno semper tenore constet, sitve semper similis sibi; & neque gestiente lætitia, neque deprimente ægritudine, neque vlla id genus alia perturbatione commoueatur; ex quo eadem Tranquillitas, seu constitutio animi, dicta Epicuro, & aliis ἀταραξία, ἀοχλησία, γαλήνη, &c. vt superiùs quoque attigimus. Sunt Scilicet, *Vt maris Tranquillitas intelligitur* (quæ Ciceronis verba sunt) *nulla ne minima quidem aura fluctus commouente; sic animi quietus, & placatus status cernitur, cùm perturbatio nulla est, quâ moueri queat.* Hincque efficitur, vt quemadmodum nauis sui tranquillitate dicitur, non solùm, quæ in medio mari immota conquiescit, sed maximè etiam, quæ secundo vento, velociter quidem, sed placidè tamen, æquabiliterque transfertur; ita animus dicatur tranquillus, non solùm qui in otio degit, sed maximè etiam, qui magna, & præclara quædam molitur absque intestina sui agitatione, tenorisque æquabilitate. Veluti ex opposito, non secùs ac nauis exagitari dicitur, non solùm, quæ ventis rapitur aduersis, verùm etiam quæ commotionibus subterorientibus vexatur; sic & animus perturbari dicitur, non solùm, qui inter agendum variis exæstuat passionibus, verùm etiam quem in medio otio sollicitudines exedunt, ægritudinesque & timores excarnificant, & conficiunt. Sunt igitur istæ, cæteræque passiones, quæ vt tranquillitatem, sic beatam vitam penitus conturbant; quod priusquàm ex Torquato audiamus, adhibere placet, quæ aliàs hac ipsa de re idem Cicero habet, *Motus*, inquit, *turbulenti, iactationesque animorum incitatæ & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Quis enim potest mortem, aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? Quid, si idem quod plerumque fit, paupertatem, ignominiã, infamiam timet: si debilitatem, cæcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contigit, seruitutem: Potest ea timens, esse quisquam beatus? Quid, qui non modò ea futura timet, verum etiam fert, sustinetque præsentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus, ægritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? Quid verò illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem videmus, omnia rabidè appetentem, cum inexplebili cupiditate; quóque affluentius voluptates vndique hauriat, eò grauius, ardentiúsque sitientem: nonne rectè miserrimum dixeris? Quid elatus ille leuitate, inanique lætitia & exsultans, & temerè gestiens: nonne tantò miserior, quantò sibi videtur beatior? Ergo vt hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ, exsultantes languidis liquefaciunt voluptatibus.* Iam ipsa verba Torquati ecce: *Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse iucundè viui, nisi sapienter, honestè, iustéque viuatur; nec sapienter honestè, iustè, nisi iucundè. Neque enim ciuitas in seditione beata esse potest; nec in discordia dominorum domus; quò minus animus à seipso dissidens: ipse, secúmque discordans, gustare partem vllam liquidæ voluptatis, & liberæ potest. Atqui pugnantibus, & contrariis studiis, consiliisque semper vtens, nihil quieti videre, nihil tranquilli potest. Quod si corporis grauioribus morbis, vitæ iucunditas impeditur; quantò magis animi morbis impediri necesse est. Animi autem morbi sunt cupiditates immensæ, & inanes diuitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt, conficiuntque curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti, futurove seiunctum. Nec verò quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat; nemo igitur est non miser. Accedit etiam mors, quæ quasi saxum Tantalo semper impendet, tum superstitio, quâ qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea, bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modò expectant; quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximéque cruciantur, cùm serò sentiunt frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ: nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque susceperant. Ecce autem alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut maliuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, morosi; alij autem etiam amatoriis leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, proterui, iidem intemperantes, & ignaui; numquam in sententia permanentes; quas ob caussas in eorum vita nulla est intercapedo molestiæ:* Huc vsque Torquatus. En verò accinentem Lucretium, dum ostendere, quàm sit maioris Epicurus, quàm Hercules faciendus, post enumeratos aliquos labores, quibus Hercules terram repurgauit ab aliquot monstris, quæ nisi fuissent interempta, nihilo esset magis hominum vita infelicior, tum passiones recenset, hoc est, perniciosiora monstra, quæ Epicurus non armis, sed dictis, præceptisve suis subegit, ex animisque expulit, sic habet:

4. Tuscul.

5. Tusc.

5. Tuscul.

1. de

lib.

At nisi purgatum'st pectus, quæ prælia nobis,
Atque pericula tunc ingratis insinuandum!
Quantæ conscindunt hominē cuppedinis acres
Sollicitum curæ, quantique perinde timores!
Quidve superbia, spurcities, petulantia, quantas

Efficiunt

Efficiamve cladem? Quid laetus, quid ve fugae?

Dicenda cohaerenter foret suauitas illa suauissima, quam est necesse illum persentiscere, qui à perturbationibus factus liber, felicis sui status intelligens est, ac sese vt in tranquillo portu, post tempestatum, procellarúmque agitationes, constitutum agnoscit. Verùm res occurret specialiùs dicenda circa virtutes singulas, quarum munus est, passiones sedare, tranquillitatémque adeò parere; cùm & hoc loco suauitas illa intelligi generatim possit, ex eo pretio, quo aestimatur, dum quis in mediis perturbationum angustiis eam desiderat; eo planè modo, quo tempestatibus iactatus placiditatem maris exoptat, aut cruciatus morbis sanitatem corporis. Scilicet harum rerum pretium videtur ab illo duntaxat satis intelligi, qui in statu opposito ad ipsas respiciens, vota pro ipsis fecerit. Quamobrem pauca potiùs attingo circa id, quod obiter innui, posse licere tranquillitatem, feliciterque adeò viuere, non modò in otio, vacationéque à negotiis, sed etiam in ipsis negotiis, mediisve rebus gerendis. Cùm id potiò supponat duplicem vt vitam, sic felicitatem distingui, contemplatiuam, nempe, & actiuam; non modò quidem Epicurus ipsam Contemplatiuam praefert, habetque penè vnicam, dum gignens felicitatis causa ipsi est ὁ νήφων λογισμὸς ἐξετάζων, *inuestigatrix causarum ratio*; atque adeò suadet Sapienti μὴ πολιτεύεσθαι, *ne ad Rempublicam accedat*; ipséque Cicero proinde eius Philosophiam procul abesse ab Oratore declarans, *Nec vllâ tamen, inquit, ei Philosophiae fiet iniuria à nobis; non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter, & delicatè, nos auocat à rostris, à iudiciis, à curia; fortasse sapienter, hac praesertim Republica.* Non modò, inquam, id Epicurus; sed Aristoteles quoque ipse, Contemplatiuam, vt praecellentem habet, ita commendatissimam facit; verùm hoc non obstat, quin illi, quos, iuxta ante-dicta, aut nascendi conditio, aut genius, propriáque electio, aut casus, aut necessitas rebus gerendis immiscuerit, possint, nisi tam facilè, at quadantenus tamen, inter res gerendum, congruam seruare tranquillitatem. Scilicet, qui non caeco ductu, sed rebus, quantum licet, ponitis, eas aggreditur: qui rerum humanarum statum non quasi è media turba, sed tanquam è specula quadam sublimi contemplatur: qui nouit posse plurima inter agendum interuenire, quae prospici antè non valuerint; qui difficultatibus incursuris, nisi specialim, generatim saltem ita prouidet, vt sibi fore necessarium, tanquam in arena, quod aiunt, capere consilium, proponat: qui esse se quidem eorum, quae in seipso habet, dominum agnoscat, at non item eorum, quae extra se posita, non perinde habet suo in arbitrio: qui sibi quantum per vires datur, id, quod boni viri officium decet, praestiterit, quicquid deinceps euenerit, esse sibi ipsi satisfactum putet; qui sibi de felici euentu nihil ita certò pollicetur, quin posse rem succedere praeter votum suum consideat; qui se proinde sic comparet, vt expertus licet eo casu fortunam inquam, ipsam tamen ferat aequo animo: qui, inquam, hoc modo affectus res agendas susceperit; is potest exteriùs ita agere, ita res curare, vt in mediis earum quasi procellis, & tumultibus, feruet tamen interiùs, seu intra animum, placidissimam pacem. Talem non profectò quosdam nouimus, talémque Claudianus suum Mallium Theodorum describit, cùm alloquens illum, haec habet, inter caetera:

——— *nec te ratis ludicra rerum,*
Aut tantum turbauit amor: sed vt altus Olympi
Vertex, qui spatio ventos hyemesque relinquit,
Perpetuum nulla temeratus nube serenum,
Celsior exsurgit pluuiis, auditque ruentes
Sub pedibus nimbos, & rauca tonitrua calcat;
Sic patiens animus per tot sua negotia liber
Emergit, similisque sui, ——

Ac statim post (quod & inter Effata recolimus)

Seruat inoffensam diuina modestia vocem,
Temperiem seruant oculi; nec lumina feruor
Asperat, aut rabidas diffundit sanguine venas;
Nullaque tempestas mutati proditur oris.
Quin etiam fontes expulsâ corrigis irâ,
Et placidus delicta domas, nec dentibus vnquã
Instrepis horrendũ, fremitu nec verbera poscis.

Et vide, vt paucis interpositis, comparatione pulcrâ praemissâ inferat animo pacato res longè vtiliùs, quàm negotioso, peragi:

Lene fluit Nilus, sed cunctis amnibus extat
Vtilior, nullas confessus murmure vires.
Acrior at rapidus tacitas praetermeat ingens
Danubius ripas; eadem clementia sacri
Gurgitis immensum deducit ad ostia Gangem.
Torrentes immane fremant, lapsisque minentur
Pontibus, inuoluant spumoso vertice syluas;
Pax maiora decet: peragit tranquilla potestas,
Quod violenta nequit, mandatáque fortiùs
vrget
Imperiosa quies. ——

Addo & consequi, vt rebus confectis, neque efferatur, si probè; neque contrahatur, si malignè successerint, neque susceptorum à se consiliorum poeniteat, quòd expertus omnibus, verisimilius fuerit eas successuras secus; vnde & sit denuò suscepturus eadem, si pares omninò fuerint circumstantiae. Tritum certè illud Phocionis, qui cùm, referente Plutarcho, bellum dissuasisset, postquàm id fuit tamen gestum prosperè, & exprobrandi causâ ex eo quaereretur, num secus euenisse optaret? *Ego verò, inquit, & ita euenisse laetor, & consilio tamen prudentiae non decedo.* Nimirum, *Sapientis est proprium*, vt loquitur Cicero, *nihil, quod poenitere possit, facere; nihil inuitum: splendidè, constanter, grauiter, honestè omnia; nihil ita expectare, quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit admirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse videatur, omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudiciis.* Tametsi postrema haec verba non ita accipienda sunt, vt sapiens proternè aliorum iudicia contemnat, consilia-ve nihili faciat, ac sibi nimiùm tenere fidat, sed sensus est, vt postquàm maturè rem deliberauerit, non patiatur iudicium suum à multitudinis iudicio, prae nimia quadam sui diffidentia abduci. Meritò siquidem laudatur Cunctator, quòd ante salutem rumores non poneret:

ac

[illegible] In paneg. In eius vita.

Solum sapientem Virtutem heroicam complecti. Plut. ibid.

ac pari occasione is, de quo mox, Phocion, quòd, cùm milites orantes instarent, vt se in aciem educeret, ac animis tamen viribusque eorum diffisus cunctaretur; vbi illi irati incessere probris, effœminatum inclamantes ducem, adiicientesque illum periculum tantum suo timori prætendere, nihil aliud, quàm exceperit: *ô virorum fortissimi, neque vos me intrepidum, neque ego vos vnquam ignauos effecerim; satis est nostra vtrisque vestrum esse penitus perspecta ingenia.*

Enimverò, quantacumque hæc sit siue tranquillitas, siue felicitas actiua; Aristoteles tamen iure Contemplatiuam longè præfert. Probat id verò ex dignitate Contemplationis supra actionem, quòd Contemplatio sit operatio illius partis, quæ est in nobis optima, diuinissimáque; quòd ex sapientia sit, ac ideò ex omnium consensu iucundissima; quippe complectente sapientia voluptates mirabileis, seu sinceritatē seu constantiam spectes; quòd possit ideò esse in nobis penè assidua, & continuē; quasi adstante semper sapientia, à qua nobis suppeditatur; quòd laudatum illud, *Sufficere ipsum sibi, ἡ αὐτάρκεια*, ob eam maximè cōpetat, cùm eorum quidē, quæ ad vitam necessaria sunt, tam sapiens, quàm iustus, & alij, qui rebus incumbunt, indigeant; quod superest autem, & iustus, & temperans, & fortis, rebus prætereà indigeant multis, vt virtutes exerceant; sapiens autem habeat in seipso repositum, vnde sese dedat contemplationi rerum: Quòd ipsa sola ob seipsam ametur; cùm actio quidem militaris propter pacem sit; ciuilis rei administratio propter sui, aut ciuium potentiam, honorem, aut felicitatem; atque ita de cæteris, quæ minùs splendidè geruntur: quòd præter hoc ipsum, *voluptate frui ac sibi sufficere*, de quo est iam dictum, & liberam feriandi otiandique facultatem contineat; & occupationum, defatigationis expertem & (quantum quidem per humanam imbecillitatem licet) ea omnia, quæ ad beatam vitam vulgò requiruntur: quòd denique, cùm opinemur Deos maximè felices, ac beatos, taleis esse oporteat ob aliquam operationem (neque enim esse dormienteis, Endymionis instar, fingendos) esse autem illam non posse actionem Iustitiæ; ridiculè enim visum iri Deos contrahere, depositum reddere, &c. aut fortitudinis; neque enim Deos timenda perferre, adire pericula; aut liberalitatis, non enim adesse, cui donent, absurdumque esse habere eos nummos, talemve quidpiam tribuere; aut Temperantiæ, contumeliosam enim fore laudem, si cupiditatibus vitiosis carere dicantur; atque ita percurrendo actiones vitæ singulas; cùm aliunde ipsæ effectiones, quales mechanicorum sunt, sint adhuc Diis indigniores: quare superesse, vt Deo sola competat, quæ beatitudine præcellit, Contemplatio. Quo loco cùm reprehendendus Aristoteles sit, quatenus Deo negat actiones Iustitiæ, quibus agere dignatus cum hominibus, legesque ipsis tradere, tum promissis stare; tum præmia, ac pœnas, prout sunt cuiusque opera, dispensare; quatenus item quæ magis adhuc propriæ Dei sunt actiones Liberalitatis, quibus, vt aliis omnibus rebus, sic speciatim hominibus, sponte, citra obligationem, ac eo solum nomine, quia *bonus est, &* (vt loquitur Plato) *liuore non tangitur*, quicquid bonorum habent, largitur; superest de complurimis: at, quod superest, iure ille eiusmodi laudes Contemplationi tribuit; quia sanè reuerà esse actio non potest, aut dignitate præstantior, aut voluptate sincerior, aut constantiâ diuturnior, aut exercitatione facilior. Non sunt verò heic repetenda, quæ paullò antè circa priorem virtutis partem deducta sunt, vt ostenderetur quanta proinde in ipsa rerum contemplatione voluptas, quantáque adeò felicitas sit. Prætermittendus solùm non est, qui ad hanc rem facit Ciceronis locus. Ille igitur, 5. Tusc.

Quæ tandem, inquit, gaudia, affici necesse est Sapientis animum, cùm his habitantem, pernoctantemque curis? & cùm totius Mundi motus, conuersionesque perspexerit, sideráque viderit innumerabilia cælo inhærentia cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus; septem alia suos quæque tenere cursus, multùm inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horū nimirùm aspectus impulit illos veteres & admonuit, vt plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, vnde essent omnia orta, generata, concreta; quæque cuiusque generis vel inanimi, vel animati, vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, quis interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio? vnde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria sustineantur; in quam omnia delata grauitate medium Mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo. Hæc tractanti animo, noctes, & dies cogitanti existit illa à Deo Delphis præcepta cognitio, vt ipsa se mens agnoscat, coniunctamque cum diuina mente se sentiat; ex quo insatiabili gaudio compleatur. Ipsa enim cogitatio de vi, ac natura Deorum studium incendit illius æternitatem imitandi; neque se in breuitate vitæ collocatam putat, cùm rerum causas, alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensque moderatur. Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potius omnes partes, orasque circumspiciens, quanta rursus Animi tranquillitate, humana, & citeriora considerat! Hinc illa cognitio virtutis existit; efflorescunt genera, partesque virtutum; inuenitur quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quid in malis vltimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Hæc quidem ille. Intelligitur autem ex postremis verbis etiam res morales, & ad actionem pertinenteis, obiectum quoddam contemplationis iucundissimæ fieri posse. Et sanè qui prætereà attenderit, perspexeritque, quandiu, & qua rerū cum vicissitudine perseuerarit hactenus Mundus; quis fuerit hic vbique regnorum, rerumpublicarū, religionum, opinionum, legum, consuetudinum, etc. processus, status, defectus, & interitus: qui mores, ritusque iam vigeant, quos maiores nostri improbassent, improbaturi sint posteri; vti & quos ipsi iam ridemus, risos antiquis serios; quósque risuri etiam simus, si spectare illos possemus, qui nepotibus seris placituri sunt; quemodo tamen si

speciatim

ſpeciatim ritus, moréſque commiſceantur, generatim tamen dici iidem poſſunt, argumentúmque ſemper ſunt perſeuerantis leuitatis, & imbecillitatis humanæ: Qua ratione, ſemper vſu-venit, vt homines præ cæcitate viuant perpetuò miſeri, dum abducti aut ambitione, aut auaritia, aut affectu alio, non agnoſcunt, quanto cum fructu poſſent mittere has de pectore curas, ac paucis contenti ſecum habitare, & tranquille, ſeu abſque tanta agitatione degere vitam: Qui iſta, inquam, aliaque id genus contemplando perſpexerit, & ex contemplatione ſua ſit felix, ac ipſam præſertim inſtituens ex alta illa quaſi arce, ex qua ipſa virtus deſpicit mortalia. 5. Tuſcul.

Vt iam de ipſa quoque Indolentia attingamus aliquid, videtur imprimis non perinde eſſe in nobis, vt non doleamus corpore, ac vt mente non perturbemur. Etenim, vtcumque difficile ſit, perturbationes ſiſtere, commotionéſque earum ſedare, nihilominus, ſepoſitis illis, quæ cum corporis dolore cohærent, qualis imprimis fames, ac ſitis, ſeu cibi, & potus cupiditas eſt, ad cæteras quod attinet, vt illæ, niſi ex opinione in nobis obortæ non ſunt, ita vel ex ipſo Epicuro deducendum inferiùs eſt, ſic videntur poſſe, ſi modò ab opinione præcauerimus, impediri. Verùm ad dolores corporis quod ſpectat, vtcumque caueamus, ne vltrò, aut acceſſantur extrinſecùs, aut intrinſecùs excitentur, nihilominùs ea plerumque eſt temperamenti, ſeu conſtitutionis ab vtero vſque deductæ conditio, vt ſaltem ex hoc capite tolerandi nobis neceſſariò ſint dolores non pauci. Haud abs re ſanè finxit Æſopus, referente Themiſtio, Prometheum homini formando maceraſſe lutum non aqua, ſed lacrymis, quippe exinde declarauit corporis naturam eiuſmodi eſſe, vt partim externis, partim internis iniuriis pateat, ac fieri non poſſe, quin aliquibus incurrentibus, dolorem perſentiat. Ac recenſere quidem illos, qui inferri poſſunt à tyrannis, à malè feriatis, ab imprudentibus, à variis animalibus, ab æſtu, ab algore, à rebus fortuitò incidentibus, ac vniuersè à rebus externis; itémque à febri, à nephritide, à podagra, à fluxu in denteis, à cæteris morbis, generatimque ab internis cauſis, laborioſa foret, vt immenſi, ita omninò ſuperuacanei. Adnoto ſolùm, quiſquis aliquo diuexatus interdum ſuit, dicere illum poſſe, quantum expetierit ab eo eximi, quanti duxerit, poſſe eo carere. Nemo certè eſt, qui morbo laborans, doloréque cruciatus, dum illos, qui præclarè valent, doloriſque omnis expertes ſunt, conſiderat, non beatiſſimos illos reputet, ac miretur eos non agnoſcere, quam ingenti bono fruantur; tanto certè, pro quo ipſe cætera omnia bona ſit commutaturus, præ quo alia omnia viloſcere putet. Quo loco excurrere ſanè in Sanitatis laudes liceret, ſed & locus eſt maximè communis, & repetere illud ſolùm ex antiquo Poëta iuuat:

Ὑγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνητῷ,
Fragili viro, optima res, bene valere;

ac vulgare illud ſubiicere ex alio,

Si ventri bene, ſi lateri eſt, pedibúſque tuis, nil
Diuitiæ poterunt regales addere maius.

Adnoto hoc verò, vt intelligamus, haud immeritò partem alteram felicitatis aſſeri, quam Hieronymus *ἀοχλησίαν*, *Indolentiam* dixit, Epicurum imitatus, qui dixit etiam *ἀπονίαν*, ſiue *τὸ σῶμα μὴ ἀλγεῖν*, *corpore non dolere*. Vtcumque certè qui dolores aut leuiores ſunt, aut non diuturni admodum, tolerari facilè poſſunt, vtcumque etiam qui ſunt grauiores, ſed grauioribus tamen deuitandis, aut comparandis maioribus voluptatibus occaſionem faciunt, lubenti animo perferantur (quomodo Sapientia ferre patienter ſuadet, quos declinare non licet, tum virtutis gratia, tum, ne quanticumque illi ſint, additione tamen impatientiæ augeſcant: quomodo quoque viri generoſi dolores nullos extimeſcunt ob decus, & gloriam, quam ſe beneficio illorum ſperant conſequi) vtcumque, inquam, iſta ſe habeant; attamen nemo eſt in dolore, qui aut abſolutè abeſſe eum nolit; aut ſi eadem conſequuturus citra dolorem, quæ cum dolore, fuerit, non valere longè illum iubeat. Laudantur Zeno, & Anaxarchus, ob celebrem illam conſtantiam, quâ ſeſe in mediis grauiſſimis doloribus aduerſus tyrannos geſſerunt: Calanus item, & Peregrinus, qui ſeſe cremandos coniecerunt ſponte in flammas. Sed fac optionem illis factam non minoris gloriæ aliâ ratione obtinendæ, quàm per dolores humi modi; ac reputa quid fuiſſent facturi. Commendat Cicero Poſidonium, quod cùm vehementer arthriti laboraret, inuiſente eum Rhodi Pompeio, & honorificis verbis proſequente, dicentéque ſe moleſtè ferre, quòd eum non poſſet audire, exceperit; *Tu verò potes, nec committam, vt fruſtra tantus Vir ad me veneris*; túmque grauiter, & copiosè de hoc ipſo, *Nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum eſſet*; cubans diſputarit, & cùm quaſi faces ei doloris admouerentur, ſæpe dixerit, *Nihil agis, ô dolor; quamuis ſis moleſtus, nunquam te eſſe confitebor malum*. Verùm, vtcumque Poſidonius ferret dolores fortiter, quos declinare non poterat, an putas tamen ſine illis eſſe, diſputaréque non maluiſſet? Nam quòd alioquin nomine mali dolorem donare recuſauerit, Stoicæ eſt quidem, ſed non magnæ laudis: neque Dionyſius Heracleotes, licet leuitatis arguatur, quòd Stoicâ doctrinâ imbutus, ferre tamen renum dolorem non poſſet, ex eo præcisè eſt vituperandus, quòd dolorem malum eſſe dixerit, animúmque propterea fecerit Cleanti, vt terram pede percutiens, verſum ex Euripide dixerit: 2. Tuſcul.

Audiſ-ne hæc, Amphiaraë, ſub terram abdite?

Zenonem ſignificans, à quo ille degeneraſſet, vti apud eumdem Ciceronem eſt.

Addi heic poſſet; ſi dolor quidem, ex antedictis ſummum ſit malum, ſequi ſanè, vt Indolentia Summum bonum ſit; ac tantò magis, quantò natura inſtruxiſſe nos ad obtinendum hanc vnam videtur. Etenim, cùm inceſſit dolor ex fame, aut cupiditate alia, ſponte ipſa naturæ ad actionem ferimur, quâ illam ſedemus; ac ſi voluptas, quæ ſit in motu, interuenit, adnotanimus illam à natura, veluti condiendæ actioni ad conſequendum indolentiam, neceſſariæ fuiſſe adiunctam. Sic, quibuſcumque morbis

Solum Sapientiam Virtutem Moralem amplecti.

Sitam sapientem Temperantiam moralem amplecti.

morbis vexemur, quibuscumque doloribus torqueamur, nihil non agimus, vt eos depellamus; & tametsi interdum præ intemperantia, aut inscitia, id, vnde propagentur, producantúrque, facimus; non ideò tamen eos propagari, producive expetimus, sed quamprimum potiùs mitigari, desinerque. Addi cohærenter posse videretur, quânam ratione consequi tantum hoc bonum liceat; et cùm remedia varia ex præcautione congrua, & ex ipsa arte medendi peti valeant, quæ huius loci minimè sint, tum dicendum posteriùs est, maximè omnium generalem, maximéque facilem modum consequendæ, conseruandæque Indolentiæ, esse Temperantiam (sobrietatémque exquisitam imprimis) Quippe cùm eius beneficio, & morbos, si quos forte ex ipsis parentibus traduxerimus, emendare admodum (nisi & prorsus tollere) liceat; & cæteros, qui nisi nostro vitio propriaque culpâ non contrahuntur, opis nostræ sit deuitare; ne memorem fas esse quoque, generaliter nullo remedio ab iis eximi, qui fuerint contracti. Addendum ergo superest solùm, eum, qui fruitur Indolentiâ, posse sinceris quibuscumque voluptatis generibus frui; ac non modò quidem, quæ spectent ad corpus, sed etiam quæ ad ipsum animum attineant. Nempe hæc Indolentia à sanitate ipsa non differt, quam Plutarchus cum ipsa maris placiditate comparat, quòd vt ista præbet Alcyonibus, vnde commodè generent, incubéntque; sic sanitas hominibus, vnde omnes vitæ functiones, non grauatè eliciant: *Et eleganter quidem dixisse*, ait, *Prodicum*, τῶν ἡδυσμάτων ἄριστον εἶναι τὸ πῦρ, *condimentorum optimum esse ignem; at veriùs*, inquit, *dixerit quispiam esse sanitatem diuinissimum, longéque blandissimum condimentum; neque enim elixa, assa, contracta edulia iis, qui morbo, aut crapulâ, vel nauseâ laborant, vllam voluptatem, oblectamentumve afferunt; at pura, & sincera appetentia stomachi, nihil non reddit corpori sanitate pollenti suaue, ac etiam, vt Homerus ait*, ἁρπαλέον, *quod rapere libeat.* Cùm verò dicere idem liceat de voluptatibus cæteris, quæ ad alios pertinent sensus, quippe corpori ægroto, aut dolenti, quæ etiam alioquin licitæ, honestæque sunt voluptates, obsolescunt, & neque olfactus odore recreatur, neque auditus harmonia mulcetur, neque visus rebus pulcris hilarescit; neque insuper placent, iuuántque colloquia, lusus, spectacula, deambulationes, rusticationes, peregrinationes, venationes, & id genus alia, quibus aut omnino interdicitur, aut sincerè frui non datur, deficiente nempe illo condimento, sine quo voluptas, vt loqui iam antè sumus, voluptas non est, quodque si adfuerit, tum demum hæc iucundè afficiunt, puréque delectant: Cùm dicere, inquam, vniuersè hæc liceat de voluptatibus corporis, tum dici etiam maximè possunt de voluptatibus animi, quando vigente morbo, aut flagrante dolore, nulla haberi ratio studiorum, meditationúmve præclararum potest. Quippe ea est conditio Mentis, donec fragili, mortalique corpori alligata est, vt, quia est vtriusque indiuiduum coniugium, illo patiente compatiatur, &, ipsa licet, auocetur tamen à iucundissimis alioquin sibi occupationibus, dum illud malè afficitur, ac dolor cunctam cogitationem in se omnem conuertit. Ac non loquor quidem de illis, qui sint omnis eruditionis, scientiæque omnis expertes, ac vale quoque ipsi Sapientiæ, si quam obtinuerint, dicunt, modò hac ratione ex iis morbis, ac doloribus, quos & graueis perferunt, & diuturnos fore arbitrantur, sint euasuri: illos tamen specto, qui aut sunt eruditiores, aut esse se putant, quonam modo affectos se ad contemplandum experiantur, & cuiusmodi sit voluptas, quam possint ex contemplatione tum percipere, quotiescumque doloribus, ac pro-nihil prætereà grauioribus vrgentur? Felices illi itaque qui eiusmodi corporis constitutione nati sunt, per quam indolenter vitam degere, & sapientiæ studiis oblectare animum liceat. Felices & illi, quibus cùm obnoxium morbis corpus obtigerit, eâ tamen prouidentiâ id regunt, eâ temperantiâ corrigunt, vt nisi dolores penitus declinent, illos saltem leuis, tolerabilesque sic reddant, vt non valdè obsistant, quò minùs animo suis frui voluptatibus contendant. Hinc cauendum est, prioribus quidem, ne quam laudabilem à natura constitutionem sortiti sunt, præ intemperantia vitient, ac corrumpant: sed posterioribus adhibendum continuum quoddam studium est, vt constitutionem ad dolorem vergentem, ad indolentiam, quantum fas est, deflectant. Omnino autem est vtrisque, vel ipsius animi causâ, habenda ratio corporis, quatenus bene animo esse, donec corpori est malè, non potest; ac fatendum omnino est, quamuis præcipua felicitatis pars in ipsius animi tranquillitate posita sit; non contemnendam tamen partem in ipsa Indolentia corporis constitutam esse.

In præcep. salub.

Ac sunt quidem, qui nefas putent, de Summo bono, seu hominis felicitate cùm agitur, fieri ad bona animi, bonorum corporis accessionem; ac indignum proinde ducant corporis Indolentiam in societatem cum animi tranquillitate accersere; verùm, cùm isti Stoici sint, aut qui eos imitari affectant; committere non possum, quin hoc inseram, quæ aduersus illos habet Cicero; ac potissimùm, 4. de fi. quod cùm ea ipsa sint, quæ responsurus fuisse Epicurus videatur. Is ergo alloquens Catonem, ab eo exorditur, quod admittebant Stoici, *Nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, vt conseruemus nosmetipsos.* Hoc enim posito, sequi illud dicit, *vt animaduertamus, qui simus nos, quales oporteat esse, seruemus, ac pergit: Sumus igitur homines; ex animo constamus, & corpore, quæ sunt cuiusdammodi; nosque oportet, vt prima appetitio postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni, atque vltimi, quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est; earum rerum, quæ sint secundum naturam, quam plurima, & quam maxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt; quodque ego pluribus verbis, illi breuius, secundum naturam viuere. Hoc his bonorum videtur extremum.* Prosequitur autem: *Age nunc, illi doceant, vel tu potius (quis enim*

enim ista multa?) quemadmodum ab ipsis principiis profecti, efficiatis, ut honestè vivere (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit: & quemadmodum, aut quo loco corpus subitò deserueritis; omniaque ea, quæ cum secundum naturam sint, absint à nostra potestate, ipsum denique officium. Quæro igitur, quomodo hæ tantæ commendationes à natura profectæ, subitò à sapientia relictæ sint? Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus (liceat enim fingere aliquid eiusmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic vester finis. Desideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris; appeteret etiam conservationem sui, earumque rerum custodiam, finemque sibi constitueret, secundum naturam vivere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sint, vel omnia, vel plurima, & maxima. Cuiuscumque enim modi animal constitueris; necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus; tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sunt in corpore; ut nullo modo, nisi, ut posui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo; nonnullas valere utraque re. Deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. Cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam; summum bonum id constituit, non ut excellere animo; sed ut nihil esse præter animum videretur. Uno autem modo in virtute sola summum bonum rectè poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret; idipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam, ut valetudo est: Sed id, ne cogitari quidem potest quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de Voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe, & obrui: Sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque in quibus propter eorum exiguitatem obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint, ut in Sole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium adiicere Crœsi pecuniæ: Quibus autem in rebus obscuratio tanta non fit, fieri tamen potest, ut idipsum, quod interest, non sit magnum, ut ei qui iucundè vixerit annos decem, si æquè iucunda vita mensis addatur; quia momentum aliquod habeat ad iucundam vitam accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuò vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posterius posui, similiora: habent enim accessionem dignam, in qua laboretur: ut mihi in hoc Stoici iocari videantur interdum, cum ita dicant: Si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam vitam potius, quò hæc adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quàm oratione eiiciendum? Ampulla enim sit, necne sit, quis non iure optimo irridebatur, si laboret? at verò gravitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam ineat gratiam; nec, si ille sapiens ad torturam equuleum à tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset. Sed, ut magnum, & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ, quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque prælium. Deinde, non quærimus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum parvum; sed quid tale sit, ut expleat summam. Una voluptas è multis obscuratur in illa vita voluptaria; sed tamen ea, quamvis parva sit, pars est eius vitæ, quæ posita est in voluptate. Nummus in Crœsi divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum. Quare obscurentur etiam hæc quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata, sint modò partes beatæ vitæ.

Solum depictum Virtutum literarum amplius. [illegible]

Et statim post: *Omnis est natura diligens sui: quæ est enim, quæ se umquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? Quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? Nulla profectò, quin suam vim retineat à primo ad extremum. Quomodo igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quomodo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quæritur? Tum enim esset simile, si in cæteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret; tale enim visum esse ultimum, Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? Quid enim dicis, Omne Animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseque in se conservando occupatum? Quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia; reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? Quomodo autem optimum, si bonum præterea nullum est? Si autem reliqua appetenda sunt, cur quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? Ut Phidias potest à principio instituere signum, idque perficere, potest ab alio inchoatum accipere, & absolvere: huic est Sapientia similis, non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum; hanc igitur intuens, debet institutum illud, quasi signum absolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? Et quod est munus, quod opus sapientiæ? Quid est, quod ab ea absolvi, & perfici debeat? Si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenii quemdam, id est rationem, necesse est huic ultimum esse ex virtute vitam fingere: rationis enim perfectio est virtus. Si nihil, nisi corpus, summa erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cætera, nunc de hominis*

Solùm Sapientem Virtutem Moralem amplexi.

summo bono quæritur. Quid ergo dubitamus in tota eius natura quærere, quid sit effectum? Cùm enim constet inter omnes, omne officium, munúsque sapientiæ in hominis cultu esse occupatum; alij (ne me existimes contra Stoicos solùm dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de inanimo aliquo loquantur; alij contra, quasi nullum corpus sit hominis; ita præter animum, nihil curant: cùm præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis; ut ne is quidem virtute una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si lævam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium multa prætermittentium dum eligunt aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia est: at vero illa perfecta, atque plena eorum, qui, cùm de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuam tutelâ reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maximè excellentem tenet, &, quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus, aciem animorum nostrorum virtutis splendore perstringitis. In omni enim animante est summum aliquid, atque optimum; ut in equis, in canibus, quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere: Sic igitur in homine perfectio illa in eo potissimum, quod est optimum, id est in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, &c. Ac paucis interpositis: *At enim naturâ dicitur virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sunt, ad beatè vivendum pertineant: Quod totum contrà est. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque reyciet, unam referantur ad summam. Nam si omnino nos negligimus, in Aristonea vitia, & peccata inciderimus, oblivisceremúrque, quæ virtuti ipsi principia dederimus. Sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus: Duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. Facit enim duo seiuncta ultima bonorum; quæ, ut essent vera, coniungi debuerunt: nunc ita separantur, ut disiuncta sint; quo nihil potest esse perversius. Itaque, contrà est, ac dicitis: Nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia tenebit. Quæsita enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa hominis institutio, si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset, &c.*

Superesse iam videretur respondendum ad ea tam multa, quæ adversus Epicuri opinionem de voluptate perinde solent obijci, ac si ille asserens esse Voluptatem Finem, Felicitatem, Summum bonum; non aliam, quàm corpoream, obscœnam, infamémque intellexisset. Verùm, cùm alia eius mens fuerit, ac verbis conceptis asseruerit, se, cùm Finem esse Voluptatem dixit, non aliorum voluptates, quæ positæ sunt in ingluvie, Venereque intelligere, sed intelligere dumtaxat Tranquillitatem animi, & Indolentiam corporis, constat profectò quantum sit adversus obiecta qualibet compendium. Quare passim quidem observare licet conari plerosque esse disciplinam illius quandam non sapientiæ, sed culinæ potius, aut lupanaris institutionem: Esse illius placita, non ad virtutem adhortationes, sed allectamenta ad vitium, ipsis Sirenum cantibus, & Circes poculis peiora: Minimè decere eius Scholam viros, & sublime quidpiam spirantes, sed ignavos, nacósque solùm, ut sint corporis vilissima mancipia. Videas & passim congeri quicquid declamari adversus obscœnas voluptates solet, cuiusmodi sunt illa: *Nullam esse capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis hominibus a natura datam:* Et, *Esse tam inimicam rationi, oculos mentis præstringere, nullum cum virtute commercium habere:* Et, *Esse ex ea proditiones, Rerumpublicarum eversiones, cum hostibus clandestina colloquia, nullum non denique scelus facinúsque.* Et, *Eam patrimonia profundere, famam infamem inducere, corpus enervare, languidúmque, & morbis crebris obnoxium facere; præterea senectutem, præmaturámque mortem inferre.* Itémque illa Poëtarum:

Quippe nec ira Deûm tantum, nec tela, nec ignes,
Quantum sola noces, animis illapsa voluptas.

Et, ——— *hunc alea decoquit: ille*
In Venerem est putris: sed cum lapidosa chiragra
Fregerit articulos, ———

Et,

Luxuries prædulce malum, quæ dedita semper
Corporis arbitriis, hebetat caligine sensus,
Membráque Circæis effeminat acrius herbis:
Blanda quidem vultu, sed qua non tetrior ulla
Interius; fucata genas, & amicta dolosis
Illecebris, torvos auro circumligat hydros:

cæteráque id genus propemodum innumera, quasi Epicuri doctrinæ adversa. Sed uno verbo, perspicuum est, eiusmodi omnia neque Epicurum, neque illius dogmata quicquam attinere, quòd aliam penitùs, quàm illam voluptatem probauerit. Hinc etiam, dum, exempli causâ, Cicero inducit Catonem Maiorem hanc commemorantem historiolam, quam etiam Plutarchus, & alij habent; *Sæpe a maioribus natu audivi, qui se porro pueros a senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod cùm apud Regem Pyrrhum legatus esset, audisset a Thessalo Cynea, Athenis quendam esse, qui se sapientem profiteretur, eúmque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda: Quod ex eo audientes M. Curium, & T. Coruncanum optare solitos, ut id Samnitibus, ipsique Pyrrho persuaderetur; quo faciliùs vinci possent, cùm se voluptatibus dedidissent:* Sed, inquam, sic recitatur; constat, cùm Cyneas Epicuri, dogmatisve eius de voluptate universè solùm meminisset, neque expostulasset quænam Epicuro voluptas intelligeretur, ipsos Curium, & Coruncanum tum fuisse de voluptate

Tull. de Se. Ca. & in Sen.

voluptate corporea, obscœnáque interpretatos, & iuxta opinionem, non veram, sed suppositam, id vocem vouisse. Sic & dum ipse Cicero sic in Torquatum inuehitur: *Quid illud, Torquate, quale tandem videtur? Te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cuius rei causa perficere, quæ conaris, velis: quid optimum denique in vita iudices, non audere in conuentu dicere? Quid enim mereri velis iam, cum magistratum inieris, & in contionem ascenderis (est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure dicendo; & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, & de te ipso dices, more maiorum) Quid merearis igitur, vt te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causâ facturum esse? teque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causâ?* Manifestum profectò est, declamatoriam insectationem esse, petitam nempe, non ex re, sed ex ipsa voce, aut potiùs ex interpretatione vulgi, nihil distinguentis, sed solam obscœnam voluptatem intelligentis. Quasi verò etiam, tametsi sequatur, *An me, inquis, tam amentem putas, vt apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iudicio; aut, si coronam times, dic in Senatu: Nunquam facies. Cur? nisi quod turpis est oratio? Me ne ergo, & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare?* Quasi, inquam, Torquatus concessurus fuerit, vbi se fecisse, aut facturum esse omnia voluptatis causâ dixerit, intelligi abs se obscœnam vllam voluptatem; quam tamen solam si intelligeret, censendus esset turpiter loqui. Verùm hisce tandem faciendus est modus.

CAPVT VI.

Quæ Virtus & quanta boni sit viuere paruo.

Consentaneum est intelligamus heic generalem modum, quo & comparare & tueri huiusce modi Voluptatem liceat. Is est, quem nos paullò antè insinuauimus; cultus scilicet Temperantiæ, quæ cupiditates ita moderetur, vt non-necessarias, vanásque amputet, & ad necessarias, naturalesque nos referens, efficiat in nobis αὐτάρκειαν, hoc est, ita comparat nos, vt ætatem paruo contenti degamus. Nempe hac ratione tueri tranquillitatem imprimis licet; quandoquidem illi, qui sunt ea sola, quæ sunt necessaria naturæ, re- Lib. de fin. in Cat. & in Heb. quirit, nihil necesse est anxium esse; quatenus illa passim occurrunt, parabiliaque facilè sunt; ac sollicitudo, siue animi perturbatio eos solùm vexat, qui non contenti necessariis, ad superflua continuò inhiant, eóque iis habendis incessanter laborant; ac, seu non obtineant, animo cruciantur; seu obtineant, partim, aut infestâ, in angore; aut facturæ metu, in sollicitudine sunt; partim habitis nunquam exsatiantur, ac animo suo vacantes, vt Danaïdum dolio, nunquam interquiescunt, sed noua semper cupiditate, tanquam œstro quodam perculsi, ad inflamandum, exantlandúmque nouos labores concitantur. Deinde ipsam quoque Indolentiam; quoniam necessariis contentus, neque immensos illos labores, doloréSque suscipit, quos suscipiant necesse est, qui supervacanea requirunt; neque similiter suæ officit, morbósue vllos in corpus inducit, quos vel crapulis, vel maximâ ex parte intemperantia in ipso creat; quatenus non illi incidunt in morbos, qui victu tenui, simplicíque, sed qui aut præter modum copioso, aut non naturali, & obsoniis, cupediisque vitiato viuunt. Vt perspicias autem quàm valdè Epicurus commendet hanc mediocritatem, seu moderationem, qua quis paruo contentus est, ecce imprimis, cùm hoc loco tam esse dicit ἀγαθὸν μέγα, *magnum bonum*, idalias verbis exprimens apud Clementem Alexandrinum, πλουσιώτατον, inquit, αὐτάρκεια πάντων, *Res est omnium ditissima, contentum esse, quod satis est, valentius.* Itemque apud Senecam, *Magnæ, inquit, diuitiæ sunt* (grandeis dicit Lucretius) *ad legem naturæ composita paupertas.* Quod cùm ille quidem, his verbis excipiat: *Lex autem illa naturæ scis quos nobis terminos statuit? non esurire, non sitire, non algere:* credas hæc ipsa quoque verba ex Epicuro fuisse desumpta, quatenus is apud Clementem felicitatem [illegible], diuinam partem, hoc est summam, esse dicit, μὴ πεινῆν, μὴ διψῆν, μὴ ῥιγοῦν, *non esurire, neque sitire, neque algere:* & in re ipso quoque comprobauit, iuxta illud ex Iuuenali, in Apologia recitatum.

Vet. & primus est paruo. (margin, partly illegible)

6. Strom. Epist. 4.

2. Strom.

> —— *mensura tamen quæ*
> *Sufficiat census, si quis me consulat, edam,* — Sat. 14.
> *In quantum sitis atque fames & frigora poscunt,*
> *Quantum, Epicure, tibi paruis suffecit in hortis.*

Quo loco neque illud ex eodem reticendum est,

> —— *Quæ non Epicurum* — Sat. 13.
> *Sufficit, exigui lætum plantaribus horti.*

Quippe illud rursus cum eo consonat, quod ipse Epicurus apud Senecam habet, dum, *Honesta, inquit, res est læta paupertas.* Quod quidem ille iterum excipiens: *Illa verò, inquit, non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate benè conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.* Notandum porrò est Epicurum paupertatem dicere duntaxat cum hominum vulgo, priuationem opum, siue diuitiarum, quæ vltra perexiguum illud, quod naturæ est satis, solent expeti, & ab iis, qui diuites reputantur, possideri; alioquin enim seriò loquendo donatorum potiùs paupertatis nomine fuerit nuncupatam opulentiam, quippe quæ primario sit quædam veri illius finis, ob quem diuitiæ expetuntur, quæruntur, possideri sperantur, lætitiæ nimirùm, seu gaudij, atque voluptatis. Hinc profectò est, ceu vt paupertatem ad legem naturæ compositam grandeis esse diuitias dixit, ita & diuitias ad naturæ legem non compositas, vocaturus sit grandem paupertatem. Cùm enim diuitiæ æstimari debeant ex vsu, ac fine, quem præ se ferunt, paupertasque ex opposito ex eiusdem met priuatione, constat profectò non paupertatem lætam, esse paupertatem, sed ingenteis diuitias, ac diuitias tristeis, non diuitias, sed paupertatem ingentem esse. Ac ideò viatorem, qui vacuus coram latrone cantat, esse reuera diuitem, pauperem verò illum, qui argento onustus gladium, con-

tibique, & motæ ad Lunam arundinis tremulam timet, trepidatque: Divitem cerdonem, donec destitimus nummis vniversam viciniam cantilenis exhilarat; pauperem, ex quo inventam crumenam, præ illius servandæ sollicitudine angoris plenus obmutescit. Certè &, cùm est exeundum è vita, vter quæso moritur lætior? An, qui totam vitam, destitutus licet socialis hisce opibus, cumulavit lætitiâ? an qui opibus obrutus, vitam sinceræ, germanæque lætitiæ expertem traduxit? Sed plura hac de re posterius.

5. Tuscul. Addo hoc solum, præter illud, quod ad Epicuri mentem habet Cicero, dum paupertatis onus levat disputando dicit, ac docendo, *quàm parva, & quàm pauca sint, quæ natura desideret*; & exempla subiiciens, *hîc Socrates*, inquit, *commemoratur, hîc Diogenes, hîc Cæcilianum illud,*

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

5. Tuscul. Præter illud, inquam, postquam alio loco de morte, & dolore loquutus, dicturus etiam de paupertate est; notatu esse dignum, quod in hunc modum subdit: *Quid tandem illi grandiloqui contra hæc duo, quæ maximè angunt, melius se habent, quàm Epicurus? An ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui Philosophi parati videntur? Quis non paupertatem extimescit? Neque tamen non quisquam Philosophorum. Hic verò ipse quàm parvo est contentus? Nemo de tenui victu plura dixit. Etenim, quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis sumptibus copiæ suppetant; cùm procul ab iis omnibus rebus absit; cur pecuniam magnopere desideret, vel curet omninò?* Neque verò est illud prætereundum, quod ille præclarè ita subdicit: *An Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere; nostrates Philosophi facere non potuerunt? Illius Epistola fertur his verbis: Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est Scythicum tegimen; calciamentum, solorum callum; cubile, terra; pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare, vt ad quietum me licet venias. Munera autem illa, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel Diis immortalibus dona. Omnes ferè Philosophi omnium disciplinarum, nisi quos à recta ratione natura vitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates in pompa, cùm magna vis auri, argentique ferretur, quàm multa non desidero inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima, abduxit legatos ad cœnam in Academiam: iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cùm postridie rogarent eum, cui numerari iuberet; quid? vos hesterna, inquit, cœnula non intellexistis me pecunia non egere? Quos cùm tristiores vidisset, triginta minas accepit, ne aspernari Regis liberalitatem videretur. At verò Diogenes liberiùs, vt Cynicus, Alexandro roganti, vt diceret, si quid sibi opus esset: nunc quidem paululum, inquit, à Sole absis; offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto Regem Persarum vitâ fortunaque superaret. Sibi nihil deesse, illi nihil satis vnquam fore. Se eius voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse. Vides, credo, vt Epicurus cupiditatum genera diviserit, &c.*

Quod hîc porrò ad calcem de Diogene lubet, in memoriam revoco, quod Seneca, & Maximus Tyrius, præ cæteris de illo habent. Seneca enim, postquam multis docuit esse patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam, neque detrimenta ferri æquanimiùs à locupletioribus, quàm à pauperioribus, id accommodans, quod satis eleganter ait: *Non multùm molestius est calvis, quàm comatis pilos velli*; ac asserit, *tolerabilius faciliùsque esse non acquirere, quàm amittere; ideòque lætiores videris, quos nunquam fortuna respexit, quàm quos deseruit.* Tum pergit: *Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit, ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca; & quam voles ignominiosum securitati nomen impone; putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter avaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de Deorum immortalium statu, an parùm beatè degant, quòd illis nec prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro fœnus.* Tyrius verò describens, Cynicæ vitæ præbendæ, *Ille*, inquit, *non Atticus, aut Doricus fuit; neque aut Solonis educatione, aut Lycurgi institutione traditus; (non enim regiones, aut leges ipsæ virtutes tribuunt) sed Sinopensis, ex vsque Ponto. Consilio verò Apollinis, omnibus animum occupationibus exuit, vincula confregit, &, solutæ avis mentem habentis, terram expeditus lustravit, non tyrannum veritus, non lege coactus, non civili rei administrationi intentus, non liberorum educatione anxius, non nuptiis adstrictus, non agro colendo occupatus, non militari confusioni implicitus, non studio mercaturæ quoquoversum abreptus, sed homines id genus omnes, institutaque id genus videns, vt nos felicium puerorum, quos ita videmus ad talorum ludum intentos, vt musam cadunt, et ... spoliant, spoliantùrque invicem. Ipse autem intrepidi, liberique Regis vitam degens, non Babylonios hyeme contristans, nec Medos æstate vexans, sed, pro tempestatis conditione ex Atticâ in Isthmum, ex Isthmo in Atticam migrans. Regia eius fuere templa et gymnasia atque luci, ... & amplissima, & tutissima, nihilque ab ... , terrâ vniversâ, & quæ ex ea fructus, quosque emittit fontes, multo non Lesbiis, Chiisque vino præstantiores. Amicos etiam, familiaresque, leonum instar, aëri suos, nec temporum vices à Iove constitutas declinans, quid plenitudine contrà est machinatus, non artificiosum tepentem, non aliàs refrigerium arcessens, sed vniversæ naturæ assuetus, vt huic vitæ instituto facilitatem fecit, vbique adeptus, & ad summam vsque felicitatem peruenerit; medicamentis non indigens, fuit, ferèque ... , Chironis, Asclepij, Asclepiadarumque opem non implorans, non vaticiniis, non ... sacrificiis, non ... submittens. Quin etiam bellis fremente Græcia, omnibusque contra ...*

Quis prior inferret ferro lacrymabile bellum,

Solo

Feliciipse patiens fuit quasi inducias cum omnibus; et quasi pepigisset cum omnibus fœdus, invenitis inter amicos illi rulles, præliumve ullum versatus fuit. Continuisse se interim ab inferendis illi in iuriam, etiam improbi, tyranni, atque sycophantæ; cum ipse tamen homines facinorosos corriperet; nec sophisticis fere verbis, qui redarguendi modus est importunissimus, verum, sed in ipsorum factis improbandis, ipsa verum facta vndique abijciens, instansve; quod reprehendendi genus salutare est maximè, conciliandoque paci conducens.

Quod Epicurus porrò subiungit, *Illos magnificentia iucundissime frui, qui eâ minimùm indigent*; ex eodem ratiocinio est, quo antè dicentem, apud Plutarchum, audiuimus, *Accedere illum iucundissimè ad dicem crastinum, qui crastino minimùm eget.* Est verò interim simile, nisi etiam idem, cum eo, quod ait apud Senecam, dum, *Is maximè*, inquit, *diuitijs fruitur, qui minimè diuitijs indiget.* Nempe magnificentia in diuitiarum ostentatione maximè est, qua qui egere se non putat, diuitiarumque adeò iacturam non timet, is demum diuitiarum fructum iucundissimum percipit. Præterea enim, quod Seneca, postquam hanc sententiam *aut Epicuri, aut Metrodori*, aut diuitum ex illa officina esse dixit, subdit. *Qui eget diuitijs, timet pro illis, nemo autem sollicito bono fruitur. Adijcere illis aliquid studet; dum de incremento cogitat, oblitus est vsus. Rationes accipit, forum conterit, Kalendarium versat, fit ex domino procurator.* Et quod alio loco, *Securiùs diuites erimus, cùm scierimus quàm non sit graue pauperes esse.* Hæc addo solùm, vt Socrati ad rerum venalium multitudinem attendenti iucundissimum fuit, posse dicere, Ὅσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω; *Quam multis ego non indigeo;* ita, si cui rerum huiusmodi copia quædam forte contigerit, & sic animo sit affectus, vt ad domos, ad vestes, ad epulas, ad supellectilem, ad famulos, ad cætera attendens, possit dicere; Ista hæc quidem habeo, sed ijs non indigeo: Possem in casa humiliore quietè dormire, possem simpliciore amictu commodè frigus depellere; possem tenuiore cibo famem præclarè restinguere; atque ita de cæteris, hunc demum videri iucundissimè suâ frui magnificentiâ. Intelliget enim se posse commodissimè tam multis carere, quorum alioquin sollicitudo tranquillitati aduersatur, atque adeò paratus erit, vt si quispiam casus ea abstulerit, tantò ferat leviùs, quantò agnoscet ipsa sibi necessaria non esse. Longè quoque erit, vt ipsis amplificandis inhiet, laboret, exæstuet, vt solet vulgo fieri; quandò peruidebit non posse se oblectamenti sinceri amplius capere ex affluentiore opulentia, quàm ex ea, qua fruitur, imò & quàm posset ex longè minore. Quæ vberiora quæsierit, ea quæsiturum sibi non sibi, sed fortè olim ingratis prodigisque hæredibus, sed adulatoribus, sed furibus; idque interim magno suo damno; quòd in ijs quærendis, & amittenda tranquillitas sit, & subeundum pelagus molestiarum innumerarum. Spectat hoc proinde, quod rursus apud Senecam Epicurus, *Si cui sua*, inquit, *non videntur amplissima, licet totius Mundi dominus sit, tamen miser est.* Etenim, nisi quis reputet posse se nihil minùs beatè eâ, quâ est fortunâ, viuere, vitam degere, quàm eos, quos præpotentiores, magnificentioresque se credit, quorumque fortunam adeò suspicit; is sanè, ne si ad eorum quidem, ac longè ampliorem fortunam peruenerit, nihilo propterea beatior euadet, sed semper miser perinde erit; quoniam non idcirco exsatiabitur, ob conditionem cupiditatis, quæ vbi cum modum excedit, qui à natura præscriptus est, abit in immensum, neque vnde expleatur vnquam reperit. Huiusmodi certè est hominum genus, ad quod affluens rebus non modò necessariis, verum etiam superfluis, & semper tamen querulum, respexisse Epicurum testatur Lucretius, cùm aggressus fuit tradere præcepta quibus affectus curaremur. Ipsius versus de illo sunt:

Nam, cùm vidit hic, ad victum quæ flagitat vsus,
Et per quæ possent vitam consistere tutam,
Omnia iam fermè mortalibus esse parata:
Diuitijs homines & honore, & laude potentes
Affluere, atque bonâ natorum excellere famâ;
Nec minus esse domi cuiquam tamen anxia corda,
Atque animum infestis cogi seruire querelis:
Intellexit ibi vitium vas efficere ipsum,
Omniaque illius vitio corrumpier intus,
Quæ collata foris, & commoda cumque venirent,

Et pergit quidem, quibus modis fiat, vt vasis, hoc est Pectoris, siue animi vitio fiat, vt satis nihil vnquam sit, nihilque sinceri hauriatur, sed ea dicenda potiùs sint.

Quod Epicurus hoc loco addit, *Esse id facile paratu, quod natura est necessarium; & si quid paratu difficile sit, id necessarium minimè esse*; sententia est, quam & Stobæus, & alij isto quoque modo ex Epicuro referunt: Χάρις τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπόριστα, τὰ δὲ δυσπόριστα, οὐκ ἀναγκαῖα. *Gratia habeantur Naturæ beatæ, quod necessaria, parabilia fecerit; & quæ paratu sunt difficilia, non necessaria fecerit.* Sententia verò est, ad quam Cicero respicit non semel, veluti dum ait, *Sapientem locupletat ipsa natura, cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit.* Et rursus; *Naturales diuitias dixit parabiles esse, quòd parum sit naturæ contentum.* Ac iterum; *Tenuem victum antefert copioso*, &c. Præclarè autem Seneca, postquam naturæ legem Epicuro vincimus, statuere hos terminos dixit, *Non esurire, non sitire, non algere* subiicit: *Vt famem, sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est, quod natura desiderat, & expositum; ad superuacua sudatur. Illa sunt, quæ togam conterunt; quæ nos senescere sub tentorio cogunt; quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod sat is est.* Diceres verò Senecam respexisse etiam ad illud Lucretij,

Diuitias ecum si [illegible] pluranimque si panceres,
Quod si quis vera vitam ratione gubernet;
Diuitiæ grandes homini sunt, viuere parcè,

 Æquo

Sublimeq.

Epist. 14.

Epist. 18.

Epist. 14.

Sent. & quàm viro bonè fit viuere.

lib. 6.

2. de fin.
5. Tuscul.

Epist. 4.

lib. 5.

Quæ, & quanta vitæ paranda.

Æquo animo; neque enim est unquam penuria parvi.

Faciunt hæc complura ex iis quæ seu dicta sunt, seu dicenda; cùm & vel quasi minimum attendenti constet, quàm facilè occurrant, & ad manum sint, quæ necessaria naturæ sunt; quàmque necessaria non sint, quæ ad manum non sunt, nec facilè occurrunt. Ac negandum quidem non est, quin ea sit quorumdam hominum tyrannis, vt insontes quidam interdum rerum necessariarum vsu interdicantur, quin vel casu quopiam, vel dementiâ propriâ, nonnulli se eo in loco eòque in statu collocent, vt rebus etiam necessariis careant; at quod saltem spectat ad ipsam Naturam, non est ea sanè hominibus nouerca, quæ animalibus cæteris est parens; neque si famem ingenerauit, non fundit ipsis fructus, fruges, & quæ id genus munera sunt, quibus depellere eam valeant; neque, si sitim, non passim aquam, quâ extinguatur, suppeditat; neque, si aer frigeat, aut caleat, non eorum ipsius iniuriis perpetiendis par concessit, vt vel, ex cute faciei constat; vtcumque præ mollitie partes corporis cæteras tam caloris, quàm frigoris impatientes effecerint; quo etiam casu ipsis parauit hinc vmbracula, aliaque refrigeria, illinc Solem, ignem, vellera omnium subsidiaque alia non pauca. Non est quoque ipsis deteriorem mentem, prudentiamque, quàm formicis largita, vt sibi in futurum necessaria prospiciant; tametsi plærumque ita volentes desipiunt, vt quod superest, non imitentur formicam,

Horat. lib. 1. sat. 1.

Quæ, simul inuersum contristat Aquarius annum,
Non vsquam prorepit, & illis vtitur antè
Quæsitis, sapiens:———

quippe, quasi vsus abliti, congerendo semper sic inhiant, quasi non ad aliam sint nati, destinatique occupationem. Quin spectatis quoque in ciuili ista societate hominibus, ecquem videre liceat, nisi si qui sponte, ac præ inertia sint mendicantes, cui non cibarius suppetat panis, non aqua, non vestis, non tectum, non quicquid ad vitam necessarium est? Vt certè officia Pietatis, Humanitatisque prætereàm, quibus solet vulgò inualentioribus prouideri; nemo est, qui si corporum exercitat, & vel tantillum industriam explicare sustineat, non assequatur facilè, vnde fami, siti, aëris iniuriis occurrat. Quod si non idcirco sint opiparæ mensæ, vina delicata, splendidæ vestes, magnificæ ædes, vasa pretiosa, famuli compti, &c, at ista iam sunt, ea quæ haudquaquam necessaria, gratiæ sint agendæ beatæ naturæ. Certè & vsus rerum illarum nullo negotio parabilium, nihil iniucundior est vsu illarum magno constantium;

Hor. 1. Epist. 17.

(Nam neque diuitibus contingunt gaudia solis)

& iis curis vacat, eòque fastidio, vt sicut sincerior, constantiorque est, sic habendus quoque sit longè iucundior. Sed de hoc ipso statim post. Spectat interim ad hunc locum, quod, cætera inter, habet Seneca, dum, *Quicquid nobis*, inquit, *bono futurum erat, Deus, & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram, vltro dedit; nocitura altissimè pressit. Nihil, nisi de quo queri possumus, &c. quibus perituras prolauit rerum natura, & abscondentes, profuditque. Addidimus animum voluptati, cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni, & famæ, cæteris æquè vanis, & inanibus. Quid ergo nunc te hortor, vt facias? Nihil noui, nec enim nouis malis remedia quæruntur, sed hoc primum, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vtique occurrent; superuacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem, quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem: Quæ est enim virtus superuacua contemnere? tunc te admirare, cùm contempseris necessaria. Nō magnam rem facis, quòd viuere sine regio apparatu potes, quòd non desideras milliarios apros, nec linguas Phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ, iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem, sed tibi persuaseris herbas, vbi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta seruantem*, &c. Hisce porrò ex Seneca, quid aliud necxam appositum magis, quàm celebrem illam exclamationem Lucretij, tametsi iam antè ex parte relatam:

Epist. 110.

O miseras hominum mentes! ô pectora cæca! Lib. 2.
Qualibus in tenebris vitæ, quantisque periclis
Degitur hoc æui, quodcumque est! Nonne videre
Nil aliud sibi naturam latrare, nisi vt, cum
Corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur,
Iucundo sensu, curâ semota, metuque.

Et vide, vt pergat:

Ergo corpoream ad naturam pauca videmus
Esse opus omnino, quæ demant quemque dolorem.
Delicias quoque vti multas substernere possint;
Gratius interdum neque natura ipsa requirit.

Quod Epicurus proinde subdit speciatim, *de vilibus cibis, vt Polenta, & aqua, voluptatem summam afferentibus*; huiusce rei est confirmatio. Idipsum verò interim est, quod Cicero refert, cùm de Epicuro loquens, *Negat enim* inquit, *tenuissimo victu, id est contemptissimis escis, & potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulandum.* Et rursus, *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quàm ex pretiosissimis.* Itemque, quod apud Stobæum, [illegible], inquit Epicurus; [illegible]. *Voluptate* abundo *in corpusculo, aquâ, & pane vescens; ac nauciam rursùs voluptatibus, quæ ex epulis magnificentiâ percipiuntur.* Itemque, quod tum apud eundem, quàm apud Ælianum, & alios, profertur [illegible]. *Habere si potentiam, & aquam paratam esse vel cum Ioue de felicitate certare.* Celebre porrò hoc dictum nusquam respexeréque ad ipsum varij, vt Theodoretus, exempli gratiâ, cùm rationem Epicuri aliam à Stoicis viam declarans, [illegible]. *Felicitatem in non* 5. de fin. Serm. 15. Serm. 11. de fin. 2.

opinando,

esuriendo, ac non sitiendo posuit, dixitque his rebus fretum se fore velle ipsi Ioui Patri controuersiam. Praetereo autem, quod S. Vir Epicurum redarguit, quasi parum piè loquentem, tametsi sit ipsorum quoque Stoicorum loquutio, [illegible] *Felicitatem Iouis eā, quae est hominum sapientum, neque spectabiliorem, neque meliorem, neque augustiorem esse*. Ne adnotem, tum Epicurum non alio sensu fuisse loquutum, quàm quo Socrates quoque dixit, *Nulla re egere, esse Dei proprium; quàm paucissimis autem, Deo proximum*; tum siquidem solùm loquutum, argui vel ex discrimine, quod inter diuinam ac humanam felicitatem posuit, & de quo fusè superius diximus. Itemque Imperator Iulianus, cùm, postquàm in hunc modum loquutus, *Res ne tibi esse parua, despicabilisque videtur*,

Vt careat, & laribus & patriā careat,

insuper quae obolum non habeat, nec drachmam? subiicit, *At ne Maza quidem*, [illegible] *quam adeptus modo Epicurus, felicitate sua fore haud quaquam inferiorem eā, quae Deorum est, profitetur*. Notatu verò dignum est, quod ex Diogene postmodùm obiiciat, [illegible] *non ex maza vescentibus, sed ex lautis epulantibus tyrannos prodire* (adde, ex Porphyrio, fures, hostes, calumniatores) cùm Diuus etiam Hieronymus id confimiliter obseruārit, & hunc in modum expresserit; *Diogenes tyrannos, & subuersores vrbium, belláque vel hostilia, vel ciuilia, non pro simplici victu olerum, sed pro carnibus, & epularum deliciis asserit excitari*. Sed alios vt omittam, ecce Seneca; *Ad legem naturae*, inquit, *reuertamur: Diuitiae paratae sunt. Aut gratuitum est, quo egemus, aut vile. Panem, & aquam natura desiderat; nemo ad haec pauper est; intra quae quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Ioue de felicitate contendat, vt ait Epicurus*. Ac iterum. *Ad veras*, inquit, *te conuerte diuitias; disce paruo esse contentus, & illam vocem, magnus atque animosus exclama, Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus*. Postquàm permisisset illud statim, *Quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus, quid miraris? quid stupes? pompa est*, &c. cui quid appositè Lucretius versibus mox conte- xtis subiicitur:

Si nō aurea sunt iuuenum simulacra per aedes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis, vt suppeditentur;
Nec domus argento fulget, auroque renidet,
Nec citharis reboant laqueata, aurataque templa:
Attamen inter se prostrati in gramine molli,
Propter aquae riuum sub ramis arboris altae,
Non magnis opibus iucundè corpora curant;
Praesertim cùm tempestas arridet, & anni
Tempora conspergūt viridantes floribus herbas.

Vt praeteream autem id, quod sequitur:

Nec calidae citiùs decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis, ostroque rubenti
Iacteris, quàm si plebeia in veste cubandum sit:

Vide qua ratione Lucretium fuerit imitatus Virgilius, dum praemissa exclamatione: — *Quae, & quanta vitae Parua indiget.* 2. Georg.

O fortunatos nimium, sua si bona nôrint,
Agricolas, quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus;

Subdit:

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Manè salutantum totis vomit aedibus vndam;
Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusasque auro vestes, Ephyreiaque aera,
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur vsus oliui;
At secura quies, & nescia fallere vita,
Diues opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncae, viuique lacus, at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt: illic saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum, paruoque assueta iuuentus, &c.

Cauendum est certè, vt existimemus, maiorem à Rege ex illa ciborum exquisitissimorum lautitie voluptatem percipi, quàm ab Agricola ex illa vilissimorum simplicitate. Videlicet illi continens satietas perpetuam ferè nauseam parit; isti continens penè fames perpetuum apparat dulcorem; adeò vt, cùm ille pauonem rhombumque fastidiat, huic nuces, & expetitissimae sint dapes. Nunquam profectò ille famem, sitimque expertus videtur, cui fieri persuasum non potest, licere cuique è plebe viro, tam deliciosè, hoc est, suauiter, quàm Principi viro coenare: si nempe ad tenuem suam mensam, vnā, alterāue horā tardiùs, quàm Princeps ad suam opiparam, accedat: quòd isti, ob plenum adhuc stomachum, gratum futurum nihil sit; ipsi, ob vacuum, nihil non pergratum. Quod homines sanè si intelligerent, agnoscere possent, quàm vanè conquirendis tot opibus, quibus gulae seruiant, laborent; cùm tanto compendio obtinere voluptates easdem, imò & quae aliunde longè sinceriores innocentioresque sint, valeant. Ideò hîc possit optimè quadrare Horatianum illud: — Ib. 1. Epist. 10.

—— *fuge magna: licet sub paupere tecto*
Reges, & Regum vita praecurrere Amicos.

Cùm enumerari etiam videas ab Epicuro quatuor victus tenuis, simplicisque supra lautiorem commoda; videtur omninò huc respexisse Horatius, cùm illa & eadem, & ordine eodem descripsit. Verùm priusquàm, quae ille habet circa singula referamus, operae-pretium esse videtur, hîc inserere ex Porphyrio locum integrum de ratione victus, déque opinione Epicuri, Epicureorumque, circa vitam sobriam, quam esse adeò tenuem, simplicemque voluerint, vt etiam abstinentiam à carnibus complecteretur. Scilicet locus, tum non pauca ex dictis hactenus confirmabit, tum aliquam etiam, non nullis deinceps dicendis afferet lucem. Interpretabimur autem more nostro, ac eò vsque seligemus, quousque ambigi non possit (vt ex ipsis fretis intelligendum est) quin Epicuream sententiam contineat. Locus itaque, qui extat in primo [illegible] seu *de Abstinentia à carnibus libro*, hunc se in modum habet:

Cùm

Qua, & quanta victus Ratio sufficere.

Ὅθεν οὐ μόνον οἱ περὶ τοῦ κατὰ νοῦν ζῆν ἐσπουδακότες, καὶ τέλος τὸν κατ' αὐτὸν βίον ἐστησάμενοι, ἀναγκαίαν πρὸς τὸ τέλος ἡγοῦνται τὴν τούτων ἀποχήν, ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδόν, οἶμαι, φιλόσοφοι τὴν εὐτέλειαν τῆς πολυτελείας ἐγκρίνοντες, ἀποδέξαιντ' ἂν μᾶλλον τὸν ἐκ ὀλίγων ἀρκούμενον, τοῦ πολλῶν δεομένου. Καὶ (ὃ παράδοξον τοῖς πολλοῖς δόξειεν ἂν) τῶν λεγόντων, οἱ ἐπιμελῶς διεσκεμμένοι, λέγω δὲ τοὺς τὴν ἡδονὴν θεμένους τὸ τέλος τῶν φιλοσοφησάντων. Τῶν γὰρ Ἐπικουρείων οἱ πλεῖστοι ἀπ' αὐτοῦ * τοῦ Κορυφαίου ἀρξάμενοι, μάζῃ, καὶ τοῖς ἀκροδρύοις ἀρκούμενοι φαίνονται, τά τε συγγράμματα ἐμπεπλήκασι, τὸ ὀλιγοδεὲς τῆς φύσεως ἀφηγούμενοι, καὶ τὸ ἐκ τοῦ λιτοῦ, καὶ ἀπερίττου ἱκανῶς αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον ἰᾶσθαι παριστάντες.

* deest in *ms.*

Πλοῦτος γάρ, * φασίν, ὁ τῆς φύσεως πεπέρασται, καὶ ἔστιν εὐπόριστος, ὁ δὲ ἐκ τῶν κενῶν δοξῶν, ἀόριστός τε ἐστί, καὶ δυσπόριστος. Τὸ γὰρ κατ' ἔνδειαν ἐνοχλοῦν τὴν σάρκα, ἐξαιρεῖται καλῶς, καὶ αὐταρκῶς τὰ εὐτελέστατα, ἁπλῆν ἔχοντα φύσιν ὑγρῶν τε, καὶ ξηρῶν. Τὸ δὲ λοιπὸν ὅσον εἰς πολυτέλειαν πέπτωκεν, οὐκ ἀναγκαίαν ἔχον φασὶ τὴν ὄρεξιν, οὐδ' ἀπ' ἀλγοῦντός τινος ἀναγκαίως γενομένην, ἀλλὰ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ ἐλλείποντος, ὃ τὸ ἔλαττον μόνον ἐν τῷ μὴ παρεῖναι, τὴν δὲ ὅλως ἀπὸ τοῦ χαίροντος, ἢ δὲ ὅλως ἀπὸ τοῦ κενοῦ, καὶ ψευδοῦς δογμάτων, * ἃ οὐ πρὸς οὐδὲν ἀναπλήρωσιν ἐλλείπουσι, οὐδ' εἰς τὴν διάλυσιν τῆς συστάσεως ἐκ τοῦ μὴ παρεῖναι.

* videtur pro φασί.

* videtur pro ἣ.

Ἱκανὰ γὰρ καὶ τὰ τυχόντα διαπράξασθαι ταῦτα ἐστίν, ὧν ἀναγκαίως δεῖται ἡ φύσις. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τὴν λιτότητα, καὶ διὰ τὴν ὀλιγότητα ὄντα εὐπόριστα. Καὶ τῷ μὲν κρεωφαγίας ἀπτομένῳ, χρεία καὶ τῶν ἀψύχων, τῷ δὲ ἀρκουμένῳ τοῖς ἀψύχοις, δι' ἡμισείας, καὶ ταῦτα εὐπόριστα, καὶ ὀλίγων δεόμενα ἀναλωμάτων τὰ τῆς παρασκευῆς.

Δεῖ δέ, φασίν, οὐκ ἐπιμετρούμενον τὰ ἀναγκαῖα, παραδιδόναι τῇ φιλοσοφίᾳ χρέος, * ἀλλὰ δὲ παρεσκευασμένον τὸ θαρρεῖν τῇ ψυχῇ, γενναίως ἤδη ἀντέχεσθαι τῶν καθ' ἡμέραν. Κακῶς γὰρ φροντίζομεν τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες, ἄνευ φιλοσοφίας τὸ ἀναγκαῖον συμμετρούμενοι τῆς φύσεως, καὶ παρασκευάζοντες. Διὸ φιλοσοφοῦντα δεῖ καὶ τούτων προνοεῖν, καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ὁ πρὸς ἐκεῖνα ἐστὶν ἐπιμέλεια παρεσκευάσθαι, ἐφ' ὅσον δὲ ἐκ τούτων τι ἀφαιρεῖται, ὃ μὴ κυριεύσῃ τὸ τελέως ἐνθαρρήσειας, μὴ ἀποδειλιᾶν πρὸς τὴν χρημάτων τε, καὶ τροφῶν παρασκευήν.

* videtur pro ἀλλά.

Ex quo fit, vt non illi solum, qui vitæ secundum intellectum instituendæ incumbunt, & in ipsa finem bene viuendi collocant, agnoscant ad huiusmodi finem necessariam esse abstinentiam à carnibus; sed & quiuis propemodum, quantum opinor, Philosophus, cui frugalitas præ luxu probetur, commendaturus sit magis illum, cui pauca sufficiunt, quam illum, qui pluribus eget. Et (quod apud vulgus incredibile sit) hoc asserere, magni-faciéque, inter philosophantes, comperimus illos, qui Voluptatem esse finem putant. Videlicet Epicurei, maiori ex parte, ab ipsius vsque Coryphæi tempore obseruarunt polentam, fructibusque contentique suos hisce rebus libros compleuerunt, declarantes quàm sit exiguum id, quo natura indiget; ac planam facientes necessitatem, quâ illa laborat, posse rebus tenuibus, paratúque facilibus abundè sanari.

Naturæ enim diuitiæ, aiunt, & finitæ sunt, & facilè parabiles; at quæ iuxta vanas opiniones sunt; ea finem, modúmque non habent, ac sunt paratu difficiles. Id nempe, quod ab indigentiam corpori molestiâ afficit, præclarè, & quantum sat est, eximunt, quæ sunt facilè parabilia, simplicem putà humidorum, siccorumque alimentorum, *cuiusmodi sunt aqua, & panis*, naturam habentia. Quod superest verò, quicquid in luxum abit, id attinet, inquiunt, ad cupiditatem, quæ neque necessaria est, neque occasione alicuius rei molestiam necessariò inferentis exorta; sed partim, quia quidpiam angit, vellicatque ob id solum, quòd eius absentia impatienter toleratur; partim quia absoluta, *& sine vllius molestiæ intermistione* oblectatio præsentitur; partim, ac vt paucis dicatur, quia menti inhærent inanes, falsæque opiniones, quæ neque ad faciendum vllum naturalem defectum spectant; neque ad aliquid habendum, ex cuius absentia corporis ipsius compages dissoluatur, tandem.

Siquidem, vel ipsa, quæ ad manum sunt, abundè sufficiunt obtinendis iis, quibus natura indiget; hæc quippe eiusmodi sunt, vt partim ob simplicitatem, partim ob exiguitatem, nullo negotio sint parabilia. Hinc illi quidem, qui carnibus vescitur, opus etiam est inanimis rebus; at illi, cui sunt res inanimæ satis, dimidio solùm opus est, ac ipso quidem tam facili parabili, tum ad apparandum modicis sumptibus egente.

Oportet verò, inquiunt, illum, qui parata non habet necessaria, adhibere ipsam, quasi in subsidium, Philosophiam, & quæsitâ simul animæ fiduciâ, ea, quæ in diem accidunt, generosè excipere. Malo scilicet consulitur eorum rerum arbitrium, quæ nostrâ intersunt, permittimus, si quod naturæ est necessarium, sine Philosophia, & metimur, & apparamus. Quare oportet philosophantem huiusceinodi rebus prouidere; & vsque dum quidem aliubi ipsis cura diligens eas suppeditarit. Quandiù autem quidpiam ex ipsis sint quo perfecta constet fiducia, potest detrahi, non accingere se opibus, alimentísque comparandis.

Philos.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Philosophiâ igitur duce harum rerum studium suscipiendum est, ac fieri breui, vt agnoscamus, quæ vitæ, & quanta boni sit, id *solum* in ipsis, quod sit minimum, simplex, leuéque requirere; quoniam quod in vita suauissimum & à molestia alienum est, id ex minimo, *quo quis sit contentus, dependet.* Quæ vero secum impedimenta sollicita rerum comparatio trahit, cùm agnoscantur ex grauitate, *laboreve* corporis, aut ex ipsa rerum comparandarum difficultate, aut ex abductione à speculationum longè præstantissimarum studio, quod comminens esse operæ-pretium fuerit; aut quapiam alia demum ex causa; ea sanè suadit prorsus infrugifera, neque digna, quæ cum perturbationibus consequentibus commutetur.

Quæ, & quanta vi[tæ] … Parce viuere.

Oportet porrò Philosophum in ea esse spe, vt tota vitæ serie defuturum sibi nihil sit. Hanc autem spem abundè fouet perfacilis rerum tenuium parabilitas; cùm alioquin illa, quæ sumptuosa sunt, bene sperantem perinde non faciant. Hac certè de causâ homines vulgares, tametsi plurima possideant, perinde tamen, ac si illa defectura sint, congerendis semper, quæ nunquam cumulo perfecto habeantur, laborant. Facit verò ad hoc vt contenti simus facilè parabilibus, simplicissimisque rebus, meminisse, quemadmodum ne omnes quidem in vnum congestæ diuitiæ quicquam vitium habeant ad animi perturbationem præclara aliqua ratione soluendam; mediocres autem, passimque obuiæ, & ad obtinendum comparatissimæ res, incommodam corpori indigentiam tollant: cùm & aliunde cuiusmodi sint, vt cogitanti mortem, dimittere ipsas haud quaquam sit graue.

Præterea verò, id, quod in corpore (dum aliqua re eget) dolet, copiosi, dum ipsum explетur, lenimenti sit particeps; nisi quis vanis sibimetipsi imponat opinionibus. Eduliorum autem varietas, non modò ipsam animam perturbatione non eximit, sed ne auget quidem voluptatem in corpore; quoniam ipsa quoque, eo, quod doleat, exempto, finem reperit. Exempli gratiâ, carnium vsus nec speciatim adimit quicquam, quod naturæ molestum sit, neque aliquid peragit, quod nisi compleatur, in molestiam sit abiturum. Interim autem gratiam habet violentam ac, fortassis quoque ex contrario mistam, quatenus ad vitæ durationem, minimè valet; confert autem solummodò variandis voluptatibus; similis vsibus venereis, vinorumque peregrinorum potationibus, sine quibus potest natura, *seu vita manere*; cùm ea, sine quibus manere non potest, compendiosa penitùs sint, facilèque, & salua iustitia, libertate, tranquillitate, otio plurimo, obtineri possint.

Ad hæc verò nequead sanitatem carnium vsus confert; quin potiùs illi officit. Per eadem enim conseruatur, per quæ & recuperatur, cùm amissa est, sanitas; recuperatur autem tenuissimo, & citra vsum carnium, victu; quare & eodem conseruatur. Quòd si vsus carnium inanimatarum ad habendum Milonis robur, aut vniuersè ad virium corporis contentionem minimè confert; neque sanè eo robore,

——— bore, intensisque viribus Philosophus indiget, si contemplationi quidem, non vitæ scholæ, petulantique sit incubiturus. Nihil autem mirum, si hominum vulgus putet vsum carnium ad valetudinem conferre; idem enim est, quod existimat sanitatis tuendæ viam esse in ipsis voluptatum quasi prolationibus etiam venerearum, quarum tamen est nulla, quæ quicquam prosit alicui, nisi & bene sit, nisi etiam noceat.

[illegible] [margin note]

Ac tali-ne quidem persuasione sint homines vulgares, nihil est, quòd moremur; neque enim quicquam fidei, aut constantiæ in amicitia, beneuolentiaque hominum huiusmodi est, cùm neque harum rerum capaces sint, neque sapientiæ, neque vllius sapientiæ partis, quæ commendationem aliquam mereatur. Quin-etiam, qui è media multitudine est homo, non intelligit quid priuatim, publicéque vtile sit; neque constituere inter mores prauos, honestosque discrimen potest. Viget insuper petulantia, intemperantiaque in id genus hominibus, adeò proinde, vt verendum non sit, ne quandoque desint, qui animalibus vescantur. Nam si omnes quidem optimè de rebus sentirent, nihil foret opus aucupio, vel aucupibus, piscatoribus, aut subulcis; ac huiuscemodi animalia degentia per se, & incustodita, præfectóque carentia breui perinde perderentur deuastarenturque ab aliis insidiantibus, multitudinémque absumerent; ut in aliis innumeris, quibus homines non vescuntur, contingit: At verò multiplici semper, vel omnigena potiùs vigente desipientia inter homines, non deerunt vnquam innumeri, qui ea depascantur, heluones.

χρεία τοῦ φιλοσόφου, εἰ μέλλει διαρκεῖν, ἢ μὴ πράξει, καὶ ἀπολαύσεις προσλήψεται. Οὐδὲ ἡ ὑπομονὴ τῆς πολλῆς σαρκὸς εἰς ὑγίειαν συντελεῖ τῶν κρεοφαγιῶν, τὸ γὰρ ἀσφαλὲς δὲ καὶ τὰς ἀπολαύσεις αὐτῆς ὑγιείας εἶναι περιττάς, καὶ τὰ ἀφροδίσια, ὧν ὄνησις μὲν οὐδέν ποτε, ἀγαπητὸν δὲ εἰ μὴ ἔβλαψεν.

Εἰ δὲ πολλοὶ * μὴ γνῶσι, οὐδὲν [illegible] ἐρωτᾶς, οὐδὲ γὰρ φίλοις, καὶ εὐνοίας πιστῆς τι, μήτε καὶ ἀξιώματος ἐν τοῖς πολλοῖς, οὐδὲ [illegible] τόπον, οὐδὲ σοφίας, οὐδὲ τῆς ἀξιολόγου τι ἐχούσης σοφίας μερίδος. ἔτι δὲ τὸ συμφέρον, ἔτι δὲ ἴδιον, ἔτι δὲ κοινὸν συνορᾷ ὁ πολύς, ἔτι ἤθους φαύλου, καὶ ἀστείου κρίσιν διωρισμένος. Πρός τε τούτοις πολὺ τῆς ἀσελγείας, καὶ ἀκρασίας γέμουσι οἱ πολλοί, διὸ ἔτι φροντιστέον, * μήποτε οὐκ ὄντων οἱ βρωσόμενοι τὰ ζῷα. Πάντων μὲν γὰρ φρονησάντων τὰ ἄριστα, οὐδὲν ἂν χρεία θηρευτῶν, ἰξευτῶν, ἁλιέων, συβωτῶν, αὐτὰ δὲ αὑτὰ διοικοῦντα τὰ ζῷα, καὶ μὴ ἔχοντα τὸν ἐπιμελούμενον, καὶ ἐφορῶντα, ταχέως φθάρηται, καὶ διαφθαρήσεται ὑπὸ τῶν ἐπιτιθεμένων, καὶ τὸ πλῆθος ἀπολωλέναι, ὥσπερ ἐπὶ μυρίων, ὧν οὐχ ἅπτονται ἄνθρωποι ζῴων, συμβέβηκε. μενούσης δὲ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ποικίλης, καὶ παντοίας ἀφροσύνης, ἔσονται μυρίοι καὶ οἱ ταῦτα λαιμαργήσοντες.

Et interiectis aliquibus.

Vt rem verò paucis complectar, inte edixit Epicurus, cauendum esse ab eo cibo, cuius fruitionem deperimus, prosequimurque, & quem tamen vbi illius fuerimus facti compotes, fuisse malo nostro gratum reputamus. Huiuscemodi autem est, quisquis copiosus est, ac pinguis, illudque patiuntur quicumque ob ipsum, mentis stuporem contrahunt, & vel expensis, vel morbis, vel repletioni, vel vitæ negotiosæ obnoxij euadunt.

Καθόλου δὲ ὀρθῶς ὁ Ἐπίκουρος ἔφασκεν, εὐλαβεῖσθαι δεῖ τροφήν, ἧς ἀπολαύσαι μὲν ποθοῦμεν, καὶ διώκομεν, συντελεσθείσης δὲ οὐκ ἀχαρίστως ἔχομεν. Τοιαύτη δὲ πᾶσα ἡ ἁδρὰ, καὶ παχεῖα, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν οἱ τούτων ὑπομένομεν, ἢ ἀπολαύομεν, ἢ νόσοις, ἢ πλησμονῇ, ἢ ἀσχολίαις περιπίπτοντες.

Serm. 17. Et sic quidem se habet ex Porphyrio locus, quem videri sanè apud Stobæum possit imitatus Musonius, dum illum refert, qui edisseret, ὡς χρὴ, καθάπερ τὴν λιτὴν τῆς πολυτελοῦς τροφῆς προτιμᾶν, καὶ τὴν εὐπόριστον τῆς δυσπορίστου, οὕτω καὶ τὴν οἰκείαν ἀνθρώπῳ. οἰκεία δὲ ἡμῖν ἡ ἐκ τῶν φυομένων ἐκ γῆς, ὅσα τε αὐτόθεν ἐστὶ, &c. *Præferendum esse victum, vt simplicem lauto, & facilè parabilem sumptuoso; ita homini familiarem ferino. Familiarem autem nobis esse paratum ex iis, quæ terra ex se fundit, vt sunt fruges &c.* Verùm accedendum ad Horatium est, qui postquam præmisit illud:

lib. 2. Sat. 2. *Accipe nunc, victus tenuis quæ, quantaque secum*
Afferat; ———

tum id, quod Epicurus ait, *Nihil esse, quod similitudine præstet plenioream*, ita excipit:

——— *Inprimis valeas bene: nam variæ res*
Vt noceant homini, credas memor illius escæ,
Quæ simplex olim tibi sederit: At simul assis
Miscueris elixa, simul conchylia turdis,
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita. Vides, vt pallidus omnis
Cœnâ desurgat dubiâ.

Et mirum est certè, posse homines intelligentiæ, & rationis capaces, non agnoscere, aduerteréque, imprimis, esse necessarium, sine horum, maris, sumendi cibi expediendam; & cùm ad ipsam aliò non sit admodum opus, quàm fame, esse ipsam famem optimum, atque condimentum, quo nullum sit, vt innocentius, salubriusque, ita & gratius. Deinde, cùm ex tenui, simplicique cibo famè condito, ac sumpto, & virium cu-

potis refectio, & facultatum animi hilaritas sit: non aliquid tale posse exspectari ex illa ciborum varietate, vbertate, mistura, alteratione, depravatione, quæ in mensis splendidis est; quoniam, vt cumque sint heluonum et brutæ, sic temporaneæ voluptates, hinc tamen & corpus grauatur, & animus hebetatur; &, nisi mox fluxiones, febres, podagræ, aliaque incommoda sentiantur, remanent tamen semina eorum ipsi hærentia corpori; intrusa scilicet in parteis cum nimio, impuroque sanguine, ex nimia, ac impura alimentorum massa confecto. Ad hæc postquam exempta fuerit, ac mensa remotæ, superesse illi, qui parcè, temperanterque comederit, suauem illam cogitationem, quòd aduersus sanitatem nihil peccauerit, ac bene exinde sit se habiturus: quod nihil sit graue, voluptate caruisse, qua sic gulosi perfruerunt, quæque aliàsque iam marcuisset, & occasionem tamen pœnitentiæ, cui iam obnoxius non sit, reliquisset; illi autem, qui vbertim, variéque stomachum compleuit, nihil superesse aliud, quàm ipsam pœnitentiam, aut suspicionem certe, quod sit aut breui, aut saltem olim intemperantiæ pœnas daturus; neque enim potest perinde, ac ille, certus fieri valetudinis, atque indolentiæ in futurum constantis. Præterea, quanta sapientiæ sit, non iniicere in corpus, præ illecebris momentaneæ voluptatis, materiem morborum tam grauium, tam variorum, tam diuturnorum, quàm vt deinceps ea exitabitur, potiones ingratas sorbere, purgationibus, vomitionibusque importunis se submittere, sectiones, vstionesque pati, ac id genus similia, quibus ne sincerè quidem aut ex toto, & sic, quibus ne sincerè quidem aut ex toto educitur, quod abstinentia simplici, facilique adeò, poterat non induci: Proinde, vt vsurpare liceat illud Lysimachi, cùm, deditione apud Getas facta, vt sitim, quà ipse, & exercitus excruciabatur, sedaret, *Dy boni*, inquit, *quam breui voluptate quantam amisi felicitatem!* Denique præter pauculos morbos, qui à natiua temperie, constitutioneque sunt, quique, vt iam antè innuimus, nisi omninò tolli, at saltem emendari quamplurimùm possint, segetem aliorum, hoc est penè omnium causam esse aut nimium, aut non-naturalem cùm cibum, tum potum. Nam & tametsi labores, æstus, aliæque causæ morbos inducant; ideò tamen inducunt, quia cruditatem quasi moueant, quæ fuerit per cibos, pocula ve in corpus congesta: cùm si corpus foret ab ea, hoc est à noxiis, redundantibusque humoribus liberum, quod extrinsecus intra ipsum, nihil foret, corpusque adeò tentari quidem, verùm subigi à morbo non posset. Hac certè de causa obseruatum est, Socratem solum, ob tenuem victum, intactum fuisse à pestilentia, quæ illius temporibus totam vexauit Atticam, & nos quoque virum oppidò sobrium nouimus, qui sese in media grauissima peste innoxiè habuerit. Quare & cùm videre liceat ex ægrotorum myriade, vix vnum esse, aut alterum, qui non potiùs ex nimio, quàm ex parco cibo; seu ex repletione potiùs, quàm ex inanitate laboret; intelligi licet, quàm verè dictum fuerit à Theognide,

Gassendi Ethica.

Πολλῷ τοι πλέονας λιμοῦ κόρος ὤλεσεν ἤδη
Ἄνδρας, ὅσοι μοίρης πλέον ἔχειν ἔθελον.

Per-pluresi, quàm dira fames, satias vadè perdit,
Qui iusto cupiunt amplius esse sibi.

Plura ... & plures à sola Pater vicere. [Margin note, partly legible]

Præterea autem huc spectare, non modò illud vltimum apud Porphyrium ex Epicuro præceptum, *Cauendum esse ab eo cibo*, &c. cui consimile Socrati à Xenophonte, & Plutarcho tribuitur; verùm etiam egregium illud, quod antecedit ratiocinium, *Per ea consertur, per quæ amissa recuperatur sanitas*; Ac adnoto solùm huiusmodi assumptum, *Recuperatur autem tenuissimo, & citra cerealium vsum victu*, comprobari postea à Porphyrio exemplo amicorum suorum quorumdam, qui cùm articulari morbo, manus, pedesque, occupante, vehementer adeò laborassent, vt totis octo annis fuisset gestatione vtendum, cum hac ratione depulerunt. Quo sanè loco intelligit præsertim Rogatianum Senatorem, cuius meminit in vita Plotini. 1. memorab. de san. præc.

Quod Epicurus deinde ait, *Hominem fieri ex victu tenui ad vsus vitæ impigrum*, sic excipit ille:

——— quin corpus onustum
Hesternis vitiis, animum quoque prægrauat vnà
Atque affigit humo diuinæ particulam auræ:
Alter, vbi dicto citiùs curata sopori
Membra dedit, vegetus præscripta ad munera surgit.

Vbi, quod de prægrauatione, hebetationeve animi attingitur, designari videtur voce illa [illegible Greek], quæ apud Porphyrium habetur, & ex qua intelligitur, quàm inepti reddantur ad functiones animi, qui ipsum reddunt impotem sui, dum cerebrum humorum copiâ, atque ita sic obruunt, vt parem laborem cum eo sentiant, qui fuerit clauâ obstupefactus. Neque enim loquor solùm de illis, qui vino madentes rationis vsum prorsus amittunt, sicque ipsum post vini despumationem recuperant, vt procedente tamen tempore, hebetes admodum euadant: De illis etiam maximè loquor, qui vtcumque citra ebrietatem bibant, sic tamen cibis se onerant, vt non valeant in multas horas ferre lectionem, contemplationem, &c. si quid est serium in studiis supremis. Ij videlicet non aduertunt, quàm malè de parte sui nobiliore mereantur, cùm parùm adeò eius præstantiam, dignitatemque reueriti, ipsi quosdam quasi compedes iniiciunt, quibus deuincta, liberum vsum nobilium functionum non habeat, ac parti interim deteriori, quasi mancipata, subiaceat. Id quippe est, quod ille ait, *affigere humo diuinæ auræ particulam*, quatenus affectu terreno, corporeo, belluinoque prædominante, aut planè obruitur, aut ita malè afficitur, vt sublime nihil cogitare valeat, sed cogitatione in corpus conuersa, illi tota adhæreat, sensusque adeò de mente triumphet, [illegible Greek], quod ille tribuit, [illegible Greek] *& clauo affigens animum, quasi agglutinans, & illum afferens animam ad ipsam corporis fruitionem.* Felices proinde, qui corpus sic curant, vt ipsum sinceris,

 immo

Qui, & quanta vitam frugi viuere.

innoxijsque voluptatibus, qualeis sobrio victu ciean est dictum non defraudarent, ipsi tanto sui damno non indulgeant, vt animo quicquam officiant, sed serenitatem illius constanter tueantur, ipsumque semper liberum, expeditum, actionum suarum dominum habeant. Cùm certè ob illud, *hesternis vitiis*, memorari liceat quasi oppositum posset, quod dixit Timotheus, cum pridie apud Platonem frugaliter cœnatus, *Qui cum Platone*, inquit, *cœnant, etiam postridie illius* (diei) *suauiter degunt*: licet quin etiam dicere, si quis non amplius iusto pascatur, cum non postridie solùm, sed statim etiam ab ipso pastu suauiter se habere, seseque ad omneis animi functiones comparatum experiri. Nihil necesse est adijci de cæteris functionibus, quæ ad corpus præsertim spectant, & ex vsu vitæ præsertim habentur; cùm sit perspicuum quantum ad illas comparatiùs se habeant, qui præ sobrietate corpus vegetum, sanumque tuentur, quàm, qui præ ingurgitatione, graue, imbecillumque faciunt. Ac si esset quidem homo destinatus, vt Athletam solùm ageret, in vita; tum illi fortè concedi posset, vt pleno athletarum victu vteretur: Verumtamen, cùm sit ferina athletarum exercitatio, & tot actiones nobiles Milonis robore non egeant; abunde est, si quisque ad illas, quibus pro vitæ conditione incumbendum est, sese expeditum præstet, conseruetque. Hoc autem facit quidem vir frugi; et non perinde, qui præ nimio pastu, aut largiore vino, sese agendo inhabilem, in horas bene multas reddit; ac interim dispositionem eiusemodi in corpus inducit, vt morbo laboret, quo vigente, non valeat munia necessaria obire. Nam aliunde commemorare, quam ob causam, exempli gratiâ, Cyri exercitus in Scythia misere perierit, Arcadas Cadmeam amiserit, & quæ id genus similia sunt, minime profectò est opus.

Quod Epicurus postea subiungit, *Gustari suauius lautiores cibos, si appositi ex interuallo fuerint*; id ille in hunc deducit modum:

Hic tamen ad melius poterit transcurrere quondam,
Siue diem festum rediens aduexerit annus;
Seu recreare volet tenuatum corpus; vbique
Accedent anni, & tractari mollius ætas
Imbecilla volet: Tibi quidnam accedet ad illam,
Quam puer, & validus præsumis mollitiem, &c.

Adijcitur porrò istud commodum, quasi argumentum ad hominem; nempe vt arguatur, etiam illum, qui gustatus voluptatem in lautiore victu requirit, voluptatem amittere, quam tum ex illo perciperet, cùm tenuiori interim assuetus, haud aliter, ipso quàm per interualla frueretur. Non sanè, quod talis voluptas, quasi in scopum proponi debeat; sed quòd cùm ea sit habenda quasi ex accidenti, vita etiam frugi non inutilis ad eam percipiendam probetur. Sanè enim, vt videmus illos, qui, vt paullò antè est dictum, opiparè semper & prandent, & cœnant, ac satiati adhuc ad mensam accedunt, fastidio ciborum etiam lautissimorum teneri, neque epulando voluptate affici, quod sensum afferant non vacuum, sed succo oppletum; ita & qui haud continenter vescuntur, longè absunt, vt eam voluptatem percipiant, quam qui sunt tenuiti assueti, percipiunt; quòd sensorium ex frequente lautitia, texturam sortiatur quasi vaporem, ex raritate, quasi hiantium meatuum, & cùm cibus apponitur lautus; priore quidem casu parciùs, at posteriore vberiùs complectitur, ac simul allicitur, delectaturque. Illud porrò hoc solùm, quasi ad hominem, & ex accidente proponi. Nam videtur sanè sapienti esse aliòquin longè satius, vt quantum pro vitæ conditione licet, eundem semper tenorem seruet; vt cùm quotidianæ, eæque sinceræ voluptates minimi desint; itemque ex lautiore cibo necessaria minimè sit, & finis lauta seu quantitate, seu qualitate suspecta possit. Ac fortè quidem quispiam obijciat velasse Epicurum quoque lautiorem interdum vt casco, sed vtcumque hanc tantillam lautitiam aliquando accedere ad quotidianum victum voluerit; quàm suspicionem quæso est pœna, quod de illo in Apologia ex Seneca retulimus; cum nempe, *certos habuisse dies, quibus malignè famem extingueret; visurum, an quid deesset, ex plena, & consummata voluptate, vel quantum deesset, & quam dignum, quod quis magno labore pensaret.* Dixi autem obiter, quantum pro vitæ conditione licet; quoniam, vtcumque vitæ genus, quod quis sequitur, ea inducat tempora, quibus præsumptum victus modum tueri difficile sit; at non est tamen difficile præter propter ipsi homini, si quis modò ea sit constantiâ, quæ virum seuerâ sapientem, virtuteque imbutum decet. Nam, si alioquin ea sit flexilitate, mollitieque, vt ingerente se occasione, coepti tenax esse non possit, sed propositi quasi immemor, habenas laxet, abripiaturque cupiditas; quia tenuis putemus in eo sapientiam, virtutemque egisse radices? Non talis sanè Socrates fuit, qui, vt Xenophon memorat, si vocatus, accedere interdum ad conuiuium volait, id præclarè cauebat, quod plerisque est difficillimum, ne non vesceretur citra satietatem. Certe & si quando necessitas ferat, vt assidendum iis sit mensis, in quibus illæ ad edendum, bibendumque inuitationes, sollicitationesque id obtinent iuris, vt obsuere sit non modò incommodum, sed etiam penè inimicum; tunc præsertim est animis, sermoque opus prudens, venia vrbana, congruaque excusatio sufficit, inepta illa verecundia, quàm δυσωπίαν, Græci dicunt, cauenti, &, vel Plutarcho authore vsurpetur illud Creontis in tragœdia,

Κρεῖσσον δέ μοι νῦν πρός σ' ἀπεχθέσθαι, γύναι,
ἢ μαλθακισθένθ' ὕστερον μέγα στένειν,
Te præstat infensum, hostes esse nunc mihi,
Quàm si obsequutus deinde grauiter ingemam.

Fugiendo enim, vt ille pergit, *ruditatem, epinictia, sitim, lateris dolorem, infestumque coniicere, homini est profectò agrestis, secordis, & qui quemadmodum versandum, citra pocula, ac sobrietate cum hominibus sit, ignorat.*

Quod Epicurus denique dicit *Fastum tenuem facere nos interritos aduersus Fortunam*; id

id ille multis prosequitur; pro cæteris verò in hunc modum:

—— *vterne*
Ad casus dubios fidet sibi certius? hic qui
Pluribus assuerit mentem, corpusque superbum;
An qui contentus paruo, metuensque futuri,
In pace, vt sapiens, aptarit idonea bello?
Sæviat, atque nouos moueat fortuna tumultus;
Quantum hinc imminuet? &c.

Addimus autem, interpretando, *quod iam nulla eripere*, &c. desumptum nempe ex Seneca, qui circa illud, quod Epicurus gloriatur, *Non toto asse se pasci; Metrodorum autem, qui nondum tantum profecerit, toto: In hoc tu victu*, inquit, *saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem non illa leuis, & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis, & certa. Non enim iucunda res est, aqua, & polenta, aut frustum hordeacei panis; sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit.* Pergit verò: *Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam angustè qui occisurus est, pascit. Quanta magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extremum quidem decretis timendum sit? Hoc est præoccupare tela fortunæ.* Quibus postremis verbis videtur ad illud Metrodori attendere, de quo dicendum inferiùs est, *Occupaui te, fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusi*, &c. Et certè, quid possit in illum fortuna, qui pro suis non ducit, & quasi seposita habet, quæ Fortuna, vt dare, sic & eripere gloriatur; illis verò contentus est, quæ fortuna, vt nimis vilia, superbo imperio subiecta non ducit? Cratem hic, quod Xenophon adnotauit de Socrate, dum illum tam paucis victitasse refert, vt nemo operarius tam parum laboret, quin, quod pomiser illi sufficeret, lucretur. Itemque quod relatum antè de ipso Anacharside, pecuniam, vt sibi in tam tenui victu non necessariam, remittente; ac rursus, quod ferunt de Epaminonda, ad legatos Regis cum auro missos pertenuique conuiuio exceptos dicente: *Abite, & Domino vestro prandia hæc narrate, vt intelligat, non capi pecunia, cui ista sufficiunt*: denique & complura id genus similia, ad ostendendum non esse, cur fortunæ iniquitas, ac paupertas ab illo timeatur qui tam paucis contentus sit, quæ in ipsa quoque paupertate minimè desunt. Quippe & hac de re dictum antè est, & præstat hoc loco aduersus metum Paupertatis id attexere, quod præclarè Bion apud Teletem Pythagoreum hisce verbis edisserit, *Si possent more nostro res loqui, & quasi in iudicio nobiscum contendere; nonne dictura paupertas foret, Quid mecum, ô homo, depugnas? Vt enim seruus ex asylo heram suam ita compellat, Quid mihi aduersaris? num quidpiam tibi furatus sum? Num non iussa facio? Num, si quid debeo, non suo praesto? Ipsa Paupertas suum iisdem accusatorem sic compellaret; Quid mecum contendis? Num aliquo bono, propter me, priuaris? An Temperantia? an Iustitia? an Fortitudine? At victus, ne tibi necessaria desint: Quid? nonne plenæ sunt oleribus viæ? pleni aquâ fontes? Nonne quacunque terra patet, cubilia tibi præbet? stragula, quæ folia? An fortè mecum hilari esse non licet animo? Nisi non vides Gradiephyrum cauillando capere cibum? Nisi non tibi obsonium sine sumptu, sine cultu apparo famem? Nisi non is, qui esurit, suauissimè comedit, alióque obsonio non eget? Nisi non, qui sitit, suauissimè bibit, absentemque potum non desiderat? Putas-ne placentam, quis esurit aut olorem sitit? Et nonne illhæc sunt, quæ homines præ luxu requirunt?* Atque hæc de Felicitate.

Qui, & quanta victus Paruo viuere.

de suffic.

LIBER SECVNDVS DE VIRTVTIBVS.

CAPVT PRIMVM.

De Virtutibus generatim.

SVPPONO primùm Virtutis nomine non intelligi hoc loco quod vulgò contendunt Virtutem esse Latinè à *Viro*, vti & Græcè τὴν ἀρετὴν, ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, à *Marte*; adeò vt primariò fortitudinem, & bellicam quidem, designet; nec vocatam Græcis δύναμιν, *facultatem, potentiam, vim*, neque idem proinde esse, quod τὴν ἀρετὴν, quatenus vox hæc extenditur etiam & ad facultatem; quo sensu facultas videndi ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ, *Virtus oculi*; & facultas currendi ἵππου ἀρετὴ, virtus Equi Aristoteli dicitur; ac generalius etiam quamuis perfectionem; quo sensu Hippodamo Thurio harmonia dicitur ἀρετὰ κόσμω, *virtus Mundi*; felicitas ἀρετὰ πόλιος, *virtus ciuitatis*; sanitas ἀρετὰ σώματος, *virtus corporis*; verùm intelligi debere eam, quam Græci ἡ ἀρετὴ nomine intelligunt, Perfectionem Animi laudabiliter comparati. Quod dictum quidem generaliùs cùm sit, idcircò adnotandum est Aristotelem, quem Plutarchus, aliique imitati sunt, agnoscere, distinguereque tria quædam in Animo, δυνάμεις, πάθη, ἕξεις, *facultates, affectiones* (seu, vt generaliùs dicam, actiones) & *habitus*. Facultates siquidem vocant, secundùm quas capaces sumus, vt afficiamur, verbi causâ, irâ, dolore, misericordiâ, & similibus: Affectiones, ipsos actus irascendi, dolendi, miserescendi. Habitus verò, quibus bene, aut malè erga affectiones comparati sumus, hoc est, vt si, exempli gratiâ amplius, aut minùs iusto irascimur, dicamur nos malè habere; si verò intra modum, bene. Hoc itaque exposito, Virtus dicitur talis perfectio Animi, quæ sit non facultas, non affectio, sed habitus; atque is quidem, quo aduersus affectiones nos bene comparatos habemus. Præterea verò; cùm notum sit, duas esse Animi parteis, Rationalem vnam, Brutam alteram, quæ & Appetitus sentiens dicitur (nempe vegetantem seponimus, vt quæ neque sit rationalis, neque audire rationem valeat) ita in vtraque facultates, actiones, habitúsque distinguuntur, vt quatenus vtraque est capax habitus, eatenus vtrique suæ competere virtutes censeantur. Id tamen discriminis est, quòd Rationalis partis virtutes habeant pro scopo verum; virtutes Brutæ, seu Appetitus, bonum; & cùm iuxta Aristotelem Virtutes illius distinguantur quinque, nimirum Prudentia, Sapientia, Intelligentia, Scientia, & Ars, Virtutes istius distinguuntur vulgò tres, nempe Fortitudo, Temperantia, atque Iustitia. Præoccupat interim Aristoteles, quod de Virtute in Bruta parte constituta obijci possit. Docet videlicet hanc partem non habere quidem rationem in se, sed dici tamen posse eam habere, quatenus eius audiens est; ac se habere ad Rationalem, vt filius se habet ad patrem, cuius monitis regitur. Denique, cùm Virtutes, quæ in Rationali sunt parte, dicantur quoque ipsi Aristoteli διανοητικαί, *Intellectuales*, seu ad cogitationem spectantes; quæ in Bruta, seu Appetitu, ἠθικαί, *Morales*, seu attinentes ad mores; perspicuum est, non agi hîc præcisè de prioribus, sed de posterioribus duntaxat. Dico autem, præcisè, vt seponam Prudentiam; quippe cuius ductu morales ita indigeant, ipsáque moralibus ita commisceatur, vt haberi etiam via, ipsáque princeps moralium soleat.

2. Ethic. 5. — lib. de felic. — 2. Ethic. 4. 2. Eudem. 1. 1. magn. mor. 7. lib. de vir. mor. — 6. Ethic. — 6. Ethic.

Ex hoc verò intelligitur, quid sibi velit Epicurus, cùm ait, Virtutes à Prudentia oriri; quasi ipsa quoque, vt censeri aliquis possit, virtus non sit: Scilicet nomine Virtutis, treis Virtutes morales, seu ad Appetitum propriè spectanteis intelligit; Prudentiam autem habet, quasi alterius generis, Intellectualem videlicet, ac talem quidem, vt ex se ipsa commendationem habeat, cùm virtutes huiusmodi, nisi eius ductu, ac interuentione virtutes non sint, neque euadere habitus commendabiles possint. Porrò, non modò istud planum est, quod Aristoteles ipse docet, sed etiam, quod alias, speciatim verò Socrati, adhibitâ quapiam correctione tribuit. Nam, postquam dixit, vt *Solertia*, hoc est, natiua illa, & extemporanea facultas excogitandi media ad propositum finem necessaria, *à Prudentia perficitur; ita Virtutem naturalem*, hoc est, natiuam in Appetitu aptitudinem ad virtutẽ, *perfici ab ea, quæ etiam propriè vocata Virtus est*; istam propriè sic, præcipuè dictam Virtutem, ἄνευ φρονήσεως, *sine prudentia non fieri*, ac pergit: *Quam ob causam Virtutes omnes esse dicunt Prudentias. Et Socrates quidem partim recte quærebat, partim hallucinabatur. Nam, quòd omnes Virtutes esse Prudentias putabat, hallucinabatur;* (6. Ethic.)

habetur; quia non sine prudentia illas esse, rectè dicebat. Huiusce verò rei argumentum est, quod etiamnunc omnes, cùm virtutem definiunt, postquam eam esse habitum, & quibus in rebus versetur, dixerunt, adjiciunt esse habitum rectæ rationi consentaneum. Est verò recta ratio, quæ secundum prudentiam est. Vnde & videntur augurari omnino esse virtutem eum habitum, qui sit Prudentiæ consentaneus. Tametsi talis definitio immutanda paullulùm est. Qui habitus enim est virtus, non solùm rectæ rationi consentaneus est, sed cum recta etiam ratione coniunctus. Quæ autem recta ratio de hisce est rebus, ipsa prudentia est. Quare existimabat quidem Socrates virtutes omnes esse rationes; quippe omnes esse scientias reputans; at nos dicimus, cum ratione coniunctas. Videtur porrò Platonis locus, in quo Socrates hæc dixisse notatur, haberi non tam, vt Eustratius ait, in libris de Republica, quàm in Dialogo Menone inscripto. Is nimirum est, in quo Socrates & edisserit virtutes esse scientias, & de eo speciatim, quod virtus Prudentia sit, rem sic concludit, *So. Vt summatim dicam, omnes impetus, conatusque animi, ducente Prudentia ad felicitatem contendunt; ducente imprudentia ad oppositum. Me. Videtur. So. Si Virtus ergo ex iis est, quæ animo insunt, ac talis necessariò est, vt vtilitatem faciat, eam esse Prudentiam oportet; quando assistentia ad animum omnia, neque vtilia ex se, neque noxia sunt, sed quatenus Prudentia, aut Imprudentia, moderantur, vtilia, aut noxia euadunt. Quare virtutem hac ratione existentem vtilem, Prudentiam esse quamdam oportet. Me. Mihi quidem videtur.* Quod meminerit autem Aristoteles de definitione Virtutis rectam rationem Prudentiamve complectente, conforme est definitioni illi ab eo traditæ, qua esse Virtus dicitur *Electiuus habitus in mediocritate, quæ ad nos consistens, ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε, ratione definita, ac prout vir prudens definierit.* Quo loco, omnes quidem facilè amplectuntur, quòd Virtutem vult esse *habitum, ratione, atque prudentia definitam*; propterea enim Cicero, & alij, *Affectionem animi constantem, conuenientemque & laudabiles efficientem eos, in quibus est,* dicunt; itemque, *constantem, ac perpetuam rationem*, &c. Scilicet tum demùm Virtute præditus animus censetur, non, cùm contingenter, aut simulatè, aut repugnanter difficiliùsve, vnam, alteramve actionem laudabilem exserit; sed cùm ita est comparatus, vt constanter exserat; seu benè agendo ita confirmatus, vt nunquam, nisi ex consilio, nisi seriò, nisi sponte, nisi alacriter, benè, & laudabiliter agat. Facilè etiam admittunt omnes dici *habitum electiuum*, quòd hac ratione distinguatur ab Intellectus habitibus, ad quorum rationem, seu naturam non spectat, vt eorum actus, ex delecto appetitus, eliciantur, vti ad morales attinet, qui morales sanè non sunt, nisi eorum actus fieri ex electione voluntariéque intelligantur. Obiter autem intelligi potest, definitionem huiusmodi conuenire solum Prudentiæ, quæ habitus est intellectus, ex accommodatione quadam, & propter sui connexionem cum electiuis habitibus. Hæc, inquam,

non nemo facilè admittit: Verùm, quod Aristoteles intersecit, *esse virtutem positam in mediocritate*; eo ipso antam plurimis, ac Stoicis præsertim, recte, contestandi, declamandique, quòd Virtutem polliceat, quasi cum statuerit esse medium inter vitia opposita, participem quadamtenus extremorum censuerit, ac videtur quidem rem iam attigisse, cùm ex mente Epicuri Metriopathiam Platonis, Aristotelisque, & aliorum probantes, nonnulla aduersus Stoicorum ἀπάθειαν congessimus; sed res eius momenti est, vt videatur esse hoc loco paullo specialiùs cognoscenda. De virtutum [illegible]

Ipse igitur Aristoteles adnotat in re, circa a Ethic. 2. 6.
quam Virtus versatur, quamque obiectum vocitant, duplex Medium posse distingui; Vnum, quod appellat μέσον τοῦ πράγματος, *Medium Rei*; alterum, quod dicit μέσον πρὸς ἡμᾶς, *Medium Quoad nos*. Illud est, quod vtrimque à suis extremis æqualiter distat, idemque apud omnes est; cuiusmodi est, v.c. *Numerus senarius inter Binarium, & Denarium; distat nimirum ab vtroque quaternis vnitatibus*; vnde & esse dicitur medium *Arithmetica proportione*. Illud est, quod neque exsuperat, neque deficit ab eo, quod est nobis congruum; vnde neque esse idem omnibus potest, quatenus non cuilibet quodlibet æquè congruum est. *Exempli enim gratia*, inquit, *Si decem sunt multa, & duo pauca, non vt sex Rei medium est, ita est etiam Quoad nos fieri enim potest, vt excedat, aut deficiat à congruentia; proinde, vt, si decem libras comesse sit nimium, duas parum; non idcirco sex omnibus Aliptes præscribat; quoniam hisce Miloni parum, tyroni vero nimium.* Solet proinde istud Medium dici quoque *Medium rationis*, tum quòd à ratione recta præscribatur, tum quòd consistat in ea *ratione, siue proportione*, quæ Aristoteli dicenda Geometrica foret, quamque agnoscere, solius sit sapientis. Docet itaque Aristoteles, consistere virtutem non in *Medio Rei*, seu Arithmetico, sed in *Medio Quoad nos*, seu Geometrico, rationiue; quatenus cum Virtus versetur circa Passiones, & Actiones, in quibus Excessus Defectusque, & Medium est (cuiusmodi, exempli causâ, sunt, timere, fidere, cupere, succensere, irasci, misereri, ac vniuersè voluptate doloreque affici; reperiri in ipsis potest aut magis, aut minùs, & vtrumque non rectè) ac opus est virtutis proprium, adhibere ipsis medium, idemque optimum, & quo tempore, & quibus in rebus, & quorum respectu, & cuius rei causâ, & quomodo oportet. Docet cohærenter; cùm Virtus versetur in adhibendo medio, quod inter duo extrema sit, esse ipsam quoque Mediocritatem quamdam, hoc est, habitum Medium inter duos vitiosos, quorum alter ad excessum, alter ad defectum, qui est in re, seu obiecto, tendat. Adeò vt virtus, κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν, καὶ cap. 6.
τὸν λόγον, τὸν τί ἦν εἶναι, *ex sua essentia, naturâve, ac ratione*, quâ medium præscribit, sit quidem & ipsa medium aliquid; verùm attendendo ad præstantiam, perfectionemque, sit aliquid summum. Vnde & intelliges quid id sit, quod vulgò distinguunt *Medium quoad obiectum*, & *Medium quoad affectionem*; quoniam Medium quoad obiectum, nihil aliud est quàm medium illud,

De Virtutibus generatim. quoad nos, seu rationis, ac in ipsa re, & quasi inter duo extrema positum, spectatumque, consistens; & de quo intelligitur illud,

Hor. lib. 1. sat. 1. *Est modus in rebus, sunt certi denique fines,*
Quos ultra, citraque nequit consistere rectum.

Medium verò quoad essentiam, aliud nihil est, quàm ipsamet Virtus inter duo vitia residens; & de qua proinde manifestum est intelligi illud,

Id. lib. 1. Epist. 18. *Virtus est medium vitiorum, & utrimque reductum.*

Rem verò deinceps inductione probat; est enim Fortitudo media inter Ignauiam, & Audaciam: Temperantia inter nullius Voluptatis sensum, & Intemperantiam: Liberalitas inter Prodigalitatem, & Auaritiam: Magnificentia inter Parcitatem, & Sumptuositatem: Magnanimitas inter Pusillanimitatem, & Ostentationem ineptam: Modestia inter Incuriam honoris, & Ambitionem: Clementia, Lenitas, Mansuetudo, inter Lentitudinem, & Iracundiam: Veritas, seu Veracitas, inter Dissimulationem, & Iactantiam: Festiuitas, inter Rusticitatem, & Scurrilitatem: Amicitia, inter Adulationem, & Pugnacitatem: Verecundia, inter Stupiditatem, & Impudentiam: Indignatio iusta, inter Inuidentiam, & Maleuolentiam. Et hæc quidem in Nicomachiis, addidit autem in Eudemiis Prudentia inter Stultitiam, & Versutiam.

Lib. 3. cap. 3 Cùmque Iustitia non versetur propriè inter extrema, videlicet, quòd habeat solam Iniustitiam oppositam; agnoscit tamen eiusdem quidpiam in illius obiecto Medium, vt-puta Iustum, siue Ius, quod inter damnum, lucrumque constituit. In Nicomachiis verò, quia ius idem est, quod æquale, & tum res inter aliquos, tum æquale versatur inter plus, & minus; ideò vult Iustitiam, quæ virtus est ad alterum, siue inter duos, sic habere Iniustitiam oppositam, vt illa respectu vnius habeat rationem excessus; respectu alterius, defectus; Iustitiæque ideò sit munus, rem ad ius, seu æqualitatem sic reducere, vt neque ille amplius, neque iste minùs habeat, quàm par sit.

lib. 2. cap. 6. Docet porrò alioquin, esse quædam vitia, quæ non admittant mediocritatem, vt adulterium, furtum, cædem; in his nimirùm semper peccari; neque virtutem vllam esse in eo, v. c. vt cum qua, & quo tempore, & quomodo sit adulterium committendum, quæ licebat: cùm & in his rebus medium quærere, idem sit, quod requirere in Intemperantia, Ignauia, cæterisque extremis aliarum Virtutum.

cap. 8. Denique verò edisserit, Extrema non modò inter se, verùm etiã ipsa cum Medio pugnare; ideò proinde, vt Fortis respectu ignaui videatur audax, respectu audacis ignauus; Liberalis, respectu auari prodigus, respectu prodigi auarus; atque ita de cæteris. Videri autem in quibusdam maiorem esse oppositionem vnius extremi cum medio, quàm alterius, causãque esse, vt aliquando Virtus videatur magis ad excessum, quàm ad defectum accedere, vt Fortitudo magis ad Audaciam, quàm ad Ignauiam; aliquando magis ad defectum, quàm ad excessum, vt Temperantia magis ad voluptatis

cap. 9. priuationem, quàm ad Intemperantiam. Vnde & concludit, operosam rem esse, sive virtute prædictum, quòd in rebus singulis congruum medium reperire, sit negotij non parui: præcipitque ideo, vt quisquis, quasi collineando, petit medium, ab illo imprimis extremo, quod est præsertim contrarium, recedat, & attendens in vitium, ad quod maximè pronus sit, adagat, quod illi qui diligenter lignum recuruum, sic ipsum in partem contrariam deflectunt, vt reducant tandem in medium, qui idem est rectitudinis, [illegible]. Et sic ille quidem, cùm & Theophrastus, vt Ecl. Eth. Stobæo, ac Peripatetici cæteri, paria illi tradiderint; & Cicero quoque eorum argumenta retulerit satis copiosè.

Porrò, cùm Cicero subiiciat, ipsis Peripateticis responderi à Stoicis, & dicat per se sorte, digladientur illi; ipse nihilominùs sic propugnat Stoicorum sententiam, vt illi non potuerint acriùs Peripateticos impugnare. Ac videri quidem posset Epicurus circa hoc argumentum stetisse à Stoicis, quatenus censendo, iuxta paullò antè deducta, Ægritudinem, Passionesque alias, opinione, non natura constare, ac voluisse proinde videtur, sublatis opinionibus, Passiones nõ solum temperari, & ad mediocritatem redigi, sed penitus quoque ex ipso animo aboleri: Verùm vt constat ex aliàs dictis, in eo imprimis discrimen fuit, Stoicos inter, & Epicurum, quòd illi voluerint passiones esse in τῷ ἡγεμονικῷ, *in parte animi principe*, siue *Rationali* (esse ipsas videlicet opiniones, siue iudicia) Epicurus autem censuerit esse τὸ ἡγεμονικὸν ἀπαθὲς, *partem principem passionis expertem*, & quicquid passionum in animo est, in ipso appetitu, seu parte Irrationali sedem habere: Qua quidem in re cum Aristotele, Platone, cæterisque consentit. Deinde in eo, quòd illi passiones omnes eodem sensu habuerint, contenderintque debere sapientem esse omnino ἀπαθῆ, *passionis immunem*; ipse passiones, cupiditatum maximè sic distinxerit, vt inanes quidem, ac non-necessarias ablegandas à sapiente censuerit; at naturales, & necessarias sic retinendas dixerit, vt in ipsis debitus modus, seu mediocritas seruaretur. Denique in eo, quòd illi speciatim negarint doliturum esse sapientem, aut se in dolore qua est antè dictum auditate habeamus; ipse existimarit id dici, ac fieri præ immoderata quadam ambitione; ac præstabilius longè esse mærore quopiam affici, & lacrymis, suspiriis, gemitibusque locum dare, quàm, quod ille ait, *ferrem*, & *silugi*, ac intus, & in ipsis præcordiis illa, etiam à Crantore vocata *immanitas*, tolleretur. Vnde & ostensum superius est, quemadmodum probarit potiùs hanc ipsam, quæ de agitur *Metriopatheian, moderationem passionum, siue affectuum*, quàm illam Stoicorum ἀπάθειαν, *passionum, siue affectuum vacuitatem*. Verumque sit, videamus paucis, quid Cicero potissimùm Peripateticis obiiciat.

Itaque tradita Sapientis, quam non multò antè recitauimus, descriptione, sibi ex subiungit; *Quocirca mollis, & eneruata putanda est* 4. Tu. *Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt; sed adhibent modum quemdam,*

quemdam, quem vltra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? An vitium nullum est, non parere rationi? An ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus ecferas insolenter? Nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut ne opprimare, mente vix constes? Eáque omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? Qui si error stultis extenuetur die, vt cùm res eadem maneat, aliter ferant inueterata, aliter recentia, sapientem ne attingat quidem omnino. Ita Cicero: Illi verò, neque statuebant Modum sic vitio adhibendum, vt quadantenus remaneret vitium; qui tuebantur esse virtutem eiusmodi medium, non quod ex refractis extremis constaret, vti tepidum ex calido, & frigido; fuscum ex candido, & nigro; sed quod constaret inter extrema, quemadmodum centrum inter extrema diametri; linea recta inter duas curuas; pectus inter dextram, & sinistram manus, &c. Neque contendebant vitium nullum esse, non parere rationi, qui volebant modum à ratione præscribi, neque admittebant cupiendum aliquid ardenter, aut illius adeptione efferendum se insolenter, qui censebant ardorem omnem, omnémque insolentiam debere ratione imperante coërceri, ac intra metas redigi; neque negabant malum esse, oppressum iacere, aut ne iaceas, tibi non constare, cùm ab hoc extremo exsurgendum, & sese in statum moderatum esse recipiendum docebant: neque non errorem putabant aut nimis tristia, aut nimis læta fieri, qui ita errorem corrigendum esse ducebant, vt ne quid nimis reperiretur. Instat subinde, *quisnam tandem futurus iste modus sit, ac speciatim circa ægritudinem, quæ vtcumque ob vnum malum genita, temperetur, reddatúrque mediocris, cùm possint tamen mala accedere malis, & accedentes ex singulis, temperata licet, ægritudines, in summam euadant, quæ modum excedat.* Verùm tamen illi responsuri sunt, si is, cui mala accidunt, verè sapiens sit, ita adhibiturum modum ægritudinibus singulis, vt non propterea illarum summa, congeriésve modum excedat. Quemadmodum verò, si aquæ mediocrem calorem habenti, accedat aqua, in qua sit calor pari ratione mediocris; ac rursùs alia, iterúmque alia, cuius sit quoque mediocritas; efficietur quidem aquæ moles maior, calórque euadet diffusior; at non is tamen fiet intensior, neque euadet denique summus: ita, si malis mala accedant, & singula tamen importent mediocres ægritudines; mala quidem cumulabuntur, fiétque ægritudo dilatatior, at non fiet tamen intensior, neque reddetur denique summa. Vt taceam, quicquid Stoicus, aut ipse quoque Cicero petiturus est à ratione sublata, quòd talis ægritudo sit non modò non summa, verùm etiam nulla; idipsum ex eadem petiturum Peripateticum, quòd mediocris consistat, nec summa euadat. Pergit, *Qui modum vitio quærit, similiter facere, vt qui se è Leucade præcipitauerit, ac sustinere se, cùm velit, non possit: sic enim animum perturbatum, incitatúmque, nec cohibere se posse, nec quo loco velit, insistere omnino.* Verùm, & illi rursùs negabant se modum vitio quærere, quasi parta mediocritate, in qua est virtus sita, pars vitij remaneat: & similitudinem repudiabunt, quatenus qui semel se in præcipitium conijcit, non habet vllam in se vim, qua possit casum reprimere; at qui in perturbationem quampiam incidit, rationem in se habet, quæ reprimere illam possit, ac præsertim quidem, si sapiens, virtutisque studiosus (qualis esse is debet, quo de loquimur) fuerit. Et Cicero quidem sic prosequitur, quasi in homine libertas non sit, qua aduersùs passiones obortas exsurgere possit; sed perspicuum sanè, quàm immeritò. Denique, ita quidem concludit: *Quamobrem nihil interest, vtrùm moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum; quod cùm ipsum per se odiosum est, tum eò molestius, quia sunt in lubrico, incitatáque semel in procliue labuntur, sustinerique nullo modo possunt.* Enimverò insistit semper in eo Cicero, quod illi prorsùs non admittunt. Sic enim vrget, quasi velint virtutem esse non medium inter vitia, sed vnum vitium temperatum; seu, non sedere inter extrema, sed esse alterum extremum ad mediocritatem redactum; cùm viderimus tamen Aristotelem tueri planè oppositum, dum improbando, si quis in adulterio, ac similibus mediocritatem requirat, perinde esse hoc dicit, ac εἰ τὸ ἀδικεῖν, τὸ δειλαίνειν, καὶ ἀκολασταίνειν, μεσότητα, καὶ ὑπερβολὴν, καὶ ἔλλειψιν ἀξιοῖν, *esse reputare mediocritatem, excessúmque, & defectum in ipsis Iniustitia, Ignauia, ac Intemperantia*: quæ esse agnoscis eadem tria vitia, ordinéque eodem, quo à Cicerone fuere vsurpata.

Impugnaturus Cicero deinceps Peripateticorum ratiocinium, suse imprimis ipsum deducit, dicere eos docens, *Perturbationes non modo naturales esse, sed etiam vtiliter à natura datas. Laudare Iracundiam, cotem fortitudinis esse dicentes; multóque & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iracundorum impetus esse; leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent, Prælium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, &c. Imperium nullum esse, sine aliqua acerbitate iracundiæ. Etiam Oratori, nisi adsit, simulandam; virum denique non esse, qui irasci nesciat, & eam quam lenitatem esse potius lentitudinem vitiosam. Deinde, nihil posse quemquam sine libidine, seu cupiditate quadam præclarè facere, vt Themistoclem, ac Demosthenem; neque principes Philosophiæ tantos fuisse progressus in studiis fine flagranti cupiditate; neque Pythagoram, Democritum, Platonem, terras vltimas sine summo cupiditatis ardore lustrare potuisse. Præterea ægritudinem non sine magna vtilitate à natura constitutam, vt homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiísque affici se in delicto dolerent, impunitatem enim peccatorum datam videri eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore: morderi esse melius conscientia. Sic misericordiam esse vtilem ad opem ferendam, ac ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile; cùm aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se. Metum denique si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam subla-*

Ref. Ethic.

4. Tu.

De Virtutibus generatim.

De Virtutibus generatim.

tam fore, &c. Cùm sint porrò multa, quæ ille regerit, responsio tamen patere potest vel ex eo, quod subdit, dum, *Hæc tamen*, inquit, *ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse; vt in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment.*

Nam quod obiicit, v. c. *Non virî fortis esse, sed gladiatoris stomachari: siue gladiatoria hac Iracundia progressum Aiacem depugnaturum cum Hectore, ac sine ea fuisse Torquatum, Marcellum, Africanum*, &c. Respondebunt illi gladiatorum esse illâ irasci iracundiâ, quam ipse statim pòst rabiosam, & rationis expertem dicit, fortium autem illâ, quæ temperatior fuerit, rationémque audierit: constatque de solâ priore id dici, quod his verbis instat: *An est quidquam similius insaniæ, quàm Ira? quam bene Ennius initium dixit insaniæ? Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homerico fœdius?* &c. Præterea autem quod ait, *Oratorem quidem minimè decere irasci, simulare autem non dedecere*: itémque, quod circa libidinem, seu cupiditatem probatam in Themistocle, Demosthene, Pythagora, &c. dum, *Quid*, inquit, *vos studia libidinem vocatis, quæ vel optimarum rerum sunt, vt ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent.* Ac tuisses, quod circa ægritudinem, *Vtile esse vti cum mœrore animi, qui vti ratione non potest.* Quod verò circa Misericordiam vrget: *Cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? An sine misericordia liberales esse non possumus? Non enim suscipere ipsi ægritudinem propter alios debemus; sed alios, si possumus, leuare ægritudine*: Excipient illi, non misereturum potiùs humanorum virum, quàm opem laturum, sed miserturum, vt opem ferat. Effectuam misericordiam, vt propensiores in liberalitatem simus; neque eam ægritudinem à sapiente propter aliam suscipi, quâ ipse cruciatur; sed eam, quæ sit sensus humanitatis lenior, & quo inductus, alium ægritudine leuare nitatur. Ad obtrectationem æmulationémque, quatenus riualitati similis est, dicturi fortassis illi aliud non sunt, quàm quòd vtramque pro simplici angore non accipiant, quasi æmulari nihil aliud sit, quàm angi alieno bono, quod ipse non habeas; obtrectare autem, quàm angi bono, quod non ipse solus, sed alius etiam habeat; sed pro motu quodam, cupiditatéve, quâ excitetur homo ad gloriam illi æqualem, quam alius habeat, vel maiorem ea, quam cum alio habeat. De Metu speciale nihil obiicit. Et certè illi timiditatem quidem, siue metum nimium facilè improbabunt, esse autem non posse vitam sine aliquo metu, propter quem cautio adhibeatur, variis casibus prouideatur, &c. facillimè profectò euincent. Denique autem ob illud ipsum, quod dictum est ab eo subdolè obiicit: *Nam quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui; quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? Sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus, quæ euellenda, & extrahenda penitùs, non circumcidenda, & amputanda sunt.* Dicturi verò illi sunt, naturale esse, quòd irascamur, quòd cupiditatibus moueamur, quòd passionibus aliis afficiamur; ex errorum autem radicibus oriri, quòd irascamur, quòd moueamur, quòd afficiamur nimium. Quare & se, cùm iubeat nimia resecanda, iubere ea, quæ sunt ex errorum radicibus, euellenda, extrahendáque; neque improbandum esse, nisi ea quoque indicari, quæ à natura implantata euelli, extrahíque nec possunt, nec debent. Cætera repetenda ex iis sunt, quæ visum est superiùs ab Agellio, Lactantio, aliísque obiici contra ἀπάθειαν Stoicorum.

Hisce vt pauca de Virtutum connexione subiiciam; vides Epicurum agnoscere illam duplici ex capite; vno, quia cum ipsa principe Prudentia cæteræ omnes coniunctæ sunt, vt cum capite membra cætera, aut cum fonte riui ex ipso manantes; altero, quia tam Prudentia, quàm cæteræ, cum iucunda vita coniunctæ sunt; & neque, nisi adsint virtutes, esse iucunda vita potest; neque adesse virtutes possunt, quin vita simul iucunda sit. Notum porrò est consequutionem de Virtutibus inter se connexis, trito nixi Axiomate, *Quæ iuncta cum tertio sunt, inter se quoque sunt coniugata.* Ac de capite quidem posteriore, nihil necesse est hoc loco dicamus; cùm res sit satis intelligenda ex iis, quæ dicenda postremò sunt, circa id, quod Epicurus ait, & cuius causâ in eum declamant, *Esse virtutes non propter se, sed Voluptatis causa expetendas.* Lubet hîc solum deligere inserereque ex Aristotele locum, quo is quoque ex hoc capite parta fecisse Epicuro probetur. *Vt in Olympicis* (inquit, 1. Ethic.) *ludis, non pulcerrimi, valentissimique, coronantur, sed qui decertant, ac decertando vincunt, coronantur: sic in vita, qui circa ea, quæ honesta, bonáque sunt, rectè agunt, & præmium ferunt. Est autem illorum vita per seipsam iucunda, est enim iucunditas ex iis rebus est, quæ ad animam pertinent. Et cùm iucundum cuique illud sit, cuius amans dicitur, veluti equus amanti equos, & spectaculum amanti spectacula; hoc sane modo amanti iustitiam, ea, quæ sunt iusta, iucunda sunt; ac vniuersè virtutem amanti, ea, quæ sunt secundum virtutem. Et quæ apud vulgus quidem sunt iucunda, pugnant inter se; quia talia verè ex sua natura non sunt; quæ verò amantibus honestatem iucunda sunt, ea sunt natura suapte iucunda. Huiusmodi autem sunt elicitæ secundum virtutem actiones, quæ proinde & ipsis iucundæ, & per sese iucundæ sunt. Nihil itaque vita ipsorum voluptate, quasi aliqua appendice eget, sed voluptatem potius intra seipsam possidet. Quippe &, vt iam dictis hoc addam, neque est vir bonus, qui honestis actionibus non oblectatur, neque aliquis vocet virum iustum, quem non actiones iustæ delectent; neque liberalem, quem non liberales; quod idem etiam de cæteris virtutibus sentiendum est. Quod si ita sit, sunt sane actiones secundum virtutem per seipsas iucundæ.* Ad prius caput quod attinet, videri adhuc expressius potest sententia Aristotelis. Nam imprimis quidem, quod Virtutem esse Vnumquamque (2. Ethic.) definit, *Habitum circa mediocritatem, quam vir prudens præscripserit*; satis arguit nullam Virtutem esse posse absque prudentia; constatque

adeò

ideò virtutes omneis, quæ cum Prudentia connexæ sunt, esse quoque inter se connexas. Deinde, dubium etiam soluit, quo disputare quempiam posse ait, esse virtutes à se inuicem separabileis; quatenus idem homo ad omneis virtutes aptissimus à natura non est; ac potest ideò vnam habere, cùm nondum est aliam adeptus. Distinguit enimverò, ac docet, posse id quidem contingere circa virtutes naturaleis, seu circa virtutum quasi semina, quæ à natura indita sunt: *Siquidem*, inquit, *ad Iustitiam, Temperantiam, Fortitudinem, Virtutésque cæteras, apti, ex quo nascimur, sumus*: at contingere perinde non posse circa eas virtutes, ex quibus Vir bonus absolutè dicitur: *Nam simul*, inquit, *cum Prudentia, quæ vna est, aderunt omnes.* Vnde & mox antè, cùm locum illum circa Socratis opinionem concluderet, edixerat, *Neque posse propriè virtutem habere sine prudentia; neque prudentem sine virtute esse.* Ac rursus paullò antè, cùm eundem locum induceret, docuerat, *Rationis iudicium circa agendorum principia ab ipsa prauitate peruerti, ac falli; perspicuúmque proinde esse fieri non posse, vt prudens sit, qui idem simul non sit Vir bonus.* Notandum verò Aristotelis distinctionem, cum vsurpari posse ad soluendum, quod ipsi à Laërtio tribuitur; censuisse eum nempe *Virtutes non esse inter se connexas; posse enim contingere, vt idem prudens sit, ac iustus, qui intemperans tamen, incontinénsque sit*; tum posse eandem sic extendi, vt dicere liceat, in quibuscumque esse videmus species virtutis aliquas, in quibus cæteræ non sint, non esse in illis, nisi adumbratas, atque imperfectas virtutes, quatenus quas eliciunt virtutum quarumdam actiones, non animantur interno illo, atque generali honestatis affectu, quo animus esse sic comparatus debeat, vt nihil nisi ductu rationis efficiat. Quod par est, ac si quispiam dicat, esse in illis materialem, non verò formalem virtutem, quatenus forma, seu perfectio, complementúmque omnis virtutis, est generalis illa affectio, seu constitutio animi, quâ quis nisi honestè, & ex virtute quicquam non agat, cùm & hac solâ ratione is sit, qualem Aristoteles κυρίως, *Virum bonum* dicit. Certè illâ quoque ratione, qui est in re tenui, neque esse videtur posse liberalis, aut magnificus, non eò minùs est censendus habere in se liberalitatem, & magnificentiam, quoniam animum sic affectum, comparatúmque obtinet, vt si rem illi amplificet, nihil sit non decorè, & ex dignitate acturus. Quippe tametsi habitum magnarum largitionum non habeat, habet nihilominus paratum, ac vt nullius alterius rei; saltem industriæ, saltem officij, cuius se nusquam parcum præstet. Vnde & olim magno Regi non minor accepta rustici illius munificentia fuit, qui, alia se non suppetente, aquam manibus haustam obtulit, quàm munificentia virorum principum insigneis gazas offerentium.

Præterea autem rationes varias, quas Alexander congerit, & ab illa quidem exorsus, quòd fieri non possit, vt Iustitiam, verbi causâ, habeat, qui cæteras simul virtutes non habet: Quoniam, si Intemperans fuerit, iniustè agere definet, vbi aliqua voluptas eum trahet; si Timidus, cùm periculum imminebit; si Auarus, cùm lucri spes affulserit; ac pari ratione de cæteris vitijs, quorum vnumquodque partem aliquam Iustitiæ vindet, labefactátque. Præterea illas, inquam, vti & quòd Theophrastum in eandem citat sententiam; ac obseruo dumtaxat hoc dogma de Virtutum inter se nexu, non solùm Epicuri, Aristotelisque, & Sectatorum illius, verùm esse quoque aliorum commune, ac Stoicorum potissimùm; tametsi illi adiungant aliud, de Virtutum æqualitate. Et quod ad alios quidem spectat, ne Sanctos Patres memorem, ac præ alijs D. Ambrosium, apud quem, *Connexæ sibi sunt, concatenatæque Virtutes, vt qui vnam habet, plures habere videatur*: ac B. Gregorium apud quem *Vna virtus sine alijs aut nulla est, aut imperfecta est*, &c. Ecce probat Plato vt Fortitudinem, sic Virtutes cæteras esse cum Prudentia connexas; &, approbante Apuleio, *Imperfectas quidem Virtutes se comitari negat; at eas, quæ perfectæ sunt, indiuiduas sibi, atque connexas esse.* Ac vt nomine cæterorum audiatur vnus Cicero; cùm is non vno loco, *esse omneis virtutes inter se nexas, & coniugatas* docuit; tum præsertim, cùm de dolore tolerando agitur, hæc habet: *Aut nulla virtus est, aut contemnendus est omnis dolor. Prudentiám-ne vis esse, sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest? Quid ergo? ea patietur-ne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? An Temperantia sinet te immoderatè facere quidquam? An coli poterit Iustitia ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? Quid? Fortitudini, comitibúsque eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quomodo respondebis? Afflictum-ne, & iacentem, & lamentabili voce deplorantem audies? O virum fortem! Te verò ita affectum, ne virum quidem dixerit quisquam. Aut amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam; virtutem autem si vnam amiseris; etsi amitti non potest virtus; sed si vnam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum?* Quod dixi porrò esse dogma Stoicorum potissimum, res videtur esse in confesso. Nam vniuersè quidem apud Laërtium sic probant *virtutes esse inter se nexas, vt omneis habeat, qui vnam habet*: & Chrysippus speciatim apud Plutarchum esse *virtutes connexas docet, non solùm quòd, qui vnam habet, omneis habeat; verùm etiam quòd, qui secundùm vnam agit aliquid, idem agat secundùm omneis; & neque virum perfectum sit, qui non omneis virtutes habeat; neque actio perfecta, quæ non fiat secundùm omneis.* Seneca verò idem penè exemplum, quod Cicero vsurpans, *Cum aliquis*, inquit, *fortiter patitur, omnibus virtutibus vtitur fortasse, cùm vna in promptu sit, & maximè appareat, patientia. Cæterùm illic est Fortitudo, cuius patientia, & perpessio, & toleratio, rami sunt. Illic est Prudentia, sine qua nullum initur consilium, quæ suadet, quod effugere non possis, quàm fortissimè ferre. Illic est Constantia, quæ deijci loco non potest,*

In Luc. 6.

L. 22. Moral.

In Protag. de Philos.

3. Tuscul.

2. Tusc.

lib. 7.

Epist. 67.

De Virtutibus generatim.

potest, & propositum nulla vi expugnante dimittit. Illinc est individuus ille comitatus virtutum. Deinde hoc plaçitum est, ex quo noveram eos Stoicos deducere illud, quod apud Plutarchum, *Neque viro malo virtutem ullam; neque viro bono vitium inesse ullum censent; sed peccare quidem illum omnino, ac in omnibus; hunc verò rectè facere omnia.* Ac totius illud apud eundem, *Quicquid facit sapiens, omnia ex virtute eum facere.* Itémque illud, quod tam apud eundem, quàm apud Clementem Alexandrinum dicunt, *Non excidere rationem sapienti, vt vel digitum agitet fortuitò;* vt agnoscas proinde huc respexisse Satyricum illo carmine,

de aud. Poët. — de fort. Alex. — de commun. not. — 2. paedag. 10. — Pers. Sat. 1.

Ni tibi concessit ratio, digitum exsere, peccas.

Quod obiter verò infinuarim de cohærente alio Effato, seu Paradoxo mavis, quo tuentur Stoici, esse omneis virtutes inter se æqualeis; res est sanè trita; neque heic de ipsa quicquam attingendum, ob ea, quæ iam deduximus circa illa Epicuri Effata Stoicis opposita, *Quod peccata sint inæqualia: Quódque inter sapientes alius alio sapientior sit.*

Cùm sit deinceps aliquid de ipsis Virtutis speciebus dicendum; præmittenda est imprimis divisio, qua solet in illas distribui. Vt taceam itaque, quod Laërtius de Aristone memorat, illum scilicet, neque, vt Zenonem, multas induxisse Virtutes, neque, vt Megaricos, vnam, quæ nominibus multis vocaretur; sed dixisse solùm, eam esse quodammodo ad aliquid: Itémque quod habet de Apollophane, asseruisse scilicet illum vnicam Virtutem Prudentiam: Constat vulgatissimam esse, quam Epicuro quoque agnitam iam innuimus, Virtutis divisionem in quatuor species celebreis, Prudentiam, Temperantiam, Fortitudinem, & Iustitiam. Ipse Aristoteles egit quidem, in Ethicis, neque vno sanè tantùm loco, de hisce quatuor Virtutibus; verùm sic præterea disseruit de Mansuetudine, Liberalitate, animi Magnitudine, Magnificentia, Moderatione, iusta Indignatione, Verecundia, Grauitate, Veritate seu Veracitate, Vrbanitate, &c. tanquam de speciebus Virtutis distinctis; ac declinando interim earum numerum definire, præmisit duntaxat eum planum futurum, cùm de singulis disputatum foret, cæpitque è vestigio de Fortitudine dicere. Aut si eius quidem est, qui ipsi tribuitur, libellus de Virtutibus, numerum sic finit, vt residere dicat, in parte quidem Animi Ratiocinante, Prudentiam; in Irascente, Mansuetudinem, Fortitudinémque; in Concupiscente Temperantiam, & Continentiam, in tota verò Anima, Iustitiam, Liberalitatem, animi Magnitudinem; neque enim ibi enumerantur plures. Vnus locus est in Politicis, vbi de ciuium felicitate disputans, videtur has quatuor solùm recensere. Nam, *Nemo*, inquit, *illum dixerit felicem, in quo neque Fortitudinis, neque Temperantiæ, neque Iustitiæ pars vlla insit, sed qui muscas prætervolanteis metuat; ac esuriens, aut sitiens, nulla re, etiam deterrima, sibi temperet, & vel ob teruncium amicissimos perdat. Similitérque & quod ad mentem spectat, tam sit imprudens, & qui fallatur sæpius, quàm infans, aut insanus est.* Ante Aristotelem autem Plato, tametsi visus interdum fuerit hisce speciebus addere alias, vt cùm in Menone cohærenter enumeraret Temperantiam, Iustitiam, Fortitudinem, Docilitatem, Memoriam, Magnificentiam, καὶ τἄλλα τοιαῦτα, *ac cætera id genus omnia;* quo etiam modo in Lachete, præter Fortitudinem, legimus etiam Temperantiam, Iustitiam, καὶ ἄλλ' ἄττα τοιαῦτα, *& quæcumque id genus alia;* attamen in Libris de Republica, numerum Virtutum in Ciuitate necessariarum limitare ad hasce quatuor, Sapientiam seu Prudentiam, Fortitudinem, Temperantiam, Iustitiam: Certè & Laërtius distinxisse docens Platonem quatuor perfectæ Virtutis species, tum enumerat, tum definit, quid illi vocetur Prudentia, quid Iustitia, quid Fortitudo, quid Temperantia. Deinceps quoque, licet Stoici varij Virtutem variè diuiserint, Posidonius tamen inter cæteros, eadem quatuor genera statuit, vt apud eundem Laërtium est, vnde & Cicero videtur partim ex Platone, partim ex Stoicis, Epicuróque ipso sumpsisse, quod hac de re effatus hunc in modum est: *Omne, quod honestum est, id quatuor partium oritur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri, solertiáque versatur, aut in hominum societate tuenda, tribuendóque suum cuique, & rerum contractarum fide, aut in animi excelsi, atque inuicti magnitudine, ac robore, aut in omnium, quæ fiunt, quæque dicuntur, ordine & modo, in quo inest modestia, & temperantia. Quæ quatuor quanquam*, &c.

lib. 7. — 3. Ethic. 9. — lib. 7. cap. 1.

Id interim notatu dignum, quòd Virtus in Literis Sacris in hæc eadem membra distribuitur, vbi Virtutes esse Sapientiæ labores, seu studia dicuntur, Σωφροσύνην γὰρ, inquit Textus Sacer, καὶ φρόνησιν ἐκδιδάσκει, δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν, *Temperantiam enim, & Prudentiam, Iustitiam, & Fortitudinem docet.* Itémque, quòd iam soleamus vulgò has quatuor Virtutes ab vsque temporibus BB. Ambrosij & Hieronymi Cardinaleis dicere, quatenus habentur quasi cardines, quibus aliæ omnes veluti fulciantur; id possit fieri factum videri imitatione Stoicorum, qui cùm, referente Laërtio, dicerent Virtutum alias esse πρώτας, *primarias*, *siue principes*, alias ὑποτεταγμένας, *subiectas*, & quasi ab iis *dependenteis*, priores quidem esse dixerunt Prudentiam, Fortitudinem, Iustitiam, Temperantiam; posteriores verò animi Magnitudinem, Continentiam, Tolerantiam, Solertiam, & Consultatricem. Visum est porrò hasce posteriores à Cicerone quidem Comites, à Seneca Ramos, priorum scilicet, appellari. Scholastici iam easdem vocant Parteis, easque triplicis generis, nempe, vt possint omneis virtutes, quæ inter moraleis habentur, ad aliquod eiusmodi quatuor generum reuocare. Ita præ cæteris D. Thomas, qui etiam hac ratione conciliat varias de numero partium alicuius virtutis sententias, vt circa Prudentiam, Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Macrobij, aliorum. Triplices autem illæ partes sunt imprimis eæ, quæ vocantur propriè Subiectæ, seu species: Deinde Integrantes, seu quas instar partium totum integrum componentium, necesse est concurrere ad

actum perfectum cuiuspiam virtutis: Denique Potentiales, seu quæ potentiarum ipsius animæ instar, sunt virtutes quasi adiunctæ, pertinentésque ad quosdam secundarios actus, neque habentes totam virtutis præcipuæ potentiam. Sic parteis Prudentiæ Subiectas distinguunt, Priuatam, Oeconomicam, Politicam, Militarem, Regiam: Integranteis, Memoriam, Intelligentiam, Docilitatem, Solertiam, Rationem, Prouidentiam, Circumspectionem, Cautionem: Potentialeis, retentis Græcis nuncupationibus, Eubuliam, Synesin, Gnomen. Sic parteis Iustitiæ Subiectas, Generalem, seu Legalem, & Specialem; cuius species habent Commutatiuam, & Distributiuam: Integranteis, easdem cum præceptis iuris, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere, siue vt verbis sacris dicatur, Declinare à malo, & Facere bonum: Potentialeis, Religionem, Sanctitatem, Pietatem, Caritatem, Obseruantiam, Obedientiam, Veritatem, Gratitudinem, Liberalitatem, Affabilitatem, Amicitiam. Sic Temperantiæ parteis Subiectas, Abstinentiam, Sobrietatem (illam respectu cibi, hanc respectu potus.) Castitatem, Pudicitiam: Integranteis, Verecundiam, & Honestatem: Potentialeis, Clementiam, Humilitatem, Modestiam, itémque Mansuetudinem, Misericordiam, Moderationem, Decorem, Studiositatem, Eutrapeliam, seu Festiuitatem, Vrbanitatémve. Ad Fortitudinem quod spectat; cùm Subiectas ipsi parteis non assignent, propter specialem admodum, circa quam versatur materiam; quatuor solùm parteis designant, quæ si spectentur, prout versantur in difficiliore materia, esse Integrantes censeantur; si prout in minus negotij habente, esse Potentiales. Eas verò esse primò Fiduciam, seu Magnanimitatem dicunt; secundò Magnificentiam; tertiò Patientiam, seu Longanimitatem; quartò Constantiam, seu Perseuerantiam, ex quibus duæ priores ad aggrediendum, duæ posteriores ad sustinendum pertineant.

CAPVT II.

De Prudentia, eiusve partibus, Priuata, OEconomica, Politica, Regia, ac Militari.

His ita præmissis, vt quidpiam speciatim de quatuor præcipuis Virtutum generibus, déque præcipuis quibusdam partium enumeratarum speciebus dicere aggrediamur, ducendum exordium à Prudentia est, quam inter Epicurus, vt caput, ac fontem; sicque quasi Reginam, atque Principem cæterarum Virtutum facit: Principio verò cùm solitæ voces Prudentiæ, ac Sapientiæ esse plerúmque synonymæ; vt vel ex Platone, atque Cicerone citatis intelligitur: Aristoteles tamen sic eas secernit, vt Sapientiam accipiat pro *accuratissima Scientiarum*, seu pro scientia *rerum honoratissimarum*, τῶν τιμιωτάτων; vel, vt interdum loquitur, pro scientia καθόλου, ἢ ἐπιστήμῃ, *rerum & vniuersarum, & admirabilium*: Prudentiam verò pro speciali virtute, quæ rebus ad vitam vtilibus incumbat: *Ex quo fit, inquit, vt Anaxagoram, Thaletem, cæterosque id genus viros, sapienteis quidem esse dicant, prudenteis verò minimè, atque vbi, videant eos ignorare illa ea, quæ sibi sunt vtilia, obseruant; callere verò interim eximia quædam, admirandáque, & difficilia, atque diuina, sed nihilominùs inutilia, prout quæ sint bona humana, non quærunt.* Constat porrò hoc quidem loco non agi de Prudentia, prout idem est cum sublimi illa, speculatricéque Sapientia; nisi fortassis quatenus eius cultus proponitur aliquibus, vt Prudentiæ priuatæ scopus; aut quatenus esse potest quasi quædam fax generalioris Prudentiæ, qualis est Legumlatorum, virorúmque Principum; ob quam vtramque causam videri potest Cicero in suo præsertim de Officiis opere habuisse Prudentiam simul, ac Sapientiam pro prima moralium virtutum (nisi quòd sub finem libri primi Aristotelico pene modo discernit) sed agi potiùs de Prudentia, quatenus est moralis virtus, quæ omneis vitæ actiones rectè moderatur, & bona à malis, vtiliáve à noxiis discernens, quid sequi oporteat, fugeréve præscribit, hominémque adeò ad bene, beatéque viuendum instituit. Hinc vides quò Cicero spectet, cùm definit Prudentiam *Rerum expetendarum scientiam*, & D. Augustinus, cùm verâ voce copiosiùs, *Expetendarum, & vitandarum* dicit. Quò item Aristoteles, cùm definit, *Habitum vera cum ratione agendi circa ea, quæ homini bona, vel mala sunt.* Vbi, quod dicit habitum agendi *vera cum ratione*, non sic accipiendum videtur, quasi non interdum vir prudens ratione vtatur, quæ aut falsa sit, aut cui euentus non respondeat; sed quòd vir prudens nihil agat, nisi omnibus ex rationis trutinâ expensis, vt pro loco quidem, ac tempore, quo deliberat, nulla ratio verior, aut verisimilior eâ, quam sibi sequendam proponit, occurrat; cùm & ita affectus sit, vt, si fortè verior occurrerit, eam sit amplexurus. Quare & hinc solùm efficitur, vt sit Prudentia habitus mentis, non certus, sed coniecturalis; ac in eo differat à Scientia Aristotelico modo sumptâ, quòd cùm scientia sit rerum necessariarum, & quæ se aliter habere non possunt; Prudentia versetur in rebus contingentibus, & quæ esse, aut non esse, vel sic isto modo, vt alio quoque esse possint. Possint, inquam, neque enim Prudentia rerum impossibilium est, cùm nemo consultet, aut deliberet de iis, quæ fieri haudquaquam possunt: Differat verò etiam ab illo Artium genere, in quibus artifex, nisi volens, non labitur, cuiusmodi fabrilis est, ac eorum generi sit similior, in quibus falli artifex præter suam voluntatem potest, vt Nautica, vel Medicina: Tam enim Prudentiæ, quàm istis probro datur, si quis sciens errauerit, cùm in illis plærumque hoc modo errare vitio non vertatur. Quod verò Aristoteles *bona, & mala* vocat, ita accipi quidem potest, vt intelligamus

sensu

De Prudentia.

6. Ethic. 7.

lib. 1.

ibid.

1. de lib. arb. 13. & 83. q. 31.

6. Ethic.

lib. 5.
...

De Prudentia.

finem, & oppositis fualem; quasi nimirum Prudentiæ sit, ita agendum præscribere, vt fineis virtutum, tanquam bonos assequamur; oppositis finium, tanquam mala declinemus: Verum debent his vocibus intelligi præsertim *Media*, quæ eatenus bona dicantur, quatenus vtilia, conducentiaque ad fineis sunt, eatenus mala, quatenus noxia, & à finibus auertentia. Certè & Aristoteles ipse paullò antè dixerat coniunctim, ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, *bona, ac vtilia*; & vtcumque sit, notum est Prudentiam non tam suos fineis virtutibus præscribere, cùm ex sua natura illos habeant; quàm decernere media, illis consequendis idonea. Quippe & tametsi interdum contingat, vt de fine deliberetur; is tamen non finis absolutè est, sed reipsà est medium ad consequendum vlteriorem; qui ipse adhuc possit haberi vt medium, quousque perueniatur ad vltimum simpliciter, qui est ipsa Felicitas, de qua assequenda nemo deliberat, cùm nemo felix esse non velit; ac sollicitus solùm sit de medio, quo felicitatem possit adipisci. Vnde factum est, vt Prudentiam talem descripserimus, quæ hominem ad bene, beatéque viuendum instituat. Et sanè occupatur quidem Prudentia circa singularia; cùm eius munus sit, occasione quaque speciali occurrente, (seu, vt loquuntur, hîc, & nunc) dictare quid, & quomodo agendum, aut non agendum sit; vnde & Aristoteles præmisso exemplo illius, qui præstandæ bonæ valetudini magis conferat, si nôrit speciatim carneis auium esse leueis, atque salubreis, quàm si generatim solùm nouerit carneis leueis esse ad valetudinem vtileis; subiicit, Prudentiam in agendo positam esse, ac dandam esse operam, vt vtramque, vel certè singularium potiùs, quàm generalium cognitionem habeamus: Verùm elucescit maximè Prudentia in generali quadam vitæ ratione ita instituenda, vt speciales omnes actiones sibi inuicem consonent, & vniformi quodam ductu ad generalem illum scopum, quem diximus bene, beatéque viuere, contendant. Adeò proinde, vt cùm Prudentia definiri soleat *Ars vitæ*, dicatur quoque non abs re in illis Platonis definitionibus esse ἐπιστήμη ποιητικὴ εὐδαιμονίας, *Scientia effectrix felicitatis*; ipséque etiam Aristoteles doceat alioquin Prudentis esse, non sigillatim, v. c. quæ ad sanitatem, aut robur; sed vniuersè, *quæ conducant ad benè, beatéque viuendum* (πρὸς τὸ εὖ ζῆν) bene consultare, siue deliberare posse.

6.Ethic.8.

6.Ethic.5.

Solent porrò aliunde tria Munera Prudentiæ generalia distingui, quæ in Scholis appellant Actus, accommodando ipsis treis illas, quas vocant partes Potentialeis, Εὐβουλίαν, Σύνεσιν, Γνώμην, veluti iam attigimus; tametsi hæc tria non tam partes sunt, quàm ipsamet munera, seu actus Prudentiæ, & Γνώμη, ex mente ipsius Aristotelis, non tam est actus tertius, quàm secundi aliqua species. Vt de singulis tamen ordine dicamus, Primum Munus est Εὐβουλεύεσθαι, *Bene consultare, Deliberaréve*. Additur autem particula εὖ, *bene*, tum quia non quævis consultatio, sed quæ rectè, & quicquid decet, expendendo,

6.Ethic.11.

instituitur, ad Prudentiam pertinet; cùm sit alioquin non Prudentiæ, sed præcipitationis, aut socordiæ, mittere quidpiam indiscussum; tum quia consultatio ad Prudentiam spectans debet, vel ex ipso Aristotele, esse quidpiam bonum, & ad bonum collineans; ideò vt, si quis ratione malè instituta, falsáque conclusa, bonum nihilominus assequatur, non idcircò sit εὐβουλία, *bona consultatio*, quoniam assequetur quidem, quod oportet, sed non quâ ratione oportet. Quo modo Epicurus quoque inferiùs dicet, *prætabilius esse ratione bene institutâ infelicem fieri, quàm male institutâ felicem*. Atque ex hoc capite est, quod cùm, cùm spectans ad Prudentiam virtutem consultatio institui & bene, & ob bonum debeat, idcircò ipsi, vt extremorum vnum opponatur Πανουργία, *Calliditas*, *Astutia*, *Vafrities*, quæ nihil curat, bonis-ne, an malis artibus, ac medijs optatum finem consequatur; vnde & fiat, vt Vafer, quandoquidem cor & probitatem non habet, neque dolús-ne, an virtus requirit; se ad Prudentem perinde habeat vt malus vir, ad bonum virum; idque attestante præsertim Cicerone, *ipsam esse malitiam, quæ* 1.Off. *velit Prudentiam imitari*. Et disputat quidem Aristoteles esse εὐβουλίαν aliquid distinctum non modò à Scientia, & opinione, sed etiam ab Inquisitione mediorum, à Coniectura, à Sagacitate. Verùm vtcumque se res habeat de duobus illis prioribus; at constat saltem consultationem non posse rectè institui, nisi media inquiramus ipsa quæ illa sint coniiciamus, nisi quà lateant, & quatenus possint inseruire intelligamus. Nempe consultatio est veluti examen, & discussio mediorum ad finem conducentium; vt omnibus demum expensis elucidatisque, intelligi possit, quid sit optimum, ac præ cæteris deligendum. Alterum munus est Συνιέναι, *Intelligere*, *ac dignoscere*; seu, vt solent interpretari, *iudicium ferre*, *decernere*, *statuere*, quid, præmissa consultatione, facto opus sit; ac reipsà medium eligere, quod sit vsurpandum. Dico autem *Intelligere* simpliciter, aut dignoscere, ex mente ipsius, vt videtur quidem, Aristotelis, qui operosè satis 6.Ethic.11 declarans quid sit Σύνεσις, velle videtur, nihil aliud hoc nomine significari, quàm *facilitatem intelligendi*, seu intelligentiam expeditam, ac promptam; idque comparatione instituta cum Docilitate, facilius ipsa actione discendi. Quod autem ex aliorum interpretatione addo *iudicare*, *decernere*, &c. idcircò facio, quòd intelligi reipsà non possit, quodnam medium sit optimum, quin iudicium simul de eo eligendo feratur. Notandum est verò, cùm Aristoteles opponat τῇ συνέσει, *Intelligentiæ*, seu intelligendi facilitati, τὴν ἀσυνεσίαν, *mentis hebetudinem*, seu tarditatem intelligendi hinc fieri, vt aliud Prudentiæ extremum, ipsa sit Ἀφροσύνη, *Stoliditas*, seu magis *Stultitia*, adeò vt Aristoteles opponere alibi dè τοῖς συνετοῖς, *intelligentibus*, τοὺς ἀσυνέτους, *stupidos, ac bardos*; videaturque hoc nomine opponi Prudentiæ Imprudentia; intelligi possit virum stolidum ad prudentem, sic vt animal brutum ad Rationale habere. Vnde & censeri potest vir Prudens inter vtros Vafrum, & Stupidum

pidum posset, constituitque esse quasi homo inter Cacodæmonem, & Bonum.

Ad Tertium munus quod attinet, illud videtur esse τὸ ἐπιτάττειν, *Imperare*, seu præcipere, ac præscribere vsurpationem delecti medij, exsequutionémve eius rei, quæ consultatione præuiâ indicata, decretáque fuerit. Nimirùm Prudentia ex sua natura est ἐπιτακτική, *ad imperandum comparata*, vt ille quidem loquitur, docendo Prudentiam in eo differre ἀπὸ τῆς συνέσεως, *ab intelligentia*, de qua mox est dictum, quòd ista sit κριτικὴ μόνον, *comparata ad iudicandum solum*. Hinc τὴν γνώμην, *Sententiæ* loco videtur debuisse potiùs vsurpari τὴν ἐπίταξιν, *Imperium*, *aut Præceptio*; quoniam, vt Aristoteles definit, nihil est aliud γνώμη, *Sententia*, quàm κρίσις ὀρθή, *rectum iudicium*, ac idcircò refertur σύνεσιν, *ad intelligentiam*, secundúmve actum, aut munus, non ad tertium pertinens. Notandum verò cùm Aristoteles velit σύνεσιν, *intelligentiam* idem esse, quod εὐσυνεσίαν, *bonam*, *seu rectam Intelligentiam*; non ideò tamen velle eam γνώμην, *sententiam*, cùm *rectum iudicium* definit, idem præcisè esse cum illa; sed velle esse iudicium, quod in moderationem, mitioremve partem propendeat, γνώμη nempe ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, *rectum iudicium æqui benique*; seu quod ex æquo, & bono fertur; quo sensu accipit γνώμην ἔχειν, *ferre sententiam*, & quod εὐγνώμονας dicunt *in ferenda sententia*, *æquos*, *& moderatos*; cùm & proinde συγγνωμονικοὺς, seu συγγνώμην ἔχειν, *ad ignoscendum faciles* dicantur, quasi facilè consentiant, faciléve de venia impertienda sententiam ferant. Sed vtcumque hac de re sit; cùm addi hoc loco Quartum Munus, *Exsequutio*, non soleat; aut ipsa debet sub imperio comprehensa intelligi; aut res sic accipienda est, quasi exsequutio ad speciales virtutes spectet, & prudentia ex natura sua *Imperatoria*, ἐπιτακτικὴ solùm sit, ac aliud nihil ad suum imperium, quàm adhibere constantiam debeat.

Hæc autem cùm sint munera Prudentiæ; constat requiri in animo dispositiones, ac doteis quasdam, quibus obire illa valeat. Hæ verò dotes propriè sunt, quas solent alioquin dicere parteis integranteis: earum enim quædam ad consultationem ineundam, quædam ad ferendum iudicium, quædam ad imperium adhibendum referuntur specialiùs, cùm & pleræque omnibus inseruiant. Ad Consultationem certè attinet præsertim ἀγχίνοια *Solertia*, seu facilitas, &, vt sic dicam, promptitudo excogitandi media; mirorque illam prætermissam in facta superiùs recensione fuisse, neque ipsi adiunctam τὴν εὐστοχίαν *Sagacitatem* seu facultatem subodorandi quæ latitant, & vnde possint erui quæ Media alioquin in prospectu non sunt, nec facilè occurrunt, ac eius conditionis sunt, ex quibus ea esse euentura perspiciantur, quæ prouideri vulgò non solent. Ad iudicium autem ferendum, conducunt non modò Intelligentia, ac Docilitas (quòd vtrumque parùm abest, quin idem sit, quod σύνεσις, vt ex mox dictis colligitur) sed etiam tum Memoria, quæ subministrat facta, euentaque specialia, ex quibus, quasi principiis, seu quasi ab exemplo, & à pari intelligatur ex præteritis, quid iudicandum sit de futuris; tum Ratio, quæ ex variis præcognitis ratiocinationem instituat, & quid agendum sit, inferat, colligat, seu iudicium ferat. Ad Imperium verò adhibendum spectare possunt Prouidentia, Circumspectio, Cautio. Nam Prouidentia quidem præstat, vt imperium feratur consonanter ad ea, quæ prouidentur rectè cessura; Circumspectio verò, vt accommodetur circumstantiis omnibus; Cautio denique, vt accommodetur specialiter declinandis, submouendisque occursuris impedimentis. Interim autem non abs re faciunt, qui compendiosiùs, ad obeunda munera Prudentiæ requirunt & præteritorum Memoriam, & Intelligentiam præsentium, & Prouidentiam futurorum. Inprimis enim nihil est notius, quàm ad Prudentiam exigi præteritorum Memoriam, tum quia in negotiorum serie, ea, quæ sunt deinceps agenda, talem plerumque connexionem cum iis, quæ iam sunt peracta tenent, vt nisi meminerimus quid, & quomodo peractum iam sit (vt accommodatè adipsum id, quod superest, peragatur) aut iam factum infectum fiat, aut faciendum nusquam, maléve succedat; tum quia, cùm Mens nostra non ratiocinetur, nec iudicium ferat, nisi ex præcognitis; non potest sanè quid ex quibusdam seu præsentibus, seu futuris suppositis, euenturum sit, iudicare, nisi quæ variis præteritis sunt suppositis, similia cognôrit, ac mente præterea tenuerit, quid ex illis euenerit. Videlicet, quasi non possit firmiori inniti principio, quàm illo, quod ex positis similibus causis, consequuturos esse effectus similes probabile sit; tametsi, quia vix contingit vt vllum negotium sit alteri penitùs seu secundum omneis circumstantias simile; idcircò mente tenenda sunt plurima negotia generatim quidem similia, sed speciatim tamen variis affecta circumstantiis, vt in ferendo iudicio haberi simul ipsarum quoque circumstantiarum ratio possit. Ex hoc est proinde, cur Aristoteles doceat posse quidem Iuuenes fieri Geometras, aliisque id genus disciplinis esse instructos, prudentes autem minimè; quòd versetur prudentia quoque in rebus singularibus, quarum cognitio non-nisi experientiâ, vsuve solùm cōparatur; ac ideò clarescere solùm in prouecta ætate potest. Quare & nomine *Sapientiæ* intelligi videtur *Prudentiam* vetus illius Afranij, qui apud Agellium sunt, versibus:

De Prudentia.

6. Ethic. 5.

lib. 13. cap. 8.

Vsus me genuit; mater peperit Memoria:
Sophiam vocant me Graii, vos Sapientiam.

Vti & apud Euripidem *sapientius* dicitur, quasi *prudentius* carminibus huiusmodi:

in Phoen.

Ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῷ γήρᾳ κακὰ,
Ἐτεόκλεες, πρόσεστιν, ἀλλ' ἡ 'μπειρία
Ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον.
O nate, non omnia senectutem mala
Eteocles, obsident; sed experientia
Præ iuuenibus habet quid loqui sapientius.

Quod videtur quidem imitatus Ouidius, dum Palladem anus habitu dicentem inducit,

6. Metam.

——— *non omnia grandior ætas,*
Quæ fugiamus, habet; seris venit vsus ab annis.

Deinde perspicuum illud quoque est, necessariam omnino esse Intelligentiam rerum

De Prudentia.

præsentium, hoc est naturæ, & conditionis, circumstantiarumque eorum negotiorum, quæ aut præ manibus ipsi sunt, aut eiusmodi sunt, ex quibus alia futura dependeant. Nimirum, seu eueniat, vt sit consilium, quod dici solet, tanquam in arena capiendum; qui id fieri bene, ac feliciter valeat, nisi quis probè teneat omneis negotij circumstantias; adeò vt breui quodam momento eas omneis animo percurrat, connexionesque, & distinctiones eiusce negotij cum alijs percallcat, & quid-nam ex hoc, potiusquàm ex illo sit consequuturum, persentiscat: seu ad deliberandum tempus suppetat, nisi tamen nouerit naturam, statumque, & conditionem rei, qua de agitur; nisi voluptatem, & potentiam eorum, qui illi peragendæ, aut prodesse possunt, aut officere; nisi ipsius rei dependentiam ab alijs, quæ eam promouere, retardare, aut etiam impedire valeant; nisi mensuram moduli sui, ac suorum propriorum virium; quid, amabò, erit, quod rectè geratur? Vt in speculabilibus certè rebus temeritati vertitur, & ad pauca respicere & facilè tamen pronunciare: ita in rebus quoque agendis vertitur imprudentiæ, si qui, cùm ad pauca attendant, & multa cognitu necessaria prætereant, facilè tamen & decernant, & se ad agendum accingant. Quippe vt illi tenentur sæpe palinodiam canere, sic istos plerumque capit sui cœpti pœnitentia. Quare & efficitur, vt quisque sit tantò prudentior, & ad rectè deliberandum, statuendum, exsequendum instructior, quantò vt pleniorem, accuratioremque præteritarum rerum memoriam; sic vberiorem, exquisitioremque præsentium intelligentiam habuerit. Denique rursum etiam est, esse Prouidentiam rerum futurarum (quantum certè ab hominibus haberi potest) necessariam, ne, si mala sint successura, ipsis occasionem suppeditemus; si bona, ea non procuremus; ac vt singula media sic accommodemus suis finibus, vt prout comiecerimus, optarimusque omnia succedant. Dico autem, quantum prouidentia haberi ab hominibus potest; siquidem contingit non rarò, vt ea interueniant, quæ nulla valeat sagacitas humana subolfacere; adeò proinde, vt & omnes habitæ coniecturæ fallant, & res secus eueniant, quàm vir alioquin prudens, & quanta maxima potuerit ratione vsus, præsumpserit. Quamobrem illud quidem declarat esse Prudentiam rem coniecturalem, ac nos interim admonet, vt memores simus naturæ imbecillitatis, agnoscamusque Deum esse solum, qui quæ sunt futura, certò nouerit, & caueamus à tot, ac tantis, qui diuinatrices artes profitentur, impostoribus: quod superest tamen, tria quædam sunt, quæ præstare Prudentia possit. Vnum, vt tametsi interdum fallatur, interueniente scilicet casu, cui prouidendo impar fuerit; plerumque tamen verè colliniet, atque ex præscripto rationis, certo ductu assequatur scopum: secus ac temerè, ac Imprudentia, quæ & plerumque fallitur, & interdum solùm, meróque casu scopum attingit. Alterum, vt Prudens incertitudinis rerum memor, nihil sibi proponat, tanquam indubiè euenturum; ac ideò sciat animum comparet sinistrum, prouideatque quid sit acturus, si forte res secus, ac verisimile est, cum successerit, euenerit. Qua sane ratione dici potest prouidisse rem non speciatim quidem, sed generatim tamen, remque adeò illi non planè ex inopinato extitisse: secus ac imprudenti, qui vt de futuro non diffidit, ita quæ præter spem eueniunt, illi penitus improuisa contingunt. Tertium, vt tametsi res præter opinionem, coniecturamque sibi succedat, non ideircò tamen pœnitentia eum subeat; quia ad illam se, nisi omnibus rationis numeris expletis, non accinxerit; quia potius, vt erat, rebus, & excepto casu, quem prouidere fuerit maius humanâ perspicaciâ, res minimè succedere, vt successit, debuerit: quia si res prorsus eadem redierit, non alia instituenda, quàm prius, deliberatio fuerit: idque demum secus, ac imprudenti euenit, quem pœnitentia ideò excruciat, quòd se malè, ac præter spem succedente, intelligat illam ideircò sic successisse, quòd ea non prospexerit, quæ prospici poterant nisi egisset temerè ac, si vt par fuerat, attendisset.

Vt verò etiam de partibus Prudentiæ subiectis aliquid dicamus; meminimus iam tritæ apud Scholasticos diuisionis, qua vulgò constituuntur quinque: PRIVATA (quam & Monasticam, seu Solitariam nominant) qua priuatos mores quisque moderatur: OECONOMICA, siue Familiaris, qua quis moderatur familiam: POLITICA, qua ciues vtuntur ipsis subditis, prout viuunt congruè legibus ciuitatis: MILITARIS, qua quis regit exercitum; & REGIA, qua quis ciuitatem, siue populum vniuersum. Ipse autem Aristoteles Prudentiam in parteis distribuens, Militaris non meminit, quasi ad Politicam spectet (idque non minus profectò, quàm ea, quæ Militari opposita, appellari Togata posset) nec item Regiæ, quasi ad eandem iure Politicam pertineat; verùm post Priuatam (cui attribuit commune nomen Prudentiæ) & ipsam Oeconomicam, Politicam solam agnouisse ipsam vnam in subditis, quorum non Prudentiam, sed opinionem esse vult, verùm in ijs solùm, qui præsunt) tametsi illius duos gradus distinguit. Quippe quandam partem eius nobiliorem esse Legislatricem dicit, quæ Legislatoris solius sit propria, quandam verò etiam præcipuam ac Politicæ nomen retinentem, quæ sit in ipsis rectoribus, qua rerum ciuitatum populumque secundum leges moderantur, idque, seu consultando, prouidendove; seu ius dicendo, dirimendove lites. Vnde & Legislatorem cum Architecto comparat, & ipsos rectores, administratoresve Reipublicæ cum operarijs, quòd ille, Architecti instar, præscribat, non agat; isti, vt operarij iuxta præscripta res administrent. Aristoteleâ ergo diuisione, vt commodissimâ retentâ, obseruandum circa primam speciem; non esse eo putandam eam dici Priuatam, seu μοναστικὴν, siue *Solitariam*, quòd spectet præcisè ad hominem, qui priuatam vitam sectetur, neque publicæ rei se immisceat, aut qui etiam degat solitariam omninoque

Ethica (right margin)

[illegible]

humanam societatem fugiat, veluti Eremitæ: sed tum accipi sic debere, quòd hominum quisque, quacumque conditione sit, præditus esse debeat priuata quadam, & ad se solùm pertinente Prudentia, adeò vt, tametsi alios etiam regat, sese ipsum tamen speciatim, ex præscripto rationis regat, sibique ipsi ita prouideat, vt in seipso euadat bene, laudabiliterque moratus. Ex quo fit proinde, vt & Pater-familias, & Princeps quoque pollere hac Prudentia debeat; quatenus esse vterque debet non alieni modò peritus, sed proprij etiam regiminis; ac non modò esse rector bonus, sed etiam vir bonus tenetur. Fit etiam, vt intelligamus, quamobrem species ista Prudentiæ appellari non tam Priuata, ac Solitaria soleat, quàm Ethica, siue Moralis; quatenus ipsa est, quæ mores vniuscuiusque instituere, & ad rationis normam reddere compositos debet. Huc proinde spectat, quòd libri Ethici, Moralesue inscribi sic solent; quódque Eustratius Nicomachiæ explanationis proponit initio diuisionem Actionis, quæ sit generatim Actiuæ Philosophiæ subiecta materies, in Ethicam, Oeconomicam, & Politicam; ac esse proprium Ethicæ docet, *vt circa hominem singularem ad ipsum meliorem reddendum versetur, adeò vt ille Moralis disciplinæ præceptionibus obsequens, honestus probusque euadat, prudenter videlicet viuens, & propria ratione iram, cupiditatesque dominatum obtinens; easque motibus modum ponens, neque ipsas ferri temerè permittens. Vnde & in illo proinde constituatur habitu, vt si quid egerit, sit paratus, quamcumque illud egerit, congruam rationem reddere; ac tametsi nemo eum reget, ipse semetipsum castiget, explorans vt se habeat, ac in se inquirens, ne quando ab officio discedat, possit, in singulis, quæ agit, illud Phocylidis vsurpare,*

Quonam transgressus? quid feci? quid boni omisi?

&c. si rectè vsus iudicio, deprehendat se inter agendum deliquisse; tum se id, quod decuit, impleuisse, lætetur; sin perfectius illud facere interdum excidere, doleat, &c.

Cum Priuatæ porrò huiusce Prudentiæ duplex vniuersè sit Munus; vnum, deligere vitæ genus, ac se in eo statu constituere, in quo tota deinceps vita transigatur; alterum, omnes vitæ actiones in eo genere, siue statu vitæ, ex rationis præscripto, & ad virtutis normam componere; videtur sanè prius illud difficultatis imprimis plenum. Ac non attinet quidem ipsum, illos, qui ex conditione nascendi, præscriptum vitæ genus habent; cuiusmodi antiquitùs erant apud plerosque Orientalium Philosophi, Agricolæ, Pastores, Artifices, Milites, ordinesque cæteri, quorum sic addictæ certis familiis functiones erant, vt transire nemini in alterius functionem liceret; sed qui nati erant, v. c. ex Philosophis, ij soli, ac solùm philosopharentur; qui ex Agricolis, ij soli, ac solùm Agriculturam exercerent; atque ita de cæteris, vt ex Diodoro Siculo, aliisque intelligi potest: quo modo sunt quoque etiam-num, inter cæteros, illi Principes, qui in purpura, & vt sceptra teneant, nascuntur; aut quos adhuc iuniores, rerum-

lib. 4.

lib. 1.

que inexpertos ipsi parentes destinant, contruduntque certum in statum; aut quibus facultas nulla suppetit supra conditionem parentum suorum emergendi: verùm attinet illos, qui aut sui sunt iuris, aut ex parentum, Principumque licentia eius libertatis, vt deligere, complectique id, quodcumque voluerint, possint. Dico autem difficultatis plenum: sed respectu illorum siue adolescentum, siue iuuenum, qui, nisi & propria ratione audita, & consiliis etiam sapientum amicorum adhibitis rem deliberare, decernereque non sustineant: Nam qui alioquin temerè, inconsultóque se in statum coniiciunt, quem passionis cuiuspiam grauis illecebræ persuaserint, ij deinceps quidem difficultates expectantur, dum pœnas luunt temeritatis; at ea non sunt, quæ aut prouisæ, aut debitè expensæ arduam fecerint deliberationem. Quod cæteris autem difficultatem facit, ipsa est & vitæ, & rerum humanarum conditio; cùm in quemcumque demum statum coniecerimus oculos, plurima statim incommoda, quæ illi subsint, prouideantur, mentemque tantò distrahant magis, quantò speciatim internosci, cuiusmodi sint futura, non possint, ac solùm intra quoddam quasi chaos appareant, eorumque, vt origines, sic consequutiones, non nisi confusione quadam impenetrabili obducantur. Id variè, et sæpius dictis, antiqui Græci adumbrarunt, imitatusque est ex Latinis Ausonius celebri illo Eidyllio:

Quod vitæ sectabor iter? si plena tumultu
Sunt fora, si curis domus anxia, si peregrinos
Cura domus sequitur, mercantem si lucra semper
Damna manent, cessare vetat si turpis egestas,
Si vexat labor agricolam; mare naufragus horror
Infamat; pœnæque graues in cælibe vita,
Et grauior cautis custodia vana maritis;
Sanguineum si Martis opus, &c.

Enimverò, cùm nihil sit miserius, quàm in incerto semper fluctuare, & quod euenire plerisque videmus, totam vitam transigere, consultando, qua ratione, aut in quo statu sit transigenda; ideò incumbit vnicuique rem maturè deliberare, ac eum statum deligere, non in quo nulla, sed in quo pauciora, minoraque incommoda perspiciat. Ac negligendum sanè non est eorum amicorum consilium, qui sint, vt prudentes, rerumque periti, ita viri boni, & qui nihil in se ipsos, vtilitatemve suam respectantes, consilium dent; sed debet etiam vnusquisque indolem suam consulere, agnoscereque quid vires propriæ ferre recusent, aut valeant; quippe cùm nulli nemini, quàm sibi esse notus debeat, ac in se semper quidpiam agnoscat, quod ferè lateat cæteros. Quod superest autem, perdiscit oportet, eam esse humanarum rerum instabilitatem, eam futuri caliginem, vt omni penè in negotio aliquid fortunæ committendum sit, precandumque, vt, bene vertat. Et cùm aliqua occurrere possint, quæ locum pœnitentiæ valeant facere, præmunire se eo animi vigore debet, vt ea parui-faciat, leniterque ferat, & quasi inoffenso pede transgrediatur. At-

De Prudentia.

De Prudentia. quæ hæc quidem circa eum statum, quem commutare leges prohibeant, cuiusmodi est apud nos Coniugium, Religiosa professio, Sacerdotalis cælibatus, &c. cuique profectò suppar est, quem commutare, nisi in peiorem, aut, nisi cum probro, non liceat: Nam quod alioquin ad eum spectat, ex quo facere in alium licet transitum, non eget res sanè molimine tanto. Quanquam & is ita deligendus est, ac si illi sit hærendum constanter (alioquin enim cogitatio de eo commutando subit facilè, animumque adeò in varias cogitationes sic distrahit, vt nunquam sibi ipsi constet, tranquillitatemque amittat, déque eo dici illud valeat, quod iam citatum superiùs est,

Hor. *Æstuat, & vitæ disconuenit ordine toto*)

& non est vnquam, nisi ob causas admodum grauis deserendus; nam si ob leuis quidem, quæ leuitas eius fecerit fastidium, faciet breui & succedentis.

Ad posterius munus quod spectat, eum ipsum distinctum non est à muneribus aliarum virtutum, quibus, vt constat, interuenit; tum proinde non est quamobrem heic speciatim edisseratur, cùm etiam alioquin res esse videatur tam infinitæ varietatis, quàm sunt & negotia, & actiones vitæ, quæ prudentiâ dirigi debent. Quare & huc solum spectare videtur Regula illa generalis, NIHIL AGGREDI TEMERE, seu, *cuius causam probabilem*, vt

1. Offic. Cicero habet, *reddere non possis*; ita vt hæc sint quasi illius membra: primum, vt ingenium, conditiove negotij, quod suscipitur agendum, noscatur; idque non superficie tenus, verùm intimè; quoniam, si latebrosum sit, non possunt illi congrua adhiberi consilia; & quod imperspectum ex eo fuerit, omnem diligentiam facilè eludet. Vnde & cauendum præ cæteris est, ne aliqua animi passio offundat menti caliginem, faciatque, vt fucus pro veritate sit, obiectque ne rei pretium consentaneum tribuatur. Secundum, vt indoles eorum, quibuscum est negotium peragendum, non lateat; quoniam nisi perspectum sit, quàm probi, dolosive sint; quàm circumspecti, imprudentesve; quàm potentes, aut imbecilli, &c. nihil est, quod ratò suscipi, aut sperari meritò possit. Quo loco danda est opera, vt congrua quædam mediocritas inter confidentiam, diffidentiamque nimiam teneatur, quando vt plærumque nimium fidere, sic plærumque nimium diffidere nocet. Tertium, vt vires propriæ expendantur; quia, nisi cognitum sit, quid aut per seipsum, aut per amicos, aut per opes proprias liceat facere; nihil est, quod sibi de fine obtinendo polliceri liceat. Et fortunæ quidem dandum aliquid; sed interim tamen suppetere industria, & facultas debet aut promouendi, aut diuertendi quas ea obtulerit occasiones. Quartum, vt sit modus agendi in promptu; cùm nihil sit absurdius, quàm rem aggredi, ac deinceps de modo progrediendi sollicitum esse. Refertur autem huc præsertim circumstantiarum notitia, quæ seu ex parte rei, seu ex parte agentis promouere, retardareve ipsam executionem possunt. Quintum, vt præ cæteris, temporis occasio debitè capiatur; ne si, aut præcipitando antevertatur, omnia susque, deque peruerteret, aut cunctando prætermittatur, omne consilium irritum faciat. Sextum, vt negotio, non sine matura deliberatione, suscepto insistatur; ne, si animus cæspitando fluctuet, ipsamque deliberationem veluti recoquendo, mutet, nihil sit, quod ad finem perducat; vnde & celebre est illud Biantis, *Aggredere tardè, agenda; sed aggressus, age constanter*. Postremum, vt menti constanter insideat, quæcumque se demùm ingerant occasione, à recto virtutis tramite non discedere; & datâ, vt sæpe contingit, optione, nunquam honesto vtile, æquo iniquum præhabere; quòd præstet semper negotium malè, saluâ conscientiâ, succedere, quàm profligatâ, succedere ex voto; neque ille sit habendus infelix, qui sibi bene conscius est; aut ille felix, qui conscius malè.

Non est verò prætermittendum, prius caput quod attinet, improbari in Epicuro solere, non modò quod speciatim ait, vt heic superiùs ex Plutarcho, & Stobæo retulimus, *de com. Ius, qui suapte naturâ ambitiosi, gloriæque appetentes sunt, non esse quiescendum, sed publicæ administrationi, actuosæque vitæ se dedentibus, naturæ obsequendum*; verùm etiam quod generatim suadet suam vnicuique sequendam naturam; quod longâ satis inductione Lactantius illi obiicit. At verò, quatenus nos quoque illi succumbere visi sumus, quæso, cùm natura, indolesque in variis hominibus sit tam varia; cùm ad eadem munia aptissimi alij, alij ineptissimi sint, Ecquodnam dari, vt generalius ita tutius consilium possit, quàm vt quisque se consulat, & sui ipsius destinationem, quatenus est ad aliquid seu aptus, seu ineptus, faciat? Nisi forte quis debeat in re tanti momenti, seipsum, hoc est, naturæ, virtutumque suarum obliuisci, ac necessitatem sibi facere, Sisyphi instar semper nitendi, neque hilum proficere, aut Gigantum more pugnare cum Diis; quod ille *Cic. de Sen.* quidem interpretatur nihil esse aliud, quàm naturæ repugnare? Periculosa sanè ambitio, quâ quisque facilè ducitur excellendi ea in re, quâ alios factos videt illustris; tametsi plerumque destituatur iis non modò naturæ, sed fortunæ etiam dotibus, quibus alij fuerint euecti. Quo etiam nomine parentes liberos persæpe faciunt miseros, dum eos ad munia destinant, non illorum sanè indole, aptitudinéque spectatâ (neque attendendo proinde ad id, quod à Cornelio Nepote est *in vit. At.* dictum, *Sua cuique mores fingere, conciliatque fortunam*;) sed ambitione, qua efferuntur prouehendi illos supra suam sortem. Heinc de Lactancio priusquam dicatur, annitere ad habet, *de tranq. an. cap. 6.* quod hacce de re habet Seneca: *Ante omnia*, inquit, *necesse est seipsum æstimare, quia ferè plus nobis videmur posse quàm possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur; alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre posset; alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant; quorundam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in potestate, & illos ad temeraria verba quælibet*

Indignatio

indignatio efferri. Quidam [illegible] nesciunt cunctari, nec periculosis abstinere [illegible]. Omnibus his aliter ingenio quam est, ferox, impatiensque natura irritamento maiore libertatis eguit. Libet &, quod habet etiam Cicero; *Admodum, inquit, tenenda sunt sua cuique non vitiosa, sed tamen propria; quò faciliùs decorum illud, quod quaerimus, retineatur. Sic enim est faciendum, ut contra naturam universam nihil contendamus, eâ tamen conservatâ, propriam naturam sequamur; ut etiam si sint alia graviora, atque meliora, tamen nos studia nostra naturae regulâ metiamur. Neque enim attinet repugnare naturae, nec quicquam sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud, ideò, quia nihil decet invitâ, ut aiunt, Minervâ, id est, adversante, & repugnante naturâ, facere. Omnino, si quicquam est decorum; nihil est profectò magis quàm aequabilitas universae vitae, tum singularum actionum, quam conservare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. Ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne (ut quidam) Graeca verba inculcantes, iure optimo irrideamur; sic in actiones, omnemque vitam nullam discrepantiam conferre debemus.* Et paullò post: *Quae contemplantes*, inquit, *expendere oportebit quid quisque habeat sui, eaque moderari, nec velle experiri quàm se aliena deceant. Id enim maximè quemque decet, quod est cuiusque suum maximè. Suum igitur quisque noscat ingenium, acremque se & vitiorum, & bonorum suorum iudicem praebeat; ne Scenici, plus quàm nos videantur habere prudentiae; illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt.* Et sic quidem ille.

3. 17. En iam quid obiiciat Lactantius: postquam enim praemisit *Epicuri disciplinam multò celebriorem semper fuisse, quàm caeterorum, non quia veri*, inquit, *aliquid afferat, sed quia multos ad populare nomen voluptatis invitat; nemo enim non in vitia pronus est*; sic pergit: *Propterea, ut ad se multitudinem contrahat, apposita singulis quibusque moribus loquitur. Desidiosum vetat literas discere; avarum populari largitione liberat; ignavum prohibet accedere ad Rempublicam; pigrum exerceri, timidum militare. Irreligiosus audit Deos nihil curare; inhumanus, & suis commodis serviens iubetur nihil cuiquam tribuere; omnia enim sui causâ facere sapientem. Fugienti turbam solitudo laudatur; qui nimium parcus est, discit aquâ, & polentâ vitam posse tolerari. Qui odit uxorem, huic enumerantur caelibatus bona; habenti malos liberos, orbitas praedicatur; adversus impios parentes nullum esse vinculum naturae. Impatienti, ac delicato, dolorem esse summum malorum maximum dicitur. Forti, etiam in tormentis beatum esse sapientem. Qui claritati, ac potentiae studet, huic praecipitur Reges colere; qui molestiam ferre non potest, huic regiam fugere. Ita homo astutus ex variis, diversisque moribus circulum cogit; & dum studet placere omnibus, maiore discordia secum ipse pugnavit, quàm inter se universi.* Hucusque Lactantius. Verùm ut pauca de his dicamus; illud observari generatim potest, non tam haec omnia agnoscenda pro Epicuri placitis esse, quàm pro consequutionibus ex eo principio à Lactantio deductis. Quod quisque suam sequi naturam, eique repugnante (quod dicitur vulgò, invitâ Minervâ) facere nihil debeat. Tametsi enim aliquae sunt, quas pro Epicureis agnoscere nihil prohibet, & ipsae tamen deinceps ponentur, alióque affectu, quàm qui Epicuri fuerit, deducuntur; & aliae sunt, quas Epicurus perperàm planè inferri censeat, neque pro suis sit agniturus. De Prudentia.

Heinc, ut singula obiectionis capita paucis percurramus, quod dicitur primùm Epicurum *vetare desidiosum literas discere*; notum est profectò ex superiùs dictis, liberale studium literarum ab eo non reprehendi; cùm etiam in illorum gratiam, qui iis sunt immersi, quibusque proinde non vacat universas de Physiologia commentationes perspicere, compendia illius quaedam contexuerit. Verùm, cùm ad literas, seu liberaleis disciplinas praeclarè callendas improbo labore sit opus; quid mali est vetare illum, qui laborem iis capessendis necessarium ferre non possit, aut nolit, ad illas accedere; cùm accessurus frustrà sit, frustràque exspectaturus somnia, qualia Hesiodus, Enniusque sibi contigisse fabulati sunt, ut Poëtae repentè prodirent? Recitavimus iam superiùs celebre illud ex Epicharmo,

Labore nobis cuncta Dii vendunt bona.

Quantò verò magis bonas literas, quae ut nullo auro aestimari; sic neque auro, neque alio pretio, quàm labore solo comparari possunt? Quàm satius verò foret permultis, qui nisi perfunctoriè non sectantur literarum studia, parere Epicuro, ac se aliis rebus, quibus essent comparatiores, dedere? sic nempe illis tempus non iret incassum, quod sibi posteà miserè periisse sint conquesturi. Quod *avarum populari largitione liberare*, intelligi sanè non potest liberalitatem damnare, improbaréve eas impensas, quae in legitimos usus fiunt; sed solùm esse authorem, ut si quis timeat, ne quando egeat, is bona sua non profundat, neque iis utatur largitionibus, quae solos decent Principes, eosque, quibus semper superest abundè. Potest certè nomine eodem intelligi etiam Prodigalitas, quae, vitiosa cùm sit, non avarus modò, sed etiam, qui habetur liberalis est eximendus. Praetereo, autem, quòd avarus, pecuniaeque appetens iuxta Epicurum esse non possit, cui aqua, & polenta sint magnificae, regiaeque divitiae. Quod *prohibere Ignavum accedere ad Rempublicam*; cum declaratum superiùs est, tum etiam posteà resumetur. Quod *Pigrum exerceri*, non potest sanè aut suadere illiberale otium, aut ne quis quid agat in vita, sed ne exercitationes illas laboriosas, & contentionis plenas, quales Athletarum sunt, is affectet, qui à natura comparatus ad ipsas non est; interim verò id genus vitae sectetur, quod tranquillius sit. Quod *militare timidum*; quî probari non debeat? quasi verò ad militiam delectus habendus non sit, sique ad bellandum statuendi sint quibus ad quemvis strepitum, animus ex corde, rubor ex facie, telum ex manu excidat? Notum est certè vel vulgo meticulosum militem plus saepè nocere exercitui Panicis suis terroribus, quàm aliquot boni, fortésque suâ prosint fiduciâ. Ac fortassis quidem opponet debere potiùs timidum

De Prudentia.

ad fortitudinem instituí, at notum sanè, si à natura is fuerit huiusce modi, quantæ difficultatis sit leonem, quod aiunt, ex lepore, aut lanceam facere ex thymbra. Quod *irreligiosum audiat Deos nihil curare*: Peccatum quidem inexcusabile, & fusè superiùs refutatum fuit, quòd Epicurus Deum res humanas non curare censuerit; at non ideò tamen debere esse hominem irreligiosum docuit; qui, vt in Apologia ostendimus, voluit Deum coli, vt parentem; ac non ex accepto, speratóve ab illo, bono aliquo; sed propter maiestatem eius eximiam, supremámque naturam. Quod *habere inhumanum, & suis commodis servientem nihil cuiquam tribuere*: hæc præ cæteris, vna est ex consequutionibus inuidiosis, quæ à Lactantio deducuntur. Neque enim Epicurus, cuius ex eadem Apologia, singularis fuit φιλανθρωπία καὶ πρὸς πάντας, *erga omnes humanitas*, approbare potuit esse aliquem inhumanum; quasi talem esse secundùm naturam sit: cùm nihil esse magis aduersum naturæ humanæ, quàm natura non humana; aut humanitati, quàm inhumanitas valeat. Quod id verò alioquin deducitur ex eo principio, *Facere Sapientem omnia sui causâ*: ostensum est superiùs, etiam sui causâ facere Sapientem, cùm pro amico moritur; quandò autem potest magis censeri facere sui causâ, dum cætera quod attinet, id quod suum est, cuique tribuit, cùm nihil sit, quod tribuere ipsâ vitâ carius, pretiosiúsque possit? Quòd *fugienti turbam, laudare solitudinem*; qui reprehendi quæso debeat, nisi tot simul reprehendantur, non modò plurium sigillatim magnorum virorum secessus; verùm etiam plurium Philosophicarum, Religiosarumque Societatum instituta, quæ, vt colendo animo vacent, multitudinem consultò deuitant? Quod *minimo parcum discere aquâ, & polentâ vitam posse tolerari*. Verum quidem est docere Epicurum tolerari vitam aquâ & polentâ; at inuidiosum est, quòd id nimis parcis sit accommodatur, quasi idcircò Epicurus parcitatem nimiam probarit, aut illi duntaxat conuenire vsum aquæ, & polentæ censuerit: cùm visum tamen iam antè sit, placere ipsi suauissimum esse, etiam in media opulentia sese ad ista reducere; ac illum magnificentiâ suauissimè frui, qui proinde intelligit se magnificentiâ minimè indigere. Quòd *aversanti vxorem, laudare cælibatus bona*; id cum iam superiùs declaratum est; tum est eiusdem census cum eo, quod dictum mox est de solitudine laudata. Inuidiosè enim alioquin sit factum, si illud, *Qui odit vxorem*, de iam ducta accipiat; quasi cælibatus laudetur, vt se ab illa eximat; cùm idem sit quoque circa id dicendum, quòd *habenti liberos malos, prædicetur orbitas*; quasi exinde illos esse de medio tollendos insinuet. Nempe aliud nihil voluit Epicurus, cùm & cælibatum laudauit, & orbitatem prædicauit; quàm attendendum esse, dum quis de coniugio deliberat, quâ sit ratione toleraturus, si & fuerit vxor morosa, & liberi malè morati; vt si quæ fuerint incommoda exinde perpessurus, timeat; intelligat esse non incommodum vxore, & liberis carere. Quod *aduersus impios parentes nullum esse naturalem amorem*, eodem penè sensu inuidiosum est; quasi nempe exinde sollicitetur filius, vt parentes in annos ante diem inquirat; cum ea tamen solùm mens esse Epicuri potuerit, vt declararet quemadmodum amor & parentum in liberos, & liberorum in parentes, possit etiam quoque habere causam, quàm naturam; quod paullò pòst dicendum est. Quod *impatienti, ac delicato, dolorem esse maximum malorum*: eodem censu haberi possit, quasi desperationem suaderet; nisi etiam eò possit tendere, vt qui doloris satis patiens non est, non temerè sibi dolorem accersat. Quod *forti, etiam in tormentis beatum esse sapientem*, id nihil non laudabile habet, ac fusè superiùs expositum est. Quod *illi demùm, qui claritati, ac potentiæ studet, reges colere; illi autem, qui ferre molestiam non potest, regiam fugere præcipiatur*; id superiùs quoque declaratum fuit.

Circa OECONOMICAM prudentiam, quæ vel ex ipsa vi nominis, in administratione domus, familiarisque rei versatur (vnde & non desunt, qui *domesticam*, *familiaremque* interpretentur) non est, quòd multùm immoremur; cùm, priore suppositâ, videatur de ea dici vniuersè posse, quod de eius parte ad Agriculturam spectante refert Socrates apud Xenophontem, dictum sibi fuisse ab Ischomacho; rem scilicet esse quam addiscere operosum non sit, si quis modò partim videre exercenteis, partim audire docenteis sustineat. *Idem*. Ne penitùs tamen intactam sinamus, tum propter Effatum, quo Epicurus censuit *Sapientem*, (vt superiùs iam visum est) *rei familiaris curam habiturum* (sed citra diuitiarum cupiditatem tamen) tum, vt possimus hoc quoque loco quidpiam ex iis attingere, quæ etiam ex hoc capite aduersus Epicurum vrgentur: illud inprimis notandum est, quod apud Aristotelem legitur non semel, esse œconomicum, domesticumve imperium, *monarchiam quamdam*, seu *singularem Principatum*, μοναρχία γὰρ πᾶς οἶκος, quòd omnis domus alicuius vnius regimine administretur. *1. Polit. 7.* Cùm loquamur autem de ea præsertim, quæ ὡς οἰκία Domus, siue Familia appellatur, naturalisque, & ex primæua naturæ institutione est, & cui cæteræ domus, seu familiæ, ex hominum sponte coëuntium multitudine, atque societate constantes, conformantur quadantenus; adnotandum præterea est, solere illum qui ipsi præest, triplicem, aut quadruplicem, pro varietate rerum, quibus præest, sortiri denominationem. Nam respectu quidem liberorum dici solet pater, & cum adiunctio, pater-familias (nimirùm, quasi, cùm familia nomen habeat à famulis, famulitioue, idem gerere erga omneis, qui in domo sunt, paternam quodammodò curam debeat; propterea enim dicuntur omnes iuxta Charondam ὁμόσιπυοι, quasi *Conuiltores*, & iuxta Epimenidem ὁμόκαπνοι, quasi *communi foco, læ'ôi vtentes*) respectu verò vxoris dicitur maritus, aut vir; respectu seruorum, famulorumque herus, dominusve; respectu possessionum, rerumve possessarum, κύριος, possessor, seu facultatum dominus. Quod dixi autem obiter

hanc

hanc domus, seu familiæ speciem, & naturalem, & ex primæua naturæ institutione esse, probatione sane non eget; ac potissimum quod ad viri, fœminæque, & parentum, ac liberorum societatem attinet; quippe cum vlla esse magis secundum naturam non possit. Quod spectat verò ad societatem, quæ herum inter, seruumque est; declarat Aristoteles esse ipsam quoque secundum naturam, quatenus inter homines, quidam ea indole nascuntur, vt imperando; quidam verò, vt obsequendo, seruiendoque sint comparati; adeò proinde, vt præter seruitutem, quam lex, siue gentium ius introduxit circa bello captos, ac venundatos; & de qua accipiendum est, quod homines omnes nasci dicuntur liberi; sit aliqua etiam Seruitus naturalis, qua, vt anima corpori, & homo feris imperat, ita qui pollens ingenio est, illi imperet, qui corpore solùm est valens; & maximè cum ipsi sit ab alio regi vtile, sicuti feris vtile est ab hominibus curari. Quod ad dominium autem rerum possessarum attinet; tametsi ex iure primæuo naturæ, non sit hoc meum, potiusquàm tuum, neque tuum potiusquàm meum; nihilominùs, quia hoc modo sic omnia forent omnium, vt nihil ita vnius esset, quin alius idem participare, suo quippe iure vicissim posset; vnde & rixæ perpetuæ, contentionesque mortales forent; eam ob rem res fuisse videtur ab initio vsque secundum naturam, vt quisque haberet, possideret que aliquid sibi proprium, quod alij vsurpare licitum non foret; scilicet cùm sit secundum naturam incolumitatem tueri, qualis inter iurgia, iniuriasque nulla est. Non disputo porrò, quod ad constitutionem domum duas requirere parteis solent, [illegible], *Hominem, & Possessionem*, siue rem possessam (quo nomine fuere, qui intellexerint non modò cum cæteris facultatibus iumenta, verùm etiam seruos; neque defuere barbari, qui fœminas ordine eodem, quo & seruos, haberent.) Non item, quòd ab illa vsque simplicitate, qua Hesiodus exegit præcipuè ad domum,

— [illegible]

Vxoremque, bouemque ingalem;

(cuiusque vsus tum fuerit, cùm, vt loquitur Iuuenalis

—— *frigida paruas*

Præberet spelunca domos, ignemque, Laremque,

Et pecus, & dominos communi clauderet vmbra)

res in eam vsque ordinum varietatem excreuerit, quam in virorum principum domibus obseruare licet. Duo quædam solùm adnoto; vnum, licet aliquæ domus sine vxore sint, aliquæ sine liberis, aliquæ sine seruis, famulisque, pauca sine reditu proprio, vnde familia sustentetur (proprio, inquam, nam quædam sunt, quæ ex alieno victitant) nullam tamen esse videri, cuius non omnes ordines ad quodpiam istorum quatuor capitum referantur; cùm respectu omnium siue personarum, siue rerum, quæ in domo sunt, is, qui illi præest, aut Maritus, aut Pater, aut Herus, aut Dominus sit. Intelligitur autem Herus non modò respectu seruorum, in quos potestas vitæ, ac necis fit (quæ cumque vsus apud Christianos tanquam non satis cum religiosa humanitate cohærens, abolitus propemodum est) sed respectu etiam eorum, quos ministros, famulosque dicimus, quorumque multi, plurimique sunt à summo ad infimum, gradu. Alterum, posse idcò Prudentiam Oeconomicam quadruplicem distingui; vt putà [illegible], *Nuptialem*, seu *Maritalem*, quæ vxorem; [illegible], *Paternam*, quæ liberos; [illegible], *Herilem*, seu *Dominicam*, quæ seruos, atque famulos; & [illegible] *Possessoriam*, quæ ipsam possessionem, seu facultates domus respiciat (dicunt aliqui hanc postremam [illegible], *Quæstuariam* tametsi pars eius solummodò est) cùm & notum sit duas priores parteis speciali ratione mutuò cohærere, & duas posteriores consimiliter; quatenus & vxor liberorum causâ inducitur, & serui pars sunt quædam possessionis.

Et quod imprimis quidem ad *Nuptialem* attinet, constat primum ipsius munus in vxoris delectu esse. Qui scilicet attendit potiùs, vt formosam, vt illustrem, vt diuitem, quàm vt bene moratam ducat; is profectò sibi crucem vt ducturam, ita molestissimam parat. Deinde, vbi ducta fuerit, debet amoris testatione illius amorem ita demereri, vt facilè intelligat, non potuisse se in vitam meliorem, æquiorem, commodioremque incidere. Quanquam is modus est adhibendus, vt nihil sit vnde illa insolescere valeat, sed reuerentiam erga ipsum cum amore semper retineat. Siquidem tametsi æqualitas quædam vxorem inter, ac virum sit; multa nihilominùs sunt, in quibus debet vir eminere, & in quibus si fortè se subiectiorem vxori concedat, tum sit & collum iugo daturus, & vnà cum authoritate, vt penes se suum regimen, sic amissurus tranquillitatem. Ad hæc, illam sic instituere, sicque peritam eorum, quæ domi præstanda velit, reddere, vt domus curâ illi commissâ, ipse iis, quæ foris sunt, peragendis sit expeditior. Sic nempe illa & partem congruam administrationis suscipiet, & appositè ipsum sublenabit curâ rerum, quæ vt minutiores sunt, ita sunt ingenio muliebri accommodatiores. Insuper, ipsam consiliorum, quæ eius captum non excedant, quæque silentio tegere valeat, (si modò silentio sit opus) facito illam participem; vt & se non negligi agnoscat, & conferre symbolum possit; & si quid præstare ipsa debeat, studiosiùs, alacriùsque præstet; & facta comes, in successu, seu prospero lætitiam augeat; seu aduerso, molestiam minuat. Præterea datam illi fidem coniugalem non temerato; secus scilicet tum præter fas est, tum vxori exinde, quasi ad par pari repondendum sit inuitatur, tum creatur & indignatio, & domesticum odium implacabile, rixarumque plenum; vt rem nimis notam prætereàm, quid nempe fœmina furens possit. Denique, si parum pudica, immorigeràque fuerit, & nulla arte adhibitâ, emendari poterit, aut vsurpandum remedium est, quod per leges licuerit, separandum, diuortium, &c. (quo loco legenquitam

cap. 1.

oecon. 1.
pol. 3.

op. & di.

De Fr[illegible]

De Pruden-tia.

dem hodiernæ æquo fortè indulgentiores, sed fortè quoque inhumaniores, quibus pridem apud Romanos, Græcos, Gallos, & alios, licebat illas occidere) aut certè fortiter ferendum, patientiáque leniendum malum, quod corrigere nefas sit; ac potissimùm si communium liberorum forsan intersit, ne cum matris infamiâ domus dedecus inuulgetur.

Ad *Paternam* verò quod spectat, primarium quidem illius munus ad ipsammet generationem liberorum spectare videtur, quatenus ex ipsa, corporis temperies indolesque adeò, & ad mores bonos malosve inclinatio pendet (neque enim prorsùs abs re exprobratio illa percrebuit, *genuit te parens, ebrius cum foret*) verùm hoc est cauere sordis, ea præcensere, quæ de ætate, de anni tempestate, de ratione victus, de antecedente continentia, & similibus à Platone, Aristotele, Plutarcho, aliisque traduntur; neque enim vulgò ij homines sunt, vt non potiùs impetu quodam cæco libidinis abrepti, eò se conferant, ac velut cæcus sit casus, quòd consequatur potiùs, quàm non consequatur generatio; adeò proinde, vt cùm liberi quasi furtiuò procreentur, ij tales euadendi sint, quales nasci cuique contingit. Itaque, si hoc adimas munus, primum, superest ipsa liberorum per infantiam cura: Nempe, vt nisi Mater suum nutrire fœtum patiens fuerit (tametsi ad id muneris natura illam destinauit; neque enim alio fine mammas, & lacte quidem distentas habet) ipsi saltem Nutrix idonea, temperamentique probi deligatur. Proximum est ipsa morum informatio, & in bonis artibus institutio; ad quam nulli nimis idonei magistri possunt destinari. Demirari profectò subit, plerosque parentes etiam hac in re parcos fieri; non aduertentes scilicet factas hunc in vsum impensas non tam præsentibus suis bonis, quàm futuris olim liberorum esse imputandas; quasque illi vbi adoleuerint, sapueritque, nullo non pretio redempturi fuerint, si earum defectu, carere se insigni, qua esse instructi potuerant, eruditione persenserint. Consequens est illos ad certum vitæ institutum destinare; ac esse quidem ea in re memores suæ conditionis, & quid facultates propriæ ferant attendere; sed maximè quoque rationem habere ipsius indolis liberorum, ne eos intrudant in munera, quibus defungi satis decorè, aut vtiliter, grauéque non valeant; quando id dictum mox ante est. Succedens est, sua cum illis sic communicare consilia, vt maturè sciant, quo res suæ se habeant, aut se habituræ deinceps sint; ne, si parentem mors præoccupet, illi rerum suarum ignari superstites, ac impares, non sine damno, negotiis domus sustinendis relinquantur. Inepta certè plerumque est parentum quorumdam inuidentia, dum negotiorum participes filios facere verentur; quasi ea nosse contrà sui illorum nihil interesset. Nam quòd alioquin putant se eandem authoritatem meliùs tueri; non aduertunt se interim filiorum amorem erga se imminuere, occasionemque facere, vt orbitatem suam placidiùs laturi. Et debet profectò Parens sui venerationem in animis eorum continenter tueri (ac, vt ille ait, ad vsque extremum spiritum dominari in suos) cùm ea sic est procuranda, vt cum amore coniuncta sit; quod fieri non potest, nisi ex ipsis actionibus, liberi intelligant se ab illo verè amari; omnia sui causa ab eo fieri; ac se fœlices esse, quòd tenerum parentem, quo melior, & amicum, quo beneuolentior esse non possit, nanciscantur. Cic. de Sen. Atque hæc quidem potissimùm, quatenus ij iam sunt mores, vt Patria potestas, quæ olim tantopere viguit, abolita propemodum sit; sitque alioquin passim infirmata, adeò vt etiam & parentes vocare in ius, & alia peccare in eam, ad quam tenentur, reuerentiam. Ex quo fit, vt meritò iure vsus illius patriæ potestatis desideretur, quatenus longè aberat olim, vt parentes tam facile illâ abuterentur ob amorem in liberos, quàm liberi hodie abutuntur licentiâ, ob affectuum deprauationem, ingratitudinemque penè impunitam.

5. de Rep. 7. polit. 16. de lib. educ.

Quod ad *Herilem*, dominicamve; docet Aristoteles ideò illam nihil magnum, solémneque habere, quòd ea duntaxat, quæ seruum oporteat facere, scire commodè herum imperare. 1. polit. Cùm verò, vt ab eo etiam disputatur, scientia quædam seruorum sit (vnde & traductus est ille Syracusis ludi-magister qui seruos docebat vulgaria, ministrique opera) dicitur herilis Prudentiæ esse munus, vt aut seruum quærat eius ministerij, quod exactè ab eo sit, gnarum; aut quæsitum, addiscere ipsum ministerium procuret. Affine proinde est munus, internosse ad quam functionem seruus quisque idoneus sit; ne, si quis à natura comparatus sit, vt, quod ille ait, ἐπίτροπος, *Procurator* fiat, is fiat ἐργάτης, *operarius*: &, si quis vt fiat operarius, fiat procurator: Quò spectat & illud; cùm seruorum diuersa sint genera, & ministeriorum alia quidem honoratiora ἐντιμότερα, alia verò magis necessaria sint: sua quibusque congrua ministeria tribuere, iuxta antiquam parœmiam,

Δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου,

Seruo antecellit seruus, & domino dominus;

Aliud est; sic se erga seruos gerere, vt, quod ille denique ait, ipsos neque petulantes, neque remissos esse patiatur, vtque & aliquid honoris liberalioribus habeat, & operariis congruum suppeditet cibum. Quippe & illis tantillus honor, & illis cibi copia tum mercedis loco est, tum ad operas præstandas alacriores facit. Atque hæc quidem propriè dicta sunt de seruis; cùm & proportione sint intelligenda de vocatis iam famulis; in quorum vicem seruos restitui pro votis esse placitum, ob causas satè passim perspectas. Vtcumque sit, seu serui sint, seu famuli, quibus vtamur, danda videtur opera vt reuerenter simul, & amanter ministeria obeant. Et reuerentiam quidem ab iis obtinere non videtur difficile (nisi interdum in famulis ob ipsam abeundi licentiam, intolerantiamque animaduersionis) obtinere autem amorem non alia ratione videtur posse fieri, quàm si amari se ab hero, dominove sentiant, esse se illi curæ, & fore in posterum confidant, ac præsenti tempore, illi quidem libertatem, illi aliud præmium sese consequuturos sperent. Insuper

ratem

torem seu quid promissum, seu aliunde legitimè speratum ab iis fuerit, committendum non est, vt eo defraudentur. Hoc sanè, vt iustitiae est, sic etiam ad prudentiam spectat, quatenus serui, famulique alij, superstites, aut succedentes, tantò libentiùs, amantiúsque praestituri operas sunt, quantò exinde intelligent se sua mercede pariter donandos; ac rem se habere cum illo, qui dominus simul, & vir bonus sit.

* Quod denique ad *Possessionem*, eius esse munus primarium videtur, curare, vt domui, seu familiae nihil necessariorum desit. Nempe ea de causa illi praeest Paterfamilias vt suâ prouidentiâ, diligentiâque caueat, ne si quid adesse intersit, non adsit. Ea porrò quae dici necessaria possint, ex cuiusque conditione aestimandum est; nam secundùm naturam quidem, necessaria duntaxat sunt, quae famem, sitim, frigus, & alia id genus incommoda tollunt; at ciuilis Societas non pauca praetereà pro gradu, quo quisque in ea est, necessaria fecit. Cohaeret proinde huic Muneri illud, quo cauendum est, ne impensae fiant ipsis redditibus maiores, cùm hac de causa facta obaeratio rem sensim exhauriat, redigatque demum in summam inopiam. Ac non debent quidem impensae illiberales fieri; sed nempe, cùm ipsae facultates ferunt, & ex redditibus quidpiam, rebus necessariis deductis, superfluit. Quare & illud aliud Munus esse videtur penè palmarium, vt res suas ipse dominus norit; neque, si ipse impendere singulis curam non valeat, procuratoribus ita fidat, quin & in quo suas facultates habet, percalleat, & prouentuum, impensarúmque rationem probè teneat. Vsu-venire certè videmus, vt omnia cum pessum iis in domibus, quarum Domini rerum negligentes, ita earum curam administratoribus credunt, vt illi putent sibi quidvis facere licere impunè. Tritum est, quod Socrates apud Xenophontem memorat, quodque Aristoteles ad Persam quemdam refert, qui interrogatus, quid maximè equum pinguem faceret, *Domini oculus*, respondit; itemque, quod subiungitur de quodam Afro, qui rogatus quod esset agro emendando stercus optimum, *Domini*, inquit, *vestigia*: interim verò exinde potest vniuersè intelligi, non posse vnquam res meliùs, quàm si is, cuius maximè interest, in ipsas inspiciat. Quod superest, cùm ad hanc quoque Prouidentiae partem spectare velint, vt parta tueri (seu haereditas, seu industria, seu sors illa pepererit) sic iam parta amplificare, seu rem familiarem augere; illud profectò sic est accipiendum, vt nisi iam parta sufficiant, quò vita commodè transigatur; aut distributa in liberos, abundè futura singulis non sint; tum non decorum modò, sed necessarium quoque sit, rei augendae inuigilare. Casibus certè hisce exceptis, ac prouiso, ne res familiaris detrimenti quid capiat, & non-nihil potiùs crescat, quàm minuatur, inhiare semper, vt fieri solet, congerendae pecuniae, aggerendis praediis, cumulandis opibus; hoc iam ad auaritiam, insatiabilemque illam cupiditatem attinet, de qua iam antè aliquid dicebam. Cùm verò triplex quidam modus comparandarum opum habeatur, Agricultura scilicet, Industria, siue opera, & Vsura, seu foeneratio; *Omnium rerum*, inquit Cicero, *ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.* Cúmque illiberales sint mercenariorum, & cauponum quaestus, & vituperandae etiam artes sint, quae ministrae sunt voluptatum: tum *Mercatura*, inquit idem, *si tenuis est, sordida putanda est; sin magna, & copiosa, multa vndique apportans, multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda.* Enimverò ipsa foenerandi ratio *ὀβολοστατικὴ μισεῖται*, *optimo iure habetur odio*, inquit Aristoteles; seu, vt Cicero loquitur, *in odia hominum incurrit*; ac ipsa lucra foeneris tantò magis sunt turpia, quantò, vt cum Poeta dicam,

——— *Velox inque Vsura trucidat.* Lucan.

Ac alij sunt quidem praetereà ditescendi modi, vt praestitum viris principibus obsequium, vt adulatio, &c. verùm nihil de ipsis dicere attinet, vt neque de hominibus, qui Magistratus ambiunt, vectigalium praefecturas quaerunt, arma ad bellum gerendum sumunt, &c. non vt stipendiis contenti sint, sed vt, quod ad se non attinet, rapiant; quippe qui hoc animo sunt, nihil ab illis differunt, qui artibus alioquin malis, qui fallendo, peierandóque; qui furando, aut latrocinia exercendo, opes conquirunt.

Quod iam obiicitur Epicuro, ipsum est penè, quod illi exprobrari superiùs obseruauimus, tum ab Epicteto, tum à Clemente Alexandrino; nempe quod censuerit, *Non debere sapientem neque vxorem ducere, neque suscipere liberos*; sicque non tam praescripserit, quî regenda familia sit, quàm subuerterit non modò familiae, sed etiam cum illa Reipublicae fundamentum. Addendum hîc solùm videtur, quod Epictetus insuper habet, censere Epicurum μηδεμίαν εἶναι φυσικὴν κοινωνίαν ἀνθρώποις πρὸς ἀλλήλους, *Nullam esse hominum inter se naturalem communicationem*; ac inclamare illum dicit, Μὴ ἐξαπατᾶσθε, ἄνθρωποι, μὴ παράγεσθε, μὴ διαψεύδεσθε, οὐκ ἔστι φυσικὴ κοινωνία τοῖς λογικοῖς πρὸς ἀλλήλους. πιστεύσατέ μοι, οἱ δὲ τὰ ἕτερα λέγοντες, ἐξαπατῶσιν ὑμᾶς, καὶ παραλογίζονται. *Ne decipiamini, ô Mortales, ne fallamini, ne circumducamini. Non est rationis praeditis villa inter se naturalis communicatio. Mihi credite: qui secus loquuntur, in errorem inducunt vos, ac rationibus falsis circumueniunt.* lib. 2. c. 20. ap. Arrian.

Quippe ex hoc videtur speciatim desumptum, quod neque non multò antè à Lactantio vidimus, cùm aduersus impios parentes proposuisse ait Epicurum filiis, *Nullum esse vinculum naturae*. lib. 3. c. 17. Et, quò minùs dubitemus placuisse Epicuro amorem illum, quo parentes exardescunt in filios, minimè esse naturalem, proferri potest locus ille, quo Cicero ad Atticum, qui ex Epicuri secta fuit, scribens, sic eius amorem erga filiolam commendat, vt subnotet illum posse exinde agnoscere falsum placitum propriae Sectae esse. Verba scilicet illius haec sunt: *Filiolâ tuâ te delectari laetor, & probari tibi φυσικὴν esse* τὴν πρὸς τὰ τέκνα. lib. 7. Epist. 2. *Etenim, si haec non est, nulla potest homini esse ad hominem*

De Prudentia.

hominum naturæ adiunxisse, quâ sublatâ, vitæ societas tollitur. Porrò quod spectat ad illud quidem *de non ducenda vxore, liberisque non suscipiendis*, sufficere posse videtur, quod iam responsum suo loco est; cùm ostendimus nempe Epicurum neque id voluisse omnibus suadere, sed paucis solùm sapientibus; neque contendisse, quin ipsi Sapientes, si aut Reipublicæ interesset, aut occasio demùm aliqua grauis exigeret, possint, ac deberent tum vxorem ducere, tum liberis operam dare. Nisi verò hoc totum sanctius, religiosiusque multò non fuit, quàm quod legem ferri

5. polit. 16. Aristoteles voluit, (ὅπως ἔχῃ) non modò ne quid mancum aleretur; sed etiam, vt quia definitum liberorum procreandorum numerum esse oporteret, si qui excreuissent, exponerentur; aut, si quæpiam forte gentilis constitutio exponi vetaret, abortus fœtui, priusquàm sensus, vitaque adesset, inferretur. Quod certè ex sensus, vitæque defectu excusationem parat, cauillatio est, tum neque ostendere posse, tum cùm abortus procuratur nullam adesse fœtui vitam, neque sensum in embryone; in quo nisi iam sit; saltem mox, & indubiè sit futura vita; perinde esse, ac sæuire in cadauer, corpusve, quod sit omnino vitæ incapax; vt debeat ideò subiicere quid sanctum, quumque hoc in negotio sit, ex sensu, ac vita definitum esse. Sed hoc obiter.

Quod spectat verò ad naturalem, mutuámque communicationem, quam Epicurus fit visus negare inter homines generatim, res pendet ex iis, quæ dicenda sunt, cùm de naturali Iure disseretur. Siquidem, ex eo, quòd Epicurus censuit nullam esse iuris, aut iniuriæ rationem inter eas genteis, quæ aut non potuerunt, aut noluerunt conuenire inter se, vt nec læderent, nec læderentur adinuicem, deductum videtur, quod Epictetus censuisse eum sit, non esse hominum inter se naturalem communicationem. Quod attinet autem ad illud obiectum ex Lactantio, *Nullum esse vinculum naturæ*, consequutio est ex eo deducta quòd Epicurus reputetur, nullam naturalem vniuersè dixisse inter homines communicationem; tametsi ad summum esse vllam negarit inter homines adeò distitutarum, barbararumve nationum, vt non potuerint, aut noluerint de mutuò lædendo, aut non lædendo inter se pacisci. Quare & cùm admiserit naturalem esse communicationem inter eas nationes, eosque homines, qui iure communi tenentur: quantò, putas, admisit magis inter homines consanguineos, seu qui ex eadem sunt cognatione, ac in ipsis, potissimum inter Parentes, & liberos, quos naturæ nexus immediatè continet? Et certè ipse Epictetus,

lib. 2. c. 23. non modò aliunde fatetur Epicurum vniuersè intelligere ὅτι φύσει ἐσμὲν κοινωνικοί, *esse nos naturâ ad communicationem propensos*: Verùm commendere illum quoque, genito, natove nobis semel filio, οὐκ ἔτ' ἐφ' ἡμῖν ἐστι μὴ στέργειν, μηδὲ φροντίζειν ὑπὲρ αὐτοῦ, *non esse in nostra ampliùs potestate, quin diligamus illum* [illegible], *curámque eius suscipiamus.* Atque ex hoc patet interim responsio ad id, quod ex loco Ciceronis inducitur, quasi nimirùm Cicero id, quod supponere videtur, desumpserit potuerit ex Epistola quapiam, siue opere, quo, [illegible] Epicurus visus fuerit non probare φυσικὴν εἶναι τὴν πρὸς τὰ τέκνα [illegible], *naturalem esse amorem erga liberos naturalem esse*. Nihil tale, [illegible] eo de insigni illo ipsius Epicuri amore [illegible] certè erga liberos, quibus, [illegible] erga parentes, erga fratres, erga [illegible], erga liberos ipsorum amicorum [illegible] vertè omneis, de quo est in eius Apologia [illegible]; & ex quo intelligi potest, quàm fuerit ab eius indole, genioque alienum, [illegible] quidpiam defendere. Adeò dicamus, si contendas, scripsisse certè aliquid fuisse, non esse amorem erga liberos naturalem; [illegible] saltem sic interpretari, vt censuerit talem amorem ingenerari, ac sensim increscere, non tam cæco quodam impulsu naturæ, quàm facta in ipso parente opinione, quòd puer sit suus, & pars quædam sui; quòdque [illegible] inde sit habiturus, à quo ametur, à quo [illegible], à quo protegatur, à quo [illegible], à quo successionis [illegible] teneat: quàm conuersatione, quæ [illegible], qua communicet, qua in spes [illegible]. Videtur certè argumento illi esse potuisse, quòd parem omnino amorem videamus in iis, quorum liberi spurij, supposititij sint, si esse eos modò legitimos putent; quòd non parem esse in iis, quorum sunt legitimi, si esse modò opinentur alienos; quòd parem videamus in illis, quorum adoptiui [illegible] do sunt; ipsa voluntate opinionem supplente: quòd non perinde doleant parentes, [illegible] ociatum ferant, ac si iam natus [illegible], si infans, aut puer moriatur, ac si iam [illegible] prouectior; neque, si fuerit ex multis vnus, ac si singularis; neque, si iam susceperit liberos, ac si nullos relinquat; neque, si fuerit dissolutus, deploratúsque moribus, ac si bene moratus, sapiénsque, & frugi. Idque, ne plura congeram, cùm hæc fere abunde, vt intelligatur posse ad naturam [illegible] accedere, ob quas parentes in liberos tanto pondere amoris ferantur.

Restat POLITICA Prudentia, quam Aristoteles aliunde, non Scientiam modò, & Facultatem vocat, sed talem etiam dicit, quæ sit κυριωτάτη καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονική, *longè principalissima, longèque excellentissima cæterarum.* Quippe & ipsi scientiam Moralem, tanquam partem subiicit: & Politici virtute docens [illegible] quâ ac ciues esse felices valeant, [illegible] illum esse magistrum, architectúmque summi boni; eiusque adeò esse, de voluptate, & dolore cognoscere; déque virtutibus, ac vitiis, vnde delectari, dolerèque contingit. Videtur Epicurus ipsam non ineactam prætermisisse, ob librum, quem scripsit περὶ βασιλείας, *de Regno*, cùm & Plutarchus non alium ipsum, eiusque Sectatores περὶ νόμων, καὶ πολιτείας, *de legibus, & ciuili scientia* scripsisse asserat; tametsi illos insimulet, quòd eò tendant, [illegible], *vt nullius Reipublicæ regendæ mu-nus suscipiamus.* Cæterùm, cùm, vt [illegible] Prudentia in administranda domo, siue familia, quæ ex pluribus [illegible] hominibus personisve constat, [illegible] Politica [illegible]

Ciuilis

[illegible]

Ciuilis in regenda ciuitate, quæ ex pluribus domibus, familiisve est, occupetur; habeatque adeò nomen ex illa, vtcumque ea sæpe (ciuitas nimirum) non vna sed multiplex sit, & pro vna plures non ciuitates modò, sed etiam prouinciæ, nationesque habeantur: cùm id, inquam, sit; præmonstrandum est, in quonam resideat, residereve, & in subiecto debeat huiusmodi Prudentia. Principio verò in nullo magis quàm in eo residere debet, penes quem summa rerum est, siue in quo est suprema potestas, authoritas, ἀρχὴ κυρία & vt Aristoteles passim vocat, τὸ κύριον, id quod dominans, præcipuumve, ac velut caput in ipso regimine est; cùm & Latini eandem supremam potestatem, summumve imperium, aut dominandi ius intelligere sæpe soleant ipso nomine Maiestatis. Notum est autem hanc potestatem ex iis præsertim elucere capitibus, quæ Aristoteles attingit, cùm esse eius ait *Pacem, bellaque decernere; fœdus inire, aut soluere; leges condere, aut abrogare; statuere de morte, de exilio, de bonorum publicatione, de repetundarum actionibus.* Intelligitur autem vulgò cœpisse primum hanc potestatem, cùm homines feram more vitam, nemini que subditi, ac suæ quisque sponte viuentes, cœpêre de ineunda quadam societate consilium, in qua vnusquisque suæ libertati quadamtenus renunciaret, submissit sese arbitrio totius multitudinis; ipsaque adeò multitudo ius assumpsit in singulos, prouiditque, vt singuli & degerent tutiùs (coërcendo videlicet potentiores, violentioresque, ne imbecillioribus, mitioribusque inferrent iniuriam) & viuerent affluentiùs (communicantes scilicet mutuò tum bonis, tum operis, quibus varij variè, pro sua quisque industria abundarent, præcellerentque.) Quippe in statu illo ferino certissimè sanè cauillabatur, quæ præsumebatur libertas; cùm nempe vt non melius ante obseruatum est, digladiatio foret perpetua; quatenus iure omnibus in omnia pari competente, nemo quidquam sibi vsurpare in proprium vsum poterat, quin id præripere alius posset; adeò proinde, vt status ille rixarum plenus exstiterit. & neque posset dici libertas, cui interuenirent tot obstacula, neque possent omnia censeri esse cuiusque, quæ vsurpantem alius præoccuparet. Vnde & efficitur, vt vera, naturalisque libertas deprehendatur potiùs in ea societate, in qua, modò quis pareat Societatis (hoc est sui, seu in commodum suum approbatis) legibus, agit, quod superest, quicquid lubet, et ius habet in bona propria, quæ nemo alius rapere, propter publicam potestatem vindicem possit. Quo nomine sanè videtur hîc insectatus Aristoteles Rempublicam illam Platonis, in qua communes voluit vxores, communes liberos, communia bona, quasi, tollendo Meum, & Tuum, Respublica, vt magis vna, ita magis perfecta foret: Quippe homines hac ratione in ferinum illum reijcerentur statum, in quo non vnitas, sed multiplicitas pro voluntatum numero est & in quo propriè nullius sunt, quæ omnium communia putantur; tum & tametsi Custodes quosdam præstitutos voluerit, ij tamen sanè nequeunt, qui efficacem licentiam omnium in omnia sua re vel voluntatem compescere possint. Quanquam ipsemet Plato, tum in libris de Republica, vbi hanc sententiam exposuit profitetur se huiusmodi Reipublicæ formam tradidisse, non quæ esse in genere humani societate possit, sed quæ sit ὡς παράδειγμα Exemplar quoddam, ad quod quantò propiùs Respublica accesserit, tantò censeri perfectior possit. Tum in libris de Legibus sic eiusmodi emendat sententiam, vt sublatâ vxorum, liberorumque communione, leges præscribat de Matrimonio, de iure potiùm, de diuortiis, de liberorum institutione, &c. Hoc interim loco omitti non debet, quod à Colote Epicureo recitat Plutarchus in hæc verba scriptum, Ὅτι τὸν βίον οἱ νόμους διατάξαντες, καὶ νομίμοις, καὶ τὸ βασιλεύεσθαι τὰς πόλεις, καὶ ἄρχειν καταστήσαντες, εἰς πολλὴν ἀσφάλειαν, καὶ ἡσυχίαν ἔθεντο, καὶ θορύβων ἀπήλλαξαν. εἰ δέ τις ταῦτα ἀναιρήσει, θηρίων βίον βιωσόμεθα, καὶ ὁ προστυχὼν τὸν ἐντυχόντα μονονοὺ κατέδεται. *Qui constituêre leges, et iura, & constituêre regimen Magistratuumque in vrbibus, ij in securo admodum, tranquilloque statu vitam collocarunt, & si quis de medio illa tolleret, vitam viueremus ferarum, & qui alium haberet obuium, ipsum penè comederet.* At Plutarchus illa quidem reprehendit; quod, *si quis legibus sublatis, doctrinas modò Parmenidis, Socratis, Platonis, Heracliti reliquerit longè, ut nec mutuò vesceremur, aut bestiarum viueremus vitam, absuturi simus, metuentes videlicet turpia, & honestatem gratia venerantes iustitiam, Deos, bonos Magistratus, & cætera, vtrò scilicet, ac ratione ducti, vt Xenocrates ait facientes, quæ nunc & inuiti, & metu legum facimus.* Verùm, vt taceam talia doctrinam sufficientiam, nisi & ciuitates fuissent constitutæ, leges latæ, &c. quò tales homines nascerentur; nec talem sapientiæ perfectionem assequerentur; ac vt non negem reperiri quosdam paucos homines posse, qui ex se, solo virtutis ductu, ac naturæ sponte regantur; ignorare sanè videmus ingenium maximæ partis hominum, qui illam ratione, & virtute potiùs, quàm magistratuum, legumque metu abstinere possint ab iniuriis putant.

Sed ad institutum, vt redeam, prætereo summam potestatem, summumve illud ius in totam multitudinem, ex sui singulorum consensu translatum, sic intelligi fuisse eius, vt multitudine ad deliberandum, decernendumque aliquid coeunte, id esse arbitrium totius cœtus reputaretur, quod vel omnes simul censerent, vel omnibus maior pars. Prætereo etiam intelligi euenisse, vt, seu, quia incommodum foret, ad decernendum quidlibet totam multitudinem conuenire, & sigillatim (aut etiam per tribus) dicere sententiam, suffragiumve ferre, id, ipsa multitudo potestatem hanc vel in paucos, vel in vnum aliquem sponte transtulerit; seu, quia vel pauci, vel aliquis vnus hanc potestatem callidè, aut vi quadam fecit, sibi arrogarint; euenisse, inquam, vt talis potestas non plerumque iam in multitudine tota, sed in paucis solùm, aut in vno quopiam resideret. Obseruo duntaxat deduci exinde, quòd soleat triplex forma distingui Politici regiminis, iuxta illud,

illud,

De Prudentia lib. 3. 3. polit. 7. in polit. lib. 3.

illud Taciti, *Cunctas nationes, & urbes populus, aut primores, aut singuli regunt*, quod quidem ante ipsum & Aristoteles, & Plato, & antiquissima memoria Satrapæ illi Persici, interfectis Magis, ac de forma regiminis deliberantes, quatenus quidem ab Herodoto memoratur, edisseruerunt. Vnde & cùm ipsa Regiminis forma id sit, quod Græci Πολιτείαν, dicunt, quodque vendite Latinè solet

2. de Repub.

Reipublicæ nominari, teste in primis authore Cicerone, tametsi interdum Politiæ nomen retinet, vt cùm *Platonis Politiam* dicit,) & vulgò etiam nomine Status; constat proinde celebria illa, & quasi primaria, ἢ πολιτειῶν, *Reipublicæ* genera attendi penes diuersitatem τοῦ ὑποκειμένου, *subiecti* illius, in quo residet suprema potestas,

3. polit. 6.

seu, vt ab Aristotele hac occasione dicitur, κύριον πάντων, *dominans omnium Principatus*. Sic quippe intelligi licet, cùm summa potestas penès vnum est, qui toti populo imperet, à nemine verò imperetur, Μοναρχίαν, hoc est, *Vnius Principatum* esse; cùm penès paucos, seu partem populi minorem, quæ maiori parti collectim, & singulis etiam ex toto populo imperet; esse Ὀλιγαρχίαν, *Principatum paucorum*; Cùm penès totum populum, qui parte sui maiore suffragiis vincens, tum minori collectim, tum singulis ex populo vniuerso imperet, dici posse Πολυαρχίαν, hoc est, *multorum*, seu *plurium*, seu etiam (quatenus ὁ πολὺς populus est) *totius populi Principatum*. Quid ni enim liceat vocem fingere, vt sit analogia cum reliquis vocibus (ac imitatione præsertim Homericæ πολυκοιρανίης) nisi quis dici posse malit Πληθαρχίαν, occasione sumptâ ex Herodoto, qui Monarchiã, & Oligarchiã disertè nominatis, memorat etiam τὸ πλῆθος ἄρχον, *Multitudinem dominantem*; aut Δημαρχίαν, sumptâ

Iliad. 2. loc. cit.

2. de Rep.

ex Platone, dum formam Reipublicæ Cretensem, & Laconicam non solùm Τιμοκρατίαν, (quam vocem Aristoteles quoque, vt ἀπὸ τιμημάτων, *à censibus* dictam, alicubi habet) sed etiam Τιμαρχίαν, *ambitiosum Principatum* vocat? Notandum est autem factum vsu fuisse, vt cùm vniuscuiusque horum trium generum distingui possint duæ species, vna proba, legitima, laudata; alia vitiosa, illegitima, illaudata; species quidem laudata primi generis appelletur Βασιλεία, *Regnum*; illaudata Τυραννίς, *Tyrannis* (tametsi vox hæc primitùs τῇ βασιλείᾳ synonyma fuerit) at cùm laudata secundi species appellari soleat Ἀριστοκρατία, *Optimatum*, *Optimatumve principatus*; illaudatæ, quæ ex analogia debuisse dici [illegible], *Pessimorum principatus* videtur, ipsum generale Oligarchiæ nomen, ex accommodatione (ac ipsis quidem etiam Platone, Aristoteléque hoc sensu vsurpantibus) remansit, nisi quòd præterea Aristoteles τὴν δυναστείαν alicubi habens pro quarto quasi genere, eam definit Rempublicam *in qua obtinent, qui censibus valent*. Denique autem, cùm Plato in Politico, itémque Xenophon, & alij doceant, supponántve genus tertium dici vniuersè Δημοκρατίαν, *principatum populi*; tum ipse tamen Plato in libris de Republica, quàm Aristoteles, & alij generalem hanc Democratiæ vocem illaudatæ speciei generis huius tribuunt (di-

8. Ethic. 12.

In Polit. & 8. de Rep. 3. polit. 6. & al. 1. Rhet. cap. 8. 1. Cyrop. loc. cit.

cunt aliqui potiùs Δυναστείαν, *Nullam*, [illegible] *principatum*, cuius nempe summos [illegible] authoritas) Plutarchus in vita Homeri [illegible] dicit; laudatæ verò accommodant generale τῆς Πολιτείας, *Politiæ*, seu Reipublicæ nomen. Prætereo autem in vsu ipsis esse, vt tria genera, tresve Reipublicæ formæ, Monarchia, Aristocratia, Democratia appellentur.

Cùm verò ex his parcas non malè distingui, vt tria genera, ita & sex generales species, formásve Reipublicæ; videtur tamen Plato interdum tum agnoscere quartum genus, seu potius appellat, septimam speciem; sed quæ nempe sit solùm quasi Idea optimi regiminis, sapientibus putà, ac eruditis commissa (quippe ipsa sapiens, eruditáque, & à formis cæteris, perinde ac Deus ab hominibus, secernenda) tum duas solas, quæ sint omnium quasi matres [illegible]; Monarchiam putà, qualis Persarum; & Democratiam, qualis Atheniensium tum temporis erat. Aliunde verò Polybius, & plerique alij ita adiiciunt quartum genus, vt id sit quasi septima species ex tribus laudatis temperata, ac mista; cùm ipsa quoque sit laudata; imò & laudatissima. Ipse etiam Aristoteles huiusmodi mixturam, seu misturam ex tribus, non genus nouum, aut nouam speciem, sed Aristocratiam quandam esse vult, vti & mistionem Aristocratiæ constantis ex diuitibus, & Politiæ constantis ex pauperibus, esse Democratiam contendit. Sane verò, cùm Reipublicæ formam attendere penes subiectum, cui suprema insit potestas, oporteat; quæcunque mistura fingatur, quia semper suprema potestas aut penes vnũ, aut penes paucos, aut penès totum populum est, idcircò neque quartum genus, neque septima species videtur propterea induci. Quinetiam nulla propriè videtur esse mistio huiusmodi; quoniam si suprema potestas in vno est, ex quo verè sit Monarchia, fieri nullâ ratione potest, vt eadem sit in pluribus, alioquin enim iam esset aut Diarchia, aut Triarchia, aut Tetrarchia, &c. Et, si in paucis est, ex quo propriè seu Oligarchia, seu Aristocratia fit, fieri non potest, vt eadem sit vel in quodam vno, alioquin enim foret Monarchia; vel in pluribus, alioquin enim Polyarchia foret. Et, si in toto populo est, ex quo propriè seu Politia, seu Democratia fit; fieri non potest, vt eadem in vno, paucisve resideat, alioquin enim foret iam aut Monarchia, aut Aristocratia. Vnde & efficitur, vt cùm summa potestas ratione subiecti sit triplex, quælibet trium sit consortis impatiens; & quæ mistura esse videtur, sit quoddam solùm temperamentum, quo vna Reipublicæ forma capiat quidpiam ex cæteris; sed illæsa nihilominus maneat potestate summa. Sic pleraque quidem sunt Regna, in quibus cœtus sunt Optimatum, per quos res magnæ administrantur; & in quibus sunt populi, qui libertatem suffragiorum in eligendis quibusdam Magistratibus obtinent; sed non est hæc tamen dicenda mistura, quatenus suprema potestas in vno Rege residet; sed imitatio solùm quædam, iuxta quam Regnum dici potest Aristocraticè, ac Democraticè quadantenus admini-

In polit. 3. de Rep. 6. Polyb. Hist. 4. polit. 8.

administrari. Sic, sunt quidem etiam Aristocratiæ, quæ & vnum Principem habent, & populo etiam circa electionem quorumdam minorum magistratuum suffragiorum libertatem faciunt. At non tamen mistura est, neque Princeps (vtcumque Rex, aut Imperator quoque vocetur) idcò verus Monarcha est, (vti neque populus planè liber) quòd summa nimirum potestas penès Optimates solummodò sit; ac tales Aristocratiæ dici solùm possunt in sui administratione quidpiam quasi Regium, aut Monarchicum, Democraticúmque habere. Sic deniùm, cùm sint etiam Democratiæ, in quibus tum quidam Optimates, summíve Magistratus sunt; tum vnus quidam Princeps, militum præfectus, aut alius; non tamen vlla est mistura; cùm & Optimates, Magistratúsque illi, & quisquis ille est Princeps, precariò dumtaxat authoritatem habeant, populúsque, qui eos suffragiis eligendo illam concedit, sibi ipsi semper supremam reseruet; ac patiatur dumtaxat volens esse aliquo vsque tenus Aristocraticam, Regiámque administrationem. Videtur interim ex istis posse obiter intelligi, assignatas sex species, treis laudatas, treis illaudatas, non essentialeis, vt loquuntur, sed quasi accidentarias esse; quòd non orian- tur ex diuisione neque supremæ potestatis, neque subiecti, in quo est; sed ex adiuncto æquitatis, iniquitatisque petantur. Adeò proinde, vt exactè loquendo, tria, quæ diximus, genera, tres quædam sint species, quæ essentialiter non varientur. Hoc verò attingo, vt obseruari possit, quatenus excusari Aristoteles valeat circa id discrimen, quod inter Aristocratiam, Democratiámque constituit. Nam quòd illud quidem ex Optimatum opulentia, & ex Populi indigentia repetit, dici posset ipsum voluisse non ampliùs quàm accidentariam assignare diuersitatem (cuiusmodi agnosceretur etiam, si in Optimatibus ex proceritate, aut decore, in populo ex breuitate, aut deformitate corporis peteretur.) At, quòd factâ hypothesi mille & trecentorum ciuium; si ex iis mille diuites forent, neque trecentos pauperes, quamuis alioquin liberos, & cætera simileis, participes imperij facerent, negat omnino regimen Democraticum appellandum; vti & pernegat Oligarchiam fore, si pauci forent pauperes, qui diuitibus pluribus imperarent; non apparet sanè quâ ratione id dicat; cùm alia non sit essentialis ratio variandæ formæ regiminis, quàm quæ reperitur ex ipso potestatis summæ subiecto; & contradictio perspicua sit imperare plureis, & esse tamen Oligarchiam; imperare paucos, & Oligarchiam non esse. …d.4.

Verùm his dimissis, non est cur hæreamus in describendis singularum Reipublicæ formarum Characteribus; cùm ij sint satis, superque noti. Pauca solùm quædam obseruo: Vnum est, ad duas Monarchiæ species, Regiam scilicet, ac Tyrannicam, addi vulgò solere tertiam, quam Despoticam, siue Dominicam appellant. Videlicet; cùm Regia sit, in qua Monarcha subditis, vt Pater filiis imperat; &, dum subditos habet sibi, legibúsque suis obsequentes, obsequitur ipse legibus naturæ, ac tum naturali frui libertate, tum bonorum proprietate subditos permittit: Tyrannica verò, in qua Monarcha subditis quasi pernæ seruis, aut pecudibus imperat, & naturæ leges pessundans, illos spoliat tum libertate, tum proprietate etiam bonorum, quibus vsurpatis abutitur, vt suis: Despoticam eam describunt, in qua Monarcha subditis, bello alioquin iusto, subiugatis sic imperat, vt æquus, bonúsque Pater-familias seruis. Alterum est, Notas tam Tyrannici, quàm Despotici dominatus facilè agnosci ex analogia in ipsis tam Oligarchia, quàm Polyarchia posse. Nam, cùm legitimus paucorum dominatus Aristocratia dicatur, quòd Imperantes, vt Aristoteles notat, aut optimi sint, aut ad id, quod est ciuitati, ciuibúsque optimum, respiciant, ac tum ipsi sint totidem quasi Reges, tum subditi, quasi in Regno, & libertate naturali, & proprietate bonorum potiantur, Tyrannicus sanè erit Principatus, ac pauci illi totidem Tyranni, si ad sui dumtaxat, non ad subditorum vtilitatem respicientes, ipsos quasi seruos, aut pecudes habeant. Et, cùm legitimus Populi Principatus sit, in quo omnia certo peraguntur ordine, ac multitudo maior, seu plures in pauciores non sæuiunt, Magistratus à se institutos, officióque probè fungenteis reuerentur, bonos innoxiósque degere pacificè sinunt, diuites frui legitimè suâ opulentiâ patiuntur, &c. Tyrannicus profectò erit, si populus omnia perturbatè moliatur, & multitudo maior minorem opprimat, magistratus contemnat, bonorum rationem non habeat, diuitum fortunas diripiat. Quod idem proportione dicendum de Despotico, si contigerit subditos esse vel à paucis, vel à pluribus bello iusto sub iugum missos. Tertium; cùm Despoticus Principatus videatur quasi inter Regium, & Tyrannicum medius; ipsos Regium, Tyrannicúmque oppositos meritò haberi. Quippe, vt Regius ad societatis commune bonum dirigitur, ac illius finem tuetur, publicam nempe securitatem, tranquillitatem, abundantiam, ac vno verbo felicitatem: Ita Tyrannicus priuatum dumtaxat spectat commodum, ac omnia terrore, concussione, egestate, miseriâ complet. Et, cùm in Regio felicitas non in subditis modò reperiatur, sed in Rege quoque maximè efflorescat, ob reuerentiam, & amorem, quo erga se affici subditorum animos persentiscit, dum se cum illis exhibet, qui Deum reuereatur, naturæ legi obtemperet, ac ipsam populi salutem pro summa lege habeat: qui sit deliberando prudens, agendo generosus, moderatus in prosperis, constans in aduersis, qui sit iusti tenax, & fidei seruans, mansuetus erga bonos, seuerus erga improbos, amicis præsidium, inimicis terror, qui vno verbo & Pater patriæ, & ποιμὴν λαῶν *Pastor populorum* iure appelletur: In Tyrannico ex opposito, infelicitas non subditos modò, verùm ipsum quoque Tyrannum maximè inuadit, ob occultum illum despectum, & implacabile odium, quo concitatos erga se subditorum animos non ignorat: quatenus ipsis se cum præstat, qui Deum, naturam, populi salutem pro nihilo ducat, qui callidè omnia, De Pruden- tia. 3. polit. 7.

De Prudentia.

ac violenter agat; prospero successu insolescat, adverso saeuiat, iniquus, perfidus, crudelis, bonorum osor, malorum fautor, amicos, inimicos, suam quoque vmbram metuens; qui, vt paucis dicam, Patriæ sit non Pater, sed Publicus hostis; Populi non pastor, sed lupus. Miseria certe illius summa videtur præsertim in eo esse metu, cuiusmodi fuisse in Dionysio Cicero fusè in Tusculanis commemorat, & de qua etiam in opere de officiis dicturus, præmittit illam sententiam, quæ ipsius fuit Epicuri, vt legere licet apud Monachos, hisce verbis, [illegible], *quibus tanti dego, fieri non potest, vt sine metu sit, qui ipse videatur metuendus*; quæque eadem est cum illo Laberij versu, qui refertur à Seneca, & in ore est omnium,

lib. 5. — lib. 2. ... 62. — 2. de Ira. 11.

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Quartum, cùm ex vitiosis Reipublicæ formis pessima videatur Polyarchica, media Oligarchica, & omnium minimè mala Monarchica; quòd sint in prima Tyranni plures; in alia pauci; in ista vnicus: tum videri ex probis optimam esse Monarchicam; succedere Oligarchicam; Polyarchicam postremam esse. Tametsi certè & commoda, & incommoda recenseri possint, quæ occurrunt in singulis; præponderant profectò longè, quæ commoda sunt Monarchiæ Regiæ, cæterarum commodis; & cæterarum incommoda, incommodis Monarchiæ Regiæ; siue, siue illam successio, siue electio deferat. Quippe in ipsa ordo ab vno, & ad vnum facilior, constantiórque est; prouidentia expeditior; consilium secretius; exsequutio promptior; locus factionibus, seditionibúsque obstructior; securitas, atque libertas, quam cæteræ formæ prætexunt, vberior, compluráque alia, quæ passim perspecta: Quin etiam rem clare insinuat, tum Regimen domus, in qua vnus Pater-familias, non plures (scilicet, cùm Respublica nihil aliud sit, quàm magna quædam omnium ciuium domus; vnde & ille consilium danti, vt ex Monarchia, plurium regimen faceret, fac tu, inquit, prius domi tuæ patres-familias plures) tum regimen Exercitus, qui totus sub vno summo Imperatore est (cùm Respublica nihil sit aliud, quàm quispiam quasi exercitus, in quo quisque debeat stationem, ordinémque tueri, & habere Ducem, cuius nutui, si quò vocet, pareat) Dictatorem certè exstitisse semper, naufragiis publicæ rei imminentibus, quasi anchoram sacram, dubitare historiæ non sinunt. Tum ipsum Mundi regimen, cuius quasi ectypus quidam Respublica est. Notum certè est Aristotelem, vtcumque in Politicis plura in Aristocratiæ, quàm in Monarchiæ gratiam congerat; & partim distinguat populorum genios, quorum aliis aliud regimen magis congruum sit; partim etiam illud ex Homero tritum, ambigat dici-ne de vno, an de pluribus vnius instar dominantibus debeat; in Metaphysicis tamen incunctanter concludere, esse οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, *Plurium dominatum non bonum* (nempe illud idem Homericum de Rectore Mundi vsurpans) Quo eodem modo tametsi Plato in libris de Republica, & de legibus varius sit; apertè tamen in Politico regimen Regium cæteris præfert.

lib. 3. cap. 15, 16, 17. — lib. 4. c. 4. — lib. 12. c. vlt.

Iam, cùm sit negotij immensi, neque huius profectò loci, attingere omnia, quæ dici de Prudentia Politica circa singulas Reipublicæ formas possent, abunde erit, si aliquid de Monarchica seligamus, & quod præsertim facile sit accommodare cæteris. Itaque monenda Imperantis, cùm ad duo speciatim tempora pertineant, Belli videlicet, ac Pacis, quædam generatim sunt illi maximè attendenda. Ac primum quidem, vt animo defixum scopum, ac finem teneat, cuius gratia præsit, ipsique pareant. Is verò est Populi salus, securitas, vtilitas, &c. vt Cicero loquitur, beata Ciuium vita. *Vt enim*, inquit, *gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria; sic huic Moderatori Reipublicæ beata Ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* Alterum, vt non aliud sibi curarum, laborúmque suorum præmium proponat, quàm bene administratæ gloriam, & subditorum animum gratum, summo cum honore, amoréque coniunctum. Ampla profectò Traiano merces, cùm acclamantem Populum audijt, *Sic te ament Dij, quemadmodum tu nos*; ac illud subiunctum, *O nos felices!* quod excipiens Plinius, *Quid enim*, inquit, *felicius nobis, quibus non iam illud optandum est, vt nos diligat Princeps, sed Dij, quemadmodum Princeps.* Ampla Timoleonti; qui toties tanti affectus plenas acclamationes obaudijt, dum iam propter senium, cæcitatémque sella gestatus, prodiret apud populum. O quàm parùm considerate, imò & quàm præpostere agunt Principes, qui gloriæ cupidi, eam aliunde, quàm populo beneficiendo, eiúsque amorem demerendo, venantur! Secus sectantur famam quidem, sed quæ sit infamia, assequuntur, quatenus coniuncta est odijs, probris, imprecationibus; qualem, malè, experiuntur! Quàm perpendere attentè deberent quod præclarè Seneca ait; dum, *Illius demum Principis*, inquit, *magnitudo stabilis, fundatáque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum, atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum, ac beneficum sidus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt, latera obiecti circumfusique defendunt, incurrentibus periculis se opponunt.* Tertium, vt sicut dignitate, ita & virtute cæteris præcellat. Præclarè enim Cyrus apud Xenophontem censuit, cuiquam non concedendum imperium, qui non foret iis, quibus esset imperaturus, melior; quique adeò non obtineret, quam Aristoteles quoque ὑπεροχὴν τῆς ἀρετῆς, *supereminentiam virtutis* appellat. Et certè, cùm populi curâ debeat virtutem colere, quando vt [illegible] Poëta est,

In fragm. l. de Rep. — In Paneg. — l. de clem. — l. pæd. ... — Claud. — Cod. ...

——*componitur orbis*
Regis ad exemplum: ——

eáque conditio est Principum, vt, quidquid faciant, præcipuè videantur, (quod Quintilianus

quidem

1. Leg. quidem videtur, ex Cicerone desumpsisse, dum, *Vitia,* inquit, *non solum ipsi Principes concipiunt, sed etiam in ciuitatem infundunt, plúsque exemplo, quàm peccato nocent.*) Tum debet quoque sui ipsius causâ, vt maiestatem factam rectam, debita cum æstimatione, veneratione´que obtineat; quæ absutura sit, si vitiosus audiat, cùm & tantò facilius audiat, quòd
1. de Clem. 8. *non magis ei, quàm Soli*, vt Seneca ait, *latere contingat.* Debet porrò ex Virtutibus colere imprimis Pietatem, tum, vt diuinitùs obtineat, vnde tanto oneri ferendo sit par; tum vt subditos fideliores, reuerentiores, obsequentiores faciat, persuasos nimirum amari à Deo, quem sanctè colere Deum obseruant; ac se à diuino regi Numine, cùm ab eo, qui sit Deo carus, reguntur. Debet Iustitiam quoque; quoniam hæc est virtus, ob quam, vt ab Hesiodo vsque obseruatum est, Reges creati primùm sunt; vt improbos nempe corripiant, bene merentes præmiis afficiant, ac summa æquitate ius suum cuique tribuendo, dissidia componant; vnde & fit, vt virtute hac functus Princeps, summo Regiæ curæ munere defunctus videatur; ac reputare debeat, nihil esse posse gloriosius, augustiúsque, quàm iustum audire; tutúmque nullum adeò esse illustrem, qui cum illo cognomine Aristidis Iusti valeat comparari. Debet adiectam Iustitiæ fidem; quippe quam violare in nullo est turpius, quàm in Principe, qui & potestate præpollet, vt nihil ideò metuat, ob quod fidem fallat; & vindex est fidei, quam seruare ciues non modò inter se, sed etiam erga ipsum debent: vt proinde verendum sit, ne malo ipsius exemplo peierent, si quando occasio, facultásque sit, qua violent ipsi quoque vicissim. Quo loco, cùm perfidiam merito iure omnes damnent, videas tamen viros alioquin laudatos, qui non omnino improbent fraudes, vbi pro scopo est Publica salus. Nam de dissimulatione quidem, res nimium familiaris est: de Mendacio, & deceptione loquor; siquidem Plato, præ cæteris,
3. de Rep. debere censet imperantes *πυκνῷ τῷ ψεύδει, καὶ ἀπάτῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀρχομένων, crebrò mentiri, ac fallere in subditorum vtilitatem.* Verùm hac de re etiam paullò pòst. Debet tum Fortitudinem, tum Clementiam; quòd vt illa ad incutiendum timorem, ne quis insurgat temerè, pacémque conturbet, necessaria est, sic illa ad eruendum amorem, ob veniam concessam, obque bonitatis factam opinionem, comparata sit; ac ideò iure is admonetur, qui est populos imperio recturus, vt meminerit,

6. Æneid. *Parcere subiectis, & debellare superbos.*

Debet modestiam, cum Maiestate temperatam: Nimirum, ne aut fastu elatus, humanæque conditionis oblitus superbiat atque insolescat, ex quo odium pariter; aut præter decorum dignitatis sese demittat, ex quo contemptus ingeneratur. Debet Liberalitatem; cùm nihil magis beneuolentiam, quàm beneficentia conciliet, ac ideò videamur innumera bona in Principem confluere, vt ex eo deinceps, ceu ex fonte dimanent. Exercenda est autem cum delectu, ac erga bene-meritos, ne obtrectationem, & inuidiam excitet; ac ea semper ratio habenda ærarij, vt caueatur, *ne nobilium exhaustum*, quemadmodum ille aiebat, *per scelera supplendum sit.* Debet denique Continentiam, virtutésque cæteras; quarum quò plenior cumulus, eò erit veneratio sanctior. — De Prudentia.

Succedit quartum, vt pernosse eximiè studeat ingenium Regni. Quippe, vt administrationem adhibere idoneam possit; ignorare primò non debet, id-ne Electione, an Successione obueniat, & sit-ne antiquum, an recens (quo nomine oportet & leges Regni fundamentaleis, & quo fructu fuerint semper obseruatæ, quo damno interdum violatæ, callere) Quid item habeat immixtum ex Aristocratico, aut Democratico dominatu; quid magnates possint, quid populum moueat; quique adeò sint mores vtrorumque. Deinde, nescire non debet illius amplitudinem, & confinia; itémque situm, opes, commercia cùm intra ipsum, tum cum externis; munimenta quoque; & vicinos, qui irrumpere, aut factiones fouere valeant. Vnde & efficitur, vt cognitu illi necessaria sit tum Chronologia, tum Geographia, tum quæ ex vtraque illustratur, perficitúrque Historia, citra quam (ac sui potissimum Regni, nationúmque confinium) frustrà assequi consummatam politicam prudentiam putant. Succedit & quintum; vt ea apparet, sine quibus probè constare Regnum neutiquam possit. Huiusmodi imprimis est sapiens Consilium; vt cùm ipse omnia pernosse, conijcere, decernere, solus, vt par est, non possit, Consiliarios adhibeat, quos ætas, experientia, prudentia, probitas, candor, fides commendet. Meminisse nimirùm debet, quod Hesiodum visus indicare Cicero ait, eum *Sapientissimum*, inquit, *esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem:* pro Cluent. op. & d.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται,

Proximè accedere illum, qui alterius bene inuentis obtemperet;

(seu carmine magis,

Ille quidem eximius, qui per se ipse omnia nouit;
Sed præstans etiam, qui paret recta monenti.)

Quo ex capite admonetur, sic se habere comparatum, vt veritate non offendatur, sinceritatémque amando, adulationem (quâ non est capitalior pestis) exhorreat; ne, dum auribus delicatis est, delatas Regni vltimas audiat, ac se in perniciem incidisse, priusquàm putauerit suspicari, sentiat. Deinde, administri idonei; vt cùm agere adhuc minus, quàm cognoscere omnia possit, viros deligat sustinendis variis muneribus pares. Tales autem sunt prouinciarum, oppidorúmque Præfecti; tales Imperatores, Ducésque exercituum, tales Iudices, cæterique, quibus præficiendis, nisi probitatis, peritiæque rationem habeat, minimè, quod malorum futurus sit causa. Ad hæc, Ærarium affluens, vt cùm in eo sint agendorum nerui, constet semper Regnum suis viribus, & cùm occasiones, quibus pecuniis opus fuerit, inciderint, sit potiùs vnde liceat illam assumptam expromere,

quàm vt incumbat necessitas extraordinariæ, ac violentæ corrogationis. Posteà, Præsidia opportuna; quo nomine complector tum Arces debitè munitas in ipsis confinijs (& quà præsertim ab extraneis timetur) tum copias paratas, aut ita conscriptas, vt possint ad nutum coalescere; ne scilicet vnquam inermis, imparatúsque deprehendatur; ac præsidium semper habeat, quo & hosteis reprimere, & seditiones compescere possit. Insuper, Confœderationes, initæ præsertim cum finitimis, ijsque (vt Aristoteles prætereà vult) potentibus. Nimirum hoc facit ad securitatem vti aduersus cæteros, sic etiam quod ipsos confœderatos attinet, quatenus, licet semper agendum cum congruo moderamine inculpatæ tutelæ sit; interim tamen publica fides secura facit commercia, & obstaculo est, ne hostiliter, apertáque vi aliquid geratur. Denique informatio crebra, fidáque rerum, quæ geruntur; consiliorúmque, quæ suscipiuntur, tam apud subditos, quàm apud vicinos, seu illi infensi, seu confœderati sint; ne, nisi ea cognouerit, varijs machinationibus ex inopinato infestetur, aut fortè etiam opprimatur. Quam sanè ob causam parcum esse in exploratores non decet. Tametsi hæc certè, & pleraque alia, tempore vtroque obseruanda sint, tum sunt præsertim tempore Pacis, quo Togata vigens Prudentia cauere debet quam-maximè, vt pax sit florens, atque diuturna; & non possit tamen plerunque aliâ ratione id assequi, quàm factâ partim subditis, partim exteris opinione, quòd nemo possit aggredi, pacémque turbare, ac ferre impunè.

De Præsidiis.

Rhet. ad Alex. vii.

Verum, vt ea paucis stringam, quæ specialiore quadam ratione ad tempus Pacis, atque adeò ad Togatam prudentiam spectant. *Primum esse videtur Munus*, curare, vt Religio, Pietásque in Diuinum Numen sarta, tecta, inuiolatáque toto Regno semper seruetur. Nempe, vt & Regnum, sibique propitium Cælum obtineat; & subditi, præ reuerentia, ac metu summi Numinis per omnia infusi, omniáque spectantis, ab occultis sceleribus, quæ ipse coërcere suis legibus non possit, abstineant. Docuit verò nos maximè experientia postremorum temporum, quàm verum, salubréque fuerit Mecœnatis consilium, cùm de Religione, ac rebus diuinis apud Augustum disserens, *Neutiquam, inquit, circa hoc negotium & odio habe, & impunitè non sine; idque, non modo Deorum causà (quos qui contemnit, nihil est, quod magni aliquando fecerit) sed etiam, quia illi noua aliqua introducentes Numina (καινά τινα δαιμόνια) impellunt non paucos ad mutationem rerum: Vnde & coniurationes, seditiones, conuenticuláque existiunt; quæ res haudquaquam profectò est conducibilis Monarchiæ. Secundum*, dare operam, vt Artes excolantur; & non solùm Ingenuæ, à quibus decor præcipuus Regni; verùm etiam Mechanicæ, à quibus præsertim vtilitas est. Debet autem, cæteras inter, magna haberi ratio, tum Agriculturæ, ex qua rerum ad vitam necessariarum suppetit copia; tum Nauticæ, commercij gratiâ, quo, vt cum exteris ea com-

Dion. Cass. lib. 52.

municemus, quibus indigemus, ita ab illis accipimus, quibus vicissim ipsi indigemus. *Tertium*, eò attendere, vt Regnum virtute, opibúsque abundet; hoc est, vt rebus omnibus ad vitam bene, commodéque transigendam necessarijs affluat; & cùm luxus facilè irrepat, illum censurâ cohibere, ac interim operam dare, vt qui opulentiâ exundant, esse pauperes non patiantur, qui culpa non sua euaserunt, & ne generetur omninm indigentiæ, vt quò Regni felicitas communior sit, felicitas in omnes redundet. *Quartum*, eò aduigilare, vt pax tuta sit, quò esse constantior huiuscemodi felicitas possit. Ad hoc autem faciunt ea, quæ mox innuimus; cauendo nempe sollicitè tam ab exterorum irruptionibus, quàm à factionibus, & seditionibus subditorum. Et cum exteris quidem ipsis, habendæ, tuendæque, quantum fieri potest, confœderationes, sed tacitè tamen curando, vt illi intelligant se fœdifragos frustrà extituros. Nimirum, quia semper reputandum est, illis potiùs vireis, quàm aut animum, aut prætextum inuadendi regni, eiúsve partem, defore, ideò debet tum munitiones nunquam non habere appritè instructas, tum non magis à vi aperta, quàm à latentibus insidijs, proditionibúsque cauere, &, si quos fortè aut emissarios, aut proditores deprehenderit, illos grauissimè punire. Quod dixi autem de parata, conscriptáve militia, quæ sit in promptu semper habenda, id supponit milites temporibus statis ita exercendos, ac tyrones à veteribus ita instituendos, vt occasione belli facta, idonei ad illud gerendum accedant. Ad subditos verò quod spectat: præoccupare coniurationes, factionésque magnatum debet, non distributione modò munerum, testationéque beneuolentiæ, ne se, quod possint conqueri; sed simul etiam, & maximè quidem, vt intelligant, se & authoritatis retinentem esse, & satis perspicacem, vt penetrare in secretiora illorum consilia, ac molitiones posse. Prætereo autem, quod aliquoties Aristoteles repetit, de dato à Periandro consilio, cùm Thrasybuli nuncijs nihil verbo respondit, sed facto solùm, dum elatiores supra segetem spicas mutilauit, ásque alijs similibus. Debet & antcuertere Populi turbas, ac seditiones, non modò reuerentia, ac metu (cùm soleat alioqui contemptus, & impunitatis fiducia animos facere elatiores) verùm etiam, tum exquisita distributione iustitiæ, quà infirmiorum oppressio à potentioribus tollatur, tum leuatione tributorum, aut exactione non nimia, nempe cùm soleat quoque odium eiusde creatum facere impatientes. Saltem, si occasiones occurrant vt extraordinaria tributa, subsidiáve sint exigenda, curare id debet, vt subditi intelligant illa, nisi ad vsum securitati publicæ necessarium non exigi (*si salui esse velint, necessitati esse parendum* (quod Ciceronis verbum est,) ac id aliunde fieri ea æqualitate seruata, vt quisque pro suæ conditionis, facultatúmque modo, modulóque, detrimentum inde patiatur. Quo loco parimodo prætereo non illud modò consilium de emittendis (populo nimium increscente) colonis,

1 Polit. & lib.

1 Offic.

colonijs, aut ad bella externa exercitibus; sed illud etiam de emaciandis, vt loqui solent, subditis, cum periculum sit (vel plerumque praetextum potius) ne prae opulentia, quasi pinguedine nimia insolescant. *Quintum*; eò studium conuertere, vt si fuerint quaedam factiones, seditionésque subortae, illas quam-primùm compescat, ac sedet; aut interuentu virorum pietate, ac meritis grauium, qui authoritate, & gratia valentes, animos regant, pectora mulceant, motus componant; aut, nisi illorum increpationes, admonitiones, adhortationésque sufficiant, vim armatam adhibeat, neque serpere malum sinat, quod alioquin vires acquirat, negotium grauius faciat, ac fortassis quoque insanabile penitùs euadat. Quòd si fortassis non fuerit confugere ad arma promptum, aut res etiam videatur aleae, periculique plurimi plena, tum quidpiam relaxet, condonétque ex iis, ob quae excitata commotio. *Sextum*, in eo esse, vt si malum assumptis armis non reprimatur illicò, sed in bellum ciuile abeat, quo pestis nulla taetrior est, tum remediorum altero vtatur; vt nempe aut datis, acceptísque quibusdam conditionibus pactio fiat; qua aliquid, tametsi seruius, de iure remittat; aut Victoria rem terminet, si spes quidem magna illius affulgeat, illud interim sibi insusurrans, *Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.* Debet autem, parta victoria, aut rebus alioquin authoritate compositis, in praecipuos solùm turbarum authores, promotorésque animaduertere, ac multitudini veniam dare; vt partim supplicio terrorem incutiens, consimileis turbas praeuertat; partim lenitate, & clementia agere se patriae parentem declaret. Cùm requiri porrò heic valeat, an vir bonus possit per bellum ciuile quiescere, an ex lege illa Solonis, apud Aristotelem, Plutarchum, Agellium, alios, celebri, se alteri partium addicere debeat: Videtur quidem, si ille clarus in Republica sit, & munere quopiam publico fungatur, non debere omnino ipsum ordinem suum deserere, sed quasi per tempestatem eundem clauum regere, quem alioquin tenet in tranquillitate. Sin priuatus sit, ac nullis aliunquin se negotiis immiscens; videtur eum posse sic secedere, vt animo quidem, meliori parti semper faueat, interim autem, sine partis alterutrius offensione viuat. Denique eò incumbere, vt si fortè bellum cum exteris ingruat, nihil eorum, quae ad illud bene, feliciterque gerendum necessaria sunt, praetermittat. [...] cap. 12.

Hoc porrò iam est, quod specialiùs ad Tempus Belli, atque adeò ad Militarem Prudentiam spectat: quae, in suscipiendo, gerendo, finiendo bello enitescit. Ac in suscipiendo quidem, cauendum potissimùm est, ne id temerè, aut iniustè fiat. Imprimis enim, seu de inferendo, seu de excipiendo bello cogitet, ita metiri suas vireis debet, vt, si impareis hostilibus sentiat, tum ab irrumpendo abstineat, ne non facilè pedem retrahat, occasionémque sui inuadendi faciat; tum irruptionem hostium nō expectet, sed per mediatores occurrat, & quidpiam potiùs de suo largiatur, quàm perniciem sibi ingentem accersat. Quòd si nec prece, nec pretio potentiorem hostem valeat flectere; aliud superest nihil, quàm vt coniugatis cum suis, quàm amicorum viribus, habitaque in diuinum Numen, causaeque iustitiam fiducia, ingenteis animos assumat, sicque se comparatum habeat, vt siue gloriosè occumbens, non omnino inultus pereat, siue rem feliciter gerens, id caelo propitio obtineat (quod euenisse non semel constat) vt maior numerus à minore vincatur. Deinde cauendum, ne iniustè suscipiat. Tunc autem iustè suscipit, cùm inferendo quidem, id facit, vt hostem, alioquin inuasurum, praeoccupet; vt quidpiam repetat, quod fuerit ab hoste iniustè vsurpatum, neque, re antè denunciata, voluerit restituere; vt sociis, confoederatisve, & imbecillioribus iniustè oppressis, auxiliúmque implorantibus, opem ferat. Excipiendo verò, cùm hostis aggrediens defensionem necessariam facit, atque id quidem potissimùm, cùm illius est aggressio iniusta. Nam si alioquin iusta sit (hoste repetè lacessito, affectóque iniuria) tum demùm duntaxat defensio vt necessaria, sic iusta erit, cùm illi oblatae, & reiectae tamen, conditiones fuerint, quibus fiat illi abundè, & satis. Vtroque autem casu, attendere debet, esse omne bellum Camarinam quamdam malorum, quam mouere facile sit, sed compescere difficillimum, ob occasiones innumeras inexspectatò interuenienteis; adeò vt sola necessitas facere reuerà excusatum, ac reddere tutum possit à tot illis diris, & imprecationibus, quibus miseri Populi impetere solent bellorum authores. *De Prudentia.*

Ad gerendum autem reipsa, prouidere imprimis debet, ne quatuor quaedam vniuersè deficiant: videlicet Viri idonei, Arma congrua, Commeatus sufficiens, Pecunia necessaria. Et ex Viris quidem, manifestum est, habendam primùm rationem Ducum, ac in iis, Summi, seu Imperatoris; qui nisi ipsemet Princeps sit, is deligi ab eo, constituique debet, qui & sit vnicus; cùm ab omni aeuo exploratum sit, quod adnotauit Thucydides, nihil aequè nocere, ac multitudinem Imperantium: Et peritus, cùm scilicet summa in illo resideat; ac ideò, tametsi esse quoque vir bonus debeat, Aristoteles tamen maiorem peritiae, quàm virtutis, aut morum esse habendam rationem censeat: Et authoritate vigens, disciplinaeque seuerus vindex, cùm nihil magis ad exercitum in officio continendum faciat: Et denique felix; cùm fortunae illius fama & exercitum reddat alacrem, & hostibus iniiciat timorem. Nota est etiam enumeratio Imperatoriarum virtutum, quas occasione Pompeij Cicero commemorat, *labor in negotio, fortitudo in periculo, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo.* Tam Militum quoque rationem habendam, vt ij nimirùm sint aetate, corporéque validi, quippe ad laborem destinantur; & domestici, potiusquàm externi, quippe ij simul magis fidi, ac minùs tumultuosi sunt; & disciplina probè instituti, ac, vt par est, exercitati, quippe secus nihil rectè gerunt; ac lib. 6. 5. polit. 9. pro lege Manil.

De Prudentia. vtcumque soleat his temporibus esse disciplina neglectui; constat saltem quanto successu fuerit à Romanis, populisque aliis rigide obseruata. Cùm necessarij autem tam Pedites, quàm Equites sint; sunt tamen in montanis locis, ac in obsidionibus vtiliores pedites; quanquam & in prælijs quoque non sunt plærumque viles minùs, si debitè modò instructi in ordine tenendo fuerint; cùm alioquin, vel Tacito obseruatore, Equites, vt citò parant, ita citò cedant victoriam. Ad Arma quod attinet, notum est profectò, qua necessitate esse comparata, & ad vsum, seu adoriendo, seu excipiendo, accommodata debeant; ac spectata potissimùm conditione temporum, cùm nupera ætas, Pyriis Machinis inuentis docuerit esse Armamentaria alio genere armorum instruenda, quàm pridem. Vnde & fit, vt Puluis pyrius, ac tormentarij globuli ad armorum caput pertineant (vtcumque vulgus soleat commeatus partem facere, cùm alium cibarium, alium bellicum dicit) ne de Nauibus quidpiam memorem, si fortè bellum nauale sit, neque de lembis, ratibusque, si traiicienda flumina; atque ita de cæteris, quæ ad apparatum bellicum spectant. Circa ipsum porrò Commeatum, quo potissimùm continentur cibaria, perspectum nimis quàm est illam eius prouidendi necessitatem esse, vt plærumque ipsius defectu, tam exercitus, quàm præsidia conficiantur, ac hostes victoriam obtineant, arcesque expugnent, ferro indistricto. De Pecunia verò ipsa nihil adiicio; cùm sit adeò tritum eam esse, vt totius Imperij, sic ipsius belli potissimùm, neruum. Sine ea certe, necesse est Exercitum esse aut nullum, aut tumultuantem, aut non tam ex militibus, quàm ex latronibus conflatum; cùm victitare illum oporteat aut stipendiis, aut latrociniis; neque, vbi illa deficiunt, hæc coërceri possint ab eo, qui ipsa necessaria fecit. Constat verò aliunde, non pecuniâ minùs, quàm vi, & consilio administrari res maximas: ac vulgare præsertim

1. ad Attic. 15. est, quod de Philippo Cicero refert, qui, inquit, *omnia castella expugnari posse dicebat, in quæ modò asellus onustus auro posset ascendere.* Quod superest, dicendum quidem fubinde esse videretur de variis Ducis officiis, dum cum exercitu incedit; dum castrametatur; dum instruit aciem; dum init prælium; dum arcem oppugnat; dum propugnat, &c. Verùm res ex Ducis peritia, sagacitate, solertia, & ex circumstantiis, occasionibusque temporum, locorum, personarum, rerum variè incurrentium sic pendet, vt sit omnino præter breuitatem huius instituti. Hoc dici heic solùm generatim potest; nihil esse vtilius Duci, quàm res hostium nosse (quantum quidem licet) non minùs, quàm suas; quàmque obseruare, agnoscere, & neque ante-vertere, neque prætermittere occasiones. Quo loco, cùm etiam dicendum de Strategematibus videretur; hoc tamen solùm sufficit, callida illa, quibus hostes circumuenimus, consilia, probatissima semper fuisse, quatenus tendunt in eundem scopum cùm aperta vi, & cùm compendio, cumque salute ipsius exercitus fiunt; ac ad ius belli attinent, quo licet tam hostibus

De morib. German.

te, quàm sibi illos circumuenire: ac proinde sum adeò est, ne te illi præoccupent, nisi tu ipsos præoccupâris. Hinc dolus quidem, sed non malus, verùm referendus ad Prudentiam habetur; quòd dolus malus tum solùm sit, cùm fides data fallitur, vt temporibus induciarum. Exstat hac de re satis longa apud Xenophontem dissertatio, qua Cambyses Cyro scrupulum illum eximit, quo, inter amicos, & inimicos non distinguens, obstupescebat eum, qui bella gereret, esse debere *Insidiatorem, dissimulatorem, dolosum, deceptorem, furem, raptorem, ac omni in re hostibus præualentem.* Nobis videtur imitari D. Augustinum licere, dum circa id, quod Deus iussit, vt Iosue insidias constitueret, *Hinc admonemur,* inquit, *non iniustè fieri ab his, qui bellum iustum gerunt; vt nihil homo iustus præcipuè cogitare debeat in his rebus, nisi vt iustum bellum suscipiat, cui bellare fas est. Cùm autem iustum bellum susceperit, vtrùm apertâ pugnâ, vtrùm insidijs vincat, nihil ad iustitiam interest.* Postremò, quod ad belli Finem, exitumve attinet; si victoria quidem ipsi obtigerit, prospiciendum est, ne frustra possit, aut præ negligentia, eas vireis colligere, vnde rursus negotium faciat; aut præ nimia insectatione, eò adducatur desperationis, vt acriùs, quàm antè depugnet, & victoriam iam quærentem surripiat. Laudi autem vertitur, si, cùm ex indulgentia nihil timendum est, moderationi, lenitati, clementiæ locus relinquatur. Sin autem clades, salubrius nihil, quàm ferre illam fortiter, ipsamque habere inter eos casus, quibus vita est humana obnoxia. Non negligere interim reliquias, & accommodando omnia tempori, non desperare, quin fortuna possit, vertente tempore, aliàque occasione euadere prosperior. Sed de Ciuili quidem Prudentia hæc satis.

Superesset iam respondendum ad bene multa, quæ obiici occasione huius Prudentiæ aduersus Epicurum solent; verùm res maxima ex parte præstita abundè iam est. Nam quod spectat quidem ad illud Epicuri Placitum, quod prima statim fronte obiicimus, *Non esse sapientem ad Rempublicam accessurum*; ostensum superius ex Seneca est, non id absolutè dixisse Epicurum, sed ea solùm conditione, *Nisi quid interuenerit*: Vt intelligamus Sapientem tum solùm immiscturum se negotiis Reipublicæ, cùm occasio fuerit suborta, quæ illius industriam necessariam ostenderit: non autem se proruiturum in ea intrusurumue, necessitate nulla exigente; neque, præ ambitione, ab otio Philosophico discessurum. Quòd ipse verè certè Rempublicam non attigerit, alio omninò affectu fecit, quàm Theodorus, & alij, qui censuere virum Sapientem non debere sese labori, periculisque exponere, & vnà cum vita ipsam sapientiam amittere [illegible], *ipsum patriæ gratia, & aliorum insipientium causa*; sed fecit præ summa modestia [illegible], vt à Laertio obseruatum est. Id nemo, quis æquum non ducat virtùtem iis ingerere, quæ se intelligeret tum vocari, ac ambitiosos imitari, qui serò denique agnoscunt, quod Theophrastum

1. Cyrop. *In L. 7. q. 10.* *Lib. de tr. an. cap. 3.*

Theophrastus quoque sub vitæ finem conquestus est. Cùm enim apud eundem Laertium à discipulis rogaretur, quidpiam-ne esset, quod mandaret, *Nihil, quod mandem,* inquit, *habeo, nisi quod vita hominum multas voluptates ambitiosè ob gloriam amittit. Nec quippe, cùm viuere demùm incipimus, tum morimur; vt proinde, nihil sit minus conducibile, quàm cupiditas gloriæ.* Præclarum sanè documentum, quo admonemur tranquillitatem, beatúmque illud otium ad effœtam vsque non differre ætatem, nisi quid interuenerit, quod vel nolenteis aliò abripiat, consiliaque salutaria diuertat. Ecquos non videas Aulicos, ecquos præfulgenteis dignitatibus, implicitosque rebus gerendis, quos generis vitæ non tædeat? Qui non inuideant illis quietem, quos quasi in portu tranquillè sedenteis, ipsi quasi in salo procelloso iactati conspiciunt? Qui secessum non meditentur, feliùsque otium cogitent, in quod beati sint, si se annis vitæ postremis recipere possint, ac in eo placidè, & iucundè id transigere, quod supererit vitæ? Quàm sapientiùs, amabo, foret, aut eò se nunquam intromittere; aut quam-primùm licet, se exinde subducere; maturéque adeò & à flore vsque ætatis feliciter viuere: quàm facere sibi ad beatè viuendum nihil reliquum, præter ipsam fæcem ætatis, ad quam aliunde te peruenturum, aut per quam forte licitum ob negotiorum implexiones, secedere, incertum sit? Felices profectò, quibus ab vsque initio, maturéve ea obtingit mens, vt eo in statu totam vitam transigant, in quo alij felicitati verunt transigere posse vel exiguam decrimamque illius partem! quo loco omni auro pretiosius illud Cyneæ consilium occurrit, qui, cùm ex Pyrrho aduersus Romanos bellum cogitante, quæsiisset, quid facto videretur opus vbi illi deuicti forent? Quid item subactâ Italiâ, quam se ille quoque deinde cogitare respondit, quid rursus Siciliâ, quid Libyâ? Quid Macedoniâ? Quid cæteris? Ac ille excepisset, Tum denique acturos otium, diesque festos continenteis, ac in mutuis colloquiis, lætitiâque ducturos æuum: *At verò, ô Rex, quid prohibet,* inquit, *quo minùs ex hoc vsque tempore hisce & lætitia, & diebus festis, & otio perfruamur? Ea quippe nobis iam ad manum, & citra quidem laborem sunt, ad quæ, non-nisi per sanguinem, per quæ multa, periculaque aliorum, ac nostra peruenturi sumus?* Verùm enimuerò plura de otio, tranquillitatéque Sapientis dicta aliquoties iam sunt, facitque hoc præsertim illud, quod circa Epicuri memoratum de non accessuro ad Rempublicam Sapiente decernimus, ne esse quidem Reipublicæ inanis Sapientis otium. Addo hîc duntaxat non dubitari illos, qui gerere summos in Republica honores affectant, prospicere satis, quid sibi illa Damoclis historiola insinuetur, dum imperare sibi ab inuidenda, vt Lyricus vocat, aula non valentes, & ad splendorem solum, qui in prospectu est, oculosque vulgi perstringit, intuentes, ad sollicitudines, ac curas, imò & Erinnyas intus corrodenteis, quam, aut non seriò attendunt. Refert Aristoteles ex Euripide versus, quibus ipsum se imprudentiæ damnat, cui cùm degere vt priuato, sic beato liceret, sese miserum, dum rebus gerendis se immiscuit, reddiderit,

Πῶς ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως, &c.

Nam sapiebam qui potui esse sine negotiis, &c.

De Prudentia.

At nudi labores, qui in rebus gerendis exantlandi sunt, pro nihilo penè habendi videntur, comparati ad metum, pauorémque indesinentem, quo torqueantur necesse est, qui in præcipiti sic stant, vt quantò altiùs elati sunt, tantò immaniore ruina, grauioréque casu corruere possint. Præclarè sanè Satyricus,

Ergo quid optandum foret, ignorasse fateris
Seianum? Nam qui nimios optabat honores,
Et nimias poscebat opes, numerosa parabat
Excelsæ turris tabulata, vnde altior esset
Casus, & impulsæ præceps immane ruinæ.
Quid Crassos? Quid Pompeios euertit, & illum,
Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites?
Summus, nempe locus nulla non arte petitus,
Magnaque numinibus vota exaudita malignis.
Ad generum Cereris sine cæde, & sanguine pauci
Descendunt Reges, & sicca morte tyranni.

Iuuen. Satyr. 10.

Quod verò Plutarchus, postquam longâ inductione ostendit alios Philosophos, aut quidpiam insigne egisse, consuluisse pro Republica aut ex eorum Scholis, instituisque prodiisse, qui leges condiderint, exercitus duxerint, tyrannos interfecerint, deprehensi, mortem fortiter oppetierint, &c. subdit: *At ex ipsius Epicuri sermonibus, atque decretis, ecquis non dicam tyrannicida, quis facinorum egregium patrator, quis Princeps, quis Reipublicæ consiliarius, quis pro iustitia tortus, quis mortuus vnquam prodiit? Sed & quisnam horum Sapientum pro patria vnquam aut nauigauit, aut legationem obiit, aut sumptum fecit? Quænam vsquam editæ vestrûm ciuilis actio conscripta exstat?* Demirandum imprimis est, quamobrem Plutarchus non saltem meminerit Cassij, quem & Epicureum agnouit, & vnà cum Bruto sunt Cæsaris, qui libertatem opprimebat, interfectorem; tum comparati ad libertatem recuperandam exercitus Ducem non ignauum descripsit? Saltem, inquam; nam sub idem tempus, non non-nihil autè fuit Pansa, de quo, cum Imperatoria dignitate profecto, exstat, tum illud Ciceronis in Epistolis. *Pansa noster Paludatus à III. Kalend. Ianuar. profectus est, vt quiuis intelligere possit id, quod tu nuper dubitare cœpisti, τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse. Nam quod multos miseriis leuauit, & quod se in his malis hominem præbuit, mirabilis eum virorum bonorum beneuolentia prosequuta est.* Tum illud rescribentis ad Ciceronem Cassij, *Pansam nostrum secunda voluntate hominum paludatum ex vrbe exisse, cùm ipsius causâ gaudeo, tum mehercules etiam omnium nostrûm. Spero enim homines intellecturos quanto sit omnibus odio crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia; atque ea, quæ maximè mali petant, & concupiscant, ad bonos peruenire.* Ac iterum, *Itaque & Pansa,*

lib. 15. ep. 17.

Epist. 19.

De Prudentia. *qui voluptatem sequuntur, aut virtutem relinquunt; & ii, qui à nobis quidem voluptarii vocantur, sunt quicunque, & quoque, moribusque virtutes & colunt, & retinent.*

Fuit & T. Albutius, quem Cicero in orationibus dicit *in Sardinia triumphasse*, & cum in Pison. lib. 5. posteà fuisset exilio damnatus, scribit in Tusculanis *fuisse Athenis animo æquissimo philosophantem*. Fuisse videtur & ille Memmius, quem opere toto Lucretius instituit, & cui pacis tempus ideirco optauit, quod alioquin vigente bello, arma commutare teneretur cum studiis: Nempe huc illud pertinet:

lib. 1.
Nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
Possumus æquo animo; neque Memmi clara propago
Talibus in rebus communi deesse saluti.

Atque, vt ipsos Idomeneum, Leonteúmque lib. 17. Epist. 21. prætеream, qui in ciuitate Lampsacena, vt Strabo habet, Principes (ac Idomeneum quidem præsertim, quem Seneca describit, *rigidæ tunc potentiæ ministrum, magna tractantem*, &c.) Epicuro adhæserunt; vtque rursus Eucratidam, cui, vt in Apologia memorauimus, Brundusini statuam posuerunt; memoro solùm Lysiam, qui apud Tarsum imperauit. Et lib. 5. quamuis Athenæus causetur, quòd Stephanophorus à patria electus Sacerdotium cum principatu, Regiisque ornamentis retinuerit; id saltem laudabiliter egit, quòd miseratus pauperum, opulentiores coëgerit ad largiendum illis, suis ex fortunis, neque passus fuerit in ipsos sæuiri. Humanior sanè ea in re, ac simul longè æquior Peripatetico Athenione, cuius tyrannidem idem Athenæus longâ prosequitur historiâ. Atque hos quidem commemoro, vt intelligas quo iure Plutarchus suam illam tantam contexuerit exaggerationem.

Deinde, vtcumque Plutarchus magnæ laudi vertat cæterorum Philosophorum, Platonisque præsertim, scholis, quòd Tyrannicidæ ex illis (ceu è Durateo Equo) prodierint; ac alij vniuersè ad vitam actuosam comparati emerserint; probro nihilominus verti Epicuri Scholæ non debet, quòd ad genus vitæ innocentius, pacatiusque instituerit, ac Societas fuerit eorum hominum, qui, ambitione depositâ, tranquillitatem sectarentur. Id nimirum semper fuit probo licitum, & nostris etiam temporibus licet maximè; idque, cùm periculum profectò non subsit, ne paucis quibusdam in otia secedentibus, desint ambitiosi, qui res gerere, & capessere Reipublicæ habenas contendant. Et vide, vt Cicero quoque in ipsam Epicuri Scholam alioquin non admodum æquus, liceat saltem ipsi velit, vt quietè suis in hortis agat. Verba nempe illius sunt in Libro tertio de Oratore, & loco illo quidem, ex quo aliquid superiùs delibauimus, *Ea*, inquit, *Philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abesse tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilij & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem in Senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec vlla tamen ei Philosophiæ fiet iniuria à nobis; non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet; sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter, & delicatè nos auocat à rostris, à iudiciis, à curia, Fortasse sapienter, hac præsertim Repub. verum ego non quæro nunc quæ sit Philosophia verissima, sed quæ oratori coniunctissima. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus; sunt enim & boni viri, &, quoniam sibi ita videntur, beati; tantumque eos admoneamus, vt illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium teneant, quod negant versari in Repub. esse Sapientis. Nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi.* Eadem penè lib. 1. sunt, quæ attingit in opere de Legibus: *Sibi autem indulgentes, & corpori deseruientes, atque omnia, quæ sequantur in vita, quæque fugiant, voluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam si vera dicunt (nihil enim opus est hoc loco litibus) in hortulis suis iubeamus dicere*, &c. Vide quin-etiam, vt generalius vtrumque vitæ genus in Opere de Officiis probet, *Multi*, in- lib. 1. quit, *& sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negotiis publicis se remouerunt, ad otiumque perfugerunt. In his, & nobilissimi Philosophi, longéque Principes, & quidam homines seueri, & graues, nec populi, nec Principum mores ferre potuerunt, vixerúntque nonnulli in agris, delectati re suâ familiari. His idem propositum fuit, quod Regibus, vt ne quâ re egerent, ne cui parerent, libertate vterentur, cuius proprium est sic viuere, vt velis. Quare, cùm hoc commune sit potentiæ cupidorum, cum his, quos dixi otiosis, alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint & suo & paruo. In quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia: sed & facilior, & tutior, & minus aliis grauis, aut molesta vita est otiosorum; fructuosior autem hominum generi, & ad claritatem, amplitudinemque aptior eorum, qui se ad Rempub. & ad res magnas gerendas accommodauerunt. Quapropter & iis forsan concedendum sit Rempub. non capessentibus, qui excellentes ingenio, otio, doctrinæque sese dediderunt*, &c. Et posteà, *Illud autem sic est iudicandum, maximas geri res, & maximi animi ab iis, qui Rempublicam regant, quod earum administratio latissimè pateat, ad plurimósque pertineat: Esse autem magni animi & fuisse multos etiam in vita otiosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quædam, seséque suarum rerum finibus continerent, aut interiecti inter Philosophos, & eos, qui Rempublicam administrarent, delectarentur re suâ familiari*, &c. Sed ad ipsam specialim Scholam Epicuri vt redeam; opponi heic possent illæ ciuitates, quæ Epicurum olim elegerunt; verùm hac de re dictum est in Apologia satis abundè; vti & illud, quod superiùs quoque circa Metrodorum attigimus, quod in ad Timocratem scripto legitur his verbis: *Nihil attinet ô Timocrates, Græcos seruare, aut sapientiæ ergo coronas ab iis reportare; sed comedere, bibere*, &c. Præterea autem haberi posse pari ratione suppositum, quod aiunt, illique Epaminondam ad Plutarchum, lib. adv. *Dubitare* ... *fere* ... appellitarant, &c. quorum

quærentes, [illegible Greek], *Qui ultro periculis per Peloponnesum mediam vagaretur; & non potius domi, pileolo sumpto, consideret; non alia videlicet cura, quàm ipsius ventris intenta.* Nam, quod aliòquin subiicitur sic scripsisse illum in libro de Philosophia, [illegible Greek] *Videre licet quosdam Sapientûm, qui præ fastus abundantia, videntur sibi adeò pulcrè perspexisse opus politici regiminis, vt vita ac virtutis habitâ ratione, ad eadem cum ipsis Lycurgo ac Solone molienda ferantur.* Hoc, inquam, videtur eò solùm spectare, vt castigetur eorum ambitio, qui sapientiam professi ita sibi plaudunt, vt Legislatores fieri, & quasi Lycurgi, ac Solones quidam euadere affectent. Verùm de his denique satis.

CAPVT III.

De Fortitudine.

SEQVITVR Fortitudo, quæ ex Epicuro, vt antè monuimus, est veluti pars Honestatis prior, cùm Temperantia reliqua sit. Non quòd virtutes quæque aliæ, partes τοῦ καλοῦ, honesti, non sint; sed quòd speciali quadam ratione, ij, qui iuxta hanc vtramque se gerunt, agere decorè, vitàque honestè dicantur. Videtur autem adstipulari Plato, apud quem in confesso est (ὁμολόγηται) ipsam specialem Fortitudinem (itémque Temperantiam) honesti genus reputari. Videtur porrò Fortitudo, quatenus hîc accipitur, fuisse non incongruè à Cicerone definita. *Considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio;* siquidem exinde duo præcipui actus Fortitudinis eliciuntur, quorum alter est Aggredi, alter Sustinere; ac præterea insinuantur extrema vitiosa Extrema, in quæ defectu debitæ considerationis inciditur, Audacia nimirum, ac Timiditas; vt proinde non malè quoque definita videatur ab Aristotele Fortitudo, *Mediocritas inter Timorem, & Præsidentiam constituta.* Atque id quidem, ne alias definitiones memorem, vt eam, quâ apud Senecam Fortitudo dicitur, *Virtus pericula iusta contemnens;* aut, *Scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum.* Itemque varias illas, quas Cicero ex Sphæro, & Chrysippo refert quatuúnque præcipua ea videtur esse, quâ Fortitudo describitur, *Constitutio stabilis iudicij, in his rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis;* quippe quæ eodem recidant. Cùm Fortitudo verò, quatenus virtus specialis est, esse huiusmodi videatur, solet ea tamen accipi aliquando latiùs, aliquando contractiùs. Nam latiùs quidem vsurpatur, cùm tam latè patet, quàm ipsa Virtus extenditur. Nimirum, vt Græcis ἀνδρεία dicta est ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, à *Viro;* sic Latinè quoque dicta à *Viro* Virtus: ac ipse ideò Cicero, *Vide,* inquit, *ne, cùm omnes rectæ animi affectiones virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea virtute, quæ cæteris excellat, omnes nominatæ sint. Appellata est enim à Viro Virtus; viri autem virtus propria maximè est Fortitudo, cuius munera,* &c. Ex quo effici proinde videtur, vt D. Ambrosius, dum Fortitudinem describit, illam trahat ad ea omnia, ad quæ virtus extenditur: idque imitatione B. Clementis, apud quem munus *Fortitudinis est, non solum vt casus perferat humanos, sed vt resistat etiam & voluptati, & cupiditati, & dolori, & iræ, & vniuersè omni rei, quæ nos siue vi, siue fraude quapiam illiciat.* Contractiùs verò accipitur, cùm pro sola ferè bellica virtute vsurpatur. Quippe quòd illi ferè soli, qui fortitudinem in bello testantur, præliandóque oppetunt mortem, illustres euadant, honores obtineant, nominis claritatem, gloriam, famam perennem consequantur. Neque enim paria illis contingunt, qui aut in morbis, aut in mari, aut in aliis periculis non minùs forteis animos gerunt, nihilóque minùs intrepidè excipiunt mortem. Hinc est, cur Aristoteles velit Fortem virum propriè illum dici, *qui honestam mortem, & quæ ad ipsam ducunt, intrepidè obit, cuiusmodi,* inquit, *ea sunt, quæ in bello præsertim occurrunt.* Itemque, cur Cicero doceat ea, *quæ fortiter excellenterque gesta* (videlicet in bello) *sunt, nescio quomodo quasi pleniore ore laudari. Hinc enim,* inquit, *Rhetorum campus de Marathone, Salamine, Platæis, Thermopylis, Leuctris, Hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cn. & Pub. Scipiones, hinc M. Marcellus,* &c. Nonnullo porrò, quod Cicero fuit posteà edisserit, *cùm plerique arbitrentur res bellicas maiores esse, quàm vrbanas; minuendam esse hanc opinionem; quoniam, si verè volumus iudicare, multæ extiterunt vrbanæ maiores, quàm bellicæ;* quod & cohærenter exemplis declarat, & specialiter suum non obliuiscitur. Essicio hinc solùm, vt eosque Fortes κατ' ἐξοχὴν esse consentiur, qui se fortiter, excellentérque in bello gerunt; non in iis tamen solis virtutem fortitudinis sitam esse.

Vt de Fortitudine itaque congruis finibus contenta dicamus, duo sunt, quæ videntur ad illam vniuersè exigi; Vnum, vt sit inuicta quædam firmitudo animi, aduersus omnia, quæ ardua sunt, hoc est, tam aggressu, quàm perpessu difficilia, mala; Alterum, vt sit non inconsulta, neque nisi ad debitum finem, vt potà ad ipsam honestatem, æquitatémque, collimans. Et circa prius quidem caput; Cùm esse imprimis Fortitudinem quamdam animi firmitudinem dico, intelligitur sanè hanc virtutem non consistere, vt vulgus ferè putat, in ipso robore, & viribus corporis: Nam etiam corpore imbecillus, si susceptæ modò rei honestate propositæ, instituto suo firmiter adhæreat, sit cedere nescius, & aduersam licet fortunam expertus, non demittatur animo tamen, sed vno tenore esse perseueret, is verè fortis dicendus est: Neque cum hoc genere hominum comparari possunt,

Ibid.

Ibid.

De Fortitudine.

7. Strom.

3. Ethic. 9.

1. Offic.

De Fortitudine.

sunt calones; & quotquot licet polleant magnis corporis viribus, non magnos tamen animos gerunt; secumque ex vocis abusu, 2. de benef. 34. dicantur, vt Seneca habet, & *gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit.* Intelligitur etiam consistere adhuc minus in Thrasonica illa iactatione, qua videas plerosque insolescere; iis quippe si ostentationem, qua inanem gloriolam aucupantur, ademeris degeneres esse animos agnosces: aut enim, dum reipsa sunt pericula vera adeunda, renutant, aut despondent; aut quà possint sibi fuga consulere, prospiciunt. Cùm inuictam autem firmitudinem dico; innuere contendo, vt Fortitudo vera sit, debere ipsam nullatenus succumbere, sed manere inflexam non modò aduersus magnitudinem laboris, aut periculi, sed etiam aduersus durationem, iterationemque eiusdem scilicet, cùm virtus ex tota, circa quam versatur, materia, & ex habitu, constantiaque actuum; non ex conditione speciali materiæ, aut ex actu vno, pauciue innotescat. Dico denique hanc firmitudinem aduersus mala comparatam esse, quoniam hæc virtus, sua ex natura, est quasi munimentum quoddam aduersus ea omnia, quæ in vita sunt, aut habentur mala; neque ipsi alia videtur esse præ- 2. de Rep. ter hanc subiecta materies. Quippe etiam Plato, & alij, qui Fortitudinem interdum cum Temperantia confundentes, esse illius proprium volunt, vt inter dolores, voluptatesque versata, resistat voluptatibus, docente quoque 2. Strom. B. Clemente, *esse non posse virum fortem, qui non sit temperans, neque temperantem, qui fortis non sit*; non alio fine faciunt, quàm quia est molestum, atque adeò malum priuari quibusdam voluptatibus, seu se ab illis continere, aut à prosequendis etiam temperare. Et cùm is quoque dicatur fortis, qui generosè, constanterque permanet in proposito, in quo obtinendo, dum insistitur, nihil mali prima specie appareat, attamen & tædium, quod ex dilatione consequutionis superandum est, malum est; & sunt semper latentes quædam importunæque difficultates, ac formidines, iis solis, à quibus sentiuntur, perspectæ. Nam si alioquin nihil mali, difficultatisue occurrerit, quod negotium insigne faciat; tum non tam est virtus fortitudinis, quàm boni venturi simplex expectatio: Hinc & addidi, debere illa, quæ Fortitudinis virtute superanda sunt, esse ardua; quoniam tametsi Fortitudo extendi quoque ad mala leuia, facilia, familiaria possit, imò vtile etiam sit ipsis adoriendis, tolerandisque assuescere, vt inde sit quoddam quasi habitus Fortitudinis rudimentum; attamen, vt virtus Temperantiæ non ad hoc exigitur, vt à vescula moribunda quis abstineat, quod Chrysippo suprà obijci est visum; ita Fortitudo non ex malis leuiculis, sed ex arduis solùm ac difficilibus emicescit. Huiuscemodi autem sunt Mors, Dolor, Ignominia, Orbitas, Paupertas, Carcer, Exilium, &c. quæ aut futura metum, aut præsentia molestiam, eamque non leuem, sed insignem creant. Quod addo verò, seu aggressa, seu perpessa sint difficilia; id arguit quem dixi Actum duplicem; siue modum duplicem eundum, quo se Fortitudo erga mala ardua, seu difficilia habet. Quippe aut mala ventura sunt, sed ita nihilominùs, vt si iis diligentè occurratur, vel impediri, vel disturbari, vel mitigari saltem valeant; aut præsentia sunt, & ea quidem ratione, vt vel eluctabilia sint, vel necessariò perferenda. Priore autem casu, Fortitudo quasi extra fines aduersarium quærit, ipsumque aliquoties imparatum præoccupat, & aut planè frangit, aut aliquatenus debilitat. Hæc proinde est, quæ dicitur Aggressio, periculorumue susceptio, qua sæpius, vt malum vitetur, subeunda pericula sunt, quibus superatis, tametsi ad malum, quod imminebat, euaserit; ipsa tamen interim mala, seu molesta esse, dum superantur, non desinunt, sed minora tamen, ac leuiora iis, ob quæ auertenda suscipiuntur. Posteriore, intra proprios fines veluti exsurgit; &, vt aut admissum deijciat, strenuè colluctatur, aut sese, vt minus illius vehementiâ lædatur, obdurat. Cumque quatenus colluctatur, id ad Aggressionem quadantenus pertineat, quatenus tamen sese obfirmat, vt malum leuius faciat, dici hæc est propriè, quæ dici Perpessio laborum seu malorum solet: & ad quam etiam spectat illa Animi Præparatio, qua sese quis munit excipiendo malo, quod necessariò venturum est, nullaque aggressione arceri, dirimi, aut eludi potest.

Circa posterius verò caput; non esset inprimis Fortitudo virtus, si inconsulta, inconsideratàque foret; sed Temeritas, & vitium illa Aristoteli θηριότης, *Feritas*, ferinave animi dispositio, quam in vitiosarum numeratione copulat cum Malitia, & Incontinentia, & cui eam opposuit, quam *supra vni dixi, Heroicam, ac diuinam virtutem.* Nimirum tametsi Heroica virtus vsurpari ab illo videatur generalius; videtur nihilominùs nihil esse propriè aliud, quàm eximia quædam Fortitudinis species, qua qui præcelluerunt, Heroës sunt dicti, vti eorum gesta, siue facta, Heroica. Non itaque Fortes habendi, qui cæco impetu, & corporis præsertim viribus confisi ad quidvis adoriendum procurrunt, & pericula quasi prouocantes, nihil tam videntur metuere, quàm ne metuere quidpiam videantur; sed illi Fortes, qui & pericula nôrint, & cum illa non ament, neque vltrò accersant; adeunt tamen non segniter, quoties & quatenus oportet. Præclarè siquidem inculcat Aristoteles 3. Ethic. virum Fortem esse, non qui nihil metuit, aut nihil vel perfert, vel aggreditur; sed qui quod oportet, & cuius causâ, & quando, & quomodo oportet. Vnde & sicut vna ex parte opponit Forti Timidum, qui ea, quæ oportet, præ metu non subit; ita ex alia opponit Audacem, qui metus defectu, seu præ nimia sui de se confidentia, quæ non oportet, subit. Ne mororem dicta ab eo, appellari posse Insanum, & doloris, sensusue expertem, illos, qui nihil, ac ne ipsum quidem Terræ-motum, aut procellas timent, *cuiusmodi*, inquit, *Celtas esse* aiunt. Ac ne prætercam id, quod ait esse aliqua omnino timenda, velut turpitudinem, &, quæ eam sequitur, infamiam, *quam qui*, inquit,

7. Ethic.

inquit, *non metuis, Impudens es*; ecce, consentit Seneca, dum vult virum fortem timere turpitudinem, quia malum est; &, quod superest, aspicere pericula securè, quatenus respectu, *cautio*, inquit, *illum decet, timor non decet.* Considera porrò quid statim ad rem, de qua cœpimus dicere, sequatur, *non dubitarent*, inquit, *quid conveniret Forti viro, si scirent, quid esset Fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutela sui Fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est.* Deinde, non esset, vt constat, Fortitudo virtus, nisi illi pro scopo honestas, æquitasque proponeretur. Rectè scilicet Aristoteles vult quidem virum fortem esse debere *ἀνέκπληκτον, impavidum*, intercritumque; sed illud tamen *τοῦ καλοῦ ἕνεκα, honesti causâ*; ac postquam improbavit tanquam ignavos, non autem fortes, illos, qui vel paupertatem, vel amorem, vel mœrorem fugientes, moriuntur; dixitque fortes haberi posse eos, qui incitati præmiis, aut deterriti pœnis, gerunt sese fortiter; & quodammodo etiam milites, qui ad dimicandi necessitatem redacti sunt, subdit; *Par est virum Fortem non necessitate, sed honestate excitari.* Quem in sensum Cicero docet *Fortem, & sapientem virum non tam præmia sequi solere rectè factorum, quam ipsa rectè facta.* Adiungo porrò Æquitatem specialim; quoniam ferè solent, qui vulgò reputantur fortes, suis viribus adversus iustitiam abuti, tritaque illa vsurpare, *Potentia est melior; Ius in armis est.* Hinc profectò non abs re Plato, cùm vellet voces *ἀνὴρ*, & *ἄρης*, ex eadem esse origine, censuit *Ἀνδρείαν Fortitudinem, dempto δ, esse ἀνείαν*, quasi *ἄνω ῥοὴν, fluxum sursum*, solitóve oppositum; quòd Fortitudo sit quasi fluxus, sive impetus adversus impetum iniustitiæ, quâ nihil familiarius inter homines, comparatus. Quo factum est, vt meritò redarguerit Protagoram, multos reputantem fortissimos esse, qui iidem essent profanissimi, iniustissimi, intemperantissimi, insipientissimi; nempe, quòd meritò Fortitudinem deceat non robore, aut viribus corporis; sed, vt animi firmitudine, sic fine honesto, ac laudabili, & in quo iustitia, æquitasve præsertim eluceat. Observare certè licet, quemadmodum Heroës commendati semper fuerint, quòd innocentiæ propugnatores, sontibus autem, iniustisve, ac tyrannis fuerint infesti; & Agesilaus laudetur ex eo, quòd quærenti ex ipso *Iustitia ne foret, an Fortitudo melior?* responderit, *si omnes iusti essent, Fortitudine nihil opus fore.* Quia verò id, quod solet præsertim adversus iustitiam habitus fortis inducere, ipsa est Iracundia; ideò insinuatum, cavendum diligenter ab illa esse, ne quæ haberi solet Fortitudinis cos, evadat quasi gladius, quo ipsum fas, & æquum quasi iugulentur. Ipse certè Aristoteles, qui *nullum minimè calcar* (ἐπικουρίαν [illegible]) *ad pericula adeunda* agnoscit; probat tamen feram esse, non veram fortitudinem, nisi adhibito consilio, & consideratione finis dirigatur. Hinc est & illud Tauri apud Agellium dum, *Fortitudo*, inquit, *non ea est, quæ contra naturam, monstri vice, nititur, ultráque modum vitæ egreditur aut stupore animi, aut immanitate, aut qualem misera, & necessaria in perpetiendis doloribus exercitatione; qualem falsò accepimus fuisse quendam in ludo Cæsaris gladiatorem, qui, cum vulnera eius à Medicis exsecabantur, ridere solitus fuit; sed ea vera, & proba fortitudo est, quam maiores nostri scientiam esse dixerunt rerum tolerandarum, & non tolerandarum; per quod apparet esse quædam intolerabilia, quibus fortes viri aut obeundis abhorreant, aut sustinendis.* Ex his autem demum intelligi licet, quod inter Effata de Sapiente deduximus, haberi quidem à natura semina fortitudinis; sed, vt ea tamen in virtutem crescant, opus culturâ, doctrinâve esse; idque iuxta illud tritum Lyrici, *Fortes creantur fortibus, &c.* cui subiicitur

Doctrina sed vim promovet insitam,
Rectique cultus pectora roborant:
Vtcunque defecere mores,
Dedecorant bene nata culpæ.

De Fortitudine, lib. 12. cap. 5.

Cùm dicendum iam aliquid videatur de Fortitudinis speciebus; vidimus iam ante eas nullas distingui, quòd velint ipsam circa materiam admodum specialem versari. At, si versatur circa id omne, quod habetur in vita malum; quàm generalis potiùs ea est, circa quam versatur materies; cur non tot proinde distinguantur species, partesve subiectæ Fortitudinis, quot in vita sunt genera malorum? Nam reducere quidem omnia ad certum affectum, aut finem; id proprium est quoque aliarum virtutum; adeò vt pari iure aut cæteræ species non habeant, aut ista quoque sit habitura. Sanè verò cùm esse videatur, qui patienter ferant iacturam pecuniæ, non item honoris, aut mortem in bello, non item in lecto, & id genus similia: Quidni opus sit ad tam varia, habitus varios perficere, atque adeò distinguere varias Fortitudinis species? Quod spectat ad illas, quas volunt, nunc in difficiliore materia esse partes integrantes, nunc in minùs difficili potentiales; Magnificentiam Scilicet, Magnanimitatem, Constantiam, Patientiam; constat imprimis Magnificentiam, aut non spectare ad hanc Virtutem, aut subnectare solummodò vel conditionem periculi, laborisve, seu mali, quod illustre sit, vel modum illius adeundi, seseque in ipso gerendi; cum splendore videlicet. Sic nimirum potest huc accommodari illa Ciceronis definitio, cùm hanc primam partem Fortitudinis faciens, *Magnificentia*, inquit, *est rerum magnarum, & excelsarum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio.* 2. de invent. Quod superest autem, Magnificentia, ex notione communi, &, vt accipit, declaratque Aristoteles, ordinis eiusdem cum Liberalitate est (post cuius etiam tractationem de ea disserit) siquidem versatur, quemadmodum illa, in effundenda pecunia; additque hoc solùm, vt circa sumptuarias actiones versetur, cuiusmodi sunt, publicorum ludorum exhibitio, templorum, ad iuvandam Rempublicam instructio, & quæcumque alia ob sui magnitudinem admirationi 4. Ethic. 4.

rationi esse, magnique fieri, à populo solent. Præterea autem, cùm vox Græca Μεγαλοπρέπεια connotet *decorum*, cuius causa Magnificentia mediocritas, virtusque est; opposita illius vitia ab eodem designari, excedendo quidem βαναυσίαν, & ἀπειροκαλίαν, quasi *Insolentiam*, *Inconcinnitatem*, ipsiusve decori in sumptu faciendo *Insipientiam*, quòd nempe pecuniæ non parcatur quidem, sed insumatur tamen non in ea quæ decet, aut quando, & quomodo decet. Deficiendo verò Μικροπρέπειαν, quasi *Indecoram parcitatem*; quòd impensa fiat, non quanta, non quando, non quomodo decet, sed semper quidpiam detrahendo, procrastinando, rationes subducendo, quiritando, &c. Ad Magnanimitatem, seu, vt etiam dicunt, Generositatem quod spectat, ea pari modo, aut ad hanc virtutem non attinet, aut nihil esse videtur aliud, quàm ipsa alio nomine Fortitudo. Cùm enim, vt iam dictum est, Fortitudo versetur propriè circa ea, quæ difficilia, arduáque sunt; manifestum est in iis adoriendis, perferendisque, esse animo magno, generosóve opus; vt proinde Fortitudo nihil aliud quàm Magnitudo animi sit. Quo tortiùs modo, cùm Magnanimitatem, Fiduciámque pro eodem habeant, Cicero Fidentiam potiùs nuncupans, *Fidentia*, inquit, *est, per quam magnis, & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ, certa cum spe collocauit.* Quod superest verò, dum Aristoteles versari in eo Magnanimitatem, seu animi magnitudinem vult, quòd quis se magna mereri putet, cùm magnis sit reipsâ dignus; ac opposita idcircò habere hinc χαυνότητα *Elationem*, siue *Superbiam*, quâ quis mereri se maiora, quàm mereatur existimat; hinc μικροψυχίαν, *Pusillanimitatem, seu Humilitatem, Deiectionémque animi*, quâ quis, quàm mereatur, minora; cùm & si quis meritus parua, parua se reputet mereri, is σώφρων, Modestus appellandus sit: Perspicuum est sanè istam opinionem, de eo, quod sibi debeatur, aut ad Iustitiam, aut etiam ad ipsum Decorum Temperantiæ spectare, non verò ad Fortitudinem, quæ non in opinione honoris, quem quis sit meritus, sed in virili, ac generosa periculorum susceptione, laborúmque perpessione consistit. Quod attinet verò ad Constantiam, seu, vt in Sacris potissimùm legitur, Longanimitatem; ea quoque nihil aliud esse, quàm Fortitudo ipsa videtur, quatenus, vt iam diximus, non ex vno actu, aut breui quodam tempore Fortitudo dignoscitur, sed ex serie complurium, aut etiam omnium actuum, & ex tanta temporis diuturnitate, quanta sit opus. Neque enim dici Fortis quis potest, nisi in instituto perduret; sed ignauus, ac debilis, si, cùm aliquandiu sustinuerit, cadat animo, ac sese deiiciat. Vnde & cùm Constantia, ac Perseuerantia esse videantur synonyma, *Perseuerantia*, inquit, Cicero, *est in ratione benè considerata stabilis, & perpetua permansio.* Denique autem ipsa Patientia idem penè esse cum Constantia, Perseuerantiáque videtur; nisi quòd ex ipsa nominis ratione in patiendo potiùs, quàm in adoriendo consistit; atque adeò haberi potest quasi species quædam Constantiæ, quæ vtroque modo nitescat; idémque esse proinde videatur, patientiâ vti, seu patienter ferre, ac constanter pati. Ea Ciceroni denium est *Honestatis, aut vtilitatis causâ rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, & diuturna perpessio.*

Itaque, ne his immoremur, illud inprimis notandum est, quod Epictetus præclarè Stoico ait, dum isthæc apud Monachos legitur illius sententia, ἡ ταπεινὴ ψυχὴ τοῖς μὲν εὐτυχήμασιν ἐπαίρεται, ἐν δὲ συμφοραῖς καθαιρεῖται. *Humilis, abiectúsve animus rebus quidem secundis insolescit; aduersis autem deprimitur.* Scilicet à contrario argumentando intelligit, excelsi esse animi prosperitate non efferri, calamitate non demitti; sed vtrumque casum vno tenore, sine æquabiliter ferre. Et quia, dum secundæ res sunt, animum moderari, seu ab elatione animi sibi temperare, spectat sanè manifestè ad partem illam Temperantiæ, quæ Moderatio dicitur: superesse sanè videtur, vt donec aduersæ res sunt, animum erigere, erectúmque, & constantem tenere, id maximè proprium Fortitudinis sit. Cùm res autem aduersæ nihil aliud sint, quàm nomine alio appellata mala externa; id primùm memoriter tenendum est, quod superiùs iam diximus, Non esse illa reipsâ mala, nisi prout coniuncta sunt aut cum dolore, quem in corpore creant, aut cum ægritudine, quam in animo, opinione intercedente, pariunt, adeò prorsus, vt cùm solus dolor, solaque ægritudo sint reipsâ mala, Fortitudinis munus in eo sit, tum vt, ne dolorem inferant, obsistat, aut illatum constanter, neque demisso animo ferat; tum vt obstet, ne frustrà ægritudine animum conficiant, vtpote sanando opinionem, sine qua animum ne attingunt quidem. Hinc secundo loco adnotandum est, generale quoddam quasi munimentum aduersus externa huiusmodi mala, esse tum bonam, securámque conscientiam, quæ quasi murus aheneus omneis has fortunæ quasi arietationes excipiat, quam impauidam orbis ruinæ, si fractus illabatur, feriant; & de qua dignum est admonere, quod à Crantore dictum est, *Grande in calamitatibus solatium esse, Culpâ carere;* tum seriam præmeditationem, & quasi prouisionem eorum, quæ contingere nihil prohibet. Nempe qui ictum prouidet, ac aduersus ipsum se obfirmat, non tam facilè deiicitur, ac si improuisum excipiat; neque animo forti tanquam loricâ præmunitus tam facilè læditur, ac si nudus impetretur. Estinde est verò quamobrem vir sapiens nunquam prosperæ fortunæ sic fidat, quin de aduersa cogitet. Scilicet cùm illa instabilis sit, nihilque sit admodum tutum, diuturnúmque in rebus humanis. Non desunt vnquam ipsi exempla aut aliena, aut propria, circa vicissitudinem succedentium bonis malorum; agnoscítque nihil accidisse sic, alij cuipiam contingere, quin sibi idem, aut simile, occasionéque eadem, aut alia contingere possit. Non exspectat proinde quasi tempus belli, vt arma ad illud sustinendum comparet; neque tempestati, vt ad resistendum necessaria paret. Verùm præstet fortè hîc loci Ciceronem ipsum audire, qui

De Fortitudine.

4. Ethic. 7.

Tuscul. 3. [illegible]

qui postquam præmisit, *Videri fere omnia repentina grauiora*, subiicit, *Ex hoc & illa iure laudantur:*

> *Ego, cùm genui, tum moriturum sciui, & ei rei sustuli.*
> *Præterea ad Troiam cùm misi, ad defendendam Graciam,*
> *Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.*

Prosequitur verò, *Hæc præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentum, quæ venientia longè antè videris. Itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur:*

> *Nam qui hæc audita à docto meminissem viro,*
> *Futuras mecum commentabar miserias,*
> *Aut mortem acerbã, aut exilij mœstam fugam,*
> *Vt, si qua inuecta diritas casu foret*
> *Ne me imparatum cura laceraret repens.*

Quod autem Theseus, pergit, *à docto viro se audisse dicit, id de seipso loquitur Euripides: Fuerat enim auditor Anaxagoræ, quem ferunt, nuntiata morte filij dixisse, Sciebam me genuisse mortalem. Quæ vox declarat iis esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata.* Pergit adhuc: *Ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. Itaque, quanquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem, tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem; sint semper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia, perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere, nihil admirari, cùm acciderit; nihil antequam euenerit, non euenire posse arbitrari.* Adhibet cohærenter præclarum illud ex Terentio,

> *Quamobrem omneis, cùm secundæ res sunt maximè,*
> *Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant.*
> *Pericla, damna, exilia. Peregrè rediens semper cogitet,*
> *Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ:*
> *Communia esse hæc, fieri posse; vt ne quid animo sit nouum:*
> *Quicquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.*

Ac tum subdit; *Ergo hoc Terentius à Philosophia sumptum cùm commodè dixerit; Nos è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? Hic est enim ille vultus semper idem quem dicitur Xanthippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate: eodem vultu semper se vidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. Nec verò ea frons erat quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius; sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. Iure autem erat semper idem vultus, cùm mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio.* Et sic quidem ista ab illo dicuntur; cùm liceat tamen celebri Socratis exemplo illud addere, quod de Agrippino refert Stobæus ex Epicteto. Is nimirum solitus fuit, quicquid aduersi sibi contigisset, conscribere illius encomium; vt si febri corriperetur, febris, si infamia notaretur, infamiæ, si in exilium pelleretur, exilij. Et cùm aliquando iam pransuro superuenisset, qui ex Neronis præscripto iuberet ipsum ex-

cedere; nihil aliud, quàm excepisse, *Aritiæ ergo prandebimus.*

De Patientia.

Cùm distinguere porrò Mala externa in publica, ac priuata soleant; & Publica sint, Bellū, Tyrannis, Euersio patriæ, Pestis, Fames, &c. Priuata, quæ partim aliunde, partim ex Publicis oriuntur, Exilium, Carcer, Seruitus, Ignominia, & alia: non est inquimus, quamobrem diu circa publica immoremur, quòd illa non tam nos ipsa afficiãt, quatenus publica sunt, quàm quatenus nos speciatim attingunt. Nam verum est quidem has publicas cladeis, quòd pluresis inuoluant, aliquo maiore cum strepitu fieri, ac eò calamitosiores, intolerabilioresque haberi, quòd communis ipsa est Parens, Patria nempe, cui malè est: at, si seriò attenderis, ea solùm reuera vnumquemque afficiunt, quatenus priuatim in ipsum redundant. At ne Paradoxum videatur, Id, malum, quod sese in pluresis, quorum caritate tangimur, diffundit, non esse idcircò grauius: cum sufficere posset opponere id, quod in ore est omnium, & penè ipsa praxi probatur, *Pareis habere, sociosque miseriæ, solatium esse miserorum*; tum præstat ad vnum duntaxat attendas. Considera videlicet, vt cùm Paries proximus ardet, vicini solummodò accurrant; qui procul in eadem ciuitate sunt, ne moueantur quidem. Nempe quamuis isti sint perinde conciues, non perinde tamen ipsorum, ac cæterorum agitur res. Pari autem ratione cùm bellum apud Persas sæuit, aut apud Indos pestis grassatur; quamobrem inde non commouemur, cùm sint illi tamen nobiscum ex eadem Mundana Republica, imò ex eadem stirpe, & familia humana? Scilicet, quia nimis procul malum est, vt ad nos vsque serpere possit. Inuadat idem confinia Regni, nos aut nihil mouemur, aut cæteris solùm, quatenus potest quodammodo, seu aliquo casu ad nos peruenire. Vigeat in eo, quo degimus, Regno, sed in alia tamen Prouincia; tum quidem magis afficimur, quòd possit faciliùs in nos deriuari; at non perinde, ac si eam ipsam, in qua degimus, occuparet. Occupet ipsam, sed alias tamen ciuitates à nostra contiguas; tunc adhuc magis, ob faciliorem ad nos obreptionem afficimur, sed non perinde tamen, ac si ipsa nostra foret ciuitas correpta. Denique autem, si ipsa quoque ciuitate correptâ, Deus quispiam promiserit, ac præstiterit incolumitatem tibi, vxori, parentibus, filiis, amicis; fortunis tuis; dic bona fide, an perinde doliturus sis ob publicam cladem; & non potiùs lætus futurus, quòd tibi in tanta aliorum infelicitate esse felici contigerit? Sed, ne in hoc hæream, si contigerit clade publica nos inuolui, duo sunt, quæ videntur esse attendenda potissimum. Vnum, hanc esse rerum sortem, quam impedire opis nostræ non sit: Summum esse Mundi Rectorem, qui has rerum vices disposuerit, & ob causas quidem, vt sapientissimus est, eximias, tametsi nobis incompertas; nostrum non esse inuertere ordinem ab eo constitutum, sed volenteis sequi, quocumque duxerit eius Prouidentia. Cùm fata, seu, mauis, decreta æternæ prouidentiæ immutare non liceat; satius esse proprio assensu eorum lenire

De Fortitudine.

asperitatem, quàm censisu adhibito ipsa magis exasperare. *Naturale esse quasdam conuersiones Rerumpublicarum, vt eæ tum à Principibus teneantur, tum à populis, aliquando et singulis:* quod didicisse quidem se à Platone Cicero ait, cùm in eo, quo erat Respublica statu, *Neque ego*, inquit, *me abdidi, neque deserui, neque afflixi, neque ita gessi, quasi homini, aut temporibus iratus.* Verùm ad hanc rem dicta plura sunt, de Prouidentia cùm egimus, quæ eo ex loco repeti valeant, & in hunc proinde fructum inferantur. Alterum, non fore vt Sapiens, si vel solùm detur ex publica clade eripere, vt mente sanus, sic corpore incolumem, non fore, inquam, vt conqueratur male egisse secum fortunam, quasi iacturam vllius rei, quæ ad se spectaret, fecerit. Tritum laudatumque est illud Biantis, qui asportare se omnia sua ex incendio publico dixit; ac commemoratum iam Stilponis, qui amissis licet patriâ, vxore, liberis, ac cæteris fortunæ bonis, rogatus à Demetrio, à quo capta Vrbs, num quid perdidisset, *Omnia*, inquit, *bona mea mecum sunt*: intelligendo, vt Seneca habet, *Iustitiam, Virtutem, Temperantiam, Prudentiam, hoc ipsum, nihil bonum putare, quod eripi possit. Miramur* (ita pergit ille) *animalia quædam, quæ per medios ignes, sine noxa corporum transeunt, quantò hic mirabilior vir, qui per ferrum, & ruinas, & ignes illæsus, & indemnis euasit!* *At stultis, & fortunæ credentibus* (inquit idem alibi) *omnis videtur noua, & inopinata facies. Magna autem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt scias, ea, quæ putauerunt aspera, cùm assueuere, patiuntur. Ideo Sapiens assuescit futuris malis, & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, Nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi omnia restare. Quicquid factum est, dicit, Sciebam.* Verùm plura quæque aliàs ad hanc rem, quæ repetere nihil est necesse.

Epist. 7.

Sen. Epist. 76

Ad Priuata mala quod spectat, pauca etiam videntur hoc loco dicenda, ob ea, quæ passim iam attigimus. Addo solùm circa Exilium, non esse id reuerâ, sed opinione duntaxat malum, cùm ex se nihil aliud, quàm, quædam loci mutatio sit, qualem vltrò appetunt multi. Defert secum Sapiens in alienam regionem quidquid solidorum obtinet bonorum, hoc est, ingenium, ac virtutes, quibus beate semper fruatur, quibusque possit etiam amicos, illorum vice, quos in patria reliquerit, sibi parare. Animo non est tam angusto, vt se vnius solùm vrbis, aut regionis ciuem agnoscat. Ciuem potiùs Mundi totius se habet; & quocumque venerit, ibi se versari, vt in patria putat. Eandem vbiuis naturæ faciem, maiestatémque deprehendit, idem vbique cælum intuetur, eundem Solem, eandémque Lunam, eandem choream tot Siderum. Occurrunt vbique consimiles montes, valles, planities, stagna, fontes, arbores, herbæ, lapides, animantes, homines, vrbes, &c. ac si quid varietatis est, id ipsum est, quod nosse delectat, cuiusque gratiâ tam multi sunt, qui peregrinationes suscipiant. Neque verò molestè habet expulsum esse à ciuibus, qui id commune cum optimis, & laudatissimis viris habeat, Aristide, Thucydide, Demosthene, innumeris aliis; ac idem respondere cum Diogene possit, cui cùm quispiam obijceret, *Sinopenses te exsilio damnarant; tum ego sum*, inquit, *qui illos damnaui, vt perpetuò in Ponto, ac littoribus Euxini extremis degerent.* Nihil moratur; quòd exsilium splendidæ fortunæ plerumque occasionem præbuerit (ex quo exstitit celebre dictum illud Themistoclis, *Perieram nisi periissem*) Etiam reuocante interdum, postquam mentem recepit, patria; vt res nota est de Euagora, Pelopida, Alcibiade, Camillo, Cicerone, &c. Id attendit potiùs, licere extra patriam longè quietius viuere; ex quo factum est, vt Marcellus, Rutilius, aliique, id se solum tempus vixisse, quod extra patriam, ac in exsilio exegissent, existimarint. Gratias habet ipsi fortunæ, quòd paris sit conditionis factus cum Platone, Galeno, aliis, qui tam multos annos extra patriam consumpserint; cum Zenone, Cleanthe, aliis, qui longum vale patriæ dixerint, nec pœnituerit illos tamen, cùm tales inde euaserint quales alioquin non euasissent.

De Carcere res videtur durior; at respectu tamen Sapientis, haudquaquam. Videlicet animum gerit, quem neque claustrum vllum cohibere, neque reuincire compedes vllæ valeant. Is semper liber, ac sui iuris, concedit ergastulo quem possitque mœnia etiam Mundi non capiunt; qui, immensitatem Vniuersi perlustrat, qui sæculorum omnium seriem, æternitatémque retexit? Quid, quòd cum hac libertate tantò vt tranquillius, iis prædictis vtitur, quantò conclusum carcere corpus & maiore quiete est, & animi cogitationes minùs distrahit, ac magis liberas adeò facit? An-non verò celebre est, Anaxagoram carcere detentum, egregium conscripsisse librum de Quadratura circuli; quæ quidem speculatio, vt subtilissima est, ita profectò animum expeditissimum deposcit. Quid commemorem Socratem, qui non modò in carcere est eximiè philosophatus, sed ibidem etiam carmina conscripsit; quæ sanè nisi animo dedito sereno non prouenirent? Quid Boëtium, cuius nulla opera illustriora sunt, elegantioráque iis, quæ conscripsit in vinculis? Cùm sint verò, qui elucubraturi insignia quædam opera domi se abdant, foras non prodeant, ac abdidisse graue ducant, nihil interesse reputat Sapiens, seu sponte propria, seu aliena iussa conclusus teneatur. Quin-etiam dum considerat tot artifices, tot trapezitas, tot scribas maximam partem temporis non domibus modò, aut tabernis conclusos, sed quibusdam etiam sedibus quasi alligatos, atque ideò non ægrè ferre, quia non cogitant hos aliquos esse quasi carceres; idcircò fert leuius carcere concludi, quem sibi esse domum, non carcerem ducat. Nam & quid alioquin conspiciat illustres piorum tum viros, tum fœminas sponte subire claustra perpetua, ac in iis iucundè degere ætatem; vel hinc satis discit, quàm carcer ex se molestabilis res non sit. Et cùm obseruet etiam mediocres, qui gementes, & querulis introducuntur in carce-

rem,

rem, aliquot post dies hilarescere, cantilenisque, & ludis sese oblectare; insignum duxit, nisi Sapientia praestare sibi id valeat, quod vitis plebeiis praestat assuetudo. Atque id quidem, ne attexam, quàm non sit novum, insolitúmque coniici viros optimos, sanctissimosque in carcerem; quàm multi factum, quoniam virtus nusquam splendidiùs, quàm in carcere enituerit, quàm multis è carcere educi ita gloriosum fuerit, vt videatur fuisse optabile induci.

De SERVITVTE idem dicendum. Nempe maior est animus Sapientis, quàm vt cogi possit alieno imperio. Mancipari potest, ac mitti sub iugum pars eius deterior, corpus scilicet; at nobilior illa, animus nimirum, solutior, ac liberior est, quàm vt prehendi manibus, quàm vt flecti valeat pro hostili arbitrio. Nescit nemo quàm excelsus, quámque infractus Epicteto in illa serviendi necessitate remanserit. Nam quid Diogenem memorem, qui cùm in auctione vaenderetur, quid rerum sciret agere; respondit, viris imperare: & ad praeconem conversus, Proclama, inquit, ecquis-nam sit, qui emere dominum velit; ac subinde ad Xeniadem emptorem, Quid agas, inquit, vide, oportebit enim te mihi deinceps, tametsi servo obtemperare, eadem ratione, quâ Medico, & gubernatori, servo licet, obtemperatur. Cùm sit verò aliunde Sapienti rerum humanarum meditata conditio; cùm perspectum habeat non habere se in fortunam dominium; &, si quid adversi aliis accidit, posse idem quoque accidere sibi, cùm proinde nihil humani à se alienum existimet, ac se non debuisse agnoscat nasci hominem, nisi humanis casibus esse vellet obnoxius; ideò animum semper habet ad omnem fortunam ita comparatum, vt nulla sit, cui se non patienter accommodet; quam sibi non modò tolerabilem, sed quadamtenus etiam suavem reddat. Iubet Dominus, paret lubens; & cum permiserit ei ipso patrem laborem suscipere, nihil incivile existimat, iussus, ac sponte in illum incumbat. Laetatur sibi adesse vires, quibus imperium exsequatur; ac esse in lucro deputat, quòd facultatem, quam alioqui fortè obtinuisset, exerceat. Feliciorem quin etiam se sibi facit, dominúmve habet, quatenus agnoscit sibi vnicum illius nutum observandum esse, interim autem subiici illum & pluribus & gravioribus dominorum tyrannidi, ambitionis putà, invidiae, iracundiae, libidinis, caeterarúmque perturbationum; & cùm sibi nihil imperata vacanti nihil aliud curae sit, illum interea innumeris sollicitudinibus distrahi; adeò proinde, vt longè tranquilliùs, ac feliciùs aevum traducat. Mitto interim, quàm multis contingat bonos, humanósque dominos nancisci; quàm multis contigerit non libertatem modò, amplásque opes adipisci, sed ab ipsis quoque dominis haeredes institui: quàm multis ita doctos, bonísque incidentibus dominos operabilis servitus fuerit, vt Muri Epicuri, Tyroni Ciceronis, & aliis.

Minùs porrò adhuc curanda Sapienti, quam pati quidem, sed culpâ non suâ INFAMIAM, seu Ignominiam potest. Nam si sit illa quidem in eo, quòd Magistratu, aut publico alio munere, honoreve privetur, subest, quamobrem laeto vertat, ac sibi ipsi gratuletur, quòd fortuna vltrò talem occasionem tranquillitatis offerat, quae sibi alioqui, tametsi ardenter desideranti, non contigisset. Sed hac de re plura aliquantò priùs circa Civilem Prudentiam; cùm quicquid debet absterrere à muneribus publicis ambiendis, id ipsum debeat, illis amissis, esse non modò solamento, verùm etiam oblectamento. Sin verò consistit in rumusculis apud vulgus disseminatis; maiore sane est animo, quàm vt tales rumores curet. Novit quo sit ingenio vulgus, flexile, mutabile, varium; idem mox probans, mox improbans, & cui placere constanter nequeat, qui Luna, vel mari non sit inconstantior. Conscientiam semper integerrimam pro mille veris testibus; ac abundè ducit nihil sibi conscire, nullâ culpa pallescere. Sin demùm in eo, quòd quis contumelias, calumniasve, & iniurias fundat; grandiore adhuc est animo, quàm vt exinde stomachetur. Nimirum sic convitia audit, non quasi de se, sed quasi de alio spargantur: Quippe esse non in se agnoscit, quaecumque ille deblaterat, sed in eo, quem sibi ille fingit. Vnde & efficitur, vt cùm ille speret se molestiam ex eo creaturum, quòd ipsi affingat ea, quae non insunt, ipse molestè id non accipiens, illum eo fine, quem intendit, frustretur. Et possit-ne illi quicquam gravius, molestiùsque rependere, quàm suo silentio testando contemptum, dolorem illi loco voluptatis certò spectatae incutere? An-non potest subesse illi, cui parat sibi laqueum, ita despectui habens, vt non pro puero, ac muliere modò, sed pro demente etiam, ac furioso, cuius iniuriae nihili ducantur, sumit reputatus? Considerat praetereà Sapiens, quàm magnus vbique numerus stultorum occurrat; ac, si se ab illis offendi posse existimet, fore, vt passim offendatur, commoveatur, tranquillitatem suam amittat; quare & semel statuit esse se offensis omni superiorem, ac improborum maledicta, non magis, quàm Lunam latratibus canum debere moveri. Qua vel vna sane ratione licet constantiam, sanitatemque animi ita demonstrat, vt ille demonstrat se corpore sanum, qui calorem, frigus, aliásque aëris mutationes, seu, vt etiam vocant, iniurias inoffensus excipit; non item ille, quem minimus calor, frigus minimum afficit, ac laedit.

Quid dicemus verò de factâ IACTVRA liberorum, amicorum omniúmque vniversè, quos diligimus? nempe Sapiens quoque exinde movebitur minùs. Primùm, quod agnoscat querelas, lamenta, desideria, frustrà esse, & adversus fatum inutiliter suscipi: quippe inexorabile cùm sit, neque erepta capita carissima restituturum: Vnde & se maturè adversùs hos casus, quos posse evenire non latet, ita comparat, vt cùm evenerint, non impotenter, muliebriter, inaniterque conqueratur. Deinde attendit, cùm propter amissos liberos, aliósve dolemus, non illorum nos, sed nostrâ causâ solùm dolere. Nam dolere quidem, quòd illi in portu quietissimo sint, neque am-

De Fortitudine.

De Fortitudine.

plius fato, hoc est, malis, siue miseriis, quibus est hæc vita obnoxia, agitentur; timidum, femineumque est. Dolere autem, quòd quibusdam vitæ voluptatibus non fruantur; inofficiosum, ridiculumque; quatenus illi neque eas exoptant, neque ipsis indigent, aut carere molestum habent. Est itaque splendida quidem, sed ficta tamen pietatis species, quam dolori nostro tum obtendimus, dum nos ob ipsos mortuos dolere testamur; cùm reipsa ob id doleamus, quòd ipsi simus deinceps eorum consuetudine cariturі, quòd non experturi commoda, sperataque officia; quòd non perinde suspiciendi, colendi, celebrandi, &c. Quare & indignum ducit Sapiens sui causâ ita dolere, quasi eos habere duntaxat voluerit, vt sibi vni viuerent, vt sibi vni morerentur; si tamdiu habere expetierit, quamdiu sua vtilitas referret, non quamdiu ipsis condecere Naturæ author arbitraretur. Ad hæc, id tempus cogitat, quo, priusquam liberos, v.c. susciperet, fuit; quippe, vt tum graue nihil fuit eis carere; sic iis deinceps esse orbatum non debere esse graue iudicat; cùm illi quidem sui ipsius respectu, conditione sint prorsus pari. Quod enim esse durius videatur, eo carere, quod aliquando, quàm eo, quod numquam habueris, id pertinere existimat ad ingratitudinem vulgi eius, qui bono aliquo priuati, non tam gratè accipiunt, quòd illo frui licuerit, quàm iniquè ferunt, quòd illo amplius frui non liceat. Vnde & non tam dolet, ob tempus quo abest, quàm lætatur ob id, quo adfuit, quòque etiam abesse potuit; satiusque adeò longè ducit, id sibi aliquando adfuisse, quàm nunquam. Atque id quidem maximè, si filium amiserit; quem se aliunde causa non tam amisisse, quàm reddidisse Naturæ Authori, qui illum quasi pignori, commodatòve dederat, non sanè ad semper, sed ad certum vsque præstitutum tempus. Considerat quoque, nisi superstites alios sit, neque suscipere alium possit, superesse saltem sibi bonum virtutem, quâ & casum fortiter ferat, & ea opera, quasi fœtus legitimos edere possit, quæ intermoritura non sint, sed in æuum superstitura. Quod si parens sit, quem amisit; agnoscit ab eo subsidium abunde, vnde se deinceps foueat, cùm & nisi aliud, saltem animum, quo, esse paruo contentum, edoctus, nihil sibi in posterum defuturum præsentiat. Et, si Amicum, cogitat superstitem sibi adesse virtutem, qua parare alium sic possit, vt non tam amisisse, quàm commutasse Amicum videatur.

Quid de iactura Diuitiarum, siue adiecta PAVPERTATE? Scilicet neque etiam eis, quòd minuantur, iuxta ea quæ deducta sunt de simplici victu, admodum differemus. Etenim, quia nemo sic pauper conditur, vt non adhuc ea, quæ ad vitam necessaria sunt, suppetant, vt quæ natura parabilia, & facilè cuique occurrentia fecerit; [illegible] ob illa amissa, quæ necessaria minimè sunt; & sine quibus adhuc bene, feliciterque viuere possit. Quamuis licet certè in res facta angusta, in promptu ipsi est obseruare multos, quibus nisi etiam angustior, saltem non minus angusta sit, quique in pauperibus habeantur; & sese nihilominus perinde non exercitent, sed longè securiùs, quàm diuites viuant. Pauperes enimvero, quod lætantur, ac rident, tantò effusiùs, & sincerius faciunt, quanto solutiores sunt curis, ac sollicitudinibus illis, quibus diuitiarum affectæ sunt, neque vllam esse voluptatem satis liquidam, puramque patiuntur. Esto verò facta ea fueris fortunæ commutatio, vt iam sit tibi pro palatio tugurium, pro serico lana; pro perdice panis cibarius; pro Falerno aqua; pro lectica bacillus; pro poculo aureo, argenteove, fictile, aut ipsa quoque vola manus; atque ita de cæteris: Ecquam malè habebit illorum exempla, qui sese contenti, & fucatum illum splendorem risere, & maiore gaudio quàm illi intra opulentiam demersi transegerunt vitam? Quanquam nisi quoque etiamnum sunt, qui vt plurimum, ita beatissimi æuum degunt, commemorasse hæc vlicis satis; dum, abiectis sponte diuitiis, paupertatem vltrò sectantur; vt minus sit necesse in illos citare ex antiquis, qui Philosophiæ, ac liberioris, tranquillioris que vitæ amore, renunciare diuitiis [illegible], paupertatemque adeò coluerunt. Sic nimirum sunt etiam detectæ nuper gentes, quarum sic ipse status; talis scilicet, qualem perhibent fuisse primorum hominum, apud quos nullus fuit aurum, quæ reputantur diuitiarum vsus, & fuit nihilominus aurea illa, seu beatissima omnium ætas: Quod si grauius existimes excidisse ex ampla fortuna, quàm constitisse in humili, agnoscere licet istud esse tum ex sola opinione malum; cùm, quod tuo ipsius attinet, nihil intersit, pridem-ne fueris, an recens euaseris pauper; ac parùm sane mentis sit, non quod superest, attendere, sed quod perierit, desiderare. Nisi fortè potes suspiciendum Apicium, qui cùm in Culinam, vt refert præ cæteris Seneca, congessisset Sestertium millies (hoc est, vt more nostro loquar, nouem milliones, & trecenta quinque, aut sex millia Turonicarum librarum) vbi rationes suas inspexit, & computauit sibi solum superesse Sestertium centies, (hoc est, vltra nongenta, ac triginta Turonicarum librarum millia) tunc, quasi victurus in vltima fame, veneno vitam finiit.

Supersunt duo illa capita præcipua, videlicet Dolor, & Mors, in quibus commorando docuit Cicero duo maxima Fortitudinis munera versari. Et ad dolorem quidem quod spectat, quoniam is penè est vnicum neque perinde, ac cætera (vt supra obseruauimus) ab opinione pendens malum; ideò Fortitudinis Virtus in eo patienter tolerando elucescit potissimùm. Quare & heic Sapiens serio cogitat, non alia se esse conditione natum, quàm vt incommodis vitæ variis, doloribusque imprimis subiaceat: Naturæ esse malum ferre, sed Virtutis patienter ferre; & quidquid perpessu necessarium est, non frustra excandescendo grauius reddere, sed quietè excipiendo quasi mitigare. Non esse tam intolerandum, cuius tot habeamus exempla illustria; & non modò quidem Zenonum, aut Anaxarchorum; sed seruorum etiam, ex quibus memo-

randa

tandem ille præsertim, qui Asdrubalem, à quo herus fuerat occisus, cùm interfecisset, nullis tormentis adigi potuit, quò minùs vultu exprimeret quam summam lætitiam ex Domini cæde vindicata conceperat. Non singulorum item hominum, sed penè etiam dicam integrarum gentium, vt de Lacedæmoniis præsertim est notum; apud quos ipsi etiam pueri sese mutuis verberibus ad internecionem penè sic cædebant, vt nullam tamen neque vultu, neque voce significationem doloris præberent; idque vt nihil non ferre pro patria sese condocefacerent. Et cùm apud illos non furari quidem, sed in furto deprehendi probro haberetur; tritum est fuisse puerum, qui passus fuerit sibi corrodi viscera à vulpecula, quam in sinum abdiderat, nulla doloris interim, quâ proderet furtum, factâ testatione. Ad-hæc, si dolor quidem sit leuis, tolerantiam eius esse facilem; sin autem grauis, esse decoram. Nempe istam esse maximè illustrem virtutis exercitationem, quæ tantò euadit commendatior, quantò in difficiliore materia versatur. Talem dolorem, aut mitiora quædam interualla habere; aut leuiorem fieri assuetudine; aut non esse valdè diuturnum; quòd, vt dicendum posteriùs est, breui aut soluatur, aut soluat. Ac si soluatur quidem vt plerumque fit, tum eam, quæ consequitur indolentia, ac valetudo tantâ esse gratiâ, vt parùm absit, quin habendæ quædam dolori gratiæ videantur; quando quantum bonum, Non dolere sit, neque sentitur, neque æstimatur, nisi ab eo, qui grauiter doluerit; adeò proinde vt dolor sic habendus sit, vt cibus acidior, qui ad percipiendum dulcorem comparat gustatum. Nam quid illud commemorem, quod de Milite quodam Gallo Mirandulanus recitat, qui aliàs abstemius, cùm febri vigente vinum probasset suauissimum, febrim perpetuam optauerit, vt ea voluptate perpetuò frueretur. Sin soluat; tum accedi ad metam quæ finis omnium malorum sit, ac dolorem saltem id boni præstare, quòd amittendam alioquin vitam, reddat minùs amabilem; & mortem, tam alioquin omnium terribilissimam, minùs inuisam faciat: neque enim est illud vanum duntaxat,

Nec mihi mors grauis est, posituro morte dolores.

Quod videretur heic cohærenter de Ægritudine dicendum; idipsum argumentum fuit antecedentium capitum; ac videri potest etiam penè omnium, quæ in Ethica edisseruntur, quatenus omnia eò penè tendunt, vt eleuetur opinio, quâ plerumque ea, quæ mala non sunt, reputari solent in malis.

Ad ipsam autem Mortem quod spectat, tam multa ad illam constanter subeundam recensita sunt, tum circa id, quod Epicurus iussit assuescendum in Meditatione, quòd nihil ad nos pertineat mors: tum circa id quod aduersus ipsum, aduersusque Lucretium esse Animos hominum Immortales probauimus, vt quidpiam de ea heic subiicere videri possit superuacaneum. De Fortitudine igitur hæc pauca sufficiant.

CAPUT IV.

De Temperantia.

SVCCEDIT Temperantia, altera Epicuro τὸ πρέπον, *Honestatis pars*; & ea quidem, quantum ad vim nominis attinet, præcipua. *Hoc enim loco*, inquit Cicero, 1. Offic.
continetur id, quod dici Latinè Decorum potest; Græcè enim πρέπον dicitur, cuius vis ea est, vt ab honesto non queat separari, nam & quod decet, honestum est, & quod honestum est, decet. Dicta porrò Græcis Temperantia est Σωφροσύνη, quasi σωζοφροσύνη, quòd sit *conseruatrix Prudentiæ*: vnde & apud Homerum, adnotante Stobæo, dicitur σῶαι φρένες, *Prudentiæ salus*; apud Platonem σωτηρία φρονήσεως, *incolumitas, salus've prudentiæ*; apud Aristotelem σώζουσα τὴν φρόνησιν, *seruans Prudentiam*, &c. & hacce de causa, Temperans, tum σώφρων, quasi *sapientiam, aut bonam mentem incolumem tuens*, vocatur; tum χαλίφρονι *Imprudenti*, siue *stulto* opponitur. Nempe qui Intemperans est, ille abiecisse prudentiam, & amisisse bonam mentem videtur; vt Plato proinde videatur non malè vagantibus noctu, atque ideò malè feriatis specialem carcerem destinasse dictum σωφρονιστήριον, quoniam illis mentem veluti restitueret; neque iniuriâ iuuentutis Censores, ab Atheniensibus constituti per Tribus, σωφρονισταὶ vocati sint, quòd sapientiam, seu bonam mentem in iuuenibus tutarentur. Testatur autem Cicero sese σωφροσύνην interpretari tum *Temperantiam*, tum *Moderationem*, nonnunquam etiam *Modestiam*; ac dubitare, num etiam *Frugalitatem* debeat dicere, *quod Græci*, inquit, *viros frugi*, χρησίμους, *tantummodò vtiles, quod angustius est (cùm illud sit latius) appellent.* Cæterùm ista quoque Virtus, vt aliquando fusiùs, aliquando pressiùs, ita aliquando mediocri modo vsurpatur; quo pacto & iam vsurpanda est. Et quod interdum quidem fusiùs, generaliùsve pro omni virtute, aut eo, quod decorum in omni virtute est, vsurpetur, tum ipsa vox indicat, quatenus Temperantia mediocritatem sonat, & omnis virtus mediocritas est; tum deducta mox Græca etymologia, ipsam Prudentiæ custodem faciens, sine qua Virtus nulla existit; tum multiplex illa commendatio, quâ Pythagoræ dicta est ῥώμη ψυχῆς, *robur animæ*; Socrati κρηπὶς ἀρετῆς, *fundamentum virtutis*, Platoni κόσμος ἀγαθῶν πάντων, *omnium bonorum ornamentum*; Iamblicho, qui hæc ipsa refert, ἀσφάλεια τῶν καλλίστων ἕξεων, *Pulcherrimorum habituum munimen*; cùm & dici alia innumera soleat. Accipi verò interdum pressiùs, specialiùsve, ex eo constat, quòd cùm eluceat potissimùm in voluptatibus, quæ ad gustatum, tactumque spectant, cohibendis; intelligatur ferè solùm Sobrietatem, & Castitatem, & si qua sunt ipsis affinia, adiunctave, complecti. Ita videtur potissimùm Aristoteles vsurpare, cùm versari docens circa Voluptates Temperantiam, eas primùm excludit, quæ sunt animi, vt in ambitiosis, & doctrinæ cupidis; ac subinde etiam ex corporeis illas, quæ visu, auditu, olfactúque percipiuntur, quasque

Margin notes: serm. 5. in Crat. — 7. Ethic. 5. — 10. de leg. — 3. Tuscul. — 3 Ethic. 13.

De Temperantia.

contestatur nullas, à Brutis percipi, nisi fortè ex accidenti (neque enim leonem ceruæ visu, aut bouis mugitu, sed escâ exinde sibi paratâ delectari; neque canem propter odorem insectari leporem, sed quòd speret sibi cessurum in cibum.) Quamobrem & solas relinquit Voluptates Gustus, & Tactus (quæ solæ sint nobis cum Brutis communes) in quibus versetur Temperantia; & quibus adeò prout obsistunt, obsequunturve homines, Temperantes propriè, aut Intemperantes vocentur. Viderentur etiam dici posse ἐγκρατεῖς, & ἀκρατεῖς *Continentes*, & *Incontinentes*; sed tum Græcæ voces paulò latiùs accipiuntur; extenduntur enim ad eos, qui se continere, aut non continere ab Ira, v.c. possunt, vt vel ex Aristotele deducendum infertiùs est; tum Latinæ paulò contractiùs; solent enim vulgò solùm vsurpari pro iis qui circa Passiones ad tactum spectantes, seu circa Venerea, cohibent, laxantve habenas. Quod præclarè verò Aristoteles Gustus, Tactusque voluptates ἀνδραποδώδεις, καὶ θηριώδεις *seruiles, ac belluinas* vocet; & rem exaggeret non in Ethicis modò, sed etiam in Problematis; hinc est cur tam apud Agellium, quàm apud Macrobium cum Problema extet integrum ex ipso descriptum, tum quæ ex Problemate deducuntur ita apud vtrumque Authorem eadem penitùs ad verbum legantur, vt constet totum locum fuisse à Macrobio ex Agellio (quem tamen haud-quaquam nominet) exscriptum.

lib.19.cap.2. & Saturn. vlt.

Mediocri autem modo videtur Temperantia accipi, cùm præter istas Gustus & Tactus, intelligitur etiam alias cupiditates moderari, quibus claras animus decori metas transgreditur. Nam, vt fortitudo propriè comparatur aduersus omnem metum, quo præter decorum animus deprimitur; ita videtur propriè comparata esse Temperantia aduersus omnem cupiditatem, quâ præter decorum effertur. Ex quo efficitur, vt Vir Temperans intelligi possit non modò qui sobriè, castéque vitam suam instituit; sed etiam, qui nihil non compositè decenterque aut dicit, aut facit; nihil, quod cum bonorum sapientúmque omnium approbatione non excipiatur.

Efficitur verò hinc quoque, vt partes Subiectæ, seu species Temperantiæ haberi possint non duæ modò ex Aristotele memoratæ; sed plures que etiam ex iis, quas Potentiales nominant, cuiusmodi sunt Mansuetudo, Clementia, Modestia, & aliæ: vtique pro iis inde duæ, quæ dicuntur partes Integrantes, latiùs pateant, Verecundia nempe, & Honestas. Quippe hæc sunt quasi duo quædam generalia media habenda, quorum vno quidem auocatio ab Intemperantia, altero prouocatio ad Temperantiam fiat. Nam ad Verecundiam quod spectat, tametsi Aristoteles in Nicomachiis contendat eam esse non Virtutem quampiam, sed perturbationem potiùs, quòd nihil aliud sit, quàm metus quidam infamiæ; huiusmodi tamen perturbatio eò confert, vt eâ seu voluptas, seu elatio animi declinetur, ex quo fit alioquin grauior, diuturniorque perturbatio consequutura; ægritudo nempe,

lib.4.cap. vlt.

quæ propter infamiam, dedecusve contrahi solet. Honestas verò, vt hoc quidem loco accipitur, nihil aliud est, quàm τὸ πρέπον, *ipsum decorum*, quod sui specie ad se alliciens facit vt eadem siue voluptas, siue elatio reprimatur, & ob se seruatum (ac ideò ob bonam famam incolumem) voluptatem quamdam sinceriorem pariat. Cùm sit autem laudabilissimum Intemperantiam fugere, & Temperantiam prosequi decori solius amore; tum laude quoque sua non caret idem agere propter Verecundiam, metumve infamiæ, quæ alioquin impendeat; quòd, vt teneras obsisti non potest, nisi qui lucem amantissima exercitari infamiam, dedecusque non valeat, nisi cui proba fama, ac decus sit cordi. Vnde efficitur, vt tametsi videatur Aristoteles, quo dictum est loco, Verecundiam improbare, censeri tamen possit facere id solùm, quatenus Verecundia idem reputatur cum eo pudore, ex quo nascitur ruboris suffusio, quem vt in adolescentibus probat, quos ætatis fragilitas excusat, sic improbat in senibus, qui nihil debeant committere, vnde suppudere eos possit. Alioquin certè idem met & in Magnis Moralibus, & in Eudemiis, Verecundiam inter virtutes connumerat; ipsamque quoque definiens Mediocritatem inter extrema, quæ ille designat, ἀναισχυντίαν, καὶ κατάπληξιν, *Impudentiam, atque Stuporem*. Quasi scilicet Verecundia sit αἰδὼς *Pudor* aliquis, non qui incutiatur ob turpitudinem admissam, verùm qui præcurrat vt cautio, ne turpitudo admittatur. Cicero quoque ipsam commendans, postquam esse dixit adhibendam quamdam reuerentiam hominum (quòd negligere quid de se quisque sentiat, non solùm arrogantis sit, sed etiam omninò dissoluti) docet, *vt iustitiæ sint partes non violare homines, ita Verecundiæ non offendere; in quo*, inquit, *maximè vis perspicitur decori. Vt enim* (quæ verba antecedunt mox) *pulchritudo corporis apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt; sic hoc decorum, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum, quibuscum viuitur, ordine, & constantia, & moderatione dictorum omnium, atque factorum*. Sic verò etiam posteà, vbi dixit *Modestiam* (Græcis Εὐταξίαν) comprehendere quoque Occasionem, temporisve opportunitatem) quam illi εὐκαιρίαν dicunt) eamque sic definiri à Stoicis, vt definitio ad Prudentiam pertineat, cùm illeic quidem loci quæratur de Moderatione, & Temperantia, & earum similibus virtutibus, subdit: *Itaque quæ erant Prudentiæ propria, suo loco dicta sunt: quæ harum virtutum, de quibus iamdudum loquimur, quæ pertinent ad Verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum viuimus, nunc dicenda sunt*. Cùm ergo Temperantia constare vniuersè Verecundiâ, Decoróque intelligatur; perspicuum est item attinere non modò ad illas duas præcipuas species, verùm etiam ad cæteras, in quibus moderatio quæpiam laudabilis eluceat. Vniuersè nempe, vt in Scena Histrioni laudi vertitur, si eius Personæ, quæ à Poëta fuerit indutus, modum teneat, omniaque illi aptè conuenienterque

De cap. … lib.1.c.4.

1.Off.

uenienterque agat, sic in vita ille laudatur, qui omneis actiones ea moderatione regit, vt aptè congruant illi personæ, quam induitam seu à natura, seu à fortuna, seu à voluntate sua habet. Quatuor enim quædam (vt ille obseruat) sunt quasi Personæ, quibus vulgò induimur; duæ quidem ab ipsa natura; vna communis, quâ sumus omnes & rationis participes, & præcellentes bestiis; altera propria, quæ ipsa est indoles cuiusque priuata: Tertia verò ab ipsa fortuna, quâ nimirum quispiam est Rex, nobilis, diues, &c. Quarta denique à delectu, seu iudicio proprio, quâ quis euadit iurisperitus, miles, mercator, aut aliud. Et cùm huiusmodi Personæ in vnam quasi coalescant, sic se gerere quisque debet, vt nihil peccans in singulis, generalem ex omnibus quasi resultantem præclarè sustineat.

Porrò circa duas quidem illas præcipuas Temperantiæ species, dicenda hoc loco multa viderentur; sed constat circa Sobrietatem vix quicquam adiiciendum esse ad ea, quæ deducta sunt, cùm ostensum est, *Quæ, quantaque secum commoda afferat victus tenuis*: ac pari ratione circa Castitatem, ad ea, quæ attigimus, cùm egimus de illis Effatis, *Sapientem numquam amaturum, Nunquam prodesse Venerem*, &c. Itaque pauca solùm quædam de ipsis partim vniuersè, partim speciatim adnoto. Et primùm quidem vniuersè, ob id, quod Aristoteles citatus, cæterique de communione cum ipsis Brutis exaggerant, videri laudem harum Virtutum, Sobrietatis, inquam, atque Castitatis in eo plærumque consistere, non quòd nos à ritu beluarum circa vsum cupiditatum, voluptatumque amoueant, sed potiùs quòd nos prouocent ad ritum ipsarum beluarum. Neque verò est, cur hoc esse paradoxum existimetur; si quis modò attendat esse nos plærumque intemperantiores, & peiores beluis, quæ naturam ducem sequuntur; cùm ipsi naturam potiùs peruertamus. Ac esse quidem Cupiditatem tum cibi, & potus, tum rei Venereæ naturalem, nemo negârit; quando ea cernitur generatim impressa omnibus animalibus; & ex naturæ quidem, seu potiùs Authoris eius instituto, vt ex vsu cibi, ac potûs sit vitæ prorogatio, ac diuturna adeò conseruatio cuiusque indiuidui; ex vsu rei Venereæ, sic & propagatio, & conseruatio adeò perpetua generis cuiusque animalium. Cùm res verò ita se habeat; homines-ne, quæso, an animalia cætera sunt, quæ intra naturæ præscripta consistunt? Videmus certè animalia non aliis vti cibis, neque alio potu, quàm simplicissimis, & à natura ipsa paratis: homines verò mille artibus ea, quæ in cibum, potumque assumunt, variare, alterare, condire, inficere, miscere, turbare, &c. Et cùm animalia post satiatam famem, expletamque sitim, nihil ampliùs comedant, aut bibant, sed iterùm famem, sitimque expectent; ipsi homines sese esculentis, poculentisque ingurgitant; & obsoniis, condituris, aliis gulæ irritamentis extinctam cùm famem, tum sitim excitare satagunt, vt sese ad guttur, fauceisque infarciant. Videmus rursùs animalia stata habere tempora, quibus Veneri operam dent, & conceptu facto, sibi ab illa temperare; at hominibus nullum tempus, nullam ætatem præstitutam esse, neque esse eos minus in libidines gestationis tempore, quàm alio effrænes. Et cùm cætera animalia nullam Venerem, quàm à natura institutam norint, homines sunt, qui præposteram, & in proprii sexus oppositum sectantur. Nisi igitur ipsi potiùs homines beluæ non sint; & contrà, tales beluæ, quales esse ipsos homines deceret? Nisi proinde homines circa illas cibi, & potus, Venerisque cupiditates non sunt prouocandi ad vsum beluarum, cæterorumve animalium, vt censeri possint viuere temperanter? Si viuere certè secundum virtutem est viuere secundum naturam, nemo dicat esse secundum virtutem, viuere vt homines, sed vt cætera animalia solent. Quare & indignum videri debet, non homines quidem eò prouocare, vt exemplo beluarum viuant; sed homines peius, ac intemperantiùs, quàm ipsas beluas viuere, vt sint reuocandi ad earum exemplum. Sed hæc vt mittam, & ad ipsum Aristotelem redeam, subiicienda esse hoc loco videtur, quæ ab eo traditur egregia viri Temperantis descriptio. Cùm enim velit Temperantiam duabus speciebus contentam, Mediocritatem esse inter eas, quas vocat ἀκολασίαν, ἢ ἀναισθησίαν, *Intemperantiam*, & *Priuationem sensus*, seu *Stupiditatem*: Postquam docuit Intemperantem sic cupere ea, quæ voluptatem afferunt, vt dolore afficiatur, non modò cùm frui non potest; sed etiam donec concupiscit: Stupidum verò, seu qui voluptatibus non afficiatur, vix inueniri (quòd res ab humanitate aliena sit) neque ideircò esse illi proprium nomen impositum, subdit: *Temperans autem circa hæc medio modo se habet; nam neque iis, quibus intemperans maximè capitur, delectatur, sed illis potiùs offenditur; neque omnino quibus ex rebus capere non decet, voluptatem capit, neque vlla earum vehementer mouetur, neque si ea absint, animo angitur, neque omnino quicquam tale aut concupiscit, aut certè moderatè, ac non magis, quàm decet, neque quo tempore non decet. Quæcumque autem voluptatem cùm pariunt, tamen faciunt ad sanitatem, bonùmve habitum corporis, ea concupiscit moderatè, & sicut par est, tùm & iucunda cætera, quæ ab illatis his non sunt, neque præter decorum sunt, neque facultates excedunt. Nam qui est quidem sicut affectus, magis, quàm par est, has voluptates diligit; at talis Temperans non est, sed vt recta ratio præscribit.* Quo loco vides Temperantem Aristoteli esse eum, non qui ex toto huiusmodi voluptatibus abstinet; sed qui abstinet quidem iis, quas non decet prosequi, cuiusmodi sunt aut non-naturales, aut illicitæ, legibusque prohibitæ, aut valetudini noxiæ, aut famæ labefactatrices, aut rei familiaris decoctrices; sed expetit tamen, & moderatè quidem, eas non detrectat, quibus nihil huiusmodi subest. Nimirùm, quasi hac ratione nihil non sit humanum, & secundum ipsam naturam, quæ frustrà-prorsùs indidisse cupiditatem ipsarum non possit. Vnde & efficitur,

De Temperantia.

3. Ethic. 14.

De Temperantia, cap. 2.

vt decimo Nicomachiorum, sicut superiùs retulimus, Aristoteles eos sugillet, qui in voluptates debacchantur, quibus nihilominus capiuntur (quasi nemini non adsit natura, quam tametsi verbis exuere quis fingat, nihilominus reipsà retineat; ac illi proinde videantur sibi ipsis contradicere) mirumque idcirco non sit, si cùm virtus esse dicatur viuere secundùm naturam, & naturam sequi adeò pronum sit, tam pauci tamen virtutem sectentur, quando quam illi virtutem laudant; aduersetur potiùs, quàm obsequatur ipsimet naturæ. Ex quo rursus efficitur, vt esse quidem virtus possit abstinere omnino ab huiusmodi voluptatibus; verùm ea non sit naturalis, sed alterius generis, vt si ad Religionem spectet, quæ naturam sub iugum mittat, & sibi ipsi obtemperare tanquam præcellentiori, cogat.

Deinde, speciatim circa SOBRIETATEM adnoto duntaxat, id esse inter ipsam, Castitatémque discriminis, vt cùm esse possint, ac sint, qui vitam sic instituant, vt Veneris omnis expertem traducant; nemo tamen sit, neque esse possit, qui sic instituat, vt omnis cibi, potúsque vsu sibi interdicat. Ratio verò est, quòd cùm possit quis victu viuere adeò parco, vt nihil creet seminis, quo sollicitari ad Venerem possit; nihil tamen sit aliunde quod præstet, quò minùs calor naturalis radicale humidum indesinenter depascatur, vnde & præ fame, sitique extabescat, breuique exareat, nisi suffectis cibo, ac potu, humidi iacturam in dies resarciat. Quamobrem in eo consistit hæc virtus, non vt ex toto à comedendo, bibendóque abstineatur; sed vt comedendo, ac bibendo non excedatur modus. Cùm possit porrò penès varia huiusmodi modus attendi, vt penès ætatem, vitæ conditionem, corporis statum, regionis morem, &c. is generatim tamen in eo est, vt sanitatis ratio habeatur; ac ideò, vt in cibo, ac potu neque quantitate peccetur; quod fit præsertim, cùm præter famem, sitimque quid ingeritur, neque qualitate, quod fit, dum id ingeritur, quod seu suâ naturâ, seu artis mangonio, seu alienæ rei misturâ, nimis calidum, aut gelidum cùm sit, neque concoqui, neque digeri facilè poterit, veneni subit speciem; ructationes, & tormina creat, caput ægrauat, somnum turbat, mentem emouet, cæteráque id genus. Et quod ad ipsam quidem quantitatem attinet, tum habetur sanè ratio sanitatis, cùm cauetur, ne vltra famem, sitimque quicquam assumatur; quippe natura quemadmodum famem, ac sitim nobis ingenuit, sic quasi mensuram, iuxta quam quisque intelligat quantum sumere, ac non sumere oporteat, constituit. Enimverò, quia in omnibus ferè alimentis, quorum est vsus (etiam in pane, atque vino) aliquid artis interuenit; ac idcircò fit, vt aliquid subsit, quo fames, sitisque proritetur, & vltrà, quàm natura instituit, protrahatur; hinc fieri videtur, cur pridem Sapientes censuerint rem esse saluberrimam, vesci citra satietatem. Scilicet, quia opponi posset animalia cætera, quæ naturæ ductum sequuntur, atque adeò quicquam contra sanitatem non peccant, ad saturitatem vsque comedere, ac bibere; potest enim ob rem excipi, vesci animalia alimentis merè naturalibus, quæque appetitum sic extinguant, vt non præterea extimulent, nisi verò homines secus. Et potest nobis profectò res vel ex ipsa aqua constare, quæ potus merè, imò omnium maximè naturalis est. Etenim, cùm quis sitiens iucundissimè illam hauriat, non tamen, siti semel sedatâ, sorbere ex ipsa ampliùs appetit; vt facere solet ex vino, potulentisque cæteris, & tantò quidem ampliùs, quantò ars fecerit suauiora, palatique delicatiora. Vtcumque sit verò; non sunt modò exempla Virorum sapientum, qui vt citra satietatem vescuntur, ita vitam degunt saluberrimam, ac diuturnam; sed nemo etiam est omnium, qui, si sit expertus, non meminerit, pœnituisse nunquam abiisse à mensa non penitus saturum; cùm sæpè pœnituerit ad satietatem vsque stomachum impleuisse. Quo loco taceri non potest Diogenem haud abs re miratum comedere velle homines voluptatis gratiâ, & nolle tamen ob eandem causam à comedendo desinere; nempe cùm tanta voluptas sit, tum bene valere, & morbis, doloribúsque immunem fieri; tum remanere comparationem ad voluptatem similem citiùs, sinceriúsque capiendam. Ad qualitatem verò quod spectat; tum quoque habetur maximè sanitatis ratio, cùm alimenta assumuntur simplicia, concoctu facilia, & quæ quisque probat sibi conducentia. Hac sanè de causa videmus viros rusticos, qui simplici pane, fructibúsque, & aquâ vescuntur, eximiè valere, neque egere Medicis, cùm ij, qui lautis fruuntur mensis valetudine dubia sint, & Medicos frequenter implorent. Hinc fuere semper quædam Sapientum (vt Pythagoreorum, & aliorum) sectæ, qui ab animalium esu abstinentes, & simplicibus naturæ donis contenti, sanam, suauémque degerint vitam. Ac nihil quidem attinet hoc loco disserere (quod præstamus alibi fusiùs) non videri carnem esse homini naturalem cibum; sed cùm videatur assuetudo fecisse penè naturalem, obseruari saltem debet vsum carnium tantò, cæteris paribus, salubriorem euadere, quantò apparatu simpliciore, & minore artis cum adulteratione fuerit. Nihil etiam differere (quod rursus aliàs facimus) esse qualitatem in vino malignam, (quam etiam Cyrus appositè apud Xenophontem venenatam habuit, cùm Astyagi, & cæteris tum corpus labascens, tum mentem motam præ vini potu animaduertit) sed pari modo, cùm assuetudo, factáque ex aqua temperatio malignitatem illam emendet, intelligi saltem hinc licet, tantò esse vinum potum salubriorem, seu potiùs minùs insalubrem, quantò ipsum simpliciùs, temperatiúsque extiterit. Interim autem obseruari potest artem coquorum, cæterorúmque alimenta adulterantium, videri in hominum perniciem (quippe aduersus sanitatem illorum) esse comparatam: ac esse adeò, quod miremur, posse homines odio prosequi, insectarique veneficos, & conducere tamen, caróque habere cupediarum artifices, qui nihilò secus sanitati, ac vitæ, specie dulcedinis, insidiantur. Sed nimirum perpauci sunt, qui non capiantur illecebris, & fascinati voluptatis præsentia, cauere à malis futuris sustineant. Vnde & fit, vt Demo- *1. Cyrop.*

critus

ctius hic deridisse homines videatur, qui pro sanitate Diis vota faciant, & post victum tamen dissolutum illam profundant; neque secus Diogenes illos, quibus curæ est, vt mensæ condiantur; cum nihil non agunt interim, vt etiam vini computrescant.

Postremò circa CASTITATEM, observo dumtaxat, cum illa depugnet adversus affectum omnium vehementissimum, & cui nonnumquam ferè succumbat, duo aut tria quædam esse videri munimenta potissima, quibus resistere ipsi liceat. Sunt autem illa desserenda in eorum gratiam maxime, qui & vivere cælibes, & ipsi parum continere ab omni Venere instituunt; tametsi possint cæteri quoque tantò vivere continentiùs, quantò sese prædixerint iisdem munimentis exercitatiores. *Primum* itaque, præcipuumque, ac pene dicam vnicum, exquisita Sobrietas est. Hæc enim est, quam nisi colas, frustrà præcurtus appetitum imperiosum reprimere; si colas, parum tibi laboris ipsi edomando reliqueris. Antiquius est Chremete Terentiano, quod est pervulgatum, *Sine Cerere, & Libero Venerem frigere*: rationque eius esse videtur non obscura. Siquidem, quod Venerem fovet, ad ipsamque irritat, ac sollicitat, turgescens est feminis copia, quâ pressa natura sese exonerare gestit; talis autem copia non aliunde est, quàm ex abundantia, vel qualitate alimenti. Quamobrem, si quis eam servet in victu temperantiam, vt cibo neque redundanti, neque sua natura nimis calido, seminificove vtatur; is velut ligna, ac oleum, quibus ignis hic innardescat, subducit. Res etenim est, proinsigni semen ex alimenti residuo; profectò verò si quis vix tantum alimenti assumpserit, quantum corpori nutriendo, conservandoque videmus satis, non erit quorsum ea eius portio in semen vertenda supersit, quæ creare molestiam, facessereve negotium possit. Hinc verò causa est, cur moveamé citra satietatem dixerim vescendum; nam exinde quoque ritè declarant qui contra naturam res sit, aut non sit, prout natura cetera animalia ita instituit, vt ad vsque satietatem vescantur. Nam cum curæ sit eidem naturæ non solùm individui, sed generis etiam totius conservatio, ideò ipsa alimenti appetitum indidit, non solùm quantum ad individui conservationem faciat, sed quantum præterea ad propagationem ipsius generis sufficiat. Vnde &, si qui vitam sic instituant, vt à propagando genere abstinere velint, ij exsatiare suaque appetitum non debent, sed illum ita compescere, vt infra satietatem consistat. Præterea autem, vt ipsi quoque suo fructu non careant, cùm & valentiores, & vivaciores evadant, quòd nullus sit Veneris vsus, qui non præter illud residuum, superfluumve ex alimento, non aliquam laborem, iacturamve inferat vitæ, seu spiritibus ad eam destinatis. Ex quo efficitur, vt & cæteræ animantes, & arbores etiam, quò prolificæ magis sunt, eò citiùs exhaustis viribus senescant. Intelligitur verò etiam naturam ideò instituisse ad satietatem vsque vescendum, quòd quamquamvis id non sit salubre individuo, propagationem tamen sine aliquo individui detrimento procurare non possit; ex illa videlicet lege, quâ generatio vnius non fit nisi ex corruptione alterius. Addo porrò, licet in ipsa quoque exquisita sobrietate videatur natura seponere quidpiam in semen, nihilominus id esse tantillum, vt facilè exsolvi, exhalarique valeat; eâdem ratione, quâ membra etiam in medijs ossibus, tametsi ipsi aliquid continentur aggeneretur, non desinit tamen semper aliquid exhalando amittere; atque ita quidem, vt etiam per Novilunia deminuatur. *Alterum*, occupatio quædam liberalis, ac sedula. Siquidem hæc partim spiritus absumit, quibus valescere semen potest; partim mentem aliò convertit, conversamque detinet, quæ vt minima occasione cogitare Venerem potest; sic cogitationi inhærens, neque aliò deflexa, facilè ex parva scintilla in magnum ignem exardescit. Quocirca id esse propositum debet, vt & mens pura ab omni obscœna, libidinosaque cogitatione servetur, & tollatur omnis occasio, quâ seu sermone, seu aspectu, seu tactu excitari valeat; &, si excitata fuerit, non concedere illi moram, sed commutare illicò, ac se eo se extendere vitium. Nimirùm præceps locus est, & in quem quò magis te delabi permiseris, eò te difficiliùs cohibere, ac sistere possis; verèque hoc dicitur esse tale genus certaminis, ex quo reportare victoriam, nisi quasi terga vertendo, capessendóve fugam, non liceat. Non est verò quorsùm hîc narrem, & delectum occupationis aliunde grave suadeam; cùm perspicuum sit nihil esse, quod hoc intemperantiæ genus magis foveat, & minimque ad resistendum impotentiorem faciat, quàm illiberale otium; quod si tollas, magna ex parte peribunt artes Cupidinis, vt ita cum poeta loquar. *Tertium* est ipsa resistendi, atque vincendi assuetudo. Etenim, vt quisque in libidinem tantò proclivior fit, seductióque cedit, quantò faciliùs indulgendo, crebriùsque Veneri indulget; sic quisque evadit tantò continentior, inque proposito constantior, quantò & resistit generosiùs, & se patitur vinci infrequentiùs. Vis certè permagna huiusce affectus, verùm ea est quoque omnis mollities, vt ad primam quamque interpellationem quisque fere sit à præsidio deiiciat, constringendumque victori dedat. Cedis illicò, nec quicquam contendis, ac experiri quid in te virium fortè subsit, non sustines; quid mirum, si affectus triumphet, atque & tuæ rationi compedes tam facilè iniiciat? At contraxisti iam habitum? Quin ergo studes hunc habitum desuetudine abolere, contrariúmque inducere, neque enim res factu impossibilis, si animum modò virilem assumere velis. Disce ergo sensim continere, ac nisi quidem primùm possis alternis hebdomadibus, contine saltem alternis diebus; fiet enim mox, vt trium dierum abstinere inducias possis, fiet brevi, vt etiam plurium, ac procedente tempore, vt totis hebdomadibus, mensibusque superior evadas. Memineris modò, cùm vix fieri possit, quin interveniant plurima, quæ te ab instituto revocare valeant, tentatum esse

De Temperantia.

De Temperantia.

esse propositum, obiicere quemque perrumpendum; eundum vlteriùs, ac indignum ducendum, cessari tam citò ignauiam; &, vir cùm sis, nihil minus tamen, quàm te ostendere, ac probare virum. Cogita quanta sis deinceps futurus animi lætitiâ, vbi & calor deferbuerit, & victoriam stare à te senseris. Scilicet loco pœnitentiæ, quæ te turpiter deuictum subiret, succedet gratulatio, quâ te ipse veluti beres, quòd triumphâris feliciter. Fies & exinde alacrior, vt emergente aliâ occasione pariter vincas; &, si perrexeris, fiet sensim, vt commutando habitum, vindicaturus te demum sis ab immani tyrannide, ac fœdissima seruitute; & habiturus animum, pro caligante, serenum; corpus, pro ægrescente, sanum; vitam pro labante, diuturnam; ne quidpiam attingam de fama, de re familiari, deque cæteris, quæ nosse est promptum.

Nihil heic morandum, quòd vtraque harum Temperantiæ specierum ita subdistingui in geminas soleat, vt quatuor proinde vulgò assignentur partes subiectæ Temperantiæ, quarum duæ penes gustum sint, Abstinentia nempe, & Sobrietas, illa circa cibum, ista circa potum; & duæ circa Venerem, Castitas nempe, & Pudicitia; illa circa ipsummet actum, ista circa quæpiam adiuncta, cuiusmodi sunt oscula, contactus, amplexus, aspectus, sermones, & alia. Nam negandum quidem imprimis non est, quin alia Temperantiæ species circa cibum, alia circa potum versetur; verùm vtramque comprehendit generalis vox Sobrietatis, quæ est virtus spectans vniuersè ad gustum; neque enim sola, quæ est circa potum Temperantia, Sobrietas est. Quin etiam vox ipsa Abstinentiæ non modò perinde generalis est, ac ipsi penè Temperantiæ synonyma, iuxta illud, *Abstinuit Venere & vino*; sed generalius etiam illi competit, qui se continet ab alieno, à furto, à muneribus, &c. vt constare potest vel ex capite, cui Valerius titulum fecit, *De abstinentia, & continentia*; & ex eo, quod Cicero docet, *nullâ re facilius conciliari beneuolentiam multitudinis iis, qui Reipublicæ præsunt, quàm abstinentiâ, & continentiâ*. Itáque ne addiciam Temperantiam circa cibum, non tam in eo esse, vt quis à cibo abstineat, quàm vt ipsum moderatè sumat. Tametsi condonandum est, vt in penuria nominum fiat quæpiam huiusmodi, doctrinæ causâ, accommodatio. Deinde, videri potest Pudicitia esse idem esse cum Castitate, ac potissimum virginali, iuxta illud:

Horat.

lib.4.cap.3.
2.Offic.

—— *Nullâ reparabilis arte*
Læsa Pudicitia est; deperit illa semel.

aut, si accipiatur, quatenus adiunctis receptis adhibet modum; fieri debuisse non tam pars subiecta Temperantiæ, quàm potentialis Castitatis. Addo autem, si species quædam ob adiuncta illa circa Venerem fuit adhibenda, adhibendam fuisse pari ratione aliam, ob adiuncta quædam circa cibum, & potum, cuiusmodi est ligurritio (ad quam spectat votum Philoxeni Erycij, gruinum colli prolixitate ad diuturniorem degustationem, superare intem-

tis, vt non semel habet Aristophanes, & ob quam notantur mulieres à Terentio,

Quæ cum amatore suo, quum cœnant, ligurriunt;

itémque saltatio, vomitio, cantillatio, prouocatio ad pocula, aliáque id genus. Verùm leuiora illa cùm sint; adnectendum potiùs circa Pudicitiam (quæ à pudore dicta cùm sit, cultus quasi quædam castitatis haberi potest) tametsi natura nihil fecerit, cuius quasi obscœni pudere nos debeat; ac ideò possit quadantenus seruari ritus apud eas gentes, quæ aut in partibus corporis, aut in vsu, ac vocibus, quibus nominantur, obscœnitatem nullam agnoscunt; apud illas tamen, quæ aliquam agnoscunt, esse eam omninò curandam, ac nulla ratione pudorem, quo cauetur, eliminandum. Quippe seu natura, seu lex, seu consuetudo decorum faciat, ipsa est natura, quæ iubet id iubet, quatenus seruatur ob communem hominum, ex cuius incolumitate, pendet singularis incolumitas, quæ est vnicuique secundùm naturam. Heinc præclarè Cicero, *Nec verò audiendi sunt Cynici*, inquit, *aut si qui fuerunt Stoici penè Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quæ turpia re non sunt, verbis flagitiosa ducamus; illa autem, quæ turpia sunt, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe est, sed dicitur non obscœnè: liberis dare operam, re honestum est, nomine obscœnum: pluráque in eandem sententiam ab iisdem contra verecundiam disputantur.* Pergit porrò: *Nos autem naturam sequamur; & ab omni, quod abhorret ab oculorum, auriúmque approbatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubitio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum.* Ac statim: *Nec verò histrionibus, oratoribúsque concedendum est, vt iis hæc apta sint, nobis dissoluta. Scenicorum quidem mos tantam habet a vetere disciplina verecundiam, vt in Scenam sine subligaculo prodeat nemo. Verentur enim, ne si quo casu euenerit, vt corporis partes quædam aperiantur, aspiciantur non decorè. Nostro quidem more, cum parentibus puberes filij, cum soceris generi non lauantur.* An addiciam verò, quod cùm alij habent, tum ipse alia occasione idem posthmodum? Posteaquam enim præmisit turpe esse, valdéque vitiosum in re seuera, conuiuio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem, *Bene Pericles*, inquit, *cùm haberet collegam in Prætura Sophoclem Poëtam, hique de communi officio conuenissent, & casu formosus puer præteriret, dixissétque Sophocles, O puerum pulcrum, Pericle! At enim Prætorem, Sophocles, decet non solùm manus, sed etiam oculos abstinentes habere.*

[illegible]
[illegible]
in Eunucho.
1.Offic.

Verùm his dimissis, vt cæteras quoque partes Temperantiæ modò insinuatas (siue eas subiectas, siue potentiales mauis dicere) paris prosequamur; ecce, cùm primo statim loco constitui MANSVETVDO soleat, videtur ea quidem ad Fortitudinem potiùs, quàm ad Temperantiam spectare; quatenus circa iram versatur, quæ præ dolore concipitur, ac pars est appetitus parte, quæ irascibilis nomen habet, & subiicienda ideò videtur virtuti Fortitudinis. Sed tamen ea forte de causa referri ad Temperantiam solet, quòd cùm esse proprium videatur

videatur Fortitudinis exigere, & Temperantiae reprimere, constet animum circa iram non tam erectione, seu excitatione, quàm repressione, seu cohibitione indigere. Et tametsi ira prae dolore concipiatur; nihilominùs, sicut fames ira est cum dolore, vt cibi tamen cupiditas sit, quae dum exsatiatur, voluptatem parit, sic ira, vtcumque res molesta sit, cupiditas tamen quaedam sit vindictae, quae dum obtinetur, voluptatem creat, etiam *effuso melle dulciorem*,

——[illegible]

Iliad. vt ita cum Homero loquar: adeò vt vel hoc nomine, quae virtus illam cohibet, pertinere posse ad appetitum non tam irascibilem quàm concupiscibilem; atque adeò non tam ad Fortitudinem, quàm ad Temperantiam videatur. Sed ne hîc in re haereamus, Aristoteles quidem

l.1.c.23. in magnis Moralibus, ac Eudemiis, docet

l.2.c.3. Mansuetudinem, siue Lenitatem idcò esse virtutem, quòd mediocritas, seu medium quid sit inter duo extrema, quorum vnum sit ὀργιλότης *Iracundia*, siue ad iram proclinitas, dum quis celeriùs, nimiùm, in quos, ob quod non decet, excandescit: Alterum verò ἀοργησία, *Non-irascentia*, seu *irae priuatio*; dum quis neque quando, neque in quos, neque ob quod decet, irascitur: In ipsis tamen Nico-

l.4.c.11. machiis docet tale medium nomine carere; adeò proinde, vt Mansuetudo accommodatè solùm dicatur; cùm nempe alioquin Mansuetudo ad defectum potiùs, quàm ad excessum pertineat, & mansuetus sit, qui non ad vlciscendum, sed ad ignoscendum propendet. Vtcumque autem sit, illum posse dici mansuetum contendit, qui ob quas res, aduersum quos, quemadmodum, quo tempore, & quamdiu decet, irascitur: & cùm deficienteis circa iram habeat ἠλιθίους, καὶ ἀναισθήτους, *Stupidos ac sensu carenteis*, tum excedenteis esse vult non modò ὀργίλους, *qui celeriter exardescunt*: sed etiam speciatim dictos ἀκροχόλους, *qui celerrimè*; πικρούς, *qui amarè, seu perseueranter*; χαλεπούς, *qui morosè, grauiter, & ad vltionem vsque alienati*. Caeterùm, cùm velit Aristoteles irasci licere, imò oportere (adhibitis illis conditionibus) nihil mirum est Stoicos, speciatim verò Senecam vrgere hoc praesertim loco tum aduersus ipsum, tum aduersus Theophrastum, celebre illud suum Paradoxum, circa Sapientis ἀπάθειαν, de quo superiùs di-

l.de ira, à xìmus. Porrò, vt Aristoteles videtur Iram,

c.9. ad 17. non prorsùs abs re, temperatam potiùs, quàm

& lib.3.c.3. nullam probare; tum quia natura non videtur frustrà ingenerasse homini propensionem ad irascendum; tum quia ira est quasi calcar ad propulsandum, vlciscendumque illatam sibi, patriae, parentibus, amicis, bonis viris iniuriam, ex quo priuata, publicaque incolumitas paritur, & ad generosas, illustreisque actiones, bellicasque imprimis campus aperitur) Ita videntur Stoici eatenus rectè praecipere, vt ira penitus excludatur; quatenus quò eo toto imperare à se quis valet, tantò tamen sit futurus felicior, quantò minùs in se tam saeuae perturbationis admiserit. Et quod vix quidem sperandum sit, vt Sapiens irâ penitus careat (nisi fuerit in eo naturae miti-

sica placiditas) vel ex eo intelligi potest, quod de Socrate habito mortalium sapientissimo ipse quoque Seneca refert, dum ipsi illud tribuit, *Caederem te, nisi irascerer* (cui simile est, 1.de ira,15. quod Lactantius de Archita in villicum suum irato commemorat) itemque, quod de diuino lib. de ira Dei,c.18. Platone, cui illud, *Speusippe, seruulum hunc verberibus obiurga, nam ego irascor*: cùm & de eodem illud habeat: *Non potuit impetrare* lib.3.cap.12. *Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & praebere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab Amico, qui fortè interuenerat, quid ageret, Exigo, inquit, poenas ab homine iracundo, velut stupens. &c.* Quòd autem nihil sit optabilius, quàm aut nihil irasci, aut quàm minimum, vel ex eo intelligitur, quòd nulla sit passio, quae corpus quidem ipsum vehementiùs commoueat (cùm & statim se in facie, ac oculis prodat, & voce, ac gestu, tremum, ferinúmque habitum exhibeat) Animum autem magis perturbet, abalienet, sui impotem faciat; vt proinde non modò Epicurus rectè dixerit, quod suprà iam retulimus, *Immodicam iram gignere insaniam*; verùm illi quoque rectè fecerint, qui *Iram insaniam, breuem furorem* Ex Senecae definierunt; tametsi quippe, vt Philemon ait, Epist.18.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα,

Desipimus omnes, donec irati sumus,

Ex quo proinde efficitur, vt saltimus adeò affectus eliminari satis non valeat; neque habendus sit necessarius, seu ad propulsandum, vlciscendúmque iniurias, cùm serena ratio id praestare, & magis quidem apposité, ac sine metu poenitentiae id possit: Seu ad puniendum sonteis, castigandúmque improbos; cùm non ideò doceat magis irasci, quàm ipsam Legem, aut si velis, quàm Medicum, qui secare, & inurere, non iratus, iubet; ac imitari Mallium liceat, ad quem Claudianus,

Quin etiam sontes expulsâ corrigis irâ,
Et placidus delicta domas; nec dentibus vnquam
Instrepis horrendum, fremitu nec verbera poscis:

Seu ad concitandum Iudicem, aut continendum in officio seruum, cùm ipsa vultus irati species, simulatáque ira sufficiat. Caeterùm, cùm id, quod prouocat iram, sit ipsa Iniuriae acceptae opinio, dictum est iam circa Fortitudinem, vt Sapiens reputare se omni iniuria superiorem debeat, neque vsurpare praeclarius vltionis genus non valeat, ipsâ refutatione contemptus: Addo hîc solùm, ardorem illum, siue appetitum vindictae temperandum esse, ac reuocandum denique ad ipsam Mansuetudinem, quâ vt homo verè redditur humanus, ita alia virtus non est, quae hominem & magis deceat, & amabiliorem efficiat. Siquidem, vt omnes odêrunt animum implacabilem, & caninum illum affectum, quo etiam fera, seu instrumenta iniuriae factae commordentur; sic nemo non indolem amat, quae & mitescat facilè, & facilè ignoscat, condonétque iniuriam illatam. Quanto id verò interim lucro! cùm hac ratione liceat eximere se à sol-

De Temperantia. litudine illa, quâ immansuetus corroditur, exagitatur, vireis exhaurit, & malo accepto non contentus, maleus sibi vltrò accersit; & dum vlcisci iniuriam vult, excipit plerumque grauiorem. Quæ certè esse cæcitas maior, quàm hominum nostrorum potest, dum quis offensus, alium ad singulare certamen vocat, quo plærumque euenit, vt ad acceptam iniuriam, mortem quoque adijciat, & vitam illi sacrificet, cuius non sustinuit negligere offensam.

Ad CLEMENTIAM quod attinet, ea non aliâ re à Mansuetudine differt, quàm quòd, cùm mansuetudo erga omneis sit, clementia sit erga inferiorem. Ex quo fit, vt definiatur
2. de Clem. 3. apud Senecam, non modò, *Temperantia animi in potestate vlciscendi*, sed etiam, *Lenitas superioris erga inferiorem in constituendis pœnis.* Notum certè alioquin est, sicut Mansuetudo ad defectum magis, quàm ad excessum iræ spectat, ita Clementiam spectare magis ad remissionem, quàm ad exactionem pœnæ; seu, quod idem est, magis ad defectum, quàm ad excessum punitionis; eique longè abesse, vt tam illi opponatur Indulgentia, quàm Atrocitas animi, species' ve illa Crudelitatis, quæ in exigendis ab eo, qui deliquerit, pœnis exercetur. Vnde & cùm fortitudo vera comparata sit aduersus obstantia, non aduersus cedentia; & tyrannis, quia cuncta ferit, dum cuncta timet, ex metu sit; & bellum ciuile idem atrox sit, quia fæx populi est, quæ præpollet; idcò censenda clementia est generosi animi propria; & cùm omneis homines deceat, qui sua habent in supplices, errorisque veniam petenteis; tum est præsertim Regibus, Principibusque viris decora. Haud abs re sanè Cicero
1. Offic. post Hannibalem crudelem vocatum, præclaram illam Pyrrhi sententiam, quæ humanitatis æquè, & magnanimitatis plena de captiuis reddendis fuit, tum Regalem, tum genere Æacidarum dignam. Siquidem, vt in eos sæuire, quos deuiceris (& qui præsertim, vt ille ait, nec crudeles in bello, nec immanes fuerint) animi imbecilli, ac feruini est; ita clementiâ in illos vti, heroici est, ac penè diuini. Neque abs re verò, vt crudelitas homines exosos, execrandósque facit, ita facit clementia amabileis, ac venerandos: quoniam vt res ferina est, sæuiendo creare perniciem; sic res est diuina ignoscendo donare salutem. Et non nego quidem occasiones esse, quibus concedi venia sine periculo non possit (quo casu non Crudelitas, sed Seueritas est vocanda) verùm, cùm nihil est, quod timeatur; cùm spes est potiùs conciliandi, demerendique animos, ac efficiendi cumulo gratitudinis obsequenteis, non modò satis gloriosum est, quos perdere possis, seruare, sed vtile quoque, & summè iucundum, beneuolentiam experiri, ac non illorum quidem modò, qui beneficium acceperint, sed cæterorum etiam, qui eamdo suspexerint indolem bonitatis plenam. Mirum certè dictu, quanto etiam-dum amore illos prosequamur, ac veluti exosculemur, quos legimus fuisse priscis seculis testatos indulgentiam, quanto horrore auersemur, detestemúrque eos, quos testatos immanitatem. Vt intelligi proinde liceat, quid sit ad famam discriminis inter illos Principes, qui seruatores omnium, vt Patriæ patres audire studeant, & illos, quorum in ore est dictus Senecæ commemoratu
versus, 1. de Clem. 12.

Oderint, dum metuant.

Non est verò prætermittendum, quod ad rem pertinens ille sit, quærere hoc loco, quid sit lib.2.c.4. MISERICORDIA; quippe ea videtur esse quidpiam affine Clementiæ, imò & interdum pro Clementia accipi; quoniam tametsi Misericordia nihil esse videatur aliud, quàm conceptus angor ex aliena miseria; videtur tamen exinde fieri aliquid affine Clementiæ, quatenus miseria illius, qui in crimen lapsus est, ad parcendum mouet, ac impetrat gratiam. Ex quo efficitur, vt interdum eadem esse virtus cum ipsa clementia videatur: idque non modò apud Authores Sacros, qui ipsam præcipuè commendarunt, sed etiam apud Ethnicos, vt cùm Cicero Cæsarem affatus, pro Lig. *Nulla, inquit, de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior Misericordia est. Homines enim ad Deos nulla re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua maius, quàm vt possis, nec natura tua melius, quàm vt velis conseruare quamplurimos.* Certè, & quamuis Seneca esse Misericordiam *pusilli animi vitium* dicat, atque adeò *pessimo cuique esse familiarissimam; anusque, & muliercularum esse, quæ lacrymis nocentissimorum mouentur; adeò, vt, si liceret, carcerem effringerent:* at fatetur tamen plerosque esse, qui *& virtutem eam laudent, & bonum hominem Misericordem vocent.* Sed neque Stoicorum sensu vult Sapientem non misereri, qui tamen eosdem docet nunquam, *Sapientem non ignoscere.* Quamquam, cùm mera esse videatur controuersia de nomine, dum Sapientem vult non ignoscere, *sed parcere tamen;* non tamen esse mera videtur, dum statuit Sapientem non misereri quidem, sed facere tamen libenter, alacrique animo, quæ, qui misererentur, facerent dolentes. Quippe, cùm vox Misericordia duo quædam insinuet; vnum, animi ægritudinem ob alienarum miseriarum speciem; alterum, leuamen à miseriis, siue præstitum miseris auxilium; posterius quidem non controuertitur; omnes videlicet fatentur dandam esse naufrago manum, egenti stipem, &c. Sed ad prius quod attinet; cùm Stoici velint nullam penitus ægritudinem cadere in Sapientem, ac non debere adeò illum ob aliorum miseriam vllatenus affici, siue animo commoueri, Peripatetici tamen, & alij admittunt posse Sapientem affici, ac moueri mediocriter, nempe vt exinde magis excitetur ad exhibendum miseris solatium. Porrò nihil quidem misero prodest, quòd quis angatur animo ob illius miseriam, sed prodest omnino, quòd porrigat manum, & quantum potest, subleuet; ac idcò damnandus non est, si quis ab ægritudine caueat, quæ & sibi noceat, & alij non prosit, ac subleuet nihilominus: Verumtamen, quia & res est humana, & penè dicam naturalis, condolere dolentibus, & periculum est aliunde, ne sublevatur

tamen externum frigeat, nisi ex affectu interno incalescat; idcirco non est, cur interna commotio omnino damnetur, ac talis praesertim suscepto cum valeat, ut non cruciatus quidam sit, sed grata potiùs humanitatis, caritatisve, ut loquuntur, affectio.

Sequitur MODESTIA, quae etsi latè pateat, generatim nihilominus in moderanda appetitione, prosequutioneque honoris versatur. Perspicuum est autem accedere eam potiùs superiorum virtutum instar, ad defectum, quàm ad excessum; quatenus ipsi Superbia potiùs, quàm honoris contemptio, negligentiave opponitur. Ac Aristoteles quidem, ex antè adnotatis, Modestum videtur dicere eum solum, qui reipsà meritus parua, parua mereri se reputat: Verùm is sanè quoque videtur Modestus esse appellandus, qui utcumque magna mereatur, non tamen de se magnificè sentit, neque omnem honorem, quem meretur, exigit; sed humanae conscius imbecillitatis, conditionisque mortalis memor, tum suspectam habet, si quam ipse sibi meritorum suorum opinionem facit; tum absurdum ducit honorem ambire, quem si meritus fortè sit, meritum fuisse honori ducit. Profectò ipsa quoque Magnanimitas, in qua commendanda Aristoteles est tam multus, in eo potiùs esse videtur, ut per ipsam quis ad magna patranda feratur, quàm ut magna se reputet mereri. Quin-etiam ad laudem magnarum actionum, quasi coronamentum, accedit, si quis non ideò se efferat, si non magna meritum iactet, si etiam delatos honores recuset, si saltem verecundè admittat, si (ut verbo dicam) modestiam testetur. Haud verò abs re comparari solet vir meritis plenus spicae grauidae, quae eò fit demissior, quo est granis plenior; videlicet pari ratione tantò minùs se effert, quantò est virtutis verae cumulatior: hùcque attinere generatim potest, quod apud Stobaeum speciatim de viro solidè erudito obseruauit Demosthenes; tantum nempe abesse, ut magnum de se quidpiam praedicet, ut caeteris etiam praedicantibus erubescat. Neque est, quod propterea putes idem fore Modestiam cum Pusillanimitate, quam ille tum contendit esse, cùm quis se minora, quàm mereatur, mereri putat; nam Pusillanimitas quoque in eo potiùs est, ut quis reformidet magna aggredi, quàm, ut se magnis existimet dignum: Et Modestia commendat quidem ipsum Pusillanimem, quatenus nihil grande moliens, nihil etiam grande se mereri existimat; sed elucescit quoque in ipso potissimùm Magnanimo, quatenus licet meritis magna, non idcirco tamen merita ostentat, neque quos honores meretur, affectat. Porrò, si in viro etiam merente omnis ostentatio meritorum gloriam imminuit, obscuratque summopere; quantò par est rem magis indecoram, inuisamque in illo esse, qui meritorum licet inanis, conceptà nihilominus de se opinione ita inflatur, insolescitque, ut sese ipsum Thrasonicè efferendi finem non faciat: Hoc certè habet Vanitas mali, quòd probetur à nemine, omnibúsque exosa sit; cùm Modestia id boni habeat, ut nullum sit hominum genus, cui non grata sit, à quo non ametur. Ex quo interim intelligi potest, non esse Modestiam neglectum honoris, quasi quis putet nihil interesse, honori-ne, an probro sit: siquidem est tantum neglectus honoris immeriti, aut affectati, non verò illius, qui in bonorum iudicio constitutus est, quémque se quis putet verè consequi, cùm illo iudicatur dignus. Et res certè vel ex eo patet, quòd & praeclara agat, ut tale iudicium mereatur; & modestiam interim colat, ut dedecus vitet, quod vanitas parit. Adeò proindè, ut dici possit, eum magis assequi honorem, qui honorem minùs prosequitur; & gloriosius sit, quod ille aiebat, si requiratur quamobrem statua non sit alicui posita; quàm si cur posita, requiratur. Potest rursus intelligi, non obstare modestiam, quò minùs, qui in Dignitate constituti sunt, sartum tectum honorem teneant, qui dignitati debitus sit; quippe quòd intersit Reipublicae, ut iis, qui praesunt, honor deferatur; ne si contemptus inceperit, regimen ipsum labefactetur. Sed nempe honorem dignitatis tueri, non vanitas, sed aequitas est; ac illum negligere, non tam esse priuata Modestia, quàm publica iniuria videtur. Quicquid dicitur verò de Modestia, idem est censendum de Humilitate, quatenus virtus est religiosa, & Graecè non tam *μετριότης*, quàm *ταπείνωσις* dicitur. Siquidem tametsi prophani Authores animo abiecto, ac vili ipsam tribuant; meritò tamen apud Sacros habetur pro summa Modestia, ac tantò est habenda perfectior, quantò ex affectu pietatis est, &, modò germana, non simulata sit, omnem vanitatem penitùs rescindit. Siquidem prophanam Modestia, non cum ipso externo honoris neglectu, appetitum omnem illius excludit (reprehendi siquidem solet, non generosum aliquid gloriae intuitu facere, sed gloriam deinceps insolenter ambire) at religiosa Humilitas ne tale quidem quid patitur, quae honorem, gloriamque omnem ad unum Numen supremum refert. Dico autem, modò germana, non verò simulata sit, nam solet quoque circa ipsam simulatio intervenire, quam Hypocriseos nomine reprehendi solemne est, ut minùs sit mirum, si etiam Diogeni, & aliis Philosophis obiectum sit, quòd nisi alio fastu, non calcaret fastum.

Quod insinuatum porrò est latè patere Modestiam, ideò factum est, quòd circa ea omnia, ex quibus honor captari solet, & propter quae quis laudari expetit, agnoscatur. Sanè circa *Virtutem* quoque (in qua nihil esse nimium potest, nihil, cuius illum pudere, qui ipsâ est praeditus, debeat) eatenus modestia elucescit, quatenus Virtus non ostentatur, verùm tacitè colitur, ac se solùm quà congruum est, idque procul à fastu, prodit. Idem de *Scientia* dicendum est; nisi quòd praetereà est quaedam Intemperantiae species, quâ quis ea scire appetit, quae vel disquirere non licet, vel nosse nihil iuvat, & reprehendi vulgò cùm soleat *Curiositatis* nomine, tum quae species Modestiae illam reprimit, & pro alio extremo habet *Negligentiam* oppositam, vocari in Scholis *Studiositas* solet. At verò in ipsa

De Temperantia.

De Temperantia.

Orationem compluribus elucet modis. Nam primùm quidem, cùm nihil sit *Loquacitate* importunius, meritò commendari solet ipsa *loquendi parcitas*, quâ quis, nisi apud quos decet, & quæ de re, quo tempore, quamumque decet, loquitur. Nempe hæc quidem etiam Virtus ad defectum potiùs quàm ad excessum comprobatur accedere; spectatque hoc adeò, quod tritum ab vsque Simonide est, Tacuisse, nunquam; loquutum fuisse, sæpè pœnituit; itémque tributa Epaminondæ laus, quòd nemo plus nosset, loqueretur minùs. Sed cùm sermo sit homini concessus, vt cogitata exprimat, cauendum solummodò est, ne id non appositè fiat; vt fit, si aliquis aut præter officium, aut non inuitatus loquatur, si aut loquentem interrumpat, aut vicissitudini non det locum; si dicenda, tacenda, & quicquid in buccam venerit, effutiat; si, vt paucis dicam, pruritum loquendi, ac interim audiendi impatientiam ostentet; isque sit, cui obiici passim Pythagoricum illud valeat,

ἢ λέγε τι κρεῖσσον σιγῆς, ἢ σιγὴν ἔχε.

Aut dic meliùs aliquid silentio, aut sile.

Deinde, cùm sint, qui res nimiùm exaggerent, itémque, qui nimiùm extenuent; iure probatur, qui de rebus sitæ vt sunt, siue vt de illis opinatur, sermonem instituit. Solet is proinde dici ἀληθὴς, ὁ ἀληθευτικὸς, *verax*, *seu veridicus*, itémque candidus, & simplex. Ac

4. Ethic. 13. Aristoteles quidem statuit opposita huius virtutis extrema, ἀλαζονείαν, καὶ εἰρωνείαν, *Arrogantiam*, *& Dissimulationem*; sed agit nempe solùm de eo, qui de seipso loquitur; cùm peccari tamen generaliùs aduersus veritatem possit, seu quidpiam addendo, quod exaggeratione fit; seu detrahendo, quod extenuatione. Atque id quidem vtrouis modo accedendo ad ipsum *Mendacium*, quod tam è regione veracitati opponitur in Ethicis, quàm in Logicis falsitas veritati, idque, seu quis gloriam, lucrúmve ex eo quærat, seu ipso solùm delectetur, ac mentiri pro ludo habeat. Quo loco id præclarum est, quod Aristoteles eum laudabilem habet, qui, etiam vbi nihil interest, verax est, quoniam vbi intererit, multo magis erit; vt pote quasi ex habitu, & ex seipso auersatus mendacium. Itémque, quòd cùm illos habeat quasi politos, seu elegantis ingenij, qui aut gloriosa de se negant, (vt Socrati in more erat) aut certè intra modum extenuant, ac potissimùm vbi nota inque propatulo non sunt, tum eos, qui ea, quæ sunt parua, ac omnibus nota, esse in se dissimulant, non veteratores modò, abiectósque homines, sed plerumque etiam arrogantis habet; quoniam vt nimium sibi tribuere, ita nimium detrahere arrogantiæ sit; quasi hac sit quoque gloriæ aucupatio, qualem quædam se Lacedæmonios ex vili vestitu cosissent. Præterea autem, quod subiicit videri Dissimulatores ad Veracem magis, quàm Arrogantem accedere; vt proinde hæc etiam virtus ad defectum accedere magis, quàm ad ex-

1. offic. cessum videatur. Tertiò, cùm, vt Cicero habet, duplex iocandi genus sit; vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum; alterum elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum; notum est posterius hoc esse, quod Aristoteles ἀστεϊσμὸν, hoc est, *Vrbanitatem* dicit; cùm prius illud βωμολοχίαν, hoc est, *Scurrilitatem* vocet, ipsique, vt vni extremo ἀγροικίαν, *Rusticitatem*, tanquam alterum extremum, opponat. Scilicet, quasi is sit Vrbanus, qui apposité iocis vtitur, salésque respergit (vnde & non modò dicitur ἀστεῖος, *vrbanus*, & *comis*, sed etiam δεξιὸς, *dexter*, & quasi *ingeniosus*) ille Scurra sit qui immodicè, & sine delectu risum captat, iocatur, commendet; ille agrestis, insulsúsque, qui non modò salibus caret, sed iis etiam qui aliquid salse dicunt, infensus est. *Facilis igitur*, inquit Cicero, *est distinctio Ingenui, & Illiberalis ioci. Alter est, si tempore fit, ac remisso animo, libero dignus homine; alter ne homine quidem.* Præterea notatum, quod de ipsomet Cicerone Quintilianus notat, fuisse eum habitum non solùm extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus nimium risus affectatorem; adnotóque potiùs, cùm Domitius Marsus Vrbanum virum definiisset, *cuius multa benè dicta, responsáque sint; & qui in sermonibus, circulis, conuiuiis; item in concionibus, omni denique loco ridiculè, commodéque dicat*; placere ipsi Quintiliano definiri Vrbanitatem, *in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque verbis neque ore, gestúve possit deprehendi; vt non tam sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicendi.* Denique præter modos alios, quibus elucere modestia in ipsa oratione potest, admonere hîc locus videretur decere illam, quod sit oratori tam in eloquutione, quàm in pronuntiatione seruandum; sed & hoc munus Rhetorum est, & ipsi videntur circa orationem excedere modum.

Sunt verò & alia, in quibus variæ Modestiæ species obseruantur; vt inprimis sunt, quæ ad corporis cultum, ornatúmque, & ad eiusdem motum, gestum, incessúmque attinent, quæque paucis Cicero attingit. Cùm Pulchritudinis enim duo genera sint, quorum in altero Venustas sit, in altero Dignitas, *Venustatem*, inquit, *muliebrem ducere debemus, Dignitatem virilem.* Subiicit proinde omnem viro non dignum ornatum esse remouendum à forma, *cuius dignitas*, inquit, *coloris bonitate tuenda est, color exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea*, pergit, *munditia non odiosa, neque exquisita nimis, tantùm quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda vestitus, in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est.* Esse porrò etiam in gestu motúque vitium cauendum monet: *Nam & palæstrici*, inquit, *motus sæpè sunt odiosiores; & histrionum nonnulli gestus ineptiis non vacant; & in vtroque genere, quæ sunt recta, & simplicia laudantur.* Et posteà, *Cauendum est autem, ne aut tarditatibus vtamur in gressu mollioribus, vt pomparum ferculis similes esse videamur; aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates, quæ cùm fiunt, anhelitus mouentur, vultus mutantur, ora torquentur; ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam.* Dicitur Horatium hanc descripsisse, quod reprehendit in Tigellio, cùm inter cætera sic de illo:

Nil aequale homini fuit illi; saepe velut qui
Currebat fugiens hostem; persaepe velut qui
Iunonis sacra ferret. —

Deinde, quae species attinent ad visum, cultúmque vitae magis exacuuntur, quae est circa domum illiusque ornatum, totámque supellectilem; in qua, vt si quid illiberale est, reprehenditur; ita, si modum excedat, dedecori est, quasi possessori incongruum; cùm & verum sit, quod Cicero habet, *non domo dominum, sed domino domum honestandam.* Quod idem dicendum de famulitio, de apparatu mensae, de caeteris rebus, in quibus ostentatur sumptus; vtpote in quibus qui modum excedunt, scopum praetereunt, ad quem collineant, cùm ex sumptu, & magnificentia gloriam, honoremque venati, incidant in reprehensionem, & tanquam vani, suaeque conditionis obliti, rideantur. Itaque ne illud addam, quod apud Horatium sequitur de eodem Tigellio:

—— *habebat saepe ducentos,*
Saepe decem servos: modò Reges, atque Tetrarchas,
Omnia magna, loquens; modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga, quae defendere frigus
Quamvis crassa, queat. Decies centena dedisses
Huic parco, paucis contento; quinque diebus
Nil erat in loculis.

2. de orat. Non est autem hoc praetereundum, quod Cicero praeclarè habet, cùm de materia laudationis loquens, *Genus,* inquit, *forma, vires, opes, divitiae, caeteraque, quae fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem, quae deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec sunt naturae, & fortunae bona, in quibus est summa laus non extulisse se in potestatem, non fuisse insolentem in pecunia; non se praetulisse aliis, propter abundantiam fortunae; vt opes, & copiae non superbiae videantur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse.* Sed haec quidem de Temperantia.

CAPVT V.

De Iustitia, Iure ac Legibus.

SVPEREST quarta Virtus Iustitia, quae cùm in eo sit, vt suum cuique tribuat, idcircò latissimè patet, ac habetur veluti fons, eadémque omnium officiorum. Ipsa est, *in qua*, vt Cice-
1. Offic. ro habet, *Virtutis splendor est maximus, & ex qua, vt Iusti, sic boni viri nominantur.* Scilicet Iustitia bonitas est quaedam, plenáve candoris erga omnes affectus; ac nihil est proinde, quod homines magis suspiciant, venerentur, ament. Aristotelis est elogium, quòd
5. Ethic. 1. *praeclarissima sit virtutum, & neque Hesperus, neque Lucifer sit adeo admirabilis;* ac peraeriquum est, vt dicatur κοινὸν παρόιμιον, *prouerbio pervulgatissimo,* ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι, *in Iustitia simul omnis virtus inest.* ... ponéreque id vinculum, sine quo consistere hominum societas non possit.
2. Offic. Quin-etiam *cuius tanta vis est, vt*, quemadmodum Cicero observat, *ne illi quidem, qui maleficio, & scelere pascuntur, possint sine vlla particula iustitiae viuere. Nam qui eorum cuipiam, qui vnà latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, is sibi, ne in latrocinio quidem relinquit locum; ille autem qui Archipirata dicitur, nisi aequabiliter praedam dispertiat, aut occidetur, aut à sociis relinquetur.* Notum porrò est, vt Iustitia quoque nunc generaliter, nunc specialiter sumatur. Nam primùm quidem esse aliquam Generalem Iustitiam, in omnium pene ore est, tametsi non omnes eodem modo interpretentur. Siquidem ex mente Platonis, ea esse 4. de Rep.
non videtur, quàm quae in tota Ciuitate, seu Republica est veluti anima quaedam, partes eius omnes, veluti custodes, milites, artifices, suis in officiis ita continens, vt vnusquisque quod sui sit muneris curet, nihil verò aliud. Alij autem esse eam volunt, qua vnusquisque ciuium erga commune totius ciuitatis, Reipublicaeve ius tuendum sit bene affectus; vti & particularis est, qua quis afficitur ad seruandum ius, quod singularis cuiusque est. Caeteri illam ita accipiunt, vt intelligatur esse nihil aliud, quàm Virtutum omnium complexio, videlicet quatenus ipsi sunt, vt loquitur
Iamblichus, *inter cunctas Virtutes vniuersae collectio.* In his est Aristoteles, qui ipsam praetereà appellat Legalem, seu Legitimam; quòd Epist. ad Anat. 5. Ethic. 1.
lex, ad ipsam attinens, de omnibus statuat, praescribitve omnium virtutum functiones. Fortitudinis enim vice, exempli causa, fungitur, cùm in acie locum tenere, non aufugere, non arma abiicere iubet; & Temperantiae, cùm adulterium, cùm stupri illationem vetat; & mansuetudinis, cùm non verberare, non maledicere; atque ita de caeteris. Itaque concludit Aristoteles, esse istam quidem Iustitiam idem cum perfecta, hoc est, generatim sumpta virtute; *sed tamen,* inquit οὐχ ἁπλῶς, *non simpliciter, verùm quatenus ad alterum spectat.* Scilicet, cùm velit Iustitiam esse virtutem ad alterum, & possint functiones aliarum virtutum spectare quoque ad alterum; idcircò posse ipsas illis commisceri Iustitia, & quemadmodum dici ἀρετὴ τελεία, *perfecta virtus*; quatenus qui illam sibi obtinet, non modò est bene erga se affectus, sed etiam erga alios; quippe, cùm bene multi sint, qui virtutem, quod ad se spectat, non verò quod ad alios, colant; ex quo profert illud Biantis, ἀρχὴ ἄνδρα δείξει, *Magistratus virum monstrabit.* Deinde, esse quoque Iustitiam specialem, seu quae generalis sit pars, Aristoteles ex eo probat, quòd sint pleraeque iustae actiones, quae ita sint ad alterum, vt referri nihilominus ad Fortitudinem, Temperantiam, virtutésque alias non possint. Cùm soleat verò Iustitia haec laxiùs, strictiúsque vsurpari; & laxiùs quidem prout comprehendit genera omnia officiorum, quo pacto etiam Religio, Pietas, Observantia, Amicitia, Liberalitas, Gratitudo, species quaedam Iustitiae sunt; strictiùs verò, quatenus ea solùm officia complectitur, quae aut obligationi exaequantur, quo pacto excluduntur v. c. Religio, atque Pietas, ut nisi implean-

De Iustitia. tur, ad multam, pœnam-ve nullam obligant; quo pacto excluduntur Amicitia, Liberalitas, cæteræ. Ideò sunt, qui vt rem componant, dicunt has virtutes, putà Religionem, Pietatem, & alias, esse partes Iustitiæ, non subiectas, sed Potentiales, aut species quidem, sed Adnexas solùm. Verùm, ne hæreamus in controuersia, quæ videatur de nomine, satis sit videri officium, munusve esse Iustitiæ, quoties id cuipiam tribuitur, quod aliquo ipsi titulo debetur, ac potest ideò comprehendi definitione celebri, quâ apud Iurisconsultos Iustitia esse dicitur *Constans, & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.* Præterea autem, quod illi subiiciunt, tria esse iuris præcepta, seu mavis officia, atque munera, nempe, *Honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere;* videri primum illud spectare ad Legalem Iustitiam; cùm alioquin ex se non referatur ad alterum; &, ex ante-dictis, ad Fortitudinem, Temperantiámque propriè pertineat; duo autem alia ipsas esse, quas Integrantes Iustitiæ partes, vt suprà attigimus, appellant, quatenus solent verbis illis sacri contextus exprimi, *Declina à malo, & Fac bonum.* Videlicet in eo consistit vniuersa Iustitia, vt ne noceatur alteri, nullâsve ipsi fiat iniuria; vtque illi tribuatur, restituatúrve id, quod potest iure dicere suum. Id, inquam, præter eo, ac duo solùm quædam circa allatam Iustitiæ definitionem adnoto.

Vnum est, videri Iustitiam haud abs re dici *Voluntatem*, quoniam licet hoc nomine ipsa volendi actio possit præsertim intelligi (cùm eo traduci alioquin soleat, vt facultatem significet) quatenus tamen additur, esse voluntatem debere *constantem, & perpetuam*, ipse habitus, seu affectus volendi intelligitur, in quo laus Iustitiæ germana consistit. Commendationem quippe meretur, non qui simpliciter *iusta agit* (nam si ignoranter, si metu, si amici causâ, si lucri spe, aut alio consimili fine rem iustam agat, iustus non est, cùm cessante fine sit secus acturus) sed qui voluntate, spontéque, & ex affectu iustitiæ agit, ac dicitur adeò *iustè agere*; ex quo celebre est 5 Ethic. 10. discrimen apud Aristotelem inter τὸ [illegible] ([illegible]) ἢ τὸ [illegible], *actionem iustam, & iustè factam*; neque secus inter τὸ [illegible], ἢ τὸ [illegible], *actionem iniustam, & factam iniustè.* Nempe, vt quid iustè, aut iniustè fiat, sola voluntas facit, ex hocque est vt & ille Iudex, qui rem, alioquin iustam, statuit, possit non reputari iustus, iuxta illud Tragici,

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet statuerit, haud æquus fuit;

& vniuersè ille habeatur iustus, non qui simpliciter non facit iniuriam, sed qui, potestatem cùm habeat, voluntatem tamen faciendi non habet. Nam quod Democritus quidem *esse* ap. Stob. serm. 9. *bonum ait, non tam iniuriam non facere, quàm ne facere quidem velle*, [illegible], idipsum est, quod præclarè Philemon, cùm iustū esse canit virum, non qui non facit, iniuriam,

[illegible],
Sed qui facere licet possit, non vult tamen:

ac rursus illum, non qui exindè gloriam captat; sed qui

[illegible],
Vult esse iustus, quàm videri magis.

Alterum, haud abs re adhiberi illud, *tribuendi cuique suum ius*; quoniam his verbis non modò functio, opúsque Iustitiæ proprium continetur, sed insinuatur etiam, quo ex capite sit petenda Mediocritas illa, quam Aristoteles exigit, vt Iustitiam habeat in Virtutum choro. Quippe, non, vt aliæ Virtutes, censetur Iustitia inter duo extrema opposita vitia, scilicet, quæ oppositum vnicum vitium, Iniustitiam habeat; sed versatur tamen in tribuendo iure, quod duplici quadam ratione sit medium, ad mediocritatemve reductum. Est enim, cùm ius idem sit, quod ipsum *Æquum*, siue *Æquale*; & æquale tum aliquā æqualitatem inter plus, ac minus sit, potest Ius & esse medium inter duos, & inter duas res inæquales versari; atque adeò etiam coniunctim inter homines, & res ipsas. Quo sensu *Necessarium est*, inquit Aristoteles, *in quatuor minimum Ius perfici. Sunt enim duæ res, & duo homines, in quibus vtrisque æqualitas est; quippe cùm, vt se res ad rem, ita homo se ad hominem habeat; ac nisi æquales homines sint, non sint æquales res habituri.* Pergit autem, *atque inde rixas, querelasque existere, dum aut æquales non æqualia, aut non æquales æqualia sortiuntur.* Hinc quia paullò antè Iustitiæ specialis duas species distinxerat, vnam, quæ consistit in distributione honoris, pecuniæ, aliorúmve, cuius fieri participes, qui eiusdem Reipublicæ communione tenentur, possunt; alteram, quæ in correctione, emendationeve rerum, quæ in contractibus, commerciis, commutationibusque contingunt; ex quo illa est Distributiua, ista Commutatiua solet: ideò occasionem inde accipit ostendendi quemadmodum exæquatio fiat in vtraque specie, seruando scilicet analogiam siue proportionem, in Distributiua quidem, Geometricam; in Commutatiua verò, Arithmeticam. Siquidem tametsi non sit propriè loquendo alia Proportio, quàm vocata Geometrica, quæ inter quatuor intercedit, eáque seu disiuncta sit, quemadmodum cùm dicimus, vt quatuor ad duo, ita sex ad tria; seu coniuncta, aut continens (termino nimirum secundo bis sumpto) veluti cùm dicimus, vt quatuor ad duo, sic duo ad vnum, nihilominùs esse quoque proportio, & Arithmetica quidem dici solet, cùm Proportio sic est continua, seu terminus medius duorum vice sic fungitur, vt excessus maioris extremorum supra medium, æqualis sit excessui medij supra extremum minus. Veluti si dicimus, vt sex ad quatuor, ita quatuor ad duo: vel vt nouem ad sex, ita sex ad tria. Hoc autem supposito; cùm in Distributiua Iustitia, attendantur & homines, merita ipsorum (quæ aut penes virtutem, aut penes nobilitatem, aut penes censum, aut penes alia, prout conditio Reipublicæ est, accipiuntur) & præmia, seu res ipsæ distribuendæ (nempe eas nihil vetat nomine communi præmia dicere) ideò quæ proportio in ea locum habet, Geometrica est, ipsáque disiuncta. Res quippe concipi sic debet, vt, sicut se habet meritum vnius ad meritum alterius, ita illas

sius præmium ad istius præmium se habeat. Et cùm in Commutatiua non ipsi homines, eorumue merita attendantur, sed ipsæ res commutabiles solùm; siue potiùs quod in iis contingere potest Lucrum, Damnúmque (quippe his quoque nominibus dicere generatim licet, quod maius est, & minus æquo) ac præterea medium inter Lucrum, & damnum (quod non aliud, quàm ipsum æquum inter maius, ac minus est) ideò locum in illa habet, quæ est Arithmetica proportio descripta. Quippe res sic est concipienda, vt tantum ex lucro adimatur, quò redeatur ad medium, quantum, quò assurgatur ad medium, ipsum damnum est resarciendum.

Occurrunt heic verò tria, aut quatuor quædam ex Aristotele obseruanda. Ac imprimis quidem Talionem, seu vt Græci dicunt, τὸ ἀντιπεπονθὸς, *Perpessionem reciprocam*, non esse ipsum Ius simpliciter dictum, vt Pythagorei voluerunt (visi scilicet approbare id, quod est attributum Rhadamantho Ius; Ethic.5.

Εἴ κε πάθοι, τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο,

Æquum ius fuerit, si quæ egit, quis patiatur)

Non esse, inquam; quòd reperiri in Distributiua Iustitia, in qua habetur meriti, personæue ratio, non possit. Neque enim, si quis magistratum gerens aliquem percusserit, referiendus est; aut si quis ipsum Magistratum, pariter solùm repercutiendus, sed grauiore est pœna afficiendus: vt præteream magnam habendam rationem eius, quod voluntariè, aut inuoluntariè ab aliquo fit. Quin-etiam-ne habet quidem locum in illa Iustitiæ Commutatiuæ parte, quæ est circa facta, quæque speciatim Emendatiua, seu Correctiua dicitur. Neque enim si cuipiam pro auulso dente auellatur dens, aut oculus pro oculo, Ius propterea fit, damnumue factum resarcitur; sed hoc re præstatur, damnum, quantum potest, aut pecuniâ, aut alia re Iudicis arbitrio, compensandum est. Quamobrem potest dumtaxat locum in reliqua Commutatiuæ parte quæ est circa res, rerumue commercia, habere.

Ibid. Deinde, ad hanc Iustitiæ speciem nihil potuisse opportunius, ipso nomismate, seu nummis, Monetave excogitari. Siquidem humana societas ob indigentiam mutuam constat; huic indigentiæ prouideri sine permutatione non potest: debet in hac permutatione reperiri æqualitas; at quænam valeat æqualitas inter res adeò disparatas, ac domus, & calceus, v. c. sunt, esse? Itaque, tùm, quod ad rem spectat, nulla reperiri æqualitas posset; quod ad vsum tamen, excogitatum Nomisma fuit, quo, vt communi mensura intercedente, omnia, quantumuis disparia, æquiparentur. Nam domus quidem, v.g. maioris est valoris, quàm calceus; sed taxata domo nomismate certo, certoue numero nummorum, taxatur etiam calceus certo; & qui accipiens domum dat calceum, supplet id, quod deest, numero nummorum. Quin-etiam potest permutatio nomismate solo certo re fieri, taxato scilicet valore, siue pretio rei, certo nummorum numero, quem vbi quis soluerit, & rem simul acceperit, tum facta permutatio, tum æqualitas seruata dicitur. Porrò qui rem tradens, nomisma pro ipsa, eiusue parte accipit, ideò facit, quòd tametsi tunc re alia non egeat; nomisma nihilominùs sit ipsi quidam quasi sponsor, quo certus sit, fore, vt cùm in posterum aliqua re eguerit, illam ipsius traditione, commutationeue obtineat. Sponsio hæc autem publica est, quippe vim habens ab ipsa lege, pactione, & fide communi, qua nomisma in vsu est; vnde & ille τὸ νόμισμα esse ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ, *a lege, non natura* deriuatum docet. Tertiò, Ius in hac specie Iustitiæ interueniens ex eo comprobari esse quidpiam medium, quòd qui ambigunt de aliqua re, confugere ad Iudicem soleant. *Adire enim ad Iudicem*, inquit, *est adire ad ipsum ius (neque enim aliud est Iudex, quàm ius aliquod animatum) et ipsum quærunt, quasi medium* (seu mauis, quasi mediatorem) *vnde & fit, vt Iudices vocent aliqui* μεσιδίους, *quasi diuidentes, & tribuentes medium; proinde quasi futurum sit, vt assequantur medium, ius quoque sunt assequuturi.* Iudicem δικαστὴν dici, quasi διχαστὴν, vti & δίκαιον, quasi δίχα ἐστί, ab ipsa quasi bisectione. *Iudex quippe*, inquit, *exæquat, dum veluti lineâ in duas partes inæquales sectâ, quo maior pars dimidium excedit, illud detrahit, & ad partem minorem addit; ac tum toto in duo æqualia secto, dicit se quisque suum obtinere, cùm æquale acceperit.* Præclarè autem notat non sufficere, si maiori parti adimat, non item minori adiiciat; quoniam non propterea æqualitas fieret, neque statueretur quod quæritur ius; quod est etiam mox circa Talionem insinuatum. Denique circa eandem Iustitiam, debere Iudicem interdum Æquale, seu Ius constituere, non cuiusmodi Lex præscribit, sed cuiusmodi ea, quæ dicitur ἐπιείκεια, æquitas, à qua ipsum ius ἐπιεικές, æquum, & bonum appellari solet. Etenim, quia Lex de rebus, nisi generatim non statuit, ac speciales casus plerumque contingunt, in quibus, certas ob circumstantias iudicari ex verbis legis citra iniustitiam non potest; ideò, *Par est*, inquit, *si quid Legislator aut prætermisit, aut peccauit, cùm absolutè loquutus est, id quod est omissum supplere, quodque Legislator, si adesset, iuberet; ac, si præsciuisset, pro lege tulisset.* Subdit proinde Legem habendam, ceu Lesbiam quamdam regulam, hoc est perinde accommodandam rebus, ac regula plumbea, prout se figura lapidis habet, inflectitur; docetque ipsum æquum, & bonum, esse vt correctionem legis, ita iure legitimo, peccatoue ex ipso consequente melius. Adiicit interpres exempla tum Legis vetantis adulterium, tum prohibentis, ne murum peregrinus conscendat. Videlicet iustum non fuerit occidere illum, qui vt tyrannum interficeret, illius vxorem violarit; neque illum, qui murum, vt hostem propelleret, conscenderit: cùm Legislator ipsemet, si hosce casus prouidisset, leges in hunc modum conscripturus fuisset, *A quacumque aliena vxore (præterquam tyranni, si ciuitas inde liberabitur) abstineto.* Et, *Qui peregrinus in bello murum (nisi vrbem propugnans, ac se fortiter gerens) conscenderit, occiditor.* Spectare huc proinde vides vulgata illa carmina.

Iudicis auxilium sub iniqua lege rogato:

Ipsa etiam leges cupiunt, vt iure regantur.

cap.6.

cap. 14.

De Iustitia. Cæterùm, propter illam eamdem definitionis particulam, *tribuendi cuique suum ius*, operæ esse pretium videtur paullò vberiùs cognoscere quid-nam sit hoc *Ius*, & vnde oriatur. Primùm itaque, cùm sint variæ huiusce vocis vsurpationes; tum illa videtur primaria, qua Ius esse intelligitur Facultas agendi, habendi, vtendi, fruendi aliqua re. Scilicet ad hanc acceptionem spectare videntur tum illæ loquendi variæ formulæ, ius suum tueri, retinere, recuperare, persequi; de suo iure concedere, decedere, remittere; vti suo iure, facere suo iure, esse sui iuris, & aliæ sexcentæ: Tum familiaris illa translatio, qua etiam Lex dicitur ius; quatenus scilicet declarat, præscribitque quid cuique iuris, hoc est, facultatis, potestatis, dominij (hæc enim synonyma sunt) circa aliquid competat; quò spectant illa, Ius facere, ius condere, ius consulere, ius respondere, ius docere, prudentia iuris, peritia iuris, summum ius, & id genus alia: Tum illa quoque qua ius appellant non Iudicem modò (sicut paullò antè ex Aristotele visum est) sed maximè etiam tribunal, locumve, in quo Ius redditur, hoc est facultas cuiuspiam læsa, dominium-ve in aliquid violatum restituitur: *appellatione collata*, inquit Paulus, *ab eo quod fit, in eo, vbi fit*; (lib. 11. ff. de Iust. & Iu.) spectantque hùc proinde illa, rapere in ius, vocare in ius, ambula in ius, aliaque similia: Tum variæ, quæ circumferuntur & diuisiones, & denominationes iuris; nam quòd Ius naturale, gentium, ciuileque distinguatur; quòd priuatum, & publicum; quòd scriptum, & non scriptum; quòd legitimum, iudicatum, pactum; quòd Pontificium, augurium, militare, &c. nihil aliud, quàm veluti varia designantur capita, ex quibus quis in aliquid ius, seu facultatem, ac dominium habet. Deinde, videtur proinde esse Ius suapte natura Iustitiâ antiquius: Nam siue Iustitia ita accipiatur, vt idē sit cum Innocentia, seu affectu illo, quo non modò quis lædere alterum non vult, sed vult etiam illum vti iure suo, quemadmodum ipse proprio vtitur; constat supponere hanc Iustitiam esse in alio Ius ab ipsa independens, quodque, tametsi ipsa non foret, nihilominùs in illo extaret. Siue accipiatur, quatenus est violati iuris emendatrix; constat esse priùs debere in alio ius ad aliquid, quàm vt quis violare illud possit, ac succurrat ipsa Iustitia, quæ violatum redintegret; adeò vt si cuiusque ius intemeratum in eo maneret, nihil foret opus Iustitia, quæ illud ipsi vindicaretur. Quare & videtur primo loco constituendum Ius, quod vnicuique competit, atque id quidem, seu purè à natura datum, seu pacto, legéque firmatum; secundo iniuria, quæ nihil aliud sit, quàm ipsa iuris violatio; tertio Iustitia, seu voluntas, suum cuique tribuendi, quæ iniuriam emendet, ac restituat ius, & à qua ille, in quo est, appelletur Iustus; quarto ipsum opus Iustitiæ, seu Ius restitutum, quod pariter Iustum ab ipsa Iustitia vocetur. Nempe habentur quidem persæpe (leg. 1. eod.) Ius, ac Iustum Synonyma, verùm tunc ius est, non illud primarium, sed repositum à Iustitia. Ex quo efficitur, vt cùm Vlpianus ait, *Ius appellatum à Iustitia*, intelligi id debeat non de illo iure antecedente Iustitiam, à quo ipsa potiùs videatur esse nominata, sed de hoc consequente, quod Iustitiæ sit opus. Nisi ille fortè Iustitiæ nomine ipsam potiùs artem, scientiamve iuris intellexit; propterea enim subiicit eleganter à Celso definiri ius *Artem Boni, & Æqui*. Quo loco, nihil sanè obstat, quin nomine boni intelligamus ius illud primarium, siue integrum, quod vnicuique est proprium bonum, tendit-ve ad id, quod vnicuique bonum est: nomine Æqui hoc secundarium, quod priori æquale per Iustitiam fiat, & de quo proinde intelligatur illud Ciceronis, *Ius semper quæsitū est æquabile: neque enim aliter esset ius*. (1. Off.) Hac certè ratione videbitur Celsus ad Prudentiam iuris perfectam requisiisse notitiam tum illius iuris, quod vnicuique ante violationem competit, tum illius, quod in violati compensationem est reponendum. Eadem ratione, cùm Æquitas videatur nihil esse aliud, quàm commensuratio, seu relatio æqualitatis, quæ est inter Æquum, & Bonum, siue inter Iustum, & Ius, ac ideò vtrumque comprehendat; ideò id fit, quod paullò antè ex Aristotele dicebamus, vt minimùm Iudex æquitatem sequi, seu ex æquo, & bono iudicare censeatur, cùm quantum iuris cuique debetur, tantumdem illi tribuit, tametsi fortè leges obsistunt, quæ vt idemmet quoque Celsus ait, *sunt interpretandæ benigniùs, quò voluntas earum conseruetur*. ([illegible]) Ex quo aliunde efficitur, vt cùm idem ait *scire leges, esse non verba, sed vim, ac potestatem earum tenere*, intelligamus non illum esse censendum prudentem, peritum, consultum iuris reputandum, qui simpliciter leges ciuitatis, gentisve seu memoriâ tenet; sed illum, qui vim legum ita tenet, vt ipsas ex æquo, & bono interpretari valeat, quippe qui rationes, ob quas latæ sunt, nouit, ac perspectam habet non modò quid iubeant, sed etiam quid iubere debeant: & cùm non ignoret quid iuris ex earum præscripto reponendum sit; tum maximè callet, quid iuris cuique competat ex præscripto naturæ. Præclarè sanè Ser. Sulpitius à Cicerone commendatur, (Philipp.) quòd *non magis Iuris consultus quàm Iustitiæ fuerit, ita erat in illo admirabilis quædam*, inquit, *& incredibilis, ac penè diuina in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia: ita ea, quæ proficiscebantur à legibus, & ab iure Ciuili semper ad facilitatem, æquitatemque referebat*. Nec minùs verò C. Aquilius, (pro Cæc.) quòd *iuris Ciuilis rationem nunquam ab æquitate seiunxerit; ita iustus, ac bonus vir, vt natura non disciplina consultus esse videretur: ita peritus, ac prudens, vt ex iure Ciuili videretur, non scientia solum quædam verùm etiam bonitas nata*.

Verùm, quia Epicurus omnem Iuris, & æqui originem ab Vtilitate repetiit, siquidem in Ratis sententiis commemorandis infrà, docuit *ipsum quoque naturale Ius reipsa esse vtilitatem*, τὸ τῆς φύσεως δίκαιον σύμβολον τοῦ συμφέροντος, ideò videtur esse altiùs repetendum negotium, vt innotescat, meritóne, an immeritò tum ab antiquioribus, vt à Cicerone, tum à recentioribus, vt à Cuiacio reprehendatur. Nam isti Stoicos secuti originem Iuris à natura sic repetunt, vt insectentur in Epicurum, quasi quam dixit vtilitatem à natura seiunxe-

rit.

tis. Et primùm quidem Cicero in Opere de 2. Finibus adductus Torquatum Epicureum disputans, *Cur Iustitia*, inquit, *laudatur? aut vnde est hoc contritum vetustate prouerbium, quicum in tenebris? Hoc dictum in vna re latissime patet; vt in omnibus factis re non teste moueamur. Sunt enim leuia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cùm animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore, quâ aut afficiuntur, aut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi, non bonum illum virum, qui quicquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet; sed omnia callidè referentem ad Vtilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facilè vt excogitet, quomodo occulte, sine teste, sine vllo conscio fallat.* Et posteà: *Si te amicus tuus moriens rogauerit, vt hæreditatem reddas suæ filiæ, nec vsquam id scripserit, vt scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit, quid facias? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet, vt Sex. Peducæus, &c. Sed ego ex te quæro, quoniam idem tu certè fecisses, nonne intelligis eò maiorem vim esse naturæ, quod ipsi vos, qui omnia ad vestrum Commodum, &, vt ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat non voluptatem vos, sed officium sequi, plusque naturam, quam rationem prauam valere.* In opere autem de Legibus, hunc in modum affatur, colloquentemque 1. (præter Fratrem) T. Pomponium Atticum, Epicureum licet, inducit. *M. Dasne igitur hoc nobis, Pomponi, (nam Quinti noui sententiam) Deorum immortalium vi, ratione, potestate, mente, numine, siue quod est aliud verbum, quo planius significem quod volo, naturam omnem regi? Nam si hoc non probas, à Deo nobis causa ordienda est potissimum. A. Do sanè, si postulas: etenim propter hunc concentum auium, strepitumque fluminum non vereor condiscipulorum* (Epicureorum nempe) *ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum est; solent enim, id quod virorum bonorum est, admodum irasci. Nec verò ferent, si audierint te primum caput libri optimi* (Ratarum nimirum sententiarum) *prodidisse, in quo scripsit, nihil curare Deum nec sui, nec alieni. A. Perge quæso, nam id quod tibi concessi, quorsum pertineat, expecto. M. Non faciam longius; huc enim pertinet. Animal hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilij, quem vocamus hominem, præclara quadam conditione generatum esse à supremo Deo. Solum est enim ex tot animalium generibus, atque naturis particeps rationis, & cogitationis, cùm cætera sint omnia expertia. Quid est autem non dicam in homine, sed in omni cælo, atque terra ratione diuinius? quæ cùm adoleuit, atque perfecta est, nominatur ritè sapientia. Est igitur, quoniam nihil est ratione melius, eáque & in homine, & in Deo, prima homini cum Deo rationis societas. Inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est. Quæ cùm sit Lex, Lege quoque consociati homines cum Diis putandi sumus. Inter quos porrò est communio legis, inter eos communio Iuris est. Quibus autem hæc sunt inter eos communia, & ciuitatis eiusdem habendi sunt.* Ac post plura, Atticum demum anacephalæosi quadam omnia repetentem, vnoque verbo concludentem (quasi Epicuro abdicato) facit: *An mihi aliter videri possit* (scilicet, quàm ipsi Quincto, approbanti ortum ex natura ius) *cùm hæc iam perfecta sint, primùm, quasi muneribus Deorum nos esse instructos, & ornatos: secundo autem loco, vnam esse hominum inter ipsos viuendi parem, communemque rationem: deinde omnes inter se naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam societate Iuris contineri? Quæ cùm vera esse rectè, vt arbitror, concesserimus, qui iam licet nobis à natura leges, & iura seiungere?* Atque Cicero quidem in hunc modum: Cuiacius autem scribens in Legem, qua Gaius explicat discrimen inter ius Ciuile & gentium, illud scilicet esse dicens, *quod quisque populus ipse sibi constituit: hoc verò quod inter omnes homines naturalis constituit ratio,* istæc subiicit: *Epicurus quoque, authore Diogene, vtebatur eadem diuisione Iuris, sed ius commune non deducebat à natura, vt Gaius hoc loco ait ius commune esse, quod naturalis ratio inter homines constituit; sed id deducebat ab Vtilitate communi, à compendio, emolumento, fructu necessitatis, quæ & nos impulit ad ius gentium, sicut communem sequendam, sed non principaliter, quandoquidem inditum est nobis ob vtilitatem nostram. Non omnium autem Vtilitas simplex id peperit Ius, non quod Horatius ait,*

— *Atque*

Ipsa quoque vtilitas iusti prope mater, & æqui,

Epicureum est, ex quo fabulis erat quoque Horatius. Nos Stoicos sequimur, qui ius commune omnium hominum deducebant à natura, ius proprium cuiusque ciuitatis ab vtilitate communi; ab eo, quod cuique ciuitati expedit, & conducit. Sic ille: prætereo autem quem ex Laertio Diogene locum supra habes insertum inter Ratas sententias, vbi verba Epicuri sunt, κατὰ μὲν τὸ κοινὸν, &c. *Vniuersè quidem Ius* (seu quod Iustum est) *idem est apud omnes gentes; vtile nempe aliquid in societate hominum mutuæ: verùm spectatis singularium cum regionibus, tum causis apud varias variis euenit, vt non idem ius* (siue iustum) *sit apud omnes.*

Itaque, vt rem, quod recepimus, altiùs repetamus, prætermittendum hîc non est, quod de primæuo hominum statu ab omnibus supponitur, cùm disquiritur prima origo Iuris. Ac nonnulli quidem contendunt cœpisse hominum ætatem ab aureo illo sæculo, quo homines

— *Vindice nullo,*

Sponte sua, sine lege fidem, rectùmque colebant:
Pœna, metusque aberant, nec vincla minacia collo
Ære ligabantur; nec supplex turba timebat
Iudicis ora sui; sed erant sine iudice tuti.

Ecce enim Posidonium imitatus Seneca; *Primi, inquit, mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eundem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Natura est enim potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine, ac toris cæteros mares vicit: elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines, pro summo est optimum. Animo itaque rector eligebatur, ideóque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tutum enim, quantum vult, potest, qui se, nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo sæculo, quod aureum perhibetur, penes Sapientes fuisse Regnum Posidonius iudicat.*

De Iustitia.
lib. 9. ff. de iust. & iur.
Ouid. 1. Met.
Epist. 90.

De Tacitis. *Hi continebant manum, & infirmiores à validioribus tuebantur; suadebant, dissuadebantque; & vtilia, atque inutilia, monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis providebat, fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatque subiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset adversus eos experiebatur, per quos cœperat posse: nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut caussa; cum bene imperanti bene pareretur, nihilque Rex maius minari male parentibus posset, quam vt abiret è regno. Sed postquam, surrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt; opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere Sapientes.*

3. Annal. Sic Tacitus, sumpta occasione ex Papia Poppæa lege moderanda, postquam illud præmisit, *Ea res admonet, vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam, ac varietatem legum sit, altius disseram*, subiicit; *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna, aut coercitionibus agebant; neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, & pro modestia, ac pudore ambitio, & vis incedebat, provenere dominationes, multosque apud Populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant*, &c. Spectat huc, lib. 1. quod Iustinus habet, dum hoc historiæ initium facit: *Principio rerum gentium, nationumque imperium penes Reges erat, quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullis legibus tenebatur; arbitria Principum pro legibus erant*, &c. Spectare verò etiam potest 3. & 6. de leg. id, quod Plato disserit, cùm non admittit quidem absolutè initium rerum, aut certos primos hominum, quibus priores non fuerint, sed supponens tamen contigisse diluuia, & similes clades sæculis retrò innumeris, quibus ciuitates, ac gentes moribus excultæ perierint, ac superfuerint solùm montani, agrestesque homines, à quibus societates instaurari potuerint; autumat *eos fuisse, vt aliorum artium, ita avaritiæ, ambitionis, fraudisque expertes: ac non modò iis, qui præcesserint, verùm etiam illis, qui sequuti sunt, quique nunc viuant, vt simpliciores, ita fortiores, modestiores, per omnia iustiores*. Docet & subinde, vt istæ incultæ, excultæque paullatim fuerint, vtque ex humilibus casis, ad ciuitates condendas transierint; & quia vnaquæque familia proprios, ac cæteris plerumque repugnantes mores inferrent, Legumlatoribus indiguerint, qui ex perspectis omnibus eos delegerint, atendosque omnibus statuerint, qui præ cæteris probarentur.

Alij autem voluere hominum ætatem cœpisse à vita ferina, & incommoda, quem immutare sapientia quidam, eloquentesque aggressi sint. Id nempe, adumbratum est ab antiquissimis Poëtarum; cum, vt ille interpretatur,

Hor. in ar. poet.
Syluestres homines sacer, interpresque Deorū
Cædibus, & fœdo victu deterruit Orpheus,
Dictus, ob id, lenire tigres, rabidosque leones
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quò vellet. ——

Cicero autem item exsequitur non semel (scilicet perpetuò veluti oblitus, quod paullò antè de cognatione, communioneque hominum cum Diis exaggerantem audiuimus.) Nam, vt quæ in commendationem Philosophiæ habet, prætercam, veluti illud: *Quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu vrbes peperisti; tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti; tu eos inter se primò domiciliis, deinde coniugiis, tum literarum, & vocum communione iunxisti; tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti*; En quid in libris de Inuentione: *Fuit quoddam tempus, cùm in agris homines passim bestiarum more vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur; nemo legitimas viderat nuptias; non certos quisquam inspexerat liberos; non ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inscitiam, cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam magnus videlicet vir, & sapiens, cognouit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & meliorem præcipiendo reddere; qui dispersos homines in agris, & in tectis syluestribus abditos ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit, & eos in vnamquamque rem inducens vtilem, atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem studiosius audientes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & mansuetos.* En quid in Oratione pro Sest.: *Quis vestrûm, Iudices, ignorat ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines nondum neque naturali, neque ciuili iure descripto, fusi per agros, ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu, ac viribus, per cædem, ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent. Qui igitur primi virtute, & consilio præstanti exstiterunt, ij perspecto genere humanæ docilitatis, atque ingenij, dissipatos vnum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad iustitiam, atque mansuetudinem traduxerunt. Tum res ad communem vtilitatem pertinentes, quas publicas appellamus, tum conuenticula hominum, quæ postea ciuitates nominatæ sunt; tum domicilia coniuncta, quas vrbes dicimus, inuenta & diuino, & humano iure, mœnibus sepserunt. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tam interest, quam ius, atque vis. Horum vtro vti nolumus, altero est vtendum.* En quid in Officiorum libris: *Cùm premeretur inops multitudo ab iis, qui maiores opes habebant, ad vnum aliquem, confugiebant virtute præstantem; qui cùm prohiberet iniuriâ tenuiores, æquitate constituenda summos cum infimis pari iure retinebat. Eademque constituendarum legum fuit caussa, quæ Regum.* Sed hæc ex Cicerone nimis. Cæterùm prætereundus non est Vitruvius, qui & occasionem invenisse primam, & sermonis originem, & cohærentes cætera ad Ignem primò inuentum refert. Nam, *Homines*, inquit,

Margin notes: 5. Tusc. · lib. 1. · pro Sest. · lib. 2.

vetere

vetere more, vt feræ in sylvis, & speluncis, & nemoribus nascebantur, ciboque agresti vescendo, vitam exigebant. Interea, quodam in loco tempestatibus, & ventis densæ crebritatibus arbores agitatæ, & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt; & ei, vehementi flamma perterriti, qui circa eum locum fuerunt, &c. Itemque illos quos Lactantius perstringit, quòd censuerint primam coeundi rationem fuisse incommoda, quæ homines à feris animalibus paterentur.

cap.10. Nam imprimis quidem sic habet: *Vrbis condendæ originem, atque caussam, non eam fuisse dixerunt, sed alij eos homines, qui sint è terra primitus nati, cum per sylvas, & campos erraticam degerent vitam, nec vllo inter se sermonis, aut iuris vinculo cohærerent, sed frondes, & herbam pro cubilibus, speluncas, & antra pro domibus haberent, bestiis, & fortioribus animalibus prædæ fuisse commemorant: tum eos, qui aut laniati effugerant, aut laniari proximos viderant, admonitos periculi sui, ad alios homines decurrisse, præsidium implorasse, & primò nutibus voluntatem suam significasse, deinde sermonis initia tentasse, ac singulis quibusque rebus nomina imponendo, paulatim loquendi perfecisse rationem. Cum autem multitudinem ipsam viderent contra bestias esse tutam, oppida etiam cœpisse munire, vel vt quietem noctis tutam sibi facerent, vel vt incursiones, atque impetus bestiarum non pugnando, sed obiectis aggeribus arcerent.* Tum sic exclamat: *O ingenia hominum indigna, quæ has ineptias protulerunt! Miseros, atque miserabiles, qui stultitiam suam litteris, memoriæque mandauerunt! Qui cum viderent mutis quoque animalibus ingenitam esse rationem vel conueniendi, vel inuicem appetendi, vel periculi fugiendi, vel mali cauendi, vel cubilia sibi, & latibula parandi, homines autem ipsos existimauerint non nisi exemplis admoneri, ac discere potuisse quid metuere sibi, quid cauere, quid facere deberent, aut nunquam conuenturos inter se fuisse, nec loquendi rationem reperturos, nisi eos bestiæ comedissent. Hæc aliis delira visa sunt (vt fuerunt) dixeruntque, non ferarum laniatus caussam fuisse coeundi, sed ipsam potius humanitatem, itaque inter se congregatos, quòd natura hominum solitudinis fugiens, & communionis appetens esset.* Hosce, inquam, & alios, qui sunt opinati hominum ætatem à ritu ferino, & incommodo cœpisse, prætereo.

Ac possent quidem priores illi cum his posterioribus conciliari, si postquam ætas aurea per argenteam, ac æream, degenerauit in ferream, hoc est, in statum plusquam ferinum, admittantur rursus extitisse Sapientes, qui ferream emollierint, hoc est, homines ad iustitiam, humanitatemque erudierint: Verum immorandum hac in re non est. Subiicio solum Epicurum videri esse potissimum his posterioribus accensendum: & non modò quidem ob id, quòd ea, quæ Lactantius reprehendit, ex ipso Lucretio desumpta videantur; sed maximè ob id, quod ex Hermacho familiari, & successore Epicuri recitat Porphyrius. Siquidem Porphyrius Epicureis quidem vniuersè attribuit quæ plusculà ad hanc rem habet; sed posteriùs tamen insinuat esse ea ex libris Hermachi desumpta. Locus prolixus, sed referendus tamen, quòd & Epicurum attineat, & ad illa etiam, quæ superorant circa Ratas Sententias, allaturus sit non exiguam lucem. Quanquam operæ-pretium est, ea prius commemorare, quæ Lucretius hac de re habet, quòd is primæuum hominum statum, qui supponi ab Hermacho videtur, vberiùs describat. Ita ergo loquens Lucretius de primis hominibus, inquit: — De Iustitia.

Et genus humanum multò fuit illud in aruis Lib. 5.
Duriùs, vt decuit, tellus quod dura creasset,
Et maioribus, & solidis magis ossibus intus
Fundatum, & validis aptū per viscera neruis:
Nec facilè ex æstu, nec frigore quod caperetur:
Nec nouitate cibi, nec labi corporis vlla.
Multaque per cælum Solis voluentia lustra,
Vulgiuago vitam tractabant more ferarum.

Pergit autem:

Nec robustus erat curui moderator aratri
Quisquam, nec scibat ferro molirier arua;
Nec noua defodere in terram virgulta, neque altis
Arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
Quod Sol, atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque; & quæ nunc hiberno tempore cernis
Arbuta Puniceo fieri matura colore,
Plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
Multaque præterea nouitas tum florida mūdi
Pabula dia tulit, miseris mortalibus ampla.
At sedare sitim fluuij, fontesque vocabant;
Vt nunc montibus è magnis decursus aquai
Claricitat latè sitientia sæcla ferarum.

Quo loco ferè quidem habes, quæ circa ætatem auream ceteri:

Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, neque vllis Ouid. loc.cit.
Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus.
Contentique cibis nullo cogente creatis,
Arbuteos fœtus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, & in duris hærentia mora rubetis,
Et quæ deciderāt patula Iouis arbore glandes.

Quin etiam non negat postmodùm Lucretius, quin sylvestris hominum vita felix plerumque fuerit; cùm de cantu loquens, priusquam inuenta foret eius ars, hæc habeat, quæ ad seculum aureum videri possint referenda,

Hæc animos ollis mulcebant, atque iuuabant,
Cum satiate cibi, nam tum sunt omnia cordi.
Sæpe itaque inter se prostrati in gramine molli,
Propter aquæ riuum sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus iucundè corpora habebant,
Præsertim quom tempestas ridebat, & anni
Tempora pingebāt viridantis floribus herbas.
Tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
Consuerant; agrestis enim tum Musa vigebat.
Tum caput, atque humeros plexis redimire coronis,
Floribus, & foliis lasciuia læta monebat;
Atque extra numerum procedere membra mouentes
Duriter, & duro terram pede pellere matrem:
Vnde oriebantur risus, dulcesque cachinni;

Omnia

De Iustitia.

Omnia quæ noua tum magis hæc, & mira vigebant,
Et vigilantibus hinc aderant solatia somni,
Ducere multimodis voces, & flectere cantus,
Et supera calamos vnco percurrere labro;
Vnde etiam vigiles nunc hæc accepta tuentur,
Et numerum seruare genus didicere, neque hilo
Maiorem interea capiunt dulcedini' fructum,
Quam siluestre genus capiebat terrigenarum.

Verùm ne quis putet beatam vndique huiuscemodi vitam fuisse, attingit ecce incommoda, quæ homines tunc patiebantur à feris. Quippe postquam dixit non timuisse illos, ne aduenienie nocte dies deinceps non rediret, ob iam perspectam diei, ac noctis vicissitudinem, subiicit:

Sed magis illud erat curæ, quod sæcla ferarum
Infestam miseris faciebant sæpe quietem;
Eiectique domo fugiebant saxea tecta
Spumigeri suis aduentu, validique leonis,
Atque intempesta cedebant nocte pauentes
Hospitibus sæuis instrata cubilia fronde.

Et statim:

—tum quisque magis deprehensus eorum
Pabula viua feris præbebat dentibus haustus,
Et nemora, ac montes gemitu, syluasque replebat,
Viua videns viuo sepeliri viscera busto.
At quos effugium seruarat, corpore adeso
Posterius tremulas super vlcera tetra tenentes
Palmas, horriferis acciebant vocibus Orcum,
Denique eos vitâ priuârant vermina sæua,
Expertes opis, ignaros quid vulnera vellent.

Vide autem alia quoque incommoda pulcrâ antithesi comparata cum nostris:

Tum penuria deinde cibi languentia leto
Membra dabat; contrà nunc rerũ copia mersat,
Illi imprudentes ipsi sibi sæpe venenum
Vergebant; nunc dant aliis solertiùs ipsi.

Hæc verò vt mittã, postquam illud præmisit:

Nec dum res igni sciebant tractare, neque vti
Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum;
Sed nemora, atque cauos montes, syluasque colebant,
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare, imbrisque coacti:

tum subdit;

Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
Moribus inter se sciebant, neque Legibus vti,
Quod cuique obtulerat prædæ fortuna, ferebat,
Spõte sua, sibi quisque valere, & viuere doctus,
Et Venus in syluis iungebat corpora amantum;
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido,
Et pretiũ glãdes, atque arbuta, vel pira lecta.

At postea stringentis vitæ cultioris, iustitiæque seruandæ initium, hisce præmissis:

Inde casas postquam, & pelles, ignemque parârunt,
Et mulier coniuncta viro concessit in vnum,
Castaque priuatæ Veneris connubia læta
Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam,
Tum genus humanum primùm mollescere cœpit.
Ignis enim curauit, vt alsia corpora frigus
Non ita iam possent cæli sub tegmine ferre.
Et Venus imminuit vireis, puerique parentum
Blanditiis facilè ingenium fregêre superbum,

tum loquutus;

Tunc & amicitiam cœperunt iungere habentes
Finitimi inter se, nec lædere, nec violare.
Et pueros commendârunt, muliebreque sæclum
Vocibus, & gestu cum balbè significarent,
Imbecillorum esse æquum misererier omnium.
Non tamẽ omnimodis poterat concordia gigni,
Sed bona, magnaque pars seruabat fœdera castè;
Aut genus humanum iam tum foret omne peremptum;
Nec potuisset adhuc perducere sæcla propago.

Post-modum verò, postquam de Ignis inuentione loquutus est, hæc habet,

Inque dies magis hi victũ, vitamque priorem
Commutare nouis monstrabant rebus, & igni,
Ingenio qui præstabant, & corde vigebant.

Pergit verò:

Condere cœperunt vrbeis, arcemque locare
Præsidium, Reges ipsi sibi, perfugiumque,
Et pecudes, & agros diuisere, atque dedere
Pro facie quoiusque, & viribus ingenioque;
Nam facies multũ valuit, viresque vigebant.
Posterius res inuenta'st, aurumque repertum,
Quod facilè & validis, & pulcris dempsit honorem;
Diuitioris enim sectam plerumque sequuntur
Quamlibet & fortes, & pulcro corpore creti.

Habes hîc deprauari cœptum auaritiâ sæculum; habes & statim corruptum ambitione ob quam

—— è summo quasi fulmen deiicit ictos
Inuidia interdum contemptim in tartara tetra.

Et quia per id tempus nullæ erant leges, sed Regum arbitria pro legibus erant, ideo describit quemadmodum redeunte summa potestate imperiove ad populum, occœperint Leges, Iuraque creari;

Ergo, Regibus occisis, subuersa iacebat
Pristina maiestas soliorum, & sceptra superba;
Et capitis summi præclarum insigne cruentum
Sub pedibus vulgi magnum lugebat honorem.
Nã cupidè conculcatur nimis antè metutum.
Res itaque ad summam fæcem, turbasque redibat,
Imperium sibi quum, ac summatum quisque petebat.
Inde magistratum partim docuêre creare,
Iuraque constituere, vt vellent legibus vti.
Nam genus humanũ defessum vi colere æuum,
Ex inimicitiis languebat; quò magis ipsum
Sponte sua cecidit sub Leges, artaque Iura.

Præclarè autem causam declarat, ob quam visum est præstabilius Leges, ac Iura colere:

Acriùs ex ira quod enim se quisque parabat
Vlcisci, quam nunc concessum'st legibus æquis;
Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere æuum,
Vnde metus maculat pœnarum præmia vitæ.
Circumretit enim vis, atque iniuria quemque,
Atque, vnde exorta'st, ad eum plerumque reuertit;
Nec facile'st placidam, ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.

Sed misso Lucretio, en Porphyrij locum ex libro περὶ ἀποχῆς, de Abstinentia primo:

Οἱ δὲ κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ὥσπερ γενεαλογίαν μακρὰν διεξιόντες, φασὶν, ὡς οἱ παλαιοὶ νομοθέται ἀποβλέψαντες εἰς τὴν τοῦ βίου κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους πράξεις, ἀνόσιον ἐπεφήμισαν τὴν ἀνθρώπου σφαγὴν, καὶ * ἀτιμίας οὐ τὰς τυχούσας προσῆψαν. Τάχα μὲν καὶ φυσικῆς τινος οἰκειώσεως ὑπαρχούσης τοῖς ἀνθρώποις πρὸς ἀνθρώπους, διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς μορφῆς, καὶ τῆς ψυχῆς, εἰς τὸ μὴ προχείρως φθείρειν τὸ τοιοῦτον ζῶον, ὥσπερ ἕτερόν τι τῶν συγκεχωρημένων. Οὐ μὴν ἀλλὰ τήν γε πλείστην αἰτίαν τοῦ δυσχερανθῆναι τοῦτο, καὶ ἀνόσιον ἐπιφημισθῆναι, τὸ μὴ συμφέρειν εἰς τὴν ὅλην τοῦ βίου σύστασιν * ὑπειληφέναι.

* fortè [illegible], vt [illegible].

* videtur [illegible].

Ἀπὸ γὰρ τοιαύτης ἀρχῆς οἱ μὲν παρακολουθήσαντες τὸ συμφέρον τοῦ διατάγματος, οὐδὲν προσεδεήθησαν ἄλλης αἰτίας τῆς ἀνειργούσης αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πράξεως ταύτης. Οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι λαβεῖν αἴσθησιν ἱκανὴν τούτου, τὸ μέγεθος τῆς ζημίας δεδιότες, ἀπείχοντο τοῦ κτείνειν προχείρως ἀλλήλους, ὧν ἑκάτερον φαίνεται καὶ νῦν ἔτι συμβαῖνον. Καὶ γὰρ οἱ μὲν θεωροῦντες τὸ συμφέρον τοῦ προγεγραμμένου ἀδιαζεύκτως, ἑτοίμως ἐπ' αὐτοῖς μένουσιν, οἱ δὲ μὴ * δυνάμενοι τοῦτο, τὰς ἀπειλὰς φοβούμενοι τῶν νόμων, ἃς ἕνεκα τῶν ἀπολογίζεσθαι τὸ χρήσιμον διώρισάν τινες, παραδεξαμένων αὐτὰς τῶν πλειόνων.

* videtur [illegible].

Οὐδὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς βιαίως κατέστη νόμιμον, οὔτε μετὰ γραφῆς, οὔτε ἄνευ γραφῆς τῶν διαμενόντων νῦν, καὶ διαδίδοσθαι πεφυκότων, ἀλλὰ συγχωρησάντων αὐτὰ καὶ τῶν χρωμένων. Φρονήσει γὰρ ψυχῆς, οὐ ῥώμῃ σώματος, καὶ δυναστευτικῇ διαθέσει τῶν ὄχλων διήνεγκαν οἱ τὰ τοιαῦτα τοῖς πολλοῖς εἰσηγησάμενοι. Καὶ τοὺς μὲν εἰς ἐπιλογισμὸν τοῦ χρησίμου καθορμήσαντες, ἀλόγως αὐτὸ πρότερον αἰσθανομένους, καὶ πολλάκις ἐπιλανθανομένους, τοὺς δὲ τῷ μεγέθει τῶν ἐπιτιμίων καταπλήξαντες. Οὐ γὰρ ἦν ἑτέρῳ χρήσασθαι φαρμάκῳ πρὸς τὴν τοῦ συμφέροντος ἄγνοιαν, ἢ τῷ φόβῳ τῆς ἀφωρισμένης ὑπὸ τοῦ νόμου ζημίας. Αὐτὴ γὰρ κατίσχει μόνη καὶ νῦν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ κωλύει τὸ μήτε κοινῇ, μήτε ἰδίᾳ τι ἀλυσιτελὲς πράττειν.

Εἰ δὲ πάντες ἐδύναντο βλέπειν ὁμοίως, καὶ μνημονεύειν τὸ συμφέρον, οὐδὲν ἂν προσεδέοντο νόμων, ἀλλ' αὐθαιρέτως τὰ μὲν ἐφυλάξαντο τῶν ἀπειρημένων, τὰ δὲ ἐπράξαντο τῶν προστεταγμένων. Ἱκανὴ γὰρ ἡ τοῦ χρησίμου, καὶ βλαβεροῦ θεωρία τὴν μὲν φυγὴν παρασκευάσαι, τὴν δὲ αἵρεσιν. Ἡ δὲ τῆς ζημίας ἀνάτασις * ἔξω ἀναγκαία πρὸς τοὺς μὴ προορωμένους τὸ λυσιτελές, ἀναγκάζει γὰρ διατείνειν ἐπικρατοῦσα τῶν ἀγόντων ἐπὶ τὰς ἀσυμφόρους πράξεις ὁρμὰς, καὶ βίᾳ συναναγκάζει τὸ δέον πράττειν.

* [illegible]

Epicurei verò, vt si genealogiam longè petitam retexerent, aiunt veteres legum conditores, cùm ad vitæ societatem, & ad ea, quæ homines inuicem agunt, attenderent, declarasse nefandum esse hominem interficere, & ignominiam non vulgarem (*περέ quæ esset coniuncta cum minutione capitis*) interfectori decreuisse. Ac fortè quidam fecit naturalis quædam hominum inter se conciliatio, (quippe ob formæ, animæque, *seu morum* conuenientiam) ne perinde essent procliues ad *consimile* animal, ac ad aliud quodpiam ex iis, quorum cædes est concessa, perdendum: Verùm cur illi hoc facinus & auersati fuerint, & rem nefariam promulgârint, causam habuêre præcipuam, quòd id ad transigendam vitam nullius foret emolumenti.

De Iustitia.

Nempe ab hoc vsque initio, illis quidem, qui ad constitutionis vtilitatem attenderunt, nullâ aliâ fuit opus causâ, quâ se ab agendo quidpiam simile continerent: Qui verò non potuere satis cuius ea momenti esset, capere, ij magnitudinis pœnæ metu à patrandis temerè mutuis cædibus abstinuerunt; quod vtrumque etiam num deprehenditur euenire. Etenim qui considerant quanta sit huiuscemodi constitutionis vtilitas, ij comparati ad constantem illius obseruantiam sunt; qui illius verò intelligendæ capaces non sunt, ij se comparant præ metu pœnarum, quas leges intentant, quasque *Prudentiores* quidam aduersus illos, qui vtilitatis rationem non habent, statuerunt; & maiore quidem parte multitudinis illas, *vt legitimas*, admittente.

Quippe à principio nulla earum legum, quæ nunc scriptæ, siue non scriptæ ad nos vsque permanerunt, transdendæque porrò in posteros sunt, violentiâ quadam constitit, sed mera vtentium consensio. Videlicet mentis prudentiâ, non robore corporis, aut imperiosa obsequio multitudini præcelluêre, qui has leges Populum rogârunt; ac illud quidem inducendo nonnullos ad considerandum quid vtile foret (cùm priùs, vt par erat, non assequerentur) alios verò ipsa pœnarum magnitudine metum incutiendo. Neque enim alio vti medicamine ad curandam imperitiam vtilitatis licuit, quàm pœnæ à lege præscriptæ timore: nam & nunc quoque ipse est solus, qui vulgareis homines in officio continet; obstatque ne quidpiam seu in publicum, seu in priuatum commodum peccent.

Quod si omnes possent per æquè & nosse, & memoriæ tenere quid vtile sit, legibus haudquaquam egerent, sed sua pro sponte ab iis cauerent, quæ illæ vetant; agerent, quæ illæ præscribunt; quando vel agnoscere solùm quid vtile, quid noxium sit, ad inducendum bonum quidem fugam, illorum verò prosequutionem, satis, superque idoneum est. At verò comminatio pœnæ aduersus eos, qui quid expediat non prospiciunt, est necessaria: Siquidem pœna impendens cogit eos refrænare impetus, qui ad actiones prauas instigant, ac ad agendum, inuitè licet, quod sit consentaneum, compellit.

Exinde

De Iustitia.

Exinde sanè legumlatores ne cædem quidem inuoluntariam esse omnis mulctæ immunem statuerunt, non quidem, ne affectantibus voluntariam, prætextum vllum facerent imitandi ex proposito, quæ alij facerent inconsultò; verùm, ne non satis cautionis, atque diligentiæ hac in parte adhiberetur, sicque bene multa, quæ reuerà forent inuoluntaria, contingerent: Neque enim hoc non velle fuit propter easdem causas, ob quas se mutuò conficere voluntarià cæde prohibitum fuit. Adeò proinde, vt cùm eorum, quæ inuoluntariè fiunt, alia quidem ex causa improuisa, inobseruabilique naturæ humanæ contingant, alia verò ex nostra negligentia, incogitantiâque imminentis discriminis; idcirco volentes auertere socordiam, quæ in proximorum cederet perniciem, ne ipsam quidem inuoluntariam actionem abire omnino inultam constituerint, sed peccati huius frequentiam pœnarum metu sustulerint.

Quin etiam ego existimo, cædis quoque lege permissas non aliam ob causam esse factas solitis illis per lustrationes expiationibus obnoxias (sequo eorum consilio, qui ïstæc præclarè instituerunt primi) quàm quòd esset in animo homines à cæde voluntaria nimisquam frequenti absterrere. Siquidem homines vulgares aliquo passim indigebant, quo ne temerè facerent, quod non conduceret, arcerentur: Vnde primi illi id intelligentes non pœnas modò decreuerunt, sed alium insuper timorem, cuius non esset ratio perinde patens, incusserunt, declarando illos, qui quomodocumque interfecissent hominem, nisi lustrationibus vterentur, fore impuros. Nimirùm pars Animæ bruta, *seu in qua affectus, passionesue sunt*, diuersimodè quasi instituta, accessit ad eam, quæ passim iam viget, mansuetudinem; adhibitis contra affectus impetus ferini iis cicurandi artibus quibus ab initio vsque vsi sunt, qui multitudinem rexerunt; ex quibus est illud inter cætera, ne homines se inuicem indiscriminatim occidant.

Ad reliqua verò animalia quod spectat, consentaneum est primos illos, qui ea, quæ forent nobis agenda, vel non agenda, præscripserunt, occidere nullum vetuisse. Etenim quæ vtilitas respectu eorum percipitur, ex situ agendi contrario est nata. Neque enim poterat fieri, vt homines mutuò, cum ipsis viuentes tuerentur sese incolumes, nisi conarentur illa propulsare.

Porrò, cùm aliqui ex iis, qui erant pro illo tempore venustiores, recordarentur, vt illi etiamnunc, *admirationi habebantur*, à cæde abstinuissent, propter ipsam, quæ ad salutem attinebat, vtilitatem; renouarent quoque in memoriam aliis, (dum in vnum congregarentur) eoquòd rei non contigisset, quin abstinentes ab animalis congeneris internecione, vitæ societatem tuerentur, quæ generalis causa est peruaso cuique propriæ salutis. Vtile verò erat non secedere, aut nullo certè damno afficere coëuntia in vnum locum animalia, non modò ne ea, quæ aliorum forent generum; verùm etiam, ne homines ad inferendum noxam comparati, irritarentur.

ἐπεὶ καὶ τὸν ἀκούσιον φόνον οὐκ ἔξω πάσης ζημίας κατέστησαν οἱ νομοθέται, ἀλλ' ὅπως μηδεμίαν ἐνδιδῶσι πρόφασιν τοῖς ἑκουσίως τὰ τῶν ἀκουσίως δρώντων ἔργα μιμεῖσθαι προαιρουμένοις, ἀλλ' ὅπως μὴ ἀφυλάκτως ἔχῃ, μηδ' ὀλιγώρως τὰ περὶ τὸ τοιοῦτον, ὥστε πολλὰ τῶν ἀληθῶς συμβαίνειν. Οὐ γὰρ συνοίσειν * ἔδει *, ἐδόκει τοῦτ' διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ τὸ γίνεσθαι καθ' ἑκόντας τρόπον φθείρειν ἀλλήλους. Ὥστε τῶν ἀκουσίων, τῶν μὲν παρὰ τὴν ἀπρόληπτον αἰτίαν, καὶ ἀφύλακτον γιγνομένων ἀνθρωπίνῃ φύσει, τῶν δὲ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀμέλειαν, καὶ τὸ ἀπερίσκεπτον τῆς διαφορᾶς, βουληθέντες κωλῦσαι τὴν βλάπτουσαν τοὺς πλησίον ῥᾳθυμίαν, οὐκ ἀθῷον κατέστησαν ζημίας οὐδὲ τὸν ἀκούσιον φονέα, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τῆς ζημίας ἀφεῖλον τὸ πολὺ τῆς τοιαύτης ἁμαρτίας.

Οἶμαι δ' ἔγωγε καὶ τὰς νενομισμένας ὑπὸ τῶν νόμων φόνοις ταῖς ἀφοσιώσεσι λυμάνσειν, τὰς εἰσηγμένας περὶ τῶν ἐμπεσόντων, παρ' οὐδεμίαν ἑτέραν αἰτίαν παρὰ τὴν τῶν * καλῶς ταῦτα εἰσηγησαμένων, ἢ παρὰ * τὸ τῆς ἑκουσίας πράξεως, ὅτι μάλιστα, διακωλῦσαι τοὺς ἀνθρώπους ἀφισταμένους. Πολλῶν γὰρ ἐδέοντο τοῦ κωλύσοντος εἰκῇ πράττειν τὸ μὴ συμφέρον οἱ τυχόντες. Ὅθεν οὐ μόνον ζημίας ἔταξαν οἱ πρῶτοι τοῦτο συνιδόντες, ἀλλὰ καὶ ἕτερον φόβον ἄλογον ἐπήγαγον, ὃ καθαροὺς ἀποκηρύξαντες τοὺς ὁπωσοῦν ἀνθρώπων αὐτόχειρας, μὴ χρησαμένους καθαρμοῖς. Τὸ γὰρ ἄλογον τῆς ψυχῆς ποικίλως παιδαγωγηθὲν ἦλθεν εἰς τὴν καθεστῶσαν ἡμερότητα, προσμεμηχανημένων ἐπὶ τὰς ἀλόγους φορὰς ἐπιθυμίας πεπαιδαγωγημένων ἐξ ἀρχῆς τῶν πλῆθος ἐξηγησαμένων, ὧν ἐστι καὶ τὸ μὴ κτείνειν ἀλλήλους ἀκρίτως.

Τῶν δὲ λοιπῶν ζώων, εἰκότως οὐδὲν ἀπέλυσαν φθείρειν οἱ πρῶτοι διορίζοντες, ἃ δεῖ ποιεῖν ἡμᾶς, καὶ ἃ μή. Τὸ γὰρ συμφέρον ἐπὶ τούτων ἐκ τῆς ἐναντίας ἀπετελεῖτο πράξεως. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν σώζεσθαι μὴ πειρωμένους ἀμύνεσθαι αὐτὰ συντρεφομένους μετ' ἀλλήλων.

Διαμνημονεύοντες δέ τινες τῶν τότε χαριεστάτων, ὡς αὐτοί τε ἀπέσχοντο τοῦ κτείνειν διὰ τὸ χρήσιμον πρὸς τὴν σωτηρίαν, τοῖς τε λοιποῖς ἐνεποίουν μνήμην ὧν ἀπέλαυσαν ἐν ταῖς κατ' ἀλλήλων * συστροφαῖς, ὅταν ἀποσχόμενοι τῆς συγγενοῦς διεφύλαξαν τὴν κοινωνίαν, ἢ συνεργῇ πρὸς τὴν ἰδίαν ἑκάστου σωτηρίαν. Οὐ μόνον δὲ χρήσιμον ἦν τὸ χωρίζεσθαι, * ἢ ἐπὶ λυμαντικὸν ποιεῖν μηδὲν τῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου συνειλεγμένων, πρός τε τὸ τῶν ἀλλοφύλων ἐξείργειν ζώων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνθρώπους τοὺς ἐπὶ βλάβῃ παραγιγνομένους.

Μέχρι

Μέχρι μὲν δὴ τινὸς διὰ ταύτην* αἰτίαν ἀπέσχοντο τῆς συνήθους, ὅσοι ἐδύναντο εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνίαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ χρείας τινὰς παρείχοντο πρὸς ἑκάτερα τῶν εἰρημένων.

Ἐλθόντος δὲ ἐπὶ πλεῖον τοῦ χρόνου, καὶ τῆς δι' ἀλλήλων γενέσεως μακρὰν προελθούσης, ἐξεωσμένων δὲ τῶν ἀλλοφύλων ζώων, καὶ τῶν παρασπόρων* ... ἐπιλογισμὸν ἔλαβόν τινες τοῦ συμφέροντος ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους* συντροφίᾳ, οὐ μόνον ἄλογον μνήμην. Ὅθεν ἐπεχείρησαν βεβαιοτέρως ἀνεῖρξαι τοὺς προχείρως φθείροντας ἀλλήλους, καὶ τὴν βοήθειαν ἀσθενεστέραν κατασκευάζοντας διὰ τὴν τοῦ παρεληλυθότος λήθην.

Πειρώμενοι δὲ τοῦτο δρᾶν, τὰς ἔτι μέχρι νῦν κατὰ πόλεις τε, καὶ ἔθνη νομοθεσίας εἰσηγήσαντο, ἐπακολουθήσαντος τοῦ πλήθους αὐτομάτως διὰ τὸ μᾶλλον ἤδη τοῦ συμφέροντος ἐν τῇ μετ' ἀλλήλων* ἀθροίσει λαμβάνειν αἴσθησιν. Ὁμοίως γὰρ εἰς τὴν ἀφοβίαν συνεργεῖ τό τε λυμαντικὸν πᾶν κτεινόμενον ἀφειδῶς, καὶ τὸ χρήσιμον πρὸς τὴν τούτων φθορὰν διατηρούμενον. Ὅθεν εἰκότως τὸ μὲν ἀπηγορεύθη, τὸ δ' οὐκ ἐκωλύθη τῶν εἰρημένων.

Ἐκεῖνό τε λέγειν οὐκ ἔστιν, ὡς ἔνια τῶν ζώων οὐ φθαρτικὰ τῆς ἀνθρωπίνης ὄντα φύσεως, οὐδὲ κατ' ἕτερον οὐδένα τρόπον λυμαντικὰ τοῖς βίοις συγκεχώρηκεν ὁ νόμος ἀναιρεῖν ἡμῖν. Οὐδὲν γὰρ, ὡς εἰπεῖν, ἐστι τοιοῦτον τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου συγκεχωρημένων, ὅπερ οὐκ ἐαθὲν λαμβάνειν τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀφθονίας, βλαπτικὸν γένοιτ' ἂν ἡμῶν, ἐν δὲ τῷ νῦν πλήθει διατηρούμενον* οὐ χρείας παρέχει τινὰς εἰς τὸν βίον.

Καὶ γὰρ πρόβατον, καὶ βοῦς, καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον, μετριάζον μὲν, φέρει τινὰς πρὸς τὴν ἀναγκαίαν ἐπικουρίαν ὠφελείας, εἰς πλῆθος δ' ἐκπεσὸν ἀφθονώτερον, καὶ μακρὰν ὑπερβάλλον τὸν καθεστῶτα, λυμαντικὸν ἂν τοῦ βίου γένοιτο, τὸ μὲν καὶ πρὸς ἀλκὴν παρεσκευασμένον, ὅτι φύσεως ἀφθονίᾳ εἰς τοῦτο μετέχει, τὸ δὲ μόνον τῷ ἀναλίσκειν τὴν ἐκ τῆς γῆς τροφὴν καταβλάπτειν. Διὸ καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην οὐδὲ τὰ τοιαῦτα τῶν ζώων ὁπωσοῦν φθείρειν, ἵνα τὸ συμφέρον πρὸς τὴν χρείαν καταλείπηται, καὶ τὸ ῥᾳδίως κρατεῖσθαι δυνάμενον.

Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ λεόντων, καὶ λύκων, καὶ ἁπλῶς τῶν ἀγρίων προσαγορευομένων ζώων, ἡμέρων τε μικρῶν τε, καὶ μεγάλων, οὐκ ἔστιν οὐδὲν λαβεῖν πλῆθος, ὃ καταλειπόμενον, ἐπικουφίζει ἂν τὴν ἀναγκαίαν ἡμῶν βίον, οὕτω καὶ ἐπὶ βοῶν, καὶ ἵππων, καὶ προβάτων, ἔχει, καὶ ἁπλῶς τῶν ἡμέρων λεγομένων ζώων. Ὅθεν τὰ μὲν ἄρδην φθείρομεν, τῶν δὲ τὸ πλεῖον τῆς συμμετρίας ἀφαιροῦμεν.

Eatenus ergo ob hanc causam continuêre manus ab animali congenere, quodcumque in eandem necessariarum rerum communionem se præberet, & vsus quosdam consulit vtrouis dictorum *initio moderans*.

Procedente verò longiùs tempore, & progenie mutua longè succrescente, ac depulsis illis, quæ generis erant alieni animalibus, secretioneque ipsorum facta, cœpêre quidam ratiocinando (& non solâ, sine ratione memoriâ vtendo) consilium, de eo, quod foret vtile, dum adinuicem conuenirent. Vnde sunt validiùs conati inhibere illos, qui se inuicem temerè, imprudenterque conficerent, & mutuum auxilium imbecillius redderent, ob præteriti temporis, *quo res sui similibus malè cessisset*, obliuionem.

Adnixi ergo hoc facere, eas legum constitutiones, quæ etiam-num per ciuitates, nationesque perseuerant, induxerunt, consentiente ipsis sua sponte multitudine, quatenus persensit quàm maior exinde vtilitas degentibus in mutua congregatione proueniret. Pari modo videlicet ad securitatem conducit, illud quod perniciosum est, citra indulgentiam perdere, & id, quod illi exterminando vtile est, seruare. Vnde & probabile est alterum prædictorum fuisse prohibitum, alterum verò licitum fuisse.

Nec verò dici illud potest, concessum nobis lege esse interficere aliqua ex illis animalibus, quæ naturæ humanæ exitialia non sunt, alioue quopiam modo hominum vitæ non officiunt. Neque enim, vt fatear, vllum est ex lege concessis, quod permissum excrescere in multitudinem ingentem, nobis perniciosum non sit; retentum verò eâ copiâ, quâ vulgò habetur, vsus aliquos non præbeat ad vitam.

Etenim & Ouis, & Bos, & quodcumque aliud huiusce-modi, donec mediocri copia habetur, subsidia nobis aliqua vitæ transigendæ necessaria confert; at verò, si in quantamcumque, & superantem longè eum modum, quo iam possidetur, vbertatem abeat, tunc sanè vitæ nostræ officiat, aliud quidem vsum suo robore (quippe ad id pro indole sibi natiua comparatum) aliud autem vel ex eo, quòd alimentum nobis ex terra proueniens, absumat. Quocirca & propter hanc causam vetitum non est huiuscemodi animalia interficere; *& ea quidem modo*, vt retineatur copia, quanta ad vsum vitæ conducit, quantamque regere difficile non sit.

Non enim, vt circa leones, lupos, vniuersaque cætera, quæ vocari solent fera animantia (siue illa parua, siue magna sint) accipere non possumus quamdam ex ipsis multitudinem, quæ reseruata quodpiam subsidium ad vitam necessarium præstet; ita se habet res circa boues, equos, & vniuersè cætera, quæ appellantur mansueta animalia. Ex quo fit proinde, vt illa exterminemus penitùs; ex his, id solùm, quod consentaneum modum excedit, rescindamus.

De Iustitia.

De Iustitia.

Quamobrem reputandum est, illa etiam, quæ attinent ad esum animalium, fuisse approbata ad iam dictas caussas, præscripta ab iis legibus, quæ sunt his similia complexæ; & quod ad ea spectat, quæ edendo non sunt, fuisse vtilis, ac non vtilis habitam rationem. Adeò proinde, vt qui dicunt, quicquid pulcrum, iustumque est, versari in rebus, quæ sunt legibus iuxta notionem *cuiusque* propriam, *[illegible]*, præscriptæ, desipiant maximoperè. Non enim se res hocce modo habet; sed quo potiùs modo *se habere obseruatur* in cæteris rebus, quæ vtiles sunt, vt destinatæ ad sanitatem, sexcentæque aliæ eiusce modi; quippe quæ à scopo sæpe numerò tam communiter, quàm priuatim aberrant.

Nam & sunt quidam, qui non perspiciant ea, quæ legibus constituta sunt, non esse perinde omnibus nationibus accommodata; sed partim quidem illa habentes indifferentia negligant, partim etiam contrariam de ipsis opinionem habeant. Sunt &, qui ea, quæ vniuersè vbique vtilia non sunt, vtilia nihilominus putent, atque idcirco ea complectantur, quæ accommodata vniuersè non sunt, si modò aliquorum respectu deprehendant ipsis & vtilia, & generale aliquod præ se ferentia emolumentum. Quo ex genere ea sunt, quæ apud plerasque nationes circa animalium esum, occisionemque (& ob caussam quidem regionis cuiusque specialem) constituta sunt, quibus, quæ adhærere nos, qui ibidem locorum nusquam degimus, nihil est necesse.

Si possent ergo *homines*, vt cum ipsis hominibus, ita & cum aliis animalibus stipulatione quadam pacisci, ne nos occiderent, neque ipsa quoque à nobis indiscretè occiderentur, eatenus præclarè liceret *ipsa inter, & nos*, iusti rationem exigere; illud videlicet ad mutuam securitatem dirigeretur. At quandoquidem fieri nequit, vt quæ sunt rationis expertia animalia communi nobiscum lege contineantur; hanc ipsam ob caussam non licet id adipisci vtilitatis, vt maiorem securitatem ex aliis animalibus, quàm ex ipsis rebus inanimatis impetremus. Ex eo verò solùm, quòd ea facultate, quæ in nobis iam est, eorum necandorum vtamur, possumus quantam quidem licet, securitatem obtinere. Et quæ ab Epicureis quidem dicuntur, huiusmodi sunt.

Διὸ καὶ παραληπτέον τὰς εἰρημένας αἰτίας, καὶ τὰ περὶ τὴν ἐδωδὴν διορισθέντα τῶν ζῴων νομισθῆναι ὑπὸ τῶν ἐξ ἀρχῆς ταῦτα κωλυσάντων νόμων, ὅτι δὴ τῶν οὐκ ἐδωδίμων, αἴτιον τὸ συμφέρον, καὶ ἀσύμφορον. Ὥστε τοὺς λέγοντας ὅτι πᾶν τὸ καλὸν, καὶ δίκαιον κατὰ τὰς ἰδίας ὑπολήψεις εἶναι περὶ τῶν νομοθετουμένων, εὐήθεια πολλῇ κατέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἐστιν οὕτως ἔχει τοῦτο, ἀλλ' ὅνπερ τρόπον * καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συμφερόντων, οἷον ὑγιεινῶν τι, καὶ ἑτέρων μυρίων εἰδῶν, * ὥστε διημαρτάνειν ἐν πολλοῖς τοῦ τε κοινοῦ, ὁμοίως καὶ τοῦ ἰδίου.

* Videtur [illegible]

* γρ. [illegible]

Καὶ γὰρ τὰ παραλειπόμενα ἐφαρμόζειν νομοθετικῶς πᾶσιν, οὐ καθορῶσί τινες, ἀλλ' οἱ μὲν τὰ ἀδιάφορα δοξάζοντες εἶναι παραλείπουσιν, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν δόξαν ὑπὲρ αὐτῶν ἔχουσιν. Καὶ τὰ μὴ καθόλου συμφέροντα, πανταχοῦ τινες οἴονται συμφέρειν. Ὥστε διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἀντέχονται τῶν οὐχ ἐφαρμοζόντων, εἰ καὶ ἐπί τινων ἀξιώσουσι τά τε πρὸς ἑαυτοὺς λυσιτελῆ, καὶ τὰ κοινὴν ἔχοντα τὴν ὠφέλειαν. Ὧν ἐστι καὶ τὰ περὶ τὰς ἐδωδὰς τῶν ἐμψύχων καὶ φθορᾶς ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐθνῶν διατεταγμένα, διὰ τὸ τῆς χώρας ἴδιον, εἰς τὴν αἰσθητὴν ἐπιμέλειαν ἡμῶν, ἀλλ' οὐ μεθ' ἣν τὸν αὐτὸν τόπον.

Εἰ μὲν οὖν ἠδυνάμεθα συνθήκας τινὰς ποιεῖσθαι ὥσπερ πρὸς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ζῴων ὑπὲρ τοῦ μὴ κτείνειν * ἡμᾶς, μήτε πρὸς ἐκεῖνα ἀκρίτως αὐτὰ κτείνεσθαι, καλῶς εἶχε μέχρι τούτου τὸ δίκαιον ἐκτείνειν. * Πρὸς ἐπιβολὴν γὰρ ἐτείνετο πρὸς τὴν ἀσφάλειαν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀμηχάνων ἦν κοινωνῆσαι νόμου τὰ μὴ δεχόμενα τῶν ζῴων λόγον, ἀλλὰ μὲν τούτῳ ὀφείλει τὸ συμφέρον οὐχ οἷόν τε κατασκευάσασθαι πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐμψύχων ἀσφάλειαν, μᾶλλόν περ ἢ τῶν ἀψύχων. Ἐκ δὲ τοῦ τὴν ἐξουσίαν λαβεῖν, ἣν νῦν ἔχομεν εἰς τὸ κτείνειν αὐτὰ μόνως ἐστὶ τὴν ἐνδεχομένην ἔχειν ἀσφάλειαν. Τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ τῶν Ἐπικουρείων.

* [illegible] supplev.

* forsan [illegible]

Hactenus est Porphyrij locus, ex quo duo quædam, inter cætera, eliciuntur; Vnum, cùm homines societatem inierunt, Legesque, & iura condiderunt, pro scopo habuisse vtilitatem mutuam, seu emolumentum, quod omnes forent exinde consequuturi: Alterum, huiusmodi iura habere solummodò locum inter eas gentes, quæ & potuerunt, & voluerunt in ea consentire, seu de iis pacisci. Vt res autem dicatur paullò explicatiùs, ac declaretur simul quo sensu hæc iura referri ad naturam debeant, Obseruandum imprimis est hominem spectari dupliciter posse, primùm quidem absolutè, seu secundùm se, ac vt homo est, secundò verò comparatè, seu prout refertur ad alios, & pars quædam est, eiusce appetit societatis. Ac priore quidem modo spectatur quasi solitarius, & in puræ naturæ statu, hoc est, qualis est à natura factus cum omnibus suis & partibus ex quibus constat, & facultatibus, quibus est instructus. Cùm sit verò talis à natura factus, vt se non habeat quæcumque ad vitam incolumitatemque tuendam necessaria sunt, sed aliis rebus, auxiliisque externè petendis indigeat; ideò quæ natura fecit indigum, prouidit simul ipsi de rebus ad talem indigentiam explendam necessariis, ingenitis interim facultatibus, quibus huiusmodi res quærat, inueniat, in vsum conuertat. Itaque è quæ natura habet homo, vt sit, habet etiam facultatem tuendi, & conseruandi sese vsurpandique proinde omnia, quæ ad hoc præstandum necessaria, conducentia, vtilia sunt. Porrò facultas ista est,

in

in qua videtur dici posse consistere Ius naturæ primarium; adeò proinde, vt quotiescumque facultate hac vtimur, iure naturæ vti censeamur, & illo quidem primario, seu quo nullum sit à natura datum antiquius. At verò, quia spectato hoc quasi puræ naturæ statu homines omnes paris sunt iuris, nihilque est, quod vnus suo iure, hoc est, facultate à natura data, vsurpet, quod alius suo, seu pari iure vsurpare non valeat; quippe cùm natura promiscuè, seu in commune posuerit ea bona, quibus indigent; idcircò euenire potest, quod iam antè, cum de Prudentia ageretur, notauimus, vt nempe vno concupiscente prosequenteque aliquid, nitantur in aduersum alij, qui id pariter concupiscant, & prosequantur; ac inde enascantur rixæ, rapinæ, odia, vulnera, cædes, & vita vniuersa insidiis, periculisque obnoxia euadat. Quamobrem spectandus iam homo posteriore modo, siue quatenus sociabilis est, ac in naturæ quasi modificatæ statu; ad qualem videlicet homo ita comparatus à natura fuit, vt vellet, ac posset quidpiam aliis de suo illo indefinito in omnia iure remittere, quò cæteris pari ratione aliquid de suo remittentibus, sibi superesset aliquid, quod posset suum dicere, & sine controuersia vsurpare. Factus ergo est homo à natura sociabile animal, vt suo illo iure in vsurpandis rebus ad tollendum indigentiam conducentibus, vti tutiùs posset; ac vt amantior retinentiorque societatis efficeretur, machinata natura est mutuam auxiliorum indigentiam, vt dum vnus ab alio operam, qua egeret, exigeret, tantò faciliùs eam obtineret, quantò ipse præstare aliam, qua ille vicissim indigeret, posset. Neque verò hoc solum; sed etiam quæ hominem fecit suæ indigentiæ intelligentem, fecit tum solertem ad excogitandum, tum propensum ad ineundum pacta, quibus illi consuleret, ac in societate commodè versaretur. Itaque quicquid sit de illa seu suppositione, seu fictione status, in quo seu Epicurus, seu alij vixisse aliquando dicunt primos homines, tam esse profectò videtur ipsa societas hominum, quàm illorum est origo, antiqua; ac non eo quidem solùm & modo, quo bruta generis eiusdem sociabilia inter se sunt; verùm illo etiã, quo quatenus sunt & intelligentes, & ratione præditi, agnoscant non posse vllam inter se societatem esse securam, nisi ea conuentionibus, pactisque mutuis constabiliatur. Porrò quia ex iisdem pactis, societateque inita, facultas illa primùm concessa veluti firmatur, dum ab aliorum vi tuta redditur; ideò quatenus à pactis dependens appellari potest secundarium Ius; cùm & exinde ipsa pacta ipsum stabiliētia, & quadantenus dantia appellentur Iura. Potest ipsum verò, secundarium licet, dici nihilominus Ius naturæ; quoniam ipsum quoque à natura est, ac intentioni eius conforme; neque enim aliud contendit natura, quàm vt vnusquisque id, quod est sibi necessarium, vtileque obtineat, eâque facultate, quam illi concessit, fruatur: quod quidem fieri, nisi pactis intercedentibus, commodè non potest. Atque hoc quidem esse videtur, ad quod Epicurus respexit, cùm ipsamet pacta, siue facultatem per pacta concessam, Ius naturæ dixit; quippe illud primarium, quod diximus naturæ Ius, ipse videtur facultatem quidem, sed non tamen Ius dicendum censuisse. Ea verò fortè esse illi ratio non incongrua est visa, quòd cùm Ius, & Iniuria opposita simul ac relata sint, nulla videatur in statu illo puræ naturæ, seu ante pacta, inferri posse iniuria; quæ proinde si nulla sit, neque vllum sit ius, quod violari possit. Nullam autem esse Iniuriam ante inita pacta persuaderi potuit, quòd cùm in eo statu ius omnibus in omnia sit, si qui aliquam rem cuiquam præoccupat, aut rapit, damnum quidem illi, ac nocumentum inferat; sed non tamen iniuriam faciat: quoniam & ipse suo in rem iure (quæ vbicumque sit, tam ipsius sit, quàm cuiuslibet alterius) vtatur.

Gassendi Ethica.

Sed vtcumque sit, cùm naturæ Ius vtilitate definiuit, ad vtilitatem respexit, ob quam pacta inita sunt, & ad quæ ineunda natura instigauit. Nempe quia in illo ferino, seu sine pactionibus statu, quem præextitisse cum aliis supposuit, incommodissimè simul, ac molestissimè viueretur; visi homines sunt cepisse consilium de eundo in talem statum, in quo liceret vt commodiùs, ita iucundiùs viuere, idque eo ductu naturæ, quo refugiunt malum, & appetunt bonum. Et quia natura eadem monstrauit, sicut iam insinuauimus, non posse hunc statum esse alium, quàm societatem, in qua pacta & ineantur, & seruarentur adinuicem; idcircò ad illa ineunda inter se ita consenserunt, vt ipsis quasi legibus, seu arctis iuribus tenerentur. Quippe nihil aliud sunt leges, quàm pacta; ac obseruare apud Platonem licet cœpisse ab illis pactionibus leges; cùm vtile nempe est visum ξυνθέσθαι ἀλλήλοις μήτ' ἀδικεῖν, μήτ' ἀδικεῖσθαι, *pacisci mutuò ne facerent, paterentur ve iniuriam*; & ipse Aristoteles tum Legem *custodem pactorum, conuentionemque* definiit, tum ex Lycophrone Sophista Legem esse dixit ἐγγυητὴν ἀλλήλων τῶν δικαίων, *quasi sponsorem quo pacifcentes sibi quisque iuris securi redderentur*. Ea autem illis prima pactio, siue conuentio fuisse videtur, vt quisque deinceps non in omnia, sed in certa solùm aliqua retineret Ius; vnde & fieri rerum diuisio, & Meum, ac Tuum dici, audirique cœpit: ac possumus adeò intelligere pactionem hanc præ cæteris fuisse Græcis νόμον, *Legem* appellatam ἀπὸ τοῦ νέμειν, quod est *distribuere*, siue diuidendo Suum cuique assignare. Deinde, quia futurum erat, vt imbecilliores, ac innocentiores tueri sua iura, hoc est liberè suis vti rebus non possent, si valentiores violentioresque quandam in ipsos facerent vim; conuentio fuit, vt singuli suam, qualemcumque haberent vindicandi facultatem, in multitudinem transferent, quò ipsa vniuersa, quia paucis iurium violatoribus præpolleret, illos pœnis afficeret, ac suum cuique ius vindicaret. Adhæc proinde multitudo tum rerum, ac iurium diuisione facta, tum potestate summa assumpta, communi consensu eas leges sanxit, quibus vnicuique ius suum aut intemeratum maneret, aut temeratum restitueretur, & pœna in eum sanciretur, quicumque suo non contentus, in alienum

De Iustitia.

2. de Rep.

3. polit. 9.

De Iustitia.

alienam inuaderet. Tum verò, quia, vt antè est dictum, incommodum erat multitudinem vniuersam quaque occasione coire; idcircò alia conuentione delecti sunt quidam, visi optimi, in quos suam illam potestatem multitudo vniuersa transferret, quò ipsi prouiderent, ne cuiusquam ius violaretur; & si qui essent violatores, in eos animaduerterent, ministris datis, qui adiutarent, & sponsione facta, vt singuli tum dicto obedientes forent, tum si quandoque opus esset, siue improbis coercendis, siue inimicis repellendis accurrerent. Quod idem dicendum est de potestate in vnum, qui fuerit visus optimus, generosissimusque, translata. Transferens porrò multitudo, siue populus, suam potestatem in vnum, pluresve seu Magistratus, seu Principes, integrum semper sibi esse voluit, iuxta pactiones, siue leges à se conditas viuere, hoc est, suis illis iussibus vti: aut si quid forte commutandum, detrahendum, addendum videretur Principibus, id cognoscere, atque id consentire. Neque ex hoc videtur factum, vt deinceps quidem latæ quædam leges à Principibus fuerint; sed intelliguntur nihilominus interuenisse Populi consensus, & ille quidem, aut expressus, vt cùm legimus Romulum apud

lib. 2. ff. de orig. iu. L. 26.

Pomponium, & Augustum apud Dionem leges tulisse ad Populum; aut tacitus, ob potestatem datam, & acceptationem vltroneam: Quippe ipsi quoque Imperatores approbarunt tum illud Vlpiani, *Quod Principi placuit, legis habet vigorem, vt pote cùm lege regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei, & in eum omne suum imperium, & potestatem conferat:*

lib. 1. ff. de const. prin. l. 32. ff. de leg. S. quæ con.

Tum illud Iuliani, *Ipsæ leges non alia ex causa nos tenent, quàm quòd iudicio populi receptæ sunt*; tum alia huiusmodi. Horum autem ratio ex eo petitur, quod ait Aristoteles, *Nihil esse aliud Principem, quàm Custodem Iuris*, ἔστι δ' ὁ ἄρχων φύλαξ τοῦ δικαίου. *Vnde &*, inquit, *quia potest homo sibi nimium tribuere, ac tyrannus euadere, ideò non sinimus hominem imperare, sed ipsam Rationem.*

5. Ethic. 10.

Ac in eundem sensum, ὁ μὲν οὖν τὸν νοῦν κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν, καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων, προστίθησι καὶ θηρίον, *Qui Mentem*, inquit, *imperare iubet, iubere videtur imperare Deum, ac leges; qui verò iubet hominem, is addit & feram.*

3. polit. 16.

Quibus sane locis manifestum est, nomine Rationis, ac Mentis intelligi Legem, iuxta quam, quia in populi vtilitatem condita sit, regi populus à Principe malit, quàm iuxta nudum eius arbitrium, quippe cùm possit, quà homo est, ad suam magis attendere, quàm ad populi vtilitatem: & *non apud Medos solùm, vt ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros* (ita loquitur Cicero) *seruandæ iustitiæ causâ videntur olim bene morati Reges constituti.*

lib. 2. 2. Offic.

Porrò hæc populi vtilitas fuit, ad quam Epicurus, cùm Ius definiret, respexit; non verò ad illam, quam causatus est Cicero pertinere ad *auitum, versutum, veteratorem*, &c. Contendit nimirum, vt sicut coiuerunt in societatem homines propositam sibi eam vtilitatem quam ex se inuicem caperent, seu quæ ex multitudine tota redundaret in singulos; sic posita inierint, sanxerintque leges, quæ vtilitatem hanc stabilirent, præstarentve vt vnicuique iure suo vti liceret, vitamque adeò & secure, & iucundè transigere.

Quoniam verò hac ipsa re quidpiam esse magis secundum naturam non potest; mirum sane est obiici Epicuro quòd *Leges, & Iura à natura sciuerit*; siquidem arctissimè potius connectendo cum vtilitate, quasi vinculo, quod sit maximè secundum naturam, coniunxit. Quare neque est, cur reprehendatur, quòd leges, & iura ab vtilitate potius, quàm à natura deduxerit, cùm deduceret ab vtilitate, vt est declaratum, non potuerit, quin deduceret simul à natura. Tametsi, quid, amabò, est quod reprehendi debeat; cùm non-nemo aliunde non consentiat tum Legum-latores & primos & qui deinceps sequuti sunt eandem-met communem vtilitatem habuisse pro scopo; tum illas duntaxat esse leges iustas, quæ ad ipsam eandem vtilitatem faciant. Posset nomine omnium audiri Aristoteles, qui in Nicomachiis, *Videtur*, inquit, *Ciuilis societas vtilitatis gratiâ initio coiisse, ac tam nunc perstare. Quippe ipsi Legum-latores & pro scopo habent, & ius esse dicunt id, quod vtile communiter est.* Ac

8. Ethic. 11.

rursus: *Leges sic de omnibus statuunt, vt pro scopo habeant vtilitatem aut omnium, aut optimorum*, &c.

lib. 5. cap. 1.

In Politicis autem, *Manifestum est*, inquit, *quæcumque Reipublicæ formæ vtilitatem communem spectant, eas esse rectas, ac ei Iuri, quod simpliciter Ius est, esse consentaneas.*

lib. 3. cap. 6.

Itemque: *Aut ciues dicendi non sunt, qui vnius sunt ciuitatis participes; aut necesse est inter eos vtilitatem esse communem.*

cap. 7.

In Topicis verò, τὸ δὲ δίκαιον συμφέρον τι, *Est enim Ius, seu quod est iustum, vtile quidpiam*, &c.

lib. 6. cap. 5.

Verùm audiendus maximè ipsemet Cicero videtur, qui non modò in locis quidem circa primos Legum-latores, seu societatis conciliatores recitatis tacitè vtilitatem posuit, sed & aliàs rursus; *Hanc*, inquit, *maximè ob caussam, vt sua tenerentur, Respublicæ, ciuitatesque constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines; tamen spe custodiæ rerum suarum, vrbium præsidia quærebant.*

2. de Offic.

Ac iterùm aliàs, *Omnes leges*, inquit, *ad commodum Reipublicæ referre oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Eâ enim virtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, vt in legibus scribendis, nihil sibi aliud, nisi salutem, atque vtilitatem Reipublicæ proponerent. Neque enim ipsi quod obesset, scribere volebant; &, si scripsissent, cùm esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed Reipublicæ quòd ex legibus omnes Rempublicam optimè putant administrari. Quamobrem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam Reipublicæ seruimus ex Reipublicæ commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem spectet, quoniam eius causâ est instituta; sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod Reipublicæ conducat, proficisci; quoniam eius causâ sunt comparatæ.*

1. de Inuen.

Idem-met verò Cicero, non modò inter leges, quas de magistratibus publicam rem curantibus constitutas voluit, istam interserit, *Salus populi suprema*

3. de leg.

lex esse, sed etiam dum officia eorumdem describit, sic habet: *Omnino qui Reipublicæ præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant; Vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt quicquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum: Alterum, vt totum corpus Reipublicæ curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquam deserant. Vt enim tutela, sic procuratio Reipublicæ ad vtilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa, gerenda est.* Nihil verò necesse est ipsiusmet Platonis verba, quæ in hanc sententiam leguntur, citare; vti neque id, quod edisserit, τὰ δίκαια συμφέροντα, esse ea iusta, quæ sunt vtilia; ac proinde, leges conditas vtilitatis causa esse. Præstat admonere, ob ista illius præcepta obseruata, non Traianum modò eximiè commendari à Plinio, quod superiùs recitauimus, sed commendari etiam ipsum Iustinianum debere, quòd de Caducis tollendis agens, hæc denique subiunxerit; *Nec Augustum priuilegium exercemus, sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei priuatæ nostræ vtilitati præferendum esse censemus; nostrum esse proprium subiectorum commodum imperialiter existimantes.* Quod quidem refero vt minùs sit mirum, si Vlpianus, Papinianus, Paulus, Iurisconsulti alij sic Iura describunt, vt ea referant ad omnium, vel plurium, vel singulorum vtilitatem. Et sanè ea solet in hæc vtilitatis ratio haberi, vt plærumque, ne summum ius summam inducat iniuriam, ipsa, vt iam diximus, æquitas seu æqui & boni nomen, dignitasque succurrat, quæ præstet, ne rigida nimis, seu, vt Cicero loquitur, *nimis callida, atque malitiosa Iuris interpretatio* eam destruat, quæ à lege, seu iure intenditur, vtilitatem. Præclarè enim Modestinus, *Nulla*, inquit, *iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem.* Et quamuis interdum occurrant, quæ æquitati naturali aduersari leges videantur; eæ tamen plerumque deprehenduntur latæ ob maiorem vtilitatem, quæ, præ minore aliqua, haberi possit secundum naturam. Tales certè haberi possunt, quæ, exempli gratiâ, de Vsucapione obseruantur. Nam cùm, vel authore Pomponio, *naturâ æquum sit neminem fieri cum alterius detrimento locupletiorem*; attamen, quia sublato hoc acquisitionis genere, incerta semper foret possessio, sicque rerum aut negligentia, aut perturbatio consequeretur, quæ non posset non esse aduersa vtilitati publicæ; idcircò, *Bono publico*, vt dicam verbis Gaij, *Vsucapio est introducta.* Quin ex hoc etiam capite est, quamobrem leges peruetustæ, tametsi non bonæ, retineantur tamen, vel eo solùm nomine, quòd meliores illis substitui sine perturbatione statûs, ac proinde, nisi peccando contra vtilitatem publicam non possint. Ex quo est egregia Vlpiani sententia, *In rebus nouis constituendis, euidentem esse vtilitatem debere, vt recedatur ab eo iure, quod diu æquum visum est.*

[Margin notes, left: 1. offic. — 4. de Rep. in Lib. in Hipp. Mai. — a Paneg. — l. vn. § vlt. — ll. 1. 7. 11. ff. de iust. & iur. — 3. offic. — l. 25. ff. de leg. S. C. — l. 14. ff. de cond. indeb. — l. 1. ff. de vsur. & vsuc. — l. 2. ff. de const. princ.]

Et concedit quidem Cuiacius Ius Ciuile, seu quod cuiusque Ciuitatis est proprium, ab vtilitate communi, seu ab eo, quod expedit cuique Ciuitati, deduci; verùm id negat de Iure gentium, hominumve omnium communi; hoc nimirum est, quod deduci ab ipsa natura contendit. At cùm fateatur illud Ius, quod est omnibus ciuibus commune, deduci ab vtilitate, quæ omnibus ciuibus communis sit; ecquid subest causæ, cur non illud Ius, quod commune est omnium hominum, ab vtilitate, quæ hominum omnium communis sit, deduci admittat? Aut quid-nam subest, cur cùm velit naturalem esse rationem, quæ id ius constituat inter omneis homines in quod omnes homines tanquam sibi bonum consentiunt; nolit esse eandem naturalem rationem, quæ id ius constituat inter omneis ciueis in quod omnes ciues tanquam sibi bonum consentiunt? Quippe discrimen nullum apparet, nisi secundum magis, & minus; & quicquid dicitur de variis ciuitatibus, aut Prouinciis, quarum Iura, seu leges sunt, consuetudinesque diuersæ, intra eandem Rempublicam, licet quæpiam sint communia iura, quibus reguntur: idem dici potest de variis ciuitatibus, Rebuspublicisve, quarum specialia iura sunt, respectu vniuersitatis omnium gentium, licet aliqua sint iura communia. Id sanè videtur indicare Vlpianus cùm postquam Ius in Naturale, Gentium, & Ciuile distinxit, ac *Naturale* illud dixit, *quod natura omnia animalia docuit*, tum ait Ius Gentium id esse, *quo gentes humanæ vtuntur, quodque à naturali recedere facilè intelligere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit*; tum Ius Ciuile esse dicit, *quod neque in totum à naturali, vel gentium recedit, neque per omnia ei seruit; ac efficitur, cùm iuri communi addimus, vel detrahimus aliquid.* Scilicet exinde intelligi licet, haberi Naturale Ius, quasi generalissimum genus, cuius Ius Gentium seu Humanum sit species; ac deinde ipsum Ius gentium haberi quasi quoddam genus minus latè patens, cuius Ius Ciuile seu ciuitatis cuiusque proprium, species sit: Adeò vt ius gentium, naturale contineat; & ius ciuile, tam naturale quàm gentium: ac ius gentium addat solùm discrimen, quo homines à cæteris animalibus differunt; & Ius Ciuile superaddat illud, quo vna ciuitas, seu specialis quæque societas hominum ab omnibus aliis ciuitatibus, hominumve societatibus differt. Vnde & efficitur, vt quemadmodum Ius Ciuile spectat ad bonum, commodumve, seu vtilitatem omnium ciuium, ita Ius Gentium spectet ad bonum, commodum, vtilitatemve omnium omninò hominum, & Ius naturale ad bonum, commodum, & vtilitatem omnium omninò animalium. Præterea idem elici ex eo, quod Cicero ait, *quod Ciuile est ius, non idem continuò esse gentium, quod autem est gentium, idem Ciuile esse debere.* Adnoto duntaxat non commemorari ab eo Naturale ius, neque dici fuisse à maioribus aliud, quàm Gentium, & Ciuile distinctum, idque fortassis, quia Ius naturæ idem esse ac gentium voluit, neque esse ad animalia cætera extendendum censuit. Nempe & iam antè verba eius fuerant: *Neque verò hoc solùm naturâ, id est iure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis ciuitatibus Respublica*

[Margin notes, right: De Iustitia. — l. 1. ff. de iust. & iur. — l. 6. eod. — 3. offic.]

De Famine-dia. s. de iustit. *continetur*, &c. & alibi, cùm Ius naturæ, naturale ve definit, *quod non opinio genuit, sed quædam in natura insevit*, refert ad ipsum, Religionem, & alia, quæ sint ipsorum hominum propria, non animalium omnium communia. At existimari qui valeat, sicut Ius gentium admittitur, quod hominum omnium commune sit, non sic admittendum esse naturale, quod commune sit omnium animalium? Videlicet quatenus Ius respectum habet ad alterum, cui reciprocum quoddam, insit; adeò vt cùm possint iura illorum mutua seruari, violari, restitui, censeatur posse ipsis iustitia, iniustitiaque interuenire. Quippe hac ratione potest quidem Ius hominum commune admitti, at non perinde animalium; quoniam homines possunt inter se vinculo quodam iuris teneri, quod si integrum seruent, iusti; si violent, iniusti habeantur: At animalia inter se omnia nullo simili vinculo tenentur; speciatim verò cætera, ac ipsum genus hominum; adeò vt ex eius integritate, aut violatione possint animalia iusta, aut iniusta, ac reciprocè homines iusti, iniustive censeri. Porrò

5. Ethic. 10. Aristoteles quoque videtur Ius gentium, ac naturale pro eodem habuisse, cùm Ius, quod pro ciuili habuit, in Naturale, & Legale (quod Ciuile iam diceretur) distinxit. Quippe Naturale definit, non quod natura omnia animalia docuit, sed *quod vbique gentium eandem habet vim*, & ex eo, *quod videtur, aut non*, seu ab opinione, *non pendet*. Id nimirum fecit, ac legale, seu legitimum, quod apud varias genteis est varium, & ab eo pendet, quod videtur, aut non videtur legislatori. Vnde & id definit, *quod initio quidem nihil refert hoc ne, an alio modo statuatur; at verò cùm fuerit statutum, tunc refert; vt captiuos*, inquit, *redimere minâ; capram immolare, potiusquàm duas oueis; Brasida sacra facere, & id genus alia*. Exinde est autem, cur statim ad discrimen huius legitimi iuris, quale solum dari volunt aliqui, admittat naturale Ius esse nisi omninò, at saltem quadamtenus (hoc est, vt interpretantur, apud illos, qui deprauati, peruersique non sunt) *agrarum, immobile ac inuariatum*; & ex hoc habere, vt eandem obtineat apud omneis vim; eo modo, quo Ignis, quia in eo facultas vrendi naturalis est, *& heic, & apud Persas vrit*, eâque, vt vbique ita semper vigeat; ideò enim refert ad Ius naturale illud Sophoclis,

1. Rhet. 13.

Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε
Ζῇ ταῦτα, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου 'φάνη.
Non quippe nunc, heriue, sed semper viget
Hoc, sitque nemo, vnde exoriri cœperit.

Nec verò isti modò; sed ipsi quoque Iuris consulti Ius Naturale, ac Gentium interdum confundunt, & pro eodem habent. Hinc

§. singulorum, De rer. diuis. nempe est illud in Institutionibus, *Quarundam rerum dominium nanciscimur Iure naturali, quod, sicut diximus, appellatur Ius gentium; quarundam verò Iure Ciuili*. Vbi voces illæ,

§. Ius autem. De iu. na. gen. & ci. *sicut diximus*, legem ex Caio sublatam quam Contius interpretatur, quæque præhabetur, in Institutiones translatam.

Vt obiter autem, quæ æquiuocatio facere negotium videtur, iuxta antè dicta possit exi-mi; attendendum videtur Ius, inter cæteras acceptiones, aliquando pro facultate, aliquando pro Lege vsurpari. Et, si imprimis quidem, prout est Facultas, spectetur, quatenus attendi homo potest, non specialiter modò, vt est homo, sed etiam generatim vt est Animal (imò & generalius vt viuens, vt corpus, vt alia) idcircò, si attendatur Primùm quatenus est Animal, est in illo Ius naturale; naturalis putà facultas sentiendi, imaginandi, appetendi, sese mouendi, comedendi, ac sese nutriendi, coëundi, ac simile sibi generandi, &c. Adeò vt Ius vtens facultatibus, iure naturali facere censeatur. Quare & huc spectat, quod Iurisconsultus, postquàm definiit Ius naturale, *quod natura omnia animalia docuit*, subiicit: *Ius istud, non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, auium quoque commune est; hinc descendit maris, fœminæque coniunctionem*, &c. Insinuari autem posse hominem quoque attendi, vt est viuens, vt corpus, vt alia; ad significandum naturale ius esse etiam ipsi commune cum Plantis, & aliis rebus quibus facultates aliquæ à natura insunt; pari enim ratione, qua in homine, aliisque animalibus, est in Plantis, exempli gr. facultas, seu ius fugiendi è terra alimentum, propagandi sese, & similia; adeò proinde, vt quod vulgò Naturale Ius dicitur, Animale potiùs dicendum videatur: sed nimirùm vsui gerendus mos est. *Secundò*, si attendatur, quatenus est homo, sine quatenus habet aliquid, quo à cæteris animalibus (itemque à Plantis, aliisque rebus) differat; est in eo, iuxta hanc differentiam, facultas, seu ius, quod dici Ius Humanum possit, non quòd idem quoque naturale non sit, sed quòd hominum generi sit proprium. Et certè à Liuio, Seneca, & aliis appellatur humanum Ius, cùm & sit vulgare, vt dicatur Ius Gentium, quod omnium gentium, nationum ve, in quas homines dispertiuntur, commune sit: vtcumque ad ea transferatur, quæ potiùs ad Ius naturale (siue animale) aut ciuile, pertineant. Videlicet propriè loquendo huiusmodi solùm videtur facultas ratiocinandi, ac dignoscendi, ob quam cuique quidque contingat: Loquendi, hoc est vocibus homini propriis exprimendi res, & actiones quaslibet: Scribendi, siue certis notis quapiam in re exhibitis significandi cogitata, atque adeò rem quamlibet: Excogitandi, tractandi, docendi, discendi arteis varias, & quæ maximè igne egent vsu: Paciscendi inter se, & in societatem coeundi, ac in ea viuendi certis legibus: Variandi huiusmodi leges, prout necessitas, occasione, ob maiorem quandam vtilitatem suaserit, & pauca huiusmodi alia. Quippe hæ solæ facultates omnibus, & solis hominibus insunt; ipsisque omnes gentes aut ipsis vtuntur, aut quo minùs vtantur, nihil prohibet: ex iis autem quæ vulgò solent referri ad ius gentium, ipse v. c. Instinctus propulsandi iniuriam, ad ius naturale potiùs pertinet, quòd communis sit omnium animalium; vnde & non modò Cicero hoc vocat *naturale Ius*; sed Caius quoque Iurisconsultus, *naturalis*, inquit, *ratio permittit se defendere*; cætera autem, vel spectata coram, ad naturale; vel formâ,

Liu. lib. 1. & lib. 16.

a Tu. impubli leg. 4.

ad ciuile referenda sunt, vt quæ attinent ad Obligationes, Matrimonia, &c. *Tertiò*, cùm tametsi omnes homines habeant, vt animalia sunt, quòd sociabiles adinuicem sint; & vt homines, quòd certis legibus socientur; non possit tamen vna omnium, qui sub iisdem legibus viuant, conciliari societas; idcircò ineunt cœtus varios, siue speciales societates, quæ sic regantur legibus, pactionibúsve specialibus, vt facultati vniuscuiusque agendi, vtendi, præscribatur modus. Quare & quòd specialis quæque huiusmodi societas in vna, aut multiplici ciuitate viuere soleat; limitata hoc modo facultas Ius ciuile vocari potest, quatenus ius est cuique competens secundùm leges ciuitatis, quæ facultatem seu naturalem, seu humanam in omnia, ad certa quædam contrahunt, ob reputatam vtilitatem. Vnde & fit, vt hoc quoque ius censeri naturale possit, quatenus facultas à natura est, vt ipsa limitata quidem, sed certa, ac libera tamen: Quippe, nisi quis in mulieres omnes, exempli gratiâ ius habeat, habet tamen saltem in vnam, quam rapere alius non possit; sicque etiam in certum cibum, in certum fundum, &c. Possit & censeri Ius humanum, seu Gentium, aut saltem dici illi conforme, quatenus possint homines inter se pacisci, & condere leges; & talés quidem, quales specialiter cuique ciuitati vtiles videntur; adeò proinde, vt seu quis in ciuitate ius habeat, verbi causâ, in vnam, seu in plures mulieres; id eo iure gentium fulciatur, quo licet vni societati ob certam causam condere leges, quibus contrarias condere ob causam contrariam alia ciuitas possit.

Deinde, si spectetur Ius, quatenus est Lex, videtur non posse propriè aliud Ius, quàm quod Ciuile est, appellari. Siquidem, alia propriè Lex, quàm ciuilis dicta, non est; & maximè quidem cùm Lex, definiente Demosthene,
l. 2. ff. de leg. & referente in Pandectis Marciano, sit πόλεως
bu. q. c. συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει, *Pactio ciuitatis communis, iuxta quam omnes, viuere, qui in ciuitate sunt, decet.* Visum quoque est paullò antè definiri Legem ab
3. polit. 9. Aristotele συνθήκην, *Pactionem*; cùm & aliàs di-
5. Ethic. 10. cat Ius legale, seu legem consistere συνθήκῃ,
l. 1. ff. eod. *pactione.* Ac tametsi soleant hanc συνθήκην vocem, Papiniani imitatione, *Sponsionem* vulgò interpretari; id fieri videtur, quia pactio non sine mutua sponsione fiat; & quia, vt ex Lyco-
3. polit. 9. phrone apud Aristotelem adnotauimus, Lex sit ἐγγυητὴς ἀλλήλοις, *Mutuum ciuilium inter se*
in Min. *sponsor.* Sic apud ipsum quoque Platonem appellatur Lex, πόλεως δόγμα, *Ciuitatis placitum*: & notum est, quod populo placet, & ex communi consensu vsum obtinet (nempe seu scriptum sit, seu non scriptum, ac moribus solum, consuetudinéque probatum) legis obtinere vigorem: cùm & tametsi id quoque, quod Principi placuit, legis vigorem habeat, dictum tam sit, quemadmodum placere ipsi simul populo sit intelligendum. Itaque Lex propriè non est, nisi vbi est ciuilis, communisque consensus, hocque ipsum est, quod Aristoteles
Ethic. 10. ἢ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, ἢ τὸ πολιτικὸν δίκαιον, *& simpliciter Ius, & ciuile ius vocat. Inter illos enim,* inquit, *est Ius, quos inter lex est, est autem in-*
ter illos, qui comparati vitæ societate continendi De Iustitia.
sunt, vt necessariis rebus potiantur. Vnde & fit, vt Legem alicubi in Rhetoricis simpliciter de- Rhet. ad
finiat, Ὁμολόγημα πόλεως κοινόν, Alex. c. 1.
communi consensu ciuitatis definitum, iubentemque quomodo vnumquodque agendum sit. Nihil porrò est necesse adnotare ipsam etiam legem Diuinam (quæ prout spectat quoque ad ciueis, haberi potest Iuris ciuilis longè nobilissima pars) nihil aliud esse, quàm mutuum, Deum inter, & homines, Pactum. Frequens certè est, vt vtraque Lex, tam Vetus scilicet, quàm Noua, Fœdus, seu Pactum appelletur; nihilque est crebrius in Literis Sacris, quàm vt Deus cum hominibus paciscatur, vt cum Noacho, cum Abrahamo, cum Iacubo, Genes. 9. 17.
qui etiam reciprocè stipulatus est, cùm, Deo 28.
his verbis pollicito, *Ecce ero tecum, & custodiam te quocunque perrexeris, & reducam te in terram hanc*, &c. excepit: *Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via hac, per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum, reuersúsque fuero prosperè ad domum Patris mei, erit mihi Dominus in Deum*, &c. Sed ne alia cumulem, commemoro solum pactionem mutuò inter Deum, populúmque initam, cùm fuit Legem Veterem, Mose intercedente, laturus; nempe sic Deus pactatus est, *Si audieritis vocem meam,* Exod. 19.
& custodieritis אֶת־בְּרִיתִי *Pactum meum, eritis mihi quasi peculium præ omnibus populis*; id autem per Mosen renunciatum, respondit totus Populus, *Cuncta, quæ loquutus est Deus, faciemus.* De lege verò Noua vt vel vnum addam, Ieremiæ verba hæc sunt, *Ecce dies venient, dicit* cap. 31.
Dominus, & feriam cum domo Israël, & domo Iuda, בְּרִית חֲדָשָׁה *Pactum nouum. Non secundum Pactum, quod pepigi cum Patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti: sed hoc erit Pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Sed hoc obiter interiectum esto. Ex hisce ergo efficitur, vt nulla propriè sit lex gentium, neque vllum adeò ius gentium, prout Ius idem est, quod Lex: Quippe, quia nullum initum pactum, nulla facta sponsio inter omneis genteis nationésve sit: Et res constare possit, vel ex eo quòd, vt Aristoteles docet, habere Lex de- 10. Ethic. 10.
beat ἀναγκαστικὴν δύναμιν, *cogentem ad parendum vim*, qualis erga omneis vniuersè genteis est nulla; ac potissimum, cùm, vt idem ait, talem vim nullam habeat lex, πλὴν παρὰ τὸ ἔθος, *nisi à consuetudine*, quæ apud diuersas genteis est diuersa. Efficitur quoque, vt nulla, 3. polit. 8.
propriè loquendo, sit Lex Naturæ, nullumque adeò intercedat naturale Ius inter homines, brutaque animalia (ne de cæteris rebus quidquam dicam) quatenus nulla mutua pactio, sponsióve vnquam intercessit, possitue intercedere, quæ pro lege sit, aut legitimum ius habeatur. Dico autem *propriè*, propterea quoniam, cùm aliunde Lex sit aliquid communiter *Dictamen*, seu, vt Papinianus definit, *commune præceptum*; cumillat rationem, quæ

omnibus vniuersè gentibus, quà homines
De Iustitia. sunt, comperit, quatenus aliquid agendum, vel
loc. cit. non agendum veluti dictat, constat, inquam, ipsam rationem, seu, mavis, ipsum eius dictamen, dici posse Legem, atque adeò Ius Gen-
5. Ethic. 10. tium, verùm, vt Aristoteles ait, καθ' ὁμοιότητα, *ex similitudine* duntaxat. Ac pari modo, quoniam Naturalis instinctus, qui in vnaquaque re ad quidpiam agendum, aut non agendum est, est veluti quoddam spontaneum dictamen; idcirco ipsum quadantenus Legem Naturalem dicere nihil vetat; vt dum, v. c. feruntur animalia ad sumendum cibum, ad gignendam prolem, ad deuitandum nocumentum, cæteráque huiusmodi. Quanquam, magis congruè loquendo, dici potest Lex naturalis esse in hominibus solùm; quatenus cùm ratio ad eorum naturam attineat, eiúsve præcipua pars sit; ipsamet ratio, eiúsve dictamen idem est, quod dictamen naturæ; atque Lex naturæ in ipsis nihil aliud est, quàm rationis Lex, siue ipsa ratio. Spectat huc pro-
1. Rhet. 13. inde, quod Aristoteles, postquam Legem in Propriam, communémque diuisit, & Proprium esse dixit, quam homines inter se, siue scripta sit, siue non scripta, definierunt, subdit *communem esse eam, quæ secundum naturam est* κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν. *Est enim, inquit, aliquid, quod esse augurantur omnes commune naturâ iustum, & iniustum* κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, *vbi nullus, tametsi nulla inter eos societas sit, nullúmque pactum.* Subiicit autem non modò illud, quod ex Antigone Sophoclea, circa ius sepulcri paullò antè retulimus,

Non quippe nunc, heri've, sed semper viget,

(& ex quo fit, vt Naturæ Lex dicatur æterna,
1. de leg. ac Cicero eandem vocare videatur *antiquissimam, & principem rerum Naturam, ad quam leges hominum dirigantur*) sed subiicit quoque Empedocleum illud de re animata non interficienda, quasi id non his quidem iustum, illis verò iniustum sit, ac proinde quidpiam veluti indifferens;

Ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διά τ' εὐρυμέδοντος
Αἰθέρος ἠνεκέως τέταται, διά τ' ἀπλέτου αὖ γῆς,
Sed Lex cunctorum, quà diffusissimus æther,
Quáque patet tellus ingens, tenditur apertè.

Quo loco, ne fortè mirere id Naturæ legem aliquibus dici, quod aliis lex naturæ non sit, attendendum est hominum iudicia ferri plerumque iuxta id, quod ratio non nuda, sed affectu quodam, aut more præoccupata demonstrat. Ita nimirum Empedocles Pythagonicâ doctrinâ imbutus, reputare potuit legem esse naturæ carnibus non vesci, neque animalia proinde interficere; cùm aliis tamen visi carnium lex esse naturæ contraria videatur. Quo modo generale est, vt quisque leges patrias, quòd illis innutritus sit, pro naturæ legibus ducat, ac illos habeat barbaros, quibus oppositæ sunt in vsu. Ex quo efficitur, vt ad agnoscendum aliquáne lex naturalis sit, an non sit, exuere omne præiudicium præoccupationémque oporteat; ac plerumque recurrere non modò ad id, quod omnibus hominibus placet (quasi non possit non-naturale esse, quod commune omnibus sit, & *etiam in re consensio omnium gentium* videatur,

iuxta Ciceronem, *lex naturæ putanda est*) sed 1. Tuscul.
etiam ad id, quod aliis animalibus; quasi illis mores, ac instituta humanis similia naturæ instinctum non perindè peruerterint; ac in ipsis adeò naturæ dictamen perseueret magis incorruptum. Sanè idemmet Cicero *Bestias* di- 2. de Fin.
cit ex Epicuro *esse naturæ speculaque rerum; In bestijs*, inquit, *vbi natura inspici potest, quarum in fœtu, & in educatione laborem cùm cernimus, ipsam naturæ vocem audire videmur.*

Quia verò, vt Lex Naturalis, sic Ius Naturale attendi in hominibus potissimùm solet, ideò vt seligamus pauca huiusce iuris capita, quæ & haberi totidem quasi Naturæ leges possint, adnotanda aliqua sunt, quæ esse omnium hominum maximè communia videantur. *Primò* itaque commemorandum, innatúmque adeò omnibus hominibus est, vt quod bonum, quod commodum, quod gratum fuerit, prosequantur; quod verò malum, incommodum, ingratúmque refugiant. Notum est nempe, licet non omnes neque ferantur ad idem bonum, neque auertantur ab eodem malo; vniuersè nihilominus bonum omnibus appeti, malum omnibus odio esse; ac illos, qui malum videntur complecti, illud facere, non quà id est malum, sed quà boni specie apparet; illos qui bonum auersari, facere non quà bonum est, sed quà mali specie obuelatur. Ex hoc autem capite profluit, vt Benefactores grato affectu prosequantur, Malefactores, eósve à quibus damnum, aut iniuriam patiuntur, repellant. Videlicet animanti bonum nihil procliuius est, quàm boni authorem amare; quò magis, qui ingrati sunt, peruersæ sunt naturæ habendi; quanquam non tam benefactoris conditionem odisse possunt, quàm eam, quo se teneri putant, agnoscendi obligationem. Sic etiam odio habenti malum nihil procliuius est, quàm malè animari erga inferentem, ac nisi in illum sæuiatur, facit impotentia, aut boni alicuius spes, aut mali grauioris formido. Huc autem proinde refertur & filiorum erga Parentes amor, ac reuerentia, ob vitam, ob educationem, ob alia accepta, aut sperata bona: Huc erga amicos, patronos, viros principes, ac vniuersè erga omneis, qui beneuolentiam, beneficentiámque testantur, dilectio, atque veneratio; huc, quæ est apud omneis genteis Religio, & cultus alicuius Numinis; quòd apud omneis opinio vigeat à superna quadam, ac diuina vi, bona maxima dispensari. Sic & vicissim huc pertinent rixæ, bella, execrationes, quæ sunt ex illatis, ac repulsis malis.

Secundò, vt quisque se amet, plusquàm cæteros, seu vt sibi bene, quàm alteri malit. Quippe tametsi forsan nonnulli populares id inficientur, constare tamen facilè potest verum fateri volentibus, quicumque se aliquo bono, quo aliis gratificentur, priuant, experiri illos sensu tacito se id facere, vt exinde bonum aliquod consequantur, quod nisi aliud sit, saltem fama sit, saltem bene-facti conscientia, quæ bonum quoddam ingens est. Vulgare est, quod dicitur, quemque charitatem benè ordinatam à seipso incipere; neque id profectò iniuriâ. Nam si quisque liberos suos,

suos, plusquàm cæteros consanguineos, amet; si istos magis, quàm alios ciues; si ciues, magis quàm externos; quod liberi coniunctiores sint, quàm consanguinei cæteri; hi, quàm alij ciues; ciues, quàm externi: quia-nè, cùm habeat seipsum sibi coniunctiorem, quàm liberos, magis adhuc se, quàm liberos amet. Ac non nescio quidem vehementem erga liberos parentum amorem, quippe cùm se illorum ergo tam variis malis, periculis, morti quoque ipsi exponant; verùm quatenus ad seipsos, dum hæc peragunt, parentes respiciant, declaratum iam antè est, tum ostendendo qui naturalis ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα, *ardor erga liberos* sit; tum interpretando & Torquati factum, qui filium suum morte mulctauit; & eorum mortem, qui pro patria, proque amicis ipsam obeunt: Quò magis verendum non est, ne (quod Cicero timet) amicitiæ nomen occidat, quasi cuius *sit hoc, vt similiter sibi aliquid quàm alteri maluerit, nulla sit*; nam dum Pylades pro Oreste, Orestes pro Pylade mori præfert; id fit quoniam alter mauult sibi, quàm alteri, ipsam pro amico moriendi lætitiam, & gloriam. Ex hoc porrò capite est, vt esse maximè secundùm naturam videatur benefacere, quatenus quisquis benefacit, cum suo emolumento facit (aut certè facere se putat) quippe nisi se beneficium commutare reputet, cum opibus, cum protectione, cum obsequio, & similibus; at saltem, vt dixi, cum fama, hoc est, cum nomine liberalis, benefici, magnifici, quod maioris, quàm beneficium à se collatum æstimet; aut denique cum ipsa benefacti conscientia, cuius inæstimabile, ac incomparabile pretium habeat. Sanè & ex hac adiuncta est, cur sit maximè secundùm naturam, vt quicquid sine proprio detrimento commodari potest, id cuique, vel ignoto tribuatur; vt erranti viam monstrare; lapsum erigere, aqua profluente non prohibere; pati ab igne ignem capere, si quis velit, consilium fidele deliberanti dare, & similia, quæ, vt Cicero loquitur, *sunt iis vtilia qui accipiunt, danti non molesta.*

Tertiò, vt vitam producere, & membrorum, ac sensuum, facultatúmque omnium integritatem, ac vsum liberum quisque velit. Etenim licèt aliqui sint, qui præmaturam, appetant mortem, non tamen vitam perosi id faciunt, sed vel ob dolorem, aut infamiam, quam intolerabilem ducunt, vel ob meliorem vitam, aut nominis famam, quâ sint super Astra, vt Poëta loquitur, victuri. Et verum est quidem parentem Naturam iuxta nascendi conditionem, mortem cuique præscribere, at simul tamen vnicuique eius horrorem ingenerat, vt vitæ curam studiosè gerat, nec priusquam ipsa reuocet, ab illa discedat. Nempe dum non aliquis casus, aut nostra dementia, sed ipsa est natura, quæ ad mortem nos vocat, putà dum decrepiti sumus, tunc velut repugnantes, vix magis inuiti dimittimus, quàm nescij accepimus vitam. Pertinent porrò ad hoc caput præcipuæ illæ cibi, & potus, ac venereorum cupiditates, siquidem natura ipsas inserit, tum, vt quisque se, vitámque tueatur, tum, vt genus suum propagatione perpetuum faciat. Húcque proindè attinet maris, fœminæque commixtio, quam licet nonnulli auersari videantur, non tam illius tamen odio, aut præ appetitus priuatione ipsam refugiunt, quàm refugiunt ducti alterius vel commodi spe, vel incommodi metu. Attinet &, quæ sequitur, tum liberorum procreatio (ad hunc enim finem natura coniunctionem instituit) tum eorumdem amor; quia nimirum proles parentum pars, imago, spes magna est: tum educatio; quippe natura filius studium, imò sollicitudinem ad suum illum finem congenuit: alioquin cum qui esse posset aut conseruatio indiuidui, aut propagatio generis, aut quid omnino tandem profuisset, produxisse liberos, si in tanta imbecillitate neglecti parentibus forent? Attinet quoque dolor, luctúsque, qui ex liberorum interitu, orbitatéque consequuntur. De Iustitia

Quartò denique, vt sociabiles sint, seu vt in societate degant. Siquidem licet nonnulli sint, qui solitudinem appetant, & μισάνθρωποι *hominum osores* vocentur; non illi nihilominus societatem omnem, sed incognitam solum oderunt: Vnde & est illud in Prouerbiis ἧλιξ ἥλικα τέρπει, *æqualis æqualem delectat*, siue; vt habet Cicero, *Pares cum paribus facillimè congregantur.* Causam porrò cur homines sint societatis appetentes, diximus iam antè mutuam indigentiam quam nobis indita natura sit. Et certè ipsa quoque societatum prima, quæ in coniugio est, ex eo ortum habet, quòd mas, fœminàque, ad suam illam cupiditatem explendam, se mutuò indigeant. Prætereo autem, quod Cicero obseruat, *proximam societatem esse in liberis; deinde vnam domum, communia omnia; idque esse principium vrbis, & quasi seminarium Reipublicæ. Sequi fratrum coniunctiones: Post consobrinorum sobrinorúmque, qui cum vna domo iam capi non possint, in alias domos tanquam in colonias exeunt. Sequi connubia, & affinitates ex quibus etiam plures propinqui; hanc propagationem, & sobolem originem esse Rerumpublicarum, sanguinis coniunctionem & beneuolentiam deuincire caritate homines, magnum esse enim eadem habere monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulcra habere communia: Omnium societatum nullam præstantiorem esse, nullam firmiorem, quàm cùm viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti. Magnam etiam illam communitatem esse, quæ conficitur ex beneficijs vltrò, citroque datis, acceptisque, quæ mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma deuinciuntur societate: Denique, cum omnia ratione lustraris, omnium societatum nullam esse grauiorem, nullam cariorem, quàm eam, quæ cum Republica est, vnicuique nostrûm, caros esse parentes, caros liberos, propinquos, familiares, sed omnes omnium caritates Patriam vnam complexam esse.* Prætereo hæc, inquam, ac repeto solum, quod iam antè adnotatum est, cùm leges, quæ ad societatem ciuilem sanciendam statuuntur, in vtilitatem communem, communéque bonum ferantur; idcirco tam esse secundum naturam, vt quisque tueatur, neque infringat societatis leges, quàm vt amet commune bonum, quo intelligit contineri suum. Meritò verò quasi prima secundum naturam habetur lex illa, in Cat. Mai. 1. Offic.

Quod

[De Iustitia.] *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*; quippe ea vna omneis leges societatis sic continet, vt nemo violet alienum ius, nisi quia legem hanc violat; atque ipsa proinde sola haberi possit pro regula omnium omnino, quæ ad alterum referuntur, humanarum actionum. Nimirùm, cùm quisque ius suum sic velit sibi incolume, vt violari ipsum ab aliis nolit, debet ipse idem duntaxat cogitare de aliis, ac se eorum habere loco, vt quid sibi faciendum sit, aut non faciendum intelligat. Hinc fit, vt cùm nihil magis præstò, quàm sua cuique conscientia sit, possit quisque sibi esse optimus, præsentissimúsque consultor; adeò vt qui externum quærit, is esse videatur, non qui facere alij nolit, quod nollet sibi fieri, sed qui non ausit facere, nisi habeat authorem, in quem culpam conijciat. Vnde & præclarè Cicero, [2. offic.] *Bene, inquit, præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum; æquitas enim lucet ipsa per se; dubitatio autem cogitationem significat iniuriæ.* Ac rursus, [3. offic.] *Si quis*, inquit, *voluerit animi sui complicatam notionem euoluere, iam se ipse doceat, eum virum bonum esse, qui prosit, quibus possit, noceat nemini, nisi lacessitus iniuria.* Et iterum, *Explica, atque excute intelligentiam tuam, vt videas, quæ sit in ea species, forma, & notio viri boni.*

Verùm hæc dicta denique sunto, vt possimus quadantenus de Iure naturali, gentium, & ciuili citra æquiuocationem loqui, ac vniuersè concipere quid sit, & vnde oriatur Ius, quod in Iustitiæ definitione adnotauimus contineri. Nunc quod superest, vt paucis dicamus: Cùm non in statu illo ferino, siue puræ naturæ simus, sed degamus in Societate, quæ propter aliquam maiorem vtilitatem cœperit, manifestum est ex iam dictis, vnicuique competere non indiscriminatim in omnia, sed in aliqua solùm ius; ac iura ita esse distincta, vt dicere liceat illud esse Meum, illud Tuum, aliud Alterius. Manifestum quoque est finem Societatis esse in eo, vt cuique suo iure frui, absque impedimento liceat; ac sapienter prouisum esse de suprema quadam, coërcentéque potestate, quæ operam det, ne in statum illum redeatur (dum scilicet statim corrigit, ac punit, si quis suo iure non contentus in alienum inuolet) ac simul, quantum quidem licet, ipsum ius alienum violatum restituat. Et quatenus quidem talem potestatem aut in Populo, aut in Optimatibus, aut in Principe, aut in delegatis, ab ipsis, Magistratibus esse contingat, non repeto: Obseruo duntaxat, quia debet in illis constans, & perpetua voluntas tribuendi (hoc est conseruandi, atque reponendi) suum cuique ius, reperiri; ideò residere in ipsis Publicam, communémve Iustitiam; quasi custodem, ac vindicem iuris cuiusque singularis. Obseruo, inquam, vt simul innuam esse huiusmodi Iustitiam veluti subsidiariam, ac substitutam in eius locum, quæ esse in vnoquoque singularis deberet; quæque, si in omnibus foret, hoc est, si vnusquisque, vt suo frui iure vult, ita quemque alium suo frui vellet, ac pateretur; perspicuum est inutilem, ac supervacaneam publicam illam fore. Vnde & reputandum est, debere primariò Iustitiam residere in vnoquoque singulari homine, & publicam excogitatam, institutámque solum esse in illorum infamiam, qui quam singularem in se habere deberent, ac tueri, noluerunt; & non tam ipsam reuerentur, aut amant, quàm vindicem illam exsecrantur, ac metuunt. Præclarè profectò Literæ Sacræ docent, *non esse iusto positam legem*; [1. Tim. 1.] quia scilicet vir verè iustus, non ob intentatas à legibus pœnas, quas exacturus Magistratus sit, sed ipsiusmet Iustitiæ amore, reuerentiáque ipsam colit; & legibus etiam, magistratibúsque sublatis, perinde prorsùs culturus est. Nec verò non laudabilis Epicurus, cùm apud Stobæum, [Serm. 41.] *Οἱ νόμοι*, inquit, *χάριν τῶν σοφῶν κεῖνται, οὐχ ἵνα μὴ ἀδικῶσιν, ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ἀδικῶνται, Positæ sunt leges in Sapientum gratiam, non sanè ne iniustè agant, verùm ne iniustè in ipsos agatur.* Nimirùm, quod aliis quidem, at non ipsis sapientibus ad iustè agendum necessariæ sint leges. Iure etiam, proinde laudatur tum illud Menandri,

Δίκαιος ἂν ᾖς, τῷ τρόπῳ χρήσῃ νόμῳ. [apud Stob. Serm. 9.]
Si iustus es, pro legibus mores erunt;

tum Aristotelis responsum, qui cùm, referente Laërtio, ex eo quæreretur, quid ex Philosophia, seu sapientiæ studio retulisset emolumenti, [lib. 5.] *Hoc*, inquit, *vt iniussus agam, quæ alij non nisi legum metu agunt.* Cùmque tritum illud ex Horatio occurrat, *nihil esse faciendum formidine pœnæ*, [1. Epist.] intelligi licet pœnas, & supplicia esse aduersus malos, sancita, & instituta, non, vt ipsi duntaxat pereant, sed etiam vt alios pereundo deterreant. Id adnotauit Seneca, & post ipsum Lactantius Platonem citando Authorem, [ad lib. de Ira, c. 18.] iuxta quem *Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.* Extat porrò Platonis locus non modò in ipso de Legibus opere, sed etiam in Gorgia, vbi docere ait, *Omnem pœnas debitas dantem, aut meliorem fieri, hocque vtilitatem ex iis capere, aut exemplo cæteris esse, vt ea, quæ patitur, contuentes, meliores præ metu euadant*: ac specialiter quoque in Protagora; vbi illius verba sunt: *Nemo iniustos afficit pœnis, ad hoc attendens, & ob id præcisè, quod quis iniustè egerit, nisi fortassis tanquam fera, & præter rationem id faciat: Verùm qui ratione punire aggreditur, non præteriti sceleris causa punit, (neque enim potest, vt quod factum est, infectum euadat, præstare) sed in futurum prospicit, ne scilicet rursùs aut idem, aut alius, qui ipsum pœnas dantem viderit, delinquat.*

Non potest verò interim is, qui singularem illam Iustitiam aut non tuetur, aut solo metu vindicantis non violat, excusationem obtendere, quòd ius alteri competens ignoret, quippe, cùm adeò facilè norit, quid iuris sibi competat, reputare debet, quod ad se non spectat, id esse alienum. Esse autem facile cuique, quod-nam, & in quæ ius habeat, pernosse, ad ipsum natura, lex, vsus insinuat. Nam quod ad ipsum quidem corpus attinet, nemo non nouit docente natura, habere se ius vtendi suis membris, sensibúsque, & aliis facultatibus; nisi quid fortè prohibeant leges, quæ vel promulgatione, vel ipso vsu manifestantur, vt sunt, quæ spectant ad decorum, cæteraque consimilia.

Quod

Quod verò ad bona externa, nemo non potest suum ius ad utendum rebus in commune positis, ut aëre, Sole, & publicis aquis, viis, fanis, &c. in quibus etiam, si quid leges vetant, aut ex ipsismet, aut ex usu perspectum est. Itémque ad utendum rebus privatis, seu propriis; scit videlicet, ut ad se pertineant, aut hæreditate, aut emptione, aut permutatione, aut donatione, aut pactione, aut occupatione (cùm scilicet nullius forent, vel ex rebus communibus) aut præscriptione, aut victoria, aut aliis, qui lege, vel usu familiares sunt, titulis, ac modis. Quare & non abs re tritum illud est, *Ignorantia Iuris neminem excusat.* Quasi nempe nemo ignoret ius suum, & ex ipsa sui negatione, alienum; aut certè, si vel quicquam hæreat, vel controversia ipsi fiat, quà quid iuris habeat, vertatur in dubium; adire possit sapientes viros, qui ob naturæ, legum, usúsque peritiam respondere de Iure solent, Iurisconsultique proinde dicuntur, ut ab iis suum ius doceatur, dubitationémque deponat, & ignorantiam caveat. Atque hæc quidem locum potissimùm habent in singulari quoque cive cum cæteris communicante, ut sciat nimirùm, quid iure possideat, & suo contentus, alienum non invadat, aut, si fortè invaserit, aliquéque iniuriam fecerit, nôrit quantum sibi alieni arrogârit, quò tantundem restituat, factámque iniuriam resarciat. Potissimùm, inquam, nam si alicunde eo loco sit, ut præsit quasi arbiter distribuendis in plures communibus bonis, aut etiam, sit is, in quo publica, vindéxque Iustitia resideat; cùm pernosse distinctè debet, non modò quid iuris sibi competat, hoc est, unde, quam, quatenus adiudicandi hæc, aut illa, aut iuris dicendi potestatem habeat; verùm etiam specialia iura, sive merita singulorum, quibus tenetur aliquid commune distribuere; aut quid quisque iuris inter controversias obtineat, ut illas congruè adiudicet; quid in res iniuriâ ablatas, ut multâ congruâ illas compenset; faciátque etiam satis Reipublicæ in maleficis congruâ pœnâ plectendis. Nempe, si secùs faciat, hoc est, nisi Iustitiam congruè iuribus administret, ipsemet de damno tenetur, cùm iniuriam ipsemet faciat (suo porrò iure eum, cuius est, privans) neque ignorantiam (ut privati possunt) prætendere valeat, cùm si vel iura nesciat, vel à consultis non prædiscat, iudicandi munus obire non debeat.

Ad rem ut redeam, par est unumquemque sic esse affectum, ut sponte, ac volens nihil contra finem societatis peccet, hoc est, ut singularem illam, seu in seipso iustitiam colens, tam velit alteri ius ipsius, quàm suum sibi integrum esse. Nempe non aliâ conditione in societatem admittitur, aut in ipsa nascitur, inque ea toleratur, quàm fide aut expressè, aut tacitè præstitâ, de servandis legibus, eo fine latis, ut cuique suo iure frui liceat; adeò ut, sine violatione datæ fidei, violare ius alienum non possit. Quin etiam, cum finis Societatis sit descripta antè utilitas, intelligere debet suam communi illa sic contineri, ut verè ac tutò ipsam consequatur, si communis constiterit; non posse autem hanc aliâ ratione consistere, quàm si suo iure quisque contentus, non quærat suam ex iuris alieni detrimento utilitatem. Id Cicero non modò obliterat, dum, *Si*, inquit, *sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliet, aut violet alterum, disrumpi necesse est eam, quæ maximè est secundùm naturam, humani generis societatem*: sed præclara etiam similitudine nobis oculos ponit: *Vt enim*, inquit, *si unumquodque membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, si proximi membri valetudinem ad se traxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est; sic si unusquisque nostrûm rapiat ad se commoda aliorum, detrahátque quod cuique possit, emolumenti sui gratiâ, societas hominum, communitásque evertatur necesse est.* Pergit: *Nam sibi ut quisque malit, quod ad usum vitæ pertineat, quàm alteri acquirere concessum est* (id verò est, quod paullò antè de secundo capite Iuris naturalis est dictum) *illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates augeamus*: Nempe, ut aliàs quoque ait, *Nam rei familiaris amplificatio nemini nocens, vituperanda; sed fugienda semper iniuria est.* Et rursùs: *Nec nostræ nobis utilitates omittendæ sunt; sed suæ cuique utilitati, quod sine alterius iniuria fiat, serviendum est.* Subiungit autem: *Scitè Chrysippus, ut multa: Qui stadium*, inquit, *currit, eniti, & contendere debet, quàm maximè possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet; sic in vita sibi quemque petere, quod ad usum pertineat, non iniquum est; alteri autem surripere, ius non est.* Sed modum ut faciam, præterea quæ plura, eximiaque habet, ut probet illam formulam, *DETRAHERE aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cætera, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus externis.* Hoc adnuto solùm (quod refert testari sæpe Panætium, *Nihil esse utile, quod non idem honestum; neque honestum, quod non idem utile sit*: negavitque *ullam pestem maiorem in vitam hominum invasisse, quàm eorum opinionem, qui ista distraxerint*; id congruere cum eo, quod scribit aliàs (& Clementi ex Cleanthe confirmat) Socratem *exsecrari solitum eum, qui primus utilitatem à natura seiunxisset: id enim querebatur esse caput exitiorum omnium.* Quippe, ut ille cum honestate, ita hic cum natura coniunctam voluit utilitatem, quæ vera, germanáque sit, non quæ fucata, ac spuria, quam ut Panætius cum honestate, ita cum natura pugnare censuit Socrates. Neque enim natura quod fictum, sed quod verum est, appetit; ut cibum non pictum, sed verum. Prorsùs, ut vera utilitas æquè cum natura, cumque honestate cohæreat, & fucata æquè utrique repugnet. Itaque utrúmque iure querebatur invasisse in vitam opinionem illam, quæ ab honestate, ac natura utilitatem separans, fucatam solam stabilit, adeò ut, cùm homines omnes utilitatem adament, fucatam potiùs quàm germanam quærant. Hic porrò fons est omnis Iniustitiæ; nam ut ille habet: *Hinc sicæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur,*

De Iustitia.

3 Offic.

lib. 2.

lib. 3.

2. Strom.
1. de leg.

3. Offic.

De Iustitia.

nascuntur; hinc furta, hinc peculatus, expilationes, direptionésque sociorum, & ciuium; hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ; postremò etiam in liberis ciuitatibus existunt regnandi cupiditates, quibus nihil nec tetrius, nec fœdius excogitari potest. Emolumenta enim rerum fallacibus iudicijs vident, pœnam, non dico legũ, quam sæpè perrumpunt, sed ipsius turpitudinis, quæ acerbissima est, non vident. Quibus postremis verbis declarat vtilitatem esse non posse, quæ tantâ iacturâ paratur, quanta est mentis sibi bene consciæ, sinceræ, tranquillæ, suauitate mira perfusæ; neque enim vllæ sunt opes, vlli honores, vlla imperia, quæ eius iacturam compensare valeant; quæ possint, aut debeant cum ea comparari. Partem huiusce iacturæ facit, quod amittitur viri boni, æquitatémque amantis, nomen; viri, inquam, digni, vt tritum vetustate Prouerbium est, *Quicum mices in tenebris*, viri, cui non nemo arcanum committat, depositum credat, filios commendet, &c. *Est ergo vlla res*, inquit idem, *tanti, aut commodum vllum tam expetendum, vt viri boni splendorem, & nomen amittas? Quid est, quod afferre tantum vtilitas illa, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit, fidem, iustitiámque detraxerit?* Declamat subinde aduersus Cæsarem, quæritque, *qui videri possit cuiquam esse vtile, fœdissimum & teterrimum parricidium patriæ?* Et, *Qui exercitu*, inquit, *populi Romani ipsum populum Romanum oppressisset, ciuitatémque non modò liberam, sed etiam gentibus imperantem seruire sibi coëgisset; hunc tu quas conscientiæ labes in animo censes habuisse, quæ vulnera?* Generaliter autem, quòd vulgò nulla haberi maior, quàm regnandi vtilitas soleat: *Nihil contrà*, inquit, *inutilius ei, qui iniustè consequutus sit, inuenio, cùm ad veritatem cœpi reuocare rationem. Possunt enim cuiquam esse vtiles angores, sollicitudines, diurni, & nocturni metus; vita insidiarum, periculorúmque plenissima? Cedo autem vita ipsi potest vtilis esse; cùm eius vitæ ea conditio sit, vt qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus sit, & gloria?* Sed nimirùm, cùm nihil sit verius, quàm quod dictum ab Epicuro, refertur posterius inter Ratas sententias: *Esse scilicet virum iustum animum maximè perturbationis immunem; iniustum ex opposito perturbationis plenissimum*, longè est profectò, vt vera, germanáque vtilitas esse seiuncta à Iustitia, esse coniuncta cum Iniustitia possit.

Quia verò possunt tempora, occasionésque incidere; in quibus quæ vtilitas cum alieno est damno, non repugnare neque honestati, neque naturæ, neque ipsi adeò Iustitiæ videatur; ea-propter tacendum non est, quod possit meliùs à nemine, quàm à Cicerone ipso declarari. Et quoniam potest vtilitas non modò priuata cuiusque attendi, verùm etiam quæ Amicorum, quæ Parentum, quæ Patriæ, carior esse cuique, quàm priuata debeat, seligenda primùm quædam sunt ex iis, quæ circa hanc triplicem habet. Quod attinet ergo ad

3.Off. Amicos; ecce, postquàm illa præmisit, *Maximè autem perturbantur officia in amicitijs; quibus & non tribuere, quod rectè possis, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est*, subiungit: *Sed huius generis totius, breue, & non difficile præceptum est. Quæ enim videntur vtilia, honores, diuitiæ, voluptates, cætera generis eiusdem, hæc amicitiæ nunquam anteponenda sunt. At neque contra Rempublicam, neque contra iusiurandum, ac fidem amici causa vir bonus faciet; ne si iudex quidem erit de ipso amico: Ponit enim personam amici, cùm induit iudicis. Tantum dabit amicitiæ, vt veram amici causam esse malit, & vt orandæ litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cùm verò iurato dicenda sententia sit, meminerit, Deum se adhibere testem; id est, vt arbitror mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Itaque præclarè à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus, Quæ salua fide facere possit. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulò antè dixi honestè amico à iudice posse concedi. Nam si omnia facienda sunt, quæ amici velint, non amicitiæ tales, sed coniurationes putandæ sunt. Loquor autem de communibus amicitijs; nam in sapientibus viris, atque perfectis, nihil potest esse tale:* Ac tum relato celebri Damonis, Phintiæque exemplo, *Cùm igitur*, inquit, *id quod vtile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur, iaceat vtilitatis species, valeat honestas. Cùm autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur, religio, & fides anteponatur amicitiæ: & sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officij.* Ad Parentes verò quod spectat; inter agitandum quæstiones ab Hecatone propositas, hæc habet: *Quid, si Pater fana expilet, cuniculos agat in ærarium: indicet-ne id Magistratibus filius? Nefas id quidem est: quinetiam defendat Patrem, si arguatur. Non igitur Patria præstat omnibus officijs? Immò verò: ipsi patriæ conducit pios ciues habere in parentes. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater: silebit-ne filius? Immò verò obsecrabit patrem, ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit; minabitur etiam; ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, patriæ salutem anteponet saluti patris.* Quod denique ad ipsam Patriam: *Illa præclara*, inquit, *in quibus publicæ vtilitatis species præ honestate contemnitur. Plena est exemplorum nostra Respublica.* Et infrà, *Cùm Rex Pyrrhus populo Romano bellum vltrò intulisset, cùmque de imperio certamen esset cum Rege generoso, ac potente, perfuga ab eo venit in castra Fabricij, eique est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, vt clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curauit ad Pyrrhum: idque eius factum à Senatu laudatum est. Atqui, si speciem vtilitatis, opinionémque quærimus, magnum illud bellum perfuga vnus, & grauem aduersarium imperij sustulisset: Sed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed scelere superatum. Vtrum igitur vtilius vel Fabricio, qui talis in hac vrbe, qualis Aristides Athenis fuit, vel Senatui nostro, qui nunquam vtilitatem à dignitate seiunxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si gloriæ causâ imperium expetendum est; scelus absit, in quo non potest esse gloria: sin ipsæ opes expetuntur quoquo modo, non pote-*

runt

uerò utiles esse cum infamia. Ac statim: *Quonam ausebant dicere quidquam utile, quod non honestum? Potest autem ulli imperio quod gloriâ debet fultum esse, & beneuolentiâ sociorum, utile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sæpe dissensi: nimis enim mihi videbatur præfractè ærarium, vectigaliáque defendere, omnia publicanis negare, multa sociis; cùm in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus: eóque magis, quod illa ordinum coniunctio ad salutem Reipublicæ pertinebat. Malè etiam Curio, cùm causam Transpadanorum æquam esse dicebat, semper autem addebat, Vincat vtilitas. Potiùs diceret,* &c. Ac ne solos Romanos commendare videatur; en quid de Atheniensibus apud quos Aristidem cum Fabricio mox comparauit, *Themistocles,* inquit, *post victoriam eius belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione se habere consilium Reipublicæ salutare, sed id sciri opus non esse: postulauit, vt aliquem populus daret, quicum communicaret: datus est Aristides. Huic ille classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gytheum clam incendi posse: quo facto, frangi Lacedæmoniorum opes necesse esset. Quod Aristides cùm audisset, in concionem magna expectatione venit, dixitque perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed minime honestum. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne vtile quidem putauerunt; totámque eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Aristide repudiauerunt. Meliùs hi, quàm nos, qui piratas immunes, socios vectigales habemus.* Concludit: *Maneat ergo, quod turpe sit, id numquam esse vtile; ne tum quidem, cùm id, quod esse vtile putes, adipiscare: hoc enim ipsum vtile putare, calamitosum est.*

Deinde, quod magis ad proprium vtilitatem attineat; quia esse difficultas potest, quid in extrema egestate, necessitatéve, quid circa ipsam agendum sit, en de priore casu quid habeat. *Forsitan quispiam dixerit: Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem vtili? Minime verò. Non enim mihi est vita mea vtilior, quàm animi talis affectio, neminem vt violem commodi mei gratiâ. Quid? si Phalarim crudelem tyrannum, & immanem, vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne faciat? Hæc ad iudicandum sunt facillima. Nam si quid ab homine ad nullam partem vtili sua vtilitatis causa detraxeris, inhumanè feceris, contráque naturæ legem. Sin autem is tu sis, qui multam vtilitatem Reipublicæ atque hominum societati, si in vita remaneas, afferre possis; si quid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendendum: Sin autem id non sit eiusmodi; suum cuique incommodum ferendum est potiùs, quàm de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid huiusmodi, quàm detractio, aut appetitio alieni: Sed communis vtilitatis derelictio contra naturam est; est enim iniusta. Itaque lex ipsa naturæ, quæ vtilitatem hominum conseruat, & continet, decernit profectò, vt ab homine inerti, atque inutili, ad sapientem, bonum, fortémque virum transferantur res ad viuendum necessariæ, qui si occiderit, multum de communi vtilitate detraxerit: Modò hoc ita faciat, vt ne ipse de se bene existimans, séque diligens, hanc causam habeat ad iniuriam. Ita semper officio fungetur, vtilitati consulens hominum, & ei, quam sæpe commemoro, humanæ societati. Nam quod ad Phalarim attinet, perfacile iudicium est: nulla enim,* &c. Et postea inter Hecatonis quæstiones: *Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebítne eam sapiens, si potuerit? Negat, quia sit iniurium. Quid? Dominus nauis eripietne suum? Minimè: non plus quàm si nauigantem in alto eiicere de naui velit, quia sua sit. Quoad enim peruentum sit eò, quo sumpta nauis est, non domini est nauis, sed nauigantium. Quid, si vna tabula sit, duo naufragi, iíque sapientes; sibi ne vterque rapiat, an alter cedat alteri? Cedat verò; sed ei, cuius magis intersit vel suâ, vel Reipublicæ causâ viuere. Quid, si hæc paria in vtroque? Nullum erit certamen; sed quasi sorte, aut micando victus alteri cedat alter.*

De posteriore autem casu, & qui in ipso vitæ commercio præsertim occurrit: Præclarum est primum, quòd non semel commendat, ac pro aureis habet illas formulas: *VT inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione.* Et, *VTI ne propter te, fidémve tuam captus, fraudatúsve siem.* Itémque, quòd commemorata Hortorum emptione, ad quam Canius Eques Romanus Pythij argentarij Syracusani fraude inductus stomachabatur (nempe, quòd nullam ante eos piscationem fieri deprehenderet, qualem Pythius fieri, conductis piscatoribus simularat) *Quid faceret,* inquit, *nondum enim Aquilius collega, & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas; in quibus ipsis, cùm ex eo quæreretur quid esset dolus malus; respondebat, Cùm esset aliud simulatum, aliud actum.* Deinde illud quoque, quod specialem habet circa quæstiones aliquas, ex quibus vnam, alterámve seligere non sit importunum. *Si, inquit, vir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summáque annonæ caritate; si idem sciat complures mercatores ab Alexandria soluisse, nauésque in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit; dicturúsne sit id Rhodiis; an silentio suum quamplurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus; de eius deliberatione, & consultatione quærimus; qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe iudicet; sed dubitet, an turpe non sit. In huiusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno, & graui Stoico; aliud Antipatro discipulo eius homini acutissimo. Antipatro omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor norit, emptor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere vitia oportere; cætera sine insidiis agere; & quoniam vendat, velle quàm optime vendere. Aduexi, exposui, vendo meum non pluris, quàm cæteri; fortasse etiam minoris, cùm maior est copia. Cui fit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. Quid ais? Tu te, cùm hominibus consulere debeas, & seruire humanæ societati, eâque lege natus sis, & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ semper sequi debeas, vt vtilitas tua communis vtilitas sit; vicissímque communis vtilitas tua sit; celabis homines, quid iis adsit commoditatis, & copiæ? Respondebit Diogenes fortasse sic:*

De Iustitia.

De iustitia.

Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura Deorum sit, quis sit finis bonorum, quæ tibi plus prodessent cognita, quàm tritici vilitas: sed non quicquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. Imò verò, inquit ille, necesse est: siquidem meministi esse inter homines naturâ coniunctam societatem. Memini, inquit ille, sed num ista societas talis est, ut nihil suum cuiusque sit? Quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Ac statim: *Vendat ædes vir bonus, propter aliqua vitia, quæ ipse nôrit, cæteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres: ignoretur in omnibus cubiculis apparere serpentes: malè materiatæ, ruinosæ; sed hoc, præter dominum, nemo sciat. Quæro, si hæc emptoribus venditor non dixerit, ædesque vendiderit pluris multò, quàm se venditurum putarit, num id iniustè, aut improbè fecerit? Ille verò, inquit Antipater, improbè fecit. Quid enim est aliud erranti viam non monstrare (quod Athenis exsecrationibus publicis sancitum est) si hoc non est, emptorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? Plus etiam est, quàm viam non monstrare: nam est scientem in errorem alterum inducere. Diogenes contrà: Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem est? Ille, quod non placebat, proscripsit; tu, quod placebat, emisti. Quod si qui proscribunt villam bonam, beneque ædificatam, non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec ædificata ratione; multò minùs qui domum non laudarunt: ubi enim iudicium emptoris est, ibi fraus venditoris quæ potest esse? Sin autem dictum non omne præstandum est, quod dictum non est, id præstandum putas? Quid autem est stultius, quàm venditorem eius rei, quam vendat, vitia narrare? Quid autem tam absurdum, quàm si domini iussu, ita Præco prædicet, Domum pestilentem vendo?*

Tum autem subdit: *Sic ergo in quibusdam causis dubitatur, ex altera parte defenditur honestas, ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modò facere, honestum sit, sed etiam non facere, turpe. Hæc est illa, quæ videtur utilium fieri cum honestis sæpe dissensio. Quæ diiudicanda sunt: Non enim ut quæreremus exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor celare emptores debuisse. Neque enim id est celare, quidquid reticeas; sed cùm, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causâ velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis quis non videt? Certè non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni; versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri: hæc tot, & alia plura nonne inutile est vitiorum subire nomina?* Et posteà: *Quod si Aquiliana definitio vera est; ex omni vita simulatio, dissimulatioque tollenda est. Ita, nec ut emat melius, nec ut vendat, quicquam simulabit, aut dissimulabit vir bonus.* Ac rursus, relatâ à Iure-consultis reticentiæ pœnâ: *Quicquid inest prædio vitii, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere.* Ac simul Marci Catonis sententiâ, qui aduersus Claudium ædium venditorem, quas cum demoliri iussuri essent Augures, ita pronuntiavit: *Cum in venundando rem eam scisset, & non pronuntiasset, emptori damnum præstari oportere,* subiicit: *Igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emptori vitium, quod nosset venditor. Quod si rectè iudicavit; non rectè frumentarius ille; non rectè ædium pestilentium venditor tacuit; sed huiusmodi reticentiæ iure civili omnes comprehendi non possunt; quæ autem possunt, diligenter tenentur.* Et mox: *Sed aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges, quatenus manu tenere res possunt: Philosophi, quatenus ratione, & intelligentiâ. Ratio igitur hoc postulat, ne quid insidiosè, ne quid simulatè, ne quid fallaciter. Sunt-ne igitur insidiæ, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus? Ipsæ enim feræ nullo insequente sæpe incidunt. Sic tu ædes proscribas, tabulam tanquam plagam, ponas; domum propter vitia vendas, in eam aliquis incurrat imprudens? Hoc quanquam video propter depravationem consuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut iure civili, naturæ tamen lege sanctum est.* Cætera, quæ sunt innumera, prætereo; at illud speciatim, cùm de Hecatone loquens: *Quærit etiam,* inquit, *si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis, cùm id rescierit, soluturusne sit eos, si cui debeat, pro bonis? Diogenes ait, Antipater negat, cui potius assentior. Qui vinum fugiens vendat sciens, debeat-ne dicere? Non necesse putat Diogenes; Antipater viri boni existimat. In mancipio vendendo, dicenda-ne vitia; non ea, quæ nisi dixeris redhibeatur mancipium iure civili, sed hæc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum? Alteri dicenda videntur; alteri non videntur. Si quis aurum vendens, Orichalcum se putet vendere, indicet-ne ei vir bonus aurum illud esse, an emat denario, quod sit mille denariûm? Perspicuum iam est & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos Philosophos, quos nominavi, controversia.* Id, inquam, speciatim prætereo; ac admoneo solum, quod cohærenter à Cicerone quæritur, *Pacta, & promissa semper-ne servanda sint, quæ nec vi, nec dolo malo, ut Prætores solent dicere, facta sint?* solvendum esse iuxta ea, quæ iam antè sunt de æquitate dicta. Nempe ipse quoque de Æquitate loquens: *Incidunt sæpe tempora,* 1.offic. *inquit, cùm ea, quæ maximè videntur digna esse iusto homine, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria, ut non reddere depositum, etiam promissum non facere, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non servare sit iustum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta iustitiæ: Primùm, ut ne cui noceatur, deinde, ut communi utilitati serviatur. Ea cùm tempore commutantur, commutatur officium, & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod, & conventum, ut id effici sit inutile, vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit.* Et subiecto Neptuni exemplo erga lib. 3. Theseum; cui repetitò copulavit illa & Solis erga Phaëtontem, & Agamemnonis erga Dianam: *Nec promissa igitur,* inquit, *servanda sunt ea, quæ sunt iis, quibus promiseris, inutilia; nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris.*

miserit. Pergit; *Contra officium est, maius damnum interponi videri, ut si constitueris te cuipiam advocatum in rem praesentem esse venturum, atque interim graviter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere, quod dixeris; magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur.* Adiicit & illud: *Iam illis promissis non standum esse, quis non videt, quae coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit?* Sit ex Cicerone isthaec sanè multa.

Illud heic requirendum restat, an quis ita possit suae vtilitati suoque iuri renuntiare, vt aut à seipso patiatur iniuriam, aut ab altero non patiatur inuitus. Pendet autem res ex eo, quod facere, ac pati iniuriam appellant; quodque exsequitur Aristoteles occasione Euripidis, cuius est illud absurdè dictum: (3 Ethic. 11.)

Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμήν, βραχὺς λόγος.
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών.
Matrem necaui meam equidem; at sermo breuis:
Volens volentem; vel volentem non volens.

Cùm enim velit iuxta antè dicta, aliud esse rem facere iniustam, aliud iniuriam facere (quippe facere rem iniustam potest, qui facere se non existimet, immò & qui talem facere se putet) constat iniuriam, nisi animo, voluntateque faciendi non fieri; sicque eum, qui facit, sponte nocere; hoc est, scire cui, quanam re, & quemadmodum noceat. Ex quo sequitur, vt quia aliud est pati rem iniustam (damnove quopiam affici) aliud pati iniuriam; possit quidem quis sponte, volensve pati iniustitiam; at pati iniuriam nisi inuitus non possit. Vnde & rursus consequitur, vt quoniam inferre iniuriam non potest, nisi sit, qui eam perferat: idcircò is propriè non faciat iniuriam, qui sponte recipienti, seu non inuito facit; ac ideò obseruet Aristoteles, non sufficere, si iniuriam faciens definiatur is, *qui nocerat, sciens cui quaque re, & quemadmodum nocerat*; sed addi debere hanc particulam, *[illegible] [illegible] [illegible], praeter, siue contra eius voluntatem.* Haec igitur cum ita se habeant, manifestum imprimis est, *Fieri non posse, vt aliquis patiatur à seipso iniuriam.* Etenim potest quidem se damno quopiam afficere, seu aduersus propriam vtilitatem peccare; at non tamen se afficere iniuriâ; quatenus cùm idem agens sit, & patiens, tam agit, quàm patitur sponte. Adde quod, vt iustitia, sic iniustitia est ad alterum; & iniuria nihil aliud est, quàm iniustitia non sponte excepta; sicque exinde vt nemo respectu suipsius esse aut iniustus, aut iniurius valeat; neque ideò, exempli gratiâ, furtum committere, aut pati, cùm nummos ex suo crumena subducit. Neque obstat quòd is, qui seipsum occidit, punitur, hoc est ignominiâ afficiatur post interitum; id nimirum fit, non propter iniuriam, quâ seipsum affecerit, sed ob eam, quâ publicam societatem, seu patriam, cui inseruire, seu contra leges, quas ipsa tulerit, abstulerit ciuem. Nempe ad ipsum quod attinet, afficit se duntaxat damno, seu vita priuauit, quâ & priuari voluit. Ac rogabis quidem, qui fiat, vt possit quis velle suum damnum, seu peccare aduersus vtilitatem propriam, scilicet, cùm id malum sit, & nemo velle suum malum possit? Verùm & dictum iam antè est, & dicetur quoque inferiùs, neminem velle malum, prout malum est; sed prout est bonum, aut cohaerens cum bono, quicum committetur. Nam etiam qui seipsum occidit, mortem suam vult, non quatenus malum, siue extinctiua vitae est, sed quatenus malorum finis, à quibus eximi, summum ducit bonum. Spectat huc proinde, quod Aristoteles ait, *Si quis in rerum distributione minus accipiat, quàm sibi debeatur, vt viri moderati solent facere, non posse eum queri factam sibi iniuriam (& commutare quidem praesertim laturus cum gloria, aut eo, quod honestum simpliciter est [illegible]), adeò vt non iniuriâ, sed damno solùm afficiatur.* Praeterea autem Aristotelem id, quod de iustitia, iniustitiave, & iniuria erga seipsum habet, extendere etiam ad seruos, & ad liberos non emancipatos; quoniam eatenus veluti illius pars sunt; docere autem secus esse de vxore, ob aequalitatem, atque communitatem iuris. Manifestum secundò est, verum esse, quod dicitur, *Volenti non fieri iniuriam*, nam pati quidem damnum volens, vt iam aliquoties repetiimus, potest; iniuriam pati, nisi inuitus non potest, quatenus damnum potest vt bonum, aut vt boni causa spectari, iniuria verò est per se malum, neque potest aut tanquam bonum, aut tanquam boni causa haberi. Quare & ex hoc fit, vt seu volenti res subducatur, seu sponte quis det alteri, queri de iniuria, quam ab altero patiatur, non possit: v. c. *Glaucus*, inquit Aristoteles, *dum commutauit cum Diomede arma* (De Iustitia. cap. 12. cap. 10.)

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,
Aurea centenis bobus pro ex aere nouenis.

Ac potest quidem culpa esse in eo, qui alterius bona, ipso consentiente licet, accipit; vt si metu ipsum compellat, si pollicitationibus, blandimentisque alliciat, si mentis illius imbecillitate, facilitateve abutatur; si occultatione veri pretij, valorisve seducat, si ignorantem quid agat, non moneat, caeteraque similia, ob quae de dolo malo tenetur: attamen quod ad ipsum dantem, consentientemve attinet, ille quatenus quidem dat, aut consentit, sive sciens, ac volens facit, pati non iniuriam, sed damnum censetur. Cùm Aristoteles porrò quaerat, quia tam facere, quàm pati iniuriam sit malum, vtrum grauius sit? Praeclarè respondet, esse malum grauius facere iniuriam, quàm pati; siquidem facere iniuriam, cum iniustitia coniunctum est; pati autem, vitio, ac iniustitiâ vacat. Vnde & Plato sine admonet *Εὐλαβεῖσθαι τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι, cauendum esse magis ne facias, quàm ne patiaris iniuriam.* Addendum heic verò, non ex eo, quod is, qui damnum laesionemve accipit, non inuitus accipit, ac futuram alioquin iniuriam, in simplicem laesionem conuertit, excusari propterea illum, qui laesionem eo animo, vt iniuriam inferat, facit: Siquidem, quantum est ex se, nihilo minùs iniustus est, ac per eum non stat, quò minùs laesio etiam iniuria fiat. Nempe exinde sunt illa Senecae *Intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam iniuriam, si quis rem, quam è villa mea surripuit, in domo mea* (cap. 15. In Gorg. de const. sap. c. 7.)

De Iustitia. *pœnas; ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit; quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit; sed vim suam remixtum cibo, perdidit; Venenum illud dando, scelere se obligauit, etiamsi non nocuit. Non minùs latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt.*

CAPVT VI.

De Annexis Iustitiæ Virtutibus Religione, Pietate, Amicitia & Gratitudine.

TQVE hæc quidem de Iustitia; nisi quòd videtur prætereà esse attingendum aliquid de adiectis ipsi Virtutis speciebus, quas esse initio diximus Religionem, Pietatem, & alias. Inprimis itaque RELIGIO, quæ & Sanctitas sæpe dicitur, (nisi quòd Sanctitas interdum pro æquitate, quæ est ad Manes à Cicerone vsurpatur) Religio, inquam, Numinisve cultus, vt primum, ac præcipuum, ita & iustissimum est, meritissimumque hominis officium. Vocem aliter Cicero, aliter Lactantius deducunt. Nam ille quidem, postquam docuit Superstitiosos homines dictos, *qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sui sibi liberi superstites essent*; subiicit: *Qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti Religiosi.* Iste verò, *Hic Plato*, inquit, *aberrauit, hic perdidit, quam primùm arripuerat veritatem, cùm de cultu eius Dei, quem Conditorem rerum, ac Parentem fatebatur, obticuit; nec intellexit homines Deo pietatis vinculo esse religatos, vnde ipsa Religio nominatur.* Cùm porrò duæ sint potissimùm causæ ob quam Deus cultum, ac venerationem meretur; videlicet Summa naturæ præstantia, & Summa in nos beneficentia; intellexisse id videmur, qui priscè Optimum, Maximum dixerunt; quoniam Optimus quidem audit, quia summè benefacit; Maximus verò, quia summè excellit. Quo loco viderentur quidem laudari posse Epicurus, quòd, vt in Apologia pro Moribus retulimus, colendum esse censuerit Deum *nulla spe, nullo pretio; sed propter eius Maiestatem eximiam, supremamque naturam*: & causâ quidem additâ, quòd *habeat venerationem iustam quicquid excellit.* Verùm, quòd hanc vnam agnouerit causam, neque aliam admiserit, quæ de beneficentia est, meritò reprehendi illius interest. Nam & videri licet voluerit, Deum *non aliter, quàm parentem colere*; non ideircò tamen pro Patre habuit, quem extra Mundum ita sepoſuit, vt neque cætera vniuersè, neque homines speciatim curaret, & *neque irâ, neque gratiâ moueretur*: vt Cicero illi proinde obiiciat, *non intelligere se, quamobrem Dij colendi sint, nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono.* Nec verò id modò, sed queritur etiam, *quòd sustulerit Epicurus omnem funditus Religionem; nec manibus, vt Xerxes, sed rationibus Deorum immortalium templa, & aras euerterit.* Rursus autem, *Epicurus*, inquit, *ex animis hominum extraxit radicitus Religionem, cùm Dijs immortalibus & opem, & gratiam sustulit.* Ac iterum eadem commemorat sententiâ; *Quæ potest esse Pietas*, inquit, *quæ Sanctitas, quæ Religio? Hæc enim omnia purè, ac castè tribuenda Deorum Numini ita sunt, si animaduertuntur ab his, & si est aliquid à Dijs immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dij neque possunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omninò; nec quid agamus animaduertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanare possit, quid est, quòd vllos Dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus?* Declarat proinde aduersus Epicurum Himerius; *Aras non euertisti, at frustra eas esse ostendisti*: tollens videlicet *è rerum natura prouidentiam, ob quam aras extruximus. Sacrificia mea non interdixisti? at verò omnia sustulisti.* Cùm nihil autem sit necesse excusare, quòd Epicurus non funditùs Religionem sustulerit, non templa, araſque euerterit; quatenus Deum colendum censuit, non quidem propter beneficia ab eo accepta, aut sperata; sed propter naturam supremam, maiestatemque eximiam (quod fieri debere etiam nunc Viri & pientissimi, & religiosissimi volunt; cùm esse debere erga Deum amorem, cultumque, non mercenarium, aut seruilem, sed liberalem, filialemque declarant) cùm nihil item clamare, quòd non tam Religionem, quàm Superstitionem eius æmulam collere è medio visus fuerit. Satis esto illum pessimè sensisse, dum Prouidentiam sustulit, cum qua simul abiuit ea beneficia, ob quæ & gratiarum actiones, & alij plerique ritus Religiosi sunt instituti: atque id quidem potissimùm, cùm tum suo superiùs loco hanc Epicuri impietatem, quam maximè licuit, coarguerimus; nisi quòd hoc loco attexendus est perquàm egregius Senecæ aduersus Epicurum, eiusque imitatores locus: is extat in libro de beneficijs quarto, vbi, *Non dat*, inquit, *Deus beneficia, sed securus, & negligens nostri, auersus à Mundo aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cælum manibus vota facientium, priuata, ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces Deos; nisi nossemus illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam Deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice; inuenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: Neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit.* Et statim: *Non dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides, quæ das, quæ negas, quæ seruas, quæ*

In Top.

2. de Nat. Deor.

Epit. cap. 7.

Senec. 4. de benef. 19. Cicer. 1. de nat. Deor. Sen. ibid. loc. cit.

ap. Plut.

cap. 4.

cap. 5.

quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aures, animum mulcentia? Vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est; vsque in delicias amamur. Tot arbusta non vno modo frugifera; tot herbæ salutares; tot varietates ciborum per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco, solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia; illa præbitura commerciis viam, vasto, & nauigabili cursu vadentia; ex quibus quædam æstatis diebus mirabile incrementum trahunt, vt arida, & ferventi subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio?

—— Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

cap.6. *Si pauca quis donasset iugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum latè patentium spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam, &c.* Ac iterum: *Et ista, quæ habes magno æstimas, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum, quem trahis, spiritum? Vnde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis, atque ordinas, lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista, palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? Vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marcescis? Nonne si gratus es, dices,*

—— Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus, &c.

Et præterea: *Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia. Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm* cap.7. *hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio toti Mundo, & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare; & Iouem illum Optimum, ac Maximum ritè dices & tonantem, & statorem, &c.* Et mox: *Ergo nihil agis, ingra-* cap.8. *tissime mortalium, qui te negas, Deo debere, sed naturæ; quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est vtrumque, nec distat. Officium, si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, sed nomen; quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hanc Naturam voca, Fatum, Fortunam: omnia eiusdem Dei nomina sunt, variè vtentis sua potestate. Et Iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt; quicquid horum tibi placuit, animus placet.*

Sed Epicuro tandem dimisso, & supposità Dei existentiâ, prouidentiâ, iisque omnibus attributis, quæ comprobata superiùs sunt, & propter quæ supremum cultum, Religionémve promeretur; videri quidem posset, at profectò tamen non est huius neque loci, neque instituti, edisserere, ostendereque, quemadmodum sacra Religio, quam profitemur, sola sit vera; aut quemadmodum sese habeant, qualesve sint ritus, ex quibus ea constat. Scilicet manifestum est, esse hanc doctrinam specialem, neque obiter pertractandam; attinere verò ad Doctores sacros, qui pro dignitate ipsam profitentur, ac tradunt. Attingere heic sufficit quod naturæ demonstret lux; cùm ea, quæ sacræ Religionis sunt, eâ solùm luce, quæ sit supra naturam, demonstrentur. Attingere, inquam, vt sit, quod Religioni sacræ quasi substernatur; cùm & ipsa admittat, quæ naturalis ratio ostendit; & sancti ipsi Patres aduersus Ethnicos agentes, dogmata arcana iis superinducant, quæ nota fuêre Philosophis. Ecce enim Lactantius: *Muneribus, inquit, præceptis rerum, quæ solent ad probitatem rectè dare, ignota illis superstitionum, ad perficiendam consummandamque Iustitiam, quam non tenent.* Quanquam ipse quoque Lactantius specia- li. 6. cap.2. lem librum de vero cultu, seu Religione vera instituens, in eo ferè solùm insistit, quod generale est, & ex Trismegisto, Cicerone, Seneca potissimùm probat. Quò magis nos posse videmur ipsum hoc loco imitari; præcipua quædam delibando, quæ ipse aut de suo induxit, aut ex illis inseruit. Præmittendum solummodò quod idem-met alibi notat, cùm hinc Sapientia, inde Religio viguerint apud Ethnicos, errasse illos, quòd vtramque seorsim excolendam arripuerint. *Naturam*, in- lib.3 cap.11 quit, *hominis hanc Deus esse voluit, vt duarum rerum cupidus, & appetens esset; Religionis & Sapientiæ. Sed homines ideò falluntur, quod aut Religionem suscipiunt, omissâ Sapientiâ; aut Sapientiæ soli student, omissa Religione; cum alterum sine altero non possit esse verum. Cadunt ergo ad multiplices Religiones, sed ideò falsas, quia Sapientiam reliquerunt, quæ illos docere poterat, Deos multos esse non posse; aut student Sapientiæ, sed ideò falsæ, quia Religionem Summi Dei omiserunt; qui eos ad veri scientiam posset erudire. Sic homines qui alterutrum suscipiunt, viam deuiam, maximisque erroribus plenam sequuntur; quoniam in his duobus inseparabiliter connexis & officium hominis, & veritas omnis inclusa est.* Et sic quidem ille hac de re. Iam verò, postquàm docendum suscepit, quo ritu, quóve sacrificio Deum coli oporteat, *Nihil*, lib.6. cap. 1. *inquit, sancta, & singularis illa Maiestas aliud ab homine desiderat, quàm solam innocentiam, quam si quis obtulerit Deo, satis piè, satis religiosè litavit.* Subinde autem, reiectis variis Ethnicorum superstitionibus, & commemorato etiam illo Persij loco; ex sat. 2.

—— quæ tu mercede, Deorum
Emeris auriculas, pulmone, & lactibus vnctis?

Hæc est Religio cælestis, inquit, *non quæ constat* cap. 2. *ex rebus corruptis, sed quæ virtutibus animi, qui oritur è cælo. Hic verus est cultus, in quo mens colentis seipsam Deo immaculatam victimam sistit.* Ac rursus, enumeratis virtutibus variis, ob quas homo sanctus, iustus, atque perfectus sit, *Quisquis igitur*, inquit, *his om-* cap. 24. *nibus præceptis cælestibus obtemperauerit, hic cultor est veri Dei, cuius sacrificia sunt,*

De comuni Iustitia Virtutibus.

De annexis Iustitiæ Virtutibus.

mansuetudo animi, & vita innocens, & actus boni. Quæ omnia qui exhibet, toties sacrificat, quoties bonum aliquid, ac pium fecerit. Deus enim non desiderat victimam, neque muti animalis, neque mortis, ac sanguinis, sed hominis, & vitæ. Ad quod sacrificium neque verbenis opus est, neque fibris, neque cespitibus, quæ sunt vaque vanissima, sed iis, quæ de intimo corde proferuntur. Itaque in aram Dei, quæ verè maxima est, & quæ in corde hominis collocata, coinquinari non potest sanguine, iustitia imponitur, patientia, fides, innocentia, castitas, abstinentia. Hic est verissimus ritus; hæc illa lex Dei, vt à Cicerone dictum est, præclara, & diuina, semper quæ recta, & honesta iubet; vetat praua, & turpia; cui parentem sanctissima, ac certissima legi, iuste, ac legitimè necesse est viuere. Et posteà cùm duo esse docuit, quæ offerri debeant, Donum, & Sacrificium; donum in perpetuum; sacrificium ad tempus; subdit; *Donum est integritas animi, Sacrificium laus, & hymnus. Si enim Deus non videtur, ergo his rebus coli debet, quæ non videntur. Nulla igitur alia est Religio vera, nisi quæ virtute, & iustitia constat.* Et dicente Cicerone, *Nihil esse præstabilius, quàm planè intelligi, nos ad iustitiam esse natos: id ergo*, inquit, *solum Deo exhibere, atque offerre debemus, ad quod capiendum nos ipse generauit.* Denique autem, postquam illa præmisit: *Summus colendi Dei ritus est, ex ore iusti hominis ad Deum directa laudatio; quæ tamen ipsa, vt Deo sit accepta, & humilitate, & timore, & deuotione maxima opus est: ne quis fortè integritatis, & innocentiæ fiduciam gerens, tumoris, & arrogantiæ crimen incurrat, eoque facto gratiam virtutis amittat. Sed vt sit Deo carus, omnique macula careat, misericordiam Dei semper imploret, nihilque aliud precetur, nisi peccatis suis veniam, licet nulla sint. Si quid aliud desiderauerit, non est opus dicto, scienti, quid velimus. Si quid ei boni euenerit, gratias agat: si quid mali, satisfaciat; & illud sibi ob peccata sua euenisse fateatur, & nihilominus etiam in malis gratias agat, & in bonis satisfaciat, vt idem sit semper, & stabilis, & immutabilis, & inconcussus. Nec tantum hoc in templo putet sibi esse faciendum, sed & domi, & in ipso etiam cubili suo. Secum denique habeat Deum semper in corde suo consecratum, quoniam ipse est Dei templum;* Hisce inquam præmissis, concludit: *Quòd si Deo patri, ac Domino hac assiduitate, hoc obsequio, hac deuotione seruierit; consummata, & perfecta iustitia est, quam qui tenuerit, hic, vt antè testati sumus, Deo paruit, hic Religioni, atque suo officio satisfecit.* Et ita quidem ipse Lactantius.

cap.25.

Ibid.

Citatus porrò ipsi locus ex Trismegisto Hermete sic habet; *Hoc verbum, ô fili, adora, & cole. Cultus autem Dei vnus est, malum non esse.* Item in illo sermone perfecto; *Cùm exaudisset Asclepium quærentem à filio suo, vtrum placeret Patri eius, afferri thus, & alios odores ad sacrificium Dei, exclamauit; Bene, bene, ô mi nate Asclepi. Est enim maxima impietas tale quid de vno illo, ac singulari bono in animum inducere. Hæc, & similia huic non conueniunt. Omnium enim quæcumque sunt, plenus est, & omnium minimè indigens. Nos verò gratias agentes, adoremus. Huius sacrificium sola benedictio recta est.* (Diceres penè id illud esse, quod Tertullianus ad Scapulam, *Itaque & sacrificamus pro salute Imperatoris Deo nostro, & ipsius; sed quomodo præcepit Deus, pura prece. Non enim eget Deus conditor Vniuersi odoris, aut sanguinis alicuius. Illa enim*, &c.) Locus autem ex Cicerone, eximium quoddam fragmentum est ex libro de Republica tertio; refertur verò in hunc modum: *Est quidem vera lex recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, vetando à fraude deterreat; quæ tamen neque probos frustrà iubet, aut vetat, nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec prorogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest. Nec verò aut per Senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis; alia nunc, alia post hac: sed & omnes gentes, & omni tempore vna lex, & sempiterna, & immutabilis continebit; vnusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis huius inuentor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia, quæ putantur, effugerit.* Postremò locus Senecæ, fragmentum est etiam ex Opere Exhortationum, in quo ille, *Magnum*, inquit, *nescio quid, maiusque quàm cogitari potest. Numen est, cui viuendo operam damus. Huic nos approbemus; nam nihil prodest inclusa conscientia; patemus Deo*, & quæ sunt præterea in eamdem sententiam. Et infrà: *Vultis-ne vos*, inquit, *Deum cogitare magnum, & placidum, & maiestate leni verendum, amicum, & semper in proximo? Non immolationibus, & sanguine multo colendum (quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est?) sed mente pura, bono, honestoque proposito. Non templa illi congestis in altitudinem saxis extruenda sunt; in suo cuique consecrandus est pectore.* Ac huiusmodi quidem, quæ ex istis refert Lactantius. Haud erit verò forsan ingratum, si pauca aliqua præterea ex Seneca decerpsero, quæ ad eamdem rem luculenter faciant. Ille itaque in Epistolis, *Deum*, inquit, *colit, qui nouit.* Et, *Numquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit; omnia habentem, omnia tribuentem; omnia gratis dantem.* Ac statim; *Primus est Deorum cultus, Deos credere; deinde reddere illis maiestatem suam; reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire illos esse, qui præsident Mundo, qui vniuersa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent; cæterum castigant quosdam, & coercent, & irrogant pœnas, & aliquando specie boni puniunt. Vis Deos propitiare? Bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est.* Postremò huius verbi occasione occurrit, quod alibi habendum in animo dicit illud vetus præceptum, DEVM SEQVERE. Inter autem id vetus dictum, quidem non Boëtius modò esse Pythagoricum ait, & Cicero ad aliquem ex septem Sapientibus refert; sed Philo quoque esse meminit

cap.8.

cap.24.

cap.25.

Epist.95.

de vita... consol. pros.4.

inter

2. de fin. de migrat. Abrah. iuxta sacratissimum Mosen, ἕπεσθαι θεῷ, *Deum sequi.* Vt redeam verò ad Senecam, non est ille quidem ex iis, qui autumant Deum non esse orandum; sed orandum tamen ea vult, quæ non probari à nemine, si omnes quidem audierint, possint. Heinc est illud, *Roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde*
Epist. 10. *corporis* (Nempe iuxta illud, quod citatum superiùs est,

Orandum est, vt sit mens sana in corpore sano)

& quod statim relatâ illâ Athenodori sententiâ, *Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cùm eò perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palàm*, in hunc modum prosequitur: *Nunc enim quanta dementia est hominum! Turpissima vota Diis insusurrant; si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo, ne hoc præcipi salubriter possit; sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.* Videtur porrò
1. Saturn. hoc præceptum, quod esse Philosophiæ Ma-
4. Strom. crobius ait, esse ad Pythagoram referendum, idque authore B. Clemente, cùm memorat Pythagoreos iussisse κατὰ φωνὴν εὔχεσθαι, *clara voce precari; & mea quidem iudicio*, inquit ille, *non quod precantes submissa voce audire Numina non valeant; verùm quod esse preces iustas, & quales quis concipere noluit, vlla conscientia non vereatur, pline.* Notum verò est, vt qui vota non-nisi mussitantes concipiunt, à Satyricis perstringantur,

Pers. Sat. 2. *Ille sibi introrsùm, & sub lingua obmurmurat, ô si*
Ebullit patrui præclarum funus! & , ô si
Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro
Hercule! pupillumque vtinam, quem proximus hæres
Impello, expungam!

Et,

Iane Pater, clarè, clarè cùm dixit, Apollo:
Labra mouet, metuēs audiri; Pulcra Lauerna,
Da mihi fallere, da sanctum, iustumque videri;
Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem.

Dissert. 30. Heic verò notandum, quod Maximus Tyrius præ aliis contendit, quódque superiùs attulimus, nullatenus orandum Deum, quoniam siue orans sit malus, exauditurus Deus non sit; siue bonus sit, Deus illi etiam non oranti sit largiturus; id meritò inter reprehendi à cæteris, quod Deus pro sua bonitate orari velit ab homine, vt possit ipsum quoque affectum orantis bonum remunerari. Certè & ipsemet,
4. de legib. in Philebo, in Timæo, in Alcib. 2. quem ille imitari contendit, Plato, preces frequenteis adhibet, speciatim verò dum Timæus, admonente Socrate, *Deos, Deásque omneis precatur, primùm, vt dicat, quæ illis placeant; deinde, vt sibiipsi consētet.* Et licet interdum videatur deterrere ab orando Alcibiadem; id nihilominus non tam facit, quàm mentis humanæ imbecillitatem, & caliginem in veris bonis, quæ sola à Deo postulanda sint, discernendis, arguit. Vnde & suadet potiùs vt à Deo id solùm poscat, quod ipsi congruum videbitur; idque tum versibus citatis, quibus Poëta precatus est, cùm vsus amicis insipientibus, videret illos & agenteis, & orantes quæ minimè conducerent, ἑcumque illis sic viderentur, De exercit. singulis Virtutibus.

Ζεῦ βασιλεῦ, τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις, καὶ ἀνεύκτοις,
ἄμμι δίδου, τὰ δὲ δεινὰ καὶ εὐχομένων ἀπαλέξειν,
Qui oramus, qui non oramus, Iupiter alme
Tu bona da nobis, mala, nec si oremus, abesse.

Tum relato Oraculo, quo Ammon consultus, cur Lacedæmoniis potiùs, quàm Atheniensibus faueret, respondit; quia sibi illorum precatio arrideret præ cæteris. Illi enim neque priuatim, neque publicè aliud precabantur, quàm vt, quæ honesta, ac bona forent, Dij largirentur. Præterea, improbat quidem Plato haberi priuata sacella; at non improbat tamen publica, in quibus sacrificia, ac preces, communiter fiant. Denique licet præter eos, qui esse Deos inficiantur, eosque, qui illorum tollunt prouidentiam, tertio impietatis loco habeat illos qui placari facilè Deos votis, ac sacrificiis putant; non ideò tamen improbat aut vota, precesque declarato modo conceptas, aut quæ peragi sacrificia in Deorum honorem, gratiarumque actionem possunt. Vt paucis dicam, neque Plato, neque alij Philosophi, quicquam voluerunt aliud, quàm ex hominum animis superstitionem euellere, quòd immeritò occupet veræ, ac sinceræ Religionis locum. Sanè ipse quoque Epicurus videri potest nihil voluisse aliud, cùm attendens, quàm multa sibi homines mutuò imprecentur, quasi Deus nimirùm debeat omnium votis annuere, id dixit, quod extat apud Antonium, & Maximum, εἰ ταῖς τῶν ἀνθρώπων εὐχαῖς ὁ θεὸς κατηκολούθει, θᾶττον ἂν ἀπώλοντο πάντες, ἄνθρωποι, συνεχῶς πολλὰ, καὶ χαλεπὰ κατ' ἀλλήλων εὐχόμενοι, *Si hominum precibus annueret* Serm. 162.
Deus, breui perirent omnes homines, vtpote qui continuò multa, eáque perniciosa sibi inuicem comprecentur. Porrò cùm innumera sint, quæ aduersus Superstitionem commemorari ex Theophrasto, Cicerone, Plinio, Plutarcho, & cæteris possent, ac posset præterea referri, quid variis occasionibus Thales, Anaxagoras, cæteri de ea senserint; imò & vt periclitati illius derisæ ergo fuerint: id subiicere tamen sufficit, quod Cicero habet, dum postquam recensuit, quantum posuerit operæ, vt superstitionem funditùs tolleret, quæ fusa per genteis, oppressisset omnium ferè animos, subdit: *Nec verò (id enim diligenter intelligi vo-* 2. de diuin.
lo) superstitione tollenda religio tollitur. Nam & maiorum instituta tueri, sacris, cæremoniisque retinendis, sapientis est; & esse præstantem aliquam, æternamque Naturam, & eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulcritudo Mundi, ordóque rerum cælestium cogit confiteri. Quamobrem, vt Religio propaganda etiam est, quæ est iuncta cum cognitione naturæ; sic Superstitionis stirpes omnes eiiciendæ sunt. Instat enim, & vrget & quò te cumque verteris, persequitur; siue tu vatem, siue tu omen audieris; siue immolaris, siue auem aspexeris; si Chaldæum, si haruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cælo; si ostenti simile natum, factúmue quidpiam, quorum necesse

De somniis sollicitis Virgilius.

est plerumque aliquid eueniat: vt nunquam liceat quieta mente consistere. Perfugium videtur omnium laborum & sollicitudinum esse somnus; at ex eo ipso plurimæ curæ, metusque nascuntur. Qui quidem ipsi, &c.

Sequitur PIETAS erga Parentes, ad quam Plato esse quasi procemium vult, quod disseruit de Deorum cultu. Nempe, vt Deus, parens rerum, quòd produxerit omnia, dicitur; ita Parentes sunt ipsis filiis, quos produxerint, quasi Dij quidam habendi. Et certè nulla secundum illam, quæ ad Deum tenemur, esse vt antiquior, sic maior obligatio potest, quàm quæ Parentibus nos addicit; cùm aliis quidem possimus alia; at nosmetipsos Parentibus debeamus. Ac si tantopere est, secundùm naturam, vt nosmet amemus; qui esse non possit maximè secundùm naturam, vt illos amemus, per quos & ipsi, qui amamus, sumus, & id, quod amamus, hoc est, nosmet, habemus. Quin-etiam, si tantopere est secundùm naturam, vt quis amantem sui redamet; quorum esse potest amor in nos, quàm parentum, esse ardentior? Vt non videatur proinde posse ipsâ naturâ nasci monstrum teterius quàm parentes non amans, ingratúsve in ipsos filius. Sanè &, si qui tales sunt, qui fieri potest, vt in se redeant, & compunctæ conscientiæ, ob facinus adeò detestabile, sæuum tortorem non experiantur? Ex opposito verò, quanto est necesse in medullis intimis perfundatur gaudio, qui totis quasi visceribus in Parentes effunditur; cui nihil magis cordi est, quàm vt quibuscumque obsequiis potest, suam illis gratitudinem, quà venerando, quà amando testetur! cuius voluptas vnica est, eos afficere voluptate, ac eâ præsertim, quâ ipsis talem filium genuisse dulcissimum sit! O & quàm gratum, & quanti æstimandum ille onus subit, qui in incendio publico cæteris contemptis, & parentem humeris suis euectum incolumem præstat! quod fecisse non modò Æneam apud Poëtas celebre est:

2. Æneid. *Illum ego per flammas, & mille sequentia tela*
Eripui his humeris, medióque ex hoste recepi.

Verùm etiam apud Ælianum Catanæos illos Philonomum, & Calliam, cùm Ætnæo igne, Olympiade prima supra octogesimam, grassante, spretis opibus reliquis, apprehensos Patres per medias flammas extulerunt; quo tempore aiunt, seu diuinitùs, seu casu factum fuerit, contigisse, vt ignis quà parte ingrediebantur, diuelleretur. Quàm meritò iure habiti sunt Solonis iudicio felicissimi fratres illi, Cleobis, & Bithon, non modò ob beatum vitæ exitum, sed etiam ob summam illam voluptatem, quâ persentiebant se exsilire, cùm boum defectu, iugo alligati suauissimo, currum, quo vehebatur mater, pertraxerunt! Sed nempe extant satis illustria insignis pietatis exempla, ac cætera inter notissimum illud lactantis Patrem filiæ, quod templo pietatis occasionem fecit. Inculco heic solùm singularem lætitiam, quâ necesse est filium probæ indolis affici, cùm videt Parentes sui occasione lætari, affectu nimirum haud absimili, ac Epaminondas, qui, authore Plutarcho, testatus est (in vita Coriol.) erectum à se apud Leuctra trophæum nulla re sibi magis placuisse, quàm quòd superstites parentes, qui id conspicerent, haberet. Nos verò porrò in describendis speciatim officiis, quibus liberi aduersus parentes tenentur, cùm generatim nosse sufficiat esse illa, imprimis quidem, vt parentes venerentur, ac reuereantur, tum eximio animi sensu, quo illos ducant maximi, vt penes quasi sui authores, ac Dei vicem in se gerentes; tum ipso quoque cultu externo, quo testatum faciant, quà illos dignitate eminere supra se agnoscant. Quo sane loco est commendandum, quod de Cimone memorant, qui cùm aliunde non haberet, vnde paterni cadaueris sepeliendi ius impetraret, seipsum venumdederit, illud libertatis pretio redempturus. Quanti nempe oportuit illum Patrem superstitem æstimare? Nisi verò dignus non fuit, quem Ethnicorum vnum Lactantius habuerit, in quo vera illa veræ pietatis signa elucerent; *qui & egentibus*, inquit, *stipem dedit, & pauperes nutriuit, & nudos induit.*

Deinde, vt illorum iussis, ac voluntati obtemperent: Hæc scilicet pars est præcipua venerationis, ac reuerentiæ; cùm nisi obediant, contemptum testentur. Et refragari quidem aut possunt, aut debent, si parentes forte quid iubeant, quod aduersus Deum, aduersus patriam, aduersus fas, & æquum sit. Verùm & perrarum videtur, vt parentes tale quid iubeant; & non debet temerè filius sinistram Paterno imperio adhibere interpretationem: & recusando, moderatione, quæ maximè deceat, excusare tenetur. Ex hoc autem consequitur, vt inconsultis parentibus, aggredi nihil debeat, ac in rebus potissimùm, quæ singularis momenti sint, cuiusmodi coniugium est. Quippe cùm parentes quid intersit, nôrint, & præsumendi sint velle nihil, nisi quod liberis conducat. Consequitur &, vt si quid in parentibus sit austerum, importunum, vitiosum, id patienter ferant; & apud alios non detegant modò, sed exprobrari etiam non sinant; vt fecisse quidem apud Ciceronem, atque Senecam (Offic. 3. & Senec. 3. de benef. 37.) memoratur, qui primus Torquati cognomentum tulit. Cùm enim Parenti eius L. Manlio Pomponius Tribunus plebis diem dixisset, quòd cætera inter Titum filium (hoc est, ipsummet) ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset, ipse audiens patri exhiberi negotium, accurrit Romam, & primâ luce Pomponij domum venit: *Cui cùm esset nunciatum; quòd illum iratum allaturum ad se aliquid contra Patrem arbitraretur, surrexit è lecto, remotisque arbitris, ad se adolescentem iussit venire. At ille, vt ingressus est, confestim gladium destrinxit, iurauitque se illum statim interfecturum, nisi iusiurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum.* Denique, vt ipsis, si quid egeant, siue alimenti, siue opis ministrent, ac in senio potissimùm; memores nempe eius curæ, ac sollicitudinis, quâ sibi ab iis, per infantiam, reliquámque ætatem fuerint ministrati: Memores egregiæ illius sententiæ Aristotelis (9. Ethic.), *Debere filios parentibus, ea maximè, quæ ad victum spectant, suppeditare; ac pulchrius esse ducere, si ipsos sui authores, quàm si sibimet opitulentur; tum & honorem parentibus, vt Dijs im-*

mortalibus

mortalibus debeant. Memores rursùs illius Adagij, quod est [illegible], id nempe est ex decantata Ciconiarum pietate sumptum, quasi æquum non sit hominem cedere volucri honorem pietatis: Memores denique diuini præcepti, cui conformis est antiquus Senarius:

[illegible],
Senes parentes nutries, viues diu.

An interim porrò possumus videri prætermisisse ipsam Pietatem, Caritatemve in patriam, quam constat esse nobis debere ipsis Parentibus cariorem? Nequaquam sanè; quoniam & de ipsa quidpiam iam antè attigimus, cùm licere etiam accusare Parentem, si aut patriam prodens, aut occupans, desistere obsecratus nolit: & perspicuum sit affectum in patriam eo nomine pietatem dici, quòd patria parens communis sit; cùm & ipsa sit quæ nos gignit, educat, suo sinu fouet. Vnde & ex hoc ipso manifestum est; cur ea esse carior & parentibus, & cognatis, & amicis debeat; quòd nempe & parentum sit parens, & vna parentes, cognatos, atque amicos complectatur. Ex quo est illud Ciceronis, *An potest cognatio vlla propior esse, quàm patriæ, in qua etiam parentes continentur?* Itemque illud, quod etiam superiùs ex parte relatum, *Cùm omnia ratione, animoque lustraueris, omnium societatum nulla est grauior, quàm ea, quæ cum Republica est vnicuique nostrum. Cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares, sed omnes omnium caritates patria vna complexa est; pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati sunt, & fuerunt.*

lib. 3. offic.

[illegible]mica.

Succedit OBSERVANTIA, per quam, vt habet Cicero, *homines dignitate, ætate, sapientiâ antecedentes reueremur, & colimus.* Nempe, cùm ex paullò antè dictis, reuerentiæ, & cultus causa, aut præstantia sit, aut beneficentia, manifestum primò est, illos, qui in Dignitate constituti sunt, tum ipsa præstare, tum plerumque, & quantum ex ipsa dignitate est, benefacere. Cùm dignitas enim ex eo sit dicta, quòd illi digni habiti sunt, qui & præessent, & publico quodam munere fungerentur; constat illos & vtcumque, & debere munere fungi in publicam vtilitatem, seu, quod idem est, benefaciendo ciuibus, dum nempe eos regunt, ipsis prouident, lites dirimunt, hostes depellunt, securitatem pariunt, commercia tuentur, rerum abundantiam procurant, & quæ consimilia his sunt, idque pro variis gradibus, quibus præesse, & fungi possunt. Quare illis imprimis est honor habendus, qui in Republica principatum tenent, quorumque est adeò cura generalis, & vtilitati omnium destinata; ac deinde cæteris quoque, prout quisque partem administrationis publicæ demandatam tenet. Debetur verò illis honos, eo Iustitiæ titulo, quia, vt Aristoteles admonet, hæc est illis merces, seu præmium laborum. Videlicet, cùm ob virtutem, qua tenentur præcellere, esse præfecti intelligantur; non pecunia sanè aut quidpiam pecunia æstimabile esse illorum merces potest; sed quæ illis

[illegible] 10.

volens bene administrandi, ac benefaciendi gloria esse pro scopo, propositâ debet. Quippe, si quid aliud requirant, non viri honorabiles, sed mercenarij, seu quæstuosi sunt vel, si illud malis, quod ab Aristotele dicitur, tyranni. Itaque illi seu Principes, seu Magistratus quilibet, sunt contrà honore digni, qui nati bono publico, salutis ciuium ita student, vt ipso honore contenti sint, neque velint posse sibi obijci, frustrà honorem à se requiri, si mercedem aliam quampiam receperint, ob compensationem quæ aliunde sit facta. Quanquam, vtcumque sit, interest, vt qui in dignitate constituti sunt, honorentur, cum nisi sint, tum non sint, qui labores suscipere pro Republica necessarios velint; tum perturbatio, quam reuerentia sola cohibet, sit consequutura. Vnde & hæc esse videtur antiquissima constitutio, vt honos habeatur magistratui iuxta illud Euripidis:

De mercede Iustitiæ [illegible]

in Erecht.

[illegible].
Antiqua Lex est, Principes venerarier:

Vt proinde haud abs re Sopater apud Stobæum appellarit hunc [illegible], *ciuilem honorem*, quasi scilicet constitutum, ac debitum ciuitatis lege. Deinde, manifestum quoque, eos, qui ætate antecedunt, ea re præstare, quam qui nondum sunt assequuti, assequi vehementer cupiunt, atque idcircò magni esse ducunt. Hinc senectus est ex se veneranda, ac tantò magis, quantò ex se vt rerum experientiam habet, ita parem habet prudentiam, quæ iunioribus consulat, ac prosit. *Est igitur adolescentis, inquit ille, maiores natu vereri, ex quibus deligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque authoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis inscientia senum constituenda, & regenda prudentiâ est. Hac de causa Dux ille Græciæ Nestorem semper honorauit præ reliquis proceribus; neque optauit vnquam vt decem similes Aiaci haberet, sed vt Nestoris; quod idem alicubi obseruat.* Nempe senectus quidem contemnenda non est; quod & sapiens admonerat esse vnicuique cogitandum, fore, vt ipse quoque senescat, & par sit proinde, vt senes eo loco habeat, quo haberi se cùm senuerit velit; sed illa nihilominus tum digna præsertim est veneratione, cùm non solos habet quos ostentet canos, verùm & consilio, prudentiâque pollet, & bene actæ vitæ gloriâ commendatur; annosæ quercui similis, quæ veteres populi exuuias, & sacra ducum dona gestans, non validis quidem radicibus hæret,

Serm. 44.

in Caton. mai.

Sed quamquam primo nutet casura sub Euro,
Tot circum Siluæ firmo se robore tollant;
Sola tamen colitur.

Lucan. l. 1.

Postremò manifestum est præditos sapientia, seu virtute viros vel ex eo esse venerandos, quòd sola sapientia, siue virtus sit, ob quam honos verè, iustéque habetur. Nam seu quis dignitate emineat, sapientia est, ac virtus, quæ sola, vt dictum iam est, euehere ad illam aut potuit, aut debuit, ac sola eundem facere commendabilem, quatenus illius administrationem moderatur, potest; seu ætate sit iam prouectus, eo maximè honorem meretur, vt etiam non norunt, si quam ætate longa debuit, sapientiam comparauerit. *Cum vero,*

De amicitia [illegible].

vero, ut Philemon ait, *reperire plerumque licere, & sagaces invenire, & hebetes senes, quod Prudentiam,* inquit, *non tempus* (per se tamen intellige) *sed ipsa natura, vel aliqua institutio doceat*; ideo in quacumque ætate, & sive in dignitate, sive in privato vitæ instituto virtus, ac sapientia effulgeat, venerationem, ac honorem meretur. Etenim ipsa quidem sola est sibimetipsi pulcherrima merces; sed non, si qui eam obtinent, gloriam, honorémque non ambiunt, ij qui ipsam in illis nôrunt, non suspicere, colerèque tenentur. Siquidem non alia ratione iustum ipsi tribuerint pretium, neque magni habuerint rem, quæ non alia sit maioris habenda. Neque enim solus, qui inter sacros Authores Sapientis nomen fecit

proverb. 3. suum, *potiorem esse illam argento, auróque purissimo docet; pretiosiorem esse gemmis omnibus, & quicquid desiderabile est, non posse cum ea comparari*; sed etiam qui habitus est inter

5. de leg. Philosophos diuinus, *omnium aurum, quod sive supra, sive infra terram est, non posse cum*

9. Ethic. 1. *ipsa conferri.* Immò ille quoque qui vulgò audit naturæ Genius, declarat, *ut nulla pecunia eius æstimationem sortiatur, neque vllum pretium, quod paris sit momenti, reperiri valeat; esse autem satis debeat, si, quod erga Deos, & parentes fit, id, quod per vires licet, erga eam præstetur.*

Ad hæc ipsa est AMICITIA, de qua & iam est aliquid inter Effata dictum, & etiam aliquid inter Ratas Epicuri Sententias, *Omnium rerum*, inquit, *quas ad beatè vivendum comparauit Sapientia, nihil est amicitia possessione maius*; &, ut interpretando addit Cicero, *nihil uberius, nihil iucundius.* Siquidem non alia re magis Sapientis vita beata est, quàm dum inter philosophandum, potest amico, qui sit perspectæ sinceritatis dicere, *vivo lubens*, seu ut aliquandò ad Q. Fratrem Cicero, *Soli sumus: licet verum exquirere sine invidia.* Vide verò, ut identidem perorantem Lælium de sua cum Scipione vita functo amicitia inducat: *Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de Republica consensus, in hac rerum privatarum consilium; in hac requies plena oblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem senserim: nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. Vna domus erat, idem victus, isque communis; neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationésque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? In quibus remoti ab oculis populi, omne otium, tempúsque contriuimus. Quarum rerum recordatio, & memoria, si vna cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi viri, atque amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt, aluntúrque potius & augentur cogitatione, & memoria mea; & si planè illis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium: diutius enim iam hoc desiderio esse non possum.*

Quod dicit autem Epicurus, fore, ut qui ista meditabitur, *neque vigilans, neque in somnis perturbetur, sed ut quispiam Deus inter homines vivat*; partim declaratum inter Effata est; partim confirmari ex eo potest, quod S. Clemens Alexandrinus respexisse Epicurum ait ad illud Aristophanis,

[illegible]

Vivas decore, sive tumuleque, & mori.

partim ex subiecta præclara ratione intelligitur; quod scilicet *homo nihil cum mortali animali commune habeat, qui in immortalium bonorum possessione æuum traducit.* Quippe nomine horum bonorum, cùm ipsammet meditationem, exercitationémque virtutum, tum virtutes ipsas intelligit, quas solas (ut postea habetur) à voluptate (hoc est, à fine beatæ vitæ) esse inseparabiles vult; cùm cætera *illa bona*, tanquam mortalia, separari ab illa possint. Et quo sensu quidem ille dixerit, esse virtutes bona immortalia, ex Effato illo intelligi potest, quo ab eo dici iam vidimus, *Illum qui semel sapiens reuerà, solidéque extiterit; nunquam deinceps in conditionem oppositam degenerare.* Nempe Sapientia quidem, seu Virtus cum homine ipso simul moriens; at donec homo in viuis est, non, ut quæ sunt fortunæ bona, corporisque deserit illum deserit; sed individuò comitatur: ut phrasis proinde oratoria sit, quam nemo profectò sit improbaturus. Sic verò etiam oratorium est, quod Epicurus ait, *Sapientem, quasi Deum quemdam inter homines vivere*; quòdque cum omnium ore teratur, improbaturus quoque sit nemo; cùm sensus phraseos alius non sit, quàm quòd vir sapiens homo sit inter cæteros homines eximius, eòque penè à cæteris, quo ipsi ab aliis animalibus, distans. Scilicet Platonem imitatus est, qui cùm finem beatæ vitæ esse diceret τὴν ὁμοίωσιν τῷ θεῷ, *similitudinem cum Deo*, ut à Laertio adnotatum est, virum, qui est diuinâ

In Th. sorte virtutem adeptus, talem esse ait ἐν τοῖς ζῶσι, *inter viventes homines*, qualem Homerus, ait Tiresiam ἐν τοῖς νεκροῖς, *inter mortuos* existere:

Οἴῳ πεπνῦσθαι, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι, Odyss.

Ille sapit solus, reliqui umbrarum instar oberrant.

quod à Cicerone quoque memoratur. Imitatus etiam Aristotelem, qui cùm pro more

Lib. 3. 7. Ethic. 1. habeat, rem quamque eximiam dicere diuinam; atque ideircò hominem raræ virtutis diuinum vocet; idque eadem *ratione*, inquit, *qua Lacones solent, cum quempiam valdè admirantes, exclamant*, θεῖος ἀνήρ, *Vir est diuinus* (addit Plato ipsas mulieres dicere id de viris, bonos sueta cùm sunt) tum loquens speciatim de viro sapienti, & contemplationi, seu meditationi rerum dedito, cui cætera quoque,

10. Ethic. 7. quæ ipse ad beatam vitam exigit, adsint: *Erit sané*, inquit, *talis vita melior, quam ut ferre possit hominis conditio videatur*, ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη βίος κρείττων ἢ κατ' ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν οὕτω βιώσεται, *non enim quà homo est, sic vivet, sed quà ipsi inest aliquid, quod diuinum sit. Quantò autem* pergit, *hoc pars rei concreto antecellit, tantò ipsius functio illi operationi, quæ est secundum aliam virtutem. Si comparata igitur cum homine mens, est quidpiam diuinum; erit & vita secundum mentem ad vitam humanam comparata, diuina. Neque vero illos audire par est, qui admonent, homo cùm sis, humana sapere; & cùm sis mortalis, ea quæ sunt mortalia curare;*

ait

[illegible], *verum admiti, quantum licet, à mortalitate sese vindicare, nihilque non agere, vt quatenus decet, secundum eam partem, quæ in nobis est optima, viuamus.* Pergit adhuc: *Quippe hæc pars tametsi mole parua sit, est tamen virtute, meritoque honoris longè eminentissima omnium. Cùmque ipsamet esse cuiusquisque nostrûm videatur (quando, id quod dominans est, continuò quoque melius est) absurdum sanè fuerit, si quis non suam viuere, sed alienam deligat vitam.* Quid cæteri habeant in eandem sententiam prætereo, ac potissimùm Stoici, apud quos Sapiens *ex pari cum Diis viuit; Deorum non supplex, sed socius est, tantò minor Ioue, & nisi cum ipso non comparandus*, &c. Addo solùm, cùm Euripides, quasi indignabundus ait,

[illegible]

Viuere, homo cùm sit, vt Dei vitam petat:

eò solùm tendere, ne stultè sibi quis polliceatur aut huius vitæ perennitatem, aut eam in ipsa felicitatem, quæ cumulatissima bonorum, & expertissima malorum, non in vitam sanè humanam, sed in solam diuinam cadit, vt suitiam locis deduximus. Adeò proinde, vt Poëta id præuenterit, quod obiici Stoicis potuit, dum diuinam felicitatem [illegible] *nihilo differre à diuina* dixerunt; aut si

Ipsi. 37. [illegible] differat, *tantò, quòd minùs angusta, spectabilisque sit, sed ab solum quod minus diuturna*; quæ quidem & alia id genus, Chrysippus præsertim apud Stobæum, & Seneca habent.

Itaque heic illud præsertim notandum, quod volunt Amicitiam spectare ad Iustitiam, quia,

Ethic. 7. Aristotele obseruante, æqualitas quædam dicatur, & sit. Et certè, vbi vera amicitia est, quænam esse potest æqualitas maior? Etenim, quod ad ipsos quidem amicorum affectus spectat; ij pares prorsus inter se sunt; cùm in eo sit vis amicitiæ omnis, vt sit *voluntatum, studiorum,*

lib. de Amic. *sententiarum consensio summa*; ac idcircò à Cicerone, cuius verba hæc sunt, dicatur nihil aliud esse Amicitia, quàm *omnium rerum, consiliorum, & voluntatum sine vlla exceptione communitas.* Ad bona verò quod attinet, vox illa, *rerum amicorum communitas*, communi adagio conformis, innuere etiam aliquid æqualitate maius videtur; scilicet, cùm bona non modò æqualia, verùm etiam eadem sint. Ac sunt aliquæ quidem Amicitiæ, quas Aristoteles [illegible], *secundùm excellentiam* vocat; hoc est, in quibus conditio vnius amicorum eximiè supra conditionem alterius excellit. Verùm eæ non propriæ Amicitiæ sunt, ob amorem vnius genere diuersum ab amore alterius, vt posse admittimus inter Deum, & ho-

[illegible] minem, Patrem, & filium intercedere (quanquam & in ipsis sufficere Aristoteles docet, si homo erga Deum, & filius erga Patrem, cùm nihil possit pro dignitate, pro viribus tamen id, quod potest, rependat.) Aut si sint, tunc iuxta Aristotelem quidem, debet is, qui potentiâ, dignitatéque eminet, ipsâ virtute concedere, vt compensatio æqualitatem faciat; siue (quod melius posteà) vt amici inæquales

cap. 12. in cæteris, exæquari possint in ipsa virtute, quæ in vtroque similis sit; iuxta Ciceronem verò debet se superior parem facere inferiori. *Sæpe enim*, inquit Lælius, *excellentiæ quædam*

De amicitia [illegible] *sunt, qualis erat Scipionis in nostro, vt ita dicam, grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rupilio, nunquam Mummio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis.* Sed tempore rarò admodum, vt Aristoteles loquitur, tales homines reperiri solent. Interim verò id notandum, quod à Cicerone subiicitur, *Vt ij, qui sunt in amicitiæ, coniunctionisque necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent; sic inferiores dolere non debere se à suis amicis aut ingenio, aut fortunâ aut dignitate superari.* Dixi porrò, *vbi vera amicitia est*; quoniam sunt nonnullæ amicitiæ, quæ non-nisi speciæ, aut, vt Aristoteles habet, [illegible], *similitudine*, dici amicitiæ

cap. 9. merentur. Videlicet, cùm amicitiam aut honestas, seu virtus; aut vtilitas, seu quæstus; aut iucunditas, seu turpis voluptas conciliet (totuplex enim solet bonum, quod ab homine ametur, distingui) Constat eam solam amicitiam, quæ bono honesto, virtutéve paratur, atque adeò inter bonos viros reperitur, esse habendam veram. Quippe, cùm vera amicitia, res constans, ac perpetua, stabilis esse duntaxat potest, quæ bono constanti, ac perpetuo, qualis est virtus, nititur; cùm vtilitas, & voluptas, res mutabiles, fluxileque sint, & aliunde viri boni, siue ob virtutem amici, sese inuicem diligant; cæteri autem non tam se mutuò, quàm suam quisque vtilitatem, aut voluptatem ament; sicque amare tum desinant, cùm vtilitas, aut voluptas cessat. Videri possit interim Epicurus hoc loco purgandus, quatenus

cap. 4. censuit amicitiam [illegible], *ob vsum, vtilitatémve*, comparandam esse; sed res præstita superiùs iam est; cùm declaratum est non esse vtilitatem hanc quæstuosam, sed talem, quæ spectet duntaxat ad iucunditatem illam animi, quâ maior nulla alia ex re, quàm ex amicitia possit comparari. Nihil heic repeto, sed attexo solùm Ciceronis locum, ex quo appareat ipsum quoque (& non tantùm citatum superiùs Aristotelem) in eandem-met recidere, quam tantopere improbat in Epicuro opinionem. Quod sanè non mirum; cùm Epicurus non ita velit amicitiam ex indigentia, imbecillitatéque oriri, quin oriri simul velit à natura, eo modo, quo & Societate philosophari vniuersè sumus; cùm aliunde & morum, studiorúmque similitudo, quâ nihil amabilius, copulantiusque est, secundùm naturam, amicitiam foueat; & consuetudo altera sit natura, quæ partim confirmet, partim etiam faciat amicitiam stabilem; quippe cùm se habeat instar habitus, qui à beneuolentia, iuxta Aristotelem incipiat, & in amorem, iuxta Ciceronem, desinat; idque cùm vterque paræmiam prabet celebrem [illegible], *Multos modios salis simul edendos esse, vt amicitiæ munus expletum sit.* Sed locum Ciceronis ecce; *Vna est*, inquit, *amicitia in rebus humanis, de cuius vtilitate omnes vno ore consentiunt. Quanquam à multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quædam, atque ostentatio esse dicitur; multi diuitias despiciunt, quos paruo contentos tenuis victus, cultusque delectat: honores verò, quorum*

capiditate

De quarum Iustitia Virtutibus.

cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, vt nihil inanius esse, nihil leuius existiment itémque cætera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. De Amicitia, omnes ad vnum idem sentiunt, & ij, qui ad Rempublicam se contulerunt, & ij, qui rerum cognitione, doctrináque delectantur, & ij, qui suum negotium gerunt otiosè; postremò ij qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt: si modò velint aliqua ex parte liberaliter viuere. Serpit enim nescio quomodo per omnium vitas amicitia; nec vllam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quin etiam, si quis ea asperitate est, & immanitate naturæ, vt congressus, & societatem hominum fugiat, atque oderit; qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus, tamen is pati non possit, vt non anquirat aliquem, apud quem euomat virus acerbitatis suæ. Atque hoc maximè iudicaretur, si quid tale posset contingere, vt aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine vspiam collocaret; atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, & copiam, hominis omninò adspiciendi potestatem eriperet. Quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo? Verum igitur illud est, quod à Tarentino Archyta, vt opinor, dici solitum nostros senes commemorare audiui, ab aliis senibus auditum; Si quis in Cælum ascendisset, naturámque Mundi, & pulchritudinem Siderum perspexisset, insuauem illam admirationem ei fore; quæ iucundissima fuisset, si aliquem cui narraret, habuisset. Sic natura solitarium nihil amat, sempérque ad aliquod tanquam adminiculum adnititur, quod in amicissimo quoque dulcissimum est. Sed cùm tot signis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, quid desideret; obsurdescimus tamen nescio quomodo; nec ea, quæ ab ea monemur, audimus; est enim varius, & multiplex vsus amicitiæ.

cap. 10. Cùm autem vera Amicitia nisi inter bonos non sit, meritò Aristoteles illius constantiam ex eo repetit, quòd amici neque res prauas flagitent, neque scelerum ministros præbeant, immò potiùs prohibeant; quoniam bonorum virorum sit, neque peccare, neque vt amici quicquam peccent, permittere. Neque verò Cicero secus, Prima lex, inquit, amicitiæ sanciatur, vt neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Ac iterum: Vt ab amicis honesta petamus, Amicorum causâ honesta faciamus; ne exspectemus quidem, dum rogemur. Addit & posteà, Vt ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat illatis; subiicitque hæc duo in amicitia tenenda esse: Primùm, Ne quid fictum sit, neue simulatum; apertè enim vel odisse, magis ingenuum est, quàm fronte occultare sententiam. Deinde, non solùm ab aliquo oblatas criminationes repellere; sed ne ipsum quidem, esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Pergit verò (quod & superiùs inter Effata retulimus) Accedat huc suauitas quædam oportet sermonum, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiæ; tristitia autem, & in omni re seueritas absit. Habet illa quidem grauitatem; sed in amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemque procliuior. Postmodum autem, quod multæ causæ suspicionum, offensionúmque dentur; Sapientis esse docet, tum eas euitare, tum ferre, vt illam vnam subleuandam offensionem esse, vt veritas in amicitia, & fides retineatur. Nam & monendi, inquit, amici sæpe sunt & obiurgandi; & hæc accipienda amicè, cùm beneuolè fiunt. Attende interim quid præclarè habeat, circa Terentianum Sententium.

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molesta, inquit, veritas est siquidem ex ea nascitur odium, quod est venenum amicitiæ; sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum ferri sinit. Maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omni igitur hac in re adhibenda ratio, & diligentia est, primùm, vt monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumeliâ careat. In obsequio autem (quoniam Terentiano verbo libenter vtimur) comitas adsit, assentatio, vitiorum adiutrix, procul amoueatur; quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est: aliter enim cum tyranno, aliter cum amico viuitur: cuius autem aures clausæ veritati sunt, vt ab amico verum audire nequeat, salus desperata est. Scitum est enim illud Catonis vt multa, Melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sæpe dicere, hos nunquam. Porrò isthæc à Cicerone commemorata ex Catone verba, insinuant duo illa extrema, quæ vtraque Aristoteles Amicitiæ opposita facit. Nam quæ, inquit, μεταξὺ ἔχθρας, καὶ κολακείας, Amicitia inter Inimicitiam, & Adulationem media intercedit. Ex quo efficitur, vt cùm in communi consuetudine oppositos habeat, tum quos vocat ἀρέσκους, blandos, seu placidè studiosos, & δυσκόλους, ἢ δυσέριδας, morosos, & pugnaces; tum habitum medium nomine carere, & similitudinem tamen cum amicitia habere dicat. Ac videtur quidem posse idem dici de iis, quos vocat ἐπιχαιρεκάκους, ἢ φθονερούς, gaudentes malis, & inuidentes (seu mauis dolentes de) bono alterius; sed ille medium habitum statuit appellatum Nemesin, quam, defectu alterius vocis, Indignationem interpretantur, quasi ad virtutem attineat, qui & ob mala, quæ viris bonis, & bona quæ malis videt contingere, indignetur. Sed ad rem vt redeam, notum est, quod habet Agellius, dum occasione illius ægritudinis animi, quæ Chilonem mox morituram anxit, quòd aliquando iudex cùm foret, nec perdere amicum reum, nec fraudem legi adhibere volens, non ipse quidem eum absoluisset, sed cæteris iudicibus, vt absoluerent, persuasisset: dum istâ, inquam, occasione quæstionem solicitè à Philosophis dicit, An nonnunquam contra ius, contraue morem faciendum pro amico sit, & in quatibus, & in quibus causis, & quem-nam ad vsque modum? Et quid Cicero quidem hac de re in Officiis senserit, iam retulimus; sed causatur Agellius ipsum strictim, atque cursim transgressum, cùm in Lælio nam esse debere inter amicos rerum, consiliorum, voluntatum communitatem dixit, vt, etiamsi quæ fortuna acciderit, vt minùs iustæ voluntates amicorum adiuuandæ sint, declinandum

1. magn. mor. 31. 2. Ethic. 6.

4. Eth. 11.

lib. 1. cap. 3.

dum de via sit, modò ne summa turpitudo sequatur: est enim quatenus amicitiæ venia dari possit. Et postquàm dixit Periclem plenius, quid existimaret, professum, cùm rogaretur ab amico, vt pro se, causâque eius falsum deieraret, Δεῖ με, inquit, *συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι θεῶν: Opitulari me amicis, sed ad vsque Deos* (seu, vt aiunt, vsque ad aras) *oportet*: cum ait Theophrastum, ex cuius libris de Amicitia Cicero multa desumpserit, exactiùs, pressiusque rem edissertasse. Iuuat autem ipsam Theophrasti sententiam heic apponere, quam fuisse ille refert ad hunc fermè modum, *Parua*, inquit, *& tenuis vel turpitudo, vel infamia subeunda est, si ea re magna vtilitas amico quæri potest; rependitur quippe, & compensatur leue damnum delibatæ honestatis maiore aliâ, grauiorque in adiuuando honestate, minimaque illa labes, quasi lacuna famæ munimentis, partarum amico vtilitatum rationi solidatur. Neque nominibus, inquit, moueri nos oportet, quod paria genere ipso non sunt honestas meæ famæ, & rei amici vtilitas ponderibus: hæc enim potestatibusque præsentibus, non vocabulorum appellationibus, neque dignitatibus generum diiudicanda sunt. Nam cùm in rebus aut paribus, aut non longè secus vtilitas amici, & honestas nostra consistit, honestas procul dubio præponderat: cùm verò amici vtilitas nimio est amplior, honestatis autem nostræ in re non graui leuis iactura est, tunc quod vtile amico est, id primùm illo, quod honestum nobis est, fit plenius; sicuti magnum pondus æris parua lamina auri fit pretiosius.* Prætereo interim, quod Agellius ad memoratum Chilonem hanc sententiam refert, *Hac sunt amore, tanquam fortè fortuna osurus: hac itidem tenus oderis, tanquam fortasse post amaturus*; sic haberi apud Ciceronem, *Ita amari oportere, vt aliquando esset osurus*, sed addi, illam, cùm putetur Biantis, videri tamen potiùs esse *impuri cuiusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam referentis*; idque reprehensione ex Scipione præmissa, qui negârit *vllam vocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri*. Vnde & fit, vt postquam deinceps existere dixit quæstionem subdifficilem, *Nam quando, amici noui digni amicitia, veteribus sint anteponendi, vt equis vetulis teneros anteponere solemus?* hisce verbis respondeat: *Indigna homine dubitatio; non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum satietates. Veterrima quæque, vt ea vina, quæ vetustatem ferunt, esse debent suauissima; verumque est illud, quod dicitur, Multos modios salis, &c. Nouitates autem, si spem afferunt, vt tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ; vetustas tamen suo loco conseruanda est: Maxima est enim vis vetustatis, & consuetudinis. Atqui in ipso equo, cuius modò mentionem feci, si nulla res impediat, nemo est, qui non eo, quo consueuit, libentiùs vtatur, quàm intractato, & nouo. Nec modò in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quæ sunt inanimata, consuetudo valet; cùm locis etiam ipsis montuosis delectemur, & siluestribus, in quibus diutiùs commorati sumus.*

Cùm supersit iam aliquid de ipsa Gratitudine, gratiue animi affectione, quæ recensitas hactenus adnexas Iustitiæ virtutes vnà complectitur, dicendum; videtur tamen aliquid priùs de BENEFICENTIA ac LIBERALITATE, quam habenda gratia supponit, attingendum esse. Itaque solet generaliùs Beneficentia accipi pro ea naturæ bonitate, quæ in alio seu operâ, seu opibus, ac speciatim pecuniâ adiuuando, versatur; Liberalitas verò specialius pro ea, quæ non tam est sita in præstanda opera, quàm in opibus, pecuniâque imprimis largiendis. Sic certè Aristoteles, vt obseruatum superius est, Liberalitatem vsurpat; dum illud ipsius discrimen à Magnificentia instituit, quòd cùm ista sit generatim circa actiones sumptuarias, ipsa sit speciatim circa largitionem pecuniæ, vel rerum, quas pecunia metimur. Videtur etiam Cicero interdum Liberalitatem ad solam pecuniæ, vel opum largitionem referre, cùm, *Omninò*, inquit, *duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi dicuntur, alteri liberales. Prodigi, qui epulis, & viscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam sunt relicturi omninò: Liberales autem, qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuuant, aut opitulantur vel in re quærenda, vel augenda.* Verùm sic aliàs Beneficentiam, Liberalitatemque coniungit, vt pro eadem re habeat; imprimisque, cùm non multò ante verba mox recitata proponit de Beneficentia, Liberalitateque dicendum, *Cuius*, inquit, *est ratio duplex; nam aut operâ benignè fit indigentibus, aut pecuniâ.* Vide autem, vt has rationes præclarè inter se comparet: *Facilior est hæc posterior*, inquit *locupleti præsertim; sed illa lautior, ac splendidior, & viro forti, claroque dignior. Quanquam enim in vtroque inest gratificandi liberalis voluntas; tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur; largitioque, quæ fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur, qua quò in plures vsus sis, eò minùs in multos vti possis. At qui operâ, virtute, industriâ benefici, & liberales erunt; primùm, quò pluribus profuerint, eò plures ad benignè faciendum adiutores habebunt. Deinde consuetudine beneficentiæ paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum.* Vide & quem præclarum subinde ex quadam Philippi ad Alexandrum Epistola citat, & amplificat locum: *Quæ te, malum*, inquit Philippus, *ratio in istam spem induxit, vt eos tibi fideles putares fore, quos pecuniâ corrupisses? An tu id agis, vt Macedones non te Regem suum, sed ministrum, & præbitorem putent?* Cùm Cicero porrò distinguit duo largorum genera, videtur habere Liberalitatem, & Prodigentiam, seu Prodigitatem (seu etiam, vt vulgò, Prodigalitatem) non Aristotelico more, vt medium & extremum alterum, sed solùm vt duas Largitionis, siue Munificentiæ species, cui vtrique Parcitas, seu Auaritia opponuntur; nempe cùm Parcitas Largitati vtrinque opposita sit. Nihil obest verumtamen, quò minus *Liberalitatem*, τὴν ἐλευθεριότητα, habeamus cum Aristotele tanquam medium, cui ex vna parte

De annexa Iustitiæ Beneficentia.

4. Ethic. 1.

2. offic.

 Zzz oppona

De auaris oppositis Virtutibus. opponatur ἡ ἀνελευθερία, *Illiberalitas*, hoc est, *Auaritia*, *seu* Parcitas nimia, & ex alia ἡ ἀσωτία, *Perditio*, hoc est, *Prodigalitas*, seu nimia Profusio; quatenus vtrimque non tenetur modus; sed hinc quidem defectus est, illinc excessus largitionis: & mediocritas est, vbi cui, quantum, cuius gratiâ, quo tempore, & quemadmodum quidpiam largiri decet, largimur.

4.Ethic.8. Quanquam, ne Aristoteles quidem diffitetur, quin, cùm plærumque extremorum vnum magis opponatur ipsi medio, quàm alterum, ipsa Auaritia maiorem cum liberalitate oppositionem, quàm Prodigitas habeat; ex quo efficitur vt ille habeat Prodigum paulò meliorem, quàm Auarum: idque non modò, quia prodigus multos, auarus neminem, & ne seipsum quidem iuuet; verùm etiam quòd prodigus reuocari facilè satis ad sanitatem valeat, seu illum nimiùm maturior ætas corrigat, seu inopia, ad quam se redigit, cogat; ipso autem auarus ex opposito, tantum abest, vt ætatis progressu fiat liberalior, quin potiùs auarior euadat, & diuitiarum cumulatio ipsi quasi hydrops non illarum sitim extinguat, sed augeat. Adeò proinde, vt iure auarus apud Aristotelem dicatur φειδωλὸς, γλίσχρος, κίμβιξ, κυμινοπρίστης, αἰσχροκερδὴς, μικρολόγος, μικροπρεπὴς, ἀπατεὼν, *parcus*, *tenax*, *sordidus*, *turpis lucri cupidus*, *paruas impensas magnifaciens*, *deceptor*, *depilator*, & plura. Præterео autem, quod idem docet & Auarum & Prodigum posse tam donando, quàm accipiendo non tenere modum; ac Liberalitatem magis in largiendo iis, quibus est largiendum, quàm in accipiendo à quibus accipiendum est, aut non accipiendo, à quibus non non est accipiendum, consistere: quia *Virtutis*, inquit, *magis proprium est benefacere, quam beneficium accipere; & vniuersè agere honesta, quàm non agere turpia.* Itemque, quod exinde deducit, Prodigum quidem donando excedere, accipiendo deficere; Auarum autem accipiendo excedere, donando deficere modum. Id inquam prætereo, & treis potiùs cautiones, quas ad Beneficentiam, ac Liberalitatem Cicero præmittit, subiungo. Prima est, *Ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & cæteris.* Nam gratificari cuipiam, quod obsit, non viri benefici est, sed perniciosi assentatoris; cùm neque minùs damnandum sit cuipiam procurare (aut etiam optare) aliquid incommodi, vt sit quod deinceps gratificari possis. Nocere autem aliis, vt fit, quod aliis gratificeris, quod plærisque in vsu est; id perinde iniustum est, ac si in rem tuam aliena conuertas. Altera, *ne benignitas maior sit, quam facultas.* Alioquin enim, vt est iam dictum, benignitatis fons exhauritur; ac prætereà fit proximis iniuria, quibus æquius est suppeditari, & relinqui copias; & ex hoc plærumque nascitur cupiditas rapiendi per iniuriam, quod suppetere ad largiendum possit. Tertia, *ut Beneficium non sine delectu tribuatur.* Nam si collocetur quidem beneficium apud malos, atque adeò indignos, tum locum habet illud Ennij,

Benefacta malè locata, malefacta arbitror:

Et cùm nemo aliunde negligendus sit, in quo aliqua significatio virtutis appareat; attendendi tamen ij maximè sunt, quos modestia, & iustitia commendat: Cumque beneficium apud bonos, quàm apud fortunatos collocare sit longè melius; debet sanè esse benignitas in calamitosos propensior, quàm in eos, qui nullis suis rebus aduersis, res meliores quærunt; ac, si cætera paria sint. *Hoc maximè officij est*, inquit ille, *vt quisque maximè opis indigeat, ita ei potissimùm opitulari: quod contra fit à plerisque. quà enim plurimùm sperant, etiam si ille his non egeat, tamen potissimùm inseruiunt.* Addo autem, quod præclarè docet Seneca, *Multum interesse inter Materiam beneficij & Beneficium:* quoniam non aurum; non argentum, non quidpiam tale, Beneficium sit; sed ipsa tribuentis voluntas. 1.de Benef. Et sanè, si quis, vt Aristoteles monet, fortuitò, coactusve det quî reputari beneficus, beneficiique largitor possit? Qui, pari modo, si sui cuiuspiam emolumenti causâ faciat; cùm fœnerator, non benefactor sit? 2.Rhet.7. Quî rursùs, nisi aut vltrò occurrat, aut certe rogatus, & libenter, & citò, & sine hæsitatione opem ferat? Nisi arbitris potiùs sepositis, quàm conclamatis, donet? Ac nisi id quod donat, extenuet potiùs, quàm iactet, ac verbis augendo velut diluendo? *Multos*, inquit ille, *experimur ingratos? Plureis facimus: quia alias graues exprobratores, exactoresque sumus, alias leues, & quos paulò post muneris sui pœniteat; alias queruli & minima momenta calumniantes.* Sen.Ep.1. *Ita autem gratiam corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficium, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit aut leuiter rogari, aut semel? Quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit?* &c. Ac statim, *Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit?*

Verùm, vt tandem de ipsa quoque GRATITVDINE quidpiam dicam; haud abs re innui ipsam vnam, Religionem, & cæteras deinceps deductas virtutes complecti: Id quippe anthore Cicerone factum, cuius verba hæc in Oratione pro Plancio leguntur, *Cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tum nihil est, quod malim, quàm me & gratum esse, & videri. Hæc enim vna virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est Pietas, nisi voluntas grata in Parentes? Qui sunt boni ciues, qui belli, qui domi de patria bene merentes? nisi qui patriæ beneficia meminerunt? Qui Sancti, qui Religionem colentes? Nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam iustis honoribus, & memori mente persoluunt? Quæ potest esse iucunditas vitæ, sublatis Amicitiis? quæ porrò amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cuius opes tantæ esse possunt, aut vnquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint; quæ certè sublatâ memoriâ, & gratiâ, nullæ exstare possunt.* Hæc verò cùm ita se habeant, intelligi profectò licet, nullum officium esse magis referendâ gratiâ

necessa

necessarium posse. Quippe licet is, qui beneficium dat, aliud quidpiam non exigat, nunquam dando, contendat; at videtur tamen sibi polliceri, iureque expectare gratum animum, quem nisi accipiens referat, sit prorsus iniquus. Quin-etiam, tametsi ipsi dat, compensationem nullam deposcat, non liberatur tamen accipiens obligatione compensandi, quibuscumque officiis licet. Sane, si iubet Hesiodus ea, quæ vtenda acceperis, maiore mensura, si modò possis, reddere:
1.Offic. *quid non beneficio prouocati*, inquit Cicero, *facere debemus? An imitari agros fertiles, qui multò plus ferunt, quam acceperunt? Etenim, si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre, quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? Nam, cùm duo genera liberalitatis sint, vnum dandi beneficij, alterum reddendi: demus, necne, in nostra potestate est; non reddere, viro bono non licet.* Et quoniam requires, quomodo non liceat, si aut officium
1.de benef.1. vetet, aut quod est frequentius, reddendi im-
1.Offic. potentia sit? Ad hoc respondet Seneca, *illum beneficium reddere, qui libenter debet: esse enim ad liberandum fidem, non facultatibus, sed animo opus.* Et Cicero, cùm *Inops*, inquit, *si bonus est vir, etiamsi referre gratiam non potest, habere certè potest*: vide & qualis commodè, quisquis id dixit, subiungit, *Pecuniam qui habeat, non reddidisse; qui reddidit, non habere; gratiam autem & qui retulit, habere, & qui habeat, retulisse.* Quid, quòd fieri etiam potest, vt beneficium accipiens, non sit ipso dan-
Ibid.3. te inferior? *Si, nihilominus fiat*, vt Seneca ait, *debere: si referre velit: si quod rebus non potest,*
c.6. *animo æquet.* Nam *beneficia*, inquit, *fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data, & accepta computes; si dantem, & accipientem comparaueris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma.* Docet quin-etiam eos, qui acceperunt, posse eos, *quibus obligati sunt, re, animóque non tantum æquare, sed vincere.*
2.cap.4. Bene autem admonet, quamuis illum gratiam retulisse dicerit, qui beneficium libenter accepit; iubere se tamen aliquid simile ei, quod
2.cap.35. accepit, reddere. *Nam voluntati*, inquit, *satisfecimus, rei tum debemus*: sed intellige semper quantum licet, vel quantum indiget is, qui dedit. Siquidem etiam fœlicibus,
6.cap.29. etiam Regibus gratia redditur, *dum, quis exhibet, quod ille nunquam habet, fidele consilium, conuersationem assiduam, sermonem communem, & sine adulatione iucundum; aures, si deliberare velit, diligentes; tutas, si credere; conuictum familiarem.*
cap.30. Et, *Omnia sunt exclusa*, inquit, *opulenta felicitati; monstrabo tibi cuius rei inopia laborent magna fastigia, quod omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat.* Et statim; *Non vides, quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, aut dissuadet, &c.* Accinuas, *Ingentia super sit, vt suos regna fregerunt, nec intellexerunt in illa scena, & nunc, & citò affluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsis nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri au-*
cap.33. *dire potuerunt.* Et postea: *Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat; vt sciat illam laudari, & suis manibus circumdandam. Paruum es in illum conuehere, si tibi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse, quæ dedit casus, & maiore cursu fugere, quàm veniunt, &c.* Denique: *Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram; quæ non alicubi magis deest, quàm vbi creditur abundare.* De amicitia [illegible].

Sed hoc vt omittam, id non tacendum, quod Aristoteles requirit, *Vtrùm beneficium*, 8.Ethic.13.
illius, qui accepit, vtilitate, an eius, qui dedit liberalitate metiri oporteat? vtrumque cùm fere videatur à dante magnificari, ab accipiente extenuari. Etenim, vt ipse respondet, In illis quidem amicitiis, quæ vtilitate parantur, & constant, accipientis vtilitate metiendum beneficium est, quoniam & ipse est, qui eget, & quo illum iuuat, tantundem patem gratiam accepturus, iuuat. At in amicitiis, quæ virtute constant, partim nullæ eiusmodi audiuntur querimoniæ; partim beneficium ipsa dantis voluntate expendendum est, quod, vbi virtute duce agitur, principem locum voluntas tenere videatur & efficitur, vt seu quis paruum, seu magnum det, beneficium semper sit magnum ex voluntate magna habendum. Quærit rursus, *Sodaline*, 9.Ethic.2.
an benefactori subueniendum sit, si vtrumque pari necessitate teneri contingat? Cùm respondeat autem esse ipsi potiùs benefactori gratificandum; vt mutuum reddendum creditori potiùs, quàm sodali donandum est: *Sed quid*, inquit, *si redemptor tuus, aut pater redimendus sit, & nisi alterum redimere non possis?* Pater, inquit, potiùs redimendus est, quòd hæc species quædam necessitatis sit, illa honestatis; honestas autem necessitati concedat. Quærit &, cur, *Benefici magis eos amant, quibus benefe-* cap.7.
cerint, quàm à quibus accepêre? Respondet verò causam peti, non ex eo, quod, vt aliqui volunt, illi quasi creditores, isti quasi debitores sint; & debitores mortem creditorum exoptent, creditoribus salus debentium sit curæ: quoniam creditores non amant; sed saluos dumtaxat debentes volunt, ne quod ab ipsis debetur, pereat: verùm ex eo, quòd benefici se habeant vt artifices, qui suum quisque opus vehementiùs amant, quàm ab ipso, si animatum ex inanimo fieret, amaretur (quod maximè fortè Poëtis contingit: *perditè enim*, inquit, *sua opera amant ipsi, vt liberos, deperrantes*) illi autem qui sunt affecti beneficio, veluti eorum opus sint, qui beneficium contulerunt. Porrò, vt præteream, tum quod ipse attingit de Gratiarum templo palàm in vrbe constituto, vt gratiæ reddendæ monimentum sit (& Gratiis præsertim conuersis ad se inuicem, vt innua- 5.Ethic.8.
tur beneficium bene collocatum, bene redditum, nouum inde prouocare) tum etiam, quod de iisdem Gratiis refert, mirimque Seneca: Attingo dumtaxat, quod ille & quærit & prolixè probat, *Cur actio non detur aduersus in-* 3.de benef.
gratum? Nempe *hoc frequentissimum crimen*, c.6.7.&c.
inquit, *nusquam punitur, vbique improbatur; sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices Deos mittimus.* Quas verò ratio-

De annexis Iustitiæ Virtutibus.

tes subinde deducit, eæ sunt, Quòd pars optima beneficij pereat, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, aut locato detur; cum si prouocare ad iudicem liceat, non iam beneficium, sed creditum sit. Quòd cùm honestissima res sit referre gratiam, honesta esse desinat, si necessaria sit; neque enim quis magis laudabit gratum hominem, quàm eum, qui depositum reddit. Quòd omnia alioquin fora suffectura non sint; cùm nemo sit futurus, qui non agat; nemo, quicum non agatur; omnibus extollentibus sua. Quòd sæpe & qui reddit, ingratus, & qui non reddit gratus sit; & sæpe maius beneficium sit, pauca dare, quam magna; neque affectus dantis cadere in æstimationem sic valeat, vt in tanta demerendi varietate, iudex definire quid, quale, quantum, quomodo, quando reddendum sit, possit. Quòd non expediat notum fieri, quàm multi ingrati sint, ne pudorem rei multitudo peccantium tollat, & probri loco esse desinat, quod commune sit maledictum; vt nulla fœmina repudium erubuit, postquàm id esse desiit rarum. Quòd pœna illi non parua sit, non audere ab vllo beneficium petere, nulli audere dare: oculis designari omnium, aut designari se iudicare: testem ingratorum omnium Deum metuere; vri, & angi beneficij intercepti conscientiâ; intellectum optimæ rei, ac dulcissimæ amisisse.

Quæ videri heic adiicienda possint de Affabilitate, Comitate, & similibus, intelligi possunt ex iis, quæ de Mansuetudine dicta sunt sufficitque, vt coronidis vice locum Senecæ apponamus, quo omnia pene hominis in hominem officia intelligi possint contineri, *Quid agimus, inquit, quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? Quantulum est, ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus, vt naufrago manum porrigat; erranti viam monstret; cum esuriente panem suum diuidat? Quando omnia, quæ præstanda sunt, ac vitanda, dicam, cùm possim breuiter hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc, quod vides, quo diuina, atque humana conclusa sunt, vnum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cùm ex iisdem, & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit. Illa æquum, iustumque composuit; ex illius constitutione, miserius est nocere, quàm lædi; & illius imperio paratæ sint ad iuuandum manus. Ille versus & in pectore, & in ore sit;* Epist. 95.

Homo sum: humani nihil à me alienum puto.

Atque hæc de Virtutibus dicta sufficiant.

LIBER

LIBER TERTIVS DE LIBERTATE, FORTVNA, FATO, AC DIVINATIONE.

CAPVT PRIMVM.

Quid Libertas, seu liberum Arbitrium.

Isce de Virtutibus exploratis operæpretium videtur attingere quidpiam de Fato, Fortuna, Liberóque Arbitrio, quæ tria aliquibus causæ, aliquibus modi agendi causarum, aliquibus vana nomina habentur; & maximè quidē, cùm prout quis ipsa aut admiserit, aut expunxerit, aliquæ sint inter homines futuræ virtutes, aut nullæ; quædā, aut nulla vitia, atque adeò quædam, aut nullæ actiones, quæ censeri possint, aut debeāt laudem, vel vituperium, præmium, vel supplicium, mereri. Nimirum ea sola esse laudabilia, aut vituperabilia constat, quæ deliberatò, ac liberè aguntur; neutrum esse, si quid fortuitò, aut ex necessitate fiat. Ac reiicitur quidem primo loco ab Epicuro Necessitas, quam & Fatum subinde vocat, vt ab ea deinde eximat actiones tam Fortuitas, quàm Liberas. Sed commodum fortassis erit de istis ita dicere, vt eùm priùs in quo Libertas, in quo Fortuna sita sit, ac etiam in quo Fatum variè constituatur, nouerimus; constet qui non modò Fortuna, sed etiam Libertas aut cum Fato pugnet, aut possit cum eo conciliari.

Vt à Libertate ergo exordiamur, perspicuum est, illam præcisè hoc loco non intelligi, quæ Græcis est Ἐλευθερία, ac Seruituti opposita, attinet propriè ad ipsum corpus, eaque est, quæ & definitur *potestas viuendi vt velis* (sic certè Cicero videtur illam Græcorum ἐξουσίαν αὐτοπραγίας interpretari) & ab ipsis Iurisconsultis de hominum statu cùm agunt, intelligitur; verùm illam, quam Græci solent appellare τὸ ἐφ' ἡμῖν, vel, vt Epicurus hoc loco, τὸ παρ' ἡμᾶς, *Id, quod in nobis seu penes nos, nostróue in arbitrio, potestatéque situm est,* tale nempe quod in animo sit, neque dominis externis obnoxium; quódque adeò sit solum verè, vt verbis Epicteti dicam, ἀκώλυτον,

Instit. §. ff. de stat. hom.

in Enchirid.

ἀπαραπόδιστον, *liberum, & quod prohiberi, impedirique nullatenus valeat.* Dicunt præterea illi interdum, vt ἐξουσίαν, sic τὸ ἐξούσιον, & αὐτεξούσιον, quasi dicas, *plenam atque integram quidpiam agendi facultatem.* Latinis autem, ac Theologis præsertim, familiare est, vt vocent Liberum Arbitrium. Cæterùm vt isto præsertim nomine de illa dicamus; videtur quidem Arbitrij voce, quatenus ab arbitrando deducitur, intelligi propriè Iudicium, quod de re ancipiti fertur; vnde & dicere solemus esse in rebus dubiis, boni Viri arbitrio standum; & sedens Iudex inter parteis, quæ de iure ambiguo contendunt, Arbiter vocatur. Verùm quia iudicium, seu mentis iudicatio est actio, quæ à facultate in nobis existente elicitur; hinc fit, vt translata in facultatem voce, ipsa Ratio, quæ est in nobis iudicandi facultas, appelletur Arbitrium. Quoniam verò Ratio, quæ idem alioquin cum Intellectu, ac Mente est, versatur non modò in rebus ad speculationem pertinentibus, sed etiam in iis, quæ in actionem cadunt; ideò videtur Arbitrij vox ipsi præsertim tribui respectu rerum agendarum, quatenus in iis expendendis, seu diiudicandis (quod quidem deliberare, seu consultare est) occupatur, seséque, quasi arbitram, Hinc autem fit, vt dum rebus expensis, vni præ cæteris adhæret, talis adhæsio vnicè (hoc est, etiam respectu rerum speculabilium) sit, quam Græci συγκατάθεσιν, Latini *assensionem,* siue *approbationem* dicunt; respectu autem rerum agendarum, dicatur specialim, ac frequentiùs προαίρεσις, *delectus,* seu Electio; nimirum quia vnum cæteris anteponitur; sic enim Aristoteles τὸ προαιρετὸν, *id quod cadit in electionem,* interpretatur. Dicitur verò etiam plerumque Latinis Consilium, ac Propositum; vt cùm dicimus capere consilium, sequi rationis consilium, nescire quod sit alicuius consilium, &c. ac rursus adhærere, stare, manere in proposito, à proposito reuocare, esse propositi tenacem, & id genus similia: Præsertim, vt si ipsa Latina præpositio *pro*, eandem vim, quam Græca πρὸ habeat; quo etiam modo Prouidentia dicitur quasi Præuidentia. Porrò statim ac ipsa Ratio deliberatione peracta, vnum delegit, seu prætulit, ac præ reliquis

De Libertate. bonum habuit, sequitur functio appetitus,
quâ in bonum eiusmodi fertur, quæque cùm
Græcis sit βούλησις, Latini non tam Volitio-
nem, quàm Voluntatem sunt interpretati. Hoc
autem obiter obseruo, quia iam vulgò soleant
Voluntatis nomine non tam functionem ap-
petitus, quàm ipsum appetitum intelligere
(sed qui appetitus tamen Rationalis sit, tan-
quam hominis proprius, eo modo, quo & ipsa
Ratio) vnde & fiet vt simus deinceps indiscri-
minatim siue Voluntatem, siue Appetitum
appellaturi. Quoniam verò ad appetitionem
sequitur motricis facultatis actio, quæ pro-
priè est ipsa boni prosequutio; notum est ab
appetitione, quatenus Voluntas vocatur, con-
sequentem huiusmodi actionem dici Volun-
tariam; quasi nempe deliberatam, siue ex con-
silio, atque voluntate susceptam, ac respon-
dentem illi, quæ πρᾶξις Græcè dicitur. Nempe
6. Ethic. 2. ipsa est, cuius Aristoteles statuit *electionem*
esse principium, πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ προαίρεσις,
& ad Latinam vocem quod spectat, ideò con-
2. Acad. tendit Cicero non esse Actionem in rebus ina-
nimis, quòd electione, quàm generaliùs *assen-*
sionem, & approbationem dicit, careant: Siqui-
dem, *inter inanimum, & animal, hoc interest,*
inquit, *quod inanimum nihil agit, animal agit*
aliquid. Quanquam, quod spectat ad anima-
lia, præter hominem, cætera, Aristoteles ipsis
loc. cit. quoque πρᾶξιν, *actionem* non tribuit, quòd ip-
sa quoque τῆς προαιρέσεως, *electione* destituantur,
tametsi sensum habeant: ac rursùs tam ipsis,
quàm pueris ob eandem causam non conce-
dit, licet vtrisque τὸ ἑκούσιον, *motum spontaneum*
tribuat. Notandum verò interim est, esse qui-
3. Ethic. 4. dem aliquando Aristoteli τὸ ἑκούσιον, *motionem*
appetitus spontaneam, idem cum voluntaria, seu
potiùs cum voluntate ipsáque potissimùm
quidem, cùm id esse statuit inter Voluntatem
(volitionémve) & Electionem discriminis,
quòd βούλησις, *Voluntas*, sit maximè Finis, προαί-
ρεσις, *Electio* mediorum ad finem: nam *Sani-*
tatem, inquit, *volumus; eligimus ea, quæ ad fi-*
nem conducunt. At verò alias Voluntatem esse
illi appetitionem; non qualemcumque, sed
eam, quæ cum ratione, seu præuia delibera-
tione, approbatione, electionéve fit, βούλησιν ni-
1. Rhet. 10. mirum illi definiens, μετὰ λόγου ὄρεξιν ἀγαθοῦ. *Boni*
cum ratione appetitio. Quod idem ex Stoico-
rum mente probat Cicero; cùm loquens de
impulsu, quo ab ipsa natura ad adipiscendum
4. Tuscul. bonum ferimur, *Id*, inquit, *cùm constanter,*
prudenterque fit, eiusmodi appetitionem Stoici
βούλησιν *appellant; nos appellamus Voluntatem.*
Eam illi putant in solo esse Sapiente, quam sic
definiunt, Voluntas est, quæ quid cum ratione de-
siderat; quæ autem aduersa rationi incitata est
vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrena-
ta, quæ in omnibus stultis inuenitur, &c. Notan-
loc. cit. dum rursùs Aristotelem, non præcisè sem-
per actionem, pro eâ sola, quæ à volunta-
te, & electione pendet, vsurpare; sed etiam
pro plerisque aliis, vt cùm docet, *omnia,*
quæ homines agunt, aut per se agere, aut non
per se. Ac per se quidem, aut consuetudine, aut
appetitione; & ipsa quidem aut rationali, quæ
sit voluntas; aut irrationali, quæ sit cupidi-
tas, & ira; non per se verò trifariam, qua-
tenus, aut naturâ, aut vi, aut ex necessitate
agit.

Sed hæc ne pluribus consectet: censitur es-
se in homine Ratio libera, Liberum-ve ar-
bitrium, quatenus ex pluribus rebus in deli-
berationem cadentibus, non ita vnam eligit,
quin vel ipsam negligere, vel eligere aliam
possit. Ac attribuere quidem solent hanc
Libertatem Voluntati, seu rationali appeti-
tui; veruntamen perinde est, quatenus faten-
tur libertatis radicem in ipsa Ratione, ipsóve
Intellectu, hoc est, facultate cognoscente esse.
Quippe admittunt Voluntatem esse facul-
tatem, seu potentiam cæcam, quæ nisi intelle-
ctu præeunte, vt facem quasi præferente pro-
cedere quoquam non possit; adeò proinde,
vt cùm proprium Intellectus sit lucendo præi-
re, & Voluntatis sic ipsum sequi, vt deflecti
à tramite cœpto, nisi se ille aliò conuertat,
lucemque flectat, potis non sit; idcirco vi-
deatur Libertas, in Intellectu quidem primò,
ac per se; in Voluntate autem secundariò,
ac dependenter esse: Atque, vt res paullò ex-
pressiùs dicatur; videtur primùm natura Li-
bertatis consistere in Indifferentia, quâ fa-
cultas libera vocata ferri, aut non ferri ad
aliquid potest (quam Contradictionis liber-
tatem vocant) aut sic ferri ad vnum, vt possit
ad oppositum (quam appellant Contrarieta-
tis.) Certè, cùm Libertas non possit sine fa-
cultate eligendi intelligi, constat ibi solùm
esse electionem, vbi indifferentia est; quo-
niam vbi aut vnum quid solummodò propo-
nitur, aut facultas ad vnum quid agendum,
prosequendúmve determinata est, nulla esse
electio potest, quæ duo saltem esse, quorum
alterum alteri præferatur, supponit. Et magni
quidem viri non desunt, qui existiment vo-
luntatem tum maximè liberam esse, cùm
ita ad vnum est determinata, veluti si id
summum bonum sit, vt deflecti ad aliud,
(hoc est, ad malum) non valeat, quippe quòd
dilectio, prosequutio, fruitio eiusmodi boni
sit summè voluntaria, ac idcirco summè libe-
ra dicenda. Veruntamen nescio, an satis ad-
uertant quod discrimen inter Spontaneam,
Liberamque actionem est; dum, quia vtraque
voluntaria dicitur, idcirco vtramque esse eam-
dem contendunt. Videlicet actio Spontanea,
tametsi interdum dicatur generaliùs, & Libe-
ram quoque ipsam complectatur; speciatim
tamen, & quatenus distinctè ab ea vsurpatur,
nihil aliud est, quàm quædam veluti naturæ
impulsio, quæ adeò esse citra omnem ratio-
cinationem potest; cùm actio, quæ libera est,
à præuio ratiocinio, examineve, & iudicio, ac
delectu pendeat. Et quod actio quidem Spon-
tanea, impulsio quædam naturæ sit, vel ex eo
constat, quòd non modò pueri, & bruta, qui-
bus neque vsus rationis, neque libertas tribui-
tur, agere multa sponte dicantur; sed dican-
tur quoque ipsa inanima, vt lapis, sponte
cadere, ignis sponte ascendere; adeò proin-
de vt fieri sponte, & fieri naturâ esse idem
videatur: ac in ipsis præsertim animali-
bus, speciatimque in homine oppositum
id habere, quod dicitur fieri inuitè. Quò
minùs est mirum, si, cùm omnis appetitus

ex natura sua ad bonum feratur, sponte ad bonum ferri dicatur; atque ita quidem, vt quemadmodum lapis, quia sponte, suaptéve natura deorsum cadit, non potest per se sursum tendere; ita appetitus, quia sponte, suaptéve natura fertur in bonum, non possit per se tendere in malum. Vnde & fit, vt quemadmodum lapis, quia est determinatus ad motum deorsum, indifferentiam non habet ad ipsum, & ad motum sursum; ita appetitus, quia est determinatus ad bonum, non sit similiter ad ipsum, & ad malum indifferens; atque vt quemadmodum lapis defectu indifferentiæ ad vtrumque motum, dicitur quidem sponte, at non tamen liberè moueri deorsum, ita appetitus defectu indifferentiæ ad bonum, & malum, dicatur quidem sponte, at non tamen liberè ferri ad bonum in commune. Quare & ex hoc fit, vt, si supponas Voluntatem ita ad bonum aliquod, summum putà, determinari, vt diuerti ad aliud, quod, illo relicto, prosequatur, non possit, tunc censenda voluntas sit sponte quidem ad illud ferri, quòd sit ipsi maximè secundum naturam, vt prosequatur maximè id, quod bonorum est maximum (non prosequeretur autem maximè, si dimoueretur ad prosequendum minus) at non tamen liberè ferri, quoniam indifferens ad illud, & ad aliud bonum non est; siue in illius potestate non est, vt, ipso relicto, feratur ad aliud. Neque obstat, quòd feratur volens; quandoquidem ista, vt sic loquar, Volentia non Libertatem sonat, sed Libentiam, hoc est, complacentiam, seu collubescentiam, exclusionemque adeò coactionis, violentiæ, renitentiæ, molestiæ: & ex eo, quod talis boni dilectio, prosequutio, fruitio voluntaria dicitur, non ideò inferendum est, esse illam summè Liberam, sed solùm esse summè, vt ita loquar, Libitam, seu mavis, Libentem; nempe quòd possit Libentia quidem, ac non Libertas tamen, siue indifferentia esse. Quod addunt verò perfectionem ipsius Libertatis esse, sic hærere bono, vt discedere ab illo non possit, nescio quoque an satis aduertant, eam, quam extollunt perfectionem, non Libertatis ipsius esse, sed Voluntatis, seu Appetitus, qui cùm ex eo sit imperfectus, quòd existens liber verum bonum deserere, vt prosequatur fucatum possit; in eo deinceps perficiatur, quòd libertate ea destituatur, ita vero bono adhæreat, vt nequeat ab ipso diuelli, & fucatum aliud vllum prosequi.

Interim autem, ex eo, quòd, non illi modò, sed alij quoque admittunt, fieri prorsùs non posse, vt quæ voluntas summo Bono clarè perspecto fruitur (vt Mentium in cælis beatarum est proprium) ab illo, vt aliud sequatur, deficiat; intelligi posse videtur, qualis indifferentia sit, in qua Libertatis natura (donec certè hanc vitam viuimus) consistat. Dicebamus mox Intellectum præferre facem Voluntati; constat verò hanc seu facem, seu lucem, non esse aliam, quàm Iudicium quod Intellectus fert, seu statuit de bonis, ac malis, pronunciando videlicet, hoc esse bonum, illud malum; vel ex bonis, aut malis, hoc maius, illud minus esse: adeò vt cùm Voluntas auerti ab vno, conuerti ad aliud dicitur, id eatenus fiat, quatenus iudicium nunc pro vna re, nunc pro alia est: & voluntatis inflexio fit, prout inflexio est intellectus. Cùm flexilitas ergo voluntatis flexilitatem intellectus, quæ sita est in iudiciorum mutabilitate, sequatur; ideò notandum est intellectum vti quidem notionibus; seu, vt vulgò dicunt, apprehensionibus simplicibus rerum, ad ferendum de iis iudicia: prænosse enim debet, quid Sol, quid lux sit, vt noscens deinde Soli inesse lucem, Solem lucidum esse iudicet, quid item mel, quid dulce sit, vt noscens quoque melli inesse dulcorem, mel esse dulce pronunciet. Verùm cùm in rebus speculabilibus, intellectus in hoc iudicio consistat, neque aliud quid necessariò inferat, in rebus tamen agibilibus, esse notionem quandam compositam, seu Propositionem, Enunciationémve, quæ ob notionem aliam communem, omnibúsve hominibus ab exortu vsque hærentem, cohæret statim, ac veluti conclusio subiungitur, idque est, quod propriè Practicum iudicium vocatur. Cùm enim Intellectus, postquam iudicauit Solem esse lucidum, possit ibi conquiescere; statim tamen, ac iudicauit dulce esse mel, quia aliunde habet illud menti quasi defixum, dulce esse gustandum, idcirco statim pronunciat, mel esse gustandum. Et quoniam agibilia non vniuersalia, sed singularia sunt, & non tam verbi gratiâ, de melle in communi, quàm de hoc singulari melle fertur iudicium, quòd dulce sit, ideò illi iudicio, hoc mel dulce est, cohæret sine mora illud, igitur hoc mel est gustandum. Neque verò id modò, sed etiam ea est iudicij huius natura, vt sine mora consequatur, nisi quid prohibeat, ipsa exsequutio, vt in isto casu mellis degustatio, & vel Aristotele quidem approbante, qui rem obseruans in Ethicis, postquam præmisit, quasi antecedens, *Si omne dulce gustandum est, hoc autem est dulce*, subdit, Necesse est, *eum, qui possit, quique non prohibeatur*, ἅμα τοῦτο καὶ πράττειν, *simul ac dicitur, agere*, idque, etiamsi aliud sit (sed generale illud tamen) cui repugnet iudicium, *Nam si vna*, inquit, *generalis opinio sit, quæ gustare prohibeat, & alia, quæ esse omne dulce iucundum statuat, illi autem hæc singularis adhibeatur, hoc dulce est; hæc ipsa est, quæ agit.* Porrò & hæc ipsa est causa, cur in libro de animalium motione, nihil inter actionem, & conclusionem distinguat, nam ἐκ τῶν δύο προτάσεων, inquit, τὸ συμπέρασμα γίνεται πρᾶξις, *quæ ex duabus Propositionibus sequitur conclusio, ipsa actio est.* Exempla autem subiicit varia: *Nouit quis omni homini ambulandum esse, se autem esse hominem; statim ambulat. Nouit nulli homini ambulandum, se hominem esse, illicò quiescit; ac vtrumque facit, nisi quid prohibeat, aut cogat. Nec secus, si dicat, Id, quod bonum est, mihi est faciendum, mihi est domus bona; ædificat statim;* atque ita de cæteris: vt proinde mirum non sit, si talis conclusio, quæ ipsa actio sit (aut cui indiuiduè cohæreat) practicum iudicium vocetur. Notandum verò præterea est, cùm actio consequi, nisi voluntatis, appetitúsve functio simul intercedat, non possit, idcirco omne

 iudicium,

De Libertate.

7. Ethic. 3.

cap. 7.

De Libertate.

iudicium, omnémve notionem, quæ habetur de bono, adiunctam habere appetitionem illius (vti & iudicium de malo auersionem) adeò vt intellectus enunciare non possit dulce esse gustandum, quin appetitus velit gustare dulce; neque enunciare hoc esse dulce, quin hoc simul gustare velit: Vnde & fit, vt neque eliciatur conclusio, neque exseratur actio, nisi quia simul cum iudicio functio appetitus præcessit. Nempe, quòd conclusio Syllogismi practici actionem cohærentem, secus ac conclusio speculatiui, habeat; non aliunde est, quàm ex eo, quòd ipsa appetitus, seu voluntatis functio cum præmissis, iudiciisve intellectus cohærens fuit. Itaque quoties Intellectus iudicium aliquod fert de bono; quia id intra fineis obiecti voluntatis facit; idcirco voluntas ita excitatur, vt illius functio, non secus iudicium, quàm veluti vmbra corpus, comitetur; adeò vt, si intellectus iudicet quidpiam esse bonum, voluntas simul appetat; si iudicet malum, id simul refugiat. Ex hoc autem fit, vt, quia intellectus iudicij plærumque inconstantis est, ideò voluntas quoque in appetendo plærumque nutet; ac proinde, vt cùm intellectus quidpiam esse bonum hodie iudicet, quod cras iudicet esse malum, ideò voluntas id hodie amet, cras verò auersetur: Et cùm hodie quidpiam esse prosequendum iudicet, quia bonum sit; cras autem, quia quidpiam aliud esse videatur melius, iudicet prosequendum potiùs; ideò voluntas hodie in illud, cras, ipso relicto, feratur in aliud: Vno verbo, vt prout intellectus notiones de rebus habuerit, indiciáve de iis tulerit, voluntas ipsas easdem res aut prosequatur, aut auersetur. Fit verò rursùs, vt quia ex bonis, aliud est verum, germanúmque, aliud apparens, & fucatum, ac ex ipsis malis consimiliter (nempe interdum bonum mali, & malum boni specie obuelatur, ac tum id, quod verè est bonum, aut malum esse, aut certè minus bonum videtur, & pari modo, quod verè est malum, bonum esse, aut certè minus malum appareat) fit, inquam, vt quemadmodum Intellectus sæpe iudicando decipitur, prout specie boni permotus, malum esse iudicat bonum, aut motus mali specie, bonum esse iudicat malum: sic voluntas quoque à scopo aberret, & prosequens bonum, assequatur malum, fugiens malum, frustretur bono: aut certè, vt prout intellectus bonum minus pro maiore, maius malum pro minore habet, ipsa voluntas prosequens bonum maius, obtineat minus, fugiens minus malum, incidat in maius.

Cùm ergo voluntas ita sit Intellectus, iudiciive illius sequax, constat profectò indifferentiam, quæ in voluntate reperitur, iisdem omninò passibus, quibus indifferentiam intellectus incedere. Videtur autem indifferentia intellectus in eo esse, quòd non ita vni iudicio de re visa vera adhæreat, quin ad aliud de eadem iudicium, illo dimisso ferri valeat, si se aliunde obuleuerit maior veri similitudo. Scilicet non est intellectus ex iis facultatibus, quæ sunt determinatæ ad vnum, vt est in rebus inanimis grauitas, in viuentibus generatrix facultas, atque ita de cæteris, sed saepe natura ita est flexilis, vt verum pro dubio habens, possit nunc vnum, nunc aliud iudicare de quapiam re; & nunc vnum, nunc aliud iudicium de ipsa pro vero habere. Quare & concipi libræ instar potest: quoniam sicut libra indifferens est, vt in vtramvis lancem propendeat, ac in illam ita propendet, cui pondus quodpiam imponitur, vt si alteri maius imponatur, propensura in illam sit, ita intellectus indifferens est, vt ad vtramlibet iudiciorum oppositorum inflecti valeat: & sic inflectitur in illud cui species veri aliqua, quasi pondus, inhæserit, vt si maior quæpiam veri species adiecta fuerit alteri, in ipsum statim sit deflexurus. Comparatio hæc Ciceronis 4. Acad. est, cùm docet, *vt lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere,* seu (vt statim addit) *non posse obiectam rem perspicuam non approbare.* Quod quidem eò tendit, vt intelligamus, cùm intellectus indifferens sit, vt vnum, vel aliud iudicium sequatur; non esse tamen indifferentem, vt dimissa perspicua re, sequatur minus perspicuam, seu relicto iudicio, quod verius appareat, amplectatur aliud, quod verisimile minùs sit, quoniam, vti lanx pondere grauiore depressa, nunquam attolletur ob leuius, quod sit impositum alteri, sed potiùs ob grauius, quod eam deprimat, vnde & ipsa eleuetur, sic fieri non potest, vt intellectus assensio, quam perspicuitas experientiæ, rationisve cuiuspiam traxit, ita emoueatur, vt succedat opposita, nisi propter maius momentum, hoc est, præclariorem experientiam, rationémve magis perspicuam. Apparet verò ita maximè ex eo, quòd dubij interdum hæremus, & incerti quasi fluctuamus, nempe id non aliunde fit, quàm quia paria hinc inde sunt veritatis quasi momenta, quorum (vt in libra pondera æqualia) alterum obstat alteri, ne mens ab vno, potiusquàm ab altero allíciatur. Quòd si videatur nunc in vnam, nunc in aliam partem nutare; id non alia ratione fit, quàm quia efficitur *nunc* in vnum, nunc in aliud momentum attentior, & vnum tandiù trahit ad se, quandiù alterum non ita apparet; quod tamen vbi fortius apparet, pari ratione vicissim trahit; ad eum modum, quo, si exæquatis in libra ponderibus, momentum quoddam leuiculum nunc vni, nunc alteri addas, detrahásque; adeò vt, si intellectus tandem in vnam partem potiùs quàm in aliam deflexerit, id factum oporteat, quod aliquid magis ex illa, quàm ex alia permouerit; & vel sola attentio constantior adiuncta impatientiæ, facere potuerit momentum. Ac verum quidem est intellectum, relicto persæpe iudicio, quod secundùm se verius, aut absolutè verum sit, amplecti aliud, quod sit minùs verum ex se, aut etiam absolutè falsum. Sed tamen, quod Intellectum mouet, est semper ipsa veri species, quam attendit quapiam in re; & quia talis species aut germana esse, aut fucata potest; efficitur, vt quoniam id, quod secundùm se verum est, obuelari potest aut falsi, aut minùs veri specie; & quod secundùm se falsum est, specie aut veri, aut minùs falsi, efficitur,

efficitur, inquam, vt intellectus ferri etiam in falsum, aut minus verum valeat, donec falsum speciem veri, aut minùs falsi obtendit; ipsúmve verum obducitur specie aut falsi, aut minùs veri. Quare & quoties intellectus vero adhærens iudicio, illud deserit, vt sequatur falsum, necesse est quidpiam interuenerit, quod ipsi vero germanam speciem (quasi ex Lance pondus) detraxerit; falso autem fucatam (quasi lanci pondus) adhibuerit; vnde & facta fuerit mutatio assensûs. Quod si se res quidem vniuersè sic habet; constat exinde confirmari, quod dictum speciatim mox est, circa mutationem assensuum, siue iudiciorum de bono, & malo; constátque adeò in intellectu tandiù perseuerare iudicium, quod res aliqua bona sit, aut melior, quandiu seu vera, seu fucata, quâ talis appareat, viget species; commutari autem, cùm species commutatur. Constat verò simul, cùm voluntas eâ necessitate, quâ dictum iam est, intellectu præeunte indigeat; frustrà tentari, vt voluntas appetitionem suam mutet, nisi curetur, vt intellectus suum mutet iudicium; aut, vt voluntas appetitioni hæreat, nisi vt intellectus adhæreat iudicio. Quare & fieri, vt qui Virtutem præ cæteris bonis amplectendam statuerit, cauere debeat, ne fucus subrepat, quo mens decepta iudicet esse aliquid ipsâ præcellentius. Et cùm virtutem summam in eo posuerit, vt suam voluntatem conformet diuinæ; menti defixum habere debeat, nihil se posse, quàm quod Deus ipse voluerit, velle præclarius, & vel cum ipso Epicteto dicat, *Meam appetitum Deo subieci; laborare me febri vult? volo & ego. Vult me aliquid aggredi? volo & ego. Vult me aliquid consequi? volo & ego. Non vult, ipse nolo. Mori me vult? volo. Quis me deinceps prohibere, aut cogere, præter id, quod mihi apparet?* (factu scilicet optimum) *Nemo magis, quàm ipsum Deum.* — apud Arrian. lib. 3. c. 26.

Constat denique, quia donec mortalem vitam viuimus, homunciones imbecilli sumus, neque possumus ipsi nobis ineluctabilem polliceri, seu iudicij, seu voluntatis, propositique constantiam, scilicet ob indifferentiam, quâ tam intellectus, quàm voluntas possunt ex vero in visum bonum; ex bono in visum melius transire; ideò superesse solam futuram vitam, in qua indifferentia huiusmodi cesset; quòd in ea sit vt summum Verum, ita summum Bonum clarè cognitum, perspectúmque; neque possit occurrere aut intellectui aliquid verius, aut voluntati aliquid melius, ad quod deinceps deflectatur, sicque non liceat non constantissimè, inuariatissiméque, ac summâ vt necessitate, ita & libertate illi adhærere. Quod declarandum fuerat assumptum.

Iam ne excurrere ad ea, quæ sunt luminis supernaturalis videamur; resumendum est, Libertatem, liberúmve arbitrium ideò esse in homine, quòd in eo sit, quæ est hactenus exposita indifferentia. Nempe liber est, vt bono, ac malo sibi ob oculos positis, eligat aut bonum, permutata eius specie; aut malum, si illi obtenderet ea boni species, quæ & clarius appareat, & vehementiùs proinde allíciat, moueátque, quàm species ipsiusmet boni. Vt propositis item duobus bonis, sequatur aut malus, cuius mouetur specie, aut minus, si illius species euidentior fiat, & attrahentior sit, quàm maioris. Vt propositis demum duobus malis; aut maius refugiat, abactus eius specie; aut minus, si illius species, vt visa horribilior, ita fugatior extiterit. — De Libertate.

Possent duo posteriores casus ita exprimi, vt homo bonum minus, aut visum minus auersetur, quod comparatione maioris (alioquin deferendi) rationem mali habeat; & malum minus, aut visum minus amplectatur, quod comparatione maioris (alioquin incurrendi) rationem boni nanciscatur. Verumtamen perinde est: ac adnotare sufficit, facere hoc, quod Plato ait, *Valentem ad malum ferri neminem, neque esse in hominis natura, vt velit ad ea, quæ reputat mala, bonorum loco deflectere, ac si eligere alterum ex duobus aliquando necesse sit, neminem esse, qui, si eligere minus liceat, eligat maius.* — in Protag.

Quia verò heic statim occurret illud Medeæ apud Ouidium, quod in ore est omnium:

———video meliora, proboque; — 7. Metam.
Deteriora sequor.———

Idcircò adnotandum est, quod quærit Aristoteles, *Qui fieri possit, vt qui de rebus rectè æstimat, incontinens sit?* — 7. Ethic. c. 3.
Neque enim abs re Socrates aiebat, *fieri non posse, vt in quo sit scientia, in eo aliud quid dominetur, atque adeò, vt qui de rebus rectè æstimat, non id, quod est optimum, agat, cùm si agat, necesse sit, id aliunde, ob ignorantiam id fieri.* Vnde & desumptum videtur, quod dicitur vulgò, ac verbis Medeæ opponitur, *Omnis peccans, ignorans est.* Præclara est porrò, quæ ad hanc rem ab ipso Aristotele adhibetur distinctio. — cap. 5.
Nam, ne repetam, quod est iam relatum de eo, in quo duæ notiones vniuersales sunt, cum adiacente alteri vna singulari, ad quam repugnans alteri actio consequatur (qua ratione docet fieri incontinentiam, ac bestias idcircò incontinentes non esse, quod opinione vniuersali careant, & singulari solùm imaginatione, memoriáque ducantur:) Ne hoc repetam, inquam, declarat ecce dici posse, aliquem scire aliquid *habitu*, aut *actu*. Siquidem potest aliquis scientiam habere, quâ non vtatur, vt si mentem aliò, quàm ad illud, quod scit, diuertat, aut dormiens, furiosus, vinolentus sit. Potest &, quâ reipsâ vtatur, hoc est, si ad illud, quod scit, animum attentum, & defixum habeat. Ac, si quis actu quidem sciat, animúmve ad aliud, quàm ad id, quod scit, distractum non habeat, fieri non potest, vt quidquam agat, quod à scientia alienum sit, atque adeò vt perspiciens, verbi gratia decorum virtutis, & turpitudinem vitij, illam deserat, istud consectetur. At si habitu solùm sciat, seu eâ, quam habet, scientiâ non vtatur, quia perinde est, ac si eâ careret; seu quod idem est, resignatus esset, tunc agere potest, quod scientiæ repugnet, atque adeò, licet teneat habitu, quàm decora virtus, quàm turpe sit vitium, potest nihilominus & virtutem negligere, & vitium amplecti. At nonne plerumque fit, inquies, vt ille, qui peccat,

&

De Libertate.

& pulchritudinem virtutis, quam prætérit, & fœditatem vitij, quod prosequitur, reipsâ spectet, consideretque, ac ex propter, num sine quadam pravitudine, quodámve animi angore id agat: vtique ob eam, quam habet notitiam, tum eius, quod dimittit boni, tum eius, quod arripit mali? Respondet Aristoteles habere illum se eo modo, quo se habent & vinolenti, qui Empedoclis versus, habitu quodam recitant; aut pueri, qui ea, quæ parùm intelligunt, tamen legunt; aut histriones, qui personas, quales non sunt, nihilominus agunt. Nimirùm exoritur semper in eo, qui peccat, passio aliqua siue voluptatis, siue iracundiæ, siue ambitionis, siue auaritiæ, quæ animum commoueat, perturbet, ac scientiam illam ita vt quicquid boni in virtute, quicquid mali in vitio est, caligine obducat; adeò vt aut lateat, aut ægrè appareat; & quicquid aut mali, hoc est, laboriosi in virtute, quicquid boni, hoc est iucundi, in vitio est, id quasi in aperto, ac in luce constituat. Quippe & hoc est eiusdem Medeæ,

Καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακά,
Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
Non nescio quidem quanta moliar mala,
Verùm potior est ira consiliis meis.

Vnde & fit, vt bonum, quod est in virtute, alliciat imbecilliter, eius respectu, quod est in vitio; & malum, quod in vitio, impotenter respectu eius, quod est in virtute, auertat; sicque is, qui peccat, dicere quidem possit, se videre ea, quæ dimittit, meliora; ea, quæ sequitur, deteriora; sed pro tempore tamen alio, seu ex habitu, quo confusè, obiterque commeminit, ita se aliàs iudicasse; at non possit nihilominus, pro eo, quo peccat, tempore; tunc enim & meliora habet, quæ sequitur, & deteriora, quæ dimittit. Adeò proinde, vt dicens se eo tempore, eadem, vt meliora probare, quæ aliàs probarit, mentiatur; vtpote, qui sibi ipsi contradicat, cùm potiùs idipsum, quod sequitur, probet. Quod si non sine pœnitentia, doloréve quodam id faciat; id ex eo est quidem, quod animaduerterat se quandam boni iacturam pati, quoddam malum accersere; sed cùm sit tamen dolor exiguus, comparatus ad voluptatem, quæ nihilominùs ipsum pellicit, vel ex hoc solùm arguitur, quod iacturam boni, & incursionem mali perfunctoriè solùm, non autem seriò consideret; potestque res etiam intelligi ex eo, quòd si supplicium, si dolor, si ignominia, cæteráque mala, quæ ille leuiter, confuséque solùm apprehendit, ac metuit, non absentia, non futura, non dubia, sed impendentia, sed præsentia, sed certa, & mox à patrata vitiosa actione incursura, attentè, ac perspicuè considerarentur, ac perpenderentur, absterreretur haud-dubiè, neque se in vitium præcipitem daret. Itaque, tametsi qui peccat, ac deteriora sequitur, dicat se videre, ac probare meliora, quatenus nihilominùs inconsiderantia, seu non-aduertentia, ob quam ille omnes circumstantias, quæ in re sunt, aut quales quantæque successuræ sunt, minimè videt, attenditque, ignorantia est. Ea de causa peccans dicitur ignorans, qualis si non foret, minimè peccaret.

Notandum enimverò est, non idcircò esse, cur ille se excusandum existimet, quòd ignorans agat, quòd bonum quale apparet, sequatur, neque in se esse, obstare, quin tale appareat (ἢ τῆς φαντασίας οὐ κύριοι, *neque enim eius, quod rei esse apparet, domini sumus*) quòd potestate scilicet agendi careat, vt eatque dictum ab illo sit,

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός, οὐδ᾽ ἄκων μάκαρ,
Nemo malus vltrò est, neque beatus non volens.

Non idcircò, inquam, esse, cur ista obtendat: Etenim licet inter ea quibus peccata excusantur, commemorari Ignorantia soleat, excusans tamen hæc Ignorantia, inscientia est mera, vnde & ignorantia pura, ac inuincibilis dicitur, qualis, v.g. in Cephalo fuit, dum Procrin Ovid. 7. Met. inter dumos latentem, ac feram esse existimans, nullatenúsque esse caram coniugem suspicari potis, occidit (quo nomine etiam absoluta fuit, Aristotele referente, ab Areopago 1. magnor. mor. 17. mulier, quæ amatorium poculum, *ὡς ἐκ πορείας*, *non praescisse morte*, subinde insequuta, amasio exhibuerat) Ignorantia verò, quæ de hoc agitur, *δι᾽ ἀμέλειαν*, *per incuriam negligentiamve*, vt Aristoteles habet, patitur, ac ideò crassa, 3. Ethic. 5. affectata, supina, plerumque vocatur. Nempe is, qui peccat, ignorat, vel quia ipse sibi, cur ignoraret, causa fuit, vel quia scire non satagit, hoc est, mentem aduertere, consideraréve, vt par est, non curat. Priore modo ignorat ebrius, ipse enim, vt ebriretur, sic ignorantiæ sibi est causa, ac in potestate eius fuit, ne ebrius fieret, néve ignoraret quid ageret. Vnde & ignorantia illum non excusat, imò meretur duplicem, vt Aristoteles ait, pœnam, vnam, quod ebrium se fecerit, alteram, quòd ebrius peccarit. Quo modo quoque habet se, qui leui ab initio perturbationi non resistit, sed patitur ipsam eas vires acquirere, à quibus deinceps violentiùs rapiatur, ac vniuersè, quisquis habitum, cuius contrahendi dominus ab initio est, ita inualescere sinit, vt illi resisti deinceps non possit. Id simile esse Aristoteles docet, vt si quis mittat lapidē, quem non valeat retrahere, videlicet, ne mitteret, in eius potestate fuit; aut si quis intemperanter viuens, deinceps necessariò ægrotet: nempe in illius quoque potestate, vt temperanter viueret, fuit. Obseruat autem hac occasione, ea quoque corporis vitia, quæ quis sponte contrahit, probro verti, secus ac si contrahere præter voluntatem contingat: *Nemo enim*, inquit, *caecitatem*, *quam natura*, *morbus*, *ictus fecerit*, *exprobret*, *sed caeci potius misereatur*; *at si illam ebrietas*, *aut intemperantia alia fecerit*; *non id exprobrare desinet*. Posteriore modo ignorat, qui passione ductus, dicere adhuc potest, *video meliora*, *proboque*, quippe tunc quoque in illius potestate est, attendere seriò ad mala, qualia, quantáque sunt sequutura, & qualia, quantáque si attenderet, non peccaret. Id, inquam, in eius potestate est, cùm & sæpe fiat, vt si alioquin peccaturo, aut grauis persona occurrat, aut vindex, & exactor pœnæ interueniat, à peccando desistat, & non pauci sint qui se vltrò in medio passionis feruore contineant; generosiores videlicet, quàm vt vinci se ab illa patiantur: & nequicquam non sit, quòd leges,

leges, præcepta, exhortationes adhibentur, ad quas licet attendere, & in quas animus intentus possit fieri τῶν πράξεων κύριος, *eius dominus, quod re esse apparet.* Quoties certè dicere licet, *eadem meliora, probóque*; clarum est, actionem, quæ exseritur, deliberatam esse, ac nos ideò esse eius dominos; quippe nihil tale licet dicere, cùm indeliberatò fit, vt cùm ad primum iræ motum in vindictam procumpimus; vnde & frequens excusatio est, quòd *Primi motus non sint in nostra potestate.* Nempe
2.de Ira 3. Seneca quoque ipsi, *Primus motus voluntarius non est*; & talis motus est, quem creant *visa animi, quas φαντασίας Philosophi appellant*
lib.19.c.1. (ita Agellius ex Epicteto) *quibus mens hominis prima statim specie accidentis ad animum rei, pellitur, non voluntatis sunt, neque arbitraria, sed vi quadam sua inferunt sese hominibus noscitanda.* Ad Senarium quod attinet; respondet Aristoteles illud partim verum, partim falsum esse; verum quidem, posteriore parte, quatenus *beatus nemo est non volens*; falsum autem priore, quatenus *vitium, quo, quis malus est, voluntarium est*, ἡ δὲ μοχθηρία ἑκούσιον. Quippe licet peccans, seu malus ignoret; ignorantia tamen voluntaria est, aut ob negligentiam, aut ob datam causam. Hinc licet Hegesiaci,
in 2. quasi hærentes senario, apud Laertium dixerint, *peccata digna esse veniâ*, οὐ γὰρ ἑκόντα ἁμαρτάνειν, ἀλλά τινι πάθει κατηναγκασμένον. *Neque enim quemquam volentem, sed perturbatione aliqua coactum, peccare*: constat tamen, cùm saltem causa ipsi perturbationi datur, consultionem non interuenire. Quanquam, quia sunt perturbationes, siue appetitiones quædam naturales, quæ à nobis ipsis principium habent, vel nolentibus nobis suboriuntur; ideò
7.Ethic.7. Aristoteles illas *tanto esse digniores veniâ, quanto & omnium communes sunt, & quatenus communes sunt*, docet. Præterea verò, quòd vt ostendat pauces aliquos affectus innasci, & ex parentibus in filios traduci, exemplum citat tum illius, qui quòd verberaret patrem excusauit: *nam & Pater*, inquit, *meus verberauit suum, ac ille suum, & hic etiam* (filium ostendens) *vir factus verberabit me; est enim hoc nobis congenitum*; tum alterius, qui à filio tractus, trahendi finem, cùm ad fores venisset, iussit fieri: *Nam & se suum Patrem non vlterius traxisse.*

Addo autem ex cæteris, quibus innui posse peccata excusari, præcipuam esse Vim, seu Violentiam, quæ Necessitatem, Metúmque comprehendunt. haud abs re verò Violentia,
3.Ethic.1. iuxta Aristotelem, esse ab externo principio, cum renitentia intelligitur; siquidem Necessitas, qua quis cogitur, à causa externa, præsentéque est; & Metus interna quidem passio est; sed à causa externa, malo scilicet futuro excitatur; ac in eo differt à Cupiditate, quod licet hæc quoque causam externam habeat, bonum futurum scilicet, nihilominus cum libentia est; at metus est cum renitentia. Quò fit, vt Aristoteles peringeptam ducat, si quis, quòd amici vxorem vitiârit, se à voluptate coactum fuisse obtendat; admittat verò posse obtendi, si officium quoddam, cuiuspiam grauioris incommodi causa deseruerit, vt, *Coactus sum in agrum ire properè: frutis enim omnia in agro planè corrupta reperissem.* Cui simile est illud, quod superius ex Cicerone
De Libertate.
2.mag. mor. 14.
1.offic. attigimus, *Si constitueris te cuipiam aduocatum in rem præsentem esse venturum; atque interim grauiter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere, quod dixeris; magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur.* Ex quo & vides, neque leuem metum in excusationem adferri, quòd libertati non officiat; neque eum, qui grauis est (quique adferri idcircò solet, quòd in Virum alioquin constantem possit cadere) sic cum libertate pugnare, quin Libertatem habeat adiunctam. Non sane, ob malum, quod subitur, sed ob aliud grauius, quod effugitur, & cuius comparatione id, quod minus est, ideò boni rationem habet, quia sit quasi medium, cuius interuentu deuitatur malus: veluti, dum merces in mare, naufragij metu, proiiciuntur; metúve cædis pecunia datur, quidpiamve aliud, quod alioquin non ageretur, agitur. Et non facilè quidem quovsque hic metus extendatur, definiunt, ac præsertim, cùm præ illorum, qui metuunt, varia indole, metus vni grauis, alij leuis sit; sed ferè tamen intelligendum esse eum Metum omnes consentiunt, qui sit mortis, mutilationis, cruciatus atrocis, seruitutis, diuturni exilij, longi carceris, dedecoris, seu ignominiæ, iacturæ bonorum vel omnium, vel maximæ partis (& non modò quidem respectu sui, sed respectu etiam personarum coniunctissimarum, cuiusmodi sunt filij, parentes, vxor, amici) itémque qui metus ad reuerentiam spectans esse potest in subdito respectu Principis, in filio respectu parentis, in vxore respectu viri, atque ita de cæteris. Sed de Libertate præmissa hæc sunto.

CAPVT II.

Quid Fortuna, & Fatum.

VT quidpiam etiam de FORTVNA, quæ est ipsa quoque Fato opposita, præmittatur: Ea fuit, obseruante Macrobio, ipsi Ho- 5.Saturn.16.
mero innominata, ac videri id- in 2. phys.
circò potest fuisse priscis illis temporibus in- comm.39.
cognita, quòd tunc omnia, quæ fierent, referri ad Deos authores solerent. Quanquam scriptum est à Simplicio fecisse Orpheum mentionem Fortunæ, & vel eo nomine fuisse illam venerationi apud Delphos, quod inuocaretur vnà cum Apolline, *O Fortuna atque Apollo, &c.* An verò, quod Lactantius ait, *homines, cùm no-* lib.3.c.29.
men Dæmonis penitus ignorarent, Fortunæ vocabulum inane finxisse, confirmari ex eo potest, quòd Euripides homines inducit, in Hecuba.

ψευδῆ δοκοῦντας δαιμόνων εἶναι γένος,
Τύχην δὲ πάντα τἀν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν,
Falsò putantes esse Dæmonum genus;
Fortunam & ipsis prouidere singulis.

Vtcumque sit, videtur saltem (quod ille ex Cicerone citat) *Stultitia, error, cæcitas, & ignorantia rerum, atque causarum, Natura, ac Fortunæ nomina induxisse.* Cùm sit autem verum,

Fortunam

Fortunam sine ignoratione non esse; in confesso tamen omnibus non est, esse eam nomen prorsus inane. Tametsi enim aliqui apud Authorem ad Herennium, Fortunam esse vllam negent, & apud Aristotelem nonnulli, an sit, dubitent: Plurimi tamen causam dicunt, & nonnulli etiam diuinam, cùm & vulgus ex Epicuro etiam Deam habeat, ac inde illud proverbium sit,

Quid Fortuna, & Fatum. lib. 2. 2. Phys. 4.

—— *sed te*
Nos facimus, Fortuna, Deam, cæloque locamus.

Iuuen. Sat. 10.

Vt habeas porrò quænam Platoni, Aristoteli, aliis bene multis sit causa: docet Plutarchus ex Platone, *Causam esse ex accidenti, & consequentem inopinatò in iis, quæ ex consilio fiunt*: similitérque ex Aristotele, *Causam esse per accidens in iis quæ rei alicuius gratiâ, appetitu mouente fiunt, eámque incertam, instabilemque.* Quibus verbis ea collecta videntur, quæ de Fortunæ descriptione Aristoteles in Physicis habet; nisi quòd vult præterea Fortunam esse ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις, *in rebus contingentibus*, seu quæ possunt fieri, & non fieri, ac incipitis ideò sunt euentus. Affert exemplum assolet in eo, qui terram defodiens eò consilio, vt arborem plantet, fodiendo inuenit thesaurum, de quo non cogitauerit. Nimirùm Inuentio thesauri effectus est ex accidenti, hoc est, præter mentem, siue intentionem agentis eueniens: atque adeò ipse Fossor, cùm sit causa per se fossionis, causa etiam per accidens inuentionis thesauri est. Talem ergo causam Aristoteles, cæterique dicunt Fortunam, & ipsum euentum, puta inuentionem thesauri, rem fortuitam. Cùm verò ille subinde doceat *Fortunam*, τὴν τύχην, & *Casum, sponteve contingens*, τὸ αὐτόματον, in eo differre, quòd Fortuna sit solùm in causis liberè agentibus, & Casus sit etiam in inanimis; quæque sine delectu agunt (veluti si tripus decidens, ollam fregerit) vnde & esse vult omnem quidem fortunam casum, sed non omnem casum fortunam (quo modo Plutarchus etiam, & Chalcidius Fortunam à casu comprehendi dicunt) idcirco aduocari potest, quod isti admonent, esse tam fortunam, quàm casum ex Contingentium genere, & quæ contingentia sunt, esse ex genere Possibilium. Scilicet, cùm eorum, quæ sunt possibilia, aliqua sint, quæ prohiberi, quò minùs fiant, non valeant, vt crastina luce exoriri Solem; aliqua, quæ valeant, vt Sole oriente vmbram cadere; perspicuum est Possibile generis prioris esse id, quod Necessarium dicitur, tale nimirùm, vt ipsius oppositum impossibile sit: Possibile autem generis posterioris esse id, quod dicitur contingens, euentúsve incerti, & ambigui (Græcis, vt mox innui, ἐνδεχόμενον) ac tale adeò, cuius sit etiam oppositum Possibile; quo nomine Aristoteles in libro de Interpretatione, cùm de Modalibus, multa habet. Quia verò contingentia, seu euentus ambiguus ex eo redditur, quòd vel Libertas interueniat, ob quam res alioquin futura, non fiat; aut non alioquin futura, fiat; vel causa alia, quæ præter sui destinationem, & quarumdam aliarum rerum non præmeditatum concursum; præ-

1. plac. 29.

lib. 2. cap. 5.

cap. 6.

lib. 5. de fato. in Tim. Plat.

stet, vt quidpiam non alioquin euenturum eueniat, aut euenturum non eueniat: Constat hoc posterius contingentiæ genus esse id, quod Casum vniuersè appellant: &, si fiat quidem speciatim in ipsis hominibus, præter quorum mentem aliquid eueniat; esse id, quod Fortunam dicunt; nisi quod interdum vtrumque confundunt; ac perinde habetur, seu casu, seu fortunâ quidpiam euenire, contingeréve perhibeatur. Vtcumque tamen sese res habeat, ac exemplum vt repetam, vides, cùm duplicis effectus, vt puta fossionis, & inuentionis thesauri, vnica sit causa, videlicet Fossor, hunc eundem Fossorem dici & causam *per se* respectu vnius, & *per accidens*, respectu alterius. Cùmque in rebus proinde naturalibus vna, eadémque res Fortuna, & Natura, seu causa naturalis sit, exindè esse, cur Epicuro Fortuna, & Natura synonyma sint, quemadmodum ostendimus, de Mundi authore cùm disputaremus.

Enimverò, cùm hac ratione Fortunæ notio vulgò explicetur, videtur tamen nescio quid aliud eo nomine intelligi: nempe non satis apposite seu illum qui fodit, seu eius actionem videmur dicere Fortunam. Itaque vt prætercam rem Fortuitam, seu idipsum, quod Fortunâ euenit, nomine Fortunæ sæpius appellari (inde enim apud Lactantium, *Fortuna est accidentium rerum subitus, atque inopinatus euentus*) videri potest nomine Fortunæ intelligendus esse Concursus variarum causarum absque mutuo consilio factus; adeò vt sequatur euentum, seu effectus fortuitus dictus, quem vel omnes, vel aliquæ, vel is certè, cui euenit, minimè intenderint. Hac ratione, cùm ad inuentionem thesauri fortuitam requiratur, non modò, qui fodiat, sed etiam qui prius occultet; perspicuum videtur Fortunam, seu causam talis inuentionis, esse ipsum occultationis, & effossionis, eò loci concursum. Dixi, absque mutuo consilio, & præter vel omnium, vel aliquorum intentionem, quia etsi vel vna, vel plures causæ fortè intendant, non eò minùs fortuna est, respectu illius, qui non intenderit. Veluti, si quis thesaurum occultet eo fine, vt ab homine, quem fossurum esse prænouit, inueniatur; tunc non respectu quidem illius, talis euentus fortuitus est, sed fortuitus tamen respectu fossoris, qui ignorauit occultationem. Paríque ratione, cùm dominus agri idipsum ignorauerit, Fortuna est, quæ dicitur ipsi, fodiente seruo thesaurum quæsiisse. Sic non omnino fortuitum respectu Nitocridis fuit, quod circa sepulcri violationem contigit, quatenus præsumpsit non defore aliquem Regem, qui sepulcrum hac mulctus inscriptione aperiret: *Si cui Regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulcro, sumito quantumcumque libuerit pecuniæ. Ne tamen, nisi indigueris, alioquin aperito: non enim in rem tuam fuerit*: At fuit tamen respectu Darij, quòd loco pecuniæ hoc intus scriptum reperit: *Nisi esses pecuniæ inexplebilis, & turpis lucri cupidus, defunctorum sepulcra non aperuisses*; quod quidem apud Herodotum est. Sic tamen Democritus, vt lib. 2. ex Eudemo refert Simplicius, referre ad fortunam

lib. 3. c. 28.

in 2. Phys. comm.

Fortunam noluerit, quòd Æschylo testudinis casu confractum caput fuerit; ipsam enim eius casus causam fuisse Aquilæ, cui opinata lapidem esse, testudinem eò dimiserit; Fortuna nihilominus fuit, quod id euentus fuerit non modò præter Æschyli mentem, qui & talem casum non prouiderat, & alterius domus prætereundæ ipsum volebat; sed etiam Aquilæ respectu, si ipsi mentem dederis; vtpote quæ testudinem alio fine dimiserit, quàm vt Poëtæ, de quo nulla ipsi cogitatio, constringeret caput. Fatendum tamen maximè propriè appellari posse Fortunam, cùm ex omnibus, quæ concurrunt causis, nulla cogitat id, quod est ex ipso concursu euenturum: cuius rei exemplum illustre afferri solet in Socrate, mortis ipsius dilatione

lib. de fato post latam sententiam. Plutarchus enim, postquàm istud ex Phædone retulit, Ph. *Annon, quæ de eius damnatione, quomodo nempe facta fuisset, circumferebantur, audiisti?* Ech. *Audiuimus sane (id enim renunciatum nobis ab aliquo est) ac mirati sumus qui fieri potuerit, vt tam longè à peracta damnatione moreretur. Quid illud rei fuit, ô Phædon?* Ph. *Fortuna ipsi quædam, ô Echecrates, euenit. Pridie enim, quàm iudicatus est, coronari contigit puppim, quæ in Delum quotannis ab Atheniensibus mittitur:* tum pergit: *In hisce enim vocibus verbum hoc nimirum, Euenit, non modò significat quidpiam factum fuisse, sed multò magis contigisse aliquo causarum concursu, cùm aliud aliâ causa fieret. Nam Sacerdos quidem non Socratis, sed alterius rei causâ coronauit nauigium, ipsi verò Iudices illum aliam ob causam damnauerunt.* Præterea autem causarum concursum esse latè, & vt loquuntur, moraliter interpretandum: Neque enim necesse est, vt causæ omnes simul agant; sed satis est vt quomodocumque quidpiam conferant in eundem effectum. Interim verò constat Fortunam esse per se, ac reuerà nihil; cùm vbi ipsas per se causas sepositueris, supersit sola negatio prænotionis concursus, & intentionis euentus: ipseque concursus eâ solùm ratione dicatur causa, quâ & dicitur quæ nominitari *conditio, sine qua non*, solet. Quippe quemadmodum admotio rei combustibilis ad ignem dicitur causa combustionis, prout est conditio, sine qua combustio non fieret: sic se habet ille causarum non deliberatus concursus: Hoc certè modo Epicuro Fortuna causa dicitur; vt constat ex dictis, cùm actum de Mundo: Et cùm concursus eiusmodi incerto semper modo fiat (nimirùm absque vllo consilio, quo causæ eligantur, atque con-

1. plac. 29. nectantur) ideò Epicurus Fortunam esse apud Plutarchum dicit αἰτίαν ἄστατον προσώποις, χρόνοις, τρόποις, *causam personis, temporibus, atque modis instabilem*; quasi diceret, sperandum non esse, vt Fortuna semper eadem facie sit, quod causæ inter se neque eædem, neque eodem modo constanter concurrant. Neque verò obstat quod in textu dicere Epicurus videatur, ne esse quidem Fortunam ἀβέβαιον αἰτίαν, *instabilem causam*; negat enim solùm causam esse diuinam, & quæ per se, nisi immediatè ac veluti plenâ, porrectâque manu tam bona, tam mala hominibus tribuat; at mediatè saltem, hoc est, occasiones bonorum, malorumque suppeditando, id faciat.

Quid Fortuna, & Fatum.

Nequicquam porrò non est, quod sollicitè Epicurus cauet, ne Fortuna quasi Dea quædam habeatur; quia eiusmodi ferè est hominum imbecillitas, vt quidquid non capiunt, non modò mirentur, sed esse etiam quidpiam diuinum, ac supra ipsam naturam putent. Ignoratio certè concursus causarum induxit illos, vt Fortunæ eam laruam obtenderent, sub qua deinceps colerent ipsam. Nempe parùm quidem curatum, quid ea ageret, posset-ve in rerum natura; at quando in rebus humanis visa est plurimum pollere, idcirco quibus prospera fuit, habita est pro bono quodam, atque propitio Numine; quibus aduersa, habita est pro malo, atque inclementi. Hinc fuere templa illa Fortunæ, titulo Bonæ, Malæ, Blandæ, Auerruncæ, Caluæ, Equestris, & similium: Itemque simulacra varia, etiam bis loquuta, quæ licet apud Plinium, Plutar- lib. 2. cap. 7.
chum, alios authores legere. Vt seligam au- lib. de fort. Rom.
tem duntaxat, quod hac de re Plinius, *Toto*, lib. 2. cap. 8.
inquit, *Mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna sola inuocatur, vna nominatur, vna accusatur, vna agitur rea, vna cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & cum conuitiis colitur; volubilis, a plerisque verò & caeca etiam existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorumque fautrix: huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, sola vtramque paginam facit; adeóque obnoxiæ sumus sortis, vt Sors ipsa pro Deo sit, qua Deus probatur incertus.* Vbi cùm Fortuna Dea dicitur succurrit in mentem, quod ait Lactantius, lib. 3. c. 28.
dum loquens de Philosophis, *Ne aliquando*, inquit, *non errent in re stulta volunt esse Sapientes, qui Fortunæ sexum mutant, nec eam Deam, vt vulgus, sed Deum dicunt.* Quanquam difficile videtur nominare Philosophos, qui diuinitatem tribuerint Fortunæ; nisi quod Ari- 2. Phys. 4.
stoteles testatur fuisse aliquos, qui opinaren- comm. 39.
tur *Fortunam esse quidem causam, sed humanæ menti obscuram*; &, si hoc quidem sensu habendi sunt Stoici, vt Simplicius adnotat, reputari potest Anaxagoras adiungendus Stoicis, quatenus Plutarchus, tam ipsum, quàm illos dixisse ait *Fortunam causam humanæ rationi inexpertam*. Nisi etiam, quòd à Macro- 1. plac. 29.
bio scribitur Virgilium, contrà quàm Home- 5. Saturn. 16.
rum, non modò nouisse, & meminisse, sed omnipotentiam quoque tribuisse Fortunæ, *Quam & Philosophi*, inquit, *qui eam nominant, nihil sua vi posse, sed decreti, siue Prouidentiæ ministram esse voluerunt*: Quo loco fortassis potuisset nominare ipsum Platonem, vti & loc. cit.
nominauit Simplicius, quatenus in libris de lib. 4.
Legibus dixit, *Deum omnia, ac secundum Deum, Fortunam, & Tempus omnia humana gubernare.* Quod Stobæus autem fuisse memorat, *qui par-* Ecl. Phys.
tem aliquam Fortunæ extra censerent esse diuinam, quod quidam temerè agentes optatum finem consequerentur, cæteri prudentiâ vtentes optata destituerentur: spectare id videtur ad ignorationem summæ diuinæ prouidentiæ, quatenus videres contingere multa, quæ præter rationem esse viderentur, existimârunt, id non fieri sine aliquo Numine, quale, adnomines vulgo, dicere

Quid Fortuna, & Fatum. Fortunam. Quicquid tamen fuerit de quibusdam paucis; videntur tamen Philosophi saniores nihil aliud voluisse, quàm Fortunam veluti quodam Emblemate describere; quemadmodum quidem Pacuuius apud Authorem ad Herennium hisce versibus memorat: *lib. 2.*

Fortunam insanam esse, & cæcam perhibent Philosophi;
Saxóque illam instare globoso prædicant volubilem;
Idcò, quò saxum impulerit fors, cadere eò Fortunam autumant.
Cæcam, ob eam rem esse iterant, quòd nihil cernat, quò sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit:
Brutam, quia, dignum atque indignum nequeat internoscere.

Certè Epicurus longè abfuit, vt esset ex iis, qui Fortunam Deum, Deámve dicerent: Perspicuum est enim illud ex contextu, τὴν δὲ τύχην [illegible], &c. *Caue ne habeas Fortunam Deum, vt vulgus facit hominum (neque enim quicquã à Deo inordinatè peragitur) neve etiam credas instabilem quidem, sed causam tamen aliquam (vulgus enim existimat, non porrigere quidem ipsam, quasi munera, hominibus boni, aut mali aliquid, quod ad beatã vitam faciat; sed huiusmodi tamen maiorúmve insignium occasiones suppeditare.) Id caue, inquam*, &c. Quibus verbis etiam declaratur ratio, ob quam Fortuna nihil est diuinum, & propter quam tum Cicero ait, *Nihil tam contrarium esse rationi, & constantiæ, quàm Fortunam, vt mihi quidem*, inquit, *ne in Deum quidem cadere videatur, vt sciat, quid casu, & fortuitò futurum sit*; (sed nimirùm non satis potuit cum Prouidentia conciliare Fortunam) tum Philemon quoque apud Clementem Alexandrinum: *3. de diuin.* *5. Strom.*

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ Τύχη θεός,
Fortuna nobis haud habetur in Diis, &c.

Nempe, quæ instabiliter, sine inordinatè fiunt, absque sapientia peraguntur, sine qua esse Deus non potest. Difficultas esse heic posset, quòd Epicurus licet in Mundo diuinam esse Sapientiam neget, humanam tamen non diffiteatur, quâ actiones vitæ sic administrentur, vt etiam *exiguam Sapienti interuenire Fortunam censeat*, vti in Ratis Sententiis est. Verùm id sic est accipiendum, vt ille censuerit, subiici quidem etiam Fortunæ ea, quæ in vita accidunt, sed Sapientiæ munus esse, illa temperare, præparareque animum ad omnem Fortunæ euentum. Spectat huc proinde illud ex contextu, quod mox citata consequitur, *Ducendum esse satius, ratione bene initâ infortunatum fieri, quàm malè initâ, fortunatum. Præclarius enim esse, si quid ea politè, feliciterque dirigat, vt id fuerit ipso non sine iudicio, deliberationéque commissum.* Nimirum quasi appositè illi aleæ ludo vita hominum comparetur, cui est intermista industria; & in quo iactus, cùm perito æquè, ac imperito sit fortuitus, perito tamen cedit melius. Inde verò est, quod aiunt, *Fortunæ ludibrium*. Vt enim iactus interludendum imperito sæpè felicior, perito infelicior prodit; ita euenit in rebus humanis: adeò vt neque semper, *Fortuna fortem*, quod dicitur; neque interesse videatur quod Poëta ait: *Lib. 3. decla.*

— dederis vt illam Casurae, Deaene. *In Col. de fort. Rom.*

Cùm & ille non malè apud Plutarchum dixerit, *Fortunam, & Sapientiam res dissimillimas quam simillimos gignere effectus.* Quin etiam cùm pauci Sapientiam professi Fortunæ euenta scitè moderentur, mirum non est, si propter plures euulgatum id fuerit, quod à Theophrasto dictum memoratur; quodque cum Menander, tum alij commendant: *apud Cic. 5. Tuscul. ap. Stob. Ecl. Phys.*

Vitam regit Fortuna, non Sapientia.

Nihil mirum, inquam, cùm plæraque omnes à Fortuna dependeant, illique vota nuncupent; nam etiam Lucretius populari more, *lib. 5.*

Quod procul à nobis flectat Fortuna gubernãs,

& ipsa tamen, tum non inuocata iis sæpe adueniat, à quibus minùs studiosè captatur, tum illos plerumque auersetur, à quibus terrâque marique indefessò requiritur: *Ibid.*

Vsque adeò res humanas vis abdita quædam Obterit, & pulchros fasces, sæuásque secures Proculcare, & ludibrio sibi habere videtur.

Ad FATVM iam quod attinet, non fuit vox perinde tacita Homero; siquidem præter cætera illud attribuit Hectori, *Iliad. Z.*

Οὐ γάρ τίς μ' ὑπὲρ αἶσαν ἀνὴρ Ἄϊδι προϊάψει,
Μοῖραν δ' οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν.
Nam nisi Fata necent, nemo me mittat ad Orcum:
At Fatum vitat nemo, mihi crede, virorum.

Cùm verò, vt Cicero ait, *anilis plenum superstitionis ipsum Fati nomen* sit; & Epicurus fecerit Anaxagoram imitatus, qui referente Alexandro, *communi hominum persuasioni circa Fatum est aduersatus, ac Fato nihil fieri statuens, ipsum nomen inane* habuit; idcircò, vt appareat quorsum, aut quo sensu Fatum improbauerit, cognoscendæ variæ opiniones sunt, in quas fuere Fati authores diuisi. Illæ igitur sunt Capitales duæ; nam alij Fatum esse rem diuinam, alij rem merè naturalem volunt. Priores sunt potissimùm Platonici, & Stoici, inter quos vtrosque, sed Platonicos præsertim, considerari Fatum à Plutarcho, Chalcidio, & aliis dupliciter solet. Primum, ἐν ἐνεργείᾳ, vt *subsistentia*, quo sensu accipitur pro Deo æternaue illa ratione, quæ omnia ab vsque æterno tempore disposuit, causásque causis ita innexuit, vt ex earum serie contingant, quæcumque contingunt. Ita enim statuit Plato modò *ipsam Animam Mundi*, modò *Naturæ vniuersi æternam rationem, ac legem* Fatum asserens. Ita & Zeno, & Chrysippus legunt et Fatum dixisse, *vim motricem materiæ*; &, *Vim spiritalem, ac rationem ordinis vniuersi gubernantem*, &c. Cæteri autem ex eadem familia tum generatim apud Laërtium, tum speciatim apud Stobæum Panætius, atque Posidonius (si illius quidem est liber de Mundo, qui Aristoteli tribuitur, & ex quo ille locus citat) *idem esse Fatum cum Deo, cum Ioue, cum Mente* dixerunt; & Seneca, *Si Iouem*, inquit, *Fatum dixeris, non mentieris*; ac rursus *Vis illum Fatum dicere, non errabis*. Quo fit, vt cùm Poëtæ humanas etiam omnes actiones ad Iouem referant, id perinde omnino sit ac dum ad Fatum referunt, cùm & aliquando vtrumque coniungant. *lib. de Fato, cap. 1.* *lib. de Fato.* *lib. de Fato. in Tim. Plutarch. de plac. 1. 28. Stob. Ecl. Phys.* *lib. 7. Ecl. Phys. 4. de ben. cap. 7. 1. nat. q. 45.*

contingant, vt dum Agamemnon hoc modo sese excusans inducitur :

Iliad. τ. *— ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,*
ἀλλὰ Ζεὺς, καὶ Μοῖρα
— Non ego caussa,
Verùm Iupiter est, & Fatum. —

Prætereo verò spectare huc illam Pythagoræ definitionem, quâ apud Laertium Fatum (lib. 8.) dicitur, *Vniuersorum, & singulorum administrandorum caussa.* Itémque illam Heracliti (1. plac. 28.) apud Plutarchum, quâ dicitur, *Ratio vniuersum permeans*, cùm sit nimirum *corpus æthereum & generationis Vniuersi semen*, quatenus, putâ, vt omnia sunt in vnum Iouem refundenda ; sic omnia ex ipso reficienda sint. Secundò, *ἐν ἐνεργείᾳ, vt actus*: videlicet partim pro ipso Decreto, ac velut iussione, qua Deus omnia constituerit, ex quo Latinè Fatum *à fando*, seu dicendo, ac destinando (vnde est & vulgare nomen) dictum creditur ; partim pro ipso ordine, ac serie, concatenationéve in rebus statuta, quæ pro tenore semel præscripto pergit inuariabiliter. Sic nimirum varia ex Platone loca apud Plutarchum (lib. de fato.) indicant, ac nominatim cùm Fatum *Lex Adrasteæ* dicitur ; itémque *Lex naturæ, Vniuersi carmen, & Necessitatis filia*, ac rursus, quod apud Stobæum, ex Iamblicho dicitur, *Ordines omnes complectens ordo.* Sic notant variæ à (Epist. ad Maced. lib. 6. cap. 2.) Chrysippo definitiones traditæ ; ac illa præsertim, qua apud Agellium Fatum dicitur, *Sempiterna quædam, & indeclinabilis series rerum, & catena voluens semet ipsa sese, & implicans per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta, connexáque est.* Spectat autem huc tum illud (lib 6.) Lucani :

At simul à prima descendit origine Mundi
Caussarum series ; atque omnia fata laborant.

Tum quod & Plutarchus, & alij authores illud Homeri : (de aud. po. Iliad. α.)

— Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,
—— Fiebat diuina voluntas,

de ipso Fato interpretantur, ex hisce interim intelliguntur variæ, quas tum Author libri de Mundo, tum Chrysippus apud Eusebium, Fati appellationes habent : vt cùm dicitur (cap. 7. 6. præp. 7.) *εἱμαρμένη*, quod sit nexa, apta, continens quædam rerum series : *πεπρωμένη*, quòd omnia in hoc statu rerum definita contineat : *ἀνάγκη*, quòd immutabili definitione coërceatur ; *ἀδράστεια*, quòd nihil moliri aduersus eius tenorem liceat ; *ἀεὶ ὄν*, quòd æterna constitutio sit ; *νέμεσις*, quòd sit vnicuique facta distributio ; *αἶσα*, quòd vt ortus, sic interitus rerum omnium illi subiaceat ; *χρεών*, quòd quicquid est cuique debitum contineat ; *μοῖρα*, seu *Parca*, quòd sit quasi sors, & portio cuique destinata ; & si qua alia id genus sunt. Quandoquidem verò Parca, quæ vt aliarum rerum statum, sic speciatim hominum vitam, quasi nendo, determinat, ex Hesiodo vsque distinguitur triplex ; hinc fit vt *Ἄτροπος* dicatur, (in Theog.) propter irreuocabile præteritum tempus, quod est ceu filum in fuso perfectum ; *Κλωθώ*, propter decurrens, siue præsens, quod est ceu filum in manibus nentis ; *Λάχεσις*, propter futurum, sortémve, quæ adhuc vnumquemque manet, quasi linum nondum intortum. Ita

Gassendi Ethica.

Author libri de Mundo, & Apuleius interpretantur ; cùm apud Platonem Lachesis regat præterita, Clotho præsentia, Atropos futura. (*Quid Fortuna, & Fatum.*) Chrysippus etiam paullò aliter ; siquidem apud Stobæum Lachesin esse dictam vult, (in fin. 10. de Rep. Ecl. Phys.) quòd omnia, prout æquum est, quasi sorte distribuat : Atropon, quod sit immutabilis singulorum definitio, ex æterno tempore ; Clothonem, quod Fatorum ratio contortis filis non malè respondeat. Quin-etiam Plato, cùm animam Mundi Fatum diceret ; summam eius partem, quæ est in regione Inerrantium, Clothonem appellandam censuit ; succedentem, seu quæ in regione Planetarum, Atropon ; infimam, seu quæ infra Cælum, & circa Terram Lachesin, vt à Plutarcho est adnotatum. Quo loco dum adiicitur, Lachesin cœlestes sororum actiones excipere, connectere, & in subiecta terrestria distribuere ; indicatur opinio, iuxta quam disponens canit,

Fata quoque, & vitas hominum suspendit ab Astris,

quámque idcircò Astrologi, ex superiùs dictis, audè arripiunt, dum volunt Fata hominum descripta esse in ipsis Astris ; (Manil. lib. 3.) ac proinde illa cognosci à peritis posse, diuinandóque reuelari, non minore certitudine, quàm per Sibyllas, & Oracula, quæ *Fata canere* dicuntur. Nempe illi, si Diis placet, non minùs sunt participes diuinorum consiliorum, quàm illæ Quercus Dodonææ, ex quibus Plato memorat erupisse primùm *δρυὸς μαντικάς, voces diuinatorias*, seu, vt sic dicam, Fatidicas ; nam & (in Phædro.) Virgilius id subnotat,

Quam comitabantur Fatalia carmina Quercus.

Cæterùm, cùm in hac sententia, pauca sint, quæ Platonicis æquè ac Stoicis possint obiici, ea tamen solere potissimùm aduersus Stoicos vrgeri : quòd ipsi præsertim sint visi eam defendere, quam Seneca dicit, *Necessitatem* (natur. q. 3.) *omnium rerum, actionumque, quam nulla vis rumpat. Nam & Fata, inquit, ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece ; non misericordiâ flectuntur, non gratiâ ; seruant cursum irreuocabilem, ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat ; sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, Stare decreto.* Quia enim hæc necessitas esse eiusmodi videtur vt humanarum omnium actionum libertatem funditus tollat, nihilque in nostro arbitrio relinquat (quoniam si quid relinqueret, id necessariò non fieret, ac eueniret aliquid præter ipsum Fatum, seu Decretum posset) ideò ipsa est, cui solemne est ab omnibus Fati impugnatoribus obiici, quæ incommoda exinde sequantur. Ex ipsis illud est præcipuum, quòd si animi quoque nostri, cùm sint in ipsa rerum serie constituti, Fato regantur ; si libertate destituti, necessitate immobili, ineluctabili, ineuitabili omnia faciant, perit humanæ vitæ ratio ; neque omninò esse vllus consultationi locus potest : Quicquid enim deliberes, non aliud eueniet, quàm quod Fato decretum fuerit. Hinc vana prorsus erit Prudentia, vanum studium sapientiæ, & legumlatores omnes, vel ridiculi, vel tyranni ; cùm ea

Quid Fortuna, & Fatum. præcipiant, quæ aut omnino facturi simus, aut facere proríus non possimus; quo nomine omnis etiam exhortatio, dehortatióque ridicula, ac superflua. Sic nulla virtus, nullum vitium; omnisque vel laudatio, vel vituperatio immerita, cùm illi soli laude digni habeantur; qui malè agere cùm possent, agunt bene; illi soli digni vituperio, qui virtutem sequi cùm possent, amplectuntur vitium. Adhæc, vt nemo ob præclarè gesta erit præmio dignus, sic neque supplicio propter scelera; quoniam vt ille non potest se honestè non gerere, sic in potestate istius non est, vt à se peruitate contineat; adeò proinde, vt non abs re Oenomaus apud Eusebium ita in
lib. 6. cap. 6. Chrysippum insultet: *Quin etiam illam Epicurum, quem tu, ô Chrysippe, insectaris tantoperè, si vere quidem tuis ex decretis definiam pronunciabo omni crimine immunem. Quid ageret enim, qui sponte non sua malus esset, aut improbus; quo eum nomine soles criminari.* Rursus tolluntur Fortuna, casus, omnisque contingentia; ac proinde inutilis est Diuinatio, cuius tamen illi vt tuerentur exstantiam, necessitatem Fati inuexerunt; quasi nisi res necessariò eueniant, prouideri tutò, prædicique non valeant: inutilis inquam, cùm non ideò mala, quæ prænunciantur, effugi possint; ac sint ideircò etiam inutiles ad Deum preces, inutilia vota, inutilia sacrificia, ac id genus cætera omnia. Denique videtur Lucianus Stoico placito permotus, non illepi-
in lib. conf. dè inducere Cyniscum Ioni obiicientem, *Non timere se eius fulmina, si in fatis quidem non sit, vt hac ratione pereat. Quippe & Iouem, & cæteros Deos esse ipsi alligates Fato; illosque simul, ac homines ideò conseruos esse Parcarum, quòd ne Dij quidem moliri quid possint, nisi quod Parcæ decreuerint; adeò proinde, vt nihil aliud, quam Parcarum ministri sint, immò neque aliud, quam instrumenta, vt secures, ac terebræ.* Esse præterea quamobrem rideat, quòd Iupiter alias gloriatus circa catenam celebrem apud Homerum fuerat, ac existimet Parcis iustiùs, quàm Ioni tribuendum impe-
lib. 1. cap. 11. rium. Quod Lactantius quasi excipiens, *Illud verò, quale est*, inquit, *esse Fata, quibus Dij omnes, & ipse Iupiter pareat? Si Parcarum tota vis est, vt plus possint, quàm cælestes vniuersi, quàmque ipse Rector, ac Dominus: cur non illæ potiùs regnare dicantur, quarum legibus, ac statutis parere omnes Deos necessitas cogit? Nunc cui dubium est, quin is, qui alicui rei obsequitur, maximus non sit? Nam si sit, non accipiat Fata, sed faciat.* Sic ille. Et ne putes Porticum esse, quod Philemon ait,

> Δοῦλοι βασιλέων εἰσίν, οἱ βασιλεῖς θεῶν,
> ὁ θεὸς ἀνάγκης —
> *Nos Regibus, Reges Deis subseruiunt,*
> *Necessitati Deus.* —

Itemque illud:

> [illegible]
> Μοῖραι —
> *O quæ Deorum, hominúmque sola es imperans,*
> *Parca.* —

Ac rursus quod Iupiter queritur, non potuisse se Sarpedonem filium contra fatum à morte eripere:

> ὤ μοι ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν, Iliad. π.
> &c.

vel, vt Virgilius: 10 Æneid.

> *Tot nati cecidere Deum, quin occidit vnà*
> *Sarpedon mea progenies* —

vt minùs sit mirum exstare in eam sententiam Græcum versum, quem ita exprimit Cicero,

> *Quod fore paratum est, id summum exsuperat Iouem,* 2. de diuin.

itémque Epigramma: lib. 9. Epig. 76. Mart.

> *Numina cum videas duris obnoxia Fatis,*
> *Inuidia possis exonerare Deos.*

Ne id, inquam, putes; ecce idem met dogma est Philosophorum non incelebrium, quales fuère præter Thaletem ipsi iidem Stoici, quorum nomine Seneca, postquàm hæc præmisit, *Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata, & publica, longus ordo rerum trahit, & eius constitutum est, quid gaudeam, quid fleam*, &c tum subdit: *Quicquid est, quod nos sic viuere iussit, sic mori, eadem necessitas & Deos alligat. Ille ipse omnium Conditor, ac Rector, scripsit quidem fata, sed sequitur; semper paret, semel iussit.* Vide & alius ex eadem familia: lib. de prouid. cap. 5.

> *Fixit in æternum causas, qua cuncta coercet,* Lucan.
> *Se quoque lege tenens.*

Ac rursus alius: Sen.

> *Non illa Deo vertisse licet,*
> *Quæ nexa suis currunt causis,*
> *It cuique ratus, prece non vlla,*
> *Mobilis ordo.*

Idque, postquam exemplo Patrui illud fuit præmissum,

> *Fatis agimur; cedite fatis*
> *Non sollicitæ possunt curæ*
> *Mutare rati stamina fusi.*
> *Quicquid patitur mortale genus,*
> *Quicquid facimus, venit ex alto,*
> *Seruatque suæ decreta colus*
> *Lachesis, dura reuoluta manu*
> *Omnia certo tramite vadunt,*
> *Primusque dies dedit extremum.*

Cui simile est & illud alterius, qui hocce Manil. præmisso,

> *Fata regunt orbem, certa stant omnia lege,*
> *Longáque per certos signantur tempora casus;*

proximum illud subiicit,

> *Nascentes morimur, finisque ab origine pendet.*

Quibus addendum est illud filium, quod Crœsi Legatis oracula exprobrantibus, ipse Herod. semet Apollo, seu Pythia respondit, τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγεῖν καὶ θεῷ. *Sortem Fato destinatam ne ipsi quidem Deo defugere possibile est.* Et laborat quidem præsertim Chrysippus, vt in homine videatur, ipsam libertatem arbitrij, aduersus obiecta tueatur; sed rem explicans exemplo Cylindri, qui à mouente semel impulsus, ipse se deinceps suâ sponte volutat, non tam libertatem videtur, quàm libentiam defendere; quemadmodum erit dicendum inferiùs.

Posteriores, hoc est, Philosophi, qui autumârunt Fatum rem esse merè naturalem, neque à decreto vllo dependentem, fuère duplices. Alij enim posuerunt seriem causarum naturalium, sic aptarum, connexarumque, vt posteriores semper dependerent, motæque
à

à prioribus, ea, quæ agerent, non agere non possent, sicque ex omni æternitate sequeretur. Necessitas, quæ impediri nullatenus posset, essetque omninò par illi, quæ deducta est ex superiore sententia: eo solùm discrimine, quòd iuxta illam rerum series esset à Deo constituta; iuxta hanc verò, fieret ipsa per se, neque ideò minùs necessariò, inuariatéque perseueraret. Alij verò posuerunt quidem causarum naturalium inter se connexarum seriem, sed reputârunt tamen causas posteriores non ita dependere, mouerique à prioribus, quin impediri ab iis agendis, quæ alioquin agerent, possent; impediri, inquam, à rebus vel fortuitis, vel utentibus libertate. Ac ex illis quidem fuêre ij præsertim, quos dicimus à Cicerone, præter Aristotelem (immeritò illùc adscriptum) esse nominatos, videlicet Democritus, Heraclitus, Empedocles. Nam quòd isti quidem, non Deo authore, sed casu extitisse Mundum autumauerint, constat ex deductis, cùm de Authore Mundi; vbi citati sunt cohærenter pro Empedocle Aristoteles, pro Heraclito Plutarchus, pro Democrito Philoponus. Quòd verò Fato fieri omnia existimauerint (ac proinde illum quoque casum, quo exortus sit Mundus, ipsi Fato subiecerint) abundè esse vel insinuatus ex Cicerone locus potest, vbi referens duas veterum Philosophorum sententias, istis illam sic tribuit, vt censuerint, *Omnia ita Fato fieri, vt id Fatum vim necessitatis afferret:* quippe cùm esset altera eorum, *quibus viderentur sine vllo Fato esse animorum motus voluntarij.* Porrò, ne quidpiam de Heraclito, aut Empedocle, ac neque etiam de nominatis initio Parmenide, Leucippo, aliisve dicam, sed de vno Democrito loquar; non est, cur mirere eam dici hoc loco illius sententiam, quæ Fato vim necessitatis afferente fieri omnia statuat, sicque alteri illi opponatur, quæ admittit motus voluntarios, seu libertatem in animo? Ecce enim Oenomaus apud Eusebium, rem apertissimè confirmat; vbi mentione habita τῆς ἐξουσίας, *libertatis*, quæ in nobis est, quamque esse statuit αὐτοκρατὲς τῶν ἀναγκαιοτάτων, *summam eorum, quæ maximè necessaria sunt, dominam*: id simul habet, quod Cicero de Chrysippo subiicit (eum nempe inter duas sententias sic voluisse ferire medium, vt se applicaret ad eos potiùs, qui necessitate motus animos liberatos vellent:) siquidem de Democrito, & Chrysippo Oenomaus loquens, ὁ μὲν, inquit, δοῦλον, ὁ δ' ἡμίδουλον ἀπέφηνε τὸ κάλλιστον τῶν ἀνθρωπίνων, *Ille quidem existimat se demonstrasse id, quod est in homine pulcerrimum (animum puta) seruum esse ex toto; hic verò seruum ex dimidio.* Nempe Chrysippus Fatum defendens, conciliare quidem cum illo Libertatem adnixus est; at non idcircò animam à necessitate ex toto exemit (vti insinuatum mox est) fœlix, si, vt heic dicitur, ex dimidio. Confirmatur autem ex eo, quod Plutarchus habet, dum simulacrorum appulsum ex Democriti mente explicans, dicit Epicurum cæteras quidem illi consensisse, sed, quod superest, ab illius desciuisse sententia, quatenus nempe ille voluit *Simulacra, seu species rerum superuenientes in animum, causas esse, quæ animi motus, consilia, mores affectionesque traherent;* traherent, inquam, *necessariò*, hoc videlicet solum est, in quo Epicurus Democrito circa argumentum simulacrorum repugnauit. At, inquies, qui constare potest, existimasse Democritum, Fato omnia fieri; & fortuitò tamen factum esse Mundum; ac fieri iam quoque casu plurima (cùm, quicquid obiiciat Simplicius, non potuerit non aliquam ab exorto Mundo admittere fortunam) & nihilominùs eadem fieri fato, quando inter se Fortuna, & Fatum, seu mavis Contingentia, ac Necessitas tantopere pugnant? Respondeo videri id ex eo constare, quòd existimârit Fortunam nihil aliud esse, quàm Naturam; & Naturam aliunde non posse agere, nisi id, quod agit. Et quòd Fortuna quidem eadem res cum Natura sit, non multò antè dictum est, quatenus quicquid actionis Fortunæ tribuitur, id Naturæ sit reuerà tribuendum; ac sit reputandum Fortunam connotare solùm aliquam in homine eorum, quæ natura facit, ignorantiam; & Naturam vocari Fortunam, propter hanc ignorantiam, quæ ipsi profectò non minùs, quàm scientia, res merè extrinseca est; cùm seu quis sciat, seu nesciat, natura semper res suas agat; neque illi quidpiam contingens sit, verumque sit ignoranti contingens. Retulimus aliàs Platonis ex decimo libro de Legibus locum, in quo recitatur illorum opinio (quos inter haud-dubiè Democritum habuit) qui *Naturam, atque Fortunam, quasi synonyma haberent, cùm omnia non arte, sed Naturâ, & Fortunâ dicerent facta; cùm Fortuna quasi auspiciis, & concursu initiis, & contemperatas fuisse cùm Cælo, & Mundum, & quæ in eo sunt omnia, animalia quoque, & plantas, & quadripertita anni tempora, non nata per mentem, aut Deum aliquem; sed vt dictum fuit, naturâ & fortunâ.* Quòd natura autem non possit agere nisi id, quod agit, ex eo deduxit Democritus, quod principia quidem, siue Atomi, ex quibus constant omnia, motum sibi ingenitum, seu naturalem habeant, quo non agitari, seu moueri non possint; composita verò ex Atomis omnia non possint non moueri iis motibus, quibus aguntur atomi. Et cùm nonnullæ atomi aliquorsum contendentes, occursu aliarum diuertantur, alióque deinceps contendant; partim ipsæ aliò tendentes motu nouo compulsæ faciant, partim quæ illas compulerunt, eo motu fecerint, quem, siue à se, siue ab aliis ita habuerint inditum, vt non aliò ferri, quàm quà cæteris occurrerent, ipsásque compellerent, possent. Ac pari ratione, corporum, quæ ex atomis sunt concreta, possint quidem aliqua aliquò tendentia aliorum occursu, aliorsum deflecti; verùm & ipsa, propter occursum, non possint non aliò deflecti; & quæ ad deflexionem ea cogunt, non possint non cogere, ob acceptum à se, (internisve principiis) aut ab aliis corporibus motum. Hinc igitur esse Democritus voluit necessitatem, qua omnia fiunt, & quâ etiam Mundus, qualis est, coaluerit; quòd singulis nempe atomis, quæ in istum fortè locum concurrerunt, ij motus inextiti,

lib. de Fato

6. præp. 6.

8. Sympos. 10.

Quid Fortuna, & Fatum.

in 2. phys. comm. 35.

Quid Fortuna, & Fatum. inexstiterint, vt nullatenus potuerint in aliam, quàm in illam formam coire; vti neque iam, posita hac forma non possint non motus obire, quos obeunt, & quibus intercedentibus omnia fiunt. Docet nimirum apud
1. plac. 26. Plutarchum, *Necessitatem nihil esse aliud, ἢ τὴν φοράν, καὶ τὴν πληγήν, καὶ τὴν ἀντιτυπίαν τῆς ὕλης, quam lationem, percussionem, repercussionem materiæ*, hoc est, atomorum, quæ materia sunt rerum. Vnde & licet intelligi, quid
In 2. phys. comm. 39. sit, quod Simplicius ait autumasse antiquos (in quibus fuit Democritus) ἀνάγκην ὑλικήν, *Materialem Necessitatem* causam esse eorum, quæ fiunt. Causam, inquam, quòd illis materia non iners, sed actuosa esset; ac non aliunde, quam à seipsa motuum suorum principium habens; idque ad aliorum discrimen, qui merè Agentem Necessitatem constituebant, quasi pendentem ab agente, quod à materia distingueretur, siue id esset naturale iuxta Aristotelem; siue primus Opifex, iuxta Platonem, & Stoicos; qui & ipsi tamen Necessitatem, qua Mala in Mundo existerent, attri-
de Provid. 5. buêre ipsi materiæ; sic enim Seneca id excusans, *Non potest*, inquit, *Artifex mutare materiam*.

Sed de Democrito dicere vt pergam, intelligi licet, quònam collineârit, cùm dixit apud eundem Plutarchum, *Necessitatem, qua*
1. plac. 25. *omnia fiunt, esse & Fatum, & Iustitiam, & Prouidentiam, & Opificem Mundi*. Nimirum, quasi rerum series, in qua Fati ratio consistit, esse non possit alia, quàm sit; & eo huiusmodi serie pendeat, quamobrem hoc iustum, illud iniustum sit, aut habeatur; ac it Mundus hoc modo, quo procedit, regatur; quoniam talis fuerit initio conflatus, &c. Retulit quippe omnium causam ad congeneros illos atomorum motus; sicque Animum quoque ipsum, quem contextum maximè voluit ex orbicularibus atomis, tum variè moueri à seipso censuit, ob illarum motiones varias (alias puta in melancholicis, alias in cholericis, alias in aliter temperatis) tum variis quoque motibus sollicitari ab externis obiectis à quorum incurrentibus, quas atomi quoque constituunt Simulacris siue imaginibus, speciebusve perculsus, non possit non attrahi (quod & mox insinuatum est) si consentaneæ sint, vt alliciant; non auerti verò, si dissentaneæ, vt repellant. Etenim licet aliquando ab aliquibus allicientibus non trahatur, id fieri, quoniam eadem ex parte potentiores, quæ repellant, occurrant; vti & nisi auertatur ab aliquibus repellentibus, id fieri, quòd eadem ex parte potentiores adueniant, quæ simul eûdem pelliciant. Quare se non posse non ferri ad bonum, siue id, quod iuuat, quódque allicit, donec nihil mali ipsi admixtum videt; neque non refugere malum, id quod lædit, quódque auertit, donec nihil in eo deprehendit boni. Non posse rursùs ex duobus bonis, non ferri ad melius, vt à quo trahatur vehementiùs; neque ex duobus malis non refugere peius, vt à quo repellatur fortiùs. Non posse, si bonum, & malum simul obiiciantur, non refugere bonum, donec malum fortiùs repellit; neque non ferri versus malum, donec bonum vehementiùs trahit. Denique, cùm præ ignorantia, caligineve humanæ mentis, non peruideat sæpe quicquid mali ex aliquo bono consequitur; quicquid boni ex aliquo malo; decipi se quidem, & eò sæpe ferri, vnde auerti optandum foret; ab eo refugere, quod optandum foret prosequi; sed interim nihilominùs rebus hoc, non alio modo occurrentibus, non posse se non ferri, quò fertur; non auerti, vnde auertitur; ac superesse solùm desiderium, vt sibi rerum species non fucatæ occurrant; tales nempe, quibus res, quales sunt, appareant; & neque mala specie boni, neque bona specie mali decipiant. Hoc scilicet esse videtur, quod tum apud Empiricum, tum apud Porphy- 2. advers. Phys.
rium, referente Eusebio, εὔχεται ἀληθῶν εἰδώλων τυγχάνειν, *exoptat rerum imagines consentaneas* 6. præp. 7.
posse nancisci: vtcumque ex iis authoribus alius dictum hoc ad Deorum, alius ad Dæmonum simulacra traducat. Hac proinde ratione videtur fuisse Democritus dicturus, videri quidem aliqua in nostra esse potestate; cùm experiamur nos consultare, & vnum præ alio non coactè, sed ad placitum, liberéque eligere; sed reipsâ tamen nihil esse, quòd & occasio consultationis, seu exhibitio plurium rerum, quæ penè æqualiter nos moueant, ac propter paria sui momenta ancipitem animum teneant, non valeat nobis ob rerum seriem altius deductam non exhiberi; & ipsa consultatio non possit ex eo non fieri, quòd duæ, v. c. res sic obiiciantur animo, vt earum vnâ ob visam sui vtilitatem iam trahente, alia maiorem aliquam vtilitatem, quæ trahat, ostendat; & qua tamen trahente, prior rursùs emergat, quæ ob maiorem aliquam moueat, ac rursus emergat posterior, & iterum prior, &c. adeò vt animus, iuxta antedicta, in quodam quasi libramento sit, ac veluti fluctuet, seu quasi suspensus teneatur, ac eatenus incertus hæreat, quoúsque vtilitas vnius ita videatur excedere vtilitatem alterius, vt istius vtilitas non eò deinceps assurgat, vnde videatur tanta, quanta & illius; sicque ipsa sit, quæ penitùs trahat, seu consensum extorqueat; eligive præ alia censeatur. Nempe quasi Electio nihil aliud sit, quàm rei melioris, aut visæ melioris prosequutio, & non coactè, id est, sine renisu, fiat; quòd bonum & sponte amemus, & libenter prosequamur. Adeò proinde, vt Democritus, pari ratione qua Chrysippus, censeri possit libertatem, quæ libentia sit, reliquisse. Ac ne admirere, quod dixi, non occasionem consultationis modò, sed ipsam quoque consultationem; electionemque liberam, seu mavis libentem ipsa rerum serie, seu, quod idem est, fato, necessitateve contineri; ecce isti fati assertores Fato etiam contineri volunt, quòd de ipso Fato dissertatur; adeò vt ab eadem rerum concatenatione dependeat, quod nunc ipsa hæc à nobis scribantur. Scilicet idcircò Manilius,

Hoc quoque Fatorum est Legem perdiscere lib. 1.
Fati. lib. 4.

Et,

Hoc quoque Fatale est sic ipsum expendere Fatum.

Atque

Atque id quidem, quia qualemcumque denique humanam actionem supponas, causam illius proximam ab aliqua antecedente sic præmotam volunt, vt ipsa ab alia, quæ rursus ab alia, atque alia in infinitum ita præmota fuerit, vt tali serie posita huiusmodi actio non potuerit non sequi: *Qua ex genere,* l. de Fato. inquit Cicero, *illud est Ennij,*

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna in terram trabes.

Licuit (inquit ille) *vel altius, Vtinam ne in Pelio nata vlla vnquam esset arbor. Etiam supra: Vtinam ne esset mons vllus Pelius: similiterque superiora repetentem regredi in infinitum licet;*

Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpisset.

Quorsum hæc præterita? Quia sequitur illud,

Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Atque hîc quidem prætereo istam, præsertim cap. 8. videri sententiam, quam Aristoteles in libro de interpretatione impugnat; vbi vt veritas, sic necessitas propositionum disceritur. Admititur nempe ostendere, non quemadmodum oppositarum duarum propositionum singularium de re præterita, aut præsenti, altera est vera, & altera falsa; ita esse alteram veram, & alteram falsam de re futura cùm agitur. *Nam si,* vt ipse infert, *de futura quoque omnis affirmatio, vel negatio vera, aut falsa esset; id quod futurum est, necessariò esset; quod non futurum, necessariò non esset; sicque nihil esset fortuitum, nihil, quod in nostra potestate; quod admittere incommodum est.* Et quòd admissa quidem veritate vnius, & falsitate alterius huiusmodi Enunciationum, necessitas obiecta sequatur, id ex eo probat, quòd, *si ex duobus hominibus, vnus dicat quidpiam futurum, & alius dicat non futurum, admissa alterius veritate, necessarium sit illud euenire.* Quod autem incommodum sit, contingentiam, & libertatem ex ipsis rebus tollere, perspicuum esse ob experientiam refragantem supponitur. Cæterùm vt præteream, quemadmodum Democritus, & qui cum eo sentiunt, sint contingentiam, & libertatem ex mox deductis declaraturi; notum est æquè ab iis admitti & necessitatem, qua futurum sit, quod futurum est; non futurum, quod non futurum; & veritatem, aut falsitatem, quæ in affirmatione, vel negatione, de vno, aut altero est. Id certè Cicero ex Diodoro *valente Dialectico* (ita enim vocat) aduersus Chrysippum deducit. Quippe allato exemlib. de Fato. plo, & postquàm conclusit, *Omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest;* tum pergit: *At hoc, Chrysippe, minimè vis, maximéque tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est. Ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum; & quicquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse; & quicquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis, vt frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit; neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quanquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. At si ista comprobabis diuina prædicta, & quæ falsa futura dicentur, in iis habebis, vt ea fieri non possint, vt si dicatur Fabium in mari periturum; & quod verè dicatur de futuro; quodque ita futurum sit, vt Africanum Karthagine potiturum, dices necessarium. Quæ est tota Diodori vobis inimica sententia.* Et infrà: *Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur; in qua quid valeat id, quod fieri possit, anquiritur. Placet igitur Diodoro, id solum fieri posse, quod aut verum sit, aut verum futurum sit. Qui locus attingit hanc quæstionem, nihil fieri, quod non necesse fuerit; &, quicquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurum esse: Nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt; sed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibusdam, quia non appareat, ne inesse quidem videri; vt in eo, qui mortifero morbo vrgeatur, verum sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem, si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minùs futurum sit. Ita fit, vt commutatio ex vero in falsum, ne in futuro quidem vlla fieri possit. Nam, morietur Scipio, talem vim habet, vt quanquam de futuro dicatur, tamen id non possit conuerti in falsum: de homine enim dicitur, cui necesse est mori. Sic, si diceretur, Morietur noctu in cubiculo suo Scipio, vi oppressus, verè diceretur; id enim fore diceretur, quod esset futurum: futurum autem fuisse, ex eo quia factum est, intelligi debet. Nec magis erat verum, Morietur Scipio, quàm morietur illo modo; nec minùs necesse est mori Scipioni, quàm illo modo mori: Nec magis immutabile ex vero in falsum, necatus est Scipio, quàm necabitur Scipio.* Quibus postremis verbis insinuatur, quod videatur posse Aristoteli obijci; non capi nempe, quemadmodum, vt is dicit verum, qui enunciat fuisse, quod fuit; aut esse, quod est; non ita dicat, qui enunciat id esse futurum, quod erit; vt alter duorum illorum, de quibus ipsemet hypothesin instituit. Neque enim valet responsio, verùm futurum sit, ignorari; nam ignorari etiam potest, verùm an fuerit aut iam sit, cùm duo aliqui de re præterita, aut præsente opposita dicent. Et res confirmari vel ex eo potest, quòd ipse Aristoteles, docet, *Non ex eo, quod dicitur, sed ex eo, quod res est, vel non est, propositionem esse veram, aut falsam:* pari scilicet modo constat posse omnino dici propositionem veram, aut falsam, non ex eo, quod scitur, aut nescitur, sed ex eo, quod est, vel fuit, vel futura est. Quanquam isthæc missa vt faciam, admoneo dumtaxat exinde constare, quid responderit Cicero, cùm ad Varronem scribens, *Περὶ* lib. 9. *δυνατῶν,* inquit, *me scito κατὰ Διόδωρον κρίνειν. Qua-* Epist. 4. *propter, si venturus es, scito necesse esse te venire; sin autem non es, τῶν ἀδυνάτων esse, te venire. Nunc vide, vtra te κρίσις magis delectet, Χρυσίππειος, an hæc, quam Diodorus noster non concoquebat,* Legendum autem posteriore hoc loco videtur Diodotus, non vt vulgò Diodorus, quòd ob vocem *Noster,* intelligi videatur Diodotus ille, cuius, ac simul Philonis, Antiochi, Posidonij familiaritatibus domum

Quid Fortuna, & Fatum.

——— uum suam floruisse scribit Cicero in opere de Natura Deorum; & quem domi suæ vixisse multos annos in Tusculanis ait; ac esse domi suæ mortuum, in libro de claris Oratoribus; idque, cùm idem esse videatur, cuius, aliorumque commemorat in Academicis dissidia circa veritatem, aut falsitatem connexorum, cuiusmodi est illud, *Si dies est, lucet*. Sed hoc obiter.

Quid Fortuna, & Fatum. lib. 2. lib. 3. lib. 1.

In illis verò Philosophis, qui Naturalem quidem, sed non ineuitabilem tamen necessitatem admiserunt, videntur Aristoteles, & Epicurus esse præcipui. Et quod ad Aristotelem quidem attinet; is nihil esse aliud Fatum, fatalemve necessitatem voluit, quàm ipsam-met Naturam, seu, mavis, vnamquamque causam, prout secundum suam naturam, naturalemve ductum agit. Quippe, cùm dicit in Physicis, *Eas generationes, accretiones, & alterationes, quæ violentæ sunt (vt dum ex arte, & ob delicias, cogimus Plantas aliquas præmaturè pubescere, adolescereque) esse οὐχ εἱμαρμένας, non fatales*: illisque oppositas eas dicit, *quæ secundum naturam sunt*; meritò censent Interpretes, ea, quæ secundum naturam sunt, seu quæ more consueto fiunt dici εἱμαρμένας, *fatales*, siue fieri *secundum Fatum*. Et cùm in Meteorologicis ait, χρόνοις εἱμαρμένοις, *fatalibus temporibus magnas quasdam hyemes, imbriumque excessus, quibus creentur Diluvia, cuiusmodi fuit Deucalioneum, contingere, eo modo, quo & contingit hyems statis anni temporibus*: id Alexander sic interpretatur, vt innuat, quemadmodum hyems, cunte secundum naturam Sole (hoc est, recedente à nobis, certa anni periodo) fit; ita hyemes magnas, ac imbrium excessus secundum aliquas Astrorum periodos contingere; seu Astris illis pariter procedentibus secundum naturam. Fit ex his proinde, vt cùm apud Stobæum dicitur Aristoteles, *non tam existimasse Fatum esse causam, quàm modum causæ aduenientem rebus ex necessitate futuris*, id videatur sic accipiendum, vt intelligamus Fatum non esse nouum genus causæ, sed esse ipsam-met Naturam, quæ prout agit, dicatur causa; & prout certo modo, hoc est, impulsu proprio, necessarioque, agit, appelletur Fatum. Hinc esse profectò videtur, cur discipulus illius Theophrastus dicat apud eundem Stobæum, εἱμαρμένην τὴν ἑκάστου φύσιν, *Fatum esse rei cuiusque naturam*, & scribens de causis Plantarum, tribuat etiam locis, in quibus Plantæ proueniunt, ἰδίας εἱμαρμένας, *Fata propria*; quo nomine intelligit naturaleis dispositiones. Verùm quia Alexander speciali Tractatu sententiam Aristotelis explicare aggressus est; ideò vt expressiùs nonnihil dicatur, adnotari ex illo potest, Fatum, quod esse causam non negat, esse ex genere agentium, & eorum quidem, quæ operantur propter finem; & cùm in iis causis, quæ agunt propter finem, ipsum agendi principium vel Ratio, vel Natura sit; Fatum idcirco esse in iis, quæ non Ratione, sed Naturâ agunt. Vult proinde Fatum nihil propriè aliud, quàm ipsammet Naturam esse; & Fatale, quàm Naturale; adeò vt, exempli gratiâ, hominem

lib. 2. cap. 8. — lib. 1. cap. 14. vult. — in eum loc. — Ecl. phys. — Ibid. — lib. 5. — cap. 2. 3. 4.

ab homine, equum ab equo generari, tam esse secundum Fatum, quàm secundum naturam dicat. Quare & cùm opera naturæ non ex absoluta necessitate fiant (potest enim & generatio modis pluribus vel impediri, vel variari; & actio, quam elicimus iuxta naturæ principia, vt putà ex temperamento, quo propendemus ad audaciam, auaritiam, luxuriam, ita reprimi, vt omnino non eliciatur) ideò vult ea, quæ Fato fiunt, non fieri prorsus necessariò, sed prohiberi, ac diuerti posse. Hoc modo censet Socratem præter naturam, ac Fatum suum, euasisse continentem; & eum, qui obeat immatura morte, naturam, seu Fatum antevertere. Atque ita quidem Alexander. Vides proinde Ciceronem ad hanc respexisse sententiam, cùm multa impendere dixit *præter naturam, præterque Fatum*; itemque Demosthenem, cùm dixit, *illum, qui se parentibus duntaxat esse natum reputet, manere mortem secundum fatum, quæque casura sponte sit; illum verò, qui etiam Patriæ, ob id videlicet, ne illam in seruitutem redactam videat, propterea occumbere*. Sic certè exponit Agellius, qui etiam citat in eandem sententiam Virgilianum illud de Elisa, quæ mortem per vim potita est,

Phil. 1. pro Co. — Phil. 1. pro Co. — lib. 4. Æn.

Nam quia nec fato, meritâ nec morte peribat, in eo tanquam, inquit, in faciendo fine vitæ, quæ violenta sunt, non videantur è Fato venire. Pertinet huc illud ex eodem Virgilio,

Ipse suis Pater Admeti Fata morata est:

& illud Lucani,

——— conceditur arti, — ib. 4.

Vnam contra radiis proferunt Sidera mortem,
Inseruisse moras, & quamuis fecerit omnis
Stella fenem; medios herbis abrumpimus
annos.

sexcentaque huiusmodi. Non est autem prætermittendum, esse huic sententiæ consentaneum, quod Aristoteles in citato de Interpretatione libro tradit cohærenter ad ea quæ sunt ex ipso commemorata. Etenim admittit hoc solummodò duarum disiunctionum quasi aggregatum esse verum, *Bellum nauale cras erit, aut non erit*; non autem seorsim, determinateve membrum illud, *Bellum nauale cras erit*, neque item hoc, *Bellum nauale cras non erit*; idque ob causam, quam repetit ex libertate, & contingentia; & *quia*, inquit *licet id, quod est, quando est, necesse sit esse, & id, quod non est, quando non est, non esse; non tamen simpliciter loquendo id, quod est, esse necesse est, & id quod non est, necesse non esse*. Quo ex loco, & cæteris intelligi denique potest, cur Ciceroni non assentiamur, cùm Democrito inter alios Aristotelem copulat: Siquidem tametsi Aristoteles necessitatem aliquam naturalem admiserit, non illam tamen absolutam, simpliciterve dictam, & ineuitabilem posuit, sed conditionalem duntaxat; hoc est, iuxta quam aliquis effectus necessariò quidem consequuturus sit, sed posito tamen, quòd nihil prohibens, ne consequatur, interueniat. Democritus autem, ac cæteri illi necessitatem absolutam, & ob quam effectus nullatenus possit impediri, posuerunt; quatenus, si impediatur, nullo modo fuit futurus; & causæ impedientes tam

cap. 9.

necessariò

necessariò impediant, quàm produxissent aliæ causæ, nisi impedientes interuenissent. Nimirùm quâ necessitate admissum est Aristoteles oriturum cras, v. c. è Puncto Solstitiali Solem; defendent illi Africanum Olympiade CLVIII. potiturum Carthagine, quoniam vt series motuum cælestium eò adductura Solem est, vt non ex eo loco oriri non possit; sic series causarum inuicem nexarum eò deducet res, vt non capi eo tempore Carthago à Scipione non valeat.

Ad Epicurum quod attinet, fuisse eum in eadem cum Aristotele sententia constare ex eo potest, quòd imprimis quidem necessitatem quamdam admisit, quoniam, vt suo loco obseruatum est, verba eius fuerunt ad Herodotum, Naturam à rebus, ipsarumve serie [illegible], *doceri, cogique, siue necessitate agi*; & apud Stobæum censuit omnia fieri triplici modorum aliquo, [illegible], *Necessitate, Consilio, Fortunâ*; at non fecit tamen hanc necessitatem omnibus in rebus ineluctabilem, ineuitabilem, absolutam; quoniam ex citatis mox verbis, ab ea eximit illa, quæ *consilio, & fortunâ*, siue liberè, & contingenter fiunt; & in ipso contextu eadem tria enumerans non penitus quidem, quin Necessitas quæpiam sit; sed inficiatur solùm esse illam, *vt quidam inducunt, omnium dominam*, quòd ab illius dominio ea eximerent, quæ *tum à Fortuna, quàm ab eo, quod in nobis est*, hoc est, liberâ voluntate, pendent. Vnde & intelligitur relinqui solùm necessitatem in rebus naturalibus, eo modo, quo illam ex mente Aristotelis Alexander exponit; cùm & Lucretius pari modo Fatale, & Naturale pro eodem habuerit; neque enim alia, quàm naturalia intellexit, cùm dixit,

Indepedita suis fatalibus omnia vinclis.

Deinde, ex eo, quod idem planè circa futurorum veritatem sensit, vt manifestè ex Cicerone, Simplicioque intelligitur; nam vt hoc solùm repetamus memoratum iam in Canonicis, negat Epicurus apud Ciceronem, perinde vt Aristoteles, *Omnem enunciationem aut veram esse, aut falsam*, ac dicit, *Veram quidem esse ex contrariis disiunctionem; sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse verum*. Cùmque Aristoteles propterea admitteret solùm, vt verum, complexum eiusmodi duarum disiunctiuarum enunciationum, *Aut erit cras bellum nauale, aut non erit*; Epicurus quoque hoc solùm complexum admisit, vt verum, *Aut viuet cras Hermachus, aut non viuet*; perfidi enim, si alteram disiunctionum veram esse admitteret, fore, vt necesse esset viuere cras Hermachum, aut necesse non viuere: *Nulla autem est*, inquit, *in natura talis necessitas*. Et certè vt talem à Natura necessitatem tolleret; id supra Aristotelem adiecit, quod hypothesin ad eam rem exquirens, commentus est illum, de quo suo loco diximus, Declinationis Atomorum motum: Nempe, quem non modò ob causas recitatas induxerit, sed etiam, vt esset, quod necessitatem Fati rumperet, sicque Animorum libertatem faceret, saluam. Id verò confirmat non modò Lucretius illis versibus:

Denique, si semper motus connectitur omnis,
Et vetere exoritur semper nouus ordine certo,
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod Fati fœdera rumpat,
Ex infinito ne causam causa sequatur,
Libera per terras vnde hæc animantibus exstat,
Vnde est hæc, inquam, Fatis auolsa voluntas,
Per quam progredimur, quò ducit quemque voluptas?

Sed Plutarchus quoque, cùm induci illum ab Epicuro motum ait, [illegible] enim videtur pro [illegible], *Vt in vitam fortuna aduenire* (seu in actionibus sese interuasceat) *ac ipsum, quod in nobis* (hoc est, liberum arbitrium) *non pereat*. Et rursùs, cùm docet Epicurum, [illegible], *Sese in omnem partem versare, ingeniòque contendere, in id incumbendo, vt quomodocumque à motione sempiterna liberum tueatur arbitrium, ac prauitatem esse inculpabilem non patiatur*. Quod profectò cùm verum sit, & in ipso quoque contextu habeatur *ipsum, quod in nobis, esse [illegible], à dominatu liberum*, seu, vt Lucretius loquitur, *Fatis auolsum*, necessitatéve exemptum; & hac ratione esse in humanis actionibus, [illegible], *& quod vituperium, & quod oppositum* (hoc est, laudationem) *meretur*. Cùm id, inquam ita se habeat, videtur profectò esse cur miremur tribuere Epicuro B. Epiphanium, vt censuerit [illegible], *Nihil esse liberum in vita, esse omnibus omnia inuoluntaria, ac non oportere quempiam hominum vituperare, vel laudare, quod eorum, quæ agunt nihil voluntariè, liberè agant*. Sed nempe, quòd ex ante dictis id asserere Sanctus Pater pomerit de Democrito; existimare visus est, Epicurum, qui vt plurimùm eadem cum Democrito sentiat, potuisse ab illo in ista de Fato controuersia non dissentire. Et dissensisse illum tamen, tum ea, quæ sunt mox deducta conuincunt; tum id arguit, quod paullò antè, simulacrorum occasione, ex Plutarcho est insinuatum, quódque alibi Cicero, relatâ Epicuri sententiâ, *Democritus*, inquit, *auctor Atomorum accipere maluit necessitate omnia fieri, quàm à corporibus indiuiduis naturales motus auellere* (vt nempe fecit Epicurus.) Ac deniqùe, quid circa contextum adnotatum initio est, quatenus videtur maximè ad ipsum respexisse Democritum, cùm dixit, *præstabilius esse, fabulosæ, siue vulgari de Diis persuasioni adhærere, quàm Physicorum seruire Fato*. Obseruo interim, cum rationem, cum reddit, quòd *iuxta illam persuasionem Dij flecti precibus possint, propitiique ita fieri, qui ipsos grate celarint; at seruitus, siue Fati, necessitatem habeat inexorabilem, quæ sit inexorabilis*; seu, vt mox antè dixerat, [illegible], *rigida, inflexilis, inemendabilis*: cùm id, inquam, facit, videri subnotatos posse non modò

Sup. Fortuna, & Fatum. lib. 2.

de anim. procr.

de Stoic. rep.

lib. de fato.

lib.

lib. de fato

Quid Fortuna, & Fatum. — modò Democritum, consentientesque alios, sed cæteros quoque, iuxta quos Poëta,

Desine Fata Deûm flecti sperare precando:

l. 2. nat. qu. 35. & quorum nomine Seneca, cùm de expiationibus, procurationibusque, occasione Fulminum agens, postquam requisiuit, quò illæ pertineant, si immutabilia Fata sunt: *Permitte mihi, inquit, illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam ægræ mentis solatia.*

Videtur itaque Epicurus ex eo saltem esse laudandus, quòd vel authore ipso Plutarcho, nullum non mouit lapidem, vt libertatem arbitrij intemeratam tueretur; tametsi aduersus Democritum non habuerit aliud paratius effugium, quàm Declinationem illam Atomorum, dictam Plutarcho ἀτόμου ἕνα παρέγκλιμα, καὶ φαῦλον, *rem adeò exilem, ac tam vilis pretij*. Ecquonam porrò modo potuit hocce qualecumque commentum Libertati accommodare? Fortè, quatenus cùm attenderet esse in animalibus, & in hominibus præsertim, triplex genus motus, nempe Naturalem, Violentum, & Voluntarium, seu Liberum; existimauit primariam causam petendam esse ex atomis, à quibus omnis motus principium. Quare & velle potuit radicem motus Naturalis esse ipsum motum Primarium atomis ingenitum; eum scilicet, qui dicitur grauitatis, & ponderis, & quo Atomus dicitur ad lineam, siue perpendiculum ferri. Violenti verò motum Reflexionis, seu illum, qui est ex occursatione, seu plaga, ictúque alterius. Denique Voluntarij ipsum motum declinationis, cui nulla regio determinata, nullum tempus præfixum est. Huc sanè videtur spectasse Lucretius illis versibus:

lib. 2. *Quare in seminibus quoque idem fateare necesse est*
Esse aliam præter plagas, & pondera causam
Motibus, vnde hæc est nobis innata potestas;
De nihilo quoniam fieri nil posse videmus.
Pondus enim prohibet, ne plagis omnia fiant
Externa quasi vi. Sed ne mens ipsa necessum
Intestinum habeat cunctis in rebus agendis,
Et deuicta quasi, cogatur ferre, patique;
Id facit exiguum clinamen Principiorum,
Nec regione loci certa, nec tempore certo.

Veruntamen videtur fuisse exceptitus Democritus nullatenus posse Epicurum commentatione hac adiuuari. Quoniam, cùm hic declinationis motus tam sit naturalis, atomísve congenitus, quàm qui ad perpendiculum est (quippe quem non extrinsecùs, sed à seipsis habeant) ideò tam fient omnia Fato, tametsi ille concedatur, quàm si admissus non fuerit; cùm pari semper necessitate ea, quæ eueniunt, sint euentura pro varietate motuum, ictuum, repulsuum, clinaminum, &c. æternâ quâdam serie, & quasi catenâ sese consequentium; ac speciatim quidem, quòd ad cognitionem, appetitionémque attinet, ad quam referri Libertas debet. Etenim, vt mens, siue animus eam libertatem explicet, quâ appetit, v. c. Pomum, debet primùm imago, seu species visibilis pomi ex ipso procedere, traiectáque per oculos percellere mentem, vt illud cognoscat. Pomum autem, vt speciem in oculum transmitteret, debuit tali loco reponi ab eo, qui ex arbore ipsum collegisset, collectumve aliunde habuisset. Arbor verò præter Solis radios, humorémque, & terram, vnde adolesceret, etiam granum habuit, vnde nasceretur. Id granum fuit ex pomo alio, hocque ex alia arbore, huic, non alij loco, neque alio tempore sata; atque ita retrogrediendo ad vsque Mundi initium, quo & terra, & terrena semina omnia habuere ex concursionibus, complexionibúsque atomorum, quæ vt iis locis, iisque modis conuenirent, debuerunt exinde, non aliunde accedere; & vt accederent, debuerant aut ex inani, aut ex alio, siue vno, siue multiplici Mundo ita aduenire, vt per illud, siue in illo, ac isto, non alio modo fuerint: atque ita porrò per totam antecedentem æternitatem. Deinde, si animus quoque coaluit ex atomis, debuere necessariò tales atomi contineri in parentum seminibus; debuere eò confluere ex certis cibis, aëre, Sole. Debuere hi cibi, non alij assumi; debuere ipsorum, cæteræque causæ ex his, iisque, non aliis esse, atque ita rursus ab æterno tempore; quod idem pari modo euenit, quamcumque ex causis quasi lateralibus, & concomitantibus, quæ in immensum penè excrescunt, quouis modo assumpseris; adeò vt cuicumque illarum ex tota serie te addixeris, deprehensurus sis retexendo, ipsam ea concatenatione teneri cum aliis, vt ex tota serie ad tale vsque momentum producta, necessum fuerit consequi huiusmodi apparitionem. Scilicet ex æterno vsque causæ causis sic cohæserunt, vt postremæ istæ denique concurrerint, quibus positis, mens non potuit non cognoscere, & appetere pomum. Quódque de causis dicitur, idem semper est intelligendum de atomis, ex quibus constantur, & ex quarum motibus variis, motiones deriuata, propter quas sunt causæ. Præterea autem, quòd Cicero videatur eodem respexisse, cùm idem commentum deridens, *Nec verò quisquam, inquit, magis confirmare mihi videtur, non modò Fatum, verùm etiam necessitatem, & vim rerum omnium, sustulisseque motus animi voluntarios, quàm hic, qui aliter obsistere Fato fatetur se non potuisse, nisi ad hæc commenticias declinationes confugisset. Nam, vt essent atomi, quas quidem esse mihi probari nullo modo potest, tamen declinationes istæ nunquam explicarentur. Nam si atomis, vt grauitate ferantur, tributum est necessitate naturæ, quòd omne pondus nulla re impediente moueatur; illud quoque necesse est declinare quibusdam atomis, &c.*

Ad hæc autem, vt aliquid ex ipsa Epicuri mente probabiliter respondeatur, assumendum est eam esse animorum contexturam ex atomis, vt quæ in ea sunt declinantes, eam rigiditatem quæ ex aliis est, flectant, naturámque flexibilem in omnem partem faciant; in quo sit radix libertatis. Quare & animum allectum cuiuspiam rei imagine, abripi quidem versus illam; sed non ita tamen, quin, si aliunde imago alia occurrerit, illuc eâ rursus, & abripi possit: adeò vt, à priore deflectens, constituatur quasi in biuio, & ad vtramque partem indifferens sit; quod sanè est

liberum

liberum esse. Quòd animus autem, cùm sit ita flexilis, ac indifferens, sese ad vnam potiùs partem, quàm ad aliam determinet, id fieri ex impressione vnius imaginis vehementiore, quàm alterius; sicque electionem sequi ad apprehensionem eius rei, quam imago siue bonam, siue meliorem exhibuerit. Denique animum, vbi quidpiam elegit, aut voluit, esse quasi principem machinam, ex cuius motione, intercedentibusque spiritibus, qui per totum corpus discurrunt, facultates omnes, ac membra exsequendo destinata, excitentur, eòque ferantur, quò tendit ipse animus. Facere huc possunt, quæ canit Lucretius:

Declinamus item motus, nec tempore certo,
Nec regione loci certa, sed vbi ipsa tulit mens.
Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
Principium dat; & hinc motus per membra rigantur.

Quo loco, *declinare*, est flectere, ac dirigere motus; illudque, *nec tempore certo*, &c. notat cùm ipsam animi indifferentiam, seu libertatem; quatenus animus ex se, non ad illa potiùs quàm ad illa fertur; tum varietatem rerum, occasionum, imaginum, quæ neque semper, neque eædem, neque eodem modo in eum incidunt, ipsumque alliciunt. Pergit specialiùs rem declarare, relatis aliàs versibus,

Nonne vides etiam, patefactis tempore puncto
Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam de subito, quam mens auet ipsa?
Omnis enim totum per corpus materiai
Copia conquiri debet concita per artus
Omnis, vt studium mentis conixa sequatur.
Vt videas initum motus à corde creari,
Ex animique voluntate id procedere primum;
Inde dari porrò per totum corpus, & artus.

Quibus versibus indicatur, nisi motus voluntarij tam sint prompti, expeditique, quàm animus expetit, causam esse Spirituum per totum corpus dispositionem; quatenus & successiuè excitandi sunt, & quoniam aliò deflexi erant, pro animi ductu inflectendi, ac dirigendi. Et vide discrimen, quod consequenter statuit inter hunc motum, & violentum, seu qui animali extrinsecus imprimitur:

Nec simile'st, vt cùm impulsi procedimus ictu
Viribus alterius magnis, magnoque coactu.
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perspicuum'st nobis inuitis ire, rapique,
Donicum eam refrenauit per membra voluntas.

Nempe talis motus sensim inhibetur, dum animus sensim inflectit abreptos membris spiritus, eòsque dirigens, etiam totam massam consistit, aut etiam in contrariam partem denique impellit, hoc est, quod deinceps inculcat, quodque interpretari licet, non tantum de externa vi, sed de passionibus etiam vehementibus, quibus mens, seu ratio pro sua libertate obsistere potest:

Iam-ne vides igitur, quanquam vis extera multos
Pellit, & inuitos cogit procedere sæpe,
Præcipitesque rapit, tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contrà pugnare, obstareque possit,
Cuius ad arbitrium quoque copia materiai
Cogitur interdum flecti per membra, per artus,
Et proiecta refrænatur, retroque residit?

Porrò, non negabit quidem Epicurus, quin motus quoque declinationis naturalis sit, seu naturæ necessitate, vt loquitur Cicero, fiat; sed defendet surali concretionem ex perpendicularibus, declinantibusque atomis contemperatam, Menteque effectam, nulla necessitate sic ferri, adigique in vnam partem, quin possit ad aliam. Nempe, vt mixta natura fit; ita mobilitas variatur, & ex tetulis variis naturalibus motibus, natura tertia suboritur, secundum quam motus voluntarij sint, qui ipsi quoque dici naturales, quatenus procedunt à natura libera possunt. Non negabit etiam, quin suppositis atomorum occursibus, necesse sit ictus, repulsus, &c, seu reflexiones, seu cohæsiones fieri; sed defendet tamen non esse necessitatem talium occursuum, quasi & illi impediri, & quæ consequuntur, digerti non valeant. Hinc de serie illa æterna causarum & pomi, & mentis, & cæterorum huiusmodi, dicet rebus, quidem peractis eam necessitatem illi tribui, vt tamnon possit minimè fuisse; quando nullum ius in præterita est, & quicquid semel factum est, id infectum dici non potest; at priusquàm res peragerentur, patere non fuisse necessitatem; quando & fortuna, casusque, siue contingentia, & voluntas, siue libertas ipsam poterat interrumpere, inuertere, & commutare. Notum est nimirum, quantum differant, id quod factum est, posse esse non factum, & potuisse non fieri, cùm priore modo res spectetur vt præterita, & posteriore, vt futura; & vt priore necessaria est, ita sit contingens, aut voluntaria, posteriore. Hac ratione porrò pomum non exhiberi oculo, potuit arbor arescere; potuit granum suffocari, aut alibi conderi, potuêre causæ cæteræ diuersimode præpediri: quod idem de animo, eiusque causis dicendum est; sicque nullæ dici possunt causæ necessariò antecedentes ipsam appetitionem pomi: vt dici posset, si vel causæ ex se impedimenti incapaces fuissent, vel fuisset causa superior, quæ absoluto imperio eas direxisset, aut coegisset. Licet verò habito pomo, habitaque eius notitiâ, animus ipsum appetat, non proptereà tamen necessariò, neque non liberè id facit; quoniam auerti ab appetitione, & prosequutione potest, si vel species rei melioris interueniat, vel veneni suspicio fiat, vel refrigeratio stomachi timeatur, vel quacumque alia ex causa animus ducat abstinendum. Neque verò obstat, quòd fuerit insinuatus Democritus, si auertatur animus ab appetitione pomi, non fuisse causas antecedentes, ob quas pomum appeteret, sed ob quas ipsum auersaretur; & has, non illas ita fuisse seriei causarum innexas, vt non auersari non potuerit, quemadmodum, si appetat, fuêre causæ, non auersionis, sed appetitiones innexæ, neque illis positis, non potuit non appetere, ac vi eo vis modo, quanta est necessitas præteriti in re quæ præterita est, tantam & futuri in re, quæ futura est, esse. Quippe tametsi animus eiusmodi texturæ sit, vt possit à causis externis moueri; est tamen etiam eiusmodi, vt motus quosdam à seipso,

Quid Fortuna, & Fatum.

Quid Fortuna, & Euentus.

non à causis externis habeat, vt possit in quos sponte prorumpat, quique adeo spontanei, voluntariique dici possint, & propter quos obsistere rerum externarum motionibus valeat, & non ita ad vnam feratur, quin deflecti in aliam possit; ideoque intelligatur, non vnius necessitate alligari, sed ad vtramvis liber consistere; & fiat, vt longè diuersa sit rei futuræ, ac præteritæ ratio, cùm respectu quidem futuræ indifferentia sit ad vtrumlibet, respectu præteritæ necessitas alterius. Hæc saltem esse potest responsio, quam apud Ciceronem insinuauit Carneades, cùm docuit *potuisse Epicureos suam causam, etiam sine commentitia atomorum declinatione defendere. Nam, cùm docerent esse posse quemdam animi motum voluntarium, potuisse Chrysippo* (addo & Democrito) *facile resistere, cùm non confessi sint nullum motum esse sine causa, poterant non concedere omnia, quæ fierent, fieri causis antecedentibus; voluntatis enim nostræ non esse causas externas, & antecedentes.*

CAPUT III.

Quomodo Fatum cum Fortuna ac Libertate conciliari possit.

HISCE iam circa varias de Fato opiniones præmissis: superest paucis dispiciamus, an, & quatenus admittendum sit, quatenusque, vt cum Fortuna, sic cum Libertate conciliari possit. Imprimis itaque explodenda Democriti sententia est, quatenus stare cum Principiis Sacræ Fidei nullatenus potest (quippe ob ademptam Deo molitionem, & administrationem rerum) ac manifestè adeò repugnat illi naturæ lumini, quo nos liberos esse experimur. Certè & ipsa est, aduersus quam debent potissimùm obiici quæ iam attigimus, dicimusque ab omnibus Fati impugnatoribus vrgeri. Illa, quæ Aristotelis, Epicurique est, defendi quidem potest, quatenus Fatum, & Naturam, naturalesue causas res esse synonymas ducit, & Arbitrij Libertatem tuetur: verùm reiicienda pari iure est, quatenus futurorum veritatem negans, vt illorum scientiam in Deo non concedit, sic nullam esse rerum creationem, nullam Prouidentiam Diuinam supponit. Restat proinde quæ Platonis, Stoicorumque sententia est, cui adhærere præsertim liceat, quatenus ea nempe & fuisse à Deo constituta omnia, omniaque à Deo gubernari statuit; &, nisi satis feliciter, pro viribus tamen Libertatem defendit. Præmittendum tamen, si quibus videatur, Fati nomine nihil aliud, quàm Necessitatem cæcam, aut intelligi, aut ab Assertoribus reipsà defendi; ideo eos nomen auersentur, piéque vituperent, quod ait B. Gregorius *Absit à Fidelium mentibus, vt Fatum esse aliquid credant.* At, si qui secùs acceperint, non esse cur Fati voce offendantur, sed cur imitentur D. Augustinum, cuius verba sunt: *Qui omnium connexionem, seriemque causarum, qua fit omne, quod fit, Fati nomine appellant, non multum cum eis de verbi controuersia certandum, atque laborandum est; quandoquidem ipsum causarum ordinem, & quamdam connexionem summi Dei tribuunt voluntati ac potestati: Fati voce qui volunt vti, sententiam teneat, linguam corrigat.*

hom. 1. in Matth.

5. ciuit. 8.

ibid.

Cùm hoc autem præmisso, difficultas præcipua, quæ heic occurrit, in conciliando cum Fato Libertate sit; ideò non est, cur immoremur circa conciliandam cum eodem Fortunam. Quippe dici vno verbo potest, licere tam Fatum, quàm Fortunam defendere, si concesserimus Fatum esse Voluntatis diuinæ decretum, præter quod nihil omninò fiat; Fortunam verò concursum, vel euentum esse, qui cùm improuisus hominibus sit, prouisus tamen à Deo fuerit; & ipsi causarum, seu Fatalis seriei innexus. Vt enim dum Princeps duos mittit diuersis viis veredarios, quorum alteri nihil perspectum de alterius missione sit, possunt illi ibi eo tempore, atque loco occurrere, de quo neuter eorum cogitauerit, cùm id tamen Princeps norit. Pari ratione, sic potest Deus disposuisse omnia, quæ ad homines attinent, vt cùm plurima ipsis non suspicantibus adueniant, Deus tamen nihil omninò ignorasse censendus sit. Ex quo vides, cùm vox Fortunæ ex ante dictis, duo indicet, concursum causarum, & præuiam ignorationem euentus; posse Fortunam propter posterius, hominum respectu, non Dei, admitti; & propter prius, nihil obstare, quò minùs dicamus Fortunam partem esse non modò Fati, sed diuinæ etiam Prouidentiæ, quæ tam præuisa hominibus, quàm non præuisa complectatur. Atque hoc sensu dicit Plato *Deum appellari Fortunam*; nec secùs accipiendum est, quod dictum ab eo iam meminimus, *Deum, & cum illo Deo Fortunam humana omnia gubernare*; adeò vt neque Proclus malè Fortunam definierit, non temerariam vel cæcam eam, sed *Diuinam, aut dæmoniam, quæ in vnum eiusdem diuersas causas congregentur*. Vnde & videtur Fortuna posse copulari cum Fato, ea ratione, qua species non est aliena à genere, & qua Pausanias Pindarum commendat, quòd in Odis *Fortunam esse vnam Parcarum* cecinerit. Prætermitti autem non debet videri Plutarchum dicere rem eandem voluisse, cùm distinctâ, iuxta Platonem, triplici Prouidentiâ, vt superius retulimus, contendit primam, summamque Prouidentiam sic esse Dei intelligentiam, beneficamque voluntatem, vt tum Fatum illi subiiciat, quod quasi Legem ciuilem habeat; tum neget quidem Fato omnia fieri, vt Fortuita imprimis sunt, sed omnia nihilominùs Fato contineri contendat, hoc est, ipsa etiam Fortuita, ac generaliùs contingentia, seu quæ euentus ambigui sunt, vt ἐνδεχόμενα (atque adeo ipsum Liberum Arbitrium, τὸ ἐφ' ἡμῖν, quæque ipsum concomitantur, laus, & vituperium, præmium, ac pœna, Religio, preces, &c.) Vt obiter autem percipias, quò illius distinctio spectet, & quî ipsam accipiat; ducit Fatum esse, sicut iam præmonui, legis Ciuilis instar habendum. Nam, vt legitima non sunt, quæque secundum legem fiunt, quæcunque lex complectitur (quippe & proditionem, & desertionem, & plurima alia id genus complectitur lex, quæ nemo legitima dicat; vti neque legitimum, quod quis illicitè factum edit; quid

quòd tyrannum occidat, & similia, quoniam illud solùm est legitimum, quod à lege præscribitur, sollicitóque est, quòd is non punitur, qui exempli causâ tyrannum non interficit) Vt inquam, non omnia quæ continet lex, legitima sunt, secundùm e ipsam legem fiunt, sed ea solùm sunt, quæ ipsa lege expressa, præscriptáque sunt: ita, cùm Fatum contineat omnia, non omnia tamen, quæ continet, Fatalia sunt, seu Fato fiunt, sed ea duntaxat, *quæ sequuntur ad causas in τῇ θείᾳ διατάξει, in ipsa diuina dispositione antecedentem seu*, vt postea habet, *necessarias*, quales sunt motus Siderum, ad quos necessariò ortus, occasúsque eorum consequuntur.

Iam in conciliando pariter cum Fato, Arbitrio ipso Libero, quod ille vult etiam contineri Fato (scilicet ea, quæ liberè fiunt, neque esse Fatalia, neque Fato fieri dicenda sint) videtur res posse non prorsùs malè succedere, si, ex mente S. Doctoris, dixerimus Fatum, hominum respectu, nihil esse aliud, quàm illam Diuinæ Prouidentiæ partem, quæ Prædestinatio appellatur à Theologis: quippe hac ratione, vt Prædestinatio, ita & Fatum poterit cum Libertate conciliari. Atque id quidem tantò magis, quantò ex Plutarcho manifestum est, vt Theologia docet produxisse Deum causas necessarias, ac liberas; & vtrasque ita subesse diuinæ Prouidentiæ, vt vtræque suas, suisque modis agant vices, hoc est necessariæ ex necessitate, & liberæ ex libertate; ita licere per Philosophiam defendere causas tam necessarias, quàm liberas, tum agnoscere Deum authorem, tum Fato ita contineri, vt necessariæ quidem necessariò, seu fataliter; liberæ verò non fataliter, neque necessariò, sed liberè agant. Hinc certè fit, vt, cùm però pares apud Theologos, & Philosophos difficultates sint, paris quoque penè momenti videri responsiones possint. Vt duas verò ex iis præcipuas, & ad quas ferè cæteræ reduci possunt, attingamus: Prior occurrit, quæ ex diuina Præmotione

In lib. de Interpret.

desumitur, quamque esse Ammonius ait adeò *plenam negotij, vt plerosque etiam ex eruditioribus ad tollendum id, quod contingens, eventúsve ambigui appellamus, adegerit.* Siquidē nō modò apud Theologos hocce argumentum auditur, *Aut nouit Deus definitè, ac certò Petrum negaturum Christum, aut nō nouit. Dici non potest, quòd non nôrit; quippe id prædixit, neque mendax est: & nisi nôsset, neque omnisciens, neque prouidus Deus foret. Definitè ergo, ac certò id nouit. Fieri ergo non potest, vt Petrus non neget. Si enim posset, & sua vsus potestate, reipsā non negaret, euaderet tum Dei, & præscientia fallax, & prædictio mendax. Si verò non potest, ergo ad negandum, & non negandum liber non est. Igitur libertate caret.* Non, inquam, apud Theologos modò, sed etiam apud Philosophos, talis extat argumentatio: nam ecce apud ipsum Ammonium, *Aut, inquiunt, definitè Dij nôrunt exitum contingentium (hoc est, vtrum duorum euenturum sit) aut nihil de illis percipiunt, aut indefinitam, incertámque duntaxat, quemadmodum nos, de ipsis cognitionem habent. Dici autem neque secundam, neque tertiam omnino potest;* quod apud illum fuse probatur, & præclarè quidem, etiam

aduersus illos, qui & negant Prouidentiam, & modulo humano scientiam Dei metiuntur) *Restat itaque, vt asseratur primum. Si Dij igitur definitè nôrunt alterum ex duobus, quæ sunt contrariis antiquis, nôrunt scilicet, sese aut ignaro futurum fore Athenas, peruenturum esse à Diabolo Salamine mulierum filios, generaturum Helyo Crassum, magnum opum vitæ peruersorum, fuisse ipsum non liberos Latium, suam funditus euersurum domum: Scilicet persistit, non esse ista non potuisse non fieri. Id enim nisi esset, Deos esse mendaces necessarium foret. Duorum itaque alterum sit, oportet, aut nempe, vt omnia necessariò, quæ à Dijs cognosci, prædicique possint, eueniant, atque ita Contingentis nomen inane sit, aut, vt ne à Dijs quidem cognoscantur, procurenturque humana hæc, quod fieri cùm nequeat, tollitur Contingens.*

Quomodo Fatum cum [illegible]

Notum porrò est Theologos ad difficultatem ita respondere, vt Necessitatem duplicem distinguant, Absolutam vnam, ex suppositione alteram. Nam, exempli causâ, bis duo esse quatuor, aut hesternum diem præteriisse, absolutè necessarium est; cùm iacere autem te fundamenta domus, aut vrbe exire, nihil necesse sit; si supponas tamen te extructurum domum, aut iter suscepturum, tunc iacere te fundamenta, aut exire vrbe necessarium est, necessarium, inquam, ex suppositione. Quia verò ex hac distinctione manifestum fit, Necessitatem quidem absolutam obstare, quò minùs quæpiam actio eliciatur, non obstare autem eam, quæ ex suppositione est (nam &, qui facit fundamenta, posset absolutè non iacere, & qui vrbe exit, posset non exire) ideò præclarè ratiocinantur, Negationem Petri à Deo prouisam necessariò quidem futuram, sed necessitate tamen ex suppositione duntaxat, ob quam libertati nihil adimatur. Nempe, quàm nunc est, si interrogetur, tam erit eo ipso momento, quo interrogabitur, ad affirmandum, aut negandum, liber. Quare, vt, si iam se ad negandum potiùs, quàm ad affirmandum determinet, ac reipsa neget, id liberè facit, tametsi ex quo facit, fecerit necessarium est, quia fecisse supponitur, ita cùm deinceps se determinabit, ac reipsa negabit, id liberè faciet vtcumque postea illum fecisse, quia fecerit, necessarium sit. Neque mirum sanè hanc necessitatem libertati non aduersari, quoniam ipsam, eiúsve vsum non antecedit, sed sequitur, & non tam in ipsa re est, quàm in temporis circumstantia. Siquidem, cùm Petrum negasse, dicitur necessarium, necessitas hæc intelligitur, non sanè fuisse antecedenter in ipso Petro aliquid, quod ad agendum cogeret, sed solùm iam esse in tempore ipso, quod vt præteritum est, ac non esse non præteritum potest, sic res, quæ in ipso facta est, quocumque modo facta sit, non esse facta in illo non potest. Vnde & minimè dicitur, Necessarium fuit Petrum negare, quia hoc modo intelligeretur causa antecedens, ob quam Petrus fuisset ad negandum coactus, sed dicitur solùm, Negasse necessarium est, aut ad summū, Negasse necessariò fuit, nempe aliquo, postquā res peracta fuit, tempore: quoniam hac ratione tota necessitas in tempus præteritum cadit. Cùm Deus autem omnisciùs sit, prouidet quidem Petrum negaturū, ac præuisio negationis

Quomodo Fatum cum Fortuna, &c.

sequitur prævisionem liberæ determinationis, ac ideò solùm prævidet Petrum negaturum, quia prævidet Petrum sese liberè ad negandum determinaturum. Vnde & fit, quod dici solet, non ideò Petrum negaturum, quia Deus prævidit; sed Deum ideò prævidisse, quia Petrus negaturus est. Videlicet omnis cognitio est quidpiam externum rei cognitæ; & res, id, quod est, non à cognitione, sed à se, suáve causa habet: quo modo nix, non alba est, quoniam alba cognoscitur; sed quia alba est, cognoscitur alba. Ac tò quidem est, inter nostram, diuinamque cognitionem discriminis, quòd nostra se distinctè solùm ad præsentia, præteritáque contingentia extendere valeat, diuina verò etiam ad futura; verùm, quia res iam præteritæ, fuerunt aliquando futuræ, ac in eadem conditione, qua eæ, quæ futuræ iam sunt; & eæ, quæ futuræ iam sunt, intelliguntur fore aliquando præteritæ, ac in ea, qua sunt iam præteritæ conditione; manifestum est, quemadmodum cognitio seu Dei, seu nostra non facit, vt res quæ iam fuerunt, sint præteritæ, quia præteritæ cognoscuntur, sed præteritæ cognoscuntur, quia sunt iam præteritæ; sic eas, quæ futuræ sunt, non ideò, quia illas Deus prænoscit, esse futuras, sed ideò, quia futuræ sunt, Deum illas futuras prænosse. Quicquid interim de Dei prævisione, aut prænotione dicitur; planum est idem esse de ipsa prædictione intelligendum, ac potissimùm quidem, cùm prædictio sit aliquid etiam ipsa rei prævisione posterius. Vnde &, cùm negetur, non posse Dei Prævisionem, aut Prædictionem esse fallacem; id sanè verissimum est, quia nihil à Deo futurum prævidetur, aut prædicitur, quod non reuera futurum sit. Cùm instatur verò, Si Petrus non negare posset, & libertate sua vsus reipsa non negaret, fore, vt in Dei prævisione, aut prædictione esset fallacia: Id verò negatur; quia semel non datur prævisurum Deum, aut prædicturum fuisse, negaturum Petrum. Eo enim casu, & prævidisset, & prædixisset non negaturum; vtpote quia foret eo casu suppositio opposita; quòd scilicet Petrus sese liberè ad non negandum determinaret. Nunc autem ideò admittitur & Petrum esse negaturum, & Deum id verè prævidere, ac prædicere; quia Petrus, cùm possit ad vtrumlibet, est tamen sese liberè, ad negandum potiùs, quàm ad non negandum, determinaturus.

Atque ita quidem Theologi, quibus videntur Philosophi dicere similia voluisse. Nam Plutarchus quidem, id quod est necessarium ἐξ ὑποθέσεως, *ex Suppositione*, præmittit, vtcumque ad calcem tractatus desit ea pars, in qua se & propositam, & alias rationes soluturum receperat. Ammonius autem, cùm rem obscuriùs ex Iamblico explicet, istud saltem perspicuè habet: *Non quia Dii definitè norunt contingentia, ideò illa euentura sunt. Neque enim, quia Dii norunt, ideò necessariò eueniunt; sed quia, cùm natura ancipitia sint, aut talem, aut talem sortientur exitum; norunt Dii necessariò qualem seu vtrum obtinebunt: adeò vt contingens ex natura quidem sua indefinitum sit, sed respectu tamen notitiæ Deorum, definitum.*

Quin etiam constat, neutrâ quoque notitiâ posse contingens definitè cognosci; cùm videlicet propriè contingens deinceps non est, sed nunc verè consequitur antegressas, cur fiat, causas. Sic enim potest quidem globus in plano horizontali quiescens, manente plani ipsius situ, aut moueri, aut non moueri: at, si plani inclinatio fiat, fieri non potest, vt non moueatur. Sic & videmus Medicos non audere interdum de ægrotantibus, conualiturine, an morituri sint, pronuntiare; quòd vtrumque contingens, seu euentus ambigui sit, interdum quid sit euenturum, nihil hærentes prædicere, quasi id sit omnino agnitum futurum. Quâ in responsione, est illa præsertim notanda Globi similitudo, quòd ista cùm, vt moueatur, aut non moueatur in differentia, donec facta plani inclinatio non est, repræsentet indifferentiam, libertatémve arbitrii, donec nulla facta est determinatio: Necessitas autem, quâ, postquam facta est inclinatio mouetur, repræsentet necessitatem ex suppositione determinationis, ob quam est & illud antecedens ratiocinium, *Non quia Dii definitè norunt*, &c. Vtitur porrò eadem globi similitudine Alexander, Chrysippus autem loco globi, Cylindrum, Turbinémque vsurpat, sed res paullò pòst dicenda commodiùs. lib. 2 de Interp. cap. 12.

Posterior difficultas est ex illa Interrogationis, Sophismatisve specie, quæ dicitur Ignaua Ratio repetenda huc loco ex Dialecticis. *Appellatur enim quidam*, inquit Cicero, *à Philosophis* ἀργὸς λόγος, *cui si pareamus, nihil est omnino quod agamus in vita.* Ecce enim primum, vt in Theologia quoque huiuscemodi ratio vsurpetur: *Aut prædestinatus sum, aut non sum;* vel quod est idem, *aut electus sum ex æternitate ad perpetuam gloriam; aut reprobatus, destinatúsque ad sempiternum supplicium. Si primum ergo quicquid agam, perire non possum; si posterius, ergo quicquid moliar, seruari non valeo. Alterutrum porrò necessarium est: Quare & quicquid faciam, cùm nihil proficiam, ecquid est, quod curare debeam?* Sunt proinde qui se requiete posse dedere vlteriùs concludant. Quippe & hæc vox non raro auditur: *Si prædestinatus sum, non potest me damnare nequitia; Si reprobatus, nihil me virtus adiuuerit. Atqui alterutrum sum. Quare non est cur me diu vexem; sed omnino genio indulgendum est; cùm hoc nec prædestinationem impedire valeat, nec promouere reprobationem.* Ita deinde, et in Philosophia: *Sic enim*, inquit Cicero, *interrogant. Si fatum tibi est ex hoc morbo conualescere, siue Medicũ adhibueris, siue non, conualesces. Item, Si fatum tibi est ex hoc morbo non conualescere, siue tu Medicum adhibueris, siue non, non conualesces: Et alterutrum fatum est. Medicum ergo adhibere nihil attinet.* Pergit autem Cicero: *Rectè genus hoc interrogationis Ignauum, atque Iners nominatum est, quòd eadem ratione omnis è vita tolletur actio.* Pergit rursus: *Licet etiã immutare, vt Fati nomẽ ne adiungas, & eandem tamen teneas sententiã hoc modo. Si ex æternitate verũ hoc fuit, Ex isto morbo conualesces, siue adhibueris Medicũ, siue non, conualesces; Itémque, si ex æternitate hoc falsum fuit, Ex isto morbo non conualesces siue adhibueris Medicum, siue non adhibueris, nõ conualesces. Deinde cætera.* lib. de fato.

Præterea Ignauæ Rationi affinem esse aliam

Interroga

Interrogationis, aut Sophismatis speciem, quæ ἀργὸς λόγος, *Ignaua Ratio* dicitur, à speciali metendi actione, quæ hoc in negotio vsurpatur. Illa apud Ammonium vt in Dialecticis loc.cit. etiam fuit relata, sic deducitur: *Si messurus es, non fortasse metes, fortasse non metes, sed metes omnino: ac pari modo, Si non es messurus, non fortasse metes, fortasse non metes, sed prorsus non metes. Atqui vt, vel metas, vel non metas ex necessitate euenturum est. Quare ipsum fortasse perit, tollitúrve, cùm neque in metendi, neque in non metendi suppositione locum obtineat.* Agnoscit proinde spectare huc illud, quod Plutarchus vocat κυριεύοντα, celeberrimum argumentum, *τὸ πᾶν ἀξίωμα ἢ ἀληθὲς ἐστὶν, ἢ ψεῦδος*, *Quod omnis Enunciatio aut vera est aut falsa*, definitè intellige, vt ex iis enunciationibus, quæ de futuro Contingenti sunt, id quod iam attigimus, inferatur (nempe alteram semper esse vt verum, ita necessarium) & aduersus quidem tam Aristotelis, quàm Epicuri inculcatum dogma.

Vt primùm autem heic quoque pauca ex Theologorum mente dicamus, notum est esse celebres duas hoc in negotio opiniones, quarum vtraque commendanda vel ex Authorum modestia est, dum eò redacti, vt penè videantur admittenda necessitas, profitentur mysterium hoc esse supra humanum captum, agnoscúntque meritò fuisse exclamatum ab Apostolo, *Altitudinem esse diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, esséque eius iudicia incomprehensibilia, & non vestigabiles vias.* Prior porrò defendit Deũ ex omni æternitate prædestinasse, seu elegisse ex futura hominum massa certũ illorũ numerum, quibus sine vllis eorum meritis, operibúsve bonis præuisis, & ex pura bonitate æternam felicitatem decreuerit, reliquos autem reprobasse, seu illos damnasse, sed præuisis nihilominus prauis ipsorum operibus, ad infelicitatem, seu pœnas æternas. Posterior autem tuetur Deum tam prædestinasse aliquos ad gloriam ex præuisis eorum operibus bonis, quàm reprobasse cæteros ex præuisis eorum operibus malis. Sic enim res humano modo concepta ferè explicatur: Deus ex omni æternitate decreuit Mundum condere, & in ipso homines, qui bene, vel malè merendi, scilicet pro vsu rationis, ac libertatis, forent capaces. Decreuit & concedere omnibus hominibus supernaturale auxilium, hoc est, quam appellant Sufficientem gratiam, vt qui pro sua libertate huiusmodi gratia, ad bene agendum, vterentur, ij destinarentur ad gloriam; qui abuterentur, maléque agerent, ij destinarentur ad pœnam. Denique & quia præuidit nonnullos bene vsuros gratiâ, ac in eo statu morituros; reliquos autem vsuros malè, & ne emendatum quidem iri in ipso mortis tempore: idcircò illis quidem gloriam, illis verò pœnam decreuit. Cùm vtrique verò opinioni ad Ignauam rationem respondendum sit, videtur posterior, saltem primâ specie, posse se faciliùs ab ea expedire. Nam priori quidem operosum est, tueri in iis libertatem, qui sine præuisis operibus bonis, efficaci Dei decreto prædestinati fuerint. Cùm enim decretum istud antecedat omnem voluntatis concursum præuisum; qui potest voluntas esse libera ad agendum aliquid, ex quo consequatur æterna damnatio? Si enim ageret, eum decretum electionis eluderetur. Sed neque etiam minùs operosum est tueri illam in Reprobis, siquidem eo ipso, quòd electi non sint, non possent, quicquid egerint, in electorum numerum cooptari. Et damnentur iure ob opera mala: at qui agere possint bona, & non ex necessitate mala; cùm antecedenter ad omnem suæ voluntatis concursum præuisum, seclusi ab electione fuerint, iique, quibus sola damnatio, atque adeò operum malorum patratio superesset, relicti? Et varij quidem variè distinguunt; dum quandam scientiam in Deo mediam, conditionalémque adhibent; & nisi ad ipsum Electionis decretum, saltem ad eius exsequutionem, opera bona sic exigunt, vt nemo vnquam ad gloriam, sine præuiis operibus, meritisque (saltem Senatoris) perueniat. Veruntamen, quia difficultas videtur semper recurrere; ideò Libertatem ferè sic tuentur, vt illam nihil esse aliud, quàm antè descriptam, & iam aliquoties nominatam Libentiam, defendant. Hinc proinde docent Electos idcircò esse liberos, quia Libentes agunt bona opera; ac Reprobos similiter, quia similiter agunt Libentes opera mala. Vnde & Ignauæ viventi rationi opponunt, esse quamobrem homo libens bonis potiùs vacet, quàm malis operibus; quòd decreti licet incertus, certus tamen sit nunquam iri se assumptum in gloriam, nisi fuerit bona exsequutus opera; nunquam detrusum iri in pœnam, nisi fuerit exsequutus mala. Addunt maximè eius interesse, vt, quantum licet, faciat se certum electionis potiùs per opera bona, quàm per mala reprobationis; adeò vt timorem, tremorémque illum, quo cum degere, operarique consentaneum est, temperare possit eâ fiduciâ, quâ nouit nihil sibi à Deo, Optimo, ac Iustissimo, donec bene aget, exspectandum mali. Et ne interim aut glorietur, quasi ob sua opera fieri electus debuerit; aut conqueratur, quòd nullâ suâ culpâ non comprehensus in electione fuerit, tum gloriantem illis Scripturæ verbis increpant, *O homo, quis te discernit?* Tum conquerentem illis: *Tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicet vas figulo, quare me fecisti sic? Nunquid facere illi licet aliud quidem vas in honorē, aliud verò in contumeliam?* Tum & nimis curiosum diuini arcani scrutatorem, illis, quibus S. Doctor vtitur, *Quare hunc trahat, illum non trahat, noli iudicare, si non vis errare.*

Quomodo Fatum cum Fortuna, &c.

Ad posteriorem verò quod spectat, videtur esse magis in promptu illius defensoribus excipere vrgentem Ignauâ ratione: *Aut prædestinatus, inquis, electúsque ad gloriam sum; aut reprobatus, damnatúsque ad pœnam?* Id concedendum; sed addendum simul, stare iam per te, vt prædestinatus, vel reprobatus fueris. Quippe in eo statu iam es, in quo Deus te præuidit futurum, cum sufficiente gratia; & ex arbitrio tuo iam pendet vt bene, vel malè operantem præuiderit; adeò vt, ex hac præuisione prædestinarit, aut reprobarit. Vnde & vides è re tua esse, vt iam bene agas, & Dei gratiæ cooperêris, quò Deus hanc tuam cooperationem ex æternitate vsque præuidens, te prædestinauerit.

Quomodo Fatum cum Libertate, &c.

Nam si secus ages, hæc opera prava illa ipsa erunt, quæ Deus prospiciens, te ab æterno reprobarit. Neque obiicias Deum scire ex æterno tempore, sis-ne prædestinatus, an nonquare & te necessariò fore quod futurus fuisti, cum diuina scientia nec falli, aut mutari nequeat: Ne id, inquam, obiicias; nam Deus id quidem ex æterno sciuit, sed consequenter ad suum decretum; & decretum suum non fecit, nisi præuidens, quid esses acturus. Quamobrem tua ista voluntatis actio antecedit in præuisione & decretum Dei de prædestinatione, aut reprobatione tua, & diuinam de tua perpetua vel felicitate, vel infœlicitate præscientiam: Non quòd istæ antecessiones, & consequutiones temporaneæ sint; sed modo humano sic concipimus, effamurque, spectantes Liberi arbitrij, ac iusti Agentis, hoc est, Dei ter-maximi naturam. Inferre porrò interim licet, nullam heic adesse voluntatem antecedentem, propter quam voluntas libera non sit; non relicta in manu consilij sui; non in eo statu constituta, in quo potis sit ad aquam, aut ignem porrigere manum. Neque verò est, quamobrem opponas, esse ergo in te, vt Dei decretum mutabile facias; quoniam illud factum non est, nisi supponendo, quid esses acturus; & immutabilitas eius est ob necessitatem ex suppositione, quæ, vt iam declaratum est, de libertate deminuit nihil. At, inquies, Si Deus attendens ad hæc, quæ iam ago, opera bona, prædestinauit me; ipse ergo, qui me discerno? Verùm, non tu ipse tuis viribus discretionem hanc facies; sed ipsa Dei gratia, sine qua id boni non exsequereris. At, saltem non erit difficile dictu, quare hoc vas sic factum sit; quare hoc in honorem, illud in contumeliam; quare hic trahatur, ille non trahatur; cùm existente gratiâ sufficiente in omnibus; ipse voluntatis ad illam concursus, dici possit causa? Verùm difficile semper dictu, cur homines Deus taleis fecerit, vt destinati alij ad honorem, alij ad contumeliam possent, neque omneis eiusmodi, qui sese volenteis trahi sinerent, seu ipsius gratiæ cooperari vellent. Scilicet, cùm potuisset omneis taleis facere, qui ad honorem destinarentur, qui volentes gratiæ cooperarentur. Et certè, vel ex eo, quòd delectus virtutis, aut vitij, ad quem ferimur (quemque Deus prædestinans, reprobánsque homines, præuidit) ex notionibus, seu speciebus rerum, quæ nobis exhibentur, pendeat; superest satis magna exclamandi id, quod iam præmisimus, occasio; ac præsertim quidem, cùm talium notionum, atque specierum exhibitio pendeat ex serie concatenata, siue dispositione rerum, quam Deus ab vsque initio pro imperscrutabili sua sapientia instituerit. Quod quidem attingo, vt innuam, nequicquam non esse quamobrem ista quoque sententia, licet primâ specie visa planior, admittat quoque esse hoc mysterium maius, quàm vt identidem vsurpandum illud non sit. *O altitudo*, &c.

Deinde, vt ex mente quoque Philosophorum pauca attingamus; deduximus iam, vt Plutarchus iuxta Platonem ostenderit, tametsi omnia, quæ fiunt, Fato contineantur, non tamen Fato omnia fieri, ac eiusmodi esse ea, quæ contingenter, siue liberè, ac fortuitò fiunt. Quare & eadem ad Ignauam rationem responsurus est, contineri quidem Fato, non modò vt conualescas, aut intereas, verùm etiam vt Medicum aut adhibeas, aut negligas; at non ideò tamen Fatum esse, siue Fato fieri, vt vel conualescas, vel intereas, sed contingenter, atque item vt Medicum vel adhibeas, vel non adhibeas, sed liberè. Ac difficultas quidem superest, qui fieri possit, vt cùm sit causa aliqua, quæ ad conualescendum potiùs, quàm ad moriendum, aut ex opposito, faciat; & causa etiam aliqua, quæ ad Medicum potiùs adhibendum, quàm ad negligendum, aut contrà, inducat; hæ verò causæ alias, aliasque antecedenteis habeant; qui fieri, inquam, possit, vt hæc Fato contineri admissa, non Fato quoque fieri admittantur, cùm neque illa Fati cum lege ciuili comparatio obstet, quò minùs capi non valeat, ea quæ continentur Fato (interne&textque serici causarum) in Fatis non esse, aut Fato non fieri. Sed nempe non debet humana sapientia supra diuinam illam gloriari, iuxta quam vetamur scrupulosiùs inquirere, quamobrem Deus sic ordinarit. Vtcumque sit tamen, ac vt de Platonis ipsius sententia ex ipsomet quidpiam dicamus, ecce, cùm loqueretur de futura Animorum infusione in corpora, commentus est nescio quas Sorteis, quas distribuens in animas Lachesis, ad eas diceret, *Non vos Dæmon excipiet, sed vos Dæmonem eligetis.* Et statim: *Virtus sola extra omnem seruitutis nexum est libera plane & sui iuris asserta, quam prout quis vel honorabit, vel negliget, ita plus vel minus ex ea possidebit. Culpa omnis est penes eligentem, Deus est extra omnem culpam.* 10. de Rep. Vides heic non malè adumbratam posteriorem, de qua mox dictum, Theologorum sententiam, quod vestigium quoddam diuini decreti appareat, cum futuro vsu liberi arbitrij, idque ex virtute, quæ loco gratiæ diuinæ sit. Quanquam fabulâ rem inuoluit, ex eaque fabula adaugerim, quod ille censuit *animum humanum esse quidem liberum ex natura sua, & quatenus animæ Mundi, seu Dei particula est, at quatenus immergitur in corpus, hanc libertatem vel temerari, vel omnino cogi ob necessitatem quam affert materia, ex qua mala omnia.* Consule vel vnum Plotinum, qui non ipsas cupiditates, & passiones modò, sed etiam post offusas inscitiæ tenebras *ipsam prauitatem in materiam confert*, docétque sub nomine formæ *animam vrabere non sui, sed materiæ luxu*. Enn. 3. lib. 2. cap. 9. Enn. 3. lib. 1. cap. 8. Fatetur tamen ipsas passiones posse ab aliquibus superari, neque illud ius tantum esse, quin nonnulli se sibi ipsis quasi asserant, ac vindicent, suámque repetant libertatem. *Tales dici posse, quibus Sortes bonæ obtigerunt.* Enn. 4. lib. 3. cap. 15. Sorteis autem interpretatur tum Vniuersi dispositionem, quo tempore immersio fit; tum corporis temperamentum à parentibus deriuatum, tum conditionem regionis, aut loci, cæterorúmque externorum, quibus animus adiuuari aut impediri valeat, vt ratiocinetur, & ad eligendum, prosequendúmque virtutis accipiat. Quod verò ad Platon. *Animas, priusquam sint in corpore, vitásque varias lucidam, habere facultatem vitæ in corpore ipsi accommodatæ deligendæ (quippe locare hominis, aut leonis vitam eligere) destitui autem hac facultate, vbi vitam adeptæ,* In Tim.

inque corpus ingressi fuerint. Id Porphyrius apud Stobæum sic interpretatur, vt cùm vitæ nomen accipere liceat aut pro vita simpliciter (hoc est, hac ipsâ vsurâ lucis) aut pro charactere, seu genere vitæ, qualis priuati, aut magistratus est; vita quidem priore modo à nobis non pendeat; sed posteriore, nisi semper, vt plurimùm tamen in nostra potestate sit; tametsi vbi vitæ genus elegerimus, resilire ab eo plerumque non liceat.

Quod ad Stoicos attinet, existimabant illi omnia non modò Fato contineri, sed etiam Fato omnia fieri; ac nihilominus asserere Liberum Arbitrium ex eo tuebantur, quòd censerent licet Deum præordinasse seriem causarum, sine quibus præpositis, antecedentibusque, nihil fieret, distinguerent tamen causarum huiuscemodi duo genera; *alias enim principales, & perfectas; alias adiuuantes, & proximas esse* dicebant; ac reputabant appetitum idcircò esse liberum, quòd *omnia non fierent causis antecedentibus, & perfectis, quæ extra nostram potestatem sunt; sed plurima adiuuantibus, atque proximis quæ in nostra sunt potestate.* Ita apud Ciceronem Chrysippus, qui & respondere proindè ad ignauam rationem posset, esse quidem Fatum, vt Medicum adhibeas, aut non, vt conualescas, aut moriaris; sed non ideò tamen non esse in tua potestate, vt Medicum adhibeas, aut negligas; quoniam Medici adhibitio, aut neglectus, non ex principalibus, & perfectis causis est, sed ex adiuuantibus, proximisque, quas vsurpare, aut dimittere in tuo situm est arbitrio. Posset, inquam, sed paullò secus, & quasi alio assumpto principio, respondet. Verba scilicet Ciceronis sunt. Hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. *Quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est, Morietur eo die Socrates. Huic, siue quid fecerit, siue non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita Fatum sit, Nascetur Oedipus Laio; non poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue non fuerit. Copulata enim res est, & Confatalis (sic enim appellat) quia ita fatum sit, & concubiturum cum vxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. Vt si esset dictum, Luctabitur Olympiis Milo, & referret aliquis: Ergo siue habuerit aduersarium, siue non habuerit, luctabitur; erraret. Est enim copulatum, Luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. Siue tu adhibueris medicum, siue non adhibueris, conualesces; captiosum. Tam enim est fatale medicum adhibere, quàm conualescere. Hæc, vt dixi, Confatalia ille appellat.* Præterea autem hanc responsionem à Carneade reprobari. *Nam si omnia, inquit, antecedentibus causis fiunt, omnia naturali colligatione conserte contexteque fiunt. Quod si ita est, omnia necessitas efficit. Id si verum est, nihil est in nostra potestate. Est autem aliquid in nostra potestate. At si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt. Non igitur fato fiunt, quæcumque fiunt.* Quæ arctiùs conclusa ipse Cicero prosequitur fusius: resque eò tendit, vt intelligamus, tam esse Confatalia, quàm ipsa Fatalia necessaria; quòd etiam causæ adiuuantes, & proximæ ex æternis causis aptæ, consertæque ducantur. Præterea, inquam, vt attexam responsionem ex Seneca, cùm agens de iis, qui vota, & expiationes circa Fatum adhibent, quique comparari cum iis, à quibus Medici adhibentur, possunt. *Hoc, inquit, habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi, ac potestate Fatorum. Quædam enim à Diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ Diis preces fuerint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra Fatum; sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Falsa est ista interrogatio, quia illam mediam inter ista exceptionem præterit. Futurum, inquam, hoc est, si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non. Puta me tibi manus dare, & fateri hoc quoque Fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota; ideò fient. Fatum est, vt hic disertus sit; sed si literas didicerit. At eodem Fato continetur, vt literas discat; ideò discet. Hic diues erit; sed si nauigauerit. At in illo Fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus Fatum est, vt nauiget; ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus; effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas: At hoc quoque Fato est, vt expiet; ideò expiabit.* Attexo hæc verò, vt non absimilia Confatalium, Fataliumque exempla ex Seneca, quàm ex Chrysippo habeas. Quanquam, quod ad Chrysippum spectat, referendæ hoc loco sunt, quæ fuere illi hoc in negotio Cylindri, atque Turbinis similitudines familiares; ad declarandum quemadmodum libertas in eo constituta sit, vt licet animus à visis, speciebusve rerum necessariò moueatur, in ipsius tamen potestate sit, vt assensionem illis adhibeat. Rem verò audire ex Cicerone iuuat, qui cùm de Chrysippo illa præmisisset, quæ apud Agellium legimus, & in ipso textu Ciceronis deficiunt, *Chrysippus aestuans, laboransque, quonam pacto explicet, & fato omnia fieri, & esse aliquid in nobis, intricatur hoc modo* (ac debuisse adeò illarum similitudinum meminisse) isthæc de illo subiicit: *Sed reuertitur ad Cylindrum, & Turbinem suum, quæ moueri incipere, nisi pulsa non possunt; id autem cùm accidit, suapte natura, quod superest, & Cylindrum volui, & versari turbinem putat. Vt igitur, inquit, qui protrusit Cylindrum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit: sic visum obiectum, imprimet illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem; sed assensio nostra erit in potestate: eaque, quemadmodum in Cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi, & natura mouebitur.* Apud Agellium autem Chrysippi verba sunt: *Sicut, inquit, lapidem Cylindrum, si per spatia terræ prona, atque derupta iacias; causam quidem ei, & initium præcipitantiæ feceris; mox tamen ille præceps voluitur; non quia tu id iam facis, sed quoniam ita sit modus eius, & formæ volubilitas habet. Sic ordo, & ratio necessitatis Fati genera ipsa & principia causarum mouet: impetus verò consiliorum, mentiumque nostrarum, actionesque ipsas voluntas cuiusque propria, & animorum ingenia moderantur.* Ex quo denique intelligitur Stoicorum sententiam ad priorem illam Theologorum quadantenus accedere.

Quomodo Fatum cum Fortuna, &c. 2. nat. qu. 35.

cap. 36.

lib. 6. cap. 2.

Quomodo Fatum cum Fortuna, &c. Nam illi quoque Theologi præmotionem quandam admittunt, quâ nostri animi excitentur; ipsósque, cùm resistere nequeant, adhibere tamen illi assensionem, sive cum Libentia excipere ipsam; quod intelligi etiam potest ex recitato superiùs eximio Epicteti loco, *Laborare me febri vult; volo & ego*, &c. adeò proinde, vt Libertas iuxta Stoicos ipsos quoque, nihil aliud, quàm Libentia sit; intellecta videlicet ex volubilitate Cylindri, seu in quam Cylindrus, dum vel tantillum movetur, est pronus. Hinc exstitit illa Chrysippi apud Agellium responsio, ad id quod solet in peccatorum excusationem obiici. *Quanquam ita sit*, inquit, *vt ratione quadam principali necessariò coacta, atque connexa sint Fato omnia; ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde sunt fato obnoxia, vt proprietas eorum est, ipsa & qualitas. Nam si sunt per naturam primitùs salubriter, vtiliterque ficta, omnem illam vim, quæ de Fato extrinsecùs ingruit, inoffensius, tractabiliúsque transmittunt. Sin verò sunt aspera, & inscita, & rudia, nullísque artium bonarum adminiculis fulta, etiam si parvo, sive nullo fatalis incommodi conflictu vrgeantur, sua tamen scævitate, & voluntario impetu in assidua delicta, & in errores ruunt.* Atque hoc quidem præcipuè est, propter quod negat *oportere ferri, audirique homines aut nequam, aut ignavos, & nocentes, & audaces, qui cùm in culpa, & maleficio revicti sunt, perfugiunt ad Fati necessitatem, tanquam ad aliquod asylum; & quæ pessimè fecerunt, ea non suæ temeritati, sed Fato esse attribuenda dicunt.* Quod superest enim, aliud nihil agit, quàm quòd, vt ait Cicero, *æstuat, laborat, intricatur*. Neque verò secùs Manilius, quippe & ipse Stoicus, eleganter quidem sic canit: *Lib. 4.*

Nec tamen hæc ratio facinus defendere pergit,
Virtutémve suis fraudare in præmia donis.
Nam neque mortiferas quisquam minùs oderit herbas,
Quod non arbitrio veniunt, sed semine certo.
Gratia nec levior tribuetur dulcibus escis,
Quod natura dedit fruges, non vlla voluntas.
Sic hominum meritis tantò sit gloria maior,
Quod cælo gaudente venit; rursúsque nocentes
Oderimus magis, in pœnã, culpámque creatos.

Attamen, vt vides, non satisfacit, neque amplius dicit, quàm quod ille, *Fata volentem ducunt, nolentem trahunt*: Quibus verbis, licet indicetur posse aliquem non invitum rapi, simul tamen ostenditur in potestate eius non esse, vt si obstinatè voluerit, resistat.

Ad Metentem deinde rationem quod spectat, videri plana responsio posset, ex distinctione commemoratæ Necessitatis duplicis. Nam absolutè quidem nulla necessitas est, cur aliquis metat; neque itidem, cur non metat; quamobrem & illud Fortassis, seu Contingentia non tollitur: At ex suppositione, quòd ille messurus sit (idémque etiam dicendum est, si supponatur non messurus) sequitur quidem Necessitas, ac nullum Fortassis, seu Contingentia nulla est, sed spectatâ nempe determinatione ad metendum factâ, & sic, pro tempore determinationem, messionémque consequente, non autem pro antecedente, quo absolutè toto Fortasse, & contingentia est, neque mirum est, si pro consequente non sit, quòd in eo res facta iam sit, & id quod factum semel est, infectum deinceps reddi non possit. Hæc, inquam, responsio esset quidem plana, sed iuxta illam, quam Ammonius paucis habet, subiungere. *Cum dicitis*, inquit, *Si messurus es, non Fortassè metes, Fortassè non metes, sed metes omnino; Quomodo hoc verbum, Messurum esse, vsurpandum censetis? An vt Necessarium, an vt Contingens, seu eventus ambigui? Nam, si vt contingens, seu eventus ambigui, id habemus, quod quærimus. Si vt Necessarium; Primò, illud conceditis vobis, tanquam evidens petitis, quod in quæstione positum est. Deinde, verum prorsus erit, esse illum messurum, neque proinde locus erit dicenti: Atqui metes, aut non metes. Quomodo enim, si alterum ita sit necessariò futurum, vt alterum impossibile sit, locus erit illi, qui dicit, Atqui aut istud est, aut illud?* Ad illud autem, quod, *Omne enunciatum verum sit, aut falsum*, &c. respondendum est iuxta ea, quæ paullò antè dicta sunt; admittendo scilicet primùm, etiam in iis oppositis, quæ de futuro contingente sunt, esse alterum definitè verum, alterum definitè falsum. Præclarè enim Cicero, *Necesse est, invito Epicuro* (adde & Aristotele) *alterum verum esse, alterum falsum: vt, Sauciabitur Philoctetes, omnibus ante sæculis verum fuit; Non sauciabitur, falsum. Nisi fortè volumus Epicureorum* (adde & Aristotelicorum) *opinionem sequi, qui tales Enunciationes nec veras, nec falsas esse dicunt; aut, cùm id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, Veras esse ex contrariis disiunctiones, sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse verum. O admirabilem licentiam, & miserabilem inscitiam disserendi!* Deinde negando eam Consecutionem, quâ deducitur id, quod verum est, necessariò esse venturum, nisi necessitate ex suppositione, quæ non obstat, quin liberè, contingentérve eventurum sit. Vnde & conceditur, verum quidem fuisse ex æternitate hanc enunciationem; Relinquetur in insula Lemno Philoctetes, neque potuisse ex hoc vero, in falsum converti; sed nempe supponendo, quod relinquendus esset, cùm absolutè tamen potuisset non relinqui; Quo casu illa Enunciatio, non vera, sed falsa ex opposita suppositione extitisset. Ne longum faciam, addere libet, quod Cicero edisserit, cùm docens ex Carneade potuisse Epicurum, sine commentitia atomorum declinatione, & ex admisso quodam animi motu voluntario assertoribus Fati resistere, *Ne omnes*, inquit, *à Physicis irrideamur, si dicamus quidquam fieri sine causa; distinguendum est, & ita dicendum; Ipsius individui hanc esse naturam, vt pondere, & gravitate moveatur; eamque ipsam esse causam, cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. Motus enim voluntarius eam naturam in seipso continet, vt sit in nostra potestate, nobísque pareat, nec id sine causa; eius enim rei causa ipsa natura est. Quod cùm ita sit, quid est, cur non omnis pronunciatio aut vera, aut falsa sit; nisi concesserimus Fato fieri quæcunque fiant? Quia futura*, inquit, *vera non possunt esse, quæ*

causas,

causas, cur futura sint, non habent. Habeant igitur causas necesse est ea, quæ vera sunt; ita vt, cùm euenerint, fato euenerint: Confectum negotium, si quidem tibi concedendum est, aut Fato omnia, quæ causas habeant, cur fiant, fieri; aut quidquam posse fieri sine causa. An aliter hæc enunciatio vera esse non potest, Capiet Numantiam Scipio, nisi ex æternitate causa causam serens, hoc erit effectura? An hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis sæculis ante dictum? Et si tum non esset vera hæc enunciatio, Capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem euersa, vera est hæc enũciatio, Cepit Numantiam Scipio. Potest igitur quidquã factum esse, quod nõ verũ fuerit futurum esse? Nã vt præterita ea vera dicimus, quorum superiore tempore vera fuerunt instantia, sic futura, quorum consequenti tempore vera erunt instantia, ea vera dicemus. Nec si omne enunciatum verum, aut falsum est, sequitur ilicò esse causas immutabiles, easque æternas, quæ prohibeant secus quidquam cadere, atque casurum sit. Fortuitæ sunt causæ, quæ efficiunt, vt verè dicantur, quæ ita dicentur, Veniet Cato in Senatum, non inclusæ in rerum natura, atque Mũdo. Et tamen, tam est immutabile venturum, cùm est verum, quam venisse; nec ob eam causam Fatum, aut necessitas extimescenda est. Etenim erit confiteri necesse, si hæc Enunciatio, Veniet in Tusculanũ Hortensius, vera non est, verum non esse, in Tusculanũ venturum Hortensium. Si verum non est, sequitur vt falsum sit, quod isti neutrum volunt: quod fieri non potest. Et sic quidem ille. Intelligi autem ex hoc loco licet, quàm fuisset prope ad ipsum scopum collineaturus Cicero, si agnouisset veritatem, certitudinémque huiusmodi enunciationum cõstare posse optimè cum æterna Dei præscientia. Certè scopulum declinasset, ob quem illum taxans B. Augustinus (5. ciuit.), *Homines,* inquit, *sacrilegus facis vt facerer liberos:* scilicet humanas actiones nõ ad Diuinam prouidentiã, sed ad fortuitas referens causas, *easque non inclusas in natura, atque Mundo.* Quin-etiã in scopulum eundem aliâ viâ tam Aristoteles quàm Epicurus non incidissent, dum vt tam fortuitas quàm liberas causas tuerentur, in illam dissecuti inscientiam, quæ illis à Cicerone mox antè obiecta, abierunt, nihilque absimile habuerunt ridiculo Tiresiæ apud Horatium oraculo,

(2. Sat. 5.) *O Laertiade, quicquid dicam, aut erit, aut non.*

Atque de his hactenus.

CAPVT IV.

Quid sentiendum de Diuinatione, seu præsensione rerum futurarum merè fortuitarum.

CONGRVVM est porrò iis, quæ circa Libertatem iam dicta sunt, subiiciamus aliquid de Diuinatione vt & meliùs pateat Liberum Arbitrium & Epicuri oppugnata sententia destruatur. Principio quod iis verbis ait, *Diuinatricem artem, seu Diuinationem non dari, & vt detur, nihilominùs ea, quæ prædicuntur, ac eueniunt, in potestate nostra non fore,* conforme est iis, quæ ab eo tradi circa admissam Libertatem, sublatámque necessitatem non multò antè vidimus. Quia enim capere non potuit, Oppositarum de futuro contingenti, Enunciationum alteram definitè veram, alteram falsam definitè esse, & hominem nihilominùs remanere liberum, quasi eligere vtrumlibet possit; cùm tamen, nisi vnum definitè fieri non valeat, ideò coharentes negauit diuinationem vllam, prædictionémve vllam certam esse circa futura hæc contingentia; quatenus si id, quod prædiceretur, esset omninò verum, ac indubium, nullâ ratione posset non fieri; neque adeò oppositum posset vllatenus euenire; vnde & ad vnum foret necessitas, non verò ad vtrumlibet libertas. (De Diuinatione.) Cùm autem necesse non sit, repetere quidpiam ex iis, quæ fusè satis deducta sunt, vt ostenderemus Diuinam Præscientiã, & quæ ex illa sunt Vaticinia præclarè constare cum ipsa Libertate arbitrij; ac eâ ratione Veritas eorum, quæ Prophetæ diuinitùs inspirati prædixerunt, & in Sacris continentur Codicibus, intemerata maneat; Superest solùm (1. plac. 1.) perspiciamus, quo pacto Epicurus celebrem apud Ethnicos Diuinationem reiecerit. Is ergo imprimis non modò à Plutarcho, verùm etiam (1. de diuin.) à Cicerone, copulatur cum Xenophane, qui, cùm Deos assereret, sustulit tamen Diuinationem. Atque id quidem cùm cæteri Diuinationem admiserint, vt Pythagoras, Democritus, Plato, Peripatetici item, Stoicique; isti verò imprimis; adeò quod Panætius apud Ciceronem non est quidem ausus negare vim esse diuinandi, sed dubitauit tamen; cùm & plerique ex cæteris non omnia quidem, sed aliqua tamen Diuinationis genera repudiarint. Carneades quin-etiam modò hoc, modò illud, adeò vt penè etiam videatur cum Epicuro copulandus, maximéque ob id, quod Cicero habet, dum re- (2. de diuin.) lata Tagis illius historia, qui aratore quodam sulcum altiùs imprimente, repente apparuit, & Haruspicinam Etruscos edocuit, *Nihil ergo, inquit, opus ad hæc refellenda Carneade, nihil Epicuro.* Quod autem ait Plutarchus fuisse Epicu- (de orac. def.) reorum *χλευασμὸν καὶ γέλωτα, sannas, & risum;* id Cicero quoque confirmat, dum, *Nihil,* inquit, (1. de nat. Deor.) *tam irridet Epicurus, quàm Prædictionem rerum futurarũ.* Et rursus, *Dolet,* inquit, (2. de diuin.) *Stoicis nostris Epicureis irridendi sui facultatẽ dedisse; nec enim ignoras, quàm ista derideant.* Ex hinc est illud, apud eundem, Velleij Balbum alloquentis: *Sequitur* (1. de nat. Deor.) *Μαντικὴ vestra, quæ Latinè diuinatio dicitur, quâ tantâ imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, vt Haruspices, Augures, Harioli, & Coniectores nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati,* &c. Nihil speciatim addo de Insomniis; cùm quid senserit de iis Epicurus, satis indicet tum Eumolpus apud Petronium, *cùm de diuinatione per som-* (Sat. c. 64.) *nium loquens, Hominem,* inquit, *Epicurum hominem esse diuinum, qui eiusmodi ludibria facetissima ratione condemnat;* tum ipse quoque Tertullianus, cuius verba sunt, *Vana in totum som-* (lib. de an.) *nia Epicurus iudicauit, liberans a negotiis diuinitatem,* &c. tum apud Ciceronẽ Quintus frater, (1. de diuin.) vbi de Somnia loquens, *Insolenter,* inquit, *credo ab Epicuro aliquo inductus disputat somniis credi non oportere.* Nihil etiam de Ostentis, quorum interpretationi quæ fides adhibenda sit insinuat illud Lucretij:

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam (lib. 4.)
Perspicere, & quâ vi faciat rẽ quamque videre:

Nec Tyrrhena retrò voluentē carmina frustrà,
Indicia occultæ Diuûm perquirere mentis.

De Diuinatione. 7. & 8. adverſ. Celſ. 4. præp. 5. & 6. de Pyth. orac. Nihil cursus de Oraculis, quæ Origenes, & Eusebius declarant passim ab Epicuro, Epicureisque derisa: sufficit enim Boëthum illum à Plutarcho induci reprehendentem Versus Sibyllarum (qui diuinam videlicet concentum non saperent, & ad quorum stylum se nemo Poeta laudatus, vellet componere) ac illi idcircò ita obijci: *Vos, ô Prophetæ Epicuri, non licet effugere. Vitio enim datis priscis Prophetidibus, quòd versibus vsæ sint malis; & eas, quæ hodie prosa oratione, ac prauè voces occurrerint, responsa dare conspiciuntis, ac ad tribunal vestrum vocentur propter versus principio truncos, medio claudicantes, sine claudicanteis.* Memorat alias idem Plutarchus Colotem habuisse suspectum oraculum illud Apollinis de Socrate; & Lucretius Empedoclem, Philosophósque alios commendat, quòd vt aliàs attigimus,

1. adu. Col.

— multa bene, ac diuinitùs inuenientes
Ex adyto tanquam cordis, responsa dedêre,
Sanctiùs, & multò certa ratione magis, quàm
Pythia, quæ Tripode ex Phœbi, lauróque profatur;

Et, quia non hoc modò Diuinationis genus administrari à Dijs, aut Dæmonibus credebatur:

Venerat ad limen, cum virga, pascere fata
Tempus, ait, Deus ecce, Deus. —

Et, *— nec mortale sonans, afflata est numine quando*
Iam propiore Dei —

de Deo Socr. sed etiam ferè cætera; quippe verba Apuleij sunt, *Dæmonum singulos curare, vt est cuique tributa prouincia, vel somnijs conformandis, vel extis fissiculandis, vel præpetibus gubernandis, vel oscinibus erudiendis, vel vatibus inspirandis, vel fulminibus iaculandis, vel nubibus coruscandis, cæterisque adeò, per quæ futura cognoscimus*. Pergit autem: *Quæ cuncta Cœlitum voluntate, & numine, & authoritate, sed Dæmonum obsequio, & operâ atque curâ; vt Annibali somnia orbitatem oculi comminentur; Flaminio extispicia periculum cladis prædicent; Actio Næuio miraculum cotis adiiciant, atque, vt nonnulla regni futuri signa præcurrant, vt Tarquinius Priscus aquilâ obumbretur ab apice; Seruius Tullius flammâ collustretur à capite: Postremò cuncta hariolorum præsagia, fulgurum videntalia, carmina Sibyllarum.* Quia, inquam, hæc perhibebantur; ideò prætulit Epicurus & Deorum administrationem, & Dæmonum exsistentiam negare, quàm ista concedere. Vnde est, vt ipse quoque Apud Œdipum occasione prædictionis de Laio factæ, ad cuius exsequutionem ipse Apollo concurrerit, censeat neminem, qui hæc audiat, non habiturum [illegible], *magis planè illam, quæ dicitur, Epicuri Imprudentiâ, quam Prouidentiam huiusmodi.* Hac certè de causa Boëthus Epicureus, cuius mentio facta mox est, cùm apud Plutarchum memorarentur Prodigia varia, quæ, vt factum ab Apuleio, referrentur ad Dæmones, [illegible], *Nempe igitur non est satis quolibet mense includere Deum*

de Fato, 18.

corpore mortali, nisi eum etiam cum omni lapide, atque commisceremus! Quasi huiusmodi euentorum non habeamus opificem satis idoneum Fortunam, & Casum! Affine est, quod apud eundem Plutarchum, postquàm Empedocles, alíque dicti sunt induxisse Alastoras, Palamnæos, & alios malos Dæmonas (quorum artes malas Epicurum contempsisse ab Origene scribitur) tum Epicurei dixisse feruntur, [illegible], *Non posse illos, inquit, & vitiosi cùm sint, feliciter, ac longæui esse; quid prædicari tamen sit & vaticinia multa, & lapsus proclinis ad ea, quæ interueniunt.* Vbi nequicquam sanè non est, quod de cæcitate interseritur. Exinde enim deducitur, quòd tametsi esse concedantur Dæmones, non ea tamen perspicacia sint, vt prospicere, prædicereque futura possint. Quia verò solebat plerumque probari Diuinatio ex iis, quæ Dæmones, seu Genij sese ipsos manifestantes, esse ventura prædicerent, te scire illud sufficit, quod cùm Brutus celebrem illam Genij sui apparitionem Cassio Epicureo recitasset; ipse Cassius tum fuisse Brutum hallucinatum declarauit, tum & subiecit, [illegible], *Dæmonas autem ut que esse credibile est, neque vt sint, hominum habere aut formam, aut vocem, aut vim, quæ ad nos pertingat. Quàm hoc vellem! vt non solùm armis, equisque, & tot, tantisque nauibus, sed spiritum quoque Deorum fidere possemus auxilio; Nos, qui simus sanctissimarum, honestissimarumque facinorum duces!* Præterea huc autem, quod Lucretius habet de iis apparitionibus, quas fieri in locis desertis erat peruulgatum:

1. & 4. con. Cels.

Hæc loca Capripedes, Satyros, Nymphasque tenere
Finitimi fingunt, & Faunos esse loquuntur,
Quorum noctiuago strepitu, ludóque iocanti
Adfirmant vulgò taciturna silentia rumpi,
Chordarumque sonos fieri, dulcísque querelas
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum.
Et genus Agricolûm latè sentiscere, cum Pan
Pinea semiferi capitis velamina quassans,
Vnco sæpe labro calamos percurrit hiantes,
Fistula siluestrem ne cesset fundere Musam.
Cætera de genere hoc monstra, & portenta loquuntur;
Ne loca deserta ab Diuis quoque forte putentur
Sola tenere: ideo iactant miracula dictis;
Aut aliqua ratione alia ducuntur, vt omne
Humanum genus est auidum nimis auricularum.

lib. 4.

Atque in hac quidem Epicuri sententia reprehendendum minimè est, quòd nimiam illam credulitatem, superstitionemque Gentilium tam circa ipsam diuinationem, quàm circa Dæmonas derisit: Verum id secundum non est, quòd, vtcumque res de diuinationis veritate se habeat; saltem exstare Dæmonas generatim non annuerit. Quippe non Sacra modò Religio, sed ratio quoque id persuadet; vti & reipsà persuasit iis Philosophis, ex quibus Plutarchus citat nominatim Thaletem, 1. plac. 8.

Pythago

Pythagoram, Platonem, Stoicos (præter Empedoclem, & alios) quibus asserentibus, *esse* 1 plac. 8. *Dæmonas, qui sint animatæ substantiæ; itemque Heroas, qui sint animæ, siue bonæ, seu malæ, solutæ corporibus*, solum opponi Epicurum, qui οὐδὲ τούτων ἐγκρίνει, *nihil horum admittit*. Tametsi certè illi errarunt, tam circa substantiam, quàm circa adiuncta, quæ attribuêre Dæmonibus; in eo tamen bene senserunt, quod aliquos esse fuerunt opinati. Cùm res verò eiusmodi sit, vt nobis plusquàm obiter esse attingenda videatur; ideò abs re fortè non erit, si de Diuinatione dicturi, præmittamus quidpiam de Dæmonibus, ad quos illa est solita referri. Suppono autem ipsos esse, quos Scriptura Sacra familiari voce Angelos appellat, ac interdum etiam Dæmonia, cùm scilicet de Angelis præuaricatis loquitur, quibus aliunde attribuit voces Satanæ, Diaboli, & alias. Apud Ethnicos familiare est, vt non solùm Dæmones, verùm etiam Genij vocentur; tametsi, quia naturæ diuinæ, aut non-nihil diuinâ inferioris existimantur, solent quoque dici & Dij, & Semidei, & Deorum filij (sed nothi tamen, vt puta ex Nymphis) &c. Ne memorem præterea dici iuxta Aristotelem, Separatas substantias, quatenus incorporeæ sunt; iuxta Sectatores, Intelligentias, quatenus intellectu pollent; cùm & Latinè Intelligens idem videatur, quod Græcè δαίμων, si verum sit quidem, quod post Platonem Lactantius, & Macrobius docent, δαίμονας, iuxta Grammaticos dici quasi δαήμονας, id est, *Peritos, & rerum scios*. Certè & quod Aristoteles ait, non posse quidem insomnia dici θεόπεμπτα, *diuinitùs seu à Deo missa*; sed posse tamen *diuina Dæmonia*, ἡ γὰρ φύσις δαιμονία, ἀλλ' οὐ θεία, *quòd natura dæmonia quidem, at non tamen diuina, sit*; ita accipi solet, quasi ipsa natura, à qua res omnes fiunt, sit perita, ac rerum sciens, πρὸς τὰ μέλλοντα, *ac futura etiam prouideat*; tametsi eo modo prouisa contingant, quo iaculatorem totum diem, mirum non est collineare interdum: Sic nempe docet esse nihil mirum, ex illis tam multis, quæ loquacium, melancholicorumque naturæ suppeditant visa, ac insomnia, nonnulla interdum euenire.

Hoc verò præmisso, vt habeas, quæ fuisse circa Dæmonas, Pythagoræ, Platonis, cæterorum notio videatur; id heic reuocandum in memoriam est, quod superiùs dictum circa Animam Mundi. Nimirùm, qui eam concesserunt, existimârunt Dæmonas, non minùs, quàm animas nostras, nihil esse aliud, quàm Particulas animæ Mundanæ. Et quoniam aliunde animam Mundanam idem esse cum Deo putârunt, idcirco habuêre quoque Dæmonas, vt particulas diuinæ naturæ; ac ansam fecêre hæreticis variis, primis Ecclesiæ temporibus, vt pari modo de Angelis ex Dei substantia deductis philosopharentur. Ij ergo habuere Mundi Animam, quasi Oceanum inexhaustum, cuius Dæmones, animæque essent velut riuuli temporis progressu in eum redeundi: Et Plotinus visus est etiam comparare Enn. 4. lib. 3. cap. 7. radici, seu trunco, quasi Dæmones, animæque essent veluti rami, ramusculi, folia, flores, fructus. Censuere verò, sicut aqua, dum interanea terræ peruadit, imbuitur substantiâ corum mineralium, per quæ transire ipsam contingit; sic particulas animæ Mundanæ induere plærunque substantiam tenuissimorum corporum, ipsisque speciatim quasi illigari. — De Diuinatione. Cùm opinati verò fuerint esse quidem animam toto orbe diffusam, sed insidere tamen præsertim in regione ætherea, atque adeò in ipsis Astris, & maximè omnium in Sole: idcirco putârunt, dum hæc inferiora à superioribus fouerentur, aduenire cælitus varios quasi radios viuificantis animæ, ac talis radios interea in medio interstitio variè velut corporari, & aëream quandam quasi vestem induere, partimque deinceps variè commorari, degereque per aërem, partim in Terram vsque peruenire. Hinc proinde existimârunt substantias huiusmodi, compositas nempe ex corpore tenui, quale est aëreum, & ex particula animæ Mundanæ, esse Dæmonas, Animasque; sed Dæmonas quidem, dum à commistione corporum crassiorum manent liberæ; animas verò, dum demerguntur in crassiora hæc corpora, & magis adhuc corporascunt. Præterea autem, si corpus tenue, quo velut amictu particulæ animæ induuntur, lenis, benignæque contemperationis foret, tunc fieri bonos Dæmonas; sin asperæ verò, & malignæ (vt sunt etiam in aëre partes heterogeneæ) malos. Præterea quoque animas nostras, cùm è corporibus exierint, Dæmonas quidem fieri, tametsi non statim, neque ex æquo omneis. Siquidem retinent plærumque quasdam ex humano corpore reliquias, quas donec retinuerint, nec prorsus deposuerint, non tam Dæmones, quàm Heroës, & Semidei nonnullis dicuntur. Hi autem sequuntur præsertim Hesiodum, qui primus, vt Plutarchus refert, quatuor genera ratione vtentium exposuit, de Orac. def. Deos primùm, tum Dæmonas, deinde Heroas, tandem Homines. Quod illeic verò additur, Vt Terra in Aquam, Aqua in Aërem, Aër in Ignem transmutatur; sic ex Hominibus Heroas, ex Heroibus Dæmonas, ex Dæmonibus Deos fieri; id tum fieri intellige, cùm portiones illæ animæ Mundanæ corporeum amictum assumptum deponunt, & in reliquam homogeneam naturam quasi refunduntur. Dixi secundùm Hesiodum; siquidem Plato, Pythagoras, & qui illos, tanquam præcipuos Dæmonum assertores probant, ea, quæ sunt prædita Ratione, in tria duntaxat genera partiuntur, Deos, Dæmonas, Homines. Quo loco notæ sunt Xenocratis similitudines, quæ à Plutarcho memorantur, vt Triangulorum, dum Æquilaterum tribuit Diis, Isosceles Dæmonibus, Hominibus Scalenum. Itemque Astrorum, dum Deos fecit similes Soli, Dæmonas Lunæ, Homines Cometis, aliisque momentaneis ignibus.

Et possemus quidem declarare ex aliis, vt Dæmones sint mediæ quædam inter Deos, hominesque naturæ; vel vt loquuntur, in Immortalium, mortaliumque confinio; sed nemo luculentius id explicet, quàm Apuleius. Is enim de Deo Socr. primùm edisserit, vt sint per ipsos Deorum, hominumque commercia; ac deinde postquam probauit, vt cæteræ Mundi regiones à suis habitantur animalibus (æther enim sidera habet, ignis animalcula illa, de quibus Aristoteles, mare pisces, cætera terra) ita aërem nõ debere sibi propriis destitui, quæ quidẽ sint Dæmones,

subaërij

De Diuinatione.

subditis; Superest, vt quæ tandem, & cuiusmodi ea sint, disseramus. Igitur terrena nequaquam, deuergerent enim pondere: sed nec flammea, ne sursum versus calore rapiantur. Temperanda ergo nobis pro loci medietate mediaque natura; vt ex regionis ingenio sit & incolarum eius ingenium. Cedo igitur mente formemus, & gignamus animo id genus corporum texta quodam animalia, quæ neque sint tam bruta, quam terrena, neque tam leuia, quam ætherea, sed quodammodo vtrinque seiugata. Velut enim vtrinque commixta sunt, sine amolita, seu modificata vtriusque rei participatione; sed facilius ex vtroque, quam ex neutro intelliguntur. Habeant igitur hæc Dæmonum corpora modicum ponderis, ne ad superna inscendant; aliquid leuitatis, ne ad inferna præcipitentur. Adfert deinde in exemplum nubeis, tumque subiicit: *Quid si nubes sublime volitare, conspicisque & exortus, & terminos, & retro defluxus earum in terris est? Quid tandem futurum censes Dæmonum corpore, quæ sint conlata nubibus multo minus, & tanto subtiliora? Non enim sunt ex hac fæculenta nubecula, tumida caligine conglobata, sicut nubium genus est; sed ex illo purissimo aëris liquido, & sereno elemento coalita, eoque nemini hominum temere visibilia, nisi diuinitus speciem sui offerant: quod nulla in illis terrena soliditas locum luminis occupauerit, qui nostris oculis possit subsistere; qua soliditate nostra offensa acies immoretur; sed fila corporum possident rara, & splendida, & tenuia, vsque adeo, vt radios omneis nostri intuitus, & raritate transmittant, & splendore reuerberent, & subtilitate frustrentur.* Statim autem post, vide quid subiungat circa passiones Dæmonum: *Ex hoc ferme Dæmonum numero Poetæ solent haud procul a veritate, osores, & amatores quorundam hominum Deos fingere. Hos prosperare, & euehere, illos contra aduersari & affligere. Igitur & misereri, & indignari, & angi & lætari; omnemque humani animi faciem pati: ac simili motu cordis, & salo mentis ad omneis cogitationum æstus fluctuare.* Ac postea, vbi declarauit hasce turbellas, & tempestates procul exulare a tranquillitate Deorum cælestium, en vt prosequatur, *Sed & cuncta, vt hoc genus cætera Dæmonum mediocritati congruunt. Sunt enim inter homines, ac Deos, vt loco regionis, ita ingenii mentis intersiti, habentes communem cum superis immortalitatem, cum inferis passionem. Nam perinde, vt nos, pati possunt omnia placamenta, vel incitamenta, vt & ira incitentur, & misericordia flectantur, & donis inuitentur, & precibus leniantur, & contumeliis exasperentur, & honoribus mulceantur, aliisque omnibus ad similem vobis modum varientur. Quippe, vt finem comprehendam; Dæmones sunt genere animalia, ingenio rationabilia, animo passiua, corpore aëria, tempore æterna.* Sic ille.

Quod hisce extremis porro verbis statuit Dæmonas tempore æternos quasi nec nascantur vnquam, nec intereant (vnde & illis asseruerat mox ante immortalitatem) Nota conciliari non posse cum opinione cæterorum, qui illos ortui, ac interitui esse statuunt obnoxios; nisi forte aut æternum tempus pro diuturnissimo accipias; aut sententiam interpreteris de radio illo diuinitatis, seu portiuncula Animæ Mundanæ, quæ, vt semper fuit, nec cœpit cum spolium illud aëreum induit, ita nec esse desinet, sed animæ toti coniuncta subsistet, cum spolium illud exuet. Scilicet, vt Homo dicitur mortalis ob solutionem compaginis, qua anima corporis vincitur, licet anima propterea non pereat; ita contenderunt Philosophi Dæmonas habendos mortaleis; quod tametsi pars illorum præcipua, & intelligens æternum subsistat; contingat tamen hanc partem seiungi ab eo corpore, cui cohærens Dæmon censetur. Ex hoc certe esse videtur, quod mox ante est dictum, Ex Dæmonibus Deos fieri; vt de Iside, & Osiride, creditum est olim Ægyptiis; de Hercule, Libero, aliis, vt a Plutarcho obseruatur: cum & hac ratione interpretari liceat, quod Iupiter apud Ouidium, — de Iside & Osir.

Sunt mihi Semidei, sunt rustica numina, Fauni — 1 Metam.
Et Nymphæ, Satyrique, & Monticolæ Siluani;
Quos quoniam cæli nondum dignamur honore,
Quas dedimus certe terras habitare sinamus.

Præterea vero, quod idem Plutarchus commemorat de morte Panos, & de Oraculorum defectu, a nonnullis existimato propter Dæmonum mortem contigisse. Attingo solum, quod recitat censuisse nonnullos Dæmonum ætatem esse annorum nouies mille septingentorum, & viginti; ac Hesiodum nominatim illam extendisse ad centum proprie myriadas annorum, dum progressu facto ex ætatibus variorum animalium, quæ longæua maxime sunt, tum Nymphas Iouis filias scilicet ipsos Dæmonas, longe superuiuere dixit; numerus siquidem annorum esse colligitur nouies centum, ac triginta trium millium, insuperque centum, & viginti. Carmina autem illa Hesiodi, Ἐννέα τοι ζώει, &c. sunt Latinis vulgaria facta imitatore Ausonio: — de Orac. def.

Ter binos, deciesque nouem super-exit in annos, — Idyl. 4
Iusta senescentum quos implet vita virorum.
Hos nouies superat viuendo garrula cornix,
Et quater egreditur cornicis sæcula ceruus.
Alipedem ceruum ter vincit coruus, at illum
Multiplicat nouies Phœnix reparabilis ales:
Quem vos perpetuo decies præuertitis æuo,
Nymphæ Hamadryades, quarum longissima vita est.

Vbi notandum, quod longæuas Nymphas Interpres dicit Hamadryadas (cum Hesiodus dicat potius *Ἐυπλόκαμοι pulchricomas*) non consentire cum eo, quod Pindarus ait Nympharum æuum tantum esse, quantum durare arbores possunt; ac inde dici Hamadryadas, quasi vna cum quercubus (siue viuerent cum arboribus) ac tantum, quantum ipsas, viuenteis. Nisi forte aliquis dicat, cum formæ, animæve arborum non sint ipsæ Nymphæ, sed Nymphæ sint potius quidam Dæmones, qui siluis, & specialibus quibusdam arboribus delectentur (vt sunt nonnulli etiam, quos montes, aut fluuij, scaturiginesque delectant; ex quo non modo Hamadryades sed Oreades etiam, Naiadesque appellantur) nisi aliquis, inquam, dicat non propterea Nymphas arboribus conuiuenteis, arboribus commori; sed superesse, reliquum æuum degere peregrinas cum cæteris Nymphis, cumque Pane, Sileno, Faunis, Satyrisque, & Siluanis monticolis. Vtcumque sit, nota est etiam alia opinio Democriti, qui cum explicante Plutarcho, Dæmonas esse diceret — ex Plut. ibid.

Simulacra

ibid. 2.aduers. Phys. 2.de nat. De.

Simulacra quædam, quæ apud Empiricum *magna, & ingentia* dicuntur, & apud Ciceronem tanta, vt vniuersum Mundum complectantur extrinsecus; existimant hæc Simulacra, vt idem Empiricus habet, difficile quidem, sed tandem tamen interire.

Cæterùm, seu ista, seu alia opinionis Philosophorum interpretatio vera fuerit; hoc saltem constat, Dæmonas fuisse à Philosophis admissos; & à plærisque etiam de ipsis, tanquam de naturis à diuina substantia diuersis, fuisse disputatum. Tametsi verò illos corporeos aliunde reputauerint, id tanto in Philosophis videtur fuisse excusabilius, quantò non multa sæcula sunt, ex quo cautum est, vt tam Angeli, quàm humanæ animæ habeantur corporis expertes. Nempe fuêre etiam nonnulli ex antiquis Doctoribus, qui cùm haberent solum Deum omninò incorporeum, existimarunt tam Angelos, quàm humanas Animas ex tenuissimo corpore constare; atque idcircò nihil repugnare, quin fierent eorum imagines. Quo loco oporteret sanè Aristotelem admirari, cùm suas illas substantias fecit separatas, siue incorporeas; si possent, quæ de illis sensit, accommodari Angelis; si eorum destinatio ad mouendum cælos duntaxat non esset; si earum numerus non foret numero sphærarum adstrictus. Verùm, vt heic solùm hæreamus circa Rationem, qua diximus Philosophos fuisse adductos, vt Dæmonas asstruerent; ea non videtur fuisse abiuncta ab Opinione de Prouidentia. Cùm essent enim persuasi Deum gerere curam omnium rerum, alienum tamen à Diuina Maiestate existimârunt curare seipso, & absque vllo famulitio, omnia singularia; & si quid speciatim exsequi oporteret, Deum ipsum id facere, ac se habere decorè minùs, quàm Regem Persarum, qui Susis, aut Ecbatanis degens, longè, latéque diffusum regnum per administros moderetur, vti apud Authorem libri de Mundo est. Itaque eò fuêre adducti, vt opinarentur Deo in cælo Regiam obtinenti adesse ministros, siue famulos, quorum interuentu prouideret toti, ac potissimùm inferiori Mundo. Huiusmodi autem Ministros, quos cognouerûe esse debere actuosas quidem, sed oculis tamen inconspicuas substantias, appellarunt Dæmonas, ac eos, qui adessent speciatim hominibus singulis, Genios. Et cóclusisse illos quidem rem veram, esse dubium nó potest; certum est enim Dæmonas, Angelosve in Mundo esse, qui & Dei ministri sint, & hominibus specialiter adsint; sed vis tamen consequutionis, siue ipsa Ratio videtur cautè accipienda. Nam quatenus quidem reipsa Deus ministris vtitur, colligere licet id esse Dei Maiestati magis consentaneum cùm Deus semper eligat, faciatque, quod est optimum. Verùm absolutè censendum non est maiestati Dei repugnare, vt seipso singula agat, singulorumve curam gerat; quippe qui mentem & vires singulorum procurandorum ministris suis tribuat; & cogat etiam, seu non desinat præsens ipsemet omnibus, singulareis quosque attingere effectus. Vtitur ergo Deus ministris; non ob indecorum, impotentiam, indigentiam, sed quia pro isto rerum statu, quo esse Mundum voluit, sic esse congruum iudicauit; qui si voluisset alium ordinem instituere, neque fecisset rem indecoram, neque vllam prodidisset impotentiam, aut indigentiam fuisset testatus. Hoc proinde modò est interpretandum, quòd Philosophis Mundus visus est perfecta quædam Respublica, in qua Deus, vt summus Princeps, cum singulis quibusque rebus, ac præsertim hominibus per huiuscemodi ministros, vt per magistratus intermedios agit. Nimirùm non sic Deus agit, vt Cambyses, qui est seipso solùm præsens Susis, aut Ecbatanis, neque vbivis toto regno ministri iussa exsequuntur, adest: sed ipse sic agit, vt nusquam non sit suis ministris iussa capessentibus, deferentibus, exsequentibus præsens.

De Diuinatione.

Cùm duplex autem sit Prouidentia, vna Generalis, altera Specialis prout de vtraque ante dictum est: Spectat imprimis ad Generalem opinio Aristotelis de Separatis Substantiis, seu Intelligentiis mouentibus cælos. Tametsi enim intelligentiæ, quales describuntur ab eo non sint; neque, si cælos moueant, eo modo moueant, quo ab illo præscribitur dum vult ipsas nihil corporeum, aut seipsis inferius intelligere, sed solummodo vel seipsas, vel superiores (si ipsæ quidem inferiores sint) ac statuit alluendo eas non physicè, siue efficienter mouere, sed metaphysicè duntaxat, ac veluti finem, seu amatum quid, vt suo loco deduximus: Nihilominùs illud saltem ex hac opinione intelligitur, quod in Vniuerso sit ordo, quo inferiora omnia referantur ad vnum Deum, & Deus regat omnia per intermedias quasdam naturas. Spectat deinde, quod ex Plutarcho circa opinionem Platonis habetur de Diis per cælum incedentibus, & quibus demandata sit singulorum generum cura. Quanquam enim Dij, seu Angeli potiùs, quibus potest Deus demandasse curam singulorum generum, ac terrenarum rerum præsertim, adstricti cælo, aut regioni Sidereæ dicendi non sint; sed versantes potiùs in iisdem locis, in quibus rerum genera sunt: attamen id saltem exinde eruitur, vt intelligamus esse varios ministrorum Dei, seu Angelorum ordines, et putà cùm sint, qui procurationem generaliorem, quàm alij gerant. Est verò id non modò conforme distinctioni Hierarchiarum, atque Ordinum, qui ex Scripturis Sacris deducuntur, & explicantur à Theologis; sed opinioni etiam complurium ex Sacris Doctoribus, qui censent Deum præfecisse singulis rerum generibus, vt animalium, vt plantarum, vt cæterarum omnium rerum, speciales quosdam Angelos, qui, vt illi loquebatur, *ipsorum conseruationem, atque salutem curarent*. Spectat tertiò, quod congruum putant, regionem aëream à suis incoli animalibus; Dæmonibus nempe, à quibus aliunde efficiantur prodigia, vt pluuiæ sanguineæ, aut lapideæ, Presteres, Fulmina, Cometæ, Parhelij, Procellæ, Terræ-motus, alia. Quippe, licet non potiùs aër (cuius sunt alij sanè vsus) quàm alia regio, sit destinata habitationi Dæmonum; ac tametsi illa prodigia naturaleis plærumque causas, non Dæmonas authores habeant: Arguitur hinc tamen esse aliquam Anticipationem Prouidentiæ singula congruè disponentis; & nihil esse, quod repugnet Dæmonas, interdum in medio esse aëre, vbi permittente, aut iubente Deo opera admiranda patrent. Certè, si crediinus

In Concil. Later.

In Concil. 8.

cap. 6.

dimus Philoni, *Quos Philosophi vocant Daemonas, ii sunt, quos Moses Angelos dicit; animas videlicet volitantes per aerem, ut sint in eo animantes, quemadmodum in terra, in aqua, in igne (uti in Macedonia, & universè in omnibus praecipuis Mundi partibus sunt).* Alioquin verò & in libris Sacris Potestates quaedam aëreae leguntur; & Sacri Exorcismi sunt adversus Daemonas sese immiscentes actionibus nubibus, à quibus vulgò fulmina, grandines, procellae, timentur.

De Dinosaur. Ib. de gigant.

Ad Providentiam verò Specialem, seu quae est hominum respectu, id maximè imprimis spectat, quod illi de Geniis senserunt. Nam, ut notationem nominis praeteream, & usurpationem etiam minùs propriam, veluti, cùm Anima Mundi à Varrone dicitur Genius, & similiter Indoles, animusve uniuscuiusque, ut ab Apuleio notatur: Ecce illi Genium dixerunt, tum Daemonem quemdam generalem, qui praesit toti Populo, & Populi Genius vocetur; tum specialem, qui destinetur singulari cuique homini, & Genius speciatim propriéque dicatur, quòd generationi praesit, genitoque continuò adsit; unde & appelletur Praestes, quod à Martiano est observatum. Idipsum est porrò, quod nos profitemur, dum, mutato nomine, appellamus Angelum tum generalem, seu tutelarem totius alicuius nationis, sive populi; tum specialem, seu proprium hominis cuiusque singularis Custodem. Ac, ut de generali nihil dicam, commemorandum profectò est, quod tam Epictetus, quàm Apuleius de speciali habent, quo nihil esse possit iis, quae iuxta Sacram Religionem docemur, magis consentaneum. Ille igitur, *Deus*, inquit, *curatorem unicuique addidit* suum cuiusque Genium, & custodiendum sibi eum commisit; *talem autem dedit, qui neque connivere, dormitare, neque decipi possit.* Ac iterùm; *O homines; sic habetote, esse quemque vestrum eidem diligenti, praestantique custodi commissum. Cùm igitur fores adduxeritis, & feceritis intus tenebras, cavete ne unquam vos esse solos perhibeatis. Neque enim estis, non sanè; sed Deus est intus, & Genius vester intus est. Ecquid est illis lumine opus, ut facta omnia vestra perspiciant? Nihil omnino.* Ille verò, *Plato*, inquit, *autumat singulis hominibus in vita agenda testes, & custodes singulos additos, qui nemini conspicui semper adsint, arbitri omnium non modò factorum, verùm etiam cogitatorum. Ac ubi vitâ editâ redeundum est, eumdem illum qui nobis praeditus fuit, raptare illicò, & trahere veluti custodiam suam ad iudicium, atque illic in causa dicenda assistere, si qua commentiatur, redarguere; si qua vera dicat, asseverare; prorsus illius testimonio ferri sententiam.* Et statim: *Ut sciatis nihil quicquam praesertim custodibus, nec intra animum, nec foris esse secretum; quin omnia curiosè ille participet, omnia visat, omnia intelligat; & in ipsis penitissimis mentibus vice conscientiae diversetur. Hic, quem dico, privus Custos, singularis praefectus, domesticus speculator, proprius curator, intimus cognitor, assiduus observator, individuus arbiter, inseparabilis testis, malorum improbator, bonorum probator, si ritè advertatur, sedulò cognoscatur, religiosè colatur:* (illico pòst) *tibi queat, tum somniis, tum signis, tum etiam fortasse coram, cùm usus postulat, mala averruncare, bona prosperare, humilia sublimare, nutantia fulcire, obscura clarare,*

ap. Arrian.

loc. cit.

Sidera adversa corrigere. Et sic quidem illi.

Fuit verò perspectum etiam Ethnicis esse *Genios* aliquos *malos*, dictósque proinde κακοδαίμονας, ut distinguerentur à bonis, quos & ἀγαθοδαίμονας dixerunt, quippe quamvis dicerent quoque virum felicem εὐδαίμονα, & infelicem κακοδαίμονα; simul tamen persuasi fuere & felicitatem esse à bono Genio, & infelicitatem à malo. Dicimus nos parciùs pro Angelo bono δαίμονα, frequentiùs pro malo κακοδαίμονα, nempe ad augendum vim vocis: cùm soleat simplex Daemonis vox pro Cacodaemone usurpari. Quamobrem autem patiatur Deus esse Daemonas, Cacodaemonasve, qui sint infensi hominibus, eorúmque perniciem procurent; id intelligendum videtur, ex iis, quae superiùs dedicta sunt circa eam quaestionem, *Cur bonis viris mala fiant?* Videlicet dici uno verbo potest, pati illos Deum, tum ut viri boni ab iis exerceantur, quò cumulatiore laude digni fiant; tum ut ab iisdem viri mali, quibus pra[illegible] est condi, plectantur. Hoc unum addi posse videtur, allici quidem plerumque nos ad vitiosos actus Cacodaemone instigante; sed non idcircò tamen nobis praetexendam excusationem, quasi factum Daemonis sit, quando testatur Sacra Scriptura, unumquemque magis à concupiscentia sua abstractum, illectúmque tentari. Ut proinde & agnoscamus, non tam esse à Daemone, quàm à nobis ipsis timendum; & assuescamus temperantia fomitem vitii subducere, qui si à nobis abfuerit, frustra Daemon facem supponat. Et vide, ut Poeta id Niso attribuat, quod accommodari huc possit; 1. Æneid.

— *Di-ne hunc ardorem mentibus addunt,*
Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido?

Perspecta quoque Ethnicis fuit γοητεία, sive *prava ars Incantamentorum*, atque Praestigiarum, quae ex commercio Daemonum addiscitur, & exercetur: nisi quod multum fabularum intermistum ubique est, idque exaggerantibus praesertim Poëtis; ut quod Canidia indignabunda,

An quae movere cereas imagines, Horat. Epod. 17.
Ut ipse nosti curiosus, & polo
Deripere Lunam vocibus possim meis,
Possim crematos excitare mortuos? &c.

Quódque Medea innocabunda, Ovid. 7. Metam.

Nox, ait, arcanis fidissima, quaeque diurnis
Aurea cum Luna succeditis ignibus Astra;
Tuque, triceps Hecate, quae coeptis conscia nostris,
Adiutrixque venis, cantusque, artesque Magorum;
Quaeque Magos tellus pollentibus instruis herbis,
Auraque, & venti, montesque, amnesque, lacusque;
Dique omnes nemorum, Dique omnes noctis, adeste,
Quorum ope, cùm volui, ripis mirantibus, amnes
In fontes rediere suos, concussaque sisto,
Stantia concutio cantu freta, Nubila pello,
Nubilaque induco: ventos abigóque, vocóque:
Vipereas rumpo verbis, & carmine fauces,
Vivaque saxa, suâ convulsaque robora terrâ,
Et sylvas moveo, iubeóque tremiscere montes,
Et mugire solum, manesque exire sepulcris.
Te quoque Luna traho, &c.

Idem verò propriè dicendum de tam multis narratiunculis, quibus aures crebrò opplentur;

ex

ex quibus persæpe, si demas Impostorum fraudes, veteratorum techuas, veneficorum noxas, aniculatum deliramenta, facilem vulgi credulitatem; vix quicquam veri est, quod reperias. Quod dicendum quoque videtur de specie illa Cacomagiæ, quâ genus infelix putat se, vehentibus hircis (vt illa pennatis serpentibus) ire per auras; postquàm narcoticis vnguentis sopiti, viuidissimâ imaginatione somniarunt, & transferri se, & conuentibus nefandissimis interesse. Ex eodem penè genere est, quod aliqui se Lycanthropos putent; cùm melancholico humore superante, efferuescenteque, ferinos mores induunt, & alia id genus similia. Nam & quod ferunt de Abreptitiis, seu malè vexatis, possessive à Dæmone; fatendum quidem nonnullos esse, qui reuerà huiusmodi sint; nam & Literæ Sacræ fidem faciunt, & praxis Sacrorum Exorcismorum rem probat; sed & notum simul, quâ cautione opus, vt quod est correptionis veræ, ab eo discernatur, quod potest læsa imaginatio, sexus imbecillitas, aut malitia, vis morbi, fraus circulatoria. Insuper fuit quoque Ethnicis perspectum, apparere interdum Genios; sed res confirmanda præsertim ex Literis Sacris, & ex libris Agiographis; quippe quæ in Prophanis exstant, dicere haud facilè possis, quando, aut quid veri contineant; vt erit speciatim aliquantò pòst, cùm de Bruti Genio, & similibus attigendum.

1. de diuin.

Denique, vt ad ipsam rem, quæ de disserendum præsertim hoc loco fuit, accedamus, perspectum fuit Ethnicis Diuinationem aliquam per Dæmonas administrari. Siquidem, tametsi ea quoque in re plurimùm & superstitionis, & imposturæ fuerit; nihilominùs oportuit interdum veri quidpiam contingere, vt illa adeò generalis Anticipatio ortum haberet: *Nam gentem quidem, inquit Cicero, nullam video, neque tam humanam atque doctam; neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi prædicique posse censeat.* Labor est solum in discernendo, quandonam facta fuerit prædictio aut interuentu Dæmonis, aut Vatum vafritie, aut rogantium credulitate. Nam reuerà quidem, vt Deus per Angelos multa prædixit, quæ in Libris Sacris, Agiographisque continentur; ita passus est apud Ethnicos multa exstare vaticinia, interueniente Dæmone. Inde enim Patres, & Doctores sacri inuehuntur in Ethnicos, quòd se persuaderi, ac decipi sinant à Dæmonibus; historiaque exstant, ac versus de Dæmonibus, tum ad Seruatoris Domini aduentum, tum ad conspectum, fussuque virorum sanctitate illustrium coactis obmutescere. Verùm constat quoque aliunde aut mera fuisse deliramenta, aut meras imposturas, quæ vt plurimùm ad Dæmonas referebantur. Verorum censu haberi debent historiola, quam ex Epicuro Michaël Apostolius refert, non definio quidem, sed commemoranda est tamen. Inter congestas ergo Parœmias, ac circa illam, Πύθια, καὶ Δήλια, *Pythia, & Delia*, quæ est ἐπὶ τῶν τελευταῖων [illegible], *de eo, quod perituris*, sic

Cent. 16.

habet Apostolius: [illegible]

[illegible] *Ferunt Polycratem Sami tyrannum Pythia & Delia celebraturum, misisse simul Delum sciscitatum oraculum, vtrum quæ spectarent ad Sacrificium, ad præsentium tempus efferret. Respondisse autem Pythiam, Hæc tibi Pythia, & Delia sunt: significantem videlicet ea illi extrema futura. Nam & illum non multò post è medio sublatum contigit. Illa Epicurus recitat in quadam Epistolarum ad Idomeneum.* Ac videtur quidem Epicurus non propterea persuasus fuisse dum hæc scriberet, Polycratis cladem fuisse aut à Pythia, aut à Dæmone tentrà promissam; verùm, si & prædicta fuit, & ipso euentu probata; quid-ni argumentum hoc sit, quod prouisa à Pythia, aut Dæmone reuerà fuerit. An obiter verò facere hoc potest, quod à Plutarcho est obseruatum, fuisse Apollinem vocitatum Πύθιον, *Pythium*, eorum occasione, qui *percontarentur*, discereque inciperent; ac etiam Δήλιον, καὶ Φαναῖον, *Delium & Phanæum*, occasione eorum quibus iam *aperta, claraque* esset veritas; nempe, quasi exinde festa instituta in honorem Apollinis Pythia, ac Delia fuerint vocata; & innuerit responso fuerit, non alia festa expectanda, præter ea, de quibus erat *Percontatio*; clarum enim hoc esse [illegible], *iuxta ipsum tempus fato definitum*.

De Diuinatione

Sed ne in hoc hæream, adnotare præstat, cùm agitur hîc de Diuinatione, siue præsensione rerum futurarum, non eam hîc intelligi, qua prouidentur, ac prædicuntur res, quarum sunt sicut naturales, ita necessariæ, impedimentique incapaces causæ; veluti Eclipses, ortus Siderum, cæteraque huiusmodi, quæ ex rata dispositione, constantique motu corporum cælestium dependent. Non item illam quæ admittitur dumtaxat, quasi Coniectatio, ob causas verisimiles, quas quisque prout fuerit sagax, subodorari valeat, & prout felicior, veluti in scopo attingendo, fuerit, μάντις vocetur; quo sensu Plutarchus refert illud Euripidis,

Μάντις ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς,
Qui conicit bene, ille Vates optimus. de def. orac.

seu, vt Cicero interpretatur,

Bene qui coniiciet, Vatem hunc perhibeo optimum. 1. de Diui.

Quo sensu Vates haberi posset v. c. Thales, cùm olearum prouentum ex signis, de quibus superius est dictum, præsagiit: Pherecydes item, cùm aquam ex puteo haustam conspiciens, Terræmotum dixit instare; ac generatim quisquis in sua arte (intellige ex iis, quas coniecturales appellant) habetur peritissimus. *Nemo enim, aut quæ tempestas* (vt verbis illius dicatur) *impendeat, meliùs coniiciet, quàm Gubernator; aut morbi naturam acutiùs, quàm Medicus, aut belli administrationem prudentiùs, quàm Imperator, coniectura assequatur.* Intelligi verò eam solùm, quæ est de rebus merè fortuitis siue non habentibus causas, quas, ac simul ipsam ab iis dependentiam, prospicere liceat: cuiusmodi est v. c. Æschylum casu testudinis ab Aquila in caput dimissæ esse moriturum: aut certè, quæ licet iis de rebus sit, quarum sunt causæ probabiles, & rerum peritis non prorsus ignotæ; est tamen sine prospicientia huiusmodi siue causarum, siue dependentiæ ab ipsis, ac perinde sit, vt si res merè fortuitæ forent;

De Diuinatione.

habet. Vnde & quis possit consuli hoc casu tam rerum peritus, quàm hariolus; *Num igitur*, inquit idem statim, *aut haruspex, aut augur aut vates quis, aut somnians melius coniecerit; aut ex morbo euasuros ægrotos, aut ex periculo nauem, aut ex insidiis exercitum, quàm medicus quàm gubernator, quàm imperator?* Cùm omnis autem Diuinatio aut artis particeps habeatur, aut expers; notum est participem artis intelligi illam, quæ partam se iactat experientiâ, obseruationéque diuturna, veruntamen eorum, quæ prædicuntur, reddere rationem, dicereve causam non valeat. Talem autem habere se profitentur Augures, siue Auspices, qui ex volatu, cantu, pastu auium, futura prædicunt; Haruspices, qui ex cæsarum hostiarum extis; Sortilegi, qui ex Sortibus; *Oneirocritæ*, seu *Interpretes somniorum*, qui ex somniis, intellige obscuris, aut ambiguis (nam quæ alioquin somnia rem perspicuè notant, quale Megarensis illius fuit, interpretatione, aut arte non egent) ac pari ratione Interpretes Fulgurum, Ostentorum, Portentorum, Prodigiorum, &c. Tales etiam Physiognomi, qui ex delineatione, habituque externo corporis; Metoposcopi, qui speciatim ex fronte; Chiromantes, qui ex manu, quoslibet euentus speciales, & cum circumstantiis quidem locorum, temporum, personarum, negotiorum, præsagiunt. Quod enim generatim ad corporis temperiem, animique indolem spectat, eius quidem signa in corpore sunt; at non quæ propterea futuros his, aut illis temporibus, his aut illis modis euentus designent. Tales rursus Geomantes, Hydromantes, Aëromantes, Pyromantes, & alij, nulla non ex re diuinationem instituentes; ac postremò, ipsi Astromantes, seu Astrologi, qui omnium præcipui, omnibusque penè quidpiam impertientes, eam petunt ex Astris. Notum etiam Artis expertem intelligi illam, quæ non ex obseruatis, collectisque signis instituitur, sed aut cuiuspiam Genij apparitione, & afflatu; aut concitatione quadam, & furore animi, siue à seipso, quia diuinus sit, siue à Dæmone concipiatur. Talem certè admitti constat in Sibyllis, vaticinisque hominibus; in quibus interdum vigilando, interdum dormiendo mens sic emouetur, vt suo è statu exturbata, ea videat, quæ in statu alioquin naturali, placido, quietoque non videt. Hinc verò est, quamobrem tam Græci vniuersè τὴν μαντικήν, quasi ἀπὸ τῆς μανίας, à furore, vti ex Platone notat Cicero; Latini à Diuis Diuinationem dixerint. Videlicet, quasi futurorum præsensio eiusmodi res sit, vt Diuorum sit propria, aut eorum, quibuscum communicare illi eam dignantur, quique exinde appellantur Diuini, cùm & interim illa ipsis communicari non valeat, nisi cum quadam emotione mentis, abductioneve hominis extra proprium, ac naturalem statum. Certè & citatus ex Apuleio locus, declarat illam etiam artis participem diuinationem sine diuorum, Dæmonumve interuentione non fieri: & quemadmodum hodie volunt ad imprimendum, v.c. puncta illa Geomantica, manum dirigi excitato interno, cæcoque quodam impetu; ita olim volebant, non modò ad iaciendum sortes, verùm etiam ad deligendum exempli causâ hostiam, interuenire vim quandam sentientem, quæ esset toto confusa Mundo; ac tum cùm hostiam immolare vellet exquisitam mutationem faceret, adeò vt in illa abesset, aut superesset aliquid; quemadmodum paulò ante obitum Cæsaris contigit in Extis bouis opimi cor non esse; quod quidem apud Ciceronem est.

Non est porrò quorsum in illa Artificiali Diuinatione reiicienda tempus teramus; cùm vel ex iis, quæ fusè sunt aduersus Astrologiam dicta, constare possit, si Ars illa, quæ inter omneis Diuinatrices principem locum obtinet, inanis futilisque sit; cæteras non minùs inaneis, futileisque esse debere. Quid-ni verò, cùm eæ iam nulla religione teneantur, haberi tales debeant, cùm etiam olim, dum passim Religio obseruare illas iubebat, à peritis nihilominùs, cordatisque improbarentur. Quippe ab ætate vsque Sapientum, notum est consilium à Thalete Periandro datum circa editum Equâ monstrum semi-humanum, quod Sacerdos iam declarat seditionem portendere; itemque Anaxagoræ factum cùm ostendit, qui contigisset nasci Arietem cum vnico cornu, quo portendi Vates dicerat præualituram eius factionem (duæ scilicet in vrbe erãt) cuius in domo esset natum ostentum. Sed ne Græcorum plura conlecter; illud Catonis scitum est, qui referente Cicerone, *Mirari se aiebat, quòd non rideret Haruspex, Haruspicem cùm vidisset.* Itemque, quod ille Coniector, interpresque portentorum, non inscitè dicitur ei respondisse, qui ad eum quasi ostentum retulerat, fuisse domi anguem vecti circum-vectum, *Tum enim esset*, inquit, *ostentum, si anguem vectis circumplicasset.* Quod autem magni etiam duces hæc contempserint, tritum est, circa haruspicinam, v. g. exemplis tum Hannibalis, cui apud Regem Prusiam exulanti cùm pugnare placeret, & ille se audere, quòd exta prohiberent, negaret, *An tu*, inquit, *Caruunculæ vituli mauis, quàm Imperatori veteri credere.* Tum Cæsaris, qui cùm à summo Haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, transmisit tamen; *quòd ni fecisset*, inquit Cicero, *vnum in locum omnes aduersariorum copiæ conuenissent.* Itemque circa Auguria, tum P. Claudij Pulcri, qui cùm bello Punico primo prælium nauale committere vellet, auspiciaque more maiorum petisset, & pullarius non exire caueâ pullos nunciasset, abijci eos in mare iussit, dicens, *Quia esse nolunt, bibant.* Tum M. Marcelli, qui dicebat, *Si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis lecticâ operta facere se iter solere.* Hoc verò obiter reuocat in mentem, quod Hecatæus apud Eusebium narrat, se iter ad mare Erythræum faciente, cùm tota multitudo ad notum Augurij auem obseruantis constitisset, ac Mosomachus Iudæus causam requisiisset, augurque respondisset, *Si auis quidem ibi constaret, expedire, vt omnes eo in loco hærerent; sin progrederetur, pergerent; sin reuolaret, regrederentur*; tum Iudæum nihil cunctatum auem sagittâ confixisse; Augure que, & aliis indignantibus, excepisse, *Quid deliratis miseri?* & volucri in manus sumptâ, *Ista hæc*, inquit, *quæ suæ saluti prouidere potis non fuit, quî aliquid de profectione nostra certi prænuntiare potuit?* Quanquam, ne in his immorer, obseruandum est

Plut. in Symp.

Id. in Pericle.

1. de Diui.

2. de N. D.

est positus, duo quædam esse fundamenta præcipua, quibus innixam iam est huiusmodi artem haberi inuictas: Vnum, Experientiam, quæ omni ratiocinio præhabenda sit, cùm nulla esse vera ratio, cui experientia refragetur, possit. Alterum Prouidentiam, quâ par esse ducunt, vt cùm nostrâ intersit futura prænosse, ea diuinitus præsignificemur.

Verùm, quod spectat ad Experientiam, si ea quidem constans deprehenderetur, nulla profectò foret ratio, quæ concedere illi non deberet: At quàm sæpe quasi opposita illis, quæ prædicuntur, eueniunt? Nemini certè attendenti, nō licet similia illi dicere; *Flaminius non paruit auspiciis, itaque periit cum exercitu: At anno post Paulus paruit: num minùs cecidit in Cannensi pugna cum exercitu?* [Cic. ibid.] Et rursus; *Quid ego Haruspicum responsa commemorem? Possum equidem innumerabilia, quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios. Hoc ciuili bello, Dij immortales! quàm multa luserunt! Quæ nobis, &c. Viden tamen omnia ferè contrà ac dicta sunt, euenisse.* [In Idol. van.] Ita Cicero, quem videtur imitatus B. Cyprianus, dum *Regulus,* inquit, *auspicia seruauit, & captus est: & Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est: & pullos edaces Paulus habuit, & apud Cannas tamen cæsus est. C. Cæsar ne ante brumam in Africam nauigia transmitteret, augurijs, & auspicijs renitentibus* (quod ex illo quoque relatum mox est) *spreuit, & eo facilius nauigauit, & vicit.* Sic fateantur illi quidem non omnia, quæ prædicuntur, contingere: excusantque, quòd Diuinandi Ars coniecturalis sit, neque, quòd eo iam certè, secus ac fuerit prænuntiatum, contingat, inferendum sit, artem nullam esse; verè nulla non est Medica, nulla gubernatoria, nulla imperatoria ars, quòd aliquando euentu frustretur. Sed absit longè, vt vlla artium huiusmodi diuinatricium, coniecturalis dici mereatur, cùm quæ Coniecturales sunt, ad caussas attendant, quibus positis, id, quod sit probabiliter euenturum, pronuntiant; vnde & in illis ratiocinatio, seu consultatio habet locum: hæ verò artes diuinatrices meræ sunt Mataeotechniæ, nec ea prouident, ob quæ verisimile sit euenire aliquid; sed citra ratiocinium, consultationemque, quid sit euenturum prædicunt. Quare & non ex eo, quòd quidpiam interdum euenit, artem esse concludendum est; sed potiùs ex eo, quòd interdum (imò & plerumque) non euenit, colligendum est, id quod euenit, quando euenit, casu euenire. Scilicet, quòd omnes huiusmodi artes meræ sortes sint; & perinde sit, siue vnum, siue alterum ex oppositis prædicas esse euenturum: cùm tam fieri possit, vt verax, quàm vt fallax; vt fallax, quàm vt verax Vates comprobetur. Id experiri cuique est promptum, verùm ea est vulgò in nugas propensio, vt [Cic. ibid.] mirum videatur, quod ab illo dicitur, *Cùm mendaci homini, ne verum quidem dicenti credere soleamus; quomodo illi, si somnium verum euasit aliquod, non ex multis potiùs vni fidem derogent, quàm ex vno innumerabilia confirment?* Præmissum iam fuerat illud celebre, *Quis est, qui totum diem iaculans, non aliquando collineet? Totas noctes somniamus, neque vlla ferè est, qua non somniemus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, euadere. Quid est tam incertum, quàm talorum iactus? tamen nemo est, qui sæpe iactans, Venereum non aliquando iaciat, nonnunquam etiam iterum ac tertiùm. Num igitur, vt inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? Quod si cæteris temporibus falsis visis credendum non est, non video, quid præcipui somnus habeat, in quo natura falsa pro veris.*

[De Diuinatione.]

Quod spectare autem ad Prouidentiam volunt, vt quæ sunt nobis euentura, diuinitùs significentur, quasi id nobis vtile sit; prætereo quem hîc circulum, in Stoicis Cicero notet, [ibid.] dum, *si Dij sint, esse Diuinationem; si Diuinatio, esse Deos,* argueret; *quorum neutrum,* inquit, *tam facilè, quàm tu arbitraris, conceditur. Nam & natura significari futura sine Deo possunt: & vt sint Dij, potest fieri, vt nulla ab ijs Diuinatio generi humano tributa sit:* illud potiùs addo, consuluisse satis hominibus Deum, cùm illos prudentia, & sagacitate donauit, qua sese ipsos regere, & in futurum prospicere, quantum quidem ipsis necessarium est, valerent: Dignumque est consideratione, quod apud Eusebium Dio- [4 præp. 1.] genianus ait, scilicet *isthoc quoque ipsos, qui artem diuinandi profitentur, nihil opus ad vsus vitæ quotidianos suæ ex arte accipere: sed perinde, vt cæteros partim iudicio vti suo, partim consilio cæterorum.* Quod superest verò, haud iniuriâ Dicæarchus libro magno differuit, *nescire futura, melius esse, quàm scire.* Rem ipsi paucis perstrinximus, cùm speciatim superius est in Astrologos disputatum. Commemorauimus quoque illum ex Cicerone egregium locum, *Quæ vita fuisset Priamo, si ab Adolescentia scisset,* &c. Illi iam addendum, quod ab eo docetur, Si res futuræ diuinitùs, ac in vtilitatem nostram monstraremur, futurum fuisse, vt Deus nobiscum alia ratione ageret. Ecce enim verùm, alia cætera inter vt ratiocinatur, de Ostentis cùm inquitur: *Quæ est ista à Dijs profecta significatio, & quasi denuntiatio calamitatum? Quid autem volunt Dij immortales; primùm ea significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, vt amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo possint. Vt Medici, quanquam sæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. Omnis enim prædictio mali tum probatur, cùm ad prædictionem cautio adiungitur. Quid igitur aut Ostenta, aut eorum interpretes vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostros adiuuerunt? quæ, si signa Deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? Si enim, vt intelligeremus, quid esset euenturum, apertè declarari oportebat; aut ne occultè quidem, si ea sciri nolebant.* Ecce & vt non secus, cùm agit de Somniis, *Fuit igitur,* inquit, *diuinâ beneficentiâ dignius, cùm consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quàm obscuriora per somnium. Quòd quoniam non fit, somnia diuina putanda non sunt.* Pergit: *Iam verò quid opus est circuitione, & amfractu, vt sit vtendum interpretibus somniorum potiùs, quàm directò Deus, siquidem nobis consulebat, Hoc facito, Hoc ne feceris, diceret? idque visum vigilanti potiùs, quàm dormienti daret. Iam verò quis dicere audeat vera omnia esse somnia? Aliquot somnia vera,* inquit Ennius: *sed omnia non est necesse. Quæ est tandem ista distinctio? Quæ vera, quæ falsa habet? Et si vera à Deo*

De Divinatione.

mittantur, falsa unde nascuntur? Nam si ea quoque divina, quid inconstantius Deo? Quid inscitius autem est, quam mentes mortalium falsis, & mendacibus visis concitare? Sin vera visa divina sunt, falsa autem, & inania humana, quae est ista designandi licentia, ut hoc Deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia Deus, quod negatis, aut omnia natura? quod, quoniam illud negatis, hoc necessario confitendum est. Statim autem: *Venit enim iam in contentionem, utrum sit probabilius, Deos-ne immortales rerum omnium praestantia excellentes, concursare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modò lectos, verum etiam grabatos; & cum stertentes aliquos viderint, obiicere his visa quaedam tortuosa, & obscura, quae illi exterriti somnio, ad coniectorem mane deferant: An natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur? Utrum Philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturae? ut, si iam fieri possit coniectura vera somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam facere non possint; ex levissimo enim, & indoctissimo genere constant.* Taceri verò hîc non debet, quod etiam, ut habet posteà de ipsis Interpretibus, ut intelligas eorum coniecturas magis ad libitum ipsorum ingenia, quàm divinam vim, aut naturae consensum. *Cursor, inquit, ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarum vehi: Mane ad coniectorem: at ille, Vinces, inquit: id enim celeritas significat, & vis equorum. Post idem ad Antiphontem, Is autem, Vincare, inquit, necesse est: An non intelligis quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor. Atque horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri: Sed ad cursorem redeo. Ad interpretem retulit, Aquilam se in somnis visum esse factum: At ille, Vicisti; ista enim avi volat nulla vehementius. Huic eidem Antiphon, Tu verò, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias, & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quaedam matrona cupiens; dubitans esset-ne praegnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam. Ad coniectorem retulit; negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter praegnantem esse dixit; nam inane obsignari nihil solere. Quae est illa ars coniectoris eludentis ingenio? An ea, quae dixi, & innumerabilia, quae collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum ex similitudine aliqua coniecturam modò huc, modò illuc ducentium?* Quibus id fusum addendum est, quod idem habet de factis circa Midam, Platonem, & Roscium praedictionibus, ut paria fingi intelligantur, aut interpretum sapere ingenium. *Atque haec ostentorum, inquit, genera mirabile nihil habent; quae cùm facta sunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione revocantur: Ut illa tritici grana in os pueri Midae congesta; aut apes, quas dixistis in labris Platonis pueri consedisse, non tam mirabilia sunt, quàm coniecta bellè: quae tamen vel ipsa falsa esse; vel illa praedicta fortuitò accidisse potuerunt. De ipso Roscio, potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui; sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, in Solonio praesertim ubi apud focum angues nundinari solent. Nam quod Haruspices responderant, nihil illo clarius, nihil nobilius fore; miror Deos immortales histrioni futuro claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africano.*

Ad ipsam verò artis expertem Divinationem quod attinet, videri imprimis fabulosum potest, quod perhibetur ab Ethnicis de quibusdam Geniis, qui non obscurè apparuerint, familiarique quodam affatu quaedam futura antè nunciarint. Et quia in recensendis prae caeteris est ille Bruti Genius, qui ipsi celebrem apud Philippos cladem, ac simul iteratam sui apparitionem praedixerit: ideò videtur operae-pretium insinuare hîc paucula, quibus ea apparitio, praedictioque vocetur in dubium. Primum itaque, nota cùm sit historia, notum quoque est; ut factâ vespere apparitione, cùm Brutus mane rem retulisset, argumentatus ad hominem Cassius, declarare aggressus fuerit ex Sectae ipsius doctrina delusionem, sive oculorum, sive imaginationis fuisse, quòd putaret sibi id spectrum oblatum. Ἡμέτερος οὗτος, ὦ Βροῦτε, λόγος, ὡς οὐ πάντα πάσχομεν ἀληθῶς, οὐδ' ὁρῶμεν, ἀλλ' ὑγρὸν μέν τι χρῆμα, καὶ ἀπατηλὸν ἡ αἴσθησις. ἔτι δ' ὀξυτέρα ἡ διάνοια κινεῖν αὐτὸ καὶ μεταβάλλειν ἀπ' οὐδενὸς ὑπάρχοντος, ἐπὶ πᾶσαν ἰδέαν, κηρῷ γὰρ ἡ τύπωσις ἔοικε. τῇ δὲ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ πλαττόμενον, καὶ τὸ πλάττον ἐχούσῃ, ῥᾷστα ποικίλλειν καὶ σχηματίζειν δι' αὑτῆς ὑπάρχει. δηλοῦσι δ' αἱ τῶν ὀνείρων ἐν τοῖς ὕπνοις τροπαί, ἃς τρέπεται τὸ φανταστικὸν ἐξ ἀρχῆς βραχείας παντοδαπὰ καὶ πάθη, καὶ εἴδωλα γινόμενον. κινεῖσθαι δ' ἀεὶ πέφυκε. κίνησις δ' αὐτῷ φαντασία τις, ἢ νόησις. σοὶ δὲ καὶ τὸ σῶμα ταλαιπωρούμενον φύσει τὴν διάνοιαν αἰωρεῖ καὶ παρατρέπει. δαίμονας δ' οὔτ' εἶναι πιθανὸν &c. *Vestra, inquit, ô Brute, philosophandi ratio haec est, ut nec omnibus afficiamur verè, neque verè omnia videamus; sed esse sensum rem lubricam, fallacemque existimemus. Est porrò ipsa cogitatio longè adhuc comparatior ad varie idemque movendum, atque transformandum (tametsi in re nihil subsit) in omnem speciem; quippe quae in mente impressio fit, similis est illi, quae in ipsa fit cera. Ipsi autem humanae menti habenti in se & quod fingitur, & quod fingit, id inest, ut si ex ipsa facillimè variet, atque configuret. Manifestum verò id faciunt, quae per somnum fiunt insomniorum commutationes; quibus facultas imaginatrix exiguam affectionem, variamque varietatem subit. Ea nempe semper natura comparata ad motum est; motusque ipsius imaginatio est, & cogitatio quaedam. Tibi aliunde ipsum corpus, quod natura aerumnosum habes, cogitationem tum suspendit, tum ad extraordinaria deflectit. Daemonas autem neque esse probabile est*, & quae caetera sunt iam recitata. Haec autem saltem eò valent, ut intelligamus fuisse ipsi Bruto illicò, & eorum [illegible] fidem. Insinuant verò praetereà rem consideratione dignam; nempe indolem fuisse aerumnosam, ad quam ingens sollicitudo per id tempus accederet. Siquidem vix quicquam tum dormiebat Brutus (instante quippe grandi praelio) ut à Plutarcho observatum est. Obversabatur scilicet menti, quo in discrimine Respublica foret; recordabatur, quàm infelix in pari causa fuisset Pompeius. Meditabatur quidnam sibi capiendum foret consilij, succedentibus malè rebus,

rebat. Ista, inquam, & alia id genus animo volutabat; & nocte quidem iam profunda, silentibus cæteris, extinctis penè luminibus, ipse per se cogitabundus, ac saltem semi-somnians. Quocirca & mirum non fuit, si cladibus, & infortunis sese continuò in animum illius ingerentibus, visus sibi fuerit videre, atque audire malum Genium; ipse præsertim, qui malos, bonosque ex suæ Sectæ placitis dari Dæmonas, persuasum habebat. Deinde quòd somniauerit, tria quædam argumenta sunt. Vnum, quod ex pueris non requisierit, audiuissent-ne aliquid: Quippe non habebat sibi ipsi fidem, sed subdubitabat, num illud vigilanti sibi, an dormienti potiùs contigisset. Alterum, quòd pueri se nihil nec vidisse, nec audiisse responderint. Debuerant enim, nisi videre horrendam illam imaginem; nisi audire illam eius vocem, *Tuus, ô Brute, malus Genius sum: in Philippis me videbis* (nempe & Minerua
3. Iliad. ab Homero inducitur Οἴῳ φαινομένη, *Soli visa Achilli*) at saltem audire ipsius-met Bruti, vt quæ hominis fuisset, interrogationem: *Ecquis tu Deorum, aut hominum es? Ecquid tibi vis, quid ad me venisti?* ac verbum illud, quod intrepidè effato Spectro subiecit, *Videbo*. Tertium, quod memoret Plutarchus, solitum fuisse Bruti animum, postquam peremptum Cassium exaudiuit. Nempe, quia potuit ex illius ratiocinio cognoscere, fuisse rem totam merum insomnium. Ad-hæc notatu dignum videtur, non asserere Plutarchum historiam illam exceptam fuisse ex probatis authoribus, sed (quasi fidem liberaret) ex rumore disseminato, inchoare illam verbo *Dicunt*. Notum est verò, vt ille rumor, propter consequutum Bruti infortunium potuerit increbrescere; cùm experientia satis testetur nullum esse insignem casum, quem vel præcessisse, vel sequuta fuisse prodigia multa non memorentur. Quin-etiam, loquens idem Plutarchus de postrema in Philippis nocte, *Dicunt*, inquit, *rursus illam imaginem apparuisse Bruto, quæ vidsquare fuerat exhibita, nihil dixerit, sed mox euanuerit*. Ac, vt intelligas Plutarchum non satis probasse, citat ecce Pub. Volumnium, virum Philosophum, qui cùm ab initio Bruto commilitasset, cætera quidem multa recitârit; verùm de hac apparitione nihil retulerit. Præterea eadem dici posse de Spectro illo celebri, quod Dioni memorant visum. Apparuisse enim ipsi loginque, cùm & summa rerum Syracusanarum penès ipsum esset; & discrimen immineret, ob expulsum recens tyrannum; & iam advesperasceret; & lumen abisset; & ipse solus intra cubiculum cogitabundus sederet; & is esset, qui sæpè sæpiùs Socratem de Genio, Dæmoniéve suo verba facientem inaudiisset.

Heic porrò, quia erit procliue rogare, quid-nam de hoc quoque Socratis Genio, Dæmoniéve sentiendum sit; verum quidem est Socratem plurima passim de eo dixisse; sed nimirum, cùm Socrates in præceptis morum totus versaretur, artificio hoc vsi putatur, quò maius pondus argumentis salutaribus adderetur. Siquidem satis notum est, quantum authoritatis habeat, quidquid ex afflatu diuino monita dare creditur. Ac ne putes illum falsa persuasione prodesse noluisse, ecce Platonem carpit Eusebius, quòd ipse esse putet, si quid hac ratione ad ciuium vtilitatem faciat, proferre. Hoc autem loco vel
De Diuinatione. vnus Theages argumento est, quantum Socrates se exinde & profecisse, & profecisse gloriaretur. Hinc licet tam Plutarchus, quàm Apuleius, qui tractatus de isto Genio conscripsêre integros, conspirare in id videantur, vt verum fuisse Dæmonem credant, qui propter purgatissimam, quietissimamque Socratis mentem, conuersatus illi ab ineunte æuo fuerit; nihil est tamen, quod contineat ipsum fuisse aliud, quàm solertiam, sagacitatem, rationem, prudentiam animo ingenitam; ac deinde meditatione, exercitationeque Philosophica excultam, quæ velut rectum quoddam Dictamen, Socratem admonuerit. Suadet imprimis, quod Socrates nunquam dixerit se vidisse quicquam dæmonium, vt apud Plutarchum observare licet, sed solùm Vocem dæmoniam, vt quoddam signum, percepisse: *quam quidem vocem*, inquit apud Xenophontem, *Dæmoniam appello multò rectiùs, quam ij, qui Deorum vim, potestatemque auibus tribuunt*. Quin-etiam memorat Plutarchus carpsisse Socratem tanquam arrogantem, illos qui sibi visum quodpiam diuinum oblatum fuisse dicerent. Nempe hoc innuit Socratem nihil habuisse aliud, quàm perfectissimam rationem, quæ quòd præclarè coniectaretur, dictaret ipsi quid futurum ex rationabili causa foret. Ratio enim nobis velut insusurrat, & vt illi dicunt, *aurem vellicat*, & *feruens in aurem garrit*, ecquid vel sperandum, vel timendum sit. Vnde & sæpè dicimus, *Nescio quid mihi obmurmurat*, &, *Audire mihi vocem videor, quæ hoc dissuadeat*, &c. Deinde, quod eiusmodi vox nunquam adhortata fuerit Socratem, vt aliquid aggrederetur, sed semper ne quid ageret. Adeò vt illi *semper perurit, nunquam impellenti, sæpe reuocanti*. Ita & Plato, & Xenophon, & deinceps Cicero quoque; ex quo, vt vnum, alterumve exemplum attingam, *Scriptum est*, inquit, *cùm Critonis sui familiaris oculum alligatum vidisset, quæsiuisse, quid esset: cùm autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, vt remissus esset, in oculum recidisse; tum Socratem, Non enim paruisti mihi reuocanti, cùm vterer, qua soleo, præsagitione diuina. Idem etiam Socrates, cùm apud Delium malè pugnatum esset, Lachete Prætore; fugeretque cum ipso Lachete; vt ventum est in triuium eâdem quâ cæteri, fugere, noluit. Quibus quærentibus, cur non eâdem viâ pergeret, deterreri se a Deo dixit. Tum quidem ij, qui aliâ viâ fugerant in hostium equitatum inciderunt*. Hoc autem eò spectat, vt intelligamus fuisse in Socrate non plusquàm humanam, sed Socrate tamen dignam epochen; ob cuius defectum obseruare licet sequi pœnitentiam sæpe-numerò, non tam ob id, quod tacuerimus, fecerimus, non egerimus; quàm ob id, quod dixerimus, asseuerimus, patrauerimus. Quis verò idem non colligat, ex eo, quòd se Socrates excuset apud Iudices, quod Genij hortatu à publicæ rei administratione abstinuerit; ob

Marginal notes (right column): 12. petr. — in Apol. &c. — in Apol. — de dæm. Socr. — Virgil. Pers. — in Apol. & al. — 4. memorab. 1. de diuin. — in apolog.

periculis illis impendentibus, qui accessissent ad Rempublicam: itemque, quòd Deo cogente obstetricatus quidem fuerit, sed prohibente, nihil genuerit; ob errandi periculum, in quod incidunt, qui dogmata tradunt? Adhæc, quod Simmias apud Plutarchum, meminerit se ex Socrate quæsiisse curiosius, qualis hic foret Genius; & addat, se ex Socrate responsi nihil accepisse. Nimirùm hoc digito monstrat, noluisse quidem Socratem mentiri, asseverando sibi Genium separatum adsistere; at noluisse tamen loquendo negare, ne salutaria consilia robur, & gratiam amitterent. Neque enim ipsi deinceps illi fidissent tantopere, qui prædictas Charondæ Timarcho, & aliis clades, humanâ solùm sapientiâ pronisas opinati fuissent. Rursus, quòd Timarchus ille, qui apud eundem Plutarchum in Trophonij antrum descendit, sciscitaturus de veritate Genij huius Socratici, nihil probabilius accepisse indicatur, quàm quòd huiuscemodi Genij sint portiones animæ nostræ, non perinde, vt cæteræ depressæ in corpus, sed quæ ipsum caput veluti circumstent. Videlicet hoc indicat Genium Socratis nihil aliud fuisse, quàm τὸ ἡγεμονικὸν, principem illam facultatem, quæ sobrio vitæ genere, & sapientiæ studio pura seruaretur. Denique, quòd Apuleius eò tandem deuenit, vt Socratis imitatione non extraneum quendam Genium, sed animum ipsum colere persuadeat. *Et nihil æquè miror, inquit, quàm cùm omnes & cupiant optimè viuere, & sciant non alia re, viui, quàm animo, nec fieri posse, quin, vt optimè viuas, animus colendus sit, tamen homines animum suum non colunt. Nec aliud te in Vlysse Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse Prudentiam, quam Poëtico ritu Mineruam nuncupauit. Igitur hac eadem comitante, omnia horrenda subiit, omnia aduersa superauit. Quippe ea adiutrice Cyclopis specus introiit, sed egressus est. Solis boues vidit, sed abstinuit*, &c. An non videtur hîc Apuleius imitatus Xenocratem, qui auditor, & successor Platonis, nosse eius mentem, & Socratis potuit; & Aristotele tamen teste, dixit εὐδαίμονα, *felicem eum, cui obtigisset bona anima*; adiiciens, ταύτην ἑκάστου εἶναι δαίμονα, *hanc vniuscuiusque Dæmonem esse*? Quid, quod ipsemet quoque Plato edixit, *De præstantissima Animæ nostræ specie* inquit *sic est sentiendum. Dedit scilicet illam nobis Deus vt* Δαίμονα ἑκάστῳ, *vt proprium cuiusque Dæmonem in summa corporis arce habitantem*. Et statim, *Illum, qui id semper, quod est diuinum colit, ac familiarem Dæmonem præclarè cultum habet, summè beatum esse*. Simil & illud quod apud Clementem Alexandrinum docuit εὐδαιμονίαν, *felicitatem*, nihil aliud esse, quàm τὸ εὖ τὸν δαίμονα ἔχειν, *habere Dæmonem benè affectum*; δαίμονα δὲ λέγεσθαι τὸ τῆς ψυχῆς ἡγεμονικόν, *Dæmonem verò Animæ nostræ partem principem appellari*. Citarem in eandem sententiam Tyrium Maximum, cùm edixit Oraculo proprio consilio spreto non vtendum; sed ex Græcis quidem id præterea sufficiat, quod Aphrodisæus aliquoties habet, dum, ἦθος, inquit, ἀνθρώποις δαίμων, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, τουτέστι φύσις, *Hominum Dæmon, iuxta Heraclitum, Indoles, seu Natura est*. Ex Græcis illico: nam ex Latinis citare Ciceronem licet, quatenus eius verba sunt, *Cùm verò iurata dicenda sententia sit, memineris Deum te adhibere testem, id est, Mentem tuam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius*. Præterea autem Senecam, dum, *Iubeo*, inquit, *te habere bonam Mentem, hoc est, propitium Deum tutelæ, quem habes placatum, & fauentem, si quisquam sibi se propitium. Sepone in præsentia quæ quibusdam placent, vnicuique nostrum Pædagogum dari Deum non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero, quos Ouidius ait, de Plebe Deos (ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & Genium, & Iunonem dederunt) postea videbimus, an tantum Diis vacet, vt priuatorum negotia procurent: interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quàm si imprecatus fueris, vt se habeat iratum.*

De Diuinatione. In Theæt. — loc. cit. — In Theage. — loc. cit. — loc. cit. — 2. Top. 6. — In Tim. — 2. strom. — De Fato c. 4. & 2. de an. vlt. — 3. Offic. — Epist. 110.

Ad Animi concitationem ex seipso quod attinet, ad præteritos, quod ipsum Dei, Mundanæve Animæ esse particulam supponunt. Nempe ideo volunt esse Animum sua ex natura omniscium, quòd eiusdem sit naturæ cum Deo, aut ipsa certè Anima Mundi, quæ, quòd vbique præsens sit, nihil sit eorum, quod ignoret. Nam & quamuis non adhuc præsens futuris ipsis adhæreat, præsens est tamen eorum caussis, nisi proximis, at saltem remotis, quæ continuata serie, colligantur cum proximis; sicque, *Vt in seminibus* (quæ Ciceronis verba sunt) *vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur, sic in caussis sunt conditæ res futuræ*. Cùmque animus in corpus immersus, & quasi epoto in ipsa immersione Lethæo poculo, non perinde omnia, ac ipsamet, cuius pars est, Anima Mundana, peruideat; peruidere tamen eum posse censent, aut si morbi sic concitatum, vt emersionem quasi moliatur; quo modo *Aristoteles*, inquit Cicero, *censet, qui valetudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, censet habere aliquid in animis præsagiens, atque diuinum*. Aut si ratione aliquâ placidiore se quasi abducat auocetque à corpore, quod quidem per somnum potissimum fit; tum enim, vt longè quàm per vigiliam solutior, faciliùs, clariùsque diuinat, & appropinquante etiam morte, cùm iam à corpore solutus quasi sit, *multò est*, vt ille loquitur, *diuinior*. Probatus est locus, quem ex Socrate in Platonis Politia refert Cicero sub persona Fratris, de diuinatione per somnium, ac deinceps, *Iubet, igitur, Plato*, inquit, *sic ad somnum proficisci corporibus affectis, vt nihil sit, quod errorem animis, perturbationémque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne fabis vescerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quærenti vera, contrariam. Cùm ergo est somno sevocatus animus à societate, & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura prouidet: iacet enim corpus dormientis, vt mortui, viget autem, & viuit animus*. Pertinet huc proinde id, quod habetur posteà, dum hanc quoque diuinationem referendam dicit ad naturam Deorum, *A qua*, inquit, *vt doctissimis, sapientissimisque placuit, haustos animos, & delibatos habemus; cùmque omnia completa sint, & referta æterno sensu, & mente diuina, necesse est cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri*.

1. de Diu. — Ibid.

moueri. *Sed vigilantes animi vita necessitatibus seruiunt, disiunguntque se à societate diuina, vinclis corporis impediti. Rarum est autem quoddam genus eorum, qui se à corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, studioque rapiantur.* Pertinet quin-etiam, quod Cicero ipse; dum *Similis*, inquit, *est error in somniis; quorum quidem defensio repetitur quàm longè est. Diuinos animos censent esse nostros, eosque esse tractos extrinsecus, animorumque consentientium multitudine completum esse Mundum. Hac igitur mentis, & ipsius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus, cerni quæ sint futura.* Istud, inquam, de animi ex seipso concitatione prætereo; quoniam fabula mera est, tum quod animi supponuntur haustus esse, & partes quædam diuinæ substantiæ, aut Mundanæ animæ, vt ex supra-dictis intelligitur; tum quòd aliquid siue per furorem, morbúmque melancholicum, siue per somnium diuinetur. Quippe merus casus cùm sit, quòd interdum quidpiam hac ratione prædictum contingat; neque id magis est mirum habendum, quàm si quis totum iaculans diem, quod iam diximus, aliquando collineet; & qui in talorum iactu sæpè iactat, Venereum aliquando iaciat. Quod enim alioquin futura in suis causis prospici, ob illarum seriem, concatenationémque valeant; id soli Deo, qui condidit, disposuitque omnia, concedendum est; omnémque aliam sagacitatem, perspicacitatémque longè superat, vt quæ ex hominum arbitrio, casibúsque innumeris dependent, prouideri possint. Quanquam & exempla, quæ ad rem confirmandam in ore esse omnium solent, quale est illud de interfecto à Caupone Megaris, aliudque de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, nauigare vetitus est, & quæ id genus cætera sunt, quid-ni censeri conficta possint? Ecquis enim ipsorum author, aut penes quem stat, à quo primùm deducta sit enarratorum indubia fides? Porrò illud quoque, vt affine prætereo, quod de furore diuinitus, speciatimque immisso aliquibus percrebuit; vt Remigi illi Coponianæ classis, qui vaticinatus fuerit, madefactum iri minus triginta diebus Græciam sanguine, rapinas Dyrrachij, & conscensionem in naues cum fuga, &c. Vno enim verbo valet generatim, quod de hoc speciatim exemplo habet Cicero, qui ea in classe nauigauit. Ille nimirum ad Fratrem sic: *Quid? inquies, remex ille de classe Coponij, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille verò & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. Castra enim in Thessalia castris collata audiebamus, videbatúrque nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset, & roboris propter vetustatem. Casum autem prælij nemo nostrûm erat, quin timeret; sed ita, vt constantibus hominibus par erat, non apertè. Ille autem Græcus quid mirum, si magnitudine timoris, vt plerumque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit: quæ perturbatione animi, quæ, sanus cùm esset, timebat, ne euenirent, ea demens euentura esse dicebat. Vtrum tandem, per Deos, atque homines magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrûm, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia Deorum immortalium perspicere potuisse.* Reuocant in mentem postrema hæc verba, Aristotelica illa de diuinatione per somnium, *Esse Deum, qui immittat somnia, cùm præter alia, tum propter hoc speciatim absurdum est, quòd non optimis, sapientissimisque, sed vilibus istis, plebeiisque immittat.* (De Diuinat. cap. 1.)

Cæteris itaque prætermissis, attingere heic quidpiam sufficit de Oraculis, vaticiniísve, quæ fuisse reddita perhibentur à Sibyllis & Vatibus diuino furore correptis. Triti sunt Virgiliani versus, quibus huiusmodi exprimitur furor:

Ante fores subitò non vultus, non color vnus, (6. Æneid.)
Non comptæ mansere comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiórque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore Dei.

Et, ——— *immanis in antro*
Bacchatur Vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum, tanto magis ille fatigat,
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

Verùm autem talem furorem videri Numine indignum, ac non esse nequicquam illud Ciceronis, *Quid habet authoritatis furor iste, quem diuinum vocatis, vt quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, diuinos assequutus sit?* adnoto solum capita pauca, quibus vanitatis rei admonemur. Vnû est, affectatio illa edendi Oracula, non prosâ, sed carmine. Recudimus iam, vt Epicurei ea deriderent carmina, tanquam inepta, Deóque indigna. Vide quid Cicero de eisdem. *Sibyllæ*, inquit, *versus obseruamus, quos illa furens fudisse dicitur. Quorum interpres nuper falsa quadam hominum famâ dicturus in Senatu putabatur eum, quem reuerà Regem habebamus, appellandū quoque esse Regem, si salui esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? Callidè enim qui illa composuit, perfecit, vt quodcunque accidisset, prædictum videretur, hominum, & temporum definitione sublatâ. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, vt iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cùm ipsum Poëma declarat (est enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, & motus) tum verò ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cùm deinceps ex primis versus literis aliquid connectitur, vt in quibusdam Ennianis Q. Ennius fecit. Id certè magis est attenti animi, quàm furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cuiusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. Hoc scriptoris est adhibentis diligentiam, non furentis, non insani.* Alterum, illa Amphibologia, qua reddebantur Oracula: scilicet quasi illa sapiat calliditatem non plusquam humanam. Addi etiam posset plurima ex illis, quæ celeberrima habentur, esse penitus commenticia. Certè, cùm præ aliis percrebuerint illa,

Crœsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim;

Et, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.*

Cicero docet, prius illud nunquam fuisse Crœso editum, & tam ab Herodoto potuisse, quàm illud posterius ab Ennio confingi. Cæterùm autem hoc confictum, & nunquam Pyrrho editum probat, *Quia primùm*, inquit, *Latinè Apollo nunquam loquutus est. Deinde, illa sors inaudita Græcis est. Præterea Pyrrhi*

tempo-

temporibus iam Apollo versus facere desierat. De Diuinatione. *Postremò, quamquam semper fuit, vt apud Ennium est, stolidum genus Aeacidarum,*

Bellipotentes sunt magis quàm sapientipotentes;

tamen hunc amphibolium versum intelligere potuisset, vincere te Romanos, nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quae Croesum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere; haec verò ne Epicurum quidem. Tertium, Impostura, fuit recitata vel apud vnũ Eusebium, qui & exinde probat Oracula fuisse non à Dijs, aut Daemonibus edita; sed à veteratoribus, praestigiatoribusque calliditate insigni contexta. Copiosè quoque declarat Lucianus, vt ipsemet detexerit totum id artificium, quo in Pseud. Pseudomantis Alexander magnum sibi nomen comparabat in edendis oraculis: adijciens illum & Christianos, & Epicureos odio prosequutum, quòd ea improbarẽt, atque deriderent. Sed praestat ex ipso Eusebio totum negotium retegere, etsi pauca quaedam omisit, quae à Lucretiano sunt obseruata, vt sigillorum imitationem, post resignatas schedulas (quam debuerant non perdidisse Epicurei illi, quos supposuisse scribit Plutarchus apud Praefectũ de orac. def. Ciliciae, cùm Mopsi oraculo respondente *Nigrum*, aperta tabula ostendit quaestionem hoc modo propositam fuisse, *Vtrum-nam tibi, album-ne an nigrum immolabo taurum?*) Itaque 4. praep. 1. Eusebius retegens Vatum imposturas, sic habet: *Administros habent suarum artium circumcursantes, ac sedulò intelligentes ab aduenis, quid quisque egens petiturus veniat. Habent & multa adyta in templis, occultaque penetralia multitudini inaccessa, cùm & tenebrae ipsis sese suppeditantibus non parum inseruiant, & praeconcepta opinio, & accedentium superstitio; & maiorum authoritas ad hoc plurimum conferat. Adde etiam populi stoliditatem, rationisque impotentiam, ac defectum examinis; inde verò solertiam, vafritiemque eorum, qui haec callidè machinantur, dum flagitiosè, fraudulenter, ac versutè aut res incertas cuique promittunt bona spe incertis lactantes, aut etiam,* &c. Et postea, vbi ambiguitatem, cantum, barbara vocabula, affectatam verborum texturam, similiaque enumerauit ostenditque quàm saepe Oracula fuerint falsitatis conuicta, quàm malè iis cesserit, qui illorum hortatu susceperunt bella, quàm multos fefellerint, quibus & salutem, & vitam polliciti fuissent; adeò vt inde argumentatus non Dij, sed impostores homines esse, tum pergit: *Quid verò extraneis, & iis, qui peregrè adueniunt, alienigenis maximè fieri fuerat; vt eandem secum regionem incolentibus non item? quibus tamen prae caeteris, tanquam familiaribus amicis, & conciuibus propitios fieri Deos oportebat? Sed nimirum facile est ipsis ignaros fallaciarum suarum peregrinos decipere; non ita verò familiares, vt parũ artis non inexpertos, totiusque eius conscios. Ex quo patet illic nihil esse diuinum, aut commentariis ac humana superius.* Tum postquam recensuit Oracula varia, quae defecerint, & multa templa, quae conflagrârint, subijcit: *Si neque propria defensare templa neque sibi ipsis in periculis auxilio esse valuerint ipsi oraculorum editores, nonne iure quis hos et alios explodet? Vnum verò addere lubet argumentorum omnium maximum; planissimè euidentissimi Vatum, Antistitum, Theologorum, ac Prophetarum, non solum priscis, sed nostris etiam temporibus diuina hac sapientia clarorum, apud Romanorum tribunalia tormentis coactos, exposuisse totum errorem ex hominum fraudibus natum; confitentes rem vniuersam nihil esse aliud, quàm impostoriam artificiosam; ac speciosam callidissimè instructam apparatum, omnisque modi praui artificij.* Neque verò illud omittendum est, quòd postquam Eusebius Aristotelicorum, Cynicorumque meminit, subiungit etiam Epicureos: *Quos equidem,* inquit, *admiratus soleo, quòd Graecorum moribus ab incunabulis instituti, & pueri à parentibus eos, quos dixi, Deos edocti, nunquam tamen his irretiri erroribus potuerint; sed generosè huiusmodi decantata oracula, ac vanissimè constructa celebrata vaticinia tamdiu reprehenderint; ac esse non modò inutilia, verùm perniciosa quoque demonstrârint.* Postremum, contemptus, in quem denique totum hoc mysterium incidit, quo vsque tempore luculentius innotuit & memoratum artificium, & quaestus proinde adeo impudens, ac ab ipso Oenomao apud Eusebium obiicitur, vt quòd iussit Oraculum, *dimidium agri à Locrensibus quaesiti Apollini tribui*; & non modò fallacia passim deprehensa, sed consilium etiam deridiculum, *Si velis sine ex liberis procreare ducendam illi imbecillem vxorem*, aliaque id genus similia, ob quae testatus est Cicero iis oraculis, quae edebantur Delphis, *nihil esse potuisse contemptius*, vt mirũ non sit, si iam passim iis temporibus oracula cessarent. Et conatur quidem Plutarchus aperire causam ex eo repetitam, de orac. def. quòd halitus ille subterraneus, quo Pythia subtus concitata, menteque commota oracula ederet, prae vetustate iam euanuisset. Verùm Cicero id praeoccupans, aiebat iam deriserat. *Nam, de vino,* inquit, *aut salsamento potes loqui, quae euanescunt vetustate? De vi loci hîc agitur, neque solùm naturali, sed etiam diuina; quae, quo tandem modo euanuit? Vetustate, inquies. Quae vetustas est, quae vim diuinam conficere possit? Quid tam diuinum, quàm afflatus è terra mentem ita mouens, vt eam praesagam rerum futurarum efficiat? vt ea non modò cernat ante, sed etiam numero, versuque pronunciet? An postquàm homines minùs creduli esse coeperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè trecentos fuit, iam tum* φιλιππίζειν *Pythiam dicebat, id est, quasi cum Philippo facere. Hoc autem eò spectabat, vt eam à Philippo corruptam diceret. Quo licet existimare in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio quomodo isti Philosophi superstitiosi, & penè fanatici, quiduis malle videntur, quàm se nõ ineptos: Euanuisse mauultis, & extinctum esse id, quod si vnquam fuisset, certè aeternum esset; quàm ea, quae non sunt credenda, non credere.* Sed de hoc argumento satis, deque Ethica, & Syntagmate tandem nostro Philosophico.

FINIS.

INDEX
Rerum & Verborum hoc Volumine contentorum.

A

B

C

Cæterum

R

S

T

Quàm

FINIS.

SVIS RESTITVENDA LOCIS.

P*agina* 54. *versu* 65. *lege* fluidum. *pag.* 76. *v.* 37. *lege* pluere. *pag.* 177. *v.* 49. *lege* sufficiat *pag.* 272. *v.* 9. *lege* formatione. *pag.* 294. *v.* 18. *lege* sexagenario. *pag.* 296. *v.* 12. *lege* exinde. *pag.* 319. *v.* 63. *lege* spiritum. *pag.* 474. *v.* 38. *lege Animæ. pag.* 595. *v.* 10. *lege* aliunde. *pag.* 604. *v.* 50. *lege* ætates. *pag.* 608. *v.* 16. *lege* possint. *pag.* 612. *v.* 4. *lege* vinariis. *pag.* 654. *v.* 37. *lege* videatur. *pag.* 736. *v.* 29. *lege* aliique. *pag.* 769. *v.* 23. *lege* habere.